

PROCEEDING BOOK

KARADENİZ 11. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KARADENİZ

11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Issued: 26. 12. 2022

ISBN : 978-605-72197-8-7

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

KARADENİZ
11TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 17- 18, 2022
RİZE

Edited By
DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
KHORRAM MANAFIDIZAJI

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conferece: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Dr. Zəmfira Abbasova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Doç.F.ü.f.d., İradə Kərimova
Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Sevinc Sadıqova
Organizing Committee Member: Dr. Nadirə Kantarcıoğlu
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Könül Səmədova
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu

*All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.*

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference–2022 ©

Issued: 26.12.2022
ISBN: 978-605-72197-8-7

CONFERENCE ID

KARADENIZ 11TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
DECEMBER 17- 18, 2022
RIZE

ORGANIZATION
ACADEMY CONFERENCES

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey - Kazakhstan – Iran – Indonesia - Saudi Arabia – Nigeria – Poland – Pakistan - Malaysia, Montenegro – ThaiLand – Ukraine – Egypt – Japan - India. – Cyprus – Italy – Ghana – Philippines – Russia – France – Tanzania – Georgia – UK – Libya – Algeria - South Africa. Greece - Poland – China – Kuwait – Germany – Israel - Czech Republic

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
45% FROM Turkey And 55% From Other Counteries

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia

Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə - Azerbaijan

Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan

Doç. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye

Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye

Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye

Prof. Dr. Başak HANEDAN - Türkiye

Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran

Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA - Azerbaijan

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan

Dr. Dody HARTANTO - Indonesia

Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran

Prof. Dr. Həcər HUSEYNOVA - Azerbaijan

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan

Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan

Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan

Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria

Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR - Türkiye

Doç. Dr., İradə Kərimova - Azerbaijan

Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye

Prof. Dr. Fatma KOÇ - Türkiye

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU - Türkiye

Prof. Dr. Natalia LATYGINA - Ukraina

Sonali MALHOTRA - India

Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan

Prof. Muntazir MEHDI - Pakistan

Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan

Assist. Prof. K. R. PADMA – India

Doç. Dr. Sevinc Sadıqova - Azerbaijan

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan

Doç. Dr. Könül Səmədova - Azerbaijan

Dr. Bhumika SHARMA - India

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan

Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia

Assoc. prof. Ivaylo STAYKOV, Bulgaria

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia

Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam

Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan

Dr. Dinarakhan TURSUNALIEVA - Kirgizia

Prof. Dr. Raihan YUSOPH -Philippines

Prof.Dr. Akbar VALADBIGI - Iran

Dr. Yang ZITONG

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

KARADENİZ

*11th International Conference On Social Sciences
11th International Conference On Applied Sciences*

CONFERENCE PROGRAM
Online Presentation

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/87969669054?pwd=TkpXd3h5S2xwV VQ3Q3h3b2crcDhGdz09>

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 1 SESSION: 1	MODERATOR: Zohaib Hassan Sain
ZOHAIB HASSAN SAIN	Challenges Faced To Online Education & Learning In Pakistan During Covid-19 Pandemic
TUĞBA TÜRKÇÜ	Çizim Diliyle Göç Tasvirleri Ve Göç Algısının Katılımcılar Üzerindeki Etkilerinin Literatür Taraması Üzerinden Değerlendirilmesi
TUĞBA TÜRKÇÜ	Korona Virüs 19 (Cp19-S) Bireyler Arasındaki Fobi Düzeylerinin Değişkenler Açısından İncelenmesi
ASSIST. PROF. DR. SERPİL KALAYCI	Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının “Fotosentez” Ve “Solunum” Kavramlarına İlişkin Metaforik Algıları
ASSIST. PROF. DR. SERPİL KALAYCI	Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bilimsel Araştırmaya İlişkin Bilişsel Algıları
ASSOC. PROF. DR. BÜNYAMİN SARIKAYA RES. ASSIST. YUNUS ŞAKİROĞLU	Analysis Of The Most Cited Articles On Critical Thinking Skills
BURAK PİRİM SONGÜL PEKTAŞ GÜLSÜM GÖKTAŞ	“Music Is Like...” Metaphorical Perceptions Of Science And Art Center Students
DR., HULUSİ BÖKE PROF. DR., CEMAL GÜNDOĞDU	Examination Of Social Skills Level In Terms Of Playing Sports: Meta-Analysis Study
DR. HULUSİ BÖKE PROF. DR., CEMAL GÜNDOĞDU	Physical Education Teachers’ Organizational Commitment Levels In The Gender Variable: A Meta-Analysis Study
ÇİĞDEM ÖZKAN DR. ÖĞR. ÜYESİ MERVE LÜTFİYE ŞENTÜRK PROF. DR. UĞUR SARI	Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Stem Uygulamaları Öğretmen Öz Yeterlikleri
ASSIST. PROF. DR. BURCU AKKAYA	Kamu İlkokullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Etkili İletişime Yönelik Bilişsel Özyeterlikleri

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 2 **SESSION: 1**

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. SERCAN ÖZKELEŞ

ASSOC. PROF. DR.SERCAN
ÖZKELEŞ

12 Eşit Aralıklı Tampereman Sistemdeki Basit Makamlarda Akor Dizisi:
Basit Suzinak Makam Dizisi Örneği

ASSOC. PROF. DR. SERCAN
ÖZKELEŞ

Türk Müziği Makam Dizileri İle Caz Müziği Dizileri Arasındaki
Benzerliklerin İncelenmesi

ASSOC. PROF. DR. SERCAN
ÖZKELEŞ

Yeniden Armonilemede Mediyantik Armoni

ASSOC. PROF. DR. TARIK
YAZAR
YASEMİN YORULMAZ
SEFA ÇEÇEN
EBRU HİLAL YÜCE

Information Visualization And Infographic In Visual Communication:
Modern Art Movements Infographic As An Alternative Teaching
Method In The Art History Education Process

ASSOC. PROF. DR. TARIK
YAZAR
ABDULKADİR DOĞAN
İSMİRİDA SHALA
LEYLA RZAYEVA

3d Map And Infographic As Effective Visual Expression Strategy In
Geographical Information And Cultural Tourism

ASSIST. PROF. DR. HAYDAR
TAŞÇILAR
ASSOC. PROF. DR. HATİCE
KÜBRA KUZUCANLI

Destylization On An Eclectic Ground In Contemporary Art: Nicole
Eisenman

ASSOC. PROF. DR. HATİCE
KÜBRA KUZUCANLI
ASSIST. PROF. DR. HAYDAR
TAŞÇILAR

The Artist's Order Of Destruction As A Destroyer

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 3 SESSION: 1

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. ÖZNUR ARSLAN

ASSOC. PROF. DR. UĞUR
KORKUT PATA
ASSOC. PROF. DR.
MEHMET ELA

Yük Kapasitesi Faktörü Mınt Ülkelere Durağan Mı? Fourier Dönüşümlerine Dayalı Ampirik Bir Analiz

ASSOC. PROF. DR.
MEHMET ELA
ASSOC. PROF. DR. UĞUR
KORKUT PATA

Devlet Temerrütlerinin Maliyetleri: Bir Literatür Taraması

ASSOC. PROF. DR. SEVGİ İŞİK
EROL

Ahilik Teşkilatının Fonksiyonları Ve Günümüze Yansımaları

ASSOC. PROF. DR. SEVGİ
İŞİK EROL

İslam Ticaret Hukukunda Muşaraka

İSMAİL SELMAN

İş Gücüne Katılımda Yönetici Kadınlar ve Karşılaştıkları Engel Cam Tavan Sendromu Örgüt Kültürü İlişkisi

RES. ASSIST. SİNEM ATICI
USTALAR

The Effect Of Access To Financial Markets On The Country Risk Premium: The Case Of Turkey

ASSOC. PROF. DR.
ABDULKERİM KARAASLAN
RES. ASSIST. SİNEM ATICI
USTALAR

Determinants Of Household Food Insecurity In Turkey

MEHMET İNANIR
PROF. DR. KAHRAMAN ÇATI
EBRU OSKALOĞLU

Description Of Consumer Complaints Against Malatya Restaurants

ASSOC. PROF. DR. ÖZNUR
ARSLAN

Bibliometric Analysis Of Studies On Fraudulent Financial Reports

ÖĞR. GÖR. DR. MUHAMMET
YÜKSEL

Örgütlerin Tanıtımında Sosyal Medyanın Gücü

ÖĞR. GÖR. DR. MUHAMMET
YÜKSEL

Örgütsel Yenilikçilik

ASSIST. PROF. DR. SELMA
BÜYÜKKANTARCI TOLGAY
KURTULUŞ MERDAN

Sürdürülebilir Kalkınmada Yeşil Enerjinin Rolü

Citrus Production In Turkey: Problems And Recommendations In Exporting

Assist. Prof. Dr. ÖZGÜR ÖZAYDIN
Res. Assist. ANIL DAĞDEMİR

THE DYNAMICS of the RELATIONSHIP between FINANCIAL DEVELOPMENT and ECONOMIC GROWTH in U.S. ECONOMY: AN ARDL ANALYSIS

Assist. Prof. Dr. ÖZGÜR ÖZAYDIN
Res. Assist. ANIL DAĞDEMİR

IS THERE A RELATIONSHIP between R&D and ECONOMIC GROWTH? BOUNDS TEST ANALYSIS for the CASE of U.S.

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 4 SESSION: 1

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. ERGİN ÖGCEM

DR. ÖĞR. ÜYESİ KENAN
KARAGÖZ

Muâhât: Hz. Peygamber'in Vefa Toplumunu İnşa Süreci

ASSIST. PROF. DR. RIDVAN
KALAÇ

Hadith Sources Of The Tractate Akidetü'l-İman Of Calips Yusuf El-Bâyezidî
(D.1965)

KÜBRA MICIK

İnsan İlişkileri Bağlamında Ahmed Haznevî'nin Mürîd ve Mürşide Dair Görüşleri

KERİME MICIK

İnsânî Değerler Bağlamında Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin "Mektûbât"ında Yer
Alan Mürîd ve Mürşidin Nitelikleri

ASSIST. PROF. DR. EYÜP
KURT

Hz. Peygamber Döneminde Aile Kurumunun Kuruluş Aşamasındaki Dönüşümü

ASSIST. PROF. DR. EYÜP
KURT

Hz. Peygamber Döneminde Aile Birlikteliğinin Sürdürülüş Aşamasındaki
Dönüşümü

ASSIST. PROF. DR.
MUHAMMET BERAT CAN

Innovations That Added Resistance Literature To Modern Arabic Literature

ASSOC. PROF. DR. ERGİN
ÖGCEM

Antropomorfik Ahlak Anlayışlarının Mahiyet Ve Tutarlılığına Dair Felsefi Bir
İnceleme

ASSOC. PROF. DR. ERGİN
ÖGCEM

Teolojik Ahlak Tasavvuru Ve Evrenselliği Üzerine Bazı Mülâhazalar

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 5 **SESSION: 1**

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. SEZGİN AYGÜN

FURKAN YILMAZ
HASAN HÜSEYİN ÇOBAN

Reaktif Güç Kompanzasyon Gerekliliğinin Değerlendirilmesi Ve Harmonik Filtre Kullanımının İncelenmesi

MURAT KAR
AHMET FEYZİOĞLU

Açık Deniz Platformundaki Şiddetli Rüzgar Ortamında Trafo Fanı Kullanımı

HASAN ALİ TUTAR
TOLGA ÖZER

Elektrikli Araçlarda Kullanılan Batarya Teknolojileri, Kontrol Yöntemleri Ve Gelişimi

ARŞ. GÖR. DR. ÜSAME ALİ USCA

Strenx 960 Çeliğinin Farklı Frezeleme Koşulları Altında Yüzey Pürüzlülük Ve Takım Aşınma Özelliklerinin İncelenmesi

CAN ÇİĞDEM
ASSIST. PROF. DR. ALPER
INCESU

Effect Of Spheroidizing On Mechanical Properties Of Different Quality MNB Steels

YASİN AKALAN
ASSIST. PROF. DR. HASAN
KÜÇÜK

Sayısal Analiz Ve Taguchi Yöntemi İle Katı Oksit Yakıt Hücresi (KOYH) Ejektörü Akış Kanalının Geliştirilmesi

MUHAMMET EMİN KESKİN
DR. EMİN USLU
DOÇ. DR. MURAT ÇOLAK

Hurda A356 Alüminyum Alaşımlarının Dökümünde Farklı Sıvı Metal Temizleme Tekniklerinin Akıcılığa Etkisinin İncelenmesi

KAMİL CAN İŞTAR,
DR. ÖĞR. ÜYESİ,
AHMET FEYZİOĞLU

1250 Tonluk Tezgahta Yapılan 3 Sıralı Yağlama İşleminin Çevrim Süresinin Ve Hurda Miktarının Azaltılması

BUĞRA KAĞAN SARPKAYA
PROF. DR. HÜSAMETTİN
BULUT

Bir Endüstriyel Tav Fırınında Atık Isının Enerji Tasarrufu Ve Verimliliğine Etkisinin İncelenmesi

ASSOC. PROF. DR. CAN AKTAŞ
ASSOC. PROF. DR. SEZGİN
AYGÜN

Enerji-Momentum Dağılımlarının Bertotti-Robinson Evreninde Araştırılması

ASSOC. PROF. DR. SEZGİN
AYGÜN
ASSOC. PROF. DR. CAN AKTAŞ

Farklı Teorilerde Buchdahl Modeli İçin Enerji Momentum Dağılımının Araştırılması

ASSOC. PROF. DR. FATİH
ÜNAL
ASSOC. PROF. DR. MERVE
ŞENTÜRK ACAR

Solar Energy Powered ORC Design And Thermodynamic Analysis For Mardin Province

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022		10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 879 6966 9054		Passcode: 17181222	
HALL: 6	SESSION: 1	MODERATOR:	Assoc. Prof. Dr. MAHDI KARIMI
Researcher SAMAL ABZHANOVA, SAULE MUSSABEKOVA		The Effectiveness of Implementing Interactive Training for Teaching Kazakh Language	
Assit. Prof. Dr. SIMIN SADEGHI-SAEB		Using Metacognitive Strategies in Reading Comprehension by EFL Students	
ABDUL ROFIQ BADRIL RIZAL MUZAMMIL		The Investment of Islamic Education Values toward Children in the Early Age through StoryTelling Method	
IBRAHEEM ALZHRANI		The Role of the Constructivist Learning Theory and Collaborative Learning Environment on Wiki Classroom and the Relationship between Them	
R. M. KASHIM		The Conceptual and Procedural Knowledge of Rational Numbers in Primary School Teachers	
Assoc. Prof. Dr. MAHDI KARIMI		The Role of the Accused's Attorney in the Criminal Justice System of Iran, Mashhad 2014	
NOORANEDA MUTALIP LAIDEY		Privacy vs. National Security: Where Do We Draw the Line?	
Prof. Dr. KHADIJA ALI		Sexual and Gender Based Crimes in International Criminal Law: Moving Forwards or Backwards?	
Assoc. Prof. YRFET SHKRELI		The Role of European Union in Global Governance	
UMAR UBANDAWAKI		Controlling Youths Participation in Politics in Sokoto State: A Constructive Inclusiveness for Good Governance in Nigeria	

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 7 SESSION: 1

MODERATOR: ASSOC. PROF. MIHO TSUKAMOTO

YERBOL B. KAIRANOV
ARNUR ZH. KARYMSAKOV

The Influence Of Ancient Artifacts On Contemporary Culture (Exemplified By The Painting And Sculpture Of Kazakhstan)

ASSIST. PROF. SVETLANA
PEROVIC

Niksic In The Context Of Visual Urban Culture

S. CHOODOUNG
U. SMUTKUPT

Factors Of Successful Wooden Furniture Design Process

KHLYSTUN YULIIA
IGORIVNA

The Use Of Symbolic Signs In Modern Ukrainian Monumental Church Painting: Classification And Hidden Semantics

SHAZA MELIES
ABEER REFKY
PROF. NIHAD MANSOOR

Pictorial Multimodal Analysis Of Selected Paintings Of Salvador Dali

DR. KUSSAIN MARDEN

The Architectural And Imaginary Spaces Of The Anime Models

DR. JAWAD ALZEER

Swiss Scientific Society For Developing Countries: A Concept Of Relationship

AHMAD KHOIRUL UMAM

Democratization, Market Liberalization And The Raise Of Vested Interests And Its Impacts On Anti-Corruption Reform In Indonesia

ASSOC. PROF. MIHO
TSUKAMOTO

Academic Loss In Japanese Society: Suicide And Harassment

KATERINA ANTONIOU

De-Securitizing Identity: Narrative (In)Consistency In Periods Of Transition

DR. ASMA MEHAN

Public Squares And Their Potential For Social Interactions: A Case Study Of Historical Public Squares In Tehran

M. AMINU SANDA
K. EWONTUMAH

Organizational Involvement And Employees' Consumption Of New Work Practices In State-Owned Enterprises: The Ghanaian Case

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 8	SESSION: 1	MODERATOR:	Dr. ELENA CHERNYSHKOVA
DR. ASMITA SHUKLA DR. SOMA PARIJA		Impact Of Personality And Loneliness On Life: Role Of Online Flow Experiences	
SHEILA MARIE G. HOCSON		Career Counseling Program For The Psychological Well-Being Of Freshmen University Students	
YASMIN BINTI OTHMAN MYDIN MOHD. FADZILLAH ABDUL RAZAK		Cognitive Behaviour Therapy To Treat Social Anxiety Disorder: A Psychology Case	
HELMİ ADLY MOHD NOOR DR. FAAIZAH SHAHBODIN NAİM CHE PEE		Serious Game For Autism Children: Review Of Literature	
DR. ELENA CHERNYSHKOVA		Dynamic Of Aggressive Behavior At The Context Of Reflective Process	
ASSOC. PROF. SUBRAMANIAM CHANDRAN		How Does Psychoanalysis Help In Reconstructing Political Thought? An Exercise Of Interpretation	
ABBAS MOSHREF RAZAVI RODINA AHMAD		Aligning Is Development With Users- Work Habits	
ARIANE LAZARIDÈS CLAUDE BÉLANGER STÉPHANE SABOURIN		Communication Behaviors as Predictors of Long-Term Dyadic Adjustment: Personality as a Moderator	
ILKKA J. VIRTANEN		Towards Better Understanding of the Concept of Tacit Knowledge – A Cognitive Approach	
KALAYANEE KOONMEE		Development of Organizational Justice in Incentive Allocation of the Thai Public Sector	
OLIMPIA MATARAZZO FABRIZIO FERRARA		Linguistic, Pragmatic and Evolutionary Factors in Wason Selection Task	

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 9 SESSION: 1

MODERATOR: LEBARI B. GBOELOH

AHMAD HASHIM MOHD SANI MADON	Objectivity, Reliability and Validity of the 90° Push-Ups Test Protocol Among Male and Female Students of Sports Science Program
DIKE H. OGBUAGU ETSEDE J. ORITSEMATOSAN	Inductions of CaC2 on Sperm Morphology and Viability of the Albino Mice (Mus musculus)
AMR A. FOUAD HAMED A. ALWADAANI IYAD JRESAT	Protective Effect of Thymoquinone against Nephrotoxicity Induced by Cadmium in Rats
LEBARI B. GBOELOH	Occurrence of Adult Taenia saginata in Cattle Slaughtered in Major Abattoirs in Port Harcourt Metropolis, Nigeria
TUN MYAT AUNG NI NI HLA	A Study of General Attacks on Elliptic Curve Discrete Logarithm Problem over Prime Field and Binary Field
HIBA BASIM ALWAN KU RUHANA KU-MAHAMUD	Integrated ACOR/IACOMV-R-SVM Algorithm
GORAN DJUKANOVIC GORAN POPOVIC	Solar-Inducted Cluster Head Relocation Algorithm
MANISH JAIN, DINESH GOPALANI	Automated Java Testing: JUnit versus AspectJ
TSUNEYUKI NAMEKATA YOKO NAMEKATA	Effect of Modification and Expansion on Emergence of Cooperation in Demographic Multi-Level Donor-Recipient Game
RAJAA FILALI MOHAMED BOUHDADI	Modeling and Analyzing the WAP Class 2 Wireless Transaction Protocol Using Event-B

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 10 **SESSION:** 1

MODERATOR: DINI DEWI HENIARTI

ANA LAMBELHO	The Portuguese Framework of the Professional Internship without Public Funds
MARIA LUBOMIRA KUBICA	Origins of Strict Liability for Abnormally Dangerous Activities in the United States, Rylands v. Fletcher and a General Clause of Strict Liability in the UK
NOORANEDA MUTALIP LAIDEY	Privacy vs. National Security: Where Do We Draw the Line
YRFET SHKRELI	The Role of European Union in Global Governance
UMAR UBANDAWAKI	Controlling Youths Participation in Politics in Sokoto State: A Constructive Inclusiveness for Good Governance in Nigeria
ABDUL SALIM AMIN	Judicial Institutions in a Post-Conflict Society: Gaining Legitimacy through a Holistic Reform
DINI DEWI HENIARTI	Military Court's Jurisdiction over Military Members Who Commit General Crimes under Indonesian Military Judiciary System in Comparison with Other Countries
FARIDA BUNIATOVA	Closed Will in Russian Civil Law: Specific Aspects

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 11 SESSION: 1

MODERATOR: SIVAMURUGAN PANDIAN

**KHUSHBOO GOKANI, RENU
JOSAN**

**Challenging The Stereotypes: A Critical Study Of Chotti Munda And His
Arrow And Sula**

CHAITANYA VYAS

**Limitations Of Selected E-Governance Services In India: Policy Change As
Solution For Experience Enhancement Of Citizen Services**

**SHAMIMA AKHTER
SIEGFRIED BAUER**

Household Level Determinants Of Rural-Urban Migration In Bangladesh

**NATALIA POLKANOVA
SERGEY KAZAKOV**

**Web-Content Analysis Of The Major Spanish Tourist Destinations
Evaluation By Russian Tourists**

**AREEJ AZHAR
PETER DUNCAN
DAVID EDGAR**

**A Multi-Phase Methodology For Investigating Localisation Policies Within
The Gcc: The Hotel Industry In The Ksa And The Uae**

SIVAMURUGAN PANDIAN

**The Importance Of Issues For The Youth In Voter Decision Making: A Case
Study Among University Students In Malaysia**

**PHALAUNNAPHAT
SIRIWONGS**

**Multiple Intelligence Theory With A View To Designing A Classroom For
The Future**

CHANOKNART MAYUSOH

Formal Thai National Costume In The Reign Of King Bhumibol Adulyadej

**PREMVADEE NA
NAKORNPANOM**

Japanese English In Travel Brochures

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 12 **SESSION:** 1

MODERATOR: ANA PAUNA

YASMIN BINTI OTHMAN MYDIN
MOHD. FADZILLAH ABDUL
RAZAK

Cognitive Behaviour Therapy To Treat Social Anxiety Disorder: A Psychology Case

HELMI ADLY MOHD NOOR
FAAIZAH SHAHBODIN
NAIM CHE PEE

Serious Game For Autism Children: Review Of Literature

M. BAMBULYAKA

The Implicit Methods For The Study Of Tolerance

ANA PAUNA

Expert Witness Testimony In The Battered Woman Syndrome

SUBRAMANIAM CHANDRAN

How Does Psychoanalysis Help In Reconstructing Political Thought? An Exercise Of Interpretation

ABBAS MOSHREF RAZAVI
RODINA AHMAD

Aligning Is Development With Users- Work Habits

MASOUD SAEEDI
SHIRIN RAHIMI KAZEROONI
VAHID PARVARESH

How Valid Are Our Language Test Interpretations? A Demonstrative Example

NADEEM AKHTAR
SHAN BO

Cultural Anxiety And Its Impact On Students- Life: A Case Study Of International Students In Wuhan University

YASMIN BINTI OTHMAN MYDIN
MOHD. FADZILLAH ABDUL
RAZAK

Cognitive Behaviour Therapy To Treat Social Anxiety Disorder: A Psychology Case

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 12 **SESSION:** 1

MODERATOR: MIKHAIL V. KHACHATURYAN

ADAMU DANLAMI AHMED	Effect Of Inventory Management On Financial Performance: Evidence From Nigerian Conglomerate Companies
ZULAIKHA REESHA RASHAAD	Perception Of Hygiene Knowledge Among Staff Working In Top Five Famous Restaurants Of Male'
RAMIN MIRZADA TAKUYA MARUYAMA	Bus Transit Demand Modeling And Fare Structure Analysis Of Kabul City
THANAWIT BUAFAI SIYATHORN KHUNON	Relationship Between Hofstede's Cultural Dimensions And Tourism Product Satisfaction
SHIVA HASHEMI AZIZAN MARZUKI, S. KIUMARSI	Determinants Of Conference Service Quality As Perceived By International Attendees
WARUNPUN KONGSOM CHAIWAT KONGSOM	Consumer Behavior And Knowledge On Organic Products In Thailand
BITA MASHAYEKHI, AZADEH MADDAHI ARASH TAHRIRI	Developing An Audit Quality Model For An Emerging Market
MIKHAIL V. KHACHATURYAN	Improving The Management Systems Of The Ownership Risks In Conditions Of Transformation Of The Russian Economy

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 13 **SESSION:** 1

MODERATOR: AQEEL AKHTAR

ISAAC KOFI MENSAH	Overview of E-government Adoption and Implementation in Ghana
AQEEL AKHTAR	Investigation of Compliance of the Prevailing Import Murabah'a to Sharia
DR. NATALIA MOREIRA TREVOR WOOD-HARPER	Customer Involvement in the Development of New Sustainable Products: A Review of the Literature
MOHSEN SHIRANI MICAELA DEMICHELA	Integration of FMEA and Human Factor in the Food Chain Risk Assessment
NATTAPONG TECHARATTANASED	5 Service Quality and Consumer Behavior on Metered Taxi Services
RESS. ASSISBARBORA CHMELÍKOVÁ	Financial Literacy of Students of Finance: An Empirical Study from the Czech Republic
ASSOC. PROF. DR. BELLA LLEGO	The Relationships between Human Resource Management and Entrepreneurship: Case Study SME in Thailand
MOHSEN SHIRANI SHADI ASADZANDI MICAELA DEMICHELA	Scientometrics Analysis of Food Supply Chain Risk Assessment Literature Based on Web of Science Record 1996-2014
ASSIS. PROF. DR. ANNA ROGOZIŃSKA-PAWEŁCZYK	The Psychological Contract and the Readiness to Verbalize It in Financial Institutions in Poland

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 00 – 16: 00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 1	SESSION: 2	MODERATOR: Assoc. PROF. DR. MESUT ŞÖHRET
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMET CEMAL ŞAHİNOĞLU Doç. Dr. Kadir SANCAK		Doğu Akdeniz’de Değişen Dengeler Bağlamında Türkiye-İsrail İlişkileri
NESLİHAN ŞEN		Machiavelli’nin Prens Adlı Eseri Üzerinden Üç Büyük Ortadoğu Ülkesinin Başarısız Liderlikleri: Filistin, Mısır Ve Suriye
ASSOC. PROF. DR. KADİR SANCAK ASSIST. PROF. DR. MUHAMMET CEMAL ŞAHİNOĞLU		Rusya’nın Ukrayna’yı İşgalinin Balkan Jeopolitiğine Etkisi
ASSOC. PROF. DR. MESUT ŞÖHRET		Climate Change And Its Possible Security Implications
DR. ÖĞR. ÜYESİ, ADEM ALİ İREN MEHMET TUNAHAN ÇELİK		Çin’in Yükselişi, Bir Kuşak Bir Yol Projesi Ve Afrika
BAYRAM BAYRAMOV		Aral Lake Environmental Issue And Political Factors
PROF. DR. AHMET GÜZEL ZEYNEP SEZER		Müseylimetü’l-Kezzâb’ın Hayatı Ve Öldürülmesiyle İlgili Rivayetler
PROF. DR. AHMET GÜZEL ZEYNEP SEZER		Mevlânâ Celâleddîn-İ Rûmî’nin Çocukluk Ve Yetişkinlik Dönemindeki Eğitim Süreci Hakkında Bazı Mülâhazalar
MUSTAFA ABDULLAH NOMAN AHMED		Evaluating The Role Of The United Nations Special Envoys In Resolving The Conflict In Yemen

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 00 – 16: 00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 2 **SESSION: 2**

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. HAKAN KİRACI

MANDEEP SINGH AZAD
QUE NHU DUONG

Impacts Of Social Media On Destination Choice Of Gen Z Tourists –
Evidence From Vietnam

ASSIST. PROF. DR. ÜMMÜ
SALİHA EKEN İNAN
SIRIN WALEED
MOHAMMAD AQRA

Conceptual Assessment Of The Impact Of Green Marketing On Consumer
Behaviors Against Green Product

AYKUT TOPCU
DOÇ. DR. DERYA ATLAY
IŞIK

Pazarlama Karması Bakış Açısıyla Medikal Turizm Bileşenlerinin
Değerlendirilmesi: Muğla İli Örneği

ASSIST. PROF. DR. İSMAİL
KOÇ
ASSIST. PROF. DR. AYDIN
BAĞDAT

Muhasebe Ve Maliye Eğitimi Alan Yükseköğretim Öğrencilerinin Vergi
Ve Devlet Algılarına Yönelik Metafor Araştırması

SUBHİ KORD ARABO
PROF. DR. H. MUSTAFA
PAKSOY

Girişimcilik Potansiyelinin Firma Performansına Etkisi: Suriyeli
Girişimciler Üzerine Bir Araştırma

ASSOC. PROF. DR. HAKAN
KİRACI

Is It A Shame To Know Or Not To Know? A Study On Subjects Considered
Obscene In The Field Of Marketing And Consumer Behavior In Turkey

ASSOC. PROF. DR. HAKAN
KİRACI
MUHAMMED BEKİT

Marka Kişiliği Karşılaştırması: Alkollü İçecek (Bira) Sektöründe Bir
Araştırma

ABDİ BAKTUR

Toplumsal Hareket Ve Sosyal Medyanın Etkileri Örnek Olay Analizi: Ağaç
Dikme Bayramı

ASSIST. PROF. DR. GÖKSEL
KORKMAZ

Savunma Projelerinin Yönetiminde Tersine Mühendislik Stratejisi Ve Türk
Savunma Sanayi Açısından Riskleri

DOÇ. DR. ALPASLAN ATEŞ
ZEYNEP SUDE ÇİÇEK

Covid 19 Salgınının Türkiye Konteyner Taşımacılığı Üzerine Etkisi

ASSIST. PROF. DR. ERKAN
UZUN
LECTURER AYŞEGÜL ŞAHİN
KOÇAK

E-Ticaret İşlem Maliyetleri Ve Maliyetleri Azaltma Yaklaşımları

ASSIST. PROF. DR. ERKAN
UZUN
LECTURER AYŞEGÜL ŞAHİN
KOÇAK

Spor Kulüpleri Stadyum Gelirlerinin Finansal Raporlama Standartlarına
Uygun Hesap Planı Taslağı Kapsamında Muhasebeleştirilmesi

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 3 **SESSION: 2**

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. LEYLA AKYOL ASLAN

DOÇ.DR. AYŞE YILDIZ
ÖZSALMANLI
ÖĞR. GÖR. YAKUP KARACA

Veriden Değere Bir Yönetişim Uygulaması: Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisinin Büyük Veri Çalışmaları

ZEYCAN AYGÜN

Değişen Dünya Düzeninde Farklılıklara Ütopik Bir Bakış: Kozmopolitanizm

LECTURER ABDULLAH
ELMAS

Yerel Yönetim Birimi Olarak Köyler Ve 6360 Sayılı Kanunun Köylere Etkileri

ÖĞR. GÖR. ABDULLAH
ELMAS

Ahım Kararları Bağlamında Askerlik Hizmeti Sırasında Er Ve Erbaş İntiharlarında Devletin Sorumluluğu

FURKAN TORUN
ASSOC. PROF. DR. SAMİ
BUHUR

Savunma Alanında Yapılan Ar-Ge Harcamalarının Ülke Bazında Karşılaştırması

ASSOC. PROF. DR. KUDRET
ASLAN

Birlikte Elde Bulundurulmuş Mahcuz Malın Muafaza Altına Alınması Hususunda 7343 Sayılı Kanunla Getirilen Yeni Düzenlemenin Değerlendirilmesi

ASSOC. PROF. DR. LEYLA
AKYOL ASLAN

İcra Ve İflas Kanunu'nun 111/A Maddesine Göre Borçluya Satış Yetkisi Verilmesi Hakkında Düşünceler

DR. ÖĞR. ÜYESİ ARİF DURAN

Birleşme Ve Devralmalar Hakkında 2022/2 Sayılı Tebliğ'deki Değişiklikler Bağlamında Öldürücü Devralmalara İlişkin Değerlendirmeler

DR. ÖĞR. ÜYESİ ARİF DURAN

Yapay Zeka Ve Blok Zincir Teknolojilerinin Şirketler Hukukuna Yansımaları

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 4	SESSION: 2	MODERATOR Assoc. Prof. Dr. ZERRİN KILIÇARSLAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ BİLAL KARTAL		Terör, Din Ve Toplumsal Değişim
ALTUNCAN HUBAN GÜLEN MEHMET EMİN KORKUSUZ NİHAL ARI KORKUSUZ		Diyabetli Bireylerin Diyabet Kabul Durumlarının İncelenmesi- Balıkesir İli Örnekleme
GÜLÜZAR SÖNMEZ		An Evaluation On Hilmi Ziya Ülken's Contributions To Fields Of Sociology And Philosophy, And His Critical Approach
ASSIST. PROF. DR. EŞREF NAS		Öz-Merhametin Kabul Ve Kararlılık Terapisi Bağlamında Değerlendirilmesi
ASSIST. PROF. DR. EŞREF NAS		Öz-Merhamet Ölçeği
ÖĞR. GÖR. DR., ZAIM BAŞASLAN		Aile İçi İletişim Dinamiklerinin Sınav Kaygısına Etkileri
ÖĞR. GÖR. DR., ZAIM BAŞASLAN		Teknolojik Aygıtların Z Kuşağının Eğitim Hayatına Entegrasyonunda Ebeveyn Davranışları
ASSIST. PROF. DR. DİLER EZGİ TARHAN		Enlightenment Thought And Transcendental Idealism In Kant's Philosophy
ASSOC. PROF. DR. ZERRİN KILIÇARSLAN ASSOC. PROF. DR. YASEMİN DUMRUL		Investigation Of The Effect Of Renewable Energy Production On Energy Import By Structural Break Tests
SEDANUR OCAK DOÇ. DR. METİN AKSOY		İnsani Güvenlik Perspektifinden Düzensiz Göç
SEDANUR OCAK DOÇ. DR. METİN AKSOY		Türkiye'de Göçün Basında Güvenlikleştirilmesi

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 5 **SESSION: 2**

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. FATİH KAR

HEM. HİLAL KOTAN
DR.ÖGR.ÜYESİ, HATİCE
ERDOĞAN

The Effect Of Individualized Care Perceptions On Comfort Levels Of Patients

ASSOC. PROF. DR. FATİH KAR

Eklem Hastalıkları Tedavisinde Kılavuz Molekül Semaforinler

ÖĞR. GÖR., ARSLAN SAY
ÖĞR. GÖR. DR., DEMET ÇAKIR
DR. ÖĞR. ÜYESİ HİLAL ÖZBEK

Herbal Medicines Used To Treatment Of Prostatic Hypertrophy

ÖĞR. GÖR., ARSLAN SAY
ÖĞR. GÖR. DR., DEMET ÇAKIR
DR. ÖĞR. ÜYESİ HİLAL ÖZBEK

Herbal Drugs Used In Diabetes Treatment

DR. ÖĞR. ÜYESİ HİLAL ÖZBEK
ÖĞR. GÖR. DR., DEMET ÇAKIR
ÖĞR. GÖR. ARSLAN SAY

Mandatory Alternatives to İndispensable Breast Milk

DR. ÖĞR. ÜYESİ HİLAL ÖZBEK
ÖĞR. GÖR. ARSLAN SAY
ÖĞR. GÖR. DR., DEMET ÇAKIR

Yenidoğan Sağlığını Koruyucu Bakımlar: Göz Bakımı, Ağız Bakımı Ve Göbek Bakımı

UZ. DR. GAMZE GÖK
DOÇ. DR. SALİM NEŞELİOĞLU
ARŞ. GÖR. DR., EBRU GÜL
DOÇ. DR., ÜMMÜHAN AKTÜRK

Kardiyak Biyobelirteçlerin Numune Red Analizi

Adölesanların Vücut Algıları İle Duygusal Yeme Davranışları Arasındaki İlişki

DOÇ. DR., ÜMMÜHAN
AKTÜRK
ARŞ. GÖR. DR., EBRU GÜL

Kan Ve Kan Ürünleri Transfüzyon Tedavisi Alan Hastalarda Ağrı

ASSIST. PROF. DR. DEMET
ÇAKIR

Recurrent Pregnancy Loss And Psychology

ASSIST. PROF. DR. HİLAL
ÖZBEK
LECTURER ARSLAN SAY

ASSIST. PROF. DR. DEMET
ÇAKIR

Fetal Movement Counting And Attachment

LECTURER ARSLAN SAY
ASSIST. PROF. DR. HİLAL
ÖZBEK

Doç. Dr. Mustafa MAKAV
Doç. Dr. Mushap KURU
Doç. Dr. Hüseyin Avni EROĞLU

Effect of Ovariectomy on Oxidant-Antioxidant Status in Striatum Tissue

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 6 SESSION: 2

MODERATOR: ASSOC. PROF. SHOJI KATAGIRI

NGONO MINDZENG
TERENCIA

Community Based Tourism And Development In Third World Countries:
The Case Of The Bamileke Region Of Cameroon

Dr. ELDAH EPHRAIM BUBA

An Evaluation Of Tourism Education In Nigeria's Higher Institutions

BITA MASHAYEKHI
MOHAMMAD ARA

Activity-Based Costing In The Hospitality Industry: A Case Study In A
Hotel

MARYAM KHALILI
FATEME GHANEI

Designing For Experience-Based Tourism: A Virtual Tour In Tehran

PROF. MOSSES E. LUFUKE

Environmental Impact Of Trade Sector Growth: Evidence From Tanzania

NAZIRA KAKULIA

The Characteristics Of Transformation Of Institutional Changes And
Georgia

ASSOC. PROF. SHOJI
KATAGIRI

Role Of Ict And Wage Inequality In Organization

IBRAHIM HAMIDU MAGEM

A Review Of The Antecedents And Consequences Of Employee
Engagement

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 7 SESSION: 2

MODERATOR: DR. SALMAN IQBAL

PHD. PAIBOON CHUWATTHANAKIJ	Legal Problems With The Thai Political Party Establishment
FARIDEH ALIZADEH MOHD NASIR HASHIM	Research Analysis In Eclectic Theory (Kaboudan And Sfandiar)
ASIST. PROF. NADA AZHAR	Diversity Management Of Gender, Age And Disability In The Banking Sector In The Kingdom Of Saudi Arabia
NAJWA ALSAYED OMAR	Online Metacognitive Reading Strategies Use By Postgraduate Libyan Efl Students
S. AIT ALI YAHIA	The Libyc Writing
ROSHAN JELAL CHARLES MBOHWA	A Study Of Management Principles Incorporating Corporate Governance And Advocating Ethics To Reduce Fraud At A South African Bank
SIMEON KARAFOLAS MACIEJ WOŹNIAK	Loan Guarantee Schemes: Private And Public Examples
NOPPADON SANGWALPETCH CHANTANA INSRA	The Application Of Rhizophora Wood To Design: A Walking Stick For Elderly Muscle: The Tactile Texture Designed For The Blind
TIAN TIAN, TIAN BAO GUANG	The Systematical Analysis About The Effect Of Knowledge Spillover On Technological Innovation Capability
DR. ADITHYA NADIG	Need For Standardization Of Manual Inspection In Small And Medium-Scale Manufacturing Industries

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 8 SESSION: 2

MODERATOR: PROF. BHIM SINGH

DR. SALMAN IQBAL	Key Factors Influencing Individual Knowledge Capability In Kifs
IJEOMA CHINYERE UKONU	The Effect Of Fast Food Globalisation On Students' Food Choice
TANZEEL BIN ABDUL RAUF PATKER SABA MATEEN	The Impact Of Brand Loyalty On Product Performance
SOFIA AYOUCHE RACHID ELLAIA RAJAE ABOULAICH OSAMAH A. ALSAYEGH	A Hybrid Particle Swarm Optimization-Nelder- Mead Algorithm (Pso-Nm) For Nelson-Siegel- Svensson Calibration
PROF. BHIM SINGH	Ramification Of Oil Prices On Renewable Energy Deployment
PROF. BHIM SINGH	Identification Of Lean Implementation Hurdles In Indian Industries
HUSSAIN ALI BEKHET ENDANG JATI MAT SAHID	Illuminating The Policies Affecting Energy Security In Malaysia's Electricity Sector
ARSHIA KHAN HANS-DIETRICH HAASIS	A Framework For Supply Chain Efficiency Evaluation Of Mass Customized Automobiles

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 9 **SESSION: 2**

MODERATOR: MANISH GUPTA

MUHAMMAD YASIR
WADOOD
FATEMEH BABAEIAN

A Compact Via-less Ultra-Wideband Microstrip Filter by Utilizing Open-Circuit Quarter Wavelength Stubs

MUHAMMAD IRFAN AZIZ
THOMAS OWENS
UZAIR KHALEEQ UZ ZAMAN

Received Signal Strength Indicator Based Localization of Bluetooth Devices Using Trilateration: An Improved Method for the Visually Impaired People

MOHAMED SANAD
NOHA HASSAN

12x12 MIMO Terminal Antennas Covering the Whole LTE and WiFi Spectrum

SANJEEV KUMAR

Development of Maintenance Schedule and Root Cause Analysis Based on Computerized Maintenance Management System for a Fertilizer Plant

NOUREDDINE SEDDARI
MOHAMED BELAOUED
SALAH BOUGUEROUA

Agent/Group/Role Organizational Model to Simulate an Industrial Control System

NADER A. AL THEEB
ZAID ABU MANNEH
IBRAHIM AL-QADI

Optimizing Logistics for Courier Organizations with Considerations of Congestions and Pickups: A Courier Delivery System in Amman as Case Study

MANISH GUPTA

Revised Technology Acceptance Model Framework for M-Commerce Adoption

RUSYAIZILA RAMLI
NASRIAH ZAKARIA
PUTRA SUMARI

Privacy Issues in Pervasive Healthcare Monitoring System: A Review

S.S.MOHANAVALLI
SHEILA ANAND

Security Architecture for At-Home Medical Care Using Sensor Network

SALAMA MEGHRICHE
AMER DRAA
MOHAMMED BOULEMDEN

On The Analysis of a Compound Neural Network for Detecting Atrio Ventricular Heart Block (AVB) in an ECG Signal

K. BUSKO

Changes of Power-Velocity Relationship in Female Volleyball Players during an Annual Training Cycle

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 10 **SESSION:** 2 **MODERATOR:** **VLADIMÍRA HORNÁČKOVÁ**

HASSAN ATTAHIRU GWANDU

West African Islamic Civilization: Sokoto Caliphate And Science Education

PRAKASH SINGH

Teachers' Perceptions Of The Negative Impact Of Tobephobia On Their Emotions And Job Satisfaction

NATALIA MARULANDA
GRISALES

Knowledge Management As Tool For Environmental Management System Implementation In Higher Education Institutions

SALINA BUDIN
SHAIRA ISMAIL

Undergraduates Learning Preferences: A Comparison Of Science, Technology And Social Science Academic Disciplines In Relations To Teaching Designs And Strategies

SHAHLAN SURAT
SAEMAH RAHMAN
SAADIAH KUMMIN

Inquiry On The Improvement Teaching Quality In The Classroom With Meta-Teaching Skills

TURKI AFFFrALOTAIBI

The New Educators: The Reasons For Saudi Arabia To Invest More In Student Counseling Programs

VLADIMÍRA HORNÁČKOVÁ

The Impact Of Drama Education On Creativity Development At Preschool Children

YVETA POHNĚTALOVÁ

Ideal School Of The Future From The Parents' View: Quantitative Research Of Faculty Of Education Of The University Of Hradec Králové

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 11 **SESSION:** 2

MODERATOR: **JARUPHAN SUPPRUNG**

SIRIPEN YIAMJANYA KEVIN WONGLEEDDEE	International Tourists' Travel Motivation by Push-Pull Factors and the Decision Making for Selecting Thailand as Destination Choice
ASSIS. PROF. DR. TAECHIT CHEUYPOUNG	The Design Inspired by Phra Maha Chedi of King Rama I-IV at Wat Phra Chetuphon Vimolmangklaram Rajwaramahaviharn
JARUPHAN SUPPRUNG	A Comparative Study of Costumes for Religious Festivals in ASEAN Countries
ASSIS. PROF. DR. SIMEON KARAFOLAS MACIEJ WOŹNIAK	Loan Guarantee Schemes: Private and Public Examples
NOPPADON SANGWALPETCH	The Application of Rhizophora Wood to Design: A Walking Stick for Elderly
TANUTPONG PHRIWANRAT	Properties of Rhizophora Charcoal for Product Design
ASSIS. PROF. DR. SUWIT SADSUNK	Fabric Printing Design: An Inspiration from Thai Kites
RESS. ASSIS. KITDA PRARATHTHAJARIYA	The Design of English Materials to Communicate the Identity of Mueang District, Samut Songkram for Ecotourism
ASSIS. PROF. DR. SUWIT SADSUNK	Ideological Feramming in Internet News
SHARMISTHA ROY	1 Baby Boom Generation in Singapore and Its Impact on Ageing

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 12	SESSION: 2	MODERATOR:	SIMIN SADEGHI-SAEB
BIBIANA HLEBOVA		Otherness of Roma in Inclusive Education of Roma Pupils in Slovakia	
MD RABIUL ISLAM, BEN WADHAM		Equity and Diversity in Bangladesh's Primary Education: Struggling Indigenous Children	
PROF. DR. SUJIT K. BASAK SIMON COLLIN		Analyzing the Technology Affecting on the Social Integration of Students at University	
SAMAL ABZHANOVA, SAULE MUSSABEKOVA		The Effectiveness of Implementing Interactive Training for Teaching Kazakh Language	
SIMIN SADEGHI-SAEB		Using Metacognitive Strategies in Reading Comprehension by EFL Students	
ABDUL ROFIQ BADRIL RIZAL MUZAMMIL		The Investment of Islamic Education Values toward Children in the Early Age through Story-Telling Method	
ASSIS. PROF. DR. MUSTAFA JAHANARA		The Relationship of Emotional Intelligence, Perceived Stress, Religious Coping with Psychological Distress among Afghan Students	
ASSIS. PROF. DR. SOPHIE HUCK RESS. ASSISKNUT LINKE		Integration of Best Practices and Requirements for Preliminary E-Learning Courses	
ASSIS. PROF. DR. IBRAHEEM ALZHRANI		The Role of the Constructivist Learning Theory and Collaborative Learning Environment on Wiki Classroom and the Relationship between Them	
ABD AZIZ BIN ABD SHUKOR EFTAH BINTI MOH HJ ABDULLAH		Identifying Teachers' Perception of Integrity in School-Based Assessment Practice: A Case Study	

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

17. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 13 **SESSION:** 2

MODERATOR: NATALIYA HITSEVICH

Tshimangadzo Oscar Magadze

Ex-Offenders' Labelling, Stigmatisation and Unsuccessful Re-Integration as Factors Leading into Recidivism: A South African Context

NATALIYA HITSEVICH

Article 5 (3) of the Brussels I Regulation and Its Applicability in the Case of Intellectual Property Rights Infringement on the Internet

ASSIS. PROF. DR. PETER
NDICHU MURIUKI

Pathological Truth: The Use of Forensic Science in Kenya's Criminal Justice System

ASSIS. JORGE BARROS MENDES

The Tort Liability of the State in the Portuguese Administrative Courts

DR. HARLIDA ABDUL WAHAB

The International Labor Standard on the Elimination of Discrimination in Employment: Response and Prospect of Malaysia

KALINDI KOKAL

7 Understanding the Silence: When Courts Don-t Speak About Religion

KIMBERLY TAO

Definition in Law: Transgender Identities and Marriage

ADAM NIEWIADOMSKI

Process of Reprivatization of Agricultural Properties in the Selected European Countries

JAMES MEERNIK
JOSEPH IGNAGNI
REBECCA DEEN

U.S. Supreme Court Justices and Partisanship: Support for the President and Solicitor General

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 1 **SESSION: 1**

MODERATOR: DOÇ. DR. REFİKA ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ

DOÇ. DR. REFİKA
ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ

Pal Sokağı Çocukları Ve Uçan Sınıf Arasında Bir Karşılaştırma: Çocuk
Dünyasında Savaş

DOÇ. DR. REFİKA
ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ

Michael Ende'nin Bitmeyecek Öykü Adlı Eserinin Çocuk Edebiyatına
Uygunluk Yönünden İncelenmesi

ÖĞR.GÖR.DENİZ CİVELEK

A Corpus Stylistic Analysis Of Several Words Such As Negro And Nigger
In “A Rose For Emily”

ÖĞR.GÖR.DENİZ CİVELEK

A Corpus Stylistic Analysis Of Financial Words In “The Gift Of Magi ”

PHD STUDENT AYBÜKE
ÇAKIRAY

J.P.Sartre'da Ölüm Problemi

ÖĞR. GÖR. DR. GÜLAY
BOLATTEKİN

Suskunlar Paradox

BİLGEN GÜL
DOÇ. DR. BİLSEN ŞERİFE
ÖZDEMİR

Antik Mısır Toplumunda Ölüm Algısı: Ruh Ve Öteki Dünya

ASSOC. PROF. DR. EYÜP
AKTÜRK

Kamusal Vicdan Ve Aristoteles Düşüncesinde Toplum-Dışı Bireyin Ahlaki
Statüsü

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022 10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)
Meeting ID: 879 6966 9054 Passcode: 17181222

HALL: 2 SESSION: 1 MODERATOR: ÖĞR.GÖR. DR. GÖNÜL GÜNEŞ

ÖĞR.GÖR. DR. GÖNÜL
GÜNEŞ

1929 Dünya Buhranı Ve Türkiye Ekonomi Politikalarına Yansıması:
Devletçiliğe Geçiş

DR. AHMET YUSUF YILMAZ

Son Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı, Tbm İkinci Başkanı Ve Erzurum
Mebusu Celaledin Arif Bey

ALİ MEYDAN
DOÇ. DR. BİLSEN ŞERİFE
ÖZDEMİR

Antik Çağda Astroloji: Yunan Takımyıldızı Mitosları

CAHİT POLAT
DR.ÖĞR.ÜYESİ FEVZİ
VOLKAN GÜNGÖRDÜ

Antik Çağda Askerlik: Savunma Ve Askerlik Kurumunun Ortaya Çıkış
Süreci

ASSIS. PROF. DR. CANER
AYDEYER

Occupation of Izmir and Turkish-Greek War On American Local Press

KÜBRANUR ŞENAL

Türkçü Dergiciliğinin Bir Örneği: Bozkurt Dergisi (1939-1941)

YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ,
SERHAT POLAT

Vekalet Savaşı Ve Bir Vekil Aktör Olarak Özel Askeri Şirketler

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 3 SESSION: 1

MODERATOR: Assoc. Prof. Dr. YAKUP ASLAN

DR.SUMANTA BHATTACHARYA BHAVNEET KAUR SACHDEV ARKADYUTI SETH,	Impact of urbanization on climate crisis and socio-economic growth of Indigenous Growth
DR.SUMANTA BHATTACHARYA BHAVNEET KAUR SACHDEV	Sustainable development goals and Reduce inequality – a review
ÖĞRETİM GÖREVLİSİ, RAMAZAN YILDIZ	Interactions Between The Amount Of Loads Handled From Turkish And Foreign Flagged Ships In International Marine Transportation
ASSOC. PROF. DR. SELİN BİTİRİM OKMEYDAN	Göstergebilim İle Reklamın İdeolojisini Okumak
ASSOC. PROF. DR. SELİN BİTİRİM OKMEYDAN	Reklamın İdeolojik Diline Kavramsal Bir Bakış
ASSIST. PROF. DR. BİLAL AKKAYNAK YUNUS ERTAŞ	Türkiye’de Yakın Geçmişte Gerçekleşen İlk Halka Arzların İncelenmesi Ve Geleneksel Yatırımlar İle Kıyaslanması
ASSOC. PROF. DR. YAKUP ASLAN	Finansal Denetim Kalitesini Artırmada Entegre Raporlama
ASSOC. PROF. DR. YAKUP ASLAN	Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları
EMRAH ERGİNER DOÇ. DR. MELTEM AKCA	Organ Nakli Lojistiği
SEDA ERKAN DOÇ. DR. MELTEM AKCA	Kriz Yönetimi Ve Lojistik Sektörü İlişkisi
DR. MERAL ÇABAŞ	Türkiye’de Enflasyon, Faiz Ve Döviz Kuru İle Ekonomik Büyüme İlişkisine Fourier Yaklaşım
ASSIST. PROF. DR. OĞUZ YUSUF ATASEL ASSOC. PROF. DR. YASİN ŞEKER	The Relationship Between Inflation Rate And Liquidity Ratios: Empirical Evidence From Türkiye
ASSIST. PROF. DR. OĞUZ YUSUF ATASEL ASSOC. PROF. DR. YASİN ŞEKER	A Research On Cash Flows In Turkish Companies (2005-2021)
DOÇ. DR. SEÇİL GÜL MEYDAN YILDIZ YÜKSEK ŞEHİR VE BÖLGE PLANCISI HÜSNE TEMUR	Yozgat İli Merkez İlçesinde Açık Ve Yeşil Alanların Değerlendirilmesi
YÜKSEK ŞEHİR VE BÖLGE PLANCISI HÜSNE TEMUR DOÇ. DR. SEÇİL GÜL MEYDAN YILDIZ	Gelişmişlik Düzeyine Göre Ülkelerin Afet Risk Yönetimi Yaklaşımı Ve Türkiye’nin Durumu

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 4 SESSION: 1

MODERATOR: DOÇ. DR., FEYZA SÖNMEZÖZ

DR. SELİM ASAN RESEARCH ASSISTANT BURAK KARABABA	Investigation of Mental Strength and Happiness Levels of Sports Sciences Faculty Students According to Various Variables
ÖĞR. GÖR. KADRIYE ÖZYAZICI DOÇ. DR. AYŞEGÜL ULUTAŞ- KESKİNKILIÇ DOÇ. DR. OĞUZ EMRE ÖĞR. GÖR. ZEKERİYA ARSLAN	Çocuklarda Uyku Yoksunluğunun Çeşitli
ÖĞR. GÖR. ZEKERİYA ARSLAN DOÇ. DR. OĞUZ EMRE DOÇ. DR. AYŞEGÜL ULUTAŞ- KESKİNKILIÇ ÖĞR. GÖR. KADRIYE ÖZYAZICI	Erken Ergenlik Döneminde Mizacın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi
İSMET SEVAL ŞAKİR TÜFEKÇİ	Türkiye Ve ABD Spor Sistemlerinin Karşılaştırılması
İSMET SEVAL ŞAKİR TÜFEKÇİ	Türkiye Ve Avustralya Spor Sistemlerinin Karşılaştırılması
AHMET OMAK DOÇ. DR. ŞAKİR TÜFEKÇİ PROF. DR. CEMAL GÜNDOĞDU	Türkiye Ve Avustralya'nın Spor Yönetim Modellerinin Karşılaştırılması
AHMET OMAK DOÇ. DR. ŞAKİR TÜFEKÇİ PROF. DR. CEMAL GÜNDOĞDU	Türkiye Ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Spor Yönetim Yapılarının Karşılaştırılması
DOÇ. DR., FEYZA SÖNMEZÖZ PROF. DR., BEGÜM AYTEMUR	The Opinions Of Music Teacher Candidates On Accompanying School Songs With The Piano
PROF. DR., BEGÜM AYTEMUR DOÇ. DR., FEYZA SÖNMEZÖZ	Flute Students' Opinions About Playing With And Without Accompaniment
Özlem TUNÇALP Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Prof. Dr. Cemal GÜNDOĞDU	Almanya Ülkesinin Spor Sisteminin Analizi Ve Türkiye İle Karşılaştırması
Özlem TUNÇALP Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Prof. Dr. Cemal GÜNDOĞDU	Hollanda Ülkesinin Spor Sisteminin Analizi Ve Türkiye İle Karşılaştırması
ARŞ. GÖR., HAKAN BÜYÜKÇELEBİ PROF. DR., MAHMUT AÇAK	Goal Conversion Ratio And Success Analysis Of Penalty-Kicks

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022 10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)
Meeting ID: 879 6966 9054 Passcode: 17181222

HALL: 5 SESSION: 1 MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ NİLAY ÇAKICI

K.R.PADMA K.R.DON	Unexpected Outbreak Of Omicron Variant Progression And Its Therapy
UZM.PSK. BURAK ÇALIKKASAP UZM.PSK.CANSIN İSKENDER DOÇ.DR.MERYEM KARAAZİZ	Relationship of Obsessive Compulsive Disorder in Adults With Social Anxiety and Psychological Durability
UZM.PSK. HANİFE AYDINOĞLU UZM.PSK.CANSIN İSKENDER DOÇ.DR.MERYEM KARAAZİZ	Analysing The Correlation Between Anxiety, Couple Harmony And The Fear Of Childbirth In Women
DR.ÖĞR. ÜYESİ NİLAY ÇAKICI	Hemşirelik Öğrencilerinin Delici Kesici Aletlerle Yaralanma Durumları
DR.ÖĞR. ÜYESİ NİLAY ÇAKICI	Hemşirelerin Meslek Etiği Ve Etik Sorunlara Yönelik Görüşleri
ÖĞR. GÖR. DR. FATMA ÖZGÜN ÖZTÜRK DOÇ. DR. GANİME CAN GÜR	Development Of A Psychometric Tool For Assessing Impulsivity In The Children: A Validity Reliability Study
ÖĞR. GÖR. DR. FATMA ÖZGÜN ÖZTÜRK	Investigation Of The Distribution And Severity Of Internalizing And Externalizing Problems According To Family Reports In Some Mental Diseases In Children
UZMAN, OĞUZHAN ADANUR DOÇ. DR., EROL DOĞAN	Diurnal Varyasyon İle Bazı Anaerobik Performans Parametrelerinin İlişkisi: Muay Thai Sporu Açısından Değerlendirilmesi
UZMAN, OĞUZHAN ADANUR DOÇ. DR., EROL DOĞAN	Farklı Isınma Yöntemlerinin Anaerobik Ve Aerobik Performans Sonuçlarının Muay Thai Sporcuları Açısından Değerlendirilmesi

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 6 SESSION: 1 MODERATOR: DOÇ. DR. MUSTAFA TOLGA ÇÖĞÜRCÜ

ARŞ. GÖR. MEHMET AKİF ARSLAN
DOÇ. DR. MUSTAFA TOLGA
ÇÖĞÜRCÜ
ÖĞR. GÖR. SITKI ALPER ÖZDEMİR
ARŞ. GÖR. DR. MEHMET UZUN

Industrial Buildings And Green Building Design

ARŞ. GÖR. MEHMET AKİF ARSLAN
DOÇ. DR. MUSTAFA TOLGA
ÇÖĞÜRCÜ
ÖĞR. GÖR. SITKI ALPER ÖZDEMİR
ARŞ. GÖR. DR. MEHMET UZUN

Overview Of Barriers To Implementing Green Buildings In Construction Industry

ALTUNCAN HUBAN GÜLEN
MEHMET EMİN KORKUSUZ
NİHAL ARI KORKUSUZ

Nesnelerin Lazer Triangulasyon Yöntemi İle Taranarak 3b Dijital Ortama Aktarılması

RES. ASS., AHMET ÜNAL
PROF. DR., AHMET TORTUM

Examining The Future Of Autonomous Vehicle Use

RES. ASS., AHMET ÜNAL
PROF. DR., AHMET TORTUM

Investigation Of Transition Applications From Signalized Intersections To Smart Intersections: The Case Of Bursa Province

PELİNSU YILDIRIM DEMİR
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYDAN YAMAN

The Role Of Uav In Photometric Surveying Studies Within The Scope Of Digital Archiving Of Cultural Heritage

PHDC, ERDAL YEŞİLBAŞ
PROF. DR., TUĞRUL OKTAY

Management Of Aviation Safety At The State Level: Current Status Of Turkish Civil Aviation

SAVAŞ ÖZÜN
RAHMAN RAİMOV

Kromit Cevherleri ve Zenginleştirilmesi

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 7 **SESSION: 1**

MODERATOR: DR. FRANCO FRATTOLILLO

ASSOC. PROF. DR. NISAR
AHMED MEMON

A Novel Reversible Watermarking Method Based On Adaptive
Thresholding And Companding Technique

AMNACH KHAWNE
KAZUHIKO HAMAMOTO
ORACHAT CHITSOBHUK

Ultrasonic Echo Image Adaptive Watermarking Using The Just-Noticeable
Difference Estimation

DR. FRANCO FRATTOLILLO

A Web Oriented Spread Spectrum Watermarking Procedure For Mpeg-2
Videos

MOTAHAR REZA
ANADI SANKAR GUPTA

Momentum And Heat Transfer In The Flow Of A Viscoelastic Fluid Past A
Porous Flat Plate Subject To Suction Or Blowing

SIRAA BEN FTIMA
ASSOC. PROF. DR MOURAD
TALBI
ASSIS. PROF. DR. TAHAR
EZZEDINE

Lifting Wavelet Transform And Singular Values Decomposition For Secure
Image Watermarking

DR. MANINDER JEET KAUR
LECTURE MOIN UDDIN
HARSH K. VERMA

Performance Evaluation Of Qos Parameters In Cognitive Radio Using
Genetic Algorithm

ZOHREH O. AKBARI
AHMAD FARAAHI

Evaluation Framework For Agent-Oriented Methodologies

SOHEILA RAEISI,
MENG LINGJIE

The Importance of Customer Engagement and Service Innovation in Value
Co-Creation

DR. SHOJI KATAGIRI

Role of ICT and Wage Inequality in Organization

IBRAHIM HAMIDU MAGEM

A Review of the Antecedents and Consequences of Employee Engagemenc

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 8 **SESSION: 1**

MODERATOR: B. MICHELLE SWEETING

RAJAN RAJABALAYA LI-QUN TOR SHEBA DAVID	Formulation And In Vitro Evaluation Of Ondansetron Hydrochloride Matrix Transdermal Systems Using Ethyl Cellulose/Polyvinyl Pyrrolidone Polymer Blends
B. MICHELLE SWEETING	62 Mass Casualty Acute Pepper Spray Inhalation Respiratory Effect Severity
MANISH KUMAR GAUTAM RAJ KUMAR GOEL	Wound Healing Effect Of Ocimum Sanctum Leaves Extract In Diabetic Rats
SUNIL KAMBOJ VIPIN SAINI SUMAN BALA GAURAV SHARMA	Formulation And Characterization Of Drug Loaded Niosomal Gel For Anti-Inflammatory Activity
MÁRIA STACHOVÁ LUKÁŠ SOBÍŠEK	Data Mining Classification Methods Applied In Drug Design
LEILA AMJAD ZOHREH ALIZAD	Antibacterial Activity Of The Chenopodium Album Leaves And Flowers Extract
G. SPADA, E. GAVINI P. GIUNCHEDI	Protein Delivery From Polymeric Nanoparticles
TAHEREH NAJI MAHSA JASSEMI	Comparison Between Antibacterial Effects Of Ethanolic And Isopropyl: Hexan (7:3) Extracts Of Zingiber Officinale Rose
SARIT RASHKOVITS YAEL LIVNE	The Effect Of Education Level On Psychological Empowerment And Burnout-The Mediating Role Of Workplace Learning Behaviors
B. V. SAĪ CHANDANA P.JOSTHNA	Influence Of Vaginal Microbiota On Sexual And Reproductive Health: A Mini Review
SELKA MOHAMMED ADIL	Antibacterial Activity Study Of A Pommade Based On Algerian Vitis Vinifera L. Leaf Extract

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 9 SESSION: 1

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. JHOSELLE TUS

ASSOC. PROF. DR. JHOSELLE
TUS

The Self-Efficacy and Its Relationship to the Academic Performance in
Online Learning among Senior High School Students

TRINH LE TAN
NGUYEN DUC TRI
NGO TRAN XUAT
TRAN MINH TUNG
NGUYEN QUOC QUAN

GenZ's attitude and perceptions towards using online food delivery services in
Danang

OINAM TERESA
KHUMANCHA

Meitei Tribe used to a matriarchy till 17th Century: Looking through
settlement after Marriage.

SHUVASREE BANERJEE
DR.PANKAJ KUMAR TYAGI

Study on the Prospects of Tea Tourism in India: A Descriptive Analysis

BOUNMY PHALYCHAN
SOULICHANH
LUANGSOMBATH
SOMCHITH
VONGPHACHANH
PHOUMCHAY VONGVILAY
THIPHACHANH
NOUTHAPHONE

The effectiveness of mobile technologies for fostering self-directed learning

SURBHĪ MĪSHRA

Understanding Transsexuals: A sociological Approach

DR. BOUKHEDIMI CHEMS
ASSOC. PROF. DR. EDDINE.
PH.D.

The Measure of KIA competitiveness in the American electric vehicle
market

ASSIS. PROF. DR.
EMMANUEL JOSEPH B.
SUMATRA

Preference Of Generation Z Students For A Cooperative Savings Product: A
Conjoint Analysis

DR. ELNUR
ALLAHVERDIYEV

Socio - Economic Impact Of The Covid-19 Pandemic In Latin American
Countries In The Context Of Brazil

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 10 SESSION: 1

MODERATOR: REEM A. ALEBAIKAN

ASSIS. PROF. DR. IMELDA SMIT	Innovative Teaching in Systems Analysis and Design - an Action Research Project
DR. SYED SULTAN AHMED	Media Pedagogy - The Medium is the Message
ASSIS. PROF. DR. BASHAIAR ALSANAA	Students' Acceptance of Incorporating Emerging Communication Technologies in Higher Education in Kuwait
ALBERTUS G. JOUBERT ROELIEN GOEDE	Using Critical Systems Thinking to Improve Student Performance in Networking
REEM A. ALEBAIKAN	The Future of Blended Learning
PROF. DR. MOHAMMAD MOHAMMAD	The Impact of e-Learning and e-Teaching
AHMAD GHAYOUMI MEHDI GHAYOUMI	Using Technology with a New Model of Management Development by Simulation of Neural Network and its Application on Intelligent Schools
AHMAD GHAYOUMI MEHDI GHAYOUMI	Developing of Intelligent Schools with a New Model of Strategic Management System
PHD. CAN. FEI PING POR SOON FOOK FONG	The Design and Development of Multimedia Pronunciation Learning Management System
MUSTAFA QASEEM HIELAT AHMAD MOHAMMAD AL-SHABATAT	Comparing Academically Gifted and Non-Gifted Students- Supportive Environments in Jordan

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 11 SESSION: 1

MODERATOR: ASSIS. PROF. DR. BYUNG-KON KIM

SEYED ERFAN HOSSEINI
MOHAMMAD K. ALIZADEH,
AMIR MESBAH

Evaluation of Shear Strength Parameters of Amended Loess through Using Common Admixtures in Gorgan, Iran

ASSIS. PROF. DR. BYUNG-KON
KIM

A Study on the Developing Method of the BIM (Building Information Modeling) Software Based On Cloud Computing Environment

ASSIS. PROF. DR. A. A
VELÁSQUEZ
J.BAENA

Simulation and Parameterization by the Finite Element Method of a C Shape Delectromagnet for Application in the Characterization of Magnetic Properties of Materials

YASER REZAPOUR
ARMIN JABBARIEH
FATEMEH BEHFAR
AHADOLLAH AZAMI
AIDIN SHAMSALGHORAYI

Yaser Rezapour, Armin Jabbarieh, Fatemeh Behfar, Ahadollah Azami, Aidin Shamsalghorayi

J. SCHMIDT
O. KORNADT

Convection through Light Weight Timber Constructions with Mineral Wool

SHIRONG LI
XUEPING XIANG

The Establishment of Cause-System of Poor Construction Site Safety and Priority Analysis from Different Perspectives

KARAM Y. MAALAWI
LECTURE HANAN E.M EL-
SAYED

Stability Optimization of Functionally Graded Pipes Conveying Fluid

WEIFENG WANG
HENGBIN ZHENG
XIANWEI ZENG

Optimum Design of Launching Nose during Incremental Launching Construction of Same-Span Continuous Bridge

ASSIS. PROF. DR. PAUL OSMOND

Application of “Streamlined” Material Accounting to Estimate Environmental Impact

ASSIS. PROF. DR. ANISH H.
GANDHI
DR. HARIT K. RAVAL

Springback Simulations of Monolithic and Layered Steels Used for Pressure Equipment

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 12 SESSION: 1

MODERATOR: IORGOS HADJICHRISTOU

IBRAHIM ABDEL GADIR MALIK
DAFALLA SIDDIG DAFALLA
ABDELAZIM IBRAHIM

Rock Slope Stabilization And Protection For Roads And Multi-Storey Structures In
Jabal Omar, Saudi Arabia

IORGOS HADJICHRISTOU

Hybrid Living: Emerging Out Of The Crises And Divisions

RAMIN JAVADZADEH
EMAD JAVADZADEH

Locating Critical Failure Surface In Rock Slope Stability With Hybrid Model Based
On Artificial Immune System And Cellular Learning Automata (Cla-Ais)

AHMED T. FARID
MUHAMMED RIZWAN

Prediction Of In Situ Permeability For Limestone Rock Using Rock Quality
Designation Index

REZA ZIAIE MOAYED
HAMIDREZA RAHMANI

Effect Of Nano-Sio2 Solution On The Strength Characteristics Of Kaolinite

IRFAN AHMAD
TAHIR SIDDIQUI
RASHID AHMAD KHAN
TAHIR MUNIR BUTT

Root Growth Of Morus Alba As Affected By Size Of Cuttings And Polythene Low
Tunnel

BEATE NIEMANN
FABIAN PRAMEL

Renewed Urban Waterfront: Spatial Conditions Of A Contemporary Urban Space
Typology

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 13 **SESSION: 1**

MODERATOR: KRISHNAIAH ARKANTI

AESLINA ABDUL KADIR
ABBAS MOHAJERANI
FELICITY RODDICK
JOHN BUCKERIDGE

Density, Strength, Thermal Conductivity And Leachate Characteristics Of Light-Weight Fired Clay Bricks Incorporating Cigarette Butts

MEHDI SAEIDMANESH
RAZALI ISMAIL

Channel Length Modulation Effect On Monolayer Graphene Nanoribbon Field Effect Transistor

KRISHNAIAH ARKANTI
RAMULU MALOTHU

Experimental Study On Mechanical Properties Of Commercially Pure Copper Processed By Severe Plastic Deformation Technique-Equal Channel Angular Extrusion

DARIUSH SEMNANI
HOSSEIN GHAYOOR

Detecting And Measuring Fabric Pills Using Digital Image Analysis

HABIB SHABAN

Synthesis And Characterization Of Recycled Isotactic Polypropylene Nanocomposites Containing Date Wood Fiber

KHAWTAR HASAN AHMED
SASHA OMANOVIC

The Influence Of Surface Potential On The Kinetics Of Bovine Serum Albumin Adsorption On A Biomedical Grade 316lvm Stainless Steel Surface

ULNAZIYA ISSABAYEVA
MOHAMED KHEIREDDINE
AROUA

Removal Of Copper And Zinc Ions Onto Biomodified Palm Shell Activated Carbon

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 1 SESSION: 2

MODERATOR: Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade

DR. ÖĞR. ÜYESİ CİHAN
TABAK,
SİDAR KONAK

Şanlıurfa Ve Diyarbakır Yöresinin Siverek Müzik Kültürüne Etkisi

ÖĞR. GÖR. DR. AYŞE GÜL
CANIKLIOĞLU

İlk Ve Ortaokul Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan “Canlılar
Dünyasına Yolculuk” Ve “Canlılar Dünyası” Ünitelerindeki Bilimsel
Hataların Tespiti

ÖZGE KESKİN
MUSTAFA YEŞİLYURT

İlkokul 4. Sınıfta Simülasyon İle Matematik Öğretimi

TUBA GARİP
MUSTAFA YEŞİLYURT

İlkokul 4. Sınıfta Kesir Başarısına Simülasyonun Etkisi

PROF. DR. OSMAN FERDA
BEYTEKİN
MUSTAFA DOĞAN

Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Paylaşılan Tweetlerin Eğitim Politikaları
Bağlamında İncelenmesi

PROF. DR. ERDAL TOPRAKÇI
MUSTAFA DOĞAN

Türkiyedeki Bilimsel Araştırmalarda Etik Kurul Sürecinin İncelenmesi

PROF.DR. SEYİT TAŞER

Batılı Sosyal Bilimcilerin Görüş Ve Düşüncelerinin Yönetim Süreçlerine
Etkileri

PROF.DR. SEYİT TAŞER

Göçün Eğitim Üzerindeki Etkilerinin Göçmen Veli Görüşlerine Göre
Değerlendirilmesi

ASSIST. PROF. DR. FATMA
COŞTU

İlkokul Seviyesindeki Fen Bilgisi Kitaplarının Değerler Eğitimi Bağlamında
İncelenmesi

ASSOC. PROF. DR. NAZILE
ABDULLAZADE,
SOLTAN ALIYEV

Formation Of Organizational Skills In Students

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 2 SESSION: 2 MODERATOR: ASSIST. PROF. DR. AYSUN EROĞLU

DR. ÖĞR. ÜYESİ ERDOST
ÖZKAN

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Milli Tarih, Coğrafya Ve Kültür Unsurları:
Anahtar Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1-A2

BERKAY YİĞİTASLAN
DOÇ. DR. BAHADIR
ÇOKAMAY

Examination Of Graduate Thesis Related To Theater And Music

SEDEF TEMİZ
DOÇ. DR. BAHADIR
ÇOKAMAY

Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

AYTAÇ AYDOĞDU
DOÇ. DR. BAHADIR
ÇOKAMAY

The Examination Of The Theses's Written In The Field Of Jazz Music

DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ
KAHRAMANOĞLU

Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Bilinci

DR. İLYAS KARA
DR. AHMET TOKMAK

Almanya Ve Belçika Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının
Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi

DR. AHMET TOKMAK
DR. İLYAS KARA

Danimarka Ve Finlandiya Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının
Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi

ASSIST. PROF. DR. AYSUN
EROĞLU

Türkçe Öğretmenlerinin Ve Türkçe Öğretmeni Adaylarının Sanal Gerçeklik
Ve Artırılmış Gerçeklik Kavramlarına İlişkin Metaforik Algıları

ASSIST. PROF. DR. AYSUN
EROĞLU

Türkçe Öğretmenlerinin Ve Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçe
Derslerinde Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Kullanılmasına İlişkin
Görüşleri

ASSIST. PROF. DR. ÜZEYİR
BEKERECİ

Investigation Of Master's Theses On Stem, Fetemm And Ste(A)M Between
2017-2022 In Turkey

ASSOC. PROF. DR. BURCU
GEZER ŞEN

Peer Culture And Academic Socialization

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 3 SESSION: 2 MODERATOR: ASSIST. PROF. DR. KEZİBAN TAŞ

JAMAL KARMOUA
BÉLA KOVÁCS

SEAM Tracking For Automatic Welding

ASSIST. PROF. DR. ONUR SEVLİ

Prediction Of Potential Blood Donors With Machine Learning Techniques

ASSIST. PROF. DR. ONUR SEVLİ

Detection Of Credit Card Fraud Using Artificial Neural Networks

FATİH ÇEMREK
ÖZER ÖZAYDUN

Türkiye’de Hava Yolu İstatistiklerinin Zaman Serileri Analizi İle İncelenmesi

FATİH ÇEMREK
ÖZER ÖZAYDUN

Türkiye’deki İllerin Kredi Kullanım Düzeyleri Bakımından İstatistiksel Olarak İncelenmesi

SUKRAN UYGUN
OSMAN AKSU

Aritmetik İndeksli -Pell And -Pell Lucas Dizileri

TUGCE PEKACAR CALCI
HUANYIN CHEN
SAIT HALICIOGLU

Rings With Prime Units

ASSIST. PROF. DR. KEZİBAN TAŞ

İntegro-Dirac Diferansiyel Operatörü İçin Ters Problem

DR. ÖĞR. ÜYESİ, MÜSLÜM
AYKUT AKGÜN
ERDAL TURSUN

Kontaktpseudo-Metrik Manifoldlar Üzerinde Yatan Eğriler

FARAH ALŞİBLİ
ARİFE ATAY

Bulanık Topolojik Uzaylar Üzerine

GÜLER ALPARSLAN
PROF. DR. MAHİR DURSUN

Makine Öğrenmesi Tekniklerinin Sınıflandırma Başarısına Etkisi

ARİF GÜRSOY
DENİZ YALDIZ ÇAĞAÇ

Yapay Sınır Ağlarında Doğrusal Olmayan Optimizasyon Problemi İçin Aktivasyon Fonksiyonu Seçimi

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022		14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 879 6966 9054		Passcode: 17181222	
HALL: 4	SESSION: 2	MODERATOR:	Doç. Dr. Şeyda ÇAVUŞOĞLU
Vedat Çavuş Bekir Cihad Bal		Badem Ağacı Odununun Fiziksel Özellikleri Ve Statik Sertlik Değerinin Belirlenmesi	
Cemile YAŞ ASSIST. Prof. Dr. Halil DİLMEN		Using Of The Botanical Insecticides To Control Psyllids (Hemiptera: Psyllidae): An Environmentally Friendly Approach	
Bedirhan EKER Dr Yasin ÜNAL Dr Ahmet KOCA Aytekin SARIŞAHİN		Nesli Tehlike Altındaki Avrasya Su Samuru(Lutra Lutra)'Nın Göller Yöresinde Sorunları Ve Çözüm Önerileri.	
Aytekin SARIŞAHİN Dr Yasin ÜNAL Bedirhan EKER		İhata Duvarları Ve Dikenli Tel Çit Kullanımının Yaban Hayatı Üzerinde Etkisi	
Selahattin Karacan Doç. Dr. Mustafa Korkmaz Sercan Çorlu		The Comparison Of The Morphological Features Of Onosma Argentata HUB.- Mor.(Gümüş Emcek) And Onosma Discedens Hausskn. Ex Bornm. (Firat Emceği)	
Doç. Dr. Mustafa KORKMAZ Sercan ÇORLU Selahattin KARACAN		Woddy Plants Used For Food Purposes Of Erzincan Province	
Prof. Dr., Nihal Özder Araş. Gör. Dr., Esra Tayat Assist. Prof. Dr. Hüseyin Denk		<i>Trichogramma pintoi</i> Yumurtalarının Depolanma Olanakları	
Suat KARADAŞ Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU		Karakaş Koyunu	
Suat KARADAŞ Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU		The Evaluation Of Drought Status Of The Süvari River Basin With Standard Precipitation Index	
Suat KARADAŞ Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU		Morpometric Analysis Of The Süvari Stream Basin	
Semra Kaya - Gökhan Koçak Murat Can Demir - Cihan Kaçar		Üreme mevsimindeki Morkaraman koyunlarında Vitamin E-iz mineral (Selenyum, kalsiyum, fosfat, bakır ve kobalt) ve 24 saat ara ile çift doz PGF 2a enjeksiyonunun kuzulama performansı ve fertilité üzerine etkisi	
Semra KAYA Gökhan KOÇAK		İNEKLERDE NEGATİF ENERJİ DENGESİNİN ÜREME ÜZERİNE ETKİSİ	
Doç. Dr. Şeyda ÇAVUŞOĞLU Yük. Zir. Müh. Sercan DÜZGÜN		ÇİLEKLERDE KALİTE VE KANTİTELERİNİN KORUNMASINDA HASAT SONRASI UYGULAMALAR VE KULLANIMLARI	
Doç. Dr. Şeyda ÇAVUŞOĞLU Yük. Zir. Müh. Yadigar Leyla DOĞAN		SATSUMA MANDALİN ÇEŞİDİNDE DEFNE VE WAX UYGULAMALARININ MUHAFAZA SÜRESİ, MEYVE KALİTESİ ÜZERİNE ETKİLERİ	

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 5 SESSION: 2

MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur USLU

ASSIST. Prof. Ali Rıza DENİZ

The Use of α -Al₂O₃ Material as an Interfacial Layer in Schottky Diode Applications and the Effect of Radiation on Diode Characteristics

ASSIST. Prof. Ali Rıza DENİZ

Investigation of I-V-T Characteristic of Ni/ α -Al₂O₃/p-Si/Al Diode

Lecturer CİHAN GÖKÇÖL

Wind Energy In Turkey: 2023 Update

Lecturer CİHAN GÖKÇÖL

Potential And Utilization Of Renewable Energy Sources In The Thrace Region: 2023 Update

Ahmet YAKIN
Rasim BEHÇET

The Effect Of Ethanol And Methanol Into Gasoline Fuel On Engine Performance And Emissions

Ahmet YAKIN
Rasim BEHÇET

Performance And Emission Analysis Of Fuel Additives (Ethanol, Sodium Boron Hydride) In A Gasoline Engine

Dr, GÜL USLU
Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur USLU

Arazi Yönetiminde 3 Boyutlu Deniz Kadastro

Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur USLU
Dr. Gül USLU

Nükleer Güç Santrallerinde Çalışmanın İş Güvenliği Açısından İrdelenmesi Ve Risk Yönetimi

Fatma YILDIRIM DALKIRAN
Nur Tuğçe GÖZÜKÜÇÜK

Hava Aracı Elektriksel Güç Sistemlerini Modelleme Yaklaşımları

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 6 SESSION: 2

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR., SEVDA BORAN TORUN

ASSOC. PROF. DR., SEVDA
BORAN TORUN

Effect Of Waste Vegetable Oil And Old Newspaper Fibers On Surface
Properties Of Recycled Polypropylene Composites

HAMDİ ŞÜKÜR KILIÇ
YASEMİN GÜNDOĞDU

Investigation of TRIPLE Metallic Au@Fe@TiO₂ Nanoalloys for Potential
Nonlinear Optical Applications

ASSIST. PROF. DR. NERGİS
KAYA

Momordica Charantia L. Ekstraktı Ticari Formülasyonunun Allium Cepa L.
Üzerindeki Etkisinin Sitotoksik Açından Eğerlendirilmesi

ASSIST. PROF. DR., EMEL
ATLI

Investigation Of The Effects Of Some Parabens On Fertility And Sex Ratio
Of Drosophila Melanogaster

ASSIST. PROF. DR., EMEL
ATLI

Investigation Of The Effects Of Octylfenol On The Pupation Period Of
Drosophila Melanogaster

KADİR TANIŞ
PROF. DR. ABDURRAHMAN
AKTÜMSEK

Scilla Bifolia'nın Metanolik Özüünün Antioksidan Kapasitesi

MSC. MÜCAHİD GÖK
PROF. DR. MUSTAFA
KÜÇÜKÖDÜK
PROF. DR. ABDURRAHMAN
AKTÜMSEK

A Study On Enzyme Inhibitory Activities Of Taraxacum Farinosum
Extracts

SEDA İPEKBAYRAK
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEYNEP
TURHAN
PROF. DR. EMEL YILDIZ
ASSİS. PROF. MUSTAFA
DEMİRBILEK

Güneş Pili Uygulaması İçin Heteroleptik Rutenyum Komplekslerin
Kuantum Kimyasal Çalışmaları

ŞAHİN KALYONCU
DOÇ. DR. FATİH AKTAŞ

Cr (VI) İndirgeme Yapan Arıtma Tesislerinde Nanotanecik Yüklü Aktif
Karbon Kullanılarak Cr (VI) Giderim Performansının Arttırılması

ASSIST. PROF. DR. MEHMET
ÖZCANLI

Aras Basin In Turkey According To The Rise Steps Of Land Existence And
Its Impact On Economic Activities

ASSOC. PROF. DR. ERKAN
YILMAZ
ASSIST. PROF. DR. MEHMET
ÖZCANLI

Climate Change Analysis In Ağrı Mountain And Its Surrounding

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 7	SESSION: 2	MODERATOR: PROF. DR. NOURHAN ELSHENAWI
ASSOC. PROF. DR. LONA BALA		Interpreting Chopin's Music Today: Mythologization Of Art: Kitsch
PROF. DR. NOURHAN ELSHENAWI		Net Regularity And Its Ethical Implications On Internet Stake Holders
DR. MASAMI USUI		Migrating Words And Voices In Joseph O'neill's Netherland And The Dog
HUSSAIN ALI BEKHET NOR SALWATI OTHMAN		Enlightening Malaysia's Energy Policies And Strategies For Modernization And Sustainable Development
ABDULFATAH A RAJI		Arabic Literature As A Tool For Educational Transformation In Nigeria
KHALED IGBARIA		Ba' Albakī's Influence On 1950s And 1960s Lebanese Women Writers
SAPTIADI NUGROHO A. NUR MUHAMAD AFIF		Factors Affecting Employee Performance: A Case Study In Marketing And Trading Directorate, Pertamina Ltd.
ASSIS. PROF. DR. YUNOS ZAHRI		Cyber Security Situational Awareness Among Students: A Case Study In Malaysia
RESS. ASSIS. OMID NOROOZI		The Effects Of A Digital Dialogue Game On Higher Education Students' Argumentation-Based Learning

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 8 SESSION: 2	MODERATOR: PROF. DR. RITA C. RAMOS
MICHAŁ BIAŁEK SIMON J. HANDLEY	Overriding Moral Intuitions – Does It Make Us Immoral? Dual-Process Theory Of Higher Cognition Account For Moral Reasoning
AZLINA ABU BAKAR ABDUL FATAH WAN SIDEK	Well-Being In Adolescence: Fitting Measurement Model
MELANI ARNALDI SUZY YUSNA DEWI	Effect Of Depression, Self-Regulation Control And Characteristics Of Adhd As The Cause Of School Brawl In Jakarta, Indonesia
PROF. DR. RITA C. RAMOS	Determinants Of Aggression Among Young Adolescents
LECTURE PRESSCA NEGING ASSIS. PROF. DR. ROSIDAH MUSA RABIAH ABDUL WAHAB	The Determinants And Outcomes Of Pathological Internet Use (Piu) Among Urban Millennial Teens: A Theoretical Framework
KATARZYNA CZUBAK	Negative Emotions And Ways Of Overcoming Them In Prison
DR. NIMA BABAZADEH GASHTI ASSIS. PROF. DR. NAZANIN PILEVARI	Evaluation Of Internet Anxiety In Srbiau Higher Education Students In Research Process
ASSOC. PROF. DR. ZUZANA KOMRSKOVÁ ANWAR HASSEN TSEGA	The Use Of Emoticons In Polite Phrases Of Greetings And Thanks The Nexus Between Migration And Human Security: The Case Of Ethiopian Female Migration To Sudan

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 9 SESSION: 2

MODERATOR: IDRIS A. ELFEITURI

ALI SNOUSSI AMMAR BEN BRAHIM	A Simulation Model And Parametric Study Of Triple-Effect Desalination Plant
NUR SARMA PAUL M. TUOHY SINIŠA DJUROVIĆ	Investigation Of Grid Supply Harmonic Effects In Wound Rotor Induction Machines
JOSE D. HERRERA MARIO A. RIOS	A Multiobjective Damping Function For Coordinated Control Of Power System Stabilizer And Power Oscillation Damping
IDRIS A. ELFEITURI	Exergy Based Performance Analysis Of A Gas Turbine Unit At Various Ambient Conditions
AHMAD K. JASSIM RAHEEM KH. AL-SUBAR	Studying The Possibility To Weld AA1100 Aluminum Alloy By Friction Stir Spot Welding
EKOW A. KWOFIE EMMANUEL K. ANTO GODFRED MENSAH	Determination Of The Optimal DG PV Interconnection Location Using Losses And Voltage Regulation As Assessment Indicators Case Study: ECG 33 Kv Sub-Transmission Network
BADR M. ALSHAMMARI T. GUESMI	Optimal Design Of Multimachine Power System Stabilizers Using Improved Multi-Objective Particle Swarm Optimization Algorithm
CHAPMAN EZE NNADOZIE	Programming Language Extension Using Structured Query Language For Database Access
NADIA MASOOD KHAN MUHAMMAD SALMAN KHAN GUL MUHAMMAD KHAN	Automated Heart Sound Classification From Unsegmented Phonocardiogram Signals Using Time Frequency Features
AKELLA AMARENDRA BABU RAMA DEVI YELLASIRI NATUKULA SAINATH	Adaption Model For Building Agile Pronunciation Dictionaries Using Phonemic Distance Measurements
R. RAMA KISHORE SUNESH	Optimized And Secured Digital Watermarking Using Entropy, Chaotic Grid Map And Its Performance Analysis
ADDIN OSMAN ANWAR ALI YAHYA MOHAMMED BASIT KAMAL ABDOLSALAM GHADERI	A Dataset Of Program Educational Objectives Mapped To Abet Outcomes: Data Cleansing, Exploratory Data Analysis And Modeling
HARPREET KAUR SUDIPTA MAJUMDAR	A Robust Optimization Model For The Single-Depot Capacitated Location-Routing Problem
	Image Dehazing Using Dark Channel Prior And Fast Guided Filter In Daubechies Lifting Wavelet Transform Domain

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 10	SESSION: 2	MODERATOR:	PROF. DR. ANA LAMBELHO
DR. DESHAR BASHU DEV		Eradication Of Mental Illness Through Buddhism	
MONA SALAH EL-DIN HASSANEIN		From Victim To Ethical Agent: Oscar Wilde's The Ballad Of Reading Gaol As Post-Traumatic Writing	
ASSIS. PROF. ASHUTOSH VERMA		Special Economic Zone: New Phase of "Land Conflicts" in India	
PROF. DR. ANA LAMBELHO		The Portuguese Framework of the Professional Internship without Public Funds	
MARIA LUBOMIRA KUBICA		Origins of Strict Liability for Abnormally Dangerous Activities in the United States, Rylands v. Fletcher and a General Clause of Strict Liability in the UK	
NOORANEDA MUTALIP LAIDEY		Privacy vs. National Security: Where Do We Draw the Line	
YRFET SHKRELI		The Role of European Union in Global Governance	
PHDC. UMAR UBANDAWAKI		Controlling Youths Participation in Politics in Sokoto State: A Constructive Inclusiveness for Good Governance in Nigeria	
ABDUL SALIM AMIN		Judicial Institutions in a Post-Conflict Society: Gaining Legitimacy through a Holistic Reform	
DINI DEWI HENIARTI		Military Court's Jurisdiction over Military Members Who Commit General Crimes under Indonesian Military Judiciary System in Comparison with Other Countries	
FARIDA BUNIA TOVA		Closed Will in Russian Civil Law: Specific Aspects	

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 11 **SESSION:** 2

MODERATOR: ALI NOURI EMAMZADEH

PARCHAMI A. FATAHIAN DEHKORDI RF	Sex Differences In Thyroid Gland Structure Of Rabbits
ISMAIL I. ABO GHANEMA KADRY M. SADEK	Olive Leaves Extract Restored The Antioxidant Perturbations In Red Blood Cells Hemolysate In Streptozotocin Induced Diabetic Rats
AHMAD KHALESIZADEH ALIREZA VAKILI MOHSEN DANESH MESGARAN REZA VALIZADEH	The Effects Of Garlic Oil (Allium Sativa), Turmeric Powder (Curcuma Longa Linn) And Monensin On Total Apparent Digestibility Of Nutrients In Baloochi Lambs
AGATA KOWALSKA RADOSŁAW K. KOWALSKI ZDZISŁAW ZAKĘŚ	The Effect Of Selective Cyclooxygenase (Cox) Inhibitors On Japanese Medaka (Oryzias Latipes) Reproduction Parameters
ALI NOURI EMAMZADEH	The Relationship Between Excreta Viscosity And Tmen In Sbm
E. RAMARAJ, A. PADMAPRIYA	Pragati Node Popularity (Pnp) Approach To Identify Congestion Hot Spots In Mpls
S. ASADZADEH VOSTAKOLAEI	Effect Of L-Arginine On Neuromuscular Transmission Of The Chick Biventer Cervicis Muscle

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 12 **SESSION:** 2

MODERATOR: KIRANMAI S.RAI

ÅSA SMEDBERG	To Design Holistic Health Service Systems On The Internet
ELHAM RASTEGARI AMIRMASOOD RAHMANI SAEED SETAYESHI	Pervasive Computing In Healthcare Systems
S.S.MOHANAVALLI SHEILA ANAND	Security Architecture For At-Home Medical Care Using Sensor Network
ALIREZA SHIRVANI SHADI EBRAHIMI MEHRABANI	Exploring The Application Of Knowledge Management Factors In Esfahan University's Medical College
SALAMA MEGHRICHE, AMER DRAA MOHAMMED BOULEMDEN	On The Analysis Of A Compound Neural Network For Detecting Atrio Ventricular Heart Block (Avb) In An Ecg Signal
KIRANMAI S.RAI	Neurogenic Potential Of Clitoria Ternatea Aqueous Root Extract–A Basis For Enhancing Learning And Memory
MAHMOOD AHMAD, GHULAM MURTAZA SONIA KHILJEE MUHAMMAD ASADULLAH MADNI	Validation And Application Of A New Optimized Rp-Hplc-Fluorescent Detection Method For Norfloxacin
SANAE KAEWNOPPARAT NATTHA KAEWNOPPARAT	Formulation And Evaluation Of Vaginal Suppositories Containing Lactobacillus

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 13 **SESSION:** 2

MODERATOR: KHOLOD M. ABUALNAJA

KHOLOD M. ABUALNAJA

Numerical Treatment Of Matrix Differential Models Using Matrix Splines

AHMAD THANYAN AL-SULTAN

Airport Check-In Optimization By Ip And Simulation In Combination

SHIKHA MAHESHWARI
AMIT SRIVASTAVA

Application Of Intuitionistic Fuzzy Cross Entropy Measure In Decision Making For Medical Diagnosis

KUMAR NEERAJ
RANJAN HALDAR

Preparation And Characterization Of Polyaniline (Pani)-Platinum Nanocomposite

KALU RAM MEENA
ADITI KAR GANGOPADHYAY
SATRAJIT MANDAL

Estimation Of The Mean Of The Selected Population

AHMAD ALHAWARAT
MUSTAFA MAMAT
MOHD RIVAIE
ISMAIL MOHD

A New Modification Of Nonlinear Conjugate Gradient Coefficients With Global Convergence Properties

MOHSEN ZAHRAEI

Some Results On The Generalized Higher Rank Numerical Ranges

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 879 6966 9054
Passcode: 17181222
Date: 17-18.12.2022

18. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 879 6966 9054

Passcode: 17181222

HALL: 14 **SESSION:** 2

MODERATOR:

MOUNA MALLEM

YAHIA I. MOHAMED
AHMED I. MARZOUK
MOHAMED A. YACOUT

Isolation And Identification Of Diacylglycerol Acyltransferase Type- 2 (Gat2) Genes From Three Egyptian Olive Cultivars

NGUYEN MINH TUAN
YEN CHUNG-RUEY

Effect Of Various Pollen Sources To Ability Fruit Set And Quality In 'Long Red B' Wax Apple

JAFAR KHAN KASI
AJAB KHAN KASI
MUZAMIL BOKHARI

Electrochemical Performance Of Carbon Nanotube Based Supercapacitor

MOHD SIDEK AHMAD
ZAINON MOHD NOOR
ZAIDAH ZAINAL ARIFFIN

Isolation And Identification Fibrinolytic Protease Endophytic Fungi From Hibiscus Leaves In Shah Alam

SHWETA KUMARI
PARMJIT S. PANESAR
MANAB B. BERA

Statistical Modeling For Permeabilization Of A Novel Yeast Isolate For B-Galactosidase Activity Using Organic Solvents

ALI MOHAMADI SANI

Inhibitory Effect Of Helichrysum Arenarium Essential Oil On The Growth Of Food Contaminated Microorganisms

MOUNA MALLEM,
MAJID TLIDJANE

Influence Of The Field Type (Mountain And Plain) On The Cupric Status Of Lambs

CONTENT	
CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
ABSTRACTS OF ORAL PRESENTED PAPERS IN THE CONFERENCE	
ÇİZİM DİLİYLE GÖÇ TASVİRLERİ VE GÖÇ ALGISININ KATILICILAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN LİTERATÜR TARAMASI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ Tuğba Türkcü	1
KORONA VİRÜS 19 (CP19-S) BİREYLER ARASINDAKİ FOBİ DÜZEYLERİNİN DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ Tuğba Türkcü	12
FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ “FOTOSENTEZ” VE “SOLUNUM” KAVRAMLARINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI SERPİL KALAYCI	25
SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BİLİMSEL ARAŞTIRMA KAVRAMLARINA İLİŞKİN BİLİŞSEL ALGILARI SERPİL KALAYCI	37
ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİSİ KONUSUNDA EN FAZLA ALINTI YAPILAN MAKALELERİN ANALİZİ Bünyamin SARIKAYA, Yunus ŞAKİROĞLU	53
“MÜZİK...GİBİDİR”: BİLİM VE SANAT MERKEZİ ÖĞRENCİLERİNİN METAFORİK ALGILARI Burak PİRİM, Songül PEKTAŞ, Gülsüm GÖKTAŞ	64
SPOR YAPMA DURUMU AÇISINDAN SOSYAL BECERİ DÜZEYİNİN İNCELENMESİ: META-ANALİZ ÇALIŞMASI HULUSİ BÖKE, CEMAL GÜNDOĞDU	76
BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN CİNSİYET DEĞİŞKENİNDE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYLERİ: META-ANALİZ ÇALIŞMASI HULUSİ BÖKE, CEMAL GÜNDOĞDU	87
FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ STEM UYGULAMALARI ÖĞRETMEN ÖZ YETERLİKLERİ ÇİĞDEM ÖZKAN, MERVE LÜTFİYE ŞENTÜRK, UĞUR SARI	98
PAZARLAMA KARMASI BAKIŞ AÇISIYLA MEDİKAL TURİZM BİLEŞENLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ Derya ATLAY IŞIK , Aykut TOPCU	105
HALİFE YUSUF EL-BÂYEZİDÎ’NİN (ö.1965) AKÎDETÜ’L-İMÂN ADLI RİSALESİNİN HADİS KAYNAKLARI Rıdvan KALAÇ	115
الابتكارات التي أضافت الأدب المقاومة إلى الأدب العربي الحديث Muhammet Berat CAN	128

SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ BAŞKANI, TBMM İKİNCİ BAŞKANI ve ERZURUM MEBUSU CELALEDDİN ARİF BEY Ahmet Yusuf YILMAZ	134
A CORPUS STYLISTIC ANALYSIS OF SEVERAL WORDS SUCH AS NEGRO AND NIGGER IN “A ROSE FOR EMILY” DENİZ CİVELEK	144
A CORPUS STYLISTIC ANALYSIS OF FINANCIAL WORDS IN “THE GIFT OF MAGI” DENİZ CİVELEK	150
12 EŞİT ARALIKLI TAMPEREMAN SİSTEMDEKİ BASİT MAKAMLARDA AKOR DİZİSİ: BASİT SUZİNAK MAKAM DİZİSİ ÖRNEĞİ Sercan ÖZKELEŞ	155
TÜRK MÜZİĞİ MAKAM DİZİLERİ İLE CAZ MÜZİĞİ DİZİLERİ ARASINDAKİ BENZERLİKLERİN İNCELENMESİ Sercan ÖZKELEŞ	163
YENİDEN ARMONİLEMEDE MEDİYANTİK ARMONİ Sercan ÖZKELEŞ	172
GÖRSEL İLETİŞİMDE BİLGİ GÖRSELLEŞTİRME VE İNFOGRAFİK: SANAT TARİHİ EĞİTİM SÜRECİNDE ALTERNATİF BİR ÖĞRETİM YÖNTEMİ OLARAK MODERN SANAT AKIMLARI BİLGİLENDİRME GRAFİĞİ Tarık YAZAR, Yasemin YORULMAZ, Sefa ÇEÇEN, Ebru Hilal YÜCE	181
COĞRAFİ BİLGİ VE KÜLTÜR TURİZMİNDE ETKİLİ GÖRSEL ANLATIM STRATEJİSİ OLARAK 3D HARİTA VE İNFOGRAFİK Tarık YAZAR, Abdulkadir DOĞAN, İsmirida HALA, Leyla RZAYEVA	197
YÜK KAPASİTESİ FAKTÖRÜ MINT ÜLKELERİNDE DURAĞAN MI? FOURIER DÖNÜŞÜMLERİNE DAYALI AMPİRİK BİR ANALİZ Uğur Korkut PATA , Mehmet ELA	214
DEVLET TEMERRÜTLERİNİN MALİYETLERİ: BİR LİTERATÜR TARAMASI Mehmet ELA , Uğur Korkut PATA	226
AHİLİK TEŞKİLATININ FONKSİYONLARI VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI Sevgi IŞIK EROL	240
İSLAM TİCARET HUKUKUNDA MUŞARAKA Sevgi IŞIK EROL	251
FİNANSAL PİYASALARA ERİŞİMİN ÜLKE RİSK PRİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ Sinem ATICI USTALAR	260
MALATYA RESTORANLARINA YÖNELİK YAPILAN TÜKETİCİ ŞİKÂyetLERİNİN BETİMLENMESİ MEHMET İNANIR, KAHRAMAN ÇATI, EBRU OSKALOĞLU	269

HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA İLE İLGİLİ YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ Öznur ARSLAN	285
ÖRGÜTSEL YENİLİKÇİLİK MUHAMMET YÜKSEL	294
ÖRGÜTLERİN TANITIMINDA SOSYAL MEDYANIN GÜCÜ MUHAMMET YÜKSEL	301
IS THERE A DYNAMIC RELATIONSHIP between R&D and ECONOMIC GROWTH? BOUNDS TEST ANALYSIS for the CASE of U.S. Özgür Özaydın, Anıl Dağdemir	308
THE DYNAMICS of FINANCIAL DEVELOPMENT and ECONOMIC GROWTH in U.S. ECONOMY: AN ARDL ANALYSIS Özgür Özaydın, Anıl Dağdemir	319
Ahmed el-Haznevî'nin Mürîd ve Mürşide Dair Görüşleri Kübra MİCİK	329
Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Mektûbât'ında Yer Alan Mürşid ve Mürîdin Nitelikleri Kerime Mıcık	354
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE AİLE KURUMUNUN KURULUŞ AŞAMASINDAKİ DÖNÜŞÜMÜ EYÜP KURT	376
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE AİLE BİRLİKTELİĞİNİN SÜRDÜRÜLÜŞ AŞAMASINDAKİ DÖNÜŞÜMÜ EYÜP KURT	381
TEOLOJİK AHLAK TASAVVURU VE EVRENSELLİĞİ ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR Ergin ÖGCEM	387
DOĞU AKDENİZ'DE DEĞİŞEN DENGELER BAĞLAMINDA TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU, Kadir SANCAK	396
RUSYA'NIN UKRAYNA'YI İŞGALİNİN BALKAN JEOPOLİTİĞİNE ETKİSİ Kadir SANCAK, Muhammet Cema, ŞAHİNOĞLU	404
CLIMATE CHANGE AND ITS POSSIBLE SECURITY IMPLICATIONS Mesut Şöhret	412
ÇİN'İN YÜKSELİŞİ, BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ VE AFRİKA Adem Ali İren, Mehmet Tunahan Çelik	438
ARAL GÖLÜ ÇEVRE SORUNU VE POLİTİK ETKENLERİ BAYRAM BAYRAMOV	448

MÜSEYLİMETÜ'L-KEZZÂB'IN HAYATI VE ÖLDÜRÜLMESİYLE İLGİLİ RİVAYETLER Ahmet GÜZEL, Zeynep SEZER	466
MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'NİN ÇOCUKLUK VE YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDEKİ EĞİTİM SÜRECİ HAKKINDA BAZI MÛLAHAZALAR Ahmet GÜZEL, Zeynep SEZER	473
YEREL YÖNETİM BİRİMİ OLARAK KÖYLER VE 6360 SAYILI KANUNUN KÖYLERE ETKİLERİ Abdullah ELMAS	479
AHİM KARARLARI BAĞLAMINDA ASKERLİK HİZMETİ SIRASINDA ER VE ERBAŞ İNTİHARLARINDA DEVLETİN SORUMLULUĞU Abdullah ELMAS	490
CONCEPTUAL ASSESSMENT OF THE IMPACT OF GREEN MARKETING ON CONSUMER BEHAVIORS AGAINST GREEN PRODUCT Ümmü Salihâ Eken İnan, Sirin Waleed Mohammad Aqra	499
MUHASEBE VE MALİYE EĞİTİMİ ALAN YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN VERGİ VE DEVLET ALGILARINA YÖNELİK METAFOR ARAŞTIRMASI İsmail KOÇ ,Aydın BAĞDAT	507
Girişimcilik Potansiyelinin Firma Performansına Etkisi: Suriyeli Girişimciler Üzerine Bir Araştırma Subhi KORD ARABO, H. Mustafa PAKSOY	516
BİLMEK Mİ BİLMEMEK Mİ AYIP? PAZARLAMA VE TÜKETİCİ DAVRANIŞI (ULUSAL) ALANINDA MÜSTEHCEN BULUNAN KONULARA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA HAKAN KİRACI	529
MARKA KİŞİLİĞİ KARŞILAŞTIRMASI: ALKOLLÜ İÇECEK (BİRA) SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA HAKAN KİRACI, Muhammed BEKİT	544
TOPLUMSAL HAREKET VE SOSYAL MEDYANIN ETKİLERİ ÖRNEK OLAY ANALİZİ: AĞAÇ DİKME BAYRAMI ABDİ BAKTUR	567
SAVUNMA PROJELERİNİN YÖNETİMİNDE TERSİNE MÜHENDİSLİK STRATEJİSİ VE TÜRK SAVUNMA SANAYİ AÇISINDAN RİSKLERİ Göksel KORKMAZ	590
COVID 19 SALGINININ TÜRKİYE KONTEYNER TAŞIMACILIĞI ÜZERİNE ETKİSİ Alpaslan ATEŞ, Zeynep Sude ÇİÇEK	607
SPOR KÜLÜPLERİ STADYUM GELİRLERİNİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA UYGUN HESAP PLANI TASLAĞI KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ Erkan UZUN, Ayşegül ŞAHİN KOÇAK	618
E-TİCARET İŞLEM MALİYETLERİ VE MALİYETLERİ AZALTMA YAKLAŞIMLARI Erkan UZUN, Ayşegül ŞAHİN KOÇAK	623

VERİDEN DEĞERE BİR YÖNETİŞİM UYGULAMASI: CUMHURBAŞKANLIĞI DİJİTAL DÖNÜŞÜM OFİSİNİN BÜYÜK VERİ ÇALIŞMALARI Ayşe YILDIZ ÖZSALMANLI, Yakup KARACA	630
DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİNDE FARKLILIKLARA ÜTOPİK BİR BAKIŞ: KOZMOPOLİTANİZM ZEYCAN AYGÜN	651
SAVUNMA ALANINDA YAPILAN AR-GE HARCAMALARININ ÜLKE BAZINDA KARŞILAŞTIRMASI Furkan TORUN, Sami BUHUR	663
BİRLİKTE ELDE BULUNDURULAN MAHCUZ MALIN MUHAFAZA ALTINA ALINMASI HUSUSUNDA 7343 SAYILI KANUNLA GETİRİLEN YENİ DÜZENLEMENİN DEĞERLENDİRİLMESİ Kudret ASLAN	683
BİRLEŞME VE DEVRALMALAR HAKKINDA 2022/2 SAYILI TEBLİĞ'DEKİ DEĞİŞİKLİKLER BAĞLAMINDA ÖLDÜRÜCÜ DEVRALMALARA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER ARİF DURAN	698
DİYABETLİ BİREYLERİN DİYABET KABUL DURUMLARININ İNCELENMESİ- BALIKESİR İLİ ÖRNEKLEMİ Altuncan Huban GÜLEN, Nihal ARI KORKUSUZ, Mehmet Emin KORKUSUZ	711
HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN SOSYOLOJİ VE FELSEFE ALANINDAKİ KATKILARI, ELEŞTİREL YAKLAŞIMI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME Gülüzar SÖNMEZ	723
YENİLENEBİLİR ENERJİ ÜRETİMİNİN ENERJİ İTHALATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN YAPISAL KIRILMALI TESTLERLE İNCELENMESİ ZERRİN KILIÇARSLAN, YASEMİN DUMRUL	739
İNSANİ GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN DÜZENSİZ GÖÇ SEDANUR OCAK , METİN AKSOY	746
TÜRKİYE'DE GÖÇÜN BASINDA GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ SEDANUR OCAK , METİN AKSOY	752
MICHAEL ENDE'NİN BİTMEYECEK ÖYKÜ ADLI ESERİNİN ÇOCUK EDEBİYATINA UYGUNLUK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ REFİKA ALTIKULAÇ DEMİRDAĞI	760
PAL SOKAĞI ÇOCUKLARI VE UÇAN SINIF ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA: ÇOCUK DÜNYASINDA SAVAŞ REFİKA ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ	771
SUSKUNLAR PARADOKSU Gülây BOLATTEKİN	781
KAMUSAL VİCDAN VE ARİSTOTELES DÜŞÜNÇESİNDE TOPLUM-DIŞI BİREYİN AHLAKİ STATÜSÜ Eyüp Aktürk	804

AMERİKAN YEREL BASININDA İZMİR'İN İŞGALİ VE TÜRK-YUNAN MÜCADELESİ Caner AYDEYER	812
TÜRKÇÜ DERGİCİLİĞİNİN BİR ÖRNEĞİ: BOZKURT DERGİSİ (1939-1941) KÜBRANUR ŞENAL	822
VEKALET SAVAŞI VE BİR VEKİL AKTÖR OLARAK ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER Serhat POLAT	834
IMPACT OF URBANIZATION ON CLIMATE CRISIS AND SOCIO-ECONOMIC GROWTH OF INDIGENOUS PEOPLE Sumanta Bhattacharya , Bhavneet Kaur Sachdev , Arkadyuti Seth,	852
GÖSTERGEBİLİM İLE REKLAMIN İDEOLOJİSİNİ OKUMAK Selin BİTİRİM OKMEYDAN	860
REKLAMIN İDEOLOJİK DİLİNE KAVRAMSAL BİR BAKIŞ Selin BİTİRİM OKMEYDAN	870
TÜRKİYE'DE YAKIN GEÇMİŞTE GERÇEKLEŞEN İLK HALKA ARZLARIN İNCELENMESİ VE GELENEKSEL YATIRIMLAR İLE KIYASLANMASI Bilal AKKAYNAK, Yunus ERTAŞ	881
YARATICI MUHASEBE UYGULAMALARI YAKUP ASLAN	891
FİNANSAL DENETİM KALİTESİNİ ARTIRMADA ENTEGRE RAPORLAMA YAKUP ASLAN	898
ORGAN NAKLİ LOJİSTİĞİ EMRAH ERGİN, MELTEM AKCA	906
KRİZ YÖNETİMİ VE LOJİSTİK SEKTÖRÜ İLİŞKİSİ SEDA ERKAN , MELTEM AKCA	914
TÜRKİYE'DE ENFLASYON, FAİZ ve DÖVİZ KURU İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE FOURIER YAKLAŞIM MERAL ÇABAŞ	922
ENFLASYON ORANLARI İLE LİKİDİTE ORANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ Oğuz Yusuf ATASEL, Yasin ŞEKER2	934
TÜRKİYE'DEKİ İŞLETMELERİN 2005-2021 YILLARI ARASINDAKİ NAKİT AKIŞLARININ İNCELENMESİ Oğuz Yusuf ATASEL , Yasin ŞEKER	940
YOZGAT İLİ MERKEZ İLÇESİNDE AÇIK VE YEŞİL ALANLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ Seçil Gül MEYDAN YILDIZ, Hüsne TEMUR	952

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ZİHİNSEL DAYANIKLILIK VE MUTLULUK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ Selim Asan, Burak Karababa	960
ÇOCUKLARDA UYKU YOKSUNLUĞUNUN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ Kadriye Özyazıcı, Ayşegül Ulutaş-Keskinkılıç, Oğuz Emre, Zekeriya Arslan4	973
ERKEN ERGENLİK DÖNEMİNDE MİZACIN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ Zekeriya Arslan,Oğuz Emre,Ayşegül Ulutaş-Keskinkılıç, Kadriye Özyazıcı	982
TÜRKİYE VE ABD SPOR SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI İsmet SEVAL, Şakir TÜFEKÇİ	993
TÜRKİYE VE AVUSTRALYA SPOR SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI İsmet SEVAL, Şakir TÜFEKÇİ	998
TÜRKİYE VE AVUSTURALYA'NIN SPOR YÖNETİM MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI AHMET OMAK, ŞAKİR TÜFEKÇİ, CEMAL GÜNDOĞDU	1003
TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN SPOR YÖNETİM YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI AHMET OMAK, ŞAKİR TÜFEKÇİ , CEMAL GÜNDOĞDU	1008
FLÜT ÖĞRENCİLERİNİN EŞLİKLİ VE EŞLİKSİZ ÇALMAYA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ BEGÜM AYTEMUR, FEYZA SÖNMEZÖZ	1014
MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ OKUL ŞARKILARINA PİYANO İLE EŞLİK YAPABİLME HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ FEYZA SÖNMEZÖZ, BEGÜM AYTEMUR	1031
HOLLANDA ÜLKESİNİN SPOR SİSTEMİNİN ANALİZİ VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRMASI Özlem TUNÇALP, Şakir TÜFEKÇİ, Cemal GÜNDOĞDU	1044
ALMANYA ÜLKESİNİN SPOR SİSTEMİNİN ANALİZİ VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRMASI Özlem TUNÇALP, Şakir TÜFEKÇİ, Cemal GÜNDOĞDU	1059
PENALTI VURUŞLARININ İSABET VE GOLE ÇEVİRİLME ORANLARININ ANALİZİ HAKAN BÜYÜKÇELEBİ, MAHMUT AÇAK	1069
İlkokul 4. Sınıfta Simülasyon İle Matematik Öğretimi Özge KESKİN, Mustafa YEŞİLYURT	1075
İLKOKUL 4. SINIFTA KESİR BAŞARISINA SİMÜLASYONUN ETKİSİ Tuba GARİP, Mustafa YEŞİLYURT	1083
TÜRKİYEDEKİ BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA ETİK KURUL SÜRECİNİN İNCELENMESİ Erdal TOPRAKÇI, Mustafa DOĞAN	1090

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI TARAFINDAN PAYLAŞILAN TWEETLERİN EĞİTİM POLİTİKALARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ Osman Ferda BEYTEKİN, Mustafa DOĞAN	1099
BATILI SOSYAL BİLİMCİLERİN GÖRÜŞ ve DÜŞÜNCELERİNİN YÖNETİM SÜREÇLERİNE ETKİLERİ Seyit TAŞER	1112
GÖÇÜN EĞİTİM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN GÖÇMEN VELİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ Seyit TAŞER	1118
TİYATRO VE MÜZİK İLİŞKİLİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ Berkay YİĞİTASLAN, BAHADIR ÇOKAMAY	1124
OBUA ALANINDA YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ SEDEF TEMİZ, BAHADIR ÇOKAMAY	1135
TÜRKİYE’DE CAZ MÜZİĞİ ALANINDA YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ Aytaç AYDOĞDU, BAHADIR ÇOKAMAY	1148
TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN VE TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI Aysun EROĞLU	1168
TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN VE TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ TÜRKÇE DERSLERİNDE ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK TEKNOLOJİSİNİN KULLANILMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ Aysun EROĞLU	1175
ANTROPOMORFİK AHLAK ANLAYIŞLARININ MAHİYET VE TUTARLILIĞINA DAİR FELSEFİ BİR İNCELEME Ergin ÖGCEM	1183
TÜRKİYE’DE NARENCİYE ÜRETİMİ: İHRACATINDA SORUNLAR VE ÖNERİLER Kurtuluş MERDAN	1192
AKRAN KÜLTÜRÜ VE AKADEMİK SOSYALLEŞME Burcu GEZER ŞEN	1208

ÇİZİM DİLİYLE GÖÇ TASVİRLERİ VE GÖÇ ALGISININ KATILICILAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN LİTERATÜR TARAMASI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tuğba Türkcü

Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

0000-0002-4549-4011

ÖZET

Çalışma grubu olarak katılımcılar 5 kişi olarak belirlenebilmiştir. Bunun sebebi, Coronavirüs sürecinde devletin uyguladığı karantina sürecidir. Örnek bir katılımcı grubu oluşturabilmek için katılımcı olmak isteyenlerle 10 günlük bir zaman süreci içerisinde sosyal ağ ve telefon bağlantısı üzerinden iletişime geçilebilmiştir. Dünyanın ve ülkemizin de içinde bulunduğu bu hassas süreçte pandeminin getirdiği olumsuz koşullar çalışmamızın yüz yüze değil de sosyal ağlar ve telefon bağlantısı üzerinden gerçekleşmesini gerektirmiştir. Çizimlerin elimize ulaşması pandemi sürecinde olduğumuz için sosyal bağlantılar üzerinden olmuştur. Yaşanan bazı teknik sorunlar yüzünden çalışmamızın sürecinde gecikmeler oluşmuştur.

Görüşmeler sosyal ağ ve telefon üzerinden gerçekleştiği için katılımcıların demografik bilgileri, sosyal ağ üzerinden veya telefon görüşmeleri aracılığıyla alınabilmiştir. Katılımcılara, göç olgusu ve göçmen olgusu hakkındaki fikirleriniz nedir? Göç ve göçmen denilince aklına ne geliyor? Resimle anlatmak isteseyiz nasıl anlatırdınız? Soruları sorulmuştur. Akabinde hiç göç deneyimi yaşadınız mı? Yaşadıysanız bunu anlatır mısınız? Ya da çizebilir misiniz? Soruları eklenerek çizim olarak ifade etmeleri istenmiştir. Katılımcıların telefon görüşmelerinde düşünceleri not alınarak çalışmada kullanılmıştır.

Katılımcılara çizimlerinde özgür oldukları ve göç olgusu hakkında istedikleri her şeyi çizebilecekleri belirtilmiştir. Materyal kullanımında kalem, boya ve kâğıt gibi malzemelerle sınırlı kalmayacakları vurgusu da yapılmıştır. Ayrıca gönderimlerini sosyal ağlar üzerinden 'WhatsApp, Telegram, vb. gibi' sosyal iletişim kanallarından iletmeleri istenmiştir.

Bu çalışmada karşılaşılan olumsuz durum ise, katılımcıların resim çizmenin özel bir yetenek gerektirdiğini düşünmeleridir. Bu düşüncede olmaları da çalışmaya katılımlarını zorlaştırmıştır. Ayrıca resimlerinin insanların görebileceği bir platform olduğunu düşünmeleri çekingen davranış sergilemelerine sebep olmuştur. Bu yüzden de isimlerinin gizli tutulmasını istemişlerdir. Kullanılan isimler hayali isimlerdir. Kullanıcılar kişisel haklarının tamamen korunmasını, sadece yaş meslek ve ikamet yeri, doğum yeri hakkında bilgilerinin kullanılmasına izin vermişlerdir. Çalışmada sadece yaş, meslek ve ikamet yeri doğum yerleri hakkında bilgiler doğrudur kullanılan isimler hayalidir. Çalışmada ayrıca devam eden bir Pandemi süreci olduğu için de örneklem grubuyla yalnızca telefon ve WhatsApp üzerinden iletişim sağlanabilmiştir. Bu sebeple de katılımcı seçimi yakın çevredeki kişilerden oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Korona-virüs, göç, sosyal ağlar, çizim, göçmen.

EVALUATION OF THE EFFECTS OF MIGRATION DESCRIPTIONS IN DRAWING LANGUAGE AND PERCEPTION OF MIGRATION ON PARTICIPANTS BY LITERATURE SEARCH

SUMMARY

As the working group, the participants could be determined as 5 people. The reason for this is the quarantine process implemented by the state during the Coronavirus process. In order to create an exemplary participant group, it was possible to contact those who wanted to participate in a 10-day time period via social network and telephone connection. In this sensitive process that the world and our country are in, the negative conditions brought by the pandemic required our work to be carried out not face-to-face, but through social networks and telephone connection. We received the drawings through social connections as we were in the pandemic process. Due to some technical problems experienced, there were delays in the process of our work. Since the interviews were conducted over the social network and over the phone, the demographic information of the participants could be obtained through the social network or phone calls. What are your thoughts to the participants about the phenomenon of migration and the phenomenon of immigrants? What comes to mind when you think of immigration? If you wanted to describe it with a picture, how would you describe it? Questions have been asked. Have you had any immigration experience afterwards? If you lived, can you tell me about it? Or can you draw? They were asked to express the questions as drawings by adding them. The opinions of the participants in the telephone conversations were noted and used in the study. It was stated to the participants that they were free in their drawings and that they could draw anything they wanted about the phenomenon of migration. It was also emphasized that the use of materials would not be limited to materials such as pencils, paints and paper. You can also share your posts via social networks 'WhatsApp, Telegram, etc. They were asked to communicate through social communication channels such as The negative situation encountered in this study is that the participants think that drawing requires a special skill. Having this thought made it difficult for them to participate in the study. In addition, they thought that their paintings were a platform for people to see, which caused them to behave timidly. That's why they wanted their names to be kept confidential. The names used are fictitious. Users allow the full protection of their personal rights, only the use of information about age, occupation, place of residence, place of birth. In the study, only the information about age, occupation and place of birth is correct, and the names used are fictitious. In addition, since there was an ongoing Pandemic process in the study, communication with the sample group was only possible via telephone and WhatsApp. For this reason, the selection of participants was made from people in the immediate environment.

Keywords: Corona-virus, migration, social networks, drawing, immigrant.

1. BULGULAR

1.1. Birinci Katılımcı Çizim Analizi

Adı Soyadı: Nurgül CAN

Yaş: 52

Eğitim: Lisans

Meslek: Öğretmen

Cinsiyet: Kadın

Şehir: Kocaeli

Göç Deneyimi: Mesleği ve Medeni durum harici bir göç deneyimi yok. Yalovalıdır. Mesleği sebebiyle Kocaeli'nin Körfez ilçesinde ikamet etmektedir.

Çizim 1.1.1 Birinci katılımcı Nurgül Can'ın resmi

Katılımcı Nurgül, katılımcılara sorulan sorulardan aklına gelen ilk göç olgusunun beyin göçü olduğunu ifade etmektedir. Nurgül, Çizimini "Akademik Göçler" üzerine yaptığını belirtmektedir.

Katılımcı çizimiyle anlatmak istediğini şu şekilde bize ifade etmektedir: Dünyanın yaşam kalitesi düşük ülkelerinde akademik eğitim yapanlarla, ülkemizde akademik eğitim yapan kişilerin sosyal refah düzeyinin eksikliğinden bahsetmektedir. Kariyer imkânların eksiliğinden bahseden katılımcı, daha iyi bir hayat sürebilmek ve kariyer hedeflerini gerçekleştirebilmek için ABD ve Avrupa ülkeleri gibi yaşam kalitesi yüksek ülkelere göç etmeleriyle ilgili bir çalışma gerçekleştirdiğini belirtmiştir.

Katılımcı çiziminde kadın ve erkek figürleri ile meslek gruplarına da yer vermiştir. Karakterlerin sosyo-ekonomik olumsuzluğunu ifade edebilmek için ceplerini boş olarak çizdiğini belirtmiştir. Karakterlerini kuşlara benzeten katılımcı, resmindeki kişileri havada uçan insanlar olarak tasvir etmiştir. Burada anlatmak istediği şey kuşlar nasıl havalar soğduğunda başka ülkelere göç ediyorsa, insanların da sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı daha iyi bir hayat sürdürebilmek için başka ülkelere göç ettiklerini anlatmaya çalıştığını belirtmiştir. Resimde savaşta yara almış bir kişi görmekteyiz bunu da savaştan kaçan bir akademisyen olarak yorumlamaktadır. Katılımcı ülkelerinde akademik eğitim alan kişilerin yaşadıkları sosyal ve ekonomik olumsuzluklar ve kariyer imkânlarının yetersizliği sebebiyle başka ülkelere daha iyi bir hayat sürdürebilmek için göç eden kişileri çizdiğinden bahsetmektedir.

Katılımcımız resmindeki bireyleri cepleri boş olarak çizmesini kişilerin sosyo-ekonomik durumlarının iyi olmadığını anlatmaya çalıştığından bahsetmektedir. Katılımcımız ayrıca akademisyenlerin gerekli değeri görmediklerini ve işsizliğin büyük bir sorun olduğunu çalışmamızda belirtmemizi istemiştir. Katılımcı, akademik eğitim alan kişilerin göç sebeplerinin temelinde ekonomik sebeplerin yer aldığını yapılan görüşmelerde alınan notlarda vurgulamıştır.

Katılımcı materyal kullanımında ise kareli A4 kâğıdı ile siyah tükenmez kalem kullanmıştır. Başka bir materyal kullanımını yapmamıştır.

1.2.İkinci Katılımcı Çizim Analizi

Adı Soyadı: Aylin ERCAN

Yaş: 31

Eğitim: Lisans

Meslek: İnsan Kaynakları

Cinsiyet: Kadın

Şehir: Kocaeli

Göç Deneyimi: Medeni durum harici bir göç deneyimi yok. Kocaeli Kandıralıdır. Eşi sebebiyle Kocaeli'nin İzmit ilçesinde ikamet etmektedir.

Çizim 1.2.1. İkinci katılımcı Aylin Ercan'ın resmi

Katılımcımız Aylin, göç ve göçmen olgusu denildiğinde ilk olarak zihninde oluşan olgunun Suriye'den savaş yüzünden göç etmek zorunda bırakılan anneler olduğunu ifade etmiştir. Bunu da çizimiyle kullandığından bahsetmektedir. Çiziminde anne ve çocuklarının ön planda resmederek baba kimliğini geri planda tutan bir çizim gerçekleştirmiştir.

Kendisiyle sosyal ağ ve telefon bağlantısı üzerinden yaptığımız görüşmeler sonucunda aldığımız notlarda katılımcımızın kendisinin aynı durumla karşılaşmış olsaydı çocuklarını korumak için gerekirse eşimi bile geride bırakabileceğini belirtmiştir. Bunu çalışmamıza eklememizi istemiştir.

Katılımcı, çiziminde anne figürünü çizerken pantolon ve başörtüsü şeklinde çizmesinin sebebini göç yolunda kadın başına yaşayacağı olaylardan korunmak için kullandığı figür olarak yaptığını ifade etmektedir. Katılımcı çocuklara ve annelik duygusuna verdiği önemi çiziminde belirtmektedir. Katılımcının resmini incelediğimizde yağmurlu ve güneşli iki tür

hava koşulu görülmektedir. Çiziminde yağmurun yağdığı kısımda küçük olarak çizdiği baba figürünü anne ve çocuklarına arkadan gidişlerini izlerken ki halini resmetmiştir. Babanın yağmurlu kısımda kalması ve önündeki bomba ve top işareti yaşadıkları ülkede savaşan baba profilini çizdiğini belirtmektedir. Katılımcımız ayrıca çocukları kız çocuğu olarak çizmesinin sebebini gelecekte o küçük kız çocuklarının da anne olabilecekleri düşüncesine atıfta bulunmak için çizdiğini belirtmiştir. Katılımcının çizimini duygusal ve annelik duygularının ön planda olduğu bir çizim olarak değerlendirebiliriz. Katılımcımız çalışmasında Materyal olarak düz beyaz A4 kâğıdı ve mavi tükenmez kalem kullanmaktadır. Bunun dışında başka bir materyale çiziminde yer vermemiştir. Çizimini WhatsApp üzerinden göndermiştir.

1.3. Üçüncü Katılımcı Çizim Analizi

Adı Soyadı: Niyazi ERCAN

Yaş: 36

Eğitim: Lise

Meslek: Memur

Cinsiyet: Erkek

Şehir: Kocaeli

Göç Deneyimi: Mesleği haricinde herhangi bir göç deneyimi yok. Kocaeli Kandıralıdır. Kocaeli'nin İzmit ilçesinde ikamet etmektedir.

Çizim 1.3.1 Üçüncü katılımcı Niyazi Ercan'ın resmi

Katılımcıya göç ve göçmen olgusunun ne ifade ettiğini sorduğumuzda aklına gelen ilk düşüncenin ülkemize kaçak yollarla giren Afgan ve Suriyeli gibi göçmenlerin Avrupa ülkelerine gidebilmek için Ege Denizi ve Meriç Nehri üzerinden şişme bot ve sandallarla Yunanistan'a geçmeye çalışan insan grupları olarak algıladığını belirtmiştir. Katılımcımız, göçmenlerin göçme yolunda yaşadıkları dramları televizyon ve internet haberlerinden izlediğini, çalışmasında anımsadığı haberlerden yararlanarak çizim yapacağını belirtmiştir. Çiziminde kaçak yollarla geçen mültecilerin deniz yolundan kaçmaya çalışırken teknelerinin batması, bunun sonucunda Türk S.O.S. Botları tarafından kurtarılışını resmetmiştir. Resminde göçmenlere ülkemizin bakış açısı ve insani davranışını anlatabilmek için Türk Bayrağı simgeli bot figürü kullanmıştır. Resimde denizde kurtarılmayı

bekleyen insan figürleriyle, botta kurtulan göçmen figürleri yer almaktadır. Burada ülkemizin göçmenlere karşı kurtarıcı ve savunmacı duruşuna atıfta bulunmak istenmektedir. Katılımcı çiziminde materyal olarak düz beyaz A4 kâğıdı ve mavi tükenmez kalem kullanmaktadır. Başka bir materyal kullanmamıştır. Katılımcınız çizimini WhatsApp üzerinden göndermiştir.

1.4. Dördüncü Katılımcı Çizim Analizi

Adı Soyadı: Hakan EYMEN

Yaş :22

Eğitim: Lisans

Meslek: Muhasebeci

Cinsiyet: Erkek

Şehir: İstanbul

Göç Deneyimi: Göç deneyiminin hiç olmadığını sadece iş ve eğitim için memleket değiştirdiğini belirtmiştir. Aslen Hataylı olup, İstanbul'un Bahçelievler semtinde ikamet etmektedir.

1.4.1 Dördüncü katılımcı Hakan Eymen'in resmi

Katılımcıya göç ve göçmen olgusu sorulduğunda katılımcı memleketinin Hatay olduğunu belirtmiştir. Ailesinin de Hatay'da yaşadığını ve bu yüzden de göç olgusuna canlı tanıklık ettiğinden bahsetmektedir. Bu sebeple de Hatay Çadır kentini çizdiğini belirtmiştir. Katılımcımız çizimde Hatay Çadır kentinde kalan göçmeleri sınır kapısına yığılan ve çıkmaya çalışan insan duvarı olarak resmetmiştir. Ayrıca göçmenlerin görevliler tarafından engellendiklerini resmetmiştir. Katılımcı çiziminde çadır kentteki çadırları çok çizmesinin sebebinin göçmen sayısının fazla olduğunu anlatmak istediğini belirtmiştir. Resimde materyal olarak düz beyaz A4 kâğıdı ve kurşun kalem kullanan katılımcımız bunun dışında başka bir materyale çiziminde yer vermemiştir. Katılımcı çizimini Telegram üzerinden göndermiştir.

1.5 Beşinci Katılımcı Çizim Analizi

Adı Soyadı: Ercüment Toprak

Yaş: 44

Eğitim: Doktora

Meslek: Mali Müşavir

Cinsiyet: Erkek

Şehir: İstanbul

Göç Deneyimi: Medeni durum harici bir göç deneyimi yok. Kocaeli Kandıralıdır. Eşi sebebiyle Kocaeli'nin İzmit ilçesinde ikamet etmektedir.

Çizim1.5.1 Beşinci katılımcı Ercüment Toprak'ın resmi

Katılımcı göç ve göçmen sorusuna Muğla'nın Bodrum ilçesinde sahile vuran minik bedeniyle göçmenlerin yaşadığı dramın sembolü olan Aylan bebeği resmetmiştir. Katılımcı bu durumdan çok etkilendiği için Aylan bebeği çiziminde yer verdiğini belirtmiştir. Katılımcının resmini incelediğimizde Aylan bebeğin kayığın içerisindeki insanları karşı kıyıya geçirmek için kayığı iten bir figür olarak resmettiğini görmekteyiz. Katılımcı yaşanan bu acı olayı resminde anlatmak istediğini ifade etmiştir. Katılımcıyla gerçekleştirdiğimiz telefon ve WhatsApp görüşmelerinde çizimi duygusal yönüyle ele aldığını belirtmiştir. Katılımcı Aylan bebeği, kayığı iterken resmetmesinin diğer sebebinin de hayalleriyle birlikte çocukluğunun o kayıkla birlikte yok olduğunu anlatma çabası olduğunu söylemiştir. Katılımcının resminde renk unsurlarına yer vermesi göç olgusundaki umudu anlatmaya çalıştığının bir ifadesi olarak ele alabiliriz. Özellikle mavi rengi kullanması ve deniz figürünün mavi olarak çizmesi bize bu düşünceye varmamıza sebep olmuştur. Böylece umudun olumsuz koşullarda bile olsa var olduğunu yorumunu çıkarabiliriz. Katılımcının çiziminin duygusal yönüyle ele alındığını görmekteyiz. Katılımcı ayrıca göçmen olgusunda çocuk göçmenleri farklı kategoride tuttuğunu söylemektedir. Katılımcı çiziminde materyal olarak A4 kareli kâğıdıyla birlikte renkli boya kalemi kullanmakta, renk olarak da mavi ve siyah renkleri tercih etmektedir. Çizimde başka bir materyale yer vermemektedir. Katılımcı çizimini Telegram üzerinden ulaştırmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1 Katılımcıların Çizimlerinin Benzerlikleri

Katılımcılardan 1.2 ikinci katılımcı, 1.3 üçüncü katılımcı ve 1.4 dördüncü katılımcı beyaz A4 kağıdını materyal olarak kullanmıştır.

Katılımlardan 1.1 birinci katılımcı ve 1.5. beşinci katılımcı ise kareli A4 kâğıdını materyal olarak kullanmıştır.

Katılımcılardan 1.1 birinci katılımcı ve 1.4 dördüncü katılımcı materyallerinde kurşun kalem kullanmıştır.

Katılımcılar; çizimlerinde gördüğümüz göç olgusunun temel sebepleri savaş, fakirlik, çaresiz bırakılma, kötü yaşam koşulları ve daha iyi bir hayat istediği olgusu sonucunda ortaya çıkan bir eylem olarak ifade etmişlerdir.

Katılımcılar, çizimlerinde kadın erkek figürleri yerine göçü toplu olarak ele almışlardır.

Katılımcıların çizimlerinde duygularını da ele alarak tasvir ettikleri görülmektedir.

Katılımcıların çizimlerine bakıldığında göç tasvirlerinin dış göç algısından meydana geldiğini görmekteyiz.

Çizimlerin genelini Suriyeli göçmenler üzerinden yapıldığını 1.2 ikinci katılımcı, 1.3 üçüncü katılımcı, 1.4 dördüncü katılımcı, 1.5 beşinci katılımcının çizimlerinde bunu resmettikleri görülmektedir. Bu düşünceden yola çıktığımızda ise, katılımcılarımızın göçmen algısının Suriyeli göçmenler üzerinden gerçekleştiğini belirtebiliriz. Ayrıca katılımcıların göçmenlerin göç yolunda yaşadıkları dramaları çizimlerinde yer verdiklerini görmekteyiz.

2.2 Katılımcıların Çizimlerindeki Farklılıklar Nelerdir?

Beş katılımcıda da çizimlerin birbirinden farklı olduğunu görmekteyiz. Katılımcıların göç algılarındaki farklılıklarına duygusal ve görsel olarak bakıldığında resimlerini kendi algılarına ve düşüncelerine göre çizdikleri görülmektedir. Katılımcıların geneline bakıldığında 1.1 birinci katılımcı akademik beyin göçünü ele almıştır. 1.2 ikinci katılımcı Suriyeli anne gözünden göç olgusunu tasvir etmiştir. 1.3. üçüncü katılımcı Yunanistan'a deniz yoluyla kaçmaya çalışan düzensiz göçmenleri ve Türkiye'nin göçmenlere bakış açısını resmetmiştir. 1.4 dördüncü katılımcı yaşadığı göçmen deneyimini kaleme almıştır, 1.5 beşinci katılımcının da Aylan bebek için hissettiği göç algısının duygusal tasvirini çizmiştir. 1.2 ikinci katılımcı ve 1.5 beşinci katılımcı duygusal olarak göç ile kurdukları bağlantılar, diğer kullanıcıların çizdikleri çizimden ayrı olarak ele alınmıştır. Bütün katılımcıların çizimlerinde bağımsız davrandıkları görülmektedir.

3. DEĞERLENDİRME ve YORUMLAMA

3.1 Katılımcıların Çizimlerinin Literatür Taraması Üzerinden Değerlendirilmesi

Göçün sosyolojik ve psikolojik açıdan değerlendirilmesini yaparken Türkiye'yi etkilemeye devam eden ve uzun süre etkilemeyi sürdüreceği ön görülen Suriyeli mültecilerin bu konuda Türkiye'de yaşadığı sorunlardan bir kaçına değinmek yararlı olacaktır. Türkiye her geçen gün,

düzensiz ve kitlesel göçler bakımından bir ‘hedef’ ülke haline gelmektedir ve bu durum çeşitli siyasal, ekonomik, sosyal ve güvenlikle alakalı problemlere sebep olmaktadır. Öncelikle kısa süreli ve geçici bir durum olarak görülen bu göç dalgası, gün geçtikçe kalıcı bir hâl almaktadır. Bu durum, göçü gerçekleştiren ve göçü kabul eden bireylerin psikolojilerini ve tepkilerini etkilemektedir. Türkiye’deki Suriyeli mültecilerle sosyal uyum sorunu yaşanmaktadır. Suriyeliler ile yerel halk arasında farklı dil, kültür ve yaşam tarzından kaynaklanan sorunlar yerel tepkinin en önemli nedenidir (*Güllüpmar, 2012: 63-64*). Göç alan ülkelerde yapılan çalışmalar, yalnızca göçmenlerin değil, göç alan ülkelerdeki vatandaşların da göç sürecinde edindikleri tutum ve davranışların önemli olduğunu göstermektedir (*örn., López-Rodríguez, Zagefka, Navas ve Cuadrado, 2014; Zagefka ve Brown, 2002*).

Bu tanımlar üzerinden çizimleri ele aldığımızda, katılımcıların çizimlerinde yansıtmaya çalıştıkları göç kavramlarının örtüştüğünü söyleyebiliriz. Katılımcılarımızın geneli çizimlerinde göç olgusunu psikolojik açıdan değerlendirdikleri için Türkiye’deki Suriyeli göçmenleri tasvir ettiklerini, psikolojik olarak da çizimlerinde kabullenişlerini görmekteyiz. Göç olgusunu genel olarak incelediğimizde ise göçmen olgusunun izlerini resimlerine yansıttıkları görülmektedir. Ayrıca çizimlerde göç algısındaki tutumlarının etkisini görülmektedir. Katılımcılarımızın genelini incelediğimizde Suriyeli göçmenleri tasvir ettiklerini bunu da ülkemizin göç olgusunda geçiş noktası olması ve Suriye’de devam eden savaşla birlikte ülkemize gelen göçmenler olgusunun psikolojik olarak katılımcıları etkileyişi olarak yorumlayabilir.

3.2 Göçü Meydana Getiren Sebeplerin Literatürler Üzerinden Kısa Anlatımları

Göç kelimesi ile ilgili literatürde birçok tanımlama ve açıklama mevcuttur. Bu açıklamaların birinde göç, “anamlı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeler” olarak tanımlanmaktadır (*Erder, 1986, s. 9*).

Göç olgusu nedenlerine, amaçlarına ve hedeflerine göre sınıflandırılabilir. Göç, ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerle insanların bireysel ve kitlesel olarak yer değiştirme eylemi ya da yaşanılan yerin değiştirilmesidir.

Göçün literatürde belirttiği gibi çok çeşitli nedenlerinin olabileceğini görmekteyiz. Fakat 4 katılımcının çizimlerinde gördüğümüz en belirgin faktörün dış göç algısının doğurduğu psikolojik nedendir.

İnsanları beyin göçüne iten temel etmen, eğitime yönelik fırsatlardır. Bu açıdan, özellikle yükseköğretimde lisans, yüksek lisans ve doktora alanlarındaki eğitim fırsatları dikkati çekmektedir.

Çizimleri Literatür üzerinden değerlendiğimizde 1.1 birinci katılımcının çiziminde sosyo-ekonomik nedenler ve daha iyi bir hayat fırsatı için yapılan Beyin Göçü anlatılmaya çalışılmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Göç olgusunun literatür ve çizim değerlendirmesi yapıldığında farklı ve karmaşık bir yapıya sahip olduğu gözlemlenmiştir. Anlaşılabilmesi için de tek bir kavram ve kuram üzerinden değerlendirilemeyeceği görülmektedir.

Katılımcıların göç olgusunu olumsuz ve duygusal olarak ifade ettiklerini görülmektedir. Bu çıkarıma varmamızın nedenini ise çizimlerin çoğunluğunda kullanılan materyallerin renksiz ve tek tip kalem kullanmalarıdır.

Göç deneyi incelediğimizde çeşitliğin yanında farklılığının da ortak yönlerinin olduğu bir olgu olarak da ifade edebiliriz.

Çizimlerde sosyo-ekonomik nedenlerin ülke dışı göçlere neden olmasıyla birlikte savaş sonucunda meydana gelen güvenlik sorununun doğurduğu göç unsurlarının etkili olduğu görülmektedir.

Göç eylemlerinin bireysel (*mikro*) yapılmasının yanında aile ve topluluklar (*makro*) düzeyde de gerçekleştiği bilinmektedir. Bu yönden ele aldığımızda katılımcılarımızın en çok aile ve topluluklar (*makro*) düzeye değindiklerini görmekteyiz.

KAYNAKÇA

(Dergi Örneği)

- [1] Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi
Orhan KOÇAK R. Demet GÜNDÜZ | Yalova Sosyal Bilimler Dergisi/66.
- [2] Muhakeme Dergisi/Journal, 1 (2) (2018) 116-122 Muhakeme Dergisi Journal Homepage:
www.dergipark.gov.tr/muhakeme ISSN 2636-8749 G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi
Cilt 21, Sayı 2 (2001) 57-67 Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki
Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme A Theoretical Study Reated to the Effects of
Immigrating Abroad on Individual's Mental Health Cengiz ŞAHİN** G.Ü. Kırşehir
Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü PDR Anabilim Dalı.
- [3] Dumlupınar üniversitesi sosyal bilimler dergisi / Dumlupınar university journal of social
sciences 41. sayı Temmuz 2014 / number 41 july 2014 1 yurt dışında eğitim görüp geri
dönen öğretim elemanlarının beyin göçüne bakışı: Muğla Sıtkı Koçman üniversitesi
örneği Nursen vatansever deviren Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman üniversitesi,
iktisat bölümü, ndeviren@yahoo.com Filiz Daşkiran Araş. Gör., Muğla Sıtkı koçman
üniversitesi, iktisat bölümü, filis_calis@hotmail.com.

(Tez Örneği)

- [4] Suriyeli sığınmacılarda Türklerle Temas ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisinde Aracı Değişkenler Sabahat Çiğdem Bağcı1 Esra Canpolat2Bağcı, S. Ç. ve Canpolat, E. (2019). "Suriyeli sığınmacılarda Türklerle temas ve psikolojik iyi oluş ilişkisinde aracı değişkenler." ("Suriyeli sığınmacılarda Türklerle temas ve psikolojik iyi oluş ...") Nesne, 7(15), 149-169. DOI: 10.7816/nesne-07-15-0.
- [5] Sosyolojik, psikolojik ve kuramsal açıdan göç olgusu: küreselleşmenin insani ve vicdani yüzü Dr. Öğr. üyesi pınar Akarçay uppsala üniversitesi, misafir araştırmacı, institute for housing and urban research, pınar. ("ISSN: 2149 - 9225") akarcay@ibf.uu. se Dr. Öğr. üyesi Gökhan ak Nişantaşı üniversitesi, İİSBF, uluslararası ilişkiler bölümü, gak2081@yahoo.co.u kesit akademi dergisi ISSN: 2149 – 9225 yıl: 4, sayı:14, Haziran 2018, s. 188-202.

KORONA VİRÜS 19 (CP19-S) BİREYLER ARASINDAKİ FOBİ DÜZEYLERİNİN DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Tuğba Türkcü

Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

0000-0002-4549-4011

ÖZET

Korona Virüsler insanları ve çok çeşitli hayvan türlerini etkileyen RNA Virüsleridir. İnsanlarda soğuk algınlığından pnömoni (*zatürre*)'ye kadar değişen çok çeşitli solunum yolu enfeksiyonlarına neden olurlar. Çin'in Wuhan bölgesinde ortaya çıkan Korona virüsü (Covid-19), 2019 aralık ayında ortaya çıkmıştır. Bütün dünyada konuşulan Korona Virüsün yaydığı korku, küresel etki toplumsal travmalara yol açmaktadır. Bu araştırmanın amacı da bireylerin Korona virüs 19 fobisinin incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu 55 kadın 57 erkek olmak üzere 112 kişiden oluşmuştur. Veri toplama aracı olarak Korona virüs 19 Fobisi (CP19-S) 5 dereceli Likert tipi bir Öz Değerlendirme Ölçeği formu kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre bireylerin Korona Virüs korku düzeylerini, cinsiyet, medeni durum, sosyal ekonomik düzey, öğrenim durumu, yaş, kronik hastalıkları olup olmama durumu açısından farklılaşmaktadır. Elde edilen bulgular literatürde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Korona virüs, eğitim durumu, cinsiyet, yaş, medeni durum, kronik hastalıklar.

EXAMINATION OF PHOBIA LEVELS BETWEEN INDIVIDUALS WITH CORONA VIRUS 19 (CP19-S) IN TERMS OF VARIABLES

SUMMARY

Corona Viruses are RNA Viruses that can affect humans and a wide variety of animal species. They cause a wide variety of respiratory infections in humans, ranging from the common cold to pneumonia. The Corona virus (Covid-19), which emerged in the Wuhan region of China, emerged in December 2019. The fear and global impact of the Corona Virus, which is spoken all over the world, causes social traumas. The purpose of this research is to examine the Corona virus 19 phobia of individuals. The study group of the research consisted of 112 people, 55 women and 57 men. Corona virus 19 Phobia (CP19-S) 5-point Likert-type Self-Assessment Scale form was used as data collection tool. According to the findings, the Corona Virus fear levels of individuals differ in terms of gender, marital status, social economic level, education level, age, whether they have chronic diseases or not. The obtained findings are discussed in the literature.

Keywords: Corona virus, educational status, gender, age, marital status, chronic diseases.

1. GİRİŞ

COVID-19, 2019 yılında ortaya çıkmıştır. Tüm dünyayı etkileyen SARS-CoV-2'nin neden olduğu akut solunum yolu hastalığıdır. 2019 yılında Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde ortaya çıkmıştır. Tüm dünyaya yayılarak pandemiye yol açmıştır. Hastalığın semptomları ateş, öksürük ve nefes darlığı, kas ağrı, balgam ve boğaz ağrısı ve ishaldir. Bazı araştırmalarda virüsün koku kaybı ve solunum problemlerine neden olduğu tespit edilmiştir. Çin'deki vakalarda diyabet, yüksek tansiyon, kalp ve solunum sorunları olan hastaların öldükleri tespit edilmiştir.

Pandemi bireylerde fiziksel olduğu gibi ruhsal problemlere de sebep olmaktadır. Pandemi korku, endişe ve kaygı gibi ruhsal sorunlara neden olduğu gözlemlenmiştir. COVID-19 endişesine korona fobi adı verilmiştir. Korona fobisinde hastalığının bulaşması endişesi görülmüştür. Ayrıca işini kaybetme, ekonomik ve aile bireylerinin zarar görmesi gibi konularda da stres ve kaygıya neden olmuştur. Bunun sonucunda da kişiler kendini rahatlatma, güven, güvenlik, sosyal mesafe konularında kendilerini sınırlandırmışlardır.

Korona fobisinde baş dönmesi, uyku sorunları, hareketsizlik, iştahsızlık ve bulantı gibi belirtiler gözlemlenmiştir. Korona fobisi olan bireylerin çaresizlik hissine düştükleri belirtilmiştir.

Pandeminin yarattığı belirsizlik ve bilinmezlikler yeni korkuların oluşmasına sebep olmuştur. Bilişsel davranış modelinde sağlık uyarılarının doğru algılanamaması, bilişsel sapmalar,

mantık dışı inançlar, uyum ve dikkat sorunları korona fobiye beslemektedir. Korona Virüs dünyanın sorunu olduğu için getirdiği fobinin de insanlar üzerinde etkisini araştırmak birçok bilim insanının konusu olmuştur. Korona Virüs fobisi ilgili de *Arpacı, I., Karataş, K., & Baloğlu, M. (2020). "The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 Phobia Scale (C19P-S)." ("C19P-S described in ePROVIDE - Mapi Research Trust") Personality and Individual Differences, in press.* Araştırmalarına konu olmuş ve çeşitli açılardan incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmamızda *K., & Baloğlu, M. (2020).* Likert ölçeğinden faydalanılmıştır. Korona fobisi araştırmalarında geniş açıyla incelendiği görülmektedir *K., & Baloğlu, M. (2020).* 5 dereceli Likert tipi bir öz değerlendirme ölçeğinde Psikolojik Alt Boyutu; Soma tik Alt Boyutu, Sosyal Alt Boyutu; Ekonomik Alt Boyutu ölçmektedir. Korona Virüs fobisinin değerlendirilmesi ile yapılan araştırmalarda Korona Virüs Fobisi ilişkili olabilecek değişkenlere odaklandığı görülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem katılımcıların görüşlerini, ilgi ve tutum özelliklerinin belirlenmesini sağlamıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 55 Kadın 57 Erkek olmak üzere 112 kişi oluşturmaktadır. Bu araştırmada basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme aracılığıyla yapılan seçimlerde evrendeki tüm birimlerin örnekleme seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansa sahip oldukları bildirilmiştir (*Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014; Fraenkel vd., 2012*). Çalışmada yer alan katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Çizelge. 1 Demografik Bilgiler

Değişken	n	%
Cinsiyet		
Kadın	55	49,1
Erkek	57	50,9
Toplam	112	100

Medeni Durum		
Evli	32	31,1
Bekâr	60	58,3
Boşanmış	10	10,7
Eşi Ölmüş (Dul)	0	0

	Toplam	112	100
Değişken		n	%

Değişken **n** **%**

Öğrenim Durumu			
	İlkokul Mezunu	5	4,9
	Ortaokul Mezunu	3	2,9
	Lise ve Dengi Okul Mezunu	17	16,7
	Yüksek Okul /Üniversite Mezunu	77	75,5
	Yüksek Lisans veya Doktora Mezunu	0	0
	Toplam	102	100

Değişken **n** **%**

Kronik Hastalık			
	Evet	28	27,5
	Hayır	74	72,5
	Toplam	100	100

Değişken **n** **%**

Yaş			
	0-17	9	8,8
	18-24	32	31,4
	25-34	32	31,4
	35-44	29	28,4
	45-54	0	0
	55 ve üstü	0	0
	Toplam	102	100

Değişken **n** **%**

Gelir Seviyesi			
	0-2.600 TL	42	41,2
	2.601-3.500 TL	21	20,6
	3.501-5.000 TL	24	23,5
	5.001-7.500 TL	15	14,7
	7.501-10.000 TL	0	0
	10.000 TL üstü	0	0
	Toplam	102	100

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak fobiyi ölçümlemek üzere geliştirilmiş, 5 dereceli Likert tipi bir öz değerlendirme ölçeği kullanılmıştır. Ölçek maddeleri; 1 “Kesinlikle Katılmıyorum” ile 5 “Kesinlikle Katılıyorum” arasında değerlendirilir. 1., 5., 9., 13.,17. ve 20. maddeler Psikolojik Alt Boyutu; 2. 6. 10. 14. Ve 18. maddeler Soma tik Alt Boyutu; 3. 7. 11. 15. ve 19. maddeler Sosyal Alt Boyutu; 4. 8. 12. Ve 16. maddelerde Ekonomik Alt Boyutu ölçülmektedir. Alt boyut puanları o alt boyuta ait maddelere verilmiş olan cevapların puan toplamı ile elde edilmektedir. Toplam C19P-S puanı, alt boyut puanlarının toplamı sonucunda hesaplanmaktadır. Puanlar 20 ile 100 arasında değişkenlik göstermektedir (*Koronavirüs-19 Fobisi Ölçeği | TOAD*). Puanların yüksekliği alt boyutlardaki ve genel korona fobisindeki yüksekliği hesaplar.

Çizelge 1. Korona virüs (Covid-19) Fobisi Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklı Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları incelendiğinde

Çizelge 2. Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh_x	t_{Testi4}		
						t	Sd	p
Koronavirüs (Covid-19) Korkusu	Kadın	49	40,1837	8,67149	1,23878	0,254	97	0,800
	Erkek	50	39,7200	9,45675	1,33739			

Çizelge 2 incelendiğinde katılımcılar arasında Korona Virüs (Covid-19) Fobisinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit edebilmek için yapılan t testi sonucunda kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (t:0,254 p=0,800). Erkeklerin Koron virüs (Covid-19) Korkusu kadınlara göre daha fazladır.

Çizelge 3. Korona virüs (Covid-19) Korkusu Ölçeği Puanlarının Kronik Hastalık Değişkenine Göre Farklılaşp Farklı Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SS</i>	Sh_x	<i>t</i> Testi		
						<i>t</i>	<i>Sd</i>	<i>p</i>
Koronavirüs (Covid-19) Fobisi	Kronik Hastalığı Olanlar	27	42,1481	9,39191	1,80747	1,492	97	0,139
	Kronik Hastalığı Olmayanlar	72	39,1250	8,82049	1,03950			

Çizelge 3 incelendiğinde katılımcılar arasında Korona virüs (Covid-19) fobisinin kronik hastalık değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit edebilmek için yapılan t testi sonucunda Kronik hastalığı olanlarla olmayanlar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. ($t:1.492$ $p=0,139$). Erkeklerin Korona virüs (Covid-19) Korkusu kadınlara göre daha fazladır.

Çizelge 4. Korona virüs Fobisi Ölçeği Puanlarının Medeni Durum Değişkenine Göre Anlamlı Farklılaşp Farklı Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

<i>f</i> , \bar{x} ve <i>SS</i> Değerleri					ANOVA Sonuçları					
Puan	Grup	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SS</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
Koronavirüs Fobisi	Evli.	31	40,1290	10,03574	G. Arası	322,433	2	161,216	2,017	0,139
	Bekar	58	38,9655	7,56484	G. İçi	7674,315	96	79,941		
	Boşanmış.	10	45,1000	12,43159	Toplam	7996,747	98			
	Eşi Ölmüş (Dul)	0	0	0						

Koronavirüs fobisi toplam puanlarının medeni durum değişkeni bağlamında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi

yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda medeni durum değişkeni ile korona virüs korkusu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Çizelge 5. Korana Virüs Fobisi Ölçeği Puanlarının Yaş Grubuna Göre Anlamlı Farklılaşp Farklı Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f, \bar{x} ve ss Değerleri					ANOVA Sonuçları					
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	P
Korona virüs Fobisi	0-17	9	33,6667	10,45227	G. Arası	402,951	3	134,317	1,680	0,76
	18-24	31	41,0000	5,13160	G. İçi	7593,796	95	79,935		
	25-34	32	40,1250	8,40795	Toplam	7996,747	98			
	35-44	27	40,6296	11,99086						
	45-54	0	0	0						
	55 +	0	0	0						

Korona Virüs Fobisi toplam puanlarının yaş değişkeni bağlamında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda yaş değişkeni ile korona virüs korkusu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$). Tukey testi sonucunda 18-24 yaş ile 25-34, 35-44 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Çizelge 6. Korona virüs Fobisi Ölçeği Puanlarının Öğrenim Grubuna Göre Anlamlı Farklaşıp Farklı Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f, \bar{x} ve ss Değerleri					ANOV A Sonuç ları					
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	P
Korona virüs Fobisi	İlkokul	4	41,7500	3,86221	G. Arası	102,6813	3	34,227	0,412	0,745
	Ortaokul	3	35,6667	16,56301	G. İçi	7894,0695	6	83,095		
	Lise ve Dengi	17	41,2941	12,30734	Toplam	7996,7498	7			
	Yüksek Okul	75	39,7200	8,11831						
	Yüksek Lisans/ Doktora	0	0	0						

Koronavirüs fobisi toplam puanlarının öğrenim durumu değişkeni bağlamında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda öğrenim durumu değişkeni ile korona virüs korkusu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Çizelge 7. Korana Virüs Fobisi Ölçeği Puanlarının Gelir Grubuna Göre Anlamlı Farklılaşp Farklı Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f, \bar{x} ve ss Değerleri					ANOVA Sonuçları					
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	P
Koronavirüs Fobisi	0-2600 TL	41	40,0976	7,49935	G. Arası	53,423	3	17,808	0,213	0,887
	2601-3500 TL	21	39,7143	7,46420	G. İçi	7943,324	95	83,614		
	3501-5000 TL	23	39,0000	10,74075	Toplam	7996,747	98			
	5001-7500 TL	14	41,4286	12,53128						
	7501-10.000 TL	0	0	0						
	10.000 TL	0	0	0						

Koronavirüs fobisi toplam puanlarının gelir durumu değişkeni bağlamında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda gelir durumu değişkeni ile korona virüs korkusu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Kişisel bilgi formunda ise yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, gelir seviyesi gibi bilgilere yönelik sorular yer almaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma 2020 yılı içerisinde değişik zamanlarda bireysel kişilerin maillerine gönderilmiş olan Google Formdan yararlanılarak yapılmıştır. Google form 113 kişi tarafında doldurulmuş, uygulanan ölçeklerden 11 tanesi eksik veya hatalı doldurma nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır. 102 kişilik bir veri seti oluşturulmuştur. Verilen 102 kişi üzerinden değerlendirilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 25 programı kullanılmıştır. Normallik analizleri yapıldıktan sonra kullanılacak istatistiksel tekniklere karar verilmiştir. İkili değişkenlerin karşılaştırılması analizlerinde t-testi, üç ve daha fazla kategorili değişkenler için ANOVA testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bireylerin Korona Virüs Fobisi düzeyleri arasında cinsiyetler açısından bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Erkek katılımcıların Korona virüs (Covid-19) Korkusu aldıkları puan ortalamalarının 1,33739 kadınların puan ortalamalarından 1,23878 daha yüksek olduğu ve farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir ($t:0,254$ $p=0,800$).

Bireylerin Korona virüs Fobisinin Kronik hastalığı olup olmayanlar üzerinde yapılan araştırmada Kronik hastalığı olanlarla olmayanlar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Erkeklerin Korona virüs (Covid-19) Korkusu kadınlara göre daha fazladır ($t:1.492$ $p:0,139$).

Bireylerin Medeni Durum ile yapılan araştırmada Koronavirüs fobisi toplam puanlarının medeni durum değişkeni bağlamında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda medeni durum değişkeni ile Korona Virus korkusu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Koronavirüs fobisi toplam puanlarının yaş değişkeni bağlamında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda yaş değişkeni ile Korona Virüs korkusu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Tukey testi sonucunda 0- 17 ,18-24 yaş ile 25-34, 35-44 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Korona Virüs Fobisi Ölçeği Puanlarının Yaş Grubuna Göre: Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucuna göre; Varyans analizi sonucunda yaş değişkeni ile korona virüs korkusu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Farkın kaynağını belirlemek amacıyla: Anlamlı Farklılaşp Farklı Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları yapılan araştırmada cinsiyet, kronik hastalıklar, medeni durum, yaş arasındaki yapılan ölçeklendirmede Covid-19 fobisinin cinsiyet değişkenine göre; erkeklerin Korona virüs (Covid-19) Korkusu kadınlara göre daha fazla olduğu görülmüştür..

Korona Virüs Fobisi Ölçeği Puanlarının Yaş Grubuna Göre; Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucuna göre; Varyans analizi sonucunda yaş değişkeni ile Korona Virus korkusu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırma sonuçları bireylerin Korona Virüs Fobisinin korku düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılaştığını, erkeklerin kadınlardan daha fazla Korona Virüs Fobisinin korkusuna sahip oldukları ortaya koymaktadır. Kadınların erkeklere göre daha az korkuya sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Literatürde cinsiyet değişkeni sonuçlarının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu araştırma ile benzer sonuçlara ulaşan araştırmalardır *Arpacı, I., Karataş,*

K., & Baloğlu, M. (2020). "The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 Phobia Scale (C19P-S)." ("C19P-S described in ePROVIDE - Mapi Research Trust") Personality and Individual Differences, in press. Bilgi için: baloglu@hotmail.com veya baloglu@hacettepe.edu.tr Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeğinin (C19P-S) Değerlendirilmesi The C19P-S, Korona virüse karşı gelişebilen fobiyi ölçümlemek üzere geliştirilmiştir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni olan medeni durum açısından bireylerin Korona Virüs Fobisinin bekarların daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların yaş grubuna göre yapılan araştırmada Korona Virüs fobisini 0-18 yaş grubunda daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

Algılanan, cinsiyet, yaş, ekonomik, eğitim, medeni durum, kronik hastalıklar açısından yapılan incelemelerde, Korona virüs fobisinin yayılma hızına göre değişiklik gösterdiği görülmüş bunda cinsiyet, yaş ve kronik hastalıklarda artış gösterdiği belirlenmiştir. Bu beklenen bir durumdur, bireylerin yaşam standartlarında, ekonomik ve toplumun korona virüs fobisi üzerindeki etkisi ve yayılma hızı bunda etkili olarak görülmüştür.

Korona virüs fobisi bireyin kendinden hem de çevresinden kaynaklanan birçok faktörden etkilenmektedir. Bununla birlikte Korona virüsle ilgili yeni bir hastalık *Arpacı, I., Karataş, K., & Baloğlu, M. (2020)*. The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 Phobia Scale (C19P-S). Personality and Individual Differences, in press bilgi için hala çalışmalarını sürdürmektedirler. Yaptıkları bir meta-analiz çalışmasında, Psikolojik alt boyutu, Somatik alt boyutu, Sosyal alt boyutu ve Ekonomik alt boyutu olmak üzere grup içerisinde incelemiştirler biz de bu çalışmada onların kullandığı ölçekten faydalanmaktayız. Bu araştırmada Korona Virüs Fobisi bu boyutlardan sadece demografik değişkenler boyutuna yönelik olarak yapılmıştır ve elde edilen veriler bu alanla sınırlıdır ayrıca örneklem sayısı genelleme yapmak için yeterli değildir bu da araştırmanın sınırlılıklarındandır.

Bireyin Korona virüs fobisi düzeyi üzerinde etkili olabilecek değişkenlerin belirlenerek, olanlara yönelik deneysel ve yordayıcı çalışmaların yapılması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

(Kitap Örneği)

- [1] Prudence, M.R., Pottery Analysis, The University of Chicago Press/Chicago and London, 1987.
- [2] American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders (Dsm-5®). ISBN: 9780890425572. Yayınevi: American Psychiatric Association.
- [3] S. Taylor, et al. (2017). Treatment Of Health Anxiety. In: Abramowitz, J.s., McKay, D., Storch, E.a. (Eds.), Handbook Of Obsessive-Compulsive Disorders: Obsessive-Compulsive Related Disorders. ISBN: 978-1-118-88964-0. Yayınevi: Wiley-Blackwell.
- [4] Goldsmith CS, Tatti KM, Ksiazek TG, Rollin PE, Comer JA, Lee WW ve diğerleri. (Şubat 2004). "Ultrastructural characterization of SARS coronavirus". Emerging Infectious Diseases. 10 (2). Ss. 320–6. doi:10.3201/eid1002.030913. PMC 3322934 \$2. PMID

15030705. "Virions acquired an envelope by budding into the cisternae and formed mostly spherical, sometimes pleomorphic, particles that averaged 78 nm in diameter (Figure 1A)." ("Ultrastructural Characterization of SARS Coronavirus - PMC")
- [5] ^b Fehr AR, Perlman S (2015). Maier HJ, Bickerton E, Britton P (Edl.). "An Overview of Their Replication and Pathogenesis; Section 2 Genomic Organization". Methods in Molecular Biology. Cilt 1282. Springer. Ss. 1–23. doi:10.1007/978-1-4939-2438-7_1. ISBN 978-1-4939-2438-7. PMC 4369385 \$2. PMID 25720466. See section: Virion Structure.
- [7] Neuman BW, Adair BD, Yoshioka C, Quispe JD, Orca G, Kuhn P ve diğerleri. (Ağustos 2006). "Supramolecular architecture of severe acute respiratory syndrome coronavirus revealed by electron cryomicroscopy". Journal of Virology. 80 (16). Ss. 7918–28. doi:10.1128/JVI.00645-06. PMC 1563832 \$2. PMID 16873249. Particle diameters ranged from 50 to 150 nm, excluding the spikes, with mean particle diameters of 82 to 94 nm; Also See Figure 1 for double shell.
- [8] Chang CK, Hou MH, Chang CF, Hsiao CD, Huang TH (Mart 2014). "The SARS coronavirus nucleocapsid protein--forms and functions". Antiviral Research. Cilt 103. ss. 39–50. doi:10.1016/j.antiviral.2013.12.009. PMID 24418573. See Figure 4c.
- [9] Lai MM, Cavanagh D (1997). "The molecular biology of coronaviruses". Advances in Virus Research. Cilt 48. ss. 1–100. doi:10.1016/S0065-3527(08)60286-9. ISBN 9780120398485. PMID 9233431.

(Tez Örneği)

- [10] Arpacı, I., Karataş, K., & Baloğlu, M. (2020). The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 Phobia Scale (C19P-S). Personality and Individual Differences, in press. Bilgi için: baloglu@hotmail.com veya baloglu@hacettepe.edu.tr Coronavirus 19 Fobisi Ölçeğinin (C19P-S) Değerlendirilmesi The C19P-S, corona virüse karşı gelişebilen fobiyi ölçümlemek üzere geliştirilmiş.

(Makale Örneği)

- [11] A. Arora, et al. (2020). Understanding Coronaphobia. Asian Journal of Psychiatry. |
- [12] Aile Hekimliği Uzmanı Prof. Dr. Hakan Yaman Korona fobisi Nedir? COVID-19 Fobisi ile Nasıl Başa Çıkabiliriz? Adlı Makalesi.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

- [13] [http://www. google formlar](http://www.google.com) (Erişim tarihi: 22.11.2020).
- [14] <https://indigodergisi.com> (Erişim tarihi: 11.10. 2020).
- [15] <https://yeditepe.edu.tr> (Erişim tarihi: 24. 09. 2020).

(E-dergilerdeki Makaleler)

- [16] Türk Psikiyatri Derneği. Özgül Fobiler (Erişim tarihi: 22.11.2020).
- [17] S. A. Lee. (2020). Coronavirus Anxiety Scale: A Brief Mental Health Screener For Covid 19 Related Anxiety. *Death Studies* (Erişim tarihi: 18.11.2020).
- [18] ^{a b} C. Wang, et al. (2020). Immediate Psychological Responses And Associated Factors During The Initial Stage Of The 2019 Coronavirus Disease (Covid-19) Epidemic

Among The General Population In Chin Int. J. Environ. Res. Public Health (Erişim tarihi: 17.11.2020).

[19] A. Naguy, et al. (2020). Coronaphobia And Chronophobia – A Psychiatric Perspective Asian J. Psychiatr (Erişim tarihi: 10.12.2020).

[20] S. Âmin (2020). The Psychology Of Coronavirus Fear: Are Healthcare Professionals Suffering From Corona-Phobia? International Journal of Healthcare Management (Erişim tarihi: 14.11.2020).

[21] R. N. Carleton. (2020). "Fear Of The Unknown: One Fear To Rule Them All?" ("Fear of the Unknown: Causes, Signs, & How to Overcome - Choosing Therapy") J. Anxiety Disord (Erişim tarihi: 08.11.2020).

[22] B. Robinson. The Psychology Of Uncertainty: How To Cope With Covid-19 Anxiety.

[23] J. Newby, et al. Coronaphobia Is A Thing- Here's How To Manage It Of Health Anxiety. In: Abramowitz, J.s., Mckay, D., Storch, E.a. (Eds.), Handbook Of Obsessive-Compulsive Disorders: Obsessive-Compulsive Related Disorders (Erişim tarihi: 05.11.2020).

[24] Fehr, A. R. & Perlman, S. Coronaviruses: An Overview of Their Replication and Pathogenesis. Methods Mol Biol 1282, 1–23 (2015). ^ "Coronavirus Disease 2019 (COVID-19)". Centers for Disease Control and Prevention (CDC) (Erişim tarihi: 02.11.2020).

[25] "Advice for public". World Health Organization (WHO). 22 Mart 2020 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Şubat 2020."SARS: Prevention". MayoClinic.com. Sept. 24, 2019 (Erişim tarihi: 09.12.2020).

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ “FOTOSENTEZ” VE “SOLUNUM” KAVRAMLARINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

Dr. Öğretim Üyesi SERPİL KALAYCI ¹

¹ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0001-9613-3390

ÖZET

Öğretmen adaylarının sahip oldukları bilgi birikimleri ve kavramları algılama şekilleri onların fenle ilişkili yeni kavramları öğrenmelerinde bir köprü oluşturmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın amacı fen bilgisi öğretmen adaylarının “fotosentez” ve “solunum” kavramlarına ilişkin zihinsel algılarını metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak olgubilim deseni kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde Fen Bilgisi Öğretmenliği programında okuyan 3. ve 4. sınıf 45 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının fotosentez kavramı ile ilgili oluşturdukları metaforlar gerekli/vazgeçilmez, dönüştürücü, üretici, yararlı, karışık ve denge kategorileri altında toplanmıştır. Solunum kavramı ile ilgili metaforlar ise gerekli/vazgeçilmez, dönüştürücü, durmaksızın devam eden ve kullanıp atma şeklinde 4 kategoriye ayrılmıştır. Fotosentez kavramı için öğretmen adaylarından sadece birisi olumsuz metafor yazarken solunum kavramı için üç adet olumsuz metafor oluşturulduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Fen bilgisi öğretmen adayları, Fotosentez, Solunum, Metafor.

1. GİRİŞ

Fen eğitiminin temel amaçlarından biri de öğrenciler tarafından kavramların anlamlı bir şekilde öğrenilmesi ve öğrendikleri bu kavramları günlük hayatta kullanabilmelerini sağlamaktır (Yürük ve Çakır, 2000). Anlamlı öğrenme ile yeni öğrenilen kavramlar bireyin hafızasında var olan bilgilerle birleştirilir ve bu bilgiler yeniden yapılandırılır. Şayet yeni bilgiler ile zihinde var olan eski bilgiler arasında bağlantı kurulamazsa yeni öğrenilen bilgiler bilişsel yapıda kendilerine yer bulamamaktadır (Açıkgöz, 2006).

Fen konuları soyut kavramlar içermesinden dolayı anlaşılmasında güçlük çekilen alanlardan biri olarak kabul edilmektedir (Ayas ve Coştu, 2001). Öğrencilerin fen derslerinde çoğunlukla başarısız olmasının sebepleri arasında fene ait kavramların karmaşık ve soyut olarak sunulması da gösterilebilir (Üstün, Yıldız ve Cegiç, 2001). Fen bilimleri içinde yer alan biyoloji konuları da hem sosyal hem de bilimsel yanı olması nedeniyle oldukça önemli yere sahiptir (Kiremit ve Gökler, 2010). Biyoloji konuları birçok alt dala ayrılmakta ve doğal olarak da birçok kavramı da bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle birçok birey yaş ve öğrenim seviyesine bakılmaksızın biyolojiye ait kavramları öğrenirken bazı zorluklarla

karşılaşabilmektedir. Bu nedenle ilköğretim aşamasında biyolojiye ait temel konuları öğretecek olan fen bilgisi öğretmenlerine büyük görevler düşmektedir (Sözer, 1991).

Düşünme ve algıları belirleme süreçlerinde zihin yapılandırma araçları kullanılabilir. Ayrıca metonimi, anoloji ve metafor gibi ilişkilendirmeyi sağlayan araçlardan da yararlanılabilmektedir (Egüz ve Öntaş, 2018). Metaforlar sayesinde daha az bilinen bir kavram daha iyi bilinen bir kavram tercih edilerek o kavramı açıklamada kullanılan mecazlardır (Petrie ve Oshlag, 1993). Günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan durum veya olaylar bu mecazlar yardımıyla anlamlandırılarak algıları şekillendirebilmektedir (Cerit, 2008). Bu nedenle metaforları yorumlarken, genel olarak zihinde var olan bilgi, tutum, beceri veya alışkanlıklarla hareket edilir (Güven ve Güven 2009).

Metaforlar, çeşitli konularda veri toplama aracı olarak kullanılabilir gibi somutlaştırma ve anlamlandırma aracı olarak da öğretimde kullanılabilir (Aykaç ve Çelik, 2014). Metaforların öğretim sürecinde kullanılması, bireylerin karmaşık, soyut veya kuramsal bir olguyu anlamlandırmasında veyahut açıklamasında yararlı olabilmektedir (Yob, 2003). Metaforların öğrenme sürecindeki motivasyonu arttırdığı, öğrenilen bilgilerin daha kolay hatırlandığını ve akılda daha uzun süre kalmasını sağladığı ileri sürülmektedir (Aslan ve Bayrakçı 2006).

Fotosentez ile solunum kavramlarının birlikte incelendiği çeşitli çalışmalar alanyazında yer almaktadır (Ahopelto, Mikkilä-Erdmann, Anto. and Penttinen, 2011; Akçay, 2017; Akpınar, 2007, Anderson, Sheldon ve Dubay, 1990; Brown ve Schwartz, 2009; Cokadar, 2012, Köse, Ayas ve Taş, 2003, Töman, Çimer ve Çimen, 2015; Şaşmaz-Ören, Ormancı, Erdem ve Karatekin, 2010; Şaşmaz-Ören, Karatekin, Erdem ve Ormancı, 2014; Yenilmez ve Tekkaya, 2006). Özellikle fotosentez ve solunum ile ilgili kavram yanlışlarının tespit edildiği çalışmalar da bulunmaktadır (Bacanak, Küçük ve Çepni, 2004; Çapa, 2000; Güneş, Dilek, Hoplan ve Güneş, 2012; Köse ve Uşak, 2006; Özay Köse, Pekel ve Hasenekoğlu, 2009; Tekkaya, Özkan ve Balcı, 2002; Türkkaya ve Balcı, 2012; Urey, 2018). Kavram yanlışları özellikle öğretmenden gelen bilgileri koşulsuz kabul eden ezberci öğrencilerde görülebilmektedir (Yip 1998). Özellikle yanlış yapılandırılmış kavramsal bilgilerle sınıfa gelen öğretmen adayları yeni öğrendikleri kavramlarla deneyimlerinin çelişmesi sonucunda farklı zihinsel algılar ya da olumsuz tutumlar geliştirebilmektedir (Akdeniz, Yıldız ve Yiğit, 2001). Bu nedenle fotosentez ve solunum kavramlarına ilişkin algıların belirlenmesi ve kavram yanlışlarının giderilmesi açısından önem kazanmaktadır.

Bu araştırmanın ana amacı yetiştireceği öğrenciler ile geleceğe yön verecek olan fen bilgisi öğretmen adaylarının “fotosentez” ve “solunum” kavramları ile ilgili kişisel imgelerinin bir tasvirini yapmaktır. Bu nedenle öğretmen adaylarının metaforik bir şekilde akıl yürütmeleri istenmiş ve veriler bu bilgiler ışığında irdelenmiştir. Eğitim alanında bu yaklaşımı yansıtan birçok araştırma yapılmıştır (Aslan, 2013; Buaraphan, 2011; Eren ve Tekinaslan, 2013; Kalaycı, 2018; Saban, Koçbeker ve Saban, 2007; Radmard ve Soysal, 2021;). Yapılan metaforik araştırmalar ile katılımcıların öğrenim hayatları boyunca kazanmış oldukları deneyimler hakkında ipuçları elde edilebilmektedir (MacCormac, 1990; Yob, 2003). Bu araştırma ile de öğretmen adaylarının “fotosentez” ve “solunum” kavramlarına ilişkin öğrenme ve öğretme algıları bir nesneye, bir olaya, bir kişiye veyahut ta bir olguya benzeterek yazmış oldukları açıklamalar aracılığıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgu bilim deseni kullanılarak yapılmıştır. Olgubilim deseni bir olguyu bir kişinin veyahut bir grubun nasıl deneyimlediği ve bu deneyimi iç dünyasına nasıl yansıttığını anlamamıza yardımcı olan bir araştırma yaklaşımıdır (Christensen, Johnson ve Turner, 2014). Olgubilim aslında farkında olduğumuz ancak derinlemesine düşünmediğimiz algılarla ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Olgubilim araştırmalarından elde edilen veriler, hem araştırılan olgu hem de katılımcıların bu olgu hakkındaki hisleri ve yaşantıları için yararlı bilgiler sunmaktadır (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2019).

2.1. Araştırma Grubu

Araştırma örneklemini Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi 3. ve 4. sınıf Fen Bilgisi Öğretmenliği programında okuyan 45 öğretmen adayından oluşmaktadır. Öğretmen adayları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırma grubu belirlenirken Biyoloji I, II ve III derslerini tamamlamış olmaları kriteri göz önünde tutulmuştur. Katılımcılardan 12'si 3. sınıf, 33'ü ise 4. sınıftır. Ayrıca araştırma grubununun 18'i erkek, 27'si kız öğretmen adaylarından oluşmaktadır.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak öğretmen adaylarının metaforik algılarını belirlemek için bir form kullanılmıştır. Katılımcıların “fotosentez” ve “solunum” kavramlarına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla “Fotosentez ... gibidir. Çünkü ...” ve “Solunum... gibidir. Çünkü...” ifadelerinin yer aldığı cümleleri uygun bir şekilde tamamlamaları istenmiştir. Formları doldurmadan önce öğretmen adaylarına metafor hakkında bilgi verilmiş ve birkaç metafor örneği sunulmuştur. İlk olarak her bir kavram için tek bir metafor üretmeleri gerektiği vurgulanmış, ardından bunun gerekçesini yazmaları istenmiştir. Alanyazında metaforun bir veri toplama aracı olarak kullanıldığı çalışmalarda da “gibi” ifadesi kullanılarak “metaforun konusu” ile “metaforun kaynağı” arasındaki bağ açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır (Balım ve Deniz-Çeliker, 2011; Buaraphan, 2011; Deniz-Çeliker ve Akar, 2015; Küçüktepe ve Gürültü, 2014; Saban, 2008; Saban, Koçbeker ve Saban, 2007). Formlar dağıtıldıktan sonra öğretmen adaylarına 10-15 dakika kadar bir süre tanınmıştır.

Bu araştırmadan toplanan verilerin ilk önce frekansları hesaplanmış ardından da içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde birbirine yakın olan veriler, belirli kod ve kategoriler ışığında bir araya getirilir ve anlaşılır bir şekilde organize edilerek yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). İçerik analizi yapılırken elde edilen veriler aşağıdaki aşamalardan geçilerek düzenlenmiştir.

1. *Kodlama ve ayıklama aşaması*; formlarda yer alan metaforlar ve nedenleri alfabetik olarak sıralanır. Bu aşamada uygun olmayan veya sebebi belirtilmeyen metaforların yer aldığı formlar elenir.

2. *Örnek metafor imgesi derleme aşaması*; üretilen metaforlar, metaforun konusu ve kaynağı arasındaki ilişki açısından incelenir ve uygun olmayanlar elenir.

3. *Kategori geliştirme aşaması*; elemelerden sonra kalan veriler ‘kaynak ve konu arasındaki ilişki’ bakımından irdelenir ve uygun kategorilere ayrılır (Bilgin, 2014; Egüz ve Öntaş, 2018).

2.3. Geçerlilik, Güvenirlik ve Etik

Nitel araştırmalarda, verilerin elde edilişleri, bulgular ve sonuçların detaylı bir şekilde sunulması geçerlilik açısından oldukça önem taşımaktadır (Creswell, 2007; Miles ve Huberman, 1994). Bu nedenle verilerden elde edilen bulgular ve sonuçlar ayrıntılı bir şekilde doğrudan alıntılar yapılarak sunulmaya çalışılmıştır.

Veri formları dağıtılmadan önce katılımcılara bu verilerin sadece araştırma amaçlı kullanılacağı ve kimlik bilgilerinin gizli kalacağı bilgisi verilmiştir. Bu amaçla her bir veri formu 1, 2, 3..... 45 şeklinde kodlanmış ve araştırmada katılımcılara ait görüşler değiştirilmeden sunulmuştur. Ayrıca araştırmada etik unsurlara dikkat edilmiş ve gönüllülük esaslarına uygun olarak doldurmak istemeyen ğretmen adaylarına ısrar edilmemiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde fen bilgisi ğretmen adaylarının “fotosentez” ve “solunum” kavramlarına yönelik belirttikleri metaforlara, bu metaforlardan elde edilen kategorilere yer verilmiştir. Ayrıca ğretmen adaylarından alıntılar da kategoriler altında verilmiştir. Çizelge 1’de “fotosentez” kavramına ait metaforlar ve frekansları sunulmuştur.

Çizelge 1. Öğretmen Adaylarının Fotosentez Kavramı için ürettikleri Metaforlar

Sayı	Metafor	<i>f</i>	Sayı	Metafor	<i>F</i>
1	Su	7	17	Fabrika işçileri	1
2	Fabrika	4	18	Güç kaynağı	1
3	Hayat/ Yaşam	4	19	Halay başı	1
4	çamaşır makinası	2	20	İnsan	1
5	Güneş	2	21	Kaktüs	1
6	Ağaç	1	22	Kalem	1
7	Akciğer	1	23	Karınca	1
8	Alışveriş	1	24	Kütüphane	1
9	Anne	1	25	Labirent	1
10	Aşçı	1	26	Nefes	1
11	Ayçiçeği	1	27	Orman	1
12	Balınanın çevresindeki küçük balıklar	1	28	Renk	1
13	Baraj	1	29	şekerlemeci	1
14	Benzin		30	Terazi	1
15	ifti	1	31	Uyumak	1
16	Eşya	1	32	Yemek	1

				Toplam metafor sayısı	45
--	--	--	--	-----------------------	----

Çizelge 1 incelendiğinde, öğretmen adaylarının “fotosentez” kavramına yönelik toplam 32 çeşit metafor ürettikleri görülmüştür. Öğretmen adaylarının en fazla yazdığı metaforlar, su, fabrika, hayat/yaşam, çamaşır makinası ve güneş şeklinde sıralanmaktadır. 27 metafor ise birer kez kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının “fotosentez” için belirtmiş oldukları metaforlar 6 kategori altında toplanmıştır. Bu metaforlara ait kategoriler Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Öğretmen Adaylarının Fotosentez Kavramı için Ürettikleri Metaforlara ait Kategoriler

Kategori	Metafor	F
Gerekli/Vazgeçilmez	Su (7), Hayat/Yaşam (4), Güneş (2), Ağaç (1), Ayçiçeği (1), Benzin (1), Halay başı (1), İnsan (1), Kaktüs (1), Kalem (1), Nefes (1)	21
Dönüştürücü	Fabrika (4), Çamaşır makinası (2), Akciğer (1), Alışveriş (1), Kütüphane (1), Şekerlemeci (1)	10
Üretici	Anne (1), Aşçı (1), Baraj (1), Çiftçi (1), Güç kaynağı (1), Yemek (1)	6
Yararlı	Balinanın çevresindeki küçük balıklar (1), Eşya (1), Karınca (1), Orman (1), Renk (1), Uyumak (1)	6
Karışık	Labirent (1)	1
Denge	Terazi (1)	1

Çizelge 2’de görüldüğü gibi, öğretmen adaylarının “fotosentez” kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar 6 kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; en çok üretilen metafordan en az üretilen metafora doğru *gerekli/vazgeçilmez*, *dönüştürücü*, *üretici*, *yararlı*, *karışık* ve *denge* şeklinde sıralanmaktadır. Bu kategorilere ait metaforlar ve ilgili örneklerle aşağıda yer verilmiştir:

Gerekli/Vazgeçilmez: Bu kategori altında su (7), hayat/yaşam (4), güneş (2), ağaç (1), ayçiçeği (1), benzin (1), halay başı (1), insan (1), kaktüs (1), kalem (1) ve nefes (1) metaforları üretilmiştir. Bu kategoride 21 öğretmen adayı toplam 11 farklı metafor yazmıştır.

“Fotosentez su gibidir, çünkü su olmadan yaşayamayız, fotosentezden çıkan oksijen olmadan da yaşayamayız” (Ö38)

“Fotosentez yaşam gibidir, çünkü besin üretimi biterse hayat da biter.” (Ö33)

“Fotosentez benzin gibidir, çünkü benzin nasıl bir araba için vazgeçilmezse fotosentezde bitki için öyledir.” (Ö32)

Dönüştürücü: Bu kategori altında fabrika (4), çamaşır makinası (2), akciğer (1), alışveriş (1), kütüphane (1) ve şekerlemeci (1) metaforları üretilmiştir. Bu kategoride 10 öğretmen adayı toplam 6 farklı metafor yazmıştır.

“Fotosentez fabrika gibidir, çünkü bir maddeyi farklı bir maddeye çevirir.” (Ö30)

“Fotosentez çamaşır makinası gibidir, çünkü kirli olan karbondioksiti bizim için temiz bir gaz olan oksijene çevirir.” (Ö21)

“Fotosentez akciğer gibidir, çünkü burundan giren havayı yararlı bileşenlere dönüştürür.” (Ö25)

Üretici: Bu kategori altında anne (1), aşçı (1), baraj (1), çiftçi (1), güç kaynağı (1) ve yemek (1) metaforları üretilmiştir. Bu kategoride öğretmen adayları toplam 6 farklı metafor yazmıştır.

“Fotosentez aşçı gibidir, çünkü bitkiler kendi besinini üretir, aşçılarda kendi yemeğini pişirir.” (Ö43)

“Fotosentez çiftçiler gibidir, çünkü onlar gibi kendi besinini kendi üretir.” (Ö15)

Yararlı: Bu kategori altında balinanın çevresindeki küçük balıklar (1), eşya (1), karınca (1), orman (1), renk (1) ve uyumak (1) metaforları üretilmiştir. Bu kategoride öğretmen adayları toplam 6 farklı metafor yazmıştır.

“Fotosentez balinanın çevresindeki küçük balıklar gibidir, çünkü hem bitkinin kendisine hem de oksijen ihtiyacı olan canlılara yarar sağlar.” (Ö42)

“Fotosentez karınca gibidir, çünkü çalıştıkça kendine artışı olur.” (Ö20)

Karışık: Bu kategori altında labirent (1) metaforu üretilmiştir.

“Fotosentez labirent gibidir, çünkü fotosentez döngüsünde neyin nereden girdiğini ve çıktığını karıştırıyorum.” (Ö6)

Denge: Bu kategori altında terazi (1) metaforu üretilmiştir.

“Fotosentez terazi gibidir, çünkü doğanın dengesinin ve canlı yaşamının devamlılığını sağlıyor.” (Ö45)

Öğretmen adaylarının “solunum” kavramına yönelik ürettikleri metaforlar Çizelge 3’te verilmiştir:

Çizelge 3. Öğretmen Adaylarının Solunum Kavramı için Ürettikleri Metaforlar

Sayı	Metafor	f	Sayı	Metafor	F
1	Su	5	17	Hüzünlü bir olay	1
2	Araba	3	18	Işık	1
3	Fabrika	3	19	İman	1
4	Hava	2	20	Karbonhidrat	1
5	İnsan	2	21	Kelepçe	1
6	Sevgi	2	22	Kitap	1
7	Yemek	2	23	Nefes	1
8	Aç midem	1	24	Ölüm	1
9	Anne	1	25	Para	1
10	Aşk	1	26	Saat	1
11	Ateş	1	27	Soba	1
12	Baba	1	28	Sonsuzluk	1
13	Benzin	1	29	Tatlı	1

14	Çocuğumuz	1	30	Ticaret	1
15	Değişmen	1	31	Var olmak	1
16	Düşünmek	1		Toplam metafor sayısı	43

Çizelge 3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının “solunum” kavramına yönelik toplam 31 çeşit metafor ürettikleri görülmüştür. Öğretmen adaylarının en fazla yazdığı metaforlar su, araba, fabrika, hava, insan, sevgi ve yemek şeklinde sıralanmaktadır. 24 metafor ise birer kez kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının “solunum” için belirtmiş oldukları metaforlar 4 kategori altında toplanmıştır. Bu metaforlara ait kategoriler Çizelge 4’de sunulmuştur.

Çizelge 4. Öğretmen Adaylarının Solunum Kavramı için Ürettikleri Metaforlara ait Kategoriler

Kategori	Metafor	F
Gerekli/Vazgeçilmez	Su (5), Hava (2), Sevgi (2), Anne (1), Ateş (1), Baba (1), Çocuğumuz (1), Işık (1), İman (1), Kelepçe (1), Kitap (1), Nefes (1), Ölüm (1), Para (1), Tatlı (1), Var olmak (1)	22
Dönüştürücü	Araba (3), Fabrika (3), Yemek (2), Aşk (1), Benzin (1), Değirmen (1), Hüzünlü bir olay (1), Soba (1), Ticaret (1)	14
Durmaksızın devam eden	Düşünmek (1), Saat (1), Sonsuzluk (1)	3
Kullanıp atma	İnsan (2), Aç midem (1)	3

Çizelge 4’de görüldüğü gibi, öğretmen adaylarının “solunum” kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar 4 kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; en çok üretilen metafordan en az üretilen metafora doğru *gerekli/vazgeçilmez*, *dönüştürücü*, *durmaksızın devam eden* ve *kullanıp atma* şeklinde sıralanmaktadır. Bu kategorilere ait metaforlar ve ilgili örneklerle aşağıda yer verilmiştir:

Gerekli/Vazgeçilmez: Bu kategori altında su (5), hava (2), sevgi (2), anne (1), ateş (1), baba (1), çocuğumuz (1), ışık (1), iman (1), kelepçe (1), kitap (1), nefes (1), ölüm (1), para (1), tatlı (1) ve var olmak (1) metaforları üretilmiştir. Bu kategoride 22 öğretmen adayı toplam 16 farklı metafor yazmıştır.

“Solunum su gibidir, çünkü o olmazsa hayat olmaz.” (Ö9)

“Solunum sevgi gibidir, çünkü insan sevgisiz de soluk alıp vermeden de yaşayamaz.” (Ö43)

Dönüştürücü: Bu kategori altında araba (3), fabrika (3), yemek (2), aşk (1), benzin (1), değirmen (1), hüzünlü bir olay (1), soba (1) ve ticaret (1) metaforları üretilmiştir. Bu kategoride 14 öğretmen adayı toplam 9 farklı metafor yazmıştır.

“Solunum araba gibidir, çünkü arabaya benzin koyduğumuzda enerji üretir ve bizi istediğimiz yere götürür.” (Ö3)

“Solunum soba gibidir, çünkü besinin yakılmasıyla karbondioksit çıkar.” (Ö11)

Durmaksızın devam eden: Bu kategori altında düşünmek (1), saat (1), sonsuzluk (1) metaforları üretilmiştir. Bu kategoride öğretmen adayları toplam 3 farklı metafor yazmıştır.

“Solunum saat gibidir, çünkü hiç durmadan çalışır.” (Ö39)

“Solunum sonsuzluk gibidir, çünkü o var oldukça sonsuz şeyler yapabiliriz.” (Ö7)

Kullanıp atma: Bu kategori altında insan (1) ve aç midem (1) metaforları üretilmiştir. Bu kategoride öğretmen adayları toplam 2 farklı metafor yazmıştır.

“Solunum insan gibidir, çünkü insan nasıl birini kullanıp atıyorsa solunumda oksijeni öyle kullanıp atıyor.” (Ö32)

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırma fen bilgisi öğretmen adaylarının “fotosentez” ve “solunum” kavramlarına yönelik sahip oldukları metaforları belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda, öğretmen adayları “fotosentez” kavramı için 32 adet, “solunum” kavramı için ise 31 adet metafor ürettikleri görülmüştür. Katılımcıların neredeyse dörtte üçü birbirinden farklı metafor türetmiştir. “Fotosentez” kavramı için en çok tekrar edilen metaforlar su, fabrika, hayat/yaşam, çamaşır makinası ve güneş iken, “solunum” için en çok tekrar edilen metaforlar su, araba, fabrika, hava, insan, sevgi ve yemek olmuştur. Su metaforu her iki kavram için de en çok yinelenen metafor olmuştur. Suyun insan yaşamı için paha biçilemez bir konumda olması açısından öğretmen adaylarının bunu metaforlarına yansıtması olmaları dikkat çekicidir.

“Fotosentez” kavramı için yazılan metaforlar 6 kategori altında toplanmıştır. Bunlar; gerekli/vazgeçilmez, dönüştürücü, üretici, yararlı, karışık ve denge şeklinde belirlenmiştir. Öğretmen adayları “fotosentez” kavramını mecaz yollarla tanımlarken hiç soyut metafor üretmedikleri görülmüştür.

Öğretmen adaylarının bazılarında kavram yanılgılarına da rastlanmıştır. Örneğin “Fotosentez geri dönüşüm gibidir, insanlar için zararlı maddeleri alıp dönüştürüp tekrar kullanılabilir hale gelmesini sağlar.” ifadesini kullanmıştır. Fotosentezde sonucunda çıkan karbondioksit gazını insan için zararlı bir madde olarak algıladığı görülmüştür. Ayrıca bir öğretmen adayı fotosentezi labirente benzeterek bu konuyu anlamakta zorlandığını dile getirmiştir. Fotosentezin öğrenciler açısından öğrenilmesi zor konular arasında yer aldığını dile getiren çalışmalar da bu durumu desteklemektedir (Güneş vd., 2012; Kaya, 2010; Şaşmaz-Ören, 21012)

“Solunum” kavramı için yazılan metaforlar 4 kategori altında toplanmıştır. Bunlar; gerekli/vazgeçilmez, dönüştürücü, durmaksızın devam eden ve kullanıp atma şeklinde belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının “solunum” için üretmiş oldukları metaforlarda aşk, sevgi, hüznü bir olay, iman, sonsuzluk gibi soyut kavramlara da yer verdikleri görülmüştür. İki öğretmen adayı hariç diğer öğretmen adayları olumlu metaforlar üretmiştir.

Öğretmen adaylarının iki tanesi de “solunum” kavramını yalnızca nefes alıp verme şeklinde algıladığı görülmüştür. Bu durum solunum olayının eksik kavranmış olabileceğini akla

getirmektedir. Genellikle öğrenciler arasında fotosentez ve solunum olaylarının algılanmasında güçlükler yaşandığı ve kavram yanlışlarının sıklıkla görüldüğü bilinmektedir (Güneş vd., 2012; Köse vd., 2003; Köse vd, 2005; Tekkaya ve Balcı, 2003). Benzer şekilde Kaya (2010) fen bilgisi öğretmen adaylarının solunum sürecini gaz değişim olarak düşündükleri görmüştür.

Sonuç olarak bu araştırma ile fen bilgisi öğretmen adaylarının fotosentez ve solunum kavramlarına ilişkin algıları metaforlar ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Benzer bir araştırma sınıf öğretmenliği ya da biyoloji öğretmenliği bölümlerinde de yapılabilir. Ayrıca kelime ilişkilendirme testi gibi başka veri toplama araçları da kullanılabilir. Bu konuların daha iyi öğrenilmesi açısından derslerde farklı öğretim yöntemleri bir arada uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Ahopelto, I., Mikkilä-Erdmann, M., Anto, E. and Penttinen, M. (2011). Future elementary school teacher' conceptual change concerning photosynthesis. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 55(5), 503-515. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Akçay, S. (2017). Prospective elementary science teacher' understanding of photosynthesis and cellular respiration in the context of multiple biological levels as nested systems. *Journal of Biological Education*, 51(1), 52-65. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Açıkgöz, K. Ü. *Aktif Öğrenme* (Geliştirilmiş 8. Baskı). İzmir: Biliş Yayınları, 2006.
- Akpınar, E. (2007). The effect of dual situated learning model of students' understanding of photosynthesis and respiration concepts. *Journal of Baltic Education*, 6(3), 16-26. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Anderson, C. W., Sheldon, T. S. and Duboy, J. (1990). The effects of instruction on college nonmajors' conceptions of respiration and photosynthesis. *Journal of Research in Science Teaching*, 27(8), 761-776. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Arslan, M. M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 171, 100-108. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Aslan, S. (2013). Birleştirilmiş sınıflarda görev yapan öğretmenlerin "öğretmen" kavramı ile ilgili algılarının metaforik incelenmesi. *Turkish Studies*, 8(6), 43-59. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Ayas, A. ve Coştu, B. *Lise-1 öğrencilerinin "buharlaşma, yoğunlaşma ve kaynama" kavramlarını anlama seviyeleri*. Yeni Bin Yılın Basında Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu, İstanbul, 2001.
- Bacakanak, A., Küçük, M and Çepni, S. (2004). Primary school students of misconceptions about photosynthesis and respiration subjects: A case for Trabzon. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education*, 17, 67-80. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Bilen, K. and Aydogdu, M. (2010). Using the predict-observe-explain (POE) strategy to teach of concepts photosynthesis and respiration in plants. *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Insti-tute*, 7(14), 179-194. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Balım, A. G. ve Deniz-Çeliker, H. (2011). Prospective science and technology teachers metaphors related to science and technology teacher concept. *Western Anatolia Journal of Educational Science (WAJES)*, Special Issue, 331-339. (Erişim tarihi: 06.12.2022)

- Bilgin, N. *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.
- Brown, M. H. and Schwartz, R. S. (2009). Connecting photosynthesis and cellular respiration: Preservice teacher's conceptions. *Journal of Research in Science Teaching*, 46(7), 791-812. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Buaraphan, K. (2011). Metaphorical roots of beliefs about teaching and learning science and their modifications in the standardbased science teacher preparation programme. *International Journal of Science Education*, 33(11), 1571-1595. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Cerit, Y. (2008) Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Christensen, L. B., Johnson, B. and Turner, L. A. *Research methods, design, and analysis*. 12th ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson, 2014.
- Creswell, J. W. *Qualitative inquiry & resarch design choosing among five approaches*. Sage Publications, 2007.
- Çapa, Y. *An analysis of 9 th grade student's misconceptions concerning photosynthesis and respiration in plants*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2000.
- Çokadar, H. (2012). Photosynthesis and respiration processes: Prospective teachers' conception levels. *Education and Science*, 37(164), 81-93. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Deniş-Çeliker, H. ve Akar, A. (2015). Ortaokul öğrencilerinin doğaya ilişkin metaforları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 101-119. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Egüz, Ş. ve Öntaş, T. (2018). Ortaokul öğrencilerinin “öğretmen” kavramına ilişkin kullandıkları metaforlar. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 79-91. <https://doi.org/10.21666/muefd.336181> (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Eren, A. and Tekinarslan, E. (2013). Prospective Teachers' Metaphors: Teacher, Teaching, Learning, Instructional Material and Evaluation Concepts. *International J. Soc. Sci. & Education*, 3(2), 435-445. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Güneş, T., Dilek, N. Ş., Hoplan, M. ve Güneş, O. (2012). İlköğretim 8. Sınıf öğrencilerinde fotosentez ve solunum konusunda oluşan kavram yanlışları. *Dünya'daki Eğitim ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 2 (1), 42-47. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Güven, B. ve Güven, S. (2009). İlköğretim öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde metafor oluşturma becerilerine ilişkin nicel bir inceleme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 503-512. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Kalaycı, S. (2018). İlkokul öğrencilerinin “bilim” ve “fen bilimleri dersi” kavramlarına yönelik algılarının metafor yoluyla belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 1-21. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Kaya, F. *Fen bilgisi öğretmen adaylarında fotosentez ve bitkilerde solunum konularında görülen kavram yanlışlarının giderilmesinde bilgisayar destekli kavramsal değişim metinlerinin etkisi*. Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010.

- Kiremit, H. Ö. ve Gökler, İ. (2010). Fen bilgisi öğretmenliği öğrencilerinin biyoloji öğretimi ile ilgili öz yeterlik inançlarının karşılaştırılması. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27, 41-54. (Erişim tarihi: 11.12.2022)
- Köse, S., Ayas A. ve Taş, E. (2003). Fen bilgisi öğretmen adaylarında fotosentez ve bitkilerde solunum konularında görülen kavram yanlışlarının giderilmesinde kavram değişim metinlerinin etkisi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14, 106-112. (Erişim tarihi: 11.12.2022)
- Köse, S. and Uşak, M. (2006). Determination of prospective science teachers' misconceptions: photosynthesis and respiration in plants. Internatinal Journal of Environmental and Science Education, 1(1), 25–52. (Erişim tarihi: 11.12.2022)
- Küçüktepe, S. E. ve Gürültü, E. (2014). Öğretmenlerin yapılandırmacı öğretmen kavramına ilişkin algılarına yönelik metafor çalışması örneği. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(2), 282-305. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2014.14.2-5000091540> (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- MacCormac, E. R. *A cognitive theory of metaphor*. Cambridge, MA: MIT Press, 1990.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. *Qualitative data analysis: An expanded source book*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1994.
- Özay Köse, E., Pekel, O., ve Hasenekoğlu, İ. (2009). Misconceptions and alternative concept in biology textbooks: Photosynthesis and respiration. Journal of Science Education, 10(2), 91-93. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Özmen, H. ve Karamustafaoğlu, O. *Eğitimde araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Petrie, H. G. and Oshlag, R. S. Metaphor and learning. Ortony, A. (Ed.), *Metaphor and Thought*.(pp. 579-609). Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Radmard S. ve Soysal Y., (2021). Öğretmen adaylarının “öğretmen adayı” ve “öğretmen eğitimcisi” kavramlarına yönelik metaforik imgelemlerinin incelenmesi. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science, 11(2), 367-384. <https://doi.org/10.5961/jhes.2021.456> (Erişim tarihi: 08.12.2022)
- Saban, A., Kocbeker, B. N. and Saban, A. (2007). Prospective teachers' conceptions of teaching and learning revealed through metaphor analysis. Learning and Instruction, 17, 123-139. (Erişim tarihi: 08.12.2022)
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. Kuram ve Eğitim Yönetimi, 55, 459-496. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Semerci, Ç. (2007). “Program Geliştirme” kavramına ilişkin metaforlarla yeni ilköğretim programlarına farklı bir bakış. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 31(2), 125-140. (Erişim tarihi: 08.12.2022)
- Sözer, E. *Türk üniversitelerinde öğretmen yetiştirme sistemlerinin öğretmenlik davranışlarını kazandırma yönünden etkililiği*. Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991.
- Şaşmaz-Ören, F., Ormancı, Ü., Erdem, Ş. ve Karatekin, P. *Kavram karikatürlerinin farklı bir kullanım alanı: ilköğretim öğrencilerinin bitkilerde solunum ve fotosentez konusuna ilişkin bilgi düzeylerini belirleme çalışması*. IX. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, İzmir, 2010.
- Şaşmaz-Ören, F., Karatekin, P., Erdem, Ş. ve Ormancı, Ü. (2014). Öğretmen adaylarının bitkilerde solunum-fotosentez konusundaki bilgi düzeylerinin kavram karikatürleriyle

- belirlenmesi ve farklı değişkenlere göre analizi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(3), 155-174. (Erişim tarihi: 08.12.2022)
- Tekkaya, C. ve Balcı, S. (2003). Öğrencilerin fotosentez ve bitkilerde solunum konularındaki kavram yanlışlarının saptanması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24, 101-107. (Erişim tarihi: 08.12.2022)
- Tekkaya, C., Özkan, Ş. ve Balcı, S. *Lise öğrencilerinin fotosentez konusundaki kavram yanlışlarının tespiti: karşılaştırmalı bir çalışma*. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Ankara, 2002.
- Töman, U., Çimer, S. O. ve Çimer, A. (2015). Fotosentez ve bitkilerde solunum kavramlarının farklı öğrenim seviyelerinde öğrenilme durumlarının araştırılması. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 7(03), 15-30. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Üstün, P., Yıldırğan, N. ve Cegiç, E. *Fen bilgisi eğitiminde model kullanma ile öğretimin başarıya etkisi*. Yeni Bin Yılın Basında Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu, İstanbul, 2001.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Yob, I. M. (2003). Thinking constructively with metaphors. *Studies in Philosophy and Education*, 22, 127-138. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Yürük, N. ve Çakır, Ö. S. (2000). Lise öğrencilerinde oksijenli ve oksijensiz solunum konusunda görülen kavram yanlışlarının saptanması. HÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 185-191. (Erişim tarihi: 06.12.2022)

SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BİLİMSEL ARAŞTIRMA KAVRAMLARINA İLİŞKİN BİLİŞSEL ALGILARI

Dr. Öğretim Üyesi SERPİL KALAYCI¹

¹ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0001-9613-3390

ÖZET

Teknolojinin her geçen gün biraz daha fazla geliştiği bu çağda insanların son çıkan yeniliklere uyum sağlamaları da vazgeçilmez bir gereksinim haline gelmiştir. Özellikle dijitalleşen dünyada öğrencilerin öğretmenlerden olan beklentileri de günümüz koşullarında eskiye nazaran oldukça değişmiştir. Bu nedenle araştırmanın amacı, sınıf öğretmeni adaylarının bilimsel araştırmaya ilişkin bilişsel yapılarının bağımsız kelime ilişkilendirme testi kullanılarak belirlenmesidir. Araştırmada tarama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemini Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği programında okuyan 3. ve 4. sınıf 95 öğretmen adayından oluşmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken eğitimde araştırma yöntemleri dersini tamamlamış olmaları kriteri aranmış ve bu bağlamda “Bilimsel araştırma” ilgili algılarının büyük oranda şekillenmiş olduğu düşünülmüştür. Veri toplama aracı olarak kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Elde edilen veriler kesme noktaları kullanılarak zihin haritalarına dönüştürülmüştür. Öğretmen adayları “bilim” ve “araştırma” kavramlarına yönelik çok sayıda sözcük üretirken “problem” ve “örneklem” kavramlarına yönelik ise daha az sözcük ürettikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Fen bilgisi öğretmen adayları, Fotosentez, Solunum, Metafor.

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada meydana gelen rekabet ortamıyla birlikte 21. yüzyıl becerilerine sahip nitelikli bireylerin yetiştirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Özellikle dijitalleşen dünyada insanların beklentileri de günümüz koşullarında eskiye nazaran oldukça değişmiştir. Günümüzde bireylerin gelişen teknolojiyi takip edebilmesi, çevrelerinde meydana gelen değişimleri fark edebilmesi ve uyum sağlayabilmesi, üst düzey düşünme becerilerini kullanarak doğru ve güvenilir bilgiye ulaşabilmesi, ulaştığı bilgileri günlük yaşantısına entegre edebilmesi becerileri 21. yüzyıl becerileri olarak tanımlanmaktadır (Anagün, Atalay, Kılıç ve Yaşar, 2016; Asakle ve Barak, 2019; Ananiadou ve Claro, 2009; Silva, 2009). 21. yüzyıl becerileri çağımızın gereksinim duyduğu nitelikli bireylerde aranan bir unsur olmuştur (Partnership for 21st Century Learning, 2019). Nitelikli bireylerin yetiştirilmesi de nitelikli öğretmenlerin varlığıyla mümkün olmaktadır (Kaya, 2010; MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü, 2009). Bu bağlamda öğretmenler, öğrenci niteliğini ve başarısını da etkileyen oldukça önemli konuma

sahiptir (European Parliament, 2014; Hanuscin, Lee ve Akerson, 2010; Türk Eğitim Derneği, 2009).

Zaman içerisinde öğretmen yetiştirme programlarında çeşitli güncellemeler ve yenilikler yapılmasıyla beraber öğretmen yeterlilikleri ve eğitimdeki rolleri bakımından da beklentiler değişmiştir (Baskan, 2001). Eskiden öğretmen eğitimin merkezinde olup bilgiyi öğrenciye aktaran kişiyken, yeni eğitim anlayışında merkezde öğrenci yer almakta ve öğretmen ise yol gösterici konumundadır (Gutek, 2019). Öğretmenlere yüklenen görev sorumluluklar çağın gereksinimine göre şekillenebilmektedir. Örneğin küreselleşmenin yaşandığı bu çağda öğretmenlerden araştırmacı, eleştirebilen, sorgulayıcı ve yaratıcı bireyler yetiştirebilmesi beklenmektedir (Çalık ve Sezgin, 2005; DeCoito ve Estaiteyeh, 2022; Tekışık, 1986; Voogt ve Roblin, 2012). Bilgi teknolojilerinin çeşitlenmesi ve bu teknolojilere ulaşımın kolaylaşmasıyla çağımız “bilgi çağı” ya da “teknoloji çağı” olarak adlandırılmıştır (Erten, 2020; Kozikoğlu ve Altunova, 2018). Teknolojik ürünlerin yaygınlaşmasıyla zaman ve mekan kısıtlaması olmadan bilgiye ulaşabilme imkanı doğmuş, bu da bilgiyi aktaran öğretmenlerin eğitimdeki rollerinin değişmesine yol açmıştır (Gürültü, Aslan ve Alcı, 2020). 21. yüzyıl gereksinimlerini karşılamak için problem çözme becerilerine sahip, yeniliklere uyum sağlayabilen, öğrenmeye açık, yaratıcı, eleştirel düşünebilen ve öğrencilerinin bilgiye ulaşmasında yol gösteren, teknoloji okuryazarlığı yüksek öğretmenler gerekmektedir (Öğretir-Çelik, 2009).

Bu araştırmanın amacı öğrencilerin eğitim hayatlarında ilk tanışacakları ve onlara okumayı, öğrenmeyi, merak etmeyi ve araştırmayı sevdirecek olan değerli sınıf öğretmeni adaylarının bilimsel araştırmaya yönelik algılarını ortaya koymaktır. Bu nedenle öğretmen adaylarından bilim, araştırma, nitel araştırma, nicel araştırma, problem, örneklem, veri toplama aracı ve ölçme anahtar kavramları için akıllarına gelen ilk sözcükleri yazmaları istenmiştir. Eğitim alanında veri toplama aracı olarak kelime ilişkilendirme testlerinden yararlanılan birçok araştırma bulunmaktadır (Bostan Sarioğlan ve Çelik, 2021; Dere ve Aktaşlı, 2022; Kahraman, 2020; Karakuş, 2019; Özkaral ve Bozyiğit, 2021). Yapılan bu araştırmadan elde edilen bulgular ile literatüre katkı sağlanması umulmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma tarama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama yönteminde genellikle belli bir grubun davranışları, tutumları, yetenekleri veyahut da düşüncelerini belirlemek üzere yapılmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018: 14; Scott ve Morisson’dan aktaran Bahar, 2010: 46). Bir başka ifadeyle tarama yöntemi geçmişte yaşanmış ya da hali hazırda var olan bir durumu betimleyebilmek amacıyla yapılabilmektedir (Karasar, 2014). Bu araştırma ile sınıf öğretmen adaylarının bilim, araştırma, nitel araştırma, nicel araştırma, problem, örneklem, veri toplama aracı ve ölçme gibi bilimsel araştırma kavramına ilişkin bilişsel yapıları belirlenmeye çalışılmıştır.

2.1. Araştırma Grubu

Araştırma örneklemini Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi 3. ve 4. sınıf Öğretmenliği programında okuyan 95 öğretmen adayından oluşmaktadır. Öğretmen adayları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırma grubu belirlenirken eğitimde araştırma yöntemleri dersini tamamlamış olmaları kriteri göz önünde tutulmuştur. Katılımcılardan 82’si 3. sınıf, 13’ü ise 4. sınıftır. Ayrıca araştırma grubununun 76’si kız ve 19’u erkek öğretmen adaylarından oluşmaktadır.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Analizi

Veri toplama aracı olarak kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılmıştır. Bilimsel araştırmaya yönelik KİT'i hazırlarken sekiz adet anahtar kavram (bilim, araştırma, nitel araştırma, nicel araştırma, problem, örneklem, veri toplama aracı, ölçme) tercih edilmiştir. Öğretmen adaylarından her bir anahtar kavram için en çok 5 adet kelime yazmaları beklenmiştir. Belirlenen her kavram ayrı sayfalarda olmak üzere alt alta 5 kez sıralanmıştır. Öğretmen adaylarının her seferinde anahtar kavrama geri dönmeleri sağlamak ve zincirleme cevap vermelerini engellemek için anahtar kavram alt alta sıralanmıştır (Bahar, Johnstone ve Sutcliffe, 1999). Aksi halde öğretmen adayları anahtar kavramı çağrıştırmayan farklı kelimeleri de sıralayabilir. Bu durumda test hedefinden sapabilmektedir (Bahar ve Özatlı, 2003). Öğretmen adaylarına uygulama esnasında her bir anahtar kavramı cevaplamaları için 1 dakika süre tanınmıştır. Anahtar kavramların her biri için 30 sn içerisinde akıllarına gelen ilk kavramları yazmaları istenmiştir. Araştırmada etik unsurlara dikkat edilmiş ve gönüllülük esaslarına uygun olarak doldurmak istemeyen öğretmen adaylarına ısrar edilmemiştir. Anahtar kavrama ilişkin bir örnek aşağıda sunulmuştur;

Bilim.....
 Bilim.....
 Bilim.....
 Bilim.....
 Bilim.....

İlk olarak öğretmen adaylarının anahtar kavramlar için verilen yanıtlar dikkatlice incelenerek excel programına aktarılmıştır. Daha sonra her anahtar kavram için verilen yanıtların kaçar kez tekrarlandığını belirlenmiş ve bir frekans tablosu hazırlanmıştır. Kavramlar arasındaki bilişsel yapıyı göstermek amacıyla Bahar, Johnstone ve Sutcliffe (1999) tarafından gerçekleştirilen kesme noktası tekniği kullanılmıştır. Belirlenen frekanslar dikkate alınmış ve kesme noktaları kullanılarak zihin haritalarına dönüştürülmüştür. Bu tekniğe göre KİT'de anahtar kavram için en fazla verilen yanıtın belli bir sayıdan aşağısı (35 ve üzeri) kesme noktası olarak tespit edilir. Bu üzerinde yer alan yanıtlar zihin haritasının ilk kısmını oluşturmaktadır. Ardından kesme noktası belirli sayı aralıklarıyla aşağıya çekilerek tüm anahtar kelimeler ortaya çıkana kadar devam edilir. Böylece kesme noktalarında yer alan anahtar kavramlara ilişkin yanıtlar ve bunlar arasındaki ilişkiler ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmada KN 5'den az frekansa sahip kavramlar zihin haritasına dahil edilmemiştir. KN 35 ve üzeri siyah; KN 30-34 arası pembe; KN 25-29 arası mor; KN 20-24 arası yeşil; KN 15-19 arası turuncu; KN 10-14 arası mavi ve KN 5-9 arası kırmızı renk ile gösterilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde sınıf öğretmen adaylarının bilimsel araştırmaya ilişkin verilere yer verilmiştir. Bilim, araştırma, nitel araştırma, nicel araştırma, problem, örneklem, veri toplama aracı, ölçme anahtar kavramları için verilen yanıtların frekansları Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Anahtar Kavramlara ait Frekans Değerleri

	Anahtar kavramlar							
	Bilim	Araştırma	Nitel araştırma	Nicel araştırma	Problem	Örneklem	Veri toplama aracı	Ölçme
Açık	1							
Açıklama			2			14		1
Açıklık getirme		1						

Ağırlık				1				2
Akıl	4		1	1	1			
Alternatif yol			1					
Altı şapka düşünme tekniği			1					
Amaç		3	3			2	2	
Analiz		1		1	2	2	2	1
Anket		3	1				8	3
Ansiklopedi	1	10					20	
Anlama		2	2			3		
Araç/Materyal	2	1		1		4	12	2
Araştırma	44	2	13	9	4	5	16	3
Araştırmacı		1						
Arşiv							1	
Astronomi	1							
Aşama		2	1	1			1	
Atom	1							
Aydınlık	2							
Ayirt etme		2				2		2
Ayrıntı		6		1				
Bağ kurma						1		
Başarı	1							2
Belge							2	
Belirleme						1		4
Bellek/Zihin	1					1	4	
Benzerlik						11		
Beyaz önlük	1							
Beyin	2				1		1	
Beyin fırtınası				3		1		
Bilgi	19	34	7	3	1	8	21	12
Bilgisayar	1	5			3		20	
Bilim/İlim	5	6	2				1	
Bilim insanı	16	3		1				
Bilimsel	1	2	1	7	3	1	2	3
Bilinmeyen		6	2	2				
Birikim	1	2	1			1		
Biyoloji	2							
Bulgu		2			1			1
Buluş /İcat	24	11	2	1			3	2
Cevap	1	3	10		1		1	2
Çaba		3	1					
Çağdaşlaşma	5							
Çalışma	3	5	4	1	1			2
Çeşitlilik				1		3		
Çözüm		9	52	3	3	9	4	2
Dahi	2							
Davranış		1						1
Değer				1	1			2
Değerlendirme	2	3	2	2	1	2	3	73
Değişken	2			1	4			
Deneme		1	1					2
Deney	38	10		12	6		8	3
Deneyim		1	1		1			1
Denklemler				1				
Depolama							2	
Derecelendirme								1
Dergi		2	2				7	

Ders			2	1				1
Dikkat		1						
Doğa	2						1	
Doğrulama	3	2	3	1			1	1
Dosya		1					2	
Dönüt								1
Duygu			8		7			
Düşünce	2	5	8	7	2	5	2	1
Eğitim	1	1						
Einstein	4							
Elde etme		1		1				
Eleme		1						1
Eleştirme		1						
En son aşama								2
Engel			4		1			
Evrensellik	7							
Evrim	1							
Farkındalık			1					1
Farklılık		2	2	1	1	2		1
Faydalı	1							
Felsefe	2	1	1					
Fen	8		1	1	1			
Fikir	1		1	1		1		
Filozof		1						
Fizik	3			5				
Form							1	
Formül	2							1
Fotokopi							1	
Gazete			1				6	
Geçerli	1			1				
Gelecek	3					1		
Gelişme	11	3	3					1
Genelleme	2			4	1	1		
Gerçekçi	3	1	1	3				
Google		2					2	
Görülebilir				11				
Görülemeyen			2					
Gözden geçirme								2
Gözlem	22	27	4	14	11	2	11	7
Grafik				2	2		3	1
Grup				1				
Güç	1	1			1			
Güncellik						1		
Günlük							1	
Haberleşme	1							
Hata			1					
Hayat/Yaşam	4	2	5		1	4		
Hedef		2	2	1				
Hesap				1				1
Heyecan		1						
Hipotez	8	2	1	2	1	2		
Hissedilen			2					
İfade etme					2			
İhtiyaç	1	1	1					
İlaç	2							
İlerleme	7				1		1	1
İlgi		1						

İlişki		1	1			2	1	
İnceleme	7	30	1	2	4	2	1	3
İnsan	3	3	3	1	1	3	5	
İnternet		12			1		16	
İpucu						1		
İstatistik	1						3	
İşlem				9		1		
Kabul görmüş				1				
Kalite				1	1			1
Kanıtlanabilir	6	4			1		1	
Kanıtlanamayan			1		1			
Karmaşık		1	3					
Karşılaştırma	1			2		5		12
Kavrama		1		1		1	1	2
Kayıt	1	1	1					1
Kaynak		7					11	1
Kazanım								2
Kesinlik	6			5				
Keşfetme		4						
Kıyaslama		1						1
Kişisel			4		2			
Kimya	2							
Kitap	2	13	1		1		25	
Kontrol								5
Kolaylık	1							
Konu		7		1				
Konuşma			1					
Kriter								5
Kuram	3		2	1				
Kültür	1	1						
Kütüphane		11					6	
Laboratuvar	10	2		1				
Makale		3	1				6	
Mantık	4		4		1			
Matematik	4			26	5		3	1
Merak	6	13					2	
Metafizik	1							
Miktar					4			2
Mucit	1							
Neden			8		1	1		1
Nesnel	17	4	1	9	5		2	
Nicelik	1	1		1	5	1		5
Nitelik	1	1	5			1		2
Not tutma							2	
Not verme								6
Objektif	5	2		2	2			
Odaklanma		1						
Okul							3	
Olgu	3	2	3	1				
Olumsuzluk			3					
Ortam	1	2						
Öğrenci		1				1	2	
Öğrenme	4	13	1	1		3	1	3
Öğretmen						1	2	
Ölçme	3		3	3	13		1	6
Ölçülemeyen			7		2			
Ön bilgi		2						
Öneri			2					

Örnek			1	1	1	38		
Özellik				18	1			
Öznel	1	1	1		9		2	
Plan							1	
Pozitif	1	2			1			
Pratik			1					
Problem/Sorun	1	6	40	1	7	3	4	
Rapor	5	5			1		2	1
Rasyonel	1							
Röportaj							1	
Sayılamayan			6		6			
Sayısal				17	27		3	5
Sentez		3		1			1	1
Ses kaydı							1	
Seviye								6
Sıkıntı			8		1			
Sınav				2				20
Sınıflandırma		1				5		
Somut	6			16	8	10		1
Sonsuzluk	1							
Sonuç	2	9	14	2	2	3	7	24
Sorgulama	6	11	2				1	2
Soru	1	8	17	1	4		1	6
Sosyoloji	1							
Soyut			17		6			
Sözel			4					1
Standart sapma								1
Strateji		1	1			1	1	
Sunum	2	1						
Süreç	1	1	1	1	1			
Şüphe	3	1						
Tarafsızlık		1						
Tarama		1						
Tarih	2	2			1			
Tartışma	1	1	2	1			1	1
Tedavi	1							
Teknoloji	15	5	1	1	1		2	1
Telefon							2	
Teleskop	1							
Teori	3					1		
Tespit	1							
Test etme	1	1						11
Tez	1	3						
Tıp	1							
Toplum			1					
Tutarlı	1				1			1
Tümdengelim						2		
Tümevarım						2		
Uygulama				2		5	1	3
Uzay	6							
Uzlaşma			1					
Uzman kişi		2						
Ürün						1	1	
Veri	6	9	4	3	7	5	10	5
Yapay zeka	1							
Yaratıcı	1		2		1			
Yenilik	6	4						
Yorumlama								2

Yöntem	4	17	6	5	3	15	3	5
Zaman	2	2	1				3	2
Zeka	7		3					
Zorluk			3					

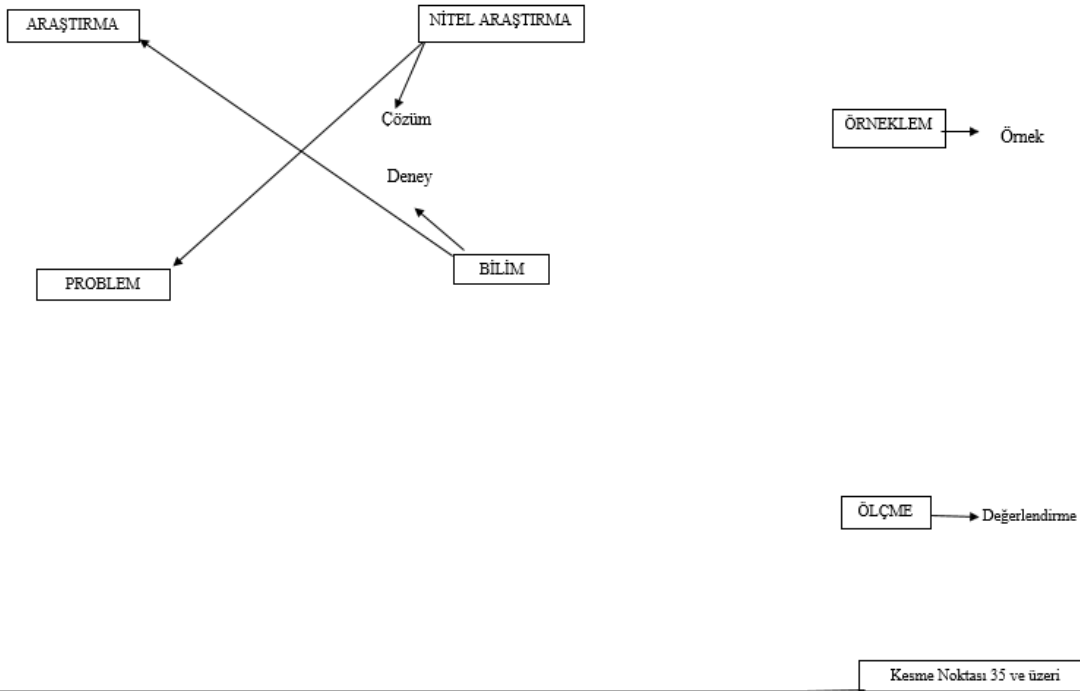
Öğretmen adaylarının vermiş olduğu cevaplar incelendiğinde en çok tekrar edilen kavramlar Çizelge 2’de sıralanmıştır.

Çizelge 2. Öğretmen Adayları Tarafından Anahtar Kavramlar için En çok Tekrar Edilen Kelimeler

No	Kavram	Tekrar sayısı	No	Kavram	Tekrar sayısı
1	Değerlendirme	73	7	Bilgi	34
2	Çözüm	52	8	İnceleme	30
3	Araştırma	44	9	Gözlem	27
4	Problem/Sorun	40	10	Sayısal	27
5	Deney	38	11	Matematik	26
6	Örnek	38	12	Kitap	25

Çizelge 2’de incelendiğinde öğretmen adaylarının sekiz anahtar kavram için en çok vermiş oldukları yanıtlar arasında anahtar kavramların (araştırma ve problem/sorun) bazılarının da yer aldığı görülmektedir.

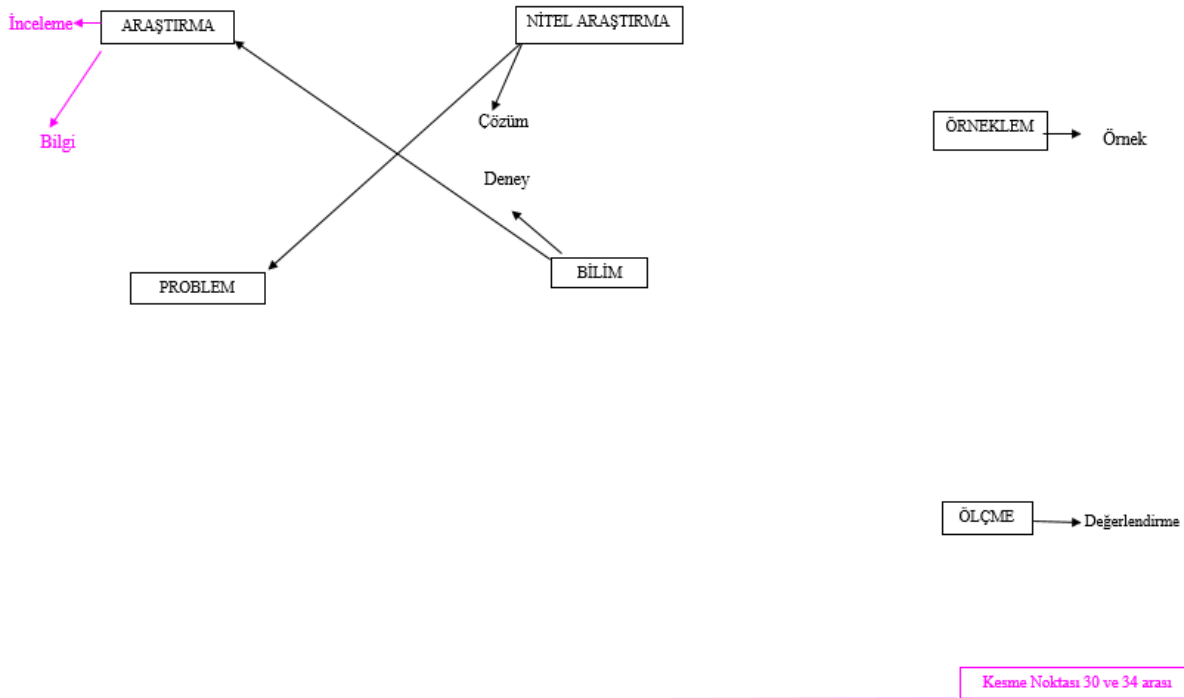
Sınıf öğretmenlerinin yanıtlarından elde edilen kelimelerden zihin haritaları hazırlanmıştır. Kesme noktası 35 ve üzerini gösteren zihin haritası, Görsel 1’de yer almaktadır:

Görsel 1. Kesme Noktası 35 ve Üzerinde Olan Zihin Haritası

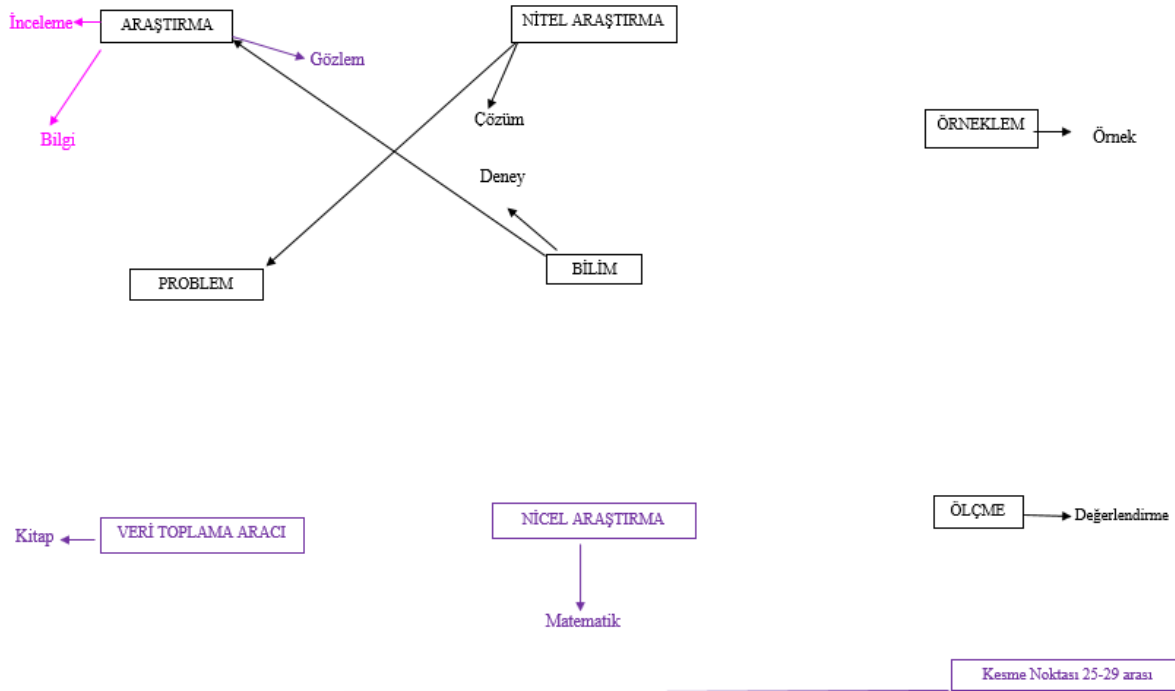
Görsel 1’de görüldüğü gibi, kesme noktası 60 ve üzerinde olan bilim anahtar kavramıyla araştırma anahtar kavramının, nitel araştırma anahtar kavramıyla da problem anahtar kavramının ilişkilendirildiği görülmüştür. Ayrıca bilim anahtar kavramıyla deney kelimesi; nitel araştırma kavramıyla çözüm kelimesi; örnekleme anahtar kavramıyla örnek kelimesi; ölçme anahtar kavramıyla da değerlendirme kelimesi ilişkilendirilmiştir. Bu aralıkta bilim, araştırma, nitel araştırma, problem, örneklem ve ölçme anahtar kavramları ile ilişki kurulmuştur.

Kesme noktası 30-34 arasını gösteren zihin haritası, Görsel 2’de yer almaktadır:

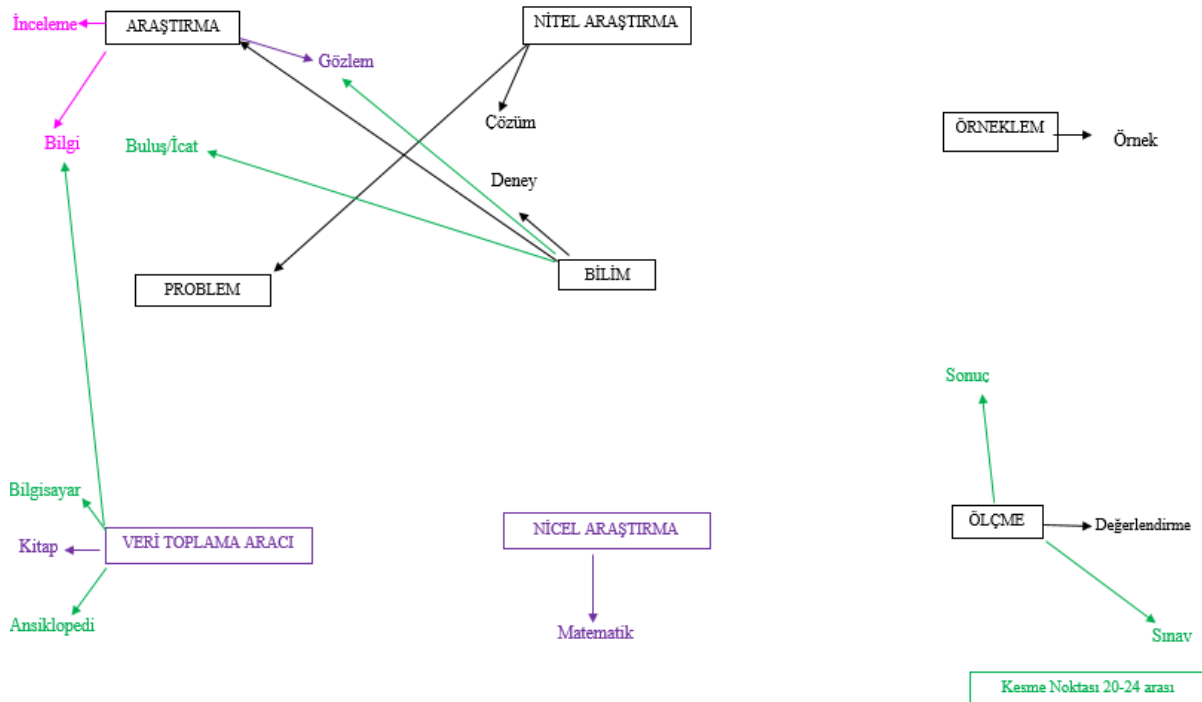
Görsel 2. Kesme Noktası 30-34 Arasında Olan Zihin Haritası

Kesme noktası 30-34 aralığında yalnızca araştırma anahtar kavramıyla bilgi ve inceleme kelimeleri arasında ilişki kurulmuştur. Kesme noktası 25-29 arasını gösteren zihin haritası, Görsel 3’de yer almaktadır:

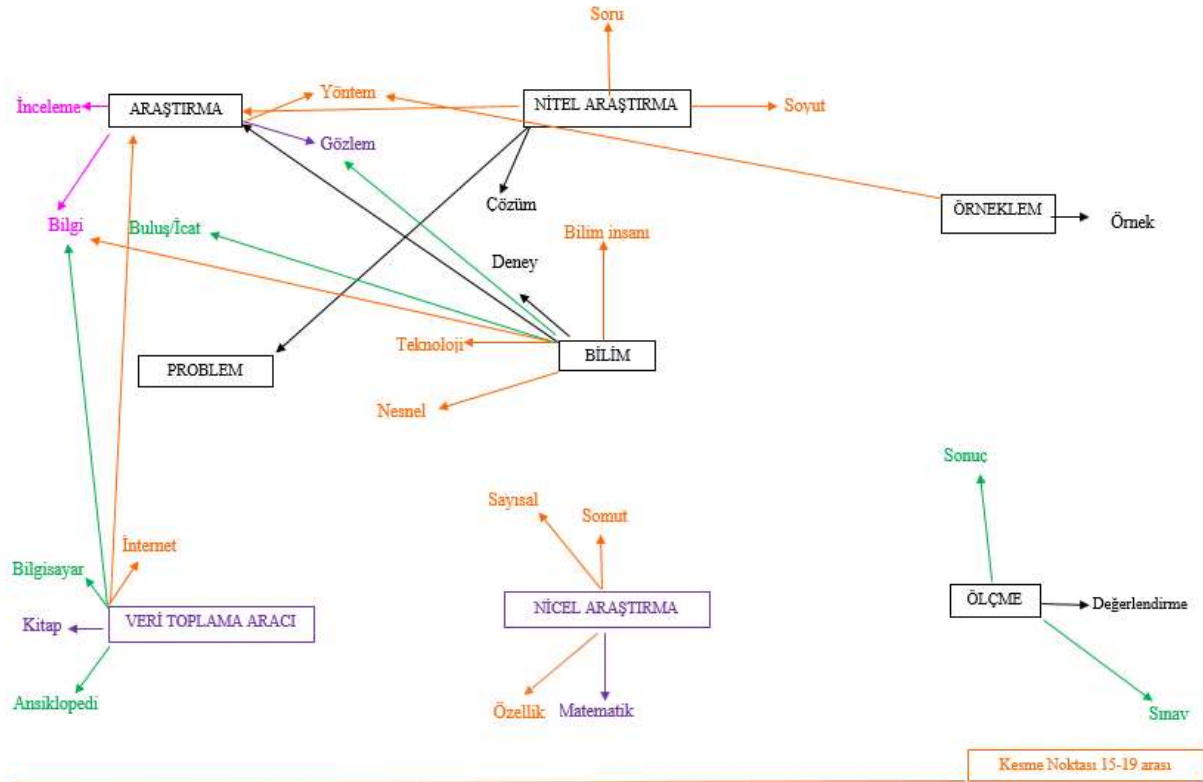
Görsel 3. Kesme Noktası 25-29 Arasında Olan Zihin Haritası

Kesme noktası 25-29 aralığında araştırma anahtar kavramıyla gözlem kelimesi; nicel araştırma anahtar kavramıyla matematik kelimesi; problem anahtar kavramıyla sayısal kelimesi; veri toplama aracı anahtar kavramıyla de kitap kelimesi arasında ilişki kurulmuştur. Tüm anahtar kelimelerin bu kesme noktasında yer aldığı görülmektedir. Kesme noktası 30-34 arasını gösteren zihin haritası, Görsel 4'te yer almaktadır:

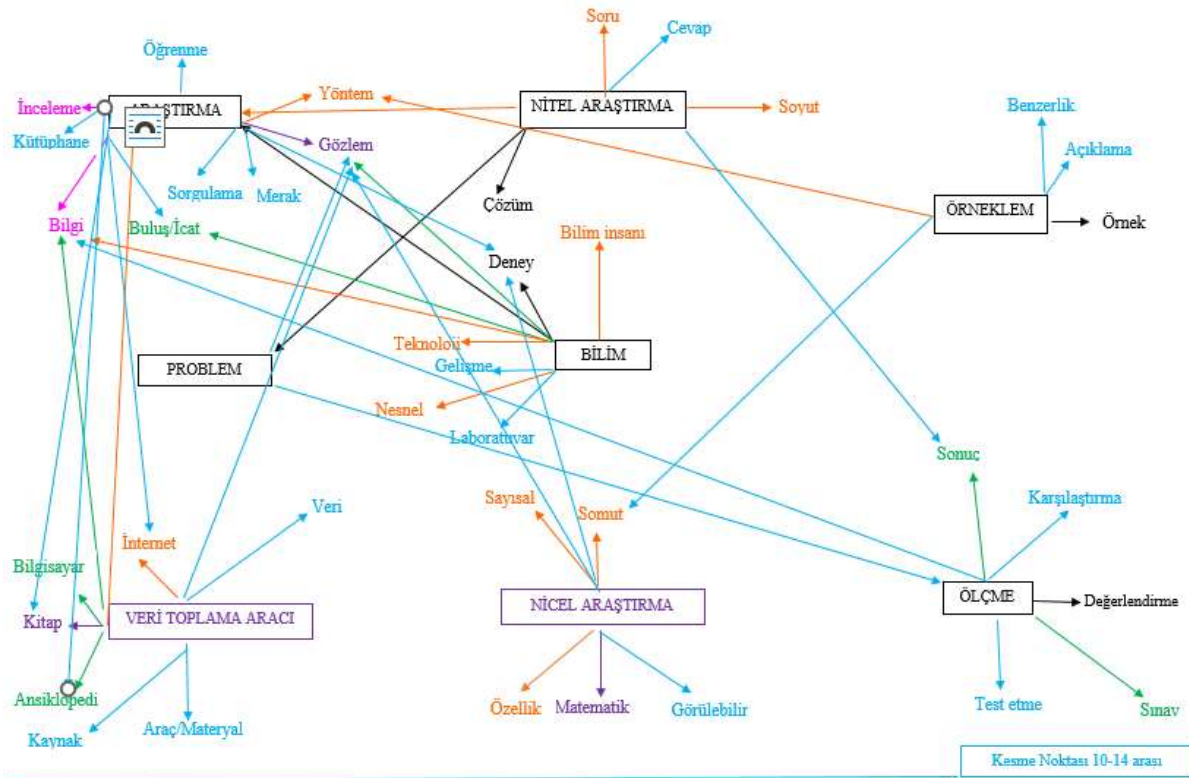
Görsel 4. Kesme Noktası 20-24 Arasında Olan Zihin Haritası

Kesme noktası 20-24 aralığında bilim anahtar kavramıyla buluş/ıcat ve gözlem kelimeleri; veri toplama aracı anahtar kavramıyla ansiklopedi, bilgi ve bilgisayar kelimeleri; ölçme anahtar kavramıyla ise sınav ve sonuç kelimeleri arasında ilişki kurulmuştur. Kesme noktası 15-19 arasını gösteren zihin haritası, Görsel 5’de yer almaktadır:

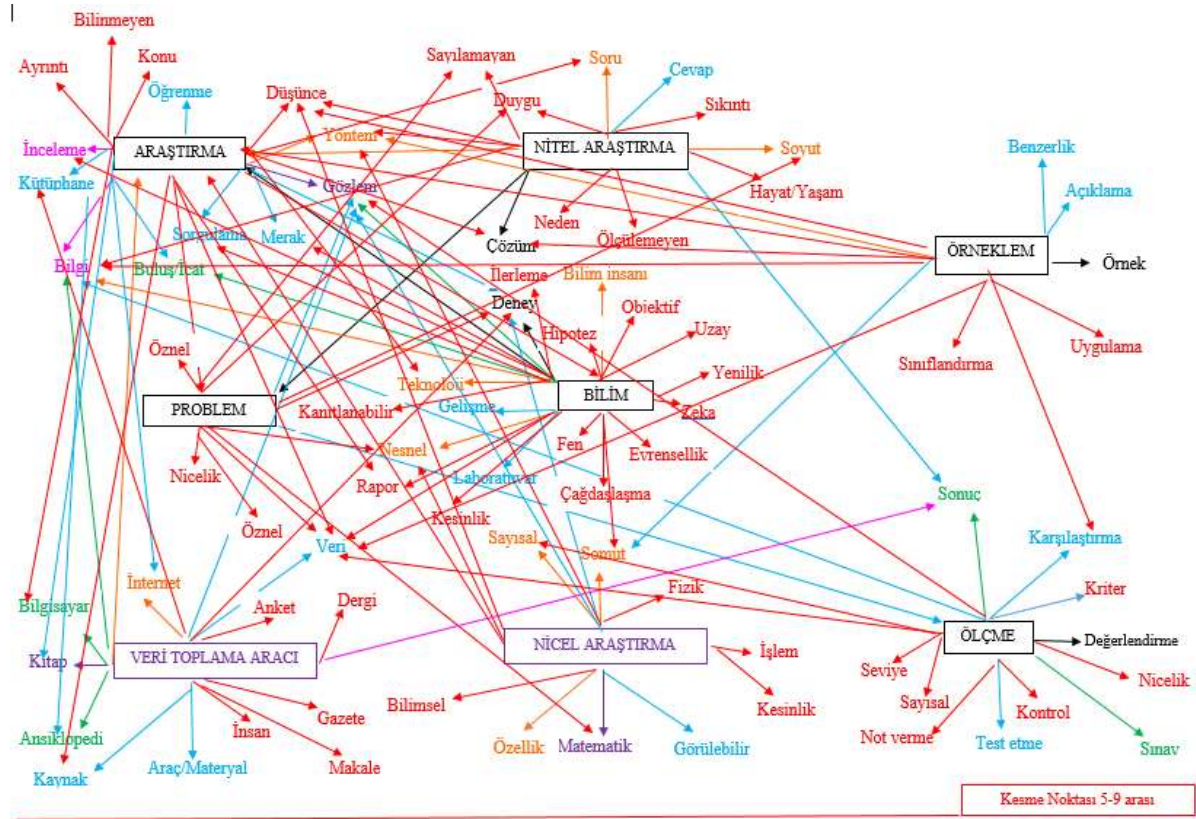
Görsel 5. Kesme Noktası 15-19 Arasında Olan Zihin Haritası

Kesme noktası 15-19 aralığında bilim anahtar kavramıyla bilgi, bilim insanı, nesnel ve teknoloji; nitel araştırma anahtar kavramıyla araştırma, soru ve soyut; nicel araştırma anahtar kavramıyla özellik, sayısal ve somut; veri toplama aracı anahtar kavramıyla araştırma ve internet kelimeleri arasında ilişki kurulmuştur. Ayrıca araştırma ve örneklem anahtar kavramlarıyla yöntem kelimesi arasında ilişki kurulmuştur. Kesme noktası 10-14 arasını gösteren zihin haritası, Görsel 6’de yer almaktadır:

Görsel 6. Kesme Noktası 10-14 Arasında Olan Zihin Haritası

Kesme noktası 10-14 aralığında bilim anahtar kavramıyla gelişme ve laboratuvar; araştırma anahtar kavramıyla ansiklopedi, buluş/icat, deney, internet, kitap, kütüphane, merak, öğrenme ve sorgulama; nitel araştırma anahtar kavramıyla cevap ve sonuç; nicel araştırma anahtar kavramıyla deney, görülebilir ve gözlem; problem anahtar kavramıyla gözlem ve ölçme; örneklem anahtar kavramıyla açıklama, benzerlik ve somut; veri toplama aracı anahtar kavramıyla araç/materyal, kaynak ve veri; ölçme anahtar kavramıyla da test etme, karşılaştırma ve bilgi kelimeleri arasında ilişki kurulmuştur. Kesme noktası 5-9 arasını gösteren zihin haritası, Görsel 7'de yer almaktadır:

Görsel 7. Kesme Noktası 5-9 Arasında Olan Zihin Haritası

Kesme noktası 5-9 aralığında tüm anahtar kavramlarla ilişki kurulmuştur. Bu kesme noktasında bilim anahtar kavramıyla on sekiz; araştırma anahtar kavramıyla on üç; nitel araştırma anahtar kavramıyla dokuz; nicel araştırma anahtar kavramıyla sekiz; problem anahtar kavramıyla on bir; örneklem anahtar kavramıyla sekiz; veri toplama aracı anahtar kavramıyla sekiz ve ölçme anahtar kavramıyla dokuz farklı kelime yazılmıştır. Bilim, problem ve ölçme anahtar kavramları kendileriyle ilgili kelimeler ile ilişkilendirilmiştir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının bilimsel araştırmaya ilişkin bilişsel yapıları kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak araştırılmıştır. Araştırma verilerine öğretmen adayları bilim kavramıyla ilgili 474, araştırma kavramıyla ilgili 445, nitel araştırma kavramıyla ilgili 343, nicel araştırma kavramıyla ilgili 262, problem kavramıyla ilgili 206, örneklem ilgili 205, veri toplama aracı kavramıyla ilgili 314 ve ölçme kavramıyla ilgili ise 308 kelime ürettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının en çok vermiş oldukları yanıtlar sırasıyla değerlendirme, çözüm, araştırma, problem, deney, örnek, bilgi, inceleme, gözlem, sayısal, matematik ve kitaptır.

Öğretmen adaylarının kesme noktalarında ne kadar kelime yazdıkları dikkate alındığında ise KN 5-9 aralığında 84 kelime, KN 10-14 aralığında 28 kelime, KN 15-19 aralığında 14 kelime, KN 20-24 aralığında 7 kelime, KN 25-29 aralığında 4 kelime, KN 30-34 aralığında 2 kelime ve KN 35 ve üzeri aralığında 6 kelime kullandıkları görülmektedir. Sekiz anahtar kavrama verilen yanıtlar ayrı ayrı değerlendirildiğinde, bilim anahtar kavramının araştırma, deney, buluş/icat ve gözlem kelimeleriyle; araştırma kavramının bilgi, inceleme ve yöntem

kelimeleriyle; nitel araştırma anahtar kavramının çözüm, problem/sorun, araştırma, soru ve yanıt kelimeleriyle; nicel araştırma anahtar kavramının matematik, özellik, sayısal ve somut kelimeleriyle; problem anahtar kavramının sayısal kelimeleriyle; örneklem kavramının örnek ve yöntem kelimeleriyle; veri toplama aracı anahtar kavramının kitap, ansiklopedi, bilgi, bilgisayar, araştırma ve internet kelimeleriyle; ölçme anahtar kavramının ise değerlendirme, soru ve sonuç kelimeleri ile daha fazla ilişkilendirildiği görülmüştür. Yaşar (2021) istatistik ve parametre kavramları hakkında fen bilgisi öğretmenleriyle yapmış olduğu çalışmada matematik, kitap, araştırma ve gözlem metaforlarını kullandıklarını görmüştür. Benzer şekilde sınıf öğretmenleri adayları da bu kavramları bilimsel araştırmaya yönelik hazırlanmış anahtar kavramlarla ilişkilendirmişlerdir. Sınıf öğretmen adaylarının bazıları nitel ile nicel araştırmayı birbirine karıştırdığı görülmüştür. Nicel araştırma için sayılamayan ve ölçülemeyen sözcüklerini yazan öğretmen adayları olmuştur. Ayrıca nitel araştırma anahtar kavramına sayısal sözcüğünü yazan 6 öğretmen adayı olduğu belirlenmiştir.

Araştırma, bilgi, bilimsel, değerlendirme, düşünce, gözlem, inceleme, sonuç, veri ve yöntem kelimeleri tüm anahtar kavramlar da yazılan kelimeler olduğu görülmüştür. Bu veriler bilimsel araştırma için yapılan tanımlarla benzerlik göstermektedir (Demirbaş, 2015; Dinler, 2006; Kılıç 2016). Demişbaş (2015) bilimsel araştırmayı “*sosyal ve fiziksel olgular hakkında bilimsel bilgi elde etmek için sistematik ve planlı yürütülen etkinlikleri içermektedir*” ve Kılıç (2016) ise bilimsel araştırmayı “*mevcut problemlere çözüm önerileri geliştirmek amacıyla olayların gözlemlenmesi, bilgilerin toplanması ve sistemli olarak analiz edilmesi şeklinde bir dizi faaliyeti kapsar*” şeklinde tanımlamaktadır.

Sınıf öğretmeni adayları diğer anahtar kavramlarla kıyaslandığında en az örneklem anahtar kavramına ilişkin sözcük ürettiği tespit edilmiştir. Yaşar (2021) örneklem ve evren kavramlarına yönelik fen bilgisi öğretmenleriyle yapmış olduğu çalışmada insan, öğrenci ve öğretmen kelimelerini metafor olarak kullandıklarını görmüştür. Bu araştırmada da sınıf öğretmeni adaylarının aynı kelimeleri KİT’de kullanmıştır.

Veri toplama aracı anahtar kavramı için öğretmen adayları genellikle araştırma yaparken yararlandıkları kaynaklardan bahsettikleri görülmüştür.

Sonuç olarak sınıf öğretmeni adaylarının bilimsel araştırmaya yönelik bilişsel algıları belirlenmeye çalışılmış ve öğretmen adaylarının en çok bilim ve araştırma anahtar kavramlarına yönelik kelime ürettikleri görülmüştür. Bilimsel araştırma becerisinin kazandırılması bakımında kavramların doğru bir şekilde öğrenilmesi oldukça önemlidir. Bu noktada KİT çeşitli derslerde ön ve son test şeklinde uygulanarak aralarındaki ilişkinin incelendiği araştırmaların yapılması önerilebilir. Test sonunda kavramla ilişkili cümle kurularak kavram yanılgıları da incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Anagün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z. ve Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40(40),160-175. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Ananiadou, K. and Claro, M. (2009). 21st century skills and competences for new millennium learners in OECD countries. OECD Education Working Papers, No. 41, OECD Publishing Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/218525261154>(Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Asakle, S. and Barak, M. (2019). AugmentedWorld: a location-based question-generating platform as a means of promoting 21st-century skills. In E. Manalo (Ed.), Deeper learning,

- dialogic learning, and critical thinking, 141- 159. New York: Routledge. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Bahar, M., Johnstone, A. H. and Sutcliffe, R. G. (1999). Investigation of students' cognitive structure in elementary genetics through Word association tests. *Journal of Biological Education*, 33, 134-141. <https://doi.org/10.1080/00219266.1999.9655653> (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Bahar, M. ve Özatlı, N. S. (2003). Kelime iletişim test yöntemi ile lise 1. Sınıf öğrencilerinin canlıların temel bileşenleri konusundaki bilişsel yapılarının araştırılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 75-85. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Baskan, G. A. (2001). Öğretmenlik mesleği ve öğretmen yetiştirmede yeniden yapılanma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(20), 16-25. (Erişim tarihi: 06.12.2022)
- Bostan Sarioğlan, A., & Çelik, A. (2021). Sorgulamaya dayalı öğrenmenin ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin fikirleri üzerine etkisinin kelime ilişkilendirme testi kullanılarak belirlenmesi. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 5(2), 138-159. (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (23. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çalık, T. ve Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-66. (Erişim tarihi: 15.12.2022)
- Dere, İ. ve Aktaşlı, İ. (2022). Ortaokul öğrencilerinin iklimle ilgili kavramlara ilişkin bilişsel yapıları. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi (AKEF) Dergisi*, 4(2), 182-198. (Erişim tarihi: 15.12.2022)
- DeCoito, I. & Estaityeh, M. (2022). Transitioning to online teaching during the COVID-19 pandemic: An exploration of STEM teachers' views, successes, and challenges. *Journal of Science Education and Technology*, 31, 340–356. Doi: 10.1007/s10956-022-09958-z (Erişim tarihi: 15.12.2022)
- Ercan, F., Taşdere, A., ve Ercan, N. (2010). Kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla bilişsel yapının ve kavramsal değişimin gözlenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(2), 136-154. (Erişim tarihi: 15.12.2022)
- Erten, P. (2020). Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ve bu becerileri kazandırılmasına yönelik görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(227), 33-64. (Erişim tarihi: 15.12.2022)
- European Parliament (2014). European Parliament Resolution of 15 April 2014 on New Technologies and Open Educational Resources (2013/2182(INI)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2014-0395&language=GA>
- Guttek, G. L. (2019). *Eğitimde felsefi ve ideolojik yaklaşımlar*, çev. Nesrin Kale, 3. Baskı. Ütopya yayınevi.
- Gürültü, E., Aslan, M. ve Alcı, B. (2020). Ortaöğretim öğretmenlerinin 21. yüzyıl becerileri kullanım yeterlikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(4), 780-798. <https://doi: 10.16986/HUJE.2019051590> (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- Hanuscin, D. L., Lee, M. H. and Akerson, V. L. (2010). Elementary Teachers' Pedagogical Content Knowledge for Teaching the Nature of Science. *Science and Education*, 95(1), 145-167. (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- Kahraman, S. (2020). Fen bilimleri öğretmen adaylarının biyoteknoloji, genetik mühendisliği ve klonlama kavramlarına ilişkin algılarının incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14(1), 57-83. (Erişim tarihi: 15.12.2022)
- Karakuş, U. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının doğal afet kavramlarına ilişkin algılarının kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 8(3), 735-751. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.546103> (Erişim tarihi: 16.12.2022)

- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi, kavramlar-ilkeler-teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, O.N. (2010). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisinin ve Sınıf İçi Öğretim Becerilerinin Araştırılması ve Geliştirilmesi*. TÜBİTAK-Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu Projesi-1001 (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- Kozikoğlu, İ. ve Altunova, N. (2018). Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algılarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini yordama gücü. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (3), 522-531. <https://DOI:10.5961/jhes.2018.293> (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- MEB, Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü. (2009). *Öğretmen Yeterlikleri: Öğretmenlik Mesleği Genel ve Özel Alan Yeterlikleri*. (1. Baskı), Devlet Kitapları.
- Öğretir-Özçelik, A. (2019). İnovasyon, yaratıcılık ve yenilenme. Ayşe Öğretir Özçelik ve Mehmet Nur Tuğluk (Editörler). *Eğitimde ve Endüstride 21. Yüzyıl Becerileri* (3. Basım). Pegem Akademi.
- Özkartal, T. C. ve Bozyiğit, R. (2021). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin yeryüzü şekillerine yönelik algılarının kelime ilişkilendirme testi (kit) aracılığıyla incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 51-63. (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- Partnership for 21st Century Learning. (2019). *Framework for 21st century learning definitions*. <http://battelleforkids.org/networks/p21> (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- Silva, E. (2009). *Measuring skills for 21st-century learning*. Phi Delta Kappan, 90(9), 630-634.
- Tekışık, H. H. (1986). Türkiye’de öğretmenlik mesleği ve sorunları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(2). (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- Türk Eğitim Derneği, (2009). *Öğretmen Yeterlikleri*. http://portal.ted.org.tr/yayinlar/Ogretmen_Yeterlik_Kitap_Ozet_rapor.pdf (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- Voogt, J. and Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st-century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299–321. (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- Yaşar, M. D. (2021). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının “İstatistik” ve “Parametre” Kavramlarına Yönelik Algıları. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(17), 1-14. (Erişim tarihi: 16.12.2022)
- Yaşar, M. D. (2021). Fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik metaforik algıları ve kavramsal anlamaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1208-1227. doi:10.46928/iticusbe.866448 (Erişim tarihi: 16.12.2022)

ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİSİ KONUSUNDA EN FAZLA ALINTI YAPILAN MAKALELERİN ANALİZİ¹

ANALYSIS OF THE MOST CITED ARTICLES ON CRITICAL THINKING SKILLS

Doç. Dr., Bünyamin SARIKAYA¹, Arş. Gör., Yunus ŞAKİROĞLU²

¹ Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0002-8393-7127

² Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0001-6151-7984

Bu çalışmada temel amaç, Türkiye’de eleştirel düşünme becerisi konusunda yapılmış çalışmalarda en fazla alıntı yapılan makalelerin çeşitli açılardan değerlendirilmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi desenlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Çalışmanın ver kaynağını, “Google Akademik”te yer alan ve en fazla atıf yapılan eleştirel düşünme konulu makaleler oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilgili makaleler betimsel içerik analizi yöntemine göre çözümlenmiştir. Çalışma kapsamında eleştirel düşünme konusunda atıf alan bütün makaleler değil 100 ve üzerinde atıf alan makaleler ele alınmıştır. Araştırma sonucunda eleştirel düşünme konusunu içeren 33 makalenin 100’den fazla atıf aldığı tespit edilmiştir. Bu makalelerin 2002-2015 yılları arasında yayımlandığı ve özellikle 2010 yılından önce yayımlanmış çalışmaların daha fazla sayıda atıf aldıkları görülmüştür. Eleştirel düşünme konusunda eleştirel düşünme ile ilgili eğilimlerin, çeşitli etkinliklerin/becerilerin/kuramların eleştirel düşünmeye etkisinin, eleştirel düşünmeye yönelik kuramsal bilgi/eleştirel düşünme hakkında bilgiler vermenin, eleştirel düşünme becerilerinin çeşitli değişkenlere göre belirlenmesinin ve çeşitli etkinliklerin/becerilerin/kuramların/unsurların eleştirel düşünmeyle ilişkisinin konu olarak tercih edildiği saptanmıştır. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin daha fazla uygulamaya dayalı çalışmalar olduğu; bu çalışmalarda en fazla nicel yöntemin kullanıldığı görülmüştür. Evren-örneklem olarak en fazla üniversite öğrencilerinin (lisans) tercih edildiği; ölçme aracı olarak en fazla ölçeklerin kullanıldığı ve bu çalışmalarda değişken olarak en çok cinsiyet, sınıf düzeyi, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi ve akademik başarı ortalamasının olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Düşünme, eleştirel düşünme, atıf

1. GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özellik düşünebilmesidir. Bireyler eylemlerinin yönünü ve biçimini düşünerek belirlemekte ve yaşamlarını buna göre şekillendirmektedirler. Bir iş veya davranış gerçekleştirilmeden önce, gerçekleştirme sırasında ve sonrasında düşünme eylemi devreye sokulmakta ve sonuçlar buna göre ortaya çıkmaktadır. Düşünme eylemi yapılmadan başlanan her iş veya davranış kısa vadede olumlu sonuç verebilir. Fakat bu sonuç hem uzun vadede faydalı olmaz hem de yüksek düzeyde verim sağlamaz. Ancak düşünerek yapılan eylemler daha uzun ömürlü ve daha kaliteli neticeler vermektedir. Bu anlamda, bir bireyin hayatta kalabilmesi için su, yiyecek ve barınma gibi fizyolojik gereksinimler ne kadar

¹ 23.11.2022 tarihindeki “Google Akademik” atıf sayılarıdır.

zorunlu ise düşünmek de aktif ve verimli bir yaşam için o derece zorunlu bir gereksinimdir. Bireylerin yaşamında önemli bir olgu olan düşünme; problem çözme, motivasyon, başarı, zekâ ve işbirliği gibi insan yaşamına doğrudan etki edebilecek birçok kavramı etkileyen ve aynı zamanda onlardan etkilenen üst düzey temel bir beceridir (Yeşilyurt, 2021).

Bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesine paralel olarak bilgi de artmış ve çeşitlenmiş, bilgiye ulaşım çok kolaylaşmıştır. Buna bağlı olarak toplumların amacı, üyelerini hızlı teknolojik değişim ve gelişimlere yetiştirecek ve adapte olacak becerilerle donatmaktır. Günümüzde bireyler, ulaşılan bilgi yükü içerisinde ayıklama ve seçim yapabilme yeteneğine sahip olmak zorundadır (Şahinel, 2001). İyi yetiştirilmiş bireyler, gerek toplum içinde gerekse toplumsal kalkınmada en önemli girdiler olarak görülmekte ve eğitim sistem ve müfredatları buna göre yapılandırılmaktadır (Tural, 1988). Yeni eğitim anlayışının temel hedeflerinden biri düşünen/düşünebilen bireyler yetiştirmektir. Bu anlamda salt düşünme tek başına yeterli olmamaktadır. Düşünme eylemi gerçekleştirilirken sorgulama, çıkarımlarda bulunma ve eleştiri getirme de gerekmektedir. Eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler, yeni eğitim anlayışının en önemli çıktılarında birisi olarak kabul edilmektedir (Semerci, 2000; Kökdemir, 2003; Korkmaz, 2009).

Eleştirel düşünme kavramının tanımı ve kapsamı ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. İpşiroğlu (1997) eleştirel düşünmeyi, düşünme eyleminin en gelişmiş şekli olarak açıklar ve “sorunların özüne inen, farklı açılardan irdeleyen, anlamaya çalışan, gerekirse karşı çıkabilen bir düşünme biçimi” şeklinde tanımlar. Halpern (1996) ise hedefe dönük, akıl ve mantığa dayalı, amaç ve anlam içeren düşünme olarak açıklar. Halpern (1996) ayrıca eleştirel düşünmeyi; karar alma, olasılıkları hesaba katma, çıkarımları formülize etme ve sorun çözmeyi içeren kapsamlı bir süreç olarak görür. Diğer taraftan Paul ve Elder (2006) eleştirel düşünme için, “kişinin kendi kendini yönlendirdiği, disipline ettiği, izlemeye aldığı ve doğruladığı bir düşünme yöntemi” biçiminde bir tanım getirmektedir.

Eğitimde serbest bir güç olan eleştirel düşünme, insanların kendi yaşamlarında ve üyesi oldukları toplumun içerisinde güçlü bir kaynak konumundadır. Eleştirel düşünebilen birey, konuya bağlı olarak ve şartların izin verdiği ölçüde soru sorabilen, yeterli bilgiyle donatılmış, güvenilir, net bir görüşe sahip, konuyu yeniden ve belli bir sıra ile ele alan, sorunları çözebilen, araştırmacı ve araştırma yapmak için ısrarcı olan kişidir (Uysal, 2009).

Alan yazın incelendiğinde eleştirel düşünme becerisiyle ilgili çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Ancak eleştirel düşünme becerisi konusunda yazılmış ve en fazla atıf alan makalelerin çeşitli özellikler bağlamında incelendiğinde bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmanın bu yönüyle alana katkı sağlaması hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışmada temel amaç, Türkiye’de eleştirel düşünme becerisi konusunda yapılmış çalışmalarda en fazla alıntı yapılan makalelerin çeşitli açılardan değerlendirilmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda şu alt amaçlara cevap aranmıştır:

1. Eleştirel düşünme becerisi konusunda 100’den fazla atıf alan makale sayısı kaçtır?
2. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin yayımlanma yılları hangi aralıktadır?

3. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin konu kapsamı nasıl dağılmıştır?

4. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin çalışma türüne göre (kuramsal-uygulama) dağılımı nasıldır?

5. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde kullanılan araştırma yöntemi nelerdir?

6. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin evren-örneklem/çalışma grubuna göre dağılımı nasıldır?

7. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?

8. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde incelenen değişkenler nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, “araştırma amacına yönelik olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

2.2. Veri Kaynağı

Çalışmanın veri kaynağını “Google” ve “Google Akademik” sayfalarında eleştirel düşünme üzerine 2022 Kasım ayına kadar yapılmış olan Türkçe akademik makaleler oluşturmaktadır. Bu bağlamda yabancı dillerde yazılmış bu konudaki çalışmalar kapsam dışında tutulmuştur. Tarama yapılırken “düşünme”, “eleştirel düşünme” anahtar kelimeleriyle tarama yapılmıştır. Eleştirel düşünme konusunda yapılan çalışma sayısının fazla olmasından dolayı 100 ve üzerinde alıntı yapılan çalışmalar konu kapsamına alınmıştır. 100 alıntıdan az alıntılanan çalışmalar incelenmemiştir. Bu ölçütler doğrultusunda çalışmaya uygun olduğu düşünülen 33 makale incelenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Bu çalışmada ulaşılan veriler betimsel analiz yöntemine göre çözümlenmiştir. Betimsel analiz, içerik analizine göre daha yüzeysel bir analiz yöntemidir. Bu analizde ulaşılan veriler, önceden sınıflandırılmış başlıklar bağlamında özetlenir ve yorumlanır. Amaç, ulaşılan bulguları, düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya vermektir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

3. BULGULAR

1. ve 2. Alt Probleme Yönelik Bulgular

Konu kapsamındaki makalelerin isimleri, yazarları, atıf sayıları ve yayımlanma yılları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Çizelge 1. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin isimleri, yazarları, atıf sayıları ve yayımlanma yılları

No	Makale İsmi	Yayımlanma Yılı	Makale Yazarı/Yazarları	Atıf Sayısı
1	Eleştirel Düşünme ve Öğretimi	2006	S. Sadi Seferoğlu & Cenk Akbıyık	432
2	Konu ve Beceri Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Düzeyine Etkisi	2007	Birsel Aybek	315
3	Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Akademik Başarı	2006	Cenk Akbıyık & S. Sadi Seferoğlu	306
4	Üniversite Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi	2005	Soner Mehmet Özdemir	272
5	Öğretmen Adaylarının Empatik ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi	2010	Öznur Ekinci & Birsel Aybek	264
6	Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış	2006	Meral Güven & Dilruba Kürüm	216
7	Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Eğilim ve Düzeyleri	2009	Özgen Korkmaz	204
8	Öğretmen Adaylarının Öğrenme Yaklaşımları, Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi	2010	Şenol Beşoluk & İsmail Önder	203
9	İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Derslerinde Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	2006	Mehmet Kaan Demir	185
10	Türkçe Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi	2009	Ülker Şen	168
11	Aday Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Eğilimleri ile Duygusal Zeka Düzeyleri Arasındaki İlişki	2008	Gülseren Dutoğlu & Meriç Tuncel	163
12	Fen Bilimleri Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Öğrenme Stillерinin İncelenmesi	2011	Songül Tümkaya	162
13	Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Düşünme Becerilerini Kazandırma Yeterliklerinin Değerlendirilmesi	2002	İsmail Gelen	156

14	Lisans ve Yüksek Lisans Hemşirelik Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Düzeyleri ve Eleştirel Düşünmeyi Etkileyen Faktörler	2008	Nezaket Öztürk & Hatice Ulusoy	153
15	Dil Becerileri ve Eleştirel Düşünme	2010	Adnan Karadüz	151
16	Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanılgılar	2009	Hakan Gündoğdu	147
17	Üniversite Öğrencilerinin Eleştirel Düşünmeye Yönelik Tutumları İle Araştırma Kaygıları Arasındaki İlişki	2005	Omay Çokluk Bökeoğlu	135
18	Türkçe Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünmeye İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi	2011	Zeynep Çetinkaya	134
19	Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yaratıcı Düşünme Düzeyleri ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi	2011	Bilge Gök & Tolga Erdoğan	133
20	Eleştirel Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi	2003	Çetin Semerci	133
21	Problem, Problem Çözme ve Eleştirel Düşünme	2005	Elif B. Türnüklü & Sibel Yeşildere	133
22	Düşünme Becerileri Eğitiminin Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi	2010	Emel Tok & Müzeyyen Sevinç	132
23	Eleştirel Düşünme ve Öğretimi	2009	Erkan Şenşekerci & Asude Bilgin	129
24	Eleştirel Düşünme Gücü ile Cinsiyet, Yaş ve Sınıf Düzeyi	2008	Şule Ay & Halim Akgöl	128
25	İlköğretim İkinci Kademe Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin İncelenmesi	2010	Nuray Narin & Birsal Aybek	128
26	Eğitim Fakültelerinin Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Eğilim ve Düzeylerine Etkisi	2009	Özgen Korkmaz	128
27	Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış	2010	Adile Aşkı Kurt & Dilruba Kürüm	125
28	Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri	2015	Şendil Can & Güliz Kaymakçı	124
29	Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca	2010	Nebi Özdemir	121
30	İlköğretim Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi	2012	Tezcan Kartal	114
31	Yaratıcı ve Eleştirel Düşünme Temelli Fen Laboratuvarı Uygulamalarının Akademik Başarı ve Bilimsel Süreç Becerileri Üzerine Etkisi	2007	Özlem Koray & Mustafa Serdar Köksal & Muhammet Özdemir & Arzu İrfan Presley	114
32	Eleştirel Düşünme: Ölçme Araçlarının İncelenmesi ve Bir Güvenirlik Çalışması	2004	Ruken Akar Vural & Oğuz Kutlu	113
33	Üniversite Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Sosyo Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi	2008	Songül Tümkiye & Birsal Aybek	112

Toplam**5633**

Çizelge 1 incelendiğinde çalışma konusu kapsamında 100’den fazla atıf alan makale sayısı 33’tür. En fazla alıntı yapılan makale toplam 432 atıfla “Eleştirel Düşünme ve Öğretimi” isimli çalışmadır. Ayrıca tabloda atıf alan makalelerin 2002-2015 yılları arasında yayımlandığı görülmektedir. Özellikle 2010 yılından önce yayımlanmış çalışmaların daha fazla sayıda atıf aldıkları görülmektedir.

3. Alt Probleme Yönelik Bulgular

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin konu kapsamı dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Çizelge 2. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin konu kapsamaları

Konu	f
Eleştirel düşünme ile ilgili eğilimler (öğrenci-öğretmen-öğretmen adaylarının eğilimleri)	11
Çeşitli etkinliklerin/becerilerin/kuramların eleştirel düşünmeye etkisi	6
Eleştirel düşünmeye yönelik kuramsal bilgi/eleştirel düşünme hakkında bilgiler verme (öğretimi, önemi, tarihçesi, kuramlar, modeller, yöntemler)	5
Eleştirel düşünme becerilerinin (düzey) çeşitli değişkenlere göre belirlenmesi (yaş, cinsiyet, sınıf anne-baba eğitim durumu vb.)	5
Çeşitli etkinliklerin/becerilerin/kuramların/unsurların eleştirel düşünmeyle ilişkisi	4
Eleştirel düşünmenin ölçülmesi	2
Mizah ve eleştirel düşünme ilişkisi	1
Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme ilişkisi	1
Ölçek geliştirme/ölçek yorumlama	1
Öğretmen, öğretmen adayları ve öğrencilerin eleştirel düşünmeye yönelik görüşleri	1
Öğretmen, öğretmen adayları ve öğrencilerin eleştirel düşünmeye yönelik tutumları	1
Toplam	38

Çizelge 2 incelendiğinde eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin “eleştirel düşünme ile ilgili eğilimler” (f=11), “çeşitli etkinliklerin/becerilerin/kuramların eleştirel düşünmeye etkisi” (f=6), “eleştirel düşünmeye yönelik kuramsal bilgi/eleştirel düşünme hakkında bilgiler verme” (f=5) ve “eleştirel düşünme becerilerinin (düzey) çeşitli değişkenlere göre belirlenmesi” (f=5) konuları olduğu görülmektedir.

4. Alt Probleme Yönelik Bulgular

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin çalışma türüne göre (kuramsal-uygulama) dağılımı şöyledir:

Çizelge 3. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin çalışma türlerine göre dağılımı

Çalışma Türü	f
Kuramsal/Teorik	7
Uygulama	26
Toplam	33

Çizelge 3 incelendiğinde eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin daha çok uygulamaya (f=26) dayalı çalışmalar olduğu görülmektedir.

5. Alt Probleme Yönelik Bulgular

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde kullanılan araştırma yöntemleri ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Çizelge 4. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde kullanılan araştırma yöntemleri

Araştırma Yöntemi	f
Nicel Yöntem	20
Nitel Yöntem	1
Karma Yöntem	-
Belirtilmemiş/Yok	12
Toplam	33

Çizelge 4 incelendiğinde eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde kullanılan araştırma yöntemlerinin nicel yöntem (f=20) olduğu görülmektedir. Nitel yöntemin bir çalışmada kullanıldığı, karma yönteme dayalı çalışmaların ise yapılmadığı görülmektedir. Çalışmalarda kullanılan yöntemlerin belirtilmediği araştırma sayısı ise 12'dir.

6. Alt Probleme Yönelik Bulgular

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin evren-örneklem/çalışma grubuna göre dağılımı aşağıda verilmiştir:

Çizelge 5. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin evren-örneklem/çalışma grubuna göre dağılımı

Evren-Örneklem/Çalışma Grubu	f
Üniversite öğrencileri (Lisans)	18
Öğretmenler	3
Lise öğrencileri	3
Üniversite öğrencileri (Lisansüstü)	2
İlköğretim öğrencileri	1
Toplam	27

Çizelge 5 irdelendiğinde eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin çalışma gruplarının daha çok üniversite öğrencileri (f=18) olduğu görülmektedir.

7. Alt Probleme Yönelik Bulgular

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin veri toplama araçlarına göre dağılımı aşağıda verilmiştir:

Çizelge 6. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin veri toplama araçlarına göre dağılımı

Veri Toplama Araçları	f
Ölçek	24
Kişisel Bilgi Formu	7
Anket	6
Başarı Testi	3
Gözlem Formu	1
Toplam	41

Çizelge 6 irdelendiğinde eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde veri toplama aracı olarak ölçeklerin (f=24) tercih edildiği görülmektedir.

8. Alt Probleme Yönelik Bulgular

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde incelenen değişkenler şunlardır:

Çizelge 7. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde incelenen değişkenler

İncelenen Değişkenler	f
Cinsiyet	17
Sınıf düzeyi	9
Anne eğitim düzeyi	7
Baba eğitim düzeyi	7
Akademik başarı ortalaması	5
Mezun olunan lise türü	4
Eğitim düzeyi (önlisans-lisans-lisansüstü)	4
Ailenin aylık toplam geliri/gelir durumu	4
Yaş	4
Katılan etkinlik türleri veya etkinliklere katılma durumu	3
Sosyo-ekonomik düzey	3
Öğrenim görülen program/bölüm	3
Baba meslek türü	3
Anne meslek türü	3
Yaşanılan yer	3
Kıdem	3

Mesleki branş	2
Öğretim türü (normal-ikinci öğretim)	2
Algılanan baskın kişilik özelliği	1
Anne-baba tutumu	1
Hizmet içi eğitim alma durumu	1
Medeni durum	1
Kardeş sayısı	1
Kitap okuma sıklığı	1
Toplam	92

Çizelge 7 incelendiğinde eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde 24 farklı değişkenin kullanıldığı görülmektedir. Bu değişkenler arasında en fazla cinsiyet ($f=17$), sınıf düzeyi ($f=9$), anne eğitim düzeyi ($f=7$), baba eğitim düzeyi ($f=7$) ve akademik başarı ortalaması ($f=5$) değişkenleri tercih edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Atıf “yeni bilgiyi üretmede kullanılan bilginin belgelendirilmesi” olarak kabul edilir (Glanzel, 2009). Ulusal ve uluslararası birçok atıf dizini bulunmaktadır. Uluslararası atıf dizinleri bilimsel üretim ve çalışmaların değerlendirilmesine fırsat verir. Bu açıdan akademik alanların atıf dizinlerindeki durumunun incelenmesi önemlidir (Şeref ve Karagöz, 2019). Türkiye’de eleştirel düşünme becerisi konusunda yapılmış çalışmalarda en fazla alıntı yapılan makalelerin çeşitli açılardan değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Çalışma konusu kapsamında 100’den fazla atıf alan makale sayısı 33’tür. Atıf alan makalelerin 2002-2015 yılları arasında yayımlandığı tespit edilmiştir. Özellikle 2010 yılından önce yayımlanmış çalışmaların daha fazla sayıda atıf aldıkları belirlenmiştir. Karadağ, vd. (2017) tarafından “Türkiye’de eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme alanındaki bilimsel yayınların atıf analizleri” değerlendirilmiştir. İlgili çalışmada makalelerde atıf yapılan kaynakların beşte birine yakın bir oranının 21 yaş ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Tonta (2002) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuca ulaşılmıştır. İlgili çalışmalarda ulaşılan sonuçların bu çalışmadaki sonuçla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin “eleştirel düşünme ile ilgili eğilimler”, “çeşitli etkinliklerin/becerilerin/kuramların eleştirel düşünmeye etkisi”, “eleştirel düşünmeye yönelik kuramsal bilgi/eleştirel düşünme hakkında bilgiler verme” ve “eleştirel düşünme becerilerinin (düzey) çeşitli değişkenlere göre belirlenmesi” konuları bağlamında şekillendiği görülmektedir. Bu sonuç eleştirel düşünme becerisiyle ilgili değişik konuların çalışıldığı bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Şeref, Karagöz ve Ateş (2020) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuca ulaşılmıştır.

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin daha çok uygulamaya dayalı çalışmalardan oluştuğu belirlenmiştir. Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde kullanılan araştırma yöntemlerinin nicel yöntem olduğu, nitel yöntemin bir çalışmada kullanıldığı, karma yönteme dayalı çalışmaların ise yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda ölçme aracı olarak en fazla ölçeklerin kullanıldığı

düşünüldüğünde nicel yöntemeye dayalı çalışma sayısının fazla olmasının kabul edilebilir bir sonuç olduğu söylenebilir.

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerin çalışma gruplarının daha çok üniversite öğrencilerinden oluştuğu saptanmıştır.

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde veri toplama aracı olarak ölçeklerin tercih edildiği belirlenmiştir.

Eleştirel düşünme becerisi konusunda en fazla alıntı yapılan makalelerde 24 farklı değişkenin kullanıldığı ve değişkenler arasında en fazla cinsiyet, sınıf düzeyi, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi ve akademik başarı ortalaması değişkenlerinin tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada ele alınan makaleler 100 ve üzerinde atıf alan Türkçe yayınlarla sınırlıdır. Eleştirel düşünmeyi bütüncül açıdan ele almak için eleştirel düşünme konusunu ele alan bütün Türkçe ve yabancı çalışmaların ele alınması önerilmektedir. Ayrıca bu çalışmadaki atıflar “Google Akademik” veri tabanı ile sınırlıdır. Bu konuda ileride yapılacak benzer kapsamdaki çalışmalarda diğer veri tabanlarındaki atıflar da dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Glanzel, W. (2009). *History of bibliometrics and its present-day tasks in research evaluation*. <http://iam.metu.edu.tr> internet adresinden erişilmiştir.

Halpern, D. F. (1996). *Thought and knowledge. An introduction to critical thinking* (3rd ed.). New Jersey: Lawrence Erlbaum.

İpşiroğlu, Z. (1997). *Eğitimde yeni arayışlar*. İstanbul: Adam Yayınları.

Karadağ, E., Yalçın, M., Çiftçi, K., Danışman, Ş., Sölpük, N., Tosuntaş, Ş. ve Ay, Y. (2017). Türkiye’de Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Alanındaki Bilimsel Yayınların Atıf Analizleri. *Bilgi Dünyası*, 18 (1), 9-28.

Korkmaz, Ö. (2009). Eğitim fakültelerinin öğrencilerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeylerine etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(4), 879-902.

Kökdemir, D. (2003). *Belirsizlik durumlarında karar verme ve problem çözme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Paul, R. & Elder, L. (2006). *Minik eleştirel düşünme kılavuzu: Kavramlar ve araçlar* (M. Bektaş, Çev). <http://www.criticalthinking.org/> adresinden 10 Aralık 2022 tarihinde erişilmiştir.

Semerci, N. (2000). Kritik düşünme ölçeği. *Eğitim ve Bilim*, 25(16), 23-26.

Şahinel, S. (2001). *Eleştirel düşünme becerileri ile tümleşik dil becerilerinin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şeref, İ. ve Karagöz, B. (2019). Türkçe Eğitimi Akademik Alanına İlişkin Bir Değerlendirme: Web of Science Veri Tabanına Dayalı Bibliyometrik İnceleme. Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 5(2), 213-231.

Şeref, İ., Karagöz, B. ve Ateş, H. (2020). Türkiye’de bitişik eğik yazı konusunda en çok atıf alan 50 makale. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 9(2), 807-833.

Tonta, Y. (2002). Türk Kütüphaneciliği dergisi, 1987-2001. Türk Kütüphaneciliği, 16, 282-320.

Tural, N. (1998). Planlı dönemde temel eğitim ve lise seviyesi eğitimin yeniden düzenlenmesi ile ilgili politikalar. Ankara: DPT.

Uysal, M. E. (2009). *İlköğretim Türkçe dersinde işbirlikli öğrenmenin erişi, eleştirel düşünce ve yaratıcılık becerilerine etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Yeşilyurt, E. (2021). Eleştirel düşünme ve öğretimi: tüm boyut ve öğelerine kavramsal bir bakış. Journal of International Social Research, 14(77), 815-828.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

“MÜZİK...GİBİDİR”: BİLİM VE SANAT MERKEZİ ÖĞRENCİLERİNİN METAFORİK ALGILARI

Burak PİRİM¹, Songül PEKTAŞ², Gülsüm GÖKTAŞ³

¹ Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, burak_pirim@hotmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-2038-326X

² Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, songul.pektas@amasya.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-3824-1518

³ Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, gulsumorhangoktas@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-0573 1948

ÖZET

Müzik, her yaşta ve her bilişsel seviyede birey için önemli ve destekleyici bir ihtiyaçtır. Buna üstün yetenekli öğrenciler de dâhildir. Üstün yetenekli öğrencilere yönelik, Bilim ve Sanat Merkezlerince yürütülen destek eğitim faaliyetleri kapsamında müzik eğitimi de yer almaktadır. Bu faaliyetler Millî Eğitim Bakanlığı aracılığıyla, öğrencinin gerekli tanılama ve değerlendirme aşamalarını tamamlamasıyla yerleştiği Bilim ve Sanat Merkezlerince yürütülmektedir. Bu çalışma, Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM) öğrencilerinin müzik kavramına yönelik algılarını metaforlar yoluyla belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik (olgubilim) desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, uyum programını tamamlamış, 40 ilköğretim kademesi BİLSEM öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, öğrencilerin “Müzik.....gibidir. Çünkü.....” sorusunu cevaplamaları ile toplanmıştır. Verilerin analizinde, nitel veri analizi yaklaşımlarından, içerik analizi kullanılarak elde edilen veriler, kategoriler ve temalar altında toplanmış ve tablolar halinde sunulmuştur. Araştırmanın sonucunda, öğrenciler müzik kavramına yönelik 26 adet geçerli metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar ortak özellikleri açısından incelenerek altı farklı kategori başlığı altında toplanmıştır. Bu kategoriler; “duygu durumu olarak müzik”, “eğlence aracı olarak müzik”, “nesne olarak müzik”, “doğal unsur olarak müzik”, “sanat terimi olarak müzik” ve “diğer” olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin müzik kavramına yönelik ürettiği metaforların sıklığına bakıldığında “duygu durumu olarak müzik” (f=11) kategorisinin en çok metaforun toplandığı kategori olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer kategori olan “eğlence aracı olarak müzik” kategorisi başlığında üretilen metaforlar içerisinde ise “oyun” (f=5) metaforunun en yüksek frekansa sahip metafor olduğu saptanmıştır. “Oyun” metaforunun üretilen tüm metaforlar arasında en yüksek frekansa sahip olması, BİLSEM öğrencilerinin müziği bir eğlence aracı olarak algıladıkları sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Eğitimi, Üstün Yetenekli Çocuklar, Bilim Sanat Merkezi, Metaforik Algı

"MUSIC IS LIKE...": METAPHORICAL PERCEPTIONS OF SCIENCE AND ART CENTER STUDENTS

ABSTRACT

Music is an important and supportive need for individuals of all ages and cognitive levels. This includes gifted students. Music education is also included in the support education activities carried out by Science and Art Centers for gifted students. These activities are carried out by the Ministry of National Education through Science and Art Centers, where students are placed after completing the necessary identification and evaluation stages. This study aims to determine the perceptions of Science and Art Center (BİLSEM) students towards the concept of music through metaphors. Phenomenological (phenomenological) design, one of the qualitative research methods, was used in the study. The study group of the research consists of 40 elementary level BİLSEM students who have completed the adaptation program. The data of the study were collected by the students answering the question "Music is like..... Because....." question. In the analysis of the data, the data obtained by using content analysis, one of the qualitative data analysis approaches, were collected under categories and themes and presented in tables. As a result of the study, students produced 26 valid metaphors for the concept of music. These metaphors were analyzed in terms of their common characteristics and grouped under six different categories. These categories were "music as a state of emotion", "music as a means of entertainment", "music as an object", "music as a natural element", "music as a term of art" and "other". As a result of the research, when the frequency of the metaphors produced by the students for the concept of music was analyzed, it was determined that the category "music as a state of emotion" (f=11) was the category under which the most metaphors were collected. Among the metaphors produced under another category, "music as a means of entertainment", the metaphor "game" (f=5) was found to have the highest frequency. The fact that the "game" metaphor had the highest frequency among all the metaphors produced revealed that BİLSEM students perceive music as a means of entertainment.

Keywords: Music, Music Education, Gifted Children, Science and Art Center, Metaphorical Perception

1. GİRİŞ

Üstün yetenekliliğe yönelik yapılan tanımlamalar incelendiğinde, zeka faktörüne dayanan tanımların yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Kutlu Abu, 2022). Yapılan tanımlamalar içinde en yaygın olanlarının Marland Raporunda ve Renzulli' nin Üç Halka Modelinde ortaya koyduğu tanımlar olduğu görülmektedir. Üstün yeteneklilik, Marland Raporunda (1972) "*Bireylerin genel zihinsel veya özek akademik yetenek alanlarının birinde ya da birkaçında üst düzey performansına sahip olma*" olarak tanımlanırken Renzulli (2000) Üç Halka Modelinde "*ortalamanın üzerinde yetenek, yaratıcı düşünme ve görev sorumluluğunun bileşkesi*" olarak tanımlanmıştır (Kutlu Abu, 2022)

Ülkemizde üstün yetenekli öğrencilerin ihtiyaç duydukları eğitime erişim sağlamları için Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) kurulmuştur. Bilim ve Sanat Merkezleri gerekli ölçme ve

değerlendirme işlemleri ve tanılama süreçlerinden sonra özel yetenekli öğrencilerin ilköğretim kademesinden ortaöğretim kademesinin sonuna kadar faydalanabileceği bu kurumlar Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde 1995 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır. Bilim ve Sanat Merkezleri mevcut eğitim kurumları arasında özgün bir yapı ve amaca sahiptir. Bilim ve Sanat Merkezlerinde destek eğitim programından yararlanan özel yetenekli öğrenciler, örgün eğitim sürecine akranlarıyla kendi okullarında devam ederken örgün eğitim süreci dışında kalan zamanlarda bu merkezlerden faydalanabilmektedir. BİLSEM öğretim programları, özel yetenekli öğrencilerin bireysel yeteneklerinin farkında olmalarını sağlama ve mevcut kapasitelerini geliştirerek en verimli şekilde kullanmalarını destekleyecek biçimde hazırlanır. Bu kurumlarda öğrenciler yetenek alanlarına göre eğitim almaktadır. Bu yetenek alanları; genel zihinsel yetenek, resim ve müzik yeteneği alanı olarak üçe ayrılmaktadır (Özer, 2020).

Bilim ve Sanat Merkezlerinde sürdürülen müzik eğitimi, öğrencinin BİLSEM değerlendirme sürecini tamamlayıp eğitim almaya hak kazanmasının ardından uyum eğitimi programına tabi tutulması ile başlamaktadır. Daha sonra her öğrenciye zorunlu destek eğitim programı uygulanmaktadır. Destek eğitim programı sürecinde müzik alanında seçilmiş yetenekli öğrenciler, Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme Programına (BYF) alınır. Bu eğitim programını da tamamlayan öğrenciler, Özel Yetenekleri Geliştirici Programına (ÖYG) devam etmektedirler. Bu program sonrasında lise dördüncü sınıfta Proje Üretimi ve Yönetimi Eğitim Programı uygulanır ve bu programı da tamamlayan öğrencilere Program Tamamlama Belgesi verilmektedir (MEB, 2022).

Müzik eğitimi süreci açısından incelendiğinde üstün yetenekli öğrencilerin müzikal özellikleri;

- Çabuk ve kolay öğrenmelerinin sonucu olarak nota yazmada hızlıdırlar.
- Ritim duyguları ve hareket becerileri oldukça gelişmiştir.
- Duydukları ezgileri rahatlıkla hatırlamakta ve tekrarlayabilirler.
- Notaları hafızlarına çok kısa sürede yerleştirirler.
- Oldukça meraklı olduklarından bir esere yönelik tüm bilgileri çabuk algılayabilirler.
- Gelişmiş hayal güçleri sayesinde farklı enstrümanlara yönelik eser yazabilirler.
- Küçük yaşlarından itibaren bir idealizme sahiptirler.
- Özgünlük isteklerinden dolayı orijinal besteler yapabilirler.
- Ustalıkla enstrüman çalabilme yeteneğine sahiptirler (Malkoç, 2004)

Metaforlar yoluyla bu öğrencilerin müzik kavramına yönelik algıları açığa çıkarılabilir. Çünkü Saban'a (2008) göre bireyler kuramsal ya da soyut olguları açıklamak için metaforları bilişsel bir aracı olarak kullanmaktadır. Metaforlar, aralarında algısal benzerlik bulunan bir nesneden diğerine geçen anlamsal aktarma olarak ifade edilmektedir (Kunt ve Tortop, 2013). Uygun' a (2015) göre ise metaforlar, kişilerin soyut kavramlara yönelik algılarının somut kavramların kullanılmasıyla ya da somut kavramlar ile yer değiştirmesi yoluyla açıklanmalarını mümkün kılan güçlü bir ifade aracıdır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İlgili alan yazın incelendiğinde öğrencilerin müzik kavramına yönelik metaforik algılarının incelendiği çeşitli çalışmalara rastlanmıştır. Düzgören ve Gerekten (2017) Anadolu Lisesi öğrencilerinin müziğe karşı metaforik algılarını incelemişlerdir. Akça, Şen, Kurtaslan (2019) ise bilim ve sanat merkezlerine müzik yetenek alanından giren ortaokul öğrencilerinin müzik kavramına yönelik metaforik algıları üzerine bir çalışma yapmışlardır. Babacan (2014) tarafından yapılan araştırmada ise Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi müzik bölümü öğrencilerinin, müzik kavramına yönelik algıları incelenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Üstün yetenekli öğrencilerin müzik kavramına yönelik metaforik algılarının incelendiği çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu durum, alan yazındaki eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmanın amacı, BİLSEM’ de genel zihinsel yetenek alanı, müzik yetenek alanı ve görsel sanatlar yetenek alanlarında öğrenim gören ilkökul ve ortaokul kademesi öğrencilerinin müzik kavramına yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesidir. İlgili alan yazın incelendiğinde yapılan bu çalışmanın alan ayrımı olmaksızın BİLSEM genel zihinsel yetenek, müzik yetenek ve görsel sanatlar yetenek alanlarına yönelik oluşu ve ilkökul grubu öğrencilerini de kapsıyor oluşu açısından önemli farklılık olarak dikkat çekmektedir. BİLSEM’ de öğrenim gören üstün yetenekli öğrenciler sahip oldukları üstün potansiyel kaynaklı olarak akranları arasında farklılaşmaktadırlar. Bu öğrenciler bilişsel gelişimleri açısından akranlarına göre önde olmalarına rağmen sosyal-duygusal ve fiziksel gelişim alanlarında bu gelişimi gösteremeyebilirler (Saranlı ve Metin, 2012). Üstün yetenekli bu öğrenciler yaşlarından büyük bireyler gibi düşünmeleri sebebiyle kendilerine yaşlarından büyük bireylerin koydukları standartlarda hedefler koyabilirler. Bu durum akranları ile ilişkilerinde olumsuz sonuçlar doğurabilir (Saranlı ve Metin, 2012). Yine bu öğrencilerin üstün yetenek ve elde ettikleri başarıları, arkadaşları arasından ve sosyal çevrelerinden soyutlanmalarına ve yine kıskanılma tepkileri nedeniyle de yalnızlaştırılmalarına sebep olmaktadır. Tüm bu durumlar bu öğrencilerin dışlanmasına sebep olmaktadır (bilgen sivri ve yıldız, 2016). Yapılan bu çalışma ile üstün yetenekli öğrencilerin müzik alanına ilgilerini çekerek yukarıda bahsi geçen yaşamaları muhtemel sosyal ve duygusal anlamda olumsuz duygu ve durumlara karşı iyileştirici bir aracı olan müziğe yönlenmelerini sağlayabilir. Zira Belgin’e (2010) göre müzik estetik uyarıları beyne ileterek beynin endorfin salgılamasını ayrıca bireyde rahatlık, güzel duygular, heyecan ve zindelik oluşturmasını sağlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji çalışmalarında farkında olduğumuz fakat yeterince ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara ait bulgular, ilgili bireylerin özellikleri çerçevesinde yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018; Patton, 2018).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, ölçüt örnekleme yöntemine göre seçilen, BİLSEM'e genel zihinsel, müzik ve görsel sanatlar yetenek alanlarından girmiş 40 ilköğretim kademesi öğrencisi oluşturmaktadır. Ölçüt örnekleme yöntemi, örnekleme seçmek için belirlenen ölçütün özelliklerini taşıyan bireylerin araştırmanın örneklemini oluşturmasıdır (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2019).

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada, BİLSEM öğrencilerinin müzik kavramına yönelik algılarını metafor yoluyla belirlemek amacıyla Metafor Analizi Formu kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen formun ilk kısmında sınıf, yaş gibi demografik bilgiler yer almaktadır. Formun devamında “**Müzik.....gibidir. Çünkü.....**” ifadesini içeren 1 adet cümle yer almaktadır. Form, içeriklerinden geldiği gibi doldurmaları istenilerek 40 öğrenciye dağıtılmıştır. Boşlukları doldurmaları için 10 dakika süre verilmiştir. Boşluklara kendilerine uygun gelen ifadeleri yazan öğrencilerden elde edilen veriler, analiz edilmek üzere geri toplanmıştır. Analiz sürecinde aynı anlama gelen metaforlar öğrencilerin “çünkü” ifadesinden sonra yaptığı gerekçelendirmeler de dikkate alınarak kategorilere ayrılmıştır.

2.4. Veri Analizi

Bu çalışmada fenomenoloji araştırma desenine uygun olacak şekilde nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi tekniğinin amacı elde edilen verileri açıklayacak ilişki ve kavramlara ulaşılmasıdır. Bu tekniğin temelindeki süreç, birbiri ile benzeşen verileri belli kavram ve temalar etrafında bir araya getirerek bunları anlaşılabilir hale getirmek ve yorumlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu süreç dahilinde veri analizi şu adımlarla yapılmıştır;

Adlandırma aşaması: Bu aşamada elde edilen metaforların tamamı Excel dosyasında Ö1, Ö2, biçiminde kodlanarak listelenmiştir.

Kategori oluşturma aşaması: Öğrencilerin ürettiği metaforlar çalışmanın amacına uygunluğu gözetilerek tek tek gözden geçirildikten sonra kavramsal kategoriler başlığında gruplara ayrılmıştır. Her kategori başlığına yazılan metaforlara, üretilen metafora yönelik gerekçe cümleleri de eklenmiştir.

Geçerlik ve güvenilirlik aşaması: Çalışmada elde edilen verilerin analiz süreci detaylı olarak açıklanması nedeniyle çalışmanın geçerliliği sağlanmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Çalışmanın güvenilirliği için araştırma sonucunda elde edilen altı kategori altında ifade edilen metaforların kategorileri temsil gücünün anlaşılması adına uzman görüşüne gidilmiştir. Bu doğrultuda uzman öğretim üyesine 26 metafor ve altı kategoriyi içeren liste verilmiştir. Uzman öğretim üyesi metaforları uygun kategoriler başlığında toplamıştır. Sonrasında uzman ve araştırmacının eşleştirmesi karşılaştırılarak uyum yüzdesine bakılmıştır. Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülü yoluyla (*Güvenirlik = görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı*), araştırma güvenilirliği 0,88 olarak bulunmuştur.

Frekansların Hesaplanarak Yorumlanması Aşaması: Bu aşamada metaforların frekanslarının belirlenerek kavramsal kategoriler başlığında yorumlanması gerçekleşmiştir. Öğrencilerin her birinin “Müzik ... gibidir. Çünkü...” cümlelerini tamamlamasıyla ham veriler elde edilmiştir. Bu veriler hem nitel hem de nicel veri analizi tekniklerinin kullanılmasıyla analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre öğrenciler müzik kavramına yönelik olarak toplam 40 adet geçerli metafor yazmıştır. Ancak bazı metaforlar ve gerekçeleri aynı ana düşünceyi içerdiğinden metaforlar en kapsayıcı metafor başlığında toplanarak metafor sayısı 26’ya düşürülmüştür. Bu metaforlar da ortak özellikleri bağlamında incelenerek altı farklı kavramsal kategori başlığında toplanmıştır. Bu kategoriler; “duygu durumu olarak müzik”, “eğlenme aracı olarak müzik”, “nesne olarak müzik”, “doğal unsur olarak müzik”, “sanat terimi olarak müzik” ve “diğer” olarak belirlenmiştir. Daha sonra araştırmada elde edilen verilerin frekansları bulunarak yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

BİLSEM öğrencilerinin müzik kavramına yönelik ürettiği metaforlar 6 kategori altında toplanarak yorumlanmıştır.

Çizelge 1. BİLSEM Öğrencilerinin "Müzik" Kavramına Yönelik Ürettiği Metafor ve Kategoriler

Kategoriler	Metaforlar	Frekans
Duygu Durumu Olarak Müzik	Huzur (4), Sakinleştirici (2), Ruh (2), Denge (1), Ruhun Gıdası (2)	11
Eğlence Aracı Olarak Müzik	Oyun (5), Sihir (1)	6
Nesne Olarak Müzik	Silgi (1), Yastık (2), Sır Kutusu (1), Hoparlör (1)	5
Doğal Unsur Olarak Müzik	Ağaç (1), Papağan (2), Canlı (1), Hücre (1), Güneş (1), Dünya (1), Su (2), Işık (1)	10
Sanat Terimi Olarak Müzik	Nota (1), Ses (2), Renk (1), Enstrümanların Konuşması (1), Hikâye (1)	6
Diğer	Hayat (1), Atatürk (1)	2
Toplam	26	40

Çizelge 1 incelendiğinde 40 öğrenci tarafından 26 farklı metafor üretildiği görülmektedir. Bu metaforlar içerisinde en yüksek frekansın oyun (5) metaforundan elde edildiği görülmüştür. “Müzik” kavramına yönelik metaforların kategori dağılımında en fazla metaforun “duygu durumu olarak müzik” kategorisinde olduğu dikkat çekmektedir.

3.1. Duygu Durumu Olarak Müzik

Bu kategori için üretilen metaforlar ve frekansları, gerekçeleri ile birlikte Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. BİLSEM Öğrencilerinin Duygu Durumu Olarak Müzik Kategorisine Yönelik Metafor ve Gerekçeleri

Metafor	Frekans	Gerekçe
Huzur	4	Müzik sesi çok huzur vericidir. Çok rahatlatıcı bir sesi var. İçimize huzur katar. Dinleyince huzur veriyor. Mesela piyano sesi çok huzur verici.
Sakinleştirici	2	Dinleyince rahatlatır. Sesi çok güzel olduğu için insanları sakinleştirir.
Ruh	2	Çok güzel bir sesi olduğu için ruhumu uçuruyor gibi hissedirim. Dinlediğimde ruhumu yansıtır
Ruhun gıdası	2	Müzik ruhu besler. Bizi ruhani olarak besler.
Denge	1	Müzik bizim dalgın bir şekilde olmamızı engelleyerek bizi dengede tutar.
Toplam	11	

Duygu durumu olarak müzik kategorisi incelendiğinde en fazla metaforun (11) bu kategoride üretildiği görülmektedir. Bu kategori için üretilen metaforlara bakıldığında, öğrencilerin en çok “huzur” (4) metaforunu ürettikleri görülmektedir. “sakinleştirici” (2), “ruh” (2) “ruhun gıdası” (2) metaforları da ikinci sırada yer almaktadır. Gerekçelere bakıldığında öğrencilerin müzik dinlediklerinde huzurlu ve sakin hissettikleri, müziğin ruhsal olarak onlara iyi geldiği söylenebilir. Bu durum Belgin (2010) tarafından şöyle desteklenmektedir; müzik, estetik uyarınları beyne ileterek beynin endorfin salgılamasını ve bireyde rahatlık, güzel duygular, heyecan ve zindelik oluşturmasını sağlamaktadır.

3.2.Eğlence Aracı Olarak Müzik

Bu kategori için üretilen metaforlar ve frekansları, gerekçeleri ile birlikte Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3. BİLSEM Öğrencilerinin Eğlence Aracı Olarak Müzik Kategorisine Yönelik Metafor ve Gerekçeleri

Metafor	Frekans	Gerekçe
Oyun	5	Müzik beni sevindiriyor ve eğlendiriyor. Beni rahatlatıyor ve eğlendiriyor. Çok eğlencelidir. Eğlenceli bir iştir.
Sihir	1	Müziğin sesi çok güzel ve büyüleyicidir.
Toplam	6	

Eğlence aracı olarak müzik kategorisi incelendiğinde en çok “oyun” (5) metaforunun üretildiği görülmektedir. Gerekçelere bakıldığında öğrencilerin müziği eğlenceli buldukları VE oyuna benzettikleri söylenebilir. Ayrıca örnekleme oluşturan grubun ilköğretim çağı öğrencileri

olduğu ve bu çağdaki çocukların oyunla ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda bu metaforun en yüksek frekansa sahip olması olağan karşılanabilir.

3.3.Nesne Olarak Müzik

Bu kategori için üretilen metaforlar ve frekansları, gerekçeleri ile birlikte Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. BİLSEM Öğrencilerinin Nesne Olarak Müzik Kategorisine Yönelik Metafor ve Gerekçeleri

Metafor	Frekans	Gereke
Yastık	2	Müzik dinlerken içim yumuşacık ve sıcacık oluyor. İnsan üzülduğünde onu yumuşatabiliyor.
Silgi	1	Bir yazıyı yanlış yazdığımızda silgi ile nasıl siliyorsak müzik de bizim beynimizde yaşanan tüm kötü olayları silgi gibi siler.
Sır kutusu	1	Müzik dinlerken içimizdeki sırları anlatırız.
Hoparlör	1	Müziğin sesi hoparlörden çıkan ses gibi çok çıkar.
Toplam	5	

Nesne olarak müzik kategorisi incelendiğinde en yüksek frekansın “yastık” (2) metaforunda olduğu görülmektedir. Gerekçelere bakıldığında, yastığın yumuşak oluşu temel anlamı bağlamından müzik kavramına yönelik olarak yumuşak ifadesinin mecaz anlamı bağlamında ilişkilendirilmiştir.

3.4.Doğal Unsur Olarak Müzik

Bu kategori için üretilen metaforlar ve frekansları, gerekçeleri ile birlikte Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. BİLSEM Öğrencilerinin Doğal Unsur Olarak Müzik Kategorisine Yönelik Metafor ve Gerekçeleri

Metafor	Frekans	Gereke
Papağan	2	Papağanım müzik dinlediğimde olduğu gibi ona sarılınca bana cici kuş deyip bana huzur veriyor. Piyanoda her notaya bastığımızda notanın sesi tekrar eder.
Su	2	Akan bir su gibi bitene kadar devam eder ve insanı rahatlatır. Şarkıcılar şarkı söylerken su gibi akarlar.
Ağaç	1	Müzik beni ağaç gibi sakinleştiriyor.
Hücre	1	Müzik dinleyince acılarımız kapanır kendimizi iyi hissederiz. Tıpkı hücrelerin vücudumuza yaptığı gibi.
Güneş	1	Güneşin doğuşu bana enstrüman çalmak gibi çok güzel hissettiriyor.
Dünya	1	Dünyadaki her ses müzik gibidir.

Canlı	1	Müzik de su gibi akar.
Işık	1	Müzik insanlara mutluluk yayıyor. Işık da etrafındakilere enerji yayıyor.
Toplam	10	

Doğal unsur olarak müzik kategorisi incelendiğinde en yüksek frekansa sahip ikinci kategori olduğu görülmektedir. Ayrıca en çok “papağan” (2) ve “su” (2) metaforlarının üretildiği görülmektedir.

3.5.Sanat Terimi Olarak Müzik

Bu kategori için üretilen metaforlar ve frekansları, gerekçeleri ile birlikte Çizelge 6’da verilmiştir.

Çizelge 6. BİLSEM Öğrencilerinin Sanat Terimi Olarak Müzik Kategorisine Yönelik Metafor ve Gerekçeleri

Metafor	Frekans	Gerekçe
Ses	2	İnsanlar müzik sesini duyunca sevinirler. Notalar ses çıkarırlar.
Nota	1	Bana göre her sestem müzik üretilebilir.
Renk	1	Her müzik aletinde bir sürü nota var, renkler de bir sürü.
Enstrümanların Konuşması	1	Enstrümanlar birlikte çalıp müzik yapıyorlar. Bu da onların konuşma şekli olabilir.
Hikâye	1	Müzik bir şeyler anlatır.
Toplam	6	

Sanat terimi olarak müzik kategorisi incelendiğinde en çok üretilen metaforun “ses” (2) metaforu olduğu görülmektedir. Bu metaforlara sahip öğrencilerin müziği işitsel anlamda yorumladıkları söylenebilir.

3.6.Diğer

Bu kategori için üretilen metaforlar ve frekansları, gerekçeleri ile birlikte Çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7. BİLSEM Öğrencilerinin Diğer Kategorisine Yönelik Metafor ve Gerekçeleri

Metafor	Frekans	Gerekçe
Atatürk	1	Çünkü Atatürk beni müzik gibi hep üzdüğümde rahatlatıyor.
Hayat	1	Bana göre hayat şarkı dinlemek gibidir.
Toplam	2	

Diğer kategorisi belirlenen tüm kategorilerin başlığı altına yazılamayan ve başka bir kavramsal kategori oluşturulamayan iki metafor “hayat” (1) ve “Atatürk” (1) metaforları için oluşturulmuştur. Kategoride yer alan her iki metafor da eşit frekans sıklığına sahiptir.

Gerekçeler incelendiğinde “Atatürk” metaforu için müziği ve Atatürk’ ün öğrenciyi üzüntü halinden çıkardığı anlaşılmaktadır. “Hayat” metaforu için ise öğrencinin hayatı şarkı dinlemek olarak algıladığı ve bu bağlamda müzik kavramı ile ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. Diğer kategorisinin üretilen metaforlara bakıldığında çalışmaya ayrı bir zenginlik kattığı söylenebilir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğrencilerin müzik kavramına ilişkin sahip oldukları algıları, metaforlar aracılığıyla açığa çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada, katılımcılar müzik kavramına ilişkin toplam 26 adet geçerli metafor üretmiştir. Bu metaforlar, ortak özellikleri bağlamında 6 farklı kavramsal kategori başlığında toplanmıştır. Bu kategoriler; “duygu durumu olarak müzik”, “eğlenme aracı olarak müzik”, “nesne olarak müzik”, “doğal unsur olarak müzik”, “sanat terimi olarak müzik” ve “diğer” şeklinde ortaya konmuştur.

Duygu durumu olarak müzik kategorisinde üretilen metaforlar ve gerekçeleri incelendiğinde sıklığının en yüksek olduğu (f=11) kategori olduğu göze çarpmaktadır. Bu kategoride “huzur” metaforunun en yüksek frekansa (f=4) sahip olduğu görülmektedir. Bu metaforu ikinci olarak “sakinleştirici” metaforu takip etmektedir. Bu metaforlar ve gerekçeleri incelendiğinde BİLSEM öğrencilerinin müziği huzur verici, bireyi sakinleştiren bir araç olarak gördükleri söylenebilir. Müziğin, öğrencilere psikolojik olarak iyi geldiği, onları fiziksel olarak rahatlattığı, metafor gerekçelerinden yola çıkarak söylenebilir. Bu sonuç Akça, Şen ve Kurtaslan (2019) tarafından müzik alanında ortaokul kademesi özel yetenekli öğrencilerin müzik kavramına yönelik metaforik algılarının belirlenmesi amacıyla yapılan çalışma ile örtüşmektedir. Akça ve arkadaşları (2019) yaptıkları çalışmada “*İnsani Duygular/İfadeler, Maneviyat ve Soyut Kavramlarla İlişkilendirme*” kategorisi en yüksek metaforun üretildiği ikinci kategori olarak belirlenmiş ve bu kategoride “huzur” ve “mutluluk” metaforlarının yoğun olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Düzgören ve Gerekten (2017) ise Anadolu Lisesi öğrencilerinin müzik dersine ilişkin metaforlarına yönelik yaptıkları araştırmada “*Müzik dersinin duygular üzerinde etkisi vardır*” en fazla metaforun üretildiği kategori olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışma Düzgören ve Gerekten’ in (2017) araştırması ile de elde edilen sonuç bakımından örtüşmektedir. Babacan (2014) Güzel sanatlar Lisesi öğrencilerinin müzik kavramına ilişkin metaforlarını incelediği çalışmasında, “*Müzik sevgi ve mutluluk verir*” en çok metaforun üretildiği kategori olarak tespit etmiş. Bu sonuç, çalışmanın ortaya koyduğu bulguları destekler niteliktedir. Doğal unsur olarak müzik kategorisi metaforları ve gerekçeleri incelendiğinde, en yüksek frekansa sahip (f=10) ikinci kategori olduğu görülmektedir. Bu kategoride öğrencilerin, çoğunlukla günlük hayatlarında karşılaştıkları ve yakın çevrelerinden seçtikleri “papağan, su, ağaç, güneş, canlı, dünya” gibi metaforlar ürettikleri görülmüştür. Öğrencilerin, müzik kavramını ilişkilendirme sürecinde, öncelikle yakın çevrelerinde ya da günlük yaşantılarında karşılaştıkları unsurlardan yola çıktıkları söylenebilir. Yine Akça ve arkadaşlarının (2019) çalışmasında “*Doğa/Doğa Olayları ve Doğadaki Canlılarla İlişkilendirme*” olarak belirlenen kategori en çok metaforun altında toplandığı kategori olarak tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında yapılan çalışmada Doğal Unsur Olarak Müzik kategorisinin en çok metaforun üretildiği ikinci kategori olması Akça ve arkadaşlarının (2019) araştırmasıyla örtüşmektedir. Akça ve arkadaşlarının (2019) Ortaokul müzik alanı BİLSEM öğrencilerinin müziği öncelikli olarak “*Doğa/Doğa Olayları ve Doğadaki Canlılarla İlişkilendirme*” bağlamında değerlendirdikleri sonucu ise yapılan çalışmada İlköğretim BİLSEM öğrencilerinin müziği öncelikli olarak Duygu Durumu Olarak Müzik bağlamında

değerlendirmeleri sonucu açısından farklılaşmaktadır. Eğlence aracı olarak müzik kategorisi metaforları ve gerekçelerine bakıldığında ise bu kategoride yer alan “oyun” (5) metaforunun en fazla üretilen metafor olduğu dikkat çekmektedir. Bu bulgudan yola çıkarak öğrencilerin, müzik kavramını eğlence aracı olarak algıladıkları, müziğin onları eğlendirdiği söylenebilir. Akça ve arkadaşlarının (2019) araştırmasında bu metafor “*Araç, Gereç ve Çeşitli Objelerle İlişkilendirme*” kategorisinde frekansı 2 olarak yer almaktadır. Buradan yola çıkarak, örneklem grubuna ilkökul öğrencilerinin de dahil edilmesinin çalışma sonuçlarını farklılaştırdığı görülmektedir. İlkokul öğrencileri için oyun kavramının daha belirleyici olduğu söylenebilir. Babacan (2014) ve Düzgören ve Gerekten (2017) çalışmalarında, lise öğrencileri; dolayısıyla oyun çağını geçmiş bir yaş grubu ile yapıldığı için “oyun” metaforunun yer almadığı görülmüştür. Ortaya çıkan bu bulgu çalışmanın bulgusu ile bu açıdan farklılaşmaktadır.

Sanat terimi olarak müzik kategorisi metaforları ve gerekçeleri incelendiğinde “ses” metaforunun en yüksek frekansa sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuç öğrencilerin müziği işitsel uyaran ve sanat dalı oluşu bağlamında algıladıkları biçiminde yorumlanabilir. Bu sonuç Akça ve arkadaşlarının (2019) çalışmalarında elde ettikleri “*Sanatsal Kavramlarla İlişkilendirme*” kategorisi ile örtüşmektedir. Lise öğrencileri ile yapılan çalışmalarda böyle bir kategoriye rastlanmamıştır.

Nesne olarak müzik kategorisi metaforları ve gerekçelerine bakıldığında “yastık” (2) metaforu dikkat çekmektedir. Bu metaforun gerekçelerine bakıldığında müziğin öğrencileri ruhsal olarak rahatlattığı, sarmaladığı ifadelerini kullandıkları görülmektedir. Akça ve arkadaşlarının (2019) çalışmasında “yastık”, Düzgören ve Gerekten’ in (2017) çalışmasında “uyku”, Babacan’ın (2014) çalışmasında ise “uyku”, “yatak” gibi metaforların üretildiği tespit edilmiştir. Araştırmaların bu bulguları, çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

Diğer kategorisi metaforları ve gerekçeleri incelendiğinde ise “hayat” ve “Atatürk” metaforlarının üretildiği görülmüştür. Bu metaforlar, oluşturulan kavramsal kategorilerde uygun bir başlıkta verilemediğinden dolayı ayrı bir kategori olarak ifade edilmiştir. Akça ve arkadaşları (2019), Babacan (2014) ve Düzgören ve Gerekten (2017) yaptıkları metafor çalışmalarında “hayat” metaforunun yoğunluk olarak üretildiğini tespit etmişlerdir. Bu bağlamda müzik kavramına yönelik “hayat” metaforunun hem lise hem ortaokul hem de yapılan bu çalışma aracılığıyla ilkökul öğrencileri tarafından üretildiği ortaya konmuştur. Müzik kavramına ya da müzik dersine ilişkin üretilen “Atatürk” metaforuna ise yapılan diğer çalışmalarda rastlanmamıştır (Akça ve arkadaşları, 2019; Babacan, 2014; Düzgören ve Gerekten, 2017). Bu anlamda çalışmanın bu bulgusu farklılık göstermektedir. Metaforu üreten öğrenci gerekçesinde müziğin ve Atatürk’ ün ona üzgün olduğu durumlarda ruhsal olarak iyi geldiğini ifade etmiştir.

Araştırmaya genel olarak bakıldığında ilköğretim BİLSEM öğrencilerinin müzik kavramına yönelik algılarının daha çok duygu durumu ve eğlence olarak müzik bağlamında şekillendiği tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında öğrencilerin müziğe karşı olumlu bir bakış açısına sahip oldukları, müzikten keyif aldıkları ve müziğin onların fiziksel ve psikolojik iyi oluşlarını desteklediği çıkarımlarına ulaşılabilir.

4.1.Öneriler

Bu çalışma ilköğretim kademesi BİLSEM öğrencilerinin müzik kavramına yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesine yönelik yapılmıştır. Aynı amaca yönelik olarak ortaöğretim kademesi BİLSEM öğrenciler ile de çalışılabilir. Bunun yanı sıra öğrenciler farklı okul

tiplerinden oluşan örgün öğretim kurumlardan seçilebilir. Yine BİLSEM öğrencilerinin farklı kavramlara yönelik metaforik algıları üzerine çalışılabilir. Ayrıca BİLSEM öğrencilerinin müzik kavramına yönelik algılarının derinlemesine görüşmeler yoluyla belirlenmesine yönelik çalışılabilir.

KAYNAKÇA

- Akça, O. M., Şen, Ç. & Kurtaslan, Z. (2019). Bilim ve sanat merkezleri müzik alanı öğrencilerin müzik kavramına yönelik algılarının belirlenmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması. Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi, 5(10), 123–145.
- Babacan, E. (2014). Ağıl Öğrencilerinin Müzik Kavramına İlişkin Algıları: Metafor Analizi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3(1), 124-132.
- Belgin, E. (2010). Anne Karnında Müzik Dinletilen Bebekler Daha Zeki Oluyor. Müzik, Çocuk ve Beyin konulu konferansta sunulmuş sözlü bildiri. Anadolu Üniversitesi.
- Bilgen Sivri B, Yıldız S. (2016). Toplumun az bilinen yüzü: üstün zekâlı-üstün yetenekli çocuklar ve hemşirelik. Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi, 8(3): 246-56.
- Düzgören, H., & Gerekten, S. E. (2017). Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Müzik Dersi Kavramına İlişkin Algıları: Metafor Analizi. Online Journal of Music Sciences, 2(3), 86-117.
- Kunt, K., & Tortop, H. S. (2013). Türkiye’deki üstün yetenekli öğrencilerin bilim ve sanat merkezlerine ilişkin metaforik algıları. Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1(2), 117-127.
- Kutlu Abu, N. (2022). N. Kutlu Abu (Ed), İlkokulda üstün yetenekli öğrencilerin çok yönlü desteklenmesi etkinlik örnekleri (s.7-8) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık
- Malkoç, T. (2004). Üstün Yetenekli Çocuklar ve Müzik Eğitimi “I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi”. İstanbul, Türkiye.
- MEB (2022), BİLSEM Yönergesi. Erişim adresi:
https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_10/07031350_bilsem_yonergesi.pdf
- Özer, B. (2020). “Türkiye’de Bilsem müzik alanına yönelik yapılan çalışmalar: Sistematik bir derleme.” OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(29):2045-2076.
- Özmen, H., & Karamustafaoğlu, O. (2019). Eğitimde Araştırma Yöntemleri. (2.Baskı) Ankara: Pegem Akademi.
- Patton, M.Q. (2018). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. (2.Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Saban, A (2008). Okula İlişkin Metaforlar. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 55, 459-496.
- Saranlı, A. G., & Metin, N. (2012). Üstün Yetenekli Çocuklarda Gözlenen Sosyal-Duygusal Sorunlar. Journal of Faculty of Educational Sciences, 45(1).
- Uygun, M. A. (2015). Öğretmen Adaylarının Geleneksel Müzik Türlerine İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi. Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi, 1(1), 1-16.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (11.Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

SPOR YAPMA DURUMU AÇISINDAN SOSYAL BECERİ DÜZEYİNİN İNCELENMESİ: META-ANALİZ ÇALIŞMASI

EXAMINATION OF SOCIAL SKILLS LEVEL IN TERMS OF PLAYING SPORTS: META-ANALYSIS STUDY

Dr., HULUSİ BÖKE¹, Prof. Dr., CEMAL GÜNDOĞDU²

¹ Yaşar Öncan Ortaokulu, ORCID ID: 0000-0002-5728-680X

² İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-9122-6755

ÖZET

Bu çalışmada spor yapan ve yapmayan bireylerin sosyal beceri düzeylerinin irdelenmesi hedeflenmektedir. Türkiye’de 2010-2022 yılları arasında konuyla ilgili yapılan lisansüstü tez (yüksek lisans- doktora) ve bilimsel makaleler taranarak elde edilen veriler meta-analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Hangi çalışmaların bu araştırmaya dâhil edileceğine yönelik belli ölçütler kullanılmıştır. Bunlar; internet ve üniversite kütüphanelerinde tam metnine ulaşılabilen, lisansüstü tez ve bilimsel makale şeklinde oluşturulan, deney (spor yapan) ve kontrol (spor yapmayan) grupları bulunan, tarama veya deneysel modelde yürütülen, yeterli istatistiki değerlere sahip olan çalışmaların olmasıdır. Meta-analiz çalışması dâhil edilme ölçütlerine uyan 12 çalışmaya ait veriler bir araya getirilerek gerçekleştirilmiştir. Yapılan istatistiki işlemler neticesinde herhangi bir uç değere sahip veri olmadığı anlaşılmış ve meta analiz çalışması bu veriler üzerinden yürütülmüştür. Spor yapan ve yapmayan kişilerin sosyal beceri düzeyleri açısından incelendiği bu çalışmalara ait toplam örneklem sayısı 10.221 kişidir. Çalışmaya ilişkin gerekli analizler (etki büyüklüğü analizi, artık değerler analizi, yayın yanlılığı testleri, heterojenlik vb.) Comprehensive Meta Analysis (CMA) programı vasıtasıyla yürütülmüştür. Ayrıca IBM SPSS istatistik paket programına da başvurulmuştur. Heterojenlik testine göre analizin rastgele etkiler modeli altında yapılması gerekmektedir. Araştırma neticesinde, spor yapan bireylerin sosyal becerileri lehine sabit etkiler ($d= 0.217$, 95% GA= 0.17-0.25) ve rastgele etkiler ($d= 0.493$, 95% GA= 0.27-0.71) modelinde farklı iki etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Cohen (1988) etki büyüklüğü sınıflaması çerçevesinde, sosyal beceri açısından spor yapanların lehine orta düzeye yakın bir etki büyüklüğü olduğu anlaşılmıştır. Böylelikle, spor yapan ve yapmayan bireyler arasında sosyal beceri düzeyleri açısından önemli sayılabilecek bir farklılığın bulunduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Spor, sosyal beceri, meta-analiz.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the social skill levels of individuals who do and do not do sports. The data obtained by scanning postgraduate thesis (master-doctorate) and scientific articles on the subject between 2010-2022 in Turkey were analyzed by meta-analysis method. Certain criteria were used to determine which studies would be included in this study. These; It is the existence of studies with sufficient statistical values, which can be accessed on the internet and in university libraries, which are created in the form of postgraduate thesis and

scientific articles, have experimental (playing sports) and control (non-sporting) groups, conducted in screening or experimental model. The meta-analysis study was carried out by bringing together data from 12 studies that met the inclusion criteria. As a result of the statistical processes, it was understood that there was no data with any extreme values and the meta-analysis study was carried out on these data. The total number of samples of these studies, in which people who do and do not do sports were examined in terms of their social skill levels, is 10,221. Necessary analyzes related to the study (effect size analysis, residual values analysis, publication bias tests, heterogeneity, etc.) were carried out through the Comprehensive Meta-Analysis (CMA) program. In addition, IBM SPSS statistical package program was also applied. According to the heterogeneity test, the analysis should be done under the random effects model. As a result of the research, two different effect sizes were calculated in the fixed effects ($d= 0.21$, 95% CI= 0.17-0.25) and random effects ($d= 0.493$, 95% CI= 0.27-0.71) models in favor of the social skills of the individuals doing sports. Within the framework of Cohen (1988) effect size classification, it was understood that there is an effect size close to medium in favor of those who do sports in terms of social skills. Thus, it can be said that there is a significant difference between individuals who do and do not do sports in terms of social skill levels.

Keywords: Sport, social skills, meta-analysis.

GİRİŞ

Başkalarıyla etkileşim ve iletişim sürecinde, onları anlamamıza, potansiyel hedeflere ulaşmamıza ve sonuç olarak birçok göreceli kişilerarası davranış geliştirmemize yardımcı olması için hem sözlü hem de sözlü olmayan bazı becerileri kullanırız. Sürecin tamamında kendi duygularımızı da anlayabilir ve kontrol edebiliriz, bu da herhangi biriyle herhangi bir konuda sorunsuz ve rahat etkileşimler kurmamızı sağlar. Bu beceriler sosyal beceriler olarak tanımlanmıştır (Aikawa, 2009).

Sosyal beceriler, bireyin diğer insanlarla doğru iletişim kurmasını sağlar ve onlar üzerinde olumlu bir etki yaratmasına katkıda bulunur. Ayrıca sosyal çevreden gelen ipuçlarını algılama, bu ipuçlarını farklı durumlara göre yorumlama, bu durumlara uygun davranışlar gösterme ve bireyin sosyal ilişkilerdeki etkinliğini artırma gibi becerileri de içermektedir (Tatar ve diğerleri, 2018).

Fiziksel egzersiz ve sporun sosyal ilişkileri geliştirmedeki sosyal işlevi, tüm toplumun yapısını ve sosyal sınıflar arasındaki ilişkileri etkileyen temel bir işlevdir. Spor arzu edilen şekilde değerlendirilmediğinde, olumsuz sonuçları toplumsal çıkarları etkilemekte ve ilişkileri kesintiye uğratmaktadır (Aghdasi, 2014). Çocukluk ve ergenlik döneminde düzenli spora katılımın; işbirliği yapma, hak arama, sorumluluk bilinci, empati kurma, özdenetim, liderlik gibi sosyal becerilerin kazanılmasına; bunun sonucunda saldırganlık düzeyi azalmakta ve bu açıdan olumlu akran ilişkileri sürdürülmektedir (Fraser-Thomas, Côté ve Deakin, 2005; Perron-Gélinas, Brendgen ve Vitaro, 2017; Shachar, Ronen-Rosenbaum, Rosenbaum, Orkibi ve Hamama, 2016).

Spor yapan bireylere karşın, spor yapmayan yahut ta yapamayan bireylerin sosyal becerilerinin hangi durumda olduğu merak konusudur. Yurt içi ve yurt dışı çalışmalara bakıldığında, bu konuyu farklı zeminde ve farklı boyutlarıyla ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Aghdasi, 2014; Akbaş ve Eyüboğlu, 2019; Dalkıran, Aslan, Gezer ve Vardar, 2015; Kelleş, Kul, Karataş, Mülhim ve Ünlü, 2017; Kuruoğlu ve Uzunçayır, 2020; Lv ve Takami, 2015; Şeker, 2020; Zekioglu, Tatar ve Ozdemir, 2018). Yapılan bu çalışmaların derlenmesi ve okuyucular ile araştırmacılara geniş bakış açısı kazandırması için yapılan bir çalışmanın gerekliliğinden bahsedebiliriz. Alan yazına bakıldığında bu konuda yapılan her hangi bir derleme veya meta-analiz çalışmasına rastlanmamıştır. Spor yapan ve yapmayan kişilerin sosyal beceri düzeylerini ortaya koyan bir “meta analiz çalışması” na ihtiyaç duyulduğu görülebilmektedir.

Çalışmada, “Spor yapan ve yapmayan bireylerin sosyal beceri düzeyleri arasında fark var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, spor yapan ve yapmayan bireylerin sosyal beceri düzeylerinin ortaya konmasıdır. Bu doğrultuda çalışma meta-analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Mevcut çalışmanın modelini, araştırma sonuçlarını sentezleme yöntemlerinden meta-analiz yöntemi oluşturmaktadır. Bağımsız çalışmalardan derlenen nicel bulguların ileri istatistiksel teknikler ile analiz edilmesi, sentezlenmesi ve yorumlanması meta-analiz olarak tanımlanmaktadır. Bir meta-analizin esası; gerçekleri ortaya çıkarabilmek gayesiyle aynı konuda ve farklı yer ile zamanlarda yürütülen çalışmalardan elde edilen bulguları birleştirmek, örneklem sayısını çoğaltarak niceliksel açıdan en doğruya ulaşabilmektir (Cumming, 2012; Ellis, 2010; Hartung, Knapp ve Sinha, 2008; Kış, 2013; Yıldırım, 2014). Mevcut çalışmada, Meta-Analiz ile ilgili İstatistiksel Paket Programı CMA ver. 4.0 [Comprehensive Meta Analysis] kullanılarak, her araştırmaya ait etki büyüklükleri ile varyansları ve grupların karşılaştırmaları yapılmıştır. SPSS paket programı vasıtasıyla Cohen's kappa kodlayıcı güvenilirliği ve uç değerler (outliers) ile ilgili testler yürütülmüştür.

Verilerin Toplanması

Türkiye’de ki spor yapan ve yapmayan bireylerin sosyal becerileriyle ilgili çalışmalar irdelenerek bu konuyu ele alan bilimsel makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri mevcut çalışmanın temel veri kaynağıdır. İlgili araştırmalara ulaşmak amacıyla ULAKBİM, YÖK, Google Akademik, EBSCOhost, Web of Science gibi önde gelen veri tabanlarından yararlanılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların seçiminde;

Kriter 1: Yayınlanmış veya yayınlanmamış çalışma kaynakları: Bilimsel makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri türünde yapılan çalışmalar,

Kriter 2: Çalışmalardaki araştırma yönteminin uygun olması: Meta-analiz çalışmalarında etki büyüklüğüne ulaşabilmek için dâhil edilen çalışmaların tarama veya deneysel desende olan çalışmalar,

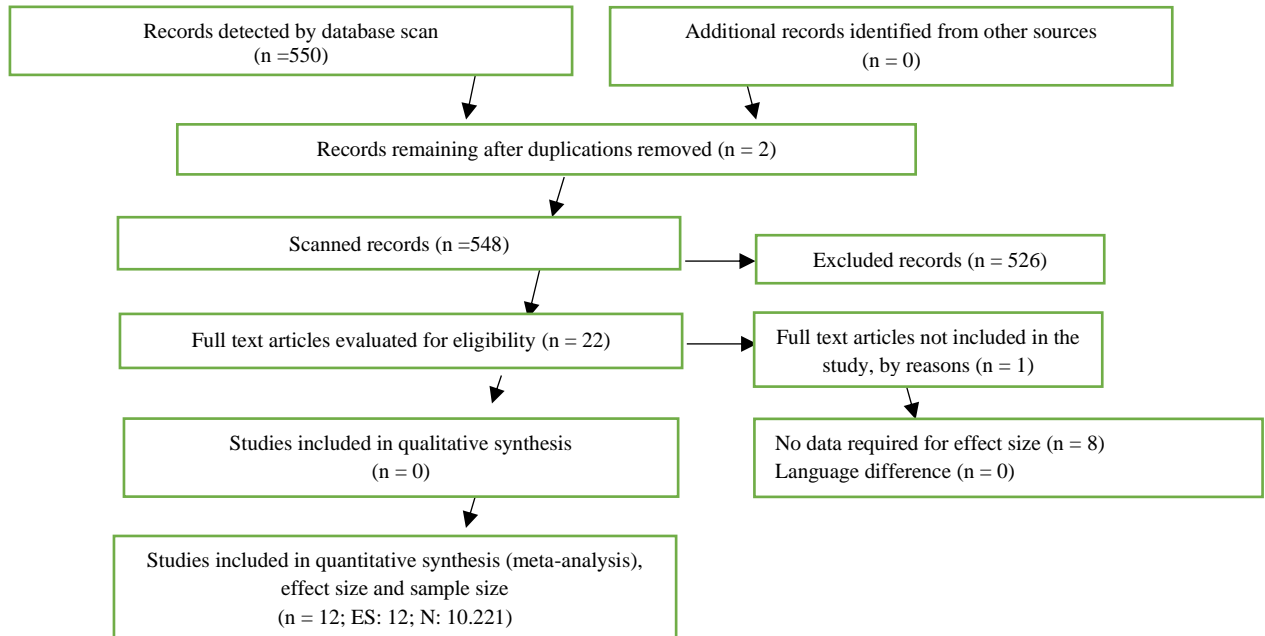
Kriter 3: Yeterli sayısal veri içermesi: Meta-analiz çalışması için gerekli olan etki büyüklüklerinin hesaplanabilmesi için istatistiki puanların belirtilmiş olması. Böylelikle, grupların spor yapma durumu açısından ortalama, standart sapma, örneklem büyüklüğü, p değeri gibi temel istatistiki verileri açıklayan çalışmalar,

Kriter 4: Dahil edilen çalışmaların yayın yılı: Çalışmaların 2010 ile 2022 yılları arasında yürütülmesi.

Kriter 5: Tam metin: Dahil edilen çalışmaların tam metnine ulaşılabilir olması.

Kriter 6: Yayın dili: Dahil edilen çalışmaların Türkçe yayınlanması gibi ölçütler göz önünde bulundurulmuştur.

Bu meta analiz çalışmasında, verilerin toplama sürecinde Şekil 1’de gösterilen PRISMA yönergesi benimsenmiştir (Moher, Liberati, Tetzlaff, Altman ve The PRISMA Group, 2009).

Şekil 1 PRISMA Akış Şeması

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, her araştırmaya ait etki büyüklükleri ile varyansları ve grupların karşılaştırmaları meta-analiz için istatistiksel paket programları kullanılarak hesaplanmıştır. Ayrıca, meta-analize dâhil edilen her bir çalışmanın etki büyüklüğü hesaplanırken Cohen (1988) tarafından geliştirilen standardize edilmiş etki büyüklüğü (Standardized effect size) tercih edilmiştir. Çalışmada deney grubu olarak spor yapan bireyler, kontrol grubu olarak spor yapmayan bireyler dikkate alınmıştır. Böylece, hesaplanan etki büyüklüğünün pozitif olması spor yapan bireyler lehine, negatif olması spor yapmayan bireyler lehine yorumlanmaktadır. Meta-analiz çalışmasına dâhil edilen çalışmalarda anlamlılık düzeyi 0,05 alındığı için bu araştırmada istatistiksel analizlerin anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

Lipsey ve Wilson (2001), kodlayıcılar arasında istikrarlı bir güvenilirlik tahmini amacıyla 20 veya daha fazla çalışmanın kodlanması önerilmektedir. Bu nedenle yapılan kodlamanın güvenilirliğini belirlemek için meta-analize dâhil edilen çalışmaların tamamı seçilmiştir. Ayrıca iki kodlayıcıya, kodlama formuyla birlikte çalışmalar verilerle kodlanması istenmiştir. Kodlayıcılar arasındaki güvenilirlik Uzlaşma oranı= Uzlaşılan çalışma sayısı/toplam çalışma sayısı formülü ile %100 olarak hesaplanmıştır (Lipsey ve Wilson, 2001).

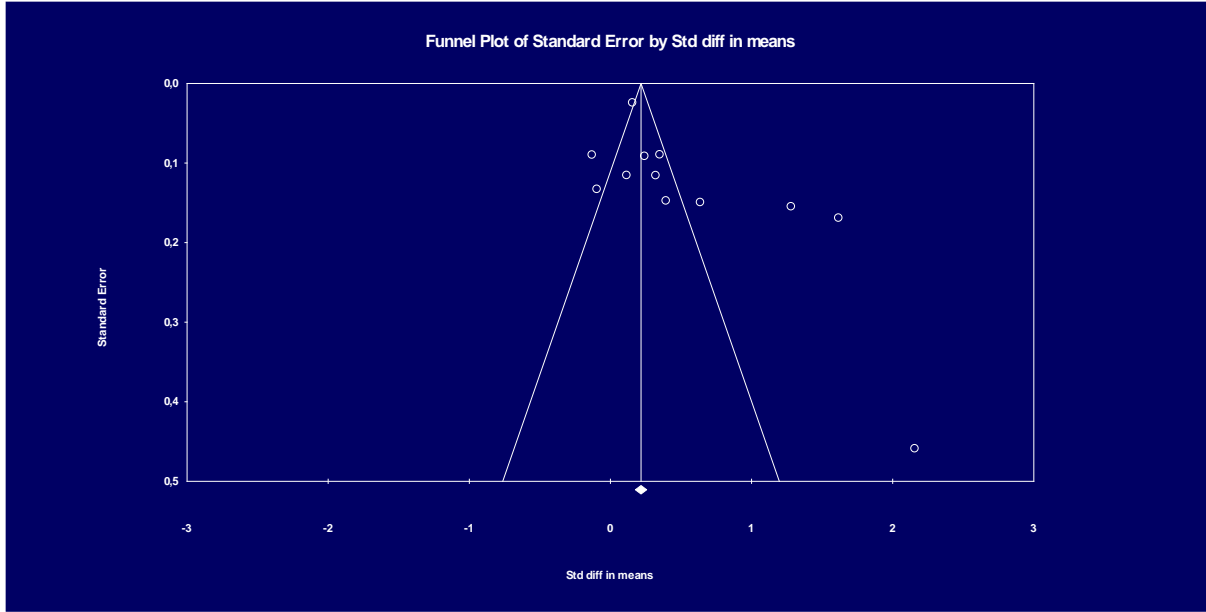
Model	Study name	Statistics for each study							Std diff in means and 95% CI					Residual(Random)	
		Std diff in means	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-4,00	-2,00	0,00	2,00	4,00	Std Residual	
	Arslanoğlu,	0,246	0,092	0,008	0,066	0,426	2,673	0,008							-0,69
	Aydın, 2021	-0,126	0,090	0,008	-0,304	0,051	-1,398	0,162							-1,73
	Çelebi,	-0,092	0,134	0,018	-0,354	0,170	-0,686	0,493							-1,58
	Çiftçi, 2019	0,641	0,150	0,023	0,347	0,935	4,272	0,000							0,39
	Çişiş, 2018	0,160	0,025	0,001	0,112	0,209	6,456	0,000							-0,96
	Önal, 2019	1,285	0,155	0,024	0,980	1,589	8,270	0,000							2,09
	Şeker, 2020	0,119	0,116	0,013	-0,108	0,347	1,028	0,304							-1,03
	Yıldız, 2019	1,621	0,170	0,029	1,289	1,954	9,550	0,000							2,93
	Alkbaş ve	0,354	0,090	0,008	0,177	0,531	3,526	0,000							-0,39
	Albayrak	2,161	0,460	0,211	1,260	3,062	4,703	0,000							2,90
	Dalkıran ve	0,398	0,149	0,022	0,108	0,688	2,688	0,007							-0,25
	Kelleç ve	0,325	0,116	0,014	0,097	0,553	2,794	0,005							-0,46
	Random	0,493	0,113	0,013	0,271	0,715	4,347	0,000							
	Pred Int	0,493			-0,356	1,341									

Şekil 2 Dahil edilen çalışmalardaki uç değerleri belirlemeye yönelik artık değer (residual value) oranları

Hunter ve Schmidt (2004), uç değer belirleme sürecinde etki büyüklüğü değerlerine göre oldukça farklı olan çalışmalara dikkat edilmesi gerektiğini ve kötü bir veri setinin bu çalışmaları dışarıda bırakmadan düzeltilemeyeceğini ifade etmektedir. Hedges ve Olkin uç değer niteliğinde olduğu belirlenen bir çalışmanın veri setinden çıkarılmasını, bu işlemde genel ortalamanın etkilenmemesi fakat model uyumunun iyileşmesi koşuluyla doğru bir karar olarak öngörmektedirler. Uç değerlerin tespit edilmesi amacıyla çeşitli yöntemler önermektedirler. Belirtilen yöntemlere göre, orman grafiği eksenlerinde göreceli olarak aşırı sapma gösteren çalışmaların uç değer olarak ele alınabilmektedir (Hedges ve Olkin, 1985). Bu araştırmada, çalışmaların uç değer olarak ele alınıp alınmayacağı orman grafiği, standart artık değerler (+/- 3), z skoru ve heterojenlik testleri ($Q=171,957$; $p<0,00$) ile incelenmiştir. Yukarıda belirtilen açıklamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde uç değer niteliğinde olduğu düşünülen bir çalışma bulunmamaktadır.

BULGULAR

Araştırmanın problemini çözmek maksadıyla, araştırmaya dâhil edilen çalışmalara ait toplanan veriler üzerinde analizler yapılmıştır. Bu analizler neticesinde yayın yanlılığı, sabit etkiler modeli bulguları, homojenlik testi, rastgele etkiler modeline ilişkin bulgular bu bölümde verilmiştir.

Şekil 3 Spor yapma durumuna göre bireylerin sosyal beceri düzeylerine yönelik etki büyüklüğü verisi içeren çalışmaların huni saçılım grafiği

Şekil 3'te görüldüğü gibi meta analiz kapsamına alınan çalışmaların bireysel etki büyüklüklerinin birçoğunun huni içinde ve simetrik bir biçimde toplanmıştır. Şekil 3'ten çalışmaların bireysel etki büyüklüklerinin genel etki büyüklüğünü yansıtan ortadaki çizgi etrafında toplandığı görülmektedir. Huni saçılım grafiğinden meta analiz kapsamına alınan 12 çalışmanın yayın yanlılığına sahip olmadığı söylenebilir. Ancak çalışmaların bireysel etki büyüklüklerinin tamamının huni içinde simetrik bir biçimde olmamasından dolayı yayın yanlılığı istatistiklerine de bakılması gerekmektedir. Meta analize dâhil edilen çalışmaların yanlılık durumunu gösteren güven testleri ve sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 2 Meta analize dâhil edilen çalışmaların yanlılık durumunu gösteren güven testleri ve sonuçları

Güven Testleri	Güven Testi Verileri	
Rosenthal'in Güvenli N Testi	İncelenen çalışmalar için Z-değeri	12.78
	İncelenen çalışmalar için p-değeri	0.00
	Alfa	0.05
	Yön	2
	Alfa için Z değeri	1.95
	İncelenen çalışma sayısı	12
	Güvenli N (FSN)	499
Egger'in Doğrusal Regresyonu	Standart Hata	1.48
	%95 alt limit (2 kuyruklu)	-0.10
	%95 üst limit (2 kuyruklu)	6.53
	t değeri	2.16
	sd	10
	p değeri (1 kuyruklu)	.02
	p değeri (2 kuyruklu)	.05

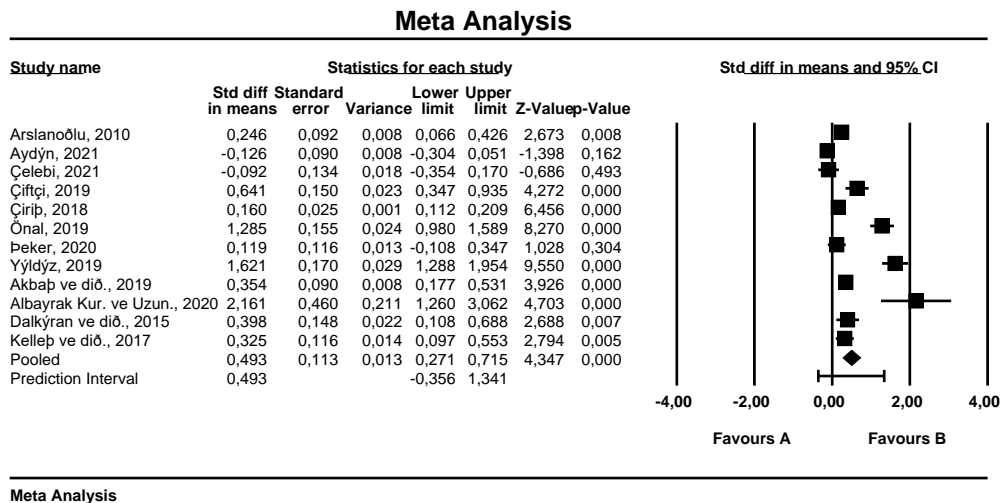
Tablo 1’de görüldüğü üzere Rosenthal’in Güvenli N Testi sonuçları meta analiz sonucunun istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ($p = 0.00$) ortaya koymaktadır. Meta analiz sonucunun anlamlılığının ortadan kalkması yani ($p > .05$) olabilmesi için etki büyüklüğü değeri sıfır olan 499 çalışmaya daha ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat alan yazında dahil etme kriterleri çerçevesinde ulaşılabilecek çalışmaların tamamına erişilmiştir. Egger’in Doğrusal Regresyon yöntemi sonucundan da ($p = .05$) yayın yanlılığının olmadığı %95 güvenle ifade edilebilir.

Spor yapma durumu açısından bireylerin sosyal beceri düzeylerine ilişkin etki büyüklüğü meta analizinin sabit ve rastgele etkiler modeline göre birleştirilmiş bulguları

Tablo 2 Meta analize dahil edilen çalışmalara yönelik sabit ve rastgele etkiler modeline göre birleştirilmiş bulguları ve homojenlik testi

Model	Etki büyüklüğü ve 95% güven aralığı						Yokluk Hipotezi		Heterojenlik			
	Çalışma sayısı	Etki büyüklüğü	Standart hata	Varyans	Alt sınıır	Üst sınıır	Z-değeri	P	Q-değeri	Df (Q)	P	I ²
Sabit	12	0.217	0.02	0.00	0.17	0.25	10.52	0.00	171.957	11	0,00	93.60
Rastgele	12	0.493	0.11	0.01	0.27	0.71	4.34	0.00				

Hesaplamalar doğrultusunda meta analize dâhil edilen 12 çalışmadaki veriler, sabit etkiler modeline göre spor yapanların yapmayanlara nazaran ve orta düzeye yakın bir farklılıkla sosyal beceri düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Etki büyüklüğü değeri 0.50 düzeyine yakın olduğu için Cohen’in sınıflandırmasına göre orta düzeye yakın bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Cohen, Manion ve Morrison, 2011).

Şekil 4 Dahil edilen çalışmalar için orman grafiği

Homojenlik testi diğer adı ile Q-istatistiği için $Q=171,95$ olarak hesaplanmıştır. X^2 tablosundan %95 anlamlılık düzeyinde 11 serbestlik derecesi değeri 19,67 olarak bulunmuştur. Q-istatistik değeri ki-kare dağılımının kritik değerini aştığı için etki büyüklüklerinin dağılımına ait homojenliğin yokluk hipotezi sabit etkiler modelinde reddedilmiştir. Yani etki büyüklükleri dağılımının sabit etkiler modeline göre heterojen bir özelliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2005; Yıldırım, 2014). I^2 etki büyüklüğüne ilişkin toplam varyansın oranını göstermektedir ($I^2=93,60$). I^2 istatistiği Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise % 25 düşük düzeyde heterojenliği, % 50 orta düzeyde heterojenliği ve % 75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper, Hedges ve Valentine, 2009). Spor yapma durumu değişkeni için yapılan homojenlik testleri (Q ve I^2) sonucunda çalışmalar arasında yüksek düzeyde heterojenlik bulunduğundan, birleştirme işlemi için model rastgele modele çevrilmiştir.

Yapılan moderatör analizi sonucunda; araştırma bölgesi ($p=0,31$) ve çalışmanın türü ($p=0,74$), araştırmacının cinsiyetinin ($p=0,91$) hesaplanan ortalama etki büyüklüğü için bir moderatör olmadığı belirlenmiştir. Araştırmaların yapıldığı yılın bir moderatör olup olmadığının belirlenmesi için yapılan meta regresyon sonucunda; yıllar içinde araştırmalara ait etki büyüklüklerinin spor yapanlar lehine farkta yukarı doğru bir eğilime sahip olduğu, fakat bu sonucun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya konulmuştur ($p=0,74$). Ayrıca, örneklem sayısının bir moderatör olup olmadığının belirlenmesi için yapılan meta regresyon sonucunda; örneklem sayısı arttıkça araştırmalara ait etki büyüklüklerinin spor yapmayanlar lehine farkta yukarı doğru bir eğilime sahip olduğu görülmekte ve bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir ($p=0,37$).

SONUÇ

Bu araştırma 10.221 kişilik bir örnekleme oluşturan 12 çalışmaya ait 12 adet etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Sabit Etkiler Modelinde birleştirme işlemi sonucu spor yapan bireyler lehine 0,217 istatistiksel olarak anlamlı olan bir etki büyüklüğü bulunmuştur. Bu sonuç, Cohen'in sınıflandırmasına göre zayıf düzeyde bir sonuçtur (Cohen ve diğerleri, 2011). Rastgele etkiler modelinde birleştirme işlemi sonucu spor yapan bireyler lehine 0,493'lük istatistiksel olarak anlamlı olan bir etki büyüklüğü bulunmuştur. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde; sosyal beceri düzeyi açısından spor yapan ve yapmayan kişiler arasında kayda değer bir fark olduğu söylenebilir. Bundan sonraki yapılacak olan çalışmalar için mevcut çalışma sonucun bir referans niteliğinde olduğu belirtilebilir.

Spor yapmanın bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları (Guedes, Souza, Ferreirinha ve Silva, 2012) ile sosyal yaşamları (Sekot, 2010) üzerinde dönüştürücü ve iyileştirici etkisi olduğu ileri sürülmüştür. Spor bir sosyalleşme aracı olarak görüldüğünde insanların diğer insanlarla ilişki kurma motivasyonu nedeniyle spor aktivitelerine katılım sıklığının arttığı görülmektedir (Iulian-Doru, Vasilica ve Maria, 2014). Kaufman ve Wolff (2010) sporun ilerici sosyal değişim

çabalarıyla ilişkilendirilebilecek dört boyutu desteklediğini gösterdi. Bu boyutlar sosyal bilinç, meritokrasi, sorumlu vatandaşlık ve karşılıklı bağımlılığı içermektedir. (Petitpas, Van Raalte, Cornelius ve Presbrey, 2004) liseli sporcu öğrencilerin yaşam becerileri geliştirme programında, egzersiz ve okul sonrası etkinliklerin ergenlerde yaratıcılığı ve öz yeterliliği artırmaya ve iletişim becerilerini geliştirmeye katkı sağladığı sonucuna varmışlardır.

İnsanın sosyal bir varlık olduğunu düşünecek olursak, sosyal becerilerin gelişimi noktasında spor yapmanın ayrı bir yer tuttuğunu belirtebiliriz. Toplumların daha sağlıklı gelişim gösterebilmesi için sosyal becerilerin ilerlemesini desteklememiz gerekmektedir. Dolayısıyla, spor yapmayı ve spora katılımı teşvik etmek bireylerin sosyal ve toplumsal açıdan sağlıklı bir şekilde yetişmesi adına önemlidir.

KAYNAKÇA

Aghdasi, M. T. (2014). Evaluating social skills of female athlete students in several sports. *Journal of Tourism, Hospitality and Sports*, 13(4), 134–142.

Aikawa, T. (2009). *The New version of communication skills—psychology of social skills*. Tokyo: Science.

Akbaş, M. ve Eyüboğlu, E. (2019). Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin spor yapma değişkenlerine göre sosyal beceri düzeylerinin karşılaştırılması. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 175–187.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. bs.). Hillsdale: NJ Lawrence Earlbaum Associates.

Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2011). *Research methods in education* (7. bs.). New York: Routledge.

Cooper, H., Hedges, L. V. ve Valentine, J. C. (2009). Effect sizes for continuous data. Harris Cooper, L. V. Hedges ve J. C. Valentine (Ed.), *The Handbook Of Research Synthesis and Meta-Analysis* içinde (2. bs.). New York: Russell Sage Publication. <http://booksdescr.org/item/index.php?md5=47D493B6E93E7E7F5859D15517AA38D5> adresinden erişildi.

Cumming, G. (2012). *Understanding The New Statistics: Effect Sizes, Confidence Intervals and Meta-Analysis*. New York: Routledge, Taylor and Francis Group. <http://booksdescr.org/item/index.php?md5=2D78D182BB9623A201AFF6B19568FC89> adresinden erişildi.

Dalkıran, O., Aslan, C., Gezer, E. ve Vardar, T. (2015). Sporcu ve sedanter öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 224–230.

Ellis, P. D. (2010). *The Essential Guide to Effect Sizes*. New York: Cambridge University Press. <http://booksdescr.org/item/index.php?md5=37A6D53F36D9FA9EA3D197B168A6D8A3> adresinden erişildi.

Fraser-Thomas, J. L., Côté, J. ve Deakin, J. (2005). Youth sport programs: An avenue to foster positive youth development. *Physical Education & Sport Pedagogy*, 10(1), 19–40.

Guedes, D. P., Souza, M. V., Ferreirinha, J. E. ve Silva, A. J. R. (2012). Physical activity and determinants of sedentary behavior in Brazilian adolescents from an underdeveloped region. *Perceptual and Motor Skills*, 114(2), 542–552.

Hartung, J., Knapp, G. ve Sinha, B. K. (2008). *Statistical Meta-Analysis with Applications*. New Jersey: Wiley Publishing Inc. <http://booksdescr.org> adresinden erişildi.

Hedges, L. V. ve Olkin, I. (1985). *Statistical methods for meta-analysis*. Orlando: Academic. <http://booksdescr.org> adresinden erişildi.

Hunter, J. E. ve Schmidt, F. L. (2004). *Methods of meta-analysis: Correcting error and bias in research finding* (2. bs.). Thousand Oaks, CA: Sage Publication.

Iulian-Doru, T., Vasilica, G. ve Maria, T. (2014). The importance of group sports activities in adult lifelong education and in improving the quality of life. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 117, 9–15.

Kaufman, P. ve Wolff, E. A. (2010). Playing and protesting: Sport as a vehicle for social change. *Journal of sport and social issues*, 34(2), 154–175.

Kelleş, F., Kul, M., Karataş, İ., Mülhim, M. A. ve Ünlü, Y. (2017). Gençlik merkezindeki serbest zaman etkinliklerine katılan bireylerin sosyal beceri düzeylerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi: Adıyaman ili örneği. *IUuslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 3((Special Issue 2)), 114–141.

Kış, A. (2013). *Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeylerine İlişkin Yönetici Ve Öğretmen Görüşlerine Yönelik Bir Meta-Analiz*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi.

Kuruoğlu, M. Y. A. ve Uzunçayır, D. (2020). Zihinsel yetersizliği olan çocuklarda uyarlanmış su içi egzersizlerin sosyal beceriler üzerine etkisi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 25(2), 117–126.

Lipsey, M. W. ve Wilson, D. B. (2001). *Practical Meta-analysis*. California: Sage Publications.

Lv, L. ve Takami, K. (2015). The relationship between social skills and sports activities among Chinese college students. *Psychology*, 6(04), 393.

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. ve The PRISMA Group. (2009). Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *PLoS Med*, 6(7).

Perron-Gélinas, A., Brendgen, M. ve Vitaro, F. (2017). Can sports mitigate the effects of depression and aggression on peer rejection? *Journal of Applied Developmental Psychology*, 50, 26–35.

Petitpas, A. J., Van Raalte, J. L., Cornelius, A. E. ve Presbrey, J. (2004). A life skills development program for high school student-athletes. *Journal of primary prevention*, 24(3), 325-334.

Petticrew, M. ve Roberts, H. (2005). *Systematic Reviews in The Social Sciences: A Practical Guide*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. <http://booksdescr.org> adresinden erişildi.

Şeker, İ. (2020). *Harran üniversitesinde spor yapan ve spor yapmayan üniversite*

öğrencilerinin sosyal beceri, saldırganlık ve spor ahlaki düzeylerinin incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gedik Üniversitesi, İstanbul.

Sekot, A. (2010). Physical activity as a sociological phenomenon. *Sport Science Review*, 19((5-6)), 29–47.

Shachar, K., Ronen-Rosenbaum, T., Rosenbaum, M., Orkibi, H. ve Hamama, L. (2016). Reducing child aggression through sports intervention: The role of self-control skills and emotions. *Children and Youth Services Review*, 71, 241–249.

Tatar, A., Ozdemir, H., Haslak, F. D., Atsizelti, S., Ozudogru, M. T., Cavusoglu, F., ... Saltukoglu, G. (2018). Yetiskinler icin A Sosyal Beceri Olcegi'nin geliştirilmesi ve psikometrik ozelliklerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Arastirmalar Dergisi*, 6(68), 69–88.

Yıldırım, N. (2014). *Meta Analiz. Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (Mustafa Metin, Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Zekioglu, A., Tatar, A. ve Ozdemir, H. (2018). Analysis of sports and social skill relation in a non-sportive group. *Journal of Education and Training Studies*, 6(8), 108–115.

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN CİNSİYET DEĞİŞKENİNDE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYLERİ: META-ANALİZ ÇALIŞMASI**PHYSICAL EDUCATION TEACHERS' ORGANIZATIONAL COMMITMENT LEVELS IN THE GENDER VARIABLE: A META-ANALYSIS STUDY**

Dr., HULUSİ BÖKE¹, Prof. Dr., CEMAL GÜNDOĞDU²

¹ Yaşar Öncan Ortaokulu, ORCID ID: 0000-0002-5728-680X

² İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-9122-6755

ÖZET

Bu çalışmada beden eğitimi öğretmenlerinin cinsiyet değişkeninde örgütsel bağlılık düzeylerinin irdelenmesi hedeflenmektedir. Türkiye’de 2010-2022 yılları arasında konuyla ilgili yapılan lisansüstü tez (yüksek lisans- doktora) ve bilimsel makaleler taranarak elde edilen veriler meta-analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Hangi çalışmaların bu araştırmaya dâhil edileceğine yönelik belli ölçütler kullanılmıştır. Bunlar; internet ve üniversite kütüphanelerinde tam metnine ulaşılabilen, lisansüstü tez ve bilimsel makale şeklinde oluşturulan, deney (erkek öğretmen) ve kontrol (kadın öğretmen) grupları bulunan, tarama modelinde yürütülen, yeterli istatistiki değerlere sahip olan çalışmaların olmasıdır. Meta-analiz çalışması dâhil edilme ölçütlerine uyan 11 çalışmaya ait veriler bir araya getirilerek gerçekleştirilmiştir. Yapılan istatistiki işlemler neticesinde herhangi bir uç değere sahip veri olmadığı anlaşılmış ve meta analiz çalışması bu veriler üzerinden yürütülmüştür. Beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri üzerinden cinsiyet değişkeninde incelendiği bu çalışmalara ait toplam örneklem sayısı 3.230 kişidir. Çalışmaya ilişkin gerekli analizler (etki büyüklüğü analizi, artık değerler analizi, yayın yanlılığı testleri, heterojenlik vb.) Comprehensive Meta Analysis (CMA) programı vasıtasıyla yürütülmüştür. Ayrıca IBM SPSS istatistik paket programına da başvurulmuştur. Heterojenlik testine göre analizin rastgele etkiler modeli altında yapılması gerekmektedir ($Q = 20,072$; $p = 0,029$). Araştırma neticesinde, erkek öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları lehine sabit etkiler ($d = 0.06$, $95\% \text{ GA} = (-0.012)-0.140$) ve rastgele etkiler ($d = 0.07$, $95\% \text{ GA} = (-0.040)-0.184$) modelinde farklı iki etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Cohen (1988) etki büyüklüğü sınıflaması çerçevesinde, örgütsel bağlılığa yönelik erkek öğretmenler lehine zayıf düzeyde bir etki büyüklüğü olduğu görülmektedir. Böylelikle, örgütsel bağlılıkları açısından erkek ve kadın öğretmenler açısından önemli olmayan bir farklılığın bulunduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: beden eğitimi, öğretmen, örgütsel bağlılık, meta-analiz.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the level of organizational commitment of physical education teachers within the framework of gender variables. The data obtained by scanning the graduate thesis (Master-PhD) and scientific articles made in 2010-2022 in Turkey were analyzed by meta-analysis method. Certain criteria have been used for which studies will be included in this research. These; In the internet and university libraries that full text can be reached, undergraduate thesis and scientific articles, experiment (male teacher) and control (female teacher) groups, carried out in the screening model, and has sufficient statistical values. The data of 11 studies that comply with the criteria of being included in the meta-

analysis study were brought together. As a result of the statistical procedures, it was understood that there was no data with any end value and the commodity analysis study was conducted on these data. The total number of samples of these studies, where physical education teachers are examined in the gender variable on the organizational addiction levels, is 3.230 people. The necessary analysis of the study (effect size analysis, surplus values analysis, broadcasting tests, heterogeneity, etc.) were carried out through the Comprehensive Meta Analysis (CMA) program. IBM SPSS Statistical Package Program was also used. According to the heterogeneity test, the analysis should be performed under random effects model ($Q = 20,072$; $p = 0.029$). As a result of the research, two different effects in favor of the organizational commitment of male teachers ($d = 0.06$, 95% CI = (-0.012) -0.140) and random effects ($d = 0.07$, 95% CI = (-0.040) -0.184) calculated. Cohen (1988) is seen to have a weak flat impact size in favor of male teachers, considering organizational commitment within the framework of the size of the impact. Thus, it can be said that there is a difference that is not important for male and female teachers in terms of organizational commitment.

Keywords: Physical education, teacher, organizational commitment, meta-analysis

GİRİŞ

Bir görevin etkin bir şekilde yerine getirilme derecesi, çalışma ortamının özelliklerine bağlıdır. Çalışma ortamı kavramı çevre, örgütsel etkinlik, iklim, ekolojik alan, örgütsel ideoloji veya örgütsel bilgi ile ilişkilendirilir (Celep, 2000; Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991). Öğretmenlerin sahip oldukları çalışma ortamı algısı, çalışma tarzlarını etkileyecek kadar önemlidir. Öğretmenlerin çalışma ortamı algısının temelini oluşturan unsurlardan biri, çalışma ortamlarında bulunan nesnelere yönelik ilgi ve tutumlarıdır. Çalışanların çalışma ortamlarındaki nesnelere olan ilgisini ortaya çıkaran kavramlardan biri de örgütsel bağlılıktır (Gökkyer, 2018).

Çalışanların bağlılığı, onların örgüte olan bağlılığını gösterir ve ayrıca örgütsel bağlılık, insanların örgütsel amaçları diğerlerine göre daha fazla motivasyonla takip etmelerine yardımcı olur (Moynihan ve Pandey, 2007). Örgütsel bağlılık, bir örgüt üyesinin ne ölçüde sadık olduğu ve örgüte katkıda bulunmaya ne kadar istekli olduğu ile ilgilidir. Örgütteki üyeler arasındaki uyum duygusu, örgütsel etkinliğin anahtarıdır (Tsai, Tsai ve Wang, 2011). Örgüt üyeleri ancak örgütsel misyon, amaç ve değerlerle aidiyet duygusuna sahip olduklarında, yaptıkları işe ve örgüte tüm çabalarını katabileceklerdir (Jaskyte ve Lee, 2009; Sinclair, Leo ve Wright, 2005).

Örgütsel bağlılık, bir kişinin bir örgütün amaç ve değerlerine yönelik önyargılı ve etkili bağlılığı olarak tanımlanır. Basit bir araçtan daha fazlası olan bu tür bağlılık, bireyin rolünü yalnızca örgütün amaçları ve değerleri ile bağlantılı olarak örgütün iyiliği için oynamasını gerektirir. Adanmış çalışanlar, örgütün amaç ve değerlerine sıkı sıkıya inanırlar, emir ve beklentileri gönüllü olarak yerine getirirler (Firestone ve Pennell, 1993).

Araştırmalar, örgütsel bağlılığın okullardaki öğretmenlerin güçlü yordayıcılarından biri olduğunu göstermiştir (Dee, Henkin ve Singleton, 2006). Araştırmacılar, örgütsel bağlılığın eğitim ve öğretimin kalitesini artırmak için uygun bir alan sağladığını ve okullarda önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir (Shagholi, Zabihib, Atefi ve Moayed, 2011). Örgütsel bağlılık,

kişinin örgütte kalmasını ve örgütün amaçları doğrultusunda çalışmasını gerektiren bir enerjinin olduğunu ifade eder (Meyer ve Herscovitch, 2001).

Beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılıklarına ilişkin araştırmalar, uzunca bir süredir yürütülmüş ve bu konuda birçok çalışma yayınlanmıştır (Akyol, Atan ve Gökmen, 2013; Aycan, Görün ve Tabuk, 2012; Çelen, A. & Bulut, 2015; Demircan ve Ayan, 2018; Demirsoy, 2009; Kaçay, 2015; Karakaya ve Karademir, 2013; Karayazi, 2020; Kiliç, 2010; Tanrikulu, 2020; Ulukan, Şahinler ve Ersoy, 2019; Yalçın, Üzüm ve Yüktaşır, 2015). Yapılan bu çalışmaların derlenmesi ve okuyucular ile araştırmacılara geniş bakış açısı kazandırması için yapılan bir çalışmanın gerekliliğinden bahsedebiliriz.

Türkiye’de ve dünyada yapılan birçok eğitim araştırmalarında cinsiyet bir değişken belki de araştırmalarda en sıklıkla kullanılan değişken olarak ele alınmakta ve araştırma sonucunu belirleyen ya da ilişkisi olduğu düşünülen önemli bir etken olarak görülmektedir (Kara ve Demir, 2020). Araştırmalardaki olay, olgu veya durumlar ise “değişken” kavramına karşılık gelmektedir (Karasar, 2005). Öğrencilerin cinsiyetleri açısından akademik-mesleki öz yeterliliklerine yönelik yapılan çalışmaların etkililiğini ortaya koyan bir “meta analiz çalışması”na ihtiyaç duyulduğu görülebilmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’deki beden eğitimi öğretmen adaylarının akademik-mesleki öz yeterlikleri cinsiyet değişkeninde irdelenmiştir. Bu doğrultuda çalışma meta analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın modelini, araştırma sonuçlarını sentezleme yöntemlerinden biri olan meta-analiz yöntemi oluşturmaktadır. Bağımsız çalışmalardan edinilen nicel bulguların ileri istatistiksel tekniklerle analiz edilmesi, sentezlenmesi ve yorumlanması meta-analiz olarak ifade edilmektedir. Bir meta-analizin maksadı gerçekleri ortaya çıkarabilmek amacıyla aynı konuda, farklı yer ve zamanlarda gerçekleştirilen çalışmalardan sağlanan bulguları birleştirmek, örneklem sayısını çoğaltarak niceliksel olarak en doğruya ulaşabilmektir (Cumming, 2012; Ellis, 2010; Hartung, Knapp ve Sinha, 2008; Kış, 2013; Yıldırım, 2014). Bu çalışmada, Meta-Analiz için İstatistiksel Paket Programı CMA ver. 2.0 [Comprehensive Meta Analysis] kullanılarak, her araştırmaya ait etki büyüklükleri ile varyansları ve grupların karşılaştırmaları yapılmıştır. SPSS paket programı kullanılarak Cohen's kappa kodlayıcı güvenilirliği ve uç değerlere (outliers) yönelik testler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması

Türkiye’de beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılıklarına yönelik çalışmalar incelenerek cinsiyet değişkenine göre araştırma yapan bilimsel makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri bu araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmaktadır. İlgili araştırmalara ulaşmak için ULAKBİM, YÖK, Google Akademik, EBSCOhost, Web of Science veri tabanlarından yararlanılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların seçiminde;

Kriter 1: Yayınlanmış veya yayınlanmamış çalışma kaynakları: Bilimsel makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri türünde yapılan çalışmalar,

Kriter 2: Çalışmalardaki araştırma yönteminin uygun olması: Meta-analiz çalışmalarında etki büyüklüğüne ulaşabilmek için dâhil edilen çalışmaların tarama veya deneysel desende olan çalışmaları,

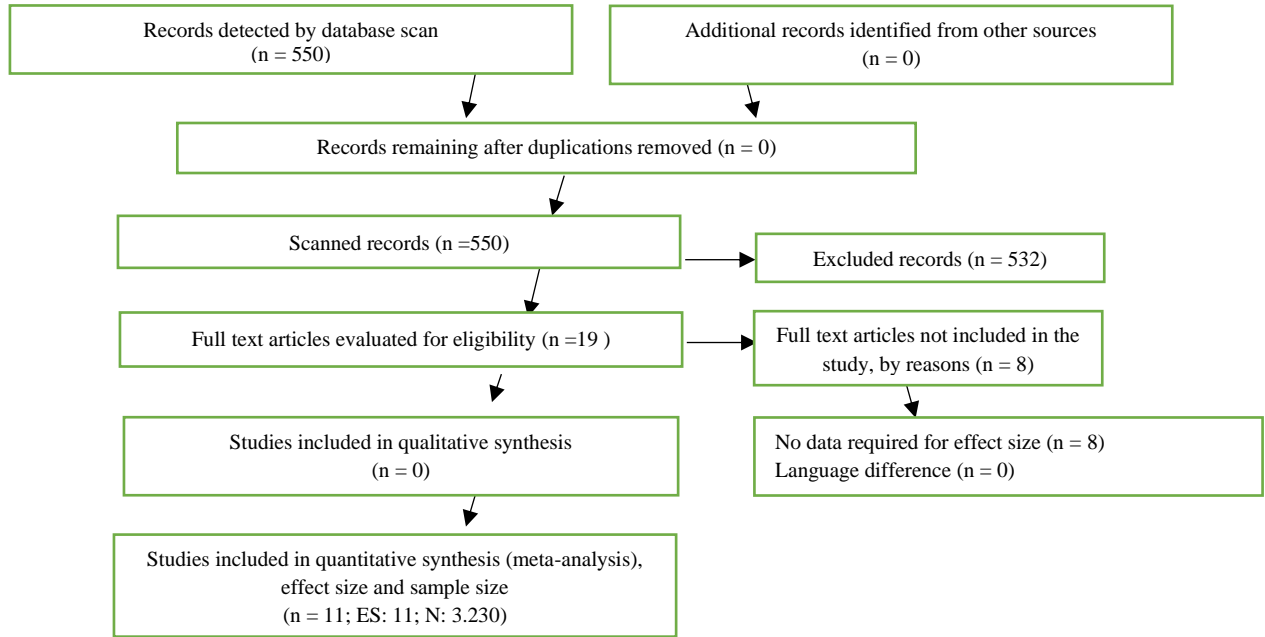
Kriter 3: Yeterli sayısal veri içermesi: Meta-analiz çalışması için gerekli olan etki büyüklüklerinin hesaplanabilmesi için istatistiki puanların belirtilmiş olması. Böylelikle, grupların spor yapma durumu açısından ortalama, standart sapma, örneklem büyüklüğü, p değeri gibi temel istatistiki verileri açıklayan çalışmalar,

Kriter 4: Dahil edilen çalışmaların yayın yılı: Çalışmaların 2010 ile 2022 yılları arasında yürütülen çalışmaları,

Kriter 5: Tam metin: Araştırmaya dahil edilecek çalışmaların tam metnine ulaşılabilir,

Kriter 6: Yayın dili: Araştırmaya dahil edilen çalışmaların Türkçe yayınlanmış olması gibi ölçütler benimsenmiştir.

Bu meta analiz çalışmasında, verilerin toplama sürecinde Şekil 1’de gösterilen PRISMA yönergesi benimsenmiştir (Moher, Liberati, Tetzlaff, Altman ve The PRISMA Group, 2009).

Şekil 3 PRISMA Akış Şeması

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, her araştırmaya ait etki büyüklükleri ile varyansları ve grupların karşılaştırmaları meta-analiz için istatistiksel paket programları kullanılarak hesaplanmıştır. Ayrıca meta-analize dâhil edilen her bir çalışmanın etki büyüklüğü hesaplanırken Cohen (1988) tarafından geliştirilen standardize edilmiş etki büyüklüğü (Standardized effect size) tercih edilmiştir. Çalışmada deney grubu olarak erkek öğretmenler, kontrol grubu olarak kadın öğretmenler göz

önünde bulundurulmuştur. Dolayısıyla hesaplanan etki büyüklüğünün pozitif olması erkek öğrenciler lehine, negatif olması ise kız öğrenciler lehine yorumlanmaktadır. Dâhil edilen çalışmalarda anlamlılık düzeyi 0,05 alındığı için bu araştırmada da istatistiksel analizlerin anlamlılık düzeyi olarak 0,05 belirlenmiştir.

Lipsey ve Wilson (2001)'a göre kodlayıcılar arasında istikrarlı bir güvenilirlik tahmini için 20 veya daha fazla çalışmanın kodlanması önerilmektedir. Bu nedenle yapılan kodlamanın güvenilirliğini belirlemek için meta-analize dâhil edilen çalışmaların tamamı seçilmiş ve iki kodlayıcıya, kodlama formuyla birlikte verilerek kodlanması istenmiştir. Kodlayıcılar arasındaki güvenilirlik Uzlaşma oranı= Uzlaşılan çalışma sayısı/toplam çalışma sayısı formülü ile %100 olarak hesaplanmıştır (Lipsey ve Wilson, 2001).

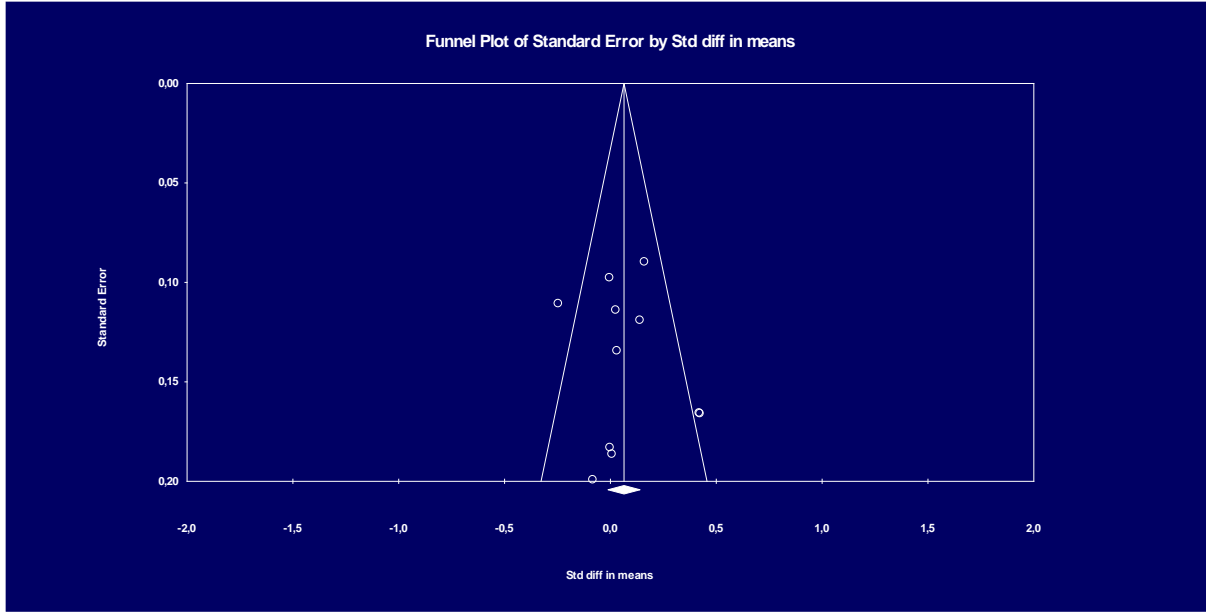
Model	Study name	Statistics for each study							Std diff in means and 95% CI					Residual (Random)
		Std diff in means	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-4,00	-2,00	0,00	2,00	4,00	Std Residual
	Bulut, 2018	0,009	0,187	0,035	-0,356	0,375	0,050	0,960						-0,29
	Kaçay,	-0,002	0,098	0,010	-0,194	0,190	-0,020	0,984						-0,49
	Karaoğlu,	0,033	0,135	0,018	-0,231	0,297	0,245	0,807						-0,22
	Karayacı,	0,163	0,090	0,008	-0,013	0,339	1,810	0,070						0,61
	Tamkulu,	0,141	0,119	0,014	-0,092	0,375	1,187	0,235						0,41
	Akyol ve	0,000	0,183	0,034	-0,359	0,359	0,000	1,000						-0,33
	Ayan ve	0,422	0,166	0,028	0,097	0,747	2,543	0,011						1,72
	Aycan ve	-0,081	0,199	0,040	-0,472	0,310	-0,406	0,685						-0,66
	Kubal ve	-0,244	0,111	0,012	-0,461	-0,027	-2,201	0,028						-1,96
	Karakaya	0,425	0,166	0,028	0,099	0,751	2,599	0,011						1,73
	Kılıç, 2010	0,027	0,114	0,013	-0,196	0,251	0,241	0,810						-0,27
Random		0,072	0,057	0,003	-0,040	0,184	1,268	0,205						
Pred Int		0,072			-0,250	0,395								

Şekil 2 Dahil edilen çalışmaların etki büyüklükleri ve artık değer (residual value) oranları

Hunter ve Schmidt (2004), uç değer belirleme sürecinde etki büyüklüğü diğerlerine göre oldukça farklı olan çalışmalara dikkat edilmesi gerektiğini ve kötü bir veri setinin bu çalışmaları dışarıda bırakmadan düzeltilemeyeceğini ifade etmektedir. Hedges ve Olkin uç değer niteliğinde olduğu belirlenen bir çalışmanın veri setinden çıkarılmasını, bu işlemde genel ortalamanın etkilenmemesi fakat model uyumunun iyileşmesi koşuluyla doğru bir karar olarak değerlendirmekte ve uç değerlerin tespit edilmesi amacıyla çeşitli yöntemler önermektedirler. Belirtilen yöntemlere göre, orman grafiği eksenlerinde göreceli olarak aşırı sapma gösteren çalışmaların uç değer olarak ele alınabilmektedir (Hedges ve Olkin, 1985). Bu araştırmada, çalışmaların uç değer olarak ele alınıp alınmayacağı orman grafiği, standart artık değerler (+/- 3), z skoru ve heterojenlik testleri (Q=20,072; p<0,00) ile incelenmiştir. Yukarıda belirtilen açıklamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde uç değer niteliği gösteren bir çalışmaya rastlanmamıştır.

BULGULAR

Araştırmanın problemine yanıt bulmak amacıyla, araştırmaya dâhil edilen çalışmalardaki ilgili veriler üzerinde analizler yapılmıştır. Bu analizler sonucunda ulaşılan yayın yanlılığı, sabit etkiler modeli bulguları, homojenlik testi, rastgele etkiler modeline ilişkin bulgular bu bölümde verilmiştir.

Şekil 3 Cinsiyet değişkenine göre beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılıklarına yönelik etki büyüklüğü verisi içeren çalışmaların huni saçılım grafiği

Şekil 3'te görüleceği üzere meta analiz kapsamına alınan çalışmaların bireysel etki büyüklüklerinin çoğunluğu huni içinde ve simetrik bir biçimde toplanmıştır. Ayrıca Şekil 3'ten çalışmaların bireysel etki büyüklüklerinin genel etki büyüklüğünü gösteren ortadaki çizgi etrafında toplandığı görülmektedir. Huni saçılım grafiğine göre meta analiz kapsamına alınan 11 çalışmanın yayın yanlılığına sahip olmadığı söylenebilir. Ancak çalışmaların bireysel etki büyüklüklerinin tamamının huni içinde olmamasından dolayı yayın yanlılığı istatistiklerine de bakılması gerekmektedir. Meta analize dâhil edilen çalışmaların yanlılık durumunu gösteren güven testleri ve sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 3 Meta analize dâhil edilen çalışmaların yanlılık durumunu gösteren güven testleri ve sonuçları

Güven Testleri	Güven Testi Verileri	
	Tau	.01
Begg ve Mazumdar Sıra Korelasyonları	Tau için z değeri	.07
	p değeri (1 kuyruklu)	.46
	p değeri (2 kuyruklu)	.93
	Standart Hata	1.71
Egger'in Doğrusal Regresyonu	%95 alt limit (1 kuyruklu)	-2.94
	%95 üst limit (2 kuyruklu)	4.81
	t değeri	.54
	sd	9
	p değeri (1 kuyruklu)	.29
	p değeri (2 kuyruklu)	.59

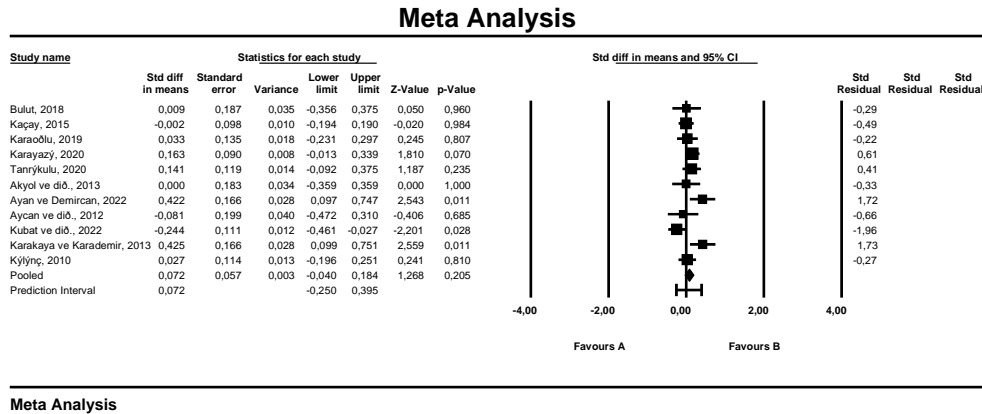
Tablo 1'de görüldüğü üzere Begg ve Mazumdar Sıra Korelasyonlarından elde edilen Kendall'ın Tau katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olmaması (.01 ve $p = .93$) yayın yanlılığının olmadığını bir göstergesidir. Egger'in Doğrusal Regresyon yöntemi sonucundan da ($p = .59 > .05$) yayın yanlılığının olmadığı %95 güvenle ifade edilebilir.

Beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılıklarına ilişkin etki büyüklüğü meta analizinin sabit ve rastgele etkiler modeline göre birleştirilmiş bulguları

Tablo 2 Beden eğitimi öğretmenlerinin cinsiyet değişkenine ilişkin etki büyüklüğü meta analizinin sabit ve rastgele etkiler modeline göre birleştirilmiş bulguları ve homojenlik testi

Model	Etki büyüklüğü ve 95% güven aralığı						Yokluk Hipotezi		Heterojenlik			
	Çalışma sayısı	Etki büyüklüğü	Standart hata	Varyans	Alt sınır	Üst sınır	Z-değeri	P	Q-değeri	Df (Q)	P	I ²
Sabit	11	0.06	0.03	0.00	-0.01	0.14	1.66	0.09	20.07	10	0,02	50.17
Rastgele	11	0.07	0.05	0.00	-0.04	0.18	1.26	0.20				

Hesaplamalar doğrultusunda meta analize dâhil edilen 11 çalışmadaki veriler, sabit etkiler modeline göre öğretmenlerden erkeklerin kadınlara kıyasla ve çok az bir farklılıkla örgütsel bağlılık düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Ancak etki büyüklüğü değeri 0.20'den düşük olduğu için Cohen'in sınıflandırmasına göre çok zayıf düzeyde bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Cohen, Manion ve Morrison, 2011).

Şekil 4 Dahil edilen çalışmalar için orman grafiği

Homojenlik testi diğer adı ile Q-istatistiği için $Q=50,17$ olarak hesaplanmıştır. X^2 tablosundan %95 anlamlılık düzeyinde 10 serbestlik derecesi değeri 18,30 olarak bulunmuştur. Q-istatistik değeri ki-kare dağılımının kritik değerini aştığı için etki büyüklüklerinin dağılımına ait homojenliğin yokluk hipotezi sabit etkiler modelinde reddedilmiştir. Yani etki büyüklükleri dağılımının sabit etkiler modeline göre heterojen bir özelliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç

ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2005; Yıldırım, 2014). I^2 etki büyüklüğüne ilişkin toplam varyansın oranını göstermektedir ($I^2= 50,17$). I^2 istatistiği Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise % 25 düşük düzeyde heterojenliği, % 50 orta düzeyde heterojenliği ve % 75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (H. Cooper, Hedges ve Valentine, 2009). Cinsiyet değişkeni için yapılan homojenlik testleri (Q ve I^2) sonucunda çalışmalar arasında orta düzeyde heterojenlik bulunduğundan, birleştirme işlemi için model rastgele modele çevrilmiştir.

Yapılan moderatör analizi sonucunda; araştırma bölgesi ($p=0,45$) ve çalışmanın türü ($p=0,81$), araştırmacının cinsiyetinin ($p=0,77$) hesaplanan ortalama etki büyüklüğü için bir moderatör olmadığı belirlenmiştir. Araştırmaların yapıldığı yılın bir moderatör olup olmadığının belirlenmesi için yapılan meta regresyon sonucunda; yıllar içinde araştırmalara ait etki büyüklüklerinin erkek öğretmenler lehine farkta yukarı doğru bir eğilime sahip olduğu, fakat bu sonucun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya konulmuştur ($p=0,83$). Ayrıca, örneklem sayısının bir moderatör olup olmadığının belirlenmesi için yapılan meta regresyon sonucunda; örneklem sayısı arttıkça araştırmalara ait etki büyüklüklerinin kadın öğretmenler lehine farkta yukarı doğru bir eğilime sahip olduğu görülmekte ve bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir ($p=0,37$).

SONUÇ

Bu araştırma 3.230 kişilik bir örnekleme oluşturan 11 çalışmaya ait 11 adet etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Rastgele Etkiler Modelinde birleştirme işlemi sonucu erkek öğretmenler lehine 0,06 istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir etki büyüklüğü bulunmuştur. Bu sonuç, Cohen'in sınıflandırmasına göre zayıf düzeyde bir sonuçtur (Cohen ve diğerleri, 2011). Rastgele etkiler modelinde birleştirme işlemi sonucu erkek öğretmenler lehine 0,07'lik istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir etki büyüklüğü bulunmuştur. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde; beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları açısından erkek ve kadın öğretmenler arasında neredeyse fark olmadığı söylenebilir. Bundan sonraki yapılacak olan çalışmalar için bu sonucun bir referans niteliğinde olduğu söylenebilir.

Çalışmayla ilgili olarak;

Bu konuyla ilgili (cinsiyet değişkeni) yapılan ve sonuçları anlamlı çıkan araştırmalara yoğunlaşılması ve anlamlı farklılığın nedenlerinin açıklanması gerektiği, Konuyla ilgili küresel çaplı bir çalışmanın alana daha fazla anlamlılık katacağı açıklanabilir Bunun yanında öğretmen adaylarıyla yürütülecek nitel çalışmaların ortaya çıkan bu sonucun tüm yönleriyle yorumlanması noktasında önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyol, P., Atan, T. ve Gökmen, B. (2013). Beden eğitimi ve sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin incelenmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 38–45.
- Alemdağ, C., Erman, Ö. ve Yılmaz, A. K. (2014). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının akademik motivasyon ve akademik öz-yeterlikleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(1), 23–35.
- Aycan, A., Görün, L. ve Tabuk, M. E. (2012). Beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(1), 29–41.
- Çelen, A. & Bulut, D. (2015). Beden eğitimi öğretmen adaylarının mesleğe yönelik kaygılarının belirlenmesi (AİBÜ örneği). *the Journal of Academic Social Sciences*, 18(18), 247–247. doi:10.16992/ASOS.865
- Celep, C. (2000). *Organizational commitment and teachers in education*. Ankara: Anı Publishing.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. bs.). Hillsdale: NJ Lawrence Earlbaum Associates.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2011). *Research methods in education* (7. bs.). New York: Routledge.
- Cooper, H., Hedges, L. V. ve Valentine, J. C. (2009). Effect sizes for continuous data. Harris Cooper, L. V. Hedges ve J. C. Valentine (Ed.), *The Handbook Of Research Synthesis and Meta-Analysis* içinde (2. bs.). New York: Russell Sage Publication.
- Cumming, G. (2012). *Understanding The New Statistics: Effect Sizes, Confidence Intervals and Meta-Analysis*. New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Dee, J. R., Henkin, A. B. ve Singleton, C. A. (2006). Organizational commitment of teachers in urban schools: examining the effects of team structures. *Urban Education*, 41, 603–627.
- Demircan, Y. ve Ayan, V. (2018). Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin problem çözme becerileri, karar verme stilleri ve örgütsel bağlılık düzeylerinin incelenmesi. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1), 11–29.
- Demirsoy, E. (2009). *Beden eğitimi öğretmenlerinin iş doyumu ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans). Abant İzzet Baysal, Bolu.
- Ellis, P. D. (2010). *The Essential Guide to Effect Sizes*. New York: Cambridge University Press.
- Firestone, W. A. ve Pennell, J. R. (1993). Teacher commitment, working conditions, and differential incentive policies. *Review of Educational Research*, 63(4), 489–525.
- Gökkyer, N. (2018). Organizational Commitment of High School Teachers. *Journal of Education and Training Studies*, 6(n3a), 115–125.
- Hartung, J., Knapp, G. ve Sinha, B. K. (2008). *Statistical Meta-Analysis with Applications*. New Jersey: Wiley Publishing Inc.
- Hedges, L. V. ve Olkin, I. (1985). *Statistical methods for meta-analysis*. Orlando: Academic. <http://booksdescr.org> adresinden erişildi.

- Hoy, W. K., Tarter, C. J. ve Kottkamp, R. (1991). *Open schools/healthy schools: Measuring organizational climate*. Corwin Press.
- Hunter, J. E. ve Schmidt, F. L. (2004). *Methods of meta-analysis: Correcting error and bias in research finding* (2. bs.). Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Jaskyte, K. ve Lee, M. (2009). Organizational commitment of social workers: An exploratory study. *Administration in Social Work*, 33(3), 227–241.
- Kaçay, Z. (2015). *Beden eğitimi öğretmenlerine göre okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarının örgütsel bağlılık ve yaşam doyumuna etkisi*. (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kara, N. ve Demir, M. K. (2020). Türkiye’de sınıf öğretmenleri ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin cinsiyet değişkeni açısından değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 300–316.
- Karakaya, Y. E. ve Karademir, T. (2013). Beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 24(1), 37–44.
- Karasar, N. (2005). *Scientific research method*. Ankara: Nobel Publication Distribution.
- Karayazi, T. (2020). *Beden eğitimi öğretmenlerinin atanma usullerine göre örgütsel bağlılık, mesleki stres ve diğer kâmlık düzeylerinin incelenmesi*. (Doktora Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Kilinç, M. (2010). *Akdeniz bölgesindeki beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ve iş tatmin düzeyleri*. (Yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi.
- Kıış, A. (2013). *Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Davranışlarını Gösterme Düzeylerine İlişkin Yönetici Ve Öğretmen Görüşlerine Yönelik Bir Meta-Analiz*. (Doktora tezi). İnönü Üniversitesi.
- Lipsey, M. W. ve Wilson, D. B. (2001). *Practical Meta-analysis*. California: Sage Publications.
- Meyer, J. P. ve Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. *Human Resource Management Review*, 11(3), 299–326.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. ve The PRISMA Group. (2009). Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *PLoS Med*, 6(7).
- Moynihan, D. P. ve Pandey, S. K. (2007). Finding workable levers over work motivation: Comparing job satisfaction, job involvement, and organizational commitment. *Administration & Society*, 39(7), 803–832.
- Petticrew, M. ve Roberts, H. (2005). *Systematic Reviews in The Social Sciences: A Practical Guide*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Shagholi, R., Zabihib, M. R., Atefi, M. ve Moayedi, F. (2011). The consequences of organizational commitment in education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 246–250.
- Sinclair, R. R., Leo, M. C. ve Wright, C. (2005). Benefit system effects on employees’ benefit knowledge, use, and organizational commitment. *Journal of Business and Psychology*, 20(1),

3–29.

Tanrikulu, A. (2020). *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin ruhsal liderlik ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Tsai, M. T., Tsai, C. L. ve Wang, Y. C. (2011). A study on the relationship between leadership style, emotional intelligence, self-efficacy and organizational commitment: A case study of the Banking Industry in Taiwan. *African Journal of Business Management*, 5(13), 5319.

Tschannen-Moran, M. ve Hoy, A. W. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17(7), 783–805.

Ulukan, M., Şahinler, Y. ve Ersoy, A. (2019). Beden eğitimi öğretmenlerinin dönüşümcü liderlik algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 11–16.

Yalçın, H. B., Üzüm, H. ve Yüктаşır, B. (2015). Beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılığı. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20(1–4), 19–31.

Yıldırım, N. (2014). *Meta Analiz. Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (Mustafa Metin, Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ STEM UYGULAMALARI ÖĞRETMEN ÖZ YETERLİKLERİ¹

ÇİĞDEM ÖZKAN¹, Dr. Öğr. Üyesi MERVE LÜTFİYE ŞENTÜRK², Prof. Dr. UĞUR SARI³

¹Kırıkkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, ORCID ID 0000-0002-2587-7955

²Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID 0000-0001-9201-2006

³Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID 0000-0002-3469-8959

ÖZET

Bu araştırmada fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterlik düzeylerinin belirlenmesi ve öz yeterliklerinin cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma betimsel tarama modeli ile yürütülmüştür. Araştırmaya 2020-2021 öğretim yılında Türkiye’deki devlet üniversitelerinin 3. ve 4. sınıfında öğrenim görmekte olan 380 fen bilgisi öğretmen adayı katılmıştır. Katılımcılar amaçlı örnekleme türlerinden kartopu örnekleme yöntemi ile gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiştir. Bu yöntemde katılımcılar aracılığı ile araştırmaya nitelikli veri sunacağı düşünülen yeni katılımcılara ulaşılarak çalışma grubu oluşturulmuştur. Araştırmanın verileri COVID-19 pandemi süreci nedeniyle Google form üzerinden elektronik ortamda toplanmıştır. Öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterliklerini incelemek amacıyla “STEM Uygulamaları Öğretmen Öz Yeterlik Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin araştırmadaki iç güvenilirliğine yönelik Cronbach Alpha değeri (α) = ,961 olarak hesaplanmış ve güvenilir olduğu belirlenmiştir. Ölçekten elde edilen veriler doğrultusunda; düzeylerin belirlenmesinde yüzde, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum-maksimum puan hesaplamaları yapılmıştır. Katılımcıların cinsiyet ve sınıf düzeyi özellikleri dikkate alınarak analizler yürütülmüştür. İki kategorili olarak ele alınan bu değişkenlerin ortalamaları arasındaki farkları ortaya çıkarabilmek için varsayımlar incelendikten sonra parametrik yaklaşımlardan bağımsız t testi yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterliklerinin yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. STEM uygulamaları öz yeterlik puanları incelendiğinde; ortalamanın \bar{X} =74,8769, minimum puanın 36,67 ve maksimum puanın ise 100 olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların %2,4’nün düşük, %42,5’inin orta ve %55,1’inin ise yüksek STEM öz yeterlik düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterliklerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermezken, sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. 4. sınıf öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterliklerinin 3.sınıflara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fen bilgisi öğretmen adayları, STEM eğitimi, STEM uygulamaları öz yeterlikleri, cinsiyet, sınıf düzeyi.

¹ Bu çalışma Çiğdem ÖZKAN’ın tamamlanmamış yüksek lisans tezi verilerinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

21. yüzyıl bilim ve teknoloji dünyasında var olabilmek için fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinleri kritik bir görev üstlenmektedir (NRC, 2012). Matematik ve fen bilimlerinin hayatın her alanına etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu disiplinlerden beslenen teknoloji ve mühendislik ise problem çözme ve yenilikçilik anlamında ülkeler için oldukça önemlidir (Gemmill, 2011; Katehi, Pearson ve Feder, 2009). Günümüzde söz konusu bu disiplinleri yaşantısına aktararak küresel ve yerel gerçek yaşam problemlerini çözebilecek bilgi ve beceriye sahip bireyler yetiştirilmesi önemli bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda STEM eğitimi disiplinleri bütüncül bir şekilde ele almayı öngören disiplinlerarası bir eğitim anlayışı olarak ön plana çıkmıştır. Küreselleşmenin her alanda etkisini gösterdiği rekabetçi bir dünyada nitelikli işgücü yetiştirme arzusu, STEM eğitimi sürekli gündemde tutmaktadır. Çünkü STEM eğitimi günümüz iş dünyasının aradığı 21. yüzyıl becerilerinin uygulanmasında ve böylece geliştirilmesinde mükemmel bir araç olarak değerlendirilmektedir (Sarı, Duygu, Şen ve Kırındı, 2020; Sarı, 2018). Bu bağlamda başta ABD olmak üzere AB ülkeleri, Çin, Kore ve Tayvan gibi uzak doğu ülkeleri ve daha birçok ülke eğitim reformlarının odağına tüm eğitim düzeyleri için STEM eğitimi almıştır (Fan ve Ritz, 2014; Sarı, Alıcı ve Şen, 2018). Türkiye’de de akademik ve eğitim politikası anlamında çalışmalar yapılmış ve STEM eğitimi öğretim programlarında yerini almıştır (MEB, 2018).

STEM eğitimi, öğrencilerin gerçek yaşam problemlerine disiplinlerarası yaklaşımlarla çözüm ürettiği, ürünler ortaya çıkardığı ve sonuçlarını diğer öğrencilere sunabileceği aktif ortamlarda gerçekleşen bir eğitim anlayışıdır (Stohlmann, Moore, Roehrig ve McClelland, 2011). Bu eğitim anlayışının öğrenme ortamlarına etkin biçimde yansıtılmasında birinci dereceden sorumluluk öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenin süreçle ilgili olumlu-olumsuz düşünceleri, bilgi düzeyleri ve öz-yeterlikleri bu süreci tasarlayıp uygularken öğrenciler üzerinde olumlu-olumsuz etkilere sebep olabilirler ve süreci etkileyebilir. Woolfolk, Winne, Perry ve Shapka (2009)’a göre öz-yeterlik öğretmenin etkililiğini ve davranışlarını etkileyen önemli bir unsurdur. Nadelson vd. (2012)’e göre ise STEM öz-yeterliği yüksek öğretmenlerin kendilerini daha rahat ve bilgili hissettikleri için STEM eğitiminin uygulanmasında ve STEM öğrenme çıktılarının geliştirilmesinde daha başarılı olacaklardır. Bu bağlamda STEM öz-yeterliği yüksek öğretmenlere ihtiyaç vardır ve öğretmenlerin lisans öğrenimlerinde bu öz-yeterliği kazanması önemlidir. Bu çalışma, STEM eğitiminin fen bilgisi öğretmenlerinin hizmet öncesi lisans öğrenimi süreçlerinde STEM uygulamaları öz yeterliklerini araştırmaktadır. Araştırmada 3.ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olan fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterlik düzeylerinin belirlenmesi ve öz yeterliklerinin cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki problemlere yanıt aranmıştır:

1. Fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterlik düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
2. Fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterlik düzeyleri sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermekte midir?

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterliklerinin cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenleri temelinde incelenmesini esas alan bu çalışma nicel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Araştırmada var olan bir durumu herhangi bir manipülasyona maruz bırakmadan, koşulları değiştirmeden ortaya çıkarmayı sağlayan (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010) tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmada grupların normal dağılım gösterme durumlarını belirlemek amacı ile bağımsız değişkende yer alan her bir grup için merkezi eğilim ölçümlerine bakılmıştır (Çizelge 1). Çarpıklık değerleri -,276 ile ,068; basıklık değerlerinin ise -,972 ile ,0,20 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması nedeniyle (Tabachnick & Fidell, 2013) tüm bağımsız değişkenler için grupların normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir.

Çizelge 1. STEM uygulamaları öz yeterliği merkezi eğilim ölçümleri

STEM uygulamaları öz-yeterliği	Değişken	İstatistik	Kolmogorov-Smirnov		Merkezi Eğilim Ölçümleri		
			sd	P	Çarpıklık	Basıklık	
	Cinsiyet	Kadın	,050	291	,073	-,275	,020
		Erkek	,122	43	,107	,068	-,972
	Sınıf Düzeyi	3. Sınıf	,079	128	,050	-,103	-,134
		4 Sınıf	,054	206	,200*	-,276	-,046

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma Türkiye'deki devlet üniversitelerinin 3. ve 4. sınıfında öğrenim görmekte olan 291'i kadın, 43'ü erkek toplam 334 fen bilgisi öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar amaçlı örnekleme türlerinden kartopu örnekleme yöntemi (Patton, 2014) ile gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiştir. Bu yöntemde katılımcılar aracılığı ile araştırmaya nitelikli veri sunacağı düşünülen yeni katılımcılara ulaşılarak çalışma grubu oluşturulmuştur.

2.3. Veri Toplama Aracı

Fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterliklerini belirlemek ve cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerinin STEM uygulamaları öz yeterlikleri üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak amacı ile Özdemir, Akar Vural ve Yaman'ın (2018) "STEM Uygulamaları Öz Yeterlik Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek amacı ile güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve $\alpha=,961$ güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Ölçekten elde edilen veriler doğrultusunda her bir maddeye ilişkin; aritmetik ortalama, standart sapma, minimum-maksimum puan hesaplamaları yapılmıştır (Çizelge 2). Ayrıca iki kategorili olan cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine ilişkin grupların ortalamaları arasındaki farkları ortaya çıkarabilmek için varsayımlar incelendikten sonra parametrik yaklaşımlardan bağımsız örneklem t testi yapılmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 2. Öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterlikleri

Maddeler	N	Minimum	Maximum	\bar{X}	s.s.
1. STEM yaklaşımına özgün sonuçlara ulaşabilirim.	2	5	3,91	,781	
2. STEM etkinliği tasarlarken gerekli olan bilimsel süreç becerileri konusunda akademik olarak yeterliyim.	1	5	3,53	,896	
3. STEM uygulamalarında kullanılmak üzere modeller ve materyaller geliştirebilirim.	1	5	3,80	,849	
4. STEM ile ilgili iyi bir etkinlik tasarlayabilirim.	2	5	3,78	,832	
5. STEM ile ilgili etkinliklerin sonuçlarını rahatça yorumlayabilirim.	2	5	3,84	,820	
6. STEM uygulamalarıyla ilgili projelerde görev alabilecek düzeydeyim.	1	5	3,60	,971	
7. Öğrencilerin STEM ile ilgili sorularını yanıtlayabilirim.	1	5	3,69	,941	
8. STEM etkinliklerini günlük hayata uyarlayabilirim.	2	5	3,93	,853	
9. Zeka alanını geliştirici STEM etkinlikleri tasarlayabilirim.	334	1	5	3,57	,887
10. STEM etkinliklerinde kazandırılması gereken hedefleri öğrenci ve çevre özelliklerine uygun olarak belirleyebilirim.	2	5	3,85	,822	
11. Bir STEM etkinliği yapmaya karar verdiğimde hemen işe girişirim.	1	5	3,64	,898	
12. STEM uygulamalarında kendimi yeterli hissediyorum.	1	5	3,35	,962	
13. STEM uygulamalarında eleştirel düşünmeyi sağlayabilirim.	1	5	3,87	,836	
14. STEM kavramlarına ve terimlerine hakim olduğumu düşünüyorum.	1	5	3,48	1,003	
15. STEM etkinliklerinde uyguladığım adımları öğrencilerime rahatça anlatabilirim.	1	5	3,94	,873	
16. STEM uygulamaları ile ilgili planlar yaparken onları hayata geçirebileceğimden eminim.	1	5	3,67	,867	
17. STEM uygulamalarında kendime güvenirim.	1	5	3,74	,927	

18. STEM uygulamaları çok zor görünse de yapmaya çalışırım.	2	5	4,18	,801
STEM Uygulamaları Öz Yeterlik Uygulamaları	33,00	90,00	67,3892	12,30535
Toplam Puan				

Çizelge 2'ye göre öğretmen adaylarının 5li likert tipindeki 18 maddelik STEM Uygulamaları Öz yeterlik ölçeğinin 6 maddesine minimum 2, maksimum 5, 12 maddesine ise minimum 1 maksimum 5 puan olacak şekilde yanıt verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca ölçekteki her bir maddeye ilişkin puan ortalamalarının 3,35 ile 4,18 arasında değiştiği, standart sapmaların ise ,781 ile 1,003 arasında değer aldığı belirlenmiştir. Ölçeğin tamamında ise öğretmen adaylarının minimum 33, maksimum 90 puan aldıkları, ortalamanın 67,3892 ve standart sapmanın ise 12,30535 olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Çizelge 3. STEM uygulamaları öz-yeterliklerinin cinsiyete göre bağımsız örneklem t-testi sonuçları

Değişkenler	Durumu	f	\bar{X}	s.s	t	sd	p
Cinsiyet	Kadın	291	67,2990	12,20387	-,348	332	,728
	Erkek	43	68,0000	13,10580			
Sınıf düzeyi	3. Sınıf	128	64,9609	12,58633	2,874		,004
	4. Sınıf	206	68,8981	11,91041			

Çizelge 3 incelendiğinde sınıf düzeyi $t_{332}=2,874$; $p=,004<,05$ 4. sınıfların lehine anlamlı farklılık oluşturmaktadır. Ayrıca erkek öğretmen adaylarının ortalama puanları ile kadın öğretmen adaylarından ortalama puanları arasında erkekler lehine bir farklılık olmasına rağmen bu fark istatistiki açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bu durumda cinsiyet değişkeninin; $t_{332}=-,348$; $p=,728>,05$ öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterlik puanları üzerinde anlamlı bir farklılığa sebep olmadığını göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterlik düzeylerinin belirlenmesi ve öz yeterliklerinin cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problemleri oluşturulmuş ve çalışma yürütülmüştür. Genel olarak öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterliklerinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. STEM uygulamaları öz yeterlik puanları incelendiğinde; ortalamanın $x=74,8769$, minimum puanının 36,67 ve maksimum puanın ise 100 olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların %2,4'nün düşük, %42,5'inin orta ve %55,1'inin ise yüksek STEM öz yeterlik düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterliklerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermezken, sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. 4. sınıf öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterliklerinin 3.sınıflara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de fen bilgisi öğretmen adaylarının lisans eğitim programlarında, öğretime yönelik ve laboratuvar çalışmalarına yönelik uygulamaları genellikle 3.sınıf sürecinde gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla 4.sınıf öğrencilerin bu çalışmaları gerçekleştirmiş olmaları STEM uygulamaları öz yeterliği anlamında olumlu etkileri olmuş olabilir. Alanyazında bu sonuca paralel cinsiyet değişkenine göre anlamlı

fark olmadığını belirten araştırma mevcuttur (Biçer, 2018) Buna karşın anlamlı farklılık olmakla birlikte erkek öğretmenlerin ortalamasının kadın öğretmenlerin ortalamasından daha yüksek olduğunu gösteren araştırmalar da mevcuttur (Srikoom ve Faikhamta, 2018; İmir, 2019; Şahin, 2019).

Sonuç olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM uygulamaları öz yeterlik düzeylerinin yüksek olduğu ve son sınıf öğretmen adaylarının 3.sınıflara göre anlamlı derecede daha yüksek öz yeterliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca cinsiyet değişkeninin öz yeterlik üzerinde bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Öneriler

Öğretmenlerin öz yeterliklerini daha doğru bir şekilde tayin edebilmek için, sınıf içi uygulamaların ağırlıklı olduğu çalışmalar yapılarak araştırma gerçekleştirilebilir.

Öğretmen adaylarının STEM öz yeterlikleri noktasında, kendilerini daha yetersiz gördükleri faktörler göz önüne alınarak, o durumları iyileştirmeye yönelik bir yol haritası çizilebilir.

Farklı branşlardaki öğretmen adaylarının öz yeterliklerini karşılaştırmaya yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Biçer, B. (2018). Fen Bilimleri Öğretmen STEM Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Giresun Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Giresun.

Fan, S., & Ritz, J. (2014). *International views of STEM education*. In *PATT-28 Research into Technological and Engineering Literacy Core Connections* (pp. 7-14). Orlando: International Technology and Engineering Educators Association. <http://www.iteea.org/Conference/PATT/PATT28/Fan%20Ritz.pdf>

Fidell, S., Tabachnick, B., Mestre, V., & Fidell, L. (2013). Aircraft noise-induced awakenings are more reasonably predicted from relative than from absolute sound exposure levels. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 134(5), 3645-3653.

Gemmill, P. R. (2011). Conceptual framework and perspectives for creativity and design in technology and engineering education. *Creativity and design in technology & engineering education*, 321-353.

İmir, B. (2019). Sınıf Öğretmenlerinin STEM Eğitime Yönelik Yeterlilik Ve Tutumlarının Belirlenmesi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Katehi, L., Pearson, G., & Feder, M. (2009). *Engineering in Kâ€12 Education: Understanding the Status and Improving the Prospects*. Washington, DC: National Academies Press.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı*, Ankara.

Nadelson, L. S., Seifert, A., Moll, A. J., & Coats, B. (2012). i-STEM summer institute: An integrated approach to teacher professional development in STEM. *Journal of STEM Education: Innovation and Outreach*.

National Research Council [NRC]. (2012). *A Framework for k-12 science education: practices, crosscutting concepts, and core ideas*. Washington DC: The National Academic Press.

Patton, M. Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem A.

Sarı, U. (2018). Disiplinlerarası Fen Öğretimi: FeTeMM Eğitimi. *Güncel yaklaşım ve yöntemlerle etkinlik destekli fen öğretimi*, s. 285-328. Editörler; Karamustafaoğlu, O., Tezel, Ö. ve Sarı, U., Ankara: Pegem Akademi.

Sarı, U., Alıcı, M., & Şen, Ö. F. (2018). The effect of STEM instruction on attitude, career perception and career interest in a problem-based learning environment and student opinions. *Electronic Journal of Science Education*, 22(1), 1-21.

Sarı, U., Duygu, E., Şen, Ö. F., & Kırındı, T. (2020). The effect of STEM education on scientific process skills and STEM awareness in simulation based inquiry learning environment. *Journal of Turkish Science Education*, 17(3), 387-405.

Srikoom, W. ve Faikhamta, C. (2018). Assessing In-service Teachers' Self-efficacy and Beliefs about STEM Education. *Journal of Education*, 12 (4), 168-186.

Stohlmann, M., Moore, T. J., McClelland, J., & Roehrig, G. H. (2011). Impressions of a middle grades STEM integration program: Educators share lessons learned from the implementation of a middle grades STEM curriculum model. *Middle School Journal*, 43(1), 32-40.

Stohlmann, M., Moore, T. ve Roehrig, G. H. (2012). Considerations for teaching integrated STEM education. *Journal of Pre-college Engineering Education Research*, 2(1), 28-34.

Şahin, E. (2019). Öğretmenlerin STEM Eğitimine ilişkin Mesleki Yeterliliklerinin Belirlenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Woolfolk, A. E., Winne, P. H., Perry, N. E., & Shapka, J. (2009). Educational psychology (4th Canadian ed.). *Toronto, Ontario, Canada: Pearson*.

PAZARLAMA KARMASI BAKIŞ AÇISIYLA MEDİKAL TURİZM BİLEŞENLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ¹

Doç. Dr. Derya ATLAY IŞIK¹, Aykut TOPCU²

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi,
ORCID ID:0000-0003-1931-6112

² Ece Saray Marina Resort, ORCID ID: 0000-0003-3347-4774

ÖZET

Sağlık turizminin bir alt dalı olarak insanların tedavi olmak amacıyla başka ülkelere seyahat etmeleriyle ortaya çıkan medikal turizm pazarı 2000’li yıllarla birlikte hızla büyüyen bir pazardır. Pazarlama karması ise işletmelerin uzun ve kısa vadeli strateji ve taktiklerini geliştirmek için kullandıkları, tüketicinin ihtiyaçlarına göre ürünlerinin oluşumundaki tüm karar verme süreçlerini oluşturan kavramsal bir çerçevedir. Türkiye’nin en önemli kitle turizm destinasyonlarından birisi olan Muğla İli, sahip olduğu bir çok avantajı ile medikal turizm açısından da önemli bir destinasyon olabilme potansiyelindedir. Bu çalışmanın amacı Muğla İli medikal turizm bileşenlerinin pazarlama karması kapsamında değerlendirilmesidir. Bu çalışma keşfedici araştırma deseniyle ortaya koyulmuş olup öncelikle literatürden elde edilen veriler ışığında içerik analizi yapılarak veri toplama aracı oluşturulmuş sonrasında da karmaşık problemlerin hiyerarşik bir yapı içerisinde çözülmesini sağlayan Analitik Hiyerarşi Process (AHP) yöntemi kullanılmıştır. AHP yöntemine göre hazırlanan veri toplama aracı, yargısal ve kar topu örneklem yöntemiyle 35 katılımcıya 01 Şubat – 15 Mart 2022 tarih aralığında uygulanmıştır. Veriler Microsoft Excel ve Expert Choice programlarında analiz edilmiş olup elde edilen bulgulara göre ‘Fiziksel Kanıtlar’ ana kriteri önem ağırlığı en yüksek ana ii kriter olarak belirlenmiştir. Tedavi ücreti, hekim kalitesi, ulaşım kolaylığı, diğer müşterilerin memnuniyetleri, hizmet sağlayıcıların ve fiziksel alanların görünümü, medikal turizm odaklı kişiye özel sağlık hizmeti ve hastaların süreçle ilgili doğru bilgilendirilmesi alt kriterleri ise kendi grupları içerisinde önem ağırlığı en yüksek alt kriterler olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Medikal Turizm, Pazarlama Karması, AHP Yöntemi, Muğla ili

1. GİRİŞ

1950’li yıllarla birlikte dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler, ulaşım alanında ki gelişmeler, işçi ve insan haklarında ki gelişmeler, sosyal sınıf farklılıklarının azalması, insanların boş zamanlarının artması, seyahat etmenin bir ihtiyaç olarak algılanması vb. nedenler turizmin gelişmesini sağlamıştır (Kozak, 2013:7-8). Türkiye sahip olduğu coğrafi konumu, iklim şartları, üzerinde bulunduğu toprakların tarihi, doğal ve kültürel zenginlikleri ile seyahat eden insanlar tarafından tercih edilen bir destinasyon olmuştur. 2019 yılına gelindiğinde Türkiye ağırladığı 51.2 milyon turist ile dünyada 6. sırada, elde edilen gelir bakımından ise 29.8 milyar Amerikan Doları ile 13. sırada yer almıştır (TÜRSAB, 2021).

Turizm, katılanların kişi sayısına göre, ziyaret edilen yere göre, katılanların yaşlarına göre ve amaçlarına göre sınıflandırılmaktadır. Amaçlarına göre turizm çeşitlerinden birisi olan sağlık turizmi kendi içinde termal turizm, yaşlı turizmi, engelli turizmi ve medikal turizm olarak dörde ayrılmaktadır. İnsanların tedavi olmak amacıyla diğer ülkeleri seyahat etmeleri şeklinde açıklanan medikal turizm, belirtilen turizm çeşitleri içinde en katma değerli ve kişi başı en fazla döviz girdisi sağlayan turizm çeşitlerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. Tedavi edilen bir

¹ Bu çalışma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret ABD Yüksek Lisans Programında tamamlanmış aynı başlıklı tezden üretilmiştir.

turistin medikal turist olarak değerlendirilmesi için, kendi ülkesinden planlı bir şekilde tedavi olmak için gelmesi gerekmektedir. Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu (2013)'na göre kendi ülkesinin dışında sağlık hizmetinden faydalanan insanlar 'uluslararası hasta' olarak tanımlanmakta olup şu 4 temel kategoriye sahiptir (Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, 2021:2);

- Medikal turizm kapsamındaki hastalar,
- Turistin sağlığı kapsamındaki hastalar,
- Sağlık alanında ikili anlaşmalı ülkelerden gelen hastalar,
- Sosyal Güvenlik Kurumu kapsamında gelen hastalar.

Medikal turizm hareketleri yirminci yüzyılın sonlarına kadar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki üst gelir grubunda bulunan insanların, kendi ülkelerinde olmayan sağlık hizmetlerine ulaşmak için gelişmiş ülkelere seyahat etmeleri şeklinde gerçekleşmekteydi. 2000'li yıllarla birlikte medikal turizm hareketleri yön değiştirmeye başlamış ve tıbbi tedavi fiyatlarının çok yüksek olduğu gelişmiş ülkelerde (özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa) yaşayan insanlar, medikal hizmetlerin kaliteli ve daha uygun fiyata sunulduğu gelişmekte olan ülkeleri (Hindistan, Tayland, Türkiye, Malezya, Ürdün...) tercih etmeye başlamışlardır (Alili, 2015:12).

Türkiye coğrafi konumunun avantajı (Rusya, Ukrayna, Türki Cumhuriyetler, Orta Doğu ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri ve Avrupa ülkelerine 4 saatlik uçuşla ulaşılabilir olması), kitle turizmindeki başarısı ve sağlık alt yapısıyla (sağlık kuruluşları, turizm ve sağlık sektörleri işbirliği, hekim kalitesi...) medikal turizm alanında büyük potansiyele sahip bir ülkedir. Pazarlama karması; işletmelerin uzun ve kısa vadeli strateji ve taktiklerini geliştirmek için kullandıkları, tüketicinin ihtiyaçlarına göre ürünlerinin oluşumundaki tüm karar verme süreçlerini oluşturan kavramsal bir çerçeve olarak değerlendirilmektedir (Singh, 2012). Bu çalışmada, Muğla İli kapsamında pazarlama karması bakış açısıyla medikal turizm bileşenleri değerlendirilmektedir. Literatürde Muğla İlinde sağlık turizmi alanında yapılan sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır fakat medikal turizm alanında medikal turizm pazarlama karması bakış açısıyla inceleyen herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu yönüyle çalışmanın Muğla İli gibi kitlesele turizm merkezi olan bir destinasyonda öncül bir çalışma olarak sektöre ve literatüre katkı sunması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu çalışmanın başlıca değişkenleri olarak kabul edebileceğimiz “medikal turizm” ve “pazarlama karması” temel alınarak geliştirilen literatür taraması aşağıdaki başlıklar altında sunulmuştur.

2.1. Medikal Turizm

Sağlık turizmi çeşitlerinden biri olarak değerlendirilen medikal turizm, 1990'lı yıllardan itibaren sunulan birçok avantaj nedeniyle (maliyet avantajı, hizmet kalitesi, ileri teknoloji, bekleme sürelerinin kısalığı, sigorta, medikal hizmetin sunulduğu bölgenin aynı zamanda turistik destinasyon olması nedeniyle tedavi olurken tatil imkanı sunması vb.) insanların tedavilerini diğer ülkelerde yaptırmak istemeleriyle birlikte hızla büyüyerek niş bir pazar haline gelmiştir. Medikal turizm literatürde bazı kaynaklarda sağlık turizmi ile aynı anlamda kullanılmakta, çoğunlukla da sağlık turizminin bir çeşidi olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise sağlık turizminin bir çeşidi olarak değerlendirilen medikal turizm ile sağlık turizminin farkı; sağlık turizminin tedaviyi ve insanların iyi olma halinin devamını içermesi, medikal turizmin ise tıbbi müdahaleyi içeren bir tedavi yöntemi olmasıdır (Tuna, 2017:40).

Medikal turizm farklı yazarlar tarafından tanımlanmış (Connell, 2006; Bookman ve Bookman, 2007; Lunt vd., 2011; Ganbari vd., 2014; Al-Azzam, 2016; Singh, 2019; Sayın vd., 2017; Berdine, 2019; Lianto vd., 2020; Ghasemi vd., 2021) olup söz konusu tanımlamalardan yola çıkarak “insanların kendi ülkelerinde olmayan veya diğer ülkelerin sunduğu daha avantajlı (kendi ülkesine göre daha düşük maliyetli, daha kaliteli, bekleme sürelerinin daha kısa olduğu, aynı zamanda tatil imkanı sunan) medikal hizmetlerden yararlanmak amacıyla seyahat etmelerinden oluşan tıbbi ve turistik faaliyetlerdir” şeklinde bir tanımlama yapılabilir.

Medikal turizm pazarında talebin yoğun olduğu bölgeler Batı Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Amerika pazarları olarak ön plana çıkmaktadır. Batı Avrupa’daki insanlar genellikle Tayland, Malezya ve Hindistan’ı, Ortadoğu ülkeleri İslami referans nedeniyle Malezya’yı, Japonlar Singapur, Kuzey Amerika ülkeleri ise Küba destinasyonunu yoğun olarak tercih etmektedirler (İçöz, 2009:2263). Bu durum medikal turizm hareketlerinin daha çok gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru olduğunu göstermektedir. Connel (2006) çalışmasında kullandığı ‘üçüncü dünya maliyetine, birinci dünya hizmeti’ ifadesi ile gelişmekte olan ülkelerin sunduğu medikal hizmet kalitesine ve düşük fiyata dikkat çekmekte, özellikle Tayland, Hindistan, Singapur ve Malezya gibi Asya ülkelerini örnek göstermektedir. Dünyada turizm alanında önemli bir yere sahip olan Türkiye, son yıllarda medikal turizm alanında da adından söz ettirmeye başlamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 2023 Turizm Stratejileri ve Sağlık Bakanlığı’nın 10. Kalkınma Planı (2013-2017) çerçevesinde önemle üzerinde durdukları bir alan olan medikal turizmde, dünyada ilk 5 destinasyon arasında yer almak hedeflenmektedir (Görener, 2016:162).

Türkiye’nin sahip olduğu sağlık standartlarındaki yüksek kapasitesi, donanımlı ve akredite hastane sayısı, coğrafi konumu, klasik turizmde ki gelişimi ve başarısı medikal turizm alanında da ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Türkiye’nin medikal turizm alanında, dünya standartlarında hizmet kalitesine sahip olması, Avrupa ve Orta Doğu ülkelerine coğrafi yakınlığı, fiyatlarının Avrupa ülkelerine göre %50-60 oranında daha az olması ve bekleme sürelerinin daha az olması gibi rekabet avantajları bulunmaktadır (Sevim, 2019:88). Ayrıca Türkiye uluslararası hastalar tarafından önemli bir kriter olarak değerlendirilen JCI (Joint Commission International) tarafından akredite sağlık kuruluşu sayısı bakımından dünyada Tayland’dan sonra ikinci sırada yer almaktadır (Akbolat ve Deniz, 2017:127).

2.2. Medikal Turizm Pazarlama Karması

Pazarlama karması işletmelerin hem uzun vadeli hem de kısa vadeli strateji ve taktikler gerçekleştirmek için kullandıkları, yöneticilerin ürünlerini tüketicilerin ihtiyaçlarına göre yapılandırma ve karar verme süreçlerini oluşturan kavramsal bir çerçeve olarak tanımlanabilmektedir (Isoraite, 2016:25-37). Geleneksel pazarlama yönetiminde ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma olmak üzere dört bileşen (4P) bulunmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2012). Hizmet pazarlaması bileşenleri ise geleneksel pazarlama karması bileşenlerine 3P (people=insan, physical evidence=fiziksel kanıtlar, processes=süreçler) daha eklenmesiyle toplamda 7 boyut (Lovelock ve Wirtz, 2011) olarak ele alınmaktadır. Medikal turizm pazarlamasında da geleneksel pazarlama karmasının temeli olan 4P (Product=ürün, price=fiyat, place=yer ve promotion=tutundurma) ve hizmet pazarlama karması bileşenleri olan 7P geçerlidir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada Muğla ili medikal turizm bileşenlerinin pazarlama karması bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda AHP yöntemine göre hazırlanan anketin Muğla ilinde bulunan medikal turizm paydaşlarına uygulanması ve ankette karşılaştırmaları yapılan

kriter ve alt kriterlerin önem ağırlıklarına göre sıralanması amaçlanmıştır. Ulaşılabilen yayınlarda Muğla destinasyonunda sağlık turizmi alanında sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmış olup medikal turizm alanında, medikal turizmi pazarlama karması bakış açısıyla inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu eksikliğin giderilmesi hedeflenerek bu çalışmanın, Muğla ili gibi kitlesel turizm merkezi olan bir destinasyonda medikal turizm alanındaki gelişmelere öncül bir araştırma olması niteliğiyle literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmanın evrenini Muğla ilinde medikal turizm alanında faaliyet gösteren sektörler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminin evreni en iyi şekilde temsil etmesi amacıyla medikal turizm alanında yer alan farklı paydaşlar ve taraflardan oluşacak katılımcılarla örneklemin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu amaçla örneklemin oluşturulmasında yargısal (amaçlı) örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme olarak da nitelendirilen yargısal örnekleme tekniği, olasılığa dayanmayan bir teknik olup, çalışmanın amacına uygun olarak belirli ölçütleri ve özellikleri taşıyan kişilere ulaşmak istendiğinde ve araştırmacının en uygun cevapları alabileceği katılımcıları örneklem olarak temel almak istendiğinde tercih edilen bir tekniktir (Koç Başaran, 2017:490).

Bu teknik ile ulaşılan katılımcılar ile yapılan görüşmelerde, bazı katılımcıların araştırmaya zenginlik katabilecek diğer katılımcıları tavsiye etmeleri sonucu kartopu örnekleme tekniğinden de faydalanılmıştır. Kartopu örnekleme tekniği, araştırmacının ‘bu konuyla ilgili kimlerle görüşmemi önerirsiniz’ sorusuna cevap olarak katılımcının diğer katılımcıları tavsiye ettiği ve örneklem sayısının bu şekilde arttırıldığı bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:122). Her iki teknikte de örneklem seçerken Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı web sitesinden faydalanılmış, buraya kayıtlı, yetkilendirilmiş kişi ve kurumlara ağırlık verilmiştir. Bu teknikler sonucu ulaşılan, sağlık kurumlarında çalışan 10 yönetici, turizm sektöründe çalışan 9 yönetici, medikal turizm alanında faaliyet gösteren 12 hekim (4 hekim aynı zamanda sağlık kuruluşu sahibi), sivil toplum kuruluşu yöneticisi 2 kişi, 2 akademisyen olmak üzere toplam 35 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Toplam 38 kişiye anket uygulanmıştır fakat sağlık kuruluşunda çalışan 2 yönetici ve turizm sektöründe çalışan 1 yönetici tarafından doldurulan anketler eksik, hatalı ve tutarlılık oranı yüksek olduğu için (uygulanan yöntem göre tutarlılık oranı 0.10’un altında olmalıdır) değerlendirmeye alınmamıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci

“Medikal turizm”, “pazarlama karması” ve “medikal turizm pazarlama karması” anahtar kelimeleri ile yerli ve yabancı eserlerin incelenmesiyle yapılan literatür içerik analizinden ve Medhedar vd.(2014)’nin çalışmasında belirtilen medikal turizm pazarlaması bileşenlerinden (14 P) yararlanılarak, 7 ana kritere bağlı 26 adet alt kriter belirlenmiş ve her bir kriter ve alt kriterin kendi aralarında birbiriyle Saaty (1990) tarafından geliştirilen 1-9 karşılaştırma ölçeği veri toplama aracı olarak hazırlanmıştır. 01 Şubat 2022 – 15 Mart 2022 tarih aralığında yüz yüze görüşme tekniğiyle, katılımcılara araştırma ve AHP yöntemi hakkında bilgi verilerek anket uygulanmıştır.

3.4. AHP Yöntemi ve Analizi

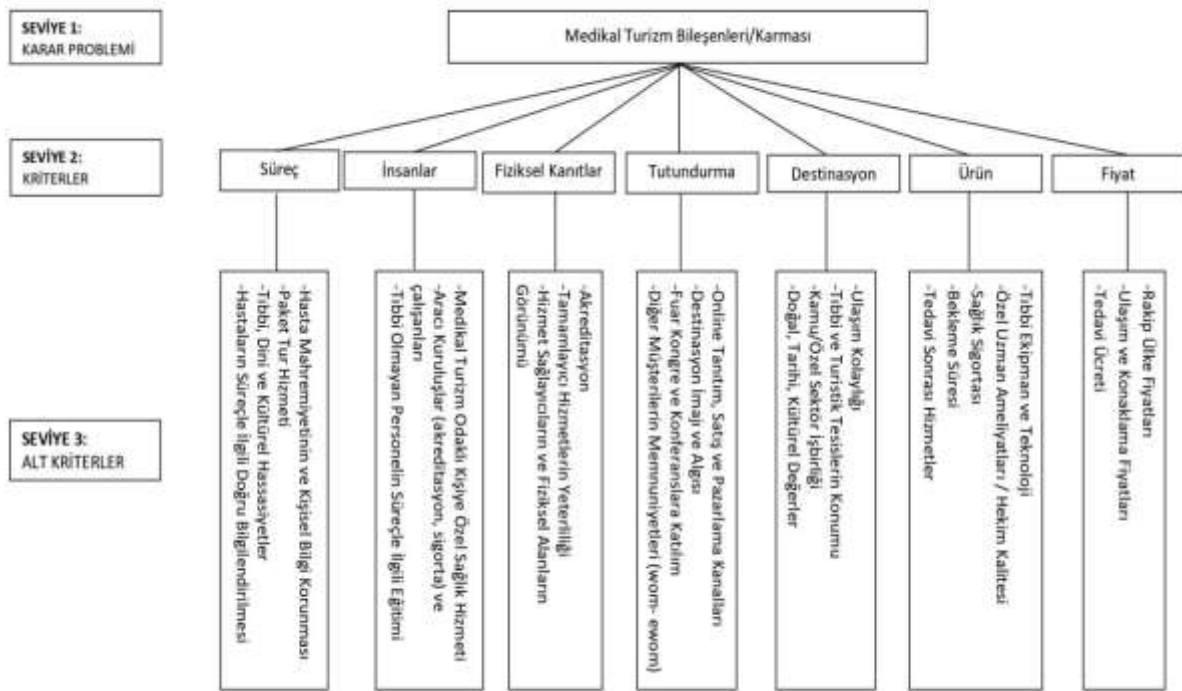
İlk olarak 1968 yılında Alpert ve Myers tarafından ortaya atılan Analitik Hiyerarşi Süreci, 1977 yılında Saaty tarafından bir model olarak geliştirilmiştir ve karar verme problemlerinin çözümünde kullanılmaya başlanmıştır (Yaralıoğlu, 2001:131). Karmaşık durumlarda karar vermemize yardımcı olan Analitik Hiyerarşi Süreci, karar hedefleri, kriterler ve alternatiflerin hiyerarşik yapı içerisinde ikili karşılaştırılmalarının yapıldığı ve algoritma sonucu önem ağırlıklarının belirlendiği bir karar verme modelidir (Saaty, 1988:110). Saat (2000) ise AHP

yöntemini problemin daha küçük parçalara ayrılarak kriterlerin ve alternatiflerin hiyerarşi içinde belirlenmesini ve temsil edilmesini sağlayan, ikili karşılaştırmalarla çözümün arandığı mantıksal bir süreç ve sistematik bir yöntem olarak açıklamaktadır (Saat, 2000:151). Karar vericinin hem objektif hem de sübjektif düşüncelerini karar sürecine dahil edebilmesi AHP yönteminin en önemli özelliğini oluştururken, kapsamlı, mantıklı ve kolay oluşu, esnekliği ve etkinliği, kullanılabilirliği, yöneticilere kolay bir şekilde anlatılabilirliği diğer önemli özellikleridir (Uğur ve Uğur, 2019:264).

Bu araştırmada katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş, her bir katılımcı K1,K2,K3... şeklinde numaralandırılmıştır. Değerlendirmeye alınan 35 adet anketin geometrik ortalaması alınarak karşılaştırma matrisleri tek bir matrise indirgenmiş, kriter ve alt kriterlerin önem ağırlıkları bu yöntemle hesaplanmıştır. Hesaplamalar Microsoft Excel üzerinde AHP yönteminin uygulama adımları kısmında gösterilen formüller kullanılarak yapılmıştır. Hesaplamanın güvenilirliği açısından aynı veriler 'Expert Choice' programına girilerek de hesaplama yapılmış ve aynı sonuçlar elde edilmiştir. Son olarak 26 adet alt kriterin önem ağırlıkları bağlı buldukları ana kriterin önem ağırlığı ile çarpılarak nihai ağırlıkları hesaplanmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde medikal turizm bileşenlerine ilişkin AHP modeline, katılımcılara ait bulgulara ve Muğla İli medikal turizm bileşenlerine ilişkin kriter ve alt kriterlerin önem ağırlıklarına ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Problemin karar hiyerarşisi oluşturulurken ürün, fiyat, destinasyon, tutundurma, fiziksel kanıtlar, insanlar ve süreç/prosedürler olmak üzere 7 ana kriter ve bu kriterler ile bağlantılı 26 alt kriter kullanılmıştır (Görsel 1).

Görsel 1. Muğla İli Medikal Turizm Bileşenlerine (7P) İlişkin Üç (3) Seviyeli AHP Modeli

Katılımcıların 19'u erkek (%54), 16'sı kadın (%46) olup, 18'i yüksek lisans, 15'i yüksek okul/fakülte ve 2'si lise mezundur. Katılımcıların meslek dağılımı ise, 12 hekim (4 hekim aynı zamanda sağlık kuruluşu sahibidir), 10 sağlık kuruluşu yöneticisi, 9 turizm sektörü yöneticisi, 2 STK yöneticisi ve 2 akademisyen şeklindedir. Katılımcıların 1'i 25 yaş altı, 13'ü 26-40 yaşında, 19'u 41-55 yaşında ve 2'si 56 yaş ve üzerindedir.

Tablo 1. Alt Kriterlerin Önem Ağırlıkları

Kriterler	Alt Kriterler	Değerler	Önem Düzeyleri
Fiyat (0,0675)	Rakip Ülke Fiyatları	0,2808	0,0190
	Ulaşım ve Konaklama Fiyatları	0,2457	0,0166
	Tedavi Ücreti	0,4734	0,0320
Medikal Ürün ve Hizmetler (0,1331)	Tıbbi Ekipman	0,1210	0,0161
	Hekim Kalitesi	0,3461	0,0461
	Sağlık Sigortası	0,1259	0,0168
	Bekleme Süresi	0,1818	0,0242
	Tedavi Sonrası Hizmet	0,2252	0,0300
Destinasyon (Tıbbi Tedavi Yeri) (0,1098)	Ulaşım Kolaylığı	0,3695	0,0406
	Tıbbi & Turistik Tesis Konumu	0,2685	0,0295
	Kamu & Özel Sektör İşbirliği	0,1923	0,0211
	Tarihi & Kültürel Değerler	0,1698	0,0186
Tutundurma (0,1299)	Online Tanıtım, Satış & Pazarlama Kanalları	0,2042	0,0265
	Destinasyon İmajı & Algısı	0,1986	0,0258
	Fuar Kongre & Konferanslara Katılım	0,1360	0,0177
	Diğer Müşterilerin Memnuniyetleri	0,4612	0,0599
Fiziksel Kanıtlar (0,2005)	Akreditasyon	0,3590	0,0720
	Tamamlayıcı Hizmetlerin Yeterliliği	0,2703	0,0542
	Hizmet Sağlayıcıların ve Fiziksel Alanların Görünümü	0,3708	0,0743
İnsanlar (Hasta ve Personel) (0,1850)	Medikal Turizm Odaklı Kişiye Özel Sağlık Hizmeti	0,4822	0,0892
	Aracı Kuruluşlar (akreditasyon, sigorta, tur operatörü) ve çalışanları	0,2891	0,0535
	Tıbbi Olmayan Personelin Süreçle İlgili Eğitimi	0,2287	0,0423
Süreç ve Prosedürler (0,1742)	Hasta Mahremiyetinin ve Kişisel Bilgilerin Korunması	0,2393	0,0417
	Paket Tur Hizmeti (tedavi, ulaşım, konaklama, gezi)	0,2388	0,0416
	Tıbbi, Dini ve Kültürel Hassasiyetler	0,1404	0,0245
	Hastaların Süreçle İlgili Doğru Bilgilendirilmesi	0,3815	0,0665

Tablo 1’de görüldüğü gibi alt kriterler arası karşılaştırma matrisleri sonucu elde edilen değerler bağlı buldukları ana kriterlerin önem düzeyleri ile çarpılarak nihai önem ağırlık değerleri oluşturulmuştur. Buna göre ‘İnsanlar’ ana kriterine bağlı ‘Medikal Turizm Odaklı Kişiye Özel Sağlık Hizmeti’ alt kriteri 26 adet kriter içerisinde % 8.92 önem ağırlığı ile en yüksek alt kriter olarak belirlenmiştir. ‘Fiziksel Kanıtlar’ ana kriterine bağlı ‘Hizmet Sağlayıcıların ve Fiziksel Alanların Görünümü’ alt kriteri ise % 7.43 önem ağırlığı ile en yüksek ikinci alt kriter olarak belirlenmiştir. Daha sonraki alt kriter önem ağırlıkları ise ‘Akreditasyon’ %7.20 ve ‘Diğer Müşterilerin Memnuniyetleri’ %5.99 şeklinde devam etmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Medikal turizm bileşenlerinin pazarlama karması bakış açısıyla değerlendirildiği, Muğla İlini kapsayan bu araştırmaya göre, hizmet pazarlaması karmasını oluşturan 7 boyuttan ‘Fiziksel Kanıtlar’ boyutu Saaty (1988) tarafından geliştirilen AHP yöntemine göre yapılan hesaplamalar sonucunda en önemli ana kriter olarak belirlenmiştir. Buna göre, bir medikal turistin medikal hizmeti alırken karşılaştığı sağlık kurumlarında, kliniklerde yer alan, bekleme odası, ameliyathane, hasta odası vb. alanların görünümü ve temizliğine özen gösterilmelidir. Ulaşım ve konaklama hizmeti veren araçlar ve tesisler dünya standartlarında, medikal turistlerin kendilerini güvende ve rahat hissedecekleri konforda olmalıdır. Medikal turistlerin restoran, cafe, döviz bozdurma hizmeti, ulaşım hizmetleri vb. tamamlayıcı hizmetlere ulaşımı kolay olmalıdır. Ulaşım, yeme-içme, konaklama hizmeti veren medikal turizm paydaşlarının ve

özellikle sağlık kuruluşlarının yabancı dil bilen personel istihdam etmeleri önerilebilir. ‘Fiyat’ ana kriterine bağlı alt kriterlerden ‘Tedavi Ücreti’ %47.34 oranla en yüksek öneme sahip alt kriter olarak belirlenmiştir. Medikal turizmde öne çıkan gelişmekte olan ülkelerden Tayland, Hindistan, Singapur, Malezya gibi ülkelerin en fazla tercih edilme nedenlerinden birisi gelişmiş ülkelere göre sundukları düşük tedavi ücretleridir. Türkiye’de medikal turistlere sunulan tedavi ücretleri özellikle gelişmiş ülkelerde ki tedavi ücretlerine göre oldukça düşüktür, bu durum Türkiye için tercih edilme nedenlerinden birisi olurken, Türkiye’nin düşük fiyat sunmasıyla birlikte olumlu ülke imajı ve yüksek hizmet kalitesiyle algılanması rekabet avantajı sağlayabilir. ‘Medikal Ürün ve Hizmetler’ ana kriterine bağlı alt kriterlerden ‘Hekim Kalitesi’ %34.61 ile en yüksek öneme sahip alt kriter olarak belirlenmiştir. Bu durum Muğla İlinde medikal turizm alanında hizmet veren hekimlerin medikal turizm pazarlamasında önemli bir alt değişken olduğunu göstermektedir. Bu sebeple medikal turizm alanında çalışan hekimlerin dünyadaki son teknolojik gelişmeleri ve tedavi yöntemlerini yerinde gözlemleyebilecekleri koşulların sağlanması önerilebilir. Ayrıca medikal turizm alanında çalışan veya çalışacak hekimlerin veya hekim adaylarının yurtdışında eğitim almaları ve çalışmaları, yabancı dil konuşabilmeleri, son teknolojik gelişmeleri takip etmeleri ve ülkelere dönerek hizmet vermeleri medikal turizmin gelişmesine katkı sağlayabilir.

‘Destinasyon’ ana kriterine bağlı alt kriterlerden ‘Ulaşım Kolaylığı’ %36.95 ile en yüksek öneme sahip alt kriter olarak belirlenmiştir. Muğla İli sahip olduğu uluslararası uçuşlara açık 2 adet havalimanı (Dalaman Havalimanı ve Bodrum-Milas Havalimanı) ile klasik turizm faaliyetlerine katılan turistlerin ve medikal turistlerin kolaylıkla ulaşabildikleri bir destinasyondur fakat bu havalimanlarına gerçekleştirilen uluslararası uçuşların klasik turizme yönelik olarak yoğun sezon olarak tabir edilen yaz aylarıyla sınırlı tutulması ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Düşük sezon olarak tabir edilen kış aylarını tercih etme eğilimi yüksek olan medikal turistlerin ve kültür turizmi, kongre turizmi gibi alternatif turizm faaliyetlerine katılan turistlerin Muğla İlini tercih etmelerinin önündeki en büyük engel kış aylarında uluslararası direkt uçuşların olmaması olarak görülmektedir. Öncelikli amacı tedavi olan medikal turistler, diğer turist tiplerine göre ulaşım konusunda daha hassas davranabilmektedirler, direkt uçuş olmaması nedeniyle tedavinin şekline ve ağırlığına göre başka bir destinasyonu tercih edebilmekte ya da tedavilerini direkt uçuşların başladığı dönemlere erteleyebilmektedirler. Kış aylarında kamu desteği ile sınırlı sayıda da olsa uluslararası uçuşun gerçekleştirilmesi Muğla İlinin diğer destinasyonlar ile daha güçlü rekabet etmesini sağlayabilir.

‘Tutundurma’ ana kriterine bağlı alt kriterlerden ‘Diğer Müşterilerin Memnuniyetleri’ alt kriteri %46.12 önem ağırlığı ile en önemli alt kriter olarak belirlenmiştir. Günümüzde gelişen teknolojinin de etkisiyle insanlar aldıkları ürün ve hizmetlerle ilgili şikayet, memnuniyet ve önerilerini herkesin ulaşabileceği web siteleri gibi çevrim içi platformlarda yorum yaparak paylaşabilmektedirler. Aynı ürün ve hizmetlerle ilgilenen çoğu potansiyel müşteri bu yorumları dikkate alarak satın alma davranışında bulunabilmektedir. Doğrudan insan sağlığı ile ilgili bir alan olan medikal turizmde de potansiyel müşteriler diğer müşterilerin hekim, hastane, klinik, destinasyon vb. ile ilgili yapmış olduğu yorumları ve tavsiyeleri dikkate alarak karar verebilmektedir. Medikal turizm alanında faaliyet gösteren hastane ve klinikler ürün ve hizmet kalitesini doğru fiyat politikası ile birleştirerek mevcut müşterilerinin memnuniyetini sağlayabilir ve bu müşterilerin ağızdan ağıza ve elektronik platformlarda yapacakları tavsiye ve yorumlar ile yeni potansiyel müşterilere ulaşabilirler.

Bu çalışma da diğer önemli bulunan bir alt kriter ise ‘Fiziksel Kanıtlar’ ana kriterine bağlı ‘Hizmet Sağlayıcılarının ve Fiziksel Alanların Görünümü’ alt kriteridir. Muğla İlinde yer alan hastane, klinik, tıp merkezi vb. medikal hizmet veren kuruluşlarda bulunan fiziksel alanların görünümü, yeni teknolojik binalarda hizmet verilmesi, müşterilerin kendilerini güvende hissedecekleri ortamın yaratılması, hizmet veren çalışanların verdikleri hizmete uygun kıyafet

ve dış görünüşe sahip olmaları müşteri memnuniyetini ve destinasyonun rekabet gücünü artırabilir.

Bu çalışmada “Medikal turizm odaklı kişiye özel sağlık hizmeti” alt kriteri bağlı olduğu ‘İnsanlar’ ana kriteri altında en önemli alt kriter olarak belirlenmiştir. Kalıplaşmış ürün ve hizmetlerin dışına çıkılarak, her bir medikal turistin özel durumlarının dikkate alınmasıyla kişiye özel ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi ve sunulması ile klinik, hastane veya destinasyonun rakiplerinden farklılaşması ve medikal turistlerce tercih edilmesi sağlanabilir. Medikal turizmi diğer turizm türlerinden ayıran özellik, önceliğin insan sağlığı olması ve tedavi içermesidir. Bu alanda hizmet sunan aracı kuruluş çalışanlarının ve özellikle sağlık kuruluşu çalışanlarının hasta psikolojisine uygun davranışlarda bulunmaları gerekliliği önemli bir kriterdir. Aynı zamanda turistlerin süreçle ilgili (ulaşım, konaklama, ücretler ve özellikle tedavi aşaması) doğru ve eksiksiz bilgilendirilmesi diğer önemli bir kriterdir. İnsanlar seyahatleriyle ilgili ulaşım, konaklama, yeme-içme, gezi, ücretler vb. tüm detayları bilmek isterler, özellikle tedavi hizmeti almaları nedeniyle medikal turistler daha fazla detayla ilgilenebilmektedirler. Bu nedenle medikal turizm hizmeti sağlayan tüm birimlerin ve aracı kuruluşların müşterilerini süreçle ilgili doğru ve eksiksiz bilgilendirmeleri gerekmektedir.

Bu çalışmada AHP yöntemi 3 aşamalı model (amaç, ana kriterler ve alt kriterler) kullanılarak Muğla İli kapsamında uygulanmıştır. Daha sonraki yapılacak çalışmalar için Bodrum, Marmaris, Fethiye ve Muğla Merkez’in alternatifler olarak değerlendirileceği 4 aşamalı bir model önerilebilir. Aynı bir çalışmada da yine AHP yönteminin uygulanmasıyla 4 aşamalı bir model ile Türkiye’de medikal turizm alanında öne çıkan İstanbul, Antalya, İzmir ve Muğla illerinin karşılaştırma matrisleri oluşturularak hangi ilin medikal turizm merkezi olma konusunda daha avantajlı konumda olduğu belirlenebilir. Bu araştırma, çalışmanın yapıldığı Muğla İlini temsil eden medikal turizm alanında hizmet sunan kişilerin katılımıyla geliştirilmiş olup aynı bir çalışmada medikal turistlerin de katılımıyla konunun hizmet alan kişilerin (medikal turistlerin) bakış açısıyla da değerlendirilmesi önerilebilir. Ayrıca bu araştırmanın sonuçlarından yola çıkılarak geliştirilebilecek bir ölçek ile çeşitli pilot çalışmalar yapıp medikal turizm pazarlama karmasını ölçümleme yoluna gidilebilir. Böylece özellikle hizmet alan medikal turistlerin katılımıyla yapılabilecek araştırmalar Muğla İline katkı sağlayabilir. Araştırma sonuçlarının genellenebilirliği açısından farklı medikal turizm merkezleriyle de benzer çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

Akbolat, M. ve Deniz, N. G. (2017). Türkiye’de medikal turizmin gelişimi ve bazı ülkelerle karşılaştırılması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2). s.127.

Al-Azzam, A. F. M. (2016). A study of the impact of marketing mix for attracting medical tourism in Jordan. *International Journal of Marketing Studies*, 8(1):139-149.

Alili, A., (2015). Turkey as medical tourism destination: a study of the effective marketing factors on preferences of the arab medical tourists in Turkey. *Institute of social sciences in partial fulfillment of the requirements for the degree of master of arts in management, Fatih University*. İstanbul.

Berdine, G. (2019). Medical tourism. *The Southwest Respiratory and Critical Care Chronicles*, 7(28):53-54.

Bookman, M. ve Bookman, K. (2007). *Medical Tourism in Developing Countries*. Palgrave Mcmillan, New York.

- Connell, J., (2006). Medical Tourism: Sea, Sun, Sand and... Surgery. *Tourism Management*. Australia, 27(6):1093-1100.
- Ganbari, A., Zirak Moradlu, K., & Ramazani, M. (2014). Medical tourism. *Management Science Letters*, 4(8):1652-1653.
- Ghasemi, P., Mehdiabadi, A., Spulbar, C. ve Birau, R. (2021). Ranking of Sustainable Medical Tourism Destinations in Iran: An Integrated Approach Using Fuzzy Swara-Promethee. *Sustainability*, 13(2):683.
- Görener, A. (2016). A SWOT-AHP approach for assessment of medical tourism sector in Turkey. *Alphanumeric Journal*, 4(2):159-170.
- İsoraitè, M. (2016). Marketing mix theoretical aspects. *International Journal of Research-Granthaalayah*, 4(6):25-37.
- İçöz, O., (2009). Sağlık turizmi kapsamında medikal (tıbbi) turizm ve türkiye'nin olanakları. *Journal of Yaşar University*, 4(14):2257-2279.
- Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, (2021). Acil Sağlık Hizmetleri ve Yurtdışı Sağlık Birimleri Daire Başkanlığı. <https://khgmacilveyurtdisisaglikdb.saglik.gov.tr/TR-84090/yabanci-uyruklu-hasta-siniflamasi-ve-saglik-turizmi-kayitlari.html>. (Erişim Tarihi:10.12.2021).
- Koç Başaran, Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(47): 480-495.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (2012). *Marketing: An introduction*. Prentice Hall, New Jersey.
- Kozak, M. A., Evren, S. ve Çakır, O. (2013). Tarihsel süreç içinde turizm paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1):7-22.
- Lianto, M., Suprpto, W. ve Mel, M. (2020). The Analysis Factor of Medical Tourism in Singapor, <http://repository.petra.ac.id/id/eprint/18722>, (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
- Lovelock, C. & Wirtz, J. (2011). *Services Marketing: People, Technology, Strategy*, 7th Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- Lunt, N., Smith, R., Exworthy, M., Green, S.T., Horstall, D. Ve Mannion, R. (2011). Medical Tourism: Treatments, Markets and Health System Implications: A Scoping Review. *Organisation for Economic Co-operation and Development* (OECD Report), [/www.oecd.org/els/health-systems/48723982.pdf](http://www.oecd.org/els/health-systems/48723982.pdf), (Erişim Tarihi: 18.04.2022).
- Medhekar, A., Wong, H. Y. ve Hall, J. (2014). Innovation in medical tourism service marketing: A case of India, in the book of "Innovations in services marketing and management: Strategies for emerging economies", 49-66. IGI Global.
- Saat, M., (2000). Çok amaçlı karar vermede bir yaklaşım: analitik hiyerarşi yöntemi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2):149-162.

Saaty, T.L. (1988). What is the Analytic Hierarchy Process?. In: Mitra, G., Greenberg, H.J., Lootsma, F.A., Rijkaert, M.J., Zimmermann, H.J. (eds) *Mathematical Models for Decision Support*. NATO ASI Series, vol 48. Springer, Berlin, Heidelberg.

Saaty, T. L. (1990). How to make a decision: the analytic hierarchy process. *European Journal of Operational Research*, 48(1): 9-26.

Singh, M. (2012). Marketing mix of 4P's for competitive advantage. *IOSR Journal of Business and Management*, 3(6):40-45.

Türkiye Sağlık Turizmi Derneği (2021). <http://www.saglikturizmi.org.tr/tr/butun-haberler/2023-hedefi>. Erişim Tarihi: 11.12.2021).

Uğur U. ve Uğur S.S. (2019). Tatilde Nereye Gitsek? Turizmde analitik hiyerarşi süreci yöntemi ile destinasyon seçimi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3):261-270.

Yaralıoğlu, K. (2001). Performans değerlendirmede analitik hiyerarşi proses. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1):129-142.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

HALİFE YUSUF EL-BÂYEZİDÎ'NİN (öl.1965) AKİDETÜ'L-İMÂN ADLI RİSALESİNİN HADİS KAYNAKLARI

Rıdvan KALAÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Van YYÜ İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı

Orchid: 0000-0002- 3257-2471

E-posta: r30kalac@gmail.com

Özet

Doğu ve Güneydoğu klasik medrese geleneğinde yetişen âlimlerde kitap telifi yaygın bir durum değildir. Bundan dolayı mezkûr kurumlarda yetişen çok sayıda âlim, sahip olduğu ilmî birikimi yazıya aktarmamış, bilakis kendisini bu ilimle amel etmeye, talebe yetiştirmeye ve irşâd faaliyeti sürdürmeye adanmıştır. Ancak Şark Medreselerinde yetişip sahip olduğu birikimi eser telifiyle taçlandırarak sonraki nesillere aktaranlar da olmuştur. Bu âlimlerden birisi de Halife Yusuf el-Bâyezîdî'dir (öl.1965). Osmanlı'nın son dönemleriyle Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşayan Halife Yusuf, Ağrı'nın Doğubeyazıt ilçesinde yetişen önemli simâlardan birisidir. Eserlerin tamamını Kürtçe olarak kaleme alan Halife Yusuf, bu yönüyle Ahmed-i Hânî'ye (öl.1707) benzetilmiş ve onun ilmî geleneğini sürdürdüğü ifade edilmiştir. Dinî ilimlerin farklı dallarında çok sayıda eser telif ederek interdisipliner bir metot izleyen Halife, Bilhassa *İrşadu'l-İbâd*, *Tufetü'z-Zâkirîn* ve *Akîdetü'l-İmân* isimli eserleriyle bilinmektedir. Nitekim bu eserler yıllarca doğu medreselerinde baş ucu kaynağı olarak kabul görmüştür. Bu çalışmada Halife Yusuf'un Eş'ariyye ekolü görüşlerinin savunulduğu akîde metni olan *Akîdetü'l-İmân* adlı risalesi tetkik edilerek hadis ilmi açısından değerlendirilmiş ve eserin içerdiği hadislerin kaynakları ve sıhhatleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivâyet, Halife Yusuf, Akîde, *Akîdetü'l-İmân*.

HADITH SOURCES OF THE TRACTATE AKİDETÜ'L-İMAN OF CALIPS YUSUF EL-BÂYEZİDÎ (d.1965)

Abstract

It is not uncommon for scholars who grew up in classical madrasas in the eastern and southeastern regions of Turkey to write books. For this reason, a large number of scholars who grew up in the aforementioned institutions devoted themselves to behaving in accordance with this knowledge, raising students and continuing guidance activities instead of putting their scientific knowledge into writing. However, there were also those who grew up in Madrasahs in the east and crowned their knowledge with writing works and passed it on to the next generations. One of these scholars is the Calips Yusuf al-Bayezidi (d.1965). Caliph Yusuf, who lived in the last periods of the Ottoman Empire and the first years of the Republic, is one of the great personalities who grew up in Doğubeyazıt district of Ağrı. Caliph Yusuf, who wrote all of his works in Kurdish, was likened to Ahmed-i Hani (d. 1707) in this respect and it was stated that he continued his scientific tradition. Caliph, who followed an interdisciplinary method by compiling many works in different branches of religious sciences, is especially known for his

works named İrşadu'l-İbâd, Tufetü'z-Zâkirîn and Akidetü'l-İmân. These artifacts have been accepted as a bedside source in eastern madrasahs for years. In this study, the epistle called Akidetü'l-İmân, which is the text of the creed of Caliph Yusuf, in which the views of the Eş'ariyye school were defended, was examined and evaluated in terms of hadith science, and the sources and authenticity of the hadiths included in the work were revealed.

Keywords: Hadith, Rumor, Calips Yusuf, Akide, *Akîdetü'l-İmân*.

Giriş

İslâm dinî ilme büyük önem vermiştir. Nitekim Allah Resulü her fırsatta sahabeyi ilim öğrenmeye teşvik ettiği gibi Mekke döneminde Dârülerkâm denilen yeri merkez olarak kullanmıştır. Medine'ye hicret ettikten sonra Mescid-i Nebevî, dinî ilimlerin tedrisi için önemli bir kurum görevi görmüştür. Allah Resulü'nün bu faaliyetleri, sonraki kuşaklarda teşekkül edecek olan çok sayıda ilim merkezine ilham kaynağı olmuştur. Bu ilim merkezlerinin en önemlilerinden birisi medreselerdir. Tam kurumsallaşma sürecine Selçuklu dönemindeki Nizâmiye Medreseleri ile giren bu yapılar, İslâm coğrafyasının her tarafına yayılmış ve tarih boyunca çok sayıda ilim adamının yetişmesine vesile olmuştur. Bu yapılarda eğitim gören talebeler, tedris faaliyetleri nihayetinde birer müderris olup toplumun kanaat önderleri olmuş ve dolayısıyla toplum nezdinde önemli bir kimlik kazanmışlardır.

Eskiden beri Anadolu coğrafyasında medrese eğitimi gören çok sayıda ilim adamı bulunmaktadır. Bunların mezkûr kurumlarda elde ettikleri ilmî birikimin tamamının sonraki nesillere yazılı halde ulaştığı söylenemez. Nitekim Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de başta Doğu ve Güneydoğu olmak üzere Anadolu medreselerinde yetişen âlimler arasında elde ettikleri bilgiyi yazılı hale getirme geleneği pek azdır. Bu âlimler daha çok sahip oldukları birikimi yetiştirdikleri talebelere aktarmakla yetinmişlerdir. Ancak bu gelenekten gelmesine rağmen ilmî birikimini yazıya dökerek kitap telifinde bulunan âlimlerin olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi de Halife Yusuf el-Bâyezidî'dir (öl.1965). Osmanlı'nın son çeyreği ile Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yaşayan Halife Yusuf, Ahmed-i Hânî'nin (öl. 1707) geleneğini sürdürerek kitaplarını Kürtçe telif etmiştir. Onun telifatından birisi de *Akîdetü'l-İmân* isimli risalesidir. Eş'âriğin fikirlerinin savunulduğu bu eserde itikadi konulara mesnet teşkil edecek şekilde bazı rivâyetlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu önemine binaen tebliğimizde; zikri geçen risalede müellifin ihticacta bulunduğu hadislerin temel hadis kaynaklarındaki yerlerinin tespiti ile bu rivâyetlerin sıhhat bakımından değerlendirilmesi yapılacak ve eserin hadis ilmi açısından taşıdığı önem ortaya konulacaktır. Halife Yusuf'un hayatı ve eserleri hakkında bazı bilgiler verildikten sonra *Akîdetü'l-İmân* isimli eseri tahlil edilecektir.

1. Halife Yusuf'un Hayatı

Halife Yusuf, Osmanlı devletinin son dönemlerinde 1885 yılında Ağrı'nın Doğubeyazıt ilçesinin Sarıgül (Zengezur) köyünde doğmuştur. İshak Paşa Sarayı'nın topçusu Şerif Ağa'nın oğlu olan Halife Yusuf, çeşitli nisbelerle anılmıştır. Nitekim doğduğu yer olan Beyazıt'tan dolayı el-Bâyezidî olarak anılırken Kâdiri ve Nakşibendî tarikatlarından halifelik icazeti aldığı

için Halife ünvanıyla da anılmıştır.¹ Halk arasında daha çok Halife Yusuf ismiyle şöhret kazanırken, Yusuf Topçu, Yusuf, Şeyh Yusuf, Abdullah b. Mahmud el-Bayezidî en-Nakşibendî isimleriyle de tanınmaktadır.²

İlk eğitimini köyün imam hatiplik görevini icra eden Molla Ahmet'ten alan Halife Yusuf, bölgenin meşhur simâlarından olan Şeyh Muhammed Celâli'nin medresesinde bulunmuş ve yıllarca ondan dinî ilimler tahsil etmiştir. Aynı dönemde bu medresede Bediuzzaman Said-i Nursî ile eğitimine devam etmiştir.³ Daha sonra bölgenin çeşitli ilim merkezlerine ve medreselerine de devam eden Halife Yusuf, ilmi tahsilini tamamlamıştır. Onun zamanında Osmanlıda Muhammed Celâli'nin talebeleri yüksek tahsil yapanlardan sayıldığı için bu talebeler askerlikten muaf tutulurdu. Bundan dolayı Halife Yusuf da askerlik görevini kışlada değil ilim tahsil ettiği medresede talebe olarak yerine getirmiştir.⁴

Eğitimini tamamladıktan sonra sosyal hayata imam olarak başlayan Halife Yusuf, bir müddet Doğubeyazıt'ın çeşitli köylerinde bu görevi icra etmiştir. Daha sonra çıkan I. Dünya savaşıyla Siirt tarafına göç etmiş ve buranın önde gelen simâlarından olan Molla Hamid el-İs'ardî'den feraiz ilmini öğrenmiştir.⁵ Sonrasında Cizre'ye giden Halife Yusuf, burada Şeyh Muhammed Derşevî'den (öl.1924) Nakşibendî tarikatının icazetini ve 1935 yılında Şeyh İbrahim Hakkı el-Bâseretî'den Kadiriyye tarikatının icazetini alarak ilmi ve tasavvufi tahsilini tamamlamıştır. Mezkûr iki tarikatın icazetine sahip olmasından dolayı “Zü'l-Cenâheyn” vasfıyla nitelenmiştir.⁶

İlmî ve tasavvufî konuda olgunluğa erişen Halife Yusuf, daha sonra Doğubeyazıt'a geri dönerek bazı köylerde yıllarca imamlık görevi icra etmiş ve halkı irşat etme faaliyetini mutat olan klasik tarikat metotlarından farklı olarak kendine has irfânî yaşam tarzıyla yürütmüştür. Bölge halkı üzerinde önemli bir etki bırakan ve saygın bir kimlik kazanan Halife, geri kalan ömrünü eser telifinde bulunarak, talebe yetiştirerek ve halkın karşılaştığı dini ve dünyevi problemleri çözmeye gayret ederek geçirmiştir. Halife'nin en çok etkilendiği Ahmed-i Hânî'dir (öl.1707). Nitekim o, Hânî gibi eserlerini Kürtçe telif etmiştir.⁷

Bölgede saygın duyulan bir aileye ve aşirete (Pinaşî) mensup olan Halife Yusuf, genel olarak yaşamını sürdürdüğü Doğubeyazıt'a bağlı olan Seslitaş köyünde 1965 yılında vefat

¹ İsmail Atasoy, *Halife Yusuf Topçu el-Bâyezidî ve Tuhfetü'z-Zâkirin Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 8; Nasrullah Bayram, *Halife Yusuf Beyazidi'nin "Kitâbü'l-Ferâiz Min Dureri'l-Garâiz" Adlı Eseri ve Medrese Merkezli Ferâiz Literatürü İçerisindeki Yeri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 18.

² Hasan Akboğa, *Xelifê Yûsif û Teqrîza Wî (Metn û Lêkolîn)* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 25; Bayram, *Halife Yusuf Beyazidi*, 18.

³ Mehmet Salih Geçit, “Halife Yusûf Topçu (1885-1965) ve Akide Metni”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/1 (27 Nisan 2018), 134.

⁴ el-Bâyezidî Halife Yusuf, *İrşâdu'l-İbâd* (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2015), 7. (Neşredenin girişi)

⁵ Halife Yusuf, *İrşâdu'l-İbâd*, 7 (Neşredenin girişi); Rabia Orak Elçiçek, *Transkripsiyona Berhema Xelifê Yûsif a Bi Navê Feraiz* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 10.

⁶ Geçit, “Halife Yusûf Topçu (1885-1965) ve Akide Metni”, 135; Atasoy, *Halife Yusuf ve Tuhfetü'z-Zâkirin Adlı Eseri*, 9; Bayram, *Halife Yusuf Beyazidi*, 19; Orak Elçiçek, *Berhema Xelifê Yûsif*, 11; Akboğa, *Xelifê Yûsif*, 28.

⁷ Geçit, “Halife Yusûf Topçu (1885-1965) ve Akide Metni”, 135-136; Bayram, *Halife Yusuf Beyazidi*, 19-21.

etmiştir. Vefatının ardından çocukları ve bölge halkı tarafından mezarı üzerine bir türbe inşa edilmiştir. Türbesi günümüzde bölge insanları tarafından ziyaret edilmektedir.⁸

2. Eserleri

Halife Yusuf, farklı ilim dallarında çok sayıda eser telif ederek interdisipliner bir metot takip etmiştir. Telif ettiği eserlerin yeni çıkan baskıları, torunu Şeyh Abdullah Topçu tarafından yapılmaktadır. Eserleri fıkıh başta olmak üzere akâid, tasavvuf ve tecvidle ilgilidir. Yazdığı birtakım eserler, bölgenin çeşitli medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bilhassa *İrşâdu'l-İbâd*, *Tuhfetü'z-Zâkirîn* ve *Akîdetü'l-İmân* medreselerde baş ucu kaynağı olmuştur. Bu eserleri şu şekilde ele almak mümkündür.

2.1. İrşâdu'l-İbâd

Bu eser, her ne kadar isim ve alt başlıklar bakımından Arapça bir görüntü arz etse de içerik Kürtçe kaleme alınmıştır. Bundan dolayı Şafiî fıkıhına dair Kürtçe kaleme alınan en kapsamlı eserlerden birisi olma hüviyetini kazanmıştır. Eser önsöz mahiyetini taşıyan bir şiirle başlamaktadır. Bu şiirde müellif, eserin yazılış amacından bahsetmektedir. Buna göre Arapça bilmeyen her yaştaki insanların dinlerini öğrenmeleri gayesinden dolayı Kürtçe telif edilmiştir.⁹

Bu eser öncelikle *Akîdetü'l-imân* adlı küçük bir risaleyle başlamaktadır. Sonrasında tahâret, salat, cenâiz, zekât, savm, i'tikâf, hac, bey', kase ve nüşûz, talâk, ridâ', cinaye, ridde gibi fikhî meseleler ele alınmıştır. Bu görüntüsüyle klasik fıkıh kitaplarının izlediği yöntemi takip etmiş görünmektedir. Ancak bu eserin klasik fıkıh kitaplarından ayrılan yönü, *Akîdetü'l-imân* bölümüyle başlamış olmasıdır. Nitekim genel olarak klasik kitaplar doğrudan tahâret bahsiyle başlamaktadır. Eserin kaynakları Şafiî fıkıh âlimleri ve eserleridir. Bu anlamda görüşleri en çok iktibas edilen âlimler arasında Nevevî, İbn Hacer ve Remlî gibi âlimler bulunmaktadır. Yarım asırdan beridir Doğu ve Güneydoğu'nun medreselerinde Şafiî fıkıhına dair en çok okutulan kaynaklardan birisidir.¹⁰ Çok sayıda yazma nüshası bulunan eser,¹¹ ilk defa 1948 yılında Suriye'de basılmıştır. Türkiye'de ilk defa 1960 yılında Arap harfleriyle neşredilmiştir.¹² Daha sonra 1998 yılında Türkçe'ye "Büyük Şafiî İlmihali" ismiyle çevrilerek basılmıştır.¹³ Eserin son baskısı 2015 yılında Nûbihar yayınlarından çıkmıştır. Bu baskı müellifin torunu Şeyh Abdullah Topçu tarafından tashih edilmiştir.

2.2. Kitâbu'l-Ferâiz min Dureri'l-Garâiz

Miras hukukuyla ilgili olan bu kitap, Kürtçe telif edilmiştir. Miras konuları detaylı ve sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Eserin ortasında çarpım tablosuna benzer büyük bir ferâiz cetveli bulunmaktadır. Bu özelliğiyle orijinal bir görüntü çizmektedir. Giriş mahiyetinde

⁸ Akboğa, *Xelife Yüsif*, 27; Atasoy, *Halife Yusuf ve Tuhfetü'z-Zâkirîn Adlı Eseri*, 20-21.

⁹ Halife Yusuf, *İrşâdu'l-İbâd*, 2015, 5.

¹⁰ Geçit, "Halife Yusûf Topçu (1885-1965) ve Akide Metni", 138.

¹¹ Geçit, "Halife Yusûf Topçu (1885-1965) ve Akide Metni", 138.

¹² el-Bâyezîdî Halife Yusuf, *İrşâdu'l-İbâd* (Ankara: Nur Matbaası, 1960).

¹³ el-Bâyezîdî Halife Yusuf, *İrşâdu'l-İbâd* (İstanbul: Hira Yayınları, 1998).

ferâizle ilgili birkaç hadisle başlamaktadır.¹⁴ Eser üzerine 2019 yılında Nasrullah Bayram ve Rabia Orak Elçiçek tarafından birer yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹⁵

2.3. Hutbe Kitabı

Halife Yusuf'un Cuma hutbelerinde okuduğu hutbelerini derlediği küçük bir eserdir. Şafî Mezhebi içtihatlarına uygun bir şekilde hazırlanmış olup 1960 yılında basılmıştır.¹⁶

2.4. Manzum Takriz

Kürtçe manzum bir şekilde yazılan bu çalışma, Allah ve Hz. Peygamber sevgisi başta olmak üzere dinî ve tasavvufî duyguları şiirsel tarzda dile getirmektedir. Bu yönüyle eser, Halife Yusuf'un tasavvufî düşüncelerini dile getirmektedir. 12 sayfadan müteşekkil olup 1961 yılında basılmıştır.¹⁷ 2017 yılında bu eser üzerine Hasan Akboğa tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹⁸

2.5. Tecvidu'l-Kur'an

Kur'an-ı tecvidli okumanın esasları üzerine yazılan bu kitap, bölgede tecvid alanında kaleme alınan ilk Kürtçe teliftir.¹⁹ 44 sayfadan müteşekkil olup 38 konu ele alınmıştır. Müstakil olarak basıldığı gibi *İrşadu'l-İbâd* eserinin sonunda ek olarak da basılmıştır.²⁰ 2008 yılında Halife'nin torunu Şeyh Abdullah tarafından *Akîdetü'l-İmân* isimli eserle birleştirilerek basılmıştır.²¹

2.6. Tuhfetü'l-Âmilîn

Şafî Mezhebî fikhına dair yazılan küçük bir ilmihaldir. *İrşâdü'l-İbâd* isimli eserin özeti mahiyetindedir. 1963 yılında Nur Matbaası tarafından Ankara'da basılmıştır.

2.7. Tuhfetü'z-Zâkirin

Çok sayıda kaynaktan muhtelif konulara dair 601 kadar hadisi muhtevi olan bu çalışma, vaaz kitabı niteliği taşımaktadır. Eserdeki rivâyetler daha çok terğîb ve terhîb hadisleridir. Çeşitli konulara dair ihtiva edilen hadislerin çoğunluğu merfu rivayetlerdir. Ancak bunun yanında mevkuf, maktu rivayetler ile bazı âlimlerin sözleri ve İsraili rivayetler de içermektedir. 1962 yılında yapılan ilk baskısı elli bab başlığı muhtevi şekildedir. Eserde önce hadisin Arapçası daha sonra Arap alfabesiyle Kürtçe tercümesine yer verilmiştir. Eserin çeşitli baskıları vardır.²² Bunlardan birisi 2000 yılında İstanbul'da yapılan ve hadislerin Türkçe tercümelerine

¹⁴ el-Bâyezidî Halife Yusuf, *Kitâbu'l-Ferâiz Min Düreri'l-Garâiz* (Ankara: Nur Matbaası, 1960), 4-6.

¹⁵ Bayram, *Halife Yusuf Beyazidi*; Orak Elçiçek, *Berhema Xelifê Yûsif*.

¹⁶ el-Bâyezidî Halife Yusuf, *Hutbe* (Ankara: Nur Matbaası, 1960).

¹⁷ Bkz. el-Bâyezidî Halife Yusuf, *Manzum Takriz* (Ankara: Nur Matbaası, 1961).

¹⁸ Akboğa, *Xelifê Yûsif*.

¹⁹ Geçit, "Halife Yusûf Topçu (1885-1965) ve Akide Metni", 139.

²⁰ Atasoy, *Halife Yusuf ve Tuhfetü'z-Zâkirin Adlı Eseri*, 17.

²¹ Bkz. el-Bâyezidî Halife Yusuf, *Akîdetü'l-İmân ve Tecvidü'l-Kur'an* (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2008).

²² Bu baskılar için bkz. Atasoy, *Halife Yusuf ve Tuhfetü'z-Zâkirin Adlı Eseri*, 25.

de yer verilen baskıdır.²³ Eser üzerine İsmail Atasoy 2022 yılında bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bu tezde eserin içerdiği rivâyetler hadis ilmi açısından ele alınmış ve hadis alanındaki değeri ortaya konulmuştur.²⁴

2.8. Tuhfetü's-Sıbyan

Kürtçe kaleme alınan bu eser, çocuklar için temel dini bilgiler ile basit ilmihal bilgileri ihtiva eder. İlk baskısı 1963 yılında Ankara'da Nur Matbaası tarafından yapılmıştır. Daha sonra 2008 yılında yeni bir baskısı yapılmıştır.²⁵

3. Akîdetü'l-İmân Adlı Eseri ve Hadis Kaynakları

Halife Yusuf tarafından Kürtçe telif edilen bu kitap, Şafîî fihhına dair olan *İrşâdu'l-İbâd* ile birlikte neşredilmiştir.²⁶ Eserin en önemli kaynakları arasında Ahmed-i Hânî'nin *Eqidâ İmânê* isimli risalesiyle Molla Halil es-Siirdî'nin (öl. 1843) *Nehcü'l-Enâm* adlı akâid eseri olduğu ifade edilmiştir.²⁷

Eserin ilk neşri 1961 yılında Nur Matbaası tarafından *İrşâdu'l-İbâd* isimli eserle birlikte yapılmıştır. Eserde Ehl-i sünnetin Eş'ârîlik kolunun görüşleri savunulmaktadır. Esasında bölge halkının itikadi açıdan Eş'ârî olmasından dolayı, bu mezhebin görüşlerine göre telif edilmiştir.²⁸ Eser üzerine Mehmet Salih Geçit tarafından bir makale kaleme alınmış ve genel içeriği hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.²⁹ Şimdi eserin genel muhtevasını ve eserdeki hadislerin kullanımını ele almak uygundur.

3.1. Eserin Muhtevası

Klasik kalam eserlerinde yer verilen temel inanç konularının önemli bir kısmı bu eserde işlenirken bazı farklı konuların da ele alındığı görülmektedir. Bunların başında tasavvufi konular gelir. Tasavvufa verilen bu önem, müellifin tasavvuf meşrepli olmasından kaynaklanmış gözükmektedir. Aynı şekilde akâid metninde siyer ve fıkıh gibi konulara da yer vermesi dikkat çekicidir.

Akîdetü'l-İmân isimli risale, içerik bakımından üç ana bölüme ayrılarak telif edilmiştir. Müellif eserin birinci bölümüne iman ve İslam'ın esaslarını ele alarak başlar. Daha sonra Peygamberimizin hayatı ve nesebi, diğer peygamberler ve üstünlük dereceleri, duanın etkisi ve şefaathane, Efendimizin miraç hadisesi, peygamberlere yapılan saygısızlığın hükmü, Allah'ın merhametinden ümit kesenlerin ve azabından emin olanların hükmü gibi çeşitli konular hakkında bilgi vererek bu bölümü bitirir.³⁰ Eserin ikinci bölümünde İmanın şartları; Allah inancı, Allah'ın sıfatları, Meleklerle iman, kitaplara ve peygamberlere iman, ahiret gününe iman, kaza ve kadere iman gibi konular ile Kıyamet alametleri, Deccal ve kıyametle ilgili bazı meseleler ele alınmıştır.³¹ Son bölümde ise çeşitli itikadi meseleler, Hz. Peygamber'in çocukları

²³ Bkz. el-Bâyezîdî Halife Yusuf, *Tuhfetü'z-Zâkirîn* (İstanbul: Hira Yayınları, 2000).

²⁴ Bkz. Atasoy, *Halife Yusuf ve Tuhfetü'z-Zâkirîn Adlı Eseri*, 1-121.

²⁵ Bkz. el-Bâyezîdî Halife Yusuf, *Tuhfetü's-Sıbyân* (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2008).

²⁶ el-Bâyezîdî Halife Yusuf, *Akîdetü'l-İmân (İrşâdu'l-İbâd ile birlikte)* (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2015).

²⁷ Geçit, "Halife Yusûf Topçu (1885-1965) ve Akide Metni", 157.

²⁸ Geçit, "Halife Yusûf Topçu (1885-1965) ve Akide Metni", 139.

²⁹ Geçit, "Halife Yusûf Topçu (1885-1965) ve Akide Metni", 133-164.

³⁰ Halife Yusuf, *Akîdetü'l-İmân*, 9-13.

³¹ Halife Yusuf, *Akîdetü'l-İmân*, 13-19.

ve zevceleri, sahabenin fazileti ve dereceleri, evliyanın kerameti, dört fikhi mezhebin hak oluşu gibi çeşitli meseleler konu edinmiştir. Müellif eserini hatime ve duayla bitirmektedir.³²

3.2. Akîdetü'l-İmân'ın Hadis Kaynakları

Halife Yusuf, bu eserinde ele aldığı konulara kaynak teşkil edebilecek dokuz kadar ahad rivayet kullanmaktadır. Eserde yer verilen hadisler isnadsız bir şekilde zikredilmiştir. Bu durum eserin kelam kitabı olmasından kaynaklanmıştır. Bu rivayetlerden bir tanesinin kaynağı zikredilirken geri kalanların kaynağına işaret edilmemiştir. Şimdi esere kaynaklık eden hadisleri sırasıyla ele alalım.

1. Eserde kullanılan ilk rivâyet «مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ» şeklindeki meşhur hadistir.³³ Bu rivâyet eserin giriş tarafında müellifin Allah'a hamd ve Peygamber'ine salatu selam getirdikten sonra kullanılmış olup manası “Allah bir kulu hakkında hayır murad ederse onu dinde fâkih kılar.” şeklindedir. İmâm Mâlik ve Buhârî başta olmak üzere çok sayıda âlim tarafından tahrir edilen bu rivayet sahihtir. Tirmizî rivâyetin hasen sahih olduğunu ifade etmiştir.³⁴ Müellif bu hadisi kaynağına yer vermeden ve sahabe râvisi zikretmeden «من اراد» lafzıyla eserine almıştır.³⁵ Hadisin burada zikredilme nedeni müellifin yeni ve hayırlı bir işe koyulma konusu olan akâid risalesi kaleme almasıdır. Dolayısıyla bu rivayet herhangi bir itikadi konuya kaynaklık edecek şekilde kullanılmamıştır. Bilakis dua niyetine kullanılmıştır.

2. Eserde kullanılan diğer hadis “Cennet ehli, kılsız, parlak, gözleri sürmeli, otuz üç yaşında, Adem'in yaratılışı üzerine boyları altmış zira, genişlikleri ise yedi ziradır.” şeklindedir.³⁶ Esasında bu rivâyet zikredilmeden faide başlığıyla cennet ehlinin vasıfları bir şiirle zikredilmiştir. Daha sonra Halife Yusuf, bu rivâyetin Arapçasını şu şekilde vermektedir:

«ان اهل الجنة جرد مرد مكحولون ابناء ثلاث وثلاثين سنة على خلق آدم طولهم ستون زراعا عرضهم سبعة ازرع»

Rivayet lafız farklılıklarıyla birlikte çok sayıda kaynaktan geçmektedir. Ancak rivâyetin tam metni ilk dönem eserlerinde yer almamaktadır. Örneğin Tirmizî ve Bezzâr gibi muhaddislerin eserlerinde bu rivâyet her ne kadar tahrir edilmişse de bu eserlerde “Adem'in yaratılışı üzerine boyları altmış zira, genişlikleri ise yedi ziradır.” bilgisine yer verilmemiştir.³⁷ Yine bu eserlerde “gözleri sürmeli” kelimesi “كحل” kelimesi ile kaydedilirken Halife Yusuf, bunu “مكحولون” kelimesiyle nakletmiştir.³⁸ Tirmizî rivâyetin garip olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Halife Yusuf'un eserine aldığı bu hadisi lafız ve mana olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde

³² Halife Yusuf, *Akîdetü'l-İmân*, 19-24.

³³ Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985), Câmi' 3346, 3467; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993), İlim 10, 13; Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991), Zekât 1037; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sünenü'l-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1977), İlim 1; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), Sünne 17.

³⁴ Tirmizî, İlim 1.

³⁵ Halife Yusuf, *Akîdetü'l-İmân*, 9.

³⁶ Halife Yusuf, *Akîdetü'l-İmân*, 17.

³⁷ Tirmizî, Siatü'l-Cenne 8; Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynüllâh, Âdil b. Sa'd (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009), 7/90.

³⁸ Halife Yusuf, *Akîdetü'l-İmân*, 17.

³⁹ Tirmizî, Sifatü'l-Cenne 8.

görmek mümkündür. Ancak bu rivayetin de bazı farklılıklar barındırdığı görülmektedir.⁴⁰ Muhakkik âlimlerden Şuayb el-Arnâud hadiste geçen “genişliği yedi ziradır” ifadesinin zayıf olduğunu, geri kalanın ise hasen olduğunu ifade etmiştir.⁴¹

3. Eserde cennet ehlinin vasıfları şiirsel tarzda ele alınırken Hz. Âdem, Nuh, İbrahim, İdris, Sıddık ve Musa dışında kimselerin sakalı olmayacağı belirtilmiş ve bunun nasla sabit olduğuna işaret edilmiştir. Esasında burada telmih yoluyla “أهل الجنة جردٌ مُردٌ إلا موسى” şeklinde kaydedilen hadise işaret edilmiştir. Bu rivâyet muteber hadis kaynaklarında tahrir edilmemiştir. Sehâvî, rivâyeti Hz. Musa ile ilgili eserine aldıktan sonra Hz. Adem’le ilgili de bu hadisin varid olduğunu ancak sıhhati hakkında herhangi bir fikri olmadığını ifade etmiştir.⁴² Ukaylî bu anlamdaki hadisin münker ve aslı olmadığını ifade etmiştir.⁴³

4. Halife Yusuf, kıyametin on büyük alametini sıraladıktan sonra Deccal’in özellikleri üzerinde durmuş ve şu anlamdaki hadisi ilgili itikadi konuya kaynak teşkil edecek şekilde zikretmiştir: “*Deccâl’in yanında su ve ateş bulunacak, insanların su olarak gördükleri şiddetli bir ateş, ateş olarak gördükleri ise soğuk ve tatlı bir su olacaktır. O mel’unun gözlerinden birisi kör olacak. Alnında okuma yazması olan veya olmayanların anlayacağı bir şekilde ‘bu kâfirdir’ yazısı bulunacaktır. O yeryüzünde kırk gün kadar kalacak, bir günü bir sene, ikinci günü bir ay, üçüncü günü bir hafta, kalan diğer günleri normal günler kadar olacaktır.*” Halife Yusuf, mezkûr rivâyetin Arapça aslına ve isnadına yer vermemiş bilakis Kürtçe tercümesini zikretmiştir.⁴⁴ Esasında Deccâl’in vasıflarıyla ilgili çok sayıda rivâyet hadis kaynaklarında yer almıştır.⁴⁵

Halife Yusuf’un eserinde zikrettiği hadis birkaç hadisin birleştirilmiş hali gibi gözükmemektedir. Nitekim rivâyeti yukarıdaki mefhumun tamamen lafız ve mana olarak aynıyla ilk dönem kaynaklarında tespit etmek zordur. Ancak rivâyetin mefhumunu parçalar halinde çeşitli hadis kaynaklarında bulmak mümkündür. Örneğin “*Deccâl’in elinde su ve ateş vardır*” konusu esasında rivâyetlerde “*Deccâl’in beraberinde cennet ve ateş vardır. Deccâl’in cenneti ateş, ateşi ise cennettir. Sol gözü kördür.*” şeklinde ilk dönem hadis kaynaklarında bulmak mümkündür. Nitekim Ahmed b. Hanbel, Müslim ve İbn Mâce bu rivâyeti tahrir etmişlerdir.⁴⁶ Şuâyb el-Arnaûd ilgili pasajlarla nakledilen hadisin sahih olduğunu kaydetmiştir.⁴⁷ Bezzâr, bu hadisi yeryüzünde kalma meselesi hariç diğer mefhumu barındıracak şekilde eserinde tahrir etmiştir.⁴⁸ Rivâyeti yukarıdaki mefhumun büyük bir bölümünü barındıracak şekilde Tâberânî⁴⁹

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel bu rivâyeti şu lafızlarla eserine almıştır: “عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ جُرْدًا مُرْدًا” Bkz. Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 13/315.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/315 (1. dipnot).

⁴² Ebû’l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî, *el-Mekâsîdü’l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine’l-Ehâdisi’l-Müştehire ‘ale’l-Elsine*, thk. Muhammed Osman el-Huşî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1985), 1/196.

⁴³ Ebû Ca’fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du’afâ’ü’l-kebîr*, thk. Abdülmu’tî Emîn Kal’acî (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1984), 2/197.

⁴⁴ Halife Yusuf, *Akîdetü’l-İmân*, 17.

⁴⁵ Hadislerde Deccâl’e dair zikredilen özellikler hakkında bkz. Osman Bodur, “Hadislerle Göre Deccâl’in Özellikleri”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 59 (01 Mart 2017), 90-102.

⁴⁶ Müslim, *Fiten* 2934; İbn Mâce, *Fiten* 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/286, 39/89-90.

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/90.

⁴⁸ Bezzâr, *el-Müsned*, 7/95.

⁴⁹ Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 8/171-172.

ve Hâkim en-Nisâbüri⁵⁰ tahrir etmiştir. Ancak bu eserlerde nakledilen ilgili rivâyetler de çok sayıda ziyadelikler içermektedir. Hâkim hadisi tahrir ettikten sonra rivâyetin Müslim'in şartlarını taşıdığını ifade etmiştir.⁵¹

5. *Akîdetü'l-Îmân*'da Halife Yusuf'un itikadi konulara mesnet teşkil edecek şekilde zikrettiği bir diğer hadis “*Kıyamet insanların en şerlileri üzerine kopacaktır. Çünkü onlar kafirdir. Müslümanlar üzerine değil.*” şeklindedir. Halife Yusuf, kıyametle ilgili meseleleri ele alırken bu rivâyeti, Arapça aslına yer vermeden Kürtçe tercümesiyle isnad zikretmeden eserine almıştır.⁵² Bu rivayeti Halife Yusuf'un manen zikrederek eserine aldığı görülmektedir. Nitekim hadisi çok sayıda kaynakta «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شِرَارِ النَّاسِ» şeklindeki lafızlarla bulmak mümkündür.⁵³ Görüldüğü üzere bu hadisin geçtiği kaynaklarda “*Kıyamet insanların en şerlileri üzerine kopacak*” metnine yer verilmiş, Müslüman ve kafir gibi herhangi bir ayrıntıya girilmemiştir. Ancak rivayetin geçtiği bazı kaynaklarda birtakım ziyadeliklerin olduğu da görülmektedir. Bu ziyade bilgi içeren rivâyetler ise mevkuf olarak Abdullah b. Amr b. As'ın sözü şeklinde kaydedilmiştir.⁵⁴ Hâkim en-Nisâbüri, hadisi zikrettikten sonra Buhârî ve Müslim'in şartlarını taşıyan sahih bir rivayet olduğu kaydı düşerken,⁵⁵ muhakkik araştırmacılardan Şuayb el-Arnâud, hadisin ricalinin sika olduğunu ve hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶

6. Eserde “*Şüphesiz ümmetin azabı elinde rehin bulunacaktır. Kıyamet günü geldiğinde Allah, her Müslüman bir kulu için müşrik olanlardan birisini seçerek ona şöyle diyecektir: İşte bu cehennemden kurtuluş için fidyendir.*” anlamındaki hadis, kıyametle ilgili meseleler ele alınırken Arapça asıl metniyle isnadsız şu şekilde zikredilmiştir:⁵⁷

"إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ مَرْهُونَةٌ، عَذَابُهَا بِأَيْدِيهَا، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ دَفَعَ اللَّهُ إِلَى كُلِّ رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَيَقَالُ: هَذَا فِدَاؤُكَ مِنَ النَّارِ"

Rivâyeti aynı lafızlarla İbn Mâce eserinde kaydetmiştir.⁵⁸ Ancak İbn Mâce ilgili hadisi “*مَرْهُونَةٌ*” kelimesi yerine “*مَرْحُومَةٌ*” kelimesiyle kaydetmiştir. Bu hatanın Halife Yusuf'tan kaynaklandığını ifade etmek mümkündür. Zira ilgili lafızlarla hadis, herhangi bir kaynakta tespit edilememiştir. Rivâyetin mefhumuna ziyadeliklerle yer veren kaynaklar da olmuştur.⁵⁹ Bu kaynaklarda da “*مَرْهُونَةٌ*” kelimesine yer verilmemiş, “*مَرْحُومَةٌ*” şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca bu kaynaklarda “*Müşrik olanlardan*” kelimesi geçmeyip bu ifade yerine “diğer

⁵⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 4/580.

⁵¹ Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 4/580.

⁵² Halife Yusuf, *Akîdetü'l-Îmân*, 17-18.

⁵³ Müslim, Fiten 2949; Süleymân b. Dâvûd Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1999), 1/246; Ebû Ya'kûb İshâk İbn Râhûye, *Müsnedü İshâk bin Râhûye*, thk. Abdülgafûr b. Abdülhak Hüseyin el-Belûşî (Medine: Mektebetü'l-Îmân, 1990), 1/372; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/280, 7/209; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 4/539.

⁵⁴ Müslim, İmârat 1924; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 15/250; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 4/503.

⁵⁵ Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 4/539.

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/280 (2. dipnot).

⁵⁷ Halife Yusuf, *Akîdetü'l-Îmân*, 18.

⁵⁸ İbn Mâce, Zühd 34.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/427; Bezzâr, *el-Müsned*, 8/91.

dinlerden”,⁶⁰ “Yahudiler veya Hristiyanlar”⁶¹ ve “ehl-i kitap”⁶² gibi çeşitli kimseler zikredilmiştir. İbn Mâce’nin kaydettiği hadisin isnad bakımından zayıf olduğu ifade edilmiştir.⁶³

7. Eserde “*Ne sizden birinizin ameli ne de benim amelim bizleri cennete sokup ve cehennemden kurtarmayacaktır.*” anlamındaki hadise Arapça orijinal haliyle şu şekilde yer verilmiştir:

«لَا يُدْخِلُ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ الْجَنَّةَ، وَلَا يُجِيرُهُ مِنَ النَّارِ، وَلَا أَنَا، إِلَّا بِرَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ»

Halife, bu hadisi kaza ve kader meselesini bitirdikten sonra “faide” başlığıyla sahabe râvisi dahil isnadsız zikretmiştir.⁶⁴ Bu hadisi aynı lafızlarla Müslim’in *Sahih*’inde bulmak mümkündür.⁶⁵ Bu durumda Halife Yusuf’un hadisleri eserine alırken Müslim’in eserini kullandığı söylenebilir. Esasında rivayet lafız farklılıklarıyla Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere çok sayıda muhaddis tarafından tahrir edilmiştir.⁶⁶ Bazı muhakkik âlimler rivâyetin sahih olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁷

8. Eserde sahabenin fazileti ve derecesi konusu ele alınırken telmih yoluyla bir hadise işaret edildiği görülmektedir. Bu anlamda müellif hadisin Arapça aslını zikretmeden Kürtçe şöyle demektedir: “*Sahabilerden sonra insanların en üstünü tabiûn nesli, onlardan sonra ise tebe-i tabiûn neslidir.*”⁶⁸ Esasında bu anlayış “خير الناس قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم” şeklindeki hadisten mülhemdir. İlgili hadis ise sahih olup ilk dönem muteber hadis eserleri başta olmak üzere çok sayıda kaynakta nakledilmiştir.⁶⁹

9. *Akîdetü’l-İmân*’da Halife Yusuf’un Arapça asıl metniyle eserine aldığı son rivayet şu şekildedir:

ان من قال : اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أَشْهَدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنْتَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحَدِكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، وَأَنْ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ أَعْتَقَ اللَّهُ رُبْعَهُ مِنَ النَّارِ، فَمَنْ قَالَهَا مَرَّتَيْنِ أَعْتَقَ اللَّهُ نِصْفَهُ مِنَ النَّارِ وَمَنْ قَالَهَا ثَلَاثًا أَعْتَقَ اللَّهُ ثَلَاثَةَ أَرْبَاعِهِ مِنَ النَّارِ، فَمَنْ قَالَهَا أَرْبَعًا أَعْتَقَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ

“*Her kim ‘Allah’ım ben sana şehadet getirerek, arşını taşıyan meleklerine ve diğer meleklerine şehadet ederek ve yarattığın tüm varlıklara şehadet getirerek sabahladım. Şüphesiz sen Allah’sın. Senden başka ilah yoktur, teksin ve ortağın yoktur. Hz. Muhammed hiç şüphesiz senin kulun ve resulüdür.’ derse Allah onun dörtte birini cehennem ateşinden azad eder. Eğer bunu iki defa derse, Allah onun yarısını ateşten azad eder. Eğer bunu üç kez söylerse Allah onun dörtte üçünü ateşten korur. Eğer dört defa derse Allah onu tamamen ateşten korur.*”

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/427; Ebü’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, thk. Târik b. Avdillah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî (Kahire: Dâru’l-Harameyn, 1995), 1/294.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/375; Bezzâr, *el-Müsned*, 8/171; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 2/369.

⁶² Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 1/5.

⁶³ İbn Mâce, *Zühd* 34 (1. dipnot).

⁶⁴ Halife Yusuf, *Akîdetü’l-İmân*, 18.

⁶⁵ Müslim, *Sıfâtü’l-Kıyâme* 2817.

⁶⁶ Buhârî, *Merâdâ* 19; Müslim, *Sıfâtü’l-Kıyâme* 2816; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/31, 14/76, 14/548, 15/27, 16/359; Bezzâr, *el-Müsned*, 17/287, 301.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/31 (1.dipnot).

⁶⁸ Halife Yusuf, *Akîdetü’l-İmân*, 20.

⁶⁹ Buhârî, *Şehâdât* 9, *Cihâd* 75, *Fedâilu’s-Sahâbe* 1, *Rikâk* 7; Müslim, *Fedâilu’s-Sahâbe* 2533-5; Ebü Dâvûd, *Sünne* 10; İbn Mâce, *Ahkâm* 27.

Halife, mezkûr hadisi risalenin hatime ve dua bölümünde kaynağına işaret ederek eserine almıştır. Dolayısıyla bu hadis herhangi bir itikadi konuya delil olacak bir şekilde kullanılmamıştır. Rivayeti sahabe râvisi Enes b. Mâlik dışında senedsiz eserine alan Halife Yusuf, bu hadisin Ebû Dâvud'un *Sünen*'i ile Taberânî'nin *Mu'cemü'l-Evsât*'ında tahrir edildiğini ifade etmiştir.⁷⁰

Rivâyetin *Akîdetü'l-Îmân*'daki formu yukarıda verilen şekildedir. Ancak müellif rivâyeti Ebû Dâvud'dan aldığı ifade etse de rivayete bazı idraclar yaptığı görülmektedir. Bu anlamda Ebû Dâvud hadisinde “-الذي-، -وحدك لا شريك لك-، -سيدنا-” şeklindeki ifadeler yer almamaktadır. Ayrıca Ebû Dâvud hadisinin sondan ikinci ve üçüncü sırada yer alan cümlelerinde “من النار” kelimelerine yer verilmemişken bu metinde yer aldığı görülmektedir.⁷¹ Rivâyet'in Taberânî tarafından tahrir edilen metniyle Halife Yusuf tarafından *Akîdetü'l-Îmân*'a alınan metni arasında da manayı bozmayacak bazı farklılıklar olduğu görülmektedir.⁷² Dolayısıyla Halife'nin rivâyette tasarrufta bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Rivayetin sıhhati hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bir araştırmaya göre hadisin isnadında yer alan Abdurrahman es-Sehmî isimli râvi meçhuldür. Bundan dolayı hadis, sıhhat bakımından zayıf kabul edilmiştir. Ayrıca isnadda yer alan diğer râviler hakkında da ihtilaf söz konusudur.⁷³

Sonuç

Şark medreselerinin tanınan müderrislerinden birisi olan Halife Yusuf (1885-1965), başta fıkıh ilmî olmak üzere dinî ilimlerin çeşitli sahalarında eser telifinde bulunan şahsiyetlerdendir. Onun tedris gördüğü geleneksel eğitim kurumlarında yetişen müderrisler, daha çok talebe yetiştirip ilmi birikimlerini onlara aktarmakla ve toplumu irşâd edip onlara dinî vecibeleri öğretmekle yetinmişlerdir. Ancak Halife Yusuf, bu faaliyetlerin yanı sıra geçirdiği tahsil sürecinde elde ettiği ilmî birikimini kitap telifiyle sonraki nesillere miras olarak bırakmıştır. Ağrı'nın Doğubeyazıt ilçesinde yaşayan Halife Yusuf, bu bölgedeki insanların etnik kimliğini göz önünde bulundurarak eserlerini Kürtçe kaleme almıştır. Bu yönüyle 17. yüzyılda bölge halkının ilim ve kültür hayatında yazdığı Kürtçe eserlerle önemli bir yer edinen ünlü mutasavvıf Ahmed-i Hânî'ye (öl.1707) benzetilmiş ve onun geleneğini sürdürdüğü belirtilmiştir. Halife Yusuf, *İrşadu'l-İbâd*, *Tufetü'z-Zâkirîn* ve *Akîdetü'l-Îmân* isimli eserleriyle bilinmektedir. Bu eserler yıllarca doğu medreselerinde baş ucu kaynağı olarak kabul görmüş ve günümüzde de bazı medreselerde okutulmaktadır.

Çalışmaya konu olan *Akîdetü'l-Îmân* isimli risale, klasik bir akâid metni görünümünde olup bölge halkının Eş'ari olmasından dolayı bu itikadi ekolün görüşlerini müdafaa etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Eser hadis ilmî açısından tetkik edildikten sonra şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Halife Yusuf bu küçük akâid metninde dokuz hadis kullanmıştır. Bu hadislerden iki tanesini itikadi görüşlerine delil olacak şekilde kullanmamış bilakis bir tanesini giriş bölümünde yeni ve hayırlı bir işe koyulma meselesinden dolayı dua niyetine zikretmiş, diğerini ise hâtime

⁷⁰ Halife Yusuf, *Akîdetü'l-Îmân*, 22-23.

⁷¹ Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli vd. (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), Edeb 109.

⁷² Taberânî rivâyeti şu şekildedir: “اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أَشْهَدُكَ، وَأَشْهَدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلَائِكَتَكَ، وَجَمِيعَ خَلْقِكَ بِأَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، وَحَدَّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا أَصَابَ مِنْ ذَنْبٍ فِي يَوْمِهِ ذَلِكَ، وَإِنْ قَالَهَا إِذَا أَمْسَى غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا أَصَابَ فِي لَيْلَتِهِ بِتِلْكَ” Bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 7/176-177.

⁷³ Ebû Dâvud, Edeb 109 (1. dipnot).

bölümünde eserini bitirirken Allah'a hamd edip bunu hadisle nihayete erdirmiştir. Bu iki hadis Arapça asıl ifadeleriyle eserde kaydedilmiştir.

2. Müellifin bu risalesinde itikadi görüşlerine mesnet teşkil edecek şekilde kullandığı rivâyet sayısı ise yedidir. Bu rivâyetlerin üç tanesi Arapça asıllarıyla kaydedilirken iki tanesinin ise Arapça metinlerine yer verilmemiş, bilakis Kürtçe tercümelemlerinin verilmesiyle yetinilmiştir. Geri kalan diğer iki hadisin ise esasında metnine yer verilmeden zımnen manasına tekabül edecek şekilde telmih yoluyla işaret edilmiştir. Bunlardan ilkinde Arapça bir şiirle, diğerine ise Kürtçe ifadelerle işaret edilmiştir.

3. Eserde zikredilen bir hadis dışında diğer hadislerin kaynaklarına yer verilmemiştir. Müellifin kullandığı hadislerin kaynaklardaki dağılımına baktığımızda bu hadislerin Buhâri ve Müslim başta olmak üzere *Kütüb-i tis'a*'nın bazı eserlerinin yanı sıra diğer muteber hadis kaynaklarında yer aldığı görülmektedir. Bu durum Halife Yusuf'un eserinde savunduğu görüşlerinin arka planında *Kütüb-i tis'a*'da tahrir edilen ilgili sahih hadislerin olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Halife'nin eserde kullandığı rivâyetlerden sadece iki tanesi sıhhat bakımından problemlili iken geri kalan tüm rivâyetlerin sahih olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum onun görüşlerinin daha çok sahih rivâyetlere dayandığını göstermektedir.

4. Eserde yer verilen hadislerin kullanım tekniği hakkında bazı önemli tespitler yapmak mümkündür. Bu anlamda Halife Yusuf'un hadisleri isnad zikretmeden eserine aldığı ifade etmek gerekir. Bunlardan sadece sonuç bölümündeki bir rivâyetin sahabe râvisi zikredilmiş ve hadisin kaynağına işaret edilmiştir. Diğer hadislerde böyle bir durum söz konusu değildir.

5. Müellifin eserinde kullandığı hadislere bakıldığında onun bazı rivâyetlerin kelimeleri üzerinde tasarrufla bulunduğu da görülmektedir. Bu durum hadislerin manayla rivâyeti meselesinden kaynaklanmış gözükmektedir.

6. Eseri klasik akâid metinlerinden ayıran önemli bir husus, eserde müellifin haber teorisine yer vermemesi ve dolayısıyla akâid hususunda ahâd ve mütevâtir haberlerin bilgi değerini tartışmamasıdır. Bu durum eserin hacim açısından oldukça kısa olmasından ve halkın ihtiyacına binaen kaleme alınmasından kaynaklanmış gözükmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Akboğa, Hasan. *Xelîfe Yûsif û Teqrîza Wî (Metn û Lêkolîn)*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Atasoy, İsmail. *Halife Yusuf Topçu el-Bâyezîdî ve Tuhfetü'z-Zâkirîn Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Bayram, Nasrullah. *Halife Yusuf Beyazîdî'nin "Kitâbü'l-Ferâiz Min Dureri'l-Garâiz" Adlı Eseri ve Medrese Merkezli Ferâiz Literatürü İçerisindeki Yeri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-. *Müsnedü'l-Bezzâr*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynüllâh, Âdil b. Sa'd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
- Bodur, Osman. "Hadislere Göre Deccâlin Özellikleri". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 59 (01 Mart 2017), 90-102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32981/366651>

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1999.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli vd. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Geçit, Mehmet Salih. "Halife Yusûf Topçu (1885-1965) ve Akide Metni". *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/1 (27 Nisan 2018), 133-164. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aicusbed/issue/36806/379748>
- Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Halife Yusuf, el-Bâyezidî. *Akîdetu'l-İmân (İrşâdu'l-İbâd ile birlikte)*. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2015.
- Halife Yusuf, el-Bâyezidî. *Akîdetu'l-İmân ve Tecvidu'l-Kur'an*. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2008.
- Halife Yusuf, el-Bâyezidî. *Hutbe*. Ankara: Nur Matbaası, 1960.
- Halife Yusuf, el-Bâyezidî. *İrşâdu'l-İbâd*. Ankara: Nur Matbaası, 1960.
- Halife Yusuf, el-Bâyezidî. *İrşâdu'l-İbâd*. İstanbul: Hira Yayınları, 1998.
- Halife Yusuf, el-Bâyezidî. *İrşâdu'l-İbâd*. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2015.
- Halife Yusuf, el-Bâyezidî. *Kitâbu'l-Ferâiz Min Düreri'l-Garâiz*. Ankara: Nur Matbaası, 1960.
- Halife Yusuf, el-Bâyezidî. *Manzum Takriz*. Ankara: Nur Matbaası, 1961.
- Halife Yusuf, el-Bâyezidî. *Tuhfetu's-Sıbyân*. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2008.
- Halife Yusuf, el-Bâyezidî. *Tuhfetü'z-Zâkirîn*. İstanbul: Hira Yayınları, 2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Sahîhu İbn Hibbân bi-terîbi İbn Balabân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk. *Müsnedü İshâk bin Râhûye*. thk. Abdülgafûr b. Abdülhak Hüseyin el-Belûşî. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-İmân, 1990.
- Mâlik b. Enes. *Muvatta'*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991.
- Orak Elçiçek, Rabia. *Transkrîpsiyona Berhema Xelîfe Yûsif a Bi Navê Feraîz*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân es-. *el-Mekâsıdü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehire 'ale'l-Elsine*. thk. Muhammed Osman el-Huş. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. Avdillah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseyinî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Silefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1977.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-. *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.

الابتكارات التي أضافت الأدب المقاومة إلى الأدب العربي الحديث

Dr. Öğr. Üyesi. Muhammet Berat CAN

Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı,
Nigde/Turkey

<https://orcid.org/0000-0002-5811-9958>

الملخص

برز أدب المقاومة مع ظهور المشكلة الفلسطينية وكتبه كَتَّاب فلسطينيون. وعلى الرغم من العوائق المختلفة ، فقد نجحوا في أن يكونوا صوت الشعب واعتبروا أن خدمة وطنهم بأقلامهم دين وطني.

جلب أدب المقاومة ابتكارات للشعر العربي الكلاسيكي من حيث القوة الرئيسية ووحدة الموضوع وقصائد النثر والكلمات المستخدمة في الشعر.

أظهر المؤلفون أمثلة على كيفية مقاومة جميع أنواع الاضطهاد من خلال المقاطع وكيف يمكن استخدام القصائد كأسلحة في قصائدهم. المواضيع المختارة في قصائده ليست مجزأة ، إنها تبدأ وتنتهي. في الغالب مذبحة وما إلى ذلك. القصيدة التي كُتبت فيها الأحداث مجزرة للقصة بأكملها.

بدلاً من نظام المقاطع المكونة من سطرين ، وهو شكل الشعر العربي الكلاسيكي ، استخدموا نظام الشعر الحر. ومع ذلك ، في سياق تفعلة ، قاموا بعمل ممتاز من حيث القافية والانسجام.

كانت الكلمات التي اختاروها أثناء تأليف قصائدهم تتكون من كلمات يمكن للجمهور فهمها بسهولة. بالإضافة إلى ذلك ، استخدموا الكلمات الأجنبية التي دخلت الحياة اليومية من لغة أجنبية في قصائدهم.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية والبلاغة ، الأدب المقاومة ، فلسطين

**INNOVATIONS THAT ADDED RESISTANCE LITERATURE TO MODERN
ARABIC LITERATURE**

Resistance literature emerged with the emergence of the Palestinian problem and was written by Palestinian writers. Despite the various obstacles, they succeeded in being the voice of the people and considered serving their country with their pens as a national religion.

Resistance literature brought innovations to classical Arabic poetry in terms of main force, unity of theme, prose poems, and words used in poetry.

The authors showed examples of how stanzas can resist all kinds of oppression and how poems can be used as weapons in their poems. The themes chosen in his poems are not fragmentary, they begin and end. Mostly carnage etc. The poem in which the events are written is devoted to the whole story.

Instead of the system of two-line syllables, which is the classical Arabic poetry form, they used the system of free verse. However, during the ta'fa'ah (tef'ile), they do an excellent job of rhyme and harmony.

The words they chose while composing their poems consisted of words the audience could easily understand. In addition, they used foreign words that entered everyday life from a foreign language in their poems.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Resistance Literature, Palestine

المقدمة

ظهرت أدب المقاومة بعد احتلال الدول الغربية لفلسطين بعد الحرب العالمية الثانية. المقاومة التي كانت شعورًا وفكرًا في البداية ، أعطت أول عمل له نتيجة زيادة المهن والضعف ، وتم وضع القوة موضع التنفيذ من مرحلة الفكرة.

أول عمل نُشر تحت اسم أدب المقاومة كتبه المؤلف الفلسطيني غسان كنفاني. وجد مكانًا في أعماله الشعرية والنثرية لشخصيات أدبية مثل سميح القاسم ، محمود درويش ، توفيق زياد ، حنا أبو حانا ، رشيد حسين. احتفظ بعض المؤلفين بالعمل كاملاً لهذا الغرض ، وقد عبّر عنه البعض في جزء منه.

يهدف هذا النوع الأدبي إلى القضاء على مشاعر اليأس والخوف والاستسلام على المجتمع نتيجة الاحتلال. الكتاب الذين يريدون تمكين الناس من التطلع إلى المستقبل بأمل ، لتفعيل ضمائرهم ، لإبقاء النضالات وضحاياهم على قيد الحياة في ذاكرتهم ، والإبلاغ قبل الأحداث المماثلة وإعلان المشاكل التي عانى منها العالم بأسره ، واستخدام أقلامهم كوسيلة للنضال.

أحيانًا تتحول القصيدة المكتوبة إلى أغنية تغنى في المظاهرات وتنشط القوى الروحية للناس و في بعض الأحيان ، يضمن نقل لحظات اليأس إلى الأجيال القادمة ، مثل تسجيل الفيديو تقريبًا.

1. على المواضيع

على عكس العديد من حركات الشعر العربي الحديث، لا تستهين قصائد المقاومة بالمعاني المنسوبة للكلمات في هذه الحرب الوحشية. ومع ذلك ، فهم الشعراء أهمية تأثير الكلمات على الناس ونسبوا إليها المعاني المقدسة.

يصف محمود درويش قصيدة مقاومة فلسطين على النحو التالي:

"قَصَائِدُنَا... بِأَلْوَنٍ، بِأَلْطَعْمِ، بِأَلْصَوْتِ،

إِذَا لَمْ تُحْمَلِ الْمِصْبَاحَ مِنْ بَيْتٍ إِلَى بَيْتٍ"

ثم يعبر سميح في قصيدته "دمي على كفي" عن أشعاره المقاومة كما يلي ، بالإضافة إلى وصف درويش:

"قَصَائِدُنَا.. مَوْقِعَةٌ عَلَى الْفُولَادِ وَالْأَخْشَابِ وَالصَّنْحَرِ.

وَأَمَّتِنَا.. تَحْتُ الرَّحْفِ.. مَا زَالَتْ تَحْتُ الرَّحْفِ.. لِلْفَجْرِ!"

لقد قبل كتاب المقاومة كمبدأ أساسي للمقاومة في إطار الالتزام الفني الذي يتحملون مسؤوليته وأن يكونوا شجعاناً في النزاعات المستمرة. هذه الصراعات عنيفة ومكلفة ، استمرت يومياً في الأراضي المحتلة منذ عام 1948 حتى الوقت الحاضر.

الأعمال المنتجة بهذه الطريقة أحياناً تدفع مؤلفيها ثمناً باهظاً ، بما في ذلك السجن. رغم كل شيء ، أصبح شعراء المقاومة ، الذين لم يتخلوا عن قضيتهم ، أملاً لمقاومة الشعب الفلسطيني ضد الاحتلال².

في قصيدته "الفصل الأخير" يصف سميح الثورة والمقاومة بـ "الحصان".

"إِنَّ لِلْمَقْتُولِ أَنْ يَنْسَى قَلِيلاً

مِنْ تَفَاصِيلِ الْجَرِيمَةِ

فَأَغْدُوا لِلْجَوَادِ الْأَبْيَضِ الْمَاءَ

أَعْدِي مِنَ الرَّهُورِ اللَّوْزِ وَالرُّمَانِ

يَا أُمِّي فَلَادَةٌ..."³

2. تكامل الموضوع

جلب سميح نفساً منعشاً للأدب العربي الحديث بقصائده الطويلة التي سماها "السريبات". وفرت هذه القصائد للشاعر سهولة التعبير عن الحدث برمته ، وقصة شعبه بأكملها ، بدلاً من مجرد التعامل مع موضوع. تتشابه القصائد مع بعضها البعض بناءً على حبكة الحدث. استفاد من تجارب الشعراء العرب وشعراء العالم.

3. الابتكار في الكلام

أثناء بناء قصائدهم ، يهتم كتاب المقاومة عمومًا باستخدام أسلوب الكلام المباشر والطلب والصراخ. السبب الوحيد لاختيارهم هذا الأسلوب؛ إنها مناسبة لأسلوب التحدي ووجهات نظرهم المأمولة نحو المستقبل. يستخدم سميح أيضاً الأسماء والأفعال في قصائده وكان خطيباً خاطبهم على المنبر. في أغلبية قصائدهم ليس لها لغة كثيفة. يمكن للأشخاص الذين يقرؤون ويستمعون من جميع مناحي الحياة أن يفهموا بسهولة⁴.

ومع ذلك ، وبسبب الظروف السياسية، ومعاناة النكبة، والحصار الثقافي والاحتلال الجغرافي، فإن قوة القصائد المكتوبة بعد عام 1948 ساهمت بشكل كبير في تطور الشعر الفلسطيني شكلاً وشعراً. كما أولى الشعراء اهتماماً كبيراً بالوزن واللغة أثناء تأليف قصائدهم. من

¹ سميح القاسم، ديوان سميح القاسم، دار العودة، بيروت، 1987 ص. 602

² رجا النقاش، شاعر العرض المحتلة، دار الهلال، القاهرة، 2011، ص. 54-72

³ سميح القاسم، الأعمال الكاملة القصائد 2، دار سعاد صباح، 1993، ص. 21

⁴ حسين حمزة، النهاية في قصيدة المقاومة المجمع، (3)4، 2010، ص. 44-46

الصعب العثور على أخطاء اللغة والوزن في قصائد شعراء المقاومة. حقيقة أنهم استفادوا كثيرا من الجوانب الأدبية لكبار الشعراء العرب والقرآن كان له دور في تقوية لغتهم.

قام بعض الشعراء أيضًا يجتمعون قطعة صغيرة من الكتابات والصور والخريشات التي كتبها على مكتبهم أثناء فترة تكوين أعمالهم اليومية. ووضعواها معًا كصورة أخرى. وهكذا قدم نوعًا أطلق عليه اسم الكولاج والذي استخدم لأول مرة في الشعر العربي الحديث .
مثلاً هناك أربعة أعمال مجمعة قام بتجميعها في أوقات مختلفة والتي تكشف عن شخصيته الملونة. يعبر عن التالي في أعماله المجمعة ، حيث تخلق مجتمع اليوم عن التقليدية منها وصور التعقيدات التي يواجهها بسبب الثقافة المتمنية التي حلت محلها؛

"لَا فَيُّوسُ. لَا تَمُورُ. وَلَا إِفْرُودِيثُ

وَلَا نَرْسِيْسُ. وَلَا سِيْزِيْفُ⁵. وَلَا عَشْتَارُ⁶

هَذَا رَمَنْ سِيْتَارُ أَكَادِمِي

وَالْهَمْبُرُ عَزَّ وَالْكُوكَاكُولَا وَالْبَمْبَرُ وَاللَّبْتُونُ

وَالسُّوْبَرُ سِيْتَارُ

الْوَيْلُ لَنَا وَالْوَيْلُ لَكُمْ

دَبْلِيُو. دَبْلِيُو. إِسْ. إِو. إِسْ. دُوْت. كُوْمُ⁷"

4. قصائد نثرية

كان أمين الريحاني⁸ (1876-1940) أول من استخدم⁹ الشعر النثري¹⁰. يجب التمييز بين شعر النثر والنثر الشعري. انتشر في الأدب العربي الحديث مع استخدام أدباء المهجر. كتب قصيدته "سيرة بريطافور" بأسلوب نثري، والتي كانت موجهة إلى آرثر بلفور، الذي كتب بيان بلفور الشهير في كتابه "ثالث أكسيد الكربون"¹¹.

"...سَتَنْتَقِحُ الْمُدُنُ الصِّنَاعِيَّةَ، الْمَزَارِعُ الْجَمَاعِيَّةَ

سَيُؤَلِّدُ الْأَطْفَالَ وَأَطْفَالَهُمْ

أَمَا أَنْتَ يَا بَرِيْطَافُورُ فَلَنْ نَعْفَرَ لَكَ

بَرِيْطَافُورُ أَيُّهَا الدِّيْنَا صُورُ الْقَاتِلِ لَنْ نَعْفَرَ لَكَ!

⁵ Bkz. Erişim: <https://www.britannica.com/topic/Sisyphus>

⁶ Bkz. Erişim: 02/04/2019 <https://www.britannica.com/topic/Book-of-Esther>

⁷ سميح القاسم، كولاج 2، الحكيم للطباعة والنشر، ناصرة، 2009، ص. 35

⁸ Bkz. Erişim:02/04/2019 <https://islamansiklopedisi.org.tr/reyhani-emin-b-faris>

⁹ أنس داود، التجديد في الشعر المهجر، القاهرة، ص. 243

¹⁰ أمينة توغجوا، مقاربة توفيق؛ محمد فاتح أندي، قصائد نثرية لحاليات ضياء الأول، مجلة الأدب بجامعة اسطنبول، 27، 1997، ص. 23-47

¹¹ فكرت النقدية للشعر، مجلة أسوس، 3(11)، 2015، ص. 263-272

¹¹ دغرو أودينج، أدب المحجر وأثره في الأدب العربي، جامعة غازي، ص. 73

دَمُنَا لَنْ يَجِفَّ...¹²

لهم من أعمال اسمها "حوارية العار"¹³ كتبه بأسلوب الحوار. خادم ، عبد ، أوزيريس ، أحد ملوك مصر القديمة ، هو نص كلام بين الشاعر والسلطان. السلطان يمشي على الأرض التي يملكها. يخبر خادمه السلطان أن كل ما يأمر به السلطان يتم بشكل صحيح. فجأة ، يظهر أوزيريس ويصرخ بأنه سيتم إنقاذهم مرة أخرى ويرفعوا أعلامهم مرة أخرى بعد كل شيء.

يأمر السلطان بما يلي ؛

"بِاسْمِي!

أَعْدُوا النَّطْعَ لِلصَّوْتِ الغَرِيبِ عَلَى فَنَائِي

وَالْبِصْلَبَ الْمُتَمَرِّدُونَ عَلَى مَشِيئَتِي الْوَجِيدَةِ

وَالْتَحَشُّدَ الْأَسْلَاحِ...

وَالْجُوعَ الْمُذَلِّ...

وَعِدَّةَ الْمُؤْتِ المَرِيرَةِ

وَلَيْسَحَقِ الْأُبَاشِ، أُوْبَاشِ العَقِيدَةِ

أَنَا صَانِعُ التَّارِيخِ كَيْفَ أَشَاءُ

حَرٌّ فِي عَيْبِي.. فِي إِمَائِي!¹⁴

يقول الشاعر في النهاية المقاطع التالية:

"...قَسَمًا بِمَنْ أَهْوُوا وَأَخْرُ شَهَقَةً

مِنْهُمْ بِمِيدَانِ الفِدَاءِ؛ تَقَدَّمُوا!...

قَسَمًا بِأَعْرَاسِ الجِرَاحِ وَقَجْرَهَا

عَيَّرَ اللُّوَاءَ الحُرِّ... لِانْتَرَسَمُ!¹⁵

كما توجد أنواع نثرية من بين الأعمال التي أنتجها أصحاب المقاومة. ومع ذلك ، فإن هذه الأعمال لم تتجاوز أبدًا جانبها الشعري.

الخاتمة

¹² سميح القاسم، ثالث أكسد كربون، دار الهدف بيروت، 1979، ص. 10

¹³ سميح القاسم، ديوان سميح القاسم، دار العودة، بيروت، 1987، ص. 548: غسان كنفاني، الأدب الفلسطيني المقاوم تحت الإحتلال 1948-1948

¹⁴ 1968، مؤسسة الدراسات الفلسطينية، بيروت، 1968، ص. 150

¹⁵ سميح القاسم، ديوان سميح القاسم، دار العودة، بيروت، 1987، ص. 555

¹⁶ سميح القاسم، ديوان سميح القاسم، دار العودة، بيروت، 1987، ص. 555

تم قبول أدب المقاومة كنوع أدبي بموقفه الذي يظهر نفسه في النزاعات والحروب و ضد العدو. كان هذا النوع الأدبي أوضح تعبير عن الحرب والإذلال والقمع والظلم التي تعرضت لها بلادهم. ونتيجة لذلك ظهرت مقاومة فردية أو اجتماعية.

من بين هؤلاء الأدباء ، هناك من تم إرسالهم إلى المنفى ، خاصة من خلال فرض الرقابة على أعمالهم طوال حياتهم. ورغم ذلك اعتبروا كتاباتهم وأشعارهم ديناً لوطنهم ولم يترددوا في التعبير عن أعمالهم حتى اللحظات الأخيرة.

في الواقع ، يمكن اعتبار أدب القوة جزءاً من الأدب العربي الحديث. كان يُعرف باسم "أدب الحرب" في الأدب العربي الكلاسيكي ، وكان معروفاً في الغالب بأعمال في أسلوب الرثاء والسخرية والرثاء. ومع ذلك ، بالإضافة إلى هذه الجوانب ، أصبح الأدب المقاومة هو الخوف من الغزاة بسبب موقفه الذي يثير الناس.

مع هذا النوع ، هناك بعض الجوانب التي ليست شائعة أو مستخدمة لأول مرة في الأدب العربي الحديث. بعض من تلك؛ مواضيع جديدة ، سلامة الموضوع ، الابتكار في الكلمات ، شعر النثر.

إذا تم إعطاء مثال في نزاهة الموضوع ، يتم ذكر قضايا المجزرة ، والاعتراض على القمع ، وتشجيع الناس على الاتحاد . يتم التعامل مع حدث في تكامل الموضوع في جميع أنحاء القصيدة بأكملها ، ويعكس ذلك للقارئ ، مثل الفيلم تقريباً. وبهذه الطريقة ، يتم التأكد من أن الأجيال القادمة على دراية بالحدث وأن روح المقاومة تبقى حية. في الجزء الجديد من الألفاظ ، تم استخدام الكلمات غير العربية التي أصبحت جزءاً من الحياة اليومية ، وظهر نوع من الشعر يسمى الكولاج ، وهو غير موجود في النصوص العربية القديمة والنصوص العربية الحديثة.

تم استخدام أسلوب شعر النثر لأول مرة في نوع أدب المهجر ووجد مكانه في الأدب المقاومة. أصبحت القصائد والأعمال النثرية أحياناً أغاني مثل الشعلة التي أبقت روح المقاومة حية في التظاهرات. ومع ذلك ، فقد كانت موضوع العديد من المسارح والأفلام على الساحة الوطنية والدولية.

المصادر

- أمنة توغجوا، مقاربة توفيق فكرت النقدية للشعر ، مجلة أسوس، (11)3، 2015، ص. 263-272
- أنس داود، التجديد في الشعر المهجر ، القاهرة 243
- حسين حمزة، النهاية في قصيدة المقاومة المجمع، (3)4، 2010
- دغرو أودينج، أدب المحجر وأثره في الأدب العربي، جامعة غازي، ص. 73
- رجا النقاش، شاعر العرض المحتلة، دار الهلال، القاهرة، 2011
- سميح القاسم، ديوان سميح القاسم، دار العودة، بيروت، 1987
- سميح القاسم، الأعمال الكاملة القصائد 2، دار سعاد صباح، 1993
- سميح القاسم، كولاج 2، الحكيم للطباعة والنشر، ناصرة، 2009 35
- سميح القاسم، ثالث أكسد كربون، دار الهدف بيروت، 1979
- سميح القاسم، ديوان سميح القاسم، دار العودة، بيروت، 1987
- غسان كنفاني، الأدب الفليستين المقاوم تحت الإحتلال 1948-1968، مؤسسة الدراسات الفلسطينية، بيروت، 1968
- محمد فاتح أندى، قصائد نثرية لحاليت ضياء الأول، مجلة الأدب بجامعة اسطنبول، 27، 1997، ص. 23-47

**SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ BAŞKANI, TBMM İKİNCİ BAŞKANI ve
ERZURUM MEBUSU CELALEDDİN ARİF BEY**

Dr. Ahmet Yusuf YILMAZ

<https://orcid.org/0000-0002-3499-7676>

ÖZET

Celalettin Arif Bey Türk tarihine çok önemli iz bırakmış önemli şahsiyetlerdendir. Son Osmanlı Meclisi'nde Felah-ı Vatan gurubunun reisliğini yürütmüştür. Anadolu hareketinin İstanbul'daki temsilcisi olmuştur. Meclis-i Mebusan Reisi olduğu dönemde ise, İtilaf Devletleri İstanbul'u 16 Mart 1920 sabahı işgal etmişlerdir. İstanbul'u işgal eden İngilizler Milliyetçi Mebusları tutuklamaya başlayınca Ankara'ya geçmiştir. Ankara'ya Meclis-i Mebusan Reisi unvanıyla geçtiğinden Ankara'daki meclisin de başkanı olacağını ummuştur. Ankara'daki meclis başkanlığı seçiminde Mustafa Kemal'in karşısına aday olarak çıkmıştır. Yapılan seçimde Mustafa Kemal'in yardımcılığı görevini yürütmüştür. Meclis başkanı seçilemeyince doğduğu yer olan Erzurum'a gitmiştir. Erzurum'da bir isyan hali olduğunu vurgulamıştır. İsyanın Sebebi olarak Ankara hükümetine bağlı memurların liyakatsizliğini ileri sürmüştür. Bu isyanı bastırabilmek için Erzurum Vali görevini istemiştir. Ancak Mustafa Kemal, bu talebine sıcak bakmamıştır. Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa'nın galibiyetleri artınca Ankara'ya geri dönmüştür. Bu sefer Mecliste, Mustafa Kemal'in siyasi faaliyetlerini benimsemeyen II. Gurubun önde gelenlerinden birisi olmuştur. Bu yüzden Mustafa Kemal, Celalettin Arif Bey'i Avrupa'daki tahsil bilgisinden yararlanmak hem de II. Gruptan uzaklaştırmak için diplomatik görevlere göndermiştir. Celalettin Arif Bey, Roma Mümessilliğine tayin edilmiş ve 23 Şubat 1922'de Roma'ya gelmiştir. Millî Mücadelenin dış siyaset alanında başarılı çalışmalarda bulunmuştur. İtalya ve Fransa ile yapılan antlaşmaların zeminine katkılarda bulunmuştur. Celalettin Arif Bey'in Millî Mücadele döneminde yaptığı en büyük çalışması Avrupa'daki çalışmalardır. Celalettin Arif Bey Roma temsilciliğinden bir süre sonra, sağlık sorunları istifa etmiştir. Bu görevinden ayrılan Celalettin Arif Bey tekrar Ankara'ya dönmemiştir. 18 Ocak 1930 tarihinde Paris'te beyin kanaması geçirerek vefat etmiştir. Bu bildiride Millî Mücadelenin kahramanlarından olan Celalettin Arif Bey'in siyasi hayatı, faaliyetleri kaynak taraması yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Celalettin Arif Bey, Mebusan Meclisi Başkanı ve BMM İkinci Başkanı

Görsel 1. Celalettin Arif Bey

1. TAHSİLİ, SİYASİ FAALİYETLERİ

Babası “Başımıza Gelenler” ve “Binbir Hadis” adında iki meşhur kitabın Müellifi Mehmet Arif Bey’dir. Mehmet Arif Bey Erzurum Kalesi Topçu Kumandanı Miralay (Albay) Hacı Ömer Bey’in oğludur.¹ O da Karacehennem İbrahim Ağa’nın oğlu olup, yeniçeri zabıtlıdır. 1826’da Sultan II. Mahmut yeniçeri Ocağını kaldırdığı zaman Sultanahmet Meydanında toplanan Yeniçeri asilerini topla dağıtan kişidir. Mehmet Arif Bey, 1877-78 yılındaki 93 Harbinde Anadolu Ordusu Komutanı Mareşal Ahmet Muhtar Paşa’nın özel kalem müdürlüğüne tayin edilmiş ve harbin sonuna kadar Ahmed Muhtar paşanın yanında bulunmuştur. Temmuz 1878’de Gazi Ahmed Muhtar Paşa’nın refakatinde Çatalca Ordusu Komutanlığı özel kalem müdürlüğünde de bulunmuş sonra İstanbul’a gelmiştir. 1885 Aralık ayında Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın emrinde Mısır komiserliği başkâtipliğine tayin edilmiştir. Bu konudaki hatıratı “Başımıza Gelenler” adlı kitabının son kısmındadır. Mısır’daki görevi sırasında bu sırada Mısır’da bulunan Mizancı Murad Bey ile görüşmüş ve Mizan Gazetesi’nde 3 adet yazısı da yayınlanmıştır. Mehmed Arif Bey, 1896 senesinde Mısırda hastalanmış ve tedavi için İstanbul’a gelmiştir. 1897 senesinde Temmuz’un 14’ünde Salı günü Heybeliada’da vefat etmiştir.

Celalettin Arif Bey, Soğukçeşme Askerî Rüştîyesini bitirdikten sonra İstanbul Galatasaray Lisesine kaydolmuştur. Bu mektebin Türkçe ve Fransızca bölümlerini bitirmiştir. 1895’te Fransa’ya giden Celalettin Arif Bey, Paris Hukuk Fakültesinde okumuştur. Paris’teki öğrencilik yıllarında Jön Türklerle tanışmıştır. Celalettin Arif Bey, 1901 yılında Kahire’ye gitmiştir. Mısır’ın önce gelen isimleriyle tanışmış ve Mısır’da büyük şöhret kazanmıştır. Jön Türklerle olan irtibatı Mısırda da devam etmiştir. Mısır’da avukatlık yapan Celalettin Arif Bey II. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul’a dönmüş ve Şubat 1911 yılında İstanbul Barosu’na kaydolmuştur. 1914 yılına kadar Avukatlık yapan Celalettin Arif Bey 1914 yılında ise İstanbul Barosu Başkanlığına seçilmiştir. Celalettin Arif Bey 1908 yılında Avrupa’da Prens Sebhattin Bey’le tanışmış ve Adem-i Merkeziyet fikirlerini benimsemiştir.²

¹ Mehmet Arif Bey’in ahlak felsefesi üzerine: Görkaş, İrfan: 19. Yüzyıl Osmanlı Düşünürü Mehmet Arif Bey’in Ahlak Felsefesi, s.1 vd., Birleşik Y., Ankara, 2014

² Prens Sabahaddin ve Adem-i Merkeziyet için bkz. : Prens Sabahaddin, Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri(Haz. Mehmed Ö. Alkan), s.17 vd., YKY., İstanbul, 2007; Akkaya, Rukiye: Prens Sabahaddin, s.19 vd., Liberte Y., İstanbul, 2005; Prens Sabahaddin: Türkiye Nasıl Kurtarılabılır ve İzahlar (Çev. Fahri Unan, s.1 vd., Ayraç Y., Ankara, 1999).

II. meşrutiyetin ilanıyla birlikte Adem-i Merkeziyet fikrinin uzantısı olan Osmanlı Ahrar Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır.³ Osmanlı Ahrar Fırkası 1908 seçimlerine İttihat ve Terakki Partisi'yle olan mücadelesini kaybetmiştir ve Osmanlı Ahrar Fırkası 30 Ocak 1910 yılında kendisini feshetmiştir. Celalettin Arif Bey, kurucu üyesi olduğu Ahrar Fırkası yanında, İttihat ve Terakki'nin Paris'te temsilciliğini yürüten ve II. Meşrutiyetin ilanından sonra Üç yıl Meclis-i Mebusan başkanlığını yürüten sonra ayan azası olarak atanan Ahmed Rıza Bey ve arkadaşlarının kurduğu Vahdet-i Milliye Cemiyetinin⁴de kurucuları arasında yer almıştır.

Mustafa Kemal'in Nutuk'unda⁵ da değindiği üzere Celalettin Arif Bey'i Türk Fransız Muhipleri Cemiyeti⁶ kurucuları arasında yer almıştır. Kurucular arasında Ahmet Vefik Bey ve Süleyman Nazif gibi isimler de görülmüştür. Celalettin Arif Bey'in Meclisin Roma temsilcisi olarak atanması, ve Türk-Fransız antlaşması için zemin oluşturmaya çalışması hadiselerinde, bu derneğe üyeliği rol oynamıştır. Bu dönemde aslında vatanın kurtuluşu için çare arayan Celalettin Arif Bey hiçbir parti ve grup farkı gözetmeksizin vatanın kurtuluşu için çalışmıştır.

Mütareke döneminde 2 Ekim 1919 da Ferit Paşa kabinesi istifa edince yeni kabineyi Millî Mücadele yanlısı olan Ali Rıza Paşa kurdu. Kabine 7 Ekim 1919 günlü beyannameyle seçime karar verdi. 18 Aralık 1919 yılında yapılan seçimle de Celalettin Arif Bey hem İstanbul'dan, hem de Erzurum'dan milletvekili seçildi. İstanbul'dan seçilmesine rağmen Celalettin Arif Bey Erzurum mebusluğunu tercih edeceğini ve bundan büyük bir gurur duyacağını bildirmiştir. Erzurum Mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a giren Celalettin Arif Bey, Meclis içinde oluşan Felah-ı Vatan grubunun reisliğine seçilmiştir. 3 Mart 1920'de Ali Rıza Paşa kabinesinin istifasından sonra yeni sadrazamlığın Damat Ferit'e verilmemesi için çok çalışmıştır. Bu sırada Meclisi Mebusan Reisi olan Reşat Hikmet Bey vefat etmişti. Meclis-i Mebusan'a yeni başkan seçimi 4 Mart 1920 de yapıldı. Felahı Vatan grubu Reisi olan ve gerektiğinde Meclisi Anadolu'da toplamak için Rauf Bey'e söz veren Celalettin Arif Bey, çoğunluğun desteğiyle yeni Meclisi Mebusan Reisi seçilmiştir. Celalettin Arif Bey'in Meclisi Mebusa reis seçilmesi Mustafa Kemal Paşa tarafından kolordulara duyurulmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa bir de tebrik telgrafi göndermiştir⁷.

³ Ahrar Fırkası, Jön Türklerden Prens Sebahattin Bey'in kurduğu "*Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*"nin siyasi uzantısıdır. Celalettin Arif Bey, 1908'den önce yani Avrupa'da iken Prens Sebahaddin Bey ile temaslarda bulunmuş ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin faaliyetlerine katılmıştır. Ademi Merkeziyet görüşünün uzantısı olarak Osmanlı Ahrar Fırkası 14 Eylül 1908'de İstanbul'da kurulmuştur. Başkanlık makamı boş bırakılan Fırkanın Sabahaddin Bey'in idaresinde oluşuna inanılıyordu. Celalettin Arif Bey, Nureddin Ferruh, Ahmed Fazlı, Nâzım Şevket ve Mahir Sait Beylerle birlikte fırkanın kurucuları arasında bulunmuştur. Ayrıca fırkanın muhasip azalığını da üzerine almıştır. Ahrar Fırkası mensupları, fırkanın 1908 seçimlerindeki yenilgisinden ve feshinden sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkasının temelini oluşturmuşlardır. Celalettin Arif Bey kendisine yeni bir yol çizerek İttihat ve Terakki Fırkasının saflarına geçmiştir. Celalettin Arif Bey'in İttihat ve Terakki saflarına geçişi Ahrar Fırkasının kapatılmasından yani 30 Ocak 1910'dan sonra olmuştur. Çünkü bu tarihten önce Celalettin Arif Bey'i İttihat ve Terakki saflarında görülmemiştir. 1910 tarihinden itibaren İttihat ve Terakki fırkasına karşı Hürriyet ve İtilaf Fırkası kendisini göstermiştir. Celalettin Arif Bey için iki seçenek vardı: ya ittihat ve Terakki Fırkasına geçmek ya da Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmak. Yukarıda da değinildiği gibi o İttihat ve Terakki fırkasını tercih etmiştir. bkz. Tunaya, Tarık Zafer: Türkiye'de Siyasal Partiler, c.I, II. Meşrutiyet Dönemi, s. 142-175, Hürriyet Vakfı Y., İstanbul, 1984.

⁴ Tunaya, Tarık Zafer: Türkiye'de Siyasal Partiler, II. Cilt Mütareke Dönemi, s. 437, Hürriyet Vakfı Yayını İstanbul, 1986

⁵ Atatürk, M. Kemal: Nutuk, vesika: 219

⁶ Tunaya, Tarık Zafer: Türkiye'de Siyasal Partiler, II. Cilt Mütareke Dönemi, s. 536, Hürriyet Vakfı Yayını İstanbul, 1986

⁷ Felah-ı Vatan, M. Kemal'in Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kurulmasını ve kendisinin başkan seçilmesini istediği Müdafaa-i Hukuk grubu yerine son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Rauf Orbay'ın gayretleriyle kurulan

Meclis-i Mebusan reisi seçilen Celalettin Arif Bey, Ali Rıza Paşa kabinesinin yerine, Damat Ferit Paşa kabinesinin kurulmasını engellemek için 5 Mart 1920 Cuma günü padişahı ziyaret etmiştir. Anadolu'da oluşan Kuvay-ı Milliye hareketini savunan Celalettin Arif Bey, Damat Ferid hükümetinin yerine Salih Paşa hükümetinin kurulmasını sağlamıştır. Celalettin Arif Bey, Meclisi Mebusan Reisi olarak yaptığı bu ziyaretle hükümet krizini çözmüş ve aradaki anlaşmazlıkları kaldırmıştır.

Celalettin Arif Bey'in Meclis-i Mebusan Reisi olduğu dönemde, İtilaf Devletleri İstanbul'u 16 Mart 1920 sabahı işgal etmişlerdir. İstanbul'u işgal eden İngilizler Milliyetçi Mebusları tutuklamaya başlamışlardır. Celalettin Arif Bey de Meclisi Mebusan Reisi olması sebebiyle aranmıştır. Bu yüzden Celalettin Arif Bey Evine ve bürosuna uğramamıştır. Celalettin Arif Bey'in görevi Reis seçilirken verdiği söz gereği Meclisi gösterilen yerde toplamaktı. Bunun için Celalettin Arif Bey'in İngilizlerin eline geçmemesi, Anadolu'ya ulaşması gerekmiştir. Meclis-i Mebusan'dan 17 Mart'ta ayrılan Celalettin Arif Bey, Rauf Bey'in gösterdiği yolla Anadolu'ya geçiş için Yozgat mebusu ve Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa ile birlikte Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'ne gitmiştir. Özbekler Tekkesi Üsküdar'da Sultan Tepesinden, Bülbül Deresine doğru uzanan yamaçta gözden uzak bir Nakşibendi Dergâhı olarak kullanılmaktaydı. Tekkenin şeyhi Mehmet Ata Bey Karakol Cemiyetinin Üsküdar bölgesi sorumlularından biri idi ve tekke Anadolu'ya geçirilecek kişiler için saklanma yeri olarak kullanılmıştır. İsmet (İnönü), Mehmet Akif (Ersoy), Dr. Adnan (Adıvar), Yunus Nadi Beyler ve Halide Edip (Adıvar) hanım gibi pek çok tanınmış kişi Anadolu'ya geçerken burada saklanmıştır. 20 Mart 1920 günü buradan ayrılan Celalettin Arif Bey uzun ve zorlu bir yolculuktan sonra, önce Sakarya'nın Çınar köyüne, 26 Mart'ta da Düzce'ye ulaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile telgraf görüşmesinde bulunmuştur.⁸ Bir süre burada kalan Celalettin Arif Bey, Bolu üzerinden 2 Nisan 1920 akşamı Ankara'ya ulaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve kalabalık bir heyet gelenleri karşılamak için Ankara Akköprü'ye kadar gelmiştir.

O gün bütün Ankaralılar sokaklara dökülmüş bütün arabalar yola dizilmiştir. Çünkü gelen heyetin içinde yabancı askerlerin harim-i ismetine tecavüz etmiş oldukları bir Millet Meclisinin düşman elinden kaçıp kurtulmuş reisi vardı. Celalettin Arif Bey Ankara'ya varınca ilk iş olarak Erzurum halkına, Ankara'ya geldiğini duyurmuştur. Ankara'daki ilk günlerini karargâh olarak kullanılan Ziraat Mektebinde diğer mebuslarla birlikte geçirmiştir. Mustafa Kemal'in de Ankara'da ilk karargâhı bu binaydı. Celalettin Arif Bey, Ankara'da açılacak olan yeni Meclisin İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın bir devamı olacağını düşünmüştür.⁹ Orada içtimalarına devam imkânı bulamayan Meclis Milletçe seçilmiş azalarının da iştirakiyle içtimalarına Ankara'da devam edecekti. Kendisi de dağıtılan meclisin reisi olması sebebiyle yeni Meclisin de reisi olmayı düşünmüştür. Celalettin Arif Bey başta olmak üzere fikirleri batıya açık olanlar bir yasama meclisi, bir kabine, bir de yürütme kurulu kurmak ve bunun bazında Meclis başkanını getirmek istemiştir. M. Kemal Paşa ise bütün yürütme ve yasama gücünün Meclisin elinde bulunması, kabine üyelerini meclisin seçmesini ve kabinenin meclise karşı sorumlu olmasını istemiştir. Bu oluşan fikir ayrılıkları görüşmelerle ortadan kaldırılamayacak ve giderek büyümeye devam etmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, geniş yetkili yeni bir Meclis açılmasını istemiştir. Yeni Meclisin bir an evvel açılmasını isteyen Mustafa Kemal, yayınladığı tamimle 23 Nisan'da Cuma namazından sonra yeni meclisin açılacağını duyurmuştur. 24 Nisan 1920 günlü toplantısında Meclise bir Reis bir de Reis-i Sanî (ikinci başkan) seçilmesi kabul edilmiştir. Aynı gün yapılan reislik seçimlerinde iki aday vardı. Mustafa Kemal Paşa ve Celalettin Arif Bey Mustafa Kemal Paşa Reis, Celalettin Arif Bey de Reisi Sanî seçildi.

gruptur. Bu grup, Ankara'nın tezlerini savunmuştur.

⁸ M. Kemal: Nutuk (haz. Semih Yalçın), s. 325, Berikan Y., İstanbul, 2009

⁹ M. Kemal: Nutuk (haz. Semih Yalçın), s. 325-326, Berikan Y., İstanbul, 2009

Ankara’da BMM (Büyük Millet Meclisi) çalışmalarına başlamıştır. Yeni kurulan hükümette Hukuk profesörü olan Celalettin Arif Bey, Adliye vekilliğini üstlenmiştir.¹⁰

2. ERZURUM VALİSİ OLABİLMEK İÇİN MÜCADELESİ

Ankara’da bu gelişmeler olurken Doğu Harekatının gecikmesinden dolayı Erzurum’da huzursuzluk başlamıştır. Durumu yerinde incelemek ve seçim bölgesini dolaşmak için Celalettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Bey, Meclisten izin alarak Erzurum’a gitmiştir. Celalettin Arif Bey ve Hüseyin Avni beyleri Kazım Karabekir Paşa şehrin girişinde coşkulu bir törenle karşılamıştır. Mondros Mütarekesinin 11. Maddesi gereğince doğuda sınır ötesinde kalan bölgelerde (Kars, Ardahan, Batum) Ermeniler, Türklere karşı zulümlerini arttırmışlardı. Üstelik Vilayeti Sitte’de (Altı Vilayet) gelecek umut verici değildi.¹¹ 7 Eylül’de mebuslar şerefine sanayi mektebinde “Maraş Faciaları” piyesi temsil edilmiştir. Aynı gece, o sırada Erzurum’da bulunan Bolşevik Sefaret Heyeti ile bir görüşmede yapıldı.¹²

Celalettin Arif Bey’in Erzurum’da Kazım Karabekir’e verdiği ilk haber; Mustafa Kemal Paşa’nın kötü bir muhiti olduğu, Kazım Karabekir Paşa’nın doğu vilayetlerinde teşkil olunacak umumi müfettişliğe tayinin tasarlandığı Mustafa Kemal Paşa’nın doğu harekâtına taraftar olmadığı ve doğu ordusunu batıya çekmek arzusunda bulunduğu, en azından batılı subay ve erlerin gönderilmesini istediğidir.¹³

Kazım Karabekir Paşa bu durumu kendisinin Şark Ordusunun başından alınması şeklinde değerlendirmiştir. Ordunun başından alınmasının felaket olacağını Celalettin Arif Bey söylemiştir. Kazım Karabekir Paşa bu makam değişikliğinin önüne geçebilmek için harekete geçmiş ve 13 Eylül 1920’de Ankara’ya gönderdiği telgrafta, Erzurum, Erzincan, Van, Beyazıt Vilayet ve livalarının yüce meclisçe tensip buyurulacak diğer mıntıkayı ihtiva etmek üzere Vilayet-ı Şarkıye valiliğine Celalettin Arif Bey’in tayin buyurulmasını arz ve teklif etmiştir.¹⁴ Nutuk’ta belirtildiğine göre bu telgraf 19 Eylülde Ankara’ya ulaşmıştır.¹⁵ Bu telgraftan önce

¹⁰ Ankara’da Kurulmuş Hükümetteki diğer kabine üyeleri şu kişilerden oluşmuştur:

Şeriye ve Evkaf Vekili: Hasan Fehmi Efendi

Hariciye Vekili: Bekir Sami(Kunduk) Bey

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili: Dr. Adnan (Adivar) Bey

Millî Müdafaa Vekili: Fevzi (Çakmak) Paşa

Nafta Vekili: İsmail Fazıl (Cebesoy) Paşa

Adliye Vekili: Celalettin Arif Bey

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili: Albay İsmet (İnönü) Bey

Maliye Vekili: Hakkı Behiç (Bayiç) Bey

Maarif Vekili: Dr. Rıza Nur Bey

İktisat Vekili: Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey

Dahiliye (İç İşleri) Vekili: Cami (Baykut) Bey

M. Kemal: Nutuk (haz. Semih Yalçın), s. 334-335, Berikan Y., İstanbul, 2009; Keskin, Mustafa-A. Yuvalı-A. Öztürk-M. Ekincikli: Türk İnkılabı ve T.C. Tarihi, s.102, Ufuk K. Y., Kayseri 1995.

¹¹ Karabekir, Kazım: *İstiklal Harbimiz*, c. II, s. 163, Emre Y., İstanbul, t.y; Akbulut, Dursun Ali: “*Şark Harekâtı Öncesi Celalettin Arif Bey’in Erzurum’a Gelişi ve Erzurum’da Bazı Hadiseler*”, s. 67- 68, Atatürk Üniv. Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enst. Dergisi, c. I, s. 3, (Mayıs-1989).

¹² Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, c. II, s. 163.

¹³ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, c. II, s. 163.

¹⁴ Kazım Karabekir, *İstiklal harbimiz*, c. II, s.170-171.

¹⁵ M. Kemal, Nutuk, s. 357- 358.

Mustafa Kemal Paşa, Celalettin Arif Bey'den üç telgraf almıştır.¹⁶ Bu Telgraflara göre; Erzurum ahalisinde hassasiyet ve galeyana bulunmaktadır. Fakat halk onların Ankara'dan hareket ettiklerini haber alınca bekleme durumuna geçmişlerdir. Galeyanın sebebi Ordu ambarları, tüfek ve cephane kaybı ve bazı yolsuzluklardır. Bu yolsuzluklara karışmış olan memurlar değiştirilmeli ve süratle cezalandırılmalıdır. Erzurum vali vekaletinde bulunan Miralay Kazım Bey cezalandırılması gerekenlerin başında geliyordu. Aksi taktirde halkın galeyana önüne geçilememesinden korkulmaktadır. Sonuncu telgraf namede, Ankara, şikayetleri dikkate almadığında Ankara'ya itimadın ortadan kalkması şeklinde dönüşeceği, belirtilmiştir.

Her iki mebusun Erzurum'a gelişlerinin görünürdeki sebebi, Erzurum vali vekili Miralay Kâzım Bey hakkındaki dedikoduları ve şikâyetleri dinleyecekler, Vilayet işlerini düzene koyduktan sonra geri döneceklerdi. Fakat bir de olayın gizli yönü vardı. O da vilayet makamının seçimle işbaşına getirilecek bir vali tarafından doldurulmasıydı.

Valilerin seçimle işbaşına gelmesi konusunda T.B.M.M' inde alınmış bir karar mevcut değildi. Bu arada vali tayinleri de Kanun-ı Esasi mucibince Ankara'dan yapılıyordu. Valilerin seçimle işbaşına getirilmeleri "Şûra" sisteminin tatbikatından başka bir şey değildi. Celalettin Arif ve Hüseyin Avni Beyler Bolşevizm veya Komünizme eğilimli değil, aksine bunlara karşı şahsiyetlerdi. Valilerin tayinle değil seçimle işbaşına gelmelerinin de bu konuda herhangi bir sakıncası olmazdı.¹⁷ Mustafa Kemal Paşa bu telgraftaki malumata asla inanmadığını Celalettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin birer bahane ile Erzurum'a gidişlerini manidar bulduğunu söylemektedir.¹⁸ Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya 18 Eylül'de gönderdiği telgrafta; "*Celeleddin Arif Bey'in iş'arı, birkaç zatin, vali vekili Kazım Bey'i mahza Erzurum'dan uzaklaştırmak için yaptıkları dedikoduya ilişkindir. Halkın galeyana, kamuoyu ile vali intihabı hususları maateessüf Celeleddin Arif Bey'in yanlış bir istikameti tutmalarından başka bir şey olduğunu zannetmiyorum*" demektedir.¹⁹

Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'nın bu teklifine 20 Eylül'de verdiği cevapta "*Celeleddin Arif Bey'in Erzurum Valiliğine tayininin mümkün olmadığını, mebusluktan istifa ettiği taktirde, bu vilayete tayininin Hey'eti Vekileye teklif edilebileceğini*" söylemiştir. Telgrafın ikinci kısmında Trabzon Valisi Hamid Beyle görüşüldüğünü ve bu zatin uygun görüldüğü takdirde kendisine valilik vazifesini üzerine alması için emir verileceğini bildirmiştir.

Kazım Karabekir Paşa daha sonra bu telgrafa verdiği 22 Eylül tarihli cevapta, Hamid Bey'in Erzurum'a tayinini uygun bulduğunu, Celalettin Arif Bey'in Vilayet-ı Şarkıye Umumi Valiliğine tayininin kendisine ima edilmiş bir fikrin neticesi olduğunu ve şimdi bu fikrinden vazgeçtiğini söylemiştir.²⁰

Celalettin Arif Bey'se 18 Eylül tarihli telgrafında durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildiriyordu. Celalettin Arif Bey, halkın galeyana teskini, silah ve mühimmat hakkındaki suiistimallerin tahkiki ve suçların cezalandırılması için 9. Fırka (Tümen) kumandanı Halit Bey'in gönderilmesini talep etmiş ve muhtemel karışıklıkları önlemek için vali vekaletini üzerine

¹⁶ Akbulut, Dursun Ali: "*Şark Harekatı Öncesi Celeleddin Arif Bey'in Erzurum'a Gelişi ve Erzurum'da Bazı Hadiseler*", s. 71-74, Atatürk Üniv. Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enst. Dergisi, c. I, s. 3, (Mayıs-1989)

¹⁷ M. Kemal, Nutuk, s. 358; Karabekir, Kazım: *İstiklal Harbimiz*, c. II, s. 171, Emre Y., İstanbul, t.y.

¹⁸ Nutuk, s. 358.

¹⁹ Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, c. II, s. 171.

²⁰ Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, c. II, s. 172, Emre Y., İstanbul, t.y.; Akbulut, Dursun Ali: "*Şark Harekatı Öncesi Celeleddin Arif Bey'in Erzurum'a Gelişi ve Erzurum'da Bazı Hadiseler*", s. 75, Atatürk Üniv. Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enst. Dergisi, c. I, s. 3, (Mayıs-1989).

aldığını bununla birlikte halk tarafından vekaleti arzu edilen Hüseyin Avni Bey'in vekâlete getirilmesini istemiştir.²¹

Şark Harekâtı neticesinde 30 Ekim'de Kars kurtarıldı. 7 Kasım'da da Gümrü ele geçirildi. Ermeni Hükümeti 3 Kasım'da barış istemişti. Fakat barış şartları üzerinde anlaşamayınca Kazım Karabekir Paşa 14 Kasım'da Ermenilere karşı tekrar taarruza geçmiştir. Ermenilerin tekrar barış istemeleri üzerine 27 Kasım'da Gümrü'de barış görüşmelerine başlanmıştır.²²

30 Ekim 1920'de Ermeniler üzerine başlayan Şark Harekâtının başarıya ulaşmasından sonra Celaleddin Arif Bey, Erzurum Valiliği'nden umudunu kesmiş bir vaziyette 26 Kasım 1920'de Erzurum'dan ayrılarak Ankara'ya dönmüştür.

3. MECLİSTEKİ FAALİYETLERİ

B.M.M.'de gruplaşmalar başlamıştı. I. Grup denilen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu karşısında kendilerine II. Gurup adını veren Muhafifler teşkilatlanmışlardır. Celalettin Arif Bey, bu II. Grubun önde gelenlerinden birisi olmuştur. II. Grup üyelerinin tek amacı Mustafa Kemal Paşanın otokratik şefliğine karşı çıkmaktır.²³

Mecliste Celalettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Bey'in muhalefetleri, Erzurum'da meydana gelen hadiseler, Mustafa Kemal Paşa'yı kuşkulandırmış ve muhalefetin Erzurum'daki olaylarla ilgisini araştırmak zoruna bırakmıştır. Mustafa Kemal ile Kazım Karabekir Paşa arasındaki şu telgraflar bu endişeyi ortaya koymaktadır:²⁴

“Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

Ankara 25.3.1337

Erzurum Mebuslarından Hüseyin Avni Bey bayraktar olmak üzere Celâleddin Arif Bey Mecliste çirkin ve biârane bir vaz-ı muhalefet almışlardır. Buna rağmen Hüseyin Avni Bey, bugün müracaat ederek bir makaleden dolayı ikinci defa tevkif ve cephe divanı hurbine sevk olunan Mithad Bey'in himayesi hakkında zat-ı devletinize yazmamı rica etti. Vali Mithat Bey hakkında yapılan muamelenin kanunsuz olduğunu söyledi.

Celâleddin Arif Bey ve rüfekasının irtica mahiyetinde olan muhalefetleri Erzurum'da bir zümreye istinat etmekte olduğunu tahmin ediyorum. Ve bunu pek mühim görüyorum. Mithat Bey meselelerle alakası tabîdir. Gayr-ı Kanuni olduğu iddia olunan muamelelerin suret-i münasebede tashihiyle beraber meselelerin ciddî tahkik ve tâmike tutulmasına selâmet-i memleket namına rica ederim.

Celâleddin Arif Bey'in (yolsuzluklar hakkındaki) istizahı mucip müdafaa-i Milliye Vekâketinde muhavvel iş'arımız üzerine mir-i mumaileyhe vuku bulan resmi istifşara henüz cevap

²¹ Nutuk, s. 359-360.

²² Karabekir, Kazım: *İstiklal Harbimiz*, c. II, s. 181 vd., Emre Y., İstanbul, t.y Tansel, Selahattin: *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, s. 241- 242, MEB Y., İstanbul, 1991.

²³ Mecliste II. Grup için bkz. Mazıcı, Nurşen: *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet*, s. 53 vd., Dilmen Y., İstanbul, 1984.

²⁴ Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, c. II, s. 220, Emre Y., İstanbul, t.y.

alamadım.

4. *Mithad Bey hakkında cevab-ı âlilerin Hüseyin Avni Bey'e irade olunabilecek tarzda yazılmasını münasip görüyorum.*

T.B.M.M. Reisi M. Kemal

Kazım Karabekir Paşa bu telgrafa şu cevabı vermiştir²⁵.

“Büyük Millet Meclisi Reisi M. Kemal Paşa Hazretlerine

Celâleddin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin Erzurum'da istinat ettiği kuvvet hiçtir. Bu zatlara zahir olan yalnız Erzurum hükümetinde Kadı Edip, Zühtü, Münir ve Albayrakçı Mithat gibi birkaç müfsittir. Bütün ahali kendisinden nefret etmektedir. Artık herkes anlamıştır ki bu adamların biri şarka Vali-i umumi diğeri de vali olmak ve mütabakileri de birer suretle külah kapmaya çalışıyorlar.

Suret-i Umumiyet halkın Ankara hükümetine ve şark ordusuna karşı hüürmet ve samimiyet pek büyüktür. Bunu iblağ için ahiran teşekkül eden Müdafaa Hukuk Hey'et-i Merkeziyesi Hoca Raif Efendi riyasetinden olarak nezd-i acizeye gelmiştir. Durak Bey'den maada olan mebuslara karşı Erzurum'da itimat kalmadığını bildirmektedirler. Bu babda ayrıca zat-ı samilerine ve Müdafaa-i Milliye 'ye maruzatta bulundum. Arz-i ta'zimat eylerim.

Şark Cephesi Komutanı Kazım Karabekir”

4. YURTDIŞINDAKİ DİPLOMATİK GÖREVLERİ

Ankara'da bunlar olurken, Anadolu'nun taksimi konusunda Londra Konferansı düzenlenmiştir. Konferansta B.M.M.'ini temsil eden Hariciye Vekili Bekir Sami Bey Millî Mücadele felsefesine ve bağımsızlığa aykırı anlaşmalar imzalamıştır. Mustafa Kemal Paşa bu durumu düzeltmesi için Celalettin Arif Bey'i görevlendirmiştir. Bu durumda hem Celalettin Arif Bey'in Avrupa'daki bilgisinden yararlanılacak hem de II. Gruptan uzaklaştırılmış olacaktı. Avrupa seyahati için Ankara'dan ayrılan Celalettin Arif Bey, 24 Mayıs'ta Rodos'a gelmiş ve oradan Roma ve daha sonra Paris'e geçmiştir. Celalettin Arif Bey bu görüşmelerden elde ettiği bilgileri düzenli olarak Ankara'ya bildirmiştir. Temmuz-Ekim 1921 tarihleri arasındaki Avrupa'daki görüşmeleri başarıyla tamamlamıştır.

15 Kasım 1925'te Avrupa'dan ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Celalettin Arif Bey, Avrupa seyahati sırasında özellikle Fransızlarla anlaşmanın zeminini hazırlamıştır. Türk Ordusunun Sakarya Zaferi'nden²⁶ sonra Fransızlarla Ankara Anlaşması imzalanmış ve İtilaf devletleri arasında birlik bozulmuştur.²⁷ Bütün bu gelişmelere rağmen Türk Ordusu henüz tam başarıya ulaşamamıştır. Başarı için Avrupa'daki gelişmeler çok önemliydi. Türkiye için son derece önemli olan bir dönemde Celalettin Arif Bey, Roma Mümessilliğine tayin edilmiştir. 23 Şubat

²⁵ Karabekir, Kazım, **İstiklal Harbimiz, c. II**, s. 220, Emre Y., İstanbul, t.y.

²⁶ Sakarya Savaşı hakkında müstakil bir çalışma için bkz. Artuç, İbrahim: Büyük Dönemeç, Sakarya Meydan Muharebesi, s. 47 vd., Katsaş Y., İstanbul, 1985.

²⁷ Ankara Antlaşması için bkz. Artuç, İbrahim: Büyük Dönemeç, Sakarya Meydan Muharebesi, s. 344 vd., Katsaş Y., İstanbul, 1985.

1922'de Roma'ya gelmiştir. 1922 Nisan'ında Cenova'da yapılan konferansa Ankara hükümeti davet edilmediği için Celalettin Arif Bey ve Bekir Sami Bey gözlemci olarak katılmışlardır. Roma Büyükelçiliği sırasında Celalettin Arif Bey sadece İtalya değil, Fransa ile de yakından ilgilenmiştir.²⁸ Celalettin Arif Bey, böylelikle, Millî Mücadelenin dış siyaset alanında başarılı çalışmalarda bulunmuştur. İtalya ve Fransa ile yapılan antlaşmaların zeminine katkılarda bulunmuştur. Celalettin Arif Bey'in Millî Mücadele döneminde yaptığı en büyük çalışması Avrupa'daki çalışmalardır. Celalettin Arif Bey Roma temsilciliğinden bir süre sonra, sağlık sorunları istifa etmiştir. Bu görevinden ayrılan Celalettin Arif Bey tekrar Ankara'ya dönmemiştir. 18 Ocak 1930 tarihinde Paris'te beyin kanaması geçirerek vefat etmiştir. Cenazesi akrabaları tarafından İstanbul'a getirilerek babasının defnedildiği bulunduğu Merkez Efendi Mezarlığına defnedilmiştir.²⁹

5. ESERLERİ

a. Hukuk-1 Esasiye (2 cilt, Ders Kitabı)

I. cild: 1. Sınıf Dersleri: 210 sayfa,

II.cild: 2. Sınıf Dersleri: 210 sayfa Kanun-u Esasî Hukuk araştırmaları. İstanbul, Ahmed Saki Bey Matbaası, 1325 (1909)

b. Hukuk-1 Esasiye. (3. Baskı) İstanbul Matbaa-i Amire 1332 (1916) 143 sayfa.

c. Celalettin Arif Bey'in Hatıraları. Celalettin Arif Bey'in bu ilmi eserlerinin dışında bir de yayınlanmayan hatıratı bulunmaktadır. Bu hatırasını da kendisine karşı yapılan suçlamalara cevap verebilmek için hazırlamıştır. Ankara'da Mecliste oluşan II. Grupta yer alması hasebiyle Mustafa Kemal Paşa ile arasındaki soğukluk artınca, gerek Nutuk'ta (M. Kemal Atatürk) ve gerekse İstiklal Harbimizin Esasları (Kazım Karabekir) adlı eserlerde kendisine yöneltilen suçlamaları cevaplamak için hatırasını yazmıştır. Mart 1929 da hatıralarını yazmaya başlamıştır. Ocak 1930'da vefat edince bu Hatırât yarım kalmıştır. İstanbul'da neşredilen Yunus Nadi'nin Gazetesi Yeni Gün, 7 Mart 1931'den itibaren bu hatıraları yayınlamıştır.

²⁸ Jaeschke, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I., s. 178 Ankara, 1989.

²⁹ İstanbul Barosu Mecmuası, sene: IV, sayı: 38, s.: 9, 4 Şubat, 1930.

KAYNAKÇA

- Akbulut, D. A., *Şark Harekâtı Öncesi Celaleddin Arif Bey'in Erzurum'a Gelişi ve Erzurum'da Bazı Hadiseler*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, c. I, s.3, (Mayıs-1989).
- Akkaya, R., *Prens Sabahaddin*, Liberte Yayınları, İstanbul, 2005.
- Prens Sabahaddin, *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri* (Haz. Mehmed Ö. Alkan), YKY., İstanbul, 2007.
- Artuç, İ., *Büyük Dönemeç, Sakarya Meydan Muharebesi*, Katsaş Y., İstanbul, 1985.
- Görkaş, İ., *19. Yüzyıl Osmanlı Düşünürü Mehmet Arif Bey'in Ahlak Felsefesi*, Birleşik Y., Ankara, 2014.
- İstanbul Barosu Mecmuası, sene: IV, sayı: 38, s.: 9, 4 Şubat, 1930.
- Jaeschke, G. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I*, Ankara, 1989.
- Karabekir, K. *İstiklal Harbimiz*, c. I ve II, Emre Y., İstanbul, t.y.
- Keskin, M., Yuvalı A., Öztürk A., Ekincikli M., *Türk İnkılabı ve T.C. Tarihi*, Ufuk K. Y., Kayseri, 1995.
- M. Kemal: *Nutuk* (Haz. Semih Yalçın), Berikan Y., İstanbul, 2009.
- Mazıcı, N., *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet*, Dilmen Y., İstanbul, 1984.
- Mehmed Arif Bey, *Başımıza Gelenler* (Haz. Nihat Yazar), Ankara, t.y.
- Mehmed Arif Bey, *Binbir Hadis*, İstanbul K., İstanbul, 1975.
- Prens Sabahaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir ve İzahlar* (çev. Fahri Unan), Ayraç Y., Ankara, 1999.
- Tansel, S., *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, MEB Y., İstanbul, 1991.
- Tunaya, T. Z., *Türkiye'de Siyasal Partiler c.1 ve 2*, Hürriyet Vakfı Yayını, İstanbul, 1984.

A CORPUS STYLISTIC ANALYSIS OF SEVERAL WORDS SUCH AS NEGRO AND NIGGER IN “A ROSE FOR EMILY”

Öğr.Gör.DENİZ CİVELEK

¹ Munzur Üniversitesi, Pertek Sakine Genç MYO, ORCID ID: 0000-0002-4542-0661

ABSTRACT

The present study aims to analyze the language choice of William Faulkner’s one of the notable short story, entitled “A Rose for Emily” in a corpus stylistic way by Antconc programme . In this short story, Emily Grierson’s life has been presented by narrative techniques through flashbacks in detail. Living in a southern town and attaching to old traditions, Miss Emily has been dead and following her death it has been found out that there has been a corpse of her lover and she has lived for many years with this corpse. Miss Emily’s tragic life has been portrayed masterfully by William Faulkner. On narrating Miss Emily’s life, specifically mentioning her servant, it is conspicuous that the author has used many times racist words such as “negro and nigger”. In the result of Corpus Stylistic analysis by Antconc programme, it has been deduced that author has used negro 13 times, nigger 4 times. Considering the entire short story, it could be understood that Faulkner has preferred racist words and humiliating addressing for black people. The frequent use of these words could create a racist atmosphere in the mind of the reader. Furthermore, the author could be criticized for his language choice by stressing these words.

Key words: Corpus Stylistics, Racist, Negro

ÖZET

Bu çalışma, William Faulkner’ın ünlü kısa hikayelerinden biri olan “A Rose for Emily”nin dil seçimini Antconc programı aracılığıyla derlem biçembilimsel olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kısa hikayede, Emily Grierson’nın yaşamı geriye dönük anlatım teknikleriyle ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur. Güney bir kasabada yaşayan ve eski geleneklere bağlı olan Bayan Emily hayatını kaybetmiş ve ölümünün ardından sevgilisinin cesedi bulunmuş ve yıllarca bu cesetle yaşadığı keşfedilmiştir. Bayan Emily’nin trajik yaşamı William Faulkner tarafından ustalıkla sergilenmiştir. Emily’nin yaşamı anlatılırken, özellikle de hizmetçisinden bahsedilirken, “negro ve nigger” gibi ırkçı kelimelerin birçok kez kullanıldığı saptanmıştır. Antconc programı aracılığıyla yapılan derlem biçembilimsel analizin sonucunda, negro kelimesini 13 defa, nigger kelimesini de 4 defa kullandığı ortaya çıkmıştır. Bütün hikaye boyunca yazarın siyahi kişiler için bu ırkçı ve küçük düşürücü ifadeleri kullanmayı tercih ettiği anlaşılmıştır. Bu ifadelerin sık kullanımı okuyucunun aklında ırkçı bir ortam yaratabilmektedir. Ayrıca yazar bu ifadeleri vurguladığı için eleştirilebilmektedir.

1. INTRODUCTION

William Faulkner, one of the best renowned author has written short story entitled “A Rose for Emily” at the post war period. The story has been accepted as one of the masterpieces of Faulkner.(Tezcan, 2014). The story portrays Emily Grierson’s life that spans from her youth to death. In this story there has not been chronological order and this leads to arouse wonder in the reader. The story encompasses several conflicts such as old and new, south and north, and past and present. (Watkins, 54)

Like Faulkner’s most works, It is not surprising that the short story takes place in the fictional town of Mississippi during the late 1800s and early 1900s. Faulkner was clearly impressed by the old American South in which slavery was so dominant and New South which included several changes following the Revolutionary War (Roberts 234).

While it has a major time period between the Revolutionary War (1775-1783) and Faulkner’s life, Faulkner was affected by the changes that took place in the South socially and ideologically (Schveizer, 2018).

The second figure which affected deeply Faulkner was American Civil War. Post American Civil War, there have been major racist events in the society. In the turbulent atmosphere, several authors attempt to reflect this world. One of these authors is William Faulkner who has received Nobel Award for literature . In this short story, Faulkner portrays several themes such as love, racism, old tradition, loneliness. However it could be striking that author used many negative words for black people while it is stressed racism. Walker(2016) suggested that Faulkner was a racist and he knew it however, in fact the racism touched the whole America society. In the similar vein, Chandler(2017) supported that Faulkner portrayed his Black characters in his stories and novels as being stupid and fond of violent ones. Maintaining the same idea, Baldwin (1989) in one interview, stated that Faulkner attempted to reflect the black one as uncontrollable.

The present study has focused on these racist words such as “negro” and “nigger”. Faulkner masterfully portrays this distinction between the black and white people. However, his language choice could be criticized in different way. Specifically, it could be disturbing when the sentences are heard that the servant is black one and black women have to wear apron on the street. In the present study, several humiliating words such as “negro” and “nigger” have been scrutinized in Corpus stylistics way by Antconc program.

2. METHODS

In this paper, the short story has been analyzed in the corpus stylistic way by Antconc programme. Corpus stylistics could be thought as the mixture of corpus linguistics and stylistics. Fischer-Starcke (2010) states that corpus stylistics has two goals: First one is to analyze how meaning is encoded in language and reveal suitable techniques to decode these meanings, the second one is to discover the literary meanings of texts. In corpus stylistics, corpus linguistics and stylistics are supplementary to each other to reveal the encoded meanings in texts. Mahlberg (2007) defines corpus stylistics as a way of merging the study of language and literature closer together: making use of innovative descriptive tools that not only fit into linguistic frameworks but also leave room to clarify individual qualities of texts and thereby connect with literary interpretation.

Corpus Stylistics Analysis has been made by AntConc Programme. AntConc is a corpus analysis toolkit that contains a powerful concordancer, word and keyword frequency generators, tools for cluster and lexical bundle analysis, and a word distribution plot. (Anthony, 2005)

In this paper the words “ negro” and “nigger”, have been analyzed in the corpus stylistics method with Antconc programme and it has been found out that the frequency of these elements in the short story has been used as a vehicle to portray the author’s language choice in the short story.

3. FINDINGS& DISCUSSION

In the Corpus Stylistic Analysis, it has been presented several screenshots of “negro” and “niggers” and “nigger”.

Table 1: The Screenshot of “Negro” in A Rose for Emily

File	Left Context	Hit	Right Context
1	A-Rose-for-... honest Barton was back in town. A neighbor saw the	negro	was sitting here at the kitchen door at dusk.
2	A-Rose-for-... filled with dust and shadows, with only a coddling	negro	man to wait on her. We did not even
3	A-Rose-for-... honest Barton. And of Miss Emily for some time. The	negro	man went in and out with the market basket.
4	A-Rose-for-... ten years.) "I have no taxes in Jefferson, Tobe!" The	negro	appeared. "Shoo those gentlemen out." It so she ran
5	A-Rose-for-... wait and got the aspic and wrapped it up. The	negro	delivery boy brought her the package; the droggled di
6	A-Rose-for-... listen to them. Daily, inexorably, yearly we watched the	negro	grow grayer and more stooped, going in and out
7	A-Rose-for-... once given up trying to get any information from the	negro	. He talked to no one, probably not even to
8	A-Rose-for-... or ten years earlier. They were admitted by the old	negro	into a dim hall from which a stairway mounted.
9	A-Rose-for-... melled of dust and obscur — a close, dank smell. The	negro	led them into the parlor. It was furnished in
10	A-Rose-for-... the only sign of life about the place was the	negro	man — a young man then — going in and out.
11	A-Rose-for-... and mostly with age and lack of sunlight. THE	negro	held the lid of the tubs at the front.
12	A-Rose-for-... looked in heavy, leather-covered furniture. When the	negro	opened the blinds of one window, they could see

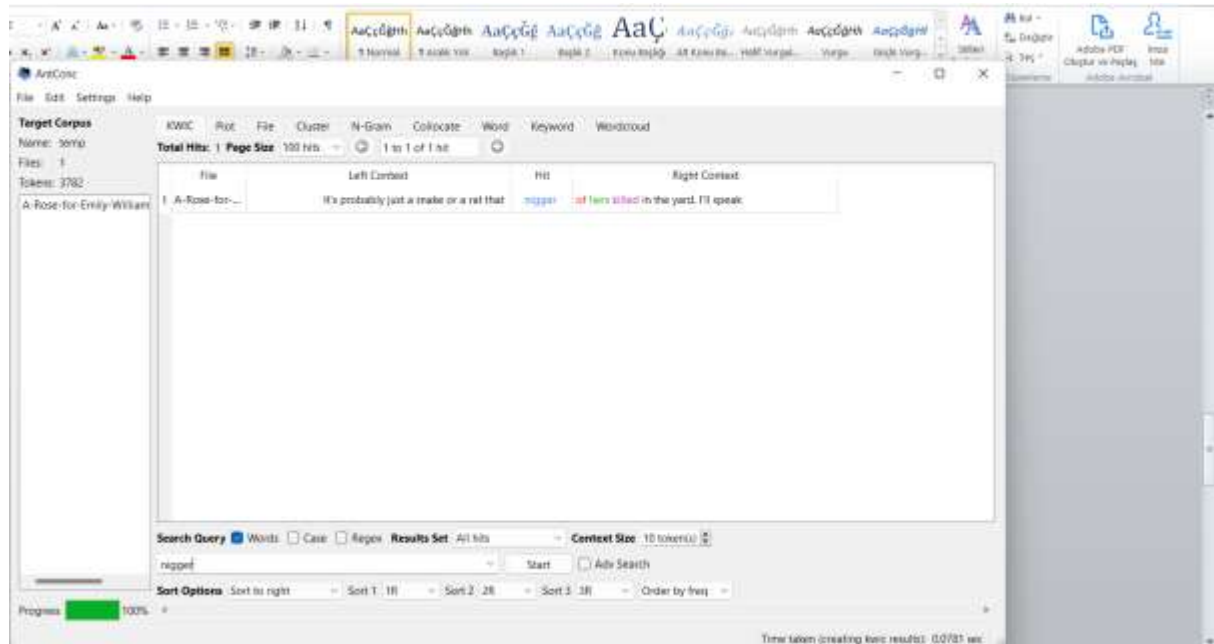
It has been found out that “negro” has been used 13 times and as a servant, the sentences which these words are seen generally have taken place in the atmosphere requiring service.

Table 2: The Screenshot of “Niggers” in A rose for Emily

File	Left Context	Hit	Right Context
1	A-Rose-for-... gan the work. The construction company came with	niggers	and mules and machinery, and a foreman named Ho
2	A-Rose-for-... boys would follow in groups to hear him cuss the	niggers,	and the niggers singing in time to the rise
3	A-Rose-for-... in groups to hear him cuss the niggers, and the	niggers	singing in time to the rise and fall of

It has been deduced that “niggers” has occurred 3 times. It is highlighted that these niggers are workers in the short story.

Table 3: The Screenshot of “nigger” in A Rose for Emily

It has been seen that “nigger” has been used one time. It is realized that nigger is again attributed to a worker killing the snake and rat.

4. CONCLUSION

The present paper has attempted to analyze the short story “A Rose for Emily” by William Faulkner in Corpus stylistics way. In the result of the analysis, it has been deduced that several words such as “negro” and “nigger” have been frequently employed by the author. The characters’ word choice could be in line with author’s wish of portraying the racism in that period. Considering all the tables, it has been easily realized that these words generally have been preferred in humiliating and degrading settings. It could be stressed that the frequent use of these words could create a racist atmosphere in the lens of the reader. It could be suggested that the author who received Nobel award for literature should select more attentive words for the black people.

5. REFERENCES

Anthony, L. AntConc: design and development of a freeware corpus analysis toolkit for the technical writing classroom. In *IPCC 2005. Proceedings. International Professional Communication Conference, 2005.* (pp. 729-737). IEEE, 2005.

Baldwin, J. (*Conversations with James Baldwin*. Univ. Press of Mississippi, 1989.

Chandel, A. Understanding Ethnic Studies. *Research Journal of English Language and Literature*, 5(3), 2017.

Fischer-Starcke, B. (2010). *Corpus linguistics in literary analysis: Jane Austen and her contemporaries*. Bloomsbury Publishing.

Mahlberg, M. Clusters, key clusters and local textual functions in Dickens. *Corpora*, 2(1), 1-31, 2007.

Schweizer, J. 'A Rose for Emily': The Dichotomy of a Rose , 2018.

Tezcan, T. A Stylistic analysis of A Rose for Emily by William Faulkner and its Turkish translation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 158, 364-369, 2014.

Walker, M. *Jubilee*. Houghton Mifflin Harcourt, 2016.

A CORPUS STYLISTIC ANALYSIS OF FINANCIAL WORDS IN “THE GIFT OF MAGI ”

Öğr.Gör. DENİZ CİVELEK

¹ Munzur Üniversitesi, Pertek Sakine Genç MYO, ORCID ID: 0000-0002-4542-0661

ABSTRACT

The present study aims to analyze the financial terms in O.Henry’s short story, entitled “The Gift of Magi” in a corpus stylistic way by Antconc programme. William Sydney Porter who wrote under his pen name O.Henry has been a remarkable author with his surprising endings in their short story. His choice of plain and simple sentences cover this short story. In the short story, it is narrated that a young married couple loving deeply each other sells their most valuable possessions to afford Christmas gift each other. Stressing the financial troubles in their marriage, this short story mainly focuses on true love and sacrifice. Their love comes to the fore in their poor life conditions. On reflecting these poor situations, it has been found out that the author has employed financial terms such as “cent” 5 times , “dollars” 8 times, “\$ ” 6 times and several number(1.87, 8, 20) frequently in corpus stylistics method by Antconc programme. By means of this programme screenshots of the short story has been presented.

Key words: Corpus Stylistics, Money, Financial

ÖZET

Bu çalışma, O.Henry’nin “ The Gift of Magi” adlı eserindeki parayla ilgili terimleri Antconc programı aracılığıyla derlem biçim bilimsel olarak incelemeyi amaçlamaktadır. O.Henry takma adı altında yazılar yazan William Sydney Porter kısa hikayelerindeki sürpriz sonlarıyla bilinen saygı görülen bir yazardır. Bu hikaye düz ve sade cümleler içermektedir. Bu kısa hikayede birbirini çok seven yeni evli çiftin Noel hediyesi alabilmek için en değerli eşyalarını satmaları anlatılmaktadır. Evliliklerindeki finansal problemleri de vurgulayan hikayede gerçek aşk ve fedakarlık noktalarına odaklanılmıştır. Aşkları kötü hayat koşullarında ön plan çıkmaktadır. Kötü hayat koşullarını da yansıtan hikayede “cent” kelimesinin 5 defa “dollars” kelimesinin 8 kez, \$’nin 6 kez ve 1.87, 8 ve 20 gibi birkaç sayının da Antconc programı aracılığıyla sıklıkla kullanıldığı bulunmuştur. Bu programla, kısa hikayenin ekran görüntüleri sunulmuştur. anlatım teknikleriyle ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

1. INTRODUCTION

William Sydney Porter is a remarkable author who wrote a myriad of works and published 66 stories in 1904 and 54 stories in 1905 (Rollins,1939). As one of the stories published in 1905, The Gift of Magi was published in New York city newspaper (Bilal,2012) .Porter has written most of works under his pen name O.Henry. His works narrate the real human relationships in a plain language. Generally it is striking that surprising endings take place in his stories. Characters and settings portray the daily life as shown in The Gift of Magi. Jim and Della are given as usual couple who sacrifices everything for their love. In this short story, they sell their possessions for buying a Christmas gift. It is evident this couple undergo financial problems. To stress these problems, the author has employed many monetary terms.

Laying on the financial terms, the short story focuses on both the effect of economic problems on the human and the supremacy of love. Author has given several messages on the superiority of love in spite of shortage of money. Using a plethora of financial terms could be linked with author's portraying the short story more vividly in the mind of the reader and the frequent use of these words could be a tool to state financial trouble of the couple.

In the short story financial matter is employed by the numbers and monetary terms. Lin(2010) highlighted that financial embarrassment between Della and Jim is reflected by the author masterfully. To create this atmosphere, the author has used financial words. These words such as “cents”, “dollars” and \$ and numbers: 1.87, 8 and 20 have been preferred by author frequently.

2. METHODS

In this paper, the short story has been scrutinized in the corpus stylistic way byAntconc programme. Corpus stylistics could be described as the mixture of corpus linguistics and stylistics. Mahlberg (2007) defines corpus stylistics as a way of merging the study of language and literature closer together: making use of innovative descriptive tools that not only fit into linguistic frameworks but also leave room to clarify individual qualities of texts and thereby connect with literary interpretation. Focusing on the function of Corpus Stylistics Fischer-Starcke (2010) expounds that corpus stylistics has two goals: First one is to scrutinize how meaning is encoded in language and unravel appropriate techniques to decode these meanings, the second one is to discover the literary meanings of texts. In corpus stylistics, it could be

clearly expressed that corpus linguistics and stylistics are supplementary to each other to find out the encoded meanings in texts.

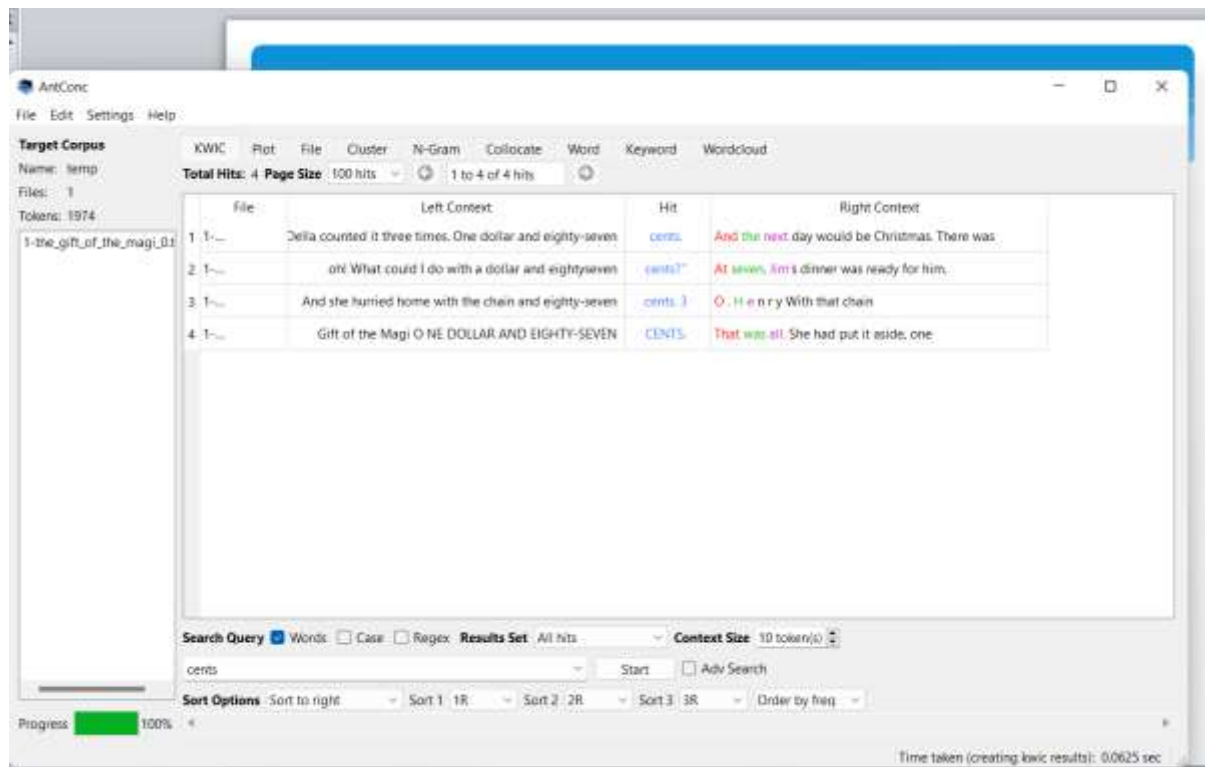
Corpus Stylistics Analysis has been made by AntConc Programme. AntConc is a corpus analysis toolkit that consists of a powerful concordancer, word and keyword frequency generators, tools for cluster and lexical bundle analysis, and a word distribution plot. (Anthony, 2005)

In this paper the words “cents” and “dollars”, have been analyzed in the corpus stylistics method with Antconc programme and it has been found out that the frequency of these elements in the short story has been employed as a tool to portray short story vividly.

3. FINDINGS& DISCUSSION

In the Corpus Stylistic Analysis, it has been found out several screenshots of “Cents” and “Dollars” and “Dollar”

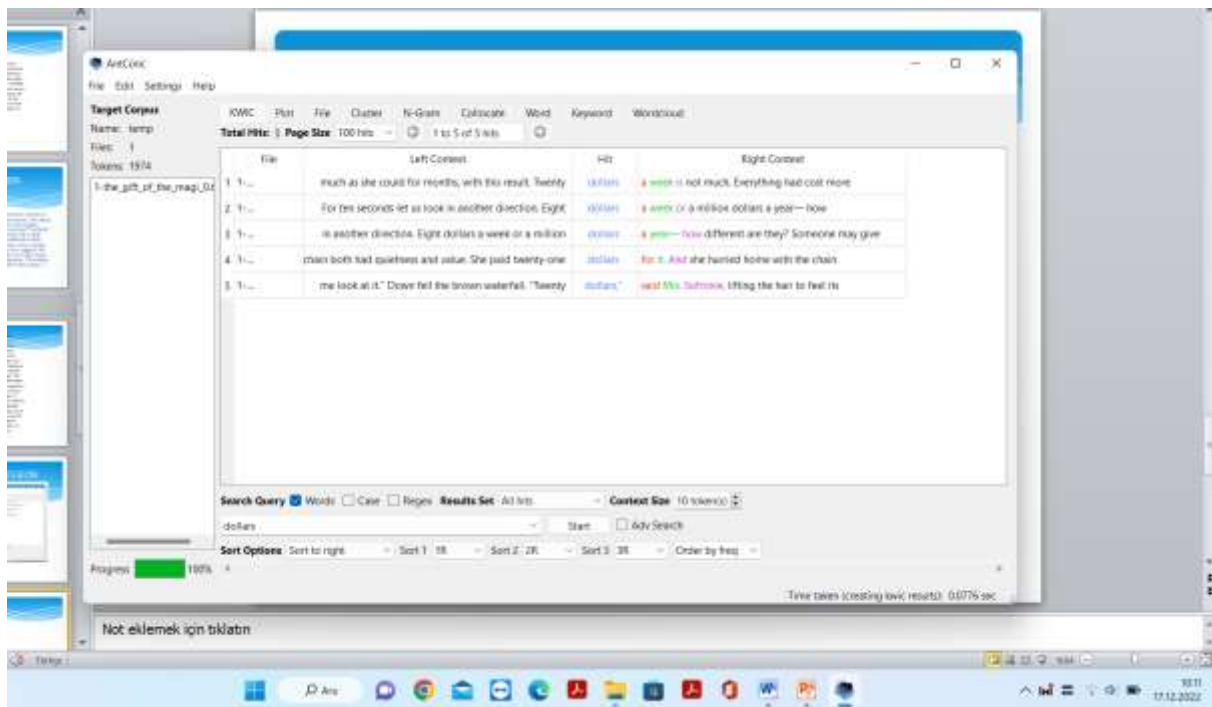
Table 1: The Screenshot of “Cents” in The Gift Of Magi

File	Left Context	Hit	Right Context
1 1--	Della counted it three times. One dollar and eighty-seven	cents.	And the next day would be Christmas. There was
2 1--	ort What could I do with a dollar and eightyseven	cents?	At seven, Jim's dinner was ready for him.
3 1--	And she hurried home with the chain and eighty-seven	cents.	Henry With that chain
4 1--	Gift of the Magi ONE DOLLAR AND EIGHTY-SEVEN	CENTS.	That was all. She had put it aside, one.

In this short story, it has been presented that “cents” has been used four times. The repetitive use of this word could be related to the stressing the economic troubles. Furthermore, the frequent use of this word could be a vehicle to be remembered in the mind of the reader.

Table 2: The Screenshot of “Dollars” in The Gift Of Magi

File	Left Context	Hit	Right Context
1: the_gift_of_the_magi_01	much as she could for months, with this result. Twenty	dollars	a week is not much. Everything had cost more
2: 1:...	For ten seconds let us look in another direction. Eight	dollars	a week or a million dollars a year—how
3: 1:...	is another direction. Eight dollars a week or a million	dollars	a year—how different are they? Someone may give
4: 1:...	man both had cashiers and water. She paid twenty-one	dollars	for it. And she hurried home with the chain
5: 1:...	me look at it." Down fell the brown waterfall. "Twenty	dollars,"	said Mrs. Subrock, lifting the hat to feel its

It has been deduced that “dollars” has occurred 3 times. It is highlighted that there has also been financial trouble in the short story.

4. CONCLUSION

To sum up, it is apparent that the author has preferred monetary terms such as “cents” and “dollars”, “\$” and numbers (1.87, 8, 20) to stress financial terms of that period. It could be attempted to attract the reader’s attention. The author’s desire to affect the reader could be understood clearly from the first sentence of the short story and the first words which entails monetary terms. The first sentence starts with “One dollar and eighty seven cents”. It is conspicuous that the first sentence has written in capital letters. It could be a tool to draw attention of the reader. It could be understood that author has attempted to reflect the real world’s problems and the troubles of the society.

5. REFERENCES

Anthony, L. AntConc: design and development of a freeware corpus analysis toolkit for the technical writing classroom. In *IPCC 2005. Proceedings. International Professional Communication Conference, 2005.* (pp. 729-737). IEEE, 2005.

- Bilal, H. A. (2012). Discourse analysis of the gift of the magi. *Academic research international*, 2(1), 686-694.
- Fischer-Starcke, B. (2010). *Corpus linguistics in literary analysis: Jane Austen and her contemporaries*. Bloomsbury Publishing.
- Lin, T. A. (2010). A study of metacognition on O. Henry's "The Gift of the Magi". *Asian Social Science*, 6(4), 49-54.
- Mahlberg, M. Clusters, key clusters and local textual functions in Dickens. *Corpora*, 2(1), 1-31, 2007.
- Rollins, H. E. (1939). A Bibliography of William Sydney Porter (O. Henry).

12 EŞİT ARALIKLI TAMPEREMAN SİSTEMDEKİ BASİT MAKAMLARDA AKOR DİZİSİ: BASİT SUZINAK MAKAM DİZİSİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Sercan ÖZKELEŞ

Ordu Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi, 0000-0003-2845-5667

ÖZET

Türk müziği içerisinde barındırdığı makamsal yapı itibari ile geleneksel olarak 17 perdeli ses sistemi ve 24 perdeli Arel-Ezgi-Uzdilek ses sisteminde icra edilmektedir. Bu duruma ilaveten 17 ve 24 perdeli ses sistemlerinin dışında makamsal etkiyi yansıtan çalışmaların ortaya konulmasıyla, Türk müziği 12 eşit aralıklı tampereman sistem içerisinde de icra edilmektedir. Türk Müziği genel itibari ile eserlerinde tek sesin öne çıktığı bir yapıya sahip olmasının yanı sıra bilhassa çalgısal türdeki eserlerin seslendirilmesi sırasında melodiye çeşitli aralıklardaki seslerin de eklenmesiyle çoksesli bir yapıya bürünebilmektedir. Özelinde tek sesli olan ancak performans sırasında çoksesli özelliklerle de seslendirilebilen Türk Müziği, geleneksel kullanımda 17 ve 24 perdeli ses sistemlerine uygun olarak doğal bir yapıda çokseslendirilirken 12 eşit aralıklı tampereman sistemde ise makamsal yapıdan uzaklaşarak çokseslendirilebilmektedir. Bu çalışmada ise 12 eşit aralıklı tampereman sistem içerisinde icra edilen basit suzinak makamındaki eserlerinin çokseslendirilmesine yönelik akor dizisinin oluşturulması amaçlanmıştır. 12 eşit aralıklı tampereman sistemdeki basit suzinak makam dizisinin, makamı oluşturan unsurlar çerçevesinde çokseslendirilmesine katkıda bulunması açısından önem taşımaktadır. Genel tarama modelinde betimsel bir çalışma olan araştırmanın evrenini Türk Müziği'nde kullanılan basit makamlar, örneklemini ise basit makamlardan basit suzinak makamı oluşturmaktadır. Konuyla ilgili kuramsal bilgiler doküman inceleme yoluyla toplanmıştır. Araştırmada öncelikle basit suzinak makamının geleneksel kullanımı ve makamsal özellikleri Arel-Ezgi-Uzdilek ses sistemine göre açıklanmış ve makamsal unsurlar doğrultusunda 12 eşit aralıklı tampereman sistemde oluşturulan basit suzinak makam dizisi ele alınmıştır. Sonraki adımda ise basit suzinak makam dizisinde kullanılacak akorlar makamda kullanılan çeşnilerde dikkate alınarak dizinin dereceleri üzerinde gösterilmiştir. Çalışmanın sonucunda 12 eşit aralıklı tampereman sistemde Basit Suzinak makam dizisindeki eserlerin makamı oluşturan unsurlar çerçevesinde üç sesli ve dört sesli (yedili) olarak çokseslendirilmesinde kullanılacak bir akor dizisi ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Basit Suzinak Makamı, Türk Müziği, Çokseslendirme, Akor Dizisi, 12 Eşit Aralıklı Tampereman Sistem.

CHORD SCALE AT SIMPLE MAKAMS IN THE 12 EQUALLY PITCH TEMPERAMENT SYSTEM: SUZINAK MAQAM SCALE SAMPLE

ABSTRACT

Turkish music is traditionally performed in a 17 pitch system and a 24 pitch Arel-Ezgi-Uzdilek sound system due to the maqam structure it contains. In addition to this situation, Turkish music is also performed in 12 equally pitch temperament systems, with works reflecting the maqam effect apart from 17 and 24 pitch sound systems. In general, Turkish Music has a structure in which only one voice stands out in its works, and it can take on a polyphonic structure by adding sounds in various intervals to the melody, especially during the vocalization of instrumental works. Turkish Music, which is monophonic in particular but can be performed with polyphonic features during the performance, is polyphonic in a natural structure in accordance with 17 and 24 pitch sound systems in traditional use, while it can be polyphonic by moving away from the maqam structure in the 12 equally pitch temperament system. In this study, it is aimed to create a chord scale for the polyphony of the works in the suzinak maqam, which are performed in 12 equally pitch temperament systems. It is important in terms of contributing to the polyphony of the suzinak maqam scale in the 12 equally pitch temperament system, within the framework of the elements that make up the maqam. The universe of the research, which is a descriptive study in the general scanning model, consists of maqams used in Turkish Music, and the sample consists of suzinak maqam from simple maqams. Theoretical information on the subject was collected through document analysis. In the research, first of all, the traditional usage of the suzinak maqam and its maqam features are explained according to the Arel-Ezgi-Uzdilek sound system, and the suzinak maqam scale formed in the temperament system with 12 equally pitch in line with the maqam elements is discussed. In the next step, the chords that can be used in the suzinak maqam scale are shown on the degrees of the scale, taking into account the flavors used in the maqam. As a result of the study, a chord sequence that can be used in trivocal and quadruple polyphony of the works in the Suzinak maqam scale in 12 equally pitch tampereman systems has been revealed within the framework of the elements that make up the maqam.

Keywords: Suzinak Maqam, Turkish Music, Polyphony, Chord Scale, 12 Equally Pitch Temperament System.

GİRİŞ

Bir ulusun müzik yapıtlarında kullandığı bütün sesleri bir sekizli içinde toplayan dizilere o ulusun müziğinin genel dizisi denir. İşitme sistemimizle algılayabildiğimiz tüm sesler ulusun müziğindeki genel dizilere girmediği gibi, genel dizideki seslerin tümü de bir müzik yapıtında kullanılmaz. Müzik yapıtları genel diziden seçilmiş ve estetik bir bütün içerisinde bulunan bazı seslerden oluşturulur. Genel dizilerden seçilerek oluşturulan ve müzik yapıtlarını bestelenmesinde/yorumlanmasında kullanılan daha az sesli dizilere özel diziler denir. Ulusun genel dizisinin bir tane olmasına karşılık, özel diziler birçok olabilir. Bu sebeplerle bir ulusun

genel dizisi ve o diziden türetilmiş özel diziler o ulusun müziğinin ses sistemini oluşturur (Zeren, 1998).

“Müzik sistemlerinin ezgisel yapısını oluşturan en önemli parçalarından biri bünyelerinde barındırdıkları ses dizileridir. Ses dizileri; müzik türlerine göre farklı şekillerde kullanılmakta, benzer yapılardaki birtakım diziler ise çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır. Oluşumları bakımından aynı aralıklara sahip olan ses dizilerinin yapı olarak birbirlerine benzemelerine rağmen farklı müzik türleri içerisinde çeşitli biçimlerde kullanılmaktadır. Örnek olarak Türk Sanat Müziği’nde kullanılan Acem Aşiran Makamı dizisi, Uluslararası Sanat Müziği’nde kullanılan Majör Dizi ve Caz Müziği’nde kullanılan Ioanin (modu) dizilerinin ses aralıkları incelendiğinde, bu dizilerin çok büyük oranda birbirlerine benzedikleri, fakat kullanılışları açısından birbirlerinden kesin çizgilerle ayrıldıkları görülecektir” (Özkeleş, 2017, s. 60-61).

Türk müziği içerisinde barındırdığı makamsal yapı itibari ile geleneksel olarak 17 perdeli ses sistemi ve 24 perdeli Arel-Ezgi-Uzdilek ses sisteminde icra edilmektedir. Bu duruma ilaveten 17 ve 24 perdeli ses sistemlerinin dışında makamsal etkiyi yansıtan çalışmaların ortaya konulmasıyla, Türk müziği 12 eşit aralıklı tampereman sistem içerisinde de icra edilmektedir.

Türk müziğinde belirli aralıklarla birbiriyle uyumlu seslerden kurulu bir dizi içerisinde özel bir seyir kuralı olan müzik cümlelerinin meydana getirdiği çeşniye makam denir (Karadeniz, 2012, s. 64). Türk Müziği makam dizileri, adına çeşni denilen dört ve beşli sesli dizilerinden oluşmaktadır. Türk Müziği Makam dizilerinde karar, güçlü ve asma kalış perdeleri bulunmaktadır (Karaslan, 2019, s. 5).

Türk Müziği genel itibari ile eserlerinde tek sesin öne çıktığı bir yapıya sahip olmasının yanı sıra bilhassa çalgısal türdeki eserlerin seslendirilmesi sırasında melodiye çeşitli aralıklardaki seslerin de eklenmesiyle çoksesli bir yapıya bürünebilmektedir. Özelinde tek sesli olan ancak performans sırasında çoksesli özelliklerle de seslendirilebilen Türk Müziği, geleneksel kullanımda 17 ve 24 perdeli ses sistemlerine uygun olarak doğal bir yapıda çokseslendirilirken 12 eşit aralıklı tampereman sistemde ise makamsal yapıdan uzaklaşılarak çokseslendirilebilmektedir.

“Türk müziği kaynaklı çokseslilik yaklaşımlarını genel olarak 4 kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlar; üçlü sistemde yapılan çokseslilik yaklaşımları, dördü sistemde yapılan çokseslilik yaklaşımları, geleneksel müziklerimizin ses sistemiyle yapılan çokseslilik yaklaşımları ve karma olarak yapılan çokseslilik yaklaşımları olarak sıralanabilir” (Albuz, 2011, s. 65).

“Günümüz armoni çalışmaları içerisinde yer alan modern ve karma armoni sistemlerinin etkileri, farklı müzik türlerinde ve Türk müziği çokseslendirme çalışmalarında görülebilmektedir. Türkmen (2007:193)’e göre besteci belirli kurallara sıkı sıkıya bağlı kalmaksızın bilgi ve birikimleri doğrultusunda her türlü yöntemden yararlanarak Türk müziği alanında çokseslendirme çalışmaları yapabilir. Bu yöntemler içerisinde modern armoni sistemi ile çokseslendirilen Türk müziği çalışmalarına rastlamak ise artık mümkündür. Sağer ve Eroy (2014:419) müzik bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler için Türk Müziği eksenli eserlerin seviyeye uygun bir şekilde modern armoniyle

düzenlenmesi ve bu modellemelerin sayılarının çoğaltılmasında ki öneme dikkat çekmektedirler. Sağlam (2001:30) Yalçın Tura'nın konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir: Geleneksel Türk ezgilerini armonilemek için tek bir yol bulunmadığı, bestecilerin, eğitim ve yönelimlerine göre, değişik yollar denemekte ve değişik öneriler sürmekte, kendilerine göre haklı oldukları yönündeki düşüncesini ifade etmektedir". (Uludağ, 2016, s. 2564)

Özkeleş (2017, 81) Türk müziğinde kullanılan makam dizilerinin, 12 eşit aralıklı tampere sistemde kullanılması, Türk müzik kültürünün ulusal ve uluslararası boyutta yaygınlaşması, gelişmesi ve evrenselleşmesi bakımından Türk müziği kültürüne ait yapıtların üretilmesinde, seslendirilmesinde ve yorumlanmasında büyük önem arz ettiğini, Albuz ise (2011, 66) karma/özgün çokseslilik yaklaşımlarında mümkün olan her yolun denenmesi suretiyle farklı çokseslilik denemeleri kolaylıkla yapılabildiğini ve geleneksel müziğimiz kaynaklı çokseslilik yaklaşımlarına ilişkin olarak; özellikle eğitim müziği besteciliği alanında farklı diğer diziler üzerinde de denemelerin yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Amaç ve Önem

Bu bilgiler ışığında araştırmada 12 eşit aralıklı tampereman sistem içerisinde icra edilen basit suzinak makamındaki eserlerin çokseslendirilmesine yönelik akor dizisinin oluşturulması amaçlanmıştır. 12 eşit aralıklı tampereman sistemdeki basit suzinak makam dizisinin, makamı oluşturan unsurlar çerçevesinde çokseslendirilmesine katkıda bulunması açısından önem taşımaktadır.

Sınırlılıklar

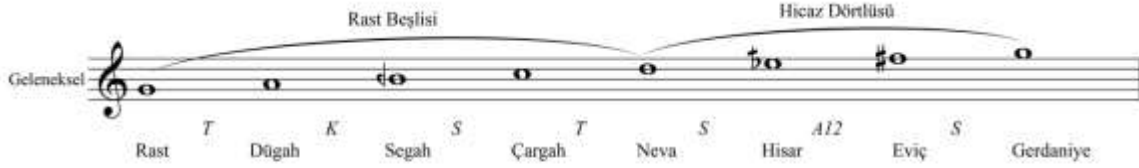
Akor dizilerinde kullanılan üç sesli akorlar majör, minör, eksik beşli ve artık beşli ile, dört sesli akorlar ise 7, Maj7, m7, m7b5 ve dim7 akorları ile sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Genel tarama modelinde betimsel bir çalışma olan araştırmanın evrenini Türk Müziği'nde kullanılan basit makamlar, örneklemini ise basit makamlardan basit suzinak makamı oluşturmaktadır. Konuyla ilgili kuramsal bilgiler doküman inceleme yoluyla toplanmıştır. Araştırmada öncelikle basit suzinak makamının geleneksel kullanımı ve makamsal özellikleri Arel-Ezgi-Uzdilek ses sistemine göre açıklanmış ve makamsal unsurlar doğrultusunda 12 eşit aralıklı tampereman sistemde oluşturulan basit suzinak makam dizisi ele alınmıştır. Sonraki adımda ise basit suzinak makam dizisinde kullanılabilecek akorlar makamda kullanılan çeşnilerde dikkate alınarak dizinin dereceleri üzerinde gösterilmiştir.

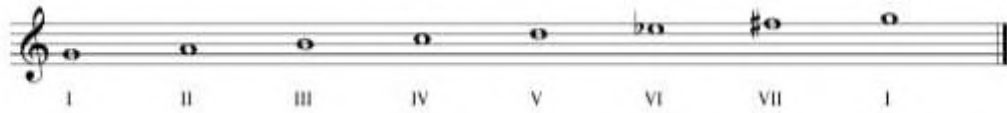
BULGULAR

Basit Suzinak Makamı dizisi rast beşlisi ile hicaz dörtlüsünün birleşmesinden oluşmaktadır.

Görsel 1. Basit Suzinak Makamı Dizisi

12 eşit aralıklı tampereman sistemdeki Basit Suzinak makamı dizisi tampere rast beşlisi ile tampere hicaz dörtlüsünün birleşmesinden oluşmaktadır. Makam dizisindeki bir komalık segâh perdesi si, dört komalık hisar perdesi mi \flat ve dört komalık eviç perdesi fa \sharp sesi olarak kullanılmıştır.

Görsel 2. 12 Eşit Aralıklı Tampereman Sistemdeki Basit Suzinak Makamı Dizisi

3.1.12 Eşit Aralıklı Tampereman Sistemde Basit Suzinak Makam Dizisinde Akor Dizisi: Üç Sesli Akorlar

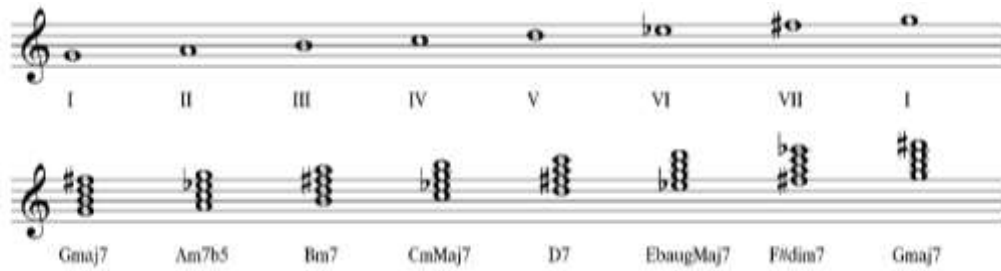
12 eşit aralıklı tampereman sistemde basit suzinak makam dizisinin üç sesli akorlar kullanılarak oluşturulan akor dizisinin birinci derecesinde G, ikinci derecesinde Amb5, üçüncü derecesinde Bm, dördüncü derecesinde Cm, beşinci derecesinde D, altıncı derecesinde Ebaug ve yedinci derecesinde F \sharp mb5 akorunun kullanılabilmesi görülmektedir. Bu duruma ek olarak üçüncü derece üzerinde üçlü aralıklarla gösterilemeyen ancak aralıkların yüksekliği bakımından majör karakterli bir akor daha ortaya çıkmaktadır. Üçüncü derece üzerindeki si, mi \flat ve fa \sharp sesleri, işitsel olarak her ne kadar B (majör) akor seslerini oluşturuyor olsa da akor üçlü aralıklarla oluşturulamadığından dizek üzerinde gösterilmemiştir. Ancak mi \flat sesi, armoniği olan re \sharp sesi olarak düşünüldüğünde si-re \sharp -fa \sharp sesleri ile oluşan B akoru, akor dizisi içerisinde kullanılabilir. 12 eşit aralıklı tampereman sistemde basit suzinak makam dizisinin üç sesli akorlar kullanılarak oluşturulan akor dizisi aşağıdaki dizek üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 3. 12 EAT Sistemde Basit Suzinak Makamı Akor Dizisinin Üç Sesli Akorlarla Gösterimi

12 Eşit Aralıklı Tampereman Sistemde Basit Suzinak Makam Dizisinde Akor Dizisi: 4 Sesli (7'li) Akorlar

12 eşit aralıklı tampereman sistemde basit suzinak makam dizisinin dört sesli -yedili- akorlar kullanılarak oluşturulan akor dizisinin birinci derecesinde Gmaj7, ikinci derecesinde Am7b5, üçüncü derecesinde Bm7, dördüncü derecesinde CmMaj7, beşinci derecesinde D7, altıncı derecesinde EbaugMaj7 ve yedinci derecesinde F#dim7 akorunun kullanılacağı görülmektedir. Üçüncü derece üzerinde anarmonik ses değişikliği ile oluşan B akoru ise yedilisiyle birlikte B7 olarak kullanılabilir. 12 eşit aralıklı tampereman sistemde basit suzinak makam dizisinin dört sesli (7'li) akorlar kullanılarak oluşturulan akor dizisi aşağıdaki dizek üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 4. 12 EAT Sistemde Basit Suzinak Makamı Akor Dizisinin Dört Sesli (7'li) Akorlarla Gösterimi

12 Eşit Aralıklı Tampereman Sistemde Basit Suzinak Makam Dizisi Akor Dizisinin Çeşnilerle Kullanılması

12 eşit aralıklı tampereman sistemde basit suzinak makam dizisindeki la sesi üzerinde tampere karcıgar makamı dizisi içerisinde karcıgar çeşnisi, si sesi üzerinde tampere hüzzam beşlisi içerisinde hüzzam çeşnisi ve sol sesi üzerinde ve tampere nikriz beşlisi içerisinde nikriz çeşnisi yapıldığı üzere çeşnilerin getirdiği değişikliklere paralel olarak akor dizisinde ilgili derecelerin akorlarında da değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Aşağıda basit suzinak makamı akor dizisindeki çeşnilerde kullanılması gereken üç sesli ve dört sesli akorlar, çeşnilerde kullanılan değiştirici işaretlere uygun olarak düzenlenerek dizek üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 5. Basit Suzinak Makamındaki Çeşnilerin Akor Dizisindeki Kullanımı

Yukarıdaki dizekte görüldüğü üzere basit suzinak makamı akor dizisinde karcıgar çeşnisinde kullanılabilecek akorlar Am ile Am7b5, hüzzam çeşnisinde kullanılabilecek akorlar Bm ile BmMaj7 ve nikriz çeşnisinde kullanılabilecek akorlar Cm ve CmMaj7'dir. Nikriz çeşnisinde CmMaj7 akorunun kullanılmasının sebebi ikinci çeşit nikriz makamının yedeninin temel sesine (karar sesine) olan uzaklığa bağlı olarak büyük yedili aralığı yüksekliğinde olmasıdır. Bu duruma bağlı olarak nikriz çeşnisi içerisinde kullanılacak akor CmMaj7 olarak gösterilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Çalışmanın sonucunda 12 eşit aralıklı tampereman sistemde Basit Suzinak makam dizisindeki eserlerin makamı oluşturan unsurlar çerçevesinde üç sesli ve dört sesli (yedili) olarak çokseslendirilmesinde kullanılabilecek bir akor dizisi ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda 12 eşit aralıklı tampereman sistemdeki Basit Suzinak makamı akor dizisinde, makam dizisinin derecelerine uygun olarak oluşturulan üç sesli majör, minör, mb5 ve aug akorlar ile dört sesle (yedililerle) oluşturulan maj7, 7, min7, minMaj7, dim7, m7b5 ve maj7#5 akorunun üçlü armoni içerisinde kullanılabilmesi sağlanmıştır.

Bu duruma ek olarak makam dizisinde kullanılan çeşnilere uygun olarak üç ve dört sesli (yedili) akorlar saptanmış ve melodik yapıdaki değişikliklerin armonik yapıda da yapılabilmesi temin edilmiştir.

Öneriler

Basit Suzinak makamı akor dizisi, makamın geleneksel yerinden yazılarak gösterilmiştir. Bu duruma ilişkin olarak makamın akor dizisi 12 eşit aralıklı tampereman sistem içerisinde her perde üzerinde gösterilerek müzik oluşturma sürecinin her basamağında kullanılabilir.

Basit Suzinak makamının akor dizisindeki üç sesli akor türlerinde majör, minör, aug ve dim akoru ve dört sesli akor türlerinde maj7, 7, min7, minMaj7, dim7, m7b5 ve augmaj7 akoru kullanılmıştır. Bu duruma bağlı olarak makamın akor dizisinde 9'lu, 11'li ve 13'lü akorlar ve değişimleri kullanılarak makam dizisinin armonik yapısı geliştirilebilir.

Çalışma kapsamında Basit Suzinak makam dizisinde kullanılabilecek üç sesli ve dört sesli (yedili) akor dizisi ele alınmıştır. Makamı oluşturan unsurlara dayalı olarak farklı makam dizilerinde akor dizileri oluşturulabilir. Oluşturulacak akor dizilerinde geleneksel armoninin yanı sıra caz armonisinden yararlanılabilir.

KAYNAKÇA

Albuz, A., Türk Müziğinde Çokseslilik Yaklaşımları, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt/Vol.1 Sayı/No.1, 2011.

Karaaslan, S., *Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Son Sınıf Öğrencilerinin Ses Dizilerini Tanımadaki Başarıları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.

Karadeniz, E. M., *Türk Musikisinin Nazariyat ve Esasları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Karasar N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2002.

Özkeleş, S., *12 Eşit Aralıklı Tampere Sistemde Türk Müziği Makam Dizilerine Kuramsal Bir Yaklaşım*, Kurtaslan, Z. (Haz./Ed.), Eğitim Yayınevi, Konya, 2017.

Sağır, T., Eroy, O., Türk Müziği Makam Dizilerinin Modern Armoniyle Çok Seslendirilerek Piyanoda Eğitiminde Kullanılması, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl, 2, Sayı, 7, 2014.

Sağlam, A., *Türk Müziğinde Çokseslilik Uygulamaları ve İlerici Armonisi*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Türkmen, U., Türk Müziğinde Çokseslilik Tartışmaları, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 2007.

Uludağ, A. K., Türk Müziği Çokseslendirme Dersi İçin Tasarlanan Bir Akor Programlama Çalışması ve Etkililik Düzeyleri. Journal of Human Sciences, 13(2), 2016.

Zeren, A., *Müzikte Ses Sistemleri*, Pan Yayıncılık, Ayhan Matbaası, İstanbul, 1998.

TÜRK MÜZİĞİ MAKAM DİZİLERİ İLE CAZ MÜZİĞİ DİZİLERİ ARASINDAKİ BENZERLİKLERİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Sercan ÖZKELEŞ

Ordu Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi, 0000-0003-2845-5667

ÖZET

Ses dizileri geçmişten günümüze tüm müzik türlerinin yaratılışlarının ana kaynağını oluşturmaktadır. Dizilerin teorik yapılarına ilişkin farklı görüşlerle birlikte yapılmış birçok çalışma olmasına karşın, araştırmacılar ses dizilerinin oluşumunda ortak görüş olarak, dizinin; başlangıç sesinden başlayarak üst sekizlisinde son bulan bir sekizli aralık içinde gösterilebileceği düşüncesini paylaşmaktadırlar. Bu durumla birlikte bir sekizli arasındaki perde sayıları birbirinden farklı olmakla birlikte ses sistemlerindeki ana diziler genel olarak bir sekizli aralığı içerisinde yer almaktadır. Her milletin ses sistemindeki ana dizisini oluşturan perdelerin adlandırılma durumları ses sistemleri arasında farklılıklar oluştursa da ses dizilerindeki perdeler diğer tüm ses sistemlerindeki ortak perdelerle kesişir. Bu durum müziklerdeki nöron etkileşimlerin bir sonucudur. Kesişmeler dizi içerisindeki tek bir perde üzerinde olabileceği gibi iki perdeden sekiz perdeye kadar her iki dizide yer alan perdelerin tamamında da görülebilir. Türk müziğindeki perdeler, kapsadığı ses sistemleri bakımından oldukça zengindir: geleneksel makam müziği ile 17 perdeli ses sisteminden 24 perdeli Arel-Ezgi-Uzdilek ses sistemine, çağdaş Türk müziği ile de 12 eşit aralıklı tampereman ses sistemindeki barındırdığı perdelerle oldukça çeşitli bir perde zenginliğine sahiptir. Caz müziği ise doğaçlamaya dayalı yaratıcı bir müzik olmakla birlikte 12 eşit aralıklı tampereman sistem içerisinde icra edilmektedir. Her iki müzik türünün en belirgin özelliği ise emprovizasyon, taksim ve açışlarla, diğer bir deyişle doğaçlama yoluyla da icra edilmeleridir. Bu çalışmada ise Türk müziği makam dizileri ile caz müziği dizileri arasındaki benzerliklerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma genel tarama modelinde betimsel bir araştırma olup veriler doküman inceleme yoluyla toplanmıştır. Doküman analizi ile çözümlenen verilerin ışığında Türk müziğinde yer alan Basit Suzinak (Suzinak), Hicaz, Hümayun ve Nıkriz makam dizileri ile caz müziğinde kullanılan Ionian b6, Mixolydian b2, Phrygian Major ve Lydian b3 dizilerinin perde yüksekliklerinin benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu dizilerin Türk Müziği ve caz müziği doğaçlamalarında mecazi transfer yöntemi ile gerek eğitim gerekse performans özelinde kullanılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk müziği, caz müziği, Türk müziği makam dizileri, caz dizileri, ses sistemleri.

INVESTIGATION OF THE SIMILARITY BETWEEN TURKISH MUSIC MAQAM SCALES AND JAZZ SCALES

ABSTRACT

Sound scale form the main source of the creation of all music genres from past to present. Although there are many studies that have been done with different views on the theoretical structures of the scales, the researchers, as a common view on the formation of the tone scales, have; They share the idea that it can be represented in an octet interval, starting from the initial sound and ending in the upper octet. In this case, although the number of pitches between an octet is different from each other, the main strings in sound scale are generally within an octet range. Although the naming status of the pitches that make up the main scale in the sound system of each nation creates differences between the sound systems, the pitches in the sound scale intersect with the common pitches in all other sound systems. This is a result of neuron interactions in music. The intersections can be seen on a single pitch in the scale or on all pitches in both series, from two to eight pitches. The pitches in Turkish music are very rich in terms of the sound systems they cover: from the 17 pitch sound system with traditional maqam music to the Arel-Ezgi-Uzdilek sound system with 24 pitch, and with the pitches it contains in the 12-pitched tampereman sound system with contemporary Turkish music, it has a very diverse pitch has wealth. Jazz music, on the other hand, is a creative music based on improvisation, and it is performed in 12 equally pitch tampereman systems. The most distinctive feature of both types of music is that they are performed with improvisation, taqsim and openings, in other words, by improvisation. In this study, it is aimed to examine the similarities between Turkish music maqam scales and jazz music scales. The study is a descriptive research in the general scanning model and the data were collected through document analysis. In the light of the data analyzed by document analysis, it has been concluded that the pitch heights of the Suzinak, Hicaz, Hümayun and Nikriz makam scales in Turkish music and the Ionian b6, Mixolydian b2, Phrygian Major and Lydian b3 scales used in jazz music are similar. It has been suggested to use the aforementioned scales in Turkish Music and jazz music improvisations, with the metaphorical transfer method, for both education and performance.

Keywords: Turkish music, jazz music, Turkish music maqam scales, jazz scales, sound systems.

GİRİŞ

Müzikte yapısal olarak ton ya da makam (mod), kültürel evrimle gelişen ses dizilerinden oluşmuştur. Ses dizilerinin sergilediği düzen ise, ton yapılanmasının yazgısıdır. Seslerin kullanım yolları ve biçimleri, ses aralıkları ve ses sistemi gibi müziğe özgü temel nitelikler bu sayede kurallaşmıştır (Say, 2009, s. 17).

İlkçağ Yunan uygarlığındaki müzik sistemi, tetrakord adı verilen dört perdeli dizilere dayanır. Bu modal sistem, tarih boyunca etkili olmuştur: Ortaçağ kilise müziği, Yunan dizilerini taklit etmiştir. Avrupa halk şarkılarının büyük çoğunluğu modaldir. Rönesans döneminin çoksesliliği başlangıçta modlara dayanıyordu. Daha sonraki dönemlerin tonal müzikleri de modların etkisini taşır: Palestrina, Byrd, hatta Bach ve Haendel, bu etkiyi hissetmişlerdir. Erken romantikten çağdaş döneme değin zaman içerisinde modlar eserler içerisinde sıkça yer almıştır. Beethoven son kuartetlerinden birinde (op. 132) Lidyen modunu kullanmıştır. (Say, 2002, s. 159).

Tonalite ve modalite birbirleriyle karıştırılmaması gereken ayrı kavramlardır. Modal sistem eski Yunan modlarında kullanılmış olan farklı başlangıç notalarına göre dizilen değişik tetrakortların birleşimidir. Armonik yapısı olmayan yatay-horizontal müzik türüdür. Tonal sistem ise Bach devrinden günümüze değin kullanılan armoninin yer aldığı, seslerin üst üste gelerek akor oluşturduğu dikey müzik türüdür (Feridunoğlu, 2004, s. 38)

Modların başlangıç ve son notası olan karar notası *Finalis* adını alır. Dizilerde en çok tekrarlanan nota ise *Repercussio*'dur. Kullanılan ilk modlar Finalisle başlayan otantik modlardır. Otantik modlara inici yönde eklenen seslerle plagal modlar elde edilir. Her iki modda ad ilk ve karar notası aynı olan Finalistir. Otantik kelimesi Yunanca *autos* (kendi elemanlarından oluşan), plagal *plagios* (yanı sıra) anlamındadır (Feridunoğlu, 2004, s. 38).

Eski Yunan müziğinin temelini tetrakordlar (dört ses) oluşturmaktadır. Kullanılan bu dört sesin iç örgütü, doğurucu dizinin ve makamın ne olacağını saptar. İki sınır sesin (dörtlünün başındaki ve sonundaki) ezgisel sorumluluğu, yükü, öteki seslerden fazladır. Her tetrakordun başındaki ve sonundaki sesler değişmez (Selanik,1996, aktaran Özgür, 2001).

Çizelge 1. Diyatonik – Kromatik Tetrakordlar (Miller, R., 16, 1996)

DIATONIC	SEMITONES	CHROMATIC	SEMITONES
Lydian	2 2 2	Hungarian majör	3 1 2
Ionian	2 2 1	Hungarian minor	2 1 3
Dorian	2 1 2	Harmonic	1 3 1
Phrygian	1 2 2	Spanish Phrygian	1 2 1

Geleneksel Türk müziği ses sisteminin açıklanmasına yönelik girişimler açısından bakıldığında iki farklı kuramın öne çıktığı görülmektedir (Tarkum, 2018, s. 34). Yaygın görüş ve uygulama, yirmi dört eşit olmayan sestem oluşan dizi kavramı çerçevesinde oluşmaktadır. Ancak bunun karşı-savlarını dile getirenlerin on yedili sistemin doğru diziliş olduğu konusundaki ısrarları sürmektedir (Ergur, 2002:73). On yedili sistem ise halk müziği temeline dayandırılmaktadır (Tarkum, 2018, s.34). Tura (1988, 167) ise Türk müziği ses sisteminin, Türk halk müziği ses sistemini içerdiğini ve bu sistemin hemen bütün eski nazariyat kitaplarındaki temel bilgilerle tam bir uyum halinde olduğunu belirtmiştir.

Türk müziğinde dizi meydana getirmek amacıyla çeşitli dörtlü ve beşliler kullanılmıştır (Demir, 2005, s. 42). Basit makamlarla bazı birleşik makamların oluşumunda kullanılan dörtlüler 18 ve

22 koma, beşliler ise 26, 27, 29 ve 31 koma değerindedir (Kaçar, 2010, s. 21-23, Kutluğ, 2000, s. 70).

Türk müziğinde başlangıç ve bitiş sesleri arasında tam dörtlü aralığa sahip olan Çargah Dörtlüsü, Buselik Dörtlüsü, Kürdi Dörtlüsü, Rast Dörtlüsü, Uşşak Dörtlüsü, Hicaz Dörtlüsü, Nişabur Dörtlüsü ve Tam Müstear Dörtlüsündeki aralıkların toplamı 22 koma, Saba dörtlüsündeki aralıkların toplamı ise 18 koma değerindedir. Türk müziğinde dokuz farklı dörtlü bulunmasına karşın, bu dörtlülerin aralıkları 12 eşit aralıklı tampere sistemde beş farklı şekilde kullanılmaktadır. Türk müziğinde başlangıç ve bitiş sesleri arasında tam beşli aralığa sahip olan Çargah Beşlisi, Buselik Beşlisi, Kürdi Beşlisi, Rast Beşlisi, Hüseyini Beşlisi, Hicaz Beşlisi, Hüzzam Beşlisi, Tam Müstear Beşlisi, Pençgah Beşlisi, Nikriz Beşlisi, Tam Segâh Beşlisi ve Tam Ferahnak Beşlisi'ndeki aralıkların toplamı 31 koma, Eksik Müstear Beşlisi, Eksik Segâh Beşlisi ve Eksik Ferahnak Beşlisi'ndeki aralıkların toplamı 27 koma ve Nişabur Beşlisi'ndeki aralıkların toplamı ise 26 koma değerindedir. Türk müziğinde 16 farklı beşli bulunmasına karşın, bu beşliler 12 eşit aralıklı tampere sistemde dokuz farklı şekilde kullanılmaktadır. (Özkeleş, 2017, s. 69-70)

Araştırmayla ilgili olarak Oral'ın Türk San'at Müziği ve Jazz Müziği Arasında Bir Karşılaştırma isimli yüksek lisans tezinde form, ritm, melodi ve doğaçlama başlıkları altında her iki müzik türü arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerine karşılaştırmalar yapılmış ve melodi karşılaştırmasına ilişkin olarak makam dizileri Türk müziği ses sistemi içerisindeki aralıklarla, caz müziği dizileri ise 12 eşit aralıklı tampereman sistemdeki aralıklara dayandırılarak açıklanmıştır (Oral, 2006)

Ses dizileri geçmişten günümüze tüm müzik türlerinin yaratılışlarının ana kaynağını oluşturmaktadır. Dizilerin teorik yapılarına ilişkin farklı görüşlerle birlikte yapılmış birçok çalışma olmasına karşın, araştırmacılar ses dizilerinin oluşumunda ortak görüş olarak, dizinin; başlangıç sesinden başlayarak üst sekizlisinde son bulan bir sekizli aralık içinde gösterilebileceği düşüncesini paylaşmaktadırlar. Bu durumla birlikte bir sekizli arasındaki perde sayıları birbirinden farklı olmakla birlikte ses sistemlerindeki ana diziler genel olarak bir sekizli aralığı içerisinde yer almaktadır.

Her milletin ses sistemindeki ana dizisini oluşturan perdelerin adlandırılma durumları ses sistemleri arasında farklılıklar oluştursa da ses dizilerindeki perdeler diğer tüm ses sistemlerindeki ortak perdelerle kesişir. Bu durum müziklerdeki nöron etkileşimlerin bir sonucudur. Kesişmeler dizi içerisindeki tek bir perde üzerinde olabileceği gibi iki perdeden sekiz perdeye kadar her iki dizide yer alan perdelerin tamamında da görülebilir.

Türk müziğindeki perdeler (sesler), kapsadığı ses sistemleri bakımından oldukça zengindir: geleneksel makam müziği ile 17 perdeli ses sisteminden 24 perdeli Arel-Ezgi-Uzdilek ses sistemine, çağdaş Türk müziği ile de 12 eşit aralıklı tampereman ses sistemindeki barındırdığı perdelerle de oldukça çeşitli bir perde zenginliğine sahiptir. Caz müziği ise doğaçlamaya dayalı yaratıcı bir müzik olmakla birlikte 12 eşit aralıklı tampereman sistem içerisinde icra edilmektedir. Her iki müzik türünün en belirgin özelliği ise emprovizasyon, taksim ve açışlarla, diğer bir deyişle doğaçlama yoluyla da icra edilmeleridir.

Bu çalışmada ise 12 eşit aralıklı tampereman sistemdeki Türk müziği makam dizileri ile caz müziği dizileri arasındaki benzerliklerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında 12 eşit aralıklı tampereman sistemde incelenen benzerlikler Basit Suzinak ile Ionain b6, Hicaz ile Mixolydian b2, Hümayun ile Phrygian Major ve Nikriz ile Lydian b3 dizileri arasında sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Çalışma genel tarama modelinde betimsel bir araştırma olup, çalışmanın evrenini ses sisteminde kullanılan diziler, örneklemini ise Türk müziği makam dizileri ile Caz müziği dizileri oluşturmaktadır. Araştırmada veriler doküman inceleme yoluyla toplanmış ve doküman analiziyle çözümlenmiştir. Türk müziği makam dizileri Arel-Ezgi-Uzdilek ses sisteminde ele alınan dört ses (dörtlü) ve beş ses içeren (beşli) tümlemlerle, caz müziğinde kullanılan diziler ise lydian, ionian, dorian, phrygian, Macar majör, Macar minör, armonik ve İspanyol phrygian tetrakordları ile incelenmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde 12 eşit aralıklı tampereman sistem içerisindeki Basit Suzinak ile Ionain b6, Hicaz ile Mixolydian b2, Hümayun ile Phrygian Major ve Nikriz ile Lydian b3 dizileri arasındaki benzerliklere yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Basit Suzinak makamı dizisi

Basit Suzinak makamı dizisi; tampere rast beşlisi ile tampere hicaz dörtlüsünün birleşmesinden oluşmaktadır. Makamın dizisi aşağıdaki şekil üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 1. 12 Eşit Aralıklı Tampereman Sistemdeki Basit Suzinak Makamı Dizisi

Ionian b6 dizisi

Ionian b6 dizisi, ionian tetrakordu ve armonik tetrakordlarından oluşmaktadır. Tetrakordlar birbirlerine tam ses ile bağlanır. Dizi; tam ses, tam ses, yarım ses, tam ses (bağlantı sesi), yarım ses, bir buçuk tam ses, yarım ses diziliminden meydana gelir. Ionian b6 dizisi aşağıdaki şekil üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 2. Ionian b6 Dizisi

Nikriz makamı dizisi

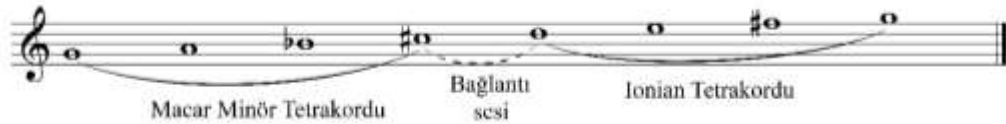
Nikriz makamı dizisi iki çeşittir (Özkan; 413, 2010, Kaçar; 219, 2012). Birinci dizi; tampere nikriz beşlisi ve tampere buselik dörtlüsünün birleşmesinden oluşurken ikinci dizi tampere nikriz beşlisi ve tampere rast dörtlüsünün birleşmesinden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında ise ikinci çeşit Nikriz makamı dizisi incelenmiştir. Makamın dizisi aşağıdaki şekil üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 1. 12 Eşit Aralıklı Tampereman Sistemdeki Nikriz (2. Çeşit) Makamı Dizisi

Lydian b3 dizisi

Lydian b3 dizisi; Macar Minör Tetrakordu ve Ionian Tetrakordundan oluşmaktadır. Tetrakordlar yarım sesle birbirine bağlanır. Dizi; tam ses, yarım ses, bir buçuk tam ses, yarım ses (bağlantı sesi), tam ses, tam ses, yarım ses diziliminden meydana gelir. Lydian b3 dizisi aşağıdaki şekil üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 4. Lydian b6 Dizisi

3.3.1. Hicaz Makamı dizisi

Hicaz makamı dizisi; tampere hicaz dörtlüsü ile tampere rast beşlisinin birleşmesinden oluşmaktadır. Makamın dizisi aşağıdaki şekil üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 5. 12 Eşit Aralıklı Tampereman Sistemdeki Hicaz Makamı Dizisi

3.3.2. Mixolydian b2 dizisi

Mixolydian b2 dizisi armonik tetrakordu ve dorian tetrakordundan oluşmaktadır. Tetrakordlar tam sesle birbirine bağlanır. Dizi; yarım ses, bir buçuk tam ses, yarım ses, tam ses (bağlantı

sesi), tam ses, yarım ses, tam ses diziliminden meydana gelir. Mixolydian b2 dizisi aşağıdaki şekil üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 6. Mixolydian b6 Dizisi

3.4.1. Hümayun makamı dizisi

Hümayun makamı dizisi; tampere hicaz dörtlüsü ile tampere rast beşlisinin birleşmesinden oluşmaktadır. Makamın dizisi aşağıdaki şekil üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 7. 12 Eşit Aralıklı Tampereman Sistemdeki Hümayun Makamı Dizisi

3.4.2. Phrygian Major dizisi

Phrygian Major dizisi, armonik tetrakordu ve phrygian tetrakordundan oluşmaktadır. Tetrakordlar tam sesle birbirine bağlanır. Dizi; yarım ses, bir buçuk tam ses, ses, yarım ses, tam ses (bağlantı sesi), yarım ses, tam ses, tam ses diziliminden meydana gelir.

Görsel 8. Phrygian Major Dizisi

SONUÇ ve ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Ionian tetrakordu ile tampere rast dörtlüsündeki seslerin sıralanışları bakımından aynı yüksekliğe sahip aralıklardan oluştuğu,

Armonik tetrakord ile tampere hicaz dörtlüsündeki seslerin sıralanışları bakımından aynı yüksekliğe sahip aralıklardan oluştuğu,

12 EAT sistemdeki Basit Suzinak makamı dizisi ile Ionian b6 dizisinin aynı yüksekliğe sahip aralıklardan oluştuğu,

12 EAT Nikriz makamı dizisi ile Lydian b3 dizisinin aynı yüksekliğe sahip aralıklardan oluştuğu,

12 EAT Hicaz Makamı dizisi ile Mixolydian b2 dizisinin aynı yüksekliğe sahip aralıklardan oluştuğu ve

12 EAT Hümeyun makamı dizisi ile Phrygian Major dizisinin aynı yüksekliğe sahip aralıklardan oluştuğu sunucuna ulaşılmıştır.

4.2. Öneriler

Çalışmada yer alan dizilerin Türk Müziği ve caz müziği doğaçlamalarında mecazi transfer yöntemi ile gerek eğitim gerekse performans özelinde kullanılması önerilmiştir.

2- Profesyonel müzik eğitiminin her kademesinde dizilere ilişkin bilişsel ve devinışsel davranışların kazandırılmasında çeşitli müzik türlerinde kullanılan diziler arasındaki benzerlik ilişkisinden yararlanılabilir.

3- Çalışma kapsamında ele alınan dizilerden farklı olarak müzik türlerindeki diziler arasındaki benzerlikler üzerine çeşitli çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Demir, A., *Geleneksel Türk Sanat Müziği Solfej ve Nazariyatı I*, Sade Matbaacılık, İzmir, 2005.

Erdal O., *Türk San'at Müziği ve Jazz Müziği Arasında Bir Karşılaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Ergur, A., *Portredeki Hayalet Müziğin Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Bağlam Yayıncılık, Kardeşler Matbaası, İstanbul, 2002.

Erol T., Türk Müziği ve Batı Müziğinin Yapısal Özellikleri ve Çokseslilik Açısından İncelenmesi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, Cilt 20, Sayı 1, 2018.

Feridunoğlu, L., *Müziğe Giden Yol*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004.

Kaçar, G. Y., *Türk Musikisi Rehberi*, Maya Akademi, Ankara, 2012.

Kutluğ, Y. F., *Türk Musikisinde Makamlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Miller, R., *Modal Jazz Composition & Harmony Volume 1*, Advance Music, Germany, 1996

Özkan, H. İ., *Türk Musikisi ve Nazariyatı ve Usülleri Kudüm Velveleleri*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2010.

Özgür, Ü., Antik Yunan Modlarından Orta Çağ (Kilise) Modlarına, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 2001.

Özkeleş, S., *12 Eşit Aralıklı Tampere Sistemde Türk Müziği Makam Dizilerine Kuramsal Bir Yaklaşım*, Kurtaslan, Z. (Haz./Ed.), Eğitim Yayınevi, Konya, 2017.

Say, A., *Müzik Sözlüğü*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Sözkesen Matbaacılık, Ankara, 2002.

Say, A., *Müzik Tarihi*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Sözkesen Matbaası, Ankara, 2003.

Selanik, C., *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*, Doruk, Ankara, 1996.

Tura, Y., *Türk Musikisinin Mes'eleleri*, Pan Yayıncılık, Kent Basımevi, İstanbul, 1988.

YENİDEN ARMONİLEMEDE MEDİYANTİK ARMONİ

Doç. Dr. Sercan ÖZKELEŞ

Ordu Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi, 0000-0003-2845-5667

ÖZET

Armoni, müzikteki çoksesliliğin temel gereçidir. Çoksesliliği oluşturan en önemli unsur ise akorlardır. Akorlar herhangi tek sesli yapıdaki bir eseri çoksesli bir yapıya taşıyabileceği gibi melodinin müzikal dokusunu da değiştirebilir. Çeşitli kültürlerdeki etnik müzik türlerinden uluslararası sanat müziğine, çağdaş müzikten caz müziğine kadar akorların kullanımı, her bir müzik türünün yapısına bağlı olarak değişkenlik gösterir. Temelde üçlü aralıkların üst üste getirilmesiyle oluşan akorlar, geleneksel/tonal armoni içerisinde değerlendirilir ve günümüzde en yaygın çokseslendirme biçiminin kökleri tonal armoniye dayanmaktadır. Tonal armoninin temelini ise majör ve minör akorlar oluşturur. 16. yüzyıldan 20. yüzyıla değin armoni biliminin gelişmesine paralel olarak, tek sesli melodilerin çokseslendirilmesinde kullanılan teknikler de yeniden armonileme kavramını beraberinde getirmiştir. Aynı melodinin farklı armonik yaklaşımlar kullanılarak tekrar armonize edilmesi olarak tanımlanabilen yeniden armonilemede melodi, armonik yapısındaki yeniliklerle değişime uğrar. Bu durumla birlikte eser farklı bir müzikal kimliğe bürünür. **Melodinin armonik dokusunda meydana gelen bu değişikliklerde farklı armonileme teknikleri kullanılarak yapılır.** Bu çalışmada ise yeniden armonilemede mediyantik armoninin bir teknik olarak nasıl kullanılacağı durumu ele alınmıştır. Bu kapsamda, konuyla ilgili olarak ülkemizde çok az sayıda çalışma bulunması sebebiyle araştırmanın, yeniden armonileme alanına yönelik yapılacak çalışmalara katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırma, betimsel bir çalışma olup genel tarama modelindedir. Araştırmanın evrenini yeniden armonilemede kullanılan armonik yaklaşımlar, örneklemini ise mediyantik armoni yaklaşımı oluşturmaktadır. Araştırmanın kuramsal çerçevesi ile ilgili veriler doküman inceleme yoluyla toplanmıştır. Yeniden armonilemede mediyantik armoninin kullanımını ortaya çıkaran örnek bir eser seçilmiş ve seçilen eser, armonik yapısına uygun olarak mediyantik armoni ile yeniden armonize edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, mediyantik armoni kullanılarak melodinin yeniden armonilenmesinde izlenecek adımlar aşamalık ilkesine göre sıralanarak ortaya konulmuş ve mediyantik armonin, eserlerin yeniden armonilenmesinde bir teknik olarak kullanılacağı önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Armoni, yeniden armonileme, mediyantik armoni.

MEDIANTIC HARMONY IN REHARMONIZATION

ABSTRACT

Harmony is the basic tool of polyphony in music. Chords are the most important element of polyphony. Chords can transform a monophonic piece into a polyphonic structure as well as change the musical texture of the melody. From ethnic music in various cultures to international art music, from contemporary music to jazz, the use of chords varies depending on the nature of each musical genre. Chords, which are basically formed by overlapping the triple intervals, are evaluated within the traditional/tonal harmony, and the roots of the most common polyphony form today are based on tonal harmony. Major and minor chords form the basis of tonal harmony. In parallel with the development of the science of harmony from the 16th century to the 20th century, the techniques used in the polyphony of monophonic melodies brought the concept of harmonization again. In reharmonization, which can be defined as the harmonization of the same melody using different harmonic approaches, the melody changes with innovations in its harmonic structure. With this situation, the piece assumes a different musical identity. These changes in the harmonic texture of the melody are made by using different harmonic techniques. In this study, how the mediantic harmony can be used as a technique in reharmonizing is discussed. In this context, due to the fact that there are very few studies on the subject in our country, it is thought that the research is important in terms of contributing to the studies to be carried out in the field of reharmonization. The research is a descriptive study and is in the general screening model. The harmonic approaches used to reharmonization the circle of the research, the sampling consists of the mediantic harmony approach. Documents related to the theoretical framework of the research were collected through examination. The emergence of mediantic harmony in reharmonization, sample piece was selected and selected piece was reharmonized with mediantic harmony in accordance with it's harmonic structure. The result of the research is presented by ordering according to the principle of decreasing decline to be followed in reharmonizing the melody using mediantic harmony, and it is suggested that mediantic harmony can be used as a technique for reharmonizing the components.

Keywords: Harmony, reharmonization, mediantic harmony.

GİRİŞ

Armoni, müzikteki çoksesliliğin temel gereçidir. Çoksesliliği oluşturan en önemli unsur ise akorlardır. Akorlar herhangi tek sesli yapıdaki bir eseri çoksesli bir yapıya taşıyabileceği gibi melodinin müzikal dokusunu da değiştirebilir.

Armoni eğitiminin, müzikal kimlik oluşturulmasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Armoni eğitiminde oluşan farklı ve çeşitli yaklaşımlar icracının özgürlüğünü kısıtlayıcı değil, icracının müzikal bakış açısını daha da zenginleştirerek müzikal farkındalığın oluşmasına katkı sağlamaktadır. İyi bir armoni bilgisi

sayesinde besteci bilinenden bilinmeyene yönelik bir anlayışla özgün eserlerini oluşturabilir. Bir yorumcu, eserleri farklı şekillerde yorumlayabilir. Bir müzisyen çaldığı eseri ayrıntılı inceleyebilir. (Dayançlıer, 2020, s. 23)

Çeşitli kültürlerdeki etnik müzik türlerinden uluslararası sanat müziğine, çağdaş müzikten caz müziğine kadar akorların kullanımı, her bir müzik türünün yapısına bağlı olarak değişkenlik gösterir. Temelde üçlü aralıkların üst üste getirilmesiyle oluşan akorlar, geleneksel/tonal armoni içerisinde değerlendirilir ve günümüzde en yaygın çokseslendirme biçiminin kökleri tonal armoniye dayanmaktadır. Tonal armoninin temelini ise majör ve minör akorlar oluşturur.

Tonal armoni bir sistemdir. Çağ aşımına uğramış olmasına karşın, günümüzün bütün müzik okullarında öğretimin önemli bir alanıdır. Çünkü tonal sistemin kavranması, müziğin geçmişinden çıkarılacak önemli derslerle kalmaz, günümüze yönelik değerlendirmelerin derinleşmesini de sağlar (Say, 2002, s. 39).

Klasik armonide kullanılan akorların her birinin dizinin birinci derece akoru ile ilişkisi vardır. Bu ilişkiden dolayı tonalitenin birinci derecesi üzerine kurulan akora tonik, dördüncü derecesi üzerine kurulan akora subdominant, beşinci derecesi üzerine kurulan akora da dominant denilmektedir. Buna paralel olarak akor bağlantılarında da çeşitli kadanslar meydana gelmiştir (Bağçeci, 2010, s. 180).

Toniğin dominantla olan ilişkisi, akorsal Batı Tonalitesinin temelini oluşturmuştur. “19. yüzyılın ilk dönemlerinin mediyant ilişkilerini, Klasik domaninatla değiştirme çabası, tonalitenin ilkelerini sarsmış ve sonunda akorsal tonalitenin yıkılmasına etki etmiştir” (Rosen, 1995, aktaran Akit, 2004). Ancak, bu ilişkiler tonalite için gerekli olduğundan, yıkım yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Mediyant ilişkilerinin kazandığı yeni güç, başlattığı tonal hiyerarşinin tutarlılığı olmuş, bu 18. yüzyılda dominant ve alt dominant akorlarına karşı işlevler vermiştir (Akit, 2004, 44).

Mediyantik armoni, mediyantik (uzak üçlü akrabalık) esas tonun üst ve altındaki küçük ve büyük üçlüler üzerine kurulan akorlar ilişkisidir. Genişletilmiş üçlü akrabalık tonaliteye önemli gelişmeler kazandırır. Her majör ve her minör akorun dört mediyantı vardır (Cangal, 2010, s. 303).

Görsel 1. Majör ve Minör Akorların Mediyantları

Majör akorların mediyantları majör, minör akorların mediyantları minör olur. Ancak majör ve minörün sıkı ilişkisi dolayısıyla, majörde minör, minörde majör mediyantlar da kabul edilebilir (Cangal, 2010, s. 303).

Görsel 2. Majörde Minör, Minörde Majör Mediyantlar

Diğer yandan 16. yüzyıldan 20. yüzyıla değin armoni biliminin gelişmesine paralel olarak, tek sesli melodilerin çokseslendirilmesinde kullanılan teknikler de yeniden armonileme kavramını beraberinde getirmiştir. Aynı melodinin farklı armonik yaklaşımlar kullanılarak tekrar armonize edilmesi olarak tanımlanabilen yeniden armonilemede melodi, armonik yapısındaki yeniliklerle değişime uğrar. Bu durumla birlikte eser farklı bir müzikal kimliğe bürünür. Eserin melodik dokusunda meydana gelen bu değişikliklerde farklı armonileme teknikleri kullanılarak yapılır.

Amaç ve Önem

Bu çalışmada ise yeniden armonilemede mediyantik armoninin bir teknik olarak nasıl kullanılabileceği durumu ele alınmıştır. Bu kapsamda, konuyla ilgili olarak ülkemizde çok az sayıda çalışma bulunması sebebiyle araştırmanın, yeniden armonileme alanına yönelik yapılacak çalışmalara katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Çalışmanın odağını minör tonalitedeki temel ve yan derecelerin mediyantları oluşturduğu üzere, eserin çözümlenmesinde temel derecelerdeki minör ve majör akorlar kullanılmış, aradominantlar, eksik ve artık beşli akorlar ile çeşitli akor yürüyüşleri armonik analizin dışında tutulmuştur.

Araştırma kapsamında majörlerle majör, minörlerle minör mediyantlar kullanılmıştır.

Araştırma, minör tonalitede yazılan ve sözü Coşkun Değirmencioğlu müziği ise Yakup Kıvrak'a ait olan Sana Geldim Öğretmenim isimli okul şarkısı ile sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma, betimsel bir çalışma olup genel tarama modelindedir. Araştırmanın evrenini yeniden armonilemede kullanılan armonik yaklaşımlar, örneklemini ise yeniden armonilemede mediyantik armoni yaklaşımı oluşturmaktadır. Araştırmanın kuramsal çerçevesinin oluşturulması ile ilgili veriler doküman inceleme yoluyla toplanmıştır.

Yeniden armonilemede mediyantik armoni yaklaşımının kullanım durumunu ortaya çıkarmak için minör tonalitede seçilen şarkının armonik yapısı ilk aşamada temel derecelerin mediyantlarına ek olarak yan derecelerin mediyantlarından da yararlanabilmek için şarkının

armonik yapısı temel ve yan dereceler kullanılarak çözümlenmiştir. İkinci aşamada ise şarkı, temel ve yan derecelerın mediyantları kullanılarak iki farklı şekilde yeniden armonilenmiştir. Minör akorlarla minör mediyantlar, majör akorlarla majör mediyantlar kullanılmıştır. Şarkının mediyantik armoniyle yeniden armonilenmesinde çeşitlilik oluşturması bakımından melodik yapıya uygun olarak tonalitenin her derecesindeki minör ve majör akorlardan yararlanılmıştır¹

BULGULAR

Temel ve Yan Derecelerin Tespit Edilmesi

Yeniden armonilemede mediyantik armoni yaklaşımının kullanılmasında örnek olarak seçilen Sana Geldim Öğretmenim adlı şarkının temel ve yan dereceleri, melodik yapı içerisinde ve akor seslerine uygun olarak çözümlenmiştir. Şarkının temel ve yan dereceler ile oluşturulan armonik yapısı şifre sesler kullanılarak aşağıda gösterilmiştir.

Görsel 3. Eserin Temel ve Yan Derecelerle Analizi

Yukarıdaki şekil incelendiğinde, şarkı genel yapısı itibarı ile re minör tonalitesinde ve iki ikilik ölçü sayısı içerisinde yazıldığı görülmektedir. Şarkının birinci ölçüsü la ve fa akor seslerini içerdiği üzere tonun temel derecesi olan re minör (Dm), ikinci ölçüsünde akor seslerine uygun olarak sol minör (Gm) ve re minör (Dm), üçüncü ölçüde ise re minör (Dm) ve sol minör (Gm) akoru kullanılmıştır. Dördüncü ölçünün ilk iki dörtlüğündeki do ve sib sesi ile C majör 7 (C7) ve la sesi ile fa majör (F) akoru yan derece olarak kullanılmıştır. Şarkının beşinci ölçüsünde fa majör (F) ve do majör (C), altıncı ölçüsünde akor seslerine uygun olarak sol minör (Gm) akoru kullanılmıştır. Yedinci ölçünün ilk iki dörtlüğünde Dm son iki dörtlüğünde ise alternatif olarak yan derece görevinde sib majör (Bb) akoru kullanılmıştır. Sekizinci ölçünün ilk dörtlüğündeki sol sesi ile la majör 7 (A7), ve re sesi ile re minör (Dm) akoru kullanılmıştır. Şarkının dokuzuncu ölçüsünde re minör (Dm), onuncu ölçüsünün ilk dörtlüğünde sol minör (Gm) ve yan derece olarak; ölçünün ikinci dörtlüğündeki do ve sib sesi ile do majör 7 (C7) ve üçüncü dörtlüğündeki

¹ Tonalitenin ikinci derecesi mb5 akorunu oluşturduğundan yeniden armonilemede mediyantik armoni olarak kullanılmamıştır.

la sesi ile fa majör (F) akoru kullanılmıştır. On birinci ölçüde sol minör (Gm) ve re minör (Dm) on ikinci ölçünün ilk dörtlüğündeki sol sesi ile la majör 7 (A7), üçüncü ve dördüncü dörtlüğündeki re-la akor seslerine paralel olarak re minör (Dm) akoru kullanılmıştır. Şarkının on üç, on dört, on beş ve on altıncı ölçüleri dokuz, on, on bir ve on ikinci ölçülerinin tekrarı olduğundan mevcut armonik yapı korunarak herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Temel ve Yan Derecelerin Mediyantik Armoni ile Yeniden Armonilenmesi

Temel ve yan derecelerin mediyantik armoni ile yeniden armonilenmesine ilişkin olarak birinci ölçüdeki Dm akorunun küçük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Fm akoru, ikinci ölçüde ise Dm akorunun küçük üçlü aşağısındaki diğer bir mediyantı olan Bm akoru kullanılmıştır. Üçüncü ölçüde Dm akorunun büyük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Fa#m akoru, yan derece görevinde; dördüncü ölçüde F akorunun büyük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak A akoru ile beşinci ölçüde C akorunun büyük üçlü aşağısındaki mediyantı olarak Ab akoru kullanılmıştır. Altıncı ölçüde Gm akorunun büyük üçlü aşağısındaki mediyantı olarak Ebm, küçük üçlü aşağısındaki mediyantı olarak ise Em akoru kullanılmıştır. Yedinci ölçüde Dm akorunun büyük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Fa#m ve yan derece görevinde Bb akorunun küçük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Db akoru kullanılmıştır. Sekizinci ölçüde Dm akorunun küçük üçlü aşağısındaki mediyantı olarak Bm, dokuzuncu ölçüde ise Dm akorunun büyük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Fa#m akoru kullanılmıştır. Onuncu ölçüde yan derece görevindeki F akorunun büyük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak A akoru kullanılmıştır. On birinci ölçüde Gm akorunun küçük üçlü aşağısındaki mediyantı olarak Em, aynı ölçüdeki Dm akorunun küçük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Fm akoru kullanılmıştır. On ikinci ve on üçüncü ölçüdeki Dm akorunun büyük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Fa#m akoru kullanılmıştır. On dördüncü ölçüdeki Gm akorunun büyük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Bm ve aynı ölçüde yan derece görevindeki F akorunun büyük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak A akoru, on altıncı ölçüdeki Dm akorunun küçük üçlü aşağısındaki mediyantı olarak Bm akoru kullanılmıştır. Temel ve yan derecelerin mediyantik armoni ile yeniden armonilenmesinde kullanılan akorlar aşağıdaki şekil üzerinde gösterilmiştir.

The image shows a musical score in G major, 4/4 time, consisting of four staves. The chords and accidentals are as follows:

- Staff 1: Dm, Fm (Dm), Dm Bm Dm F#m Dm, F A
- Staff 2: F, C Ab Gm Ebm, Gm Em Dm F#m Bb Db, Dm Bm
- Staff 3: Dm, F#m (Dm), Gm C7 F, Gm Em Dm Fm, Dm F#m
- Staff 4: Dm, F#m (Dm) Gm Bm, F A (F), Dm Bm Dm

Görsel 4. Eserdeki Temel ve Yan Derecelerin Mediyantik Armoni ile Yeniden Armonilenmesi

Her majör ve minör akorda dört farklı mediyant akoru kullanılabileceği üzere melodik yapıdaki akor seslerine uygun olarak eserin yeniden armonilenmesinde temel ve yan derecelerin farklı mediyantları da kullanılmıştır. Bu duruma ilişkin olarak birinci ölçüdeki Dm akorunun küçük üçlü aşağısındaki mediyantı olarak Bbm akoru, üçüncü ölçüde ise Dm akorunun büyük üçlü yukarısındaki diğer bir mediyantı olan Fa#m akoru kullanılmıştır. Dördüncü ölçüde yan derece görevindeki F akorunun küçük üçlü aşağısındaki mediyantı olarak D akoru kullanılmıştır. Altıncı ölçüde Gm akorunun küçük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Bbm ve yedinci ölçüdeki Dm akorunun küçük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Fm akoru kullanılmıştır. Dokuzuncu ve on üçüncü ölçüde birim vuruşların farklı zamanlarındaki akor seslerine uygun olarak Dm akorunun küçük üçlü yukarısındaki mediyantı olarak Fa#m, on birinci ölçüde ise Dm akorunun küçük üçlü aşağısındaki mediyantı olarak Bbm akoru kullanılmıştır. Temel ve yan derecelerin farklı mediyantları ile yeniden armonilenmesinde kullanılan akorlar aşağıdaki şekil üzerinde yeniden gösterilmiştir.

The image shows a musical score in G minor, 4/4 time, consisting of four staves. The chords and accidentals are as follows:

- Staff 1: Dm, Bbm (Dm), Gm, Dm, Dm, F#m, Gm, C7, F, D
- Staff 2: F, C, Gm, Bbm, Gm, Dm, Dm, Fm (Dm), Dm, Fm, A7, Dm
- Staff 3: Dm, F#m, Dm, Gm, C7, F, Gm, Dm, Bbm, A7, Dm
- Staff 4: Dm, F#m, Dm, F#m, Gm, C7, F, Gm, Dm, A7, Dm

Görsel 5. Eserdeki Temel ve Yan Derecelerin Farklı Mediyantları ile Yeniden Armonilenmesi

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç

Yeniden armonilemede mediyantik armoni yaklaşımının müzikal bir bütünlük içerisinde kullanılabilmesi için derecelerin melodik yapı içerisinde ve akor seslerine uygun olarak tespit edilmesi gerektiği.

Yeniden armonilemede mediyantların ölçü içerisindeki melodik yapıya uygun olarak farklı birim ve zamanlarda kullanılabilmesi,

Yeniden armonilemede akorların aynı mediyantları kullanılarak tek düzeliğe neden olmamak ve mediyantlarda çeşitlilik sağlamak amacıyla majör ve minör akorların farklı mediyantlarına da yer verilebileceği ve

Melodik yapıyla uyumlu olarak temel derecelerdeki mediyantların değişimli olarak yan derecelerdeki mediyantlarla kullanılmasıyla yeniden armonilemede çeşitlilik sağlanacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Eserin armonik yapısı çeşitli dereceler kullanılarak çözümlenmesi ile eser, daha çeşitli mediyantlar kullanılarak yeniden armonize edilebilir,

Mediyantlar, derece içerisindeki melodi seslerine bağlı olarak mediyantik akorun birliği, üçlüsü ve beşlisine uygun olarak belirlenmiştir. Bu duruma ek olarak mediyant akorlar derece

içerisindeki melodi sesleriyle uyumlu olarak mediyantik akorun yedilisi ve dokuzlusu kullanılarak belirlenebilir.

Eserin yeniden armonilenmesinde temel ve yan derecelerdeki mediyantlar majör ve minör akorlarla kullanılmıştır. Eserin melodik yapısını uygun olarak mediyantlar 7'li, 9'lu, 11'li ve 13'lü yapılarla da kullanılabilir.

Eser içerisinde majör akorlarla majör mediyantlar, minör akorlarla minör mediyantlar kullanılmıştır. Bu durumdan farklı olarak yeniden armonilemede majör akorlarla minör mediyantlar, minör akorlarla majör mediyantlar kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Abit, H., *Romantik Dönemin Üç farklı Evresinin Armonik Yönden İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004.

Bağçeci, S. E., Tonal Armonide Akorların İşlevleri, Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 9 (34). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70231> (Erişim Tarihi: 12.12.2022)

Cangal, N., *Armoni*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2010.

Charles, R., *The Romantic Generation*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1995.

Dayanıçlıer, B. U., *Okul Şarkılarının Caz Armonisi ile Eşliklenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde, 2020.

Karasar N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayınları, Ankara, 2002.

Say, A., *Müzik Sözlüğü*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Sözkese Matbaacılık, Ankara, 2002.

GÖRSEL İLETİŞİMDE BİLGİ GÖRSELLEŞTİRME VE İNFOGRAFIK: SANAT TARİHİ EĞİTİM SÜRECİNDE ALTERNATİF BİR ÖĞRETİM YÖNTEMİ OLARAK MODERN SANAT AKIMLARI BİLGİLENDİRME GRAFIĞI

Doç. Dr. Tarık YAZAR¹, Yasemin YORULMAZ², Sefa ÇEÇEN³, Ebru Hilal YÜCE⁴

ÖZET

Görsel iletişim tasarımında bilgi görselleştirmenin farklı yöntemleri bulunmaktadır. Günümüzde en çok tercih edilen bilgi görselleştirme yöntemlerinden biri infografiklerdir. Infografikler henüz işlenmemiş çok sayıda veri ve bilgilerin sistematik olarak planlanıp insanların kolay anlayabileceği türde yeniden dizayn edilmesiyle oluşturulan yalın bilgi grafikleridir. Bilgilerin karışık uzun metinler yerine grafiklerle aktarıldığı infografikler, verilerin bir bakışta kolayca anlaşılmasını sağladığı için eğitim-öğretim faaliyetlerinde tercih edilmeye başlamıştır. Bilgi ve verilerin görsel olarak tasarlanması karışık bilgiler içerisinde bulunan ve öne çıkarılması gereken ayrıntıların daha kolay algılanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle eğitici, öğretici, yönlendirici ve mesaj aktarıcı gibi özellikleri bakımından infografikler, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yoğun yaşandığı günümüzde çok daha fazla önem taşımaktadır. Eğitim-öğretim kurumlarında dinleyici konumundaki öğrencilerin sıkılmadan daha anlaşılır bir şekilde konuyu kavrayabilmeleri için birçok öğretim modeli, yöntem, teknik ve araç gereç kullanılmaktadır. Özellikle sanat tarihi gibi teorik bir dersin öğretiminde eğitici bir materyal olarak infografikler, temel kavram ve bilgilerin alıcı konumundaki öğrencilere etkili şekilde aktarılmasında ideal bir görsel eğitim öğretim materyali olarak kullanılabilir. Ancak, çok geniş konu alanı bulunan sanat tarihi'nin kolay anlaşılır şekilde öğretimi için bilgilendirme grafiği tasarlamak her eğitimcinin yapabileceği bir iş değildir. Bilgilerin görsel olarak somutlaştırılmasına, yalınlaştırılmasına ve öğrencilerin keşfedip analiz etmesine olanak sağlayacak etkili infografiklerin tasarımında dikkat edilmesi gereken ayrıntılar bulunmaktadır. Ayrıntılara dikkat ederek, yalın bir şekilde tasarlanan infografikler hedef kitleye kısa sürede çok daha etkili olarak bilgi aktarımı sağlayabilmektedir.

Bu çalışmada genel olarak iki temel amaç bulunmaktadır. Birinci amaç; Görsel iletişimde bilgi görselleştirme ve infografikler hakkında bilgi vermektir. İkinci amaç ise; Alternatif bir öğretim yöntemi olarak sanat tarihi eğitim sürecinde modern sanat akımları bilgilendirme grafiği çalışmalarını yaparak öneri niteliğinde sunmaktır. Dolayısıyla çalışmada, görsel iletişim ve infografikler hakkında bilgi verilerek, konu bütünlüğü içerisinde Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencileriyle Bilgilendirme Grafiği dersi kapsamında sanat tarihi eğitim sürecinde modern sanat akımları bilgilendirme grafiği örnek çalışmaları yapılarak

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü, tarikyazar08@gmail.com,
Orcid Id: 0000-0001-5208-825X

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı,
yaseminyorulmaz@hotmail.com, *Orcid Id: 0000-0002-2323-4155*

³ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı,
sefaccn1@gmail.com, *Orcid Id:0000-0003-4272-5977*

⁴ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı,
ebru.hilal60@gmail.com, *Orcid Id: 0000-0002-4274-0299*

alternatif bir öğretim yöntemi olarak öneri niteliğinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Görsel İletişim, İnfografik, Bilgilendirme Grafiği, Sanat Tarihi, Modern Sanat Akımları.

*INFORMATION VISUALIZATION AND INFOGRAPHIC IN VISUAL COMMUNICATION:
MODERN ART MOVEMENTS INFOGRAPHIC AS AN ALTERNATIVE TEACHING
METHOD IN THE ART HISTORY EDUCATION PROCESS*

Abstract

There are different methods of visualizing information in visual communication design. One of the most preferred information visualization methods today is infographics. Infographics are simple infographics created by systematically planning and redesigning a large number of unprocessed data and information in a way that people can easily understand. Infographics, in which information is transferred with graphics instead of complex long texts, have started to be preferred in educational activities because they allow the data to be easily understood at a glance. Visually designing information and data makes it easier to perceive the details in complex information that need to be highlighted. For this reason, infographics in terms of features such as educative, instructive, guiding and message transmitting are much more important in today's world where scientific and technological developments are intense. In educational institutions, many teaching models, methods, techniques and tools are used in order for the listener students to comprehend the subject in a more understandable way without getting bored. As an educational material, especially in the teaching of a theoretical course such as art history, infographics can be used as an ideal visual education and teaching material in effectively transferring basic concepts and information to the students in the receiver position. However, it is not a task for every educator to design an information graphic for an easy-to-understand teaching of art history, which has a wide subject area. There are details that need to be considered in the design of effective infographics that will enable the visual concretization and simplification of information and the discovery and analysis of students. By paying attention to details, infographics designed in a simple way can provide information transfer to the target audience in a short time more effectively.

There are two main objectives in this study. First purpose; To give information about information visualization and infographics in visual communication. The second purpose is; As an alternative teaching method, it is to present modern art movements as a suggestion by making information graphic studies in the art history education process. Therefore, in the study, by giving information about visual communication and infographics, within the scope of the Visual Communication Design Master's Degree Students' Information Graphics course, modern art movements in the art history education process were presented as a suggestion as an alternative teaching method by making case studies.

Keywords: Visual Communication, Infographic, Information Graphic, Art History, Modern Art Movements.

1. Giriş

Görsel iletişim dün olduğu gibi bugün de insanların en çok üzerinde durduğu bir konudur. İçinde “görsel” ve “iletişim” kavramları bulunmaktadır. Tarih boyunca insanlar sürekli iletişim kurma eğiliminde bulunmuş ve bunun yöntemlerini geliştirmişlerdir. Geliştirilen yöntemler içerisinde en etkili olanlarından biri görsel iletişim olmuştur. Çünkü görsel olanın algılanması daha kolay olabilmektedir. Bir Çin atasözünde “Bir resim bin sözcüğe bedeldir” (Siricharoen, 2013: 169) ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla bugün bilgi ve büyük veri çağında bu atasözü hiç olmadığı kadar anlamlı hale gelmiştir (Ekşi, 2011). Neyin önemli olduğunu ya da olmadığını anlamak için bilgi taramak giderek daha zor olmaya başlamıştır. Bilgi aktarımı sürecini kolaylaştırmak için uzun ve karmaşık bilgilerin görselleştirilmesi yöntemi seçilmektedir. Görselleştirme önemli bilgilerin tanımlanmasına ve anlaşılmasına yardımcı olur. Ekşi'nin ifadesine göre; Görseller, analizi çok daha kolay ve daha süratli hale getirirken önemli konuları ilk bakışta görme becerisi sunar. İnsanların çoğu görsellere metinlerden çok daha iyi tepki vermektedir. Beyne gönderilen bilgilerin yüzde 90'ı görsellerden oluşmaktadır ve beyin, görsel öğeleri metne kıyasla 60.000 kat daha hızlı işleyebilmektedir (2011).

Bilgilerin görselleştirilmesi için günümüzde en çok tercih edilen görsel iletişim yöntemlerinden biri infografiklerdir. Infografikler henüz işlenmemiş çok sayıda veri ve bilgilerin sistematik olarak planlanıp insanların kolay anlayabileceği türde yeniden dizayn edilmesiyle oluşturulan yalın bilgi grafikleridir. Bilgilerin karışık uzun metinler yerine grafiklerle aktarıldığı infografikler, birçok insan tarafından kolay bir şekilde anlaşıldığı için eğitim-öğretim faaliyetlerinde yaygın olarak tercih edilmeye başlamıştır. Eğitim kurumlarında dinleyici konumundaki öğrencilerin sıkılmadan anlaşılır bir şekilde konuyu kavrayabilmeleri için infografikler etkili bir anlatım aracı olarak yerini almaya başlamıştır. Yalnız derslerde değil, bilimsel kongrelerde ve sempozyumlarda da bilim insanları en karmaşık konuları sınırlı zaman dilimi içerisinde dinleyicilere bilgilerin görselleştirildiği posterler veya infografiklerle aktarabilmektedirler. Esin'in belirttiği gibi; Araştırmacılar ellerindeki verilerden en anlamlı sonucu çıkartmak ve en etkili biçimde anlatmak için uygun bir görselleştirme yöntemini seçebilirler (2011:8). Bilgilerin görselleştirilmesi ve öğrenmesi sürecinde gerçekleşen bilginin düzenlenmesi, değerlendirilmesi, ölçülmesi, açıklanması ve yapılandırılması, bilginin transferi ile birlikte iletişimin gerçekleşmesini sağlamaktadır (Kibar & Akkoyunlu, 2016: 274). Özellikle sanat tarihi gibi teorik bir dersin öğretiminde eğitici bir materyal olarak infografikler, temel kavram ve bilgilerin alıcı konumundaki öğrencilere etkili şekilde aktarılmasında ideal bir görsel eğitim-öğretim materyali olarak kullanılabilir. Bu bağlamda yapılan çalışmada, modern sanat akımları bilgilendirme grafiği örnek çalışmaları yapılarak alternatif bir eğitim-öğretim yöntemi olarak öneri niteliğinde sunulmuştur.

2. Görsel İletişim

İletişim, herhangi bir konuyla ilgili mesajı bir ya da daha fazla kişiye iletmek için sözlü, sözsüz veya yazılı olarak yapılan bilgi, fikir ve duygu alışverişidir (İlgin, 2022). Farklı alanlarda gerçekleşen iletişim, nitelikleri bakımından birçok türe ayrılmaktadır. Toplumsal ilişkiler sistemi olarak iletişim, grup ilişkilerinin yapısına, kullanılan kanallara, araçlara, kodlara, zaman ve mekan boyutuna göre ayrı kategorilerde değerlendirilebilir (Zıllıoğlu, 1993:19). Görsel

iletişim bu kategoriler içerisinde yer alan ve sözlü iletişime gerek olmadan semboller, işaretler, kodlar veya bilgi grafikleriyle gerçekleştirilebilen bir iletişim türüdür. Göze görünen hemen hemen her şeyi konusu içine alan görsel iletişim, kendi içinde çok farklı dalları olan geniş bir konudur (Yazar, 2010: 53). Görsel iletişimin temelinde görme yeteneği vardır ve algılamada önemli bir rolü bulunmaktadır. Çünkü, Berger'in de belirttiği gibi görme sözcüklerden önce gelmiştir. Bizleri çevreleyen dünyada yerimizi görerek bulabilmekteyiz (1993: 7). Görmek ve bakmak birbirinden farklıdır ve yalnız bakılarak algılanan nesnelere, görselleri gördüğümüz söylenebilir. Uyan Dur'un ifadesine göre; "Günümüz dünyasında bilişim ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler görsel ortam ve olanakların gelişmesini sağlamıştır. Çağımızda insanoğlu daha önce hiç olmadığı kadar çok görsel imgeyle karşılaşmaktadır. Gazete, dergi, televizyon, sinema ve açık hava reklamları gibi nispeten daha eski mecraların yanında artık internet, bilgisayar, akıllı telefonlar, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamalarıyla dünya, görselliğin egemenliğindedir" (2015: 443). Dünyayı algılama, anlamlandırma ve yorumlama kelimelerden ziyade görseller üzerinden yapılmaktadır.

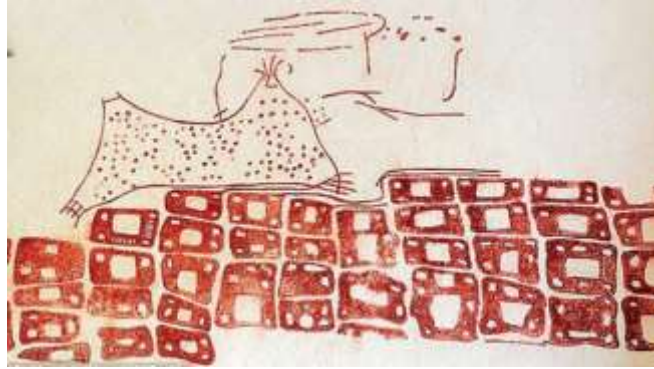
3. Görsel İletişimde Bilgi Görselleştirme ve İnfografik

Görsel iletişimde bilginin görselleştirilmesi sürecine bağlı olarak tüm medyalara, tasarım teknolojilerine, ürün ve hedef kitle arasında kalan tasarım problemine çözüm üretebilecek yeni uzmanlık alanı doğmuştur. Bu uzmanlık alanının adı görsel iletişim tasarımı'dır. Görsel İletişim Tasarımı, teknoloji, yaratıcılık ve tasarımı birleştirerek iletişim kuran yaratıcı bir süreçtir. Bu süreçte bilgi ve verilerin görselleştirilmesi yeni disiplinlerin ve tasarım anlayışlarının gelişmesini sağlamıştır. İnfografik bu anlayışın gereği olarak günümüz görsel iletişim tasarımında yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. İnfografikler, bilgi grafiği, infograf veya infogram olarak da adlandırılan yeni bir görselleştirme yöntemini ifade etmektedir. Bilgilerin, uzun metinler yerine grafikler ile aktarıldığı bir sunum şeklidir (Özpinar, Aydın, 2020:249). İzleyicilerin bilgi içeriğine ilgisini çekmek, öğretilbilir ve anlaşılabilir olmasını sağlamak için yalınlaştırılmış görseller kullanılır. Bilginin görselleştirilmesi sürecinde infografiklere her geçen gün daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır (Erdal, 2021: 799). İnfografikler, bilgi görselleştirilmesinde kullanılan yöntemlerden biri olmanın yanında teknolojinin de hızlı ilerlemesi ve bilginin sürekli olarak artmasıyla dijital dünyada sıkça kullanılan ve aynı zamanda insanların bilgiyi anlamlandırma süreçlerini kolaylaştırmasının da etkisiyle popülerlik kazanmıştır (Lankow vd. 2012).

Her infografik aynı başarı seviyesine sahip olmayabilir. Popüler olarak kullanılan infografikler hedef kitleye göre yalın olarak tasarlanan infografiklerdir. İyi tasarlanmış infografikler, pratik bilgi sağlama potansiyeline sahip olabildiği gibi aynı zamanda her platformdan hızlıca yayılma olanağı da sunabilmektedirler. Bununla birlikte infografikler daha yüksek okuyucu tercihi ve daha düşük bilişsel yük ile ilişkilendirilmektedir. Bilişsel yük ve çift kodlama teorilerine göre bilgi tutmayı artırarak bilgiyi dönüştürmeye yardımcı olurlar (Martin, vd. 2019). Günümüzde dijital teknoloji ile birlikte bilgi ve mesaj kirliliği yaşanmaktadır. Söz konusu bilgi kirliliği sürecinde, infografikler insanların bilgileri daha hızlı bir şekilde anlamalarına yardımcı olmaktadır. İyi bir infografik yalnız insanlara bir hikâye anlatmakla kalmayacak, aynı zamanda ilgi çekerek içeriği okumaya teşvik edecektir (Siricharoen, 2013: 169). Siricharoen'un aktarımına göre; Analitik ve sentetik şemaları birleştirerek estetik algıyı geliştirmek için

infografik teknikleri kullanan Serenelli ve arkadaşları infografiklerin kullanıcıların öğrenme sürecine yardımcı olduğunu bildirmektedirler (2013: 170).

İnfografiğin geçmişi çok daha eskilere mağara duvarlarındaki çizimlere dayanmaktadır. İnsanların dünyayı algılayışının grafikte ifade edilmesi, bütün yazılı iletişim biçimlerinden önce gelmektedir. Bu nedenle, bazı kaynaklarda bilgilendirme tasarımının tarihçesi ilkçağdaki mağara resimlerine kadar dayandırılmaktadır (Uyan Dur, 2015:15).

Şekil 1. Çatalhöyük Kent Haritası çizimi, (3,5 metre duvar üzerine yapılmıştır)
<https://arkeonews.com/dunyanin-en-eski-haritasi-catalhoyukte-bulundu/> (Erişim Tarihi:4.12.2022)

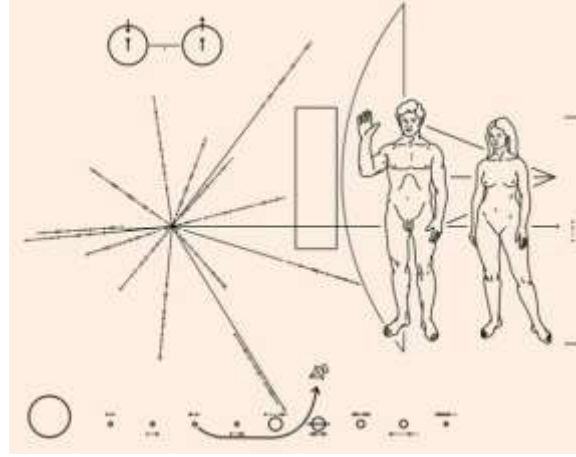
XX. yüzyıl öncesindeki infografik tarihçesi olarak çoğunlukla veri haritaları ve istatistiksel grafikler gösterilmektedir. Ancak, bilinen en eski harita olarak bilinen, M.Ö. 6200 yıllarına tarihlenen Çatalhöyük Kent Haritası (Şekil 1) bilgilendirme tasarımı tarihi hakkındaki çeşitli kaynaklarda (Friendly, 2007:2; Brock, 2001:11) başlangıç kabul edilmektedir. Çatalhöyük 1958 yılında James Mellaart tarafından bulunmuştur.

Şekil 2. 1898'de New York Journal'da Yayınlanan Orijinal İnfografik, (Savaş filosu muhabirleri ve sanatçıları)
(Siricharoen, 2013: 170)

Bilgi görselleştirmeleri birçok alanda olduğu gibi basın ve yayın alanında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin, 1898'de New York Journal'da yayınlanmış birçok mükemmel infografik vardır (Siricharoen, 2013: 170). Şekil 2'deki infografikte 1898 USA Savaş filosu muhabirleri ve sanatçılarını gösteren infografik yer almaktadır. Dünyadaki ilk insanlar,

mağaralara ve kayalar üzerine oyulmuş ve boyanmış resimler yaparak bilgi paylaşımında bulunmuşlardır. NASA'nın 1977'de fırlatılan Voyager yıldızlararası uzay sondalarında, dünyanın var olduğunu göstermek için bilgi açısından zengin diyagramlar taşımaktaydı. Şekil 3'de insanların dünyada var olduğunu uzaylılara anlatmak amacıyla tasarlanmıştır.

Şekil 3. NASA infografik: insanlık hikayesi, 1977

https://www.researchgate.net/figure/The-USA-Today-snapshot-infographic-the-quantity-of-pasta-consumed-13_fig4_256504128(Erişim Tarihi:4.12.2022)

Anlatılmak istenen konuları hikayeleştirme özelliği olan infografikler, tarih sahnesinden silinmiş ancak arkeolojik kalıntıları olan yapılar hakkında açıklayıcı, anlaşılır bilgi verebilmektedir. Yapılan arkeolojik araştırma sonuçlarına göre 12000 yıl önce inşa edilmiş ve bilim adamları tarafından insanlığın en eski tapınağı olarak belirtilen Göbekli Tepe'yi Fernando'nun görselleştirdiği infografik aracılığıyla çok daha iyi anlayabiliyoruz (Şekil 4.)

Şekil 4. Göbekli Tepe İnfografiği, Şanlıurfa, Türkiye, (Fernando Baptista)

(<https://snd20eventsdotorg.wordpress.com/2015/05/21/605/> Erişim Tarihi:6.12.2022)

Her infografiğin bir hikayesi ve anlatmak istediği bir içerik bilgisi vardır. Tasarlanmış bir infografiğin 5N1K (Ne, Nerede, Nasıl, Ne Zaman, Niçin ve Kim) sorularına cevap vermesi beklenir. Fotoğrafla anlatılması çok zor veya imkânsız olan konular infografik tekniği ile anlatılması tercih edilir (Gökçe, 2018:46). Antonio Farach tarafından yapılan ve Şekil 5'de görülen Büyük Nizwa Kalesi ile ilgili infografik, neyin, nerede bulunduğunu bir fotoğraftan

çok daha iyi anlatabilmektedir. Çünkü, 3D modelleme yöntemiyle tasarlanmış olan bu bilgilendirme grafiğinde kesit görüntü ve ayrıntılar içerik bilgisini anlaşılır türde sunmaktadır.

Şekil 5. Büyük Nizwa Kalesi İnfografiği (Antonio Farach)

https://www.reddit.com/r/sca/comments/fschfa/ancient_omani_fortification_how_ancient_on_mobile/ (Erişim Tarihi:6.12.2022)

İnfografiklerin 5N1K sorularına cevap vermesi beklentisinden yola çıkarak bir infografikte aşağıdaki maddelerin tamamı veya birçoğunun barındırılması gerektiğini belirtebiliriz (Gökçe, 2018: 46). Başarı düzeyi yüksek olan infografik tasarımlarında uygun font ve puntoyla yazılan büyük konu başlığı, kısa açıklayıcı spot metin, özet metin, tasarlanmış illüstrasyon veya 3D modelleme, düzenlenmiş fotoğraf, harita, ikon, piktogram, resimsel simgeler, tablolar ve grafikler gibi öğeler bulunmalıdır. Ancak bunların tümü bir arada olmayabilir. Örneğin, tasarlanmış illüstrasyon varsa fotoğraf olmayabilir. Konu içeriğine göre bu durum değişiklik gösterebilir. Bir kongre, sempozyum ya da fuar gibi alanlarda yapılacak etkinlikleri tanıtan bir bilgilendirme grafiğinde grafiksel öğeler ağırlıklı olarak kullanılabilir. Şekil 6 ve 7’de grafik öğelerin ön planda olduğu infografik tasarımları görülmektedir.

Şekil 6. Orta Karadeniz Kariyer Fuarı OKAF2022 İnfografik

<https://sinop.edu.tr/orta-karadeniz-kariyer-fuari-basvurulari-devam-ediyor/> (Erişim Tarihi:6.12.2022)

Şekil 7. World Green Building Council-WGBC'nin Yayınladığı İnfografik, 2021

https://www.reddit.com/r/sca/comments/fschfa/ancient_omani_fortification_how_ancient_on_mobile/ (Erişim Tarihi:6.12.2022)

WGBC infografisinde 5 Haziran dünya çevre günü nedeniyle yapılacak olan etkinlikte yeşil bina sektörünün sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gündemin üst sıralarına taşımaya yönelik belirlenmiş istatistiksel bilgiler verilmektedir.

İnfografikler tasarım özelliklerine göre farklı türlere ayrılmaktadır. Örneğin, infografik tasarımı için kullanılan internet sitelerinden biri olan Venngage, infografikleri istatistiksel, bilgilendirici ve coğrafi infografikler, zaman akışı, süreç, karşılaştırma, hiyerarşi, liste, özgeçmiş infografikleri olmak üzere 9 türe ayırmaktadır. Bir başka tasarım sitesi olan Visme ise 13 farklı türde infografik olduğunu vurgulamıştır. Siricharoen (2013) ise infografikleri istatistiksel, zaman çizgisi, süreç tabanlı, konum ve coğrafi tabanlı olmak üzere 5 türe ayırmaktadır. Lankow, Ritchie ve Crooks'a (2012) göre ise infografikler üç türe ayrılabilir. Bunlar; durağan, hareketli ve etkileşimli infografiklerdir. Durağan infografikler, verinin diagramlar ve grafikler kullanılarak hikayeleştirilmesini içeren anlık resim kareleridir (Segel ve Heer, 2010). Verilerin hikayeleştirilmesinde çoklu ortam öğelerinden müzik, ses, video, animasyon vb. yararlanılmaktadır (Locoro vd. 2017). İnteraktif/etkileşimli infografik ise genellikle web tabanlı olup kullanıcıların tercihlerine göre mobil uygulamalarda ve bilgisayar ortamlarında kullanılabilir.

4. Yöntem

Çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı'nda 2022-2023 eğitim-öğretim yılı güz döneminde verilen "Bilgilendirme Grafiği" Yüksek Lisans dersi kapsamında yapılmıştır. Çalışmaya bu dersi alan öğrenciler katılmıştır. Haftalık 2 teorik ve 2 uygulaması olan ders kapsamında öğrencilere öncelikli olarak bilgilendirme grafiği / infografik tanımı ve özellikleri verilmiş, sosyal medya ve infografik tasarımları, bilgi, fikir, görsellik ve planlama çalışmaları, çevresel grafik tasarım ve uygulamaları, piktogramlar, işaretler, simgeler, günümüz bilgi grafikleri, modern haritalar, transit ağları, trafik ve diğer kamu işaretleri, görsel yönlendirme, işaretleme ve bilgilendirme

tasarımları, coğrafi bilgi sistemleri (CBS), görsel iletişim kültürü ve kullanıcı odaklı bilgilendirme grafiği çalışmaları anlatılarak örnek infografik proje çalışması yapmaları istenmiştir. Yapılan çalışmada öğrencilerin ilgili alanda yaptıkları betimsel bir çalışmanın bulgularından yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Grupta bulunan 3 öğrenci sanat tarihi derslerinin verimlilik düzeyini artırmaya yönelik olarak bilgilendirme grafiği yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda proje olarak “*Sanat tarihi eğitim sürecinde modern sanat akımları bilgilendirme grafiği*” konusu verilmiştir. Projenin amacı, derste öğrenilen infografikle ilgili bilgilerin uygulama aşamasını görmek ve bu bağlamda sanat tarihi eğitim sürecinde kullanılabilir alternatif bir öğretim yöntemi olarak modern sanat akımları bilgilendirme grafiklerini yapmaktır. Bir öğrenci, kapsamlı olacağı gerekçesiyle genel olarak modern sanat akımları bilgilendirme grafiği çalışmasını yapmış, diğer iki öğrenci ise bu modern sanat akımlarından ikişer örnek alarak öneri niteliğinde tasarımlar gerçekleştirmişlerdir. İnfografiklerde görsel anlatım ve ifade birliği olması açısından senkronize çalışma tercih edilmiştir. Yapılan ön çalışmalar, bilgilendirme grafiği tasarımlarında olması gerekenler ve olmaması gerekenler açısından ders kapsamında değerlendirilerek etkili tasarımların yapılması hedeflenmiştir. Tasarımlar dijital ortamda Adobe Photoshop, Adobe Illustrator ve Adobe InDesign programlarında gerçekleştirilmiştir.

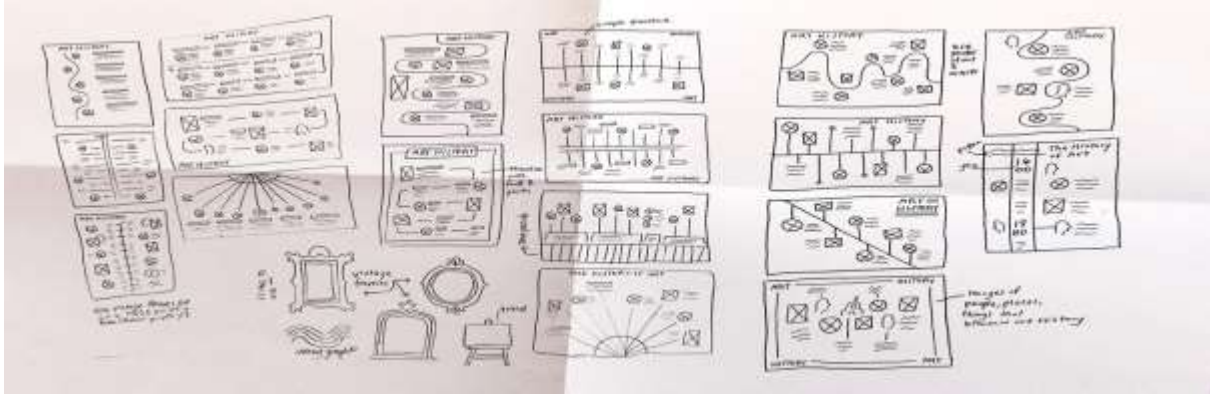
5. Bulgular

Uygulama projesi kapsamında dijital ortamda yapılan “*Sanat tarihi eğitim sürecinde modern sanat akımları bilgilendirme grafiği*” çalışmaları ders sürecinde karşılaştırılmış, değerlendirmeler yapılmış ve konu bütünlüğü içerisinde öneri olarak sunulmuştur.

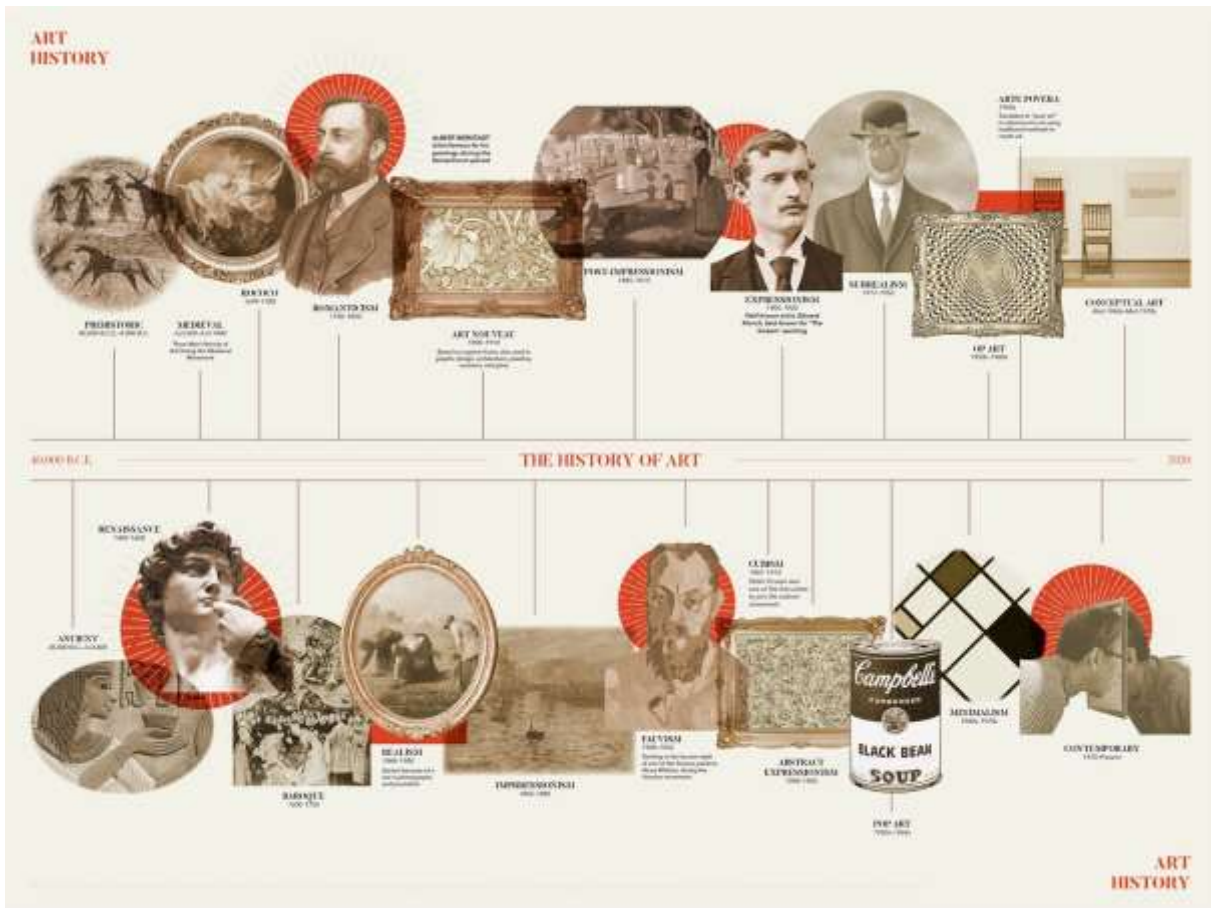
5.1. Sanat Tarihi Eğitim Sürecinde Alternatif Bir Öğretim Yöntemi Olarak Modern Sanat Akımları Bilgilendirme Grafiği

Sanat tarihi dersleri orta öğretim, ön lisans ve lisans düzeyinde öğrencilerin farklı sanat dönemlerini ve özelliklerini tanımaları için verilmektedir. Ön lisans ve lisans eğitim-öğretim sürecinde, geniş bir perspektif ve kültürel çerçeve içerisinde yürütülen sanat tarihi derslerinde genel olarak, farklı tarihsel katmanları barındıran Anadolu’daki kültür çevrelerini örnek eserlerle ayrıntılı bir şekilde tanıtmak, insana ait ilk üretimlerinden başlayarak, ortaçağ mimarisi, resim ve heykel eserlerini içine alan sanatsal dönemleri incelemek, Türk Sanatı ve Batı Sanatı akımları hakkında bilgi vermek, sanatsal eleştiri kültürünün oluşmasını sağlayarak öğrencilerin çeşitli sanat dönemlerini tanımaları, kültürel etkileşimleri kavrayabilmeleri ve yorum becerisi kazanmaları amaçlanmaktadır. Müze gezileri dışında çoğunlukla teorik olarak yürütülen ders sürecinde farklı eğitim öğretim materyallerinin kullanımı öğrencilerin öğrenim sürecine olumlu katkı sağlayarak amacın gerçekleşmesine katkı sağlayabilir. Sanat tarihi bilgilendirme grafiği tasarım çalışmaları uzun ve karmaşık bilgilerin yalın ve anlaşılır olarak sunulması açısından tercih edilebilir. Bilgiye sahip olmak kadar bu bilginin hedef kitleye doğru ve etkili yöntemlerle aktarılmasına yönelik ilgili literatür incelendiğinde “İnfografik/Bilgi Grafiği” araçlarının özellikle son yıllarda bilginin doğru ve etkili bir şekilde sunulması amacıyla çokça kullanıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde infografik tasarımları çeşitli bilgilerin sunulması için çoğunlukla başvurulan ortamlar haline gelmeye başlamıştır (Akbaba vd. 2019: 39).

Şekil 8’de sanat tarihinin dönemlerini ve özelliklerini anlaşılır şekilde göstermek için Lane tarafından yapılan infografik tasarımı eskizleri görülmektedir. Eskizlerde alternatif sunum şekilleri kroki olarak gösterilmiştir. Şekil 9’da ise eskizlerden biri uygulanmış ve sanat tarihi infografiği tasarlanmıştır. Sanat tarihi infografik tasarımı 2020 yılında GDUSA Üstün başarı ödülü almıştır (Lane, 2020).

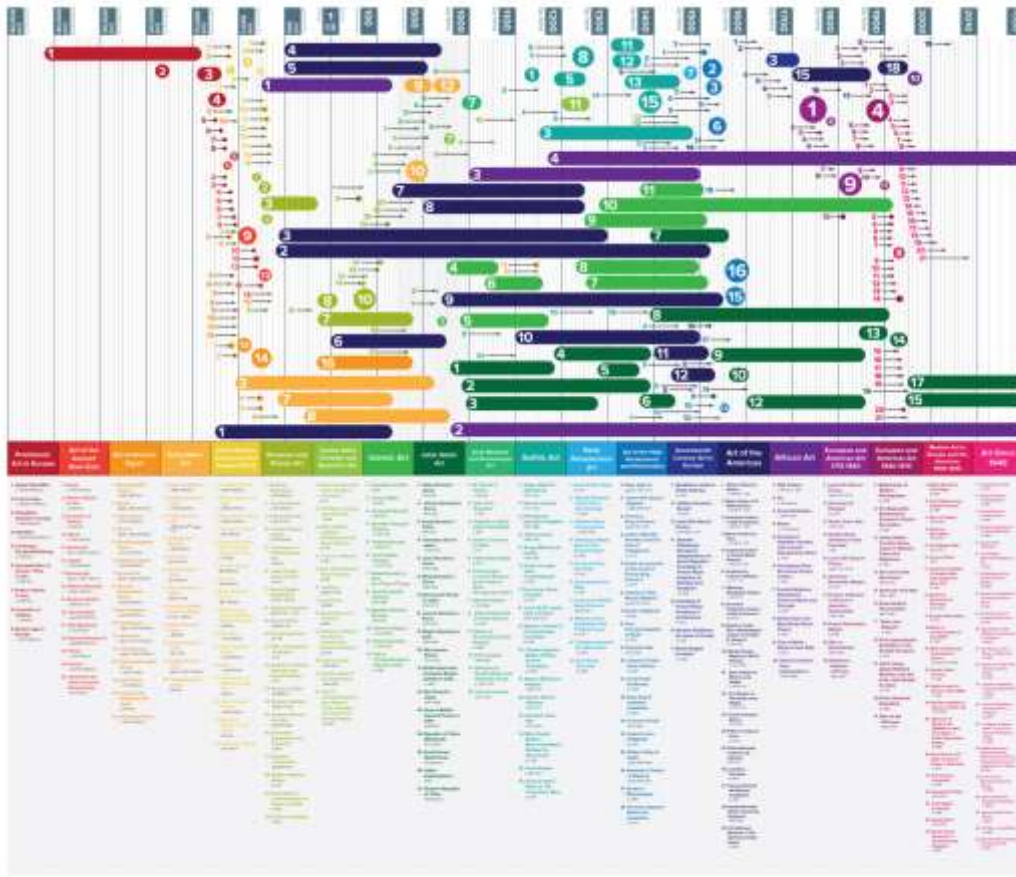

Şekil 8. Emily Lane Tarafından yapılan sanat tarihi infografik eskizleri, (2020)
<https://emilylanedesigns.com/art-history>(Erişim Tarihi:10.12.2022)

Şekil 9. Emily Lane Tarafından yapılan sanat tarihi infografik tasarımı, (2020)
<https://emilylanedesigns.com/art-history>(Erişim Tarihi:10.12.2022)

Yapılan infografikte MÖ. 40.000 yılından başlayarak 2020 yılına kadar geçen süreç değerlendirilmiş ve prehistorik dönemden çağdaş sanata kadar görülen dönemler görselleştirilmiştir.

Şekil 10. Matthew Cobrin, Sanat Tarihi dersi için tasarlanan infografik.

<https://www.creativebloq.com/graphic-design-tips/information-graphics-1232836>(Erişim Tarihi: 10.12.2022)

Bir zaman çizelgesini gösteren en iyi infografiklerden biri olan bu tasarım (Şekil 10), Matthew Cobrin tarafından New England Institute of Art, Brookline, Massachusetts'te lisans öğrencisiyken bir Sanat Tarihi dersi için tasarlanmıştır. Renk kullanımı, tarih aralığı, çizgiler ve stunlar dikkat çekicidir.

5.1.1. Önerilen Modern Sanat Akımları Bilgilendirme Grafiği Tasarımları

Karışık ve çok olan bilgileri yalınlaştırarak tasarlama amacı taşıyan bilgilendirme grafiği çalışmalarında öğrencilerden sistematik düşünme, açıklayıcı, yalın ve nitelikli görsel tasarımlar yapmaları beklenmiştir. Görsel iletişim tasarımının multidisipliner yapısının en önemli özelliklerinden biri ekip çalışmasıdır. Görsel iletişim tasarımcıları çoğunlukla belli bir hedefe yönelik tasarımlar yapan bir ekibin üyesi olarak çalışma hayatında yer alacaklardır. Bu nedenle ders kapsamında lisansüstü öğrencilerinin ortak konuda yapacakları tasarımda ekip çalışmasına önem verilmiştir. Ders sürecinde yürütülen infografik tasarımları için oluşturulan ekip çalışması öğrencilerin gelecekte karşılaşılabilecekleri çalışma hayatının bir simülasyonu niteliğindedir. Ekip çalışmasıyla öğrenciler önce görselleştirilecek konuyla ilgili ön araştırma yapmış,

örnekleri incelemiş ve verilen bilgiler doğrultusunda “Modern Sanat Akımları Bilgilendirme Grafiği” tasarımlarını gerçekleştirmişlerdir.

Şekil 11. Modern Sanat Akımları Bilgilendirme Grafiği/İnfografik Tasarımı.
(Tasarım: Yasemin Yorulmaz, 2022)

Şekil 11’de görülen infografik tasarımında 1870-1970 yılları arasını kapsayan modern sanat akımları genel olarak görselleştirilmiştir. Bu zaman süreci içerisinde dönemin öne çıkan ve en çok bilinen sanatçıları ele alınarak önemli eserleri gösterilmiştir. Tasarımın merkezinde konuyla ilgili spot bilgiye yer verilmiştir.

Şekil 12. Ekspresyonizm Sanat Akımı Bilgilendirme Grafiği/İnfografik Tasarımı.
(Tasarım: Sefa Çeçen, 2022)

Şekil 12’de Expresyonizm, Şekil 13’de Dadaizm, Şekil 14’de Pop Art ve Şekil 15’te de Sürrealizm sanat akımları yakın plandan incelenmiş ve öne çıkan önemli sanatçıların görsellerine yer verilmiştir. İnfografiklerde birlik ve bütünlüğe dikkat edilmiş, ayrıntılı bilgilerden olabildiğince uzaklaşmış, şekil zemin ilişkisi ve renk uyumu dikkate alınmış, sanatçılar ve eserleri arasında ilişki kurularak görselleştirmeler yapılmıştır.

Şekil 13. Dadaizm Sanat Akımı Bilgilendirme Grafiği/İnfografik Tasarımı.
(Tasarım: Sefa Çeçen, 2022)

Şekil 14. Pop Art Sanat Akımı Bilgilendirme Grafiği/İnfografik Tasarımı.
(Tasarım: Ebru Hilal Yüce, 2022)

Şekil 15. Sürrealizm Sanat Akımı Bilgilendirme Grafiği/İnfografik Tasarımı.
(Tasarım: Ebru Hilal Yüce, 2022)

Modern sanat akımlarıyla ilgili olarak öneri niteliğinde sunulan infografik tasarımları birer örnektir. Diğer sanat akımları infografik tasarımları da aynı şekilde yapılarak sanat tarihi eğitim sürecine ders materyali olarak katkı sağlayabilir. Yapılan tasarımlar bir sonraki aşamada mobil uygulamalara aktarılarak etkileşimli hale getirilebilir. Hedef kitle ve ihtiyaçlar doğrultusunda alternatif tasarımlar üretmek mümkündür.

Sonuç

Infografikler bilgiyi sistematik bir şekilde görselleştirerek sunan, gizli kalmış örüntüleri ortaya çıkaran, eğitici, ikna edici, öğretici ve yönlendirici olma gibi nitelikler taşıyan güçlü görsel iletişim araçlarıdır. Bilgilendirme grafiği çalışmaları eğitim-öğretim sürecinde öğrencilere, araştırmaya, inceleme, sistematik düşünme, işlevsel, özgün ve estetik çözüm yolları arama, bilgiyi yalınlaştırarak etkili sunma ve ekip çalışması yapabilme gibi birçok kazanım sunabilmektedir. Aynı zamanda bilim, kültür ve sanat alanlarında konuyu hikayeleştirme, yaratıcı özgün tasarımlar sunabilme ve teknolojiyi etkin kullanabilme gibi katkıları da bulunmaktadır. Birçok mecrada hızla artan veri ve bilgi akışına paralel olarak anlatılması güç olan konuların yalın olarak anlaşılabilir düzeyde aktarılması için bilgi tasarımı daha önemli hale gelmiştir. Bu süreçte gerek kuramsal gerekse uygulamalı çalışmalarda infografik ile ilgili artış trendinin devam edeceği anlaşılmaktadır.

Eğitim-öğretim kurumlarında dinleyici konumundaki öğrencilerin sıkılmadan daha anlaşılır bir şekilde konuyu kavrayabilmeleri için birçok öğretim modeli, yöntem, teknik ve araç gereç kullanılmaktadır. Özellikle sanat tarihi gibi teorik bir dersin öğretiminde eğitici bir materyal olarak infografikler, temel kavram ve bilgilerin alıcı konumundaki öğrencilere etkili şekilde aktarılmasında ideal bir görsel eğitim-öğretim materyali olarak kullanılabilir. Fakat, oldukça geniş alana sahip olan sanat tarihi'nin kolay anlaşılır şekilde öğretimi için bilgilendirme grafiği tasarlamak her eğitimcinin kolayca yapabileceği bir çalışma değildir. Etkili infografiklerin

tasarımında dikkat edilmesi gereken ayrıntılar bulunmaktadır. Bu ayrıntıların öğretilmesi ve somut örneklerin yapılması önemlidir. Bu bağlamda çalışmada, modern sanat akımları bilgilendirme grafiği örnek tasarımları yapılarak alternatif bir eğitim-öğretim yöntemi olarak öneri niteliğinde sunulmuştur.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı Yüksek Lisans programında verilen “Bilgilendirme Grafiği” dersi kapsamında öğrencilerle yapılan ve öneri niteliğinde sunulan “*Modern Sanat Akımları Bilgilendirme Grafiği*” örnek tasarımların, çok geniş konu alanı bulunan sanat tarihi derslerine eğitim-öğretim sürecinde ideal bir görsel eğitim-öğretim materyali olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ders kapsamında yapılan çalışmalar öğrenim açısından önemli bir deneyim olmuş ve bir öğrenme-öğretme aracı olarak infografik tasarlama yöntemlerinin çok daha iyi kavrandığı anlaşılmaktadır. Önerilen tasarımlar bir sonraki aşamada mobil uygulamalara aktarılarak etkileşimli hale getirilebilir.

Kaynakça

Akbaba, B., Öztürk, F., Adalar, H., Ekiçi, M. (2019). *Öğrenme ve Öğretme Aracı Olarak İnfografik Tasarımı*, Research and Experience (REJ) Araştırma ve Deneyim Dergisi (ADEDER), 4 (1).

Berger, J. (1993). *Görme Biçimleri*, İstanbul: Metis Yayınları.

Ekşi, Ş. (2021). *Veri Görselleştirme Nedir? Nasıl Yapılır?* <https://www.userspots.com/rehber/veri-gorsellestirme-nedir-nasil-yapilir> (Erişim Tarihi: 3.11.2022)

Erdal, B.B. (2021). *İnfografik Tasarımında Kullanılan Web Teknolojilerinin Karşılaştırılması*, The turkish Online Journal of Design, Art and Communication TOJDAC, ISSN:2146-5193, 11 (3).

Esin, M. (2011). *Bilginin Görselleştirilmesi*, Okan Üniv., https://silo.tips/queue/bilginin-grsellestirilmesi?&queue_id=1&v=1670065713&u=ODguMjUxLjQyLjE4MQ==(Erişim Tarihi:3.12.2022)

Gökçe, M. (2018). *Görsel İletişim Tasarımında İnfografik Kullanımı ve Uygulamalar*, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İlgin, S. (2022). *İletişim Nedir?*, <https://istanbulbogazicienstitu.com/iletisim-nedir> (Erişim Tarihi:4.12.2022).

Lane, E. (2020). *Art History Infographic Design*, <https://emilylanedesigns.com/art-history>(Erişim Tarihi:10.12.2022)

Lankow, J., & Ritchie, J., & Crooks, R. (2012). *Infographics: The power of visual storytelling*. John Wiley & Sons.

Locoro, A., Cabitza, F., Actis-Grosso, R., & Batini, C. (2017). *Static and interactive infographics in daily tasks: A value-in-use and quality of interaction user study*. Computers in Human Behavior, 71, 240-257.

Martin, L. J., Turnquist, A., Groot, B., Huang, S. Y., Kok, E., Thoma, B., & Van Merrienboer, J. J. (2019). *Exploring The Role of Infographics For Summarizing Medical Literature*. Health Professions Education, 5(1), 48-57.

Nuhoğlu K. P. (2016). *Bir Öğrenme Stratejisi Olarak İnfografik Oluşturma Sürecinin Modellenmesi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özpinar, Ş. B. B., Aydın, G. (2020). *Kriz İletişiminde İnfografik Kullanımı: Covid-19 Pandemi Sürecinde İnfografikler Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (37).

Segel, E., & Heer, J. (2010). Narrative Visualization: Telling Stories With Data. IEEE transactions on visualization and computer graphics, 16(6), 1139-1148.

Serenelli, F., Ruggeri, E., Mangiatordi, A. & Ferri, P. (2013). Applying the Multimedia Learning Theory in the Primary, School: An Experimental Study About Learning Settings, Using Digital Science Contents”, Proceedings of the European Conference on e-Learning is the property of Academic Conferences.

Siricharoen, W. V. (2013). *Infographics: The New Communication Tools in Digital Age*. In The International Conference on E-Technologies And Business on The Web (ebw 2013) (pp.169-174) <http://sdiwc.net/digital-library/infographics-the-new-communication-tools-in-digital-age>(Erişim Tarihi:4.12.2022).

Uyan Dur, B. İ. (2015). Türk Görsel İletişim Tasarımı ve Kültürel Değerlerle Bağları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:8, Sayı:37, ISSN:1307-9581,444.

Uyan Dur, B. İ. (2011) Bilgilendirme Tasarımında İlkeler, Öğeler ve Uygulama Sorunları -Bilgilendirme Tasarımı Uygulaması, Sanatta Yeterlik Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Yazar, T., Kurt, B. (2021). *Kültür Tarihi ve Disiplinlerarası Sanat/Tasarım 1*, ISBN 978-605-70582-0-1. Yay.No:171, İstanbul: Artikel Akademi Yayınları.

Yazar. T. (2010). OMÜ Atakum Kampüsü Bağlamında Görsel Bildirişim Simgelerinin Tasarım ve Uygulama Sorunlarına Genel Bir Bakış ve Model Önerisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, Samsun.

Zılloğlu, M. (1993). İletişim Nedir?, Cem Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

<https://hacibayram.edu.tr/gsf-git/gorsel-iletisim-tasarimi-nedir> (Erişim Tarihi: 4.12.2022)

<https://arkeonews.com/dunyanin-en-eski-haritasi-catalhoyukte-bulundu/> (Erişim Tarihi:4.12.2022)

https://www.researchgate.net/figure/The-USA-Today-snapshot-infographic-the-quantity-of-pasta-consumed-13_fig4_256504128(Erişim Tarihi:4.12.2022)

<https://snd20eventsdotorg.wordpress.com/2015/05/21/605/>(Erişim Tarihi:6.12.2022)

https://www.reddit.com/r/sca/comments/fschfa/ancient_omani_fortification_how_ancient_on_mobile/(Erişim Tarihi:6.12.2022)

https://www.researchgate.net/figure/World-Green-Building-Council-SDGs-World-Green-Building-Council-nd_fig3_338117222 (Erişim Tarihi:6.12.2022)

<https://www.creativebloq.com/graphic-design-tips/information-graphics-1232836>(Erişim Tarihi: 10.12.2022).

COĞRAFI BİLGİ VE KÜLTÜR TURİZMİNDE ETKİLİ GÖRSEL ANLATIM STRATEJİSİ OLARAK 3D HARİTA VE İNFOGRAFİK

Doç. Dr. Tarık YAZAR¹, Abdulkadir DOĞAN², İsmirida SHALA³, Leyla RZAYEVA⁴

ÖZET

Coğrafi bilgi genellikle CBS olarak bilinen ‘Coğrafi Bilgi Sistemleri’ kavramıyla ifade edilmektedir. Coğrafi Bilgi Sistemi, yeryüzüne ait bilgileri belirli bir amaca yönelik olarak toplama, bilgisayar ortamında depolama, güncelleştirme, kontrol etme, analiz etme ve görüntüleme gibi işlemlere olanak sağlayan bir karar destek sistemi olarak bilinmektedir. Bu sistem içerisinde çeşitli veri katmanları ile farklı türlerde haritalar üretilmekte ve insan etkinliğinin doğa üzerindeki etkileri görselleştirilmektedir. 3D haritalar, doğru bilginin, doğru yere, zamanında, hızlı, tam ve bütün olarak aktarılmasında kullanılmaktadır. Bir toplumun somut ve somut olmayan kültürel mirasını, anıtlarını, doğal alanlarını, sanat ürünlerini, eserlerini yerinde görmek, insanların kültürel değerlerinin ve yaşam biçimlerinin keşfedilmesini sağlamak gibi değerleri içinde barındıran, bu tür değerleri deneyimlemek için seyahatler gerçekleştirmeyi ve ziyaret edilen destinasyonlarda turistik mal ve hizmetlerden faydalanmayı içeren bir turizm çeşidi olarak kültür turizminde görsel anlatım stratejisi olarak 3D haritalardan faydalanılmaktadır. 3D haritalar ile günümüzde bilgi görselleştirme yöntemlerinden biri olarak bilinen infografikler arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ, izleyicileri sıkmadan kısa sürede doğru ve anlaşılır şekilde bilgi ve verilerin aktarımıyla ilgilidir. İnfografikler bilginin sistematik bir şekilde yalınlaştırılarak, henüz işlenmemiş çok sayıda veri ve bilgilerin insanların kolay anlayabileceği türde yeniden dizayn edilmesiyle oluşturulan bilgi grafikleridir. İnfografikler ve 3D haritalar günümüzde medya araçlarında, kitaplarda, tanıtımlarda ve birçok yayın organında olduğu gibi turizm alanında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Tarihi ve turistik alanların, yeraltı ve yer üstü kaynakların, anıtların, yapıların, jeoparkların, kanyonların, araçların, canlıların, gezegenlerin ve bilgi görselleştirme ile ilgili daha birçok alanın görsel olarak anlatımında en çok tercih edilen tasarım öğelerinden biri infografiklerdir.

Bu çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Birinci amaç; Etkili görsel anlatım stratejisi olarak 3D harita ve infografiklerin nasıl yapılabileceği hakkında açıklama yapmaktır. İkinci amaç ise; Coğrafi bilgi görselleştirme ve kültür turizmi bağlamında belirlenen alanlarla ilgili örnek bilgilendirme grafiği çalışmaları yaparak öneri niteliğinde sunmaktır. Dolayısıyla çalışmada önceden planlanan bilgi ve verilerin hedef kitleye aktarılabilmesi için Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencileriyle Bilgilendirme Grafiği dersi kapsamında yalın olarak coğrafi bilgilendirme grafikleri yapılmıştır.

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü, tarikyazar08@gmail.com,
Orcid Id: 0000-0001-5208-825X

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı,
kadirdogan4455@hotmail.com, *Orcid Id: 0000-0003-2893-190X*

³ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı,
shalaismirida@yahoo.com, *Orcid Id: 0000-0002-5481-710X*

⁴ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı,
leilarza01@gmail.com, *Orcid Id: 0000-0002-4287-9688*

Anahtar Kelimeler: Coğrafi Bilgi, Kültür Turizmi, 3D Harita, İnfografik, Bilgilendirme Grafiği.

3D MAP AND INFOGRAPHIC AS EFFECTIVE VISUAL EXPRESSION STRATEGY IN GEOGRAPHICAL INFORMATION AND CULTURAL TOURISM

Abstract

Geographic information is generally expressed with the concept of 'Geographic Information Systems' known as GIS. Geographic Information System is a decision support system that enables operations such as collecting, storing, updating, controlling, analyzing and displaying information about the earth for a specific purpose. In this system, different types of maps are produced with various data layers and the effects of human activity on nature are visualized. 3D maps are used to transfer the right information to the right place, on time, quickly, completely and completely. To make trips to experience such values and to benefit from touristic goods and services in visited destinations, which include values such as seeing the tangible and intangible cultural heritage, monuments, natural areas, art products and works of a society on site, enabling the discovery of the cultural values and lifestyle of the society. 3D maps are used as a visual expression strategy in cultural tourism. There is a direct link between 3D maps and infographics, which is known as one of the information visualization methods today. This link is about the transfer of information and data in a short time, in an accurate and understandable way, without boring the audience. Infographics are information graphics created by systematically simplifying the information and redesigning a large number of data and information that has not yet been processed in a way that people can easily understand. Today, infographics and 3D maps are widely used in the field of tourism as well as in media tools, books, promotions and many publications. Infographics are one of the most preferred design elements in the visual representation of historical and touristic areas, underground and aboveground resources, monuments, structures, geoparks, canyons, vehicles, living things, planets and many other areas related to information visualization.

This study has two main aims. First purpose; It is to explain how 3D maps and infographics can be made as an effective visual representation strategy. The second purpose is; It is to present as a suggestion by making sample information graphic studies about the areas determined in the context of geographical information visualization and cultural tourism. Therefore, in order to transfer the previously planned information and data to the target audience, simple geographic information graphics were made within the scope of the Information Graphics course with Visual Communication Design Master's Graduate Students.

Keywords: Geographic Information, Cultural Tourism, 3D Map, Infographic, Information Graphic.

1. Giriş

Coğrafi Bilgi Sistemleri kısaca CBS olarak adlandırılmaktadır. CBS, çok çeşitli uygulamalar için coğrafi verilerin toplanması, yönetilmesi, analiz edilmesi, modellenmesi ve sunulması için kullanılan bilgisayar tabanlı bir sistem olarak bilinir. Coğrafi bilgi bilimi, CBS'yi bir araç olarak kullanan ve inceleyen disiplindir (Tainer, 2010:4). CBS yalnız bir bilgisayarla harita oluşturmak değil, teknoloji ve mekansal verileri analiz etmek için kullanılan çok güçlü bir araçtır. 21. Yüzyılda, veri görselleştirmeleri masaüstü yayıncılık, web sitesi/blog yayıncılığı ve Coğrafi Bilgi dahil olmak üzere yaygın olarak kullanılan bilgisayar sistemlerine uygulanmaktadır. Bu sistem içerisinde çeşitli veri katmanları ile farklı türlerde haritalar üretilmekte ve insan etkinliğinin doğa üzerindeki etkileri görselleştirilmektedir. Coğrafi bilgilerin aktarımında iki boyutlu olabildiği gibi üç boyutlu görüntüler de hazırlanmaktadır. Üç boyutlu görselleştirmeler çok daha etkili mesaj verebilmektedir. Dolayısıyla 3D haritalar, doğru bilginin, doğru yere, zamanında, hızlı, tam ve bütün olarak aktarılmasında kullanılmaktadır. Toplumun somut ve somut olmayan kültürel mirasını, anıtlarını, doğal alanlarını, sanat ürünlerini, eserlerini, tarihi ve turistik yerleri, yerinde görmek, toplumun kültürel değerlerinin ve yaşam tarzının keşfedilmesini sağlamak gibi değerleri bünyesinde barındıran, bu tür değerleri deneyimlemek için seyahatler gerçekleştirmeyi ve ziyaret edilen alanlarda turistik mal ve hizmetlerden yararlanmayı içeren turizm çeşidi olarak kültür turizminde görsel anlatım stratejisi olarak 3D haritalardan faydalanılmaktadır.

Günümüzde bilgi görselleştirme yöntemlerinden biri olarak bilinen ve yaygın olarak kullanılan infografikler ile 3D haritalar arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ, kısa sürede doğru ve anlaşılır şekilde bilgi ve verilerin aktarımıyla ilgilidir. Infografiklerin tanınması ve anlaşılması nispeten yeni bir araştırma alanıdır. Bilgi akışıyla birlikte, infografikler, okuyucuların bilgileri hızlı bir şekilde anlamalarına ve işlemelerine yardımcı olmaktadır. İyi bir infografik yalnız okuyucuların hikayesini anlatmakla kalmaz, aynı zamanda ilgi uyandırır ve görsellerin okuyucular tarafından anlaşılmasını sağlar. Infografiklerin ikna etme kabiliyeti yüksektir (Siricharoen, 2013:169).

Kültür turizmi, bir toplumun kültürel mirasını, yapılarını, anıtlarını, tarihi değeri yüksek olan kültür varlıklarını, kültürel etkinlikleri, sanat eserlerini, kültür üretimlerinin sonuçlarını ve sosyo-ekonomik olguları turistik bir ürün olarak seyahat edenlerin hizmetine sunan bir turizm çeşididir (Keleş, 2020). Yalnız tarihsel olanı değil, güncel olanı da kapsayan bir terimdir. Tüm doğal ve kültürel miras, arkeoloji, müzeler, ören yerleri, anıtsal eserler, dinsel yapılar, saraylar, sivil mimari yapılar, her türlü sanat eserleri, sanatsal etkinlikler, festivaller, konserler, bienaller, folklor, güncel yaşam biçimleri, gelenekler, etnografik değerler vb. tüm somut ve somut olmayan varlıklar kapsama alanında bulunmaktadır. Tarihi ve turistik alanların, yeraltı ve yer üstü kaynakların, jeoparkların, kanyonların, araçların, canlıların, gezegenlerin ve bilgi görselleştirme ile ilgili yukarıda kültür turizmi kapsamında belirtilen birçok alanın görsel olarak anlatımında en çok tercih edilen tasarım öğelerinden biri infografiklerdir. Dolayısıyla coğrafi bilgilerin görselleştirilmesinde ve kültür turizminin geliştirilmesinde görsel anlatım yöntemi olarak 3D haritalarla bilgi grafikleri olarak adlandırılan infografikler kullanılmaktadır. Bu çalışmada, coğrafi bilgi görselleştirme sistemi, kültür turizmi, 3D harita ve infografik

değerlendirilerek belirlenen coğrafi alanlarla ilgili örnek bilgilendirme grafiği çalışmaları yapılmıştır.

2. Coğrafi Bilgi

Günümüzde üretilen ve toplanan bilgilerin büyük bir bölümünü oluşturan harita tabanlı verilerin elektronik ortamlarda yönetilmesi coğrafi bilgi sistemi (CBS) ile olanaklı hale gelmiştir. Her türlü karar-destek faaliyetinin en önemli aracı haline gelen CBS, yalnız teknik değil, yönetim, sosyal ve kültürel alanda da birçok gelişmeyi yönlendirebilen çağımızın güçlü bir bilgi yönetim aracıdır (Nişancı vd., 2010:58). CBS en yaygın kullanımıyla, bilgiye ulaşmak, mekanlara ait her türlü bilgiyi organize etmek, elde edilen bilgileri bilgisayara aktararak sayısallaştırmak ve analiz yapmak olarak tanımlanabilir ((Turoğlu, 2000; Yomralıoğlu, 2002). CBS, öğrencilerin coğrafi sorgulama becerilerini geliştirmeleri, coğrafi bilgilerini artırmaları için zengin bilgi kaynakları sunması, doğa ve insanla ilgili görsel kaynaklara erişim sağlayarak kalıcı öğrenmeyi desteklemesi ve gerçek dünyayı algılamada öğrencilere kolaylık sağlaması açısından önemli imkanlar sunmaktadır (Akbaş, 2013: 180). Coğrafi bilgi sistemi uygulamaları olarak, elektrik, ticaret, telekomünikasyon, taşımacılık, maden, güvenlik, su, tıp, yerel yönetim, jeoloji, askeri alan, harita, arazi kullanımı, ormancılık, ziraat, imar, kadastro ve çevre yönetimi gibi alanlar gösterilebilir.

3. Kültür Turizmi

Kültür turizmi sözcüğü ilk kez 1980'li yılların başında Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Birliği'nin kültürel kimliğini ve kültürel mirasını ortaya çıkarmak için yapılan çalışmalar sürecinde ortaya atılmıştır (Çulha, 2008: 1829). Kültür turizmi Öztürk ve Yazıcıoğlu'nun ifadesine göre; Geniş anlamda, ziyaretçilerin gittikleri yerlerdeki tarihi ve bir ulusa ait tüm değerleri görmesi ve tatması anlamına gelmektedir (2002:188). Bu tanıma göre kültürel turizmin temelinde oldukça farklı nedenler yatmaktadır. Eski sanat eserlerinin, tarihi yapıların ve onlara ait kalıntıların görülmesi amacı, araştırma, keşif ve dini amaçlı seyahatler, yerel mimari ve orijinal özellikler, kütüphaneler, yerel mutfak, festivaller ve fuarlar, tiyatro ve sinema, müzik ve dans, lisans ve edebi çalışmalar ve alt kültürleri tanıma amacı ile yapılan seyahatler kişilerin bilgi ve görgülerini arttırmakta ve kültür turizmi içinde yer almaktadır (Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005:102). Kültür turizmi her zaman yükselen bir değerdir. Bir ülkenin, özelde turizmde ve genelde ekonomide kalıcı bir rekabet gücü elde etmede, yerel ve bölgesel ekonomilere katkıda bulunmada, doğal, tarihsel ve kültürel mirası sürdürülebilir kılmada kültür turizmi önemli bir araçtır. Kültürlerarası etkileşim ve diyalogun geliştirilmesinde, doğal, tarihsel ve kültürel mirasın korunarak paylaşılmasında, multi kültürlü bir ortama erişimde, kültür bilincinin geliştirilerek tarihî mirasın gelecek kuşaklara taşınmasında ve sürdürülebilir ekonominin gerçekleştirilmesinde en önemli bileşke kültür turizmidir denilebilir (Pekin, 2011:13). Kültür turizminin gelişimi bu alanda yapılacak bilgilendirme tasarımlarıyla sağlanabilir.

4. 3D Harita ve İnfografik

3D haritalar ve İnfografikler günümüzde medya araçlarında, kitaplarda, tanıtımlarda ve birçok yayın organında olduğu gibi turizm alanında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Tarihi ve turistik alanların, yeraltı ve yer üstü kaynakların, anıtların, yapıların, jeoparkların, kanyonların, araçların, canlıların, gezegenlerin ve bilgi görselleştirme ile ilgili daha birçok alanın görsel olarak anlatımında en çok tercih edilen tasarım öğelerinden biri infografiklerdir. 3D haritalar coğrafi infografik tasarımlarında birer görsel anlatım ögesi olarak kullanılmaktadır. Haritacılıkla ilgili literatürde farklı isimler kullanılmaktadır. Haritalar genel olarak kullanım alanlarına göre; Topografya, izohips, coğrafya, hava uçuş, siyasi, fiziki, atlas ve şehir haritaları olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun dışında tematik harita, genel harita ve ayrıntı harita gibi çeşitleri de bulunmaktadır. Veri haritalarına genellikle tematik haritalar denir. Bir kartografi görselleştirme firması olan Axis Maps tematik haritaların tanımı şöyle vermektedir: “Tematik haritaların amacı yalnızca konumları göstermek değil, daha çok yerler, alanlar ve bilgi görselleştirme ile ilgili birçok alan hakkında veri veya istatistiksel bilgi ile bu haritaların uzamsal modellerini ve yerler arasındaki ilişkileri göstermektir” (Cairo, 2016:271). Bir başka tanıma göre; tematik harita, vektör veri üzerinde mekana ait bilgilerin seçilen konu ile ilişkili olarak sınıflandırılması, renklendirilmesi ve semboller kullanılarak gösterilmesidir (basarofset.com). Haritalardaki veriler, genellikle Şekil 1’de gösterildiği gibi noktalar, çizgiler, alanlar ve hacimler aracılığıyla kodlanabilmektedir. Semboller, yer ve alan sınırlarını gösteren nitel bilgileri verebildiği gibi, belirli yerlerdeki bir değişkenin veya olgunun büyüklüğü veya konsantrasyonu olan nicel bilgileri de simgelemektedir (Cairo, 2016:271).

Point	Line	Area	Volume
Qualitative 	Qualitative 	Qualitative 	Qualitative NONE
Quantitative 	Quantitative 	Quantitative 	Quantitative

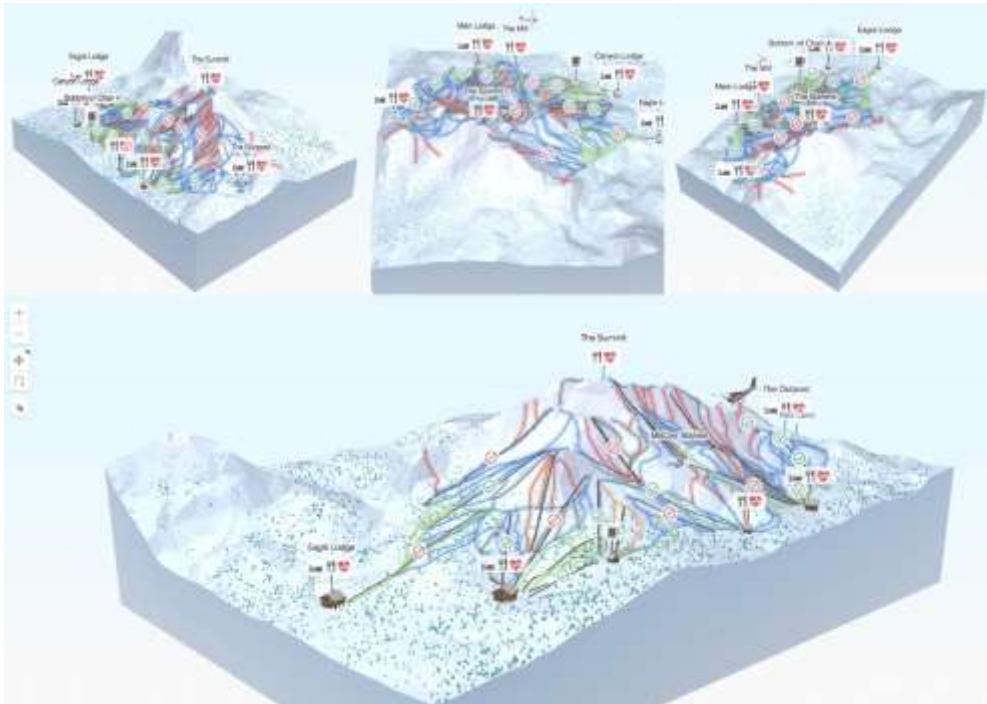
Şekil 1. Haritalardaki Verileri Kodlamak İçin Kullanılan Semboller (Cairo, 2016:271).

ArcGIS Platformunu kullanarak üç boyutlu içeriklerin oluşturulması, yönetilmesi, depolanması ve paylaşılması gibi süreçleri gerçekleştirebilmektedir. Örneğin ArcGIS CityEngine, ArcGIS Pro veya ArcGIS Drone2Map kullanarak üç boyutlu modeller oluşturulabilmektedir (Köksal, 2021). Genellikle şehir modellerinin paylaşılması (Yastıklı vd., 2017) için 3D sahne katmanı kullanılmaktadır (Köksal, 2021). Örneğin bir şehrin tamamının 3D olarak web tabanlı bir uygulama ile görüntülenebilmesini sağlamak için bina modelleri bir 3D Object Scene Layer paketine çevirerek ArcGIS Online veya ArcGIS Enterprise ortamında üç boyutlu hale getirilebilir. Paylaşılan 3D modeller içeriğe bağlı olarak dokularla veya renk sembolleri ile görüntülenebilmektedir. Üç boyutlu olan görüntüler şehrin genel dokusu hakkında ayrıntılı bilgi verebilmektedir (Şekil 2).

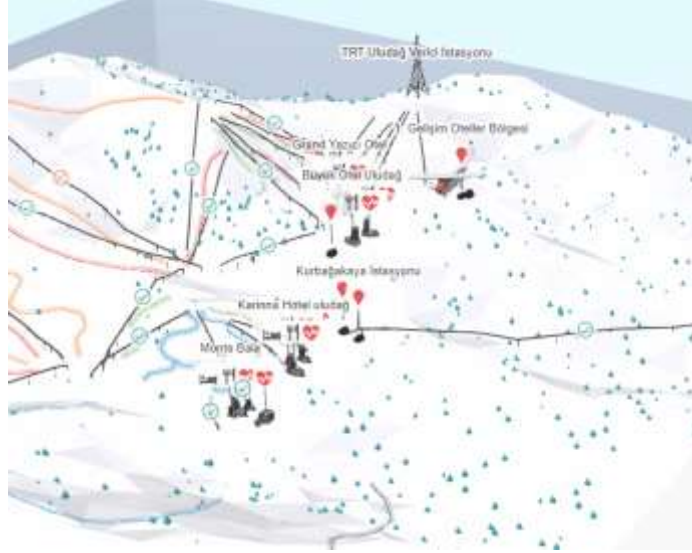

Şekil 2. 3D Nesne Sahne Katmanı Paketi, Bir Şehrin Üç Boyutlu Görüntüsü (Köksal, 2021).

Şekil 3’de Esri’nin ArcGIS Javascript yeteneklerinin gösteriminde yapmış olduğu örnek Mammoth Kayak Merkezi 3D haritası görünmektedir. Haritada kayak merkezindeki binaların, kayak merkezinin ve ağaçların yerleri gösterilmiştir. 3D harita farklı açılardan gösterilerek alanın çok daha iyi anlatılması ve kavratılması amaçlanmaktadır. Aynı çalışma anlayışı Şekil 4’te Işıkkaya tarafından sunulan Uludağ Kayak Bölgesi 3D Haritasında da görülmektedir.

Şekil 3. ArcGIS İle Oluşturulmuş Uygulama, Mammoth Kayak Merkezi 3D Haritası
<https://ralucanicola.github.io/ski-resort-map/> (Erişim Tarihi:14.12.2022).

Şekil 4. ArcGIS İle Oluşturulmuş Uludağ Kayak Merkezi 3D Haritası (Işıkkaya, 2020).
<https://blog.esri.com.tr/tag/3d-harita/> (Erişim Tarihi: 14.12.2022).

Şekil 4’te görülen harita GİF olarak oluşturulmuştur. Haritada toplam 272 ayrı görsel bulunmaktadır. Dolayısıyla animasyon desteği sağlanarak hareketli görüntü sunulmuştur. 3D haritalarda kullanılan animasyon ve efekt desteği uygulamaların bilgilendirme tasarımı olarak tercih edilmesini sağlamaktadır. Bu uygulamalarla birçok alanın bilgilendirme grafikleri gerçekleştirilebilir.

3D Map Generator ile 3D harita oluşturulabilmektedir. Özellikle Photoshop için 3D Map Generator eklentisi ile dünyadaki hemen hemen her yerin profesyonel 3D haritalarını oluşturmak son derece kolaydır. Üretilen her 3D harita kolayca ayarlanabilir, değiştirilebilir, işlenebilir, yazdırılabilir, internette paylaşılabilir, 3D yazdırılabilir veya başka programlarda 3D dosya olarak kaydedilebilir (Şekil 5-7).

Şekil 5. 3D Map Generator İle Oluşturulan 3D Harita Örnekleri.
<https://www.3d-map-generator.com/> (Erişim Tarihi: 10.12.2022).

Programda bulunan yer işaretleri ve simgeler aracılığıyla konum görselleştirmesi yapmak mümkündür. 3D haritalarla oluşturulan bilgilendirme tasarımları turizm alanında dikkat çekici ve ilgi uyandırıcı materyal olarak kullanılabilir. Çünkü gidilip görülmesi gereken yerler arasındaki mesafenin belirlenmesi ve konumu hakkında bilgi verebilmektedir.

Şekil 6. 3D Map Generator İle Oluşturulan Flaming George Ulusal Rekreasyon Alanı. (<https://www.3d-map-generator.com/> Erişim Tarihi:10.12.2022).

Şekil 7. 3D Map Generator İle Oluşturulan 3D Fuji Dağı Haritası (İnfografik) (<https://www.3d-map-generator.com/> Erişim Tarihi:10.12.2022).

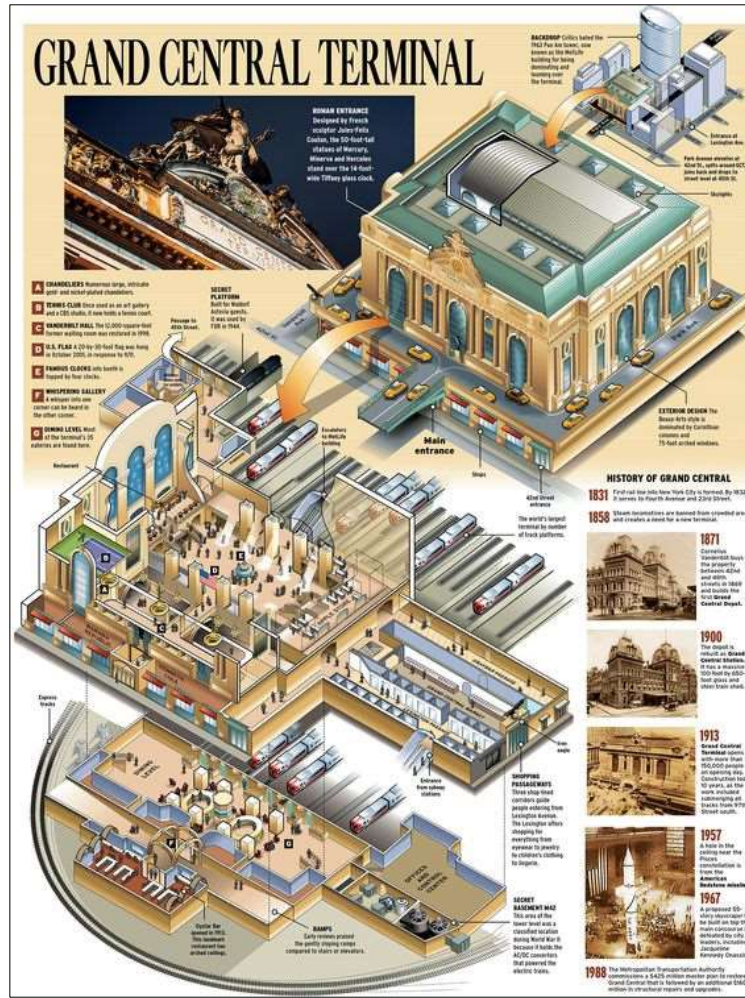
"Bir resim bin kelimeye bedeldir", tanıdık bir sözdür. Veriler ve bilgiler görsel formlarla kodlanırsa, insan beyni ilişkileri ve kalıpları daha iyi tanımlayabilir ve kavrayabilir

(Siricharoen, 2013:169). Bilgisayar destekli görsel sunumların kullanılması insan beynindeki bilişi güçlendirebildiği için bilgilendirme grafiklerinde üç boyutlu görsellerin kullanılması anlamlı olmaktadır. İnfografik ya da bir başka söylemle bilgilendirme grafiği verileri görselleştirmenin yeni bir yoludur. Görselleştirme; insanların görsel bilgiyi algıladığı, yorumladığı, kullandığı ve ilettiği mekanizmalar olarak tanımlanır. Görselleştirmenin temel amacı, grafik araçları kullanarak bilgiyi daha açık ve etkili bir şekilde iletmektir. Dolayısıyla 3D haritalar ve benzer uygulamalar bilgiyi daha açık ve etkili bir şekilde iletmeyen etkili yolu olarak görülebilir. Multimedya infografikler, özellikle zor ve karmaşık içerikler için normal açıklayıcı resim ve metinlerden daha değerli hale getirmek için 3D olarak oluşturulabilir. Hızlı iletişim kurması gereken kişiler için; sözlü veya basılı anlatım bazen anlaşılması çok zor olabilir. Bu durumda müracaat edilen en etkili iletişim araçları infografikler olmaktadır. Şekil 8’de görülen Miryokefalon Zaferi infografik tasarımı 3D harita kullanılarak oluşturulmuştur. Savaşın Türk ve Dünya tarihi açısından önemi ve özellikleri olabildiğince kısa anlatılmaya çalışılırken üç boyutlu harita ve figürlerle desteklenmiş ve anlaşılabilirliği artırılmaya çalışılmıştır.

Şekil 8. Anadolu'nun Türk Yurdu olduğu Savaş Miryokefalon Zafer, İnfografik
(<https://infografiknedir.com/2015/07/23/anadolunun-turk-yurdu-oldugu-savas-miryokefalon-infografik/> Erişim Tarihi: 10.12.2022)

Dijital çağda değişen yaşam tarzı, veri ve bilgilerin daha hızlı ve daha kolay işlenmesini gerektirmektedir. İnsanlar genellikle resimlerde, grafiklerde ve tablolarla ilgilerini çeken başlıkları ararlar ve daha az zamanda bilgiye ulaşmak isterler. Mağara duvarlarına çizilen resimler ile bugün ileri teknolojiyle oluşturulan görseller arasındaki ortak ilişki mesajın iletim amacıdır. Her insan anlamak, anlatmak ve anlaşılacak ister. Tüm infografiklerin bir hikayesi ve anlatmak istedikleri bir içerik bilgisi vardır. Tasarlanmış bir infografiğin 5N1K (Ne, Nerede, Nasıl, Ne Zaman, Niçin ve Kim) sorularına cevap vermesi beklenmektedir (Gökçe, 2018:46). Fotoğrafla anlatılması çok zor veya imkânsız olan konuların infografik tekniği ile anlatılması tercih edilmektedir. Şekil 9'daki Grand Central Terminali karışık bir yapıya sahip olduğu için neyin nerede olduğunu göstermek için infografik tasarlanmıştır.

Şekil 9. Grand Central Terminal İnfografik.

(<https://tr.pinterest.com/pin/4996249577433584/> Erişim Tarihi: 10.12.2022)

Çağımızda metropollerde çok fazla bilgi karışıklığı ve bunların aktarımıyla ilgili çok fazla görsel kirlilik bulunmaktadır. Dolayısıyla bilginin belirli oranlarda ve alanlarda rafine edilmesi azaltılması ve yeniden düzenlenmesi gereği doğmuştur. Teknolojik olanaklar ve tasarım elemanları ile bilginin enformasyona dönüştürülmesi ve kitlelere sunulması açısından bilgilendirme tasarımının rolü büyüktür (Gürdal, 2022:52). Hedef kitleye mesajı doğru olarak iletebilmek için infografiklerin belirli kriterlere sahip olması gerekir. Bu bağlamda infografikler

doğru seçilmiş bir format ve tasarıma sahip olmalı, kelimeler, sayılar ve çizimler birlikte kullanılmalı, denge, orantı ve ölçek doğru yansıtılmalı, veriler hakkında anlatılacak bir hikâye olmalı ve anlatı niteliği taşınmalı, teknik detaylara özen gösterilerek profesyonelce çizilmeli ve gereksiz süslemeden, ayrıntılardan kaçınılmalıdır.

5. Yöntem

Yapılan çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı'nda 2022-2023 eğitim-öğretim yılı güz döneminde verilen "Bilgilendirme Grafiği" Yüksek Lisans dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya dersi alan lisansüstü düzeydeki öğrenciler katılmıştır. Haftalık 2 teorik ve 2 uygulaması bulunan lisansüstü dersi kapsamında öğrencilere öncelikli olarak bilgilendirme grafiği tanımı ve özellikleri verilmiş, sosyal medya ve infografik tasarımları, bilgi, fikir, görsellik ve planlama çalışmaları, çevresel grafik tasarım uygulamaları, piktogramlar, işaretler, simgeler, günümüz bilgi grafikleri, modern haritalar, trafik ve diğer kamu işaretleri, görsel yönlendirme, işaretleme ve bilgilendirme tasarımları, coğrafi bilgi sistemleri (CBS), görsel iletişim kültürü ve bilgilendirme grafiği çalışmaları ayrıntılarıyla anlatılarak örnek infografik proje çalışması yapmaları istenmiştir. Çalışma, öğrencilerin ilgili alanda yaptıkları betimsel bir çalışmanın bulgularından yola çıkılarak planlanmıştır. Grupta bulunan 3 öğrenci coğrafi bilgi ve turizme yönelik infografik tasarımları yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda proje olarak "*Coğrafi Bilgi ve Kültür Turizminde Etkili Görsel Anlatım Stratejisi Olarak 3D Harita ve İnfografik*" konusu verilmiştir. Projenin genel amacı, coğrafi bilgi görselleştirme ve kültür turizmi bağlamında belirlenen alanlarla ilgili örnek bilgilendirme grafiği çalışmaları yaparak turizme yönelik tanıtım faaliyetlerinde kullanılmak üzere öneri niteliğinde sunmaktır. Bir öğrenci, Türkiye'nin en büyük ikinci Kanyonu olan Şahinkaya Kanyonu'nun infografisini yapmış, ikinci öğrenci İşkodra'nın tarihi simgesi Razafa Kalesini ve Avrupa'nın Tayland'ı Shala Nehrini çalışmıştır. Üçüncü öğrenci ise Azerbaycan'ın yüksek dağlarından biri olan Şahdağ infografisini yaparak öneri niteliğinde sunmuştur. Yapılan ön çalışmalar, bilgilendirme grafiği tasarımlarında olması gerekenler ve olmaması gerekenler açısından ders kapsamında değerlendirilerek etkili tasarımların yapılması hedeflenmiştir. Tasarımlar dijital ortamda 3D Map Generator, Adobe Photoshop ve Adobe Illustrator programlarında uygulanmıştır.

6. Bulgular

Çalışma "*Coğrafi Bilgi ve Kültür Turizminde Etkili Görsel Anlatım Stratejisi Olarak 3D Harita ve İnfografik*" konusu çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Turizme yönelik tanıtım faaliyetlerinde kullanılmak üzere dijital ortamda tasarlanan infografikler, ders sürecinde karşılaştırılmış, değerlendirmeler yapılmış ve sonuçlandırılarak konu bütünlüğü içerisinde önerilmiştir.

6.1. Görsel Anlatım Stratejisi Olarak 3D Harita ve İnfografik Önerisi

Tarihi ve turistik alanların, yeraltı ve yer üstü kaynakların, anıtların, yapıların, jeoparkların, kanyonların, araçların, canlıların, gezegenlerin ve bilgi görselleştirme ile ilgili birçok alanın görsel olarak anlatımında tercih edilen infografiklerle ilgili olarak öğrencilerden sistematik

düşünme, açıklayıcı, yalın ve nitelikli görsel tasarımlar yapmaları istenmiştir. Görsel iletişim tasarımının multidisipliner yapısının en önemli özelliklerinden biri ekip çalışmasıdır. Görsel iletişim tasarımcıları çoğunlukla belli bir hedefe yönelik tasarımlar yapan bir ekibin üyesi olarak çalışma hayatında yer almaktadırlar. Bu bağlamda lisansüstü dersi kapsamında öğrencilerin yapacakları tasarımlarda ekip çalışmasına önem verilmiş ancak, her öğrenci kendi tasarımını farklı bir bakış açısıyla gerçekleştirilmeye çalışmıştır. Çalışma kapsamında öğrenciler önce görselleştirilecek konuyla ilgili ön araştırma yapmış, brief/yönlü bilgi hazırlamış, örnekleri incelemiş ve verilen bilgiler doğrultusunda infografik tasarımları gerçekleştirmişlerdir. Coğrafi alan ve yapılarla ilgili tasarımlar olması nedeniyle üç boyutlu olarak tasarımların gerçekleştirilmesi önerilmiş ve 3D Harita uygulamalarına yer verilmiştir. İnfografiklerde birlik ve bütünlüğe dikkat edilmiş, ayrıntılı bilgilerden olabildiğince uzaklaşmış, şekil zemin ilişkisi ve renk uyumu dikkate alınmıştır.

Şekil 10 ve 11’de görüldüğü gibi Türkiye’nin en büyük ikinci Kanyonu olan Şahinkaya Kanyonu’nun infografikleri yapılmıştır. Tasarımda 3D Harita uygulaması yapılarak bölge yalın bir şekilde tanıtılmaya çalışılmıştır. Kanyonu ziyaret edecek yerli ve yabancı turistlere gerekli olan bilgiyi verebilmek için tasarımda üç boyutlu harita görselleştirilmiş ve yapılabilecek etkinliklerin açıklamaları piktogramlarla desteklenmiştir. Çalışmalarda öncelikli olarak alanla ilgili spot bilgiler verilmiş ve diğer yazılar olabildiğince kısa yazılmıştır. Şekil 10’daki infografikte genel olarak tekne turu güzergahı gösterilirken, Şekil 11’de zirveye tırmanış yolları işaret edilmiştir. Bu infografikleri inceleyen kişiler Şahinkaya Kanyonu’nun genel olarak nasıl bir yapıya sahip olduğunu, orada neler yapılabileceğini ve nasıl gidilebileceğini kolay bir şekilde anlayabilirler.

Şekil 10. Türkiye'nin En Büyük İkinci Kanyonu Olan Şahinkaya Kanyonu İnfografik Tasarımı (Tasarım: Abdulkadir Doğan, 2022)

Şekil 11. Türkiye'nin En Büyük İkinci Kanyonu Olan Şahinkaya Kanyonu Zirveye Çıkış İnfografik Tasarımı (Tasarım: Abdulkadir Doğan, 2022)

Şekil 12. Shala Nehri İnfografik Tasarımı (Tasarım: İsmirida Shala, 2022)

Şekil 12’de Avrupa’nın Tayland’ı olarak bilinen ünlü Shala Nehri infografığı yapılmıştır. Tasarım 3D Map Generator programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Alan kuşbakışı olarak görselleştirilerek, nehrin özellikleri, nasıl gidilebileceği, buraya giden turistlerin ya da ilgili ziyaretçilerin neler yapabilecekleri, en uygun gitme zamanının ne zaman olabileceği, varış noktalarının nereler olduğu gibi özellikler kısa bilgilerle verilmeye çalışılmıştır. Tekne turu, yüzmeye, at gezisi, doğa yürüyüşü, dağ sporları, plaj ve manzara bilgileri piktogramlarla görselleştirilerek dikkat çekici konuma getirilmiştir.

Şekil 13. Azerbaycan'ın Şahdağ Dağı İnfografik Tasarımı (Tasarım: Leyla Rzayeva, 2022)

Şekil 13'de Azerbaycan'ın en yüksek dağlarından biri olan Şahdağ Dağı'nın infografığı yapılmıştır. Bu tasarım da 3D Map Generator programıyla gerçekleştirilmiştir. 5N 1K anlayışından hareketle burayı ziyaret edecek kişilere kısa öz bilgi verebilmek için neyin nerede olduğu yalın olarak gösterilmeye çalışılmıştır.

Şekil 14. İşkodra'nın Simgesi Rozafa Kalesi İnfografik Tasarımı (Tasarım: İsmirida Shala, 2022)

Şekil 14'te İşkodra'nın tarihi simgesi olan Rozafa Kalesi'nin infografik tasarımı görünmektedir. Bu tasarım Adobe Illustrator CC programında yapılmıştır. Genel olarak kalenin kuşbakışı görüntüsü verilmiştir. Tasarımda kale surları ön plana çıkarılmış, Rozafa efsanesi, kalenin özellikleri ve yapısı hakkında kısa bilgi verilerek fonda bulunan harita ile kalenin konumu gösterilmeye çalışılmıştır.

Yapılan infografik tasarımlar öneri niteliğindedir, aynı konuda farklı tasarımlar yapılabilir. İnfografikler, bilginin sistematik bir şekilde yalınlaştırılarak, henüz işlenmemiş çok sayıda veri ve bilgilerin evrensel düzeyde insanların kolay anlayabileceği türde yeniden dizayn edilmesiyle oluşturulan tasarımlar olduğu için birçok alanda yaygın olarak kullanılmaya devam edilecektir. İnfografiklerin sayısal arayüzleri yapılarak etkileşimli olarak dijital ortamlarda etkili şekilde kullanılabilir.

Sonuç

Görsel veri sunma ihtiyacı çağlar öncesinden günümüze kadar artan bir insan ihtiyacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda farklı disiplinlerde görselleştirmeye yönelik bir artış görülmüştür. Bilgi görselleştirmeden veri gazeteciliğine, görsel analitikten dijital kartografiye kadar bu yükselişi şekillendiren güçler, görselleştirmelerin yalnızca iletişim aracı olarak değil, daha da önemlisi olguları keşfetme var olanı anlama araçları olarak kullanılabilmesini göstermiştir (Scagnetti, 2010). Görsel iletişim araçları olarak infografikler bilgi ve verilerin sistematik bir şekilde yalınlaştırılarak, henüz işlenmemiş çok sayıda bilgileri insanların kolay anlayabileceği türde yeniden tasarlanmasıyla oluşturulan bilgilendirme grafikleridir. 3D haritalar ve infografikler günümüzde medya araçlarında, kitaplarda, tanıtımlarda ve birçok yayın organında olduğu gibi turizm alanında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Tarihi ve turistik alanların, yeraltı ve yer üstü kaynakların, anıtların, yapıların, jeoparkların, kanyonların, araçların, canlıların, gezegenlerin ve bilgi görselleştirme ile ilgili daha birçok alanın görsel olarak anlatımında en çok tercih edilen tasarım öğelerinden biri infografiklerdir.

Bilgilendirme grafiklerinin, bilim, kültür, sanat ve coğrafi bilgi sistemlerinde konuyu hikayeleştirme, yaratıcı özgün tasarımlar sunabilme ve teknolojiyi etkin kullanabilme gibi özellikleri bulunmaktadır. Günümüzde bilgi görselleştirme yöntemlerinden biri olarak bilinen infografikler ile 3D haritalar arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. 3D haritalar, doğru bilginin, doğru yere, zamanında, hızlı, tam ve bütün olarak aktarılmasında kullanılmaktadır. Bir toplumun somut ve somut olmayan kültürel mirasını, anıtlarını, doğal alanlarını, sanat ürünlerini, eserlerini yerinde görmek ve toplumun yaşam tarzının keşfedilmesini sağlamak gibi değerleri içerisinde barındıran turizm çeşidi olarak kültür turizminde görsel anlatım stratejisi olarak 3D haritalardan yaygın olarak faydalandığı görülmektedir.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Görsel İletişim Tasarımı Anasanat Dalı Yüksek Lisans programında verilen "Bilgilendirme Grafiği" dersi kapsamında öğrencilerle coğrafi bilgi görselleştirme ve kültür turizmi bağlamında belirlenen alanlarla ilgili örnek bilgilendirme grafiği/infografik çalışmalar yapılarak öneri niteliğinde sunulmuştur. Ders sürecinde yapılan çalışmaların, öğrenim açısından önemli bir deneyim kazandırdığı, bir öğrenme, öğretme ve

bilgilendirme aracı olarak infografik tasarlama yöntemlerinin çok daha iyi kavranmasına katkı sağladığı ve aynı zamanda, önerilen infografiklerin konuyla ilgilenenler için yararlı olacağı düşünülmektedir. Önerilen tasarımların interaktif arayüz tasarımları bir sonraki aşamada yapılarak dijital ortamlarda kullanılabilir.

Kaynakça

Akbaş, Y., Gençtürk, E. (2013). *Coğrafi Bilgi Sistemleri Kavramına Metaforik Bakış*, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 21.

Cairo, A. (2016). *The Truthful Art: Data, Charts and Maps Communication*, ISBN:9780321934079, Printed and bound in the United of America.

Çulha, O. (2008). *Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması*, Journal of Yasar University, 3(12).

Gökçe, M. (2018). *Görsel İletişim Tasarımında İnfografik Kullanımı ve Uygulamalar*, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Gürdal, A. (2022). *Doğa Tarihi Müzelerindeki Bilgilendirme Tasarımlarının Grafik Tasarım Ve Bilimsel Resimleme Bağlamında İncelenmesi*, Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Işıkkaya, A. Ç. (2020). *Uludağ Kayak Bölgesi 3D Haritası Oluşturma*, <https://blog.esri.com.tr/tag/3d-harita/>(Erişim Tarihi: 14.12.2022).

Keleş, E. (2020). *Kültür Turizmi Nedir? Çeşitleri ve Özellikleri*, <https://www.turizmebakis.com/kultur-turizmi/> (Erişim Tarihi:12.12.2022).

Kızılırmak, İ., Kurtuldu, H. (2005). *Kültürel Turizmin Önemi ve Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma*, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 1, Ankara.

Köksal, R. (2021). *3D Sahne Katmanları*, <https://blog.esri.com.tr/tag/3d-harita/>(Erişim Tarihi: 14.12.2022)

Öztürk, Y., Yazıcıoğlu, İ. (2002). *Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma*, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Ankara.

Pekin, F. (2011). *Çözüm: Kültür Turizmi Turizm ve Kültür Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Scagnetti, G. (2010). *Visual Epistemology For Communication Design Education 1*, International Communication Design Programme, Department of Industrial Design, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

Siricharoen, W. V. (2013). *Infographics: The New Communication Tools in Digital Age*. In The International Conference on E-Technologies And Business on The Web (ebw 2013) (pp.169-174) <http://sdiwc.net/digital-library/infographics-the-new-communication-tools-in-digital-age>(Erişim Tarihi:4.12.2022).

Tainer, J.A. (2010). *Principles of Map Design*, ISBN 978-1-60623-544, The Guilford Press, New York.

Tecim, V. (2008). *Coğrafi Bilgi Sistemleri, Harita Tabanlı Bilgi Yöntemi*, ISBN: 978-605-60047-0-4., Ankara: Renk Form Ofset Yayınları.

Turoğlu, H. (2000). *Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Temel Esasları*, İstanbul: Çantay Kitabevi.

Yomralıoğlu, T. (2009). *Coğrafi Bilgi Sistemleri: Temel Kavramlar ve Uygulamalar*, İber Ofset, 5. Baskı, İstanbul.

Yastıklı, N., Çetin, Z., Üçok, U., Koçdemir, K.H., (2017). *Fotogrametrik Harita ve LiDAR Verileri ile 3B Kent Modeli Üretimi*, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 16. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara.

İnternet Kaynakları

<https://www.basarssoft.com.tr/tematik-harita-nedir/>(Erişim Tarihi:14.12.2022).

<https://ralucanicola.github.io/ski-resort-map/> Erişim Tarihi:14.12.2022).

<https://www.3d-map-generator.com/> (Erişim Tarihi:10.12.2022).

<https://infografiknedir.com/2015/07/23/anadolunun-turk-yurdu-oldugu-savas-miryokefalon-infografik/>(Erişim Tarihi: 10.12.2022)

<https://in.pinterest.com/pin/289285976037334931/> (Erişim Tarihi: 10.12.2022)

<https://tr.pinterest.com/pin/4996249577433584/> (Erişim Tarihi: 10.12.2022)

YÜK KAPASİTESİ FAKTÖRÜ MINT ÜLKELERİNDE DURAĞAN MI? FOURIER DÖNÜŞÜMLERİNE DAYALI AMPİRİK BİR ANALİZ

Doç. Dr. Uğur Korkut PATA ¹ Doç. Dr. Mehmet ELA ²,

¹ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID ID:0000-0002-2853-4106

² Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID ID:0000-0001-7341-6312

ÖZET

Goldman Sachs, Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye’den oluşan MINT ülkelerinin 2050 yılına kadar dünyanın ilk 20 ekonomisi arasında yer alacağını tahmin etmektedir. MINT ülkelerinin ekonomik gelişmelerinin yanında çevresel koşullarının da muhafaza edilmesi önem arz etmektedir. Literatürde MINT ülkelerinin çevresel kalitesi ve sorunları çeşitli araştırmacılar tarafından karbon emisyonları ve ekolojik ayak izine odaklanılarak incelenmiştir. Ancak bu iki gösterge çevresel değerlendirmenin sadece talep yönlü gerçekleştirilmesini olanaklı kılmaktadır. İyi bir çevresel değerlendirme için doğanın insanların çevre üzerinde oluşturduğu baskıyı karşılama gücünü de kapsayan, arz ve talep yönlü bir analize olanak tanıyan bir göstergenin analizine ihtiyaç vardır. Bu kapsamda yük kapasitesi faktörü görece olarak yeni ve kapsamlı bir çevresel göstergedir. Yük kapasitesi faktörü biokapasitenin ekolojik ayak izine bölümü ile hesaplanmakta olup sürdürülebilir gelişim hakkında ipuçları sunmaktadır. Yük kapasitesi faktörü 1 değerinin altında olduğunda mevcut çevresel koşullar sürdürülebilir değildir. MINT ülkelerinin tamamında 1999 yılından beri “1”in altındadır ve bu durum çevresel bozulmanın tehlikeli boyutlara ulaştığını göstermektedir. MINT ülkeleri çevresel politikalar ile yük kapasitesi faktörünün kalıcı bir şekilde iyileştirilmesini sağlayabilir mi? Bu çalışma ilgili araştırma sorusunun cevabını 1961-2018 döneminde Fourier LM, DF-GLS ve ADF birim kök testlerini kullanarak araştırmaktadır. Çalışmanın sonuçları yük kapasitesi faktörünün MINT ülkelerinin tamamında birim kök içerdiğini göstermektedir. Bu bulgu politika yapımcılarının uygulayacağı yenilenebilir enerji kullanımını destekleme, üretim sürecinde çevresel teknolojileri yaygınlaştırma, temiz enerji tüketimi konusunda halkı bilinçlendirici eğitim politikalarını artırma, ek karbon vergilerini uygulamaya koyma gibi politikaların yük kapasitesi faktörü üzerinde kalıcı etkiler sağlayabileceğini göstermektedir. Diğer bir deyişle MINT ülkelerinde çevre ve enerji ile ilgili politikalarda çevresel kaliteyi kalıcı bir şekilde geliştirmek mümkündür. Bu nedenle MINT ülkeleri çevresel tahribat geri dönülmez boyutlara ulaşmadan etkili politikalar ile yük kapasitesi faktörünü artırıcı tedbirler almalıdır.

Anahtar Kelimeler: MINT Ülkeleri, Çevresel Kalite, Yük Kapasitesi Faktörü, Çevresel Sürdürülebilirlik, Fourier dönüşümleri

IS THE LOAD CAPACITY FACTOR STATIONARY IN MINT COUNTRIES? AN EMPIRICAL ANALYSIS BASED ON FOURIER TRANSFORMS

ABSTRACT

Goldman Sachs estimates that MINT countries, including Mexico, Indonesia, Nigeria, and Turkey, will be among the world's 20 largest economies by 2050. It is important to maintain both environmental conditions and economic development of MINT countries. In the literature, the environmental quality and problems of MINT countries have been studied by various researchers, focusing on carbon emissions and ecological footprint. However, these two indicators allow an environmental assessment to be made only on the demand side. For a good environmental assessment, it is necessary to analyze an indicator that allows an analysis of the supply and demand side, including the capacity of nature to cope with human-induced pressures on the environment. In this context, the load capacity factor is a relatively new and comprehensive environmental indicator. The load capacity factor is calculated by dividing biocapacity by ecological footprint and provides information on clues about sustainable development. If the load capacity factor is below 1, existing environmental conditions are unsustainable. Since 1999, it has been below "1" in all MINT countries since 1999, indicating that environmental degradation has reached a dangerous level. Can MINT countries achieve a lasting improvement in the load capacity factor with environmental policies? This study investigates the answer to the related research question using Fourier LM, DF-GLS and ADF unit root tests for the period 1961-2018. The results of the study show that the load capacity factor contains a unit root in all MINT countries. This result shows that policies such as policy support for renewable energy use, diffusion of environmental technologies in the production process, increase public awareness of clean energy consumption, and implementation of additional carbon taxes can have a lasting impact on the load capacity factor. In other words, it is possible to permanently improve environmental quality with environmental and energy policies in MINT countries. For this reason, MINT countries should take action to increase the load capacity factor through effective policies before environmental destruction reaches irreversible dimensions.

Keywords: MINT Countries, Environmental Quality, Load Capacity Factor, Environmental Sustainability, Fourier transforms

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada ekonomik büyüme ve kitlesel üretim süreci ile birlikte bireylerin gelirlerinin ve refah düzeylerinin artırılması birçok ülke için ana makroekonomik hedef olmuştur. Ancak yoğun üretim artışı aşırı fosil yakıt ve doğal kaynak kullanımını beraberinde getirmiş ve bu durum çevresel tahribata sebebiyet vermiştir. Çevresel tahribat küresel ölçekte artık sürdürülemez bir hal almaktadır ve küresel ısınma ile iklim değişikliği gibi ciddi çevresel sorunları beraberinde getirmektedir. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin en büyük sorumlularından biri olarak insan faaliyetleri sebebiyle açığa çıkan karbon (CO₂) emisyonları

görülmektedir. Araştırmacılar genellikle ampirik analizlerde CO₂ emisyonlarının belirleyicilerinin (Adebayo vd., 2023) veya durağanlığının (Presno vd., 2018) incelenmesine odaklanmışlardır. Ancak CO₂ emisyonları çevresel bozulmayı sadece hava kirliliği boyutuyla yansıtmaktadır.

Çevresel sorunlar insanlık için hava kirliliğinin ötesinde su ve toprak kirliliğini de içeren daha yoğun ve kapsamlı bir tehdittir. Keza sürdürülebilir gelişim hedefleri (SGH)'de çevresel sorunların çözümünde hava, su ve toprak kirliliğini minimize edebilir önlemlerin alınması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu kapsam Wackernagel ve Rees (1998)'in önerdikleri ekolojik ayak izi insanların doğal kaynak tüketimi sebebiyle ortaya çıkan hava, su ve toprak kirliliğini yansıtmada iyi bir ölçüttür. Ekolojik ayak izi küresel hektar alan olarak insanların çevreye baskısını ölçen geniş kapsamlı bir ölçüttür. Daha iyi bir çevresel değerlendirme yapabilmek için araştırmacılar son zamanlarda ekolojik ayak izine dayalı analizler gerçekleştirmişlerdir. Bazı araştırmacılar ekolojik ayak izinin belirleyicilerini inceleyip tartışırken (Pata ve Caglar, 2021; Ansari, 2022), diğerleri bu çevresel göstergenin durağan olup olmadığını sınımlamışlardır (Ulucak ve Lin, 2017; Solarin ve Bello, 2018).

Her ne kadar ekolojik ayak izi insanların çevreye olan baskısını göstermede iyi bir ölçüt olsa da bu gösterge sadece çevresel kirliliği yansıtmaktadır. İyi bir çevresel durum değerlendirmesi için çevresel kirliliğin yanında doğanın bu kirliliği ve insanların baskısını karşılama gücünün de değerlendirmeye dahil edilmesi gerekmektedir. Ekolojik ayak izi muhasebesinin bir yanını ekolojik ayak izi oluştururken, biyokapasite de bu hesaplamanın diğer tarafıdır. Araştırmacılar sadece ekolojik ayak izini analiz ederek doğanın çevresel tahribatı karşılama gücünü ihmal etmektedirler. Bu bağlamda Pata ve Yilanci (2021) ekolojik ayak izi yerine ekolojik dengenin durağan olup olmadığını değerlendirilmesinin daha doğru olabileceğini belirtmişlerdir. Ekolojik denge biyokapasite — ekolojik ayak izi olarak hesaplanmaktadır (He vd. 2016). Ekolojik dengenin durağanlığı her ne kadar kalitenin iyileştirilebilmesi hakkında ipuçları sunsa da Siche vd. (2010)'nin önerdiği yük kapasitesi faktörü daha iyi ve kapsamlı bir göstergedir. Siche vd. (2010)'ne göre ekolojik ayak izi veya ekolojik denge yaklaşımları çevresel durum değerlendirmesi için iyi bir ölçüt değildir. Araştırmacılar bu nedenle yük kapasitesi faktörünün analiz edilmesini önermektedirler.

Yük kapasitesi faktörü bir ekolojik eşik göstergesidir. “1” değerini alan yük kapasitesi faktörü biyokapasite ve ekolojik ayak izi değerlerinin birbirine eşit olduğunu belirtmektedir. Bu durum sürdürülebilirlik sınırı olarak nitelendirilebilir. Eğer yük kapasitesi faktörü 1'den büyük ise bir bölgedeki mevcut çevresel şartlar sürdürülebilirliklidir. Ancak yük kapasitesi faktörünün 1'den küçük olduğu durum ekolojik ayak izinin biyokapasiteden büyük olduğunu ve dolayısıyla insanların neden oldukları çevresel tahribatın sürdürülemez boyutlara ulaştığını belirtmektedir.

Yük kapasitesi faktörünün belirleyicileri ilk olarak Pata (2021) tarafından ampirik olarak analiz edilmiştir. Yazar yaptığı çalışmanın sonucunda ekonomik büyümenin Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin çevresel kalitesine zarar verdiğini belirtmişlerdir. Bu çalışmanın ardından birçok araştırmacı yük kapasitesi faktörüne ilgi duymaya başlamıştır (Fareed vd., 2021; Akadiri vd., 2022; Huilan et al., 2022; Pata ve Samour, 2022). Hatta bazı yazarlar yük kapasitesi faktörü hipotezi (LCC)'ni önerip analiz etmişlerdir (Pata ve Kartal, 2022; Dogan ve Pata, 2022). Ancak şuana kadar herhangi bir çalışma yük kapasitesi faktörünün durağan olup

olmadığının detaylı bir analizine odaklanmamıştır. Bir çevresel değişkenin durağanlığını incelemek çevresel politikalar için önemli ipuçları sağlayabilmektedir. Eğer incelenen çevresel değişken durağan ise bu değişkenin gelecek değerleri tahmin edilebilir. Diğer taraftan çevresel seri birim kök içeriyorsa bu durum serinin maruz kaldığı şokların etkilerinin kalıcı olacağını ve politika yapıcılarının ilgili değişkeni uzun dönem denge değerinden çeşitli politikalar ile saptırabileceğini ima etmektedir. Bu nedenle yük kapasitesi faktörünün durağanlığının incelenmesi SGH kapsamında oldukça önemlidir. Yük kapasitesi faktörü birim kök içeriyorsa politika yapıcıları etkin politikalar uygulayarak çevresel kaliteyi uzun süreli destekleyici adımlar atabilirler.

Yukarıdaki tartışma kapsamında bu çalışma Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye'nin oluşturduğu MINT ülke grubunda yük kapasitesi faktörünün durağan olup olmadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışma Fourier dönüşümlerine dayalı çeşitli birim kök testleri kullanmaktadır.

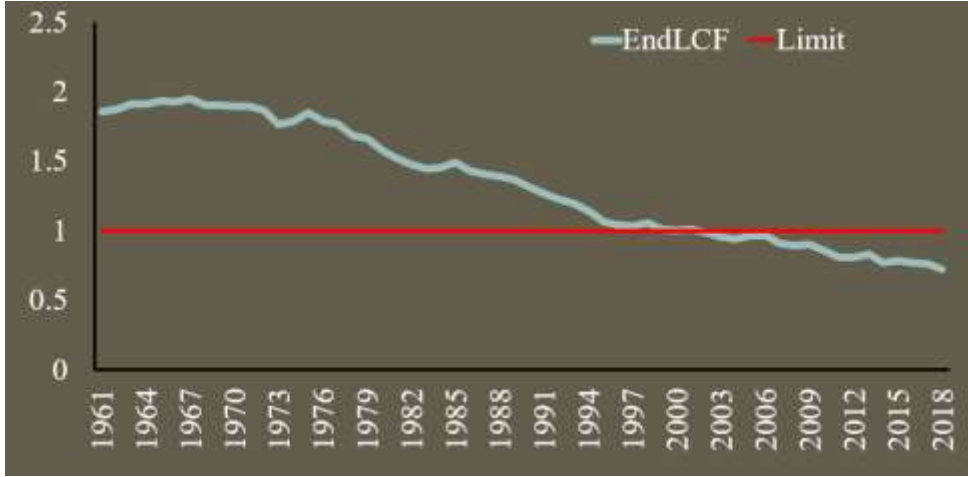
MINT ülkeleri Goldman Sachs tarafından 2050 yılına kadar dünyanın ilk 20 ülkesi arasına girmesi beklenmektedir. MINT ülkeleri henüz sanayileşme aşamalarını tamamlamamışlardır ve yüksek miktarda fosil yakıt kaynaklı enerji tüketmektedirler. Bu tüketim gelişmekte olan MINT ülkelerinde çevresel tahribata yol açabilmektedir.

Görsel 1. Meksika’da yük kapasitesi faktörü (indeks)

Kaynak: Küresel Ayak İzi Ağı (2022).

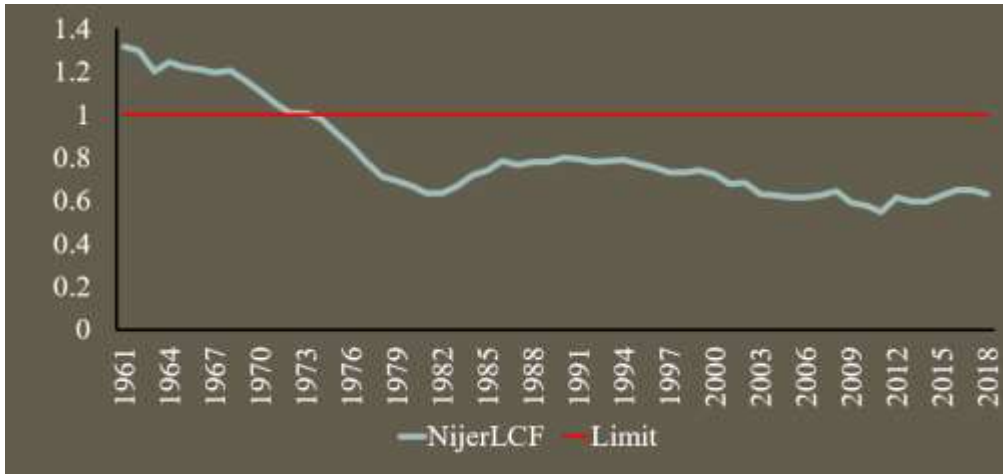
Görsel 1 Meksika’da yük kapasitesi faktörünün analiz dönemi için seyrini temsil etmektedir. Görselde görüldüğü üzere Meksika 1973 yılına kadar çevresel koşulları iyi olan bir ülke iken 1973’ten itibaren çevresel sürdürülebilirlik hususunda sorun yaşayan bir ülke konumuna gelmiştir.

Görsel 2. Endonezya’da yük kapasitesi faktörü (indeks)

Kaynak: Küresel Ayak İzi Ağı (2022).

Görsel 2 Endonezya’da yük kapasitesi faktörünün seyrini göstermektedir. Endonezya’da çevresel koşullar Meksika’ya göre daha iyidir. Endonezya 1990’lı yıllara kadar çevresel kalitesini koruyabilmiş olsa da 2000’li yıllardan itibaren yük kapasitesi faktörü değeri 1’in altına düşmüştür. Bu durum Endonezya’da da çevresel koşulların sürdürülemez olduğunu ortaya koymaktadır.

Görsel 3. Nijerya’da yük kapasitesi faktörü (indeks)

Kaynak: Küresel Ayak İzi Ağı (2022).

Görsel 3 Nijerya’da yük kapasitesi faktörünü analiz dönemi için sembolize etmektedir. Nijerya’da çevresel kalite durumu Meksika ile benzer bir seyir izlemektedir. Nijerya’nın yük kapasitesi faktörü değeri 1973 yılında 1’in altına inmiş ve bu tarihten itibaren çevresel tahribatın sürdürülemez boyutta olması devam etmiştir.

Görsel 4. Türkiye’de yük kapasitesi faktörü (indeks)

Kaynak: Küresel Ayak İzi Ağı (2022).

Son olarak Görsel 4 Türkiye’de yük kapasitesi faktörünün zaman içerisindeki seyrini belirtmektedir. Türkiye’de 1976 yılından beri çevresel kalite hızla düşmektedir. MINT ülkeleri açısından en düşük LCF değerine sahip ülke Türkiye’dir. 2018 yılında Türkiye’nin yük kapasitesi faktörü 0.39, Meksika’nın 0.48, Nijerya’nın 0.63 ve Endonezya’nın 0.72’dir. Türkiye mevcut kaynaklarından 2.5 kat daha fazla doğal kaynak talep etmektedir. MINT ülkeleri bu yoğun çevresel baskıyı tersine döndürebilir mi? Bu çalışma yük kapasitesi faktörünün durağanlığını analiz ederek bu araştırma sorusunu cevaplamayı hedeflemektedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Yük kapasitesi faktörünü tanıtan ilk bölümü takiben ikinci bölümde çevresel göstergelerin durağanlığını içeren çalışmaları içeren literatür incelemesi yer almaktadır. Üçüncü bölümde veri, yöntem ve ampirik bulgular sunulmaktadır. Dördüncü bölümde ise sonuç ve politika önerileri belirtilmektedir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Çevresel göstergelerin durağanlığı birçok araştırmacı tarafından yaygın olarak analiz edilmeye devam etmektedir. Bu bağlamda araştırmacılar yoğunlukla CO₂ emisyonlarının durağan olup olmadıklarını analiz etmişlerdir.

Lee ve Chang (2008) panel görünürde ilişkisiz regresyon ile uyarlanmış ADF birim kök testi ile 21 OECD ülkesinin 14’ünde CO₂ emisyonlarının birim kök içerdiğini belirlemişlerdir. Yine Lee ve Chang (2009) 21 OECD ülkesinin tamamında Carrion-i-Silvestre vd. (2005)’nin geliştirdikleri panel durağanlık testinin kullanarak CO₂ emisyonlarının durağan olduğunu tespit etmişlerdir. Solarin (2014) 39 Afrika ülkesi için Ng-Perron birim kök testi kullanarak CO₂ emisyonlarının birim kök içerdiğini bulmuştur. Zerbo ve Darné ve Churchill vd. (2020) Carrion-i-Silvestre birim kök testi ile 29 ve 25 OECD ülkesinde CO₂ emisyonlarının birim kök içerdiğini belirlemişlerdir. Erdogan vd. (2022) çeşitli Fourier dönüşümlerine dayalı birim kök testleri ile küresel CO₂ emisyonlarının birim kök içerdiğini belirlemişlerdir.

Son zamanlarda bazı araştırmacılar da ekolojik ayak izinin durağan olup olmadığını sınımlamışlardır. Ulucak ve Lin (2017) çeşitli Fourier dönüşümlerine dayalı birim kök testleri kullanarak Amerika Birleşik Devletleri’nden ekolojik ayak izinin birim kök içerdiği sonucuna

ulaşmışlardır. Solarin ve Bello (2018)'da inceledikleri 128 ülkenin 96'sında ekolojik ayak izinin durağan olmadığını tespit etmişlerdir. Ozcan vd. (2019) panel KPSS birim kök testi ile yüksek gelirli ülkelerde ekolojik ayak izinin durağan olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında literatürde ekolojik dengenin durağanlığını sınavan kısıtlı sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan, Yilanci ve Pata (2020) E7 ve G7 ülkeleri için çeşitli Lagrange multiplier birim kök testleri ile gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucunda ekolojik dengenin 14 ülkenin 9'unda durağan olduğunu belirlemişlerdir. Ozcan vd. (2021) kantil birim kök testi ile 27 OECD ülkesinin 13'ünde ekolojik dengenin durağan olduğunu belirlemişlerdir. Pata ve Yilanci (2022) ise G10 ve N11 ülkeleri için Fourier quantile birim kök testi ile 22 ülkenin 16'sında ekolojik dengenin durağan olduğunu bulmuşlardır.

Literatürdeki çalışmalar CO₂ emisyonları, ekolojik ayak izi ve ekolojik dengenin durağanlığı hakkında farklı bulgular elde etmişlerdir ve bu çalışmalarda herhangi bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ayrıca, yük kapasitesi faktörünün durağanlığını sınavan herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bu bağlamda literatürde bir araştırma boşluğu vardır ve bu çalışma ilgili boşluğu MINT ülkeleri için yük kapasitesi faktörünün durağanlığını sınavarak doldurmayı hedeflemektedir.

3. VERİ, YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada Küresel Ayak İzi Ağı (2022)'ndan elde edilen ve 1961-2018 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. İlk olarak küresel hektar alan olarak hesaplanan biyokapasite ve ekolojik ayak izi verileri MINT ülkeleri için tek tek derlenmiştir. Sonra her bir ülke için biyokapasite/ekolojik ayak izi hesaplaması ile MINT ülkelerindeki yük kapasitesi faktörü serileri türetilmiştir. Tablo 1 serilere ait tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

İstatistikler	Meksika	Endonezya	Nijerya	Türkiye
Ortalama	0,827061	1,337279	0,809641	0,864102
Ortanca	0,695979	1,338412	0,740987	0,799697
Maksimum	1,891545	1,945894	1,317148	1,683950
Minimum	0,375480	0,722257	0,549230	0,379941
Standart sapma	0,431828	0,418570	0,217336	0,360772
Toplam	47,96956	77,56216	46,95915	50,11791
Gözlem sayısı	58	58	58	58

Tablo 1'deki istatistiklere göre LCF'nin ortalama değerinin en büyük olduğu ülke Endonezya'dır. Bu durum Endonezya'daki çevresel durumun diğer ülkelere göre daha iyi olduğunu göstermektedir. ECF'nin minimum olduğu ülkeler Meksika ve Türkiye'dir. Meksika ve Türkiye'de çevresel tahribat Endonezya ve Nijerya'ya göre çok daha fazladır ve bu durumun önlenmesi SKH kapsamında bir gerekliliktir.

Çalışma yük kapasitesi faktörünün durağanlığını Fourier genelleştirilmiş Dickey-Fuller (Christopoulos ve León-Ledesma, 2010), [Fourier ADF], Fourier Dickey-Fuller genelleştirilmiş en küçük kareler (Enders ve Lee, 2012a) [Fourier DF-GLS] ve Fourier Lagrange multiplier (Enders ve Lee, 2012b) birim kök testleri kullanılarak sınanmıştır. Tablo 2’de Fourier ADF birim kök testine ait sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 2. Fourier ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Modeller	Sabit		Sabit+trend	
Ülkeler	Test istatistiği	Gecikme/frekans	Test istatistiği	Gecikme/frekans
Meksika	-5.109*	1/3	-2.055	1/3
Endonezya	1.158	0/1	-3.328	0/1
Nijerya	-2.233	3/2	-1.888	3/2
Türkiye	-3.389	2/1	-3.281	3/3

* %1 anlamlılık düzeyinde ilgili ülkede yük kapasitesi faktörünün durağan olduğunu ve bu nedenle uzun dönemli çevresel politikaların etkinsiz olduğunu ima etmektedir.

Tablo 2’deki sonuçlara göre serilerin birim kök içerdiğini belirten sıfır hipotezi hem sabitli hem de sabitli ve trendli modellerde Endonezya, Nijerya ve Türkiye için reddedilememiştir. Bu ülkelerde yük kapasitesi faktörü birim kök içermektedir. Meksika için ise sabitli modelde yük kapasitesi faktörünün durağan olduğu, sabitli ve trendli modelde ise yük kapasitesi faktörünün birim kök içerdiği belirlenmiştir. Sonuçların farklı testlere göre değişip değişmediğinin sınanması için Fourier LM birim kök testi kullanılmış ve bu teste ait bulgular tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Fourier LM Birim Kök Testi Sonuçları

Modeller	Sabit+trend	
Ülkeler	Test istatistiği	Gecikme/frekans
Meksika	-2.264	0/1
Endonezya	-3.012	0/1
Nijerya	-1.043	3/2
Türkiye	-2.728	3/1

Fourier LM testinin bulguları MINT ülkelerinin tamamında yük kapasitesi faktörünün birim kök içerdiğini göstermektedir. Son olarak Fourier DF-GLS testine ait bulgular tablo 4’te sunulmaktadır.

Tablo 4. Fourier DF-GLS Birim Kök Testi Sonuçları

Modeller	Sabit		Sabit+trend	
Ülkeler	Test istatistiği	Gecikme/frekans	Test istatistiği	Gecikme/frekans
Meksika	-0.048	2/1	-2.013	0/1
Endonezya	0.964	0/3	-2.947	0/1
Nijerya	0.109	3/2	-1.359	3/2
Türkiye	-0.298	3/1	-2.379	3/1

Fourier DF-GLS testine göre hem sabitli hem de sabitli ve trendli modellerde yük kapasitesi faktörü birim kök içermektedir. Fourier DF-GLS birim kök testinin bulguları Fourier LM testinin sonuçlarını bire bir destekler niteliktedir. Tüm bu bulgular MINT ülkelerinin yük kapasitesi faktörünü değiştirici politikalar ile çevresel kalite üzerinde kalıcı etkiler yaratabileceklerini göstermektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çevresel problemler ülkelerin ekonomik durumlarını ve ulusların sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Kitlesele üretim süreci ile birlikte artan hava, su ve toprak kirliliği ile mücadelede kapsamlı bir çevresel göstergenin değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yük kapasitesi faktörü hava, su ve toprak kirliliği ile bu çevresel baskı unsurlarının doğa tarafından karşılanma düzeyini eş-anlı olarak gösterebilen bir çevresel kalite göstergesidir. Yük kapasitesi faktörünün durağanlığının analiz edilmesi ülkelerin çevresel kalitelerini uzun vadede arttırabilme potansiyelleri ve politika etkinliği açısından

Bu çalışma 1961-2018 dönemi için MINT ülkelerinde yük kapasitesi faktöre gelen şokların etkilerinin kalıcı mı yoksa geçici mi olduğunu Fourier fonksiyonlarına dayalı çeşitli birim kök testleri ile incelemiştir. Fourier ADF, Fourier DF-GLS ve Fourier LM testlerinin sonuçları yük kapasitesi faktörü serilerinin Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye’de birim kök içerdiğini belirtmiştir. Bir serinin birim kök içermesi o serinin maruz kaldığı şokların serinin uzun dönem denge değerinde sapmalar yaratabileceğini ima etmektedir. Bu nedenle MINT ülkelerinin politika yapıcılarının çeşitli aksiyonlar alarak yük kapasitesi faktörünün iyileştirilmesini sağlayabilmeleri mümkündür. Çalışma bulgulara göre takip eden politika önerilerini sunmaktadır.

MINT ülkelerinin de yük kapasitesi faktörü 1 değerinin altındadır ve bu durum MINT ülkelerinde çevresel koşulların sürdürülebilir olmadığını ima etmektedir. Diğer bir deyişle, MINT ülkelerinin ekolojik ayak izi biyokapasitelerinden çok daha fazladır ve bu ülkeler ekolojik açık vermektedir. İnsanların çevreye olan baskılarının minimize edilmesi için enerji etkinliğini artırma, geri dönüşümü yaygınlaştırma, düşük karbonlu taşıtların kullanımını teşvik etme ve yenilenebilir enerji yatırımlarını destekleme gibi politika araçları uygulanabilir. Yük kapasitesi faktörü birim kök içerdiğinden dolayı MINT ülkeleri bu tür politikalar ile çevresel

kaliteyi uzun dönemde kalıcı bir şekilde arttırabilirler. Bu tedbirler ile MINT ülkeleri ekolojik ayak izini azaltıp biyokapasiteyi arttırabilir ve böylece toplumlarına daha iyi bir çevre sunabilirler.

KAYNAKÇA

Adebayo, T. S., Ullah, S., Kartal, M. T., Ali, K., Pata, U. K., ve Ağa, M., Endorsing sustainable development in BRICS: The role of technological innovation and renewable energy consumption, and natural resources in limiting carbon emission. *Science of The Total Environment*, 859(1), 160181, 2023.

Akadiri, S. S., Adebayo, T. S., Riti, J. S., Awosusi, A. A., ve Inusa, E. M., The effect of financial globalization and natural resource rent on load capacity factor in India: an analysis using the dual adjustment approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(59), 89045-89062, 2022.

Ansari, M. A., Re-visiting the Environmental Kuznets curve for ASEAN: A comparison between ecological footprint and carbon dioxide emissions. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 168, 112867, 2022.

Carrion-i-Silvestre, J. L., del Barrio-Castro, T., ve Lopez-Bazo, E., Breaking the panels: an application to the GDP per capita. *The Econometrics Journal*, 159-175, 2005.

Christopoulos, D. K., León-Ledesma, M. A., Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance*, 29(6), 1076-1093, 2010.

Churchill, S. A., Inekwe, J., Ivanovski, K., Smyth, R., Stationarity properties of per capita CO₂ emissions in the OECD in the very long-run: A replication and extension analysis. *Energy Economics*, 90, 104868, 2020.

Dogan, A., ve Pata, U. K., The role of ICT, R&D spending and renewable energy consumption on environmental quality: Testing the LCC hypothesis for G7 countries. *Journal of Cleaner Production*, 380, 135038, 2022.

Erdogan, S., Pata, U. K., Solarin, S. A., Okumus, I., 2022. On the persistence of shocks to global CO₂ emissions: a historical data perspective (0 to 2014). *Environmental Science and Pollution Research*, 29, 77311–77320.

Enders, W., & Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), 196-199, 2012a.

Enders, W., ve Lee, J., A unit root test using a Fourier series to approximate smooth breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 74(4), 574-599, 2012b.

Fareed, Z., Salem, S., Adebayo, T. S., Pata, U. K., & Shahzad, F. (2021). Role of export diversification and renewable energy on the load capacity factor in Indonesia: a Fourier quantile causality approach. *Frontiers in Environmental Science*, 434.

Huilan, W., Akadiri, S. S., Haouas, I., Awosusi, A. A., Odu, A. T. Impact of trade liberalization and renewable energy on load capacity factor: Evidence from novel dual adjustment approach. *Energy & Environment*, 0958305X221137559, 2022.

Lee, C. C., Chang, C. P., New evidence on the convergence of per capita carbon dioxide emissions from panel seemingly unrelated regressions augmented Dickey–Fuller tests. *Energy*, 33(9), 1468-1475, 2008.

Lee, C. C., Chang, C. P., Stochastic convergence of per capita carbon dioxide emissions and multiple structural breaks in OECD countries. *Economic Modelling*, 26(6), 1375-1381, 2009.

Küresel Ayak İzi Ağı, Country trends.
https://data.footprintnetwork.org/#/??_ga=2.237293952.1818227838.1671375736-940166190.1657956530, 2022.

Ozcan, B., Ulucak, R., Dogan, E. Analyzing long lasting effects of environmental policies: evidence from low, middle and high income economies. *Sustainable Cities and Society*, 44, 130-143, 2019.

Ozcan, B., Bozoklu, S., Dynamics of ecological balance in OECD countries: Sustainable or unsustainable?. *Sustainable Production and Consumption*, 26, 638-647, 2021.

Pata, U. K., Do renewable energy and health expenditures improve load capacity factor in the USA and Japan? A new approach to environmental issues. *The European Journal of Health Economics*, 22(9), 1427-1439, 2021.

Pata, U. K., ve Kartal, M. T., Impact of nuclear and renewable energy sources on environment quality: Testing the EKC and LCC hypotheses for South Korea. *Nuclear Engineering and Technology*, 2022.

Pata, U. K., ve Samour, A. Do renewable and nuclear energy enhance environmental quality in France? A new EKC approach with the load capacity factor. *Progress in Nuclear Energy*, 149, 104249, 2022.

Pata, U. K., Yilanci, V., Investigating the persistence of shocks on the ecological balance: Evidence from G10 and N11 countries. *Sustainable Production and Consumption*, 28, 624-636, 2021.

Presno, M. J., Landajo, M. ve González, P. F., Stochastic convergence in per capita CO₂ emissions. An approach from nonlinear stationarity analysis. *Energy Economics*, 70, 563-581, 2018.

Siche, R., Pereira, L., Agostinho, F., & Ortega, E. (2010). Convergence of ecological footprint and emergy analysis as a sustainability indicator of countries: Peru as case study. *Communications in Nonlinear Science and Numerical Simulation*, 15(10), 3182-3192.

Solarin, S. A., Convergence of CO₂ emission levels: evidence from African countries. *Journal of Economic Research*, 19(1), 65-92, 2014.

Solarin, S. A., ve Bello, M. O., Persistence of policy shocks to an environmental degradation index: the case of ecological footprint in 128 developed and developing countries. *Ecological Indicators*, 89, 35-44, 2018.

Ulucak, R., ve Lin, D. (2017). Persistence of policy shocks to ecological footprint of the USA. *Ecological Indicators*, 80, 337-343, 2017.

Wackernagel, M., ve Rees, W., Our ecological footprint: reducing human impact on the earth (Vol. 9). New society publishers, 1998.

Yilanci, V., Pata, U. K., Are shocks to ecological balance permanent or temporary? Evidence from LM unit root tests. *Journal of Cleaner Production*, 276, 124294, 2020.

Zerbo, E., Darné, O., On the stationarity of CO₂ emissions in OECD and BRICS countries: A sequential testing approach. *Energy Economics*, 83, 319-332, 2019.

DEVLET TEMERRÜTLERİNİN MALİYETLERİ: BİR LİTERATÜR TARAMASI

Doç. Dr., Mehmet ELA ¹, Doç. Dr., Uğur Korkut PATA ²

¹ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0001-7341-6312

² Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0002-2853-4106

ÖZET

Genel olarak devletlerin borçlanma konusunda kreditorlere karşı verdiği ödeme taahhütlerinin yerine getirilmemesi olarak tanımlanabilen devlet temerrütleri, geçmişten günümüze birçok ülkenin temel problemlerinden birisi haline gelmiştir. Bunun sonucunda son yıllarda birçok ülke kamu borç yönetimini reforme ederken, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar özellikle az gelişmiş ve çok borçlu ülkeler olmak üzere çeşitli ülkelere borç yönetimi konusunda teknik destek vermekte ve bazı uluslararası örgütler ile G20 ülkeleri gibi topluluklar devlet temerrütlerine karşı inovatif enstrümanların geliştirilmesini gündemine almaktadır. Devlet temerrütlerine karşı alınan önlemler ve yapılan reformlar, ülkelerin temerrüde düşmekten kaçındığının önemli bir göstergesidir. Temerrütten kaçınmanın altında yatan temel neden ise hiç şüphesiz temerrütlerin temerrüde düşen ülkede önemli ekonomik, finansal ve mali birtakım maliyetlere neden olmasıdır. Nitekim temerrüde düşen ülkede ekonomik büyüme, uluslararası ticaret, borçlanma piyasasına erişim, borçlanma maliyetleri, bankacılık sektörü ve verilen krediler, politik döngü ve doğrudan yabancı yatırımlar temerrütten olumsuz etkilenebilmektedir. Devlet temerrütlerinin maliyetleri konusunda literatür taramasına yer veren bu çalışma, temerrüdün yol açtığı maliyetlerin birçok faktöre bağlı olarak değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Sonuca göre, devletlerde temerrüt dolayısıyla yaşanan kayıplar (maliyetler), (i) temerrüdün tarihi ve dönemi ile devletin temerrüt geçmişi (ii) temerrüdün boyutu, (iii) temerrüdün bankacılık krizleri gibi krizlerle birleşip birleşmediği, (iii) temerrütten dolayı başvuru borç yeniden yapılandırmasının boyutu, (iv) temerrüde düşen ülkenin gelişmişlik düzeyi, (v) temerrüde düşen ülkenin yer aldığı coğrafi bölge, (vi) temerrüdün etkilediği kurumların (bankacılık vb.) temerrüdün etkilerine karşı dirençliliği ve (vii) temerrüt konusunda yatırımcı algısında değişiklik faktörlerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Buna açıdan yer verilen bu faktörler, devlet temerrütlerinin temerrüde düşen ülkeye yüklediği ekonomik, mali ve finansal maliyetlerin büyüklüğünü ve temerrüdün negatif etkilerinin süresini önemli ölçüde belirlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Temerrütleri, Borç Krizi, Devlet Borçları, Kamu Borç Yönetimi.

COSTS OF SOVEREIGN DEFAULTS: A LITERATURE REVIEW

ABSTRACT

Sovereign defaults, which can be defined as the failure to fulfill the payment commitments to the creditors, have become one of the main problems of many countries from the past to the present. As a result, many countries have reformed their public debt management in recent years, international organizations such as the IMF and the World Bank have been providing technical support to various countries, especially underdeveloped and heavily indebted countries, on debt management, and some international organizations and communities such as G20 countries have put the development of innovative instruments against sovereign defaults on its agenda. Measures and reforms against sovereign defaults are an important indicator that countries avoid default. Undoubtedly, the main reason for avoiding default is that defaults cause significant economic, financial and fiscal costs in the defaulted country. As a matter of fact, economic growth, international trade, access to the debt market, borrowing costs, banking sector and loans, political cycle and foreign direct investments may be adversely affected by default. This study, which includes a literature review on the costs of government defaults, reveals that the costs caused by default vary depending on many factors. According to the result, the losses (costs) experienced in the defaulted country due to the default may vary depending on the factors such as; (i) the date and period of the default and the default history of the country (ii) the size of the default, (iii) whether the default is combined with crises such as banking crises, (iii) the size of the debt restructuring applied due to default, (iv) the development level of the defaulted country, (v) the geographical region of the defaulted country, (vi) the resilience of the institutions (banking, etc.) affected by the default to the effects, and (vii) the change in the investors' perception of default. In this respect, these factors significantly determine the size of the economic, financial and financial costs imposed by government defaults on the defaulted country and the duration of the negative effects of the default.

Keywords: Sovereign Defaults, Debt Crisis, Government Debt, Public Debt Management.

1. GİRİŞ

Devlet temerrüdü, üzerinde tam olarak uzlaşmış bir tanımlamaya sahip olmasa da temel olarak borçlu olan devletlerin borcunu vadesinde geri ödeyememesi ve alacaklıyı maddi kayba uğratabilecek biçimde faiz indirimi ve vade uzatımı gibi taleplerde bulunması anlamında kullanılmaktadır. Geçmişten günümüze birçok ülkenin temel problemi haline gelen devlet temerrütleri, devletlerin son yıllarda kamu borç yönetiminde yaptıkları reformlar ve IMF gibi uluslararası kuruluşların verdikleri teknik destekler neticesinde azalma göstermiştir. Devletlerin temerrütten kaçınmasının ve bu yönde adımlar atmasının ardından yatan temel neden ise hiç şüphesiz temerrüde düşen ülkenin birçok ekonomik, finansal ve mali maliyetle (kayıpla) karşılaşmasıdır. Nitekim temerrüde düşen ülkede ekonomik büyüme, uluslararası ticaret, borçlanma piyasasına erişim, borçlanma maliyetleri, bankacılık sektörü ve verilen

krediler, politik döngü ve doğrudan yabancı yatırımlar temerrütten olumsuz etkilenebilmektedir. Devlet temerrütlerinin maliyetleri ise birçok faktöre bağlı olarak yüksek ya da düşük olabilmekte ve temerrüdün negatif etkisi kısa ya da uzun olabilmektedir.

Bu çalışmada, devlet temerrüdünün temerrüde düşen ülke için maliyetleri incelenmiş ve söz konusu maliyetlerin büyüklüğünü ve süresini etkileyen faktörler ele alınmıştır. Bu bağlamda birinci bölümde devlet temerrüdü genel kabul gören tanımlamalar dikkate alınarak tanımlanmış ve son dönemde dünyada yaşanan devlet temerrütlerinin genel görünümü ele alınmıştır. İkinci bölümde, devlet temerrütlerinin ekonomik finansal ve mali açıdan maliyetleri konusunda literatür taramasına yer verilmiştir.

2. DEVLET TEMERRÜDÜNÜN TANIMI VE DÜNYADA GENEL GÖRÜNÜMÜ

Devlet temerrütlerinin küresel olarak kabul görmüş bir tanımını yapmak oldukça zordur. Nitekim literatürde devlet temerrüdünün kapsamına giren hususlar farklılaşmakta ve bu durum da tanımlamayı etkilemektedir. Bu doğrultuda aşağıda literatürde yer verilen başlıca devlet temerrüdü tanımlarına yer verilmiştir. Ardından 1980 yılından itibaren günümüze kadar geçen dönemde dünyada kamusal borçlarda görülen temerrütlere ilişkin genel bir görünüm ele alınmıştır.

2.1. Devlet Temerrüdünün Tanımı

En basit haliyle temerrüt, yerine getirilmemiş bir taahhüttür. Devlet borcu için temerrüt, yapılmayan bir ödeme, gayriiradi şekilde borcun ikincil borç (ikincil ödeme önceliğine sahip) haline gelmesi veya yanlış veri bildirimini içerebilmektedir. Bu temel tanımlamaya rağmen, devlet temerrüdünü standart ve genel anlamda tanımlamak oldukça zordur ve devlet temerrüdünün hangi durumlardan oluştuğuna dair uluslararası kabul görmüş tek bir tanım yoktur. Bunun temel nedeni ise, borçlu olan devletler ve alacaklılar tarafından temerrütleri raporlamak için kullanılan standartların farklılık göstermesidir. Genel olarak bakıldığında ise akademik analizler ve politika analizlerinin genellikle temerrüdü, temerrüdü hızlandıran koşullarla (borcu vadesinde ödeyememe, likidite eksikliği, ödeme isteksizliği), borçlunun borç yeniden yapılandırma sürecindeki hareket tarzıyla (gönüllü, zorlayıcı) veya yeniden yapılandırmadan el de edilen çıktı (borcun bir kısmının silinmesi veya indirilmesi, vade uzatma) ve yapılandırmanın sonuçları (piyasadan dışlanma) ile birleştirdiği görülmektedir (Beers vd., 2020:4; Ams vd., 2019:275-276).

Devlet temerrütleri birçok kuruluş tarafından tanımlanmış olup kapsamaları farklılık arz etmektedir. Bu konuda en geniş tanımlardan birisi olan Beers vd. (2020:4-5) tarafından BoC-BoE Devlet Temerrütleri Veritabanı için yapılan tanıma göre, borçların vadesinde veya belirli bir ödemesiz süre sonunda ödenmemesi, ödemelerin bir garanti kapsamında belirlenen zaman dilimi içinde yapılmaması veya açık bir temerrüt olmamakla birlikte alacaklıların (kreditörlerin) devletlere verdikleri borçtan dolayı aşağıdaki durumlardan herhangi biri nedeniyle ekonomik kayıplara maruz kalmaları halinde temerrüt meydana gelmiş sayılmaktadır:

- Devletler ve kreditörler (alacaklılar) arasında faiz oranlarını düşürme ve/veya vadeleri uzatma yönündeki anlaşmalar,

- Devletlerin alacaklılara mevcut borcun daha düşük koşullara (orijinal yükümlülüğün değerinde düşüşe yol açan değişiklik) sahip yeni borçla değiştirilmesi teklifi,
- Devletin, borcun nominal değerinden önemli indirimlerle borçlarını satın alması,
- Devletin döviz cinsinden borcunu daha düşük koşullarda (orijinal yükümlülüğün değerinde düşüşe yol açan değişiklik) yerel para birimi borcuna dönüştürmesi,
- Daha düşük koşullarla (genellikle özelleştirme programlarıyla ilgili olarak) devlet borcunun sermaye karşılığında takas edilmesi (özelleştirme ile alacaklıya ödeme yapma yerine varlık verilmesi).
- Devlet borç ödemelerini hedefleyerek geriye doğru vergileme yapılması,
- Merkez bankası kaynaklarının (paranın) eşdeğerden daha düşük nominal değer ile yeni para birimine dönüştürülmesi,
- Devletin borçlarını vadesinde ödememesi.

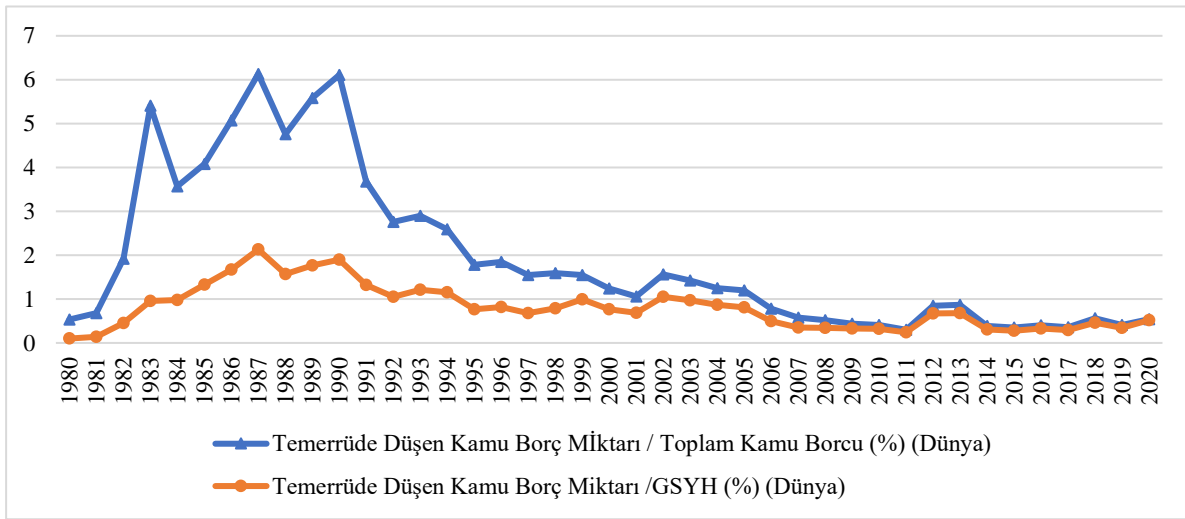
Diğer yandan, Moody's (2011:4) tarafından yapılan ve borçlu ile kreditor (alacaklı) arasında başlangıçta akdedilmiş olan ilişkiyi değiştiren ve borçluyu ekonomik bir kayba maruz bırakan olayları yakalamayı amaçlayan tanıma göre devlet temerrüdü şu olayları içermektedir:

- Kredi sözleşmelerinde tanımlanan ve bu sözleşmeyle zorunlu kılınan faiz veya anapara ödemesinin (yapılmayan ödemenin sözleşmeyle izin verilen geri ödemesiz süre içinde yapılması hariç) yapılmayan veya geciken ödemesi.
- İhraççının, alacaklılara yeni veya yeniden yapılandırılmış bir borç veya yeni bir menkul kıymetler paketi, nakit veya varlık teklif ettiği ve bu teklifin orijinal yükümlülüğe göre daha düşük bir mali yükümlülük anlamına geldiği değişiklikler ve ii) değişikliğin, borçlunun gelecekte bir temerrütten kaçınmasına izin verme etkisinin olması.

Devlet temerrüdü için yapılan tanımlara bakıldığında temerrüdün sadece borçların vadesinde ödenmemesi olmadığı ayrıca, alacaklının ekonomik kaybına yol açacak şekilde borcun değerinde indirim sağlanması, faizlerin düşürülmesi ve vadelerin uzatılması yönünde yapılan anlaşmalar da dahil olmak üzere birçok hususun devlet temerrüdü sayıldığı görülmektedir.

2.2. Dünyada Devlet Temerrütlerinin Genel Görünümü

Devlet temerrütleri, geçmişten günümüze birçok ülkede söz konusu olmuştur. Geçmişte genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel problemleri arasında yer alan temerrütler, günümüzde gelişmiş birçok ülkenin problemlerinden birisi haline gelmiştir. Son yıllarda yaşanan krizler ve temerrütlere karşı ise ülkeler borç yönetimlerini geliştirmiş ve reforme etmişler, ayrıca IMF gibi uluslararası kuruluşlar borç yönetimi konusunda ülkelere teknik vb. destek sunmaya başlamıştır (Ela, 2022:27). Diğer yandan uluslararası kuruluşların ve G20 ülkelerinin krizleri ve temerrütleri önlemek için GSYH endeksli tahviller ve devlet koşullu dönüştürülebilir tahvilleri gibi yenilikçi enstrümanları tartıştıkları bilinmektedir. Tüm bunların sonucunda ise son dönemde temerrüde düşen kamu borçlarının toplam kamu borçlarına ve GSYH'ya oranında düşüşler görülmüştür. Bu konuda Görsel 1'de dünyada son yıllarda yaşanan devlet temerrütlerine ilişkin göstergeler sunulmuştur.

Görsel 1. Dünyada Temerrüde Düşen Kamu Borcunun Toplam Kamu Borcu ve GSYH'ya Oranı (1980-2020) (%)

Kaynak: BoC-BoE Sovereign Default Database (2022).

Grafik 1'e bakıldığında dünyada temerrüde düşen kamu borcunun gerek toplam kamu borç miktarına ve gerekse de GSYH'ya oranında tedrici bir düşüş görülmektedir. 1980'li yıllarda düşük ve orta gelirli ülkelerde görülen mali stresin (yüksek mali açıklar vb.) bir sonucu olarak artan ancak küresel etkisi oldukça düşük olan söz konusu temerrütlerde, daha sonraki yıllarda önemli oranda düşüş yaşanmıştır. Bunun sonucunda devlet temerrütlerinin miktarı toplam kamu borcu ve GSYH'ya oranla düşmüştür. Nitekim, 2006 yılından itibaren her iki oran da %1'in altında seyretmektedir. Bu durum ise dünyada temerrüde düşen kamu borç miktarının toplam kamusal borçların ve GSYH'nın oldukça küçük bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir.

3. DEVLET TEMERRÜTLERİNİN MALİYETLERİ

Devlet temerrütleri, temerrüde düşen ülke için birçok ekonomik, mali ve politik maliyete neden olmaktadır. Bu açıdan devlet temerrütleri, ekonomik büyümeyi, uluslararası ticareti, borçlanma piyasasına erişimi, borçlanma maliyetlerini, bankacılık sektörü ve verilen kredileri, politik döngüyü ve doğrudan yabancı yatırımları etkileyebilmektedir

3.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Devlet temerrütleri, ülkenin ekonomik ve mali yapısını etkileyerek ekonomik büyüme üzerinde ciddi bir baskı oluşturabilmektedir. Temerrütlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi temelde beş kanaldan yaşanmaktadır. İlk olarak, yaşanan temerrüt sonucu ülkenin sermaye piyasasına ulaşımı kısıtlanabilmekte ve borçlanma maliyetleri artabilmektedir. İkinci olarak, temerrüde düşen ülkede ticaret haddi olumsuz etkilenebilmektedir. Üçüncü olarak, temerrütler bankacılık krizlerine yol açabilmektedir ki bu durumda temerrüdün maliyeti daha da ağır olabilmektedir. Dördüncü olarak, temerrütler itibari kayıplara neden olabilmektedir. Bu anlamda, temerrütler ile hükümetlere karşı olan güven kaybı doğrudan yabancı yatırımı azaltabilmekte; özel sektöre verilen kredileri olumsuz etkileyebilmekte ve kredi derecelerini düşürerek özel sektörün borçlanma maliyetlerini arttırabilmektedir. Beşinci olarak temerrütlerin politik maliyetleri de mevcuttur. Temerrüt kararı alan politikacılar bundan yüksek bir zarar görebilmekte, görevlerini

ve kariyerlerini kaybedebilecekleri gibi gelecek seçimlerden de yenilgiyle çıkabilmektedirler (Boonman, 2013: 6-8).

Birçok çalışma devlet temerrütlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak temerrüdün etki şiddeti ve süresi değişmektedir (Boonman, 2013: 6-8). Bu konuda, Sturzenegger (2004), 1974-1999 dönemi için 100 ülkeyi incelediği çalışmasında, temerrüde düşen ülkelerin düşmeyenlere göre %0,6 daha az büyüme sergilediği sonucuna ulaşmıştır. Boonman (2013), Latin Amerika ülkelerini -Arjantin, Brezilya, Şili ve Meksika- 1870-2012 dönemi için incelediği çalışmasında, 14 devlet borç temerrüdünü ele almıştır. Sonuca göre, çoğu devlet temerrüdünün ekonomik durgunluklarda ve elverişsiz uluslararası koşullarda başladığı görülmüştür. Ekonomik büyüme, temerrüt yılı ve sonrasındaki yılda ağır bir şekilde etkilenmektedir. Daha sonraki yıllarda ise, ekonomik büyüme hızlanmakta, ancak toparlanma, tekrarlayan negatif büyüme dönemleri dahil olmak üzere, sürekli olmaktan uzak bir görüntü sergilemektedir. Krizden önceki emtia fiyatlarındaki değişikliklere, ekonomik büyümeye ve devlet harcamalarına bağlanan temerrüdün büyüme üzerindeki etkisinde ülkeler arasında güçlü bir heterojenlik gözlemlenmiştir. Levy-Yeyati ve Panizza (2006), 1980-2006 dönemi için 23 temerrüt olayını ele alan çalışmasında, genel olarak kabul edilen aksine, çıktı daralmalarının temerrütten önce geldiği sonucuna ulaşmıştır. Dahası, daralma temerrüdün ilk çeyreğine rastlamakta ve bundan sonra çıktı artmaya başlamaktadır. Sonuca göre, temerrüdün bir ekonomik gerileme yerine ekonomik bir iyileşmenin başlangıcını işaret ettiği görülmüştür. Bu anlamda negatif etkiler, temerrüdün kendisinden ziyade öngörülmesinden kaynaklanmaktadır. Trebesch ve Zabel (2016), 25 ülkede yaşanan 31 borç temerrüdünü ele alan çalışmasında temerrütleri sert ve yumuşak olarak ikiye ayırmıştır. Sonuca göre, daha sert temerrütler büyümede daha yüksek düşümlere (%10'a kadar) yol açmaktadır. De Paoli vd. (2009), 35 ülkede yaşanan 39 devlet borç krizi olayını 1970-2000 döneminde ele alan çalışmasında, borç krizlerinin uzun sürdüğü (yaklaşık 10 yıl) ve büyümeyi yıllık %5 azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Borç krizi bankacılık ve kur krizi ile birleşince büyüme üzerindeki etkisi daha fazla olmaktadır.

Devlet temerrütlerinin ve diğer kriz türlerinin (bankacılık krizi gibi) ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalardan Furceri ve Zdzienicka (2012), 154 ülkeyi 1970-2008 dönemi için ele alan çalışmalarında borç krizlerinin büyümeye etkisinin derin ve uzun vadeli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Temerrüt, 8 yıl sonra bile büyümeyi yüzde 10 azaltabilmektedir. Ayrıca borç krizin etkisi bankacılık ve döviz krizlerinden daha büyüktür. Benzer bir çalışma yapan Kuvshinov ve Zimmermann (2019), 1970-2010 dönemi için 112 ülkeyi ve 92 temerrüdü kapsayan çalışmalarında, temerrüdün uzun vadeli bir çıktı maliyeti (GSYH'nın %2,9'u ve beş yıl sonra en yüksek seviyede %4,4'ü) yarattığı, ancak daha uzun vadede ekonomik faaliyetlerin düzeldiği sonucuna ulaşmıştır. Ekonomik gerileme, yatırım ve ticaretteki çöküş ile yaşanmaktadır. Temerrüdü sistemik bir bankacılık krizi izlerse, çıktı maliyeti GSYH'nın %9,4'ü ile en yüksek seviyeye çıkmaktadır. Borç krizlerinin sektörel etkisine değinen ve krizler arası karşılaştırma yapan Celiku ve Islamaj (2016)'ın çalışmalarının sonucuna göre, bankacılık krizlerinin kümülatif maliyetlerinin endüstri sektörü katma değer büyümesi üzerindeki etkisi borç krizlerine göre daha büyükken, hizmet ve tarım sektörü için borç krizlerinin etkisi daha büyüktür. Konuya borç yeniden yapılandırması açısından bakan Asonuma vd. (2019), 1970-2013 dönemi için 47 ülkedeki temerrütleri ele almıştır. Çalışmaya

göre, kreditorlere ödemelerini eksiksiz yapabilen ve başarılı yeniden yapılandırma geçiren ülkeler, temerrütlerin çıktığı ve banka sektörüne verdiği zararı azaltabilmektedir.

3.2. Ticaret Üzerindeki Etkisi

Devlet temerrütleri, temerrüde düşen ülkenin itibari yapısını ve bu durumda ticaret haddini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Ticaretin devlet temerrütlerinden olumsuz anlamda etkilenmesinin arkasında yatan ilk açıklama temerrüde düşen ülkeye borç veren yatırımcıların ülkelerince, temerrüt yaşayan ülkelere ticari ve yasal yaptırım uygulanabilmesi yönündedir. Bu yaptırımlar, ambargo veya ticari kota konulması şeklinde olabilmekte ise de bu tür uygulamalara genellikle rastlanmamaktadır. Diğer bir açıklama, temerrütlerin ihracatçıların kredibilitelerini olumsuz etkileyebileceği yönündedir. Temerrütler, kur kontrolleri ve sermaye çıkışı kontrolleri gibi çeşitli kontroller getirebilmekte ve bu da ihracata yönelik kredilerin ödenmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca kur kontrolleri, özel sektörün borç servisi (ödemesi) gücünü bozabilmektedir (Borensztein ve Panizza, 2008:15; Borensztein ve Panizza, 2010:395). Benzer bir açıklama, temerrüdün ardından kısa vadeli ticaret kredilerinin azalabileceği yönündedir (Rose, 2002:3).

Birçok çalışma devlet temerrütlerinin dış ticaret üzerindeki etkisini ele almıştır. Bu çalışmalardan Borensztein ve Panizza (2008), 1972–2000 dönemi için 83 ülkeyi ele alan çalışmalarında, uluslararası ticaretin ve ticaret kredilerinin temerrütten olumsuz yönde etkilendiğine dair bazı kanıtlar elde etmelerine rağmen, literatürün önerdiği gibi bu sonuç ticaret kredisi hacmine dayandırılmamıştır. Aksine bir bulguya ulaşan Zymek (2012), 1980-2007 döneminde 100 ülkedeki 28 endüstriyi ele alan çalışmada, devlet temerrüdünün özellikle dış krediye bağlı sektörlerde ihracatı kısıttığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmaya göre, bunun nedeni temerrütte krediye ulaşma imkanlarının kısıtlanmasıdır.

Bazı çalışmalar ise genel olarak temerrüde düşen borçlu ülke ve kreditorler arasındaki ticarete odaklanmıştır. Bu çalışmalardan Martinez ve Sandleris (2011), 83 ülkede yaşanan 269 temerrüt olayını 1972–2000 döneminde ele almıştır. Çalışmanın sonucuna göre, kredi veren ülkelerle temerrüde düşen ülkeler arasındaki ticarete düşüş kaydedilmemektedir ve düşüş genellikle kreditor olmayan ülkelerle ikili ticarete gerçekleşmektedir. Bu anlamda ticarete düşüş, genellikle kreditor olmayan ülkeler ve kreditor olup da temerrütten etkilenmeyen ülkelerle temerrüt yaşayan ülkeler arasında görülmüş ve temerrütten etkilenen ülkeler ile temerrüde düşen ülke arasında görülmemiştir. Bu anlamda, kreditorlarla gerek ikili ve gerekse de çoklu ticarete bir düşüş görülmemektedir. Benzer bir çalışma yapan Rose (2002), 1948-1997 döneminde 150 devlet temerrüdünü inceleyen çalışmada, borçlu ve kreditor arasındaki ticaretin temerrütten önemli derecede etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Temerrüt, ticareti %8 oranında ve 15 yıl boyunca negatif yönde etkilemektedir. Bu bulguları tamamlar nitelikte bir çalışma ortaya koyan Borensztein ve Panizza (2010), 1980–2000 döneminde 24 ülkeyi ele alan çalışmalarında temerrütlerin ihracata yönelik endüstrileri ve ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ancak etki kısa vadeli. Belirli bir krizin etkilerine odaklanan Lampropoulou (2014)'a göre, Avrupa borç krizi, PIIGS (kriz ülkeleri)'nin ihracat ve ithalatını azaltmıştır. Sonuca göre, kriz sonrasında ihracat %22 ve ithalat ise %27 oranında azalmıştır.

3.3. Borçlanma Piyasalarına Erişim Üzerindeki Etkisi

Temerrütler, borçlanma piyasalarına erişimi durdurabilmekte ise de üzerinde uzlaşılan yargıya göre temerrüt, uluslararası sermaye piyasasından kalıcı bir dışlanmaya yol açmamaktadır. Aslında kanıtlar, ülkelerin temerrüt sırasında erişimini kaybettiğini, yeniden yapılandırma süreci tamamen sona erdiğinde ise finansal piyasaların temerrüde düşenler ve düşmeyenler arasında ayırım gözetmediğini öne sürmektedir (Borensztein ve Panizza, 2008: 11). Örneğin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1960'lara kadar borç akışında genel bir çöküş yaşanmış ve bu çöküş temerrüde düşüp düşmediğine bakılmaksızın neredeyse tüm savaş öncesi borçluları etkilemiştir. 1990'larda, birçok gelişmekte olan piyasa ülkesi, 1980'lerde temerrüde düşmüş olsun veya olmasın büyük borç girişleri yaşamışlardır. Rusya, Ukrayna ve Pakistan da dahil olmak üzere 1990'ların sonlarında temerrüde düşen ülkelerin birçoğu, borç yeniden yapılandırılmalarının ilk yıllarında piyasalara yeniden giriş yapmışlardır (Sturzenegger ve Zettelmeyer, 2006:50).

Dış sermaye faktörleri ve yabancı yatırımcıların algısı, uluslararası sermaye piyasasına erişimin belirlenmesinde temerrüt siciline göre çok daha önemli görünmektedir. Bunun bir örneği, 1930'lardan 1960'lara kadar olan dönemde tüm Latin Amerika ülkelerinin dünya sermaye piyasasından dışlandığı ve bu dışlanmanın, 1930'larda temerrüde düşen ülkeler yanında Arjantin gibi temerrütten kaçınmak için çaba sarf eden ülkelere de ulaştığı gerçeğidir. Son dönemde borç vermede yaşanan artışlar ve temerrüt deneyimleri de aynı yönde kanıtlar sunmaktadır. 1980'lerde temerrüde düşen birkaç ülke 1990'larda büyük sermaye akımlarını çekebilmiş ve 1990'ların sonunda temerrüde düşen ülkeler, borçların yeniden yapılandırılmasından hemen sonra uluslararası sermaye piyasasına yeniden erişim sağlayabilmiştir (Borensztein ve Panizza, 2008:11).

Diğer yandan temerrütlerin ülkelerin borçlanma piyasalarına erişimine etkileri konusunda heterojenlik mevcuttur. Örneğin, temerrüde düştüğü yıl olan 1982'de Dominik Cumhuriyeti, yirmi yıldan fazla bir süredir uluslararası kredi piyasalarına ulaşamamıştır. Aynı yıl temerrüde düştükten sonra ise Türkiye kısa süre içinde tekrar erişim kazanmaya başlamıştır (Sandleris, 2012:25).

Temerrütlerin borçlanma piyasalarına erişime etkisi konusunda ampirik literatüre bakıldığında, Gelos vd. (2011)'nin çalışmalarının sonucuna göre, 1980'li yıllarda temerrüde düşen ülkelerin piyasaya tekrar erişimi 4 yıl almakta iken, 1990'lı yıllarda temerrüde düşen ülkeler piyasadaki dışlanmamıştır ve bu anlamda piyasa temerrüde düşen ülkeleri cezalandırmamıştır. Richmond ve Dias (2007), 1980-2005 dönemi için Latin Amerika ülkelerini ele alan çalışmalarında söz konusu ülkelerin temerrütten sonra piyasaya erişimini incelemişlerdir. Sonuca göre, i) ülkeler ortalama olarak 1.8 yıl sonra piyasaya kısmi erişim kazanırken, tam piyasa erişimini yeniden elde etmek ortalama 4.8 yıl almaktadır; ii) kısmi piyasa erişimi çoğunlukla kısa vadeli iç ve dış koşullara bağlıdır; iii) tam piyasa erişimi, esas olarak bir ülke için yatırımcıların öngörülen bakışına (kredi notu tarafından) bağlıdır; ve iv) büyük ekonomiler, piyasa erişimine küçük ülkelerden iki kat daha hızlı kavuşmaktadır. Benzer bir çalışmaya imza atan Richmond ve Dias (2009), 1980-2005 dönemindeki ülke temerrütlerini incelemişlerdir. Sonuca göre: i) ülkeler, ortalama 5.7 yıl sonra kısmen piyasa erişimine sahip olurken, tam piyasa erişimini yeniden elde etmek için ortalama 8.4 yıl geçmektedir; ii) kısmi piyasa erişimi çoğunlukla dış finansal piyasa koşullarına bağlıdır; iii) tam piyasa erişimi, temel olarak uzun vadeli piyasa beklentilerine ve alacaklılara verilen zararların boyutuna bağlıdır; iv) doğal bir felaketin ortaya çıkması hem

kısmi hem de tam erişim için dışlanma süresini azaltır; ve v) bölgesel farklılıklar vardır: Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde, piyasaya erişimin diğer bölgelere göre yeniden kazanılması oldukça uzun sürmektedir. 1820’li yıllardan beri ortaya çıkan temerrütleri ele alan Arráiz (2009)’un bulgusuna göre ise temerrüt geçmişi olan yani daha önce temerrüde düşmüş ülkenin kredi piyasasına geri dönüşü daha kısa iken bu süre ilk defa temerrüde düşen ülke için daha uzundur. Levy Yeyati (2009)’un bulgusuna göre ise temerrüde düşen ülkelere daha az borç akımı olmaktadır.

3.4. Borçlanma Maliyetleri Üzerindeki Etkisi

Temerrütlerin borçlanma maliyetleri üzerindeki etkisi konusunda literatür, birbiri ile çelişen sonuçlar elde etmiştir. Bu anlamda literatürü temerrütlerin borçlanma maliyetlerine etkisi açısından üçe ayırmak mümkündür (Borensztein ve Panizza, 2008:13): (i) Temerrüdün borçlanma maliyeti üzerinde etkisi olmadığını ortaya koyan çalışmalar; (ii) Temerrüdün borçlanma maliyetleri üzerinde uzun vadeli ancak küçük bir etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmalar ve (iii) Temerrüdün borçlanma maliyeti üzerinde geçici ve hızla azalan bir etkiye bulunduğunu ortaya koyan çalışmalar.

(i) Lindert ve Morton (1989) ve Chowdry (1991), 19. yüzyılda ve 1930’larda temerrüde düşen ülkelerin 1970’lerde daha yüksek borçlanma maliyetlerine maruz kalmadıkları sonucuna ulaşırken, Ades vd. (2000), temerrüt geçişinin 1990’ların sonlarında spreadler (faiz farkları) üzerinde önemli bir etkisi olmadığını bulmuşlardır (Borensztein ve Panizza, 2008:13).

(ii) Eichengreen ve Portes (1995) 1920’lerde ihraç edilen tahvillere odaklanmış ve son zamanlarda yaşanan temerrütlerin yaklaşık 20 baz puanlık bir artışla ilişkilendirildiğini, ancak daha önceki temerrütlerin borçlanma maliyetini etkilemediğini tespit etmiştir (Borensztein ve Panizza, 2008:13). Ozler (1993), 1930’dan önce ödeme güçlüklerinin kredi koşullarını etkilemediği, 1930’dan sonra yaşanan temerrütlerin daha sonraki yıllarda ortaya çıkan kredi koşullarını etkilediğini ancak etkinin nispeten küçük olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

(iii) 1997–2004 dönemi için temerrütleri ele alan Borensztein ve Panizza (2008), spreadlerin temerrüt dönemlerinde yaklaşık 400 baz puan arttığı, ikinci yıl artışın azalarak 250 baz puana düştüğünü ve istatistiksel olarak anlamlılığını kaybettiği, ilerleyen yıllarda ise etkinin kaybolduğu sonucuna ulaşmıştır. Yazarlara göre gerek spreadler ve gerekse de kredi dereceleri üzerindeki etki yüksek olmasına rağmen kısa vadeli ve uzun vadeli etki söz konusu değildir. Cruces and Trebesch (2011)’e göre, temerrütlerin müteakip borçlanma maliyetlerine etkisi borç kesintilerinin (borç yeniden yapılandırılmalarında yapılan kesinti) büyüklüğüne bağlıdır. Daha büyük kesinti daha sonraki borçlanma maliyetlerini arttırmaktadır. Benzer bir çalışma yapan Sturzenegger (2004), 1974-1999 dönemi için 100 ülkeyi inceleyen çalışmasında küçük yeniden yapılandırmaların borçlanma maliyetlerini arttırabildiği, büyük yeniden yapılandırmaların ise azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

3.5. Bankacılık Sektörü ve Krediler Üzerindeki Etkisi

Temerrütler genellikle yabancı kreditorlerle ilgili olsa da yerel yatırımcılar da devletlere borç verebilmektedir. Özellikle kamu sektörüne yerel bankalarca verilen borç yüksek ise temerrüt bankacılık sistemini strese sokabilmektedir. Temerrütler bankacılık krizleri ve kredi

daralmasına birçok yolla neden olabilmektedir. Her şeyden önce temerrütler, yerel finansal sistemdeki güvende bir çökmeye ve bankaya hücumu (bank run) neden olabilmekte, bu da bankacılık krizlerine veya en azından bir kredi daralmasına yol açabilmektedir. İkinci olarak, bir bankaya hücum olmasa bile, bankalar özellikle temerrüde düşülen enstrümanları ellerinde büyük oranda tutuyorlarsa, bankaların bilançoları olumsuz etkilenebilmekte ve bu da bankaların daha muhafazakâr borç verme stratejileri benimsemelerine yol açabilmektedir. Son olarak, temerrütlere genellikle alacaklı haklarının zayıflatılması veya bunlar hakkında en azından daha fazla belirsizlik eşlik etmekte ve bu da banka kredilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Borensztein ve Panizza, 2008:17-18).

Bu konuda yapılan ampirik çalışmalara bakıldığında Borensztein ve Panizza (2008), 1972-2000 dönemi için 83 ülkeyi ele alan çalışmalarında borç temerrütlerinin bankacılık krizlerine neden olduğu (bankacılık krizleri borç krizine neden olmamaktadır), ancak iç piyasalarda temerrüt kaynaklı kredi krizlerinin varlığını öneren kanıtların zayıf olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arteta and Hale (2008)' e göre temerrüt firmaların dış finansmana erişimini önemli ölçüde azaltmaktadır. Buna göre, borç müzakereleri ve yeniden yapılandırma anlaşmasından sonra özel sektöre dış kredi %20 azalmaktadır ve bu negatif etki finansal olmayan sektörlerde daha ağırdır. Sandleris (2014)'ün bulgusuna göre devlet temerrüdü, iç kreditorler ellerinde devlet borçlanma araçları tutmasalar da gerek iç gerekse de dış krediyi bozmaktadır. Ancak güçlü kurumlar etkiyi daha hızlı atlatmaktadır. Aksi yönde bulguya ulaşan Gennaioli vd. (2014), 1980-2005 dönemi için ülke temerrütlerini ele alan çalışmasında şu sonuca ulaşmıştır: Devlet temerrütleri özel kredilerde düşüşe yol açmakta ve bu düşüş finansal kurumların daha gelişmiş olduğu ve bankaların daha fazla devlet tahvili tuttuğu ülkelerde daha büyük olmaktadır. Asonuma vd. (2019), 1970–2013 dönemi için 47 ülkedeki temerrütleri ele alan çalışmalarında kreditorlere ödemelerini eksiksiz yapabilen ve başarılı yeniden yapılandırma geçiren ülkelerin, temerrütlerin çıktıya ve banka sektörüne verdiği zararı azaltabildiği sonucuna ulaşmıştır.

3.6. Politik Döngü Üzerindeki Etkisi

Politikacılar ve bürokratlar, çoğu durumda kaçınılmaz bir temerrüdü ertelemek için her çareye başvurumaktadırlar. Bu konuda Arjantin örneğinde, Wall Street bankacılarının bile politika yapıcı makamları gerçeği kabul etmeye ve borç yeniden yapılandırmasını başlatmaya ikna etmek için çok çalıştıkları bildirilmektedir. Temerrüt konusundaki isteksizlikle ilgili genel olarak, maliye bakanlarının ve yürütmede yer alan siyasetçilerin varlıklarını sürdürebilmeleri için temerrütlerin iyi olmadığına dair kanıtlar vardır (Borensztein ve Panizza, 2008:20).

Temerrütlerin politikacılar ve politik döngü üzerindeki etkisine ilişkin ampirik literatür oldukça kısıtlıdır. Bu konudaki başlıca çalışmalardan biri olan Borensztein ve Panizza (2008), 1972-2000 dönemi için 83 ülkeyi ele alan çalışmasında sonuç olarak, temerrütlerin hükümetlerin ve ekonomiden sorumlu yetkililerin görevlerini önemli ölçüde kısılttığı sonucuna ulaşmıştır. Temerrüde düşen ülkelerde politik maliyet önemli derecede etkilenmiştir. Temerrüde düşen ülkelerde koalisyon hükümetleri 18 ülkede oy kaybederken seçmen desteği %16 düşmüştür. Livshits vd. (2014), 84 ülkeyi 1980-2012 dönemi için ele alan çalışmasında, temerrütlerin maliye bakanlarının değişme ihtimalini arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Ela (2020), 1960-2019 dönemi için Türkiye'de politik devir ve devlet borçlarını araştırmıştır. Sonuca göre, Türkiye'de

yoğun politik devrin yaşandığı yılların ardından devlet temerrüt sayılarında artış görülmektedir. Temerrüt yıllarında veya temerrüdün ardından ise, nispeten siyasi istikrar hüküm sürmektedir.

3.7. Doğrudan Yabancı Yatırım Üzerindeki Etkisi

Sermaye çıkışları tüm krizlerin bir özelliği olmakla birlikte söz konusu sermaye çıkışı temerrüt halinde olağanüstü derecede artmaktadır. Temerrütler, hükümetin mülkiyet haklarına gösterdiği saygıyı kaybedebileceği, varlıklara el koyabileceği ve yatırımcıların hisse senedi veya işletme sahibi olma haklarını kısıtlayabileceği yönündeki şüpheleri ortaya çıkarmaktadır. Sonuç ise sermaye çıkışı olmakta ve sermaye girişleri büyük oranda tersine çevrilmektedir (Sturzenegger ve Zettelmeyer, 2006:51). Bu konuda Fuentes and Saravia (2010)'ın bulgusuna göre, doğrudan yabancı yatırımdaki azalma temerrütten etkilenen, müzakereye dahil olan ve fon kaynağı olan her ülkeden kaynaklanmamaktadır. Ülkeler arasında farklılık vardır. Doğrudan yabancı yatırımdaki azalma temerrütten etkilenmeyen ülkelere çok etkilenen kreditor ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımdaki azalmadan kaynaklanmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Devlet temerrütleri, geçmişten günümüze birçok ülkenin temel problemlerinden birisi haline gelmiştir. Temerrüt söz konusu olduğunda bir yandan kreditor (alacaklı) taraf borç ilişkisinden zarar görürken diğer yandan temerrüde düşen borçlu ülkenin ekonomik, finansal ve mali göstergeleri temerrütten olumsuz etkilenmektedir. Bu anlamda temerrüt ilgili borçlu ülkede ekonomik büyümeyi, uluslararası ticareti, borçlanma piyasasına erişimi, borçlanma maliyetlerini, bankacılık sektörü ve verilen kredileri, politik döngüyü ve doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkileyebilmektedir.

Devlet temerrütlerinin temerrüde düşen ülkede yol açtığı maliyetler birçok faktöre bağlı olarak büyük ya da küçük olabilmekte ve temerrüdün etkisi kısa ya da uzun sürebilmektedir. Devlet temerrütlerinin maliyetleri konusunda literatür taramasına yer veren bu çalışmaya göre devletlerde temerrüt dolayısıyla yaşanan kayıplar (maliyetler), (i) temerrüdün tarihi ve dönemi ile devletin temerrüt geçmişi (ii) temerrüdün boyutu, (iii) temerrüdün krizlerle birleşip birleşmediği, (iv) temerrütten dolayı gidilen borç yeniden yapılandırmasının boyutu, (v) ülkenin gelişmişlik düzeyi, (vi) ülkenin yer aldığı coğrafi bölge, (vii) temerrüdün etkilediği kurumların dirençliliği, ve (viii) yatırımcı algısı faktörlerine göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Çalışmanın sonucuna göre, devlet temerrütlerinin maliyetleri birçok faktöre bağlı olarak değişebilmekte ise de birçok ülke temerrütleri önlemek adına kamu borç yönetimlerini reforme etmiş ve birçok uluslararası kuruluş GSYH endeksli tahviller gibi yenilikçi ürünleri gündemine almıştır.

Çalışmada yer verilen literatür taraması, temerrüdün etkilediği bazı (doğrudan yabancı yatırım vb.) alanlarda yeterli çalışmanın bulunmadığını göstermektedir. Bu anlamda, gelecek çalışmalar temerrütlerin doğrudan yabancı yatırım ve politik döngü gibi faktörler üzerindeki etkisini genel olarak ya da Türkiye özelinde araştırabileceklerdir.

KAYNAKÇA

Ades, A., Kaune, F., Leme, P., Masih, R. ve Tenengauzer, D., Introducing GS-ESS: a new framework for assessing fair value in emerging markets hard-currency debt. *Global Economics Paper*, No. 45, 2000.

Ams, J., Baqir, R., Gelper, A. ve Trebesch, C., Sovereign default. A. Abbas, A. Pienkowski ve K. Rogoff (Eds.), içinde *Sovereign Debt: A Guide for Economists and Practitioners*, (ss. 275-327). United Kingdom: Oxford University Press, 2019.

Arráiz, I., Default and settlement: payment resumption and disclosure of information. <https://papers.ssrn.com>, 2009, (Erişim Tarihi: 14.10.2022).

Arteta, C. ve Hale, G., Sovereign debt crises and credit to the private sector. *Journal of International Economics*, 74(1), 53-69, 2008.

Asonuma, T., Chamon, M., Erce, A. ve Sasahara, A., Costs of sovereign defaults: restructuring strategies, bank distress and the capital inflow-credit channel. *IMF Working Paper*, No. 19/69, 2019.

Beers, D., Jones, E. ve Walsh, J., BoC–BoE Sovereign Default Database: Methodology, Assumptions and Sources. <https://www.bankofengland.co.uk>, 2020, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

Beers, D., Jones, E., McDaniels, K., ve Quiviger, Z., BoC–BoE Sovereign Default Database: What's new in 2022? <https://www.bankofengland.co.uk>, 2022, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

BoC-BoE Sovereign Default Database, BoC–BoE Sovereign Default Database: What's new in 2022?, <https://www.bankofcanada.ca/2022/08/staff-analytical-note-2022-11/>, 2022, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

Boonman, T. M., Sovereign defaults, business cycles and economic growth in Latin America, 1870–2012. *University of Groningen Research Institute SOM Research Report*, No. 13010-EEF, 2013.

Borensztein E. ve Panizza, U., The costs of sovereign default. *IMF Working Paper*, No. WP/08/238, 2008.

Borensztein E. ve Panizza, U., Do sovereign defaults hurt exporters? *Open Economies Review*, 21(3), 393–412, 2010.

Celiku, B. ve Islamaj, E., Sectoral economic downturns and costs of financial crises. <https://ssrn.com/abstract=3099104>, 2016, (Erişim Tarihi: 14.10.2022).

Chowdhry, B., What is different about international lending? *Review of Financial Studies*, 4(1), 121–48, 1991.

Cruces, J. J. ve Trebesch, C., Sovereign defaults: the price of haircuts. www.parisschoolofeconomics.eu, 2011, (Erişim Tarihi: 14.10.2022).

De Paoli, B., Hoggarth, G. ve Saporta, V., Output costs of sovereign crises: some empirical estimates. *BoE Working Paper*, No. 362, 2009.

Eichengreen, B. ve Portes, R., *Crisis? what crisis? orderly workouts for sovereign debtors*. London: Centre for Economic Policy Research, 1995.

Ela, M., Türkiye’de politik devir ve devlet borçları ilişkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3110-3133, 2020.

Ela, M., *Kamu borç yönetimi genel esaslar*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2022.

Fuentes, M. ve Saravia, D., Sovereign defaulters: Do international capital markets punish them? *Journal of Development Economics*, 91(2), 336-347, 2010.

Furceri, D. ve Zdzienicka, A., How costly are debt crises? *Journal of International Money and Finance*, 31, 726–742, 2012.

Gelos, R., Gaston, R.S. ve Sandleris, G., Sovereign borrowing by developing countries: What determines market access? *Journal of International Economics*, 83(2), 243-254, 2011.

Gennaioli, N., Alberto, M. ve Rossi, S., Sovereign default, domestic banks and financial institutions. *The Journal of Finance*, LXIX(2), 819-166, 2014.

Kuvshinov, D. ve Zimmermann, K., Sovereigns going bust: estimating the cost of default. *European Economic Review*, 119, 1-21, 2019.

Lampropoulou, P., The impact of debt crisis on export performance. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/4611749>, 2014, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

Levy Yeyati, E., Optimal debt? On the insurance value of international debt flows to developing countries. *Open Economies Review*, 20(4), 489-507, 2009.

Levy-Yeyati, E. ve Panizza, U., The elusive costs of sovereign defaults. *Inter-American Development Bank Research Department Working Paper*, No. #581, 2006.

Lindert, P. ve Morton, P., How sovereign debt has worked. J. Sachs (Ed.), içinde *Developing country debt and the world economy*, (ss. 39-106). Chicago and London: The University of Chicago Press, 1989.

Livshits, I., Phan, T. ve Trebesch, C., Sovereign default and political turnover. <https://pdfs.semanticscholar.org>, 2014, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

Martinez, J. V. ve Sandleris, G., Is it punishment? Sovereign defaults and the decline in trade. *Journal of International Money and Finance*, 30(6), 909-930, 2011.

Moody’s, Sovereign Default and Recovery Rates, 1983-2010. <http://efinance.org.cn/cn/FEben/Sovereign%20Default%20and%20recovery%20rates,1983-2010.pdf>, 2011, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

Ozler, S., Have commercial banks ignored history? *American Economic Review*, 83(3), 608–20, 1993.

Richmond, C. ve Dias, D. A., Regaining market access: what determines the duration of exclusion? <https://pdfs.semanticscholar.org>, 2007, (Erişim Tarihi: 03.10.2022).

Richmond, C. ve Dias, D. A., Duration of capital market exclusion: an empirical investigation. <http://faculty.las.illinois.edu>, 2009, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

Rose, A. K., One reason countries pay their debts: renegotiation and international trade. *NBER Working Paper Series*, No. 8853, 2002.

Sandleris, G., The costs of sovereign defaults: theory and empirical evidence. *Cif Documento de Trabajo*, 02/2012, 2012.

Sandleris, G., Sovereign defaults, credit to the private sector, and domestic credit market institutions. *Journal of Money, Credit and Banking*, 46, 321-345, 2014.

Sturzenegger, F. ve Zettelmeyer, J., *Debt defaults and lessons from a decade of crises*. England: The MIT Press, 2006.

Sturzenegger, F., Toolkit for the analysis of debt problems. *Journal of Restructuring Finance*, 1, 201–203, 2004.

Trebesch, C. ve Zabel, M., The output costs of hard and soft sovereign default. *Cesifo Working Paper*, No. 6143, 2016.

Zymek, R., Sovereign default, international lending, and trade. *IMF Economic Review*, 60(3), 365-94, 2012.

AHİLİK TEŞKİLATININ FONKSİYONLARI VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

FUNCTIONS OF THE AKHISM ORGANIZATION AND ITS REFLECTIONS TO THE PRESENT

Sevgi IŞIK EROL

Doç. Dr. Batman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID.org/0000-001-9925-1704

ÖZET

Müslüman Türkler, Anadolu topraklarını ebedi vatanları yapmak için mücadele etmişler ve bu konuda siyasi ve askeri başarılar elde etmişlerdir. Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alparslan'ın 1071'de Malazgirt'te Doğu Roma Devletine karşı kazandığı zaferden sonra Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış, Türk toplulukları Anadolu'ya akın etmiş ve Doğu Romalıların boşalttığı yerleşim yerlerine yerleşmişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti, Orta Asya'dan gelen Türkleri boylar halinde bu yeni fethedilen topraklara yerleştirirken, onları tek bir bölgeye yerleştirmemiş; aksine devleti güçlendirmek, Anadolu'da Türk-İslam medeniyetini Bizans Medeniyetine üstün kılmak ve Selçuklu bilincini oluşturmak için birbirine yakın köyler kurarak yeni fethedilen bu topraklara Türkleri yerleştirmiştir. Ancak hem farklı Türk boylarına mensup aileler arasındaki kaynaşmanın sağlanması hem de köy ve şehirlerde yerleşik “meslek ve sanat” sahibi Türk topluluklarının örgütlü yerel esnaflara karşı korunması için gerekli tedbirlerin alınması gerekiyordu. Böylece zamanının önemli düşünürlerinden Ahi Evran hem toplumsal dayanışmayı sağlamak hem de Türk esnaf ve sanatkârlarını yerel esnafa karşı korumak amacıyla sosyal, kültürel, ahlaki, siyasi, askeri ve ekonomik bir teşkilat olarak Ahilik teşkilatını kurmuştur. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde tüm Anadolu'ya yayılan ve izleri günümüze kadar devam eden Ahilik, çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Teorik çerçevede ele alınan bu çalışmada Ahilik teşkilatının fonksiyonları ve günümüze yansımaları ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Ahi Evran, Ahlak, Fütüvvet, Lonca.

ABSTRACT

Muslim Turks struggled to make Anatolian lands their eternal homeland and achieved political and military successes in this regard. After the victory of the Great Seljuk State Sultan Alparslan against the Eastern Roman State in 1071 at Manzikert, the gates of Anatolia were opened to the Turks, Turkish communities flocked to Anatolia and settled in the settlements vacated by the Eastern Romans. While the Anatolian Seljuk State settled the Turks who came from Central

Asia in tribes to these newly conquered lands, they did not settle them in a single region, on the contrary, he settled the Turks in these newly conquered lands by establishing villages close to each other in order to strengthen the state, to make the Turkish-Islamic civilization superior to the Byzantine Civilization in Anatolia and to create the Seljuk consciousness. However, necessary measures had to be taken both to ensure the cohesion between families belonging to different Turkish tribes and to protect Turkish communities with "profession and art" settled in villages and cities against organized local tradesmen. Thus, Ahi Evran, one of the important thinkers of his time, established the Akhism organization as a social, cultural, moral, political, military and economic organization in order to both ensure social solidarity and protect Turkish tradesmen and craftsmen against local tradesmen. The Akhism organization, which spread all over Anatolia during the Seljuk and Ottoman periods and whose traces have continued until today, constitutes the main subject of our study. In this study, which is dealt with in a theoretical framework, the functions of the Ahi organization and its reflections on today have been tried to be discussed.

Keywords: Akhism, Ahi Evran, Morality, Futuwwa, Guild.

GİRİŞ

Arapça'da kardeşim, Divan'ül Lûgat-it Türk'e göre Türkçe'de "eli açık cömert, yiğit" anlamına gelen Ahilik, başlangıçta sadece Anadolu'da, ardından ise hemen hemen tüm Osmanlı İmparatorluğu'nda yayılan ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, dini ve ahlaki bir kurumdur (Kaya, 2018: 305). Temelde Kuran ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayalı ilkeleriyle doğrudan İslam anlayışına bağlı olan Ahilik, tasavvufta önemli bir yeri olan "uhuvveti" hatırlattığı için kolaylıkla yayılıp kabul görmüştür (Kazıcı, 1998: 540).

Anadolu'da Ahilik teşkilatının kurulmasında Fütüvvet teşkilatının büyük etkisi olmuştur (Kazıcı, 1998: 540). Dolayısıyla Ahilik teşkilatının temelleri "fütüvvet" anlayışına dayanmaktadır (Eroğlu ve Bektaş, 2022: 163). Türkçe'de "olgunluk" anlamına gelen fütüvvet geleneği, bireylerin ortak bir ahlaki amaç için bir araya geldikleri oluşumdur. Selçuklular döneminde birçok Arap bilim adamı Anadolu'ya çağırılmıştır. 13. yüzyılın başlarında Ahilik teşkilatının kurucu Ahi Evran, fütüvvet dostu I. Alaeddin Keykubad'ın (1221-1237) himayesinde Bağdat'tan Anadolu'ya gelen bu bir grup bilim adamının arasında yer almıştır. Dolayısıyla Ahilik kurumuna itici bir güç sağlayacak olan fütüvvet fikrinin Anadolu'ya bu bilim adamları vasıtasıyla aktarıldığı ileri sürülmektedir (Salt, 2019: 35-36).

Ahilik, doğuda Fütüvvet teşkilatına benzer bir kurum olarak görülse de zamanla Anadolu'da bazı değişikliklere uğrayan Fütüvvet, yeni nitelikler kazanarak Ahilik olarak anılmaya başlamıştır (Sibeso, 2022). Ahilik teşkilatının kurucusu olan Ahi Evran'ın (1171-1261) asıl adı "Şeyh Nasiruddin Ebul-Hakayık Mahmut Bin Ahmet el Hoyri"dir. Orta Asya'dan göç eden muhacir bir ailenin çocuğu olan, uzun yıllar farklı medreselerden tasavvuf ve fıkıh dersleri alan Ahi Evran, 1206 yılında Anadolu'ya gelerek ve Kayseri'ye yerleşerek Ahiliğin temellerini burada atmıştır (Karagül, 2016: 266). Asya'nın içlerinden Anadolu'ya gelen mutasavvıflardan Ahi Evran, bir süre Denizli, Konya ve Kayseri'de ikamet ettikten sonra birçok şehir ve kasabayı

ziyaret ederek Ahi teşkilatının kurulması ve yayılmasında önemli rol oynamıştır. Daha sonra Kırşehir'e yerleşmiş ve ölümüne kadar burada kalmıştır (Şahin, 1988: 530).

Yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi doğrultusunda iş disiplini ve meslek etiği ile çalışan Ahilik; sosyal, kültürel, eğitimsel, ekonomik, ticari ve askeri faaliyetlerde bulunan bir sivil toplum kuruluşudur. Ahiliğin esasları, bir nevi özel tüzük niteliği taşıyan Ahilik şeceresi ve Fütüvvetnâmeler ile belirlenmiştir (Deniz, 2016). Aslında Ahilik, “13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Anadolu, Balkanlar ve Türkistan'da yaşayan Türklerin sanat ve meslek alanlarında yetişmelerini, ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan bir kurumun” adıdır. Türklerin Anadolu'ya gelişinde ve burada bir vatan sahibi olmalarında Ahilik çok önemli bir rol oynamıştır. Ahiler önce Anadolu'ya gelen Türkleri misafirhanelerde ağırlamış, daha sonra sanatkârlar için işyerleri açmış, kurdukları zaviyeler ve yanlarına yaptıkları evlerle mahalleler ve sokaklar oluşturmuş; çarşılar, siteler ve şehirler kurmuşlardır (Öztürk, 2015: 3).

Ahilik, başlangıçta bir esnaf örgütü olarak ortaya çıkmamış, kadınları, müderrisleri, devlet adamlarını ve askeri görevlileri bünyesinde barındırmış; bu nedenle Ahilik tüm toplumu kucaklamıştır (Deniz, 2016). Sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri gibi çok yönlü fonksiyonları olan Ahiliğin en önemli siyasi etkisini Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde görmek mümkündür. Nitekim bu durum, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in kayınpederi ve hocası olan Şeyh Edebalı'nın etrafındaki Ahilerin yoğun varlığı ve etkisinden anlaşılabilir (Karagül, 2016: 266).

Ahilerin temel amacı, insanların bu dünyada ve ahirette barış içinde yaşamalarını sağlamaktır. Bu anlayış, dünya için ahireti, ahiret için dünyayı terk etmeyen Ahilerin dengeli bir yaşam sürmelerini sağlamıştır. Ahilerde çatışmacı bir ruh yerine her zaman dayanışma ruhu vardır. Bu nedenle “emek-sermaye”, “üretici-tüketici”, “zengin-fakir”, “ulus-devlet”, kısacası toplumun tüm kesimleri arasında iyi ilişkiler kurmak, herkesin barış içinde yaşamasını sağlamak Ahilerin öncelikli hedefi olmuştur (Şimşek, 4 Şubat 2019).

AHİLİK TEŞKİLATININ FONKSİYONLARI

Ahi Evran'ın önerdiği fikirler zamanla Ahilik teşkilatının fonksiyonları haline gelmiştir. Zira Ahi Evran'ın öngördüğü hedeflere ancak çok fonksiyonlu bir organizasyonla ulaşılabilirdi. Bu nedenle Ahi Evran çok fonksiyonlu bir teşkilat oluşturmaya karar vermiştir (Besob, 2022b). Bu bağlamda Ahi Evran'ın oluşturduğu Ahilik teşkilatının başlıca fonksiyonları aşağıdaki gibi ele alınabilir.

Askeri Fonksiyonu

Ahilik, insanların eğitime ve toplumla bütünleşmesine büyük önem vermiştir. Ancak Ahilik teşkilatının fonksiyonları elbette bununla sınırlı değildir. Ahilik teşkilatı eğitim fonksiyonunun yanı sıra devletin kurulmasına ve sürdürülmesine, asayişin sağlanmasına ve gerektiğinde askerlerin hazırlanmasına da büyük önem vermiştir (Karagül, 2016: 286). Bu nedenle her ne kadar bir sivil toplum kuruluşu olsa da Ahilik teşkilatının devletin desteğinden ve kontrolünden

tamamen uzak olduğu düşünülmemelidir. Ahiler, devletin çok ihtiyaç duyduğu askeri güce katkıda bulunmak üzere örgütlenmiş ve devlet adamları tarafından desteklenmiştir (Kaya, 2013: 43). Devlet fetihle meşgulken, Ahiler içeride asayiş ve düzeni sağlıyorlardı. Nitekim Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında Ahilik teşkilatının çok önemli bir rolü olmuştur. Ahilik teşkilatı askeri fonksiyonu sayesinde bu görevleri yerine getirebilmiştir (Besob, 2022b).

Siyasi Fonksiyonu

Anadolu Selçuklu döneminde esnaf ve sanatkarların ilişkilerini düzenleyen Ahilik teşkilatı, sadece dini ve ekonomik faaliyetlerde bulunmamış, aynı zamanda önemli siyasi faaliyetlerde de bulunmuştur. Kırşehir'de Ahi Evran ve diğer birçok Ahinin 1261 yılında Moğol yönetimi tarafından öldürülmesinden sonra Ahilerin mal, tekke ve zaviyelerine devlet tarafından el konulmuş, katliamdan kaçabilen ahiler ise uç bölgelere yerleşmişlerdir. Kayı Beyliği'ne yoğun olarak yerleşen ahiler, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde büyük rol oynamışlardır (Salt, 2019: 39). Ahilik teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu tamamlayıp merkezi otoritesini pekiştirene kadar siyasi gelişmelerde önemli bir rol oynamıştır (Temel, 2007: 9). Osmanlı Devleti güçlü bir devlet sistemine geçince Ahilik teşkilatı ordu için sadece Sipahi yetiştirmiştir. Ahilik teşkilatının siyasi faaliyetleri zaman içerisinde sadece uzlaştırma şeklinde kalmıştır. Ahilik teşkilatı devletle çatışarak yapısını ve varlığını tehlikeye atmaktan kaçınmış ve her zaman devlet yapılanmasının yanında olmuştur. 1290 yılında Karamanoğulları'nın desteğini alan Ahiler, Ankara'da 64 yıllık bir devlette kurmuşlardır (MEB, 2016: 44).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonksiyonu

Şüphesiz Ahiliğin en önemli yönlerinden biri de kardeşlik anlayışının gereği olarak sosyal yardımlaşma ve dayanışmadır. Ahiler tarafından misafir ağırlamak ve gençleri eğitmek için kurulan yaren odaları, Ahilikteki yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Nitekim yarenler, misafir ağırlamada, üyelerinden biri evlendiğinde fakir ve yetimlerin ihtiyaçlarını karşılamada ve birbirlerinin tarım işlerinde birbirlerine yardım eder ve birbirlerinin ihtiyaçlarını giderirlerdi. Ahîlerin görgü ve erkan kitapları olarak nitelendirilen Ftüvvetnâme türü eserlerde sosyal yardımlaşma ve dayanışma konusunun ısrarla vurgulandığı görülmektedir (Şimşek, 4 Şubat 2019).

Öte yandan “*yaşat ki yaşayasın*” anlayışıyla yardımlaşma ve dayanışmayı kurmayı hedefleyen Ahilik teşkilatı, bunu “*orta sandığı*” olarak ifade edilen yardımlaşma ve dayanışma sistemi ile gerçekleştirmiştir (Karagül ve Masca, 2017: 89). Orta sandıkları sayesinde esnaf ve sanatkarların birlikte faaliyetlerini yürütmeleri ve ihtiyaç halinde birbirlerine destek olmaları mümkün hale gelmiştir. Karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı amaç edinen Ahilik teşkilatının üyeleri kaza, hastalık, ölüm ya da evlilik gibi herhangi bir sosyal riskle karşı karşıya kaldıklarında, onlara tüm üyelerin ödemelerinden oluşan ortak bir fondan faizsiz para alma imkânı da sağlanmıştır (Turan, 2022: 16). Böylece Ahilik teşkilatı, sahip olduğu orta sandığı

ile üyelerini sosyal risklere karşı koruyarak onların sosyal güvenliğini sağlamıştır (Yücel, Alar ve Yücel, 2020: 198).

Ahlaki Fonksiyonu

Ahilik teşkilatının bir diğer önemli fonksiyonu da ahlaki fonksiyonudur. Bu bağlamda Ahilik teşkilatının ahlak ilkeleri ve meslek kuralları Fütüvvetnâmelerde belirlenmiştir (Ayiş, 2019: 102). Ahilik ahlakının ilkelerini içeren Fütüvvetnameler, İslam ahlakının temel değerlerine göre şekillenmiştir (Ünsür, 2017: 93). Diğer bir ifadeyle Ahilik teşkilatında Fütüvvet müessesesinin kuralları devam etmiş ve bu değerler İslami değerlerle bütünleşerek zenginleşmiştir. Örneğin *“Ahinin eli, kapısı ve sofrası açık olmalıdır; gözleri, dili ve beli bağlı olmalı; Ahi cömert ve misafırperver olmalıdır”*. Bu ilkeler hem Ahilik ve Fütüvvet teşkilatında hem de İslam'da paylaşılan yüce değerlerdir (Özerkmen, 2004: 71).

Fütüvvetnâmelerde 740 adet ahlâkî ilke yer almış ve sisteme ilk defa dahil olanlardan en az 124 tanesini bilmeleri ve içselleştirmeleri istenmiştir (Ünsür, 2017: 93). Ahilikte çalışma ahlakının temelinde *“haram yemeyin, eksik tartmayın, kimseyi kandırmayın, yalan söylemeyin...”* gibi birtakım ilkeler vardır (Yücel, Alar ve Yücel, 2020: 199). Bu ilke ve kuralların amacı kuruma üye olan herkesin hem meslek hayatında hem de zaviyelerdeki hayatlarında izleyeceği yolları göstermektir. Ayrıca esnaf ve sanatkârlar tarafından benimsenen ahlak kurallarının zaman içerisinde toplumun çoğunluğu tarafından genel ahlak kuralları olarak benimsendiği, değer verildiği ve saygı duyulduğu gözlemlenmiştir (Özerkmen, 2004: 71). Dolayısıyla Ahilik sadece bir meslek örgütü değil, getirdiği ahlak öğretileri ile ahlaki değerlerin günlük hayatın her alanında yaşanmasını sağlamayı amaçlayan ortak bir ahlak eğitim merkezidir (Kaya, 2013: 41).

İstihdam Fonksiyonu

Ahilik teşkilatı temel ilkelerini İslam dininin esaslarından almıştır. Zira İslam dini çalışmaya çok değer vermektedir. *“Bilinsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur”* ayetinde görüldüğü gibi, Kur'an-ı Kerim çalışkan olmayı tavsiye ettiğinden İslam, çalışkanlığı yüce bir görev saymıştır (Eroğlu ve Bektaş, 2022: 161). Dolayısıyla İslam'da helal gelir ve iş ahlakına büyük önem verilmektedir. Esas referansı Kur'an-ı Kerim olan Ahilik teşkilatının benimsediği toplum anlayışında çok çalışmak ve helal yoldan gelir elde etmek; toplumdaki yoksulluk, tembellik ve geri kalmışlığın giderilmesi açısından ahlaki bir görev olarak kabul edilir. Bu nedenle ahiler, çok çalışıp helal rızık kazanan hem geçimini sağlayan hem de ihtiyaç sahiplerine yardım eden kimselerdir. Bunun yanı sıra Ahilik teşkilatında çalışma şekli çalışmak kadar önemlidir. Örneğin ahilerin alışveriş sırasında dürüst davranmaları, ölçülerine mümkün olduğunca dikkat etmeleri ve bu bağlamda kaliteli hizmet vermeleri çok önemlidir (Yücel, Alar ve Yücel, 2020: 199).

Ahilik teşkilatı, üretim kaynaklarını en akılcı şekilde harekete geçiren bir ekonomik sistem kurmuştur. Bu ekonomik sistem, her bireyi üretken kılan bir sistem olmasıyla da dikkat çekmektedir. Ahilik teşkilatına mensup olanlar, sahada yeteneklerine uygun bir işte çalışırlardı (Eroğlu ve Bektaş, 2022: 160). Diğer bir ifadeyle Ahilik teşkilatı mensupları yeteneklerine en

uygun işte çalışırlar ve ikinci bir iş peşinde koşmazlardı. Ahilik teşkilatında, sürekli iş değiştiren veya birden fazla iş yapan kişiler hoş karşılanmazdı. Zira Ahilik teşkilatında işe karar vermeden sık sık iş değiştirenler, dengesiz ve istikrarsız ruha sahip kişiler olarak nitelendirilmiş ve bu kişilerin Ahilik toplumu için ahlaki disipline sahip olamayacakları sonucuna varılmıştır (Öztürk, 2015: 6). Bu nedenle Ahilik teşkilatında düzenli olarak kariyer yönetimi sağlanmıştır (Eroğlu ve Bektaş, 2022: 160).

İktisadi Fonksiyonu

Ahilik teşkilatının iktisadi sisteme getirdiği temel anlayış, insanı temel değer olarak kabul etmesi ve özveri ilkesini getirmesidir. Bu anlayış insanı sadece iktisadi bir unsur olarak görmeyen, dolayısıyla insanları maddi ve manevi yönleriyle ele alan bir yaklaşımdır. Ahilik iktisadi sisteminin özünde emek, helal kazanç, üretim, kalite, insan hakları, güven ve özveri önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla insanı sadece iktisadi bir üretim aracı olarak gören günümüz anlayışının ötesinde, Ahi toplumunun ortaya koyduğu ekonomik model bugün bile insanlığa örnek teşkil edebilir (Ceylan, 2018: 14). Zira Ahilik teşkilatının temel amacı, *“insanları hem ahlaki hem de mesleki açıdan eğitmek, onları üretken ve topluma faydalı kılmak; dini, ahlaki, bilinçli ve üretken bir toplum oluşturmak; insanlar arasında karşılıklı sevgi, saygı, güven anlayış ve hoşgörüyle iş bölümü ve iş birliğini kurarak toplumda ekonomik ve sosyal bir denge sağlamaktır”* (Yüksel, 2019: 505). Ancak Ahilik teşkilatının iktisadi fonksiyonları sadece bireysel ve toplumsal kaygıları içermemektedir. Ayrıca Ahilik teşkilatı, dış açıkları ve dış borçları azaltmak, güçlü ve bağımsız bir milli ekonomi oluşturmak, ülke kaynaklarını akılcı kullanmak için yerli malı üretimine ve tüketimine öncelik vermiştir. Böylece Ahilik teşkilatı, kendi kendine yeterliliği savunarak devletin iktisadi olarak bağımsız olmasını desteklemiştir (MEB, 2016: 83).

Eğitim Fonksiyonu

Ahilik teşkilatında mesleki ve ahlâkî (manevi) olmak üzere iki tür eğitim vardı. İşyerlerinde çırak, kalfa ve usta yetiştirmek için mesleki eğitim verilirken, Ahilik zaviyelerinde de ahlak eğitimi verilirdi. Uygulamalı bir eğitim olan mesleki eğitim, işyerinde ve atölyelerde verilirdi. Her usta, zanaatının en ince ayrıntılarını çırağına öğrenmek zorundaydı. Ahlak eğitiminde ise sosyal ahlak ve erdemler, dürüstlük, insanlık, Kur'an-ı Kerim okuma, edebiyat, müzik, tarih, yemek pişirme, tasavvuf dersleri ile hat ve tezhip sanatları dersleri verilirdi (Şimşek, 4 Şubat 2019). Dolayısıyla Ahilik kültürü sosyal, iktisadi ve ticari hayatın tüm alanlarını kapsayan bir kültürdür. Ahilik teşkilatının İslami esaslar doğrultusunda kurdukları ve geliştirdikleri eğitim sistemlerinin genel özellikleri aşağıda verilmiştir.

Eğitim hayat boyu devam eden bir süreçtir.

Eğitim sistemi, Ahilik ilkelerine bağlı kalmayı taahhüt eden herkese açık bir eğitim sistemidir.

Ahilik sisteminde işbaşı eğitim, işdışı eğitim sistemi ile bütünleşen bir eğitimidir.

Ahilik eğitim sisteminde köylere kadar geniş bir eğitim ağı kurulmuştur.

Ahilik eğitim sisteminden herkes ücretsiz yararlanabilirdi.

Eğitimler yetkili kişiler tarafından verildi (MEB, 2016: 35).

AHİLİĞİN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Ahilik, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Anadolu'da etkili olan bir teşkilatın adıdır. Ahilik, askeri ve siyasi alanların dışında ekonomik, sosyal ve ahlaki alanlarda da oldukça etkili olmuştur. Ahilik, çalışma hayatında iş ahlakını şekillendiren bir kurum olarak da önemli bir rol oynamıştır (Öztürk, 2015: 1). Ahilik bugün bir teşkilat olarak varlığını yitirmiş olsa da yüzyıllar boyunca bu topraklarda faaliyet göstererek kadim bir medeniyet, ahlaki ve kültürel miras bırakmıştır. Ahilik teşkilatının çalışma hayatındaki kültürel yansımaları ise toplumun inanç ve geleneklerini yaşatmak, iş ahlakını ve çalışma barışını sağlamak, tüketiciyi korumak ve kalite standartlarını yükseltmek olarak sıralanabilir (Aytekin, 2022). Dolayısıyla bu kadar çok yönlü fonksiyonlara sahip olan Ahilik teşkilatı, günümüz “sosyal güvenlik kurumlarına, esnaf ve sanatkâr örgütlerine, sendikalara, kooperatiflere ve belediyelere” de rehberlik etmiştir (Öztürk, 2015: 1).

Günümüzde olduğu gibi kârı en üst seviyeye çıkarmak için rekabet ortamını bozmak; reklamların oluşturduğu suni ihtiyaçlar için çoğu birey ve toplum için gereksiz ve çok lüks olan mal ve hizmetlerin üretilmesi, İslam hukukuna dayalı İslam ekonomisini benimseyen Ahilik kurumu tarafından uygun görülmemiştir. Ahilik teşkilatında üretimin amacı kar elde etmek değil toplumsal fayda sağlamaktır. Bu nedenle Ahilikte üretim helal ve zaruri ihtiyaçların bir fonksiyonu olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, helal olmayan ve ihtiyaç fazlası mal üretmek, hizmet sunmak ve kâr amacıyla alışveriş yapmak uygun görülmediği için engellenmiştir. Uyarıları dikkate almayan ve bu faaliyetlere devam edenler teşhir edilmiş, Ahilik veya Kaza müesseseleri tarafından dükkanları kapatılmış ve esnafıktan çıkarılmıştır. Böylelikle Ahilik bünyesinde esnaf ve dükkânların işleyişi düzenlenirken, diğer yandan iş aletleri ve tezgâhların sayılarıyla ilgili bir düzenlemeye gidilmiştir (Güler, Aralık 2021: 762-763).

Ahilikte kaliteli mal ve hizmet üretimi için geliştirilen yöntem ve kurallar, günümüz “toplum kalite yönetimi” ve “otokontrol sistemi”nin ilk örneklerini oluşturmaktadır. Babadan oğula, ustadan çırağa aktarılan bu uygulamalar geleneksel olduğu için dış dünyaya pek duyurulamamıştır. Bu nedenle bu kurallar yazıya dökülememiştir. Çalışanlara verilen kalite eğitiminde işi nasıl yaptıkları değil, işi neden yaptıkları öğretilmiştir. Bu nedenle Ahilikte rekabet çok üretmek değil, üretileni daha kaliteli üretip müşteriye sunmaktır (Durak ve Yücel, 2010: 165).

Ahilikte hem Selçuklu döneminde hem de Osmanlı döneminde yetişkin eğitime büyük önem verilmiştir. Ahilik teşkilatı, yetişkin eğitime katkı sağlayan kurumlar arasında önemli bir yere sahiptir. Zira Ahiler, mal ve hizmet üretebilmek için bireylerin bilgi ve sistemli düşünme yeteneğine sahip olması gerektiğine inanıyorlardı. Ahiler, önceliği çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin eğitime vermiş, insanlara eğitim hizmeti sunarken yaşı kriter olarak almamış,

“eğitimi beşikten mezara kadar devam eden bir süreç” olarak görmüşlerdir. Bu nedenle günümüzde “*hayat boyu eğitim*” olarak tanımlanan eğitim anlayışı, yüzyıllar önce Ahilik teşkilatı tarafından uygulanmıştır (Temel, 2007: 50).

Ahilik sisteminde belirli malları üreten veya belirli hizmetleri sağlayan esnaflar aynı çarşıda veya yakınlarda faaliyet gösteriyordu. Yani Ahilik teşkilatındaki çarşı usulü alışveriş sistemi, günümüzdeki market usulü alışveriş sistemine benzemektedir. Böylece ahilik sisteminde “*esnafın birbirini kontrol etme imkânı ortaya çıkmış, satıcılar arasında tam rekabet ortamı oluşturularak kalite ve standart korunmuş, esnaflar birbirlerinin eksikliklerini kendi aralarında tamamlama imkanına sahip olmuşlardır*”. Tüketiciler açısından çarşı usulü sistem ile tüketici istediği malları optimum zamanda, daha ucuza ve daha kaliteli olarak satın alma imkânına sahip olmaktadır. Bu durumda günümüz “*modern alışveriş merkezleri (AVM)*”nin geleneksel çarşı usulü yönteminin yeni bir uygulama tarzı olduğu söylenebilir (Durak ve Yücel, 2010: 165).

Ahilikte ihtiyaç fazlası para veya mal ihtiyaç sahiplerine dağıtılırken, yeni bir iş kurmaya çalışan veya zor durumda olan esnafı desteklemek için orta sandığı adı verilen bir hayır sandığı kurulmuştur. Böylece maddi desteğe ihtiyaç duyan esnafın ihtiyaçları bu fondan finanse edilmiştir. Günümüzde böyle etkin bir yapı olmadığı için girişimciler çok yüksek faiz oranlarıyla bankalardan kredi çekmekte, bankalardan kredi alamayanlar ise tefecilerden kredi almak zorunda kalmaktadır. Bu durumda işin başında üreticiye gidecek olan nihai mal ve hizmetin fiyatının yüksek olmasına neden olmaktadır. Makroekonomik açıdan ele alındığında bu durum ülke ekonomisinin hem iç piyasada hem de dış piyasada rekabet gücünü azaltan olumsuzluklara neden olmaktadır (Yüksel, 2019: 504).

Sonuç olarak Ahiliğin en önemli özelliklerinden biri sosyal ve ekonomik hayatın düzenlenmesine bir araç olarak kurulan ve işletilen orta sandıklarıdır. Ahilik teşkilatında teavün sandığı olarak da bilinen orta sandığı ile “*sosyal güvenlik sistemi*” sağlanmaktaydı. Bu bağlamda Ahilik teşkilatı, bireyi sosyal risklere karşı koruma altına alan ilk kurum olmuştur. Ancak günümüzde gelir düzeyi ne olursa olsun bireyleri belirli tehlikelere karşı güvence altına alma görevini yerine getiren sosyal güvenlik sistemi, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Dolayısıyla sosyal güvenlik sistemi düşünce alanında Ahilikten yüzyıllar sonra olgunlaşmaya başlamıştır (Işık Erol, 2017: 63-64).

Günümüzde Orta Sandıkları gerek içerdikleri ilkeler gerekse insanlığa ve çalışanlara sağladıkları rehberlik açısından “*kooperatiflerin ilkeleri*” ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Zira İngiliz John B. Higgins bu benzerlikleri araştırmış ve Ahilik birliklerinin dünyada kooperatiflerin kurulmasında önemli etkileri olduğu sonucuna varmıştır. Kooperatifçiliğin temeli olan demokratik yönetim, sermayeden çok insana önem verme ilkeleri ve karşılıklı yardımlaşma gibi özellikler kooperatifçilikten çok daha önce kurulan Ahilik teşkilatının ilkeleri arasında yer almıştır (Özdemir, 2021: 108).

Türk milletini sosyal, ekonomik ve siyasî yönden yöneten ve yönlendiren, güçlü bir imparatorluk ve toplum oluşumunda belirleyici fonksiyonlara sahip olan Ahiliği, sadece dönemin esnafıyla sınırlı bir yapı olarak görmek, özellikle günümüzde yalnız ve desteksiz

bırakılan, dağınık, yeterince örgütlenmemiş ve bütünleşmemiş esnafımızla özdeşleşmek yanlış ve yanıltıcı olacaktır. Ahilerin kurdukları teşkilat bir bakıma bugünkü “*Esnaf Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Belediyeler, Eğitim Hizmeti Veren Kuruluşlar, İşçi ve İşveren Sendikaları, BAĞ-KUR, Türk Standartları Enstitüsü*” gibi kurum ve kuruluşların kurumsal kimlik kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu anlamda Ahilik, tüm üreten ve çalışanların modeli olarak anlaşılmalıdır (Öztürk, 2015: 3-4).

SONUÇ

13. yüzyılda Ahi Evran tarafından Anadolu'da kurulan Ahilik, kısa sürede tüm Anadolu şehir ve köylerine yayılarak 19. yüzyıla kadar Anadolu, Balkanlar ve Türkistan'da yaşayan Türklerin sanat ve meslek dallarında yetişmesini sağlamıştır. Bu bakımdan Ahilik siyasi, sosyal, iktisadi, dini, ahlaki birçok fonksiyona sahip bir kurumu ifade etmektedir. Ahilik, bir meslek örgütü olmanın ötesinde, Anadolu'nun İslamlaşmasına, devletin kurulmasına, yeniden imarına, ticaret hayatının gelişmesine, çalışma hayatında istihdamın artmasına, askerî personelin desteklenmesine, eğitim sisteminin kurulmasında ve gelişmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Üyelerinin yanı sıra devlet adamları, müderrisler, kadılar, kadınlar, askeri görevlilerinde yer aldığı böylesine çok fonksiyonlu bir kurumun toplumdaki etkisinin ve katkısının çok yönlü olması da doğaldır.

Temel ilkelerini Fütüvvet teşkilatından alan Ahilik, Türk toplumunun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının bir ürünü olarak zamanla özgünleşerek tarihte hak ettiği yeri almıştır. Zira İslam'ın temel değerleri ile Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşünce sistemi doğrultusunda faaliyet gösteren bir kurum olarak tarih boyunca Türk-İslam toplumunda önemli görevler üstlenen Ahiliğin öncelikli amacı iyi bir insan modeli ve bundan oluşacak mükemmel bir toplum inşa etmektir. Bu nedenle Ahilik teşkilatında, mensuplarına mesleki ve sanatsal bilgi ve beceri kazandırmanın yanı sıra, onların ahlaki ve dini ihtiyaçlarını da karşılayacak bir manevi anlayış geliştirmiş ve yaygınlaştırmıştır.

Ahilik, özellikle dünya ve ahiret hayatında dengeyi koruma konusunda bir hassasiyete sahiptir. Zira Ahiliğin ilkeleri, İslam'ın temel ilkelerinden ilham alınarak geliştirilmiştir. Bu nedenle Ahilik, basit bir esnaf örgütü ve meslek kuruluşu olmanın ötesinde toplum açısından birçok işlevi olan bir kurumdur. Ahilik, geliştirdiği toplumsal, ekonomik ve ahlaki ilke ve değerlerle; günümüzde çalışma hayatının kurumları (işçi ve işveren sendikaları, sosyal güvenlik kurumları gibi), çalışma hayatının aktörleri (işçi ve işverenler gibi), dernekler, vakıflar, sivil toplum kuruluşları, esnaf ve sanayi odaları gibi birçok kurum ve kuruluşa çok yönlü örnek olabilecek güzel bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Ahilik teşkilatına benzer kurumların Ahiliğin tarihsel birikiminden yararlanarak iş ahlakını benimsemesi ve toplumla bütünleşmesi için kurumlar arası gerekli koordinasyonun sağlanması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Ayış, M. Ş. (2019). Anadolu'nun İslamlaşmasında Ahi Evren ve Ahiliğin Rol Modelliği. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (13), 91-116.

Aytekin, E. (2022). Ahilik Teşkilatından günümüze kalan miras. Erişim Adresi: <https://www.dunyabizim.com/mercek-alti/ahilik-teskilatindan-gunumuze-kalan-miras-h32517.html>

BESOB. (2022a) Kavram, Vizyon ve Tarihçe. Erişim Adresi: <https://www.besob.org.tr/sayfa.asp?mdl=sayfalar&id=108&kat=124>

BESOB. (2022b). Ahilik Özellik ve Fonksiyonları. Erişim Adresi: <https://www.besob.org.tr/sayfa.asp?mdl=sayfalar&id=115&kat=124#:~:text=Ah%C3%AEler%20aralar%C4%B1daki%20dayan%C4%B1%C5%9Fma%20ve%20sosyalle%C5%9Fmeyi,toplum%20d%C3%BCzeninin%20korunmas%C4%B1na%20yard%C4%B1mc%C4%B1%20olmu%C5%9Flard%C4%B1r.>

Ceylan, K. (2018). Ahi Evranı Veli ve Türk dünyasına etkileri. Erişim adresi: https://tasam.org/Files/Icerik/File/AH%C4%B0_EVRANI_VEL%C4%B0_VE_T%C3%9CRK_D%C3%9CNYASINA_ETK%C4%B0LER%C4%B0_pdf_42fccb69-9f9c-413d-949b-7e22255e3733.pdf.

Deniz, M. (2016). Esnafılık ve Anadolu. Erişim Adresi: <https://www.kitaphaber.com.tr/esnaflik-ve-anadolu-k2585.html>

Durak, Y. İ. ve Yücel, D. A. (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 151-168.

Eroğlu, İ. ve Bektaş, Ç. (2022). İktisadi, Sosyal ve Eğitim Perspektifinden Ahilik Kurumuna Güncel Bir Bakış. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 14 (2), 158-175.

Güler, M. N. (Aralık 2021). Fıkh'ın Belirlediği İktisadi Yaşamı Ahilik Teşkilatının Topluma Yerleştirmesini Günümüz Toplumu İçin Yeniden Kıymetlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 739-767.

Işık Erol, S. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Açısından Ahilik Teşkilatı*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Karagül, M. ve Masca, M. (2017). Ahilik düşüncesinin iktisadi hayata bakışı ve kapitalist sistemle karşılaştırılması. *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 83-91.

Karagül, M. (2016). Türk İslam Medeniyetinde Ahiliğin İktisadi Hayat ve Devletin Oluşumundaki Rolü. Presented at the 5. Dünya Türk Formu, İstanbul, 2016. Erişim Adresi: https://tasam.org/Files/Icerik/File/Pages_from_DTF5kit_pdf_7cb0e0b8-4b17-4b79-a504-008aa3c538b3.pdf.

Kaya, U. (2013). Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Ahilik . *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11 (26), 41-69.

Kaya, F. (2018). Toplumda ve Kamuda Değerler Eğitimi: Ahilik. *Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu*, 27- 28 Eylül 2018, Sivas.

Kazıcı, Z. (1998). Ahîlik. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1, 540-542.

MEB. (2016). Meslek Ahlakı ve Ahilik. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı. Erişim Adresi: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Meslek%20Ahlak%C4%B1%20ve%20Ahilik.pdf

Özerkmen, N. (2004). Ahiliğin Tarihsel – Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları Sosyolojik Yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44 (2), 57-78.

Öztürk, N. (2015). Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 1-12.

Özdemir, R. (2021). Bir Finansman Kurumu Olarak Orta Sandıklar. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 10: 93-115.

Salt, A. M. (2019). *Gelenekten Moderniteye Sakarya'da Esnaf Kültürünün Değişimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi S.B.E.

Sibeso. (2022). Ahiliğin Tarihçesi, Erişim Adresi: <https://sibeso.org.tr/sayfaa-detay-ahiligin-tarihcesi>

Şahin, İ. (1988). Ahî Evran. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1, 529-530.

Şimşek, S. (4 Şubat 2019). Bir Sosyal Yardımlaşma Kurumu Olarak Ahilik. Erişim Adresi: <https://yenidunyadergisi.com/blog/bir-sosyal-yardimlasma-kurumu-olarak-ahilik>

Temel, H. (2007). Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi S.B.E.

Turan, S. (2022). Osmanlı Devleti'nde Ahilik Teşkilatında Orta Sandıkları ile Başlayan Tekafül Uygulamaları ve Geleceği. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 4 (8), 15-29.

Ünsür, A. (2017). Ahilik Sisteminde Ahlak Temelli Çalışma İlişkileri ve Günümüz Bakış Açısından Değerlendirilmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), 90-98.

Yüksel, İ. (2019). Ahilik Felsefesinden Günümüz Meslek Ahlakı Tartışmalarına Bir Bakış. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 500-537.

Yücel, Y. B., Alar, G. & Yücel, İ. (2020). Kapitalist Sisteme Karşı Çözüm Durağı: Ahilik Teşkilatı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (12), 194-203.

İSLAM TİCARET HUKUKUNDA MUŞARAKA MUSHARAKAH IN ISLAMIC COMMERCIAL LAW

Sevgi IŞIK EROL

Doç. Dr. Batman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID.org/0000-001-9925-1704

ÖZET

Finansal piyasalar, tek başına ekonomik kalkınmaya etkisi olamayacak küçük ve dağınık tasarrufları bir araya getirerek büyük yatırımları finanse edebilecek fonların oluşmasına katkıda bulunur. Bu bağlamda bankalar finansal piyasalarda en etkili kurumlar arasında yer almaktadır. Bilindiği gibi bankalar konvansiyonel bankalar ve İslami bankalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Konvansiyonel bankalar faaliyetlerini faize dayalı olarak yürütürken; İslami bankalar ticari yatırım bazında faaliyet göstermektedir. İslami bankaların finansman aracı olarak kullandığı muşaraka, İslami bankaların çalışma prensiplerini en iyi yansıtan araçlardan biridir. Genellikle bir ortaklık türü olarak tanımlanan muşaraka uygulamasında, bir proje için iki veya daha fazla finansör finansman sağlamaktadır. Diğer bir deyişle muşaraka, projelerin finansman aracı olarak öz sermaye paylaşımını benimseyen İslami bir finansman tekniğidir. Muşaraka ortaklığı, tüm ortakların kârlarının belirli bir orana göre, zararların ise katkı oranlarına göre paylaşıldığı bir ortaklık türünü ifade eder. Tüm ortakların proje yönetimine katılma hakkına sahip olduğu muşaraka ortaklığında, ortaklar ayrıca belirli bir ortak veya kişi lehine katılma hakkından feragat etme hakkına sahiptir. Faize duyarlı tasarruf sahiplerinin birikimlerini reel sektöre aktaran muşaraka, girişimcilerin başarılı projelerini hayata geçirmelerini sağlıyor. İslam ticaret hukuku çerçevesinde ve İslami bankalar aracılığıyla finansal sistemde uygulama imkanına sahip olan muşaraka, sosyal ve ekonomik yapı üzerinde birçok olumlu etkiye sahiptir. Bu sebeple bu çalışmada İslami bankacılığın önemli yatırım araçlarından biri olan muşaraka İslam ticaret hukuku kapsamında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, İslami Bankacılık, İslam Ticaret Hukuku, Sermaye Şirketi, Muşaraka.

ABSTRACT

Financial markets contribute to the creation of funds that can finance large investments by bringing together small and scattered savings that cannot have an impact on economic development on their own. In this context, banks are among the most influential institutions in financial markets. As it is known, banks are divided into two as conventional banks and Islamic banks. While conventional banks carry out their activities based on interest; Islamic Banks

operate on the basis of commercial investment. Musharakah, which is used as a financing tool by Islamic banks, is one of the tools that best reflects the working principles of Islamic banks. In the musharakah application, which is generally defined as a type of partnership, two or more financiers provide financing for a project. In other words, musharakah is an Islamic financing technique that adopts equity sharing as a financing tool for projects. The musharakah partnership refers to a type of partnership in which all partners' profits are shared according to a certain ratio and losses are shared according to their contribution ratio. In the musharakah partnership where all partners have the right to participate in the management of the project; partners also have the right to waive their right to participate in favor of a particular partner or person. Transferring the savings of interest-sensitive savers to the real sector, musharakah enables entrepreneurs to implement their successful projects. Musharakah, which has the opportunity to apply in the financial system within the framework of Islamic commercial law and through Islamic banks, has many positive effects on the social and economic structure. For this reason, in this study, the musharakah, which is one of the important investment tools of Islamic banking, is discussed within the scope of Islamic commercial law.

Keywords: Islamic Finance, Islamic Banking, Islamic Commercial Law, Capital Company, Musharakah.

GİRİŞ

İnsanlar hayatlarını sürdürebilmek için gelir elde etmek zorundayken, aynı zamanda yaşam standardını ve kalitesini yükseltmek, içinde yaşadıkları topluma fayda sağlamak gibi nedenler ile gelirlerini artırma eğilimindedirler. Küreselleşme ile rekabetin arttığı, piyasalarda belirsizliğin hâkim olduğu ve enflasyon dönemlerinde paranın değer kaybettiği ekonomik koşullarda insanlar gelirlerini korumanın ve artırmanın yollarını aramaktadırlar. Ayrıca İslam dininde faiz haram olduğu için İslami hassasiyetlere sahip kişilerin faiz gelirinden kaçınması gerekir. Burada kar-zarar paylaşımı esasına dayanan muşaraka yöntemi, İslami duyarlılığa sahip kişilerin gelirlerini iktisadi sisteme dahil etmeleri için alternatif bir model olarak değerlendirilmektedir (Kıscık, 2021: 57).

Muşaraka, İslami esaslara dayalı ticari faaliyetlerin finansmanında önemli bir rol oynamaktadır. Muşaraka kapsamında, örneğin, sınırlı fonu olan biri bir iş kurmak isterse, o zaman karı ve zararı paylaşmaya istekli bir finansör bulabilir. Bu, geleneksel bir işletme kredisine olan ihtiyacı ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktadır. Muşaraka yasal olarak bağlayıcı anlaşmalar değildir. Bu nedenle muşaraka sözleşmesinin her iki tarafı da sözleşmeyi diledikleri zaman feshedebilir. Bir temerrüt durumunda, mülkün satışından elde edilen gelir, alıcı ve borç veren arasında orantılı olarak bölünmektedir. Bu, borç verenin herhangi bir hacizle ilgili mülk satışından kar elde eden tek taraf olduğu daha geleneksel borç verme modelleriyle çelişir. Ayrıca muşaraka, projenin veya işletmenin finansörünün fiili karın bir kısmı şeklinde bir getiri almasına izin verir. Ancak, geleneksel bir alacaklıdan farklı olarak, finansör, oransal olarak yapılan, oluşabilecek zararları da paylaşır (Fresh Books, 24 Kasım 2022).

Geleneksel finansman biçimleriyle (faiz bazlı finansal araçlar) rekabet edebilmek için İslami finans kurumları, İslami hukukuna uygun ve geleneksel banka ürünleriyle aynı değeri sağlayacak ürünler geliştirmektedirler. Başlıca İslami finansal ürünler arasında kar-zarar

paylaşımı (mudaraba ve muşaraka), maliyet artı kâr marjı ve leasing gibi belli başlı enstrümanlar yer almaktadır. Muşaraka, diğer İslami finansal enstrümanlar kadar popüler olmasa da İslami finansal enstrümanların en özgün biçimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle muşaraka, İslami finansın hayatta kalması ve gelecekteki büyümesi için esastır (Rammal, 2004: 1-2).

İSLAM TİCARET HUKUKUNDA ŞİRKETLER

Eski çağlardan beri insanlar şirketler kurmuşlar ve bu uygulamayı zaman içinde geliştirerek sürdürmüşlerdir. Toplumun ihtiyaç ve zorunlulukları nedeniyle ortaya çıkan şirketler, ekonomik kalkınmada son derece önemli işlevler üstlenmiştir. Zira küçük tasarrufların ve sermayenin toplanmasına aracılık eden şirketler, bireylerin kişisel sermaye ve emekleriyle başaramayacakları iş ve girişimleri gerçekleştirmektedir (Atar, Eylül Ekim Kasım Aralık 1976: 261). Bu kapsamda en genel anlamıyla şirket “*bir şeye iştirak etmek, onda pay sahibi olmak*” demektir. Şerike, Şirke, Şerke anlamında da kullanılan şirket, terim olarak “*iki veya daha fazla kişinin sermaye, emek veya itibarlarının bir araya gelmesiyle oluşan ortaklık*” demektir. Başka bir tanıma göre şirket, “*bir malın, hakkın veya menfaatin iki veya daha fazla kişinin ortak mülkiyeti*” anlamına gelmektedir (Gözübenli, 2010: 198). İslam Ticaret Hukuku açısından şirket, “*bir şeyin birden çok kişiye ait olması ve bu şeyle diğerlerinden ayrılması*” demektir.

İslam hukukunda şirketleri “*Şirket-i Mülk, Şirket-i Akd ve Şirket-i İbahe,*” olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. Şirket-i mülk diğer bir ifadeyle mülk şirketi, “*mal edinme yollarından biri olan satın alma, hibe, vasiyetin kabulü, miras gibi nedenlerle veya itiraz edilemeyecek şekilde malları karıştırmak suretiyle birden fazla kişi arasında ortak olan bir şey*” demektir. Bu anlamda bir şirket, ortak iş ve kazanç amacı güden kişilerin doğrudan iradesiyle kurulmuş bir şirket değildir (İnanır, 2000: 6). Akit şirketi; “*iki veya daha fazla kişinin müşterek sermayeye ve kâra dayalı bir şirket akdetmesinden*” oluşur. Adından da anlaşılacağı gibi akit şirketi, sözleşme ile kurulan bir şirkettir. Özetlemeye çalıştığımız bu tanım kapsamında günümüz şirket anlayışı da yer almaktadır. Zira günümüzde şirketler denilince literatürde ibaha ve mülk şirketleri yoktur, sözleşmeye dayalı ortaklıklar vardır (İnanır, 2000: 6). İbaha şirketi ise “*kişilerin kamu mallarını kullanma ve bunlardan yararlanma hakkını ve toplumun ortak yararına bırakılan kamu irtifak haklarını veya bu konudaki fırsat eşitliğini*” ifade etmektedir (Gözübenli, 2010: 199).

Görüldüğü gibi İslam Hukukunda şirket kavramı çok geniş ele alınmış olup, ticari, zirai veya diğer sebeplerle hisselerin zikredildiği her ortaklığa şirket denilmektedir (Atar, Eylül Ekim Kasım Aralık 1976: 262). Hal böyle olunca da şirket türlerinin kapsamı günümüz şirket türlerinden çok daha geniş bir alana yayılmaktadır. Ancak bugün anladığımız şekliyle şirket, yani asıl amacı yatırım yapmak ve kazanç elde etmek olan teknik anlamda şirket, İslam hukukunda bir akit türü olarak şart koşulmuş ve adı geçen akitlerden biri olarak düzenlenmiştir (Gönen, 2005:194).

İSLAM TİCARET HUKUKU KAPSAMINDA MUŞARAKA

Muşaraka kelime anlamı olarak paylaşmak demektir. İslam Ticaret Hukuku'na göre Muşaraka, *“iki veya daha fazla kişinin sermayelerini veya emeklerini birleştirerek, tüm ortakların belirli bir orana göre karın paylaştığı, zararın ise katkı oranına göre paylaşıldığı bir ortaklığı”* ifade etmektedir. Karşılıklı bir sözleşmeye dayalı olan muşarakanın geçerli olabilmesi için aşağıdaki özelliklere sahip olması gerekir:

Taraflar bir sözleşme akdedebilmelidir (yani reşit olmalıdırlar).

Sözleşme, tarafların özgür rızası ile (herhangi bir zorlama olmaksızın) gerçekleşmelidir (Rammal, 2004: 3).

Dolayısıyla bir muşaraka sözleşmesinin taraflarından her biri (ortak), muşaraka sözleşmesi yapmak için yasal ehliyete sahip gerçek veya tüzel kişi olmalıdır. Bir muşaraka sözleşmesinin ortağı, sözleşmeyi bir vekil aracılığıyla akdedebilir. Ortaklar arasında karşılıklı olarak kararlaştırılan ve İslam hukukuna aykırı olmayan muşaraka sözleşmesindeki her türlü şart veya koşul, ortaklar için bağlayıcı olacaktır. Ortaklar arasında bir teklif ve kabul ile bir muşaraka sözleşmesi akdedilebilir. Teklif ve kabul, sözlü, yazılı veya uygun belgeler veya kayıtlarla kanıtlanabilecek diğer yöntemlerle ifade edilebilir (Bank Negera Malaysia, 20 Nisan 2015: 9).

Alternatif olarak, bir banka ortak girişim kar paylaşımı olarak ifade edilen muşaraka ilkesine göre kabul edilebilir projeleri finanse etmeyi taahhüt edebilir. Bu durumda, banka, ilgili projenin başlatıcısı veya başlatıcıları ile proje için mutabık kalınan oranlarda öz sermaye finansmanı sağlayacaktır. Banka dahil tüm taraflar, projenin yönetimine katılma hakkına sahiptir, ancak eşit olarak, tüm taraflar bu haktan feragat etme seçeneğine sahiptir. Tüm taraflar, varsa projeden elde edilen kârın dağıtım oranı konusunda müzakere yoluyla anlaşabilirler. Bu oran, projenin finansmanına katılım oranı ile çakışmamalıdır. Projede bir kayıp olması durumunda, tüm taraflar finansmandaki payları oranında zararı üstlenirler (Venardos, 2005: 76).

Faiz, borçlunun kazandığı kâr veya zarara bakılmaksızın finansör tarafından verilen bir kredinin sabit bir getiri oranını önceden belirlerken, muşaraka sabit bir getiri oranı öngörmez. Bunun yerine, muşarakadaki getiri, ortak girişim tarafından kazanılan fiili kara dayanmaktadır. Bu nedenle muşarakada riskin varlığı, onu İslami bir finansman aracı olarak kabul edilebilir kılmaktadır. Faizli bir kredide finansör zarara uğrayamazken, muşarakada finansör ortak girişimin kar etmemesi durumunda zarara uğrayabilir (Rammal, 2004: 3).

Ortaklık bir yana modern muşarakanın ayırt edici özelliği, hissedarların sınırlı sorumluluğudur. Ortaklar yatırdıkları sermayeden daha fazla bir sorumluluk taşımazlar. Bu gereklilik, muşarakayı hissedarların bireyselliğinden ayrı bir varlık olarak görmeyi gerekli kılmaktadır. Bu ortak alan yerini güvenli ve istikrarlı muşarakaya bırakmış, bunun sonucunda büyük ticari organizasyonlar ve gelişen işler ortaya çıkmıştır (Venardos, 2005: 77). Bu kapsamda genel olarak, iki tür muşaraka şirketi vardır:

Şirket-i Mülk (Müşterek Mülkiyete Dayalı Ortaklık): Müşterek mülkiyette bir ortaklığa girmek için *“önceden anlaşmalı veya anlaşmasız olarak iki veya daha fazla kişinin bir varlığa sahip olmasını”* ifade eder. Şirket’i-Mülk altında, her ortağın mülkiyeti karşılıklı olarak münhasırdır. Bu bağlamda, bir ortak, diğer ortağın rızası olmadan malvarlığı ile işlem yapamaz.

Şirket-i Akd (Sözleşmeye Dayalı Ortaklık): Sözleşmeye dayalı ortaklık “iki veya daha fazla ortak arasında kar elde etmek için ticari faaliyetlere girişmek üzere akdedilen bir sözleşmeyi” ifade eder. Şirket’i Akd kapsamında bir ortak, diğer ortaklar için bir vekildir. Bu itibarla, bir ortağın olağan iş akışındaki davranışları ortaklığı temsil eder (Bank Negera Malaysia, 20 Nisan 2015: 8).

Genel olarak şirketin tarafları açısından muşaraka sözleşmeleri ikiye ayrılmaktadır:

Sabit Muşaraka: Muşarakanın bu biçiminde, İslami bir banka bir projenin sermayesine katılmakta ve orantılı olarak kârdan pay almaktadır. Sözleşme süresi belirtilmediği için taraflar sözleşmenin devam etmesini istedikleri sürece sözleşme devam edebilir. Bu teknik, fonların uzun bir süre taahhüt edildiği ve proje süresinin de uzun olabileceği daha uzun ömürlü projelerin finansmanı için uygundur (IIBI, 2022b).

Azalan Muşaraka: Azalan muşaraka, sermaye katılımına ve kârın orantılı olarak paylaşılmasını sağlar (IIBI, 2022b). Azalan muşaraka, bir ortağın diğer ortağın hisselerini kademeli olarak satın aldığı bir şirkettir. Azalan muşaraka tanımına göre, “yatırımcının hisseleri paylara bölünmüştür ve alıcının bu payların tamamını belirli bir süre içinde satın alacağı ve o varlığın tek sahibi olacağı önceden kararlaştırılmıştır.” Bu teknikte bir yatırımcı, bir ortağın payının tamamı başka bir ortağa devredilinceye kadar çekilmek şartıyla, başka bir kişi ile bir sabit kıymete sahiptir. Azalan muşaraka varlıklarına ev, araba, uçak veya makine gibi varlıklar örnek olarak gösterilebilir (AIMS, 2022).

İSLAMİ BANKALARIN BİR FİNANSMAN TEKNİĞİ OLARAK MUŞARAKA

İslam hukukuna uygun bankacılık faaliyetlerini ve bunun İslam ekonomisinin gelişmesiyle pratik uygulamasını ifade eden İslami bankacılık, tüm ilişkilerinde ahlaki ve etik değerleri vurgulayan ilkeleriyle evrensel bir öneme sahiptir. İslam hukuku borç verme ve almada faiz ödemeyi veya kabul etmeyi, ayrıca ilkelerine aykırı olduğu düşünülen mal veya hizmet sağlayan ticaret ve diğer faaliyetleri yapmayı yasaklamıştır. Bu ilkeler daha önceki zamanlarda gelişen bir ekonominin temeli olarak kullanılırken, İslami bankacılık Müslümanlarla sınırlı olmamasına rağmen, Müslümanlara alternatif bir temel sağlamak için bir dizi İslami banka ancak 20. yüzyılın sonlarında kurulmuştur (IIBI, 2022a).

İslami bankacılık çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliği tarafından onaylanan tanımına göre “bir İslami banka, statüsü, kuralları ve prosedürleri İslam hukuk ilkesine bağlılığını ve herhangi bir faaliyetinde faiz alınmasını ve ödenmesini yasaklayan bir finans kurumu” olarak tanımlanmıştır. İslami bankacılığı, İslam ekonomisinde oynayacağı olası rol perspektifinden inceleyen Shawki Ismail Shehta’ya göre ise İslami banka “İslam ekonomisinin medeni misyonunu teşvik etmek için tasarlanmış bir kurum olarak ticari yatırım ve sosyal faaliyetler” şeklinde tanımlanmıştır. İslami bankacılığı esasen normatif bir kavram olarak ele alan Ziauddin Ahmed’e göre, “İslami bankacılık, bankacılığın İslam’ın değer sistemi ve ahlaki değerlerinin bilinciyle şekillenen tutumuna uygun olarak yürütülmesi” olarak tanımlamıştır (İslami Bank Bangladesh Limited, 2022).

Yapılan tanımlardan İslami bankacılığın, işlemlerinde faiz alınmasından ve ödenmesinden kaçınan ve İslami ekonominin hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olacak şekilde faaliyetlerini yürüten bir finansal aracılık sistemi olduğu anlaşılmaktadır. Alternatif olarak, ekonomide adalet ve eşitliği sağlayan, kâr ve zarar paylaşımının önemli bir özellik olduğu İslami işlem ilkelerine

dayanan bir bankacılık sistemidir. İslami bankaların genellikle kar ve zarar paylaşımı esasına dayanan bankalar olarak bilinmesinin nedeni budur (IBTRA, 2022).

Öte yandan İslami bankaların ilk örnekleri 1950'ler ve 1960'larda Güney Asya, Mısır ve Malezya'da açılmış olsa da ilk ticari İslami banka olan Dubai İslam Bankası 1975'te açılmıştır. Bankanın %10'u Kuveyt hükümetine, %10'u Dubai hükümetine ve %80'i özele aitti (Harrison, 2018: 2-3). O zamandan beri İslami bankacılık, küresel bankacılık endüstrisinde en hızlı büyüyen sektörlerden biri olmuştur. Yeni coğrafyalar İslami bankacılığa açılmaya devam ettikçe, sektör tahminleri ticari bankaların küresel olarak elinde bulundurduğu İslami bankacılık varlıklarının büyümeye devam edeceğini göstermektedir (Alizz Islamic Bank, 2022).

İslami bankacılık endüstrisinin büyümesi, yalnızca Orta Doğu ve diğer İslam ülkelerindeki finansörlerden değil, aynı zamanda dünya çapındaki yatırımcılardan gelen İslam hukuku uyumlu ürünlere olan talebin artmasıyla artmakta ve bu da onu küresel bir endüstri haline getirmektedir. Coğrafi genişliğinin yanı sıra İslami bankacılık, bireysel bankacılık, sigortacılık ve sermaye piyasası yatırımları da dahil olmak üzere tüm finansal faaliyetler yelpazesinde hızlı bir genişlemeye tanık olmaktadır. İslami bankacılık endüstrisinde devam eden büyüme üç faktöre bağlanabilir:

Batı ülkelerindeki Müslüman göçmenler de dahil olmak üzere çok sayıda Müslüman topluluktan artan talepler.

Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nde petrol zenginliğinin varlığı.

Etik yatırımlar ve bankacılık uygulamaları arayan gayrimüslim yatırımcılar için İslam hukukuna uygun finansal hizmetlerin artan çekiciliği sıralanabilir (Alizz Islamic Bank, 2022).

İslami bankalar, sosyal ve ekonomik sorumlulukta önemli bir role sahiptir. Çünkü İslam iktisadının özü ve ilkeleri adaleti ve eşitliği sağlamaya yöneliktir. İslami bankaların sosyal sorumluluğu, dini, ekonomik ve etik sorumluluklarını yerine getirmek için yürüttükleri tüm faaliyetleri ifade etmektedir. Diğer bir deyişle İslami bankalar, topluma karşı tamamen İslam hukukuna uygun bankacılık ve hizmetler yürütmek ve tüm iş ve işlemlerde İslam'ın kurallarına uymakla yükümlüdür. Ekonomik sorumlulukla ilgili olarak, İslami bankalar karlı ve finansal olarak uygun işler yürütmeli, hissedarların ve mevduat sahiplerinin paralarını rezerve etmeli ve geliştirmelidir. Etik sorumluluk, İslami bankaların, yasalarla belirlenmemiş, toplumun dini ve örfi normlarına saygı duyma ve değer verme yükümlülüğünü ifade eder (Alizz Islamic Bank, 2022).

Bu bağlamda İslami bankaların en etkin araçlarından biri olan muşaraka finansmanı, İslam ekonomisinde ekonomik faaliyeti etkilemek için en hayati yöntemler arasında yer almaktadır. Muşaraka finansmanı, mevduat sahiplerini, bankaları ve yatırımcıların proje finansmanına, kâr ve risklere katılımını içermektedir. Böylece muşaraka tasarrufları, yatırımları ve iç kaynak açığını etkiler. Faiz oranı ile karşılaştırıldığında, muşaraka finansmanı uygulaması faiz oranına göre daha esnek kabul edilir. Muşaraka, mevduat sahiplerinin muşaraka getiri oranı, bankanın muşaraka getiri oranı ve yatırımcıların muşaraka getiri oranı olmak üzere üç getiri oranı içermektedir. Faiz oranı ise bir tarafta banka ile müdi, diğer tarafta banka ile yatırımcı arasında kredilerin vadelerine göre belirlenmektedir. Yatırımcı, finansman riski olarak faizi üstlenir. Ayrıca, faiz oranının para piyasası dengesinde kullanılma mekanizması, tasarrufları yatırıma

dönüştürecek ve ekonomik aktiviteyi etkileyecek gecikmeleri içerirken, muşaraka finansmanı, bankalar, tasarruf sahipleri ve yatırımcılar dahil olmak üzere tüm tarafların muşaraka sürecine eş zamanlı katılımını sağlamaktadır. Bu nedenle gecikme, muşaraka işleminin yürütme süresi ile sınırlıdır (Adela, 2018: 140).

İslami bankacılıkta fonlama yöntemi olarak kullanılan muşaraka, bazı proje finansmanlarında İslami bankanın projeye ortak olması ile gerçekleşmektedir. Ancak bankaların kuruluş amacı ve uzmanlık alanları işletmecilik olmadığından, doğrudan işin yönetimine dahil olmak yerine, yönetimi proje alanında uzmanlığı olan karşı tarafa bırakmaktadırlar. Muşakara yönteminde İslami banka, projeden veya ortaklarından doğan riskleri de üstlenmektedir. Ancak bunun yanında İslam bankası yüksek getiri sağlama imkanına sahip olduğu gibi ülke ekonomisine ve istihdama da doğrudan katkı sağlamaktadır (TKBB, 2021: 13-14). Muşaraka aracılığıyla İslami bankaların ekonomiye olan diğer etkilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Tarafsızlık ve Adalet: İslami bankacılık modelinin temeli, riskin banka ve müşteri tarafından paylaşıldığı kâr paylaşımı ilkesine dayanmaktadır. Bu finansal aracılık sistemi, gelir ve servetin daha adil bir şekilde dağıtılmasına katkıda bulunur.

Herkes İçin Bankacılık: İslami hukuk esaslarına dayanmakla birlikte, İslami bankacılık sadece Müslümanlara değil, gayrimüslimlere de hizmet vermektedir.

Şeffaflık: İslami bankacılık adil ve şeffaf bir şekilde çalışır. Ürün ve hizmetlerle ilgili risklerin ve maliyetlerin tam olarak anlaşılmasına rehberlik etmek, İslami bankacılığın en büyük ayrıcalığıdır.

Etik ve Ahlaki Boyutlar: İş yapmanın ve finanse etmek için iş faaliyetlerini seçmenin güçlü etik ve ahlaki boyutları, sosyal olarak arzu edilen yatırımları ve daha iyi bireysel veya kurumsal davranışı teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır.

Caydırıcı Spekülasyon: Spekülatif işlemler istikrarsızlık kaynaklarıdır ve doğası gereği sermayenin yanlış dağılımıdır. İslami bankaların, sosyo-ekonomik adaleti teşvik etmek için sermayenin reel ekonomiye dağıtımına odaklanmak yerine bu tür faaliyetlerde bulunmaları yasaktır (Emirates Islamic, 2022).

SONUÇ

İslami bankacılık, son yıllarda küresel ekonomi dinamiklerinin üzerinde durduğu önemli ekonomik konulardan biridir. Geçmişte İslami bankacılık sadece İslam dünyasında uygulama alanı bulurken, günümüzde ise İslami bankacılık daha çok gayrimüslim veya gayrimüslim ülkeler tarafından da incelenmeye ve hatta uygulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle, İslami bankacılık son yıllarda dünya çapında hem Müslüman hem de gayrimüslim ülkelerde büyümektedir. Bunun yanı sıra son yıllarda farklı faizsiz finansman araçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte İslami finans ve ekonomik sistem içinde İslami bankacılık hızla gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda günümüzde İslami bankacılığın en yaygın kullandığı yöntemlerden biri, kar paylaşım koşullarının önceden kararlaştırıldığı ve zararların yatırılan miktara bağlanabildiği yatırım ortaklığına dayalı muşaraka yöntemidir.

Kelime anlamı olarak paylaşmak anlamına gelen muşaraka, iş ve ticaret hayatında ortak girişimin kâr veya zararına tüm ortakların, ortak olduğu bir ortaklığın adıdır. İslami finans ve ekonomi üzerinde geniş kapsamlı etkileri olan muşaraka, faize dayalı finansman için ideal bir alternatif modeldir. Zira faizli bankacılık sisteminde borca dayalı sistemin oluşturduğu olumsuz

bir baskı vardır. Faiz, borçlunun kar veya zararı dikkate alınmaksızın belirlenir. Bu nedenle, finansör tarafından verilen bir kredi için önceden sabit bir getiri oranı belirlenmektedir. Ancak muşaraka uygulamasında sabit bir getiri oranı öngörülmemektedir. Böylece İslami bankacılık sisteminde muşaraka uygulamasının kazanımları ile toplumun kalkınmasına yönelik bir süreç yaşanmaktadır. Bu nedenle muşaraka, İslami ilkelere dayalı bir ekonomide hayati bir rol oynayabilir.

İslami bankalar, reel ekonomiyi canlandırmak için kendi başına bir anlam ifade etmeyen küçük ve âtıl tasarrufları muşaraka uygulamasıyla bir araya getirmektedir. Böylece İslami esaslara dayalı ticari faaliyetlerin finansmanında kullanılan muşaraka, bir ülkenin ekonomik gelişmesi ve kalkınması için mevcut kaynakların en verimli ve etkin şekilde reel sektöre yönlendirilmesini sağlar. Öte yandan muşarakanın diğer İslami finans araçları gibi yaygın ve evrensel bir finansman yöntemi olarak kullanılmamasının nedeni ise muşarakanın ilkeleri konusunda yeterli bilgi sahibi olunmamasından kaynaklanmaktadır. Yine de unutulmamalıdır ki, yaygın olarak kullanılan finansal enstrümanların birçoğunun İslami kurallara aykırı olması nedeniyle dini hassasiyetleri olan bireylerin muşakara gibi faizsiz enstrümanları tercih etme ihtimalleri her geçen gün artmaktadır.

KAYNAKÇA

Academy for International Modern Studies (AIMS). (2022). Diminishing Musharakah. Erişim Adresi: <https://aims.education/study-online/diminishing-musharakah/>

Adela, H. (2018). The Impact of Musharakah Financing on the Monetary Policy in the Islamic economy. *Review of Economics and Political Science*. 3(3/4), 139-152.

Alizz Islamic Bank. (2022). Overview of Islamic Banking. Erişim Adresi: <https://alizzislamic.com/Knowledge-Centre/Overview#:~:text=While%20the%20initiation%20of%20modern,in%20the%20global%20banking%20industry>

Atar, F. (Eylül Ekim Kasım Aralık 1976). İslam'da Şirketler Hukuku Üzerine Kısa Bir Etüd. *Diyanet Dergisi* 15(5-6), 261-271.

Bank Negera Malaysia. (20 Nisan 2015). Musyarakah. Erişim Adresi: <https://www.bnm.gov.my/documents/20124/938039/Musyarakah.pdf/e99baaa9-d7cd-a61f-8d0a-9c9f2521dd4d?t=1592218252160>

Emirates Islamic. (2022). Advantages of Islamic Banking. Erişim Adresi: <https://www.emiratesislamic.ae/eng/corporate-banking/advantages-of-islamic-banking/>

Fresh Books. (24 Kasım 2022). Musharakah: Definition & Overview. Erişim Adresi: <https://www.freshbooks.com/glossary/small-business/musharaka>

Gönen, D. (2005). İslam Hukukunda Mudarebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 63(1-2), 192-212.

Gözübenli, B. (2010). Şirket. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39, 198-201.

Harrison, M. (2018). Islamic Finance & THE UK. Erişim Adresi: https://www.lancaster.ac.uk/media/lancaster-university/contentassets/documents/lums/golcer/IslamicFinanceUKReport_VP.pdf

Institute of Islamic Banking and Insurance. (IIBI). (2022a). Islamic Banking. Erişim Adresi: <https://www.islamic-banking.com/explore/islamic-finance/islamic-banking>

Institute of Islamic Banking and Insurance. (IIBI). (2022b). Musharakah. Erişim Adresi: <https://www.islamic-banking.com/explore/islamic-finance/shariah-rulings/question-answers-shariah-rulings/musharakah>

Islami Bank Bangladesh Limited. (2022). Islamic Banking: Some Conceptual Issues. Erişim Adresi: https://www.islamibankbd.com/abtIBBL/cis_islamic_banking_some_conceptual_issues.php

Islami Bank Training and Research Academy (IBTRA). (2022). About Islami Banking. Erişim Adresi: <https://www.ibtra.com/islamibank-info>

İnanır, A. (2000). *İslam Hukukunda Emek Şirketi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi S.B.E.

Katılım Finans. (15.02.2021). Kâr/Zarar Ortaklığı Nedir?. Erişim Adresi: <https://katilimfinans.com.tr/katilim-finans-kavramlari/musareke-krzarar-ortakligi-nedir-h13180.html>

Kısacık, H. (2021). *Katılım Finans Ürünleri ve Muhasebe Süreçleri*. İstanbul: TKBB Yayınları.

Rammal, H. G. (2004) Financing Through Musharaka: Principles and Application, Erişim Adresi: <http://www.westga.edu/~bquest/2004/musharaka.htm> s.1-8.

TKBB. (2021). Türkiye’de Katılım Bankacılığı El Kitabı. Erişim Adresi: https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turkiyede_Katilim_Bankaciligi_El_Kitabi.pdf

Venardos, A. M. (2005). *Islamic Banking and Finance in South-East Asia: Its Development & Future*. Singapore: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.

FINANSAL PİYASALARA ERİŞİMİN ÜLKE RİSK PRİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Sinem ATICI USTALAR

¹Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F., ORCID ID:0000-0001-8475-2581

ÖZET

Finansal piyasalara erişim, finansal varlık yatırımlarında bilgi maliyetlerini azaltan bir unsurdur. Yatırımcılar daha kolay erişim sağlayabildikleri finansal piyasalar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmakta ve ilgili piyasaya ve ülkeye ilişkin risk primini daha düşük hesaplamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye'deki finansal piyasalara erişimin ülke risk primi üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla çalışmada farklı finansal piyasalara erişim düzeylerinde, Türkiye'nin ülke risk primindeki değişimi ölçmek için Kantil Regresyon modeli kullanılmıştır. Modelde, Türkiye'deki ticari banka sayısı, banka şubelerini sayısı, ATM sayısı, mobil ve internet bankacılığı işlem sayısı kullanılarak, temel bileşenler analizi ile Türkiye için finansal piyasalara erişim endeksi hesaplanmıştır. Kantil Regresyon modeli, 2004-2021 yılları için tahmin edilmiştir. Model sonuçları, Türkiye'nin finansal piyasalarına erişim artıkça, ülke risk priminin azaldığına dair bulgu sunmaktadır. Finansal erişim endeksinin kantil aralıkları artıkça, ülke risk priminin negatif etkisi azalmaktadır. Düşük finansal erişim endeksi kantilinde ülke risk primi yüksek iken; yüksek finansal erişim endeksi kantilinde ise Türkiye'nin ülke risk primi daha düşüktür. Bu durum, yatırımcıların finansal piyasalara erişimlerinin kısıtlı olduğu ülkeye yatırım yaparken, o ülkenin risk primini daha yüksek hesapladıklarını göstermektedir. Böylece, Türkiye'de yerli ve yabancı yatırımcıların, ülke finansal piyasalarında yatırım tercihinde bulunmaları için, Türkiye'nin finansal piyasalarına erişimin artırılması gerekmektedir. Türkiye'deki finansal piyasalara erişim artıkça, finansal piyasaların derinliği ve gelişmişliği de artırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Piyasalara Erişim, Ülke Risk Primi, Kantil Regresyon Analizi

THE EFFECT OF ACCESS TO FINANCIAL MARKETS ON THE COUNTRY RISK PREMIUM: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

Access to financial markets is a factor that reduces information costs in financial asset investments. Investors have more information about the financial markets they can access more easily and calculate the risk premium lower for the relevant market and country. In this context, the aim of the study is to investigate the effect of access to financial markets in Turkey on the country risk premium. For this purpose, the Quantile Regression model is used to measure the change in Turkey's country risk premium at different levels of access to financial markets. In the model, using the number of commercial banks in Turkey, the number of bank branches, the number of ATMs, the number of mobile and internet banking transactions, the index of access to financial markets for Turkey is calculated using the principal components analysis. The quantile regression model is estimated for the years 2004-2021. The model results provide evidence that as access to Turkey's financial markets increases, the country risk premium decreases. As the different quantile of the financial access index increase, the negative effect of the country risk premium decreases. While the country risk premium is high in the low financial access index quantile; in the high financial access index quantile, Turkey's country risk premium is lower. This shows that when investing in a country where investors have limited access to financial markets, they calculate the risk premium of that country higher. Thus, access to Turkey's financial markets should be increased in order for domestic and foreign investors in Turkey to make investment preferences in the country's financial markets. As access to financial markets in Turkey increases, the depth and development of financial markets will also be increased.

Keywords: Financial Markets Access, Country Risk Premium, Quantile Regression Analysis

1.GİRİŞ

Ülke risk primi, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomiler için politika yönetimlerinin ve yatırımcı davranışlarının temel konularından biri olmuştur. Ülke risk primi, yerli ve yabancı varlıkların riskliliği arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (Krugman vd., 2018). Aynı zamanda ülke riski primi, bir ülkenin borçlarını temerrüde düşürme olasılığıyla ilişkili riski ve dolayısıyla yatırımcılar için temerrüt riskini yansıtır (Edwards, 1986). Genel olarak, gelişmekte olan piyasalar ve genellikle bir miktar dış borcu olan gelişmekte olan ekonomilerin, gelişmiş ekonomilere göre daha yüksek ülke risk primine sahip olduğu düşünülmektedir (Taguchi, 2021).

Makroekonomik açıdan bakıldığında, yüksek bir ülke risk primi yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomiler için zararlıdır, öyle ki yüksek primle birlikte yüksek faiz oranı kısa vadede yatırımları ve toplam geliri azaltır ve uzun vadede daha da düşük sermaye birikimi ve ekonomik büyümeye neden olmaktadır (Mankiw, 2019). Ayrıca ülke risk primi, son yıllarda gelişen küreselleşme süreci ile birlikte, ülke ekonomilerini etkileme ve/veya dünya ekonomik koşullarından daha hassas bir şekilde etkilenme eğilimine girmiştir (Taguchi, 2021). Ekonomik koşulların yanı sıra ülke risk primi, finansal ve politik koşullardan da etkilenmektedir.

Ekonomik, politik ve finansal konjonktür dışında, finansal piyasalara erişim de ülke risk primini etkileyen bir unsurdur. Yatırımcılar için finansal piyasalara erişimi, ilgili piyasa ile ilgili bilgiye erişimini de sağlamaktadır. Uluslararası finansal varlık yatırımlarında bilgi riskin bir kaynağı (Okava ve van Wincoop, 2012) olduğundan, yatırımcılar bilgisine erişebildikleri ülkelere yatırım yaparken, riski daha düşük hesaplamaktadırlar. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye'deki finansal piyasalara erişimin ülke risk primi üzerindeki etkisini araştırmaktır.

Çalışmada finansal piyasalara erişimin Türkiye'nin ülke risk primi üzerindeki etkisini incelemek için Kantil Regresyon Modeli kullanılmaktadır. Kantil Regresyon Modeli 2004-2021 yılları için tahmin edilmektedir. Modelde Türkiye'nin finansal piyasalarına erişimi temsil etmesi için Türkiye'deki ticari banka sayısı, banka şubelerini sayısı, ATM sayısı, mobil ve internet bankacılığı işlem sayısı kullanılarak, temel bileşenler analizi ile Türkiye için finansal piyasalara erişim endeksi hesaplanmıştır.

Kantil Regresyon Modeli sonuçları, Türkiye'nin ülke risk priminin finansal piyasalara erişim düzeyi artıkça, azaldığını göstermektedir. Düşük finansal erişim endeksi kantilinde ülke risk primi yüksek iken; yüksek finansal erişim endeksi kantilinde ise Türkiye'nin ülke risk primi daha düşüktür. Bu durum, yatırımcıların Türkiye'nin finansal piyasalarına erişimleri artıkça, Türkiye'ye olan yatırımlarında ülke riskini daha düşük hesapladıklarını göstermektedir.

Finansal piyasalara erişim, hem yerli hem de yabancı yatırımcılar için bilgi maliyeti avantajı yaratmaktadır. Bilgi maliyetlerinin varlığı, finansal varlık yatırımlarında piyasa sürünmelerine neden olmaktadır. Bu sürünmelerin varlığı durumunda, yatırımcı yatırım yapmayı planladığı varlığın, piyasanın veya ülkenin riskini sapmalı olarak hesaplamaktadır. Bu durum, finansal varlık yatırımı kararlarını ve dolayısıyla düzeyini de etkilemektedir. Bu nedenle, özellikle gelişmekte olan ülkeler için finansal piyasalarına erişim önem arz etmektedir. Model bulguları, yatırımcıların finansal piyasalara erişimlerinin kısıtlı olduğu ülkeye yatırım yaparken, o ülkenin risk primini daha yüksek hesapladıklarını göstermektedir. Böylece, Türkiye'de yerli ve yabancı yatırımcıların, ülke finansal piyasalarında yatırım tercihinde bulunmaları için, Türkiye'nin finansal piyasalarına erişimin artırılması gerekmektedir. Türkiye'deki finansal piyasalara erişim artıkça, finansal piyasaların derinliği ve gelişmişliği de artırılabilir.

Çalışmanın izleyen bölümünde ilgili literatür sunulmaktadır. Üçüncü ve dördüncü bölümünde ampirik model ve ampirik bulgular tartışılmaktadır. Sonuç bölümü ise çalışmanın sonucunun ve politika önerilerinin yer aldığı bölümdür.

2.LİTERATÜR

Gelişmekte olan piyasalar ve gelişmekte olan ekonomiler için ülke risk primi ile ilgili artan endişeler, akademik araştırmacıları risk primi belirleyicilerinin teorik ve ampirik olarak araştırmaya yöneltmiştir. İlgili literatür, ülke risk priminin kaynakları olarak, ülkelerin ekonomik ve finansal konjonktürlerindeki değişimlere odaklanmışlardır. Fakat literatürdeki pek çok çalışmaya rağmen, şimdiye kadar risk primi belirleyicileri konusunda net bir fikir birliği olmamıştır.

Nogues ve Grandes (2001) Arjantin'in ülke risk priminin belirleyicilerini 1994-1998 yılları için analiz etmişlerdir. Aylık verinin kullanıldığı model sonuçlarına göre, büyüme beklentisi, bütçe açığı, dış borç servisinin ihracata oranı ve bu oranın büyüme oranı, Arjantin'in çevresindeki ülkelerdeki krizlerin bulaşma etkisi, uluslararası faiz oranlarından dolayı meydana gelen dışsal şokların etkisi ve politik konjonktür Arjantin'in ülke riski üzerinde anlamlı etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Doshi vd. (2015) çalışmalarında 28 ülkenin ülke risk primi üzerinde ekonomik ve finansal değişkenlerin etkisini panel veri analizi ile araştırmışlardır. Model 2 Ocak 2001- 29 Haziran 2012 tarihleri için tahmin edilmiştir. Model sonuçları ülke risk priminin hisse senedi piyasasının ve döviz kuru oynaklıkları ile birlikte artarken; faiz oranları ve hisse senedi getirileri ile azaldığını göstermektedir. Ayrıca ülke risk primi ABD'nin faiz oranlarından, VIX endeksinin oynaklığından ve ülkelerin zımni döviz kuru oynaklığından da etkilenmektedir.

Mpapalika ve Malikane (2019) çalışmalarında 10 Afrika ülkesinin ülke risk priminin belirleyenlerini analiz etmişlerdir. Analiz GMM modeli ile 1971-2011 yılları için gerçekleştirilmiştir. Model sonuçları döviz kuru, para arzı/GSYİH oranı ve ticaretin ülke risk primi üzerindeki etkilerinin anlamsız olduğunu göstermektedir. Buna karşın, Afrika ülkelerinin ülke risk primleri üzerinde kamu borcu/GSYİH oranı, GSYİH'nin büyüme oranı, enflasyon, döviz rezervleri ve mal fiyatlarının etkileri anlamlıdır.

Taguchi (2021) çalışmalarında yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin ülke risk primlerinin küresel belirleyenlerinden ziyade, ulusal belirleyenlerinin etkisine odaklanmışlardır. Panel VAR modelinin uygulandığı veri seti 98 ülkeyi kapsamakta ve model 2001-2019 yılları için tahmin edilmektedir. Model bulguları, enflasyon, dış borç, kamu borcu ve döviz rezervlerinin 98 ülkenin ülke risk primlerinin belirleyenleri olduğunu göstermektedir.

Farklı bir yaklaşım olarak, Palic vd. (2017) Panel VAR modelini kullanarak, 24 Avrupa ülkesinin 1994-2015 yılları arasındaki ülke risk priminin oynaklığının belirleyicilerini incelemişlerdir. Analizde ilk aşamada, ülke risk priminin oynaklığı GARCH modeli ile elde edilmiştir. İkinci aşamada ise, Panel VAR modeli ile ülke risk priminin oynaklığı ile temel makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Model sonuçları, kamu borcunda, enflasyonda ve faiz oranlarındaki beklenmedik artışların ülke risk priminin oynaklığını artırdığını göstermektedir.

Kriz dönemleri ekonomik ve finansal piyasaların olağan-dışı hareket ettikleri dönemlerdir. Ayrıca bu dönemlerde yatırımcıların riskten kaçınma eğilimlerindeki artış ile birlikte, finansal varlık yatırımlarına verdikleri risk primleri de artmaktadır. Bu nedenle, kriz dönemlerinde ülke riski priminin belirleyenlerini analiz eden bir literatür de gelişmiştir. Barbosa ve Costa (2010) Küresel Finans Krizi sürecinde Avrupa Bölgesi ülkelerinin ülke risk priminin belirleyenlerini analiz etmişlerdir. Panel veri modelinin kullanıldığı analiz Ocak 2007-Mayıs 2010 tarihlerini kapsamaktadır. Model sonuçları Küresel Finans Krizi sürecinde Avrupa Bölgesi ülkelerinin risk primlerinin, kriz nedeniyle artan uluslararası risk primlerinden, ülkelerin kredi risklerindeki artıştan ve artan likidite primlerinden etkilendiğini göstermektedir.

Corardin vd. (2021) ise Avrupa Bölgesi ülkelerinin COVID-19 Krizi sürecinde, Avrupa Merkez Bankası'nın para politikası ve Avrupa Birliği'nin maliye politikası duyurularının ülke

risk primi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yazarlar COVID-19 Krizi sürecinde Avrupa Bölgesi ülkelerinin ülke risk priminin Avrupa Merkez Bankası'nın para politikası duyuruları ile birlikte artarken; Avrupa Birliği'nin maliye politikası duyuruları ile azaldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Bizuneh ve Geremew (2021) çalışmalarında 12 yükselen ekonominin ülke risk priminin COVID-19 Krizi sürecindeki belirleyenlerini dinamik panel veri modeli ile analiz etmişlerdir. Model 2001'in ilk çeyreğinden 2020'nin son çeyreğini kapsamaktadır. Model sonuçları, yükselen ekonomilerin ülke risk primi GSYİH'nin büyüme oranından, politik istikrardan, reel döviz kurundan ve ihracatın GSYİH içindeki payından etkilenmektedir.

Yukarıda sunulan literatürden görüleceği üzere, ülke risk priminin belirleyenleri olarak yalnızca ekonomik ve finansal faktörler belirlenmiştir. Fakat bilgi maliyetleri de ülke risk primini etkileyen önemli bir faktördür. Bu bağlamda, çalışma bilginin ülke risk primi üzerindeki etkisini dikkate alan ilk çalışma olması nedeniyle literatüre önemli bir bulgu kazandıracaktır.

3.AMPİRİK BULGULAR

Finansal erişimin Türkiye'nin ülke risk primi üzerindeki etkisini analiz etmek için kullanılan Kantil Regresyon modeli, 2004-2021 yıllarını kapsamaktadır. Modelde, Türkiye'deki ticari banka sayısı, banka şubelerini sayısı, ATM sayısı, mobil ve internet bankacılığı işlem sayısı kullanılarak, temel bileşenler analizi ile Türkiye için finansal piyasalara erişim endeksi hesaplanmıştır. Bu değişkenler *IMF'in Financial Access* veri tabanından elde edilmiştir. Türkiye'nin ülke risk primi ise Damodaran (2021)'in veri tabanından elde edilmiştir¹.

En Küçük Kareler (EKK) tahmincisi, verilerdeki uç değerlere karşı aşırı duyarlıdır ve bu nedenle katsayı tahminleri sapmalı elde edilebilmektedir. EKK tahmincisinin yarattığı bu dezavantajı gidermek için, Koenker ve Basset (1978) tarafından Kantil Regresyon modeli geliştirilmiştir. Bu model uç değerlere EKK tahmincisiinden daha az hassastır (Koenker ve Hallock, 2001). Bu bağlamda, Tablo (1)'de finansal piyasalara erişim endeksinin ülke risk primi üzerindeki etkisinin ölçüldüğü EKK tahmincisiinden elde edilen katsayılar sunulmuştur.

Çizelge 1: EKK Tahmin Sonuçları

CRP_t	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
FA_t	-3.1347	1.6505	-1.8991	0.0757
Sabit Terim	24.9465	1.2056	20.6915	0.0000
R^2	0.3235			

Not: EKK tahmini $CRP_t = \alpha_0 + \alpha_1 FA_t + \varepsilon_t$ modeli üzerine yapılmıştır. Modelde CRP_t , Türkiye'nin t dönemindeki ülke risk primini, FA_t , t döneminde Türkiye'ni finansal piyasalara erişim endeksini ve ε_t ise hata terimini temsil etmektedir.

Tablo (1)'deki tahmin sonuçlarına göre, Türkiye'deki finansal piyasalara erişimdeki (FA_t) %1'lik artış, ülke risk primini (CRP_t) %3.1 azaltmaktadır. Bu durum, ülkedeki finansal piyasalara erişim artıçça, yatırımcıların Türkiye'deki yatırımlarında ülke risk primini daha düşük hesapladıklarını göstermektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere, EKK tahmincisi uç değerlere karşı hassastır ve katsayı tahminleri sapmalı elde edilebilmektedir. Bu nedenle ilgili

¹ Bakınız: <https://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/>

hipotez, uç değerlere karşı daha dirençli katsayı tahminlerine olanak sağlayan Kantil Regresyon modeli ile de sınanmıştır. Ayrıca, Kantil Regresyon modeli, EKK tahmincisine göre, farklı kantillerdeki ülke risk primi dağılımını da göstermektedir.

Kantil regresyon modelini uygulamadan önce, kantiller arasında fark olup olmadığı test edilmelidir. Eğer kantiller birbirine eşit ise, kantil regresyon yerine EKK tahmincisini kullanmak gerekmektedir. Kantiller arasında fark olup olmadığı eğitim eşitliği Wald testi ile kontrol edilmektedir. Wald testi sonuçları Tablo (2)'de sunulmaktadır.

Çizelge 2: Eğitim Eşitliği Wald Testi Sonuçları

	χ^2 İstatistiği	χ^2 d.f.	Olasılık Değeri
Wald Testi	12.1358	8	0.0452

Tablo (2)'deki Wald testi sonuçlarına göre, kantiller arasında fark olmadığını sıyanan sıfır hipotezi reddedilmektedir. Böylece, finansal piyasalara erişim endeksinin ülke risk primi üzerindeki etkisinin kantil regresyon modeli ile analiz edilmesi uygundur.

Yatırımcılar erişebildikleri finansal piyasalar hakkında daha fazla bilgiye sahiptirler. Dolayısıyla, hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları ülkelere yatırım yaparken, o ülkenin risk primini daha düşük hesaplamaktadırlar. Bu bağlamda, kantil regresyon modelinde finansal piyasalara erişim endeksinin daha yüksek kantillerinde, Türkiye'nin ülke risk priminin azalması beklenmektedir.

Çizelge 3: Kantil Regresyon Modeli Sonuçları

CRP_t	Kantil	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
FA_t	0.100	-7.3755	1.8358	-4.0176	0.0010
	0.200	-5.5632	1.9608	-2.8373	0.0119
	0.300	-4.4328	1.8448	-2.4028	0.0288
	0.400	-3.7121	1.8543	-2.0019	0.0625
	0.500	-3.6805	0.8284	-4.4428	0.0004
	0.600	-3.6285	0.6525	-5.5606	0.0000
	0.700	-3.4018	1.0606	-3.2073	0.0055
	0.800	-3.1803	1.3259	-2.3987	0.0290
	0.900	-3.1348	1.6589	-1.8897	0.0771
Sabit Terim	0.100	32.4565	1.8422	17.6181	0.0000
	0.200	30.4260	2.1296	14.2875	0.0000
	0.300	28.2123	1.9007	14.8429	0.0000
	0.400	27.3417	1.6244	16.8315	0.0000
	0.500	24.9466	1.2117	20.5878	0.0000

	0.600	24.8936	1.1175	22.2755	0.0000
	0.700	23.5357	0.9286	25.3457	0.0000
	0.800	23.1373	0.6152	37.6120	0.0000
	0.900	22.0252	0.6021	36.5831	0.0000
<i>Quasi-LR İstatistiği</i>	6.9661 (0.000)				
<i>Q İstatistiği</i>	20.146 (0.225)				
<i>Q² İstatistiği</i>	7.7783 (0.802)				
<i>Ramsey Reset Testi</i>	0.0242 (0.8763)				

Not: Model sonrasında sunulan test istatistiklerine ilişkin olasılık değerleri parantez içinde gösterilmektedir.

Tablo (2)' de sunulan kantil regresyon sonuçlarında, 0.100 en düşük kantil seviyesini, 0.900 ise en yüksek kantil seviyesini göstermektedir. Model sonuçlarına göre, tüm kantil düzeylerindeki finansal piyasalara erişim endeksi (FA_t) ile ülke risk primi (CRP_t) arasındaki ilişki negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Kantillerdeki artış ile katsayıların etkileri azalmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin finansal piyasalarına erişim arttıkça, yatırımcıların ülke risk primini daha düşük hesapladıklarına dair bulgu sunmaktadır. Finansal erişim endeksinin kantil seviyesi arttıkça, ülke risk primi üzerindeki negatif etkisi azalmaktadır. Düşük finansal erişim endeksi kantilinde hesaplanan ülke risk primi yüksek iken; yüksek finansal erişim endeksi kantilinde ise Türkiye'nin hesaplanan ülke risk primi daha düşüktür. Yatırımcıların Türkiye'deki finansal piyasalara erişimi arttıkça, bilgiye erişimleri artmakta ve ülke risk primini daha düşük hesaplamaktadırlar.

Kantil regresyon modeli sonrasında yapılan test ve istatistikler, Tablo (2)'nin altında yer almaktadır. Modelin uyum iyiliği ölçütü olan Quasi LR testi sonucundan, modelin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Q ve Q² Ljung-Box testleri 12 gecikmede uygulanmıştır. Test sonuçları 12 gecikmeye kadar, modelde otokorelasyon sorununun olmadığını göstermektedir. Ramsey Reset testi sonuçları ise model kurma hatalarının olmadığını göstermektedir.

4.SONUÇ

Finansal piyasalara erişim, yatırımcıların bir ülkeye yatırım yaparken hesapladıkları risk primini azaltmaktadır. Çünkü bilgi risk kaynaklarından biridir ve dolayısıyla finansal piyasalara erişim ne kadar yüksekse yatırımcının ilgili piyasaya ilişkin bilgisi o derece yüksek olmaktadır. Buradan hareketle, çalışmada Türkiye'nin finansal piyasalarına erişimin ülke risk primini üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Çalışmada ülke risk primi ile finansal piyasa erişimi arasındaki ilişki Kantil Regresyon Modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz dönemi olarak 2004-2021 yılları seçilmiştir.

Analizde Türkiye'nin ülke risk primi Damodaran (2021)'in veri tabanından elde edilerek kullanılmıştır. Finansal piyasalara erişim endeksi ise, temel bileşenler analizi ile Türkiye'deki ticari banka sayısı, banka şubelerini sayısı, ATM sayısı, mobil ve internet bankacılığı işlem sayısı kullanılarak oluşturulmuştur.

Kantil Regresyon Modeli sonuçlarına göre, Türkiye'nin finansal piyasalarına erişimin ülke risk primi üzerindeki etkisi negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Türkiye'nin finansal piyasalarına erişim arttıkça yatırımcıların hesapladığı ülke risk primi azalmaktadır. Düşük kantil düzeylerinden yüksek kantil düzeylerine çıkıldıkça, finansal erişimin ülke riski üzerindeki etkisi azalmaktadır. Yatırımcıların Türkiye'deki finansal piyasalara erişimi arttıkça, bilgiye erişimleri artmakta ve ülke risk primini daha düşük hesaplamaktadırlar.

Model bulguları Türkiye'de yerli ve özellikle yabancı yatırımcıların, ülke finansal piyasalarında yatırım tercihinde bulunmaları için, Türkiye'nin finansal piyasalarına erişimin artırılması gerektiğini göstermektedir. Türkiye'deki finansal piyasalara erişim arttıkça, finansal piyasaların derinliği ve gelişmişliği de artırılacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Barbosa, L. ve Costa, S. (2010), Determinants of sovereign bond yield spreads in the euro area in the context of the economic and financial crisis, Economic Bulletin and Financial Stability Report Articles and Banco de Portugal Economic Studies, <https://ideas.repec.org/a/ptu/bdpart/b201010.html> (Erişim Tarihi: 04/12/2022).
- [2] Bizuneh, M. ve Geremew, M. (2021), Assessing the impact of covid-19 pandemic on emerging market economies' (emes) sovereign bond risk premium and fiscal solvency, Eastern Economic Journal, 47, 519–545. <https://doi.org/10.1057/s41302-021-00201-y> (Erişim Tarihi: 02/12/2022).
- [3] Corradin, S. Grimm, N. ve Schwaab, B., *Euro Area Sovereign Bond Risk Premia During The Covid-19 Pandemic*, ECB Working Paper, European Central Bank (ECB) Conference, 1-41, Frankfurt, 2021.
- [4] Damodaran, A. *Country Risk: Determinants, Measures and Implications*, Stern School of Business Press, The 2021 Edition, New York, 2021.
- [5] Doshi, H., Jacobs, K ve Zurita, C., *Economic and Financial Determinants of Credit Risk Premiums in the Sovereign CDS Market*, Canadian Derivatives Institute Conference, 1-44, Canada, 2015.

- [6] Edwards, S. (1986). The pricing of bonds and bank loans in international markets, *European Economic Review*, 30, 565–589. <https://www.sciencedirect.com> (Erişim Tarihi: 01/12/2022).
- [7] Koenker, R. ve Hallock, K. (2001), Quantile Regression, *Journal of Economic Perspectives*, 15, 143-156. <http://dx.doi.org/10.1257/jep.15.4.143> (Erişim Tarihi: 08/12/2022).
- [8] Krugman, P.R., Obstfeld, M. ve Melitz, M. , *International Economics: Theory and Policy*, 11th Edition, Pearson Education Limited, Harlow., 2018.
- [9] Mankiw, N.G., *Macroeconomics*, 10th Edition, Worth Publishers, New York, 2019.
- [10] Mpapalika, J. ve Malikane, C. (2019), The determinants of sovereign risk premium in African countries, *Journal of Risk and Financial Management*, 12, 1–20. <https://www.mdpi.com/1911-8074/12/1/29> (Erişim Tarihi: 05/12/2022).
- [11] Nogués, J. ve Grandes, M. (2001), Country risk: economic policy, contagion effect or political noise?, *Journal of Applied Economics*, 4(1), 125-162. <https://doi.org/10.1080/15140326.2001.12040561> (Erişim Tarihi: 16/12/2022).
- [12] Okawa, Y. ve E. van Wincoop (2012), Gravity in international finance, *Journal of International Economics*, 87(2), 205-215. <https://www.sciencedirect.com> (Erişim Tarihi: 04/12/2022).
- [13] Palic, P., Simovic, P.P. ve Vizek, M. (2017), The determinants of country risk premium volatility: evidence from a panel VAR model, *Croatian Economic Survey*, 19, 37-66. <https://hrcak.srce.hr/184543> (Erişim Tarihi: 05/12/2022).
- [14] Taguchi, H. (2021), Determinants of country risk premium revisit: Evidence for emerging market and developing economies. *Journal of International Economic Studies*, 35, 79-95. <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/107078/> (Erişim Tarihi: 15/12/2022).

MALATYA RESTORANLARINA YÖNELİK YAPILAN TÜKETİCİ ŞİKÂyetLERİNİN BETİMLENMESİ

MEHMET İNANIR¹, PROF. DR.KAHRAMAN ÇATI² EBRU OSKALOĞLU³

¹İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı
Doktora Öğrencisi, 0000-0002-8665-4333

²İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ İşletme Bölümü Öğretim Üyesi,
0000-0002-7440-5436

³İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı
Doktora Öğrencisi, 0000-0001-9125-5110

ÖZET

Bu çalışma, müşterilerin restoran işletmelerinde karşılaştıkları sorunlarla ilgili yapmış oldukları şikâyetlerin, hangi konularla ilgili olduğunu ortaya koymak amacı ile yapılmıştır. Malatya ilinde faaliyet gösteren restoranların hangi nedenlerden dolayı şikâyet aldıklarını betimlemek için SERVQUAL ölçeği boyutlarından faydalanılmıştır. Araştırma nitel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri, Malatya’da faaliyet gösteren 166 adet restorana yönelik Tripadvisor sitesine yapılan şikâyetlerden elde edilmiştir. Müşteriler tarafından yapılan şikâyetler, SERVQUAL ölçeğinin beş boyutu altında betimlenmiştir. Yapılan betimsel analiz sonucunda, fiziksel özellikler boyutunda tesislerin iç ve dış görünümünden, güvenilirlik boyutunda yemeğin lezzetinden, heveslilik boyutunda çalışanların yardımcı olma istekliliğinden, güven boyutunda çalışanların saygılı davranmalarından ve empati boyutunda ise çalışanların özenli davranmaları konularından şikâyetlerin varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müşteri Şikâyetleri, Servqual, Tripadvisor, Betimsel Analiz, Restoran

DESCRIPTION OF CONSUMER COMPLAINTS AGAINST MALATYA RESTAURANTS

ABSTRACT

This study aims to reveal the issues related to the complaints of customers encountered in restaurants as subdivisions of food and beverage services. The authors apply the SERVQUAL scale's dimensions to describe why the restaurants operating in Malatya receive complaints. The research data contains 166 restaurants that serve Malatya. The data source is the Tripadvisor website. The five dimensions of the SERVQUAL scale explain the complaints of the customers. The result of the descriptive analysis shows that the customer's complaints consist of; the dimension of the physical feature: interior and exterior aspects, the reliability dimension: the taste of the food, the enthusiasm dimension: employees' hospitality and willingness to help, the trust dimension: respectful behavior of the employees, and the empathy dimension: attentive behavior of employees.

Keywords: Customer Complaints, Servqual, Tripadvisor, Descriptive Analysis, Restaurant

1. GİRİŞ

Yiyecek sektörü, rekabetin yoğun yaşandığı ve piyasa koşullarına göre sürekli gelişmesini sürdüren dinamik bir sektördür. Restoranlar, rekabetçi koşullar içinde müşteriler için kaliteli hizmet sunarak pazar paylarını artırmaya ve müşterilerini sadık müşteriler haline getirmeye çalışırken, tüketiciler ise bekledikleri hizmeti bulamadıklarında ya da yeni deneyimler yaşamak istediklerinde alternatifleri araştırmaktadırlar (Ha & Jang, 2013: 1). Şirketler, müşterilerine sunduğu ürün ve hizmetlerin her zaman en yüksek kalitede olmasını sağlamak için müşterileri ve şikâyetlerini dikkate almalıdır. Müşterilerini dinleyen bir şirket rekabet avantajı kazanacaktır. Müşteri şikâyetleri, restoran sahiplerinin hizmet kalitesini artırmaları için önemli bir fırsattır. Şikâyetler şirketin eksikliklerini ortaya çıkarır, şirket bu eksiklikleri giderirse müşteriyi memnun eder. Bu durumda işletmelerin şikâyet yönetim hattı oluşturması işletmenin geleceği açısından önemlidir. Mamul üretiminden farklı olarak hizmet üretiminde müşteriler, üretim ve sunumda işletme çevresi ve çalışanları ile etkileşim içindedirler. Bu süreç içinde müşteriler, gerçekleşen tüm faaliyetler hakkında bilgi sahibi olmak isterler, müşterinin süreç içerisinde elde etmiş olduğu bilgiler birer veri olarak algılanır ve hizmet hakkındaki kararını etkiler.

Su & Bowen (2001)'e göre günümüz müşterileri firmalardan kaliteli ürün ve hizmet talep ederken, kalitesiz mal ve hizmetleri kabul etme oranları çok düşüktür. Dolayısıyla işletmenin ayakta kalabilmesi ve karlılığını sürdürebilmesi için; müşteri ihtiyaç ve isteklerini doğru analiz ederek müşterilerin sorun ve şikâyet yaşamasını engelleyecek adımlar atmalıdır (Albayrak, 2013). Çünkü yüksek müşteri memnuniyeti, artan sadakat, marka imajı geliştirme ve ağızdan ağıza iletişim hakkında olumlu müşteri geri bildirimleri gibi birçok fayda sağlanmasıyla bilinir (Al-Msallam, 2015).

İnternette turistik destinasyonlar, konaklama seçenekleri ve yemek mekânları hakkında çok fazla bilgi bulunduğundan dolayı bu konularda her türlü planlama kolaylaşmıştır. Vasquez (2011)'e göre, 2000'li yılların başında Amerika Birleşik Devletleri'nde seyahat etkinlikleri için kurulan Tripadvisor sitesi dünyanın en popüler alan adlarından biridir. Turizm faaliyetlerinin bir alt dalı olan yiyecek içecek sektörünün tüketicileri, uygun bir satın alma yapmak ve olası riskleri en aza indirmek için Tripadvisor' deki yorumları okumakta ve karar verme aşamasında bu yorumlardan çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu kapsamda çalışmada 01 Mayıs - 19 Mayıs 2021 tarihleri arasında Tripadvisor internet sitesinde bulunan Malatya'da faaliyet gösteren 166 restoran işletmesine yönelik olumsuz yorumlar (1=berbat, 2=kötü ve 3=ortalama) incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Malatya ilinde faaliyet gösteren restoranların hangi nedenlerden dolayı şikâyet aldıklarını Servqual ölçeği boyutlarına göre betimlemek ve bu şikâyetlere yönelik çözüm önerileri sunmaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Müşteri Şikâyetleri

Müşteri şikâyet davranışlarını inceleyen çalışmalar 1970'lerde başlamıştır. Hirschman (1970) müşteri şikâyet davranışları üzerine yaptığı çalışmada müşterilerin memnun olmadıklarında iki farklı davranışta bulunacaklarını ve bu gösterecekleri tepkilerin bildirimde bulunma veya ayrılma olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda şikâyet davranışı sergileyen müşterilerin tepkilerini doğrudan firmaya bildirerek, çevrelerindeki

kişilere ve çeşitli tüketici kuruluşlarına şikâyet ederek ya da yargı mercileri aracılığıyla medyaya şikâyet ederek üç farklı şekilde ifade ettikleri tespit edilmiştir (Barlow & Moller 1998; DeFranco vd. 2005; Kılıç & Ok, 2012). Mattila & Wirtz (2004)'e göre müşteriler şikâyetlerini şahsen, telefonla, posta veya e-posta ile bildirmeyi tercih etmektedirler.

Yemek servisi yapan işletmelere gelen şikâyetlere bakıldığında, şikâyetlerin ağırlıklı olarak restoranın atmosferi (müzik sesi, ortam sıcaklığı vb.), restoranın sunduğu hizmet, personel (hızlı servis, nezaket, kapıda karşılama vb.), yiyecek ve içeceklerin içeriği (sağlıklı, sıcak yiyecek ve içecekler, sıhhi koşullar vb.), fiyat (ödenecek değer, adil fiyat vb.), benzersizlik ve çekicilik (görünüm, yeni deneyimler sunma, reklam) gibi sorunlardan kaynaklandığı görülmektedir (Baek, vd., 2006; Law, vd., 2008; Liu & Jang, 2009).

Erdem & Yay (2017)'e göre şirketler ayakta kalabilmek ve pazar paylarını artırmak için müşterilerinin ihtiyaç ve beklentilerine uygun memnuniyet sağlamanın yanı sıra müşteri şikâyetlerini en aza indirmek ve tatmin edici çözümler bulmak için çalışmaktadır. Müşteriler eğer aldıkları ürün veya hizmetlerden memnun kalmazlarsa sorunları çözmek için, şirket değiştirme (terk etmek) ve sorunların ortaya çıkması için şikâyet etmek (şikâyet) gibi farklı kanallar izlemektedir (Su & Bowen, 2000, 39; DeFranco, vd., 2005, 175). Heung & Lam (2003) ise ayrıca hizmetten memnun kalmayan tüketicilerin genellikle ailelerine ve arkadaşlarına şikâyette buldukları ve işletmeyle ilişkilerini kestikleri bildirmişlerdir. Memnun olmamış müşteri işletme yöneticisine doğrudan şikâyet yerine, çevresindeki insanlara işletme hakkında olumsuz konuşarak veya bir daha o işletmeyi tercih etmeyerek dolaylı davranış sergilemektedir (Kim, vd., 2003, 352). Kitapçı (2008), işletmelerin müşterilerine sundukları ürün ve hizmetlerin kalitesini olabildiğince yüksek tutmak için müşterilerini dinlemeleri ve şikâyetlerini çözmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Jones, vd. (2002,)'ne göre, restoran işletmeciliğinin ana hedefi her ne kadar hatasız hizmet vermek olsa da Gürsoy vd. (2003), mamul ve hizmetin farklı özelliklerinden ve hizmetlerin emek yoğun olmasından dolayı hataların her zaman olabileceği ancak hatanın nasıl önlenilebileceğinin ise öğrenilebilir bir olgu olduğunu belirtmişlerdir.

2.2. Müşteri Memnuniyeti

Firmaların müşterilerinin ihtiyaçlarını anlamak için gerekli araştırmaları yapmaları gerekmektedir. Elde edilen verilere göre geliştirilecek ürün ve hizmetler, müşteri beklentilerini daha iyi karşılayacaktır. Müşteri beklentileri ne kadar çok karşılanırsa, müşteri o kadar mutlu olur. Memnuniyet, beklentilerin karşılanma seviyesi olarak ifade edilmektedir. Westbrook & Oliver (1991)'e göre müşteri memnuniyeti, belirli bir satın alma seçeneğinin satın alma sonrası değerlendirmesidir. Cronin vd.(2000) ile Rust & Oliver (1994) ise müşteri memnuniyetini, bir ürüne sahip olmanın veya kullanmanın müşterilerde ne kadar olumlu duygular uyandırdığını yansıtan duygusal bir derecelendirme olarak tanımlarlar. Literatürde müşteri memnuniyeti genellikle hizmet kalitesinden memnuniyet düzeyi, bir ürün veya hizmeti satın almadan önceki beklentiler ve satın aldıktan sonraki deneyimden memnuniyet düzeyi olarak ifade edilmektedir (Özgüven, 2008; Karpaz, 1988). Müşteri memnuniyetinin sağlanması için; iyi bir pazar araştırması ile müşterilerin istek, arzularının, değişen müşteri beklentilerinin belirlenmesi ve elde edilen veriler doğrultusunda hizmetlerin geliştirilmesi ve sunulması gerekir (Çatı & Koçoğlu, 2008).

Müşteri memnuniyeti; tüketicilerin firmalar tarafından kendilerine sunulan ürün veya hizmetlerden memnun olup olmadığına göre belirlenir. Müşteri memnuniyeti, müşteriye elde tutma ve şirketlerin sürdürülebilirliği ile doğrudan bağlantılıdır. Müşteri memnuniyetini ölçmek, bir şirketin gelecekte nasıl performans göstereceğine ilişkin verilerin öngörülmesini sağlar. Müşteri memnuniyetini sağlamak için yapılan yatırımlar; önceleri bir gider olarak görülse bile, sadık müşteriler kazanılarak, şirketin reklam ve tanıtım maliyetlerinin düşürülmesine önemli katkı sağlayacaktır (Çatı & Koçoğlu 2008). Restoranlarda müşteri memnuniyetini sağlamak, marka itibarı ve güven oluşturmak, bir işletmenin piyasa koşullarında ayakta kalabilmesi, kar elde etmesi ve rekabetçi konumunu güçlendirmesi açısından önemlidir. Çünkü memnun müşteri işletmeyi, en iyi sosyal medya platformları aracılığıyla tanıtır.

Hill & Alexander (2006), restoran endüstrisi söz konusu olduğunda, müşteri memnuniyetini etkileyen en önemli faktörlerin hizmet kalitesi ve ürün kalitesi olduğunu belirtmişlerdir. Restoran personeli, müşterilerle her gün yüz yüze görüşmektedir. Yeni müşterileri çekmek ve mevcut müşterileri korumak için restoranın müşterilerinden ürün ve hizmetler hakkında veri toplaması son derece önemlidir.

2.3. Hizmet Kalitesi Ölçümü (Servqual)

Hizmette kalitenin ölçülmesi hizmet kavramının özellikleri nedeniyle her zaman önemli bir sorun olarak ele alınmıştır. Çatı & Yıldız (2005), hizmet kalitesinin değerlendirilmesinde nesnel kriterlerden daha çok, müşteri değerlendirmelerinin esas alındığını belirtmişlerdir. Bunun nedenini ise hizmet kavramının soyutluk, heterojenlik, üretim ve tüketiminin eş zamanlılığı ve stoklanamama gibi özellikleri olarak belirtmişlerdir. Fakat Peter Drucker' in genel kabul görmüş olan "Ölçemediğiniz hiçbir şeyi kontrol edemez, kontrol edemediğiniz hiçbir şeyi yönetemezsiniz." kuralı gereği, dünya çapında artan hizmet sektörünün geliştirilebilmesi için kalite düzeyinin ölçülmesi ve yönetilmesi gerekmektedir. Hizmet kalitesini ölçmek için birçok model geliştirilmiştir.

Öztürk (1996) hizmet kalitesi kavramını, işletmelerin müşteri beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayabilme veya bu beklentileri geçebilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Çatı & Yıldız (2005) hizmet kalitesinin ölçülmesinin zorluğunun hizmetin doğasından kaynaklandığını ve SERVQUAL ve SERVPERF yöntemlerinin ise yaygın olarak kullanıldığını belirtmişlerdir. SERVQUAL ölçüm modeli, beklenen kalite ile algılanan kalite arasında oluşan farklılığa dayanırken (hizmet kalitesi = performans – beklentiler) SERVPERF hizmet kalitesinin sadece performansın (algılamaların) bir fonksiyonu olduğunu savunmaktadır (hizmet kalitesi = performans) (Bülbül & Demirer, 2008). Bu iki modelde de müşterinin değerlendirmesi hizmet kalitesinin ölçümünde esas alınmaktadır (Çatı & Yıldız, 2005). Şikâyetler beklentilerin karşılanamamasından kaynaklanır. Mal ve hizmetlerin müşteri ihtiyaçlarını karşılayamaması, vaat ettikleri performansları yerine getirememesinden dolayı insanlar şikâyetçi olur. SERVQUAL' de hizmet kalitesini ölçerken performans ve beklentileri birlikte değerlendirdiği için bu çalışmada tercih edilmiştir.

Servqual Ölçeği, hizmet kalitesinin belirlenmesi amacıyla, Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilmiştir. Parasuraman vd., (1994) geliştirmiş oldukları ölçeğin beş boyutunun olduğu, bunların ise, fiziksel özellikler, güvenilirlik, heveslilik, güven ve empati boyutlarından

meydana geldiğini, 22 soru ile boyutların tanımlandığını ve genellikle müşterinin hizmet beklentileri ile algılanan seviye arasındaki farkı ölçmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

2.4. Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim (e-WOM)

Günümüz iletişimi yüz yüze görüşmeden daha çok elektronik ortamlarda gerçekleşmektedir. İnternet platformlarındaki markalar ve ürünler hakkında tüketici geri bildirimleri, diğer tüketicilerin karar vermesini de etkilemektedir. İnternet, tüketicilerin birbirleriyle etkileşime girmesini hızlı ve kolay hale getirmiştir. Bu durum, çevrimiçi kişilerarası etki veya elektronik ağızdan ağıza iletişim (e-WOM) olarak bilinen olguyu meydana getirmiştir (Park & Kim, 2008; Chu & Kim, 2011). İnternet sitelerinde yer alan online yorumlar, e-WOM iletişiminde ana kaynağı oluşturmaktadır. e-WOM iletişiminin ana unsuru tüketicilerin kendini ifade etme isteğidir. Şirket web sitelerinde bir ürün hakkında olumsuz bir e-WOM duyulursa, kullanıcıların neden olumsuz e-WOM'lar oluşturduğu incelenmeli ve altında yatan faktörler araştırılmalıdır (Jeong & Jang, 2011: 358).

Teknolojinin ve internet ağının hızlı gelişmesiyle birlikte müşteriler kısa sürede ziyaret etmek istedikleri firmalar hakkında daha fazla bilgiye sahip olmakta ve deneyimlerini paylaşma fırsatı bulmaktadırlar. Sezgin vd. (2012)'ne göre, bir ürün veya hizmeti satın almaya karar vermeden önce, müşteriler araştırma yapar ve o ürünü veya hizmeti satın alan yada kullanan kişilerin görüşlerini öğrenmek isterler. Sarıışık ve Özbay (2012), internet ortamında bilgi paylaşımında bulunan tüketicilerin ya bir ürün/hizmeti daha önce deneyimlemiş ya da ürün/hizmet hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen potansiyel tüketiciler olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle son yıllarda sıkça paylaşılan web siteleri, yiyecek içecek sektöründe ürün özelliklerinden dolayı yaşanan problemlerin nerede ve nasıl yaşandığına dair bilgiler vermektedir. Böylelikle yeme içme endüstrisindeki şirketlerden faydalanmak isteyen müşterilerin fikir sahibi olmaları sağlanmaktadır. Özellikle internette, çevrimiçi inceleme web sitelerindeki olumlu ve olumsuz müşteri geri bildirimleri, her müşterinin karar verme ve satın alma davranışlarını etkilemektedir (Erdem & Yay 2017: 226). Özellikle haksızlığa uğradığını düşünen kullanıcılar için, daha önce hizmet alan diğer müşterilerle görüşmek ve ilişkiler kurmak yaygın olarak kullanılan ve etkili bir iletişim kanalı haline gelmiştir. Bu tarz sitelerde yer alan şikâyet ve değerlendirmeler normal ağızdan ağıza iletişime göre daha çok etki alanına sahip olmaktadır. Gürkan & Polat (2014), yakın gelecekte bu tarz internet sitelerinin etki alanlarının daha çok artacağını belirtmişlerdir

2.5. Tripadvisor

İnternet, tüketicilere birçok bilgi sağladığı (O'Connor, 2010: 755) gibi, tüketicilerin satın alma kararlarında bazı sitelerde paylaşılan tüketici görüşleri önemli ölçüde etkili olmaktadır. Tripadvisor tüketici görüşlerinin paylaşıldığı önemli sitelerden biridir (Keates, 2007, s.1). Tripadvisor sitesi kullanıcılarının profil oluşturarak, deneyimledikleri firmalar hakkında tecrübe paylaşımı yaptıkları internet sitesidir. Kullanıcıları işletmeler hakkındaki görüşlerini 1=berbat, 2=kötü, 3=ortalama, 4=çok iyi, 5=mükemmel kategorilerine göre sınıflayıp, deneyimlerini ise yazılı olarak paylaşmaktadır. İşletmelerde sunulan ürün ve hizmetlerden memnun kalmayan kullanıcılar şikâyetlerini 1=berbat veya 2=kötü kategorisinde bildirebilmektedirler.

İlgili literatür incelendiğinde Tripadvisor sitesinde yer alan müşteri şikâyetlerinden hareketle birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar genel olarak restoranlarla ilgili müşteri yorumlarına içerik analizi yapılarak gerçekleştirilmiştir (Lei & Law, 2015; Taştan & Kızılcık, 2017; Erdem & Yay, 2017). Kiliç (2020) ise, tripadvisor sitesinde bulunan müşteri yorumlarının ve paylaştıkları resimlerin müşterilerin mekan ve yemek seçimleri üzerine etkisini, karma araştırma yöntemlerinden yararlanarak gerçekleştirmiştir.

Yapılan çalışmalar neticesinde Lei & Law (2015)'in çalışmasına göre Macau'da yer alan restoranlara yemek, hizmet, değer ve atmosfer unsurlarında olumlu yorumların yüzdesinin ağırlıkta olduğu, diğer unsurlar kategorisinde ise olumsuz unsurlar yüzdesinin ağırlıkta olduğu, restoranların bu rekabetçi sektörde daha yüksek müşteri memnuniyeti sağlamak için diğer unsurlar kategorisinde yer alan boyutları tespit etmeleri gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Taştan & Kızılcık (2017), Kahramanmaraş' taki restoranlarda, yiyecek ve içeceklerin lezzetinden, fiyatlardan, menüden şikâyetlerin olduğu; servise ve hijyene yönelik şikâyetlerin ise fazla olmadığını tespit etmişlerdir. Zeithaml vd. (2017), farklı müşterilerin bireysel ve öznel beklentilere sahip olduğunu ve bu beklentilerin, hem iç hem de dış olmak üzere bir dizi faktörden etkilenebileceğini, bir müşterinin restorandan yüksek beklentileri olduğunda, restoranın bu beklentileri karşılamaasının zor olacağını belirtmişlerdir. Erdem & Yay (2017)'in çalışmalarında müşteri şikâyetlerini 6 ana tema, 18 ise alt tema olarak tespit etmişlerdir. Ana temalar; servis, hizmet ortamı, yiyecek içecek, personel, menü ve fiyata ilişkin şikâyetlerden oluşmaktadır. Alt temalar ise servis boyutunda servisin kötü ve yavaş olması; hizmet ortamı boyutunda düzen, atmosfer, aydınlatma ve temizlik; yiyecek içecek boyutunda, uygun pişirilmemesi, porsiyon miktarı, yemeğin sunumu, yemeğin lezzeti ve kalitesi; personel boyutunda personelin niteliksizliği, kabalığı, kişisel hijyeni ve ilgisizliği; menü boyutunda menü çeşitliliği ve ürünlerin bulunmaması, fiyat boyutunda ise pahalı olmasına ilişkin şikâyetler olarak değerlendirilmiştir. Kiliç (2020) yaptığı çalışmada ise, lokal yiyeceklerin ön plana çıktığı, ilişki testine göre kelime sayısı ile cümle sayısı, kelime sayısı ile fotoğraf paylaşımı, cümle sayısı ile fotoğraf paylaşımı ve değerlendirme puanı ile fotoğraf paylaşımı değişkenleri arasında anlamlı pozitif ilişki olduğu tespit edilmiş olup karma araştırma yöntemlerinin kullanılması ile güvenilirlik ve geçerlilik sorunlarına çözüm getirilebileceği, turizm araştırmalarında karma yöntemlerin tercih edilmesiyle daha güvenilir ve geçerli sonuçlara ulaşılabileceği sonucuna varmıştır. Ancak literatürde restoranlara yönelik yapılan şikâyetleri SERVQUAL ölçeği açısından değerlendiren yeterli çalışma bulunmamaktadır. Çalışmalar genellikle emek, hizmet, değer, atmosfer ve diğer unsurlar açısından değerlendirmeleri içerik analizine tabi tutmuş olup genel anlamda SERVQUAL'ı oluşturan boyutlar için çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma ile SERVQUAL ölçeğinin boyutlarından faydalanılarak şikâyetlerin hizmet kalitesi boyutlarının belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi böylelikle restoranların hizmet kalitesinin yükselmesi ve tüketiciler açısından ise müşteri memnuniyetinin artması amaçlanmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Amaç

Bu çalışma, Malatya’da bulunan restoranlara yönelik müşteri şikâyetlerinin hizmet kalitesi bağlamında değerlendirilmesi göre amaçlanmaktadır. Müşteri şikâyetlerinin dağılımını belirlemek için literatürde hizmet kalitesi için en çok kullanılan ölçeklerden olan SERVQUAL ölçeğinin boyutlarından faydalanılacaktır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 01 Mayıs -19 Mayıs 2021 tarihleri arasında Tripadvisor internet sitesinde bulunan ve Malatya’da faaliyet gösteren 166 restoran işletmesine yönelik yapılan olumsuz yorumlar (1=berbat, 2=kötü ve 3=ortalama) oluşturmaktadır. Yapılan incelemede kullanıcılar internet sitesinde yer alan 166 restoranın 112 adedine yorum yapmıştır. Çalışmanın örneklemini, 112 adet restoran müşterisi tarafından yapılan 598 adet olumsuz yorum oluşturmaktadır.

3.3. Veri Analiz Yöntemi

Kullanıcıların Tripadvisor internet sitesi üzerinden restoranlara yapmış oldukları olumsuz yorumların analiz edilebilmesi amacıyla betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz, çalışmanın kavramsal yapısının önceden net olarak belirlendiği ve elde edilen verilerin, önceden belirlenen temalara göre özetlenip, yorumlandığı araştırmalarda kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016: 239). Betimsel analizde, katılımcılar tarafından yapılan bazı anahtar ifadeler doğrudan alıntı yoluyla iletilebilir. Veriler tematik bir çerçevede işlenir, ardından sonuçlar tanımlanır ve yorumlanır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 256).

Müşteri şikâyetleri ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, farklı çalışmalara göre farklı sınıflandırmaların yapıldığı gözlemlenmiştir. Kitapçı (2008) müşteri şikâyetlerini, yiyecek içecek, hizmet kalitesi, restoran atmosferi ve ürün fiyatı başlıkları altında betimlemiştir. DeFranco vd. (2005), servis, yiyecek-içecek ve atmosfere ait özellikleri; Emir (2011), ekipman ve atmosfer, personel ve servis, lezzet ve kalite, fiyat ve ödemeye ait özellikleri; Zorlu vd. (2013) ise, personel, yiyecek ve içecek, hizmet atmosferi kaynaklı olarak şikâyetleri sınıflandırmışlardır.

Bu çalışmada ise müşteri şikâyetlerini değerlendirmek için Parasuraman vd. (1994) tarafından geliştirilen 5 boyut ve 22 maddeden oluşan SERVQUAL kriterleri dikkate alınarak betimleme yapılacaktır. SERVQUAL ölçeğine göre yapılacak betimleme, restoranların beş boyuttan hangileri ile ilgili daha çok şikâyet aldıklarını ortaya koyacaktır. En çok şikâyet alan boyutlar en az kaliteli olarak algılanır varsayımından hareketle hangi boyutları ne kadar kaliteli ya da kalitesiz olarak algılandığı da ortaya konulacaktır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

SERVQUAL Ölçeği, hizmet kalitesinin belirlenmesi amacıyla, Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilmiş beş boyut (fiziksel özellikler, güvenilirlik, heveslilik, güven ve

empati) 22 maddeden oluşan bir ölçektir. Araştırma için toplanan veriler bu kapsamda değerlendirilecektir.

4.1. Genel Bulgular

Tripadvisor internet sitesinde yer alan 112 restorana toplam 2271 yorum yapılmış, bunlardan 598 tanesi şikâyet kategorisinde değerlendirilmiştir. Olumsuz yorum statüsünde değerlendiren “ortalama” derecelendirmesinde 276 adet, “kötü” derecelendirmesinde 98 adet, “berbat” derecelendirmesinde ise 224 adet yorumun olduğu tespit edilmiştir. Sadece bir restoran müşteri yorumlarına cevap vermiş diğer hiçbir işletme olumlu ya da olumsuz yorumlara cevap vermemiştir.

Araştırmaya konu olan 112 restoranın sadece beş âdeti “helal” konseptinde hizmet verdiklerini belirtmiştir., 107’sinde “ücretsiz internet”, 106’sında “televizyon izleme” ve “bebek sandalyesi”, 105’inde “otopark”, 104’ünde “dışarıya servis”, 103’ünde “tekerlekli sandalye ile erişim” ve “açık havada oturma”, 102’sinde ise “kredi kartıyla ödeme” ve “rezervasyon”, 100’ünde “paket servis”, 94’ünde ise masaya servis hizmetleri Tripadvisor’ da tanımlı değildir. Tüm olumsuz yorumlar okunup, şikâyetler SERVQUAL ölçeğinde yer alan boyutlara göre ayrılıp, MS Excel formuna işlenmiştir.

4.2. Fiziksel Varlıklar

Bu boyut; “tesis iç/dış görünümü”, “modern masa takımlarına sahip olması”, “personel fiziksel görünümü” ve “sunum hizmeti (tabak dizaynı)” maddelerinden oluşmaktadır.

Yorumların SERVQUAL ölçeğine göre yorumlanması neticesinde “Fiziksel Varlıklar” boyutuna göre şikâyet olarak kabul edilen yorumların genel görünümü Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Fiziksel Varlıklar Boyutunun Genel Değerlendirmesi

Fiziksel Varlıklar	Olumsuz Yorum Miktarı
Tesis İç/Dış Görünümü	67 Adet
Modern Masa Takımlarına Sahip Olması	28 Adet
Personelin Fiziksel Görünüşü	27 Adet
Sunum Hizmeti (Tabak Dizaynı)	34 Adet
Toplam Miktar	156 Adet

Çizelge 1 değerlendirildiğinde; Fiziksel Varlıklar boyutunda en çok şikâyet edilen konu “tesis iç/dış görünümü” maddesi ile ilgilidir. Bir müşteri yemekleri lezzet olarak beğenmesine rağmen sandalyelerden çıkan gürültüden rahatsız olmasından dolayı şu yorumu yapmıştır;

“...Yemekler fena değil fakat üst kattaki zemin çok kötü. 2 masa dolu olmasına rağmen sandalyeler aşırı ses çıkarıyor, kafamız şişti, yemek sakın ortamda güzel oluyor. Burası durulamayacak derecede gürültülü, sandalye çekince tüm grubu aşırı rahatsız etti. Sandalyeler altına çekince ses çıkarmayacak bir şey yapıştırmak çok mu zor? Grupça bu nedenle mekanı sevmedik...”

Bir başka müşteri ise genel olarak işletmenin görünümünden memnun kalmasına rağmen çocuk oyun parkındaki oyuncakların bakımsız olmasından dolayı şu yorumu yapmıştır;

“...Mekan güzel, yeşili bol, çocuklar için oyun alanı mevcut ama oyuncaklar bakımsız...”

4.3. Güvenilirlik

Bu boyut; “zamana riayet”, “çalışanların samimi olması”, “lezzet”, “hijyen” ve “fiyatlar” maddelerinden oluşmaktadır.

Yorumların SERVQUAL ölçeğine göre yorumlanması neticesinde “Güvenilirlik” boyutuna göre şikâyet olarak kabul edilen yorumların genel görünümü Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Güvenilirlik Boyutunun Genel Değerlendirmesi

Güvenilirlik	Olumsuz Yorum Miktarı
Zamana Riayet	68 Adet
Çalışanların Samimi Olması	26 Adet
Lezzet	211 Adet
Hijyen	98 Adet
Fiyatlar	142 Adet
Toplam Miktar	585 Adet

Çizelge 2 değerlendirildiğinde; Güvenilirlik boyutunda en çok şikâyet edilen konu “lezzet” maddesi ile ilgilidir. Bir müşteri yemekleri ile ünlü olmasından dolayı gittiği işletmenin yemeklerini lezzetsiz bulmasından dolayı şu yorumu yapmıştır;

“...Malatya'nın ünlü yeriymiş, duyduk, gittik. Yemekler vasat, ne mezelerini, ne yemeğini, ne kaburgasını beğenmedim. Sırf adı var diye gidilmez, gidince yemeklerin tadı damağında kalacak ki tekrar gidesin millete övesin!...”

Bir başka müşteri ise çalışanların davranışlarından memnun olmasına rağmen yöresel yemeklerden memnun olmamasından dolayı şu yorumu yapmıştır;

“...Yemek için geldiğimiz yerde iyi bir yemek yemeden kalktık. Mantı; vasattı; Kiraz sarma, alâkası yok; İçli köfte (haşlama), berbat ötesi; Analı-kızlı, yenilebilir. Gençleri istekli, çalıştığı yerde güler yüz vardı. Fakat yemek yememek lazım...”

4.4. Heveslilik

Bu boyut; “söylenilen sürede doğru servis”, “menü çeşitliliği”, “çalışanların yardımcı olma isteği” ve “doyurucu porsiyon” maddelerinden oluşmaktadır.

Yorumların SERVQUAL ölçeğine göre yorumlanması neticesinde “Heveslilik” boyutuna göre şikâyet olarak kabul edilen yorumların genel görünümü Çizelge 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Heveslilik Boyutunun Genel Değerlendirmesi

Heveslilik	Olumsuz Yorum Miktarı
Söylenilen Sürede Doğru Servis	79 Adet
Menü Çeşitliliği	47 Adet
Çalışanların Yardımcı Olma İsteği	86 Adet
Doyurucu Porsiyon	36 Adet
Toplam Miktar	248 Adet

Çizelge 3 değerlendirildiğinde; Heveslilik boyutunda en çok şikâyet edilen konu “Çalışanların Yardımcı Olma İsteği” maddesi ile ilgilidir. Bir müşteri yemeklerinin lezzeti ve fiyatlarının makul olmasından dolayı gittiği işletme çalışanlarının yardımcı olmamalarından dolayı şu yorumu yapmıştır;

“...İş gereği sürekli Malatya'ya geliyoruz. XXX restoran oldukça popüler ve fiyatına göre makul bir yer ancak kasada duran, zaman zaman sipariş alan, 60 yaşlarındaki ilgisi, oldukça suratsız. Sanıyorum restoranın popülaritesi bu amcayı olumsuz etkilemiş. Bir defa satış fişi istediğimizde tavırları değişti ve sinirli hareketlerde bulunmaya başladı. İkincisinde de pos

cihazının arızalı olduğunu söyledi. "Nakitimiz yok, birimiz bekleyelim diğerimiz bankamatikten çeksin gelsin öyleyse" dediğimizde, "ver ver" diyerek fevri bir tavırla kredi kartını pos cihazından geçti. Gündüz vakti olsaydı zabıtaya şikâyet edecektim..."

Bir başka müşteri ise sık sık ziyaret ettiği işletmenin sürekli kalabalık olmasından çalışanlarda yorgunluk ve bıkkınlık gözlemlemesinden dolayı şu yorumu yapmıştır;

"...Buraya defalarca geldim; yalnız veya arkadaşlarımla, bazen de ailemle. Suratsız, saygısız ve ilgisizler. Her seferinde böyleler. Hizmet personelinin suçlamak istemiyorum çünkü nefes almadan oldukça kalabalık müşterilere hizmet ediyorlar. Bu insanlar bu kadar çalıştırılmamalı ya da ücretlerini zamanında alamıyorlar veya sigortaları yatırılmıyor. Var bir derterleri ben çözemem yoksa bu kadar kötü olunamaz..."

4.5. Güven

Bu boyut; "çalışanların dürüst davranması", "helal ürünler", "çalışanların saygılı davranması" ve "çalışanların bilgili olması" maddelerinden oluşmaktadır.

Yorumların SERVQUAL ölçeğine göre yorumlanması neticesinde "Güven" boyutuna göre şikâyet olarak kabul edilen yorumların genel görünümü Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Güven Boyutunun Genel Değerlendirmesi

Güven	Olumsuz Yorum Miktarı
Çalışanların Dürüst Davranması	48 Adet
Helal Ürünler	0 Adet
Çalışanların Saygılı Davranması	88 Adet
Çalışanların Bilgili Olması	48 Adet
Toplam Miktar	184 Adet

Çizelge 4 değerlendirildiğinde; Güven boyutunda en çok şikâyet edilen konu "Çalışanların Saygılı Davranması" maddesi ile ilgilidir. Bir müşteri restoranın güzel olmasından dolayı uzun mesafe kat ederek gittiği işletmenin çalışanlarının saygısız davranışlarından dolayı şu yorumu yapmıştır;

"...Sadece görüntüden ibaret, o kadar yol gidip huzurunuzdan olmayın. Hayatımda bu kadar nezaketsiz, kötü, anlayışsız, kendinden bihaber çalışanları bir arada görmedim. Birbirleriyle iletişimleri sıfır ve hizmetin her yönü kusurlu. Malatya da paranızla misafirlerinize rezil olabileceğiniz tek mekan. Çalışanların çoğu müşterilerinden alacaklı gibi davranıyor, akşam saatlerinde kalkıp gitmenizi gözliyorlar. İşletenler yazık etmiş güzelim mekana!!!..."

Bir başka müşteri ise yediği tabaktaki etten kıl çıkmasından dolayı şikâyette bulunduğu anda, çalışanın "bu sorunu kendilerine iletmemeleri gerektiğini" belirttiğinden dolayı şu yorumu yapmıştır;

"...Beş kere üst üste kuşbaşı yedim hepsinde kıl çıktı belki inanmayacaksınız. Ben hayatımda böyle bir şey görmedim. İlk ikisinde olabilir insanlık hali diye sesimi çıkarmadım. Sonra arkadaşına da çıktı, söyledik, açıklama yapmadılar, hesabı da aldılar. Bugün son kez gittim kıl çıktı, bana çıkan kılı gizlemem ve onlara söylemem gerektiği söylendi. Bir daha asla gitmeyeceğim..."

4.5. Empati

Bu boyut; "çalışanların müşteri ayırt etmemesi", "işletmenin çalışma saatleri", "çalışanların özenli davranması", "çalışanların candan davranması" ve "özel ihtiyaçları anlama" maddelerinden oluşmaktadır.

Yorumların SERVQUAL ölçeğine göre yorumlanması neticesinde “Empati” boyutuna göre şikâyet olarak kabul edilen yorumların genel görünümü Çizelge 5’te gösterilmiştir.

Çizelge 5. Empati Boyutunun Genel Değerlendirmesi

Empati	Olumsuz Yorum Miktarı
Çalışanların Müşteri Ayırt Etmemesi	24 Adet
İşletmenin Çalışma Saatleri	10 Adet
Çalışanların Özenli Davranması	114 Adet
Çalışanların Candan Davranması	80 Adet
Özel İhtiyaçları Anlama	43 Adet
Toplam Miktar	271 Adet

Çizelge 5 değerlendirildiğinde; Empati boyutunda en çok şikâyet edilen konu “Çalışanların Özenli Davranması” maddesi ile ilgilidir. Bir müşteri rezervasyon yaptırmaya rağmen çalışanların özensiz davranışlarından dolayı şu yorumu yapmıştır;

“...Rezervasyonlu iftar yemeğine gittik, hava bozuk olduğundan rezervasyon sonrası tekrar telefon açarak yağmur yağarsa problem olup olmayacağını teyit ettik, yağmurdan etkilenmeyecek yerde yerimizin hazır olduğu bilgisini aldık. İftar öncesi lokantaya gittiğimizde üzerine halen yağmur yağan, sandalyelerin ıslak olduğu masaya oturmamız istendi. İçeride yer olmadığı belirtildi, mekandan ayrılmaya karar verdik, üst kata çıkabilirsiniz dediler. İftar saati çok yakın olduğu için başka yere gitmeyi göze alamadık, üst kata çıktık, çoğu yer boş, doluluk ancak %30’du, boş yer olmasına rağmen başta ısrarla yağmur altında yemek yedirmeye çalıştılar. Fix iftar menüsü istedik, çabuk olması için, sadece çorbası geldi masaya, fix iftar menüsünde olan diğer malzemeleri istememize rağmen getirmediler. 2 oruç adama 500 ml. suyu yeterli gördüler. Sadece çorbası ve adına kaburga dolması dedikleri dışı sakız gibi çiğneyebileceğiniz, içi nispeten yenilebilir tandırvare eti yedik. Salata, zengin iftar tabağı, Osmanlı şerbeti, serpe meze masaya hiç gelmedi. Kadayıf ve çiğköfteyi getirdiler sağ olsunlar, çay ve meyve tabağını da biz bekleyemedik artık. Ücreti öderken yaşadığımız sıkıntıları anlattığımızda tabi ki özür dilemediler, biz size yer ayırmıştık, siz beğenmediniz dediler...”

Bir başka müşteri ise restorandaki rahatsız edici kokuyu çalışanlara iletmesine rağmen çalışanların bu sorunla ilgilenmemelerinden dolayı şu yorumu yapmıştır;

“...çok fazla koku var içeride ve artık ilgilenmiyorlar. Paraya doymuşlar sanırım ki müşteri nedir bilmiyorlar...”

5. SONUÇ

Restoranların müşteri memnuniyetini artırmaları için hatasız hizmet vermeye çalışmaları gerekmektedir. Fakat insanların olduğu yerde hata yapmamak mümkün değildir ancak hataların doğru yönetilmesi ile müşteri memnuniyeti artırılabilir.

Genel bulgular kısmında araştırmaya konu olan 112 restoranın sadece beş adetinde “helal” konseptinde hizmet verdiklerini belirtmiş olup diğer işletmelerin tanıtım bölümlerinde “helal” konseptle ilgili herhangi bir açıklamada bulunmadıkları görülmektedir. 107’inde “ücretsiz internet”, 106’sında “televizyon izleme” ve “bebek sandalyesi”, 105’inde “otopark”, 104’ünde “dışarıya servis”, 103’ünde “tekerlekli sandalye ile erişim” ve “açık havada oturma”, 102’sinde ise “kredi kartıyla ödeme” ve “rezervasyon”, 100’ünde “paket servis”, 94’ünde ise masaya servis hizmetlerini tanımlamamaları restoran yetkililerinin Tripadvisor sitesi ile ilgili bilgilerinin olmadığı ya da bu siteyi önemsemedikleri şeklinde değerlendirilmiştir.

SERVQUAL açısından Fiziksel Varlıklar boyutunda en çok şikâyet edilen konunun “tesis iç/dış görünümü” olduğu tespit edilmiştir. Müşteriler, eşyalardan çıkan gürültüden, çocuk oyun alanlarındaki oyuncakların bakımsızlıklarından, otoparkın düzensiz ve yetersiz olmasından, işletmenin genel görünümünün kötü olduğundan ve dekorasyondan şikâyet etmektedirler. Bu sonuca göre müşteriler tarafından tesis iç/dış görünümü önemli olarak algılandığı ancak işletmeler tarafından gerekli özenin gösterilmediği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, Vasquez, (2011), Badem ve Özetel, (2018); Olcay vd. (2018); Bengül ve Güven, (2019); Yaşar, (2019) ile benzer sonuçlar göstermektedir.

Güvenilirlik boyutunda en çok şikâyet edilen konunun “lezzet” olduğu tespit edilmiştir. Şikâyetlerin büyük çoğunluğunun lezzetle ilgili olduğu, müşterilerin belli lezzet beklentileri ile işletmeye gittikleri ama bu beklentilerinin karşılanamaması sonucu şikâyette buldukları tespit edilmiştir. Bir restoranın müşteri memnuniyeti açısından en önemli maddesi işletmenin sunmuş olduğu yiyecek ve içeceklerin lezzetiyle beraber uygun sıcaklıkta servis edilmesidir. Lezzet ve yiyecek kalitesinin kötü olması müşterileri şikâyete yönlendirebilmektedir. Bu sonuç, Namkung ve Jang, (2007); Liu ve Jang (2009); Albayrak, 2013; Dalgıç vd., 2016; Taştan ve Kızılcık, (2017) ile benzer sonuçlar göstermektedir.

Heveslilik boyutunda en çok şikâyet edilen konunun “Çalışanların Yardımcı Olma İsteği” olduğu tespit edilmiştir. Şikâyetin bu konu üzerinde yoğunlaşmasının müşterinin karşılaştığı en ufak bir rahatsızlıkta kendisinin sorununun çalışanlar tarafından anında çözülebileceği algısı ile işletmeye gittikleri, sorunlarının dikkate alınmamasıyla hayal kırıklığına uğradıkları tespit edilmiştir. Bir işletmenin çalışan gücü aynı zamanda işletmenin entelektüel sermayesidir. Bu sermayenin düzgün kullanılmaması müşteri şikâyetlerin artmasına, gelirin ise azalmasına neden olacaktır. Bu sonuç, Çelik, (2012); Cömert ve Alabacak, (2015), Bengül ve Güven (2019) ile benzer sonuçlar göstermektedir.

Güven boyutunda en çok şikâyet edilen konunun “Çalışanların Saygılı Davranması” olduğu tespit edilmiştir. Belirli ücret ödemeyi göze alıp restorana giden müşteriler, sosyalleşme amaçlarını ve açlık hislerini giderme ihtiyaçlarını karşılarken aynı zaman da ödediği ücret karşılığında işletme çalışanlarının saygılı davranılmasını beklemektedir. Müşteri istek ve şikâyetlerinin belirli bir saygı çerçevesinde dinlenip saygı gösterilmesi önemlidir. Bu sonuç, Qin ve Prybutok, (2009) ve Çelik, (2012) ile benzer sonuçlar göstermektedir.

Empati boyutunda en çok şikâyet edilen konunun “Çalışanların Özenli Davranması” olduğu tespit edilmiştir. Diğer müşterilerle aynı ortamı paylaşan müşteriler, herkesle eşit şekilde hizmet almak istemektedir. Bu sonuç, Defronco vd., (2005), Koçbek (2005); Badem ve Özetel, (2018); Bilişik, (2019) ile benzer sonuçlar göstermektedir.

Personel tutumu, hizmet kalitesinin en önemli parçası olmasından dolayı işletmeler, işe aldıkları personelin güler yüzlü ve yardımsever olmasını sağlamak için çalışan eğitimlerine yatırım yapmalı ve fazla iş yükü yüklememelidirler.

Müşteri şikâyetleri, müşterinin hizmet aldığı işletmeden beklentilerinin karşılanmaması şeklinde tanımlanmaktadır. Restoranlar öncelikle müşterilerin beklentilerini tespit etmeli sonra da bu beklentileri karşılamalıdır. Firmalar, bazen kendilerinin müşterilere ne sunacaklarını bildiklerini dolayısıyla müşteri beklentilerini tespit etmek için zaman harcamaya gerek olmadığını düşünürler. Ancak, firma yetkililerinin düşünceleri her zaman müşterilere uymayabilmektedir. Dolayısıyla müşteri memnuniyetinde en kestirme yol müşteri beklentilerinin tespitinden geçmektedir. Firmalar, müşteriler üzerinde araştırmalar yaparak,

müşteri ile temasta olan personellerle görüşerek ya da müşterilerin geri bildirimlerini dikkate alarak müşteri beklentilerini belirleyebilirler. Belirlenen müşteri beklentilerini gerçekleştirmek müşterileri memnun edecektir.

İşletmeler, müşteriye sunduğu ürün ve hizmet kalitesini hep üst seviyede tutmak için müşterilerini dinlemeli ve onların şikâyetlerini göz önünde bulundurmalıdır. Müşterisini dinleyen işletme rekabet avantajı sağlayacaktır. Müşteri şikâyetleri restoran işletmecilerinin hizmet kalitesini geliştirmeleri için önemli bir fırsattır. Şikâyet eden müşteri işletmenin eksikliklerini göstermekte, işletme bu eksiklikleri tamamlayarak müşterisini memnun etmektedir. Bu durumda işletmelerin şikâyet yönetim hattı oluşturması işletme geleceği açısından önemlidir.

Literatürde restoran müşterilerinin memnuniyeti ve hizmet kalitesi algıları ölçümünde kullanılan SERVQUAL ölçeği; bu çalışmada, müşteri şikâyetlerinin betimlenmesi için kullanılmıştır. Bu çalışmanın bulgularından olan müşteri şikâyetlerinin yoğunlaştığı personel davranışı konusunun akademik olarak daha yoğun çalışılması gerekmektedir. Müşterilerin en çok şikâyetçi oldukları personel davranışlarının niçin ve nedenlerini ortaya koymak amacıyla derinlemesine görüşme tekniği ile elde edilecek verilerden hareketle bir çalışma yapılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, A. (2013). Restoran İşletmelerinde Müşteri Şikâyetleri ve Şikâyete İlişkin Davranışlar. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, (9)2, 24-51.
- Al-Msallam, S. (2015). Customer Satisfaction and Brand Loyalty in the Hotel Industry. *International Journal of Management Sciences and Business Research*, ISSN (2226-8235) (4)9.
- Baek, S. H., Ham, S. ve Yang, I. S. (2006). A cross-cultural comparison of fast food restaurant selection criteria between Korean and Filipino college students. *International Journal of Hospitality Management*, 25(4), 683-698.
- Badem, E. ve Öztel, A. (2018). Restoran görüntüsünü izleme ölçüleri dematel yöntemiyle değerlendirilmesi: bir uygulama. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 3 (1), 70-89.
- Barlow, J. ve Moller, C. (1998). *Her Şikâyet Bir Armağandır*, (çev) Günhan Günay İstanbul: Rota Yayınları.
- Bengül, S., Güven, Ö. (2019). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Fiziksel Ortam Kalitesi, Yiyecek Kalitesi Ve Servis Kalitesinin Algılanan Değer, Müşteri Memnuniyeti Ve Müşteri Bağlılığı Üzerindeki Etkisi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (42), 375-406 .
- Bilişik, M. (2019). Hizmet Kalitesinin Servqual Yöntem İle Ölçümü: Bir Hazır Yemek Firması Üzerine Araştırma, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (3) , 484-498 .
- Bülbül, H., & Demirer, Ö. (2008). Hizmet Kalitesi ölçüm Modelleri Servqual Ve Serperf'in Karşılaştırmalı Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 181-198.
- Chu, S. C., ve Kim, Y. (2011). "Determinants of Consumer Engagement in Electronic WORD-OF-MOUTH (eWOM) in Social Networking Sites". *International Journal of Advertising*, 30(1), 47-75.
- Cömert, M., Alabacak, C.. (2015). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Görsel Kriterlerin İşletme İmajına Etkilerinin Araştırılması, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, (1) , 48-61 .
- Cronin, J. J., Brady, M. K., Hult, G. (2000). "Assessing the Effects of Quality, Value, and Customer Satisfaction on Consumer Behavioural Intentions in Service Environments", *Journal of Retailing*, Vol. 76, No. 2, 193-218.
- Çatı, K. ve Koçoğlu, C.M., (2008). "Müşteri Sadakati İle Müşteri Tatmini Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19.

- Çatı, K. ve Yıldız, S., (2005). “Şehirlerarası Otobüs İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Bir Uygulama”, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, 2005, s. 121-144.
- Çelik, M. (2012). Müşteri Memnuniyeti ve Hizmet Kalitesi Üzerine Adıyaman Üniversitesi Yemekhanesi’nde Bir Uygulama, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (10) , 29-54 .
- Dalgıç, A., Güler, O. ve Birdir, K. (2016). Tripadvisor.com’da Yer Alan Restoran Şikâyetlerinin Analizi: Mersin ve Hatay’da Yöresel Yiyecek Sunan Restoranlara Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4/Special Issue 1, 153-173.
- Defranco, A., Wortman, J., Lam, T., & Countryman, C. (2005). A Cross-Cultural Comparison of Customer Complaint Behavior in Restaurants in Hotels. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 10(2), 173-190.
- Erdem, Ö. ve Yay, Ö., (2017). "Tripadvisor'daki Müşteri Şikâyetlerinin Değerlendirilmesi: Antalya Örneği" (Evaluation. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 227, 249.
- Emir, O. (2011). Customer complaints and complaint behaviours in Turkish hotel restaurants: An application in Lara and Kundu areas of Antalya. *African Journal of Business Management*, Vol. 5 (11), p. 4239-4253.
- Gürkan, G.Ç. ve Polat, D.D. (2014). “Ege ve Akdeniz Bölgesi’nde Faaliyet Gösteren Resort Konaklama İşletmeleri Hakkında Yapılan Şikâyetler Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/ Journal of Travel and Hospitality Management*, 11(2), 45-61.
- Gursoy, D., McCleary, K. W. ve Lepisto, L. R. (2003). “Segmenting Dissatisfied Restaurant Customers Based on Their Complaining Response Styles”. *Journal of Foodservice Business Research*, 6(1), 25-44.
- Ha, J., & Jang, S. S. (2013). Variety seeking in restaurant choice and its drivers. *International Journal of Hospitality Management*, 32, 155-168.
- Heung, V. C., and Lam, T. (2003). “Customer Complaint Behaviour Towards Hotel Restaurant Services”. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 15(5), 283-289
- Hill, N. and Alexander, J., (2006). “The Handbook of Customer Satisfaction and Loyalty Measurement”. Hampshire: Gower Publishing, pp. 2 – 213.
- Hirschman A. O. (1970). “Exit, Voice and Loyalty Responses to Decline in Firms, Organizations and States”. Cambridge: Harvard University Press.
- Jeong, E., ve Jang, S.S., (2011). Restaurant Experiences Triggering Positive Electronic Word-Of- Mouth (Ewom) Motivations, *International Journal of Hospitality Management*, 30(2): 356–366
- Jones, D. L., McCleary, K. W. ve Lepisto, L. R. (2002). “Consumer Complaint Behavior Manifestations For Table Service Restaurants: Identifying sociodemographic characteristics, personality, and behavioral factors”. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 26(2), 105-123.
- Law, R., To, T. ve Goh, C. (2008). How do Mainland Chinese travelers choose restaurants in Hong Kong?: An exploratory study of individual visit scheme travelers and packaged travelers. *International Journal of Hospitality Management*, 27(3), 346-354.
- Lei, S., and Law, R. (2015). Content Analysis of TripAdvisor Reviews on Restaurants: A case study of Macau. *Journal of tourism*, 16(1).
- Karpat, I. (1998). “Müşteri Tatmininin Sağlanması”, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 71, 22-24.
- Keates, N. (2007). Deconstructing tripadvisor. *Wall Street Journal*, 1(4).
- Kılıç, B. ve Ok, S. (2012). “Otel İşletmelerinde Müşteri Şikâyetleri ve Şikâyetlerin Değerlendirilmesi”, *Journal of Yaşar University* 25(7) 4189-4202
- Kilinç, U. (2020). Çevrim İçi Restoran Deneyimi Yorumlarının Karma Yöntem İle Analizi: Burdur Restoranları Örneği . *Turizm Akademik Dergisi* , 7 (1) , 65-82 .

- Kim, C., Kim, S., Im, S., & Shin, C. (2003). The effect of attitude and perception on consumer complaint intentions. *Journal of consumer marketing*, 20(4), 352-371.
- Kitapçı, O. (2008). "Restoran Hizmetlerinde Müşteri Şikâyet Davranışları: Sivas İl'inde Bir Uygulama". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 111-120.
- Koçbek, A. D. (2005). *Yiyecek İçecek Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti: Etnik Restoranlara Yönelik Bir Araştırma*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir
- Liu, Y. ve Jang, S. S. (2009). Perceptions of Chinese Restaurants in the US: What Affects Customer Satisfaction and Behavioral Intentions?, *International Journal of Hospitality Management*, 28(3), 338-348.
- Mattila, A.S. and Wirtz, J. (2004), "Consumer Complaining to Firms: The Determinants of Channel Choice", *Journal of Services Marketing*, Vol. 18 No. 2, pp. 147-155.
- Namkung, Y. ve Jang, S. (2007). "Does Food Quality Really Matter in Restaurants?: Its impact on customer satisfaction and behavioral intentions". *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 31(3), 387-409.
- O'Connor, P. (2010). Managing a hotel's image on TripAdvisor. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19(7), 754-772.
- Olçay, A , Giritlioğlu, E , Giritlioğlu, İ . (2018). Gaziantep Şehrindeki Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 21 (39) , 543-566 .
- Özgüven, N. (2008). "Hizmet Pazarlamasında Müşteri Memnuniyeti ve Ulaştırma Sektöründe Bir Uygulama", *Ege Akademik Bakış*, 8 (2), 651-682.
- Öztürk, S. (1996). *Hizmet İşletmelerinde Kalite Boyutları ve Kalitenin Artırılması*. Verimlilik Dergisi, 2, 66-68.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A., Berry, L.L., (1994). "Reassessment of Expectations as a Comparison Standard in Measuring Service Quality: İmplications For Future Research", *Journal of Marketing* 58 (1), 111-124.
- Park, D.H., ve Kim, S. (2008). "The Effects of Consumer Knowledge on Message Processing of Electronic Word-of-Mouth Via Online Consumer Reviews". *Electronic Commerce Research and Applications*, 7(4), 399-410.
- Rust RT, Oliver RL. (1994). *New directions in theory and practice*. (RT Rust, RL Oliver Ed.) *Service Quality*, California: SAGE Publications Inc.
- Qin, H., & Prybutok, V. R. (2009). *Service Quality, Customer Satisfaction, And Behavioral Intentions in Fast-Food Restaurants*, *International Journal of Quality and Service Sciences*, 1(1), 78-95.
- Sarıışık, M., ve Özbay, G. (2012), "Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim ve Turizm Endüstrisindeki Uygulamalara İlişkin Bir Yazın İncelemesi". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(16), 1-22.
- Sezgin E., Efiltili, S., Kalıpçı M.B. ve Algür, S. (2012). "A Content Analysis About e-Complaints of the Hospitality Enterprises in Manavgat Regions". *Çukurova Üniversitesi İİBG dergisi* 16(2), 111-118.
- Su, W.-Y. ve Bowen, J. T. (2001). "Restaurant Customer Complaint Behavior". *Journal of Restaurant & Foodservice Marketing*, 4(2), 35-65.
- Taştan, H. ve Kızılcık, O. (2017). Kahramanmaraş'ta Bulunan Yiyecek İçecek İşletmelerine Yönelik TripAdvisor.com'da paylaşılan şikâyetlerin sınıflandırılması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 270-284.
- Vásquez, C. (2011). "Complaints Online: The Case of TripAdvisor". *Journal of Pragmatics*, 43(6), 1707-1717.
- Westbrook, R. A., Oliver, R. L. (1991). "The Dimensionality of Consumption Emotion Patterns and Consumer Satisfaction", *Journal of Consumer Research*, Vol. 18, No. 1, 84-91.

- Yaşar, Z., (2019). Kastamonu'da Yöresel Yiyecek İçecek Hizmeti Sunan Restoranlara İlişkin Tüketici Şikâyetlerinin Değerlendirilmesi: Tripadvisor Örneği, Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 2(2),241-250,
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Zeithaml, V. and Bitner, M., (1996). “Services Marketing”. First edition. Singapore: McGrawHill Book Co, pp 38-47.
- Zorlu, Ö., Çeken, H., ve Kara, A. M. (2013). Otel işletmelerinde restoran şikâyetlerinin şikâyet davranışlarına etkisi: Afyonkarahisar ili örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(3), 529-554.
- (<https://www.tripadvisor.com.tr/Restaurants-g298018-Malatya.html> Erişim Tarihi: 19.05.2021)

HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA İLE İLGİLİ YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Doç. Dr. Öznur ARSLAN

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Sivas, Türkiye, Orcid:0000-0001-5973-9107

ÖZET

İşletmelerin finansal bilgi kullanıcılarına yayınlamış olduğu finansal tablolarda yer alan bilgilerin gerçeğe uygun, doğru ve güvenilir olması gün geçtikçe daha fazla önem arz etmektedir. Bu çalışmada 2000-2022 yılları arasında hileli finansal raporlama ile ilgili literatürde yer alan yayınların bibliyometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bibliyometrik analizin yapılabilmesi için Web of Science, Ulakbim ve YÖK Tez Merkezi veri tabanlarından yararlanılmıştır. 358 adet çalışma incelenmiştir. Elde edilen verilere göre; çalışma kapsamında incelenen yayınların ağırlıklı olarak 2009-2022 yılları arasında ele alındığı, ABD'nin en çok katkı sağlayan ülke olduğu, yayın dilinin İngilizce ve en çok atıf alan konu ise ekonomi alanında olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hile, Bibliyometrik Analiz, Usulsüzlük, Yayın, Finansal Tablo

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON FRAUDULENT FINANCIAL REPORTS

ABSTRACT

It becomes gradually more important for the data, which are reported in financial statements published by companies for financial information users, to be real, accurate, and reliable. In the present study, it was aimed to examine the bibliometric characteristics of studies examining the fraudulent financial reporting between the years 2000 and 2022. Web of Science, Ulakbim, and YÖK Thesis Center databases were used in the bibliometric analysis. In total, 206 studies were examined. Given the results achieved, the studies examined within the scope of present study were carried out between the years 2009 and 2022, the USA was the country contributing to the literature the most, the dominant language in literature was English language, and the most cited subject was economics.

Keywords: Fraud, Bibliometric, Irregularity, Publication, Financial Statement

1.GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle para ve sermaye piyasaları gelişmiş ve finansal tablo kullanıcı sayısı artmıştır. Bu doğrultuda mali tablolarda yer alan bilgilerin söz konusu yatırımcılara hitap edebilmesi için doğru, şeffaf, anlaşılabilir ve güvenilir olması büyük önem ihtiva de etmektedir (Çıtak, 2009:103).

İşletmelerin finansal tablolarının güvenilir olması özellikle firmanın yatırımlarını artırmak, kreditorlerden faydalanmak, tedarikçilerle rahat çalışabilmek bakımından gereklidir. Bu sebeple işletme çıkar grupları (yatırımcılar, bankalar, kreditorler, tedarikçiler, müşteriler) yönetici başarısını değerlendirerek yatırımcılarını daha güvenilir gerçekleştirmek istemektedirler. Güvenirlik ise mali tabloların Genel Kabul Görmüş Muhasebe ilkelerine ve standartlarına uygun bir şekilde doğru, tarafsız, anlaşılabilir ve şeffaf bir şekilde sunmakla ancak mümkün olabilmektedir (Doyrangöl, 2007:53).

2000’li yılların başında Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa ülkelerinde yaşanan küresel etkili skandallar ortaya çıkmıştır. Bu skandallardan Enron, Wordcom, Xerox ve Parmalat bu muhasebe skandallarının başında gelmektedir. Söz konusu skandallar para ve sermaye piyasalarına, bağımsız denetim şirketlerine güveni sarsarak hata ve hile kavramlarının gündeme gelmesine vesile olmuştur (Gül ve Özdemir, 2022:664).

Hile ve usulsüzlük; “işletme yönetimindekiler ile yönetimden sorumlu kişilerin, işletme çalışanlarının veya üçüncü şahısların kasıtlı olarak adil veya yasal olmayan bir menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunmalarını” anlamına gelmektedir. Yukardaki tanımda da anlaşılacağı üzere hile ve usulsüzlük çok kapsamlı bir hukuki kavramdır. Bağımsız denetçilerin mali tablolarda önemli yanlışlıklara neden olan hile ve usulsüzlükleri dikkate alması gerekmektedir (SPK, Seri X, No:22).

Hile ve usulsüzlük yapanların başlıca amaçları arasında işletme gelir ve varlıklarını olduğundan eksik göstermek, gider ve zararlarını ise olduğundan eksik göstermek, vergiden kaçınmak, daha az kar payı dağıtmak gibi durumlar yer almaktadır (Erdoğan ve Erdoğan, 2021:457).

Türkiye’de ise 1998 yılında Yaşarbank, Türkiye Tütüncüler Bankası ile Egebank’ın denetim şirketleri bankalarca öne sürülen kar ve zarar rakamlarını gerçeğe yansıtmasına rağmen doğruluğunu tasdik etmiş bu durum ise Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BBDK)’nın 09.10.2001 tarihli 484 sayılı kararıyla bankaların denetim yapma yetkisi süresiz olarak iptal edilmesine sebep olmuştur (Durmuş ve Koban, 2019:299).

Hileli finansal raporlamayla ilgili önemli somut veriler düzenli olarak (iki yılda bir) ABD merkezli Sertifikalı Hile Denetçileri Kurumu (Association of Certified Fraud Examiners-ACFE) tarafından ortaya konulmaktadır. ACFE 2022 yılında 133 ülkede vuku bulan ve denetçiler tarafından tespit edilen hile olaylarını analiz ederek çizelge halinde hile türlerinin ortaya çıkma yüzdeleri ve sebep olduğu kayıpları sunmuştur. Söz konusu Çizelge şöyledir: (Kaya ve Uzay, 2018:724).

Çizelge 1. ACFE Raporuna Göre Hile Türlerinin Ortaya Çıkma Yüzdeleri ve Yol Açtığı Ortalama Kayıplar

	Kayıp(\$)	Yüzde	Kayıp(\$)	Yüzde	Kayıp(\$)	Yüzde
	120.000	%86,7	130.000	%85,4	125.000	%83,5
	250.000	%33,4	200.000	%36,8	200.000	%35,4
	1.000.000	%7,6	1.000.000	%9,0	975.000	%9,6
	2018		2020		2022	
	Kayıp(\$)	Yüzde	Kayıp(\$)	Yüzde	Kayıp(\$)	Yüzde
	114.00	%89	100.000	%86	100.000	%86
	250.000	%38	200.000	%43	150.000	%50
	800.00	%10	954.000	%10	593.000	%9

Kaynak: ACFE (2012-2022), Report To The Nations On Occupational Fraud And Abuse

Hileyle mücadelenin en önemli aktörü yönetim ve üst yönetimdir. Dolayısıyla hilenin caydırılabilmesi için yönetimin sergilediği tavır çok önemlidir. “*Bu tutum, üst yönetimden sorumlu olanların aktif gözetimiyle güçlendirilebilecek bir dürüstlük ve etik davranış kültürü oluşturma taahhüdünü içerir. Üst yönetimden sorumlu olanlar tarafından gerçekleştirilen gözetim faaliyetleri, kontrollerin işletme yönetimi tarafından ihlal edilebileceği veya finansal raporlama sürecine uygun olmayan şekilde müdahale edilebileceği hususlarının dikkate alınmasını kapsar. İşletme yönetimi tarafından, analistlerin işletmenin performansı ve kârlılığıyla ilgili algılarını etkilemek amacıyla kazanç yönetimine başvurulması, bu tür müdahalelere örnek olarak gösterilebilir*” (BDS 240, 11:6).

2. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Bibliyometrik analiz; bilimsel çalışmaların, yazar, konu, atıf yapılan yazar, atıf yapılan kaynaklar gibi verilerin istatistiksel olarak incelenmesi ile ilgilenmekte, elde edilen istatistiksel sonuçlar doğrultusunda belirli bir disipline ait genel yapının ortaya konmasını mümkün kılmaktadır (Zan, 2012: 15, Martinez vd., 2015: 258). Bibliyometrik analiz çalışmaları, değerlendirici ve betimleyici çalışmalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bibliyometrik analizler, belirli bir yılda yayımlanan makale sayısının belirlenmesi şeklinde tanımlayıcı nitelikte olabileceği gibi, bir makalenin kendisinden sonra gelen araştırmaları ne şekilde etkilediğini ortaya koymak için atıf analizi yapılması yönünde değerlendirici nitelikte de olabilmektedir. Bibliyometrik çalışmalar, bilimsel yayınların etkinliğini açıkça ortaya koyduğundan dolayı, söz konusu literatürün ya da yayının kullanım durumu hakkında araştırmacının fikir sahibi olmasını sağlayacaktır (Öztürk ve Yılmaz, 2018:178)

Bu çalışma, hem yayınların performans analizini yapmayı amaçlayan değerlendirici çalışmaları, hem de hileli finansal raporlamaya ilişkin akademik yayınları betimleyici çalışmaları içermektedir. Böylelikle; yayınlar arasında yapılan atıf analizi ile ortaya konulan ilişkinin sonucunda belli bir zamanda ya da belli bir alanda öne çıkan yayınları ve konuları, hem de söz konusu konu başlığı ile ilişkili konular, yayımlandıkları ülkeler, yayın tarihleri gibi veriler analiz edilmiştir.

Çalışma için Web of Science, Ulakbim, Google Akademik ve YÖK Tez Merkezi veritabanlarında 2000-2022 yılları arasında yayımlanan 358 yayın çalışmanın örneklemini (yayın havuzunu) oluşturmuştur.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmaya ilişkin veri ve değerlendirmeler çizelgeler halinde aşağıda sunulmuştur.

Çizelge 2. WoS Veri Tabanındaki Yayın Havuzunun Veri Tabanlarına Göre Dağılımı

<i>Veri Tabanı</i>	<i>Yayın Sayısı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
<i>Web of Science</i>	315	87,98
<i>Ulakbim</i>	16	4,46
<i>YÖK Ulusal Tez Merkezi</i>	27	7,54
<i>Toplam</i>	358	100

Çizelge 2 incelendiğinde veri tabanlarında yapılan araştırmadan elde edilen bulgular 315 tanesi Web of Science, 16 tanesi Ulakbim, 27 tanesi ise YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından derlenmiştir.

WOS veri tabanında akademik yayının başlığında veya konusunda “hileli finansal raporlama” adı altında toparlanan yayın sayıları yıllar itibariyle aşağıda verilmiştir.

Çizelge 3. WOS Veri Tabanındaki Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Yayın Yılı	Yayın Sayısı	Yüzde (%)	Yayın Yılı	Yayın Sayısı	Yüzde (%)
2021	28	8,06	2010	17	4,89
2020	28	8,06	2009	18	5,18
2019	30	8,64	2008	7	2,01
2018	12	3,45	2007	4	1,15
2017	14	4,03	2006	10	2,88
2016	34	9,79	2005	8	2,30
2015	23	6,62	2004	4	1,15
2014	12	3,45	2003	3	0,86
2013	19	5,47	2002	3	0,86
2012	24	6,91	2001	3	0,86
2011	11	3,17	2000	3	0,86
Toplam	235	75	Toplam	80	25

Çizelge 4. WoS Veri Tabanındaki Yayınların Ülkelere Göre Dağılımı

Sıra	Ülke	Yayın Sayısı	Sıra	Ülke	Yayın Sayısı	Sıra	Ülke	Yayın Sayısı
1	A.B.D.	112	21	İskoçya	4	41	İsrail	2
2	Çin	31	22	Rusya	4	42	İspanya	2
3	Malezya	24	23	Avusturya	3	43	İsviçre	2
4	İngiltere	19	24	Bangladeş	3	44	Ukrayna	2
5	Kanada	17	25	Hırvatistan	3	45	Bruney	1
6	Avustralya	16	26	Endonezya	3	46	Burundi	1
7	Tavyan	13	27	İran	3	47	Kamerun	1
8	Almanya	9	28	Yeni Zelanda	3	48	Şili	1
9	Güney Afrika	8	29	Belçika	2	49	Ekvador	1
10	Hindistan	7	30	Çek Cumhuriyeti	2	50	Gana	1
11	Romanya	7	31	Mısır	2	51	İrlanda	1
12	İtalya	6	32	Fillandiya	2	52	Litvanya	1
13	Singapur	6	33	Yunanistan	2	53	Lüksemburg	1
14	Slovakya	6	34	Japonya	2	54	Malta	1
15	Suudi Arabistan	5	35	Lübnan	2	55	Meksika	1
16	Fransa	5	36	Kuzey İrlanda	2	56	Güney Kore	1
17	Hollanda	5	37	Norveç	2	57	Arap Emirlikleri	1
18	Nijerya	5	38	Portekiz	2	58	Galler	1
19	Hindi	5	39	Sırbistan	2	59	Barbados	1
20	Brezilya	4	40	İsveç	2			

Çalışma kapsamında yapılan analiz sonucunda 59 farklı ülkenin yayın havuzuna en az 1 en fazla 112 eserle katkı sağladıkları tespit edilmiştir. Çizelge 3 incelendiğinde, ABD'nin yayın havuzuna katkıda bir üstünlük sağladığı görülmektedir. ABD'nin 112 yayınlı, toplam yayınların %35,55'ini oluşturmaktadır. ABD'yi 31 yayınlı Çin, 24 yayınlı Malezya, 19 yayınlı İngiltere, 17 yayınlı Kanada ve 16 yayınlı Avustralya takip etmektedir

Çizelge 5. Yayınların Dillere Göre Dağılımı

	312	99,04
	2	0,63
	1	0,31
	315	100

WOS kapsamında incelenen 315 yayından 312 tanesi İngilizce, 2 tanesi İspanyolca ve 1 tanesi Türkçe dilinde yazılmıştır. WoS veri tabanındaki yayınların %99,04'ü İngilizce olması uluslararası literatürde İngilizce dilinin hakim olduğunu göstermektedir.

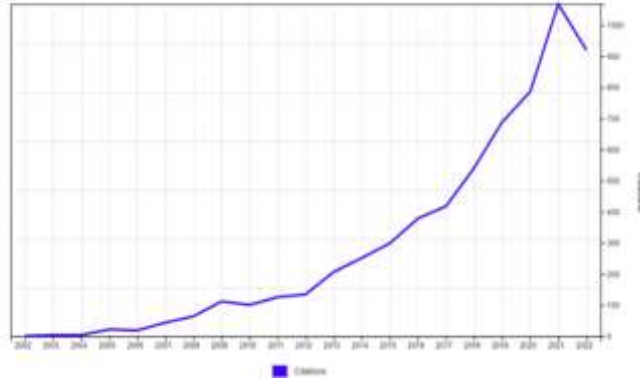
Çizelge 6. WOS Veri Tabanındaki Yayınların Araştırma Alanlarına Göre Dağılımı

	158	61,24
	35	13,56
	16	6,20
	7	2,71
	7	2,71
	6	2,32
	5	1,93
	5	1,93
	4	1,55
	3	1,16
	3	1,16
	3	1,16
	3	1,16
	3	1,16
	258	100

Çizelgede en fazla yayın sayısına göre ilk 14 araştırma alanına yer verilmiştir. Veri tabanının konu bakımından en fazla yayın sayısı 158 iken en az yayın sayısı 3 dür. Çizelge 6 incelendiğinde, toplam yayınların %61,24 ekonomi alanının yer aldığı görülmektedir. Hileli finansal raporlama konusu psikiyatri, hemşirelik, güvenlil ve yapay zeka gibi sosyal bilimlerin alan dışı konuları da araştırma kapsamına dahil olmaktadır.

Görsel 1. WOS Veri Tabanında Yıllara Göre Atıf Miktarı

Yayınların aldıkları toplam atıf 6.612, yayın başına atıf ortalaması ise 244,89'dur. 2000 ve 2001 yıllarında yapılan çalışmalara atıf yapılmamıştır.

Çizelge 7. WoS Veri Tabanında En Çok Atıf Alan Makaleler

	15,74	299
	9,47	161
	6,96	160
	11,4	114
	5,5	99
	4,95	94
	14,67	88
	7	84
	6,55	72
	4,36	61

Ulakbim ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında yapılan araştırmada hileli finansal raporlamanın etkisini inceleyen çalışmaların istatistiksel verileri incelenmiştir.

Araştırma kapsamında akademik yayınların başlığında veya konusunda yer alan hileli finansal raporlamanın Ulakbim Veri Tabanı'nın TR Dizin'de yayın sayısı aşağıda verilmiştir.

Çizelge 8. Ulakbim Veri Tabanına Göre Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

	-	-
	3	18,75
	1	6,25
	2	12,25
	1	3,25

	-	-
	1	6,25
	2	12,25
	1	6,25
	1	6,25
	-	-
	1	6,25
	-	-
	2	12,25
	1	6,25
	16	100

Çizelge 9. Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanına Göre Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

	4	14,81
	4	14,81
	1	3,70
	1	3,70
	3	11,11
	1	3,70
	-	-
	1	3,70
	1	3,70
	2	7,40
	1	3,70
	1	3,70
	3	11,11
	2	7,40
	1	3,70
	-	-
	-	-
	-	-
	1	3,70
	27	100

Çizelge 10. ULAKBİM Veri Tabanında En Fazla Atıf Alan Makaleler

	14
	11
	7
	7
	6

	6
	5
	3
	2
	1
	1
	1

Çizelge 9'a göre Ulakbim veri tabanında incelenen yayınlar arasında Çıtak 14 atıf, Küçük ve Uzay 11 atıf, Terzi ve Şen 7 atıf, Kandemir ve Akbulut 7 atıf ile en fazla atıf alan makalelerdir.

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu doğrultuda finansal tablolarda oluşan bilinçli oynamalar ya da yanıltıcı işlemler hileli finansal raporlamaya neden olmaktadır. Hileli finansal raporlama ve hileli muhasebe uygulamaları sonucunda, işletmelerin faaliyet sonuçlarının göstergesi olarak ifade edilen finansal tablolardaki bilgiler olduğundan farklı gösterildiğinden manipülatif hareketlere neden olmakta, bu uygulamalar ise finansal bilgi manipülasyonu içerisinde değerlendirilmektedir. Finansal bilgi manipülasyonları, finansal karar alıcıların kararlarının rasyonelliğini azalttığından finansal sistemin işleyişine olumsuz etkiler yapmaktadır (Usta, 2010:187).

Özet olarak hileli finansal raporlama eylemleri tüm dünyada yaşanan ve maliyetleri diğer hile türlerine kıyasla son derece yüksek olan bir hile türüdür. Diğer taraftan hileli finansal raporlama eyleminin tespiti çoğu zaman yapılamamakta veya çok uzun süre sonra yapılmaktadır. Bu durumun temel nedeni hileli finansal raporlamanın uzmanlık gerektiren bir alan olmasından kaynaklanmaktadır

Uluslararası literatür incelendiğinde, ABD 112 akademik çalışma ile en çok katkı sağlayan ülke olduğu tespit edilmiştir. Uluslararası literatürdeki toplam yayınların %61,24'ü ekonomi alanında yer aldığı görülmektedir. Hileli finansal raporlama konusu psikiyatri, hemşirelik, güvenilir ve yapay zeka gibi sosyal bilimlerin alan dışı konuları da araştırma kapsamına dahil olmaktadır. Ulakbim ve Ulusal Tez Merkezi veri tabanına göre Türkiye'de sırasıyla 16 ve 27 çalışma yapılmıştır.

KAYNAK

ACFE (2012-2022), *Report To The Nations On Occupational Fraud And Abuse*

Akbulut, H. VE Kandemir, T. (2010). *Muhasebe Denetiminin Etkinliğini Sağlamada Denetim Komitesinin Rolü: Bağımsız Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

BDS 240 *Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları*. T.C. Resmi Gazete (16/12/2017. Sayı: 30272)

Çıtak, N. (2009). Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama Mıdır?. *Mali Cozum Dergisi/Financial Analysis*, 91, 81-112.

Doyrangöl, N.(2007). *İşletmelerde İç Kontrol ve İç Denetim*. İstanbul: Deloitte Academy.

- Durmuş, D. ve Koban, E. (2016). Hileli Finansal Raporlamaya İlişkin Bağımsız Denetçinin Hukuki Sorumlulukları: Abd Ve Türkiye Analizi. *Kesit Akademi Dergisi*, 20, 297-316.
- Erdogan, M. ve Erdoğan E. O. (2021). Hileli Finansal Raporlama Kapsamında Gelir Yaratıcı/Gider Azaltıcı Faaliyetlerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 457-478.
- Gül, M. ve Demir, Ö. (2022). Muhasebe Hata ve Hilelerinde Farkındalık Araştırması: Elazığ İli Örneği, *Firat University Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 663-674.
- KAYA H. P. ve UZAY Ş. (2018). Hileli Finansal Raporlama Ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 721-740.
- Kıymetli, İ. Ş. ve Terzi, S. (2015). Adli Muhasebede Hilelerin Tespitinde Yapay Sinir Ağı Modelinin Kullanımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı: 14,477-490
- Martinez, M. Angeles, C, Manuel J., Herrera, M.ve Herrera V.E. (2015). Analyzing the Scientific Evolution of Social Work Using Science Mapping. *Research on Social Work Practice*, 25(2), 257-277.
- Öztürk, S. ve Yılmaz,C.(2018). Denetim ve Adli Muhasebe Alanındaki Çalışmaların Bibliyometrik Analiz Tekniği İle İncelenmesi, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (39), 173-188.
- SPK, Sermaye Piyasası Kurulu, *Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliği (Seri: X, No: 22)*, <http://spk.gov.tr>
- USTA Ö. ve Uçma T. (2011). Hileli Finansal Raporlamada Bağımsız Denetçi Sorumluluğunun Belirlenmesine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 34: 13-38.
- Zan, B.U. (2012). *Türkiye 'de Bilim Dallarında Karşılaştırmalı Bibliyometrik Analiz Çalışması*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

ÖRGÜTSEL YENİLİKÇİLİK

Öğr. Gör. Dr. MUHAMMET YÜKSEL

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Terme Meslek Yüksek Okulu,

Orcid ID :0000-0002-6099-0160

ÖZET

Yenilik kavramı geleneksel düşünceye sahip örgütlerde çekingencilik meydana getirmekle birlikte, geçen süreçte özellikle de teknolojik ve bilimsel ilerlemeler örgütlerin faaliyetlerini devam ettirebilmesi için önem arz eden birer konu haline gelmiştir. Örgütlerde yenilik yapmak, önemli çıktıları beraberinde getirdiği için örgütler bu sürece kendilerini dâhil etmek zorunluluğu hissetmişlerdir. Yenilik kavramı birçok uğraşı içinde barındırmakla birlikte farklı araçlardan meydana gelmektedir. Örgütsel yenilik, bu araçları kullanmakla birlikte mevcut olanın dışında daha iyi nasıl olunabilir sorusuna karşılık cevap aramakta ve bu sürecin sonunda rekabet ortamında daha etkili olmayı içermektedir. Özellikle bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin günümüz şartlarında görülmemiş boyutlara ulaşması başarılı olmanın kolaylaşmasına, başarısızlığın ise hızlı bir şekilde karşılık bulmasına neden olmuştur. Yenilik konusunda yapılacak çalışmalar ise büyük ölçüde örgütsel faktörler tarafından belirlenmektedir. Yenilik kavramı üzerinde kesin bir görüş olmamakla birlikte, yeni ve uygulanacak fikirlerin bizzat kendisi olarak kabul görülmekteyken, burada mesele yeniliğin örgütlerce kabul edilip uygulanabilmesidir. Örgütler statikliğinin aksine dinamik yapılara sahip olduklarından, bu durum onların çevrelerinden oldukça etkilenebileceğini gösterdiğinden, örgütlerin çevrelerinde meydana gelen değişimlere kayıtsız kalamayacaklarını ve böyle durumlarda çevrelerindeki özellikle yenilik konusundaki değişimlerin örgüt yararına olanları takip etmelerinin önemini anlamalarını sağlamaktadır. Günümüz modern dünyasında önemli yer tutan örgütlerin, yaşamlarını sürdürme mücadeleleri değişimlerin neden olduğu baskılara karşın verdikleri cevaplar ve bu cevapların örgüt bünyelerinde uyum göstermesi ile ilişkilidir. Örgütler, içsel ve dışsal çevre koşullarda yaşanan büyük değişimleri yakından takip etmek amacı ile ürün, süreç ve sistemler üzerine stratejilerini gözden geçirerek, yeniliğe ve değişime uygun yol haritaları benimsemelidirler. Bu bağlamda, çalışmada örgüt ve yenilik kavramları ile birlikte örgütsel yenilikçilik açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Yenilik, Değişim

GİRİŞ

Bilimsel geçmişi çok eskilere dayanmayan örgüt kavramı bir takım anlayış değişimleri geçirmiştir. Bu değişimsel süreç günümüzde de devam etmekte olup, kendini anlamlandırma bile ortak zeminin olmadığı örgütlerin faaliyetlerini gerçekleştirirken bir takım yenilik yapımları ve çağın gereklerine uymaları zorunlu hal almaktadır (Hage, 1999: 598). Örgütler temelde belirli bir amaca ya da amaç birliğine yönelik çalışmaların meydana gelmesi için herkesin sorumluluklarını bilerek hareket etmesini sağlayan toplumsal kurum olarak adlanabilir. Günümüzde her alanda olduğu gibi ekonomik gelişimler ve değişimler de hız

kazanırken, bu değişim ve gelişimler toplumlarla doğrudan bağlantılı olan örgütleri dolaylı ya da doğrudan etkilemekte, bu etkilenme neticesinde örgütler kendilerini değişimin içerisinde bulabilmektedir (Gizir, 2007: 249). Örgütlerin yaptıkları yenilikler, rakiplerin ya da teknolojik çağa karşın yanıt verdiği bir krizi yansıtmakta olup, örgütlerin yenilik yapabilme seviyesi o anın gerektiği gibi hareket edilmesi ile doğru orantılıdır. Yenilik ise temel sınıflandırmada teknik ve yönetim alanında yapılacak yenilikler olarak ikiye ayrılırken, örgütler için kabul edilen OECD tarafından yayınlanan Oslo El Kitabında, *ürün inovasyonu*, *süreç inovasyonu*, *pazarlama inovasyonu* ve *örgütsel inovasyon* şeklinde çeşitlenmektedir (Gemici, 2019: 79). Örgütler bu çeşitlenmelerde farklı çıktılar elde etmekte olup, somut bir ürün ya da var olan ürünlerde değişimler kazanılırken, soyut kazanımlar da elde edilebilmektedir. Tüketici odaklı olan tüm kuruluşlar beklentilere cevap verebilmek için çözüm geliştirmeli ve faaliyetlerini devam ettirmek isteyen tüm örgütler kazanım elde edeceği yenilik çalışmalarına yatırım yapmalıdırlar. Yenilik endeksli örgütlerdeki yönetim anlayışında inovasyon çeşitlerinin uygulanışı ve yenilik sınıflandırmasında ne olursa olsun örgütlerin yararına olacak her uygulama örgütsel yenilikçiliğin konuları içerisine girmektedir (Rowley, 2011: 80). Örgütsel yenilikçiliğin temelini bilginin uygulanması oluşturduğu için o bilgiyi elde etmede bir süreç gerekmekte olup, bu süreç ise öğrenme ve deneme-yanılma süreci olarak kabul edilmektedir. Örgütler, esnek yapılara sahip olmaları sebebiyle her zaman yenilik için bir cazibe merkezi olmakla birlikte, bilimsel anlamda örgütsel yenilikçilik üzerine daha fazla çalışmaların olması gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışmada örgüt, yenilik ve örgütsel yenilikçilik kavramları açıklanmaya çalışılacaktır.

ÖRGÜT

Örgüt, iş yapımında görevlendirme yapılarak, yönlendirme ve ast-üst ilişkisi içinde ortak bir amacın meydana getirilmesi için belli bir grup insanın faaliyetlerini eşgüdüm çerçevesinde gerçekleştirebildiği yerlerdir (Wolfe, 1994: 407). Aslında insanlık tarihi kadar eski olan bu tür yapılanmaların ilk bilimsel yaklaşımı birbirine yakın zamanlarda farklı ülkelerden yapılan çalışmaların sonucu elde edilen verilerin bir araya gelmesi ile incelenmiştir (Koçel, 2018: 219-220). Örgütlerin meydana gelmesindeki temel amacın tek başına yapılması zor işlerin işbirliği ile elde edilmek istenen şekilde ve kolay yapılmasıdır. Bu amaçla bilimsel çalışmaların konusu olan örgütler ilk bilimsel araştırmaların 19. Yüzyılın başlarında yapılmasıyla günümüze kadar süreçte dört evreden geçtiği söylenebilmekte olup, bu evreler şu şekildedir (Ertekin, 2017: 67-68);

Klasik Örgüt Kuramı,
İnsan İlişkileri Kuramı (Neo-Klasik),
Modern Örgüt Kuramı,
Güncel Örgüt Kuramları.

Bu dört evreden ilki olan Klasik Örgüt Kuramı Amerika Birleşik Devletleri'nden Frederick W. Taylor tarafından yazdığı bir kitap ile ortaya attığı fikirlerden meydana gelmekte olup, yine Fransız Henri Fayol'un Yönetim Süreci Yaklaşımı ve Alman sosyolog Max Weber'in Bürokrasi Yaklaşımı Klasik Örgüt Kuramının fikirlerini oluşturmuştur (Dara, 2004: 34-35). Bu yaklaşımın temel ilkesini geleneksel iş görme yerine bilimsel metotlar kullanılması, işgören uzlaşması ve üst yönetim sorumluluğunda görevlerin bilimsel yöntemlerle dağıtılması oluşturmaktadır. Elton Mayo önderliğindeki İnsan İlişkileri Örgüt Kuramında ise klasik

kuramın etkinlik ve verimlilik önceliğinin aksine çalışanların davranışlarını geliştirmeye yönelik fikirler öne sürülmektedir (Lynne, 1995: 70). Bu yaklaşım daha çok çalışan ilişkileri üzerinde durmuş olup, çalışanların işlerini yaparken duygularını da çalışma performanslarına kattığını iddia etmiştir. Modern örgüt Kuramı gerek klasik gerekse neo-klasik yaklaşımların ileri sürdüğü fikirleri kabul etmeyerek örgütleri sosyal bir sistem olarak ele almıştır. Örgütlerin işleyişinde kurallar koymanın doğru olmadığını aksine sürekli değişim gösteren sistemlere göre hareket edilerek o anın durum ve şartlarına uygun yöntemlerin seçilmesini benimsemektedir (Erdemir ve Koç, 2010: 27-28). Bu yaklaşımda örgütleri etkileyen iç ve dış faktörleri bir bütün olarak gören sistem yaklaşımı ve her zaman geçerli olan örgüt kurallarının olmadığını durum ve şartlara göre bu kuralların değiştiğini savunan durumsallık yaklaşımıdır. 1980 yıllarına kadar bu üç temel örgüt kuramı tartışmalarda yer alırken daha sonrasında günümüze kadar örgütler her anlamda çok fazla üzerinde araştırma yapılan bir kavram olmuş ve bu araştırmalar sonucu Güncel Örgüt Kuramları ortaya çıkmıştır. Bu kuramın ileri sürdüğü örgüt kuramları ise sürekli değişiklik göstermekle birlikte başlıcaları şu şekildedir (Genç, 2012, 127); Reorganizasyon, Benchmarking, Yalınlaşma, Şebek örgütler, Toplam Kalite Yönetimi, Personel Güçlendirme.

YENİLİKÇİLİK

Teknolojik gelişimler bireysel ve toplumsal beklentileri değiştirdiği gibi, toplumların isteklerini karşılayan yapılar olan örgütler ise bu değişim ve gelişimlerden etkilenen yapılar olmuştur. Örgütlerin sürekli farklılık gösteren rekabet ortamına göre hareket etmesi bu çerçevede kaçınılmaz olmaktadır (Zehir ve Acar, 2005: 16-17). Bu durumda örgütlerin rekabet üstünlüğünü nasıl kazanacağı ve bu üstünlüğün devamını nasıl sağlayacağı konusu örgütler için her zaman önem arz etmektedir. Bu durum ise örgütlerin yeni iş kolları, yeni ürünler ve yeni yönetim şekillerini benimsemesi gerektiğini göstermekte olup, yenilik kavramı burada devreye girmektedir. Yenilik, örgütsel üstünlüğü ve karlılığı arttırması gibi önemli roller oynamakta ve bu kapsamda yapılan çalışmaların ortak sonucu olarak yeni ürün ve yeni süreçleri benimseyen örgütleri meydana getirmektedir (Hamidi ve Benabdeljlil, 2015: 288). Yenilik kavramı, Latince 'de "yeni şeyler yapmak", İngilizce 'de ise birçok alanda yeni yöntemlerin kullanılması anlamına gelmektedir. Özellikle sanayi devriminden sonra üretim sektöründeki örgütlerin yeni keşifler ortaya koyması neticesinde örgütler yenilikçi düşünmeye başlamışlardır. Günümüzde ise sadece üretim sektörlerinde faaliyet gösteren değil tüm alanların dikkatini çektiği yenilik kavramı bilimsel bir varlık göstermektedir. Geçen zamanda bilimsel incelemelere konu olan yenilik kavramı birçok çalışma sonucunda sosyal ve örgütsel yapıların devamlılıklarını etkiler şekilde ürün, süreç, pazarlama ve örgütsel olarak dört farklı tür ortaya çıkarmıştır (Torun ve Yılmaz, 202: 83).

Ürün Yenilikçiliği, üretim faktörlerinin bir araya gelmesi ile oluşan ürün, insanların ihtiyaçlarını karşılamakta olup, insanların ihtiyacı ise sürekli değişim göstermektedir. Ürün inovasyonu bu değişimleri yakından takip edilmesi gerektiğini belirtirken, 2005 yılında OECD tarafından ürün inovasyonu şu şekilde açıklanmıştır. "Ürün inovasyonu, "mevcut özellikleri veya öngörülen kullanımlarına göre yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş mal veya hizmetlerin ortaya konulmasıdır. Bu; teknik özelliklerde, bileşenler ve malzemelerde, birleştirilmiş yazılımda, kullanıcıya kolaylığında ve diğer işlevsel özelliklerinde önemli derecede iyileştirmeleri içermektedir." (OECD, 2005: 52).

Süreç Yenilikçiliği, üretim bir süreç isteyen işlem olmakla birlikte, bu sürecin sonucunda iki temel çıktı meydana gelmektedir. Bu çıktılar mal ve hizmet çıktıları olup, süreç yenilikçiliği bu çıktıların yeni olması ya da olanın üzerinde değişiklik yapılarak meydana getirilmesini olarak anlamlandırmaktadır (Fritsch ve Meschede, 2001: 336).

Pazarlama Yenilikçiliği, değişen rekabet dünyasında pazarlama kavramı sıradanın ötesinde bir anlam kazanarak, sadece yeni müşteriler kazanmak değil, pazar payını artırmak ve müşteri algısı yönetmek gibi pazarlama stratejilerine yönelik yapılan tüm çalışmalar pazarlama kavramının içine girerek pazarlama yenilikçiliği konusunu oluşturmaktadır (Kotler, 2008: 5).

Örgütsel Yenilikçilik, örgütlerin uzun ve detaylı bir çalışma gerektiren yenilik süreci olduğundan örgütler bu anlamda daha fazla eylemde bulunarak, strateji belirlemeleri gerekmektedir. Örgütsel yenilikçiliği OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development) “*firmanın ticari uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerinde yeni bir organizasyonel yöntem uygulanması*” (OECD, 2005, 55) şeklinde tanımlamaktadır.

Yenilikçilik, daha çok insan ihtiyaçlarını karşılarken bu ihtiyaçlar toplumsal ya da bireysel değişime uğraması ile birlikte ortaya çıkan bir kavram olup, yeniliğin kaynağını oluşturmaktadır. Aynı zamanda yeniliğin meydana gelmesinde iç ve dış faktörlerinde etkisi söz konusudur ve bu faktörler ise yenilik kavramının temelini oluşturmaktadır (Sushil, 2002: 24).

ÖRGÜTSEL YENİLİKÇİLİK

Günümüzde politik, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşanan yeni gelişmeler, örgüt yönetim anlayışlarında değişikliklere sebep olmaktadır. Değişim beraberinde karmaşayı getirdiğinden örgütlerin faaliyetlerini gerçekleştirme süreçlerinin tamamında eskiye oranla çok daha fazla bilgiye ihtiyacı doğmaktadır (Kalkan, 2006: 23-24). Günümüz örgütlerinde bilgi yeterliliği söz konusu olmamakla birlikte, her bilginin sürekli yenilenip değiştiği gibi gerektiğinde eskileri yok sayarak sonradan kazanılan bilgileri anlamak ve yorumlamak yenilik faaliyetlerini takip ederek elde edilebilir. Örgütler yararlarına olan yeniliklere uyum sağlamaya çalışırken geçmişlerini görmezden gelerek değil, tam aksine geçmiş deneyimlerinden faydalanmalıdırlar (Croasdell, 2001: 10). Örgütlerin yeni olarak ortaya koyacağı birçok konu geçmiş deneyimlerin (deneylerin) ve yeteneklerin birikimleri ile meydana geldiği söylenebilir. Örgütler aynı zamanda geçmişten günümüze farklılaşan rekabet anlayışında yerini koruyabilmeyi ve faaliyetlerini sürdürebilmeye avantaj sağlayabilmesi yenilik çalışmalarındaki başarıları ile doğru orantılı olup, yeniliğe katkı sağlamayan deneyimlerin örgütler açısından faydasız yaşanmışlıktan öte bir konu olmadığı gerçektir.

Yenilik insanların ve örgütlerin yaşamlarında her zaman var olan ve var olmaya da devam eden bir kavram olup, örgütler adına her türlü faaliyet gerçekleştirme süreçlerini yeniden yapılandıran, örgütleri rekabet koşullarına hazırlayan, örgütleri geleceğe taşıyan sosyal, ekonomik ve teknolojik bir olgudur (Boer ve Daring, 2001: 85). Örgütlerin yenilik yapmasının temelinde faaliyetlerinin sürekliliğini sağlayabilme, büyümek ve rekabet üstünlüğünü kazanmak yatmaktadır. Bu amaçlar genelinde örgütler kendi görev sahalarında rakiplerine karşın üstünlük elde ederek, varlığını devam ettirebilmektedirler. Örgütlerin yenilik süreçlerini doğru yönetebilmeleri için başta bilgi yönetimi olmak üzere yenilikçi ürün ve süreçleri

benimseyen konularda çalışmalar yapmaları gerekmektedir. Örgütsel yeniliğin gerçekleşmesi bu çalışmaların ortaya çıkardığı kazanımlar sayesinde oluşurken, çevresel etkenlerde göz ardı edilmemelidir. Örgütler iç ve dış çevrelerinin etkilerine maruz kalan sosyal sistemlerdir. Çevresel etkenler örgütleri olumlu yönde etkilerken bazen olumsuz yönde etkileyebilmekte olup olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için yenilikçilik faaliyetleri ile örgütler uyumlaştırılmalıdır (Üstün ve Kılıç, 2017: 230). Örgütsel yenilikçilik örgütsel oluşumun çeşitliliğini birtakım teknolojik ve görev dağılımları ile birlikte incelediğinden karmaşık hale gelmiş ekonomik piyasalarında örgütleri, daha uyarlanabilir ve esnek yapılar haline dönüştürmektedir. Rekabetçi ve yenilikçi düşünen örgütler iç ve dış dizaynını dönemin gereklerine göre hazırladığından gerek çalışanlarına gerekse müşterilerine karşı güven vermekte ve her iki tarafın refah payını yükseltmektedir. Örgütlerde yapılması istenen yenilik kavramı toplumsal, kültürel, idadi ve ekonomi gibi birçok alanı bütüncül bir yaklaşımla inceleyen bir olgudur. Örgütsel açıdan bu olgu incelendiğinde sürekli değişen ortamlarda örgütlerin hayatta kalmak adına üretim süreçlerini ve sonrasını yenilmek zorunda olduğunu bilmesidir (Timuroğlu, 2015: 45).

Örgütsel yenilikçiliğin meydana gelme süreci asla tek taraflı düşünülecek bir çalışma olarak görülmemeli ve sürece tüm kademedeki çalışanlarında katıldığı aynı zamanda yenilikçi fikirlere sahip olanlara karşı onların fikirlerini destekleyecek liderlerle ortamların oluşturulması gerekmektedir. Örgütsel yenilikçiliğin temelinde sürekli değişim ve gelişimin gerçekleşmesi olduğundan yeni fikirlere ve stratejilere ihtiyacın gerekliliği bu konunun önemini göstermektedir (Shibu ve Uysal, 2020: 43). Sadece ekonomik amaçları yer edinen bir anlayışın olmadığı örgütsel yenilikçilik kavramı, bilimsel anlamda ortaya çıkan önemli gelişmelerin takibi yapılarak toplumu ilgilendiren her alandaki olumlu gelişmeleri içinde barındırmaktadır. Birçok araştırma örgütsel yenilikçiliği örgüt yönetimlerinde ve örgütsel faaliyetlerin süreçlerinde yeni perspektifler getirmek olarak incelemiştir (Lam, 2004: 10). Örgütlerin yapmış olduğu her yenilik çalışması yeni ürünlerin, yeni hizmetlerin ve yeni fırsatların doğmasına yardımcı olduğundan örgütlerin yararına olduğu kadar toplumlarında faydalarına olmaktadır. Felsefesinde tüketicilere fayda sağlamak olan tüm örgütler toplumun refahını da düşünmekte ve tüketicilerin yani toplumun beklentilerine cevap verebilmenin yolunu aramaktadır. Bunun için örgütsel yenilikçilik yolunu seçen örgütler bu yolculukta fiyat, ürün, hizmet, yönetim, pazarlama gibi konular üzerinde çalışmalar yapmakta bu alanlardaki yenilikleri hem yakından takip etmekte hem bu yenilikleri uygulamaktadır (Rowe ve Boise, 1974: 287).

SONUÇ

Küreselleşmenin etkisi ve değişen ekonomik şartlar ile örgütler için rekabet ortamları artmaktadır. Örgütlerin başarılı oldukları konularda bu başarılarını sürdürmeleri ve geleceklerini garanti altına alabilmeleri gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Örgütler bu zorluğun üstesinden gelmek için yeni arayışlar içerisine girmekte olup, bu arayış örgütlerin yenilik tabanlı durum modelleri ve geniş yelpazeli yenilik süreçleri meydana getirmesini sağlayacak yollar bulmasını olanak vermektedir. Örgütler yenilik faaliyetlerini yürütürken küresel anlamda rakiplerini de yakından takip etmeli, sürekli yenileştirme çabalarına girmelidirler. Yapılan yenilikler örgütlerin faaliyet sahalarıyla uyumlaştırılması çıktıların daha etkin olmasını sağlamakta olup, örgütler her yeni olanı denemek gibi gereksiz enerji ve bilgi kirliliğinden kendilerini korumalı, yapacakları yeniliklerin kendilerine fayda getirecek işler olmasına dikkat

etmelidirler (Timuroğlu ve Yılmaz, 2021: 321). Günümüzde karmaşıklık, çeşitlilik ve teknolojik bağımlılık artmakta olup, bu durum sanılanın aksine süreç boyunca belirsizlikleri daha da çoğaltmaktadır. Yenilik sürecini yöneten tüm örgütler belirsizliği gidermeli ve örgütsel gelişim sürecine daha yalın katılım sağlamalıdır. Yeniliğin temelinde bilgi kullanımı olduğundan örgütlerin yeniliğe ilgisi, yenilik sonuçlarına benzersiz bakmaktan, bu sonuçlara götüren yolların karmaşıklığını keşfetmeye doğru kaymaktadır. Bu sebeple yenilik, bir ya da daha fazla faktörü içinde barındıran bazen somut bazen ise somut olmayan bir süreç olmanın yanı sıra önemli bir öğrenme yöntemi olmaktadır. Bu bağlamda örgütler, varlıklarını korumak ve geleceğini garanti almanın yanı sıra rekabet üstünlüğü kazanarak, tüketicilere memnuniyet sağlamak için kendilerini güncel tutmaları, sürekli yenilemeleri ve sadece dönemin değil geleceğinde gereklerini yerine getirmelidirler.

KAYNAKÇA

Boer, H., & Daring, W. E., Innovation, What Innovation? A Comparison Between Product, Process And Organizational Innovation, International Journal of Technology Management, 22, 1-3, 2001, 83-107.

Croasdell, D., It's Role in Organizational Memory and Learning, Information Systems Management, 18,1, 2001, 8-11.

Erdemir, E., & Koç, U., Postmodernizm ve Komplekslik: Örgüt Kuramı Bağlamında Paradigmatik Bir Tartışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 5, 1, 2010, 25-48.

Ertekin, İ., Klasik Örgüt Kuramları, Journal of Emerging Economies and Policy , 2, 2 2017, 64-73.

Fritsch, M., & Meschede, M., Product Innovation, Process Innovation, And Size. Review of Industrial organization, 19, 3, 2001, 335-350.

Gemici, E. Ç., *Çevresel Çalkantı ve Örgütsel Yenilikçilik İlişkisi: Örgütsel Öğrenme ve Yüksek Performanslı İş Uygulamalarının Etkileri*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. İstanbul, 2019.

Gizir, S., Üniversitelerde Örgüt Kültürü ve Örgüt-içi İletişim Üzerine Bir Derleme Çalışması, Eğitim Yönetimi Dergisi. 50, 2007, 247-268.

Hage, J. T., Organizational Innovation And Organizational Change, Annual Review Of Sociology, 25, 1999, 597-622.

Hamidi, S., & Benabdeljlil, N., Managerial and Technological Innovations: Any Relationship? Social and Behavioral Sciences of Jornal, 181, 2015, 286-292.

Kalkan, V. D., Örgütsel Öğrenme ve Bilgi Yönetimi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 5, 16, 2006, 22-36.

Koçel, T., İşletme Yöneticiliği, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018

Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I., *Pazarlama 4.0*. (N. Özata, Çev.), Optimist Yayınları, İstanbul, 2017.

Lam, A., Organizational Innovation, Brunel University Brunel Research in Enterprise Innovation, Sustainability, and Ethics, 1, 2004, 1-46.

OECD, Oslo Klavuzu, 2005, Tubitak.

Rowe, L. A., & Boise, W. B., Organizational innovation: Current research and evolving concepts, Public Administration Review, 34, 3, 1974, 284-293.

Rowley, J., Towards an İnnovation-Type Mapping Tool, Management Decision Of Journal, 49, 1, 2011, 73-86.

Shıbu, A., & Uysal, G., Kobilerde Örgütsel Yenilik Ve Örgütsel Yaratıcılık Stratejileri: Dönüşümcü Liderlik Etkisi, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7, 2, 2020, 41-49.

Sushil, A. K., Sustainable Competitive Advantage with Core Competence : A Review. Global Journal of Flexible Systems Management, 2002, 23-38.

Timuroğlu, M., Örgütsel ve Çevresel Faktörlerin Örgütsel Yenilik Üzerine Etkisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 19, 1, 2015, 41-68.

Timuroğlu, K., & Yılmaz, B., Örgütsel İletişimin Örgütsel Yenilik Üzerindeki Etkisi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35, 1, 2021, 319-337.

Torun, M. T., & Yılmaz, M. K., Girişimci Pazarlamanın Yenilik Türleri ve Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü Üzerindeki Etkileri: KOBİ'ler Üzerinde Bir Uygulama, Journal of Entrepreneurship and Innovation Management, 10, 1, 2021, 81-110.

Üstün, F., & KILIÇ, K. C., Örgüte Duyulan Güvenin Örgütsel Yenilik Yönelimi Ve Risk Alma Davranışı Üzerine Etkisi, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10, 2, 2017, 228-238.

Yağmurlu, Dara, A., Örgüt Kuramları ve İletişim, Amme İdaresi Dergisi, 37, 4, 2004, 31-55.

Wolfe, Richard A., Organizational innovation: Review, Critique And Suggested Research Directions, Journal of Management Studies.31, 3, 1994, 405-431.

Zehir, C., & Acar, Z., A., Örgütsel Yeteneklerin İşletme Performansına Etkileri, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7, 3, 2005 15-34.

ÖRGÜTLERİN TANITIMINDA SOSYAL MEDYANIN GÜCÜ

Öğr. Gör. Dr. MUHAMMET YÜKSEL

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Terme Meslek Yüksek Okulu,

Orcid ID :0000-0002-6099-0160

ÖZET

Teknolojik gelişmeler insanların yaşamlarını devam ettirirken gösterdikleri faaliyetlerin tüm aşamalarını etkileyebilmektedir. Özellikle bu teknolojik gelişimlerden, günümüzde dünyanın birçok noktasında yoğun olarak kullanılan sosyal medya ve yine araştırmacılar tarafından üzerinde çokça durulan yapay zekâ çalışmaları insanların ilgi alanları ve mutluluk duyacakları konular başta olmak üzere tüketim eğilimlerine kadar birçok konuyu içinde barındırmaktadır. İnternet ve internetin beraberinde getirdiği sosyal medya araçları hem iş hayatında hem de sosyal hayatta günümüzün en önemli bilgi aktarma merkezlerinden biri olmakla birlikte bu merkezler sayesinde herhangi bir konudaki bilginin doğruluğunun ya da yanlışlığının araştırılmasına bile fırsat verilmeden yayılma olanağı bulunmaktadır. Yine sosyal medya hesapları ile dünyanın her bölgesinden milyonlarca insana örgütsel ya da kişisel bilgiler hızlıca ulaşabilmektedir. Bu hızlı bilgi akışının hızlı olmasının yanı sıra birçok insan tarafından ulaşıyor olması örgütler açısından incelendiğinde örgütlere birçok faydası olabileceği gibi bazı dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Geç kalmak ya da modern sosyal hesaplara sahip olamamak, örgütlerin bu konuda yaşayabileceği en büyük dezavantajlardan biri olmakla birlikte, örgütler bu dezavantaja düşmemek adına sosyal medya hesaplarını etkin kullanarak tüm dünya pazarına açılabilme ve kendilerinden söz ettirebilme olanaklarına sahiptirler. Örgütlerin sosyal medya araçlarını kullanırken sadece kurumsal kimlikte değil bireysel kimliklerde de örgüte zarar vermeyecek ve örgüt yararına kullanımı sağlanacak bir ortamın varlığı önemli hale gelmektedir. Özellikle örgütsel işleyişinde kendini yönetici olarak konumlandıran kişilerin profesyonelce hareket ederek sosyal medya araçlarını dikkatlice kullanmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışmada sosyal medya kavramları ve sosyal medyanın örgütlerin tanınırlıkları üzerine etkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Örgüt, İnternet

GİRİŞ

Teknolojik ve bilimsel ilerlemeler, örgütsel değişimlerin yanı sıra tüketicilerin bilgiye erişim biçimini de etkilemektedir. İnternetin sağladığı imkânlardan biri olan sosyal medya ile tüketicilerin bilgilendirilmelerinde ve yönlendirilmelerinde gidilen yollardan başka bir yol ortaya çıkmaktadır (Bayram vd., 44: 2016). Küresel rekabetin yoğun olarak yaşandığı günümüzde örgütler güçlerini ve büyüklüklerini sadece maddi kaynaklar ile değil aynı zamanda kurumsal değerleri ile de gösterebilmektedir. Bu değerlerin tüketici gözünde ölçme ve değerlendirme yollarından biri de sosyal medyadır (Andzulis vd., 2012: 305). Sosyal medyanın ortaya çıkması ile birlikte, tüketiciler sosyal medyanın tamamlayıcısı kabul edilen sosyal ağ sistemlerini hızla benimseyerek, akıllı telefonlar ve bilgisayarlar aracılığı ile uygulamalar

indirerek, sosyal yaşamlarını geliştirmenin yanı sıra yaşadıklarının ve yaşananların hızla yayılmasını sağlamaktadırlar. Sosyal medya ve Web 2.0 ile başlayan süreç teknolojik kavramlarda köklü değişimlere neden olarak işletmeden işletmeye iletişim, işletmeden tüketiciye iletişim, tüketiciden işletmeye iletişim ve tüketiciden tüketiciye iletişime olanak sağlamıştır (Alexander, 2014: 719). Kullanıcıları birçok konuda özgür bırakan sosyal medya tüketicilerin ilgisini çekmekte ve tüketiciler internetin sağladığı imkânlar doğrultusunda bu uygulamaları birçok alanda etkin bir şekilde kullanmaktadır. “We are social ve Hootsuite” isimli organizasyonlar tarafından her yıl hazırlanan internet ve sosyal medya istatistiklerine göre; 2022 yılı haziran ayında dünya küresel nüfus sayısı 7,91 milyar, küresel mobil kullanıcı sayısı 5,31 milyar, internet kullanıcı sayısı 4,95 milyar olmakla birlikte, sosyal medya kullanıcı sayısı 4,62 milyardır (<https://wearesocial.com>). İstatistik verilerine göre dünya nüfusunun %58.4’ü sosyal medya kullanıcıdır. Bu sebeple örgütlerin dikkatinden kaçmaması ve üzerine çalışmalar yapması gereken bir konu olan sosyal medyanın örgütsel tanıtımlarda etkili olacağı düşünülerek araştırma yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışmada örgütlerin tanıtımlarında sosyal medyanın gücü incelenmeye çalışılmıştır.

SOSYAL MEDYA

Zaman, dünya tarihinden bugüne değişmeyen tek kavram olmakla birlikte, zamanın getirdiğiyle birçok şey ise değişmektedir. Bu değişimler insanların yaşam tarzlarından, yine insanların beklentileri gibi birçok konu başlığında toplanabilir. Örgütler de hangi alanda faaliyet gösterirse göstereceği değişimi oldukça hızlı ve etkili hissedilen yapılarıdır. Değişim vazgeçilmez sistematik bir konu olup, önemli olan yeterli değişimi ve çağın gerektirdiğini yaparak başarıyı sağlamaktır. Bunun içinde mahkumiyet, sebat ve enerji gereklidir (Bel vd., 2018:2). Örgütler her gün farklı bir yenilikle karşılaşmakta, bu yenilikler üretimden yönetime, satış çabalarından (Pazarlama) örgütlerin tanıtımına kadar etkisini göstermektedir. Sosyal medya aslında yeni bir medya teknolojisi sayılmakla birlikte, bu teknolojinin ortaya çıkışı iki ayrı koldan ilerleyen bilgisayar ve medya teknolojilerindeki tarihsel gelişmelerin bir araya gelmesiyle mümkün olmuştur (Başlar, 2013:1). Sosyal medyanın ortaya çıkışı insanları ve tüketicilerin bakış açılarını önemli ölçüde değişikliğe uğratmıştır. Sosyal medya kullanıcılar tarafından içeriklerin üretilmesine ve bu içeriklerin değiştirilmesine olanak vermektedir. İnsanlar bu uygulamalar sayesinde içeriklerini paylaşabilir, başkaları ile bağlantı kurabilir, istemediğinde ise bu paylaşımları kaldırarak herkes ile bağlantısını kesebilme imkanına sahiptir (Ngai vd., 2015: 33) . Sosyal medya kendisinden dünyaya haberdar etmek isteyen kişilerin ve örgütlerin kaçınılmaz olarak kullanması gereken son çağ bilgi teknolojisidir. Sosyal medya kullanımı o kadar yaygındır ki birçok sosyal medya yazılımının ortaya çıktığı Amerika’da yapılan bir araştırmada; sosyal medya kullanımında genç ve orta yaşta kişiler kadar yaşlılarında etkili olduğu tespit edilmiştir (Lenhart vd., 2010:5). Sosyal medya örgütler için sadece ekonomik değil aynı zamanda örgütlerin bağlı oldukları ulusların alacağı politik kararlarda bile söz etkisini gösterebilmektedir (Shirky, 2011: 38).

Tüm dünyada birçok alanda oldukça etkili olan sosyal medya kavramı tanım olarak yeni nesil web teknolojilerinin getirdiği kullanıcı kolaylığı ve iletişim hızıyla yakalanan eş zamanlı bilgi paylaşımının takip edilebildiği dijital platform olarak tanımlanabilir (Andzulis vd., 2012: 305). Sosyal medya sayesinde birçok insan mobil ve çevrimiçi olduğu dijital çağda paylaşım ve iletişim sınırı olmadan özgür ve özgün tartışma zemini oluşturabildiği gibi kişi ve birey

iletişiminin yanında marka ve kurum konumlandırması da yapılabilmektedir (Harris ve Rae, 2009: 24-25). Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn ve Youtube gibi internet tabanlı bilgi yayma, paylaşma ortamları (mecra da denilmektedir) “sosyal medya” olarak adlandırılmakta olup, günümüzde en yaygın sosyal medya platformları şunlardır (Uluç ve Yarcı, 2017: 89):

Facebook: Facebook, 4 Şubat 2004 tarihinde Harvard Üniversitesi’nde okuyan Mark Zuckerberg isimli öğrenci tarafından “The Facebook” adı ile kuruldu. Facebook ilk zamanlar Harvard Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin kendi aralarındaki iletişim sağlaması amacıyla kurgulanmış ücretsiz bir uygulamaydı. Fakat kısa süre içerisinde kullanıcılarının beğenisini toplamış ve Harvard Üniversitesi dışında da popüler hale gelmiştir. Facebook’un temel amacı insanların arkadaşlarıyla iletişim kurmasını sağlamaktı. Facebook kullanıcıları arkadaşlarıyla iletişim kurmak için not, durum güncellemesi, fotoğraf, video vb. öğeleri kullanarak, “sosyal paylaşım sitesi” kavramını ortaya çıkarmıştır (<https://www.brandingturkiye.com>).

Twitter: Dünyanın en popüler sosyal ağlarından biri olan Twitter, San Fransisco’da 14 kişilik bir arkadaş grubunun bir araya gelip birbiri ile mesajlaşmak için geliştirdikleri bir yazılım sayesinde 21 mart 2006 tarihinde ilk atılan tweet ile ortaya çıkmıştır (<https://www.brandingturkiye.com>).

Yotube: YouTube, Google’a ait bir Amerikan çevrim içi video paylaşım ve sosyal medya platformudur. Merkezi San Bruno, Kaliforniya’da olan platform; 15 Şubat 2005’te üç eski PayPal çalışanı tarafından kurulmuştur. Platform; kullanıcılarına video yükleme, izleme ve paylaşma imkânı sunmakta olup medya şirketleri ve kullanıcı üretimi videoların gösterimi için WebM, H.264 ve Adobe Flash Video teknolojilerini kullanır. Genel olarak video klipler, televizyon klipleri, müzik videoları, video bloglar, kısa özgün videolar ve eğitim videoları gibi içerikler yayınlanmaktadır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/YouTube>).

LinkedIn: 2003 yılında iş hayatındaki profesyoneller veya iş hayatına atılmaya hazırlanan kişiler için tasarlanmış, 2016 yılında Microsoft tarafından 26 milyar dolar bedel ile satın alınmış, iş aramakta olan kişilerin ve işverenlerin bir arada olduğu bir mecradır (<https://www.brandingturkiye.com>).

Instagram: 2010 yılında Kevin Systrom ve Mike Krieger adlı iki girişimci tarafından kurulmuştur. Instagram, kullanıcılarına fotoğraflarını ve durumlarını paylaşma olanağı sağlayan bir dijital platformdur (Uluç ve Yarcı, 2017: 90).

Whatsapp: WhatsApp, bir mesajlaşma ve arama uygulaması olmakla birlikte, yurtdışında seyahat ederken veya uzaktayken, WhatsApp kullanan kişilerle birlikte hiçbir ücret ödemediği mesajlaşabilir, çektiğiniz fotoğrafları, belgelerinizi ve videoları anlık olarak paylaşabileceğiniz bir platformdur (<https://gezgindunyasi.com>).

ÖRGÜTLERİN TANITIMINDA SOSYAL MEDYA

Örgütler ister kar amaçlı, ister sosyal faaliyetler için kurulsun varlıklarından herkesin haberdar olmasını istemekte olup, aynı zamanda kuruluş alanlarındaki ve hedeflerindeki kitlelere kendi faaliyetlerini duyurmak ve bilinirliklerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Örgütlerin bu isteklerini

gerçekleştirebilmeleri için birçok yöntem söz konusudur. Bu yöntemler reklam, pazarlama ve halkla ilişkiler şeklinde ana başlıklar şeklinde toplanabilmekteyken günümüzde ise tüm bu yöntemlerin ortak durak noktası internet ve internet aracı sayılan sosyal medya olarak söylenebilir (Dubbelink vd., 2021: 2-3). Sosyal medyanın tüketicilere bilgi verdiği gibi tüketicilerden bilgi topladığı, diğer tüketiciler ve örgütler ile iletişim kurduğu, fikirlerini paylaştığı, kullanıcı merkezli bir alan haline gelmesiyle birlikte örgütler sadece satış yapan pozisyonundan çıkarak kendilerini anlatabildikleri bir platforma sahip oldular (Wu, 2020: 94-95).

Küresel rekabet ortamında ayakta kalmak için örgütler olumlu bir marka meydana getirebilmeye yönelik etkin çalışmalar yapması gerekmektedir. Ekonomik anlamda güç isteyen rekabet dünyası aynı zamanda dijital ortamda da hızlı değişimlere uyum sağlama ihtiyacı doğurmaktadır. Kompleks sosyal medya araçlarında bir örgütün bilinirliğini ve faydalarını tüketicilere iletebilmek birçok örgüt için zor olmaya da devam etmektedir (Smith, 2010: 332). Birçok çalışmanın sonucu sosyal medya tanıtımlarında nihai hedefin tüketici merkezli davranışa yapıldığı görülmektedir (Dubbelink vd., 2021: 3). Sosyal medya örgütlerdeki işleyiş biçimini ve tüketicilerin bakış yönlerini etkilediği bilinmektedir. Örgütler sosyal medya paylaşımları ile dijital ortamlarda bilgi paylaşımı gerçekleştirmekte ve gerek çalışanlar gerekse kendisini takip eden ve edecek tüm hedef kitlelere algı oluşturabilmektedir. Hedef kitleler ise bu algılardan teknolojinin getirdiği yeniliklere uyum sağlayabilmelerinin ardından kısaca tereddütleri ortadan kaldırdıkları vakit etkilenmektedir. Örgütler, insanın oluşturduğu ve insan değerleri ile hareket eden bütünler olarak içinde buldukları kültürel, siyasal, ekonomik ve teknolojik yapıdan etkilenmektedirler (Sezgin ve Bulut, 2013: 183). Bu nedenle örgütlerin şimdiki ve gelecekteki hedef kitlelerine karşın kurumsal tanıtım ile birlikte itibar sağlayabilmeleri için örgütlerin tüm paydaşlarında sosyal medya etkisiyle geleceğe bakış açısı şekillenmektedir (Yüce ve Taşdemir, 2019: 1186). Örgütlerin bu alanda yapacakları tüm faaliyetlerde paydaşların tamamının ne düşündüğü ve örgütü nasıl gördüğü bilinmeli paydaşları anlamaya çalışılmalıdır.

Örgütlerin tanıtımlarında sosyal medyanın etkisi üzerine çalışmalar incelendiğinde örgütlerin sosyal medya araçlarını kullanırken bir takım amaçlara sahip olduğu görülmektedir. Bu amaçlar ise şu şekilde sıralanabilir;

- Örgüt içeriklerini yönetmek,
- Örgüt için içerikler üretmek,
- Müşteri yorumlarını ve müşterileri izlemek,
- Rakip örgütlerin içeriklerini görebilmek,
- Reklam çalışmaları yapmak,
- İtibar ve tanınırlık kazanmak,
- Olumlu algılar oluşturmak

Örgütler, eski usul yöntemlerle varlıklarından haberdar etmek yerine yeni iletişim teknolojilerinden Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, Youtube gibi sosyal medya araçlarının avantajlarını kullanarak, sadece hedef kitlelerine değil, aynı zamanda tüm sosyal medya kullanıcılarına karşın faaliyetlerini bildirme olanaklarına sahiptirler (Leung vd., 2013: 4-5). Özellikle sosyo-ekonomik yapıya sahip örgütler küreselleşmenin yoğun olarak etkisi altında kalarak, süreç yönetimlerinde birçok yöntemden biri olan teknolojik uygulamaların sosyal medya ayağını etkili ve verimli kullandıkları takdirde, küreselleşmenin avantajlarından

yaralanmaktadırlar (Morales ve Fernandez, 2010: 259-260). Yaşam ve bilgi paylaşma yeteneğinin önemszenmesi ile birlikte belirgin bir sosyal medya platformunun doğmasının yanı sıra tüketicilerin pazarlık yapmasına olanak sağlaması sosyal medyanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Örgütler, sosyal medya sayesinde tüm kullanıcılar ile tanınırlıklarını inşa etme ve bu ortamlardaki tüm kişilerle iletişim kurma yönteminde yeniliğe gitmiş olarak, hem tanınırlıklarını arttırırken hem de müşteri kazanma fırsatını yakalamış olmaktadır.

SONUÇ

Dünyada nüfusu 7,9 milyar sayılırken bu nüfusun 4,62 milyarı yani dünya nüfusunun yaklaşık %58'i sosyal medya kullanıcısıdır. Böyle büyük bir platformun varlığı örgütlerin bu alanı görmezden gelmesine izin vermemektedir. Örgütler hızla değişen teknolojik ilerlemeleri yakından takip etmeleri gerektiği gibi bu ilerlemelerin bir sonucu olan sosyal medya araçlarını da tanınırlıklarını sağlayabilmeleri adına etkin kullanmalıdırlar. Sosyal medya ile arasındaki bağı doğru kurabilen örgütlerin farklı yöntemlerle gelişmelerini iletemediği durumlarda bile dijital kanalları kullanarak, tüketicilerin çıkmazlarına karşılık nasıl bir yol bulacakları konusunda yardımcı olabilmektedirler. Tüketiciler daha çok sosyal medya araçlarını alışveriş ve eğlence amaçlı kullanmış olsalar da her alanda sosyal medya platformunda bilinirliği yüksek olan örgütleri tercih etmektedirler (Leung, 2013: 18). Sosyal medya, örgütlere ürünlerini sunmalarının haricinde iletişim kurma ve tüketicileri yönetme imkânı vermektedir. Örgütlerin bunu başarabildiği bir ortamda tüketicilerinde örgütleri yönetme imkânının doğması yine sosyal medya sayesinde olanak bulmaktadır. Bu durum göstermektedir ki sosyal medyanın sadece bir eğlence aracı olarak görülmesinde büyük sakıncaların olacağıdır. Günümüzdeki tüketiciler eğlenmek için kullandıkları araçlar olarak kabul edilen radyo, televizyon, gazete ve dergi gibi iletişim araçlarını terk ederek, hem eğlenmek hem de her alanda ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal medya uygulamalarına yönelmektedir. Bu nedenlerle örgütlerin hedeflerinde olsun olmasın tüm tüketici adayları ile etkili iletişim kurma ve tanınırlıklarını arttırabilme çabası örgütleri sosyal medya kullanma isteklerini arttırmaktadır. Bu anlamda örgütler, dünya nüfusunun yarıdan fazlasına kendilerini ifade etme imkânının yanı sıra doğru tanıtma ve kolay pazarlama yapmalarında sosyal medya oldukça etkili bir teknolojik çalışma yöntemlerinden biridir. Örgütler, özellikle tanıtımlarında çok fazla etkisi olan sosyal medya hesaplarını kurumsallaştırmalı, tüm kullanıcılara karşı örgütün değerlerini ve istediklerini doğru yansıtacak şekilde kullanmalıdırlar.

KAYNAKÇA

Alexander, David E., Social Media İn Disaster Risk Reduction And Crisis Management. Science And Engineering Ethics 20, 3, 2014, 717-733.

Andzulis, J. M., Panagopoulos, N. G., & Rapp, A., A Review Of Social Media And İmplications For The Sales Process. Journal of personal selling & sales management, 32, 3, 2012, 305-316.

Başlar, G., *Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm*. XV. Akademik Bilişim Konferansı , 823-831, Antalya, 2013.

Bel, B. R., Smirnov, V., & Wait, A., Managing Change: Communication, Managerial Style And Change İn Organizations. Economic Modelling, 69, 2018, 1-12.

Dubbelink, S. I., Herrando, C., & Constantinides, E., Social media marketing as a branding strategy in extraordinary times: Lessons from the COVID-19 pandemic. *Sustainability*, 13,18, 2021.

Harris, L., & Rae, A., Social Networks: The Future Of Marketing For Small Business. *Journal Of Business Strategy.*, 30, 5, 2009, 24-31.

<https://Gezgindunyasi.Com/Whatsapp-Nedir-Nasil-Kullanilir/>

(Erişim Tarihi: 10.11.2022)

<https://Www.Brandingturkiye.Com/Facebook-Hakkinda-Her-Sey-Facebook-Nedir-Nasil-Kullanilir-Facebookun-Ozellikleri-Nelerdir/>

(Erişim Tarihi: 12.11.2022)

<https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/>

(Erişim Tarihi: 12.11.2022)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/YouTube>

(Erişim Tarihi: 10.11.2022)

Lenhart, A., Purcell, K., Smith, A., & Zickuhr, K., Social Media Mobile Internet Use Among Teens And Young Adults, Pew Internet American Life Project An Initiative Of The Pew Research Center, Washington, 2010.

Leung, D., Law, R., Van Hoof, H., & Buhalis, D., Social Media İn Tourism And Hospitality: a Literature Review. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30, 1-2, 2013, 3-22.

Molina-M., Francesc X., & María Teresa Martínez-Fernández., Social Networks: Effects Of Social Capital On Firm İnnovation. *Journal Of Small Business Management*, 48, 2, 2010, 258-279.

Ngai, Eric WT, Spencer SC. T., & Karen KL Moon., Social Media Research: Theories, Constructs, And Conceptual Frameworks. *International Journal Of Information Management*, 35, 1, 2015, 33-44.

Sezgin, M., & Bulut, B., Örgüt Kültürü Ve Halkla İlişkiler. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 2013, 182-194.

Shirky, C., The Political Power Of Social Media: Technology, The Public Sphere, And Political Change. *Foreign Affairs*, 90, 1, 2011 28-41.

Smith, B. G., Socially distributing public relations: Twitter, Haiti, and interactivity in social media. *Public relations review*, 36, 4, 2010, 329-335.

Uluç, G., & Yarcı, A., Sosyal Medya Kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 2017, 88-102.

Wu, M. Y., Exploring Organizational Use of Social Media Marketing: A Global Perspective. *China Media Research*, 16,1, 2020, 92-101.

Yüce, A., & Taşdemir, N. H., Kurumsal İtibarı Sağlamada Sosyal Medyanın Etkin Rolü: Kurumsal İtibar Lideri Firmaların Sosyal Medya Paylaşımlarının İncelenmesi. *Journal of International Social Research*, 12, 63, 2019, 1185-1196.

IS THERE A DYNAMIC RELATIONSHIP between R&D and ECONOMIC GROWTH? BOUNDS TEST ANALYSIS for the CASE of U.S.

Özgür Özaydın¹, Anıl Dağdemir²

¹Asst.Prof.Dr, Ondokuz Mayıs University,FEAS, Department of Economics,

ORCID ID: 0000-0003-0579-9432

² Research Assistant, Ondokuz Mayıs University,FEAS, Department of Economics,

ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

*Corresponding author: Özgür Özaydın

ABSTRACT

In this study, possible relationships between research and development expenditures and economic growth are analyzed for the case of United States both in the short run and long run. Economic growth is proxied by per-capita Gross Domestic Product which measured in US dollars where the base year is 2015 and research and development expenditures is proxied by research and development expenditures as a share of Gross Domestic Product. Within this scope, the yearly data for regarding variables which is derived from World Development Indicators database for the period of 1981-2020 is used. To test the stationarity properties of the variables, a series of unit root tests, namely, Augmented Dickey-Fuller and Phillips-Perron are employed. The results of unit root tests showed that, both per capita Gross Domestic Product and research and development expenditures as a share of Gross Domestic Product became stationary in their first-differences. Having determined the stationarity properties of the variables, bounds test approach to co-integration methodology is used. The optimal ARDL model with appropriate lag length is found to be ARDL (2,1) model. In addition to the CUSUM and CUSUM square tests for parameter stability, the ARDL (2,1) model also passed the remaining diagnostic tests successfully. Bounds test results for the ARDL (2,1) model revealed that there exists a statistically significant co-integration relation between research and development expenditures and economic growth where the latter is dependent variable for the U.S. economy. The empirical results derived from ARDL (2,1) model showed that, in the long run, a change in research and development expenditures will cause a change in economic growth within the opposite direction.

Keywords: Economic Growth, Research and Development Expenditures, ARDL Bounds Test.

INTRODUCTION

The contribution of innovation and technological progress to economic growth was first realized by Schumpeter (1942). Later, Romer (1986) and Lucas (1988), by adding human capital and technological innovation, conducted studies on economic growth that internalize external technological development. Grossman and Helpman (1994), Raffo et al. (2008) and Sorensen (1999) found a relationship between R&D and economic growth considering the R&D expenditures represent technological advancement. On the other hand, impact of marginal R&D expenditure on income may vary in countries with

different income groups. The output of a developing country for one unit of input used in production may be higher than that of developed countries. For this reason, the effects of R&D expenditures on different economies may not be the same. Lichtenberg (1993) and Akinwale et al. (2012) found that R&D expenditures affects income negatively, while Sylwester (2001) found that there was no significant relationship. Lederman and Maloney (2003) and Minniti and Venturini (2017) found in their studies that as the economy grows, R&D expenditures have less impact, that is, there is a threshold level.

According to the OECD (2022), the country with the highest R&D expenditure is the USA, with 664 billion dollars (2015 fixed price). Following the United States, China has 564 billion dollars and Japan has 164 billion dollars. Since the USA is a pioneer in R&D activities, the purpose of this research is to examine possible effects of R&D expenditures on income.

There is an extensive study in literature examining the relationships between R&D and income. Most of the studies in the literature found the relationship between economic growth and R&D expenditures to be positive, namely, Eaton and Kortum (1994), Goel and Ram (1994), Howitt (1999), Freire-Seren (1999), Braconier (2000), Lee and Yu (2002), Ülkü (2004), Czarnitzski et al. (2007), Peng (2010), Güloğlu and Tekin (2012), Piras et al. (2012), Silaghi et al. (2014), Sokolov-Mladenović et al. (2016), Szarowska (2017), Kaneva and Untura (2018), Kacprzyk and Świeczewska (2019).

LITERATURE REVIEW

In this section, the studies that analyze the relationship between R&D expenditures and economic growth, especially in the USA are summarized. Most of the research shows that there is a positive relationship between R&D and economic growth.

Zachariadis (2004) found positive effects of R&D on economic growth for the 1971-1995 period and 9 OECD countries in their studies using the SUR Estimation method.

Aiginger and Falk (2005), in their study with OECD countries using the System GMM method, concluded that the effect of R&D on economic growth was positive for the period 1970–1999.

Falk (2007) found positive effects of R&D on economic growth in their studies using System GMM method with OECD countries for 1970-2004 period.

Sameti et al. (2010) found that the effects of R&D on economic growth were positive in their study for the period 1996–2016 using the Panel Regression method for 30 OECD countries.

Blanco et al. (2016) investigated the relationship between R&D expenditures and economic growth in the states of the United States between 1963 and 2007. As a result of the research using the Pooled Mean Group (PMG) estimator, R&D had a positive effect on economic growth.

Türedi (2016) investigated the effect of R&D on economic growth between 1996 and 2011 for 23 OECD countries using GMM analysis. As a result of the research, it was determined that there was a positive relationship between the two variables.

Nair et al. (2020) found the positive effect of R&D on economic growth between 1961 and 2018 for 36 OECD countries using the vector error correction (VECM) method.

Chawla (2020) used panel regression to study the impacts of R&D on economic growth in 18 OECD countries over the period 1981–2012 and found that R&D had positive impacts.

MODEL and DATA SET

Model

The logarithmic model used in this study is given with Equation 1 where the natural logarithm of income and R&D expenditures are represented with y and f respectively.

$$y_t = \alpha_{a0} + \alpha_{a1}r_t + \epsilon_{ta} \quad (1)$$

Data Set

The study utilizes annual data on per capita Gross Domestic Product (GDP) in constant US dollars with 2015 prices and R&D expenditures as a percentage of GDP for the period 1981-2020. The data were derived from the World Development Indicators (WDI) Database.

METHODOLOGY and RESULTS

Order of Integration

Initially, to decide the most suitable econometric methodology, the integration structure of the series under investigation are examined by employing ADF and PP unit root tests the results of which are presented with Table 1.

Table 1. Unit Root Test Results

	ADF	PP	ADF	PP
	Intercept		Intercept & Trend	
Level	<i>t</i> -statistics	Adj <i>t</i> -statistics	<i>t</i> -statistics	Adj <i>t</i> -statistics
<i>y</i>	-2.18 (0)	-2.35 (5)	-0.82 (0)	-0.66 (5)
<i>r</i>	0.93 (1)	0.40 (1)	-0.57 (1)	-0.55 (1)
First Difference	<i>t</i> -statistics	Adj <i>t</i> -statistics	<i>t</i> -statistics	Adj <i>t</i> -statistics
<i>y</i>	-4.10*** (0)	-4.10*** (0)	-4.98*** (0)	-5.02*** (3)
<i>r</i>	-3.41** (0)	-3.41** (3)	-3.71 ** (0)	-3.32* (9)

^a Maximum lag length for ADF [Dickey and Fuller (1979)] unit root test is 9 lags and optimal lag length is determined by using SIC [Schwarz. (1978)] criterion. The values in parentheses are the chosen lag lengths.

^b Bartlett kernel [Bartlett (1948) and Bartlett (1950)] is used as the spectral estimation method and Newey-West [Newey and West (1986)] Bandwidth is used as the bandwidth for PP [Perron (1989)] unit root test. The values in parentheses are the chosen lag lengths.

***, **, and * denotes significance level at 1%, 5% and 10%.

Based upon the findings of the unit root tests presented in Table, both variables found to be integrated of order one.

ARDL Cointegration Methodology

As unit root test findings demonstrated, both per capita GDP and R&D/GDP ratio is I(1) variables, to examine if there exists a cointegrating relationship between regarding variables, ARDL cointegration methodology¹ which requires the dependent variable being I(1) variable and the independent variable(s) being either I(0) or I(1) variable(s) is employed.

Determination of the ARDL Model

Equation 1 is converted into ARDL form and the base ARDL model which has the most appropriate lag length structure according to AIC² is identified as ARDL (2,1) model after evaluating twenty alternative models. The ARDL (2,1) model and best alternatives of the model are presented in Figure 1.

¹ Pesaran and Pesaran (1997), Pesaran and Smith (1998), Pesaran and Shin (1999) and Pesaran et Al. (2001)

² Akaike (1973) and Akaike (1998)

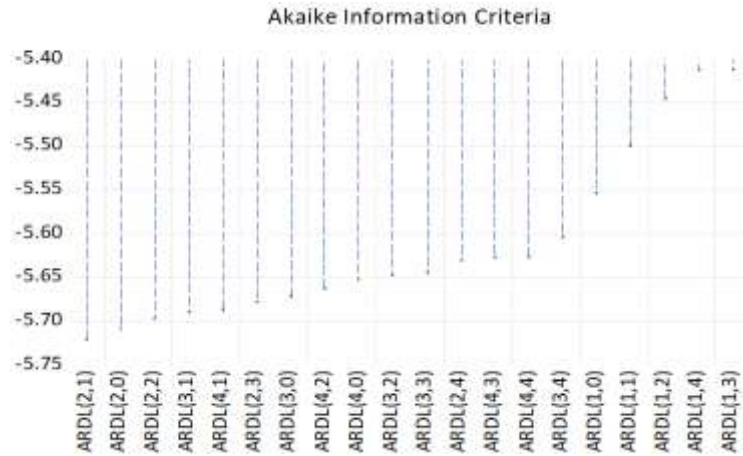

Figure 1. Model Selection Summary

Diagnostic Tests

Before estimating short run and long run coefficients, ARDL (2,1) model is tested for whether the model suffers from parameter instability, model misspecification, serial correlation, non-normality and heteroskedasticity and the results of the tests employed are given with Figure 2, Figure 3 and Table 2.

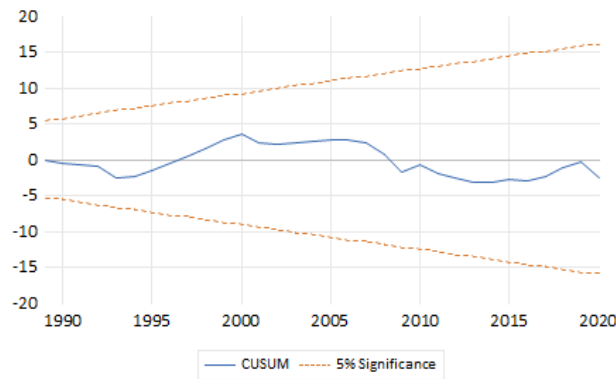

Figure 2. CUSUM Test

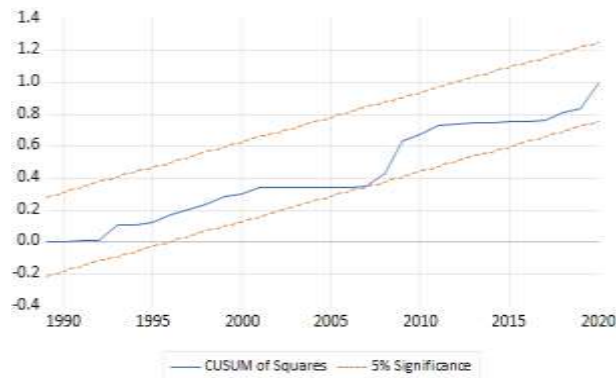

Figure 3. CUSUMSQ Test

CUSUM and CUSUMSQ tests which are provided in Figure 2 and Figure 3 detected no parameter instability.

Table 2. Results of Diagnostic Tests

	Model Misspecification	Serial Correlation	Normality	Heteroskedasticity
Test Type	Ramsey RESET	Breusch-Godfrey	Jarque-Bera	ARCH
Test Statistics	1.84	1.07	1.45	1.94
Probability	0.07	0.30	0.48	0.17

Diagnostic checks revealed that ARDL (2,1) model passed all the test successfully at 5% level of significance.

Bounds Test

To conduct the bounds testing procedure, unrestricted error correction model (UECM) for ARDL (2,1) model is constructed as shown in Equation 2.

$$\Delta y_t = \alpha_{b0} + \sum_{i=1}^m \alpha_{b1i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{b2i} \Delta r_{t-i} + \alpha_{b3}T + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 r_{t-1} + \epsilon_{tb} \quad (2)$$

The bounds test findings of ARDL (2,1) model are presented in Table 3.

Table 3. Bounds Test Results

	F-statistics	t-statistics
Calculated	9.49**	-3.97**
Lower-Bound	7.21	-3.41
Upper-Bound	8.05	-3.69

** denotes significance level at 5%.

Cointegration relation between R&D and income is detected by the bounds test findings where R&D/GDP ratio is the forcing variable in the long run.

Error Correction Model (ECM)

Having found the variables are cointegrated, the next step is the construction of ECM for ARDL (2,1) model. ECM form of the model is shown in Equation 3.

$$\Delta y_t = \alpha_{b0} + \sum_{i=1}^p \alpha_{b1i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{b2i} \Delta r_{t-i} + \alpha_{b3}T + \gamma_{t-1} + \epsilon_{tb} \quad (3)$$

The parameter estimations and important statistics for the ECM is presented with Table 4.

Table 4. Error Correction Model

Regressor	Coefficient	Standard Error	t-statistics	p-value
C	2.79***	0.62	4.46	0.00
Δy_{t-1}	0.41***	0.14	2.97	0.00
Δr_t	-0.23**	0.08	-2.61	0.013
T	0.004***	0.001	-4.43	0.00
γ_{t-1}	-0.25***	0.04	4.46	0.00

***, and ** denotes significance level at 1% and 5%, respectively.

Coefficient estimations, as a whole, found to be statistically significant at 5% level. The findings suggested that R&D expenditure/GDP ratio affects per capita income negatively in the short run. Furthermore, the coefficient of the ecm term ($\gamma_{t-1} = -0.25$) implies that one quarter of the disequilibrium occurred in the past year will be vanished in the present year.

Long-Run Model

The final stage of the ARDL cointegration technique is to estimate long-run parameters. The estimators for the long run are reported in Table 5.

Table 5. Long-Run Model

Regressor	Coefficient	Standard Error	t-statistics	p-value
r	-0.68***	0.21	-3.20	0.00

*** denotes significance level at 1%.

As seen from Table 5, R&D Expenditures/GDP ratio affects per capita income negatively in the long run as well.

CONCLUSION

The aim of this research is to examine the nexus between income and R&D expenditure in the United States. To achieve this aim, annual data from 1981 to 2020 is utilized. The results of the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model suggest the presence of cointegration between the variables when R&D/GDP ratio is the long run forcing variable. The short-run model indicates that approximately 25% of disequilibrium resulting from a shock in the period of t , will be restored to long-run equilibrium in the period of $t+1$. Additionally, both short and long-run results showed that an increase in R&D/GDP ratio might cause a decline in per capita GDP.

REFERENCES

- Aiginger, K., & Falk, M. (2005). Explaining differences in economic growth among OECD countries. *Empirica*, 32(1), 19–43. <https://doi.org/10.1007/s10663-005-1977-7>
- Akaike, H. (1973). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle, [w:] *Proceedings of the 2nd international symposium on information*, bn petrow, f. Czaki, *Akademiai Kiado*, Budapest.
- Akaike, H. (1998). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle. *In Selected papers of Hirotugu Akaike* (pp. 199-213). Springer, New York, NY. doi: 10.1007/978-1-4612-1694-0_15
- Akinwale, Y. O., Dada, A. D., Oluwadare, A. J., Jesuleye, O. A., & Siyanbola, W. O. (2012). Understanding the nexus of R&D, innovation and economic growth in Nigeria. *International Business Research*, 5(11). <https://doi.org/10.5539/ibr.v5n11p187>
- Bartlett, M. S. (1948). Smoothing periodograms from time-series with continuous spectra. *Nature*, 161(4096), 686–687. doi:10.1038/161686a0
- Bartlett, M. S. (1950). Periodogram analysis and continuous spectra. *Biometrika*, 37(1/2), 1-16. doi:10.1093/biomet/37.1-2.1.
- Blanco, L. R., Gu, J., & Prieger, J. E. (2016). The impact of research and development on economic growth and productivity in the U.S. states: Impact of R&D on growth & productivity in U.S. *Southern Economic Journal*, 82(3), 914–934. <https://doi.org/10.1002/soej.12107>
- Braconier, H. (2000). Do higher per Capita incomes lead to more R&D expenditure? *Review of Development Economics*, 4(3), 244–257. <https://doi.org/10.1111/1467-9361.00092>
- Chawla, D. (2020). Economic growth and R&D expenditures in selected OECD countries: Is there any convergence? *African Journal of Science Technology Innovation and Development*, 12(1), 13–25. <https://doi.org/10.1080/20421338.2019.1608694>
- Czarnitzki, D., Ebersberger, B., & Fier, A. (2007). The relationship between R&D collaboration, subsidies and R&D performance: Empirical evidence from Finland and Germany. *Journal of Applied Econometrics* (Chichester, England), 22(7), 1347–1366. <https://doi.org/10.1002/jae.992>
- Dickey, D. A., and Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431. doi: 10.2307/2286348
- Eaton, J., Kortum, S., Andolfatto, D., Helliwell, J., Parente, S., & Putnam, J. (1994). *Nber Working Paper Series International Patenting and Technology Diffusion*. Nber.org. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w4931/w4931.pdf

- Falk, M. (2007). R&D spending in the high-tech sector and economic growth. *Ricerche Economiche* [Research in Economics], 61(3), 140–147. <https://doi.org/10.1016/j.rie.2007.05.002>
- Freire-Serén, M. J. (1999). Aggregate R&D expenditure and endogenous economic growth. <https://digital.csic.es/handle/10261/1959>
- Goel, R. K., & Ram, R. (1994). Research and development expenditures and economic growth: A cross-country study. *Economic Development and Cultural Change*, 42(2), 403–411. <https://doi.org/10.1086/452087>
- Grossman, G. M., & Helpman, E. (1994). Endogenous innovation in the theory of growth. *The Journal of Economic Perspectives: A Journal of the American Economic Association*, 8(1), 23–44. <https://doi.org/10.1257/jep.8.1.23>
- Güloğlu, B., & Tekin, R. B. (2014). A panel causality analysis of the relationship among research and development, innovation, and economic growth in high-income OECD countries. *Eurasian Economic Review*, 2(1), 32–47. <https://doi.org/10.14208/BF03353831>
- Howitt, P. (1999). Steady endogenous growth with population and R. & D. inputs growing. *The Journal of Political Economy*, 107(4), 715–730. <https://doi.org/10.1086/250076>
- Kacprzyk, A., & Świczewska, I. (2019). Is R&D always growth-enhancing? Empirical evidence from the EU countries. *Applied Economics Letters*, 26(2), 163–167. <https://doi.org/10.1080/13504851.2018.1444257>
- Kaneva, M.A., Untura, G.A. Interrelation of R&D, Knowledge Spillovers, and Dynamics of the Economic Growth of Russian Regions. *Reg. Res. Russ.* 8, 84–91 (2018). <https://doi.org/10.1134/S2079970518010045>
- Lederman, D., & Maloney, W. F. (2003). R&D and Development. <https://papers.ssrn.com/abstract=402480>
- Lee, J.W. & B.G. Yu (2002), An Endogenous Growth Model Approach to the Korean Economic Growth Factors, *The Journal of Productivity*, 8, 1-13.
- Lichtenberg, F. (1992). R&D investment and international productivity differences. *National Bureau of Economic Research*. <https://doi.org/10.3386/w4161>
- Lucas, R. E., Jr. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3–42. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7)
- Minniti, A., & Venturini, F. (2017). The long-run growth effects of R&D policy. *Research Policy*, 46(1), 316–326. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2016.11.006>
- Nair, M., Pradhan, R. P., & Arvin, M. B. (2020). Endogenous dynamics between R&D, ICT and economic growth: Empirical evidence from the OECD countries. *Technology in Society*, 62(101315), 101315. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101315>
- Newey, W. K., and West, K. D. (1986). A simple, positive semi-definite, heteroskedasticity and autocorrelation consistent covariance matrix. *Econometrica*, 55(3), 703-708. doi: 10.2307/1913610

- OECD (2022), Main Science and Technology Indicators, Volume 2022 Issue 1, OECD Publishing, Paris.
- Peng L. (2010). Study on Relationship Between R&D Expenditure and Economic Growth of China. *Proceeding of the 7th International Conference on Innovation & Management: 1725-1728*.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57 (6), 1361-1401. doi: 10.2307/1913712
- Pesaran, M.H., and Pesaran, B. (1997). Working with microfit 4.0: an interactive econometric software package (dos and windows versions). Oxford, Oxford University Press.
- Pesaran, M.H., and Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models. *Economics Letters*, 58(1), 17-29. doi: 10.1016/S0165-1765(97)00214-0
- Pesaran, M.H., and Shin, Y. (1999). *An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis*. Strom, S., Holly, A., ve Diamond, P. (Ed.), *Centennial volume of Rangar Frisch* içinde (s. 371-413). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. doi: 10.1002/jae.616
- Piras, G., Postiglione, P., & Aroca, P. (2012). Specialization, R&D and productivity growth: evidence from EU regions. *The Annals of Regional Science*, 49(1), 35–51. <https://doi.org/10.1007/s00168-010-0424-2>
- Raffo, J., Lhuillery, S., & Miotti, L. (2008). Northern and southern innovativity: a comparison across European and Latin American countries. *European Journal of Development Research*, 20(2), 219–239. <https://doi.org/10.1080/09578810802060777>
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and Long-Run growth. *The Journal of Political Economy*, 94(5), 1002–1037. <https://doi.org/10.1086/261420>
- Sameti, M., Ranjbar, H., & Anousheh, S. (2010). Determinants of R&D investment: a study of OECD countries. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 35-42. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/40444>
- Schwarz, G. (1978). Estimating the dimension of a model. *The Annals of Statistics*, 6(2), 461-464. <https://www.jstor.org/stable/2958889>
- Schumpeter, J., (1942), Capitalism, socialism and democracy, 2nd ed. New York: *Harper and Row Publishers*.
- Silaghi, M. I. P., Alexa, D., Jude, C., & Litan, C. (2014). Do business and public sector research and development expenditures contribute to economic growth in Central and Eastern European Countries? A dynamic panel estimation. *Economic Modelling*, 36, 108-119. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.08.035>
- Sokolov-Mladenović, S., Cvetanović, S., & Mladenović, I. (2016). R&D expenditure and economic growth: EU28 evidence for the period 2002–2012. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29(1), 1005–1020. <https://doi.org/10.1080/1331677x.2016.1211948>

- Sorensen, A. (1999). R&D, learning, and phases of economic growth. *Journal of Economic Growth*, 4(4), 429–445. <https://doi.org/10.1023/a:1009871510523>
- Sylwester, K. (2001). R&D and economic growth. *Knowledge Technology & Policy*, 13(4), 71–84. <https://doi.org/10.1007/bf02693991>
- Szarowská, I. (2017). Does public R&D expenditure matter for economic growth? *Journal of International Studies*, 10(2), 90–103. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2017/10-2/6>
- Türedi, S. (2016). The relationship between R&D expenditures, patent applications and growth: a dynamic panel causality analysis for OECD countries. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 39-48. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/259898>
- Ülkü, H. (2004). R&d, innovation, and economic growth: An empirical analysis. *International Monetary Fund*. <https://papers.ssrn.com/abstract=879010>
- Zachariadis, M. (2004). R&D-induced growth in the OECD? *Review of Development Economics*, 8(3), 423–439. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2004.00243.x>

THE DYNAMICS of FINANCIAL DEVELOPMENT and ECONOMIC GROWTH in U.S. ECONOMY: AN ARDL ANALYSIS

Özgür Özaydın¹, Anıl Dağdemir²

¹Asst.Prof.Dr, Ondokuz Mayıs University,FEAS, Department of Economics,
ORCID ID: 0000-0003-0579-9432

² Research Assistant, Ondokuz Mayıs University,FEAS, Department of Economics,
ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

*Corresponding author: Özgür Özaydın

ABSTRACT

This study investigates the dynamics of the relationship between financial development and economic growth in U.S. economy for the period of 1960-2020. To this end, annual time series data for Gross Domestic Product per capita in US dollars (2015=100) and the share of broad money in Gross Domestic Product which are derived from World Development Indicators database is used. The conventional Augmented Dickey-Fuller and Phillips-Perron tests are employed to determine the stationarity properties of the variables in question to avoid the spurious regression problem which frequently faced by the researchers while working with the time series data. Unit root test results revealed that, both per capita Gross Domestic Product and share of broad money in Gross Domestic Product are first-difference stationary variables. After deciding the stationarity properties of the series, ARDL approach to co-integration technique is used where the best fitting model is found to be ARDL (3,2) model. Having determined the model with optimal lag length, the model is tested for the possible co-integration relation between financial development and economic growth with the help of the bounds test approach. The bounds test results showed that there exists a statistically significant co-integration relationship between financial development and economic growth where financial development is found to be the long run forcing variable of the economic growth in the U.S. economy. The empirical results based on ARDL (3,2) model which passed all the required diagnostic tests also showed that the direction of the relationship between financial development and economic growth is negative, in the long run.

Keywords: Economic Growth, Financial Development, ARDL Bounds Test

INTRODUCTION

The financial sector provides a variety of services to individuals, firms, and the government in the economy. The financial sector plays a key role in transferring funds or resources to realize investments, which are one of the key factors of growth. Providing capital to various sectors that contributes growth and increasing capital accumulation is only possible with the efficient and rapid use of savings. At the same time, it is important that the financial sector be stable and

reliable in an economy. Otherwise, financial and economic crises may occur due to incorrect or excessive loans.

Factors such as the expansion of the financial sector, its liberalization, the monetization process, the increase in the number of various efficient instruments, and access to these instruments define financial development.

Considering the weight of the USA financial markets within global markets, the impact and magnitude of financial development and economic growth interaction becomes more important. In this regard, this paper examined the above-mentioned relation by employing ARDL approach to cointegration technique.

LITERATURE REVIEW

Papers of Schumpeter (1934), Goldsmith (1969), McKinnon (1973), and Shaw (1973) are considered to be the pioneering studies of the financial development- growth relation literature.

In the following years, King and Levine (1993), Jayaratne and Strahan (1996), Levine and Zervos (1998), Levine et al. (2000), Beck et al. (2000), Christopoulos and Tsionas 2004, Saci et al. (2009), Wu et al. (2010), Leitao (2010), Uddin et al. (2013), Adusei (2013), Pradhan et al. (2016), Guru and Yadav (2019) have contributed to the existing literature where they found financial development affects growth positively.

On the contrary, the works of Kaminsky and Reinhart (1999), De Gregorio and Guidotti (1995), Ductor and Grechyna (2015) and Lee (2006) provided evidence for a relation where economic growth negatively affected by financial development.

On the other hand, researches of Bhanumurthy and Singh (2013), Menyah et al. (2014), Pradhan et al. (2014), Samargandi et al. (2015) found no significant relation between economic growth and financial development. Other research items regarding US are summarized as follows.

Mohsin et al. (2000), using the Panel Regression method for 159 countries, presented evidence of a positive connection between financial development and economic growth during the 1960-1999 period.

Minier (2003) analyzed the period 1976–1993 for 42 countries and found that the variables of financial development and economic growth were positively correlated in high market capitalization countries but did not exist in low capitalization countries. Regression Tree Analysis was used as a method.

Rioja and Valev (2004), in their study examining 74 countries for the period 1961–1995, found that there is a strong positive relationship between financial development and economic growth in developed countries.

Henderson et al. (2013), using OLS and System GMM methods and examining 101 countries between 1960 and 2000, concluded that in middle- and high-income countries, there is a positive relation between financial development and economic growth, but this relationship does not hold for low-income countries

Herwartz and Walle (2014), using the Dynamic OLS method for 73 countries between 1975 and 2011, found that the effect of financial development generally has a greater impact on economic development in high-income countries compared to low-income countries.

Sahay et al. (2015) used the Dynamic GMM method in their studies with 128 countries for the period 1980–2013. As a result, they found that financial development affects growth positively, but this effect is weaker in financially developed countries and eventually turns negative.

Seven and Yetkiner (2016) used the System GMM method in their studies covering 146 countries in the period 1991–2011. As a result, they found that the development of the banking sector affects economic growth positively in low- and middle-income countries and negatively in high-income countries.

Prochniak and Wasiak (2017), used the System GMM method in their study in which they examined the 1993–2013 period in 28 EU and 34 OECD countries, reached the conclusion that financial development negatively affects economic growth.

MODEL and DATA SET

Model

The base model used in this study is a logarithmic model and is represented by Equation 1. In this equation, the natural logarithm of income is denoted by y and the natural logarithm of financial development is denoted by f .

$$y_t = \alpha_{a0} + \alpha_{a1}f_t + \epsilon_{ta} \tag{4}$$

Data Set

The study uses annual data for per capita Gross Domestic Product (GDP) (constant 2015 US\$) and broad money (% of GDP), for the time span 1960–2020. The source of the data is Word Development Indicators (WDI) Database.

METHODOLOGY and RESULTS

Stationarity Tests

In order to determine the most appropriate econometric methodology, the stationarity properties of the series under investigation are examined using conventional unit root tests, namely, ADF and PP, first. (Table 1)

Table 6. Unit Root Test Results

	ADF ^a	PP ^b	ADF ^a	PP ^b
	Intercept		Intercept & Trend	
Level	<i>t</i> -statistics	Adj <i>t</i> -statistics	<i>t</i> -statistics	Adj <i>t</i> -statistics
<i>y</i>	-2.54 (2)	-2.61 (2.4)	-1.19 (2)	-1.25(2.5)
<i>f</i>	-0.68 (1)	0.40 (2.83)	-0.58 (1)	-0.71 (2.93)
First Difference	<i>t</i> -statistics	Adj <i>t</i> -statistics	<i>t</i> -statistics	Adj <i>t</i> -statistics

y	-4.83*** (1)	-5.28***(1.15)	-5.54*** (1)	-5.90***(1.19)
f	-4.65*** (0)	-4.65*** (0.213)	-4.79 *** (0)	-4.79*** (0.391)

^a Maximum lag length for ADF [Dickey and Fuller (1979)] unit root test is 10 lags and optimal lag length is determined by using AIC criterion. The values in parentheses are the chosen lag lengths.

^b Bartlett kernel [Bartlett (1948) and Bartlett (1950)] is used as the spectral estimation method and Andrews Bandwidth [Andrews (1991), Andrews and Monahan (1992)] is used as the bandwidth for PP [Perron (1989)] unit root test. The values in parentheses are the chosen lag lengths.

*** denotes significance level at 1%.

Underlying variables are found to be stationary at their first difference, according to the above presented unit root test results.

ARDL Testing Procedure

Since the output variable is first-difference stationary and none of the variables are second or higher order integrated, autoregressive distributed lag (ARDL) approach¹ is employed to test whether the economic growth and financial development are cointegrated or not.

ARDL Model and Diagnostic Tests

In the first step of the procedure, an ARDL form of Equation 1 is constructed and the model with the most suitable lag length is determined as ARDL (3,2), by using AIC. To ensure the statistical reliability of the model's coefficient estimates, a series of diagnostic tests are conducted. The findings from regarding tests are presented in Table 2.

Table 7. Diagnostic Test Results

	Test Type	Test Statistics	Probability
Normality	Jarque-Bera	3.23	0.19
Serial Correlation	Breusch-Godfrey	0.13	0.71
Heteroskedasticity	ARCH	0.91	0.34
Model Misspecification	Ramsey RESET	1.14	0.25

Parameter stability for ARDL (3,2) model is also checked with CUSUM (Figure 1) and CUSUMSQ (Figure 2) tests.

¹ Pesaran and Pesaran (1997), Pesaran and Smith (1998), Pesaran and Shin (1999) and Pesaran et Al. (2001)

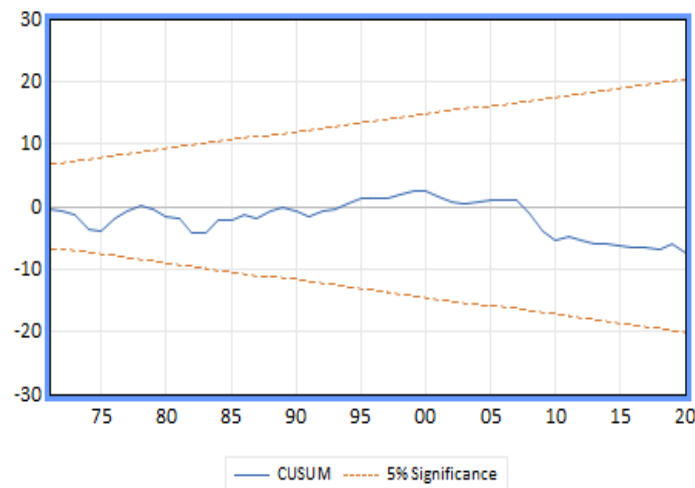

Figure 4. CUSUM Test

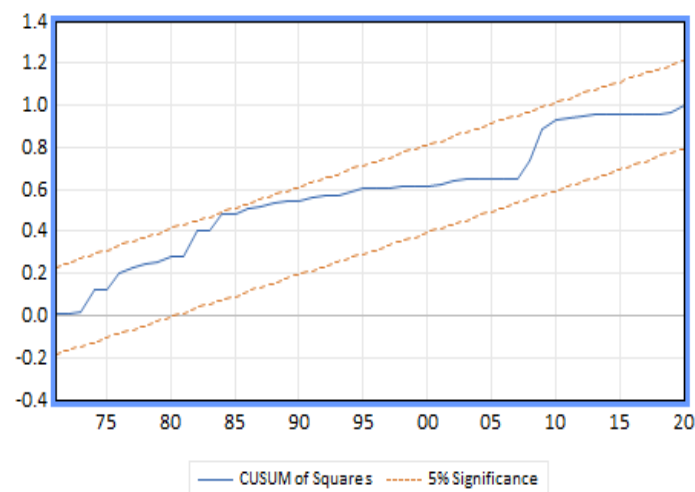

Figure 5. CUSUMSQ Test

The diagnostic checks all confirmed that the model did not suffer from non-normality, heteroskedasticity, serial correlation, model misspecification, or parameter instability.

Unrestricted Error Correction Model (UECM) and Bounds Test

In the second step, UECM in the form of ARDL is constructed (Equation 2) where T denotes trend variable, m and n are appropriate lag lengths, and Δ is first-difference operator. Then, the existence of cointegration relation between economic growth and financial development is tested with the help of bounds test procedure (Table 3).

$$\Delta y_t = \alpha_{b0} + \sum_{i=1}^m \alpha_{b1i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{b2i} \Delta f_{t-i} + \alpha_{b3} T + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 f_{t-1} + \epsilon_{tb} \quad (5)$$

Table 8. Bounds Test Results

	F-statistics
Calculated	6.79*

Lower-Bound	5.80
Upper-Bound	6.51

* denotes significance level at 10%.

Bounds test findings indicate that there is a cointegration relationship between economic growth and financial development and that the long run forcing variable is financial development.

Error Correction Model (ECM)

The third step involves constructing (Equation 3) and estimating the coefficients (Table 4) of the ARDL model

$$\Delta y_t = \alpha_{b0} + \sum_{i=1}^m \alpha_{b1i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{b2i} \Delta f_{t-i} + \alpha_{b3} T + \gamma_{t-1} + \epsilon_{tb} \tag{6}$$

Table 9. ECM Results

Regressor	Coefficient	Standard Error	t-statistics	p-value
C	2.19***	0.58	3.76	0.00
Δy_{t-1}	0.50***	0.10	4.56	0.00
Δy_{t-2}	-0.17	0.10	-1.62	0.11
Δf_t	-0.32***	0.05	-6.33	0.00
Δf_{t-1}	0.30***	0.06	4.67	0.00
T	0.00***	0.00	3.49	0.00
γ_{t-1}	-0.18***	0.04	-3.72	0.00

*** denotes significance level at 1%.

According to the results presented in Table 4, the coefficient of Δy_{t-2} is statistically insignificant. Apart from this, the ECM estimations revealed that all of the estimated coefficients are statistically significant. Moreover, one period lagged error correction term which denoted as $\gamma_{t-1} = -0.18$ is found to be negative as expected. Thus, the ECM model indicates that 18% of the disequilibrium caused by the current year's shock will disappear in the following year.

Long-Run Model

In the final step, long-run parameters of the ARDL (3,2) model are estimated. (Table 5)

Table 10. Long-Run Model

Regressor	Coefficient	Standard Error	t-statistics	p-value
f	-0.48***	0.14	-3.44	0.00

*** denotes significance level at 1%.

The coefficient of the financial development is -0.48 in the long run. The computed coefficient implies that an increase in the broad money-GDP ratio will decrease per capita GDP for the US economy.

CONCLUSION

The goal of this study is to investigate the connection between economic growth and financial development for US economy. To serve this purpose, annual data is used for the time span 1960-2020. ARDL model findings revealed that there is a cointegration relation between variables when broad money-GDP ratio is the explanatory variable. Short run model confirmed that %18 of the disequilibrium as a result of a shock occurred in a given year will be adjusting back to the long run equilibrium in next year. Furthermore, long run results provided evidence for the negative relationship between broad money-GDP ratio and per capita GDP.

REFERENCES

- Adusei, M. (2013). Financial development and economic growth: Evidence from Ghana. <https://papers.ssrn.com/abstract=2261992>
- Akaike, H. (1973). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle, [w:] *Proceedings of the 2nd international symposium on information*, bn petrow, f. Czaki, Akademiai Kiado, Budapest.
- Akaike, H. (1998). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle. In *Selected papers of Hirotugu Akaike* (pp. 199-213). Springer, New York, NY. doi: 10.1007/978-1-4612-1694-0_15
- Andrews, Donald W. K. (1991). Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix Estimation. *Econometrica*, 59, 817–858. <https://doi.org/10.2307/2938229>
- Andrews, Donald W. K. and J. Christopher Monahan (1992). An Improved Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix Estimator. *Econometrica*, 60, 953–966. <https://doi.org/10.2307/2951574>
- Bartlett, M. S. (1948). Smoothing periodograms from time-series with continuous spectra. *Nature*, 161(4096), 686-687. doi:10.1038/161686a0
- Bartlett, M. S. (1950). Periodogram analysis and continuous spectra. *Biometrika*, 37(1/2), 1-16. doi:10.1093/biomet/37.1-2.1.
- Beck, T., Levine, R., &Loayza, N. (2000). Finance and the sources of growth. *Journal of Financial Economics*, 58(1–2), 261–300. [https://doi.org/10.1016/s0304-405x\(00\)00072-6](https://doi.org/10.1016/s0304-405x(00)00072-6)
- Bhanumurthy, N. R., & Singh, P. (2013). Financial sector development and economic growth in Indian states. *International Journal of Economic Policy in Emerging Economies*, 6(1), 47-63.
- Christopoulos, D. K., & Tsionas, E. G. (2004). Financial development and economic growth: evidence from panel unit root and cointegration tests. *Journal of Development Economics*, 73(1), 55–74.

<https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2003.03.002>

De Gregorio, J., & Guidotti, P. E. (1995). Financial development and economic growth. *World development*, 23(3), 433-448.

Dickey, D. A., and Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431. doi: 10.2307/2286348

Ductor, L., & Grechyna, D. (2015). Financial development, real sector, and economic growth. *International Review of Economics & Finance*, 37, 393-405. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2015.01.001>

Goldsmith, R. W. (1969). Financial structure and development (No. HG174 G57).

Guru, B. K., & Yadav, I. S. (2019). Financial development and economic growth: panel evidence from BRICS. *Journal of Economics, Finance, and Administrative Science*, 24(47), 113-126. <https://doi.org/10.1108/jefas-12-2017-0125>

Henderson, D. J., Papageorgiou, C., & Parmeter, C. F. (2013). Who benefits from financial development? New methods, new evidence. *European Economic Review*, 63, 47-67.

Herwartz, H., & Walle, Y. M. (2014). Determinants of the link between financial and economic development: Evidence from a functional coefficient model. *Economic Modelling*, 37, 417-427. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.11.029>

Jayarathne, J., & Strahan, P. E. (1996). The finance-growth nexus: Evidence from bank branch deregulation. *The Quarterly Journal of Economics*, 111(3), 639-670.

Kaminsky, G. L., Board of Governors of the Federal Reserve System, & Reinhart, C. M. (1996). The twin crises: The causes of banking and balance-of-payments problems. *International Finance Discussion Paper*, 1996(544), 1-28. <https://doi.org/10.17016/ifdp.1996.544>

Khan, M. S., & Senhadji, A. S. (2000). Financial development and economic growth: An Overview1. *IMF Working Papers*, 2000(209). <https://doi.org/10.5089/9781451874747.001.A001>

King, R. G., & Levine, R. (1993). Finance and growth: Schumpeter might be right. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717-737.

Leitão, N. C. (2010). Financial development and economic growth: a panel data approach. *Economie Teoretică Şi Aplicată*, 1, 15-24. <https://repositorio.ipsantarem.pt/handle/10400.15/470>

Levine, R., & Zervos, S. (1998). Stock markets, banks, and economic growth. *American Economic Review*, 537-558.

McKinnon, R.I. (1973), Money and Capital in Economic Development, *Brookings Institution*, Washington, DC.

Menyah, K., Nazlioglu, S., & Wolde-Rufael, Y. (2014). Financial development, trade openness and economic growth in African countries: New insights from a panel causality approach. *Economic Modelling*, 37, 386-394. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.11.044>

- Minier, J. A. (2003). Are small stock markets different?. *Journal of Monetary Economics*, 50(7), 1593-1602.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57 (6), 1361-1401. doi: 10.2307/1913712
- Pesaran, M.H., and Pesaran, B. (1997). Working with microfit 4.0: an interactive econometric software package (dos and windows versions). Oxford, Oxford University Press.
- Pesaran, M.H., and Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models. *Economics Letters*, 58(1), 17-29. doi: 10.1016/S0165-1765(97)00214-0
- Pesaran, M.H., and Shin, Y. (1999). *An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis*. Strom, S., Holly, A., ve Diamond, P. (Ed.), *Centennial volume of Rangar Frisch* içinde (s. 371-413). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. doi: 10.1002/jae.616
- Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Hall, J. H., & Bahmani, S. (2014). Causal nexus between economic growth, banking sector development, stock market development, and other macroeconomic variables: The case of ASEAN countries. *Review of Financial Economics*, 23(4), 155–173. <https://doi.org/10.1016/j.rfe.2014.07.002>
- Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Hall, J. H., & Nair, M. (2016). Innovation, financial development and economic growth in Eurozone countries. *Applied Economics Letters*, 23(16), 1141–1144. <https://doi.org/10.1080/13504851.2016.1139668>
- Prochniak, M., & Wasiak, K. (2017). The impact of the financial system on economic growth in the context of the global crisis: empirical evidence for the EU and OECD countries. *Empirica*, 44(2), 295-337.
- Rioja, F., & Valev, N. (2004). Does one size fit all?: a reexamination of the finance and growth relationship. *Journal of Development Economics*, 74(2), 429–447. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2003.06.006>
- Saci, K., Giorgioni, G., & Holden, K. (2009). Does financial development affect growth? *Applied Economics*, 41(13), 1701–1707. <https://doi.org/10.1080/00036840701335538>
- Sahay, R., Čihák, M., N'Diaye, P., & Barajas, A. (2015). Rethinking financial deepening: Stability and growth in emerging markets. *Revista de Economía Institucional*, 17(33), 73-107. <https://doi.org/10.5089/9781498312615.006>
- Samargandi, N., Fidrmuc, J., & Ghosh, S. (2015). Is the relationship between financial development and economic growth monotonic? Evidence from a sample of middle-income countries. *World Development*, 68, 66–81. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.11.010>
- Schumpeter, J.A. (1934), *A Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, capital, credit, interest, and the Business Cycle*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Seven, Ü., & Yetkiner, H. (2016). Financial intermediation and economic growth: Does income matter? *Economic Systems*, 40(1), 39–58. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2015.09.004>

Shaw, E.S. (1973), *Financial Deepening in Economic Development*, Oxford University Press, New York, NY.

Shen, C.-H., & Lee, C.-C. (2006). Same financial development yet different economic growth: Why? *Journal of Money, Credit, and Banking*, 38(7), 1907–1944. <http://www.jstor.org/stable/3838970>

Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 48(1), 1-48. doi:10.2307/1912017

Uddin, G. S., Sjö, B., & Shahbaz, M. (2013). The causal nexus between financial development and economic growth in Kenya. *Economic Modelling*, 35, 701–707. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.08.031>

Wu, J.-L., Hou, H., & Cheng, S.-Y. (2010). The dynamic impacts of financial institutions on economic growth: Evidence from the European Union. *Journal of Macroeconomics*, 32(3), 879–891. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2009.09.003>

Ahmed el-Haznevî'nin Mürîd ve Mürşide Dair Görüşleri

Kübra MICIK¹

Öz: Şeyh Ahmed el-Haznevî (ö. 1949), Nakşbendî Tarîkatının Hazneviyye kolunun kurucusudur. Her tarîkatta mürîd ile şeyh arasında bulunması gereken bir takım âdâblar vardır. Aynı durum Nakşî-Hâlidî kolu olan Hazneviyyede de söz konusudur. Şeyh Ahmed Haznevî sâliklerini terbiye etme ve eğitime hususunda kâmil bir mürşid idi. Mürîdlerine mektuplar göndererek talimatlar verir ve böylece seyr ü sülûk yolunda onlara yardımcı olurdu. Coğrafyamızda halka yönelik irşadı kadar medreselerdeki ilmi tadrîsâtıyla da Nakşbendiyye-i Hazneviyye'nin en aktif dergahlarından birini inşa eden Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin anlaşılması günümüze ulaşmış olan Mektûbâtı'nın incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin Mektûbâtı'nda işlemiş olduğu mürşid ve mürîdde bulunması gereken özellikler, mürîdin mürşidi ile olan ilişkilerinde uyması gereken edepler ve mürşid ile mürîdin şartlarına değinilecektir. Tasavvufî eğitim süresince mürîd ile mürşid arasındaki ilişkiler Haznevî ekolü özelinde ele alınacaktır. Böylece Haznevî ekolü örneğinde tasavvufî eğitim geleneğinin en önemli konularından biri olan mürşid ve mürîd ilişkileri somut bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır. Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin bu konudaki sözlerine değinecek ve böylelikle Haznevîlikte şeyh-mürîd ilişkisi bağlamındaki temel esasları da görmüş olacağız.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Ahmed Haznevî, Mürşid, Mürîd, Mektûbât.

Ahmed al-Haznevî's Views on Murid and Murshide

Abstract: Sheikh Ahmed al-Haznavi (d. 1949) is the founder of the Haznaviyya branch of the Naqshbandi Order. In every tariqah, there are some manners that must be found between the murid and the sheikh. The same situation is also in question in Haznaviyya, which is the Naqshî-Khâlidî branch. Sheikh Ahmed Haznavi was a perfect mentor in educating and educating his followers. By sending letters to his followers, he would give instructions and thus help them on the way to cruising. Understanding Sheikh Ahmed al-Haznevî, who built one of the most active dervish lodges of the Naqshbandiyya-i Hazneviyye, with his scientific education in madrasas as well as his guidance for the public in our geography, requires the examination of his Letter, which has survived to the present day. In this study, the characteristics that should be found in

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı. kubramicik610@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-8650-0617.

the murshid and the disciple, which Sheikh Ahmed al-Haznevî wrote in his Mektûbâtî, the manners that the disciple must follow in his relations with the master, and the conditions of the master and the disciple will be mentioned. The relations between the murid and the murshid during the Sufi education will be discussed in the Haznavi school. Thus, in the example of the Haznavi school, the relationship between the master and the disciple, one of the most important subjects of the Sufi education tradition, will be put forward in a concrete way. We will refer to the words of Sheikh Ahmed al-Haznevi on this subject and thus we will see the basic principles in the context of the sheikh-murid relationship in Haznavi.

Keywords: Sufism, Sheikh Ahmed Haznavi, Murshid, Murid, Letters

Giriş

Tasavvufla ilgili pek çok tanım yapılmıştır.² Bu tanımların çeşitliliği önemli ölçüde o tanımları yapan sûfinin o anki mânevî ve hâli ve mertebesiyle ilgilidir. Bundan dolayı tanımların sayısının sûfîlerin sayısı kadar çok olduğu zikredilir. Kuşeyrî Risâle'sinde tasavvufun tanımı hakkında kısaca sûfîlerin sözlerine yer vermektedir. Ama bunların hepsini zikretmek mümkün değildir. Burada sadece birkaç sûfinin sözlerine yer vermekle yetineceğiz. Amr b. Osman el-Mekki'ye (ö. 297/910) tasavvufun ne olduğu sorulunca şöyle cevap vermiştir: “Tasavvuf, kulun her vakitte o vakit içinde en iyi ve en faziletli olması gereken amelde bulunmasıdır.” Semnûn (ö. 298/911 [?]) “Tasavvuf ne bir şeye mâlik olman ne de bir şeyin sana mâlik olmasıdır” demiştir. Cüneyd-i Bağdadî (ö. 297/909) “Tasavvuf hiçbir şeye bağlı olmaksızın Allah ile birlikte olmaktır” şeklinde cevap vermiştir.³ İbn Atâ (ö. 309/922): “Tasavvuf Hakk'la beraber meşgul olmaktır” demiştir.⁴ Kâşânî (ö. 736/1335) eserinde tasavvufun sadece tanımına yer verir. O tasavvufu “İlâhî ahlâkla ahlâklanmaktır” şeklinde tarif eder.⁵

Şeyh Ahmed el-Haznevî'ye göre tasavvufun ne olduğunu onun şu sözlerinden anlıyoruz: “Tasavvuf, insanları Hz. Peygamberin sünnetine yönlendiren bir yoldur. Tasavvuf şeriatın özüdür. Bu yol Efendimiz'in sünnetinin hizmetkârıdır. Bundan dolayı sûfî, Efendimizin mübarek sünnetine ittibâ etmelidir. Bağlılarının Yüce Nebi'nin sünnetine yönlendirmeyen bir tasavvuf

² Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mu'cemü't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî (Kahire: Dâru'l Fâdile, 2004), 54.

³ İmam Ebu'l Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletül-Kuşeyriyye*, nşr. Halil Nasık (Beirut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 312-313.

⁴ Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhim el- Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li Mezhebi Ehli't Tasavvuf*, nşr. Ahmed Şemseddîn (Beirut-Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993-1413), 105.

⁵ Kemâlüddin Abdürrezzâk b. Ebi'l-Ganâim Muhammed el- Kâşânî, *Istulâhâtü's-Sûfiyye*, nşr. Abdülâl Şâhin (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1413-1992), 174.

okulu bir zındıklıktır. Bu sebep ile onun zararı karından fazladır.”⁶ Onun tasavvuf anlayışı Kur’ân ve sünneti en güzel bir şekilde anlayarak yaşamak ve yaşatmak, Hz. Peygamberin sünnetini toplumlarda ihyâ etmek, bid’atlardan kaçınmayı sağlamak, gerçek muhabbete ve muhabbetle ibâdet etmeye muvaffak olmak, yakın bir imanı elde etmektir.

Tasavvufta Hakk’a ulaşmak için benimsenen usûl, tutulan yola tarîkat denir. Tarîkatı “sâliki hakîkate götüren yol”⁷ şeklinde tanımlayan sûfiler, dinin zâhirî ve şekli kısmı olan şeriatın kurallarına uyulmadan tarîkatle hakîkate ulaşılmayacağını vurgulamışlardır.⁸ Bu yol boyunca yapılan yolculuk bir mürşid’in öncülüğünde gerçekleşir. Tasavvuf ehline göre Mürşid, “Bir tarîkate intisap ederek seyr ü sülûkunu tamamlayan ve şeriat, tarîkat, hakikat ilimlerinde yüksek dereceye ulaşan kimsedir.”⁹ Tasavvufta mürîd; “İradesi olmayan, kendi iradesine göre değil Hakk’ın ve mürşidinin iradesine göre hareket eden, şeyhin önünde gassalin önündeki ölü gibi duran, şeyhin kendisine verdiği şekli ve istikameti hiç bozmadan muhafaza eden, derviş, müntesip, mensup ve başlangıç halini başarı ile bitiren kimse”¹⁰ demektir. “Hakk’a giden yolda kararlı ve sağlam bir irade ortaya koyan ve tarîkate girmeye karar verip bir mürşide bağlı bulunan kişidir.”¹¹ Mürşide bağlanmaktan maksat, verdiği talimatlarla nefsi tezkiye edip Allah’ın muhabbetine erişmeye çalışmaktır. Bundan dolayı mürîd, mânevî doktor olarak kabul ettiği mürşidi ile arasındaki ilişkiye son derece dikkat etmelidir. Zira tasavvufta, mürîd ile şeyh arasındaki ilişkinin edepelere uygunluğu nisbetinde mürîdin mürşidinden istifade edeceğine inanılır.¹²

Şeyh Ahmed el-Haznevî, “Osmanlı’dan kalan topraklarda sûn’i sınırları aşan bir anlayış ile hizmetlerini sürdüren, geniş kitlelere ulaşan, kardeşlik, tasavvuf, eğitim, yardımlaşma şiarıyla hareket eden, sünnî paradigmaya sıkı şekilde bağlı ve bu düşünceyi yaygınlaştırmaya çalışan âlim bir şahsiyet ve mürşiddir.”¹³ Şeyh Ahmed Haznevî lakâbını 1887’de doğduğu Hazne köyünden almıştır. Hayatının etkin döneminin tamamına yakını Fransa’nın I. Dünya Savaşı’nın

⁶ Şeyh Ahmed Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, ed. Muhammed Mu’tez Abdurrahim el-Haznevî ve Abdu’l Bed’i Abdulmelik el-Haznevî (İstanbul: Aktaş Yayıncılık, 2016), 308 (127. Mektup).

⁷ Cürçânî, *Mu’cemü’l-Ta’rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Mînşâvî, 119.

⁸ Reşat Öngören, “Tarîkat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/ 95-105.

⁹ Kâşânî, *Istulâhâtü’s-Sûfiyye*, nşr. Abdülâl Şâhin, 172; Reşat Öngören, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2010), 39/50-52.

¹⁰ Ferîdüddin Attar, *Tezkiretü’l Evliyâ*, trc. Süleyman Uludağ (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014), 979

¹¹ Süleyman Uludağ, “Mürîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/47-48.

¹² Kutbeddin Akyüz, *Ahmed el- Haznevî, (ö. 1949) ve Haznevîyye Tarîkatı* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015), 73.

¹³ Abdurrahman Candan, “Şeyh Ahmed el-Haznevî’nin Hayatı ve Fetvalarında Takip Ettiği Metot”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (2017), 19.

ardından Suriye’yi işgal altında tuttuğu 1920-1946 yıllarına denk gelen Şeyh Ahmed, 1950 yılında aynı ilçeye bağlı Telmâruf köyünde vefat etmiştir.¹⁴

Ahmed Haznevî, birinci dünya savaşından önce Osmanlı’ya bağlı olan Şam vilayetinin içinde bir köyden bir köye göç etmiş ancak sınırların yeniden çizilmesiyle uzun yıllar asıl yurdundan ayrı kalmak durumunda kalmıştır. İlmî tadrîsâtını Mardin, Nusaybin, Diyarbakır ve Şırnak’taki medreselerde tamamlayıp tarîkat icâzetini de Şah-ı Hazret lakaplı Şeyh Muhammed Diyâüddin en-Nurşînî’den almıştır.¹⁵ “İrfan mektebinin, âlim, zâhid, müstağnî bir hayat sürdürme anlayışı ile insanları az kelamla örnek hayat yaşantısı içinde, tâat ve ibâdete davet eden, Nakşbendiyye-i Hâlidîyye Tarîkatının güçlü kollarından biri olan Haznevî kolunun kurucusudur.”¹⁶

Bu çalışma da Ahmed Haznevî’nin mektuplarından yararlanacağız. Mektûbât türü eserlere baktığımızda bu eserler daha çok bir şeyhin halifelerinden veya müridlerinden birine yazdığı mektupları içermektedir. Müridlere nasihat etmek ve tasavvufun inceliklerini, güzelliklerini öğretmek maksadıyla yazılan bu tür mektuplar bütün tasavvuf ehli tarafından benimsenmiştir. Tarîkatların yaygınlaşmasından sonra da uzakta olan müridlerin şeyhle irtibatı genellikle bu şekilde sağlanmıştır. Şeyhle müridleri arasındaki mektuplaşmaların bir kısmı doğrudan müridlerin sülûkuyla alakalıdır.¹⁷ Her tarîkatta mürid ile şeyh arasında bulunması gereken bir takım âdâblar vardır. Aynı durum Hazneviyye ekolünde de söz konusudur. Burada Şeyh Ahmed el-Haznevî’nin bu konudaki sözlerine değinecek ve böylelikle Hazneviyye ekolünde şeyh-mürîd ilişkisi bağlamındaki temel esasları da görmüş olacağız.¹⁸ Ahmed Haznevî ve Haznevîlik ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda bu konu hakkında yapılmış bir çalışmanın olmadığını gördük. Bu sebepten dolayı tarafımızdan yapılan bu araştırmanın önemli olduğu kanâatini taşımaktayız.

1. Ahmed Haznevî’nin Mürşid Hakkında Öne Sürdüğü Şartlar

1.1. Şeriata ve Sünnet-i Seniyye’ye İttibâ

Şeyh Ahmed Haznevî, Hz. Peygamberin sünnetine son derece bağlı bir şahsiyettir.¹⁹ Hz. Peygamberin sözleri, hareketleri, özellikleri konusunda çok titiz ve incedir. Bu anlamda

¹⁴ Abdulkadir Turan, “Bir Mutasavvıf Olarak Şeyh Ahmed el- Haznevî ve Nakşibendiyye-i Hâlidîyye Tarîkatının Haznevî Dergahı”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidiliğın Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum)*, ed. Orhan Başaran (Bingöl: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2017), 396.

¹⁵ Candan, “Şeyh Ahmed el-Haznevî’nin Hayatı ve Fetvalarında Takip Ettiği Metot”, 3.

¹⁶ Candan, “Şeyh Ahmed el-Haznevî’nin Hayatı ve Fetvalarında Takip Ettiği Metot”, 19.

¹⁷ Ahmet Kutlu, *Şeyh Hâlid’in Mektûbât’ında Din Ve Tasavvuf* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 31.

¹⁸ Akyüz, *Ahmed el- Haznevî, (ö. 1949) ve Hazneviyye Tarîkatı*, 73.

¹⁹ Şeyh Alaeddin Haznevî, *Hazret ve Şah-ı Hazne Hayat ve Menkıbeleri*, çev. Abdullah Demiray (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2012), 65.

Mektûbât isimli kitabının 127. mektûbunda Şeyh Ahmed Haznevî şeriata ve sünnet-i seniyye'ye mütâbaat edilmesi gerektiğini, zira bu tarîkatın şeriatın özü olduğunu belirtir.²⁰ Tarîkatın önderlerinden Şah-ı Nakşibend (ö. 791/1389) “Şeriata aykırı olan herhangi bir tarîkat zındıklıktır” buyurmuşlardır.²¹ Aynı şekilde 7. mektûbunda Habîbullah Mirza Mazhâr-ı Cânan şöyle buyurmuştur: “Sünneti Mustafavi'yi terk eden kimse mürşid olmaya yaramaz”²² diyerek mürşid olmanın şartının ancak şeriata bağlılık ölçüsünde olacağını söylemek istemiştir.

Ahmed Haznevî 62. mektûbunda şeyhi Muhammed Diyaüddin'in sözlerine yer vererek şöyle demiştir: “Âriflerin efendisi, âşıkların sultanı, zamanın şeyhi Hazret-i Sâni olan mürşidimiz buyurmuştur ki: Tarîkatımız Ashâb-ı Kirâm'ın tarîkatının aynısıdır. O Şeriat-ı Muhammediyye ile Eşâriyye akîdesidir.”²³ Ahmed Haznevî burada tarîkatının şeriat üzere olduğunu ve ondan başka bir şey olmadığını belirtmek istemiştir. Nitekim Nakşibendî tarîkatının esası sünnet-i seniyye'ye sarılmak ve mürşide muhabbet duymaktır. Bu esasın gereği olarak kişi Allah'ın kitabına ve Hz. Peygamberin sünnetine son derece bağlı olmalıdır. Tasavvuf yolunda ilerlemek isteyen kimsenin Kur'ân ve sünneti bilen ve bildiğiyle amel eden bir mürşid edinmesi gereklidir.²⁴

1. 2. Bid'atlardan Sakınmak

Şeyh Ahmed Haznevî 7. mektûbunda “Tarîkat-ı Nakşibendiyye-i Âliyye'nin temeli, şeriat ve sünnete mutâbaat, ruhsat ve bid'atlardan sakınmak hatta evlâya muhâlif olan şeylerden de sakınılması üzerine kurulduğunun bilinmesi gerekir. Çünkü bu tarîkat ehli, azîmetle amel ederler, ruhsat, bid'at ve evlâya muhâlif olan şeylerle amel etmezler. Çünkü onlar bunlar zayıf olanların işleridir, diyorlar. Bu tarîkatta birçok şeylerden sakınılması gerekir. Şu cümleden bir bid'attir ki, ister tarîkattaki açık zikrin yapılması da olsa.”²⁵

125. mektûbunda Şeyh Ahmed şöyle der: “Malumunuz olduğu üzere insanların yaratılışından maksad, Mevlâ'ya gizli ve açık olarak itâat etmek, söz ve fiillerde peygamberin şeriatına yapışmak, ruhsatlardan, eski ve yeni bid'atlardan, bu zamanda kulların kendilerinin dinde icâd

²⁰ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 308.

²¹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 308 (127. Mektup); Muhammed B. Abdullah Hânî, *Behcetü's Seniyye -Nakşibendî Adab-*, trc. Sirâceddin Önlüer (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011), 56; Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, trc. Hüseyin Hilmi Işık (İstanbul: Hakikat Kitâbevi, 2017), 296 (237. Mektup)

²² Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 59 (7. Mektup); Hânî, *Behcetü's Seniyye -Nakşibendî Adab-*, 35.

²³ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 178 (62. Mektup), Şeriata ve sünnete ittiba ile ilgili değindiği diğer mektuplar şunlardır: (7, 11, 25, 34, 50, 54, 84, 125, 132).

²⁴ Hânî, *Behcetü's Seniyye -Nakşibendî Adab-*, 35.

²⁵ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 53-54 (7. Mektup).

ettikleri bütün şeylerden sakınmakla birlikte rezil, fâni, onunla aldanılan bu dünya ile mağrûr olmamaktır.”²⁶

Molla Abdulvahhab’a gönderdiği mektupta ona “Ey kardeş! Fıkıh kitaplarının beyanına göre Allah mârifetini kullarının üzerine vacip eyledi. Bu büyük bir nimettir. Allah bilinmesini farz-ı ayn kılmıştır. O zaman akıllı kimsenin bunu elde etmeye çalışması gerekir. Bunun için Allah dostları birçok yollar getirmişlerdir. Bu yolların en yakını Nakşbendiyye tarîkatıdır. Zira esası iki ana temel üzeredir. Birincisi sünnet-i seniyye ile Allah ve Resûlünün razı olmadığı bid’atlardan sakınmak, ikincisi mürîdin kendisine uyduğu şeyhini sevmesi. Bundan dolayı bu iki temele çalışmak lazımdır. İmkan olduğu kadar şeriatın âzimet olan ahkâmıyla amel etmek, ruhsatları terk etmek ve her bid’attan kaçınmaktır. Çünkü bid’at hakîkatte delalettir. Zira Allah’a giden yol peygamberin yolunu takip etmektir. Bu tarîkata ve bu tarîkatın ehline muhabbet beslemek Allah Teâlâ’nın nimetlerinden sayılmalıdır.” demiştir.²⁷ Nakşbendî tarîkatı bid’atlardan uzak durmaya ve sünnete yapışmaya son derece önem vermiştir. Sünnete seniyyeye bağlılık üzerinde çokça durmuşlar ve bid’atlardan sakınmanın önemine dikkat çekmişlerdir.²⁸

1. 3. Dünyaya Önem Vermemek ve Ahirete Çalışmak

“Ayıl! Allah’tan başka her şey bâtıldır

Hiç şüphe yok ki, her nimet zâildir.”²⁹

130. mektûbunda geçen yukarıdaki mısralarda Şeyh Ahmed dünyanın fâni, gelip geçici olduğunu ve her nimetin yok olmaya mahkûm olduğunu söylemek istemiştir. Devamında ise şöyle söyler: “Ârifler dünya üzerinde bulunan kimseler fânidirler diye dünyayı tarif etmişlerdir. Bundan dolayı dünyaya önem vermeyip, kendilerini onun sevgisinden uzak görmüş, ölüme hazırlanmış, Hakk’a tabi olup, bâtılı terk edip, dünyanın öldürücü şehvet zehirinden nefislerini kurtarmışlardır. Hadîs-i Şerif’te “Dünyada sanki bir garip veya yolcu gibi ol”³⁰ diye buyruluyor. Ayrılık yeni hadiselerden değildir. Çünkü dünya sıkıntı ve gurur yurdudur. Müşahede edildiği

²⁶ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 304 (125. Mektup).

²⁷ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 320 (132. Mektup), Bid’atlardan sakınmakla ilgili değindiği diğer bir mektûbu şudur: (79).

²⁸ Abdulcebbar Kavak, “Mevlânâ Halid el-Bağdâdî’ye Göre İrşad ve Mürşid-i Kâmil” *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/22 (Haziran 2019), 17.

²⁹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 315 (130. Mektup).

³⁰ Osman Zeki Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi* (İstanbul: Yunus Emre Yayınevi), 170.

üzere onda kardeşler, oğullar, babalar ve anneler birbirinden ayrılırlar. Akıllı kimsenin ahiret işlerine bakması ve Allah'ın muhabbetini kazanmaya çalışması gerekir.”³¹

127. mektûbunda Ahmed Haznevî “Ehlullah nezdinde dünyanın hiçbir kıymeti yoktur. Zira dünya çoğu zaman kulu Rabbinden uzaklaştırıyor. Kulu, Yüce Rabbine itaat etmekten alıkoyması ve onu uzak tutması, kötü ve şer vasıfları bakımından dünyaya kâfidir. Yine dünyanın değerinin ne miktarda olduğunu bilmek isterseniz, kendilerine dünya serveti verilenlere bakınız ki, o servet insanların hayırlılarından daha çok, Cenâb-ı Hak nezdinde en şerir olanlarda bulunmaktadır.” demiştir.³²

134. mektûbunda Deyrezorlu Muhammed Said ve Hacı Hayreddin'e “ Ey kardeş! Nefis bizâtihi cimridir. Saltanatı yüce olan Allah'ın ilahî ahkâmına tâbi olmaktan uzak durur. Oysa o ahkâmların tamamını memnuniyetle elde etmek gerekir. Aynı şekilde nefsin hevâsına tâbi olmayıp ibadetlerin yerine getirilmesinde tembellik etmemek, kulların haklarını eda ederek ta ki zimmetinde hiç kimsenin hakkı kalmayınca kadar güzelce çalışmak lazımdır. Bu dünyada hak eda edilmesi kolaydır. Hak sahibine karşı yumuşak davranmakla da onun tahsili mümkündür. Ahirette ise edâsı müşküldür, devâsı yoktur. Akıllı kimsenin sayısı az olan dünya hayatının günlerini Allah'ın razı olduğu işlerde sarf etmesi gerekir. Kulun Mevlâsı onun fiillerinden razı olmadığında hayatında ne gibi bir lezzet ve neşe olabilir?”³³ diyerek onlara dünyanın tatlı bir zehir gibi olduğunu, onun tatlılığına aldanan kimsenin ebedî bir nedâmet içinde olacağını söylemiştir.

Haznevî yine bu konu hakkında şunları söyler: “Ey kardeş! Dünya ehli ve zenginler büyük bir belaya mübtelâ olmuşlardır. Çünkü dünya Hakk'ın buğz ettiği bir yerdir. Onların nazarında o kadar süslenmiş ki onun dış görünüşüne tutulmuş ve aldanmışlardır. Âlimler demişler ki bir kimse malını zamanın en akıllı kişilerine vasiyet ederse öldükten sonra malı zühd sahibi kişilere verilecektir. Çünkü onlar olgun olan akılları sayesinde dünyaya rağbet etmemişlerdir. Dolayısıyla ahirete tâlip olan kimse kalbinden dünya sevgisini terk etmesi gerekir. Bu zamanda dünya sevgisinin terki hakîkaten zor olduğu için onu hükmen terk etmek gerekir. Hükmen terki ise, dini işlerde şeriatın ahkâmına göre amelde kâmil olmasından yemek içmekte, giyecekte, meskeninde şeriatın sınırından dışına çıkmamayı caiz görmemesinden ibarettir. Şeriatın ahkâmıyla süslenme hâsil olduğunda şüphesiz ona bu dünyanın aldatici güzelliğinden kurtuluş hâsil olur. Kendisine bu kısım dünyanın terki hâsil olmayan kimse konumuz dışında olup onu

³¹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 315 (130. Mektup).

³² Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 309 (127. Mektup).

³³ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 323-324 (134. Mektup).

hükümü münâfıktır. Sûri îmânı ise ahiret gününde ona fayda sağlamaz. Onun bu şeklen îmânının kendisine faydası ancak dünyada kanını, malını Müslümanların savaşından kurtarır.”³⁴ Aslında o bununla dünyaya muhabbet besleyenlerin ve âhireti erteleyenlerin helâka sebep olacağını, onun sevgisinden kurtulmak için Allah’a sığınmak ve istiğfar etmek gerektiğini dile getirerek bu durumu izah eder.

1. 4. Mürşidin Gerekliği

Şeyh Muhammed’e gönderdiği mektûbunda ona: “Ey kardeşim! Bazı kâmil zâtlar demişler ki: Kişi yeryüzünü ilimle kaplayıp da, onu tasavvuf ehlinin silsilesine ulaştıracak bir mürşidi olmadığını gördüğünüzde kendisi kısır kişi gibidir. Bir rivayete göre çocuk doğurmayan kısır bir kadın gibidir. Yani kendisi ve ilmi karısı kısır olan kişiye benzer demektir. Zira ilmi kocasına hiçbir evlat doğurmayıp, kısır olan kadın gibi ona hiçbir fayda sağlamaz. Bazı meşâyıhlar demişler ki, mürîdi olmayan kimse tasavvuf ehli nezdinde ‘lakit’ yani sahipsiz, terk edilmiş çocuk diye adlandırılır. Bundan maksat nesep itibari ile evliyadan kesiktir.

Kardeşim! Terbiye edilmeden bakımsız olarak kendi kendine yetişmiş ağacın meyvesi yoktur. Eğer olursa da tatsız olur. Her şeyin bir sebebinin olması gerektiği Allah’ın cârî sünnetidir. Doğma, tenâsül, şeklen ana ve babasız olmadığı gibi manevi ilerleme de eğitimsiz, terbiyesiz olmaz. İlâhi cezbe ve ledünnî ilme yaratılışından kudsi nefis sahibi olmayan kimse üzerine helak edici ve kurtarıcı haslardan manevi sırların âdâbı ve muamelelerinden ibaret olan bâtinî ilmi öğrenmek farz-ı ayn’dır. Eğitimsiz manevî makâmlara ulaşanlar pek azdır. Dinin ahkâmları ancak gâlibîyet ve ekserîyet teşkil eden kâideler üzerine bina edilir. Kişi aslında ne gibi bir ilim öğrenirse öğrensin veya nasıl bir ilme erişirse erişsin zâhir ilmi öğrenmesi, onu bâtinî ilmin istifadesine ulaştırmaz.” demiştir.³⁵

Birinci mektûbunda geçtiği üzere tâlip ve mürîdin gagesinin mürşide visal, dergâhında edep ve terbiye, açıkta ise eğitim ile olur diyerek burada mürşidin elinin altında mürîdin çalışması gerektiğinden bahsetmiştir.³⁶

Mürîdin kâmil bir mürşidden terbiye ve eğitim görmesi gereklidir. Seyr ü sülûk’ta olan mürîdin bir mürşidi olmazsa visale ulaşması mümkün değildir. Bu konuda şöyle söylenir: “Bir ağaç onu diken, bakan ve yetiştiren biri olmadan kendi başına büyürse yaprak açar, ancak meyve vermez. Hâkezâ bir mürîdin de her zaman kendisinden terbiye, eğitim ve feyiz alacağı bir mürşidi yoksa

³⁴ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 323-324 (134. Mektup).

³⁵ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 206 (76. Mektup).

³⁶ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 38 (1. Mektup).

o kişi nefsinin arzusuna göre hareket eder ve tek başına ondan kurtuluş yolu bulamaz.”³⁷ Bu yüzden müridin dünyevîleşmekten kurtulması için mâneviyatını maddiyatından ayıran ve ona yön veren bir mürşid gereklidir.

1. 5. Nefsi Kusurlu Bilmek

Molla Muhammed Latîf'e yazdığı mektûbunda ona “Kardeşim! Ortada bir mürşid olarak, kendini bulmaktan dolayı, nefsinin korkut. Çünkü nefis çok hilekârdır. Hile yapamayacağına itimat edilmez.”³⁸ Demiştir. Nitekim yüce Allah, Kur'an'da Yusuf Peygamberden hikayetle buyurdular ki: “Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü gerçekten nefis kötülüğü emreder.”³⁹

62. mektûbunda sâlik'i Molla İbrahim'e “Kardeşim! Evliyâ sınıfından olan bazı muhakkik ârifler fâsık bir mü'minin iman nuru gösterilseydi yeryüzü ve gökyüzü arasını kaplardı demişlerdir. Resûl-i Emîn'in adaşı olan bu miskin (Ahmed) der ki: Çok fâsık olan mü'milerden birini görsem benden (ahlâkça) daha güzel olduğuna itikad ederim. Çünkü onun imanı sabittir, fâsıklığı gizlidir. Benim nezdimde açık olan şey ise nefsimin ayıplarıdır, sonucu ise meçhuldür. Birçok fâsık ve fâcir sahibi kişiler sonunda en kâmil ârif olan evliyâdan olmuştur ve birçok sâlih ve verâ sahibi kişilerde sonunda esfel-i sâfilîne düşmüştür.

Hûlâsa, Müslümanlardan herhangi birine kin beslemek, onlara haset etmek, gıybet etmek ve Allah'ın kullarından birine tekebbür etmek benim için mümkün değildir. İlimleriyle amel eden kâmil, âlim, fazîletli olan kimseden değil, nefsimi fâsıkların herhangi birisinden dahi üstün olduğuna itikad etmem. Kendime, size ve diğer müslümanlara Allah'tan afiyet dilerim. Kalp ehli ve temiz nüfus sahibi olan ârif ve âlimler ‘her mâsiyet, gaflet ve şehvetin esası kişinin kendi nefsinden razı olmasındandır. Zira tâat, uyanıklık ve iffetin esası da kişinin kendi nefsinden razı olmamasıdır’ diye söyledikleri halde, kendi nefs-i emmâremi herhangi bir kimsenin üzerine nasıl üstün tutabilirim? Allah'a yemin ederim ki nefsim ayıplarla dolu olup, amacım mü'min kardeşlerimin ayıplarıyla uğraşmak değildir. Keza anam beni doğurduğu zamandan beri hayırlar yaptığıma inanmıyorum. Nefsimin, bütün hayırlardan müflis olduğunu görüyorum. Çünkü ameller niyetlere göredir. Niyet ibadetlerin ruhudur. İhlâsız niyet de yoktur. Bütün amellerimde ihlas mevcut değildir. Bu tarikat reisi Hâce Bahâeddin Nakşîbend (ö. 791/1389) “Ben nefsimi bütün şeylerle karşılaştırdım, nefsimi her şeyden hatta köpeğin artığından daha aşağı, daha hakir ve daha zilletli gördüm.” buyurmuştur.⁴⁰ Zühd sahibi olabilmek için nefisle

³⁷ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016), 728.

³⁸ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 259 (102. Mektup).

³⁹ Yusuf 12/53

⁴⁰ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 177-178 (62. Mektup).

muhalefet gereklidir. İlk sûfiler de nefisle barışık olmamayı her zaman dile getirmiş ve kurtuluşa ermek için onu alt etmek gerektiğini söylemişlerdir. Zira arzu ve heves peşinde koşan nefis hayırlı bir şey yapmaktan uzak durur ve kişiyi kötülüğe sevk eder.⁴¹

2. Ahmed Haznevî'nin Mürîd Hakkında Öne Sürdüğü Şartlar

2. 1. Şeriata ve Sünnet-i Seniyye'ye İttibâ

Ahmed Haznevî mürîdin şeriata ittibâ etmesi gerektiğini muhtelif zamanlarda gönderdiği mektuplarında zikretmiştir. O, 4. mektubunda İmâm-ı Rabbânî'nin (ö. 1034/1624) sözlerine yer vermiştir. "Nakşebendî tarîkatı'nın hülâsâsı, insanın dışının şeriatın ahkâmıyla süslenmesi, bâtınının Allah'ın manevi huzurunun nisbetiyle îmar edilmesidir. Yani kalbi Allah Teâlâ'dan başka her şeyden boşaltmaktır. İşte durum budur, gerisi ise abestir. Allah bizi ve sizleri şeriat sahibinin mutâbaatına muvaffak eylesin."⁴²

25. mektûbunda Şeyh Ahmed "Biz ancak mürîdlere, bu şerefli şeriatın emirlerinin hepsini yerine getirmelerini emrederiz. Bu tarîkat, şeriattan ayrı değil, bilakis Allah'a giden doğru yolda sülûk etmektir. Allâme İbn Hacer (ö. 974/1567) fetâvâ kitabında, mürşidlere itiraz kapısı açıp hal ve fiillerini gözetleyerek onlardan kötülükle bahsedenler, şüphesiz onların bu halleri, hayırdan mahrum olmalarına ve âkıbetlerinin kötülüğüne bir alâmettir. Yaptıkları bu işleri onlara asla netice vermez. Mürşidlerin hareketlerini iyi tevil edip, hallerini araştırmayıp, durumlarını Allah'a bırakarak, kendi hâli ile ilgilenen, gücü yettiğinde nefsiyle mücadele eden kimsenin maksadına ulaşacağı ve istenilen başarıyı elde edeceği umulur."⁴³

Yusuf b. Hüseyin'e mürîdliğin alâmeti nedir? diye sorulmuş, o şu cevabı vermiştir: "Murâdı kendi murâdı gibi olmayan arkadaşlarından ayrılmak, dostuna da düşmanına da zararlı olmamak. Mürîdin alâmeti murâd ettiği her şeyi Kur'ân'da bulması, bildiği şeyi kullanması, bilmediğini öğrenmesi, mâlâya'nîye dalmaması, va'dden ümidvar olmakla birlikte ciddi bir biçimde vaidden kurtulma arzusunda bulunması ve nefsiyle uğraşmasının başkalarıyla uğraşmaya engel olmasıdır."⁴⁴

Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli Bey'e (ö. 1967) gönderdiği 34. mektûbunda ona, insanlar arasında adaletle muâmele etmeyi, Allah'ın emirlerine uymayı ve yasakladıklarından sakınmayı, Kur'ân ve sünnete mutâbaat etmeyi tavsiye etmiştir.⁴⁵ Mürîd tasavvuf yolunun

⁴¹ Süleyman Uludağ, "Nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/527.

⁴² Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 47 (4. Mektup).

⁴³ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 97 (25. Mektup).

⁴⁴ Tûsî, *el-Lüma' İslam Tasavvuru Tasavvufla İlgili Sorular - Cevaplar*, 211.

⁴⁵ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 123 (34. Mektup).

temel esası olan şeriata bağlılık ilkesine uymalıdır. Allah'ın emirlerine riayet etmeli ve yasaklarından kaçınmalıdır. Ki böylelikle takvâyı elde edebilsin.

2. 2. Şeyh'e Mutâbaat

Şeyh Ahmed Haznevî 11. mektûbunda Allah'ın habîbinin sünnetine, azlıkta ve çoklukta (fakirlikte ve zenginlikte), bollukta ve darlıkta Nakşibendîyye sâdâtının mutâbaatına ehemmiyet verir. Onların boylarıyla boyananların en yüksek murad ve maksud üzerine, boyanmayan kimselerin ise nedâmet üzerine olduğunu söyleyerek İbnü'l Fâriz'ın (ö. 632/1235) şu mısralarını dile getirir:

“Ömrü beyhûde geçip de Allah'ın muhabbetinden bir nasibi olmayan kimse,
Kendi nefsinin üzerine ağlasın!”⁴⁶

Buradan anlaşılacağı üzere Şeyh Ahmed şeyh'e mutâbaata çok önem vermiştir. 127. mektûbunda tarîkatın üç esas üzere kurulduğunu söylemiştir: Muhabbet, ihlâs ve mürşide teslimiyet. Bu üçünü şöyle açıklamıştır. Muhabbetin en aşağı seviyesi Allah'ı seven tâlibin kendini nefsâni heva ve isteklerden bütünüyle soyutlayıp Allah'ın istediği şeylere razı göstermesiyledir. İhlâsın en aşağı seviyesi mürîdin hidâyeti mürşidinin ve hocasının kapısının eşliğinde olduğunu kesinlikle bilmesi, şiddetle buna azmetmesi veyahutta karar vermesiyledir. Teslimiyetin en aşağı seviyesi mürîdin mürşidinin önünde (kontrolünde) ölünün yıkayıcının önünde dilediği gibi çevrildiği gibi kendisinin de böyle olacağını bilmesiyledir. Böylece mürîd nefsinin isteklerinden kurtulup mürşidinin terbiyesine girer.⁴⁷ Aslında Şeyh Ahmed burada mübâlâğa sanatı yapmıştır ve mürîdlerine teslimiyetin ne kadar önemli olduğu intibâsını göstermek istemiştir.

64. mektûbunda “Mürşidine ‘bu neden böyledir’ diyen mürîd ile hocasına ‘bu nedendir’ diye sormayıp geçen talebe, işlerinde başarılı olamazlar. Bu ikisi arasında açıkça bir fark vardır. Çünkü mürîdin hakkı mürşidini taklit etmektir. Ona karşı terbiyeli olmaktır ve itirazı bu ikisine muhâlifdir. Talebenin hakkı ise hocasına terbiyeli olmakla beraber kendisinden istifade etmektir. Susması istifâde etmesine aykırıdır.” der.⁴⁸ Yani burada mürşide tam bir mutâbaattan bahseder. Ancak bu şekilde başarıya ulaşacağını söyler. Yine başka bir mektupta tâbînin metbûuna aykırı davranmasının caiz olmadığını dile getirir.⁴⁹

⁴⁶ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 70-71 (11. Mektup).

⁴⁷ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 307 (127. Mektup).

⁴⁸ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 182 (64. Mektup).

⁴⁹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 280 (113. Mektup).

Şeyh Abdurrahman'ın torunu olan Molla Muhammed Mâşuk'un mânevî yükselmeyi hissetmediğine dair yazdığı mektûbuna cevaben Şeyh Ahmed Haznevî bunda bir zarar olmadığını, çünkü önemli olan şeyin emre uymak olduğunu, sâlikin nazariyesi (bakışı) manevi yükselme olmayıp bu olması gerektiğini dile getirmiştir. Eğer mürîd emre uyarsa bunu hissetmese dahi kesinlikle manevi yükselmenin kendisinde gerçekleşeceğini ve tam tersine bu manevi yükselmeyi hissederse tehlikede olacağını söylemiştir.⁵⁰ Mürîdin mürşidi tarafından kendisine emredilen şeylere çalışması gerekir. 7. mektubunda mürşidin emrini yerine getirmenin vacip olduğundan bahsederken Cizreli Molla Ahmed'in (ö. 1050/1640) kasidesini örnek veriyor:

“Kur'an ve ayetleriyle yemin ederim ki eğer, Allah aşkının meyhanesinin piri, lat'e (lat putuna) secde edin dese, mürîdleri kendisine itaat edeceklerdir.”⁵¹

Ve yine Hafız el-Şirâzi'den (ö. 792/1390[?]) de örnek veriyor:

“Eğer, piri muğan (mürşidin) namazlığını şarap ile bulaştır dese, namazlığını şarap ile bulaştır. Muhalefet etme.”⁵²

Burada vaciplik şer'î değil, tasavvufîdir. Aslında verilen örnekler mürîdin anlayabilmesi içindir ve şeyh'e ne kadar dayanılması ile alakalı mübâlâğalı sözlerdir. Oysa ki Şeyh Ahmed Haznevî her zaman şeriata tâbîlikten bahsetmekte ve bu konuda asla taviz vermemektedir.

2. 3. Zikrin Devamlılığı

Ahmed Haznevî kardeşi Molla Mustafa'ya gönderdiği mektûbunda zikirle ilgili olarak şunları söyler: “Kardeşim! Allah Subhânehû ve Teâlâ'yı zikretmek süreksizdir. Zira kul her vakit bunu yapmakla emrolunmuştur. Diğer ibadetlere gelince her birisinin kendisine mahsus olarak ayrı bir vakti vardır. O vaktin dışında yapılması caiz değildir. Hatta namaz ibadetlerin en faziletlisi olduğu halde bazı vakitlerde kılınması caiz değildir. Kalben zikretmek ise devamlı olarak bütün haletlerde kuldân istenilmektedir.”⁵³ Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de “Sağ duyulular o kimselerdir ki, otururken ve yatarken (dâima) Allah'ı anarlar.”⁵⁴ buyurmuştur.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 297/909) halîfesi olan Şiblî (ö. 334/946) tasavvufa ilk intisab ettiği zaman bir deste ince dalı yanında bulundurmuş. Kalbinde Allah'ın zikrinden onu engelleyen

⁵⁰ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 111-112 (32. Mektup); Şeyh'e mutâbaat ile alakalı bir diğer mektuplar şunlardır: (33, 50, 87, 145).

⁵¹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 61 (7. Mektup).

⁵² Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 62 (7. Mektup).

⁵³ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 40 (2. Mektup).

⁵⁴ Âl-i İmran 3/191.

bir hâl oluşsa o ince dallardan birini almış. Kendini terbiye etmek için dal kırılıncaya kadar onunla kendini dövermiş. Denilir ki: “Kalp ile Allah’ı zikretmek müridlerin kılıcıdır.”⁵⁵

Bu minvalde Peygamber Efendimiz: “Ayılın! emellerinizin en iyisinden, derecenizin en yücesindeki amellerinizden, infak edilen altın ve gümüşten daha hayırlı olanından size haber vereyim mi?” (Sahâbeler): “Evet, ey Allah’ın Resûlü” dediler. Peygamberimiz: “Allah Teâlâ’nın zikridir.”⁵⁶ buyurdu. “Ey kardeşim! Gizli zikrin sayılmayacak kadar faziletleri vardır. Anlayışlı kimse için, bu husus kendisine işareti kâfi iken, bu kadar açık ve çokça beyanın durumu nasıl olur? Kardeşim! Şeyhimiz Hazret, Allah bizi ve sizi onun sırlarıyla kutlayıp tâbîleri arasında zümresiyle haşreylesin, buyurdular ki: Zâhirî ilmin tahsiline çok çalışmak ve şiddetli çaba sarf etmek gerekli olduğu gibi, bâtinî ilmin tahsili için de şiddetli bir çaba gerekir.”⁵⁷

Başka bir mektûbunda her zaman zikr-i ilâhîde olmanın vacip olduğunu, muâmelâta dair İslâma uygun olan her şeyin zikre dahil edilebileceğini ve şeriatın hükümlerine riâyet edildiği takdirde bütün her şeyin zikir sayılacağını beyan etmiştir. Bu da ancak gaflete düşmekten kurtulmakla mümkündür diyen Haznevî, gafletten kurtuluşun ise Allah’ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmakla olacağını söylemiştir.⁵⁸

2. 4. Mânevî İlerleme İçin Râbîta’nın Gerekliği

Nakşebendî Haznevî Kolunda râbîta en önemli âdâblardan, nefsi tezkiye ve terbiye yollarından biridir. Allah’ın muhabbetine ulaşmak için müstakil bir irşad metodudur. Tasavvufta “Râbîta, müşahede makamına ulaşmış, zâtî sıfatların hakikatine ermiş kâmil bir şeyhe kalbi bağlamak, huzur ve gıyabında onun sûretini hayalinde muhafaza etmekten ibarettir.”⁵⁹

Şeyh Ahmed Molla Zeynüddîn’e hayalî râbîta yapmasına teşvikine dair mektûbunda ona “Hayalî râbîta yapmakla sana emrettik. Hayalî râbîta şudur ki: Mürîd sanki üstadı daima berabermiş gibi, hatta helaya gittiği, cinsi münasebette bulunduğu, yediği, ahbaplarıyla konuştuğu, başkalarıyla karşılaştığı zaman, ilk yatacağı ve uykudan kalkacağı vakitte başucunda bulunduğunu, ders verirken ve bitirirken, namaza ilk kalkarken ve bitirirken onu tefekkür etmesidir. Gücü yettiği kadar bu tefekküre devam edip, nefsin sevdiği şeye iltifat

⁵⁵ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 41 (2. Mektup).

⁵⁶ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi* (İstanbul: Kahraman Yayınları), 583.

⁵⁷ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 41 (2. Mektup).

⁵⁸ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 46-47 (4. Mektup). Zikrin devamlılığı ile ilgili diğer mektuplar şunlardır: (1, 7, 20, 32, 60, 67, 78, 79, 120, 136, 143).

⁵⁹ Hânî, *Behcetü’s Seniyye Nakşibendî Adabı*, 180.

edilmemesi gerekir.”⁶⁰ demiştir. Ahmed Haznevî, burada her yerde her daim râbîta yapmaktan bahseder. Tabi bazı uygun olmayan yerlerde de rabîta yapılabileceğini söyler ama bu sözü herkese söylemiş değildir. Sadece halifesine bu irşâdı yapar. Eğer Şeyh Ahmed Haznevî’ye bu uygunsuz yerlerde nasıl rabîta yapılacak diye sorulsa, ona uygun gözetlendiğini anlaması için bu uygunsuz vakitlerde ara vermesi gerektiğini bu sözümle sadece aşırı derece gözetlenme melekesi kazanılması için dediğini söylerdi. Ayrıca söz bağlamından, muhatabından koparılırsa herkese her sözün söylendiği ve böyle anlaşılması gerektiği varsayılır ki bu hatadır. Aslında burada maddi bir varlık olan mürşidinin gözetlediği hissini almasının mürîd için daha kolay olduğunu görmüşler ve önce maddi varlık gözetlesin sonra Allah’ın kendisini gözetlediğini daha iyi kavrar demişlerdir.

İmâm-ı Rabbânî ‘Pir’in (mürşidin) gölgesi (hayâli) zikirten efdaldır.’ diye buyurdu. Menfaat açısından evlâdır ve gölgeden maksad râbîta’dır. Üstâd-ı Âzam buyurdu ki: ‘Pir’in hayalînin vasıtası dışında, nefsi hiçbir şeyle öldürmeye gücün yetmez.’ Ekâbir’den bazısı, ‘Râbîta’nın nuru güneşin nuru gibidir, zikrin nuru ise ışığın nuru gibidir. Râbîtayla hâsıl olacak fenâ hali devamlı olur, zikirle hâsıl olacak fenâ hali ise zâil olabilir.’ diye buyurdu. Seyyid Tâhâ (ö. 1853) ‘Zikirten mücerret olan rabîtayla Allah’a ulaşmak mümkündür. Ancak râbîta’dan mücerret olan zikrin durumu böyle değildir.’ buyurdu. Gavs-ı Âzam (Seyyid Sıbğatullah Arvâsî) (ö. 1287/1870) ‘Râbîta’dan ayrılmayın’ deyip bunu çok öğütler ve ilk olarak çoğu zaman mürîdde hâsıl olacak hallerden biri râbîta’dır derdi. Gavs-ı Âzam bazı meşâyihlerden nakletti ki: ‘Mürîdlerine talimat verince, râbîta ile onları sınırlandırır ve bazı mürşidlerin yaptıklarını güzel bulurdu.’

Üstâd-ı Âzam ‘râbîta’nın kalbe faydası dıştan kalbe gelen tehlikeli düşünceleri izâle etmesidir.’ demiştir. İmâm-ı Rabbânî ‘Râbîta Allah’a ibadette huzura kavuşturucu, gaflet ve dıştan kalbe gelen faydasız düşünceleri giderici vesilelerin cümlesindedir.’ Yine buyurdular ki: ‘Tecrübe ve tevâtür rivayetlerde muteber olan sayıdan daha çok bir cemaatten rivayetle bize hâsıl oldu ki, râbîta’yı tasavvur ettiğimizde Allah’tan gayri bütün şeylerin düşüncesi kalbimizden silinip yalnız mürşid’in hayâli kalıp sonra ondan da vazgeçip o zaman Allah’ın huzurunda baş başa kalıyoruz.’ Râbîta insana benzer ki, onun düşmanları vardır, kendisini onlardan bazısına sevdirebilir, sonra onu diğer düşmanlarının üzerine hâkim kılar. Birde bakarsın ki onları helak eder. Yalnız onlardan biri kalır ki onu izâle etmeye gücü vardır. Râbîta mürîd için bizâtihi matlup

⁶⁰ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 48 (5. Mektup).

olmayıp, bilakis başka bir amaç içindir. Çünkü o dıştan kalbe gelen Allah'tan başka düşünceleri def ve gafleti giderici vâsitalardandır ve insana matlubunu sağlamaktır.”⁶¹

Başka bir mektûbunda Şeyh Ahmed mürîdin, mürşidinin sohbetindeyken ve markatları (türbeleri) ziyaret ederken râbitaya önem verip yapması gerektiğini söyler. Onların sohbetlerinden aldığı feyzin ancak mürşidinden olduğunu bilmesi lazımdır. Bundan dolayı markat ehli kimseleri o mürîdin mânevîyatının yükselmesine vesile olarak görür.⁶²

2. 5. Allah'a Muhabbet ve Sâdât-ı Kirâmı Sevmek

Şeyh Ahmed Haznevî tasavvuf ve tarîkatın hülâsasının muhabbet üzere olduğunu ve hatta muhabbetsiz mümkün olamayacağını söyler. Şeyh Halil'e gönderdiği mektûbunda ona “Ey Kardeş! Allah, bize ve size bu Nakşbendiyye Âliyye'ye mensub olan taifeye karşı muhabbet versin. Çünkü muhabbetleri dünya ve ahiret seâdetinin sermayesidir. Nasıl öyle olmasın ki, içinde muhabbetleri olduğu halde, kendisine bu âlemin bütün karanlık ve kederleri dökülse, mürîdin buna üzülmemesi ve dağlar kadar nurlar, mârifetler ve ahvaller kalbine gelse, ancak bu muhabbetten bir kıl miktarı zail olsa utanmaktan gayrı hiçbir şeyin kendisine hiç bir şey hâsıl olmayacağına inanması gerekir. Çünkü Allah dostları kalp hastalıklarının tabîbidirler. Bâtınî hastalıkların izâlesi onlara bağlıdır. Onların konuşmaları devâ ve nazarları şifâdır. Onlar, öyle bir kavimdir ki, onlarla oturanlar, sıkıntı çekmez. Ey Kardeş! Allah'ın, şeklen bu devlet ile manevi bir saâdeti kendisine verdiği bir kimse bahtiyardır. Şekten devletten kasıt; insanın zâhiridir. Şeriatı Mustafa ile süslenmiş olmasıdır. Manevi saâdetten kasıt ise, Allah'tan gayrı her şeyden kalbin irtibâtını ve alâkasını kesmesidir. Başarı bu ikisi ile şereflenen kimseyedir. İşte tasavvuf budur. Gerisi abestir.”⁶³

Başka bir mektûbunda bir kimsenin Allah'ın kendisi için yaptığı şeye razı ve hoşnut olmasını söyler. Kendi istediğinin Rabbinin istediği şeyden daha iyi olmayacağını bilmesi ve özellikle Nakşbendiyye Âliyye tarîkatına intisâb ettiğini söyleyen kimsenin Allah'ın onun için murad ettiği şeyi sevmesi gerektiğini söyler. Zira bu tarîkatın uluları “sevgilinin yaptığı her şey sevimidir”⁶⁴ demişlerdir. Bu anlamda Şems-i Tebrîzî'nin (ö. 645/1247[?]) şu mısralarına mektûbunda yer verir.

“Allah'ın aşkından başka en güzel şey velev ki, şeker yenmesi de olsa, cana eziyet vericidir.”⁶⁵

⁶¹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 49-50 (5. Mektup).

⁶² Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 113 (32. Mektup), Râbita ile ilgili diğer mektuplar şunlardır: (20, 33, 54, 60, 67, 74, 78, 93, 120, 136, 143).

⁶³ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 139-140 (42. Mektup).

⁶⁴ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 142 (43. Mektup).

⁶⁵ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 152 (49. Mektup).

Bu beyitte Allah'ın muhabbetine bir işaretin olduğunu görüyoruz. Molla Zeynüddin'e yazdığı mektûbunda mürid için iki şeyin muhafazasının lâzım olduğunu söyler. Birincisi tüm söz, fiiller ve takrirlerde Allah'ın ve Resûlünün sevgisidir. Diğeri tâbi olduğu müridin muhabbetidir. Bu iki şeyin varlığıyla beraber başka bir şey oluşursa onun zâide bir nimet olduğunu aksine bu iki şeyin varlığıyla beraber başka bir şey oluşmazsa bir ziyan olmayacağını söylemektedir. İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624) "Bize ve size lâzım olan şey dışımızı şeriat ile süslemek ve devamlı kalbimizi Allah'a bağlamaktır. Ne mutlu bu iki zengin sermaye ile şereflenen kimseye."⁶⁶ demiştir. Bircümle vakit buldukça sâdâtın sohbetlerinden istifade etmeyi ganimet bilmesi gerektiğini dile getirir. Çünkü bu sohbetlerden mânevî feyizler hâsıl olacağını yoksa uzun süre yapılan riyâzet ve mücâhede ile bunun mümkün olmayacağını söyler.⁶⁷

139. mektubunda ise "Size, Allah'ı ve Resûlüne muhabbeti, İslâm şeriatı ve Nakşbendîyye sâdâtına tabî olmayı ve onları sevmeyi tavsiye ederim. Husûsan Allah Subhânehû ve Teâlâ'nın bütün kullarına, hatta hayvanlara da şefkat ve merhamet göstermek bu tarikatın âdâblarındandır."⁶⁸ buyurmuştur.

Hacı Hayır ve Muhammed Said'e gönderdiği 125. mektûbunda Rahman'a itaat etmeyi ve Sadât-ı Kirâma muhabbet beslemeyi bırakmamak gerektiğini, Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından sakınan bir kimsenin ebedî mutluluğa kavuşacağını, müridinin sohbetinden bir muhabbete nail olacağını söyler. Zira bu nimetlere karşılık gelecek hiç bir şeyin olmadığını bilen müridin müridin himmetini elde etmek için çaba göstermesi gerektiğini belirtir. Sâdât-ı Kirâm odur ki Allah'ın huzurunda müridin mertebesinin yükselmesi için himmette bulunur. Müridin kendisinde gafletin yok olması ve vuslata ermesi için dua ederler. Haznevî böylece müridin nefsinin hevâsından, şeytanın şerrinden ve dünya sevgisinden sıyrılıp, ebedî mutluluğa kavuşacağını söylemiştir.⁶⁹

2. 6. Nefsi Kusurlu Bilmek

Hazret lakaplı Şeyh Muhammed Diyâüddin bu tarikatın reisi, Şah-ı Nakşibend lakabıyla bilinen zattan rivayetle buyurmuştur ki: "Bu tarîkattan olduğunu iddia eden kimse, nefsini frenk kâfirinden daha kötü bilmesi gerekir."⁷⁰ Buradan anlaşılan şu ki, mürid, nefsini kusurlu görmesi lâzımdır. Alaaddin el-Attar (ö. 802/1400) "Mürîde devamlı fiillerinin kusurunu müşahede

⁶⁶ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 223 (84. Mektup).

⁶⁷ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 223 (84. Mektup).

⁶⁸ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 331 (139. Mektup).

⁶⁹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 304 (125. Mektup), Allah'a muhabbet ve sâdât-ı kirâmı sevmekle alakalı diğer mektuplar şunlardır: (32, 49, 50, 63, 72, 79, 81, 86, 87, 93, 94, 111, 130, 132, 149).

⁷⁰ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 150 (48. Mektup).

etmekten başka bir ümit yoktur. Her lahza da kusur kapısından girip mânevî ilerlemeye kabiliyeti olmadığı, ondan uzak ve onu terk ettiğini düşünmesiyle beraber, Allah'ın keremini ve lütfunu mülâhaza ederek sadece onun fazlına, lütfuna ve himayesine sığınması gerekir.”⁷¹ buyurdu.

Öz kardeşi Molla Mustafa'ya yazdığı mektûbunda ona “Kardeşim, bize ve size kalbimizi, Allah'tan başkasıyla bağlanmasından selâmette olmasını sağlamamız lâzımdır. Bu selâmet, hayat müddeti bin sene bile olsa, ancak Allah'tan başka bir gaye kalbe vâki olmamakla gerçekleşebilir. En şerefli ömür hevâ ve hevesle geçip zayi olmuş, elde ömrün en aşağısı kalmıştır. Biz bugün bunu Allah Sübhanehü ve Teâlanın râzı olduğu şeylerin yolunda sarf etmeyerek faydasız geçmiş zamanımıza tedarik etmeyip az meşakkati, ebedi rahatımıza vesile etmezsek, yaptığımız günahlara keffaret olarak hasenât yapmazsak, yarın hangi yüz ile Allah'ın huzuruna çıkarız? Nezdinde hangi delil ile temessük ederiz? Öyleyse nefsinden gafleti at! Ne zamana kadar bu tavşan uykusuna benzeyen gaflet devam edecektir? Bu gaflet pamuğu ne zamana kadar kulakta kalacaktır?”⁷² demiştir.

Halifesi Muhammed Mâşuk'a nefsinin kusurlu bilmesini emrelediği mektûbunda ona “Nefsin gayet kusurlu ve bütün hallerde onu fenalıkla itham etmeniz, Gavs-ı Âzâm'ın emr eylediğine göre, ümitsiz olmamak ve noksanlıkları nefse isnat edip, Allah'ın faziletine ve sâdât'ın himmetine isnat edilmemesi şartıyla bu görüşünüz iyi ve dâimi bir haliniz olsun.”⁷³ demiştir. Hâfız Şîrâzî'den de bir beyit getirerek şu mısraları zikretmiştir:

“Her noksanlık ve kusur ki vardır. Bizim düzensiz ve yakışsız olan kametimizdendir.

Yoksa senin hediyen kimsenin boyundan kısa değildir.”⁷⁴

Mürîd seyr ü sülûka devam ettiği sürece nefsinin muhalefet etmeli ve onu kusurlu görmelidir. Kemâl mertebesine erişmek için bu gereklidir. Kemal mertebesine ulaşıncâ nefsi ona iyiliği emreder hâle gelir. Allah'ın sevdiğinden hoşnut olur, sevmediklerinden buğz eder. Böyle bir duruma gelen kimsenin o zaman nefsinin muvafakat etmesi caiz olur.⁷⁵

2. 7. Dünyaya Önem Vermemek ve Ahirete Çalışmak

Halifesi Molla Latîf'e yazdığı mektûbunda Allah'ın razı olduğu şeylere çalışmaya gayret eden kimsenin dünyanın geçici olduğunu bilmesi gerektiğini ve sadece dünyaya çalışan kimsenin

⁷¹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 151 (48. Mektup).

⁷² Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 171 (59. Mektup).

⁷³ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 119 (33. Mektup).

⁷⁴ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 104 (28. Mektup), Nefsi kusurlu bilmekle ilgili bir diğer mektuplar şunlardır: (30, 87, 127,134).

⁷⁵ Hânî, *Behcetü's Seniyye -Nakşibendî Adabı-*, 110.

boş bir uğraş üzerinde olduğunu, ahirete Allah için çalışmanın meyvesinin çok olup ona zikredilemeyecek kadar nimetler hâsıl olduğunu söylemiştir.⁷⁶

Halîfesi Molla Abdürezzak'a kardeşinin vefatı dolayısıyla şu taziyede bulunmuştur: “Kardeşim! “Her canlı ölümü tadacaktır”⁷⁷ ayet-i kerîmesi'nin tasdiki için insana ölüm lâzımdır. Ömrü uzun olup da ameli çok olana ne mutlu! Kardeşinizin vefatından ibret almanız ve kendi ölümünüzü düşünmeniz Hak Subhânehû ve Teâlâ'nın razı olduğu şeylere bütünüyle yönelmeniz, dünya hayatını gurur eşyasından başka bir şey saymamanız gerekir. Eğer dünyada malın bir kıl kadar itibarı olsaydı ondan kâfirlere hibe edilmez, kötülere verilmezdi. Allah dünyadan yüz çevirmeyi ve kendi mukaddes cenâbına yönelmeyi bize nasip eylesin.”⁷⁸

83. mektûbunda bu tarikatın kalpte iki sevgiye izin vermeyeceğini ve kalbin ancak birisinin sevgisiyle hâsıl olacağını, iki cihanın (dünya ve ahiret) birbirine karşı kuma olduklarını söylemiştir.⁷⁹

“Ben ki, sevgilimin aşkından şaşkıyım. Ev ve ailenin derdini çekmekten nasıl korkarım veya fayda ile zararın düşüncesi nasıl aklıma gelir.”⁸⁰

49. mektubunda geçen bu beyitle mürîdin Allah'tan başka her şeyden ilgiyi kesmesine ve sadece O'na yönelmesine işaret vardır.

İmâm-ı Rabbânî şöyle buyurmuştur: “Zâhiri beden hastalıkları şer'i ahkâmın edâsında zorluğa sebep olduğu gibi, manevi kalp hastalığı da bunları icap ettirir. İnsanın bedeninde, bir zâhiri hastalık hali başına gelse, o hastalığı uzaklaştırıncaya kadar çok çalışır. Oysaki bâtinî kalp hastalığı, onu esir almıştır. Bâtinî kalp hastalığı, kalbin Hakk'tan başka şeylere ilgilenmesinden ibarettir. Öyle meşguldür ki, kendisini ebedi bir ölüme yol açacağı ve ebedi azaba karşılaşacağı az kaldığı halde, bu hastalığın izalesini asla düşünmeyip, def'ine kesinlikle çalışmaz. Eğer bir kimse kalbini Hak Teâlâdan başkasıyla alakalı bir hastalık olduğunu bilmezse, tamamen akılsızdır. Eğer bilip de izâlesi ile ilgilenmezse, sırf ahmaktır. Bu manevi kalp hastalığını idrak etmek için ahirete ait düşünce lazımdır. Çünkü yalnız dünya için olan akıl, fâni zevklerle müptelâ olup, onlara batmış olduğundan kusurludur. Bu manevi hastalığı idrak edemez. Ancak ahiret aklı bunu idrak eder.

⁷⁶ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 260 (102. Mektup).

⁷⁷ Al-i İmran 3/185.

⁷⁸ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 346-347 (149. Mektup).

⁷⁹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 222 (83. Mektup).

⁸⁰ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 152 (49. Mektup).

Bundan dolayı insan dünyadan daha çok Allah'ın rızasına çalışması gerekir. Çünkü Hak Sübhânehû ve Teâlâ, kerem-i kemâlınden, kullarının rızasını vermeye kefil olup, rızık için bizi, tereddüt etmekten kurtarmıştır. Ailenin nüfusu çoğaldıkça, rızıkları da o nisbette çoğalır. Öyle ise hayatta ölümden önce Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın rızasına yönelmek, dünya ve rızık işini Allah'a havale etmek layıktır. Allah'ın rızâsı hakîki mürşidin rızasına, gazabı da hakîki mürşidin gazabına bağlıdır.”⁸¹ Mürîd ihtiyaçlar dışında dünya meşgalesi içinde olmamalıdır. Kalbini Allah'a yaklaştırmaya engel kılacak şeylerden uzak tutmalı ve nefis terbiyesi için çalışmalıdır. Kalbi temizlemenin ilk basamağı mal mülk sevgisinden temizlenmektir. Zira kalbinde dünya sevgisi bulunan kimsenin bu yolda ilerlemesi zordur.⁸²

2. 8. Kendi Mürşidini Bırakıp Başka Bir Mürşide İntisâbın Caiz Olması

Bir şeyhin mürîdinin başka bir şeyhe intisâb etmesinin caiz olmadığı iddialarına cevabı ve mürîd önceki mürşidini inkar etmemek kaydıyla (tabi silsilesi doğru ve kendisi doğru yoldaysa) başka bir mürşidin tarîkatına intisâb etmesinin câiz olduğuna dair Şeyh Ahmed mektûbunda aklî, naklî ve kıyasî deliller getirmiştir.

Haznevî nakli delil olarak Reşâhât, Mektûbât, Nefâhât, Behcet'üs Seniyye ve başka Nakşbendiyye tarîkatına ait kitaplarda bu konunun izahının yapıldığını söylemiştir. Hâce Ubeydullah el-Ahrâr (ö. 895/1490) “Mürîd kendi mürşidinden daha kâmil bir mürşid bulunca, kâmil olan ilk şeyhin hayatında, kendisinden ayrılması caizdir.”⁸³ demiştir. İmâm-ı Rabbânî “Tâlib olan kimse kendi irşadını şeyhinin katında bulmayıp, başka bir şeyhin nezdinde olacağını gördüğünde, önceki şeyhini inkar etmeden ikinci şeyhe hizmet edip tarîkatına girmesi caizdir.”⁸⁴ buyurmuştur. Bunu kabul etmeyen kişilerin mürîdin ilk şeyhin hayatında dahi kendisine birçok mürşide intisâb edilebileceğinin câiz olduğunu bilmediklerini, üstelik mürîd mânevi yükselmesini ilk mürşidinden başka bir mürşidin yanında olduğunu anlarsa mürşidine gidip kendisinden söz alarak kendine ikinci mürşid edinmesinin câiz olduğunu söylemiştir.

Kıyasî delil ise: Dinimizin merkezinde yer alan dört mezhebe kıyas edilmiştir. Şöyle ki, bir Şafî mezhebinin mukallidi bağlı olduğu mezhebini bırakıp Hanefî mezhebini taklit edip girmesi câizdir. Buna da bir itiraz yoktur.⁸⁵

⁸¹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 83-84 (18. Mektup), Dünyaya önem vermemek ve ahirete çalışmak ile ilgili başka mektuplar şunlardır: (4, 11, 33, 52, 72).

⁸² Hânî, *Behcetü's Seniyye -Nakşibendî Adabı-*, 88.

⁸³ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 135 (40. Mektup).

⁸⁴ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 135 (40. Mektup).

⁸⁵ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 136 (40. Mektup).

Aklî delile gelince: Allah yarattıklarından birine hususan bir kimseye tâbî olmasını emretmemiştir. Öyle ki ona tabi olmadığı zaman o kişi kâfir veya fâsık olarak bilinsin. Bilakis bu hüküm sadece Peygamberlere tâbî olmayanlar için söz konusudur.

İmâm-ı Şâ'rânî (ö. 973/1565) el-Envârul-Kudsiyye kitabında kâmil bir mürşidin halini şöyle anlatır: “Beldesinde bir mürşid ortaya çıkıp da müridleri kendisine tâbî olup onunla yaptıkları ahdi bozduklarına sevinmektedir. Çünkü ortaya çıkan diğer mürşid, onu irşâdının eziyetinden kurtarıp, yalnız baş başa Rabbine ibâdet etmek için kendisine boş vakit sağlamıştır. Eğer buna canı sıkılırsa, o riyâseti, halkın nezdinde şöhreti sever demektir.”⁸⁶ der.

Şeyh Ahmed bu konu için Mevlânâ Hâlid'in (ö. 1242/1827) mektûbâtına bakılmasını, çünkü müellifin kendine yedi mürşid edindiğini, üçünün manevi yolculuk için, geri kalanların ise bereket için olduğunu ve eğer mürşidin teaddüdünün haram veya caiz olması durumu bulunsaydı bu mübarek zâtın birçok şeyhten icâzet almayacağını söylemiştir.⁸⁷

2. 9. Âlime Hürmet

Molla İbrahim'e hocasına karşı olan mutâbaatsizliği, iyi ve kötüyü ayırt etmesini sağlayan, doğruya yönlendiren üstadını dinlemeyişi ve ona karşı haddi aşması konusunda yazdığı mektûbunda Şeyh Ahmed ona “Ey kardeş! Sen bu haller üzerine devam edersen çok pişman olacaksın. Din ve dünya işin bozulacaktır. Çünkü mürşidimiz Hazret büyük bir mürşid olup tâbilerinden bulunan böyle kötü bir ahlâka razı olmaz. Zira bu ahiret âlimlerinin ahlâkı değildir. Bunlar ancak dünyalık âlimlerin ahlâkıdır.”⁸⁸ demiştir. Âlimlerin bâzısı da, yüce mânevî makamlara ulaşanların, ancak mürşidlerine ve hocalarına karşı olan hürmetleri sayesinde ulaştıklarını, bu yüce mertebeden düşenlerin de, ancak hürmeti terk ettiklerinden dolayı düştüklerini söylerler. Rivâyet edilir ki İskender, Zülkarneyn'e “Niçin hocanı babandan daha çok yüceltiyorsun? diye sorduğunda, o babam beni gökten yere indirdi, üstadım ise, beni yerden göğe yükseltiyor.”⁸⁹ demiştir. Ta'îmü'l-müteallim eserinin sahibi Burhâneddin ez-Zernûcî (ö.593/1196) kitabında “Hakların en büyüğü hocanın hakkıdır. Çünkü seni öğreten kimse, dinde pederindir.”⁹⁰ diyerek âlime hürmetin önemine dikkat çekmiştir.

2. 10. Mürîdin Şiddetli Talep İçin Çalışması

⁸⁶ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 137 (40. Mektup).

⁸⁷ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 137 (40. Mektup), Konuyla alakalı diğer iki mektup şudur: (7, 53).

⁸⁸ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 106 (30. Mektup).

⁸⁹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 106-107 (30. Mektup).

⁹⁰ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 106-107 (30. Mektup), Hocaya hürmetle ilgili bir diğer mektup şudur: (34. Mektup, s. 124).

Şeyh Ahmed 32. mektûbunda, “Şeyhimiz Hazret buyurdular ki: Ekâbirden bazı kâmil zatlar, sâliklerine hissettirmeden onları mânevî yükselmenin sonuna ulaştırırlar. Çünkü sâlik için kendindeki mânevî ilerlemeyi sezmesi, onun daha yüce makamlara ulaşmasından geri kalmasına, talep hususunda kendisine üşenme (isteksizlik) hâsıl olacağı korkusu vardır. Oysa ki bu tarîkatta en önemli maksad, şiddetli talebdir.”⁹¹ Hâfız el-Şirâzî, şu şiirinde şöyle söylemiştir:

“Matlubum hâsıl oluncaya kadar talepten el çekmem.

Ya ruh sevgiliye ulaşacak ya da ruh bedenden çıkacaktır.”⁹²

Yine Hâfız başka bir şiirinde şunları dile getirir:

“Ol acı şey gibi olan şarap ki, sofu onu Ümmü’l Habâis diye okudu.

Lakin bize taze ve bakire kızları öpmekten daha zevkli ve tatlıdır.”⁹³

Hazret, Hâfızın bu şiirinde geçen ‘bakire kızları öpmek’ ifadesini Allah'a yönelmekten, şarabı ise Allah yolunu istemekten kinaye olduğunu söylemiştir.⁹⁴ Yine Şeyhimiz Hazret, “Tasavvufa çalışmanın hülasası işi te'hir etmemektir. Bilakis çalışmak lazımdır. Zira vakit kılıçtır. Sen onu (ibadetle) kesmezsen, o seni keser”⁹⁵ buyurdu.

Daha sonra Şeyh Ahmed, Muhammed Mâşuk’a yazdığı mektûbunda onun bahsettiği mânevî feyzlerin büyük bir nimet ve şükür sebebi olduğunu, süreklilik arz eden durumlara bakılması gerektiğini söyler. Zira Sâdât-ı Kirâm “Tâlibin nezdinde amel matlup olması lazımdır. Çünkü başkasına yönelmek onu mânevî makamlara ulaşmaktan engeller. Zira bu zevk, lezzet ve tecelliyatlardan bir şeyin zuhûru, tâlibi dindirir. Bunların gizli kalması halinde ise nefis onların zuhûrunun özlemiyle kalır.”⁹⁶ demiştir. Hazret, “İçinde üstadın ve onun tâbîlerinden veya ev halkından veya ona mensup olan memleketinden birisinin rüyada görünmesinden başka, rüyanın itibarı yoktur. Çünkü bu şekilde görülen rüya muhabbete delalet eder. Zira susamış olan rüyasında su görür.”⁹⁷ buyurmuştur. Çünkü burada Allah yolu için şiddetin talebine bir işaret vardır.

⁹¹ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 112 (32. Mektup).

⁹² Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 112 (32. Mektup).

⁹³ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 112 (32. Mektup).

⁹⁴ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 113 (32. Mektup).

⁹⁵ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 228 (87. Mektup).

⁹⁶ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 228- 229 (87. Mektup).

⁹⁷ Haznevî, *Mektûbât eş-Şeyh Ahmed Haznevî*, 229 (87. Mektup).

Bu şartların dışında Ahmed Haznevî genel olarak Mektûbât'ında müridlerinin uyması gereken âdâblara ve onlarda bulunması gereken özelliklere değinmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Beş vakit namazın cemaatle kılınması.
2. Teheccüd namazına devam edilmesi.
3. Virdlerdeki rabitanın yalnız virdlerin öncesinde yapılması.
4. Müridde meydana gelen hallerin mürşide iletilmesi.
5. Boş vaktin ganimet olduğunun bilinmesi.
6. Tevbe âdabı yapmayan kimsenin hatme ve teveccühe girmemesi.
7. Müridin sürekli önüne bakmayı âdet edinmesi.
8. Sünnet olduğu niyetiyle vakıa suresinin okunması.
9. Delâilü'l Hayrat okunması.
10. Râbitanın akşam namazı ile yatsı namazı arasında yapılması.
11. Her gün yüz salavat okunması ve ihlâs okunması.
12. Seher vaktinde istiğfar zikrinin çekilmesi.
13. Tarîkata ait kitapların mütalaa edilmesi.
14. Allah'ın emirlerine uyup, Allah ile aramızı ıslah etmeye çalışmak.
15. Allah'tan korkmak, takva ve vera' sahibi olmak.
16. Allah'tan gelen her şeye rıza göstermek ve Allah'ın razı olduğu işler yapmak.
17. Hatme-i Hâcegânın yapılmasında bir engel olduğu zaman yatsı namazının sonuna kadar tehir edilmesinin bir sakıncasının bulunmaması.
18. Hatmede terbiye ve edepten dolayı çocuğun bulunmaması.
19. Kişinin dilini muhafaza etmesi.
20. Müridin kalbini Allah'tan başkasıyla bağlanmasından selamette olmasını sağlaması.
21. Allah'a şükretmek.
22. Hazretten ve sâdâttan bahsetmek.
23. Dünyada çeşitli eziyet ve sıkıntılara karşı sabretmesi ve bunu nimet sayması.
24. Allah yolunda sâlikin önüne gelen her meşakketin onun iyiliği için olduğunu bilmesi.
25. Şehadet kelimesini bol bol söylemesi.
26. Kur'an'ın hatmedilmesi.
27. Ramazan ayında teravihin kılınması.
28. Allah'tan mağfiret dilemek.
29. Allah yolunda hasret etmenin mânevî makama vasıl olmanın yerine geçmek olduğunu bilmesi.

30. Amellerden hiçbir şey eksik etmemesi.
31. Şeriat sahibinin emrettiği şeyin, müşhidin emrettiği şeyden daha evvel yapılmasına riâyet edilmesi.
32. Ölümün insanın sonunu düşünmesi, gaflet uykusundan ayılması ve ondan ibret alınması için olduğunun bilinmesi.
33. Rüyada görülen şeylerle amel edilmesinin vacip olmaması.
34. Aralarında mahremiyet yakınlığı olmaksızın erkeğin, kadınlara hâcegân hatmesini okumasının caiz olmaması. Ancak onlara perde arkasından tarîkatın talimatını verebilmesi.
35. Bu tarîkat tâifesinin yaptıkları işlerle meşgul olmanın sayılamayacak kadar faydalar sağlaması.
36. Az bir meşakkati ebedî rahatımıza vesile etmek.

Sonuç

Ahmed Haznevî mektuplarında çoğu zaman Nakşbendî şeyhlerinin sözlerine yer vermiş, müşhid ve mürîd irtibatınının boyutlarını ince bir şekilde ele almıştır. O, müşhid ve mürîdde bulunması gereken vasıflar üzerinde dururken ilk olarak Kur'ân ve sünnete bağlılığı esas almıştır. Nitekim tasavvuf yolu Kur'ân ve sünnet üzere olan bir yoldur. Bu yolda bir takım edep ve âdâblar vardır. Nakşbendî tarîkatı büyükleri bu edep ve âdâpları izah etmişler ve mürîdlerine, talebelerine aktarmışlardır. Şeyh Ahmed Haznevî de sevenlerine ve mürîdlerine mektuplar yazarak onlara yol göstermiş, mürîdlerinin tarîkatta mevcut olan edep ve âdâblara sınıksız sarılmaları hususu üzerinde ehemmiyetle durmuştur. Müşhid ve mürîd ilişkileri temelinde ilerleyen tasavvufî eğitim süreci gerek Hâlidîlik de gerekse Haznevîlik de aynıdır. Zira her ikisinde de temel kural âdâblara riayet etmektir. Bu âdâb ve erkânlardan müşhid ve mürîdin hangi vasıflara sahip olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Buradan hareketle seyr ü sülûk sürecinde bulunmak isteyenlerin bu şartlara bakarak bu yolda ilerlemesi mümkündür.

Hayatı ilim, ibâdet, seyr ü sülûk, irşâd ve davet esasları ile geçen Ahmed Haznevî, her gittiği yerde insanları İslâm'a davet etmiş ve onları irşâd etmiştir. Uzaktan yakından sohbetlerine gelen kimselere İslâm dininin emir ve yasaklarını anlatarak, binlerce kişinin hidâyetine, birlik ve huzur içinde yaşamalarına vesile olmuştur. Yaptığı hizmetler talebeleri vasıtasıyla günümüze kadar gelmiştir. Öyle ki köyünden çıkarılıp Telmaruf denilen ıssız yere sürgün edilince orayı imar etmiş, yüzlerce talebenin yetişeceği büyük bir medrese yapmış ve akın akın insanların geleceği bir irfan mektebi oluşturmuştur. Bu büyük zât, sayılan bu amaçlara ulaşmak için dünyevî siyasetle uğraşmamış, insanların mallarını toplama peşinde koşmamış, âlimin ve

ilmin izzetini korumuştur. O hakîkatin parlak yüzüne herhangi bir lekenin bulaşmaması, sadece Hakk'ın gözükmesi ve alabildiğince güzelliğiyle zuhûr etmesi için mum misâli hayatını yakmış, gösterdiği azamî çaba ile insanları aydınlatmış ve durmaksızın hizmet etmiştir.

Kaynakça

Akyüz, Kutbeddin. Ahmed el- Haznevî, (ö. 1949) ve Hazneviyye Tarîkatı. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Attar, Ferîdüddin. Tezkiretü'l Evliyâ. trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2. Basım, 2014.

Candan, Abdurrahman. “Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin Hayatı ve Fetvalarında Takip Ettiği Metot”. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7 (2017), 3.

Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî. Mu'cemü't-Ta'rifât. thk. Muhammed Sıddîk el-Miñşâvî. Kahire: Dâru'l Fâdile, 2004.

Hânî, Muhammed B. Abdullah. Behcet'üs Seniyye -Nakşibendî Adabı-. trc. Siraceddin Önlüer. İstanbul: Semerkand Yayınları, 1. Basım, 2011.

Hatipoğlu, Haydar. Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi. İstanbul: Kahraman Yayınları, Cilt: 9.

Haznevî, Muhammed Mu'tez Abdurrahim ve Abdulbedi' Abdulmelik el-Haznevî. Mektûbât eş-Şeyh Ahmed el-Haznevî. İstanbul: Aktaş Yayıncılık, 2016.

Haznevî, Şeyh Alaeddin Haznevî. Hazret ve Şah-ı Hazne Hayat ve Menkıbeleri. çev. Abdullah Demiray. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2012.

Ildırar, Mehmet. Tasavvuf Sohbetleri 4/ Veliler Nasıl Terbiye Eder?. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2007.

İmâm-ı Rabbânî, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî. Mektûbât. trc. Hüseyin Hilmi Işık. İstanbul: Hakikat Kitâbevi, 2017.

Kâşânî, Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebi'l-Ganâim Muhammed el-. Istılâhâtü's-Sûfiyye. nşr. Abdülâl Şâhin. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1413-1992.

Kavak, Abdulcebbar. “Mevlânâ Halid el-Bağdâdi'ye Göre İrşad ve Mürşid-i Kâmil”. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/22 (2019), 6-22.

Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhim el-. et-Ta'arruf li Mezhebi Ehli't Tasavvuf. nşr. Ahmed Şemseddîn. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993-1413.

Kuşeyrî, Abdülkerim. Kuşeyrî Risâlesi. trc. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016.

Kuşeyrî, İmam Ebu'l Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin el-. er-Risâletü'l-Kuşeyriyye. nşr. Halil Nâsık. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.

Kutlu, Ahmet. Şeyh Hâlid'in Mektûbât'ında Din Ve Tasavvuf. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Mollamehmetoğlu, Osman Zeki. Sünen-i Tirmizî Tercemesi. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, Cilt: 4.

Öngören, Reşat .“Tarîkat”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 40/95-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Öngören, Reşat. “Şeyh”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 39/50-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Turan, Abdulkadir. “Bir Mutasavvıf Olarak Şeyh Ahmed el- Haznevî ve Nakşibendiyye-i Hâliyye Tarîkatının Haznevî Dergahı”, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum). ed. Orhan Başaran. 396. Bingöl: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2017.

Tûsî, Ebû Nasr Serrac. el-Lüma’ İslam Tasavvuru Tasavvufla İlgili Sorular – Cevaplar. çev. H. Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.

Uludağ, Süleyman. “Mürid”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 32/47-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Uludağ, Süleyman. “Nefis”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 32/526-529. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Mektûbât'ında Yer Alan Mürşid ve Mürîdin Nitelikleri

Kerime Mıcık¹

Öz

Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (ö. 1242/1827) Nakşbendî- Hâlidî kolunun kurucusudur. Hâlidiliğin 19.yüzyılda Anadolu'da ve farklı coğrafyada yayılmasında büyük katkısı olmuştur. Hâlid-i Bağdâdî, İslâm coğrafyasının birtakım sorunlar yaşadığı bir dönemde yaşamış ilim ve tasavvuf adamıdır. Yetiştirdiği yüzlerce halifesini İslâm dünyasının çeşitli bölgelerine gönderip tarikatının yaygınlık kazanması için büyük çaba sarf etmiştir. Mevlânâ Hâlid tasavvuf çizgisini sürdürmesinin yanında İslâmî ilimlere de hâkim bir zattır. Faaliyetlerini ilmî çerçevede yürütmesi, zâhidâne hayatı tercih etmesi bakımından her zaman örnek olmuştur. Yaşadığı müddetçe İslâmî çizgisinden asla taviz vermemiştir. Tasavvufî eğitim ve terbiyede mürşid ve mürîd münasebeti oldukça önemlidir. Bu eğitim mürşid tarafından mürîde aktarılır. Şeyh mürîdine hem teorik hem de pratik olarak kural ve usulleri hayatına nasıl tatbik edebileceğini göstermektedir. Bundan dolayı mürîdde ve mürşidde bulunması gereken bazı nitelikler mevcuttur. Bu çalışmada Şeyh Mevlânâ Hâlid'in farklı şahıslara ve yerlere gönderdiği Mektûbat adlı eserini ve mektuplarında değinmiş olduğu mürşid ve mürîdin özellikleri ele alınacaktır. Tasavvufî terbiye yolunda mürîd ve mürşidde bulunması gereken özellikler Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin günümüze kadar gelen Mektûbat adlı eseri bağlamında açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, Mürşid, Mürîd, Mektûbat.

The Murshid and the Disciple in the Mektûbât of Mevlânâ Khâlid-i Bağdâdî Qualities

Abstract

Sheikh Mevlana Khalid-i Bagdadi (d. 1242/1827) is the founder of the Naqshbendi-Khalidi branch. He contributed greatly to the spread of the Khalidism in Anatolia and different geographies in the 19th century. Khalid-i Bagdadi is a scholar and mystic man who lived in a period when the Islamic geography was experiencing some problems. He sent hundreds of caliphs he trained to various parts of the Islamic world and made great efforts for his sect to

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı. kerimemicik610@gmail.com. ORCID: 0000-0001-6301-1848.

become widespread. Mevlana Khalid is a person who has mastery of Islamic sciences as well as continuing his sufism. He has always been an example in terms of carrying out his activities in a scientific framework and preferring the ascetic life. As long as he lived, he never made any concessions from his Islamic line. The relationship between the master and the disciple is very important in Sufi education and training. This education is conveyed by the master to the disciple. Sheikh shows his disciple how he can apply rules and procedures to his life, both theoretically and practically. For this reason, there are some qualities that must be found in a murîd and a murshid. In this article, Sheikh Mevlana Khalid's work called Mektûbat, which he sent to different people and places, and the characteristics of the master and disciple he mentioned in his letters will be discussed. The characteristics that must be found in a disciple and a master on the path of Sufi education will be explained in the context of Mevlana Khalid al-Baghdadi's work called Mektûbat, which has survived to the present day.

Keywords: Sufism, Sheikh Mawlana Khalid-i al-Bagdadî, Murshid, Murid, Letter.

Giriş

“İslâmî ilimler içerisinde tasavvuf ilminin önemli bir yeri vardır. Tasavvuf, insan ruhunun kemâle ermesine vesile olan hâl ilmidir. Bu hâlin insan da meydana gelişi, kitap ve sünnet ışığında bazı prensiplerin tespitine ve tatbikine bağlıdır. Bu Hz. peygamber ve ashabının hayatında mevcut hususların yaşanmasına vesile olan eğitimi nesilden nesile aktaracak bir disiplin meydana getirmekle mümkündür. Bunun içinde kişinin kendisine rehberlik edecek bir öndere ihtiyacı vardır. Bu önder vasıtasıyla kişi, Hz. Peygamber ve ashabının yaşamış olduğu temel disiplini hayatına aksettirecektir”²

Tasavvuf bir gönül terbiyesidir. Gönül de insanda bulunduğu için tasavvufun konusu insandır. Gâyesi, kötü ve çirkin huylardan arındırmak, güzel ve iyi vasıflarla bezemek, Allah ve Rasûlünün ahlakıyla ahlaklandırmak, sünneti seniyyeye ittibâ etmek ve insan-ı kâmil yetiştirmektir.³ “Tasavvufun eğitim açısından husûsiyeti, eğitimde anne ve baba ile çocuklardan

² Ahmet Kutlu, *Şeyh Halid'in Mektûbât'ında Din ve Tasavvuf* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 30-32. (Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin mektûbâtı değildir.)

³ İmam Ebu'l Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletül-Kuşeyriyye*, nşr. Halil Nâsık (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 312; Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebi'l-Ganâim Muhammed el-Kâşânî, *İstîlâhâtü's-Süfîyye*, nşr. Abdülâl Şâhin, (Kahire, Dârü'l-Menâr, 1413-1992), 174; H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 58.

oluşan aile sistemini örnek alıp aile sıcaklığında eğitmeye çalışmasıdır. Tasavvufî telakkî de; şeyh baba, eşi anne, müridler de o anne ve babadan olma kardeşler gibidir.”⁴

“Tasavvufî eğitim, büyük oranda mürid ile müşid arasındaki birlikteliğe dayanır. Tıpkı Hz. Peygamber ile ashabı arasında olduğu gibi müşid genel anlamda İslâmın özelde ise tasavvufun prensiplerini müridlerine örnek olmak suretiyle aktarır. Müşid müridlerine bir taraftan sözlü diğer taraftan da bizzat uygulamalı olarak temel ilke ve esasların hayata nasıl aktarılabilceğini göstermektedir. Bunun karşısında mürid ise birtakım kurallara ve edelere riayet etmekle yükümlüdür. Bunun için tasavvuf kaynaklarında müşidde bulunması gereken nitelikler ve bunun yanında müridin şeyhine karşı riayet etmesi gereken edeler ayrıntılı şekilde ele alınmış⁵, böylece sağlam bir mürid-müşid ilişkisinin temelleri atılmıştır.”⁶ Bu çalışmada Hâlid-i Bağdâdî'nin bu konudaki sözlerine değinecek ve böylelikle Hâlidîyye tarikatındaki mürid ve müşidin özellikleri bağlamında temel esasları da görmüş olacağız.

Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî 18.yy'ın sonu 19.yy'ın başında Irak ve Şam'da yetişmiş bir şeyhtir. Asrının müceddididir. Lakabı 'ziyâüddin'dir. 1778 (h.1192) senesinde Bağdat'ın kuzeyindeki Şehrezûr kasabasında doğdu. 1826 (h.1242) senesinde Şam'da vefat etti. Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Hâlid-i Bağdâdî kuvvetli hafızası, sağlam iradesi ve çalışkanlığı ile dikkat çekti. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Nakşbendî-Hâlidîyye kolunun kurucusu olarak bilinir. “Kendi devrine kadar ‘Müceddidîye’ ve ‘Mazhariyye’ diye bilinen Nakşbendî tarikatının adını “Hâlidîyye” ismiyle devam ettiren Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin bu süreçte üstlendiği rol müstesna bir konuma sahiptir.”⁷ Kendisine hocası Abdullah ed-Dihlevî tarafından “Müceddidîye”, “Kâdirîyye”, “Sühreverdiyye”, “Kübreviyye” ve “Çeştiyye” tarikatlarından icâzet ve irşad yetkisi verilmiştir.⁸

Tasavvuf kültürünün önemli bir yüzü olan Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, İslâm âleminin çöküşte olduğu, Osmanlı'nın topraklarını kaybettiği bir dönemde yaşamış olan büyük ilim ve tasavvuf adamıdır. Onun kurmuş olduğu Hâlidîyye hareketi, yetiştirdiği mutasavvıflar ve

⁴ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 66.

⁵ Ebü'n-Necîb Abdülkâhir b. Abdullah es-Sühveredî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, thk. Âsım İbrahim el-Keyyâlî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 44.

⁶ Mahmud Esad Erkaya, “Hâlidîyye Tasavvuf Geleneğinde Mürid-Müşid İlişkileri,” *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2017), 839.

⁷ Mehmet Kubat, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Süfî Kelâmı* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014), 13.

⁸ Muhammed B. Abdullah Hânî, *Behçetü's Seniyye -Nakşibendî Âdabı-*, trc. Siraceddin Önlüer (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011), 316.

halifeler vasıtasıyla İslam dünyasının farklı bölgelerinde tasavvuf geleneğini devam ettirmek ve dünyevileşmeyi engellemekte rol oynamışlardır.⁹

Nakşibendî tarikatının Orta Doğu'daki en aktif temsilcisi olarak İslâm toplumunun son iki asrına damgasını vurmuş, yetiştirdiği yüzlerce halifesiyle yürüttüğü faaliyetler, Orta Doğu'nun da sınırlarını aşarak Uzak Doğu'ya kadar ulaşmış Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, birçok konu da çığır açmış müstesnâ bir şeyhtir. “Nitekim ilmi önceleyen, nassa dayalı bilgiyi her şeyin önüne koyan, bid’at ve hurâfelerden son derece uzak duran, yalnızca mistik bir yaşamı önermeyen ve âhiretin ancak dünya da kazanılacağı bilinciyle dünyayı da önemseyen, ilim ve tasavvufu mezceden duruşu Mevlânâ Hâlid’in en önemli vasıflarıdır. Ayrıca diğer birçok tarikat şeyhinin yaptığı gibi aksine zâhirî-dini ilimlerde icâzeti olmayanlara hilâfet vermemiş olması, onun ilme verdiği önemin yanı sıra, tarikatında mürşid konumuna yükselebilecek kişinin dini ilimlerdeki yetkinliğini göstermesi açısından da dikkat çekicidir.”¹⁰ Bu çalışma vasıtasıyla Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin mektûbâtından yola çıkarak mürşid ve mürîdin özelliklerinin neler olduğunu belirtip bu yolun taliplilerine ve ilgililerin istifadesine sunmuş bulunacağız. Böylece Hâlidîyye geleneğinde tasavvufî eğitimin en önemli konularından biri olan mürîd ve mürşidin özelliklerini ortaya koymuş olacağız.

Mektûbât

Şeyh Mevlânâ Hâlid'in halifelerine, mürîdlerine, devlet ricâline ve ulemâya çeşitli nedenlerden dolayı gönderdiği çoğu Arapça bazıları Farsça mektuplardan oluşmaktadır. Mektuplar Esad Sâhib (ö. 1347/1928) tarafından toplanmıştır. 1334/1915 yılında, Şam'da *Buğyetü'l-Vâcid fi Mektûbâtı Mevlânâ Hâlid* adıyla neşredilmiştir. Esad Sâhib mektup sonlarında şerh yazarak mektupların anlaşılmasını sağlamıştır. Eserde, toplam 107 mektup bulunmaktadır. Hâlidîyye tarikatı ile ilgili âdâb ve erkân, Mevlânâ Hâlid'in tarikat anlayışı, halîfeleri ile olan münasebetiyle ilgili bilgiler vermesi açısından önemli bir eserdir.¹¹ Bu eserden sonra yine Muhammed Ali Karadağî'nin editörlüğünde bir araya getirilen *Mektûbâtü's-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî el-Bağdâdî Şehrezûri* isimli eser bulunmaktadır. Hâlid el-Bağdâdî'nin yeni basılan *Mektûbât*'ında bulunan bazı mektuplar daha önce basılan *Mektûbât*'ında bulunmamaktadır. Yeni basılan eserde toplam 146 mektup bulunmaktadır.¹²

⁹ Erkan Baysal, “Mevlânâ Hâlid'in Mektûbât'ında Kelami Unsurlar (Nübüvvet ve İmamet),” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2017), 113.

¹⁰ Kubat, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Sûfî Kelâmı*, 14-15.

¹¹ Muhammed Es'ad Sahib, *Buğyetü'l-vâcid fi mektûbâtı hazret-i Mevlânâ Hâlid* (Dimaşk: Matbaatu't-Terakkî, 1334), 34; Ali Yiğiter, *Tasavvufî Mektûbât Geleneği ve Mevlânâ Hâlid Bağdâdî'nin Mektûbâtı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002), 25-26.

¹² Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî el-Bağdâdî eş-*

Dili ve Üslûbu

Mevlânâ Hâlid'in mektupları mensur olarak yazılmıştır. Dili akıcı ve mektupları derin ince manalar içermektedir. Mektupların çoğu Arapça birkaçı Farsça olarak yazılmıştır. Mektuplarında âyet, hadis ve şiirlere yer verilmiştir. Mektupların bazıları cevap niteliğindedir, bazıları da kendisine sorulan konulardan bahsetmektedir. Bir kısım mektuplar ise cevap olarak yazılmayıp, belli konular üzerine açıklamalar getirmektedir.

Şeyh Mevlânâ Hâlid genel olarak mektuplarında mektup gönderdiği zatlara güzel hitaplarda bulunarak ve onlara dua ederek başlar. Kendisini ise fakir kul, miskin kul, garîb, günaha batmış kişi olarak değerlendirir. Nefsini kimseden üstün tutmaz. Mesela bir mektubun da “Miskin, günahkâr ve itaatkâr Hâlid en-Nakşibendî el-Müceddidî'den asilzâde, şerefli, seçilmiş dostu ve sâliklerin önderi Şeyh İsmail'e... Yüce Allah onu geniş fazlı ile memnun eylesin.”¹³ Yine başka bir mektûbunda “Miskin ve günahkâr kul Hâlid en-Nakşibendî el-Müceddidî el-Osmanî'den keremlerin ve güzel ahlâkın kaynağı, güzel ahlak ve içinin temizliğiyle, etraftan kendisine işâret edilen, seyyidim, senedim, mahbubum ve dayanağım, mevlâmız Molla Yahya el-Mezverî'ye..”¹⁴ diyerek onlara karşı olan saygı ve muhabbetini dile getirir. Mürîdlerine de aynı muhabbeti göstererek onlara muhlis kullarım diye hitap eder ve onlara olan özlemini şu sözleriyle ifade eder: “Sizlere bir kuşun yavrusuna duyduğu özlemden daha fazla özlem duyuyorum.”¹⁵ Mürîdlerinden ayrı kaldığında da “Kalbim size olan ayrılık ateşiyle yanmaktadır.”¹⁶ diyerek onlardan ayrı olmanın üzüntüsünü dile getirir.

Mektûbât'ında İşlediği Konular

Mektuplar üç konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Mektuplardan birincisi ilmi olanlardır. Sayıları azdır. Kelâm, hadis ve fıkıh gibi ilimlere cevap niteliğindedir. İkincisi hal hatır sorma şeklinde yazılan mektuplardır. Üçüncüsü ise, içerisinde mârifetullah, zikir, edep, halîfe, tarikat, mürîd, mürşid, râbita, ilim, nefis vb. birçok konunun yer aldığı, görüşlerin açıklandığı tasavvufi mektuplardır.¹⁷

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Mektûbât'ında Yer Alan Mürşid ve Mürîdin Nitelikleri

2.1.Mürşid

Şehrezûrî, ed. Muhammed Ali Karadağî (İstanbul: Haşimi Yayınevi, 2015).

¹³ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 133 (14 Mektup).

¹⁴ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 282 (101. Mektup).

¹⁵ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 220 (66. Mektup).

¹⁶ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 196 (50. Mektup).

¹⁷ Yiğiter, *Tasavvufta Mektûbât Geleneği ve Mevlânâ Hâlid Bağdâdî'nin Mektûbâtı*, 47.

Mürşid, mürîdlerine rehberlik yapan, onları irşâd eden; delaletten doğru yola ileten kişidir.¹⁸ Tasavvuf ehline göre mürşid seyr-i sülûkunu tamamlamış ve şeriat, tarikat, hakikat ve mârifet ilimlerinde yüksek dereceye ulaşmış zattır.¹⁹ Mürşid Allah'ın muradına tâbidir ve Allah'u Teâlâ ona kendi murâdını tarif etmiştir. Mürşid de eşyada nefsinin murâdı ile değil, Allah'ın muradına uygun hareket eder.²⁰

Mürşid şeyhi tarafından mürîdleri irşad etmek için vazifelendirilmiş, gerek mânevî mertebeleri geçmek gerekse mürîdlerin eğitimi açısından özel nitelikleri olan seçkin bir zattır. Mânevî işaretler ve şeyhinin kanaatleri doğrultusunda irşâd ile görevlendirilen mürşid, kendisini mürîdlerin terbiye ve eğitimine tahsis etmekte ve imkan dâhilinde onların dünya ve âhirette Allah'ın rızasını kazanmaları için çabalamaktadır. Mürşidin bu anlamda en önemli vazifesi mürîdi rızâ-ı ilâhiyyeye ulaştırmaktır.²¹

Mürşidler derin ve kuvvetli basîretleriyle mürîdlerin iç âlemini görür, mânevî hastalıklarını tesbit ederler. Onlar kalp üzerinde mânevî tasarruf yetkisine sâhiptirler. Mürîdin hâli hangi tedaviyi gerektiriyor ve hangi uygulama nefsin ıslâhına uygun geliyorsa ona göre hareket ederler. Gerçekte mürîdi vuslata kavuşturan tarikatın kendisi değil, mürşid olduğundan, tasavvuf yolunda seyrü sülûkunu tamamlamak isteyen mürîdin bu yolda ilerleyebilmesi ve terbiye edilebilmesi için mürşidde bulunması gereken bazı özellikler vardır.

2.2. Hâlid-i Bağdâdî'ye Göre Mürşidde Bulunması Gereken Özellikler

2.2.1. Sünneti Seniyye'ye İttibâ

Şeyh Mevlânâ Hâlid'in mektuplarında mürşidde bulunması gereken özelliklerden en fazla zikredilene Sünneti Seniyye'ye yapışmaktır.²² O bidatleri çirkin olarak zikreder ve sûfilerin bazılarının şeriate aykırı olarak söylediği cümleleri eleştirir. Mevlânâ Hâlid Dımaşk'ta bulunan halîfesi ve Tekke camisinin hatîbi Şeyh Ebubekir el-Bağdâdî'ye gönderdiği mektupta şöyle demiştir: “Sünnet-i Seniyye'ye mutâbaat en büyük saadet, en yüce ebedî devlettir. Himmetleri yüce kişilerin yanında ona mutâbaattan başka hiçbir şeyin değeri yoktur.”²³ Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî bir başka mektubunda ise şu ifadeleri kullanmıştır: “Ehli hakikatça açıktır ki, bâtın

¹⁸ Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mu'cemü't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, (Kahire: Dâru'l Fâdile, 2004), 174; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri sözlüğü*, (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 191.

¹⁹ Reşat Öngören, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/50-52.

²⁰ Şihâbüddin Sühreverdi, *Avârifü'l Meârif*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Saadet Yayınevi, 2010), 112.

²¹ Erkaya, “Hâliyye Tasavvuf Geleneğinde Mürîd-Mürşid İlişkileri”, 843.

²² Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 129 (11.Mektup), 134 (14.Mektup), 157 (27.Mektup), (49.Mektup), 213 (63.Mektup), 218 (65.Mektup), 220 (66.Mektup), 227 (64.Mektup), 255 (88.Mektup), 284 (102.Mektup), s. 309 (115.Mektup), 345 (141.Mektup), 348 (143.Mektup).

²³ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 284 (102.Mektup).

ehlinin kalpleri, mürüdlere sünneti seniyyeye uyma, reddedilen bid'atlerden sakınma, varlıklarını bütünüyle terk edince meyl eder.”²⁴ Mektuplardan da anlaşıldığı gibi Şeyh Hâlid sünnete ittibâ konusunda kesinlikle taviz vermez. Hatta tarîkatın esaslarından biri de zaten budur. Mevlânâ Hâlid İstanbul'daki halîfelerine gönderdiği mektupta tarîkatın esaslarını şu şekilde sıralamaktadır: “Fırka-i Nâciye olan Ehli Sünnet akâidine yapışmak, azîmetleri almak ve ruhsatları terk etmek, Mevlâ'ya yönelip devamlı murâkabe halinde olmak, dünyanın süsünden hatta Allah'ın mâsivâsından yüz çevirmek, hadîsi şerifte ihsân kavramıyla tâbir edilen Allah ile bulunmayı meleke hâline getirmektir.”²⁵ Görüldüğü üzere Mevlânâ Hâlid din ve dinin esasları çerçevesine bir hayat anlayışını temel almış ve Kur'an ve Sünneti kendisine dayanak oluşturan bir hizmetin içine girmiştir.

2.2.2. Şeriat-ı Garrâya Yapışmak

Şeyh Mevlâna Hâlid halîfesi Seyyid Ubeydullah el-Haydarî el-Mervânî'ye gönderdiği mektupta gecesini de gündüzü gibi olan Nakşibendî tarîkatının temelini şeriatın ilkeleri üzerine kurulduğunu ve tarîkatın hedeflerine ilerlemek isteyen kimse için esas olanın, şeriata dair hiçbir şeyin değiştirilmemesi gerektiğini söylemiştir.²⁶ Aynı şekilde Şeyh Hâlid, Medine-i Münevver'e de bulunan halîfesi Şeyh Seyyid İsmail el-Berzencî'ye gönderdiği mektupta tüm tarîkatlarda özellikle yüce Nakşibendî tarîkatında edeplerin en mühim olanları, “Şeriat-ı garrâya yapışmak, zorluk ve sıkıntıda sabırlı olmaya kendini hazırlamak, âfiyette ve sevinçte şükretmek, sünnet-i seniyyeyi ihyâ etmek, çirkin bid'atlardan kaçınmaktır”²⁷ diyerek şeriata tâbi olmanın, ona aykırı hareket etmemenin önemine vurgu yapmıştır.

2.2.3. İstikâmet Üzere Olmak

Mevlânâ Hâlid, muhlis dostu Muhammed Necip Efendi'ye gönderdiği mektupta şöyle der: “İhlâs ve istikâmetinizi devam ettirin. Muhakkak o ikisi kıyâmet günü en güzel sermayedir.”²⁸ Halîfesi Seyyid Ubeydullah Haydârî'ye gönderdiği mektupta da Ehli kalbin yanında en mühim durumun istikâmet olduğunu dile getirir.²⁹ Mevlânâ Hâlid bir başka mektubunu da halîfesi Şeyh Ahmed Hatip Erbilî'ye göndermiştir. Sözlerine şöyle başlamaktadır: “Muhabbet ve ikram dolu selâmım, Allah yolunda kardeşim, tarîkatın muhlisi Molla Ahmed Efendi en-Nakşibendî eş-Şâfi üzerine olsun. Allah'tan bizler ve sizler için istikâmetin devamını dileriz. İstikâmetin

²⁴ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 230 (72.Mektup).

²⁵ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 309 (115.Mektup).

²⁶ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 164 (31.Mektup).

²⁷ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 133-134 (14.Mektup).

²⁸ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 250 (85.Mektup).

²⁹ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 156 (26.Mektup).

sebeplerini elde etmeye çalışınız. Zira bir istikâmet bin kerâmetten daha hayırlıdır.”³⁰ Hâlid-i Bağdâdî bu sözleriyle istikâmet üzere olmanın önemine vurgu yapmaktadır.

2.2.4. Dünyadan Yüz Çevirmek

Şeyh Mevlânâ Hâlid bir mektubunda dünyanın yok olmaya mahkûm bir gölge, kul ve efendisi arasına giren bir perde olduğunu, dünya sevgisinden kalbinde zerre-i miskal bulunan kimsenin hakîki kul sayılamayacağını ve dünyayı içi ve dışıyla atmayan kişinin makbûl sayılamayacağını söylemiştir. Ayrıca “Dünya Allah Teâlâ’nın gazabına uğramış, yaratıldığı günden beri Allah’ın şefkat ve rahmet nazarıyla bakılmamıştır.”³¹ sözünü naklederek dünyaya önem vermemek gerektiğini dile getirmiştir. Halîfesi Molla Abdullah el-Celî’ye (1247/1832) gönderdiği mektubunda da peygamberimizden vârid olan şu hadisi zikretmiştir. “Dünya mel’undur (kötü, lanetlenmiş), içindekilerde mel’undur. Fakat Allah’ın zikri ve sevdiği ameller müstesnâdır”³² Allah katında, Dünya ve içinde bulunan süsler kötülenmektedir. Çünkü dünyaya aldananlar, insanın yaratılışının gereği olan Allah’a ibadet etmekten uzaklaşmaktadırlar. Sadece Allah Teâlâ’yı zikretmek, ibadet etmek; ilim öğretmek ve öğrenmek bundan müstesna tutulmaktadır. “Din ehlinin nazarında dünyanın değeri yoktur. Çünkü onlar dünyanın hakikatini ayne’l yakîn olarak görürler.”³³ diyen Mevlânâ Hâlid, İbn-i Ömer’den (73/693) rivayet edilen bir hadiste peygamberimizin şöyle buyurduğunu nakleder: “Dünyada garip ve yolcu gibi ol.”³⁴ İnsanlara ve dünyaya çok bağlanmamak, ebedî kalınacak bir yurt gibi görmemek gerekmektedir Dünyada garib ve yolcu gibi olan kişi halkla iç içe olmaktan kaçınır. Böylece insanlara karşı hased, kin ve düşmanlık besleyemez. Çünkü o dünya da kalıcı olmadığının farkındadır.

2.2.5. Kerâmetin Şart Olmaması

Kerm (كرم) kökünden mastar olan kerâmet kelimesi, sözlükte iyi, ahlaklı ve cömert olmak gibi anlamlara gelir.³⁵ İstilahta ise Allah’ın sâlih ve takva sahibi, velî kullarında ortaya çıkan harikulade hallerdir.³⁶ Şeyh Hâlid’e göre mürşidin irşadı için kerâmet şart değildir.³⁷ Hatta “Bir istikâmet bin kerâmetten daha hayırlıdır.”³⁸ Çünkü bir şeyhin kemâlatı şeriat ve sünnet

³⁰ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 129 (11.Mektup).

³¹ Osman Zeki Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi* (İstanbul: Yunus Emre Yayınevi), 163-164.

³² Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 163-164.

³³ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 250 (85.Mektup).

³⁴ Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 170.

³⁵ Râğîb el-İsfahânî, *Müfredâtü elFâzî'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, (Dımaşk: Daru'l Kalem, 1430/2009), 707.

³⁶ Süleyman Uludağ, “Kerâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/ 265-268.

³⁷ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 257 (89.Mektup).

³⁸ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 129 (11.Mektup).

çizgisinden ayrılmamasıyla alâkalıdır. Sûfilere göre kerâmet istikâmettir. Kâmil insan olmanın şartı değildir. Yoksa elinde hârikulâde bir hâl zuhur eden herkes, Allah katında mutlaka makbul bir insan olduğunu zanneder. Bu konuda Bâyezîd-i Bistâmî şöyle demektedir: "Bir adam suyun üzerine seccade serse, gökyüzünde bağdaş kurup otursa, emir ve nehiy çizgisindeki halini görmedikçe aldanmayın."³⁹ Kerâmet olmadan da velîlik ve kemâlât gerçekleşir. Bu konu da Ebû Ali Cüzçânî (ö. III./IX. yüzyıl) demiştir ki: "Sen itikâmet talep et, kerâmet talep etme! Nefsin kerâmet peşinde koşar durur, ancak Allah senden istikâmet istemektedir."⁴⁰ Mevlânâ Hâlid kardeşi ve halîfesi Mahmûd Sâhib'in (1283/1866) kerâmet ehli olmadığını iddia ederek onun irşâdını uygun bulmayan ve fitne çıkaran fitnecilere karşı ve bu fitneyi ortadan kaldırmak için ulemâdan fetva istemiştir. Mektûbunda kardeşi Mahmûd Sâhib'in birçok güzel vasıflarını saymış, önceki ve sonraki önderlerin, keşif ehlinin de belirlediklerine göre kerâmet gibi şeylerin mürşidini irşâdı için şart olmadığını söylemiştir. Fetva sorulan birçok âlimde bu güzel vasıflara sâhip zâta intisâb ederek, onun büyüklüğünü takdir etmişlerdir. Mahmûd Sâhib'e ait bu vasıflar aynı zamanda mürşidde bulunması gereken şartlardır. Biz bu şartları sayfa 20-21 de yazdık.⁴¹

Kerâmetin vukuu mümkündür. Bir şeyh kerâmet gösterebilir. Ancak şeyhin bu kerâmeti gizlemesi gerekmektedir. Sûfiler şeyhin kerâmetini gizlemesini kadının hayzını gizlemesine benzetirler. Bundan dolayı da şeyh kerâmet gösterdiğinde ve kerâmeti duyulduğunda bundan utanmalıdır derler.⁴² Şeyh kerâmetinden dolayı övgüye layık olmamalıdır. Zira şeyhin övülmesi yahut ona ittibâ edilmesi kerâmetinden dolayı değil, Kur'an ve Sünnete olan bağlılığından dolayı olmalıdır. Sûfiler de ulemâ da kerâmeti velîye değil, velînin tâbi olduğu nebiye bağlamışlardır. Nebîsine tâbi olan müminde ortaya çıkan kerâmet nebinin mucizesi olup velîde meydana gelmesi sebebiyle kerâmet adını almıştır.⁴³ Nasıl ki mucize müminlerin imanını ve peygambere bağlılıklarını güçlendirir. Kerâmette tasavvufa girenlerin bu yolda şevkle yürümesini, yolun gereklerini azimle yerine getirmesini ve bağlılığının güçlenmesini sağlar.

2.2.6. Allah'tan Gâfil Bir Nefes Almamak Ve Kalbe Allah'tan Başkasını Yerleştirmemek

Mevlânâ Hâlid birçok mektûbunda halîfelerine devamlı Allah'a yönelmelerini, bütün güçlerini Allah'ın tâat ve ibâdetine sarf etmelerini, Allah'ı şükretmekten gâfil olmamalarını, bütün zor

³⁹ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma'*, thk. Abdülhalîm Mahmûd-Abdübâki Surûr, (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, 1380-1960), 400.

⁴⁰ Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü'l Maârif*, nşr. Ahmed Abdürrahim es-Sayih ve Tefvik Ali Vehbe, (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1427-2006), 1/42.

⁴¹ Bkz, 20-21.

⁴² Yasir İnceler, "Hâlid-i Bağdâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri," *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidiliğinin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum)*, ed. Orhan Başaran (İstanbul: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2017), 134.

⁴³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Kültüründe Keşf ve Kerâmet* (İstanbul: Sufi Kitap, 2017), 122.

ve kolay işlerinde Allah'a güvenip tevekkül etmelerini, en küçük şeylerde bile kendi güç ve kuvvetlerinden uzaklaşıp Allah'ın güç ve kuvvetine sarılmalarını, Allah'ın rızasından başka bir şeye aldırış etmemelerini ve Allah'tan başkasından kurtuluş ümid etmemelerini tavsiye eder.⁴⁴ Medîne-i Münevvere'deki halîfesi Seyyid İsmail Berzencî'ye gönderdiği mektupta Nakşibendî tarikatının edeplerini sayarken şu ifadeleri dile getirir. "Dâimâ kırık kalp ile Allah'a yalvarmak, gece gündüz demeden kalbe gelen hâtıraları, âhiretle ilgili olsa da kovmak için büyük güçlülükle çalışmak ve kalpteki huzuru gözlerin görmeye alışık olduğu şey hâline getirmek, dünya ve âhirette hakîki sevgiliden başka bir şeyin kalpte ilgisi kalmamasını sağlamaktır."⁴⁵

2.2.7. Nefsini Üstün Görmemek

Nefs lügatte, "ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular"⁴⁶ gibi mânalara gelmektedir. Tasavvufta nefis, günah ve şerrin kaynağı, kulun sahip olduğu kötü huy ve fiilerdir.⁴⁷ Nakşibendî tarikatında kulun kendisine uygulayacağı önemli edeplerden biri nefsin hesaba çekilmesidir. Kulun kendine belli bir vakit tayin edip o vakitlerde nefsin hesaba çekmesi gerekir. Günde üç defa muhakkak nefis muhasebesi yapılmalıdır. Kul kendinde hata gördüğünde ise bundan tövbe etmeli, Allah'tan bağışlanma dilemeli ve nefsinin karşı korunmayı talep etmelidir.⁴⁸ Mevlânâ Hâlid-i Bâğdadi kardeşi Mahmûd Sahîb'e yazdığı bir mektupta hiç kimseyi hakîr görmemesini, nefsinin hiç kimseden üstün olduğunu düşünmemesini ve hiçbir zaman nefsinin makbûl bir hayır işlemediği düşüncesini kabul ettirmesini öğütlemiştir. Şeyh Hâlid mektûbun devamında ise şu sözlerine yer vermiştir: "İbâdetlerin ruhu niyettir. Niyet ancak ihlâs ile olur. İhlâs senden daha fazîletli olanlara gerekli ise sana nasıl gerekli olmasın. Allah'a yemin olsun ki annem beni doğurduğundan beri bir tek hayır işlediğime inanmıyorum." Burada mürşid için ihlâslı olmanında şart olduğunu görüyoruz. Mektûbun devamında ise "Eğer nefsinin hayır işlerinde iflâs etmiş görmüyorsan, o cehâletin son noktasıdır. Eğer iflâs etmiş görüyorsan Allah'ın rahmetinden ümidini kesme. Şüphesiz Allah'ın fazîleti kul için insanların ve cinlerin amelinden hayırlıdır."⁴⁹ demektedir. Tarîkatta da seyr-u sülûk yolunda yüksek mertebelere ermek isteyen kişinin bu yolda nefsinin Firavun'un nefsinin daha aşağı görmesi gerektiği söylenmektedir. Kul

⁴⁴ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 189 (45.Mektup), 194 (48.Mektup), 200 (53.Mektup), 218 (65.Mektup), 220 (66.Mektup).

⁴⁵ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 134 (14.Mektup).

⁴⁶ Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Gâmûs* (Kuveyt: Matbaatu Hukumeti Kuveyt, 1977), "nfs", 16/559; Cürçânî, *Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, 204.

⁴⁷ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Dilaver Selvi, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016), 232.

⁴⁸ Hânî, *Behçetü's Seniyye -Nakşibendî Âdabı*, 105.

⁴⁹ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 254 (88.Mektup).

ne kadar yol ilerlese, hangi hâl ve makâma ulaşırsa da kendini yolun başında görmesi gerekmektedir.⁵⁰

Mevlânâ Hâlid, Beytü'l Harem'deki halîfesi Ahmed Kürdî el-Hakkârî'ye gönderdiği mektupta şeriat ve şuhûd ehlinin ittifak ettiklerine göre, kişinin nefsini beğenmesi, başkalarını küçümsemesi ve nefsinin başkalarından daha takvâlî olduğunu düşünmesi büyük günahların en büyüklerindenidir.⁵¹ Tarîkat ehlinen birini irşâd kapısından kovmasını talep eden Şeyh Maruf en-Nüdehî'ye (1254/1838) gönderdiği mektupta, “Ey efendim, ârif velilerden muhakkikler dedi ki : “Şayet fâsık müminin imânının nuru açılrsa yer ve gök arasını kaplar.” Bu miskin kul gördüğü kadarıyla fâsık müminlerden hiçbiri benden daha kötü değildir. Ben buna inanıyorum. Çünkü onun imânı sâbit fıskı ise benden gizlidir. Benim nefsimin kusurları, onlara göre açıktır. Sonuç ise meçhûldür. Nice fâsık, fâcir kimse var ki kâmil velîlerden olmuştur ve nice sâlih, müttaki kimse var ki aşağıların en aşağısına düşmüştür. Özet olarak, birinin benden daha fazîletli olduğuna inanırsam onu kovmam imkan dâhilinde değildir.”⁵² der. Mektuplardan da anlaşılacağı üzere tasavvufta da önemli olanın kişinin nefsini hiç kimseden daha efdal zannetmemesi hatta nefsinin dahi görmemesi gerektiğidir.

2.2.8. Tarîkatı Âliyenin Esaslarını Bozmamak

Şeyh Hâlid mektuplarında şeriata ve tarîkate aykırı hareket eden halîfelerini uyarmıştır. Bunlardan birisi de tarîkat ve şeriata muhâlif hareketlerinden dolayı tarîkattan tard edilen Abdülvehhâb es-Sûsî'dir. Abdülvehhâb dinen sakıncalı olan bid'atlar ortaya koymuştur. İrşâd etmekte bağımsız olduğunu, kimseye bağlı olmadığını söyleyerek Mevlânâ Hâlid-i aradan çıkarıp kendisine râbîta yaptırmıştır. Şeyhlik iddia edip, uydurma sözlerle ve avâmın en düşüğüne lâayık olmayan iftiralarla birçok insanı Mevlânâ Hâlid hakkında zan ve şüpheye düşürmüştür.

Mevlânâ Hâlid bir mektubunda Abdülvehhâb'ın tarîkattan kovulmasını şu sözleriyle anlatır: “Sizlere açık olsun ki Abdülvehhâb tarîkat ve şeriâtin birçok esaslarını ihlal eden bir kişidir. Velâyetin nurunu, dünya leşini elde etmek ve dünya ehlinin yanında onu vâsîta yapıp itibâr kazanmak için kullanmıştır. İstanbul Âliyesi'nin merkezinde olsun -Allah tüm belalardan korusun- Irak ve diğer beldelerde insanların inkarına sebep olmuştur. Onun hareketlerinden vehimler ve vesveseler doğmuştur. Onda, tarîkate muhâlif birçok şeyler görülmüştür. Basîret

⁵⁰ Hânî, *Behçetü's Seniyye -Nakşibendî Âdabı*, 96.

⁵¹ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 130 (12.Mektup).

⁵² Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 273 (96.Mektup).

ehline gizli olmayan sırlar lüzumunca ilâhi irade onu tarîkattan kovmak yönünde zâhir olmuştur.”⁵³

Şeyh Mevlânâ Hâlid halifesi Seyyid Ubeydullah el-Haydârî el-Mervânî Efendi’ye gönderdiği mektupta tarîkatın âdâb ve kurallarına uyulmazsa tarîkata girmenin mübârek olmadığı gibi kişinin âkıbetinin de güzel olmayacağını söylemektedir. Kişilerin insanların rızasına uyup, tarîkatın esaslarını bozmamalarını, dünya büyükleriyle birleşmek ve ülfet kurmak için tarîkatı zelil kılmamalarını, tarîkata ve tarîkat ehline karşı güzel edeple davranmaları gerektiğini dile getirmektedir.⁵⁴

2.2.9. Mürşidin Tasarrufunun, Kalbi Yönlerinin Büyük Ve Kuvvetli Olması

Mevlânâ Hâlid, halîfeliğin faydasını cezbeyi elde etme ve kalpleri iyileştirme ile yaratılanlara fayda ulaştırmak için olduğunu söylemektedir.⁵⁵ Ona göre mürşidin tesirinin kuvvetli, mürîdlerinin perdelerini kaldırmada tecrübeli olması gerekir. 143. Mektûbunda da Hattat Şeyh Hasan Kozanî’ye tarîkatta irşâd vazifesi için icâzet verirken şunları dile getirir: “Allah yolunda kardeşim ve Allah için sevenim Şeyh Hasan Efendi’ye. Allah hâlini ve âkıbetini güzel eylesin. Bolluk ve bereketini müminlerin üzerine bolca yağdırsın. Tâliplilere nazarının tesirli olduğunu, kalplerine nurları yerleştirmeye ve kalplerindeki perdeleri kaldırmaya güzel bir kuvvetle hâkim olduğunu tecrübe ettikten sonra, taliplilere teveccüh ve zikri telkin etmesine ve Nakşbendî tarîkatı âliyesinde irşâd yapmasına icazet verdim.”⁵⁶ Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere mürşidin mürîd üzerinde tesirli olması için sözleri ve nasihatleri ile kalpte olumlu etki bırakmalıdır. Yanına gidildiğinde kalpteki sıkıntıyı gidermeli ve yüzüne bakıldığında insanın içine huzur vermelidir.

Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî kardeşi ve halîfesi Mahmûd Sâhib’e gönderdiği mektupta mürşidde bulunması gereken vasıfları şu şekilde sıralar:

1. Mürşid Nebevi Sünnete uymaya teşvik eder.
2. Razı olunmayan bütün bid’atlardan mürîdini ikaz eder. Nakşbendî tarîkatında edeplerin en mühim olanlarından bir tanesi de çirkin bid’atlardan sakınmaktır. Şeyh Hâlid birçok mektûbunda bundan bahsetmiştir.⁵⁷

⁵³ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 247 (83.Mektup).

⁵⁴ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 164 (31.Mektup).

⁵⁵ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 214-215 (63.Mektup).

⁵⁶ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 348 (143.Mektup).

⁵⁷ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 134 (14.Mektup), 129 (11.Mektup), 213 (63.Mektup), 230 (72.Mektup), 256 (89.Mektup), 263 (91.Mektup), 266 (93.Mektup), 269 (94.Mektup), 286 (104.Mektup), 316 (119.Mektup).

3. Gücü nispetinde selef-i salihînin izini takip eder.
4. Dünya ve ehlinden yüz çevirir.
5. Dinini yaşamada kınayanın kınamasına aldırılmaz.
6. Allah'ı kullarına sevdirebilir ve onları kulluk yoluna yönlendirir.
7. İyiliği emredip, kötülüğü nehyeder.
8. Güzel niyet ve ihlâsla yanına gelen kimseleri gaflet uykusundan uyandırıp, zikir ve fikirle süsler.
9. Allah'ın yardımıyla bânındaki kuvvetle müridlerin kalplerine ilâhi cezbe ilkâ eder.
10. Müridlerin zulmet perdelerini kaldırır.
11. Allah'tan başkasının kalbe girmesine mâni olur veya onların etkisini azaltır.
12. Ehli olmayanlara gizli olan tarîkatın sırlarına vâsıl olur.
13. İbâdetleri şevk, sevgi ve huşû ile farz namazları devamlı cemaatle eda etmeyi, revâtib sünnetleri işrâk, duhâ, evvâbîn, teheccüd ibâdetlerine devam edip, az uyuyup, az yemeyi öğretir.⁵⁸

2.3. Mürid

Sözlükte “irâdesi, isteği olan kişi” mânâsındaki mürid kelimesi, irâdesiyle nefsinin arzularından uzaklaşan, tasavvuf yolunu tutmaya tarîkata girmeye karar veren yahut bir şeyhe bağlı bulunan kişidir.⁵⁹ Kuşeyrî (465/1072) müridi mânevî terbiyeye yeni girmiş, zorluklara göğüs gerip kendisini sıkıntının içine atmış, terbiye yolunun yükünü yüklenmiş kişi olarak tarif eder.⁶⁰

Sûfilerin kullandığı anlamda mürid ise kendisinin hiçbir irâdesi olmayan bütün irâdesini önündeki rehberine teslim eden kimsedir. Kim bütün irâdesinden sıyrılmazsa o, gerçek mânada mürid olmaz. Gerçek mürid, gece ve gündüz gevşeklik göstermeden, zâhiriyle yani nefsini terbiyeyle mücâdele halinde, bânında ise birçok sıkıntı ve zorlukları yudumlayarak hedefine gider. Rahatını terk eder, ibâdetlere sarılır, bir sürü musîbetlere tahammül gösterir, sıkıntılara sabreder, ahlâkını güzelleştirmekle meşgul olur.⁶¹ Netice itibariyle mürid, nefsânî duygu ve

⁵⁸ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 256-257 (89.Mektup).

⁵⁹ Cürcânî, *Mu'cemü't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, 174; Süleyman Uludağ, “Mürîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/47-49; Abdurrezzak Tek, *Tasavvufî Mertebeler -Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği-* (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 39.

⁶⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Dilaver Selvi, 409-410.

⁶¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 404-406.

düşünceleriyle hareket eden değil Allah'ın murâdını isteyen ve bu uğurda varlığını adayan kişidir.

2.4. Hâlid-i Bağdâdî'ye Göre Mürîdde Bulunması Gereken Özellikler

2.4.1. Zikre Devamlılık

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Şam'dan İstanbul'a, mürîdi Şeyhü'l-İslam Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi'ye (1262/1846) gönderdiği mektupta demiştir ki: “Biliniz ki zâhiri vücuttan geçerek ruhun ilâhi cezbeye boğulduğu şuhûd ve keşif ehli büyük âlimlerin yanında sahih keşif ve açık müşahede ile sabit olmuştur ki: Akâidini düzeltip, ehl-i fesadın bâtil yollarından beri olup ve dört büyük mezhepten birine uyararak farzları îfâ ettikten sonra ibâdetlerin en fazîletlisi ve saâdetin en yücesi gizli zikre devam etmektir.”⁶² 101.Mektûbunda mürîdi Molla Yahya Mezverî'ye (1252/1836) vasiyet olarak tâkati yetinceye kadar zikri hafî için çaba sarf etmesini istemiştir. Çünkü keşif ve yakîn bilginleri, şuhûd ve irfan önderleri ittifak etmişlerdir ki “kalbi hastalıkların izâle edilmesinde zikri kalbi en faydalı ilaçtır.”⁶³

Şeyh Hâlid Dımaşk'a bağlı Tıl köyündeki mürîdlerine gönderdiği mektupta “Kardeşlerim; dünya ve âhiretinizde muhtaç olduğunuz Mevlâ Hazretlerine karşı samimi olun. Fazlı keremiyle ihsanda bulunan Allah'ın zikrini terk etmeyin. Allah'ı Teâlâ hadis-i kudsîde şöyle buyuruyor: "Kime düşmanlık yapmayı irâde etsem ona zikrimi unuttururum. O da benim haram kıldığım şeyleri yapar. Sonra gazabım onun üzerine gelir. Sonra onu ateşte yakarım. Kimi seversem zikrimi ona ilham ederim. O da günahları terk eder ve ibâdetle meşgul olur. Sonra onu kendime yaklaştırırım. Onu razı olduğum ve nimetlerimin yeri olan cennetime koyarım.” Kuran-ı Kerim'in ayet-i kerimelerinde zikrin yüceliğine şahadet etmesi ve onun çokça yapılmasının istenmesi, zikrin şeref ve yüceliği için kâfi değil midir? Ku'an-ı Kerim zikrin terki hususunda çeşitli uyarılarla korkutmuştur. Bu dediklerimiz delâlet eder ki zikir Allah'a yükselen amellerin en sevimsisi ve murada nâil kullar için vasıtaların en faydalısıdır. Allah'ın “Beni zikredin ben de sizleri zikredeyim”⁶⁴ ayeti celîlesi zikrin şerefi hakkında yeterli değil mi? Uyarı olarak okuduğunuz “Kim Rabbin zikrinden yüz çevirirse Allah onu şiddeti artan bir hesaba sokar”⁶⁵ ayetini unutmayınız. Sonra bilin ki “kalbi zikrin hiçbir zaman muârizı ve münkiri yoktur.” Şeyh Hâlid burada kalp ile yapılan zikre riyâ, kibir, gurur ve zikrin sevabını silecek herhangi bir şey karışmaz demektedir. Kalp ile zikrin, gizli zikrin amacı da zaten budur. Devamında Mevlânâ

⁶² Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 268 (94.Mektup).

⁶³ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 282 (101.Mektup), 231 (72.Mektup), 278 (98.Mektup), 326 (127.Mektup).

⁶⁴ Bakara, 2/152.

⁶⁵ Cin, 72/17.

Hâlid şu ayeti kerimeyi zikretmektedir: “Rabbini, nefsinde, ona yalvararak ve korkarak gizli olarak zikret”⁶⁶ Bu sözleriyle zikrin Nakşbendî tarikatı için ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Tarıkata göre devamlı zikir, mürîdin nefesine uygulayacağı edeplerden en güzelidir. Mürîd zikirle işlediği günahlardan tövbe ederek temizlenir. Kalbini hevâ, hırs ve nefsî isteklerden muhafaza eder. Mürîd, bütün yaratılanlardan alakasını kesip Allah ile beraber bulunma durumuna gelinceye kadar zikre devam eder.⁶⁷ Mevlânâ Hâlid bir başka mektûbunda da kardeşi Mahmûd Sâhib’e şeytanın akıllarıyla oynadığı kişiler gibi Allah’u Teâlâ’nın fazlına güvenerek ibâdetleri terk etmemesini, zikri kalbiyle murâkebeye devam etmesini, yolda yürürken bile ondan ayrılmamasını emretmiştir.⁶⁸

2.4.2. Râbîta Yapmak

Râbîta tarîkatta mürîdin, kâmil ve fenâfillah makamında olan şeyhin ruhâniyetinden meded istemesinden ibârettir. Şeyhin sûretini düşünmek edebi muhafaza ettirir. Mürîdin şeyhinin yanında hazır olduğunu düşünmesi feyz alabilmesini sağlar. Huzûru ve nûru tamamlanır. Râbîta sebebiyle mürîd, kötü ve çirkin durumlardan uzaklaşır.⁶⁹

Şeyh Hâlid Bağdâdî, râbîta konusunu ele alırken ulemânın düşüncelerini de ele almıştır. Hanefîlerden, İmam ârifbillah Şeyh Tacüddin el-Hanefî en-Nakşbendî el-Osmanî (1050/1641) *Taciyye* adıyla bilinen risâlesinde Allah’a ulaşmanın yollarını açıklarken “tarikatın üçüncü yolu müşâhede makamına ulaşmış ve zâti sıfatları kendinde gerçekleştirmiş olan şeyhin râbîtasıdır. Zira "Onlar öyle kimselerdir ki, görüldükleri zaman Allah’ı hatırlatır.” sözü gereğince onları görmek, zikrin faydasını verir. Böyle bir mürşidin sohbeti "Onlar meclis kuranlardır." sözü gereğince, Allah-u Teâlâ’nın sohbetinin verdiği neticeyi verir. Öyleyse mürîdin şeyhinin sûretini hayalinde muhâfaza etmesi ve çam kozalağı şeklindeki kalbine yönelmesi gerekir. Ta ki kendi nefsinde kaybolsun ve fenâ hali hasıl olsun.”⁷⁰

Şâfiîlerden İmam el-Ârif eş-Şarânî (973/1565) *en-Nefahatü'l Kudsiyye* kitabında zikrin edeplerini sayarken şöyle demektedir: “Yedinci âdab, şeyhinin şahsını (sûretini) iki gözünün arasında tahayyül etmektir. Bu, onların yanında edeplerin en sağlamıdır.”⁷¹ Sonrasında Mevlânâ Hâlid Nakşbendî topluluğunun yanında râbîtanın bundan başka bir şey olmadığını,

⁶⁶ Araf, 7/205; Karadağı, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 329-330 (130.Mektup)

⁶⁷ Hânî, *Behçetü’s Seniyye -Nakşibendî Âdabı*, 104.

⁶⁸ Karadağı, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 255 (88.Mektup).

⁶⁹ Karadağı, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 299-300 (115.Mektup); Hânî, *Behçetü’s Seniyye - Nakşibendî Âdabı*, 180.

⁷⁰ Karadağı, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 306 (115.Mektup).

⁷¹ Karadağı, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 304-305 (115.Mektup).

sûfilerin güvenilir kitaplarının hepsinin buna şahit olduğunu söylemektedir. Bu söylenenlerden mürid için râbitanın ne kadar önemli olduğunu görürüz.

Nakşebendî tarikatında rabitanın edepleri şunlardır:

Mürîd, şeyhin kemalâtının, şeyhin ruhaniyetinden ayrılmayacağına inanmalıdır. Onun Manevi gücünün öldükten sonra da devam ettiğini düşünmelidir.

Mürîd, şeyhinin ruhaniyetinin bir mekâna bağlı kalmayacağına inanmalı ve onu her nerede düşünürse orada olacağını bilmelidir.

Mürîd, şeyhinde bulunan yetki ve tasarrufun, hakikatte Allah tarafından olduğuna inanmalıdır.

Mürîd şeyhine karşı sevgisini ve bağlılığını muhafaza etmelidir.

Mürîd kendisinde oluşan bazı hallere bakarak râbitayı terk etmemelidir. Bu haller şeyhinden ona emanet edilmiş olabilir. Eğer râbitayı bırakırsa bu hâller ondan gidebilir.

Mürîd her vakitte rabıtayı sürdürmeli ve ondan uzaklaşmamalıdır.⁷²

Şeyh Mevlânâ Hâlid İstanbul'daki halifelerine gönderdiği mektupta râbitayı bid'at sayanlara şu şekilde cevap vererek râbitanın önemine işaret etmiştir: “Hakk'el-yakîn sırlarından gâfil olan bazı kişiler râbitayı bid'at saydıkları ve râbitanın hakîkatinin, aslının olmadığını iddia ettiklerine dair söylentiler bu miskinın kulağına çalındı. Hayır, öyle olamaz. Muhakkak râbita, yüce Nakşebendî tarikatının esaslarından büyük bir esastır. Bilakis o Kitab-ı Aziz ve Sünnet-i Resûle bağlandıktan sonra vüsûl sebeplerinin en büyüğüdür. Nitekim sâdâtlarımızdan bir kısmı seyr-i sülûkta onunla yetinirdi. Onlardan bazıları da rabitadan başkasını da emrederdi. Ayrıca fenâfillâhın başlangıcı olan, fenâfişşeyhe giden yolların en yakınının râbita olduğu sözünü aktarırlardı. Sâdâtımızın bir kısmı râbitayı yüce Allah'ın “Ey imân edenler, Allahtan korkunuz ve sâdıklarla beraber olunuz”⁷³ nassıyla ispat ederlerdi. Sâdâtımızın büyüklerinden meşhur Şeyh Ubeydullah Ahrâr'ın (ö. 895/1490) sözü bu nassı açıklar mahiyettedir. “Âlemlerin Rabbinin kelâmında emredilen sâdıklarla beraber olmak, maddî ve mânevî beraberliği gerektirir. Mânen beraber olmak ise râbita ile tefsir edildi.” Râbitayı inkâr edenler ıstılahtaki râbitanın manasını düşünmüyorlar. Düşünselerdi râbitayı inkâr etmezlerdi.”⁷⁴

2.4.3. Tarîkattan Yüz çevirmemek Ve Tarîkatı İnkâr Etmemek

Mevlânâ Hâlid bir mektubunda şöyle demektedir: “Sözün özü bu tarikat şerefli Sahâbe-i Kirâm'ın yollarının kendisidir, aynısıdır, bir fazlalık ve noksanlık yoktur. O, kitap ve sünnetin azîmetlerini almaktan ibârettir. Bundan dolayı tarikatın imamı, mahlûkların gavsı, hak, hakikat

⁷² Hânî, *Behçetü's Seniyye -Nakşibendî Âdabı*, 186-187.

⁷³ Tevbe, 9/19.

⁷⁴ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 299-300 (115.Mektup).

ve dinin ziyneti, Şah-ı Nakşbend diye bilinen es-Seyyid Muhammed el-Buhâri (791/1389) dedi ki: “Kim tarîkattan yüz çevirirse onun dini tehlikededir.”⁷⁵ Bir başka mektubunda da “parlak ve şerefli olan tarîkatı âliyeyi inkâr eden tehlikelere ve belalara girmeye yakındır.”⁷⁶ diyerek tarîkatı inkarın kötü sonuçlara yol açtığını dile getirmektedir. Tarîkata yöneldikten sonra tarîkattan yüz çevirenin aslında Allah’ın gözünden düşeceğini söyleyen Şeyh Hâlid-i Bağdâdî,⁷⁷ Şeyh Abdurrahman Ruzbehânî’ye gönderdiği mektupta da ihlâs ve itikattan kaynaklanan bir şüphe ile tarîkat ehlinin âdetlerinin dışına çıkmanın sonucunu sadece havas olanların değil avâm tabakasının da bileceğini söyler.⁷⁸ Tarîkata talip olan kişinin de kendisine bir şeyi seçmemesini, virdini izinsiz değiştirmemesini ve sâdatların sözlerine itâat etmesi gerektiğini belirtir.⁷⁹

2.4.4. Mürşide İtâat Etmek ve Ondan Yüz Çevirmemek

Mürîd için kesinlikle uyulması gereken şartlardan biri itâattir. Mevlânâ Hâlid bu konuda tarîkatın imamlarının veya mürîdlerinin mürşidine söz verdikten sonra hafif yüz çevirmelerinden dolayı tarîkattan kovulduklarını söylemiştir.⁸⁰ Kim kendi nefsinin mürîdiyse helâke gidenlerle beraber helâk olacaktır. O kimse nefsinden başka kimseyi kötölemesin diyen Şeyh Mevlânâ Hâlid⁸¹ kardeşi Mahmûd Sâhib’e icâzet olarak gönderdiği mektupta “Şeyhlerin icâzetleri ebedî bir nimet ve saltanatı sonsuz bir devlettir. Kim onların emrine uyarsa hidayet bulur, kim onlara muhalefet ederse delalet ve sapıklığa düşer” demiştir.⁸² Şeyh İsmail Şirvani’ye gönderdiği mektupta da “Hizmetçilerimizden en uzakta, en çok zorluk içerisinde olan, sohbeti en eski ve hizmeti en çok olan kimseler bizim işaretimiz olmadan hareket etmezler. Sen bu tarîkatı asrımızda şeyh olduğunu uydurup, hilekâr ve aldaticı kişilerin bâtil sözleriyle kıyas etme. Hakîkat sâhibi şeyh mürîdi ile Rabbi arasında vâsıtaadır. Vâsıtadan yüz çevirmek Rabbinden yüz çevirmektir.”⁸³ diyerek şeyhe mutâbaatın önemini vurgulamıştır.

2.4.5. İlim Öğrenmek

Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî tarîkat esaslarından birinin de din ilimlerini öğrenmek, istifâde etmek ve başkalarına faydalı olmak olduğunu söylemektedir. Mevlânâ Hâlid İslâmî ilimlerin

⁷⁵ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 309 (115.Mektup).

⁷⁶ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 282 (101.Mektup).

⁷⁷ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 287 (105.Mektup).

⁷⁸ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 182 (41.Mektup).

⁷⁹ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 164 (31.Mektup).

⁸⁰ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 215 (63.Mektup).

⁸¹ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 298 (114.Mektup).

⁸² Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 357-358 (146.Mektup).

⁸³ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 136 (15.Mektup).

her alanına vâkıf olmuş bir zattır. Bundan dolayı da kendisine asrının müceddidî denilmiştir. Tarikatında da ilmi önceleyen duruşu, halife ve müridlerine icâzet verirken ilmi de şart koşmuş olması onun ilme verdiği önemi gösterir. Mevlânâ Hâlid 63. Mektubunda da “Biliniz ki benim yanımda en sevimliniz, kendisine tâbi olanların içinde dünya ehli az, yükü hafif olan ve fıkıh ve hadisle en çok meşgul olanınızdır.”⁸⁴ der. Allâme Seyyid Muhammed İbn Âbidîn’e icâzet olarak gönderdiği mektupta ilmin çeşitlerinden bahsederken şunları dile getirir: “İlimler çok derindir. Mutlu kimse, ilimlerin benzersiz ve en tatlı kaynağını talep edendir. Önceki ve sonraki âlimlerin icmâ ettikleri gibi şeriat ilimlerinin en yücesi tefsir, fıkıh ve hadistir. Dünya ve âhirette kurtuluşumuz bu ilimlerdir. Bu ilimler kalplerimizin ışığı ve kıymetli dayanağımızdır.”⁸⁵ Aynı zamanda bâtın ilminin de ilimlerin en yücesi ve Allah yanında en şerefli olduğunu, insanın bu ilimle çirkin ve tehlikeli sıfatlardan temizleneceğini, insanın gücü nisbetinde kurtarıcı ve iyi ahlakla ölmeden evvel ölmesini bu ilim sayesinde gerçekleşeceğini, Hakîkî Mahmûdiyyenin sevgisinin meyvesinin hâsıl olması, mârifet yapraklarıyla kuşatılması, şeriat ağacında yetişen tarikat dallarının yeşillenmesinin bâtın ilmiyle olacağını, her ilmin şerefının de o ilmin sayesinde bilinenlerin şerefinden kaynaklandığını söylemektedir.⁸⁶

Mevlânâ Hâlid-i Bâğdadi ikinci mektubunda mürid için zikrin âdabı konusunu ve başka âdabları da ele almıştır. Nakşbendî sâdâtının yanında sâlikler için güvenilir olanın bu âdablar olduğunu söylemiştir. Zikrin hâricinde olan diğer âdablar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Devamlı abdestli olmak.
2. Abdest sünnetlerini; işrâk sünnetlerini, istihâre sünnetlerini, kuşluk sünnetlerini, evvâbîn sünnetlerini kılmak.
3. Nâfilelere ve cemâatle namaza gayret etmek.
4. Akşam ve yatsı arasında zikirle meşgul olmak. İkindiden sonra râbita ve zikirle meşgul olursa daha kâmil olur. Bütün bu vakitlerde amel önemlidir.
5. Mürid kitaba ve sünnete tâbi olmalı ve bidatleri terk etmelidir.
6. Çalışan müridin virdi gece ve gündüz beş binden az olmamalıdır. Daha fazla çekerse kâmil olur. Çalışmayan müridin bu sayıdan daha çok talep etmesi gerekir. Mümkün olduğu kadar vakitlerini zikirle meşgul etmelidir.

⁸⁴ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 214 (63.Mektup).

⁸⁵ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 350 (144.Mektup).

⁸⁶ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 356 (146.Mektup).

7. Mürîd, tarîkatı kabul etmeyen kişilerden uzak durmalıdır. Ne kadar uzak durursa iyi olur. Münkirlerle oturup kalktığı zaman bâtın ehlinde kalp kasveti oluşur.
8. Yemek hakkındaki âdaplar ise mürîd nefsinin istediğini aramamalıdır. Yemek, namaz kılmayan, tarîkatın münkiri veya cünüp kimsenin eliyle hazırlanmış olmamalı, bilakis namaz kılan, temiz ve abdestli kişilerin eliyle hazırlanmış olmalıdır. Yemekle alâkalı bu edeplerin çoğu güzel edeplerdir.
9. Mürîd ibâdetlerinde, âdetlerinde şeriata riayet etmelidir.
10. Sünnete ittibayla beraber güç ve takatine uygun olarak dört mezhepten birine uymalıdır.
11. Nefsini iflâs etmiş olarak görmeli, Allah'a yalvarıp yönelmelidir.
12. Nerede olursa olsun kalbini şeyhinin kalbine bağlamalı, şeyhinin huzurunda ve uzağında karşısındaymış gibi terbiyesini korumalıdır.⁸⁷

Şeyh Hâlid-i Bağdâdî tarîkatına intisab etmiş bir sâlikin taşıması gerekli vasıfları kardeşi Mahmûd Sâhib'e yazdığı bir mektûbunda belirtmektedir. Bu tavsiyelerde mürîdde bulunması gereken özelliklerdir. Ona gıybetini etseler dahi gıybet etmemesini, kimsenin dünya malından bir şey almamasını, şeriata helal kıldığını almasını ve onu iyi yollarda harcamasını, mümin kardeşlerini aç ve yoksul görürken şehveti için harcama yaparak lezzetlenmemesini ve yalan söylememesini öğütlemiştir. Devamında teheccüd, işrâk, kuşluk ve evvâbîn gibi nâfileleri devamlı yapmasını, devamlı abdestli bulunmasını, az uyumasını ve talep etseler bile hüküm sâhibi emirin işine girmemesini istemiştir. Müslümanların imamının ıslah olmasına ve sâlih olmasına dua etmesini, İslâmın, din düşmanlarının üzerine gâlip gelmesini Allah'tan talep etmesini, kendi varlığını terk ederek, Allah'a ibâdetinde çaba sarf etmesini, mevcûd olana kanaat etmesini ve Makâm-ı Mahmûd Sâhibi'nin sünnetine sıkıca tutunmayı emretmiştir.⁸⁸ Ayrıca mürîdin uyması gereken şartlardan biri de yaşadığı halleri, ulaştığı neticeleri mürşidine bildirmelidir. Şeyh Halid bu konuda şöyle söylemektedir: "Mektup yazarken uyulması gereken en önemli edep, mürîdin az veya çok hallerini ve ulaştığı şeyleri beyan etmesidir."⁸⁹ Bir başka mektubunda da müridlerine "Sizlerden ricam, mümkün oldukça hâlinizin keyfiyetini bildirmeniz ve kalbimizi sözlerinizle ferahlatmanız."⁹⁰ diyerek mürîdin mürşidiyle sürekli haberleşmesini istemektedir.

⁸⁷ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 89-90 (2.Mektup).

⁸⁸ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 254-255 (88.Mektup).

⁸⁹ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 181 (41.Mektup).

⁹⁰ Karadağî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid*, 212 (62.Mektup).

Sonuç

Şeyh Mevlânâ Hâlid mutasavvıf, zâhid, medreseli bir âlimdir. İlim için yolculuklar yapmış, kalp ve ruh huzuruna ermek için en son Abdullah Dihlevî'nin öğretiminden geçmiştir. Bu şekilde âlimlik yönüne mutasavvıf yönünü de eklemiştir. Tasavvufta kendi adına nispetle anılan Hâlidiyye tarîkatını kurmuştur. Bu yeni bir tarîkat değildir. Nakşbendîliğin bir kolu olarak görülmekte onun öğretilerden oluşmaktadır. Başka bir deyişle Hâlidilik, Nakşbendîliğin Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdi tarafından yeniden yorumlanması, ele alınmasıdır. Mevlânâ Hâlid ilim ve tasavvufu mezcetmiş bir zattır. Bu durum onun medresede yetişmiş bir âlim olması ile alakalıdır. Halîfelerinin ve mürîdlerinin çoğunun medresede yetişmiş olması tasavvufun yanında ilme verdiği değeri de bizlere göstermektedir. Hâlid-i Bağdâdi *Mektûbât* 'ında halife ve mürîdlerine tavsiye ve önerilerde bulunur. Tarîkatın âdâb ve edeplerini anlatır. Mürşidde bulunması gereken özellikleri ve mürîdlerin uyması gereken kuralları dile getirir.

Şeyh Hâlid'in tesis ettiği Hâlidilikte tasavvufî eğitim ve terbiye, mürîd ve mürşid münasebeti esasında yetkinleşen, uygulama üzerinde oluşan, insanın kendisi, çevresi ve Allah ile bağımlı oluşturan ilkelerden hareketle mürîdin gelişiminin izlendiği sistemli bir metoda sahiptir. Bu tedrisatta mürîdin gelişim süreci şartlara uyması durumunda olumlu bir seyir izlemektedir. Hâlidiyye tarîkatında tasavvufî eğitim ve terbiyenin ilk unsuru olarak görülen mürşidin kim olduğu, hangi özelliklere sahip olması gerektiği, bu görevi süresince uyması gereken ilke ve sorumlulukları üzerinde dikkatlice durulduğu görülmektedir. Hâlidiyye tarikatındaki bir mürşid olağanüstü niteliklerle bezenmiş bir şeyh tasavvurundan uzaktır. Mürşidin de bir beşer olduğu görülmekte sünnet ve şeriata uyması, nefsinin üstün görmemesi istenmekte, hata ve günahlardan arınmadığı vurgulanmaktadır. Mevlânâ Hâlid'in saydığı özellikleri taşıyan mürşide bağlanan mürîdin ise mürşidine muhabbet beslemesi ve ona bağlı olması istenmektedir. Mürîd zikir, râbîta ve murâkabe halinde olmalı, içinde bulunduğu vakti güzelce değerlendirmelidir.

Kaynakça

- Bağdâdî, Mevlânâ Hâlid. *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî el-Bağdâdî eş-Şehrezûri*. ed. Muhammed Ali Karadağî. İstanbul: Haşimi Yayınevi, 1. Baskı. 2015.
- Baysal, Erkan. “Mevlânâ Hâlid’in Mektûbât’ında Kelami Unsurlar (Nübüvvet ve İmamet)”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2017), 111-135.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2004.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-. *Mu’cemü’t-Ta’rifât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dâru’l Fâdile, 2004.
- Erkaya, Mahmud Esad, “Hâlidîyye Tasavvuf Geleneğinde Mürîd ve Mürşid İlişkileri,” *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2017), 839-861.
- Hânî, Muhammed B. Abdullah. *Behçetü’s Seniyye -Nakşibendî Âdabı-*. trc. Siraceddin Önlüer. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.
- İnceler, Yasir İnceler. “Hâlid-i Bağdâdî’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri”. *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum)*. ed. Orhan Başaran. 1/123-138. İstanbul: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2017.
- İsfahânî, Râğîb el-İsfahânî. *Müfradâtü elFâzî’l-Kur’ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dımaşk: Daru’l Kalem, 1430/2009.
- Kâşânî, Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebi’l-Ganâim Muhammed el-. *Istulâhâtü’s-Sûfiyye*. nşr. Abdülâl Şâhin. Kahire, Dâru’l-Menâr, 1413-1992.
- Kubat, Mehmet. *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Sûfî Kelamı*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları. 1. Baskı. 2014.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risâlesi* trc. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları. 12. Baskı. 2016.
- Kuşeyrî, İmam Ebu’l Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-. *er-Risâletül-Kuşeyriyye*. nşr. Halil Mansûr. Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1422/2001.
- Kutlu, Ahmet. *Şeyh Halid’in Mektûbât’ında Din ve Tasavvuf*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. 2006. (Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin mektûbâtı değildir.)
- Mollamehmetoğlu, Osman Zeki. *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi.
- Öngören, Reşat. “Şeyh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/50-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Sahib, Muhammed Es’ad. *Buğyetü’l-vâcid fi mektûbâtı hazret-i Mevlânâ Hâlid*. Dımaşk: Matbaatu’t-Terakkî, 1334.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer es-. *Avârifü’l Maârif*. nşr. Ahmed Abdürrahim es-Sayîh ve Tefvîk Ali Vehbe. Kahire: Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, 1427-2006.
- Sühreverdî, Ebû’n-Necîb Abdülkâhir b. Abdullah es-. *Âdâbü’l-mürîdîn*. thk. Âsım İbrahim el-Keyyâlî. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2013.
- Sühreverdî, Şihâbüddin. *Avârifü’l Meârif*, çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Saadet Yayınevi, 2010.
- Tek, Abdurrezzak. *Tasavvufî Mertebeler -Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği-*. Bursa: Emin Yayınları, 2008.

Tûsî, Ebû Nasr Serrâc et-. *el-Lüma'*. thk. Abdülhalîm Mahmûd-Abdulbâki Surûr. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, 1380-1960.

Uludağ, Süleyman. “Kerâmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/265-268. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Uludağ, Süleyman. “Mürîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/47-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Kültüründe Keşf ve Kerâmet*. İstanbul: Sufi Kitap, 2008.

Yılmaz, Hasan Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 24. Basım. 2017.

Yiğiter, Ali. *Tasavvufta Mektûbât Geleneği ve Mevlânâ Hâlid Bağdâdî'nin Mektûbâtı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. 2002.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseyînî ez-. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Gâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Matbaatu Hukümeti Kuveyt, 1977.

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE AİLE KURUMUNUN KURULUŞ AŞAMASINDAKİ DÖNÜŞÜMÜ

Dr. Öğr. Üyesi EYÜP KURT¹

Özet

Aile, toplumların çekirdeğini oluşturan ana unsurdur. İnsan neslinin ve kültürünün sürdürülebilmesi, bu kurumun varlığını kaçınılmaz kılmaktadır. Bundan dolayı ailenin kuruluş, sürdürülüş ve yıkılış aşamalarına bütün toplumlar büyük önem atfetmişlerdir. Nikâh, nişan, düğün gibi daha çok toplumsal nitelikli uygulamalar bunun göstergelerindedir. Ailenin ana unsurunu oluşturan kadın ve erkeğin birbirini beğenmesi, kız isteme uygulamaları gibi kuruluş aşamasındaki tatbikatların en dikkat çeken evresi nikâhtır. Kuruluşun bu aşamasında hayatını birleştiren iki insan, “iyi günde ve kötü günde” birbirlerine destek olacaklarına dair söz verirler. Aynı zamanda bu uygulama kamusal niteliği de olan hukuki bir sözleşme olarak kabul edilerek kayda geçirilir. Öte yandan bir tören niteliği taşıdığından birlikte yaşanan toplum ile paylaşım özelliğine de sahiptir. Dile getirmeye çalıştığımız ailenin kuruluş aşamasını oluşturan özellikler, diğer toplumlarda olduğu gibi Hz. Peygamberin ilk muhatap kitlesini oluşturan cahiliye toplumu için de benzer özellikler taşımıştır. Ancak bu toplum diğer yönlerden olduğu gibi aile kurumu bakımından da büyük ölçüde bozulmaya maruz kaldığı için, Allah Resülü eliyle sürdürülebilir bir niteliğe kavuşturulmuştur. Bu kurumun sadece kuruluş aşaması, hem cahiliye hem de İslami süreçteki nitelikleri itibariyle mukayese edilmeye çalışılmıştır. Son zamanlarda bazı kesimler evliliği özgürlüğü kısıtlayıcı olarak niteleyerek tercih etmemekte veya evli çiftler benzer kaygılarla aile birlikteliğini sürdürmekte zorlanmaktadır. Bundan dolayı bir taraftan nikâhsız birlikteliklerde, bir taraftan da boşanmalarda ciddi artış gözlenmektedir. Bu yüzden, aile kurumu, öncelikle kuruluş temellerinin sağlamlığı noktasında ele alınmıştır. Bütün insanlığa hidayet rehberi olarak gönderilen ve “*Üsve-i hasene*/en güzel örnek” olarak sunulan Allah Resûlü, “Cahiliye” toplumunu “Asr-ı Saadet” cemiyetine dönüştürürken, bu toplumun çekirdeğini oluşturan aileyi de İslami değerlere göre yeniden dizayn etme başarısını gösterdiğinden, O’nun örnekliliğinden istifade edilmesi hedeflenmiştir. Çalışma klasik siyer kaynakları esas alınmak suretiyle ilgili araştırmalardan da istifade edilerek, derleme ve analiz-sentez yöntemiyle vücuda getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Aile, Nikâh, Düğün.

TRANSFORMATION OF THE FAMILY INSTITUTION IN THE STAGE OF FOUNDATION IN THE PERIOD OF THE PROPHET

Abstract

The family is the main element that forms the core of societies. Sustaining the human race and culture makes the existence of this institution inevitable. For this reason, all societies have attached great importance to the establishment, maintenance and destruction stages of the family. More societal practices such as marriage, engagement, wedding are the indicators of

¹ Akü İslami İlimler Fakültesi, ekurt@aku.edu.tr-0000-0002-0351-9575

this. Marriage is the most striking phase of the practices in the establishment phase, such as women and men, who form the main element of the family, admiring each other, and the practices of asking for a girl. At this stage of the establishment, the two people who unite their lives make a promise to support each other "in good times and bad". At the same time, this practice is accepted as a legal contract with a public nature and recorded. On the other hand, since it has a ceremonial nature, it also has the feature of sharing with the society we live together. The characteristics that constitute the foundation stage of the family we are trying to express had similar characteristics for the ignorant society, which was the first addressee of the Prophet, as in other societies. However, since this society was subject to great deterioration in terms of the institution of the family, as in other aspects, it was given a sustainable quality by the Messenger of Allah. Only the establishment phase of this institution has been tried to be compared in terms of its qualities both in the jahiliyyah and in the Islamic process. Recently, some segments do not prefer marriage, describing it as restricting freedom, or married couples have difficulty in maintaining their family togetherness due to similar concerns. For this reason, a significant increase is observed in common-law unions on the one hand and divorces on the other. Therefore, the family institution has been dealt with primarily at the point of the soundness of the foundations. Since the Messenger of Allah, who was sent as a guide to the whole humanity and presented as the "Usve-i hasene / the best example", transformed the society of "Ignorance" into the society of "Asr-i Bliss", and succeeded in redesigning the family, which forms the core of this society, according to Islamic values. It is aimed to benefit from the example of . The study was brought to the body by the method of compilation and analysis-synthesis, based on classical sirah sources and benefiting from related researches.

Keywords: Society, Family, Marriage, Wedding.

Giriş

Aile, hiç kuşkusuz insanlık tarihi kadar eski kurumlardandır. İnsan neslinin ve kültürünün sürdürülebilmesi, bu kurumun varlığını kaçınılmaz kılmaktadır. Ancak son zamanlarda bazı kesimler evliliği özgürlüğü kısıtlayıcı olarak niteleyerek tercih etmemekte veya evli çiftler benzer kaygılarla aile birlikteliğini sürdürmekte zorlanmaktadır. Bundan dolayı bir taraftan nikâhsız birlikteliklerde, bir taraftan da boşanmalarda ciddi artış gözlenmektedir. Bu durum sadece neslin sürdürülmesini değil aynı zamanda kültürün aktarılmasını da riske atmaktadır. Çünkü aile, neslin devamını sağladığı gibi aynı zamanda içinde kendisinin de yer aldığı toplumun kültürel değerlerini de aktararak sürdürülebilir hale getirmektedir. Bu yüzden aileyi, öncelikle kuruluş temellerinin sağlamlığı noktasında ele almak gerekir. Temelsiz bir yapı nasıl çürük olursa, temeli sağlam atılmamış bir aile de aynı şekilde olacaktır. Bütün insanlığa hidayet rehberi olarak gönderilen ve “*Üsve-i hasene/en güzel örnek*” olarak sunulan Allah Resûlü, “Cahiliye” toplumunu “Asr-ı Saadet” cemiyetine dönüştürürken, bu toplumun çekirdeğini oluşturan aileyi de İslami değerlere göre yeniden dizayn etmiştir. “*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*” buyuran Hz. Peygamber’in, bahsi geçen dönüşümü yaparken seçici davrandığı anlaşılmaktadır. Aile kurumunun yeni değerlerle uyumlu olan yönlerini geliştirirken uyumsuz olanlarını ta’dil etmiş veya topyekûn değiştirmiştir. Bahsi geçen sebeplerden dolayı, sürdürülebilirliği giderek riske giren aile kurumunun, yeniden eski hüviyetine büründürülmesi kaçınılmaz bir zorunluluk olarak gözükmektedir. Bunun en geçerli yolu nebevi uygulamaya müracaat etmektir. Çünkü Allah Resulü, İslam’ın diriltici nefesi sayesinde uçurumun hemen kenarında olan cahiliye toplumunu Asr-ı Saadet’e dönüştürme başarısını göstermiştir.

Hız. Peygamber'in aile kurumunu değiştirmesiyle ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları aile kurumunun kurulmasını, kimisi sürdürülmesini kimisi de bozulmasını merkeze alarak cahiliye dönemiyle mukayese etmişlerdir. Bu çalışmanın diğerlerinden farkı, ailenin kurumunun kuruluş aşamasının nasıl dnştrldğin ortaya koymaktır. Aynı zamanda aileyi toplumdaki tecrit ederek değil, oluşturulmak istenen İslam toplumuyla birlikte ele almaktır. Çünkü ailenin varlık sebebi bu toplumun oluşturulmasına bir basamak teşkil etmesidir. Diğer bir ifadeyle amaç, yeni değerlere göre bir toplum oluşturmak iken aile bu hedefe ulaştıran araçların en önemlilerindedir. Araştırmayla ilgili hazırlık kabilinden öncelikle klasik kaynaklar gözden geçirilmiş olup, ilgili araştırmalar da incelenmiştir. Böylece konuyla ilgili mevcut birikim tespit edilmeye çalışılırken eksik kalan kısımların belirlenmesine de gayret edilmiştir. Bu noktadan hareketle; Hız. Peygamber dönemindeki aile kurumunun önceki durumuyla sonraki dönemi mukayeseli olarak ortaya konulmuştur. Bu mukayese aile kurumunun oluşturulması, sürdürülmesi ve dağılışı alt başlıklarıyla oluşturulmuştur. Bu arada aile kurumunun, oluşturulmak istenen toplumun bütünü içindeki yeri ve değişimin değer merkezli oluşu özellikle vurgulanmıştır.

Aile Birlikteliğinin Oluşturulması Aşamasındaki Dönüşümü

Bütün canlılar üreme yoluyla türlerini srdrrleri. Bunlardan bazıları yumurtalarını uygun bir ortama bırakarak çoğalma ve gelişme imkânına sahip olsa da, insanın da içinde olduğu birçok türün kendi başına bu süreci geçirmesi mümkün değildir. İnsan söz konusu olduğunda sadece neslin değil aynı zamanda kültürün de sürdürülmesi gerektiğinden, ailenin koruyup kollama ihtiyaı kaçınılmazdır. Bu yüzden, iki farklı cinsin bir araya gelmesiyle başlayan ve üyelerinin artmasıyla gelişen aile kurumunun oluşturulması, tarih boyunca önemle üzerinde durulan bir husus olmuştur. "Velime", "düğün" gibi farklı isimler verilse de sevinç, mutluluk ve yardımlaşmanın ortak ge olduğu bu törenler, yakın-uzak çevrenin katılımlarıyla icra edilmiştir. Ayrıca bu törenler, bir taraftan aile kurumunun ilk adımıyla oluştururken, bir taraftan da evli olmayanlara teşvik özelliği taşımaktadır.

İslâm'dan önce Arap toplumunda evlenmemek ve kadınlardan uzak durmak, insanlar arasında övülen davranışlardı ve "tebettl" kavramıyla ifade edilirdi. Ruhbanlıktan etkilenerak kadınlara yaklaşmayan erkekler, manevi anlamda en st mertebede kabul edilir ve toplumda büyük saygı grrlerdiler. Bu durum, erkekler için olduğu gibi kadınlara için de geçerli bir husus idi. Bu tür kadınlara da "el-Betül" deniyordu.² İslami döneme geldiğimizde ise bu durum kınanan bir tavır ve davranış olarak değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili bir ayette evli olmayanların evlendirilmesi,³ emir formunda zikredilmiştir. Her ne kadar bu emir müfessirlerin çoğunluğuna göre "Vcub değil tavsiye ifade eder" şeklinde yorumlanmışsa da ayette böyle bir emrin/tavsiyenin yer alması, İslam'ın konuya bakışını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Konuyla ilgili hadislere ve Hız. Peygamber'in uygulamalarına baktığımızda ise, aile kurmanın ve Müslüman nüfusun çoğaltılmasının teşvik edildiği görülmektedir. Hatta evlenmenin, Müslüman ümmetine ait olmanın göstergesi olarak ifade edildiği de söylenbilir. Nitekim Allah Resl, "*Nikâh benim snnetimdedir, kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin okluğunuzla iftihar edeceğim.*"⁴ buyurmuştur. Aynı zamanda evlenmemeye ve kadınlardan uzak durmaya niyetlenen sahablerini de böyle yapmamaları hususunda uyarmıştır.⁵ Ayrıca bir Müslüman'ın İslmi

² Cevad (1907-1987) Ali, *El-Mufassal F Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam* (Bağdat: Dâru's-Sk, 2001), 4/562.

³ en-Nr 24/32.

⁴ Eb Muhammed Abdullah b. Abdірrahmn b. el-Fazl (. 255/869) Ed-Dârimî, *Sünenü' d-Dârimî*, ed. Hüseyin Selim Esed ed-Dârimî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000), 3.

⁵ Eb Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Men' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî(. 230/845) İbn Sa'd, *Et-Tabakatü' l-Kübrâ*, ed. ta Muhammaed Abdu'lKadir (Beyrut: dar' l-kütüb, 1990), 1/320.

ölçülere göre salih bir eşe ve hayırlı evlatlara sahip olması, onu dünyada mutlu ettiği gibi Ahiret'te de mesut edeceği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber, “*Hayâ, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek dört önemli sünnetimdir.*”⁶ buyurarak ümmetine bu noktada tavsiyede bulunmuştur.

Bahsi geçen ayet, hadis ve Hz Peygamber'in uygulamalarında görüldüğü gibi evlenmemek veya aile kurmaktan uzak durmak, teşvik edilen bir davranış olarak görülmemektedir. Aksine aile kurmak ve çocuk sahibi olmak, dünyada mutlu olmanın ve Ahireti kazanmanın vesileleri arasında gösterilmiştir. Bu durum, evlilikten uzak durmanın bir erdem olarak kabul edildiği Cahiliye uygulamasının ortadan kaldırıldığının apaçık göstergesidir.

Ayrıca sözünü ettiğimiz ayeti dikkate aldığımızda, evlilik veya aile kurmanın Müslüman topluma yüklenen bir görev⁷ olduğunu söylemek zor değildir. Müfessirlerin çoğunluğunun bu ayeti "Tavsiye niteliğindedir" şeklinde değerlendirmesi de bu konuda bir engel teşkil etmez. Çünkü kamu otoritesi, inisiyatif kullanma hakkı verilmiş ayetleri ihtiyaçların oluşması durumunda farklı bir şekilde yorumlama imkanına sahiptir. Zaten konunun bireysel tercihlerden ziyade toplumsal yönünün ağır bastığını Hz. Peygamber'in "*Evleniniz, çoğalmız, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim.*"⁸ hadisi net olarak ortaya koymaktadır.

Sonuç

Evlilik kurumunun ilk aşamasını oluşturan kuruluş süreci, muhtelif toplumlara göre değişiklik gösterse de; toplumsal nitelikli olması ve sevinç-mutluluk gibi müspet duygular içermesi yönüyle ortak özelliklere sahiptir. Ailenin kuruluş aşamasındaki çoğu etkinliklerin hem toplumsal nitelikli hem de müspet duygularla bezenmiş olması, oluşturulan ailenin temellerinin sağlam olması isteğiyle izah edilebilir. Toplumun ana unsurunu oluşturan aile kurumunun daha kuruluş aşamasında sağlam olması, sonraki aşamalarının da sürdürülebilir özellik taşımasına önemli ölçüde katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Başta kendi toplumumuz olmak üzere, toplumların neredeyse hepsinde aile kurumunun giderek bozulmaya doğru gittiği artık herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Aile olmaksızın hayatın sürdürülmesi, görebildiğimiz kadarıyla imkânsız olduğundan, bahsi geçen gidişatın önüne geçebilmek adına ciddi önlemlerin alınmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Cahiliye toplumunun aynı dertten muzdarip olduğu ve Allah Resulü'nün bir peygamber olarak bu toplumu sürülebilir bir niteliğe kavuşturduğu bilinen gerçeklerdendir. Bundan dolayı Hz. Peygamberin tatbik ettiği kurtuluş reçetesinden de ilham alarak sözünü ettiğimiz olumsuz gidişatı olumlu hale dönüştürmemiz gerektiği bir çözüm olarak önerilmektedir. Bunun için başka tecrübelerden de istifade edilebileceği kuşkusuzdur.

İnsanlık ailesinin bir üyesi olarak her bir birey, aile veya toplum bu konuda gereğini yerine getirerek bahsi geçen sorunun çözümüne katkı sunması kaçınılmaz bir gerçek olarak gözükmektedir. Bu konuda kalem oynatan muhtelif kesimler, uygulanabilirliği daha yüksek çalışmalar yaparak bu sürece müspet katkı yapma imkânına sahiptirler. Bunun için hem mevcut sorunların tespitinin eksiksiz yapılması hem de uygulanabilir çözümleri üretilmesi oldukça önemlidir.

⁶ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhak (ö. 279/892) Et-Tirmizî, *Sünen Et-Tirmizî*, ed. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), 6/69.

⁷ Mustafa Genç, "İslam Hukukunda Ailenin Kuruluşuna Hazırlık," *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019), 492.

⁸ Ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, 3.

BİBLİYOGRAFYA

Ali, Cevad (1907-1987). *El-Mufasssal Fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*. Bağdat: Dâru's-Sâkî, 4.Baskı., 2001.

Ebu Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889). *Sünenü Ebî Dâvûd*. ed. Muhammed Muhiddîn Abdülhamîd. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, no date.

Ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl (ö. 255/869). *Sünenü'd-Dârimî*. ed. Hüseyin Selim Esed ed-Dârimî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 1.Baskı., 2000.

el-Âlûsî, Ebü'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd (1857-1924). *Bulûğu'l-Ereb Fî Ma'rifeti Ahvâli'l-'Arab*. ed. Muhammed Behcet el-Eşârî. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. baskı., no date.

El-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi (ö. 256/870). *El-Câmi'u's-Şahîh*. ed. Muhammed Züheyr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1.Baskı., 2001.

El-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed (ö. 468/1076). *Esbâbü'n-Nüzûl*. ed. Asam b. Abdülmuhsin el-Humeydân. ed-Dimam: Dâru'l-Islâh, 2.Baskı., 1992.

En-Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî (ö. 733/1333). *Nihâyetü'l-Ereb*. ed. İbrahim İbyari. Beyrut: Daru'l-Kitab el-Lübnanîn, 1980.

Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (ö.310/922). *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*. ed. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru't-Türâs, 11 Cilt., 1387.

Et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhak (ö. 279/892). *Sünen Et-Tirmizî*. ed. Ahmed Muhammed Şakir vd. Mısır: Şirketü Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.

Genç, Mustafa. "İslam Hukukunda Ailenin Kuruluşuna Hazırlık." *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. ed. Abdullah Kartal. 492–509. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019.

Günaltay, M. Şemseddin. *İslam Öncesi Arap Tarihi*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez. Ankara: Ankara Okulu, 2006.

İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî (ö. 245/860). *El-Muhabber*. ed. Lichtenstadter Eliza. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, no date.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelik el-Himyerî. *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*. ed. Mustafa Saka. Kahire: Şirketü Mektebe, 2. Basım., 1955.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887). *Sünenü İbn Mâce*. ed. Şuayb vd. El-Arnaut. Riyad: Dâru'r-Risale, 1.Baskı., 2009.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845). *Et-Tabakatü'l-Kübrâ*. ed. Âta Muhammed Abdu'lKadir. Beyrut: daru'l-kütüb, 1990.

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE AİLE BİRLİKTELİĞİNİN SÜRDÜRÜLÜŞ AŞAMASINDAKİ DÖNÜŞÜMÜ

Dr. Öğr. Üyesi EYÜP KURT¹

Özet

Kurumları ayakta tutan en önemli unsur, kurum kültürünün oluşturulması ve mensuplarınca sahiplenilmesidir. Bu durum, söz konusu kurumun toplum hayatına sağladığı katkıyla doğru orantılıdır. Cahiliye döneminde kabile kurumunun son derece muhkem bir yapıya sahip olduğu bilinen hususlardandır. Çünkü çöl şartlarının oldukça belirleyici olduğu bir ortamda kabilenin kurum kültürünün belirlenmesi ve sahiplenilmesi, yaşanan hayatın olmazsa olmaz gereklerinden biridir. Bu yüzden söz konusu kültürün yaşatılması için kabile mensupları adeta seferber olmuşlardır. Mensuplarından her hangi birisinin teamüle aykırı hareket etmesi durumunda “*tard edilmesi*” uygulaması, kurum kültürünün dejenere olmasını engellemek için alınmış oldukça önemli bir tedbirdir. Böylece kabilenin diğer üyelerine bir çeşit aba altında sopa göstererek onların da böyle bir kural dışılığı yapmasının veya meyletmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamber’in ideal toplum oluşturma amacına uygun olarak aile kurumunun sürdürülebilir olması esas alınmıştır. Bunun için bir taraftan aile birlikteliğinin parçalanması zorlaştırılırken bir taraftan da sürdürülmesini kolaylaştırıcı adımlar atılmıştır. Parçalanmasını önlemek adına; karı koca arasındaki anlaşmazlıkların çözümüne yönelik bir protokol oluşturulmuş, aile içi iletişim güçlendirilmiş, baba ailenin sorumlusu olarak belirlenmiştir. Bunun yanında bu birlikteliğin sürdürülmesini teşvik için de; tek kadınla evlilik esas olması gerektiği vurgulanmış, ailede değerler oluşturulmuş ve ailede mahremiyet çok önemli bir ilke haline getirilmiştir. Son zamanlarda aile kurumunun giderek dejenere olduğu, aile içi anlaşmazlıkların ve parçalanmaların söz konusu olduğu medya, istatistiksel veriler vd. kaynaklarca dile getirilmektedir. Bu gerçeklikten hareketle, vaktiyle Allah Resülü’nün çözümünden de istifade ederek bu problemin ortadan kaldırılmasının elzem olduğu kanaatindeyiz. Bunun için Hz. Peygamber’in çözümü ve oluşturduğu sürdürülebilirlik şartlarını ortaya koymak adına klasik kaynaklarımızdan istifade ettik. Aynı zamanda söz konusu durumla ilgili hem mevcudu tespit hem de farklı değerlendirmeleri görebilmek adına araştırmalara da müracaat ettik. Çalışma derleme, analiz-sentez yöntemiyle oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Aile, Sevgi, Sekînet.

THE TRANSFORMATION OF FAMILY TOGETHER IN THE STAGE OF SUSTAINABILITY IN THE PERIOD OF THE PROPHET

Abstract

The most important factor that keeps institutions alive is the creation of corporate culture and its ownership by its members. This situation is directly proportional to the contribution of the institution to social life. It is known that the tribal institution had a very strong structure in the Age of Ignorance. Because in an environment where desert conditions are very decisive,

¹ Akü İslami İlimler Fakültesi, ekurt@aku.edu.tr-0000-0002-0351-9575

determining and owning the corporate culture of the tribe is one of the indispensable necessities of life. For this reason, members of the tribe mobilized to keep the culture in question alive. The practice of "delaying" any of its members in case of behaving against the traditions is a very important precaution taken in order not to spoil the corporate culture. Thus, it was tried to prevent other members of the tribe from committing or tending to such an irregularity by showing a stick under a kind of cloak. In accordance with the purpose of the Prophet to create an ideal society, the continuity of the family institution was taken as a basis. For this purpose, steps have been taken to facilitate the continuation of family unity and to make it more difficult to break up. To prevent fragmentation; A protocol was established for the resolution of disputes between husband and wife, communication within the family was strengthened and the father was determined as the responsible of the family. In addition, to encourage the continuation of this union; It was emphasized that marriage with one woman should be essential, values were created in the family and privacy in the family was made a very important principle. Recently, the media, statistical data, etc., where the family institution is gradually degenerating and there are conflicts and fragmentation within the family. expressed by the sources. Based on this reality, we believe that it is essential to eliminate this problem by making use of the solution of the Messenger of Allah. For this, we have benefited from our classical sources in order to reveal the solution of the Prophet and the sustainability conditions he created. At the same time, we also applied to research in order to determine the current situation and to see different evaluations about the situation in question. The study was created by compilation, analysis-synthesis method.

Keywords: Society, Family, Love, Tranquility.

1.Aile Birlikteliğinin Sürdürülüşü

Giriş

Cahiliye dönemi aile kurumunun İslami değerlere göre yeniden dizayn edilme sürecinde, Hz. Peygamber'in ideal toplum oluşturma amacına uygun olarak hareket edilmiştir. Bunun için aile birlikteliğinin parçalanması zorlaştırırken, sürdürülmesi kolaylaştırılmıştır. Parçalanmasını önlemek adına; karı koca arasındaki anlaşmazlıkların çözümüne yönelik bir protokol oluşturulmuş, aile içi iletişim güçlendirilmiş, baba ailenin sorumlusu olarak belirlenmiş ve boşama zorlaştırılmıştır. Bunun yanında bu birlikteliğin sürdürülmesini teşvik için de; tek kadınla evlilik esas alınmış, ailede değerler oluşturulmuş, ailede mahremiyet çok önemli bir ilke haline getirilmiştir. Son zamanlarda aile kurumunun giderek dejenere olduğu, aile içi anlaşmazlıkların ve parçalanmaların söz konusu olduğu medya, istatistiksel veriler vd. kaynaklarca dile getirilmektedir. Bu gerçeklikten hareketle, vaktiyle Allah Resülü'nün çözümünden de istifade ederek bu problemin ortadan kaldırılmasının elzem olduğu kanaatindeyiz.

1.1.Aile Birlikteliğinin Sürdürülmesini Teşvik Eden Adımlar

1.1.1.Aile Değerleri Oluşturma

Cahiliye anlayışı kabile asabiyetine dayalı yapıyı muhafaza etme adına sıkı tedbirler alırken aile kurumu ihmal edilmiştir. Bu yüzden bahsi geçen dönemle ilgili olarak aile ve birey kimliğinden bahsetmek çok zordur. “*Kişi, dostunun dini üzeredir*”² sözü bu durumu ifade eden önemli bir göstergedir. Aslında bu ihmal edilme durumu, mevcut kabile anlayışı açısından geçerli değildir. Tersine kurulu düzen, bireysel tercihlerin gelişmesini değil, sürü psikolojisiyle hareket edilmesini gerekli görmektedir. Cahiliye anlayışı ancak böyle bir durum söz konusu olduğunda sömürüye dayalı yaşam biçimini sürdürme imkânına sahip olabilecektir. Aksi halde mevcut yapının sürdürülmesi oldukça zorlaşacaktır.

Cahili anlayış sözünü ettiğimiz sebeplerle mevcudu korumaya çalışırken İslamî anlayış bireye yönelmiştir. Çünkü İslami dönemde oluşturulmak istenen yapı, her birisi vahyin muhatabı olma potansiyeline sahip bireylerden oluşmalıydı. Artık sürü psikolojisiyle harekete eden bireyler değil, zihin süzgecinden geçirerek tavır ve davranışlar sergileyen fertler gerekiyordu. Kaldı ki, insan tabiatı da bunu gerektirmekteydi. Nitekim Cahiliye döneminde her ne kadar bireysel kimlikler yok sayılmak istenmişse de İslami dönemde bireysel kimliklerin gelişmesine imkân sağlayan bir ortam oluştuğunda hemen insanların tercihlerini buna göre kullandıkları görülmüştür. Bu gelişmeye karşı, sömürü çarkını döndürmeye devam etmek isteyen tağutlar bütün güçleriyle direnmişlerse de sonsuza dek sürdürülebilir olamamışlardır. Aslında “..... *Batıl zail olmaya mahkûmdur*” ayeti bu durumun açık ifadesidir.

İslami dönemde kimlik kazandırma sürecinde aile, babanın şahsında temsil edilen bir kimliğe kavuşturulmuştur. “*Hepiniz çobansınız, kişi güttüklerinden sorumludur*” hadisi³ bu gerçeği de içine alan önemli bir göstergedir. Böylece reis olarak baba, ayaklarının altına cennet konulan anne ve cennet namzedi çocuklar, bireysel kimliklerini kazandıkları gibi daha önemlisi, aileyi oluşturan üyeler olarak onlarla ilgili aile kurumunda bir değerler silsilesi oluşturulmuştur. Artık aile üyeleri; kabile rüzgârının karşısında sürüklenen bir sarı yaprak değil, dinin vecibelerini yerine getirmek üzere muhatap kılınan keremli bir insan hüviyetine büründürülmeye çalışılmıştır.

Ailenin “babanın şahsında” kimliğe kavuşturulması, “bireysel kimlik kazanma noktasında kendi içinde zafiyet barındırmaktadır” şeklinde eleştirilebilir. Bu eleştiri, mutlak anlamda bireysel kimlik kazanma açısından haklı da görülebilir. Ancak bu tür toplumsal değişimlerin bir süreç gerektirdiği gerçeği de kabul edilmelidir. Öte yandan oluşturulmak istenen yeni

² Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889) Ebu Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, ed. Muhammed Muhiddîn Abdülhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, no date), Edeb, 19; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhak (ö. 279/892) Et-Tirmizî, *Sünen Et-Tirmizî*, ed. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), Zühd, 45.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö. 256/870) El-Buhârî, *El-Câmi'u's-Şaḥîḥ*, ed. Muhammed Zühayr b. Nasr. (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), Cum'a 11, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ 9, Nikâh 81, 90, Ahkâm 1; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim Kuşeyrî Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875) Müslim, *El-Câmi'u's-Şaḥîḥ*, ed. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, no date), İmâre 20; Ebu Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, İmâre 1, 13; Et-Tirmizî, *Sünen Et-Tirmizî*, Cihâd 27.

yapının tipik özelliği böyle olmasını sakıncalı olarak görmüyor da olabilir. Nitekim her ne kadar dini vecibe noktasında bireysel kimlik ön plana çıkartılmışsa da oluşturulmak istenen toplumun yönetimiyle ilgili “baba” figürü genellikle muhatap alınmıştır.

Ailede “Anne” motifi, bir çeşit “çocuk üretme aracı” olmaktan çıkarılarak kurumun ana unsurlarından birisi haline getirilmeye çalışılmıştır. Cahiliye anlayışında olduğu gibi sadece erkek çocuk doğurduğunda muhatap alınmaya değer olan değil, “Anne” adayı olarak da kendisine saygı duyulması gereken bir hüviyete büründürülmüştür. Toplum-devlet ilişkileri ile toplumsal yapının gereği olarak baba motifinin yanında belki ikinci planda gibi gözükse de “Yuvayı dişi kuş yapar” söyleminden hareketle aile kurumu için birincil olduğunu göstermektedir.

Kız çocukları Cahiliye anlayışında gözle kaş arasında yok edilmesi gereken bir “ayıp” olarak telakki edilirken⁴ İslami anlayışta üzerinde ihtimamla durulması gereken anne adayı olarak görülmüştür. İki veya üç kız çocuğunu yetiştiren Ebeveynin bu vesileyle cenneti kazanacağı va'd edilmiştir.⁵ Erkek çocuklara gelince, muhtemelen bunlara olması gerekenden daha fazla ihtiram gösterildiği için onlara has mevcut bir değerın tashihi ve yeniden oluşturulması noktasında her hangi bir düzenleme yapılmayarak süreç içinde kız-erkek evlat dengesinin sağlanması hedeflenmiş olmalıdır.

1.1.2. Ailede Mahremiyet

Yine cahili anlayışta ailenin kurumsal bir kimliği söz konusu olmadığından, ailelerin komşuluk ilişkilerinde sorun yaşadıkları görülmektedir. Bunun tipik örneği Hz. Ömer'in Hane-i Saadet için dile getirdiği öneride görülmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber'in evine destursuz girenlerin olduğunu fark eden Hz. Ömer, Allah Resûlü'nden önlem alınmasının daha uygun olacağı noktasında görüşünü ifade etmiştir. Bunun üzerine nazil olan Ahzâb suresinin 53. Ayetine göre, Hâne-i Saâdet'e gelerek Allah Resûlü'nün eşlerinden istekte bulunanların perde arkasından istekte bulunmaları talep edilmiştir. Aynı ayette bir Müslümanın evine kimlerin teklifsiz girebileceği veya giremeyeceği belirtilirken Hz. Peygamber'in evine gelenler üzerinden misafirliğin nasıl olması gerektiği konusunda da bir çerçeve ortaya konulmuştur. Öte yandan Hucurât suresinin ikinci ayetinde yine Hz. Peygamber örneği üzerinden hane sahibine dışarıdan nasıl seslenilmesi gerektiği konusunda da kurallar getirildiği görülmektedir. Böylece bir eve dışardan nasıl gelineceğiyle ilgili kurallar belirlenirken evin içiyle ilgili de karı koca ilişkilerinden ebeveynin odasına nasıl girileceğine kadar sınırlar belirlenmiştir.

Kısaca ailede mahremiyet başlığı altında ele alabileceğimiz sözünü ettiğimiz konuların aileyle ilgili değerlerin oluşturulmasına yönelik önemli adımlar olduğu ortadadır. Toplumsal değişimlerin belli bir süreç gerektirdiği bilinmekle birlikte sahabe toplumunun bu konuda çok hızlı bir dönüşüm geçirdiğini söylemek mümkündür. Bu dönüşümün başarılmasını, Hz. Peygamber eliyle gerçekleştirilen uzunca bir zihinsel hazırlık süreciyle izah etmek mümkündür.

⁴ Adnan Demircan, “Câhiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti,” *İSTEM* 2/3 (2004), 17.

⁵ El-Buhârî, *El-Câmi' u's-Şaîh*, “Edeb,” 18 (No. 5995); Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (241/855) Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü El-İmam Ahmed b. Hanbel*, ed. Şuayb vd. El-Arnâvut (Beirut: Müessesetü'r-Risale, 2001), 41/120 (No: 24572).

Yine bahsi geçtiği üzere bu zamana kadar önem verilmeyen ailenin, oluşturulmak istenen ideal toplumun en önemli öğelerinden birini oluşturduğunu görmekteyiz. İnsan tabiatının da gereği olan bireysel gelişim ve mükellefiyet yeni toplumun olmazsa olmazlarından olmuştur. Çünkü dinimiz kabile reisini değil, doğrudan fertleri muhatap almıştır.

1.2.Ailenin Parçalanmasını Zorlaştırarak Aile Birlikteliğini Teşvik Eden Adımlar

Cahiliye zihniyetinde aile kurumunun sürdürülmesinin esas alındığını söylemek çok zordur. Bu durumun erkeklerin iki dudağına veya keyfi tavırlarına hapsedildiğini söylemek abartı olmaz. Önceki satırlarda söz konusu edildiği üzere, ailenin kurulması veya bozulması konusundaki yozlaşma bunun apaçık göstergesidir. Erkeklerin keyfi için bu tasarruflar yapılırken parçalanmış ailelerin yükünü öncelikle çocukların ve dul kalmış kadınların çektiği kuşkusuzdur. Toplumun bu konuda bir çözüm mekanizması kurmamış olması, içtimai anlamda üzerinde durmaya değer bir sorun olarak algılanmadığını göstermektedir. Muhtemelen ortada kalan çocuklar için evlat edinme veya kölelik; dul kalan kadın veya erkekler için mevcut başka eşlerin olması ya da maliyeti yüksek olmayacak türden evlilik çeşitlerinin oluşturulması gibi uygulamalarla bu sorun bir şekilde yönetilmeye çalışıldığı zannedilmiştir.

Ancak bu sorunun hadiseye normal olarak bakabilenler için içler acısı bir şekil aldığını görmek zor değildir. Bunun bariz örneğini Havle binti Sa'lebe'nin yakarışlarında görmek mümkündür. Erkeğin karısına “Anamın sırtı gibisin”⁶ sözünden hareketle adlandırılan “Zihar” uygulamasına maruz kalan bu kadın, Hz. Peygamber'e gelerek karşı karşıya kaldığı duruma bir çözüm bulunmasını istemiştir. Henüz bu konuda bir düzenleme yapılmadığından “Yapılabilecek bir şey yok” cevabını alan Havle, yüreği parçalanarak yardım istemeye devam etmiştir. Yine olumlu bir cevap alamayınca bu sefer ellerini açarak Rabbine şikâyetle bulunmuştur. Hz. Ayşe'den nakledilen bir rivayete göre kadının çırpınışları Hane-i Saadeti inletmişse de herkes çaresizce işleyen yapıya teslim olmak zorunda kalmıştır.⁷

Bahsi geçtiği üzere İslami anlayış aileyi ideal toplumu oluşturmanın temeli olarak gördüğünden aile birlikteliğinin imkânlar dâhilinde yaşatılmasını esas almıştır. Bunun için bir dizi önlemler aldığı görülmektedir. Bunları; evlilikte küfüv/denklik uygulaması, tek eşle evliliği esas alması, boşamanın zorlaştırılması gibi uygulamalar şeklinde sıralamak mümkündür.

Sonuç

Cahiliye dönemi aile kurumunun sürdürülebilirliğini kaybetmiş bir nitelik taşıdığı izahtan varestedir. “Kız çocuğun oldu” diye müjde verilen babanın ayette dile getirilen çaresizliği bu durumun önemli göstergelerindendir. Ayetlerde kız çocuğuyla ilgili tasvirler anlatılırken anne motifinin öne çıkarılmaması, hiç kuşkusuz bu durumu annenin hiçbir şekilde kaldıramaması nedeniyle geri planda kaldığı gerçeğini düşündürmektedir. Aile kurumun artık içinden

⁶ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 29/477; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dimaşkî (ö. 775) İbn Âdil, *el-Lübâb Fi 'ulûmi'l-Kitâb*, ed. Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dâru 'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 18/518; Ali, *el-Mufasssal Fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, 10/222-223.

⁷ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Misrî (ö. 321/933) et-Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, ed. Saadeddin Ünal (Suudi Arabistan: Merkezü'l-Buhûsi'l-İslamiyye, no date), 2/393; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/559; Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 29/484; es-Semhüdî, *Vefâu'l-Vefâ Bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, 1/240.

çıkılmaz bir hale geldiğini gösteren örnekleri çoğaltma mümkündür. İslami dönemde aile birlikteliğinin sürdürülmesini sağlamak amacıyla, örneklerini yukardaki satırlarda dile getirdiğimiz değer merkezli adımlar atılmıştır. Konuyla ilgili ayetlerin nüzülü, bu değerlerin oluşturulmasındaki ilahi gücü göstermesi açısından önemlidir. Böylece değerler ilahi desteğin de etkisiyle daha çok sahip çıkılan ve benimsenen bir hüviyete dönüşmüştür. Toplumların çekirdeğini ailenin oluşturması nedeniyle, konuyla ilgili yapılan çalışmaların sadece kaynaklardaki mevcut bilgilerin aktarılmasıyla değil bunun yanında söz konusu vak'aların arkasındaki dinamikleri de dikkate alarak yapılmasının önem arz ettiği kanaatindeyiz.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (241/855). *Müsnedü El-İmam Ahmed b. Hanbel*. ed. Şuayb vd. El-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1.Baskı., 2001.

Demircan, Adnan. “Câhiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti.” *İSTEM* 2/3 (2004), 9–30.

Ebu Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889). *Sünenü Ebî Dâvûd*. ed. Muhammed Muhiddîn Abdülhamîd. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, no date.

El-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö. 256/870). *El-Câmi'u's-Şâhih*. ed. Muhammed Zühayr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1.Baskı., 2001.

Et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhak (ö. 279/892). *Sünen Et-Tirmizî*. ed. Ahmed Muhammed Şakir vd. Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim Kuşeyrî Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875). *El-Câmi'u's-Şâhih*. ed. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, no date.

TEOLOJİK AHLAK TASAVVURU VE EVRENSELLİĞİ ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

Doç. Dr. Ergin ÖGCEM¹

Özet

İnsanın varlığa dair düşünme imkânları, epistemolojiyle olduğu kadar etikle de ilgilidir. Varlık karşısında insanın kendisini konumlandırmasının ve yine kendisine ve varlığa dair tutum geliştirmesinin belirleyici ana etmenlerinden birisi ahlaki anlamdaki donanımdır. Hatta ahlaki anlamda insanın sahip olduğu donanımın bir bütün olarak yaşama ve varlığa dair tutumunda asıl belirleyici olduğunu ifade etmemiz mümkündür.

İnsanlığın geçirmiş olduğu tarihi süreç içerisinde ahlakın kaynağında geleneksel tutumlar (mitler, efsaneler vs.), rasyonel ve seküler yaklaşımlar kadar, dinler de etkili ve belirleyici olmuştur. Dinlerin ve özellikle de vahiy kökenli müesses dinlerin ahlakın pratik ve içeriğine dair güçlü ve katı sayılabilecek birtakım belirlemeleri olmuştur. Bahse konu dinlerin egemen olduğu ortaçağ boyunca diğer bazı meselelerde olduğu gibi, insana dair ahlaki alanın belirlenmesi ve düzenlenmesinde de tayin edici ana unsur din olmuştur. Öyle ki, bu dönemde dinden bağımsız bir şekilde geliştirilmiş olan herhangi bir tutum, düşünce ve bilgiye rastlanmadığı ve itibar edilmediği gibi, ahlaka dair hususlarda da farklı bir alternatifin dillendirilmesine veya hayat bulmasına fırsat verilmemiştir.

Dini olanın aynı zamanda ahlaki, dine muhalif olanın da aynı şekilde gayri ahlaki olarak kabul edildiği Teolojik Ahlak anlayışında, ahlaki sahayı belirleyen ana unsur Tanrı ve onun mesajları yani vahiy olmuştur. Tanrı'nın mesajlarını insanlara intikal ettirme ve uygulamalarına dair yol gösterme anlamında göndermiş olduğu elçilerin (peygamberlerin) de bu hususta bir rol üstlendiklerini ifade etmek mümkündür. Ancak onların üstlendikleri rolün sınır ve içeriğini tayin eden Tanrı'dan aldıkları mesajdan başkası olmamıştır. Biz bu bildiride Teolojik Ahlakın imkân ve içeriklerinden söz ederek, bu ahlakın evrenselliğine dair ileri sürülen iddialar hakkında analizler yapmaya çalışacağız. Bildiriye esas teşkil edecek olan veriler büyük ölçüde alana dair literatür taramasıyla elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Din, Din Felsefesi, Teoloji, Ahlak.

Ahlak Teriminin Anlamı ve Kavramsal Analizi

İnsanlığın kadim tarihinde kendisine ilgi duyulan konulardan birisi de hiç şüphesiz “ahlak” olmuştur. Ahlakın ne anlama geldiği, kaynağında neyin olduğu, herkes için geçerli bir ahlak anlayışı veya sisteminin olup olmadığı vs. konular bu çerçevede sürekli bir biçimde tartışma konusu yapılmıştır. Tartışmaların mahiyetini ve yönünü tayin eden ise büyük ölçüde ahlakın nereden veya kimden kaynaklandığı ile ilgili benimsenmiş olan ilke veya inançlar olmuştur.

Kelime anlamı, tarz, tavır, davranış, gelenek olan ahlakın Latincesi “moralis”, Grekçesi ise “êthos”tur. Ahlakın “moralis” şeklindeki Latince kullanımında vurgu kişinin sosyal organizasyon içerisindeki ahlaki konumuna iken, “êthos” şeklindeki Grekçe kullanımında vurgu daha ziyade kişinin bireysel karakterinedir (Bunnin ve Yu, 2004: 403). Felsefi bir terim

¹ Kütahya D.P.Ü. İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Felsefesi Öğretim Üyesi, ergin.ogcem@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3755-6729

olarak ahlak genel anlamda, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam tarzından kaynaklanan kurallar bütünü olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda ahlak; insanların kendilerine göre yaşadıkları, rehber aldıkları ilkeler ve kurallar; insanın çevresiyle ve kendisi dışındaki varlıklarla olan ilişkilerini düzenleyen, bu varlıklara yönelik eylemlerini belli kriterlere göre belirlemesini sağlayan norm, ilke ve değerler bütünüdür (Cevizci, 2000: 5). Kişiye nispetle ahlakı, bir kimsenin iyi niteliklerini ya da kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar şeklinde ifade etmek veya tanımlamak mümkündür. Felsefi literatürde ahlak yerine kullanılan “etik” ise tarihi süreç içerisinde fiili olarak, bireysel, grupsal ve toplumsal düzeyde yaşanmış olan ahlak fenomenlerini ele alan, bu bağlamda ileri sürülmüş olan görüşleri öğretileri irdeleyip aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak suretiyle onları sınıflandıran disiplinin adıdır (Özlem, 2014: 26-27).

Teolojik temelde ahlak kavramının ne anlam ifade edebileceği irdelendiğinde bunun insanın ontolojik kökeni ve bu kökene dair inancıyla doğrudan ilişki içerisinde olduğu görülecektir. Özellikle vahye dayanan dinler açısından meselenin böyle olduğunu ifade etmek mümkündür. Örneğin İslam düşünce geleneğinde ahlak kavramı doğrudan insanın varoluşu ile ilişkilendirilmiş, tanımlar ekseriyetle bu ilişki üzerinden geliştirilmiştir. Dolayısıyla ahlak kavramı Arapça sözlüklerde insanın hem bedeni ve hem de ruhi yaratılışını esas alacak şekilde tanımlanmıştır. Nitekim Arapça’da ahlak, “seciye, tabiat, huy” gibi anlamları muhtevi “hulk” veya “huluk” kelimesinden türetilmiş, onun çoğulu statüsünde kullanılmış bir kavramdır. Arap dilinin klasik sözlüklerinde insanın fizik yapısı için *halk*, mânevî yapısı için ise *hulk* kelimesi tercih edilmiştir. Başta hadisler olmak üzere İslâmî literatürün tüm kaynaklarında hulk ve ahlâk kavramları genellikle iyi ve kötü huyları, fazilet ve reziletleri ifade etmek üzere kullanılmıştır (Çağrı, 1989: 1).

“Hulk veya “huluk”un çoğulu olan ahlâkı İslâm filozofları, “nefiste yerleşik olan yatkinlikler” şeklinde tarif etmişler, bu yatkinlikler sayesinde “fiiller, nefisten herhangi bir fikrî ve iradî güçlüğe hacet kalmaksızın sâdır olur” demişlerdir. Eğer bu yatkinlikler iyi olursa nefisten “faziletler”, kötü olursa “reziletler” sâdır olur. Böylece İslam filozofları tarafından ahlâkın temel vazifesi, nefis hakkında bilgiler vermek ve nefsi kendisinden faziletli fiiller sâdır olacak şekilde terbiye etmek olarak belirlenmiştir (Aydın, 1989: 10). Felsefede ahlak ile neredeyse aynı sıklıkta kullanılmakta olan etik kavramıyla ise daha çok erdem, ödev, sorumluluk gibi anlamlar kastedilmiş; doğruluk ya da yanlışlık, iyi ya da kötüye dair ahlaki yargılar değerlendirme konusu yapılmıştır. Böylece ahlaki eylemin doğası ve daha iyi, erdemli bir hayatın nasıl olması gerektiği üzerine birtakım teorik yargılar geliştirilmiştir. Etikle ilgili bu

belirleme ve yargılarda ahlaka nazaran daha ziyade normatif bir tavrın etkinliği söz konusu olmuştur (MacIntyre, 2001: 127).

Teolojik Ahlak Tasavvurunun Mahiyeti ve Evrenselliği Problemi

Evrenin vücut bulma süreciyle ilgili bir Tanrı imkânından söz eden veya bu sürecin nedeni olmak bakımından düşünce sisteminde bir Tanrı inancına yer açan sistemlerde Tanrı doğrudan veya dolaylı olarak insana dair alanın belirlenmesi noktasında etkin bir güç olarak gündeme gelmiştir. Özellikle insana dair alanın imkân ve sınırlarının belirlenmesi noktasında vahyi bir bilgi kaynağı olarak gören dinlerde Tanrı'nın belirleyiciliği çok daha net bir şekilde ön plana çıkmıştır. Bu niteliği haiz Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi müesses vahiy kökenli dinlerde Tanrı'nın insanla ilgili hemen tüm tasarruflarda yegâne belirleyici olduğuna dair mutlak bir inanç söz konusudur. Dolayısıyla bu perspektif esas alınmak suretiyle meseleye bakıldığında ahlak ve ona dair muhteviyatın ne olması gerektiği noktasında belirleyici gücün Tanrı olması gerektiği ileri sürülmüştür. Görüşlerin tonlamalarında görece farklılıklar olsa da, ahlakın köken ve içeriğine dair ileri sürülmüş düşüncelerin büyük ölçüde bu istikamette şekillenmiş olduğu ifade edilebilir.

Vahiy kökenli dinlerin kutsal metinleri ağırlıklı olarak insanların yaşamlarını hangi esaslar üzere tesis etmeleri gerektiği ile ilgili ilke ve esasları muhtevi bilgilerden müteşekkildir. Bu bilgiler aynı zamanda o inancın ahlak ilkeleri olarak da değerlendirilmektedir. Hem Yahudilere ve hem de Hristiyanlara ait olduğuna inanılan Kitab-ı Mukaddes'i böyle bir metin şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte Kitab-ı Mukaddes'in daha ziyade kadim Yahudi inancına esas teşkil eden *Eski Ahit* bölümünde Tanrı'ya itaati imleyen ahlaki ilkelerin ifadesinde korku ve tehditi önceleyen bir dil kullanılmışken (Çıkış: 21/24, 25), Hristiyan inancına esas teşkil eden *Yeni Ahit*'te bu dil çok daha sevecen ve teşvik edici bir mahiyete evrilmiştir (Matta: 5/38). Ahlaka dair kullanılan bu dil aynı zamanda her iki inanç sistemine mensup olan insanların Tanrı'nın karakterine dair tasavvurlarını derinden etkilemiştir (Hazlitt, 2006: 412).

Ahlaki sahanın hangi esaslar üzere tesis edilmesi gerektiği noktasında belirleme hakkının Tanrı'ya ait olduğunu ileri süren Hristiyan inancında, ahlaki sorumluluğun zedelenmesiyle ilgili ilk ihmal, yasak ağaca temas veya onun meyvenin yenilmesiyle başlamıştır. İnsan neslinin ahlaki anlamda göstermiş olduğu bu zaaf, onun gerçek mekânı olan cenneti kaybetmesine ve dünyaya gönderilmesine sebep olmuştur. Ancak dünya, insanın ebedi kalacağı bir yer değildir. Aksine kısa bir süre oyalanmanın ardından, İsa Mesih'in (Tanrı) Krallığı'nda yeniden buluşma ile sonuçlanacak bir süreçtir. Yalnız bu buluşmanın ne şekilde olacağını ve nasıl bir akıbetle netice bulacağını belirleyecek olan, insanın bu dünya hayatı ile kurduğu münasebetin biçimine

göre şekillenecektir. Hıristiyan inancına göre insanların hayal kırıklığı yaşamaması her şeyden önce bu dünyanın fani olduğunu fark etmesine, buradaki nimetleri elde etmek yerine, öte dünyanın nimetlerini elde etmenin çok daha değerli ve gerçek bir hedef olduğunu kavramasına bağlıdır. O sebeple bu inanca sahip olan herkes için temel hedef, kendisini Tanrının Krallığında gerçekleşecek olan o büyük ve gerçek buluşmaya hazırlaması olmalıdır (MacIntyre, 2001: 131).

Hristiyan inancında ahlaki anlamda bir vasata sahip olmanın şartı, Tanrı'nın istek ve arzularına uygun bir düşünce ve davranış geliştirmektir. Ancak bunu insan kendi başına gerçekleştiremez. Böyle bir şeyin meydana gelmesi için Tanrı'nın rehberliğine ihtiyaç vardır. Zira Hristiyan inancına göre insan ile Tanrı arasındaki ilişki adeta bir hoca ile talebe arasındaki ilişki gibidir. Bir talebenin ilmen ve ahlaken inkişafı nasıl ki bir hoca vasıtasıyla mümkün olabiliyorsa, insanın da ilmen ve ahlaken ideal bir seviyeye gelebilmesi ancak Tanrı'nın rehberliği ile mümkün olabilecektir (Dönmez, 2004: 42). İnsanın bilgisi bazen ona doğru düşünme, doğru hareket edebilme ve doğru davranış sergileme hususunda imkân veriyor olsa da bunun her zaman böyle olacağına dair bir garantisi yoktur. O sebeple insanın ideal anlamda bir düşünce, duygu ve davranış standardına sahip olması ancak Tanrı'nın rehberliği sayesinde mümkün olacaktır.

İnsanın ahlaki bir varlık olma şartını Tanrı'nın enformasyon ve rehberliğine bağlayan Hristiyan itikadında belki de en büyük problem muhteviyatında asli günah inancını barındırıyor olmasıdır. Çünkü böyle bir inancın varlığı her şeyden önce Tanrı'nın yaratmadaki kudret ve yetkinliğini tartışmaya açmaktadır (Quinn, 2010: 616). Dahası başkasının işlemiş olduğu bir günahın ceremesini kendisinden sonra gelecek tüm insanlığa yükleyen bir inanç vasıtasıyla ortaya konacak olan ahlak anlayışının ne kadar ideal olabileceğini sorgulanır hale getirmektedir. Biraz da bu sebeple olsa gerek, ahlaki anlamda Hristiyan Katolik inancından kaynaklanan bu sorunlar kendi içerisinde farklı ve muhalif anlayışlara yol açmış, alternatif bir düşünme ve ahlak öğretisi olarak Protestan ahlakına vücut vermiştir.

Hristiyan inancında olduğu gibi, İslam inanç sisteminde de ahlaki alanın çerçevesini belirleme, ilke ve prensiplerini tayin etme yetkisi Tanrı'ya aittir. Tanrı'yı devre dışı bırakmak suretiyle ahlaki prensipler meydana getirmek ve bu prensipler üzerinde bir yaşam tesis etmek mümkün değildir. Dolayısıyla insanın dünya ve ahiret saadetini temin edecek ahlaki bir yaşam formu ancak İslam Dini'nin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'e müracaat etmekle mümkün olacaktır. Aynı şekilde İslam inancına göre, Kur'an-ı Kerim'de teorik olarak yer verilmiş ahlaki prensiplerin pratik anlamda ve ideal seviyede yaşama geçirilmesinin müstesna örneği olan Hz.

Muhammed (sav)'in yaşamını kendisine rehber edinmeden insanın ahlaki bir varlık olabilme imkân ve ihtimali yoktur (Görgün, 2010: 30).

Ahlakın kaynağında Tanrı'nın bulunduğu inancı İslam düşünce geleneği içerisinde genel anlamda kabul edilmiş bir tutum olsa da, bu meseleyi farklı şekillerde değerlendirenler olmuştur. İslam düşünce geleneğinde tarih sahnesine ilk çıkan itikadi yapılanmalardan birisi olan Mu'tezile'ye göre bir şeyin iyi veya kötü olması ya da güzel veya çirkin olması Tanrı'ya bağlı değildir. Bir şey Tanrı'nın emretmesiyle iyi, nehyetmesiyle kötü olmaz. O şey iyi olduğu için Tanrı yapılmasını emreder ya da kötü olduğu için yapılmasını yasaklar. Yoksa ifade edildiği üzere bunların mahiyetini tayin eden şey Tanrı'nın emir veya yasakları bağlamındaki bildirimleri değildir (Çelebi, 1999: 60). Mutezile bu yaklaşımıyla bir taraftan meseleye dair kendi kanaatini belirgin hale getirirken, diğer taraftan da tüm yapıp etmelerini Tanrı'ya mal eden kendi zamanının katı kadercı anlayışlarına karşı çıkmakta, insanın tercih ve özgürlüğünü yok eden, ona dair ahlaki bir değerlendirme yapabilmenin imkânını ortadan kaldıran anlayışlara karşı çıkmaktadır.

İyi veya kötü kendisiyle ilişkili olan şeyin tabiatından kaynaklı bir şey olduğu için, Mu'tezile'ye göre insanın vahiyden bağımsız olarak aklıyla iyi ve kötüyü bilmesi, bu bağlamda ahlaki bir yaşamı tesis etmesi mümkündür. Çünkü adalet ve hikmet sahibi bir Tanrı'nın, insana vermiş olduğu akli böyle bir yetenekten yoksun bırakmış olma ihtimali olamaz. Dolayısıyla böyle bir donanıma sahip olan insanın kendi yaşamına dair lehte veya aleyhte olabilecek şeyleri fark etmemesi de olası değildir. Hatta Mu'tezile insanın, Tanrı'nın ona vermiş olduğu akıl sebebiyle, hikmete uygun şeyler yapmasının onun açısından bir zorunluluk olduğunu ileri sürerek, hayata dair belirleme ve seçim yapma noktasında insanı işlevsiz hale getirmek isteyen yaklaşımlara tepki göstermiştir (Barlak, 2016: 82-83).

Mu'tezilî düşünce içerisinde yer alan ve daha sonra bir takım itikadi konularla ilgili yaklaşımlar noktasında fikir uyuşmazlığı yaşayıp ondan ayrılan ve müstakil bir düşünce ekolü haline gelen Eş'arî geleneğinde, iyi ve kötünün bilinmesini sağlayacak tek kaynağın vahiy olduğu görüşü hâkimdir. Ahlaki alanın sınırları, ona dair ilke ve prensiplerin belirlenmesi bütünüyle Tanrı'nın yetkisinde olan bir husustur. Burada insandan beklenen tek şey O'nun emir ve yasaklarına itaattir. Yoksa bir şeyin iyi veya kötü ya da ahlaki veya gayr-i ahlaki olduğuna karar vermek insanın bilgisi ve yetkisi dahilinde olan bir şey değildir. Eş'arî anlayışın bu meseleye dair görüşü, Kur'an-ı Kerimde Allah'ın yaratma sıfatına göndermede bulunan "Allah'tan başka bir yaratıcı mı var? (Nahl: 16/20) " ve yarattıkları üzerinde tasarruf hakkı olduğuna işaret eden "Allah kimi doğru yola iletirse, doğru yolu bulan onlardır. Kimi de saptırırsa işte onlar hüsrana

uğrayanlardır. (A'râf 7/178) ” bu ve benzeri ayetlere dayanmaktadır. Dolayısıyla ahlaki alanın belirlenmesi hususunda olduğu gibi, bunun neden böyle olması gerektiği konusunda da Eş'arî anlayışın dayanağı daima Kur'an-ı Kerim olmuştur (Eş'arî, 2005: 19).

Mutezilenin ileri sürdüğü ahlak anlayışı daha çok teolojik anlamda sorun ve tartışmalara yol açarken, Eş'arî'nin ortaya koyduğu ahlak anlayışı felsefi ve mantıki açıdan bazı problem ve tartışmaların çıkmasına sebep olmuştur. Burada, bu tartışmalı alanı uzlaştırma kabiliyetinde olabilecek bir üçüncü alternatif olarak Mâtürîdî anlayıştan söz etmek olanaklıdır. Bu anlayış ahlaki sorumluluk ve yükümlülüğün temellendirilmesinde Eş'arî'ye, ahlaki değerler konusunda ise Mu'tezile'ye yakın bir duruş sergilemiştir. Mâtürîdî anlayış bilgiye dair yapmış olduğu konumlandırma ile aslında ahlakla ilgili görüşlerine de bir nevi zemin hazırlamıştır. O bilgiyi ezeli ve hadis olarak ikiye ayırmış, ezeli bilgiyi Allah'ın, hadis bilgiyi ise yaratıkların bilgisi olarak tarif etmiştir. Bu ikinci bilgi türünü de kendi içerisinde zorunlu ve müktesep olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Mâtürîdî insanın bilgi edinme vasıtalarını da, duyu, haber ve akıl yürütme şeklinde üç kısımda ele almıştır. İnsan hayatının devamını mümkün kılan bilgiler duyulara dayalı zorunlu bilgiler iken, varlık düzeniyle ilişkisini düzenleyen ve büyük ölçüde ahlaki alanın çerçevesini oluşturan bilgiler ise insanın seçimine bağlı olan müktesep bilgilerdir (Ögçem, 2019: 166-167).

Mâtürîdî düşünce geleneğinde ahlaki fiiller dâhil, insana ait tüm fiiller bir yönü itibari ile Tanrı'ya, diğer yönüyle insana aittir. Fiillerin yokluktan varlığa getirilmesi Tanrı'nın yaratma eyleminin bir sonucu iken, insanların bu fiiller arasında bir seçim yapması, kesb yoluyla onunla ilişki kurması insana aittir. İnsanın fiillerinin yaratıcısı olamayacağını vurgulaması bakımından Mu'tezile'den, bu fiillerin mahiyetine dair belirleme ve onlar arasında seçim yapabilme imkânına sahip olduğunu onaylaması bakımından Eş'arî'den ayrılır. İnsanın, fiillerin mahiyetine dair belirleme ve onlar arasında bir seçim yapabilme kudretine sahip olması onu ahlaki anlamda sorumlu bir varlık haline getirmektedir. Yaptığı eylemler nedeniyle diğer insanlar tarafından övülmesi veya yerilmesi, Tanrı tarafından mükâfat veya cezaya konu edilmesi de yine bu özelliği sebebiyledir. Dolayısıyla, aklıyla iyinin-kötünün ayırdını yapabilme kapasite ve yeteneğinde olan insan Mâtürîdî'ye göre tercihlerinden sorumlu ahlaki bir varlıktır. İyi olanı tercih ettiğinde mükâfata, kötü olanı yaptığında ise cezaya konu olacaktır (Kılıç, 2006: 117-125).

İnsanın tüm inanç, ideoloji ve öğretilerden bağımsız olarak, kendi düşünce, inanç ve tercihlerinin başkaları tarafından benimsenmesini arzu ettiği gibi, teolojik zeminde şekillenmiş olan inanç ve düşünceleri noktasında da benzer bir arzuyu taşır. Hatta vahiy kökenli dinlerin,

bütün insanlığın kurtuluşunu temin etmek üzere gelmiş evrensel bir bilgi sistemi olduğu noktasındaki kanaat bağluları açısından her anlamda bir evrenselliği muhtevası olduğundan, yaşamlarına teolojik metinler çerçevesinde istikamet veren hemen herkeste sahip oldukları standartların herkes için geçerli olması gerektiği fikri hâkimdir. Aslında bu biraz da insanın kendisine benzeyen hemcinsleri ile örülmüş bir yaşam alanında kendisini güvende hissetmesiyle ilişkili bir durumdur. Bununla birlikte ahlaki evrensellik anlamında ileri sürdükleri iddia teorik planda kabul edilecek olsa bile, pratik anlamda bu iddianın pek bir karşılığının olmayacağını kabul etmek gerekir. Zira insanın mevcut donanımı herhangi başka bir iddia karşısında mutlak teslimiyeti reddetmeye müsait olduğu gibi, dinler vasıtasıyla kendilerine sunulan veya dikte edilen hususları reddetmeye de müsaittir. Nitekim insanlığın güncel yaşam pratiği ve formu da meselenin böyle olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Ahlakın içerik ve sınırlarının neye göre ve kim tarafından belirlendiği meselesi felsefenin başat tartışmalarından birisi olmuştur. Bu meseleye dair çok farklı görüşler ileri sorulmuş olmasına rağmen, ahlak olgusunun temelinde Tanrı ve insan olmak üzere iki unsurun bulunduğu yönündeki yaklaşım özellikle ön plana çıkmıştır. Ahlakın kaynağı olarak Tanrı'yı gören ve çalışmamıza da konu olan yaklaşıma göre, ahlaka ait sahanın tesis ve tayininde Tanrı dışında herhangi bir varlık veya gücün müdahalesi söz konusu değildir. Çünkü bizatihi insanı ve onun yaşam alanını meydana getiren bir varlığın, bu alanda onun nasıl hareket edeceğine temel teşkil edecek ilke ve prensipleri belirlemesi kadar doğal bir şey olamaz. Kaldı ki hem varlık âleminin mutlak ve gerçek nedeni olmak bakımından ve hem de insanın varlık koşullarını en iyi şekilde bilecek yegâne varlık olması bakımından buna layık tek varlık Tanrı'dır. Dolayısıyla ahlakın kaynağı ve ilkeleri bağlamında farklı alternatiflere ihtimal bırakmayacak şekilde Tanrı'nın biricik bir neden olarak düşünülmesi yadırganacak bir şey değildir.

Ahlakın kaynağı olarak Tanrı'yı düşünmek aynı zamanda böyle bir ahlak sisteminin evrensel olduğu inanç ve iddiasını da beraberinde getirir. Zira Tanrı hem kendi varlık şartları itibarıyla ve hem de meydana getirdiği varlıklar üzerindeki tasarruf imkân ve kabiliyeti bakımından evrensel nitelikte bir ahlak sistemini tesis etmeye muktedir varlıktır. İnsanlık ideal anlamda bir ahlak anlayışı ve pratiğine sahip olacaklarsa bu ancak Tanrı tarafından vazedilmiş bir ahlak sistemi vesilesiyle mümkün olacaktır. Dolayısıyla teolojik temelli ahlak anlayışı dışında bu noktada evrensellik iddiasında bulunabilecek herhangi bir ahlak sistemi için böyle bir şeyi düşünmek olası değildir. Bununla birlikte, teorik anlamda böyle bir iddianın dile getiriliyor olması, pratik olarak bunun sahada realizasyonunu garanti etmez. Nitekim bütün bir insanlık

tarihi boyunca çok çeşitli ahlak anlayışlarının ortaya çıkması, bugün de aynı çeşitliliğin devam ediyor olması meselenin iddia edildiği gibi bir görüntü vermediğini göstermektedir. O sebeple teolojik ahlak anlayışı dahi herhangi bir ahlak anlayışı veya sistemi hakkında evrensellik iddiasında bulunmak uygun olmayacaktır. Daha doğrusu insanın söz konusu olduğu yerde ona ait inanç, ideoloji veya düşünce gibi herhangi bir konuda böyle bir iddiayı dile getirmek pek uygun düşmeyecektir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M.S. (1989). Ahlak, *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, ss. 10-14.). İstanbul: TDV Yayınları.
- Barlak, M. (2016). *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Bunnin N. & Yu J. (2004). *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*. Malden: Blackwell Publishing.
- Cevizci, A. (2000). *Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çağrıncı, M. (1989). Ahlak, *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, ss. 1-9.). İstanbul: TDV Yayınları.
- Çelebi, İ. (1999). Hüsün ve Kubuh, *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 19, ss. 59-63.). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dönmez, S. (2004). *Aziz Thomas 'ta Felsefe-Teoloji İlişkisi*. Ankara: Karahan Kitabevi.
- Ebu'l Hasan el-Eş'arî, (2005). *el-İbane 'an Usûli'd-Diyâne*. Çev. Mustafa Çevik, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Görgün, T. (2010). *İslam Ahlak Esasları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Hazlitt, H. (2006). *Ahlakın Temelleri*, Çev. M. Aydın ve R. Tapramaz, Ankara: Liberte Yayınları.
- Kılıç, R. (2005). *Ahlakın Dini Temeli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ögçem, E. (2019). Objektiflik-Sübjektiflik Bağlamında Ahlak, *İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*. Ed. Veli Atmaca-Fevzi Rençber, Ankara: Gece Akademi.

Özlem, D. (2014). *Etik-Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Quinn, P.L. (2010). Sin and Original Sin, *A Companion to Philosophy of Religion*. Ed. C. Taliaferro, P. Draper ve P. L. Quinn, Oxford: Blackwell Publishers.

DOĞU AKDENİZ'DE DEĞİŞEN DENGELER BAĞLAMINDA TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU¹, Doç. Dr. Kadir SANCAK²

¹ Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0001-6374-7986

² Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
ORCID ID:0000-0001-9266-5592

ÖZET

Doğu Akdeniz, bölgede keşfedilen enerji kaynaklarından dolayı enerji ilişkilerinin ve/veya diplomasisinin tam ortasında bulunmaktadır. Keşfedilen enerjinin çıkarılmasının yanı sıra lojistiği ve satışı bölge ülkeleri arasında bir rekabet doğurmuştur. Bu nedenle bölgedeki ihtilaflar ya da ittifaklar enerji-politik merkezli yürü(tül)mektedir. Türkiye ve İsrail arasındaki yakınlaşma da bu çerçeveden okunabilir. 1948 yılında kurulan İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin İsrail'i 1949 yılında tanınmasıyla resmî olarak başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde ikili ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Fakat 2010 yılındaki Mavi Marmara olayı sonrası ilişkiler neredeyse kopma noktasına gelmiştir. Ancak yıllar içerisinde atılan karşılıklı adımlar ikili ilişkileri belirli bir seviyeye getirmiştir. Nihayetinde iki ülkenin karşılıklı büyükelçi atmasıyla ilişkilerin normalleşme sürecine girdiği görülmektedir. İki ülkeyi birbirine yakınlaştıran temel faktörün enerji olduğu söylenebilir. Bilhassa Rusya ve Ukrayna savaşı ile Avrupa'da ortaya çıkan enerji krizi, Türkiye'nin enerji merkezi olma çabaları ve İsrail'in çıkarmış olduğu doğalgazı Avrupa'ya satma hedefi, Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin karşılıklı çıkarlar temelinde daha fazla gelişebileceğini göstermektedir. Bu noktada Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki haklarını koruma temelinde atmış olduğu askeri ve siyasi adımlar, bölgeye kıyaslı olan ülkeler ile gerçekleştirdiği enerji anlaşmaları ve İsrail'in de içinde bulunduğu EastMed boru hattı projesinin önemli bir alternatif olmaktan çıkması, iki ülkenin pragmatist bir dış politika izleyebileceği bir konjonktürü ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, Türkiye-İsrail ilişkilerinin yeni dönemini Doğu Akdeniz'de değişen dengeler ve enerji jeopolitiği üzerinden analiz etmektedir. Çalışmada, iki ülkenin bölgede oluşan yeni denklemde var olan gerilimlerden sıyrılarak karşılıklı çıkarlar çerçevesinde daha fazla iş birliğine gidebileceği iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İsrail, Doğu Akdeniz, Enerji

1. GİRİŞ

Türkiye ve İsrail arasında yaşanan normalleşme süreci altı yıllık bir aradan sonra tekrar başladı. 2010'da gerçekleşen Mavi Marmara saldırısı sonrası ilişkiler neredeyse kopma noktasına gelmişti. 2013 yılında İsrail'in resmî özrü ile başlayan normalleşme adımları, 2016 yılındaki tazminat anlaşmasıyla iyimser bir havaya bürünmüştü. Fakat 2018 yılında İsrail'in Filistinli sivillere yönelik gerçekleştirdiği saldırılarda çok sayıda can kaybının ve yaralanmanın yaşanması, ilişkilerin tekrar gerilmesine neden olmuştu. 2021 yılında Cumhurbaşkanları

düzeyinde başlayan diyalog, diplomatik temsil düzeyinin karşılıklı olarak yeniden büyükelçi seviyesine çıkarılması sonucunu ortaya çıkardı. Sürecin bu noktaya evrilmesinde en önemli etken kuşkusuz enerjidir. EastMed projesinin alternatif olmaktan çıkması ve Rusya-Ukrayna Savaşı ile ortaya çıkan enerji krizi, iki ülkenin pragmatist bir dış politika izleyebileceği bir konjonktürü ortaya çıkardı. Türkiye'nin bölgede enerji (gaz) merkezi olma projesi ve İsrail'in de enerji (gaz) dağıtım merkezi olma hedefi, ikili ilişkilerin karşılıklı çıkarlar temelinde daha fazla gelişebileceğini göstermektedir. Bu çalışmada, iki ülkenin bölgede oluşan yeni denklemde var olan gerilimlerden sıyrılarak karşılıklı çıkarlar çerçevesinde daha fazla iş birliğine gidebileceği iddia edilmektedir.

2. DOĞU AKDENİZ'İN COĞRAFİ SINIRLARI VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Akdeniz, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasının yanı sıra dünya deniz ticareti için de önemli bir kesişim noktasıdır. Bu nedenle tarih boyunca sürekli bir mücadele alanı haline gelmiştir. Bölgedeki mücadelede değişen sadece hegemonya savaşlarının aktörleri olmuştur (Yıldız, 2008). Dinamik bir tarihe ve jeostratejik öneme sahip olan Akdeniz, coğrafi tanım olarak Batı Akdeniz ve Doğu Akdeniz olmak üzere iki farklı bölgeye ayrılmaktadır. Tunus ve Malta Adası'nın kesişiminden düz bir boylam çizildiğinde boylamın solu Batı Akdeniz, sağı ise Doğu Akdeniz olarak tanımlanmaktadır. Bu iki bölgenin birleşimine ise Akdeniz ya da Akdeniz Havzası gibi isimlendirmeler yapılmaktadır (Kedikli & Çalağan, 2017:122). Bu coğrafi tanıma göre Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler, Türkiye, İsrail, Lübnan, Suriye, Filistin, Mısır, Libya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Yunanistan'dan oluşmaktadır.

Doğu Akdeniz, tarihin hemen her döneminde stratejik bir bölge olmuştur. Bölge, jeopolitik konum olarak üç kıtanın -Avrupa, Afrika ve Asya- kesişim noktasında bulunmaktadır. Büyük güçlerin mücadele alanı haline gelen Orta Doğu'nun da büyük bir kısmını içine almaktadır. Dolayısıyla Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler paralel biçimde Doğu Akdeniz'i de etkilemektedir (Hadjipavlis, 2015: 44-45). Bölge bilhassa Süveyş Kanalı'nın açılması ve Orta Doğu'da petrolün bulunması ile dünyaya enerji (petrol-doğalgaz) aktarımı noktasında çok stratejik bir güzergâh haline gelmiştir. Doğu Akdeniz, enerji ve ticaret jeopolitiğinde Basra Körfezi, Hazar Denizi, Kızıl Deniz, Süveyş Kanalı ve Kuzey Afrika'yı içine alan bir hinterlanda sahip olmasıyla dünya ekonomisi için kritik bir merkez konumundadır (Ediger vd., 2012: 86).

2.1. Doğu Akdeniz'in Enerji Mücadele Alanına Dönüşmesi

Doğu Akdeniz'i uluslararası siyasetin gündemine yerleştiren en önemli konu bölgede keşfedilen doğal gaz kaynaklarıdır. Uluslararası raporlarda Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgazın, dünya doğalgaz rezervlerinin %47'sini oluşturabileceği iddia edilmektedir (Emre, 2018: 1). Keşfedilen doğalgazın çıkarılmasının yanı sıra lojistiği ve satışı, bölgede yaşanan rekabetin temel nedenlerindedir (Şahinoğlu vd., 2020: 151). Bu da doğrudan kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge (MEB) alanlarının ilanı ile bağlantılıdır (Kamuran, 2020: 137). Fakat söz konusu rekabet sadece bölgeye sınırı bulunan ülkeler arasında yaşanmamaktadır. Bölgedeki gelişmeleri en az kıyıdaş devletler kadar yakından takip eden uluslararası aktörler de vardır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz, küresel güçlerin de müdahil olduğu bir rekabet sahasına dönüşmüş durumdadır. Çünkü keşfedilen enerjinin çıkarılmasının ve satışının ekonomik ve politik etkisi

sadece Doğu Akdeniz ile sınırlı kalmayacaktır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz’de oluşacak ittifaklar ya da ihtilaflar Orta Doğu’yu ve özellikle Avrupa’yı ekonomik, jeopolitik ve siyasi olarak etkileme potansiyeline sahiptir (Şahinoğlu vd., 2020: 158; Stergiou, 2019: 11). Bu durum bölge ülkeleri arasındaki ittifaklara ve ihtilaflara da yansımış, diplomatik ilişkiler bu bağlamda şekillenmiştir. Doğu Akdeniz’deki doğalgazın Avrupa’ya taşınmasını amaçlayan EastMed projesi bu konudaki en somut örnektir. AB ve (ilk başta) ABD’nin açıktan destek verdiği proje ile Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) enerji politikalarının dışında tutulmuş ve İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan, İtalya ve Mısır’ı içine alacak bir ittifak oluşturulmuştur (Nurşin, 2019: 9). EastMed projesinden dışlanan Türkiye, daha proaktif politikalar izlemeye başlamıştır. Türkiye tek taraflı olarak atılacak tüm adımlara karşı olduğunu ilan ederek bir yandan KKTC ile Doğu Akdeniz’de ortaklaşa tatbikatlar yaparken diğer yandan Akdeniz’deki sondaj faaliyetleri ve onlara eşlik eden askeri gemilerin varlığı ile bölgedeki haklarından vazgeçmeyeceğini açıkça göstermiştir. Özellikle Libya ile imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması ile bölgedeki varlığını ve haklarını, BM’nin de onayı ile uluslararası hukuk kuralları içerisinde de netleştirmiştir. Böylece söz konusu güzergahtan herhangi bir geçiş iki ülkenin iznine tabi olmuştur. Ayrıca Rusya-Ukrayna savaşı sonrası Avrupa’da ortaya çıkan enerji krizi ve EastMed projesinin (özellikle ABD’nin desteğini çekmesi sonrasında) önemli bir alternatif olmaktan çıkması, Doğu Akdeniz’deki konjonktürü değiştirmiştir. Bu durum bölgedeki devletlerin politikalarına da yansımış, özellikle Türkiye-İsrail arasındaki enerji diplomasisinin hızlanmasına neden olmuştur. Türkiye’nin bölgede gaz merkezi olma projesi ve İsrail’in de çıkarmış olduğu doğalgazı Avrupa’ya satma hedefi iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Bu durumun temel nedenlerine geçmeden önce Türkiye İsrail ilişkilerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

3. TÜRKİYE VE İSRAİL İLİŞKİLERİNİN KISA TARİHİ

14 Mayıs 1948 yılında kurulan İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Türkiye’nin İsrail’i 28 Mart 1949 yılında tanımasıyla resmî olarak başlamıştır. Böylece Türkiye, bölge ülkeleri arasında İsrail’i tanıyan ilk devletlerden biri olmuştur. İkili ilişkiler karşılıklı çıkarlar temelinde şekillenmekle birlikte İsrail’in aşırı güvenlikçi ve istikrarsızlığa yönelik politikaları nedeniyle ilişkilerde kimi zaman sorunlar yaşanmıştır.

İkili ilişkilerdeki ilk kriz Bağdat Paketi’nin kurulması ile başlamıştır. 1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında kurulan Bağdat Paketi, İsrail yönetimi tarafından endişeyle karşılanmıştır. İki ülke arasında soğumaya başlayan ilişkiler, 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi ile daha gergin bir döneme girmiştir. Türkiye, Mısır’a saldıran İsrail’i kınayarak elçilik düzeyindeki temsiliyetini maslahatgüzarlık seviyesine indirmiştir (Erhan & Kürkçüoğlu, 2002: 645-646).

Küba Füze Krizi ve Johnson Mektubu gibi olaylar neticesinde Türkiye’nin NATO üyeliği ve ABD ile ilişkiler konusunda yaşadığı hayal kırıklıkları, dış politikanın sorgulanmasına neden olmuştur. Bu nedenlerle Türkiye, altmışlı yılların ortalarından başlayarak hem ekonomik sorunlara çözüm bulabilmek hem de değişen uluslararası ortama uyum sağlamak ve Kıbrıs konusunda ihtiyaç duyduğu diplomatik desteği bulabilmek amacıyla yeni açılımlara yönelmiştir. Bu dönüşümün bazı işaretleri de özellikle Orta Doğu’da görülmüştür. Türkiye,

1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı sırasında Arap ülkelerinden yana bir tutum sergilemiştir. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda ise tarafsız bir politika izlemekle birlikte Arap devletlerine yakın durmuştur. Bu yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinin soğuk seyretmesinin nedenlerinden bir diğeri de Ankara'nın Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile kurduğu yakın ilişkilerdir (Özcan, 2005: 23-27).

İkili ilişkiler 1980 yılının başına kadar maslahatgüzar düzeyinde devam etmiştir. 1 Ocak 1980'de ise resmî ilişkiler tekrar büyükelçilik seviyesinde yükseltilmiştir. Fakat Temmuz 1980'de İsrail Meclisi Knesset tarafından çıkarılan Kudüs Yasası'yla Doğu Kudüs'ün tek taraflı ilhakı ve Kudüs'ün ebedi başkent ilan edilmesi, iki ülke ilişkilerinde yeni bir krize neden olmuştur. Türkiye bunun üzerine 1 Ocak tarihinde Büyükelçilik seviyesine yükselttiği diplomatik temsilciği, ikinci kâtip düzeyine indirmiştir. İkili ilişkiler, altın yılların yaşanacağı 1990'lara kadar mesafeli olmanın ötesinde ilişkilerin soğuk olduğu yıllardır (Yılmaz, 2010: 51).

1991 yılındaki Madrid Konferansı ile başlayan ve 1993 yılındaki Oslo Anlaşmaları ile devam eden Orta Doğu barış süreci, Arap-İsrail gerilimini azaltmıştır. Madrid Konferansı'nın olumlu havası içerisinde Türkiye, Ankara'daki İsrail ve Filistin temsilciliklerinin Büyükelçilik düzeyine yükseltildiğini duyurmuştur. 1990'ların başlarında çeşitli ekonomik, askeri ve eğitim anlaşmalarının imzalanmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Özellikle 1996 yılının Şubat ayında imzalanan askeri anlaşmalar iki ülke arasında kara, hava, deniz kuvvetleri ve silah sanayi konularında kapsamlı bir iş birliği içermektedir. Orta Doğu politikaları da iki ülke arasında benzerlik göstermektedir. Nitekim iki ülkenin o yıllardaki ortak düşmanları aynıydı: Suriye, Irak ve İran. Orta Doğu'da Türkiye için İsrail, stratejik müttefik haline gelmişti. Çünkü iki devlet aynı "haydut" devletler tarafından sarıldığı yönünde bir dış politika algısına sahipti. Bu durum beraberinde iki devletin ilişkilerinde, "ortak çıkar" algısının oluşmasına neden olmuştu (Ulutaş, 2010: 3-4).

2000 yılının Eylül ayında İkinci İntifada'nın başlamasıyla birlikte Türkiye İsrail ilişkileri yeni bir gerginlik dönemine girmiştir. İsrail'in Filistinlilere yönelik uyguladığı sert politikalara karşı Türkiye'de aynı sertlikte tepki göstermiştir. Hamas'ın Ocak 2006 yılında Filistin'de yapılan seçimleri kazanmasının ardından Siyasi Büro Şefi Halid Meşal ve beraberindeki heyetin Ankara'yı ziyaretine İsrail, tepki göstermiştir. Aynı yılın Eylül ayında ise İsrail'in Lübnan'a yönelik başlattığı operasyonlar için bu kez Türkiye, İsrail'e sert tepki göstermiştir. 27 Aralık 2008 yılında İsrail'in Gazze'ye yönelik "Dökme Kurşun" operasyonunu başlatması üzerine Türkiye eleştiri dilini daha çok sertleştirmiştir. Çünkü Gazze'ye yönelik saldırılar başlamadan önce dönemin İsrail Başbakanı Ehud Olmert, Türkiye'nin Suriye ile İsrail arasındaki arabuluculuk rolü nedeniyle Ankara'yı ziyaret etmiş ve Erdoğan ile baş başa görüşme yapmıştı. Olmert'in İsrail'e döner dönmez Gazze'ye yönelik saldırıların başlaması, Türkiye'de çok büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştı. Saldırıların devam etmesi ve şiddetinin artması üzerine Erdoğan, İsrail'i devlet terörü işlemekle itham etti. İsrail'e yönelik en sert çıkış ise 2009 yılında, Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda yaşanan meşhur "one minute" tartışması ile yaşandı (SDE, 2011: 12-17).

Diziler Krizi ve Alçak Koltuk Krizi ile tırmanma süreci devam etti. Buna rağmen Türkiye, 2010 yılında İsrail'in Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne girişine onay vererek bir nevi iyi

niyet göstergesinde bulundu. İsrail'in buna cevabı Mavi Marmara saldırısı ile oldu. İsrail, uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından organize edilen ve Gazze'ye insani yardım taşıyan yardım konvoyuna uluslararası sulara saldırı düzenledi. Saldırı sonrası on Türk vatandaşı hayatını kaybetti. 31 Mayıs 2010'da yaşanan bu olay nedeniyle ilişkiler olumsuz etkilendi. Mavi Marmara olayı, iki devlet arasında büyük bir krize neden olmuş ve neredeyse ilişkileri kopma noktasına getirmiştir (Çelikkol, 2014: 109).

Türkiye, saldırı sonrasında, İsrail ile ilişkilerin normalleşmesi için uluslararası hukuk ve teamül çerçevesinde İsrail'den üç talepte bulunmuştur. Söz konusu talepler; resmî özür dilenmesi, kurbanların ailelerine tazminat ödenmesi ve Gazze'ye yönelik kısıtlamaların kaldırılması olmuştur. İsrail, kademeli olarak söz konusu talepleri karşılamıştır. 2013 yılında İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, 2013 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı telefonla arayarak İsrail adına Türk halkından özür dilemiş, 2016 yılında da ikili ilişkilerin normale döndürülmesine yönelik yapılan mutabakat çerçevesinde "Tazminata İlişkin Usul Anlaşması" imzalanmıştır. Gazze'ye yönelik kısıtlamaların hafifletilmesi kapsamında Türkiye'nin Gazze'ye gönderdiği insani yardımlara İsrail'in onay vermesi neticesinde ilişkilere bir yumuşama yaşanmıştır (MFA, 2022).

ABD Eski Başkanı Donald Trump'ın Aralık 2017'de Kudüs'ü "İsrail'in başkenti" olarak tanıması ve ülkesinin büyükelçiliğini Kudüs'e taşıması bölgede infiale sebep oldu. 2018 yılının Mart ayında "Büyük Dönüş Yürüyüşü" gösterilerine katılan Filistinli sivillere yönelik İsrail askerleri tarafından gerçekleştirilen saldırılarda çok sayıda can kaybı ve yaralanma yaşanmasını takiben ikili ilişkiler yine gergin bir döneme girdi. Türkiye, İsrail'in bu tutumunu protesto ederek büyükelçisini geri çekti (Nazlı & Aydemir, 2022).

7 Temmuz 2021'de göreve başlayan İsrail'in yeni Cumhurbaşkanı Yitzhak (Isaac) Herzog ile Cumhurbaşkanı Erdoğan arasında gelişen diyalog, Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilere yeni bir normalleşme adımlarının atılmasına katkı sağladı. 2022 yılının Mart ayında İsrail Cumhurbaşkanı Herzog'un Türkiye'yi ziyareti ile iki ülke ilişkilerinde yeni bir evreye geçildi. Dışişleri bakanlarının karşılıklı ziyaretleri ile devam eden olumlu hava nihayetinde diplomatik temsil düzeyinin karşılıklı olarak yeniden büyükelçi seviyesine çıkarılması sonucunu ortaya çıkardı (Nazlı & Aydemir, 2022). Böylece altı yıllık bir aranın ardından ilişkiler tekrar "normalleşme" sürecine girmiş oldu.

3.1. Normalleşmenin Enerji Boyutu

Türkiye-İsrail arasındaki normalleşme sürecinin itici gücü kuşkusuz enerjidir. 2016 yılında iki ülke yine enerji merkezli bir yakınlaşma sürecine girmiş, fakat devam eden müzakereler çeşitli nedenlerden dolayı sonuçsuz kalmıştı. Elbette bölgesel konjonktür altı yıl öncesine kıyasla oldukça farklıdır. Bu durum iki devletin dış politika davranışlarına da yansımış durumdadır. Bugün her iki ülke dış politika davranışlarında daha pragmatisttir. Örneğin Türkiye, sadece İsrail ile değil Mısır ile de normalleşme için adımlar atmaktadır. Benzer şekilde 2021 yılında da ilişkilerin gergin olduğu Suudi Arabistan ve BAE ile de ilişkiler karşılıklı adımlarla normalleşmişti. İsrail'de benzer şekilde Arap ülkeleri ile çeşitli anlaşmalar yapmaktadır. İbrahim Anlaşmaları bu politikanın en somut örneğidir. Bunun yanı sıra diplomatik ilişkilerin olmadığı Lübnan ile imzalanan Deniz Sınırı Anlaşması da İsrail'in dış politikasında daha

pragmatist davrandığını açıkça göstermektedir. Söz konusu pragmatist yaklaşım iki ülke ilişkileri içinde geçerlidir. Fakat normalleşme sürecindeki tek sebep olmasa da süreci hızlandıran en önemli etkenlerden biri enerjidir.

İsrail için temel hedef çıkardığı gazın fazlasını Avrupa'ya ihraç etmektir. Bu nedenle özellikle Leviathan sahası ile Türkiye arasında bir boru hattının döşenmesi planlanmaktadır. Türkiye ana karası ile Leviathan arasındaki mesafe ortalama 500 kilometredir. Burada inşa edilmesi gereken hat uzunluğu EastMed projesinin sadece dörtte biri kadardır. Bu durum proje maliyetinin azalmasını da beraberinde getirmektedir. Böylece Türkiye hem maliyet hem de zaman olarak daha kısa sürede inşası bitecek bir güzergah haline gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin içinde bulunduğu güzergah daha avantajlı hale gelmektedir (Haydar, 2022).

Söz konusu proje hayata geçtiği takdirde projenin Türkiye'ye katkıları oldukça fazla olacaktır. İlk olarak Türkiye, enerji tedarikini çeşitlendirmiş olacak ve gaz aldığımız ülkelerin gazı politik bir baskı aracı olarak -İran gibi- kullanmasının önüne geçilecektir. Rusya'ya uygulanan yaptırımlar Rus gazını da tartışmalı hale getirmektedir. Dolayısıyla alternatif bir kaynak olarak Doğu Akdeniz gazının varlığı enerji güvenliği açısından da oldukça önemlidir. İkinci olarak Türkiye'nin enerji piyasasındaki önemi ve değeri de artacaktır. Ayrıca bu süreçte görev alacak Türk şirketleri için yeni istihdam imkânları da sağlanacaktır. Son olarak ise gazın üçüncü ülkelere satışından elde edilecek kâr ekonomiye de büyük fayda sağlayacaktır (Haydar, 2022). Eğer Rusya'nın Türkiye'yi enerji merkezine çevirme önerisi de gerçekleşirse, Türkiye özellikle Avrupa için bir enerji dağıtım merkezi olacaktır. Türkiye'nin enerji merkezli dış politika hedeflerinden biri de zaten budur. Bu hedefi de-enerji merkezi olma- açıkça ifade etmektedir. Bu durum Türkiye ve Avrupa (özellikle AB) ülkeleri arasındaki ilişkilerin çehresini değiştirebilir. Örneğin Kıbrıs konusunda Avrupa ülkeleri Türkiye'nin tezlerine daha fazla yaklaşabilir. Türkiye, terör konusunda da daha fazla destek alabilir. Projenin gerçekleşmesi durumunda İsrail de kazançlı çıkacaktır. İsrail, Doğu Akdeniz'de enerji dağıtım merkezi olacaktır. Bu durum İsrail'e çok büyük bir jeopolitik ve ekonomik kazanım sağlayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin enerji merkezi olma ve İsrail'in de enerji dağıtım merkezi olma hedefi ikili ilişkilerin karşılıklı çıkarlar temelinde daha fazla gelişebileceğini göstermektedir. Bu noktada her iki ülke arasında bir enerji anlaşması imzalanabilir. Bu iki ülkenin yanına Mısır'da eklenebilir. Türkiye ve Mısır arasında son zamanlarda yaşanan gelişmeler de bu doğrultu da okunabilir. Enerji diplomasisi üç ülkeyi aynı masaya oturtabilir.

Türkiye ve İsrail arasındaki en temel anlaşmazlık Filistin konusundadır. Her iki ülkenin Filistin meselesine bakışı ve yaklaşımı oldukça farklıdır. İki ülke arasında gerçekleşebilecek bir enerji anlaşması Filistin meselesine de olumlu katkı sağlayabilir. Türkiye her ne kadar pragmatist bir politika izlese de Filistin konusuna gözlerini kapatamaz. Tarihsel süreç göz önüne alındığında Türkiye'nin her zaman -hükümetlerden bağımsız- Filistinlilerin yanında olduğu bilinmektedir. İsrail tarafı da bunun farkındadır. Bu nedenle iki ülke arasında gerçekleşebilecek enerji anlaşması bölgesel barışa da katkı sağlayabilir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Doğu Akdeniz, son zamanlarda uluslararası ilişkilerin gündemini oldukça fazla meşgul etmektedir. Bu durumun en temel nedenlerinden biri bölgede keşfedilen hidrokarbon

rezervleridir. Bölgede yaşanan ihtilaflar ve ittifaklar da enerji-politik merkezlidir. Türkiye-İsrail arasında son zamanlarda yaşanan diplomatik yakınlaşma da bu çerçeveden okunabilir. Mavi Marmara krizi ile iki ülke arasındaki ilişkiler neredeyse kopma noktasında gelmişti. Fakat atılan karşılıklı adımlar neticesinde ilişkiler normalleşme sürecine girmiş bulunmaktadır. İki ülkeyi birbirine yakınlaştıran temel faktörün enerji olduğu oldukça açıktır. Türkiye'nin enerji merkezi olma projesi ve İsrail'in de enerji dağıtım merkezi olma hedefi ilişkilerin karşılıklı çıkarlar temelinde daha fazla gelişebileceğini göstermektedir. Elbette ilişkilerin bu noktaya gelmesinde bölgede yaşanan gelişmeler de oldukça önemlidir. Örneğin İsrail'in de içinde bulunduğu ve Türkiye'nin dışlandığı EastMed boru hattı projesinin önemli bir alternatif olmaktan çıkması oldukça önemlidir. Tabii burada Türkiye'nin hem sahadaki hem de diplomasideki kararlı duruluğu oldukça etkili olmuştur. Türkiye, Doğu Akdeniz'de kendisini dışarıda bırakan bir boru hattı inşasının mümkün olmadığını davranışlarıyla açıkça göstermiştir. Bunun yanı sıra Rusya ve Ukrayna savaşı ile Avrupa'da ortaya çıkan enerji krizi de iki ülkenin enerji diplomasisine yönelik adımlarını hızlandırmasında önemli bir faktör olmuştur. İki ülke arasında yaşanan normalleşme süreci "uluslararası ilişkilerde sürekli dost ya da sürekli düşman ülke yoktur" mottosuna uygun biçimde yürümektedir. Bu bağlamda Türkiye ve İsrail bölgede oluşan yeni denklemde var olan gerilimlerden sıyrılarak karşılıklı çıkarlar çerçevesinde daha fazla iş birliğine gidebilir. İki ülke arasında yaşanacak bir enerji anlaşması hiç de sürpriz olmayacaktır. Olası bir enerji anlaşması sadece iki ülkenin çıkarına hizmet etmekle kalmayıp gerek Kıbrıs gerek Filistin konusunda bölgesel bir barışa da katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Çelikkol, A. O. (2014). *One Minute'ten Mavi Marmara'ya Türkiye-İsrail Çatışması*. İstanbul: Doğan Kitap.

Ediger, V. Ş., Devlen, B., ve McDonald, D. B. (2012). Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 73–92.

Emre, Y. (2018). Doğu Akdeniz'de Enerji Çıkmazı. *SETA Perspektif*, 188, 1-5.

Erhan, Ç., ve Kürkçüoğlu, Ö. (2002). Filistin Sorunu. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt: I* (6. Baskı) içinde. (ss. 635–648). İstanbul: İletişim Yayınları.

Hadjipavlis, P. (2015). The Geopolitical Importance of the Eastern Mediterranean Airspace. *Eastern Mediterranean Geopolitical Review Vol. 1, Fall 2015*, 44–60.

Haydar, O. (2022). *Türkiye-İsrail Normalleşmesinin Enerji Boyutu*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-israil-normallesmesinin-enerji-boyutu/2531776> (Erişim tarihi: 10.12.2022).

Kamuran, R. (2020). Türkiye-Libya Deniz Yetki Alanları Muhtrasının Uluslararası Kamu Hukuku Açısından Analizi. Sadullah Özel, Halil İbrahim Aydın, Murat Cihangir (Ed.), *Doğu Akdeniz, Jeopolitik ve Ekonomi-Politik Dinamikler* içinde (ss. 135–149). Çanakkale: Paradigma

Akademi.

Kedikli, U., ve Çalağan, Ö. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1), 120–138.

MFA. (2022). *Türkiye - İsrail Siyasi İlişkileri*. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim tarihi: 10.12.2022).

Nazlı, Y., ve Aydemir, M. (2022). *Türkiye-İsrail İlişkilerinin Seyrinde Yeni Dönem*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-israil-iliskilerinin-seyrinde-yeni-donem/2663205> (Erişim tarihi: 10.12.2022).

Nurşin, A. G. (2019). "New Balance of Power in the Eastern Mediterranean and Turkey. *SAM Paper*, 17, 1-18.

Özcan, G. (2005). *Türkiye - İsrail İlişkilerinde Dönüşüm : Güvenliğin Ötesi*. https://www.tesev.org.tr/wpcontent/uploads/rapor_Turkiye_Israil_Iliskilerinde_Donusum.pdf (Erişim tarihi: 10.12.2022).

Şahinoğlu, M. C., Ateş, A., ve Aydın, H. İ. (2020). Doğu Akdeniz Sorunu Üzerine Ekonomi-Politik Bir Çözümleme. Sadullah Özel, Halil İbrahim Aydın, Murat Cihangir (Ed.), *Doğu Akdeniz, Jeopolitik ve Ekonomi-Politik Dinamikler* içinde (ss. 151–177). Çanakkale: Paradigma Akademi.

SDE Analiz (2011). Türkiye-İsrail İlişkileri, *Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü*, 1-60.

Stergiou, Andreas, (2019), Geopolitics and Energy Security in the Eastern Mediterranean: The Formation of new 'EnergyAlliances. Zenonas Tziarras (Ed.), *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean Trilateral Partnerships and Regional Security Report 3/2019* içinde (ss. 11-31). Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO).

Ulutaş, U. (2010). Turkey-Israel: A Fluctuating Alliance. *SETA Policy Brief*, 42, 4-11.

Yıldız, D. (2008). *Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından Akdeniz'in Doğusu*. <http://docplayer.biz.tr/3229047-Dursun-yildiz-tarihi-gecmisi-stratejik-onemi-ve-su-sorunu-acisindan.html> (Erişim tarihi: 24.11.2022).

Yılmaz, M. E. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri. *Akademik ORTA DOĞU*, 4(2), 49–66.

RUSYA'NIN UKRAYNA'YI İŞGALİNİN BALKAN JEOPOLİTİĞİNE ETKİSİ

Doç. Dr. Kadir SANCAK¹, Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU²

1 Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID ID:0000-0001-9266-5592

2 Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0001-6374-7986

ÖZET

Uluslararası ilişkileri anlamada ve politikalar oluşturmada jeopolitik analizler önemli bir yer tutmaktadır. Jeopolitiğin bileşenlerinden birini sabit bir faktör olan coğrafya oluşturmaktadır ancak coğrafya sabit kalsa bile ona etki eden politik, askeri, ekonomik ve kültürel faktörlerin değişkenliği jeopolitiğe dinamik bir karakter kazandırmaktadır. Dünya üzerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak söz konusu faktörlerin değer kazanması veya değer kaybına uğraması jeopolitik pozisyonları etkilemektedir. Söz gelimi askeri tehdit algılarındaki bir değişim veya enerji arz güvenliğinde yaşanan sorunlar jeopolitik kaymalara neden olabilmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak bazı bölgelerin jeopolitik değeri azalırken bazılarının değeri artmaktadır.

24 Şubat tarihinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve ona gösterilen tepkiler küresel politikada yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmektedir. İki ülke arasında yaşanan savaşın yayılma ihtimali ile birlikte NATO'nun genişleme çabaları bir güvenlik ikilemi riskini doğurmaktadır. Bu durum Avrupa'nın yumuşak karınlarından biri olarak değerlendirilen Balkanların güvenliğini doğrudan etkilemektedir. Öte yandan Avrupa ülkelerinin Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığı bağlamında ortaya çıkan enerji arz güvenliği meselesi alternatif kaynaklara ulaşmada Balkan coğrafyasını ön plana çıkarmaktadır. Benzer bir durum ticaret güzergâhlarının yeniden belirlenmesinde de yaşanmaktadır. Çin'den başlayıp Avrupa'ya uzanan Modern İpekyolu hattı için Rusya topraklarının seçenek dışı kalması, Balkanlarının jeopolitik önemini artırmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle jeopolitik analizlerden ve küresel gelişmeler bağlamında yaşanan jeopolitik değişimlerden söz edilecektir. Devamında yaşanan savaşın Balkan Jeopolitiğine yansımaları ele alınacaktır. Bu yapılırken mesele askeri güvenlik, enerji arz güvenliği ve Modern İpek Yolu başlıkları bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Rusya, Enerji Güvenliği, Modern İpekyolu, Jeopolitik

1.GİRİŞ

Jeopolitikle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında kavramın daha ziyade coğrafya merkezli olarak ele alındığı görülmektedir. Coğrafyanın statik bir yapı arz etmesi de jeopolitiğin sabit unsurlara dayalı yüzünü ön plana çıkarmaktadır. Oysa jeopolitik dinamik bir alandır ve sosyo-politik bir karakter taşımaktadır. Bir başka ifade ile jeopolitik, coğrafi, politik, askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel unsurların etkisiyle sosyal olarak inşa edilmektedir. Genel bir ayırım yapılarak kategorize edildiğinde jeopolitiğin sabit ve değişen unsurlardan meydana geldiği görülmektedir. Sabit unsurlar olarak coğrafi sınırlar, arazinin fiziksel yapısı, ülkenin dünya üzerindeki konumu ve denizle olan ilişkisi sıralanırken değişen unsurlar olarak sosyo-

kültürel, ekonomik, politik ve askeri unsurlar anlaşılmaktadır. Esasen sabit veriler bile bazı durumlarda değişkenlik gösterebilmektedir. Bütün bu bileşenler göz önüne alındığında jeopolitiğin dinamik bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda konjonktürel gelişmelere bağlı olarak jeopolitik kaymalar yaşanmakta ve ülkelerin/bölgelerin jeopolitik öneminde değişimler meydana gelmektedir (Baysoy, 2016:89-92). Bu durumun somut örneklerinden biri bugün Balkan coğrafyasında yaşanmaktadır. 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın işgaliyle başlayan ve halen devam eden savaş Balkanların jeopolitik önemini de doğrudan etkilemektedir. Özellikle güvenlik, enerji ve küresel ticaret bağlamında bu durum daha fazla hissedilmektedir.

2. BALKANLARIN JEOPOLİTİĞİ

Güney Doğu Avrupa olarak da adlandırılan Balkanlar, söz konusu ifadeden de anlaşılacağı üzere Avrupa Kıtası'nın güneydoğusunda yer alan bir yarımadadır. Balkanları kıtanın gerisinden ayıran net coğrafi sınırlar bulunmamakla beraber Tuna ve Sava Nehirleri Balkanların kuzey sınırı olarak genel bir kabul görmektedir. Yarımadanın doğu ve güneydoğu sınırını Karadeniz, Marmara ve Adalar Denizi(Ege), güneybatı ve Batı sınırlarını ise İyon ve Adriyatik Denizleri oluşturmaktadır. Topraklarının tamamı veya bir kısmı Balkanlarda yer alan on iki ülke bulunmaktadır ve bunlar Türkiye, Romanya, Yunanistan, Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Bosna Hersek, Karadağ, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya ve Arnavutluk'tur.

Siyasi haritadaki bu çok parçalı yapının bir benzeri bölgenin sosyo-kültürel yapısında da gözlenmektedir. Çizelgede de görüleceği üzere Balkanlar etnik çeşitliliğin fazla olduğu bir coğrafyadır. Toplamda yaklaşık elli milyon insanın yaşadığı bölgede Romenler, Yunanlılar, Sırp, Hırvatlar, Bulgarlar, Arnavutlar, Boşnaklar, Makedonlar ve Türkler bu nüfusun önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Ancak etnik harita ile siyasi harita tam olarak örtüşmemektedir. Homojen bir etnik dağılımın olmadığı bölgede etnik unsurlar kendi adlarını taşıyan ülkenin dışında diğer ülkelerde de bulunmaktadır. Bu durum etnik çatışma ihtimalini güçlendirerek bölge ülkeleri arasında temel bir sorun başlığı oluşturmaktadır. Aynı şekilde bu kırılmalı yapı bölgeyi dış etkilere açık hale getirmektedir.

Etnik dağılım kadar çeşitlilik göstermese de Balkanlardaki dini dağılım da homojen bir durum arz etmemektedir. Bölgedeki hâkim iki din Hristiyanlık ve İslamiyet iken Hristiyanlar da Katolik ve Ortodoks olarak temelde iki mezhebe ayrılmaktadır. Bunların dışında Romanya, Sırbistan ve Hırvatistan'da ise az sayıda Protestan bulunmaktadır. Balkanlardaki dini dağılım bölge ülkelerinin dış politikalarında doğrudan karşılık bulmaktadır. Söz konusu etnik ve dini yapı geçmişteki birçok katliama ve savaşa kaynak teşkil etmektedir.

Balkanlar ekonomik kaynaklar itibariyle pek zengin bir coğrafya değildir. Petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakları yetersizdir ancak sahip olduğu coğrafi konum itibariyle enerji nakil hatları güzergâhı olarak eşsiz bir değer taşımaktadır (Telli, A., Demirtaş, İ., 2019).

Balkan ülkelerinden beşi, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Hırvatistan ve Slovenya Avrupa Birliği(AB) üyesi iken, diğer ülkeler de adaylık süreci içerisinde yer almaktadır. Öte yandan Bosna Hersek, Kosova ve Sırbistan'ın haricindeki dokuz Balkan ülkesi NATO üyesidir ve

güvenliklerini bu yapı içerisinde sağlamaktadır. Bu durum Balkanların güvenliğinde NATO'nun rolünün ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir.

	<i>Nüfus</i>	<i>Etnik oran</i>	<i>Dini Dağılım</i>
<i>Bosna Hersek</i>	3.517.000	Boşnak % 50,1, Hırvat % 15,4,	Sırp % 30,8 Diğer % 3,7 Müslüman % 50,7, Ortodoks % 30,8 Katolik % 15,2, Bilinmeyen % 4,4
<i>Arnavutluk</i>	2.880.000	Arnavut % 95, Diğer % 2	Yunan % 3, Müslüman % 70, Ortodoks % 20, Katolik % 10
<i>Bulgaristan</i>	7.060.000	Bulgar % 83, Romen % 4,4,	Türk % 9,5, Diğer % 3 Ortodoks % 82,6, Müslüman % 12,2 Katolik % 1,2, Bilinmeyen % 4
<i>K. Makedonya</i>	2.081.000	Makedon %64, Türk %4, Diğer %5	Arnavut %25 Sırp %2, Ortodoks %61,5, Müslüman %37 Diğer %1,5
<i>Kosova</i>	1.870.000	Arnavut % 93, Türk % 1,1, Diğer % 2,2	Sırp % 1,5, Boşnak % 1,6 Müslüman % 96, Ortodoks % 1,5 Katolik % 2,2
<i>Yunanistan</i>	10.770.000	Yunan % 78, Makedon % 2, Diğer % 15	Arnavut % 3,6 Türk % 1,4 Ortodoks % 95, Müslüman % 3,8, Diğer % 1,2
<i>Sırbistan</i>	7.030.000	Sırp % 82,8, Boşnak % 1,8, Diğer % 10,1	Macar % 3,9, Roman %1,4, Ortodoks % 85, Müslüman % 3,2, Katolik % 5,5, Protestan % 1,1 Diğer % 5,2
<i>Romanya</i>	19.640.000	Romen % 89,5, Roma % 1, Diğer %2,2	Macar % 7,1, Türk %0,2, Ortodoks % 86,8, Katolik % 4,7 Protestan % 7,5 Müslüman % 0,2 Diğer % 0,8
<i>Hırvatistan</i>	4.150.000	Hırvat % 89,6, Boşnak 0,8,	Sırp % 4,5, Diğer % 5,1 Katolik % 87,8, Müslüman % 1,3 Ortodoks % 4,4 Protestan % 0,3 Diğer % 6,2
<i>Slovenya</i>	2.100.000	Sloven %83,1, Hırvat %1,8	Sırp %2,0 Boşnak %1,6 Katolik %73, Ortodoks %2,2 Müslüman %2,4
<i>Karadağ</i>	678.000	Karadağlılar %45, Boşnak %8,6, Türkler %0,6	Sırp %28,7 Diğer %13,6

Çizelge: Balkan Ülkelerinin Sosyo-Kültürel Verileri (Kaçmaz, 2013:31)

3.RUSYA'NIN UKRAYNA'YI İŞGALİ

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile birlikte bağımsızlığını elde eden on beş cumhuriyetten biri de Ukrayna olmuştur. Bağımsızlık sonrası dönemde Rusya ve Batılı ülkelerle ilişkilerde nasıl bir dış politika takip edileceği sorusu Ukrayna'nın temel sorunlarından biri olmuştur. Rus yanlısı ve Batı yanlısı olarak tarif edilen taraflar arasında siyasal iktidarın ele geçirilmesi için müthiş bir mücadele yaşanmaya başlamıştır. Daha ziyade ülkenin doğu sınırlarında Rus kökenlilerin ağırlıkta olduğu bölgeler Rusya yanlısı bir iktidar isterken batı bölgelerinde yaşayanlar Batı yanlısı bir yönetimden yana olmuşlardır. Batılı ülkelerin ve Rusya'nın bu mücadeleye taraf olması ile birlikte mesele Ukrayna'nın bir iç meselesi olmaktan çıkarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Halkın sokaklara dökülerek geniş kapsamlı protesto hareketlerinde bulunması ülkede istikrarsız bir ortam meydana getirmiştir. Bu durumu fırsata çeviren Rusya 2014 yılında Ukrayna'nın bir parçası olan Kırım'ı ilhak etmiştir. Bu gelişmenin hemen akabinde bu sefer Ukrayna'nın Donetsk ve Luhansk

eyaletlerinde (Donbas Bölgesi) nüfusun önemli bir kısmını oluşturan Rus yanlıları bağımsızlık kararı almışlardır. Ukrayna güçleri bu ayrılıkçı hareketleri bastırmak istemişse de başarılı olamamıştır. 2015 yılında imzalanan ateşkes ile birlikte meselenin çözümü bir zaman için ertelenmiştir. 21 Şubat 2022 tarihinde söz konusu ayrılıkçı yönetimleri tanıdığını açıklayan Rusya, 24 Şubat 2022 tarihinde de Ukrayna topraklarını işgale başlamıştır (Çelik, 2022: 526-528).

Rusya'nın bu hamlesine karşı uluslararası alanda gösterilen tepki daha önce Kırım'ı ilhak ettiğinde gösterilen tepkiden farklı olmuş ve özellikle Batılı ülkeler peş peşe aldıkları yaptırım kararlarıyla işgale karşı çıkmışlardır. Özellikle askeri ve ekonomi alanlarında alınan yaptırım kararları ile Rusya'ya geri adım atılmaya çalışılmış ancak söz konusu yaptırımlar işgali sona erdirememiştir. Yaptırım hususunda özellikle ABD, İngiltere ve AB üyesi ülkeler daha net ve katı bir tutum sergilemişlerdir. Eylül ayında Rusya'nın Donetsk, Luhansk, Zaporijya ve Herson'u ilhak etmesi üzerine yaptırımlar daha da artırılmıştır (CNNTürk, 2022a). Bugün gelinen aşamada Rusya dünyada en fazla yaptırıma maruz kalan ülke konumuna gelmiştir (Cumhuriyet, 2022). Yaptırım kararlarına karşı hamlelerle cevap vermeye çalışan Rusya, elindeki en önemli koz olarak enerji kartını kullanmaya başlamıştır. Enerji kaynakları ve özellikle doğal gaz konusunda Rusya'ya önemli ölçüde bağımlı olan AB ülkeleri bir yandan Rusya'yı cezalandırmaya çalışırken öte yandan kendileri de ciddi bir krizle karşı karşıya kalmıştır (CNNTürk, 2022b). 2022 yılı sonu itibariyle AB ülkeleri Rusya'dan gerçekleştirdikleri petrol ithalatını yüzde 90 oranında azaltmıştır (Sabah, 2022). Rusya'nın kendisine uygulanan yaptırımlara karşılık doğalgazı bir silah olarak kullanarak AB ülkelerine ihracatta zorluklar çıkarması ciddi bir enerji krizine yol açmıştır. Henüz savaşın devam ettiği bu süreçte ekonomik ambargo ve yaptırımların karşılıklı olarak artırılacağı muhtemel görünmektedir. Bu sorun daha ziyade AB ülkeleri ve Rusya arasındaki bir sorun gibi gözükse de Balkan ülkeleri de bu durumdan doğrudan etkilenmektedir.

Askeri Güvenlik

Balkan ülkeleri her ne kadar coğrafi olarak Avrupa'nın bir parçası olsa da sosyo-kültürel nedenlerle Avrupa içerisinde bir anlamda "öteki" konumundadır. Ancak söz konusu mesele güvenlik olduğu zaman Balkanlarda yaşanan gelişmeler Avrupa'nın tamamını doğrudan etkilemektedir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan olaylar Balkanlarda ortaya çıkmış ve buradan Avrupa'nın geneline yayılarak dünya savaşı halini almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda da Almanya Sovyetler Birliği'ne savaş açmadan önce Balkanları işgal ederek burayı kontrol altına almıştır. Çünkü Balkanlar Avrupa'nın yumuşak karnıdır ve bu bölgede kontrol sağlamadan Avrupa'nın genelinde güvenliği tesis etmek güçleşmektedir.

1991 yılında Doğu Bloku'nun çökmesi ve Varşova Paktı'nın dağılması ile birlikte Balkanlarda bir güç boşluğu meydana gelmiştir. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen NATO Balkanlarda doğuya doğru genişlemeye başlamıştır. Bu bağlamda 2004 yılında Slovenya, Romanya ve Bulgaristan NATO'ya üye olmuştur. Onları 2009 yılında Hırvatistan ve Arnavutluk, 2017 yılında Karadağ ve son olarak 2021 yılında K. Makedonya takip etmiştir. 2022 yılı itibariyle Balkan ülkelerinin üçü hariç (Bosna Hersek, Kosova ve Sırbistan) diğerlerinin tamamı NATO üyeliğini kabul etmiştir (VOATürkçe, 2022). Böylece Balkan ülkeleri güvenliklerini NATO şemsiyesi altında sağlayacaklarını düşünmüşlerdir. Bir başka ifade ile NATO üyeliğinin

ülkelerini daha güvenli kılacağına inanmışlardır. Ancak Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile başlayan süreç bu konuda tartışmalara yol açmıştır. Ukrayna'nın NATO'ya üye olma isteği ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi Rusya tarafından bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri operasyonunun temel nedenlerinden birinin Ukrayna'nın NATO'ya üyeliğinin engellenmesi olduğu düşünülmektedir (AA, 2022a). Böyle bir durumda Balkan ülkelerinin kendilerini daha güvenli kılmak için NATO üyeliğini tercih etmeleri güvenlik ikilemi kavramını gündeme getirmektedir. Nitekim güvenlik ikilemi "Bir aktörün kendi güvenliğini sağlamak amacıyla ürettiği politikaların diğer aktörlerce bir güvensizlik kaynağı olarak algılanması nedeniyle karşı politikalar üretmesinin yarattığı gerilimin sonucunda oluşan genel güvensizlik ortamını ve bunun doğurduğu güç mücadelesini"(Bilgiç, 2011:129) ifade etmektedir. Meseleye buradan bakıldığında Balkanlardaki NATO genişlemesi Rusya tarafından kendisine yönelik bir tehdit olarak görülmekte ve bu durum Rusya'nın bölgeye yönelik karşı hamlelerde bulunma ihtimalini güçlendirmektedir. Bu da netice itibarıyla Balkan coğrafyasında bir güvenlik endişesi doğurmaktadır. Balkanlarda yaşanan güvenlik sorunlarının bölgeyle sınırlı kalmayıp Avrupa'nın ve belki dünyanın geri kalanını da etkileyecek olması Balkanların jeopolitik değerini artırmaktadır.

Enerji Güvenliği

Ukrayna'nın işgali ile başlayan gelişmelerin Avrupa'ya en olumsuz yansıması enerji alanında yaşanmaktadır. Ülkeler arasında farklılıklar gözlenmekle beraber AB üyesi ülkelerin özellikle doğalgaz konusunda Rusya'ya bağımlı oldukları görülmektedir. Bu nedenle de işgale tepki olarak Rusya'ya karşı birçok alanda yaptırım kararı alan AB, söz konusu bağımlılıktan dolayı elinin zayıf olması nedeniyle doğalgaz konusunda adımlar atamamaktadır. Bunun farkında olan Rusya da yaptırımlara karşı doğalgazı önemli bir koz olarak kullanmaktadır. Doğalgaz ödemelerinin ruble ile yapılma zorunluluğu, arıza, bakım veya güvenlik gibi gerekçelerle fiili durum yaratarak zaman zaman gaz akışını kesmektedir (BBC, 2022). Bu bağlamda mevcut boru hatlarının bazıları tamamen atıl bir hale gelirken diğerlerinde de kapasite düşüklüğü yaşanmaktadır (AA, 2022b). İşgal devam ettikçe yaptırımların da artarak devam edeceği hesaba katılırsa Rusya ile AB arasında enerji konusunda sorunların devam edeceği beklenmektedir. Bu durum AB'nin enerji güvenliğini tehdit etmektedir. Bunun farkında olan AB ülkeleri Rus gazına alternatifler bulmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda da en rasyonel seçeneklerin Hazar Havzası ve Doğu Akdeniz olduğu görülmektedir.

Hazar Denizi ve çevresi dünyadaki doğalgaz rezervlerinin önemli bir kısmını bünyesinde barındırmaktadır (Efegil, Özsvaş, 2013). Benzer bir durum Doğu Akdeniz için de geçerlidir ve en yeni keşifler bu bölgede gerçekleştirilmektedir. Doğu Akdeniz'de bugüne kadar keşfedilen kaynaklar dünya piyasalarını derinden etkileyecek seviyede olmasa da Avrupa'nın ihtiyaçları için önemli miktarda olduğu düşünülmektedir (BBC, 2022). Söz konusu bu iki havzadaki doğalgazın boru hatları ile taşınması için Balkan coğrafyası tek seçenek olarak görülmektedir. Bir başka ifade ile Balkanların sahip olduğu jeopolitik konum Avrupa enerji güvenliği için vazgeçilmez bir değer taşımaktadır.

Bir Kuşak Bir Yol Projesi

Bir Kuşak Bir Yol Projesi, Çin'in 2013 yılında açıkladığı 65 ülkeyi, 4,4 milyar insanı ve küresel gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYH) % 40'ını kapsayan ve Yeni/Modern İpek Yolu olarak da

adlandırılan projenin adıdır (M5dergi, 2022). Çin, söz konusu proje ile Çin'den Batı Avrupa'ya uzanan hatlar üzerinden bir ekonomi kuşağı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu proje kara ve deniz taşımacılığı yoluyla gerçekleştirilecektir.

Görsel: Bir Kuşak Bir Yol Projesi Güzergâhları (Günay, Çetiner, Sevinç, Kütükçü, 2019:166)

Görselde görüleceği üzere karayolu taşımacılığı biri Karadeniz'in kuzeyinden, diğeri güneyinden olmak üzere iki ana hat üzerinden yapılması planlanmaktadır. Ancak Ukrayna'da yaşanan savaş kuzey koridorunun geleceğini tehlikeye atmaktadır. İngiltere'nin ve AB ülkelerinin Rusya'ya karşı yürürlüğe soktuğu yaptırım kararları ve bundan sonra yürürlüğe girmesi muhtemel kararlar birlikte değerlendirildiğinde kuzey koridorunun sağlıklı bir şekilde işlemesi mümkün görünmemektedir. Bu durum söz konusu projenin hayata geçirilmesi için Balkan coğrafyasını alternatifsiz bırakmaktadır. Yani Rus işgali ile başlayan süreç Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki ticarete Balkan güzergâhını zorunlu kılmaktadır. Bu durum Balkan jeopolitiğinin önemini daha da artırmaktadır.

SONUÇ

Balkanlar gerek bölgesel gerekse küresel bağlamda jeopolitik değeri yüksek bir coğrafyadır. Avrupa'nın güneydoğusunda bir yarımada olması hasebiyle bir anlamda doğu ile batı arasında bağlantı sağlamaktadır. Coğrafi olarak Avrupa Kıtası'nın bir parçası olması Balkanlarda yaşanan gelişmelerin doğrudan Avrupa'yı etkilemesi anlamına gelmektedir. Tersten bir okuma yapıldığında da durum aynıdır. Avrupa'yı etkileyen olaylar Balkanları da etkilemektedir.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile başlayan süreç Balkan coğrafyasını daha önemli hale getirmiştir. Balkan Yarımadası Avrupa'nın güney hattını oluşturduğu için bu bölgenin güvenliği Avrupa'nın güvenliğini doğrudan etkilemektedir. Bu durum Avrupa ülkeleri için olduğu kadar ABD için de önemli bir husustur ve ABD NATO üzerinden Balkanlardaki etkinliğini her geçen gün artırmaktadır. ABD'nin dışında bölgeye yakın ilgi gösteren bir başka küresel güç ise Çin'dir. Çin, ABD'den farklı olarak bölgeye ilgisini askeri unsurlarla değil

ekonomik kaynaklar üzerinden göstermektedir. Gerek tarihi bağlar, gerekse sözü edilen nedenler Balkan coğrafyasını Rusya için de önemli bir bölge haline getirmektedir. Balkanlar Avrupa'nın bir anlamda yumuşak karnını oluşturmaktadır ve Rusya da bu durumun farkındadır. Ukrayna'daki savaştan dolayı Avrupa ülkeleri tarafından gerçek anlamda zor durumda bırakılması durumunda Rusya'nın sıkışmışlıktan kendisini kurtarması için Balkanlara el atması muhtemel görünmektedir.

Netice olarak 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması ile başlayan süreç Balkanları etkilemiştir. Özellikle askeri güvenlik, enerji arz güvenliği ve kıtalar arası ticaretin işleyişi bağlamlarında Balkanların jeopolitik değeri artmıştır.

KAYNAKLAR

AA, 2022a, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/sebepleri-ve-sonuclariyla-rusya-nin-ukrayna-yi-ismali/2512248>, (Erişim tarihi: 25.12.2022)

AA, 2022b, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/rusyanin-avrupaya-dogal-gaz-sevkiyatinda-guzergah-alternatifleri-azaliyor/2592974>, (Erişim tarihi: 25.12.2022)

Baysoy, E., Jeopolitik Kayma: Denge Kuşaklarından Geçit Bölgelerine, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 7,13, 2016, 88-100.

BBC, 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62971871>, (Erişim tarihi: 25.12.2022)

BBC, 2022, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cydm7qlr5qeo>, (Erişim tarihi: 25.12.2022)

Bilgiç, A., Güvenlik İkilemi'ni Yeniden Düşünmek Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif, Uluslararası İlişkiler, 8, 29, 2011, 123-142.

CNNTürk, 2022a, <https://www.cnnturk.com/ekonomi/abd-ilhaka-yanit-olarak-rusyaya-yeni-yapirimlar-acikladi>, (Erişim tarihi: 25.12.2022)

CNNTürk, 2022b, <https://www.cnnturk.com/dunya/abden-rusyaya-yeni-yapirim-paketi>, (Erişim tarihi: 25.12.2022)

Cumhuriyet, 2022, <https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/bati-ulkelerinin-rusyaya-uyguladigi-yapirimlarin-kapsami-genisliyor-1936832>, (Erişim tarihi: 25.12.2022)

Çelik, S., Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali: AB Entegrasyonu İçin Yeni Dönem, Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 6, 2, 2022, 521-533. DOI: 10.47525/ulasbid.1093088.

Efegil, E., Özsavaş, S., Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Jeostratejik Önemine Genel Bakış: Türkiye Avrupa Birliği ve Uluslararası Petrol Şirketleri, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1, 1, 2013, 43-61.

Günay, E., Çetiner, S., Sevinç, S., Kütükçü, E., Tarihi İpek Yolundan Modern İpek Yolu Projesine: Türkiye - Çin Ekonomik İşbirliği Çerçevesinde Orta Koridor ile Kuşak ve Yol Girişimi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9, 2, 2019, 157-175.

Kaçmaz, M., Türk Tarihinde Balkanlar, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 1, 2013, 11-37.

M5Dergi, 2021, <https://m5dergi.com/one-cikan/batidan-doguya-gecen-guc-bir-kusak-bir-yol-modern-ipek-yolu/>, (Erişim tarihi: 25.12.2022)

Sabah, 2022, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/ab-ve-rusya-arasinda-gerilim-tirmaniyor-yururluge-girdi-6266187>, (Erişim tarihi: 25.12.2022)

Telli, A., Demirtaş, İ., Küresel Enerji Jeopolitiğinde Balkanların Ekonomi Politikası Üzerine Bir Değerlendirme, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18, 1 , 2019, 271-290. DOI: 10.21547/jss.454342

VOATürkçe, 2022, <https://www.voaturkce.com/a/nato-73-yilda-nasil-genisledi-/6511096.html>, (Erişim tarihi: 25.12.2022)

CLIMATE CHANGE AND ITS POSSIBLE SECURITY IMPLICATIONS

Assoc. Prof. Dr. Mesut Şöhret¹

¹Gaziantep University, Faculty of Economics and Business Administration,
International Relations, Gaziantep, Turkey
ORCID ID: (0000-0003-4052-9286)

ABSTRACT

With the end of the Cold War, security issues expanded to include non-military threats. Climate change, the effects of which started to be seen more and more with the environmental problems that occurred in the 1990s, started to take an important place in the security agenda. Climate change, which has turned into a global environmental problem, has caused problems such as a rise in sea level, excessive precipitation, desertification in many parts of the world, and a decrease in agricultural production caused by drought. In this respect, climate change has started to become a subject that is discussed and discussed as a security problem in today's international relations. Problems such as hunger, thirst, poverty, or international migration caused by climate change in many countries directly or indirectly cause security problems on a global scale. Climate change causes threats to individuals, primarily environmental, economic, social, political, and societal. These threats to human security turn into national security threats for governments as well. In addition, the environmental threats of global climate change and the direct effects of its effects on the environment and nature cause it to be evaluated within the issue of environmental security. In this respect, global climate change, which is a direct environmental security problem, is handled in different dimensions. In this study, the relationship between climate change and security has been revealed and the possible security problems caused by climate change have been revealed and examined.

Key Words: Climate Change, Global Warming, Environmental Security, Security Problems, Humanitarian Security Problems

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE OLASI GÜVENLİK ETKİLERİ

ÖZET

Soğuk Savaşın sona ermesiyle güvenlik sorunları askeri olmayan tehditleri içerecek biçimde kapsam genişlemesi yaşamıştır. 1990'lı yıllarla birlikte yaşanan çevresel sorunlarla birlikte etkileri daha fazla görülmeye başlayan İklim değişikliği güvenlik gündemi içinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Küresel bir çevre sorununa dönüşen iklim değişikliği dünya genelinde görülen deniz seviyesinde yükselme, aşırı yağış, dünyanın birçok bölgesinde çölleşme ve

kuraklığın neden olduğu tarımsal üretimde azalma gibi sorunların görülmesine neden olmuştur. Bu yönüyle iklim değişikliği günümüz uluslararası ilişkilerinde artık bir güvenlik sorunu olarak ele alınan ve tartışılan bir konu haline gelmeye başlamıştır. İklim değişikliğinin birçok ülkede neden olduğu açlık, susuzluk, yoksulluk veya uluslararası göç gibi sorunlar doğrudan veya dolaylı olarak küresel ölçekte güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İklim değişikliği bireyler açısından, öncelikle çevresel olmak üzere, ekonomik, sosyal, siyasi ve toplumsal yönden tehditlere neden olmaktadır. İnsan güvenliğine yönelik olan bu tehditler, hükümetler için de ulusal güvenlik tehditlerine dönüşmektedir. Bununla birlikte küresel iklim değişikliğinin çevresel tehditler içermesi ve etkilerinin doğrudan çevreye ve doğaya etki etmesi çevresel güvenlik konusunun içinde değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu açıdan doğrudan çevresel bir güvenlik sorunu olan küresel iklim değişikliği farklı boyutlarda ele alınmaktadır. Bu çalışmada iklim değişikliği ile güvenlik arasındaki ilişki ortaya konularak iklim değişikliğinin neden olduğu olası güvenlik sorunları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Küresel Isınma, Çevre Güvenliği, Güvenlik Sorunları, İnsani Güvenlik Sorunları

INTRODUCTION

Throughout the geological history of Earth, there have been many natural changes in the climate system. Climate changes in geological periods not only changed the world's geography but also created permanent changes in ecological systems, especially through glacial movements and changes in sea level. Earth's cyclical movements, geological movements, natural events, climate, plant and animal species, humans, and many other animate and inanimate beings affect each other. This interaction is in a state of equilibrium. However, with the intervention of humans in nature, some deterioration has emerged in this balance. Thus, while humanity was recklessly interfering with nature to meet its needs, it was again itself that caused harm from the disturbed balance and endangered the safety of its vital activities (Vural, 2018: 26).

The widespread and rapid change with warming in the climate system, which has occurred for the last 250 years, is a result of human influence. The increases in greenhouse gases observed since 1750 are strictly due to human activities. The increase in the use of fossil fuels, especially after the Industrial Revolution, caused an average of 1.1 °C increase in the temperature level on the earth's surface. It is not possible for other creatures living on earth to cause this situation. Many consequences of ongoing climate change, particularly changes in oceans, ice sheets, and

global sea levels, have become irreversible over the centuries to millennia. The scale and current state of recent climate system-wide changes has been unprecedented for thousands of years. The increase in the use of fossil fuels has caused the “point of no return” to be very close due to anthropogenic gases (IPCC Sixth Assessment Report Chapter 3, 2021).

While atmospheric changes caused by climate change in the world cause unexpected natural events in the world, they also bring threats to the human, national and international systems in many respects. Increase in world population, water scarcity, depletion of groundwater, degradation of arable land, loss of tropical forests, significant increases in greenhouse gas emissions, exacerbation of biological species loss, rapid urbanization, and air and water quality problems, melting glaciers, sea level rise, and storms increased frequency.

World population growth, water scarcity, depletion of groundwater, degradation of arable land, loss of tropical forests, significant increases in greenhouse gas emissions, exacerbation of biological species loss, rapid urbanization, air, and water quality problems, melting of glaciers, sea level rise, and increased frequency of storms. Those problems of human origin have led to the gradual inclusion of issues related to climate change into security issues. While perceived threats due to the narrowing of the living space of living beings in nature are evaluated within the scope of environmental security; in the traditional understanding of security, the place of environmental security has come to the fore. From this point of view, the issue of accepting, discussing, and accepting environmental security as a high policy area has been discussed in the national and international arena. Awareness and environmental security that started with the 1973 oil crisis began to threaten the national security of states and the necessity of cooperation for this was revealed. The fact that environmental problems do not know borders and that administrative and/or geographically determined borders are helpless in the face of environmental problems necessitated a common environmental policy (Türk, 2018: 22-26)

The end of the Cold War in the 1990s, on the one hand, accelerated the globalization process in the world; on the other hand, it caused an increase in environmental problems related to climate change. During this period, both the states and the players in the international arena, non-governmental organizations, non-governmental organizations, and regional and global organizations focused on the environment and security issues related to the environment a little more and put them on their agenda. It has been felt thoroughly that the traditional security understanding and approach is insufficient (Çınar, 2022: 16). Therefore, the connection between the environment and security established due to climate change, the responsibilities of states for ongoing environmental degradation, has brought environmental issues to the level of security. This situation necessitated a re-listing of political priorities, and environmental

concepts became the subject of strategic discussions. For this reason, the effect of climate has become more dominant in emphasizing the increasing importance of environmental security in the globalization of the 21st century.

“Environmental issues have also been directly linked to the human security debate in recent years, as vulnerability to extreme natural events shifts the focus to natural disasters and a lack of preparedness for storms, floods, and droughts. This is more of a people-- security concern linked to the fate of poor and vulnerable citizens, rather than traditional security concerns like interstate warfare” (Matthew, et all, 2010).

Yet the focus on dangers and vulnerabilities in the context of globalization has undeniably added a comprehensive discussion to security preparations and increased the perceived need for international cooperation to prepare to deal with changing environments in the years to come. Indeed, vulnerabilities to climate change are not only a problem for the poor global south but also for the rich global south. Because, it is very difficult to predict which countries will turn into a threat and security problem due to extreme weather events or deterioration in the natural balance as a result of climate change (Brauch, et al. (2008).

EMERGENCE OF CLIMATE CHANGE AND SECURITY RELATIONSHIP

With the increase of globalization and interdependence towards the end of the Cold War, it is understood that traditional security approaches and their strategies and methods have begun to fall short. The fact that environmental problems do not know borders and that administrative and/or geographically determined borders are helpless in the face of environmental problems necessitated a common environmental policy. However, it is seen that the definite emergence of the relationship between the environment and security started to be discussed for the first time in the 1960s and 1970s when the damage to the environment caused by climate change or, from a more in-depth perspective, human-induced problems began to be noticed.

In the first academic studies put forward in this period, it is seen that the connections between the environmental changes caused by climate change and the security of individuals, societies, and the biosphere began to be established.

With the impact of environmental problems being felt at the global level, the concept of “national security” has begun to be redefined in a way to include environmental elements since the 1970s. Richard A. Falk’s book *This Endangered Planet: Prospects and Proposals for Human Survival*, published in 1971, strikingly illustrates the environment-safety connection. In this book, Falk has tried to draw attention to the fact that environmental problems pose a security threat just like traditional military problems, noting that the traditional concept of security needs

to be expanded to deal with the security challenges posed by disruptions in our planet's basic life support systems. In the first studies on this subject, the concept of security, in general, has content that reflects the traditional understanding of the protection of the state and national interests (Platt, 1973: 580-581). The first conference where environmental issues were a fundamental issue on the international agenda was the United Nations Conference on the Human Environment held in Stockholm in 1972 (Dinç, 2008: 7).

Another important publication in terms of the links between environmental problems and security is "Redefining National Security" published by Lester Brown in 1977. In his study, Brown stated that the concept of "national security" is no longer sufficient in a world that is ecologically, economically, and politically interdependent. According to Brown, countries and national governments, are still the most important decision-makers in emerging global crises, so they must react directly themselves; however, international cooperation is also required for security problems created by global problems (Brown, 1986: 25). On the other hand, Richard Ullman, in his article titled "Redefining Security", tried to see the concept of national security from a broader perspective, including non-military threats. Ullman acknowledges that non-military threats should also be addressed within the scope of national security. According to him, concentrating only on military threats will lead to the neglect and lack of timeliness of more dangerous threats. It has expanded the concept of environmental security by considering threats, acts of terrorism, and natural events that change the quality of life of citizens in a clear, sudden, and violent way, as threats to national security (Ullman, 1983: 152-153). However, Norman Myers openly advocated the inclusion of environmental issues in security issues in his 1993 book, *Ultimate Security: The Environmental Basis of Political Stability*. He stated that environmental degradation will cause violent conflicts. According to Myers, links with climate and the environment such as food shortage, the end of fishing, water scarcity, climate change, and deforestation will cause political conflicts. (Myers, 1993: 1-5) In other words, in this book, Myers stated that if security does not have an environmental dimension, other dimensions will become worthless and argued that environmental security is "ultimate security" (Floyd and Matthew, 2013: 3).

This change in the concept of security necessitated that the concept of sustainability should be considered in an integrated manner together with environmental security to understand and solve environmental problems. This change in the concept of security over time has made it necessary to consider the concept of sustainability together with environmental security in an integrated manner to understand and solve environmental problems. However, the Copenhagen School has undoubtedly been a turning point in the transformation of environmental security

and therefore climate change into a security problem. Because the Copenhagen School included the threats and problems that it saw as low policy in traditional security approaches to the elements of security. The school expanded the scope of security by criticizing the understanding of security as military security and the acceptance of the actor as a state in international relations. Environmental security and related actors; even every structure, starting from the individual, from organizations to nation-states and international organizations, has been seen as an actor in international politics. The Copenhagen School tries to explain expansion by emphasizing securitization and sector analysis. Sectors in sector analysis; military security, political security, economic security, and environmental security (Vural, 2018: 38). The securitization process introduced by Copenhagen School is completed by the audience's acceptance of the problem as a security problem. Therefore, with the acceptance of the public and others, the environment has been recognized as a safety issue. Naturally, this process has been completed with the academia, political environment, public opinion, international organizations, and leaders. At this point, leaders such as Mikhail Gorbachev, Bill Clinton, and Al Gore or individuals such as Greta Thunberg have come to the fore among the prominent leaders. Today, environmental security has taken its place as one of the security types due to the increasing interest shown by both individuals and national and international non-governmental organizations.

DIFFERENT DIMENSIONS OF CLIMATE CHANGE

Among the environmental security problems, the most striking and researched problem is the phenomenon called climate change. The increasing interest in climate change in the field of international environmental policy has become evident, especially since the 2000s. In this respect, climate change has become a subject that needs to be examined meticulously in terms of the security and conflict risks it may create, and it has begun to be seen as a serious security problem in today's international relations.

While an important reason for this is the belief that climate change is a serious problem, another important reason is the close relationship between climate change and other environmental problems. Global warming is a factor that triggers natural disasters such as floods, droughts, heat waves, tornadoes, and tsunamis. On the other hand, due to its close relationship with other environmental problems such as the destruction of forests and biological diversity, the decrease in potable water resources, and air pollution, the issue of climate change attracts more attention in the field of environmental and global politics (Dauvergne and Clapp, 2016: 6).

Climate change, which is now considered and discussed as a security problem in today's global politics, has started to be discussed by many actors such as the United Nations (UN), UN affiliates, European Union (EU), nation-states, and non-governmental organizations (NGOs). When the prevailing approaches in the literature are examined, climate security is discussed with emphasis on different dimensions such as

National security

International security

Human security

Ecological security

The emergence of different approaches to climate security is due to the difference in the reference object (Karakoç and Kovancı, 2019: 346)

Normative approaches on the issue of priority between the individual and the state are also effective for the emergence of the concept of human security. Whose safety is of primary concern? While traditional realist approaches are state-centered and advocate the state to be safe first for the safety of individuals, liberal, constructivist, and critical international relations theories stay away from the point that the state has an a priori priority. These theories, which emphasize human rights, do not evaluate the phenomenon of sovereignty as a realist theory. Different answers to the question of whom security is for, which 'threats' and 'hazards' should be protected, and which tools, actions, and actors will provide this security lead us to a wide variety of human security definitions. Individual, human rights, state, sovereignty, military intervention, international organizations, international non-governmental organizations (NGOs); What is the role of all these facts and actors in global politics, what they should be, ultimately leads to discussions that have theoretical, ethical, and normative elements (Erdem, 2016: 263)

If the reference object for security is the state, the issue of climate security is addressed within the national security approach. If what is threatened but thought to be protected is the entire biosphere, including humans, then the ecological security approach is applied. The difference in the determination of the object also differentiates the policies and strategies to be created (Karakoç and Kovancı, 2019: 346).

Looking at climate change in the context of national security requires that this issue be evaluated in terms of migration, conflict, and border and territorial disputes, and the military security dimension comes to the fore (Gönenç and Kibaroğlu, 2017: 4-5). "Climate change is perceived

as a security threat to governments. Because this situation is a threat to nation-states in terms of their interests, economies, and borders. In short, climate change becomes important when it creates a barrier to the way governments affect the world by managing their land, protecting their borders, and controlling resources elsewhere” (Adger, 2010: 280). While this trend is defined as the “securitization” of climate change (Barnett, 2009: 1-2) Furthermore, national security interests include actively “militarizing climate change” (Hartmann, 2009: 2-3). Fundamentally, framing climate change in the traditional language of security includes what Harvey describes as “the regional logic of imperialism, the drive of states to protect their resources, borders, and national interests.” “There are inherent risks when the security perspective takes precedence: it privileges the impacts of climate change that are important to states, often under-emphasizing ecological and cultural risks. A national security focus also inevitably relies on solutions that depend on today’s distribution of power and geopolitics. The dangers of a traditional security framework are, in effect, the loss of people’s safety” (Harvey, 2003).

On the other hand, considering climate change as a human security issue is an evaluation of how frequent natural disasters and severe weather events as a result of climate change affect the food, water, and physical safety of people (Gönenç and Kibaroğlu, 2017: 5). In the human-centered security dimension, the objectives of security are individual well-being, health, a clean environment and human security related to the absence of violence and disruption. According to this view, “climate security is a state in which individuals and local communities have the options necessary to respond to the threats to their human, environmental and social well-being posed by climate change, and the capacity and freedom to exercise those options. The idea of human security related to individual well-being, health, a clean environment, and the absence of violence encompasses notions of freedom from need and fear. In the climate change arena, “desire” can come from resource scarcity caused by changing water availability or the productivity of land, and “fear” can come from risks to health or one’s place of residence. The idea of security for persons and institutions outside the state ranges from human rights concepts to basic needs” (Adger, 2010: 281). “It is possible to say that there is a consensus that human security includes at least freedom from fear and levels of stability within basic needs and that these are related to individuals rather than states” (Gasper, 2005: 222-224). In terms of human security, the increasing number and destructive power of environmental disasters threaten human life in many parts of the world. In addition to the loss of life caused by natural disasters such as floods and tornadoes, the increase in skin cancer, malaria, and cataract cases caused by climate change and weather conditions, the spread of epidemic diseases, drought, the

inadequacy of food, and the decrease and deterioration of water resources, such as indirect and gradual effects on human life. emerges. As a result of the deteriorating weather conditions as a result of climate change, agricultural activities are damaged, access to foodstuffs becomes difficult, and the segments engaged in these activities face a great economic loss (Adger, 2010: 281).

“These formulations of human security relate to the overall quality or sustainability of human well-being and the ecosystems on which it ultimately depends. Sustainable development depends not only on the materials necessary for a good life but also on good social relations and indirectly on the relationships between individuals and societies and their natural environments” (Adger, 2010: 281-282). “Most importantly, how people perceived, valued, and experienced environmental loss was seen as important as the absolute scarcity of resources or the quality of human life. Environmental aspects of human security show that recovery from imposed environmental damage, access to clean water and natural resources, and avoidance of conflicts associated with environmental scarcity are essential components of environmental security for individuals” (Barnett 2001).

One of the key elements of human security is the sense of identity and place. While most analyzes of the impacts of climate change focus only on the material aspects of resource scarcity, it is clear that local symbolic values and cultural heritage are excluded from such calculations. No matter how obvious the effects are, climate change will irreversibly change the relationships of societies with their environment. Environmental aspects of human security show that recovery from imposed environmental damage, access to clean water and natural resources, and avoidance of conflicts associated with environmental scarcity are essential components of environmental security for individuals.

In terms of ecological security, climate change is the most pressing issue to be addressed. In this context, climate security is defined as the ecosystem(s) addressing the causes of climate change at all levels (local, national, global) with the participation of all actors, including individuals and states, and the cooperation of technology and science, so that all living and non-living beings, including humans, are not affected by climate change. We can express it as the securitization and sustainability of human and social systems. Ecological security is defined in three different ways. The nature-centered definition of ecological security is concerned with the optimal combination of organisms at the micro level and of organisms and ecosystems at the macro level. The anthropocentric definition, on the other hand, sees man as the dominant user and controller of nature. Conflicting countries on sustainability, environmental refugees, and environmental problems are the main concerns of this interpretation. “The third approach sees

ecological security as an interconnected system of life forms, ecosystems, social systems, individuals, and technology; Each unit here is indispensable for understanding the whole. This view is based on the philosophy that most environmental problems have a global dimension and therefore solutions must be international. The pursuit of ecological safety must be interdisciplinary and consider the broadest scope” (Karakoç and Kovancı, 2019: 350).

Ecological security is a type of security that offers guiding principles for the survival of human civilization, placing environmental protection at the highest level of security. For ecological security, the most pressing issue is global climate change. In this respect, Ecological Security states that the ecosystem balance, which has a delicate balance, has been damaged as a result of human activities and this balance must be restored. If the balance is not achieved, humans and other species will experience terrifying problems that may lead to extinction. Since these results also affect people, some circles have focused on an anthropocentric (human-centered) framework based on the connections between human health and safety, and ecological security has been shown as a variant of the concept of human security from time to time (Floyd and Matthew, 2013: 9). Ecological security, which focuses on ecosystem security in which humans are included; offers a broader understanding of the threat to human well-being. Beyond repelling military attacks by hostile countries, ecological security offers a broad perspective on overcoming other types of ecological and economic threats (Vural, 2018: 34).

CAUSAL RELATIONSHIP BETWEEN CLIMATE CHANGE, NATURAL RESOURCES, HUMAN NEEDS, AND SOCIETAL IMPACTS

Climate change is putting stress on the world’s natural resources as it becomes visible. This situation also harms human needs. This negative situation causes social instability and conflicts within countries. To reduce the stress created by the relationship between climate change and natural resources, it is necessary to develop and invest in energy technologies. It is necessary to create strategies and institutions to better adapt the response of human needs to social instability. In other words, climate change; natural resources; human needs, and social instability are interrelated issues. Environmental problem is not only pollution. Considering the long-term effects; It affects not only a single person, but also other people, everyone, even future generations, not a single nation, but all nations, not just people, but all organisms and the ecological balance. Environmental destruction, borders, ethnic and national rivalries, resource shortages, and water wars are interrelated.

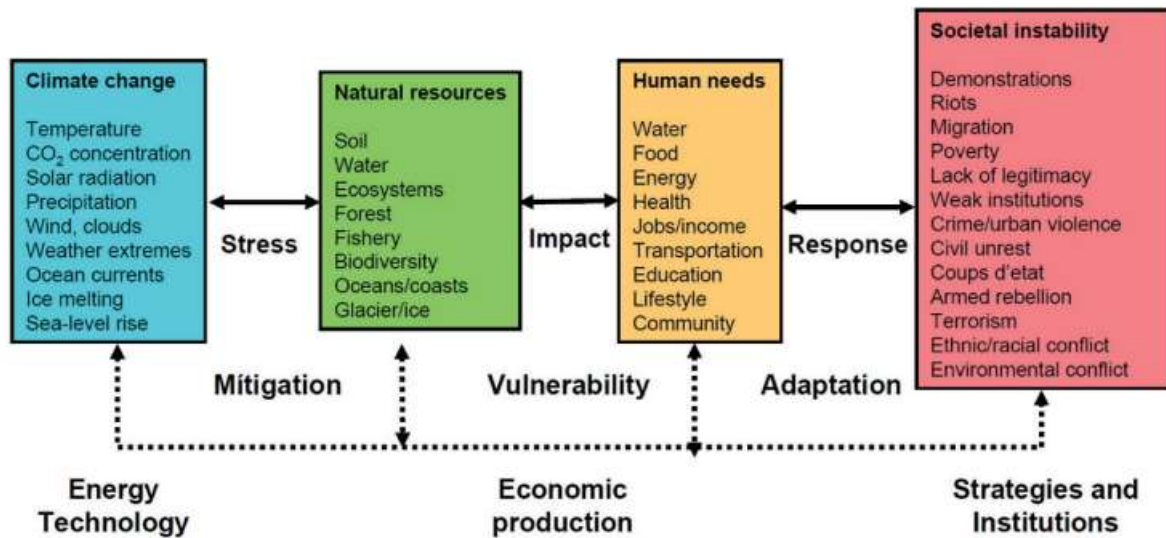

Image 1: Causal Relationship Between Climate Change, Natural Resources, Human Needs, and Societal Impacts (Scheffran, 2011: 736)

As seen in the image above, a negative change in climate change causes a problem with the natural resources that people need in the world, which triggers pressure on people's basic needs such as water, beverages, energy, and health. Of course, as a result of this, it triggers unwanted social events such as poverty, legitimacy, weak institutions, and migration. For example, an extreme increase in temperature will cause sea level rise on the one hand and cause drought in the soil, and cause people to have problems meeting their food needs. In this case, it causes uprisings among people, armed conflicts, or international problems such as migration. As human societies depend on specific environmental conditions, a changing climate that significantly alters these conditions will cause stress in social systems and affect human life and society. Whether societies can cope with the impacts will depend on their response to change and their ability to adapt or resolve related problems.

Homer-Dixon has identified five different types of environmental famine associated with climate change that can lead to violent conflicts. These are listed below.

Greenhouse effect

Degradation and loss of good farmland

Depletion of the stratosphere ozone layer

Deforestation and destruction extinction of fisheries

Depletion and pollution of freshwater resources

Homer-Dixon has created a model linking environmental scarcity and conflict, after examining 15 case studies in countries in India, Mexico, and the Middle East. According to this study, increases in environmental scarcity will have social effects (migration; decreased economic productivity; failed states, military coup) resulting in ethnic conflicts.

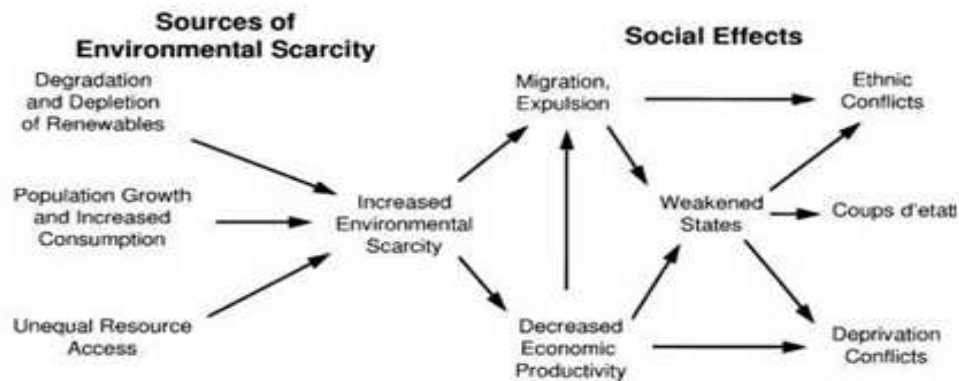

Image 2: (Dixon, 1999: 208)

Environmental degradation and scarcity of resources have serious effects on human health, and when communities are at risk, societies become more vulnerable to external and internal threats, which can lead to conflict. In Homer-Dixon's analysis, diminishing state capacity is associated with increased environmental scarcity in at least four ways. First, environmental scarcity increases government financial demands for infrastructure. Second, the state is faced with requests for financial aid or legal changes in the direct interests of the elite. Third, this predatory elite behavior can lead to defensive responses from weaker groups, whether in the form of opposition to legislative changes that change property ownership regulations or direct protests against infrastructure "developments" that dispossess the poor. Finally, the overall reduction in economic activity resulting from the combination of these dynamics may further aggravate the difficulties by reducing government revenues and fiscal flexibility (Dalby, 2002: 95-96). "One of the approaches that try to explain this situation, the Toronto school argues that simple famine as a result of environmental change and population growth is only part of a much more complex situation where social factors intersect with natural events. According to the Toronto school, people get into conflict by resisting the negative effects caused by climate change. In some cases, this process may be linked to state failure and political violence, particularly in states where riots are fueled by complaints about injustice and inequality" (Dalby, 2002: 95).

KEY SECURITY ISSUES FROM CLIMATE CHANGE

When environmental problems, especially global warming, are considered together with both people's lives and the resource depletion it causes, and the risks of interstate conflicts that arise after international migration flows, not being pushed into a marginal area in today's global security studies emerges as issues. It is included in the projections made in this area that natural disasters that occur in connection with climate change will involve higher risks in the coming decades. This situation is also expected to cause security problems in many areas now and soon. In this context, it is very important to reveal the main security problems caused by climate change in terms of perceiving the seriousness of the issue.

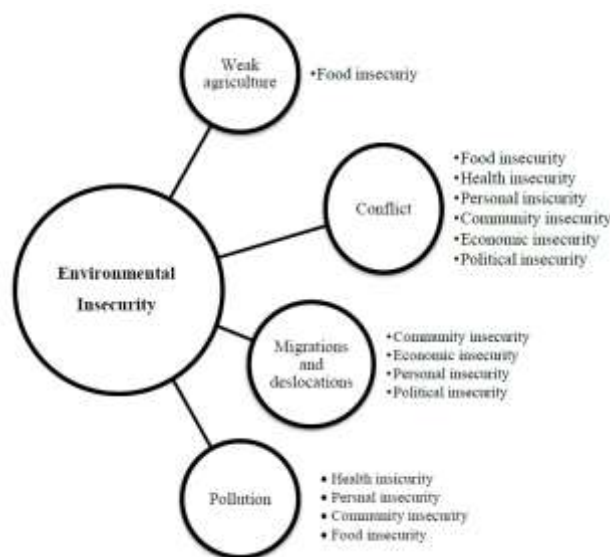

Image 3: Consequences of Environmental Insecurity (Sousa, 2012: 48).

It is possible to observe that environmental safety is not considered a basic need of human life, but is not only considered today but is accepted as one of the most important assurances that human beings can wish to have. This may have to do with the fact that when environmental security is not provided, other dimensions of human security cannot be achieved.

Food Security

Agricultural production, which is one of the areas directly affected by climate change, is adversely affected by factors such as drought due to climate change, increases in temperature, deterioration of soil structure, and decrease in precipitation. The dependence of agriculture on seasonal conditions has made it one of the most vulnerable sectors to climate change. It is not possible to see agriculture as any sector. Agriculture is a vital sector that ensures people have access to the nutrients necessary to maintain their survival (Karakoç and Kovancı, 2019: 355). The quantity and quality of agricultural products produced decrease over time, as global climate

change primarily disrupts the world's climate balance. This situation affects food safety and the food production process.

The negative effects of climate change on crop productivity negatively affect wheat and corn yields for many regions. However, the observed effects are mostly related to production safety rather than access to safe food or other food safety aspects. A food system consists of all the necessary things to satisfy the food security of a population, such as collecting, growing, harvesting (production aspects), storing, processing, packaging, transporting, marketing, and consuming and destroying food waste (non-production aspects). processes and infrastructure. These activities include food security. Climate change affects all of these processes. The number of people suffering from lack of food and hunger is increasing day by day (Field, et. al, 2014: 490-492). For example, according to the FAO's 2022 Report, since 2016, approximately 108 million people in 48 countries are acutely food insecure and in need of urgent help. (Global Report on Food Crises, 2022: 6)

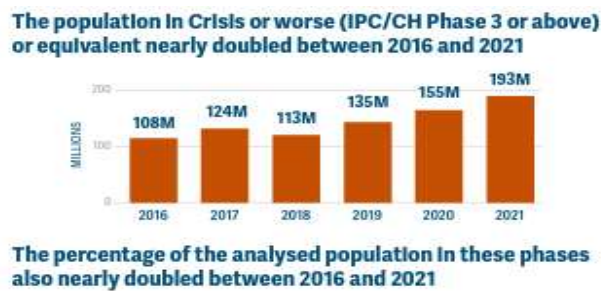

Image 4: Global Hunger Levels 2016-2021 (Global Report on Food Crises, 2022: 6)

Globally, hunger levels are alarmingly high, according to the same report. According to the findings of 2022, it has surpassed all previous records reported by the Global Food Crises Report (GRFC) in 2021, reaching close to 193 million people in 53 countries/regions who are acutely food insecure and in need of urgent help. These data represent an increase of approximately 40 million compared to the previous high reached in 2020 (Global Report on Food Crises, 2022: 6).

Climate change affects food security, causing an unstable structure that leads to conflicts, including riots and migration. This situation causes food insecurity and conflicts, especially in underdeveloped countries. Food security can be expressed as “everyone’s physical and economic access to sufficient, safe, and nutritious food to meet their nutritional needs at all times and to meet food preferences for an active and healthy life”. It has been reported that climate change has serious effects on the four dimensions of food security: food availability, access to food, food consumption, and stability of the food system. It is obvious that these effects are already felt in global food markets, supply chains are interrupted, prices are rising,

purchasing power is falling, human health is in danger, and will be felt in urban and rural areas where there are people who cannot cope with these effects (Karakoç and Kovancı, 2019: 356).

Water Security

Water is the main source of life on earth. Without water, no living creature can exist on earth. In addition, water has effects on cleanliness and hygiene, human settlement, agriculture, energy, and the functioning of the ecosystem in general. The effects of climate change are first felt through water, natural events such as drought, floods, and storms reveal the relationship between water and climate change. In other words, the effects of the climate crisis on all living species are realized through water circulation in the form of floods, hurricanes, heat waves, and droughts. Too much or too little water, both extremes are life-threatening. It is the poor people of the Third World who will be most affected by climate change, drought, melting glaciers, and rising sea levels. As rains disappear, crops dwindle, and rivers dry up, peasants, pastoral nomads, and coastal communities will become environmental refugees (Shiva, 2007: 62-73). Moreover, disasters caused by climate change can pollute clean water sources, causing insufficient sanitation, or risk the lives of millions of people, especially children, who use polluted water sources. Around 1.6 billion people, or nearly a quarter of the world's population, face an economic water shortage, meaning they lack the necessary infrastructure to access water.

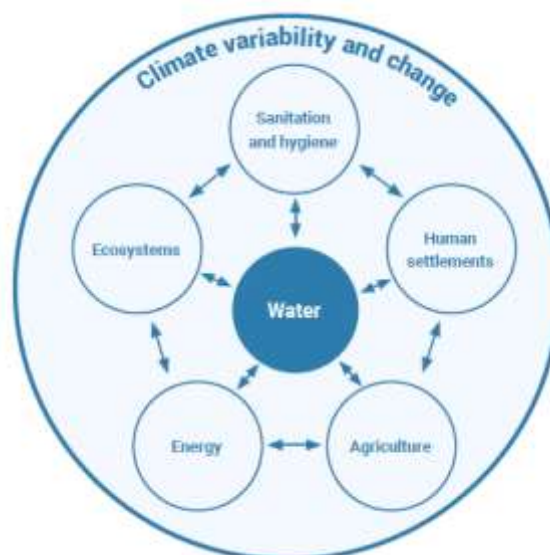
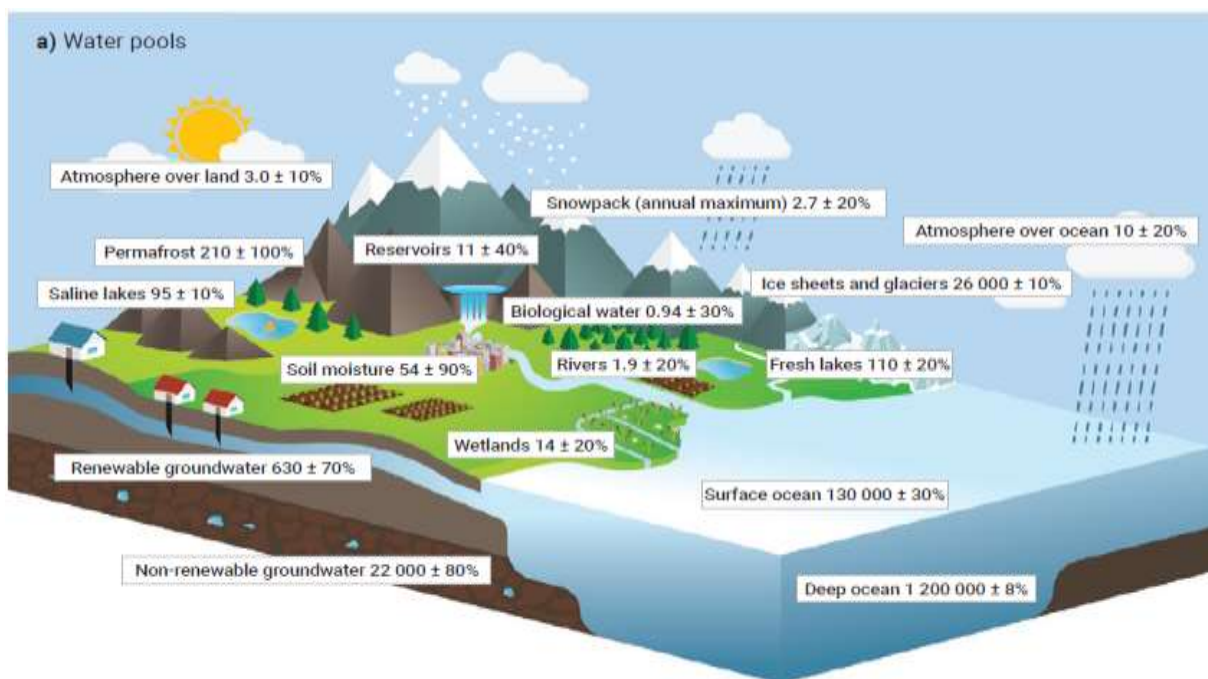

Image 5: Interactions between water and other major socio-economic sectors affected by climate variability and change (UN World Water Development Report, 2020: 12)

Earth's climate and the terrestrial water cycle have a very close and complex relationship. Changes in climate variability and change will therefore spread to affect water resources. For example, a lack of precipitation will reduce soil moisture, river flow, and groundwater recharge, but the magnitude of these runoff effects will depend on local conditions such as soil characteristics, geology, vegetation, and water use. "The links between climate and water resources are affected by a variety of anthropogenic factors, including but not limited to land use and land cover change, water regulation and withdrawal systems, and water pollution. Through a combination of 'grey' and 'green' engineering, such as the construction of water resources infrastructure and the development of agricultural and other water use practices, human history has improved access to safe water supply and sanitation services. Climate change affects many of these strategies in a variety of ways. It will therefore require a new, climate-smart approach to water resource management" (UN World Water Development Report, 2020: 16).

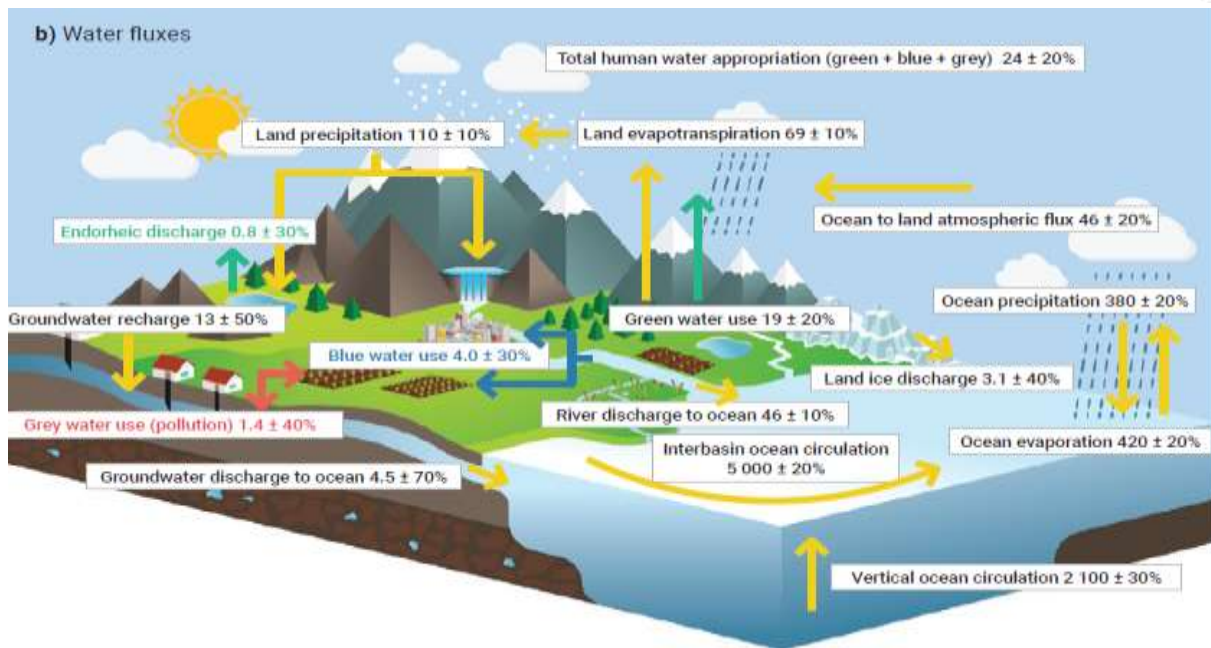

Image 6: Diagram of the global hydrological cycle in the Anthropocene
(UN World Water Development Report, 2020: 17)

The relationship between floods, drought, water scarcity, and reduced food availability due to climate change and the threat of climate change on human security follows a parallel course. However, scarcity of water, which is indispensable for life, is a serious threat not only to human security but also to the sustainability of the ecosystem. Water, which is described as the essence of sustainable development, is fundamental for healthy ecosystems, socio-economic development, energy, food production, and the survival of humanity (Karakoç and Kovancı, 2019: 356). Increasing water scarcity in many parts of the world poses a major challenge to climate adaptation, as water mediates many of the impacts of climate change on agriculture. Furthermore, Changes in hydrological cycles due to global climate change can cause various effects and risks. Water is the mediator that reflects many of the impacts of climate change on society (in terms of the energy, agriculture, and transportation sectors), and vulnerabilities to water-related hazards such as floods and droughts vary by region. Climate change with anthropogenic effects is one of the many stressors that cause distress in water resources. Conditions such as population growth, economic development, urbanization or land use, or natural geomorphological changes challenge the sustainability of resources by reducing water supply or increasing water demand. Such changes are likely to exacerbate water stress, one of the key challenges facing many societies and the world in the 21st century.

Energy Security

One of the biggest problems facing the world in the 21st century is the secure energy supply. Today, the way countries produce and use energy is not sustainable. The clearest evidence of this is human-induced climate change. Dependence on fossil fuels causes a burden on the economy as well as the accumulation of greenhouse gases that cause climate change in the atmosphere. There is a dilemma here. Because while countries need energy, these needed energy sources are fossil fuels that cause climate change. The global energy sector is responsible for about two-thirds of greenhouse gas emissions. Emissions from this sector are increasing at a faster rate than others. The most important and common greenhouse gas is carbon dioxide (CO₂). Since it is clear that 75% of this gas is caused by the burning of fossil energy sources such as coal, oil, and natural gas, efforts to prevent climate change, reducing the use of fossil fuels, and the use of other energy sources that have little or no effect on climate change are on the agenda. At this stage, another constraint appears before humanity. All available energy resources in the world are not sufficient in quantity (reserve) for sustainable development and are not evenly distributed among geographical regions and countries. If the current consumption trend continues, existing energy resources other than coal will approach the point of exhaustion towards the end of the 21st century (Uzmen and Arar, 2022).

Access to cheap energy has become essential to the functioning of the modern economy. However, the unequal distribution of energy resources among countries has led to significant vulnerabilities. The modern world relies on a vast supply of energy to power everything from transportation to communications, security, and the healthcare delivery system. “It is claimed that for every calorie of food produced in today’s industrial world, ten calories of oil and gas energy is invested in operating fertilizers, pesticides, packaging, transportation, and farm equipment. Energy plays an important role in the national security of any country as a fuel to power the economic engine. Among the threats to energy security; Political instability of several energy-producing countries, manipulation of energy resources, attacks on supply infrastructures, as well as accidents, natural disasters, terrorism, and dependence on foreign countries for oil come to the fore” (Yakubu and Shuaibu, 2016: 16).

The issue of energy security could have been evaluated in a different classification according to the globalization of the 21st century, but now it is effective in issues such as military, environmental, energy, human, and health security, and even in terms of regime security. It cannot be said that the environment is taken into consideration in issues such as security of supply, sustainability, supply diversity, and transmission in energy. The perception of the

environment between developed countries and others is also different. It is appropriate to make an explanation through the concept called global climate change economy (Sevim, 2013: 156-157).

Failed States and Migration

When discussing the relationship between climate change and the regime crisis; persistent intra-state war/conflict and threats of violence; poverty and famine; proliferation and crime; Political instability can cause a collapse in state institutions depending on social and cultural problems. This situation leads to the emergence of failed states in international relations terminology. For example, drought, famine, excessive precipitation, or natural disasters caused by climate change, economic weaknesses and failures especially in underdeveloped countries, and the complete collapse of the state at an advanced level are considered elements of regime security. At the international level, natural disasters due to climate change, scarcity of natural resources, and loss of land due to sea level rise have forced people to migrate.

Essentially, humans or other creatures have been migrating to places with better climatic conditions from time immemorial. However, the current situation is different from the climate-related migrations experienced in the past in many ways. First of all, the source of migration in the past was not humans or any other living creatures. The migrations we experience today are of human origin and there is no interference from other living creatures. In addition, people who have a settled order and a homeland in the current situation are forced to leave their lands in the face of sudden or gradual disasters that intensify due to climate change. Sometimes environmental destruction even goes so far as to undermine a country's sovereignty.

In countries where the state is weak and has low governance capacity, environmental problems involve very high risks. Environmental disasters also cause more losses in underdeveloped and poor countries where the state administration is weak (Barnett and Adger, 2007: 646-648). When the operability of the state's security and justice mechanism is low, the risk of environmental problems turning into violent conflicts increases.

An important impact of environmental problems, including climate change, on relations between states, is in the field of migration. As of now, around 230 million people in the world continue their lives by immigrating from their country of birth to another country. Of course, environmental disasters such as hurricanes and tsunamis are not the only reason for international migration or environmental problems that increase in number and intensity with the effect of climate change. However, environmental problems are also one of the important

dynamics that lead to international migration. According to the International Organization for Migration, it is estimated that between 25 million and 1 billion people will migrate to another country due to climate change by 2050 (Erdem, 2016: 274; Swing, 2015: 78-79)

It can be stated that the spiral between climate change, security, and migration addresses each of the dimensions of national, international, humanitarian, and ecological security. The loss of territorial integrity of countries due to reasons such as climate change posing a threat to national security, rising sea levels, the loss of citizens of the state and economic burden due to increasing frequency of disasters, the forced displacement of citizens in the face of dangers are important threats to national security (Karakoç and Kovancı, 2019: 354). On the other side of the picture, there are problems that people who are temporarily or permanently displaced will cause in terms of national security in the countries they go to. So much so that many people are seen as a security problem in the countries they migrate to and are not wanted for various inhumane reasons. In addition, it is claimed that individuals who have to relocate due to climate change increase the use of resources in the places they go and accelerate environmental degradation. With massive migration, it will put pressure on the ecosystem services of the host country and the carrying capacity of the environment (Hoerz, 1995:7).

Migration between countries, whether due to climate change, environmental, or any other reason, is within the scope of international security. The effects of those who have to relocate, both on their own national and individual security and on the security dimension in the countries they go to, constitute one of the issues that need to be addressed and resolved in the international arena.

Ecological Security

The ecological security discourse is based on the resilience of the ecosystem to time and species (McDonald, 2015). In other words, it is the preservation of the dynamic balance in the ever-evolving relationship between human communities and the key components of the ecosystems of which they are a part (Pirages, 2013: 143).

Ecological Security states that the ecosystem balance, which has a delicate balance, has been damaged as a result of human activities and this balance must be restored. If the balance is not achieved, humans and other species will experience terrifying problems that may lead to extinction. Since these results also affect people, some circles have focused on an anthropocentric (human-centered) framework based on the connections between human health and safety, and ecological security has been shown as a variant of the concept of human security from time to time (Floyd and Matthew, 2013: 9).

Ecological security focuses on the need to fundamentally rebalance the relationship between humans and the environment. It both separates people from the environment and reveals the need to reconsider the political, economic, and social structures that cause environmental changes. In this sense, ecological security provides a re-examination of the nature of people's relationship with the natural environment (McDonald, 2013: 48-49). Ecological security is a type of security that offers guiding principles for the survival of human civilization, placing environmental protection at the highest level of security. For ecological security, the most pressing issue is global climate change.

CONCLUSION

The increase in temperature above the average as a result of the accumulation of greenhouse gases in the atmosphere since the Industrial Revolution causes changes in climate systems. The actual and expected effects of climate change affect nature, individuals, societies, states, and the international arena. At this point, the relationship between global climate change with the concept of security is questioned. The harmful effect of human influence accelerates the climate change process and causes serious environmental effects. Climate change is a global phenomenon with consequences that directly or indirectly affect all countries. Climate change is a threat that poses direct and indirect threats to security and has a multiplier effect that exacerbates existing threats. These threats, which some regions and some people are more exposed to in the world, make the securitization of the climate system a priority policy. The common feature of risks and threats related to climate change is that they are beyond the borders of states. Because, whether a climate change problem has a security dimension depends on the environment and security perspective. However, today it has become difficult to distinguish actions that affect only the internal affairs of a nation from those that affect the internal affairs of other states. Climate change poses threats that are largely uncertain, diffuse, difficult to quantify, and yet potentially devastating. This reflects the risky society logic portrayed by Ulrich Beck (Trombetta, 2008: 595)

Along with the threats and risks to security on a global scale, the local context brings the concept of a safe environment to its agenda. Global threats and risks, combined with crime trends, gain vital importance. For some states, an environmental problem may emerge as a fundamental threat to national security and may turn into a problem of existence. States such as Tuvalu, Fiji Islands, and Kiribati, which are Pacific island countries that have started to send their citizens to other countries as immigrants because they will be under water due to climate change, have

already begun to experience the danger of extinction in the global environmental problem brought by warming (Kaypak 2012: 16).

The effects of global climate change are already evident and are being experienced in different ways in many different parts of the world. Global warming due to climate change, desertification, pollution of the oceans, droughts, erosion, forest fires, destruction of forests, pollution of the oceans, reduction of animal and plant diversity, air pollution, acid rain, shrinkage of potable water resources, ecosystem destruction, nuclear material tests to the environment the damage caused by civil and military activities, floods, hurricanes, and tornadoes are increasing (Dauvergne and Clapp, 2016: 6). All these changes are already affecting human well-being and resource productivity. The polar regions, for example, are experiencing rising temperatures that are inconsistent with natural climate variability alone and are therefore directly attributable to human influence.

Environmental problems create security problems in many respects. In terms of human security, the increasing number and destructive power of environmental disasters threaten human life in many parts of the world. In addition to the loss of life caused by natural disasters such as floods and tornadoes, the increase in skin cancer, malaria, and cataract cases caused by climate change and weather conditions, the spread of epidemic diseases, drought, the inadequacy of food and the decrease and deterioration of water resources, such as indirect and gradual effects on human life. emerges. As a result of the deteriorating weather conditions as a result of climate change, agricultural activities are damaged, access to foodstuffs becomes difficult, and the segments engaged in these activities face a great economic loss (Erdem, 2016: 263).

All these developments have caused the problem of climate change to become an international problem by removing it from the individual or state dimension. Traditional analysis of the climate change problem by foreign policy analysts focuses on major regional issues and potential conflicts between states. However, this traditional approach is far from solving the security problems caused by climate change. Climate change, of course, increases the demand for migration to some developed countries. This can turn into a security problem for them. But the real problem goes far beyond that. To be clear, Mankind has brought it to the point of consuming its resources by disrupting the natural balance of the world, which is the most suitable planet for life, with its own hands. Increasing carbon emissions since the industrial revolution have caused climate change by causing global warming, which has caused many problems beyond the security problems expressed in the study. These problems and more will continue to increase in the future as long as this consumption-oriented understanding continues. Scientific discoveries and technological progress have allowed Mankind to find life on other

planets and establish colonies. Of course, this is important in terms of the development of humanity and showing the point it has reached. However, as long as human nature continues this mentality based on consuming and destroying, it will not be safe even if it discovers other worlds in which it is in the world today.

REFERENCES

Adger, W. Neil (2010), “Climate Change, Human Well-Being and Insecurity”, *New Political Economy*, 15 (2): 275-292.

Barnett, Jon (2001), *The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the Environmental Security Era*, London: Zed Books.

Barnett, Jon (2009), “The Prize of Peace (Is Eternal Vigilance): A Cautionary Essay on Climate Geopolitics”, *Climatic Change*, 96 (1–2), pp. 1–6.

J. Barnett ve W.N. Adger, (2007) “Climate change, human security, and violent conflict”, *Political Geography* 26 (6), pp. 639-655

Brauch, Hans Günter et al. (2008). *Globalisation and Environmental Challenges: Reconceptualising Security in the 21st Century*, Berlin: Springer-Verlag

Brown, Lester R. (1986). *Redefining National Security*. *Challenge*, 29 (3), pp. 25–32.
<http://www.jstor.org/stable/40721024>

Çınar, Uğur (2022). “21. Yüzyıl Küreselleşmesinde Çevre Güvenliği”, *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9), pp.13 – 28

Dalby, Simon (2002). *Security and Ecology in the Age of Globalization*, ECSP Report, (8), pp.95-108

Diñç, Güney (2008). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Çevre ve İnsan*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Dixon, Thomas Homer (1999) *Population, Environment, and Ingenuity*. *Annals of the New York Academy of Science*, 882 (1), pp. 208-216

Dauvergne, Peter and Clapp, Jennifer (2016). “Researching Global Environmental Politics in the 21st Century”, *Global Environmental Politics*, 16 (1), pp. 1-12

Erdem Engin İ. (2016). “Environmental Security in the Context of Human Security Concept” *Gazi Akademik Bakış*, 10 (19), pp. 255 – 281

Field, C. B., Barros, V. R., Dokken, D., Mach, K., Mastrandrea, M. (ed.). (2014). *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Part A: Global and Sectoral Aspects, Working Group 2 Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge: Cambridge University Press,

Floyd, Rita, and Matthew, Richard A. (2013). “Environmental Security Studies: An Introduction” (Eds. Floyd, Rita, and Matthew, Richard A.) *Environmental Security Studies: Approaches and Issues*, Oxon: Routledge.

Gaspar, D. (2005). ‘Securing Humanity: Situating Human Security as Concept and Discourse’, *Journal of Human Development and Capabilities*, 6 (2), pp. 221–245.

Global Report on Food Crises, (2022). *Global Report on Food Crises (GRFC 2022)*, <https://www.fao.org/3/cb9997en/cb9997en.pdf>

Gönenç, Defne and Kibaroğlu, Ayşegül (2017). *The Concept of Climate Security In Turkey’s Climate Policies*, Special Issue on Climate Change and Energy, pp.1-26

Hartmann, Betsy (2009). ‘Lines in the Shifting Sand: the Strategic Politics of Climate Change, Human Security and National Defence’, Paper presented at Global Environmental Change and Human Security Conference, University of Oslo, 22–24 June.

Harvey, David (2003). *The New Imperialism*, Oxford: Oxford University Press

Hoerz, T. (1995). *Refugees and Host Environments: A Review of Current and Related Literature*, Refugee Studies Programme, Oxford, Oxford University Press.

IPCC Sixth Assessment Report Chapter 3: Human Influence on the Climate System Available at: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Chapter_03.pdf (12.12.2022)

Karakoç, Duygu Yıldız and Kovancı, Ezgi (2019). “Bir Güvenlik Tehdidi Olarak İklim Değişikliği”, Assam Uluslararası Hakemli Dergi 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, pp. 344-357

Kaypak, Şafak (2012). Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Çevresel Güvenlik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(3), pp.1-22

Matthew, Richard, Barnett, Jon, McDonald, Bryan, and O'Brien, Karen (2010). Global Environmental Change and Human Security, Cambridge: MA: MIT Press

McDonald, M. (2013). “Discourse of Climate Security”, Political Geography, 33, pp. 42-51

McDonald, M. (2015). “Ecological Security”. E-International Relations, <http://www.e-ir.info/2015/11/28/ecological-security/> (17.12.2022)

Myers, Norman (1993). Ultimate Security: The Environmental Basis of Political Stability, Washington D.C: W. W. Norton & Company

Pirages, D. (2013). “Ecological Security” R, Floyd ve R, Matthew (ed.). Environmental Security: Approaches and Issues, Oxon: Routledge, pp. 139-153

Platt, John (1973). Movement for Survival: This Endangered Planet. Prospects and Proposals for Human Survival, Science Magazine, 180 (4086), pp.580-582, <https://www.science.org/doi/10.1126/science.180.4086.580>, (13.12.2022)

Scheffran, Jürgen. (2011). Security Risks of Climate Change: Vulnerabilities, Threats, Conflicts and Strategies. In: Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace (5), pp. 735-756, DOI: 10.1007/978-3-642-17776-7_42

Sevim, Cenk (2013). Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik, Ankara: Seçkin Yayıncılık

Shiva, Vandana. (2007), Su Savaşları, İstanbul: BGST Yayınları

Sousa, Beatriz S. A. (2012). Environmental Security: Ecological Footprint Towards a Greener Future, Unpublished Master Thesis, Aalborg University.

W.L. Swing, “Managing (2015). “Climate-Driven Migration”, ‘Climate 2020: Facing the Future, UNA-UK, <http://www.una.org.uk/news/15/06/climate-2020-facing-future>

Ullman, Richard H. (1983). Redefining Security. *International Security*, 8 (1), pp.129–153.
<https://doi.org/10.2307/2538489>

Trombetta, Maria Julia (2008) Environmental Security and Climate Change: Analysing the Discourse, *Cambridge Review of International Affairs*, 21 (4) pp.585-602, DOI: 10.1080/09557570802452920

Türk, Seçil Mine, (2018) Çevresel Güvenlik: Marmara Denizi Örneği, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler

Uzmen, Reşat and Arar, A. Asım, (2022). 21. Yüzyılda Enerji Kullanımı ve İklim Değişikliği, https://www.mfa.gov.tr/21_yuzyilda-enerji-kullanimi-ve-iklim-decisiklici.tr.mfa (17.12.2022)

Vural, Çağla (2018). “Çevresel Güvenliğin Gelişimi” Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi 6 (1), pp. 20-38

Yakubu, Umaru Ibrahim and Shuaibu, Mohammed, (2016). The Concept of Security and the Emerging Theoretical Perspectives, Zaria International Conference on the Theme “Corruption, Security and National Development” Held between 28th and 30th September 2016 at the ABU Hotels, Congo, pp.1-24

ÇİN'İN YÜKSELİŞİ, BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ VE AFRİKA¹

Dr. Öğr. Üyesi, Adem Ali İren¹, Mehmet Tunahan Çelik²

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ademiren@sdu.edu.tr – 0000-0003-2369-1177

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

mehmettunahancelik93@gmail.com - 0000-0002-5831-2096

ÖZET

Çin, dünya tarihinin en köklü uygarlıklarından biridir ve tarihin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Günümüzde nüfus açısından dünyanın en kalabalık ülkesi ünvanına sahip olan Çin, ekonomik açıdan da dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir. Ayrıca ülke sahip olduğu geniş kültür mirasını da etkili şekilde kullanarak bu süreçte dünyaya gücünü kabul ettirmek açısından önemli avantajlar sağlamıştır. Sanayi Devrimi dönemi öncesinde dünyanın en gelişmiş medeniyetlerinden biri olmuştur. Dünya henüz kâğıt, matbaa, pusula, barut, ipek gibi ürünlerden haberdar değilken, bu ürünler Çin'de hayatın bir parçasıdır. Ancak bu süreç dünyada yaşanan gelişmeler sebebiyle değişmeye başlamıştır. Coğrafi Keşiflerin ortaya çıkışı ve ardından gerçekleşen Sanayi Devrimi ile birlikte artan ihtiyaçlar dünya genelinde sömürgecilik hareketlerini hızlandırmış, bu olaylardan Çin de etkilenmiştir. İmparatorluk döneminin sonlarında büyük sorunlar yaşamış, Batılı devletlerin bir nevi sömürgesi olarak geçen sürenin ardından Japon işgaline maruz kalmıştır. Yine bu dönemde başlayıp ikinci dünya savaşının sonrasına kadar süren iç savaş süreciyle Çin'de yeni bir dönem başlamıştır. İç savaşın galibi Mao Zedong liderliğindeki Çin Komünist Partisi, Çin'i ideolojik bakış açısıyla yönetmiş ve uygulanan politikalar sonucunda kendi içerisine kapanık bir ülke yaratmıştır. Soğuk Savaşın bitmesiyle oluşan yeni küresel düzende yapmış olduğu reformlar ve uyguladığı politikalarla ekonomik alan ön planda olmak üzere gücünü arttırmıştır. Çin, dışa açılma ve reform döneminde uyguladığı başarılı politikalarla günümüzde dünyanın en önemli ekonomik güçlerinden biri olmayı başarmıştır. Bu başarıda süreklilik göstermek isteyen Çin, 2013 yılında Başkan Xi Jinping tarafından sunulan Bir Kuşak Bir Yol projesini dünyaya açıklamıştır. Modern bir İpek Yolu versiyonu olan proje, Asya'yı Avrupa ve Afrika başta olmak üzere neredeyse bütün dünyaya bağlama amacı taşımaktadır. Bildiride, Çin'in tarihi dikkate alınarak, ülkenin Bir Kuşak Bir Yol projesi ile küresel rekabette güç kazanma çabası Afrika üzerinden ele alınacak, projenin sadece Çin özelinde değil Afrika kıtası açısından da etkileri incelenecektir.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 'Çin'in Yükselişi, Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Afrika' konulu tezden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Çin, Bir Kuşak Bir Yol, Afrika

1. ÇİN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ VE UYGULANAN POLİTİKALAR

Dünya tarihindeki en eski medeniyetlerin başında gelen Çin, 1368 – 1644 yılları arasında ülkeye egemen olan Ming Hanedanı döneminde, Avrupa’da ortaya çıkıp yayılan gelişmelerden etkilenen ülkelerden biridir. İstanbul’un fethi sonrası ortaya çıkan Rönesans ve Reform hareketlerinin Coğrafi keşiflere yol açması sömürgecilik faaliyetlerinin başlamasına neden olmuş ve yaşanan Sanayi Devrimi ile birlikte artan özellikle hammadde ihtiyaçları Avrupalı güçlerin sömürgecilik faaliyetlerini daha da hızlandırmıştır. Ming Hanedanı döneminde bu sömürgecilik hareketleriyle tanışan Çin, başlangıçta Portekiz, İspanya, Hollanda gibi ülkelerin saldırıları dışında komşusu Japonya ile de sorunlar yaşamıştır. Bunların dışında toplumda oluşan hoşnutsuzluk ve artan vergiler sonucu başlayan isyanda Ming hanedanı tahtan indirilmiştir. 1644 yılında Qing hanedanı, Mançurya bölgesinden hareketle ülkeye girerek isyanları bastırılmış ve Beijing’i (Pekin) başkenti yaparak Çin’in imparatorluk döneminde son hanedan olarak adını tarihe yazdırmıştır. Qing(Mançu) Hanedanı, ilk dönemlerinde yönetimde başarılı olmuş ticaret, refah seviyesi ve askeri başarılar gibi konularda gelişmeler yaşanmıştır. Ancak 1800’lü yıllara gelindiğinde bu durum değişmeye başlamış ve İmparatorlukta sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemde Avrupa ile ilişkiler konusunda İngiltere ön plana çıkmıştır. Çin’in en çok ticaret yaptığı ve diplomatik ilişkiler alanlarında yakın olduğu ülke İngiltere olmuştur. Yapılan ticarete, Çin’in İngiltere’ye satışını gerçekleştirdiği ürün olan çay, İngilizler açısından yüksek miktarda ödeme yapılması gerekçesiyle ülkenin ulusal çıkarlarının bozulmasına neden olmuştur. Çin ise bu ticaret sayesinde gümüş stoklarını arttırarak zenginleşmiştir. Bu durumu değiştirmek isteyen İngilizler, yapılan ticaretten karlı çıkmak adına yeni ürünler aramaya başlamış ve sonunda Hindistan’da yetiştirilen, tedavi amacıyla kullanılan ancak bir yandan da bağımlılık etkisi bulunan eroin ve morfinin ham maddesi afyon bitkisini Çin’e satmaya karar vermişlerdir (Kirilen , 2014). Çin’de, bu ürün uzun süredir tıbbi amaçlarla kullanılmasına rağmen bağımlılık yaratması 17. Yüzyıl’da, Tayvan’da yaşayan halkın kullandıkları tütünü afyon ile birleştirmesiyle gerçekleşmiştir. Kazanılan bu alışkanlık Çin’in iç bölgelerine doğru ilerleyince neredeyse tüm ülkede Afyon bağımlılığında görülen artış yönetimi bu konuda önlemler almak zorunda bırakmıştır. Hanedan, 1729 yılında ferman yayınlayarak afyon satışı ve kullanımını konularının yasakladığını bildirmiştir (Holcombe, 2016). Bu yasak sonrası İngiltere ile ilişkerde sorunlar başlamış ve sürecin sonunda Afyon savaşları gerçekleşmiştir. Yapılan savaşta mağlup olan Çin, İngiltere ile 1843 yılında kendileri açısından ağır şartlar içeren Nanjing antlaşmasını imzalamışlardır. İngiltere’nin kazanımlarını farkedenden diğer Batı ülkeleri de Çin’in zor durumundan faydalanmak adına baskı kurmuş ve imzaladıkları anlaşmalarla kazandıkları haklarla beraber Çin yarı sömürge bir ülke haline gelmiştir.

Bu dönemin ön plana çıkan başka bir olayı ise, ülkede milliyetçi hareketlerin başlangıç noktası sayılabilecek Boksör Antlaşmasıdır. 1870 yılında kurulan ve dinsel nitelikli bir örgüt olan Boxer Derneği, Mançu Hanedanına ve ülkedeki yabancı etkenlere karşı başlattığı mücadele ile adını duyurmuştur. 1900 yılına gelindiğinde örgüt isyan başlatarak Çin’deki batılı devletlerin yapmakta olduğu demiryollarına, yabancı etkenlere, elçiliklere saldırmıştır. Batılı devletler kısa sürede harekete geçmiş ve isyanı sert bir biçimde bastırmıştır. Boxer Ayaklanması, 1901 yılında imzalanan Pekin Antlaşması ile sona ermiştir. Boksör İsyan’ının ardından Çin İmparatoriçesi

Cixi'nin, ülkedeki etkisi ve konumu iyice azalınca, halkın talep ettiği reform ve modernleşme isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır (Demirel, 2019). Yabancılara karşı gerçekleştirilmeye çalışılan ancak başarısızlıkla sonuçlanan bu hareketlerin ardından kendi özgürlüklerini kazanmak isteyen Çinlileri durduramamıştır. Bu süreçte, reformcu aydınların başında gelen Sun Yat Sen, Batılı tarzda Çin Milliyetçiliğinin savunucusu rolünü kazanmış ve ülkede gerçekleşecek bir değişimin yalnızca radikal eylemlerle oluşabileceğini savunmuştur. Sun-Yat Sen, yapmak istediği radikal eylemi 1911 yılında gerçekleşen Çin Devrimi ile başarmıştır. Wuchang şehrinde ortaya çıkan isyan kısa sürede ülkeye yayılmış ve sürecin sonucunda Sun Yat Sen, 1 Ocak 1912 tarihinde Çin Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Dillon, 2010). 1921 yılına gelindiğinde, 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi'nin Çin'de oluşturduğu etki ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin çabalarıyla birlikte, Çin Komünist Partisi kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin desteğinin etkisiyle beraber güçlenen parti, 1933 yılında Mao Zedong'un liderliğe gelmesiyle beraber Milliyetçi Çin Partisi olan Kuomintang ile mücadeleye başlamıştır. Yaşanan iç savaştan galip ayrılan Mao Zedong, Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. İç savaşı kaybeden ve Çin Komünist Partisi askerlerinden kaçan milliyetçiler, Tayvan'a yerleşerek kendi devletlerini kurmuşlardır (McMahon, 2013).

Mao Zedong Dönemi ve Politikaları

Ülkenin yaşadığı isyanlar, yabancı güçler tarafından işgal edilmesi ve Çin iç savaşının negatif etkileri tarım sektörü başta olmak üzere diğer alanlarda da kendini göstermiştir. Yeni kurulan rejimi bu anlamda zorlayan sorunların başında tarihe geçecek seviyede bir enflasyon ile karşılaşmalarıdır. Komünist Parti, halkın desteğini almak adına köylülerin isteklerini gerçekleştirmek, ülkeyi kaos ortamından kurtarmak gibi yeni toplumsal yapı oluşturmaya yönelik politikaları uygulamıştır. Bunların ilki 1949-1952 yılları arasında gerçekleşen Toprak Reformu ve Ekonomik İyileştirme politikasıdır. Toprak reformu ile birlikte kırsal alandaki insanların beslenme ve açlık sorunları azaltılmıştır. Üretim hedeflerinde de başarı sağlanmıştır. Toprak lordlarının kaldırılması sayesinde köylülerin lordlara olan borçları silinmiştir. Bu sayede köy ekonomisini uzun zamandır meşgul eden sorunlarından bir daha ortadan kaldırmıştır. Ordunun beslenmesini gerçekleştirmesini sağlamak ve ülkede toplanan gelirleri güvence altına almak için tarım vergisi getirilmiş ve insanlara vergilerini tahıl şeklinde de ödeme imkanı sağlanmıştır (Prybyla, 1970). Reformun olumlu yanları dışında yoksul köylülerin yaşadığı problemler devam etmiş, arazi alanlarının ortalamasının küçük olması, tarımsal anlamda sermaye birikimini ve verimliliği artırma uğraşları ters yönde etkilemiştir. Ayrıca üretim araçlarında yaşanan yetersizlik sonucu toprak satışları ve kiralanmaları istenilen seviyelere çıkamamıştır.

Uygulanan diğer bir politika 1953-1957 yılları arasında gerçekleştirilen 'Birinci 5 Yıllık Kalkınma Planı'dır. Sovyetler Birliği örnek alınarak hazırlanmış bu plan, her yıl belirli bir ortalamanın üzerinde ekonomik büyümeye hedefi, özellikle sanayileşme konusunda özel politikalar, bu hedefleri gerçekleştirmek için yüksek oranda tasarruf ve yatırım ve sanayi üretim teknolojilerinin karar sürecinde sermaye yoğun yöntemlere eğilimler olarak açıklanabilir (Eckstein, 1977).

1958-1961 yılları arası dönemde gerçekleştirilen İkinci Beş Yıllık Plan ya da diğer adıyla İleriye Doğru Büyük Atılım'dır. Birinci Beş Yıllık Plan bir yandan planlanan hedeflere çoğu

alanda ulaşmayı başarsa da diğer yandan çözülmemiş sorunlara da yol açmıştır. İkinci Beş Yıllık Plan, ilk planla kıyaslandığında başarılması daha gerçekçi hedeflere sahiptir. Sanayileşmenin gerçekleşmesi için gerekli finansmanı sağlama konusunda kırsal kesimin üzerindeki yükün azaltılması ve Çin'in iç kesimlerinde küçük sanayi tesislerinin kurulması planlanarak bu sayede ülkede kırsal sanayileşmenin arttırılması hedeflendmiştir. Bu plan ile birlikte merkezin yerini küçük ölçekli imalat ve kırsal sanayileşme almıştır. İkinci plan da aynı ilk plan gibi Sovyet temelli kalkınma yönündedir (Gabriel, 1998). Uygulanan bu sosyal ve ekonomik politika içerikli İleriye Doğru Büyük Hamle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun temel sebepleri yanlış politikalardan vazgeçilmemesi ve uygun koşulların sağlanmamasıdır.

Reform ve Dışa Açılma Dönemi

Mao Zedong'un ölümünün ardından iktidar mücadelesini kazanan Deng Xiaoping, Çin Komünist Partisi'nin yeni başkanı olmuştur. Xiaoping, Mao döneminden kendisine miras kalan sosyal, ekonomik ve toplumsal açıdan bir sorunlarla dolu ülkeyi devralmış, önceki dönem uygulanmaya çalışılan çoğu ideolojik temelli politikaların Çin'e bir katkı sağlamadığını görmüştür. Bu sorunları düzeltmek adına ekonomik kalkınma, ülkenin refahı ve güç konularına odaklanmıştır. Yönetimi devralmasının ardından Çin'in kalkınabilmesi, gelişmesi ve belki de en önemlisi güçlü devletlerin sahip oldukları ekonomileri yakalayabilmesi için Tarım, sanayi, bilim- teknoloji ve ulusal savunma üzerine dört alanda modernleşme politikasını başlatmıştır (Overholt, 2011).

Mao Zedong yönetimi sırasında Çin, merkeziyetçi planlı ekonomik sistem ile yönetilmiş, ülke içerisindeki fiyatlar devlet tarafından belirlenmiştir. Deng Xiaoping kendi döneminde, ideolojik açıdan Sovyetler Birliği'nden farklı bir nokta da olmamasına rağmen ülkesinde uygulanmasını istediği ekonomik sistem konusunda Amerika ve Avrupa ülkeleri ile özdeşleşmiş liberalizmden yana bir ekonomik politika izlemek istemiştir. İzlenen ekonomik politikaların ülke içerisindeki resmi adı "Sosyalist Piyasa Ekonomisi" olmuştur. Komünist Parti yönetimi, sosyal piyasa ekonomisine geçişi adım adım politikalar izleyerek yapmıştır. Bu politikanın amacı, sosyalizmden vazgeçmeden piyasa ekonomisinin şartlarını hayata geçirmektir. Ayrıca kaynakların devlet tarafından değil piyasa güçleri tarafından kullanımı hedeflenmiştir. Ekonomik açıdan ülkenin geleceğini etkileyecek başka bir konu olan dış ticaret ve özellikle ülkeye yabancı sermaye girişleri konularına önem verilmiş ve konularda yeni politikalar izlenmiştir. Xiaoping, uyguladığı bu ekonomik reform politikasında planlı ekonomiden vazgeçmeden sosyal piyasa ekonomisini uygulamayı başarmıştır (Erdoğan , 2020). Xiaoping, uygulamaya koyduğu ekonomik ve sosyal reformlar ile birlikte uluslararası arenada Çin'in sahip olduğu içe kapalı, sorunlarla dolu ve pasif yapıdaki bir ülke algısını ortadan kaldırmak için hamleler yapmıştır. Mao döneminde, Çin'e yabancılar tarafından yatırım veya Çinlilerin, ülke dışında yatırımı yasaklanmıştır. Bu durumu değiştirmenin mecburiyetinin farkında olan Xioping, ülkeyi Avrupa ve Amerikalı yatırımcıların ilgisini çekecek bir cazibe merkezi yapmak için Özel Ekonomik Bölgeler'in kurulması ve Açık Kapı Politikası'nın uygulanmaya başlamasıyla gerekli adımları atmıştır. Açık Kapı Politikası ile dış yatırımın ülkeye çekilmesi, teknolojik açıdan transferin Çin'e yönelmesi ve ülkenin yerel endüstrisinin Çin dışındaki pazarlara açılması hedeflerinin gerçekleşmesi için Özel Ekonomik Bölge'ler kurulmuştur. Bu ekonomik politika ile Çin, yabancı yatırımların ülkeye gelmesi konusunda büyük başarılar

sağlamış, ekonomik bölgelerde yaşanan gelişmelerle birlikte o bölgelerde yaşayan halk için yeni istihdam alanları oluşturulmuştur(Doğrudan, 2020). Günümüzde, Doğrudan Yabancı Yatırım açısından dünyanın en önemli ülkelerinin başında Çin'in olması, ülkenin yıllardır sahip olduğu büyük ekonomi ve yüksek büyüme oranlarının temelinde Doğrudan Yabancı Yatırım ve ihracat seviyesi uygulamaları bulunmaktadır. Uygulamaların başarılı olmasının nedenleri olarak ucuz iş gücü, reformların etkisi ve sağlanan teşviklerdir. Bu sayede Çin, çok uluslu büyük işletmelerin dikkatini ve yatırımlarını kendisine çekmeyi başarmıştır. Bugün bile Çin'in, Doğrudan Yabancı Yatırım konusunda diğer ülkelerle kıyaslandığında sahip olduğu avantajlar, ülkenin ayrıcalıklı yabancı yatırım politikaları, yatırım ortamının iyileştirilmesi, artan satın alma gücü, ucuz iş gücüdür. Ayrıca Çin, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne katılarak ülkesini küresel çapta yatırım için hedef bir nokta haline getirmiştir (Timurtaş, 2018).

BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ VE AFRİKA

7 Eylül 2013 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Xi Jinping'in, yaptığı konuşmada Bir Kuşak Bir Yol Projesini dünyaya duyurdu. Proje temelde “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” ve “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın kısaltılma adıdır. Yaklaşık 2.000 yıl önce kurulan İpek Yolu kavramından ilham alınan projenin temeli, ekonomik büyümeyi teşvik etmek, bölgesel uyumu geliştirmek ve ülkeler arasında yapılacak olan ticareti arttırmaktır. Bu temel dahilinde başlangıç noktası olan Çin ile Asya'yı, Avrupa ve Afrika'yı belirlenecek yollar üzerinden deniz ve kara ağlarıyla birbirine bağlamaktır. Çin'in hedefi, yaklaşık 1 trilyon dolarlık merkezi hükümet parasını projelere yatırım için harcamak ve bu sayede 40 ülkeyle yaptığı ticaretin var olan değerini on yıl içerisinde 2,5 trilyon dolara çıkarmaktır. Bu hedefle yola çıkılan plan, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yıkılmış vaziyetteki Avrupa'nın Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde yeniden inşa edilmesi için uygulanan Marshall Planı'ndan bu yana görülen en büyük ekonomik diplomasidir (Wilson, 2015).

İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, yapılandırılma şeması altı kara koridorundan oluşmaktadır. Bu koridorlardan dördü gerçekten Bir Kuşak ve Bir Yol Projesi kapsamında planlanmıştır. Kalan iki koridor ise önceden yapılmış ve projenin kapsamına dahil edilmiş ekonomik koridorlardan oluşmaktadır. Bir Kuşak Bir Yol Projesi kapsamındaki dört yeni ekonomik koridor:

Batı Çin'den Batı Rusya'ya ve Avrupa'ya ve Kazakistan üzerinden Baltık bölgesine uzanan Yeni Avrasya Kara Köprüsü.

Çin - Moğolistan - Kuzey Çin'den Doğu Rusya'ya uzanan Rusya Koridoru

Çin - Orta Asya - Batı Çin'den Türkiye'ye, Basra Körfezi'ne ve Akdeniz'e uzanan Batı Asya Koridoru

Güney Çin'den Singapur'a uzanan, Çin - Çinhindi Yarımadası Koridoru

Önceden var olan ve resmi olarak "Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile ilişkili" olarak sınıflandırılan ekonomik koridorlar:

Güneybatı Çin'den Hint Okyanusu'na Pakistan ve Gwadar Limanı üzerinden uzanan Çin - Pakistan Ekonomik Koridoru

Çin - Myanmar - Bangladeş - Güney Çin'den Myanmar'a uzanan Hindistan Koridoru (Rodriguez, 2018).

Deniz İpek Yolu veya diğer adıyla 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu ise, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın tamamlayıcısıdır. Güney Çin Denizi'nden başlayarak, Hint Okyanusu ve Akdeniz kıyılarında bulunan Güney Asya, Güneydoğu Asya, Orta Doğu, Avrupa ve Afrika'da yer alan

ülkeleri içermektedir. Deniz İpek Yolu'nun en öne çıkan özelliği, Afrika kıtasını bütünleştirmeyi hedefleyen devasa-bölgesel anlamda ilk entegrasyon girişimi olmasıdır. Çin hükümeti, Afrika'nın Bir Kuşak Bir Yol Projesi'ne entegrasyonu için diplomatik ve ekonomik nedenler taşımaktadır. Bu açıdan, Çin'in Afrika'ya olan ilgisinin bir göstergesi olarak sadece 2015 - 2016 yılları arasında Bir Kuşak Bir Yol kapsamında onaylanan birkaç proje yeterlidir. Bunlar;

- Süveyş Kanalı'nın genişletilmesi
- Sudan'da nükleer reaktör
- Liman altyapılarında çok sayıda proje
- Namibya'daki yapılan yollardır (De Jesus Rocha Pino , 2016).

Afrika kıtasının, Bir Kuşak ve Bir Yol Projesi ile tarihi bir bağlantısı da bulunmaktadır. Çinli Amiral Zheng He, on beşinci yüzyılda 300 gemilik donanmasıyla Afrika'ya gitmiş ve bu olay Çinliler ile Afrikalıların ilişkilerini başlatmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin, proje kapsamında Afrika'daki bağlantısının öne çıkan noktaları Mısır, Cibuti ve Kenya'nın yanı sıra Tanzania, Zambiya, ve Angola'dır. Bir Kuşak Bir Yol girişiminin deniz ipek yolu bakımından Asya'dan Afrika'ya giriş noktası olan Kenya stratejik açıdan değerli bir ülkedir. Bir Kuşak Bir Yol projesinin Kenya'daki örnekleri arasında, başkent Nairobi'deki planlamalar, Mombasa Limanı ve limanın iyileştirilmesi çalışmaları ve denize kıyısı bulunmayan Kenya'ya komşu ülkeleri birbirlerine bağlamak adına yapılan yeni bir demiryolu hattının inşası ve Lamu'da yeni ve modern liman inşası yer almaktadır. Çin, Kenya'daki bu yatırımları sayesinde Afrika'da bir güvenlik sorunu yaşaması halinde stratejik bir noktada bulunan limana sahip olurken, gelecekte de Bir Kuşak Bir Yol projesinin Afrika hinterlandına genişlemesine yönelik adımlar atmaktadır (Farooq, Feroze, & Kai, 2019). Mısır ise, hem coğrafi hem stratejik konumu sayesinde tarih boyunca Akdeniz'in en gözde ülkelerinden biri olmuştur. Özellikle Süveyş Kanalı'nın yapımı sonrası öneminin daha da artması nedeniyle Bir Kuşak Bir Yol projesinin özellikle 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu kısmında vazgeçilemez bir noktadadır. Proje kapsamında Mısır'a yapılan yatırımlar dışında, Çin ilave finansman olarak, Mısır merkez bankasına yaklaşık 1 milyar dolar ve Ulusal Banka'ya da 700 milyon dolar tutarında kredi vermiştir. Yapılan yatırımlardan elde edilecek sonuçlarından biri Çin-Mısır Süveyş Ekonomik Bölgesinin, 10.000'den fazla iş imkânı yaratarak Mısırlılar için fırsatlar yaratacak olmasıdır. Çin ise bu ticaretten, Süveyş Kanalı'ndaki çalışmaların tamamlanması ve işletilmesinin Çin kontrolüne girmesi ile birlikte önceleri Batı'nın egemen olduğu bölgedeki güç ve güvenlik etkenleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olacak, özellikle Akdeniz bölgesi konularında ağırlığının artması gibi yararlar sağlayacaktır (Farooq, Feroze, & Kai, 2019). Çin ürünlerinin pazarlaması ve ticareti bakımından Mısır ve Kenya gibi fırsatlar yaratmasa da, Cibuti'yi projeye dahil etme kararını verirken başka nedenlerden etkilemiştir. Çin'in, Cibuti'de askeri bir üsse sahip olması, Cibuti'yi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden üçü için siyasi ve güvenlik açısından önemli bir müttefik haline getirmektedir. Cibuti, Çin ile birlikte bir Fransız askeri üssüne ve Afrika'daki en büyük Amerika Birleşik Devletleri üssü olan Camp Lemonnier'e de ev sahipliği yapmaktadır (Edens , 2015).

Fırsatlar

Bir Kuşak Bir Yol projesinin, ticaret, ekonomi ve Çin ile Afrika arasındaki gerçekleşecek yatırımlar üzerinde etkisi beklenilenden ileri seviyede büyümektedir. Ticaret, altyapı inşaatı,

kalkınma yardımı, yatırım, gibi konularda Çin, Afrika ülkeleri açısından önemli bir kalkınma yardımı kaynağı olarak görülmektedir. Çin halk Cumhuriyeti ile Afrika ülkeleri arasında ekonomik, siyasi ve kültürel alışverişlerin artması sağlanarak, Çin'deki işletmelerin yurtdışına açılması için uygun bir uluslararası ortam yaratılmıştır. Afrika'da hali hazırda bulunan güçlü bir altyapı ihtiyacı ve büyük potansiyel pazar, Çin açısından bir fırsattır. Proje sayesinde bu fırsat hem Afrika'ya hem de Çin'e yardım etmek üzere değerlendirilmiştir. Afrika'daki en büyük altyapı finansörü konumuna yükselen Çin, Afrika'da gerçekleşen önemli altyapı projelerinin de neredeyse tamamını Çinli yatırımcılar aracılığıyla üstlenmektedir. Çin'den gelen yatırımlar ve ticaretle beraber Afrika ekonomisi de olumlu yönden etkilenmiştir. Afrika, Çin'in ikinci en büyük denizaşırı mühendislik-müteahhitlik pazarı, dördüncü en büyük yatırım destinasyonu ve ithalat açısından en önemli kaynaklarından biri haline gelmiştir. Çin'in Afrika ile yatırımı ve ticareti, bilgi ve iletişim teknolojisi, Afrika kültürünün gelişiminin desteklenmesi, Afrika'da yerel finans endüstrisinin gelişiminin teşviki, Afrika ülkelerindeki yerel ve uluslararası lojistik endüstrisi, kültür ve turizm endüstrisi gibi alanlarda da gerçekleşmektedir. (Zhou, 2019).

Ülke İçerisindeki Fırsatlar açısından Çinli uzmanlar, projenin Afrika'da iki ana uygulaması olacağını söylemektedir. İlki, Çin'in ihracatını artırması, ülke içerisindeki fazla kapasitesini inşaat alanında kullanması ve yavaşlayan ekonomik büyümenin teşvik etme ihtiyacıyla yakından ilişkili olan Afrika'nın altyapısını geliştirmesidir. Diğer uygulama ise, artan üretim, işçilik gibi maliyetler düşünüldüğünde ülkenin kendi ekonomik yeniden yapılanmasını tamamlamak için imalat işletmeleri öncelikli olmak üzere emek yoğun endüstrilerin Afrika'ya transferidir. Afrika'daki yatırımları sayesinde gerekli altyapı koşulları sağlandığında ve doğru politikalarla ilerlendiğinde Çin, üretim üslerinin bir kısmını yurtdışına kaydırmayı başarabilir. Çin'in, Afrika ile gerçekleştirmekte olduğu Bir Kuşak Bir Yol projesi anlaşmalarının ekonomik anlamda yarattığı fırsatlar sayısızdır. Girişim, fiziksel altyapının ve önemli ulaşım ağlarının geliştirilmesi sayesinde proje dahilindeki rota boyunca Afrika ülkelerinin inşaat görünümünü destekleyecektir. Çin'in, ihracatı destekleme, yavaşlayan ekonomik büyümesini teşvik etme ve inşaat sektörlerindeki fazla kapasitesini kullanma ihtiyacıyla yakından ilişkili bir alan olduğundan altyapı geliştirme projenin geleceği açısından önem arz etmektedir (Sun, 2015).

Zorluklar

Bir Kuşak Bir Yol projesi, toplumsal ve ekonomik açıdan riskler barındırmaktadır. Farklı ırklardan, dinlerden, dillerden, kültürlerden, ekonomik ve politik sistemlerden insanları oluşuma dahil etmesi nedeniyle bu insanların ve sistemin çalışmasını sağlamak kolay olmayacaktır. Bu durumun pozitif yönde gerçekleşmesi adına farklı nitelikteki insanların, birlikte çalışma zorunluluğunun farkındalığı içerisinde farklı dilleri, kültürleri daha iyi anlamaları ve daha hoşgörülü olmaları gerekecektir. İnsan faktörü dışında, para birimleri ve tarifeler gibi sorunları çözmeleri gerekecek, katılımcıların projenin sağladığı refahı paylaşabilmeleri için birbirleriyle barış içerisinde ve işbirliği yaparak çalışmalarını gerekecektir. Bir Kuşak Bir yol projesinin odak noktalarından biri olan ve çalışmanın ana konusunu oluşturan Afrika'da, çok sayıda ülkenin küresel bazda en yavaş büyüme oranlarına sahip olması projeye şüphe ile yaklaşanlarda soru işaretleri yaratmaktadır. Fırsatlar konu başlığı altında önemi açıklanan altyapı konusunda Çin, projenin geçeceği ülkelerde zorluklarla karşılaşacaktır. Demiryolları, yollar ve elektrik santralleri gibi altyapı projeleri Afrika'da sürekli olarak rejim desteğine bağlılık yaratan alanlardır. Bir Kuşak Bir Yol dahilinde olan çok sayıda ülke,

projelerin politikası, doğru yürütülmesi ve başarısı gibi konular üzerinde etkisi olan siyasi sorunlarla uğraşmaktadır. Bu problemler beraberinde kültürel zorlukları da getirmektedir. Ayrıca, projelere ev sahipliği yapacak olan ülkelerde istenilen alanlarda gerekli uzmanlık becerilerine sahip yerel işçiler konusunda yaşanan eksiklikler projenin ilerlemesi açısından önemli bir sorundur. Bu nedenle, Çin, gerekli işgücü boşluğu sorununun çaresini kendi içerisinde yaratmış ve yaklaşık bir milyondan fazla Çinli Afrika'ya taşınmıştır (Ehizuelen & Abdi, 2017).

Afrika'da, Bir Kuşak Bir Yol projesinin, kıtada sürekli gerçekleşen devlet içi ve devletlerarası çatışmalar konusunda ve bu durumun projeye etkileri açısından zorluklar yaşayacağı açıktır. Projenin, Afrika'da karşılaştığı en büyük zorluk, şüphesiz kıta genelinde yaşanan sürekli savaş halidir. Greig, Mason ve Hamner (2016) yaptıkları çalışmalarda Afrika'da 73'ün üzerinde farklı sivil çatışmayı ortaya koymuş ve coğrafi referanslarını vermiştir. Elde edilecek potansiyel kazanç olan devasa doğal kaynakların kimin kontrolüne gireceği konusu, tarafları uzun süreli savaşlara girmeye motive eden etkidir. Yaşanılan savaşlar, etkilenen ülkelere ekonomik ve altyapısal zararlar getirmiştir. Afrika'nın sürekli olarak yaşadığı başka bir sorun ise kıtadaki birçok ülkenin toplumlar arası ayaklanmalar, çatışmalar ve rejim değişikliği savaşları yaşamasıdır. Güney Sudan'da yaşanan olay bu konunun Çin açısından önem arz ettiğini göstermektedir. Ülkede çıkan iç savaş ve komşusu Sudan ile yaşadığı çatışma, Çin'in bu ülkeden gerçekleştirdiği petrol ithalatına zarar vermiş, petrol üretimini ve çıkarılan petrolün Çin'e sevk edilmesini engellemiştir (Greig, Mason, & Hammer, 2016).

Son olarak, Bir Kuşak Bir Yol projesinin, güvenlik ve coğrafya alanlarında değerlendirilmesi gerekmektedir. Afrika ve Süveyş Kanalı geleneksel olarak Batılı güçler tarafından kontrol edilen bir bölge olmuştur. Bu bölgenin güvenliğini kontrol eden devlet, Asya, Avrupa ve Afrika arasında yapılan deniz ticaret yollarını da kontrol etmektedir. Bunu gerçekleştirebilen devlet kendi gücünü ve küresel konumunu dünyaya ispat edebilir. Bir Kuşak Bir Yol projesinin parçası olan Mısır ve Cibuti, stratejik açıdan küresel jeopolitik alanın merkezinde yer almaktadır. Mısır'ın, Süveyş Kanalı'ndaki stratejik konumu, Bir Kuşak Bir Yol projesinde, Çin ile resmi olarak ikili anlaşmalar imzalayan ilk Afrika ülkesi olma itibarını ve proje açısından vazgeçilmez konumunda bulunmasını açıklamaktadır. Öte yandan, Cibuti'nin projeye dahil edilmesi, ekonomik veya ticari alanların dışında, Çin'in tamamen Afrika Boynuzu'nun jeopolitiği altında kurmaya çalıştığı küresel hakimiyet arayışı şeklinde açıklanmaktadır. Diğer ülke Kenya ise, Doğu Afrika Sahili boyunca Hint Okyanusu'na olan konumu projeye dahil edilme sebeplerinin başında gelmektedir. Ayrıca Çin'in petrol ithalatında faaliyetlerde bulunduğu Güney Sudan ile sınır komşusu olması projeye dahil olmasında coğrafi olarak rol oynamıştır. Kuzey ve Güney Sudan arasındaki problemler yüzünden Çin'e petrol ithalatı engellenince, Kenya bu ticaretin gerçekleşmesinde alternatif bir rota olmuş ve projeye dahil edilmesinin Çin açısından yararını göstermiştir (Farooq, Feroze, & Kai, 2019).

3. SONUÇ

Çin İmparatorluğu, İngiltere ile yaptığı ticaretin ardından yaşanan sorunlar nedeniyle çıkan Afyon savaşları süreci sonunda Avrupalıların sömürgesi haline gelmiştir. Ülkede yaşanan Boksör isyanı gibi ayaklanmalar milliyetçi akımları ortaya çıkarmış ve bunların batılı tarzda temsilcisi olan Sun-Yat Sen, 1911 yılında başlattığı isyan kısa sürede tüm ülkeye yayılarak ve

1 Ocak 1912 tarihinde Çin Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Sonraki dönemde yaşanan Mao Zedong'un liderliğindeki Çin Komünist Partisi ile Milliyetçi Çin Partisi olan Kuomintang ile mücadelesi ülkeyi iç savaşa sürüklemiş, savaştan galip ayrılan Mao Zedong, Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Mao Zedong, kendi döneminde toprak reformu, beş yıllık planlar gibi politikalar uygulamış belirli kazanımlar da sağlanmış olsa da süreç genel olarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sonraki dönemde görevi devralan Deng Xiaoping, uyguladığı başarılı reformlar ve özellikle ekonomik politikalarla ülkenin günümüzde dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmasının ilk adımlarını atmış ve başarılar kazanmıştır. Çin günümüzde sahip olduğu ekonomik ve küresel gücünü korumak ve dahi arttırmak adına 2013 yılında Bir Kuşak Bir Yol Projesini dünyaya sunmuştur. “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” ve “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı”nı içeren proje, Çin ile Asya'yı, Avrupa ve Afrika'yı belirlenecek yollar üzerinden deniz ve kara ağlarıyla birbirine bağlama amacı taşımaktadır. Bu noktada Afrika kilit bir rol oynamaktadır. Projenin büyüklüğü sebebiyle zorluklarla karşılaşmak zorunda kalırsa da özellikle Mısır, Cibuti ve Kenya gibi stratejik öneme sahip ülkelere yaptığı ve ilerleyen dönemde yapacağı yatırımlarla Çin, Afrika üzerinde proje dahilinde güç ve hakimiyet kazanma politikaları izlemektedir. Bu sayede, Çin'in hem sağlamış olduğu ekonomik ve küresel konumunu koruması hem de etkisini arttırması yönünde olumlu etkileri olduğu ve ilerleyen dönemde artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- De Jesus Rocha Pino , M., China y la integración megarregional: la Nueva Ruta de la Seda Marítima en África/China and megaregional integration: the New Maritime Silk Road in Africa. Revista Cidob d'afers internacionals, 87-108, 2016.
- Demirel, F., *Çin Halk Cumhuriyeti'nde Milliyetçilik Anlayışının Dış Politika Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2019.
- Dillon, M., *China: A modern history*, Bloomsbury Publishing, 2010.
- Eckstein, A., *China's economic revolution*, Cambridge University press, 1977
- Edens , R., *China's Naval Plans for Djibouti: a Road, a Belt, or a String of Pearls?* thediplomat.com: <https://thediplomat.com/2015/05/chinas-naval-plans-for-djibouti-a-road-a-belt-or-a-string-of-pearls/>
(Erişim Tarihi: 14.05.2015)
- Ehizuelen, M., & Abdi, H., More African countries on the route: the positive and negative impacts of the Belt and Road Initiative. *Transnational Corporations Review*, 2017.
- Erdoğan, E., *Uluslararası İlişkilerde Yeni Başat Güç Çin Halk Cumhuriyeti*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.
- Farooq, M., Feroze, N., & Kai, Y., An Analysis of China and Africa Relations with Special Focus on 'One Belt and One Road'. *India Quarterly*, 366-379, 2019.
- Gabriel, S., “The Structure of a Post-Revolutionary Economic Transformation: The Chinese Economy from the 1949 Revolution to the Great Leap Forward”, *China Essay Series*, 1998.
- Greig, J., Mason, T., & Hammer, J., Win, lose or draw in the fog of civil war. *Conflict Management and Peace Science*, 523-543, 2016.
- Holcombe, C., *Doğu Asya Tarihi Çin Japonya Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar Çin Japonya Kore*, Dergah Yayınları, 2016.
- Kirilen , G., *Çin'de Afyon Savaşları*, Gece Kitaplığı, 2014.

- McMahon, R., *Soğuk Savaş (çev. S. Gül)*, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2013.
- Overholt, W., *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü*, Ankara: Eflil Yayınevi, 2011.
- Prybyla, J., *The political economy of communist China*, International Textbook Company, 1970.
- Rodriguez, J., *The Belt and Road Initiative: a Geopolitical Approach Analysis of China's regional integration mega-project and its footprints in the global arena- Doctoral Dissertation*, 2018.
- Sun, Y., *Inserting Africa into China's One Belt One Road strategy: A new opportunity for jobs and infrastructure?* Brookings.edu: <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2015/03/02/inserting-africa-into-chinas-one-belt-one-road-strategy-a-new-opportunity-for-jobs-and-infrastructure/>
(Erişim Tarihi:02.03.2015)
- Timurtaş , M., Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Siyasi Geçmişinin Bugünkü Gelişim Sürecindeki Rolü, *Sakarya İktisat Dergisi*, 52-69, 2018.
- Wilson, S. *How China is building a new Silk Road*. MoneyWeek: <https://moneyweek.com/413606/how-china-is-building-a-new-silk-road>
(Erişim Tarihi: 01.11.2015)
- Zhou , B., Cooperation between China and Africa under the One Belt One Road Initiative: China's Benefits and Problems. *Chinese Studies*, 27-41, 2019.

ARAL GÖLÜ ÇEVRE SORUNU VE POLİTİK ETKENLERİ

BAYRAM BAYRAMOV

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID: 0000-0002-9143-8387

ÖZET

Gezegimizin hızlı nüfus artışı ve sanayileşme ağları tarafından sınırlı doğal kaynaklarının kullanımında ve tüketiminde plansız politikalar sonucunda günümüzde küresel sorun haline gelen çevre sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunun sonucunda küresel ısınma, hava kirliliği, tatlı su kaynakların azalması, yeşil alanların yok olarak biyolojik yapının zarar alması ve çevresel sorununa bağlı olarak sağlık sorunlarını yüze çıkarmıştır. Bugün küresel kriz haline dönüşen çevre sorunu ülkeler için uzun vadede ağır maliyetler oluşturacaktır. Bu sorunun ulusal ve uluslararası sistemlerde önemli sorun hale gelmiştir. Politik, ekonomik ve sosyal boyutlarda çok çeşitli çözümler aranmaktadır. Ülkelerin ekonomik rekabeti ve gelişmesi sonucunda ortaya çıkan çevre sorununa ülkeler nasıl çözüm bulmaktadır? Uluslararası sistemdeki çevre sorunlarının çözümünde ülkeleri birbirine yaklaştıracak mı yoksa çatışmalara mı yol açacak Bu soruları cevaplamak için çevre felaketlerinin bariz bir örneği olan “Aral Gölü” çevre felaketini incelemekte fayda var.

Aral Gölü'nün çevre sorununda tarım arazilerinin plansız sulanması ve barajların yapılması gölü kuruma noktasına getirdi. Öte yandan tarım alanlarında kullanılan kimyasalların ve sanayinin çevre atıkları suya karışmış ve gölün kurumasıyla kimyasal toz tuzları ortaya çıkmıştır. Bu tuzlarda etrafa rüzgarla savrulurken çevreye zarar vermektedir. Aral Gölü'nün çevre sorunu bölge ülkelerinin yanı sıra Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'nin de ilgisini çekmiştir. Sonuç olarak “Aral Denizi Kurtarma Fonu” vakfı kuruldu. Sorunun çözümü için farklı alternatifler sunuldu ancak şu ana kadar siyasi blokajlar nedeniyle çözüme kavuşturulamadı ve çözümü için çalışmalar aralıksız devam ediyor. Bu çalışmada Aral Gölü'nü kuruma noktasına gelene kadar etkileyen faktörlerden bahsedilmiştir. Aral Gölü'nün kurtarma çalışmalarının nasıl yürütüldüğüne değinilmiştir. Dünyanın ortak sorunu haline gelen çevre sorunlarının ancak uluslararası işbirliği ile çözülebileceği düşünülmektedir. Aral Gölü'nün eski haline getirilmesi için milyarlarca doları aşkın yardım ve harcama yapılmış ancak henüz somut bir başarı elde edilememiştir. Aral Gölü sorununun çözümünü engelleyen aslında Orta Asya'nın en başta ekonomik-politik kararları doğrultusunda olmakla beraber karışık demografik, ekolojik ve siyasal unsurların içinden çıkılmaz hale gelmesidir. Kuşkusuz olarak bu sorun, yalnızca Aral'ın bölgesindeki

hükümetlerinin girişimleri ve uluslararası arenanın yöntemleri sayesinde çözülebileceği inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Sorunu, Aral Gölü, Orta Asya, İklim Değişikliği ve Küresel Sorun.

ARAL LAKE ENVIRONMENTAL ISSUE AND POLITICAL FACTORS

ABSTRACT

The environmental issue, which has become a global issue, has emerged as a result of unplanned policies in the use and consumption of limited natural resources by the rapid population growth and industrialization networks of our planet. As a result of this problem, global warming, air pollution, decrease in fresh water resources, destruction of green areas, damage to biological structure and brought to the surface the health problems related to the environmental problem. Today, the environmental issue, which has turned into a global crisis, will create heavy costs for countries in the long run. A wide variety of solutions are sought in political, economic and social dimensions. How do countries find solutions to the environmental issue that arises as a result of countries' economic competition and development? Will it bring countries closer to each other in solving environmental issues in the international system or will it lead to conflict? To answer these questions, it is useful to examine the "Aral Sea" environmental disaster, which is an obvious example in environmental disasters.

In the environmental issue of the Aral Sea, the unplanned irrigation of agricultural lands and the construction of dams brought the lake to the point of drying. On the other hand, environmental wastes of chemicals used in agricultural areas and industry mixed with the water and chemical dust salts emerged with the drying of the lake. These salts are thrown around by the wind and harm the environment. The environmental issue of the Aral Sea has attracted the attention of the United Nations, the World Bank and the European Union, as well as the countries of the region. As a result, the "Aral Sea Rescue Fund" foundation was established. Different alternatives have been presented for the solution of the problem, but so far, it has not been resolved due to political blockages and the work for its solution continues uninterruptedly. In this study, the factor that affects the Aral Sea until it reaches the drying point mentioned. It mentioned how the rescue works of the Aral Sea are carried out. It is thought that environmental issues, which have become the common problem of the

world, could only be solved in international cooperation. More than billions of dollars of aid and expenditures have been made to restore the Aral Sea, but no concrete success has been achieved yet. What hinders the solution of the Aral Sea issue is the fact that the mixed demographic, ecological and political elements have become inextricable, although primarily in line with the economic-political decisions of Central Asia. Undoubtedly, it is believed that this issue can only be solved by the initiatives of the governments in the Aral region and the methods of the international arena.

Keywords: Environmental Issue, Aral Sea, Central Asia, Climate Change and Global Issue.

GİRİŞ

Bu çalışmada, açıklayıcı ve analitik yöntemi izlenmiş, Türkçe akademik çalışmalar başta olmak üzere diğer dillerde literatürler taranmış, meselenin çözümsüzlüğüne ve bunun günümüzdeki yansımalarına eleştirel bakış açısı getirilmeye çalışılmış, çalışmaya öznellik katacak kendi görüşlerimiz dile getirilmiştir.

Yöntem: Bu çalışmada araştırmanın amaç ve hedeflerine hizmet edecek şekilde nitel yöntem izlenecektir. Kaynak olarak az sayıda birincil kaynak olmak üzere daha çok akademik camianın değerlendirmeleri ikincil ve üçüncül kaynaklardan yararlanılacaktır. Bunlar, konu ile ilgili Türkçe, Türkmençe, Rusça ve İngilizce dillerinde akademik çalışmalardan; ülke liderlerin ve hükümet yetkililerin makamlarının aldıkları kararları incelenecektir.

Bulgular: Aral gölünün kurumasına neden olan veya etki eden faktörlerden olan jeoekolojik, politik ve sosyal sonuçlarının değerlendirilerek. Aral Gölü çevre felaketine kimler hangi alanlarda ne kadar etkilendiğini görmüş olacağız. Aral gölünün kurtarma çalışmalarında projelerin ve çözüm yollarında bölge ülkelerin dışında Birleşmiş Milletlerin, Dünya Bankasının, AB'nin Rusya'nın ve Türkiye'nin etkilerinde test edilmeye çalışılmaktadır. Keza, gölün kaderi "Aral Gölü Kurtarma Fonu" vakfının işlevine de bağlıdır ve bunun sonucunda fonksiyon olarak vakıf için hangi ihtiyaç ve gereksinmelerinin karşılayıp karşılanmasına bakılacaktır. Ayrıca, Orta Aysa ülkelerinin eylem planlarının ortak noktaları bulunarak sorunun çözümünde etkisine bakılacaktır.

Aral Gölü'nün sorunu çözülememiş, çözümsüzlüğün uzun yıllar süreceği bazı akademik çalışmalarda belirtilmektedir. Sorunun esasını oluşturan çevre ve ekonomi arasındaki zıt ilişkilerin daha açık hale getirilmiştir. Netice de çevrenin yerine ekonomi tercih edilmiş ve çalışmamızın da temelini oluşturan çevre faciasını yüze çıkarmıştır. Paydaş ülkeler çözüm yollarında eylem planlarında ortak değerleri oturturmaya çalıştıklarını görülebilmektedir.

SSCB'deki bu çevre ekonomik zıt ilişkisinden tercihi öne çıkarırken, SSCB'nin dağıldıktan sonra paydaş ülkeler arasında enerji zengini olan Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan ile su zengini olan Kırgızistan ve Tacikistan zıt ilişki sorunu gözlenebilmektedir. Sorunun çözümünde diğer yapılara batkımızda paydaş ülkeler ile sıkı ilişkisi bulunan Rusya'nın Aral çevre sorununda Siyasi ve Jeopolitik olarak etkisi görülürken, Türkiye'nin ise teknik anlamda etkilerini izleyebiliriz. Birleşmiş Milletlerin, Avrupa Birliği ve Dünya Bankasının finansal proje bazda daha öne çıkmaktadır. Aral Gölü'nün tekrar eski haline gelmesi için Paydaş ülkelerin işbirliği, Rusya'nın siyasi ve jeopolitik desteği, Türkiye'nin teknik tabanı ve Batılı kurumların finansal proje bazda birleşerek sorunun üstesinde gelebileceklerini ispatlamaya çalışılacaktır.

ARAL GÖLÜ'NÜN KURUMASI VE BUNDAN ETKİLENEN FAKTÖRLER

Aral Gölü bulunduğu bölgenin yüz ölçümü olarak yaklaşık 4 milyon metrekare ve nüfusu 73 milyon olan Orta Asya'nın en önemli su havuzlarından birisidir (Исполнительном комитете СНГ, t.y.) ve bu ölçekteki miktarı göze alınanda çevre felaketlerin yakın tarihindeki en büyüğü olan Aral Gölü küresel olarak ekolojik, ekonomik ve insani trajedisi yaşanmaktadır.

Aral Gölü eskiden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) coğrafyasında şu anda Özbekistan ve Kazakistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Sovyetler Birliği (SSCB) zamanında Aral Gölünü su ile dolduran iki nehri (Amuderya ve Syrderya nehirleri) tarım arazisinde daha çok pamuk üretiminde kullanılmış olması ve orantısız kullanım sonucu değişime uğramış. Bu değişim Aral Gölü'nün su doluluk oranının yüzde doksanına yakın kurumasına neden olmuş. Su oranının azalması bölgede ekolojik ve biyolojik dengeye ters orantı da etki etmeye başlamış. Bunun sonucunda dünyanın dördüncü büyük gölü olan Aral'ın dönüşümü son yüz yılda görülmemiş en büyük insan eliyle değiştirilen çevre felaketi olarak literatürde kayıtlara geçmiştir. Nitekim, Sovyetler Birliğinin çevreye karşı duyarsız politikasına karşın Orta Asya'yı pamuk üretiminde lider yapmış hatta Özbekistan pamuk üretiminde 1980lerde dünyanın öncü ülkelerden biri olmuştur. (BBC NEWS Türkçe, 2015). Günümüzde de pamuk üretimi Orta Asya ülkelerinin önemli ekonomik tabanını oluşturmaktadır.

Orta Asya'nın ekonomisi ağırlıklı olarak enerji üretimi ve tarımsal sulamalara bağımlıdır. Su kaynakları bakımında aşağı havza ülkeleri olan Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'da yetersiz olması ancak enerji bakımından zengindirler. Yukarı havza ülkeler olarak Kırgızistan ve Tacikistan'da ise su bakımdan zengin ancak yaptığı barajlar ile

enerjileri kaşıyabilmektedirler. Bu ise Orta Asya ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma planlarını zorlaştırmaktadır. Su sorunu, Orta Asya'nın ekonomik ve politik kaynaklı sorunu oluşturan temel unsurlarından birisidir (Uslu, Öngel, & Sözen, 2011, s. 144).

Gölün çevre felaketi bölgenin sürdürülebilir kalkınmasına, sağlığa ve insanların geleceğine tehdit oluşturmaktadır. Göl felakete uğramadan önce dünyanın en iyi ve en eşsiz göllerinden birisi olmuş ve bölge ekonomisinin önemli şah damarları oluşturmuştur ancak şu anda önemli ölçüde hasara uğramıştır. Aral Gölünün eski durumunda ekonomi olarak balıkçılık ön plana çıkmaktadır ve yıllık 30-35 bin ton balık avlanmıştır. Aral Gölünün çevresindeki halkın yüzde 80'ne yakını balıkçılık sektörü ile ilgilenmiştir. Ayrıca gölün suyunu dolduran iki önemli Amuderya ve Syrderya nehir havzası hem tarım ve hayvancılık alanında 100 binden fazla kişiye istihdam sağlamıştır. Günümüzde Aral gölünün krizi ile bölgede milyonlarca insanın geçim kaynağını sekteye uğratmıştır (PMRUUN, 2017). Bu açıdan, sadece çevre felaketi değil sorunun ekonomik boyutunu da oluşturmaktadır.

Bölgenin tarımında ağırlıklı olarak suyu tüketen tarım ürünleri pamuk ve pirinçtir. Pamuk tarımı aynı anda bölgenin en büyük ekonomik politik-gücü ve en çok suyu tüketen alandır. Havzanın suyunun yaklaşık yüzde 85 yakını Özbekistan Kazakistan ve Türkmenistan tüketmektedir. Bu oranın yaklaşık yüzde 90 yakını pamuk arazisinde kullanılmaktadır. Bölgede su hayati öneme sahip olmasına rağmen verimli kullanılmamaktadır. Ülkeler bilinçsizce aşırı su tüketimi yaparak kısa vadede kalkınma hedeflerine ulaşmıştır ancak uzun vade ağır sonuçlar doğurmuştur. Örneğin bir hektar alandaki su kullanımında Pakistan ve Mısır ile Orta Asya'nın en büyük pamuk üreticisi Özbekistan'ı karşılaştırılma yapıldığında; Özbekistan bir hektar alana 14 bin metre küp; Pakistan ve Mısır ise 9-10 bin metre küp su tüketimi yapılmaktadır. Bu şekilde verimsiz kullanmasının asıl nedeni sıfır maliyetli olması, açıkçası sulama maliyetinden kaçınmasından dolayıdır. Ayrıca, sulama sistemlerindeki yıpranmalar ve havzanın topraklarındaki tuzların hem toplanması suyun kalitesini düşürmüştür (Uslu, Öngel, & Sözen, 2011, s. 148-149).

Aral Gölü'nün su havzası oluşturan su kaynakları Kırgızistan'dan ve Tacikistan'ın yüksek dağlarından gelen Amuderya (Ceyhun) ve Syrderya (Seyhun) nehirleridir. Amuderya nehri akar su kaynağı Tacikistan'ın Pamir dağlarından başlayarak Afganistan ve Türkmenistan'ın çevrelerinden geçerek Aral Gölünün Özbekistan'daki sınırlar içerisindeki havzasına suyunu boşaltmaktadır. Syrderya ise Kırgızistan'daki Tanrı dağlarından başlayarak Tacikistan ve Özbekistan'ın sınırlarından geçerek Aral Gölünün Kazakistan sınırlar içerisinde kalan havzasını suyunu boşaltmaktadır. Bu nehirler bölge ülkeleri tarafından tarım arazisi

kullanmak üzere özellikle pamuk tarımında sulamak için kanallar açmışlar ve hidro enerji santralleri kurmuşlardır. Bölgede 32.000 kilometrelik kanal ve 45 adet baraj mevcuttur (Öğütçü, 2016). Bu sorun SSCB dağıldıktan sonra da devam etmiştir. Dolayısıyla su kaynaklarının kullanımı ve paylaşımı Aral Gölü'nün kurumasına neden olan temel etkidir.

Ancak yukarıda bahsedilenlerle bunlarla yetinmeyip pamuk arazisine Sovyetler Birliği havadan ilaçlama yapmış ve bu ilaçlar kanal suları ile göl suyuna karışmıştır. Böylece Göl'ün kurumuş kısımlarında tuz oranı artmış ve ilaçlar rüzgâr etkisi ile karışarak havayolu ile yerleşik alanına yayılmıştır. Özellikle, yaşam alanların ve sanayinin hem nehirlerle kıyılarına yakın yerlerde yerleşik olması birçok sanayinin atıkların hem etkilenerek nehir suyuna karışmıştır (Öğütçü, 2016). Bununla birlikte ekolojik facia beraber sağlık sorunları ortaya çıkartan temel etkidir.

Sovyetler Birliği yönetimi altında kurulan bölgedeki enerji ve su mekanizmaları birliğin dağılmasından sonra çökmüş ve bu sorunun çözümü daha da karmaşık hal almasına sebep olmuştur. Sorunun temeli, enerji kaynakları bulunmayan yukarı kıyıdaş ülkelere Kırgızistan ve Tacikistan'a birlik yönetimi aşağı kıyıdaş ülkelerden doğalgaz ve kömür gibi enerji kaynaklarının sevkiyatı yapabilmekteydi. Ancak, birlik dağıldıktan sonra Kırgızistan ve Tacikistan daha çok enerjiye ihtiyaç duydu ve baraj sayılarını artırdı. Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan zengin yeraltı kaynaklarına sahipken, su kaynaklarının çoğunlukla bu iki nehir (Syrderya ve Amuderya) üzerinden sağlamaktadır. Kırgızistan ve Tacikistan zengin su kaynaklarına sahip ancak enerji ve yeraltı kaynakları yetersiz olduğu için Orta Asya ülkeleri arasında politik anlaşmazlığın temel sebepleri olarak gösterilebiliriz (Öğütçü, 2016).

Zira Amuderya Afganistan'ın sınırları içerisinde de geçmesine rağmen bu soruna neden dahil olmaması akıllara soru işareti getirmekte ancak Afganistan su kaynaklarına zengin ülke olduğu için bu Amuderya'nın kaynaklarını kullanmaya ihtiyaç duymamaktadır. Dolayısıyla, Afganistan'ın otoritesi ve yönetimi mevcut sorunlar ile tam iktidar sağlamadığı için bu sorunun tarafı olmamıştır (Sultanoğlu, 2021).

Bölgedeki dikkat çeken kriz başka bir çatışmalara neden olacağı ve bunun sonuçlarının ağır olabileceğini hazırlanan bir rapor göre:

Orta Asya bölgesini ileride yüksek anlaşmazlık riski taşıyan bölgeler arasında belirtmiştir. Bu riskin küresel ısınma sonucu Orta Asya'daki su kaynaklarının eskisi kadar beslenememesinden, etkin olmayan ve orta yolda buluşamayan su kaynakları yönetimi politikalarından, bölge ülkelerinin alt yapı sistemlerini yenileyecek kaynakları bulamamasından doğduğunu söyleyebiliriz. Hatta Uluslararası Kriz Grubu Water Pressures

in Central Asia başlıklı 2014 yılı raporlarında su sorunlarının Fergana Vadisindeki etkilerine de dikkat çekmektedir. Su sorunun bölgedeki etnik kökenli çatışmaları da tetikleyebileceği ve ülkeler arası sorunlara yol açabileceği gözlemlenmektedir (Öğütçü, 2016).

Dolayısıyla bölgenin güvenlik ve istikrarı açısından su yönetimi politikalarının iyi yönetilmesini vurgulanmaktadır.

Gölü ve bu havzayı dolduran iki büyük nehrin suyun çevresel atıklar ve tarım sektöründe aşırı çok kullanılan ilaçlar sonucu suyun kalitesi düşmüş ve çevre kirliliği yapmıştır. Dahası, ilaçların etkisi ile tarım ürünlerinin güvenliği tehlike oluşturmuştur. Bu durum ise sağlık sorunu oluşturan başlıca etkenlerindedir. Çevre sorunun oluşturduğu sağlık sorunlarına bağlı olarak bölgede bebek ve çocuk ölüm vakaları artmıştır. Bölgede kronik bronşit, eklem iltihabı ve karaciğer kanseriler gibi sağlık sorunlarında ciddi oranında artış göstermiştir. Ayrıca, gölün suyunun azalması ve kirlenmesi sonucu bölgenin ekolojisini değiştirmiştir. Kış ayları çok soğuk, yaz aylarında ise hava çok sıcak geçmektedir. Bu iklim ve sağlık koşulları Aral Gölünün çevresinde demografik yapıyı ciddi oranda etkilemiştir. Burada yaşayan Karakalpak halkı hem değişime uğramış ve Dünya Sağlık Örgütünün verilerine göre yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Aljazeera Türk haber sitesinin, “NASA Dünya Gözlemevi, gölün geride kalan yıllarda suyunu kaybetmesinin yanı sıra gübre ve tarım ilaçlarıyla da kirlendiğini, çölün kuruyan tabanında yükselen tozlar nedeniyle bölgedeki yerleşim birimlerine hastalık saçıldığını belirtti. NASA'ya göre zehirli atıklardan kirlenen tarım alanlarını temizlemek için de gölün suyu kullanıldı” ilgili demeci vermektedir. Bu ifade bölge halkının ne denli zor şartlar altında yaşadığını göstermektedir (Aljazeera Turk, 2014).

Gölün havzası daha önce ılımana iklime sahipti ve küçülmesiyle birlikte iklim koşulları derinden etkilendi. Daha kuraklaştı, sıcaklık düzeyleri arttı ve karasal iklim görünümüne dönüşmüş oldu. Dikkat çekici en önemli nokta hem gölün küçülmesiyle birlikte artan sıcak havaların ve kuraklaşan çevrenin gölün suyun daha da buharlaşmasına neden olarak mevcut gölün suyunu dökülen iki nehrin su oranına göre daha fazla buharlaşma gerçekleşmektedir. Bu kısır döngü sonucu yeraltı tuzların kuraklık sonucu yer üstüne çıkarak hem arazilere hem de toz olarak havaya karışarak solunum yoluna insan sağlığına zarar vermektedir. Bu koşullarda pamuk tarımının verimi düştü ve verimini arttırmak için bu kez zirai için kullanılan kimyasal ilaçların tarımda miktarının kullanımını arttırmışlar. Bu ilaçlardan Dünya Sağlık Örgütünün yasakladığı ilaçları hem bulunmaktadır ve bu ilaçlarla felaketin boyutuna yeni facialar eklenmiştir. Böylece kimyasallar, ilaçlar ve tuzlar çevreye karışarak hem göldeki

canlılara hem de havzadaki insanların sağlığına zarar vermektedir. Göl suyundaki bio çeşitliliğin yok olması beraber insan sağlığında kanser, acemi, astım ve böbrek gibi hastalıkların artmasına ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Hatta bu kirlilik karışımı Karakalpak bölgesinin yeraltı sularına sızarak insan sağlığına tehlike yaratmıştır, halkın yaşam standartları kötü durumda olduğu için temiz suyun yerine bu sularından içmeye mecbur bırakılmıştır ve hastalıklara yol açmıştır (Yılmaz M. , 2010).

Aral Gölünün kurumasıyla açıkta kalan kısmında 5,5 milyon hektarlık tuz çölünü ortaya çıkardı. Bu tuz çölündeki tuzlar yılda aralıklı olarak 90 günden fazla süren çöl fırtınaları ile atmosfere karışarak binlerce kilometrelere yayılmaktadır. Tahmini olarak yılda 100 milyon civarında tuz, zehirli tuz ve kimyasal tozlar havaya yolu ile etrafa saçılmaktadır. Gölün, 1960 senesinden önceki özellikleri: 68,9 bin kilometrekarelik alanı ile dünyanın en büyük kapalı su havuzu, 1083 kilometreküp su hacmi ve maksimum 68 metre derinliğe sahiptir. Uzunluğu 426 kilometre ve genişliği 284 kilometredir. Ayrıca, çeşitli canlı ve bitkilere ev sahipliği yapmaktaydı. O zamanlar Aral gölünde 38 balık türüne rastlamak mümkündü. Buna ek olarak, soğuk ve sıcak mevsimlerde iklim düzenleyici görevini görmekteydi ve havanın daha ılıman geçmesini sağlamıştır (PMRUUN, 2017). İnsan eliyle gerçekleştirilen ekolojik ve jeolojik facia olarak Aral Gölü; miktar, büyüklük ve sonuçları itibariyle küremizin en büyük felaketi olarak kayıtlara geçmiştir.

Suyun ekonomik olarak endüstriyel ve tarımın gelişimi için kullanımı doğal ekosistem gelişimi ile ters orantılıdır ve doğa elden gitmektedir. Keza bu konuda Postel'e göre, "küçülmekte olan Aral Gölü, su yönetimiyle ilgili ters giden konuların çoğuna iyi bir örnek teşkil etmektedir," diye aslında diğer yönetimlere uyarı mahiyetini taşımaktadır. (Postel, 1999, s. 43-45). Oysa, Orta Asya da halkının yerleşim, sanayi ve tarım alanlarını nehirler ve göllere yakın yerlere nüfuz etmişler ve buna göre su kaynaklarını ölçekli kullanılması gerekirken ancak suyun ekosistemine zarar verdikleri için şimdi kuru topraklarda yaşamak zorunda kalacaklardır.

Gölün kuruması iklim şartlarını değiştirmiş. Ilıman iklimden kurak, rüzgârlı ve toz dumanı sert dengesiz iklime dönüşmüştür. Bununla birlikte, göl ve onun havzasını kirleten en önemli madde kimyasal tuzlar ve çevre atıkları gölün kurumuş kısımlarında rüzgarlar ile etrafa saçılması yaygınlaşmıştır. Bu kimyasal tuzlar rüzgarlarla etrafa savrularak bölgenin temiz suyunu, tarımsal için uygun toprak katmanı ve hava katmanına zarar vermektedir. Bundan en çok etkilenen Türkmenistan'dır. Araştırma da Türkmenistan'ın topraklarına savrularak düşen zararlı tozların ve tuzların 1,74 milyon hektarlık alanına yayılmaktadır ve bu ise Orta

Asya'daki diğer ülkeler ile kıyasla Türkmenistan yüzde 24'ne oranıyla yakın payı tekabül etmektedir. Gölün kurumuş alanında 600 bin tona yakın tuz vardır. Bunun yüzde 24'ü, yani 144 bin tona yakını Türkmenistan'ın topraklarını etkilemektedir. Şimdiye kadar savrulan toz Türkmenistan'ın tarım alanlarının yüzde 70'ni tesir etmiştir. Ayrıca, Türkmenistan ile Özbekistan'ın drenaj suları kanallar yoluyla gölün suyuna karmaşmaktaymış ve bu ise büyük boyutta tehlike oluşturmaktadır. Araştırma neticesinde Türkmenistan da topraklarının tuzluluk oranı hesaplamalarının yüksek seviyelidir bu rakamsal oran olarak yaklaşık yüzde 90'dur (Amanov, 2007, s. 45). Hatta yazarın çevre felaketi ile ilgili yeteri kadar araştırılma yapılmadığını eğer yapılırsa sonuçlar görüldüğünden daha farklı ve daha vahim olabileceğini söylemektedir.

Aral Gölü'nün krizi Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı doğrudan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı dolaylı olarak etkilemektedir. Uzmanlara göre Aral Gölün etkisi sadece bulunduğu bölge ile sınırlı kalmamıştır, onun etkisi Antarktika'nın kıyılarında, Norveç'in yeşil ormanlarında ve Grönland'ın buzullarında zehirli tuzlarına rastlanmıştır böylece dünya yayılarak küresellik kazanmıştır. Araştırmacılara göre Gölün eski haline geri kazandırılması artık mümkün hale gelmeyecektir ancak havuz gelecekte doldurulursa bilede yapısal olarak farklılık göstereceğini belirtilmektedir. (PMRUUN, 2017).

ARAL GÖLÜ KURTARMA ÇALIŞMALARI

Sergey Krivonogov ve Philip Micklin gibi araştırmacılar gölün gelecekte tekrar kendi kendini restore etmesi mümkün olduğunu bahsetmektedir. Bu Jeologların araştırmalarına göre Aral Gölünün kuruduğu katmanlarda yaptığı araştırmalarının sonucuna göre 2500 ve 2000 yıl önce kuruduğunu ve tekrar kendi kendini doğal yollardan restore ettiğini söylemekte. Hatta, gölün su seviyesinin zaman zaman değişik seviyelerde olmuş ve bunun insanların 2500 yıldır çiftçilik yapmasına bağlamıştır. Ayrıca, Aral Gölünün kurumasıyla, kurumuş olan yerlerinde tarihi yaşam hayatın izlerine rastlanmıştır ve bunlar araştırmacılar için yeterli kaynak sunmak için ümit olmuştur. Diğer taraftan Aral Gölünün SSCB zamanındaki çöküşü geçmişteki çöküşlerine göre kötü olarak değerlendirilmemektedir. Gölün su seviyesi, deniz seviyesinden MS 400 ve 600 yıllarında 10 metre, 1000-1500 yılında 29 metre seviye olup sürekli artmaya devam etmiş ve 1961 yılında 54 metrelik seviyeyi görmüştür. 1989 yılında ise 40 metreye kadar düşmüş ve göl kuzey-güney olarak gölgelere ayrılmıştır ayrılmış. Micklin'e göre tarım yerleri için akıtılan sular azaltılırsa gölün doğal yöntemler ile eski haline gelebileceği görüşünde (Hecht, 2014). Jeologlar Aral Gölünün

kuruyup tekrar dolmasına alışık olduğunu ve bunun kurumunun korkulacak bir yanının olmamasından bahsetmekte ve tekrar doğal olarak dolması için bir umut vaat etmekte. Sovyetler Birliğinin hükümeti son yıllarında, Orta Asya da iki nehrinin yönünü değişime uğrattıkları için çevre felaketin kaçınılmaz sonuçlarını önlemek adına bir proje öngörüyordu. Bu projeye benzer zamanında 1930-1970 yılları aralarında Hazar denizinin sürekli suyu azalmaktaydı bunu önlemek için kuzey Avrupa da Volga nehrinin yönünü değiştirerek Hazar'a akıtmaktı. Suyu sürekli çekilmekte olan Aral Gölünün projesi ise bahsi geçen efsane proje gibi sıcaktan kavrulan Orta Asya ikliminin topraklarına soğuk Sibirya'daki bir kısım nehirlerin kanal yoluyla göle taşımaktı. 1984 yılında, ilk etapta bu proje gerçekleştirilecek gibi görünüyordu hatta kanalın geçeceği güzergâhlara doğru köprü, yol ve konut inşaatlarına başlatılmıştı. Ancak 1985 yılında SSCB başına Mihail Gorbaçov gelmesiyle projenin ağır maliyetlerinden ötürü iki projeyi de askıya alındı. Zira SSCB'nin dağılsa da hala bu iki önemli projeler hayata geçirilmesi Orta Asya cumhuriyetleri tarafından arzu edilmektedir ve SSCB'nin vasisi Rusya'nın ise birliğin bozulmaması adına yardım verileceği umulmaktadır (Postel, 1999, s. 24-25). Projenin maliyetleri ne kadar ağır bile olsa da şu ana kadar önerilen tüm projelerden en sağlıklıdır. Bu projenin gerçekleşmemesinin iki ana nedeni olabilir bunlarda birisi maliyeti diğer ikincisi ise politik tikanıklardan ötürüdür.

Postel'e (1999:170) göre, doğal ekosisteme müdahale ederek daha sonrasında gölün suyunun doldurulmasında başka nehirler ile entegre ederim düşüncesiyle hareket etmenin başarısını garanti etmemekle birlikte en iyi yolun doğal ekosisteme aslını korumak, sürdürülebilir kalkınmanın asıl amacı olmalı diye ithamı yöneltir:

Orta Asya'daki Aral Gölü havzası gibi, bilim adamlarının sürdürülebilir olmayan bir ekonomik gelişmenin neden olduğu zararlarını telafi etmeye çalıştıkları bazı yerlerde, bu tip bir ahlakın kıvılcımlarını görebiliriz. Fakat ekosistemlerin yok olmanın eşliğinden döndürmek için sarf edilen bu çabalar, çok pahalıya mal olmaktadır ve başarı garantileri yoktur. Bu tip bir anlayış başlangıçta geliştirilebilseydi, farklı ekonomik tercihler yapılacak, doğaya uygulanan vahşetin derecesi hafiflemiş olacaktı.

SSCB dağıldıktan sonra Aral Gölünün çevre felaketinden etkilenen beş orta Asya ülkesi sorunu çözmek için toplanarak 1993.yılında "Aral Gölünü Kurtarma Vakfı (IFAS)" kurmuşlar. Bölge ülkelerinin felaketin çözümü için bulunduğu girişiminden sonra UNDP, AGİT ve AB gibi uluslararası kuruluşların ilgisi çekerek, sorunun çözümü için girişimlere böylece uluslararası düzeyde başlanmış oldu. Nitekim sorunun çözümünün başlanmasından bu yana kadar birçok proje, kongre ve konferanslar gibi çalışmalar yapılmasına rağmen somut

adımlar atılmamıştır. Gölün kurtarılması projesi çok maliyetli ve yıllar alan bir proje olmasıyla birlikte havza ülkelerin hem bu projeleri başarabilecek nitelikli ve kabiliyetli düzeyde değiller. Aral Gölünün sorunun tümüyle çözümünde Dünya Bankası tarafından yapılmış olan bir çalışmada hem günümüzün Orta Asya şartlarında kurtarma çalışmalarının politik ve altyapı bakımından imkânsızdır. Hatta bir araştırmaya göre gölün tamamen dolması için yılda 75 milyar metreküp suyun 25 yıl boyunca doldurulması gerekli olduğunu vurgulamıştır. Aral gölün havzasını dolduran Amuderya ve Syrderya'nın yıllık kapasitesi 112 milyar metreküp olduğunu, bu miktarı çoğunun göle ulaşmadığını bilinmektedir. Zira, 30 yılda kurutulan suyun yeniden restorasyonun başarılı olabilmesi için yine 30 yıldan fazla bir zamana ve iki nehrin su kaynaklarında hariç ek kaynaklar ihtiyaç duyulmasıdır. Eğer tamamen suyla doldurulacak projenin senaryonu baz alacak olursak bunun suyun kabartarak doldurulmasıyla kullanılan mühendislik ile ilk önce Kazakistan'ın sınırları içerisindeki Kuzey Aral'a yönelik olması uygun görülmektedir. Çünkü, Güney Aral'a göre hacmin küçük olmasıdır (Yıldız, 2016).

Dünya Bankası ve BM, Orta Asya ülkelerine Aral Gölü kurtarma çalışmaları dahil tarım, su kaynakları ve diğer çevre konusuna yönelik çeşitli projeleri ile 1993 yılında Özbekistan'a 16,6 milyon dolar finansman olmuştur. Ancak buna benzer birçok finansman kaynakların amacı dışında kullanılması sorunun çözümüne katkı sağlamamıştır (Yılmaz S. , 2000, s. 105).

ARAL GÖLÜ'NÜ KURTARMA ULUSLARARASI FONU (IFAS)

SSCB yönetimi dağıldıktan sonra Orta Asya ülkelerine geride bıraktığı ağır ekonomik ve ekolojik bilançosu kalkınma hedeflerini olumsuz etkilemiştir. Bu nedenden ötürü ülkelerin tek başına çözüm araması imkânsız hale gelmektedir. Ancak görünen o ki bütün ülkelerin bir araya gelerek sorunun üstesinden gelebileceklerdir. Bu bağlamda beş Orta Asya ülkeleri 1992.yılında toplanarak Aral Gölü sorunu için bir komite oluşturmuşlardır. Komite 1993 yılında toplanmış ve ISAF kurmaya kararlaştırılmış. Bu yapı 1994 yılında faaliyete başlamıştır. Bunun dışında Aral Gölüne de içerisine alan Orta Asya'nın genel su kaynaklarının kapsayan bir "Devletlerarası Su İşleri Koordinasyon Grubu ve Devletlerarası Sürdürülebilir Kalkınma Grubu" şeklinde bir çalışma oluşturulmuştur. Buna ek olarak bir ekolojik program olan bölgesel çevreyi korumaya yönelik eylem planı hayata geçirdiler. Neticede "Aşkabat şehrinde Türkmenistan'ın Çevreyi Koruma ve Yer Kaynakları Devlet Komitesinin Milli Çöller, Bitkiler ve Hayvanlar Dünyası Enstitüsü bünyesinde diğer ülkelerin şubeleri ile Bilimsel Veri Merkezi" gibi fiziki altyapıları temeli atıldı. Gerek

uzmanlık bakımından gerekse finansman destekleri bakımından Rusya, Türkiye ve İran gibi ülkelerle birlikte uluslararası kuruluşlarla yapacağı faaliyetler çözümü için kolaylıklar sağlayacaktır. Sorunu çözümü kolay olmadığı için uzun süreli kapsamlı planlama ve çalışma gerektirecektir. Buradaki sorunu çözümünü düşünürken ülkeler iyi niyet politikası ile yaklaşması gerekir çünkü günümüzde dünyanın öbür ucundaki küçük orman yangını ve kimyasal atıklarının uzun vadede küresel çapta etkileri görülmektedir. Planlanacak politikaların da hem çevresel şartlar ve sağlığa uygun olarak inşa edilmesi gerekir. Böylece hareket planın kabalaştırılarak herkesim dahil edilecek şekilde araştırılarak planlanmalıdır (Yıldız, 2016).

IFAS 2008 yılında BM tarafından gözlemcilik statüsüne kavuşmuş ve böylece küresel özelliğe erişmiş oldu (Agency of IFAS, t.y.). 2010 yılında ise Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta BM ile Uluslararası Aral'ı Kurtarma Fonu Yürütme Komitesi arasında karşılıklı antlaşmaların imzalanmıştır. BM'nin birimleri ve Aşkabat'taki Önleme Diplomasisi Bölge Merkezi ile ilişkilerin etkinleştirilmesini sağlamıştır (TRT AVAZ, 2018).

Türkmenistan 2017-2019 yılları arasında IFAS başkanlığını devraldı ve bu kurum için yürütme komitesi kurarak, kurumsal yapısını oluşturdu. Komitenin esas amacı beş paydaş ülkenin arasındaki aldıkları kararları ve antlaşmalarını icra etmektir. Ayrıca komite uluslararası kurumlar ve destek veren ülkeler arasında işbirliği yaparak program ve projeleri gerçekleştirecektir (KAZAKİSTAN.KZ, 2017). Bundan sonraki proseslerde IFAS'ın yürütme komitesi diplomaside aktif olması beklenmektedir.

IFAS'ın, 1993 yılında kurulduğundan beri ilk defa liderler düzeyinde 2018 yılında Türkmenistan'ın AVAZA kentinde bir zirve gerçekleşmiş, zirvede alınan kararların uluslararası arena tarafından başarılı zirve olarak bahsedilmektedir. Zirvenin esas amacı daha önce her ülkenin kendi çalışmaları ile çözüm üretmek yerine ortak çalışmanı etkinleştirmeyi amaçlamaktı. Zirvede alınan ortak planın temel amacı yeşil teknolojileri destekleyici hamleleri yapmaktı. Bu zirvenin yeni stratejik planları: yeşil sulama teknolojileri kullanılması, tuzlu toprağa ve tuzlu suya dayanıklı yeşil bitkilerin yetiştirilmesi ve Aral'ın çemberinin yeşillendirilmesini amaçlanmaktadır (Rombi & Günaydın, 2018).

ORTA ASYA ÜLKELERİNİN PROGRAMLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

Özbekistan hükümetinin 2015 yılında, 2015-2018 yıllarını kapsayacak şekilde Aral Gölü'nün çevre felaketine karşı bir önleme projesi hazırlamış ve uygulamıştır. Beş alanda sürdürülen bu programın maliyeti 3,9 milyar ABD dolarını bulmuş. Bu projenin içeriğinde

su kaynakların idareli kullanımı ve idaresinin iyileştirilmesi, gölün ekosisteminin korunmasına yönelik koşulların oluşturulması, sağlık önlemlerinin alınması, çevresindeki halkın yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, canlılar ve bitkiler üzerindeki biyolojik çeşitlilik hayatın restore edilmesi ve son olarak gerekli mekanizmalar ve faktörleri hayata geçirmekten ibarettir. Bu proje tamamlanmasına yakın Özbekistan Cumhurbaşkanlığı kararıyla 2017-2021 yıllarını kapsayan yeni program devreye soktu. Bu program bölge nüfusun yaşam koşulları ilgili olup sağlık ve altyapı yatırımlarının iyileştirmekten yöneliktir (PMRUUN, 2017). Bu programların ne kadar başarılı olduğu veya başarısı ne ölçüde olduğu henüz herhangi bir camia tartışıldığı görülmemiştir.

Özbekistan, Orta Asya'daki su kaynaklarının kullanımı konusunda uluslararası normlara göze alan, adil, devletlerin çıkarlarını garanti eden ve rasyonel bir şekilde ele alınmasından yanadır. Özbekistan hem diğer Orta Asya ülkeleri olan Kazakistan ve Türkmenistan gibi su kaynakları sınırları aşan nehirlerle beslenmektedir. Özbekistan'ın Ortak Orta Asya ile su kaynaklarının kullanımında esas aldıkları politikaları: 1) Bölge nüfusunun çıkarlarını korumak; 2) eğer bir ülke tarafından su kaynakları üzerinde yapay değişiklik gerçekleştirmek isterse bunu ekolojik dengeyi bozmadan yapması; 3) Su kaynakları kullanımı veya ekolojik alanda bölge ülkeleri ile etkili yasal sistemin oluşturulması; 4) ilgili ülke veya ülkeler tarafından su ve ekolojik kaynaklar üzerinde bir proje uygulanacaksa diğer ilgili tarafların çıkarların ihlal edilmemesi, koşullar konusunda yapıcı ve uzlaşma mekanizmasının garanti edilmesi; 5) ülkeler ile karşılıklı anlayış ve güvenin tesis edilmesi, ilişkiler şeffaflık ilkesinin benimsenmesi gibi çözümleri aralamaktadır. Özbekistan'ın bu çevre felaketleri ve gelecekte oluşabilecek ekolojik dengesizliğe karşı bu yapıcı ve medeni sistemin yapmaktan başka alternatiflerinin olmadığını muhataplarına karşı çığırda bulunmaktadır (PMRUUN, 2017).

Türkmenistan tarafından hazırlanan eylem programında ise dünya ülkeleri çözüm için desteğine, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere diğer uluslararası örgütlerin projelerine önem vermektedir. Özellikle Aral'ın negatif etkilerine karşı toplu hareket edilmesi için disiplinler arası komisyonların oluşturulması. Program, ülkenin toprak ve su yasalarının yenilemesi, doğal afetlerin karşı tedbirlerin alınması, tıbbi hizmetlerin iyileştirilmesini, yönetim sisteminin iyileştirilmesini ve su kaynaklarının verimli kullanılmasını ve ormanlık alanların oluşturulmasını amaçlamaktadır. (Türkmenistan'ın Başsavcılığı, 2021) Türkmenistan'ın yukarıda da görüldüğü gibi diğer eylem programlarına karşı yurt içi önlemler öne çıkmaktadır.

Türkmenistan'ın ekolojik olarak Aral Gölü çevre sorununda yurt içi önlemlerinde, yurdun en çok etkilen bölgesi kuzeyde Daşoğuz yönelik “BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Hükümlerinin Ulusal Düzeyde Uygulanması Hakkında” raporunda “Türkmenistan Ulusal Orman Programı'na” göre uygulanmaya başlanan çevre programında hem daha çok su yönetiminin verimli kullanılması ve ormanlaştırma amaçlamaktadır. Bu programda Türkmenistan'ın kuzey tarafının yaklaşık 20 bin hektarlık alanın ormanlaştırılması planlanmış ve ormanda tuzlu ve çöl toprağa dayanıklı olan saksaul, şeker kamışı, yer fıstığı ağacı ve ardıç çam ağacının gibi yeşillikler yetiştirilecektir (Türkmenistan'ın Tabiati Koruma Bakanlığı, 2014, s. 17). Aslında ormanlaştırma küresel iklim değişikliğine karşı ilk olarak önlem alabileceğimiz yapay faktörlerinden biridir.

Kazakistan Aralın Gölünün çevresel felaketine Özbekistan ve Türkmenistan kadar etkilenmediği için kapsamlı harekât planları bulunmamaktadır. Daha çok çölleşmeyi önlemek için fidan dikme eylemine ve diğer ülkelerin önerdiği projelerle koordinasyon yapma eğiliminde ilerlemektedir (Nurjanov, 2020).

Aral Gölün tahribatı, çevre halkını ekonomik ve sağlık açısından etkilemiştir. Bölgede yaşayan Karakalpak halkı nüfusu seyrelerek yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bunu hem Dünya Sağlık Örgütü'nün bilgilerine göre hem de 1985'ten beri Özbekistan devleti tarafından tutulan istatistiki bazında nüfusun azaldığını görmek mümkündür. Beş Orta Aysa ülkesi sorumluluk alarak sorunu bütünle çözüme kavuşturmak için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde çeşitli girişimlerde bulunmaktadırlar. Ancak çözüm için gerektirecek olanaklar beş Orta Asya ülkesinin ekonomik ve teknik kapasitesini aşmaktadır (Yıldız, 2016). Dolayısıyla, çözüm için ilk adım çevre ülkelerin girişimleri ve bölgesel güçlerin destekleri ile sorunu aşılabilecektir inanılmaktadır.

Pamuk üretimi Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın doğal yeraltı kaynaklarından sonra en önemli ekonomik sektörünü oluşturmaktadır. Kazakistan da bulunun Çardara ve Aydara gölü arasındaki Mahtaral bölgesi kaliteli pamuk üretimi açısından önemli bir alandır (Yıldız, 2016). Esasen Pamuk üretiminden dolayı Aral Gölü'nün suyun azaldığını ancak ülkeler kalkınması için pamuk üretiminden vazgeçmeyeceği için çözümlerde pamuk sektörünü etkilemeyecek yollar aranması gerekecektir ve gölün suyunun kısa vadede dolması imkânsız olacaktır. Havza ülkelerin hem tarım ekonomisine devam edebilmesi hem de Aral Gölü'nün su ihtiyacının karşılanması için Rusya ve Afganistan gibi suya zengin ülkelerin kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Beş havza ülkenin çözümde aktif katılımı, desteği ve hükümet politikalarında öncelik verilmesi arzu edilmektedir.

Rusya'nın Orta Asya üzerinde etkinliği belirleyici konumdadır, hakimiyetini devam ettirmektedir ve bölgenin istikrarı Rusya için önem arz etmektedir. Bazen buradaki değiştirilen veya değişecek yapılar Rusya'nın güvenliğini ve çıkarlarına ters gelmektedir. Bu Aral Gölü üzerinden örneklendirecek olursak istikrarsızlıkları gidermek adına 2009 yılında diğer Tacikistan'ın yapacağı barajlarına karşı çıkmıştır. Hatta tersine Kırgızistan'ın yapacağı barajına Rusya tarafından desteklenmiştir. Orta Asya'nın kural belirleyici aktörün kim olduğu bununla açıklanmıştır (İyikan, 2013, s. 65).

Türkiye bugüne kadar Orta Asya ülkelerinde birçok önemli projelere imza attı ve ülkelerin alt yapı yatırımlarının birçoğunu yeniledi veya yeniden inşa etti. Bu bakımdan teknik olarak Türkiye'nin önemli güce sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Aral Gölü çevre felaketine karşı kurumları ile destek olmaya devam ediyor. Bu kurumlardan da birisi de Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından yürütülmektedir, esasen "Aral Gölü'nün kuruyan kısmının ağaçlandırılması ve bölge halkının çevre felaketin de ortaya çıkan hastalıklar ile mücadele işbirliği yapmaktadır" (TİKA, 2016). Gelecekte de Türkiye'nin Türk Konseyi bünyesinde önemli projeler yapılacağı beklenmektedir.

SONUÇ

İnsanlar tarafında yol açılan doğadaki afetleri, son yıllarda medya da tarafından sıklıkla duymaktayız. En çok yankı uyandıran sorunlar ise ozan tabakasının delinmesi, havadaki karbondioksit gazlarının artması ve buzulların erimesi gibi birçok doğal dengesizlikler insan eliyle gerçekleşmektedir. Aral Gölü sorunu hem insan eliyle gerçekleştirilen çevre sorunudur. Aral Gölü yanlış ekonomik-politik tercihleri sonucunda: en başta su sorunu olmakla birlikte enerji anlaşmazlıkları; bölge halkın yoksullaşması ve sağlık şartlarının çevre sorununa bağlı olarak kötüleşmesi; iklim ve ekolojik dengenin bozulması gibi nedenlerini sayılabilir. Ancak bu sorunun çözülememesi durumunda ileride çatışmaların ve su kaynaklı çatışmalarının yaşanmasının da olası olarak görülmektedir.

Aral Gölünün yeniden tasarlanması için farklı alternatifler mevcuttur. Bu alternatiflerden öncelikli olanı bölge ülkelerinin hükümet yetkilileri tarafından anlaşarak daha önceki oluşturulmuş "Aral Gölü Kurtarma Fonu" yapısının güçlendirilmesi. Bu güçlendirme ülke liderlerinin kararlarına bağlı kalmaksızın harekât alanın genişletilmesi olacaktır. Bölge ülkelerin gelişmiş sanayisi olmadığı için tarım endüstrisinde ihtiyaç duymakta ve sonuç itibarıyla tarım sulaması için alternatif su kanallarının oluşturulması gerekli. Keza buna en müsait ülke Rusya'nın coğrafyasındaki nehirlerin kanal yolu ile Aral gölü havzasına

çekilmesi uygun görülmektedir. Buradaki dikkat edilmesi diğer bir konu bu su kaynaklarının taşınırken çevresindeki ve geçeceği güzergahına zarar verilmemesidir.

Bölge de çoğunluk tarafından önerilen ve en basit çözüm olan ağaçlandırılma bilinmektedir. Kuzey den taşınacak su kaynakları hem mali hem de teknik olarak Orta Asya ülkelerinin tek başlarına çözebilecekleri konu değildir. Ayrıca, çalışmada görüldüğü gibi daha çok doğrudan etkilenen üç ülkenin (Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın) ve batının programları ve gayretleri görülmektedir.

Aral Gölü çevre sorunu bölgesel sorun olmaktan çıkarak küresel boyut kazanmıştır. Çevre sorunlarına karşı küresel işbirliği geliştirilmesi gerekecektir. Aral Gölüne çözümü için dört kalemi bulunmaktadır. Başlangıçta, Orta Asya ülkelerinin iyi niyetli girişimleri, Rusya'nın kuzeyindeki su kaynakları konusunda desteği ve bu su kaynaklarının taşınması konusunda Türkiye'nin teknik desteği ve son olarak bu teknik destek ve projeler için batılı kurumların finansal yardımından oluşmaktadır.

Çalışmanın başında, SSCB'nin Orta Asya da bıraktığı ağır hasara yönelik politikası Machiavelli'nin Prens adlı eserinde hedefe giden her yol meşrudur cümlesini akıllara getirmektedir. Hedef pamuk üretimini zirveye çıkarmaksa, bunun zirveye çıkarıcı her yolu denediklerini etki yapılan faktörlerde görmüş olduk. Ancak bu iyi niyetli yaklaşım olmamakla beraber çokça eleştirilmiştir.

Eğer ülkelerin söz konusu ise çevre ilgili destek olacaklarsa bu konuda kâr amacı gütmemesi gerekir. Çevre sorununda çözümünde ülkeler iyi niyetle yaklaşımları gerekmektedir. Çevre konusunda toplumun ortak yaptırım kuralları koyması gereklidir çünkü çevre felaketlerinin bir limiti yoktur.

KAYNAKÇA

Agency of IFAS. (t.y.). *History of IFAS*. <https://aral.uz/en/history/> adresinden alındı

Aljazeera Turk. (2014). *Aral Gölü çöl oldu*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/aral-golu-col-oldu> adresinden alındı

Amanov, Ş. (2007). Yüksek Lisans Tezi . *Türkmenistan'da Çevre ve Çevre Koruma Politikaları ve Çevresel Göstergelerin İncelenmesi ve İşletmelerde Çevre Koruma Yükümlülüklerinin, Sürdürülebilir Gelişiminin Gerçekleştirilmesi*. İzmir: Ege Üniversitesi.

BBC NEWS Türkçe. (2015). *Kayıbolan Göl Aral'ın Hikayesi*.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150225_gch_aral_denizi adresinden alındı

- Hecht, J. (2014, Mayıs 23). *History Shows That Parched Aral Sea Can Be Restored*. NewScientist: <https://www.newscientist.com/article/dn25620-history-shows-that-parched-aral-sea-can-be-restored/> adresinden alındı
- İyikan, N. (2013, Haziran). Aral Gölü Sorunu ve Bölgedeki Siyasi Gelişmelere Etkisi. *ElektronikSiyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s. 52-74.
- KAZAKİSTAN.KZ. (2017, Haziran 20). *Aşabat'ta Aral Gölü'nü kurtarmak için İcra Komitesi kuruldu*. KAZAKİSTAN.KZ Kazakistandan Türkçe Bakış: <https://www.kazakistan.kz/aral-denizini-kurtarmak-icin-icra-komitesi-kuruldu/> adresinden alındı
- Nurjanov, A. (2020, Aralık 14). *Kazakhstan Plans To Bring Aral Sea's Landscape Back To Life*. Caspian News: <https://caspiannews.com/news-detail/kazakhstan-plans-to-bring-aral-seas-landscape-back-to-life-2020-12-14-13/> adresinden alındı
- Öğütçü, Ö. N. (2016). *Aral Denizi Havzası Güncel Durum ve Çevre Sorunları*. Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2016 / 6.: <https://avim.org.tr/tr/Analiz/ARAL-DENIZI-HAVZASI-GUNCEL-DURUM-VE-CEVRE-SORUNLARI> adresinden alındı
- PMRUUN. (2017). *Проблемы Арала И Водных Ресурсов Региона*. The Permanent Mission of the Republic of Uzbekistan to the United Nations: <https://www.un.int/uzbekistan/news/> adresinden alındı
- Postel, S. (1999). *Son Vaha: Su Sıkıntıyla Karşı Karşıya*. Ankara: TÜBİTAK-TEMA Vakfı Yayınları.
- Rombi, S., & Günaydın, E. (2018, Ağustos 31). *Kurumakta olan Aral Gölü'nün Kurtarılması İçin 5 Ülkeden Ortak Plan*. Euronews Türkçe: <https://tr.euronews.com/next/2018/08/31/kurumakta-olan-aral-golu-nun-kurtar-lmas-icin-5-ulkeden-ortak-plan> adresinden alındı
- Sultanoğlu, H. (2021). *Afganistan'ın Sessiz Su Savaşı*. HAMASET: <http://hamaset.com.tr/su-hayattir-ama-afganistanda-can-alir-afganistanin-sessiz-su-savasi/> adresinden alındı
- TİKA. (2016). *TİKA Aral Gölü Felaketinin Etkilerinin Giderilmesi İçin Projeler Geliştiriyor*. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA): https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_aral_golu_felaketinin_etkilerinin_giderilmesi_icin_projeler_gelistiriyor-22107 adresinden alındı
- TRT AVAZ. (2018). *Türkmenistan'ın Teklifi BM'de Kabul Edildi*. <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkmenistanin-teklifi-bmde-kabul-edildi/5ad59fe801a30a0f20224ffc> adresinden alındı
- Türkmenistan'ın Başsavcılığı. (2021, Elül 17). *Türkmenistan Bakanlar Kurulu Toplantısı*. <https://bp.gov.tm/news/237/show> adresinden alındı
- Türkmenistan'ın Tabiati Koruma Bakanlığı. (2014). *BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi hükümlerinin ulusal düzeyde uygulanmasına ilişkin Rapor 5*. Aşabat: Türkmenistan'ın Tabiati Koruma Bakanlığı (TTGM).
- Uslu, K., Öngel, V., & Sözen, İ. (2011). Türkiye Aral Gölü Havzasındaki Su Kaynaklarının Orta Asya Ülkelerinin Sürdürülebilir Büyümlerine Etkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1), 141-162.

Yıldız, D. (2016, Şubat). *Aral Gölü Kime Küstü? Geri Döner mi?* Avrasya Ekonomik İlişkileri Derneği (EKOAVRASYA):

<https://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=198&Lang=TR> adresinden alındı

Yılmaz, M. (2010). *Aral Gölü Kuruyor (Mu)?* 21.yüzyıl Türkiye Enstitüsü:

<https://21yYTE.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/aran-golu-kuruyor-mu> adresinden alındı

Yılmaz, S. (2000). Aral Gölü Çevre Felaketi ve Orta Asya. *Avrasya Etütleri* (s. 93-110). içinde Ankara: Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı (TİKA).

Исполнительном комитете СНГ. (t.y.). *Государства – участники СНГ*.

<https://cis.minsk.by/map> adresinden alındı

MÜSEYLİMETÜ'L-KEZZÂB'IN HAYATI VE ÖLDÜRÜLMESİYLE İLGİLİ RİVAYETLER

Prof. Dr. Ahmet GÜZEL¹, Zeynep SEZER²

¹Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarihi Eğitimi Ana Bilim Dalı, ORCID ID: 0000-0003-4569-0386

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Çağ Tarihi, ORCID ID: 0000-0002-1577-4290

ÖZET

H. Ebû Bekir'in halifeliğinin ilk günlerinde uğraştığı sorunlardan biri de peygamberlik iddiasında bulunan kişiler olmuştur. İslâm'ın temel esasları arasında peygamberlere iman yer almaktadır. Peygamber, diğer semavî dinlerde olduğu gibi İslâmiyet'te de kutsaldır. Tarihin her döneminde kendisinin ilahî bir güç tarafından gönderildiğini, peygamber olduğunu iddia eden insanlar var olagelmıştır. Bunlardan biri de niyetini Hz. Peygamber döneminde aşikâr eden ve Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde de fiilî anlamda icraata koyan Müseylimetü'l-Kezzâb'dır. Hz. Ebû Bekir, Müseylime üzerine H. 12/M. 633 yılında ordu sevk etmiştir. İslâm ordusunun galibiyeti ve Müseylime'nin ölümü ile neticelenen Yemâme/Akrabâ Savaşı, Arapların o güne kadar kendi aralarında yaptıkları en şiddetli ve en kanlı savaş olarak tarihe geçmiştir. Kaynaklarda, peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Müseylime'nin kim tarafından öldürüldüğü hususunda farklı rivayetler yer almakta, bu bağlamda Vahşi b. Harb'in ismi öne çıkmaktadır. Çalışmamızda, Müseylimetü'l-Kezzâb ve Yemâme Savaşı hakkında bilgi verildikten sonra Müseylime'nin ölümü üzerinde durulacaktır. Temel İslâm Tarihi kaynaklarından elde edilen veriler doğrultusunda farklı rivayetler tespit edilerek ele alınacak, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile elde edilen bulgular sonuç kısmında değerlendirilecektir. Bu noktada Müseylime'nin ölümü hakkındaki rivayet farklılıklarının nedenlerine, rivayetlerin hangi yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiğine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Yemâme (Akrabâ) Savaşı, Müseylimetü'l-Kezzâb, Vahşi b. Harb

GİRİŞ

H. Peygamber'in Veda Haccı (H. 10/M. 632) sonrası hastalanması ile özellikle son yıllarda İslâmiyet'i kabul etmiş Arap kabileleri arasında çözümler başlamış ve yavaş yavaş dinden dönme hadiseleri ortaya çıkmıştır. İslâm Tarihi'nde, bir Müslümanın dininden dönmesi anlamında ridde (İnce, 35/88) adı verilen bu hadiseler, Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Zekât vermek istemeyenlerin ve İslâm Peygamberi'nin vefatıyla oluşan otorite boşluğunu doldurmak isteyen fırsatçıların çoğunlukta olduğu ridde grupları, Müslümanların düşmanı hâline gelmişlerdir.

Ridde hareketleri Hz. Peygamber sonrası ilk günlerinde Müslümanları ciddi manada tedirgin etmiştir. Bazı İslâm tarihçileri Müslümanların o günlerde içinde buldukları durumlarını; Peygamberlerini kaybetmeleri, irtidat edenlerin artması ve düşmanlarının çokluğu dolayısıyla karanlık ve yağmurlu bir gecede kaybolan koyun sürüsüne benzetmişlerdir. (Taberî, 3/220).

Mürtedlerle mücadele edilmesi ve ridde hadiselerinin bastırılması, halifeliği döneminde Hz. Ebû Bekir'i meşgul eden önemli/öncelikli hadiselerden biri olmuştur. Hz. Ebû Bekir, İslâm'ın

geleceği açısından oluşan bu ciddi tehlikeyi bir an önce ortadan kaldırmanın gayretini vermiştir. Peygamberlik iddiasında bulunarak, vahiy kültürünü tam olarak içselleştirememiş bazı Müslümanları tarafına çeken ve ridde olaylarına hız kazandıran kişilerden biri de Müseylîmetü'l-Kezzâb olmuştur. Bu çalışmada, Müseylime'nin peygamberlik iddiası ve İslâm ordusu ile çarpışması ele alınacaktır. Ayrıca, Müseylime'yi öldüren sahâbî hakkında tespit ve değerlendirmelerde bulunulacaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak elde edilen veriler çalışmamıza kaynaklık edecektir.

MÜSEYLİMETÜ'L-KEZZÂB

Rahman-ı Yemâme olarak da anılan (Vâkıdî, 1/82; Makdisî, 5/162). Müseylime'nin ismi, ilk olarak Hz. Peygamber zamanında karşımıza çıkmaktadır. H. 10/M. 632 yılında, Müseylime ile Hz. Peygamber arasında mektuplaşmalar olmuştur. (Makdisî, 4/242; 5/161). Bazı kaynaklar Hz. Peygamber'in Müseylime'ye İslâm'a davet mektubu gönderdiğini kaydederken (İbn Sa'd, 1/264; Belâzürî, 93-94) bazıları ise ilk olarak Müseylime'nin peygamberlik iddiasını mektup ile Hz. Peygamber'e bildirdiğini kaydetmişlerdir. (Taberî, 3/146).

İlk mektubu kimin gönderdiğinden ziyade, mektupların içeriği ve neticesi üzerinde durmak daha doğru olacaktır. Müseylime, Hz. Peygamber'e yazdığı mektupta kendisini peygamber ilân ettiğini, yeryüzünün yarısının kendi kavmine, diğer yarısının Kureyş'e ait olduğunu söyleyerek peygamberlikte artık ortak olduklarını belirtmiştir. Bu durum karşısında İslâm Peygamberi, Müseylime'ye "kezzâb" yani "çok yalan söyleyen" ifadesiyle hitap etmiş, sonrasında bu hitap yaygın bir şekilde Müseylime için kullanılır hâle gelmiştir. Devamında da Hz. Mûsâ'nın kendi kavmine söylediği gibi, "*Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. O, kullarından dilediğini oraya hâkim kılar; (güzel) sonuç, takvâ sahiplerinindir*" (A'râf, 7/128) ayetini içeren mektubu kaleme aldırılmıştır. (Belâzürî, 93-94; Taberî, 3/146).

Peygamberlik iddiasında bulunanlardan bir diğeri, Secâh bt. Hâris adlı bir kadındır. Emellerine ulaşmak ve umduğu güce kavuşmak için her türlü yolu düşünen Müseylîmetü'l-Kezzâb, peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan bu kadın ile evliliğinin, kendisine olumlu sonuçlar kazandıracağını hesap etmiştir. İşler onun umduğu gibi gitmiş, Secâh ile evliliği ona güç vermiştir. (Taberî, 1/111; Makdisî, 5/164-165). Nitekim bir müddet sonra Secâh, bu iddiasından vazgeçerek peygamberliği tamamen Müseylime'ye bırakmıştır.

İnsanları etkilemek ve iddiasını güçlendirmek için gerçek bir peygamber gibi melek vasıtası ile Allah'ın kendisiyle irtibata geçtiğini ileri süren Müseylime, bir takım cahil insanları etrafında toplamıştır. Ona inananların çoğu, 9/631 yılında alternatifi kalmayan, bir takım menfaat elde etmek için Müslümanlığı tercih eden, vahiy kültürünü tam alamamış kişilerdir. Ayrıca Arap toplumundaki asabiyet olgusunun da Müseylime'nin taraftar toplamasında etkili olduğu söylenebilir. Bunun en güzel örneğini Talha en-Nemerî'nin sözlerinden anlayabiliyoruz. O, kendisine Rahman adındaki bir meleğin geldiğini iddia eden Müseylime'ye meleğin ne zamanlar geldiğini sormuş, karşılığında gece vaktinde geldiği cevabını almıştır. Bu cevaba kendisi bir yorum getirerek gece gelmesini mantıklı görmemiş, Müseylime'nin bizzat kendisine de inanmadığını söylemiş; fakat ardından kendi kavminin yalancısının Mudar'ın doğrusundan daha iyi olacağını ifade ederek Müseylime'nin tarafında kalmaya devam etmiştir. (Taberî, 3/286; İbnü'l-Esîr, 2/216).

YEMÂME/AKRABÂ SAVAŞI (12/633)

Müseylime'nin İslâm toplumuna açtığı tahribatı gören ve ivedilikle önlemek isteyen Hz. Ebû Bekir ilk olarak İkrime b. Ebû Cehil ve Şürahbil gibi komutanları Müseylime ile savaşmaları için görevlendirmiştir. Fakat İkrime b. Ebû Cehil'in Şürahbil'i beklemeden savaşımaya başlaması, başarısızlığa uğramasına neden olmuştur. (Taberî, 3/287-289; İbnü'l-Esîr, 2/204). Halife, İkrime'yi Müslümanlarda moral ve motivasyon eksikliğine sebep olmaması için geri dönmeyip yoluna devam etmesi ve diğer bölgelerde savaşan komutanlara yardıma gitmesi hususunda uyarmıştır. (Taberî, 3/287-289).

Müseylime'nin topladığı insan sayısının fazlalığından haberdar olan Hz. Ebû Bekir, İkrime ve Şürahbil'in ardından Hâlid b. Velîd'in komutasındaki orduyu da Müseylime'nin üzerine sevk etmiştir. Şürahbil'i olduğu yerde beklemesi konusunda uyarmasına rağmen o da tıpkı İkrime gibi aceleci davranarak harekete geçmiştir. Aynı hareket farklı bir sonuç doğurmamış, Şürahbil de İkrime ile aynı sonu yaşamış ve düşmana karşı bir başarı sağlayamamıştır. (Taberî, 3/287-289; İbnü'l-Esîr, 2/204). Hâlid b. Velîd komutasındaki ordu Yemâme'ye ulaştığında müşriklerin sayısı Müslümanlardan hayli fazla idi ve Yemâme'nin farklı yerlerinde bulunmaktaydılar. Hâlid b. Velîd, beklenmedik bir anda beklenmedik bir yerden saldırıya uğramamak adına askerlerini Akka, Hüzeyl ve Ziyâd'a karşı konumlandırmıştır. (Taberî, 3/287-289.)

Peygamber olduğunu iddia eden Müseylime'nin bu kadar taraftar kazanma nedeninin, Arapların aşırı kavmiyetçi duygularından kaynaklandığını gösteren ikinci bir hadise de Hâlid b. Velîd'in Yemâme'ye giderken yaşadığı hadisedir. Hâlid b. Velîd, komutasındaki askerlerle yola devam ederken konakladıkları vadide Benî Hanîfe'den Müccâa b. Mürâre ile yanında bir grup adamını görmüş ve onları esir almıştır. Müccâa'nın beraberindeki insan sayısı bazı kaynaklarda yirmi, (İbn Hibbân, 2/436) bazı kaynaklarda ise kırk veya altmış (Taberî, 3/287; İbnü'l-Esîr, 2/216) olarak geçmektedir.

Hâlid b. Velîd, karşılaştığı bu insanlara Hz. Muhammed (s.a.s.) hakkındaki düşüncelerini sorduğunda Müccâa b. Mürâre ve Sâriye b. Âmir, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) iman ettiklerini ve hâlâ Müslüman olduklarını söylemişlerdir. (İbn A'sem, 25-26). Ancak diğerleri Müseylime'nin peygamberliğinde ısrar etmişler ve "hem sizden hem bizden bir peygamber olsun" cevabını vermişlerdir. (Taberî, 3/288; İbn Hibbân, 2/436). Hâlid b. Velîd, aldığı bu cevap karşısında oldukça hiddetlenmiş, Müccâa ve Sâriye dışındakileri orada öldürmüştür. (İbn Hibbân, 2/436). H. 12/M. 633 yılında (İbn Sa'd, 3/378; Belâzürî, 96), Yemâme'deki Akrahâ mevkiinde, Arapların o güne kadar kendi aralarında yaptıkları en şiddetli ve en kanlı savaş başlamıştır. Müşrik ordusuyla gerçekleşen ilk karşılaşmada Müslümanlar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Müslümanların, karşılarında zayıf kaldıklarını gören müşrikler Hâlid b. Velîd'in çadırına kadar ulaşmışlar ve çadırını parçalamışlardır. (İbn Hibbân, 2/437; Taberî, 3/288; Makdisî, 5/162).

Müslümanların toparlanıp kendilerine gelmeleri için Hâlid b. Velîd, askerlerine seslenecek bir kişi aramış, sahâbeden Berâ b. Mâlik'i yanına çağırarak Müslümanlara seslenmesini istemiştir. İlk karşılaşmada geri çekilmek zorunda kalan Müslümanlar, Berâ b. Mâlik'in çağırışı üzerine tekrar saldırıya geçmişlerdir. Yeniden başlayan şiddetli çarpışma esnasında Ömer b. Hattâb'ın kardeşi Zeyd b. Hattâb da şehit olmuştur. (Belâzürî, 97; Taberî, 3/292; Makdisî, 5/162). Savaş dönüşünde Hz. Ömer'in, oğlu Abdullah'a amcasından önce şehit olmadığı için sitem ettiği nakledilmektedir. (Taberî, 3/292; İbnü'l-Esîr, 2/219).

Müşrikler, Müslümanların bu hamlesi karşısında Hadikatü'r-Rahmân adı verilen etrafı çevrili bahçeye sığınmışlardır. Bahçenin kapısı açılmadan müşrikleri mağlup etmenin mümkün olmayacağını farkına varan Müslümanlar bir çare düşünürlerken Berâ b. Mâlik, arkadaşlarından kendisini kaldırıp bahçeye fırlatmalarını istemiştir. Her ne kadar bunun oldukça tehlikeli olduğunu söyleyip karşı çıksalar da Berâ, arkadaşlarını buna ikna etmeyi başarmıştır. Arkadaşlarından aldığı yardım ile bahçenin duvarından içeriye giren Berâ b. Mâlik, savaşarak bahçenin kapısına kadar ulaşmış; Müslüman orduya kapıyı açarak savaşın akışını değiştirmiştir. (Taberî, 3/294; İbn Hibbân, 2/437-438; Makdisî, 5/162; İbnü'l-Esîr, 2/218).

Böylece Müslümanlar içeriye girmeyi başarmış, Müseylime dahil tüm müşrikleri öldürmüşlerdir. Savaş Müslümanların lehine sonuçlanmış ve peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan bir yalancı daha ortadan kaldırılmıştır. Müslümanların galibiyet kazanması ile Hâlid b. Velîd, yanında esir olarak tuttuğu Müccâa'yı serbest bırakmış, ondan ölümler arasından Müseylime'nin cesedini tespit etmesini istemiştir. (Taberî, 3/295; İbnü'l-Esîr, 2/218). Müccâa, savaş meydanında hem Müseylime'nin hem de onun veziri olan Muhkemü'l-Yemâme'nin cesedini bulmuştur. (İbn Hibbân, 2/438; Taberî, 3/294-295). Benî Hânife'den olan Müccâa, burada kabilesinden daha birçok insan olduğunu ve kalede saklandıklarını söyleyerek Hâlid b. Velîd'i ikna etmiş, onunla barış antlaşması yapmıştır. (Belâzürî, 96; Taberî, 3/295-296; İbn Hibbân, 2/439). Hâlid b. Velîd içeriye girdiğinde sadece zırhlarını giyinmiş kadınlar olduğunu görmüş ve müşriklerin hilelerini anlamıştır. Ancak barış yapmayı kabul ettiği için geri adım atamamıştır. (İbnü'l-Esîr, 2/218; Taberî, 3/295-296).

Yemâme Savaşı'nda sayıları Müslümanlardan oldukça fazla olan müşriklerin kayıpları da çok fazla olmuştur. Farklı rivayetler olmakla birlikte, ölen müşriklerin sayısının 20.000'den fazla (Önkâl, 32/349) olduğu kaydedilmiştir. Müslümanların şehit sayısı için 700, 1200, 1700, (Belâzürî, 98), 2200 (Makdisî, 5/162) gibi farklı sayılar nakledilmektedir. Bu savaştan sonra, verdikleri zayıatın fazlalığı nedeniyle müşriklerin sığındıkları bahçeye "Ölüm Bahçesi" anlamına gelen "Hadikatü'l-mevt" (Önkâl, 32/349) denilmeye başlanmıştır.

MÜSEYLİME'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Peygamberlik iddiasında bulunan ve Yemâme Savaşı'nda öldürülen Müseylimetü'l-Kezzâb adındaki şahsı kimin öldürdüğü hususunda farklı rivayetler mevcuttur. Temel İslâm Tarihi kaynaklarında verilen bilgilerde Vahşî b. Harb'in isminin öne çıktığını görmekteyiz. Bu konu hakkındaki başlıca rivayetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Taberî'ye göre Müseylimetü'l-Kezzâb'ı Vahşî b. Harb, ensardan bir yiğit ile öldürmüştür. (Taberî, 3/294). Vahşî'nin mızrağını fırlattığı Müseylime'ye ensardan bir kişi de kılıcıyla darbe indirmiştir. Aynı zamanda Taberî, Yemâme Savaşı'nın yapıldığı gün bir kişinin "Müseylime'yi siyah bir köle öldürdü" diye bağırdığını (Belâzürî, 4/292; Taberî, 3/290, 294) rivayet etmiştir. İbn Hibbân, aktardığı rivayette Taberî ile ittifak etmiştir. Buna göre Vahşî, Uhud günü Hz. Hamza'yı öldürdüğü aynı mızrağını Müseylime'ye fırlatmış, ensardan olan birisi (ki bu kişinin Ebû Dücâne olduğu söylenir) ise kılıcıyla saldırmıştır. İbn Hibbân, olayı bu şekilde anlattıktan sonra Vahşî'nin "Hangimizin onu öldürdüğünü Allah daha iyi bilir ama insanların en iyisi olan Hz. Hamza'yı da, insanların en kötüsü olan Müseylime'yi de öldüren benim" (Belâzürî, 4/292; İbn Hibbân, 2/438; İbn Hazm, 132; Eser, 20.) sözlerini de eklemiştir.

İbn A'sem, Müseylime'nin öldürülmesi bahsinde Vahşî'nin ensardan birisi ile bu işi yaptığını söyleyerek Taberî ile aynı bilgiyi nakletmiştir. Ancak o, ensardan olan kişinin ismini de vermiş

ve bu kişinin Abdullah b. Yezîd olduğunu bildirmiştir. (İbn A'sem, 32). İbn A'sem'e göre Abdullah b. Yezîd, vurduğu darbe ile Müseylime'yi yaralamış ve Vahşî de mızrağı ile öldürerek atından düşmesine sebep olmuştur. (İbn A'sem, 3.).

İbnü'l-Esîr, Müseylime'yi Vahşî'nin ensardan olan bir kişi ile öldürdüğünü söyleyerek yukarıda zikrettiğimiz tarihçiler ile aynı bilgiyi vermektedir. İbn Ömer'in rivayetine göre ordu içerisinde bir Müslümanın, Müseylime'yi bir kölenin öldürdüğü nidası ile müşrik ordusu da dağılmıştır. (İbnü'l-Esîr, 2/218).

İbn Kesîr de İbn Hibbân gibi ensardan olan kişinin ismini Ebû Dücane Simak b. Haraşe (İbn Kesîr, 4/21-22) olarak vermiştir. Nakledilen bilgiye göre Vahşî b. Harb'in attığı mızrak Müseylime'nin vücudundan geçmiş ve Ebû Dücâne de son bir darbe ile onu yere sermiştir. (İbn Kesîr, 4/ 21-22).

İbn Hişâm, Yemâme Savaşı'nda Müseylime'nin nasıl öldürüldüğünü Vahşî'nin sözleriyle ve anlatımıyla aktarmıştır. (İbn Hişâm, 2/73). Buna göre Vahşî'nin mızrağını fırlatması ile yere düşen Müseylime'ye ensardan bir kişi kılıcıyla saldırmıştır. Neticede hangisinin öldürdüğü net değildir. Vahşî, kimin öldürdüğünü "en iyi Allah'ın bileceğini" söylemiştir. İbn Hişâm, bu cümleleri aktardıktan sonra İbn İshâk'ın rivayetiyle, Müseylime öldürülünce Müslümanların "Müseylime'yi siyah bir köle katletti" dediklerini de aktarmıştır. (İbn Hişâm, 2/72).

İbn Hazm, Uhud Savaşı bahsinden sonra şehitlerin isimlerini zikrederken, Vahşî'nin Hz. Hamza'yı şehit ettiğini ve Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in amcasını şehit ettiği aynı mızrak ile Müseylimetü'l-Kezzâb'ı öldürdüğünü (İbn Hazm, 132) kaydetmiştir.

Belâzürî, Fütûhu'l-Büldân adlı eserinde Müseylime'yi kimin öldürdüğüne dair farklı rivayetleri bizlere aktarmıştır. (Belâzürî, 94-95). İbn Hibbân'ın eserinde geçen Vahşî'nin, Müseylime'yi kendisinin öldürdüğüne dair sözleri, Belâzürî'nin rivayetiyle uygunluk arz etmektedir. Ensardan olan kişiler, bu kişinin Ebû Dücâne olduğunu söylediği gibi Hazrec kabilesinden olan Abdullah b. Zeyd b. Salebe olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Âmiroğulları da kendi kabilelerinden olan Hidâş b. Beşîr'in Müseylime'yi öldürdüğünü söylemiştir. Müseylime'yi, peygamberliğine inanmadığı için ellerini ve ayaklarını keserek infaz ettiği Habîb b. Zeyd'in kardeşi Abdullah b. Zeyd'in (Belâzürî, 94-95; Çakan, 1/143) öldürdüğü de iddia edilmiştir. Muâviye b. Ebû Süfyân ise Müseylime'yi kendisinin öldürdüğünü söylemiş ve Ümeyyeoğulları da bu iddiayı desteklemişlerdir. (Belâzürî, 94-95).

Belâzürî, Müseylime'yi öldüren şahıs hakkında bu kişilerin isimlerini zikrettikten sonra, adı geçenlerin hepsinin Müseylime'yi öldürdüğünün bazı şahıslarca söylendiğini eklemiştir. Bu rivayetin doğru olma ihtimali de düşüktür. Anlaşılan o ki, büyük bir fitneye sebep olan ve Arapların o güne kadar kendi aralarındaki en büyük savaşın gerçekleşmesine neden olan Müseylime gibi bir yalancının ölümünü, bazı kimseler kendi kavmine nispet etmeye çalışmışlardır. (Eser, 203).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Üst başlıkta aktardığımız verilere göre, temel İslâm Tarihi kaynaklarında Müseylime'nin ölümü ile ilgili nakledilen rivayetlerde ihtilaflar mevcuttur. Birçoğunda Vahşî b. Harb'in adı geçmekle birlikte, Vahşî'nin bunu tek başına mı, yoksa başka bir kişi ile beraber mi gerçekleştirdiği noktasında farklı rivayetler bulunmaktadır.

İbn Hişâm'da yer alan rivayetlere paralel olarak, Taberî ile İbnü'l-Esîr de Vahşî b. Harb'i işaret etmişlerdir. Onların aktardığı rivayete göre; o an savaş meydanındaki bir kişi yüksek sesle, Müseylime'nin siyah bir köle tarafından öldürüldüğünü söylemiştir.

Çalışmamızın sonunda ulaştığımız bulgulara göre, Müseylimetü'l-Kezzâb'ı Vahşî b. Harb'in öldürmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Ridde hareketleri ile Müslümanlar arasında nifaka sebep olan, bir anda Müslümanların hızla düşman kazanmasına yol açan ve oldukça kalabalık bir ordu ile İslâm ordusunun karşısına çıkan Müseylime, doğal olarak o an savaş meydanında olan tüm Müslümanların hedefinde olmuştur. Onu öldürerek fitne kaynağını ortadan kaldırmak gibi yüce bir amacı gerçekleştirmek ve İslâmiyet'e bu şekilde hizmet etmek bütün Müslümanların temel hedefi olmuştur.

Bu bağlamda, orduda bulunan herkes karşısındaki düşmanı atlatıp asıl hedefe gitmeye çalışmış olmalıdır. Müseylime'ye ilk ulaşan Vahşî b. Harb olmuş, rivayetlerde belirtildiğine göre ensardan bir kişi de hemen ardından buraya ulaşmıştır. Vahşî ile diğer kişinin anlaşarak Müseylime'yi ortaklaşa öldürmesi muhtemel görünmemektedir. Zira Vahşî b. Harb'in kendi sözleriyle olayı nakleden İbn Hişâm'ın eserinde böyle bir rivayet nakledilmemiştir. Kaldı ki Vahşî, birisiyle anlaşarak öldürmüş olsaydı "Müseylime'yi hangimizin öldürdüğünü en iyi Allah bilir" demek yerine beraber öldürdüklerini dile getirirdi.

Vahşî b. Harb ile aynı anda Müseylime'nin yanına ulaşan, ensardan bir kişi olduğu ifade edilen kişinin Ebû Dücâne olduğu yönünde Belâzürî, İbn Hibbân ve İbn Kesîr ittifak etmektedirler. Vahşî b. Harb'i işaret eden rivayetler kadar güçlü olmasa da zikredilen kaynaklara göre bu ikinci kişi Ebû Dücâne olabilir; fakat bu rivayete de ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Bu rivayette de insanların Müseylime'yi öldüren şahsı kendi kabilelerine nispet etmek arzusu söz konusu olmalıdır.

Belâzürî, Müseylime'yi öldüren kişi ile ilgili rivayetleri geniş ölçüde derlemiştir. Onun aktardığı bilgilerden hareketle, o dönem Arap toplumunda bir kahraman sahiplenme durumu yaşandığını söyleyebiliriz. Rivayetlerin artması ve çeşitlenmesi bundan kaynaklı olmalıdır. Belâzürî rivayetlerin sonunda hepsinden daha zayıf bir ihtimal olarak, adı geçen kişilerin hepsinin birleşerek Müseylime'yi öldürdüğü görüşünü nakletmiştir.

Tarih boyunca milletler, başarılarını gururla, övgüyle anlatmayı yeğlemiş; tarihin buğulu sayfalarındaki bazı başarı hikâyelerini ve özellikle başarı sahibi kimseleri de sahiplenmeye çalışmışlardır. Kavmiyetçi bir yapıya sahip olan Arap toplumunda da bu gibi başarıyı sahiplenme örneklerinin görülmesi olağandır. Muhtemeldir ki bu sahiplenme ihtilafında arada kalmamak yahut arayı bulmak amacıyla adı geçen kişilerin hepsinin birlikte Müseylime'yi öldürdüğü rivayeti ortaya atılmıştır. Ancak savaş meydanında beş-altı kişinin bir kişiyi öldürmesi zorlama bir rivayet olarak görünmektedir.

KAYNAKÇA

el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ (ö. 279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkar- Riyad Zirikli, Darü'l-Fikr, Beyrut: 1996.

el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ, *Fütûhu'l-Büldân*, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut: 1988.

Çakan, İsmail Lütfi, "Abdullah b. Zeyd b. Âsım", *DİA*, TDV Yayınları, 1/143, İstanbul, 1988.

Eser, Mithat, "Sahâbî Vahşî b. Harb'in Hayatı", *Marife*, 20/1, 2020, s. 195-211.

- İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-Fütûh*, thk. Ali Şîrî, Dâru'l-Advâ, Beyrut, 1991.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed (ö. 456/1064), *Cevâmiu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Meârif, byy:1900.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân (ö. 354/965), *es-Sîretü'n-Nebeviye ve Ahbâru Hulefâ*, thk. es-Seyyid Aziz Bek, Kütübü's-Sekafiyye, Beyrut: 1417/1996.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 213/828), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ- İbrahim el-Ebyârî- el-Hâfız eş-Şelebî, Şirketü ve Matbaatü Mustafa, Mısır:1955.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Alî Şîrî, , Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut: 1988.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed (ö. 230/844), thk. Muhammed Abdülkadir Ata, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 1990.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem (ö. 630/1232), *el-Kâmil f'it-Tarih*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut: 1997.
- İnce, İrfan, "Ridde", *DİA*, TDV Yayınları, 35/88-91, İstanbul, 2008.
- el-Makdisî, Mutahhar b. Tâhir (ö. 355/954), *el-Bed' ve't-Târîh*, Mektebetü's-Sekâfiyyeti'd-Diniyye, byy ve bty.
- Önkal, Ahmet, "Müseylimetülkezzâb", *DİA*, TDV Yayınları, 32/90-91, İstanbul, 2006.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Târîhü'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*, Dâru't-Türâs, Beyrut: 1387/1967.
- el-Vâkîdî, Ebû Abdullah, Muhammed b. Ömer (ö. 207/822), *Kitâbü'l-Meğâzî*, nşr. Marsden Jones, Dâru'l-A'lemî, Beyrut: 1989.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'NİN ÇOCUKLUK VE YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDEKİ EĞİTİM SÜRECİ HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR

Prof. Dr. Ahmet GÜZEL¹, Zeynep SEZER²

¹Prof. Dr, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarihi Eğitimi Ana Bilim Dalı, ORCID ID: 0000-0003-4569-0386

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi, ORCID ID: 0000-0002-1577-4290

ÖZET

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, XIII. yüzyıl dünyasının önde gelen düşünürlerinden birisidir. Dünya görüşü ve geride bıraktığı eserleriyle çağına, çağımıza tesir etmeyi başarmıştır. Eğitime verdiği önemi eserlerinden anlayabildiğimiz Mevlânâ, yaşamında eğitimi merkeze almış ve gelişim için bir sınır çizmemiştir. O, hayat boyu eğitim felsefesini benimsemiş; eğitimi tamamlanması gereken bir süreç olarak değil, “yaşam boyu eğitim” anlayışla değerlendirmiştir. Bu doğrultuda, çocukluk döneminde babası vasıtasıyla aldığı eğitimle yetinmemiş, yetişkinlik döneminde de eğitim almaya devam etmiştir. Eserleri incelendiği zaman, yazılmış her satırın büyük bir birikimin ürünü olduğunu görmek mümkündür. Bu sürece bakarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin iyi bir eğitim aldığı söyleyebiliriz. Tarihte iz bırakmış, tarihe yön vermiş şahsiyetlerin aldıkları eğitimler her dönem araştırmaya değer görülmüştür. Mevlânâ gibi çağını aşmayı başarmış bir düşünürün aldığı eğitimin incelenmesi de eğitimin gücünü ve önemini ortaya koymamıza yardımcı olacaktır. Kendi döneminden itibaren birçok alanda insanları etkilemeyi başarmış bir şahsiyetin, insanları etkilerken büründüğü eğitici kişiliğinden önce kendini nasıl eğittiği ve o noktaya nasıl ulaştığı ele alınmalıdır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılan bu çalışmada, Mevlânâ'nın çocukluk ve yetişkinlik yıllarında aldığı eğitim süreci değerlendirilecektir. Onun yaşam serüveni ve tecrübelerinin, aldığı eğitim üzerindeki rolü tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Gelişim, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hayat Boyu Öğrenme

GİRİŞ

Eğitim, insanın bu dünyadaki yaşama becerisini geliştirme amacıyla ilerleme yoludur. Eğitim, bilgi ile harmanlanan bir süreç olduğu gibi yalnızca bilgidен ibaret de değildir. Öğretiler ancak bir yaşam biçimine ve davranışa dönüştürüldüğü takdirde eğitimin karşılığını bulmaktadır. İnsanların karakter oluşumunu tamamlayarak kişilik kazanmaları, sosyal ortamlarda var olabilmeleri, sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri eğitim ile bağlantılı süreçlerdir. (Arslan, 11). Bu nedenle insanın ve dolayısıyla toplumların gelişimleri eğitim ile sağlanabilmektedir.

Eğitimin gücüne baktığımız zaman, yalnızca okulda okutulan bir ders süresinden ziyade bireylerin karakterlerini, psikolojilerini ve bireylerden meydana gelen toplumları, ekonomiyi hatta dünya siyasetini etkileyen bir köktür. Tüm toplumların ortak noktası olan eğitim, her dönemde ilgi odağı olmuş ve en yüksek seviyesine ulaşmak amaçlanmıştır. Bunun için başta, insanlardaki eğitim farkındalığı artırılmak istenmiştir. Bu gaye, günümüzde de hâlâ devam etmektedir. Eğitim nedir, nasıl olmalıdır, kimler eğitici kimler hedef kitledir gibi sorular tek bir cevabı olmayan ve insan var olduğu müddetçe üzerinde düşünülmesi, çalışılması devam edecek olan sorulardır.

Bu doğrultuda; geçmişte kullanılan eğitim sistemleri, eğitimciler ve metotları, sonuçlarının analiz edilmesi bakımından her zaman incelemeye tâbi tutulmuştur. Bazı zamanlar da eğitici sıfatı olmamasına rağmen eylemleri ve sözleri ile insanların davranışları üzerinde etki etmeyi başarmış, onlara yön vermiş şahsiyetler karşımıza çıkmaktadır. Yine bunların kullandıkları metotlar, amaçları ve elde ettiklerinden yola çıkılarak eğitime katkıları üzerinden bir değerlendirme yapılması mümkündür.

Söz konusu şahsiyetlere Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi örnek verebiliriz. Mevlânâ da insanlar üzerinde derin bir etki bırakmayı başarmıştır. Öyle ki bu etki, günümüzde birçok alanda hâlâ devam etmektedir. Peki Mevlânâ'nın eser ve söylemlerindeki bu noktaya ulaşma süreci nasıl olmuştur? Bir eğitici sıfatına bürünmeden buraya nasıl ulaşmıştır? Mevlânâ'yı o noktaya getiren hayat serüveni nasıl gelişmiştir? Hepsinden daha önemlisi Mevlânâ kendi eğitimi için nasıl bir çaba sarf etmiştir? Çalışmamızda, belirtilen sorulara cevap aranacaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak Mevlânâ'nın hem çocukluk hem yetişkinlik dönemindeki eğitim süreci hakkında tespitlerde bulunulacaktır.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ VE EĞİTİM

Mevlânâ'nın eğitimle ilişkisini, eğitim hakkındaki görüşlerini anlayabilmek adına eserlerini analiz etmek gerekmektedir. Eserlerinde sık sık eğitime atıfta bulunduğunu görebiliriz. İnsanı daima düşünmeye, araştırmaya, öğrenmeye ve en çok da kendisini eğitmeye sevk eden ifadeler kullanmıştır. Bunu bir eğitici/eğitmen adı altında değil, bir dost nasihati tarzında yapmıştır. Belki insanların onu benimsemesinde yardımcı olan faktörlerden birisi de bu olmuştur.

Tefsir, hadis, siyer gibi İslâmî ilimlerin birçoğunda ve özellikle tasavvufta bilirkişi/uzman olarak nüfuz kazanmıştır. Mevlânâ ve eğitim dediğimiz zaman sadece ilmî, tasavvufî konular değil pozitif bilim noktasında da çıkarımlarda bulunabiliriz. Zira o, yeri geldiğinde fen bilimleri yeri geldiğinde sosyal bilimler ve hatta yeri geldiğinde tıp konusunda bile insanlara yol gösterici ifadeler kullanmıştır. (Güzel, 185). Onun eserlerini okurken Yunan filozoflarından Fars kültürüne birçok medeniyetin izine rastlamak mümkündür.

Mevlânâ'nın eserlerini okuyan birisi, bildiklerini edebî bir dille aktarma konusunda ne kadar usta olduğunu daha ilk satırlarda anlayacaktır. (Schimmel, 47). Kelimeleri kullanmadaki ustalığı, onun bu seviyeye gelmesinde okuduğu kitap sayısının çokluğu ve aldığı eğitimin kalitesi hakkında tahmin yürütebilmemizi sağlayacaktır. Aynı zamanda o, bir tarihçi olmamasına rağmen eserlerinde okuyucuya büyük ölçüde tarihî bilgi sunmaktadır. Anlatmak istediği hemen hemen her konuda bir ya da birkaç tarihî örneği edebiyat ile harmanlayarak sunması, okuyucunun olayı idrakini kolaylaştırdığı gibi benimsemesine de yardımcı olmaktadır. Sosyal bilimlerdeki kadar etkin düzeyde olmasa da Mevlânâ, fen bilimleri ya da astronomi gibi farklı alanlarda da söz hakkını kullanabilecek seviyeye ulaşmış bir düşündürdür. Eserlerinde, insanlara bir bilim dalı hakkında bilgi vermek ya da tanımını yapmaktan kaçınmıştır. Onun yerine bilgilerine dayanarak kurduğu cümlelerle birikimini gözler önüne sermiştir.

Eğitimin önemi ve gücü üzerinde duran Mevlânâ, eğitimin kaynakları ve eğitimi etkileyen faktörler hakkında da farklı noktalara değinmektedir. İnsan fitratının eğitimdeki rolü, alınan eğitimin olgunlaşma sürecinde ve karaktere dönüşmesinde insan ruhunun ve zihninin payı gibi hususlar üzerinde durmuştur. Eğitimin sadece bir ders alma programından ziyade iç ve dış etkilerle olgunlaşma süreci olduğunu düşünmektedir. Nitekim Mesnevî adlı eserindeki

“Sapıklık da bilgiden meydana gelir doğru yolu buluş da” (Mevlânâ, 586) sözüyle, insanın aldığı eğitimi iç dünyasında olgunlaştırıp doğru yönde kullanmasının gerekliliğini belirtmiştir.

MEVLÂNÂ’NIN ÇOCUKLUK DÖNEMİ EĞİTİMİ

Mevlânâ’nın eğitim serüveni, babası Bahâeddin Veled ile başlamıştır. Mevlânâ, H. 604/M. 1207 yılında Belh’te dünyaya gelmiştir. (Tarlan, 20; Öngören, 29/441). Babası onun eğitimi konusunda hassas davranmıştır. O, dönemin önemli bilginlerinden birisidir. (Şahinoğlu, 4/460). Aynı zamanda Mevlânâ’nın hem anne hem babası tarafından ailesi içerisinde âlimler ve önemli şahsiyetler bulunmaktadır. (en-Nedvî, 19).

Bahâeddin Veled, oğlunun eğitiminde büyük bir rol oynamış; fakat bunu tek başına gerçekleştirmemiştir. Dönemin önemli isimlerinden Seyyid Burhâneddin’i oğlunun atabegi olarak görevlendirmiştir. (en-Nedvî, 20; Ceyhan, 37/56). Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ’nın sadece çocukluğunda değil yetişkinlik döneminde de yanında bulunmuş ve gelişimine katkı sağlamıştır.

Bahâeddin Veled’in Belh’ten göç etmeye karar verip Anadolu’ya gelişi, yol boyunca karşılaştığı tüyler ürpertici manzaralar şüphesiz çocuk yaştaki Mevlânâ’nın hayatına ve şahsiyetine tesir etmiştir. Hayatının erken döneminde farklı memleketler görmesi, farklı kültürlerle tanışması hayata bakış açısının gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu sayede Mevlânâ, olaylara geniş bir perspektiften bakabilme becerisini geliştirmiştir. Anadolu’ya varmadan önce diyar diyar dolaşırken Nîşâbur’da kaldıkları dönem, Ferîdüddin Attâr ile tanış olmuştur. Burada Attâr’ın kendi eserini hediye etmesi ile (Tarlan, 21; Öngören 29/442) güçlü bir gönül bağı inşa edilmiştir. İlerleyen dönemde de Attâr’ın Mevlânâ için ayrı bir önem arz ettiği görülmektedir. Mevlânâ, Ferîdüddin Attâr’ı âşıkların önderi olarak görmüş, (Şahinoğlu, 4/95) kendisine büyük bir saygı duymuş, eserlerinde de Attâr’dan sıkça söz etmiştir.

Farklı memleketlerde uzun bir yolculuk döneminden sonra Konya’ya gelen Bahâeddin Veled’i, Anadolu Selçuklu Devleti’nin hükümdarı Alâeddin Keykubâd bizzat karşılamış, iltifatlar etmiştir. (Tarlan, 21). Fakat onun buradaki faaliyetleri uzun soluklu olmamış; çok geçmeden vefat etmiş ve yerini oğlu Mevlânâ’ya bırakmıştır.

24 yaşında babasını kaybeden Mevlânâ, o zamana kadar babasından ayrılmamış, onun sözlerini şiar edinmiş ve onun izinden gitmeyi seçmiştir. Bu kaybın ardından babasının tebliğ faaliyetini devam ettirmeye başlamıştır. (Schimmel, 16). Dönemin önde gelen âlimleri de istişare ederek Mevlânâ’nın bu konum için uygun olduğu noktasında hemfikir olmuşlardır. (en-Nedvî, 23). Onun yetişkinlik döneminde kendi iradesi ile aldığı eğitimi bu tarihten itibaren başlatmak mümkündür. Çünkü hayatında Bahâeddin Veled gibi bir otoritenin olmadığı bu süreçte, kendi istek ve iradesiyle eğitimin peşinden gitmeye karar vermiştir. Artık insanlara belli konularda önderlik etmeye de başlamış aynı zamanda hayat boyu eğitim felsefesi ile kendi eğitimini de sürdürmüştür.

MEVLÂNÂ’NIN YETİŞKİNLİK DÖNEMİ EĞİTİMİ

Bahâeddin Veled’in vefatı üzerinden çok geçmeden Mevlânâ, üstendiği büyük sorumluluğu layıkıyla yerine getirebilmek adına harekete geçmiştir. İlimin ve eğitimin sonu olmayan bir derya olduğunu bildiği için hiçbir zaman “artık oldum” dememiş ve kendisini geliştirmek için uğraşmıştır. Bu doğrultuda H. 630 yılında Şam’a doğru ilim yolculuğuna çıkmaya karar vermiştir. (en-Nedvî, 23).

Moğol istilâsından ve zulmünden kaçıp Halep'e gelen âlimlerden istifade etmek isteyen Mevlânâ, bu ilim yolculuğu süresinde farklı âlimlerle muhabbet etme ve ilim meclislerinde bulunma fırsatına erişmiştir. Önce Halep'e oradan Şam'a geçen Mevlânâ'nın burada geçirdiği süre hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Halep'te bir yıl kaldıktan sonra Şam'da dört yıl geçirdiği (Çelebi, A., 21), yedi yıl Şam'da kaldığı (Eflâkî, 251), yedi yıl süresinin abartılı olduğu şeklinde rivayetler vardır. (Öngören, 29/442).

Mevlânâ'nın burada ne kadar kaldığı hususunda belirsizlik olsa da onun Halep'te Kemâleddin İbnü'l-Adîm'den ders aldığı (Eflâkî, 245; Ergun, 7), Şam'a geçtiğinde Sadreddin Konevî, Evhadüddîn-i Kirmânî, Osmân Rûmî gibi âlim ve mutasavvıflarla ilim sohbetlerinde bulunduğu kesin olarak bilinmektedir. (en-Nedvî, 24; Öngören 29/442). Dönemin âlimlerinden İbnü'l-Arabî'nin ismini eserlerinde zikretmediği için kendisiyle karşılaşmış ve karşılaşmadığı konusu belli olmamakla birlikte kendisinin fikirlerinden etkilenmediği düşünülmektedir. (Meyerovitch, 36-37). Ancak bahsedilen âlimlerle ve çevrelerle olan paylaşımı, Mevlânâ'ya çok şey katmıştır. Konya'ya döndükten sonra tekrar böyle bir ilim yolculuğu olmamasına rağmen âlimlerle, bilginlerle iletişimini onların kitapları, eserleri vasıtasıyla sürdürmüştür.

Bahâeddin Veled ve ailesinin Belh'ten ayrılmasından sonra Tirmiz'e giden Seyyid Burhâneddin, Bahaeddin Veled'in ölüm haberini alınca "şeyhimin oğlu yalnız kalmıştır" (Eflâkî, 221; Çelebi, C., 19) diyerek Mevlânâ'nın yanına gelmiştir. Buluşmalarından itibaren 9 yıl beraber vakit geçirmişler, Mevlânâ bu süreçte ilk hocası, atabeği Burhâneddin'e müritlik etmiştir. (Eflâkî, 224; Çelebi, C., 20), Seyyid Burhâneddin, Bahâeddin Veled'in kaldığı yerden, aynı terbiye ile Mevlânâ'ya hocalık etmiştir.

Mevlânâ'nın hayatının dönüm noktalarından birisi de şüphesiz Şems'le karşılaşması/buluşması olmuştur. Şems-i Tebrîzî ile olan muhabbeti, Mevlânâ'yı çok farklı bir boyuta taşımıştır. Halep ve Şam ilim seyahatinde tanıştığı Şems-i Tebrîzî, 642 yılında Konya'ya gelmiş (Tarlan, 23), Mevlânâ'yla görüşmüştür. Bu tarihten itibaren Mevlânâ, tasavvufta daha da derinleşmiştir. Bununla beraber Şems ile dostluğu ve yaşadıkları farklı tecrübeler Mevlânâ'ya sabrı, tefekkürü, kanaati ve daha pek çok şeyi öğretmiştir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, ilim ve eğitime verdiği önem kadar bunun için emek veren, çaba sarf eden insanlara da kıymet vermiştir. En yakınlarından Hüsâmeddin Çelebi ile ilişkisini bu duruma örnek gösterebiliriz. Öyle ki Mesnevî'yi kaleme alan Hüsâmeddin Çelebi'yi eserinde sık sık övgüyle zikrettiği gibi, onun Mesnevî için özverili bir şekilde çalışması sebebiyle Mesnevî'ye "Hüsâmînâme" (Öngören, 29/447) ismini vermiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mevlânâ'nın hayatını incelediğimizde, yaşamının her döneminde ilim peşinde olduğunu görürüz. Onun eserlerini okuyan birisi, vâkıf olduğu ilim dallarını gördükçe hayret edecektir. Bir arının bal yapma serüveni gibi farklı alanlardan okumalar yaparak polenleri toplamış, nihayetinde tüm bunları bir ürüne dönüştürmüştür. Onun bizlere sunduğu ürün, eserleri olmuştur. Hemen her alandan dokunuşlar ve izler taşıyan bu eserler, sadece bir döneme hitap eden yahut tükenebilecek ürünler değildir. Aksine her okuyanın kendisine ve kendi dönemine dair çıkarımlarda bulunabileceği zamansız eserlerdir.

Mevlânâ'nın satırlarını bir şiir, bir edebî eser mantığından öteye geçmeden okuyan kimse, verilmek istenen mesajı anlamayacaktır. Konunun derinliğini edebiyat ile üzerini örterek aktarmayı tercih eden Mevlânâ, bu noktada okuyucunun tefekkür edip analiz etmesini istemiş

ve kasıtlı olarak yer yer kapalı anlatım kullanmıştır. Buradaki amacı, okuyucuyu araştırmaya sevk etmek ve tefekkür becerisini geliştirmeye vesile olmaktır. Bu nedenle eserleri okunurken anlatılmak istenen şeylerin iyi bir süzgeçten geçirilmesi gerekmektedir.

Mevlânâ, çocukluk döneminde babası Bahâeddin Veled'in yanında ve babasının tayin ettiği atabeği Seyyid Burhâneddin'in ilmiyle kendini geliştirmiştir. Yetişkinlik döneminde Seyyid Burhâneddin'in desteği devam etmiş ve Mevlânâ kendisine mürit olarak ilminden, tecrübesinden istifade etmiştir. Şems ile tanışması, yetişkinlik döneminde bir dönüm noktası olmuştur. Bu tanışma, hayatında büyük bir değişimin başlangıcı olmuştur. Şems ile dostluğu sürecinde kendi tabiri ile "yanmış" ve adeta farklı bir âlemin kapısından girmiştir.

Onun hayatında iz bırakan, dünya görüşüne tesiri olan kişilere baktığımızda Bahâeddin Veled, Seyyid Burhâneddin ve Şems-i Tebrîzî başta olmak üzere daha birçok farklı âlimin adını zikredebiliriz. Halep/Şam ilim yolculuğunda Evhadüddîn-i Kirmânî, Sadreddin Konevî, Osman Rûmî gibi zatlarla aynı ilim meclislerinde bulunmuş, karşılıklı paylaşımları olmuştur. Ancak biz, onun hayatına tesir eden en önemli iki ismin Ferîdüddin Attâr ve Gazneli Senâî olduğunu söyleyebiliriz. Eserlerinde bu iki isme sıklıkla rastlanmaktadır. Yine onun eserleri incelendiğinde Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezîd-i Bistâmî, İbrâhim b. Edhem gibi simaların izlerine rastlamak mümkündür.

Mevlânâ, özgün olabilmek adına diğer düşünürler ve bilim insanlarının eserlerini, görüşlerini görmezden gelmemiştir. Kendi eserlerinde yer yer onlara atıflarda bulunmuş, bazen direkt alıntı yaptığı olmuştur. Hatta yeri geldiğinde bahsettiği konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına okuyucuyu farklı eserlere yönlendirmiştir. Meseleyi çeşnilendirmek ve zenginleştirmek adına, bahsi geçen konuya dair farklı örnekler verebilmesi, farklı kaynaklara yönlendirebilmesi aynı zamanda onun kuvvetli bir hafızaya sahip olduğunu da bizlere göstermektedir.

Mevlânâ, babasını kaybettiği dönemde erişkin çağına ulaşmıştı. O dönem Bahâeddin Veled'in boşluğunu dolduracak, kendisine rakip olabilecek güçlü bir kişi yoktu. Konya'daki âlimler de fikir birliği ederek Mevlânâ'nın bu iş için yeterli bir kimse olduğuna kanaat getirmişlerdi. Böylelikle Mevlânâ, babasının izinden ve kaldığı yerden onun rolünü devam ettirmeye başlamıştı. Onun, birilerine kendisini kanıtlama ihtiyacı yokken kalkıp Şam'a ilim tahsil etmeye gitmesi, eğitime verdiği önemin en büyük göstergesidir. Üstelik kendisi, dönemin sultanı tarafından da büyük hürmet gören, saygın bir çevre oluşturmuş olup diğer bazı tasavvufi çevrelerde karşılaştığımız gibi salt kalender meşrep birisi değildi. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, herhangi bir mertebeye ulaşma kaygısı gütmeyen ve maddî beklenti içerisinde olmadan sırf ilim tahsili için çıkılan bu yolculuk, Mevlânâ'nın eğitim noktasındaki görüşlerinde samimiyetini göstermektedir.

Günümüz eğitim-öğretim sistemine bakıldığında, zorunlu eğitim sonrası devam eden yüksek/akademik öğrenim süreci ile Mevlânâ'nın yetişkinlik döneminde aldığı eğitim arasında bir bağ kurmak mümkündür. Eğitimin hiçbir zaman bitmeyecek bir gelişim sistemi olduğunu savunan, hayat boyu öğrenme felsefesini benimsemiş olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, buradan hareketle hayatı boyunca daima kendisinde ilim adına tükenmez bir enerji bulmuş ve eğitim yolunda bir hayat sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

Arslan, Mehmet (ed.), *Eğitim Bilimine Giriş*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2009.
Ceyhan, Semih, "Seyyid Burhâneddin", *DİA*, TDV Yayınları, 37/56-58, İstanbul, 2009.

- Çelebi, Asaf Halet, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, Turgut Atasoy Matbaacılık, İstanbul, 1957.
- Çelebi, Celaleddin, *H. Mevlânâ'da İlim*, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Konya, 1997.
- Eflâkî, Ahmet, *Âriflerin Menkabeleri*, MEB Yayınları, C. 1, İstanbul, 1995.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Mevlâna*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932.
- en-Nedvî, Ebu'l-Hasan, *H. Mevlânâ*, (çev. Yusuf Karaca), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2007.
- Güzel, Ahmet, "Mevlânâ'nın Çağına ve Çağımıza Tesirleri", *İSTEM*, 10, 2007, s. 169-190.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, (terc. ve şerh Abdülbaki Gölpınarlı), C. 3-4, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983.
- Meyerovitch, Eva de Vitray, *Mesnevî (Mutlağın Aranışı)*, (çev. Mehmet Aydın), Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya, 1996.
- Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, TDV Yayınları, 29/441-448, Ankara, 2004.
- Schimmel, Annemarie, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, (çev. Senail Özkan), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.
- Şahinoğlu, M. Nazif, "Bahâeddin Veled", *DİA*, TDV Yayınları, 4/460-462, İstanbul, 1991.
- Şahinoğlu, M. Nazif, "Ferîdüddin Attâr", *DİA*, TDV Yayınları, 4/95-98, İstanbul, 1991.
- Tarlan, Ali Nihad, *Mevlânâ*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2020.

YEREL YÖNETİM BİRİMİ OLARAK KÖYLER VE 6360 SAYILI KANUNUN KÖYLERE ETKİLERİ

Öğr. Gör. Abdullah ELMAS

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, ORCID No: 0000-0003- 3704-3429

ÖZET

Tarihin en eski devirlerinden beri var olan ve günümüze kadar varlıklarını devam ettiren köy yerleşimi dünyada ilk olarak Diyarbakır-Ergani sınırları içindeki Çayönü olarak kabul edilmektedir. En eski insan topluluğu olarak kabul edilen köylerin tüzel kişilik kazanarak bir yerel yönetim birimi haline gelmesi ise nispeten yenidir. Osmanlı klasik döneminde köyler padişah, beylerbeyi ya da sancak beylerine ait has topraklar ya da tımar ve zeamet toprakları olarak taksim edilirdi. Dolayısıyla köylerin yöneticisi bulunmamaktaydı. Köylerin sınıflandırılmasında temel kıstas mali yapıları yani vergi getirme durumlarıydı. Köylerin idari bir varlık biçiminde ortaya çıkması/düzenlenmesi XIX. Yüzyıla ait bir olgu olmuştur.

Öte yandan Türkiye idari yapısı ile ilgili bir reform ihtiyacı sürekli gündemdedir. Merkez yerel ikilemi arasında yapılan tartışmalarda ana aktörler belediyeler olmuş ve tartışmalar bunlar üzerinden yürümüştür. Köyler karar organlarını halkın seçtiği kişilerden oluşan yerel yönetim birimi olmalarına rağmen birçok yönden ihmal edilmişlerdir. Bu çalışmada Anayasal bir kurum olan köylerin tarihsel serüveni ve *6360 Sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*'a dayanarak 30 Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisindeki köylerin anayasaya aykırı olarak kaldırılmasıdır. Ayrıca bu çalışmada bir yerel yönetim birimi olan köylerin tarihsel gelişimi ve köy mevzuatındaki değişikliklerin çözümlenmesi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: 442 Sayılı Köy Kanunu, 6360 Sayılı kanun, Anayasalarda köyler, Köylerin mahalleye dönüştürülmesi, Tarihsel bağlamda köyler

1. TARİHSEL BAĞLAMDA KÖYLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Tarihin en eski devirlerinden beri var olan ve günümüze kadar varlıklarını devam ettiren köy yerleşimi dünyada ilk olarak Diyarbakır-Ergani sınırları içindeki Çayönü olarak kabul edilmektedir. En eski insan topluluğu olarak kabul edilen köylerin tüzel kişilik kazanarak bir yerel yönetim birimi haline gelmesi ise nispeten yenidir.

Osmanlı klasik döneminde köyler padişah, beylerbeyi ya da sancak beylerine ait has topraklar ya da tımar ve zeamet toprakları olarak taksim edilirdi. Dolayısıyla köylerin yöneticisi bulunmamaktaydı. Köylerin sınıflandırılmasında temel kıstas mali yapıları yani vergi getirme durumlarıydı. Köylerin idari bir varlık biçiminde ortaya çıkması/düzenlenmesi XIX. yüzyıla ait bir olgu olmuştur (Ortaylı 1985, s. 92).

Köyün idari bir varlık olarak ortaya çıkması II. Mahmud döneminde olmuştur. Yeniçeri ocağını kaldıran II. Mahmud İstanbul'un güvenliğini sağlamak ve taşradan İstanbul'a gelip çeşitli şekillerde (hırsızlık, yankesicilik ve diğer uygunsuzluklarla) şehri huzuru ve sükûnetini bozan

kişilere karşı¹ kalıcı önlemler almak amacıyla 1829 yılında yapılan bir düzenleme ile İstanbul'un mahallelerinde muhtarlık örgütü kurduğu görülmektedir. İstanbul'da Muhtarlık teşkilâtının ilk olarak (Bilâd-ı Selase olarak adlandırılan) Üsküdar, Eyüp ve Galata'da uygulandığı görülmektedir. Halkın temsilcileri tarafından seçimi ve merkezin onayı ile ataması yapılan muhtarlara atama onayından sonra darphane tarafından bir mühür kazdırılıp gönderildiği görülmektedir. Bu dönemde muhtarların başlıca görevleri, sorumlu oldukları mahallenin güvenliğini sağlamak, doğum ve ölüm kayıtları ile mahalleye gelen ve mahalleden göç edenlerin kayıtlarını tutmak ve mahalleye giriş çıkışları denetim altına almaktır. 1833 yılından itibaren (ilk olarak Kastamonu'da uygulanmıştır) muhtarlıkların taşrada da kurulmaya başlandığını ve dolayısıyla idari bir birim olarak köylerin taşrada ortaya çıktığı görmekteyiz. Görevi ve önemi Tanzimat ile birlikte artan muhtarlıklara bu dönemde devlet adına halktan vergi tahsili görevi de yüklenmiştir. 7 Kasım 1864 tarihli *Vilayet Nizamnamesi* ile kendilerine yardımcı olmak için seçimle göreve gelen ihtiyar meclisi oluşturulmuştur. Ayrıca bu nizamname Türkiye'de köylerin tüzel kişilik kazanmasına yönelik ilk gelişmedir. Bu Nizamname ile Osmanlı İmparatorluğu, yönetim birimlerini belirlemiş ve İmparatorluk vilayetlere ayrılmıştır. Vilayetlerin yönetim alanlarının büyük olması nedeniyle vilayetler livalara, livalar kazalara(ilçe), kazalar da köylere(karye) bölünmüştür. 22 Ocak 1871 Tarihli *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi* ve Avrupalı devletlerin baskısı ile birkaç köyün birleştirilmesi ile köy ve kaza arasında yeni bir idari birim olan nahiyelerin kurulması kararlaştırılmış ancak Osmanlı hükümetinin nahiyelerin kurulmasına sıcak bakmaması nedeniyle pek çok yerde nahiyelerin kurulamadığı görülmektedir (Akyıldız, 2019, s. 61). Gözler (2019, s. 598)'e göre Osmanlı devletinde demokrasi şehirlerden önce köylere gelmiştir. Çünkü 7 Kasım 1864 tarihli *Vilayet Nizamnamesine* göre muhtar ve ihtiyar meclisi üyeleri, yani köyün hem yönetim, hem de karar organı halk tarafından seçilmekteyken bu nizamnameden 10 yıl önce yürürlüğe giren 13 Haziran 1854 tarihli Şehremaneti Nizamnamesine göre şehremini ve şehir meclisi üyeleri padişah tarafından atanmaktaydı. Yine 6 Ekim 1868 tarihli *Dersaadet İdar-i Belediye Nizamnamesine* göre de şehremini ve şehremaneti meclis üyeleri atama ile göreve geliyordu.

Yönetim tarihimizde köy çok eskiden beri var olmasına rağmen tüzel kişilik kazanması ve aynı zamanda bir ademi merkezi yerinden yönetim kuruluşu olması ancak 18 Mart 1924 tarih ve 442 Sayılı Köy Kanunu ile mümkün olmuştur. Bu kanunun köy ile ilgili bundan önceki düzenlemelerden bir diğer farkı da köyün tanımının yapılmış olmasıdır. Bu kanuna göre köyün tanımı/tanımları;

- “Nüfusu iki binden aşağı yurtlara köy denir.” (Madde:1)
- “Cami, mektep, otlak, yaylak ve baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler.” (Madde:2)
- “Köy bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemeyen mallara sahip olan ve işbu kanun ile kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlıktır. Buna “şahsi manevi” denir.” (Madde:7)

¹ Başlangıçta bu kişiler tespit edilir edilmez şehrin dışına çıkarılıyordu. Ancak bu her zaman mümkün olmadığından muhtarlık teşkilatı kurmak hâsıl olmuştur.

Öte yandan tarihsel bağlamda Köy yerleşimi ile ilgili düzenlemeler tablo 3’de görüldüğü gibidir.

Tablo 3. Köy Yönetimi ile İlgili Yasal Düzenlemelerin Karşılaştırılması

	7 Kasım 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi	22 Ocak 1871 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi	18 Mart 1924 tarih ve 442 Sayılı Köy Kanunu
Köyün Organları	Millet sınıflamasına göre her milletin kendine has muhtar ve ihtiyar heyeti vardır. Her millet için seçimle gelen 2 muhtar var. Köyde birlikte yaşayan milletlerden birinin nüfusu 20’den az ise muhtar seçemeyecek ve köy tek muhtarla yönetilecektir.	Millet sınıflamasına göre her milletin kendine has muhtar ve ihtiyar heyeti vardır. Her millet için seçimle gelen 2 muhtar var. Köyde birlikte yaşayan milletlerden birinin nüfusu 20’den az ise muhtar seçemeyecek ve köy tek muhtarla yönetilecektir.	Her köyde 1 Muhtar, 1 İhtiyar Heyeti ve 1 Köy Derneği bulunur. Her milletin kendine has muhtar ve ihtiyar heyetini seçme ve bunlar tarafından yönetilme usulünden vazgeçilmiştir.
İhtiyar Heyetinin niteliği ve üye sayısı	Her millet için ayrı olmak üzere en az 3 en fazla 12 kişiden oluşur. Her köyde Müslüman halkın imamları ve gayri müslim tebaanın ruhani liderleri kendi milletlerinin ihtiyar heyetinin doğal üyesidir.	Her millet için ayrı olmak üzere en az 3 en fazla 12 kişiden oluşur. Her köyde Müslüman halkın imamları ve gayri müslim tebaanın ruhani liderleri kendi milletlerinin ihtiyar heyetinin doğal üyesidir.	Son genel nüfus sayımına göre nüfusu 1000’e (1000 dâhil) kadar olan köylerde 8, nüfusu 1001 ila 2000 arası olan köylerde 10 ve nüfusu 2001 ve üzeri olan köylerde 12 ihtiyar heyeti bulunur. Oyların tasnifi sonucunda en çok oy alanlardan başlanmak üzere nüfusu 1000’e (1000 dâhil) kadar olan köylerde ilk 4 üye, nüfusu 1001 ila 2000 arası olan köylerde ilk 5 üye ve nüfusu 2001 ve üzeri olan köylerde ilk 6 üye asıl geri kalanlar yedek üyedir. Köyün imamı ve

			öğretmeni veya başöğretmeni köyün doğal üyesidir.
Muhtar ve İhtiyar Heyetine Seçme ve Seçilme	Muhtar ve İhtiyar Heyeti seçimleri her yıl yapılır. Seçme şartı olarak; 18 yaşını doldurmuş olmak Osmanlı Uyruklu olmak Yılda en az 50 Kuruş vergi vermek Muhtar ve İhtiyar Heyetine seçilebilmek için; 30 yaşını doldurmuş olmak Osmanlı Uyruklu olmak Yılda en az 100 Kuruş vergi vermek	Muhtar ve İhtiyar Heyeti seçimleri her yıl yapılır. Seçme şartı olarak; 18 yaşını doldurmuş olmak Osmanlı Uyruklu olmak Yılda en az 50 Kuruş vergi vermek Muhtar ve İhtiyar Heyetine seçilebilmek için; 30 yaşını doldurmuş olmak Osmanlı Uyruklu olmak Yılda en az 100 Kuruş vergi vermek	Köyde muhtar ve ihtiyar heyetini seçme hakkı olan kadın ve erkek köylülerden oluşan organa köy derneği denir. Muhtar ve ihtiyar heyeti üyeleri doğrudan doğruya köy derneği üyeleri tarafından seçilir. Karı, koca, ana, baba, kız, oğul, gelin, güvey ve kardeşlerin ihtiyar heyetinde üye olarak bir arada bulunmaları yasaktır. Bir arada seçilmiş olmaları halinde en çok oy alan kişi üye olarak kalır diğerinin üyeliği iptal edilir. Bunların aldıkları oy miktarı eşit çıkarsa yaşı büyük olan yaşları da aynı ise çocuğu çok olan üye seçilir. Çocuk sayıları da eşit is kur'a ile üye seçim işlemi yapılır. Muhtar ve İhtiyar Heyetine seçilebilmek için; 18 yaşını doldurmuş olmak T.C vatandaşı olmak

			En az 6 aydan beri o köyde ikamet ediyor olmak Okur-yazar olmak Seçilmeye engel hali bulunmamak
--	--	--	---

Türkiye’de köyler 1913-1924 yılları arasında hukuki dayanaktan yoksun olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunun nedeni ise 7 Kasım 1864 tarihli *Vilayet Nizamnamesi* ile 22 Ocak 1871 Tarihli *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi*’nin 1913’de çıkarılan geçici kanun ile yürürlükten kaldırılması ve 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanından sonra köyü bir yerel yönetim birimi haline sokacak olan “*Köyler İdaresi*” adlı kanun tasarısının Osmanlı Mebusan Meclisine sunulması ancak I. Dünya Savaşının patlak vermesiyle bu tasarının kadük kalmasıdır.

Köylerin Anayasal statüye kavuşması ise 1961 olmuştur. 1961 Anayasasının “*Mahalli İdareler*” başlıklı 116’ncı maddesinde; “*Mahalli idareler, il, belediye veya köy halkının müşterek mahalli ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir.*” diyerek köylere hem anayasal bir statü kazandırmış hem de 18 Mart 1924 tarih ve 442 Sayılı Köy Kanununun 7’nci maddesindeki ‘*şahsi manevi*’ tabiri ile kazandırdığı tüzel kişilik 1961 Anayasası ile anayasal bir hüviyet kazanmıştır. 1982 Anayasasının “*Mahalli İdareler*” başlıklı 127’nci maddesinde ise; “*Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir.*” Görüldüğü gibi hem 1961 Anayasasında hem de 1982 Anayasasında anayasal dayanağı ve tüzel kişiliği olan köy birimi 12 Kasım 2012 tarih ve 6360 sayılı kanuna dayanarak 30 büyükşehirde köylerin kaldırılması anayasaya aykırıdır. Çünkü 6360 sayılı yasa ile köyler mahalleye dönüştürülerek belediye sınırları içine alınmıştır. Ancak 1982 Anayasasının 127’nci maddesine göre köyün mahalli müşterek ihtiyaçları karar organları köydeki seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan tüzel kişiler tarafından giderilir. Dolayısıyla köylerin belediye sınırları içine alınarak ihtiyaçlarının başka bir kamu tüzel kişisi olan belediyeler tarafından giderilmeye çalışılması anayasaya aykırıdır. Gözler (2019, s.601)’e göre bir köyün köy statüsünden çıkartılıp mahalle statüsüne dönüştürülmesi ancak köyün fiilen bir belde mahalline bitişik olması ile mümkündür. Yani, aşırı şehirleşme ile birlikte bir şehir merkezinin genişlemesi sonucunda şehrin hemen yanı başında bulunan köyün, o şehrin mahallesi haline gelmesi durumunda köy tüzel kişiliği kaldırılabilir. Bu durumda köyün tüzel kişiliğinin kaldırılması Anayasaya aykırılık teşkil etmez. Bu durumda köy, zaten fiilen köy olmaktan çıkmış ve ortada “köy halkı” kalmamıştır. 6360 sayılı kanun ile köy tüzel kişiliğinin,

şehir merkezlerine uzaklığı veya yakınlığının göz önünde bulundurulmadan kaldırılması, Anayasanın 127'nci maddesine apaçık aykırı olmakla birlikte anayasa Mahkemesi bunu 12.09.2013 tarih ve E.2013/19, K.2013/100 sayılı kararıyla görmezden gelmiştir. Osmanlı zamanından 1950'lilere kadar önemli bir yerleşim birimi olan köyler 1950'den sonra çeşitli saiklerle köyden kente göçler nedeniyle yok olmaya başlamış 6360 sayılı yasa ile de 30 büyükşehirde hukuki olarak anayasaya aykırı bir biçimde ortadan kaldırılmıştır. Kanımca köylerin ortadan kaldırılmasına yönelik yasal düzenlemelerin devamı da gelecektir. Nitekim Yürürlüğe girdiği 1924'ten 2012 yılına kadar birçok kez değişiklik taslağı hazırlanan 442 sayılı köy kanununun revizyonunda çağdaş dünyanın gereklerine uygun bir değişiklik yapılamamış ve planlanan değişiklikler de uygulamaya konulamamıştır. Yerel yönetimlerle ilgili değişikliklerde daha çok belediyeler ve il özel idareler üzerine yoğunlaşmıştır. Yani iktidarlar zaten köyleri gözden çıkarmıştır. Artık çocuklukta söylediğimiz şarkıyı “*Orda Bir Köy Var Uzakta Artık O Köy Yok*” olarak değiştirmemiz gerekiyor.

2. 442 SAYILI KÖY KANUNU İLE YABANCILARA TOPRAK SATIŞINI YASAKLAYAN 87'NCİ MADDENİN YÜRÜRLÜKTEN KALDIRILMASI

Lozan Antlaşmasının imzalanmasından yaklaşık 8 ay; cumhuriyetin ilanından yaklaşık 5 ay sonra 18.03.1924 tarihinde çıkarılan 442 sayılı Köy Kanununun 87'nci maddesiyle yabancı şahısların köylerde taşınmaz edinmesi yasaklanmıştır. Yasal düzenlemenin bu şekilde yapılmasının arka planında bazı tarihsel nedenler bulunmaktadır. Şöyle ki, Osmanlı Devletinin ilk çağdaş ve kapsamlı arazi kanunu diyebileceğimiz 7 Temmuz 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ile Hazine arazileri üzerinde tesis edilmiş olan müstakil küçük çiftlikler için şahıslara tasarruf hakkı sağlamasına karşın, köyde yaşayan şahıs ya da şahıslara köyün tüm arazisine malik olmasını engelleyen hükümler ihtiva etmekteydi. 16 Haziran 1869'da çıkarılan Kanunla, yabancıların taşınmaz edinmelerini yasaklayan hükümler bazı durumlarda kaldırılmış olmasına karşın, Osmanlının arazisiz bir devlet haline gelmesini önlemek amacıyla arazi çoğunluğunun yabancıların eline geçmesini kısıtlayan birtakım önlemler alındığı görülmektedir. Ancak, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin arazi edinmesi yasak olmasına ve alınana tüm önlemlere rağmen, yeni arazi mevzuatı ile yabancıların geniş arazilere malik olduğu görülmüştür. Özellikle İngilizlerin Aydın ve civarında 1892 yılına değin tarımsal üretim amacıyla yaklaşık 2.600 hektarlık bir arazi aldıkları ve bu arazilerde devasa çiftlikler kurdukları; Almanların ise Çukurova'da büyük miktarlarda arazi edinerek Ermeni çiftçiler aracılığıyla pamuk ziraatı yaptıkları görülmektedir. Öte yandan gerek İngiliz uyruklu şahıs ve şirketlerin gerekse de Alman uyruklu şahıs ve şirketlerin özellikle çok fazla işgücü gerektiren mevsimlerde tarlalarda çalıştıracak işçi bulamaması nedeniyle başta hasat zamanı olmak üzere tarımsal üretim sürecinin olumsuz etkilenmesi dolayısıyla Alman ve İngiliz mülk sahiplerinin zamanla kurulan çiftlikleri bırakıp ticari faaliyetlere yöneldiği görülmüştür. Çukurova ve Aydın yöresindeki yabancıların tarımsal faaliyetleri bırakmasındaki bir diğer önemli etken de Türk çiftçisinin bu yerlerdeki yabancılar ait olan topraklarda ırgatlık yapmaktansa az da olsa kendi topraklarını işlemeyi tercih etmesidir. Nihayetinde 1910 yılına gelindiğinde Alman ve İngiliz mülk sahiplerinin elinde bulunan çiftliklerin neredeyse tamamının tasfiye olduğu görülmüştür. İngiliz şahıs ve şirketleri Aydın yöresinde, Alman şahıs ve şirketleri Çukurova yöresinde mülk edinmeye iten temel neden Amerikan iç savaşının patlak vermesidir. Amerikan iç savaşının patlak vermesi Avrupa için çok önemli olan tütün ve pamuk ithalatını sınırlandırmıştır. Pamuk ve tütün tedarikinde sıkıntıya düşen Avrupa pamuk ve tütün tedarikinde Amerika'ya en iyi alternatif olarak görülen verimli Anadolu topraklarına yönelmiştir. Ancak 19. yüzyılın sonlarında Amerikan iç savaşının bitmesi ile Amerika'dan yeniden tütün ve pamuk ithalatının istenilen seviyelerde olması nedeniyle Alman ve İngiliz çiftçilerin Anadolu'daki tarım işletmelerini terk etmelerine neden olmuştur.

Yeni Türkiye Cumhuriyetini kuran irade, gerek Osmanlı döneminde yabancıların mülk ediniminin ortaya çıkardığı olumsuz durumlar gerekse de Kurtuluş Savaşının ancak ekonomik bağımsızlık ile anlam kazanacağını bildiklerinden nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı ve milletin efendisi olarak gördükleri Türk köylüsünü modern anlamda bir çiftçi yapmak için reform niteliğinde çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalara bakıldığında ideal cumhuriyet köyünü ve köylüsünü oluşturmak için 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu yürürlüğe konulmuş, 1925 yılında köylünün sırtında bir kambur olan Aşar Vergisi kaldırılmış ve tütünde Reji İdaresine son verilip yerine Tekel İdaresi kurulmuştur. Ayrıca köyü ve köylüyü içten canlandırma hareketi olarak anılan köy enstitüleri Anadolu'nun 21 yerinde kurularak öğretmenler aracılığıyla köyün ve köylünün kalkınması amacıyla modern tarım yöntemleri ve araç gereçleri Anadolu'nun kuş uçmaz kervan geçmez köylerine girmiştir.

Tek parti döneminde yabancıların Türkiye'de toprak edinimi yasaklayan köy kanunu ve Tapu kanununda yabancılara mülk edinimini yasaklayan maddeler ilk önce 13 Mayıs 1953 tarih ve 6086 sayılı Turizmi teşvik Kanunu'nun 8'inci maddesine istinaden turizm teşvik alanlarında/bölgelerinde, Köy Kanunu ve Tapu kanunda yabancı yatırımcıların aleyhine olan hükümler Bakanlar Kurulu kararıyla kaldırılabilirdiği istisnası getirilmiştir. Ancak 2003 yılında yürürlüğe giren 4916 sayılı kanunun 38'inci maddesinin "a" bediyle 18.3.1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanununun 87'nci maddesi ilga edilmiş ve yerine herhangi yeni bir düzenleme getirilmeyerek yabancılara köy mücavir alanında toprak satışının önü açılmıştır. Merkez – yerel çatışmasının ekseninde olan belediyeler ve il özel idareleri ile ilgili reform niteliğinde düzenlemeler ve yeni kanunlar yürürlüğe konulmuşken köylerle ilgili 1950'ler 1960'lar ve 2000li yıllarda kanun tasarıları olsa da hiçbiri yürürlüğe girmemiş ve köyler siyasal iktidarların gözden çıkardığı yerel yönetim birimleri olmuştur. 442 sayılı köy kanunu ile ilgili yapılan düzenlemeler de yukarıdaki 87'nci maddede olduğu gibi köyü daha da geriye götürmüştür.

3. 6360 SAYILI KANUNUN KÖYLERE ETKİLERİ

6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırları kabul edilerek 30 büyükşehirin çoğunda büyükşehir belediyelerinin bir uçtan diğer uca uzaklıkları 200-300 km kadar olması/genişlemesi büyükşehir belediyelerinin merkeze çok uzakta olan köylere götürülecek hizmetlerdeki birim maliyetini artışına neden olduğu eleştirilmektedir. 6360 sayılı kanun ile 30 büyükşehirde anayasal bir kurum ve yerel yönetim birimi olan köyler anayasaya aykırı olarak kaldırılmıştır. Sosyo-ekonomik bir yerel yönetim birimi olan köylerin kaldırılması köyde yaşayan halka sorulmaması Türkiye'nin de bazı maddelerine çekince koyarak imzaladığı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na aykırıdır. Çünkü yerel yönetim birimi olan köylerle ilgili karara alırken o yerde yaşayan vatandaşların oyuna başvurulması zorunluluğu vardır.

Ayrıca 6360 sayılı kanunun hazırlanma sürecinde STK'ların, üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek odaları gibi paydaşların görüşlerine başvurulmamış oy kaygısıyla alele acele çıkarılmış bir kanun olarak göze çarpmıştır. Kanun yürürlüğe girmeden önce yapılan mitinglerde ve halk buluşmalarında kanunun hep olumlu özellikler sayılmış köyde yaşayan halk büyükşehir olacağız diye bakmıştır. Ancak kanun yürürlüğe girdikten sonra büyükşehir sınırlarına dâhil edilerek mahalleye dönüştüren köylerde halk inşaat yaparken inşaat ruhsatına para vermesi, imar izni alırken para vermesi, içme ve kullanma suyunun paralı olarak artık verilmesi gibi vergi harç ve köye giden birçok hizmetin paralı olması köyde yaşayan halkta memnuniyetsizlik oluşturmuştur. Öte yandan ilçe merkezine uzakta bulunana halkın beledi/kamusal hizmetlere erişimindeki güçlükler de olayın tuzu biberi olmuştur.

Köyde yaşayan halkın köy yönetimine katılım ve temsil imkânlarını daraltan 6360 sayılı yasa başta Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın katılımı ile ilgili kurallarına (madde 3/2, 4/6, 5 ve 9/6), ve 2009 yılında Avrupa Konseyi'nin kabul etmiş olduğu Ek Protokole de aykırıdır.

4.6360 SAYILI KANUNUN KIRSAL ALAN KAVRAMINA ETKİSİ

Kırsal alan kavramı demografik ve sosyolojik değişkenleri içererek sadece mekân farklılıklarını göz önüne almayan çok boyutlu bir yapıdır. Doğal bir çevrenin içerisinde az bir nüfusa sahip ve tarımsal faaliyetlerin ağırlıklı olarak yapıldığı alan olarak kabul edilen kırsal alanın çok boyutlu yapısından ötürü temel değişkenleri arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Kurumsal yapı, m² düşen insan sayısı olarak tanımlayabileceğimiz nüfus yoğunluğu, sosyoekonomik ve sosyokültürel yapı gibi değişkenler ülkelerin dönemin şartlarına göre kırsal alanı tanımlamak için kullanılmaktadır.

Türkiye’de de kırsal alanını tanımlama kamu kurumlarının faaliyet alanı ve kapsamına göre değişiklik göstermektedir. Ancak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan kırsal alan istatistikleri incelendiğinde iki farklı tanım üzerinde durulduğu görülmektedir; Birinci tanım için yerleşim yerinin idari statüsü esas alınmaktadır. TÜİK tarafından kır-kent istatistikleri bağlamındaki tanıma göre, il ve ilçe merkezleri dışında kalan tüm yerleşim alanları (beldeler dâhil) köy statüsüne dâhil edilmektedir.

İkinci tanımda ise 1988 yılından beri TÜİK istatistiklerinin kır-kent ayrımında kullanılan nüfus kriteri kullanılmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 1982 yılında yayımlanan Kent Eşiği Araştırması’na göre en az 20 bin nüfusa sahip yerleşim alanları kentsel bölge olarak kabul edilmektedir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ([UKKS-I] 2007-2013) belgesinde yer alan politikaların uygulanmasında ikinci tanımda yeni alan kır-kent ayrımı göz önünde bulundurulmuştur. Bu tanımda yer alan 20 binden düşük nüfusa sahip düşük il ve ilçe merkezleri ile beldeler ve köyler kırsal alan kapsamında yer almaktadır. Ancak 12 Kasım 2012 tarihinde 6360 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kapsamında Büyükşehir Belediyesi (BŞB) kırsal alanları da kapsayacak şekilde yani ilin mülki sınırı olarak belirlenmiştir. Kanun maddesinin kabulü akabinde 30 ilde tüzel kişiliği son bulan 16.220 köy mahalle statüsüne alınırken 34.434 olan köy sayısı 18.214’e gerilemiştir.

6360 sayılı kanunla birlikte Büyükşehir olan illerde belde belediyelerdi ve köylerin mahalleye dönüştürülmesi ile kırsal alan kavramı son bulduğundan ilgili bölgelerde istatistiksel veriler elde etmede sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu durumun temelinde ise kırsal alanda mahalleye dönüştürülen ve tüzel kişiliği bulunmayan eski köy vasfındaki mahaller ile kentte bulunan mahaller arasında istatistiksel verilerde ayrıma gidilmemesidir.

21 Kasım 2019 tarihinde yayımlanan III. Tarım ve Orman Şurası Raporu’nda 6360 sayılı yasa ile kır-kent ayrımının net olmaması sebebi ile çeşitli çözüm önerileri dile getirilmiştir. Bunlar, büyükşehir belediyeleri sınırları içerisinde yer alan mahallelerin mahallelerde kır-kent ayrımının yeniden yapılması, kırsal alan içerisinde yer alan mahallelerde köylerin tüzel kişilik yapısının devam ettirilmesi, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kırsal hayatın holistik ve koordineli bir şekilde yönetilmesi hususunda görüş bildirilmiştir.

16 Ekim 2020 tarihinde yürürlüğe giren 7254 sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanuna eklemeler yapılarak “büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde yer almakla birlikte eskiden belde veya köy tüzel kişiliğine haizken mahalleye dönüştürülen ancak kent merkezine uzaklığı, sosyoekonomik yapısı, altyapı ve üstyapı durumu, belediye hizmetlerine erişimi gibi kırsal alan niteliğinde olan ve bu özellikleri devam eden yerlerin kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak kabul edilmiştir. Kabul edilen bu düzenleme 15 Nisan 2021 tarihli ve 31455 sayılı Resmi Gazetede içeren Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği ile kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan tespitinde halihazırdaki yapılaşma durumu, imar mevzuatına göre yerleşim ve gelişmeye açık alanların içinde yer alıp almaması, kent merkezine uzaklık durumu ve kırsal nüfus yoğunluğunun yüksekliği ayrıca sosyo ekonomik açıdan bir yerin kırsal mahalle olması için arazilerini tarım, hayvancılık, ormancılık gibi temel geçim kaynakları ile yayla,

mera ve kışlak gibi hayvancılığa uygun arazilerinin olması gibi temel kriterlere göre bir değerlendirme yapılmaktadır. Kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alanlarda içme ve kullanma suyu kullanım ücretleri, emlak vergisi, imar ruhsatı gibi vergi ve harçlardaki indirimler ve muafiyetler sağlanmıştır.

Yukarıda belirtilen mevzuat ve bu mevzuatın getirdiği değişiklikler kapsamında yerel yönetimlerin fonksiyonları ve yapılarındaki değişim ve dönüşümlerden etkilenmeyecek yeni bir kırsal alan tanımlanması gerek duyulmaktadır. Bu kırsal alan tanımı gerek kırsal alanlardan elde edilecek verilerin sağlıklı ve sürekli olarak üretilmesi gerekse kırsal politikaların uygulama alanlarının belirlenmesi açısından fonksiyonel olması gerekmektedir. Yeni üretilecek olan tanım ile kırsal alanın küresel ölçekte tespitini sağlayan temel kriterler olan kent merkezine uzaklık ve nüfus eşiğine ek olarak göz önünde bulundurulması gereken diğer kriterleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

Ülkenin yönetsel yapısı

İstatistiki bölge birimleri sınıflandırması

6360 sayılı kanunla yeni bir forma dönüşen yerel yönetim yapısı,

Belediye ve il özel idare mevzuatı,

442 sayılı Köy Kanunu,

Tarım Arazileri Mevzuatı,

Kır ve kent arasındaki fonksiyonel ilişkiler,

Kırsal alanlara yönelik mekânsal planlama mevzuatı

Kırsal alanlardaki kalkınma dinamikleri

SONUÇ YERİNE

Türk yönetim tarihinde kadim bir geçmişi bulunan ve beledilerden önce yerel demokrasinin uygulama alanı bulduğu köylere Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte de yeni cumhuriyeti kuranlar tarafından da büyük önem verilmiştir. Cumhuriyetin ilanından 4,5 ay sonra 442 sayılı köy kanunu çıkarılarak özellikle nüfus mübadelesinde muhacirlerin yerleştirildiği boşaltılan köylerde ve yeni kurulacak köylerde başucu kaynağı olan 442 sayılı köy kanunu otuzun üzerinde kuruma yer veren ideal cumhuriyet köylerinin kurulmasına öncülük etmiştir. Ancak zamanla kent nüfusunu artıran kır nüfusunu azaltan faktörler belediye mevzuatında reform ve düzenlemeler yapılmasını sağlarken köylerin giderek gözden çıkarılmasına ve köy kanununda yıllarca ihmal edilmesine neden olmuştur. Ayrıca günümüz şartlarına uygun bir köy kanunu çıkarılmadığı gibi 6360 sayılı kanun ile de 30 büyükşehirde köy tüzel kişiliği anayasaya aykırı olarak kaldırılmıştır.

Öte yandan 5216 sayılı Büyükşehir Kanunu ile büyükşehir belediyelerin sınırları (İstanbul, Kocaeli) il mülki idare sınırı olarak belirlenmiştir. Ancak bu durum, yerel idarelerin

sorumluluklarını arttırması ve finans kaynaklarının yetersizliğini beraberinde getirdiği için birçok probleme neden olmuştur. Benzer bir problem 6360 sayılı kanun ile 14 ilde Büyükşehir belediyelerin kurulması ile tekrar gündeme gelmiştir. Bu kanun ile büyükşehir belediyelerin kurulması için 750 bin nüfus şart koşulmuş ve büyükşehir belediyelerin yetki sınırları il mülki sınırları olarak düzenlenmiştir. Belediye sınırlarının genişletilmesi ile belediyelerin finans kaynaklarını etkin kullanmasını engellemiş, bu da halka sunulan hizmetin kalitesinin düşmesine neden olmuş köyde yaşayan halka daha önce tanınan vergi ve harç muafiyet ve indirimleri ile elektrik, içme ve kullanma suyunun bedelsiz olması uygulaması kaldırılmıştır.

Ayrıca yapılan bu düzenleme, Avrupa Yerel Özerklik Şartnamesine aykırılık teşkil etmektedir. Nitekim yukarıda da değinildiği üzere bu kanun ile büyükşehirlerde bulunan il özel idareleri, belde belediyeleri ve köylerin tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Ancak bu kanun ile büyükşehir belediyelerin olduğu yerlerde başkanlığında valinin bulunduğu yönetsel birim olarak “Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı”nın kurulması öngörülmüştür. Bu birim, valilerin, kaldırılan il özel idareler ile birlikte yerel ekseninde ortaya çıkan güç boşluğunu giderme ve valinin yereldeki gücünün pekiştirilmesi amacıyla kurulmuştur (Karakılçık, 2016, s.198-204). İlgili kanun ile anayasal bir yerel idare birimi olan köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılması ve mahalle statüsüne geçirilmeleri Avrupa Yerel Özerklik Şartnamesi’ne aykırılık teşkil etmektedir. Sonuç olarak, getirilen düzenleme ile yerel yönetimlerin etkisi azaltılmış ve yerel demokrasi zarar görmüştür. Özellikle yerelde yaşayan halka söz hakkı tanımadan yapılan değişiklikler, Şartname’nin ilgili maddelerine doğrudan aykırılık teşkil etmektedir. Kısacası; 2004 yılından sonra belediyeler başta olmak üzere yerel idarelerin Avrupa Yerel Özerklik Şartnamesi’ne uygun nitelikleri arttırılmış olsa da daha sonra yapılan düzenlemeler yerel demokrasinin değil; merkeziyetçiliğin güçlü kılındığı düzenlemelerdir (Özdemir ve Demirkanoglu, 2015, s. 139).

KAYNAKÇA

- Akyıldız, A.(2019). *İdari Reformlar (1808-1876) Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleri (1703-1876) içinde* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2837
- Gözler, K. (2019). *İdare Hukuku: Cilt I*, Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Karakılçık, Y. (2016). *Yeni yerel ve bölgesel gelişmeler ışığında yerel yönetimler*, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (1974). *Türkiye idare tarihi*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyete yerel yönetim geleneği*, İstanbul: Hil Yayınları
- Özdemir, H., ve Demirkanoğlu, Y. (2015). 6360 sayılı yasaya Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muhafazakar demokrat kimlik tanımı üzerinden bakış: pekişen iktidarla merkezileşen yerel yönetime doğru. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, 8 (2), s. 114-149.
- Mustafa Sönmez, "AKP Rejiminin Büyükşehir Oyunu", *Cumhuriyet*, 17 Kasım 2012.Ruşen Keleş, R. *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınları, İstanbul, 2012 (8. Basım).

AHİM KARARLARI BAĞLAMINDA ASKERLİK HİZMETİ SIRASINDA ER VE ERBAŞ İNTİHARLARINDA DEVLETİN SORUMLULUĞU

Öğr. Gör. Abdullah ELMAS

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, ORCID No: 0000-0003- 3704-3429

ÖZET

Askerlik hizmeti yükümlülüğü olan kişiler için devletin sorumluluğu ilgili kişinin silah altına alınmasından önceki inceleme ve sağlık taraması ile başlar ve askerlik hizmeti boyunca devam eder. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) askerde intihar vakıalarında karar verirken, askeri yetkililerin, ilgilinin intihar etmesi için ortada bir risk bulunduğunu bilip bilmediklerini ya da bilmelerinin gerekip gerekmediğini; şayet biliyorlarsa ya da bilmeleri gerekiyorsa, kontrolleri altında bulunan bireyi kendisine karşı koruma yükümlülüğü bağlamında bu riskin önlenmesi için söz konusu yetkililerden makul olarak beklenecek her şeyi yerine getirip getirmediğini araştırmaktadır. Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 2. maddesinin birinci fıkrasının ilk cümlesi devletlere, “yargı yetkisi altında olan her kişiyi diğer bir kişiye veya gerekirse, kendisine karşı korumak için gereken bütün önleyici tedbirleri alma konusunda pozitif bir yükümlülük yüklediğini” hatırlatmaktadır. Şüphesiz zorunlu askerlik hizmeti konusunda da geçerli olan bu yükümlülük, devletleri, yaşama hakkına zarar verilmesini etkili şekilde önleyebilecek nitelikte yasal ve idari bir sistemi oluşturmakla yükümlü kılmaktadır. Söz konusu düzenleme, bir yandan askerlik hayatıyla ilgili tehlikelerle karşı karşıya kalabilecek er ve erbaşların etkin bir biçimde korunmasına yönelik tedbirlerin alınmasını, bununla birlikte farklı kademelerde bulunan sorumlular tarafından yapılabilecek hata ve kusurlarının yanı sıra sorumluların çalışmalarındaki eksiklikleri ortaya çıkarmaya imkân verecek usul ve esasların oluşturulmasını gerektirmektedir. İdari düzenlemelerin başında ilgili sağlık kuruluşları tarafından uygulanması gereken er ve erbaşların korunmasını sağlamaya yönelik düzenleyici tedbirlerin bulunduğu kuşkusuzdur. Zira askeri sağlıkla ilgili birimlerin tutum ve ihmalleri, bazı durumlarda, taraf devletlere AİHS'in 2. maddesi açısından sorumluluk yükleyebilmektedir (bk. *Dülek ve diğerleri/Türkiye* No.31149/09, §§ 45-46, 3 Kasım 2011). Bu çalışmada askerde intihar vakıaları AHİM kararları bağlamında çözümlenmiş ve bu kararlar ışığında askerde intihar vakıalarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'ne taraf devletlerin pozitif yükümlülükleri analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: devletin pozitif yükümlülüğü, askerde intihar, yaşama hakkı, önleyici tedbir.

GİRİŞ

Silahlı kuvvetler mensubu olan kişilerin (askerlik hizmeti gönüllüleri ve zorunlu olarak askere alınanlar) silahlı çatışma zamanlarında ülkelerini iç veya dış tehditlerden korumak için hayatlarını tehlikeye atmaları, hatta feda etmeleri beklendiğini belirtmek normal gelebilir. Ancak devletlerin askeri kuvvetlerini teşkil eden askerlerin; savaş, iç savaş veya terör örgütleriyle silahlı çatışmaların olmadığı dönemlerle birlikte barış zamanında da hayatını kaybetme olasılığı vardır. Barış dönemlerinde askerlerin hayatlarını kaybedebilecekleri birçok

durum vardır. Atış kazaları, yorucu faaliyetlerden kaynaklanan fiziksel tükenme, silah sistemlerinin ve patlayıcı veya tehlikeli unsur içeren tesislerin hatalı çalışması, mühimmat depolama tesislerinin patlaması, devrecilik uygulaması sebebiyle üst devrelerin alt devrelere uyguladığı psikolojik şiddet gibi faktörler, silahlı çatışma sırasında veya şiddet durumlarının dışında askerlik görevinin yerine getirilmesiyle ilgisi olmayan askeri kayıplardır (Rowe, 2006: 30-33). Bunun yanında üst rütbelilerin alt rütbelilere uyguladığı fiziksel ve/veya psikolojik şiddet te barış zamanında askeri kayıplara neden olabilmektedir.

Öte yandan barış zamanında silahlı kuvvet mensuplarının ölümü temel ve kurumsallaşmış kötü muamele veya silahlı kuvvetlerdeki kötü koşullar değil belirli koşullar altında, kasıtlı olarak kendine zarar verme davranışının bir sonucu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Askere alma aşamasından itibaren tıbbi (ağırlıklı olarak psikolojik) tarama konusundaki eksiklikler, psikolojik olarak savunmasız kişileri askeri eğitimin sertliğinden koruyamama ve doğası gereği fiziksel dayanıklılığa ve saldırganlığa değer veren bir örgütün tuhafıkları, üstlerin bazı durumlarda dikkatli olmaması kendine zarar verme davranışının gelişmekte olan bir örüntüsünün belirtilerinin fark edilebilir olmasına rağmen, diğer faktörlerin yanı sıra, silahlı kuvvetler mensuplarının bireysel veya toplu olarak yaralanmasına veya can kaybına neden olabilmektedir. Ayrıca ciddi bir durumda dahi olsa herhangi bir ruh sağlığı problemiyle karşı karşıya olan askeri personelin profesyonel olarak tıbbi veya psikolojik yardım talebinde bulunmaktan kaçınması veya bu talep için tereddüt etmesinde deli veya ruhsal problemliler olarak orduda damgalanması veya damgalanmamak istemesidir. Buna ek olarak erkek egemen toplumlarda askerlik hizmetini yerine getirmeyen erkeklerin sosyal çevreden veya toplumdan dışlanma ve yalnızlığa itilme korkusu dahi bulunmaktadır. Bu korkudan dolayı asker adayları erkeklerin ruh sağlığı ile ilgili problemlerini askeri yetkililere ve askerlik öncesi yapılan tarama (muayene) işlemlerini yapan sağlık personelinden gizleme eğilimi gösterdiği görülmektedir (Kyrkos, 2016: 2-3).

Avrupa Konseyi üye devletleri tarafından 2000'li yıllara kadar büyük ölçüde bildirilmeyen ve uluslararası insan hakları koruma tartışmalarının dışında bırakılan askerde intihar sorunu, son 20 yılda özellikle sivil toplum kuruluşlarının (STK'ların) çabalarıyla ciddi bir farkındalık noktasına gelmiştir. STK'lar askeri personele yönelik psikolojik ve fiziksel şiddetin birçok ülkenin silahlı kuvvetlerinin karşılaştığı temel sorunlardan biri olmaya devam ettiği gerçeğini kamuoyunun dikkatine sunmayı başarmıştır. STK'lar Avrupa Konseyi üyesi ülkelerdeki silahlı kuvvetler personeline, özellikle ordu içindeki en savunmasız grubu oluşturan genç askerlerin intiharına neden olan kişilerin sorumluluğuna yönelik olarak kötü muamele vakıalarına kamuoyu nezdinde yeniden dikkat çekmektedir. Çoğu zaman genç askerler kötü muamele, zorbalığa, vahşete, işkenceye, yetersiz beslenmeye ve bazen fiziksel ve psikolojik kötü etkilere maruz kalmakta hatta bu durumlar intihar etmelerine neden olmaktadır (Leigh & Born, 2008: 161-172).

Bu çalışma, askeri personelin vatan hizmeti sırasında meydana gelen ölümlü veya yaralanma vakıalarına ilişkin AİHM içtihatlarını temel bir çerçevede sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda yaşam hakkının korunması alanında AİHS'e taraf devletlerin kendine zarar vermeye yatkın savunmasız kişiler için devletlerin pozitif yükümlülükleri ve bu

yükümlülüklerin uygulama biçimleri; Mahkeme'nin yaşama hakkı ihlaline ilişkin başvurulara ilişkin en önemli kararları ana yönleri analiz edilmiştir.

1. AİHM İÇTİHADLARINA GÖRE YAŞAMA HAKKININ KORUNMASI İLE İLGİLİ DEVLETLERİN POZİTİF YÜKÜMLÜLÜKLERİNE İLİŞKİN GENEL İLKELER

Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrasının ilk cümlesi ile devletlere, sorumluluğu altında bulunan özellikle dezavantajlı olan her kişiyi diğer bir kişiye veya gerekirse, kendisine karşı korumak için gereken bütün önleyici tedbirleri alma konusunda pozitif bir yükümlülük yüklediğini hatırlatmaktadır (bk. *Tanrıbilir/Türkiye*, No. 21422/93, § 70, 16 Kasım 2000 ve *Keenan/Birleşik Krallık*, No. 27229/95, §§ 89-93, AİHM 2001-III). Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrasının ilk cümlesi, devletlere yalnızca kasten ve hukuka aykırı ölüm vakıalarından kaçınmaları ve aynı zamanda kendi yetki alanındaki kişilerin yaşamlarını korumak için uygun adımlar atmalarını da emretmektedir (bkz. *L.CB v. Birleşik Krallık*, 9 Haziran 1998, § 36, *Hükümler ve Kararlar Raporları* 1998 - III).

Zorunlu askerlik hizmeti konusunda şüphesiz geçerli olan bu yükümlülük, (bk. *Alvarez Ramon/İspanya* (kabul edilebilirlik kararı), No.51192/99, 3 Temmuz 2001), devletleri, yaşama hakkına zarar verilmesini etkili şekilde önleyebilecek nitelikte idari ve yasal bir sistemi oluşturmakla yükümlü kılmaktadır. Yani zorunlu askerlik hizmetinden geçen kişiler bağlamında, Mahkeme daha önce, tutuklu veya hükümlü kişilerde olduğu gibi, askere alınanların münhasıran devlet makamlarının kontrolü altında olduğunu, çünkü ordudaki herhangi bir olayın tamamen veya büyük ölçüde, yetkililerin bilgisi dahilinde olduğu ve yetkililerin onları korumakla yükümlü olduğunu belirtmektedir (*Malik Babayev/Azərbaycan*, no.30500 /11, § 66, 1 Haziran 2017).

Zorunlu askerlik hizmeti alanında, yasal ve idari çerçeve güçlendirilmeli ve bunun yanı sıra, bu çerçeve, yalnızca askerlik ile ilgili bir takım faaliyet ve görevlerin niteliğinden dolayı değil, aynı zamanda bir devletin vatandaşlarını askere alma kararı verdiği söz konusu olan insan unsuru nedeniyle askerlik yoklamasına bağlı oluşabilecek hayati risk seviyesine göre uyarlanmış bir düzenleme de içermelidir (bk. *Lütfi Demirci ve diğ.leri/Türkiye*, No. 28809/05, § 31, 2 Mart 2010). Bu tür düzenlemeler, askere alınanların askeri yaşamın doğasında var olan tehlikelere karşı etkili bir şekilde korunmasını amaçlayan pratik önlemlerin ve farklı düzeylerde görevliler tarafından bu konuda işlenebilecek hataların ve ortaya çıkabilecek eksikliklerin tespit edilmesine yönelik uygun prosedürlerin kabul edilmesini gerektirmelidir (bkz. *Kılınç ve Diğ.leri v. Türkiye*, no.40145 /98, § 41, 7 Haziran 2005).

Söz konusu düzenleme, bir yandan askeri hayata bağlı tehlikelere maruz kalabilecek er ve erbaşları etkili şekilde korunmasına yönelik uygulamalara ilişkin tedbirlerin alınmasını, diğer yandan farklı kademelerdeki sorumlular tarafından bu konuda yapılabilecek hataların yanı sıra kendi çalışmalarındaki eksiklikleri belirlemeye imkân verecek uygun prosedürlerin oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, er ve erbaşların korunmasını sağlamaya yönelik düzenleyici tedbirlerin, ilgili sağlık kuruluşları tarafından uygulamaya geçirilmesi de gereklidir; zira askeri sağlıkla ilgili birimlerin sağlık uygulamaları kapsamındaki tutum ve

ihmalleri, bazı durumlarda, onlara Sözleşme'nin 2. maddesi açısından sorumluluk yükleyebilmektedir (bk. *Dülek ve diğerleri/Türkiye* No.31149/09, §§ 45-46, 3 Kasım 2011).

Mahkeme ayrıca, Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamındaki yaşam hakkını koruma yükümlülüğünün, devletin yetki alanı içindeki herkese, gerek devlet görevlileri gerekse özel kişiler tarafından güç kullanımı sonucu kişiler öldürüldüğünde etkili bir resmi soruşturma yürütülmesi gerektiğini belirtmektedir. Böylelikle, bu soruşturma ile yaşam hakkını koruyan iç hukukun etkili bir şekilde uygulanması amaçlanmaktadır. Aynı standartlar, zorunlu askerlik hizmeti sırasında ölümlere ilişkin soruşturmalar için de geçerlidir.

Soruşturma, gerçeklerin ortaya çıkarılmasına ve gerektiğinde sorumluların tespit edilip cezalandırılmasına yol açabilmesi açısından etkili olmalıdır. Ayrıca soruşturma, ayrıntılı olmalıdır, yani yetkililer ne olduğunu öğrenmek için her zaman ciddi bir girişimde bulunmalı ve soruşturmalarını kapatmak için veya kararlarını verme konusunda aceleci olmamalı veya kararları temelsiz sonuçlara dayanmamalıdır (bkz. *El-Masri - Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], no. 39630/09 , § 183, AİHM 2012).

Öte yandan Sözleşme'nin 2. maddesinin anlamı ile etkili bir soruşturma bağlamında, çabukluk ve makul hız gerekliliği zımnen mevcuttur. İç hukukta öngörülen bu koruma mekanizması, kendilerine sunulan belirli davaların esasına ilişkin incelemeyi sonuçlandıracak şekilde makul bir süre içinde uygulamada işlemelidir (bkz. *Talpis / İtalya* , no. 41237/14 , § 106, 2 Mart 2017).

2.KIRILGAN(HASSAS-SAVUNMASIZ-RİSK ALTINDAKİ-İNTİHARA MEYİLLİ) KİŞİLERİN KENDİNE ZARAR VERME DAVRANIŞLARINDAN KORUNMASI İÇİN YUKARIDAKİ İLKELERİN UYGULANMASI

AİHM, ulusal mahkemelerin, askeri yetkililerin kışla içinde meydana gelebilecek ölümle ya da yaralanma ile sonuçlanabilecek bir kazayı önlemek için kendilerinden makul olarak beklenebilecek her şeyi yapıp yapmadıklarını araştırması gerektiği kanaatindedir. Bu bağlamda, hiçbir unsur, askeri idarenin, askeri hayata bağlı riskler karşısında erlerin etkili olarak korunmasını amaçlayan gerekli uygulama tedbirlerini almadıklarını göstermemektedir. *Celal Abbas Üstdağ v Türkiye* davasında AİHM, iç hukukta Türk yargıçların elinde bulunan unsurlara atıfta bulunarak, erlere, silahları kullanmaya yönelik eğitim verilmediğini ya da Celal Abbas Üstdağ'ın yaralanmasına neden olan tüfeğin arızalı olduğunu tespit etmemesini bunun yanı sıra, başvuran bu hususlarla ilgili olarak idari yargı organları önünde devletin sorumluluğunu tespit etmeye çalışmamasını ilkenin uygulanması yönünde eksiklik olarak görmüştür. AİHM aynı zamanda, soruşturmanın “etkin” olarak nitelendirilmesi için uygun, hızlı, bağımsız ve mağdurun ailesine erişilebilir olması gerektiğini de hatırlatmaktadır. Bu parametreler, kendi aralarında birbirlerine bağlıdır ve tek başına değerlendirildiklerinde kendi içerisinde bir sonuç teşkil etmemektedirler. Bu kriterlerle ilgili ayrıntılı bilgi için, Mahkeme, *Mustafa Tunç ve Fecire Tunç* ([BD], No. 24014/05, §§ 169-182, 14 Nisan 2015) ve *Armani Da Silva/Birleşik Krallık* ([BD], No. 5878/08, §§ 229-239, 30 Mart 2016) kararlarına atıfta bulunmaktadır.

Zorunlu askerlik hizmetinden geçen kişiler bağlamında, Mahkeme daha önce, tutuklu veya hükümlü kişilerde olduğu gibi, askere alınanların münhasıran devlet makamlarının kontrolünde

olduğunu sürekli olarak vurgulamaktadır. Çünkü ordudaki herhangi bir olay tamamen veya büyük bir kısmı yetkililerin münhasıran bilgisi dahilinde olmakta ve yetkililer onları korumakla yükümlüdür. Ancak böyle bir yükümlülük, insan davranışının öngörülemezliği ve öncelikler ve kaynaklar açısından yapılması gereken operasyonel seçimler göz önünde bulundurularak, yetkililere imkansız veya orantısız bir yük getirmeyecek şekilde yorumlanmalıdır. Buna göre, yaşama yönelik iddia edilen her risk, yetkililerin bu riskin gerçekleşmesini önlemek için operasyonel önlemler almasına yönelik bir Sözleşme gerekliliği gerektiremez (bkz. *Malik Babayev / Azerbaycan* , no. 30500/11 , § 66, 1 Haziran 2017).

Mahkeme ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, devletlerin silahlı kuvvetlerinde bezdirme uygulamalarıyla mücadele etmek için uygun önlemleri almalarını şart koşmaktadır (bkz. *Mosendz - Ukrayna* , no. 52013/08) , § 113, 17 Ocak 2013). AİHM ayrıca, gözaltındaki kişiler gibi özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin hassas bir konumda olduklarını ve yetkililerin onları korumakla yükümlü olduğunu bir çok kararında vurgulamaktadır (bkz. *Salman - Türkiye* [BD], no . 21986/93 , § 99, AİHM 2000 - VII). Bu koruma görevi bir önceki başlık altında incelen devletlerin pozitif yükümlülüğü ışığında okunduğunda kişilerin sağlığını ve esenliğini korumaya kadar uzanmaktadır. Özgürlüklerinden yoksun bırakılmış tutuklu, hükümlü veya gözaltındaki kişilerin hayatlarını korumak için gerekli olan tıbbi bakım ve tedavi hizmetlerinin devlet tarafından verilmesi gerekmektedir. Özgürlüğü elinden alınmış olan bir kişinin sağlık durumunda ciddi bir bozulma olması cezaevlerindeki veya gözaltı merkezlerinde verilen tıbbi tedavinin yeterliliği konusunda kaçınılmaz olarak ciddi şüpheler doğurur. Bu nedenle bir tutuklu ya da hükümlünün sağlık sorunu nedeniyle ölmesi durumunda, devlet, ölen kişinin yakınlarına ölen kişiye ölümünden önce uygulanan tedavi ve ölüm nedeni hakkında makul bir açıklama sunmalıdır (bkz. *Makharadze ve Sikharulidze / Gürcistan* , 35254/07 , §§ 71-72, 22 Kasım 2011). Gözaltındaki kişiler ile zorunlu hizmetini yapan askere alınanların durumu arasındaki göze çarpan paralelliklere dikkat çeken AİHM, askere alınanların da tamamen devletin elinde olduğuna ve sözleşmeciler tarafından herhangi bir yaralanma ve orduda meydana gelen ölümlerden sorumlulukları olabileceğine işaret etmektedir (bkz. *Beker / Türkiye* , no. 27866/03 , §§ 41-43, 24 Mart 2009).

Hayata yönelik iddia edilen her risk, yetkililerin söz konusu riskin gerçekleşmesini önlemek için operasyonel önlemler almasına yönelik bir Sözleşme şartı gerektirmeyebilir. Mahkeme, yetkililerin, kimliği tespit edilen bir kişinin yaşamına yönelik gerçek ve yakın bir riskin varlığını bilip bilmediklerini veya bilmeleri gerektiğini ve eğer öyleyse, yetkileri kapsamında buna neden olacak önlemleri alıp almadıklarını incelemelidir.(bkz. *Branko Tomašić ve Diğerleri / Hırvatistan* , no. 46598/06, §§ 50-51, 15 Ocak 2009; *Shumkova / Rusya* , no.9296/06, § 90, 14 Şubat 2012, *Şahinkuşu / Türkiye* , 38287/06, § 58, 21 Haziran 2016; *Yasemin Doğan v. Turkey* , no. 40860/04, § 46, 6 Eylül 2016; *Cengiz ve Saygıkan v. Türkiye* , no. 26754/12, § 47, 24 Ocak 2017).

Özellikle intihar riskleriyle ilgili olarak Mahkeme, yetkililerin belirli bir kişinin yaşamının gerçek ve acil bir riske maruz kaldığını bilip bilmemesi gerektiğini belirlemek için devletlerin uygun önleyici tedbirleri almakla yükümlü oldukları çeşitli faktörleri dikkate almaktadır. Bu

faktörler genellikle şunları içermektedir: akıl sağlığı sorunları geçmişi; zihinsel durumun ciddiyeti; önceki intihar veya kendine zarar verme girişimleri; intihar düşünceleri veya tehditleri; ve fiziksel veya zihinsel sıkıntı belirtileri (bkz. *Fernandes de Oliveira / Portekiz* [BD], no. 78103/14 , § 115, 31 Ocak 2019). AİHM yukarıda belirtilen *Fernandes de Oliveira* isimli klinikte yataklı tedavi gören bir psikiyatri hastasıyla ilgili davada oluşturulan ilkeleri gözetimdeki kişilere (bkz. *Kotenok / Rusya* , no. 50636/11 , § 54, 23 Mart 2021) ve bunlara benzer şekilde, münhasır denetim kapsamında oldukları için askere alınanlara da eşit şekilde uygulanacağını belirtmektedir.

3. DEVLETLERİN ASKERDE İNTİHAR VAKIALARINDA BAĞIMSIZ VE ETKİLİ BİR SORUŞTURMA YÜRÜTME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamındaki yaşam hakkını koruma yükümlülüğü, devletin sorumluluk alanı içindeki herkese Sözleşme'de tanımlanan hak ve özgürlükleri sağlama şeklindeki genel göreviyle birlikte okunduğunda, devlet görevlileri veya özel kişiler tarafından güç kullanılması sonucu kişiler öldürüldüğünde etkili bir resmi soruşturma yürütülmesi gerektiğini zımnen gerektirir (bkz. diğer pek çok karar arasında, Mustafa Tunç ve Fecire Tunç - Türkiye [BD]], no 24014/05 , §§ 169 ve 171, 14 Nisan 2015). Böyle bir soruşturmanın temel amacı, yaşam hakkını koruyan iç hukukun etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamaktır. Aynı standartlar, sözleşmeli askerlerin intiharı da dahil olmak üzere, askerlik hizmeti sırasında meydana gelen ölümlerle ilgili soruşturmalar için de geçerlidir. Soruşturma, gerçeklerin tespitine ve uygun hallerde sorumluların tespitine ve cezalandırılmasına yol açabilmesi açısından etkili olmalıdır (bkz . Mustafa Tunç ve Fecire Tunç , § 172; ve Nana Muradyan / Ermenistan , no.69517 /11 , § 125, 5 Nisan 2022).

Etkili bir soruşturma yürütme yükümlülüğü sonuç değil, araç yükümlülüğüdür. Yetkililer, görgü tanığı ifadesi, adli tıp kanıtı, tam ve doğru bir yaralanma kaydı ve ölüm nedeni de dahil olmak üzere klinik bulguların objektif bir analizini sağlayan bir otopsinin yanı sıra, söz konusu olayla ilgili kanıtları güvence altına almak için ellerinde bulunan makul önlemleri almalıdır. Ancak, bir soruşturmanın etkililiği, sadece yapılan raporların sayısı, sorgulanan tanıklar veya alınan diğer soruşturma önlemleri temelinde ölçülemez. Soruşturmanın sonuçları, ilgili tüm unsurların eksiksiz, objektif ve tarafsız bir analizine dayanmalıdır. Açık bir soruşturma hattını takip etmemek, soruşturmanın davanın koşullarını ve uygun olduğu hallerde sorumluların kimliğini tespit etme kabiliyetini önemli ölçüde baltalar ve gerekli etkililik ölçüsünü ihlal etme olasılığı yüksektir (bkz . Muradyan v. Ermenistan. 11275/07 , § 135, 24 Kasım 2016). Ayrıca, soruşturmalardan sorumlu kişiler, olaylara karışmış veya karışması muhtemel kişilerden bağımsız olmalıdır. Bu, yalnızca hiyerarşik veya örgütsel bağlantının olmaması değil, aynı zamanda pratik bir bağımsızlık anlamına da gelir.

Ayrıca, soruşturma, mağdurun ailesinin meşru çıkarlarını korumak için gerekli olduğu ölçüde erişilebilir olmalıdır. Ayrıca, soruşturmanın derecesi davadan davaya değişebilen yeterli bir kamu denetimi unsuru olmalıdır. Bununla birlikte, kamunun veya mağdurun yakınlarının gerekli erişimi, prosedürün diğer aşamalarında sağlanabilir (bkz. Giuliani ve Gaggio - İtalya

[BD], no. 23458/02 , § 304, AİHM 2011 (alıntılar) ve McKerr - Birleşik Krallık, no. 28883/95 , § 129, AİHM 2001 - III). 2. madde, soruşturma makamlarına, soruşturma sırasında bir akraba tarafından belirli bir soruşturma tedbiri için yapılan her talebi yerine getirme görevi yüklemez (bkz . Ramsahai ve Diğerleri - Hollanda [BD], no. 52391/99) , § 348, AİHM 2007 - II).

Son olarak, bir soruşturmanın yeterince etkili olup olmadığı sorusu, ilgili tüm gerçekler temelinde ve soruşturma çalışmasının pratik gerçeklerine göre değerlendirilmelidir. Soruşturmanın etkinliğinin asgari eşliğini karşılayan incelemenin niteliği ve derecesi, söz konusu davanın koşullarına bağlıdır.

SONUÇ

AİHM’de görülen davalar ülkelerin silahlı kuvvetlerinde görev yaparken kendi canına kıydığı iddia edilen kişilerin en yakın akrabaları tarafından mahkemeye yapılan başvurular sonucu açılmıştır. İlgili davalar dizisi, esas olarak a) yeni askere alınanların ve hizmet veren personelin tıbbi izleme sistemindeki eksikliklerden, b) silahlı kuvvetlerinin safları arasında kurumsallaşmış bir zorbalık ve fiziksel ve psikolojik taciz sisteminin varlığına göz yumulması ve c) psikolojik olarak kırılğan olanlara muamele konusunda ilgili düzenleyici çerçevenin oluşturulmaması ve emir komuta zincirinde farkındalık uyandırılmamasıdır.

Avrupa Konseyi ve AGİT'in yetkili organları arasında, insan haklarının kışla kapılarının ötesinde de uygulanmaya devam ettiği ve askere alınmış veya gönüllü askerlere her zaman “üniformalı vatandaş” muamelesi yapılması gerektiği şeklindeki hakim tutum doğrultusunda, AİHM, ordu mensuplarının görevlerinin ve görevlerinin doğası gereği hayati tehlike arz eden durumlara düşmek zorunda kaldıkları durumlar dışında, yaşam haklarının AİHS üye devletlerinin yetkisi altındaki ordu mensubu olmayan kişiler ile eşit koşullarda korunması gerektiğini açık ve net bir şekilde ifade etmiştir.

Mahkeme, hapisane, gözaltı veya psikiyatri kurumlarına yerleştirme durumlarındaki kişilerle ilgili içtihatlarını orduda görev yapan kişilere genişleterek ve uyarlayarak, yaşamı ve özgürlüğü zorunlu askerlik hizmetinin kısıtlamalarıyla kısıtlanan bir kişinin benzer şekilde devlete özel bir boyun eğme ilişkisi içinde olduğunu sürekli olarak onaylamıştır. Bu nedenle, geçmişte psikolojik zayıflık veya kırılğanlık belirtileri gösteren silahlı kuvvetlerin bir üyesinin intiharını önleme görevi hususunda devletlerin pozitif sorumluluğu açısından Mahkeme taraf devletler aleyhine sert bir tutum sergilemektedir.

Özellikle Kılıç/Türkiye davasından yola çıkarak, askere alınanlar arasında (artan) intihar riskini oluşturan iki özel faktör olduğu görülmektedir, bu da 2. maddenin devletin bu riske karşı önlem alması gerektiği anlamına gelmektedir. İlk olarak, askere alınanların dâhil olmak zorunda kalacakları bazı askeri faaliyetlerin ve görevlerin doğası vardır. Bu noktada, devlet, askerlik hizmetinin doğasında yer alan tehlikeler karşısında savunmasız durumda olan askeri personelin etkili bir biçimde korunmasını sağlayan uygulamalara yönelik gerekli önlemleri almalıdır. İkincisi, bir devlet sıradan vatandaşları çağırıldığında devreye giren “insan unsuru” vardır.

Askeri faaliyetlerin ve görevlerin doğasına yapılan atıf biraz belirsizdir, ancak Mahkeme, komuta kademesinin her noktasında bulunan ilgililer tarafından işlenebilecek kusurlu ve hatalı veya eksik davranışların ortaya çıkarılmasını temin edecek usul ve esasların öngörülmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

AİHM, kararlarının çoğunda psikolojik sorunlarla karşı karşıya olan askerler için devletlerin somut önlemler almadığına dikkat çekmektedir. Askerde can ve uzuv kaybına neden olan ölümlerle ilgili AİHM içtihatları, gerekli tedbirler açısından açık bir şekilde duruma özgüdür, ancak AİHM'in ilk işe alım/askerliğe alım aşamasından itibaren izleme ve denetime ilişkin yerleşik bir içtihadının olduğu görülmektedir.

Askerlik hayatının gerekleri nedeniyle fiziksel ve psikolojik bütünlükleri tehlikeye girebilecek olan askeri personelin askerlik hizmetinden geçici veya kalıcı olarak muaf tutulmasına her zaman gereken özen gösterilmelidir. Ateşli silah taşınması veya bunlara erişmesi gerekmeyen yardımcı hizmeti yapması uygun görülenler hakkında ise, bu durumun tek başına devletin yükümlülüklerini ortadan kaldırmadığı belirtilmelidir.

Son olarak, kötü muamele vakalarının sorumluluğu, özellikle de devlet tarafından onaylanan veya basitçe göz yumulan vahşet, taciz ve cezasızlık rejiminin varlığını gösteren unsurların olduğu durumlarda, fiziksel failler, genellikle askere alınanlar veya astsubaylarla sınırlandırılmamalı emir komuta silsilesinin üst kademelerine doğru sorumluluk ve suç dâhil edilmelidir. Konunun açık ve etkili bir şekilde ele alınmaması, AİHM'in halihazırda yerleşik olan içtihadına göre, söz konusu olayla doğrudan nedensel bir bağlantı kurulamasa bile, davalı devletin sorumluluğunu gerektirecektir.

KAYNAKÇA

- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Alvarez Ramon/İspanya, No.51192/99, (3 Temmuz 2001)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, El-Masri /Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti [BD], no. 39630/09, ECHR 2012*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Keenan/Birleşik Krallık, No. 27229/95, (3 Nisan 2001)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kılınç ve Diğerleri v. Türkiye , no.40145 /98 , (7 Haziran 2005).*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, L.CB v. Birleşik Krallık , (9 Haziran 1998)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Lütfi Demirci ve diğerleri/Türkiye, No. 28809/05, (2 Mart 2010)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Makharadze ve Sikharulidze / Gürcistan , 35254/07, (22 Kasım 2011) .*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mustafa Tunç Ve Fecire Tunç / Türkiye, Başvuran no. 24014/05, (14 Nisan 2015)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Salman - Türkiye, no . 21986/93, (27 Haziran 2000)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Tanrıbilir/Türkiye, No. 21422/93, (16 Kasım 2000)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Armani Da Silva/Birleşik Krallık ([BD], No. 5878/08,(30 Mart 2016)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Beker / Türkiye , no. 27866/03 , (24 Mart 2009)*

- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Branko Tomasić ve Diğerleri / Hırvatistan , no. 46598/06, (15 Ocak 2009)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Cengiz ve Saygikan v. Türkiye, No. 26754/12,(24 Ocak 2017)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Dülek ve diğerleri/Türkiye No.31149/09, (3 Kasım 2011)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Fernandes de Oliveira / Portekiz [BD], no. 78103/14 ,(31 Ocak 2019).*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Giuliani ve Gaggio - İtalya [BD], no. 23458/02 , AİHM 2011*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kotenok / Rusya , no. 50636/11 ,(23 Mart 2021)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Malik Babayev/ Azerbaycan, no.30500 /11, (1 Haziran 2017)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mckerr v. Birleşik Krallık, no. 28883/95, (4 Mayıs 2001).*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mosendz/Ukrayna, no. 52013/08) , (17 Ocak 2013)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nana Muradyan / Ermenistan , no.69517 /11 , (5 Nisan 2022)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ramsahai ve Diğerleri - Hollanda [BD], no. 52391/99 , AİHM 2007*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Shumkova / Rusya , no.9296/06, (14 Şubat 2012)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Şahinkuşu / Türkiye, 38287/06,(21 Haziran 2016)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Talpis / İtalya , no. 41237/14 , (2 Mart 2017)*
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yasemin Doğan v. Turkey, no. 40860/04,(6 Eylül 2016)*
- Kyrkos, S., Suicide in the Military as a Breach of the Right to Life, under the Provisions of Art. 2 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR.) (March 8, 2016). On the international community: Legal, political, diplomstic issues.Liber Amicorum Stelios Perrakis. I. Sideris publications (2017).,
- Leigh, I. D., & Born, H. (2008). *Handbook on human rights and fundamental freedoms of armed forces personnel*. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR).
- Rowe, P. (2006). *The impact of human rights law on armed forces*. Cambridge University Press.

CONCEPTUAL ASSESSMENT OF THE IMPACT OF GREEN MARKETING ON CONSUMER BEHAVIORS AGAINST GREEN PRODUCT

Ümmü Saliha Eken İnan¹

Sirin Waleed Mohammad Aqra²

Selcuk University Vocational of Social Sciences, ORCID NO: 0000-0001-6442-3000.

Selcuk University Institute of Social Sciences.

ABSTRACT

Consumer behavior is constantly changing. Technology is evolving, and there is an increase in supply and demand due to the increase in population. Situations that affect a large part of society, such as the recent COVID-19 pandemic, also cause a change in the purchasing behavior of consumers. Under today's supply and demand conditions, almost every product has become easily accessible to personnel, and the resources to fulfill orders are rapidly being depleted. This situation has led to an increase in the importance of the environmental issue. This situation has made the environment issue more important. In order not to destroy resources, countries, on the one hand, try to raise society's awareness by conducting comprehensive studies, on the other hand, they tend to make legal regulations on this issue. Research in this field and studies that enrich society; Although it partially led to the formation of awareness of environmental problems in society, the purchasing behaviors of consumers began to be reshaped with environmental awareness. This change in the purchasing behavior of the consumer has led to a mandatory change on the supply side. Companies have begun to market and sell products suitable for environmental awareness among consumers. Despite the importance given to green marketing, purchasing behavior shaped by environmental awareness has not reached the required level. With this in mind, the aim of the study is to conceptually assess the impact of green marketing on consumer behavior towards green products.

Keywords: Marketing, Green marketing, Green product, Consumer behavior.

YEŞİL PAZARLAMANIN YEŞİL ÜRÜNLERE YÖNELİK TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA ETKİSİNİN KAVRAMSAL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Tüketici davranışları sürekli bir değişim göstermektedir. Teknolojinin gelişmesi, nüfusun artmasına bağlı olarak talep ve arzın artması, yakın zamanda yaşanan Covid-19 pandemisi gibi toplumun önemli bir bölümünü etkileyen durumlar tüketicilerin satın alma davranışlarının da değişmesine sebep olmaktadır. Günümüz arz ve talep koşullarında özellikle bireyler, hemen her ürüne kolaylıkla ulaşabilir hale gelmiş olmakla birlikte, talep edilenleri karşılayacak kaynaklar

¹ Assist. Prof., Selcuk University Vocational of Social Sciences, ORCID NO: 0000-0001-6442-3000, GSM: 0 532 6871970.

² Graduate Student, Selcuk University Institute of Social Sciences.

da hızla tükenmektedir. Bu durum, çevre konusunun giderek önem kazanmasına sebep olmuştur. Kaynakların yok olmaması amacıyla ülkeler, bir taraftan tüm toplumu kapsayıcı çalışmalar yaparak toplumu bilinçlendirmeye çalışırken diğer taraftan da bu konuda yasal düzenlemeler yapmaya yönelmişlerdir. Bu alanda yapılan araştırmalar ve toplumu bilgilendirici çalışmalar; kısmen de olsa toplumda da çevre sorunlarına ilişkin bir farkındalığın oluşması sonucunu doğurmuş, tüketici satın alma davranışları da çevre bilinci ile yeniden şekillenmeye başlamıştır. Tüketici satın alma davranışlarındaki bu değişim, arz yönünde de zorunlu bir değişim olmasına sebep olmuştur. İşletmeler tüketicilerde çevre bilincine uygun ürünlerin pazarlama ve satışını yapar hale gelmişlerdir. Yeşil pazarlamaya bu denli önem verilmesine karşılık, çevre bilinci ile şekillenen satın alma davranışı amaçlandığı düzeye gelmemiştir. Bu düşünceden hareketle çalışmanın amacı, yeşil pazarlamanın yeşil ürünlere yönelik tüketici davranışlarına etkisi kavramsal olarak değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Yeşil Pazarlama, Yeşil Ürün, Tüketici Davranışı.

1.CONCEPTUAL FRAMEWORK

1.1. Marketing Concept and Changes in Marketing Approach

As economic units, businesses produce goods and services to meet changing consumer demands. They also aim to make a profit while carrying out production operations in this direction. It introduces the concept of marketing not only to meet the needs and needs of consumers, but also for profit. Although there are various definitions of marketing, there are also those who believe that it is only for sales or advertising. The concept of marketing should be understood as the commercial activities in the process before the product reaches the consumer's hand. Today, among other issues, marketing strategies including the process in which the product is destroyed in nature after reaching the consumer can be discussed (Özhan, 2009: 3).

Marketing; The process of planning and executing the creativity, design, pricing, promotion and distribution of goods and services to create change that meets business objectives (Mucuk, 2000: 5).

Marketing consists of four basic stages (Kotler, 2000: 19):

- 1. Market Selected as Target:* The enterprises that do this in the most optimal way are those that carefully select their target markets and implement their plans in parallel with the markets they have chosen.
- 2. Customer Needs:* It means the production and development of services and goods that meet the needs of customers according to the target market chosen by the enterprises.
- 3. Integrated Marketing:* It means that all parts of the business work together in a coordinated way according to the needs and requirements of the customers.

4. *Making Profit*: The main purpose of marketing is to make a profit. Businesses are also considering how to use the profits they will make while pursuing consumer satisfaction to provide better service.

Marketing is the bridge between the needs of society and the answers of businesses or institutions that respond to those needs of that society (Kirtiş, 2004: 1). The development of the understanding of marketing is an important determinant of the change in the understanding of marketing management, not marketing (İslamoğlu, 2000:7). Understanding that marketing is the bridge between society and business; changing consumer expectations, changing lifestyles, competitive developments and understanding the changing technology. According to all these changes, the development stages of the marketing approach become clear (Çağlar ve Kılıç, 2005: 7). The development in the understanding of marketing is discussed under the following headings.

1.1.1. Production Conception Stage

The understanding embedded in production and marketing is that consumers will buy cheap goods. Firms that adopt the production approach try to increase the level of productivity and expand distribution. For this purpose, business management reduces the cost per unit by increasing the production level (Yükselen, 2007: 9). The production and management style in question can be summarized as “I produce, I sell”; because managers have the idea that “good product will promote itself” (Mucuk, 2000: 9).

1.1.2. Sales Concept Period

At the stage where the sales concept is dominant, the primary goal of the business is to make a profit by selling the produced goods. Compared to previous periods, this period was a period in which the amount of production increased and consumption decreased (İslamoğlu, 2006: 11). The problem is due to the lack of demand. With the power of advertising and marketing, we are beginning to discover ways to increase sales. Efficient production is the primary goal. The typical way of thinking in this period can be defined as "I sell what I produce as much as I can" (Mucuk, 2000: 9-10)

1.1.3. Modern Marketing Approach

This understanding is the time to consider customer wants and needs. Businesses have realized that they can make a profit if they provide customer satisfaction. The modern understanding of marketing stems from the idea that the market can be divided into different segments according to the needs of consumers/customers and that consumers will prefer the market that best meets their needs (Tek, 1999: 19).

In this period, the understanding of "sell what you produce" has turned into the idea of "produce what you can sell and what the consumer needs". According to this understanding, issues such as what consumers want and what they are interested in are beginning to be the concern of businesses. Concepts such as customer satisfaction, customer value and customer satisfaction are keywords in the literature (Özhan, 2009: 13).

1.1.4. Social Marketing Approach

Community or social marketing refers to the delivery of goods and services that benefit society. This benefits not only the producers but society as a whole (Yılmaz, 2006: 31). Businesses should satisfy consumers in a way that protects or improves the well-being of consumers and society, while identifying the needs, desires and interests of the markets they have determined and providing the necessary consumer satisfaction more effectively and efficiently (Bulut, 2011: 5).

Because human needs are endless and resources are limited, marketing aims to solve the problem that has become apparent. Those who carry out marketing activities should understand their social responsibilities towards consumers and act accordingly. Accordingly, the social marketing approach is a consumer-oriented approach with an understanding based on consumer satisfaction and long-term consumer welfare in order to achieve business goals. Recognizing that it is in the long-term interests of all parties, businesses sometimes face simultaneous tensions such as satisfying consumers on the one hand, social priorities on the other, and profitability on the other. A three-pole “social marketing triangle” emerges in marketing activities and the state intervenes in different ways from time to time as a regulator (Bulut, 2011: 5).

1.2. Product as Marketing Mix Element

The preparation of a marketing plan begins with product planning. As the product is an important decision variable, its status forms the basis of all marketing activities of a business; It leads to the shaping of decisions regarding price promotion and distribution on which it is based. In other words, the products that are the output of product planning and development programs are the inputs of other marketing programs. Figure 1 shows the interactions and interactions of the elements of the marketing mix (Mucuk, 2000: 127)

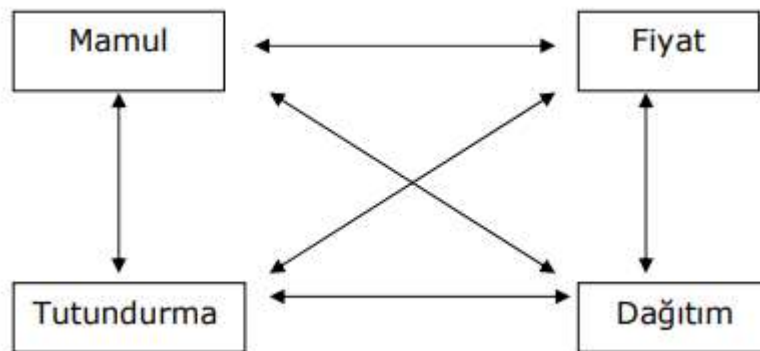

Figure 1: Interaction Between Marketing Mix Elements (Mucuk, 2000: 128)

The reason why businesses exist socially and economically is to meet the needs of consumers. As shown in Figure 1; In response to consumer demand, businesses deliver their products to consumers together with other elements in the marketing mix. The concept of product, whose importance is constantly increasing, has become an important concept that companies need to make changes in order to survive in market conditions. The product, which is the subject of activity of a business under intense competition conditions, can be defined as anything that is

put on the market to meet the demands and needs of consumers and to meet the following needs (Mucuk, 2000: 128).

1.3. New Product Development

With the increase in the number of businesses aiming to meet the demands and needs of consumers under intense competition conditions, it is preferred that businesses provide the highest level of satisfaction for their customers in order to be preferred. For this reason, businesses organize their product strategies and policies with a systematic approach to increase the satisfaction level of their customers. Product policy and strategy is a combination of many decisions that will determine what type of product will be produced and sold and what its features should be. Two prominent concepts related to the product policy are the planning of the product and the development of the new product. Product planning includes all activities from determining what type of product a business will sell. Product development, on the other hand, is more narrow-scoped and has a technical aspect similar to product research and molding (design) (Mucuk, 2000: 136).

In order for businesses to survive in increasingly competitive conditions, they can use product development, which is one of the most important competitive strategies they have, to protect and develop their market shares, and to increase profitability. The economic and social reason for the existence of businesses is to meet the needs of consumers. It does this with the products it produces (tangible goods or intangible goods and services). If you cannot be successful in this field, it is not possible to survive for a long time in the competitive environment (Mucuk, 2000:137).

Businesses that cannot respond or respond late to changing consumer needs, increasing expectations, demands for new products developed by rival companies, and emerging needs will lose their market share and struggle to survive (Altınay, 2006). The accelerating pace of technological change and increasing consumer expectations encourage businesses to put forward new studies. Businesses that do not work towards innovation, do not develop new products, or are slow or slow in introducing new products to the market, have less chance of success. For this purpose, one of the issues that marketing management should focus on is the development of new products (Bulut, 2011: 7).

The development of new products is a long and risky process that companies undertake to create new products. This process is affected by external environmental factors and internal factors beyond the control of the enterprise. By making the right decisions at different stages of the new product development process, businesses can minimize the risk by reducing the uncertainty of new product success. The ability of a company to make the right decisions depends on how well it evaluates the factors that affect the success of new product development (Cengiz vd., 2005: 133).

1.4. Product Differentiation

Product differentiation is all the efforts that businesses make to create a distinctive image of their products and to attract consumers to purchase their products (Çağlar ve Kılıç, 2005: 131). Changes made in products and services to meet consumer expectations enable businesses to

gain competitive advantage in the market by ensuring that products are easily noticed by consumers (Bulut, 2011: 7).

1.5. Green Marketing Concept

"Green marketing" as a concept was first discussed in the Environmental Marketing Symposium of the American Marketing Association in 1975 and took place in the literature. Green marketing as a field of science emerged in the late 1980s and early 90s. It is defined as the study of the beneficial or harmful effects of environmental pollution, consumption of energy and other resources in marketing studies (Yücel ve Ekmekçiler, 2008: 326). According to a different definition, green marketing is the selection and use of raw materials for the production of goods and services that do not consume natural resources intensively, do not pollute the world, and can be recycled or preserved. It is also a process that includes all activities such as production, packaging, distribution, sales, promotion, consumer and post-consumer disposal, disposal and recycling (Eser vd., 2011: 73).

Green marketing; It is a marketing idea that aims to produce products according to the principles of sustainable development, social responsibility and environmental protection in order to meet the needs and needs of consumers, while minimizing the damage to the environment and considering long-term profitability (Altunışık vd., 2007: 156). Green marketing, which ensures the correct use of resources, protection of resources, protection of the naturalness of products, includes protecting the safety of consumers in the production and consumption process and avoiding misleading behaviors (Türk ve Gök, 2010: 204).

Green marketing is a holistic and holistic approach where continuous internal controls are applied, minimizing the long-term damage to the environment of businesses that progress in line with their objectives and fulfill the wishes and demands of consumers (Polonsky ve Rosenberger, 2001: 23). Green marketing, which is a part of social marketing, has different definitions; It is a form of expression that can simultaneously respond, plan, implement and control the buyer's needs and goals of relations with products, prices, promotions and distribution programs, while minimizing the damage to the environment (Chamorro ve Benegil, 2005: 12).

Green marketing, also called sustainable marketing, means that a business has an environmentally oriented approach in design, pricing, promotions and shipping. Green marketing is the rapid presentation of all possible concepts based on individual needs and desires, but while doing so, it does not harm the environment in any way (Yükselen ve Kaya, 2013: 147).

The protection of the natural environment, which is also put forward as a public policy, is also handled within the scope of the marketing discipline. Concepts expressed in this context; eco-marketing, environmental marketing, sustainable marketing and green marketing. The concept of green marketing examines the strategies adopted by production or sales companies in product sales in terms of environmental employment needs, product features, systems, policies and

processes. In short, green marketing is part of the overall corporate strategy. Besides, traditional marketing mix (product, price, distribution, promotion) management requires an understanding of public policy processes. The broad responsibilities of manufacturers such as green marketing, industrial ecology and environmental sustainability are closely linked to issues such as life cycle analysis, material use and resource flow, and eco-efficiency. In this sense, green marketing issues constitute a comprehensive field with important implications for business strategy and public policy (Prakash, 2002: 285).

Green marketing, which aims to minimize, if not zero, the damage to the environment has two purposes. These are producing eco-friendly products and developing and displaying eco-friendly products. For this purpose, it creates an image that emphasizes quality production by giving the impression that all stakeholders of the enterprise are sensitive and sensitive to the environment (Ayyıldız ve Genç, 2008: 507). The target audience of green marketing is green consumers who want to use products suitable for their lifestyles and are environmentally sensitive (Türk ve Gök, 2010: 204).

KAYNAKÇA

- Altunışık, R. Özdemir, Ş. Torlak, Ö. (2007), *Pazarlamaya Giriş*, 2. Baskı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Cengiz, E. Ayyıldız, H. Kırkbir, F. (2005). Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4, 133-147.
- Chamorro, A., ve Banegil, T. M. (2006). Green Marketing Philosophy: A Study of Spanish Firms with Ecolabels, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 13, 11-24.
- Çağlar, İ. Kılıç, S. (2005). *Pazarlama*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Eser, Z. Korkmaz, S. Öztürk, A.S. (2011), *Pazarlama Kavramlar İlkeler Kararlar* 2. Baskı Ankara: Siyasal Kitabevi.
- İslamoğlu, H. (2000). *Pazarlama Yönetimi Stratejik ve Global Yaklaşım*, İzmit: Beta Yayınları.
- İslamoğlu, H. (2006). *Pazarlama Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kirtiş, K. (2004). *Pazarlama Yönetimi- Global ve Yönetimsel Yaklaşım*. Malatya: Evin Ofset Yayınları.
- Kotler, P. (2000). *Pazarlama Yönetimi*. (Çev.: Nejat Muallimoğlu), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Mucuk, İ. (2000). *Modern İşletmecilik*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Özhan, P. (2009). *İletişim Boyutuyla Yeşil Pazarlama Kavramı ve Bir Kampanya Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Polonsky, M.J., Rosenberger III, P.J. (2001). *Reevaluating Green Marketing: A Strategic Approach*, *Business Horizons*, September-October, 21-30
- Prakash, A. (2002). Green Marketing, Public Policy And Managerial Strategies, *Business Strategy and the Environment* 11, 285-297, Wiley InterScience,

Tek, Ö. B. (1999). *Pazarlama İlkeleri: Türkiye Uygulamaları, Global Yönetimsel Yaklaşım*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Türk, M., ve Gök, A. (2010). Yeşil Pazarlama Anlayışı Açısından Üretici İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 199-220.

Yılmaz, D. (2006). *Sosyal Pazarlama Anlayışı ve Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yücel, M., ve Ekmekçiler, Ü.S. (2008). Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım; Temiz Üretim Sistemi, Eko-Etiket, *Yeşil Pazarlama Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 320-333.

Yükselen, C. (2003). *Pazarlama İlkeleri: Yönetim*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yükselen, C. (2007). *Pazarlama İlkeler Yönetim Örnek Olaylar*. 6. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

MUHASEBE VE MALİYE EĞİTİMİ ALAN YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN VERGİ VE DEVLET ALGILARINA YÖNELİK METAFOR ARAŞTIRMASI

Dr. Öğretim Üyesi İsmail KOÇ¹, Dr. Öğretim Üyesi Aydın BAĞDAT²

¹ Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sapanca MYO,
ORCID ID 0000-0003-1944-2274

² Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya MYO,
ORCID ID 0000-0002-0183-9866

ÖZET

Muhasebe ve maliye alanları açısından vergi ve devlet ifadeleri önem arz eden kavramlardır. Muhasebe ve maliye yükseköğretim programlarında vergi ve devlet konularını kapsayan dersler yeterli düzeyde bulunduğundan metafor çalışması yapılması uygun görülmektedir. Metafor, bir kavram hakkındaki görüşün somut olan başka bir kavram üzerinden açıklanmasıdır. Bu çerçevede çalışmada, muhasebe ve maliye ön lisans programında eğitim alan öğrencilerin vergi ve devlet kavramları konusundaki algılarına yönelik metaforlar ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın amacı, vergi ve devlet kavramlarına bakış açılarını somut kavramlar ile ilişki kurmak suretiyle eğitim kurumlarının gelecekteki eğitim faaliyetlerine bu kapsamda yön vermesine katkı sunmaktır. Çalışmada nitel analiz yöntemlerinden olan fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Elde edilen veriler, frekans, yüzde ve içerik analizi yöntemleri ile analiz edilmiştir. Öğrencilerin vergi ve devlet kavramlarına yönelik algılarından toplam 115 öğrenciden geçerli dönüş olmuş, vergi kavramı ile ilgili 103, devlet kavramı ile ilgili 94 geçerli metafor elde edilmiştir. Bu metaforlar birinci ve ikinci sınıf öğrencileri olarak ve farklı kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Vergi kavramı ile ilgili metaforlar 10 kategoride, devlet kavramı ile ilgili metaforlar ise 8 kategoride sınıflandırılmıştır. Vergi konusunda sırasıyla su (7), hayat (5), nefes (5), ifadeleri öne çıkarken; devlet konusunda sırasıyla baba (17), aile (9), insan (7) öne çıkmaktadır. Tüm ifadeler incelendiğinde devlet konusunda olumsuz bir ifadeye rastlanmazken, vergi konusunda borç, haraç gibi olumsuz ifadeler de söz konusudur. Bu bakımdan çalışma sonucunda, vergi konusundaki olumsuz ifadelerin giderilmesi için ortaöğretim ve yükseköğretim eğitiminde vergi bilincinin geliştirilmesi çalışmalarına önem verilmesi önerilmektedir. Ayrıca gelecek çalışmalar açısından vergi konusundaki olumsuz ifadelerin altında yatan sebepleri detaylandırılacak yeni araştırmalar yapılmasının da faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, devlet, muhasebe, maliye, metafor.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu her dönemde yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için çaba içerisinde olmuştur. Ancak bu ihtiyaçları her bireyin tek başına gidermesinde zorluk yaşanmaya başlayınca bir arada yaşam tarzı benimsenmeye başlanmış (Durmuş ve Diğ., 2017: 398) ve

buradan da devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Devletin toplumun yaşamını düzenleme ve ihtiyaçlarının karşılama görevini yerine getirme sürecinde ortaya çıkan finansman ihtiyaçları da vergi, harç vb. kaynaklar yoluyla karşılanmıştır. Vergi, kamu harcamalarının finansmanında ve genel olarak kamu hizmetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesinde devlet için en önemli kaynaklardan biridir. Bu açıdan toplumdaki vergi algısının geliştirilmesi ve toplumun vergiye bakışının iyileştirilmesi de devletin önemli görevleri arasında sayılabilir.

Vergi bilincinin yerleştirilmesi ve verginin öneminin algılanmasında ise eğitimin büyük bir önemi vardır (Çiçek ve Bitlisli, 2017). Teyyare ve Kumbaşı (2016)'nın 441 maliye bölümü öğrencisi üzerinde yapmış oldukları anket çalışmasında, 4. Sınıf öğrencilerinin vergi bilinci düzeyinin 1. Sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Karacan (2019)'un ön lisans öğrencileri üzerinden yapmış olduğu anket çalışmasında, 2. Sınıf öğrencilerinin vergi bilinci düzeylerinin 1. Sınıf öğrencilerine göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi arttıkça ve vergi konularının kapsamlı anlatıldığı bölümler itibariyle vergi bilinç düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir.

Devlet kavramı konusunda yapılan önceki çalışmalarda da, neredeyse tüm katılımcılar tarafından devlet konusunda olumlu ifadelerin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Durmuş ve diğerleri (2017)'nin ortaokul öğrencilerinin devlet kavramına ilişkin metaforları çalışmasında, sırasıyla anne, baba, ağaç metaforlarının öne çıktığı ifade edilmiştir.

Bu kapsamda çalışmada, ilişkili kavramlar olan devlet ve vergi kavramlarına, bu kavramlar üzerine eğitim alan yükseköğretim öğrencilerinin bakışı incelenecektir. Bu çerçevede çalışmada, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nde muhasebe ve maliye ön lisans programlarında eğitim alan öğrencilerin vergi ve devlet kavramları konusundaki algılarına yönelik metaforlar ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca çalışmada vergi ve devlet kavramları üzerine daha kapsamlı dersler almış olan 2. Sınıf öğrencileri ile sadece temel dersleri alan 1. Sınıf öğrencilerinin oluşturmuş oldukları metaforlar karşılaştırılmaktadır. Google form kullanılarak online şekilde elde edilen veriler frekans, yüzde ve içerik analizi yöntemleri ile değerlendirilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Vergi, devletlerin kamu hizmetlerini yapabilmesi için gerekli olan en önemli finansman kaynaklarından biri olmasına rağmen, tahsilatı noktasında da birçok sorun yaşandığı bilinmektedir (Owusu ve Diğ., 2021: 1). Bu sorunların ortadan kaldırılması da toplumdaki vergi bilincinin yerleştirilmesine bağlıdır. Bu konudaki en büyük sorumluluk devletin kurumlarına düşmektedir (Kadıoğlu Özdemir, 2021: 2). Vergi ve devlet bilincinin yerleştirilmesi ve geliştirilmesinde eğitim kurumları da oldukça etkin şekilde kullanılmaktadır. Bu bakımdan özellikle de araştırmanın muhasebe eğitimi almış olan yükseköğretim programlarının öğrencileri üzerinde yapılması metaforların derinliği bakımından önemlidir.

Araştırmanın amacı, muhasebe eğitimi alan yükseköğretim öğrencilerinin vergi ve devlet kavramlarına bakış açılarını somut kavramlar ile ilişki kurmak suretiyle, eğitim kurumlarının gelecekteki eğitim faaliyetlerine bu kapsamda yön vermesine katkı sunmaktır. Ayrıca bu

bağlamda katılımcıların vergi bilinç düzeyini ortaya koyma ve ihtiyaç varsa gerekli önlemleri alma yolunda öneriler geliştirilmesi de amaçlanmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ, ÖRNEKLEMİ VE YÖNTEMİ

Bu araştırmanın evrenini, 2020-2021 bahar yarıyılında Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi bünyesindeki Sapanca Meslek Yüksekokulu, Sakarya Meslek Yüksekokulu ve Geyve Meslek Yüksekokulu'nda yer alan Maliye ile Muhasebe ve Vergi ön lisans bölümlerinde toplam 345 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise, bunlar arasından rastgele örneklem yöntemi ile seçilen 115 öğrenci oluşturmaktadır. Online olarak gönderilen forma toplam 171 öğrenci dönüş yapmış, fakat araştırma geçerli kabul edilen 115 öğrenci formu üzerinden yürütülmüştür. Covid-19 pandemisi nedeniyle öğrencilere sadece online sistemler üzerinden ulaşılabilmesi çalışmanın önemli bir kısıtıdır.

Bu araştırmada maliye ve muhasebe öğrencilerinin vergi kavramına yönelik düşüncelerini belirlemek amacıyla; “Vergi gibidir/benzer; Çünkü” (Gencel, 2015: 67) yazılı olan yarı yapılandırılmış formlar verilmiş ve burada yazılanlar araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmaktadır. Elde edilen veriler nitel bir yöntem olan içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu aşamada önce elde edilen metaforlar arasında aynı ifadeler gruplanmış ve numaralandırılmıştır. Her bir metaforun nedeni tek tek okunarak kategoriler oluşturulmuştur. Ardından metaforlar kendi kategorilerinde değerlendirilmiştir.

Çalışmada nitel analiz yöntemlerinden olan fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Elde edilen veriler, frekans, yüzde ve içerik analizi yöntemleri ile analiz edilmiştir. Öğrencilerin vergi ve devlet kavramlarına yönelik algılarından toplam 171 öğrenciden dönüş olmuş, 115'i geçerli kabul edilmiş ve vergi kavramı ile ilgili 103, devlet kavramı ile ilgili 94 geçerli metafor belirlenmiştir. Bu metaforlar birinci ve ikinci sınıf öğrencileri olarak ve farklı kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Vergi kavramı ile ilgili metaforlar 10 kategoride, devlet kavramı ile ilgili metaforlar ise 8 kategoride sınıflandırılmıştır.

4. ARAŞTIRMA SORULARI

Araştırmanın soruları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Maliye ve Muhasebe 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin “vergi” kavramına yönelik oluşturdukları metaforlar nelerdir?

Maliye ve Muhasebe 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin “devlet” kavramına yönelik oluşturdukları metaforlar nelerdir?

“Vergi” kavramına dair oluşturulan metaforlar, ortak özellikleri dikkate alındığında hangi kavramsal kategoriler altında gruplandırılabilir?

“Devlet” kavramına dair oluşturulan metaforlar, ortak özellikleri dikkate alındığında hangi kavramsal kategoriler altında gruplandırılabilir?

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmada katılımcılardan elde edilen metaforlar öncelikle vergi metaforları ve devlet metaforları olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Ayrıca hem vergi hem de devlet ile ilgili metafor sorusuna cevap veren 1. ve 2. Sınıf öğrencileri de ayrı ayrı incelenmiştir.

5.1. Vergi Metaforları

Katılımcıların verdiği vergi metaforu cevaplarının toplam 103 adedi geçerli kabul edilmiştir. Vergi metaforlarında tüm katılımcılar arasında “su, hayat, nefes, borç, geri dönüşüm, haraç, bumerang, ihtiyaç, maaş” kavramlarının öne çıktığı Çizelge 1’de görülmektedir. Verilen cevaplar incelendiğinde vergi için ifade edilen kavramların vergiyi olumlu yönde değerlendirildiği söylenebilmektedir.

Çizelge 1. Maliye ve Muhasebe Öğrencilerinin “Vergi” İçin Oluşturdukları Metaforlar

Metafor	Frekans	Yüzde	Metafor	Frekans	Yüzde
Su	7	6,8	Güneş	1	1
Hayat	5	4,9	Gün ışığı	1	1
Nefes	5	4,9	İlaç	1	1
Borç	4	3,9	İskelet	1	1
Geri dönüşüm	4	3,9	İş	1	1
Haraç	4	3,9	Kaçınılmaz son	1	1
Bumerang	3	2,9	Kalp	1	1
İhtiyaç	3	2,9	Kan	1	1
Maaş	3	2,9	Kara delik	1	1
Sorumluluk	3	2,9	Karınca	1	1
İbadet	2	1,9	Kaynak	1	1
İnsan	2	1,9	Kıymık	1	1
Koyun	2	1,9	Kira	1	1
Yemek	2	1,9	Korkulur	1	1
Abla	1	1	Kömür	1	1
Ağaç	1	1	Köprü	1	1
Arkadaş	1	1	Kumbara	1	1
Askerlik	1	1	Kuş	1	1
Ateşte yanan odun	1	1	Mil gör	1	1
Ayak	1	1	Namus	1	1
Bel kemiği	1	1	Nar	1	1
Can	1	1	Ölüm	1	1
Çiçek	1	1	Para	1	1
Çocuk	1	1	Sağlık	1	1
Domino taşı	1	1	Sevgi	1	1
Duvar	1	1	Sömürge	1	1
Düşman	1	1	Tohum	1	1
Fırtına	1	1	Uzay boşluğu	1	1
Garanti	1	1	Ücret	1	1
Geleceğin temeli	1	1	Yakıt	1	1
Geleceğin teminatı	1	1	Yaşam kaynağı	1	1
Gelir	1	1	Yatırım	1	1
Gölge	1	1	Yükümlülük	1	1
Gübre	1	1	Zekât	1	1
			Toplam	103	100

Çizelge 2’de 1. Sınıf, Çizelge 3’de ise 2. Sınıf öğrencilerinin vergi kavramı için oluşturdukları metaforların kategorisi ve her kategori için metafor örnekleri yer almaktadır. Vergi kavramının 1. Sınıf öğrencilerinde “haraç ve koyun” metaforları ile karşılık bulunduğu görülmekte iken, 2. Sınıf öğrencilerinde ise “su, nefes, hayat” metaforlarının öne çıktığı görülmektedir. 1. sınıf öğrencilerinin vergi konusundaki örnek metafor cümleleri ve bu kapsamda oluşturulan metafor kategorileri de Çizelge 2’de gösterilmiştir.

K64: “Çam ağacına gibidir çünkü her mevsim açar.”

K110: “Vergi ateşte yanan odun gibidir çünkü ateşe her odun attığımızda bizi karanlıkta ve soğukta kalmaktan kurtarır.”

K153: “Arkadaş gibidir çünkü verdikçe daha iyi karşılığını alırsın”

Çizelge 2. Maliye ve Muhasebe 1. Sınıf Öğrencilerinin “Vergi” İçin Oluşturdukları Metaforlar

	Metafor Kategorisi	Metafor Örnekleri
Vergi Metaforu	Devletin yaşam kaynağı olarak vergiler	Maaş, su, kalp, duvar, yaşam kaynağı, yakıt
	Devletin sunduğu mal ve hizmetlerin karşılığı olarak vergiler	Nar, bumerang, geri dönüşüm, ihtiyaç, iş, hayat, yatırım, ateşte yanan odun, arkadaş kömür
	Devlete zorunlu olarak ödenen para olarak vergiler	Haraç(4), abla, maaş, borç
	Ülkenin üretmesini ve gelişmesini sağlayan güç olarak vergiler	Koyun(2), gübre
	Geleceğe yatırım olarak vergiler	Geleceğin teminatı, geleceğin temeli, garanti
	Devletin yapmış olduğu tasarruf olarak vergiler	Kumbara
	İsraf olarak vergiler	Kara delik, kuş
	Vatandaşlardan dengeli bir şekilde alınması gereken para olarak vergiler	Su
	Vatandaşların devlete karşı sorumluluğu olarak vergiler	Milli görev, askerlik, namus
	Sürekli artan olarak vergiler	İnsan

2. sınıf öğrencilerinin vergi konusundaki örnek metafor cümleleri ve bu kapsamda oluşturulan metafor kategorileri de Çizelge 3’te gösterilmiştir.

K1: “Vergi suya benzer çünkü vücudun suya ihtiyacı vardır devletin de vergiye ihtiyacı vardır.”

K14: “Vergi nefese benzer, Çünkü hayatın her anında vardır.”

K15: “Vergi nara benzer çünkü bereketiyle devletin sosyal mal ve hizmet üretmesini sağlar”.

K30: “Vergi su gibidir çünkü fazlası sel azı kuraklık gibidir.”

Çizelge 3. Maliye ve Muhasebe 2. Sınıf Öğrencilerinin “Vergi” İçin Oluşturdukları Metaforlar

	Metafor Kategorisi	Metafor Örnekleri
	Devletin yaşam kaynağı olarak vergiler	Su (5), nefes (5), güneş, kan, sağlık, ilaç, yemek (2), kaynak, iskelet, ayak, bel kemiği,
	Devletin sunduğu mal ve hizmetlerin karşılığı olarak vergiler	Bumerang, hayat (3) kira, çiçek, gelir, ibadet, köprü, geri dönüşüm, gün ışığı, geri dönüşüm, ücret, geri dönüşüm, karşılıksız borç, güven, geri dönüşüm, bumerang, hayat, ağaç

Vergi Metaforu	Ülkenin üretmesini ve gelişmesini sağlayan güç olarak vergiler	Tohum, domino taşı
	Devlete zorunlu olarak ödenen para olarak vergiler	İhtiyaç, düşman, ele batmış kıymık, can, ölüm, korkulu rüya, borç (4) ihtiyaç, zekât, çocuk, ihtiyaç, yükümlülük, nefes, kaçınılmaz son, maaş, ibadet, gölge
	Devletin yapmış olduğu tasarruf olarak vergiler	Para
	Vatandaşların devlete sürekli ödedikleri para olarak vergiler	Uzay boşluğu, hayat
	Vatandaşlardan hissettirilmeden alınan para olarak vergiler	Karınca
	Kuralları olan ödemeler olarak vergiler	İnsan
	Devlete karşı sorumluluk gereği ödenen para olarak vergiler.	Sevgi, sorumluluk (3)
	Sömürü aracı olarak ödenen para olarak vergiler	Sömürge, Fırtına

5.2. Devlet Metaforları

Katılımcıların verdiği devlet metaforu cevaplarının toplam 94 adedi geçerli kabul edilmiştir. Devlet metaforlarında tüm katılımcılar arasında “aile, insan, anne, anne ve baba, ağaç, çınar, ev toprak” kavramlarının öne çıktığı Çizelge 4’te görülmektedir. Verilen cevaplar incelendiğinde devlet için ifade edilen kavramların devleti olumlu yönde değerlendirildiği sonucuna varılabilmektedir.

Çizelge 4. Maliye ve Muhasebe Öğrencilerinin “Devlet” İçin Oluşturdıkları Metaforlar

Metafor	Frekans	Yüzde	Metafor	Frekans	Yüzde
Baba	17	18,1	Direk	1	1,1
Aile	9	9,6	Dünya	1	1,1
İnsan	7	7,4	Gemi	1	1,1
Anne	4	4,3	İskelet	1	1,1
Anne ve baba	4	4,3	Kaftan	1	1,1
Ağaç	3	3,2	Kalkan	1	1,1
Çınara	3	3,2	Kızılay	1	1,1
Ev	3	3,2	Kolon	1	1,1
Toprak	3	3,2	Koruyucu	1	1,1
Ana	2	2,1	Kredi	1	1,1
İşveren	2	2,1	Müdür	1	1,1
Kalp	2	2,1	Organ	1	1,1
Satranç	2	2,1	Örgüt	1	1,1
Terazi	2	2,1	Ruh	1	1,1
Aile reisi	1	1,1	Sadakat	1	1,1
Anahtar	1	1,1	Satranç	1	1,1
Bel kemiği	1	1,1	Sığınak	1	1,1
Beyin	1	1,1	Su	1	1,1

Birlik	1	1,1	Yapı Taşı	1	1,1
Bitki	1	1,1	Yardım	1	1,1
Canlı	1	1,1	Yaslanılan yer	1	1,1
Çatı	1	1,1	Yuva	1	1,1
Değirme	1	1,1	Toplam	94	100

Çizelge 5’de 1. Sınıf, Çizelge 6’da ise 2. Sınıf öğrencilerinin devlet kavramı için oluşturdukları metaforların kategorisi ve her kategori için metafor örnekleri yer almaktadır. Devlet kavramının 1. Sınıf öğrencilerinde “baba, ağaç, insan” metaforları ile karşılık bulduğu görülmekte iken, 2. Sınıf öğrencilerinde ise benzer şekilde “baba, insan” metaforlarının öne çıktığı görülmektedir. 1. sınıf öğrencilerinin devlet konusundaki örnek metafor cümleleri ve bu kapsamda oluşturulan metafor kategorileri de Çizelge 5’te gösterilmiştir.

K18: “Devlet çınar ağacı gibidir; çünkü çınar ağacının kökleri sağlam, güçlü ve ömürleri uzundur.”

K45: “Devlet toprak gibidir çünkü işlendikçe büyür, işlenmedikçe çoraklaşır, kalkınamaz.”

K146: “Devlet sırtımızı yaşadığımız yerdir çünkü güçlü ve kuvvetlidir güven verir.”

Çizelge 5. Maliye ve Muhasebe 1. Sınıf Öğrencilerinin “Devlet” İçin Oluşturdukları Metaforlar

	Metafor Kategorisi	Metafor Örnekleri
Devlet Metaforları	Vatandaşların huzur ve mutluluğunu, temel hak ve hürriyetlerini, güvenliğini sağlayan olarak devlet	Baba (10), aile, çınar ağacı, kalkan, anne ve baba (2), kredi çekmek, anne, su, direk
	Sahip çıktıkça karşılığını veren bir yapı olarak devlet	Ağaç, toprak
	Güçlü bir yapı olarak devlet	Çınar ağacı, yaslanılan yer
	Belli bir ömrü olan yapı olarak devlet	İnsan, canlı, insan
	Fonksiyonel ve sürekliliği olan bir yapı olarak devlet	Anahtar, satranç oyunu, değirmen
	Adaletli olması gereken bir yapı olarak devlet	Ana

2. sınıf öğrencilerinin vergi konusundaki örnek metafor cümleleri ve bu kapsamda oluşturulan metafor kategorileri de Çizelge 6’da gösterilmiştir.

K6: “Devlet anneye benzer. Çünkü nasıl bir çocuğun anneye ihtiyacı varsa aynı şekilde devlete de ihtiyaca vardır. Devlette aynı bir annenin çocuğuna olan şefkati gibi davranıp, koruma içgüdüleriyle hareket etmektedir.”

K71: “İnsan kalbi gibidir. Çünkü o olmazsa yaşayamazsın.”

K103: “Devlet Kızılay gibidir çünkü hem alır hem verir.”

Çizelge 6. Maliye ve Muhasebe 2. Sınıf Öğrencilerinin “Devlet” İçin Oluşturdukları Metaforlar

	Metafor Kategorisi	Metafor Örnekleri
	Vatandaşların ihtiyaçlarını, huzur ve mutluluğunu, temel hak ve hürriyetlerini, güvenliğini sağlayan bir yapı olarak devlet	Baba (7), Anne, Yuva, Ev, Ana, Aile, Beyin, Ev, Aile, Yardım, Kalp (2) İşveren, Aile, Koruyucu, Çınar Ağacı Belkemiği, Anne, Ev, Aile Reisi, Kızılay, Sığınak, Kolon

Devlet Metaforları		Anne ve Baba (2) Yapıtışı, Aile, Ruh, Gemi, Aile, Organ, Çatı, Aile Anne, İskelet, Müdür
	Sahip çıktıkça karşılığını veren bir yapı olarak devlet	Ağaç (2) İnsan, Aile, Sadakat, Bitki
	Güçlü bir yapı olarak devlet	Kaftan
	Bellirli bir ömrü olan yapı olarak devlet	İnsan (4)
	Fonksiyonel ve sürekliliği olan bir yapı olarak devlet	Örgüt, Birlik, İşveren, Dünya
	Adaletli olması gereken bir yapı olarak devlet	Terazi (2)
	Hamlelerini iyi yapması gereken bir yapı olarak devlet	Satranç oyuncusu, satranç
	İnsanlara gelecek ve umut vadeden bir yapı olarak devlet	Toprak (2)

Hem vergi hem de devlet kavramları için katılımcıların kullanmış olduğu metaforlar ve metaforik ifadeler, bir buzdağının görünen kısmı gibi değerlendirilebilir. Ortaya konulan ifadelerin anlamlarının deneyimleri yansıtmaya özelliği de başka araştırmacılar için önemli bir veri kaynağı konumundadır. Bu açıdan bu metaforlardan yola çıkarak felsefe, sosyoloji, eğitim gibi alanlarda metaforlara dayalı pek çok araştırmanın gerçekleştirildiği görülmektedir (Gencel, 2015: 67).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada metaforlar birinci ve ikinci sınıf öğrencileri olarak ve farklı kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Vergi kavramı ile ilgili metaforlar 10 kategoride, devlet kavramı ile ilgili metaforlar ise 8 kategoride sınıflandırılmıştır. Vergi konusunda sırasıyla su (7), hayat (5), nefes (5), ifadeleri öne çıkarken; devlet konusunda sırasıyla baba (17), aile (9), insan (7) öne çıkmaktadır. Tüm ifadeler incelendiğinde devlet konusunda olumsuz bir ifadeye rastlanmazken, vergi konusunda borç, haraç gibi olumsuz ifadeler de söz konusudur.

Alınan eğitimin kapsamı açısından değerlendirme yapıldığında; 1. Sınıf öğrencilerinde vergi kavramı metaforlarında olumsuz kavramlar öne çıkarken, 2. Sınıf öğrencilerinde olumlu kavramların daha fazla olduğu görülmüştür. Devlet kavramı metaforlarında ise hem 1. Sınıf hem de 2. Sınıf öğrencilerinde benzer olumlu kavramların öne çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bakımdan çalışma sonucunda, vergi konusundaki olumsuz ifadelerin giderilmesi için ortaöğretim ve yükseköğretim eğitiminde vergi bilincinin geliştirilmesi çalışmalarına önem verilmesi önerilmektedir. Ayrıca gelecek çalışmalar açısından vergi konusundaki olumsuz ifadelerin altında yatan sebepleri detaylandırılacak yeni araştırmalar yapılmasının da faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca çalışmada vergi ve devlet kavramları ile ilgili elde edilen metaforlardan yola çıkarak, farklı disiplinlerde veya disiplinler arası yeni araştırmalar da yapılabilecektir.

KAYNAKÇA

Çiçek U. ve Bitlisli F. Vergi Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Vergi Bilinci ve Farkındalığı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 10, 2, 261- 278, 2017.

Durmuş, E., Baş, K. ve Atik, Y. Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin “Devlet” Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi: Diyarbakır İli Örneği. Anadolu Journal of Educational Sciences International, 7, 3, 396-424, 2017.

Durmuş, E., Baş, K. ve Atik, Y. Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin “Devlet” Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi: Diyarbakır İli Örneği. Anadolu Journal of Educational Sciences International, 7, 3, 396-424, 2017.

Gencil, U. Türkiye’de Vergiye Bakış Metaforik Bir Analiz, Ekin Yayınevi, Bursa, 2015.

Kadıoğlu Özdemir, H. Lisans Öğrencilerinin Vergi Bilincinin Ölçülmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi Maliye Bölümü Öğrencileri Örneği. Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi 2, 1, 1-15, 2021.

Karacan C.İ. Ön Lisans Öğrencilerinin Vergiye Bakışı ve Vergi Bilinç Düzeyi: Sakarya İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Owusu,G.M.Y., Bekoe, R.A., Mintah, R. Predictors Of Tax Compliance Intentions Among Self-Employed Individuals: The Role Of Trust, Perceived Tax Complexity And Antecedent-Based Intervention Strategies, Small Enterprise Research, 2021. <https://doi.org/10.1080/13215906.2021.1989622>

Teyyare E. ve Kumbaşlı E. Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakının Gelişmesinde Maliye Bölümü Eğitiminin Rolü, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, 4, 1-29, 2016.

Girişimcilik Potansiyelinin Firma Performansına Etkisi: Suriyeli Girişimciler Üzerine Bir Araştırma

Subhi KORD ARABO ¹, Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY ²

¹ Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Doktora Öğrencisi,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4747-2692>

² Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7975>

ÖZET

Türkiye, 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaştan etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Sayıları hızla artan Suriyelilerin Türkiye'ye göçü, ülke ekonomisine ciddi bir sosyal ve mali yük oluşturmuştur. Suriyeli göçmenlerin bir kısmı günlük yaşamlarını sürdürmek ve ekonomik gelirlerini elde etmek için girişimciliğe yönelmiş ve zamanla kurdukları firmaların sayısı hızla artmıştır. Bu firmaların başarısı ve iyi bir performans sergilemeleri hem Suriyeli kitlesel göçün olumlu yönünü yansıtmakta olup, hem de Türkiye ekonomisine yükledikleri sosyal ve mali yükü biraz hafifletmek açısından son derece önemlidir. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı Suriyeli girişimcilerin sahip oldukları girişimcilik potansiyelinin firmalarının performansı üzerindeki etkisini incelemektir. Bu çalışmanın sonuçları literatüre, Suriyeli firma yöneticilerine ve Suriyelilerin girişimcilik faaliyetlerini destekleyen kurumlara katkı sağlamaktadır.

Bu kapsamda, girişimcilik potansiyeli kişisel özellikler boyutuyla ele alınırken, firma performansı değerlendirmesinde sübjektif bir ölçüm yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Gaziantep ilinde faaliyet gösteren ve Gaziantep Ticaret Odası'na kayıtlı 385 Suriyeli girişimci oluşturmuştur. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen girişimcilere çevrimiçi anket formu gönderilerek veriler toplanmıştır. Anketten elde edilen verilerin değerlendirmesinde, SPSS programı kullanılarak açıklayıcı faktör analizi, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucu girişimcilik potansiyeli ile firma performansı arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizi sonucunda ise girişimcilik potansiyelinin firma performansı üzerinde etkisi olduğu saptanmıştır. Bu bulgular, Suriyeli girişimcilerin çalışkanlık, birlikte oldukları veya çalıştıkları insanlara vizyon, umut ve enerji aktaracak dinamik bir kişilik, yaratıcılık, başarıya istekli, riski yönetebilme, yenilikçilik, iş fırsatlarını görme, algılama ve değerlendirme becerisi, problemlere çözüm bulabilme ve yapmak istedikleri işi somutlaştırırken içinde buldukları sosyal çevreyi dikkate alma ve organize etme yeteneği gibi özelliklere sahip olmaları firma performanslarına pozitif yönde etkilediği açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik Potansiyeli, Firma Performansı, Suriyeli Girişimciler.

1. GİRİŞ

2010 yılında Tunus'ta başlayan ve daha sonra birçok Arap ülkesini etkisi altına alan Arap Baharı en çok etkisini Türkiye'ye komşu olan Suriye üzerinde göstermiştir (Armutçu ve Mavi, 2022: 340-343). 2011 yılında Suriye'nin Dera ilinde halk gösterileriyle başlayan ve zamanla silahlı çatışmalara dönüşen Suriye'deki iç savaş milyonlarca Suriyeli vatandaşı iç ve dış göçe zorunlu olarak mecbur kılmıştır. Türkiye hem jeopolitik konumu hem de Suriye'den gelenlere uyguladığı açık kapı politikası nedeniyle (Akyiğit ve Baki, 2021: 68) Suriye krizinden en çok etkilenen ülke olarak dünyanın en çok mültecilere ev sahipliği yapan ülke haline gelmiştir (Erdoğan, 2019: 2). Başta misafir olarak adlandırılan Suriyelilerin sayıları gün geçtikçe artmasıyla birlikte mevcut sorunların aşılabilmesi için Türkiye hukuki anlamda bazı yasal düzenlemeler yapmıştır (Akyiğit ve Baki, 2021: 68). Bu bağlamda, 2013 yılında T. C. İçişleri bakanlığı göç idaresi genel müdürlüğü kurulmuş ve 2014 yılında Suriyeliler "Geçici Koruma" statüsünde resmi olarak kayıt altına alınmaya başlanmıştır (GİB, 2022). Suriyelilerin işgücü piyasasına girişleri ise 15 Ocak 2016 tarihinde Geçici Koruma Altındaki Yabancıların Çalışma İzinlerine İlişkin Yönetmelik ile düzenlenmiş ve mevsimlik tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar dışındaki tüm göçmenlerin çalışma iznine tabi tutulacağı belirtilmiştir (Atasü-Topcuoğlu, 2019: 202).

Suriye'nin Halep iline komşu olması ve Türkiye'nin en önemli bir sanayi ve ticari şehri olarak Gaziantep, Suriyeli göçmenlerin ciddi bir kısmının ilk ikamet adresi olmuştur. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı'nın 20 Kasım 2022 tarihli verilerine göre Gaziantep ilinde geçici koruma kapsamında 463.423 Suriyeli yaşamaktadır. Bu rakam Gaziantep ili nüfusunun %17.88'ine denk gelmektedir (GİB, 2022).

Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde günlük yaşamlarını sürdürmek ve ekonomik gelirlerini elde etmek için girişimciliğe yönelmeleri sık rastlanan bir durumdur (Akyiğit ve Baki, 2021: 68). Gaziantep'te Suriyeli girişimciler tarafından kurulan firmaların sayısı yıldan yıla hızlı bir artış göstermiştir (Özbezek, Paksoy ve Kord Arabo, 2022: 218). Suriyeli girişimcilerin kurdukları firmaların iyi bir performans sergilemesi, hayatta kalmaları ve sürdürülebilirlikleri için son derece önemlidir. Bu firmaların başarısı ve sürdürülebilirliklerinin sağlanması, yeni istihdam fırsatları yaratmaları ve ihracata katkıları açısından Suriyeli kitlesel göçün olumlu yönünü yansıtmakta olup, Türkiye ekonomisine yükledikleri sosyal ve mali yükü biraz hafifletmek açısından son derece önemlidir. Bu nedenle, firmaların başarısına katkıda bulunan faktörlerin etkisini araştırmak çok önemlidir (Sajilan, Hadi and Tehseen, 2015: 36). Literatürde Suriyeli girişimcileri konu alan birçok araştırmanın olmasına rağmen, Suriyeli girişimcilerin sahip oldukları girişimcilik potansiyelinin firmalarının performansı ve başarısı arasındaki ilişkileri inceleyen bir çalışmaya rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma Suriyeli girişimcilerin girişimcilik potansiyeli ve firmalarının performansı arasındaki ilişkiyi inceleyerek literatüre, Suriyeli firma yöneticilerine ve Suriyelilerin girişimcilik faaliyetlerini destekleyen kurumlara katkı sağlamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Girişimcilik Potansiyeli

Girişimciler bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasında bir itici güç olarak önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeye sundukları ek tüketim fırsatı, istihdam ve vergi geliri gibi avantajlardan dolayı ülkenin toplumsal refahı için de hayati bir önem arz etmektedir (Bonev, Egbert ve Neumann, 2014: 2). López, Ramírez ve Casado (2012) göre girişimcilik, sanayi sonrası toplumların sosyal gerçekliğini anlamak için kilit bir olgudur ve hem yerel hem de küresel olarak ekonomi üzerinde olumlu etkileri vardır (Sánchez-García vd., 2017: 69).

Girişimcilik ve Girişimci kavramları ile ilgili literatürde farklı tanımlamalara rastlanmaktadır. Girişimcilik, daha önce görülmeyen fırsatların tanımlanması ve kullanılması olarak tanımlanmıştır (Ireland, Hitt ve Sirmon, 2003: 965). Hisrich vd. (2010)'ne göre girişimcilik, maddi ve kişisel tatmin ödülleri karşılığında psikolojik, finansal ve sosyal riskleri ve belirsizlikleri göze alarak, gereken zamanı harcayarak ve gerekli gayreti göstererek değerli bir şey yaratma sürecidir (Sözbilir, 2017: 87). İrmiş (2003) girişimciliği özetle üretim faktörlerini bir araya getirmek ve üretim sürecini gerçekleştirmek olarak tanımlamaktadır (Güven, 2009: 265). Bir diğer ifadeyle girişimcilik, üretim faktörlerini (emek, toprak, sermaye ve teknoloji) yenilikler yoluyla bir araya getirmek, risk almak ve fırsatları değerlendirmek ile ilgili bir üretim süreci olarak tanımlanmaktadır (Pehlivanoğlu ve Kayan, 2019: 59). Girişimci ise, üretim faktörlerini bir araya getirip hizmet ve mal üretmek için gerekli girişimciliği başlatan, aynı zamanda üretim için finansman kaynakları ve pazarlar bulan kişi olarak tanımlanmaktadır (Güven, 2009: 265). Girişimci, sürekli çevreyi gözlemleyen ve talebi takip eden, yeni talepler oluşturan, talepteki değişiklikleri zamanında fark eden, kaynak ediniş yaparak iş kuran, rekabete açık, risk ve sorumluluk almaktan çekinmeyen, dinamik ve yaratıcı yeteneklere sahip kişidir. (Arslan ve Toksoy, 2017:124-125). Ören ve Biçkes (2011) ve Özdemir vd., (2016) literatürdeki girişimci tanımlarına dayanarak, girişimcinin bir firmasının olup olmadığına ve fiilen herhangi bir işte çalışıp çalışmadığına bakılmaksızın hangi ortamda bulunursa bulunsun veya hangi rolü üstlenirse üstlensin mevcut durumu olumlu yönde değiştiren birey olduğunu belirtmişlerdir (Ören ve Biçkes, 2011:71; Özdemir, Saygılı ve Yıldırım, 2016: 124).

Girişimcilik üzerine yapılan araştırmalar, başarılı girişimcilerin bazı ortak özelliklere sahip olabileceğini vurgulanmaya çalışılmıştır (Özdemir, Saygılı ve Yıldırım, 2016: 126). Dolayısıyla bu özelliklere sahip bireyler, girişimcilik potansiyeline sahip bireyler olarak tanımlanmaktadır (Orhan, 2017: 611). Diğer bir ifadeyle, girişimcilik potansiyeli, bireyin başarılı girişimcilerle ilişkilendirilen özelliklere sahip olma derecesidir (Raab, Stedham ve Neuner, 2005: 72). Girişimcinin sosyal ve ekonomik olanaklarının yanında iletişim becerileri, azim, bilgi, deneyim vb. faktörler bireyin girişimcilik potansiyelini doğrudan etkilemektedir (Sözbilir, 2017: 87).

Girişimcilik potansiyeli, bir girişimcinin başarılı olma olasılığı olarak tanımlanmıştır. Burada başarı beklentisi, girişimcinin azim, enerji, mali güç, bilgi ve deneyim gibi özellikleriyle ilgilidir. Başarı yüksek derecede genel ve yakın çevre faktörlerinin etkisi altında olmasına rağmen girişimcinin başarı beklentisi yani girişimcilik potansiyeli genellikle yukarıda belirtilen kişisel özelliklerine bağlıdır (Çolakoğlu ve Çolakoğlu, 2016: 74; Özdemir, Saygılı ve Yıldırım, 2016: 127). Girişimcilik potansiyeli, girişimcinin kendi vizyonunu ve misyonunu belirlemesinin yanında, değişimlerin yarattığı fırsatları görmesini, algılamasını ve değerlendirmesini, başarıya duygusunu ve yapmak istediği işi somutlaştırırken içinde

bulunduğu sosyal çevreyi dikkate almasını ve düzenlemesini yansıtır (Ören ve Biçkes, 2011:74; Özdemir, Saygılı ve Yıldırım, 2016: 127). Curral vd., (2013)'ne göre girişimcilik potansiyeli, bir bireyin tipik girişimci faaliyetlerde bulunmaya hazır olması anlamına gelmektedir (Curral, Santos ve Caetano, 2013: 3).

Literatürde girişimcilik potansiyelini konu alan çalışmalarda, girişimcilik potansiyelini etkileyen faktörler ile ilgili farklı görüşler belirtilmiştir. Ensari ve Alay (2017) girişimcilik potansiyelini etkileyen faktörleri (cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve medeni durum gibi) demografik, (kendine güven, dışa dönüklük, başarıya ihtiyacı, kontrol odağı, risk alma eğilimi ve bağımsızlık arzusu gibi) kişilik ve (aile, ekonomik çevre, sosyo kültürel çevre ve politik-hukuki çevre gibi) çevre ile ilgili faktörler olarak sınıflandırmışlardır (Ensari ve Alay, 2017: 236-238). Hisrich vd.'ne (2010) göre girişimcilik potansiyelini etkileyen faktörler; vergi, muhasebe ve finans bilgisi, finansal kaynaklar, insan kaynakları, hedef kitleyi (pazar) tanıma, itibar ve tanınma, kararlı bir kişiliğe sahip olma, insanlarla iyi iletişim kurabilme ve ihtiyacı olduğunda kendisine yardım edebilecek yakınlarının olması vb. olarak sıralanmaktadır (Sözbilir, 2017: 85). Curral, Santos ve Caetano'a (2013) göre girişimcilik potansiyeli dört ana boyutu içermektedir. Bu boyutlar: girişimcilik motivasyonları, psikolojik yeterlilikler, sosyal yeterlilikler ve yönetim yeterlilikleri olarak adlandırılmaktadır (Curral, Santos ve Caetano, 2013: 4). Dolayısıyla, girişimcilik potansiyeli, insanı güdüleyecek motivasyonel yön, süreci yürütmesini sağlayacak yönetsel beceriler, girişimi geliştireceği psikolojik ve sosyal yetkinliklerin bir fonksiyonu olarak ifade edilmektedir (Orhan, 2017: 612). Souza vd.'ne (2017) göre girişimcilik potansiyeline sahip olmak, mesleki başarı (fırsatların tanınması, azim, kalite arayışı, verimlilik ve risk yönetimi), planlama (hedef belirleme, bilgi arama, sürekli planlama ve sürekli kontrol) ve güç (ikna etme yeteneği, bir ilişki ağı kurma yeteneği ve kendine güven) özelliklerini göstermeyi ifade etmektedir (Machado vd., 2022: 2). Cansız'a (2007) göre ise girişimcilik potansiyeli taşıyan kişilerin özellikleri; yetenekli, fırsat odaklı, yeniliklere açık, yaratıcı, risk almaya eğilimli olmaktır (Cansız, 2007, 28).

Türkiye'de ise girişimcilik potansiyeli üzerine yapılan çalışmalarda, girişimcilik potansiyeli genel olarak ilişkili olduğuna inanılan kişilik özellikleri ölçülerek değerlendirilmiştir (Orhan, 2017: 612). Bu doğrultuda, çalışmada Suriyeli girişimcilerin girişimcilik potansiyellerini değerlendirmede girişimcilerin kişisel özelliklerine odaklanmıştır.

2.2. Firma Performansı

Stratejik yönetim ve örgütsel çalışmalar alanında, örgütsel performans en önemli konulardan biri olarak akademisyenlerin ilgisini çekmektedir (Al-Swidi ve Al-Hosam, 2012: 74). Firmalar belirledikleri amaç ve hedeflere ulaşabilmeleri, rakiplerine karşı rekabet avantajı kazanabilmeleri ve neticede uzun dönemde varlıklarını sürdürebilmeleri ve büyümeleri için performans çok önemli bir unsurdur (Aksoy, 2019: 40). Performans, bir firmanın vizyonunu, misyonunu ve stratejisini gerçekleştirmesinde önemli bir faktördür (Paksoy ve Ersoy, 2016: 416).

Temelde performans kavramı firmaların neredeydik, nerde olduk sorularına verdikleri yanıtların bütünüdür (Aslan ve Aygün, 2019: 92). Firma performansı, belirli bir dönem sonunda elde edilen çıktı veya sonuca göre firmanın amaç veya görevinin ne ölçüde gerçekleştirildiğini ifade etmektedir (Erdem, Gökdeniz ve Met, 2011: 84; Öncü vd., 2015: 150). Firma performansı,

firmaların hem maddi hem de manevi öğelerinden en yüksek oranda faydalanma derecesidir (Eren, 2020; 43).

Literatürde firmaların performansının ölçülmesi birçok çalışmada ele alınmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde birçoğunun genellikle finansal ve finansal olmayan performanslara odaklandığı ve firmaların performanslarını ölçmek için çeşitli kriterler kullandıkları görülmektedir (Duman ve Vardar, 2019: 17). Finansal performans, firmanın ekonomik hedeflerine ulaştığını gösterirken, finansal olmayan firmanın daha geniş operasyonel etkinliğini göstermektedir (Stam, Arzlanian ve Elfring, 2014: 158). Hem finansal hem de finansal olmayan göstergelerin birlikte kullanılması, bir firmanın performansı hakkında daha kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır (Radipere and Ladzani, 2014, 192).

Diğer taraftan, literatürde birçok çalışma, objektif finansal verilerin elde edilmesindeki zorluklar nedeniyle firma performansının değerlendirilmesinde subjektif ölçümlerin tercih edildiğini göstermektedir. Yöneticiler genellikle araştırmacılara doğru objektif performans verileri vermeyi reddederler. Yöneticiler objektif verileri verseler bile, kişisel veya kurumsal vergilerden kaçınmak için verileri manipüle edebileceğinden, veriler genellikle firmaların gerçek performansını tam olarak yansıtmayabilir (Zulkili ve Perera, 2011: 3). İşletme yönetimi ve örgütsel performans alanındaki çalışmalarda subjektif performans ölçütleri daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Vij ve Bedi, 2015: 604). Bu nedenle, bu çalışmalardan yola çıkarak, katılımcılardan firmalarının performansını değerlendirirken rakip ve sektör ortalamasını dikkate almaları istenerek çalışmada subjektif bir ölçüm yöntemi kullanılmıştır.

2.3. Girişimcilik Potansiyeli ve Firma Performansı Arasındaki İlişki

Hızlı değişimlerin ve geleceğe dair belirsizliklerin olduğu günümüz dünyasında, firmalar sürekli olarak yeni fırsatlar aramak zorundadır. Girişimcilik, son derece belirsizliğin yaşandığı iş şartlarında başarılı bir iş performansına yol açacak temel unsurlardan biri olarak görülmektedir (Cho ve Lee, 2018: 125). Girişimcinin psikolojik, davranışsal ve demografik özellikleri ile teknik bilgisi ve yönetim becerileri firma performansı ile ilgili en etkili faktörler arasında sayılabilmektedir (Koçyiğit ve Çelik, 2021: 1132). Diğer bir ifadeyle, girişimcinin bir girişimcilik potansiyeline sahip olması yönettiği firmanın performansını etkilemektedir.

Literatürde birçok araştırma, girişimcilerin kişisel özellikleri ile firma performansı arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir (Zhang ve Bruning, 2011; Halim, Muda, ve Amin, 2011; Ong ve Ismail, 2013; Omerzel Gomezelj ve Kušce, 2013; Filho vd., 2010). Zhang ve Bruning (2011) tarafından Kanada'daki imalat şirketlerindeki girişimciler üzerinde yapılan çalışmada, girişimcilerin başarıya ihtiyacı, biliş ihtiyacı ve iç kontrol odağı gibi kişisel özelliklerinin firma performansı üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir (Di Zhang ve Bruning, 2011; 45-46). Halim, Muda, ve Amin (2011) girişimci kişilik ile işletme performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır (Halim, Muda, ve Amin, 2011: 186). Ong ve Ismail (2013) kişilik özelliklerinin başarıya ihtiyacı, iç kontrol odağı, fırsatı belirleme, fırsatı değerlendirme, fırsatı geliştirme, sosyal algı ve sosyal uyum sağlama boyutlarının firma performansı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır (Ong ve Ismail, 2013: 372). Omerzel Gomezelj ve Kušce (2013) Slovenya'da yeni kurulan mikro ve küçük şirketler üzerine yaptığı çalışmada risk eğilimi, bağımsızlık ihtiyacı gibi

kişisel özelliklerin işletme performansı üzerinde önemli bir etkisi olduğu tespit etmişlerdir (Omerzel Gomezelj ve Kuşce, 2013: 920). Filho vd. (2010) Brezilya’da küçük işletme sahibi 965 girişimci üzerine yaptıkları çalışmada girişimcilik potansiyelinin küçük işletme performansı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Filho vd. (2010)’nin araştırmalarının sonuçlarına göre, girişimci potansiyel profili sekiz faktörden oluşmaktadır. Bunlar: stratejik yetkinlik, risk, yenilik, planlama, ilişki, analitik düşünme, özveri ve meydan okuma özellikleridir (Filho vd., 2010: 284). Ayrıca, De Zoysa ve Herath (2007) yöneticinin girişimci kişiliği ne kadar güçlüyse, firma performansının o kadar yüksek olduğunu sonucuna varmışlardır. McKenna (1996), girişimcilerin bazen kişiliklerinin "karanlık tarafı" bir firmanın performansını olumsuz yönde etkileyebileceği sonucuna varmıştır (Gupta ve Muita, 2012: 88). Tüm bunlar doğrultusunda aşağıda araştırmanın ana hipotezi geliştirilmiştir.

H₁: Girişimcilik potansiyelinin firma performansı üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırmanın temel amacı, Gaziantep'te faaliyet gösteren Suriyeli girişimcilerin sahip oldukları girişimcilik potansiyelinin firmalarının performansına etkisini araştırmaktır.

Araştırmanın kapsamını Gaziantep ilinde faaliyet gösteren ve Gaziantep Ticaret Odasına kayıtlı Suriyeli girişimciler oluşturmaktadır. Gaziantep, İstanbul’dan sonra Suriyelilerin en yoğun yaşadığı ikinci ildir (GİB, 2022). İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’nın 17 Kasım 2022 tarihli verilerine göre Gaziantep ilinde geçici koruma kapsamında 463.423 Suriyeli yaşamaktadır. Bu rakam Gaziantep ili nüfusunun %17.87’sine denk gelmektedir (GİB, 2022). Türkiye’nin başta gelen bir sanayi ve ticaret şehri olan Gaziantep’te Suriyeliler tarafından kurulan firma sayıları hızla artmaktadır. Gaziantep ticaret odasına kayıtlı Suriyeli firma sayısı 2011 yılından önce 12’iken Suriyelilerin Gaziantep’e göç ile hızlı bir artış göstermiştir (Özbezek, Paksoy ve Kord Arabo, 2022: 218). Son verilere göre, Gaziantep Ticaret Odasına kayıtlı en az bir ortaklı Suriyeli firma sayısı 3126’dır (GTO, 2022).

Araştırmanın evreni 3126 Suriyeli girişimciden oluşmaktadır. Araştırma örnekleme %95 anlam düzeyinde ve %5 hata payı ile 343 olarak hesaplanmıştır (Büyüköztürk vd., 2009: 96). Araştırmada kolayda örneklem yöntemiyle seçilen ve Gaziantep’te faaliyet gösteren 480 Suriyeli girişimciye anket formu gönderilmiş ve katılımcılardan gönüllülük esasına dayalı olarak anket sorularını cevaplamaları istenmiştir. Fakat 480 Suriyeli girişimciye gönderilen anket formu 385 katılımcı tarafından doldurulmuştur.

Araştırmada veri toplanma aracı olarak 2 farklı ölçekten oluşan Google Form üzerinde tasarlanan bir anket formu kullanılmıştır. Anket formu 4’ü sosyo-demografik sorusu, 5’i firma özellikleri sorusu, 12 sorudan oluşan “Girişimcilik Potansiyeli Ölçeği” ile 5 sorudan oluşan “Firma Performansı Ölçeği” olmak üzere toplamda 26 sorudan oluşmaktadır. Anket formunda kullanılan sorular önceki çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Suriyeli girişimcilerin girişimcilik potansiyellerini ölçmek için Ören ve Biçkes (2011: 80-82) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Girişimcilik Potansiyeli Ölçeği” kullanılmıştır. Suriyeli girişimcilerin firmalarının performansını ölçmek için ise Khandawalla (1977) tarafından geliştirilen ve Baysak (2020:142) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan “Firma Performansı Ölçeği” kullanılmıştır. Anket formunda kullanılan tüm ölçekler (1= Kesinlikle katılmıyorum ve 5=

Kesinlikle katılıyorum) 5’li Likert tarzında oluşturulmuştur. Araştırmanın kapsamını Suriyeli girişimciler oluşturduğu için Anket formu Türkçe ve Arapça olarak iki dilde hazırlanmıştır. Anket yoluyla toplanan verilerin analizi için Exel ve IBM SPSS 25 istatistik programları kullanılmıştır.

4. Analizler ve Bulgular

Araştırma anketinde yer alan demografik sorulara ilişkin veriler analiz edildiğinde araştırma örnekleminin özelliklerinin şu şekilde olduğu tespit edilmiştir:

Çizelge 1. Suriyeli Göçmen Girişimcilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Betimsel Bilgiler	Guruplar	N	%
Cinsiyet	Erkek	357	92,7
	Kadın	28	7,3
Medeni Durum	Evli	351	91,4
	Bekar	34	8,6
Yaş	25 yaş ve altı	15	3,9
	26-30 yaş arası	28	7,3
	31-40 yaş arası	149	38,7
	41-50 yaş arası	133	34,5
	51 yaş ve üzeri	60	15,6
Eğitim Durumu	İlk Okul	24	6,2
	Orta Okul	44	11,4
	Lise	53	13,8
	Ön Lisans	30	7,8
	Lisans	181	47,0
	Yüksek Lisans Doktora	46 7	11,9 1,8

Çizelge 1’de görüldüğü üzere ankete Suriyeli göçmen girişimcilerin %92,7’sinin (n=357) erkek, %91,4’ünün (n=351) evli, %38,7’sinin (n=149) 31-40 yaş arası olduğu, %47’sinin (n=181) Lisans düzeyinde eğitim aldığı tespit edilmiştir.

Çizelge 2. Suriyeli Göçmen Girişimcilerin Firmalarının Genel Özellikleri

Betimsel Bilgiler	Guruplar	N	%
Faaliyet Gösterilen Sektör	Hizmet	99	25,7
	Ticaret	169	43,9
	Üretim	117	30,4
İşletmenin Hukuki Yapısı	Şahıs İşletmesi	91	23,6
	Limited Şirket	279	72,5
	Anonim Şirket	15	3,9
İşletmedeki Çalışan Sayısı	0-9 kişi	302	78,4
	10-49 kişi	39	10,1
	50-249 kişi	28	7,3
	250 ve üzeri	16	4,2
İşletme Kurma Aşamasında Yaptıkları Yatırım Miktarı	0 TL – 50.000 TL	67	17,4
	50.001 TL – 100.000 TL	70	18,2
	100.001 TL – 200.000 TL	92	23,9
	200.001 TL – 500.000 TL	69	17,9
	500.001 TL ve üzeri	87	22,6
İşletmenin Yıllık Net Satış Hasılatı	0-3.000.000 TL arasında	257	66,8
	3.000.001 TL-25.000.000 TL arası	79	20,5
	25.000.001 TL-125.000.000 TL arası	33	8,6
	125.000.001 TL ve üzeri	16	4,2

Çizelge 2’de görüldüğü üzere Suriyeli göçmen girişimcilerin %43.9’unun (n=169) ticaret sektöründe faaliyetlerini sürdürürken, bu girişimcilerin %72,5’inin (n=279)) Limited Şirket sahibi ve %78,4’ünde (n=302) 0-9 kişi çalıştırdıkları tespit edilmiştir. Suriyeli göçmen girişimcilerin %23,9’unun (n=92) 100.001 TL – 200.000 TL yatırım yaptığı ve %66.8’inin (n=257) 0-3.000.000 TL arasında yıllık net satış hasılatı olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve yapısal geçerliliklerini test etmek amacıyla IBM SPSS 25 istatistik programları ile Cronbach α katsayısı, açıklayıcı faktör (AFA) analizi analizleri uygulanmıştır. Araştırmada ölçekleriyle ilgili AFA sonuçları ve Cronbach α katsayıları Çizelge 3’de sunulmuştur.

Çizelge 3. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçeklerine İlişkin Faktörler	Soru	Faktör Yükleri	Cronbach α	Öz Değer	Varyans %	Açıklanan Varyans	K-M-O Değeri	Bartlett Küresellik Testi	Sig.
Girişimcilik Potansiyeli	12	,580-,787	,911	6,161	51,339	51,339	,922	2354,698	,000
Firma Performansı	5	,618-,828	,774	2,644	52,889	52,889	,741	541,131	,000

Araştırmanın ölçekleri temel birleşenler analizi ve varimax rotasyon yöntemi uygulanarak AFA tabii tutulmuştur. AFA sonucu girişimcilik potansiyeli (KMO=,922; $\chi^2=2354,698$; p=,000) ve firma performansı (KMO=,741; $\chi^2=541,131$; p=,000) ölçeklerinin KMO değerlerinin 0,60’tan büyük olması ve Bartlett Küresellik testi sonucu ki-kare değerinin anlamlı çıkması verilerin faktör analizine uygun olduklarını göstermektedir. Girişimcilik potansiyeli ölçeğinin öz değeri 1’in üzerinde tek faktörle toplam varyansın %51,339’unu ve firma performansı ölçeğinin öz değeri 1’in üzerinde tek faktörle toplam varyansın %52,889’unu açıkladığı tespit edilmiştir. Girişimcilik potansiyelinin faktör yüklerinin ,580 ile ,787 arasında ve firma performansının faktör yüklerinin ,618 ile ,828 arasında değişmesi ölçeğe ait maddelerin içinde bulunduğu yapı ile uyumlu olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, ait Cronbach α katsayılarınının 70’in üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre araştırma kapsamında kullanılan ölçeğin faktör yapılarının güçlü ve aynı zamanda ölçeklerin güvenilir olduğu kanıtlanmıştır (Büyüköztürk, 2009: 171).

Araştırma kapsamında incelenen değişkenlerine ait betimleyici istatistikler ve korelasyon katsayıları Çizelge 4’de sunulmuştur.

Çizelge 4. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Ortalama	S.S	Çarpıklık	Basıklık	Girişimcilik Potansiyeli	İşletme Performansı
Girişimcilik Potansiyeli	4,1933	,51503	-1,252	2,163	1	
Firma Performansı	3,3839	,62086	-,295	,948	,332**	1

**p<0.01

Çizelge 4’de görüldüğü üzere korelasyon analizi sonucu girişimcilik potansiyeli ile firma performansı (,332**) arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Girişimcilik potansiyeline ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerinin 4,1933±-1,252 ve firma performansına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerinin

3,3839±,62086 olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, çarpıklık ve basıklık değerlerinin ±3 sınırları içinde olduğu ve verilerin normal dağılım sağladığı tespit edilmiştir.

Çizelge 5. Girişimcilik Potansiyelinin Firma Performansına Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Etkiler	Model Özeti		Anova				
			B	T	R	R ²	F	Sig. F	
Firma Performansı	H ₁	Girişimcilik Potansiyeli	,332	6,885	,000	,332	,110	47,399	,000

Çizelge 5’de görüldüğü üzere araştırma kapsamında H₁ hipotezlerini test etmek için kurulan regresyon modelinin anlamlı (F: 47,399; p=,000) olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonucu girişimcilik potansiyelinin firma performansı (β : ,332; t=6,885; p=,000) üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, girişimcilik potansiyeli firma performansındaki değişimin %11’ini açıklamaktadır. Bu sonuçlara göre **H₁** hipotezi kabul edilmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada; girişimcilik potansiyelinin firma performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Korelasyon analizi sonucu girişimcilik potansiyeli ile firma performansı arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular girişimcilik potansiyeli ile firma performansı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonuncuna varan (Zhang ve Bruning, 2011; Halim, Muda, ve Amin, 2011; Ong ve Ismail, 2013; Omerzel Gomezelj ve Kuşce, 2013; Filho vd., 2010) çalışmalarını desteklemektedir.

Regresyon analizi sonucunda ise girişimcilik potansiyelinin firma performansı üzerinde etkisi olduğu saptanmıştır. Bu bulgular doğrultusunda Suriyeli girişimcilerin çalışkanlık, birlikte oldukları veya çalıştıkları insanlara vizyon, umut ve enerji aktaracak dinamik bir kişilik, yaratıcılık, başarıma istekli, riski yönetebilme, yenilikçilik, iş fırsatlarını görme, algılama ve değerlendirme becerisi, problemlere çözüm bulabilme ve yapmak istedikleri işi somutlaştırırken içinde buldukları sosyal çevreyi dikkate alma ve organize etme yeteneği gibi özelliklere sahip olmaları firma performanslarına pozitif yönde etkileyeceği söylenebilir.

Suriyeli göçmenlerin kurdukları firmaların başarısı Türk ekonomisine pozitif yönde etkileyerek, Suriyelilerin Türk ekonomisine yükledikleri yükü hafifletmektedir. Dolayısıyla, Bu çalışmanın sonuçları Suriyeli göçmenlerin girişimcilik faaliyetlerini destekleyen kamu kurumları, Esnaf ve Sanatkarlar, Sanayi ve Ticaret Odaları ve sivil toplum kuruluşları gibi kuruluşların Suriyeli göçmenler arasında girişimciliği teşvik etmeleri için uygun çözümleri bulmalarına yardımcı olabilir. Bu kurumlar Suriyeli göçmen girişimcilerin girişimcilik potansiyellerini güçlendirme amaçlı çeşitli kapasite geliştirme eğitimleri, danışmanlık ve mentörlük hizmetleri düzenleyebilir.

Bu çalışma girişimcilik potansiyeli ve firma performansına ilişkin değerli bilgiler sunmasına rağmen, bazı sınırlıklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Araştırma, Gaziantep ilinde yaşayan mütevazı bir Suriyeli girişimci örnekleme ile sınırlıdır. Gelecekteki araştırmaların İstanbul, Hatay, Şanlıurfa gibi birçok illeri araştırmaya katarak daha geniş örneklem üzerinde yapılması sonuçların genellenebilirliği açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

Aksoy, M., *Beşerî Sermaye, Sosyal Sermaye ve Öz Yeterliliğin Restoran Performansına Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, (2019).

Akyiğit, H. ve Baki, Z., *Sosyal Sermayenin Göç ve Etnik Girişimcilik Üzerinde Etkisi: İzmir'deki Suriyeli Küçük Girişimciler*, Yorum Yönetim Yöntem Uluslararası Yönetim Ekonomi ve Felsefe Dergisi, 9(1), 67-88, (2021), DOI: 10.32705/yorumyönetim.868996.

Al-Swidi, A. K. and Al-Hosam, A., *The Effect of Entrepreneurial Orientation on the Organizational Performance: A Study on the Islamic Banks in Yemen Using the Partial Least Squares Approach*, Arabian Journal of Business and Management Review, 2(1), 73-84, (2012), <https://doi.org/10.12816/0002244>.

Armutcu, B. ve Mavi, A., *Suriye'deki halkın siyasal katılım davranışları üzerinde etkili olan faktörler*, Sosyal Bilimlerde Seçme Konular 5, iksad publishing house, Bölüm 14, 337-359, (2022).

Arslan, İ. K. ve Toksoy, M. D., *Türkiye'de Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi, 1(1), 123-148, (2017).

Aslan, Y. ve Aygün, M., *İnovasyonun Firma Performansı Üzerine Etkisi: Bistte İmalat Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerine Bir İnceleme*, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(6), 91-109, (2019), DOI: 10.18506/anemon.506387.

Atasü-Topcuoğlu, R., *Syrian refugee entrepreneurship in Turkey: integration and the use of immigrant capital in the informal economy*, Social Inclusion, 7(4), 200-210, (2019).

Baysak, B., *Liderliğin firma performansına etkisinde girişimcilik eğiliminin aracı rolü ve ulusal kültürün düzenleyici etkisi teknopark firmaları üzerine bir araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (2020).

Bonev, P., Egbert, H. and Neumann, T., *Examining Entrepreneurial Potential*, MPRA Paper No. 60493, 1-34, (2014), Available at: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/60493/>.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara, Pegem Akademi, (2009).

Cansız E., *Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2007).

Cho, Y. H. and Lee, J. H., *Entrepreneurial orientation, entrepreneurial education and performance*, Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship, 12(2), 124-134, (2018), <https://doi.org/10.1108/APJIE-05-2018-0028>.

Curral, L., Santos, S. C. and Caetano, A., *Theoretical foundations on the entrepreneurial potential*, Amity Business Journal, 2(1), 1-11, (2013).

Duman, F. and Vardar, S., *Effects of Managers' Individual Innovative Behavior Tendencies and Business Innovation on Non-Financial Business Performance*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(1): 13-29, (2019).

Erdem, B. , Gökdeniz, A. and Met, Ö., *Yenilikçilik Ve İşletme Performansı İlişkisi: Antalya 'da Etkinlik Gösteren 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26 (2), 77-112, (2011).

Erdoğan, M. M., *Türkiye 'deki Suriyeli Mülteciler*, TAGU – Türk-Alman Üniversitesi, Konrad-Adenauer-Stiftung, (2019).
<https://www.kas.de/documents/283907/7339115/T%C3%BCrkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/acaf9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464> adresinden erişilmiştir.

Eren, F., *Batman İlinde Yiyecek ve İçecek İşletmelerinde Girişimcilik Yöneliminin İşletme Performansına Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman, (2020).

Ensari, M. ve K. Alay, H., *Üniversite Öğrencilerinin Yenilikçilik Eğilimi ile Girişimcilik Potansiyelleri Arasındaki İlişkiye Ailelerin Girişimcilik Öyküsünün Aracı Etkisinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (28), 235-247, (2017).

Filho, C. G., Veit, M. R., Souki, G. Q. and Gonçaves, C. A., *Entrepreneurial potential profile measurement and it's impact on small business performance*, Corporate Ownership & Control, 7(3-2), 284-303, (2010), <https://doi.org/10.22495/cocv7i3c2p4>.

GİB, (2022), T.C. İçişler Bakanlığı Göç İdaresi Genel Başkanlığı. <https://www.goc.gov.tr>, (Erişim tarihi: 01.11.2022).

GTO, (2022), Gaziantep Ticaret Odası. <https://gto.org.tr/>, (Erişim tarihi: 01.11.2022).

Gupta, A. and Muita R.S., *Relationship between Entrepreneurial Personality, Performance, Job Satisfaction and Operations Strategy: An Empirical Examination*, International Journal of Business and Management, 8(2), 86–95, (2012), <https://doi.org/10.5539/ijbm.v8n2p86>.

Güven, S., *New Primary Education Course Programs and Entrepreneurship*, Procedia, Social and Behavioral Sciences, 1(1), 265-270, World Conference on Educational Sciences, Nicosia, North Cyprus, 4-7 February 2009 - New Trends and Issues in Educational Sciences.

Halim, M. A. S. A., Muda, S., and Amin, W. A. A. W. M., *The measurement of entrepreneurial personality and business performance in Terengganu creative industry*, International Journal of Business and Management, 6(6), 183–192, (2011).

Ireland, R. D., Hitt, M. A. ve Sirmon, D. G., *A model of strategic entrepreneurship: The construct and its dimensions*, Journal of Management, 29 (6), 963–989, (2003).

Koçyiğit, N. ve Çelik, A., *Girişimcilik yetkinliklerinin işletme performansına etkileri*, Turkish Studies - Social, 16(3), 1127-1145. <https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.46627>, (2021).

Machado, P. G. B., Porto-Martins, P. C., Vosgerau, D. S. R., and Viacava, J. J. C., *Entrepreneurial potential and academic engagement in college students*, Paidéia (Ribeirão Preto), 32, e3226, (2022), doi:<https://doi.org/10.1590/1982-4327e3226>.

Omerzel Gomezelj, D., and Kušce, I., *The influence of personal and environmental factors on entrepreneurs' performance*, Kybernetes, 42(6), 906-927, (2013), <https://doi.org/10.1108/K-08-2012-0024>.

Ong, J. W., and Ismail, H. B., *Personality traits and firm performance: The mediating effect of competitive advantage*, International Journal of Entrepreneurship and Small Business, 19(3), 362–378, (2013), <https://doi.org/10.1504/IJESB.2013.055308>.

Orhan, K., *Girişimcilik Potansiyeli Belirleme Envanteri'nin (Entrepreneurial Potential Assessment Inventory-EPAI) Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özellikleri*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7 (3), 609-625, (2017).

Ören K. ve Biçkes M., *Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Potansiyeli Üzerindeki Etkileri (Nevşehir'deki Yüksek Öğrenim Öğrencileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma)*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(3), 67-68, (2011).

Öncü, M., Bayat, M., Kethüda, Ö. ve Zengin, E., *Yenilik ve Müşteri Performansının Finansal Performans Üzerindeki Etkisi: Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinde Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 37 (1), 149-164, (2015), DOI: 10.14780/iibd.19898.

Özbezek, B. D., Paksoy, H. M. ve Kord Arabo, S., *Sosyal Sermayenin Yenilikçi Davranışa Etkisinde Girişimcilik Eğiliminin Aracılık Rolü: Gaziantep'teki Suriyeli Girişimciler Üzerine Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (47), 211-227, (2022), doi: 10.52642/susbed.1022954.

Özdemir, A., Saygılı, M. ve Yıldırım, K., *Risk alma eğilimi ve başarıma ihtiyacının girişimcilik potansiyeline etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma*, Sakarya Üniversitesi İşletme Bilimi Dergisi, 4(2), 121-140, (2016).

Paksoy, H. M. ve Ersoy, N., *Antalya'da Faaliyet Gösteren Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde İnovasyon ve İşletme Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2), 413-433, (2016).

Pehlivanoglu, F. ve Kayan, K., *Türkiye'de Girişimcilik: Mevcut Durum Analizi Ve Çözüm Önerileri*, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (1), 58-78, (2019).

Raab, G., Stedham, Y. and Neuner, M., *Entrepreneurial Potential: An Exploratory Study of Business Students in the U.S. and Germany*, Journal of Business and Management, 11(2), 71-88, (2005).

Radipere, S., and Ladzani, M., *The effects of entrepreneurial intention on business performance*, Journal of Governance and Regulation, Volume 3(4), Continued – 2: 190-202, (2014).

Sajilan, S., Hadi, N. U., and Tehseen, S., *Impact of Entrepreneur's Demographic Characteristic and Personal Characteristics on Firm's Performance under the Mediating Role of Entrepreneur Orientation*, Review of Integrative Business and Economics Research, 4(2), 36-52, (2015).

Sánchez-García, J. C., Hernández Sánchez, B., Flórez, J., Saraiva, H. I., & Gabriel, V. M., *Entrepreneurial Potential, Realism and Optimism as Predictor Variables of Entrepreneurial Intention: Differences Between Spain and Portugal*, Journal of Business, Universidad Del Pacífico (Lima, Peru), 9(1), 67-82, (2017), <https://doi.org/https://doi.org/10.21678/jb.2017.824>.

Sözbilir, F., *Yetiştirme Sürecinde Ailenin Tutumu, Mesleki Yeterlilik Ve Yenilikçiliğin Girişimcilik Potansiyeli Üzerindeki etkisine Bölgesel Farklılıklar Açısından Bir Bakış: Artvin Ve Kahramanmaraş Karşılaştırması*, Karadeniz Araştırmaları, 14 (56), 83-104, (2017).

Stam, W., Arzlanian, S., and Elfring, T., *Social capital of entrepreneurs and small firm performance: A meta-analysis of contextual and methodological moderators*, Journal of Business Venturing, 29 (1), 152–173, (2014).

Vij, S., and Bedi, H. S., *Are subjective business performance measures justified?*, International Journal of Productivity and Performance Management, 65(5), 603-621, (2016). <https://doi.org/10.1108/IJPPM-12-2014-0196>.

Zhang, D. D., and Bruning, E., *Personal characteristics and strategic orientation: entrepreneurs in Canadian manufacturing companies*, Int. J. Entrep. Behav. Res. 17, 82–103, (2011), doi: 10.1108/13552551111107525.

Zulkili, S. and Perera, N., *A literature analysis on business performance for SMES - subjective or objective measures?*, 2011 SIBR Conference on Interdisciplinary Business and Economics Research (pp. 1-9). Bangkok, Thailand: Society of Interdisciplinary Business Research (SIBR), (2011).

BİLMEK Mİ BİLMEMEK Mİ AYIP? PAZARLAMA VE TÜKETİCİ DAVRANIŞI (ULUSAL) ALANINDA MÜSTEHCEN BULUNAN KONULARA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Doç.Dr. HAKAN KİRACI¹

¹ MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ, Fethiye İşletme Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0001-9230-3102

ÖZET

İçinde yaşadığı dünyayı daha iyi anlamaya çalışmak, toplumsal refahı arttırmak, bireysel yaşam kalitesini yükseltmek, kişisel merakı gidermek veya keşfetme isteğini yenmek gibi farklı amaçlarla; kimi zaman akıl yürüterek, kimi zaman deney yaparak, kimi zaman da gözlemleyerek doğru ve güvenilir bilgiye / gerçeğe ulaşmak için bilimsel araştırmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada, pazarlama ve tüketici davranışları alanında belirli konularda yapılan bilimsel araştırmalar incelenmektedir. Pazarlama ve tüketici davranışı çalışma alanında yer alan uluslararası literatüre göz atıldığında ise, birbirinden farklı ve birbirinden ilginç konularda yapılmış pek çok bilimsel araştırma göze çarpmaktadır. Daha açıklayıcı olmak gerekirse; ülkemizde dile getirilmesi bile “müstehcen”, “ayıp” veya “tabu” olarak görülen dijital cinsellik deneyimleri, yoğun cinsellik içeren mesajlara karşı tüketicilerin tepkileri, özel tüketici gruplarının (eşcinseller) tüketim davranışları, özel ürünlerin (kondom, seks oyuncacı) satın alınmasında yaşanan çekinceler ve olası çözüm yol pratikleri, özel dönemlerde (adet dönemi) yaşanan geçişlerin tüketim davranışları üzerindeki olası etkileri, yasaklı ürün türleri ve bu ürünleri tüketen bireylere yönelik damgalama konularında uluslararası akademik çevrede çok sayıda bilimsel araştırmanın yapıldığı ve bu araştırmalarda oldukça çarpıcı bulguların elde edildiği gözlemlenmektedir. Betimleyici araştırma niteliği taşıyan bu çalışmada, sözü edilen konularda yapılmış araştırma değişkenleri ve bulguları derlenmektedir. Ayrıca, fiziksel dünyada yer alan pazaryerlerinin önemli oranda yerini dijital web siteleri ve mobil uygulamalara bırakmasıyla, sosyal normlardan daha bağımsız hareket edebilen ve satın alma karar süreçlerinde kendilerini daha özgür hisseden tüketicilere hizmet eden “müstehcen” veya “tabu” ürün/hizmet sunan işletmelerin izleyeceği stratejiler vurgulanmakta ve ilgili alanda bilimsel çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara bazı öneriler getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Cinsellik, seks oyuncacı, prezervatif, adet dönemi, eşcinsellik, tabu.

IS IT A SHAME TO KNOW OR NOT TO KNOW? A STUDY ON SUBJECTS CONSIDERED OBSCENE IN THE FIELD OF MARKETING AND CONSUMER BEHAVIOR IN TURKEY

ABSTRACT

Sometimes through reasoning, sometimes through experimentation, and sometimes through observation, scientific research is conducted to determine reality, the truth, and reliable information. This is done for a variety of reasons, including trying to better understand the world in which they live, enhancing social welfare, enhancing the quality of an individual's life, sating personal curiosity, or thwarting the urge to explore. This study examines the scientific

literature on particular subjects related to marketing and consumer behavior. Numerous scientific research on various and fascinating topics stand out in the international literature in the fields of marketing and consumer behavior. In particular, it has been noted that numerous scientific studies that are deemed "obscene," "shameful," or "taboo" even to be expressed in Turkey have been conducted in the international academic environment and quite remarkable findings have been made related to digital sexuality experiences, consumers' reactions to messages containing intense sexuality, consumption behaviors of special consumer groups (homosexuals), reservations in purchasing special products (condom, sex toys) and possible solution practices, the effects of transitions in special periods (menstrual period) on consumption behaviors, types of banned products and stigmatization of those who use these products. This descriptive study compiles the research variables and findings on the aforementioned subjects. Additionally, given that digital websites and mobile applications have largely taken the place of physical marketplaces, it is emphasized the tactics that companies offering "obscene" or "taboo" products or services should employ in order to attract customers who are more able to act freely and independently from social norms. Finally, some advice is given to researchers who are thinking about carrying out study in the area.

Keywords: Sexuality, sex toys, condoms, menstrual period, homosexuality, taboo.

1. GİRİŞ

Pazarlama bilim alanında ve tüketici davranışı disiplini içerisinde milyonlarca akademik çalışma yer almaktadır. Kitap, tez, makale, rapor, bildiri vb. gibi yapılan çalışmalarda birbirinden farklı konu/kavram işlenmekte ve birbirinden çarpıcı bulgular/sonuçlar elde edilmektedir. Bu konulardan bazıları, “konuşmanın bile ayıp/müstehcen kabul edildiği mahrem/özel tüketici durumları ve davranışları alanına girmektedir. Özel tüketici kesimleri veya tüketicilerin özel kabul edilen davranışlarının iki yönlü incelemesi yapılarak, hem tüketicilerin kimler olduğu, davranışlarının neler olduğu, davranışlarının altında hangi nedenlerin yattığı ortaya koyulmakta, hem de söz konusu tüketici kesimlerine hizmet eden / hizmet etmeyi düşünen işletmelerin / pazarlamacıların neler yapması gerektiği, özel bulunan tüketici davranışları konusunda işletmelerin sergilemesi gereken yaklaşımların neler olduğu incelenmektedir. Uluslararası literatürdeki bu akışa karşın, ulusal literatüre göz atıldığında; bilinmeyen / farklı gerekçelerle çok az çalışma yürütüldüğü göze çarpmaktadır. Türk tüketicisinin de özel yaşamı ve özel davranışları olacağı varsayımıyla, tüm dünyada yapılan incelemelerin ülkemiz özelinde neden yapılmadığı bu çalışmada sorgulanmakta ve gelecekte bu sözü edilen konularda bilimsel inceleme yapmayı düşünen araştırmacılara bazı öneriler sıralanmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamına dört temel konu girmektedir. Bunlar; eşcinsel tüketici kesimi, cinsel sağlık ürünleri (prezervatif) satın alma karar süreci, cinsel oyuncakların satın alma karar süreci ve kadınların adet döngüleri ve bu döngülerin satın alma karar sürecindeki rolü bu çalışmada incelenmektedir. Uluslararası ve ulusal literatür incelemesi yöntemiyle yapılan ve betimleyici araştırma niteliği taşıyan bu çalışma, sözü edilen konu başlıklarında daha önce gerçekleştirilen çalışmaları ve ortaya çıkarılan bulguları derlemektedir. Yapılan çalışmanın hem literatüre hem de iş dünyasına / pazarlamacılara önemli ipuçları sunması beklenmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, özel tüketici kesimlerinin tüketim kalıpları ve bireylerin özel / mahrem tüketici davranışları konusunda farkındalık yaratmaktır. Nitekim, başta dijital pazaryerlerinin ve bireyselleşmiş dijital medya araçlarının varlığı olmak üzere, yaşanan pek çok gelişmenin etkisiyle; post modern dünyada “ayıp”, “özel”, “mahrem”, “tabu”, “yasak”, “sansür” vb. gibi kavramların kapsamları/baskınlıkları sürekli değişim göstermektedir. Son olarak; bu satırları

izleyen başlıkta sırasıyla, eşcinsel tüketiciler, adet döngüsü ve satın alma karar sürecindeki rolü, cinsel oyuncakların ve prezervatifin satın alma karar süreci hakkında yapılmış araştırmalar verilmektedir.

2.LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bu başlıkta, ilk değinilecek konu, “eşcinsel tüketiciler” ve bu tüketici grubunun tüketim kalıplarıdır. Dünyadaki eşcinsel bireyler konusundaki gelişmelere/kültürel yelpazeye göz atılırsa; eşcinsel evliliklerinin yasal zemine oturtulduğu ülkeler kadar, eşcinsel birlikteliğe bile idam cezası öngören ülkeler bulunmaktadır. Yine bazı ülkelerde yoğun bir şekilde homofobik tutumlarla karşılaşılırken, bazı ülkelerde ise eşcinsel bireylere yönelik tutum ve davranışlar nefret suçları kapsamına girmektedir. Ayrıca, çok sayıda yardımlaşma ve dayanışma kuruluşunun ve eşcinsellik karşıtı sivil örgütlerin kurulduğu gözlenmektedir. Bu çalışmada, eşcinsel bireylerin toplumdaki yeri ve önemi, sosyal hakları, bu bireylere yönelik sınırlamalar ve yaptırımlar gibi konulara girilmemekte, yalnızca eşcinsel bireylerin özel bir tüketici grubu olarak değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında; dünyanın pek çok noktasında sadece eşcinsel bireylere hizmet etmeyi amaçlayan mağazaların açıldığı, reklamlarda eşcinsel temaların kullanımının giderek arttığı ve görece az da olsa eşcinsel tüketicileri hedefleyen kampanyaların düzenlendiği gözlenmektedir (Hsieh ve Wu, 2011). Bir başka deyişle, eşcinsel bireyler için; toplumsal yaşamda karşılaşılan problemlerin yerini satış noktalarında ödeme yapan birer müşteriler olarak “görülme” almaktadır. Diğer taraftan; işletmelerin, pazarlamacıların ve reklamcıların eşcinsel tüketicilere medya üzerinden gösterdiği ilginin gerçekliği ve eşcinsel harekete destek mi köstek mi olduğu sorgulanmaktadır (Chasin, 2000; Schulman, 1998). Çünkü eşcinsel bireyler, işletmelerin kendilerini kazançlı bir pazar bölümü (eşcinsel pazar) olarak görmesi yerine, heteroseksüel bireyler gibi (normal) birey olarak görmesini istemektedirler (Gudelunas, 2011).

Sosyal baskılar altında yaşam süren eşcinsellere yönelik restoran, kulüp ve barlar, eşcinsel bireylere yönelik süreli yayınlar, eşcinsel bireylere yönelik hizmetler (ulaşım, konaklama, kişisel bakım vb.) gibi ayrımcılık yapan işletmecilik uygulamaları bulunsa da, eşcinsel tüketicilerin heteroseksüel bireylerle eşitliğini vurgulayan uygulamalar ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, geçmişe göre Amerika özelinde, eşcinselliğin görünürlüğü oldukça yaygın olduğu söylenebilir (Ginder ve Byun, 2015). Nitekim, ABD’de eşcinselliğe ilişkin 2001 ve 2013 yılındaki bireylerin tutumları arasındaki farkları ortaya koyan bir araştırmada, eşcinsel ilişkilerin ahlaki kabul edilebilirlik düzeyinin yaklaşık 20 puan arttığı gözlenmiştir (Newport ve Himelfarb, 2013). Yine de; damgalama ve ayrımcılığın yaygın olduğu bir toplumda, cinsel yönelimlerini açıkça belirtmek istemeyen bireylerin sayısının fazlaca olması nedeniyle (Fejes ve Lennon, 2000) eşcinsel bireylerin sayısı net bir şekilde bilinmemekte tam bir sayı verilememektedir (Gates, 2011). Kuşkusuz, net bir sayı olmasa da bu tüketici kitlesinin büyüklüğü konusunda çok sayıda tahmin yapılabilmektedir. Diğer taraftan, son yıllarda eşcinsel toplum hareketlerinin ve topluluklarının ortaya çıkması ve giderek çoğalması, toplumsal hoşgörünün artması, çok sayıda eşcinseli kimliklerini afişe etmeye motive etmektedir (Hsieh ve Wu, 2011).Bu noktada, eşcinsel bireylerin kimliklerini açıkça ifşa etmesinin yaygınlaşmasıyla gerçeğe yakın tahminler yapılabilmektedir. Söz gelimi, ABD’de 2011 yılında yapılan bir araştırmada yaklaşık 9 milyon Amerikalının kendini lezbiyen, gey, biseksüel veya transseksüel olarak tanımladığını ortaya koymaktadır (Gates, 2011).

“Pembe Para Nedir ve Ne Kadar Güçlüdür?” isimli yazısında eşcinsel bireylerin satın alma gücünü inceleyen Rizwan (2022), bir marjinal pazar bölümünün artık önemli bir büyüklüğe erişmiş ekonomik yapıyı temsil ettiğini ileri sürmektedir. İngitere’de 6 milyar sterlin büyüklüğüne ulaşan ve ABD’de “Dorothy doları” olarak bilinen pazarın 2012 yılındaki büyüklüğü 800 milyar dolar olarak ifade edilmektedir (Rizwan, 2022). 2018 yılında yapılan bir araştırmada ise, ABD’de eşcinsel pazarın 1 trilyon dolarlık büyüklüğe ulaştığı dile getirilmektedir (Kantar, 2018). Ipsos tarafından 2021 yılında 27 ülkede yapılan araştırmaya göre ise, eşcinsel nüfusun küresel ölçekte %9’luk bir oranda olduğu tahmin edilmiştir (Probasco, 2022).

Buraya kadar verilen bilgilerden sonra, cevaplanması gereken sorular şunlardır: Eşcinsel tüketiciler kimlerdir? Eşcinsel tüketicileri heteroseksüel tüketicilerden ayıran temel özellikler nelerdir? Eşcinsel tüketicilerin tercihleri / satın alma davranışları nelerdir? Bu sorulara tam ve kesin cevaplar şu an için olmasa da, bazı kanıt niteliği taşıyan bilgiler bulunmaktadır. Kimilerine göre -ABD özelinde- eşcinsel bireylerin heteroseksüel bireylerden farklı zevklere sahip olduğunu kanıtlayacak çok kesin ve güvenilir kanıtlar bulunmadığı dile getirilse de (Ginder ve Byun, 2015), ortalamadan yüksek eğitim ve gelir düzeyine sahip olduklarını (DeLozier ve Rodrique, 1996), heteroseksüel bireylerden genelde daha varlıklı olduklarını ve diğer gruptan görece daha fazla tükettiklerini (Ginder ve Byun, 2015), orta yaş eşcinsel bireylerin heteroseksüel bireylerden daha fazla tüketime yatkın olduklarını (Carpenter ve Eppink, 2017), gey erkeklerin heteroseksüel erkeklerden daha düşük gelir elde ettiğini ve lezbiyenlerin ise heteroseksüel kadınlardan daha yüksek gelir elde ettiğini (Klawitter, 2015) belirten araştırmalar bulunmaktadır. Ayrıca, heteroseksüel ve eşcinsel bireylerin davranışlarının farklı olduğunu öne süren araştırmalar kadar (Strubel ve Petrie, 2016; Vandecasteele ve Geuens, 2009), böyle bir farkın olmadığını öne süren araştırmalar (Ulrich, 2013; Negrusa ve Oreffice, 2011) mevcuttur. Bir başka yazar da, eşcinsel bireylerin tutum / davranışlarını ve heteroseksüel bireylerden farklılıklarını ortaya koymaya yönelik yapılan çalışmaların çoğunda nispeten küçük örneklerle çalışıldığını dile getirmektedir (Eisend ve Hermann, 2020).

Eşcinsel bireyler içinde bir alt küme olan geyler ve iş yaşamındaki rollerine ilişkin araştırmalar bulunmaktadır. Çünkü, gey çalışanlar pek çok sektörde istihdam edilmektedir (Russell, Bradhaw, Rosenbaum, Hill ve Bennett, 2021). Özellikle, kadınlara yönelik mağazalarda ve satış noktalarında sayıları giderek artmaktadır. Eşcinsel bireyler ve bu bireylerin tüketim alanındaki yansımalarına ilişkin araştırmalara göz atıldığında; kadınların, kadın satış temsilcileri yerine gey satış temsilcilerini tercih ettiğini (Russell, Bradhaw, Rosenbaum, Hill ve Bennett, 2021), kadınlar arasındaki rekabeti inceleyen çalışmalar (Fink, Klappauf, Brewer ve Shackelford, 2014) ve heteroseksüel kadınların aldıkları tavsiyelerde gey arkadaşlarına, hemcinsleri ve heteroseksüel erkek arkadaşlarından daha fazla güvendiklerini belirten çalışmalar (Russell, DelPriore, Butterfield ve Hill, 2013), eşcinsel kimlik düzeyi ile marka veya ürünü tercihleri arasındaki ilişkiyi araştıran (Oakenfull, 2012), eşcinsel bireylerin reklamlara yönelik tepkilerini inceleyen çalışmalar (Oakenfull, 2007; Oakenfull ve Greenlee, 2005; Um, Kim, Kwon ve Wilcox, 2015), gey tüketiciler ile heteroseksüel kimlik arasındaki farkları ortaya koymaya çalışan araştırmalar (Pillard, 1991), gey ve lezbiyen bireylerin ilgi alanlarındaki / tüketim kalıplarındaki farklılıkları inceleyen araştırmalar (Popa ve Hurd, 2016; Lippa, 2000), Tayvan’daki gey tüketicilerin tüketim pratiklerinin incelendiği çalışmalar (Hsieh ve Wu, 2011),

eşcinsel dostu markalara yönelik alguların incelendiği araştırmalar Gudelunas (2011), eşcinsel dostu kavramının algularının incelendiği araştırmalar Tuten (2006), lezbiyenlerin Fransa'daki gey reklamcılığına ilişkin değerlendirmeleri hakkında yapılan çalışmalar (Descubes, McNamara ve Bryson, 2018), eşcinsel temalı reklamların satın alma eğilimi üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar (Wheeler, 2010), eşcinsel grup içi ve grup dışı ayrımı ile ilgili araştırmalar (Oakenfull, 2013a), eşcinsel ve heteroseksüel bireylerin beden memnuniyetleri konusunda yapılan araştırmalar (Morrison, Morrison ve Sager, 2004), eşcinsel toplumun alt kümeleri arasındaki farklılıkları inceleyen araştırmalar (Eisend ve Hermann, 2020), bireylerin “eşcinselliğe yönelik tutumlarını” inceleyen araştırmalar (Akestam, Rosengren ve Dahlen, 2017) ve erkek eşcinsel çiftlerin satın alma kararlarındaki etki dağılımını inceleyen araştırmalar (Gottman, Levenson, Swanson vd., 2003) karşımıza çıkmaktadır. Eşcinsel bireyler hakkında uluslararası literatürdeki bu araştırma akışına karşın ulusal literatür incelendiğinde, yapılmış az sayıda araştırma bulunduğu gözlenmektedir. Bu araştırmaların dökümü çizelge 1’de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Türkiye’de Eşcinsel Bireyler Konusunda Yapılmış Araştırmalar

Ayten ve Anık, 2014	LGBT bireylerin dini inançları
Buz, 2011	LGBT bireylere karşı homofobik tutumlar ve sosyal hizmet uygulamaları
Necipoğlu, Bebiş ve Seviğ (2019)	Dezavantajlı Gruplar (Göçmen, Mülteci, Sığınmacı, Gey, Lezbiyen ve Mahkumlar) ve Halk Sağlığı Hemşireliği
Yılmaz ve Demirbaş, 2015	LGBT Haklarının TBMM’deki Gündemi (2008-2014)
Küçükaya ve Süt, 2018; Sadıç ve Beydağ, 2018	Hemşirelik Öğrencilerinin Lezbiyen ve Geylere Yönelik Tutumları ve Etkileyen Faktörler (2 ayrı çalışma yapılmış)
Göregenli ve Köylü, 2016	Türkiye’de Özel Sektör Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İntersekslerin Durumu
Evensel, 2019	LGBT Bireylerin Kendini Ayarlama ve Mutluluk Düzeyleri
Şahin, ve Bilgiç, 2016	Toplumda Eşcinsellere Yönelik Tutumlar ve Lezbiyen Kadınlarda Sağlık Eşitsizliği
Köylü ve Güzel, 2021	Türkiye’de Kamu Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks ve Artıların Durumu
Erdoğan ve Köten, 2014	Türkiye LGBT Hareketi
Öner, 2017	Beyaz yakalı lezbiyen ve gey bireylerin işyerinde karşılaştıkları cinsel yönelim ayrımcılığının etkileri
Koçoğlu ve Erkatrancı, 2021	LGBT Bireylerin Tüketici Satın Alma Tarzı
Yıldız, 2018	Pembe Turizm Pazarı
Yapıcıoğlu Ayaz ve Aytakin, 2019	LGBT İçerikli Viral Reklam Videolarının Göstergebilimsel Analizi

Eşcinsel bireyler hakkında yapılan uluslararası ve ulusal çalışmalara değindikten sonra, bu tüketici kitlesini önemseyen işletme dünyasının tepkilerinden de kısaca söz edilmesinde yarar vardır. Eşcinsellerin dolarları peşinde olan işletmeler için (Ginder ve Byun, 2015) eşcinsel tüketici pazarı segmenti, büyük ve kazançlı pazar olarak kabul edilmektedir (Branchik, 2002). Bazı işletmeler için ise, bu tüketicilerin içinde bulunduğu pazar yapısı, niş pazar türü olarak değerlendirebilmektedir (Ragusa, 2005). İşletmeler ve pazarlamacılar, görece önemsiz bir pazar bölümü olarak değerlendirdiklerinde, bu grupta yer alan tüketicileri görmezden gelebilecekleri bir segment olarak görürken, karlı ve yeterince büyük bir pazar bölümü olarak görürlerse, yeni kazanç kapısı olarak nitelendirebilmektedirler. Söz gelimi, Google arama motorundan “eşcinsel reklamlar” kelimesi ile arama yapıldığında, aralarında Coca-Cola, McDonalds, Burger King, Lego, Doritos’un da olduğu pek çok markanın lezbiyen/gey tüketicilere seslenen reklamları karşımıza çıkmaktadır. Yapılan tanıtımlarda; eşcinsel çalışma arkadaşı, eşcinsel yönetici, eşcinsel çiftlerden oluşan arkadaşlar resmedilerek lezbiyen/gey tüketicilerle yakınlık kurulmaya çalışılmaktadır. Diğer taraftan, gey ve lezbiyen pazarına artan bir ilgi olmasına rağmen, bu pazar segmentini hedeflemenin yeni bir olgu olmadığını da belirtmekte yarar vardır (Ginder ve Byun, 2015). Çünkü, ABD şirketleri 100 yılı aşkın süredir eşcinsel tüketicilere pazarlama yapmaktadır (Branchik, 2002).

Uluslararası literatürde eşcinsel bireylerle ilgili yapılan çalışmalarda görülen yoğunluk, sıradaki üç tabu konusunda görülmemektedir. Diğer taraftan, ulusal düzeyde “eşcinsel birey” temalı bilimsel araştırmaların var olmasına karşın, sıradaki üç tabu konusunda yapılan bir araştırma olmadığı gözlenmektedir. Bu bilgilerin ardından, cinsel oyuncaklar ya da seks oyuncakları konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde; kadınların vibratör satın alma karar süreçleri (Mayr, 2021), vibratör kullanım amaçları (Waskul ve Anklan, 2020; Döring ve Pöschl, 2020), oyuncakların cinsel sağlık ve öznelik üzerindeki etkileri (Chesser, Parry ve Penny Light, 2019), partnerlerin olası tepkilerini (Watson, Seguin, Milhausen ve Murray, 2016), kullanım yoğunluğunu (Döring ve Pöschl, 2020; Orion, 2018), seks oyuncağının edinme nedenlerini (Herbenick, Reece ve Sanders, 2010) inceleyen araştırmalar karşımıza çıkmaktadır.

Cinsel deneyimleri zenginleştiren ve alınan zevki arttıran seks oyuncakları, kolayca ağza alınamayacak ürünlerdir (Piha, Hurmerinta, Sandberg ve Jarvinen, 2018). Diğer taraftan, çevrimiçi ortamlar, satın alma sürecinde yaşanan utancı azaltmakta Londono, Davies ve Elms, 2017) ama tümüyle yok ettiği söylenememektedir (Sarkar ve Sarkar, 2017).

Piha, Hurmerinta, Sandberg ve Jarvinen (2018) bir zamanlar tabu olarak kabul edilen ancak giderek serbestleşmeye tabi olan ürünlerin, yani seks oyuncaklarının satın alınmasıyla ilgili olarak tabu yıkımının sınırlarını inceleyen bir araştırmada, kendini koruma ve statü korumanın bireysel düzeyde tabu inşasının/yıkımının ardındaki temel güçler olduğunu öne sürmektedir. Yetişkinlere yönelik oyuncak mağazalarının 273 çalışanıyla yapılan bir inceleme sonucunda ise, tüketicilerin cinsel medya ürünleri, cinsel sağlık ürünleri ve seks oyuncakları konusundaki soruları öğrenilmeye ve çalışanlar üzerinden tüketici tepkilerinin ve penetrasyon oranlarının alınması amaçlanmıştır (Herbenick ve Reece, 2006).

Bu çalışmanın 3.alt konusu olan kadınların adet döngüleri ve tüketim kalıplarındaki olası değişimler konusunda yapılan pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmaların bir bölümünde, adet döngülerinin farklı aşamalarında tüketim kalıplarında farklılık olduğunu belirten bulgular, bir bölümünde ise hiçbir farkın gözlenmediğini ifade eden bulgular ortaya

çıkılmaktadır. Söz gelimi, Pastore, Maffezzolli ve Da Silva (2017) tarafından yapılan bir çalışmada, kadınların adet döngüsünün farklı aşamalarındaki dürtüsellik, pişmanlık, ödemeye isteklilik ve hedonik ve faydacı ürünler için satın alma niyeti ile ilgili tüketim davranışları incelenmiştir. 405 kadın üzerinde yapılan bu araştırma sonucunda, farklı döngü aşamalarındaki davranışlarda hiçbir özel durum ortaya koymamıştır. Bu bulgu, aşamalar arasında farklılığın bulunmadığı diğer araştırmaların (McVay, Copeland, Newman ve Geiselman, 2012; Kuga, Ikeda ve Suzuki, 1999) bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Diğer taraftan Pine ve Fletcher (2011), kadınların dürtüsel davranışlarının adet döngüsü sırasında dalgalandığını belirtmekte; yumurtlama döneminde daha akılcı ve kontrollü, adet öncesi dönemde ise daha dürtüsel satın alma kararlarının verildiğini ifade etmektedir. Yine başka bir çalışmada, Adet döngüsünün aşamalarında yiyecek tüketimleri arasında farklılıklar bulunmuştur (Buffenstein, Poppitt, McDevitt ve Prentice, 1995). Başka bir çalışmada ise; bir anket paneli kullanılarak, kadınların yiyecek ve görünümle ilgili tüketimlerinin art arda 35 gün izlendiği bir araştırma sonucunda, luteal (doğurgan olmayan) fazda yemekle ilgili arzular ve yeme davranışları daha fazlayken, doğurganlık fazında görünüşle ilgili arzular ve güzelleştirme davranışları artmış; gıda veya güzellik ile ilgili olmayan ürünler harcamalarında önemli farklılıklar tespit edilmemiştir (Saad ve Stenstrom, 2012). Adet döngüsündeki tüketim farklılığı ile ilgili belki de en bilinen sonuç, Jas (1994) tarafından ile sürülen ve adet görme öncesi haftada, ruh halini iyi hissetmeyen kadınların çikolata yeme isteğinin arttığına yönelik tespittir.

“Markalarım için çok sekiyim” başlıklı bir çalışmanın sonucunda, kadınların adet döngüsünün aşamalarında “seksi”, “heyecan verici”, “sofistike” ve “samimi” özellikleri işaret eden markalara yönelik tutumlarının farklılık gösterdiği bulunmuştur (Boezio, 2012). Örneğin “seksi”, “heyecan verici” ve “sofistike” işaretlerin doğurganlık aşamasında, “samimiyet” işaretlerinin doğurgan olmayan dönemde daha olumlu algılandığı belirlenmiştir. Peki neden bu farklılıklar oluşuyor? Çünkü kadınların bilişsel, duygulanımsal ve ikna edici sistemleri kısmen adet döngüleri boyunca deneyimledikleri hormonal dalgalanmalarla şekillenmektedir (Saad ve Stenstrom, 2012). Söz gelimi, risk algısı (Burns, 2006), özsaygı (Hill ve Durante, 2009), depresif ataklar (Saunders ve Hawton, 2006), statü kaygıları (Durante, Griskevicius, Cantu ve Simpson, 2014), karşı cinsin çekiciliği (Gangestad, Thornhill ve Garver, 2002) ve görünüşü değiştiren ürün seçimleri (Durante, Griskevicius, Hill vd., 2011) konusunda yapılan araştırmalarda farklılıklar yaşandığı tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın son alt konusu olan “cinsel sağlık ürünleri” konusunda yalnızca prezervatif üzerine yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Bir başka deyişle, tüm cinsel sağlık ürünleri “ürün kategorisi” incelenmemiş, literatür incelemesi “prezervatif” ürünle sınırlı tutulmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda; prezervatif satın alınma zorlukları (Nguyen, Parker, Brennan ve Clements, 2014), kullanma niyetleri (Morton, Kim ve Treise, 2011), prezervatif otomatlarına yönelik tutumlar (Demaria, Ortiz, Faria ve Wise, 2020), satış yetkilisinden satın alma zorluğu (Brackett 2004), satın alma, taşıma, saklama, kullanma ve imha etme (Moore, Dahl, Gorn vd., 2008), utanç (Arndt ve Ekebas-Turedi 2017), edinim türleri ve utanç üzerindeki etkileri (Reeves, Ickes ve Mark, 2016), kilitli dolaplardaki prezervatiflerin satın alınma pratikleri (Ashwood, Farris, Campo vd., 2011), utançla başa çıkma taktikleri (Arndt ve Ekebas-Turedi 2017) ve başkalarının varlığının etkileri (Otterbring ve Lu, 2018) konusunda yapılan araştırmalar karşımıza çıkmaktadır.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “yasaklanarak korunan nesne, kelime ya da davranış” olarak tanımlanan tabu kavramı, “başkalarına söylenmeyen, gizli” olarak tanımlanan mahrem kavramı ve “açık saçık, edebe aykırı, yakışsız” olarak tanımlanan müstehcen kavramı kapsamına giren konuların incelendiği bu çalışma, pazarlamada ve tüketici davranışında “ayıp” ve “tabu” niteliği taşıyan konulara odaklanmaktadır. Nitekim, pazarlamada / tüketici davranışlarında tabu konusundaki var olan literatür üç konuya odaklanmaktadır: Tabu ürünler, pazarlama iletişiminde tabu kullanımı ve tabuların ticareti (Meenakshi, 2020). Bir başka deyişle, pazarlamada tabu ürünlerin/hizmetlerin/etkinliklerin pazarlanması, pazarlama iletişimi stratejilerinin belirlenmesinde tabu kullanımı (reklamlarda tabu kullanımı) ve tabu olarak görülen şeylerin pazarlanması, tabu konusundaki literatürü oluşturmaktadır. Çünkü, belirli nesnelere, hizmetlere, fikirlere ve deneyimlere erişme ve bunları kullanma yeteneğimize sınırlar koyan tabular, pazarlama ve tüketim arasında yakın bir ilişki vardır (Larsen, Patterson, Sabri ve Walther, 2018).

Bu çalışmanın motivasyonu; Sabri, Manceau ve Pras (2010)’ın “Tabu: Pazarlamada Az Keşfedilmiş Bir Kavram” isimli bir çalışmasındaki çağrıdır. Bu çalışmada, tabuların ya da bir toplumda tabu olarak görülen konuların ortaya konması, bu konudaki uluslararası literatür ile görece zayıf kalmış ulusal literatürün karşılaştırılması ve olası araştırma alanlarının önerilmesi amaçlanmıştır. Türkiye’de pazarlama alanında ve tüketici davranışı disipliniinde belirli sınırların dışına çıkmakta psikolojik zorluk yaşayan akademisyenlere karşın, uluslararası arenada “bu konu da çalışma yürütülür mü?” denecek pek çok tabu niteliği taşıyan konuda yapılmış araştırmalar karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi, Brents ve Hausbeck (2007) tarafından ABD’de bir genelevin pazarlama stratejileri üzerine yapılmış bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada, özel bir tüketici grubu, özel ürünler (cinsel oyuncaklar, cinsel sağlık ürünleri) ve özel bir döngü (adet döngüsü) incelenmiş ve bu konular arasında özellikle eşcinsel tüketiciler alanında yapılmış çalışmaların diğer üç konuya göre oldukça fazla olduğu görülmüştür. Uluslararası alanda; eşcinsellikle ilgili farkındalığın artmasına ve işletmeler dünyasında için bu pazar bölümünün önemli bir pazar bölümü haline gelmesine karşın, Türkiye özelinde halen toplumsal çevrede ve işletmecilik çevresinde bu konu “bir tabu” olarak kalmaktadır. Bu araştırmanın sonucunda, benzer konularda gelecekte çalışma yürütmek isteyen araştırmacılara şu öneriler getirilmektedir:

- Daha önce ürün cinsiyeti için tanımlanmış olan maskülen, feminen, androjen ve farklılaşmamış ürün sınıfları ile cinsel kimlik algıları arasındaki ilişkiler incelenebilir.
- Cinsel sağlık ürünleri ve özellikle prezervatif satın alma davranışlarının öncülleri araştırılmaya muhtaçtır.
- Çalışma alanı, bireylerin mahrem alanına girse de; cinsel yaşama dair tüketim pratiklerinin incelenmesi gerekmektedir.
- Türkiye’de, kadınların özel döngüleri ve tüketim kalıplarındaki değişimler incelenmemiş bir alan olarak kalmıştır. Bu alanda daha önce uluslararası akademik çevrede yapılmış çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılacak araştırma bulgularına gereksinim vardır.
- Tıpkı çevreci ürünler konusunda işletmelerin yeşil aklama (green washing) eylemlerinde olduğu gibi, eşcinsel aklama ile eşcinsel dostu eylemler arasındaki uyumsuzluklar ortaya çıkarılmaya muhtaçtır (Ginder ve Byun, 2015).

- Türk toplumunda tabu niteliği taşıyan konuların ve kavramların ortaya konması ve tabu sınıflandırmasının yapılmasında yarar görülmektedir. Örneğin din konusundaki tabular, cinsellik konusundaki tabular, ideolojik tabular, mahremiyet konusundaki tabular vb. sınıflandırılarak öncül ve sonuç değişkenlerle ilişkilerinin karşılaştırmalı incelemesi yapılabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Akestam, N., Rosengren, S., Dahlen, M. (2017), Think about it – can portrayals of homosexuality in advertising prime consumer-perceived social connectedness and empathy?, *European Journal of Marketing*, 51(1): 82-98.
- [2] Arndt, A.D., Turedi, C.E. (2017), Do men and women use different tactics to cope with the embarrassment of buying condoms?, *Journal of Consumer Behavior*, 16(6): 499-510.
- [3] Ashwood, D., Farris, K. B., Campo, S., Aquilino, M. L., Losch, M. (2011), Unlocking the condoms: The effect on sales and theft, *Pharmacy Practice*, 9(1): 44-47.
- [4] Ayten, A., Anık, E. (2014). LGBT bireylerde dinî inanç, din ve tanrı tasavvuru, dinî ve manevî başa çıkma süreci, *Dinbilimleri Journal*, 14(2): 7-31.
- [5] Boezio, A. (2012), I'm Too Sexy (Exciting, Sophisticated, and Sincere) For My Brands: Menstrual Cycle Effects on Attitudes Toward Brand Personalities, Yüksek Lisans Tezi, Concordia University.
- [6] Brackett, K.P. (2004), College students' condom purchase strategies, *The Social Science Journal*, 41(3): 459-464.
- [7] Branchik, B. J. (2002), Out in the market: A history of the gay market segment in the United States. *Journal of Macromarketing*, 22, 86–97.
- [8] Brents, B.G., Hausbeck, K. (2007), Marketing Sex: US Legal Brothels and Late Capitalist Consumption, *Sexualities*, 10(4): 425-439.
- [9] Buffenstein, R., Poppitt, S.D., McDevitt, R.M., Prentice, A.M. (1995), Food intake and the menstrual cycle: A retrospective analysis, with implications for appetite research, *Physiology & Behavior*, 58(6): 1067-1077.
- [10] Burns, B.D. (2006), Cognitive neuroendocrinology: Risk preference changes across the menstrual cycle, R. Sun (Ed.) içinde, *Proceedings of the 28th annual meeting of the cognitive science society* (pp. 125-130), Hillsdale, NJ.
- [11] Buz, S. (2011), Lezbiyen gey biseksüel transseksüel travesti bireylerle sosyal hizmet, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22(2): 137-148.
- [12] Carpenter, C.S., Eppink, S.T. (2017), Does it get better? Recent estimates of sexual orientation and earnings in the United States, *Southern Economic Journal*, 84(2): 426-441.
- [13] Chasin, A. (2000), *Selling out: The gay and lesbian movement goes to market*, St. Martin's Press, New York.

- [14] Chesser, S., Parry, D., Penny Light, T. (2019), Nurturing the erotic self: Benefits of women consuming sexually explicit materials, *Sexualities*, 22(7–8): 1234-1252.
- [15] DeLozier, M.W., Rodrigue, J. (1996), Marketing to the homosexual (gay) market, Dainel L. Wardlow (eds) içinde, *Lesbians, and Consumer Behavior*, London: Routledge.
- [16] Demaria, A.L., Ortiz, J.R., Faria, A.A., Wise, G.M. (2020), Examining Consumer Purchase Behaviors and Attitudes toward Condom and Pharmacy Vending Machines in Italy: A Qualitative Study, *The Journal of Consumer Affairs*, 54(1): 286-310.
- [17] Descubes, I., McNamara, T., Bryson, D. (2018), Lesbians' assessments of gay advertising in France: not necessarily a case of 'La Vie en Rose?', *Journal of Marketing Management*, 34(7-8): 639-663.
- [18] Döring, N., Pöschl, S. (2020), Experiences with diverse sex toys among German heterosexual adults: Findings from a national online survey, *The Journal of Sex Research*, 57(7): 885-896.
- [19] Durante, K.M., Griskevicius, V., Cantu, S.M., Simpson, J.A. (2014), Money, Status, and the Ovulatory Cycle, *Journal of Marketing Research*, 51(1): 27-39.
- [20] Durante, K.M., Griskevicius, V., Hill, S., Perrilloux, C., LI, N.P. (2011), Ovulation, Female Competition, and Product Choice: Hormonal Influences on Consumer Behavior, *Journal of Consumer Research*, 37(6): 921-934.
- [21] Eisend, M., Hermann, E. (2020), Sexual orientation and consumption: Why and when do homosexuals and heterosexuals consume differently?, *International Journal of Research in Marketing* 37(4): 678-696.
- [22] Erdoğan, B., Köten, E. (2014), Yeni Toplumsal Hareketlerin Sınıf Dinamiği: Türkiye LGBT Hareketi, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1): 93-113.
- [23] Evrensel, İ. (2019). Lezbiyen, gey, biseksüel ve trans (LGBT) bireylerin kendini ayarlama ve mutluluk düzeylerinin algıladıkları sosyal desteğe göre incelenmesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- [24] Fejes, F., Lennon, R. (2000), Defining the lesbian/gay community?, *Market research and the lesbian/gay press*, *Journal of Homosexuality*, 39(1): 25-42.
- [25] Fink, B., Klappauf, D., Brewer, G., & Shackelford, T. K. (2014). Female physical characteristics and intrasexual competition in women, *Personality and Individual Differences*, 58 (2): 138–141.
- [26] Gangestad, S.W., Thornhill, R., Garver, C.E. (2002), Changes in women's sexual interests and their partner's mate-retention tactics across the menstrual cycle: evidence for shifting conflicts of interest, *Proceedings of the Royal Society of London, Series B: Biological Sciences*, 269(1494): 975-982.

- [27] Gates, G. J. (2011), How many people are lesbian, gay, bisexual, and transgender?, <http://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/Gates-How-Many-People-LGBT-Apr-2011.pdf>.
- [28] Ginder, W., Byun, S.E. (2015), Past, Present, and Future of Gay and Lesbian Consumer Research: Critical Review of the Quest for the Queer Dollar, *Psychology & Marketing*, 32(8): 821-841.
- [29] Gottman J.M., Levenson, R.W., Swanson, C., Swanson, K., Tyson, R., Yoshimoto, D. (2003), Observing gay, lesbian and heterosexual couples' relationships: mathematical modeling of conflict interaction, *Journal of Homosexuality* 45(1): 65-91.
- [30] Göregenli, M., Köylü, M. (2016), Türkiye'de Özel Sektör Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İntersekslerin Durumu, *Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği*, Ankara.
- [31] Gudelunas, D. (2011), Consumer Myths and the Gay Men and Women Who Believe Them: A Qualitative Look at Movements and Markets, *Psychology & Marketing*, 28(1): 53-68.
- [32] Herbenick, D., Reece, M., Sanders, S.A., Dodge, B., Ghassemi, A., Fortenberry, J.D. (2010), Women's vibrator use in sexual partnerships: Results from a nationally representative survey in the United States, *Journal of Sex & Marital Therapy*, 36(1): 49-65.
- [33] Herbenick, D., Reece, M. (2006), Sex education in adult retail stores, *American Journal of Sexuality Education*, 2(1): 57-75.
- [34] Hill, S.E., Durante, K.M. (2009), Do women feel worse to look their best? Testing the relationship between self-esteem and fertility status across the menstrual cycle, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(12): 1592-1601.
- [35] Hsieh, M.H., Wu, H.L. (2011), Gay Men's Identity Attempt Pathway and Its Implication on Consumption, *Psychology & Marketing*, 28(4): 388-416.
- [36] Jas P. (1994), The menstrual cycle, humor and appetite, *Nutrition and Food Science* 2(1): 23-25.
- [37] Kantar, (2018), The \$1 Trillion Blind Spot - Exploring the Future of Culture and Commerce with LGBTQ+, https://debtfreeguys.com/wp-content/uploads/2019/02/KantarConsulting-Hornet-LBGTQ_6_1_reducedfilesize-1.pdf
- [38] Klawitter, M. (2015), Meta-analysis of the effects of sexual orientation on earnings, *Industrial Relations*, 54(1): 4-32.
- [39] Koçoğlu, D., Erkatrancı, T.A. (2021), LGBT Bireylerin Tüketici Satın Alma Tarzları, *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1): 230-247.
- [40] Köylü, M., Güzel, D. (2021), Türkiye'de Kamu Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks ve Artıların Durumu, *Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (Kaos GL) ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi*, Ankara.

- [41] Kuga M., Ikeda, M., Suzuki, K. (1999), Gustatory changes associated with the menstrual cycle, *Psychology and Behavior* 66(2): 317-322.
- [42] Küçükkaya, B., Süt, H.K. (2018), Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transgender ve İnterseks (LGBTİ) Bireylere İlişkin Tutumları, *STED*, 27(6): 373-383.
- [43] Larsen, G., Patterson, M., Sabri, O., Walther, L. (2018), A commentary on the treatment of taboo in consumption and marketing, *Journal of Marketing Management*, 34(13-14): 1067-1077.
- [44] Lippa, R. (2000), Gender-related traits in gay men, lesbian women, and heterosexual men and women: The virtual identity of homosexual-heterosexual diagnosticity, *Journal of Personality*, 68(5): 899-926.
- [45] Londono, J.C., Davies, K., Elms, J. (2017), Extending the Theory of Planned Behavior to examine the role of anticipated negative emotions on channel intention: The case of an embarrassing product, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 36(1): 8-20.
- [46] Mayr, C. (2021), Beyond plug and play: The acquisition and meaning of vibrators in heterosexual relationships, *International Journal of Consumer Studies*, 45(1): 28-37.
- [47] McVay M.A., Copeland, A.M., Newman, H.S., Geiselman, P.J. (2012), Food cravings and food cue responding across the menstrual cycle in a non-eating disordered sample, *Appetite* 59(2): 591-600.
- [48] Meenakshi, N. (2020), Taboo in consumption: Social structure, gender and sustainable menstrual products, *International Journal of Consumer Studies*, 44(3): 243-257.
- [49] Moore, S.G., Dahl, D.W., Gorn, G.J., Weinberg, C.B., Park, J., Jiang, Y. (2008), Condom embarrassment: coping and consequences for condom use in three countries, *AIDS care*, 20(5): 553-559.
- [50] Morrison, M.A., Morrison, T.G., Sager, C.L. (2004), Does body satisfaction differ between gay men and lesbian women and heterosexual men and women? A meta analytic review, *Body Image*, 1(2): 127-138.
- [51] Morton, C.R., Kim, H., Treise, D. (2011), Safe Sex After 50 and Mature Women's Beliefs of Sexual Health, *The Journal Of Consumer Affairs*, 2011(Güz): 372-390.
- [52] Necipoğlu D., Bebiş H., Seviş E.Ü. (2019), Dezavantajlı gruplar (göçmen, mülteci, sığınmacı, gey, lezbiyen, mahkumlar...) ve kültürel yaklaşım, ss.68-75, Tanrıverdi G. editör içinde, *Kültürlerarası Hemşirelik*, 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri.
- [53] Negrusa, B., Oreffice, S. (2010), Sexual orientation and household savings: Do homosexual couples save more? Discussion Paper, Available at SSRN 1582675.
- [54] Newport, F., Himelfarb, I. (2013), Record-high say gay, lesbian relations morally OK: Americans' tolerance of a number of moral issues up since 2001, <http://www.gallup.com/poll/162689/recordhigh-say-gay-lesbian-relations-morally.aspx>.

- [55] Nguyen, D.H., Parker, L., Brennan, L., Clements, A. (2014), The taboo question—Condom retailing in Vietnam and social marketing implications, *Journal of Social Marketing*, 4(2): 133-154.
- [56] Oakenfull, G. (2013), Unraveling the movement from the marketplace: Lesbian responses to gay-oriented advertising, *Journal of Marketing Development and Competitiveness*, 7(2): 57-71.
- [57] Oakenfull, G. (2012), Gay Consumers and Brand Usage: The Gender-Flexing Role of Gay Identity, *Psychology and Marketing*, 29(12): 968-979.
- [58] Oakenfull, G. (2007), Effects of gay identity, gender and explicitness of advertising imagery on gay responses to advertising, *Journal of Homosexuality*, 53(4): 49-69.
- [59] Oakenfull, G.K., Greenlee, T. B. (2005), Queer eye for a gay guy: Using market-specific symbols in advertising to attract gay consumers without alienating the mainstream, *Psychology & Marketing*, 22(5): 421-439.
- [60] Otterbring, T., Lu, C. (2018), Clothes, condoms, and customer satisfaction: The effect of employee mere presence on customer satisfaction depends on the shopping situation, *Psychology & Marketing*, 35(6): 454-462.
- [61] Öner, A. (2017), Beyaz yakalı lezbiyen ve gey bireylerin işyerinde karşılaştıkları cinsel yönelim ayrımcılığının etkileri, *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran sayısı, ss.29-36.
- [62] Pastore, C.M.D.A, Maffezzolli, E.C.F., Da Silva, W.V. (2017), Pre-menstrual period: Do women really consume more?, *Journal of Consumer Behaviour*, 16(1): 42-50.
- [63] Piha, S., Hurmerinta, L., Sandberg, B., Järvinen, E. (2018), From filthy to healthy and beyond: finding the boundaries of taboo destruction in sex toy buying, *Journal of Marketing Management*, 34(13-14): 1078-1104.
- [64] Pillard, R.C. (1991), Masculinity and femininity in homosexuality: "Inversion" revisited, J.C. Gonsiorek ve J. D. Weinrich içinde (Eds.), *Homosexuality: Research implications for public policy* (pp. 32–43), Sage Publications, Inc.
- [65] Pine K.J., Fletcher, B. (2011), Women's spending behaviour is menstrual cycle sensitive, *Personality and Individual Differences* 50(1): 74-78.
- [66] Popa, M., Hurd, S. (2016), The impact of sexual orientation on consumers' tipping behavior, *Journal of Business and Economics*, 7(1): 94-104.
- [67] Probasco, J. (2022), Top LGBTQ+ CEOs, <https://www.investopedia.com/top-lgbtq-ceos-5323561> (Yayın Tarihi: 31.05.2022)
- [68] Ragusa, A. (2005), Social change and the corporate construction of gay markets in the New York Times advertising business news, *Media, Culture and Society*, 27(5): 653-676.

- [69] Reeves, B., Ickes, M.J., Mark, K.P. (2016), Gender differences and condom-associated embarrassment in the acquisition of purchased versus free condoms among college students, *American Journal of Sexuality Education*, 11(1): 61-75.
- [70] Rizwan, H. (2022), <https://www.indiatimes.com/explainers/news/what-is-pink-money-how-powerful-is-it-571374.html> (Yayın tarihi:04.01.2022)
- [71] Russell, E.M., Bradshaw, H.K., Rosenbaum, M.S., Hill, S.E., Bennett, R.R. (2021), Intrasexual female competition and female trust in gay male sales associates' recommendations, *Psychology & Marketing*, 38(2): 249-265.
- [72] Russell, E. M., DelPriore, D. J., Butterfield, M. E., Hill, S. E. (2013), Friends with benefits, but without the sex: Straight women and gay men exchange trustworthy mating advice, *Evolutionary Psychology*, 11(1): 132-147.
- [73] Saad, G., Stenstrom, E. (2012), Calories, beauty, and ovulation: The effects of the menstrual cycle on food and appearance-related consumption, *Journal of Consumer Psychology*, 22(1): 102-113.
- [74] Sabri, O., Manceau, D., Pras, B. (2010), Taboo: An Underexplored Concept in Marketing, *Recherche et Applications En Marketing (English Edition)*, 25(1): 59-85.
- [75] Sadıç, E., Beydağ, K.D. (2018), Hemşirelik öğrencilerinin lezbiyen ve geylere yönelik tutumları ve etkileyen faktörler, *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 1(2): 5-13.
- [76] Sarkar, J.G., Sarkar, A. (2017), Investigating young customers' retail purchase embarrassment, *Marketing Intelligence & Planning*, 35(1): 111-129.
- [77] Saunders, K.E., Hawton, K. (2006), Suicidal behaviour and the menstrual cycle, *Psychological medicine*, 36(7): 901-912.
- [78] Schulman, S. (1998), The making of a market niche, *The Gay & Lesbian Review Worldwide*, 5(1): 17-21.
- [79] Strubel, J., Petrie, T.A. (2016), The clothes make the man: The relation of sociocultural factors and sexual orientation to appearance and product involvement, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 33 (2016): 1-7.
- [80] Şahin, N.H., Bilgiç, D. (2016), Toplumda eşcinsellere yönelik tutumlar ve lezbiyen kadınlarda sağlık eşitsizliği, *HSP*, 3(3): 216-225.
- [81] Tuten, T.L. (2006), Exploring the importance of gay-friendliness and its socialization influences, *Journal of Marketing Communications*, 12(2): 79-94.
- [82] Ulrich, I. (2013), The effect of consumer multifactorial gender and biological sex on the evaluation of cross-gender brand extensions, *Psychology & Marketing*, 30(9): 794-810.
- [83] Um, N., Kim, K.O., Kwon, E.S., Wilcox, D. (2015), Symbols or icons in gay-themed ads: How to target gay audience, *Journal of Marketing Communications*, 21(6): 393-407.

- [84] Waskul, D., Anklan, M. (2020), “Best invention, second to the dishwasher”: Vibrators and sexual pleasure, *Sexualities*, 23(5-6): 849-875.
- [85] Watson, E.D., Seguin, L.J., Milhausen, R.R., Murray, S.H. (2016), The impact of a couple's vibrator on men's perceptions of their own and their partner's sexual pleasure and satisfaction, *Men and Masculinities*, 19(4): 370–383.
- [86] Vandecasteele, B., Geuens, M. (2009), Revising the myth of gay consumer innovativeness, *Journal of Business Research*, 62(1): 134-144.
- [87] Yapıcıoğlu Ayaz, Y., Aytekin, P. (2019), LGBT İçerikli Viral Reklam Videolarının Göstergibilimsel Analizi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(41): 42-62.
- [88] Yıldız, S. (2018), Pembe turizm üzerine genel bir değerlendirme, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(7): 75-90.
- [89] Yılmaz, V., Demirbaş, H.B. (2015), Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde lezbiyen, gey, biseksüel ve trans (LGBT) hakları gündeminin ortaya çıkışı ve gelişimi: 2008-2014, *Alternatif Politika Dergisi*, 7(2): 230-256.

MARKA KİŞİLİĞİ KARŞILAŞTIRMASI: ALKOLLÜ İÇECEK (BİRA) SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA¹

Doç.Dr. HAKAN KİRACI¹, Muhammed BEKİT²

¹ MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ, Fethiye İşletme Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0001-9230-3102

² MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans
Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0002-5085-6742

ÖZET

İnsanların çoğunlukla birbirine benzememesi gibi, markalar dünyasının üyeleri de birbirinden belirgin farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıkları ortaya çıkarmak amacıyla, antropomorfizm temelli yaklaşımla tüketicilerin görüşlerine göre belirli markaların kişilikleri karşılaştırılmakta ve ortaya çıkan farklı kişilik yapılarının, boyutlarının ya da özelliklerinin tüketicilerin tercihleri üzerindeki olası etkileri incelenmektedir. Bu bağlamda marka kişiliği, insani kişilik özelliklerin markalara atfedilmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma öncesinde, marka kişiliği konusunda mevcut literatüre göz atıldığında; alkollü içecek sektöründe faaliyet gösteren firmalara yönelik araştırmaların sınırlı olduğu gözlemlendiğinden hareketle, bu araştırmada, bir ulusal menşeli (UMM) ve bir uluslararası menşeli (ULAR) markaya ilişkin marka kişiliği algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Marka kişiliği ölçümünde kullanılan geçerli ve güvenilir ölçeklerden biri olan Aaker (1997) tarafından geliştirilen marka kişiliği ölçeği kullanılarak, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fethiye İşletme Fakültesi öğrencilerinden kolayda örneklem yöntemiyle seçilen 326 katılımcıdan veri toplanmış, ilgili iki markanın kişilik boyutları (samimiyet, heyecan, yetenek, sertlik, seçkinlik, sertlik) arasındaki farklılıklar analiz edilmiştir. Ortaya çıkan bulgular incelendiğinde, iki markanın kişilik boyutları arasında önemli farklılıklar bulunduğu gözlemlenmiştir. Ek olarak, diğer marka ile karşılaştırmaya gitmeksizin her bir markanın kendi kişilik boyutları arasındaki farklılıklar ve araştırmaya katılan bireylerin marka kişiliği algılarının demografik özelliklerine göre gösterdiği olası farklılıklar irdelenmiştir. Marka kişiliği ölçümünün yapıldığı bu çalışmanın sonucunda, hem alkollü içecek sektörü temsilcilerine hem de literatüre önemli katkılar sunulması beklenmektedir. Bir başka deyişle, “kolayda örneklem” yöntemiyle seçilen katılımcılardan elde edilen bulguların genellenebilirliği zor olsa da, genç tüketiciler üzerinde gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular, her iki bira üreticisine de müşteri algıları konusunda önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Marka kişiliği, Alkollü içki, bira, Fethiye İşletme Fakültesi, Aaker.

1. GİRİŞ

Günümüz teknolojisinde yaşanan gelişmeler, rekabet ortamının gün geçtikçe daha da artmasına neden olmaktadır. Yaşanan teknolojik gelişmeler doğrultusunda piyasaya sürülen

¹ Bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi SBE, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Yüksek Lisans Programı'nda Doç.Dr. Hakan KİRACI'nın danışmanlığında, Muhammed BEKİT tarafından hazırlanan “Marka Kişiliği Karşılaştırması: Alkollü İçecek Sektöründe Bir Araştırma”, isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ürünler/hizmetler arasındaki farklılık giderek yok olmaktadır. Bu noktada marka kavramı işletmeleri farklılaştıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmeler, markaları ile rakip işletmelerden ayrılmakta ve bu şekilde rekabet üstünlüğü sağlamayı amaçlamaktadırlar. Tüketicilerinin markaları hakkındaki görüşlerini öğrenip, ilgili görüşlere göre marka iletişim stratejilerini belirleyen işletmelerin imdadına marka kişiliği kavramı yetişmektedir.

İnsanlardaki kişilik özelliklerinin markalarda aranmasını ifade eden marka kişiliği, bir markaya atfedilen sıfatların derecesi olarak nitelendirilmektedir. İşletmeler açısından; tüketicilerin değerlendirmeleri sonucu beliren sıfatlar ya da marka kişilik özelliklerinin yoğunluğu ve hangi kişilik özelliklerinde bu yoğunluğun ağırlık kazandığı asıl önemli konudur. Diğer bir deyişle; marka yönetimi ve marka iletişimi konularında amaçlanan nokta ile tüketiciler gözünde oluşan imajlar karşılaştırılarak, “kişilik tespiti” öncesi eylem ve stratejilerin gözden geçirilmesi ve “kişilik tespiti” sonrası yapılacak eylemler ve izlenmesi gereken stratejilerin kurgulanması olasıdır. Bu süreçte yapılacak bilimsel araştırmalar ve ortaya çıkarılacak bulgular önem kazanmaktadır.

Ulusal ve uluslararası literatüre göz atıldığında; marka kişiliği tespitini gerçekleştirmeyi amaçlayan çok sayıda çalışmanın yapıldığı gözlenmektedir. Özellikle ulusal pencereden literatür incelendiğinde; pek çok farklı sektör ve markanın kişilik tespitinin yapıldığı araştırmalarla karşılaşılmaktadır. Ancak söz konusu çalışmalar arasındaki temel farklar görülmektedir. Bu farklılardan ilki, kimi çalışmalarda sadece bir markanın kişilik analizi yapılırken; kimi çalışmalarda eş zamanlı birden fazla markanın kişilik yapıları karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmektedir. İkincisi, kimi çalışmalarda analizi yapılan marka isimleri açık açık verilirken, kimilerinde harf (a,b,c), sayı (1,2,3) veya renk (kırmızı, sarı) isimleri üzerinden isimsiz bir şekilde markalar karşılaştırılmaktadır. Üçüncüsü, kimi çalışmalarda daha önce kişilik tespiti defalarca yapılmış bir marka ya da markalar bu kez farklı bir örnekleme analiz edilirken, kimi çalışmalarda ise daha önce çalışılmamış bir marka ya da markaların kişilik analizleri yapılmaktadır. Dördüncüsü, kimi çalışmalarda Aaker (1997)’in marka kişiliği ölçeği temel alınarak kişilik özellikleri ölçümü yapılırken, kimi çalışmalarda ise başka marka kişiliği ölçeklerinin kullanılması tercih edilmektedir. Nihayet bu farkların sonuncusu, kimi çalışmalarda marka kişiliği tespiti yapılarak marka kişiliği özellikleri ve/veya kişilik alt boyutlarının belirli değişkenlerle (tüketici kişilik özellikleri, marka tercihi, marka sadakati vb.) ilişkileri ayrıca analiz edilirken, kimi çalışmalarda yalnızca belirli bir marka ya da markaların marka kişiliği ölçümleri yapılmakla yetinilmektedir. Önceki satırlarda sözü edilen farklar ışığında bu çalışma; eş zamanlı birden fazla markanın kişilik analizinin yapıldığı, doğrudan marka ismi verilmeden karşılaştırmanın yapıldığı, daha önce çalışılmamış bir sektör ve markaların kişilik analizlerinin gerçekleştirildiği, Aaker (1997)’in marka kişiliği ölçeği temel alınarak kişilik özellikleri ölçümü yapıldığı ve yalnızca belirli markaların marka kişiliği ölçümleri yapılmakla yetinildiği araştırma türü olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Bu çalışmada, Türkiye bira pazarında faaliyet gösteren ulusal menşeli bir marka ile uluslararası menşeli bir markanın üniversite öğrencileri tarafından algılanan marka kişiliklerinin belirlenmesi, algılanan marka kişiliği boyutları arasındaki farklılıkların tespit edilmesi ve belirlenen farklılıkların karşılaştırılması amaçlanmıştır. Literatür incelendiğinde alkollü içecek sektöründe yapılan çalışmaların sınırlılığı ve bu sektörde yer alan markaların marka kişilik özelliklerinin belirlenmemiş ve karşılaştırılmamış olması araştırmanın önemini ortaya

koymaktadır. Ulusal menşeli ve uluslararası menşeli bir markanın seçilme nedeni ise, söz konusu iki markanın Türkiye bira pazarında önemli konumda olmalarıdır.

2.MARKA KİŞİLİĞİ KAVRAMI

Üreticilerin ve çiftlik sahiplerinin damgalama uygulamaları ile başlayan “kara düzen” markalaşma serüveni, milattan önceki ayırt etme fonksiyonun ötesine geçmiş, günümüzde marka imajı, marka varlığı, marka mimarisi, marka kişiliği gibi çok sayıda marka yönetimi kavramı literatüre girmiştir. Bu kavramlardan biri olan marka kişiliği, tüketici zihninde bir markanın nasıl algılandığı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Şöyle ki, bir markanın işlevsel yararları ile birlikte sembolik yararları tüketiciyi satın alma davranışına yönlendirmektedir. Tüketiciler de, alışveriş esnasında ürünleri markaları ile talep etmekte ve tercih ettikleri markaya kendi kişilik özelliklerini atfetmektedirler. Buna karşın pazarlamacılar ise, tüketici davranışlarını yönlendirmek için markaya kişilik (özellik) yüklemektedir (Torlak ve Uzkurt, 2005).

Marka literatürüne göz atıldığında; “marka kişiliği” kavramının ilk kez 1955 yılında Gardner ve Levy tarafından yapılan “The Product and the Brand” isimli çalışmada görüldüğü gözlenmektedir (Lee, Leung ve Zhang, 2000, s. 61). Ayrıca, Tıgılı (2003) tarafından yapılan bir çalışmada 1997 yılına kadar marka kişiliğinin kronolojik sırası verilmiştir. Söz konusu sıra şu şekildedir (Tıgılı, 2003: 67):

King (1973) tarafından kaleme alınan “Developing New Brands” isimli kitap,
Alt ve Griggs’in (1988) “Can a Brand be Cheeky?” isimli makale çalışması,
Batra, Lehman ve Singh’in (1993) hazırladığı “Brand Equity and Advertising” isimli kitap,
Hankinson ve Cowking’in (1993) “Branding and Action” isimli kitabı,
Tennant’in (1994) ele aldığı “Brand Power” isimli çalışması,
Aaker’in (1997) “Dimensions of Brand Personality” isimli makale çalışması.

“Bir markayla ilişkilendirilen insana özgü karakteristik nitelikler kümesi” (Aaker, 1997: 347), spesifik bir markaya atfedilen insan özelliklerinin spesifik karşımı” (Kotler ve Keller, 2012: 157), “markayı karakterize eden tüm yönler” (Plummer, 2000: 81), “markanın sahip olduğu insan özelliklerinin tümü” (Blackston, 1995: 2), “tüketicinin markayı, tipik olarak bir kişinin kişiliğini yakalayan boyutlarda algılama biçimi” (Batra, Lehmann ve Singh, 1993: 84) ve “marka bir insan olsaydı, nasıl bir insan olurdu? sorusuna alınacak cevaplar” (Kapferer, 2008: 183) şeklinde tanımlanan marka kişiliği, işletmelerin marka ve ürünlere yüklemeye çalıştıkları ve tüketici davranışlarını etkileme konusunda çaba gösterdiği bir kavramdır. Kuşkusuz marka kişiliği, zaman içerisinde belirli aşamalardan geçtikten sonra meydana gelen, zamanla oluşan bir kavram özelliğini taşımaktadır (Özgüven ve Karataş, 2010). Ayrıca, nasıl ki kişilik, insanları diğer insanlardan ayırıyorsa, marka kişiliği de bir markayı rakip işletmelerden / rakip markalardan ayıran bir ayırt edici değişkenler bütünüdür. Söz gelimi, bir insan nasıl dışarıdan bakıldığında arkadaşları, kıyafetleri, mahallesi etkinlikleri ve etkileşim hareketleri ile kişiliğini yansıtıyorsa markalar da aynı şekilde kişiliklerini yansıtmaktadırlar (Aaker, 2009).

Farklı araştırmacıların tanımlarına yer verilerek buraya kadar açıklanmaya çalışılan marka kişiliği konusunda oluşturulan birkaç ölçek vardır. Aaker’in (1997) 42 özellik, 5 boyut içeren ölçeği bu ölçekler arasında en sık kullanılanıdır. Ülkemizde gerçekleştirilen ampirik

çalışmalarda bu ölçeğin yanı sıra Aksoy ve Özsoyer (2007)'in Aaker'in ölçeğinin Türkiye'ye uyarlanmış ölçeğinin de kullanıldığı gözlenmiştir. Sözü edilen bu iki ölçeğin yanı sıra; Geuens, Weijters ve Wulf (2009)'un 12 özellik ve 5 boyut içeren ölçeğinin de yakın zamanda kullanımının giderek arttığı görülmektedir. Marka kişiliği ölçümlerinde başkaca ölçekler (bkz. Özhan ve Yüksel, 2020) bulunsa da bu satırlarda tümüne yer verilmesine gerek duyulmamıştır.

Bu çalışmada, uluslararası geçerliliği bulunan Aaker(1997)'in marka kişiliği ölçeği kullanılarak katılımcılardan veri toplanmıştır. Söz konusu ölçekte yer alan boyutlar şekil 1'de yansıtılmıştır. Ayrıca, ekler bölümünde ölçekte bulunan temel kişilik özelliklerinin yer aldığı bir çizelge sunulmuştur.

Marka Kişiliği				
Samimiyet	Heyecan	Yetenek	Seçkin	Sert

Görsel 1. Aaker'ın Marka Kişiliği Boyutları

Kaynak: Aaker, 1997: 352.

Her ne kadar kişilik boyutlarının ve özelliklerinin insanların kişilik boyutlarına benzer olması, yorum ve değerlendirme sürecinde olumlu katkılar sağlasa da; pek çok yönden bu ölçek eleştiriye uğramaktadır.

Çizelge 1. Ulusal Literatürde Yer Alan Marka Kişiliği Araştırmaları

Araştırmacı-lar	İncelenen Sektör	İncelenen Marka-lar
Alın (2021)	Kahve Zinciri	Starbucks, Coffelab
Akan (2017)	Havayolu	THY
Akan, Atalık ve Yücel (2019)	Havayolu	Sarı, Kırmızı Havayolu
Aksoy ve Baş (2016)	GSM	Vodafone, Turkcell, AVEA
Arabelen ve Baştuğ (2021)	Liman	Kıta Limanları
Arslan, Çatı ve Sever (2021)	Hazır Giyim	----
Banan ve Taşkın (2017)	Spor Klubü	Galatasaray
Belet ve Baruönü (2020)	Devam sütü	Appetite, Happy
Bilgin ve Yılmaz (2019)	Perakendeci	BİM
Bircan (2016)	Cep telefonu	Apple, Samsung
Boyacı ve Taşkıran (2019)	En değerli 5 marka	Türk Havayolları, Türk Telekom, Turkcell, Akbank, Garanti
Boyras ve Balım (2015)	Siyasi Parti	AK Parti

Demir (2010)	Üniversite	Akdeniz Üniversitesi
Dil, Arslan ve Dinçer (2016)	Perakendeci	BİM, Migros
Doğanlı ve Bayri (2012)	Üniversite	Adnan Menderes Üniversitesi
Dölarslan (2012)	Sembolik/Fonksiyonel fayda markaları	Mercedes, Adidas, Coca-Cola
Dursun (2009)	Gazete	Milliyet, Posta
Dülgeroğlu (2017)	GSM	Turkcell
Dülgeroğlu (2021)	Festival-Etkinlik	Uluslararası Troia Festivali
Erciş ve Çelebi (2016)	Beyaz eşya	Arçelik, Beko, Bosch, Vestel, Profilo, Siemens
Erdem, Karsu, Sertkaya ve Yıldız (2010)	AVM	Galleria, Akmerkez
Eren ve Dal (2019)	Otomobil	Fiat, Mercedes, Toyota, Citroen, Opel
Evirgen (2022)	Kozmetik	Dior
Girişken, Bulut ve Kurtuluş (2015)	Siyasi parti	A, B ve C partisi
Girişken ve Giray (2016)	GSM	Vodafone
Ilgın ve Konuk (2020)	Otomobil	BMW, Mercedes
Kayıkçı ve Cengiz (2020)	AVM	Carousel, Capacity, Marmara Forum, Galleria
Keser (2018)	Destinasyon	Ağrı
Kölgeliler (2018)	Otomobil	Mini Cooper
Köse, Güneş ve Özçelikay (2015)	Ezcan türleri	AVM, Semt, Cadde, Reçete kaynağına yakın eczane
Kutlu (2016)	Sosyal medya	Facebook, Twitter
Küçüksaraç (2018)	İçecek	Red bull, Dimes, Juico, Herby Tea, Mahmood Coffee
Obus (2021)	Kahve Zinciri	Starbucks, Kahve Dünyası
Önen (2018)	Havayolu	THY, Pegasus
Özçelik ve Torlak (2011)	Kot pantolon	Levis, Mavi Jeans
Özer ve Ersoy (2012)	Havayolu	1.,2.,3. ve 4. Havayolu markası
Özgüven ve Karataş (2010)	Fast-Food	McDonald's, Burger King
Özhan ve Yüksel (2020)	GSM	GSM1, GSM2 ve GSM3 markası
Öztürk, Yücel ve Bayır (2018)	GSM	Turkcell, Vodafone
Schneider ve Bodur (2009)	Hijyenik Ped	Orkid, Molped, Kotex

Soybak ve Yurtbahar (2022)	Destinasyon	Afyonkarahisar
Şimşek (2019)	Havayolu	?
Tayfun (2020)	Destinasyon	Trabzon
Tayfur, Cesur ve Memiş (2017)	Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Tıgılı (2003)	Parfüm	Armani - Gucci
Torlak ve Uzkurt (2005)	Kola	Coca-Cola, Cola Turka
Türkmen, Atay ve Türkmen (2018)	Destinasyon	Çanakkale
Türkmendağ ve Köroğlu (2018)	Seyahat Acenteleri	-----
Uran (2018)	Kahve zinciri	Starbucks, Caribu coffee, Coffe nero
Ünal (2020)	Destinasyon	Kaş
Yalman, Ulusu, Sağlık ve Durmuş (2012)	Cep Telefonu	Iphone, Blackberry
Yıldız, Güngörür ve Cömert (2022)	Spor ayakkabı	Nike, Adidas, Puma, Kinetix, Reebok
Yılmaz (2007)	Mobilya	IKEA
Yılmaz, Eren ve Zengin (2017)	Seramik	Bien, Çanakkale, Ege, Kütahya Seramik, Seramiksan, Seranit, Vitra
Yılmaz, Köklü ve Çelik (2022)	Otomobil	Ferrari, Ford, Land Rover, Peugeot, Fiat, Toyota
Yücel ve Halifeoğlu (2017)	Sosyal medya	Facebook, Instagram, Twitter

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

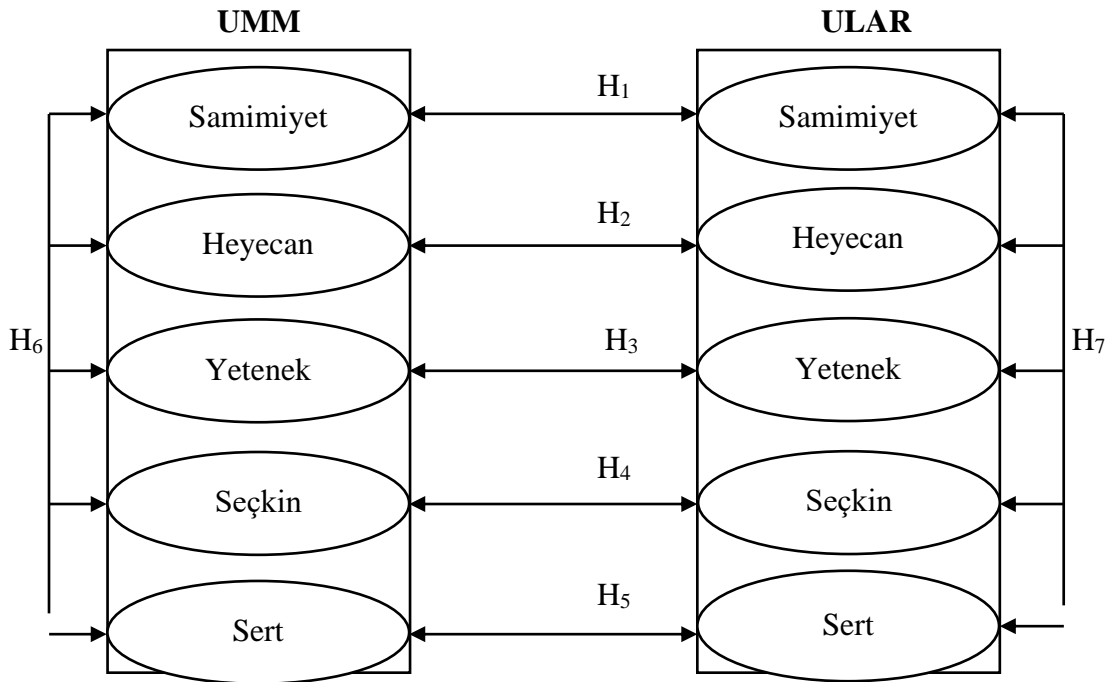
Çizelge 1’de Türkiye’de marka kişiliği konusunda yapılan araştırmalar yansıtılmaktadır. Pek çok sektörde, birbirinden farklı marka üzerinde yapılan özgün çalışmaların yanı sıra, aynı marka üzerinde farklı örneklerde tekrarlı ölçümlerin yapıldığı araştırmaların da bulunduğu gözlenmektedir.

3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada Türkiye bira pazarında önemli rol alan iki bira markasının, üniversite öğrencilerinin marka kişiliği algılarının belirlenmesi, algılanan marka kişilik boyutları arasındaki farklılıkların tespit edilmesi ve belirlenen farklılıkların karşılaştırılması amaçlanmıştır. Türkiye bira pazarında sahip oldukları pazar payları ile önemli birer konum edinen iki markanın (UMM ve ULAR) kişilik özelliği incelemesinin yapılacağı bu çalışma; Türkiye’de çay ve gazlı içeceklerden sonra en çok tüketilen bira içeceği konusunda yapılan ilk

“marka kişiliği” çalışması olacaktır. Sadece marka kişiliği konusuyla sınırlı olmamakla birlikte, literatür incelendiğinde alkollü içecek sektöründe faaliyet gösteren işletmelere/markalara yönelik araştırmaların oldukça sınırlı olduğu (Baş ve Merter, 2015; Arslantürk, 2021) göze çarpmaktadır.

Araştırmanın teorik evreni üniversite öğrencileri, pratik evreni ise Fethiye İşletme Fakültesi öğrencileridir. Kolayda örneklem yöntemiyle belirlenen öğrencilerden anket tekniği ile toplanan veriler analiz edilerek, ortaya çıkan bulgular yorumlanmaktadır. Diğer bir anlatımla; kolayda örneklem tekniği ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fethiye İşletme Fakültesi dersliklerinde 19.04.2022-18.05.2022 tarihleri arasında yüz yüze toplanan veriler incelenmiş, veri toplama sürecinde dağıtılan 350 adet anket formundan 24 tanesi geçersiz olduğundan, araştırmanın veri analizi 326 adet anket formunda yer alan veriler üzerinden yapılmıştır. Ayrıca, araştırmanın modeli ve hipotezleri, katılımcıların UMM ve ULAR markalarına yönelik marka kişilik algılarının farklı olduğu varsayılarak oluşturulmuş ve görsel 2’de sunulmuştur.

Görsel 2. Araştırmanın Modeli

Şekil 2’de verilen model doğrultusunda, iki markanın kişilik boyutlarında edindikleri skorlar arasındaki farklılıkların anlamlı olup olmadığı fark testleri ile analiz edilecektir.

Araştırmada nicel veri toplama araçlarından anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcılara ilişkin demografik bilgileri ölçmeye yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise Aaker (1997) tarafından geliştirilen 5 boyut 42 ifadeden oluşan marka kişiliği ölçeği bulunmaktadır. Marka kişiliği ölçeği 5’li likert tutum ölçeği kullanılarak ölçülmüştür (5. Kesinlikle Katılıyorum, 4. Katılıyorum, 3. Kararsızım, 2. Katılmıyorum, 1. Kesinlikle Katılmıyorum). SPSS programı yardımıyla veriler analiz edildikten sonra, öncelikle araştırmaya katılan bireylerin demografik niteliklerine ve bira tüketim alışkanlıklarına ilişkin dağılımlar frekans ve yüzde tabloları ile ve araştırmaya katılan bireylerin UMM ve ULAR markasına ilişkin özellik ve boyutların aldığı

aritmetik ortalama değerleri sunulmaktadır. Sonrasında, araştırma hipotezlerini test etmek için yapılan fark testlerinin bulgularına yer verilmektedir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmaya katılan bireylerin, demografik özelliklerinin değerlendirilmesi için frekans analizi kullanılmıştır. Katılımcıların cinsiyet, yaş ve aylık gelir düzeyine ilişkin bulgular aşağıdaki çizelge 2’de gösterilmektedir. İlgili tabloya göz atıldığında; katılımcıların cinsiyet dağılımının dengeli olduğunu söylemek mümkündür.

Çizelge 2. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Bulguları

Cinsiyet	F		Yaş Grubu	F		Gelir Düzeyi	F	
	F	%		F	%		F	%
Kadın	151	46,3	18-25	311	95,4	0-1000	73	22,4
Erkek	175	53,7	26-35	12	3,7	1001-2000	79	24,2
Toplam	326	100	36 ve üzeri	3	0,9	2001-3000	68	20,9
			Toplam	326	100	3001-4000	34	10,4
						4001 ve üzeri	72	22,1
						Toplam	326	100

Araştırmaya katılan bireylerin bira tüketimlerine ilişkin bulgular çizelge 3’te gösterilmektedir. Tablodaki değerlere göz atıldığında; katılımcıların bira tüketim sıklığının “orta” derece olduğu, çoğunlukla aynı markayı tercih etme yoğunluğunun bulunduğu, bir defada satın alınan bira miktarına bakıldığında ise, 1-5 adet arası kutu/şişe alımının yoğun olduğu gözlenmektedir.

Çizelge 3. Araştırmaya Katılan Bireylerin Bira Tüketimi Bulguları

Bira Tüketim Sıklığı	F		Aynı Markayı Tercih Etme Eğilimi	F		Bira Satın Alma Miktarı	F	
	F	%		F	%		F	%
Yılda								
Bir / Seyrek	58	17,8	Hiçbir Zaman	14	4,3	1 Kutu/Şişe	92	28,2
Ayda								
Bir / Seyrek	117	35,9	Nadiren	26	8,0	2-5 Kutu/Şişe	215	66,0
Hafta								
Bir / Seyrek	88	27,0	Ara Sıra	62	19,0	6-10 Kutu/Şişe	15	4,6

İki/Üç Günde Bir	47	14,4	Çoğunlukla	183	56,1	11 ve üzeri Kutu/Şişe	4	1,2
Her Gün	16	4,9	Her Zaman	41	12,6	Toplam	326	100
Toplam	326	100	Toplam	326	100			

Katılımcıların marka kişiliği ölçeğine verdiği yanıtlar sonucu her iki markanın kişilik özellikleri ve kişilik boyutları açısından dağılımı çizelge 4'te yansıtılmaktadır. İlgili tablo incelendiğinde, UMM markasının kişilik boyutlarında ULAR markasından düşük değerler aldığı; 3 kişilik özelliğinde UMM markasının ULAR markasından, 39 kişilik özelliğinde ise ULAR markasının UMM markasından yüksek skorlar aldığı görülmektedir.

Çizelge 4. UMM ve ULAR Marka Kişiliği Boyutları ve Alt Boyutlarına İlişkin Dağılım

UMM			ULAR		
Marka Kişiliği Boyutları	A.O.	S.S.	Marka Kişiliği Boyutları	A.O.	S.S.
Yetenek	3,38	0,85	Yetenek	3,60	0,79
Sert	3,29	0,82	Heyecan	3,59	0,79
Samimiyet	3,28	0,69	Sert	3,54	0,81
Heyecan	3,10	0,91	Samimiyet	3,48	0,70
Seçkin	2,97	0,95	Seçkin	3,41	0,84
UMM Marka Kişiliği Ölçeği Cronbach Alpha katsayısı: 0,937			ULAR Marka Kişiliği Ölçeği Cronbach Alpha katsayısı: 0,934		

Yetenek boyutunda, ULAR markasının UMM markasına göre daha güvenilir, daha çalışkan, daha zeki, daha teknik, daha global, daha başarılı, daha lider ve son olarak daha kendinden emin olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. “Sert” boyutunda elde edilen bulgulara bakıldığında, ULAR markasının UMM markasına göre daha dışsal, daha erkeksi, daha batılı, daha güçlü ve daha sert olduğu belirlenmiştir. Samimiyet boyutunda elde edilen bulgulara bakıldığında, ULAR markasının UMM markasına göre daha gerçekçi, daha dürüst, daha samimi, daha gerçek, daha sağlıklı, daha orijinal, daha neşeli, daha duygusal ve son olarak daha arkadaşça olduğu sonucuna ulaşılırken; UMM markasının ULAR markasına göre daha aile odaklı ve daha yerli olarak algılandığı gözlenmektedir. Bu boyut özelinde ayrıca bir değerlendirme yapılacak olursa; UMM özelinde değerlendirildiğinde 3,89 aritmetik ortalama ile “yerli” değişkeni en yüksek ortalamaya sahip olduğu için ilgili markanın “yerli” olarak algılandığı gözlenirken, ULAR özelinde değerlendirildiğinde ise 3,81 aritmetik ortalama ile “gerçek ve orijinal” değişkenlerinin en yüksek ortalamaya sahip olduğu belirlenmiştir. Bu durumda ULAR

markasının, katılımcılar tarafından “gerçek ve orijinal” olarak algılandığı söylenebilmektedir. Heyecan ve seçkin boyutu için de benzer algılar ortaya çıkmış ve sonuç olarak, araştırmaya katılan üniversite öğrencileri tarafından ULAR markası, UMM markasına kıyasla tüm marka kişiliği boyutlarında (samimiyet, heyecan, yetenek, seçkin, sert) daha yüksek düzeyde algılanmıştır. Araştırma hipotezlerinin test edilmesi için yapılan “Paired Sample t Test” analizi bulguları bu farklılığı doğrulamaktadır. Söz konusu analizin bulguları ekler bölümünde okuyucunun dikkatine sunulmaktadır.

Çizelge 5.İki Markanın Ölçeğin 42 Özelliğine Göre Dağılımı

	UMM Markası		ULAR Markası	T	p
01	3,73	Gerçekçi	3,61	-2,884	<0,01
02	2,75	Aile Odaklı	2,70	0,577	>0,05
03	3,89	Yerli	3,73	1,633	>0,05
04	3,20	Dürüst	3,51	-3,818	<0,01
05	3,44	Samimi	3,71	2,999	<0,01
06	3,49	Gerçek	3,81	-3,818	<0,01
07	2,48	Sağlıklı	2,67	-2,428	<0,01
08	3,74	Orijinal	3,81	-0,834	>0,05
09	3,30	Neşeli	3,58	-2,793	<0,01
10	3,12	Duygusal	3,39	-3,110	<0,01
11	3,28	Arkadaşça, Yakın Görülen	3,73	-4,792	<0,01
12	3,29	Cesur, Yenilikten Kaçmayan	3,61	-3,361	<0,01
13	3,07	Heyecan Verici	3,69	-6,934	<0,01
14	3,06	Moda Olan	3,72	-6,400	<0,01
15	3,21	Canlı, Dinamik	3,84	-6,876	<0,01
16	2,91	Havalı	3,46	-5,627	<0,01
17	2,98	Genç	3,70	-6,401	<0,01
18	3,05	Yaratıcı	3,43	-4,121	<0,01
19	2,84	Eşsiz	3,27	-4,632	<0,01
20	3,08	Çağdaş	3,52	-5,079	<0,01
21	3,34	Bağımsız	3,59	-3,254	<0,01
22	3,21	Modern	3,67	-4,903	<0,01
23	3,26	Güvenilir	3,41	-1,803	>0,05
24	3,25	Çalışkan	3,38	1,547	>0,05
25	3,19	Zeki	3,40	-2,386	<0,05
26	3,16	Teknik	3,44	-3,470	<0,01
27	3,50	Global	3,68	-1,929	>0,05
28	3,63	Başarılı	3,93	-3,697	<0,01
29	3,46	Lider	3,64	-1,961	>0,05
30	3,60	Kendinden Emin	3,91	-3,595	<0,01

31	3,05	Üst Sınıf	3,46	-4,415	<0,01
32	3,29	Göz Alıcı	3,54	-6,212	<0,01
33	3,18	Yakışıklı	3,53	-3,224	<0,01
34	3,09	Güzel	3,69	-5,576	<0,01
35	3,08	Çekici	3,69	-5,931	<0,01
36	2,65	Kadını	2,93	-2,223	<0,05
37	2,79	Nazik	3,05	-2,441	<0,05
38	3,02	Dışsal	3,35	-3,991	<0,01
39	3,35	Erkeksi	3,42	-0,573	>0,05
40	3,17	Batılı	3,57	-3,548	<0,01
41	3,51	Güçlü	3,77	-2,879	<0,01
42	3,41	Sert	3,58	-1,586	>0,05

Çizelge 5 incelendiğinde; UMM markasının sadece “gerçek”, “yerli” ve “aile odaklı” kişilik özelliklerinde ULAR markasına göre katılımcılar tarafından daha yüksek düzeyde algılandığı, ULAR markasının ise diğer kişilik özelliklerinde UMM markasından daha yüksek algılandığı anlaşılmaktadır.

Buraya kadar yapılan analizler dışında; her iki marka için kullanılan marka kişiliği ölçeği faktör analizine tabi tutulmuş ve yapılan test bulguları ekler bölümünde verilmiştir. Özetle, UMM markası için 5 faktörlü ve ULAR markası için 7 faktörlü yapı ortaya çıkmış. Ortaya çıkarılan bu yapılar ya da markaların kişilik boyutları arasındaki farklılıklar analiz edilmemiştir. Nedeni, ekler bölümü incelendiğinde kolayca anlaşılabilir. Çünkü, kişilik boyutlarında birebir örtüşme olmamıştır. Söz gelimi, ULAR markasının “küresel” olarak isimlendirilen kişilik boyutundaki kişilik özellikleri; UMM markasının üç farklı kişilik boyutuna dağılım göstermiştir. Yine de, yapılan bu faktör analizinin ortaya çıkardığı marka kişiliği boyutlarının aldığı ortalama değerlere bakıldığında; faktör analizi yapılmadan önce dile getirilen üstünlüğün (ULAR markasının üstünlüğü) ortaya çıktığı gözlenmiştir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İşletmeler, artan rekabet ortamı, artan ürün çeşitliliği, teknolojiye kolay erişim, küreselleşme ve bilinçlenen kitleler gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle yoğun rekabet ortamına sürüklenmektedirler. Bu noktada, işletmelerin tüketici beğenisine sundukları ürün veya hizmetlerin en önemli farklılık sağlayıcısı olarak marka kavramı öne çıkmaktadır. İşletmeler, bu yoğun rekabet ortamında rakiplerinden sıyrılabilmek adına, güçlü ve gelecek vaat eden markalar yaratırken marka stratejileri geliştirmektedirler. Günümüzde ürünler değil, markalar rekabet halindedirler. Bu gibi faktörler sebebi ile işletmelerin kaçınılmaz bir değişim ve gelişim sürecine girdikleri görülmektedir. İşletmeleri rakiplerinden farklılaşmayı sağlayan marka stratejilerinden biri de marka kişiliğidir. Marka kişiliği oluşturulmuş markaların, faaliyet gösterdikleri sektörde rekabet avantajı yakaladıkları, rakip işletmelere kıyasla ön plana çıktıkları ve tüketicileri ile duygusal bağ kurmada önemli bir avantaj yakaladıkları

bilinmektedir. Tüketiciler, kendi kişiliklerine yakın gördükleri markaları satın alma eğilimindedirler ve böylece tercih ettikleri marka, kişiliklerini yansıtmaya aracı olmaktadır.

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin UMM ve ULAR markalarına ilişkin kişiliği özelliği algıları, marka kişiliği ölçeklerinden en sık kullanılan Aaker (1997) ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. 326 katılımcının görüşleri doğrultusunda oluşan veri seti analize tabi tutulmuş ve ortaya çıkan bulgular yorumlanarak sunulmuştur. Özetle araştırma sonucunda elde edilen bulgular, her iki bira marka yöneticilerine tüketicileri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Söz gelimi, büyük çoğunluğunun 18-25 yaş arası tüketicilerden araştırma katılımcılarının, ULAR markasının kişilik özelliklerinde, UMM markasına göre daha yüksek değerler alması, bu markanın UMM markasına göre daha genç tüketiciye hitap ettiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan, insanlar gibi markaların da zaman içerisinde kişilikleri değişim gösterebilmektedir. Bu nedenle, UMM markasının neden ULAR markasının gerisinde kaldığını ayrıca araştırılması ve eğer geniş örneklerde yapılacak kapsamlı çalışmalar bu çalışmanın bulgularını doğrular nitelikte çıkacak olursa; UMM markasını marka stratejilerini gözden geçirmesinin yararlı olacağını düşündürmektedir. Bir başka deyişle, sonuçları genellenemez nitelik taşıyan kolayda örneklerle belirlenmiş katılımcıların görüşlerinin yansıtıldığı bu çalışmanın bulguları, farklı örneklem gruplarıyla veya farklı ölçekler ya da farklı veri toplama aracı kullanılarak test edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, henüz araştırılmamış Türkiye bira pazarında faaliyet gösteren diğer bira markalarının da marka kişiliğinin belirlenmesi durumunda, bira sektörüne ivme kazandıracak bulgular elde edilebilecektir. Son olarak, bu araştırmanın literatür incelemesi esnasında incelenen Govers ve Schoorsmans (2005)'in makalesinde "farklı ürün çeşitleri farklı kişiliklere sahiptir" (Govers ve Schoormans, 2005: 197) ifadesi baz alınarak, Türkiye'de lisans izniyle üretilen uluslararası tüm bir markalarının kişilikleri incelenmesi ve çoklu karşılaştırmalar yapılmasının oldukça yararlı, çarpıcı ve eşsiz bulguları ortaya çıkaracağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Aaker, D. A. (1997). Dimensions of Brand Personality, *Journal of Marketing Research*, 34: 347-356.
- [2] Aaker, D.A. (2009). *Marka Değeri Yönetimi: Bir Marka İsminin Değerinden Yararlanmak*. İstanbul:Mediacat Yayınları.
- [3] Akan, Ş. (2017), *Havayolu Marka Kişiliği Algısının Yüzyüze Görüşme Ve Nöropazarlama Yöntemlerinden EEG İle Karşılaştırılması: Bir Uygulama*, Eskişehir A.Ü., SBE, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2017.
- [4] Akan, Ş., Atalık, Ö., Yücel, N. (2019), *Havayolu Marka Kişiliği Algısının Geleneksel ve Nöropazarlama Yöntemleri İle Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Uygulama*, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (4): x-x.
- [5] Aksoy, L., Özsoyer, A. (2007). *Türkiye'de Marka Kişiliği Oluşturan Boyutlar*, 12. Ulusal Pazarlama Kongresi, Sakarya Üniversitesi.
- [6] Aksoy, S., Bas, M. (2016), *Türkiye'de Faaliyet Gösteren GSM Operatörlerinin Marka Kişiliklerinin Karşılaştırılması Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2): 509-538.

- [7] Alın, K. (2021), Yerli ve Yabancı Marka Kişiliği Karşılaştırılması ve Starbucks ile Coffee Lab Üzerinde Bir Karşılaştırma, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, UTL ABD, Yüksek Lisans Tezi.
- [8] Alt, M. and Griggs, S. (1988), Can A Brand Be Cheeky?, *Marketing Intelligence & Planning*, 6(4): 9-16.
- [9] Arabelen, G., Baştuğ, S. (2021), Endüstriyel Pazarlarda Mekânsal Markalaşma: Limanlarda Marka Kişiliği Belirlenmesi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma, *Beykoz Akademi Dergisi*, 9 (1): 165-181.
- [10] Arslan, K., Çatı, K., Sever, S. (2021), Marka tercihinde tüketici kişiliğinin marka kişilik algısına etkisi. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, 2 (2): 123-139.
- [11] Arslantürk, N. (2021), Kurumsal Kimliğin Algılanmasında Renk ve Sembollerin Farkındalığa Etkisi ve Debranding İlişkisi: Tuborg ve Efes Örneği Üzerine Bir İnceleme. Trabzon.
- [12] Baran, A., Taşkın, E. (2017), Spor Kulübünün Marka Kişiliğinin Takımla Özdeşleşme Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52.Sayı: 52-74.
- [13] Baş, M., Merter, G. (2015), Marka Cinsiyeti ve Bir Uygulama, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (3): 47-70.
- [14] Batra, R., Lehmann, D., Singh, D. (1993). The Brand Personality Component of Brand Goodwill: Some Antecedents and Consequences. D. Aaker, & A. Biel (eds.) içinde, *Brand Equity and Advertising: Advertising's Role in Building Strong Brands* (ss. 83-96), New Jersey: Hillsdale.
- [15] Belet, M.S., Baruönü, F.Ö. (2020), Devam Sütü Tercihinde Etkili Faktörlerin ve Pazar Liderlerinin Marka Kişiliklerinin Analizi, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2): 115-134.
- [16] Bilgin, M.D., Yılmaz, K.G. (2019), X ve Y Kuşaklarının Marka Kişiliği Algılamalarının Karşılaştırılması: BİM Örneği, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (3): 1465-1481.
- [17] Bircan, B. (2016), Marka kimliği kişiliği ve imajı: Apple ve Samsung üzerine bir araştırma, İstanbul Beykent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- [18] Blackston, M. (1995). The Qualitative Dimension of Brand Equity. *Journal of Advertising Research*, 35(4), 1-6.
- [19] Boyacı, M., Taşkırın, H.B. (2019), Sosyal Medyanın Marka Kişiliği Yönünden Kullanımı: Markaların Sosyal Medyadaki Kişilik Sunumları ile Hedef Kitlelerin Marka Kişilik Algısını Karşılaştırmaya Yönelik Bir Araştırma, *Yeni Medya Dergisi*, 6.sayı: 45-63.
- [20] Boyraz, E., Balım, O. (2015), Nasıl Bir Parti? Seçmenlerin Siyasal Marka Kişiliği Algısı Üzerine Bir Araştırma: Tokat İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (4): 347-367.
- [21] Demir, Z.G. (2010), Akademik Örgütlerde Kurumsal Marka Kişiliği: Akdeniz Üniversitesi Üzerinde Bir Araştırma, Akdeniz Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- [22] Dil, E., Arslan, Y., Dinçer, M.A.M. (2016), Perakendecilerin Yönetim Stratejisi ile Tüketicilerin Marka Kişiliği Algısı Arasındaki Uyumun İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, 3rd International Congress of Tourism & Management Researches.

- [23] Doğanlı, B., Bayri, O. (2012), Üniversitelerin Marka Kişiliklerinin Belirlenmesine İlişkin Ampirik Bir Araştırma: Adnan Menderes Üniversitesi Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17 (3): 163-176.
- [24] Dölarıslan, E.Ş. (2012). Bir Marka Kişiliği Ölçeği Değerlendirmesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67 (2): 1-28.
- [25] Dursun, T. (2009). Marka Kişiliği Yaratma Süreci ve Marka Kişiliği Üzerine Bir Araştırma. Marmara İletişim Dergisi, (14): 79-92.
- [26] Dülgeroğlu, İ. (2017), Marka Kişiliği Ve Hizmet Kalitesi İlişkisi: Bir Mobil Telekomünikasyon Şirketi Örneği, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (3): 1-18.
- [27] Dülgeroğlu, O. (2021), Uluslararası Troia Festivali'nin Marka Kişiliği: Sosyal Medya Destekli Bir Çalışma. Journal of Global Tourism And Technology Research, 2 (2): 131-139.
- [28] Erciş, A., Çelebi, Y. (2016). Marka Konumlandırma ve Tüketicilerin Marka Kişiliği Algılamaları-Erzurum'da Beyaz Eşya Sektörü Üzerine Bir Araştırma, Journal of International Social Research, 9 (45): 753-767.
- [29] Erdem Ş., Karsu S., Sertkaya N.S., Yıldız T. (2010). Alışveriş Merkezlerinin Marka Kişiliklerinin Karşılaştırılması, İstanbul İlinde Bir Uygulama, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 9 (33): 71-87.
- [30] Eren, C., Dal, N.E. (2019), Markaların Kişilik Arketiplerinin Algılanması: Otomobil Markaları Üzerine Bir Araştırma, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 43 (Güz): 39-66.
- [31] Evirgen, D. (2022), Marka Toplulukları İle Ortak Marka Değeri Yaratmak: Fotoğraflardaki Dior Marka Kişiliği, Akademik Sanat Dergisi, (0) 16: 94-109.
- [32] Gardner, B., Levy, S. (1955). The Product and the Brand. Harvard Business Review, 33(2), 33-39.
- [33] Geuens, M., Weijters, B., De Wulf, K. (2009). A new measure of brand personality, International Journal of Research in Marketing, 26(2): 97-107.
- [34] Girişken, Y., Giray, C. (2016), Vodafone'un Marka Kisiliği: Besiktas Taraftarı, Rakip Takım Taraftarları ve Takım Tutmayanların Algılarındaki Fark Üzerine Bir Araştırma, Ege Akademik Bakış, 16 (1): 65-78.
- [35] Girişken, Y., Bulut, D., Kurtuluş, S. (2015), Sosyal Olayların Siyasal Marka Kişiliği Üzerindeki Yansımaları, Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, 37 (2) :285-306.
- [36] Govers, P., Schoormans, J. (2005). Product Personality and its Influence on Consumer Preference, Journal of Consumer Marketing, 22(4): 189-197.
- [37] Hankinson, G., Cowking, P. (1993). Branding in Action: Cases and Strategies for Profitable Brand Management, USA: McGraw-Hill Book Company.
- [38] Ilgın, H.Ö., Konuk, N. (2020), Sosyal Medyada Marka Kişiliği: BMW Ve Mercedes Örneği. Journal of Emerging Economies and Policy, 5 (1): 43-50.
- [39] Kapferer, J. (2008). The New Strategic Brand Management : Creating and Sustaining Brand Equity Long Term (4. baskı), Philadelphia: Kogan Page.
- [40] Kayıkçı., P., Cengiz., E. (2020), Ziyaret Tercihine Göre Alışveriş Merkezlerinin Marka Kişiliği Algı Farklılıklarının İncelenmesi, İşletme Araştırmaları Dergisi, 12 (1): 227-248.
- [41] Keser, E. (2016), Ağrı İli Marka Kişiliğinin İncelenmesi, Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili, Kerem KARABULUT içinde, ss.153-164, AİÇÜ Yayınları: Ankara.
- [42] King, S. (1973), Developing New Brands, Pitman Publishing, USA.

- [43] Kotler, P., Keller, K. L. (2012). Marketing Management (14. baskı), New Jersey: Prentice Hall.
- [44] Kölgeliler, Y.Ö. (2018), Marka Kişiliğini Tüketici Yorumlarından Okumak: Mini Cooper Örneği, ICOMEP'18-Autumn | International Congress of Management, Economy and Policy, Istanbul.
- [45] Köse, İ.İ., Güneş, G., Özçelikay, G. (2015), Serbest Eczanelerde Marka Kişiliği, Marmara Pharmaceutical Journal, (0)19: 238-245.
- [46] Kutlu, E. (2016), Tüketici Kişiliği ve Marka Kişiliği İlişkisi: Sosyal Medya Tercihleri Üzerine Bir Araştırma, Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- [47] Küçüksaraç, H. (2018), Marka Kişiliklerinin Instagram Aracılığıyla Sunumu: İçecek Markaları Üzerine Analiz, İletişim ve Bilişim Teknolojileri Özel Sayı, 9 (35): 1-13.
- [48] Lee, T., Leung, C., Zhang, Z. (2000), Fashion Brand Image Marketing: Brand Image and Brand Personality, *Research Journal of Textile and Apparel*, 4(2): 60-67.
- [49] Obus, F. (2021), Marka Kişiliği Kavramı Bağlamında Netnografik Bir Araştırma: Starbucks Ve Kahve Dünyası Örneği, Kırklareli Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.
- [50] Önen, V. (2018), Düşük Maliyetli Havayolu Firmaları ile Tam Hizmet Veren Havayolu Firmaları Marka Kişiliklerinin Karşılaştırması: Türk Havayolları - Pegasus Havayolları İncelemesi, İşletme Araştırmaları Dergisi, 10 (2): 783-802.
- [51] Özçelik, D.G., Torlak, Ö. (2011), Marka Kişiliği Algısı ile Etnosentrik Eğilimler Arasındaki İlişki: LEVIS ve MAVİ JEANS Üzerine Bir Uygulama, Ege Akademik Bakış Dergisi, 11 (3): 361-377.
- [52] Özer, S. U., Ersoy, E. G. (2012). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Havayolu Şirketlerinin Marka Kişiliklerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Turizm Araştırmaları Dergisi, 23 (2): 173-186.
- [53] Özgüven, N., Karataş, E. (2010). Genç Tüketicilerin Marka Kişiliği Algılamalarının Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi: McDonald’s ve Burger King, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (11): 139-165.
- [54] Özhan, S., Yüksel, C. A. (2020), Müşteri Deneyimin Algılanan Marka Kişiliğine Etkisini İncelemeye Yönelik Araştırma: GSM Operatörleri, R&S -Research Studies Anatolia Journal, 3 (4): 250-269.
- [55] Öztürk, S.A., Yücel, N., Bayır, T. (2018), Beynimiz Ve Dilimiz Aynı Mı Konuşuyor? Anket Ve Eeg Yöntemlerinin Karşılaştırılması: Marka Kişiliği Ölçümü Açısından Bir Araştırma, Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi, 4 (1): 139-176.
- [56] Plummer, J. (2000). How Personality Makes a Difference. *Journal of Advertising Research*, 40(6), 79-83.
- [57] Schneider, G.K., Bodur, C.K. (2009), Tüketicilerde Marka Kişiliği Algısı İle Marka Tercihine İlişkin Bir Analiz: Hijyenik Ürünler Sektöründe Bir Uygulama, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (24): 121-140.
- [58] Soybalı, H. H., Yurtbahar, İ. (2020), Termal Turizm Destinasyonu Olarak Afyonkarahisar’ın Marka Kişiliği, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4 (4): 3263-3288.
- [59] Şimşek, H.H. (2019), Havayolu Sektöründe Marka Kişiliği Ve Marka Denklığı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Uygulama, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

- [60] Tayfun, O. (2020), Bir Destinasyon Olarak Trabzon'un Marka Kişiliği Ve Sembol Yapısının Tespitine Yönelik Bir Çalışma, Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi, 10 (2): 54-75.
- [61] Tayfur, G., Cesur, Z., Memiş, S. (2017), Sakarya Üniversitesi'nin Marka Kişiliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, International Journal of Social Science, (0) 54: 241-253.
- [62] Tennant, A. (1994). Creating Brand Power. Stobart, P. (eds) Brand Power içinde, Palgrave Macmillan, London.
- [63] Tıgılı, M. (2003). Marka Kişiliği, Öneri Dergisi, 5: 67-72.
- [64] Torlak, Ö., Uzkuurt, C. (2005), Kola Markası Kişiliklerinin Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanması, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 6(2), 15-31.
- [65] Türkmen, S., Atay, L., Türkmen, E. (2018), Destinasyon Kişiliği, Memnuniyet ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Çanakkale Örneği, Journal of Yasar University, 13 (49): 22-32.
- [66] Türkmendağ, T., Köroğlu, A. (2018), Yerli Turistlerin Marka Kişiliği Algıları: Seyahat Acentesi Örneği, Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 10 (2): 129-144.
- [67] Uran, A.B. (2018), Küresel Kahve Markalarının Instagram Üzerinden Gerçekleştirdiği Marka Kişiliği Bazlı İletişim Çalışmalarının Çift Yönlü Analizi; Starbucks_Tr, Cariboucoffetr, Caffenero Türkiye, Kocaeli Üniversitesi SBE Doktora Tezi, Kocaeli.
- [68] Ünal, A. (2020), Destinasyon Kişiliği Boyutlarını Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Araştırma: Kaş Örneği, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (2): 604-617.
- [69] Yalman, N. Ulusu, Y., Sağlık, D., Durmuş, B. (2012). "Blackberry ve iPhone'un Marka Kişilikleri Farklı mıdır?", Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 0 (10): 83-99.,
- [70] Yıldız, Y., Güngörür, Ö., Cömert, E. (2022), Futbol Ayakkabısı Markalarında Marka Kişiliği Ve Marka Değeri Arasındaki İlişki, Herkes için Spor ve Rekreasyon Dergisi, 4 (1): 1-3.
- [71] Yılmaz, M. (2007), Marka kişiliğinin boyutları ve İkea uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- [72] Yılmaz, M.K., Eren, M., Zengin, M.A. (2017), Endüstriyel Pazarlarda Marka Kişiliği Ve Marka Sadakati Arasındaki İlişkinin Çoklu Uyum Analizi İle İncelenmesi, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 22. UPK Ahmet Hamdi İslamoğlu Özel Sayısı):181-196.
- [73] Yılmaz, S. E., Köklü, Y., Çelik, O. (2022), Otomotiv Sektöründe Markalara Yönelik Kişilik Analizi Uygulaması: Aaker'in Marka Kişiliği Boyutlarının İncelenmesi, Turistika Dergisi, 2 (1): 51-61.
- [74] Yücel, N., Halifeoğlu, N. (2017), Marka Kişiliği Algısı: Medya Markaları Üzerine Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27 (2): 177-191.

EKLER:**Ek Çizelge 1. UMM Markası Marka Kişiliği Ölçeği Faktör Analizi Bulguları**

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçümü						0,931
Barlett Küresellik Testi Bulguları						Ki- Kare
						df
						P
	Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4	Faktör5	Alpha
V14	,718					
V18	,715					
V16	,683					
V17	,639					
V13	,624					0,894
V15	,623					
V22	,610					
V12	,573					
V20	,563					
V19	,562					
V36		,761				
V37		,732				
V34		,636				0,813
V35		,547				
V40		,501				
V38		,489				
V29			,708			
V28			,704			
V30			,665			0,795
V27			,599			
V25			,452			
V5				,705		
V6				,676		
V4				,668		0,738
V1				,608		
V3				,568		
V41					,682	
V42					,606	
V33					,578	0,755
V31					,490	
V32					,482	
Toplam Açıklanan Varyans						56,507

Ek Çizelge 2.UMM Markası Kişilik Boyutları (Faktör Analizi Sonucu)

	Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4	Faktör5
	Moda	Kadınsı	Lider	Samimi	Güçlü
	Yaratıcı	Nazik	Başarılı	Gerçek	Sert
	Havah	Güzel	Kendinden Emin	Dürüst	Yakışıklı
	Genç	Çekici	Global	Gerçekçi	Üst Sınıf
	Heyecan Verici	Batılı	Zeki	Yerli	Göz Alıcı
	Canlı	Dışsal			
	Modern				
	Cesur				
	Çağdaş				
	Eşsiz				
Faktörün İsmi	HEYE CAN	FEMİ NEN	KÜRE SEL	SAMİ MİYET	MASKU LEN
A.O.	3,0764	2,9709	3,4791	3,4847	3,2288
S.S.	0,9354	0,9679	0,9632	0,8174	0,9363

Açıklama: Renkli olmayan kişilik özellikleri, sadece bir markanın faktör analizi sonucundaki bir faktörde yer alıp diğer markanın analizlerinde bulunamayan özelliği ifade etmektedir.

Ek Çizelge 3. ULAR Markası Marka Kişiliği Ölçeği Faktör Analizi Bulguları

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçümü							0,921	
Barlett Küresellik Testi Bulguları							Ki-Kare	4656,71
							df	528
							p	0,000
	Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4	Faktör5	Faktör6	Faktör7	Alpha
V4	,753							
V5	,745							
V1	,563							0,807
V6	,558							
V11	,524							
V8	,379							
V9		,683						
V12		,625						
V13		,624						0,794
V17		,549						
V15		,442						
V40			,689					
V14			,681					0,712
V27			,593					
V16			,580					
V42				,808				
V41				,791				0,761

V29	,546	
V30	,492	
V33	,667	
V35	,665	
V34	,586	0,769
V32	,511	
V31	,385	
V25	,723	
V24	,717	0,758
V26	,653	
V28	,362	
V20	,690	
V19	,618	
V18	,594	0,758
V21	,562	
V22	,482	
Toplam Açıklanan Varyans		59,096

Ek Çizelge 4. ULAR Markası Kişilik Boyutları (Faktör Analizi Sonucu)

	Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4	Faktör5	Faktör6	Faktör7
	Dürüst	Neşeli	Batılı	Sert	Yakışıklı	Zeki	Çağdaş
	Samimi	Cesur	Moda	Güçlü	Çekici	Çalışkan	Eşsiz
	Gerçekçi	Heyecan Verici	Global	Lider	Güzel	Teknik	Yaratıcı
	Gerçek	Genç	Havah	Kendinden Emin	Göz Alıcı	Başarılı	Bağımsız
	Arkadaş	Canlı			Üst Sınıf		Modern
	Orijinal						
İSİM	SAMİ MİYET	HEYE CAN-1	KÜRE SEL	SERTLİK	SEÇKİN	YETE NEK	HEYE CAN-2
A.O.	3.7025	3,6896	3,6120	3,7308	3,5871	3,5422	3,5025
S.S.	0,8061	0,9082	0,9188	0,9218	0,8959	0,8926	0,8634

Açıklama: Renkli olmayan kişilik özellikleri, sadece bir markanın faktör analizi sonucundaki bir faktörde yer alıp diğer markanın analizlerinde bulunamayan özelliği ifade etmektedir.

Ek Çizelge 5. Paired Sample T-Test ve ANOVA Bulguları

Test Edilen Hipotez: H₁: Marka kişiliklerinin samimiyet boyutuna ilişkin katılımcıların algıları arasında anlamlı farklılık vardır.

Yapılan Analiz: İlişkili Ölçümler için T Testi

	A.O.	S.S.	S.H.O.	r	t	df	p
Samimiyet (UMM)	3,28	0,69	0,03		-3,740	325	0,000

Samimiyet (ULAR)	3,42	0,70	0,03	0,065 (p>0,05)
---------------------	------	------	------	-------------------

Test Sonucu: H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

Test Edilen Hipotez: H₂: Marka kişiliklerinin heyecan boyutuna ilişkin katılımcıların algıları arasında anlamlı farklılık vardır.

Yapılan Analiz: İlişkili Ölçümler için T Testi

	A.O.	S.S.	S.H.O.	r	t	df	p
Heyecan (UMM)	3,10	0,91	0,05	-0,018 (p>0,05)	-7,318	325	0,000
Heyecan (ULAR)	3,59	0,79	0,04				

Test Sonucu: H₂ hipotezi kabul edilmiştir.

Test Edilen Hipotez: H₃: Marka kişiliklerinin yetenek boyutuna ilişkin katılımcıların algıları arasında anlamlı farklılık vardır.

Yapılan Analiz: İlişkili Ölçümler için T Testi

	A.O.	S.S.	S.H.O.	r	t	df	p
Yetenek (UMM)	3,38	0,85	0,04	0,165 (p<0,05)	-3,691	325	0,000
Yetenek (ULAR)	3,60	0,79	0,04				

Test Sonucu: H₃ hipotezi kabul edilmiştir.

Test Edilen Hipotez: H₄: Marka kişiliklerinin seçkin boyutuna ilişkin katılımcıların algıları arasında anlamlı farklılık vardır.

Yapılan Analiz: İlişkili Ölçümler için T Testi

	A.O.	S.S.	S.H.O.	r	t	df	p
Seçkin (UMM)	2,97	0,95	0,05	-0,046 (p>0,05)	-6,127	325	0,000
Seçkin (ULAR)	3,41	0,84	0,04				

Test Sonucu: H₄ hipotezi kabul edilmiştir.

Test Edilen Hipotez: H₅: Marka kişiliklerinin sert boyutuna ilişkin katılımcıların algıları arasında anlamlı farklılık vardır.

Yapılan Analiz: İlişkili Ölçümler için T Testi

	A.O.	S.S.	S.H.O.	r	t	df	p
--	------	------	--------	---	---	----	---

Sert (UMM)	3,29	0,82	0,04	0,069 (p>0,05)	-3,998	325	0,000
Sert (ULAR)	3,54	0,81	0,04				

Test Sonucu: H₅ hipotezi kabul edilmiştir.

Test Edilen Hipotez: H₆: UMM markasının marka kişiliği boyutlarına ilişkin ortalamalar arasında anlamlı farklılık vardır.

Yapılan Analiz: İlişkili Ölçümler için ANOVA

Marka Kişiliği Boyutları	A.O.	S.S.	Mauchly Küresellik Testi				
			Mauchly's W	Ki-Kare	df	p	
Samimiyet	3,28	0,69	0,697	116,8	9	0,000	
Heyecan	3,10	0,91					
Yetenek	3,38	0,85	Alternatif Etki Testleri				
Seçkin	2,97	0,95	Küresellik sağlandı	8,928	26,032	0,000	
			Greenhouse Geisser	10,832	26,032	0,000	
			Huynh Field	10,709	26,032	0,000	
Çoklu Karşılaştırma Anlamlı Fark Çıkan Bulgular			Çok Değişkenli Test Skorları				
Çiftler	Ort. Farkı	p	Test Türü	Değer	F	P	df
Samimiyet – Heyecan	0,183	0,000	Pillai's Trace	0,226	23,553	0,000	4
Samimiyet – Seçkin	0,306	0,000	Wilks' Lambda	0,774	23,553	0,000	4
Heyecan – Yetenek	0,284	0,000	Hotellings' Trace	0,293	23,553	0,000	4
Heyecan – Seçkin	0,123	0,013	Roy's L. Root	0,293	23,553	0,000	4
Heyecan – Sert	0,196	0,004					
Yetenek - Seçkin	0,407	0,000					
Seçkin - Sert	0,319	0,000					

Test Sonucu: H₆ hipotezi kabul edilmiştir.

Test Edilen Hipotez: H₇: ULAR markasının marka kişiliği boyutlarına ilişkin ortalamalar arasında anlamlı farklılık vardır.

Yapılan Analiz: İlişkili Ölçümler için ANOVA

Marka Kişiliği Boyutları	A.O.	S.S.	Mauchly Küresellik Testi				
			Mauchly's W	Ki-Kare	df	p	
Samimiyet	3,48	0,70					
Heyecan	3,59	0,79	0,723	104,6	9	0,000	
Yetenek	3,60	0,79	Alternatif Etki Testleri		Ort.Kare	F	p
Seçkin	3,41	0,84	Küresellik sağlandı	2,020	7,083	0,000	
Sert	3,54	0,81	Greenhouse Geisser	2,410	7,083	0,000	
			Huynh Field	2,383	7,083	0,000	
Çoklu Karşılaştırma Anlamlı Fark Çıkan Bulgular			Çok Değişkenli Test Skorları				
Çiftler	Ort. Farkı	p	Test Türü	Değer	F	P	df
Samimiyet- Heyecan	0,114	0,015	Pillai's Trace	0,099	8,891	0,000	4
Samimiyet- Yetenek	0,121	0,015	Wilks' Lambda	0,901	8,891	0,000	4
Heyecan- Seçkin	0,178	0,000	Hotellings' Trace	0,110	8,891	0,000	4
Yetenek- Seçkin	0,185	0,000	Roy's L. Root	0,110	8,891	0,000	4

Test Sonucu: H₇ hipotezi kabul edilmiştir.

Ek Çizelge 6.Araştırmada Kullanılan Marka Kişiliği Ölçeği

	A Markası						B Markası				
	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
01						Gerçekçi					
02						Aile Odaklı					
03						Yerli					
04						Dürüst					
05						Samimi					
06						Gerçek					
07						Sağlıklı					
08						Orijinal					
09						Neşeli					
10						Duygusal					
11						Arkadaşça, Yakın Görülen					
12						Cesur, Yenilikten Kaçmayan					
13						Heyecan Verici					
14						Moda Olan					
15						Canlı, Dinamik					

16						Havalı						
17						Genç						
18						Yaratıcı						
19						Eşsiz						
20						Çağdaş						
21						Bağımsız						
22						Modern						
23						Güvenilir						
24						Çalışkan						
25						Zeki						
26						Teknik						
27						Global						
28						Başarılı						
29						Lider						
30						Kendinden Emin						
31						Üst Sınıf						
32						Göz Alıcı						
33						Yakışıklı						
34						Güzel						
35						Çekici						
36						Kadını						
37						Nazik						
38						Dışsal						
39						Erkeksi						
40						Batılı						
41						Güçlü						
42						Sert						

Kaynak: Aaker (1997)

TOPLUMSAL HAREKET VE SOSYAL MEDYANIN ETKİLERİ ÖRNEK OLAY ANALİZİ: AĞAÇ DİKME BAYRAMI

ABDİ BAKTUR

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Reklamcılık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programı Öğrencisi,
ORCID ID: 0000-0002-6164-4964

ÖZET

Dijital dünyadaki hızlı gelişmeler beraberinde toplumsal hareketlerde amaç ve örgütlenme şekillerinde de değişiklikler yaşatmıştır. Tarihin her döneminde toplumsal hareketlerde kitle iletişim araçları etkin rol oynamıştır. Medya araçlarının değişimiyle birlikte toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, ilerleyişi ve örgütlenme şekilleri de değişiklik göstermiştir. Dijital dünyadaki değişim, sosyal medyanın hayatımızda kapladığı yer ve dünya çapında meydana gelen toplumsal hareketler incelendiğinde artık sosyal medyanın toplumsal hareketlerin bir parçası, bazen başlangıç noktası bazen tetikleyicisi, bazen de sürecin ilerleyişinin takip edildiği, iletişim sağlandığı bir yer olduğu söylenebilir.

Sosyal medya, yerel ve küresel olarak yeni toplumsal hareketler ışığında devamlı olarak gündeme gelmektedir. Yenileşen ve birçok değişime uğrayan toplumsal hareketlerde bu yenileşme ve değişim sürecine etken kavramlardan biri de sosyal medyadır. Sosyal medya, haberleşme, örgütleşme, bir araya getirme konularında kolaylık sağlama işlevi bulunmaktadır. Bunların yanı sıra sosyal medya yapısal özellikleri göz önünde bulundurunca her türlü yönlendirme, kışkırtma, yanlış bilgi yayma için de kullanılabilir. Bu özellikleri ile olumlu ya da olumsuz bir toplumsal hareketin başlangıç noktası olarak uygun bir iletişim alanıdır.

Yaşamın giderek daha teknolojikleştiği günümüz dünyasında yeni medya teknolojilerinin getirdiği olumluluklar, olanaklar ve olumsuzlukların toplumsal boyutu tartışılmaktadır. Çalışmaya konu olan toplumsal hareketlere dair çalışmalar incelendiğinde yeni toplumsal hareketler “olumsuz”, kaos barındıran eylemler olarak ele alınmaktadır. Siyasi erke bir karşı duruş, düzene isyan şeklinde değerlendirmektedir. İncelediğimiz çalışmalarda Arap Baharı, Sarı Yelekliler, Gezi Olayları, 15-M hareketleri vb. toplumsal hareketler sosyal medya etkisi çatısında ele alınmıştır ve bunların hepsi gerçek hayatta bir olaya dönüşmüş ve kaos ortamı yaratmıştır. Tüm bu özellikleri ile sosyal medya olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada amaç, sosyal ağlarda bir araya gelmenin koreografisi bağlamında olumsuz tüm örneklerle karşı aynı bağlam içinde olumlu toplumsal hareketlerin de olabileceğine örnek sunabilmektedir. Çalışmada yöntem olarak örnek olay analizi kullanılacaktır. Sosyal medyada yeni toplumsal hareket olarak başlayan ‘Ağaç Dikme Bayramı’ hareketi olumlu bir çalışma örneği olarak ortaya konulmuştur. Hareketin nasıl başladığı, nasıl tepkiler aldığı ve ülke çapında, devlet yöneticileri düzeyinde nasıl geliştiği incelenerek olumlu bir toplumsal hareket olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hareketler, Yeni Toplumsal Hareketler, Sosyal Medya, Ağaç Dikme Bayramı.

TOPLUMSAL HAREKET KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ VE HAREKETLERE DAİR ELEŞTİRİLER

“Toplumsal hareketler; elitlere, otoritelere, başka gruplara ya da kültürel kodlara karşı, elitler, diğer gruplar ve unsurlarla kalıcı bir etkileşim içinde, ortak hedeflere sahip ve dayanışma içinde olan bireyler tarafından geliştirilen kolektif eylemler” (Tarrow, 2011, s.7). şeklinde tanımlanmaktadır.

Toplumsal hareketler, en genel tanımıyla, ortak amaç için bir araya gelen insanların kolektif eylemleridir. J. Raschke (1987, s.21) toplumsal hareketleri; “yüksek sembolik bütünleşme ve küçük derecede bir rol ayrımı, süreklilik, değişik organizasyon biçimi ve eylem şekli ile, amaçlarının peşinde koşan, temelde sosyal bir değişim isteyen ya da değişimi engellemeye çalışan, harekete geçmiş, birbirleri ile dayanışma içinde olan kişilerden oluşan bir hareket” olarak tanımlamaktadır.

Günümüzdeki en önemli toplumbilimci, İspanyol sosyolog Manuel Castells, toplumsal hareketler konusunda “Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür” başlığı altında “Ağ Toplumunun Yükselişi”, “Binyılın Sonu; Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü” adları ile üç ciltlik eseri ile tüm dünyada kültürlerin ve kurumların farklılıkları ve sayılarına bağlantılı olarak oluşan, farklı biçimlerde ortaya çıkan yeni toplumsal yapının oluşum haritasını çizmiştir. Kapitalist yapının 20. yüzyılın sonlarına doğru kendini yeniden şekillendirmesi ile bu durumu ilişkilendirmiş, arka planında ise bilgi toplumunun oluşumundaki sürecin sadece tek bir nedenle açıklanmayacağını, her toplumun geçmişinde yer alan önceden belirlenmiş üretim, deneyim ve iktidar ilişkileri ile çevrelendiğini ve bunların etkilediğini ifade etmiştir.

Birinci cilt olan Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi kitabında ABD’den Uzakdoğu’ya yapılan araştırmaları inceleme altına alarak, hızlı bilgi, sermaye, kültür akışı kavramları altında kullanılan enformasyon çağının teorilerini oluşturmuştur. Toplumsal hareketler tanımı ise şu şekilde yapılmıştır: “yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını kapitalist dinamiklerin kentsel mekânın dönüşümüne etkisine ve bu süreçte meydana gelen eylemlere odaklanarak analiz eder ve hem sınıfa bağlı hem de sınıf temelli olmayan aktörlerin/taleplerin kentsel toplumsal hareketlerdeki rolünü kabul eder. Kenti bir sosyal meta olarak ele alırken bu metanın çatışan toplumsal çıkar ve değerlerin bir sonucudur” (Castell, 2008, akt. Demiroğlu, 2014, s. 137). Ve kitapta toplumsal hareketleri belirlemede üç temel ilke olan “hareketin ortak kimliği, hareketin karşıtı ve toplumsal hedef olmak” (Castells 2008: s. 100). bahseder ve bunlar olmadan hareketlerin açıklanmayacağı ifade eder.

Toplumsal hareketler için ortaya konulan varsayımlardan biri, “internet ve özellikle de sosyal medya ile ortaya çıkan büyük ve öngörülemez değişiklikler, Toplumsal hareketlerin yapı ve eylem biçimlerini de değiştirmiştir” (Aksu, 2018, s.153). Bu varsayım için Castell, “İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler” kitabında “Teknoloji ve Toplumsal Hareketler” arasındaki bağlantıları ortaya koymakta, son yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan toplumsal hareketleri kendi değişimi ile ‘işgal hareketlerini’ incelemektedir” (Castelles, 2008, akt. Aksu, 2018, s.154). İşgal hareketleri olarak tanımladığı ve incelediği hareketleri olumsuz olarak ele alan Castel, bu varsayım için “İnternet devlet ve sermaye kontrolü dışında kalmış özerk bir alandır ve bu alanda üzüntü ve umutlarını internetin serbest kamusal alanında paylaşarak birbirleri ile ağ kurmaya başlamışlardır” (Castells, 2012, s. 17-18)

demektedir. Bu şekilde bir araya gelen bireylerin ortak şikayetçi oldukları durumları değiştirme amacı ile birbirinden güç alarak korku sınırlarını aşar ve eyleme geçerler.

Toplumsal hareketler ortaya çıkışı; “Birdenbire tahmin edilemez bir şekilde ortaya çıkar. Bu beklenmedik durumun ‘ekonomik sıkıntılar, siyasi sinizm, kültürel boşluk ve kişisel ümitsizliğin kararttığı bir dünyada’ insanların büyük bir değişim isteği ile sokaklara inmeleri ile oluşturur. Bu değişim isteği içerisindeki insanların ve hareketlerinin ortak özelliğinin İnternet olduğunu söylerler. Bu hareketlerde bireylerin tekil kimliklerinden kurtularak “biz” olurlar. Bunu sağlayan olgu internet ve sosyal medyadır” (Castells, 2013, akt. Aksu, 2018, s.154).

Amerikalı sosyolog, siyaset bilimci ve tarihçi Charles Tilly’e (2008, s.17) göre; “toplumsal hareketlerin tarihini batılı anlamda Protestanların Katoliklere karşı verdikleri mücadeleler (1750 öncesi) döneminde başlar.” Toplumsal Hareketler 1768-2004 eserinde siyaset ve toplum arasında ilişki üzerine yazan Tilly, toplumsal hareketleri 3 temel nitelik üzerinden tanımlar:

“1- Hedef otoriteye karşı ortak hak talebinde bulunanların organize bir halk girişimi şeklinde olması,

2- Hedeflerine çeşitli eylem türlerini gerçekleştirerek ulaşmaya çalışmaları. Özel amaçlı dernek veya birlik kurmak, halk mitingleri düzenlemek bunlardan bir kaçıdır,

3- Katılımcıların halk önünde makul olma (worthiness), birlik (unity), sayı (numbers), bağlılık (commitment) niteliklerini uyumlu bir şekilde göstermeleri (Tilly 2008, s.17-20).”

Devamında şunları ekler;

“Toplumsal hareketler kavramı ilkin örgütlü proleterleri ifade etmek için kullanılmış fakat daha sonra çiftçiler ve kadınlar gibi hak talebinde bulunan geniş kesimleri de ifade etmiştir” (Tilly, 2008, s.21).

Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Socie eserinde Touraine, toplumsal hareketlerin ‘eski’ ve ‘yeni’ olarak ayrılması gerektiğini savunur. “Eski olan işçi hareketlerinin eşitlikçi olmasının meydana getireceği türdeşleştirmeye dayandırır. Eşitlik siyasası, çokluğu ve çeşitliliği yadsıdığı için; eşitlik siyasasına bina edilen sınıf mücadeleleri, 1960’lı yıllardan sonra ortaya çıkan ve sınıf bilincine dayanan hareketlerin devamı olarak değerlendirilemezdi. Yeni toplumsal hareketler kültürel hareketlerdir ve kendilerinin belli bir betisini savunmaya ve dönüştürmeye yönelik kesimlerin toplu eylemlerini ifade eder” (Touraine, 2005, s.141). Touraine belirttiği ayrımı bu şekilde yapmaktadır.

Touraine (akt.Levent, 2020, s.214); “yeni toplumsal hareketleri, şiddetsizlik ilkesini ve barış söylemini ön plana almasıyla değerlendirir. Yeni hareketlerde devrimci bir retorik kullanımının oldukça azaldı, bunun yerini daha çok bireysel haklar savunması ve demokrasi vurgusu aldı ve bu hareketlerin iktidarın kontrolünü değil farkındalık yaratmayı hedeflemekte” olduğunu ifade eder.

Eski ve yeni toplumsal hareketler ayrımı farklı coğrafyalarda bulunan çeşitli toplumların son yıllarda belli başlı meydanların işgali, sistem karşıtı popüler hareketlerin doğuşu ile net bir şekilde ortaya konmuştur. Ve şu soruları doğurmuştur: “İspanya İndignados hareketi, Yunanistan Aganaktismenoi hareketi, Arap Baharı olarak adlandırılan popüler hareketler, Avrupa ve ABD’deki İşgal hareketleri ve Türkiye’nin deneyimlediği Gezi hareketi gibi hareketleri kapsayan bu ‘meydan hareketleri’, kolektif eylemler ve toplumsal hareketlerde niteliksel bir değişim ve dönüşümün ifadesi olarak görülebilirler mi? Bu hareketler, toplumsal

hareketler literatüründe genel olarak ‘eski’ ve ‘yeni’ toplumsal hareketler olarak kategorize edilen ve birbirinden oldukça farklı özellikler taşıyan hareketler ile ne tür devamlılıklara ve farklılıklara sahiptir? Toplumsal hareketlerin analizi için önerilen ana akım kuramlar meydan hareketlerini anlamamızda yeterli bir kılavuz olabilirler mi?” (Özen, 2015, s.11).

Balkanlar’dan Kore’ye, Tayvan’a, Filistin’e, Güney Amerika bölgelerindeki örneklerle toplumsal hareketler incelendiği ve sendikal, kadın, hayvan hakları hareketlerinin analiz edildiği çalışmada şöyle değerlendirilmektedir (Çetinkaya, 2008, s.12-13): “Derlemeye başladığımız süreçte küreselleşme karşıtı hareket olarak bilinen bir dalganın içerisinden geçilmekteydi. Yeni toplumsal hareketler aslında eskinin direnç mekanizmaları, itiraz sebepleri ya da karşı çıkış pratiklerine yaslanarak başka biçimler altında var oluyor. Toplumsal hareketler, yeni tanımlamasına sıkıştırılıp bir yandan otantik bir hava verilen, asla eskinin görkemine ulaşamayacağı için yeteri kadar kıymet verilmeyen ya da varlığı abartılı tariflere konu olan bir fenomen haline geliyor.”

“Yeni toplumsal hareketler eskiden tamamen bir kopuş durumda değildir. Süreklilik bağlamında yeni toplumsal hareketlerin eski ile benzeşen unsurları barındırır ve iki tür fenomeni ele alır: mevcut sosyal yaşam biçimine karşı çıkan kültürel hareketler ve modern devlet egemenliğine karşı çıkan siyasi hareketler” (Eder, 1985, akt. Demiroğlu, 2014, s.138). Yeni ve eski ayrımını çok keskin olmadığı da eleştirel konulardandır.

Demokrasi teorilerine ve yeni toplumsal hareketlere günümüzde verilen anlamlara eleştirel yaklaşımlar da vardır; “Yeni toplumsal hareketler, iktidarı ele geçirmek gibi bir amaca değil, daha çok sivil toplumda özerlik ve eşitsizliklerin giderilmesine yönelik birtakım talepleri karşılamaktadır. Bu bakımdan Laclau ve Mouffe'a göre yeni toplumsal hareketler yeni tabiiyet biçimlerini sorgulama alanlarında geliştiğinden bu onlara yeni olma özelliğini sunmaktadır. Yine bir bütün olarak toplumu dönüştürme konusunda ayrıcalıklı bir pozisyona sahip değillerdir. Bu bakımdan yine onlara göre, toplumda böyle bir konuma sahip olan bir hareketten ve öznen bahsedilemez (Coşkun, 2007, s.141-142)”.

“Yeni toplumsal hareketlerin kuramsal açıklamalarına getirilen eleştiriler ise ağırlıklı olarak ‘yeni’ olanın içeriğinin muğlak kalması ve ‘eski’den tamamen kopuş çıkarımının hareketlerin analizinde yetersiz kaldığıyla ilgilidir” (Demiroğlu, 2014, s.143). Bunlarla beraber sosyal medya, dijital ağlardaki gelişimlerle beraber ortaya çıktığı ifade edilen toplumsal hareketlerin “yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği risklere, sosyal medya platformlarının toplumsal hareketlerin sosyal değişim hedefleri bağlamındaki sınırlılıklarına ve dijital platformlara karşı eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşmanın önemine dikkat çekilmektedir” (Çömlekçi, 2019, s.3002). Ortadoğu’daki Arap Baharı ve İspanya’daki 15-M hareketleri gibi birçok olay üzerinden toplumsal hareketler ve sosyal medya etkileşimine eleştirel bakış tavırlarından biri şu şekildedir: “Toplumsal hareket iletişiminin sosyal medya platformlarına taşınmaya başladığı bir ortamda, bu gidişatın toplumsal etkilerine karşı eleştirel yaklaşımlar da çoğalmıştır. Çalışmanın amacı, yeni toplumsal hareketler ve bu bağlamda dijital iletişim ağlarının kullanımına ilişkin literatürü ortaya koyduktan sonra, Ortadoğu’daki Arap Baharı ve İspanya’daki 15-M hareketleri üzerinden yeni iletişim teknolojilerinin kendiliğinden demokratik kültüre katkı yaptığı ve toplumsal hareketlerin etki kapasitesini genişlettiği yönündeki iyimser inancı eleştirel bir bakış getirmektir (Çömlekçi, 2019, s.3003)”. Ve sonuç olarak da; “Sosyal ağlarda hızlı biçimde yayınlanan dezenformasyona dayalı haberler, ekonomik ve politik amaçlarla toplanan kişisel bilgiler, siber zorbalık, siber terörizm, dijital şirketler tarafından gelişmiş algoritmaların ardına

gizlenen sansür ve yönlendirmeler sivil toplumun yanı sıra toplumsal değişim hedefi olan toplumsal hareketleri de olumsuz biçimde etkilemektedir” (Çömlekçi, 2019, s.3016). demektir.

Tüm bu eleştirilerin yanı sıra göz ardı edilmeyen ve kabul edilen bir gerçekte toplumsal hareket ve sosyal medya ile bağlıdır. “17 Kasım 2018’de başlayan ve hızla tüm ülkeye yayılan; birçok ülkeyi de etkileyen Sarı Yelekliler hareketi de sosyal medyanın başlangıç ve devamında etkili olduğu bir yeni toplumsal harekettir. Fransa’da 1 yılı aşkın bir süredir devam eden Sarı Yelekliler eylemlerinde katılım sayıları değişiyor olsa da gösterilerin bu kadar uzun süredir devam ediyor olmasının Sarı Yeleklilerin bağımsız bir hareket olmasına bağlı olduğu kabul edilmektedir. İnsanların Facebook üzerinden etkileşime geçtiği, örgütlendiği ve eylem kararları aldığı Sarı Yelekliler eylemleri, başlangıcında sosyal medyanın etkili olduğu bir toplumsal hareket olarak kabul görülmektedir” (Eraydın, 2020, s. 12).

SOSYAL MEDYANIN TOPLUMSAL HAREKETLERE ETKİLERİ

“Sosyal Medya kullanıcılara zaman ve mekân kısıtlamasından özgür bir iletişim olanağı sunmaktadır, edilgen durumdan etken duruma getirmiştir. Bu olanaklar günümüzde toplumsal hareketleri de etkilemiştir. İnternet ve sosyal medyanın ortaya çıkmasıyla toplumun her alanında köklü bir devrim yaşanması ile yeni toplumsal hareketlerin yapısı ve bu hareketlerin içerisinde yer alanların iletişim kurma yöntemleri değiştirmiştir (Aksu, 2017, s.5-7)”. Bu çıkarım sonucunda sosyal medyanın toplumsal hareketlerini iki açıdan ele alınmıştır. Bunlardan birincisi toplumsal hareketlerin edindiği özgür bir iletişim alanı, diğeri ise toplumsal hareketlerin yapısına olan etki ile ilgilidir.

“Yeni toplumsal hareketlerin, internet ve sosyal medya sayesinde üyeleri, destekçileri ve aynı zamanda hedef kitleleri ile özgürce iletişim kurabildiklerini görmekteyiz. Bu da yeni toplumsal hareketlere zaman ve mekân sınırlamalarından aynı zamanda iktidar mekanizmalarının kontrol gücünden azade olmuş bir iletişim olanağı sağlamaktadır. Diğer yandan bütün örgütlerin belli bir hiyerarşiye sahip olması gerektiği bilinmektedir. Günümüz koşullarında örgütlerin hiyerarşik yapısı çoğu zaman dikey bir şekilde olmaktadır. İnternet ve sosyal medya, yeni toplumsal hareketlere alternatif bir kamusal alan olanağı sunmasından dolayı bu dikey hiyerarşiyi kırar. Öyle ki harekette yer alan herkes sosyal medyanın kullanıcılara sunduğu zaman ve mekândan özgür olabilme olanağı sayesinde hareket içerisinde istedikleri görevi alabilir. (Aksu, 2017, s.6)”.

Bu platformların gelişimi ile yaşanan toplumsal hareketlerin haberleşmeleri, örgütlenmelerinde yaşanan farklılıklar, değişimler “yeni” kavramını kazandırmıştır. Büyük uzun planlı ve soakk eylemlerine dönüşen hareketler bazen sosyal medyada başlayıp, aynı hastang altında örgütlenip, hedeflenen gruptan, kişiden, devlet yöneticisinden alınan cevapla sonuca varmaktadır. Bir kurumsal firmanın kişisel verilerine dair haberlerin sosyal medyada tepki toplaması bu firmanın konuya dair basın açıklamasında bulunması ve soruları cevaplaması gibi olaylar yaşanmaktadır.

Sosyal medya ile toplumsal hareketlerde yer alan sınıf kavramı ortadan kalkmıştır. Özkan, (2018, s.2); “Geleneksel toplumsal hareketler sınıf kavramı üzerinden hareket ederken yeni toplumsal hareketler ise bu kavramın özelliğini yitirdiği düşüncesiyle kimlik temelli olarak hareket ederler ve bağlantılarını yeni iletişim teknolojilerinin bir örneği olan sosyal medya üzerinden yürütmektedirler.” demektir.

Toplumsal hareketleri, radikal medya bağlamında ele alımında bu yayınların yapıldığı internet şu şekilde tanımlanır: “İnternetin iletişimsel gücü ‘sınırları aşabilme’ kapasitesindedir ve toplumsal anlamda demokratik iletişimin yaratılabilmesinin olanaklarını barındırmasındadır; internet potansiyel olarak bizim ilk küresel toplum alanımızdır, politikanın hem yerel hem uluslararası düzeyde gerçekten katılımcı kullanılabildiği bir medyadır. İnternet bireylerin ve bağımsız kolektiflerin tüm dünyada milyonların takip edebildiği kendi sesleriyle iletişim kurabildikleri ilk medyadır” (Çoban, 2009, s.7). Bu tanım sonrası internetin bireyleri tüketiciden üretici hale getirmesi, katılımcı ve yaratıcı özelliklerine vurgu yaparak; “internet alternatif hareketin –antiküreselleşmeci, çevreci, yerli, antikapitalist vb.- bu aracı nasıl büyük bir etkiyle kullandıkları hususu son derece öğreticidir. Ne var ki, halen ticari ve devletsel çıkarlar internete erişimi sınırlamaya ve denetlemeye çalışmaktadır. Gelecekteki demokratik bir toplum biçimidir (Çoban, 2009, s.7)” öngörüsünde bulunur.

Son zamanlarda yaşanan devrimleri, sokak isyanlarını inceleyen bir kitap yazan araştırmacı Paolo Gerbaudo’nun twitler ve sokaklar kitabı, 21. yüzyılın yeni eylem biçimleri ve sosyal medyanın yükselişi arasındaki bağlantıyı ortaya koymak amacı ile farklı sokak hareketlerine katılmış kişilerle mülakat yapılmıştır. Facebook, twitter mecralarında tarama yaparak kitap için yöntem oluşturmuştur. “Mısır-Tahrir Meydanı, İspanya-Öfkeli Hareketi ve ABD-Occupy Wall Street eylemleri üzerinden araştırma ortaya koyulmuş ve sosyal medya eylemlerin ‘koreografisinin’ oluşturulmasında en önemli kanaldır (Gerbaudo, 2012, s.4)” demiştir.

Gerbaudo, analizleri ve olayları değerlendirmesi bakımından; “toplumsal hareketlerinin belirli ideolojik temellerden koparak halkın ortak düşüncelerini yansıtmaya yönelmiştir (Gerbaudo, 2012, s.52)” mesajını vermektedir. Sosyal medyanın etkilerini ortaya koyma çabasında olan kitapta görüşme yapılanlarda görülen durum şudur: “Eylemlerin ilk adımlarını sosyal medyadan atmış olan eylemcilerin neredeyse hepsi kendilerinin çevrimiçi birer topluluk olmadıklarını aksine gerçek aktivistler olduklarını savunmaktadırlar. Yani eylemciler sanal birer aktivist olarak algılanmaktan, internet üzerinden örgütleniyor olarak algılanmaktan ve mobilizasyonlarını internete borçlu olduklarının düşünülmesinden çekinmektedirler (Gerbaudo, 2012, s.52-55)”.

Eski ile yeni toplumsal hareketler arasındaki farkları sosyal medya etkisi ile ortaya koymaya çalışan ve farklı hareketlerin sanal kamusal alanda nasıl bir araya getirdiğini anlatırken yeni olanın yeni kılan şeyleri ortaya koymaktadır: “Toplumsal hareketler belirli bir konuda istediğini alabilme isteğiyle ortaya çıktığını ama geri planında belki de dünyayı değiştirebilme düşüncesi hâkimdir. Ve sosyal medya günümüzde birçok etkinliğe ev sahipliği yaparak, yaşanan toplumsal olayların Sosyal hareketleri birbirine başlayan ve eylemselliklerine hız kazandıran bir ortam oluşturmaktadır. Yeni toplumsal hareketleri yeni kılan, sınıfa dayalı merkezi ve hiyerarşik bir yapılanmadan ziyade çeşitli kimliklerin çoklu biçimlerde var olabileceği ve tanınabileceği daha ani, esnek, merkeziz ve yerel küresel direnişler olmalarıdır. Bu direnişler ‘Hareketlerin Hareketi’ ve ‘Sosyal Network’ şeklinde toplumsal kesimlere yönelmektedir (Aydemir, 2020, s.1-3)”.

Sosyal medya ile toplumsal hareketlerin gönüllülük esasına göre şekillendiği de yapılan varsayımlardandır. “18.yüzyıl sonlarında Avrupa’da başlayan ve tüm dünyaya yayılan toplumsal hareketler yenedünya düzeninde gelişen teknolojiyle eylemin oluşum şeklinde ve örgütlenme yerinde değişimler yaşanmıştır. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bu anlamda toplumsal hareketleri dönüştürmüştür. Yeni sosyal hareketler, bir kahramanın

önderliğinde ilerlemektense, gönüllülük esasına dayan ‘aktivist’ adı verilen eşit yönetim hakkına sahip birleşmeler olarak ortaya çıkmıştır (Durmuş, 2018, s.161)”. Gönüllülük aşamasında internetin toplumsal hareketlerdeki işlevleri de kategorileştirilmektedir. “Bugün, en önemli iletişim araçlarından biri olarak görülen internet, siyasal otoriteler tarafından tehdit etkisi yaratan yeni toplumsal hareketlerle birlikte görülmektedir. Bu da 3 işlev oluşturmaktadır; İlki, etkileşimli yapısından ve anlık akış özelliği bakımından sunduğu ‘Agora’ işlevidir. İkinci işlev, merkezi olmayan yapısından kaynaklanan internetin engellenmeyen doğasıdır. Üçüncü işlevi ise, sınır ötesi, ulus-ötesi yapısı sayesinde bilgi akışını istemeden gerçekleştirme işlevidir” (Durmuş, 2018, s.138).

“Yaşadığımız son on yıl içerisinde ‘yeni’ iletişim araçlarının yeni bir formu olarak sosyal medyanın etkin biçimde kullanılması yeni toplumsal hareketleri yapısal bir dönüşüme uğratarak, çok daha atomize olmuş daha “yeni” bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur” (Babacan, 2014, s.135). Sosyal medya ve toplumsal hareketlerin bağı için “Farklı sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve etnik altyapılardan gelen, farklı dinsel ve cinsel tercihlere sahip insanları Gezi Parkı protestolarında bir araya getiren motivasyonlar nelerdir? sorusuna cevap olarak; Arap Baharı ile başlayan, değişim ve dönüşüm süreçlerinde sosyal medya platformları ve dijital sosyal ağların yoğun kullanımı, literatürü içerisinde sosyal medya ekosistemlerini kolektif çabaların ayrılmaz bir parçası haline dönmüştür” (Barut, 2018, s.406).

Geçmişten bugüne toplumsal hareketlerle ilgili var olan kuramlar dijital teknolojilerin ortaya çıkış ile dönüşmüş ve yeni toplumsal hareketleri oluşturan dijital kültür aşaması ele alınmıştır: “Dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte geçmişten bugüne her zaman var olan toplumsal hareketler yapısal değişiklikler göstermeye başlamıştır. Özellikle post endüstriyel toplum ve ardından enformasyon toplumu kavramlarıyla açıklanan yeni toplum yapısında dijital teknolojilerin önemi ve yaygınlığı, toplumsal hareketlerin de bu teknolojilerden faydalanmasına yol açmıştır” (Doğan, 2017, s. 350).

Toplumsal hareketler kuramları ve toplumsal hareketlerin eski, yeni ayrımındaki; süreklilik ve kopuş kavramları üzerine kurgulanmıştır. Toplumsal hareketler için sosyal medyayı şöyle tanımlar: “Sosyal ağlar esasında toplumsal hareketlerin merkezinde olan ağlar olarak varlıklarını göstermişlerdir. Bu bağlamda sosyal ağlar; kişilerin kendilerini özgürce ifade edebildikleri, potansiyellerini harekete geçirebildikleri bir alan olmasının yanı sıra bir protesto alanıdır” (Öden, 2019, s.35).

Yeni toplumsal hareketleri ile direk olmasından ziyade sosyal medyanın kamusal alan oluşturma durumu üzerine yoğunlaşmıştır. “Sosyal medya, kamusal alan ile özel alanı ayıran çizginin iyice flulaştığı bir ortam olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, sosyal medya ile oluşan sanal kamusal alanın nasıl oluştuğu, kimlerin bu oluşumda katkısı olduğu ve sosyal medya içerisinde oluşan kamusal alanın reel kamusal alana nasıl taşındığı tartışılmıştır. Oluşan bu sanal kamusal alan içerisindeki aktivist hareketler, toplumsal hareketlerin de biçim değiştirmesinde önemli rol oynamıştır. Tıpkı sanaldan reele taşınan kamusal alan gibi toplumsal hareketler de sanal ortamdan reel yaşama taşınmıştır. Sosyal medyada oluşan sanal kamusal alanın, ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlere katkıları Gezi Parkı Olayları örnekleme ile yorumlanmıştır” (Çötel, 2015, s.3).

Sosyal medya, kamusal alan ve toplumsal hareket konularını temsili demokrasiden müzakereci demokrasiye geçiş tartışmaları çerçevesinde ele alınmaktadır. “Sosyal medyanın şu anki

gelişim durumunun yalnızca insanlar arasında hızlı bir iletişim türü olmadığını öngörmektedir. Aynı zamanda siyasette rolü giderek artan aktif toplumun siyasi çıkarlar için de sosyal medyayı bir araç olarak kullandığını esas almaktadır. Sosyal medyanın kamusal alana etkisi, kitleleri yönlendirme ve etkileme gücü, siyasal katılım, toplumsal hareketleri ve karar alıcıların sosyal medyaya yaklaşımı araştırmanın diğer tartışılacak bölümleridir” (B. Han, 2019, s.4).

Dijital gelişmeler üzerine yapılan çalışmalarda sosyal medya kullanımlarındaki artışları ortaya koymaktadır. Bu kullanımlar toplumsal hareketlerde de kişilerin sosyal medyayı aktif kullanan kişiler olduğunu ifade edilmektedir. “Sosyal medya bir çağrı mekanizması görevini üstlenerek halkın olaylara katılımını artırmış ve onların kitlesel bir isyan hareketine dönüşmesinde büyük pay sahibi olmuştur. Ayrıca protestocuların dışında ülkede meydana gelen olaylara karşı çıkan, tepki gösteren grupların da sosyal medyayı aktif bir şekilde kullandıkları tespit edilmiştir. İsyen hareketine karşı çıkan gruplar sosyal medya üzerinden çeşitli bilgiler paylaşarak olayların asıl sebepleri ve ulaşılmak istenen sonuca vurgu yaparak birçok sosyal medya kullanıcısının bilgi edinmiştir” (Büyükküpcü, 2017, s.103).

Toplumsal hareketlere etkin olan sosyal medyanın yanı sıra entelektüellerinde etkin olduğunu varsayarak çalışmasını yapmıştır. Toplumsal hareketleri: “toplumda yaşanan hoşnutsuzluğun dışı vurumu, taleplerin dile getirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin temelinde mevcut düzenden hoşnutsuzluk, bazen alternatif yaşam tarzı, yeni bir dünya görüşü, bazen de yeni bir yönetim anlayışı ya da ekonomik refah yatmaktadır. Toplumsal hareketlere bir yönüyle mevcut gidişata bir karşı çıkma çağrısı da denilebilir.” şeklinde tanımlamış; “medya ve sosyal medyanın yanı sıra, toplumsal hareketler üzerinde etkili olan bir diğer unsu ise entelektüellerdir” (Kaplan, 2016, s.76).

Toplumsal hareket, yeni toplumsal hareket, sosyal medya, hayvanları koruma, gönüllülük konularına yoğunlaşılın toplumsal hareketleri Eroğlu, (2018, s.4): “Günümüzde toplumun tümünü ilgilendiren bir sorun olması açısından hayvan haklarının da yeni toplumsal hareketler içerisinde yerini alması kaçınılmazdır. Küreselleşmenin, teknolojik gelişmelerin ve kitle iletişim araçlarının yeni toplumsal hareketlerin yayılmasında etkisi büyüktür. Özellikle yeni medya olarak tanımlanan internet teknolojisiyle ortaya çıkan sosyal medya, yeni toplumsal hareketlerin yayılması açısından son derece önemlidir. Yeni toplumsal hareketlerin alternatif yapılanmasında sosyal medya önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye’de de hayvan hakları hareketleri konusunda çalışmalar ilk olarak sosyal medya ortamında gerçekleştirilmiştir.” şeklinde açıklamaktadır.

Küreselleşme ile başlayan toplumsal anlamdaki değişimin temel noktası olarak yeni iletişim ve enformasyon teknolojiler olduğunu vurgulanmaktadır. “Özellikle internet medyasının yarattığı özgür ve geniş alanın, edilgen konumdaki kitleleri nasıl etkilediğini, alternatif bir medya olarak sosyal medyanın, toplumsal hareketleri dönüştürerek toplumda nasıl bir değişim yarattığını göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, sivil toplum hareketlerinin artık seslerini duyurmak için geleneksel medyayı kullanmak yerine, kendi sosyal medyaları aracılığı ile topluluklar kurarak enformasyonu yönlendirecek güce ulaşmaları ortaya koyulmaktadır. Kitlelerin biriken enerjilerinin alternatif bir medya olarak sosyal medya aracılığıyla meydanlara taşması ve devrimlerin hareket noktası haline gelmesi, bu konuda yapılmış çalışmalar ile ilgili literatür taraması yapılarak incelenmiş ve internetin toplumsal hareketler tarafından kullanımıyla ilgili yaklaşımlar görünür kılınmaya çalışılmıştır (Öke, 2018, s.52)”.

“Toplumsal hareketlerin sanal dünyaya taşınmasıyla birlikte toplumsal hareket kavramının kapsamında önemli oranda genişleme olmuştur. Çok hızlı ve pratik bir şekilde örgütlenme imkânını sağlayan dijital aktivizm, politika üretme sürecini de derinden etkileyen bir mekanizmaya sahiptir. Dijital aktivizmin en önemli araçlarından biri sosyal medyadır. Bu çalışmada, sanal ortama taşınan toplumsal hareketler Türkiye açısından incelenecektir. Uluslararası kuruluşların raporları ekseninde dünya ölçeğinde Türkiye’nin bulunduğu konumun belirlenmesi çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Türkiye’de sosyal medyanın, kitlelerin hızlı bir şekilde örgütlenmesinde ve etki alanının genişletilmesindeki rolünün irdelenmesi çalışmanın farklı bir boyutunu göstermektedir” (Koç, 2017, s.1567).

Genelde toplumsal hareketleri bir sisteme karşı duruş olarak tanımlanmıştır. Bir yandan da sosyal medyanın bunları amacından saptırabildiğini ifade edilmektedir. “Herhangi bir toplumsal hareketin başlattığı meşru ve haklı bir davranışın, sosyal medya marifetiyle amacından saptırılması kolaylıkla sağlanabilmektedir. Bu durum toplumsal hareketin kontrol mekanizmalarını zayıflatan, hatta yerel ve küresel yasal zeminde onu zor durumda bırakan bir durum olabilmektedir. Ayrıca sosyal medyanın bilgi kirliliği ve haber dezenformasyonu anlamında çok büyük ve çok hızlı bir mecra olarak işlev görmesi, yeni sosyal hareketlerin varoluş zeminine ilişkin gerçekliği öldüren bir süreci beslemektedir. Bütün bu yönleriyle günümüzde yeni toplumsal hareketlerin sosyal medya sonrası toplumla sağlıklı bir ilişki kurabilmesi, toplumsal değişim ve dönüşüm gerçekleştirebilme gücüne sahip olması düşüncesi, oldukça naif bir algı olarak kalmaktadır” (Babacan, 2014, s.137).

TOPLUMSAL HAREKET OLARAK ÇEVRE HAREKETLERİNE DAİR ÇALIŞMALAR

Toplumsal hareketlerde olumlu bir örnek olay “Ağaç Dikme Bayramı” çevresel bir harekettir. Siyasi, sınıfsal, kadın hakları, şiddet, ayrımcılık konularının yanı sıra çevre toplumsal hareketlerin ana konularından biridir.

Toplumsal hareket olarak sosyal medya ile çeşitlenen girişimlerden çevre hareketlerinin çıkışları, gelişimleri ve geniş kitlelere yayılması farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar ortak bir tanıma fırsat vermemektedir. Kolektif bir çalışma olarak tanımlanan hareketler, özgün olmaları ortak çatıyı oluşturmaktadır. “Çevreci hareketler, 1970’li yılların başından itibaren çevre sorunlarının küresel ölçekte tartışılmasıyla dünya gündemine gelmeye başlamıştır. Çevreci hareketlerin küresel nitelik kazanmasındaki önemli etkenlerden biri de küreselleşmeyle birlikte yükselişe geçen kimlik temelli hareketlerdir. Bu bağlamda çevreci hareket bazı yazarlar tarafından “radikal demokrasi” kuramı bazı yazarlar tarafından ise “yeni toplumsal hareketler” kuramı içerisinde değerlendirilmektedir” (Bozkurt, 2016, s. 285).

Toplumsal hareketlerden ziyade çevre hareketleri; “Kentleşme ve endüstrileşme ile çevresel değerlerin, sürdürülebilir enerji kaynaklarının korunmasının zorlaşması nedeni ile ortaya çıkan çevre hareketleri; boyutu küresel ısınmaya varan kirliliğe, ormanların yok edilmesine, tüm canlıların hayatının tehdit eden olumsuz çevresel etmenlere dikkat çekmek, kamuoyu oluşturmak ve sorunlar için çözüm geliştirmek amacındadır. Tüm toplumsal hareketlerde olduğu gibi, çevresel hareketlerin de duyuruma ihtiyacı vardır. Doğası gereği toplumsal hareketlerin sistem karşısında olması, ana akım medya tarafından temsilinde sorun oluşturmaktadır. Bu sebeple gerek organizasyon yapısı, amaçları, gerekse içeriği bakımından

ana akım medyadan farklılaşan ve işlevi karşıt kamular oluşturmak olan alternatif medyadan faydalanılır” (Davulcu, 2019, s.427).

“Genellikle çatışmacı bir temele dayanan sosyal hareketler; baskın olduğu döneme göre eski ve yeni sosyal hareketler ve hedeflerine göre ise değer yönelimli ve norm yönelimli hareketlerdir” (Balkaya, 2014, s.48). Toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, toplumlar açısından çoğulcu özellik kazanması ve kültürel alanda belirginleşerek kimlik temeli oluşturması durumu ortaya çıkmıştır. “Yeni toplumsal hareket çeşidi olarak değerlendirilen çevreci hareketlerin feminizm, barış hareketleri gibi hareketlerden farkını ortaya koyma amacı güdülmektedir. Çevreci hareketler, diğer sosyal hareketlerden farklı olarak, “yeni bir toplum modeli” önermiştir. Bu toplumsal modelde, kendine yeterli, adem-i merkezîyetçi, federatif bir toplum modeli önerilmektedir. Yeni sosyal hareketler, yukarıda anlatılan siyasal ve toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak, kendilerini ifade etme olanağı bulmuşlardır. Yeni sosyal hareketler olarak adlandırılabilir sosyal hareketlerin içerisinde, barış hareketleri, kadın hareketleri, çevreci hareketler vb. dahil edilebilir” (Balkaya, 2014, s.41). demektedir.

ÖRNEK OLAY: AĞAÇ DİKME BAYRAMI

Dünyada ve ülkemizde sosyal medya üzerinden bir araya gelme, bir eylem başlatma, bir hareketin ilk adımını atma örnekleri küçük ya da büyük bir şekilde gerçekleştiği görülmüştür. Arap Baharı, Sarı Yelekliler, Gezi Olayları, 15-M hareketleri vb. toplumsal hareketler gibi büyük toplumsal olaylar kadar bir olay karşısında bir hashtag altında tepki verme; bir kişinin davranışını, başarısını destekleme vb. küçük çaplı, sokaklara taşınmayan, ama bazen saatlerce twitter popüler gündeminde kalacak kadar katılım sağlanan olaylara şahitlik etmekteyiz.

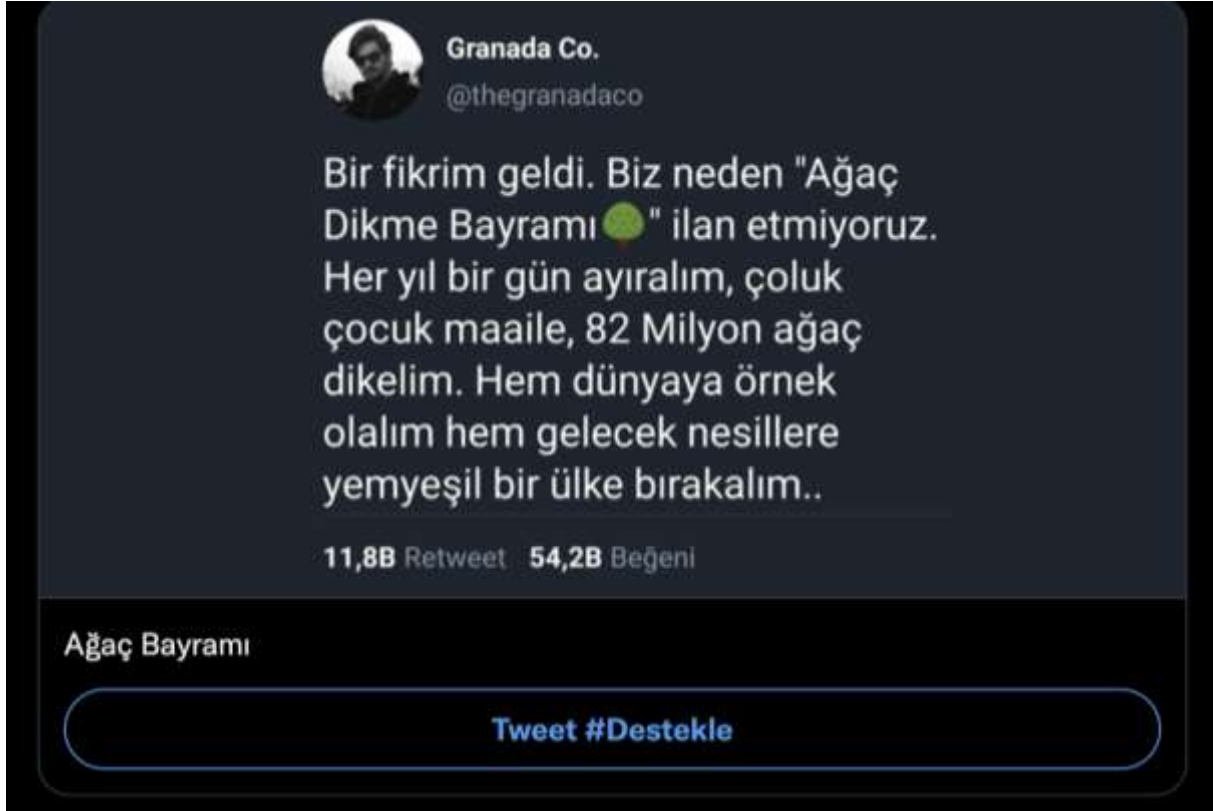
Ülkemizde Gezi Olayları’ndan sonra Kuzey Ormanları Savunması hareketi, orman yangınlarından sonra yangınlara karşı verilen tepkiler birbirinden farklı tarihlerde olsa da ülkemizin gündeminde uzun bir süre yer tutmuştur. Bu olaylar sırasından oluşan doğayı koruma ve savunma eğilimi ülkemizin her yerinde her bireyinde bir hassasiyet halini almıştır.

Bu hassasiyetlerin gündemde olduğu sırada olaylar kadar olumsuz tartışmalı olmayan bir toplumsal hareketin ilk adımı twitter üzerinden Abdullah Enes Şahin (@thegradaco) adlı hesaptan bir tweet ile başlatılmıştır.

Tweet:

"Bir fikrim geldi. Biz neden 'Ağaç Dikme Bayramı' ilan etmiyoruz. Her yıl bir gün ayıralım, çoluk çocuk maaile, 82 milyon ağaç dikelim. Hem dünyaya örnek olalım hem gelecek nesillere yemyeşil bir ülke bırakalım." Erişim:

<https://twitter.com/GranadaCoJR/status/1148619015297875970>

Görsel-1: Ağaç Dikme Bayramı İlk Tweeti

Abdullah Enes Şahin, Independent Türkiye haber sitesinden Lale Elmacıoğlu'na verdiği röportajda, bir toplumsal hareketin ilk tweeti olan 9 Temmuz'da paylaştığı tweetinin zamanlamasına dikkat çekmiştir:

"Tweetti attığım dönemde orman yangınları vardı, aynı zamanda ODTÜ'de ağaç olayları vardı. Gezinin yıldönümünün üzerinden kısa bir süre geçmişti. Ben hep şunu düşünüyordum zaten, 'Neden ağaç, yeşillik gibi pozitif duygular uyandıran bir şey, Türkiye'de hep polemik haline geliyor? Neden bu konuda daha iyi şeyler yapılmıyor' diye düşündüm." (Röportaj, 2019).

Bu tweetin en önemli özelliği twitterin kart özelliğinden yararlanarak "Tweet #Destekle" sisteminde atılan bir tweet olmasıdır. Özelliğin adı "Conversation Buttons"dur. Twitter (erişim: 2022) bu özelliğin faydalarını resmî sitesinden şu şekilde anlatmaktadır: "Bu özellikle taslak tweetler ile twitter kullanıcıları önceden oluşturulan hazır tweetleri tek tuşla anında paylaşabilmektedir. Bu sayede yapılan paylaşımlar kolayca viral bir hale gelerek milyonlarca kullanıcı tarafından paylaşılabilir olmaktadır. Oluşturulan taslak tweete önceden yazılan metin, video ya da fotoğraf eklenebilmekte ve taslak tweet, kullanıcılar tarafından paylaşıldıktan sonra kullanıcıların tweetinde bağlantı yönlendirmesi çıkmaktadır. Bu sayede tweet atıldıktan sonra projeye yönlendirme de sağlanabilir." (business.twitter.com)

Tweetin etkileşimi 2019 yılı için şu şekildedir:

Tweet etkinlikleri

Granada Co. @GranadaCoJR · 9 Tem 2019

Bir fikrim geldi. Biz neden "Ağaç Dikme Bayramı 🌳" ilan etmiyoruz. Her yıl bir gün ayıralım, çoluk çocuk maaile, 82 Milyon ağaç dikelim. Hem dünyaya örnek olalım hem gelecek nesillere yemyeşil bir ülke bırakalım..

[Bu Tweet dizisini göster](#)

69,76 B

13,92 B

1,33 B

Görüntülenmeler ⓘ

5 Mn

Etkileşimler ⓘ

515 B

Detayı açılımı ⓘ

224 B

Yeni takipçiler ⓘ

37

Profil ziyaretleri ⓘ

177 B

Görsel-2: Ağaç Dikme Bayramı Tweeti Etkileşim Oranları

Twitterin algoritmalarından biri bir konu hakkında birbirinden farklı hesapların içerik paylaşması, paylaşım yapan hesapların etkileşimlerinin çok olması ile orantılı olarak daha çok öne çıkarılması, olumsuz ya da olumlu tepkilere bakılmadan ne kadar çok konuşulursa o kadar çok devamlılığının sağlanması, erişilen kişi sayılarının artışı ile tweetin daha çok sayfada daha çok kullanıcı tarafından görülmesinin sağlanması ve TT denilen gündemde yer alması şeklinde düzenlenmiştir.

Bu tweet, aldığı destek ile twitterin tüm bu özelliklerinden yararlanmış ve sadece bir fikir, öneri olarak ortaya atılan teklif, olumlu ya da olumsuz birçok kişiden aldığı tepkilerle kendine yer bulmuş, ülke gündemine gelmiştir. Vatandaşları etrafında toplayan ortak bir fikir olarak toplumsal bir hareket halini almıştır.

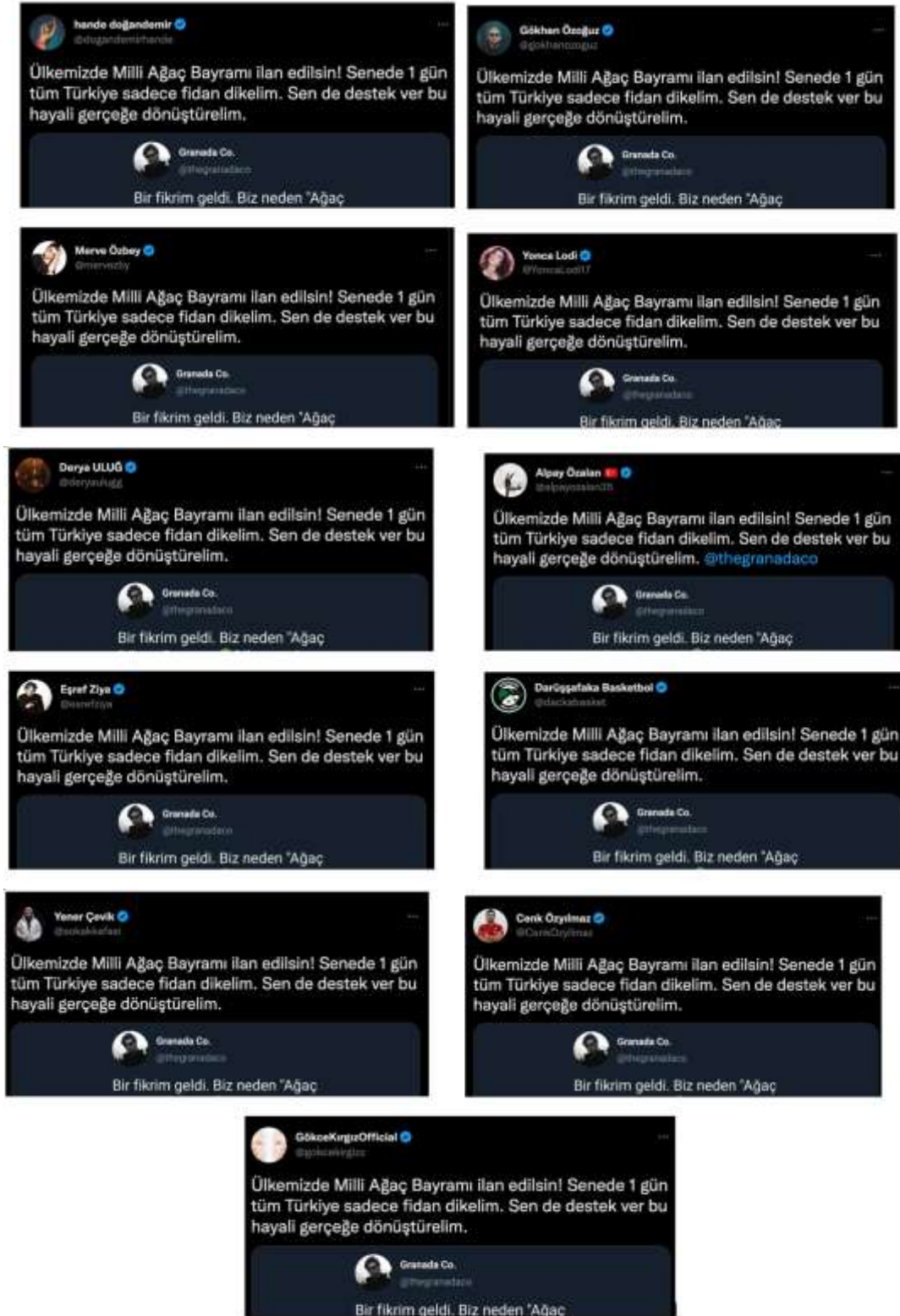
Bu etkiyi tweetin sahibi Şahin verdiği röportajda şöyle ifade eder:

“Attığım tweet ilk günlerde çok destek görmediği, ‘Zaten Orman Haftası var, böyle bir güne gerek yok’ diyerek karşı duruldu. Yaşanan fikir ayrılığının etkili oldu. Başta fikre karşı çıkanlar oldu. Onlara ‘Ağaç Bayramı’na karşı mı çıkıyorsunuz?’ diyerek tepki gösterenler oldu. Olaylar fikir çatışmasıyla büyüdü ve yaşananlar, tweetin devletin en tepesine ulaşmasını sağladı” (Röportaj,2019).

Sosyal medya platformu üzerinden 8 milyondan fazla kişiye erişen ağaç dikme bayramı önerisinin olumlu tepki alması toplumsal bir hareket seviyesinde bir adım halini almıştır. Ayrıca teklif toplumun sevdiği güvendiği ünlüler, sporcular, sanatçılar tarafından desteklenmiştir. Onları da bu toplumsal hareketin bir parçası haline getirmiştir. Athena Grubu solisti Gökhan Özoğuz, oyuncu Hande Doğandemir, müzisyen Merve Özbey, Derya Uluğ, Yonca Lodi, Gökçe Kırgız, Yener Çevik, Eşref Ziya, eski futbolcu-Milletvekili Alpay Özalan, A Millî Futbol takımı Doktoru Cenk Özyılmaz, Basket Takımı Darüşşafaka Basketbol vb. birçok tanınmış ve sosyal medyada takip edilen kişi ve kurum tarafından destek almıştır. (görsel-3)

Tüm bunların etkisi ile konunun karar mercii olan devlet bu olayı dikkate almıştır. Birçok vatandaşın, ünlü, sporcu ve sanatçının desteği kadar siyasetçilerin desteği ile de teklif herkes tarafından desteklenen bir hareket halini almıştır.

Görsel-3: Ünlü, Sporcu ve Sanatçıların Destek Tweetlerinden Örnekler

27. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet ve Kalkınma Partisi İstanbul Milletvekili olan ve Türkiye'nin en genç milletvekili unvanını taşıyan Rumeysa Kadak, atılan tweete yazdığı cevapla siyasi Alpay Özalan gibi siyasi kimliği ile olumlu tepki vermiştir.

Görsel-4: Milletvekili Rumeysa Kadak'ın Twiti

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Şahin'in sosyal medya platformu twitterda dile getirdiği "Ağaç Dikme Bayramı" önerisini aynı sosyal medya platformu üzerinden yanıtlamıştır.

Görsel-5: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Tweeti

Öner sürülen fikri beğendiğini ifade eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, paylaşımında, *"Bu çok güzel bir fikir Enes. Biz her zaman yemyeşil bir Türkiye için çalıştık, çalışıyoruz. Milli bir ağaçlandırma bayramımızın olması için de ben ve arkadaşlarım her zamanki gibi üzerimize düşeni yapacağız."* ifadelerine yer vermiş ayrıca paylaşımında, Türk bayrağı ve ağaç emojilerini de kullanmıştır.

Bir tweet ile başlayan, milyonlarca destek alan bir toplumsal bir hareket olarak gündem edilen fikrin ülkenin cumhurbaşkanından olumlu yanıt alması ile konu tüm haber kanallarının gündemi haline almıştır.

Görsel-6: Teşekkür Tweeti

Fikrin ilk tweetini atan ve teklifi sunan Enes Şahin, aldığı cevap üzerine, Türk bayrağı, ağaç ve gücü simgeleyen emojiler kullanarak "Sayın Cumhurbaşkanım, çağrımıza yanıt verdiğiniz için çok mutlu olduk. Gençlerin ve yüz binlerin sesi olduğunuz için minnettarız." sözleriyle Cumhurbaşkanı Erdoğan'a desteğinden dolayı teşekkür etmiştir.

Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli ise toplumun ve Cumhurbaşkanın desteğini alan bu fikre dair çalışmaların başladığını yine sosyal medya platformu twitterdan duyurmuştur.

Görsel-7: Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli'nin Tweeti

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, her yıl 11 Kasım gününün “Milli Ağaçlandırma Günü” olarak kutlanacağını duyurdu. Genelgede Cumhurbaşkanı Erdoğan şu ifadelerle yer vermiştir:

“11 Kasım günü saat 11.11’de Tarım ve Orman Bakanlığı’nın koordinasyonunda; kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılacak ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmaları kapsamında, tüm yurttaki eş zamanlı olarak fidan dikme etkinliği tertiplenecektir. Etkinliğe, 7’den 77’ye tüm vatandaşlarımızın gönüllü olarak destek vereceğine inancımız tamdır.” (Resmi Gazete, Genelge 2019/24)

Sosyal medya platformu üzerinden sivil bir vatandaşın bir tweet ile öne sürdüğü bir fikir, aldığı destek ile toplumsal bir hareket haline dönüşüp insanları bir araya toplamış ve ortak amaç için hareket eden kolektif bir topluluk oluşturmuştur. Sokak eylemi ya da çatışmaya dönüşmeyen hareket, sosyal medya üzerinden devam etmiş; ünlü, sanatçı ve sporcuların desteklerinden sonra siyasilerin de desteğini almıştır. Bayram ilan edilmesi ile hedefe ulaşılan hareket, yeni toplumsal hareketler için olumlu bir örnek olmuştur.

DEĞERLENDİRME

Dijitalleşme ile toplumsal alanda gerçekleşen değişim sadece burası ile sınırlı kalmamış, kimlik, politika, ekonomi, örgütlenme, bir araya gelme vb. birçok konuyu da etkilemiştir. Toplumsal olanın tanımlarının ve alanların değiştiği günümüzde, yeni toplumsal hareketlerin maddi taleplerden ziyade değer ve kimlik talebine doğru evrildiği gözlemlenmiştir.

Eski toplumsal hareketler, işçi sınıfının yönetime dair bir hak arayışı iken yeni toplumsal hareketler, insanların farklı alanlarda kimliklerini ortaya koymak, haklarını aramak, kabul görmek, dikkat çekmek vb. alt duygularla bir araya gelişini sağladığı fark edilmiştir.

Genel olarak tüm çalışmalarda “çatışma” unsuru yer almakta, yönetim ile toplumsal hareket arasında uyumsuzluklar göz önüne serilmektedir. Ağaç Dikme Bayramı’nın nasıl meydana geldiği bir genelge ile nasıl bir millî bayram hüviyeti kazandığı sürecini ele aldığımızda toplumsal hareketlerde olumlu örnek ile karşılaşmış olduk.

Ağaç Dikme Bayramı, toplumsal hareketlerin tanımını oluşturan “ortak amaç için bir araya gelen insanların kolektif hareketi” kısmının gerçekleştiği bir olaydır. Hem sosyal medya aşamasında hem de millî bayram olarak ilan edilmesinden sonra 11 Kasım’da ağaç dikme eyleminde insanları bir araya getirmiştir.

Temelde sosyal bir değişim isteyen bir hareket olan Ağaç Dikme Bayramı için birbirleri ile dayanışma içinde olan kişiler sosyal medya platformunda bir araya gelmiştir. Bu yeni toplumsal hareketlerin en temel özelliğidir.

Örnek olayın, Manuel Castell’in toplumsal hareket belirleme kriteri olarak ortaya koyduğu (Castell, 2008, akt. Demiroğlu, 2014, s. 137): Hareketin ortak kimliği, hareketin karşıtı ve toplumsal hedef olmak özelliklerini de taşınmaktadır. Orman yangınlarından sonra ülkenin yeşillenmesi ve yeşil alanları için uğraşan bireylere karşı, hareketin anlamsız olduğunu, zaten bir orman haftası bulunduğunu savunan bir karşıt görüş de vardır. Bununla birlikte ortak hedef, ülke çapında yeşillikli ve ağaçlandırılmış bir doğa bilincini her vatandaş için artı değer olarak sunmaktır. Bu nitelikleri ile hareketin bir millî bayram haline gelmesinin değerli olduğu savunulabilir.

Tilly’in (2008, s.17), toplumsal hareketleri 3 temel nitelik üzerinden ele alır. Buna göre örnek olayın değerlendirmesi şöyledir:

Hedef otoriteye karşı ortak hak talebinde bulunulmuştur: Ağaç dikme olayının bir millî bayram haline gelmesi talebi sivil bir vatandaş tarafından dile getirilmiştir.

Eylem türü olarak sosyal medyadan diğer vatandaşların desteğini istemiş ve desteğin ne kadar olduğunun görüleceği bir imza tweet paylaşımı ile yapmıştır.

Bu konuda destekçi olan tüm vatandaşlar, sokağa inmek yerine tweete destek vermiş, imza atmış, fikirlerini söylemişlerdir. Karşıt olanlar ise alıntı yorum ya da altına yorum yazarak konuya neden karşı olduklarını açıklamışlardır.

Toplumsal hareketler ve sosyal medyanın yan yana gelmesi ile genelde olumsuz, çatışma barındıran ve fiili olarak sıkıntı yaşanan eylemlerin gösterildiği örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Çoğunlukla yeni toplumsal hareketler için sosyal medya bu hareketlerin toplanma, manipüle edilme, yanlış yönlendirme alanı olarak gösterilmektedir. Örnek olarak yer verdiğimiz Ağaç Dikme Bayramı, bu genel yargıya karşı olumlu bir örnek olarak ortaya konmuştur. Taşındığı özellikler itibariyle örneğimiz, bir tweet ile başlayan ve ülke çapında toplumsal destek alan hareket, sonrasında karar mercii olan devlet yöneticileri tarafından olumlu cevaplanmıştır. Bu haliyle her sürecinde çatışma barındırmadan medyada gelen yeni bir toplumsal olaydır.

KAYNAKÇA

Aksu, O. (2018). İsyân ve umut ağları internet çağında toplumsal hareketler. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 4(3), 153-159. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/40068/476949>

Aksu, O. (2017). Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Dijital Aktivizm: Dijital Feminizm Örneği, (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Aydemir, A. (2020)., Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya, Kriter Yayınevi.

B. Han, A. (2019). Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya: Kazakistan'da #Topraksatılmasının Örneği, (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Babacan, M. E. (2014), Sosyal Medya Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi-4, Sf: 135-160.

Balkaya, F. (2014). Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler, Global Journal of Economics and Business Studies, 3 (5), 41-50. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumusgjebs/issue/7493/98725>

Barut, M. M. (2018), Sosyal Medya ve Toplumsal Hareketler: Gezi Parkı Protestoları Örneğinde Sosyal Medyanın Kullanımı, (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Büyükküpcü, A. (2017). Sosyal Medyanın Toplumsal Hareketler Üzerindeki Etkisi: Gezi Parkı Örnek Olayı, (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Business Twitter, 2022, Erişim: <https://business.twitter.com/en/help/campaign-setup/conversation-buttons.html>.

Bozkurt, Y. (2016). Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket ve Gezi Parkı Olayları. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14 (2), 276-293. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yead/issue/21832/234689>

Castells, M. (2008). Ağ toplumunun yükselişi / Enformasyon çağı: Ekonomi toplum ve kültür (Birinci Cilt). E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2012). İsyân ve umut ağları / İnternet çağında toplumsal hareketler. E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Coşkun, M. K. (2007), Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler, Ankara, Dipnot Yayınları.

Çetinkaya, Y. D. (der.) (2008) *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çoban, B. (2009). *Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya*. B. Çoban (Haz.). *Yeni Toplumsal Hareketler&Küreselleşme, Direniş, Ütopya içinde* (s. 43-62). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Çömlekçi, M. (2019). *Yeni Toplumsal Hareketler ve Dijital Ağlarda İletişim: Eleştirel Bir Yaklaşım*. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (4), 3001-3020. DOI: 10.15869/itobiad.601542

Çöteli, S. (2015). *Sosyal Medyanın Yeni Tür Kamusal Alan Yaratması ve Toplumsal Hareketlere Katkıları: Taksim Gezi Parkı Olayları Örneği*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Davulcu, E. (2019). *Siyasallaşan Çevre Hareketleri ve Alternatif Medya: Yeşil Gazete Üzerinden Bir Değerlendirme*. *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(3), 427 - 446. Doi: 10.29228/TurkishStudies.22897

Demiroğlu, E. T. (2014), *Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması*, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Mart 2014, s. 133-144 DOI: 10.14782/SBD.201416304.

Durmuş, S. D. (2018). *Yeni Medyada Toplumsal Hareketler Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde Dijital Aktivizm*, (Yayımlanmış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Doğan, M. Z. (2017). “Dijital Aktivizm Bağlamında Günümüz Toplumsal Hareketleri ve Türkiye Örneği: Gezi Parkı Olayı”, (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Eder, K. (1985) “The “New Social Movements”: Moral Crusades, Political Pressure Groups, or Social Movements?”, *Social Research*, 52(4): 869-890.

Eraydın, G. (2020). *Protestoların Çerçevenmesi: Sarı Yelekliler ve Türk Medyası, Etkileşim-5*, Sf: 146-168, DOI: 10.32739/etkilesim.2020.5.88

Eroğlu, A. Y. (2018), *Yeni Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya: Mersin’de Sosyal Medya Üzerinde Örgütlenen Hayvansever Hareketleri, II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi*, Erişim (15.05.2021): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40814>

Gerbaudo, P. (2014). *Twitler ve Sokaklar*. O. Akınhay (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kaplan, T. (2016). *Toplumsal Hareketlerde Medyanın, Sosyal Medyanın ve Entelektüellerin Rolü: Gezi Parkı Protestoları Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Koç, F. (2017)., Türkiye’de Yeni Toplumsal Hareketlerin Dönüşümünde Sosyal Medyanın Rolü. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Kayfor 15 Özel Sayısı, 1567-1577. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/53208/706741>

Levent, R. (2020). Yeni Toplumsal Hareketler ile Merkez Sağ İktidarlar Arasındaki İlişki, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 39, Denizli, s. 211-227.

Raschke, J. (1987), 'Zum Begriff der sozialen Bewegung,' ROTH, Roland/RUHT, Dieter (Hrsg), Neue soziale Bewegungen in der Bundesrepublik Deutschland, s.19-29.

Tarrow, S. (2011). Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics, Updated and Revised 3rd Edition, Cambridge University Press.

Tilly, C. (2008). Toplumsal Hareketler 1768-2004, çev. O. Düz, İstanbul: Babil Yayınları.

Touraine, A. (2005) Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Öden, B. (2019), Sosyal Medyanın, Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamındaki Toplumsal Hareketlere Etkisi: Gezi Parkı Örneği, (Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Öke, Y. Ç. (2018), "Alternatif Bir Medya Olarak Sosyal Medyanın Yeni Toplumsal Hareketler Üzerindeki Etkisi". Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi-1, Sf: 52-61.

Özen, H. (2015). Meydan Hareketleri ve ‘Eski’ ve ‘Yeni’ Toplumsal Hareketler. Mülkiye Dergisi, 39(2), 11-40. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/278/1270>

Özkan, B. (2018). Yeni İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medyanın Yeni Toplumsal Hareketlere Etkisi, (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Röportaj, Abdullah Enes Şahin&Lale Elmacıoğlu “Milli Ağaçlandırma Günü’nün fikir sahibi: Polemikli bir konu olduğundan Cumhurbaşkanı’nın desteğini beklemiyordum.”, Independent Türkçe, Yayın Tarihi: 11 Kasım 2019

Erişim:<https://www.indyturk.com/node/90496/%C3%A7evre/milli-a%C4%9Fa%C3%A7land%C4%B1rma-g%C3%BCn%C3%BC%E2%80%99n%C3%BCn-fikir-sahibi-polemikli-bir-konu-oldu%C4%9Fundan>

Resmi Gazete, Genelge 2019/24, Cumhurbaşkanlığından, Konu: 11 Kasım Ağaçlandırma Seferberliği, Erişim:

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/CumhurbaskanligiGenelgeleri/20191107-24.pdf>

Twitter Paylaşım Linkleri:

Alpay Özalan

<https://twitter.com/alpayozalan35/status/1149750205056790530>

Cenk Özyılmaz

<https://twitter.com/CenkOzyilmaz/status/1150088933025492995>

Darıüşafaka Basketbol

<https://twitter.com/dackabasket/status/1150018769735081984>

Derya Uluğ

<https://twitter.com/deryaulugg/status/1150201149997404160>

Eşref Ziya

<https://twitter.com/esrefziya/status/1150305689530773504>

Gökçe Kırgız

<https://twitter.com/gokcekirgizz/status/1149410414993825792>

Gökhan Özoğuz

<https://twitter.com/gokhanozoguz/status/1149872536194338816>

Hande Doğandemir

<https://twitter.com/dogandemirhande/status/1150057630905393152>

Merve Özbey

<https://twitter.com/mervezby/status/1150343926265630721>

Yener Çevik

<https://twitter.com/sokakkafasi/status/1149563618536517633>

Yonca Lodi

<https://twitter.com/YoncaLodi17/status/1150309041564000256>

SAVUNMA PROJELERİNİN YÖNETİMİNDE TERSİNE MÜHENDİSLİK STRATEJİSİ VE TÜRK SAVUNMA SANAYİ AÇISINDAN RİSKLERİ

Dr. Göksel KORKMAZ¹

¹ Dr, MSB, Orcid: 0000-0002-2789-2657

ÖZET

Bu çalışmada tersine mühendisliğin savunma sanayi için bir risk olup olmadığı incelenmektedir. Çalışmada araştırmanın temel sorusu olan gelişmekte olan ve piyasaya özgün ürünler sunmaya başlayan Türk Savunma Sanayi açısından tersine mühendislik stratejisinin yaratabileceği risklerin neler olabileceği ve bunların nasıl yönetilebileceği literatür taraması ve vaka örnekleriyle incelenmektedir. Alan yazında tersine mühendislik açısından iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre savunma sistemlerinin artan karmaşıklığı nedeniyle tersine mühendislik veya sistem kopyalaması yüksek seviyede bir bilgi birikimini ve savunma sanayi altyapısını gerektirmektedir. Bu nedenle de savunma projeleri açısından tersine mühendislik önemli bir risk değildir. Literatürdeki diğer görüş ise bazı ülkelerin kullandığı tersine mühendislik ve askeri casusluk yöntemlerinin onları savunma projelerinde önemli bir konuma getirdiği ve bu sayede özgün sistemler geliştirmeye başladıkları şeklindedir. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış ve vaka analizlerinden istifade edilmiştir. Öncelikle tersine mühendisliğin ne olduğu, ve savunma sanayinde kullanımı incelenmekte daha sonra savunma projelerindeki başarılı ve başarısız tersine mühendislik projeleri analiz edilmektedir. Savunma projeleri açısından tersine mühendislik risklerinin neler olabileceği ve bu risklerin nasıl yönetileceği ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savunma projeleri, tersine mühendislik, risk yönetimi, stratejik yönetim.

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ekonomiler yeterli teknolojik alt yapıya sahip olmamaları nedeniyle çoğunlukla öncelikle taklit ederek sonra özgün üreterek teknoloji geliştirme stratejisini takip etmektedir. Teknolojiyi taklit etmenin veya sistemi kopyalamanın en etkili yolu da tersine mühendislik stratejisidir. Kazanılan bilgiyi geliştirmek, onu anlamak ve özümsemeyi gerektirmektedir. Literatürdeki birçok çalışma tersine mühendislik için ithal edilen nihai ürünlere ait teknolojilerin özümsemesinin, büyük ölçüde yerli inovasyon yeteneğinin geliştirilmesine bağlı olduğunu belirtmiştir (Morgan, 2004: Eun vd., 2006). Ancak teknoloji ve tersine mühendislik akışı olmadan da, gelişmekte olan ekonomilerin daha yüksek bir büyüme oranına sahip olma olasılıkları düşüktür. Gelişmiş ülkelerin uzun süren deneyim ve tecrübeleri göz önüne alındığında tamamen yerli Ar-Ge'ye dayalı büyümenin çok daha maliyetli olacağı ve uzun süreceği aşikardır. Nitekim Çin'in otomobil motorunun temel Ar-Ge'sine yaptığı muazzam büyüklükteki yatırım ile Hindistan'ın yazılım endüstrisindeki yükselen payının altında yatan bu temel düşüncedir (Zhang ve Zhou, 2016).

Günümüz dünyasında işletmeler müşteri beklentilerini karşılayacak ürünleri en kısa yoldan üretmek için yollar aramaktadır. Tersine Mühendislik, orijinal bir ürün tasarımının rekabet amacıyla kopyalanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Her ne kadar bu durum tersine mühendisliğin bir boyutu olsa da, bugün üretim dünyasında, tersine mühendislik kavramı, yeni ürünler üretmek veya eski ürünlerin varyasyonlarını üretmek için yasal olarak da uygulanabilmektedir. Günümüzde tersine mühendislik işletmelerin ürün geliştirme sürecini kısaltmak için başvurdukları yaygın bir strateji haline gelmiştir. Özellikle teknolojik analiz kabiliyetlerinin ve

bilgisayar destekli analiz tekniklerinin gelişmesi bu stratejinin birçok endüstride kullanılabilir hale gelmesini sağlamıştır.

Savunma sistemlerinin artan karmaşıklığı hem piyasaya giriş olanaklarını hem de sistemlerin üretimini zorlaştırmaktadır. Ülkeler artık yabancı askeri teknolojiyi kopyalamadan önce silah üretiminde son derece gelişmiş bir endüstriyel, bilimsel ve teknolojik temele sahip olmalıdır. Gelişmiş silah sistemlerinin üretimindeki bilgi ve deneyim, onlara hakim olanlar için önemli bir güç kaynağı haline gelmiştir (Gilli ve Gilli, 2018: 142). Savunma sistemlerinin giderek karmaşılaşan bu yapısı savunma sanayi altyapısının geliştirilmesine olan ihtiyacı arttırdığı gibi tersine mühendislik stratejisinin sağlayabileceği avantajları da minimize etmektedir. Ancak bunun özgün sistem geliştiren ülkeler açısından tersine mühendisliği bir risk olmaktan çıkarmaya yeterli olup olmayacağı hususu bu araştırmanın temel sorusunu oluşturmaktadır. Zira sistemlerin karmaşıklığı artarken bilgisayar destekli analiz teknikleri ve kabiliyetlerindeki artışın da bu sürece etkisi olacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmanın temel sorusu gelişmekte olan ve piyasaya özgün ürünler sunmaya başlayan Türk Savunma Sanayi açısından tersine mühendislik stratejisinin yaratabileceği risklerin neler olabileceği ve bunların nasıl yönetilebileceğidir. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış ve vaka analizlerinden istifade edilmiştir. Öncelikle tersine mühendisliğin ne olduğu, ve savunma sanayinde kullanımı incelenmekte daha sonra savunma projelerindeki başarılı ve başarısız tersine mühendislik projeleri analiz edilmektedir. Savunma projeleri açısından tersine mühendislik risklerinin neler olabileceği ve bu risklerin nasıl yönetileceği ortaya konulmaktadır. Araştırmanın temel sınırlılığı Türkçe alan yazında bu konuda yazılmış hiçbir çalışmaya rastlanmaması, uluslararası literatürde de bu konudaki çalışmaların sınırlı sayıda olmasıdır.

2. SAVUNMA PROJELERİNDE TERSİNE MÜHENDİSLİK STRATEJİSİ

2.1. Tersine Mühendislik

Mühendislik; ürün veya sistemlerin tasarlanması, üretilmesi, monte edilmesi ve sürdürülmesi olarak tanımlanabilir. İki türlü mühendislikten söz edilebilir. İleri mühendislik ve tersine mühendislik. İleri mühendislik üst düzey soyutlama ve mantıksal tasarımdan bir sistemin fiziksel uygulamasına geçildiği geleneksel yaklaşımdır. Tersine mühendislik ise mevcut bir sistem, ürün veya parçanın çizim dokümantasyon veya bilgisayar programı olmaksızın kopyalanmasıdır. Tersine mühendislik halihazırda üretimden endüstriyel tasarıma ve mücevher tasarımına kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Örneğin piyasaya yeni çıkan bir araç rakipler tarafından satın alınmakta ve parçalarına ayrılarak nasıl çalıştığı incelenmektedir (Raja ve Fernandes, 2007: 2).

Tersine mühendislik, havacılık şirketleri tarafından dijital yedek parça envanterleri oluşturmak veya eski verileri günümüzün CAD (Computer Aided Design) ortamlarına dönüştürmek için de kullanılabilen bir süreçtir. Tersine mühendislik, havacılık endüstrisinde biraz tavuk-yumurta ikilemi ile karşı karşıyadır. Şirketler, fiziksel envanterleri azaltmak, artık menşe ülkede üretilmeyen parçalarla ilgili dijital verileri korumak ve planları olmayan ürünleri değiştirmek için eski parçaları dijitalleştirmek amacıyla bu yaklaşımı yaygın olarak kullanmaktadır. Otomotiv endüstrisi ise havacılığa göre nispeten daha az karmaşıklığa sahip parçalar nedeniyle daha avantajlıdır (Fu, 2008: 159). Kendini birçok alanda ispatlamış olan tersine mühendislik stratejisinin kullanılmasının birçok nedeni vardır. Bunlardan bazıları; orijinal üreticinin artık mevcut olmaması ancak ürüne ihtiyaç duyulması, orijinal ürün tasarım belgelerinin kaybolması veya hiç olmaması, CAD verileri olmayan veya kullanılamaz hale gelen bir parçanın yenilenmesi veya yeniden üretimi için veri oluşturma, Bir ürünün bazı kötü özelliklerinin ortadan kaldırılması, Ürün performansını ve özelliklerini iyileştirmenin yeni yollarını keşfetmek bu nedenlerden bazıları olarak sıralanabilir (Pandilov vd., 2018: 1).

Tersine mühendislik üç aşamalı bir süreçtir. Bunlar: tarama, nokta işleme ve belirli uygulamaya özel geometrik model için geliştirmedir. Tarama Aşamasında; doğru tarama tekniği seçerek, taranacak parçayı hazırlama ve parçanın tüm geometrik özelliklerini tanımlayan bilgileri yakalamak için gerçek taramayı gerçekleştirme işlemi yapılır. Nokta İşleme Aşamasında verilerin içe aktarılması ve toplanan verilerdeki hataların azaltılması gerçekleştirilir. Uygulama-Geometrik Model Geliştirme Aşaması verilerden CAD modellerinin üretilmesi aşamasıdır veri kümelerinde açıklanan üç boyutlu bilgileri doğru bir şekilde temsil eden yüzeyler oluşturmak için gelişmiş yüzey adaptasyon algoritmaları kullanılmaktadır (Raja ve Fernandes, 2007: 4). Tersine mühendislikte, nasıl oluşturulduğunu incelemek ve belirlemek için ürün yeniden yapılandırır. Bu süreç sayesinde, bir rakip, mevcut bir ürüne tersine mühendislik uygulaması sonucunda kendi inovasyonlarında kullanmak üzere üretim ve tasarım sırlarını ortaya çıkarabilir. Günümüzde fikri mülkiyetin korunması, yapılan yatırımlardan kâr elde etmekten ulusal güvenliğin korunmasına kadar değişen motivasyonlara sahip küresel bir sorundur. Fikri mülkiyet hakları açısından bakıldığında tersine mühendislik ticari maksatlarla yapılması durumunda esasen bu hakkın ihlal edilmesidir.

2.2. Savunma Projelerinde Tersine Mühendislik

Devletler, mümkün olan en gelişmiş askeri sistemler üretmek, sahaya sürmek ve sürdürmek için rekabet halindedir. Bir ülke yeni bir askeri teknoloji geliştirdiğinde, rakipleri, düşmanlarının yeniliklerinden elde ettiği avantajı sınırlamak ve muhtemelen ortadan kaldırmak için karşı önlemler ve karşı yenilikler tasarlayacaktır. Hava savunma sistemleri gibi karşı inovasyonlar, yenilikçileri teknolojilerinin performansını daha da iyileştirmeye zorlar. Askeri inovasyonun tarihi, nihayetinde, inovasyonun, karşı inovasyonun ve daha fazla inovasyonun tarihidir (Parker, 1986). Ülkeler bölgesel veya küresel güç olarak kalmaya veya bu noktaya ulaşmaya çalıştıklarında veya belirli yetenekleri yerleştirmeyi amaçladıklarında, uzun menzilli güç projeksiyonu için uçak gemileri, hava üstünlüğü için jet avcı uçakları veya denizaltılar gibi belirli askeri platformlar edinmeleri gerekir. Bu yeteneklerde geride kalan bazı ülkeler, diğerlerinin askeri yeniliklerini kopyalamaya ve ideal olarak onlardan daha iyi performans göstermeye çalışacaklardır. Doğru koşullar oluştuğunda veya şartlar sağlandığında tersine mühendislik veya sistemi kopyalama geride kalan ülkelerin diğerlerini teknolojik olarak yakalamasını sağlayabilecek bir strateji olabilmektedir (Liou vd. (2015).

Savunma projelerinde tersine mühendislik stratejisi çok eski yıllardan beri kullanılan bir stratejidir. Örneğin, ikinci Dünya Savaşı esnasında Almanya'nın, Haziran 1944'te Londra'yı vurduğu V-1 füzelerinin bozuk parçalarını Ohio'ya nakledilmiş bu füzelerden öğrenilenlerle ABD JB-2 füzelerini geliştirmiştir. Benzer şekilde, Sovyetler Sidewinder havadan havaya füzelerinde gerçekleştirdiği tersine mühendislik ile seyir füzeleri alanında önemli gelişmeler elde etmiştir. Tersine mühendislik, taklit eden ülkeye, mevcut endüstriyel altyapıyı kullanarak yabancı silahların tasarım ve geliştirmesinin belirli aşamalarından kurnazca uzak durmakta fayda sağlayabilmektedir. Bir düşmanın veya yabancı bir silahın tersine mühendislikle ilgili iki değerli yönü vardır. Birincisi, mühendisler yabancı silah tasarımından öğrenebilir ve bu dersleri kendi silah programlarında uygulayabilir; ikincisi, mühendisler ayrıca bu tür silahlara karşı savunma güçlerini arttırmak yabancı silah tasarımını inceleme şansına sahip olabilirler. (Shaheen, 2022).

Savunma projelerinde tersine mühendislik önemli avantajlar sağlayabilmektedir. Öncelikle kopyalayan açısından en son teknolojiye ulaşmak için ihtiyaç duyulan büyük Ar-Ge yatırımlarını başka şekilde kullanabilmektedirler. İkinci olarak yeni teknolojiler geliştirmek için riske girmelerine ve teknik olarak mümkün olmayan maceralar peşinde koşmalarına gerek olmamaktadır. Üçüncü olarak da kullanılmamış kaynaklarını mevcut sistemin üzerine koyarak daha gelişmiş bir sistem ortaya çıkarabilmektedirler (Lieberman ve Asaba, 2006). Tersine

mühendislik alanında en iddialı ülkelerden biri olan Çin, Lockheed Martin F-35 Müşterek Taarruz Uçağı ve Northrop Grumman X-47B insansız hava muharebe aracı (UCAV) dahil olmak üzere birçok gelişmiş sistemi başarı ile kopyalamak suretiyle kendi ürünlerini geliştirmek için harcayacağı zamandan ve kaynaktan tasarruf etmiş bu sayede dünya sahnesinde rekabetçi olarak kalabilmiştir (USNI, 2015). Bu yaklaşım her ne kadar etik olmasa da bunu denetleyecek ve önlem alabilecek yeterli güçte uluslararası bir mekanizmanın olmayışı bazı hükümetlerin bu yaklaşımı benimsemesine imkan sağlamıştır. Nitekim Çin en yakın savunma tedarikçisi Rusya ile bu konuda problemler yaşamaya başlamıştır. Pekin'in hassas teknolojiyi çalmasına Moskova'nın öfkelenmesine rağmen, Çin'e silah satışını azaltmamıştır. 1990'larda Çin, Rusya'dan 27 savaş uçağı ve S 300 füze sistemi almış ve daha sonra Rus tasarımlarını tersine mühendislik yaparak kendi J-11 savaş uçağını ve HQ-9 karadan havaya füzelerini geliştirmiştir. Rusya Çin'in tersine mühendislik konusundaki endişesinde haklı çıkmış ve Çin'in kopyaladığı sistemler 2000'lerin ortalarında iki ülke arasındaki silah satışlarında hızlı bir düşüşe neden olmuştur. Çin, 2005 yılında Rusya'nın silah ihracatının %60'ını oluştururken, bu rakam 2012'de %8,7'ye düşmüştür (Eurasiantimes, 2019). Rusya savunma şirketi Rostec yetkilileri son 17 yılda 500'den fazla Rus silahı ve askeri teçhizatının izinsiz kopyalanması vakasının ortaya çıktığını ifade etmektedirler (Tass, 2019).

3. TERSİNE MÜHENDİSLİK PROJELERİNİN İNCELENMESİ

Savunma projelerinde tersine mühendislik stratejisi açısından literatüre hakim olan iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre savunma sistemlerinin artan karmaşıklığı nedeniyle tersine mühendislik veya sistem kopyalaması yüksek seviyede bir bilgi birikimini ve savunma sanayi altyapısını gerektirmektedir. Bu nedenle de savunma projeleri açısından tersine mühendislik önemli bir risk değildir. Bu düşüncüyü savunanlara göre; Soğuk Savaş'tan bugüne kadar ABD'ye ait birçok sistemin yüzlerce ülkeye satılmasına rağmen ABD'nin bu alandaki tartışmasız üstünlüğü bunun en önemli kanıtı olarak görülmektedir (Gilli ve Gilli, 2018: 143). Ayrıca bir konsepti prototipten bitmiş ürün haline getirmek, diğer alanlarla çok az ortak yönü olan son derece özel görevler ve prosedürleri içermektedir. Örneğin, silah üreticilerinin testleri yapmak, sonuçları yorumlamak ve anlamak, yeni silah geliştirirken kaçınılmaz olarak ortaya çıkacak sorunları tespit etmek ve ele almak için ekipmana, laboratuvarlara, test tesislerine ve hem alana hem de ürüne özel uzmanlığa sahip personele ihtiyacı vardır. Bu gereksinimler ilave olarak; farklı frekanslarda çalışan radarlar, süpersonik rüzgar tünelleri, gizli kaplama konusundaki bilgi birikimi ve savaş deneyimine sahip test pilotlara da ihtiyaç duyulmaktadır (Pavitt, 1987).

Literatürdeki diğer görüş ise bazı ülkelerin kullandığı tersine mühendislik ve askeri casusluk yöntemlerinin onları savunma projelerinde önemli bir konuma getirdiği ve bu sayede özgün sistemler geliştirmeye başladıkları şeklindedir. Bu görüşü savunanlar çoğunlukla Çin örneğini göstermekte ve Çin'in tersine mühendislik ve askeri casusluk faaliyetleri ile kopyaladıkları sistemler sayesinde teknoloji geliştirme kapsamında önemli bir ivme yakaladığını savunmaktadırlar (Cheung, 2013). Kanımızca her iki görüş de tersine mühendisliğin halihazırda savunma projeleri açısından bir risk olduğuna işaret etmektedir. Birinci görüş bunun düşük etki ve olasılıklı ikinci görüş ise nispeten yüksek etki ve olasılıklı bir risk olduğunu ifade etmektedir.

3.1. Başarılı Tersine Mühendislik Projeleri

Tersine mühendislik veya savunma sistemlerinin kopyalanması stratejisi başarılması durumunda kopyalayan ülkeye önemli avantajlar sağlayabilen bir stratejidir. Kopyalayan ülke bir savunma sisteminin nasıl tasarlanacağını, geliştirileceği ve/veya üretileceğine ilişkin teknolojik bilgiyi nispeten kolay ve hızlı bir şekilde elde eder, böylece platform demode olmadan önce yenilikçinin ilerlemelerinden faydalanabilir (Suarez ve Lanzolla, 2007). Savunma sistemlerinin 15-20 yıl süren geliştirme süreleri dikkate alındığında geliştirme

sürecini tamamlamış sisteme ilişkin değerli bilgilere sahip olmak önemli avantajlar sağlayabilmektedir. Tersine mühendisliğin zorluğu, incelenen sistem ile inceleyenin endüstriyel yetenekleri arasındaki boşluğa ve inceleyenin edindiği bilgi miktarına bağlıdır. İlk yeterince küçük ve ikincisi yeterince büyükse, incelemeyi yapan açısından bir sistemi veya en azından bir grup alt sistemi kopyalamak harcanan emeğe değecek nitelikte karlı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Farley, 2016: 6).

Tersine mühendislik konusunda en başarılı ülkelerden biri olan Çin'in bu alandaki çabaları 1960'lı yıllara kadar uzanmaktadır. Çin'in tersine mühendislik stratejisi iki temel nedene dayanmaktadır. Bunlardan ilki diğer ülkelerle arasındaki teknolojik yetenek boşluğunu kapatmak diğeri de bu yöntemle savunma sanayi altyapısını geliştirmektir (Boyd vd., 2010: 43). En önemli rakiplerinden biri olan Hindistan'ın 2'nci Dünya savaşı esnasında müttefiklerini desteklemek için silah, mühimmat ve uçak üretim tesisleri kurarak öne endüstriyel olarak çok ilerlemesi Çin'i harekete geçirmiştir. 1960'ların ortalarında Çin liderliği, Sovyet silahlarına tersine mühendislik yapmak için ulusal bir misyon başlatmıştır. Mandarin dilinde "guochanhua" olarak adlandırılan bu projenin ilk aşaması, Çin'in 1980'lerin ortalarında tüm Sovyet menşeli tanklar, topçular, denizaltılar, jet avcı uçakları, bombardıman uçakları ve füzeler için seri üretim hatları kurmasını sağlamıştır. Sovyet lisansları olmadan üretilen bu savunma ürünlerinin birçoğunda ciddi kusurlar vardı ve aksilikler yaşanmıştı. Ardından, endüstriyel casusluk kullanarak ve fikri mülkiyet haklarını sıklıkla ihlal ederek Çin, tekrarlanan "guochanhua" döngülerini başlattı. Bugün gelinen noktada Çin'in yaratıcılığı dünyayı şaşırtmaktadır ve 2018 yılında dünyanın en hızlı bilgisayarına sahip olan Çin J-31 beşinci nesil gizli savaş uçağı, gemisavar balistik füzeleri, yeni uçak gemileri ve robotik, yapay zeka ve dronlarda büyük ilerlemeler katetmiştir (Parakash, 2019).

Çin teknolojik ve endüstriyel anlamdaki bu gelişimini büyük ölçüde tersine mühendislik başarısına ve casusluk yeteneğine borçludur. 1990'lı yıllarda Çin 4'üncü nesil savaş uçağı yapmaya karar verdiğinde J-11 projesini hayata geçirmek için Rusya ile anlaşmış ve 200 Su-27SK uçağı inşa edilmesine izin veren bir anlaşma imzalamıştır. J-11'in üretimi 1998 yılında başlamış aynı yıl ilk uçuşunu yapmıştır. Ancak J-11'in ortak üretimi yaklaşık 100 uçak yapıldıktan sonra durdurulmuştur. Bazı kaynaklara göre Çin uçaklara yerli elektronikler kurarak anlaşmayı ihlal etmiş Rusya'da anlaşmayı sonlandırmıştır. Bu lisans sözleşmesi sona erdikten sonra uçağın bileşenlerini izinsiz olarak, tersine mühendislik yoluyla tekrar üreten Çin, bu uçağın yerli versiyonlarını kendi başına üretmeye başlamıştır. Bu uçak, Lockheed Martin'in F-16 Savaşan Şahin'i veya Boeing'in F/A-18 Hornet gibi ABD yapımı uçaklar için rakip olabilecek nitelikte bir hava aracıdır. J-11B ise yerel olarak üretilmiş radar, aviyonik ve silahlarla donatılmış yerli bir Çin versiyonudur. Çin, J-11B varyantında kendi geliştirmelerini yapmıştır, ona baş üstü ekranı ile daha iyi bir kokpit ve 90 milin üzerindeki bir menzildeki düşman avcı uçaklarını ve 200 milin üzerindeki yüzey gemilerini tespit edebilen radar erken uyarı sistemi entegre etmiştir. Bazı kaynaklar, bileşenlerin %90'a varan oranda yerli olduğunu bildirmektedir. Ayrıca uçak gövdesinde bazı geliştirmeler de yapılmıştır (Eastwood, 2022). Çin'in J-20 projesi de daha önceki tersine mühendislik birikiminin bir örneğidir. J-20'nin test uçuşunun, 2007'deki ilk uydu savar (ASAT) testinden tam üç yıl sonra ve 2010'daki ilk anti-balistik füze (ABM) testinden bir yıl sonra, 11 Ocak 2011'de gerçekleşmiş olması özellikle ilginçtir. Bu süreler hava sistemlerinin geliştirilmesi açısından oldukça kısa sürelerdir. ABD'nin Çin'e ilişkin 2020-2025 yıllarına kadar 5'inci nesil bir savaş uçağına sahip olamayacağı öngörüsü de dikkate alındığında bu sürenin ne kadar kısa olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Rusların savaş uçakları üzerinde yapılan tersine mühendislik çalışmaları bu sürelerin kısalmasındaki en önemli etkeni oluşturmaktadır. Ayrıca Pekin'in giderek daha yetenekli hale gelen havacılık araştırma ve geliştirme altyapısına artan desteği ve savunma bütçesindeki her yıl artan pay da diğer önemli faktörleri oluşturmaktadır (Collins ve Erickson, 2011). Çinliler, Fransa'nın Crotale füze sistemini ve İtalyan Aspide havadan havaya füzelerini

tersine mühendislikle kopyalayarak yaparak HQ-7 hava savunma füzesini geliştirmiştir (Boyd vd., 2010: 45). Kısaca tersine mühendislik stratejisi ve savunma sistemlerinin tasarımına erişim, Çin'e bir çatışmada kullanılacak süratli operasyonel avantaj sağlamakta, askeri teknolojinin edinimini hızlandırmakta, geliştirme maliyetlerinden milyarlarca tasarruf sağlamakta ve Çin hükümetinin savunma sanayisine önemli katkılar sağlamaktadır (Nakashima, 2013).

Batının ambargoları nedeniyle kendi savunma sistemlerini üretmek zorunda olan İran'da da başarılı tersine mühendislik projeleri gerçekleştirilebilmektedir. Son yıllarda ABD'nin SAM füzelerinden öğrendikleriyle kendi gelişmiş hava savunma füzelerini geliştirmektedir. Sayyad-2, Kasım 2013'te İran'da üretime başlayan orta menzilli bir SAM füzesidir. ABD SAM füzelerinin tersine mühendislik vasıtasıyla geliştirilmiş bir kopyası olan ve beş metreden biraz kısa olan Sayyad-2 füzelerinin tahmini menzili 80-150 kilometredir. Yüksek patlayıcı bir savaş başlığı taşıırken 20.000-30.000 metre irtifaya ulaşabilmektedir. Çoğu İran silahı gibi, Sayyad SAM'ın da kökleri yabancı askeri donanıma dayanmaktadır. Sayyad-2, İran Donanmasının 1979 İslam Devrimi'nden önce ABD'den aldığı bildirilen Amerikan SM-1'e (RIM-66) dayanmaktadır. Bu sistemden elde ettiği tecrübe ve birikimle birlikte çok daha uzun menzile sahip Sayyad-3 füzesini de geliştirmeyi başarmıştır (Taleblu, 2018). Ayrıca İran 2011 yılında ele geçirdiği ABD yapımı RQ-17 Sentinel insansız keşif araçlarını başarılı bir şekilde tersine mühendislik stratejisi ile incelemek suretiyle Shaded serisi insansız hava araçlarını geliştirmiş ve bunları Rusya-Ukrayna savaşı esnasında Rusların kullanımına sunmuştur. İran, Rusya'ya 100 Shahed-136s, 60 daha küçük Shahed-131 intihar uçağı ve altı Mohajer-6 silahlı insansız hava aracı dahil olmak üzere 160'tan fazla insansız hava aracı satmış ve iki ülke arasında 200 milyon dolarlık yeni bir insansız hava aracı anlaşması yapılmıştır (Bisht, 2022).

Pakistan, kapsamlı olmasa da tersine mühendislik ve yabancı silahlardan öğrenme deneyimine sahip diğer bir ülkedir. 1998'de ABD'nin Tomahawk füzesiyle Afganistan'daki terörist birliğe ateş açıldığında füze yanlışlıkla güney Pakistan'a inmiştir. Tomahawk, ses altı jetle çalışan bir kara saldırısı seyir füzesidir ve yönlendirme sistemi, dijital sahne haritalama ile uydu ve atalet navigasyonunu geliştirdiği için daha güvenilirdir. Patlamadan yere düştüğü tahmin edilen füze sayesinde Pakistanlı bilim adamları ve silah uzmanları Babur seyir füzesinin geliştirilmesine yardımcı olan güdüm sistemini, tahrik sistemini ve araç bilgisayarını inceleme fırsatı bulmuşlardır. Hem Tomahawk hem de Babur, füze gövdesi dahil olmak üzere çeşitli tasarım özelliklerinde benzerlikler taşımaktadır (Shaheen, 2022).

3.2. Başarısız Tersine Mühendislik Projeleri ve Nedenleri

Alan yazında bazı araştırmacılar savunma projelerinin artan karmaşıklığının bu sistemlerin tersine mühendislik yoluyla kopyalanmasının önemli bir avantaj sağlamadığını ortaya koymaktadırlar. Buna gerekçe olarak da teknolojinin devrim niteliğinde bir başarı yarattığını ortaya koyan yeterli sayıda ampirik bilginin bulunmamasını göstermektedirler. Kopyalanamayan veya kopyalama girişimleri başarılı olmayan sistemler bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Örneğin ABD'nin 1983 yılında geliştirdiği Anti-Füze Savunma sistemi Aegis'in bileşenlerinin %75'i dual kullanımlı ve piyasadan tedarik edilebilecek sistemler olmasına rağmen halen rakipsizdir ve kopyalanamamıştır. Dahası 1990'larda benzer bir sistemi ortaya koymak için bir konsorsiyum oluşturan Fransa, Almanya, İtalya ve Birleşik Krallık tekrarlanan sorunlar ve başarısızlıkların ardından Ana Hava Füze Sistemini (PAAMS) sahaya sürmeleri yirmi yıllarını almıştır. Yabancı tasarımlara ve taslaklara erişim, gelişmiş bir silah sistemini kopyalamak için yeterli değildir. Savunma sistemlerindeki kritik bilgiler çoğunlukla örtük bilgilerden oluşmaktadır ve sistemin analiz edilmesi çoğu zaman bu örtük bilginin elde edilmesi açısından yeterli olmayabilmektedir (Gilli ve Gilli, 2019: 3). Kimi zaman bir ülke belirli bir silah sisteminin tüm planlarına ve tasarımlarına erişebilse bile, birçok önemli unsur hala eksik kalabilecektir, çünkü tüm çabalara rağmen tecrübeli mühendislerin ve teknisyenlerin vakıf olduğu ayrıntılar incelemeler yoluyla tespit edilemeyebilir (Gholz, 2007).

Tersine mühendislik süreci sisteme ilişkin ticari sırları her zaman ortaya koyamaya bilmektedir. Bir de incelenen sistemi tekrara üretebilmek için üretim süreçlerinin sıfırdan oluşturulması gerektiğinde bu oldukça maliyetli ve zaman alıcı bir süreç olabilmektedir. Daha kötüsü de oluşturulan tüm üretim hattının incelenen sistemin yetenekleri ve güvenilirlik değerlerinden oldukça uzak bir sistem ortaya çıkarabilmesidir. Nitekim Çin'in 1990 ve 2000'li yıllarda Rus Jet motorlarını tersine mühendislik yoluyla üretme çabaları Rus benzerlerinden çok daha kısa ömürlü ve aynı yeteneklerden yoksun motorların üretimi ile sonuçlanmıştır (Minnick, 2014). Son yıllarda teknolojinin değişim hızının dramatik şekilde artması tersine mühendislik imkan kabiliyetini arttırsa da incelenmesi gereken sistem sayısının artmasına paralel olarak ortaya çıkan bazı güçlükler bu sürecin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olabilmektedir. Örneğin 1930'larda birkaç yüz parçadan oluşan bir muharip uçaktaki parça sayısı 1950'lerde binlere 2000'li yılların başından itibaren 300.000'e yükselmiştir (Gilli ve Gilli, 2018: 150). Sistemdeki bileşen sayısı arttıkça, potansiyel uyumsuzlukların ve güvenlik açıklarının sayısı geometrik olarak artmaktadır. Tüm bileşenlerin ve tüm sistemin düzgün çalışması ve karşılıklı uyumluluğunun sağlanması giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Wang ve Tunzelman, 2000). Ayrıca teknolojinin mühendislik, yazılım ve malzeme biliminde yarattığı etki de son derece büyük olmuştur. Son derece gelişmiş çok sayıda bileşeni, alt sistemi ve sistemi entegre etmek oldukça zordur ve sofistike bileşenler son derece düşük toleranslara sahiptir. Günümüzde tasarım, geliştirme ve üretim bir asır önceye göre düşünülemeyecek derecede doğruluk ve kesinlik gerektirmektedir (Ben-Ari ve Zlatnik, 2009: 2). 1910'larda uçak motorları, kendi kendini yetiştirmiş kişilerin kendi tamir atölyelerinde tasarlayıp monte edip kurabilecekleri "kaba" mekanik cihazlar iken bugünün uçak motorları gerekli teknik uzmanlığa sahip bir avuç üretici tarafından üretilmektedir. Örneğin turbofan motorlarda döner parça ile çevresi arasında boşlukta milimetrenin onda biri kadar bir farklılık olması sistem uyumluluğu üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir (Wang, 2010: 266). Benzer durumlar küçük farklılıkların büyük sonuçlara yol açabileceği elektronikler ve yazılımlar için de geçerlidir. Günümüz savaş uçaklarında radarlardan oksijen tedarikine kadar herşey yazılımlar tarafından kontrol edilmektedir. 1958 yapımı Fantom II F-4'lerde 1000 olan yazılım kod satırı sayısı 2006 yapımı F-22'lerde 1.7 milyona, 2015 yapımı F-35'lerde ise 5.7 milyona yükselmiştir (Mili ve Tchier, 2015: 6). Bu kodlardaki basit bir hatanın sonuçları ise ölümcül olabilmektedir. Bu nedenle de her ne kadar teknoloji analiz yeteneklerini arttırsa da savunma sistemlerinin karmaşıklığı da artmaktadır ve tersine mühendislik başarısını olumsuz etkileyebilmektedir.

Tersine mühendislik açısından bir diğer problem sahası da incelemeyi yapanın geliştirme sürecindeki tasarım ve testlere ilişkin verilere sahip olmamasıdır. Modern silah sistemleri geliştirilirken farklı senaryolar altında geliştirme sürecinde olağanüstü miktarda veri üretmektedir (Hasik, 2014: 697). Test sürecinde de benzer şekilde veri üretilmektedir ve tersine mühendislik sürecini gerçekleştiren genellikle prototip modellere ve test verilerine erişimden yoksundur. Bu da belirli malzemelerin toleransları ve belirli alt bileşenlerin amacı hakkında kesin sonuçlara varmayı zorlaştırmaktadır. Karmaşık bir sistemi tersine mühendislik ile incelemek için endüstriyel ve teknolojik yeteneğe sahip olan devletler, genellikle kendi tasarım işleriyle meşgul olma kapasitesine de sahiptir. Yerli tasarımlar, yabancı bir üretici tarafından tasarlanan bir sistem yerine istediği sistem özelliklerine odaklanabilmektedir (Farley, 2016: 6). Kimi zaman tüm veriye kolay erişim bile başarıyı garanti edemeye bilmektedir. Nitekim ABD Donanması daha önce geliştirdiği nükleer başlıklara ilişkin tüm verilere kolay erişebilmesine rağmen bu başlıkların yeniden üretilmesi sürecinde defalarca kez başarısız olmuştur. Bunun iki temel nedeni bulunmaktaydı; sürece ilişkin bazı kayıtların eksik olması ve daha önce çalışan uzmanlar büyük ölçüde emekli olmaları veya kurumdan ayrılmalarıdır (GAO, 2009). Savunma sistemlerinin geliştirilmesinde yetişmiş, tecrübeli uzmanlar oldukça kritik öneme sahiptir.

Çin C-17 ile aynı kapasitede bir kargo uçağı üretmeye karar verdiğinde motor olarak Rusların NPO Saturn D-30KP2 Turbo jet motorunu kopyalayarak WS-18 adı altında

geliştirmeye karar vermiştir. Bunun temel nedeni bu motorların bombardıman uçaklarında kendini ispatlamış olması hem sivil hem de askeri kargo uçaklarında yaygın olarak kullanılabilmesidir. Oldukça yoğun bir tersine mühendislik sürecinin ardından bu motordan verim alamamışlardır. Sürece yönelik yaptıkları incelemede bu tersine mühendislik çalışmasında yeni motor geliştirmekten çok daha fazla kaynak harcadıklarını görmüş ve bu projeyi rafa kaldırarak tamamen yeni tasarım olan WS-20 projesini hayata geçirmeye karar vermişlerdir (Meriç, 2019). Çin, ABD'nin beşinci nesil savaş uçaklarını kopyalama konusunda muazzam bir çaba sarf etmektedir. Çin yapımı J-20 Black Eagle, ön, yan ve arkada, düşman radarı tarafından tespit edilme şansını önemli ölçüde artıracak yapıdadır ve hem gelişmiş manevra kabiliyeti hem de sürekli süpersonik hız (süper seyir) sağlayan güvenilir ve güçlü düşük baypaslı turbofan motorlarının geliştirilmesi açısından da problemler yaşamaktadır. J-20 için tasarlanan motorda, yer testleri sırasındaki patlamalar da dahil olmak üzere, hiç bitmeyen sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. 2010 ile 2015 arasında 22 milyar dolar harcansa da savaş uçağı için yerli motor üretmeyi başaramamıştır (Gilli ve Gilli, 2019: 4). Çin yapımı sistemlerin en önemli sorunu henüz herhangi bir muharebede kullanılmamış olmalarıdır.

Diğer ülkelerle sınırlı seviyede bağlantısı olan İran, bazı savunma sistemlerini yerel olarak üretebilmekte, sınırlı ölçüde modernize edebilmekte ve motorlar, elektronikler ve eski aviyonik türleri gibi bazı gelişmiş alt bileşenleri tersine mühendislik yoluyla kopyalayabilmektedir. Ancak savunma sanayi altyapısındaki yetersizlikler tersine mühendislik imkân ve kabiliyetini sınırlı seviyede tutmaktadır. Nitekim 1970'lerde ABD'den satın alınan jet uçaklarında parça yenileme çalışmaları yeterli ölçüde başarıya ulaşamamış ve teknik sorunlar sebebiyle 2003 yılından beri 20'den fazla uçak kazası meydana gelmiştir. Her gövdenin bir maksimum ömrü vardır ve bir noktada onarılamaz mikro çatlaklar ortaya çıkmaktadır. İran savunma sanayisinin bunları modern uçak gövdeleriyle değiştirecek yeterli kapasitesinin olmaması bu kazaların en önemli nedenini oluşturmaktadır (Czulda, 2020).

3.3. Tersine Mühendislik Projelerine İlişkin Sonuçlar

Tersine mühendislik projelerine yönelik yapılan incelemeler savunma sanayi açısından bu riskin devam ettiğini ancak riskin gerçekleştirilmesi için de bazı şartların oluşması gerektiğini ortaya koymaktadır. Önceki bölümde incelenen başarılı veya başarısız olarak nitelendirilebilecek proje örnekleri iki temel olguya işaret etmektedir. Bunlardan ilki; tersine mühendislik stratejisinin uygulanabilmesi savunma sanayi altyapısı ile doğrudan ilişkilidir. Diğer de sistem karmaşıklığı ve maliyetler arttıkça tersine mühendislik stratejisini uygulama imkanı zayıflamaktadır. Geçen yüzyıldan beri savunma sistemlerine ilişkin teknolojilerin karmaşıklığı dramatik bir şekilde artmış ve bunun sonucunda denizaltılar ve savaş uçakları gibi gelişmiş silah sistemlerinin taklidi çok daha zor hale gelmiştir. Günümüzde, teknoloji erişime sahip ülkeler bile yabancı tasarımlara veya silah sistemlerine geçiş yapanlar, gerekli teknolojik kapasiteye veya deneyime sahip değillerse, çabalarını boşa çıkaracak teknolojik zorluklarla karşılaşabilirler.

Tersine mühendislik sürecinin başarılı olabilmesi için incelemeyi yapanın incelediği sistemin teknik özelliklerini anlayabilecek altyapıya sahip olması gerekmektedir. Tersine mühendislik incelemesi yapılan bileşenleri üretecek kapasiteye sahip olunmaması durumunda F-16 gibi bir sistemin parçalara ayrılması inceleyene bir fayda sağlamayacaktır (MacDonald, 1993: 95). Sistemlerin karmaşıklığının artması bilgiyi örtük ve organizasyona özgü hale getirmektedir ve bu da incelenen sisteme ilişkin bilgiye kolay ulaşılmasını engellemektedir. Ayrıca kopyalanan sistemlerin gerçeğe yakın şartlarda testlerinin yapılması için test ekipmanlarına laboratuvarlara ve rüzgâr tüneli veya yerçekimsiz ortam vb. gibi ortam sağlayıcılarına sahip olunması gerekmektedir.

Bazı araştırmacılar savunma sistemlerinde yazılım bağımlılığının artmasının özellikle gelişmiş sistemlerde tersine mühendislik stratejisini zorlaştırdığını ifade etmektedir. Donanım parçalarına ayrılabilen, daha sonra yeniden tasarlanabilmekte ve yeniden üretilebilmektedir, ancak giderek artan oranda kullanılan ve anahtar unsur haline gelen yazılımı kopyalamak donanım kadar kolay olmayacaktır. Gelecekte tersine mühendislik yaklaşımının sağladığı bazı faydaları korusa bile bir tedarik stratejisi olarak önemini yitirebileceği iddia edilmektedir (Boyd vd., 2010: 46). Tersine mühendisliğe bir başka eleştiri de, bu tür çabaların sürekli olarak yeni yetenekler geliştiren, teknolojik olarak gelişmiş rakiplerle yalnızca geçici bir eşitlik sunmasıdır. Richard A. Bitzinger'in gözlemlendiği gibi, Çinliler tersine mühendislik ile yeni bir sistem kazandıklarında en son teknoloji bir sonraki aşamaya ilerlemiş olmaktadır (Bitzinger, 2000). Tersine mühendislik stratejisi özgün geliştirme stratejileri ve Ar-Ge ile desteklenmediği müddetçe bir ülkeyi hep takip eden ve bir adım gerideki ülke konumunda bırakacaktır. Şimdiye kadar yapılan çok sayıda araştırmaya göre (çoğunlukla gelişmiş ülkeler bağlamında), inovasyon taklitten daha değerli bir çözüm olarak kabul edilmektedir. Taklitten ziyade yenilikçi faaliyetler tüm toplum için kolektif fayda sağlarken bir bütün olarak pozitif değer yaratmaktadır. Bununla birlikte, gelişmekte olan ekonomiler için taklit, yenilik ve öğrenmeye giden önemli bir yoldur (Guo vd, 2013). Taklit, gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla meydana gelmektedir ve geç kalan firmalar için vazgeçilmez bir öğrenme süreci olarak kabul edilmektedir. Özellikle de işletmelerin faaliyet gösterdiği ortam yenilikçi faaliyetler ve araştırmalar yapmak için yeterince uygun olmadığında, Ar-Ge altyapısının eksikliği, inovasyona yönelik düşük hükümet desteği veya yetersiz insan sermayesi gibi durumlarla karşı karşıya kalındığında ideal çözüm olabilmektedir. Ayrıca işletmenin içsel öğrenme sürecine ve kapasite geliştirmesine önemli katkılar sağlayabilmektedir (Sajeva, 2013: 22).

4. Türkiye'nin Savunma Projeleri Açısından Tersine Mühendislik Riskleri ve Yönetim Stratejileri

Savunma sistemlerinin geliştirilmesi ve kullanıma alınması uzun yıllar süren yoğun emek ve kaynak harcanan süreçlerdir. Aynı zamanda ticari sır niteliğinde olan özgün geliştirme projelerine ilişkin bilgilerin korunması önem arz etmektedir. Sahip olunan teknoloji; bir satış, kazara kaybolma veya düşman tarafından ele geçirilme sonrasında risk altına girebilir. Her yıl dünyanın dört bir yanındaki ülkeler, diğer ülkelerin şirketlerinden ileri teknolojiler almak için güvenlik sistemine sızmaya çalışmaktadırlar. Sonuç olarak olası ekonomik zararlar sadece işletmelere değil ülke geneline de yayılmaktadır (Park vd., 2018: 162).

Savunma teknolojilerinin, yaygın endüstriyel teknolojilerden farklı olarak kendine has özellikleri vardır. İlk olarak, savunma teknolojileri ülkenin sahip olduğu çeşitli yüksek teknolojilerin birleşik bir şeklidir. Muharebe esnasında ülkeler sahip oldukları tüm teknolojik birikimi en üstün silah sistemini ortaya koyabilmek için seferber etmektedirler. İkincisi, savunma sistemlerine yönelik güvenlik önlemlerini araştırma ve geliştirmenin ilk aşamasından itibaren uygulamak gereklidir. Çünkü genelde bu çalışmalar oldukça uzun sürmekte ve yoğun bilgi birikimiyle ve tecrübeyle sonuçlanmaktadır ve savunma teknolojisinin düşmana sızması doğrudan milli güvenliği etkilemektedir. Üçüncüsü, katma değeri yüksek bir teknoloji olarak ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır.

Son yıllarda Türk savunma sanayi firmaları tarafından geliştirilen başta İHA'lar olmak üzere birçok savunma sistemi de benzer risklerle karşı karşıyadır. Örneğin bir ABD şirketi olan Edge Autonomy'nin "Penguen" adı altında ürettiği İHA'ların Bayraktar TB2'nin kopyası olduğuna dair iddialar gündemdeyken Çin'in CETC şirketinin geliştirdiği İHA'ların da TB2'nin kopyaları olduğu iddia edilmektedir (Haberglobal, 2022). Kritik teknolojilerin kaybı veya açığa çıkması önemli bir tehdittir ve önlem alınmasını gerektirmektedir. Ancak burada en temel risklerden biri "kritik teknoloji" ayrımını yapabilmektir. Neyin kritik olduğunu belirlemek

birçok alt bileşeni olan sistemlerde oldukça kritik bir husustur. Kritik teknolojiyi belirledikten sonra bir diğer risk de bunun projeye etkisidir (GAO, 2008: 3).

Savunma sistemlerine ilişkin bilgilerin istenmeyen unsurlar tarafından ele geçirilmesini önlemek maksadıyla; bilgi güvencesi, kritik yazılımların izinsiz dağıtımını ve istismarını önlemek için yazılım koruması, tersine mühendislik gibi yöntemlerle teknolojilerin istismarını geciktirmeye yardımcı olacak kurcalamaya karşı koruma teknikleri alınabilecek bazı tedbirlerdir (GAO, 2008: 3-4).

Herhangi bir savunma sisteminde tersine mühendislik riskini minimize etmek için bazı aşamaları izlemek faydalı olacaktır. Öncelikle kritik teknolojinin ne olduğu sisteme ilişkin hangi teknolojilerin kritik olarak değerlendirileceği belirlenmelidir. Bu bir yazılım veya donanım olabileceği gibi performans da olabilir. Daha sonra tehditler değerlendirilmeli ve sistemin hassas yönleri belirlenmelidir. Daha sonra saldırı senaryoları ve istismar edildiğinde ortaya çıkacak etkiler ortaya konulmalıdır. Etkileri minimize etmek için istismar edenin kullanabileceği zaman belirlenmelidir. Kritik bir teknolojinin açığa çıkması, savunma sisteminin görevini yerine getirmesine engel olabilecek karşı tedbirlerin alınmasıyla sonuçlanabilir. Dikkate alınması gereken bir diğer husus da açığa çıkan teknolojinin yerine yenisinin geliştirilmesi için katlanılacak maliyettir. Ortaya çıkabilecek maliyetle paralel olarak mevcut karşı önlemler tanımlanmalı, olası karşı önlemler seçilmelidir. Bu önlemler yazılım veya donanımsal olabileceği gibi performans da olabilir. Her bir potansiyel karşı tedbir için; maliyet, takvim, silah sistemi ve güvenlik performansı, üretilebilirlik/ güvenilirlik/ sürdürülebilirlik/ güvenlik vb., üretim partisi aşaması ve riskler gibi spesifik konular belirlenmelidir. Daha sonra önerilen seçim kümelerinden seçim yapılmalıdır (Huber ve Scott, 1999: 359).

Teknolojideki, askeri ve siyasi ortamlardaki ve savunma satın alma politikalarındaki değişiklikler, kritik teknolojilerin kaybı veya açığa çıkması konusundaki potansiyel zayıflığı ele alan ve silah sistemlerinin geliştirilmesine yönelik bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. “Kurcalamaya karşı koruma” olarak adlandırılan bu yaklaşım uzun süredir savunma sistemleri geliştiren ülkelerin gündeminde olan bir konu olmuştur. Bir teknolojinin veya tasarım sırlarının çalınmasının, kritik bileşenlerin tersine mühendislikle çalıştırılmasının veya önemli teknolojilerin yalnızca onları harekete geçiren şeyin ne olduğunu görmek için incelenmesinin önlenmesi kurcalamaya karşı koruma yaklaşımının odak noktasını oluşturmaktadır (Keller, 2022). Savunma projelerinin kopyalanmasının önlenmesi, hassas bilgilerin veya gelişmiş bileşen teknolojilerini içeren hassas askeri elektroniklerin ele geçirilmesi veya kaybolması nedeniyle askeri sırların düşman eline geçmesini önlemek için kurcalamaya karşı koruma teknolojisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için de hazır ürün olarak satışı yapılan sistemlerin alt sistem veya kritik parçalarının kopyalanmaya karşı emniyetinin sağlanması gerekmektedir. Teknolojik olarak gelişmiş ülkeler, inovasyon rekabeti hızlanırken teknolojilerini korumak için çeşitli politikalar geliştirmektedirler. Düzgün bir şekilde kullanılırsa kurcalamaya karşı tedbirler kritik bir yeteneğe karşı önlemler ve taktikler geliştirmek isteyen dost ve düşman güçlerin tersine mühendislik konusundaki niyetlerinden caymalarına neden olarak teknolojilerin ömrünü uzatacaktır. Özellikle kurcalamaya karşı alınacak tedbirler ilave bir proje isteri gibi değerlendirilebilir ve bu da projeye ilave maliyet yükleyebilir (GAO, 2008: 3). Savunma projelerinde kurcalamaya karşı tedbirler proje yönetim sürecinin bir parçası olarak sistemin tasarım aşamasından itibaren eş zamanlı olarak yürütülmelidir. Aksi takdirde proje tamamlandığında bu tedbirlerin alınmaya çalışılması kolay olmayabileceği gibi maliyet etkin de olmayacaktır. Örneğin F-35 projesinde 2003 yılında ilave edilen kurcalamaya karşı tedbirlerin maliyeti 603 milyon dolardır (Sweetman, 2004). ABD Sayıştayı (GAO) tarafından yapılan bir proje denetiminde; projenin erken safhalarında projeye dahil edilmeyen kurcalamaya karşı tedbirlerin ilave maliyetlere neden olduğu, bu sistemlerin geliştirilmesinin

tüm sistemin maliyetinden daha fazla olabileceği ve proje hedeflerinde hem zamansal hem de bütçe açısından sapmalara neden olabileceği belirtilmiştir (GAO, 2004).

Savunma projelerinin yönetiminde kurcalamaya karşı tedbirler Türkiye’de henüz yaygın ve tercih edilen bir yaklaşım olmasa da ABD’de 2000’li yılların başından beri hukuki düzenlemelerde de yerini almış bir tersine mühendislik karşı tedbiridir. Bu yaklaşımın amacı tersine mühendislik sürecini tamamen engellemekten ziyade bu tür çabaları çok zaman alıcı, yüksek maliyetli, zor girişimler haline getirerek kritik sistemlerin istismar edilmesini engellemek veya caydırmaktır. Bu sayede de tersine mühendislik çabaları başarılı olsa dahi kazanılacak zaman ile teknolojinin yeni sürümüne geçilebilecektir (DoD, 2013). Kurcalamaya karşı tedbirler en iyi faydayı birkaç teknik birlikte uygulandığında sağlayabilmektedir. Karşılıklı destek ile önlem çeşitliliği katmanlı bir koruma sistemi işlevi görür. Hiçbir teknik tek başına sistemin deşifre edilmesini engelleyemez. Birden fazla koruyucu teknoloji kullanmak, diğer tekniklerin eksik yönlerini telafi edebilir (Atallah vd. 2004). Kurcalamaya karşı tedbirler savunma teknolojisini istismardan korumak için çeşitli yöntemleri içermektedir. Kurcalama izleme saklanan program bilgilerinin yanı sıra kritik teknolojiyi izleyen tetikleme mekanizmalarını içermektedir. Bu sistem herhangi bir eylemi gizlice izlemekte ve kurcalama tespit edildiğinde olayları sınıflandırmaktadır. İzleme sistemi daha sonra, düşmana sistemin izlendiğine dair herhangi bir işaret vermeden uygun karşı önlemi uygulamaktadır. İkinci bir koruma yöntemi, yazılım ve donanım imhasını hedeflemektedir. Bu teknoloji dijital ve fiziksel koruma katmanlarına odaklanmaktadır. Bu koruma, uygulanan imha mekanizmasını göstermeden anahtar bileşenlerin etkili bir şekilde yok edilmesini içermektedir (Department of the Navy, 2013). Son olarak, kurcalamanın karartılması, rakip yöntemlerle tersine mühendisliği etkisiz hale getirmek ve ortadan kaldırmak için hain ezoterik yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntem türlerinin üçü de kurcalamaya karşı teknikler olarak değişen derecelerde uygulanabilir. Yazılım filigranı ve parmak izi, şifreleme sarmalayıcıları, donanım tabanlı korumalar ve kod gizleme gibi yöntemler, kullanılacak diğer yöntemlerdir (Atallah vd., 2004).

ABD Savunma Bakanlığına göre Bir savunma projesinde Program Koruma Planına (Program Protection Plan-PPP) dahil edilen Kurcalamaya Karşı Koruma bilgileri şunları içermelidir: (Acqnotes.com)

- Korunan kritik teknolojinin tanımlanması ve sistem performansı açısından kritikliğinin açıklaması;
- Projede yer alan yabancı ekipler veya katılan yabancı ülkeler/şirketler;
- Tehdit değerlendirilmesi ve saldırı karşı önlem ağacı;
- Kurcalamaya karşı sistem seviyesi ve alt sistem seviyesi teknikler
- Sistem bakım planı;
- Sistem, alt sistem ve bileşen düzeyinde çözüm önerileri
- Kurcalamaya karşı tedbirlerle tersine mühendislik çabalarını ne kadar geciktirmenin amaçladığının belirlenmesi;
- Tedbir uygulanmasaydı, uzlaşmanın tedarik programı üzerindeki etkisi;
- Bir ödün verilmesi durumunda sistemin veya bileşenin yeniden tasarımı için gereken tahmini süre ve maliyet.

Tersine mühendislik riskleri açısından dikkate alınması gereken bir husus da savunma sistemlerinde hedeflenen açık tasarım mimarisi ile sistem geliştirme yaklaşımının kurcalamaya karşı tedbirler ile birlikte düşünülmesidir. Bu yaklaşım hızlı gelişen teknolojiye ayak uydurabilme becerisini arttırması, maliyet tasarrufu sağlaması ve birlikte çalışabilirliği arttırması nedeniyle tercih edilen bir tedarik stratejisidir. Ancak açık sistem mimarisi tersine mühendislik risklerinden bağımsız olarak düşünüldüğünde kritik teknolojilerin açığa çıkmasına da neden olabilecektir. Savunma sistemlerinin giderek daha karmaşıklaşması, geniş çapta birbirine bağlı ve giderek artan bir şekilde yazılıma bağımlı hale gelmesi, bu karmaşık

sistemleri korumak için güvenlik tekniklerinin tasarımdan itibaren dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır (Ortiz ve Verma, 2020).

Kurcalamaya karşı tedbirlere sahip olunmaması veya bu yaklaşımın projelerde kullanılmaması sahip olunan özgün sistemlerin ihracatında isteksizliğe neden olabilmektedir. Bu da sahada kendi ispatlamış özgün sistemler sunmaya başlayan Türk Savunma sanayisinin ihracat potansiyelinin önünde engel olarak karşımıza çıkabilecektir. İhracat savunma sanayinin sürdürülebilirliğinde en önemli etkidir. Milyarlarca dolar harcanarak oluşturulmuş bir üretim hattının sadece ülkenin ihtiyaçlarını karşılamayı müteakip kapatılması veya üretiminin durdurulması maliyet etkin bir yaklaşım olamayacaktır. Ancak tersine mühendislik risklerini minimize etmeksizin savunma sistemlerini ihraç etmek de kısa sürede aynı özelliklere sahip sistemlerin piyasada yerini almasına neden olacak ve kısa sürede savunma sanayinin can damarı olan ihracatını da sekteye uğratacaktır. Tersine mühendislik risklerini minimize etmek için Türk savunma sanayinin aktörleri tarafından savunma sisteminin tasarım aşamasından itibaren; kritik teknolojilerin neler olduğu belirlenmeli, bu teknolojilere ilişkin riskler belirlenmeli, tehdit değerlendirmeleri yapılmalı, kurcalamaya karşı tedbirler, kullanıcı sözleşmeleri veya toplu satış gibi alternatif risk yönetim stratejilerinden hangisinin uygulanabileceğine karar verilmeli ve uygulanmalıdır. Böylece özgün geliştirilen sistemlere ilişkin kritik teknolojilerin korunması sağlanabilecektir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişmekte olan ülkeler açısından yeni teknolojiye erişmenin en etkili yollarından biri tersine mühendislik veya kopyalama stratejisidir. Bu strateji yıllardır farklı maksatlarla kullanılmaktadır. Örneğin havacılık endüstrisi artık üretilmeyen parça/sistemleri tersine mühendislik ile incelemek suretiyle bazı parça ve sistemleri yeniden üretebilmekte ve sahip olunan sistemlerin kullanım ömrünü uzatabilmektedir. Bu strateji gelişmekte olan ülkeler açısından ise gelişmiş ülkeleri yakalamak ve onlarla rekabet edebilecek sistemler geliştirmenin bir yolu olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmada tersine mühendisliğin savunma sanayi için bir risk olup olmadığı incelenmektedir. Çalışmada araştırmanın temel sorusu olan gelişmekte olan ve piyasaya özgün ürünler sunmaya başlayan Türk Savunma Sanayi açısından tersine mühendislik stratejisinin yaratabileceği risklerin neler olabileceği ve bunların nasıl yönetilebileceği literatür taraması ve vaka örnekleriyle incelenmektedir. Alan yazında tersine mühendislik açısından iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre savunma sistemlerinin artan karmaşıklığı nedeniyle tersine mühendislik veya sistem kopyalaması yüksek seviyede bir bilgi birikimini ve savunma sanayi altyapısını gerektirmektedir. Bu nedenle de savunma projeleri açısından tersine mühendislik önemli bir risk değildir. Literatürdeki diğer görüş ise bazı ülkelerin kullandığı tersine mühendislik ve askeri casusluk yöntemlerinin onları savunma projelerinde önemli bir konuma getirdiği ve bu sayede özgün sistemler geliştirmeye başladıkları şeklindedir. Ülkeler artık yabancı askeri teknolojiyi kopyalamadan önce silah üretiminde son derece gelişmiş bir endüstriyel, bilimsel ve teknolojik temele sahip olmalıdır. Ancak tersine mühendislik stratejisinin teknolojik öğrenme sürecine önemli katkılar sağladığı da yadsınamaz bir gerçektir. Kanımızca her iki görüş de tersine mühendisliğin halihazırda savunma projeleri açısından bir risk olduğuna işaret etmektedir. Birinci görüş bunun düşük etki ve olasılıklı ikinci görüş ise nispeten yüksek etki ve olasılıklı bir risk olduğunu ifade etmektedir.

Başarılı ve başarısız olarak nitelendirilebilecek projeler iki temel olguyu işaret etmektedir. Bunlardan ilki; tersine mühendislik stratejisinin uygulanabilmesi savunma sanayi altyapısı ile doğrudan ilişkilidir. Diğer de sistem karmaşıklığı ve maliyetler arttıkça tersine mühendislik stratejisini uygulama imkânı zayıflamaktadır. Özellikle son yıllarda savunma sistemlerinde yazılım teknolojisine bağımlılığın artması bu imkanı zayıflatan bir etken olsa da

tamamıyla ortadan kaldırmak için yeterli değildir. Türkiye gibi yeni özgün geliştirme projelerine sahip olan ve ihracat konusunda istekli ülkeler açısından tersine mühendislik veya kurcalamaya karşı tedbirler mutlaka dikkate alınmalıdır. Aksi taktirde milyonlarca dolar harcanarak geliştirilen sistemlerin ihracat potansiyeli sistemlerin kopyalanması nedeniyle kısa sürede ortadan kalkabilecektir.

Başta ABD olmak üzere sistemlerinin uzun vadede güvenliğini sağlamak isteyen birçok ülke kurcalamaya karşı tedbirler ve teknikler konusunda çalışmalar yürütmektedir. Bu teknikler sistemin kurcalanmamasını garanti etmese de, sistem üzerinde harcanacak çaba ve maliyeti arttırarak kritik bir yeteneği kopyalamak veya ona önlem geliştirmek isteyen dost ve düşman güçlerin tersine mühendislik konusundaki niyetlerinden caymalarını veya sahip olunan teknolojilerin ömrünün uzamasını sağlayacaktır. Bu tekniklerin başarılı olabilmesi ise ancak faaliyetlerin sistem ömür devri ile eş zamanlı olarak yürütülmesine bağlıdır. Aksi taktirde sistemin korunması için sonradan verilen kararlar proje maliyet ve süresini arttıran bir unsura dönüşebilmekte veya amaçlanan fayda sağlanamaya bilmektedir. Savunma projelerinin yönetiminde kurcalamaya karşı tedbirler Türkiye’de henüz yaygın ve tercih edilen bir yaklaşım olmasa da ABD’de 2000’li yılların başından beri hukuki düzenlemelerde de yerini almış bir tersine mühendislik karşı tedbiridir. Bu yaklaşımın yaygınlaştırılarak özgün geliştirilen tüm projelerde kullanılmasının sahip olunan kritik teknolojileri koruyacağı ve ömrünü arttıracığı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın en önemli kısıtlılığı bu konuda yapılmış yeterli sayıda ampirik çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Bu nedenle vaka incelemeleri yapılmıştır. Ancak vaka analizlerinde çoğunlukla verileri şeffaf olmayan Çin, Rusya, İran vb. ülkelerin kullanılması da araştırmanın diğer sınırlılığıdır. Gelecekte tersine mühendislik stratejisinin uygulanmasına yönelik ampirik çalışmaların yapılması alana önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Atallah, M. J., Bryant, E. D., & Stytz, M. R. (2004, November). A Survey of Anti-Tamper Technologies. Retrieved from CrossTalk: The Journal of Defense Software Engineering: www.crosstalkonline.org/storage/issue-archives/2004/200411-atallah.pdf
- [2] Ben-Ari, G. ve Zlatnik, M. (2009) “Introduction: Framing the Complexity Challenge,” *Organizing a Complex World*. ISBN 978-0-89206-551-6.
- [3] Bisht, I.S. (2022). Russia Traded Captured Western Weapons for Iranian Drones: Report. The Defense Post. <https://www.thedefensepost.com/2022/11/09/russia-western-weapons-iranian-drones/> Erişim tarihi: 01 Aralık 2022.
- [4] Bitzinger, R.A. (2000) “Going Places or Running in Place? China’s Efforts to Leverage Advanced Technologies for Military Use,” in Susan M. Puska, ed., *People’s Liberation Army After Next*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, August 2000
- [5] Boyd, D., Lewis, J. ve Pollack, J. (2010) *Advanced Technology Acquisition Strategies of the People’s Republic of China*. Defense Threat Reduction Agency Advanced Systems and Concepts Office Report Number ASCO 2010-021

- [6] Cheung, T.M. (2013), *The Chinese Defense Economy Takes Off: Sector by Sector Assessments and the Role of Military End Users* (San Diego: Institute on Global Conflict and Cooperation, University of California, 2013).
- [7] Collins, G. ve Erickson, A. (2011). China's New Project 718/J-20 Fighter: Development Outlook and Strategic Implications, *China SignPost*, January 17, 2011. <https://www.andrewerickson.com/2011/01/j-20-fighter-development-outlook-strategic-implications/> Erişim tarihi: 01 Aralık 2022.
- [8] Czulda, R. (2020). Lack of modern technologies hampers Iran's defense industry. *IranSource*, June 9, 2020. <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/un-arms-embargo-on-iran/lack-of-modern-technologies-hampers-irans-defense-industry/> Erişim tarihi 18 Kasım 2022.
- [9] DoD (2013) Introduction to Anti-Tamper. The US Department of Defense <https://www.at.dod.mil/> Erişim tarihi: 05 Aralık 2022
- [10] Eastwood, B. (2022). J-11 Fighter: How China Copied Russia's Su-27 (And Made It Better?). <https://www.19fortyfive.com/2022/06/j-11-fighter-how-china-copied-russias-su-27-and-made-it-better/> Erişim tarihi: 01 Aralık 2022
- [11] Eun, J.H., Lee, K., Wu, G.S., 2006. Explaining the “university-run enterprises” in China: a theoretical framework for university–industry relationship in emerging economies and its application to China. *Res. Policy* 35 (9), 1329–1346.
- [12] *Eurasiantimes*, (2022), Furious Russia Blasts China Over Unauthorized Copying Of Russian Military Hardware. December 23, 2019. Erişim tarihi: 16 Kasım 2022.
- [13] Farley, R. (2016). Intellectual Property, Cyber Espionage, and Military Diffusion. *Global Security and Intelligence Studies* - Volume 1, Number 2 - Spring 2016.
- [14] Fu, P. (2008). Reverse Engineering in the Aerospace Industry. In: Raja, V., Fernandes, K. (eds) *Reverse Engineering*. Springer Series in Advanced Manufacturing. Springer, London. https://doi.org/10.1007/978-1-84628-856-2_8.
- [15] GAO (2004). *Defense Acquisitions:DOD Needs to Better Support Program Managers' Implementation of Anti-Tamper Protection*. Retrieved from GAO: U.S. Government Accountability Office.
- [16] GAO, (2009) *Nuclear Weapons: NNSA and DOD Need to More Effectively Manage the Stockpile Life Extension Program* (U.S. Government Accountability Office, GAO),
- [17] GAO, (2008). *Departmentwide Direction Is Needed for Implementation of the Anti-tamper Policy* GAO-08-91 *Defense Acquisitions*. United States Government Accountability Office.
- [18] Gholz, E. (2007). *Systems Integration in the US Defence Industry*. 10.1093/acprof:oso/9780199263233.003.0014.

- [19] Gilli, A. ve Gilli, M. (2018). Why China Has Not Caught Up Yet. Military-Technological Superiority and the Limits of Imitation, Reverse Engineering, and Cyber Espionage International Security, Vol. 43, No. 3 (Winter 2018/19), pp. 141–189.
- [20] Gilli, A. ve Gilli, M. (2019). Military Technology: The Realities of Imitation. CSS Analyses in Security Policy. No. 238, February 2019.
- [21] Guo, B., Gao, J., ve Chen, X. (2013). Technology strategy, technological context and technological catch-up in emerging economies: industry-level findings from Chinese manufacturing. Technology Analysis & Strategic Management, 25, (2), 219-234. <http://dx.doi.org/10.1080/09537325.2012.759201>.
- [22] Haberglobal (2022). Çin Bayraktar SİHA'yı taklit etti. <https://haberglobal.com.tr/dunya/cin-bayraktar-sihayi-taklit-etti-212142> Erişim tarihi: 07 Aralık 2022.
- [23] Huber, A.F. ve Scott, J.M. (1999). The Role and Nature of Anti-Tamper Techniques in U.S. Defense Acquisition. Acquisition Review Quarterly—Fall 1999.
- [24] Keller, J. (2022). U.S. military to put its money where its mouth is in half-billion-dollar anti-tamper program. Military aerospace. <https://www.militaryaerospace.com/computers/article/14282110/antitamper-reverseengineering-critical-technologies> Erişim tarihi: 01 Aralık 2022
- [25] Lieberman M.B. ve Asaba, S. (2006) “Why Do Firms Imitate Each Other?” Academy of Management Review, Vol. 31, No. 2 (April 2006), pp. 366–385, doi.org/10.2307/20159207;
- [26] Liou, Y., Musgrave, P. Ve Daniel J.F.(2015), “The Imitation Game: Why Don’t Rising Powers Innovate Their Militaries More?” Washington Quarterly, Vol. 38, No. 3 (Fall 2015), pp. 157–174, doi.org/10.1080/0163660X.2015.1099030.
- [27] Macdonald, S. (1993). Nothing Either Good or Bad: Industrial Espionage and Technology Transfer, *International Journal of Technology Management* 8 (1/2)
- [28] Meriç, A. (2019) Savunma ve Havacılıkta Tersine Mühendislik Tutar Mı? Sanal Savunma, <https://www.sanalsavunma.com/savunma-ve-havacilikta-tersine-muhendislik/> Erişim tarihi 17 Kasım 2022.
- [29] Mili, A. ve Tchier, F. (2015). Software Testing: Concepts and Operations, Hoboken, N.J.: John Wiley and Sons,
- [30] Minnick, W. (2014). Experts: China Still Lags West in Advanced Aircraft Technologies, Defense News, August 3, 2014, <http://pacificsentinel.blogspot.com/2014/08/news-story-experts-china-still-lags.html> Erişim tarihi: 29 Kasım 2022.
- [31] Morgan, S.L., (2004). Selling China: foreign direct investment during the reform era. China J. 52, 194.

- [32] Nakashima, E. (2013). Confidential report lists U.S. weapons system designs compromised by Chinese cyberspies. http://articles.washingtonpost.com/2013-05-27/world/39554997_1_u-s-missile-defensesweapons-combat-aircraft/2.
- [33] Ortiz G.B. ve Verma, D. (2020). The Need for a Secure Modular Open Systems Approach (MOSA): Building the Case Using Systems Thinking Methodologies," 2020 IEEE Systems Security Symposium (SSS), pp. 1-4, doi: 10.1109/SSS47320.2020.9197726.
- [34] Pandilov, Z., Shabani, B., Shishkovski, D. ve Vrtanoski, G. (2018) reverse Engineering – An Effective Tool For Design and Development of Mechanical Parts. A CTA Technica Corviniensis – Bulletin of Engineering Tome XI [2018] | Fascicule 2.
Parker, G. (1996) *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800* (New York: Cambridge University Press,)
- [35] Parakash, A. (2019). To stop relying on imported weapons, govt must create separate MoD for production, rejig DRDO. Theprint. 1 October, 2019 10:22 <https://theprint.in/opinion/to-stop-relying-on-imported-weapons-govt-must-create-separate-mod-for-production-rejig-drdo/299218/> Erişim tarihi: 26 Kasım 2022.
- [36] Park, H., Go, H., Hwang, J. (2018). Conceptualization of Defense Industrial Security in Relation to Protecting Defense Technologies. In: , et al. Computational Science and Its Applications – ICCSA 2018. ICCSA 2018. Lecture Notes in Computer Science(), vol 10964. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-95174-4_13
- [37] Pavitt, K. (1987). The Objective of Technology Policy, *Science and Public Policy*, Vol. 14, No. 4 (August 1987), pp. 182–188, doi.org/10.1093/spp/14.4.182.
- [38] Raja, V. ve Fernandes, K.J. (2007), *Reverse engineering: an industrial perspective*, Springer Series in Advanced Engineering. London.
- [39] Sajeve, S. (2013). The Role of Imitation-Based Strategies in the Context of Latecomers. ISSN 1822 – 7260 Social Sciences. 2013. Nr. 3 (81)
- [40] Shaheen, S. (2022). The Secret Lessons Hidden In Reverse Engineering. Friday Times April 6, 2022. <https://www.thefridaytimes.com/2022/04/06/the-secret-lessons-hidden-in-reverse-engineering/> Erişim tarihi: 17 Kasım 2022.
- [41] Sweetman, B. (2004). Anti-Tamper technology for the JSF- costs \$1 Billion Extra. <https://www.key.aero/forum/modern-military-aviation/24961-anti-tamper-technology-for-the-jsf-costs-1-billion-extra> Erişim tarihi: 06 Aralık 2022
- [42] Taleblu, B.B. (2018). Iran reverse-engineered an American anti-aircraft missile and is sending them to Houthi rebels in Yemen. Business Insider. <https://www.businessinsider.com/iran-reverse-engineered-american-missile-sending-houthi-yemen-rebels-2018-4> Erişim tarihi: 01 Aralık 2022.
- [43] Tass (2019). Russian weapons were illegally copied 500 times abroad over 17 years, says Rostec. 13 DEC 2019, 17:41. <https://tass.com/defense/1099283> Erişim tarihi: 17 Kasım 2022.

[44] USNI, (2015). China's Military Built with Cloned Weapons. US Naval Institute Staff. October 27, 2015. <https://news.usni.org/2015/10/27/chinas-military-built-with-cloned-weapons> Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022.

[45] Wang, W. (2009) Reverse Engineering: Technology of Reinvention (Boca Raton, Fla.: CRC, 2010).

[46] Zhang, G. ve Zhou, J. (2016). The effects of forward and reverse engineering on firm innovation performance in the stages of technology catch-up: An empirical study of China. Technological Forecasting and Social Change. 104. 10.1016/j.techfore.2016.01

COVID 19 SALGINININ TÜRKİYE KONTEYNER TAŞIMACILIĞI ÜZERİNE ETKİSİ

Doç. Dr. Alpaslan ATEŞ¹

İskenderun Teknik Üniversitesi, Barbaros Hayrettin Gemi İnşaatı ve Denizcilik Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0002-0933-2664

Zeynep Sude ÇİÇEK²

Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-8374-6275

ÖZET

Kasım 2019'da Çin'in Hubei eyaletinin Vuhan şehrinde ilk vakası görülen Covid 19 salgını üç ay gibi kısa bir sürede hızlı bulaş özelliği nedeniyle dünyayı etkisi altına almıştır. Bu nedenle Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 12 Mart 2020 tarihi itibarıyla pandemi ilan etmiştir.

Hastalığın nedeni ve tedavi yönteminin başlangıçta bilinmemesinin yanı sıra aşuların bulunması sürecine kadar ülkeler bulaş azaltabilmek ve kapasitelerinin üzerinde vaka ile karşı karşıya kalmamak için bazı tedbirler almışlardır. Alınan tedbirlerden biri de uluslararası seyahat ve taşımacılığı da kapsayacak şekilde uygulanan kapanma tedbiri olmuştur. Ülkeler bu kısıtlamalara Çin'e karşı daha erken başlamış ve titizlikle uygulamayı hedeflemişlerdir.

Dünya dış ticaretinin ithalat ve ihracat miktarı açısından ilk sıralarında yer alan ve önemli üretim ve tüketim merkezlerinden biri Çin'dir. Salgının başlamasıyla birlikte üretimde önemli derecede aksamalar meydana gelmiştir. Dolayısıyla ihracatta ve üretimde kullanılan mal ve malzeme ithalatındaki aksamalar sadece Çin'i değil dünya ticaretini de etkilemiştir.

Dünya mal ticaretinin gerçekleşmesinde en yaygın kullanılan Denizyolu taşımacılığı içerisinde önemli bir paya sahip olmasının yanı sıra özellikle uzak doğu-batı hattında yoğun kullanılan konteyner taşımacılığının küresel ölçekte yaşanan salgından etkilenmemesine de olanak bulunmamaktadır. Ancak karayolu ve havayolu taşımacılığının Covid 19 salgınından diğer taşıma modlarına göre daha fazla etkilenmesi ve denizcilik sektörü çalışanlarının yüksek özveriyle çalışmaları gibi nedenlerden dolayı denizyolu taşımacılığındaki etki 2009 küresel finans krizindeki boyuta ulaşmamıştır.

Türkiye Jeolojik konum olarak özellikle doğu batı ve kuzey güney deniz ticari taşımacılığı rotaları üzerinde bulunmasının yanı sıra pandemi sonrası dünyanın alternatif üretim merkezlerinden biri olabilme farkındalığının artmasıyla dünya konteyner taşımacılığı açısından önemli bir lokasyonda yer almaktadır.

Araştırmanın amacı küresel ölçekte etkili olan Covid 19 salgınının Türkiye konteyner taşımacılığı üzerindeki etkisini pandemi öncesi ve sonrası istatistiksel verilere göre belirlemektir.

Çalışma sonucunda Türkiye limanlarında elleçlenen toplam konteyner miktarlarının 2019 ve 2020 yıllarında birbirine çok yakın değerlerde olduğu ancak 2021 yılında elleçlenen konteyner miktarında yaklaşık % 8'lik artış gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Covid 19, Konteyner taşımacılığı

1. GİRİŞ

Dünyada kaynakların homojen dağılımı göstermemesi nedeniyle mal ve malzemelerin bulunduğu noktadan ihtiyaç duyulan noktalara taşınması talebi ortaya çıkmaktadır. Taşıma talebinin karşılanmasında ise deniz, hava, kara ve demiryolu gibi farklı ulaştırma modları kullanılabilir. Sahip olduğu birçok avantaj nedeniyle Denizyolu taşımacılığı taşıma modları içerisinde özellikle dış ticarete konu olan malların taşınmasında yaygın olarak tercih edilmektedir.

Denizyolu taşımacılığı içerisinde ise özellikle kapıdan kapıya taşımaya uygun olması gibi avantajları nedeniyle konteyner taşımacılığı önemli bir yer tutmaktadır (Ateş ve ark. 2010).

Tüm ulaştırma türleri gibi konteyner taşımacılığı da ekonomik kriz, savaş ve salgın gibi küresel veya bölgesel çapta yaşanan olaylardan etkilenmektedir.

Dünyada yaşanan kitlesel olaylardan biri Kasım 2019'da Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde ilk vakası görülen Covid 19 salgınıdır. Salgın üç ay gibi kısa bir sürede hızlı bulaş özelliği nedeniyle dünyayı etkisi altına almış ve DSÖ küresel risk seviyesini "çok yüksek" seviyesine çıkarmış 12 Mart 2020 tarihinden itibaren ise küresel çapta pandemi ilan etmiştir.

Ülkeler salgının ilk vakasının duyulmasından sonra bazı tedbirler uygulamaya başlamıştır. Bu tedbirlerden biri de başta uzak doğu ülkeleri ve ilk vakanın görüldüğü Çin olmak üzere uluslararası seyahat ve taşımacılıkta kısıtlamalar olmuştur. Uygulanan bu kısıtlamaların yanı sıra dünyanın önde gelen üretim merkezlerinden biri olan Çin'de üretimde aksamalar görülmüştür. Üretimdeki aksamlar beraberinde taşımacılıkta aksamalara ve dolayısıyla uluslararası konteyner taşımacılığında olumsuzluklara neden olmuştur.

Başta üretimde yaşanan düşüşe bağlı olarak taşımaya konu olan malın hacminin düşmesinin yanı sıra salgın döneminde insanların önceliklerinin değişmesi, gemilerin limana yanaşma sürelerinin uzaması, limanların çalışma sistemlerinde yapılan düzenlemeler ve ülkelerin uyguladıkları prosedürler nedeniyle olumsuzlukların boyutu artmıştır.

Türkiye dünya konteyner taşımacılığı açısından kuzey güney ve doğu batı deniz ticari taşımacılığı rotaları üzerindeki konumu nedeniyle önemli bir potansiyele sahiptir (Ateş, 2016).

Covid 19 salgının başladığı günden itibaren literatürde başta tıp, ekonomi ve hukuk konuları olmak üzere birçok bilim alanına ilişkin akademik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak salgının başta denizyolu taşımacılığı ve özelde konteyner taşımacılığı üzerine etkilerinin değerlendirildiği konferans, söyleşi ve köşe yazıları bulunmasına rağmen Ece, 2020'i gibi konuyu merkeze alan az sayıda akademik çalışmaya rastlanılmıştır.

Bu araştırmanın amacı küresel ölçekte etkili olan Covid 19 salgınının Türkiye konteyner taşımacılığı üzerindeki etkisini pandemi öncesi ve sonrası istatistiksel verilere göre belirlemektir.

2. DENİZYOLU TAŞIMACILIĞI

Denizyolu taşımacılığı basit olarak "*Taşımacak unsurun (ürün veya canlı) bulunduğu noktadan gideceği noktaya ulaştırılmasında deniz taşımacılığının temel bileşenlerinin (gemi, yük ve liman) kullanılması*" olarak tanımlanabilir. Diğer taşıma modlarına göre önemli avantajlarının yanı sıra dünyanın yapısı uluslararası taşımacılıkta denizyolunun yaygın kullanılmasına neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda yaşanan küresel rekabet işletmeleri sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlayabilmek açısından lojistik faaliyetlerdeki maliyetleri aşağı çekebilmeye zorlamaktadır. Lojistik maliyeti oluşturan önemli kalemlerinden bir taşıma

faaliyettir. Bu nedenle lojistik maliyetleri aşağı çekebilmede taşıma modu tercihi önem kazanmaktadır. Taşıma maliyeti taşınacak unsurun miktarı ve taşıma mesafesine göre değişmekle birlikte maliyet açısından en uygun taşıma modu deniz taşımacılığıdır (Ateş, 2014).

Taşınacak mal ve/veya malzemenin türü ve özellikleri, ebatları, taşımanın gerçekleştirileceği mesafe ve iklim şartları gibi unsurlar deniz taşımacılığı üzerinde etken unsurlardır. Bu unsurlar deniz taşımacılığında kullanılacak farklı prosedürlerin uygulanmasına sebep olmasının yanında taşıma türünün belirlenmesinde de etkilidir. Nitekim Malcolm P. McLean, Haboken limanında standart elleçleme yöntemlerinin dışında farklı bir fikir ortaya koymuştur (Zorba, 2009). Ortaya konulan bu fikir Deniz taşımacılığının sanayileşmesi olarak da tanımlanan konteyner taşımacılığının temelini oluşturmuştur. Konteyner taşımacılığı 1956 yılında günümüze kadar önemli gelişimler göstermiş ve denizyolu taşımacılığı içerisindeki payı artmıştır.

Başta konteynerin kendisi olmak üzere, konteyner taşıyan gemiler, konteyner limanları ve diğer konteyner taşımacılığına hizmet veren acente gibi denizcilik işletmeleri konteyner taşımacılığının bileşenlerini oluşturmaktadır. Ancak bu bileşenler içerisinde konteynerin kendisi, konteyner gemileri ve konteyner terminal veya limanları bu çalışmada ele alınacaktır.

2.1. Konteyner

Denizyolu ulaşımında 1956 yılından kullanılmaya başlayan ve kullanım oranı artarak devam eden konteynerler; boyutlarına, yapıldıkları malzemelere ve taşıdıkları yük tiplerine göre farklı şekillerde sınıflandırılabilir.

Konteyner genel olarak Özyılmaz 2007'nin yapmış olduğu tanım göz önüne alındığında "Uluslararası standartlara sahip, boru hattı dışında diğer taşıma modları ile taşınmaya elverişli, ölçülerine ve sahip olduğu niteliklere uygun eşyaları taşımaya ve bu eşyaları dış etkenlerden koruyarak birim yük haline getiren, özel donanımlara ve birden fazla kere kullanılabilir kadar sağlam yapıya sahip, elleçleme kolaylığı olan farklı özellik ve büyüklüklerdeki kaplar" olarak tanımlanabilir.

Konteyner farklı standart ölçü ve niteliklerdeki dayanıklı yük üniteleri olarak da tanımlamak mümkündür. Konteynerler başlangıçta Amerikan Standart Enstitüsünün (ASA) belirlediği standartlarına göre üretilirken günümüzde yaygın olarak Uluslararası Standartlar Örgütü'nün (ISO) belirlediği kriterlere uygun üretilmektedir. Her iki standart arasında boyut ve montaj yuva yerleri gibi bazı farklılıklar bulunurken günümüzde ASA kriterleri ISO kriterlerine uyumlaştırılmaktadır (Tacar, 2014).

Çizelge 1. Yaygın Kullanılan Konteyner Çeşitleri ve Ölçüleri

	Dış Ölçüleri (m)			İç Ölçüleri (m)			Ağırlık			Yükleme Hacmi
	Boy	En	Yükseklik	Boy	En	Yükseklik	Bürüt	Dara	Net	
20'lik	6,058	2,438	2,591	5,898	2,352	2,385	24 000	2 330	21 670	33 m ³
40'lik	12,192	2,438	2,591	12,032	2,352	2,385	30 480	4 000	26 480	68 m ³
40 HC'lik	12,192	2,438	2,896	12,032	2,352	2,69	30 480	4 200	26 280	76 m ³
45 HC'lik	13,716	2,438	2,896	13,556	2,352	2,698	30 480	4 870	25 610	86 m ³

Yükün özelliğine ve boyutuna göre farklı ölçülerde kullanılabilen konteynerler özellikle çok modlu taşımacılıkta yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca konteyner terminal veya limanlarındaki ekipman ve kapasiteleri, tren ve karayolu ulaşımında üst geçit ve tünel gibi yapılar konteyner ölçülerinin standart olması nedeniyle bu standartlar göz önüne alınarak belirlenmekte ve inşa edilmektedir. Konteyner gemilerinin kapasitesinde ise 20'lik (Twenty-Foot Equivalent Unit (TEU)) konteynerlere göre belirlenmektedir.

2.2. Konteyner Gemileri

Türk Ticaret Kanunda “*Tahsis edildiği amaç, suda hareket etmesini gerektiren, yüzme özelliği bulunan ve pek küçük olmayan her araç, kendiliğinden hareket etmesi imkânı bulunmasa da, bu Kanun bakımından “gemi” sayılır. Yine aynı kanunda “Suda ekonomik menfaat sağlama amacına tahsis edilen veya fiilen böyle bir amaç için kullanılan her gemi, kimin tarafından ve kimin adına veya hesabına kullanılırsa kullanılsın “ticaret gemisi” sayılır” şeklinde tanımlanmaktadır (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6102.pdf).*

Aynı mevzuat çerçevesinde gemilerin denizyolu taşımacılığında faaliyetine devam edebilmesi için denize, yola ve yüke elverişli olması gerekmektedir. Bu kapsamda Türk Ticaret Kanunu’nun 932. Maddesine göre Denizde cam ve mal koruma ile ilgili hükümler saklı kalmak koşuluyla;

Denize elverişli gemi: “*Gövde, genel donatım, makine, kazan gibi esas kısımları bakımından, yolculuğun yapılacağı sudan ileri gelen (tamamıyla anormal tehlikeler hariç) tehlikelere karşı koyabilecek bir gemi denize elverişli olarak kabul edilir.*

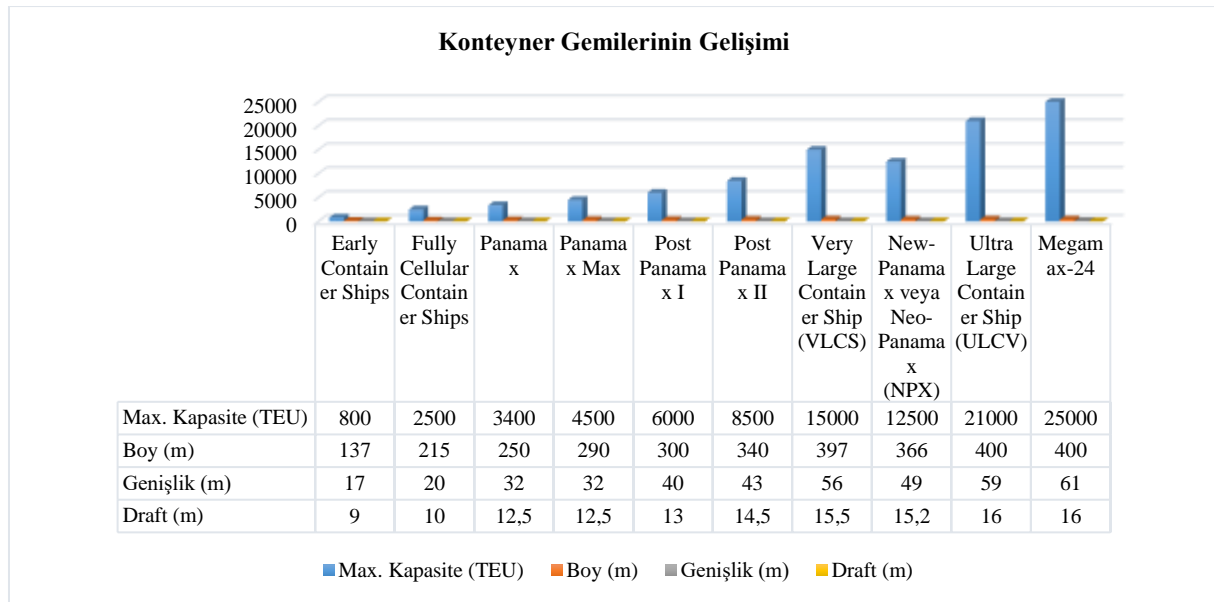
Yola elverişli gemi: “*Denize elverişli olan gemi, teşkilatı, yükleme durumu, yakıtı, kumanyası, gemi adamlarının yeterliği ve sayısı bakımından, (tamamıyla anormal tehlikeler hariç) yapacağı yolculuğun tehlikelerine karşı koyabilmek için gerekli niteliklere sahip bulunduğu takdirde yola elverişli sayılır.”*

Yüke elverişli gemi: “*Soğutma tesisatı da dâhil olmak üzere, eşya taşımada kullanılan kısımları eşyanın kabulüne, taşınmasına ve muhafazasına elverişli olan bir gemi yüke elverişli sayılır.”*

Kanuna göre bir geminin konteyner gemisi olarak yüke elverişli olabilmesi için konteynerin kabulüne, taşınmasına ve gemi üzerinde muhafazasına uygun olma zorunluluğu bulunmaktadır. Elbette gemiler sadece tek yük türüne hizmet vermek zorunda değildir. Ancak hizmet vereceği yüke uygun yapı ve donanımına sahip olmak zorundadır.

Konteyner taşımacılığının başladığı 1956 yılından günümüze kadar konteyner gemilerinin boyu ve kapasitesi başta olmak üzere önemli derecede büyüme meydana gelmiştir.

Çizelge 2. Konteyner Gemileri

Kaynak: <https://transportgeography.org/contents/chapter5/maritime-transportation/evolution-containerships-classes/> den yazarlar tarafından düzenlenmiştir.(Erişim Tarihi: 12.12.2022)

Başlangıçta konteyner gemileri 500-800 TEU (twenty-foot equivalent unit) kapasitesine sahipken günümüzde konteyner gemilerinin kapasitesi 25 000 TEU’ya kadar ulaşmış olup ilerleyen yıllarda kapasite artışının devam etmesi de muhtemeldir.

MSC Irina ve MSC Loreto isimli 2022 yılında Çin’de inşa edilen gemiler 24,346 TEU’luk kapasiteye sahip gemilerdir (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_largest_container_ships#:~:text=As%20of%20June%202022%2C%20the,containers%20from%20Yantian%20to%20Europe). Bu boyut ve kapasitedeki gemiler limanların ekipman ve alt yapılarını da geliştirmeye zorlamaktadır. Dünya üzerinde az sayıda limanın alt yapısı bu gemilere hizmet verebilecek düzeyde olup bu limanlar ana liman olarak adlandırılmaktadır (Ateş ve ark., 2010).

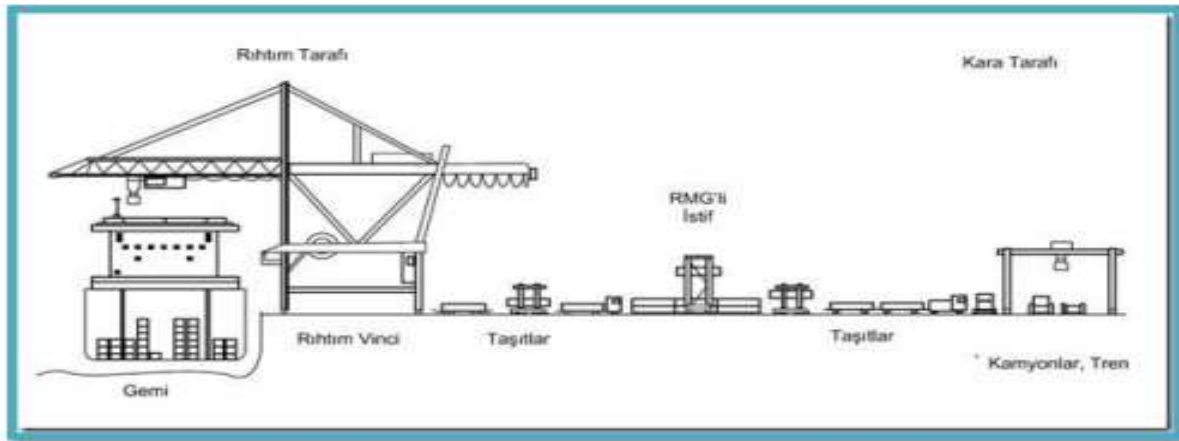
2.3. Konteyner Limanları

Genel olarak liman “*Gemilerin yanaştığı, yüklerin taşıma modunun değiştirildiği ve yüklere lojistik hizmetlerin verildiği kıyı tesisi*” olarak tanımlanırken Terminal ise “*Tek bir yük tipinin elleçlenmesinde ihtisaslaşmış (uzmanlaşmış) kıyı tesisi*” olarak tanımlanmaktadır (Esmer, 2019).

Başka bir tanımda “*gemilerin olumsuz havada sığınabilecekleri, yaşayabilecekleri, yükler için yükleme boşaltma, yolcular için indirme - bindirme yapabilecekleri fiziksel ortamı sağlayan ve bunlara ilişkin altyapılar, açık ve kapalı mekanlar ve tesisler ile gemi yük ve yolculara yönelik hizmetleri veren, kontrol ve güvenlik işlemleri için gereken yerleşik birim ve örgütleri içeren, ülkenin belli bölgesi üzerinde ekonomik faktör teşkil eden, taşıma sistemleri arasında dönüşüm noktası olan, gemi ile diğer taşıma modları arasında (karadan gemiye, gemiden karaya ve gemiden gemiye) yük/yolcu transferinin gerçekleşebileceği yerler*” olarak tanımlanmaktadır (Pekdemir 1991; Alkan ve İncenaz 2003’den aktaran Ateş, 2010).

Bu tanımlamalar dikkate alındığında konteyner limanı “farklı bir yük türüne hizmet verme yeteneğine sahip olmasının yanı sıra konteyner gemilerinin yaşayıp bağlanabileceği, konteynerlerin yükleme veya tahliyesinin yapılabileceği ve konteynerin kabulünden teslimine kadar olan süreçte depolanarak muhafazasının, kontrollerinin ve güvenlik işlemlerinin yapılabileceği bu işlemler için yeterli ve uygun kapalı, açık ve özellikli konteynerler için gerekli olacak gereksinimleri sunabilecek alanlara sahip deniz ve kara alanlarından oluşan tesisler olarak tanımlanabilir. Konteyner yükleri dışında farklı bir yük türüne hizmet verme imkanına sahip olmayan sadece konteyner gemilerine ve konteyner yüklerine hizmet verme yeteneğine sahip tesisler ise konteyner terminali olarak tanımlanabilir.

Konteyner terminal veya limanlarının ulaştırma, depolama, elleçleme ve diğer (güvenlik, gümrük ve bakım onarım gibi) faaliyetleri kapsayan toplam dört ana fonksiyonu bulunmaktadır. Konteyner terminallerinin belirtilen bu temel fonksiyonların detayları Esmer, 2010 ve Ateş, 2010’da incelenebilir.

Görsel 1. Geminin yükleme ve tahliye Prosesi (Vis ve koster, 2003’den aktaran Ateş ve Esmer, 2013)

3. BULGULAR

UNCTAD 2020 verilerine göre Covid 19'un etkisiyle 2020 yılında bir önceki yıla göre dünya genelinde Asya, Latin Amerika ve karayipler, Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya bölgelerinde ise sırasıyla 0.4, 1.8, 4.2, 1.9 ve 0.8'lik düşüş belirlenirken Afrika bölgesinde ise bir önceki yıla göre değişiklik görülmemiştir. 2019 yılında Dünyada toplam 825,3 milyon TEU elleçlenen konteyner 2020 yılında % 1,2'lik düşüşle 815,6 Milyon TEU'ya düşmüştür (UNCTAD, 2021). Pandeminin etkisinin azalması sonucunda 2021 yılında dünyada toplam elleçlenen konteyner miktarı %6,5 büyüme göstermiştir.

Dünya Denizyolu taşımacılığı içerisinde 2020 yılında % 16,4'lük oranla ton olarak minör dökme yüklerden sonra en fazla taşınan yük türü konteyner olmuştur. Ton/mil bazında ise % 15,6'lık payla minör dökme yük ve ham petrolden sonra üçüncü sırada yer almıştır(Clarksons Research February Seaborn'den aktaran Deniz Ticaret Odası, 2021).

Gemi türleri açısından Dünya Deniz Ticaret filosuna bakıldığında, 2022 yılı için, konteyner gemileri DWT olarak % 15.6'lık oranla üçüncü sıradadır. 5,8 milyon DWT kapasitesine sahip 1000 GT ve üzeri Türk deniz ticaret filosu içerisinde konteyner gemileri %17,7 oranıyla Dökme yük ve Petrol tankerlerinden sonra üçüncü sırada yer almaktadır.

Dünya denizcilik alanında başlamasından yıllar sonra Türkiye'de özellikle özel sektörün girişimiyle gelişen konteyner taşımacılığı günümüzde birçok liman tesisi ile konteyner yüküne hizmet verebilecek düzeye gelmiştir. Dünya Konteyner taşımacılığı Transatlantik, Transpasifik ve Asya- Avrupa hatları olmak üzere üç ana hat bulunmaktadır. Türkiye özellikle Asya-Avrupa hattında çok kısa sapma mesafesi ile bulunmaktadır(Ateş ve ark., 2010). Ayrıca Karadeniz'e açılan boğazlara sahip olmasının yanı sıra üç tarafının çevrili olduğu denizlerde irili ufaklı çok sayıda konteyner yüküne hizmet verebilecek tesisler bulunmaktadır.

Çizelge 3. Liman Başkanlıkları Bazında Türkiye Limanlarında Elleçlenen Konteyner Miktarları

	2017	2018	2019	2020	2021	2022*
Ambarlı	3.122.504	3.169.535	3.104.882	2.887.807	2.942.550	2.631.960
Mersin	1.553.841	1.662.360	1.854.312	1.948.695	2.106.937	1.817.210
Kocaeli	1.315.991	1.597.620	1.715.193	1.800.642	1.967.946	1.882.637
Tekirdağ	936.481	1.084.196	1.413.962	1.444.035	1.812.024	1.624.108
Aliğa	794.342	944.705	1.132.480	1.275.521	1.389.367	1.366.552
Gemlik	799.122	854.698	861.657	843.119	911.612	817.652
İskenderun	448.082	512.300	680.120	710.587	678.460	608.434
İzmir	637.902	610.908	541.679	436.385	516.376	366.044
Antalya	199.892	190.841	150.678	109.408	116.954	85.768
Samsun	65.928	69.235	67.426	106.282	100.882	82.558
İstanbul	85.508	55.556	43.237	41.586	26.630	16.147
Trabzon	11.419	9.372	5.783	5.701	11.637	12.209
Bandırma	28.809	36.985	18.220	13.187	7.187	10.605
**Diğer	10.705	45.698	2.208	3.696	2.911	2.643
Toplam	10.010.536	10.843.998	11.591.838	11.626.650	12.591.470	11.324.527

* 2022 Ocak-Kasım **Diğer: Bartın, Botaş, Çeşme, İğneada, Karadeniz Ereğli, Karasu, Taşucu, Tuzla, Zonguldak, Karabiga, Marmara Adası ve Yalova Kaynak: Denizcilik Genel Müdürlüğü

Kaynak: <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/konteyner-istatistikleri> yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Liman başkanlıkları bazında Türkiye limanlarında elleçlenen konteyner miktarları Dünyada elleçlenen toplam konteyner miktarına oranla sahip olduğu jeolojik göz önüne alındığında oldukça düşük seviyelerde kaldığı görülebilmektedir. Liman başkanlıkları bazında en yüksek

elleçlemenin Ambarlı liman başkanlığında olduğu görülürken burada pandemi öncesi üç milyon TEU'nun üzerinde gerçekleşen elleçleme miktarı pandemi ile beraber 2019 yılında üç milyonun altına düşmüştür. 2021 yılı verilerine göre Ambarlı, Mersin, Kocaeli, Tekirdağ ve Aliğa liman başkanlıkları bir milyonun üzerinde elleçleme gerçekleştirerek ilk beş sırada yer almaktadır.

Çizelge 4. Türkiye Limanlarında Elleçlenen Konteyner

	Kabotaj	Transit	Dış Ticaret			Elleçleme		
			İhracat	İthalat	Toplam	Boş Konteyner	Dolu Konteyner	Toplam
2017	935.521	1.232.937	3.866.874	3.975.205	7.842.079	2.327.054	7.683.482	10.010.536
2018	935.661	1.489.183	4.160.124	4.259.029	8.419.153	2.527.439	8.316.559	10.843.998
2019	753.267	1.703.722	4.594.647	4.540.201	9.134.849	2.723.896	8.867.941	11.591.838
2020	731.352	1.796.601	4.618.225	4.480.472	9.098.697	2.676.139	8.950.511	11.626.650
2021	831.986	2.337.843	4.677.414	4.744.227	9.421.640	2.930.444	9.661.026	12.591.470
2022*	751.275	1.873.032	4.298.929	4.401.290	8.700.219	2.843.167	8.481.359	11.324.526

* 2022 Ocak-Kasım

Kaynak: <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/konteyner-istatistikleri> yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Türkiye konum olarak önemli transit yük potansiyeline sahiptir. Çalışma kapsamında olan yıllarda transit yük miktarında her yıl için artış görülse de potansiyelinin çok altında transit yük elleçlendiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Türkiye limanlarında elleçlenen yükün pandeminin başladığı 2019 yılında ve etkisinin devam ettiği 2020 yılında ihracat yüklerinin ithalat yüklerinden az miktarda olsa fazla olduğu görülmüştür. Ancak 2021 ve 2022 yılının ilk on bir ayında ithalat yükleri daha fazla elleçlenmiştir.

Çizelge 5. Ülkelere Göre Türkiye Limanlarında Elleçlenen Konteyner Miktarı

Ülkeler	2017	2018	2019	2020	2021	2022*
Yunanistan	1.311.562	1.479.950	1.294.625	1.310.997	1.199.475	1.054.954
İsrail	492.374	766.527	859.119	960.121	1.152.745	1.018.070
Mısır	1.242.965	1.135.056	1.204.189	1.102.769	1.150.079	1.120.496
İspanya	425.739	517.237	783.042	852.753	793.851	582.742
İtalya	669.738	622.660	527.658	517.415	630.837	565.887
Belçika	421.523	389.221	608.414	583.834	600.166	508.521
Suudi Arabistan	222.614	503.124	497.827	399.186	489.736	386.150
Çin	519.800	424.117	484.179	486.668	454.947	484.828
Rusya	348.637	346.319	358.642	385.741	415.981	447.368
ABD	124.044	136.106	171.929	218.905	348.790	449.049
Libya	101.281	129.073	253.196	284.099	348.469	297.321
Ukrayna	151.989	178.087	274.676	316.748	330.310	46.847
Birleşik Krallık	237.714	216.179	225.938	272.294	310.498	264.451
Malta	379.451	362.570	258.569	221.450	293.708	256.836
Fas	39.064	94.271	161.993	183.523	266.952	363.061
Singapur	253.497	206.557	344.246	301.142	266.425	260.492
Güney Kore	194.338	193.203	180.984	255.731	266.159	251.098
Gürcistan	240.831	317.944	424.182	326.451	262.427	277.253
Lübnan	308.834	344.492	359.146	251.292	252.835	258.679
Romanya	282.429	256.665	253.436	253.822	238.696	269.684
BAE	122.002	134.550	179.811	191.861	235.454	212.013

Bulgaristan	151.751	189.537	194.115	196.195	191.436	182.788
Cezayir	122.048	160.754	171.293	123.216	175.756	173.772
Portekiz	80.085	113.375	110.959	118.244	169.581	146.537
Hindistan	57.068	73.433	46.613	61.713	134.899	100.888
Almanya	64.679	68.584	84.840	118.533	109.959	79.056
Tunus	51.079	47.401	53.016	66.773	104.376	68.224
Fransa	97.023	113.262	80.832	89.453	104.000	102.464
Toplam	8.714.157	9.520.252	10.447.465	10.450.927	11.298.544	10.229.529
Diğer Ülkeler	360.858	388.085	390.357	444.371	460.940	343.722
Toplamı	9.075.015	9.908.337	10.837.822	10.895.298	11.759.484	10.573.251

* 2022 Ocak-Kasım

Kaynak: <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/konteyner-istatistikleri> yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Türk konteyner limanlarında elleçlenen yüklerin ülkeler bazında dağılımı incelendiğinde ise 2021 yılı verilerine göre ilk üç sırayı Yunanistan, Mısır ve İsrail'in aldığı belirlenmiştir.

Pandemi döneminde 2020 yılında ülkelere göre elleçlenen konteyner miktarlarında bir önceki yıla göre Mısır, İtalya, Belçika, Sudi Arabistan, Malta, Singapur, Gürcistan, Lübnan, Romanya, Bulgaristan ve Almanya yüklerinde düşüşler gözlemlenirken İsrail, İspanya, ABD, Ukrayna ve Almanya gibi ülkelerde artış olduğu görülmüştür.

Çizelge 3. Aylara Göre Türkiye Limanlarında Elleçlenen Konteyner Miktarı

Aylar	2018	2019	2020	2021	2022
Ocak	867.346	870.732	994.631	998.124	1.111.995
Şubat	838.860	847.100	921.249	985.428	1.006.456
Mart	904.270	955.603	965.397	1.062.345	1.068.757
Nisan	911.527	1.026.859	904.630	1.039.991	1.067.296
Mayıs	984.679	1.009.303	866.832	1.072.753	1.071.130
Haziran	939.914	934.617	839.568	1.059.063	1.061.798
Temmuz	926.172	1.006.432	886.994	995.748	980.019
Ağustos	859.259	948.146	1.031.447	1.054.878	1.040.663
Eylül	840.702	966.517	1.004.567	1.063.439	947.246
Ekim	957.290	1.062.772	1.127.121	1.111.830	1.002.626
Kasım	870.011	996.873	1.029.967	1.067.630	966.543
Aralık	943.968	966.883	1.054.248	1.080.241	----
Toplam	10.843.998	11.591.838	11.626.650	12.591.470	11.324.526

Kaynak: <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/konteyner-istatistikleri> yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Türkiye limanlarında elleçlenen konteyner miktarları aylar bazında incelendiğinde Covid 19 vakasının görüldüğü 2019 kasım ayından itibaren önceki yıllara göre gözle görülür bir

değişiklik gözlenmemiş olsa da DSÖ tarafından Pandemi ilanının yapıldığı Mart 2020'den itibaren aylar bazında elleçlenen konteyner miktarlarında düşüşler olduğu belirlenmiş olup bu durumun Ağustos ayına kadar devam ettiği gözlemlenmiştir. Yılın ikinci yarısındaki toparlanma sonucunda yıllık elleçlenen miktar bir önceki yıla göre azda olsa artmıştır.

Türkiye limanlarında elleçlenen konteyner miktarlarının son beş yıllık dönemde en yüksek elleçlemenin gerçekleştirildiği ay 2020 yılı Ekim olduğu belirlenmiştir. En düşük elleçleme miktarı ise 2018 Şubat ayından sonra 2020 Haziran ayı olmuştur.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada Çin'de ortaya çıkan ve tüm Dünyayı etkisi altına alan Covid 19 salgınının Türkiye konteyner terminalleri üzerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Küresel ölçekte başta üretimde aksamalara neden olan salgın birçok sektörde olduğu gibi denizyolu taşımacılığını da olumsuz etkilemiş ve 2020 yılının özellikle ilk yarısında yaşanan olumsuz durum nedeniyle her ne kadar yılın ikinci yarısında toparlanmalar olsa da yılsonunda % 3,8'lik bir düşüş gerçekleşmiştir. Denizyolu taşımacılığında düşüşe yirmi yılı aşkın süredir ikinci kez karşılaşılmış olup diğeri 2009 küresel finans krizi dönemindedir.

Ülkeler Covid 19 salgının etkilerini en düşük düzeyde tutabilmek mal ve hizmet üretimine ilişkin işletmelerin yanı sıra sosyal hayata ilişkin de bazı tedbirler uygulamışlardır. Uygulanan bu tedbirlerden biride seyahat ve ulaştırma kısıtlamaları olmuştur. Dünya dış ticaretine konu olan malların ulaşımında da % 85'in üzerinde en çok tercih edilen taşıma türü Denizyolu taşımacılığıdır. Denizyolu taşımacılığının sanayileşmesi olarak da tanımlanan ve oranı her geçen gün artan taşıma türü konteyner taşımacılığıdır. Konteyner taşımacılığı yükün birimleştirilmesi ve çok modlu taşımaya uygunluğu gibi avantajları nedeniyle tercih edilmektedir. Dünya Konteyner taşımacılığının ana rotalarının geçtiği bölgelerden biri Türkiye'nin kıyası bulunduğu Akdeniz'dir. Bu anlamda Türkiye önemli transit yük potansiyeline sahip ülkelerden birdir. Bu potansiyelini hayata geçirebilmek için önemli adımlar atılmakta ve her geçen yıl miktarı artmakta olsa da gerçek potansiyelinde transit yüke hizmet verilebildiğini söylemek mümkün değildir.

Bunların yanı sıra küresel ölçekte etkili olan ve özellikle 2020 yılının ilk yarısında neredeyse dünya genelinde salgından kaynaklı panik ve olumsuz hava deniz taşımacılığını da olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde dünya genelinde olduğu gibi Türkiye limanlarında elleçlenen konteyner miktarlarında belirgin düşüşler gözlemlenmiştir. Bu düşüşün nedenleri olarak arz ve talepte oluşan dengenin bozulması, ülkelerin deniz taşımacılığında uyguladıkları kısıtlamalar ve tüketim önceliklerinin değişmesi gibi nedenlerden kaynaklanmıştır.

Dünya konteyner taşımacılığında Covid 19 döneminde görülen düşüş aynı oranda Türkiye'de meydana gelmemiştir. Ayrıca Türkiye limanlarda liman başkanlıkları bazında elleçlenen konteyner miktarlarında düşüşler oransal olarak oldukça düşük seviyelerde olduğu belirlenirken bu düşüşün 2020 yılının ilk yarısından kaynaklandığı görülmektedir. Türkiye limanlarının toplamında elleçlenen konteyner miktarı olarak ise çok düşük oranda olsa da artış gözlenmiş olup en yüksek oranda artış Samsun Liman başkanlığında olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada genel olarak iki temel sonuca ulaşılmıştır. Birincisi Covid 19 salgınının Türkiye limanlarında elleçlenen konteyner miktarları üzerindeki etkisi dünyada görülen daralmanın aksine az miktarda da olsa artış gözlenmiştir.

Çalışmadaki ikinci sonuç ise ülkeler bazında Türkiye Limanlarında elleçlenen konteyner miktarları dikkate alındığında 2019 ve 2020 yıllarında Çin yüklerine ilişkin bir düşüş

gözlemlenmemiştir. Ancak 2021 yılında az da olsa bir düşüş gözlenmiş olup 2022 yılının ilk on bir ayında bu durum pozitif yönlü olarak artış göstermiştir.

Bu çalışmadan çıkarılan nihai sonuç ise leolojistik konum olarak Dünya denizyolu taşımacılığı ana rotalarına yakın olan Türkiye'nin dış ticaret yüklerinin yanı sıra Kuşak yol projesinin orta koridorundan geçen demiryolu hattı gibi uluslararası ulaştırma koridorları ile liman bağlantılarının sağlanması ve/veya güçlendirilmesinin gerekliliğidir. Bu gibi stratejik özellikli projelerin yanı sıra liman alt ve üst yapılarının dünyadaki gelişmelere uygun hale getirilmesi özellikle transit yük miktarının artmasına neden olacaktır.

KAYNAKÇA

Alkan, G. ve İncaz, S. (2003). Türk limanları, sorunları ve çözüm önerileri, IV. Ulaşım ve Trafik Kongre ve Sergisi, 26-27 Eylül 2003, Ankara. TMMOB Makine Mühendisleri Odası Ankara Şubesi.

Ateş, A. (2010). Türkiye Konteyner Terminallerinde Verimlilik Analizi, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.

Ateş, A. (2014). Türkiye'de Liman Özelleştirmeleri İskenderun Liman Örneği / Port Privatization in Turkey: Example of Iskenderun Port. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (25), 427-457. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19562/208482>

Ateş, A. (2016). Türkiye'deki Limanların İnternet Sitelerinde Yer Alan Misyon ve Vizyon Beyanlarının Verimlilik Odaklı İçerik Analizi / Productivity Based Content Analysis about Vision and Mission Statements in the Web Sites of Turkish Ports . Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 13 (34) , 0-0 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/24545/259977>

Ateş A. ve Esmer, S. (2013). Liman İşletmelerinde Performans Ölçümü, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Rize

Ece, N. J. (2020). Covid-19 Salgınının Konteyner Taşımacılığı ve Limanlarına Etkisi . Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi , 2 (2) , 47-66 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/denlojad/issue/59303/840061>

Esmer, S. (2010). Konteyner Terminallerinde Lojistik Süreçlerin Optimizasyonu ve Bir Similasyon Modeli. Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dokuz Eylül Yayınları.

Esmer, S. (2019). Liman ve Terminal Yönetimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Deniz Ticaret Odası. (2022). İstanbul ve Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz Bölgeleri Deniz Ticaret Odası, Denizcilik Sektör Raporu, İstanbul- 2022

Özyılmaz, M. (2007). İMEAK DTO İzmir Şubesi Gemi Acenteciliği Eğitimleri Konteyner Bilgi Notu.

Pekdemir, I. (1991). Denizyolu yük taşımacılığı; yönetim ve organizasyonu, İ.Ü. İşletme Fakültesi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 251.

Tacar, E. M. (2014). Konteyner Terminallerinde Benzetim Uygulaması. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Yöneylem Bilim Dalı.

UNCTAD. (2021). Review of Maritime Transport 2021.

Vis, I. F.A. ve De Koster, R. (2003). Invited Review Transshipment Of Containers At A Container Terminal: An Overview. European Journal of Operational Research 147 (2003) 1–16

Zorba, Y. (2009). Uluslararası deniz ticaretinde tehlikeli yüklere ilişkin güvenlik yönetimi: uluslararası denizde tehlikeli yük taşımacılığı standartları (IMDG CODE) ve Türkiye uygulamaları (Yayın No. 231396) [Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir].

<https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/konteyner-istatistikleri>

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_largest_container_ships#:~:text=As%20of%20June%202022%2C%20the,containers%20from%20Yantian%20to%20Europe

<https://transportgeography.org/contents/chapter5/maritime-transportation/evolution-containerships-classes/>

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6102.pdf>

SPOR KÜLÜPLERİ STADYUM GELİRLERİNİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA UYGUN HESAP PLANI TASLAĞI KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Dr. Öğretim Üyesi, Erkan UZUN¹, Öğretim Görevlisi, Ayşegül ŞAHİN KOÇAK²

¹Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, ORCID ID: 0000-0002-9476-8592,

²Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Akseki MYO, ORCID ID: 0000-0003-4235-4627

ÖZET

Spor kulüpleri, birçok işletme gibi gelişim göstermekte ve değişmektedir. Bu değişim hem ekonomik hem de markalaşma anlamında kendisini göstermektedir. Geçmişte sınırlı gelirlere sahip iken bugün birçok ticari faaliyeti bünyesinde gerçekleştirerek oldukça yüksek gelirler elde edebilmektedir. Bu durum spor kulüplerinin daha detaylı denetlenmesi gerektiği ve doğru verilerin çıkar grupları olarak nitelendirilen başta devlet, potansiyel yatırımcılar, sivil toplum kuruluşları, ortaklar, çalışanlar, kredi kuruluşları ile paylaşılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu gereklilik spor kulüplerinin farklı faaliyetler gerçekleştirilmesi ve birçok farklı gelir kaynağı yaratmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle küresel platformlarda tanınmış ve potansiyel yatırımcıları bünyesine katmak isteyen spor kulüplerinin hem temel hem de destekleyici finansal tabloları hazırlamaları ve sunmaları gerekliliğini ortaya koymaktadır. Spor kulüpleri başlangıçta dernek olarak kurulmuş olsa da taraftar sayısının artış göstermesi ile başlayan ve diğer gelirlerle de gelir artışının devam etmesi sonucunda şirketleşme başlamış ve sonraki yıllarda potansiyel yatırımcılara daha kolay ulaşabilmek ve kaynakları daha kolay elde edebilmek amacıyla halka açılmışlardır. Bu durum spor kulüplerinin içinde bulunduğu farklı bir ticari sektörün de oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmada spor kulüplerinin elde ettiği gelirlerin neler olduğu, hangi gelir kalemlerinin daha fazla paya sahip olduğu, özellikle pandemi öncesinde ve sonrasında gelir kalemlerinde yaşanan değişimler ortaya konulacaktır. Özellikle elde edilen gelirler içerisinde önemi yüksek olan stadyum gelirlerinin yıllar itibarıyla değişimi ve finansal raporlama standartlarına uygun hesap planı taslağı kapsamında nasıl değerlendirileceği ve muhasebeleştirileceği açıklanmaktadır. Literatürde stadyum gelirlerinin muhasebeleştirilmesi konusunda bir çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan çalışma özgün ve literatüre katkı sağlayacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Spor Kulüpleri, Stadyum Gelirleri, Finansal Raporlama Standartları Hesap Planı Taslağı, Muhasebeleştirme

1. Spor Kulüplerinde Finansal Raporlama

UEFA tarafından yayınlanan “Kulüp Lisans ve Finansal Fair Play Talimatında” futbol kulüpleri muhasebe meslek mensupları tarafından sunulacak finansal tabloların International Financial Reporting Standards (IFRS)- Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına (TFRS) göre hazırlayacaklarını ifade etmiştir.

Türkiye Futbol Federasyonu’nun (TFF) 2019 yılında yayınladığı Kulüp Lisans ve Finansal Fair Play Talimatının Ek VI –Finansal Tabloların Hazırlanmasına İlişkin Esaslar kısmında söz konusu kural şöyle açıklanmıştır (Türkiye Futbol Federasyonu, 2019 s.73);

(1) – “Madde 66 ve 67’de tanımlandığı gibi finansal tablolar, lisans adayının yasal yapısına bakılmaksızın;”

a) “Süper Lig kulüpleri için Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ya da bunlarla tam uyumlu Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına göre;”

b) “1. Lig ve 2. Lig kulüpleri için Ulusal Muhasebe Uygulamaları veya Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ya da bunlarla tam uyumlu Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına göre hazırlanacak ve denetime tabii tutulacaktır.”

Aynı bölümün 3. maddesinde Finansal tabloların hazırlanması için uygun bir temel olan finansal raporlama ilkeleri ise UEFA’nın talimatı ile paralel olarak aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Türkiye Futbol Federasyonu, 2019: 73);

a) “Gerçeğe uygun sunum;”

b) “Sunumun tutarlılığı;”

c) “Muhasebenin tahakkuk esası;”

d) “Her bir önemli kalemin sınıfının ayrı olarak sunumu;”

e) “Varlıkların ve borçların veya gelirlerin ve giderlerin netleştirilmemesi”

Aynı talimata göre futbol kulüplerinin hukuki yapısı fark etmeksizin hazırlayıp sunacakları finansal raporlarını Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına göre hazırlamak durumundadır. Bu bağlamda FFP Kurallarının muhasebe standartları çerçevesinde ele alınmasının önem arz ettiğini söylemek mümkündür (Demirci ve Küçüker, 2020: 138).

2. Spor Kulüpleri Gelirleri, Giderleri ve Muhasebeleştirme Esasları

Spor kulüpleri tüm sezon boyunca birçok gidere katlanmaktadır. Bu giderleri karşılamak için Spor kulüplerinin çeşitli gelir kaynaklarına sahip olması gerekmektedir. Bu gelirler aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür (Sevim, 2020: 49, Soygüden, 2016: 22, Futbolakademi, 2016);

Ticari gelirler,

Maç günü gelirleri,

Stada ait büfelerdeki satış gelirleri,

Yayın hakkı gelirleri,
Sponsorluk ve reklam gelirleri,
Logolu ürün satış,
Bayilik gelirleri,
Menkul kıymet gelirleri,
Bağış ve Yardımlar,
Tazminat, Cezalar ve Ödüller.

Bu gelirler ekonomik anlamda spor kulüplerinin ihtiyaçlarını karşılasa da giderlerinin de kontrol altında tutulması gerekmektedir. Bu giderler (Sevim, 2020: 49, Kotab-Scholleva, 2011);

Sporcu transferi ve ücret ödemeleri,
Stadyum kiralama giderleri,
Antrenör/teknik adam giderleri,
Garanti ödemeleri,
Menajerlik giderleri,
Maç başına yapılan ödemeler,
Genel yönetim giderleri,
Kamp giderleri,
Sosyal tesis giderleri,
Ulaşım giderleri ve
UEFA giderleri olarak sınıflandırılabilir.

TMS 15 Hasılat Standardı madde 9'a göre, "*İşletme, devredilecek mal veya hizmetler için yapılacak ödeme koşullarını tanımlayabilmektedir*". Bu madde gereği, ilgili sözleşmelerin ödeme tutarları esas alınmak suretiyle tahakkuk esasına göre muhasebeleştirilmektedirler.

4. Stadyum Gelirlerinin Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı Kapsamında Muhasebeleştirilmesi

Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planının amacı;

Bilanço usulünde defter tutan teşebbüs ve işletmelerin finansal durumu ve faaliyet sonuçlarını sağlıklı ve güvenilir bir biçimde geçerli finansal raporlama çerçevesine göre izlemesini ve finansal tablolarını geçerli finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlamasını sağlayacak bir muhasebe sistemi oluşturabilmeleri, sunulan finansal bilgilerin gerçeğe ve ihtiyaca uygun, anlaşılabilir, doğrulanabilir ve karşılaştırılabilir olma niteliklerinin artırılması, işletmeler tarafından kullanılan hesaplarda ve muhasebeleştirme esaslarında uygulamada tekdüzenin sağlanması ve işletmelerde denetimin kolaylaştırılmasıdır.

Aşağıda verilen örnekte stadyum gelirleri olarak gişe satışları ve kombine satışları dikkate alınmış ve örnek bu iki veriye göre oluşturulmuştur.

(Veriler tahminidir)-Örnek: X spor kulübünün futbol takımının Y spor kulübü ile yapacağı maça ilişkin stadyum gelirleri verileri aşağıdaki gibidir;

Kombine bilet satış tutarı (İlgili maça ilişkin tutar)= 250.000 TL,

Gişe bilet satışları = 450.000 TL

31.12.2021			
102 BANKALAR		700.000	
380 ERTELENMİŞ GELİRLER			250.000
380.01 Kombine Satış Geliri			
XXX ESAS FAALİYET GELİRİ			450.000
...01 Gişe Satış Geliri			
Stadyum Gelirlerinin Muhasebeleştirilmesi			

Kombine satış gelirleri, finansal raporlama standartlarına uygun hesap planı taslağı kapsamında dönemsellik ilkesi gereğince ertelenmiş gelir olarak kayıt altına alınmalıdır.

Sonuç

Geçmiş sadece bilet satış geliri olan spor kulüplerinin geçmişten bugüne göstermiş olduğu gelişim ve değişim, kulüp yapısını değiştirmiş ve farklı faaliyetlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Farklı faaliyetlerin spor kulüpleri tarafından gerçekleştirilmesi ile gelirleri artış göstermektedir. Bu sonuç spor kulüplerinin halka açılma sürecini hızlandırmış ve spor kulüplerine yeni fon kaynağı yaratılmış olmaktadır. Bunların yanında, şirketleşme ve halka açılma beraberinde bazı sorumlulukları getirmiştir. Kulüp bünyesinde yapılan tüm faaliyetler, gerçekleştirilen bütün işlemler başta UEFA mali kriterleri olmak üzere TFF açısından da takip edilmeye başlanmış ve bütün bu işlemlerin sonuçları kamuoyu ile paylaşılır olmuştur.

Bu çalışmada stadyum gelirlerinin hangi kalemlerden oluştuğu, spor kulüplerinin gelirlerinin ve giderlerinin neler olduğu açıklanmıştır. Özellikle çalışma kapsamında stadyum gelirlerinin finansal raporlama standartlarına uygun hesap planı taslağı kapsamında nasıl muhasebeleştirileceği konusuna açıklık getirmiştir. Bu çalışma bu konuda çalışmak isteyen akademisyen veya araştırmacıya stadyum gelirlerinin muhasebeleştirilmesi konusunda yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

Demirci, Ş. D. ve Küçüker, M. (2020). MUHASEBE STANDARTLARI ÇERÇEVESİNDE FUTBOLCU BONSERVİS BEDELLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ. *Mali Çözüm Dergisi*, 30, 129-154.

Kamu Gözetimi Kurumu,
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TFRS/EK2_Finansal%20Raporlama%20Standartlar%C4%B1na%20Uygun%20Hesap%20Plan%C4%B1%20Tasla%C4%9F%C4%B1.pdf

UEFA, (2019). Financial Fair Play. <https://www.uefa.com/insideuefa/protecting-the-game/financial-fair-play/> Erişim tarihi: 09.11.2022.

TMS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat,
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TFRS/TFRS_15_2018.pdf

Soygüden, A. (2016). PROFESYONEL FUTBOL KULÜPLERİNİN GELİR KAYNAKLARININ İNCELENMESİ. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(4), 21-35. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ohuiibf/issue/27841/294657>

Futbol Akademi, (2015). Futbol kulüplerinin yaşam kaynakları <http://www.futbolakademi.net/2015/09/futbol-kuluplerinin-yasam-kaynaklari.html> Yazar: Burak Yesilcan,

Kotab J, Scholleva H, (2011). A paper for XIII IASE and III ESEA Conferences on Sports Economics "Evaluations in football player's contracts" being held in Prague.; 11: 17-18.

E-TİCARET İŞLEM MALİYETLERİ VE MALİYETLERİ AZALTMA YAKLAŞIMLARI

Dr. Öğretim Üyesi, Erkan UZUN¹, Öğretim Görevlisi, Ayşegül ŞAHİN KOÇAK²

¹Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, ORCID ID: 0000-0002-9476-8592,

²Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Akseki MYO, ORCID ID: 0000-0003-4235-4627

ÖZET

İşletmeler, insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan ekonomik birimler olarak ifade edilmektedir. İnsan ihtiyaçları sınırsızdır. Bu nedenle ihtiyaçlar sürekli değişim göstermekte ve yeni ürünler işletmeler tarafından üretilerek insan ihtiyaçlarının artmasına neden olmaktadır. Bu karşılıklı etkileşim ülkeler arasında var olan sınırların sadece birer çizginden ibaret olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sınırları ortadan kaldıran kavram ise elektronik ticaret kavramıdır. Elektronik ticaret, pandemi ile kullanımı daha da artan yer ve zaman olgusunu ortadan kaldıran bir piyasayı ifade etmektedir. Bu piyasalar Dünya üzerinde üretilen ve tüm canlılar tarafından tüketilen ürünlerin zaman ve yer fark etmeksizin ulaşılabilir olduğunu ortaya koymaktadır. Bu piyasalarda işlem yapabilmenin birtakım maliyetleri de beraberinde getirdiği bilinen bir gerçektir. İşletmeler hangi iş kolu veya sektörde faaliyet gösterirse göstereceği kaçınılmaz olan bazı maliyetleri bulunacaktır. Fakat elektronik ticaret ile işletmeler özellikle sabit maliyetler içerisinde değerlendirilen kira maliyetlerine katlanmaktan kurtulacaktır. Kira maliyetleri yanı sıra işletme bünyesinde çalışan sayısında azalma ve bu azalmaya paralel olarak işçi ücret ve sigorta maliyetlerinin ortadan kalkması da gündeme gelecektir. İşletme ayrıca satışlarını elektronik ortamda gerçekleştirmesinden dolayı elde edeceği gelirler ve katlandığı giderleri doğru olarak kayıt altına alacak ve devlete ödemekle yükümlü olduğu vergisini zamanında ödeyecektir.

Bu çalışmada işletmelerin elektronik ortamlarda gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucunda katlandığı araştırma, geliştirme, pazarlama, satış, dağıtım, yönetim-kontrol, güvenlik, lojistik-tersine lojistik maliyetlerin toplam maliyetler içerisinde ne derece önemli bir pay oluşturduğu, katlanılmasının işletmeye faydasının tespit edilmesi ve gereksiz maliyetlerin ortadan kaldırılması için alınması gereken kararların neler olduğu ortaya konulacaktır. Bu çalışma ile elektronik ticarete yönelmeyi hedefleyen işletmelere ortaya çıkması muhtemel maliyetler konusunda yönlendirme yapılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: E-Ticaret, İşlem Maliyetleri, Sabit ve Değişken Maliyetler

1.E-Ticaret

E-ticaret, ticari işlemlerin bilinen geleneksel yollardan farklı olarak internet tabanlı uygulamalar ile gerçekleştirilmesi faaliyetini ifade etmektedir. E-ticaret kavramı bilişim teknolojilerinin kullanımının yaygın hale gelmesiyle birlikte 1980 yılında ortaya çıkmış olmasına rağmen ilk kullanımı, 1994 yılında kitap satışının Amazon.com web sitesinden gerçekleştirilmesi ile başlamıştır. Web sitesi üzerinden gerçekleştirilen bu satış sayesinde reklam ve pazarlama kavramları gündeme gelmiştir. Bunun devamı olarak öncü arama motoru Yahoo'da ilk arama 1995 yılında yapılmıştır. E-ticaretin gelişimine en büyük katkı eBay web sitesinin 1995 Eylül'de kurulması ve ilk satışını gerçekleştirmesidir. E-ticaret kavramının Dünya genelinde yaygınlaşmasına OECD'nin 1997 yılında Finlandiya'da düzenlediği “*Global Elektronik Ticaret Önündeki Engellerin Kaldırılması Konferansı*’dır”. Çok fazla sayıda katılımın olduğu bu konferansta E-ticaretin tüm çıkar gruplarına sunacağı fırsatlar sayesinde tarihin en büyük teknolojik devriminin yaşanacağı belirtilmiştir (Doğanlar, 2016).

Türkiye açısından incelendiğinde de bilişim çağının başlamasıyla yani internet kullanımının yaygın hale gelmesiyle beraber işletmelerde kullanılan birçok iş modeli de değişime uğramış (Arslandere, 2010) ve işletmelerin e-ticaretinin internet kullanımının artması ile gerçekleştiği tespit edilmiştir (Özel, 2013: 6). ODTÜ’de 1993 ve Ege üniversitesinde ise 1994 yılında gerçekleştirilen internet bağlantısı Türkiye'deki ilk internet bağlantısı olarak kabul edilmektedir. Sonrasında üniversiteler ve internet servisi alan özel kuruluşların sayısı sürekli artmıştır (Küçükylmazlar, 2006: 27). Doğal olarak e-ticaret serüveni de bu tarihten sonra başlamıştır (Akpınar, 2017: 25).

İnternetin gün geçtikçe daha yaygın hale gelmesi ile satışlar fiziki işyerleri yerine sanal işletmelerden ihtiyaçlarını karşılamaya başlamışlardır. Bu değişim ve gelişim birçok maliyet unsurunu ortadan kaldırmış olsa da bazı yeni maliyetlerin de işletmeler tarafından katlanılmasına neden olmuştur. E-ticaret faaliyetleri kendi içerisinde türlere ayrılmıştır. Bu türler (Kalaycı, 2008: 142, Akçi ve Göv, 2015: 415-416);

- İşletmeden İşletmeye E-ticaret (Business to Business-B2B)
- İşletmeden Tüketicie E-ticaret (Business to Consumer-B2C)
- İşletmeden Devlete E-ticaret (Business to Government-B2G)
- Tüketiciden Devlete E-ticaret (Consumer to Government-C2G)
- Tüketiciden Tüketicie E-ticaret (Consumer to Consumer -C2C)
- Devletten Devlete E-ticaret (Government to Government-G2G)

2. E-Ticarette İşlem Maliyetlerini Oluşturan Unsurlar

Koordinasyon maliyetleri (Ekinci, 2016: 74) veya yönetsel maliyetler (Bozdağı, 2003: 81) olarak da literatürde tanımlanan işlem maliyetleri, fiyatların belirlenmesi, ihtiyaç duyulan işlem detaylarının tanımlanması, potansiyel alıcı ve satıcıyı bir araya getirmesiyle ortaya çıkan maliyetlerden oluşmaktadır. Bu maliyetleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Ekinci, 2016: 74);

Araştırma Maliyetleri,
Pazarlık Maliyetleri,
Karar Verme Maliyetleri,
Sözleşme Görüşme Maliyetleri,
Sözleşme Uygulama ve Kontrol Maliyetleri

2.1. Araştırma Maliyetleri

Araştırma maliyetlerinin şeffaf bir şekilde tanımlanabilmesi amacıyla ve çalışmanın konusunun E-ticaret olması sebebiyle hem alıcı hem de satıcı açısından bir tanımlama yapılması gerekmektedir.

Alıcı açısından araştırma maliyetleri Chircu ve Majahan (2006) çalışmasında alıcının araştırma amacıyla katlandığı; yol ücretlerini, iletişim ücretlerini, teknolojik araçlar için ödenen ücretleri, dergi üyelik ücretlerini ve bu süreç içerisinde ortaya çıkan zaman kaybı maliyetleri olarak tanımlanmıştır.

Satıcı açısından araştırma maliyetleri Holzmüller ve Schlüchter (2002) çalışmasında reklam için harcanan ücret, pazarlama ücreti, satış ve dağıtım ücreti olarak tanımlanmıştır. Bu maliyetler eksik bilgi sonucunda hem alıcı hem de satıcı üzerinde etki yaratmaktadır.

2.2. Pazarlık Maliyetleri

Bu aşama hem alıcının hem de satıcının yaptıkları araştırmalar sonucunun olumlu sonuçlanması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu süreç Cramton (1991) çalışmasında her iki taraf açısından ortaya atılan tekliflerin değişimini ifade etmektedir. Alıcılar fiyatları en düşük seviyeye çekmeye ve daha kaliteli ürün elde etmeye odaklanmakta iken diğer taraf ise daha yüksek fiyattan satış yapmaya çalışmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan maliyetler iletişim maliyetlerini, yolculuk ve konaklama maliyetlerini, sözleşme oluşturma aşamasında ortaya çıkan yasal maliyetleri ve zaman kaybı maliyetleri olarak ifade edilmektedir.

2.3. Karar Verme Maliyetleri

Birçok alternatif e-ticaretin bünyesinde yer almaktadır. Bu alternatifler içerisinde doğru olanı seçmek adına katlanılan maliyetler karar verme maliyetleri olarak ifade edilmektedir. Koçel (2003) çalışmasında karar vermek için yönetimin bir sorun olduğunu algılaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu sorunun sonuca ulaştırılabilmesi amacıyla sorunun doğru tespit edilmesi, nedenlerinin araştırılması, en uygun çözüm yolunun belirlenmesi, kararın kesinleştirilmesi ve uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu süreç içerisinde hem maddi hem de manevi birtakım maliyetler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca alınacak yanlış kararlar da maliyetleri daha da artıracaktır. Bu nedenle sorunun doğru tespiti ve uygun çözüm kanallarının tespiti önemlidir.

2.4. Sözleşme Görüşme Maliyetleri

Gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde alıcı ve satıcı kendi çıkarlarını korumak istediklerinden dolayı yasal sözleşmelere önem vermektedirler. Bu sözleşmeler iki tarafın çıkarlarını korumak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu maliyetler, sözleşmenin oluşturulması sürecinde ortaya çıkan maliyetleri ifade etmektedir. Sözleşmenin tasarlanması, güvenilirliğinin sağlanması, gelecekte ortaya çıkması muhtemel sorunların tespitinde ortaya çıkan maliyetler ve mal veya hizmetin doğru dağıtım sürecinde yapılan görüşme maliyetlerinden oluşmaktadır.

2.5. Sözleşme Uygulama ve Kontrol Maliyetleri

İşlem maliyetleri içerisinde sözleşme uygulama ve kontrol maliyetleri yer almaktadır. Bu maliyetler, tedarik edilen mal kalitesi, tedarikçinin kontrolü, sözleşme koşullarının garanti altına alınması ve sözleşme iptal maliyetleri olarak tanımlanmaktadır.

Chen (2003) çalışmasında alıcı ve satıcı arasında yeterli tatmini sağlamayan sözleşme koşullarının bulunabileceğini ve bu koşulların iyileştirilmesi üzerine tarafların tekrar bir araya gelebileceğini ifade etmektedir. Bu süreç içerisinde taraflar bir araya gelerek yolculuk, konaklama, iletişim, uygun sözleşme oluşturma ve kontrol etme maliyetlerine katlanmaktadır.

3. E-Ticaret İşlem Maliyetlerini Azaltma Yaklaşımları

E-ticaret işletmelerin küreselleşmesini, fiziki işyerleri yerine sanal işletmeler üzerinden alış ve satışların gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu işlemler ve oluşturduğu maliyetlerin doğru analizi çıkar grupları; devlet, potansiyel yatırımcılar, rakipler, ortaklar, çalışanlar, sivil toplum kuruluşları açısından oldukça önemlidir. Bu verilerin doğru analizi maliyetlerin doğru tespit edilmesine bağlıdır. Literatürde son dönemler çağdaş maliyetleme yöntemlerinden Faaliyet

tabanlı maliyetleme, Zamana dayalı faaliyet tabanlı maliyetleme ve daha da kapsamlı olan Kaynak tüketim muhasebesi üzerinde durulmaktadır.

Faaliyet tabanlı maliyetleme (FTM); bu iki aşamalı yaklaşımda ilk olarak işletme, faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin tükettiği kaynakları belirlemeye çalışmaktadır (Titiz, 2010: 40). Sonrasında kaynaklar, kaynak maliyet etkenleri yardımıyla faaliyetlere yüklenmektedir. İkinci aşamada ise faaliyet maliyet etkenleri yardımıyla faaliyet maliyetleri, maliyet nesnelere aktarılmaktadır. Bu yöntemin işletmelere fayda sağlayabilmesi için işletmenin tüm maliyetlerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Karmaşık ve maliyetli olması yöntemin olumsuz yanını ortaya koymaktadır.

Zamana dayalı faaliyet tabanlı maliyetleme (ZDFTM); Kaplan ve Anderson (2007) çalışmasında FTM'nin eksikliğini gidermek amacıyla yöntemin geliştirildiğini ifade etmektedir. Ayrıca FTM'ye göre ZDFTM yönteminin daha az maliyetli ve uygulamasının daha basit olduğunu açıklamaktadır. Bu yöntemde kapasite kullanım oranı dikkate alınmaktadır.

Everaert ve Bruggeman, (2007) çalışmasında ZDFTM'nin altı (6) aşamadan oluştuğunu ifade etmektedir. Bu aşamalar;

1. Aşama, kaynaklara ilişkin faaliyetlerin belirlenmesi
2. Aşama, kaynakların her biri için doğru maliyetlerin belirlenmesi
3. Aşama, kaynaklara ilişkin pratik kapasitelerinin tespit edilmesi
4. Aşama, kaynaklara ilişkin birim maliyetlerin belirlenmesi
5. Aşama, faaliyetlere ilişkin ihtiyaç duyulan sürelerin belirlenmesi
6. Aşama, elde edilen birim maliyetler ile hesaplanan birim sürelerin çarpılması

Kaynak tüketim muhasebesi (KTM); Abbas ve Wagdi (2014) çalışmasında hem FTM hem de ZDFTM yöntemlerinin eksiklerini gidermek ve maliyet verilerinin doğru ve eksiksiz elde edilmesini sağlamak amacı ile ortaya çıkan bir yöntem olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca KTM'nin hem Alman yönetim muhasebesi (GPK- Grenzplankostenrechnung) hem de FTM yönteminin birleşiminden oluşan yeni bir çözüm olarak ortaya çıktığını açıklamaktadır. Alman yönetim muhasebesi, kapasite odaklı iken, FTM faaliyet odaklıdır.

KTM = Alman Yönetim Muhasebesi + Faaliyet Tabanlı Maliyetleme

4. Sonuç

Geleneksel maliyetleme yöntemleri, işletmenin faaliyet gösterdiği platform ayrımı yapmaksızın maliyetlerin doğru tespit edilmesi noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu eksiklik maliyet verilerinin yanlış verilerden oluşmasına ve işletmenin satış politikasına doğrudan olumsuz bir etki yaparak işletmenin zarar etmesine neden olmaktadır. Bu nedenle işletmeler daha çağdaş maliyetleme yöntemlerine yönelmeye başlamışlardır. Bu yöntemler de yeni tasarlanan yöntemlere yol göstermekte ve her yeni yöntem maliyetlerin daha doğru hesaplanmasına katkı sağlamaktadır. Çalışmada konu edilen çağdaş maliyetleme yaklaşımlarından Kaynak tüketim maliyetlemesi diğer çağdaş maliyetleme yaklaşımlarını da bünyesine katmakta ve alınacak kararların doğruluk derecesini artırmaktadır.

Çalışmanın konusu kapsamında e-ticaret işlem maliyetlerinin doğru tespit edilmesi için de bu yöntemlerden yararlanılmalı ve işletmenin hangi faaliyetlerinin gereksiz veya daha az fayda sağladığı tespit edilmelidir. Böylece işletmeler, eksik yanlarını düzeltme veya ilgili faaliyetin ortadan kaldırılması için doğru kararlar alabileceklerdir. Yöntemlerin uygulanabilmesi için işletmeye ait tüm mali verilerin, doğru hesaplama yapılabilmesi için zaman ve yöntemin uygulanması hakkında bilgi sahibi kalifiye personele ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Akçi, Y. ve Göv, S. A. (2015). Tüketicilerin E-Ticaret Algılarının İncelenmesi (Gaziantep ve Adıyaman Örneği). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(13), 413-433.
- Arslandere, M. (2010). Elektronik Ticaret ve Karaman'daki Kobi'ler Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğanlar, T. (2016). Türkiye'de Elektronik Ticaret Pazarı ve Pazarın Gelişimi. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri.
- Küçükyılmazlar, A. (2006). Elektronik Ticaret Rehberi. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2006-3.
- Özel, H. A. (2013). E-ticaret ve Türkiye'nin Bilgi Toplumundaki Yeri. Akademik Bakış Dergisi, 38, 1-17.
- Kalaycı, C. (2008). Elektronik Ticaret ve Kobi'lere Etkileri. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 1(1): 139-150.
- Chen, S. (2001). Strategic Management of e-Business, John Wiley & Sons Ltd., England.
- Chircu, M. and Mahajan, V. (2006). Managing Electronic Commerce Retail Transaction Costs for Customer Value, Decision Support Systems, Vol:42, Issue:2.
- Holzmüller, H. and Schüchter, J. (2002). Delphi Study About the Future of B2B Marketplaces in Germany. Electronic Commerce Research and Applications, Vol:1, Issue:1.
- Ekinci, B. T. (2016). İşlem Maliyetleri Bağlamında Elektronik Ticaret. Gece Kitaplığı, Birinci Basım, Mart.
- Bozdağı, A. (2003). Elektronik Pazarların İşlem Maliyetleri ve Pazar Yapısına Etkileri. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Dalı, İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Akpınar, E. N. (2017). Türkiye'de Elektronik Dış Ticaretin Gelişimi ve İstihdam İlişkisi, Harran Education Journal, 2(2), 18-32.
- Kaplan, R. S. and Steven, R. A. (2007). Time-Driven Activity-Based Costing: A Simpler and More Powerful Path to Higher Profits. Boston: Harvard Business School Press.
- Kaplan, R. S. and Steven, R. A. (2007). The Innovation Of Time-Driven Activity-Based Costing, Cost Management, 2007/21, (2), ss.5-15.
- Everaert, P., Bruggeman, W., Time-Driven Activity Based Costing: Exploring The Underlying Model, Cost Management, 2007/21, (2), ss. 16-20.

**VERİDEN DEĞERE BİR YÖNETİŞİM UYGULAMASI:
CUMHURBAŞKANLIĞI DİJİTAL DÖNÜŞÜM OFİSİNİN
BÜYÜK VERİ ÇALIŞMALARI**

Doç. Dr. Ayşe YILDIZ ÖZSALMANLI¹ - Öğr. Gör. Yakup KARACA²

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü,
ayseyildiz@mu.edu.tr, ORCID Number: <https://orcid.org/0000-0002-9533-3478>

²Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Çine Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve
Sigortacılık Bölümü, yakup.karaca@adu.edu.tr, ORCID Number: <http://orcid.org/0000-0002-6902-4057>

ÖZET

Ülkemizde 1980’lerden 2018’e kadar, DPT’nin öncü çalışmaları ve “Elektronik Devlet Türkiye Dönüşüm Projesi” ile başlayan e-devlete geçiş projeleri ile kamu yönetiminde yeniden yapılanma süreci yaşanmıştır. 2018 yılında Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiştir. Ardından 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin yayımlanmış ve bu Kararname ile T.C. Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı kurulmuştur. Adı geçen başkanlığın alt hizmet birimi olarak hızla “Büyük Veri ve Yapay Zekâ Uygulamaları Dairesi Başkanlığı” kurulmuştur. Diğer birimlerin bazıları, “Dijital Dönüşüm Koordinasyon” “Siber Güvenlik”, “Dijital Teknolojiler, Tedarik ve Kaynak Yönetim” Dairesi Başkanlıklarıdır.

Çalışmamızda öncelikle konu ile ilgili bulunan “bilgi teknolojileri”, “e-devlet yapılanması”, “dijital dönüşüm”, “dijital teknolojiler”, “government 4.0”, “siber güvenlik”, “büyük veri”, “yapay zekâ”, “nesnelerin interneti”, “bulut teknolojisi”, “blok zinciri” gibi kavramlar açıklanacaktır. “Government 4.0” açısından, bu kavramların dünyada iyi örneklerine değinilecektir.

Ardından Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi’nin “Büyük Veri” başlığı altında yapılan proje ve çalışmaları belirtilecektir. Özellikle “nesnelerin interneti”, “bulut teknolojisi”, “blok zinciri”, büyük veri ve yapay zekâ teknolojileri” başlıkları altında konu araştırılacaktır. “Ulusal Veri Sözlüğü”, “Açık Veri Portalı” Projeleri hakkında bilgiler verilecektir. Merkezi ve yerel yönetim kuruluşlarının “açık veri portalı” kurma ve geliştirme çalışmalarına değinilecektir.

Kısacası Türkiye’de kamu yönetiminde dijital dönüşüm yolunda büyük veri konusu, dijital devlete geçiş sürecinde yasal, kurumsal yapılanma ve uygulamalar açısından değerlendirilecektir. Bu çalışmaların Türkiye’de kamu yönetiminde getirdiği fırsatlar ve tehditler ile gelecekte kamu politikaları açısından rolü ve önemi irdelenecektir.

Anahtar kavramlar: dijital devlet, dijital dönüşüm, büyük veri, yapay zekâ, nesnelerin interneti, bulut teknolojisi, blok zincir.

**A Governance Practice from Data to Value:
Big Data Studies of the Presidential Digital Transformation Office**

ABSTRACT

From the 1980s to 2018, there was a restructuring process in public administration in our country, with the pioneering works of the DPT and the e-government transition projects that

started with the "Electronic State Turkey Transformation Project". In 2018, the Presidential Government System was introduced in Turkey. Then, Presidential Decree No. 1 was published and with this decree, T.C. Digital Transformation Office was established. The "Big Data and Artificial Intelligence Applications Department" was quickly established as a sub-service unit of the aforementioned presidency. Some of the other units are the "Digital Transformation Coordination", "Cyber Security", "Digital Technologies, Procurement and Resource Management" Departments.

In our study, first of all, "information technologies", "e-government structuring", "digital transformation", "digital technologies", "government 4.0", "cyber security", "big data", "artificial intelligence", "objects Concepts such as the internet, "cloud technology", "block chain" will be explained. In terms of "government 4.0", good examples of these concepts in the world will be mentioned.

Then the projects and works of the Presidency Digital Transformation Office under the title of "Big Data" will be specified. In particular, the subject will be researched under the headings of "internet of things", "cloud technology", "blockchain", big data and artificial intelligence technologies. Information about the "National Data Dictionary", "Open Data Portal" Projects will be given. The efforts of central and local government organizations to establish and develop an "open data portal" will be discussed.

In short, the subject of big data on the way of digital transformation in public administration in Turkey will be evaluated in terms of legal, institutional structuring and practices in the transition to digital state. The opportunities and threats brought by these studies in public administration in Turkey and their role and importance in terms of public policies in the future will be examined.

Key concepts: digital government, digital transformation, big data, artificial intelligence, internet of things, cloud technology, blockchain.

1.GİRİŞ

Dünyada devlet yönetimi ve toplumsal yaşamda etkisi görülmüş önemli teknolojik gelişmelere bakıldığında, analog ve sayısal teknolojilerin ardından bilgi ve iletişim teknolojileri ve son dönemde de dijital teknolojilerdeki hızlı gelişmelerin önemli etkisi görülür. Enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dönüşümün önemsendiği günümüzde, toplumsal hayat, kentleşme, ulaşım, çevre yönetimi, sanayi ve ticaret faaliyetleri de hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirmektedir. İnternet kullanımının oldukça ileri noktaya ulaştığı ve küresel bir toplum durumuna gelindiği bu dönemde, bireylerin internette her bir el izi değerli bir veri olup, ulusal anlamda stratejik bir değer görülmektedir ve 20.yüzyıldaki şirketlerin öz sermayesinden bile daha kıymetlidir. Özel sektördeki başarılı örnekleri gibi kamu yönetiminde de internet üzerinden bütünleşik bir ağ yönetimi ve işleyişine gidilen birçok ülkede ve Türkiye’de yönetim uygulamaları içinde büyük veri çalışmaları ile şirketler, kamu yönetimi ve vatandaşların verileri analiz edilir, değerlendirilir ve yorumlanır duruma gelmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’de kamu yönetiminde, dijital çağ, dijital toplum, dijital devlet yönetimi, yapay zekâ, siber güvenlik sistemleri, artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti, blok zincir gibi kavramlar, kurumsal yapı ve uygulamaların edindiği yer araştırılmak istenmiştir. Bu çalışmada alanında 2018 yılında en üst birim ve takım lideri olarak görev ve yetkilerle donatılan T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (CBDDO) ile bu ofisin özellikle büyük veri konulu çalışmaları üzerine çalışılmıştır.

Çalışmanın kapsamı ve alt başlıklarda detaya inme açısından sığ hareket edilmiştir. Esasen bu çalışma, Türkiye’de dijital devlete geçişin bir kısa değerlendirmesi niteliğindedir. Bu çalışmada “google akademik” ve “dergipark” üzerinden konuyla ilgili makale araştırması ile ilişkili kurumların internet sitelerindeki bilgiler incelenmiştir. Kısacası bu çalışma, bir literatür taraması olduğu kadar kurum bazlı incelemeye dayalıdır. Bazı yerlerinde literatür bilgisinden çok, “yönetim bilimleri” alanındaki mesleki bilgi ve birikimlerimizden yola çıkılarak konular anlatılmış ve değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada ilk kısımda konu ile ilgili kavramlar ve kavramsal gelişimine dair bilgiler verilmiştir. Burada “Endüstri 1.0’dan, Endüstri 4.0’a Gelişim Süreci ve İlgili Kavramlar” açıklanmıştır. İkinci bölümde “Kurumsal Yapılanma ve Uygulamalar Açısından Türkiye’de Dijital Devlete Geçiş Süreci” anlatılmıştır. Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı kuruluşu belirtilerek, tanıtımı yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise “Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi’nin Büyük Veri Çalışmaları” incelenmiştir. Özellikle “nesnelerin interneti”, “bulut teknolojisi”, “blok zinciri”, “büyük veri ve yapay zekâ teknolojileri”, “ulusal veri sözlüğü” projesi ve “açık veri portalı projesi” ayrıntılı olarak verilmiştir. Ayrıca Türkiye’de kamu örgütlerinden bazılarının “açık veri portalı” kurma ve geliştirme çalışmalarına değinilmiştir. Değerlendirmede ve sonuçlarda ise Türkiye’de kamu yönetiminde dijital dönüşüm yolunda büyük veri konusu irdelenmiş, bu çalışmaların getirdiği fırsatlar ve tehditler ile gelecekte kamu politikaları açısından rolü ve önemi belirtilmiştir.

2-KONU İLE İLGİLİ GELİŞİM SÜRECİ VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Aşağıda önce dünyada sanayileşme ve teknolojik gelişmeler açısından dönemler başlık olarak tanımlanarak içeriği açıklanmıştır. Ayrıca çalışmanın öne çıkan kavramlarının anlamları ve özellikleri belirtilmiştir.

2.1. Endüstri 1.0’dan Endüstri 4.0’a Gelişim Süreci

Tarım toplumunda üretim, atölyelerde ve yoğun olarak insan gücü ile gerçekleşirken sanayi devrimi ile fabrikalarda yapılır olmuştur. Sanayi devrimi başlangıcı olarak 18.yüzyılda İngiltere’de buharlı makinenin icadı ile üretim teknolojilerindeki gelişmeler denilse de 17.yüzyıldaki dini ve felsefi gelişmeler de etkili olmuştur. Fransız ihtilali, toplum düşüncesini ve kültürel yapısını değiştirmiştir. Toplumun sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi yapısı değişmiş; geleneksel tarım toplumundan, rasyonel davranışlar gösteren sanayi toplumuna geçilmiştir. Tarım toplumunun sanayi toplumuna evrilmesine kadar olan süreçte, bilim ve teknoloji birbiri ile ilişkili değildir. Sanayi devrimi öncesi bilim bilinmeyi keşfetmek istemiş, teknoloji ise tecrübelerin birikimini ihtiyaca göre geliştirmiştir. Birinci sanayi devrimi, bir devletin stratejisi ve yeniden yapılanmasından çok, bilimsel buluşlar sayesinde geliştirilmiştir. Devletin gelişmeler karşısında yönlendirme, düzenleme ve denetim işlevinin bulunmaması, teknolojiyi kullanan ve üreten kesimleri özgür kılmış ve bu kesim sermaye açısından

zenginleşmiş ve yeni müteşebbisler görülmüştür. Sanayi devrimiyle insanların aileleri dışında ve iş çevresi ile ilişkileri olacağı anlaşılmıştır. Üretim süreçleri gelişmiş ve üretim esnasında değişik meslek grupları iş bölüşümüne gidilmiştir. Daha çok üretim yapılması için sermaye birikimi gerekli olmuştur. Üretim sürecinde artık işçi çalıştırılması gereklidir. İşçi ihtiyacı artmış ve işçilerin çalışma şartları ve yaşam koşulları üzerinde durulmaya başlanmıştır. Kısacası sanayi devrimi ile toplumların gelenekleri, davranış biçimleri ve kuralları değişmiştir. Geçmişin atölyelerdeki üretim faaliyetleri bitmiş ve fabrikalarda kitlesel üretime geçilmiştir. Fabrikalar etrafında yerleşim yerleri kurulmuş ve kentler gelişmiştir. Küçük yerleşim alanlarında büyük aileleri ile oturanlar sanayi devrimi sürecinde iş bulmak ve çalışmak için kentlere göç etmiştir. Böylece kentlerde çekirdek aileler görülmeye başlanmıştır (Özel Özer ve Turhan, 2019, s.363-364).

“Endüstri 4.0” kavramı ilk olarak 2011’de Kagerman vd. tarafından yayımlanan “Endüstri 4.0: Nesnelerin İnterneti ile 4.Endüstri Devrimine Giderken” isimli makalede geçmiştir. Birinci sanayi devriminde su ve buhar gücünden yararlanan makineler kullanılmıştır. İkincisinde elektrikli araçların kullanımı, iş bölümü ve kitle üretimine geçilmiştir. Üçüncüsü, ikincisine ek, üretim yöntemlerini otomatikleştirmiş, elektronik, bilişim ve otomasyon teknolojilerinden yararlanılmıştır. Endüstri 4.0 ise, yüksek düzeyli kişiselleşmiş ve karmaşık ilişkileri içeren üretim süreç ve yöntemlerini getirmiştir. Endüstri 4.0, ileri teknoloji uygulamaları stratejisiyle akıllı robotlarla üretimin gerçekleştirilmesi, çok daha kaliteli, esnek, ucuz ve hızlı üretim yapılması için, siber-fiziki sistemler, nesnelerin interneti ile bilgi teknolojileri destekli olarak tasarlanan bir üretim gerçekleştirme hedefidir. Bu devrimin getirdiği yeni dijital dönüşümle, nesnelerin interneti ve akıllı (karanlık) fabrikalarda öğrenen makineler, otonom işleyiş, örgütlere gerçek zamanlı veri akışı ile mümkündür (Şendoğdu, 2020, s.165-166)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk uygulamalarına rastlanılan, 1970’lerden sonra hızlanan ve birçok sektörde üretimin sayısallaştığı yeni sürece, bilgi/ bilişim teknolojileri dönemi denilmiştir. Sentetik mal, bilgisayar teknolojisi, fiber optik, telekomünikasyon, biyo genetik, lazer teknolojisi, biyo tarım uygulamaları ilk örnekleridir. Bu dönemde sanayi ve ticarete küreselleşme ile karşılaşmıştır. Bilgi teknolojileri döneminde bilgi işlem ve haberleşme teknikleri ve mikro-elektronik gelişmeler öne çıkmıştır. Bir görüşe göre ise “endüstri 4.0” ilk defa, 2011’de Almanya’da Hannover Fuarı’nda kullanılmıştır. Almanya’nın üretim süreçlerini bilgisayarlaştırmak için yatırım teşvikleri ile yüksek teknoloji donatıma önem vermesi şeklinde anlatılan bu projesi, günümüzde Dördüncü Sanayi Devrimi olarak belirtilmiştir. Bu süreçte, üretim süreçlerini robotların yönettiği, yapay zekânın geliştiği, üç boyutlu yazıcıların kullanıldığı ve üretim aşamasının fabrikalardan evlere aktarıldığı, çok büyük verilerin analizlerinin yapılarak değerlendirildiği döneme geçilmiştir. Siber-fiziksel sistemlere dayalı üretim aracılığıyla “kişiselleştirme, hibritleştirme, görselleştirme ve en iyileştirme denilen kurgusal mükemmelliğe ulaşma” mümkün olmuştur (Davutoğlu, 2020, s.181).

2.2.Kavramlar ve Kavramsal Gelişim

2.2.1.Bilgi Teknolojileri

İş verimliliği artışı Birinci Sanayi Devrimi(BSD)nde kömür ile matbaa, İkinci Sanayi Devrimi(İSD)nde petrol ile elektrikli iletişim araçları, Üçüncü Sanayi Devrimi(ÜSD)nde ise internet temelli iletişim ile yenilenebilir enerji kaynaklı yeni enerji üretiminin birleşmesinden ortaya çıkmıştır. “Sanayi 3.0” denilen ÜSD’nde üretim sürecinde önce elektronik ve BT önem

kazanmıştır. Seri üretim bantlarında elektrik kullanımı, bir girdi olmuş, üretim hatları hızlı ve düzenli bir ivme ile geliştirilmiştir. Ardından üretim bantlarında eski mekanik ve elektronik teknolojiler yerini dijital teknolojilere bırakmıştır. ÜSD’nde üretim sürecinde dijitalleşme sonucu yapılan işte verimlilik artmış ama mavi yakalı çalışan sayısı azaltılması gereği doğmuştur. Ayrıca sanal ortamda yetkinlik kazandırılmasını hedefleyen hizmet öncesi ve içi eğitim programı düzenlenmesi ve üretim süreçlerindeki personelin eğitim ve beceri geliştirme etkinliklerine çağırılması gerekmiştir. Personelin artık sanal ortamları esas alan “endüstri 4.0” uygulamalarında donanımlı, becerileri artırılmış ve yetkinliği güçlendirilmiş olarak iş başına gönderilmesi gereklidir. Dördüncü Sanayi Devrimi(DSD)nde fabrikalarda çalıştırılan makine, bilgisayar, sensor vd. entegre bilgisayar sistemleri, karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmaktadır. Bu sistemler, personel ve yöneticilerden ayrı bir noktadadır. Bağımsız ve eşgüdüm içinde ve ortalama uygun değerde üretime yönelik çalışmaktadır. Burada artık “nesnelerin interneti, hizmetlerin interneti, siber-fiziksel sistemler” şeklinde üçlü teknoloji vardır. Kısaca ÜSD’nin çıkışı olan dijitalleşme, boyut değiştirmiştir (Davutoğlu, 2020, s.176-180)

W.Mckeefery, bir teknolojinin etkisinin, belirli bir iş yapmak için gereken insan yeteneklerini çok kez artırmasıyla ölçüleceğini belirtmiştir. Örneğin otomobil insanın yürüme yeteneklerini 15-20 kat artırmıştır. Pulluk, tarımda o zamana kadar bilinen tekniklerin on katı kadar bir ilerleme sağlamıştır. Pullukla gübrenin birlikte kullanılması, tarım devrimini getirmiştir. Buharlı makinenin bulunması, insan yeteneklerini bin kat artırmış ve sanayi devrimini getirmiştir. Tarihte çok az sayıda teknolojik buluş, insan yeteneklerini milyon kat artırmıştır. Bunlardan birisi bilgi teknolojisidir. Bilginin toplanması, işlenmesi, depolanması, ağlar aracılığıyla bir yerden bir yere iletilmesi ve bireylerin hizmetine sunulmasında yararlanan ve iletişim/bilgisayar teknolojilerini de kapsayan teknolojiye, “bilgi teknolojisi” denilmiştir. Ekonomik modernleşme ile bilgi teknolojisi arasında ilişki vardır. Bilgi teknolojisi, yararlı bilgilere en kısa zamanda erişmek, ulusal ve uluslararası pazarlarda rekabet edilebilirliğin önemli bir koşuludur. Bilgi teknolojisi ekonomik ve toplumsal etkileriyle dünyada kritik bir yatırım alanı olmuş ve devletler tarafından yaygın kullanımı teşvik edilmiştir (Düşükcan ve Kaya, 2003, s.33-34)

2.2.2.Elektronik Devlet (E-Devlet)

Teknolojik gelişmeler açısından önemli bir gelişme, internetin bulunmasıdır. Teknolojideki hızlı gelişim internette de yaşanmıştır. İnternet, bireylerin birbiriyle aracısız iletişim kurması ve bilginin paylaşılmasıdır. İnternetin ilk kez Amerikan Federal Savunma Bakanlığı’nın araştırma ve geliştirme kolu olan “Savunma İleri Düzey Araştırma Projeleri Kurumu” tarafından bulunduğu bilinmektedir. 1969’da birtakım askeri vd. çalışmaların desteklenmesi için ABD Savunma Bakanlığı, “ARPANET” adında evrensel internetin öncülü olan bir paket dağıtım ağını hayata geçirerek, bilgisayarları birbirine bağlanmıştır. 2000’de Lizbon’daki Avrupa Konseyi Zirvesi’nde “e-Avrupa Girişimi” desteklenmiştir. Avrupa Konseyi’nde bireyler, şirketler ve kamu yönetiminin birlikte internete ulaşmaları gerekliliğini savunan “e-Avrupa Girişimi”nin başlatılması için “e-Avrupa 2002 Eylem Planı” kabul edilmiştir. Bilgi teknolojilerinde yaşanan bu gelişim ve dönüşüm, kamu yönetiminde de kendini hissettirmiş, yeniden yapılanma çerçevesinde devletin dijitalleştirilmesi sürecine girilmiştir. Ayrıca dijital devletin, teknik bir devlet olduğu görülmektedir. Dijital devlet açısından teknolojinin yeri, tartışılmaz nitelikte olsa da devletin bu yeni yapılanması pür teknoloji ile teknik bir yapı

kazanmamaktadır ve birtakım ilkeler önem arz etmektedir (Kıraç ve Bayrakçı, 2020, s.114-115).

2.2.3. Dijitalleşme Süreci, Dijital Dönüşüm, Dijital Toplum, Dijital Teknolojiler, Enerji İnterneti

“Dijital” terimi, “her şeyin 1’ler ve 0’lardan meydana geldiği sayısal bir kod dilimi” olarak verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk bilgisayarların çalıştırılmasıyla sayısallaşma başlamış, bilgisayarlarda semboller oluşturulmuş ve buradan üretime gidilmiştir. Modern dünyanın yaşam tarzı değişmiş, toplumsal, sanatsal ve kültürel etkinlikler ile bunların izlendiği ve paylaşıldığı alanlarda değişim yaşanmıştır. Dijitalleşme süreci, tarihteki toplumsal yapılardan farklı biçimde yeni üretim, kültür, sanat, eğitim, tüketim ve ilgi alanlarına sahiptir. Dijital medya vardır ve üretim nesnelere paket programlarla önceden tasarlanmıştır. İnsan artık “üre-tüketici (prosumer)” olmuştur. Dijital medya, içerik, video, ses kaydı, sunum vb. kesilip, yeniden alt dosyalara ayrılabilir ya da başka dosyalarla yeni bir sunuma dönüştürülebilir (Akboğa, 2021, s.1838-1839)

Dijital dönüşüm, bir yazılım güncellemesinden daha ötesidir. Dijital dönüşüm, uygulandığı yerde kurallı ve sistemli çalışan bir süreçtir. Burada deneysel örneklerle, yaratıcılığı öne çeken modeller vardır. Dijital dönüşümün uygulandığı alanın, buna uyum kapasitesi önemlidir. Bu uyumla birlikte, dijital dönüşümün yönetim aşamasında teşviki, süreci daha başarılı kılacaktır. Sezgin ve Karabacak bir çalışmasının analizinde, Türkiye’de yükseköğretim alanında dijital dönüşüm sürecinin en yetkili yönetim kademesinden desteklendiğini ve imkânların seferber edildiğini ancak uygulama konusunda sorunlar olduğunu belirtmiştir. “Dijital” kavramı, gerçek dünyada oluşturulan içeriklerin, fotoğrafçılık ve dijital seste olduğu gibi ikili sayı formuna dönüştürüldüğü alanlarda kullanılmaktadır. Toplumsal yaşamda dijital teknolojilerin her geçen gün yoğun bir şekilde kullanımı, veri hacmini artırmanın yanında insanların etkileşim kurma, içerik oluşturma ve kendilerine verilen içeriği tüketme biçimlerinde de değişiklikler yaratmıştır. Artan dijitalleşmeyle birlikte insanlar artık kolay bir biçimde içerik oluşturabilmekte, kaldırabilmekte ve tüketebilmektedir. Dijital ortamda içerik üretilmesi, bu teknolojilerin kullanılmasıyla bireyleri “dijital okuryazarlık” noktasına götürmektedir. “Dijital okuryazarlık” ilk olarak 1997’de Paul Gilster’in bir kitabında görülmüştür. Ancak bunu ilk kullanan Paul Gilster değildir (Sezgin ve Karabacak, 2020, s.18-19). Son bir kavram olarak günümüzde “enerji interneti” dahi duyulmuştur ve bu kavram yenilenebilir enerji kaynaklarının (jeotermal, güneş, rüzgâr, dalga vb.), internet temelli şebekelerle desteklenmesiyle kişilerin üretici olması ve enerjinin doğadaki olaylardan çıkarılmasıdır. Kısacası artık “enerji borsası”na geçilmektedir (Davutoğlu, 2020, s.179).

2.2.4. Akıllı Fabrikalar, Fütürizm, Simülasyon, Sanal Gerçeklik, Arttırılmış Gerçeklik

Alçın (2016)’ya göre, Endüstri 4.0 sistemleri dörde ayrılır: cihazları içeren fiziksel alan, iletişim ağları, bulut bilişim teknolojilerine gömülü büyük veri ve sunucular, uygulamada ise akıllı fabrikalar, akıllı şehirler, akıllı hizmetler ve bunların kullanıcılarıdır. Bilgi, teknolojik araçlar ve ağlar sayesinde birbiriyle iletişime geçip senkronize olurken, üretim için gerekli bilgiyi bulut sisteminde bulunan veriden -veri madenciliği yoluyla- sağlamaktadır ve artık akıllı tüketici ile fabrikalardan bahsedilmektedir. Akıllı üretim ile üretimde insanın rolü azalmıştır. Bireyselleştirilmiş ürünler için teknolojik ve yüksek etkinlikte üretim süreçlerine geçilmektedir. Endüstri 4.0, nesnelere internet ile etkileştirdiği akıllı üretimdir. Bu alanlardan birisi ise, insansız

ve karanlık fabrikalar olarak ifade edilen akıllı fabrikalardır. Bu fabrikalar ilk defa Çin’de kurulmuştur. Çin’de cep telefonu modülü üretilen bu ilk karanlık fabrikada, akıllı robotların kullanılmasıyla işçi sayısında ciddi seviyede azaltılmış, kusurlu cep telefonlarının oranı ise %25’ten %5’e kadar düşürülmüştür. Karanlık fabrikalar Endüstri 4.0 bir özelliğidir ve iş ihtiyacını sensörler yardımıyla algılamaktadır, gereken üretim bilgisini ise büyük veri ve akıllı makinelerden sağlamaktadır. (Yacan, 2021, s. 34). Büyük veri, nesnelerin interneti, bulut bilişim, yapay zekâ ve makine öğrenimi gibi teknolojilerle sadece karanlık fabrikalar olarak adlandırılan akıllı fabrikalar değil, aynı zamanda akıllı şehirler, akıllı binalar gibi birçok akıllı uygulama hayata geçirilebilmektedir. Bu tür uygulamaların hayata geçirilmesinin çevre kirliliğini azaltma, işgücü maliyetlerini azaltma, üretimde otomasyonu sağlama gibi çeşitli avantajlarının yanında insanın yerini akıllı robotların almasının sonucu olarak işsizliğin meydana gelebileceği de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

“Simülasyon, simülakr ve hipergerçeklik”, dijital kültürün paradigmalarıyla ilgilidir. Baudrillard’a göre simülakrlar, bir gerçeklik olarak algılanmak istenen görüntülerdir. “Simülasyon”, inşa edilmiş bir gerçeklik biçimidir. “Gerçeğin modeller aracılığıyla üretilmesi, hipergerçek yani simülasyon”dur. “Simülakrlar ve simülasyonlar”, yaşamda yeni gerçeklik algılamasıdır. Bu, “mış gibi yapmak” değil, “taklit ve benzetmeden öte” “gerçek ile taklit arasındaki fark”ın kapanmasıdır. Baudrillard’a göre simülakrlar üçe ayrılır; ilki olan “doğal simülakrlar”, eşgüdüm ve olumlu insan davranışlarını benimser, taklitçidir ve yeni ütopyik düşünceler üretirler. “Üretken simülakrlar” için sürekli kalkınma, büyüme ve üretmek önemlidir. Üçüncü gruptakiler, oyunları ve kontrolünü önemser; “hipergerçeklik kurgu ile tasarlanan simülasyon” peşindedir. Az gelişmiş ülkeler yeteri kadar teknoloji devrimini gerçekleştirmediği için simülasyon ve hipergerçeklik alanına geçememiştir. BT ve İT’deki gelişmeler toplumların yaşam standartlarını etkileyen yeni toplum yapılarını oluşturmuştur. Dünyada ülkeler veya sektörler arasındaki BT ve İT farklılıklarına “dijital bölünme” denilmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde 1985 yılı ve sonrası, özellikle 2000’liler ve sonrası doğanlara, dijital çağın “dijital yerlileri” denilmektedir. Kısacası dijital bilgi çağında doğan kişiler, dijital yerlilerdir (Akboğa, 2021, s.1840-1841). “Dijital göçmenler” ise, 1985 yılından önce doğan; telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerini sonradan gören ve anlayıp yakalamaya çalışan, dijital dönüşüm ve dijital devletin getirilerini belli bir yaşa geldikten sonra gören, öğrenmek ve bu hızlı gelişime adapte olmak için büyük emek sarf edenlerdir.

Diğre yandan sanal ortamda simülasyon teknikleri ile bilgisayarda ürün tasarlaması yapılmalı ve yeni ürünlerin prototipi oluşturulup sonra “katkısız üretim (karbon, elyaf vb.)” yöntemlerine geçilmelidir. Bu öğretimle yeni malzeme ve nano teknolojilere kayılmıştır. Artık küçük partiler şeklinde daha ekonomik, esnek ve düşük işçilikle üretim yapılır ve ürün çeşitliliği artırılabilir (Davutoğlu, 2020, s.180)

2.2.5.Yapay Zekâ ve Robot Teknolojisi

Yapay zekâ; yapay sinir ağları (artificial neural networks) ile insan beyni ve sinirlerin taklidiyle oluşturulan sistemlerle, insana ait olan düşünmek, anlamak, öğrenmek gibi temel zihinsel süreçlerle ilgili işleri yapma yeteneğinin dijital ortamdaki örneğidir (Yacan, 2021, s.34-35). Yapay zekâ; insan zekasının problem çözme ve karar verme yeteneklerini taklit etmek için bilgisayarları ve makineleri kullanmaktadır. Yapay zekâ yalnızca bilgisayar bilimini değil, aynı zamanda felsefe, psikoloji, dilbilim vb. birçok alanı kapsayan geniş bir bilim alanını ifade eder

etmektedir. Yapay zekâ yukarıda da ifade edildiği gibi normalde insan zekâsı gerektiren görevleri yapmakla ilgilenir. Dolayısıyla yapay zekâ hakkında birçok bakış açısı ve tanım mevcuttur. Yapay zekanın özelliklerini vurgulayan bazı tanımlar şu şekildedir (Deloitte,2018, s.6):

- Yapay zekâ, genellikle zekâ gerektirdiği düşünülen davranışlar sergileyen bilgisayarlı bir sistemdir.
- Yapay zekâ, insan tarafından yapıldığında zekâ gerektirecek işleri makinelere yaptıran bilimdir.
- Yapay zekanın kurucusu olarak bilinen Alan Turing'e göre ise yapay zekâ, akıllı makineler özellikle akıllı bilgisayarlar yapma bilimi ve mühendisliğidir.

Tokyo Üniversitesi'nde canlı kas dokuları, robotik bir parmak üzerine eklenmiştir. Robotların daha gerçekçi biçimde insan gibi hareket etmesi mümkün olabilir. İngiltere'de futbol takımı Finchley FC, ekibini yönetecek teknik direktör olarak bir yapay zekâ seçmiştir. Artık “Robotik Kaynaklar Yönetimi(RKY)” ve İKY işbirliğinden söz edilmektedir. Örgütlerde yakında robotik kaynaklar, insan kaynağının stratejik ortağı olacaktır ve insan kaynağına özgü duygusal zekâ, robotik kaynağına özgü yapay zekânın etkileştiği bir duygusal zekâ ve yapay zekâ gibi bir üst yapıya gidilerek örgütlerin karar verme sürecinde etkin rolü olacaktır. Ayrıca yakında RKY'nin, İKY'nin tamamlayıcısı olacağı öngörülmektedir. E. Fredkin'e göre; “kâinatın oluşumu, yaşamın başlangıcı ve yapay zekânın ortaya çıkması tarihteki en önemli üç büyük hadiselerdendir. Yapay zekâ sayesinde rasyonel karar alma ve bilginin tekrar üretimiyle, standart kurallı, denetimli ve tarafsız üretim ve hizmet akışının olacağı beklenmektedir. 2050'ye kadar İKY fonksiyonlarının (görev tanımı, işe alma, terfi, performans yönetimi, ücretlendirme, işten çıkarma vb.) robotik kaynaklara geçirileceği ve robotlarca yönetileceği ifade edilmektedir (Şendoğdu, 2020, s.165, 170, 173).

2.2.6.Devlet 4.0 (Government 4.0)

“Government 4.0” ile “siber fiziksel sistemler” ismi de verilen “endüstri 4.0” uygulaması ile akıllı fabrikalar ile fiziksel işlemleri siber-fiziksel sistemlerle takip etmek, fiziki âlemin sanal bir kopyasını oluşturmak ve buradan yerel düzeyde karar verip, uygulamaya geçirmek istenmektedir. Dolayısıyla bu süreç, bir bütün olarak siber-fiziksel sistemler şeklinde ifade edilmektedir (Davutoğlu, 2020, s.182). Devlet 4.0, diğer bir tabirle dijital devlet, devlette modernizasyon stratejileri için dijital teknolojilerin kullanılmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla Devlet 4.0, üretkenliği ve verimliliği artırmak amacıyla kamu hizmetlerinin dijitalleştirilmesidir.

Ayrıca Estonya'da vatandaşlara sunulan elektronik kimlik hizmeti bu teknolojinin ürünü olarak önemlidir. Elektronik kimlik, doğum belgesi, evlilik akdi, vasiyetname, iş sözleşmeleri ve tapu gibi konularda dünyanın her yerinde noter onayı ile kullanılmaktadır. Hükümetler oylama sürecinde şeffaflık sağlayan ve oylama için değişmez kayıtları saklama için de blokzincirden yararlanır. Bu teknoloji ilk 2014'te Danimarka'da Danish Liberal Alliance Partisi tarafından bir iç oylamada, ardından Amerika'da kamu yönetiminde sağlık hizmetlerinde kullanılmıştır. 2016'da Norveç Vergi Dairelerinde blokzincir teknolojisi uygulaması için bir proje geliştirilmiştir. Bu proje ile amaç, belgelerin güvenliğini sağlamak ve değişmez kılmaktır. (Atılğan Yaşa, 2022, s.621-622).

Diğer yandan dünyada hızla 3D yazıcılar gelişmiş, araba parçaları üretimi artmış, bir tuşa basarak kitle halinde büyük hacimli ve çok sayıda üretim kapasitesi oluşmuştur. Otomasyon ile birlikte akıllı robot üretimine geçilmiş, zamanla bu robotlar ucuzlamış ve verimlilik de artmıştır (Davutoğlu, 2020, s.179). 3D yazıcı teknolojisiyle, hammadde ve üretim ilişkileri değişmiştir ve çok farklı konularda üretim yapılmaktadır. Sarraflık, genetik, bilişim teknolojileri, akıllı şehir planlaması ve sağlıktan gıdaya birçok sanayi üretiminde uygulanan 3D yazıcılarla, modellemeye ilişkin olarak baskı süresi de değişmektedir. 3D yazıcılar ile bio-organik maddeler (damar, organ ve dokular) de üretilmektedir (Şendoğdu, 2020, s.166).

2.2.7. Büyük Veri (Big Data)

Büyük veri, bilgisayar ve elektronik alandaki kullanıcı el izlerinin tümünün kaydedilip yedeklendiği sahadır. Google, youtube, facebook, twitter, yahoo, whatsapp gibi şirketlerin, elde ettiği tüm bireysel verileri kaydettiği, bu kaydı bir iş olarak tanımladığı, bu verileri değerlendirip analiz ettiği ve buradan kar amaçladığı görülmektedir. İnternette arama kelimeleri, haberler, videolar, kitap ve makaleler dâhil, bu alandaki her adım-her el izi, bu şirketler için üretim sürecinin bir girdisidir. Büyük veri literatürde yaygın bir şekilde 3V ve 5V'lerle ifade edilmektedir. Büyük verinin V'leri, onun karakteristik özelliğini ortaya koymaktadır. “Doğruluk (veracity)”, verinin güvenilirliğini belirlemektedir. Girdilerin gerçekliği büyük veri için çok önemlidir. “Değer (value)” ise, büyük verinin problemin çözümü ya da işlenmesindeki değeri ve büyüklüğü ile ilgilidir (Akboğa, 2021, s.1842).

Büyük verinin “V” karakterizasyonu yer (venue), değişkenlik (variability), kelime hazinesi (vocabulary), belirsizlik (vagueness), görselleştirme (visualization) gibi çeşitli şekillerde geliştirilebilir niteliktedir. Temelde çeşitlilik açısından yapılandırılmış (structured data), yarı-yapılandırılmış (semi-structured data), ve yapılandırılmamış (unstructured data), olmak üzere üç tür veri tipi bulunmaktadır.

“Büyük Veri”, sosyal medya platformları, bloglar, logolar, ağ günlükleri, fotoğraflar, videolar gibi internet ortamındaki kaynaklardan elde edilen, işlenen, anlam verilen ve veriye dönüştürülen bilgi yığınıdır. Geçmişte manuel olarak yapılan işlemlerin çoğu artık büyük veriyle ikame edildiğinde, mevcut pek iş gereksiz olabilir ve gelecekte yeni iş konuları ve fırsatları ile tanışılabilir (Şendoğdu, 2020, s.167)

Büyük veri, işletmeler, BT endüstri ve araştırma toplulukları için fırsatlar kadar zorluklar da getirmiştir. Artık örgütler ürettiği ve üretmeyi hedeflediği ürünler, yeni teknolojiler ve dış çevre koşulları ile ilgili olabildiğince büyük verileri elinde bulundurmak istemektedir. Günümüz teknolojileri, gerekli verilerden çok daha fazlası üretmektedir. Bu verilerin anlamlı içgörülere ve bilgiye dönüştürülmesi değerlidir. Çok sayıda verinin erişilebilir biçimde depolanması stratejik açıdan rekabet avantajı getirmektedir. Endüstri 4.0 ile gelen bulut bilişim uygulamaları da yaşamı kolaylaştırır. Bulut bilişim, büyük veri ağını yöneterek fayda sağlar, ihtiyaç duyulan veri ve bilgileri minimum maliyetle elde edilebilir (Yacan, 2021, s.34)

Devlette büyük veri kullanımını ortaya çıkarmanın iki yolu vardır. İlki verilerin işlenmesi ve düzenlenmesini kapsayan “veri yönetişimine (data governance)” bakmaktır. İkincisi, büyük verinin kullanılmasına odaklanmaktır. Büyük veri yönetişimi, bir örgütün hedeflerine ulaşmasında verinin etkili ve verimli kullanılmasını sağlayan süreçler, roller, politikalar ve ilkeler bütünüdür. Büyük veri yönetişimi hangi kuruluşun, hangi veriler üzerinde, hangi durumlarda, hangi yöntemleri kullanarak, hangi eylemleri gerçekleştirilebileceğini anlatır. İyi

hazırlanmış bir büyük veri yönetim stratejisi, büyük veriyi kullanan tüm kuruluşlar için gereklidir. Büyük veri yönetimi, büyük veriyi kullanan tüm kurum ve kuruluşlar açısından; ortak bir veri politikasının olması, iyileştirilmiş veri kalitesi ve veri yönetiminin sağlanması, tutarlılık ve uyumun sağlanması gibi yararlar getirir. Günümüzde kamu yönetimi ve özel sektör ile bireyler çok büyük miktarda veri üretmektedir. Bu veriler doğru bir şekilde yönetildiğinde, ekonomik değere dönüştürülebilir.

2.2.8.Nesnelerin İnterneti (Internet of Things-IoT)

Nesnelerin interneti, interneti bir araç şeklinde kullanıp, karşılıklı iletişimde olması ve işleri kendilerinin yönetmesidir. İkisi, birbirleri ve insanlarla karşılıklı ilişkiler kurup, iş birliği içinde iş üretebilir. Dijital bir ağ ve internete sahip olan bu nesneler, sanal bir kimlik kazanır ve çevresiyle fiziki ve sosyal açıdan iletişime geçer (Davutoğlu, 2020, s.182).

Siber-fiziksel sistemler (Cyber-Physical Systems-CPS) ve IoT kavramı, Geisberger ve Broy'a göre, "fiziksel alan ile siber alanı internet ile birbirine bağlayan sistemlerdir". Bu teknolojiye sensörle aracılığıyla desteklenen fiziksel unsurlar, internet hizmetleri ile kurulan iletişimle toplu hale getirilir ve belli amaçlarla nesnelerin etkileşimi sağlanır. Siber fiziksel sistemler, büyük verileri bilgiye dönüştürüp, optimum karar verme sürecine katkı sunmaktadır. İlk defa Georg Kopetz tarafından kullanılan IoT, örgütlerde çeşitli kaynaklardan elde edilen verileri toplayıp, düzenli hale getirmektedir. Gerçek zamanlı veri akışı ve veri işleme yeteneği olan bir veri yönetimi alanı sağlamaktadır. Bu da siber fiziksel sistem aracılığıyla veriyi bilgi ve eyleme dönüştürmektedir (Yacan, 2021, s.34).

2.2.9.Bulut Teknolojisi

Büyük veri, tüm sektörlerde birimler için fırsatlar kadar zorluklar da getirmiştir. Örgütler üretim, ürünler, yeni teknolojiler ve dış çevreleri hakkında daha fazla veriye sahip olmalıdır. Günümüzde teknolojilerle, stratejik açıdan gerekli olan veriden çok daha fazlası üretilmektedir. Bu veriler, işe yarayacak bilgiye dönüştürülmelidir. Büyük hacimli verilerin erişilebilir bir biçimde depolanması, stratejik bir rekabet avantajı getirmektedir. Endüstri 4.0 ile görülen bulut bilişim uygulamaları, yaşamı kolaylaştırmaktadır. Bulut bilişim teknolojileri, büyük veri ağını yönetir ve bireyleri gerekli veriye en az maliyet ile ulaştırır (Yacan, 2021, s.34).

Bulut Bilişim teknolojileri yardımıyla üretim süresinde kısalma olacak, verimlilik artacak, hata ve arıza arama hızlanacak, sensörler aracılığı ile akıllı fabrika ve akıllı ürünler oluşturulacaktır. Zaman tasarrufu, maliyetlerde optimalite sağlanması gibi avantajlar yeni nesil işletmeler oluşacaktır. Böylece geline nokta "dijital dönüşüm" isimli yeni sanayi devrimidir. Sanayi 4.0 ile sektörler arasındaki sınır kaldırılarak, değer zinciri dizilimi farklılaşacak, örgütler arası rekabette başarı için yeni stratejik kararlar alınacak, örgüt yapıları yeniden dizayn edilecek, örgütlerin başarılı olma ve hizmet temelli iş modelleri tekrar tanımlanacaktır (Davutoğlu, 2020, s.188).

2.2.10.Blok Zincir (Blockchain)

Blockzincir teknolojisi, merkezi olmayan verileri işlemenin devrim niteliğindeki bir yoldur. Temelde, verilerin saklandığı bir veri defteridir. Dağıtılmış Defter Teknolojisi (Distributed Ledger Technology-DLT) olan Blockzincirin tüm fikri, merkezi bir otoriteye güvenmeden veri bütünlüğü garantileri sağlamaktır. Blockchain adı, tüm verilerin bloklar halinde saklanması

ve her bloğun zincir benzeri bir yapı oluşturarak bir önceki bloğa bağlanması gerçeğinden gelir. Bir blok zincirine yalnızca yeni bloklar ekleyebilirsiniz ve blok zincirine eklendikten sonra herhangi bir bloğun içeriğini değiştiremez veya herhangi bir bloğu silemezsiniz (Solomon, 2019, s.6-7).

Blokzincir teknolojisi, sistem içerisinde yer alan tüm bilgisayarlarda bir ağ üzerinde aynı anda veri tabanlarını tutabilir. Verilerin doğruluğunu onaylayacak bir merkeze ihtiyaç duyulmadan, her bir veri setinin zincire eklenmesi ile veriler dağıtılır. Kullanıcı sayısının fazla oluşu, sistemi güvenli ve sağlam kılar. Dağıtılmış blokzincir kavramı ise, veri erişiminin güvenilir iki taraf arasında paylaşılmasıdır. Nitekim internette verilerin, bilgi ve kontrol dışı kopyalanması, değiştirilmesi, karıştırılması ve tekrar düzenlenmesi mümkündür. Blokzincir teknolojisi uygulaması esasen veri ve transfer güvenliği sağlamak için geliştirilmiştir. Blok zincirinin merkezi olmaması ve verinin dağıtılmış olması, işlemlerde araçları ortadan kaldırması ve alım-satımların herkese açık olması ile güven sağlar. (Atılğan Yaşa, 2022, s.615-616, 619).

Kısaca Blok zinciri, yalnızca izin verilen ağ üyeleri tarafından erişilebilen değişmez bir defterde depolanan anında, paylaşılan ve tamamen şeffaf bilgiler sağladığından, bu bilgileri iletmek için idealdir. Bir blokzincir ağı, siparişleri, ödemeleri, hesapları, üretimi ve çok daha fazlasını takip edebilir. Dolayısıyla üyeler gerçeğe ilişkin tek bir görüşü paylaştığı için, bir işlemin tüm ayrıntılarını uçtan uca görebilir, bu da üyelere daha fazla güven, yeni verimlilik ve fırsatlar sağlayacaktır.

Geleneksel kayıt tutma sistemleri dolandırıcılık ve siber saldırılara karşı savunmasız olabilir. Sınırlı şeffaflık, veri doğrulamayı yavaşlatabilir. IoT'nin gelişmesiyle birlikte, işlem ve veri hacimlerini artırmıştır. Tüm bu gelişmeler karşısında geleneksel yöntemlerin kullanılması işleri yavaşlatır, organizasyonların kârlılığı tüketir. Bu nedenle Blokzincir ile daha fazla güven sağlanabilir, daha fazla güvenlik oluşturulabilir; Blokzincir sisteminde tüm ağ üyelerinden veri doğruluğu konusunda fikir birliği gerekir ve tüm doğrulanmış işlemler, kalıcı olarak kaydedildikleri için değiştirilemez. Hiç kimse, sistem yöneticisi bile bir işlemi silemez. Tüm bunların yanında Blokzincir ile daha fazla verimlilik sağlanabilir; Blokzincir sistemindeki bir ağın üyeleri arasında paylaşılan dağıtılmış bir defter ile zaman kaybettiren kayıt mutabakatları ortadan kalkar. İşlemleri hızlandırmak için, akıllı sözleşme adı verilen bir dizi kural blok zincirinde saklanabilir ve otomatik olarak yürütülebilir (IBM, 2022).

3.TÜRKİYE'DE DİJİTAL DEVLETE GEÇİŞ SÜRECİ

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dijitalleşme oranları yüksektir. 2021'de 7,83 milyar nüfusun %66,6'sı mobil telefon, %59,5'i internet ve %53,6'sı sosyal medya kullanıcıdır. Türkiye'de 2021'de 84,6 milyon nüfusun %90,8'i mobil telefon, %77,7'si internet ve %70,8'i sosyal medya kullanıcıdır. Dijitalleşen dünyada teknolojinin, toplum yararı ve refahı için kullanılacağı belirtilmektedir. Teknoloji ve teknolojinin sağladığı faydaları görmemek ve dijital dönüşüme direnç göstermek, bu hızlı değişimin gerisinde kalmak olur. Bireysel ve toplumsal açıdan bakıldığında dijital dönüşüm, gerçekleşmesi gerekli üst noktadır. Dijitalleşme için toplumun yeni yapısını belirleyen bir unsur dijital toplum ise dijitalleşme ile ortaya çıkan toplum demek yerine, dijitalleşen dünyadaki toplum da denilir. Dijitalleşmeyi getiren bilgiyi ve dijital teknolojileri üreten insanlardır. Dijital bilgi çağı, dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler kavramları artık önemlidir (Bozkurt vd., 2021, s.38-39)

3.1. Türkiye’de Bilgi Teknolojilerine Geçiş Üzerine Bilgiler

Ülkemiz 1923’ten itibaren batılılaşma ve gelişmiş devletler düzeyine çıkma amacı ile ekonomik ve toplumsal kalkınma çabası göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi 1933’ten itibaren sanayileşmeyi amaçlayan, kamu ve özel sektörü aynı anda geliştirmeyi planlayan ilk beş yıllık sanayi planları yapılmış hem kamu iktisadi teşebbüsleri kurulmuş hem de ülkemizde özel sektörü kurma ve geliştirmek için iş adamlarına her türlü destek verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında dış borç almamak için her türlü tedbir alınmış ve bu süreçten TEKEL İşletmeleri, Sümerbank tesisleri, Paşabahçe Cam Sanayi, Türkiye Şeker Fabrikaları gibi birçok işletme, sanayi tesisleri ve bankalar açılmıştır. İkinci Dünya Savaşında aldığı seferberlik kararı ile dönemi geçiren ülkemiz, bu savaşın bitmesi ile liberal ekonomi, kapitalist girişim ve klasik iktisat politikaları amaç ve araçlarını kullanmıştır. 1950’lerden itibaren ekonomik ve toplumsal kalkınma amaçlı altyapı ve üst yapı yatırımları artırılmış, yerleşim alanları arasında yapılan yollarla ulaşım kolaylaştırılmıştır. Ege ve Marmara Bölgesi sanayileşme ve ekonomik girişimlerin kuruluş yeri olarak öne çıkmıştır. Derken kırdan kente iş bulma ve eğitim alma amaçlı iç göçler başlamıştır. 1980’lere kadar mektup, telgraf ve radyo, en önemli haberleşme araçlarıdır. 1980’lerden itibaren telekomünikasyon teknolojileri alanında gelişmeler yaşanmıştır. Evlerde artık televizyon ve ev telefonları mevcut olmuştur.

Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarından 2000’li yıllara kadar kamu personeli ve sistemin işleyişinden kaynaklı bürokratik sorunlar görülmüştür. Bürokratik işlem ve yazışmalarda sadeleştirme ve hızlanma açısından kamu yönetiminde internet kullanımının artması ve elektronik belge yazışma usullerine geçiş büyük fayda getirmiştir. Kamu yönetiminde etkinlik, verimlilik ve tasarruf etmek açısından elektronik devlet yönetimine geçiş sürecinin rolü yadsınamaz. Diğer yandan 1980’lerde enflasyon, dış borçlanma ve işsizlik verileri ile büyük bir ekonomik kriz yaşayan Türkiye, klasik iktisat politikalarını terk ederek, dışa açık, rekabetçi ve esnek döviz kurlarına geçişi öngören neo-liberal (neo-klasik) yeni monetarist ekonomi politikasıyla bu süreci aşmıştır. 1980’ler kamu yönetiminde yeniden yapılanma (yasal değişiklikler-reformlar ve kurumsal örgütlenme ve işleyiş anlamında) ve Avrupa Birliği’ne giriş için yeni ekonomik, politik ve toplumsal gelişimin gerçekleştirildiği bir dönem olmuştur. Yine Avrupa Birliğine giriş sürecinin bir parçası olarak 1980-1995 döneminde sayısal teknolojiler anlamında telekomünikasyon teknolojilerine geçilmiştir. Özel sektör gibi kamu yönetiminde de elektronik daktilolar kullanılmaya başlanmış; derken işyerlerine internetin bağlandığı ve çok sayıda bilgisayarın kurulduğu ve yararlandığı sürece geçilmiştir. Ama gerçekte bilgi ve iletişim teknolojilerine geçiş 1995’lerde, DPT, TÜBİTAK, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlığa bağlı ve ilgili kurum ve kuruluşların çabaları ile başlatılmıştır. Hızlı ve sürekli olarak kurumlarda bilgisayar sayısı artırılmış ve internet kullanımı yaygınlaşmıştır. Pek tatbiki bölgesel, sektörel, kurumsal, kişisel düzeyde dijital ikilem (dilemma) ile karşılaşmıştır. Eğitim, sağlık vb. alanlarda olduğu kadar, evlerde de internet kullanımı ve bilgisayar alabilme yönüyle eşitsizlikler ve geç kalmışlıklar yaşanmıştır. “E-Devlete Geçiş Türkiye Projesi” bu dönemde çokça duyulmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerine geçiş bir diğer ifadeyle enformasyon teknolojilerine geçiş sürecine girilmiştir.

2015’lere değin Türkiye, kamu yönetimi reformları ile desteklenen elektronik devlet yönetimi ve uygulamalarında son yıllarda dijital dönüşüm ve dijital devlete geçiş sürecine sıçramıştır. Dijital Dönüşüm Ofisi ve paydaş olarak birlikte çalışan birçok kamu kurum ve kuruluş

Türkiye’yi dijital devlet noktasına taşıyacak görev ve sorumluluğu yüklenmiştir. Beklendiği gibi dijitalleşme, merkezileşmeyi artırmıştır. Ayrıca ülkemizde dijitalleşme açısından merkezi kamu kurum ve kuruluşlarının önemli sorumluluğu vardır. Toplum bilgilendirici ve farkındalığı artırıcı görevi olduğu da aşikârdır.

3.2. Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı, Kuruluşu ve Tanıtımı

Türkiye’de 1995’ten itibaren uzun bir süreçte, bakanlıklar başta olmak üzere merkezi ve yerinden yönetim esasına göre teşkilatlanmış kamu kurum ve kuruluşlarında elektronik devlet yapılanması gerçekleştirilmiştir. E-devlet üzerinden hizmetler her geçen gün daha çok sayıda verilir olmuştur. 2000’den itibaren e-devlet üzerinden vatandaşları bilgilendirme, sorgulama imkânı sunma ve kamu hizmeti verme şeklinde aşamalar geçilmiştir. 2018’de Türkiye’de dijital dönüşüm ve dijital devlet konusunda merkezi düzeyde yapılanmış ve en üst örgüt olarak, TC. Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı kurulmuştur. Aşağıdaki kısımda CBDDO’nin internet sitesindeki bilgiler ve ilgili yasal düzenlemelerden söz edilmiştir. Sitedeki bilgilerin içeriğinden çok örgütsel yapılanmalar ve ilgili yasal düzenlemelerin tanıtımı öne çıkarılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne Haziran 2018’de geçilmesinin ardından “Dijital Türkiye (E-devlet)” ve “Siber Güvenlik” çalışmaları birleştirilmiştir. 10.07.2018 tarihli ve 30474 sayılı RG’de yayımlanan 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi(CBK) yayımlanmış ve CBDDO kurulmuştur. Hizmet birimleri, “Dijital Dönüşüm Koordinasyon Dairesi”, “Dijital Teknolojiler, Tedarik ve Kaynak Yönetimi”, “Dijital Uzmanlık İzleme ve Değerlendirme”, “Büyük Veri ve Yapay Zekâ Uygulamaları”, “Siber Güvenlik” ve “Bilgi Teknolojileri Dairesi” gibi başkanlıklardır. Hedefinin “Dijital Türkiye” olduğu ve “2023 hedefleri doğrultusunda yarının rekabetçi ekonomisinde bir güç olarak var olabilmek”, “çevik bir yönetim anlayışı” ve “inovasyona dayalı teknolojik çözüm üretebilme kapasitesi” belirtilmiştir (CBDDO, Hakkımızda, 2022).

CBDDO, kamu yönetiminde dijital dönüşümde takım lideri olarak tanıtılmıştır. Bu konuda 24.10.2019 tarihli ve 30928 sayılı RG ile yürürlüğe giren 48 sayılı CBK’nde ifadeler vardır. Bu konuda Türkiye için, gelişmiş ülkelerin “Bilişim Üst Yöneticisi (Chief Information Officer, CIO)” veya “Dijital Dönüşüm Lideri (Chief Dijital Officer, CDO)” örnek alınmıştır. “Waseda Üniversitesi Dijital Devlet Endeksi verileri”ne göre, dünyadaki ülkelerin pek çoğu bu konuda ilerlemiştir. Sitedeki dünya haritası incelendiğinde dijital devlet konusunda ileri ülkeler içinde Kanada, ABD, Meksika, Arjantin, Uruguay, Paraguay, G. Afrika, Avustralya, Endonezya, S. Arabistan, Avrupa Ülkeleri, Hindistan, Çin, Rusya, Japonya yanında Türkiye de vardır (CBDDO, Kamu Dijital Dönüşüm Lideri, Hakkımızda 2022). Türkiye’nin dijital devletler içinde yer alması çok önemlidir. 20 yıldan fazla süredir önemli gelişmeler kaydedilen e-devlet yapılanması ve işleyişi için artık “Dijital Türkiye” sıfatı kullanılmaktadır.

Ofisin hizmet birimleri ile ilgili sayfasında öncelikle “görevleri ve teşkilat yapısı” görülmektedir (CBDDO, Hizmet Birimlerimiz, 2022). Ofisin Bilgi ve İletişim Güvenliği sayfasında (CBDDO, Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi, 2022). 2019/12 sayılı Cumhurbaşkanlığı Bilgi ve İletişim Güvenliği Tedbirleri Genelgesi”, “Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi”, “Bilgi ve İletişim Güvenliği Denetim Rehberi”, “Firma ve Denetim Bilgilendirme Programı” yayınlanmıştır. Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi Uyum Denetimi

Hizmeti Sağlayan Personel ve Firma Belgelendirme Programı, CBDDO eşgüdümüyle TSE ve TUBITAK BILGEM iş birliğiyle uygulanmaktadır.

Ülkemizin e-devlet istatistiklerinden de veriler de, ofis adresinde yayımlanmıştır. 05.12.2022 tarihi itibarıyla, 61 439 053 kullanıcı, 933 kurum, 6702 hizmet olduğu görülmüştür. “Haberler” kısmında “Araçlarım bütünleşik hizmetine yeni dijital hizmetler eklendi.”, “KKTC Devlet Kapısı ve Kamu Veri Merkezinin Resmi Açılışı”, “44.Küresel Mahremiyet Asamblesi Türkiye’de gerçekleştirildi.” gibi veriler vardır (CBDDO, Haberler, 2022).

CBDDO’nin “kurumsal” kısmı altında “Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi-2021-2025” görülmektedir ve bu konuda ilk ulusal strateji belgesidir. Bu strateji, 2021/18 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile 20.08.2021 ve 31574 sayılı RG’de yayımlanmıştır. 11.BYKP ve Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları hedeflerine uygun hazırlanmıştır. 24 amaç, 119 tedbir belirlenmiştir. “Yapay Zekâ Uzmanları Yetiştirmek ve Alanda İstihdam Yaratmak”, “Araştırma, Girişimcilik ve Yenilikçiliği Desteklemek” gibi stratejik öncelikleri vardır. Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi(UYZS), ofisin sayfasında erişebilir durumdadır (CBDDO, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi, 2022).

Ofisin ana sayfasında “Dijital Dönüşüm”, “Dijital Türkiye”, “Yapay Zekâ”, “Büyük Veri”, “Siber Güvenlik” ile ilgili alt sayfaları vardır. Ofisin büyük veri kısmında nesnelere interneti, ulusal veri sözlüğü, açık veri portalı projeleri bilgileri vardır (CBDDO, 2022).

4.TÜRKİYE’DE CUMHURBAŞKANLIĞI DİJİTAL DÖNÜŞÜM OFİSİ’NİN BÜYÜK VERİ ÇALIŞMALARI

CBDDO’nde büyük veri kısmında 20.yüzyılda üretim ve elde edilen katma değer; 21.yüzyılda ise veri ve veriyi işleme yeteneği ile verinin değere dönüştürülmesinin önemli olduğu belirtilmiştir(CBDDO, Büyük Veri, 2022). Elde edilen verinin, toplumsal ve kurumsal yaşamın her aşamasında değere sahip olacağı ve veriyi girdi alan, netleşmesini tamamlamamış yeni bir ekonomik ve sosyal modelin olacağı öngörülmektedir. Verinin değere dönüşmesi için yerli ve milli hamle önemli olduğu, her bayt verinin, Türkiye için değerli olduğu ve ulusal sahada kalması gerektiği ve büyük verinin anonimleştirilerek kullanılmasının önemli olduğu ifade edilmektedir.

Türkiye’nin, Avrupa Komisyonu, “e-Devlet Kıyaslama Raporu-2022”de; “İkametgâhım ile "Taşınma", e-Nabız ile "Sağlık" ve Araçlarım ile "Ulaşım" kategorilerinde, Fransa, Almanya ve İtalya gibi Avrupa ülkelerini geride bıraktığı görülmektedir. (CBDDO, Videolar, 2022).

Büyük verinin en önemli parçaları nesnelere interneti, bulut teknolojisi, blok zinciri, yapay zekâdır. Ulusal veri sözlüğü çalışmaları ile Açık Veri Portal Projeleri ile ihtiyaç duyulan verinin elde edilmesi için yürütülmektedir (CBDDO, Büyük Veri, 2022). Aşağıda Ofisin “Açık Veri” başlıklı kısmındaki projelerden bilgiler sunulmuştur (CBDDO, Projeler, 2022).

4.1.Sayısal Göz Projesi (Yapay Zekâ ile Meme Kanserinin Tespiti)

CBDDO altyapısı kullanılarak ve ofis desteği ile geliştirilen farklı zekâ modelleri, mamografi görüntüleri üzerinde bazı hastalıkları (kitle, kalsifikasyon, asimetri, yapısal bozukluk) belirler. Geliştirilen bu yapay zekâ sistemi, Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi İbn-i Sina Araştırma ve Uygulama Hastanesi’nde geçirme testlerine tabi tutulmuştur. Amacın, sağlık personelinin yerine geçmek değil, meme kanserinin erken evrelerde ve hızlı biçimde teşhis edilmesi, daha hızlı tarama yapılması ve radyologların iş

yükünü hafifletmek olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmanın karaciğer nakli, COVID 19, böbrek taşının tespiti için de kullanılması hedeflenmiştir (CBDDO, Projeler, Sayısal Göz Projesi, 2022).

4.2.TURKSAT 5A'nın Yolculuğu Dijital Resim Sergisi

Amaç çocukların uzay bilgisi ve ilgisini artırmak ve genç yaşta bilime ve sanata yönelmesini sağlamaktır. Yapay zekâ ve blok zincir teknolojileriyle birleştirilerek geliştirilmiştir. Ocak 2021'de TÜRKSAT 5A'nın Yolculuğu, Ofisin sitesi üzerinden açılmıştır (CBDDO, TÜRKSAT 5A'nın Yolculuğu, 2022). Yapılmış olan resimlerin kolajı ile "TURKSAT 5B NFSM" oluşturulmuştur (CBDDO, Projeler, 2022).

4.3.Siber Zekâ Bilgi Yarışması

Amaç, siber güvenlik bilincini artırmaktır. İlk ve orta dereceli okullarda düzenlenmektedir. CBDDO, MEB, Milli Eğitim İl Müdürlükleri bu projede paydaştır. EBA sistemi üzerinden ve 2020 Ekim'den itibaren her yıl düzenlenmektedir (CBDDO, Siber Zekâ Bilgi Yarışması, 2022).

4.4.Türk Beyin Projesi

Sağlık Bakanlığı'nın sağlık istatistiklerine göre Türkiye, MR cihazı başına düşen görüntüleme sayısı ile ve her bin kişiye düşen MR görüntü sayısı olan 140 ile dünyada birincidir. Beyin MR görüntüleri üzerinden, yapay zekâ tabanlı sistemlerle çeşitli analizler yapılmakta, acil müdahaleye ihtiyacı olanlara müdahale edilmektedir. Beyin hastalıklarını bulmak, farklı erken uyarı sistemleri ile tespit edebilmek istenmiştir. Amaç bu sistemin hastanelerde yaygınlaştırılmasıdır (CBDDO, Projeler, Türk Beyin Projesi, 2022).

4.5.Siber Kümelenme

01.02.2021'de bu konuda T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı(CBSSB) ile CBDDO arasında bir anlaşma yapılmıştır. Küme planlama ve koordinasyonunda SSB ve DDO temsilcilerinden oluşan Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi Yürütme Kurulu vardır. Platformun amaçları, siber güvenlik üzerine çalışan örgüt sayısını artırmak, üyelerini teknik, idari ve finansal açılardan geliştirmek, ilkeler oluşturmak, küresel ve ulusal sahada rekabet edebilir olmalarını sağlamak, bu alanda yetkin personeli çoğaltmak, niteliklerini geliştirmek, toplumun siber güvenlik bilgi ve farkındalığını artırmaktır. Bu platform, "Pazara Erişim, İnovasyon, Yeteneğe Erişim, Etkileşim ve Teknolojik Üstünlük" konusunda çalışmaktadır (CBDDO, Siber Kümelenme, 2022).

4.6.HackZeugma

CBDDO tarafından, Teknofest 2020 bünyesinde, HackZeugma CTF (Capture the Flag) yarışması düzenlenmektedir. HackZeugma CTF, yeteneklerini sergilemek için dünyadan çok sayıda hacker gelebilir. "Operasyonel teknolojiler(OT)" temasını işleyen bir yarışmadır ve takımlar halinde yarışmacılar katılmakta, gerçek hayatta karşılaşılabilecek siber saldırı ve siber savunma simülasyonları ile becerilerini göstermektedir. Siber güvenlik ve OT'de farkındalığı artırmak ve yeni yetenekler keşfetmek istenmektedir. Türkiye'nin dünya çapında tanıtımı ve markalaşması da amaçtır (CBDDO, HackZeugma, 2022).

4.7.Hackİstanbul

CBDDO başkanlığı ve Teknofest bünyesinde, Türkiye Teknoloji Takımı Vakfı ile birlikte Hackİstanbul CTF (Capture The Flag) yarışmasıdır. Hackİstanbul CTF, yeteneklerini sergilemek için dünyadan da hacker'lara açıktır. Proje ile amaç, siber güvenliğe dikkat çekmek, farkındalığı artırmak ve yeni yetenekleri sektöre kazandırmaktır. Türkiye'nin ve İstanbul'un tanıtımı ve ülke marka imajını artırmak da istenmektedir (CBDDO, Hackİstanbul, 2022).

4.8.Büyük Veri ve Yapay Zekâ Teknolojisi

Türkiye'nin 1990'lar özellikle 2000'lerden itibaren diğer alanlar gibi teknolojik gelişmişlik açısından uluslararası düzeyde rekabet edebilir olması amaçlanmıştır. Türkiye'nin teknolojik üretim ve donanım yönüyle bağımsız olması çok önemli görülmüş ve öncelikle kritik teknolojik yatırım alanlarında büyük yatırım projelerinin hazırlanıp uygulanması kararı alınmıştır. Bu noktada "Milli Teknoloji Hamlesi" hedefi ile yapay zekâ (YZ) kullanımının geniş bir sahada kurulması ve kullanılması istenmiştir. Yenilikçi ve veriden değer üretmeye yönelik bir strateji ile YZ'dan en üst düzeyde faydalanmak hedefi konulmuştur. 11.Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 2023 Yılı Sanayi ve Teknoloji Stratejisinde YZ başlığı öncelikli konu olarak seçilmiştir. Ulusal YZ Stratejisi Raporu hazırlama görevi ve sorumluluğu ise CBDDO ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına verilmiştir. YZ başlıklı ulusal strateji belgesinde, "dijital devlet, siber güvenlik, akıllı şehirler, geniş bant altyapısı, imalat sanayi, yazılım sektörü, eğitim ve istihdam" gibi alanlardaki hedeflerle uyumlu çalışmak amacı belirtilmiştir. Bazı uluslararası örgütler YZ'nin sosyoekonomik yapı üzerindeki dönüştürücü etkisine ulaşmak için tavsiye ve öncelikler açıklamıştır. Örneğin "OECD'nin YZ üzerine tavsiyesi"nde, "araştırma-geliştirme", "dijital ekosistem", "düzenleyici çerçeve", "YZ alan uzmanları" ve "iş gücü piyasası" ile "uluslararası iş birliği" konularında devletlere tavsiyeler belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye Bilişim Derneğinin bir raporunda "altyapı", "insan kaynağı", "paydaş rolleri", "hukuksal ve etik boyut", "ölçünler (standartlar)", "veri paylaşımı" ve "stratejiler" üzerine YZ alanında problemler ve tavsiyeler belirtilmiştir (CBDDO, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025 Projesi Raporu, 2022, s.1-16).

4.9.Ulusal Veri Sözlüğü" Projesi

Ülkemizde son yıllarda kamu yönetiminin bilgi sistemlerinde uyum problemi, tekrarlı ve çelişen verilerin olması, bilişim sistemlerinde dil birliği olmaması ve veri sahipliğinin belli olmaması vb. problemler vardır ve bunları çözmek için Ulusal Veri Sözlüğü(UVS) hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. UVS ile verinin standartlaştırılması ve "ulusal veri envanterinin çıkarılması", "veri sahipliğinin belirlenmesi", "ulusal veri entegrasyon mimarisi ile yönetim ve izleme süreçlerinin yapılandırılması", "terminoloji birliğine varılması ve kurumsal hafızanın oluşturulması", "ulusal veri modellerinin belirlenmesi", "yeni yazılımlar için süreç iyileştirmeleri", "merkezi servis tasarım platformunun oluşturulması" istenmiştir. 2019'da CBDDO tarafından çalışmalara başlanmış, "ISO/IEC 11179 standardı", "TS ISO/IEC 11179 standardı" olarak ulusal standartlara kazandırılmış, "TS ISO/IEC 11179 standardı"na uygun bir UVS Portalı açılmıştır. Metodolojinin belirlenmesi süreci tamamlanmış, eğitim içerikleri ve eğitim takvimi oluşturulmuştur. UVS sistemindeki sorunların çözümlerine destek için "yardım masası" oluşturulmuş ve eğitici eğitimleri tamamlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda kurumlar veri sözlüklerini oluşturacaktır. UVS sistemi, kurumlara önemli faydalar getirecek olup, verilerin tekil hale getirilmesiyle uyum oluşacaktır. Yeni yapı tekrarlı, çelişen

ve tutarsız veriler olmasını engelleyecek, paydaşlara karşı bağımlılığı kaldıracak ve ortak paydada bilgiye erişme kolaylığı sağlayacaktır (CBDDO, Ulusal Veri Sözlüğü, 2022).

4.10.Açık Veri Portalı Projesi

Açık Veri Portalı (AVP), vatandaşlara ve bilim insanlarına sunulacak anonimleştirilmiş ve mahremiyeti sağlanmış veriden değer üreten veri paylaşım projesidir. Yapay zekâ ve yenilikçi teknolojilerin geliştirilmesi için veri gereklidir. Ancak gerekli bu verilere erişim sınırlıdır. Açık Veri (AV), işlenebilir, kullanılabilir, üçüncü kişilerce üstünde değişiklik yapılabilir. Bir denetim mekanizması ve kısıtlama yoktur. Bu kavramına hangi verilerin dâhil olduğu ve verinin neden açık hale getirilmesi gerektiği tartışılmakta olup, akademik çalışmalar yapılmıştır. AV kişilere/kurumlara birlikte çalışabilirlik imkânı sağlar. Ortak çalışma ile bilimsel araştırmalardan daha fazla faydalanılacak ve etkileşim sağlanacaktır. Veriyi açık olarak sunan yayıncılar ile kamu kurumları arasında etkileşim önemsenir. Etkin, şeffaf ve hesap verebilir kamu hizmetleri ile ekonomik büyüme odaklı bir yönetim oluşturmak amaçlanmaktadır. AV, üniversitelerde çeşitli yayınlar, kitaplar vb. akademik çıktılarda kullanılabilir, planlama, politika geliştirme, yeni teşvik mekanizmaları oluşturulması, yeni iş birliklerinin kurulması ve bürokratik süreçlerin azaltılması için çok değerlidir. AV için verinin anonimleştirilmesi gereklidir. Anonimleştirme, kimlik ve hassas bilgiler içeren verilerin ifşasının önlenmesi için gizlilik modelleri ile yarı tanımlayıcı özellikler üzerinde yapılan dönüşüm işlemleridir. Anonimleştirmeye, verinin tipi ve biçimi korunur, paylaşılmış büyük veri kümelerindeki veri sahiplerinin kimlik bilgileri ve hassas verileri açıklanmaz veya engellenir. “Federe Öğrenme” ve “Diferansiyel Mahremiyet” gibi teknolojilerle inovatif veri gizliliği modellerinin geliştirilmesi istenir. Ofis verilerin araştırma ve yapay zekâ teknolojilerinde kullanılması için, gizliliği sağlanmış verinin AVP üzerinden paylaşımını sağlar ve veriden değer üretilir (CBDDO, Projeler, Açık Veri, 2022).

5.KAMU YÖNETİMİ “AÇIK VERİ PORTALI”NA ÖRNEKLER

Bu konuda ülkemizde üniversitelerin başarılı, öncü ve donanımlı olduğu belirtilmelidir. AVP çalışmalarını sürdüren ve kısa bir süre sonra internet ortamına verecek olan üniversiteler de vardır. Aşağıda bu konuda birkaç örnek çalışmaya yer verilmiştir.

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi'nin Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığında “kurumsal açık erişim ve kurumsal arşiv politikası”nı açıklayıcı veriler vardır. E-kaynaklar kısmında, “EKUAL ULAKBİM Veri Tabanları, Deneme Veri Tabanları, İntihal Veri Tabanları, Açık Erişim Veri Tabanları, Legal Hukuk Veri Tabanları” ve diğer bilgiler vardır (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Kütüphane, 2022)

TUBİTAK, ULAKBİM Açık Erişim Faaliyetleri, TUBİTAK ULAKBİM CAHİT ARF Bilgi Merkezinde Türkiye'nin açık erişim konusundaki çalışmaları anlatılmış, ulusal, kurumsal ve fon sağlayıcı uygulama örnekleri açıklanmıştır. “TUBİTAK açık bilim politikası, ulusal açık erişim çalıştayları, SCOAP3, sunumlar, Türkiye Akademik Arşivi (Harman)”, vd. veriler vardır (TUBİTAK ULAKBİM; Açık Erişim Faaliyetleri, 2022).

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nda, “Açık erişim nedir, Türkiye'de Açık Erişim Çalışmaları, KMU Kurumsal Akademik Arşivi incelenilmektedir (Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Kurumsal Akademik Arşivi, 2022). KMU tarafından doğrudan/dolaylı olarak yayımlanan eserleri, uluslararası standartlarda

dijital ortamda depolayıp, üniversitenin akademik performansını izlenebilmekte, kaynaklar uzun süreli saklanmakta yayınların etkisini artırmak için telif haklarına uygun olarak açık erişime sunulmaktadır (Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Kütüphane, Açık Erişim, 2022)

İstanbul Kent Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Direktörlüğünde ise, açık erişim veri tabanları ve içerik bilgileri verilmiştir. “Araştırma ve kaynaklar”, “veri tabanları, kütüphane kataloğu, araştırma yöntemleri, akademik kurumsal arşiv, diğer kütüphaneler, multimedya” kısımlarında veri bulunmaktadır (İstanbul Kent Üniversitesi, Kütüphane, 2022)

Beykoz Üniversitesi’nin açık erişim kaynakları; “beşerî ve sosyal bilimler alanında “AGORA, Behavioral and Brain Sciences (BBS) Online, Ceteris Paribus Veri Alanı, IMF Publications, EPISTEB, CORDIS” gibi başlıklarda sıralanmıştır. Ayrıca veri tabanları, süreli yayınlar kısımları vardır. Beykoz Üniv. Akademik Arşiv Sistemine de ulaşılabilir (Beykoz Üniversitesi, Kütüphane, Veritabanları, 2022)

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bilginin olabildiğince geniş olarak aktarıldığı, elektronik bir araç ve internet bağlantıları ile veriye artık birçok insanın kolayca ulaşılabilirdiği bir çağdayız. Türkiye’nin gelişmiş devletler düzeyine gelmesinin anahtarı aslında dijital devlet olabilmektir. Tabii bu konu içine ar-ge çalışmaları ve patent sayıları açısından gelişmiş devletler gibi olmak gereği vardır. Ülkemizde patent sayısının artırmak, kamu ve özel sektörde araştırma ve geliştirme faaliyetleri ve bilimsel buluşları çoğaltmak, bu konularda devlet bütçesinden ayrılacak payı en üst düzeye yükseltmek, karşılıklı yurt içi ve yurtdışı uzman personel düzeyinde paydaş değişimlerine gitmek çok önemlidir. Bu konuda şans da Türkiye’den yanadır, lakin- nüfus dağılımında 35-37 yaş civarı orta yaşta bir yığılma olsa da- genç ve dinamik bir genç nüfusumuz vardır.

Diğer taraftan Türkiye’de kamu örgütleri, dijital dönüşüm ve büyük veri konusu üzerine en üst düzeyde eşgüdüm içinde çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çalışmaların Türkiye’de kamu yönetiminde getirdiği fırsatlar ve tehditler ile gelecekte kamu politikaları açısından rolü ve önemi paha biçilemez. Ayrıca toplumun elindeki verileri paylaşması için bilgilendirici ve tanıtıcı faaliyetlere ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Dijital devletin gereklilikleri için hem okullar hem işyerlerinde –aynen çevrebilim açısından atık yönetiminde farkındalık çalışmalarında olduğu gibi- dijital devlet konusunda da bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Kanaatimizce toplumsal ve örgütsel düzeyde özellikle 1980-1985 yılı ve öncesi doğan bireylerde bu konuda bilgi ve deneyim eksikliği olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığınca başlatılan “hayat boyu öğrenme programları”nın devam ettirilmesi ve “dijital göçmenler” denen orta yaş ve üstü nüfusun dijital çağ, dijital devlet ve dijital toplum gereklerine yetişebilmesi açısından önemlidir. Ulusal sınırlarımız içinde her bir yerleşim yerinde ve özel, kamu örgütleri ve toplumda yönetim esaslı bir dijital kalkınma ve dijital okuryazarlık ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bu arada kamu/özel örgütler, sektörler ve bölgelerarası düzeyde eşit olarak internete ulaşım imkânları artırılmalıdır. İnternet ücretleri daha kapsamlı, geniş sahada ve daha ucuz hale getirilmelidir.

Dijital Türkiye açısından CBDDO’nin verileri incelediğinde Savunma Sanayi, Sağlık ve YÖK dâhil Millî Eğitim Bakanlığının öncü ve etkin kamu örgütleri olduğu görülmektedir. Verilere göre Türkiye dijital dönüşüm ve dijital devlet çağını yakalanmış olması çok sevindiricidir. Bir

de bu çalışma ile Türkiye’de dijital devlet olma yolunda çocuklar, gençler ile kamu personelinin öncü ve stratejik görev ve sorumlulukta olduğu görülmüştür.

Yerli ve milli projeler ve buluşlar çok önemlidir. Örgütlenme anlayışı da merkezi ve en üst düzeydedir ama yetki göçerimi ve yetki genişliği ilkeleri ile görev ve yetkiler alt hiyerarşik basamaklara da indirgenebilir. Hatta dijital devletin başarı ile çalıştırılması için merkezi ve yerel yönetimler arasında, yerindelik, yerel katılım ve farkındalık ilkeleri çerçevesinde iş birliğine gidilmelidir.

Yine bu çalışma sırasında özellikle üniversitelerin (özel-kamu) açık veri paylaşımında öncü olduğu görülmüştür. Belediyeler de e-devlet kapısı üzerinden hizmet verme potansiyeli olarak bir sıçrama yapmıştır. Cumhurbaşkanlığı İKY Ofisi ile CİMER de dijital devlet uygulamaları için önemli bir kurumdur.

Artık pek çok hizmet için evden çıkmak, bir araçla bizzat kamu kurumlarına gitmek, sıra beklemek ve personelin elimize verdiği bir evrakı imzalatmak için kurumda bir masadan/bir odadan diğerine saatlerce dolaşmak gerekmemektedir. Lakin ülkemizde elektronik devlet hizmetleri sunan merkezi ve yerinden yönetim birimleri sayısı ve yapılan işlem sayısı hızlı ve sürekli artış kaydetmektedir. Zamandan kazanılırken, işlemler de hızlanmış ve etkin bir sonuca ulaşılır olmuştur. Pek çok kurum ıslak imzalı belge arama uygulamasını sonlandırmış olup, devam eden bazı kamu görevlileri de bu uygulamalarına son vermelidir. Çünkü e-devlet üzerinden alınan evraklar resmidir, kare kodlu ve elektronik imzalıdır. Üzerinde bir de ıslak imza aramanın hukuki bir gerekçesi ve dayandığı yasal düzenleme olmadığı belirtilmelidir.

Kaynaklar

-Akboğa, İ. (2021). Süper Akıllı Toplum: Fütürizm ve Dijital Kültür. USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 3(7), 1835-1864. DOI: 10.47994/usbad.1001270, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1996652> (Erişim tarihi: 11.11.2022)

-Atılğan Yaşa, A. (2022). Kamu Sektöründe Blok Zincir Teknolojisi Kullanımı: Türkiye’de Mevcut Durum Analizi. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 17 (66) , 615-633. DOI: 10.19168/jyasar.1065406, <https://doi.org/10.19168/jyasar.1065406>, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2222110> (Erişim tarihi: 11.11.2022)

-Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi (2022). Kütüphane. <https://kutuphane.bandirma.edu.tr/tr/kutuphane> (Erişim tarihi 20.11.2022).)

-Bozkurt, A., Hamutoğlu, N.B., Liman Kaban, A., Taşçı, G. ve Aykul, M. (2021). Dijital Bilgi Çağı: Dijital Toplum, Dijital Dönüşüm, Dijital Eğitim ve Dijital Yeterlilikler. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAD), 7(2), 35-63. <https://doi.org/10.51948/auad.911584>, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1691971>(Erişim tarihi: 11.11.2022)

-CBDDO (2022). Hakkımızda, <https://cbddo.gov.tr/hakkimizda/> (Erişim tarihi 20.11.2022).

-CBDDO (2022). Kamu Dijital Dönüşüm Lideri. <https://cbddo.gov.tr/kamu-dijital-donusum-lider/> (Erişim tarihi 20.11.2022).

- CBDDO (2022). Hizmet Birimlerimiz ve Görevleri. <https://cbddo.gov.tr/hizmet-birimlerimiz/> (Erişim tarihi 20.11.2022).

-CBDDO (2022). Haberler. <https://cbddo.gov.tr/haberler/>(Erişim tarihi 05.12.2022).

- CBDDO (2022). Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi. <https://cbddo.gov.tr/uyzs> (Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Anasayfa. <https://cbddo.gov.tr/>(Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Videolar. <https://cbddo.gov.tr/videolar/>(Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Projeler. <https://cbddo.gov.tr/projeler/#3173> (Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Projeler, Sayısal Göz Projesi. <https://cbddo.gov.tr/projeler/sayisal-goz/> (Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Siber Zekâ Bilgi Yarışması. <https://cbddo.gov.tr/projeler/siberzekabilgiyarismasi/> (Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Projeler, Türk Beyin Projesi. <https://cbddo.gov.tr/projeler/tbp/> (Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Siber Kümelenme. <https://cbddo.gov.tr/projeler/siber-kumelenme/> (Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). HackZeugma. <https://cbddo.gov.tr/projeler/siber-kumelenme/> (Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Hackİstanbul. <https://cbddo.gov.tr/projeler/hack-istanbul/> (Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Ulusal Veri Sözlüğü. <https://cbddo.gov.tr/projeler/ulusalverisozlugu/> (Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Projeler, Açık Veri. <https://cbddo.gov.tr/projeler/acik-veri/> (Erişim tarihi 20.11.2022).
- CBDDO (2022). Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi(UYZS)- 2021-2025 Projesi Raporu, s.1-16 <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/TR-,UlusalYZStratejisi2021-2025.pdf> (Erişim tarihi: 17.12.2022)
- Davutoğlu, N. A. (2020). Üçüncü ve Dördüncü Sanayi Devrimleri Arasındaki Temel ve Sistemik Farklılıkların Determenist Bir Yaklaşımla Analizi. *Management and Political Sciences Review*, 2 (1), 176-194. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mpsr/issue/57618/739808>, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1110924>.
- Deloitte (2018). Artificial Intelligence, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/deloitte-analytics/deloitte-nl-data-analytics-artificial-intelligence-whitepaper-eng.pdf>
- Düşükcan, M. ve Kaya, E. Ü. (2003). İşletmelerde Bilgi Teknolojilerinin Kullanılma Yerleri. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 33-37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fudad/issue/46972/589590>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fudad/issue/46972/589590> (Erişim tarihi: 11.11.2022).
- IBM (2022). What is blockchain technology? <https://www.ibm.com/topics/what-is-blockchain> (Erişim tarihi: 19.12.2022)
- İstanbul Kent Üniversitesi (2022). Kütüphane. <https://kutuphane.kent.edu.tr/>(Erişim tarihi 20.11.2022).

-Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi (2022). Kurumsal Akademik Arşivi. <https://earsiv.kmu.edu.tr/xmlui/> (Erişim tarihi 20.11.2022).

-Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi (2022). Kütüphane, Açık Erişim. <https://kmu.edu.tr/kutup/sayfa/1719/acik-erisim/tr>(Erişim tarihi 20.11.2022).

- Kıraç, S. ve Bayrakçı, E. (2020). E-devlet Uygulamaları Bağlamında Türkiye’de E-belediyeçilik Anlayışı. Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 106-128. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bauniibfd/issue/62217/931592>, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1746789> (Erişim tarihi: 11.11.2022)

- Özel Özer, A ve Turhan, M. (2019). 4.Sanayi ve Enformasyon Toplumu Çerçevesinde Kamu Politikalarının Gelişimi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 26(2), 361-375, DOI: 10.18657/yonveek.514341, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/790669> (Erişim tarihi: 11.11.2022)

-Sezgin, A. A. ve Karabacak, Z. İ. (2020). Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm ve Dijital Okuryazarlık Dersine Yönelik Betimsel Bir Analiz. Kurgu, 28(1) , 17-30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kurgu/issue/55448/718091>, <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/32169>,

-Solomon, M. G. (2019). Enterprise Blockchain For Dummies, Oracle Special Edition.

-Şendoğdu, A., A., (2020), Endüstri 4.0 Devriminde Robotik Kaynaklar Yönetimi Bağlamında İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Açılımların Kaçınılmazlığı, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(1), 168-184, DOI: 10.16951/atauniiibd.631617, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/967862> (Erişim tarihi: 11.11.2022)

-TÜBİTAK ULAKBİM (2022). Açık Erişim Faaliyetleri. <https://cabim.ulakbim.gov.tr/ulakbim-acik-erisim-faaliyetleri/> (Erişim tarihi 20.11.2022).

-Yacan İ. (2021). Endüstri 4.0 Teknolojileri ve Toplum 5.0 Kavramı, Yeni Fikir Dergisi, Uluslararası Akademik Fikir Araştırma Dergisi, 13 (27), 31-39 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1831480>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yenifikirjournal/issue/67111/954324>. (Erişim tarihi: 11.11.2022)

DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİNDE FARKLILIKLARA ÜTOPIK BİR BAKIŞ: KOZMOPOLİTANİZM

ZEYCAN AYGÜN¹

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ORCID ID: 0000-0002-8663-5853

ÖZET

Diyogen'in "ben dünyalıyım" sözü ile salık verdiği kozmopolitizm, etikte yaşam biçimi olarak ortaya atılsa dahi günümüzde modern bireyi açıklayan bir kavram olarak değişim göstermiştir. Bu çalışmada kavramsallıktan tanımsallığa evrilen kozmpolitizmin dünya barışı gerekliliği ve bireyin özündeki evrensellik ile oluşan bizlik ve birlik olma sorumluluğu üzerinde durulmaktadır. Çalışma insanlığın tek bir milliyet olarak görülmesi anlayışı üzerinden kolektif sorumluluk kavramının önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. "Bir yerli olmamak" cümlesi bir noktada anti-milliyetçilik ya da yerel niteliklerin olumsuzluğunun yokluğu olarak görülse de diğer yönüyle evrenselleştirilen durumun ahlakiliği gibi etik felsefeye ait bir yaşam biçimini ifade etmektedir. Kozmopolitler kendilerini bir sınıfa dahil etmeyip, yurtsever, dünya yurttaşlığı temsilcisi, emperyal düzenin eleştirmeni olarak ortaya koymaktadır. Bir kesim görüşe göre ulus-devlet çağı aşıldıktan sonra gelecek olan evre doğal bir biçimde kozmopolitizm olacaktır. İnsan haklarının çiğnendiği, rekabetin gözle görülebilir ve hissedilebilir bir hal aldığı dünya düzeni ile birlikte insancıl ve evrensel bir görüş olan kozmopolitizmin ne kadar gerekli ve barışçıl olduğu ortadadır. Batılı felsefi gelenekleri temel alan kozmopolitizm, olması gerekene yönelik yani varsayımsal, diğer bir ifadesi ile ütopyaya ilişkindir. Hayal edilebilir kuvvetini yeniden edinebilmesi için, onu içi boşaltılmış bir kavrama evirmiş olan çağdaş savunucularından kurtarılması ve gerçeğe yaklaştırılması gerekir.

Anahtar Kelimeler: Kozmopolitizm, Dünya Vatandaşlığı, Yerel, Evrensel, Küreselleşme

GİRİŞ

1.KOZMOPOLİTANİZME KAVRAMSAL VE TANIMSAL BİR BAKIŞ

Diyogen'in "ben dünyalıyım" sözü ile başladığı kabul edilen kozmopolitizm, kimlik, sınır, ırk gibi ayrımların kişileri kutuplaştırdığı ve uzaklaştırdığı düşüncesi ile bu kavramları reddeden yerine ise dünya yurttaşlığı kurmayı amaçlayan felsefi akımdır. Bir kimliğe sahip olmak, oralı ya da buralı hissederek aidiyet duygusuna bürünmek, kurallı ve sınırlı bir yaşama biçimine sebebiyet vermektedir. Beslenme düzeni, müzikler, eğlence şekilleri, çalışma biçimleri, sosyal yaşantı ya da yaşantının işleyişini nitelendiren birçok konuda bu kimliğin

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

etkisi görülmektedir. Bu ayrıştırıcı durum birçok alanda baskıyı ve zorluğu beraberinde getirmektedir. Belirli karar alıcıların herkesi etkileyebildiği siyasal konularda bu maruz kalma durumu daha çok kendini göstermektedir. Üzerinde tartışılan bu kimlik kavramı zaman zaman çok gün yüzüne çıkmış, toplumları hatta bireyleri ayrıştırıcı ve kutuplaştırıcı rol oynamıştır. Zaman içerisinde siyasal hatlardaki bu ikilik kendini dönem şartları içerisinde imparatorluk taraftarı olan bir sağ kesim, imparatorluğa karşı duran sol kesim olarak siyasal sahneye koymuştur. İmparatorluk, emperyalizm gibi tartışmaya konu kavramlar onu periferide tecrübe edenleri kutuplaştırdığı ölçüde onu metropollerde münazara edenleri de kutuplaştırmıştır (Douzinas, 2017:141). Tüm bu tartışmaların ve ikiliklerin ortasında gelişen yeni felsefi bir anlayış oluştu: Kozmopolitanizm. Dünya yurttaşlığının destekçisi ve küresel sosyal süreçteki işleyişlerin yanında, emperyal eylemlerin ve durumların karşısında bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Dünya vatandaşlığı anlayışı bağlamında kökeni ve buluntuları çok eskiye dayansa da popüler bir anlayış haline gelmesi ya da tartışmaya konu olması kriz anlarında olmuştur. İnsana dönük ya da insancıl bir küreselleşme olarak adlandırılabilir. Çok boyutlu bir sürece denk gelen kozmopolitanizm; birçok bağlantının sağlanmasını, ulus-ötesi yaşam formlarını, bazı siyasal aktörleri ve siyasal aktörlerin eylemlerini dahi kapsayabilmektedir. Uzun ve muhtelif bir anlayış olmasında rağmen barışçıl bir dünyayı temsil etmesi nedeniyle sürekli üzerinde konuşulan bir kavramdır. Zaman zaman alay konusu edilse ya da gülünç görülse de zaman zaman fazlasıyla ciddiye alınmıştır. Bu kuramsal ve ayrılıkçı düşünceler belirli siyasi gelişmelerin yaşandığı zaman dilimine denk düşmektedir.

Kozmopolitanizm, emperyalizmin getirdiği baskıları biçimsel olarak reddetse de, ahlakın evrensel anlamda hukuki ve kurumsal bağlama duyulan gereksinimini kabul etmektedir. Sınırlı bir dünya devleti anlayışı küresel siyasal kurumların ve kuruluşların oluşumunu beraberinde getirmiştir (Clark ve Sohn, 1996). Ulus-devlet sürecinin ardından doğal bir adım ya da oluşum olarak kozmopolitanizmi gören büyük bir kesim mevcuttur. Bu yaklaşım şeklinde baskıcı yönetim ve tahakküm yerine daha ılımlı bir dünya devleti yerleştirilmiştir. Daha gerçekçi yahut daha uygulanabilir görünen bir kozmopolitan yaklaşıma göre ise, mevcut devlet formunun zayıflatılması ve yerine ulus üstü, uluslararası kuruluşlara önem atfedilmesi savunulmaktadır. Richard Folk, liberal kozmopolitan dünyayı ifade ederken; devletlerin hukuki ve etik kuralların ışığında yeniden oluşturulmak ölçüsü ile hayati önemini devam ettiriyorsa dahi devlet-merkezli olarak söylenmesi mümkün değildir (Falk,1999: 28).

Bütün bu tartışma süreçleri imparatorluk, emperyalizm ve kozmopolitanizm kavramları ekseninde gerçekleşmiştir. Kabul etmeyen kesimler mevcut olsa dahi yeni bir yapıntının yani ütopyanın oluşmasındaki temel kavram imparatorluk olmuştur. Tüm bu teoriler ılımlı bir kozmopolitan anlayış ile saldırgan emperyalizm üzerinde kuruludur. Bazı teoriler belirli miktarda gerçek üzerinde ortak noktada buluşsa da genel bir kabul oluşmamaktadır. Kozmopolitanizm diğer görüşlere göre daha soylu ve batılı felsefi geleneklerden birine ütopyaya denk gelmektedir (Douzinas, 2017:155). Zaman içerisinde kavramsallıktan tanımsallığa evrilmiş ve etik felsefedeki yaşam tarzı anlamından sıyrılarak modern bireyi nitelendiren bir kavram haline gelmiştir. Kozmopolitanizm, çağdaş savunucularından kurtularak tekrar anlamlı haline dönüştürülmelidir. Özetle şunu söylemek gerekir ki, ütopyanın klasik tarihi ona ütopya olma enerjisi vermektedir (douzinas, 2017:156).

2-ANTİK, MODERN, POSTMODERN KOZMOPOLİTANİZM

Felsefi bir gelenek olarak görülen ve zaman zaman tekrar gün yüzüne çıkan kozmopolitanizm, oluşturulmak istenen yeni düzenin bir sembolü haline geldi. Savaşların ve insanları ayırıştırıcı kötülüklerin ortadan kalkacağı ebedi barışın kurulacağı dünyayı düşleyen bir sistemi savunmaktadır kozmopolitanizm. Sürekli hayal edilen ebedi barış yerine istikrarlı bir savaş ortamı ve fetihler tarih boyunca art arda gelmiştir. Ulrich Beck'in söylemine göre insanlık durumunun kendisi kozmopolit bir forma bürünmeye başlamıştır (Beck, 2006:2). Kelime anlamı ile dünya vatandaşlığını ifade eden kozmopolitanizm, gücün yetkisini kontrol ederek insanca yaşamı getirmeyi amaçlayan bir dünya devleti tasavvurudur. Küreselleşmiş bir dünya için kozmopolitanizm daha adil, daha iyi, daha mutlu bir dünya anlayışına öncülük edebilir mi? (Douzinas, 2017:160)

Kozmopolitanizmin kurucusu kabul edilen Zenon'un söylemlerinde kozmopolitliğe ait nüveler bulunmaktadır. Resmi eğitimin, evliliğin, mahkemelerin ve geleneksel kurumların kaldırılmasını savunmuş, kadın ve erkek için tek giyim tarzı kuralını önermiştir. Zenon'un *Republic* adlı eseri o dönem içerisinde sansürlenmiştir. Zenon din, hukuk, toplumsal normlar ve geleneklere saldırmış, eleştirmiş ve öneriler ortaya koymuştur (Finley,1975:161). Net bir biçimde kozmopolitanizm örneği olarak görülmesi de kozmopolitanizmin ilk izlerini taşımaktadır. Kendisini anlamlandıran ve kozmopolitan olduğunu dile getiren ilk kişi Diogenes'tir. Hiçbir kent ve hukuk sistemini doğru görmeyen ve eleştiren Diogenes, doğru cumhuriyetin ise kozmosun yarattığı re'sen oluşan sistem olduğunu dile getirmektedir. Diogenes kendisini tanımlarken "günübirlik yaşayan, kentsiz, evsiz, ülkesiz bir avare" der, yani anti milliyetçi bir düşünceyle yaklaşmaktadır (Laertius, 1961:38). Plutark, Zenon'un söylemlerini vaaz ederken, dünya devletine vurgusu, antimilliyetçiliğe olan yönelimi, tek millet tek devlet çağrısı gibi konulara değinmekle kalmamış, Zenon'un bir hayale gerçeklik kazandırdığını iddia etmiştir (Plutarch, 1957:329). Bazı kesimler tarafından Zenon'un eseri ve düşünceleri yere indirilemeyecek ölçüde ütopyik görülmekteydi. Geç dönem stoacılar Diogenes ile Zenon'un fikirleri ekseninde benzer söylemleri tekrar etmiş, fakat ardından kozmopolitan düşünceler bu kişilerin de etkisi ile felsefi köken kazanmaya başlayarak kendini gerçekleştirilmeye çalışmıştır (Schofield, 1999:147).

Başlarda filozofların idealize ettiği dünyadan ibaret olan görüşler Atina ve Kudüs'ün ortaya çıkardığı sentez ve ardından doğan eşitlik, adalet kavramları ile modernitenin somut ve siyasal bildirimlerini beklemek yadsınamaz oldu. Bu anlayış kırılmaya başladığı zamandan itibaren ise ortak hukuk fikri doğmaya başlamıştır. Bu evrensel anlayış stoacılarla kendini çok üst düzeyde gösterdiği için değişimin boyutu evrilmiştir. Cicero, Seneca, Marcus Aurelius'u göz önüne aldığımızda kozmopolitan düşünce stoacı ontolojiden yönetim aracına dönüşmüştü. Yani Diogenes ile ele alınan ideal bir dünya felsefesi olabilmekten çok yönetimde kullanılan bir kavram haline evrilmiştir. Cicero ile başlayan bu süreç bir güç stratejisi görünümünün temsiliydi.

Kozmopolitanizm, sürece ahlaki evrenselcilik olarak başlamasına rağmen sürecin sonuna gelindiğinde küreselciliğin getirmiş olduğu emperyal güç ile son bulmaktadır. Bu ikilem ve gerginliklere yanıt niteliğinde modern kozmopolitanizm söylenebilmektedir. Modern anlamda kozmopolitanizm dendiğinde akla anayasal bir yurtseverlik anlayışı gelmektedir. Goethe,

Herder, Nietzsche, Marx, Kant göz önünde bulundurulduğunda görürüz ki üç kuşağın evladı niteliğinde bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm isimlere rağmen tam anlamda modern kozmopolitizm kavramının içeriğini temellendiren şey Kant'ın öğretileridir. Kant'ın özünde ortaya koyduğu düşünce tüm insanlığın evrensel bir cemaat olduğu yönünde yani evrensel hissiyatların ve ortak paydanın olduğu şeklindedir. Önemli olan da bu evrensel hissiyatların geniş çerçevede içselleştirilmesi ve genelleştirilmesidir. Kurucusu ya da yasası olmamasına rağmen ulusların birliğinin sağlanabildiği ortak bir sözleşme ile bağlayıcı ve meşru bir sistemi ifade etmektedir. Bu barışçıl federasyonda kalma ya da bu sözleşmeye aidiyetin oluşması tamamıyla gönüllülük ile oluşmaktadır. Gerçekleşmesi ya da uygulanabilirliği ütöpik olsa dahi Kant evrensel barışın oluşması açısından bunun kolektif bir sorumluluk ve pratik aklın bir ihtiyacı olarak görülmesi hususunda oldukça kararlıdır. İnsanlığın ve toplumların ütöpik bir sivil birliğe taşıdığı inancını ortaya koymaktadır.

18. yüzyılda büyük devrim ve anayasalar çerçevesinde oluşan Kant'ın hayali, evrensel olan ile ulusal olan arasında modernitenin siyasal perspektifini belirleme rolünü üstlenmiştir. Bu dönemdeki eşitlik ve adalet arayışı, dönemin getirdiği hareketler ve savaşlar kozmopolitizm ile karşıtlık oluşturmuştur. Kozmopolitizmin arzu ettiği şey çatışmaların aşıldığı, ulusal farklılıkların barışçıl bir zeminde eritildiği bir dünya düzenidir.

Kelsen, Kant'ın getirdiği evrensel barış anlayışından etkilenerek onu geliştirmiştir. Normatif hiyerarşinin olduğu federal bir anayasanın varlığından söz etmektedir (Kelsen, 1934:55). Uluslararası hukukun her altındaki daha az genel norm mantıklı bir biçimde kapsanır hükümleri ortaya koymaktadır. Kelsen'in ortaya attığı bu sistemde hukukilik ve ahlakilik bir potada eritilerek devletler arasındaki ikilik ve çatışmalara son verilecektir. Bunların sonucunda meydana gelen bir kavram olan *hukuki hak* bu barışçıl düzen iyi son derece uyumlu en üstün idea olacaktır (Kelsen, 1920:5). Barışsever dünya inşa etmeyi örgütleyen Kelsen, ebedi barış sürecinin başlangıcında ise adil savaş teorisini kabul etmiştir. Süreçte ikiliğin olduğu din ve ahlak unsurunun yerine hukuku getiren Kelsen, uluslararası inşa edilen düzende hukuki geçerliliğin ön koşulu olarak da “adil savaş” öğretisini kabul görmüştür (Zolo, 1967:29-33). Siyasal bağlamda özetlenecek olduğunda tüm bu sürecin karşısında duran kozmopolitizm emperyalizmin tersyüz edilmiş bir sureti ya da formudur.

Günümüz kozmopolitizm anlayışına bakıldığında ise, Kant'ın öncülük ettiği anlayış geçerli görülmemektedir. Kant açık bir biçimde devletlerin anayasa ekseninde örgütlenmesini ve buna bağlı ittifaklar geliştirmesini doğru bulmamıştı. Onun dönemindeki bu ittifaklar güç siyaseti bağlamında şekillenmişti. Doğa, Kant'ta siyasal çıkar ile ahlaki ödev çelişmezliğini ortaya koyan konumundadır. Habermas'a göre böyle bir sigortaya ihtiyaç görülmemesinin yanında kozmopolitizm somut bir biçimde kendini İkinci Dünya Savaşı sonrası göstermiştir. Habermas'ta tek bir dünya devleti diğer ulus devletlerin yerini alarak oluşmaktadır (Douzinas, 2017:173). Bu anlayışta herkese uygun insan hakları kuralları uygulanabilir olmalı ve kozmopolitizm hukuk genelleştirilebilir olmalıdır. Kozmopolitizm hukuk, oluşabilecek her türlü ikilik ve bozgunluk durumunda barışçıl düzeni bozmayacak derecede caydırıcı müeyyideler ise uygulanabilecek şekilde olmalıdır.

Habermas'a göre, uluslararası kurumlar kozmopolitan sisteme göre tamamen entegre edilmeden, hukuk ve ahlakın arasındaki çizginin daima müphem kalacağını söylemektedir. Birçok kozmopolitan düşünce ve teori ortaya çıksa da yükselen kozmopolitanizme dair bu fikirler ne kadar güven vericidir? Kozmopolitanizm, imparatorluğun alternatifi ya da ikamesi olarak görülebilir mi? Habermas'tan yola çıktığımızda görülüyor ki sistem içerisindeki yasallık ve meşruluk tartışmalarını weber ekseninde detaylandırıyor oluşu bu alanın en büyük belirlenimlerindedir. Düşünceleri aşırı kozmopolitan olsa dahi Ulrich Beck' e göre kozmopolitanlarca insan haklarının uluslararası hukuktan üstün oluşu düşüncesi alışılması zor bir ilkedir.

İnsanlar tarafından mücadele ve eylemler ile kazanılan medeni, siyasal hatta ekonomik haklar demokratik yurttaş olmanın bir ihtiyacı niteliğindedir. Stoacıların görüşlerine bakıldığında görülüyor ki polisi oluşturan temel unsurlar hukuk, adalet, kültür eksenindedir. Toplumsallık manasında kullanılan *demos* olmadığı gibi dünya halkı da söz konusu olmamaktadır. Kamu hukuku ortak hukuk sistemimizi, neo-liberal iktisatçılar ortak adaleti, tek kültür, yüksek sosyete ise kozmopolitanları tanımlar bir hale gelmiştir. Gerçeklik algısı üzerinden tek bir dünya devleti anlayışına ulaşmak istiyorsak bu kozmopolitan değil emperyal bir anlayışa doğru ilerlemektedir. İktidarı elinde tutan egemenler kozmopolitan düşüncüyü her ne kadar baltalayacak olsa da onlar olmadan bu ütopyaya ulaşma yollarından da söz etmek mümkün değildir.

Kozmopolitanizmin ortaya çıktığı dönemlere baktığımızda her ortaya çıkış döneminde felsefi ve ahlaki bir evrenselcilik anlayışı yani barışçıl bir düzeni ifade etmekte fakat daha ileri dönemde küresel emperyal anlayış şeklinde bozulmaya uğramış, dejenere olmuştur. Kozmopolis, *kozmos* ve *polis* kavramlarının getirdiği erken dönem ütopyadır. Diogenes, Zenon, poliste gözlemlediği adaletsizlik, hile ve hırsın tezkibini de gördü. İlk zamanlarda ortaya koyulan kiniklerin ve stoacıların kozmopolitanizmi oldukça ütöpik gözükmektedir.

Ulrich Beck, insanlığın kendisinin kozmopolitleştiğini söylerken kozmopolitliğin hayaller diyarını bırakarak aslında gerçeğe erdiğini dile getirmektedir. Diğer bir düşünür olarak söyleyebileceğimiz analitik felsefeci Kwame Appiah ise, farklılıklara önem atfetmeyi vurgularken insanlar arasında kurulması gereken güçlü bağlara değinmektedir. Kozmopolitanizm, değerlerin kendisine değer atfetme, farklı değerlere sahip çıkma gibi konularda kendini ortaya koymaktadır. Ötekiyi anlama üzerinden bireysel ve kolektif bir sorumluluk bilinci aşılama konusunda oldukça önemlidir. Kendini anlama konusunda farklı kültür ve bakış açılarından bir dünya oluşturma konusunda kaynak bir alan olarak görülebilir. Adaletsiz yönetim ve iktidarlara karşı eleştirel nitelik taşımakla buna karşı mutlu bir toplumun tasavvuru olarak görülmektedir. Düzenin ve evrenin umudu kentin irade ve gücüne tabi bir şekilde beklemektedir.

3- SİYASAL BAĞLAMDA KOZMOPOLİTANİZM VE ULUS DEVLETİN KRİZİ

1.Dünya savaşının yarattığı yıkım ve tahribat ile önemini yitirmiş olan kozmopolitanizm tekrar gün yüzüne gelirken evrenselciliğin en büyük karşıtı olan faşizmin 2.Dünya Savaşı sonunda yenilmesi ile kozmopolitanizm tekrar ortaya çıkmıştır. Evrenselcilik ve insana verilen önemin ortaya koyulmasının başlangıcı; Birleşmiş Milletlerin Kurulması, İnsan Hakları Evrensel

Beyannamesi, Nuremberg Yargılamaları gibi önemli durumlar olarak sıralanabilir. Zaman içerisinde her ne kadar kozmopolitanizm dalgası sönmülmüş gibi görünse de onu tekrar ortaya çıkaracak kriz anları hep olmuştur. 1929 ekonomik buhranı ile dünya üzerinde kesintiye uğrayan yaşantı ve ekonominin tekrar hız kazanarak serbest dolaşım meydana gelmiş ve bazı uluslararası anlaşmalar hayata geçirilmiştir. Dünya üzerinde başlayan bu hızlı akış zaman içerisinde “küresel köy” kelimesini ortaya koymakla kalmamış, küreselleşmeyi ortaya çıkaran birçok faaliyet beraberinde gelmiştir. 1980’li yılların sonunda dünyanın birbiriyle daha hızlı, bağlantılı ve bağımlı bir biçimde dönüşerek siyasi bir sisteme alternatif hatta gereklilik olarak kozmopolitanizmin geleceği söylenmiştir.

Nasci fiilinden türeyen ulus kelimesi, başlangıçta aynı coğrafyadan insanları tanımlamak için kullanılmıştır. Zaman içerisinde Ortaçağ Avrupası’nda toplumun siyasal seçkinlerini ifade etmekte kullanılmaya başlamıştır (Dieckhoff, 2010:11). 16. Yüzyıl içinde modern anlamını kazanmaya başlamış ve halk ile eş değer bir anlama gelmeye başlamıştır. Anlamın bu şekilde manadaki değişimi avam ile havas daha modern tabir ile halk tabakası ile seçkinle farkın azalmasını ifade etmekteydi. Sürecin ilerlemesi ile ulus kavramı devlet ile halk arasındaki ilişkilerin tümünü ifade edecek bir pozisyona gelmiştir ve buradan ulus-devlet kavramı ortaya çıkmıştır (Dieckhoff, 2010:12).

Ulus devletlerin sayısının artması ile milliyetçilik en önemli olgulardan biri haline gelmiştir. Ulus devletlerin artması özerklik ve bağımsızlık gücünü halkların talep etmesine yol açmıştır (Alesina, 2010:1276-1296). Küreselleşme özellikle modern dönem ile birlikte ulus-devlet anlayışına önemli bir karşıtlık ve tehdit teşkil etse de milliyetçilik iyi bir direniş göstermiştir. Kozmopolitan düşünce bağlamında bakıldığında, piyasa ekonomisi zaman içerisinde yaygınlaştıkça milliyetçi anlayışı geriye götürecekti ve hatta milliyetçiliği ortadan kaldıracaktı. Yeni düzendeki ekonomik çıkarlar peşinde giden devletler amaçlarını değiştirdikleri için milli kimliklerini koruma konusunda başarısız olacak ve yeni siyasal oluşumlar re’sen gerçekleşecektir.

Küreselleşme kelimesine bakıldığında 15. Yüzyıl’a kadar götürülebilir bir geçmiş söz konusudur. Ulusların oluşumu ile başlayan süreçler ve ulus ötesi süreçler oldukça benzer formlara sahiptir. Küreselleşmeye dönüldüğünde hızlı iletişim araçlarının oldukça yaygın bir biçimde kullanılmaya başlaması ile süreçle ilgili birçok soru işareti ve bilinmezliği meydana getirmiştir. Birçok görüşe göre, ulusallığa yön veren hatta yükselten bu iletişim araçları aynı zamanda onun sonunu getiren araçlara bir dönüşüm yaşatacaktır. Kalkınmacı kuram çerçevesinde düşünenler de benzer bir biçimde bu sürecin yıkımını ve ardından bir dünya devleti anlayışını öngörüyorlardı. Kapitalizmin dahi ulus-ötesi hatta ulus-sonrası bazı oluşumlara yol açacağı konuşuluyordu.

Bazı kültürel sembol ve alışkanlıklar küresel bağlamda iletişime geçse de, o ülkede kullanıldığı anlam ya da o bölgedeki kullanılışı aynı değildir. Toplumların ve coğrafyaların kendi kültürünü üretmesi ve sürekli yeniden yorumlayıp uygulamaya koyması bir anlamda küreselleşme olarak ifade edilmektedir (Beck, 2000:47-52). Küreselleşme ve yerelleşme gibi etkenlerden etkilenen düzen içerisinde ulus-devlet anlayışı her gün biraz daha zayıflamıştır. Her dönem milliyetçiliğin

ve küreselleşmenin etkilenme derecesi aynı olmamaktadır. Milli kültürler, kültürel alışkanlıklar ve yaşayış biçimleri küreselleşmeye karşı direnmiştir.

Kant'ın kozmopolitanizmi başlangıçta olduğu gibi birçok dönemde temel kabul edilmiştir. Günümüz çerçevesinde bu temel değerlendirilerek güncellenmiş ve kozmopolitanizm fikri üzerinde çalışanlar da bu uyarılama konusunda çaba göstermiştir. Kant'ın düşünceleri üzerinde çalışılmış olan kozmopolitanizm formu hala geçerliliğini korumaktadır.

Küresel eylemde ve ilişkilerde bireylerin etkin katılımı için yeni oluşumlar oluşturulması küresel bir sistem istemi açısından bazı düşüncüler ile desteklenmiş ve geliştirilmiştir (Fine, 2007:60). Küresel düzen oluşurken Kant'ın önerisinde olduğu gibi hem ütopyacı bir vizyona sahip hem de amaçları bakımından ılımlı bir form söz konusudur. Kant oluşturduğu sistemde sosyal haklar kavramına yer vermemesine rağmen hukuk karşısında eşitlikten söz etmiştir. Kültürel ve sosyal haklar bağlamında Birleşmiş Milletler Beyannamesi kozmopolitan düşünce açısından önemlidir. Günümüzde de sağlanması istenen bu durumun ekonomik koşulların da iyileştirilmesi ve dikkate alınması ile olması gerektiği yönündedir. Küreselleşme ve kozmopolitanizme gidecek yolda siyasetin rolünün ne derece önemli olduğu ortadadır.

Günümüz kozmopolitanizm savunucularının bir kısmı günümüzdeki uluslararası kuruluşlardan daha adil, daha demokratik, daha eşitlikçi ve daha hesap verebilir küresel yönetimi etkin bir biçimde sağlayacak kurumun varlığından söz etmektedir. Bu düşüncülere göre uluslararası ceza sistemlerinin yürürlüğe koyulması kozmopolitanizme en azından hukuki anlamda temel kazandırmıştır. Kozmopolitanizm savunucuları sürekli dünyanın daha yaşanabilir, daha iyi, daha adil olabilmesi yönünde düşünceler üretmiş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. Buradan Kant düşüncesi ile yola çıkıldığında Kant'a en çok karşıt durulan kısım ise bu düzenin imkansız arzu edilmeyen ve dengesiz bir anlayış olmasıdır. Bu durumu destekleyen bir isim olan Danilo Zolo ise insanlara haklarını ve güvenliğini verecek bir kurumun olmayışı insanları kötü etkileyeceğinden en doğru yaşayışın ulus-devlet olduğunu belirtmiştir (Zolo, 1997:16).

4-KOZMOPOLİTANİZM BİR ÜTOPYA MIDIR?

Kant ve kozmopolitanizm düşüncesi üzerine çeşitli fikirler, eleştiriler, eklemeler, avantajlar ve dezavantajlar ortaya koyuldu. Küresel adaleti sağlamada kozmopolitanizmin yeri ve sosyal haklar ile adaletin birey ile kurduğu ilişki ve oluşum bir potada gösterilmeye çalışıldı. Bunun ötesinde küresel sistemdeki ekonomik dağılımlarını ve aktörlerini akabinde uluslararası sistemdeki hegemonik oluşumları ve devletleri güçlendirme konusundaki görünümü tehlike oluşturmaktaydı. Kozmopolitanizme bakıldığında görülüyor ki bir bakıma batı merkezli liberal demokratik bir modeli evrensel anlamda dünyaya uygulama çabasıdır. Buna ek olarak sadece farklılıklar göz önünde bulundurulmamış, insanca ve barışçıl yaşama dair birçok durum göz önünde tutulmuştur. Varsayımlar üzerinden ilerlediğinden bugün var olan uluslararası sorunlar yok sayılmıştır denilebilir. Tartışılması gereken ilk konu evrensel normlar, kurallar ve adaletin

uygulanabilir olup olmadığıdır. Evrensel normlarının uygulanabilirliğinin pek mümkün olmadığı ortaya koyulabilmiştir. Kozmopolitanizme bir eleştiri olmasa dahi evrenselliğe karşı gelen eleştiriler çerçevesinde aranan yanıt bulunacaktır. Evrenselin tikel olmasının yanında kendini ön plana çıkarmak için diğerleri üzerinden perspektif geliştirmesi gerektiği aldığı eleştirilerin temelindedir. Önemli diğer bir eleştiri ise bir olması gereken üzerinden yola çıktığı için başkalarının yaşamayı istedikleri sistemi ondan daha iyi bilmek ve tasavvur etmek anlamına gelebilmektedir. Ayrıca kozmopolitanizmi oluşturmak siyasi güç ile olacağından eşitliği yok etmek isterken daha eşitlikten yoksun bir oluşum olması da ihtimaller dahilindedir. Esasında aynı olma durumu ya da farklı olma tek başına değerlendirildiğinde nötr olmasına rağmen toplum ile alakalı bir kriz anında ya da coğrafya ekseninde değişim göstermeye başlamaktadır. Kozmopolitan düşüncenin temel adımı her ne olursa olsun evrensel olacak olması onun çokça ve yukarıda bahsedilen alanlarda eleştirilmesine neden olmuştur. Birilerinin ya da bu gücü kullanmaya çalışanların pragmatist ve kötü niyetli uygulamalarına maruz kalarak idealini bir türlü gerçekleştirememiştir. Tahakküme terk edilen bu düşünce için şu soru elbette düşünülmektedir: Tahakkümü ve pragmatist yaklaşımları ortadan kaldırarak nasıl bir yol oluşturabiliriz?

Dar ve entelektüel bir tartışma olarak yeniden gün yüzüne çıkan kozmopolitanizmin tekrar görünür olmasında dünya ticaret ağının ve küresel dolaşımın hız kazanması rol oynamıştır. Artan insan nüfusu ile modern anlayış çerçevesinde gelişen hak arama yolları, barış, eşitlik gibi konuların gündeme gelmesi beklendiği gibi olmuştur. Bu sorunların çözümlenmeye çalışılması beraberinde “küresel yönetim” kavramını getirmiştir. Kısa veya uzun vadeli hesaplar yapan ve hedefler koyan konu üzerinde çalışan birçok düşünür olmuştur. David Held bahsedildiği gibi hedefler ortaya koyarken Richard Falk kozmopolitanizmi daha somut bir alana getirmiştir. Söz konusu hedefler kastedilirken uluslararası bazı kurumlar, divanlar ya da oluşumlar bu durumu somutlaştırmış ve hedef haline getirmiştir. Tüm bunları söylerken var olan bu sistem içerisinde farklı kültür, dil, yaşayış ya da dinler ile bir denge sağlayıp bunun ne derece zor olacağını hatta ütöpik olduğunu fark ediyor olmak gerekmektedir. İnsanların ürettiği ve tarih boyunca yinelediği çeşitliliği beslemeye ve tekrar var etmeye yönelik tutumu kısa zamanda bitecek görünmemektedir. Siyasal boyutları ile oluşmuş güç ekseninde bu dengenin oluşacak olması düşüncesi oldukça zordur. Aynı zamanda yerel değer ve özgüllüklerimizden vazgeçerek bir ideal uğruna yeniden bir oluşum gerçekleştirmeyi hedef olarak göstermektedir.

Modern dünya sistemine bakıldığında bir rekabet ortamının oluşturulduğu ve bununla beraber bazı ülkelerin daha güçlü olurken bazı ülkelerin zayıf kalması, kutuplaştırıcı olması gibi birçok dengesizlik görülür. Bu rekabet güçlü devletlerin hüküm sürerek çıkarlarını diğerlerine dayatabileceği eşitsiz bir sistemi daha kısa deyimle emperyalizmi getirmektedir. Emperyalizm, öteki görülenin ya da güçsüzün diğer “evrensel normlara” uyması gerekliliği ile ilgili savunma yaparak kendi fikirlerini meşru bir düzlemde sunmaya çalışmaktadır. Bu durumu gerçek evrensellik kavramından uzaklaştıran ise her zaman güçlülerin ya da sözü geçenlerin kurallarından ibaret olmasıdır (Wallerstein, 2004:510-512).

Bazı kültürelci teoriler ile insanlara dayatılmaya çalışılan aradaki rekabetten kaynaklı olan güçlü zayıf ayrımının kültürden kaynaklı bir ayrım olduğu yönündedir. Siyasi gücü elinde bulunduranlar, evrensel normları oluşturan hiyerarşide üstte duranlar, bu durumun kültürel ve

tarihsel farklılıklardan meydana geldiğini söylemektedir. Bu söylemin egale etmek istediği gerçek ise küreselleşmeye giden her alanda kapitalizm gerçeğinin karşımıza çıkmasıdır. Küreselleşme ile ilgili ne düşünürsek düşünelim hesap ya da hedefler kapitalizm gerçeği ortaya koyularak yapılmalıdır. Varsayımlar ve olması gereken üzerinden bir kurgu yapıldığında ise yalnızca ideal bir ütopya olmanın ötesine geçememektedir. Gerçekçi bir yaklaşım ortaya koyabilmek için eşitsizliği ya da adaletsizliği ortadan kaldıran sisteme dönük çözümler üretmek yahut yola oradan çıkmak gerekir. Bahsettiğimiz bu hiyerarşi, tahakküm, adaletsizlik, ötekilik durumlarına dikkatlice dönmek doğru saptamalar ve çözümler belirlemek gerekmektedir. Bu durumu tek bir açıdan ele alarak bir mücadele veriyor olmak oldukça yetersiz kalacaktır. Birçok yönüyle ve birçok açıdan ele alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kozmopolitanizmin önündeki en büyük engel halen “biz” ve “öteki” ayrımıdır. Bu ikilik, hem günlük hayatı yaşarken bireyler arasındaki kötülüğü hem de toplumlar arasındaki ikilik ve karşı karşıya kalma durumunu beraberinde getirmektedir. Yabancı düşmanlığı, milliyetçilik, yerellik gibi durumlar ile kolayca benimsetilirken, yabancı ile birlikte olma yani “bizlik” o kadar kolay ve tutarlı bir şekilde ortaya koyulamamaktadır. Soyutlanmış, itilmiş, arka mahallelerde bir noktada hapsedilmiş bir çok insanda olduğu gibi toplumlar için de küresel bir adalet ve eşitlik ancak bir tahayyül, bir ütopyadır. Günümüzde devletlerin mültecilere olan bakış açısı ve yaptırımları bu durumu somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Hakkını aramaya çalışan azınlık ve ötekiler ise benimsetilmiş öğretilere yenik düşen insanların taşkın duygularına ve nefret söylemlerine maruz kalmaktadır. Mülteci örneğinde de olduğu gibi kozmopolitanizm, siyasilerce ya da gücü elinde bulunduranlar ile dönüşüm yaşatılabilecek bir akımdır. Varsayımsal olan bu kozmopolitanizm fikri, küresel ticaret, kapitalizm, siyasal güç, milliyetçilik gibi çalışma boyunca bahsedilen kavramlar ile de ortaya koyuluyor ki gerçeği mümkün olmayan bir mutlu tasavvurun ifadesidir. Carl Schmitt’in kitabında bahsettiği dost-düşman ayrımı bu noktada duygu bağlamında entegre edildiğinde tam karşılığı olarak söylenebilir. Dost- düşman ayrımının olmadığı, kimsenin kimse üzerinde nefret duygusu beslemediği, kozmopolitanca düşünceler kriz anlarında ortaya çıkmaya ve bazı iyimser düşünürler tarafından desteklenmeye mahkum olmaktan ötreye gidememektedir.

SONUÇ

Her görüş, her düşünce, her bakış insan doğasına farklı bir teori, farklı bir perspektif getirmiştir. İnsanları ve toplumları anlamlandırmada yeni kapılar aralarken insan doğasının nasıl daha iyi olacağı ise daha farklı tartışmalara sebep olmuştur. Bunlardan hangisinin daha tercih edilebilir ya da hangisinin daha uygulanabilir olduğu konusunda net bir şey söylenemez. Net ve kesin bir yol olmadığından birçok bakış açısı, görüş ya da eleştiri sunmak mümkün hale gelmektedir. Ulus-devlet anlayışı çerçevesinde milliyetçilik düşüncesi barındıran ve düzenin değişmemesi ya da değişmeyeceği kanaatine sahip olanlar varken, olması gereken üzerinden yola çıkıp “bir yerli olmama” düşüncesi ile yaklaşanlar yani kozmopolitanlar da varlığını sürdürmüştür. Küreselleşme ile gelen çok kültürlülük, hızlı iletişim, hızlı ticaret ağları bu görüşlerin daha ön plana çıkmasına ve herkesin maruz kaldığı bu konunun yorumlanmasına sebep olmuştur.

İnsanın toplumsal bir varlık oluşundan ileri gelen bir aradalık ve öteki ile olma durumu aynı zamanda bunun barış içerisinde sağlanacak olması insan doğasına ve hatta insanın özüne kadar indirilecek bir tartışmadır. İnsanın bir öze sahip olduğunu düşünen ve Kant gibi kozmopolitanizmi savunanlar olduğu gibi bunun aksini iddia edenler de olmuştur. Tartışmanın dışında yaşanan düzene bakıldığında ötekine olan bakış açımız, ötekini ya da bizden olmayana algılayış biçimimiz, kurduğumuz ilişkiler ve aidiyet duygumuzun etkilendiği küresel eşitsizliğin boy gösterdiği, bazı kültürlerin ya da coğrafyaların kayırıldığı, birilerinin ezilen birilerinin ise ezen olduğu bir sistem görülmektedir. Bu herkesin maruz kaldığı ve bir noktada değerlendirmesi içsel muhasebesini yapması gereken bir tartışma olarak görünmektedir. İnsandaki bu bağımsızlık duygusu, insanın yapısındaki bu bencillik, sürekli varlığını devam ettirme üzerindeki hırs kaygısı, korku ve rekabet halini beraberinde gerektirmiş ve insanların hukuk sistemleri çerçevesinde yaşamasını zorunda kılmıştır. Yasalar, insanların eylemlerini etkilese ya da sınırlandırsa da yasaların eşitliği yahut adaleti ne derece sağladığı büyük bir soru işaretidir. Yasalar, ceza korkusu verdiği için duygunun eyleme yansımaları bir noktada en aşağı seviyede tutabilir ama o duyguyu yok edemez. Tam olarak bu duygular ve memnun olma hali için çok kültürlü yaşama uygun bir sistem geliştirilmelidir. Kozmopolitanizme ve çok kültürlülüğe insanların ve gücü elinde bulunduranların bakış açısı değişmelidir. Uygun bir eğitim, değişen yaşam şekli ve bilinç ile oluşturulabilecek bir düzendir. Belirli bir inanç, kültür, gelenek çerçevesinde verilen eğitim kozmopolitanizme giden yolda engel olacaktır. Gerçekten bir aradalığın benimsendiği, öteki kavramının yok edildiği küreselliğe ve evrenselliğe uygun bir eğitim sistemi olmalıdır.

Günümüzde kozmopolitanizmin geldiği noktaya bakıldığında bir kozmopolitanlaşma eğilimi olmasına rağmen teorik anlamda anladığımız dünya federasyonu anlamında değil yerelliğin kırıldığı ve küresellikten etkilendiği bir manaya evrilmiştir. Ulusal toplumların içsel küreselleşmesi olarak anlaşılabilir bu durum yerelliklerini küreselleşme etkisi ile kaybeden devletler yeniden bir yerellik yaratırlar. Siyasetteki güç ve statükoyu reddeden kozmopolitanizm, ulusçuluk anlayışını yıkmayı da amaçlamaktadır.

Carl Schmitt'in dost- düşman örneği ile somutlaştırarak ifade edecek olursak, insanları bizlik duygusundan uzaklaştıran hatta birilerini öteki olarak ifade etmeyi beraberinde getiren bu duygudan insanları arındırmak pek de mümkün görünmemektedir. İmparatorluk kavramı, ulus-devlet ve kapitalizm ile gelen bu eşsiz rekabet ortamında devletler ya da gücü elinde bulunduranlarca da pek de istenen bir akım değildir. Oluşan bu sistemde tabana oranla oluşan bir seçkin kesim bulunmaktadır. Kozmopolitanizm fikri bu kesimden onların hiyerarşide üstte olmasını sağlayan durumları yok etmesini istediğinden pek de onlara uygun görünmemektedir. İnsanca bakıldığında dost, düşman, biz, öteki gibi kavramlar her ne kadar kötü görünse de devletler için kapitalist bir düzlemde bakıldığında bunun olmamasını düşünmek olanaksızdır. Bu ayrımlar, re'sen bir mücadelenin varlığını beraberinde getiriyor. Teorik ya da felsefik anlamda bir kapı aralayıp bir çok tartışmaya yol açsa dahi pratik olarak bazı ulus-ötesi ya da uluslararası düzenlemenin ötesine geçememiştir. Bazı mülteci problemleri ve küreselleşme ile zaman zaman popüler bir akım olarak sunulsa dahi varsayımlardan ve olması gereken üzerinden yapılan güzellikleri aşabilmiş değildir. Baktığımızda tarih boyunca mücadeleler ve tez-

antitez üzerine kurulu felsefik tartışmalar görürüz. O sebeple kozmopolitanizm, ulus-devlet, imparatorluk tartışmalarının yürütülüyor olması oldukça olağan gözükmetedir. Pratik olarak günümüz koşulları içinde düşünüldüğü zaman ise göklerden yere indirilebilecek bir sistem olarak cazip değildir.

Siyasal anlamda ideolojisini ve birliğini bir taraf olarak sürdüren devletler dünya sahnesinde bir var oluş gerçekleştirilmektedir. Tüm oluşturulmuş gerçekliği yıkma düşüncesi dahi bir anlamda süreci başa döndürmek olacaktır. Bu düzenden bir çok şekilde faydalanan gücü elinde bulunduran kişilerce de ancak bir rüya olarak yorumlanabilir. Tarih boyunca istikrarını koruyan mücadele hali bile tek başına bu düşüncüyü yıkmaya ya da hayal boyutuna getirmeye yetecektir. Siyasal kavramına da bakıldığında tekillikten ziyade bir çoğulluk söz konusu olduğundan bu tekdüzeliği beklemek doğru değildir. Yeryüzünde bir devlet yani bir ideal olduğu sürece bir sürü ideal olmak durumundadır. Tüm insanlığı içine alan bir dünya devleti düşünmek birçok açıdan sadece bir tasavvurdur. Ortaya koyduğumuz sebepler somut durumlar üzerinden olduğu için kozmopolitan düşüncelere nazaran çok daha gerçekçi ve yalındır. Mültecilerin dünya üzerindeki durumuna baktığımızda dahi görüyoruz ki; küresel bir eşitlik ya da küresel bir adaletin olması yalnızca bir mit ya da hayal olabilir. İlişkilerdeki ya da yaşam içerisindeki statülerin ve eşitsizliğin tamamen yok edilmesi bireysel ama öncelikle kolektif bir sorumluluk üstlenmeyi beraberinde getirir. Halihazırda var olan çokkültürlü ve ayrımların keskin bir şekilde yerleştiği düzene karşı kozmopolitanizmin bir çözümü yoktur. Bu da dünya devleti kavramını içi boşaltılmış bir kısım insana hitap eden bir düşünce haline getiriyor. Farkındalık arttıkça insanın doğasına, özüne, insanca yaşama olan bu felsefik yaklaşımları ile bu fikirlerin ortaya tekrar çıkması söz konusu olsa da üzerine bir şey katılmamaktadır. Bir noktaya kadar derinleştirilebilen ya da bazı eyleme neden olan bu görüşler bunların ötesinde geçip ses getirmeyi başaramamaktadır. Kriz anlarında iyimser bir bakış olarak sunulan dünya vatandaşlığı, dünya devleti kavramları tekrar etmeye devam edecek muhtemelen de hiçbir zaman bunun ötesine geçemeyecektir.

KAYNAKÇA

- Alain,D., Christophe ,J., “Giriş”, “*Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*”, Çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, 2010.
- Alberto,A., Enrico,S., Romain, W., “*Economic Integration and Political Disintegration*”, (Çevrimiçi) <http://www.tufts.edu/~espola01/econpolint.pdf>, 2010.
- Beck, U., *What is Globalization?*, Polity Press, Cambridge, 2000.
- Beck,U., *Cosmopolitan Vision*, Polity, 2006.
- Douzinas,C., *İnsan Hakları ve İmparatorluk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Falk,R., “*Kosovo, World Order and the Future of International Law*”, American Journal International Law, 1999.
- Fine,R., *Cosmopolitanism*, Oxon, Londra, 2007.
- Finley, M.I., *The Use and Abuse of History*, Chatto&Windus, Londra, 1975.
- Greenville,C., Sohn,L., *World Peace Through Law*, Harvard University Press, Cambridge, 1966.
- Kelsen,H., *Das Problem Des Souveranitat in die Tehrie des Volkerrechts*, Tübingen, Mohr, 1920.
- Kelsen,H., *Pure Theory of Law*, University of California Press, New York, 1934.
- Laertius,D., *Lives of Eminent Philosophers*, Oxford University Press, Oxford, 1961.
- Plutarch, *On the Fortune or Virtue of Alexander*, Moralie içinde, Heinemann, Londra, 1957.
- Schofield,M., *The City of Love*, The Stoic İdea of the City içinde, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Zolo,D., *Invoking Humanity*, Çev. Federico ve Gordon Poole, Continuum, Londra, 2002.
- Zolo,D., “*Cosmopolis: Prospect for World Government*”, Polity Press, Londra, 1997.

SAVUNMA ALANINDA YAPILAN AR-GE HARCAMALARININ ÜLKE BAZINDA KARŞILAŞTIRMASI¹

Furkan TORUN¹, Doç. Dr. Sami BUHUR²

¹ Balıkesir Üniversitesi, SBE, Maliye ABD, 0000-0003-0003-1758

² Balıkesir Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, 0000-0002-3782-2388

ÖZET

Dünya tarihinde sürekli savaşların olması ülkeleri bu alanda daha fazla araştırma yapmaya yöneltmektedir. Savunma alanında teknolojik araştırma yapan ülkeler günümüzde daha güçlü konuma gelmektedir. Teknolojik yönden yeterli Ar-Ge çalışması yapmayan ülkeler dışa bağımlı hale gelmektedir. Bu durum o ülkenin stratejik yönden zayıf kalmasına neden olmaktadır. Günümüzde teknolojik silahlarda güçlü olan ülkeler diğer ülkeleri iktisadi, siyasi ve askeri yönden bağımlı hale getirebilmektedir. Dolayısıyla savunma alanında yapılan Ar-Ge harcamaları ve buraya aktarılan kaynaklar büyük önem arz etmektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB bu alanda silahlanma yarışına girmiştir. Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte bölgesel düzeyde savaşların ortaya çıktığı görülmüştür. ABD'nin bölgesel savaşlarda önemli bir rolünün olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla ABD bu alandaki askeri harcamalarına devam etmiştir. ABD'nin savunma alanında güçlü konumda olması, birçok ülkenin askeri yönden ABD'ye bağımlı kalmasına neden olmuştur. Rusya, Çin gibi ülkelerin savunma alanına ayırdığı kaynakları arttırması, bu alanda güç dengelerini değiştirmektedir. Son dönemde yaşanan Ukrayna – Rusya Savaşı bölgesel hakimiyetin sağlanmasına yöneliktir. Bu çalışmada, ülkelerin savunma alanında yapılan Ar-Ge harcamaları Türkiye esas alınarak karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşların verilerinden, bu alanda yazılmış çeşitli tez, makale, kitap ve raporlardan yararlanılmıştır. Çalışmada dünya genelinde yaşanan çeşitli tarihlerdeki kırılma noktaları esas alınmıştır. Doğu Blokunun yıkılması, 11 Eylül Saldırısı, Afganistan Savaşı, Körfez Savaşı, Arap Baharı, Suriye İç Savaşı gibi önemli olaylar esas alınarak savunma alanında yapılan Ar-Ge çalışmalarının değişimi incelenmiştir. İnceleme sonucunda kırılma noktalarının savunma Ar-Ge çalışmalarını etkilediği sonucuna varılmıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşından sonra ABD'nin bu alanda teknolojik yatırımlarına devam ettiği ve savunma sanayinde öncü konumunda olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'de savunma alanında yapılan Ar-Ge harcamaları düzenli bir seyir izlememiştir.

Anahtar Kelimeler: Savunma Harcamaları, Ar-Ge Yatırımları, Stratejik Üstünlük

1. GİRİŞ

Dünyada geçmişte ve günümüzde yaşanan savaşlar ve savaş durumları ülkelerin askeri gücünü artırma ihtiyacına neden olmuştur. Bu ihtiyaç durumu bir devletin savunma ihtiyaçlarını

¹ Bu çalışma, Furkan Torun tarafından hazırlanan ve Balıkesir Üniversitesi SBE tarafından kabul edilen yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

kendisinin karşılayabilmesini ve askeri envanterindeki savunma sistemlerinin rakip devletler üstün veya aynı düzeyde olacak şekilde bulundurmasını gerektirmektedir. Bir ülkenin savunma ihtiyaçlarını kendisinin karşılayabilmesi ve yüksek teknolojik savunma sistemlerinin üretilmesi ise savunma alanında göstereceği Ar-Ge faaliyetlerine bağlıdır. Savunma alanında yapılan Ar-Ge faaliyetleri, ülkenin silah miktarını artırmak yerine modern ve yüksek teknolojik ürünler üreterek askeri kapasitesini artırmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca modern ve yüksek teknolojik ürünler üreterek ülkenin olası bir saldırıda veya savaş durumunda caydırıcı gücünü kullanabilmesiyle egemenliğinin ve güvenliğinin korunması sağlanmaktadır.

Savunma Ar-Ge faaliyetleri ile ülkenin savunma sistemleri ihtiyacını kendi imkanlarıyla karşılamasını olanak sağlarken hem de ülkenin bu sistemlerin temininde dışa olan bağımlılığının azalmasını sağlamaktadır. Savunma alanında kendi ihtiyacını karşılayabilen dışa bağımlı olmayan ülkeler dışa bağımlı olan diğer ülkelere karşı üstünlük sağlayabilecektir. Ayrıca milli, kaliteli, özgün, düşük maliyetli ve katma değeri yüksek ürünler üretilmesi ile bu ürünleri ihraç ederek ülkenin gelirini artırması bakımından savunma Ar-Ge faaliyetleri oldukça önemlidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve LİTERATÜR TARAMASI

Savunma Hizmeti ve Savunma Harcamaları

Savunma hizmeti, bir devletin egemenliğini diğer devletlerin eylem ve tehditlerine karşı koruması olarak tanımlanmaktadır (Gümüşkaya, 2010, s. 3). Savunma hizmeti, devlet tarafından sunulan toplumdaki herkesin yararlanabildiği ve özellikleri itibarıyla tam kamusal mal niteliğinde olan bir hizmet türüdür (Baran, 2018, s. 58). Bu hizmetin faydaları bireylerden mahrum edilemez ve bu faydalar bölünemez (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2012, s. 96). Bireyler bu hizmet için herhangi bir bedel ödememekte ve harcamalar devlet bütçesinden karşılanmaktadır.

Savunma harcamaları ile ilgili çalışmalarda karşılaşılan en temel sorun, savunma harcamalarının standart bir tanımının olmamasıdır. Bunu başlıca nedeni ise ülkeler savunma harcamalarını belirlemede serbest oldukları için savunma harcamaları kalemlerinin ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir (Karakuş, 2006, s. 4). En geniş anlamıyla savunma harcamaları; bir devletin egemenliğini ve varlığını sürdürebilmek için toprak bütünlüğüne yönelik artan tehditlerin bir sonucu olarak kendi refahları pahasına milli gelirlerinden harcadıkları paydır (Odabaşoğlu, 2012, s. 8). Dar anlamda savunma harcamaları ise savunma hizmeti için görevli askeri ve sivil personelin giderleri, araç ve gereçlerin üretimi, satın alınımı, bakım ve onarım giderleri ile Ar-Ge harcamalarından oluşmaktadır (Taş, Örnek ve Aksoğan, 2013, s. 661).

Savunma hizmeti tam kamusal bir hizmet olduğundan dolayı savunma harcamaları tüm ülkelerde büyük ölçüde devlet bütçesinden finanse edilmektedir. (Canbay, 2010, s. 33). Devletlerin savunma harcamaları için bütçeden ayırdıkları pay ise her dönemde farklılık göstermektedir. Bunun nedenleri arasında ülkenin gelişmişlik düzeyi, ülkenin gayri safi milli hasılası, jeopolitik konum, komşu ülkelerin savunma harcamaları ve silahlanma yarışı, ülkenin siyasal rejimi ve askeri ittifaklara katılım yer almaktadır.

Ülkenin Gayri Safi Milli Hasılası: Yüksek gelirli ülkelerin GSMH'si düşük ve orta gelirli ülkelere göre daha yüksek olduğundan savunmaya daha fazla harcama yaptığı söylenebilir. Düşük gelirli ülkeler savunma harcamalarını artırmak için sosyal harcamaları kısmak zorunda kalırken, yüksek gelirli ülkelerin savunma harcamalarını kesintilerle artırması veya finanse etme ihtimali düşüktür (Gümüldaş, 2010, s. 87).

Ülkenin Gelişmişlik Düzeyi: Savunma harcamaları düzeyi savunma sanayisini kurmuş gelişmiş ülkelerde ekonomik faktörlerden bağımsız iken, savunma sanayisini kuramamış gelişmekte olan ülkeler ise savunma ihtiyaçlarının karşılanmasında silah üreten ülkelere bağımlı durumdadırlar. Bu kapsamda savunma harcamaları düzeyi gelişmekte olan ülkelerin gelir seviyesi ile doğru orantılıdır (Erbaykal, 2007, s. 5).

Ülkenin Siyasal Rejimi: Ülke yönetimlerinin ideolojik, siyasi veya dini nüfuslarını genişletme arzusu, devletlerin savunma amacıyla karşılıklı olarak silahlanmasına neden olmasından dolayı savunma harcamalarını artırmaktadır. Buna İran'daki rejim değişikliğinden sonra Bahreyn, Suudi Arabistan ve Irak'ın savunma harcamaları seviyesinin yükselmesi örnek olarak verilebilir (Ziylan vd., 1998, s. 25).

Komşu Ülkelerin Savunma Harcamaları ve Silahlanma Yarışı: Bir ülkenin savunma ihtiyacını etkileyen faktörden biri coğrafi komşularının savunmaya ayırdıkları kaynaklardır. Komşu ülkelerin savunma harcamaları o ülke için potansiyel bir tehdit oluşturmaktadır (Erdem, 2008, s. 77-78). Bu tehdit unsuru, bir ülkenin silahlanmasının komşu ülkelerin silahlanmasını etkileyeceğinden ülkeler arasında silahlanma ihtiyacının artması sonucu ülkelerin savunma harcamalarında artış meydana gelecektir (Zayıf ve Erkenekli, 2015, s. 7). Örneğin, Hindistan-Pakistan, İsrail-Arap ülkeleri ve Türkiye-Yunanistan arasındaki krizler bu ülkeler arasında silahlanma yarışının olmasına ve savunma harcamalarının artmasına neden olmuştur (Saka, 2007, s. 22).

Jeopolitik Konum: Jeopolitik konum bir ülkenin savunma harcamalarını ekonomi, nüfus, doğal kaynaklar, siyasi ve fiziksel coğrafya, egemenliğin tehdidi gibi faktörler nedeniyle etkilemektedir (Gümüldaş, 2010, s. 82). Ülkelerin jeopolitik konumu ile birlikte tarihi bağlantıları da savunma harcamalarının etkilemektedir. Örneğin, İsrail'in jeopolitik konumu nedeniyle en önemli kamu harcamaları arasında savunma harcamaları yer almaktadır (Giray, 2004, s. 187).

Askeri İttifaklara Katılım: Geçmişten günümüze kadar ülkeler dış tehditlere karşı olası bir saldırıyı azaltmak amacıyla ülkeler ile karşılıklı savunma anlaşmaları yapmış ve savunma ittifaklarına katılmıştır. Bu ittifaklar saldırı ihtimali veya durumunda tehditlere karşı caydırıcılık ve savunma gibi faydalar sunmaktadır. İttifaklar üye olan her devlet kendi kaynaklarını daha fazla kullanarak karşılıklı olarak maliyetlerinde tasarruf etmesini sağlamaktadır. Örneğin; teknolojik olarak gelişmiş ve sermayesi bol olan bir ittifak üyesi devlet son teknolojik silahlar üretip satarken, bir başka devlette ucuz işçilik sağlayarak işgücü talebini karşılamaktadır (Asutay, 2013, s. 10).

Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri

5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanuna göre; Ar-Ge, insanların, toplumların ve kültürlerin bilgisinden oluşan bilgi dağarcığının artırılması ile bu

bilgileri yeni sitemlerin ve uygulamaların tasarlanması için kullanılan sistematik olarak yürütülen yaratıcı çalışmadır.

Uluslararası alanda bir ülkenin itibarı evrensel bilim ve teknolojiye katkısı ile ölçülürken, şirketlerin rekabetçi gücü ise büyük ölçüde rekabetçi ürünler üretmesi veya üretmemesi ile ölçülmektedir (Oktaç, 1998, s. 20). Rekabet gücü düşük ülkelerin ve buna bağlı şirketlerin üretim faktörleri ve kaynakları açısından dışa bağımlılığını artırması ülkeler ve şirketler için olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Ar-Ge faaliyetleri teknolojik faaliyetlerin gelişmesi yoluyla bu olumsuz durumun giderilmesinde önemli rol oynamaktadır (Kaya ve Uğurlu, 2013, s. 272).

Ar-Ge faaliyetlerinin temel amacı, firmaların sürekli değişen koşullara karşı uyum sağlamasını sağlamak, gelişmelerine yardımcı olmak ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamaktır (Zerenler, Türker ve Şahin, 2007, s. 657). 5746 sayılı Kanunda Ar-Ge faaliyetlerinin bazı amaçları şunlardır:

Uluslararası alanda rekabet edilebilir bir yapı oluşturulması için Ar-Ge faaliyetleri yoluyla teknolojik bilgi üretilmesi,

Ürünün verimliliği ve kalitesinin artırılması,

Üretim maliyetinin düşürülmesi,

Teknolojik bilginin ticarileştirilmesi,

Ülkeye yabancı sermaye yatırımların girişinin hızlandırılması,

Ar-Ge personeli ve nitelikli işgücü istihdamının artırılmasını sağlamak ve teşvik etmektir.

Hangi harcamaların Ar-Ge harcamaları kapsamında olduğu 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliği madde 7’de belirtilmiştir. Buna kapsamda Ar-Ge faaliyetleri kapsamında değerlendirilen harcamalar ilk madde ve malzeme giderleri, amortismanlar, personel giderleri, genel giderler, dışarıdan sağlanan fayda ve hizmetler, vergi, resim ve harçlar olmak üzere altı başlık altında toplanmıştır.

Bir ülkede Ar-Ge faaliyetinde bulunan kuruluşlar kamu, özel ve üniversiteler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu kuruluşların ortak çalışmaları sonucu bunlara ek olarak Ar-Ge merkezleri ve teknoparklar gibi özel bölgeler oluşturulmuştur.

Kamu Ar-Ge Kuruluşları: Sonuçları orta ve uzun vadede alınabilen büyük harcama imkânı olan uygulamalı araştırmalar ile belirli bir amaca yönelik temel araştırmalar kamu Ar-Ge birimleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Toplumsal amaçlı yapılan araştırmalar ile savunma, sağlık, nükleer, uzay, havacılık ve küresel iklim değişikliği gibi ulusal açıdan son derece önemli araştırmalar kamu Ar-Ge birimleri tarafından yürütülmektedir (Göker ve Özdemir, 2001, s. 2).

Üniversiteler: Üniversiteler, kamu Ar-Ge birimleri gibi genellikle uzun vadede sonuç verecek çalışmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu sayede özel şirketlerin yapamadığı temel araştırmaları yaparak bu alandaki açığı kapatırlar. Ayrıca üniversitelerde sanayi alanında da çalışmalar yapılmaktadır (F. Can, 2007, s. 18-19).

Özel Ar-Ge Kuruluşları: Firmalar arası teknolojiye dayalı rekabet özel sektörün Ar-Ge faaliyetinden bulunmasının en önemli nedenidir. Rakiplerin arttığı, ürünlerin hızla eskidiği, rekabetin yoğun olduğu ortamda firmalar, yeni araştırmalara yönelerek müşterilerin ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Bu aşamada firmaların yeniliğin temeli olan Ar-Ge faaliyetlerine ihtiyaçları vardır (H. Can, 2021, s. 17).

2.3. Savunma Alanında Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri

Savunma sanayi gibi bir ülkenin güvenliğinin sağlanması, iç ve dış tehditlere karşı korunması söz konusu olduğunda Ar-Ge'nin önemi belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Savunma ürünlerinin performansı ve kalitesi ön planda olduğundan ürünlerin kalitesi birinci, fiyatı ise ikinci planda yer almaktadır. Bu nedenle savunma sanayide ileri teknolojik bilgiler kullanılmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle savunma sanayi, teknolojik bilgi üretiminde gelişmesine ve yoğun olarak Ar-Ge faaliyetlerinin yürütüldüğü bir alan haline gelmesine neden olmuştur (Yücel, 1997, s. 103).

Savunma sanayi en yüksek katma değer yaratan sektörlerden biridir. Savunma sistemleri güvenlik, performans, maliyet, süreklilik gibi faktörler nedeniyle teknolojik gelişmişlikle çok yakın bir ilişkiye sahip olduğundan ürün ve üretim teknolojisi olarak yüksek teknolojiye yönelmek zorundadır (Akıncı, 2007, s. 62). Ar-Ge faaliyetleri, savunma ürünlerinin üretim, tasarım, test altyapısının gelişmiş düzeyde olmasında ve ileri teknolojilerin geliştirilmesinde kritik öneme sahiptir (Eren ve Kılıç, 2013, s. 229).

Bir devletin askeri envanterindeki savunma sistemlerini rakip devletler ile aynı düzeyde veya üstün olacak şekilde savunma ihtiyaçlarını kendisinin karşılayabilmesini gerektirmektedir. Bu ancak savunma sektörünün devamlı kendini güncellemesi ve dış kaynaklardan bağımsız olması ile mümkündür. Bu nedenle savunma sektöründe gerçekleştirilen Ar-Ge çalışmaları diğer sektörlerle göre daha kapsamlı ve stratejik olarak büyük öneme sahiptir. Ayrıca savunma sektöründe Ar-Ge çalışmaları sonucunda geliştirilen birçok ürün diğer sektörlerde de kullanılmaktadır. Örneğin navigasyon sisteminin temeli askeri yeniliklere dayanmaktadır (Yalçıntaş, 2021, s. 313-314). Benzer şekilde ulaşım ve iletişim sektörleri de savunma sanayinin ürettiği teknolojiler vasıtasıyla desteklemektedir. Günümüzdeki cep telefonu ve havacılık teknolojileri gibi iletişim araçları savunma sanayi ürünleridir (Sümer, 2005, s. 85).

Savunma sektöründeki firmaların, diğer sektörlerdeki firmalara göre daha fazla Ar-Ge faaliyetlerine önem vermesi gerekmektedir. Bu kapsamda Ar-Ge faaliyetlerinin organizasyon yapıları ve sürekliliğini sağlayacak yönetim uygulamaları savunma firmaları için oldukça önemlidir (Salman ve Peker, 2021, s. 55). Çizelge 1'de 2020 yılında Türkiye'de en çok Ar-Ge harcaması yapan 250 firmadan ilk 25'e giren 8 savunma firmasına yer verilmiştir (Turkishtime Dergi).

Çizelge 1. Türkiye'de En Çok Ar-Ge Harcaması Yapan Savunma Firmaları

Sıra	Firma	Ar-Ge Personeli	Ar-Ge Projesi	Ar-Ge Harcaması (Milyon TL)	Faaliyet Alanı
1	Aselsan	5264	749	3.356	Kara, deniz ve silah sistemleri, radar ve elektronik harp, elektro-optik ve aviyonik sistemler, hava savunma ve füze sistemleri, insansız sistemler, komuta kontrol sistemleri.
2	TUSAŞ Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ.	3389	98	2.648	İnsansız hava araçları, uçak, helikopter, uzay sistemleri, milli muharip uçak.

4	Roketsan	1298	114	488,8	Kara, hava, deniz sistemleri, balistik koruma sistemleri, hassas güdümlü sistemler, alt sistemler ve uzay projeleri.
5	TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş.	691	34	458,1	Motor montaj, test, bakım ve onarımı, motor tasarımı ve ürün geliştirme, parça ve modül üretimi.
8	Havelsan	1331	92	433,9	Ülke güvenliği ve siber güvenlik çözümleri, komuta kontrol ve savunma teknolojileri, eğitim ve simülasyon teknolojileri, bilgi ve iletişim teknolojileri.
13	FNSS Savunma Sistemleri A.Ş.	303	69	226,0	Zırhlı muharebe aracı, paletli ve tekerlekli zırhlı araçlar, istihkam araçları, insansız kara araçları, kule sistemleri.
16	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş.	565	38	201,6	Kule sistemleri, tekerlekli ve paletli zırhlı araçlar.
23	Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş.	285	34	110,0	Uydu teknolojileri, radar sistemleri, siber güvenlik, komuta kontrol sistemleri, askeri deniz platformları, taktik mini İHA sistemleri.

Son yıllarda Türkiye’de savunma alanında yapılmış veya yapılacak olan Ar-Ge projeleri şunlardır:

AHENK Projesi
 AHLAT Projesi
 ANAHTAR Projesi
 AVCI Projesi
 CEVHER Projesi
 DEKON Projesi
 DEMET Projesi
 GRAKOR Projesi
 SAS Projesi
 SİBERSİM Projesi
 SİNERJİ Projesi
 SUMRU Projesi
 TUYGUN Projesi
 ULAK Projesi
 YÖNTEM Projesi
 6G Ar-Ge Projesi
 YIG Filtre Geliştirme Projesi
 Grafen Esaslı Esnek Elektrot Malzemelerinin Geliştirilmesi Projesi
 Çok Çekirdekli Mikroişlemci Geliştirme Projesi

KEHRİBAR Projesi
 KEŞİF Projesi
 KRİSTAL Projesi
 KÜLÇE Projesi
 LADES Projesi
 MİLAS Projesi
 MİLDAR Projesi
 SAHRA Projesi
 Göçmen Programı Geniş Alan Çağrısı

3. SAVUNMA HARCAMALARI ve AR-GE HARCAMALARI İLE İLGİLİ VERİLER

3.1. Dünyada Ar-Ge Harcamaları

Ülkelerin rekabet gücünün ve ekonomik gelişmişliğinin karşılaştırılmasında en önemli kriter Ar-Ge harcamalarıdır. Çizelge 2’de 2001-2020 yılları arasında dünyada yapılan Ar-Ge harcamaları verilmiştir.

Çizelge 2. Dünyada Ar-Ge Harcamaları, 2001-2020 (Milyar Dolar)

Sıra	Ülke/Yıl	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	ABD	367,7	361,6	372,3	377,1	392,5	410,0	429,7	451,5	447,7	446,4
2	Çin	45,4	55,7	64,9	77,5	93,0	109,7	125,7	145,1	182,8	208,2
3	Japonya	136,8	138,8	142,3	144,8	154,9	161,8	167,5	165,5	151,5	153,2
4	Almanya	80,2	81,1	81,9	81,5	82,3	86,5	88,7	95,2	94,1	97,6
5	Güney Kore	25,1	26,2	27,9	31,5	33,9	38,5	43,0	46,1	49,0	55,1
6	Fransa	49,7	51,1	50,2	51,0	50,8	52,1	52,6	53,7	56,0	56,2
7	İngiltere	35,6	36,7	37,0	36,7	38,1	39,6	41,5	41,3	40,9	41,2
8	Tayvan	12,6	13,8	15,2	16,6	18,0	19,9	21,6	23,5	24,6	26,8
9	Rusya	23,2	25,8	28,5	27,3	27,0	29,3	33,1	32,6	36,0	34,0
10	İtalya	23,8	24,8	24,3	24,5	24,5	25,9	27,4	27,9	27,7	28,2
11	Kanada	24,5	24,6	25,0	26,2	26,6	27,0	27,0	26,5	26,6	26,1
12	Türkiye	4,7	4,9	4,7	5,6	6,9	7,2	9,4	9,5	10,6	11,4
13	İspanya	12,1	13,4	14,8	15,5	17,0	18,9	20,7	22,3	22,0	22,0
14	Avustralya	-	12,7	-	14,3	-	17,7	-	21,0	-	21,3
15	Hollanda	13,1	12,8	13,1	13,4	13,5	13,8	13,7	13,6	13,4	13,9
16	İsviçre	-	-	-	11,2	-	-	-	13,0	-	-
17	İsrail	7,4	7,3	7,0	7,3	7,9	8,6	9,8	9,9	9,5	9,6
18	İsveç	13,6	-	13,1	12,9	13,2	14,3	13,8	14,7	13,8	13,6
19	Belçika	8,4	8,0	7,8	8,0	8,1	8,4	8,9	9,3	9,4	10,0
20	Polonya	3,7	3,4	3,4	3,7	3,9	4,0	4,4	4,9	5,6	6,3
OECD		873,3	878,5	898,5	915,9	955,8	1.003,4	1.051,3	1.092,6	1.079,3	1.094,8
AB (27)		239,5	244,4	246,3	249,6	255,0	268,7	278,2	294,0	294,1	301,1
Sıra	Ülke/Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	ABD	458,3	454,7	468,2	481,7	507,4	528,1	549,8	586,9	632,6	664,0
2	Çin	237,0	274,6	309,2	336,2	366,0	399,3	430,3	464,7	514,7	563,3
3	Japonya	158,2	158,8	167,3	172,4	168,5	162,7	168,6	172,5	171,8	167,1
4	Almanya	104,2	107,5	106,3	110,2	114,0	116,9	124,3	128,2	132,1	125,1
5	Güney Kore	61,9	68,0	72,0	76,6	76,9	79,3	88,1	95,4	99,9	103,1
6	Fransa	57,8	58,9	59,5	61,1	60,5	61,0	61,8	62,9	63,9	63,2
7	İngiltere	41,9	40,7	42,5	44,4	45,6	46,9	48,4	50,5	51,5	-
8	Tayvan	28,8	29,9	31,1	32,3	33,0	34,7	37,1	40,0	42,9	46,1
9	Rusya	34,2	36,0	36,6	38,5	38,8	38,9	39,9	36,6	39,2	40,2
10	İtalya	28,0	28,5	28,9	29,7	29,9	31,0	31,6	33,1	34,2	32,5
11	Kanada	26,4	26,6	26,2	27,1	27,0	27,8	27,9	28,5	27,5	27,9
12	Türkiye	12,6	13,8	14,7	16,3	17,7	19,6	21,4	23,7	24,8	25,8

13	İspanya	21,4	20,2	19,6	19,3	19,8	19,8	20,8	21,8	22,4	22,5
14	Avustralya	21,5	-	22,4	-	21,1	-	21,2	-	21,7	-
15	Hollanda	15,6	15,8	17,7	18,1	18,2	18,7	19,5	19,6	20,4	20,6
16	İsviçre	-	14,7	-	-	16,6	-	17,1	-	18,5	-
17	İsrail	10,3	11,0	11,3	12,0	12,6	14,0	15,0	16,1	17,9	18,6
18	İsveç	14,2	14,3	14,6	14,2	15,4	15,9	16,9	17,0	17,7	17,9
19	Belçika	10,7	11,4	11,7	12,0	12,6	13,3	14,2	15,6	17,6	18,2
20	Polonya	6,9	8,2	8,2	9,2	10,2	10,1	11,4	14,0	16,0	16,5
OECD		1.135,1	1.147,1	1.179,5	1.217,5	1.251,7	1.278,9	1.336,3	1.407,0	1.474,6	1.501,4
AB (27)		313,9	321,1	323,2	332,0	340,5	345,4	362,5	377,8	392,6	385,4

Kaynak: OECD, <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm#indicator-chart> (Erişim tarihi: 09.06.2022)

Çizelge 2’de en çok Ar-Ge harcaması yapan 20 ülkeye yer verilmiştir. Çizelge incelendiğinde Ar-Ge harcamalarının önemli teknoloji merkezleri olan ABD, Çin ve Japonya da yoğunlaştığı görülmektedir. Bu ülkelerin rekabet gücü diğer ülkelerin harcamalarında artış olmasına rağmen yüksek olacaktır. Türkiye’nin harcamaları diğer ülkelere göre geri kalmış olsa da kendi içinde istikrarlı olarak artmıştır. Genel olarak harcama yapan ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Buradan en çok Ar-Ge harcaması yapan ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu anlaşılmaktadır. OECD ve AB ülkelerinin de dünyadaki Ar-Ge harcamalarında önemli bir yer edindiği görülmektedir. 2020 yılında OECD ülkelerinin harcamalarının %44,2’si ABD tarafından, AB ülkelerinin harcamalarının %32,5’i Almanya tarafında gerçekleştirilmiştir. Ülkelerin 2020 yılı verilerini 2001 yılı verileri ile karşılaştırdığımızda artış miktarı en çok olan ülkelerin 12,4 kat ile Çin, 5,4 kat ile Türkiye ve 4,4 kat ile Polonya’dır. Çin bu artış seviyesini devam ettirmesi halinde önümüzdeki yıllarda ABD’yi geçip ilk sıraya yerleşeceği tahmin edilmektedir.

Çizelge 3. Dünyada Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı, 2001-2020

Sıra	Ülke/Yıl	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	İsrail	4,18	4,13	3,89	3,87	4,04	4,13	4,41	4,33	4,12	3,92
2	Güney Kore	2,27	2,20	2,27	2,44	2,52	2,71	2,87	2,98	3,14	3,31
3	Tayvan	2,02	2,11	2,22	2,27	2,33	2,44	2,48	2,67	2,84	2,81
4	İsveç	3,87	-	3,57	3,36	3,36	3,47	3,23	3,47	3,39	3,16
5	Japonya	2,92	2,96	2,99	2,98	3,13	3,22	3,29	3,29	3,19	3,10
6	ABD	2,64	2,56	2,56	2,50	2,51	2,55	2,62	2,75	2,80	2,72
7	Almanya	2,40	2,43	2,47	2,43	2,44	2,47	2,46	2,61	2,74	2,73
8	Belçika	2,03	1,90	1,84	1,82	1,79	1,82	1,85	1,93	1,99	2,06
9	İsviçre	-	-	-	2,50	-	-	-	2,63	-	-
10	Avusturya	1,99	2,06	2,17	2,16	2,37	2,35	2,41	2,56	2,59	2,72
11	Danimarka	2,32	2,44	2,51	2,41	2,39	2,40	2,51	2,77	3,05	2,91
12	Finlandiya	3,19	3,25	3,29	3,30	3,32	3,33	3,33	3,53	3,73	3,70
13	İzlanda	2,84	2,82	2,70	-	2,68	2,85	2,53	2,46	2,59	-
14	Çin	0,94	1,05	1,12	1,21	1,30	1,36	1,37	1,44	1,66	1,71
15	Fransa	2,13	2,17	2,12	2,09	2,05	2,05	2,02	20,6	2,21	2,17
16	Hollanda	1,79	1,74	1,78	1,78	1,77	1,74	1,67	1,62	1,66	1,70
22	İngiltere	1,60	1,61	1,57	1,53	1,54	1,57	1,61	1,60	1,66	1,63
26	İtalya	1,04	1,08	1,05	1,05	1,04	1,08	1,12	1,16	1,21	1,21

31	İspanya	0,88	0,96	1,02	1,04	1,10	1,17	1,24	1,32	1,36	1,36
34	Türkiye	0,55	0,50	0,46	0,49	0,56	0,55	0,68	0,68	0,80	0,79
35	Rusya	1,09	1,16	1,19	1,07	0,99	0,99	1,03	0,97	1,16	1,05
OECD		2,12	2,09	2,10	2,07	2,10	2,13	2,17	2,24	2,28	2,24
AB (27)		1,69	1,70	1,70	1,68	1,68	1,70	1,70	1,77	1,85	1,86
Sıra	Ülke/Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	İsrail	4,00	4,14	4,07	4,15	4,26	4,51	4,65	4,79	5,14	5,43
2	Güney Kore	3,59	3,85	3,95	4,07	3,97	3,98	4,29	4,51	4,62	4,81
3	Tayvan	2,91	2,95	3,00	2,98	3,00	3,08	3,19	3,35	3,48	3,63
4	İsveç	3,18	3,23	3,26	3,10	3,21	3,24	3,36	3,32	3,38	3,52
5	Japonya	3,20	3,17	3,27	3,36	3,24	3,10	3,16	3,22	3,21	3,27
6	ABD	2,75	2,67	2,70	2,71	2,78	2,85	2,90	3,01	3,17	3,45
7	Almanya	2,80	2,88	2,83	2,87	2,93	2,94	3,04	3,10	3,16	3,14
8	Belçika	2,17	2,28	2,33	2,37	2,42	2,52	2,66	2,86	3,16	3,47
9	İsviçre	-	2,85	-	-	3,04	-	3,03	-	3,14	-
10	Avusturya	2,66	2,91	2,95	3,08	3,05	3,11	3,05	3,09	3,13	3,20
11	Danimarka	2,94	2,98	2,97	2,91	3,05	3,09	2,93	2,96	2,88	2,96
12	Finlandiya	3,61	3,39	3,27	3,14	2,87	2,72	2,72	2,75	2,80	2,91
13	İzlanda	2,40	-	1,69	1,93	2,18	2,11	2,08	2,00	2,32	2,47
14	Çin	1,78	1,91	1,99	2,02	2,05	2,10	2,11	2,14	2,23	2,40
15	Fransa	2,19	2,22	2,23	2,27	2,22	2,22	2,19	2,19	2,19	2,35
16	Hollanda	1,88	1,91	2,15	2,17	2,14	2,15	2,17	2,13	2,18	2,29
22	İngiltere	1,64	1,56	1,61	1,63	1,63	1,64	1,66	1,70	1,70	-
26	İtalya	1,20	1,26	1,30	1,33	1,33	1,36	1,37	1,42	1,46	1,53
31	İspanya	1,33	1,29	1,27	1,24	1,22	1,19	1,21	1,24	1,25	1,40
34	Türkiye	0,79	0,82	0,81	0,85	0,87	0,93	0,95	1,02	1,06	1,08
35	Rusya	1,01	1,02	1,02	1,07	1,10	1,10	1,11	0,99	1,03	1,09
OECD		2,27	2,26	2,29	2,31	2,32	2,32	2,36	2,43	2,51	2,68
AB (27)		1,90	1,96	1,97	2,00	2,00	1,99	2,03	2,07	2,11	2,20

Kaynak: OECD, <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm#indicator-chart> (Erişim tarihi: 09.06.2022)

Diğer önemli göstergelerden bir olan Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payı çizelge 3'te verilmiştir. Çizelge incelendiğinde 2020 yılında en çok payı %5,43 ile İsrail'in ayırdığı görülmektedir. İsrail'i Güney Kore ve Tayvan takip etmektedir. Dünyada en çok Ar-Ge harcaması yapan ABD altıncı, Çin ise on dördüncü sıradadır. OECD ülkelerinin payı %2,68 iken AB ülkelerinin payı %2,20'dir. Türkiye'nin payı yıllar itibariyle istikrarlı olarak artarak 2020 yılınca %1,08'e yükselmiştir. Fakat istikrarlı artmasına rağmen OECD ve AB ülkelerinin ortalamasının altında kalmıştır. OECD ve AB ülkelerinin ortalamasını yakalaması, gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmak için Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla parasal kaynak ayırması gerekmektedir.

3.2. Dünyada Savunma Harcamaları ve Savunma Ar-Ge Harcamaları

Çizelge 4. Ülkelerin Savunma Harcamaları, 1981-2020 (Milyon Dolar)

Sıra	Ülke/Yıl	1981	1991	2000	2001	2003	2005	2007	2008	2009
1	ABD	176.558	299.372	320.086	331.805	440.532	533.203	589.586	656.756	705.917
2	Çin	-	9.802	22.237	26.561	33.144	42.789	62.136	78.840	96.601
3	Hindistan	5.879	8.083	14.287	14.600	16.334	23.072	28.254	33.002	38.722
4	Rusya	-	-	9.228	11.683	16.973	27.336	43.534	56.183	51.532

5	İngiltere	26.948	47.045	39.343	39.512	52.343	61.653	73.448	72.915	64.010
6	Suudi Arabistan	24.399	16.335	19.964	21.026	18.747	25.392	35.469	38.222	41.267
7	Almanya	21.738	37.196	26.497	25.815	32.997	30.324	40.110	45.099	44.528
8	Fransa	20.047	35.869	28.403	27.951	38.569	44.442	50.684	56.441	52.044
9	Japonya	10.851	32.785	45.509	40.758	42.486	44.300	40.530	46.361	51.465
10	Güney Kore	4.463	10.956	13.801	12.941	15.847	22.159	27.726	26.072	24.575
11	İtalya	7.387	21.585	19.878	19.519	26.824	29.737	31.982	36.840	34.054
12	Avustralya	4.323	7.023	7.273	7.043	9.926	13.237	17.186	18.633	18.960
13	Kanada	5.141	11.338	8.299	8.375	9.958	12.988	17.417	19.342	18.936
14	İsrail	4.700	9.337	8.327	8.504	8.225	8.921	11.382	13.803	12.754
15	Brezilya	2.517	6.694	11.344	10.930	8.392	13.588	20.485	24.452	25.648
16	Türkiye	2.814	5.670	9.993	7.216	10.277	12.081	14.987	16.809	16.047
17	İspanya	4.977	11.680	10.273	10.222	12.880	15.997	20.065	22.227	20.178
18	İran	8.121	17.549	8.327	10.378	3.717	6.796	9.330	11.082	12.584
19	Polonya	1.567	1.722	3.146	3.630	4.150	5.896	8.589	9.349	7.903
20	Hollanda	4.527	7.246	5.971	6.200	8.356	9.567	11.480	12.374	12.131
Sıra	Ülke/Yıl	2011	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	ABD	752.288	679.229	647.789	633.829	639.856	646.752	682.491	734.344	778.397
2	Çin	125.286	164.070	182.109	196.538	198.538	210.443	232.530	240.332	257.973
3	Hindistan	49.633	47.403	50.914	51.295	56.637	64.559	66.257	71.468	72.937
4	Rusya	70.237	88.352	84.696	66.421	69.245	66.913	61.609	65.201	61.712
5	İngiltere	66.569	63.837	66.995	59.990	53.327	51.633	55.680	56.856	60.675
6	Suudi Arabistan	48.530	67.020	80.762	87.185	63.672	70.400	74.612	65.362	64.558
7	Almanya	45.163	44.242	44.662	38.170	39.855	42.210	46.423	49.007	53.211
8	Fransa	54.120	52.001	53.134	45.647	47.370	49.195	51.409	50.118	52.747
9	Japonya	60.762	49.023	46.903	42.106	46.471	45.058	48.535	50.970	51.970
10	Güney Kore	30.991	34.311	37.552	36.570	36.885	39.170	43.070	43.890	45.524
11	İtalya	33.828	29.957	27.701	22.180	25.033	26.447	28.420	26.380	28.921
12	Avustralya	26.597	24.825	25.783	24.046	26.382	27.691	26.839	26.079	27.300
13	Kanada	21.393	18.515	17.853	17.937	17.782	22.269	22.729	22.394	23.281
14	İsrail	15.100	16.247	17.737	16.457	17.434	19.357	19.899	20.339	21.816
15	Brezilya	36.936	32.874	32.660	24.617	24.224	29.261	28.177	25.906	19.591
16	Türkiye	17.006	18.427	17.576	15.668	17.827	17.822	19.648	20.436	17.478
17	İspanya	19.695	17.243	17.178	15.187	14.014	16.043	17.823	17.189	17.431
18	İran	14.277	11.997	9.901	10.588	12.264	13.931	11.230	12.528	15.825
19	Polonya	9.455	9.275	10.345	10.212	9.164	9.870	12.040	11.786	13.718
20	Hollanda	11.647	10.226	10.332	8.667	9.115	9.580	11.114	12.000	13.085

Kaynak: SIPRI, <https://milex.sipri.org/sipri> (Erişim tarihi: 04.10.2022)

Çizelge 4'te ülkelerin savunma harcamaları verilmiştir. Çizelge incelendiğinde Sovyetler Birliğinin dağıldığı 1991 yılına kadar bütün ülkelerin savunma harcamalarını artırdığı görülmektedir. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla bazı ülkelerin harcamalarını azalttığı görülmüştür. 2001'de İkiz Kule saldırısı ve 2003'te Irak Savaşı başta ABD olmak üzere birçok ülkenin harcamalarını tekrar artırmıştır. 2008 de yaşanan küresel ekonomik krizin etkisiyle birkaç ülke harcamalarını azaltmış olsa da Aralık 2010'da Arap Baharı ve 2011 Suriye İç Savaşının başlaması ülkelerin harcamalarının artmasını sağlayan etkenler olarak görülmektedir. 2019 Kasım ayında ortaya çıkan koronavirüs pandemisine rağmen birkaç ülke dışında ülkelerin harcamalarını artırdığı görülmüştür. Türkiye'de 2001 ekonomik krizi, 2013 yılında Gezi Parkı olayları, 2014 ve 2015 yıllarında çözüm süreci içinde olması ve koronavirüs pandemisinin ortaya çıkması savunma harcamalarının azalmasına neden olmuştur. Bu yıllar dışında ise harcamalarını artırdığı görülmektedir.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB birbirlerini siyasi, askeri, psikolojik olarak test etmesiyle silahlanma ve teknoloji yarışına girmişlerdir. Silahlanma ve teknoloji yarışı tehdit unsurunun artmasına, savunma Ar-Ge faaliyetleri ve harcamalarının en yoğun olarak yaşanmasına neden olmuştur. Soğuk Savaşın bitmesi ve yapılan siyasi anlaşmalar ile birçok ülke savunma Ar-Ge harcamalarını azaltmıştır. Çizelge 5'te Soğuk Savaşın bittiği 1991 yılından 2000 yılına kadar olan savunma Ar-Ge harcamaları verilmiştir.

Çizelge 5. Ülkelerin Savunma Ar-Ge Harcamaları, 1991-2000 (Milyon Dolar)

Sıra	Ülke/Yıl	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
1	ABD	39.328	40.083	41.249	37.764	37.204	37.801	39.591	39.823	41.305	32.261
2	İngiltere	3.408,7	3.163,9	3.453,4	3.100,4	2.890,4	3.006	3.262,5	2.913	3.233,9	3.383,5
3	Fransa	5.035,8	4.834,1	4.511,2	4.533,8	4.014,0	3.970,8	3.263,1	3.088,7	3.076,9	3.184,3
4	Rusya	-	-	-	1.731,6	2.021,7	1.614	2.603	932,9	1.728,6	1.794,3
5	İspanya	472,0	407,9	341,1	292,6	312,3	329,6	660,5	1.179,3	1.145,1	1.342,8
6	Almanya	1.751	1.640,7	1.385,2	1.373,5	1.487,7	1.680,5	1.575,5	1.447,8	1.424,7	1.342,8
7	Japonya	628,2	697,6	767,1	787,2	886,7	970,2	1.041,8	866,5	904,3	879,6
8	Kanada	189,0	206,0	192,6	193,9	180,4	175,5	209,0	216,0	241,8	219,1
9	Avustralya	180,3	182,8	206,2	192,3	163,6	174,2	166,8	171,6	184,5	202,0
10	İsveç	540,5	489,7	481,3	379,5	437,1	442,1	-	119,4	120,0	122,8
11	İtalya	611,3	599,0	635,9	625,2	322,8	219,1	341,2	203,7	94,4	73,5
12	Hollanda	81,9	87,7	82,6	88,2	86,2	101,1	95,1	78,1	74,1	66,6
13	Norveç	43,4	45,4	45,5	47,1	47,4	50,8	50,4	50,8	52,2	53,3
14	Finlandiya	11,5	13,1	19,2	19,2	19,6	19,3	18,4	17,2	17,6	17,0
15	Portekiz	3,1	4,0	1,7	8,3	15,3	15,0	10,3	11,0	15,5	12,7
16	İsviçre	-	66,0	-	87,2	-	58,2	-	57,4	-	10,4
17	Danimarka	3,9	3,8	4,0	4,4	4,7	4,9	5,2	5,5	5,6	5,8
18	Belçika	2,3	2,2	2,2	2,2	4,4	6,3	7,2	6,7	5,9	4,9
19	Romanya	-	-	29,5	15,1	12,6	11,7	10,7	7,4	4,0	2,9
20	Yunanistan	3,7	3,4	5,1	5,0	5,0	5,4	5,6	5,8	4,6	2,6

Kaynak: OECD, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GBARD_NABS2007 (Erişim tarihi: 04.09.2022)

Çizelge 5'te de görüleceği üzere Soğuk Savaşın bitmesiyle birçok ülkenin harcamalarını azalttığı görülmektedir. 1991 yılı ve 2000 yılı verileri karşılaştırıldığında başta ABD olmak üzere İngiltere, Fransa ve Almanya gibi birçok ülkenin harcamalarını azalttığı görülmüştür. Soğuk Savaşın bitmesiyle ülkelerin harcamalarındaki azalma 2001 yılında ABD'de yaşanan İkiz Kule saldırısı ile başta ABD olmak üzere ülkelerin harcamalarını tekrar artırmalarına neden olmuştur.

Çizelge 6. Ülkelerin Savunma Ar-Ge Harcamaları, 2001-2020 (Milyon Dolar)

Sıra	Ülke/Yıl	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	ABD	33.235	39.339	46.949	50.320	54.714	57.160	57.802	56.493	57.046	55.765
2	Güney Kore	937,9	1.019,7	1.011,2	964,3	1.227,8	1.347,9	1.686,1	2.022,1	2.019,5	2.162,2
3	Almanya	1.304,8	999,9	1.245,1	1.131,0	1.134,9	1.346,2	1.350,7	1.446,8	1.456,5	1.432,9
4	Fransa	3.711,4	3.951,4	3.891,8	3.776,1	3.797,2	4.558,4	4.573,1	4.093,5	4.426,5	2.814,0
5	İngiltere	2.969,7	3.971,3	3.854,1	3.754,8	2.841,7	3.061,5	3.031,4	2.854,1	2.485,7	2.429,2
6	Japonya	995,6	997,9	1.152,1	1.380,3	1.116,0	1.475,1	1.307,2	1.575,4	1.143,4	1.533,9

7	Türkiye	-	-	-	-	-	-	-	523,2	988,2	910,5
8	Tayvan	465,6	438,5	501,9	504,5	519,8	556,5	535,1	336,0	469,4	481,8
9	Avustralya	210,5	215,4	221,3	235,5	257,9	298,0	294,0	273,4	304,1	302,0
10	Polonya	-	-	-	31,2	20,8	17,0	42,0	66,5	-	-
11	İspanya	2.252,3	1.925,7	1.807,3	269,3	250,3	247,7	290,2	352,9	276,0	162,3
12	Hollanda	69,6	69,6	72,4	52,4	87,7	96,9	90,6	90,6	98,7	89,1
13	Norveç	85,9	91,0	92,4	95,8	97,7	101,9	99,1	101,0	100,7	102,7
14	İsveç	297,7	489,1	507,5	412,7	437,0	457,7	457,1	362,2	265,3	247,3
15	İtalya	416,5	-	-	-	406,8	150,5	557,6	158,0	86,8	81,8
16	Romanya	3,1	3,4	3,6	2,6	7,6	24,7	24,0	35,7	33,3	17,4
17	Finlandiya	20,9	21,8	41,5	36,0	54,5	49,5	44,3	55,4	38,7	62,4
18	Yunanistan	5,1	4,4	4,2	4,1	4,5	5,0	4,4	11,1	5,2	2,7
19	Belçika	3,9	5,8	6,5	6,8	5,2	5,9	6,5	6,4	5,1	4,9
20	Çek Cumhuriyeti	35,8	27,2	31,6	28,2	28,6	38,8	32,3	35,2	39,7	37,1
Sıra	Ülke/Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	ABD	51.027	51.662	46.894	46.109	47.927	53.782	55.441	67.494	70.361	80.095
2	Güney Kore	2.404,8	2.780,9	2.915,1	2.749,1	2.969,3	3.124,1	3.351,7	3.653,1	3.929,0	4.889,8
3	Almanya	1.188,4	1.177,2	1.219,5	1.271,0	1.062,7	1.009,4	1.549,4	1.404,2	1.969,3	2.113,9
4	Fransa	1.358,5	1.276,6	1.161,2	1.215,9	1.258,1	1.291,5	1.525,8	1.385,9	1.638,8	2.002,4
5	İngiltere	1.867,7	2.100,2	2.200,2	2.455,8	2.402,5	2.369,4	2.401,9	2.409,4	1.493,1	1.538,0
6	Japonya	901,0	1.032,1	1.647,2	1.567,5	1.466,5	1.004,6	1.163,1	1.000,0	1.236,6	1.264,5
7	Türkiye	923,9	733,1	1.638,0	692,1	738,9	960,0	1.341,1	1.596,1	1.450,5	872,8
8	Tayvan	425,7	241,0	206,4	184,4	187,7	401,3	503,5	531,6	795,7	660,0
9	Avustralya	321,1	297,9	309,3	315,8	356,1	351,7	388,2	370,1	319,4	397,3
10	Polonya	-	228,3	178,7	199,8	210,1	546,2	380,7	201,7	267,0	200,7
11	İspanya	169,9	154,1	121,8	109,5	129,3	94,5	103,0	93,0	152,5	152,8
12	Hollanda	87,6	94,5	74,1	73,4	76,0	76,7	70,0	83,5	88,4	151,3
13	Norveç	107,3	111,7	115,7	115,6	110,4	113,3	120,0	127,8	109,7	114,3
14	İsveç	255,5	290,0	146,6	141,3	125,1	133,1	125,5	158,1	116,1	110,7
15	İtalya	87,9	84,5	90,0	94,3	85,5	77,7	77,0	80,6	85,2	79,4
16	Romanya	19,2	40,2	11,8	15,6	17,7	23,3	44,5	75,8	98,8	72,9
17	Finlandiya	58,7	58,5	42,3	47,2	41,0	40,3	48,2	55,6	57,5	53,4
18	Yunanistan	7,9	7,2	5,6	1,5	1,3	14,7	26,9	34,1	35,3	41,0
19	Belçika	5,0	5,0	5,1	5,2	3,2	3,0	3,4	4,0	6,0	32,0
20	Çek Cumhuriyeti	32,8	31,2	30,7	30,3	28,3	26,1	31,1	31,5	30,3	29,4

Kaynak: OECD, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GBARD_NABS2007 (Erişim tarihi: 04.09.2022)

Çizelge 6’da İkiz Kule saldırısının yaşandığı 2001 yılında 2020 yılına kadar olan savunma Ar-Ge harcamaları verilmiştir. Çizelge incelendiğinde savunma Ar-Ge harcamalarında ABD, Güney Kore, Almanya ve Fransa’nın öne çıktığı görülmektedir. 2020 yılında ABD, Güney Kore’nin 16 katı, Almanya’nın 68 katı, İngiltere’nin 52 katı ve Türkiye’nin 92 katını harcayarak en çok harcama yapan ülke konumundadır. Güney Kore, Kuzey Kore ile yaşadığı sorunlar nedeniyle harcamalarını istikrarlı bir şekilde artırmıştır. Güney Kore’yi takip eden ülkeleri ise Avrupa’nın en büyük savunma bütçesine sahip olan Almanya, Fransa ve İngiltere’dir. Bu ülkeleri 2001 yılı ve 2020 yılı verileri ile karşılaştırdığımızda Almanya’nın harcamalarını artırdığı, Fransa’nın harcamalarını %46 oranında azalttığı, İngiltere’nin harcamalarında ise %48’lik bir azalma meydana geldiği görülmektedir. İngiltere azalan harcamalarını son yıllarda tekrar artırmayı hedeflemektedir. Japonya’nın harcamalarında istikrarsızlık olduğu gözükse de Çin ile adalar sorunu ve Kuzey Kore’nin balistik füzelerine yanıt verebilmesi için son yıllarda

harcamalarını tekrardan artırdığı görülmektedir. Türkiye'nin harcamalarında ise istikrarsızlık olduğu gözlemlenmiştir. En çok harcamayı 1 milyar 638 milyon dolar ile 2013 yılında yapmıştır. Bu artışın nedenini terör saldırılarından kaynakladığı söyleyebilir. Diğer yıllar ise artış ve azalışlar yaşanmıştır. Sadece 2017-2019 yılları arasında harcamalar istikrarlı bir seyir izlemiştir. Türkiye'nin terörle mücadelede ve komşu ülkeler ile yaşanan sorunlarda etkin bir rol oynaması için savunma Ar-Ge harcamalarını istikrarlı bir şekilde artırması gerekmektedir.

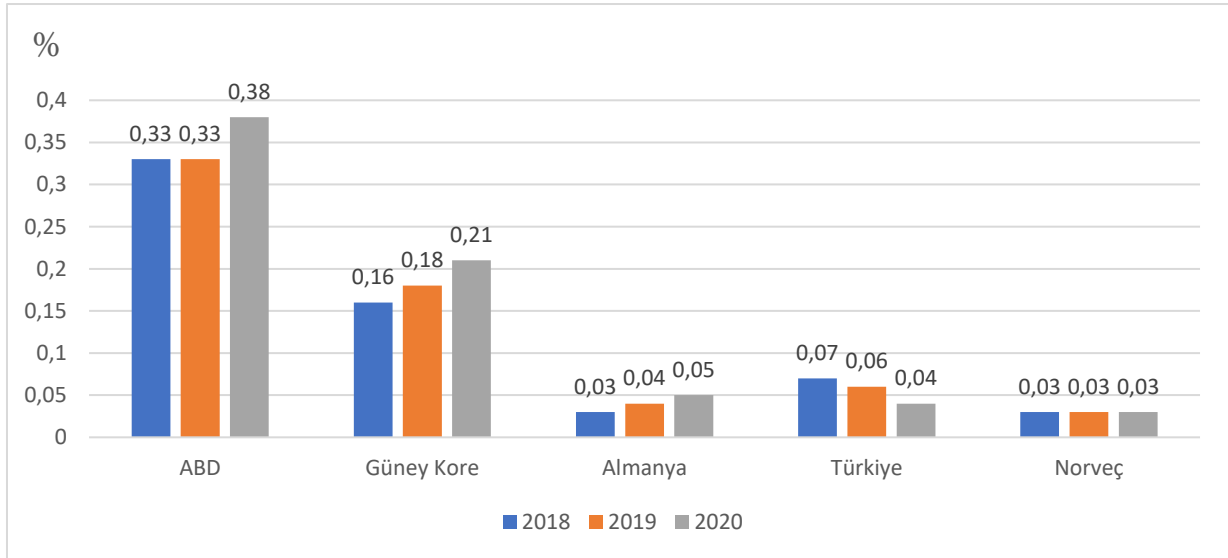
Çizelge genel olarak incelediğinde ülkelerin terörle mücadelede, istihbarat sağlamada, herhangi bir tehdidi önleyebilecek maliyetli savunma ve saldırı silah sistemlerinin geliştirilmesine büyük miktarda kaynak ayırmışlardır. Son yıllarda ise ülkelerin savunma Ar-Ge harcamalarının arttığı görülmektedir. Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhak etmesi ve ardından Ukrayna-Rusya Savaşı, Dağlık Karabağ Savaşı, Çin-Tayvan arasında yaşanan krizler ülkelerin gelecekte savunma Ar-Ge'sine daha fazla önem vereceğini ve savunma Ar-Ge harcamalarını daha çok artıracığını söyleyebiliriz.

Çizelge 7. 2020 Yılı Toplam Savunma Ar-Ge Harcamalarının Ülkeler Arasındaki Payı

Sıra	Ülke	2020 Yılı Harcaması	%
1	ABD	80.095	84,42
2	Güney Kore	4.889,8	5,15
3	Almanya	2.113,9	2,22
4	Fransa	2.002,4	2,11
5	İngiltere	1.538,0	1,62
6	Japonya	1.264,5	1,33
7	Türkiye	872,8	0,91
8	Tayvan	660,0	0,70
9	Avustralya	397,3	0,41
10	Polonya	200,7	0,21
11	İspanya	152,8	0,16
12	Hollanda	151,3	0,15
13	Norveç	114,3	0,12
14	İsveç	110,7	0,11
15	İtalya	79,4	0,08
16	Romanya	72,9	0,07
17	Finlandiya	53,4	0,05
18	Yunanistan	41,0	0,04
19	Belçika	32,0	0,03
20	Çek Cumhuriyeti	29,4	0,03
Toplam		94.872	100

2020 yılında ülkelerin toplam savunma Ar-Ge harcamalarının payı çizelge 7'de verilmiştir. Çizelge incelendiğinde savunma Ar-Ge harcamalarının yüksek oranda birkaç ülke arasında yoğunlaştığı görülmektedir. İlk altı ülke toplam payın %96,85'ini oluştururken en çok pay sahibi ülke ise %84,42 ile ABD'dir. Türkiye ise %0,91 ile yedinci sırada yer almıştır.

Grafik 1. Seçili Ülkelerde Savunma Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı

Kaynak: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/GBA_NABSFIN07__custom_3303844/default/table?lang=en (Erişim tarihi: 04.09.2022)

Grafik 1’de 2020 yılında savunma Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payı en yüksek olan beş ülkeye yer verilmiştir. Payı en yüksek olan ülkenin ABD olduğu görülmektedir. ABD’yi yakından takip eden ülke ise Güney Kore’dir. Bu iki ülke dışındaki ülkelerin GSYH içerisinde savunma Ar-Ge’sine ayırdıkları pay düşük seviyededir. Ülke bazında incelediğimizde ABD, Güney Kore ve Almanya’nın savunma Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payını artırdığı görülmektedir. Norveç savunma Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payını sabit tutarken Türkiye’nin ise yıllar itibariyle düşürdüğü görülmektedir.

Ülkelerin sosyo-ekonomik hedeflere göre Ar-Ge harcamaları on dört başlık altında toplanmaktadır. Çizelge 8’de 2020 yılında seçilmiş ülkelerde sosyo-ekonomik hedeflere göre savunma ve diğer Ar-Ge harcamalarının dağılımı verilmiştir.

Çizelge 8. Seçilmiş Ülkelerde Sosyo-ekonomik Hedeflere Göre Savunma ve Diğer Ar-Ge Harcamalarının Dağılımı, 2020

Alan/Ülke	ABD	Almanya	Güney Kore	İtalya	Yunanistan	Türkiye
Yeryüzünün Keşfi ve Kullanımı	1,05	1,44	0,9	5,53	1,89	1,42
Çevre	0,33	2,7	3,17	2,94	4,18	0,8
Uzayın Keşfi ve Kullanımı	8,36	4,39	1,65	13,85	1,7	1,3
Ulaştırma, Telekomünikasyon ve Diğer Altyapılar	1,13	1,86	3,54	1,53	6,27	6,67
Enerji	2,67	5,74	5,27	3,26	2,21	1,35
Endüstriyel Üretim ve Teknoloji	0,48	13,38	28,36	9,97	15,68	10,18
Sağlık	28,28	7,45	8,34	12,38	10,82	1,79

Tarım	1,8	2,77	4,63	2,7	2,98	2,33
Eğitim	0,34	1,26	4,27	3,72	1,44	5,9
Kültür, Eğlence, Din ve Kitle İletişim Araçları,	0,02	1,12	-	0,64	10,18	0,03
Siyasi ve Sosyal Sistemler, Yapılar, Süreçler	0,35	1,89	2,27	3,09	5,77	0,37
Savunma	47,14	4,2	16,62	0,48	1,55	13,38
Genel Bilgi Gelişimi: Diğer Kaynaklardan Finanse Edilen	8,04	14,53	20,98	1,71	3,93	5,72
Genel Bilgi Gelişimi: Genel Üniversite Fonları	0	37,27	-	38,21	31,39	48,76

Kaynak: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/GBA_NABSFIN07__custom_3303844/default/table?lang=en (Erişim tarihi: 04.09.2022)

Çizelge incelendiğinde ABD en çok payı savunmaya (%47,14), en düşük payı ise genel bilgi gelişimi genel üniversite fonlarına (%0) ayırmıştır. Almanya en çok payı genel bilgi gelişimi genel üniversite fonlarına (%37,27), en düşük payı ise kültür, eğlence, din ve kitle iletişim araçlarına (%1,12) ayırmıştır. Güney Kore’de en çok payı endüstriyel üretim ve teknolojisine (%28,36) ayırmıştır. Güney Kore’de en düşük pay sahibi iki alan vardır. Bu durum Ar-Ge harcaması dağılımında Güney Kore bu alanların olmadığı ya da farklı bir alan içine dahil edildiği için verisi olmadığından kaynaklı olabilir. İtalya en çok payı genel bilgi gelişimi genel üniversite fonlarına (%38,21), en düşük payı ise savunmaya (%0,48) ayırmıştır. Yunanistan en çok payı genel bilgi gelişimi genel üniversite fonlarına (%31,39), en düşük payı ise eğitime (%1,44) ayırmıştır. Türkiye’de en çok pay genel bilgi gelişimi genel üniversite fonlarına (%48,76), en düşük pay ise kültür, eğlence, din ve kitle iletişim araçlarına (%0,03) ayırmıştır.

Genel olarak ülkeleri savunma Ar-Ge’sine ayrılan pay bakımından karşılaştırıldığında Ar-Ge harcamalarının dağılımında ABD’nin en yüksek payı savunmaya ayırdığı, Türkiye ve Güney Kore’nin savunma Ar-Ge’si için önemli bir pay ayırdığı görülmektedir. Almanya, İtalya ve Yunanistan diğer ülkelere göre nispeten daha düşük bir savunma Ar-Ge payına sahiptir.

Çizelge 9. Ülkelerin Sosyo-ekonomik Hedefler İçerisinde Savunma Ar-Ge Harcama Payları, 2001-2020

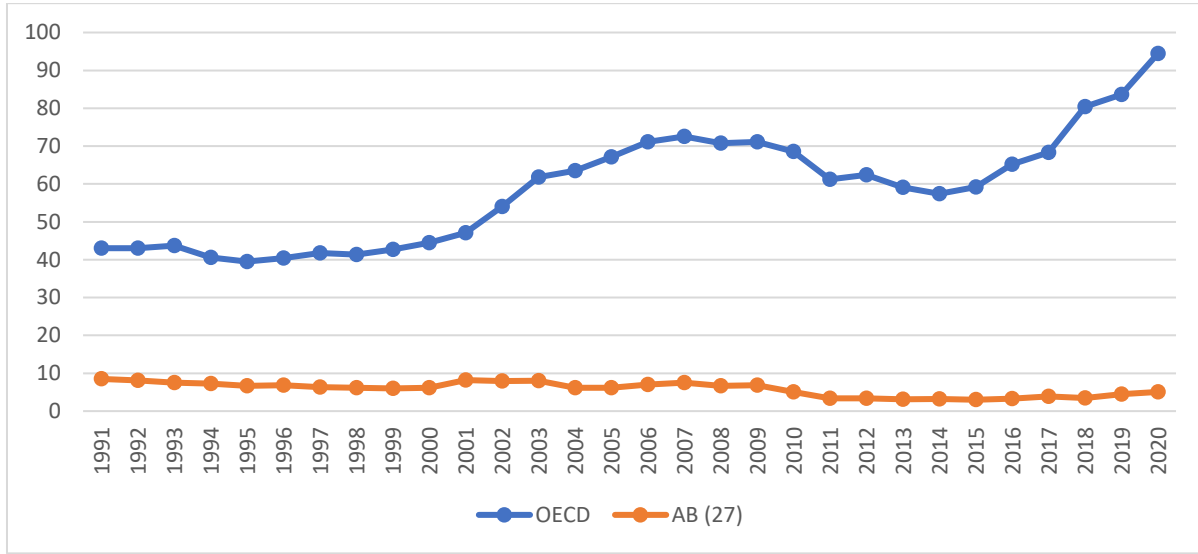
Ülke/Yıl	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ABD	42,32	44,37	47,54	47,36	49,14	49,95	49,11	48,40	41,76	46,71
Güney Kore	15,82	15,22	14,35	12,56	12,42	11,68	13,30	14,34	13,17	13,27
Türkiye	-	-	-	-	-	-	-	17,24	22,83	20,01
Fransa	22,81	22,96	22,90	22,20	20,84	27,93	28,81	21,30	21,81	14,70
İngiltere	30,55	34,55	32,72	30,55	23,45	23,75	23,01	21,69	18,72	18,24
Tayvan	12,87	11,42	11,74	10,73	10,64	9,38	9,03	5,35	7,03	6,85
Litvanya	-	-	-	0,27	0,20	0,85	0,08	0,06	0,04	0,02
Romanya	1,40	1,57	1,37	0,79	1,70	3,04	2,32	2,73	3,42	1,81

Avustralya	6,58	6,59	6,04	7,15	6,92	7,47	7,67	7,04	6,69	6,48
Almanya	7,37	5,46	6,52	5,84	5,75	6,48	6,05	6,03	5,44	5,01
Polonya	-	-	-	1,98	1,35	0,95	2,10	3,18	-	-
Norveç	7,46	7,11	6,92	6,65	6,36	5,70	5,09	4,84	4,44	4,32
İsveç	14,63	21,61	20,71	16,64	17,43	16,84	16,42	12,42	8,37	7,56
Estonya	-	0,00	0,59	1,93	0,99	1,04	0,97	1,19	0,96	0,35
Finlandiya	1,55	1,57	2,86	2,29	3,31	2,78	2,38	2,79	1,80	2,72
Slovakya	-	9,24	7,65	5,49	8,34	6,28	6,06	4,46	3,63	1,68
Hollanda	1,75	1,61	1,70	1,21	2,00	1,99	1,79	1,68	1,73	1,57
Yunanistan	0,83	0,73	0,64	0,52	0,50	0,51	0,49	0,77	0,44	0,29
Japonya	4,30	4,05	4,47	5,14	4,04	5,14	4,48	5,16	3,70	4,77
OECD	23,28	24,43	26,18	25,87	25,98	26,31	25,63	23,98	21,80	21,88
AB (27)	11,93	10,95	10,85	8,38	8,11	8,63	8,61	7,00	6,70	4,99
Ülke/Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ABD	45,00	44,23	42,78	40,99	41,60	42,65	43,55	46,72	46,92	47,14
Güney Kore	13,80	14,84	14,78	13,48	13,48	14,01	15,00	15,81	16,29	16,62
Türkiye	18,00	14,10	25,58	11,36	10,69	13,07	17,33	20,01	18,72	13,38
Fransa	6,80	7,12	6,29	6,63	7,18	7,17	7,97	6,74	7,48	8,56
İngiltere	14,48	16,19	15,32	16,85	16,13	15,79	15,01	14,04	8,45	8,45
Tayvan	5,80	3,31	2,85	2,56	2,53	5,25	6,44	6,96	9,83	8,07
Litvanya	0,05	0,10	0,07	0,02	0,10	0,25	0,15	0,15	0,27	7,04
Romanya	1,99	4,90	1,45	1,79	1,61	1,75	4,47	7,71	8,34	6,49
Avustralya	6,79	6,64	6,34	6,53	7,72	7,38	7,37	7,23	6,21	6,18
Almanya	3,95	3,85	3,72	3,83	3,12	2,68	3,83	3,25	4,35	4,20
Polonya	-	7,15	5,22	4,77	5,05	15,49	9,24	5,83	4,69	3,53
Norveç	4,34	4,36	4,19	3,98	3,79	3,68	3,45	3,50	3,00	2,94
İsveç	7,80	8,05	4,00	3,75	3,34	3,42	2,20	2,38	2,82	2,52
Estonya	0,29	0,32	0,46	1,33	1,49	2,27	1,88	3,38	1,74	2,39
Finlandiya	2,55	2,58	1,90	2,14	1,86	1,93	2,21	2,43	2,47	1,98
Slovakya	1,93	2,24	1,41	1,37	1,88	1,53	1,69	1,85	2,35	1,97
Hollanda	1,47	1,67	1,23	1,22	1,26	1,24	1,10	1,18	1,25	1,93
Yunanistan	0,88	0,68	0,42	0,12	0,09	0,92	1,75	1,73	1,55	1,55
Japonya	2,64	2,91	4,62	4,42	4,36	2,97	2,74	2,18	2,25	1,39
OECD	19,61	19,69	18,45	17,65	17,95	18,69	18,58	20,26	19,85	18,97
AB (27)	3,35	3,42	2,94	3,02	2,84	2,94	3,32	2,84	3,39	3,43

Kaynak: OECD, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GBARD_NABS2007 (Erişim tarihi: 04.09.2022)

Ülkelerin savunma Ar-Ge'sine verdiği öneminin ölçülmesini sağlayan göstergelerinden biri sosyo-ekonomik hedefler içerisinde savunma Ar-Ge harcama paylarıdır. Çizelge 9'da ülkelerin 2001-2020 yılları arasında sosyo-ekonomik hedefler içerisinde savunma Ar-Ge harcama payları verilmiştir. Savunma Ar-Ge'sine yılları itibarıyla en çok pay ayıran ülkenin ABD olduğu görülmektedir. 2001 yılı ve 2020 yılı verileri karşılaştırıldığında İngiltere ve Fransa başta olmak üzere birçok ülke ile birlikte OECD ve AB ülkelerinin de savunma Ar-Ge'sine ayırdığı payı düşürdüğü görülmüştür. Türkiye'de en çok pay 2013 yılında ayrılmış olsa da yılları bazında bakıldığında ayrılan paylarda istikrarsızlık vardır. Türkiye, OECD ortalamasının altında; AB ortalamasının üstünde yer almaktadır. Türkiye'nin 2020 yılı verilerini diğer ülkelerin verileri ile karşılaştırıldığında bulunduğu konumun iyi olduğunu söyleyebiliriz.

Grafik 2. OECD ve AB Ülkelerinde Savunma Ar-Ge Harcamalarının Seyri, 1991-2020 (Milyar Dolar)

Kaynak: OECD, <https://www.oecd.org/sti/msti.htm> (Erişim tarihi: 28.09.2022)

Grafik 2’de 1991- 2020 yılları arasında OECD ve AB ülkelerinin savunma Ar-Ge harcamalarının seyri verilmiştir. OECD ülkelerinin harcama seyrine bakıldığında Soğuk Savaşın bitmesiyle küçük bir düşüş yaşanmış olsa da 2001 yılında ABD’de yaşanan İkiz Kule saldırısı ile birlikte tekrar artışa geçmiş ve 2008 yılına kadar bu artış devam etmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin etkileri sebebiyle harcamalarda bir azalma meydana gelmiştir. Sonraki yıllarda Arap Baharının, Suriye İç Savaşının ve Dağlık Karabağ Savaşı vb. yaşanan olaylar savunma Ar-Ge harcamalarının artmasına neden olmuştur. OECD ülkelerinin 2020 yılında harcaması 94,4 milyar dolardır. AB ülkelerinin harcama seyrine baktığımızda ise belirli yıllarda artış ve azalışlar yaşansa da genel olarak harcamalarının azaldığını söyleyebiliriz. AB ülkelerinin 2020 yılında harcaması 5,1 milyar dolardır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada elde edilen veriler ışığında, belli kırılma noktalarında savunma harcamaları ve savunma alanında yapılan Ar-Ge harcamalarının değiştiği sonucuna varılmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük dünya savaşı sonrası oluşan iki kutuplu yapıda ülkeler kendi pozisyonlarını güçlendirmeye çalışmıştır. NATO ve Varşova Paktı içerisinde başat konumda olan ABD ve SSCB savunma alanında önemli yatırımlar yapmışlardır.

Dünya Savaşlarına girmek istemeyen büyük ülkeler bölgesel düzeyde yaşanan savaşlarda önemli aktörler haline gelmiştir. SSCB ve Doğu Blokunun dağılmasından sonra liderliği bırakmak istemeyen ABD, özellikle 11 Eylül saldırısından sonra Ortadoğu’da stratejik hamleler atmıştır. Öncesinde Körfez savaşı sonrasında Irak ve Suriye İç Savaşında hakimiyetini kaybetmek istemeyen ABD savunma alanında önemli ölçüde harcama yapmaya devam etmiştir. Savunma alanında teknolojik üstünlüğü elde bulundurmak isteyen başta ABD olmak üzere birçok ülke bu alana ciddi boyutta harcama yapmıştır. Dünya genelinde toplam savunma Ar-Ge harcamalarının yaklaşık beşte dördü ABD tarafından yapılmıştır. Bunu Güney Kore,

Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya takip etmektedir. Türkiye bu ülkelerin ardından gelmektedir.

Türkiye'nin jeopolitik konumu, NATO üyeliği, terör ve güney sınırlarındaki olaylar savunma Ar-Ge harcamalarına önem vermesine neden olmaktadır. Sosyo-ekonomik hedeflere göre savunma ve diğer Ar-Ge harcamalarının ülkelerin kendi içerisindeki dağılımına bakıldığında ABD'de toplam harcamaların yaklaşık yarısı bu alanda yapılmaktadır. ABD'den sonra Güney Kore gelmekte, Güney Kore'yi ise Türkiye takip etmektedir. Türkiye'nin bu harcamalara hatırı sayılır bir kaynak ayırdığı görülmektedir.

Konvansiyonel savaşların çağın gerisinde kalması ülkeleri teknolojik alanda yatırım yapmaya itmektir. ABD'nin karşısında Çin, Rusya, Kuzey Kore, İran gibi ülkeler bu alanda yatırım yapmaya devam etmektedir. 21. yüzyıl bilgi çağı olarak kabul edildiğine göre, bilgiyi elinde bulunduran ülkelerin bir adım önde olacağı aşikardır. Bu anlamda önümüzdeki yıllarda bilgiye önem veren savunma alanında Ar-Ge harcamalarına daha fazla kaynak ayıran ülkelerin stratejik yönden daha güçlü olacağı ve oyunun kurallarını belirleyen konumda olacağı tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

Akıncı, E., *Türk Savunma Sanayiinde Teknoloji ve Strateji*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Asutay, B. (2013). Savunma hizmetleri ve harcamaları analizi. <https://deu.academia.edu/BirkanASUTAY> (Erişim tarihi: 05.01.2022)

Baran, T. (2018). Türkiye'de savunma sanayi sektörünün incelenmesi ve savunma sanayi sektörü harcamalarının ekonomi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 58-81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uiibd/issue/41259/429369>

Can, F., *Dünyada ve Türkiye'de Araştırma Geliştirme Faaliyetlerine Yönelik Vergisel Teşvikler*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2007.

Can, H., *Türkiye'de Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Faaliyetlerine Sağlanan Vergisel Teşviklerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021.

Canbay, Ş., *Savunma Harcamalarının ve Savunma Sanayinin Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010.

Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E., *Kamu Maliyesi*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2012.

Erbaykal, E., *Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2007.

Erdem F., *Avrupa Birliği Sürecinin Türk Savunma Harcamalarına Etkisi*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008.

Eren, H. ve Kılıç, A. (2013). Örgütlerde yenilikçilik ortamı: Özellikle bir sektör olarak savunma sanayiinde durum. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27 (3), 221-244. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2710/35825>

Giray, F. (2004). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5 (1) 181-199. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>

Göker, A. ve Özdemir, M. (2001). Kamunun tarımsal araştırma kuruluşlarının yeniden yapılandırılması üzerine irdelemeler. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi, 1-37. <https://inovasyon.org/images/makaleler/ayk/AYK.BITED.BoluAralik01.pdf>

Gümüşdaş, E., *Türkiye’de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2010.

Gümüşkaya, Ö., *Cumhuriyet Hükümetlerinin Türkiye’nin Savunmasına Yönelik Harcamaları*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Karakuş, A., *Türk Savunma Sanayinin Gelişimi, Türkiye’nin Savunma Harcamalarının Boyutları ve Bazı NATO Ülkeleri ile Karşılaştırılmalı Ekonometrik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006.

Kaya, V. ve Uğurlu, S. (2013). Ar-Ge harcamaları ile ihracat arasındaki ilişki: Türkiye örneği, 1990-2011. Ekev Akademi Dergisi, 269-282. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423877774.pdf>

Odabaşoğlu, Ş., *Türkiye ve Avrupa Birliği Savunma Sanayi Gelişimi Çerçevesinde Türkiye’nin Seçilmiş Bazı Avrupa Birliği Ülkeleri ile Arasındaki Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisine Ampirik Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2012.

Oktay, M., *Ar-Ge Yapan KOBİ’ler Açısından Türkiye’deki Ar-Ge Ortamı Üzerine Bazı Tespitler*, İstanbul Sanayi Odası Gümrük Birliği Danışma Ofisi, İstanbul, 1998.

Saka, A.T., *Türkiye’de Savunma Harcamalarının Analizi ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Salman, S. ve Peker, İ. (2021). Savunma sanayi Ar-Ge merkezlerinin performanslarının bütünleşik entropi-aras yöntemi ile değerlendirilmesi. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 7 (1), 51-73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ueyd/issue/58218/831228>

Sümer, K.K. (2005). Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin incelenmesi. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 1, 82-91. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtj/issue/7542/99259>

Taş, S., Örnek, İ. ve Aksoğan, G. (2013). Türkiye’de savunma harcamaları, büyüme ve gelir eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik bir inceleme. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (3), 659-682. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jss/issue/24232/256867>

Yalçıntaş, M. (2021). Savunma projelerinde araştırma-geliştirme (Ar-Ge) ve inovasyon. Savunma kaynaklarının planlanması ve yönetimi. Nobel Akademi Yayıncılık. 313-338.

https://www.researchgate.net/publication/350430451_SAVUNMA_PROJELERINDE_ARAS_TIRMA-GELISTIRME_AR-GE_VE_INOVASYON

Yücel, İ. H., *Bilim Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumunu*. DPT Yayınları, İstanbul, 1997.

Zayıf, V. ve Erkenekli, M., *Kültürel Değerlerin Savunma Harcamalarına Yansıması: NATO Ülkeleri Arasında Bir Uygulama*. Savunma Bilimleri Dergisi, Ankara, 2015.

Zerenler, M., Türker, N. ve Şahin E. (2007). Küresel teknoloji, araştırma, geliştirme ve yenilik ilişkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17, 653-667. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61793/924256>

Ziylan, A., Batmaca, Ş., Por, R., Uysal, İ., Zaim, M., Tatar, Y. ve Er, Ü. (1998). Savunma sanayii ve tedarik. <https://www.inovasyon.org/ziylan-aytekin/306-savunma-sanayii-ve-tedarik> (Erişim Tarihi: 18.02.2022).

<https://turkishtimedergi.com/arge250/2020/> (Erişim tarihi: 20.05.2022).

<https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm#indicator-chart> (Erişim tarihi: 09.06.2022).

<https://milex.sipri.org/sipri> (Erişim tarihi: 04.10.2022).

https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GBARD_NABS2007 (Erişim tarihi: 04.09.2022).

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/GBA_NABSFIN07__custom_3303844/default/table?lang=en (Erişim tarihi: 04.09.2022).

<https://www.oecd.org/sti/msti.htm> (Erişim tarihi: 28.09.2022).

BİRLİKTE ELDE BULUNDURULAN MAHCUZ MALIN MUHAFAZA ALTINA ALINMASI HUSUSUNDA 7343 SAYILI KANUNLA GETİRİLEN YENİ DÜZENLEMENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Kudret ASLAN

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Hukuk Fakültesi

ORCID: 0000-0002-5689-9778

ÖZET

7343 sayılı Kanunla, borçlu ile üçüncü kişinin birlikte elde bulundurduğu hacizli mal hakkında, üçüncü kişinin istihkak iddiasında bulunması halinde, bu malın icra müdürü tarafından muhafaza altına alınması hususunda İİK'nın 97/a maddesine yeni bir hüküm eklenmiştir. 7343 Sayılı Kanun'un 8 inci maddesiyle İİK 97/a maddesinin birinci fıkrasına ikinci cümlesinden sonra gelmek üzere eklenen hüküm şöyledir: “*Bu hâlde üçüncü şahıs yedieminliği kabul ettiği takdirde bu mal muhafaza altına alınmaz. Ancak 97 nci maddenin birinci fıkrası uyarınca takibin devamına karar verilmesi hâlinde mal muhafaza altına alınabilir.*”. İcra ve İflas Kanunu'nun istihkak davalarında mülkiyet karinesi başlığını taşıyan 97/a-1 inci maddesinin ikinci cümlesine göre, borçlu ile üçüncü şahısların taşınır malı birlikte elde bulundurmaları halinde, mal borçlu elinde haczedilmiş sayılmaktadır. Getirilen yeni düzenleme, birlikte elde bulundurulan malların kimin elinde haczedilmiş sayılacağı hususunda bir değişiklik yapmamıştır. Birlikte elde bulundurulan mal, eskiden olduğu gibi yine borçlu elinde haczedilmiş sayılacaktır. İcra ve İflas Kanunu'nun 88/2 nci maddesi hükmüne göre “Diğer taşınır mallar masrafı alacaklıdan peşin alınmak suretiyle muhafaza altına alınır. Alacaklı muvafakat ederse, istenildiği zaman geri verilmek şartıyla borçlu yedinde veya üçüncü şahıs nezdinde bırakılabilir”. Bu hükme rağmen birlikte elde bulundurulan ve istihkak iddia edilen hacizli bir mal, yeni düzenleme uyarınca, borçlunun elinde haczedilmiş sayılmasına rağmen, üçüncü şahıs yedieminliği kabul ettiği takdirde kural olarak muhafaza altına alınamayacaktır. Muhafaza altına alınamayan ve üçüncü şahıs nezdinde bırakılan bu mal, ancak İİK m.97/1 hükmüne göre takibin devamına karar verilmesi halinde muhafaza altına alınabilecektir. Kanaatimizce, birlikte elde bulundurulan malı, bir taraftan borçlu elinde haczetmiş saymak, diğer taraftan sanki üçüncü kişi elinde haczedilmiş gibi muhafaza işlemine tabi tutmak bir çelişki teşkil etmektedir. Getirilen yeni düzenleme, malı borçlu ile birlikte elde bulunduran üçüncü kişilerin korunması düşüncesiyle getirilmiş olması noktasında savunulabilir ise de, kendi içinde mantıksal bir çelişki barındırması ve bazı sorunlara yol açabilecek nitelikte olması noktasında eleştiriye açıktır. Dolayısıyla bu tarz bir düzenleme yerine, üçüncü kişiyi koruyucu mahiyette başka bir düzenleme yapılması daha isabetli olurdu. Çalışmamızda, getirilen yeni düzenleme çeşitli açılardan değerlendirilmiş ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hacizli malın muhafaza altına alınması, İstihkak iddiası, 7343 sayılı Kanun, İİK m. 97/a, İcra ve İflas Kanunu, İcra ve İflas Hukuku.

1. GİRİŞ

7343 sayılı İcra Ve İflas Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun¹ ile İcra ve İflas Kanunu'nda önemli değişiklikler² yapılmıştır. Bu değişikliklerin büyük bir bölümü icra takibinin satış aşamasına ilişkindir. Ancak takibin haciz aşaması bakımından da bazı değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan biri de istihkak davalarında mülkiyet karinesine ilişkin İİK m. 97/a hükmünün birinci fıkrasının birinci cümlesinden sonra gelmek üzere ikinci ve üçüncü cümlelerin eklenmiş olmasıdır. 7343 sayılı Kanun'un 8 nci maddesiyle eklenen söz konusu cümleler şu şekildedir: *“Bu hâlde üçüncü şahıs yedieminliği kabul ettiği takdirde bu mal muhafaza altına alınmaz. Ancak 97 nci maddenin birinci fıkrası uyarınca takibin devamına karar verilmesi hâlinde mal muhafaza altına alınabilir.”*

Kanunun 97/a maddesinin birinci fıkrasının birinci cümlesine göre, bir taşınır malı elinde bulunduran kimse onun maliki sayılır. Aynı hükmün ikinci cümlesine göre ise borçlu ile üçüncü şahısların taşınır malı birlikte elde bulundurmaları halinde dahi mal borçlu elinde addolunur. Görüldüğü üzere, bu son hükümler hacizli malın kimin elinde haczedilmiş sayılacağına ilişkin bir takım karineler getirmiştir. Malın kimin elinde haczedilmiş sayılacağı ise, özellikle hacizde istihkak davasında tarafların rolünün belirlenmesi bakımından önem taşımaktadır³. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, 7343 sayılı Kanunla yapılan değişiklik, malın kimin elinde haczedilmiş sayılacağı bakımından bir farklılık yaratmamıştır. Malı borçlu ile üçüncü kişinin birlikte elde bulundurması halinde, mal üçüncü kişi elinde değil, yine borçlu elinde haczedilmiş sayılacaktır.

İcra ve İflas Kanunu'muz, Türk Medeni Kanunu'ndan farklı olarak taşınır mallarda mülkiyete karine olmak bakımından zilyetliği değil, “elde bulundurma” kavramını⁴ esas almıştır. Buna göre mal elinde haczedilen kişi, o mala zilyet olmasa bile İİK bakımından malın maliki sayılmaktadır. Dolayısıyla, malı borçlu ile üçüncü kişinin birlikte elde bulundurması halinde, kanuna göre taşınır⁵ mal borçlu elinde, yani onun mülkiyetinde sayılmaktadır. Buna bağlı olarak söz konusu malın muhafaza altına alınması bakımından, borçlu elinde haczedilen malların muhafaza altına ilişkin hükümlerin uygulanması gerekmektedir. Ancak 7343 sayılı kanunla yapılan değişikliğe göre artık birlikte elde bulundurulan mallar, üçüncü kişi yedieminliği kabul ettiği takdirde muhafaza altına alınamayacak, fakat daha sonra icra mahkemesince takibin devamına karar verilmesi halinde muhafaza altına alınabilecektir. Çalışmamızda, yapılan bu değişikliğin yerinde olup olmadığı meselesi ele alınacaktır.

2. GENEL OLARAK HACZEDİLEN MALLARIN MUHAFAZA ALTINA ALINMASI

¹ Bkz., RG, 30.11.2021, Sayı: 31675.

² Bu konuda bkz. Pekcanitez H/Akkan M, “7343 Sayılı Kanunla İcra Ve İflâs Kanunu'nda Yapılan Değişikliklerin Zaman Bakımından Uygulanması”, TBB Dergisi, 160, 2022, s. 259 vd.; Uyar, T, “24.11.2021 ve 7343 Sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un Getirdiği Yenilikler”, İstanbul Barosu Dergisi, 96, 1, 2022, s. 16 vd.; Aslan, K, “İhalelinin Feshi Hakkında 7343 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler ve Bunların Değerlendirilmesi”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26, 4, 2022, s. 1 vd.

³ Şöyle ki malın borçlu elinde haczedilmesi (İİK m. 97) halinde davacı üçüncü kişi, davalı ise alacaklı (ve istihkak iddiasına itiraz etmişse borçlu) olacaktır. Buna karşılık mal üçüncü kişi elinde haczedilmesi (İİK m. 99) halinde ise, davacı alacaklı, davalı ise üçüncü kişi olacaktır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Aslan, K., *Hacizde İstihkak Davası*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 264 vd.

⁴ Elde bulundurma, bir mal üzerinde fiili hâkimiyete sahip olmak demektir. Mal üzerinde fiili hâkimiyete sahip olan kimse, o mal üzerinde zilyet olma iradesine sahip olmasa bile, icra hukuku bakımından karine olarak malın maliki sayılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Aslan, s. 252 vd.

⁵ Taşınmazlar Yargıtay uygulamasına göre istihkak iddiasına konu olamayacağı için, çalışmamızda taşınmaz mallar üzerinde durulmamıştır. Taşınmazların istihkak iddiasına konu olamayacağı hakkında ayrıntı için bkz. Aslan, s. 259 vd.

Doktrinde haciz, kesinleşmiş bir icra takibinin konusu olan belli bir para alacağının ödenmesini sağlamak için, bu konuda talepte bulunan alacaklı lehine, takip konusu alacağı karşılayacak miktar ve değerdeki borçluya ait mal ve haklara icra dairesi tarafından hukuken el konulması olarak tanımlanmaktadır⁶. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, bir mal ya da hakkın haczedilmiş sayılması için, kural olarak fiilen haczedilmesi ve muhafaza altına alınması şart değildir. Haczedilen mal muhafaza altına alınmamış olsa bile kural olarak⁷ haciz geçerlidir. Bu nedenle, haciz hukuken el koyma olarak tanımlanmaktadır. Önemli olan icra dairesinin malın haczedildiğine ilişkin iradesinin açıklanması (haricileşmesi) ve bu iradenin haciz tutanağına yansımış olmasıdır⁸.

Haczedilen taşınır malların muhafaza altına alınması esas olarak İİK m. 88 hükmünde düzenlenmiştir. Buna göre, icra dairesi, haczedilen paraları, banknotları, hamiline ait senetleri, poliçeler ve sair cirosu kabil olan senetler ile altın, gümüş ve diğer kıymetli şeyleri muhafaza altına alır (İİK m. 88/1). Söz konusu kıymetli şeyler bakımından sadece haciz iradesinin açıklanması, yani bunlara hukuken el konulması yeterli değildir. Aksine, söz konusu kıymetli malların haczedilmiş sayılması için bunlara fiilen el konulması ve bizzat icra dairesi tarafından muhafaza altına alınması haczin geçerlilik koşuludur⁹.

Kıymetli şeyler dışındaki malların muhafaza altına alınmış olması, haczin geçerliliği ve tekemmülü için şart değildir. Bu tür mallar bakımından, haczi yapan icra müdürünün alacaklının muvafakati ile ve istenildiği zaman verilmesi koşuluyla taşınır malı bizzat borçlu elinde bırakması veya üçüncü kişiye teslim etmesi haczin geçerliliği için yeterlidir. Nitekim İİK m. 88 hükmüne göre, diğer taşınır mallar, masrafi alacaklıdan peşin olarak alınarak muhafaza altına alınır. **Borçlu elinde haczedilmiş olan** bir mal, alacaklı muvafakat ederse istenildiği zaman verilmek şartıyla, geçici olarak borçlu yedinde veya üçüncü kişi nezdinde bırakılabilir. Buna göre, borçlunun elinde (fili hâkimiyeti altında) haczedilmiş olan bir malın, borçlu ya da üçüncü bir kişiye bırakılabilmesi için, alacaklının muvafakati şarttır. Alacaklı muvafakat etmezse, bu malların uygun bir yerde muhafaza altına alınması, yani bir üçüncü kişiye yediemin¹⁰ olarak bırakılması gerekecektir¹¹.

Kanuna göre **üçüncü kişi elinde bulunan** taşınır mallar haczedildiğinde, üçüncü kişinin kabul etmesi halinde üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılır (İİK m. 88/2). Görüldüğü üzere, üçüncü kişi elinde haczedilen bir malın, üçüncü kişiye bırakılabilmesi için (borçlu elinde yapılan hacizden farklı olarak) alacaklının muvafakati aranmamakta¹², üçüncü kişinin yedieminliği kabul etmesi yeterli olmaktadır. O halde hacizli mal, mal kendi elinde haczedilen ve yedieminliği kabul eden üçüncü kişiden, kendisi izin vermediği sürece alınamaz. Söz konusu kişinin bunu kabul etmemesi halinde, mal yine icra dairesi tarafından muhafaza altına alınarak başka bir üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılacaktır.

⁶ Kuru, B., *İcra ve İflas Hukuku El Kitabı*, B. 2, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 410; Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S. ve Hanağası, E., *İcra ve İflas Hukuku*, B. 9, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara, 2022, s. 296. Ayrıntı için bkz. Akgün, Ş., *Haczin Hukuki Niteliği*, Der Yayınları, İstanbul, 2020, s. 165 vd.

⁷ İstisna, İİK m. 88/1'de düzenlenmiştir.

⁸ Üstündağ, S., *İcra Hukukunun Esasları*, B. 8, İstanbul, 2004, s. 147 dnp. 432; Postacıoğlu, İ. E., *İcra Hukuku Esasları*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, s. 290 vd.; Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Akgün, s. 217 vd.

⁹ Kuru, El Kitabı, s. 426-427; Aslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası, s. 313; Postacıoğlu, s. 305; Akgün, s. 334 vd.; Pekcanitez H, Atalay, O, ve Özkes, M., *İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı*, B. 9, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2022, s. 177; Uyar, T., *İcra Hukukunda Haciz*, B. 2, Feryal Matbaacılık, Manisa, 1990, s. 182 vd.

¹⁰ İİK m. 88/5 hükmüne göre, haczedilen mallar, Adalet Bakanlığı tarafından yetki verilen gerçek veya tüzel kişilere ait lisanslı yediemin depolarında muhafaza edilir. Bkz. Lisanslı Yediemin Depoları Yönetmeliği, RG, 23.8.2016, Sayı: 29810.

¹¹ Kuru, *El Kitabı*, s. 427; Aslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası, s. 313; Akgün, s. 337 vd.

¹² İİK m. 88/2 c.3 hükmünde yer alan "alacaklının muvafakati ve" ibaresi Anayasa Mahkemesinin 12.1.2012 tarih ve 90/04 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. 6352 sayılı Kanunla değişen m. 88 hükmü söz konusu karara uygun hale getirilmiştir. Ayrıca bkz. Pekcanitez, Atalay ve Özkes, s. 178.

Öte yandan, 7343 sayılı Kanununun 7 nci maddesiyle İİK m. 88/2 hükmünde yapılan değişikliğe göre, “**haczedilmiş ancak muhafaza altına alınmamış olan** mallar, satış talebi üzerine muhafaza altına alınır veya ihale alıcısına teslim hazırlanır hale getirilir, aksi takdirde satış yapılamaz. Sicile kayıtlı motorlu kara araçları bakımından 106 ncı madde hükmü saklıdır”. O halde daha önce muhafaza altına alınmamış olan malların satışı talep edildiğinde, satışın yapılabilmesi için, mutlaka haczedilmiş olan bu malların muhafaza altına alınması veya alıcısına teslim hazırlanır hale getirilmesi gerekir. Ancak bunlar yapıldıktan sonra satış yapılabilecektir. İcra ve İflas Kanunu’nun 106 ncı maddesinde 7343 sayılı Kanununun 9 ncü maddesiyle yapılan değişikliğe göre “*Satış talebiyle birlikte kıymet takdiri ve satış giderlerinin tamamının peşin olarak yatırılması zorunludur. Sicile kayıtlı motorlu kara araçları bakımından muhafaza, kıymet takdiri ve satış talebinin birlikte yapılması ve bunlara ilişkin giderlerin tamamının birlikte ve peşin olarak yatırılması zorunludur. Kıymet takdiri ve satış giderlerinin, sicile kayıtlı motorlu kara araçları bakımından ilaveten muhafaza giderinin tamamı, satış talebiyle birlikte peşin olarak yatırılmazsa¹³ satış talebi vaki olmamış sayılır*”. Burada dikkat çeken husus, sicile kayıtlı motorlu kara taşıtları bakımından ayrıca muhafaza giderlerinin de yatırılmasının zorunlu olmasıdır¹⁴.

Öte yandan, İİK m. 88/3 hükmüne göre “*Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası antlaşma hükümleri saklı kalmak kaydıyla, yabancı devlet başkanı, parlamento başkanı, hükümet başkanı veya hükümet üyelerini taşıyan ulaşım araçları, bu kişiler Türkiye’de buldukları sürece, muhafaza altına alınamaz ve yediemine bırakılamaz*”. Kanunun bu hükmünde, ulaşım araçları bakımından bir sınırlama yapılmamıştır. Bu ulaşım aracı, kara, hava ve denizde kullanılan ulaşım aracı olabilir. Ayrıca, bu ulaşım araçları ancak ilgililer Türkiye’de bulunduğu sürece muhafaza altına alınamaz, bu kişiler Türkiye’de bulunmadıkları takdirde muhafaza altına alınabilir.

Nihayet İİK m. 88/4 hükmüne göre “*İcra dairesi üçüncü bir şahsa rehnedilmiş olan malları da muhafaza altına alabilir. Ticari işletme rehni kapsamındaki taşınır ise icra dairesince satılmalarına karar verilmesinden sonra muhafaza altına alınabilir. Bu mallar paraya çevrilmediği takdirde geri verilir*”. Burada, özellikle ticari işletme rehni kapsamındaki taşınırın ancak, satılmalarına karar verilmesinden sonra icra dairesi tarafından muhafaza altına alınabileceğini vurgulamak gerekir. Bu hükümden anlaşılacağı üzere, ticari işletme rehni kapsamında haczedilen ve istihkak iddiasına konu olan bir mal, bu aşamada muhafaza altına alınamayacağına göre, satılmasına karar verilmeden önce ancak malı elinde bulduran kişiye yediemin olarak bırakılabilecektir. Satılmasına karar verilmesinden sonra ise muhafaza altına alınabilecektir.

3. İSTİHKAK İDDİASINA KONU OLAN MALLARIN MUHAFAZA ALTINA ALINMASI

Bilindiği üzere, bir icra takibinde alacaklının tatmin edilmesi amacıyla ancak takip borçlusunun mal ya da haklarına el konulabilir, üçüncü kişilerin mal ya da haklarına müdahale edilemez (el

¹³ İİK m. 106/6 hükmüne göre, satış talebiyle birlikte peşin olarak yatırılan miktarın satış işlemleri sırasında yetersiz kaldığı anlaşılırsa icra müdürü tarafından satış isteyene on beş günlük süre verilir ve bu sürede eksik miktar tamamlanmazsa satış talebi vaki olmamış sayılır.

¹⁴ Bu hüküm özellikle kıymet takdiri ve satış giderlerinin yatırılmaması nedeniyle, satış işleminin gecikmesinin önüne geçilmesi, satışın daha hızlı bir şekilde yapılması amacıyla kabul edilmiştir. Burada önemli bir husus, sicile kayıtlı motorlu kara taşıtları bakımından ayrıca muhafaza giderlerinin de yatırılmasının zorunlu olmasıdır. Kanaatimizce İİK m. 88/2 hükmü ile İİK m. 106/4- 5 hükümleri birlikte değerlendirildiğinde, satış talebi edilen sicile kayıtlı motorlu kara taşıtları bakımından, muhafaza giderlerinin satış talebiyle birlikte yatırılmasının zorunlu olması, ancak daha önce bu malların muhafaza altına alınmamış olması halinde söz konusu olabilir. Bu tür araçlar daha önce muhafaza altına alınmış ise zaten muhafaza giderleri alacaklıdan peşin olarak alınmıştır (İİK m. 88/2). İİK m. 106/4 ve 5 hükümlerinden, sicile kayıtlı motorlu kara taşıtlarının, ancak satış talebi ile birlikte muhafaza altına alınabileceği, daha önce muhafaza altına alınmayacağı şeklinde bir sonuç çıkarmak mümkün değildir.

konulamaz). Ancak uygulamada da sıklıkla karşılaşıldığı gibi takip sürecinde, üçüncü kişilere ait mal ya da haklara icra dairesi tarafından el konulmuş olması, yani bunların haczedilmesi mümkündür. Böyle bir durumda, üçüncü kişilere, anayasa ile koruma altına alınmış mülkiyet haklarının korunması amacıyla hukuki bir olanak tanınması zorunludur. İşte bu olanak istihkak iddiası/davasası adı altında İİK m.96 vd. hükümlerinde tanınmış bulunmaktadır¹⁵. Dolayısıyla, bir icra takibinde borçluya ait olduğu gerekçesi ya da düşüncesiyle, icra dairesi tarafından haczedilen mal ya da haklar üzerinde, üçüncü kişilerin hak iddiasında bulunması halinde, bu iddiayı ileri sürmek amacıyla başvuru yola, istihkak iddiası ve istihkak davası denilmektedir. İstihkak iddiası/davasası, üçüncü kişilerin cebri icra sürecinde mal ya da haklarına müdahale edilmesi halinde, bu müdahalenin bertaraf edilmesi ve mal ya da hakkın hacizden kurtarılması amacıyla başvuru bir yoldur¹⁶.

Hacizde istihkak davasının, malın kimin elinde haczedildiğine göre değişik görünüm biçimleri vardır. Bir başka deyişle, malın kimin elinde haczedildiğine göre istihkak davasının tabii olduğu hükümler farklılık göstermektedir. Bu açıdan özellikle istihkak iddiası aşamasında, malın kimin elinde haczedildiğinin (doğru olarak) tespit edilmesi, uygulanacak hükümler, taraf rollerinin dağılımı ve ispat gibi hususlarda büyük önem taşımaktadır¹⁷. İİK 96 vd. hükümlerinden de anlaşılacağı üzere, bu konuda üç farklı olasılık söz konusudur. Birincisi malın borçlu elinde haczedilmiş olması, ikinci malın üçüncü kişi elinde haczedilmiş olması, üçüncüsü ise malın borçlu ile üçüncü kişinin birlikte elde bulundurulması halinde haczedilmiş olmasıdır. Kanunda da bu olasılıklara göre farklı düzenlemeler yapılmış bulunmaktadır. Bu düzenlemelerden biri de bu olasılıklara göre, istihkak davasına konu olan malın muhafaza altına alınmasına ilişkin düzenlemelerdir. Biz de açıklamalarımızı bu olasılıklar çerçevesinde yapacağız.

3.1. İstihkak İddiasına Konu Malın Borçlu Elinde Haczedilmesi Halinde Muhafaza Altına Alınması

İİK m. 97/a hükmüne göre bir menkul malı elinde bulunduran kişi onun maliki sayılır. Ancak haczedilen malın borçlu elinde bulunması halinde, bu malın muhafaza altına alınması hususunda, İİK m. 96 vd. hükümlerinde özel bir düzenleme yapılmamıştır. Bu nedenle, istihkak iddiasına konu olan malın borçlu elinde haczedilmesi halinde, muhafaza altına alınması İİK m. 88 hükmüne tabii olacaktır. Çünkü, üçüncü kişi elinde haczedilen ve istihkak iddiasına konu olan malların muhafaza altına alınması hususunda İİK m. 88/2 ve İİK m. 99'da özel düzenleme yapılmıştır. Aynı şekilde birlikte elde bulundurulan malların muhafaza altına alınması hususunda İİK m. 97/a hükmünde özel düzenleme yapılmıştır. Buna karşılık borçlu elinde haczedilen ve istihkak iddiasına konu olan malların muhafaza altına alınması hususunda özel düzenleme yapılmamıştır. Bu nedenle malın muhafaza altına alınmasına ilişkin İİK m. 88'de öngörülen düzenlemelerin malın borçlu elinde haczedilmesi haline ilişkin olduğunu kabul etmek gerekir¹⁸.

Buna göre borçlu elinde haczedilen ve istihkak iddiasına konu olan para ve kıymetli şeyler hususunda İİK m. 88/1 hükmü uygulanacak; icra dairesi bu malları hiç kimseye yedi emin olarak bırakmayıp, mutlaka kendi nezdinde muhafaza altına alacaktır. Esasen yukarıda da belirtildiği gibi bu husus zaten haczin geçerliliği için şarttır¹⁹.

Para ve kıymetli şeyler dışındaki borçlu elinde haczedilmiş olan diğer taşınır mallar, masrafi alacaklıdan peşin olarak alınarak muhafaza altına alınacaktır. Ancak **alacaklının muvafakatinin bulunması şartıyla** borçlu elinde haczedilmiş olan mallar, geçici olarak borçlu

¹⁵ İstihkak davasının amacı ve niteliği hakkında ayrıntı için bkz. Aslan, s. 21 vd.

¹⁶ Aslan, s. 22.

¹⁷ Pekcanitez, Atalay ve Özkes, s. 208.

¹⁸ Aynı yönde, Akgün, s. 338 dpn. 1164.

¹⁹ Akgün, s. 334 vd.

yedinde veya üçüncü kişi nezdinde bırakılabilecektir²⁰. O halde istihkak iddiasına konu olan mal borçlu elinde ise muhafaza altına alınarak bir yediemine teslim edilebileceği gibi geçici olarak yedimin sıfatıyla borçlunun kendisine de bırakılabilir²¹. Hacz edilmiş ancak icra dairesi tarafından muhafaza altına alınmamış olan mallar ise satış talebi üzerine icra dairesince muhafaza altına alınacak veya ihale alıcısına teslim hazırlanacaktır. Bu hususlar yerine getirilmediği takdirde söz konusu malın satışı yapılamayacaktır²² (İİK m. 88/2).

Diğer taraftan İİK m. 88/4 hükmüne göre icra dairesi üçüncü bir şahsa rehnedilmiş olan malları da muhafaza altına alabilmektedir. Üçüncü bir kişiye rehnedilmiş olan mal hakkında istihkak iddiasında bulunmuş olması, söz konusu malın muhafaza altına alınmasına engel teşkil etmeyecektir. Ancak ticari işletme rehni kapsamındaki taşınır haklarında istihkak iddiasında bulunmuş ise, bu mal icra dairesince satılmalarına karar verilmesinden sonra muhafaza altına alınabilecek, bu mallar paraya çevrilmediği takdirde geri verilecektir.

3.2. İstihkak İddiasına Konu Olan ve Üçüncü Kişi Elinde Hacz Edilen Malın Muhafaza Altına Alınması

Biraz önce de belirtildiği üzere, cebri icra sürecinde, alacaklının alacağının karşılanması amacıyla ancak borçluya ait mal ve haklar haczedilebilir. Haciz konulacak malın borçluya ait olması gerekmez, birlikte, söz konusu malın haciz anında mutlaka borçlu elinde olması zorunlu değildir. Mal borçluya ait olmakla birlikte üçüncü kişinin elinde (zilyetliğinde) de olabilir. Bu nedenle icra sürecinde üçüncü kişiye ait mal ve haklara da haciz konulmuş olabilir. Malın üçüncü kişi elinde haczedilmiş olması, haczi geçersiz kılmaz²³. Haciz geçerli olmakla birlikte, bu hacze karşı üçüncü kişilere istihkak davası açma olanağı tanınmış bulunmaktadır²⁴. İstihkak iddiasında bulunmuş olması, söz konusu malın haczine engel olmaz. İcra müdürü, üçüncü kişinin elinde de olsa, alacaklı tarafından borçluya ait olduğu iddia edilen bir malı haczetmek zorundadır²⁵. Haciz yapılmakla birlikte, üçüncü kişinin iddiası haciz tutanağına yazılır²⁶.

Üçüncü kişi elinde haczedilen ve istihkak iddiasına konu olan malların muhafaza altına alınması hususunda İİK m. 99 hükmünde özel düzenleme yapılmıştır²⁷. Bu hükme göre “*Hacz edilen şey, borçlunun elinde olmayıp da üzerinde mülkiyet veya diğer bir aynı hak iddia eden üçüncü kişi nezdinde bulunursa, bu kişi yedieminliği kabul ettiği takdirde bu mal muhafaza altına alınmaz*”. Benzer şekilde İİK m. 88/2 hükmüne göre de “*Üçüncü şahsın elinde bulunan taşınır mallar haczedildiğinde, üçüncü şahsın kabulü hâlinde üçüncü şahsa yediemin olarak bırakılır*”. Esasında bu iki hüküm aynı konuyu düzenler gibi gözükmektedir. Ancak İİK m. 88/2’nin İİK m. 99’a göre daha genel nitelikte bir hüküm olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu madde istihkak iddiasından bağımsız olarak üçüncü kişi elinde haczedilen malın üçüncü kişiye

²⁰ Akgün, s. 337 vd.

²¹ Kuru, *El Kitabı*, s. 427.

²² Sicile kayıtlı motorlu kara taşıtları bakımından İİK m. 106 hükmündeki düzenlemeler burada da geçerli olacaktır.

²³ Aslan, s. 498; Akgün, s. 340 vd.; Kurt Konca, N, Üçüncü Kişi Elinde Hacz Edilen ve Üçüncü Kişinin Üzerinde Mülkiyet İddiasında Bulunduğu Taşınır Mallar Üzerinde Alınacak Muhafaza Tedbirlerinin Kapsamı, *Ankara Barosu Dergisi*, 67, 2, 2009, s. 32 vd., s. 33.

²⁴ Postacıoğlu, s. 384; Aslan, s. 398; Akgün, s. 342; Kurt Konca, s. 33.

²⁵ Aslan, s. 13 vd., s. 497 vd., Akgün, s. 342, Kurt Konca, s. 33. Tekinay, S. S, *Haczden Mütevellit İstihkak Davaları*, Oğur Matbaası, İstanbul, 1953, s. 7.

²⁶ Ayrıntı için bkz. Aslan, s. 497 vd.

²⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Atalay, O, Taşınır Haklarında Üçüncü Kişi Elinde Haciz ve Muhafaza Altına Alınması (İİK m. 88, II Üzerine Bir Eleştiri), *Legal Medenî Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi*, 1, 1, 2005, s. 17 vd.; Aslan, s. 499 vd.; Kurt Konca, s. 32 vd.; Pekcanitez H, 4949 Sayılı Kanun’la İcra Hukukunda Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 49, 2003, s. 137 vd.; Uyar, T, 4949 Sayılı ve 17.7.2003 Tarihli İcra ve İflas Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un Getirdiği Yenilikler, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 49, 2003, s. 159-221); Özbek, M, İcra ve İflas Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Taslağıyla Getirilmek İstenen Değişikliklerin Değerlendirilmesi, *AÜHFD*, 57, 3, 2008, 463 vd.

yediemin olarak bırakılmasını düzenlemektedir. İİK m. 99 ise, bu kez üçüncü kişi elinde haczedilen ancak istihkak iddiasına da konu olan malın muhafaza altına alınmasını daha özel olarak düzenlemektedir. O halde, İİK m. 88/2 hükmü, istihkak iddiasından bağımsız olarak üçüncü kişi elinde haczedilen bütün taşınır mallar hakkında uygulanır. Yani söz konusu mallar hakkında istihkak iddiasında bulunulsun ya da bulunulmasın, üçüncü kişi yedieminliği kabul ettiği takdirde, mal kendisine yediemin olarak bırakılacaktır. Ancak üçüncü kişi bunu kabul etmek zorunda değildir. Örneğin malın muhafazasının zor ve masraflı olması halinde üçüncü kişi bunu kabul etmeyebilir. Bu takdirde mal, başka bir üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılabilecektir.

İİK m. 99 hükmüne göre ise istihkak iddiasına konu olan ve üçüncü kişi elinde bulunan mal, üçüncü kişinin yedieminliği kabul etmesi halinde muhafaza altına alınamayacak, yani üçüncü kişide bırakılacaktır. Ancak üçüncü kişi yedieminliği kabul etmediği takdirde, mal muhafaza altına alınarak başka bir üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılabilecektir. Gerek İİK m. 88/2 gerekse m. 99 hükmüne göre, söz konusu malın üçüncü kişiye bırakılabilmesi için alacaklının buna rıza göstermiş olması şart değildir²⁸. Alacaklı muvafakat etmesi dahi mal, ancak kendisinin kabul etmesi halinde üçüncü kişi elinde bırakılacaktır. İİK m. 99'a göre, üçüncü kişi elinde haczedilen malın, alacaklının muvafakati aranmaksızın üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılması kuşkusuz isabetlidir. Çünkü, mal onun elinde olduğuna göre mülkiyet karinesi onun lehinedir. Bu halde alacaklının muvafakati aramak, üçüncü kişinin mülkiyet hakkının ihlali sonucunu doğurabilecektir²⁹. Kanun koyucu, bu halde, malın muhafaza altına alınmayıp üçüncü kişiye bırakılması için, isabetli olarak, teminat gösterilmesi gibi bir şart da aramamıştır³⁰. Nihayet, malın üçüncü kişi elinde haczedilmiş olması halinde, alacaklı tarafından süresi içinde açılan istihkak davası sonuçlanıncaya kadar malın satışının da yapılamayacağını belirtmek gerekir (İİK m. 99).

3.3. İstihkak İddiasına Konu Olan ve Borçlu İle Üçüncü Kişinin Birlikte Elde Bulundurduğu Malın Muhafaza Altına Alınması

3.3.1. Genel Olarak

Yukarıda da belirtildiği üzere, 7343 sayılı Kanun'un 8 nci maddesiyle İcra ve İflas Kanunu'nun 97/a maddesine eklenen hükme göre, *"Bu hâlde üçüncü şahıs yedieminliği kabul ettiği takdirde*

²⁸ Belirtmek gerekir ki İİK m. 88 hükmünün 4949 sayılı Kanunla değişiklik yapılmasından önceki hali şöyleydi: *"Diğer menkul mallar masrafi peşinen alacaklıdan alınarak münasip bir yerde muhafaza altına alınır. Alacaklı muvafakat ederse istenildiği zaman verilmek şartıyla muvakkaten borçlu yedinde veya üçüncü şahıs nezdinde bırakılabilir."* Maddenin bu haline göre, üçüncü kişi elinde haczedilen mallar, üzerinde istihkak iddiasında bulunulsun ya da bulunulmasın ancak alacaklının muvafakati ile üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılabilmektedir. Kanun koyucu malın istihkak iddiasına konu olmasına yönelik bir düzenleme getirmemiştir. Hükmün bu haline göre istihkak iddiasına konu olan malın muhafaza altına alınıp alınmayacağına ilişkin olarak doktrinde ileri sürülen görüşler hakkında bkz. Kurt Konca, s. 38 vd. İİK m. 88'de 4949 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, üçüncü kişi elinde haczedilen malın üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılabilmesi için, alacaklının muvafakat etmesi yanında üçüncü kişinin kabulü yanında şartı getirilmiştir. Ancak bu hüküm doktrinde özellikle üçüncü kişinin mülkiyet hakkının ihlali bağlamında haklı eleştirilere maruz kalmış, alacaklının muvafakati şartının kanundan çıkartılması gerektiği haklı olarak ileri sürülmüştür. Bkz. Pekcanitez, s. 148 vd.; Atalay, s. 20 vd.; Aslan, s. 499 vd.; Uyar, s. 173; Kurt Konca, s. 38 vd. İİK m. 88/2'de yer alan "alacaklının muvafakati ve" ibaresi Anayasa Mahkemesinin 12.1.2012 tarih ve 90/04 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Bundan sonra 6352 sayılı Kanun ile değişen m. 88/2 hükmü bu karara uygun hale getirilmiş, yani alacaklının muvafakati ibaresi, isabetli bir şekilde madde metninden çıkartılmıştır.

²⁹ Pekcanitez, s. 148 vd.; Atalay, s. 20 vd.; Aslan, s. 499 vd.; Uyar, s. 173; Kurt Konca, s. 38 vd.

³⁰ Örneğin bkz. "... Ayrıca, anılan madde hükmünün uygulanması halinde, mahcuzlar 3. kişiden alınmayacağı için ve şikayetçiye yed-i emin olarak bırakılması gerektiğinden bu işlemin teminat karşılığında yapılması karar verilmesi de yasaya aykırı görülmüştür" (12. HD., 24.09.2002, 17165/18276: www.corpus.com.tr).

bu mal muhafaza altına alınmaz. Ancak 97 nci maddenin birinci fıkrası uyarınca takibin devamına karar verilmesi hâlinde mal muhafaza altına alınabilir”.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, getirilen bu yeni düzenleme, sadece hacizli malı borçlu ile üçüncü kişinin birlikte elde bulundurması halinde uygulanabilir³¹. Malın kimin elinde hacz edilmiş sayılacağına haczi yapan icra müdürü karar verecektir. Bu kararın sonucu, özellikle istihkak davasında taraf rollerinin dağılımı, ispat yükü ve uygulanacak karineler bakımından önem taşıyacaktır. Dolayısıyla, icra müdürünün malın kimin elinde hacz edilmiş sayılacağı hususunda vermiş olduğu karara karşı, menfaati ihlal edilen ilgililer icra mahkemesi nezdinde şikâyet (İİK m. 16 vd.) yoluna başvurabilecektir. Bu bağlamda örneğin, malın münhasıran kendi elinde hacz edilmesi gerektiğini düşünen borçlu ya da üçüncü kişi karara karşı şikâyet yoluna başvurabilecektir.

Hacz edilen malı borçlu ile üçüncü kişinin birlikte elde bulundurması, söz konusu mal üzerinde fiili tasarruf kudretinin hem borçlu hem de üçüncü kişi tarafından kullanılabilmesini ifade eder. Bir başka ifadeyle birlikte elde bulundurulan mal üzerindeki fiili hâkimiyeti (fiili tasarruf kudretini) borçlu ile üçüncü kişi birlikte kullanabilmektedir. Birlikte elde bulundurma için borçlu ve üçüncü kişi ile haciz konusu mal arasında dışsal, mekânsal veya hâkimiyet ilişkisi kurulmasının mümkün olması gerekir³². Örneğin evlilik birliğinde, eşlerin müşterek konutunda hacz edilen mallar, birlikte elde bulundurulmuş sayılacaktır, zira her iki eş, müşterek konuttaki mallar üzerinde fiili hâkimiyeti kullanabilme olanağına sahiptir³³. Ancak, mal münhasıran sadece borçlunun ya da sadece üçüncü kişinin fiili hâkimiyeti kullanabilme olanağına sahipse, birlikte elde bulundurmadan söz edilemeyecektir.

Öte yandan İİK m. 97/a’da yer alan diğer karinelerin de rolüne değinmek gerekir. Buna göre *“Birlikte oturulan yerlerdeki mallardan mahiyetleri itibariyle kadın, erkek ve çocuklara aidiyetleri açıkça anlaşılanlar veya örf ve adet, sanat, meslek veya meşgale icabı olanlar bunların farz olunur. Bu karinenin aksini ispat külfeti iddia eden kişiye düşer”*. Önemle belirtmek gerekir ki, burada öngörülen karine, sadece ispat bakımındandır³⁴. Diğer bir ifadeyle mal niteliği gereği kadın, erkek ya da çocuğa ait olsa bile veya meslek ve sanat icabı başkasına ait sayılsa bile, malı borçlu ile üçüncü kişi birlikte elde bulundurmuş sayılacaktır. Yani bu hallerde dahi birlikte elde bulundurma söz konusudur. Ancak hacz edilen mal karine olarak üçüncü kişiye ait sayıldığı için, malın borçluya ait olduğunun alacaklının ispat etmesi gerekecektir³⁵. Bu ihtimalde mal karine olarak üçüncü kişiye ait sayılsa bile bu durum malın birlikte elde bulundurulduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Mal birlikte elde bulundurulan bir mal olarak hacz edilmiş sayılacağı için, 7343 sayılı Kanunla getirilen yeni düzenleme burada da uygulanacaktır. Yani mahiyeti gereği ya da meslek veya sanat gereği mal kendilerine ait sayılanlar, yedieminliği kabul ettikleri takdirde, söz konusu hacizli mal muhafaza altına alınamayacak, ancak icra mahkemesince takibin devamına karar verilmesi halinde muhafaza altına alınabilecektir.

3.3.2. 7343 Sayılı Kanunla Getirilen Yeni Düzenlemenin Değerlendirilmesi

7343 sayılı Kanunla yapılan değişiklik İİK m. 97/a hükmüne ilişkindir. İİK m. 97/a maddesinin başlığı *“İstihkak davalarında mülkiyet karinesi”* şeklindedir. Bu hüküm malın kimin elinde hacz edilmiş sayılacağını ve dolayısıyla haciz anında kimin mülkiyetinde sayılacağını

³¹ Malın üçüncü kişi ve borçlu elinde hacz edilmesi halinde uygulanacak hükümleri daha önce ifade etmiştik.

³² Bingöl, E, *Hacizde İstihkak Davasında Mülkiyet Karinesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, s. 75 vd.

³³ Ayrıntı için bkz. Aslan, s. 551 vd.

³⁴ Söz konusu karineler ve bunların uygulanma koşulları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aslan, s. 437 vd.; Bingöl, s. 80 vd.

³⁵ Bu hususta bkz. Aslan, s. 445 vd.; Bingöl, s. 84 vd.

belirlemeye yönelik bir hükümdür³⁶. Nitekim hükmün ilk cümlesinde “*Bir taşınır malı elinde bulunduran kişinin o malın maliki sayılacağı*” açıkça ifade edilmiştir. Kanun koyucu burada Medeni Kanun’dan farklı olarak, zilyetliği değil, onun harici unsuruna tekabül eden fiili hâkimiyeti (elde bulundurmaya) mülkiyete karine saymıştır.

7343 sayılı Kanunla değişikliğe maruz kalan hükmün ikinci cümlesinde ise “*Borçlu ile üçüncü şahısların taşınır malı birlikte ellerinde bulundurmaları halinde dahi mal borçlu elinde addolunur*” hükmüne yer verilmiştir³⁷. Mal borçlu elinde addolunur ifadesinin anlamı ise, malın borçlunun mülkiyetinde sayılmasıdır. Çünkü hükmün ilk cümlesine göre, bir menkul malı elinde bulunduran onun maliki sayılmaktadır. Birlikte elde bulundurulan mal borçlunun elinde, dolayısıyla onun mülkiyetinde sayılacaktır. İcra müdürü harici karinelere dayanarak yaptığı tespitlere göre malı borçlu ile üçüncü kişinin birlikte fiili hâkimiyeti altında bulundurduğuna karar verirse, haciz tarihi itibarıyla bu mal borçlunun mülkiyetinde sayılacaktır. Malı borçlu ile birlikte elde bulunduran ve mahcuz kendisine ait olduğunu iddia eden üçüncü kişinin istihkak davası açması gerekecektir. Yani bu halde davacı üçüncü kişi, davalı ise alacaklı (ve istihkak iddiasına itiraz etmiş ise) borçlu olacaktır.

Önemle belirtmek gerekir ki, 7343 Sayılı Kanun ile malı borçlu ile üçüncü kişinin birlikte elde bulundurması halinde, malın kimin elinde haczedilmiş sayılacağına yönelik bir değişiklik yapmamıştır. Yapılan değişikliğe rağmen bu ihtimalde mal eskiden olduğu gibi **yine borçlu elinde haczedilmiş sayılacaktır**. Yapılan değişiklik, birlikte elde bulundurulan ve böylece borçlu elinde haczedilmiş sayılan malın muhafaza altına alınmasıyla ilgilidir. Getirilen değişikliğe göre, üçüncü kişi yedieminliği kabul ettiği takdirde mal muhafaza altına alınamayacaktır. *Kanaatimizce yapılan değişiklikte getirilen yeni hükümdeki en büyük çelişki, birlikte elde bulundurulan mallar borçlu elinde (borçlunun mülkiyetinde) sayılmasına rağmen, sanki üçüncü kişi elindeymiş (ona aitmiş) gibi muhafaza işlemine tabi tutulmasıdır*. Zira bir taraftan mal borçlu elinde haczedilmiş sayılmakta ve mülkiyeti ona ait olarak kabul edilmekte iken diğer taraftan sanki mal üçüncü kişiye aitmiş gibi muhafaza işlemine tabi tutulmaktadır. Böylece başkasına ait sayılan bir mal üzerinde sadece istihkak iddiasında bulunmuş olması nedeniyle, üçüncü kişi yedieminliği kabul ettiği takdirde mal muhafaza altına alınamamakta, kendisine yediemin olarak teslim edilmektedir.

Malın üçüncü kişi elinde haczedilmiş sayılmasına ilişkin İİK m. 99 hükmüne göre “*Haczedilen şey, borçlunun elinde olmayıp da üzerinde mülkiyet veya diğer bir aynı hak iddia eden üçüncü kişi nezdinde bulunursa, bu kişi yedieminliği kabul ettiği takdirde bu mal muhafaza altına alınmaz*”. Görüldüğü üzere hem 7343 sayılı Kanunla getirilen düzenleme hem de İİK m. 99 da yer alan düzenleme aynıdır. Hâlbuki birincisinde mal borçlu elinde haczedilmiş sayılmakta ikinci durumda ise mal üçüncü kişi elinde haczedilmiş sayılmaktadır. Böylece üçüncü kişi yedieminliği kabul ettiği takdirde malın muhafaza altına alınması bakımından iki hüküm arasındaki fark ortadan kalkmaktadır. Oysa yukarıda da işaret edildiği üzere malın borçlunun mülkiyetinde olduğunu kabul edip ondan sonra muhafaza altına alınmasını üçüncü kişinin insiyatifine bırakmak bir çelişkidir.

Ayrıca İİK m. 88/2 ye göre “*Diğer taşınır mallar, masrafi peşinen alacaklıdan alınarak muhafaza altına alınır. Alacaklı muvafakat ederse, istenildiği zaman verilmek şartıyla, muvakkaten borçlu yedinde veya üçüncü şahıs nezdinde bırakılabilir. Üçüncü şahsın elinde bulunan taşınır mallar haczedildiğinde, üçüncü şahsın kabulü hâlinde üçüncü şahsa yediemin olarak bırakılır. Ancak muhafaza altına alınmamış mallar satış talebi üzerine muhafaza altına alınır veya ihale alıcısına teslim hazır hâle getirilir, aksi takdirde satış yapılamaz*”. Bu hükümden de anlaşılacağı üzere malın borçlu elinde haczedilmesi halinde

³⁶ Ayrıntı için bkz. Aslan, s. 429 vd.

³⁷ Belirtmek gerekir ki mehz İsviçre hukukunda bu ihtimalde mal üçüncü kişi elinde haczedilmiş sayılmaktadır. Aslan, s. 435.

ancak alacaklı muvafakat ederse mal üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılabilir. Oysa 7343 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikte alacaklının muvafakatı bertaraf edilmiş olmaktadır. Yapılan değişikliğinde Gerekçesine ³⁸ göre, böyle bir değişikliğin yapılmasının bir amacı, uygulamada karşılaşılan sorunlara çözüm bulmaktır. Ancak Gerekçede en azından örnek misalinden uygulamada ne gibi bir sorunla karşılaşıldığına dair bir açıklama yapılmamıştır. Yine Gerekçeye göre, yapılan değişiklikle, alacaklı, borçlu ve üçüncü kişi arasındaki menfaat telif edilerek bu nitelikteki mahcuzun derhal muhafaza altına alınmasından kaynaklanan mağduriyetlerin önüne geçilmiş olacaktır. Gerçekten de acaba burada yapılan değişiklikle alacaklı, borçlu ve üçüncü kişinin menfaatleri telif mi edilmiştir yoksa birinin menfaati diğerlerine üstün mü tutulmuştur? Gerçekten kimin mağduriyetinin önlenmesi amaçlanmıştır? Bu hususların irdelenmesi gerekir.

Yukarıda da açıklandığı üzere gerek mahcuz mallar hakkında gerekse istihkak iddiasına konu olan mahcuz mallar hakkında muhafaza işlemlerine ilişkin olarak Kanunda bazı hükümler sevk edilmiştir. Bu anlamda hem İİK m. 88 hem de İİK m. 99 hükümlerinde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Şimdi bunların yanı sıra bir de İİK m. 97/a hükmüyle getirilen yeni düzenleme eklenmiştir. Böylece mahcuz malın muhafaza altına alınması ile ilgili olarak üç ayrı hükümde farklı düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle aynı konuya ilişkin üç farklı hükümde düzenleme yapılmış olması eleştirilebilir.

Diğer taraftan, yukarıda da belirtildiği üzere, yapılan değişikliğe rağmen halen malı borçlu ile üçüncü kişi birlikte elde bulundurmaktadır. Bu halde kanuna göre mal borçlunun sayılmaktadır. Malın borçlu elinde haczedilmesi halinde, söz konusu malın borçluya ya da üçüncü bir kişiye yediemin olarak bırakılabilmesi için mutlaka alacaklının buna muvafakat etmesi gerekmektedir (İİK m. 88/2). Alacaklı muvafakat etmediği takdirde, malın borçlu ya da üçüncü kişiye bırakılması mümkün değildir. Böyle bir durumda mal icra dairesi tarafından muhafaza altına alınmakta ve yediemine teslim edilmektedir. *Yapılan değişiklik bu yönüyle, alacaklının muvafakati şartını bertaraf etmiş olmaktadır.* Zira 97/a hükmünde yapılan değişiklikle, malın üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılması için alacaklının muvafakatının aranacağına dair herhangi bir şarta yer verilmemiştir. Ayrıca bu konuda icra dairesine bir takdir hakkı da verilmemiştir. Yani, malı borçlu ile üçüncü kişinin birlikte elde bulundurması halinde, ne alacaklının muvafakati aranacak ne de icra müdürünün bir takdir hakkı olacaktır. Sadece üçüncü kişinin yedieminliği kabul etmesi yeterli olacak ve mal yediemin sıfatıyla üçüncü kişinin kendisine teslim edilecektir.

Üçüncü kişinin yedieminliği kabul etmemesi halinde mahcuz mal kendisine bırakılamayacaktır. Bu halde malın hangi hükümlere göre muhafaza altına alınacağına irdelenmesi gerekir. Yukarıda da incelendiği üzere, bu halde malı borçlu ile üçüncü kişi birlikte elde bulundursa bile halen mal borçlunun elinde sayılacaktır. Malı birlikte elde bulunduran üçüncü kişi yedieminliği kabul etmezse, yeni getirilen hükmün uygulanması söz konusu olamayacaktır. Çünkü kanun bu halde açıkça üçüncü kişinin yedieminliği kabul etmesi şartını aramaktadır. Kanaatimizce bu takdirde malın münhasıran borçlu elinde bulunması halinde muhafaza altına alınmasına ilişkin İİK m. 88/2 hükmünün uygulanması gerekir. Yani bu halde malın borçluya bırakılabilmesi için alacaklının muvafakatının aranması gerekecektir. Alacaklı malın borçlu elinde bırakılmasına muvafakat etmediği takdirde, mal borçluya bırakılamayacak, icra dairesi tarafından muhafaza altına alınarak yediemine teslim edilecektir.

Getirilen yeni düzenleme, üçüncü kişinin menfaatlerini koruması amacına hizmet etmesi noktasında savunulabilir³⁹. Zira her ne kadar üçüncü kişi malı borçlu ile birlikte elde bulundurmakta ise de malın muhafaza altına alınmayıp yediemin sıfatıyla kendisine bırakılmasında yarar olabilir. Bu durum özellikle üçüncü kişinin haczedilen mala ihtiyacı olması, mahcuz olsa bile onu kullanmaya devam etmesi halinde önem taşır. Zira söz konusu

³⁸ Bkz. 7343 sayılı Kanunun Hükümet Gerekçesi.

³⁹ Bu yönde, Pekcanitez, Atalay ve Özkes, s. 207-208.

mal muhafaza altına alınıp başka bir üçüncü kişiye teslim edildiğinde, malı birlikte elde bulunduran üçüncü kişinin, bu maldan yararlanması mümkün olamayacaktır. Ancak, malın muhafaza altına alınmayıp üçüncü kişide bırakılması halinde, üçüncü kişinin maldan yararlanma olanağı yoksa bu durum kendisine bir fayda sağlamayacaktır. Çünkü bir malın muhafaza altına alınmayıp üçüncü kişide bırakılması, ancak kendisine bir fayda sağlıyorsa önem taşıyabilir. Örneğin mahcuz mal kullanılmakla tükenmesi mümkün olmayan bir mal ise ve üçüncü kişi ekonomik varlığını ya da işlerini sürdürmek için bu mala ihtiyaç duyuyorsa, malın kendisinde bırakılması onun menfaatlerine hizmet edebilir. Yoksa malın muhafaza altına alınmayıp üçüncü kişide bırakılması, açılan istihkak davasında üçüncü kişi aleyhine karar verilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Mal üçüncü kişide bırakılmakla birlikte istihkak davası üçüncü kişi aleyhine ya da lehine sonuçlanabilir. Kanun koyucunun değişiklik gerekçesinde belirttiği üçüncü kişinin mağduriyetinin önlenmesi ancak üçüncü kişinin malı kullanmaktan mahrum bırakılmaması anlamında önem taşıyabilir. Yoksa bu mağduriyet muhafaza yapılmamasının, istihkak davasının onun aleyhine karara bağlanmasına engel olacağı anlamına gelmemektedir.

Öte yandan getirilen değişiklik, üçüncü kişilerin mağduriyetinin önlenmesi noktasında savunulabilir ise de, acaba bu değişiklik alacaklının menfaatine hizmet etmekte midir? Bunun da sorgulanması gerekir. Gerekçeye göre bu değişiklik, borçlu, alacaklı ve üçüncü kişilerin menfaatlerini telif etme amacıyla getirilmiştir. Bu hüküm acaba hangi bakımdan alacaklının menfaatine hizmet etmektedir? Kanaatimizce bu hüküm alacaklının menfaatlerini korumaya hizmet etmemektedir. Çünkü bu halde takip borçlusunun mülkiyetinde sayılan mal, muhafaza altına alınamayacak ve alacaklının rızası olmadan üçüncü kişiye bırakılacaktır. Her ne kadar hacizli ve muhafaza altına alınmış mala ilişkin olarak yapılan tasarruflar bazı müeyyidelere bağlanmış ise de bunu göze alan üçüncü kişiler malı iyiniyetli başka üçüncü kişilere devredebilecektir. Yine bu düzenleme uygulamada kötüye de kullanılabilir⁴⁰. Borçlu ile üçüncü kişi anlaşıp malı birlikte elde bulundurabilirler ve mal borçlu elinde haczedilse bile sanki üçüncü kişininmiş gibi muhafaza altına alınamaz. Böylece borçlu muvazaalı bir şekilde malın üçüncü kişi elinde kalmasını sağlayabilir. Bu durum alacaklının haklarını ihlal edebilir. Zira hacizli malın yok olması veya değerinde bir eksilme meydana gelmesi mümkün olabilecektir. Hacizli malın yerine değerinin kaim olacağı düşünülse bile bu değeri üçüncü kişiden tahsil etmek mümkün olmayabilir. Ayrıca mal gerçekte borçluya aitse, üçüncü kişi elinde bırakılması bazı durumlarda borçlunun da menfaatlerini ihlal edebilir. Zira mal elden çıkarıldığı takdirde borçlu söz konusu malın bedeliyle borcunu ödeme olanağından yoksun bırakılmış olur.

7343 sayılı Kanunla birlikte elde bulundurulmuş malın muhafaza altına alınması hususunda m. 97/a hükmünde bir değişiklik daha yapılmıştır. İİK m. 97/a-2'ye eklenen hükme göre "*Ancak 97 nci maddenin birinci fıkrası uyarınca takibin devamına karar verilmesi hâlinde mal muhafaza altına alınabilir*". İİK m. 97/a hükmünde yapılan değişiklikler birlikte değerlendirildiğinde kanun koyucu şöyle bir tercihte bulunmuş olmaktadır. Eğer mahcuz malı borçlu ile üçüncü kişi birlikte elde bulundurmakta ise ve üçüncü kişi yedieminliği kabul etmişse mal muhafaza altına alınarak başka bir kişiye teslim edilmeyecek, üçüncü kişinin kendisinde bırakılacaktır. Fakat istihkak iddiası üzerine yapılması gereken işlemler⁴¹ yapıldı da istihkak davası açılıp dosya icra mahkemesi önüne geldiğinde, mahkeme tarafından takibin devamına karar verilmesi halinde (yani ancak bu aşamama) mal muhafaza altına alınabilecektir. Kanaatimizce bu tercihte sorgulanması gereken bazı noktalar bulunmaktadır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, hacizli bir mal üzerinde üçüncü kişi tarafından istihkak iddiasında bulunulduğu takdirde, icra dairesinin bu iddiayı tutanağa yazması ve ondan sonra da bu iddiaya bir itirazları olup olmadığını bildirmeleri amacıyla alacaklı ve borçluya üç gün süre

⁴⁰ Nitekim ilgili Maddenin Adalet Komisyonu Gerekçesinde buna işaret edilmiş, teklifin madde metninden çıkarılması istenmiş ise de bu düşünce kabul görmemiştir.

⁴¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Aslan, s. 294 vd.

vermesi gerekir. Alacaklı ve/veya borçlu bu iddiaya itiraz etmezlerse istihkak iddiasını kabul etmiş sayılırlar. Bu halde istihkak davası açılmasına gerek olmayacağı için dosyanın icra mahkemesi önüne gelmesi ve takibin devamına karar verilmesi de söz konusu olmaz⁴². Alacaklı ve borçlu istihkak iddiasını kabul ettikleri için mahcuz mal üçüncü kişiye verilir. Zaten inceleme konumuz bakımından mal üçüncü kişi elinde bırakıldığı için ona iade de söz konusu olmaz. Ancak üçüncü kişinin elindeki mal artık mahcuz bir mal olmaktan çıkar.

Alacaklı ve/veya borçlunun, istihkak iddiasına itiraz etmesi halinde, icra müdürü dosyayı hemen⁴³ icra mahkemesine verir (m. 97/1). İcra dairesi tarafından dosya kendisine gönderilen icra mahkemesi, öncelikle istihkak iddiasına konu olan mal bakımından⁴⁴ takibin devamı veya ertelenmesine karar verir ve bu kararını üçüncü kişiye tefhim veya tebliğ etmekle yetinir. Bu aşamada istihkak iddiasının esası hakkında bir karar veremez⁴⁵. Zira bu aşamada henüz açılmış bir istihkak davası yoktur. İstihkak davasının, takibin devamı veya ertelenmesine ilişkin kararın tefhim veya tebliğinden itibaren yedi gün içinde açılması gerekir⁴⁶.

İcra mahkemesi, icra dairesi tarafından kendisine gönderilen istihkak iddiası hakkında öncelikle takibin devamı veya ertelenmesine karar verecektir. İcra mahkemesi, dosya üzerinde veya lüzum görürse ilgilileri davet ederek duruşmalı olarak yapacağı inceleme neticesinde varacağı kanaate göre takibin devamına veya ertelenmesine (talikine) karar verir. O halde icra mahkemesinin başlangıçta bu aşamada yapacağı inceleme ve edineceği kanaat, sadece takibin devamı veya ertelenmesine karar verilip verilmeyeceğine yönelik olacaktır. Bu kanaat sonucunda takibin akıbeti hakkında verilecek karar ile yargılamanın sonunda davanın esası hakkında verilecek karar birbirinden farklı olabilecektir⁴⁷. İcra mahkemesi, takibin devamı veya ertelenmesine karar verebilmesi için tam ispat aranmayacak, yaklaşık ispat yeterli olacaktır. İcra mahkemesi, üçüncü kişinin istihkak iddiasına dayanak olarak gösterdiği delillerden, bu iddiasının haklı olduğu ön kanısına varırsa, tabinin ertelenmesine⁴⁸, haksız olduğu ön kanısına varırsa, takibin devamına karar verecektir⁴⁹. Nitekim Kanuna göre (İİK m. 97/2) eğer istihkak iddiasının sırf satışı geri bırakmak amacıyla kötüye kullanıldığını kabul etmek için ciddi sebepler varsa, icra mahkemesi takibi ertelenmesi talebini reddedecek, yani takibin devamına karar verecektir. Bu arada, takibin devamına yönelik olarak verilen kararın kesin olduğunu da belirtmek gerekir (İİK m. 5).

Bu açıklamalardan sonra belirtmek gerekir ki, kanun koyucunun, birlikte elde bulundurulmuş malı haciz esnasında muhafaza altına almayıp, muhafaza işlemini icra mahkemesinin takibin akıbeti hakkında vereceği karara göre düzenlemiş olması ilginçtir ve kanımızca yerinde değildir. Muhafaza altına alınmamış olan mahcuz mal, eğer icra mahkemesince takibin ertelenmesine karar verilirse, yine muhafaza altına alınmayacak, yediemin olarak malı birlikte elde bulunduran üçüncü kişide kalmaya devam edecektir. Ancak İİK m. 97/3 hükmüne göre bu takdirde üçüncü kişiden ileride haksız çıkarsa, alacaklının zararlarını karşılaması amacıyla teminat alınması gerekecektir.

Buna karşılık icra mahkemesi takibin devamına karar verirse, ancak bu takdirde mal muhafaza altına alınabilecektir. Biraz önce belirtildiği üzere icra mahkemesi bu kararı edineceği kanaate göre, yani aslında yaklaşık ispatla vermektedir. İcra mahkemesi takibin devamına karar verip neticede istihkak davasını kabul edebilir. Demek ki bu ölçüt esas alındığına göre sanki icra mahkemesinin bu kararı vermesiyle birlikte işin esası hakkında taraflar bir beklenti içine

⁴² Aslan, s. 303.

⁴³ Bu ifadeyi, mümkün olan en kısa sürede şeklinde anlamak gerekir. Aslan, s. 306 dnp. 304.

⁴⁴ Bütün takibin durdurulması söz konusu değildir. Aslan, s. 310.

⁴⁵ Aslan, s. 311

⁴⁶ Bu konuda ayrıntı için bkz. Aslan, s. 337 vd.

⁴⁷ Aslan, s. 311.

⁴⁸ Takibin ertelenmesine karar verilmesi halinde, haksız çıktığı takdirde, alacaklının muhtemel zararlarına karşılık davacı üçüncü kişiden 36 ncı maddeye göre teminat alınmasına karar verilir. Bu konuda bkz. Aslan, s. 318 vd.

⁴⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Aslan, s. 314 vd.

girecektir. Yani nasılsa takibin devamına karar verildi, neticede büyük olasılıkla dava kabul edilecek öyleyse bu malı muhafaza altına alalım gibi bir düşünce ortaya çıkacaktır. Oysa, malın kimin elinde haczedilmiş sayıldığına icra dairesi karar vermektedir. İcra dairesi bu kararı verirken sadece harici karinelere göre hareket etmekte, derin inceleme ve araştırmalar yapmamaktadır⁵⁰. Bu aşamada önemli olan malın kimin fiili hâkimiyeti altında bulunduğudur. Bu kararı veren icra dairesi istihkak iddiası hakkında bir haklılık değerlendirmesi yapmamaktadır. Takibin devamı ya da ertelenmesine karar veren icra mahkemesi ise yaklaşık ispat derecesinde de olsa bir haklılık değerlendirmesi yapmaktadır. Bu nedenle, üçüncü kişinin gerçekte haklı olduğu durumlarda, takibin devamına karar verilmesi nedeniyle malın muhafaza altına alınması üçüncü kişinin menfaatlerini yine ihlal edebilecektir. Burada muhafaza işleminin akıbeti en azından bir mahkeme kararıyla netleştirilmek istenmiştir. Mal başlangıçta muhafaza altına alınmasın hiç değilse icra mahkeme kararı neticesine göre muhafaza altına alınsın düşüncesinden hareket edilmiştir. Bu düşüncede bir ölçüde haklılık payı olduğu söylenebilir. Ancak söz konusu mahkeme kararı, doğrudan muhafaza işlemine yönelik bir değerlendirmeyi içererek verilmiş bir karar değildir. Aksine muhafaza işlemine bir başka kararın neticesine göre verilmektedir ki, bu karar da takibin devamına ya da ertelenmesine yönelik olarak verilen karardır. Ancak belirtmek gerekir ki, istihkak iddiasına konu olan haciz işlemi ile icra mahkemesinin takibin devamı ya da ertelenmesi hakkında verilen karar vermesi arasında çok fazla bir zaman dilimi olmadığını da belirtmek gerekir. Kaldı ki, istihkak davasının her zaman İİK m. 97 hükmündeki prosedür işletilerek açılması da zorunlu değildir⁵¹. İstihkak iddiasında bulunma olanağını elde edememiş olan ya da söz konusu prosedürü işletmek istemeyen alacaklı doğrudan doğruya da istihkak davası açabilir. Bu halde icra mahkemesi takibin devamı veya ertelenmesi hakkında acele bir karar vermeye mecburdur (İİK m. 97/9). Doğrudan doğruya istihkak davası açılması takibin ilerleyen aşamalarında söz konusu olabileceği için, malın muhafazası hakkında verilecek kararın alınması da gecikmiş olabilecektir. Dolayısıyla kanaatimizce böyle bir esastan hareket edilerek düzenleme yapılması isabetli olmamıştır.

Bu düzenleme tarzı isabetli olmadığına göre, acaba nasıl bir düzenleme yapılması mümkün olabilirdi? Kanaatimizce Kanuna göre birlikte elde bulundurulan mal borçlunun mülkiyetinde sayıldığına ve borçlu elinde haczedilmiş olacağına göre, haciz esnasında bu mal muhafaza altına alınmalıdır. Çünkü karine olarak mal borçlunun mülkiyetine dâhildir ve alacaklı borçluya ait olan malların satışı ile elde edilecek bedelden tatmin edilecektir. Ülkemiz gerçekleri de dikkate alındığında, hacizli malı borçluya ait sayıp üçüncü kişiye bırakmak, bu açıdan alacaklının menfaatlerini ihlal edebilecek niteliktedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi mahcuz malı hem borçlunun sayıp hem de muhafaza altına almayıp üçüncü kişiye bırakmak bir çelişkidir ve kanunun sistematığı ve düzenlemeleri ile de bağdaşmamaktadır. Eğer amaç bu aşamada üçüncü kişinin menfaatlerini üstün tutarak onu korumak ise, Kanunda değişiklik yaparak tıpkı İsviçre hukukunda⁵² olduğu gibi birlikte elde bulundurulan malları üçüncü kişi elinde haczetmiş saymak bir çözüm olabilir. Bu takdirde kanun hükümleri arasında bir çelişki de yaratılmamış olur.

Kanaatimizce bu tarz bir düzenleme yapmak yerine, başka düzenlemeler öngörmek suretiyle üçüncü kişinin menfaatlerinin korunması hatta alacaklı, borçlu ve üçüncü kişilerin menfaatlerinin telif edilmesi mümkün olabilirdi. Şöyle ki, borçlu ile üçüncü kişinin birlikte elde bulundurduğu mal önce muhafaza altına alınır, malın üçüncü kişiye bırakılması, icra mahkemesinin takibin ertelenmesine karar vermesi halinde mümkün olabilirdi. Yani getirilen düzenlemenin tersi yönde bir düzenleme öngörülebilirdi. Esasen takibin ertelenmesine karar

⁵⁰ Bkz. Aslan, s. 256-257.

⁵¹ Bu konuda ayrıntı için bkz. Aslan, s. 347.

⁵² İsviçre hukukunda birlikte elde bulundurulan mallar karine olarak üçüncü kişiye ait sayılmaktadır. Bkz. İsviçre İİK m. 108. Ayrıca bkz. Aslan, s. 435.

verilen hallerde, malın satılması mümkün olmayacağı için, üçüncü kişinin bundan bir zarar görmesi de söz konusu olmazdı. Zaten takibin ertelenmesine karar verilen hallerde, üçüncü kişiden teminat alınacağı için (İİK m. 97/3) alacaklının da menfaatleri korunmuş olacaktır. Malın üçüncü kişiye bırakılmayarak muhafaza altına alınması halinde, eğer icra mahkemesi takibin devamına karar verirse, o zaman üçüncü kişiye, bu malın satışını teminat karşılığında durdurma yetkisi verilebilir. Nitekim malın üçüncü kişi elinde haczine ilişkin İİK m. 99 hükmüne göre istihkak davası sonuçlanıncaya kadar malın satışı yapılamamaktadır. Ancak bu durumda mal üçüncü kişide sayılmıştır, mülkiyet karinesi onun lehinedir. Satışın yapılamaması bu nedenle olağan karşılanabilir. Oysa İİK m. 97 ve 97/a da mal borçlunun sayılmaktadır ve mülkiyet karinesi borçlu ve dolayısıyla alacaklı lehinedir. Bu nedenle menfaatler dengesi bakımından, muhafaza altına alınan yani mahcuz mal kendisine bırakılmayan üçüncü kişiden, ancak teminat alınarak dava sonuçlanıncaya kadar satış ertelenebilir. Böylece alacaklı da zarar görmemiş olur. Hem teminat üçüncü kişi istihkak iddiasında gerçekte haksız ise caydırıcı bir unsur da olur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

7343 sayılı Kanun ile İİK m. 97/a hükmünde yapılan değişiklik, borçlu ile üçüncü kişinin malı birlikte elde bulundurması halinde haczedilen malın muhafaza altına alınmasına ilişkindir. Yeni hüküm, birlikte elde bulunduran malın kimin elinde haczedilmiş sayılacağı hususunda Kanunda bir değişiklik yapmamıştır. Yeni hükmün gerekçesine göre değişikliğin amacı, borçlu ve üçüncü kişilerin menfaatlerinin korunmasıdır. Getirilen hükmün bir ölçüde bu kişilerin menfaatini korumaya yönelik olduğu kabul edilebilir ve bu noktada isabetli olduğu düşünülebilir. Ancak bu yeni hüküm Kanunun diğer bazı hükümleriyle bir çelişki ortaya çıkmasına sebep olması ve alacaklının menfaatlerini gözetmemiş olması noktasında eleştirilebilir. Zira, birlikte elde bulunduran mal m. 97/a-1 hükmüne göre hale borçlu elinde ve dolayısıyla onun mülkiyetinde sayılmaktadır. Mal borçlunun mülkiyetinde sayıldığına göre, borçlu elinde haczedilen bir malın muhafaza altına alınmasına ilişkin hükümlere tabi olması gerekir. Yani İİK m. 88'e göre söz konusu mal ancak alacaklının muvafakat etmesi şartıyla borçlu ya da üçüncü bir kişiye yediemin olarak bırakılabilir. Oysa yapılan değişiklikle birlikte elde bulundursa bile borçlu elinde haczedilmiş sayılan bir mal, alacaklının muvafakati şartı aranmaksızın, üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılabilecektir. Söz konusu mal ancak istihkak davasında icra mahkemesince takibin devamına karar verilmesi halinde muhafaza altına alınabilecektir. Böylece mal borçlu elinde (ve mülkiyetinde) sayılacak ancak sanki üçüncü kişi elindeymiş gibi muhafaza işlemine tabi tutulacaktır.

Kanaatimizce bu şekilde bir değişiklik isabetli olmamıştır. Bunun yerine, getirilen düzlemenin tersi yönde bir düzenleme yapılabilirdi. Yani, mal muhafaza altına alınır ancak icra mahkemesince takibin ertelenmesine karar verilirse üçüncü kişiye yediemin olarak bırakılabilirdi. Bunun dışında, eğer söz konusu malın üçüncü kişi elinde bırakılması isteniyorsa, ancak üçüncü kişiden teminat alınması koşuluyla malın kendisine yediemin olarak bırakılmasına imkân verecek bir düzenleme yapılması da düşünülebilirdi. Getirilen yeni düzenleme sadece borçlu ve üçüncü kişinin menfaatlerini korumayı amaçlamakta, ancak alacaklının menfaatlerini göz ardı etmektedir. Dolayısıyla getirilen düzenleme, icra hukukunda alacaklı ve borçlunun menfaatlerinin ölçülü bir şekilde dengelenmesi düşüncesiyle bağdaşmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akgün, Ş., *Haczin Hukuki Niteliği*, Der Yayınları, İstanbul, 2020.

Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S. ve Hanağası, E., *İcra ve İflas Hukuku*, B. 9, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara, 2022.

Aslan, K., “İhalenin Feshi Hakkında 7343 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler ve Bunların Değerlendirilmesi”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26, 4, 2022, s. 1 vd.

Aslan, K., *Hacizde İstihkak Davası*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

Atalay, O., Taşınırın Üçüncü Kişi Elinde Haczi ve Muhafaza Altına Alınması (İİK m. 88, II Üzerine Bir Eleştiri), Legal Medenî Usul ve İcra İflâs Hukuku Dergisi, 1, 1, 2005, s. 17 vd.

Bingöl, E., *Hacizde İstihkak Davasında Mülkiyet Karinesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.

Kurt Konca, N., Üçüncü Kişi Elinde Hacedilen ve Üçüncü Kişinin Üzerinde Mülkiyet İddiasında Bulunduğu Taşınır Mallar Üzerinde Alınacak Muhafaza Tedbirlerinin Kapsamı, Ankara Barosu Dergisi, 67, 2, 2009, s. 32 vd.

Kuru, B., *İcra ve İflas Hukuku El Kitabı*, B. 2, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013.

Özbek, M., İcra ve İflas Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Taslağıyla Getirilmek İstenen Değişikliklerin Değerlendirilmesi, AÜHFD, 57, 3, 2008, 463 vd.

Pekcanitez H., 4949 Sayılı Kanun’la İcra Hukukunda Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 49, 2003, s. 137 vd.

Pekcanitez H., Atalay, O., ve Özekes, M., *İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı*, B. 9, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2022.

Pekcanitez H/Akkan M., “7343 Sayılı Kanunla İcra Ve İflâs Kanunu’nda Yapılan Değişikliklerin Zaman Bakımından Uygulanması”, TBB Dergisi, 160, 2022, s. 259 vd.

Postacıoğlu, İ. E., *İcra Hukuku Esasları*, Fakülter Matbaası, İstanbul, 1982.

Tekinay, S. S., *Hacizden Mütevellit İstihkak Davaları*, Oğur Matbaası, İstanbul, 1953.

Uyar, T., “24.11.2021 ve 7343 Sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un Getirdiği Yenilikler”, İstanbul Barosu Dergisi, 96, 1, 2022, s. 16 vd.

Uyar, T., 4949 Sayılı ve 17.7.2003 Tarihli İcra ve İflas Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un Getirdiği Yenilikler, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 49, 2003, s. 159 vd.

Uyar, T., *İcra Hukukunda Haciz*, B. 2, Feryal Matbaacılık, Manisa, 1990.

Üstündağ, S., *İcra Hukukunun Esasları*, B. 8, İstanbul, 2004.

BİRLEŞME VE DEVRALMALAR HAKKINDA 2022/2 SAYILI TEBLİĞ'DEKİ DEĞİŞİKLİKLER BAĞLAMINDA ÖLDÜRÜCÜ DEVRALMALARA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Dr. Öğr. Üyesi ARİF DURAN

Sakarya Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 0000-0001-5525-1980

ÖZET

2010/4 sayılı Rekabet Kurulundan İzin Alınması Gereken Birleşme ve Devralmalar Hakkında Tebliğ'de 4.03.2022 tarihinde yapılan değişiklikle birlikte çeşitli güncellemeler yapılarak Türkiye'ye özgü yeni bir uygulama hayata geçirilmiştir. Birleşme ve devralma işlemlerinde esas alınan ciro eşikleri tekrar düzenlenmiş, teknoloji teşebbüsleri kavramı tebliğe eklenerek bu teşebbüslere ilişkin ek bildirim yükümlülüğü getirilmiş ve uygulamaya yönelik kılavuzlarda etkin rekabetin korunması için bazı değişiklikler yapılmıştır. Özellikle teknoloji teşebbüslerine ilişkin düzenlemelerle birlikte Rekabet Kurulu'nun denetim kapsamının genişletilmesi ve öldürücü devralma (*killer acquisition*) işlemlerinin engellenmesi hedeflenmiştir. Anılan düzenlemede; Türkiye'de faaliyet gösteren, Ar-ge faaliyeti bulunan veya Türkiye'deki kullanıcılara hizmet veren teknoloji teşebbüslerinin devralınmasına konu işlemlerde 250 milyon TL'lik ciro eşiği aranmayacağı belirtilerek bu işlemler büyük oranda Rekabet Kurulu'nun denetimine tabi kılınmıştır. Elbette 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanun'un 7. maddesinin birleşme ve devralma düzenlemesine ilişkin denetiminin yanı sıra rekabeti sınırlayıcı anlaşma, uyumlu eylem ve kararlar başlıklı 4. ve hakim durumun kötüye kullanılmasına ilişkin 6. maddeleri uyarınca zaten gerekli önlemler alınabilmekte ve denetim yapılabilmektedir. Ancak ilgili değişiklikler ve güncellemelerle birlikte yeni girişimlerin (*start-ups*) devralınmasının kapsamlı bir şekilde kontrol altına alınması hedeflenmektedir. İlgili düzenlemelerde bahse konu eşiklerin kaldırılması bir yandan Rekabet Kurulu'nun denetim kapsamını çok fazla genişlettiği için iş yükünü artıracığı konusunda eleştirilebilirken; diğer yandan rekabetin teşvik edilmesine ve öldürücü devralmaların önlenmesine hizmet edeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışma konumuzda teknoloji teşebbüslerine ilişkin açıklamalar yapılarak diğer teşebbüslerden farklı özellikleri üzerinde durulacak ve öldürücü devralmalara konu şirketler üzerinden örnekler verilerek teknoloji teşebbüslerinde bildirim eşiklerinin kaldırılması olumlu ve olumsuz yönleriyle birlikte değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Rekabet hukuku, öldürücü devralma, teknoloji teşebbüsü, birleşme ve devralma

1. GİRİŞ

Rekabet Kurumu'nun 2010/4 Sayılı Rekabet Kurulundan İzin Alınması Gereken Birleşme ve Devralmalar Hakkında Tebliği'nde (2010/4 sayılı Tebliğ) 04.03.2022 tarihli ve 31768 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Rekabet Kurulundan İzin Alınması Gereken Birleşme ve Devralmalar Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2010/4)'de Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2022/2)" ile birtakım yenilikler ve değişiklikler öngörülmüştür. Teknoloji teşebbüsleri kavramı tanımlanarak ciro eşiklerini düzenleyen anılan Tebliğ'in 7. maddesindeki ciro tutarları güncellenmiş; teknoloji teşebbüsleri bakımından Türkiye'ye özgü bir ciro sistem eşiği kabul edilmiştir. Söz konusu değişikliklerin temel hedeflerinden biri özellikle teknoloji

alanında faaliyet gösteren *start-up* olarak da anılan yeni girişimlerin büyük bir şirket tarafından potansiyel rakip olarak görülüp devralınmasını Kurum'un denetimine tabi tutmaktır.

Gelecekteki olası rekabeti engellemek için büyük teşebbüsler tarafından potansiyel rakipleri olan *start-up*'ların satın alınması öldürücü devralma (*killer acquisition*) olarak da ifade edilmektedir¹. Zira henüz belki emekleme aşamasında olan ve rekabet otoritelerinin eşiklerine takılmayacak kadar küçük şirketler, henüz piyasada varlık göstermeden pazarın önde gelen yerleşik şirketleri tarafından devralınarak piyasa dışında bırakılabilmektedir. Dolayısıyla bu tür şirketlerin (*start-up*'ların) devralınması konusunda denetim kapsamının genişletilmesi etkin rekabet ortamının sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Birleşme veya devralma işlemlerinde, Tebliğ'de öngörülen eşiklerin aşılmaması halinde 2010/4 sayılı Tebliğ uygulama alanı bulmayacağı için Rekabet Kurulu'nun (Kurul) iznine de ihtiyaç yoktur. Ancak söz konusu işlem anılan Tebliğ'in kapsamına girmese de 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (RKHK) bakımından değerlendirilerek sakıncalı bulunabilir. Diğer bir deyişle ikincil mevzuat açısından sorunlu olmayan bir işlem birincil mevzuat bakımından rekabete aykırı olarak değerlendirilebilir².

2010/4 sayılı Tebliğ'de yapılan değişiklikler sonrasında ciro eşiğinin aranmamasına yönelik herhangi bir yerleşik Kurul içtihadı oluşmuş değildir. Bu itibarla konu üzerine yapılacak çalışmalar alana mühim katkılar sunacaktır.

2. REKABET KURULU'NUN İZİNİNE TABİ BİRLEŞME VE DEVRALMALAR

2.1 Genel Olarak

RKHK m. 7 uyarınca Türkiye'de herhangi bir mal veya hizmet piyasasında etkin rekabetin önemli ölçüde azaltılması ve bilhassa hakim durum yaratılması veya mevcut bir hakim durumun güçlendirilmesine neden olacak birleşme ve devralma işlemleri³ yasaktır⁴.

Hangi tür birleşme ve devralmaların hukuki geçerlilik kazanabilmesi için Kurula bildirilmesi gerektiği hususunda yine m. 7/2'de Kurul'a yetki verilerek bu konuda tebliğ çıkarması ve ilan etmesi hükme bağlanmıştır. Söz konusu yetki doğrultusunda Kurul, hangi tür birleşme ve devralmaların izne tabi olduğunu tespit eden 2010/4 sayılı Tebliğ'i⁵ çıkarmış ve bu işlemlerin bildirimine ilişkin usul ve esasları ilan etmiştir. Anılan Tebliğ'in 7. maddesinde belirlenen ciro eşiklerini aşan ve kontrolde kalıcı değişikliğe yol açan birleşme ve devralma işlemlerinin hukuki geçerlilik kazanabilmesi için Kuruldan izin alınması zorunludur. Bu itibarla bir işlemin bildirimine tabi olup olmadığı belirlenirken ilk olarak işlemin kontrol değişikliğine yol açıp

¹ OECD (2020), Start-ups, Killer Acquisitions and Merger Control, s. 3. www.oecd.org/daf/competition/start-ups-killer-acquisitions-and-merger-control-2020.pdf (Erişim tarihi: 17.12.2022)

² Gürkaynak, Gönenç: *Rekabet Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 394.

³ Uygulamada ve yabancı öğretilerde "birleşme" ve "devralma" kavramları birbirileri yerine de kullanılabilmektedir. Bazen ikisini de ifade eden yoğunlaşma kavramı tercih edilmektedir. Bu kavramlar için İngilizce' de, "merger", "takeover", "corporate acquisition" ve "consolidation" gibi ifadeler kullanılmaktadır.

⁴ Birleşme ve devralmaların denetlenmesinin rekabet hukuku açısından önemi ve gerekliliği için bkz. Güven, Pelin: *Türk Rekabet Hukuku ve Avrupa Birliği Rekabet Hukukunda Birleşme ve Devralmaların Denetlenmesi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 61 vd.

⁵ RG 07.10.2010, S. 27722.

açmadığı konusunda bir tespit yapılacak; eğer kontrol değişikliği söz konusuysa 7. maddede öngörülen ciro eşiklerinin aşılmış aşılmadığı değerlendirilecektir.

Birleşme ve devralma işlemlerinin denetiminde amaç, anılan işlemler sonucunda ortaya çıkacak değişiklikleri kontrol altına almaktır. Ancak bu denetimler bir yandan işlemlerin gerçekleşmesini geciktirirken bir yandan da taraflar açısından belirsizliğe neden olduğu için kendisinden beklenen yarardan çok yüksek maliyetlere yol açabilmektedir⁶. Bu itibarla bir filtrelemeden geçirilerek belirlenen ölçütleri karşılayan işlemler denetim kapsamına alınmaktadır.

Birleşme veya devralma işlemi sonrasında kontrol değişikliğinin değerlendirilebilmesi için kontrol kavramının ne anlama geldiğinden de bahsedilmelidir. Zira birçok farklı hukuk dalında muhtelif anlamlara gelecek şekilde kontrol ibaresi kullanılabilir⁷. Şirket yönetimi üzerindeki hakimiyet gücünü ifade eden kontrol kavramı, rekabet hukukunda 2010/4 sayılı Tebliğ'in m. 5/2 hükmünde “..kontrol, ayrı ayrı ya da birlikte, fiilen ya da hukuken bir teşebbüs üzerinde belirleyici etki uygulama olanağını sağlayan haklar, sözleşmeler veya başka araçlarla meydana getirilebilir. Bu araçlar özellikle bir teşebbüsün malvarlığının tamamı ya da bir kısmı üzerinde mülkiyet veya işletilmeye müsait bir kullanma hakkı, bir teşebbüsün organlarının oluşumunda ya da kararları üzerinde belirleyici etki sağlayan haklar veya sözleşmelerdir. Kontrol, hak sahipleri ya da bir sözleşmeye göre hakları kullanmaya yetkili kılınmış olan veya böyle bir hak ve yetkisi olmamakla birlikte fiilen bu hakları kullanma gücüne sahip olan kişiler veya teşebbüsler tarafından elde edilebilir.” şeklinde düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere kontrolün ele geçirilmesi farklı örnekler verilerek açıklanmıştır.

RK m. 7 uyarınca işlem bir ya da daha fazla teşebbüsün ülkenin tamamında ya da bir kısmındaki bir mal veya hizmet piyasasındaki rekabetin önemli ölçüde azaltılmasına neden olacak şekilde birleşmesi ya da bir teşebbüsün başka bir teşebbüsü devralması yasak olduğundan Tebliğ'den bağımsız olarak ilgili işlemin rekabete aykırı olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim Rekabet Kurulu'nun verdiği bir kararda⁸ yer alan karşı oy yazısında; ciro eşiklerine takılmayan, kendi mal veya hizmet pazarında, hakim durumda olan bir teşebbüsün aynı pazarda var olan küçük ölçekteki teşebbüslerle birleşmesi veya bu teşebbüsleri devralması durumunda, bu işlemlerin Kurula gelmeyeceğine, birleşme ve devralmanın olduğu piyasada tüketicinin zarar görmesine ve bu tür piyasalarda tekelleşmelere neden olabileceğine dikkat çekilerek bu durumun 4054 sayılı yasa ile öngörülen emredici kurala aykırılık teşkil edeceği ifade edilmiştir.

Dolayısıyla ciro eşiklerinin altında kalan birleşme ve devralma işlemlerinin 2010/2 sayılı Tebliğ anlamında bildirim gerekmesi de 4054 sayılı Kanun hükümlerine tabi olacağı dikkate alınarak tereddüt edilen durumlarda kanunun 8. Maddesi kapsamında Kurul'a menfi tespit başvurusunda bulunulması faydalı olabilecektir⁹.

Kurula bildirim taraflarca birlikte yapılabileceği gibi taraflardan biri veya bunların yetkili temsilcileri tarafından da yapılabilir. Bildirimde bulunan taraf, diğer ilgili tarafı bilgilendirmek zorundadır (2010/4 sayılı Tebliğ m. 10/1). İstenen tüm bilgi ve belgeleri tam ve doğru olarak

⁶ Solmaz, Ekrem: *Yoğunlaşmaların Kontrolünde Bildirim Eşikleri*, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi, Yayın No: 256, Ankara, 2009, s. 1.

⁷ Yönetim, denetim gibi benzer hukuki kavramlarla karıştırılabilen kontrol kavramı; şirketler topluluğu, sermaye piyasası, rekabet hukuku, banka hukuku veya muhasebe gibi birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Kontrol kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Paşlı, Ali: *Anonim Ortaklığın Devralınması*, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2009, s. 35 vd.; Duran, Arif: *Örtülü Kazanç Aktarımı Yasağı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 52 vd.

⁸ 25.04.2012 Tarih, 12-22/569-164 Sayılı Rekabet Kurulu Kararı.

⁹ Gürkaynak, s. 394.

barındırması gereken bildirim içeriğinde Kurul karar verene kadar herhangi bir değişiklik olursa bunların da gecikmeksizin Kurula bildirilmesi gerekir. Ayrıca bildirim formunda yanlış veya yanıltıcı beyanda bulunanlar hakkında RKHK m. 16 uyarınca idari para cezası uygulanacağı hükme bağlanmıştır (2010/4 sayılı Tebliğ m. 10/3).

2.2 Ciro Eşikleri

Bazı devralma ve birleşme işlemlerinin rekabet düzeninde herhangi bir olumsuz etki yaratmayacağından hareketle belirli büyüklükleri karşılayan işlemlerin rekabet otoritelerine bildirilmesi zorunluluğu öngörülmüştür¹⁰. Bu otoriteler ilgili ülkenin veya bölgenin rekabet politikasını da göz önünde bulundurarak muhtelif ölçütler belirlemektedir¹¹. Bildirim eşiği olarak kabul edilen bu ölçütler genellikle ciro eşiği olarak belirlenmekle birlikte ülkeden ülkeye farklı uygulamalar ve meblağlar üzerinden tespit edilebilmektedir¹².

Ciro eşiği olarak tespit edilen meblağların altında kalan işlemlerin bildirim tabi olmaması kural olarak ilgili piyasadaki rekabeti etkilemeyecek büyüklükte olduğu varsayımından hareketle kabul edilmiştir. Bu filtrelemeyle, bildirim yükümlülüğüne tabi işlem sayısı azalacak ve gerek küçük ölçekte gerçekleşecek birleşme ve devralmalarda taraflar açısından belirsizliğin önlenmesi gerekse de ilgili rekabet otoritelerinin iş yükünün azaltılması sağlanacaktır¹³.

Türk Rekabet hukukunda uygulanacak bildirim eşiklerine ilişkin düzenleme 2010/4 sayılı Tebliğ'in 7. maddesinde yer almaktadır. İlk fıkranın a bendinde işlem taraflarının Türkiye ciroları hesaba katılmış; biri devralmalara ve diğeri birleşmelere özgü iki farklı eşik belirlenen b bendinde ise tarafların Türkiye cirosu ve dünya cirosunun yanı sıra devralma işlemine konu varlık veya faaliyetin de değeri dikkate alınmıştır. Söz konusu düzenlemeye göre;

- a) İşlem taraflarının Türkiye ciroları toplamının 750 milyon TL'yi ve işlem taraflarından en az ikisinin Türkiye cirolarının ayrı ayrı 250 milyon TL'yi veya
- b) (1) Devralma işlemlerinde, devre konu varlık ya da faaliyetin, Türkiye cirosunun 250 milyon TL'yi ve işlem taraflarından en az birinin dünya cirosunun 3 milyar TL'yi veya
- b) (2) Birleşme işlemlerinde, işlem taraflarından en az birinin Türkiye cirosunun 250 milyon TL'yi ve diğer işlem taraflarından en az birinin dünya cirosunun 3 milyar TL'yi

aşması¹⁴ halinde bahse konu birleşme yahut devralma işleminin hukuki geçerlilik kazanabilmesi için Kuruldan izin alınması zorunludur¹⁵.

¹⁰ Solmaz, s. 5.

¹¹ Daniş, Erkan: Birleşme ve Devralmaların (Yoğunlaşmaların) Denetiminde Bildirim Eşikleri: Türk ve Alman Rekabet Hukuku Uyarınca Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 17, S. 189, Mayıs 2022, s. 31.

¹² Başta Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Çin gibi ülkelerde belirlenen bildirim eşiği uygulamaları için bkz. Solmaz, Ekrem/ Dere, Gülçin: 2010/4 Sayılı Tebliğ'in Uygulamasına Bir Bakış: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri, *Rekabet Dergisi*, 2013, S. 54, s. 67 vd.

¹³ Daniş, s. 34.

¹⁴ 2022/2 sayılı Tebliğle yapılan değişiklikle 04.05.2022 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere işlem taraflarının Türkiye ciroları toplamı için öngörülen asgari eşik 100 milyon TL'den 750 milyon TL'ye; işlem taraflarından en az ikisinin Türkiye ciroları için öngörülen asgari eşik ayrı ayrı 30 milyon TL'den 250 milyon TL'ye yükseltilmiştir. Diğer yandan devralma işlemlerinde, devre konu varlık ya da faaliyetin; birleşme işlemlerindeyse, işlem taraflarından en az birinin asgari Türkiye cirosu 30 milyon TL'den 250 milyon TL'ye ve diğer işlem taraflarından en az birinin asgari dünya cirosu 500 milyon TL'den 3 milyar TL'ye yükseltilmiştir.

¹⁵ Bu ciroların hesaplanmasında döviz olarak belirlenen meblağlar cironun gerçekleştiği mali yıldaki Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası döviz alış kuru ortalaması göz önünde bulundurulur (2010/4 sayılı Tebliğ m.8/6).

Özellikle dinamik yapıya sahip, çalışma ve gelir elde etme yöntemleri diğerlerinden farklı olan, inovasyon ağırlıklı ve hızlı gelişen pazarlarda faaliyet gösteren şirketlerin birleşme ve devralma işlemlerinde ciro eşiği sisteminin uygulanması çeşitli tartışmalara konu olmuştur¹⁶. Avrupa Birliği'nin (AB) rekabetten sorumlu komiseri *Margrethe Vestager*, AB'nin yoğunlaşma kontrol rejimine ilişkin 2021 yılında yaptığı bir konuşmasında, her yıl rekabeti ciddi şekilde etkileyebilecek, ancak şirketlerin cirosunun belirlenen eşikleri karşılamadığı için gözden kaçan birçok birleşme ve devralmanın gerçekleştiğini ifade ederek öngörülen ciro eşiği sisteminin rekabet açısından önemli olan birleşmeleri tespit etmek için hala doğru yol olup olmadığı konusundaki endişelerini gündeme getirmiştir¹⁷.

Çalışma ve gelir elde etme usulleri farklı olup birleşme ve devralma işlemlerine konu olduklarında hassas davranılması gereken sadece teknoloji şirketleri değildir. İlaç endüstrisi gibi diğer sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren farklı dinamiklere sahip teşebbüsler de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin yüksek ticari potansiyeli olan yeni tedavileri araştıran ve geliştiren, hali hazırda yüksek ciro elde edemeyen ufak çaplı biyoteknoloji teşebbüslerinin büyük çaplı ilaç şirketleri tarafından yüksek bedellerle devralınması ve bu tür işlemlerin rekabet otoritelerinin denetiminden kaçma ihtimali de dikkate alınmalıdır¹⁸.

Yukarıda ifade edilen tartışmaları ve endişeleri dikkate alan Rekabet Kurumu 2022/2 sayılı Tebliğ'le teknoloji teşebbüsleri bakımından yeni bir düzenleme getirmiştir. 2010/4 sayılı Tebliğ'in m.7/2 hükmüne göre; Türkiye coğrafi pazarında faaliyet gösteren yahut ar-ge faaliyeti olan veya Türkiye'deki kullanıcılara hizmet veren teknoloji teşebbüslerinin devralınmasına dair işlemlerde birinci fıkranın (a) ve (b) bentlerinde yer alan 250 milyon TL eşikleri aranmayacaktır. Radikal bir değişiklik olarak kabul edilebilecek bu düzenlemeyle daha önce ifade edildiği üzere öldürücü devralmaların önlenmesi amaçlanmaktadır.

2.3 Öldürücü Devralmalar

2.3.1 Öldürücü Devralma Kavramı

Öldürücü devralma¹⁹, ileride rekabet yaratabilecek ve potansiyel olarak gelecek vaat eden bir şirketin yerleşik bir şirket tarafından karlılığını ve pazar gücünü bozabilecek nitelikteki bir ürün veya teknolojiyi yok etme amaçlı olarak devralınması olarak tanımlanmaktadır²⁰. Özellikle teknoloji, ilaç, online pazar gibi hızlı gelişim gösteren sektörlerde, sektörün yerleşik ve büyük ölçekli şirketleri, faaliyete yeni başlayan ve henüz rekabet etme gücü olmamakla birlikte inovasyon ve ar-ge faaliyetleri sonucunda rekabet edebilecek konumda olan küçük ölçekli teşebbüsleri satın alabilmektedir.

¹⁶ Avrupa Birliği'nin benimsediği ciro eşiği sistemi hakkında ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Süsoy Uygun, Ecem: Avrupa Birliği Birleşme Tüzüğü'nde Düzenlenen Ciro Eşiği Sistemi Yoğunlaşmaların Kontrolünde Ne Kadar Etkili?, *Rekabet Dergisi*, C. 19, S. 2, Aralık 2018, s. 141 vd.

¹⁷ Margrethe Vestager, "The Future of EU Merger Control", International Bar Association 24th Annual Competition Conference, 11.09.2020, https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/vestager/announcements/future-eu-merger-control_en (Erişim tarihi: 17.12.2022)

¹⁸ Süsoy Uygun, s. 144; Daniş, s. 31, 32.

¹⁹ Yok edici devralma/yoğunlaştırma şeklinde de kullanılan kavramının kökeninin ilaç endüstrisine dayandığına ilişkin bkz. Daniş, s. 34, dñn. 34.

²⁰ Cunningham, Colleen/ Ederer, Florian/ Ma, Song: Killer Acquisitions, *Journal of Political Economy*, Vol. 129, No. 3, 2021, s. 650; OECD (2020), Start-ups, Killer Acquisitions and Merger Control, s. 9; Tokgöz, Emine: "Rekabet Hukuku Reform Tartışmaları Çerçevesinde "Öldürücü Devralmalar": İnovasyon mu Yerleşiklerin Süreklilişmesi mi?", *Rekabet Dergisi*, C. 21, S. 2, Aralık 2020, s. 76; Ayrıca bkz. Yatay Birleşme ve Devralmaların Değerlendirilmesi Hakkında Kılavuz, s. 22, 23.

Devralma sonucunda rekabet potansiyeli olan ürünün sahiplenilmemesi veya geliştirilmemesi ya da ihmal edilmesi veya pazardan çıkarılması gibi durumlarla karşılaşılabilir. Ürünün geliştirilmesini veya üretimini öldürdüğü için yahut en azından ileride kullanılmak üzere rafa kaldırıldığı için öldürücü (*killer*) teriminin kullanıldığı ifade edilmektedir²¹. Söz konusu öldürücü devralma genellikle yatay şekilde gerçekleşse de dikey ve konglomera devralma²² işlemlerinin de rekabeti bozma potansiyeli barındırdığı gözden kaçırılmamalıdır²³. Özellikle dijital sektörlerin konglomera yapısından ve dijital büyük platformların devralma stratejilerini çok pazarlı bir ekosistem içinde şekillendirmelerinden dolayı bu sektördeki dikey ve konglomera devralmalara daha fazla dikkat edilmelidir²⁴.

Yeni doğan veya gelişmekte olan teşebbüslerin (*start-up/nascent*) devralındığı her türlü işlemin de öldürücü devralma olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Zira *start-up*'lar, yatırım yapmaya ikna ettikleri ve kendilerini fonlayan yatırımcılara geri dönüş sağlayabilmek adına bir "çıkış stratejisi"ne ihtiyaç duyarlar. Bu çıkış *start-up*'ın üçüncü bir kişi tarafından satın alınması şeklinde ya da büyüyüp başarılı olarak hisselerinin borsada satın alınabilir hale gelmesiyle gerçekleşir²⁵. Dolayısıyla yerleşik şirket *start-up*'ın ürününü satın olarak o ürünü öldürmek yerine kendi ürününün işlevselliğini artırmak istiyor olabilir. Ancak bu durumun hem aşırı kâr sağlama hem de tüketicinin refahını artırma olasılığını barındırmasından dolayı ispat yükünün taraflarda olmasının rekabet otoritelerinin işini kolaylaştıracağı ifade edilmektedir²⁶. Diğer bir deyişle öldürücü devralmaya ilişkin bir şüphe olduğunda büyük ölçekli şirketleri devralma işlemlerini bildirim zorlamak ve işlemin rekabet düzenini bozucu nitelikte olmadığını ispat etme konusunda yükümlülüğü taraflara yüklemek yerinde olacaktır²⁷.

2.3.2 Öldürücü Devralma Örnekleri

Öldürücü devralma, özellikle teknoloji alanında faaliyet gösteren ve genellikle Google, Apple, Facebook, Amazon ve Microsoft²⁸ şirketlerinin gerçekleştirdikleri birçok devralma işleminin rekabet otoritelerinin denetimi dışında kalmasından dolayı tartışma konusu olmuştur. Hatta ABD başta olmak üzere bazı hukuk sistemlerinde, yıllar önce rekabet otoritelerinden izin alınarak veya bildirim eşliğinin altında kaldığı için hukuken geçerli şekilde gerçekleşen birleşme

²¹ Bkz. Cunningham/Ederer/Ma, s. 650.

²² Konglomera birleşme ve devralmalar yatay veya dikey birleşme veya devralmalar olarak sınıflandırılmayan tüm birleşme ve devralmaları içermektedir. İlgili pazar tanımı bir devralmayı yatay olarak sınıflandırmayacak kadar geniş değilse bu devralma konglomera birleşme doktrini altında ürün ve pazar genişlemesi olarak değerlendirilebilir. Konglomera devralmaların kendi içinde üçe ayrıldığı ve bunların i) Ürün çeşitlendirmesinin bulunduğu devralmalar, ii) Coğrafi çeşitlendirmenin bulunduğu devralmalar ve iii) Etkili bir potansiyel rakip teşebbüsü elimine edecek devralmalar şeklinde kategorize edildiği görülmektedir. Uran, Emrah: *Amerika Birleşik Devletleri Rekabet Hukuku – Teori ve Uygulama*, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 468 vd.

²³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. OECD (2020), Start-ups, Killer Acquisitions and Merger Control, s. 9.

²⁴ Tokgöz, s. 81.

²⁵ Tirole, Jean: *Competition and Industrial Challenge for the Digital Age*, IFS Deaton Review on Inequalities in the Twenty-First Century, 2020, s. 11; Şahin, Selen Yersu: Birleşme ve Devralma Tebliğindeki Değişikliklerin Start-uplara Etkisi, *Rekabet Forumu*, S. 150, Nisan 2022, s. 3, 4.

²⁶ Tirole, s. 12; Tokgöz, s. 103.

²⁷ Öldürücü devralmaların denetimine çeşitli argümanlar ileri sürerek karşı çıktığı da görülmektedir. Bunlar; devralmanın rekabeti kısıtlamayacağına dair kati delilin taraflarca sağlanmasının zor olduğu, devralmaların Sayıca IPO'lardan (İlk Halka Arz) fazla olması; devralmalara set çekilmesinin çıkış maliyetlerini artıracığı, etkinlik yaratılması ve işlemin tamamlayıcı ürünlere ilişkin olması ve bunun da etkinlik yaratacağı argümanlarıdır. Söz konusu argümanlar verilen cevaplar ve öldürücü devralmaların denetimini iyileştirmek için yapılabilecek değişikliklere ilişkin tavsiyeler için bkz. Tokgöz, s. 101 vd.

²⁸ Bu şirketleri bir arada ifade etmek için "GAFAM" veya "big tech" terimi de tercih edilmektedir.

ve devralma işlemlerine dahi yeniden (*ex post*) müdahale edilmesi ve işlemlerin başa döndürülmesine ilişkin radikal tedbirler gündeme gelmiştir²⁹.

Meta (Facebook) son on yılda en çok indirilen dört uygulamanın (Facebook, Facebook Messenger, Whatsapp ve Instagram) sahibidir. Otuz yılı aşkın bir süredir GAFAM şirketler grubu, değeri 1 milyar doları aşan en az yirmi dokuz satın alma da dahil olmak üzere 770 yeni şirket satın almıştır. Bu devralmaların yüzlercesi ciro eşliğinin altında kaldığı için denetim kapsamına girmemiştir. Apple, özellikle son yıllarda yapay zekâ alanında girişimde bulunan teşebbüsleri satın alarak en fazla sayıda *start-up* devralan şirketlerin başında gelmektedir. 2021'de Apple CEO'su *Tim Cook*, Apple'ın son altı yılda yaklaşık 100 şirket satın aldığını ve bunun ortalama olarak her üç ila dört haftada bir satın alma anlamına geldiğini ifade etmiştir³⁰.

Facebook, 2012 yılında Instagramı 715 milyon dolara satın aldığında işlemi analiz eden rekabet otoriteleri Facebook'u bir sosyal ağ servis sağlayıcısı, Instagramı da bir fotoğraf paylaşım uygulaması olarak kabul etmiş ve platformların aynı pazarda olduğunu düşünmemiştir³¹. Avustralya Rekabet ve Tüketici Komisyonu tarafından yayımlanan raporda; Facebook'un Instagram'ı satın alarak potansiyel bir rakibi ortadan kaldırdığı, Facebook tarafından satın alınmasaydı Instagram'ın nasıl gelişeceğini belirlemenin zor olduğu, yine de Instagram'ın, en azından etkili bir rakip olma potansiyeline sahip olduğu ifade edilmiştir³².

Facebook'un, 2014 yılında Whatsapp'ı 19 milyar dolara satın aldığını açıklamasının akabinde ciro eşliği sistemindeki açığa ilişkin AB kapsamındaki eleştiriler gündeme gelmiştir. Dünya genelinde 600 milyon kullanıcısı ile en güçlü iletişim platformlarından birisi olan ve devir bedeli 19 milyar dolar olarak açıklanan Whatsapp'ın o dönemdeki cirosunun yalnızca 10,2 milyon dolar olması ve bu tutarın AB Birleşme Tüzüğü ile belirlenen eşiklerin altında kalması nedeniyle AB Komisyonu denetimi dışında kalabilecekken, işlem ancak AB hukukuna özel sevk sistemi sayesinde incelenebilmiştir³³.

Teknoloji *start-up* devralmalarının en dikkat çekici örneklerinden biri de Youtube'un Google tarafından satın alınmasıdır. Şubat 2005'te kurulan Youtube, Google tarafından Ekim 2006'da devralındığında hala kâra geçememiş bir *start-up* iken dünyanın en hızlı büyüyen internet sitelerinden biri durumundaydı. Devralma tarihinde Google'ın, Youtube kadar zengin içeriği olmadığı için onun kadar hızlı popülerleşememiş olan Google Videos isimli bir video merkezi bulunmaktaydı. Google, Youtube ile rekabet edemeyince *start-up*'ı satın alarak bu doğrudan rakibini ortadan kaldırma yoluna gittiği ifade edilmektedir³⁴. Amazon şirketinin Diapers.com isimli *start-up*'ı satın alması, Apple şirketinin Turi adında bir makine öğrenmesi yazılımı *start-*

²⁹ Öz, Burcu: Dijital Piyasalarda Yoğunlaşmalara Ex Post Bakış; Makaralar Geri Mi Sarılıyor?, *Uygulamalı Rekabet Hukuku Seminerleri 2021*, Editörler Kerem Cem Şanlı, Dilan Alma, Deniz Tatlı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2022, s. 651.

³⁰ Li, Eileen: Merger Review 2.0: Infusing Cfius's "Critical Technologies" Approach Into Antitrust Oversight Of Nascent Tech Acquisitions, *Columbia Law Review*, Vol. 122, No. 6, 2022, s. 1694.

³¹ OECD (2020), Start-ups, Killer Acquisitions and Merger Control, s. 25; *Federal Trade Commission* (Federal Ticaret Komisyonu), Facebook/Instagram, 22.08.2012; File No. 121-0121.

³² ACCC Digital Platforms Inquiry, Final Report, 2019 s. 80, 2.4.4 Facebook's strategic acquisitions: <https://www.accc.gov.au/system/files/Digital%20platforms%20inquiry%20-%20final%20report.pdf> (Erişim tarihi: 18.12.2022)

³³ Daniş, s. 34, 35; Bu konuda ayrıntılı değerlendirme için bkz. Süsoy Uygun, s. 140 vd.

³⁴ Şahin, s. 8.

up'ını satın alması, Microsoft'un popüler inovatif bir e-posta uygulama *start-up*'i olan Acompli'yi satın alması işlemleri yine bu konuda gösterilebilecek örneklerdendir³⁵.

3. TEKNOLOJİ TEŞEBBÜSLERİ

3.1 Teknoloji Teşebbüsü Kavramı

Teknoloji teşebbüsü kavramı, Türk rekabet mevzuatına ilk olarak 2022/2 sayılı Tebliğ ile değişik 2010/4 sayılı Tebliğ ile girmiş ve 4. maddeye eklenen (e) fıkrasında tanımlanmıştır. Buna göre teknoloji teşebbüsleri, “*dijital platformlar, yazılım ve oyun yazılımı, finansal teknolojiler, biyoteknoloji, farmakoloji, tarım kimyasalları ve sağlık teknolojileri alanlarında faaliyet gösteren teşebbüsleri veya bunlara ilişkin varlıkları*” ifade etmektedir.

2022/2 sayılı Tebliğ ile aynı tarihte “Yatay Birleşme ve Devralmaların Değerlendirilmesi Hakkında Kılavuz” ile “Yatay Olmayan Birleşme ve Devralmaların Değerlendirilmesi Hakkında Kılavuz'da” dijital platform, dijital hizmet, biyoteknoloji, teknoloji pazarı gibi kavramlar kullanılmakla beraber ne bunlara ilişkin ne de teknoloji teşebbüsüne ilişkin bir açıklamaya veya tanıma yer verilmiştir. Öğretide bu durum eleştiri konusu olmuş; bahse konu tüm kavramların rekabet hukuku uygulamasında nasıl anlaşılacağına ve değerlendirileceğine yönelik bir açıklayıcı Kılavuza ihtiyaç olduğu, aksi durumda uygulamada kavram karmaşasından dolayı bir belirsizliğin oluşma ihtimalinin bulunduğu haklı olarak ifade edilmiştir³⁶.

Çok hızlı bir şekilde dijitalleşen dünyada teknolojinin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Dünyanın en değerli ilk on markasının yedisinin teknoloji alanında hizmet vermesi ve yine en hızlı büyüyen markalarının bu sektörde faaliyet göstermesi teknoloji teşebbüslerinin değerini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır³⁷. Bu bağlamda teknoloji teşebbüslerinin içinde son dönemde en hızlı büyüyen ve gelişim gösteren sektörlerin başında dijital platformların geldiği söylenebilir. Yeni iş modellerinin ortaya çıkmasıyla dijital platformlar pazarlara veya tüketicilere ulaşma noktasında en önemli araçlar konumuna gelmiş bulunmaktadır³⁸. Üzerinde anlaşılmalı net bir tanımı olmamakla birlikte dijital platformun birden fazla farklı müşteri grubuna hizmet sağlaması ve bu müşteri gruplarının talepleri arasında ağ etkisinin bulunması özelliklerinden bahsedilmekte; geleneksel olarak gazeteler, televizyon kanalları, ödeme kartı ağları, arama motorları, e-ticaret platformları ve sosyal ağların dijital platform özelliği gösterdiği ifade edilmektedir³⁹. Kanaatimizce de 2010/4 sayılı Tebliğ'de bahsedilen dijital

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin, s. 6-9.

³⁶ Daniş, s. 42.

³⁷ Brand Finance tarafından hazırlanan raporda dünyanın en değerli şirketleri sırayla: Apple – 355,1 milyar Dolar, Amazon – 350,3 milyar dolar, Google – 263,4 milyar dolar, Microsoft – 184,2 milyar dolar, Walmart – 111,9 milyar dolar, Samsung – 107,3 milyar dolar, Facebook – 101,2 milyar dolar, ICBC – 75,1 milyar dolar, Huawei – 71,2 milyar dolar, Verizon – 69,6 milyar dolar olarak tespit edilmiştir. Raporda ayrıca teknolojinin en değerli sektör olmaya devam ettiği, TikTok markasının medya tüketiminde küresel devrime öncülük ederek %215 artışla dünyanın en hızlı büyüyen markası seçildiği, onu %184 Snapchat ve %161 artışla Kakao markalarının takip ettiği belirlenmiştir. Rapor için bkz. <https://brandirectory.com/rankings/global/> (Erişim tarihi: 17.12.2022).

³⁸ Daniş, s. 42; Rekabet Kurumu, E-Pazaryeri Platformları Sektör İncelemesi Nihai Raporu, Ankara, Nisan 2022, s. 1, 2. <https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/sector-raporlari/e-pazaryeri-si-raporu-pdf-20220425105139595-pdf>. (Erişim tarihi: 18.12.2022)

³⁹ Doğan, Cihan: *Rekabet Hukuku ve İktisadi Bağlamında Dijital Platformlar*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 9; Öğretide yapılan farklı bir tanımda dijital platform, “iki veya daha fazla sayıda kullanıcının karşılıklı taleplerinin şebeke dışallıkları nedeniyle birbirinden etkilendiği, bir aracının bulunmaması halinde şebeke dışallıklarının içselleştirilemediği, geleneksel yöntemlerde ortaya çıkan maliyetler dolayısıyla gerçekleştirilemeyecek eşleşme işleminin internet tabanlı teknolojilerle kullanıcıların bir araya getirildiği ortamlarda gerçekleştirildiği alanlar” şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Karagülle, A. Ogün: *Dijital Platformlarda*

platformları geniş anlamıyla ele alarak internet tabanlı tüm hizmetleri bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Sosyal ağlar, oyun platformları, arama motorları, uygulama mağazaları, çevrimiçi pazar yerleri ve medya platformları gibi internet tabanlı bütün mal ve hizmet aracılık faaliyetleri bu kapsamda yer alır⁴⁰.

Dünyanın hızlı bir biçimde dijitalleşmesinden finans piyasaları da etkilenmiş; finansal hizmetlerin teknolojik altyapıyla birleşmesiyle İngilizcede *fintech*, Türkçede fintek kısaltmasıyla yaygın şekilde kullanılan finansal teknoloji kavramı literatüre girmiştir. Finansal teknoloji hizmetleri, yerleşik bankaların yanı sıra yenilikçi *start-up* konumundaki banka dışı teşebbüsler ve büyük teknoloji platformları tarafından da sunulabilmektedir. Dar anlamda sadece piyasaya yeni giriş yapan banka dışı teşebbüsler tarafından sunulan hizmetleri ifade etmekten; geniş anlamda ise pazarın yeni oyuncularının yanı sıra, bankalar ile büyük teknoloji platformlarınınca verilen hizmetleri de kapsamaktadır⁴¹.

Öte yandan blok zincir (*blockchain*) ve yapay zeka teknolojilerinde son yıllarda yaşanan gelişmeler iktisadi yaşama ve finans sektörüne birçok kolaylık sunmaktadır. İnternetin ve akıllı telefonların yaygınlaşmasının yanı sıra anılan teknolojik gelişmeler; fatura ödeme, eft-havale yapma, borsada işlem yapma veya çeşitli alanlara yatırım gibi birçok finansal işlemi kullanıcılarına az maliyetle, kolay ve hızlı işlem yapabilme imkanı sağlamaktadır. Bu itibarla fintekler de inovasyon ağırlıklı yapısı itibarıyla diğer sektörlerden ayrılmakta, öldürücü devralma işlemlerine konu olmaları bakımından ayrıca değerlendirilmeleri gerekmektedir⁴².

Kılavuzlarda bir tanım yapılmamakla beraber ilaç, biyoteknoloji gibi sektörlerin inovasyonla gelişen, çok taraflı platformların faaliyet gösterdiği ve ağ etkilerinin bulunduğu pazarlar olduğu vurgulanmış ve bu tür pazarlardaki birleşme-devralma işlemlerinin potansiyel rekabeti kısıtlayıcı olabileceğinin altı çizilmiştir⁴³. Biyoteknoloji kavramı, bitki, hayvan ve mikroorganizma gibi canlıların tarım, tıp gibi alanlarda kullanılması yoluyla endüstriyel ürün elde etme amacı taşıyan uygulamaların tümü olarak ifade edilmektedir⁴⁴.

Yapısı ve dinamikleri farklı olan ve bu bağlamda öldürücü devralmalara konu olabilecek teşebbüsler sadece dijital platformlarda değil farmakoloji, biyoteknoloji ve sağlık teknolojileri gibi alanlar da görülmektedir. Örneğin yüksek ticari potansiyele sahip, yeni tedavileri araştıran ve geliştiren, halihazırda ciro elde edemeyen veya cirosu düşük, küçük ölçekli biyoteknoloji teşebbüslerinin büyük ölçekli ilaç firmaları tarafından devralınması ve bu tür işlemlerin ciro eşliği sisteminde fark edilmemesi de bir eksiklik olarak tartışılmaktadır⁴⁵. Bu bağlamda teknoloji teşebbüsü kavramı anılan sektörlerin tamamını kapsayacak şekilde geniş anlamda kullanılmaktadır.

Pazar Gücünün Belirlenmesi, Rekabet Hukuku Uzmanlık Tezleri Serisi, Yayın No: 354, Ankara, 2020, s. 8.

⁴⁰ Daniş, s. 43.

⁴¹ Çeşit, Caner K.: Ödeme Hizmetlerindeki Rekabette Yeni Dönem: Madalyonun İki Yüzü, *Uygulamalı Rekabet Hukuku Seminerleri 2020*, Editörler Kerem Cem Şanlı, Dilan Alma, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 249.

⁴² Rekabet Kurumu, Ödeme Hizmetlerindeki Finansal Teknolojilere Yönelik İnceleme Raporu, Aralık 2021, p. 80 <https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/geneldosya/odeme-hizmetlerindeki-finansal-teknolojilere-yonelik-inceleme-raporu-pdf> (Erişim tarihi: 19.12.2022)

⁴³ Yatay Birleşme Ve Devralmaların Değerlendirilmesi Hakkında Kılavuz, s. 22.

⁴⁴ Zorluoğlu Yılmaz, Ayça: Biyoteknolojik Buluşların Patentlenmesi, *Hacettepe HFD*, 11(2) 2021, s. 1083.

⁴⁵ Süsoy Uygun, s. 144.

3.2 Teknoloji Teşebbüslerinin Diğer Teşebbüslerden Ayrılan Özellikleri

Teknoloji teşebbüslerinin yer aldığı pazarlar yenilikçi, dinamik ve çok hızlı gelişen pazarlardır. Bu pazarlarda faaliyet gösteren şirketlerin pazardaki varlıklarını devam ettirebilmeleri için sürekli olarak kendilerini güncellemeleri, yeniliklere ayak uydurmaları ve hatta yeniliği yaratan olmaları gerekmektedir⁴⁶.

İnternet tabanlı iş modelleri, geleneksel iş modellerinin tabi olduğu zaman-mekân kısıtlamalarına tabi olmadığı için çok daha hızlı ve kolay bir biçimde büyük pazarlara erişim sağlayabilmektedir. Teknoloji teşebbüsleri inovatif ürün ve hizmetlerle ve yepyeni iş yapış şekilleriyle ortaya çıkıp, esasen, yerleşik ve büyük ölçekli şirketlere meydan okuyarak piyasaları daha rekabetçi bir hale getirirler⁴⁷.

Teknoloji teşebbüsleri geleneksel iş modellerinden birçok konuda ayrılmaktadır. Örneğin dijital platformlar klasik platformlara nazaran çok farklı iş modelleri ile mal veya hizmet sağlayıcılar ile tüketicileri ve reklam verenleri bir araya getirmekte; hizmetlerini yerine getirmek için çoğu zaman fiziki yatırıma ihtiyaç duymamaktadırlar. Sektörün liderlerinden ve turizm acentesi olarak faaliyet gösteren Airbnb şirketinin kendine ait bir oteli bulunmamaktadır. Keza araç kiralama aracılık hizmeti sunan Uber şirketinin de otomobiller kendisine ait değildir⁴⁸.

Yine finansal teknoloji alanında faaliyet gösteren şirketlerin iş modelleri blok zincir ve yapay zeka gibi teknolojilerle her geçen gün şekillenerek farklı boyutlara ulaşmaktadır. Fintekin artan etkisiyle birlikte finans ilişkili pazarlarda yerleşik teşebbüslerin yanı sıra yeni start-up'lar da hizmet sunmaya başlamakta ve klasik iş akışlarının yerini inovatif, kullanıcı dostu, katma değerli iş akışları almaktadır⁴⁹. Rekabetin artmasıyla ve çeşitli sanal varlıklarla dijital ödeme yöntemlerinin geliştirilmesiyle kullanıcılar ürün ve hizmetlere daha hızlı ve kolay ulaşabilmektedir.

Öte yandan dijital pazarlarda inovasyonu teşvik eden en önemli unsurlardan birinin birleşme ve devralma potansiyeli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. *Start-up*'lara sermaye desteği sunan birçok yatırımcı bu şirketlerin ileride büyük ölçekli şirketler tarafından satın alınacağı ve bu satıştan elde edeceği kâr beklentisiyle yatırım yapmaktadır⁵⁰. Dolayısıyla teknoloji teşebbüslerinin finansman kaynaklarının bu beklentisi göz ardı edildiğinde ve tüm birleşme ve devralmalarda taraflara ağır yükümlülükler yüklenerek uzun prosedürler öngörüldüğünde tüketicinin refahının ve rekabet düzeninin olumsuz etkilenebileceği de unutulmamalıdır.

3.3 Teknoloji Teşebbüslerine Özgü Ciro Eşiği Sistemi

Dünyanın dijitalleşmesiyle birlikte ekonominin yeniden şekillenmesi, bazı sektörlerin çok hızlı biçimde dönüşüm geçirmesi, tüketicilerinin alışkanlıklarının değişmesi, elektronik ticaretin yaygınlaşması, verilerin öneminin artması ve veri temelli ekonomik yaklaşımların her biri rekabet hukukunu doğrudan ilgilendirmektedir⁵¹. Bu değişimlerin etkileri özellikle birleşme ve devralma işlemlerinde görüldüğü için ciro eşiği sisteminin sektör bazlı olarak tekrar gözden geçirilmesi gündeme gelmektedir.

⁴⁶ Süsoy Uygun, s. 138.

⁴⁷ Şahin, s. 3, 4.

⁴⁸ Daniş, s. 42.

⁴⁹ Rekabet Kurumu, Ödeme Hizmetlerindeki Finansal Teknolojilere Yönelik İnceleme Raporu, p. 40.

⁵⁰ Öz, s. 692.

⁵¹ Süsoy Uygun, s. 138.

Teknoloji teşebbüslerinin inovasyon ağırlıklı yapıları sebebiyle yerleşik teşebbüsler stratejilerini, pazarda yeni faaliyet göstermeye başlayan ve yıkıcı inovasyon geliştirme potansiyeli *bulunan start-up*'ları gözeterek oluşturabilmektedir. Buna paralel olarak yerleşik teşebbüslerin doğrudan rekabet etmek yerine genellikle kendi faaliyetlerine tehdit olarak gördükleri *start-up*'ları erken dönemde devralmayı tercih etmeleri *start-up*'ların ve geliştirilen teknolojilerin akamete uğratılmasına yol açabilmektedir. Bu tip devralmalar da inovasyonun sınırlanması ve ilgili pazarda dışlayıcı etkiler yaratması gibi sonuçları nedeniyle etkin rekabetin önemli ölçüde azaltılmasına neden olmaktadır⁵².

Dijitalleşme, ekonomik faaliyetleri ve tüketim alışkanlıklarını değiştirip dönüştürdüğü gibi piyasa aksaklıklarının görünümünü de geleneksel pazarlarda karşılaşılan rekabet sorunlarını da değiştirmektedir. Ayrıca, dijital pazaryerlerinin yapı ve işleyişlerinden kaynaklı olarak geleneksel pazarlardan çok daha hızlı şekilde tekelleşmeye eğilimli olması, zamanlı rekabet müdahalesini ve rekabetin uzun soluklu biçimde korunabilmesini tehlikeye sokmaktadır. Zira dijitalleşmenin, pazar içi rekabeti, pazar için rekabete dönüştürmesi, teşebbüsleri daha agresif biçimde pazar hakimiyeti sağlamaya yöneltebilmektedir⁵³. Bu bağlamda rekabet hukuku düzenlemelerinin de anılan dönüşümü yakalayabilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda atılan adımlardan biri de 2010/4 sayılı Tebliğ m. 7 hükmünde öngörülen ciro eşiklerinin teknoloji teşebbüsleri bakımından yeniden düzenlenmiş olmasıdır. Daha önce ifade edildiği üzere anılan Tebliğ'in m.7/2 hükmüne uyarınca Türkiye coğrafi pazarında faaliyet gösteren yahut ar-ge faaliyeti olan veya Türkiye'deki kullanıcılara hizmet veren teknoloji teşebbüslerinin devralınmasına dair işlemlerde birinci fıkranın (a) ve (b) bentlerinde yer alan 250 milyon TL eşikleri aranmayacaktır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarıda anılan örneklerde görüldüğü üzere ağırlıklı olarak öldürücü devralmalara teknoloji teşebbüslerinin müdahil olduğu devralma ve birleşme işlemlerinde rastlanmaktadır. Dolayısıyla başta AB hukuku olmak üzere yabancı hukuk sistemlerindeki tartışmalar da göz önünde bulundurulduğunda bunun önüne geçilebilmesi için ayrı bir düzenleme yapılmasının yerinde olduğu ifade edilmelidir. Kaldı ki uzun süre önce o günkü mevzuata uygun bir şekilde gerçekleşen birleşme ve devralma işlemleri hakkında dahi açılan davalar (Facebook'un Instagram'ı ve Whatsapp'ı satın alması) ve *ex post* müdahaleye yönelik güncel tartışmalar, geleneksel birleşme ve devralma denetim sisteminden farklı bir ölçüt belirlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Teknoloji teşebbüsü kavramının birçok farklı sektörü kapsayacak şekilde geniş belirlenmesi, çok sayıda öldürücü devralmanın önüne geçebileceği ve böylece tüketicinin refahını olumlu şekilde etkileyeceği göz önünde bulundurulduğunda yerinde bir tercih olduğu ifade edilebilir. Ancak finansal teknoloji kavramının net bir biçimde açıklanmaması piyasada bir belirsizliğe de neden olabilecektir. Bu belirsizliklerden dolayı bildirim yükümlülüğüne uymamaktan dolayı ceza ödemek istemeyecek bir çok teşebbüsün başvuru yapması ve denetim kapsamının çok geniş tutulması Kurul'un iş yükünün artmasına neden olacaktır. Bu itibarla bir an önce bu

⁵² Rekabet Kurumu, Ödeme Hizmetlerindeki Finansal Teknolojilere Yönelik İnceleme Raporu, p. 80.

⁵³ Rekabet Kurumu, E-Pazaryeri Platformları Sektör İncelemesi Nihai Raporu, Nisan 2022, Ankara, s. 5; Nitekim raporda rekabet kurallarının, sürekli değişen bu yeni düzenle uyumlu olacak şekilde değişmesi, firmaların güçlü konumlarını kötüye kullanmalarının önlenmesi, tüketicilerin korunması ve etkin rekabetin ve yenilikçiliğin teşvik edilmesi için platformlara uygulanacak kuralların uyumlulaştırılması ve pazarın daha adil işlenmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılması elzem bir hal aldığı ifade edilmiştir (s. 5).

konuda açıklayıcı bir kılavuz yayımlanması ve uygulamacıların bilgilendirilmesi faydalı olacaktır.

Kurulun iş yükünün gereksiz şekilde çok fazla artmasını önlemek için öğretilde tavsiye edilen⁵⁴ ciro alt sınırı belirlenerek teknoloji teşebbüsleri kapsamına giren teşebbüsler bakımından ayrı bir uygulama öngörülebilir. Böylece hem teknoloji teşebbüslerinin kendilerine has özellikleri dikkate alınarak öldürücü devralmalarına önüne geçilebilir hem de Kurulun gereksiz iş yükünün altına girmesine engel olunabilir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Cunningham, Colleen/ Ederer, Florian/ Ma, Song: Killer Acquisitions, *Journal of Political Economy*, Vol. 129, No. 3, 2021, s. 649–702.

Çeşit, Caner K.: Ödeme Hizmetlerindeki Rekabette Yeni Dönem: Madalyonun İki Yüzü, *Uygulamalı Rekabet Hukuku Seminerleri 2020*, Editörler Kerem Cem Şanlı, Dilan Alma, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 247-292.

Daniş, Erkan: Birleşme ve Devralmaların (Yoğunlaşmaların) Denetiminde Bildirim Eşikleri: Türk ve Alman Rekabet Hukuku Uyarınca Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 17, S. 189, Mayıs 2022, s. 30-47.

Doğan, Cihan: *Rekabet Hukuku ve İktisadi Bağlamında Dijital Platformlar*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021.

Duran, Arif: *Örtülü Kazanç Aktarımı Yasağı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021.

Gürkaynak, Gönenç: *Rekabet Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

Güven, Pelin: *Türk Rekabet Hukuku ve Avrupa Birliği Rekabet Hukukunda Birleşme ve Devralmaların Denetlenmesi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.

Karagülle, A. Ogün: *Dijital Platformlarda Pazar Gücünün Belirlenmesi*, Rekabet Hukuku Uzmanlık Tezleri Serisi, Yayın No: 354, Ankara, 2020, s. 8.

Li, Eileen: Merger Review 2.0: Infusing Cfius's "Critical Technologies" Approach Into Antitrust Oversight Of Nascent Tech Acquisitions, *Columbia Law Review*, Vol. 122, No. 6, 2022, s. 1691-1728.

Öz, Burcu: Dijital Piyasalarda Yoğunlaşmalara *Ex Post* Bakış: Makaralar Geri Mi Sarılıyor?, *Uygulamalı Rekabet Hukuku Seminerleri 2021*, Editörler Kerem Cem Şanlı, Dilan Alma, Deniz Tatlı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2022, s. 651-710.

Pahlı, Ali: *Anonim Ortaklığın Devralınması*, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2009.

⁵⁴ Örneğin 10 Milyon TL ciroluk bir alt sınır belirlenerek bunun altında kalan teknoloji teşebbüsünün devralınması işlemi bildirim tabi tutulmamalıdır. Ayrıca teknoloji teşebbüslerini sınırlı sayıda belirlemek yerine Almanya örneğinde olduğu gibi Kurul'a belirli şartlarla, belirli sektörlerdeki tüm işlemlerin ya da belirli şirketlerin tarafı olacağı tüm yoğunlaşma işlemlerini her halükarda bildirim tabi tutma konusunda bir yetki verilmesi şeklinde bir uygulama öngörülebilir. Daniş, s. 44, 45.

Solmaz, Ekrem: *Yoğunlaşmaların Kontrolünde Bildirim Eşikleri*, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi, Yayın No: 256, Ankara, 2009.

Solmaz, Ekrem/ Dere, Gülçin: 2010/4 Sayılı Tebliğ'in Uygulamasına Bir Bakış: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri, *Rekabet Dergisi*, 2013, S. 54, s. 65-102.

Süsoy Uygun, Ecem: Avrupa Birliği Birleşme Tüzüğü'nde Düzenlenen Ciro Eşiği Sistemi Yoğunlaşmaların Kontrolünde Ne Kadar Etkili?, *Rekabet Dergisi*, C. 19, S. 2, Aralık 2018, s. 136-161.

Şahin, Selen Yersu: Birleşme ve Devralma Tebliğindeki Değişikliklerin Start-uplara Etkisi, *Rekabet Forumu*, S. 150, Nisan 2022, s. 1-23.

Tirole, Jean: Competition and Industrial Challenge for the Digital Age, *IFS Deaton Review on Inequalities in the Twenty-First Century*, 2020, s. 1-29.

Tokgöz, Emine: Rekabet Hukuku Reform Tartışmaları Çerçevesinde “Öldürücü Devralmalar”: İnovasyon mu Yerleşiklerin Süreklilişmesi mi?”, *Rekabet Dergisi*, C. 21, S. 2, Aralık 2020, s. 44-125.

Uran, Emrah: *Amerika Birleşik Devletleri Rekabet Hukuku – Teori ve Uygulama*, On İki Levha Yayıncılık, 2019.

Zorluoğlu Yılmaz, Ayça: Biyoteknolojik Buluşların Patentlenmesi, *Hacettepe HFD*, 11(2) 2021, s. 1078-1122.

Online Kaynaklar

ACCC Digital Platforms Inquiry, Final Report, 2019
<https://www.accc.gov.au/system/files/Digital%20platforms%20inquiry%20-%20final%20report.pdf> (Erişim tarihi: 18.12.2022)

Rekabet Kurumu, E-Pazaryeri Platformları Sektör İncelemesi Nihai Raporu, Ankara, Nisan 2022
<https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/sector-raporlari/e-pazaryeri-si-raporu-pdf-20220425105139595-pdf> (Erişim tarihi: 18.12.2022)

Rekabet Kurumu, Ödeme Hizmetlerindeki Finansal Teknolojilere Yönelik İnceleme Raporu, Aralık 2021
<https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/geneldosya/odeme-hizmetlerindeki-finansal-teknolojilere-yonelik-inceleme-raporu-pdf> (Erişim tarihi: 19.12.2022)

Vestager, Margrethe: “The Future of EU Merger Control”, International Bar Association 24th Annual Competition Conference, 11.09.2020.
https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/vestager/announcements/future-eu-merger-control_en (Erişim tarihi: 17.12.2022)

OECD (2020), Start-ups, Killer Acquisitions and Merger Control, s. 6.
www.oecd.org/daf/competition/start-ups-killer-acquisitions-and-merger-control-2020.pdf (Erişim tarihi: 17.12.2022)

<https://brandirectory.com/rankings/global/> (Erişim tarihi: 17.12.2022).

DİYABETLİ BİREYLERİN DİYABET KABUL DURUMLARININ İNCELENMESİ- BALIKESİR İLİ ÖRNEKLEMİ

Altuncan Huban GÜLEN ¹, Nihal ARI KORKUSUZ ², Mehmet Emin KORKUSUZ ³

¹ Balıkesir Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi,
ORCID:0000-0002-3560-2971

² Balıkesir Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi,
ORCID:0000-0001-8296-9082

³ Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi,
ORCID:0000-0003-4945-6845

ÖZET

Diyabet, insülin eksikliği veya hücrelerin insülini tam olarak alamaması sonucu gelişen ve devamlı tedavi gerektiren bir rahatsızlıktır. Diyabet hastası bireylerin sayısı her geçen gün artmakta, Uluslararası Diyabet Federasyonu'nun 2021 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre 2045 yılında diyabetli birey sayısının yaklaşık 10 milyon olacağı öngörülmektedir. Dünya üzerindeki pek çok bireyin diyabet ile yaşamak zorunda olması, diyabet için devamlı yeni tedavilerin geliştirilmesini gerektirmekte, aynı zamanda da bireyin durumunu kabul etmesinin tedavi sürecini olumlu etkileyeceği öngörülmektedir. Diyabet tedavisinin verimli olması, bireyin diyabeti kabul etmesine, hayatını diyabete göre düzenlemesine ve buna uygun davranış sergilemesine bağlıdır. Diyabet kabulü gerçekleşmemesi durumunda bireyler diyabeti inkâr edebilmekte, diyabet tedavisini uygulamada güçlük çekmekte, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıklar yaşayabilmektedir. Dolayısıyla diyabet kabulü, bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığı açısından önem taşımaktadır.

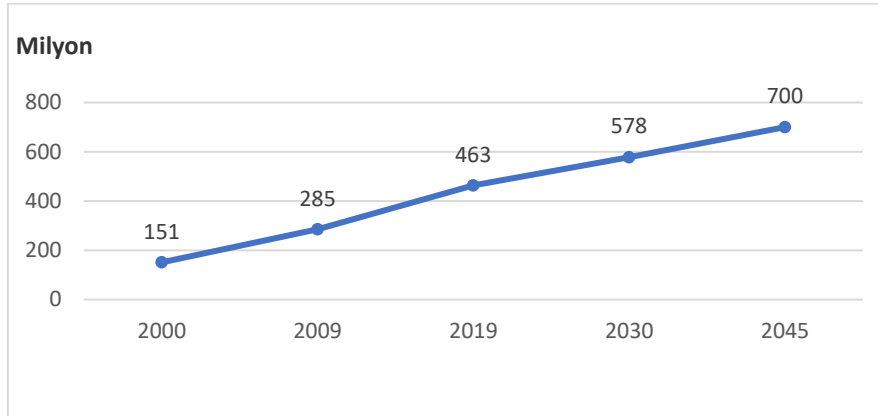
Bu çalışmanın amacı, diyabetli bireylerin diyabet kabulünün incelenmesidir. Araştırma deseni olarak betimsel nitelikte ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini Balıkesir'deki iki hastane ve sağlık ocaklarında tedavi gören 18 yaş ve üzerindeki diyabetli bireyler oluşturmaktadır. Uygulanan anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgiler, ikinci bölümde Karadere ve diğerleri tarafından Türkçeye uyarlanan ve geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılan Diyabetliler/Şeker Hastaları İçin Kabul ve Eylem Formu yer almaktadır. Elde edilen veriler SPSS programıyla analiz edilmiştir. Analiz sonucunda diyabet kabulü ile diyabet okulu, diyabet yılı, insülin yılı, cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür. Diyabet kabulünün sosyal/demografik özelliklerden ziyade hayat kalitesi, diyabet kontrolü, konforlu yaşam gibi nitelikler ile bağlantılı olduğu şeklinde bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda diyabet kabulünü etkileyen faktörler ele alınmış, bireylerin diyabet kabulünün arttırılması için öneriler sunulmuştur. Diyabet kabulünü sağlamak için gerek sağlık kurumlarında gerek basın yayında diyabet farkındalığını arttıracak faaliyetlerin yapılması önem taşımaktadır. Böylece diyabetli bireylerin, diyabet teknolojilerinin ve yeni tedavi yöntemlerinin farkına varması sağlanarak diyabet kabulünün arttırılabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyabet, diyabet kabulü, fiziksel/ruhsal sağlık.

1. GİRİŞ

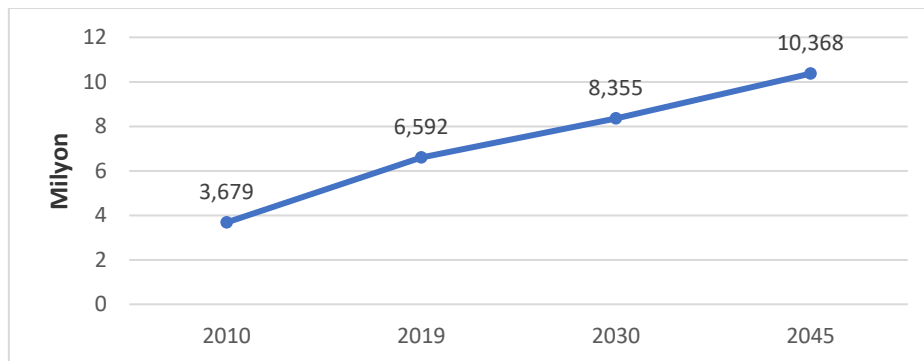
Diyabet, insülin eksikliği veya insülin etkisindeki defektler sebebiyle bireyin karbonhidrat, yağ ve proteinlerden yeterince yararlanamadığı, sürekli tıbbi bakım gerektiren ve erken ölüm riskini arttıran kronik bir rahatsızlıktır (Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği, 2020; Gülen, Korkusuz, & Korkusuz, 2020).

International Diabetes Federation (IDF)'a göre 2019'da tüm dünyada 463 milyon diyabetli bulunmaktadır. Bu sayının 2040'ta 700 milyon olacağı öngörülmektedir.

Görsel 1. Dünya'da 20-79 yaş grubundaki diyabet prevalansına ilişkin tahminler ve projeksiyonlar (International Diabetes Federation, 2019)

Avrupa ülkeleri arasında diyabet prevalansı yaşa göre karşılaştırıldığında Türkiye'nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir (%11.1). Kişi sayısı bakımından ise 6.6 milyon diyabetli birey ile Avrupa'da 3. sırada yer almaktadır (International Diabetes Federation, 2019). Bu durum, Türkiye'nin Avrupa ülkeleri arasındaki en genç diyabetli nüfusu barındırdığını göstermektedir. 2000 yılında Türkiye'de yaklaşık 3 milyon diyabetli bulunduğu belirtilmiştir (Türker & Süzmeçelik, 2010). 2010 yılında Türkiye'de 29-79 yaş aralığında yaklaşık 4 milyon diyabetli olduğu belirtilirken, 2019 yılında bu sayı yaklaşık 7 milyona kadar yükselmiştir. Artışın devam etmesi durumunda 2045 yılında yaklaşık 10 milyon diyabet hastası olacağı öngörülmektedir (International Diabetes Federation, 2021).

Görsel 2. Türkiye'de 20-79 yaş grubundaki diyabetli birey sayısına ilişkin tahminler ve projeksiyonlar (International Diabetes Federation, 2021)

Tip-1, Tip-2 ve gestasyonel diyabet olmak üzere üç tip primer diyabet vardır, diğer diyabet türleri sekonder diyabet olarak adlandırılmaktadır (International Diabetes Federation, 2019).

Tip-1 diyabette pankreasın beta hücrelerinin çeşitli sebeplerle zarar görmesi sonucu gelişen mutlak insülin eksikliği vardır. Hastaların yaklaşık %90'ında otoimmün, diğer hastalarda ise non-otoimmün β -hücre yıkımı olmaktadır (Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği, 2020). İnsulopeni ve hiperglisemi ile karakterize bu rahatsızlık, kroniktir ve özellikle çocukluk yaş grubunda çokça görülmektedir (Abacı, Böber, & Büyükgebiz, 2007). Tedavisi içerisinde insülin enjeksiyonları, tıbbi beslenme tedavisi, fiziksel aktivite, eğitim, kişisel glikoz/keton izlemi yer almaktadır (Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği, 2020).

Tip-2 diyabet, halk arasındaki adı ile “insülin direnci”, en çok görülen diyabet türüdür, diyabet hastalarının %90'ı Tip-2 diyabetlidir (Gülen, Korkusuz, & Korkusuz, 2020). İnsülin direnci, insülin sekresyonunda azalma, inkretin hormon yetersizliği sebepleriyle ortaya çıkabilmektedir. Vücut hücrelerinin insüline tepki göstermemesi, zamanla yetersiz insülin üretimine de yol açabilmektedir. Tedavisi içerisinde diyet ile kilo kontrolü, eğitim, fiziksel aktivite, oral antidiyabetik (OAD) ilaçlar ve gerekli durumlarda insülin ve kişisel sürekli glikoz takibi yer almaktadır (Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği, 2020; International Diabetes Federation, 2019).

Gestasyonel diyabet (GDM), gebelik esnasında başlayan ve genellikle gebelik ile birlikte sonlanan çeşitli derecelerdeki karbonhidrat intoleransıdır (Metzger & Bunchanan, 2007). Tedavisinde fiziksel aktivite ve diyet programı kullanılmaktadır, yeterli olmadığı durumlarda insülin kullanımına başlanabilmektedir (Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği, 2020).

Tip-2 ve gestasyonel diyabetin kalıcı olmadığı ve tedavi edilebildiği durumlar bulunmasına rağmen, tip-1 diyabetin kalıcı tedavisi halen bulunmamaktadır. Tip-1 diyabette uygulanan tedavi glikoz kontrolüne yöneliktir ve diyabet yönetimi ile sağlanmaktadır (Tauschmann & Hovorka, 2018; Can, 2019).

Uygun diyabet yönetimi, durumun ve durumu tedavi etme biçimlerinin uygun şekilde günlük hayata entegre edilmesini gerektirmektedir. Bir hastanın ‘diyabetin fiziksel-mental yüklerini ve etkilerini hayatına entegre etmesi’ diyabet kabulü olarak bilinmektedir (Schmitt, ve diğerleri, 2014).

Diyabetli bireylerin yaşadığı psikolojik problemler, diyabet kabulünün önünde engel oluşturabilmektedir. Diyabetin, bireyin hayatına getirdiği yenilikler ve stres, kaygı depresyon vb. psikolojik rahatsızlıklar; öz yeterlilik inancını azaltmakta ve diyabet öz bakımını/metabolik kontrolünü zorlaştırmaktadır (Göcek, 2012).

Diyabetlilerin, genel nüfusa kıyasla depresyon ve diğer psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalma riskini de belirgin oranda yükseltmektedir. Sonucunda ise bireyler yalnızca sıkıntı yaşamakla kalmamakta, aynı zamanda tedaviye uyumu kötü yönde etkilemekte, olumsuz tıbbi sonuçlar ortaya çıkmakta ve yüksek maliyetli sağlık harcamaları yapılması gerekmektedir (Uluslararası Diyabet Liderler Zirvesi, 2013).

Bireyler, diyabet rahatsızlığını ilk duyduğunda inkâr edebilmekte, diyabetin ciddiyetini azaltmaya ya da semptomları başka bir rahatsızlığa bağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla diyabet kabulünün gerçekleşmemesi durumu ortaya çıkmaktadır (Garay-Sevilla, Malacara, Gutierrez-Roa, & Gonzalez, 1999).

Diyabetten kaçınma ya da diyabeti kabul etmeme, tanımı gereği kişisel bakımın önünde bir engel oluşturabilmektedir. Kişisel diyabet kontrolünün, devamlı fiziksel-duygusal yükler ile bir araya gelmesi sonucunda depresyon riskinin arttığı ileri sürülmektedir. Hastaların kısa ve uzun

vadeli komplikasyonları kabul etmemesi durumunda depresyon, anksiyete gibi psikiyatrik problemlerle baş etme ve hayat tarzında gerçekleşen değişiklikleri kabul etmede zorluklar yaşanabilmektedir (Karadere, Yavuz, Asafov, & Küçükler, 2019).

Bireylerin hayat kalitesinin düşmesi ile diyabet bakımında aksaklıklar gerçekleşmekte, komplikasyonlarla karşılaşma riski artmakta ve kişilerin hayattan beklentileri düşmektedir (Holt, Groot, & Golden, 2014) Schmitt vd. (2014)'nin yapmış olduğu çalışma, diyabeti kabul etmeme durumunun, depresyon ve üzüntü yaratmaktan ziyade yetersiz diyabet bakımına ve verimsiz glisemik kontrole sebep olduğunu göstermektedir (Schmitt ve diğerleri, 2014).

Diyabet Kontrol ve Komplikasyon Çalışmasında, 13 yaşın üzerindeki hastalarda yoğun terapi ve daha iyi metabolik kontrolün mikrovasküler ve nöropatik komplikasyonlarla karşılaşma riskini %27' en %76'ya kadar azalttığı görülmüştür (Grey, Boland, Davidson, Li, & Tamborlane, 2000). Ayrıca diyabet tanısı almış bireylerde kişisel bakım kontrolünde aksamaların depresif semptomların ortaya çıkmasına sebep olduğu belirtilmektedir (Holt, Groot, & Golden, 2014).

Dolayısıyla, diyabet kabulünün hayat kalitesini, fiziksel ve ruhsal sağlığı, diyabet kontrolünü ve yaşam kalitesini etkilediği sonucuna ulaşılabilmektedir. Diyabetli bireylerin diyabet kabul durumlarının tespit edilmesi ve gereken müdahalenin zamanında yapılması, bireylerin hayat kalitesini arttırmanın yanı sıra sağlık masraflarını da azaltabilecektir.

Çalışmada belirlenen ana problem, diyabetli bireylerin kabul ve eylemleri ile sosyoekonomik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmadaki alt problemler diyabet kabulünün; yaş, cinsiyet, boy, kilo, medeni durum, birlikte yaşanan kişiler, eğitim durumu, çalışılan sektör, sağlık güvencesi, gelir düzeyi, diyabet yılı, diyabet tedavi yöntemi, diyabet gelişimini takip etmek için doktora gitme sıklığı, insülin kullanım yılı, egzersiz sırasında glikozdaki ani değişim durumu, diyabetik ayak problemi ve diyabet okulu deneyimi bakımından değerlendirilmesi ve aralarındaki ilişkinin ele alınmasıdır.

Çalışmada belirlenen hipotez, “Bireylerin hayat kalitesi arttıkça diyabet kabulü de artacaktır, dolayısıyla diyabet kabulü gelir, yaş vb. demografik/sosyal özellikler ile doğru orantılı bir ilişki gösterecektir.” şeklindedir. Hipotezin araştırılması, diyabetli bireylerin diyabeti benimsemesini ve buna göre eylemde bulunmasını sağlamak adına önem taşımaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, diyabetli bireylerin diyabet kabul durumlarının incelenmesidir. Çalışma, diyabetli bireylerin, diyabetin yaşamlarına getirdiği etkiyi kabul etme ve yaşam tarzlarını buna uygun düzenleme durumlarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple araştırma deseni olarak betimsel nitelikte ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

İlişkisel tarama modeli; iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlar. Tarama yolu ile bulunan ilişkiler gerçek bir neden-sonuç ilişkisi olarak yorumlanamaz; ancak o yönde bazı ipuçları vererek, bir değişkendeki durumun bilinmesi halinde diğer değişkenler ile ilgili değerlendirmede yararlı sonuçlar verebilir.

Tarama araştırmaları genellikle araştırmanın konusu ile ilgili durumu betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu tür araştırmalarda daha çok “Ne, nerede, ne zaman, ne sıklıkta, hangi düzeyde, nasıl” gibi soruların cevaplandırılmasına olanak tanınır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2011).

Karasar (2006)'a göre "Tarama modeli bir olay, birey ya da nesneyi kendi koşulları içinde objektif olarak aktarmayı amaçlayan araştırma türüdür." olarak açıklanmaktadır (Karasar, 2006).

Bu modelde tasarlanan araştırmalarda büyük bir topluluğun özelliklerini ya da görüşlerini belirlemek amacıyla topluluğu oluşturan bireylerden büyük bir parça seçilmektedir (Fraenkel & Wallen, 2006).

2.1. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacı kapsamında belirlenen ölçme araçları bir araya getirilerek veri toplama araçları seti oluşturulmuştur. Veri toplama setinde öncelikle araştırmanın amacından, elde edilen verilerin sadece araştırma amacı doğrultusunda kullanılacağından bahsedilmiş, katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu ifade edilmiştir.

Çalışmada kullanılan veri toplama araçları iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgiler, ikinci bölümde ise Diyabetliler/Şeker Hastaları İçin Kabul ve Eylem Formu yer almaktadır.

Veri setinin ilk bölümünde yer alan demografik bilgiler bölümü oluşturulurken Can (2019), Yılmaz (2011), Demirtaş & Albayrak (2017) ve Gregg vd. (2007) 'nin çalışmalarından yararlanılmıştır. Demografik bilgiler bölümü oluşturulduktan sonra sağlık çalışanlarınca kontrol edilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Yılmaz, 2011; Can, 2019; Gregg, Callaghan, Hayes, & Glenn-Lawson, 2007; Demirtaş & Albayrak, 2017). Demografik bilgiler bölümünde, diyabetli bireyin bazı sosyodemografik bilgileri (yaşı, cinsiyeti, boyu, kilosu, medeni durumu, birlikte yaşadığı kişiler, eğitim durumu, çalıştığı sektör, sağlık güvencesi, gelir düzeyi) ve diyabet rahatsızlığına ilişkin durumları (diyabet yılı, diyabet tedavi yöntemi, diyabet gelişimini takip için doktora gitme sıklığı, insülin kullanım yılı, egzersiz sırasında glikozdaki ani değişim durumu, diyabet ayak problemi, diyabet okuluna katılma durumu) hakkında sorular yer almaktadır.

Veri setinin ikinci bölümünde yer alan Diyabetliler/Şeker Hastaları İçin Kabul ve Eylem Formu (Acceptance and Action Diabetes Questionnaire, AADQ), Gregg ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilmiş ve Karadere ve diğerleri (2019) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. AADQ, yaygın olarak kullanılan bir Kabul ve Taahhüt Terapisi (Acceptance and Commitment Therapy, ACT) süreci ölçüm aracından (Hayes, 2004) yararlanılarak ve diyabetli bireyler için yeniden düzenlenerek oluşturulmuştur. Orijinal anket 11 sorudan oluşmaktadır, yedili likert tipi cevaplama sistemi kullanılarak oluşturulmuştur ve puanın yüksek olması diyabet kabulünün yüksek olduğu anlamına gelmektedir. AADQ, diyabetle ilgili duygu ve düşünceler ile bunların kişilerin eylemlerine etkilerini incelemektedir (Gregg, Callaghan, Hayes, & Glenn-Lawson, 2007).

Diyabetliler/Şeker Hastaları için Kabul ve Eylem Formu Türkçe Versiyonu (Turkish version of Acceptance and Action Diabetes Questionnaire, TAADQ)'nun 9 soruluk versiyonu, 11 soruluk ve 10 soruluk olan versiyonlardan daha doğru bir sonuç vermiştir, bu sebeple anketin Türkçe uyarlaması 9 sorudan oluşmaktadır. AADQ'da yer alan 1. (Diyabetimi hatırlatan unsurlardan uzak durmaya çalışırım) ve 5. (Diyabetim hakkında üzücü bir duygum veya düşüncem olduğunda, o duygudan veya düşünceden kurtulmaya çalışırım) maddeler anketin Türkçe versiyonunda yer almamaktadır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması 105 hasta üzerinde gerçekleştirilen "Diyabetliler/Şeker Hastaları için Kabul ve Eylem Formu" nihai uyum

endekslerine göre revize edilmiş ve düzeltilerek 9 maddeye düşürülen modelin Cronbach Alpha katsayısı 0.836 olarak bulunmuştur. Türkçede geçerli ve güvenilir bir değerlendirme aracı olduğu tespit edilmiştir. Diyabet hastalarında psikolojik esnekliği değerlendirmede güçlü bir araç olarak kabul edilebilmektedir (Karadere, Yavuz, Asafov, & Küçükler, 2019).

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın örneklemini Balıkesir Atatürk Şehir Hastanesi/ Dahiliye Servisi ve Endokrin Servisi, Balıkesir Özel Paşaalanı Sevgi Hastanesi / Dahiliye Servisi ve Balıkesir Aile Sağlık Merkezlerinde tedavi görmekte olan 18 yaş üstü diyabetli hastalar oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde uygun (convenience) örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem araştırmacıya erişilebilmesi nispeten kolay hareket etmesini sağlayan bir esneklik sunar. Diyabetli bireylere erişmekte yaşanacak güçlüklerin araştırmayı kesintiye uğratabilme riski nedeni ile tercih edilmiştir. Örnekleme dâhil edilme kriterleri diyabet tanısı olan bireyler, 18 yaş üstü bireyler, araştırmaya gönüllü katılan bireyler şeklinde belirlenmiştir.

2.3. Ölçek Kullanım İzni ve Etik Kurul İzni

Araştırma konusunun belirlenmesinden sonra Diyabetliler/Şeker Hastaları için Kabul ve Eylem Formu Türkçe Versiyonunu geliştiren Karadere (2019) ile ölçeğin kullanımı konusunda iletişime geçilerek e-posta aracılığı ile gerekli izin alınmıştır. Ardından Balıkesir Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Etik Komisyonu'ndan Etik Kurul İzni alınmıştır. Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü, Balıkesir Atatürk Şehir Hastanesi Başhekimliği, Aile Sağlık Merkezlerinde görev alan doktorlar ile görüşülerek çalışma hakkında bilgi verilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

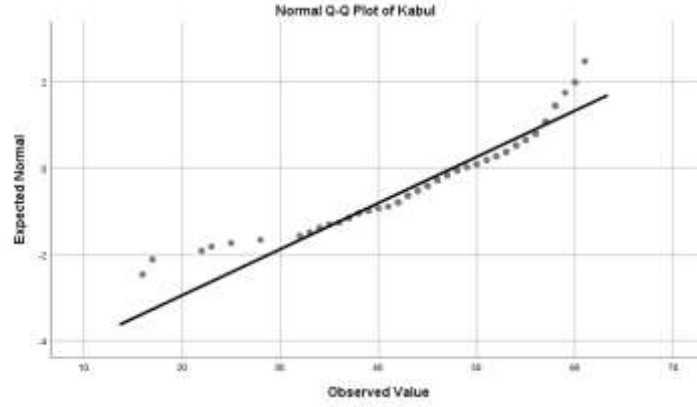
Araştırma kapsamında veriler Nisan-Mayıs 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmanın örneklemini oluşturan Balıkesir Atatürk Şehir Hastanesi/ Dahiliye Servisi ve Endokrin Servisi, Balıkesir Özel Paşaalanı Sevgi Hastanesi / Dahiliye Servisi ve Balıkesir Aile Sağlık Merkezleri'nde tedavi görmekte olan 18 yaş üstü diyabetli hastalara ulaşılarak veri toplama araçları çevrim içi platformdan toplanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin normal dağılım sağlayıp sağlamadığı kontrol edildikten sonra iki değişken arasındaki korelasyon SPSS programı ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Veriler analiz edilirken anketi dolduran 147 katılımcı arasındaki 7 katılımcının verileri çıkartılmıştır. Veri kontrolü ve veri temizleme işlemi, bozuk veya yanlış bilgileri/kayıtları algılayarak düzeltme işlemidir. Temel olarak verilerin eksik, yanlış veya ilgisiz kısımlarının belirlenerek değiştirilmesine veya silinmesine dayanmaktadır (Taşkın, 2021). Çalışmada verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir.

Görsel 3. Katılımcıların diyabet kabulü dağılımı

Çizelge 1. Diyabet kabulünün dağılımının incelendiği Komogorov-Smirnov testi ($\alpha=0,5$)

Değerler		Diyabet Kabulü
N		145
Parametreler	Pozitif	,092
	Negatif	-,097
K-Smirnov Z		,097
p		,002

Testler sonucunda verilerin normal dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmış ve veriler üzerinde non-parametrik testler gerçekleştirilmiştir.

3.1. Demografik ve Sosyal Özellikler

Katılımcıların %43,4'ü (N=63) kadın, %56,6'sı (N=82) erkektir. Diyabet yılı; bir yıldan az % 14,5 (N=21), 1-10 yıl arası %46,9 (N=68), 11-20 yıl arası %26,2 (N=38), 21-30 yıl arası % 10,3 (N=15), 31 yıl ve sonrası %2,1 (N=3) olarak dağılmıştır. Araştırmaya katılan diyabet hastalarının doktor kontrolü sıklığı ise 6 ayda bir %57,1, 12 ayda bir %25,4 şeklinde ifade edilmiştir. Katılımcıların doktor kontrolüne önem verdikleri söylenebilmektedir. Katılımcıların %44,4'ü insülin kullanmadıklarını belirtmişlerdir.

3.2. Diyabet Kabulü ve Eylem

Diyabetliler/Şeker Hastaları için Kabul ve Eylem Formu sonuçları SPSS programında Mann-Whitey U ve Kruskal Wallis H testleri uygulanarak analiz edilmiştir. Bireylerin diyabet kabulü ile eğitim durumu, diyabet yılı, insülin yılı, cinsiyet, yaş, gelir, diyabet okulu geçmişi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Çizelge 2. Eğitim durumu ile diyabet kabulü arasındaki ilişki Kruskal Wallis-H testi

Değişkenler		N	S.O.	S.S.	H	p	
Diyabet Kabulü	Eğitim Durumu						
	İlköğretim	13	70,23				
	Ortaöğretim	16	61,00	9,359	1,945	3	,584
	Üniversite	108	74,36				

	YL ve üzeri Toplam	8	83,12				
--	-----------------------	---	-------	--	--	--	--

Diyabet kabulü ile eğitim durumu arasındaki ilişki incelendiğinde (Çizelge 2) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bireyin eğitim durumunun diyabet kabul durumunu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 3. Diyabet yılı ile diyabet kabulü arasındaki ilişki Kruskal Wallis-H testi

Değişkenler		N	S.O.	S.S.	H		p
Diyabet Kabulü	Diyabet Yılı						
	Bir yıldan az	21	81,40				
	1-10 yıl	68	73,50				
	11-20 yıl	38	61,58	9,359	5,274	4	,260
	21-30 yıl	15	84,67				
	31 ve üzeri Toplam	3	89,17				

Diyabet kabulü ile diyabet yılı arasındaki ilişki incelendiğinde (Çizelge 3) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bireyin diyabet yaşının diyabet kabul durumunu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 4. İnsülin yılı ile diyabet kabulü arasındaki ilişki Kruskal Wallis-H testi

Değişkenler		N	S.O.	S.S.	H		p
Diyabet Kabulü	İnsülin Yılı						
	Kullanmıyor	80	74,61				
	1-10 yıl	37	66,62				
	11-20 yıl	17	60,29	9,359	8,285	4	,082
	21-30 yıl	9	98,89				
	31-40 yıl Toplam	2	118,25				

Diyabet kabulü ile insülin yılı arasındaki ilişki incelendiğinde (Çizelge 4) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bireyin kaç yıl insülin kullandığının diyabet kabul durumunu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 5. Cinsiyet ile diyabet kabulü arasındaki ilişki Mann-Whitney U testi

Değişkenler		N	S.O.	S.T.	U	z	p
Diyabet Kabulü	Cinsiyet						
	Erkek	82	69,15		2267,5		
	Kadın Toplam	63 145	78,01	5670,50	0	-1,260	,208

Diyabet kabulü ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde (Çizelge 5) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Cinsiyetin, bireyin diyabet kabul durumunu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 6. Katılımcının yaşı ile diyabet kabulü arasındaki ilişki Kruskal Wallis-H testi

Değişkenler		N	S.O.	S.S.	H	p	
Diyabet Kabulü	Yaş						
	18-35	28	75,00				
	36-50	56	72,02				
	51-65	14	78,82	9,359	4,056	3	,255
	65 ve üzeri	47	53,39				
	Toplam	145					

Diyabet kabulü ile bireyin yaşı arasındaki ilişki incelendiğinde (Çizelge 6) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bireyin yaşının diyabet kabul durumunu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 7. Gelir ile diyabet kabulü arasındaki ilişki Kruskal Wallis-H testi

Değişkenler		N	S.O.	S.S.	H	p	
Diyabet Kabulü	Gelir						
	0-3000	26	70,52				
	3000-6000	73	77,90				
	6000-10000	30	65,43	9,359	2,216	3	,529
	10000 ve üzeri	16	68,88				
	Toplam	145					

Diyabet kabulü ile gelir arasındaki ilişki incelendiğinde (Çizelge 7) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bireyin gelir durumunun diyabet kabul durumunu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 8. Diyabet okulu geçmişi ile diyabet kabulü arasındaki ilişkinin Mann-Whitney U testi

Değişkenler		N	S.O.	S.T.	U	z	p
Diyabet Kabulü	Diyabet Okulu						
	Var	20	64,28				
	Yok	125	74,40	9299,50	1424,50	1,002	,317
	Toplam	145					

Diyabet kabulü ile diyabet okulu geçmişi arasındaki ilişki incelendiğinde (Çizelge 8) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Diyabet okuluna katılma durumunun diyabet kabul durumunu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Elde edilen bulgular ışığında, çalışmanın başında kurulan “Bireylerin hayat kalitesi arttıkça diyabet kabulü de artacaktır, dolayısıyla diyabet kabulü gelir, yaş vb. demografik/sosyal özellikler ile doğru orantılı bir ilişki gösterecektir.” hipotezi çürütülmüştür.

Verilerden yararlanılarak, oluşturulan hipotez “Bireylerin demografik/sosyal bilgilerinin diyabet kabulü üzerinde etkisi bulunmamaktadır, diyabet kabul ve eylemi hayat kalitesi, diyabet kontrolü, konforlu yaşam gibi niteliklere dayanmaktadır.” şeklinde yenilenmiştir.

Sosyal/demografik bilgilerin hiçbirinin diyabet kabulü üzerinde etkisinin bulunmaması sonucu, Jaworski ve diğerleri (2018)’nin belirttiği sosyodemografik özelliklerin bireylerin diyet

önerilerine bağlılığını, dolayısıyla diyabet kabulünü etkilemediği bulgusunu desteklemektedir (Jaworski, Panczyk, Cedro, & Kucharska, 2018). Bireylerin cinsiyeti, gelir düzeyi ve diyabet okulu geçmişinin diyabet kabulünü etkilememesi bulgusu, Özden (2018)'in elde ettiği sonuçlarla paralellik göstermektedir (Özden, 2018).

Diyabet okulu geçmişinin bireylerin diyabet kabul ve eylemini etkilemediği bulgusundan yola çıkıldığında, diyabet okullarının bireylerin diyabeti hayatlarına entegre etmesi için yeterli olmadığı, bireylerin diyabetin varlığını kabul ederek buna göre davranmasını sağlamak adına eğitimler/kampanyalar düzenlenmesinin daha etkili olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, eğitim seviyesi diyabet kabul ve eylem düzeyini etkilememektedir. Bu sonuç Özden (2018)'in yaptığı çalışmada elde ettiği, yüksek okul ve üzeri eğitim seviyesindekilerin rahatsızlığı daha kabul düzeylerinin daha yüksek olması bulgusu ile çelişmektedir.

Yapılan çalışmanın sınırlılıkları arasında, alınan örneklemin Balıkesir şehri ile sınırlandırılması ve Google formlar üzerinden gerçekleştirilen anket ile erişilen katılımcıların elektronik cihaz kullanan kesimde bulunması yer almaktadır.

Çalışmanın güçlü yönleri ise örneklem seçilirken belirlenen kriterlerin amaca uygun ve tanımlayıcı olması, Google formlar üzerinden uygulanan anket ile ulaşılması güç olan kesim için yerel hastanelerde ve sağlık ocaklarında kâğıt formlarla anket uygulanması, seçilen örneklemin sosyal/demografik özelliklerinin çeşitliliğinin fazla olması olarak sıralanabilmektedir.

5. ÖNERİLER

Bireylerin diyabet kabulü ile eğitim ve diyabet okulu ile arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasına dayanarak, bireylerin diyabet hakkındaki bilinç ve araştırma isteğinin diyabet kabul durumlarıyla karşılaştırılarak diyabet bilincinin artırılmasına yönelik yapılabilecek faaliyetlerin belirlenmesi önerilmektedir.

Diyabet kabulünü sağlamak için gerek sağlık kurumlarında gerek basın yayında diyabet farkındalığını arttıracak faaliyetlerin yapılması önem taşımaktadır. Böylece diyabetli bireylerin, diyabet teknolojilerinin ve yeni tedavi yöntemlerinin farkına varması sağlanarak diyabet kabulünün artırılabilirliği öngörülmektedir.

Diyabet okullarının diyabet kabulü üzerinde etkisi bulunmamasından yola çıkarak, diyabet okullarından daha çok kampanyalar, interaktif etkinlikler, yaş grupları belirlenerek yapılacak özelleştirilmiş faaliyetler uygulanması; bu sayede bireylerin diyabeti daha hızlı kabullenerek uygun biçimde hayatlarına adapte etmesinin sağlanması önerilmektedir.

Gelişen teknolojilerden yararlanarak diyabet kabulünün artırılması adına, bireylerin diyabet kontrolünü kolaylaştırarak hayat kalitesini artıracak bir mobil uygulama tasarlanması ve diyabet teknoloji firmalarından bağımsız, herkese açık bir şekilde kullanıma sunulması önerilmektedir.

6. KAYNAKÇA

- Abacı, A., Böber, E., & Büyükgebiz, A. (2007). Tip 1 Diyabet. *Güncel Pediatri Dergisi*, 1-10.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Can, E. (2019). Diyabet Teknolojisi Ölçeği'nin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Koç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Demirtaş, A., & Albayrak, N. (2017). Development of an Assessment Scale for Treatment Compliance in Type 2 Diabetes Mellitus in Turkish Population: Psychometric Evaluation. *International Journal of Nursing Sciences*, 244-251.
- Fraenkel, J., & Wallen, N. (2006). *How to Design and Evaluate Research in Education* (6. b.). Boston: McGraw-Hill Pub.
- Garay-Sevilla, M. E., Malacara, J. M., Gutierrez-Roa, A., & Gonzalez, E. (1999). Denial of disease in Type 2 diabetes mellitus: its influence on metabolic control and associated factors. *Diabetic Medicine*, 238-244.
- Göcek, E. (2012). Diyabet Hastalarının Psikolojik Sıkıntı ve Travma Sonrası Gelişimlerinin Kaynakların Korunması Kuramı Kapsamında İncelenmesi. *T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bilim Dalı Psikoloji Anabilim Dalı*. Bursa.
- Gregg, J. A., Callaghan, G. M., Hayes, S. C., & Glenn-Lawson, J. L. (2007). Improving Diabetes Self-Management Through Acceptance, Mindfulness, and Values: A Randomized Controlled Trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2(75), 336-343.
- Grey, M., Boland, E. A., Davidson, M., Li, J., & Tamborlane, W. V. (2000). Coping skills training for youth with diabetes mellitus has long-lasting effects on metabolic control and quality of life. *The Journal of Pediatrics*, 107-113.
- Gülen, A. H., Korkusuz, N. A., & Korkusuz, M. E. (2020). Şeker Ölçüm Cihazları ve Özellikleri Üzerine Bir Araştırma. *2nd International Young Researchers Student Congress Full Text Book* (s. 13-21). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Hayes, S. C. (2004). Hayes, S. C. (2004). Acceptance and commitment therapy, relational frame theory, and the third wave of behavioral and cognitive therapies. *Behavior Therapy*, 4(35), 639-665.
- Holt, R. I., Groot, M. d., & Golden, S. H. (2014). Diabetes and Depression. *Curr Diab Rep*, 491.
- International Diabetes Federation. (2019). *IDF Diabetes Atlas Ninth Edition*.
- International Diabetes Federation. (2021, Mart 15). *Turkey Diabetes Report 2010-2045*. International Diabetes Federation Web Site: <https://diabetesatlas.org/data/en/country/203/tr.html> adresinden alındı
- Jaworski, M., Panczyk, M., Cedro, M., & Kucharska, A. (2018). Adherence to Dietary Recommendations in Diabetes Mellitus: Disease Acceptance as a Potential Mediator. *Patient Preference and Adherence*, 12, 163-174.
- Karadere, M. E., Yavuz, K. F., Asafov, E. Y., & Küçükler, F. K. (2019). Reliability and Validity of a Turkish Version of the Acceptance and Action Diabetes Questionnaire. *Psychiatry Investig.*, 6(16), 418-424.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.

- Metzger, B. E., & Bunchanan, T. A. (2007). Summary and Recommendations of the Fifth International Workshop-Conference on Gestational Diabetes Mellitus. *DIABETES CARE*, 251-260.
- Özden, G. (2018). Tip-2 Diyabetes Mellitus'lu Hastalarda Hastalığı Kabulün Konfor Düzeyine Etkisi. *T.C. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı İç Hastalıkları Hemşireliği Yüksek Lisans Tezi*. Malatya.
- Schmitt, A., Reimer, A., Kulzer, B., Haak, T., Gahr, A., & Hermanns, N. (2014). Assessment of Diabetes Acceptance Can Help Identify Patients With Ineffective Diabetes Self-Care and Poor Diabetes Control. *DIABETIC Medicine*, 1446-1451.
- Taşkın, Z. (2021, 10 05). *Veri Kontrolü ve Veri Temizleme*. Araştırma Verileri Yönetimi Eğitim Portalı: <https://acikveri.ulakbim.gov.tr/acik-veri-acik-bilim/bolum-3-veri-isleme/3-3-veri-kontrolu-ve-veri-temizleme/> adresinden alındı
- Tauschmann, M., & Hovorka, R. (2018). Technology in the Management of Type 1 Diabetes Mellitus-Current Status and Future Prospects. *Nature Reviews Endocrinology*, 1.
- Türker, M., & Süzmeçelik, E. (2010). Türkiye ve Dünyada Rakamlarla Diyabet. *MİSED*, 62-66.
- Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği. (2020). *Diabetes Mellitus ve Komplikasyonlarının Tanı, Tedavi, İzlem Kılavuzu*. Ankara.
- Uluslararası Diyabet Liderler Zirvesi. (2013). *Türkiye'de Bölge Ülkelerinde Diyabet Sorunu*.
- Yılmaz, F. (2011). Diyabet İle İlgili Sorunlu Alanlar (DİSA) Ölçeği'nin Türk Diyabetliler İçin Psikometrik Uygunluğunun Değerlendirilmesi. *T.C. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı ve Hemşireliği Anabilim Dalı Halk Sağlığı ve Hemşireliği Programı Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN SOSYOLOJİ VE FELSEFE ALANINDAKİ KATKILARI, ELEŞTİREL YAKLAŞIMI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Gülüzar SÖNMEZ

Anadolu Üniversitesi İletişim Tasarımı ve Yönetimi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim
Tasarımı ve Yönetimi Doktora Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0002-0541-3379

ÖZET

Osmanlı'nın son yıllarında ve Cumhuriyet'in kuruluş döneminde yaşamış olan Hilmi Ziya Ülken; yayınları, alternatif düşünceleri, özellikle de sosyoloji ve felsefe alanında yaptığı çalışmalar ile Cumhuriyet'in ilk 50 yılına yön vermiş bir düşünürdür.

Türkiye'de akademik ve bilimsel anlamda sosyal bilimler çalışmalarının yapılabilmesi için metot ve fikirler geliştirmiş; felsefenin ve sosyolojinin gelişmesi ve tutunmasında katkılar sağlamış, çok okuyan, düşünen ve sürekli yazan bir bilim adamıdır. 73 yıllık ömründe 55 yılını sürekli yayın yaparak geçirmiştir. Fransızca, İngilizce, Almanca ve Arapça bilen Ülken; 70'i kitap, 7'si monografi olmak üzere toplamda 1344 çalışma yayımlamıştır.

Bu çalışmada hayatının neredeyse her anını bilime adanmış, felsefe, sosyoloji ve düşünce tarihinde devamlı üretim yapmış Hilmi Ziya Ülken'in düşünce dünyasının gelişim süreci, sosyoloji ve felsefe alanında yaptığı katkılar, görüşleri ve bu alanda ortaya koyduğu eleştirel yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Türkiye'de felsefenin ve sosyolojinin kurumsallaşması adına etkileri, toplumsal problemlere dair çözüm önerileri sunan her çalışması ile dikkat çeken Ülken, teorik ve pratik anlamda bu alanlarda bir referans isim hâline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hilmi Ziya Ülken, Dyade, Aşkın Varlık, Toplum Bilim, Sosyoloji, Felsefe, Eleştirel Yaklaşım,

AN EVALUATION ON HİLMİ ZİYA ÜLKEN'S CONTRIBUTIONS TO FIELDS OF SOCIOLOGY AND PHILOSOPHY, AND HIS CRITICAL APPROACH

ABSTRACT

Hilmi Ziya Ülken, who had lived in the last years of Ottoman Empire and during the foundation of the Republic, is an intellectual who guided the first 50 years of the Republic with his publications, alternative thoughts and works especially on sociology and philosophy.

He is a scientist who read a lot, thought a lot, and wrote a lot. He developed methods and ideas for studies of social science to be done within academic and scientific context and contributed to the development and the permanency of philosophy and sociology. Within his 73 year-life, he spent 55 years by publishing continuously. Ülken knew French, English, German and Arabic, he published 1344 works including 70 books and 7 monographies.

In this study, it was evaluated that the development process of world of thought of, contributes and views on sociology and philosophy of, and critical approaches on sociology and philosophy which was put forward by Hilmi Ziya Ülken who almost devoted his whole life to science, made continuous productions in the area of philosophy, sociology, and history of thought. Ülken who draws attention with his influence over institutionalization of philosophy and sociology in Turkey and every single work which offers solutions to the social problems becomes a reference name theoretically and practically in these fields.

Keywords: Hilmi Ziya Ülken, Dyade, Transcendental Being, Social Sciences, Sociology, Critical Approach

GİRİŞ

Türk düşünce tarihinde, felsefî hayat, sosyoloji ve ilmî faaliyetler denildiğinde akla gelen fikir adamlarından biri olan “Hilmi Ziya Ülken, yıkılmakta olan bir imparatorluğun çocuğu olarak 3 Ekim 1901 tarihinde İstanbul’da dünyaya gelmiştir” (Çankaya, 1969; s.1679). 1921’de Mülkiye’den mezun olduktan sonra Anadolu’da farklı şehirlerde öğretmenlik ve memurluk yapmıştır. İstanbul’a geri döndüğünde İstanbul Üniversitesi Türk Medeniyeti alanında doçent olarak atanmış, bazı araştırmalar yapmak üzere Berlin’e gönderilmiştir. Üniversiteye geri döndüğünde İslam felsefesi, ahlak, sosyoloji vb. konularında çalışmıştır. “1923-1924 yıllarında *Mihrap* ve *Anadolu Mecmuası* dergilerini çıkaran Ülken; “*Dergâh, Türk Yurdu, Ülkü, İstanbul Kültür Haftası, Milli Mecmua, Türk Düşüncesi, Türk Folklor Araştırmaları, Türkiyat Mecmuası* ve imtiyaz sahibi olduğu *Galatasaray* ile *Mülkiye* dergisinde yazılar yazmıştır. 1957 yılında ordinaryüs profesör unvanını alan Ülken, 1960 darbesinde Ankara’ya gönderilmiştir. Öncesinde de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde eğitim ve ilim felsefesi derslerini vermiştir. Buradan emekli olan Ülken, 5 Haziran 1974’te İstanbul’da vefat etmiştir.” (Sanay, 2002; s. 291).

Osmanlı’nın son yıllarında, Cumhuriyet’in kuruluş döneminde yaşamış olan Hilmi Ziya Ülken; yayınları, alternatif düşünceleri ile Cumhuriyet’in ilk 50 yılına yön vermiş bir tefekkürdür. Ülkemizin akademik ve sosyal bilimler alanında bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmesi için temel niteliği oluşturan fikir ve metotlar geliştirmiştir. Fransızca, İngilizce, Almanca ve Arapça bilen Ülken, “İslam felsefesi, düşünce tarihi başta olmak üzere birçok alada 80’e yakın telif eser ve tercümesiyle oldukça üretken ve bütün hayatını bilimsel çalışmaya adanmış, derinlemesine çalışan bir düşündür. O, sayısı 75’i bulan özgün eser ve tercümelerinin dışında, 55 dergide 730’un üzerinde makale yayınlamıştır. Bu rakama gazete makaleleri de ilave edilince 1300’ü aşmaktadır.” (Vural, 2019; s.23-24)

“Cumhuriyet döneminin ilk Türk filozofu unvanına sahip Ülken, hakikat arayışında pek çok felsefî anlayışa zaman zaman yakınlaşmış zaman zaman uzaklaşmış olsa da yaşadığı toprakların kültür mecrasından kopmamıştır” (Demir, 2019; s.6). Sosyal bilimlerin temelini felsefe olduğunu ısrarla vurgulamış ve bunu bir fikrî aksiyon modeli olarak görmüş olan Ülken, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde Felsefe kürsüsü kurmuş, Felsefe Cemiyeti oluşturup ilk felsefe tartışmalarını gerçekleştirmiş ve *Felsefe Yıllığı, Felsefe ve İçtimaiyat* dergilerini çıkarmıştır.

Sosyoloji alanında da çalışmış, üretimlerde bulunmuş, kürsü ve cemiyetler kurarak bu alanda tebliğler hazırlamış olan Ülken, Türkiye’de sosyolojinin kurucuları arasındadır. “İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji kürsüsünün ve Sosyoloji Enstitüsü’nün kuruluşunun ardından gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. 1960’lı yıllarda kürsünün çok zengin bir kitaplığa sahip olmasını ve *Sosyoloji* dergisinin 2. dizisinin 1941’den 1960’a kadar 15 sayı çıkmasını sağlamıştır. Dergi, Ülken’den sonra 1968’e kadar iki sayı bir arada olacak şekilde 21-22’inci sayıya kadar yayımlanabilmiştir” (Sezer, 2008: s.9).

Hilmi Ziya Ülken’in yazı çalışmaları iki döneme ayrılacak olunursa;

“Birinci Dönem: 1934 ve 1940 yılları arasında neredeyse tamamen felsefe üzerine eserler verdiği dönemdir. 1934 yılından itibaren daha çok tercüme eserler üzerine çalıştığı görülür. Bu tercüme sadece Batı düşüncesine ait eserlerin çevirisi değil, İslam düşüncesinden önemli

eserleri de kapsamaktadır. Bu eserleri, kendi düşünce sistemine kaynak arama olarak görülebileceği gibi düşünce akışının profili olarak da değerlendirilebilir.

İkinci Dönem: 1941 ve 1951 yılları arası felsefi eserlerden kopmadan kısmen daha fazla sosyoloji ile ilgili eserleri kaleme aldığı dönemi kapsar. 1940 yılından sonra ise bir dönem edebî eserler kaleme almış. 1942 yıllardan itibaren ilgi alanını sosyoloji eserlerine yöneltmiş, ama felsefeyle olan bağına hiçbir zaman koparmamıştır. Bu dönemde yazdığı felsefe eserleri çevirisini yaptığı felsefi eserlerden çok, kendi felsefi düşüncesini ortaya koyduğu telif eserler olmuştur” (Demir, 2019; s.55-56)

Hilmi Ziya Ülken, yaşadığı çağın düşünceleriyle Türk düşünce dünyasına yön vermiş olan, akademik anlamda çok yönlü bir kimliğe sahip biridir. Hayatı boyunca Ülken, bazen eleştirilen bazen kabul gören fikir değişimleri içinde olmuştur. Her çalışması ile düşünce dünyasına yeni açılımlar geliştirmiş olan Ülken’in, yaşamının her döneminde verdiği her eserde önemli düşünce akımlarının izleri görülmüştür. Düşünsel değişim süreci Hümanizm’den Marksizm’e, Varoluşçuluk’tan Milliyetçiliğe kadar geniş bir harita çizer.

Kaynardağ, onun bu değişimlerle dolu sürecinden “Doğumunun 100. Yılında Hilmi Ziya Ülken” (2001) adlı yazısında şöyle bahsediyor: “İlkin Ziya Gökalp’ın Durkheimci pozitivist ‘içtimaiyyatı’na karşı çıkıyor. Ve Durkheim karşıtı Mustafa Şekip Tunç, İsmail Hakkı gibi Bergsoncu arkadaşlarıyla birlikte oluyor. Ama o Bergson’dan ziyade, ona yakın olan Emile Boutroux’un ‘plüralist felsefesine’ bağlanıyor. Oradan Spinoza’yı keşfediyor. Onun etkisiyle Aşk Ahlakı (1933) kitabını kaleme alıyor. ‘Felsefeye toplum sorunlarıyla girdiğini’ belirttiği bu kitabının son sayfalarına doğru kapitalist toplumun sert bir eleştirisi ile karşılaşmaktayız”. Ülken, “ideolojiye saplanılmaması gerektiği” inancı ile düşüncelerinde sürekli olarak değişim yaşamıştır. Hiçbir şeyi birbirine indirgemeyi kabul etmeyen Ülken, her düşünce üzerine kendi yaklaşımı ve fikrini katmış; kendine kattığı her yenilikte yanlış olarak düşündüğü fikri terk etmekte bir beis görmemiştir. Onun hayatında en çok eleştirilen bu değişimler ve dönüşümler, kendi felsefi arayışının var olan siyasal, sosyal ve kültürel yapının ortasında bir süreç olarak izah edilebilir.

Ülken, düşünce hayatı boyunca kendini devamlı güncellemiş ve edindiği her bilgi ile beraber yorumlamasını da yeniden şekillendirmiştir. Eyyüp Sanay, Hilmi Ziya Ülken’in sürecini şu şekilde ifade etmektedir (1988, s.70); “1935-1944, yazarın bir bunalım geçirdiği, sık sık görüş değiştirdiği görülüyor. İrcacı görüşü bırakarak fenomenolojik görüşe geçiyor. Onu da bırakarak ilimci, maddeci görüşe sarılıyor. Fakat hiçbirinde karar kılmıyor. ‘Sosyolojiye Giriş’ kitabında materyalizme açık cephe aldığı görülür. Artık ona göre ‘sosyal yapının esas alt yapı olayları’ değildir. Natüralizm çıkar yol olmaktan çıkmıştır. Sosyal yapının esas iktisadi-siyasi, bir başka deyişle, bir siyaset içinde biçimlenmiş organizeleridir. Nihayet ‘Tarihi Maddeciliğe Reddiye’ kitabıyla materyalizmin savunulmaz olduğunu gösteriyor.”

Hilmi Ziya Ülken’in bu düşünsel değişim sürecini Mehmet Vural (2012) makalesinde şu şekilde özetlemeye çalışmıştır:

1921-1925 yılları **Spiritualist Dönem**, Ülken bu dönemini Ziya Gökalp (2007; s.38) adlı eserinde kendi sosyoloji düşüncesi Spiritualist Fransız düşüncesine dayanan Durkheim ve Ziya Gökalp’ın etkisinde olduğunu belirtiyor ve Anadoluculuk görüşünü benimsediğini ekliyor.

Bu görüşlerin etkisinden 1925-1928 yıllarında **Plüralist Dönem** olarak tanımlayacağımız Fransız filozofu Emile Boutroux etkisi ile çıkıyor. “İçtimai felsefeyi ilim ve tabiat felsefesine bağlama ihtiyacıyla Boutroux’a ve Contingence felsefine yöneliyor”(Demir, 2019; s:118). Bu

dönemi kendisi *Yirminci Asır Filozofları eserinde* “Maddeden ve hayattan ayrı manevi bir cemiyet aleminin varlığını izah edebilmek için, tabiatı müterakki dereceler halinde gösteren bu plüralist felsefe bana çok elverişli görünmüştü” (Ülken, 1936; s:V) diyerek ifade ediyor.

1928-1931 yıllarında Boutroux etkisinden çıkarak Hegel ve Spinoza düşüncelerine geçen Ülken, monist düşünceyi benimsediği **Monist Dönem**e gelir. Ülken bu konudaki yönelişini Draman şu şekilde aktarıyor: “Eğer insan, bütün fiilerinde içtimai muayyenliğe tabi ise onu mes’ul etmenin manası nedir? Eğer insan hür ve bundan dolayı mes’ul ise o halde içtimai determinizmin manası nedir?” (Draman, 2007; s.189) sorularının verdiği endişe ile “...Hegel’in monizm felsefesinden Spinoza monizmine kayacaktır. Çünkü Spinoza’nın realizmi, tabii tezat (conflit) ve tekâmül düşüncesi içerdiğinden kendisini buna yakın bulduğunu belirtecektir” (Demir, 2019; s.118)

1931-1934 yıllarında düşünce arayışı devam eden Ülken için Fenomenoloji-Felsefî Antropoloji Dönemi başlamıştır. Hegel ve Spinoza’nın düşünce sisteminden sıyrılabilmek için tenkitçi realizmi yani Fenomenoloji’ye yönelmiştir.

İdealizm ve meteryalizm arasında kalan ve birini seçmek zorunda kalan Ülken, Marx’ın etkisi ile 1934-1946 yıllarında **Materyalist Dönem** ile “Ülken, maddeci görüşü benimseyerek tarihi maddeciliğe ilk adımı atacaktır” (Sanay, 1988, s.73.) “Ülken materyalizmin, 18. ve 19. yüzyılın mekanik ve statik anlayışından kopmasıyla ve bilimdeki evrim görüşünün getirdiği dinamizmle beraber, tarihi materyalizm anlayışı, materyalist felsefe için bir sıçrama yapmıştır” (Demir, 2019; s.120).

1946-1965 yıllarını kapsayan ve Ülken, en önemli eseri sayılan Tarihe Maddeciliğe Red ile **Anti-materyalist Dönem**e geçiş yapmıştır, Materyalizm’i eleştirerek Plüralizm’e dönmüştür. “Düşüncelerinin gelişimi açısından bir dönüm noktası sayılan tarihi maddeciliği red, ona göre çok cepheli plüralizmi ve varlıkların aydınlatılmasına engel iki hatalı yoldan birincisini, yani maddeciliği tenkitle başlamaktır” (Demir, 2019; s: 123). Amsterdam’da sunduğu Varlığın iki yüzü tebliği ile tüm gerekçelerini ortaya koymuştur.

1965-1974 yılları **Relativist Dönem**’dir. Değerler konusuna önem veren Ülken, “bu yıla kadar değer göstermediği Kant’çılığa gelmiştir.... Bu dönemde ontolojiyi, epistemolojiyi, aksiyolojiyi birbirinden ayırarak incelemiştir. Her birini değer açısında ele almıştır...Ve Bu dönemde kendi görüşlerinin de eleştirilerini yapmıştır” (Draman, 2007; s:224).

Akademik hayatı boyunca Ülken’in düşünceleri sürekli bir arayış ve eleştiri süreci içinde olmuştur. Eserleri incelendiğinde bu süreç şöyle ortaya konabilir;

1931 yılında yazdığı *Aşk Ahlakı* eserinde, “Arif için tabiatın başka tapacak, aşktan başka kanun yoktur.” diyerek tabiatçı görüşte olduğunu öne sürmüştü;

1934-1946 yılları arasında yayınladığı eserlerinde ise “tarihsel maddecilik akımına” bağı ve vazgeçme sürecini yansıtmıştır.

1936 yılında yayınladığı *Yirminci Asır Filozofları* adlı eserinin önsözünde, yaşadığı bu düşünsel değişim sürecini “... Metafizikten müspet ilimlere, idealizmden materyalizme” ifadesi ile ortaya koymuştur.

1946 yılından sonra eserleri ve yazıları ile Ülken’in felsefesi alandaki görüşlerinin ve dünya üzerine düşüncelerinin netleştiği söylenebilir.

1951’de yayınladığı *Tarihî Maddeciliğe Reddiye* adlı eseri ile bugüne kadar benimsediği materyalizmi eleştirdiği görülmüştür. Milliyetçi bir çizgiye yaklaşmış, geçmişte ortaya koyduğu felsefesiyle hesaplaşarak, bu felsefik yaklaşımların açmazlarını ortaya koymaya çalıştığı bir eserdir.

Kendisi için bir dönüm noktası niteliği taşıyan ve düşünsel gelişimini en iyi ifade ettiği bu eserde Ülken (1951; s. VII.), Plüralizm'in varlıkları aydınlatmasına engel gördüğü maddeciliği eleştirerek, reddetmektedir.

“1955'te ise sosyolojik problemlerin felsefî bir temele dayandırılması gerektiğini belirtmekte ve bu felsefe ya epistemolojik ya da metafizik tarzda temellendirilir ve biz sosyolojiyi metafizik üzerine kuruyoruz, demektir” (Vural, 2011; s:524).

1957'de *Felsefeye Giriş-II* eserinde, ilk yayınladığı *Aşk Ahlakı* eserinde savunduğu tabiatçılık gayretlerinin boşuna olduğunu ifade etmiştir.

Bu değişim rüzgarları içinde sosyal bilimlerin temelini en sağlam şekilde oluşturmaya çalışan Ülken, bu değişimlere dair tüm eleştirilere karşı eserlerinde düzeltme yaparak yeniden yayınlama sürecine girmemiştir.

Ülken'in benimsediği düşüncelerin tam tersini savunmasının nedeni olarak Emre Kongar, Türk Toplum Bilimcileri eserinde (1982; s. 203); “yeni terkip ve sentezleme ye ulaşmak tutkusu” olarak belirtmektedir.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN SOSYOLOJİ ALANINDAKİ KATKILARI, ELEŞTİREL YAKLAŞIMI

Tanzimat'tan sonra Batı devletleri ve toplumları karşısında gerilediklerinin ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldıklarının farkına varan Osmanlı aydınları, çareler üretme çabasına girişmiştir. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile oluşan hürriyet ortamı bu çabalara hız kazandırmış ve böylece başlarda “ilm-i içtimaiyat” sonra "içtimaiyat" adlarıyla başlayan sosyoloji çalışmalarında bulunmuşlardır. Bu çalışmalarla sosyolojide sistemli fikir akımlarının doğmasına da yardımcı olunmuştur.

Ülken, toplumbilim/sosyoloji alanına dair: “İçtimaiyat Hakkında İptidai Malumat (G. Richard'dan tercüme), Umumî İçtimaiyat, İçtimai Doktrinler Tarihi, Dinî Sosyoloji, Resim ve Cemiyet, Sosyoloji (Umumî İçtimaiyatın ikinci baskısı), Yahudi Meselesi, Milletlerin Uyanışı, Sosyolojiye Giriş, Millet ve Tarih Şuuru, Tarihî Maddeciliğe Reddiye, Sosyoloji Problemleri, Dünyada ve Türkiye'de Sosyoloji Öğretimi ve Araştırmaları, Veraset ve Cemiyet, Siyasi Partiler ve Sosyalizm, Değerler, Kültür ve Sanat, Sosyoloji Sözlüğü, Toplum Yapısı ve Soya Çekme” eserleri vermiştir.

“Sosyolojiye olan yakın ilgi Osmanlı siyasi mültecilerinin Paris'te bulunması ve burada Pozitivizm'e ilgi duymalarıyla başlamıştır. Bu sebeple Pozitivizm geç Osmanlı dönemi aydınları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Aynı şekilde Türkiye'de sosyolojinin ilk döneminde Fransa etkisi ağır basmıştır. Ziya Gökalp, Comte-Durkheim çizgisindeki Pozitivizm'i ülkenin sorunlarına çözüm olacak temel yöntem olarak belirlerken, Le Play ekolünün Türkiye'deki ilk temsilcisi Prens Sabahaddin, Âdem-i merkezîyet ve teşebbüs-i şahsi ilkelerini zor zamanlar içindeki imparatorluk için çözüm olarak görmüştür. Cumhuriyet kurulduktan sonra Ziya Gökalp'in Comte-Durkheimci çizgisi Türk sosyolojisinin kurumsallaşması aşamasında daha baskın hâle gelmiş ve Prens Sabahaddin çizgisini ikinci plana itmiştir” (Köseihal, 19993; s. 25).

Türkiye'ye sosyolojinin gelişi, gelişimi Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin isimleri ile sağlanmıştır. Bu isimler, okulların müfredatlarında yer alması ile ilgili çalışmalarda dikkat çeken iki isimdir. Bu isimleri etkileyen Batılı başlıca isimler sosyoloji sözcüğünü ilk kullanan Comte, Le Play ve Durkheim'dir.

Bu isimlerden sonra sosyoloji alanında Hilmi Ziya Ülken ismi kurumsal ve teorik manada sosyolojinin gelişimine katkılarda bulunmuş bir ilim adamıdır. Sadece akademik alanda değil, dernek ve enstitüler kurarak, dergi dergilere çıkararak, uluslararası akademik çevrelere dahil olarak sosyolojinin kurumsallaşması için çaba sarf etmiştir. Ülken, sosyolojide Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'e dair eleştirilerinin yanı sıra Comte ve Durkheim'in yaklaşımlarına da eleştirel bir duruş sergilemiştir. Türkiye'de var olan sosyolojiye dair fikirlerini her daim kaleme alan Ülken, sosyolojide maddeci ve maddeci olmayan akımları bir arada yürütmeye çalışmıştır. Ülken'e göre sosyoloji, toplumu anlamada yöntem yaklaşımıdır. Bunu daha kapsamlı olarak "İçtimai Rasathane" ile temellendirmeye çalışmıştır. Sonrasında ise sosyolojiyi, İbn-i Haldun anlayışı olan "İlahi/Tabii Kader" ile beraber Batı düşüncesinin "İdeal Toplum" analizleri üzerine analiz yaparak "madde ile değil, insan ile uğraştığı için insanın maddeye nazaran özerkliğinin gözden kaçırılmaması gerekir (Zabun, 2013, s.41)." açıklamıştır.

"Sosyolojinin diğer sosyal bilimlerle ilişkisini ve toplumu anlamada diğer sosyal bilimlerden nasıl yararlanması gerektiğini tartışan Ülken, çalışmalarında, kitaplarında ilkel topluluklar üzerine dünyada yapılan araştırmalardan da örnekler vermiştir. Türkiye'nin toplumsal yapısını sosyolojik olarak araştırmada antropoloji ve etnolojinin önemine yer yer değinen Ülken, köy monografilerinin, göçebeler üzerine yapılan sınırlı araştırmaların daha önce belirttiği "İçtimai Rasathane" için yeterli olmadığını vurgulamıştır" (Zabun, 2013, s.41).

Ülken'in sosyoloji alanındaki çabalarını Baykan Sezer şu şekilde anlatmıştır (2008, s. XIV): "Sosyolojiye kendi temelini kazandırmak zorunda kalmıştır. Hilmi Ziya Ülken'in sosyolojiye temel olacak çalışmaları Türkçe'ye kazandırma çabaları boşuna değildir. Sosyoloji el kitabından sosyoloji sözlüğüne tüm çaba onun omuzlarına yüklenmiştir. Kendisini sosyolojimizin ikinci kurucusu saymamız rastgele bir yargı değildir. Ayrıca sosyolojiye gerekli temeli kazandırarak belli koşullardan bağımsızlaşmış varlığını kendi başına sürdürebilmesine olanak hazırlamıştır. Ankara'da sosyoloji kürsüsünde çeşitli kopukluklara, İstanbul'da 1960 sonrası çeşitli olaylara karşın sosyoloji varlığını sürdürebilmesini Hilmi Ziya Ülken'in bu çabasına borçludur. Kaçmazoğlu'nun dediği gibi Hilmi Ziya Ülken'de görülen zenginlik ve çeşitlilik, "sosyolojiyi Türkiye'de yoktan var etmek çabasının sonucudur."

Hilmi Ziya Ülken'in toplumbilime dair düşüncelerini değerlendiren ve 3 ayrı döneme ayıran Uygun ve Özen (1982; s.184): "Ülken'in, 1940'lardaki toplumbilim anlayışının daha açık ve anlaşılır olduğu söylenebilir. Bu dönemde Ülken, toplum, toplumsal kurum, toplumsal ilişki gibi kavramlar arasında anlamlı ilişkiler kurarak toplumbilimin konusunu açıklığa kavuşturmuştur. Buna karşın 1949 sonrası toplumbilim konusunu açıklarken temelde felsefi bir yaklaşıma yönelmektedir. Toplumbilimin konusunu görece bir öncelik sırası saptayarak değerlendirdiği 1955'lerdeki düşüncelerinde ise psiko-sosyolojik bir yaklaşım ağırlık taşımaktadır."

Ülken, her daim ülkemizde sosyolojik araştırma yapmanın zor olduğunu ve bu alanda birçok engel olduğunu belirtmiştir. Bu düşünce ile uygulamalı sosyoloji araştırmalarının gerekliliğini ve önemini açıklamaya çalışmıştır. Ülken'e göre Türkiye'de bir sosyoloji anlayışının oluşması için bazı önlemlerin alınması gerekmektedir.

"Türkiye'de sosyolojinin genel olarak teorik düzeyde kaldığı, bu teorik çerçevenin ise Batı'dan aktarıldığı ve uygulamalı araştırmaların yapılamadığı eleştirilerini tekrarlayan" Ülken, bu noktalara ilişkin tespitlerini ise şu şekilde sıralamıştır (Ülken, 2008; s.57):

"Sosyolojik araştırmalar verimli-etkin bir boyuta ulaşmamaktadır.

Çeşitli araştırma girişimleri birbirinden habersiz olarak devam etmiş ve önemli bir kısmı sonuçsuz kalmıştır.

Araştırma çalışmalarını organize edecek bir dernek ve yapılan araştırmaların sonuçlarının yayımlanacağı yayın organları yoktur.

Yapılan araştırmaların önemli bir kısmı yöntem ve içerik bakımından bilimsel nitelikten yoksundur.”

“Ülken’e göre Ziya Gökalp ve sonrasında Gökalp çizgisinde oluşan ekol, Türkiye’de daha çok teorik sosyolojinin gelişmesini sağlamış, uygulamalı araştırmalara gereken önem verilmemiştir. Bunun sonucu olarak, monografi, sosyo-metri, istatistik analiz, vb. yöntem ve tekniklerin kullanılması ile araştırılması gereken, toplumsal farklılaşma, toplumsal kurumlar ve değerlerde değişim gibi alanlarda toplumsal yapıyı bilimsel olarak anlamamıza yardımcı olacak araştırmalar yeterince yapılmamıştır.” (Zabun, 2013; s.40)

Ziya Gökalp üzerine yazdığı eserinde Ülken, Gökalp’ın soyut bir zihne sahip olduğunu, Batı’dan aktardığı tüm sosyolojik yaklaşımlarda sadece nakil yaptığını ve gözlem, teknik, istatistik meraklara dair bir girişimde bulunmadığını vurgulamaktadır.

“(…) Ziya Gökalp’te çok defa fikirleri idare eden bizzat gündelik siyaset” olduğunu söyleyerek şunları belirtir (Ülken, 2000; s. xxviii): “Fikirleri dogma hâline getirmek ve onlardan doğrudan siyasi hareket kuralları çıkarmak... Bu, eski fetvacılık ruhunun Avrupaî şekle bürünmesiydi. Bundan dolayı Ziya’nın bütün makalelerinde mantıkî sınıflamalar yapan soyut bir zihin, derhal harekete geçmek isteyen ve fikirlerini ‘ilmihal’ şeklinde veren telkinci bir ruh hâkimdir. Yine bundan dolayı, Fransız içtimaiyatının esas fikirlerinden hareket ettiği halde, onun ifadesindeki olağanüstü yumuşaklığı almamış ve Fransız sosyologlarının sonsuz gözlem, tetkik ve istatistik meraklarına yanaşmamıştır. Bu itibarla içtimaiyatçı Ziya, ancak genel hatlarında, bir nakilden ibaret kaldı. Türk tarihine ve memlekete ait sosyolojik tetkikleri sırf aksiyon ihtiyacıyla yapılmış, seri genellemelerden ibaret kaldı. Bu eksikliğini daha ziyade onun öğrencileri bazı monografilerle tamamlamaya çalıştılar. Ziya Gökalp’in sistemi yine bundan dolayı soyuttu. Doğrudan doğruya realite olan memleketle temasa gelmeyi düşünemedi. Bu hususta onu Tanzimat’ın çoğu düşünürden ayıramayız: Batı ve Doğu ikiliği onda medeniyet ve hars ikiliği şeklini aldı. Tanzimat’ın eski hülyası: Tekniği ve ilmi Batı’dan alalım, fakat ruhumuzda Doğulu kalalım. İmparatorluğun azameti ve gururu böyle istiyordu. (...) Ziya memlekete gözlerini çeviremiyordu.”

Ziya Gökalp’e yönelik bu eleştirileri, Ülken’in 1966’da yayımladığı *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*’nde azalmaktadır. Artık sadece maddi hatalarına ilişkin değerlendirmelerde bulunmakla yetinmiştir.

Ülken, “Tecrübî Sosyoloji Araştırmaları” adlı yazısında ise “ilim ile siyaseti birbirinden başarıyla ayırıştıran bir kişi olarak mitleştirilen” diye bahsettiği Prens Sabahattin’den “bir siyasi cephesi vardır, bir de ilmi cephesi” (Ülken, 2008; s.10) şeklinde söz etmektedir. Sosyolojik çalışmalar yapmamasına dair de: “Her şeyden önce şunu işaret edelim ki, Sabahattin Bey’in siyasi programı ile ‘memleketi tanıma’ dediği tecrübî araştırma rehberliğini birbirinden ayırmak mümkündür. Birincisi ikincisinden zaruri olarak çıkmaz. Araştırma neticesinde başka bir programa da gidilebilir. Eğer böyle olmasaydı zaten içtimai tetkike lüzum kalmaz ve evvelce yapılmış tetkiklere dayanarak hükümler çıkarmak ve bunları acele memlekete tatbik etmek kâfi gelirdi. Bu ise bizzat tecrübî sosyoloji veya ‘Science Sociale’ ruhuna aykırıdır. (...) Fakat içtimai ve siyasi hareket mecburiyeti, ilmi araştırma için zaman darlığı, Türkiye’nin ondan sonra geçirdiği şiddetli sarsıntı- kuramamaları büyük önderin tavsiyelerinden beklenen

neticeleri veremediği gibi, kendisi de siyasi programında dogmatik olmaktan kurtulamadı (Ülken, 2008; s.10-11).”

Hem Ziya Gökalp ve ekolünü hem de için pozitivist bir bilgi elde etme çabasında oldukları, başka bir deyişle, pozitivist bir bilim anlayışına sahip olduklarını söylemek yanlış olmaz. Bilgiyi elde etmek için kullandıkları teknikler ise, birbirinden –o da her zaman için değil- belli farklılıklar göstermektedir: Durkheim-Gökalp çizgisi tarihe yönelirken, Le Play-Sabahaddin Bey çizgisi monografilere ve anketlere, yani şimdiye önem vermişlerdir. Özellikle Sabahaddin Bey çizgisini takip edenler tarafından, kendi anlayışlarının ve kullandıkları yöntemin mitleştirildiğini söylemek yanlış olmaz. Ancak ne gariptir ki, Sabahaddin Bey, ısrarla savunduğu yöntemi kullandığı tek bir araştırma ortaya koymamıştır. (Bulut, 2012; s.134)

Hilmi Ziya Ülken’in sosyolojinin temelinde bulunan Ziya Gökalp ve Prens Sebahattin’in sosyoloji alanında yaptığı işlerin, tercümelerin, açtıkları yolun ne kadar kıymetli olduğunu belirten Ülken, her ikisinin sadece nakil seviyesinde kaldığını, sosyolojik araştırma yapma konusunda girişimde bulunmadıklarını ifade eder. Metod, teknik, kanun araştırması, içtimai olayların birbirleriyle münasebetlerinin analizi, istatistik yaklaşım gibi alanlarda uygulama yapmamaları Ülken’in belirttiği eksikliklerdir.

“İçtimai ilimler” ilk defa kullanan Auguste Comte ve sonrasında bu alanda çalışmaları devam ettiren Spencer için Ülken, Felsefeye Giriş II kitabında şunları söylemektedir (1958: s.22): “(...) Sosyolojinin ilk kurucuları diye kabul edilen bu düşünürler, bu geniş kadronun içini ciddi araştırmalarla doldurmadılar. Genel bir şema çizmek ve onun kuramını yapmakla kaldılar. Halbuki her şeyden önce sosyolojinin konusu olan olayların başka olaylara indirgenemeyen ayrı karakterleri olduğunun gösterilmesi gerekirdi ki, bunlar diğer ilimlerden ayrı bir ilmin doğmasını sağlayabilirdi.”

Ülkemizde sosyoloji alanında etkin olan Comte ve Durkheim için de eleştirilerde bulunan Ülken, “toplumbilim kelimesini ilk kez kullanan Comte’un bir çeşit “içtimai siyaset” yapmak amacı taşıdığını belirtmektedir. Ona göre Comte, toplumbilim anlayışında somut toplumsal olguları incelemek yerine bu olgulara ilişkin soyut zihinsel analizler üzerine durmuştur. Ülken, Comte’un bu yaklaşımıyla, toplumbilimin kuruluşunu geciktirdiğini ve hatta orantısız hâle getirdiğini iddia etmiştir. Comte’tan sonra gelen ve aynı yaklaşımla hareket eden toplumbilimciler de çeşitli şekillerde analogiler yapmaya çalışarak toplumbilimi çıkmaza sürüklemişlerdir. Comte’un açıkça görülen toplumsal yaklaşımı ve yaşamı içgüdülerle izah etme ve bağlama eğiliminin Spencer ve onu izleyenlerde organizmacılığı doğurduğunu, giderek Hegel’den etkilenen bir kısım toplumbilimcilerin ise “psihologisme”e saplandıklarını ileri sürmüştür” (Kongar, 1982: 160-163; Kocadaş, 2008: 82).

Kocadaş (2008; s. 83) Ülken’in toplumsal bilimlerin yasaları ile ilgili düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır: “Toplum bilimlerinin kanunlarını belirleme, sınırlarını çizme, yaklaşım ve tekniklerini saptama çabaları, toplumsal bilimlerin kendi ürünü olmaktan çok doğal bilimlerdeki gelişmeyle belirlenmektedir. Bir başka deyişle Ülken, toplumsal bilimlerdeki gelişmeyi bütünüyle doğal bilimlerdeki gelişmeye bağlamaktadır.”

Toplumu anlamada yöntem yaklaşımını sosyolojik yöntemin temel unsurlarını birleştirerek “İçtimai Rasathane” benzetmesi ile temellendirmeye çalışmış olan Ülken, sosyolojinin “madde ile değil, insan ile uğraştığı için insanın maddeye nazaran özerkliğinin gözden kaçırılmaması”

(Ülken, 2008: s.2) gerektiğini belirterek sosyolojinin üç temel işlevine dikkat çeker: “İçtimai Muayene, İçtimai Teşhis, İçtimai Tedavi...”

“Sosyolojik olayın kendine mahsus (sui generis) karakterlerini arayan, onları biyolojik ve psikolojik olaylara indirgemenen, bu karakterleri içinde incelemeye çalışan ilk kişinin Durkheim” (Ülken; 1958: s.22) olduğunu belirten Ülken; “Durkheim’in esaslarını tespit ettiği ve derin araştırma örneklerini verdiği bu çığırda verimli eserler elde edildi. Bunlardan en fazla üzerinde durulan bilhassa istatistik metodu idi. Mademki içtimai olaylar başka tabiat olayları gibi birer ‘şey’dirler, öyle ise onlara da sayıları tatbik etmek, büyük sayılardaki sabit münasebetleri kanunlarla tespite çalışmak, onların değişmelerini grafiklerle göstermek mümkün olabilecekti.” (Ülken; 1958: s.23)

Bu değerlendirmeler sonrası, Durkheim sosyolojisini olaylara tek yönlü bakış getirdiğini belirten Ülken, onun yaklaşımını şu şekilde eleştirir: “Durkheim çelişkenliği fark etmiyor. İçtimai olgular ancak matematik, fizik, biyolojik olgular gibi, yani insanlar tarafından tasavvur edildikleri için tasavvurdurlar demek lazım gelir. O zaman da Durkheim’in metodundan vazgeçmek veya sosyolojiyi materyalizmin sonuçlarına kadar götürmek gerekir. Hasılı bu sosyoloji, uzlaşması imkânı olmayan iki zıt görüşü, idealist ve materyalist görüşleri yan yana getirmektedir. Cemiyeti mahiyetçe ideal saymakla beraber, ilmi inceleme için maddi cephesine bakmaktan başka bir şey yapmıyor. Bunun için de hangi cephesine önem verirse, öteki cephe siliniyor. Nitekim ‘içtimai işbölümü’nü incelerken hacim ve kesiflik üzerinde durarak ikinci cepheye önem vermiyor. ‘Dini hayat’ı incelerken birinci cephe üzerinde durmak istiyor” (Ülken, 1958; s.29). Ve; “Durkheim’in metodundan vazgeçmek veya sosyolojiyi materyalizmin sonuçlarına kadar götürmek gerekir (Ülken, 1958: s.24).” diyerek Durkheim sosyolojisini geri planda bırakır, Ülken.

Durkheim sosyolojisinin temelinde, Natürizm yatar. Üstün değerleri, basit değerlere indirgemeye çalıştıkları için hatalıdır ve yanlışlar. Bu sebeplerden dolayı psiko-sosyal ilim, mekanik ve dinamik behaviorism üzerine kurulamaz. Ülken’e göre sosyal varlığın, toplumun, sosyal olay ve olgunun mahiyetini daha önceki, kendinden aşağı ve basit derecelerden birine indirgemek mümkün değildir.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN’İN FELSEFE ALANINDAKİ KATKILARI, ELEŞTİREL YAKLAŞIMI

Hilmi Ziya Ülken, ilgi alanı olarak sadece sosyoloji diyemeyeceğimiz gibi sadece felsefe’de diyemeyiz. İki alanda da ülkemizin temel çalışmalarını ilgilendiren yazılar, kuramlar ve çalışmalar yapmıştır. Ama Felsefeye olan ilgisi onun diğer tüm çalışmalarına etki etmiş, bütün toplumsal çalışmaların temelinde felsefi bir temel olması gerektiği düşüncesini ortaya koymuştur. Ona göre toplum ve olayları felsefi bakımdan temellendirilerek ele alınmalıdır.

“Hilmi Ziya’nın kuruluşuna ve çalışmalarına destek verdiği Felsefe ve İçtimaiyat Cemiyeti, Türk tefekkür tarihi açısından büyük önem taşıyan Türk Felsefe Cemiyeti’nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Ülken, bu cemiyetin yayın organı olan Felsefe Yıllığı’nı neşretmiş; ayrıca Felsefe Yıllığı Mecmuası’nı çıkarmıştır.” (Vural, 2019; s. 36)

Ülken’in felsefe alanına katkılarını ortaya koyduğu eserleri şu şekildedir: “Umumi Ruhیات, Felsefe Dersleri (Metafizik); Bilgi ve Vücut Nazariyeleri Aşk Ahlakı, Felsefe Yıllığı, İnsanî Vatanseverlik, Telifçiliğin Tenakuzları, Yeni İlmî Zihniyet (Bachelard’dan çeviri), İlim ve Felsefe (Moritz Schlick’ten çeviri), Metafizik (Aristo’dan çeviri), Yirminci Asır Filozofları, Mantık Tarihi, Lojik Prensipleri ve Muasır Tenkit, (Drnold Remand’dan tercüme), Ahlak,

Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu Hakkında (Emile Boutroux'dan tercüme), İlliyyet Meselesi ve Diyalektik, Tasavvur ve Psikoloji, Felsefeye Giriş I., Felsefeye Giriş II, Bilgi ve Değer, Eğitim Felsefesi, Varlık ve Oluş, İlim Felsefesi I, Genel Felsefe Dersleri, Türk Tefekkür Tarihi, Türk Filozofları Antolojisi, Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü, Türk Mistisizminin Tetkikine Giriş, Farabi, Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları, İbni Haldun, Ziya Gökalp, İslam Düşüncesi, İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tesirler, Türk Kozmogonisi: Türk Mitolojisi, Türk Hikmeti, Teknik, Tefekkür İslam Sanatı, İbni Rüşd, Farabi Tetkikleri, İslam Düşüncesine Giriş İbni Sina Risaleleri, İslam Felsefesi Tarihi, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İslam Felsefesi”.

Hilmi Ziya Ülken, felsefe alanındaki çalışmalara Aristoteles ile başlamış ve onun ‘tabakalı âlem’ görüşünden etkilenmiştir. Bu etki ile birlikte ‘sonsuz varlık âleminde tabakalı bir varlık anlayışı’ üzerinde durmuştur. Ama Aristoteles’i, düşüncelerinin “bir noktada eksik ve yetmez” olduğu gerekçesi ile eleştirmiş, bu durumu şöyle açıklamıştır (Ülken, 1958; s. 4): “Platon’un rasyonel ve ideal varlığa ait derin görüşünü gerçeğe ait incelemelerle birleştiren Aristoteles, ilk defa ilim felsefesinin temellerini kurmuştu. O zamandan beri (yirmi dört asır) insanlık bu büyük yolun üzerinde düzeltmeler yaparak ilerliyor. Aristoteles mantığının yetmezliği, eksikleri görüldü. Fakat düşüncenin temel kategorileri değerini muhafaza etti.”

Ülkemizdeki felsefe dilinin bir düşüncenin ihtiyaçlarını karıştıracak güçte olmadığı eleştirilerinde bulunan Ülken (1947; s.1); “düşünce geleneğimizin kurulması açısından felsefe dili ve geleneği sorununun önem arz ettiğini düşünmüş ve yaşadığı dönemdeki aydınlarla beraber Türk dilini kendi yapısı içinde bilim/felsefe yani düşünce dili hâline getirmeyi hedeflemiştir.”

“Fikir yerden bitmez, bir geleneğe dayanır” demekte olan Ülken (1952; s.1506); “Eskinin yaptığı yok etmekle yeni bir şey söylemek için eskinin korunması, beğenilen ve beğenilmeyen tarafların ayıklanması lazımdır.” sözleri ile felsefe geleneğine dikkat çekerek, “felsefe dili ve geleneği, nesillerin emeğini üst üste koyarak kurulacak bir ‘akademi’ işidir” (Ülken, 1954; s.5526). demektedir.

Felsefe Ülken’e göre; “varlık hakkındaki düşünce, bu düşünce üzerine düşüncedir ve konusu bütün var olanların var oluşlarına sebep olan varlığın kendisidir: felsefe varlık ilmidir” (Ülken, 1968: s.10). Temel konu olarak varlık; “hakikat ve düşünce problemleri, varlık probleminden doğar. Fenomenolojinin tasvir metodundan hareket eden Ülken, olayları tek bir köke indirgemeksizin her birini kendi orijinalliği içinde ele alma imkânının fenomenolojik yöntemde olduğu görüşündedir. Varlığı, insanı, insandaki bilgi ve değeri bu yolla açıklamaya çalışır ve karmaşığı basite indirgemekten kaçınır” (Sanay, 2002; s.291) Bu durumu bir binaya benzeterek betimlemeye çalışan Ülken, (1928; s. 9); “binanın temelini ‘bilgi kuramı’, çatısını ‘metafizik’ ya da ‘varlık kuramı’ oluşturur.” der.

“Klasik İslam felsefesi, Batı felsefesi üzerine çalışan ve Türk düşüncesine hâkim olan varlık felsefesinde cevher-arz, teklik-çokluk, varlık-yokluk sorularının yanı sıra modern dönem varlık-zaman, varlık-enerji, varlık-evrim gibi gündemleri birlikte ele almıştır. Ve bu konulara dair felsefe eleştirilerinin aynı sıra ontolojisini ilk olgu araştırması, dyade, aşkınlık, kuşatma, virtüel sezgi kavram ve terimleri ile temellendirmiştir” (Vural, 2011; s.532).

Ülken varlık hakkındaki çelişki ve açmazları dyade kavramı ile izah etmektedir. Çünkü varlık önünde “insan, süjeyi uç noktaya götüren ‘varoluşçuluk’ ile objeyi uç noktaya götürüp süjeyi

silen ‘tarihsel materyalizm’ arasında bir tercih yapmak zorunda bırakılmakta, insan bilgi meselesinde süje-obje ikili ile çıkmaza girmektedir” (Vural, 2019; s. 66).

Ülken’e göre felsefenin 3 ana konusu vardır: Alem, Allah ve İnsan. Bunlar birbirine indirgenemez ve birbirleri içinde yok edilemez. Bu teşebbüsler yanlış felsefelerdir. Ve şöyle der Ülken (1958; s. 111): “Allah, âlem ve insan felsefi düşüncenin üç esaslı konusunu meydana getirir. Bu üç temelden birinin ortadan kalkması bütün varlık münasebetlerini sarsabilir. Ne insan ne Allah ne âlem kendi başlarına ele alınamazlar. Onlardan her biri birbirine karşı mıknaatı vazifesini görürler. Bu temellerden herhangi birinin kalkması yüzünden felsefi görüş gerçekliğini ve mânâsını kaybeder. Düşünce tarihinde muhtelif istikametlere doğru düşüncenin inhirafları, bu üç ağırlık merkezinden herhangi birinin ötekileri eritmesi veya onlar içinde erimesinden ileri gelmiştir. Mistisizm insanı Allah’ta eritir ve âlemi inkâr eder. Panteizm insanı ve âlemi Allah’la birleştirir. Materyalizm Allah’ı inkâr eder ve insanı âlem içinde eritir veya âleme indirger. Bu perspektiflerden her biri Allah’ın aşkınlıktan ibaret olan asıl sıfatının inkârı ile başlarlar. Mesela Panteizm’de Allah ve âlem birleşirler; Materyalizm’de insan ve âlem birleşirler. Bu yüzden de insanın sıfatları ile âlemin sıfatları da muhtarlıklarını ve bağımsızlıklarını kaybederler.”

Allah, aşkın varlık olduğu için bilinemez, anlaşılabilir, ancak inanılır. İnsanın iş ve bilgi sistemleri, insanın görünen faaliyetleri aşkın değerlerini kuşatmadıkça bizzat bu değerler temelsiz kalır.

Kocadaş, “Türkiye’de Toplumbilimin öncülerinden biri olarak Hilmi Ziya Ülken” üzerine yazdığı makalesinde onun bu ilkesini şu şekilde açıklamaktadır (2008; s.91): “Ülken, psikolojide ve toplumbilimde olduğu gibi, felsefede de her türlü ircacı görüşe karşıdır. Onun için felsefe ne tabiat ve insan ilimlerinden birine veya bütününe ne de değerlerden birine (sanat, ahlâk, din) irca edilebilir. Onlardan her birinin ayrı ayrı konuları ve sahaları vardır. Felsefe kendi alanını, onların konuları üzerine derinliğine bir bakış ile kavrar prensibi onun son yıllara kadar hiç vazgeçmediği bir esas olmuştur. Yazarın buhrandan kurtularak bu noktaya gelmesinde şüphesiz Max Scheeler’in, Heidegger’in, Pascal’ın, Saint August’in etkisinin büyük olduğu gibi, Hume’un, Main de Biran’ın ilk olgu araştırması Ülken’i etkilemiştir.”

Felsefe çalışmalarına dair fikirlerinin ilk tohumlarının 1925’lerde belirmeye başladığını belirten Ülken, Boutrox, Spinoza, Nietzsche, Yeni Kantçı filozoflardan ve hocası Mehmet İzzet’ten nasıl etkilendiğini *Bilgi ve Değer* kitabında şu şekilde ifade etmektedir: “Fikirlerimin ilk tohumları 1925’te belirmeye başlamıştı. Bu, E.Boutroux plüralizmine dayanan sosyo-psikolojik bir insan felsefesi olacaktı. Fakat hemen sonraki yıllarda plüralizm ve monizm çatışmasının buhranı üzerine, ilk düşüncelerim Spinoza tipinde bir sistemleşmeye doğru gelişti. Bu sırada gittikçe sosyo-psikolojik açıklamalardan uzaklaşıyor, bilimsel felsefenin köklerine kadar inmeyi istiyordum. Bu temeli bir yandan lojistik ve pozitivizmde, bir yandan fenomenolojide arıyordum. Çağımızın bu iki karşıt felsefesi önünde yıllarca tereddüt içinde kaldım. Fenomenolojiye, kurucusunun her eserinde değişen fikri yüzünden tam sadık kalmaya imkân olmadığını gördüm. Husserl’i sisteminin bütün gelişmeleriyle değil, ancak devam eden tarafı ile bilinç anlayışına getirdiği yenilik ve "tasvir" metodu ile almak kabil olacaktı. Lojistiği de bütün felsefi sonuçlarına kadar değil, formel bilgiye ait anlayışı ve dogmatik rasyonalizme hücumu ile almak doğru olacaktı. Her iki görüşe bütün olarak katılmanın mümkün olmadığı görünüyordu.” (Ülken, 2016: s.9)

“Felsefe bilmeye başlar. Fakat bilme bütün problemlerin çözümüne yetmez, çünkü bilgi sınırlıdır,” şeklinde bir görüşe sahip olan Ülken, aşkın varlıkla birlikte varlıkların çift kutuluğunu oluşturan bilginin değişkenliği ve düşünce yetersizliğinden kurtulabileceğini belirtir. Bunu sağlayan ‘Aşkın Varlık’la ancak iman yolu ile ilişki kurulabilir. Felsefi yaklaşımındaki orijinal durum tam olarak burasıdır.

“Ülken’in felsefesinde hâkim düşünce özne-nesne ikiliğidir. Ülken bilme, düşünme ve inanmaya dair fikirlerinin sonucu olarak inançtan başka bir yolla aşkın varlığa nüfuz edilemeyeceğine inanır. Ona göre Gazali’nin kalp gözü, Pascal’ın kalp mantığı ve ince görüş, Bergson’un sezgi dediği güçler imanın keskinleştirdiği yeni görüş yollarıdır. İnsan kimliği bakımından sonludur, sonsuz varlığı yaşayamaz, ancak onu düşünür. Bu düşünce insanî varlığın kendini aşmak için gösterdiği en büyük çabadır. Sonsuza ait düşünceye inanma denir. Sonsuz varlık hakkındaki düşünce bir seçme değildir; aksine sonlu olan varlığın, var olanlar üzerindeki düşüncesinden çıkardığı mantık, kişiyi sonsuz varlık üzerinde düşünmeye zorlar. İnsanın nesnelere ibaret dünyası âdeta bu aşkın varlık tarafından her yönden kuşatılmıştır. Aşkın varlık olduğu içindir ki insanî varlık şuurlu ve mânevî olabilmektedir. Ahlâkı ve dini mümkün kılan, ruhlar arası iştiraki doğuran aşkın ilişki bulunmasa insanlık ortadan kalkar. Âlem aşkın varlığın tecelli alanıdır. Allah’a iman bilginin tamlığını ve bütünlüğünü sağlar. Bu iman sağladığı bilgi dengesi dışında yalnızca mekanizm, akıl dışı varlık, kör tabiat ve karmaşa vardır. Düşünceden Tanrı kaldırılırsa bilinç, özgürlük ve sorumluluk anlamsız kalır. İnsan aşkın varlığa karşı sorumlu olduğundan kendi kendine ve başka insanlara karşı da sorumludur. İnsanın aşkın varlık önündeki sorumluluğu ona gerçek âleminde kendisini varlıklardan ayıran vicdan özgürlüğünü verir. ‘İnsan özgürdür’ demek, ‘Sonsuz varlığı düşünebiliyor ve kendi zamanî oluşuna bu şuurla bakabiliyor’ demektir” (Sanay, 2012; s.291-292).

Ülken’in bahsettiği Aşkın Varlık (Sanay, 1988, s.113); “İnsanı çepeçevre sarmıştır. Kaçınılmaz bir şekilde bağlı olduğumuz Allah’ın varlığını ya da yokluğunu kanıtlamaya çalışmak boşunadır. Biz, evren ve eşya olduğu için Allah var değildir, bilakis Allah olduğu için bütün evren vardır.” Özgün, sağlam temellere dayanan, yeni bir sistem öneren Ülken (Vural, 2009; s.171), çalışmalarında “felsefe, din ve bilimin alanlarını ayırmak gerektiğini ve bunların herhangi birinin diğerini oluşturamayacağını tekrar etmektedir. Ona göre gerçek felsefe, gerçek bilim, gerçek din birbirini destekler ve tamamlar.”

Aşkın varlık, Ülken felsefesinde önemli yer tutar. Ona göre; “Aşkın varlık ise bilgi ve düşünce ile kavranamaz; öyle ise fert ve cemiyet dyade olarak kavranamaz. Aşkın varlığa ancak inanma ile nüfuz edilebilir” (Ülken, Felsefeye Giriş II; s. 25). Bilgilerin ve değerlerin temellendirilmesi için Aşkın bir varlık gerekir. İnsanın düşüncesi ya da bilgisi bunun için yeterli değildir. “İçinde bulunduğumuz fenomenler alemini aşan, onu kuşatan bir varlık sayesinde ki, biz tecrübelerimizin dünyasını temellendirebiliriz” (Ülken, 1957; s.58).

Ülken’in ortaya koyduğu felsefe yaklaşımında ahlak sorunu önemli yer tutar. Ona göre ahlakın temeli bilinç ve vicdan olmalıdır. *Aşk Ahlakı* kitabında bu konuyu derinlemesine incelemiştir. Ülken’e göre; aşkın bir ahlakı vardır. “Aşk, daima ileri götüren bir araçtır. O, insanın bütün zincirlerini kırarak, çeşitli aşamaların geçip, aşk ahlakına ulaşmasını önermektedir. O, aşk ahlakının ne Platon’da olduğu gibi idealist ve anti materyalist ne de mutasavvıflarıda olduğu gibi mistik ve gizemli bir özneye dayanmadığını belirtmektedir.” (Vural,2019; s.95) “Bir eylemin ahlaki olarak adlandırılabilmesi için, hiçbir çıkar gözetmeksizin, sırf aşk adına yapılmış olması gerekir” (Vural, 2019; s.96).

Ahlak sorununu, ampirik varlıktan yani tecrübe aleminden ayrı bir varlık sahası olarak ilk ele alan Kant'tır. Kant'ın buna dair tutumunu doğru bulmakta, ama yetersiz olarak nitelemektedir. Kant'a göre ahlakî emrin gerçekleşmesi, insanın Aşkın Varlık ihtiyacını doğurur. Bu halde Aşkın Varlık sadece pratik aklın bir ihtiyacı tatmininden, pratik bir inanıştan ibaret kalacaktır. Ülken ise şöyle demektedir; tam tersine Aşkın Varlık olduğu içindir ki insanî varlık mümkündür, insanî varlık olduğu içindir ki ahlakî fiil mümkündür.

Ülken, ahlak sorununu Natüralist bir görüşle ele almıştır. *Aşk Ahlakı* kitabında bu yaklaşımları kaleme almış ve tek çıkar yolun Natüralizm olduğunu savunmuş, her şeyi ona göre açıklamaya çalışmıştır. Ülken, bu görüşü 1958'de yayımladığı *Felsefeye Giriş II* kitabında eleştirmiştir. Natüralizmin yetersizliğini, onun dayandığı "en basitler" in gerçek olmadığı esasına dayandırır: "Ne Descartes'in matematikteki basitleri ne Demokritos'un fizik basitleri realitede yoktur, tasavvurun mahsulüdür ve sırf aklın icaplarına göre gerçeği anlaşılabilir hale getirmek için inşa edilmiştir." Ve "basite irca" metodunun neticesiz kalacağını düşünen Ülken, bu akımın yetersizliğini açıkça ortaya koymaktadır: "Varlığın komplekslerini çözmekten ziyade zekâ ile kullanışlı hale getirmekten ibaret olan tabiatçılık varlık karşısındaki felsefî endişelerimize cevap vermekten uzaktır." (Ülken, 1958; s.104)

Ülken, zaman içinde edindiği Tarihî Maddecilik görüşüyle benimsediği fikirleri eleştirerek yeni ahlak anlayışını işlemiştir. "Sosyolojik, psikolojik ve idealist ahlak anlayışını eleştirerek; hazza, faydaya ve cemiyete dayalı ahlak anlayışlarının eksikliklerini göstererek, aşkın varlık hesaba katılmaksızın yapılan bu teorilerin yararsız olduğunu ifade etmiştir" (Fedai, 2007; s.62)

Ülken, felsefeyi şu şekilde ikiye ayırmaktadır (Ülken, 1941; s.6): "Birincisi; Bilgi, İlim, Sanat Felsefesi; İkincisi, Aksiyon, Ahlak, Siyaset Felsefesi... Bir felsefe sadece bilgi felsefesi olursa sistemin mukaddimesi vaziyetinde kalır. Bir felsefenin tam olması için bilgidan başlayıp aksiyona geçmesi icap eder."

Ülken aşkın değerlerini, mutlak Aşkın Varlık'a bağlar ve felsefenin temel konuları olarak: Allah, alem ve insan olarak sıralar. Ona göre bunlardan birinin yok sayılması demek varlık münasebetlerinin sarsılması ve ortaya atılan felsefî görüşlerin yok hükmünde olmasıdır. Ağırlık merkezinin kaydırılması, birinin diğerine indirgenmesi ya da onda eritilmesi de düşünce sapmalarına neden olacaktır. Ülken'e göre oturmuş ve köklü bir felsefe Allah-Alem-İnsan kavramları göz önünde bulundurarak yapılabilir.

Felsefe tarihinde Platon'a ayrıca önem veren ve onun dyade düşüncesi ile ontolojisinde yeni açılımlar yapan Ülken, "felsefedeki karşıtlık problemini bütün hayatı boyunca düşünmüş, başta varlık ve bilgi teorisinde olmak üzere fizik, ahlak ve diğer alanlardaki çelişki, açmaz ve krizleri ancak 'dyade' ile açıklayıp çözebileceğini ifade etmiştir. Çünkü varlık önünde insan, süjeyi uç noktaya götüren 'Varoluşçuluk' ile objeyi uç noktaya götürerek, süjeyi silen 'Tarihsel Materyalizm' arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Bu ikiliği ancak dyade çözebilir. Süje ve objeyi içine alan aşkın bir dyade ile mümkündür. Aşkın dyade, zıt özellikleri kendinde birleştirir. Bilmeyi ve düşünmeyi aşan aşkın dyade ile ancak inanç ile temasa geçebiliriz. Bunun yöntemi de sezgidir" (Vural, 2015; s.212). "Aşkın obje Ülken'in felsefesini düalizmden kurtarır. Zaten kendisinin de belirttiği gibi aşkın obje onun felsefesinin çıkış noktasıdır" (Sanay, 1988; s.113).

Felsefeye Giriş ve Varlık ve Oluş kitaplarında geliştirdiği düşüncelerde dyade kavramına özellikle yer veren Ülken, bu düşünceden yola çıkarak varlık, bilgi ve değer düşüncelerinin temelini atmıştır. Varlığın iki yüzüne, yani dyade kavramına yani çift kutupluluğa dair *Bilgi ve*

Değer (1964) adlı eserinde örnekler vermiştir: “Bilgi fenomenini bir obje gibi değil, süje obje kesinti ve ikiliği hâlinde, yani bir dyade olarak almak zorundayız. Bu dyade, akıl dışı ve paradoksal bir mahiyet gösteriyor. Bu ilgiyi ancak onları kuşatan Aşkın Varlık’la kabul edebiliriz. Bilgi fenomeni, bütün diğer var olanlar gibi duyu ve akıl alanını aşan bir kuşatanda, bir yücelende, bir aşanda kendine temel bulabilir. İşte felsefenin asıl konusu bu kuşatan ve yücelen varlıktır.”

“İslam Felsefesi üzerine de yoğunlaşan Ülken, İslam Felsefesine Yunan Felsefesinin devamıymış gibi bakan şarkiyatçı yaklaşıma karşı çıkmakta; ancak Antik Yunan ile modern batı düşüncesi arasında bir köprü görevi gördüğü şeklindeki şarkiyatçı yaklaşıma da ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Ona göre İslam Felsefesi Yunan felsefesinin basit bir devamı değildir” (Vural, 2019; s. 81). İslam Felsefesi, Helenistik felsefenin basit devamı olarak sınıflandırılmayacağını söyleyen Ülken’e göre; “kelam, tasavvuf, hatta fıkıh gibi ilimler İslam Felsefesi’nin alanıdır” (Ülken, 2000; s.102)

“Ülken’e göre İslam Felsefesi, Allah’ın mahiyeti değil, sadece Allah’ın sıfatları ve fiilleri üzerine de durmuştur. Çünkü Allah’ın mahiyeti akıl bakımından bilinemez. Ancak Allah’ın sıfatları ve fiilleri, yani Allah’ın yaratıcı olması ve bu yaratmanın keyfiyeti üzerinde düşünülebilir ki, buradan bütün varlığın nasıl yaratıldığı meselesi ortaya çıkarmaktadır” (Vural, 2019; s. 71). Ülken bu düşünce kısmında, Bruno ve Spinoza gibi filozofların savundukları materyalizme kayan bir görüş olan ve Allah’ı madde alemi içinde farz eden panteistlerin varlık kavramını her şeyle birleştirmeye çalışmalarını eleştirmiştir.

DEĞERLENDİRME

Birçok alanda derinlemesine çalışmalarda bulunan Hilmi Ziya Ülken, öncelikle felsefe sonrasında ise sosyoloji alanında, bu sahaların Türkiye’deki gelişim, ilerleme ve tutunması noktalarında çalışmalar gerçekleştirmiştir. Üzerine eğildiği her konuda, sorunda derinlemesine analizlerde bulunan ve meseleleri tek cepheli değil, çeşitli yönleriyle ele alan Ülken, teorik olduğu kadar pratik noktasında da çalışmalar yapılmasını her daim vurgulamış, farklı düşünceler arasında sentezler ortaya koymuştur.

Savaştan çıkmış ve yeni kurulan Türkiye’nin bilim alanında felsefe ve sosyolojinin kurumsallaşması ve gelişmesi adına gayret sarf eden Ülken, felsefenin her şeyde temel oluşturması gerektiğini savunurken, felsefi dil kurulması için çalışmalar yürüterek bu noktadaki eleştiri ve sorun tespitlerini ortaya koymuştur.

Düşünce dünyasındaki değişimleri zaman zaman eleştirilere neden olsa da hiçbir zaman bir düşüncenin dehlizinde saplanıp kalmamış, her daim her yeniliği kendi düşünsel tarihinin süzgecinden geçirerek analizleri ve nedenleri ile ortaya koymuştur. Hiçbir zaman Batı meraklısı ya da nakledicisi olmayan, kendinden önce bu alanda çalışanları “nakilci” olarak eleştiren Ülken, Anadoluçuluk akımının içinde de bulunmuştur. Daha sonra Anadolu folkloru ve kültürü ile de yakından ilgilenmiş ve ülke sorunlarına çözümler önermiştir. Akademik üretim yaptığı süre boyunca ne felsefe ne sosyoloji ile sadece teorik olarak ilgilenmemiş, pratiğe önem vermiştir. Ve genel olarak düşünceleri, kavramları, yaklaşımları olduğu gibi kabul etme ya da nakletme yolunu tercih etmemiş, onları kendi kültür havzasında, kendi düşünce geleneğine uygun olarak, kendi yaklaşımları ile ele almıştır.

Eserlerinde, tebliğlerinde sosyal sorunlarda toplum felsefesi yapmaya çalışan Ülken, tüm çalışmalarında problemlerin temeline inmeye çalışmıştır. Ve çalıştığı bilim alanlarının birbirine indirgenmeden, kendi alanlarında salt olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Sosyoloji alanındaki eleştirileri, bu sahada yapılan çalışmaların derine inilmemesinden kaynaklandığı ya da ülkemizde anlatılmaya çalışılan sosyolojinin sadece teorik olarak ele alındığı şeklindedir.

KAYNAKÇA

- Bulut, Y. (2012). “**Aşk Ahlakı’ndan Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi’ne: Türkiye sosyoloji ’sinde Hilmi Ziya Ülken**”, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Cilt 2, No: 46, Sayfa. 119-151, Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/101317>
- Çankaya, A. (1968-1969). “**Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**”, c. IV., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Demir, A. (2019). “**Hilmi Ziya Ülken’in Hayatı, Eserleri ve Görüşleri (1934-1951)**”, Yüksek Lisans Tezi , Erişim: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Draman, H. (2007). “**Toplum Felsefecisi Hilmi Ziya Ülken**”, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Fedayi, O. (2007). “**Hilmi Ziya Ülken’de Dini Hayat**”, Yüksek Lisan Tezi, Erişim: <http://libratez.cu.edu.tr/tezler/6306.pdf>
- Kaynardağ, A. (2001). “**Doğumunun 100. Yılında Hilmi Ziya Ülken**”, Cumhuriyet Kitap
- Kocadaş, B. (2008), “**Türkiye’de Toplumbilimin Öncülerinden: Hilmi Ziya Ülken**”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Aralık.
- Kongar, E. (1982). “**Türk Toplumbilimcileri**”, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kösemihal, N. Ş. (1993). “**Le Play Okulu ve Türkiye’deki Etkisi**”, Toplumbilim, Türk Toplumbilimi Özel Sayısı, Ekim.
- Sanay, E. (1988). “**Hilmi Ziya Ülken: Psikolojisi, Sosyolojisi, Felsefesi**”, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Sanay, E. (2002). “**TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)**”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 42. Cilt, s: 291-293, İstanbul.
- Sezer, B. (2008). “**Hilmi Ziya Ülken: Dünyada ve Türkiye’de Sosyoloji Öğretim ve Araştırmaları**”, Kitabevi, İstanbul.
- Uygun, H. & Özer, İ. (1982). “**Hilmi Ziya Ülken**”, E. Kongar (Editör), Türk toplumbilimcileri, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1928). “**Felsefe Dersleri I: Bilgi ve Vücut Nazariyeleri (Metafizik)**”, İlhami-Fevzi Matbaası, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1936). “**Yirminci Asır Filozofları**”, Kanaat Kitabevi, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1941). “**İçtimaî Doktrinler Tarihi**”, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1947). “**Önsöz**”, Felsefe Tercüme Dergisi, c. 1, sy. 1.
- Ülken, H. Z. (1951). “**Tarihî Maddeciliği Reddiye**”, Türk Sosyoloji Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1952). “**Fikir Geleneği**”, Yeni Sabah, 19 Mayıs 1952, c. 13, sy. 1506.
- Ülken, H. Z. (1954). “**Felsefe Terimleri**”, Yeni Sabah, c. 17, sy. 5526.
- Ülken, H. Z. (1957). “**Felsefeye Giriş I**”, AÜİF Yayınları, Ankara.
- Ülken, H. Z. (1958). “**Felsefeye Giriş II: Sosyoloji, Tarih, Psikoloji ve Din**”, Ankara.
- Ülken, H. Z. (1968). “**Varlık ve Oluş**”, AÜİF Yayınları, Ankara.
- Ülken, H. Z. (2000). “**İslam Felsefesi**”, Ülken Yayınları, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (2007). “**Ziya Gökalp**”, T. İş Bankası Kültür Yayınları, . İstanbul.
- Ülken, H. Z. (2008). “**Tecrübî Sosyoloji Araştırmaları**”, Hilmi Ziya Ülken, Dünyada ve Türkiye’de Sosyoloji Öğretim ve Araştırmaları, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Ülken, H. Z. (2008).** “**Dünyada ve Türkiye’de Sosyoloji Öğretim ve Araştırmaları**”, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (2016). “**Bilgi ve Değer**”, Doğu-Batı Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Vural, M. (2009). “**Hilmi Ziya Ülken’in Varlık Felsefesi**”, Beyaz Kule Yayınları, Ankara.
- Vural, M. (2019). “**Hilmi Ziya Ülken**” Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları:1576, 2. Baskı, Ankara.
- Vural, M. (2011). “**Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye de Felsefe Çalışmalarına Katkıları**” Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, cilt.9, s.517-534.
- Vural, M. (2015). “**Hilmi Ziya Ülken: Şeytanla konuşmalar’dan Tarihi Maddeciliğe Reddiye’ye**”, Kitap: Doğu’dan Batı’ya Düşüncesinin Serüveni 10. Cilt, Edi: Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yayınları, s. 196-227.
- Zabun, Y. (2013). “**Türkiye’de Sosyoloji Öğretimi Üzerine Kapsamlı İlk Çözümleme: Hilmi Ziya Ülken**”. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Erişim: <http://www.gefad.gazi.edu.tr/tr/issue/6733/90510>

YENİLENEBİLİR ENERJİ ÜRETİMİNİN ENERJİ İTHALATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN YAPISAL KIRILMALI TESTLERLE İNCELENMESİ

Doç. Dr. ZERRİN KILIÇARSLAN¹, Doç. Dr. YASEMİN DUMRUL²

¹Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0905-3067>

²Kayseri Üniversitesi, Develi Hüseyin Şahin Meslek Yüksekokulu,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5961-2931>

ÖZET

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, tüm dünyada açlık ve yoksulluğa son vermek, iklim değişikliği ile mücadele etmek, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, nitelikli eğitimi, sorumlu üretim ve tüketimi yaygınlaştırmak gibi 17 ana başlıktan oluşan sosyal, kültürel ve ekolojik meselelerin çözümüne ilişkin hedefleri içermektedir. Bu hedefler içerisinde yer alan erişilebilir ve temiz enerji hedefi, herkes için karşılanabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimi sağlamayı içermektedir. Fosil yakıt dayalı enerji kaynaklarının, ısıtma ve aydınlatma gibi hizmetleri sağlamak için yoğun bir şekilde tüketilmesi, sera gazı emisyonlarını artırarak çevreye zarar vermekte ve ciddi iklim değişikliklerine neden olmaktadır. Bununla birlikte sınırlı enerji kaynaklarına bağlı olarak enerji tedarikinde yaşadığı sorunlar, enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar ve enerji arzındaki kısıtlamalar da ülkeleri alternatif enerji kaynaklarına yöneltmiştir. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve sera gazı emisyonlarının azalması için, erişilebilir ve temiz enerji özelliği taşıyan yenilenebilir enerji kaynakları kirletici fosil yakıt bazlı kaynaklara iyi bir alternatif olmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimine yönelik yatırımlar, hem büyümeyi teşvik etmekte hem de doğal çevrenin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Fosil enerjinin aksine, yenilenebilir enerji kaynakları, enerji açısından ülkelerin kendi kendine yeterli hale gelmesine olanak sağlamaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi, enerjinin sürekliliğini sağlamakta, üretim girdilerinin verimliliğini artırmakta, sürdürülebilir çıktı seviyesini yükseltmekte ve fosil yakıt bazlı enerji kaynaklarına yönelik ithalat talebini azaltmaktadır. Enerji fiyatlarındaki artışlar enerji ithalatçısı ülkelerde çeşitli ekonomik ve sosyal maliyetlere yol açabilmektedir. Bu bağlamda yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimini artırarak enerji ithalatının azaltılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma hedefleri çerçevesinde erişilebilir ve temiz enerji hedefi bağlamında yenilenebilir enerji kaynaklarının üretiminin enerji ithalatı üzerindeki etkisinin ampirik olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda dünyanın önemli yenilenebilir enerji üreticilerinden birisi olan Yeni Zelanda'nın 1977-2015 dönemi Zivot Andrews birim kök, Fourier Engle-Granger eş-bütünleşme ve Fourier fonksiyonlarının dâhil edildiği FMOLS testi ile incelenmiştir. Çalışma sonucu yenilenebilir enerji üretimindeki bir artışın enerji ithalatında bir azalmaya yol açtığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji Üretimi, Enerji İthalatı, Fourier Engle-Granger Eş-bütünleşme Testi

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF RENEWABLE ENERGY PRODUCTION ON ENERGY IMPORT BY STRUCTURAL BREAK TESTS

ABSTRACT

The United Nations Sustainable Development Goals include goals related to the solution of social, cultural, and ecological issues consisting of 17 main topics such as ending hunger and poverty, combating climate change, ensuring gender equality, promoting quality education, responsible production and consumption all over the world. The accessible and clean energy target, which is among these targets, includes providing access to affordable, reliable, sustainable, and modern energy for everyone. The intense consumption of fossil fuel-based energy sources to provide services such as heating and lighting increases greenhouse gas emissions, harms the environment, and causes serious climate changes. However, problems in energy supply due to limited energy resources, fluctuations in energy prices, and restrictions in energy supply have also directed countries to alternative energy sources. In order to ensure environmental sustainability and reduce greenhouse gas emissions, renewable energy sources with accessible and clean energy characteristics are a good alternative to polluting fossil fuel-based sources. Investments in the production of renewable energy resources both encourage growth and contribute to the sustainability of the natural environment. Unlike fossil energy, renewable energy sources enable countries to become self-sufficient in terms of energy. The production of renewable energy sources ensures the continuity of energy, increases the efficiency of production inputs, increases the level of sustainable output, and reduces the import demand for fossil fuel-based energy sources. Increases in energy prices can lead to various economic and social costs in energy-importing countries. Therefore, it is important to reduce energy imports by increasing the production of renewable energy sources. In this study, it is aimed to empirically analyze the effect of the production of renewable energy sources on energy imports in the context of accessible and clean energy targets within the framework of the United Nations Sustainable Development Goals. In this context, the 1977-2015 period of New Zealand, one of the most important renewable energy producers in the world, has been examined Zivot Andrews unit root, Fourier Engle-Granger cointegration and FMOLS test in which Fourier functions were included. The result of the study showed that an increase in renewable energy production leads to a decrease in energy imports.

Keywords: Renewable Energy Production, Energy Imports, Fourier Engle-Granger Co-integration Test

1. GİRİŞ

Enerji hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli bir üretim girdisidir. Dünyada yaygın olarak kullanılan enerji kaynağı fosil yakıtlardır ve enerji ihtiyacını yerli kaynaklardan karşılamayan ve fosil enerji kaynakları bakımından yetersiz kaynağa sahip olan ülkeler enerji talebini ithalatla karşılamak durumundadır. Bu durum ülkelerin dışa bağımlı hale gelmelerine neden olmaktadır (Jha vd., 2022).

1970'li yıllardaki petrol krizleri ve bunun bir sonucu olarak petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, enerji arz güvenliğinin de önemini artırmıştır. Enerji arz güvenliği çeşitli enerji türlerine her zaman, yeterli miktarlarda ve makul fiyatlarda, çevreye ve ekonomiye herhangi bir olumsuz etkisi olmayan güvenilir erişim olarak tanımlanmaktadır (Zhu vd., 2020). Enerji, üretim ve tüketim merkezleri arasındaki coğrafi farklılık, hem enerji ihraç eden hem de enerji ithal eden

ülkelerin enerji piyasalarının güvenilirliğindeki risklere (siyasi gerilim, aşırı hava koşulları, kazalar, sabotaj, teknik hatalar veya mali krizler) karşı savunmasız kalınmasına neden olmaktadır. Coğrafi uyumsuzluk ve piyasa dengesizlikleri, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri enerji güvenliği konusunda politikalar uygulamaya zorlamaktadır (Gökgöz ve Güvercin, 2018). Ülkelerin enerji verimliliğinin artırılması ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılması ile yerli enerji arz potansiyellerinin artırılması ve enerji ikamesi olarak yenilenebilir kaynakların kullanımına daha fazla ağırlık vererek enerji karmasının çeşitlendirilmesi enerji arz güvenliğini artıran unsurlardır. Enerji kaynaklarını çeşitlendirerek enerji piyasasındaki aksama risklerini azaltmak, enerji arz güvenliğini artırmanın önemli bir yoludur. Bu nedenle, alternatif tedarikçiler ve alternatif güzergâhlar yoluyla enerji arzının çeşitlendirilmesi, endüstriyel küreselleşme ve ayrıca yakıt türlerinin çeşitlendirilmesi ve yeni bir enerji türü olarak yenilenebilir ve sürdürülebilir enerjilerin kullanılması gibi farklı enerji politikası yöntemleri, enerjide dışa bağımlılığı yüksek olan ülkeler için elzemdir. Ayrıca enerjinin kendi kendine yeterliliğini artırmak ve enerji ithalatını azaltmak enerji ithalatçısı ülkeler için çok önemlidir (Zhu vd., 2020).

Sanayileşme ile birlikte, ülkeler, mümkün olan en yüksek milli gelir artışını sağlayabilmek için doğal çevrenin sürdürülebilirliğinden ödün vermişlerdir. Ülkelerin endüstriyel ve ekonomik ilerleme isteği, doğal kaynakların sürdürülemez bir şekilde tüketimine, doğal çevrenin bozulmasına, çeşitli türlerin yok olmasına, küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine neden olmuştur. Günümüzde genel olarak çevresel bozulma ve özel olarak iklim değişikliği ve küresel ısınma, modern dünyanın karşı karşıya olduğu en önemli ve yıkıcı sorunlardan biri haline almıştır. Şiddetli hava olaylarının meydana gelmesi, değişen yağış modelleri, yükselen deniz seviyeleri, ozon tabakasının incilmesi, artan sıcaklık ve diğer çevresel zorluklar, insan liderliğinde devam eden çevresel felaketin bir sonucudur. Bununla birlikte, çevresel bozulmanın ve iklim değişikliğinin etkileri, doğal, sosyal, ekonomik ve politik özelliklerine bağlı olarak ülkeler arasında farklılık göstermektedir (Dar ve Asif, 2023). Hem enerji arz güvenliği hem de çevre konularında artan endişeler, yenilenebilir enerji konusunda küresel farkındalığı artırmaktadır. Fosil yakıtların yerine geçen yenilenebilir enerji, ülkelerin enerji ithalatına olan ihtiyacını ve dolayısıyla ihracatçı ülkelere olan bağımlılığını azaltmaktadır. Yenilenebilir enerji sürekli yenilenen ve çevre dostu olan yerel doğal kaynaklardan üretilmektedir. Bu durum yenilenebilir enerjiyi dünya çapında kullanılabilir, erişilebilir ve kabul edilebilir kılmaktadır (Gökgöz ve Güvercin, 2018).

Bu çalışmada Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma hedefleri çerçevesinde erişilebilir ve temiz enerji hedefi bağlamında yenilenebilir enerji kaynaklarının üretiminin enerji ithalatı üzerindeki etkisinin Yeni Zelanda örneğinde ampirik olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada Yeni Zelanda'nın seçilmesinin nedeni, dünyada önemli yenilenebilir enerji üreticilerinden birisi olmasıdır. Yeni Zelanda'daki elektriğin yaklaşık %84'ü yenilenebilir kaynaklardan üretilmektedir. Bu büyük miktardaki yenilenebilir enerji üretimi, ülkeyi enerji güvenliği açısından dünyada ikinci sırada tutmaktadır. Yeni Zelanda hidrolik, jeotermal, rüzgar ve biyoenerji açısından dünyanın en büyük elektrik üreticileri arasında yer almaktadır. Yeni Zelanda'nın volkanik ve tektonik özellikleri volkanik ve tektonik özellikleri, ülkeye jeotermal enerjiden yararlanma olanağı vermektedir. Bu nedenle özellikle jeotermal enerji, Yeni Zelanda'daki yenilenebilir enerjinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Yenilenebilir enerjinin 2050 yılına kadar yaklaşık 165 trilyon Yeni Zelanda Doları tutarında küresel GSYİH

artışı sağlayabileceği tahmin edilmektedir. Çalışmanın geri kalan bölümlerinde enerji ithalatı ve yenilenebilir enerji üretimi arasındaki ilişkiye yönelik ampirik literatürden, Yeni Zelanda üzerine yapılan uygulamaya ilişkin metodoloji ve uygulama sonuçlarından ve çalışmanın genel sonucundan bahsedilecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Uygulamalı literatürde enerji ithalatı ve yenilenebilir enerji kaynakları arasındaki ilişkiye yönelik olarak hem ülke grupları hem de bireysel olarak ülke ekonomileri için yapılmış az sayıda çalışma bulunmaktadır ve bu açıdan bu konu geliştirilmeye açıktır. Çalışmalarda elde edilen sonuçlar genellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji ithalatını azaltacağı konusunda hem fikirdir. Bu alanda yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır:

Sravan ve Mishra (2022), Hindistan'da yenilenebilir elektrik üretimi, elektrik ithalatı ve elektrik tüketimi arasındaki nedensel ilişkileri Vektör Hata Düzeltme modeli ve Wald-Granger nedensellik testleri ile incelemiştir. Çalışma sonucu sera gazı emisyonlarının ve doğal kaynak kiralarının yenilenebilir elektrik üretimini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca çalışmada artan elektrik tüketiminin, elektrik ithalatının artmasına neden olurken, aynı tüketimin yenilenebilir üretime yakıt sağlamada önemsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Carfora vd. (2022), enerji ithalatını yenilenemeyen kaynaklardan elde edilen enerji yerine ülke içerisinde üretilen yenilenebilir enerji kaynakları ile değiştirmenin AB ülkeleri için fayda sağlayabileceğini göstermektedir.

Dinçer, Yüksel ve Canpolat (2019), E7 ülke ekonomilerinde enerji ithalatı ile yenilebilir enerji arasındaki ilişkiyi 1990-2015 dönemi için Pedroni panel eş-bütünleşme ve Dumitrescu Hurlin panel nedensellik testleri kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, enerji ithalatı ile yenilenebilir enerji arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nedensellik testi sonuçları ise enerji ithalatı ile yenilebilir enerji kullanımı arasında bir ilişki bulunmadığı yönündedir.

Arslan ve Solak (2019), enerji ithalatı üzerinde yenilenebilir enerjinin etkisini Türkiye ekonomisi için 1984-2017 döneminde incelemişlerdir. Johansen eş-bütünleşme testi ve VAR testini kullanılan çalışma sonucunda, değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunamamıştır. VAR etki-tepki analizi sonucu yenilebilir enerjinin enerji ithalatını artırdığı göstermiştir.

Asya (2019) Türkiye ekonomisi üzerine yaptığı çalışmada yenilenebilir enerji üretimi ve kişi başına GSYH'nin net enerji ithalatı üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada 1990-2015 için ARDL eş-bütünleşme testini kullanmıştır. Analiz sonucu, yenilenebilir enerji üretiminin net enerji ithalatı üzerinde negatif, kişi başına GSYH'nin ise pozitif etkiye yol açtığını göstermiştir. Fedoseeva ve Zeidan (2018) AB ülkelerinde enerji ithalatının belirleyicilerini 1990-2015 dönemi için NARDL testini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda Türkiye'de yenilenebilir enerjinin enerji ithalat bağımlılığının belirleyicisi olduğu göstermiştir.

Vaona (2016) 26 ülke için panel GMM yöntemi kullanarak yenilenebilir enerji üretiminin enerji ithalatı üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda yenilenebilir enerji üretiminin enerji ithalatını azalttığı bulgusuna ulaşmıştır.

3. UYGULAMA

3.1. Veri ve Metodoloji

Bu çalışmada yenilenebilir enerji üretiminin enerji ithalatı üzerindeki etkisi Yeni Zelanda için 1977-2015 dönemi ele alınarak incelenmiştir. Çalışmada kullanılan enerji ithalatı ve yenilenebilir enerji üretimi verileri Dünya Bankası Dünya Kalkınma göstergelerinden temin edilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için eşitlik (1)'de gösterilen doğrusal bir form kullanılmıştır.

$$\ln IMP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln RENP + \varepsilon_t \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de IMP değişkeni enerji ithalatını, RENP değişkeni ise yenilenebilir enerji üretimini göstermektedir. β_0 sabit terim, β_1 modelin katsayısı ve ε_t hata terimidir. Bu çalışmada kullanılan tüm değişkenler doğal logaritmalara (ln) dönüştürülmüştür. Log-lineer model spesifikasyonu, değişen varyans sorunlarını önleyerek, daha verimli ve simetrik sonuçlar üretmektedir.

Bu çalışmada Fourier Engle-Granger eş-bütünleşme testi kullanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli etkiler incelenirken, değişkenlerin durağanlık özellikleri Zivot Andrews testi uygulanarak test edilmiştir. Ayrıca çalışmada uzun dönem katsayıları Fourier fonksiyonlarının dâhil edildiği FMOLS testi ile incelenmiştir.

3.2. Uygulama Sonuçları

Uygulamalı çalışmalarda bağımlı değişken ve belirleyicileri arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkileri ortaya koyabilmek için farklı metodolojik yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bununla birlikte sahte regresyon olasılığından kaçınmak için uygulanacak olan yöntemler öncesinde durağanlık analizinin yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada değişkenlerin durağanlık seviyesini incelemek amacıyla Zivot-Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmış ve test sonuçları Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1: Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

	Model A t-ist	Model A Kırılma Tarihi	Model C t-ist	Model C Kırılma Tarihi
lnIMP	-2.815589	1985	-3.277980	1994
lnRENP	-3.706227	2008	-4.158114	2001
$\Delta \ln IMP$	-5.942058	1992	-6.146063	2006
$\Delta \ln RENP$	-4.804061	1992	-5.167764	1991
Kritik Değer	Model A		Model C	
1%	-5.34		-5.57	
5%	-4.93		-5.08	
10%	-4.58		-4.82	

Çizelge 1’de Model A sabitte kırılmayı, Model C ise hem sabitte hem de trendde kırılmayı göstermektedir. Çizelge 1’den de görüleceği üzere Yeni Zelanda’da A ve C modelleri itibariyle yapısal kırılmalar dikkate alındığında hem enerji ithalatı değişkeni hem de yenilenebilir enerji üretimi değişkeni için serinin birim kök içerdiğini ifade eden sıfır hipotezi reddedilememektedir. Başka bir ifadeyle her iki değişken de I(1)’dir ve eş-bütünleşme koşulunu sağlamaktadır. Ayrıca, sonuçlar, 1980 yılına ilişkin tek bir kırılma (1985), 1990’ların ilk yarısı (1991, 1992 ve 1994) ve 2000’lerde (2001, 2006 ve 2008) çok sayıda kırılma noktası tespit ettiğini göstermektedir. Yeni Zelanda’da enerji ithalatı ve yenilenebilir enerji üretimi arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için uygulanan eş-bütünleşme testlerinin sonuçları Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2: Fourier Engle-Granger Eş-bütünleşme Testi

Fourier Engle-Granger test istatistiği	Uygun frekans değeri	Min KKT	Kritik Değerler		
			% 1	% 5	% 10
-5.789922	2	0.619845	-4.906	-4.302	-3.988

Not: Kritik değerler Yılcı (2019: sf 9)’dan elde edilmiştir.

Çizelge 2’de yer alan Fourier Engle-Granger test istatistiği, kritik değerlerle karşılaştırıldığında değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle enerji ithalatı ile yenilenebilir enerji üretimi arasında bir eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmektedir. Fourier Engle-Granger eş-bütünleşme testi sonrasında ele alınan değişkenler arasındaki uzun dönem katsayıları FMOLS testi yapılarak incelenmiş ve analiz sonuçları Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3: FMOLS Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std.Hata	t-istatistiği	Olasılık
lnRENP	-0.677879	0.127344	-5.323232	0.0000
C	17.67161	2.786873	6.341017	0.0000
Sin	-0.449419	0.108757	-4.132339	0.0002
Cos	0.480104	0.076564	6.270636	0.0000

Çizelge 3’te yer alan FMOLS testinden elde edilen bulgular uzun dönemde yenilenebilir enerji üretiminin enerji ithalatı üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Modelde ele alınan tüm değişkenlerin logaritması alındığı için burada elde edilen katsayılar esneklik olarak da yorumlanabilmektedir. Buna göre yenilenebilir enerji üretimindeki %1’lik bir artış enerji ithalatının %0,68 azaltmaktadır. Hem sabit ve lnRENP katsayıları hem de yapısal değişimleri yansıtmak amacıyla modele dâhil edilen trigonometrik terimlere (sin ve cos) ilişkin katsayılar %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada yenilenebilir enerji üretiminin enerji ithalatı üzerindeki etkisi Yeni Zelanda örneğinde incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre yenilenebilir enerji kaynakları enerji ithalat bağımlılığı üzerinde azaltıcı etkiye sahiptir. Elde edilen bu sonuç, enerji ithalatı ve yenilenebilir enerji ilişkisi konusunda yapılan uygulamalı çalışmalarla uyumludur. Dolayısıyla, yenilenebilir enerji kaynaklarından daha fazla yararlanılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi teşvik edilmesi önem arz etmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimindeki artışla hem enerji ithalat bağımlılığının azaltılması sağlanacak hem de Yeni Zelanda'nın ekonomik büyüme hedefine ulaşmasına ve fosil kaynaklarının yarattığı çevresel tahribatın azalmasına da katkıda bulunulacaktır.

KAYNAKÇA

Arslan, E., and Solak, A. (2019). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Tüketiminin İthalat Üzerindeki Etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 1380-1407.

Carfora, A., Pansini, R. V., and Scandurra, G. (2022). Energy dependence, renewable energy generation and import demand: Are EU countries resilient?. *Renewable Energy*, 195, 1262-1274.

Dar, J. A., and Asif, M. (2022). Environmental feasibility of a gradual shift from fossil fuels to renewable energy in India: Evidence from multiple structural breaks cointegration. *Renewable Energy*. 202, 589-601.

Diñçer, H., Yüksel, S., and Canbolat, Z. (2019). A Strategic approach to reduce energy imports of E7 countries: Use of renewable energy. In R. Bhattacharya, & R. Das, *Handbook of Research on Economic and Political Implications of Green Trading and Energy Use*, 18-38.

Fedoseeva, S., and Zeidan, R. (2018). How (a) symmetric is the response of import demand to changes in its determinants? Evidence from European energy imports. *Energy Economics*, 69, 379-394.

Gökgöz, F., and Güvercin, M. T. (2018). Energy security and renewable energy efficiency in EU. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 96, 226-239.

Jha, A. P., Mahajan, A., Singh, S. K., and Kumar, P. (2022). Renewable energy proliferation for sustainable development: Role of cross-border electricity trade. *Renewable Energy*, 201, 1189-1199.

Phillips, P. C. And Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I (1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57 (1), 99–125.

Sravan, C., and Mishra, P. P. (2022). Domestic renewable electricity generation vs electricity imports: Meeting India's long-run electricity consumption. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, 54, 102842.

Vaona, A. (2016). The effect of renewable energy generation on import demand. *Renewable Energy*, 86, 354- 359.

Yıllancı, V. (2019). A residual-based cointegration test with a Fourier approximation. *MPRA Paper*, 95395.

Zhu, D., Mortazavi, S. M., Maleki, A., Aslani, A. and Yousefi, H. (2020). Analysis of the robustness of energy supply in Japan: Role of renewable energy. *Energy Reports*, 6, 378-391.

Zivot, E. and Andrews, D.W.K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of business & economic statistics*, 20(1), 25-44.

İNSANİ GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN DÜZENSİZ GÖÇ

SEDANUR OCAK ¹, Doç. Dr. METİN AKSOY ²

¹ Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID 0000-0001-7378-5011

²Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, ORCID ID//0000-0002-3118-6738

ÖZET

Uluslararası ilişkiler yazınında güvenlik geçmişten günümüze önem arz eden bir konu olmuştur. Çeşitli dönemlerde farklı bakış açılarıyla ele alınan güvenlik, anlamı ve kapsamı bakımından zaman zaman sorgulamalarla karşılaştırılmış ve bu sorgulamalarla gittikçe geliştirilen bir alan haline getirilmiştir. Soğuk Savaş öncesi dönemde yalnızca devlet güvenliği ve buna bağlı olarak askeri meseleler birincil dereceden öneme sahip meseleler olarak ele alınmaktayken Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğe getirilen eleştirel bakış açısıyla güvenliğin anlamı derinleştirilmiş, kapsamı genişletilmiştir. Böylelikle birincil dereceden önem arz eden devlet güvenliğinin yanında toplum güvenliği ve insan güvenliği gibi konular tartışılmaya başlanmıştır. İçinde bulunulan yüzyılda güvenlik meselelerinin içerisinde tartışılan en önemli konulardan bir diğeri ise bahsedilen alanlarla ilişkisi bulunan; devlet güvenliğini etkileyebilen, toplum güvenliği etkileyebilen ve insan güvenliği penceresinden ele alınabilen göç konusudur. Göç, gerek sebepleriyle gerekse de sonuçlarıyla gerçekleştirildiği yerde meydana getirdiği çeşitli etkilerle veya gerçekleştirilme şekline göre güvenlik meselesi olarak ele alınabilmektedir. En temel anlamı ile insan hareketliliğini içeren ve insan hakları kapsamında bireylerin en doğal hakkı olan göçe karşı önleyici ve yasaklayıcı politikaların varlığı, bireylerin yasa dışı yollardan göç gerçekleştirmesine sebep olarak bu göç sırasında bireylerin can ve mal kayıpları yaşamasına, güvenliklerinin tehlikeye düşmesine, bireylerin göçmen kaçakçıları ile anlaşmak durumunda kalarak insani olmayan şartlarda göç gerçekleştirmelerine neden olarak insani güvenlik açısından bir boşluk meydana getirmektedir. Göç konusu güvenlikle ilişkilendirilirken yoğun olarak devlet güvenliği ve toplum güvenliği ön planda tutulmaktadır fakat göç konusunda göçmenlerin de ehemmiyet arz eden aktörler olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple bu bildiride göç konusu insani güvenlik perspektifinden ele alınarak Türkiye'deki düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığına ilişkin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nden edinilmiş güncel veriler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, İnsani Güvenlik, Düzensiz Göç, Göçmen Kaçakçılığı

1.GİRİŞ

Temel ve basit anlamı ile insan hareketliliklerinin yerleşme içermesi durumu olarak belirtilebilen göç, insan yaşamının var olduğu günden bugüne her daim sürekliliğini koruyan ve koruyacak olan dinamik, çok fazla sayıda alanla ilişkilendirilebilen interdisipliner bir konu değeri taşımaktadır. Göçler gerçekleştirilme sebebindeki farklılıklara göre, gerçekleştirilme şekline göre, süresi vb. gibi değişkenlere göre farklı isimlerle anılmaktadır. İnsanlık tarihi ile başlangıcının paralel olduğu düşünülen göç, bireylerin isteği dahilinde gönüllü olarak gerçekleştirebildikleri bir eylem olabilmekteyken, bireylerin isteği dışında mücbir sebeplerden, zorunlu olarak gerçekleştirmek durumunda kaldıkları bir eylem de olabilmektedir. Gönüllü ya da zorunlu, kısa ya da uzun süreli oluşu fark etmeksizin göçler meydana geldiği yerlerde birtakım değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Göçün sonuçları ile meydana gelen kimi siyasi, sosyal, ekonomik alanlardaki istenmeyen etkiler; göç gerçekleştirilen yerdeki bireyleri olumsuz etkileyebileceği gibi göç eden bireyleri de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu gibi durumlarla birlikte dünyada insan hareketliliklerinde artış yaşanması ve çeşitli protestolar, terör eylemleri vs. gibi olayların sorumlusu olarak mercek altına göçmenlerin alınması içinde bulunduğumuz “göçler çağı”nda göçe karşı olumsuz algılamaların yayılmasına ve devletlerin bu yönde politikalar hayata geçirmesine, göçü engelleyici işbirliklerinde bulunmalarına ve göçe yasaklayıcı bir tavırda bulunmaları ile sonuçlanmaktadır. Devletlerin kendi ulusal güvenliklerini, sınır güvenlikleri, toplum güvenliğini sağlamaya yönelik edinmiş olduğu güvenlik sebepli göç karşıtı tutumlar göçü durduramamaktadır. Göçün durdurulamamasının yanında bu yargılar ve kısıtlayıcı uygulamalar göç eden kişileri yasa dışı yollardan göç etmeye iterek yasa dışı göçlerin gerçekleşmesine ve sayısının artmasına sebep olmaktadır. Yasa dışı göçlerin ve kayıt altına alınamayan göçleri kapsar nitelikte olan düzensiz göç arttıkça düzensiz göçten beslenen göçmen kaçakçılığı durumu da artmaktadır. Böylesi bir durumda ise devletler göç hususunda ne kendi güvenliklerini öngördükleri ve istedikleri doğrultuda sağlayabilmektedirler ne de göçmenler güvende olabilmektedir. Dolayısıyla güvenlik arayışından güvensizlik sarmalının içinde oluşuna doğru bir süreç başlamıştır. Bu noktada bu bildiride düzensiz göç konusuna ulusal ve toplumsal güvenliğe göre geri planda tutulan insani güvenlik perspektifinden bir bakış sağlamak ve düzensiz göçe bağlı ortaya çıkan göçmen kaçakçılığına değinerek bu durumun Türkiye’deki yansımalarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışmada birincil ve ikincil yazılı kaynaklardan faydalanılarak nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda bu bildiride öncelikle “Güvenlik: Devlet Güvenliğinden İnsan Güvenliğine” konusu işlenecek ardından “İnsani Güvenlik Çerçevesinden Düzensiz Göç” konusuna geçiş yapılacaktır ve son olarak “Türkiye’de Düzensiz Göç ve Göçmen Kaçakçılığı” konusu açıklanacaktır.

2. GÜVENLİK: DEVLET GÜVENLİĞİNDEN İNSAN GÜVENLİĞİNE

Tıpkı göç gibi temelleri insanlık tarihi kadar eskiye dayandırılabilen ve çok sayıda alanı etkileyebilen güvenlik; devletler, toplumlar ve bireyler için kaçınılmaz bir gereksinim hatta bir zorunluluktur. Güvenliği temeline alan çok sayıda çalışma ve tanımlama mevcuttur. Bu sebeple tek bir güvenlik tanımından, genel-geçer bir güvenlik tanımının varlığından bahsedilememektedir (Baylis, 2008: 73). Fakat en yalın hali ile güvenlik için “çeşitli değerler karşısında tehditlerin bulunmaması” durumu şeklinde bir anlamlandırma yapılabilmektedir. Bu

anlamlandırmadaki “çeşitli değerler” ifadesi farklı devletlere, toplumlara ve bireylere göre değişkenlik gösterebilmektedir (Wolfers, 1952: 485). Güvenliğin tanımı ile ilgili literatürde net bir uzlaşma söz konusu değildir fakat şöyle bir gerçek kabul görmektedir ki güvenlikten bahsedebilmek için tehditlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Güvenlik konusunda tanım olarak bir uzlaşma sağlanamadığı gibi güvenliğin kim için sağlanması gerektiği ya da güvenliği sağlayacak unsurların neler olduğu sorularına verilen cevaplarda da tek bir doğru bulunmamaktadır. Bu da zaman içerisinde güvenliğin anlamını derinleştirirken kapsamını genişletmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş'ın yaşandığı dönemde güvenliğe bakış açısı devlet temelinde oluşturulup yoğun olarak ulusal güvenliğe yapılan vurgu ile devlet güvenliğine önem atfedilerek askeri meseleler güvenlik dahilinde ele alınan birincil dereceden önem arz eden meseleler olarak görülmüştür (Telatar, 2019: 9). Soğuk Savaş dönemi sonrasında ise dünyada savaş konulu tehditlerin silinmeye başlamasını takiben ortaya çıkan ve yeni tehditler arasında gösterilebilen küreselleşmenin sebep olduğu sınırların geçirgen olmaya başlaması, insan hareketlilikleri, ekonomik kriz, çevre sorunları, insan hakları ihlalleri, kimlik temelli çatışmalar, göç ve göçmen konulu meseleler güvenlik alanının revize edilmesi ve güvenliğin kapsamı dahilinde yalnızca devlet güvenliğinin bulunmasının sorgulanmasının gerekliliğini gözler önüne sermiştir (Sancak, 2013: 128). Dolayısıyla savaş dönemlerinde güvenliğine son derece önem atfedilen devletler dışında savaş sonrası dönemlerde aslında toplumların, bireylerin de güvenliğinin önem arz eden ayrı bir değerlendirme alanı olarak kabul görmesi yönünde gelişmeler yaşanmıştır. Güvenliği devlet güvenliği ve askeri meseleler etrafında sınırlayan geleneksel güvenlik yaklaşımı karşısında dünyada baş gösteren savaş ve askeri problemler dışı meselelerin varlığına işaret eden ve güvenlik kapsamını genişleten eleştirel yaklaşımlar yer almıştır. Kimin için güvenlik sorusuna verilecek cevap sayısının artmasını sağlayan eleştirel bakış açısıyla devlet güvenliği yanında toplum güvenliği, ekonomik güvenlik, çevre güvenliği ve insan güvenliği önem arz eden konular içerisinde değerlendirilmiştir ve bu yönde güvenlik çalışmaları geliştirilmiştir. Özellikle 1990'lar sonrası dönemde birey güvenliği, çokça düşünülmesi ve önem verilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkarak “insan güvenliği” kavramına dikkat çekilmiştir ve bu kavram Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan İnsani Kalkınma Raporu ile tanımlanmıştır (Telatar, 2019: 18). Raporla bahsedilen şekli ile insani güvenlik kapsamında bireylerin yaşamlarını sürdürebilecekleri ekonomik durumda olmaları, beslenme ve sağlık erişimlerinde problemlerin yaşanmaması, güvenli ve yaşanılabilir bir çevrede varlıklarını sürdürmeleri, toplumsal ve insani değerlerinin, haklarının, canlarının, mallarının korunması yer almaktadır (Şimşek ve İçduygu, 2017: 16).

3.İNSANİ GÜVENLİK ÇERÇEVESİNDEN DÜZENSİZ GÖÇ

Göçler içerisinde çok sayıda sebebi ve sonucu barındırırlar. İnsanlar gönüllü olarak genellikle daha iyi hayat şartlarında yaşamlarını sürdürme, ekonomik fırsatlardan yararlanma, iyi bir eğitime erişebilme vb. gayeler ile göç etmektedirler. Bunların yanı sıra savaşların, çatışmaların, salgın hastalıkların, doğal afetlerin sebebiyet verdiği zorunlu hallerden gerçekleştirilen göçler de mevcuttur (Şemşit, 2018: 278). Bu göçler düzenleyici kurallar dâhilinde yasalara uygun şekilde gerçekleştirildiği gibi yasa dışı yollar ile belirli kuralların dışına çıkılarak da gerçekleştirilmektedir. Yasa dışı yollarla belirli kuralların dışına çıkılarak gerçekleştirilen

göçler içerisinde düzensiz göçler gösterilebilmektedir (Topcuoğlu, 2016: 9). Düzensiz göç, göç gerçekleştiren kişinin göç ettiği ülkenin izni dışında o ülkede kalması veya çalışmasını ayrıldığı ülkeden ise gerekli şartları sağlamadan ayrılması neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Güvenlik alanında yoğun olarak tartışılan göçe karşı devletlerin pejoratif bakışı ve göçü düzenlemeye yönelik adımlardan ziyade göçü önlemeye, engellemeye yönelik adımları beraberinde getirmektedir (Gök, 2016: 68). Bu noktada ise göç etmek isteyen bireyler en doğal hakları olan yerleşme içeren yer değiştirme hareketini yasal yollar ile sağlayamamaktadırlar ve yasa dışı göç etmenin yollarına başvurumaktadırlar. Bu yollardan bir tanesi de göçmen kaçakçıları ile anlaşmaktır. Göç etmek istedikleri ülkeye yasal yollardan giremeyeceğini bilen göçmenler yasa dışı bir yol olan göçmen kaçakçıları aracılığı ile göç etmek istedikleri ülkeye girmek ve orada yaşamak istemektedirler (Öcal ve Atasever, 2021: 42). Devletler kendi sınır güvenliklerini korumaya yönelik adımlar atmaktadırlar, toplum ise kendilerinden olmayan göçmenleri öteki konumunda tutarak toplumsal güvenliği korumak istemektedirler fakat her ne kadar engellenmeye çalışılsa da göç etmek isteyen bireyler yolun ne olduğu fark etmeksizin göç gerçekleştireceklerdir ya da gerçekleştirmeye çalışacaklardır çünkü göç durdurulamazdır. Böyle bir durumda göç etmek isteyen kişiler göçmen kaçakçılarının mağduru olmakta ve göç yollarında canlarından olmaktadır. Bu noktada ise insani güvenlik perspektifinden değerlendirildiğinde düzensiz göçler bir güvensizlik meydana getirmektedir; insan güvenliğini noksan bırakmaktadır. İnsani güvenlik penceresinden bakıldığında düzensiz göç, göçmen kaçakçılarına fırsat vermektedir ve göçmenlerin can, mal güvenliklerini tehlikeye düşürmektedir.

4- TÜRKİYE’DE DÜZENSİZ GÖÇ VE GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI

Geçmişten günümüze Türkiye gerek verdiği gerek de aldığı göçlerle, göç alan ve veren ülkeler arasında transit bir ülke konumunda olması ile önemli bir yere sahiptir. Avrupa’ya göç gerçekleştirmek isteyen çok sayıda kişi için “bekleme” yeri olan Türkiye geçmişe oranla gelişmiş sosyo-ekonomik yapısı ile göçmenler için ilgi çekici bir yer haline geldiği söylenebilmektedir (Kara ve Korkut, 2010: 153). Her ne kadar göç hususunda çok katı önleyici düzenlemelere sahip olmasa da Türkiye’de de göçü düzenleyici kurallar ve yasalar mevcuttur. Bu düzenlemeler ve yasalar dâhilinde Türkiye’ye giriş yapamayacak olan kişiler göçmen kaçakçıları aracılığı ile ülkeye giriş yapmayı uygun bulabilmektedir. Türkiye tıpkı diğer ülkeler gibi düzensiz göçle mücadele etmektedir. Bu mücadele içerisinde verilebilecek bir yasal örnek şudur ki; *göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti suç olarak tanımlanmış ve bu suçu işleyen kişilere değişken oranda hapis ve para cezası getirilmiştir*. Düzensiz göçle mücadelede Türkiye’de idari düzenlemeler de mevcut olmuştur. İdari düzenlemeler içerisinde *sınır kontrollerinin güçlendirilmesi, kolluk güçleri arasındaki koordinasyonun artırılması, Göçmen Kaçakçılığı Eylem Planı’nın hazırlanması* vb. yer almaktadır. Düzensiz göçle mücadele konusunda Türkiye çeşitli uluslararası işbirliklerini de sürdürmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Göç İdaresi Başkanlığı resmi web sitesindeki verilerden elde edilen bilgiye göre Türkiye’de düzensiz göç 2020 yılından 2022 yılına kadar artış göstermiştir. 2020 yılında düzensiz göç ülkede 122.302, 2021 yılında 162.996 ve 2022 yılında ise 268.333 olduğu görülmektedir. Düzensiz göçmenlerin uyruk dağılımları incelendiğinde ise en fazla düzensiz göç gerçekleştiren

uyruğun Afganistan olduğu görülmektedir. Düzensiz göçe bağlı olarak yıllara göre göçmen kaçakçılığı incelendiğinde 2020 yılından 2022 yılına kadar göçmen kaçakçılığında artış görülmektedir. Bu artış şu şekildedir: 2020 yılında 4.358, 2021 yılında 7.942 ve 2022 yılında ise bu sayının 8.506 olduğu bilinmektedir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).

5. SONUÇ

Bireyler, toplumlar, devletler, uluslararası sistem için her bir birimde ayrı bir önem arz eden güvenlik, içinde bulunulan döneme ve dünya üzerinde yaşanan gelişmelere göre değişim ve gelişim göstermiştir. Savaş dönemlerinde farklı perspektiften ele alınabilen güvenliğin, savaş sonrası dönemlerde çok farklı alanlardan değerlendirilebildiği bilinmektedir. Güvenlik alanında İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde varlığı tehditlere karşı korunması gereken en değerli birim olarak devlet ön planda tutulup askeri meseleler diğer meselelere oranla daha önem arz etmekteyken Soğuk Savaş sonrası dönemde iki kutuplu yapının sona ermesi ve savaş gibi yıkıcı etkisi olan durumların varlığının bitmesi, güvenliğin devlet güvenliği ve askeri meseleler dışında da ele alınabilecek bir konu oluşuna işaret etmiştir. Devlet güvenliğinin yanında güvenliğe getirilen eleştirel yaklaşımlarla birlikte toplum güvenliği, ekonomik güvenlik, çevre güvenliği ve insani güvenlik yaklaşımları üzerinde durulmaya başlanmıştır. Askeri meseleler dışında ise insan ticareti, uyuşturucu kaçakçılığı, kimlik temelli çatışmalar, salgın hastalıklar, ekonomik krizler, göç gibi meseleler güvenlik hususunda önem arz eden güvenlik alanından değerlendirilebilen meseleler haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte devletlerin sınırlarının geçirgen olmaya başlaması ve dünyanın küresel bir köye dönüşme eğilimi içerisinde olması göç hareketliliklerini artırmış ve çok sayıda düzenli-düzensiz, kitlesel göçler meydana gelmeye başlamıştır. Geçmiş yüzyıllara nazaran içinde bulunduğumuz yüzyılda göç, istenmeyen bir durum haline gelmiştir ve devletler göçü düzenleyici politikalar ile göçü engelleyici politikaları karıştırır hale gelmişlerdir. Dünya genelinde yaşanan göçmen temelli olaylar ve çatışmalar, terörist faaliyetler göçmenlere karşı pejoratif bakış açısının yayılmasına sebebiyet vermiştir. Devletler kendi güvenlikleri ve toplumların güvenlikleri için göçleri engelleme yoluna gitmiştir fakat her ne kadar göçler engellenmeye çalışılsa da durdurulamamaktadır. Göçü engelleyici ve önleyici politikalar göçmenleri yasa dışı yollardan göçlere itmektedir. Güvenlik kaygıları ile engellenmeye çalışılan göç yeniden bir güvenlik sorunu meydana getirmektedir: insani güvenlik sorunu. Göç konusunda genellikle ön planda tutulan devlet güvenliği, toplum güvenliğine karşın göçmenlerin güvenliğinin önemszenmemesi; göçmenleri, göçmen kaçakçıları için “potansiyel bir müşteri” haline getirmektedir. Göç konusunda misafirperver ev sahipliği sıfatını taşıdığı söylenebilen Türkiye’de dahi göç hususunda göçmen güvenliğinin geri planda kaldığı göçmen kaçakçılığı verilerinden anlaşılabilir. Politikalar, işbirlikleri vb. uygulamalar ne kadar geliştirilse bile göçmen kaçakçılığına bağlı insani güvenlik boşluklarının meydana gelebilme ihtimali olacaktır fakat bu durumu azaltmak mümkündür ve çalışmaların bu yönde geliştirilmesinde fayda olacaktır.

KAYNAKÇA

Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, 5(18). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/539876> (Erişim Tarihi: 10.12.2022)

- Gök, G. O. (2016). Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvelik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (31), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/251812>, (Erişim Tarihi: 13.12.2022).
<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (Erişim Tarihi: 14.12.2022)
https://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-duzensiz-goc.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 14.12.2022)
- Kara, P., Korkut, R. (2010). Türkiye’de Göç, İltica Ve Mülteciler, Türk İdare Dergisi, 467(1), [http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar\(2\)/2001-2025/2010/Haziran/467polatkararecep.pdf](http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar(2)/2001-2025/2010/Haziran/467polatkararecep.pdf), (Erişim Tarihi: 14.12.2022)
- Öcal, O., Atasever, B. (2021). Düzensiz Göçün Karanlık Yüzü: Göçmen Kaçakçılığı, Kapadokya Akademik Bakış, 5(1), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1723606>, (Erişim Tarihi: 13.12.2022).
- Sancak, K. (2013). Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar Ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü. KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi, (6), <https://s3.amazonaws.com/kaynakca/afc063b5-3b47-4f09-8777-bb4a9f8851e2/article.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.12.2022)
- Şemşit, S. (2018). Avrupa Birliği politikaları bağlamında uluslararası göç olgusu ve Türleri: Kavramsal bakış, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 25(1), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/464912>, (Erişim Tarihi: 11.12.2022)
- Şimşek, D., İçduygu, A. (2017). Giriş: Uluslararası göç, politika ve güvenlik. Toplum ve Bilim, 140, https://d1wqtxtslxzle7.cloudfront.net/60757449/toplumbilim_140-final20191001-8293-1gmt8cg-libre.pdf?1569927538=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DToplumbilim_140_final.pdf&Expires=1671394293&Signature=T5tS5BHYBQ649ym8nflk2pQq1x~7NVVM8-niaX1TTFRylBVdInbZ-KcRr7Zhk6wQrUwCHd~6DRruQy-Vm-dMkRKBXvTXKEutV4zNFUyQVI57TLPGFpJP3IYVBY2KtBd6oZkFSv3~sA-ccbG7Eisz1wbCdxE2bSpFxnsto6808dUbs7T~mYAhoGdfaNyFNRSp48yLDdQHpm9Z4GALL1sDhW5~4l7vLPz-hVGdN297KkKMP1f0fX-0TFYyQrdYEskKWILAX6v~4btq7txXJ~n6f8V6hMwksmvI3RcrErtF-pTpkkFNOZDx21x7rQ3t9o6zMy97rDZHie21PJckuKTXoGg__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA#page=6, (Erişim Tarihi: 11.12.2022).
- Telatar, G. (2019). Göç Ve Güvenlik: Kavramsal Ve Teorik Bir Analiz, G. Telatar, U. Kedikli (Ed.), Uluslararası Göç Ve Güvenlik içinde (ss. 7-34). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Topcuoğlu, R. A. (2016). Göç yazınındaki düzenli ve düzensiz göç kavramları: İnsan hakları temelinde bir kavramsal sorgulama, İnsan Hakları Yıllığı, 34, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1734143>, (Erişim Tarihi: 11.12.2022).
- Wolfers, A, National Security and Ambiguous Symbol, Politic Science Quarterly, 67, 4, 1952.

TÜRKİYE’DE GÖÇÜN BASINDA GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ

SEDANUR OCAK ¹, Doç. Dr. METİN AKSOY ²

¹ Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID 0000-0001-7378-5011

² Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, ORCID ID//0000-0002-3118-6738

ÖZET

Birbirinden farklı önemli alanlarla ilişkilendirilebilen göç, disiplinler arası bir konu niteliği taşımaktadır. Özü itibari ile bireylerin sosyal, ekonomik, siyasi ve benzeri sebeplerin iticiliği ile buldukları ve yaşam sürdürdükleri yerden ayrılarak başka bir yere hareket etmesi ve oraya yerleşmesine karşılık gelen göç; siyasi, ekonomik, toplumsal meselelerle sıkı sıkıya ilişkilendirilebilen bir konu iken dünyada insan hareketliliklerinde yaşanan artış ve göçmen konulu sorunların varlığı ve bu sorunların farklı güdülerle gündeme getirilip, gündemde tutulması ile son yıllarda güvenlik penceresinden yoğun bir şekilde ele alınabilen bir mesele haline getirilmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında güvenliğe bakış açısının değişmesi, güvenliğin anlamının ve kapsamının genişletilmesi ile sadece devlet güvenliğindeki istikrara yönelik askeri meselelerin birincil derecede önemli konular olarak görülmesinin eleştirisi yapılarak güvenlik meseleleri içerisinde askeri meselelerle birlikte ekonomik meseleler, toplumsal meseleler, siyasi meseleler ele alınmaya başlamıştır ve göç böylelikle güvenlik meseleleri içerisinde ele alınabilen önemli bir konu haline gelmiştir. Temel olarak bir güvenlik meselesi olarak tanımlanamayan ve aslında olağan politikalarla çözüme kavuşturulabilecek bir konunun; güvenliğe tehdit şeklinde kimi aktörlerce aksedilmesi ve konunun güvenlik söylemleri ile güvenlik sorunu olarak yeniden tanımlanması o konunun güvenlikleştirildiğine işaret etmektedir. Güvenlik söylemleri içerisinde yer edindirilmesi ve güvenliğe tehdit teşkil ettiğinin vurgulanması ile göç, güvenlik zafiyetlerine yol açan bir konu olarak algılatılarak kimi aktörlerce güvenlikleştirilmiştir. Göçün bir güvenlik meselesi olarak söylemlerde yer alması ve böylelikle güvenlikleştirilmesi; siyasi nüfuza sahip aktörler tarafından gerçekleştirilebilen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır fakat unutulmamalıdır ki göçe dair olayları ele alış ve aktarış şekli ile göçün güvenlikleştirilmesi hususunda basın da etkili bir araçtır. Bu bağlamda bu bildiride Türkiye’de göçün güvenlikleştirilmesi konusunda güvenlikleştirici aktör olarak basın ele alınmıştır ve Türkiye’deki önemli basınlardan olan “Cumhuriyet”, “Yeni Şafak”, “Karar” ve “Hürriyet”in web sitelerindeki göç konulu metinler göçün güvenlikleştirilmesi çerçevesinden incelenerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Basın, Göç, Güvenlik, Güvenlikleştirme

1. GİRİŞ

Genel kabul görmüş şekliyle devamlılığını her zaman koruyacak ve sürdürecektir bir olgu olan göç, kapsamlı ve yorumlanmaya açık yapısı ile geçmişten günümüze gerek uluslararası alanda devletlerin ilişkilerinde gerekse de farklı kültürlerden insanların ilişkilerinde olumlu/olumsuz bağlar oluşmasında rol oynayan önemli bir konu halindedir. Sosyolojiden siyasete, siyasetten uluslararası ilişkilere ve daha sayısı artırılabilir çok fazla alanla ilişkisi bulunan göç, çeşitli sebeplere bağlı olarak dünyada insan hareketliliklerindeki artışın son derece hız kazandığı bu çağda olumsuz algılamalarla karşı karşıya bırakılmaktadır. Normal şartlar altında her bir bireyin insan hakları dâhilinde en temel hakkı olan yer değiştirme ve bunun dolayında göç hareketliliğine içinde bulunulan dönemde son derece engelleyici ve önleyici bir tutum sergilenmektedir. Böylesi bir tutum elbette sebepsiz oluşmamıştır. Dünyada göçmen temelli yaşanan çatımlar, kimlik çatışmaları, Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik gerçekleştirilen 11 Eylül saldırısı gibi trajediler dünya genelinde göçe ve göçmenlere karşı güvensizlik meydana getirerek dışlayıcı bir tutumu beraberinde getirmiştir. Geline nokta ise göçün ve göçmenlerin; devletlerin sınır güvenliğinde tehlike arz ederek ulusal güvenliklerine zarar verici etkisi oluşu ve toplumların kimliklerinde bozulmalar meydana getirebilecekleri endişesi, toplumsal güvenlik noktasında zafiyet oluşturdukları düşüncesi ve sayısı artırılabilir sebeplerle çeşitli alanlarda güvensizlik meydana getirebilecekleri güdüsü ile güvenlik meselesi olarak lanse edildikleri ve çok sayıda aktör tarafında güvenleştirilebildikleri bilinmektedir.

Tarihi incelendiğinde çok sayıda göç aldığı da verdiği de bilinen ayrıca göç eden kişilerin hedef ülkelere ulaşmasında ara noktası olabilen göç konusunda transit bir ülke şeklinde konumlanan Türkiye, günümüzde göç hareketliliklerinden ve kitlesel göçlerden yoğun olarak etkilenen ülkeler arasında gösterilebilmektedir. Türkiye'ye yönelmiş ve yönelmekte olan göçlerin ulusal, toplumsal, ekonomik vb. alanlarda güvenliğe zarar verici etkisinin olduğuna yapılan vurgu ile göç kimi aktörlerce güvenleştirilebilir bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güvenleştirme hususunda ön plana çıkan aktörler genellikle kitleleri etkileme yetisine sahip siyasi kişiliklerden oluşsa da basının da bir ülkede siyasi, toplumsal olayları şekillendirmede ve kitleleri etkilemedeki aktif rolü dikkate alındığında her ne kadar işlevsel de olsa güvenleştirici bir aktör olabileceği unutulmamalıdır. Bu kapsamda bu çalışmada göçün güvenlik alanına tartışılabilen ve güvenleştirilebilen bir mesele oluşu konusunun Türkiye'de basında yansımalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada ele alınan basınlar "Cumhuriyet", "Yeni Şafak", "Karar" ve "Hürriyet" in web sitelerindeki göç-göçmen konulu haberler ve köşe yazıları güvenlik konusu ile ilişkilendirilerek betimsel olarak incelenmiştir.

2. GÜVENLİKLEŞTİRME

Uluslararası ilişkilerde güvenlik alan yazınına 1990'lı yıllarda giren güvenleştirme, güvenlik çalışmaları okulu olarak bilinen Kopenhag Okulu bünyesinden ortaya çıkarılmış bir teoridir. İlk olarak Avrupa temelli güvenlik parametreleri üzerine Ole Waever tarafından sunulmuş olan güvenleştirme teorisi (McDonald, 2008: 566) ilerleyen yıllarda Ole Waever ile birlikte farklı isimler tarafından geliştirilmiştir ve ilk olarak bahsi geçtiği 1995 tarihli "*Securization and Desecurization*" adlı makaleden sonra 1998 tarihinde "*Security A New Framework For*

Analysis” adlı çalışmada daha ayrıntılı olarak işlenmiştir (Baysal ve Lüleci, 2015: 71). Güvenikleştirme teorisinin güvenlik meselelerinin ne olduğuna dair sorgulamalarla birlikte güvenliği sağlanması gereken değerli birimin ne olması gerektiğine yönelik sorgulamalara cevaben geliştirilmiş bir teori olduğu söylenebilmektedir.

Güvenlik meselelerinin ne olduğuna dair sorgulamalarına güvenikleştirme yaklaşımı dahilinde verilen cevap şu olmuştur: güvenlik meseleleri söz-edimler ile oluşturulmaktadır (Buzan, Waever ve Wilde, 1998). Yani bir şeyi güvenlik meselesi haline getirmede etkin araç ilk olarak sözlere ve güvenlik meselelerinin söz-edim yolu ile anlamlı kılınmasıdır. Güvenlik nedir sorusuna verilen “güvenlik, söz-eylemidir” cevabı kısaca şu şekilde açıklanabilmektedir: Herhangi bir konunun bir güvenlik meselesi niteliği taşıması o konunun bir güvenlik tehdidi meydana getirdiğine dair dile getirilişi ve bu tehditlerin söylemlerle anlamlandırılmasıdır. Güvenikleştirme ile bir konunun normal politika alanı içerisinde tartışılmasının önüne geçerek konunun siyasal alana taşınarak olağanüstü bir durum olarak aciliyetlendirilmesi ile politika üstü bir konuma getirilmesi hedeflenebilmektedir ve bu şekilde nitelendirilmiş konunun hâlihazırdaki konular ve problemler karşısında aciliyeti öne sürülerek “çözümü için hareket edilecek ilk konu” oluşuna vurgu yapılmaktadır (Hisarlıoğlu, 2019: 1). Böylesi bir durumda da güvenikleştirme yolunu tercih eden aktör ele aldığı konu ile ilgili üst düzey önlemler alma “yetkisini” elde etmiş olmaktadır (Buzan vd., 1998: 23-24). Güvenikleştirme hususunda güvenikleştirici aktör kadar bu aktörün güvenlik meselesi olarak dillendirdiği ve kabullendirmeye çalıştığı konunun ilgili alımlayıcı kitle (örneğin, güvenliği tehdit altında gösterilen kitle) de önemli bir konumdur. Çünkü güvenikleştirme özneler arası bir inşa sürecidir (Miş, 2014: 357). Eksiksiz bir güvenikleştirme için değerli bir referans nesnesinin varlığına yönelik bir tehdit, bu tehdit karşısında alınması öngörülen ve bu yönde vurgusu yapılan tedbirler ve bu tedbirlerin alımlayıcı kitle tarafından onaylanması gerekmektedir. Her ne kadar güvenikleştirici aktörün ele aldığı konuyu güvenlik tehdidi şeklinde dillendirmesi güvenikleştirmeyi başlatan ana unsur olarak görülse de güvenikleştirmenin özneler arasında bir inşa süreci olduğu dikkate alındığında tehdit algısının ve öngörülen tedbirlerin alımlayıcı kitle tarafından onayı da ehemmiyet taşımaktadır aksi halde başarılı bir güvenikleştirmeden söz edilememektedir ve güvenikleştirici aktörün konuyu ele alış şekli ve sözleri güvenikleştirmede bir adımdan öteye gidememektedir (Miş, 2014: 365).

Güvenikleştirme konusunda basın işlevsel aktör olarak nitelendirilebilmektedir. Basının çok sayıda alanı ve kitleleri etkileme işlevi düşünüldüğünde güvenlik alanındaki kararları da etkileme yetisine sahip bir konumdur (Buzan vd., 1998: 36). İşlevsel/fonksiyonel aktörler “bir sektörde güvenikleştirmeye dâhil olmayan ancak sektörün dinamiklerini büyük ölçüde etkileyen merkezi aktörler” olarak tanımlanmıştır (Waever, 2003: 11), bu sebeple siyasiler, STK’lar, baskı grupları gibi güvenikleştirici aktörler olarak anılan gruplar dışında basın da toplumsallaştırma, kamuoyu yaratma vb. işlevleri (Mora, 2011: 192) ile güvenikleştirme konusunda önemli bir işlevsel aktör niteliğindedir.

3. GÖÇÜN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ

Sürekliliğini her zaman korumuş olan göçler gerçekleştirilme nedenlerindeki kapsamlılık ve meydana getirdiği sonuçlar itibarıyla önemli ve üzerinde çalışılmaya değer konular olarak

görülmüştür. İnsan hareketliliklerinin yerleşmeyle sonuçlanması şeklinde kısaca ifade edilebilecek göçler içinde bulunduğumuz çağda istenilmeyen ve önleyici politikalarla durdurulmaya çalışılan bir mesele haline gelmiştir.

Güvenlik meselelerinde yaşanan değişim dönüşümlerle birlikte güvenliğin anlamı derinleşmiş ve kapsamı genişletilmiştir. Güvenliğin kapsamının genişletildiği zamana tekabül eden Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya genelinde tehdit algılamalarında değişiklikler yaşanmaya başlamış ve devlet güvenliğinin yanında toplum güvenliği, birey güvenliği gibi konular da önemli bir yer edinmiştir. Küreselleşmenin hızlandığı ve sınırların gitgide geçirgen olmaya başladığı dönemde dünyada insan hareketliliğinde ve göçlerde yaşanan artışla birlikte, bazı göçmen konulu anlaşmazlıkların ve kavgaların varlığı, kimlik temelli çatışmaların yaşanması ve en önemlisi 11 Eylül'de ABD'ye gerçekleştirilen terörist saldırı göçe ve göçmenlere dair bakış açısını olumsuzlaştırmış ve göçün bireyler, toplumlar ve devletler tarafından farklı sebepler öne sürülerek güvenleştirilebilir bir konu oluşuna yol açmıştır (Telatar, 2019: 20). Günümüzde özellikle kitlesel göçler ve yasa dışı göçler güvenleştirilmektedir. Bu duruma en güncel örnek olarak Suriyelilerin kitlesel göçü örnek verilebilmektedir. Suriye'de meydana gelen olaylar neticesinde ülkelerini terk etmek durumunda olan Suriyelilerin çeşitli ülkelere gerçekleştirmiş olduğu kitlesel göçler o ülkelerin gündeminde ulusal güvenlik, toplumsal güvenlik, ekonomik güvenlik ve sayısı artırılabilir alanlarda meydana gelen güvenlik tehdidi olarak görülebilmekte ve güvenleştirilebilmektedir (Özlem, 2020: 566).

Göçler genel olarak gerçekleştirildiği yerde güvenleştirilirken toplumsal güvenlik tehdidi meydana getirmesi iddiası ile güvenleştirilebilmektedir. Toplumsal güvenliğin ana ögesi kimliktir; bir topluma ait olan kimliğin dışarıdan göçle gelenlerin kimliği neticesinde bozulmalara uğrayabileceği, kimlik özelliklerinin kaybedilebileceği, nüfusun göç eden kişilerin nüfusu altında kalabileceği gibi sorunsallar toplumsal güvenliğe yönelik tehditlerdir ve toplumsal güvenliğin sağlanabilmesi için bu tehditlerin önüne geçilmesi gerekmektedir (Özlem, 2020: 562-563).

Düzensiz ve yasa dışı gerçekleştirilen göçler neticesinde ülkelere giriş-çıkışların kaydının tutulamadığı durumlarda göç hareketi adı altında teröristlerin ülkelere giriş yapmasının olası durumu yasa dışı göçlerin devlet güvenliğine tehdit unsuru oluşturmasından kaynaklı güvenleştirilmesi ile sonuçlanabilmektedir (Kaygusuz, 2021: 66).

Göçmenler göç ettikleri yerin kurallarına ve normlarına uyum sağlayamadığı takdirde ötekileşmiş ve yabancılaşmış hissi ile göç ettikleri yerlerde asayiş olaylarına sebebiyet vermelerinin öne sürülmesi, bir işte çalışarak gelir elde etmelerinin haksız kazanç olarak görülmesi, sosyal hakları sömüren ve bu haklardan göç ettikleri yerin halkının faydalanmasının önüne geçen kişiler olarak algılanması, göç ettikleri yerlerde nüfuslarının artması ile paralel toplumlar inşa edecek olmalarının istila çerçevesinden değerlendirilmesi, basında göçmenlere dair dışlayıcı veya doğruluğu kanıtlanmamış haberlerin öne sürülmesinin sebebiyet verdiği tehdit algılamaları ile güvenleştirilebilmektedirler (Kaygusuz, 2021: 71-72).

4. TÜRKİYE’DE GÖÇÜN BASINDA GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ

Türkiye geçmişten günümüze göç alan, göç veren ve kaynak ülkeden hedef ülkeye gerçekleştirilecek göçler arasında geçiş güzergâhı olmuştur. Türkiye farklı milletlerden çok sayıda yabancıyı bünyesinde barındırmasının yanı sıra son yıllarda sayısı milyonları bulan Suriyelilere ev sahipliği yapmasından ötürü göç konusunda çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Göç konusunda çeşitli politikalar ve düzenlemeler yapılmış ve göçün diğer alanlardaki bozulmalarla birlikte güvenliği sarsıcı etkisinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fakat göç -yukarıda da belirtildiği üzere- farklı açılardan farklı tehdit algılamaları ile bütünleştirilerek güvenlikleştirmeye müsait bir konu olmuştur ve bu durum Türkiye’de de meydana gelmiştir.

Güvenlikleştirmede işlevsel bir aktör olan basının Türkiye’de göçü, göçmenleri, göçmen temelli olayları ele alış ve aktarış şekli, “Cumhuriyet”, “Yeni Şafak”, “Karar” ve “Hürriyet”in web sitelerindeki göç-göçmen konulu haberler ve köşe yazılarından örnekler 2022 yılı baz alınarak aşağıda değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet:

Dönüp dönüp aynı sorunu yeniden yaşıyoruz: Suriye’deki istikrarsızlık sınırlarımız boyunca her türlü sorunu üretiyordu. İnsan kaçakçılığı, terör faaliyetleri, radikal örgütlerin sızması... Kentlerimizdeki Suriyeliler üzerinden gelişen sorun, yabancıların ülkelerine gönderilmesini temel politika olarak belirleyen bir parti kurulmasını bile sağladı... Türkiye’yi hedef almak isteyen örgüt ve servisler için hazır bir taban bulunduğunu, içinden küçük de olsa bazı grupların manipüle edilebileceğini düşünmek uykularımızı kaçırarak cinsten... (Eş, 2022)

“Suriye’nin maliyeti yükseliyor” başlıklı metinden alınmış yukarıdaki kesit incelendiğinde, Türkiye’deki yabancıların çeşitli örgütler için kullanılabilir ve manipüle edilebilir oluşuna dikkat çekildiği ve bir güvenlik tehdidi vurgusu yapıldığı görülmektedir.

Yeni Şafak:

...Çoğu kayıtsız ve ne yaptığı belli olmayan bu göçmenler meselesi Türkiye’nin önümüzdeki yıllarda daha da büyük bir sorunu olacaktı. Bu yılın ilk üç ayında 21 bin düzensiz göçmen sınır dışı edilmiş. Yakalanamayan binlercesi ise şu anda içimizde bizlerle birlikte yaşıyor... (Öztürk, 2022)

...Onlarla ilgili meselemiz, şehir ve ilçelerdeki yoğunluk dereceleriyle ilgili. Entegrasyon ve uyum meselesinde gettolaşma nedeniyle yaşanan sorunlarımız var... (Öztürk, 2022)

...Onların bir sorunu da Suriye’deki yaşamlarının bir benzerini burada da devam ettirme arzuları. O zaman vatandaşlarımızla aralarında kısmi sorunlar yaşanıyor. Birçok örneği var...(Öztürk, 2022)

...Düzensiz göçmenlerin Türkiye’ye bilinçli bir şekilde yönlendirildiğini söylüyoruz. Böylece Türkiye’yi göç ve göçmen sorunlarıyla “durdurmak” istiyorlar diye düşünüyoruz. Zira nüfusunun yüzde 10’u kadar göçmene ev sahipliği yapan Türkiye’de devletin genç nüfusuna iş bulmak, istihdamını artırmak, milli gelirini yükseltmek, toplumsal huzurunu sağlamak gibi asli görevleri var. Bu görevleri yapamaz hale

getirmese de en azından sekteye uğratacak mekanizma olarak “göç” bir takım devletler tarafından Türkiye’ye karşı kullanılıyor... (Öztürk, 2022)

“Göçmenler ya da ne olacak şu bizim Suriyeliler meselesi yine yeniden...” başlıklı metinden alınmış yukarıdaki kesitler incelendiğinde düzensiz göçün Türkiye’yi durdurmak üzere kullanıldığının belirtilmesi ile düzensiz göçün güvenlik tehdidi meydana getirdiği ve ulusal güvenlik noktasında değerlendirilebildiğine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Karar:

...Suriyeli gençlerin üniversiteye gitmelerinin oradaki Türk öğrenciler ile karşılaşmalarını artırıcı ve dolayısıyla iki topluluk arasında pozitif uyum ilişkilerinin gelişmesine yol açtığını görüyoruz... (Karar, 2022)

“Mezuniyet töreni Suriyeli ve Türkiyeli öğrencileri bir araya getirdi” başlıklı metinden alınmış yukarıdaki kesitin Suriyeli ve Türk öğrencilerin bir araya getirilerek uyum ve kaynaştırma noktasında olumlu ve güvenlik tehditleri vurgusundan uzak bir yaklaşım olduğu söylenebilmektedir.

Hürriyet:

...En karanlık senaryoya göre önlem alınmalı... Peki ya dönmezlerse... Lütfü Savaş bu soruya ise, “Demografik olarak bir süre sonra azınlığa düşeriz. Türkiye en karanlık senaryoyu düşünerek önlem almalı” dedi... (Fırat, 2022)

“Suriyeliler ve Hatay” başlıklı metinde işlenmiş olan Hatay Büyükşehir Belediye Başkanı ile yapılan konuşmadan alınmış kesitte demografik dengesizliğe yapılan vurgu ile azınlığa düşme tehdidinin varlığı konunun göçün güvenikleştirilmesi hususunda en çok atıf alan toplumsal güvenlikle bağlantısını ortaya koyduğu söylenebilmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göç olgusu siyasi, sosyal, ekonomik, güvenlik vb. gibi alanların getirileri ile birlikte dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak gelişmekte ve yeniden anlam kazanmaktadır. Yüzyıllar önce göçten anlaşılan ile bugün göçten anlaşılan arasında büyük farklılıklar mevcuttur. Geçmiş zamanlarda işgücü ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda teşvik edilen göçlerden misafir edilen hatta yurttaşlık verilen göçmenlerden, önüne engel konulan göçlere ötekileştirilen ve düşmanlaştırılan göçmenlere doğru göç konusunda bir algı farklılığı oluşmuştur/oluşturulmuştur. İçinde bulunduğumuz çağda göçe ve göçmenlere; devlet güvenliğinde ve toplum güvenliğinde tehdit oluşturan unsurlar olarak bakılması, göçün güvenikleştirilmesinin hem bir sebebi hem de bir sonucu olabilmektedir. Güvenlik kaygılarıyla önüne geçilip engellenmeye çalışılan göç ve bunun dolayında güvenlik tehdidi meydana getirdiği gerekçeleriyle güvenikleştirilen göç hususunda çok sayıda aktör rol oynamaktadır. Göçün güvenikleştirilmesinde göç gerçekleşen yerdeki siyasi elitlerin etkin rol oynadığı bilirse de basın da güvenikleştirme konusunda işlevsel bir aktördür. Güvenikleştirmede en önemli unsurlardan birisinin alımlayıcı kitlenin güvenikleştirilen konu ile ilgili onayı olduğu düşünüldüğünde basının kamuoyu oluşturma gücü bu noktada etkin rol oynamaktadır.

Türkiye’de göç konusunda basının tutumu incelendiğinde başka bir deyişle göç ve göçmenlere karşı basında yer alan yazılar incelendiğinde; Türkiye’de farklı milletten çok sayıda yabancı bulunmasına rağmen Suriyeliler ile ilgili haberlerin ön plana çıktığı ve güvenlik perspektifinden ele alınan grubun Suriyeliler olduğu dikkat çekmiştir. Türkiye’de göç konusu -çalışmada bahsi geçen basınlar tarafından yayınlanmış olan metinlerden alınan kısa örneklere istinaden söylenebilir ki- “Suriyeli” vurgusu üzerinden güvenlik alanında tartışılabilen bir mesele olmuştur.

KAYNAKÇA

- Baysal, B. and Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve güvenlikleştirme teorisi, *Güvenlik Stratejileri Dergii*, 11 (22). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtj/issue/7544/99268> (Erişim Tarihi: 12.12.2022)
- Buzan, B., Wæver, O., Wilde, J., *Security: A New Framework For Analysis*, Boulder, Londra: Lynne Rienner Publishers, 1998.
- Hisarlıoğlu, F., Güvenlikleştirme, *Güvenlik Yazıları*, 24, 2019.
<https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/sertac-es/suriyenin-maliyeti-yukseliyor-2005884> (Erişim Tarihi: 14.12.2022)
- <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/hande-firat/suriyeliler-ve-hatay-42063932>, (Erişim Tarihi: 15.12.2022)
- <https://www.karar.com/hayat-haberleri/mezuniyet-toreni-suriyeli-ve-turkiyeli-ogrencileri-bir-araya-getirdi-1685828> (Erişim Tarihi: 15.12.2022)
- https://www.yenisafak.com//yazarlar/hasan-ozturk/gocmenler-ya-da-ne-olacak-su-bizim-suriyeliler-meselesi-yine-yeniden-2-2062680?utm_source=gazeteoku&utm_medium=referral (Erişim Tarihi: 14.12.2022)
- <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hasan-ozturk/gocmenler-ya-da-ne-olacak-su-bizim-suriyeliler-meselesi-yine-yeniden-1-2062648> (Erişim Tarihi: 14.12.2022)
- Kaygusuz, D. (2021). Uluslararası ilişkilerde göç olgusu ve göçün güvenlikleştirilmesi, *Akademik Düşünce Dergisi*, 3. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikdusunce/issue/62550/886760> (Erişim Tarihi: 13.12.2022)
- McDonald, M. (2008). Securitization and the construction of security, *European Journal of International Relations* 14 (4). <http://ejt.sagepub.com/content/14/4/563> (Erişim Tarihi: 11.12.2022)
- Miş, N., Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi, *Akademik İncelemeler Dergisi* Temmuz, 6,2, 2014.
- Mora, N., *Medya Çalışmaları, Medya Pedagojisi, Küresel İletişim*, Nobel Akademik Yayıncılık, Birinci Basım, Ankara, 2011.
- Özlem, K. (2020). Göçün güvenlikleştirilmesi bağlamında bulgaristan'ın suriyeli göçmenlere yönelik politikası, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16 (35). <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrtj.806999> (Erişim Tarihi: 15.12.2022)
- Telatar, G. (2019). Göç Ve Güvenlik: Kavramsal Ve Teorik Bir Analiz, G. Telatar, U. Kedikli (Ed.), *Uluslararası Göç Ve Güvenlik içinde* (ss. 7-34). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Waever, O. *Securitisation: Taking stock of a research programme in Security Studies*, Chicago: PIPES, Basılmamış Konferans Tebliği, 2003.

MICHAEL ENDE’NİN *BİTMEYECEK ÖYKÜ* ADLI ESERİNİN ÇOCUK EDEBİYATINA UYGUNLUK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Doç. Dr. REFİKA ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ¹

¹ ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Fakültesi, 0000-0002-6143-1985

ÖZET

Michael Ende, Alman edebiyatının önde gelen ünlü çocuk kitapları yazarlarından biridir. Tüm dünyada çocuklar tarafından severek okunan kitapları Türkiye’de de çocuklarla buluşmakta ve yaygın olarak okunması önerilen kitaplar listesine girmektedir. Yazarın, *Bitmeyecek Öykü* adlı eseri 1984 yılında Amerikan sinemasında Wolfgang Petersen tarafından filme alınmıştır. Pek çok fantastik ögenin yer aldığı kitapta Bastian ve Atreju isimli iki çocuğun maceraları konu edinilmektedir. Bastian gerçek dünyada *Bitmeyecek Öykü* adlı bir kitap çalar, okulun çatı katında onu gizlice okurken birdenbire kendini kitabın konu edindiği Fantazya adlı ülkede bulur. Fantazya yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır ve ancak Bastian İmparatoriçeye yeni bir isim verirse ülke kurtulabilecektir. Romanın genel olarak konusu bu olmakla birlikte hikâye içinde hikâye tekniğiyle pek çok başka konu da işlenmektedir. Kitabın konusu bir sarmal gibi düşünülürse konuların her biri sonuçta ana fikre bağlanır ve okuru “kitap okumanın büyü” bir eylem olduğu sonucuna götürür. Bastian kitap okuduğu için kendi gerçeği ile yüzleşir, okurun da tıpkı Bastian gibi kitap okuyarak kendisiyle yüzleşmesi ve hayatı anlamlandırması beklenir. Bu açıdan her ne kadar kitabın üslubu masalsı olsa da felsefi bir gerçekliğe işaret edilir. Hayatın üzücü yanları, iyi insanların iyi olarak kalabilmelerinin zorluğu, korkularla baş etmenin güçlüğü, en önemlisi insanî zaafarla yüzleşmenin gerekliliği anlatılır. Zaman zaman yazarın üslubu ve fantastik hikâyelerin masalsı söylemi mesajların oldukça soyut ya da gizli kalmasına neden olur. Bu açıdan kitabın çocuk edebiyatı ilkelerine uygun olup olmadığı konusu ana fikir etrafında şekillenen yan fikirler ve soyut mesajlar çerçevesinde tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Michael Ende, *Bitmeyecek Öykü*, çocuk edebiyatı, soyut mesajlar.

GİRİŞ

Çocuk edebiyatı, çocuğun kendini ve dünyayı tanınması, böylece yaşama hazırlanması için önemli işlevsel özelliklere sahiptir. Çocuğun kendini tanınması için okuduğu eserler yoluyla yeni tecrübeler deneyimlemesi sağlanır (Gönen ve Veziroğlu'nun 2017: 8-9). Bu arada okuduğu roman, hikâye ya da izlediği tiyatrolardaki kahramanlarla özdeşleşmesi ve bu yolla bazı duyguları tanınması, kavraması, sezmesi ve dolayısıyla eleştirel düşünmeyi öğrenmesi beklenir (Arıcı 2016; Atılgan 2021, Karagül 2019; Koçak 2022; Sevgisunar 2017; Şirin 2016). Bu açıdan eserin hangi yaş gurubuna uygun olup olmadığı konusunda çeşitli kriterler uygun bulunmaktadır (Yalçın ve Aytaş 2017; Sever 2013; Şirin 2016). Bu kriterler arasında soyut konuların anlaşılabilmesi için soyut döneme geçilmiş olması gerektiği belirtilmektedir. Genellikle somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine 11 yaş sonrasında geçildiği kabul edilmektedir: “Bu dönemde çocuklar, yetişkinlerin okuduğu eserleri okumaya başlarlar (...) bilgi edinmek için okurlar. Metinde sunulan fikirleri analiz eder ve eleştirel olarak fikirler üzerine düşünürler. Okuduklarına eleştirel bakış açısıyla yaklaşarak gerçekler üzerine kendi fikirlerini oluşturmaya çalışırlar.” (Kolaç 2018:100). Edebî eserlerin ilettikleri mesajları çocukların anlamlandırabilmesi için belli bir okuma kültürü edinme sürecinden geçmiş olmaları gerekir. Böylece çocuk okur, süreç içinde somut ya da soyut konuları ayırt edebildiği gibi derin soyut mesajları da algılamaya başlar:

Edebiyat çocuğun zekâ, hayal gücü ve muhakeme yeteneğini geliştirir. Başlangıçtan on bir-on iki yaşlarına kadar somut düşünen çocuk, soyut düşünceye yaklaştığında karşısında sembollerle kurulmuş bir dünya bulur. Semboller, dış dünyadaki somut öğelere karşılık olarak üretilmiştir. Bu karşılıkları ve ilişkileri kavramaya çalışmak, çocukta zihinsel gelişmeyi hızlandırır. (Şimşek 2014: 16)

Çocuk edebiyatının çevresel bir uyarıcı olarak kabul edilip çocuğun kişilik gelişiminde olumlu bir rol oynaması beklenir. Ayrıca, çocuk edebiyatının sosyal ve duyuşsal çeşitli etkileri bulunmaktadır ki bunlardan biri de ifade etmekte zorlandığı konuları ve soyut duyguları hikâyeler yolu ile somutlaştırabilmesidir (Bütün 2016:18). Çocuk edebiyatı eserlerinin çocuğun hayal gücüne katkıları yönünde bir faydası olduğu sıkça dile getirilen konulardandır. Bu sadece hayal etmek anlamında olmayıp, soyut konuları algılaması ve sezmesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Hayatın iyi ve kötü yanları, insan yaşamının zorlukları, güzellikleri ve soyut kavramlar (merhamet, dostluk, ikiyüzlülük, fedakârlık gibi) sembollerle verildiğinde derinde yatan mesaj, çocukların hayatı anlamlandırmasına ve gelişmelerine katkı sağlayacaktır. Bu anlamlandırma işi ise hem yaşa hem de okuma kültürü edinme sürecindeki durumuna bağlıdır. Bu açıdan Michael Ende'nin *Bitmeyecek Öykü* adlı kitabı iletilen soyut mesajlar yönüyle incelenecek, çocuk edebiyatı kapsamında bu mesajların iletilme yolları tartışılıp kitaptan bölümlerle örneklendirilecektir.

BİTMEYECEK ÖYKÜ VE SOYUT ANLAM DÜNYASI

Alman fantastik çocuk kitapları yazarı Michael Andreas Helmuth Ende'nin (1929-1995) *Bitmeyecek Öykü* adlı kitabıyla dünya üzerindeki milyonlarca çocuğu büyülediği söylenir. Michael Ende'nin yazar olarak ilk büyük başarısı, çocuklar için yazdığı *Cim Düğme ve Lokomotifçi Lukas* olup devamı niteliğindeki *Cim Düğme ve Vahşi On Üçler* ile Momo adlı kitapları da oldukça ilgiyle karşılanmış, çalışmaları 40'tan fazla dile çevrilmiş, 20 milyondan fazla satmış; sinema, sahne oyunları, opera ve sesli kitaba uyarlanmıştır¹. Ayrıca 1998'de Münih'teki Uluslararası Gençlik Kütüphanesi bünyesinde "Michael Ende Müzesi" kurulmuştur (Çarıkçı ve Asutay 2019: 105). Türkiye'de de çok okunan çocuk kitapları listesinde olduğunu söyleyebileceğimiz yazarın *Bitmeyecek Öykü* adlı kitabının diğer eserlerine göre daha hacimli ve verdiği mesajlar bakımından da diğer eserlerine göre daha büyük yaş gurubundaki çocuklara hitap ettiği, hatta yetişkinler tarafından da sevilerek okunan eserler kategorisine girdiği söylenebilir. Kitabın kahramanları çocuklardan seçilmiş olsa da bu kahramanların yaşamı algılayış biçimlerinin yetişkinlere yakın soyut dönem özellikleri gösterdiği eserden örneklerle ispatlanmaya çalışılacaktır.

Romanın kahramanı Bastian, her açıdan yalnız bir çocuktur. Annesini kaybettikten sonra babası, içine kapanmış, Bastian'la iletişimini neredeyse koparmıştır. Bastian, okulda da düzene uyamayan, diğer çocukların alay ettikleri ve hatta zaman zaman tartakladıkları, hafif tombul, küçük bir çocuktur. Onun tutkusu kitaplardır. Yazar bu tutkuyu Bastian'ı betimlerken şöyle ifade eder: "İnsan tutkuları bilmececi şeylerdir ve bu, çocuklarda da yetişkinlerinkinden farklı değildir. Buna yakalananlar ne olduğunu açıklayamazlar; benzeri bir şeyi hiç yaşamamış olanlarsa kavrayamazlar." (12). İnsanların çeşitli tutkularına örnek veren anlatıcı Bastian'ın tutkusunun kitaplar olduğunu ve bunu deneyimlememiş birinin bunu anlamasının imkânsız olduğunu söyler. Bastian'ın kitaplar hakkındaki fikri de bu açıdan aslında romanın ortaya koyduğu teoriyi destekler niteliktedir. Çaldığı kitabı büyük bir merakla okumaya başlamadan önce, "Acaba" diye sorar kendi kendine, "bir kitap kapalıyken içinde neler oluyor?". Bu soru, okur için kitaplarda büyülü bir dünya olduğu fikrine yaslanır. Bastian, şöyle devam eder: "Doğal olarak yalnızca kağıdın üstüne basılmış harfler var içinde ama buna karşın, bir şey oluyordur mutlaka çünkü ben kitabı açınca ortaya birden koskoca bir öykü çıkıyor. Önceden tanımadığım kişiler, her türlü serüven, olaylar, kavgalar oluyor... kimi zaman denizde fırtınalar çıkıyor ya da yabancı ülkelere, yabancı kentlere gidiliyor. Yine de hepsi bir biçimde kitabın

¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Michael_End

içinde. Okunmalı ki yaşansın, bu belli. Ama bunlar çoktan kitabın içinde zaten. Acaba nasıl oluyor bu?" (18-19). Bu sözler kitap okumanın ciddi bir iş olduğu mesajını da dolaylı olarak verir. Fakat sadece okur açısından değil tersine bir yönelimle kitabın içindekiler açısından bakar yazar ve ona göre okur, kitabın kahramanları için yaşamsal bir öneme sahiptir. Eğer okur, kitabı okumazsa kitaptakiler yaşayamaz ve yok olurlar fikri Bastian'ın *Bitmeyecek Öykü* kitabının anlattığı hikâye ile belirginleşir. Bu kitap Fantazyta adlı bir ülkeyi konu almaktadır. Ülkede hiçlik, bir gölge gibi yayılmakta ve önüne geleni yutup, yok etmektedir. Ülkenin çocuk İmparatoriçesi hastadır ve sorunun ne olduğu bir türlü anlaşılammıştır. Sadece ona yeni bir isim verilmesi gerektiği ve bunu da ancak bir insanın yapabileceği söylenmekte ama bu insanın nasıl bulunacağı bilinmemektedir. İmparatoriçe bu insanı bulması için Atreju adlı bir çocuğu görevlendirir. Fantazyta farklı türde canlıların yaşadığı bir ülkedir. Orada öylesine bir çeşitlilik vardır ki fantastik dünyanın öngörülemez çokluğuna gönderme yapılmaktadır. Atreju ise insana benzeyen türlerdendir. Şöyle tarif edilir:

Aşağı yukarı on yaşlarında bir erkek çocuğu içeri girdi. Yumuşak sığır derisinden uzun pantolon ve çizmeleri vardı. Gövdesinin üst yarısı çıplaktı, yalnızca omuzlarında, besbelli sığır kılından dokunmuş, yere kadar sarkan, erguvan kırmızısı bir pelerin vardı.

Uzun, mavi-siyah saçları başının arkasında deri bağlarla bir demet halinde toplanmıştı. Alnıyla yanaklarının zeytin yeşili derisinin üstüne beyaz boyayla birkaç basit süs çizilmişti.

Atreju, Çocuk İmparatoriçe'nin neden kendisini seçtiğini ya da ne yapması gerektiğini tam olarak anlayamaz. Fakat çözüm bulmak için ne yapılması gerekiyorsa yapmaya hazır bir ruh haliyle ve şans ejderhasıyla birlikte yola çıkar. Bu arada yolculuk sırasında kendisini koruması için ona verilmiş bir kolye vardır. AURYN adlı bu kolye hakkında şöyle öğüt verilir Atreju'ya:

"AURYN sana büyük güç verir," dedi törensel bir tavırla, "ama onu kullanmamalısın. Çünkü Çocuk İmparatoriçe de onun gücünden asla yararlanmaz. AURYN seni koruyacak, sana kılavuzluk edecektir ama ne görürsen gör, ona asla el atmamalısın, yoksa o andan sonra kendine ait görüşün kalmaz. Onun için de silahsız çıkmalısın yola. Olanı biteni olurlarına bırakmak zorundasın. Kötü ve iyi, güzel ve çirkin, budala ve bilge herkesi, Çocuk İmparatoriçe'nin önünde oldukları gibi eşit tutmak zorundasın. Yalnızca arayıp sorabilirsin ama kendi yargılarına göre asla karar vermemelisin. Bunu hiç unutma, Atreju!"

Atreju söyleneni yapar, türlü tehlikelerle karşılaşır ama Aury'n'i kullanmaz. Bu fantastik maceralarda çeşitli sınavlardan ve engellerden kurtulur. Bu arada Gumork isimli bir kurtadamlarla karşılaşır. Kurtadam hiçliğin sebebini bilmekte ve ona hizmet etmektedir. Fakat Atreju'yla karşılaştıklarında zincirlenmiş ve ölmek üzeredir. Atreju ondan Fantazyta'yı nasıl kurtaracağını öğrenmek ister. Ancak insanların dünyasına giderek bunu başarabileceğini düşünen Atreju, Gmork'tan dünyaya nasıl gidilebileceğini sorar. Gmork, Atreju'nun insanların dünyasına giderse geri dönemeyeceğini ve kendisi olmaktan çıkacağını anlatır. Atreju, onun ne demek istediğini anlamaya çalışır. Aralarında şöyle bir diyalog geçer:

"Gmork uzun uzun sustu ve hiç kıpırdamadı. Atreju artık hiç yanıt alamamaktan korkuyordu ama sonunda derin bir soluk kurtadamin göğsünü şişirdi ve boğuk bir sesle konuşmaya başladı: "Sen beni ne sanıyorsun, oğulcuk? Arkadaşın mı? Dikkatli ol! Seninle yalnızca vakit öldürüyordum ben. Sen çekip gidemezsin bile. Umudunla burada tutuyorum seni. Ama ben konuşurken hiçlik Hayalet Kent'i dört bir yandan sarıyor, az sonra hiçbir çıkış kalmayacak. O zaman kaybolacaksın. Beni dinler durursan, kararın verilmiş olur. Ama henüz kaçabilirsin."

Gmork'un ağzının çevresindeki acımasız çizgiler keskinleşti. Atreju kısacık bir an duraksadı, sonra fısıldadı: "Sırrı söyle bana! Orada ne olurum?"

Gmork yine uzun süre karşılık vermedi. Şimdi soluk alıp verişi hırıltılıydı ve ara sıra sarsıntılarla uluyordu. (...) Heybetli büyüklüğü ve tüm korkunçluğu ancak şimdi görülüyordu. Bu durumda konuşmayı sürdürürken sesi çınlıyordu: "Sen hiçliği gördün mü oğulcuk?"

"Evet, birçok kez."

"Nasıl görünüyor?"

"Sanki körmüşsün gibi."

"Pekâlâ..... oraya düştünüz mü size o yapışır işte; hiçlik sizler insanları, hayalle gerçeği bir daha ayırt edemeyecek kadar kör eden bulaşıcı bir hastalık gibisiniz. Size orada ne diyorlar, biliyor musun?" "Hayır," diye fısıldadı Atreju.

"Yalan!" diye hırladı Gmork.

Atreju kafasını sallayarak karşı çıkıyordu. Dudaklarındaki bütün kan çekilmişti.

"Bu nasıl olabilir?"

Gmork, Atreju'nun korkmasından keyifleniyordu. Bu konuşma onu görünür bir biçimde canlandırıyor. Kısa bir süre sonra devam etti: "Sana orada ne olacağını mı soruyorsun? Ama burada nesen ki sen? Siz, Fantazyaya varlıkları, neseniz ki? Hayallere siz; şiir evrenindeki buluşlar, bitmeyecek bir öyküdeki şekiller! Kendini gerçek mi sanıyorsun, oğulcuk? Pekâlâ, burada, kendi dünyanda öylesin. Ama hiçliğe gidersen öyle olmazsın artık. O zaman tanınmaz olursun. O zaman bir başka dünyasındır. Orada kendinizle bir benzerliğiniz kalmaz artık. İnsan dünyasına yanılmaca ve gözbağı götürürsünüz siz. Söylesene oğulcuk, Hayalet Kent'in hiçliğin içine atlayan tüm sakinlerine ne olur?"

"Bilmiyorum," diye kekeleydi Atreju.

"Onlar insanların kafalarında kuruntulu düşünceler olurlar gerçekte korkacak hiçbir şeyin olmadığı yerde korku hayalleri olurlar, insanları hasta eden şeylere düşkünlük, umutsuzluğa hiç neden yokken umutsuzluk öğeleri olurlar."

Atreju dehşetle sordu: "Hepimiz böyle mi oluruz?" "Hayır," diye karşılık verdi Gmork. "Körlük ve gözbağının çok çeşidi vardır; burada ne olduğunuzu göre, güzel ya da çirkin, aptal ya da akıllı, orada da güzel ya da çirkin, aptalca ya da akıllıca yalanlar olursunuz."

"Ya ben?" diye bilmek istedi Atreju. "Ben ne olurum?"

Gmork sırttı.

"Bunu sana söylemem, oğulcuk. Kendin göreceksin. Ya da daha doğrusu, orada artık kendin olmayacağın için görmeyeceksin."

Atreju susuyor, kurtadama fal taşı gibi açılmış gözlerle bakıyordu.

Gmork devam etti: "Bunun için de insanlar Fantazyaya'dan ve buradan giden her şeyden nefret eder ve korkarlar. Onu yok etmek isterler. Ve bilmezler ki, böyle yapmakla insan dünyasına hiç durmadan akan yalan selini kabartmaktadırlar; orada, yaşayan ölülerin yalancı varlığını sürdürmek zorunda kalan ve çürümüş kokularıyla insanların ruhunu zehirleyen bu tanınmaz olmuş Fantazyaya varlıkları akınını. Bunu bilmezler. Eğlenceli, değil mi?" Atreju usulca sordu: "Bizden nefret etmeyen ve korkmayan kimse yok mu artık?"

"Ben kimseyi bilmiyorum," dedi Gmork. "Bu da o kadar şaşırtıcı değil çünkü insanları Fantazyaya'nın olmadığına inandırmak için siz kendiniz çabalyorsunuz." "Fantazyaya'nın olmadığına mı?" diye şaşkın şaşkın yineledi Atreju." (170-71)

Bu metaforik anlatım, hayal dünyayla gerçek dünya arasındaki bağı işaret eder. Fantazyaya hayal gücünün ürünüdür ve insanlar bu dünyaya ait olanları "yalan" diye nitelendirirler. Daha açıkçası Fantazyaya gerçek dünyaya bir ayna yansımaları ile geçiş yapar. Oraya giden kahramanlar artık Fantazyaya'da değillerse farklılaşırlar. Bu da gerçek dünyanın Fantazyaya'ya yansıdığı anlamına gelir. Böylece Ende, okuma eylemini ve edebiyatın işlevini iki ayrı dünya arasındaki gizemli bağı dayandırır. Atreju'nun maceralarını okuyan Bastian, zaman zaman duygularına hâkim

olamaz ve bazı küçük çılgınlıklar atar. Atreju onu duyar ve bir kez göz göze gelirler. Böylece eserin kahramanıyla okur, bir anlamda iletişime girmiş olurlar.

Atreju, bu uzun yolculukta çeşitli maceralar yaşar, farklı türde canlılarla karşılaşır ve bütün bunlar onun karakterinin oluşması, yaşama karşı bir duruş sergilemesi gibi doğruyla yanlışı ayırt edip edemeyeceğini test eden çeşitli sınavlardan geçerek “kendi olması ya da olgunlaşması” için gereklidir. Fakat Çocuk İmparatoriçe’yi kurtarmanın yolunu bulamaz ve geri döner. Görevini yerine getiremediği için İmparatoriçe’den özür diler. İmparatoriçe, onun sandığının tersine görevi başardığını çünkü yanında bir insanı oraya getirdiğini söyler. Atreju fark etmemektedir ama Bastian bütün bu maceraların tanığı bir okur olarak Atreju’nun yanı başında olduğu için İmparatoriçe’nin de yanına gelebilmiştir. Kitap okunduğu için kahramanlar canlanmış, kitap okunduğu için Bastian bir okur olarak İmparatoriçe’yi bulabilmiştir. Dolayısıyla yazarın okura ilettiği mesaj da bu kitabı okuduğu için Bastian’ın hayatına girebildiği ve Bastian vasıtasıyla da Fantazyaya’ya gidebildiğidir.

Bitmeyecek Öykü, çeşitli fantastik hayallerle doludur. Çünkü fantastik dünyanın temsili olduğu için orada olağanüstü birçok yaratık bulunur. Belki yazılmış ya da yazılacak birçok hayali şeylerdir bunlar. Bu açıdan anlatılan ya da anlatılmayan pek çok şeyin kitapların dünyasında bulunabileceği sezdirilir. Örneğin, Bastian’ın okuduğu kitabın ilk kısmında hiçlikten kaçan ve Çocuk İmparatoriçe’yi görmeye gidenler arasında bir gece kâbusu, bir taşıyıcı ve bir aldatıcı ışık vardır. Şöyle anlatılır:

“Aldatıcı ışık, “Bir aldatıcı ışıktı. Ve yolunu kaybetmişti. Yani bu, kendisi aldanmış bir aldatıcı ışıktı ve bu durumla Fantazyaya’da oldukça seyrek karşılaşılır. Normalde, aldatıcı ışıklar doğrudan başkalarını aldatıp onların yollarını şaşırtır.” (23)

Taşıyıcılar, bir dağda yaşarlar ve dağdan beslenirler. Bir de “Ateşin sağında oturan ikinci yaratık küçük bir gece kâbusuydu. Aldatıcı ışığın olsa olsa iki katı kadardı ve kapkara, tüylü, oturan bir tırtıla benziyordu.” (24)

Fantazyaya, masal dünyasında hayal edilebilen ve yazılan her türlü canlı ya da cansız şeyin toplandığı bir ülkedir. Dolayısıyla orada akla mantığa uymayan pek çok şey bulunabilir. Aslında bütün bu şeyler insan dünyası ile ilişkilidir. Bastian, Fantazyaya’ya Atreju aracılığıyla geldikten sonra onun yolculuğu başlar. Tüm Fantazyaya sakinleri onu bin yıldır bekledikleri bir kurtarıcı gibi görürler. Ona da kendisini koruması için Auryn verilir ve Çocuk İmparatoriçe’ye bir isim vermesi istenir. Bastian ona, “Ayçocuk” adını verir.

Atreju’nun yolculuğu bitmiş bu kez Bastian’ın yolculuğu başlamıştır. Bastian, Fantazyaya’da dolaşırken kendini ve yaşamı anlamaya başlar. Çıktığı bu yolculukta karşılaştığı her şeyin bir amacı vardır. Hırslarına yenilip Auryn’i kullanmaya başladıktan sonra her dileği onun bir

anısının silinmesine neden olur. Böylece kendi olmaktan çıkacak ve kimliksiz birine dönüşecektir. Atreju ve şans ejderhası da onu korumak için bu yolculukta yanında olmak isterler. Fakat işler o hale gelir ki Bastian Atreju'yu öldürmeye kalkışacak kadar doğruyla yanlışı karıştırmaya başlar. En güçlü, en güzel, en iyi olmak isteyen Bastian'ın kendi hakkında dilediklerinin sonu yok gibidir. Sonunda Fantazy'a'nın imparatoru olmayı isteme noktasına kadar gelir. Bu arada yolu "Eski İmparatorlar Kenti"ne varır. Orada insanlar bilinçsizce, saçma ve aptalca işlerle meşguldürler. Tipleri sıradan insanlar gibi görünmesine rağmen yaptıkları işler saçmadır; örneğin bir çocuk önünde duran çoraplara çivi çakarken bir adam sürekli patlamasına rağmen sabun köpüklerine pul yapıştırmaya çabalar. Ayrıca giyimleri de oldukça tuhaftır, "hepsi çıldırmış da artık üste giyilecek şeylerle başka amaçlara yarayan eşyalar arasındaki farkı ayıramaz olmuşlar gibiydi. Kafalarına abajurlar, kum kovaları, çorba kâseleri, kâğıt sepetleri, kesekâğıtları ya da kutular geçirmişlerdi. Üstlerinden de masa örtüleri, halılar, koca koca paket kâğıtları, hatta fiçiler sarkıyordu." (429-30). Bir anlamda bilinçsizce saçma işlerle uğraşan bu insanlarla konuşmaya çalışan Bastian, onlardan bir cevap alamaz. Sora Argax adlı bir maymunla karşılaşır ve ondan bu insanlar ve şehir hakkında bilgi edinir. Argax, bütün bu gördüğü insanların bir zamanlar Fantazy'a'ya imparator olmuş ya da olmayı istemiş insanlar olduklarını anlatır. Onlar yolunu kaybetmiş insanlardır ve anılarını tamamen kaybettikleri için dünyalarına asla dönemeyeceklerdir. Agrax onların oylanması için "rastgelelik" adlı bir oyun bulmuştur. Yere dağılmış bir sürü koca koca küp vardır. Bu küplerin her bir yüzünde harfler bulunur. İnsanlar hiç konuşmadan bu küpleri karmakarışık edip, sonra da karşısına geçip uzun uzun seyrederek. Agrax şöyle açıklar: "Düşünecek olursan, dünyadaki tüm öykülerin temelinde yalnızca yirmi altı harften oluştuğuna sen de hak verirsin. Harfler hep aynıdır, bir araya gelişleri değişir yalnız. Harflerden sözcükler oluşturulur, sözcüklerden tümceler, tümcelerden paragraflar, paragraflardan da öyküler. Bir bak, ne yazıyor orada?" (437). Bastian gelişigüzel sıralanmış harfleri okur ama bir anlamı yoktur. Agrax şöyle açıklamaya devam eder:

"Evet," diye kıkırdadı Argax, "çoğunlukla böyledir. Ama çok uzun zaman, yıllar boyu oynanınca, bazen rastlantıyla sözcükler de çıkar. Bunlar pek akıllıca sözcükler değildir ama hiç değilse sözcüktür. Sözelimi, "ıspanak tutulması" ya da "olta püskülü" ya da "yaka tütsüsü" gibi. Ama insan yüz yıl, bin yıl, yüz bin yıl hiç durmadan oynarsa, olasılıklara göre rastlantıyla bir şiir bile çıkması gerekir. Sonsuza dek oynanırsa, tüm şiirlerin, olabilecek tüm öykülerin çıkması gerekir, dahası, öykülerin öykülerinin ve hatta şu an ikimizin içinde konuştuğumuz öykünün. Mantıklı, değil mi?" (436)

Bu oyun, oyunu oynayanlar ve şehirdeki diğer insanlar Bastian'ı korkutur ve oradan kaçmak için uğraşır. Okur için bu bölümde gizli birçok mesaj bulunabilir. Sonu gelmeyen dileklerin insanı nasıl kendi olmaktan çıkardığı, mutsuz ettiği ve hatta bu dileklerin onu esir ettiği

gösterilir. Anılar değerlidir çünkü insanı insan yapan, kişiliğini oluşturan şey anılardır, kaybedilmemesi gerekir gibi mesajlar dolaylı olarak iletilir. İmparator olmuş ya da olmayı istemiş insanların hırslarının kurbanı olup saçma ve akıl dışı işleri ciddiyetle yaptıklarını fark edemeyecek kadar kendilerini kaybedebilecekleri gösterilmiş olur. Ayrıca bu tür insanların komik ve sırnaşık bir maymunun eline düşecek ve onun rehberliğiyle hayatını sürdürecektik kadar kendi kontrollerini kaybedebilecekleri gösterilmiş olur. Yazının, harflerin ve sınırsız ihtimallerin dünyası da “rastgelelilik” oyunundan çıkarılabilir. Bütün bu mesajların çocuk okurlar tarafından doğru bir şekilde algılanması, anlaşılması ve kavranması tam anlamıyla mümkün olmayabilir de çocukların soyut anlam dünyasına ait bir takım sezgiler olarak yerleşmesi mümkündür.

Bastian, “Eski İmparatorlar Kenti”nden Fantazy’a da yaptığı şeylerden pişman olarak korkuyla kaçır ve sis denizine varır. Yskal ya da Hasır Kent’te insanlar kısa boylu, toprak rengi yüzlüdürler ve birbirlerine çok benzerler. Onlara Yskalnari yani ortaklar denilir çünkü yalnız başlarına iş yapamaz ve her işi birlikte görürler. Evleri, giysileri, eşyaları kısacası her şeyleri birbirlerine benzeyen bu insanlarla bir arada olmak Bastian’ın hoşuna gider. Çünkü ortak iradeyle hareket ettikleri için kendini bu birlikteliğe kaptırmaktan hoşlanır. Gemicilikle uğraşan bu insanlarla birlikte sis denizine açılır. Sonra zamanla onu rahatsız eden bir şey olduğunu fark eder: “Yskalnariler birlikteliklerine, birbirinden çok farklı biçimlenmiş düşünceleri uyumlaştırarak varmıyorlar, zaten birbirlerine çok benzedikleri için kendilerini birlikte hissetmek onlara bir çabaya mal olmuyordu. Birbirleriyle çatışma ya da birbirlerine ters düşme olasılığı yoktu çünkü hiçbiri kendisini birey olarak hissetmiyordu. Aralarındaki uyumu keşfetmeleri için zıtlıkların üstesinden gelmeleri gerekmiyordu; işte bu zahmetsizlik de Bastian'a doyurucu görünmemeye başlıyordu” (446). Onlarla birlikteyken hissettiği özel, anlatılmaz kendini unutma ve uyum duygusuna karşın eksik olan bir şey olduğunu, bir şeye açlık duyduğunu fark ediyordu. Bu eksikliğin ne olduğunu başlarına gelen bir felaketten sonra anlar. Bir gün gökyüzünde dev bir sis kargası ortaya çıkar ve tüm Yskalnariler korkuya kapılıp var güçleriyle güvertenin altına saklanırlar. Ama bir tanesi zamanında başaramaz ve canavar kuş da çığlık çığlığa üstüne atılarak zavallıyı gagasıyla kapıp götürür. Tehlike atlatıldıktan sonra Yskalnariler yeniden ortaya çıkıp sanki hiçbir şey olmamış gibi şarkılı ve danslı yolculuklarına devam edince, Bastian onların hiç üzülmediklerini, hayflanmadıklarını ve olay hakkında tek söz etmediklerini görür. Çünkü “birey”, onlar için bir hiçtir. Birbirlerinden farklı olmadığı için onlara göre hiç kimsenin yeri doldurulmaz değildir. Bastian, o zaman, ötekiler gibi biri değil de biri olmak istediğini, özel olarak sevilme istediğini fark eder (447). Bu

bölümde de mesajlar, doğrudan ve dolaylı olarak okura verilir. Sis Denizi’de birer gölge gibi yaşayan bu insanlar birlikte hareket ederek uyum içinde yaşamayı kolaylaştırırlar. Fakat bireysel farklılıkların olmadığı bu ülkede sevgi yoktur. Oysa Bastian’ın, “artık en büyük, en güçlü ya da en akıllı olmak değildi isteği. Tüm bunları geride bırakmıştı, iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin, akıllı ya da aptal, olduğu haliyle, tüm yanlışlarıyla, hatta doğrudan bunlar yüzünden seilmeyi özlüyordu.” (447). Bastian’ın kendini ve dolayısıyla yaşamı keşfetmeye çağıran yolculuğu ona kesinkes doğru gibi görünen şeylerin doğru olmama ihtimalini gösteriyordu.

Yskalnarilerden ayrıldıktan sonra yolu güllerle dolu güzel bir ülkeye ve “Değişim evi”ndeki Bayan Aiuola’ya varır. Evin sürekli değişmekte olduğunu fark eden Bastian, Bayan Aiuola’yı ilk gördüğünde onu annesine benzetir ve koşarak kucağına atılmak ister. Bir elmaya benzeyen Bayan Aiuola, canlı ve neşelidir. İşin tuhaf tarafı başının üzerinde ve elbiselerinde renk renk yapraklar ve meyveler vardır. Neşelendiğinde her tarafından çiçekler açar. Üzerinden topladığı meyveleri yemesi için Bastian’a ikram eder ve Bastian bu lezzetli meyveleri yemekten hiç bıkmaz. Değişen ev ve mobilyaları büyür ve Bastian kendini olduğundan daha küçük bir çocuk gibi hisseder. Bu evde haftalarca Bayan Aiuola’nın şefkatine kendini bırakan Bastian, sevilmenin tüm sıcaklığını yeniden hisseder. Lezzetli meyvelerden her yediğinde ilk kez yemiş gibi tat alır. Ama sonunda hem yiyeceklere hem de sevgiye doymaya başladığını fark ettiğinde yeni bir şey keşfeder kendinde; artık seilmek değil sevmek istemektedir. Bayan Aiuola, onun bu dileğiyle son anısını da unutacağını, bundan sonra hayat suyunu bulması gerektiğini anlatır. Bastian, kendindeki eksikliği gidermek ve dünyasına dönebilmek için bunu kabul eder. Sonra ne unuttuğunu sorunca Bayan Aiuola, annesiyle babasını unuttuğunu söylediğinde anne-baba kavramları artık onun için bir şey ifade etmemektedir. Hayat suyunu bulmak için yola çıkar ve yolu bir madene varır. Bu madende artık kendi adını bile unutmuştur. Dönmek istediği dünyaya ait hatırladığı hiçbir şey olmayınca nasıl geri dönebilecektir. Madenciyle yerin altında, karanlıkta çalışır, haftalarca kazı yapar. Çıkardıkları resimlerden biri onun rüyasında gördüğü bir anısını hatırlatabilir diye çabalar. Madenin olduğu ülkede sürekli kış hüküm sürer. Bayan Aiuola’nın evi bir anne kucağı ve çocukluğun simgesidir ve her zaman her şey lezzetlidir, her zaman yaz mevsimi vardır, çünkü sevimlidir. Sevmeyi öğrenmeye başladığındaysa, hep kış vardır, madene, yerin derinliklerine inmek, orada zifiri karanlıkta çalışmak ve yorulmak zorundadır. Ayrıca tüm bunları yapabilmek için korkularını yenmesi de gerekir. Yediği çorbaysa ter ve gözyaşı tadındadır. Değişim Evi ile maden arasındaki farklar, seilmeye karşın sevilmenin ne kadar zorlu olduğunu ispatlar.

Sevmenin nasıl bir duygu olduğunu babasının buzlar içinde donmuş resmini gördüğünde hatırlar. Bastian'ın macerası babasını bulmasıyla mutlu sonlanır. Kitabı çaldığı yere döner ve her kitabın bitmeyecek bir öyküsü olduğunu, Fantazy'a yeniden gidebileceğini, bunun için Çocuk İmparatoriçe'ye yeni bir isim bulmasının yeterli olduğunu öğrenir.

SONUÇ

Sinemaya da uygulanan çocuk klasikleri arasında bir başyapıt denilebilecek Michael Ende'nin *Bitmeyecek Öykü* adlı kitabı, kitap okumanın sihirli bir iş olduğu fikri üzerinde yol alır. Kitabın iki bölümden oluştuğu söylenebilir. Bu iki bölümde iki ayrı çocuğun arayış macerası vardır. Atreju ile Bastian iki ayrı dünyanın insanı olsalar da birbirlerinin yansıması gibidirler (ayna metaforu kullanılıyor). Bu paralel maceralar kesişince yol üzerinde birçok hikâye ile karşılaşılır ve bu hikâyeler tamamlanmaz. Fakat kahramanların gittikleri bu yol düz değilse de amaca ulaştırdığına göre düz bir yoldur anlayışı benimsenir. Çünkü kitapların dünyası her okur için farklı bir macera anlamına gelir. Verilmek istenen pek çok mesaj okurun bu macerada kendini nasıl bulacağıyla ilişkilidir. Zaman zaman hatalar yapan, yanlış yolu seçen, hırslarına yenilen kitap kahramanları sonunda takip etmeleri gereken asıl yolun kendi yolları olduğunu fark ederler. Bu da okura hem yaşam hakkında hem de okur olmak hakkında bir fikir verir. Kitabın sonunda Bastian'ın öğrendiği şeylerden biri Fantazy'a ne zaman isterse yeni bir seyahat yapabileceğidir. Burada okur olma eylemine gönderme yapılır. Üç tür okur vardır, birincisi Fantazy'a asla gidemeyenler, ikincisi gidip geri dönemeyenler ve üçüncüsü iki dünya arasında gidip gelebilenler. Bu üçüncü tür insanların iki dünyanın esenliğini sağlayacak insanlar olduğunu öğrenir. Bu konuyu kitabı okuyan çocukların şöyle anlaması beklenmektedir: Üç tür okur vardır. Birincisi kitapların büyülü dünyasını asla deneyimleyemeyenler, ikincisi bu dünyayı tercih edip gerçek hayattan kaçanlar ve üçüncüsü kitaplardaki büyülü dünyayı anlayan, seven ve gerçek dünyadan da kopmayan, hayatı kucaklamaya ve sevmeye devam edenler. Michael Ende, üçüncü tür okurun yaratılabilmesine hizmet etmek amacıyla bu kitabı yazmıştır denilebilir. Bu tür okur olmanın ne kadar zahmetli ve acılarla dolu bir macera olduğunu ama sonunda mutluluk ve sevinç bulunacağını göstermeye çalışmıştır.

Kitapta soyut anlam dünyasına ilişkin pek çok mesaj olmasına karşın bu çalışmada sınırlı oranda örnek verilmiştir. Bu mesajların çocuk okurlar tarafından tam ve doğru bir şekilde anlaşılması yaş guruplarına bağlı yeterlilikle ilişkilidir. Ayrıca kitabın anlam dünyasının soyut anlama yönelik tutumu okurların bu dünyayı daha çok sezme ve algılama düzeylerinin artırılmasına yardımcı olacaktır. Çocuklar, kişilik gelişiminde hayatın somut gerçekliğin ötesinde soyut anlamıyla da çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu fark ettiklerinde

onu keşfetmek için kitap sayesinde daha fazla motivasyona sahip olabileceklerdir. Verilen mesajların çokluğu ve kitabın hacimli olması sinema uyarlamasını oldukça kısır bir forma sokmuş olup, çok kısa bazı noktaların macera formuyla yansıtılmasıyla yetinilmiştir. Bu açıdan çocukların film yerine kitabı okumayı tercih etmeleri önerilmektedir.n

KAYNAKÇA

- Arıcı, A. F. (2016). *Çocuk edebiyatı ve kültürü*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Atılğan, A. (2021). Çocuk edebiyatı yapıtlarının çocuğun sanat eğitimi sürecine katkıları bağlamında bir inceleme (Leo Lionni Örneği). *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*. 4(1), 80-111.
- Bütün Ayhan, Aynur. (2018). Çocuk Edebiyatı ve Çocuğun Gelişimindeki Rolü. *Çocuk Edebiyatı ve Medya*. Editörler. Serap Erdoğan; Meral Ören. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları: 2-28.
- Gönen, M., Veziroğlu M. (2017). Çocuk edebiyatının genel hedefleri. Editör. M. Gönen. *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Eğiten Kitap: 1-13.
- Karagül, Sedat. (2019). Çocuk Edebiyatının Temel İşlevleri: Felski'nin Yaklaşımı Doğrultusunda Bir Değerlendirme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi* 5(2): 334-351.
- Koçak Tum, B., Tanju Aslışen, E. H. (2022). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi . *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (31) : 179-194.
- Kol, Suat. (2011). Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (Mayıs 2011): 1-21.
- Kolaç, E. (2018). Çocuk Edebiyatı ve Gelişimsel Uygunluk III-12 Yaş ve Sonrası Çocuk Edebiyatı. *Çocuk Edebiyatı ve Medya*. Editörler. Serap Erdoğan; Meral Ören. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları: 98-130.
- Sever, S. (2013) *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Sevgisunar, M. K. (2017). Günümüzde çocuk edebiyatı ve gerçeklik. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*. 15 (60): 10-24.
- Şimşek, T. (2014). Çocuk edebiyatı Tarihine Önsöz. *Türk Dili Dergisi*:15-58.
- Şirin, M. R. (2016). Edebiyat ve çocuk edebiyatı, edebiyatın amacı ve işlevi. *Türk Dili Dergisi*, CX (780), 12-31.
- Yalçın, A., Aytaş, G. (2017). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

PAL SOKAĞI ÇOCUKLARI VE UÇAN SINIF ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA: ÇOCUK DÜNYASINDA SAVAŞ

Doç. Dr. REFİKA ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ¹

¹ ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Fakültesi, 0000-0002-6143-1985

ÖZET

Ferenc Molnár'ın 1906'da yayımlanan *Pal Sokağı Çocukları* adlı ünlü çocuk romanında Budapeşte'nin yoksul Józsefváros semtinde, oyun sahalarını kaybetmek istemeyen çocukların savaşları konu edinilir. Kızıl Gömlekliler adı verilen çocuklarla kıyasıya bir savaşa girişen çocuklar, yetişkinlerin savaş taktiklerini, askeri hiyerarşisini bir anlamda taklit ederler. En zayıf ve en küçük kahraman Nemeşec, ordudaki tek erdir. Her emri yerine getirmek, üssü olan yüzbaşılara, teğmenlere, komutanlara selam çakmak ve onların azarlamalarına boyun eğmek zorundadır; hatta bunları memnuniyetle yapar. Bu oyun sahası bir ordunun koruduğu vatan toprağı gibi düşünülmesine karşın ne yazık ki sonunda kaybedilecektir. Savaş, adil bir biçimde yürütülmelidir çünkü çocukların sevdikleri bir oyun olsa da kuralları vardır ve sonuçta büyük bir maceradır. Ne yazık ki küçük Nemeşec'in kaybedilmesi pahasına. 1933 yılında yayımlanan Erich Kästner'in *Uçan Sınıf* adlı romanında benzer bir konu ele alınır. Eser, ezeli rakip iki okulun erkek öğrencileri arasındaki mücadeleyi konu edinir. Bu mücadelede iki grubun liderleri, grup üyeleri ve bir anlamda hiyerarşisi savaş oyunu taklidir. Bu savaşta yine diğerlerine göre daha savunmasız, zayıf bir üye vardır: Uli. O da tıpkı Nemeşec gibi fiziksel olarak arkadaşlarından güçsüz olduğu için her zaman kendini ispatlamak zorundadır, aksi takdirde diğerleri ona saygı göstermezler. Bu durum bütün grup arkadaşları için geçerli değildir elbette. Uli, cesaretini ispatlamak için hayatını tehlikeye atar. Nemeşec'in aksine sağ-salim kurtulur ve roman iyi bir şekilde sonlanır. Bu iki romanda konu edinilen çocuklar, aşağı yukarı ergen sınıfına giren tamamı erkek çocuklardır. Çocuk edebiyatının özdeşlik kurma ilkesinden hareket edilerek karşılaştırılacak olan eserlerde, çocuklarının savaş oyunlarının yetişkinlerin savaşlarına benzer bir tutumla taklit edilip edilmediğı, iki yazarın bu eğilimi yansıtmadaki tutumlarının benzerlik ya da farklılıkları ve çocuk edebiyatının çocuğun kendini gerçekleştirme ve hayatı anlama işlevinde bu konunun yeri bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Pal Sokağı Çocukları*, *Uçan Sınıf*, savaş oyunu, macera.

Giriş

Sanatın eğitime işlevi olup olmadığı meselesi Platon'dan beri çeşitli şekillerde tartışılan konulardandır. Özellikle çocuk edebiyatı ve çocuğun kişiliği üzerindeki etkisi hakkında da çeşitli araştırmalar yapılmış ve sanatın eğitime misyonu zaman zaman estetik değerinden daha önemli bir konu olarak tartışmaya açılmıştır. Çocukların kişilik gelişimi, eğitimin önemli konularından biri olduğu için bugün de üzerinde pek çok araştırmanın halihazırda yapıldığı bir alandır. Kişilik, mizaç ya da karakter kavramları arasındaki farklar çeşitli araştırmalarda konu edilmiş olsa da genellikle bu kavramların ahlaki değerlerle ilgisi dikkat çekilen ortak noktalardan biridir (Adler 2001; Akkiprik 2007; Çağlayan 2005; Katipoğlu 2012; Kurudayıoğlu, Baş ve Aytan, 2013; Yılmaz 2016). Ahlaki değerlerin kazandırılması prensibinden hareketle karakter eğitimi, öğrencilerin sorumluluklarını taşıyabilecekleri makul seçimler yapabilmelerine imkân tanıyan bilgi, beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesi demektir (Ekşi 2003; Ryan and Bohlin, 1999; Ekşi ve Katılmış 2011). Çocuk edebiyatı eserlerinin de çevresel bir etken olarak karakter eğitiminde kullanılabileceği varsayılmaktadır. Bu nedenle çocuk edebiyatı yoluyla okurun, eserin kahramanıyla özdeşlik kurması olumlu karşılanan bir durumdur. Ayrıca esere konu edilen kahramanların çocuğun özdeşlik kurmasında sakınca olmayan özelliklere sahip karakterlerden seçilmesi önerilir.

Çocuk edebiyatı ile karakter eğitimi arasında bir ilişki olup olmadığı pek çok araştırmacı tarafından tartışılmış ve genel olarak olumlu görüş bildirilmiştir (Almerico 2014; Klein-Ezell, Ezell ve Stanley 2014 ; Freeman 2014; Gibbs ve Earley 1994; Karatay, Destebaşı ve Demirbaş, 2015; Karatay 2007; O'Sullivan 2004; Lintner 2011). “Özdeşleşme insanın kendisini başkasının tasarladığı bir dünyada birinin yerine koyabilmesi anlamına gelir. Psikolojik anlamda, kendi ruhsal durumlarını dış dünyada algılananlara yansıtılabilmektir. Estetik anlamda ise özdeşleşme, insanın kendisini bir sanat yapıtında hissetmesini, izlediği oyunlardaki kişilerden birinin yerine kendisini koyarak onunla özdeşleşmeyi dile getirir” (Aslanyürek, 2007:39). Edebiyat yoluyla karakter eğitimi okurun eserdeki kahramanlarla özdeşlik kurması, davranışsal olarak çeşitliliği fark etmesi ve kendi benliğini kavraması açısından da yararlı bulunmaktadır (Karatay 2007; Gibbs ve Earley, 1994; Bohlin, 2005; Yılmaz 2016). Kitap kahramanı ile çocuk arasında kurulan bağ, geliştiricidir çünkü bir anlamda onlar çocukların düşsel arkadaşlarıdır; çocuklar, “onlar aracılığıyla sorunları tanır, çözümlerine ilişkin fikir edinirler. Farkında olmadan toplumsal kuralları ve değerleri öğrenir ve özümserler.” (Karatay 2011:100). Genellikle bu öğrenme süreç içinde gelişir. Okuma eyleminin çocukta ani bir değişim meydana getirmesi beklenmez. Çocuk edebiyatı yoluyla okur, özdeşim kurduğu

kahramanların duygularını sezmeye, anlamaya ve kavramaya çalışır, böylece yaşamı, toplumsal ve kişisel ilişkileri farklı şekillerde deneyimleyerek hayata hazırlanır (Doğan Güldenoğlu 2017; Sever 2013, Sever 2015; Sever ve diğerleri 2007). Bununla birlikte eserin kahramanlarının yaşamı algılama ve olaylar karşısında tutum geliştirme konusunda örnek olduğu gerçeği çoğu zaman eğitimciler hatta ebeveynler tarafından kuşkuyla karşılanmakta ve bir eserin çocukta ani bir değişim geliştirmesinden korkulduğu için bazı kitapların bazı yaş guruplarına okutulması tercih edilmemekte ya da önerilmemektedir. Bu açıdan bu çalışmada tüm dünyada sıklıkla çocuklar için olumlu iletilerin olduğu söylenen, çocukların kolayca özdeşlik kurabilecekleri kahramanlar barındırdığı düşünülen *Pal Sokağı Çocukları* adlı roman değerlendirilecek, bu romanda çocuk oyunları arasında sayılabilecek “savaş” oyununun *Uçan Sınıf* adlı romanla karşılaştırılması yapılacaktır. Ayrıca çocuk edebiyatının özdeşlik kurma ilkesinin bu iki eserde ne derece olumlu etki yaratabileceği karşılaştırılacak, çocukların savaş oyunlarının yetişkinlerin savaşlarına benzer bir tutumla taklit edilip edilmediği, iki yazarın bu eğilimi yansıtmadaki tutumlarındaki benzerlik ya da farklılıkları ve çocuk edebiyatının çocuğun kendini gerçekleştirme ve hayatı anlama işlevinde bu konunun yeri tartışılacaktır.

İki Savaş, İki Roman, Farklı Sonuçlar

Pal Sokağı Çocukları, dünya edebiyatında çocuklar için yazılmış en ünlü romanlardan biri olup, çeşitli dillere çevrilmiş, dünyada geniş bir okur kitlesi bulmuştur. Eserin bu denli yaygın şöhretinin nedeni yazarın bir çocuk romanı yazmanın ötesinde metaforik bir kurgu ile gerçek hayata göndermeler yapmış olmasıdır:

"yazar küçük bir çocuk romanına inanılmayacak kadar şablon ve arketip yerleştirmiştir: Okul hayatı, öğretmenler, iyiler ve kötüler, erişkinler ve çocuklar arasındaki ilişkiler, çocuk çeteleri, boş arsa, iki çete arasında neredeyse savaş şeklinde tasvir edilen kapışma, aidiyet, ihanet, fedakârlık, intikam ve bir çocuk ölümü. Molnár bununla da kalmaz; satır aralarına aslında sadece erişkinlerin anlayabileceği bir yığın tarihsel, toplumsal mesaj, gönderme ve analogi yerleştirir; dolayısıyla anlatı erişkinlerin de okuyabileceği farklı bir metin haline gelir." (Doğan 2016: 287)

Pal Sokağı Çocukları, aynı mahallede oturan ve aynı okula giden çocukların dostluklarını ve oyun alanları olan arsayı kaybetmemek için verdikleri mücadeleyi konu edinir. Bu çocukların lideri Boka, general rütbesiyle çocukları yöneten, güçlü, akıllı, adil ve iyi kalpli bir çocuktur. Onun yanı sıra savaşın kazanılmasına büyük katkı sağlayan Nemecek ise diğerlerine göre küçük, güçsüz ama çok cesur bir çocuktur ve ordudaki er rütbesine sahip tek askerdir. Kızıl Gömlekliler denilen rakip gurubun çocukları, oyun sahaları olmadığı için Pal Sokağındaki boş arsayı gözlerine kestirmişlerdir. Aslında bu grubun lideri Feri Áts da cesur ve dürüst bir çocuktur. Pal sokağı çocuklarına savaş ilan ettiğinde her şey kuralına göre olsun ister. Bu

savaşta cesur askerler olduğu gibi hain ve korkak olanlar da vardır, Geréb gibi. Geréb, Pal Sokağı çocuklarına ihanet ederek Kızıl Gömleklilerle işbirliği yapar ama Feri Áts ona güvenmediği gibi Geréb'in savaşı kolay yoldan kazanmak için bekçiye rüşvet verme önerisini reddeder. Geréb, hatasını anlayarak kendi sokağına ve arkadaşlarına döner, General Boka'dan ve diğerlerinden özür diler ve savaşta canla başla arkadaşlarına hizmet eder.

Romanın kahramanı Nemecek, soğuk kış gününde bir kez yanlışlıkla, bir kez düşmanlardan saklanırken, bir kez de düşman lideri tarafından soğuk suya girme cezasıyla ıslanır. Bu yüzden hastalanır ve savaşın en kızışık anında yataktan çıkması yasak olmasına rağmen savaşa katılır ve en kritik anda Feri Áts'ın üzerine atlayarak onu yıkınca savaşın kazanılmasını sağlar. Pal Sokağı çocukları arsalarını korumayı başarmış, düşmanı püskürtmüşlerdir. Fakat Nemecek'in hastalığının ağırlaşması, çocukları özellikle General Boka'yı çok üzmektedir. Nemecek ölümle pençeleşirken Boka, onun evinin önünde bekler, yanına gidip teselli eder ama ne yazık ki Nemecek hastalığa yenik düşer.

Arsanın kazanılmasının çocuklar için önemi büyüktür ama Nemecek'in kaybedilmesi onlar için daha büyük bir üzüntü sebebidir, okulda yas ilan edilir. Fakat ne yazık ki savaş bir işe yaramamış, arsa şehirleşmeye katılmıştır. Daha önce ağlamakta güçlük çeken Boka, Nemecek'in uğruna öldüğü arsaya inşaat malzemeleri getirildiğini görünce hüngür hüngür ağlar, Nemecek'in arsanın kaybedildiğini görmediği için az da olsa teselli bulur.

Savaş temalı ilk oyunlar binlerce yıl önce ortaya çıkmış ve yüzyıllar içinde geçirdiği değişikliklerin ardından günümüzde profesyonel maksatla oynanan savaş oyunlarının temelini teşkil etmiştir (Baş 2020: 118). Bugün sadece çocukların değil yetişkinlerin de oynamaktan zevk aldıkları bu tür oyunların edebiyata yansıma biçimi özellikle çocuk okurlar açısından bir öneme sahiptir. *Pal Sokağı Çocukları*'nda bu oyun, gerçek bir amaç uğruna çıkmış, gerçek bir savaş ve gerçek bir ordu disipliniyle gerçekleştirilir. Çocuklar arasındaki askeri hiyerarşi oldukça önemlidir ve çocuklar, ast-üst ilişkisine ciddiyetle uyarlar. Kimin kime emir vereceği, kimin hangi görevi yerine getireceği net bir şekilde ifade edilir. Uymayanlar, ihanet ya da korkaklıkla suçlanır.

Kitapta savaşın anlatımı bir çocuk oyunundan çok bir vatan savunmasına benzetilebilir: "Csele'nin ablasının diktiği bir başka bayrağın üzerinde "And içeriz ki, bir daha asla esir halk olmayacağız" (2010: 92) yazısı ve Nemecek'in hasta yatağında Boka'ya söylediği "Ernö! Ya şimdi ya hiçbir zaman!" ifadeleri Macar özgürlük savaşçısı şair Sándor Petőfi'nin 'Milli Şarkı' isimli şiirine göndermedir." (Doğan 2016: 288). Okur, yazarın tarihsel gerçekliğe gönderme yaptığını eseri okurken fark etmeyebilir. Fakat savaşın birçok açıdan önemli ve değerli birtakım eylemler içerdiğini sezinleyecektir. Eserde savaşmak, mertçe dövüşmek ve cesaret göstermek

erdem olarak yansıtılır. Bu erdemlerin ortaya çıkması için savaş gereklidir. Çocuk edebiyatında erdemlerin aktarılması tavsiye edilir. Fakat savaşın başlı başına bir gereklilik gibi algılanması tartışılması gereken bir konudur. Eserde çocuklar, aralarındaki meseleyi barış yoluyla çözmeyi denemezler. Bunun için gerekli ortam da oluşmaz. Fakat savaşmak ve savaşırken kurallara uymak büyük bir ciddiyet gerektirir mesajı doğrudan verilir. Ayrıca gerçek savaşlardaki kayıplara benzer bir kayıp verilir ve Nemecek'in ölümü de savaşın kaçınılmaz sonucuna işaret eder.

Savaşın başlayacağı bir bildiriyle duyurulur. Büyük harflerle yazılan bu bildiri çocuklar arasındaki rekabetin masum bir göstergesi gibidir:

BİLDİRİ!!!

ARTIK HERKESE GÖREV DÜŞÜYOR! İMPARATORLUĞUMUZ TEHLİKEDE, EĞER YETERLİ CESARETİ GÖSTEREMEZSEK BÜTÜN TOPRAĞIMIZI KAYBEDEBİLİRİZ! ARSAMIZ TEHLİKEDE! KIZIL GÖMLEKLİLER BİZE SALDIRMAYA HAZIRLANIYORLAR! AMA BİZ ORADA OLACAĞIZ, VE EĞER GEREKİRSE İMPARATORLUĞUMUZU CANIMIZ PAHASINA KORUYACAĞIZ! HERKES SORUMLULUĞUNU YERİNE GETİRSİN!

BAŞKAN (118-19)

Başkan General Boka'dır ve sorumluluğunu yerine getirmek için zaman zaman acımasız olması gerektiğinin farkındadır. Zayıflık göstermek istemez, çünkü askerleri onu örnek almaktadırlar. Boka, zaman zaman bir ikilem yaşar. Gerçekte olduğundan farklı davranmak zorunda kaldığı anlar olduğunu fark eder. Orduyu teftiş ederken nöbetçilerden biri onu tanımayınca şöyle bir sahne yaşanır:

“Diğeri arkadaşını dirseğiyle ikaz etti. Boka ise kızmıştı:

-Generalini bile tanımıyor musun sen? Sıpa! Sonra da kendi kendine söylendi:

-Böylelerini hemen kurşuna dizmek lazım!

Heyecanlı asker korkudan dehşete kapıldı. Burada şimdi kurşuna dizilmesinin mümkün olmadığı aklına gelmiyordu. Boka da, her zamanki sağduyulu tavırlarının aksine, şimdi akılsızca şeyler söylemişti. Buna benzer konuşmaları çok ender olurdu.

General teftişine devam etti. Şimdi siperin önüne gelmişti. Derin hendeğin içinde iki müfreze mevzilenmişti. Tam ortalarında da yüzünde mutlu bir gülümsemeyle Geréb duruyordu. Boka siperin önündeki toprak birikintilerinin üzerine çıktı.

-Arkadaşlar! dedi. Bu savaşın kaderini siz belirleyeceksiniz. Maria Sokağı'ndaki müfrezelerimiz işlerini bitirene kadar siz, karşıdan gelecek düşmanı durdurabilirsiniz, bu çarpışmayı kazanırsınız. Bunu hiç unutmayın!

Hendeğin içindeki askerler haykırmaya başladılar. Siperde çömelmiş oturan çocukların yüzleri heyecandan kızarmıştı. Minik çocuk askerler yerlerinden bile kalkmadan coşkuyla haykırıyor, şapkalarını çıkarıp sallıyorlardı.

-Tamam, yeter, susun artık! dedi Boka.

Ve Arsa'nın ortasına doğru yürüdü. Kolnay, borazanıyla birlikte orada generali bekliyordu.

-Emir subayı!

- Emredin komutanım!

-Bizim bütün çarpışma alanını rahatça görebileceğimiz bir yere konumlanmamız lazım. Başkomutanlar genellikle çarpışma alanının tümünü görebilecekleri bir tepeye karargâh kurarlar. Biz de burada tepe olmadığından şu kulübenin çatısına mevzileneceğiz.” (172)

“Birkaç dakika sonra kulübenin tepesine tırmanmışlardı bile. Güneş Kolnay'ın borazanında parıltıyor ve bu görüntü komutanın emir subayını gerçek bir savaşıya dönüştürüyordu. Kale burçlarındaki topçular da birbirlerine Kolnay'ı gösteriyorlardı.

-Bak, Kolnay'a bak...

Sıra Boka'ya gelmişti. Cebinden, bir zamanlar Fövészert'te de kullandığı tiyatro dürbününü çıkardı, boynuna astı. O an, dış görünüşündeki bazı minik farklılıkları bir yana bırakırsak, aynen Napoleon gibi görünüyordu. Yani tam bir savaş komutanı olmuştu.

Tarihi olayları anlatanlar, kesin rakamlarla konuşmak zorundadırlar. Biz de öyle yapalım. Bu olayın üzerinden tam altı dakika geçmişti ki, Pál Sokağı tarafından borazan sesleri duyulmaya başlandı. Bu yabancı bir borazanın sesi idi. Müfrezeler yerlerinde hareketlendiler.

- Geliyorlar! Geliyorlar! diye bağıştılar.” (173)

Yukarıda verilen bölüm, savaş sahnelerinin gerçeğe uygun bir biçimde yansıtıldığını göstermektedir. Özellikle gerçek savaşlara ilişkin siper, müfreze, savaş borazanı, konumlanmak, kurşuna dizmek, kale burcu, topçu, karargâh gibi kavram ve terimlere bolca yer verilmesi dikkat çekicidir. Yazarın bu tutumu çocuk okurlar için savaşın ciddiyetini anlamaları açısından faydalı, savaş sempatisi yaratması açısından sakıncalı olabilir. Ayrıca Nemecek'nin ölümünün düşman grupların barışması gibi (Doğan 2016: 287) iyi bir şeye sebep olduğu söylenebilir de iyi şeyler için fedakârlık yapmak gerekir mesajında abartı faktörünün öne çıkması dikkate edilmesi gereken bir konudur. Abartı, okurun yaş gurubu göz önünde bulundurulduğunda sakıncalı olabilir. Bu açıdan çocukların oynamayı sevdiği oyunlardan biri olan savaş oyununu konu edinen farklı bir kitapla karşılaştırmasını yapmak uygun olacaktır. Erich Kästner, çocuk kitapları yazarı olarak ünlenmiş dünya edebiyatının önemli isimlerinden biridir ve genel olarak iyimser tutumuyla bilinir: "Kästner'in çocuk kitapları cesur, bağımsız, akıllı ve dayanışma içinde hareket eden, bazen olayları yetişkinlerden daha iyi analiz edip sonuca varan ana karakterleri ile, arkadaşlar arasındaki sıkı dostluklar ile ve eserlerin mutlu sonla bitmeleriyle bilinir." (Bodur 2021: 369). *Uçan Sınıf* adlı kitabında Kirchberg'teki Sigismund Lisesi yatılı okul öğrencileri ile rakip okul öğrencileri arasındaki mücadele konu edilir. Dokuzuncu sınıf öğrencisi bir grup arkadaş “Uçan Sınıf” adlı bir oyun prova etmektedirler. Bu oyun, Noel'de sahnelenecek ve sonrasında eğlenceler düzenlenecektir. Fakat rakip okulun öğrencileri onların arkadaşlarından birini tutsak almış ve güzel yazı defterlerine de el koymuşlardır. Böylece iki grup arasında bir mücadele başlar. Bu kitapta *Pal Sokağı Çocukları*'nda rastlamayan tipte yetişkin kahramanlar öne çıkar ve bu kahramanların çocuklara rehberlik ettiği, kötü giden anlarda onlara müdahale ettikleri görülür. Özellikle her zaman adil davrandığı için çocukların Justus lakabını taktıkları öğretmen, onlar için bir lider ve rehber rolündedir. Ayrıca çocukların “Sigara İçmez” lakabını taktıkları esrarengiz bir adam vardır ki

bu adamın, Justus'un yıllar önce izini kaybettiği doktor arkadaşı olduğu da sonradan ortaya çıkacaktır. Çocukların aralarındaki husumet ortaya çıktığında Sigara İçmez ile Justus'un bunun nedenini sorgulamaları çocukların hayatında yetişkinlerin önemine dolaylı da olsa dikkat çeker:

"Bana şu kadarını söyleyin," dedi Sigara İçmez o duru ve insanı yatıştırıcı sesiyle, "Egerland ve öbürleri öğretmeninizin oğlunu rehin alma ve bilimsel çalışmalarınıza el koyma fikrine nereden kapılmış olabilir?" Çocuklar bir an için suspus oldular. Sonra Martin, "Bunu şairimiz anlatsın. Haydi, Johnny," dedi. Johnny sözü aldı. "Bu saldırının nedeni çok eskilere dayanıyor," diye anlatmaya başladı. "Neredeyse tarihöncesinden bu yana bizlerle sürtüşüyorlar. Bu on yıl önce de böyleydi, bugün de böyle. Öğrenciler arasında değil, okullar arasındaki bir kavga bu. Aslında öğrenciler kendilerinden çok önce başlayan bir kavganın tarihini yazıyorlar. Geçen ay izinli çıktığımız bir gün, oyun oynadığımız çayırda onların bayrağını kaçırmıştık. Üzerinde korkunç bir kurukafa resmi olan bir korsan bayrağıydı bu. Geri istediler, biz de vermedik. Sonra da Justus'a telefon edip bizi şikâyet ettiler. Justus kıyametleri kopardı. Ama biz oralı olmadık. Sonra da Justus bayrağı üç gün içinde onlara geri vermezsek, ona iki hafta boyunca selam veremeyeceğimizi söyleyerek bizi tehdit etti." "İlginç bir tehdit," dedi Sigara İçmez ve düşünceli düşünceli gülümsedi. "İşe yaradı mı peki?" "Hem de nasıl!" dedi Johnny. "Rakip okulun öğrencileri hemen ertesi gün bayraklarına kavuştular. Bayrak okulun avlusunda duruyordu öylece, gökten düşmüştü sanki."(46-47)

Pal Sokağı Çocukları'nda olduğu gibi bu romanda da çocuklar meydan savaşı için bir inşaat alanını seçmişlerdir. Farklı olarak karşılıklı savaşmak yerine iki gruptan en güçlü olduğu düşünülen birer temsilci seçilerek düello yapılması önerilir ve kabul edilir:

"İnşaat alanının bir ucunda lisenin, diğer ucunda rakip okulun öğrencileri duruyordu. Birbirlerini öfkeli bakışlarla süzüyorlardı. Formalite gereği, her iki tarafın komutanları alanın orta yerinde bir araya geldi.

Aracı Sebastian, Egerland'a eşlik ediyordu. "Karşı taraf önerimizi kabul etti," dedi Martin'e. "Yani düello yapılacak. Temsilci olarak Heinrich Wawerka'yı seçtiler." (60)

Sonunda Sigismund Lisesi temsilcisi düelloyu kazansa da rakip okul anlaşmayı bozunca adeta bir meydan savaşı başlar. Pal Sokağı çocukları kum torbalarını bomba olarak kullanırken bu eserde kar topu kullanılır. Pal Sokağı çocuklarının savaşında kan akmazken bu savaşta akar, çocukların içine taş konulmuş kar topları yüzünden yüzleri kanar. Yine de bu yaralar hafiftir ve can kaybı olmadan savaş kazanılır. Bu romanda da savaş taktikleri ve liderin önemi gibi konular dikkat çekmektedir:

"İnşaat alanının önüne geldiklerinde, Martin durdu. "Johnny," dedi, "bir koşu bizim çocukların yanına gidip Sebastian'a, 'Artık kazanabilirsiniz!' diye seslen. Anlaşıldı mı? Derhal saldırıya geçin. Göğüs göğüse çarpışmaya girdiklerinde, Matthias ile ben o ayaktakımını arkadan vuracağız. Fırla!"

Johnny sanki ölüm kalım meselesiymiş gibi koşmaya başladı.

Matz ile Martin inşaat alanını çevreleyen tel örgüdeki aralıktan baktılar. Sebastian ile öbürleri köşeye kısıtlanmışlardı. Dört bir yandan kartopu yağıyordu. Rakip okulun öğrencileri "Ahoy!" diye bağıyor ve kendilerini daha şimdiden zafer kazanmış gibi hissediyorlardı.

"Uli'yi görebiliyor musun?" diye sordu Matthias. "Hayır, onu göremiyorum," dedi Martin. "Hazır ol, Matz! Çitten atıyoruz!" Çitleri aşip saniyesi saniyesine yetiştiler. Sebastian işini iyi yapıyordu. Johann Sigismund Lisesi öğrencileri beklenmedik şekilde ilerlediler." (73)

Gurubun en küçük ve en güçsüz üyesi Uli, *Pal Sokağı Çocukları*'ndaki Nemecek'in aksine savaşta cesaret gösteremez, korkar ve korktuğunu kendisi de itiraf eder. Fakat bu korkaklık

halinin böyle gitmemesi gerektiğini düşünerek kendini ispatlamak için tehlikeli bir yol seçer. Buz pateni pistindeki tırmanma direğine tırmanarak en üst basamağın bir altından bir şemsiyeyi paraşüt gibi kullanmaya çalışarak atlar. Bu ölümcül atlayıştan neyse ki sadece bacağı kırılarak kurtulur. Sonunda iyileşir ve eser mutlu sonlanır.

Sonuç

İki roman arasındaki benzerlikler, çocukların savaş oyununu gerçek bir savaşın taraflarıyla, taktikleriyle, ordu anlayışıyla ve hatta savaşın gizli kurallarıyla anlatıyor olmasıdır. İki romanda da çocukların hangi tarafa ait olduklarını belli eden giysileri, bayrakları, liderleri hatta bir de haykırma şekilleri vardır. İki romanda da sağduyulu liderlerin etrafında güçlü ya da zayıf diğer askerler bulunur. Özellikle iki romanda da cesareti sorgulanan, diğerlerine göre küçük, güçsüz bir çocuk vardır. Ayrıca ikisinde de savaş, erkek çocuklarının kendilerini, kimliklerini oluşturabilmeleri için bir fırsat gibi değerlendirilir. Liderlerin güçlü görünmelerine rağmen içsel yalnızlıkları ve kırılabilirlikleri öne çıkarılır.

Pal Sokağı Çocukları ve *Uçan Sınıf* arasındaki en önemli farksa savaşa karşı yazarların takındıkları tutumdur. *Pal Sokağı Çocukları*'nın yazarı Ferenc Molnár, oyun arsasını savunan çocukların, vatan toprağını savunan askerlerin yaptıklarına benzer kutsal bir savunma yaptıklarını anlatır. Fakat ne yazık ki bu savaşın sonunda bir şehit verilmiş olmasına rağmen vatan toprağı kaybedilmiştir. Romanın sonunda Boka, artık çocukluktan çıkıp hayatın gerçeklerini fark etmeye başlamıştır. Yazar, romanı, büyümenin sancılı yanına vurgu yaparak şöyle bitirir: “Basit çocuk ruhunda derinden derine bir şeyler değişiyordu: Hayata dair, hani içinde hepimizin bazen kederli, bazen neşeli köleler olduğumuz hayata dair, bazı gerçekleri kavramaya başladığını hissediyordu.” (235). Savaş kazanılmış olsa da aslında her açıdan kayıplar vardır. En önemlisiyse hayata karşı güven duygusundaki kayıptır. Boka'nın kimliğinde bu kaybın nasıl olduğu sergilenir. İyi bir lider, cesur bir asker, vefalı bir arkadaş olsa da uğruna savaştıklarını kaybetmiş, mutsuz bir çocuktur. Hatta artık saf çocuk ruhunda bir şeyler değişmeye yani büyümeye başlamıştır. *Uçan Sınıf*'taysa savaş, daha basit, daha çocukça ve daha çok oyununa benzer. Çocukların dünyasındaki yetişkinler, bu savaşa müdahale eder ve savaşın yaralayıcı sonuçlarından onları korumaya çalışırlar. İki eser arasındaki önemli farklılıklardan biri *Pal Sokağı Çocukları*'nda savaş neredeyse tek konudur. Oysa *Uçan Sınıf*'ta her bir çocuğun hikâyesi ayrı bir öneme sahiptir. Maddi olanakların yokluğu, yatılı okul öğrencileri ve ailelerinin bu nedenle yaşadıkları sıkıntılar, ailesi olmayan bir çocuğun arkadaşlık ve dostluk duygusuyla yalnızlıktan kurtulması, yapılan hataların affedilmesi, küçük

sınıflarla büyük sınıflar arasında yaşanan problemler ve en önemlisi iyi bir öğretmenin çocukların hayatında ne kadar önemli bir rehber olabileceği gibi konular da dolaylı olarak anlatılır. Bu açıdan iki eser, çocuk edebiyatına uygunluk yönünden değerlendirilirken yararlı mesajlar ve sakıncalı olabilecek mesajlar yönünden ele alınması önem taşımakla birlikte hitap ettikleri yaş grubunun ona göre belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada *Pal Sokağı Çocukları*, *Uçan Sınıf* a göre daha büyük yaş grubuna okutulması önerilen bir kitap olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Adler, A. (2001). *İnsan tanıma sanatı*. Çev. K. Şipal. İstanbul: Say Yayınları.
- Akkiprik, G. B. (2007). Genel lise öğretmenlerine göre karakter eğitimi yoluyla öğrencilere kazandırılacak değerler: Çok boyutlu bir araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Almerico, G. M. (2014). Building character through literacy with children's literature. *Research in Higher Education Journal*, 26: 1-13.
- Aslanyürek, S. (2007). *Senaryo Kuramı*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Baş, M. F. (2020). Savaş Oyunlarının Tarihi ve Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Journal of War Studies* 1, no. 2 (2020): 118-149.
- Bodur, R. (2021). Erich Kästner'in "Noktacık ile Anton" Adlı Öyküsünde Toplumsal Olayların Çocuk Perspektifinden Yansıması. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 66: 364-380
- Bohlin, K. E. (2005). *Teaching character education thorough literaure*. USA: Routledge.
- Çağlayan, A. (2005). *Ahlak pusulası, ahlak ve değerler eğitimi*. İstanbul: DEM yayınları.
- Doğan Güldenoğlu, B. N. (2017). Çocuk edebiyatı kitaplarındaki yetişkin ve çocuk karakterlerin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 14(4): 4768-4780.
- Doğan, İ. (2016). Pál Sokağı Çocukları. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, sayı 21: 283-289.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsanî Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları . *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (1): 79-96 .
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2011). *Karakter eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Freeman, G. G. (2014). The implementation of character education and children's literature to teach bullying characteristics and prevention strategies to preschool children: An action research project. *Early Childhood Educ*, 42: 305-316.

- Gibbs, L. J. & Earley, E. J. (1994). *Using children's literature to develop core values*. Bloomington: Phi Delta Kappa Educational Foundation.
- Karatay, H. (2007). Değer aktarımı açısından yerli ve yabancı çocuk edebiyatı ürünleri. 38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara.
- Karatay, H., Destebaşı, F. ve Demirbaş, M. (2015). Çocuk edebiyatı ürünlerinin 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin karakter gelişimine etkisi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçe Öğretimi Özel Sayısı, ÖS (II)*: 123-140.
- Karatay, Halit. (2011). Çocuk edebiyatı metinlerinde bulunması gereken özellikler. *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*. Editör. Tacettin Şimşek. Ankara: Grafiker Yayınları.77-125.
- Kästner, Erich. (2016). *Uçan Sınıf*. Çev. Şebnem Sunar. İstanbul: Can Çocuk Yayınları.
- Katipoğlu, B. (2012). Din psikolojisi açısından kişilik ve karakter analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23 (5): 341-348.
- Klein-Ezell, C., Ezell, D., Stanley, S. P. & Powell, S. E. (2014). Character education using children's literature, puppets, magic tricks and balloon art. *International Journal of Humanities and Social Science*. 4 (14): 1- 15.
- Kurudayıoğlu, M., Baş, B. ve Aytan, N. (2013). 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki hikâyelerin karakter eğitimi açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1 (4): 22-37.
- Molnár, Ferenc.(2013). *Pal Sokağı Çocukları*. Çev. Tarık Demirkan. İstanbul: YKY yayınları.
- O'Sullivan, S. (2004). Books to live by: Using children's literature for character education. *The Reading Teacher*, 57 (7): 640-645.
- Ryan, K.; Bohlin, K. E. (1999). *Building character in schools*. San Francisco: Josey-Bass Publishers.
- Sever, S. (2013). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. İzmir: Tudem Yayıncılık.
- Sever, S. (2015). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Sever, S., Dilidüzgün, S., Neydim, N. ve Aslan, C. (2007). *İlköğretimde çocuk edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, O. (2016). Kurgusal nitelikli çocuk kitapları ve karakter eğitimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(3): 311-325.

SUSKUNLAR PARADOKSU

Öğr. Gör. Dr. Gülay BOLATTEKİN

Selçuk Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ORCID ID: 0000-0002-1231-7211

ÖZET

İhsan Oktay Anar, felsefe, tarih, din ve müzik gibi farklı disiplinlerden edindiği bilgilerle kurguladığı eserlerle Türk edebiyatına katkısı büyük bir yazardır. Eserlerinin ana çatısını oluşturan farklı disiplinlere hâkimiyeti, okuyucuyu şaşırtacak düzeydedir. Musiki, tasavvuf ve dini öğelerle harmanlandığı *Suskunlar* romanında Mevleviliğin dünyayı ahenge ulaştırmayı hedefleyen doğasını Osmanlı Devleti'nin son dönemleri olan ve hükümdarlığın eski gücüne sahip olmadığı dolayısıyla kargaşanın hüküm sürdüğü 17. yüzyıl içinde ele alır. 2017 yılında Oğuz Atay Roman Ödülüne layık görülen ve beş yıl sonra çizgi romanı yapılan eser, Anar'ı da ekranla buluşturan yapıt olması sebebiyle önem arz eder.

Eserde tarih olarak geçmişte kalmış gibi görünen olaylar güncelliğini ve sıklığını kaybetmeyecek türdendir. Birçok kritik noktayı ele alan örneklemeleriyle adıyla tezat oluşturacak derecede ses getiren bir eser olması dikkat çeker. İroni ve abartı türleriyle geliştirilen kişi kadrosu, savundukları ve uyguladıkları öğretilerle paradoks içinde olan bir toplumu sembolize eder. Kişi kadrosu farklı inançtan olmalarına ve inançlarını savunmalarına rağmen şahsi çıkarlarını ön planda tutan, hiçbir semavi dinde kabul görmeyecek tutumlarda bulunmayı sıradanlaştıran karakterlerden oluşur. Zaman dürüstlüğü, hoşgörüyü ve yumuşak başlılığı önemseyen kişileri akıl sağlığı yerinde olmamakla suçlayacak kadar bencil ve çetindir. Mevlevi dergâhından katledilen musiki üstatlarına değin ani sıçrayışlarla süren olaylar, eserde üç musiki makamına bölünmüş ve temposuna göre gelişim sergilemiştir. Olay zincirinde yaşamda ahengi sağlayan unsurların karakterlerce yok edilmesi ön plandadır.

Eklektik yöntemle incelenen eserde kişilerin savundukları inanç ve değer yargılarının tutum ve davranışlarıyla uyum içinde olmadığı, mekân ve kişi tasvirlerinde alışılmışın dışına çıkan benzetmelere yer veren paradoks cümleler ve oksimoron ifadelerle açık şekilde gösterilmiştir. Yazar ve yazarın tutumu hakkındaki kısa bilgiden sonra paradoks ve oksimoron hakkında bilgi verilmiş ve karşılaştırması yapılarak eserden alıntılarla desteklenmiştir. Yazarın kurduğu zıtlıkları bir arada bulunduran örneklerin günümüzde de sıkça karşılaşılan durumlar olduğunu göstermek ve okuyucuyu bilinçlendirmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhsan Oktay Anar, Suskunlar, Paradoks, Oksimoron

ABSTRACT

İhsan Oktay Anar is a great writer who contributes to Turkish literature with his works that fictionalized with the knowledge he has acquired from different disciplines such as philosophy, history, religion and music. His mastery of the different disciplines forming the main framework of his works is at the level to surprise the readers. In his novel *Suskunlar*, in which music is blended with Sufism and religious elements, he deals with the nature of Mevleviism,

which aims to bring the world into harmony, in the last periods of the Ottoman Empire and the 17th century, when turmoil reigned since it did not have the old power of the empery. The work, which was awarded the Oğuz Atay Novel Award in 2017 and whose comic book was made five years later, is important because it is the work that meeten Anar with the screen.

Events that seem to have been in the past as a history in the work are at the kind that will not fall from favor and frequency. It draws attention with its such a prominent work that it contradicts its name with its samples addressing many critical points. Developed with the types of irony and exaggeration, the cadre of people symbolizes a society that is in paradox with the teachings they defend and apply. Cadre of people consist of characters who prioritize their personal interests in spite of belonging to different religions and defending their beliefs, and who make it ordinary to take attitudes that will not be accepted in any heavenly religion. Time is selfish and hard enough to accuse people who care about honesty, tolerance, and agreeability of being mentally ill. The events, which continued with sudden jumps until the musical masters who were massacred from the Mevlevi lodge, were divided into three musical maqams in the work and demonstrated improvement according to their tempo. In the event chain, the destruction of the elements that provide harmony in life by the characters is at the forefront.

In the work examined with the eclectic method, it is clearly shown with paradoxical sentences and oxymoron expressions that the beliefs and value judgments of the people are not in harmony with their attitudes and behaviors, and that there are unconventional analogies in the depictions of space and people. After brief information about the author and the attitude of the author, information about paradox and oxymoron was given and supported by quotations from the work by making comparisons. It is aimed to introduce the examples that combine the contrasts established by the author which are frequently encountered today and to raise the awareness of the reader.

Key Words: İhsan Oktay Anar, Suskunlar, Paradox, Oxymoron

GİRİŞ

1960 yılında Yozgat'ta dünyaya gelen İhsan Oktay Anar, Ege Üniversitesi Felsefe bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Yazar, Puslu Kıtalar Atlası (1995), Kitab-ül Hiyel (1996), Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri (1998), Amat (2005), Suskunlar (2007), Yedinci Gün (2012), Galiz Kahraman (2014) ve 2002 yılında yayınladığı Tiamat adlı eserleriyle edebiyat dünyasında önemli bir yere sahiptir (Anar, 2019). Eserlerinin her birinde felsefe, müzik, tasavvuf başta olmak üzere farklı disiplinler üzerine yoğunlaşan yazar postmodern ve “büyülü gerçekçilik akımının” (Okuyucu, 2019) özelliklerini taşıyan eserler kaleme almıştır. Alman sanat tarihçisi ve sanat eleştirmeni Franz Roh tarafından edebiyata kazandırılan kavramda gerçek hayata yerleştirilmiş büyü ve rüya unsurları hikâyeye fantastik bir düzlem sunar. Gerçeklikten kopmayan ama onu fantastik öğelerle zenginleştiren akım okuyucuyu farklı bir düzleme taşır

(<https://www.sanatlaart.com/buyulu-gercekcilik-akimi-nedir-sanat-ve-edebiyatta-buyulu-gercekcilik/>, 2022).

Gümüş'e göre (<https://oggito.com/icerikler/Ihsan-oktay-anar-romanina-acilan-kapilar/5176>, 2022) Anar'ın uzun araştırmalara dayanan yazma serüveni bir tutkudur ve okuyucu sayısı da bir hayli fazladır. Hulki Aktunç, henüz ilk romanı *Puslu Kıtalar Atlası* ile Anar'ı "tarihlerden yeni tarihler, ülkelerden yeni ülkeler, kentlerden yeni kentler, kişilerden de yeni kişiler üreten bir ravi-yi ahbar" (<https://www.turkedebiyati.org/yazarlar/ihsan-oktay-anar.html>, 2022) olarak nitelendirirken yazarın kaleminin orijinalliğine dikkat çeker.

Kamuoyunda iletişim kanallarından uzak duruşuyla tanınan Anar, Koçakoğlu ile İzmir'de evinde söyleşi yapmayı kabul etmiştir. Anar, bu söyleşide soyadlarının nerden geldiğine kadar detaylı bilgileri paylaşmaktan çekinmez. "Anar soyadını amcam bulmuş. Amcam bir Rum kadınına âşık olmuş, kadın ona karşılık vermemiş ve 'seni hiç unutmayacağım, daima anacağım' adında (anlamında) Anar soyadını seçmişler (Koçakoğlu, 2008: 20).

Son dönemlerde kısa bir video ile dikkat çeken Anar'ın müzik aletleri üzerine yoğunlaştığı ve yeni bir tür keman üzerinde çalıştığı¹ görülür. *Suskunlar* eserini üç müzik makamına bölen ve musiki terimleriyle zenginleştiren, "Klasik Batı müziği hayranı olan yazar, evinde de sürekli bu müziği dinler. Özellikle Bach hayranıdır" (Koçakoğlu, 2008: 25). Yazar, müziğe ilgisinin yanında her bir eserinde farklı disiplinlere yoğunlaşarak edindiği donanımı karakter özelliklerine bağlar:

"Kimliksiz biri olduğumu düşünüyorum. Ressam, mühendis, tarihçi kimliklerine sıkışıp kalmak istemem. Hatta yazar kimliğine de... Sadece yazıyorum o kadar. Resim yapabilir ve pastra da oynayabilirim. Borges'in söylemeye çalıştığı gibi, 'Bir insan hem herkes hem de hiç biridir'. Ben bir jokerim. Yani bazı iskambil oyunlarında, her kartın yerine geçen bir kart gibi. Kelimenin diğer anlamıyla da 'Joker', yani 'şakacıyım'" (Ecevit, 2006: 76-77).

Romanların ortaya çıkma serüveninin uzun bir hazırlık ve çalışma süresinden geçtiğini yazarın eşi Özlem Anar, Koçakoğlu (2008: 32-33) ile olan söyleşisinde şöyle belirtir:

"[...] Suskunlar'a iki yıl hazırlandı. Amat biter bitmez zaten Suskunlar'a kaynak biriktirmeye çalıştı. Kitapçıları dolaşırken ben hep seçtiği kitaplara bakıyorum, müzikle ilgili kitaplar, müzik tarihi ile ilgili kitaplar, özellikle Klasik Türk müziği... 17. Yüzyıl denizciliğini nasıl öğrendiyse bu arada Klasik Türk müziğini de çok iyi öğrendi. O dönemlerde mesela sadece o kaynak araştırması yaptı. Notlar biriktirdi. Ama yazma süreci sadece bir yazı kapsıyor. Yaklaşık haziran sonunda, temmuz başında başlıyor, eylül sonuna kadar devam ediyor, düzeltmeleri dâhil. Okullar açılana kadar yazma işi bitiyor. Uzun bir araştırma evresinden sonra bir yazda yazma işlemini bitiriyor".

Yazarın beşinci eseri olan *Suskunlar* romanında ve diğer eserlerinde olay örgüsü postmodern unsurlar yanında büyümlü gerçekçilik akımının da parçalarını barındırır. Eserde tarihi olay ve kişilerden hareketle ancak birebir doğruyu anlatma amacı gütmeyen bir bağlamda gerçek

¹ İhsan Oktay Anar'ın yaptığı iddia edilen keman, https://www.youtube.com/watch?v=vrlT9gfrC_w, Erişim Tarihi: 18.09.2022).

öğeler, hiciv ve mizahi öğelerle harmanlanarak ortaya yeni bir doku çıkarılır. Özellikle hiciv unsurları okuyucuyu şaşkırtan ve beklenmeyen bir sonuca götüren cümlelerle belirginleştirilir. Paradoks ve oksimoron ilişkisiyle kurulan anlatımda söylenenin tersi düşündürülür. Almanca'da *paradoxon* şeklinde yazılan kelime “karşı” anlamına gelen *para* ve “fikir” anlamına gelen *doxa* kelimelerinin birleşiminden oluşur. Anlam olarak “sadece belli bir bakış açısından görünen çelişkiyi” ifade eden paradoks, mistisizmin ve Barok şiirinin sık kullanılan bir figürüdür. “Yaşam, bir ölüm ve ölüm, bir yaşam”² cümlesiyle mantık ve inanç etkileyici şekilde ifade edilmiş olur (Braak ve Neubauer, 1990: 64). Paradoks, “antik retorik dilde duygu yoğunluğunu, karmaşıklığı, söylenemeyenleri, kutupsal zıtlıkları ifade etmede sıklıkla” (Wilpert, 2013: 581) kullanılmıştır.

Paradoks kelimesi *TDK Güncel Türkçe Sözlüğü*nde “Aykırı düşünce, çelişki, düşünceler arasında tartışmaya açık, kesin bir yargı içermeyen karşıtlık” (<https://sozluk.gov.tr/?q=paradoks&aranan=>, 2022) anlamına gelir. Cümleler arası zıtlığı belirtmede bir diğer yöntem zıtlık bildiren bağlaçları kullanmak olacaktır. “aksine, aksi olarak, ama, ancak, fakat, buna karşı, buna karşılık, buna rağmen, bununla birlikte, halbuki [...]” (Korkmaz, 2017: 957) gibi bağlaçlarla kurulan zıtlık dolaysız bir şekilde yapılırken paradoks ifade ile kurulan cümle dolaylı anlatımla zıtlığı pekiştiren bir ifadedir.

Karataş (2004: 371), paradoks kelimesinin felsefenin yanında edebiyatta da kullanıldığını vurgularken edebi eserlerde düşünce boyutuyla oluşturulan yapının ön yargıları barındırmadığını, aksine halkın geleneksel düşünce yapısına aykırı tutum sergilediğini belirtir. Yazar genel görüşe uymayan düşüncelerini paragraflar arasına yerleştirirken okuyucuyu şaşkırtmayı ve farklı çağrışımlar uyandırmayı hedefler. Tokatlı da (1973: 279) paradoksu “kamu anlayışına ters düşen, öngörüye uymayan, olağanlık dışı kalan düşünce” olarak tanımlarken aykırı düşüncenin sanatsal bir şekilde dışavurumu olarak karşımıza çıktığını gösterir.

Hem durum hem de cümle düzeyinde paradoksu tanımlayan Schmidt (1934: 472), “genel olarak inanılanın, varsayılanın, beklenenin aksine olan durum ve doğru kurulmuş olsalar bile doğruluğu ve yanlışlığı eşit ölçüde çürütülebilen cümlelerdir” ifadesini kullanır. Okuyucuyu etkileyen kısım da söz dizimi açısından hata barındırmayan cümlelerde kişiyi alışılmışın dışına çıkarması ve düşünmeye sevk etmesidir. Sentaks açısından bir sorun barındırmayan “görünüşte kabul edilebilir öncüllerden görünüşte kabul edilebilir akıl yürütmeye türetilen görünüşte kabul edilemez sonuç” (Sainsbury’den akt. Clark, 2022: 251) olan paradoks okuyucuyu da şaşkırtarak düşünmeye sevk eder.

Paradoksu, kuantum ile açıklamaya çalışan Khalili, paradoksun çeşitliliğine dikkat çeker. Ona göre gerçek paradoks, “kısır döngüsel ve kendisiyle çelişen bir sava yol açan veya mantıksal açıdan imkânsız bir durum doğuran ifadedir” (Khalili, 2022: XI). Yine felsefi açıdan paradoks kavramını ele alan Sorensen (2019: 7), paradoksun “çok sayıda yanıtlar arasında bizi sallantıda bırakan sorular” olduğunu belirtir. Kişide bıraktığı ikircikli durumu denge kaybına benzeten Sorensen (2019: 8), “fay hatlarına” benzettiği paradoks ile düşünce dünyasında yıkımla gelen yeni bir bakış açısının varlığını vurgular.

² „Das Leben ist der Tod, und der Tod ist das Leben” (Braak und Neubauer, 1990: 64).

Paradoks, cümle diziminde karşımıza çıkarken daha kısa ifadelerle ve genelde bir sıfat ve bir isim birlikteliği ile kurulan alışılmışın dışında olan benzetmeler de okuyucuyu şaşırtan ve düşündürten ifadelerdir. “Zıt anlamlı iki kelimenin bir arada kullanılması” (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022) bir diğer ifadeyle “zıt anlamları olan ve birlikte kullanılan iki sözcük ya da deyim” (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/oxymoron>, 05.08.2022) anlamına gelen oksimoron örneklerine eserde rastlanmaktadır. Zabel (Zabel'den akt. İsi, 2016: 139) paradoks ve oksimoron ayrımını şöyle belirtir:

“Oksimoron, bir ifade biçimi iken; paradoks bir durum ya da ifadeler topluluğudur. Fakat her ikisi de tutarsızlıkların olduğu zıt ya da karşıt anlamların birlikte kullanılmasıdır. Aslında oksimoron bazen kısaltılmış paradoks; paradoks ise genişletilmiş oksimoron olarak ele alınır”.

Daha uzun cümle dizinlerinde karşımıza çıkan paradoks, “bir noktaya değinmek için çelişkileri kullanma şeklimizi ele alan çeşitli nüanslı tanımlara sahip iken, oksimoron, uyumsuz, görünüşte kendi içinde çelişkili bir etki yaratan ifade şeklidir. Her ikisi arasındaki ayrımı tespit ederken paradoksun, retorik bir araç veya gerçekten doğru olabilecek kendi içinde çelişkili bir ifade iken oksimoronun iki karşıt kelimeyi eşleştiren bir şekil olduğu unutulmamalıdır (<https://www.dictionary.com/e/paradoxoxymoron/#:~:text=What%20is%20an%20oxymoron%3F,that%20expression%20is%20an%20oxymoron>, 2022).

İsi (2016: 304-307) Türk şiirinde oksimoron örneklerini araştırdığı çalışmasında Türkçe’de oksimoron yapılarının kolaylıkla oluşturulabildiğine ve her ne kadar okuyucuda, oksimoron bir “zevk ve tatminkârlık hali” ortaya çıkarsa da ancak tecrübeli okuyucunun bu inceliği anlayabileceğine dikkat çeker.

Shen (1987: 106-109), oksimoronu dolaylı ve direkt oksimoron olarak ayırır ve dolaylı yönden yapılan oksimoronun daha şiirsel olduğunu ifade eder. Direkt oksimoron kelimenin ilk karşıtı ile yapılırken dolaylı oksimoron zıtlık türlerinden antomimle yapıldığını belirtir. Kadın-erkek (woman-man), yaşayan ölü (living death) gibi ifadeler direkt oksimoron iken Nathan Althermann’ın *Summer Night* şiirinde geçen “sessizlik ıslık çalıyor/ the slience whistles” dizesi dolaylı oksimoron örneğini oluşturur.

Güngör (2015: 116), oksimoron için ikirciklem tabirini kullanır. İkirciklem, sözlü ve yazılı dilde alışlagelmiş yaygın, kabul edilebilirliğin ötesindeki anlatım biçimidir. İkirciklem gerçek olanı, varsayımsal gerçeklikten hareketle dil göstergeleri temelinde çağrışım aracılığıyla betimleme becerisidir. Diğer bir ifadeyle nitelenen ve niteleyicinin kutupsal bileşimiyle adlandırma (kavramlaştırma) alanını genişleten sözcüksel bağdaştırmalardır.

Çağlayan (2019: 73) oksimoron kullanımının İkinci Yeni şairleri tarafından da sıklıkla kullanıldığını vurgular. Ayrıca *Biliş, Beyin ve Dil Merkezi*’nin çalışmasına dikkat çeken Çağlayan (2019: 42), kişinin yeni duyduğu oksimoron örneklerindeki bütünlüğün beyin aktivitesini artırdığını, kişiyi düşünmeye sevk ettiğini vurgular. Her iki retorik unsurun da “karşıtlık ve çelişiklik, dil ötesi bir kullanım ile bir bakıma düşünceye pek çok farklı açıdan bakabilmeye” (Bağ, 2022: 80) olanak sağlaması önemlidir.

Taşkın, ikircikli/çelişkili yapılara başvurmanın kişiye fayda sağlayacağı kanaatindedir. Çelişkiler içinde sıkışan birey, çelişkileri aşmak için yine çelişkilerden yararlanır. Çelişkilerin birliği, çelişkilerin bir bütün oluşturması, yaşamda olduğu gibi onun bir yansıması olan dilde de kendisini bulur. Alışılmışın dışında düşünmeye sevk edilmek olaylara daha geniş açıdan bakabilme olanağı sağlayacaktır (Taşkın, 2019: 164-165).

Anar, eserde paradoks ve oksimoron öğeleriyle mizahi unsurları bir arada kullanmıştır. Okuyucu, ifadeler arasındaki bağlantıyı irdeler ve bu bağlantı arasındaki uyumsuzluğu düşünürken olaylar üzerinde daha uzun süre düşünecektir.

SUSKUNLAR PARADOKSU

Üç bölümden (Yegâh, Dügâh ve Segâh) oluşan eser 17. yüzyıl III. Ahmet döneminde Konstantiniye’de geçer. Yenikapı Mevlevihanesi’nde sema eden bir dervişin hayaletinin görülmesinin ardından polisiye romanları aratmayan olay örgüsünde, Mevlevi terbiyesinden taviz vermeyen ana karakterin geçirdiği zor aşamalar ve içinde yaşanılan ortamın savunulan ve uygulanan yaklaşımları arasındaki tezatlık betimlenir. Birbirlerinden farklı yaşam amaçları olan ikiz kardeşler Eflatun ve Davut ile sağlanan zıtlık ile eser dünyevi ve tasavvufi olarak iki farklı yönde ilerler. Semavi dinlerin her birinde yasak olan eylemler çoğunluk tarafından işlenirken Mevlevilik düsturu ile somutlaştırılan İslam dininin kaidelerine uyan kişi sayısı azdır. Eserin adının “Mevlana Celaleddin Rumi’nin lakabı Hamuş, suskun” (<https://www.youtube.com/watch?v=4XLTzKru-Sk,2022>, <https://www.mevlana.ch/tr/mevlana-nin-lakaplari-mahlaslari/>, 2022) kelimesini çağrıştırması Mevlana Celaleddin Rumi’nin kıtalar ötesi kitlelere ulaşabilme etkisiyle de paradoks oluşturur. Aynı zamanda Mevlevihanelerin arka bölümünde bulunan hamuşanlar, “Sessizler/susmuşlar yeri” (<https://semazen.net/mevlananin-istanbuldaki-mirasi-galata-mevlevihanesi-trt/>, 2022) olarak adlandırılır. Benzetme unsuruyla ölümün negatif çağrışımı ortadan kaldırılırken Mevlana Celaleddin Rumi’nin ölüm yıldönümünün de Şeb-i Arus (Düğün Gecesi) olarak anılması dikkat çekicidir. Kalabalık bir kitleye hitap eden *Suskunlar* başlığı eserde de Mevlevi dergâhının haziresinde bulunan küçük bir kabristanın adıdır. İlk olarak Nuvarif Bursevi Efendi buraya defnedilmiştir ve kâhin tarafından Eflatun’un da buraya defnedileceği önbilgisi verilmiştir.

Hatipoğlu (2010: 1231), Anar’da “felsefeyle harmanlanarak sistematikleştirilen tasavvuf imgesi”ni vurgular. Felsefe kökenli yazar tasavvufi öğelerle farklı bir disiplini bir araya getirmiştir. Mevlevi kültürünün olmazsa olmazlarından, mekânın özelliklerine kadar sunulan betimlemelerde Eflatun’u kalabalıklar içinden kendisine çeken sesin niteliği musiki kavramlarıyla açıklanmıştır.

Suskunlar romanı çağrışımının aksine bir milletin kültürel ve tarihi değerlerini barındıran sesi olan müzikle örülmüş suskun olmayan bir eserdir. Klasik Türk müziği öğelerini zengin bir şekilde içeren ve bunu “Yegâh”, “Dügâh” ve “Segâh” adındaki bölüm başlıklarından itibaren okuyucuya sunan eser, müzik notaları arasında mizahi unsurları zıtlıklarla kuvvetlendiren bir içeriğe sahiptir. Aydoğdu’ya göre (2015: 256) “Anar’ın Puslu Kıtalar Atlası ile başlattığı Doğu anlatı gelenekleri ile postmodern teknikleri” buluşturduğu felsefeden tarihe birçok disiplini bir arada bulunduran eseridir. 17. Yüzyıl Osmanlı Dönemi padişahlarından III. Ahmet’in saltanatta

olduğu döneme göndermede bulunan eserde tarihle birebir uyum aramak postmodernizmin içeriğine aykırıdır. Eser, “her şeyden önce, arka fonunda tarihte canlandırılmış bir romandır. Tarih, Suskunlar’ı postmoderniteye hem yaklaştıran hem de onu postmodernitenin ötesine taşıyan bir fon olarak dikkati çeker” (Lüleci, 2017: 222). Başlığın, çoğul ekiyle belirginleştirilerek belli bir guruba hitabı okuyucuyu merak sürükler (Lüleci, 2017: 217). Böyle bir gurubun varlığına dair merak, eserin sonunda aslında zor olanın hiddete kapılmadan suskun kalabilmekte olduğu mesajı ile son bulur.

Mevlevilik öğeleri ile zenginleşen eserde ney sesinin nereden geldiğini bulabilmek için çıkılan yol, ana karakterin gelişim sürecinin mekânını oluşturur. Durukoğlu, (2013: 730) eserde ikiz kardeşlerin bir yaşından itibaren gelişimlerinin sergilenmesi ve özellikle kardeşlerden Eflatun’un “dilsiz, sayrı kişilikle ermişliği birleştiren bir olgunlaşma eğrisi içinde” duyduğu sesin ardına düşme mücadelesini ve sonrasında ulaştığı yetkinliği eğitim romanının (Bildungsroman) bir özelliği olarak değerlendirir. Yazarın Galiz *Kahraman* (2020) romanının arka kapağında yedi aşamada cereyan eden büyük günahların yaşandığı serüvenleri büyük bir olgunlukla aşan Eflatun’un geçirdiği çileli sürecin kişiye katkısına göndermede bulunan bir ifadeye yer verilmiştir: “Onun umurunda olan tek şey, sadece ve sadece kendini algılamak, kendi küçük âlemine sığın kâinatı kabul etmektir. Çünkü bilmektedir ki gerçek bilgelik de zaten budur”. İnsanlar tarafından akli melekeleri yerinde yokmuş gibi algılanan ve küçümsenen Eflatun, toplumun farklı katmanlarından karşılaştığı akli ve ruhi dengesi yerinde kabul edilen insanlardan daha üst bir mertebeye ulaşmıştır. Baştan beri hep sabırlı ve gözlemci kişiliğini koruyan Eflatun’un aksine çembalo sanatçısı kimliğini saklayarak Tağut’un vadettiği ölümsüzlüğe ulaşabilmek için musikinin günah olduğu inancını yayan ve Eflatun’un da dâhil olduğu musiki üstatlarını öldürmeyi hedefleyen Cüce Efendi, eserin seyrine karanlık yönü ile etki eden kişidir. Eserin sonunda kardeşi Davut’un başucunda gözyaşı döktüğü Eflatun, Batın’ın hayat nefesi üflemeyle yaşama döner. Kehanet aynasında görülenlerle karakterlerin sonraki yaşamları hakkında da bilgi verilerek okuyucunun beklentisi sürpriz bir şekilde karşılanmıştır.

Mizahi öğelerin abartı sanatına başvurularak pekiştirildiği eserde, dünyanın yaratılışı, Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın cennetten kovuluşu, Habil ve Kabil kavgasının şimdiki zamana yansması, Hz. İsa’nın şifacılığı gibi dini unsurlar eserdeki birçok kısa hikâyenin içine yerleştirilmiştir. Bu hikâyelerde gözlemlenen ortak nokta, kişilerin tutum ve davranışlarının savundukları ya da simgeledikleri değerlerle örtüşmemesidir. Bu zıtlığın en belirgin örneği dini ve idari arenada ön planda olan kişilerde gözlemlenir. Özbek (2010: 162), yazarın “çokluk kullanımları bu kadar fazla tercih etmesi, abartı unsurunu genişletmek istemesiyle ilgili görünmektedir” diyerek abartı öğelerinin sayısını fazla bulduğunu açıklar.

Türkeş, 2007 yılındaki yazısında, Suskunlar’ı “musikinin, musikiye duyulan aşkın, sessizliği de kapsayan seslerin, insana üflenen nefesin, iyilikle kötülük arasındaki kavganın romanı” olarak nitelerken eserin olay akışını şöyle özetler:

“Bâtın Efendi ve oğlunun Kostantiniye’ye gelmesi, Kostantiniye’deki musikîde en derin, en bilge ve en usta olan yedi kişiden altısının eleneceği ve seçilenin kulağına Bâtın Efendinin, kendi neyinden en mukaddes nağmeyi üfleyeceği, yani 'hayat veren nefesi' dinleteceği duyulması, yukarıda adı geçen roman kişilerinin hayatlarını etkileyecek, kaderler kesişecek, türlü kötülükler ve cinayetler işlenecek ve iyilerle kötüler arasında büyük bir

kavga başlayacaktır” (http://kitaponerisi.blogspot.com/2012_10_28_archive.html, 2022).

Yazar, anlatıcı çeşitliliği ve bu kişilerin “olayları kesin bir dil kullanmadan aktarmaları, nesnel ve mutlak bilginin olanaksızlığına işaret etmeleri ve okurun metne inancını özel bir gayret sarf ederek eğlenceli bir tavırla yok etmeleri” (Özdemir, 2013: 489) ile paradoks yapıda kurulan cümlelerin etkisini artırır.

Şavkay (2021: 209-212), eserde karakter seçiminde zıtlıktan yararlanıldığına dikkat çeker. Derrida'nın düalizm kavramı, ikiz olmalarına rağmen birbirlerinden çok farklı olan ana karakterler Eflatun ve Davut ile özdeşleştirilmiştir. Karakterler başta olmak üzere eserin alt yapısını oluşturan zıtlık, toplumun ahlaki ve dini yaşamı üzerine yoğunlaşmıştır.

Farklı mizaca sahip ikiz kardeşlerle kurulan paradoksun mizahi ve olumsuz öğelerle zenginleştirilmiş karakterlerinden biri de Kalın Musa'dır. Her seferinde küfürle, kavgayla amacına ulaşmayı seçen bir karakterdir. Mehteran takımında kös tokmaklayan ve eserin ilerleyen bölümlerinde cimriliğiyle ön plana çıkan Kalın Musa, küfürlü konuşması sebebiyle mehterandan kovulmuştur. Ancak bir daha küfür etmeyeceğine dair küfür ettiği yeminle işine geri dönebilmiştir: “Bir daha küfür edersem ecdadımı cümle âlem kerksin” (Anar, 2019: 17).

Kalın Musa, oksimoron örneğiyle oluşturulmuş “Sofuayyaş Mahallesi'nde” (Anar, 2019: 18) oturur. Sofu, “dinin buyruk ve yasaklarına bütünüyle uyan (kimse)” (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022) anlamına gelirken, ayyaş kelimesi ile bu bütünlük bozulur. Oğlu ve iki erkek torunuyla birlikte yaşayan Kalın Musa öz torunlarına karşı da son derece küfürlü ve paradoks ifadeler kullanmaktan geri kalmaz. “Zulada saklayıp olgunlaşmaya bırakacağı meyveyi, yaşadığı o daracık evinde, hem de kendi kanından olan bir namussuz, bir şerefsiz, bir haysiyetsiz acımadan mideye indirebilirdi” (Anar, 2019: 18) endişesiyle evde tutmak istemez.

Kalın Musa, cimriliği sebebiyle ailenin diğer fertlerine Ramazan ayı dışında da oruç tutturur. Kendisi eve giderken başka birine ait armut ağacından koparıp yediği armutların çekirdeklerinde saklı meyve oluşumunun maddi değerini hesaplayacak kadar maddiyata düşkündür. Cimriliği ile hırsızlıkla edindiği ürünün ‘cömert’ paylaşımı arasında ironik ve paradoksal ifadeler bulunur:

“[...] bir çekirdek bir armut ağacı demektir. Bu ağaç da yılda en az ikiyüz meyve verir. Bu miktardaki armudun rayiç satış fiyatı üçyüzelli akçe kadardır. Bu da on yılda dokuz altın eder. Şu durumda, mendilindeki çekirdeklerden sadece birinin fiyatı da bu olmalıydı. Ama aslında parada pulda pek gözü yoktu. Çünkü gönlü zengin biriydi. Hava aydınlanırken öylece, sırf gönlünden koptuğu için, sahibi oluğu çekirdeklerden birini başının gözünün sadakası olarak kör bir dilencinin çanağına attı” (Anar, 2019: 18).

Kalın Musa'nın kırk dokuz yaşındaki oğlu Veysel de armudi kemeçesiyle dinleyeni mest eden müzik yeteneğine sahiptir. Duyma yetisine sahip olmayanların bile onun müziğinden etkilenmesi abartı öğeleriyle süslenmiş paradoks örneğini oluşturur. “[...] nağmeyi kulaklarıyla değil de ta kalbinden hissetmiş olacak ki, bir sağır ve dilsiz dilenci de kirli mendiliyle gözünün yaşını siliyordu” (Anar, 2019: 20).

Küfürbaz oluşu ve maddiyata düşkünlüğü ile bilinen Kalın Musa, verem ile mücadele eden oğlu Veysel'e karşı merhametlidir. Baba ile oğul arasındaki mizaç farklılığı bu ifadede daha da

belirginleşir: “Bu gaddar ve eli sıkı adam hassas ve sulu gözlü mahdumu Veysel’e ne yalan söylemeli, hem analık hem de babalık ediyordu” (Anar, 2019: 22). Hastalığın etkisiyle vaktini daha çok evde geçiren ve “halim selim bir çelebi”ye (Anar, 2019: 23) dönüşen Veysel, komşuları tarafından da “Veysel Bey” (Anar, 2019: 23) olarak nitelenir. Fakat sonrasında bir Kıpti’nin “zavallı kerimesi Goncagül’ü kirletip hamile bırakmakla” (Anar, 2019: 24) yaşamındaki değerlere aykırı davranmış ve paradoks oluşturmuştur.

Kalın Musa, oğlunun yasak ilişkisi sonucunda aileye katılan iki torununun da geçimini üstlenir. Musa, çalışabilmesine ve tutumlu olmasına rağmen yardıma muhtaç olduğunu iddia eder. İhtiyaç sahiplerine verilmesi gereken fitre ve zekâtları da kabul eder. Halktan yardım toplayan ama kendi parasını biriktiren Kalın Musa’nın ve onun kontrolündeki ailesinin geçim şartlarında tutumlu tüketime rağmen bir iyileşme gözlenmemesi de bir paradoks oluşturur. İbn-i Abbas’a göre fitre “Resûlullah fitreyi, oruç tutanı anlamsız ve çirkin davranışlardan temizlesin, fakirlere de yiyecek bir lokma olsun diye farz kılmıştır” (Müsned, V, 432) (<https://islamansiklopedisi.org.tr/fitre>, 2022). Üstelik fitre verebilmek için zekâta olduğu gibi belli bir mal varlığına sahip olma zorunluluğu yoktur. Temel ihtiyaçların dışında “kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler için bayram günü ve gecesinin (yirmi dört saatlik) yiyeceğinden fazlasına sahip olan her Müslüman fitre ile mükelleftir” (<https://islamansiklopedisi.org.tr/fitre>, 2022). Fitre, Ramazan ayında oruç tutabilen ya da tutamayan fark etmeksizin yaratılışa şükür olarak verilir (<https://www.youtube.com/watch?v=xXRC4CtpFmA>, 2022). Zekât ise daha varlıklı kimselere şart koşulmuştur. Dalgın (2004: 43-44), Kuran-ı Kerim’de zekâta otuz ayette yer verildiğini bildirir. Zekât, zengin Müslüman’ın mal varlığının ihtiyaçlarının dışında kalanlardan %2,5 oranında ihtiyaç sahipleri ile paylaşması gereken, sınıflar arası farkı azaltan bir yardımlaşma aracıdır. Eserde ise zekât verecek imkâna sahip olan sınıf eleştirilir. “[...] servet edinmek için tâ gırtlığına kadar günaha batmış olan cümle namussuzun fitre ve zekâtları” (Anar, 2019: 26) paradoks oluşturur. Bu kişiler dinin yasaklarına uymayarak haram yollardan servetlerini artırmakta fakat ilginçtir ki zekât ve fitre vermeye de devam etmektedirler. Dinin gereğine uymayan bu yaklaşımın bir diğer örneği de namaz kılan cemaat arasında gözlemlenir.

Yatsı ezanından sonra meyhanelerde süren eğlencenin kişilere daha cazip geldiği abartı ve paradoks yapıyla kuvvetlendirilir: “[...] Hamr Emiri’nden daha dün alınan Edremit şarabı, demir asalı ve demir pabuçlu bir dervişin bile içini gıdıklayacak kadar lezzetli, sakilik yapan oğlanlar da bir evliyayı baştan çıkaracak kadar cilveliydi” (Anar, 2019: 31). “bile” bağlacı ve “gibi” benzetme edatıyla kurulan paradoks yapıda dinin buyrukları ve insanların gündelik yaşamları karşılaştırılır. Ana ve yan karakterlerin yaşamlarında zıtlık barındıran bir ikilik bulunduğu vurgulanır. Kahvehanede köçeklerin raks edişiyle süren eğlencede “cümbüş sürerken bazıları aşka geliyor ve hâşâ, sanki camide imişler gibi “Allah!” diye bağıyorlardı” (Anar, 2019: 33).

Eserde Sofuayyaş’ta bulunan ve bakımsız bir şekilde tasvir edilen caminin adı “Abalifellah”dır . Abalı, “aba giymiş olan” (Doğan, 2009: 16), fellah ise “çiftçi, zenci, siyah derili” (Doğan, 2009: 398) anlamlarına gelir. Sosyal ve ekonomik farklılıkları geride bırakarak birleştirici ve bütünleştirici bir mekân olan ve eserde sıklıkla kişinin son yolculuğuna tanık olunan bir mekân olarak karşımıza çıkan cami, eserde belli bir zümreye aitmiş gibi kısıtlandırılmıştır. Diğer

yandan günde iki saatlik uyku süresinin dışında vaktini ibadetle geçiren müezzin, Ramazan ayında ezanı geciktirdiği için tartıştığı kişiye “ayıp bir el işareti” (Anar, 2019: 45) yaparak daha önceki tutumlarıyla bir zıtlık oluşturur. Genç olduğu için namazı hızlı kıldıran ve cemaat tarafından bu tutumu beğenilen, “Fırtına İmam” (Anar, 2019: 45) lakabıyla anılan imamın da hem bir kumar türü olması hem de hayvanlara eziyet edilmesi sebebiyle hoş karşılanmayan “horoz dövüşüne olan merakı” (Anar, 2019: 45) mesleğiyle paradoks oluşturur.

Galata başta olmak üzere İstanbul’un çeşitli mahallelerinin sıklıkla anıldığı eserde “nezih bir semt” (Anar, 2019: 46) olarak anılan ve ismiyle paradoks oluşturan Sofuayyaş mahallesindeki bu caminin bakımsız hali de bir paradokstur. Mahalle sakinleri camiye rağbet gösterirken eksikleriyle ilgilenmez. Yazar, mahalleye sonradan taşınan Hacı İskender’in tamir ettirdiği camideki aksaklıkları ironik bir dille betimler:

“Gerçi yağmur yağdığı sıralar namaz kıldıklarında, Allah’ın rahmeti artık üzerlerine yağmayacaktı ama, tavandan akan yağmur suyunun ıslattığı seccadelere oturdukları için mafsalları da ağrımayacaktı. Fakat en önemlisi artık rutubetten değil, Hacı İskender’in vaazlarını dinlerken kapıldıkları huşûdan titreyeceklerdi” (Anar, 2019: 46).

Sofuayyaş mahallesine yeni taşınan ve kendini Hacı İskender olarak tanıtan kısa boylu kişiyi “Yeni Saray”da, Padişah Efendimiz’i eğlendiren cücelere benzetmek insafsızlık olurdu. Çünkü Hacı İskender asık suratlı, vakur, gözlerinde iman ışıltılarının oynadığı bir din âlimiydi” (Anar, 2019: 47). Kişinin fiziki özelliklerinin eğlence konusu edilmesinin yanlış olmasının yanında bir stereotiple kurulmuş paradoksal ifade de din adamlarının sert mizaca sahip olması gerektiğinin savunulur. Oysaki İbn Hanbel’den rivayet edilen Hadis-i Şerifte Hz. Muhammed (s.a.v.) “Allah Refik”tir; nezaketi, yumuşaklığı, kolaylığı, lütuf ve ihsanı, şefkat ve merhameti sever. Kaba saba bir tavır karşısında esirgediğini, nezaket ve yumuşaklık karşısında bol bol ihsan eder” açıklamasında bulunmuştur (<https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=225&SRC=yumu%C5%9Fak%20huy>, 2022).

Üstelik Hacı / Cüce İskender, gerçek kimliğini ve dinini saklayarak da bir paradoks oluşturur. Aslında bir Hristiyan ve musiki üstadı olan Hacı / Cüce İskender, anavatani Venedik’ten kaçırılarak köle olarak satılmıştır. Hem yeteneğini hem de kimliğini gizleyen Hacı / Cüce İskender, Doğulu bir görüntü sergilemekte Kur’an-ı Kerim’i ezberlemesinin ardından camilerde vaaz vermekte, müziğin zararlı olduğunu savunmaktadır. Esir Pazarı’nda satılan ve fiziksel farklılıklarının avantajı ile meşhur bir sanatçı olabilecekken köle olan Cüce Efendi’nin “uzun parmaklı ve örümcek benzeri elleri esirciler için bir kusur olmasına rağmen, çembalo için çok büyük bir üstünlüktü” (Anar, 2019: 246).

Cüce Efendi’nin kendisi bir musiki üstadı olmasına rağmen verdiği vaazlarda cemaate müziği ve müzikle uğraşmayı dine aykırı olarak beyan etmesi ve müziğin günah olarak nitelendirilmesi farklı oryantalist çalışmalarda da görülür. Ayan (2018: 84), postmodern Türk romanlarında oryantalist ifadelerin “Doğulunun musikiye bakışı çerçevesinde vücut bulduğunu” belirtir. Kendisi Avrupalı bir müzik aleti ve “[...] siyah beyaz seksenbeş anahtarlı” (Anar, 2019: 244) olan çembalo çalmada yeteneklidir.

Hitabet yeteneği sayesinde kısa sürede geniş kitlelere nüfus eden Hacı / Cüce İskender, eserdeki etkin role sahip olan erkek karakterlerdendir. Utanır (2020: 540), çalışmasında Anar'ın eserlerindeki erkek karakterlerin çokluğuna dikkat çeker. Fiziki görüntüsüyle en zayıf karakter olan Hacı / Cüce İskender, en yüksek hedefe –ölümsüz olarak mutlak iktidara- ulaşmayı dilemekte ve paradoks oluşturmaktadır. Fiziki görüntüsüyle sağlıklı bir izlenim bırakan Cüce Efendi'ye duyulan saygı şaşırtıcı derecededir:

“Hacı İskender bu anlamda bir üstünlükten çok eksiklikleri olan bir erkektir. Bu açıdan bakıldığında beklenen erkek tipini taşıyamaması nedeniyle Hacı İskender'in diğer erkekler tarafından alay konusu olabilmesi bu toplum tipi için çok olağandır ancak söz konusu Hacı İskender olunca durum böyle cereyan etmemektedir. Evet, Hacı İskender beklenen fiziksel özelliklerden uzaktır ancak bunu din âlimi olmasıyla kapatmaktadır. Fiziksel görünüş gibi beklenen ataerkil gerekliliğin yerini, din âlimi olmak gibi bir diğeri almaktadır. Böylelikle, Tanrı'nın simgesel olarak dünyadaki varlığını sürdürdüğüne inanan erkek, her şeyden önce bu inanış temelinde Hacı İskender'e saygı duymaktadır” (Utanır, 2020: 540).

Cüce Efendi'nin katil olmasına sebep olan Neva'ya aşkı da zıtlıkları barındırır: “Hem erkek hem de kadın, hem Asım hem de Nevâ, hem ölü olan hem de diri olan! Benim aşkım işte böyledir!” (Anar, 2019: 262) derken sevgisinin aşırılığa kaçan ve zarar verdiren paradoks haline açıklık getirir.

Sofuayyaş mahallesinin sakinleri kısa sürede Hacı İskender'in anlattıklarından etkilenmiş, vaazlarını ilgiyle takip eder olmuştur. Halkı etkilemesinde “anlatırken gözlerinde beliren iman ışıltıları sanki cehennem aleviydi” (Anar, 2019: 50) benzetmesiyle inandırıcılığı vurgulanırken cehennemden uzaklaştırması gereken iman ile cehennemden aynı seviyede görülmesi de paradoks oluşturur. Cemaat, “vaazdan sonra ateşten o kadar korkarlardı ki, evlerinde birkaç gün mangal yakmadıkları olurdu” (Anar, 2019: 50) ifadesiyle de abartı ile kurulan bağlantıda inancın korku kültürüne dönüştürülmesi arasındaki paradoks örneklenir.

Kişilerin konumları ve davranışları arasındaki paradoksun bir diğeri Paşa karakteri oluşturur. Karasevdaya tutulan yeğenini bunalımdan çıkarmak isteyen Paşa, Kalın Musa'nın oğlu Veysel'den yeğenine müzik dersi vermesini ister. Mimarisi ve döşemesiyle son derece abartılı bir konakta oturan Paşa, “debdebeli ve şaşaalı ortamda, yatak kıyafetiyle sedirin tam ortasına oturmuş” (Anar, 2019: 52) vaziyette parodoks bir görüntü sunarak misafirlerini karşılar. Veysel, ilk önce Hüseyini makamında bir eser çalarak yeğenin neşesini yerine getirmiş ardından da en sevdiği nağme olan hüzzam makamından bir esere geçince Paşanın yeğeninin fenalaşmasına sebep olmuştur. Yeğenin ölümünden sorumlu tutulan Veysel, Baba Cafer Zindanı'na atılır. Zindanda katiller ve hırsızlar başta olmak üzere farklı suçlardan hüküm giymiş mahkûmlar vardır. Fakat mahkûmlar kendilerini “hile hurda bilmez, helal süt emmiş, cennetmekân kişiler” (Anar, 2019: 58) olarak tasvir ederek paradoks örneği oluştururlar. Üstelik bu tutukluların “[...] hemen hepsi, artık ne hikmetse, aptestinde namazında, gayet sofu kişilerdi. Baba Cafer'in mescidini günde beş vakit doldurur, hırsızlık ilminde saç sakal ağartmış zehir gibi bir ihtiyarı kendilerine imam seçip arkasında namaz dururlardı” ” (Anar, 2019: 58). “[...] saç sakal ağartmış zehir gibi bir ihtiyar” (Anar, 2019: 58) ifadesindeki oksimoron ile de kişilerin inançlarının gereğince davranmadıkları vurgulanır. “Sıfat içinde çelişki / contradictio

in adjecto”³ (Braak ve Neubauer, 1990: 64) olarak tanımlanan zıtlıkta bir ihtiyarda gözlemlenmesi beklenen enerjinin fazlalığına ve bu enerjiyi kanun dışı eylemlerde harcadığına dikkat çekilir. Zindancıbaşı, tahliye edilen mahkûmların tekrar suça karışacaklarından emindir ve arkalarından “Allah güle güle gitmek selamete dönmek nasip eylesin” (Anar, 2019: 58) diyerek ironi barındıran paradoks bir cümle kurar.

İnancı ve yaşam tarzı arasında zıtlık olan bir diğer karakter de bakkaldır. Bol müşteri çekmek isteyen bakkal, dükkânına “sülüsle yazılmış karınca duası, Ayetü’l Kürsi ve Salat-ı Tefriciye” (Anar, 2019: 86) asmakla yetinmeyip inancıyla zıt olan batıl inançlara da başvurarak “cadılar gibi burnu eğri bir ihtiyar kadına dükkânını tütsületir” (Anar, 2019: 86). İnancın gereklerine ters düşen eylemlerin bir arada bulunması bir uyumsuzluktur. Üstelik bununla da yetinmeyen bakkal, daha çok müşterisi olan yan komşusunu inandığı dinin gereğine uymayarak “hasetle ve yan gözle dikizliyordu” (Anar, 2019: 86).

Yazar, bu kötü niyetli bakkalın kusurunu da yine paradoks ve ironiden yararlanarak açıklar: “Çünkü ne hikmetse, müşteriler ekşi suratlı bakkalınkine değil de, komşusunun dükkânına rağbet edip onun mallarına üşüşüyordu” (Anar, 2019: 86).

Bakkal dini vecibelerini yerine getirmeyi de bir övünç kaynağı olarak görür. Kendisi hac görevini yerine getirmiştir fakat komşusu “halli vakitli olmasına rağmen bu farizayı yerine getirmeye hiçbir zaman tenezzül” (Anar, 2019: 87) etmemesine rağmen daha çok müşteriye sahiptir. Komşusunu “Gerçi yüzüme güler! Ancak bilirim ki, Allah’ın sevgili kulu olduğum için beni için için kıskanır vesselam” (Anar, 2019: 87) ifadesiyle de ikiyüzlülükle suçlamaya devam eder. Burada yine dindar olan kişilerin diğer insanlara karşı küçümseyici ve sert tutumları eleştirilir. Kişiler sadece sembolik olarak farz ibadetleri yerine getirmekte, ibadetleri ile övünmekte böylelikle halk arasında üstünlük kurmayı planlamaktadırlar.

Kendilerini inançlı olarak addeden bir toplumda türlü işkencelere ve aşağılamalara maruz kalarak inanç ve yaşantı arasındaki paradoksun en kapsamlı örneğini oluşturan karakter ise Eflatun’dur. Eserde bir arayış ve yolculuk halinde olan Eflatun, ana karakterlerden Davut’un ikizi olmasına rağmen bambaşka bir karaktere sahip olmasıyla da zıt bir kutbu temsil eder. Duyduğu sesin kime ait olduğunu bulmaya çalışan Eflâtun, yedi kişiye kibarca kendisine seslenen kişiler olup olmadıklarını sorar. “Efendim, bir yanlışlık varsa affedin. Ama beni siz mi çağırdınız? Gelmemi siz mi istediniz?” (Anar, 2019: 93) cümlelerinden görüldüğü üzere son derece saygılı ve naziktir. Eflatun, aslında “görünüşe aldanarak hata işlemiş”tir (Anar, 2019: 119). Çünkü bu kişiler dış görünüşlerinin uyandırdığı sevecen ve babacan tavrın dışındadırlar. Haset, uyuşukluk, oburluk, cimrilik, öfke, hırs ve şehvet gibi dünya zevklerine düşkündürler. Büyük günahları temsil eden kişiler arasında hırpalanan ve meczup bir halde sokaklarda dolaşan Eflatun gibi birine yardım etmek kimsenin aklına gelmemiştir. Yazar, onu umursamayan kişiler arasında en çok medreseye giderken Eflâtun ile karşılaşan din adamlarını eleştirir ve değer yargıları ile davranışları arasındaki paradoksu vurgular:

³ İsim ile niteleyicisi arasındaki uyumsuzluğu örnekleyen ifadeler “canlı sessizlik, dolu mola” (Braak ve Neubauer, 1990: 64).

“Genellikle, icazetname koparıp âlim sıfatıyla bir daireye kapağı atmak için yanıp tutuşan, dünyevi ilimleri kâfirlik saymalarına rağmen dünyevi çıkarlar peşinde koşmayı ihmal etmeyen bu talebeler, günde beş kere aptest tazelemelerine karşılık, hamama ancak ayda yılda bir giderler, kâgir medresenin kurşun kubbeleri altındaki hücrelerde yatıp kalkarlar, yer içerlerdi” (Anar, 2019: 90).

Asıl paradoks akılları başlarında olan saygın ve ağırbaşlı bir görüntünün altında açgözlü, kibirli, bencil, yalancı, şehvet düşkün ve öfkeli kişilerin bulunmasıdır. Yazar, eserde Müslümanları, “kirletilmiş, günaha bulaştırılmış bir hâle sokarak 'düşük'leştirmektedir” ve bu durum yine Şakar’a göre postmodern yaklaşımın önemsemediği bir durumdur. (<https://www.yenisafak.com/hayat/suskunlarin-simgemesel-dunyasi-91886>, 2022). Eserde dindar görüntüsünün ardına saklanan fakat dinin gereklerini yerine getirmeyen kişilere esnaflar arasında da rastlanır. Darphane’de çalışacak kişilerin hırsızlık gibi suçlara cüret etmeyecek nitelikte insanlar arasından seçilmesine özen gösterilir. Fakat birçok vaka bu seçimin yeterli olmadığını gösterir:

“Herhangi bir hırsızlığa mahal vermemek için hemen hepsi helal süt emmiş, namus ehli zevat arasından seçilen vezneci sarraf, cilacı, sikkeci ve haddecilerin çalıştığı Darphane’nin, kendi camisi, imamı, müezzini ve bir de maaşlı celladı vardı. Ama çiğ süt emmiş insanoğluna yine de pek güven olmadığından, burada çalışan sikke vurucular, sabah akşam anadan üryan aranırlardı.[...] Darphane’nin Emîni’nce en küçük hırsızlık bile hoş karşılanmaz, suç işleyen şahıs şeriate uygun olarak derhal cezalandırılırdı. Zaten gören ibret alsın diye Darphane’nin kapısına, çoğu artık kurumuş olan tam yirmibir kesik el çivilenmişti” (Anar, 2019: 91).

Kesik el sayısına baktığımızda kişilerin ibret almadıkları ve bütün kontrollere rağmen hırsızlık yapmaktan da çekinmedikleri görülür. Hırsızlık olaylarının önüne geçilemediği darphanenin celladı Kara Ali, bir Kıpti’dir, mesleği sebebiyle de ve diğer Kıptilerce küçümsenir. Diğer yandan yine bu meslekten edindiği kazanç sebebiyle de saygı görmektedir:

“Bizim gibi içli değildir ki kanun kemeç çalsın,” diye anarak cemaatlerinin yüzkarası ilan etmişlerdi ama, bazılarının sıkıştıkları zaman arada bir gelip Kara Ali’den üç beş kuruş koparmak için yalvar yakar oldukları da görülmemiş, duyulmamış değildi” (Anar, 2019: 99).

Cellat Kara Ali, Eminönü’ndeki infazdan sonra yamağı ile alışverişe çıkar. Başkalarının hayatına son vererek geçimini sağlayan Kara Ali’nin, kendi sağlığına gösterdiği özen, yaşam ile ölüm arasındaki paradoksu örnekler. Kara Ali’nin, “sol elinde, pazarlık edip oniki akçeye aldığı, ayakları bağlanmış besili bir tavuk vardı. Yamağı ise bir elinde soğan, patlıcan ve biber dolu bir sepet, diğerinde ise, tepesindeki bir tutam saçtan tuttuğu, şifreyle gövdesinden yeni ayrılmış, kanlar içinde bir insan kellesi taşımaktaydı” (Anar, 2019: 99).

Toplum arasında saygın bir mesleğe sahip olmak önemlidir. Duyduğu sesin kaynağını bulmaya çalışan Eflatun, kavuk ve kürklerin satıldığı çarşıya geldiğinde bir baba-oğulun konuşmasında bu duruma şahit olur. Manav olan baba, oğlunun da saygınlık uyandıran kavukları giyebileceği bir mesleği olmasını ister, oğluna saygılı olmasını tembihlerken onu kendi öz benliğine karşı saygısızlığa teşvik ettiğinin farkında değildir: “Gelene beyim, gidene paşam deyip büyüklerine saygı gösterir, el etek öpersen, işte sen de gün gelir böyle muazzam bir kavuk giyer, bey gibi yaşarsın” (Anar, 2019: 100).

Diğer yandan beylerin ve paşaların yanındaki korumaların şık giyinişleri ile devlet kademesindeki önemli bir zati koruyor olmanın verdiği gurur, bu kişileri kibirli bir tutuma sürükler. Korumalar, şeyhülislamdan gelen bir karar ile “[...] daha düne kadar önünde el bağlayıp baş tacı ettikleri efendilerini cellat gelene kadar dilleriyle ve hatta elleriyle aşağılayacak olan kişiler”e (Anar, 2019: 102) dönüşür.

Eserde, inançlarının gereğini uygulamayan karakterlere konumu ve yaşının gereğine göre davranmayan kişiler de eklenir.

“Keçe külahına sarılı âbânî destârı dikkate alınmazsa aslında efendice giyimli denilebilecek bir aksakallı ihtiyar, öfkeden gözlerinde şimşekler çektiği halde âvâz âvâz bağıyor, bir yandan da kölesinin kıçına tekme savurup suratına şaplak şaplattıyor, burnuna yumruk indirip ensesinde tokat patlatıyordu” (Anar, 2019: 103).

Kölenin dayak yemesinin sebebi “sendeleyerek yere kapaklanmasının pek tabii bir sonucu olan yerdeki devrik küfe ile bu küfeden dökülüp kırılan yüzlerce yumurta”dır (Anar, 2019: 103). Yaşına aldırmadan kölesini öldüresiye döven yaşlı adam, fenalık geçirince “orada bulunan hayırsever kişiler ihtiyarı, hamamın önündeki binek taşına oturtup sevaptır diye bir bardak da su” (Anar, 2019: 105) içmesini sağlarken vücudun her bölgesine darbe alan köle “yerde serilmiş inleye ahlaya” (Anar, 2019: 105) acısını dindirmeye çalışır. Yaşlı, davranışlarının doğruluğuna bakılmaksızın saygı görürken, suçu olmayan üstelik yediği dayağa rağmen efendisine karşı gelmeyen köle çevredekilerce yok sayılmaktadır.

Meczip görüntüsüyle halk arasında yok sayılan Eflatun, sesin peşinde ilerlerken o dönem “ayrı bir şehir sayılan Galata’ya” (Anar, 2019: 107) geçmek ister. Haliç’i geçebilmesinde kendini “Merhametli Karûn” (Anar, 2019: 108) olarak niteleyen kayıkçı, ücret karşılığında onu karşı kıyıya götürme sözü verir. Anıştırma tekniği ile zenginliği ile bilinen ve Hz. Musa’ya çektiği acılar ile tanınan Karûn (bkz, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karun#1>, 2022), eserde görünüşte iyi kalpli, yardımsever ve fakir bir karakter olarak karşımıza çıkar. Karûn, Firavun döneminde kendisine verilen İslam’a geçme tebliğlerine karşı gelmiştir. Eserdeki Karûn ise dini inancın korunmasına saygı gösterir. Eflatun’a Galata’ya geçmemesini öğütleyerek dini inancının zarar görmesini engellemeye çalışır. “Galata’ya götürdüğüm nice imamı, zâhidi, sofuyu ve dini bütün âdemi, dinlerini ve imanlarını unutmuş, dahası, ayyaş, bıçkın ve zampananın alâsı kesilmiş olarak buraya getirdim” (Anar, 2019: 108). Diğer yandan Galata’ya gitmekte ısrarcı olması halinde ücretsiz götüremeyeceğini belirtir ve Eflatun’un saf gümüş kolyesini alır. Kolye için, “Gerçi pek fazla para etmez. Ama ne demişler? Kiminin parası kiminin duası!” (Anar, 2019: 109) diyerek yalan söylemekte kendi menfaatini ön planda tutarak söylem ve davranışlarıyla paradoksal bir görüntüye bürünmektedir.

Eflâtun içinse her zaman başkalarının iyiliği ön plandadır. Tersane Zindanı’na doğru yürüyen Frenk esirleri gördüğünde esirlerin vücutlarındaki yaralara üzülür. Bu yaraların kişide merhamet duygusu uyandırması gerekirken yaralarının “zayıfı görünce zalim kesilen çocukların yağdırdıkları taşlardan” (Anar, 2019: 116) kaynaklanıyor olması eserdeki bir diğer paradokstur. Bu yaralara ancak alanında uzman olarak bilinen Eczacı Levi’nin çare bulabileceği belirtilir. İnsanların hastalıklarının iyileşmesinde aracı olan Eczacı Levi, zıtlıklarla dolu bir yaşam süren hastaları/müşterileri sebebiyle merhametsiz birine dönüşür. Eczacı Levi:

“[...] namus ehli insanlarla; mesela babasının servetine konmak isteyen hayırsız evlatlar, oğullarının zalimliğinden ve müsrifliğinden illallah demiş üvey babalar ve kocaların nemrutluğundan bıktıklarından biricik sevgilerine kavuşmak için yanıp tutuşan iffetli kadınlarla belki de fazlaca sıkı fıkı ve içli dışlı olması sonucudur ki, bu kadar katı ve hissiz olmuştur” (Anar, 2019: 116).

Yine, Galata’da fuhuş yapan kadınlar, yoldan geçen ihtiyar bir dervişe “Baba! Baba! Gel içeri! Sana bedava!” (Anar, 2019: 118) diye seslenirken kendilerine aşifte diyen dervişe “Aşk olsun! Biz aşifte miyiz ayol!” (Anar, 2019: 118) diye kızarak bir paradoks bir görüntü oluşturmaktadırlar.

Yedi büyük günaha farkında olmadan tanık olan fakat kimseyi incitmeden yoluna devam eden Eflatun, en sonunda Mevlevi Dergâhına ulaşır. Yolculuğu boyunca yalınayak dolaşan, azarlanan, kovulan hatta dövülen Eflatun, sağda solda koşuşan ve nazikçe bir yerden alınıp başka bir yene konulan kedilerin olduğu dergâha ulaşmıştır. Şeyh İbrahim Dede’ye göre Eflâton buraya sadece çağrılmamış aslında bulunduğu yerden gitmesi de istenmiştir. *Gelmek* ve *gitmek* fiilleriyle sağlanan paradoksta manevi dünya yolculuğu özetlenir: “Senin buraya gelmenin sebebi sadece bizim ‘Gel’ dememiz değil, ayrıca onların sana ‘Git’ demeleri. Hiç kimseye ‘kötüdür’ deme. Aslında onlar, bilmeden iyilik eden insanlardır” (Anar, 2019: 123).

Eflatun tüm naifliğiyle dergâhın huşu ortamına kolaylıkla uyum sağlar. Fakat uğradığı haksızlığın intikamını almaya ant içen “kalbinde taşıdığı nefret duygusu nedeniyle burnundan soluyan bir Mevlevi dervişi” (Anar, 2019: 124) dergâhın atmosferi ile paradoks içindedir. Öfke dolu ve zorlu bir yolculuktan sonra Galata’ya ulaşan bu derviş “Galata Mevlevihanesi’nin pek muhterem şeyhi, cennetmekân Nuvârif Bursevî”nin (Anar, 2019: 125) salası okunduğu sırada bile alacağı intikamı düşünmektedir. Derviş, Rafael’in “yakıcı yaz güneşi altında bile gece kadar karanlık ve ayın ışığı kadar da soğuk” (Anar, 2019: 127) görüntüsüyle paradoks bir görünüme sahip olan evini arar. Mahalle sakinlerinin “tekinsiz ev”, “uğursuz mekân” (Anar, 2019: 127) diye niteledikleri ve yönlerini değiştirdikleri eve “Mevlevi dedeleri ve dergâhın diğer canları, lanetli evin önünden ne zaman geçseler, saygı ve sevgiyle baş kesmekte” (Anar, 2019: 128) ve bu tutumlarıyla da paradoks oluşturmaktadır.

Nuvârif Bursevî, “Suskunlar diye anılan küçük kabristan”a (Anar, 2019: 129) defnedilir. Sağlığında kendisini “Bana Firavun derler. Bursalı’yım. [...] Önümüzdeki günlerde benden çok çekeceksiniz” (Anar, 2019: 134) diye tanımlar. Nuvarif, evinin önünde gece yarısı kaçırdığı iki dervişe ve yakaladığı birçok kişiye işkence etmiştir. İbrahim Dede, kaçırılan iki dervişten biridir. İşkence ve sonrasında taş ocağında geçen zorlu senelerin ardından intikam almak isteyen İbrahim Dede, “Kötü ve ölü bir düşmanım olacağına, iyi ve diri bir dostum olsun istedim” (Anar, 2019: 136) diyerek paradoks bir yapıdan dingin bir yaşam dersi çıkarır ve intikam almaktan vazgeçer. İbrahim Dede “her şeyi bilmek için, belki hiçbir şey bilmemek gerektiğinden [...] ancak her şeyi unutan bir gönül ilahi esintiyle dolar” (Anar, 2019: 139) inancını taşıdığından bilgi ve bilme paradoksunda “esin dolu insanlardan biri” (Anar, 2019: 139) olur.

Eserde bilmemekte huzur bulan İbrahim Dede’nin aksine geleceği bile bildiğini iddia eden kişilere de rastlanır. Üstelik inançlı kişiler de bu kişilerden yardım isteyerek inançlarına aykırı hareket etmektedirler. Eflatun ile zıt karaktere sahip olan Davut, âşık olduğu Neva’yı Asım’ın

hayaletinden kurtarmak ister. Bunun için Yedikule Kâhinine başvurur. İnanç ve yaşam tarzı açısından paradoks içeren Kâhin, ramazan ayında oruç tutar fakat kendince bir adet geliştirerek; “sahurdan sonra okumayı bırakır, nefsinin bastırarak iftar zamanına kadar elini kitaba sürmez, ancak akşam ezanını işittiği zaman Aristatalis’in *Badü’ t Tabiiyye* başlıklı meşhur eserinden bir bölüm okuyarak orucunu açardı” (Anar, 2019: 159). Tabiiyye, İslam felsefesinde deizmi kabul eden tabiatçı bir felsefedir (<https://www.felsefe.gen.tr/tabiiyye-tabiiyyun-tabiiyye-nedir-nedemektir/>, 2022). İslam’a farklı yorum getiren eserleri okuyan Kâhin, Ramazan ayında da uyulması gereken kuralların dışına çıkarak zıtlık oluşturur. Kâhin, ironik bir şekilde okumaya önem göstermeyen insanlarla da dalga geçer: “[...] ilim konusunda derya gibi olan kâhin, epeyce dindar da olduğundan, sadece ve sadece bir tek kitap kaleme almış, böylece kafa sermayesinin kırkta birini, okusunlar öğrensinler diye cahil cühelâ takımına zekât olarak vermişti” (Anar, 2019: 159). Yedikule Kâhinini Kahire, Urfa ve Basra başta olmak üzere ziyarete gelen kör kâhinler afiyetle yedikleri yemek sonrası “nezaket gereği hepsi teker teker geçirdikten sonra” (Anar, 2019: 162) isteklerini dile getirirler. Geçirmek, anlamı kültürden kültüre değişebilen bir eylemdir. Kültürümüzde “[...] geçirmek ve arkasından ‘çok şükür Allaha’ demek, esnemek, sümkürmek, ağızda lokma varken konuşmak, pek hızlı yemek, ağız şapırdatmak” (Kurtbek, 1939: 138’ dan akt. Ural, 2018: 89) hoş karşılanmaz.

Eserin sonlarında görme yetisini kaybeden Kâhinin gaip âlemine dair sezileri kuvvetlenecektir. “Hakikati gören gözün başka bir şey görmesine gerek yoktu. Yedikule Kâhininin yegâne gözüne de bu şekilde perde indi. Ama kör olmasına rağmen hiçbir şey görmüyor değildi” (Anar, 2019: 268).

Eserde paradoks özellikler barındıran bir diğer disiplin de tıp bilimidir. Tıp eğitimini kitaplardan öğrenmeye üşenen Rafael, hasta inceleyerek doktor olmaya karardır. Bu sırada muayene ettiği hastaların neredeyse hepsinin hayatını kaybetmesi doktorluk yapmasını engellemez. Ne halk ona gitmekten ne de o hasta muayene etmekten vazgeçer:

“Atalarından kalma mekânı, hem yatıp kalkmak hem de muayene ve ameliyat odası olarak kullanan Rafael’in araç gereci, takım taklavatı da tam sayılırdı. Eksik olan tek şey bilgiydi. Bu eksikliği tıp kitapları okuya okuya gidermesi mümkündü. Fakat kitapların yazıları karınca duası gibiydi. Üstelik gayet sıkıcı olan bu eserlerden ancak birkaç sayfa okuyabiliyor, sonra da usanıp bırakıyordu. Anlaşılan o ki, tıp ilmi ancak göre göre öğrenilirdi” (Anar, 2019: 184).

Rafael, tek şikâyeti boza içince midesi yanan hastasına içirdiği müshil sebebiyle kan kusmasına sebep olur. Buna rağmen onu iyileştireceğinden emin olan Rafael, “Eğer beceremezsem, bana ‘Cenazeci Rafael’ demesinler” (Anar, 2019: 185) diyerek kurduğu oksimoron ifade ile aslında başarısız bir hekim olduğunu kabul eder. Lazar isimli bu kişi, Rafael’in “senelerce sürecek tedavisi ile daha da hasta ve hatta yatalak olacak”tır (Anar, 2019: 186) ifadesiyle de Rafael’in mesleki kariyerindeki paradoks somutlaştırılır. Rafael, “Tıp denilen zanaatı, zavallı Lazar’ın orasını burasını kesip içine bakarak, yalapaş ve yarım yamalak öğrenen bu adam, mesleğinde bir hayli ilerleme kaydetmiş benzerdi” (Anar, 2019: 267). Aynı anda Tağut’un da tedavisiyle meşgul olan Rafael, Tağut’un makatında ve ağızda gördüğü yılan sonrası hem korkmuş hem de bir ilk olması sebebiyle bunun kendisini üne kavuşturabileceğini düşünmüştür. “Artık yüreği sadece korkudan değil, aynı zamanda ümit ve sevinçten de güm güm atıyordu” (Anar, 2019: 187). Şeytan anlamına gelen Tağut, inanmayanların öncülü, inananların ise karşıtıdır Cuma

günlerinden ve Mevlevilerin ayin seslerinden rahatsız olan Tağut, iki Mevlevi dervişin kaçırılıp işkence edilmesine sevinir ve “zavallıların çığlıklarını, sanki dünyanın en muhteşem musikisiymiş gibi” (Anar, 2019: 188) dinlemekten keyif alarak tutum ve davranışların değişkenliğini paradoksal bir örüntüyle sunar.

Cüce Efendi gibi dış görünüşü ve karakterinin uyum göstermediği bir diğer karakter de Heybet isimli çete lideridir. Zahir, Zincirli Han’da kabadayılardan oluşturduğu bir çete ile görüşür. Çetenin “[...] suratında daima ha ağladı ha ağlayacak gibi bir ifadeyle dolaşp çetenin haraçlarını toplayan, ufak tefek, halim selim, sessiz ve epeyce de ezik biri olan Heybet” (Anar, 2019: 194) adlı kişi bulunur. Bu kişi hem adı ile hem de yaptığı işle uyuşmayan bir görünüme sahiptir.

Çetenin üyelerinden Bayram, ağrılarını tıbbi bir şifa bulamaz. Otacı bir kadın kendisine vicdan azabından kaynaklanan ağrılarını giderebilmesi için dini eğitim almasını öğütler. Bunun üzerine Karacakalfa Camii’ndeki vaazlarıyla üne kavuşan Pereveli İskender Efendi bir diğer adıyla Cüce Efendi ile görüşür. Dini bilgileri detaylı bir şekilde anlatan Cüce Efendi verdiği okunmuş macunla şifa dağıttığını iddia etse de macunda “sadece kutsallık değil, aynı zamanda, hatırı sayılır miktarda afyon” (Anar, 2019: 200) vardır. Her ne kadar afyon tıbbi amaçla kullanılmasında mahzur görülmemeyen bir ürün olsa da macunun okunmuş olarak nitelendirilmesi bir paradoks oluşturur.

Cüce Efendi’nin musikiyi şaraba benzeterek insana sarhoşluk vermesinin caiz olmadığına dair verdiği vaazlardan sonra müzisyenler öldürülmeye başlanır. Tamburi Gülabi ilk öldürülen müzisyendir ve cenaze alayında hem ağtın hem eğlenenin bir arada olması paradoks bir görüntü sergiler:

“Cenazenin önü sıra yürüyen ve parayla tutulmuş dokuz-on kocakarı, gözlerinden yaşlar boşana boşana durmadan ağıt yakıp danalar gibi böğürüyor, saçlarını başlarını yoluyor ve boğazlarını yırtarcasına feryat ederek yeri göğü çınlatıyorlardı. Gel gör ki cenazeyi takip eden Kıptiler, özellikle arka tarafta zurna ve miskal üfleyen, davul darbuka tepen ve sine kemani çalan todilerin sazlarından yükselen nağmeye göre oralarını buralarını kıpırdatıyorlar ve hatta raks ediyorlardı” (Anar, 2019: 201).

Neyzen İbrahim Dede, müzisyen ölümünün ardından tehlikenin yaklaştığını sezinler ve sırada Eflatun’un olabileceği endişesine kapılır. Neyzen İbrahim Dede, Eflatun’un neyi ilk üflediğinde çıkarabildiği sestenden onun müzik kabiliyetini anlamıştır. Davut’a yazdığı mektupta “Ne yazık ki ve iyi ki, ona da ‘nefes’ üflendi. Ne yazık ki ve iyi ki, onun da bir şarkısı var!” (Anar, 2019: 240) diyerek bu yeteneğin hem olumlu hem de olumsuz yanlarına paradoks bir cümleyle dikkat çeker. Neyzen İbrahim Dede, son dinletisinde neyi kusursuz bir şekilde üfler. Mütevazı kişiliğiyle büyülenmekten her zaman kaçınan Dede’yi dinleyenler şaşkına dönmüştür: “[...] dedelerden biri, “Erenler!” dedi. “Ney-i şerifinizle bu güne kadar üflediğiniz her şey kusurlu olduğu için kusursuzdu. Ama şimdi üflediğiniz, kusursuz olduğu için kusurlu!” (Anar, 2019: 208). Dikkatleri kendine çekerek Eflatun’u kurtarmak isteyen İbrahim Dede ise “İnsanın alçaldıkça yükseleceğine veya yükseldikçe alçalacağına inanmıyorum!” (Anar, 2019: 208) ifadesindeki paradoks yapıyla kendisini Eflatun’un yerine kurban etmeye razı olduğunu ifade eder. Eflatun, müzik yeteneği sebebiyle öldürülmek istenirken ölümsüzlüğe ulaşacak

nağmeyi barındıran müzik, eserde ezeli ve ebedi karşıt kutup olan insan ve şeytanın ortak amacı olması sebebiyle de paradoks oluşturur:

“Ne var ki Âdemoğulları; Hâbil ve Kâbil’den (...) Âhîrzaman Peygamberi Hazreti Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Sellem Efendimiz’e kadar bütün devirlerde, tamburdan, santurdan yongardan, davula kavala miskala kadar türlü türlü musiki âletiyle; bu nağmeyi keşif yahut peyda etmek için yırtınıp didindiler” (Anar, 2009: 139).

Dil oyunlarıyla yapılan bir diğer paradoksa esir pazarında rastlanır. Konstantiniye’de, “eli ensesi kalın, dişli tırnaklı, demir bilekli zencilerden, bir deri bir kemik, cenaze gibi Habeşi hadımlara kadar türlü türlü” (Anar, 2019: 201) esirin satışa sunulduğu Esir Pazarı insanın metalaştırıldığı paradoks öğeler barındıran bir mekândır. Fakat Alessandro Perevelli hakkında bilgi edinildiği için de eserin düğüm noktalarından birinin çözüldüğü yerdir. Buradaki görevliden yardım isteyen İdris Dede’den rüşvet bekleyen görevli “Dede Hazretleri!” dedi. Evde torunum süt bekler. Hem de yetimdir. Babası o doğmadan üç sene evvel vefat etti” (Anar, 2019: 220) açıklamasıyla paradoksu zirveye taşır.

Kalın Musa, sonrasında eserde Hz. İsa rolünde olan ve hastalara şifa veren Zahir ile karşılaşacak ve onun içinde bir paradoks barındırdığından şüphelenecektir: “Zahir’i gördüğünde nedense hiç sevmemişti. Çünkü yüzünden iyilik akan birinin, daima sahtekârın teki olduğuna inanırdı” (Anar, 2019: 222). Zahir’in peşinde olan kişiler Ağa Çayırı’nda izini bulurlar ve şiddetli bir kavga başlatırlar. Zahir, öldüresiye dövülmesine rağmen karşılık vermez. Onu döven kişilerin “teke tek kavga etmekten kaçan, ama savunmasız bir adamı dövmeye bayılan insanlar” (Anar, 2019: 234) olması tutum ve davranıştaki paradoksu örnekler.

Zahir ve şakirtlerinin birlikte iftar ettikleri sofrada, koyun, tavşan ve yılanbalığından yapılmış yahniler başta olmak üzere Ramazan’ın anlam ve önemine aykırı abartılı derecede bir sofraya hazırlanmıştır. Üstelik “Zahir Hazretleri için bir kavun ve bir sürahi dolusu rakı”nın (Anar, 2019: 228) da hazır edilmesi de bir diğer paradokstur⁴. Oruç sözlükte “bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak” anlamına gelen Arapça savmın (sıyâm) Farsça karşılığı olan rûze kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/oruc#1>, 2022). İslam’ın beş şartından biri olan oruç tutmak inancın gereği yapılırken Kuran-ı Kerim’de Maide suresinde “İçki, kumar... şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz” (Mâide 5/90) buyurularak içki ve kumar Müslümanlara kesin olarak haram kılınmıştır (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/226/219-ayet-tefsiri>, 2022). Dolayısıyla iftarda alkol almak orucun içeriğiyle bağdaşmazken Hatipoğlu, seyircilerden gelen Ramazan ayında iftar ile sahur arasında alkol alıp ertesi gün oruca devam edilip edilmeyeceğine dair soruya iki türlü cevap verilebileceğini ama kişiyi tamamen ibadetten uzaklaştırmamak için oruca devam etmesini söylemenin gerektiğini savunur (<https://www.sabah.com.tr/video/nihat-hatipoglu/iftardan-sonra-alkol-alan-biri-imsaktan-sonra-niyet-ederse-orucu-kabul-olur-mu>, 2022). Eserde sıklıkla karşılaşılan davranış boyutundaki paradoksu örnekler.

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=BRZjc3dRQTE>, Mehmet Ali Birand’ın Vehbi Koç’un yaşamını konu ettiği belgeselde bu durumu örnekleyen bir örnek mevcuttur. Belgeselin 1.04.22. dakikasında Vehbi Koç, dini ibadetlerinin arasında kullanmaya devam ettiği alkolü sarhoş olmaktan ziyade zihnini rahatlatmak için kullandığını ifade eder.

Zincirli Han'ın katili Kabil, müzisyenlerin katilidir ve Kuran-ı Kerim'deki Habil-Kabil olayındaki gibi kardeş katlini örnekler. Kabil, öldürdüğü müzisyenlerin kardeşini çuvala koyarak mezarlığa getirir. Kabil, “Kafasında dervişlerinkine benzer yirmi iki dilimli bir al serpuş” (Anar, 2019: 225) ile hem dış görünüm açısından hem de “[...] şarabı, peyniri ve billur kadehiyle bir çilingir sofrası, mezarlığın ortasında” (Anar, 2019: 225) hazır ettirmesiyle paradoks bir hal oluşturur. Yağlı kementle mezarlıkta boğulan Âmin'in cesedini güzel bir manzaraymış gibi seyre dalması da paradoks bir tutumdur.

“Ara vermeden cesedin gözlerine, kulaklarına, kaşlarına, ağzına, burnuna nazar ediyordu. Bu teması sanki tâ be kıyamet sürececek gibiydi. Gerçekten de adam, cesedi izlerken sanki güzel bir manzarayı, mesela gün batımını seyrediyormuş gibiydi” (Anar, 2019: 226).

Kabil, iki yeğeni ile birlikte cinayet işlemiştir. Âmin'i boğazladıktan ve mezarlıkta kurulan çilingir sofrasının ardından ibadetlerini yerine getirmek için hazırlanırlar ve dinleri ile eylemleri arasında yine bir paradoks oluştururlar. “Mezarlıktan çıkarak, sabah namazını kılmadan önce, dosdoğru Sarıca Hamam'a giderek boy aptesti aldılar. Çünkü adam öldürmüşlerdi” (Anar, 2019: 227). Romanın sonu “Belki de susmak gerçeği anlatmanın tek yoluydu” (Anar, 2019: 268) cümlesiyle biterken davranışla sergilenen paradoks bir üst seviyeye taşınmış olur.

Günümüzün teknik imkânlarıyla artan erişim olanaklarına inatla gerek sosyal mecralardan gerekse gündeme dair konulara yorum yapmaktan kaçınarak suskun bir imaj sergileyen yazar, eserleriyle halkın konuşmaya cesaret edemediği, hatta farkında bile olmadığı gerçekleri açık bir dille ifadenin yolunu bulmuştur. Eser Osmanlı Dönemi'ne ait simgesel ifadelerle örülü olsa da, günümüze baktığımızda da insani erdemlerin yerine getirilmediği, farklı inanç mensubu kişilerin inançlarının gereğince yaşamadıklarını gözlemlemek zor olmayacaktır.

SONUÇ

Yaşam, zıtlıklarla ahenk sunan bir düzlemdir. Zıtlıklar, uyumun varlığını ve önemini pekiştirirler. Yazında söz sanatları ve kelime oyunları kurulan öğeler, okuyucu ve dinleyicide etki artırmayı hedefler. Cümle düzleminde kurulan paradoks ve kelime düzleminde oluşturulan oksimoron, anlatıda zıtlıkları, uyumsuzlukları bir araya getiren ve dikkat çeken etkili birer araçlardır. Cümle diziminde ya da benzetme oluşturulurken kural dışı bir görünüm sergilemeyen fakat anlamsal boyutta uyumsuzlukları bir potada buluşturan bu yapılar, İhsan Oktay Anar'ın eserlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Anar'ın beşinci romanı olan Suskunlar, paradoks cümlelerin ve oksimoron yapıların ardında birçok yapıcı eleştiriyi barındıran ve farkındalık oluşturan bir eserdir. Mevlevilik düsturunun örneklediği eserde kötülüğe kötülükle karşılık vermemek, sabırlı olmak, güler yüz ve sakinliği korumak, otorite ve zorbalara karşısında hak çizgisinden ayrılmamak, şekle değil öze bakmak gereği vurgulanmıştır.

Eserde semavi dinlerin ortak noktası olan büyük günahların alenen inançlı olduklarını söyleyen kimseler tarafından aşikâr olarak işlendiği, paradoks cümlelerin bu yapı etrafında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Dünyanın yaratılışından, ilk insana ve ilk cinayete kadar değinilen kıssalarda bu kıssaların çağlar sonra bile farklı şekillerde sürdüğü vurgulanmıştır. Üç bölümden oluşan ve

musiki öğeleriyle zenginleştirilen eserde müziğin işiteni etkileyen ahenginin insan yaşamında hala sağlanamadığı, çatışmaların bu uyumsuzluktan kaynaklandığı mesajı iletilmiştir. Helal ve haramların iç içe geçtiği ibadetler mizahi unsurlarla sunulmuştur. İbadetlerini göstermelik olarak uygulayan kişilerde merhamet, dürüstlük, yardımseverlik, adalet gibi erdemlere rastlanmadığı tespit edilmiştir. Müthiş bir uyum içinde yaratılmış olan dünya, müziğin kendisi iken inandıklarını söyleyip gereğini yapmayan ve sadece kendi menfaatini ön planda tutanlar sebebiyle ortaya ahenkli bir eser huzurlu bir yaşam çık(a)mayacağı somutlaştırılmıştır. Anar, gözlem yeteneğiyle örneklediği olaylarda geçerliliğini her zaman koruyacak noktaları başarıyla seçmiş ve açıkça kaleme almaktan çekinmemiştir.

KAYNAKÇA

Anar, İ. O., *Suskunlar*, İletişim/ İstanbul, 2019.

Anar, İ. O., *Galîz Kahraman*, İletişim/ İstanbul, 2020.

Ayan, E., *Edward W. Said'in Oryantalizm Kuramından Hareketle Postmodern Türk Romanlarında Oryantalist Temsiller Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2018.

Aydoğdu, Y. (2015). Postmodern Bir Roman Çözümlemesi: İhsan Oktay Anar'ın *Suskunlar*'ı. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(9).

Bağ, R. L. (2022). Türkçede Paradoks, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 4(4).

Braak, I., Neubauer, M., *Poetik in Stichworten*, Verlag Ferdinand Hirt/ Austria, 1990.

Clark, M., *Paradokslar Kitabı*, Hil Yayın/ İstanbul, 2022.

- Çağlayan, A., *İkinci Yeni Şiirinde Örneklerle Oksimoronun Yapısal ve Anlambilimsel Özellikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2019.
- Dalgın, N. (2004). Zekât Hükümleri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(16).
- Doğan, A., *Büyük Türkçe Sözlük*, Akçağ/Ankara, 2009.
- Durukoğlu, S., (2013). Derin Anlatı Yapısı Olarak Romanın Var Olma Kaygısı ve “Suskunlar”ı Görünür Kılma Çabası. *Electronic Turkish Studies*, 8(4).
- Ecevit, Y., *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim/ İstanbul, 2001.
- Güngör, A., (2015). İkirciklem (Oxymoron) Uyumsuzluğun Uyumu. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(23).
- Hatipoğlu, S., (2010). Eşikte Parlayan İnci Ve İlahi Sırrı Fısıldayan Ney Ya Da Pinhan Ve Suskunlar'da Tasavvuf. *Turkish Studies (Elektronik)*, 5(4).
- İsi, H., *Yapı ve Tür Bakımından Oksimoron (Modern Türk Şiiri Örnekleri Bağlamında Dil İncelemesi)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2016.
- Karataş, T., *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ/Ankara, 2004.
- Khalili, J.A., *Paradoks, Bilimin En Büyük Dokuz Bilmecesi*, Domingo/ İstanbul, 2022.
- Koçakoğlu, A., *İhsan Oktay Anar Hayatı-Eserleri-Sanatı*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Konya, 2008.
- Korkmaz, Z., *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları/ Ankara, 2017.
- Lüleci, Y. D. D. M., (2017). “Tarih Metafizikleri ve Postmodernite Bağlamında İhsan Oktay Anar’ın Suskunlar Romanını Yeniden Okumak”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 41.
- Okuyucu, E. D., *Büyülü Gerçekçilik ve İhsan Oktay Anar’ın Romanlarındaki İzler*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Özbek, E. E., *İhsan Oktay Anar'ın "Suskunlar" Romanında Cümlelerin Öğeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2010.
- Özdemir, G., *İhsan Oktay Anar'ın Romanları*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013.
- Schmidt, A., *Philosophisches Wörterbuch*, Alfred Kröner Verlag/ Leipzig, 1934).
- Shen, Y., (1987). On the Structure and Understanding of Poetic Oxymoron. *Poetics Today*, 8(1).
- Sorensen, R., *Paradoksun Kısa Tarihi*, Alfa/ İstanbul, 2019.

Şakar, C., (2007, 5 Aralık). Suskunlar'ın Simge(me)sel Dünyası. Yeni Şafak Kitap Eki.<http://www.yenisafak.com/kitap/suskunlarin-simgemesel-dunyasi-91886>. Erişim tarihi: 15.09.2022.

Şavkay, C., (2021). “İhsan Oktay Anar’ın Suskunlar Adlı Romanında Sevginin Yapısökücü Gücü”, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 13/26.

Taşkın, B., *İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası Romanında Dilsel Karşıtlıklar*, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019.

Tokatlı, A., *Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü*, Bilgi Yayınevi/ Ankara, 1973.

Ural, T., (2018). Uygarlığın Sessizliği: 1930’larda Türkiye’de Basılmış Adab-ı Muaşeret Kitaplarında Ses. MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2(17).

Utandır, K. A., (2020). İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında Erkekler ve Erkeklikler. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 19(2).

von Wilpert, G., *Sachwörterbuch der Literatur*, Alfred Kröner Verlag/ Stuttgart, 2013.

İNTERNET KAYNAKLARI

A. Ömer Türkeş, Anar makamı, 19/10/2007 http://kitaponerisi.blogspot.com/2012_10_28_archive.html, (Erişim tarihi: 15.09.2022)

Fidye ile fitre arasındaki fark nedir?, <https://www.youtube.com/watch?v=xXRC4CtpFmA>, (Erişim Tarihi: 01.10.2022)

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/oxymoron>, (Erişim Tarihi: 05.08.2022)

<https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=225&SRC=yumu%C5%9Fak%20huy>, (Erişim Tarihi: 14.09.2022)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/fitre>, (Erişim Tarihi: 01.10.2022)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/karun#1>, (Erişim Tarihi: 14.09.2022)

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/226/219-ayet-tefsiri>, (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

<https://semazen.net/mevlananin-istanbuldaki-mirasi-galata-mevlevihanesi-trt/>, (Erişim Tarihi: 10.12.2022)

<https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 05.08.2022)

<https://sozluk.gov.tr/?q=paradoks&aranan=>, (Erişim Tarihi: 05.08.2022)

<https://www.dictionary.com/e/paradox.oxymoron/#:~:text=What%20is%20an%20oxymoron%3F,that%20expression%20is%20an%20oxymoron>, (Erişim Tarihi: 05.08.2022)

<https://www.sabah.com.tr/video/nihat-hatipoglu/iftardan-sonra-alkol-alan-biri-imsaktan-sonra-niyet-ederse-orucu-kabul-olur-mu>, (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

<https://www.sanatlaart.com/buyulu-gercekcilik-akimi-nedir-sanat-ve-edebiyatta-buyulu-gercekcilik/>, (Erişim Tarihi: 10.12.2022)

<https://www.turkedebiyati.org/yazarlar/ihsan-oktay-anar.html>, (Erişim Tarihi: 21.09.2022)

<https://www.youtube.com/watch?v=BRZjc3dRQTE>, (Erişim Tarihi: 11.09.2022)

İhsan Oktay Anar Romanına Açılan Kapılar, <https://oggito.com/icerikler/Ihsan-oktay-anar-romanina-acilan-kapilar/5176>, (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

İhsan Oktay Anar'ın yaptığı iddia edilen keman,
https://www.youtube.com/watch?v=vrjT9gfrC_w, (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

Mevlânâ'nın Lakapları, Mahlasları, <https://www.mevlana.ch/tr/mevlana-nin-lakaplari-mahlaslari/>, (Erişim Tarihi: 15.09.2022)

Sofu, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 13.09.2022)

Suskunlar ve Metaforlar, Müzik, Tasavvuf / İhsan Oktay Anar Kitap İncelemesi, (2020),
<https://www.youtube.com/watch?v=4XLTzKru-Sk>, (Erişim Tarihi: 15.09.2022)

Tabiiye, <https://www.felsefe.gen.tr/tabiiye-tabiiyun-tabiiye-nedir-ne-demektir/>, (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

KAMUSAL VİCDAN VE ARİSTOTELES DÜŞÜNÇESİNDE TOPLUM-DIŞI BİREYİN AHLAKİ STATÜSÜ

Doç. Dr. Eyüp Aktürk

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0001-6713-3199

ÖZET

Aristoteles düşüncesinde iyi bir karaktere sahip olmak ile 'insan' olmak arasında doğrusal bir ilişki vardır. Söz konusu bu karakter de ahlaktan bağımsız değildir. O nedenle Aristoteles'in ahlaki karakteri, 'iyi bir insan nasıl yaşmalıdır?' sorusuna odaklanmaktadır. Onun açısından 'iyi bir yaşam' ile insanın var oluşsal amacı birbirinden bağımsız değerlendirilemez. Pekâlâ, bu nasıl mümkün olacaktır? Bu türden bir karakter gelişimi ile bir toplumun varlığı arasında ne tür bir ilişki vardır? Ahlaki gelişim için toplum bir ihtiyaç mı, bir engel mi? Aristoteles açısından bakıldığında *polis*, değerlerin bireyler tarafından azami ölçüde gerçekleştirilmesini sağlamak ve aynı zamanda gerçekleştirilen değerlerin optimal kullanımını teminat altına almak için tasarlanmış kurumsal bir sosyal örgütlenmeye tekabül etmektedir. *Polis*'in dışında yaşayan kişi, diyor Aristoteles, ya bir canavardır ya da bir Tanrı'dır. Başka bir deyişle, söz konusu kişi yasaların ötesinde olduğu için ya bir canavar olmalı ya da kendi kendine yeterli olduğu için bir Tanrı olmalıdır; böyle bir kişi her iki durumda da bir insan olamaz. O nedenle kişinin sahip olduğu karakter yapısı ile içinde yaşadığı toplumun değerleri arasında özsel bir bağlantı söz konusudur. Erdem temelli bir yaşamı ulaşılabilmek için öncelikle toplumun nasıl yapılandırıldığına bakmakta fayda vardır. Burada ahlaki kişiliğin geliştirilmesinde toplumun desteğine olan ihtiyaç açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Kişinin ahlaki eylemlerinin kaynağı onun içinde yaşadığı toplumdur; o toplumun ahlaki değerleridir. Çünkü birey, kendisini gerçekleştirme sürecinde (kendisine) destek ve cesaretlendirme sunan bir topluluğa gömülüdür. Aristotelesçi bu yaklaşımda her birey bir bütün olarak toplumdan gerekli destekle kendi içindeki erdemleri gerçekleştirir. O nedenle toplumun kendisini nasıl yapılandırması gerektiğiyle ilgilenmek öncelikli bir ilgiyi gerektirmektedir.

Anahtar kavramlar: Aristoteles, Toplum, Ahlak, Karakter.

THE PUBLIC CONSCIENCE AND THE MORAL STATUS OF THE NON- SOCIAL INDIVIDUAL IN ARISTOTELIAN THOUGHT

ABSTRACT

In Aristotle's thought, there is a linear relationship between having a good character and being 'human'. This character is also not independent of morality. Therefore, Aristotle's moral character focuses on the question of 'how should a good person live?'. For him, a 'good life' and the existential purpose of man cannot be evaluated independently of each other. So how would this be possible? What kind of relationship is there between this kind of character development and the existence of a society? Is society a need or an obstacle to moral development? For

Aristotle, the polis corresponds to an institutional social organization designed to ensure the maximum realization of values by individuals and at the same time to ensure the optimal use of realized values. The person who lives outside the Polis, says Aristotle, is either a monster or a God. In other words, the person in question must be either a monster because he is beyond the law, or a God because he is self-sufficient; Such a person cannot be a human being in either case. For this reason, there is an essential connection between the character structure of the person and the values of the society in which he lives. In order to make a virtue-based life accessible, it is useful to first look at how society is structured. Here the need for the support of society in the development of moral personality is clearly emphasized. The source of a person's moral actions is the society in which he lives; it is the prevailing moral values in the society. Because the individual is embedded in a community that offers support and encouragement in the process of self-realization. In this Aristotelian approach, each individual realizes the virtues within himself with the necessary support from the society as a whole. Therefore, dealing with how society should structure itself requires a primary interest.

Key concepts: Aristotle, Society, Morality, Character.

GİRİŞ

Ahlak, iyi ve kötü, doğru ve yanlış eylemlerle ilgilidir. Pekâlâ, neden ahlaki açıdan doğru olanı yapıp yanlış olandan kaçınmalıyız? Ahlaki bir karaktere sahip olmak ile ‘insan olma’ arasında ne tür bir ilişki vardır? Ahlaki açıdan olgun bir insanın hangi karakter özelliklerine sahip olması beklenir? Ahlaki bir karakter nasıl inşa edilir?

Ahlaki bir gelişimin ve/veya olgunluğun nasıl sağlanacağına yönelik tartışmalar iki baskın kategori altında ele alınmaktadır. Bunların ilki öncelikli olarak erdem temelli bir karakteri hedefleyen Aristotelesçi geleneksel erdem/karakter etiğidir. Sözgelimi, ölçülülük, dürüstlük, cömertlik, cesaret gibi erdem, kişinin karakterinin belirli durumlarına veya niteliklerine atıfta bulunmaktadır. İkinci yaklaşım ise belirli türden bir akıl yürütme biçimini ahlaki olmanın zorunlu ön koşulu haline getiren Kantçı ödev ahlakıdır. Ahlaki bir muhakeme sonucunda doğru evrensel ilkelerin belirlenmesi ve ahlaki kararların akı-yürütücü bir özneye dayandırılması esastır. Kantçı rasyonel ahlak anlayışı özerk ahlaki yargının gelişimini kolaylaştırmaya çalışır; anlaşmazlıkları çözme ve adalet ilkelerine göre fikir birliğine varma becerisini kolaylaştırmayı amaçlar. Bu yaklaşımlardan ilki erdeme veya karakter etiğine ilişkin tikelci (*particularist*) iddiaları temsil ederken diğeri, akıl yürütmeye veya ödev ahlakına ilişkin evrenselci iddiaları temsil etmektedir. O halde ilk yaklaşım, karakter oluşumuna katkıda bulunan eğitsel ve/veya eğitici gereksinimler ile ilgilidir. İkincisi, muhakeme ve özerkliğin gelişimini temel almaktadır. (Narvaez, 2008: 703-705) Yukarıda ifade edilen ikinci yaklaşım bu çalışmanın sınırlarını aştığı için bu konuya burada çok fazla değinilmeyecektir (ilgili tartışma için bkz. Aktürk, 2021). Bu çalışmanın tartışma alanını birinci yaklaşım; yani, Aristotelesçi yaklaşım oluşturmaktadır. Bireyin karakter gelişimi ile bir toplumun varlığı arasında kurulan zorunlu ilişki sistematik ve eleştirel bir yöntemle ele alınacaktır.

Erdem/karakter etiği, ‘iyi’*¹ yaşamın doğasına ve iyi bir hayat yaşamak için gerekli olan koşullara/niteliklere odaklanmaktadır. Buradaki tartışma ‘nasıl bir insan olmalıyım? Hayatımı nasıl yaşamalıyım?’ soruları etrafında şekillenmektedir. Aristoteles bize erdemli eylemin, pratik bilgiye sahip kişinin (*phronimos*) seçeceği eylem olduğunu söyler. Bu kişi, mükemmel karakter durumlarına sahip olan iyi karakterli kişi ile özdeşdir. Bilge olmak, bu erdemleri nasıl uygulayacağını bilmektir. Sözelimi, cesaret söz konusu olduğunda, belirli durumlarda cesaretin taleplerinin ne olduğunu, ne zaman korkulacağını, ne zaman kendine güvenileceğini, hayatını uğruna feda etmeye değer amaçların ne olduğunu bilme meselesidir. Genel olarak, bilgelik, eylem için ahlaki açıdan ilgili durumları görme ve ne yapılacağını bilme meselesidir (Sherman, 1999: 36). Yapılmak istenen şeyin ahlaki açıdan yapılmaya değer olup olmadığını belirlemek için pratik bir bilgiye gereksinim vardır.

Bu nedenle, erdem/karakter etiği öncelikli olarak kişiye/özneye odaklanmaktadır. Sözelimi, Etiyopya’da yüz bin kişinin açlıktan öldüğünü duyan ‘x’ şahsı bu durumdan derin bir üzüntü duymakta ve zor kazandığı parasının yüz dolarını o ülkedeki bir kıtlık yardımı projesine göndermektedir. Aynı haberi duyan ‘y’ şahsı ise hiçbir şey hissetmemektedir. Fakat ödev/görev (*duty*) duygusuyla, zor kazandığı parasının yüz dolarını da yardım projesine göndermektedir. Benzer biçimde ‘a’ ve ‘b’ şahıslarının her biri, çalıştıkları bankadan birer milyon doları zimmetlerine geçirme fırsatlarına sahiptir. Bunlardan ‘a’ şahsı zimmete para geçirmeyi asla düşünmez; olasılık onun için bir seçenek bile değildir. Diğer taraftan ‘b’ şahsı baştan çıkarıcı (*temptation*) durumla yiğitçe mücadele eder, neredeyse ona yenik düşer. Ancak büyük bir irade ortaya koyarak bu ayartmaya veya baştan çıkarıcı şeye direnmeyi başarır (Pojman, 2000: 368) Her iki durumda kim daha ahlaklıdır? Aristoteles herhangi bir ayartmanın üstesinden gelmeden doğru olanı yapan erdemli ‘kişi’ ile kendisini doğru olanı yapmaktan alıkoyan eğilimlerin üstesinden gelmek için iradesini kullanan ‘güçlü iradeli kişi’ arasında bir ayırım yapmıştır. İkinci kişi güçlü bir irade ortaya koyarak doğru olanı yapmıştır (Musschenga, 2010: 117).

Aristoteles açısından bakıldığında, bütün davranışların ahlaki bir önemi vardır. Kişinin yaşamında ahlaki anlamdan yoksun hiçbir şey söz konusu değildir. Kişinin hayatın her alanında yaptığı seçimler, kişinin karakter gelişimini etkiler ve yansıtır. Çünkü ahlaki eylem, ahlaki karakterin türevidir. Ayrıca bireylerden herhangi bir üst sınır olmaksızın sürekli ahlaki gelişim

*Her sanatın ve her bilimsel araştırmanın ve benzer şekilde her eylemin ve amacın bir iyiliği amaçladığı söylenebilir. Dolayısıyla iyi, “herkesin aradığı şey” olarak tanımlanmıştır (Aristotle, 2014: 2). Bu yaklaşım biçiminde erdemli eylem iyinin bilgisi tarafından yönlendirilir; çünkü ‘iyiyi bilen iyiyi seçer’. İyinin bilgisi ise adaleti ifade eder. Sözelimi, erdemli insanın nasıl bilineceği/tanınacağı Aristoteles’e sorulursa o, ‘adil davranandır’ şeklinde cevap verecektir. Burada adalet, rekabet halindeki iddiaları çözmek için başvuru ahlaki bir ilkedir ve bir eylem nedenidir. (Brugman, 2010: 119). Dolayısıyla iyiyi bilmek kişinin hayatında büyük bir etkiye sahiptir. O nedenle, diyor Aristoteles, deyim yerindeyse hedefi olan okçular gibi, (iyiyi bilmek) vurulması gerekeni daha iyi vurmaktır (Aristotle, 2014: 2).

talep edilmektedir. Bireylerin kendilerini gerçekleştirme ve karakterlerini inşa etme sorumlulukları vardır (Narvaez, 2008: 706-707). Bu süreçte gerek kişiliğin doğası gerekse topluluğun önemi yadsınamaz. Erdem etiği kişilerin niteliklerini ve onların sosyal yönlerini ön plana çıkarmaktadır. Burada ahlaki erdemler, değerler ve sorumluluklar üzerine kurulu bir kişilik anlayışını temel almaktadır.

KARAKTER ETİĞİ VE TOPLUMA DUYULAN İHTİYAÇ

Aristoteles'in ahlak anlayışı ve erdem etiği onun sosyal ve politik felsefesiyle doğrudan ilintilidir. Ona göre tüm insani çabalar nihai anlamda iyiyi hedeflemektedir. İyi bir karakter iyiyi anlayan ve dolayısıyla iyi olanı yapan kişidir. Pekâlâ, insan için iyi olan nedir? Aristoteles bu soruya *eudaimonia* şeklinde geleneksel bir yanıt vermektedir. Bu kavram genellikle, mutluluk (*happiness*) olarak anlaşılmaktadır. Fakat bu çevirinin Aristoteles'in nihai insan iyiliğini karşılama konusunda yanıltıcı olduğunu söylemek mümkündür. Bunun Grekçe ve İngilizce arasındaki nüans farkından kaynaklandığı söylenebilir. İngilizcedeki 'mutluluk (*happiness*)' kelimesi öncelikli olarak bir psikolojik durumu, bir duygu durumunu ifade etmektedir. Birinin mutlu olup olmaması büyük ölçüde o kişinin kendisini mutlu hissedip hissetmemesine bağlıdır. Oysa *eudaimonia* kavramı kişinin daha nesnel olan bir duruma işaret etmektedir. Çünkü mutlu hissetmek ile gerçek anlamda mutlu olmak aynı şeyi ifade etmez. *Eudaimonia*, bu nedenle, 'iyilik/esenlik (*well-being*)' veya 'insanın gelişmesi (*human flourishing*)' gibi anlamlar içermektedir (Norman, 1998: 28-29). O halde Aristoteles, insani bir durum olarak haz fikrine mutlak anlamda dışlamasa da *eudaimoniayı* salt bir ruh halinden veya bir duygu durumundan ayırmaya çalışmaktadır. O, belirli bir yaşam kalitesine/biçimine veya davranış tipine işaret eden mutluluğu hedeflemektedir.

O halde, insanın nihai anlamda hedeflediği mutluluk ile erdemlerin birlikteliği söz konusudur; Aristotelesçi mutluluk erdemlerden bağımsız değerlendirilemez. Çünkü, diyor Aristoteles, iyi yaşamak için insanın ihtiyaç duyacağı şey erdemlerdir. Erdemli olmak ne tür bir karakteri gerektirmektedir? Aristoteles açısından ahlaki erdem kişiyi (adil, cesur, ölçülü olma gibi) belirli davranış biçimlerine yönlendiren bir karakteri hedeflemektedir. Ahlaki erdemler, genellikle insanın iyi-oluşuna ve gelişimine katkıda bulunan ve insan için iyi olan şeylerdir. Sözgelimi, adalet, ölçülülük, cesaret gibi hususlar hem ahlaki hem de maddi anlamda bireysel ve toplumsal refahı koruyan davranış biçimlerine yol açan eğilimlerdir. Ona göre insan nihai iyiliği yalnızca sosyal bir bağlamda gerçekleştirebilir. Çünkü insan rasyonel bir varlık olduğu gibi sosyal bir varlıktır; insana sosyal bir içgüdü aşılanmıştır (Carr, 1991. 47-52). Kişi içinde bulunduğu toplumdan aldığı destekle ahlaki kişiliğini oluşturmaktadır. Çünkü birey, kendini gerçekleştirme sürecinde kendisine destek sunan ve kendisini cesaretlendiren bir topluluğa gömülüdür. *Eudaimonia*'nın veya insani gelişimin temeli buna dayanmaktadır. Her birey bir bütün olarak toplumdan gerekli destekle kendi içindeki erdemleri gerçekleştirir. Bu nedenle, karakter etiği erdem temelli bir insani gelişim için toplumu hayati önemde görmektedir (Narvaez, 2008: 707). Toplumsal yaşam ahlaki karakter gelişimi için bir ön-koşul şart olarak görülmektedir. Yalnızca bireye odaklanarak karakterin oluşumu veya erdemın edinilmesi mümkün değildir.

Böylece, diyor Aristoteles, toplum veya *polis**² dışında yaşayan kişi ya bir canavardır ya da bir Tanrı'dır. Bir topluluk oluşturamayan ya da zaten kendine yeterli olduğu için buna ihtiyaç duymayan kişi, bir topluluğun parçası değildir ve bu nedenle ya vahşi bir canavar ya da bir Tanrı'dır. Yasaların ötesinde olduğu için böyle bir kişi her iki durumda da bir insan olamaz (Bradley, 1991: 28; Green, 1985: 9). Nasıl ki insan mükemmelleştiğinde canlıların en iyisi oluyorsa (aynı insan) yasadan bağımsızlaştığında da en kötüsü olmaktadır (Keyt, 1991: 136). Nasıl ki bütün her zaman parçadan önce geliyorsa, toplum (*polis*) da doğası gereği bireyden önce gelir. Denilebilir ki vücuttan kopmuş bir ayak ya da el ancak eş anlamlı (*equivocal*) olarak ayak ya da el olarak adlandırılabilir. Çünkü vücuttan ayrıldıktan sonra bu organların kendi işlevlerini yerine getirmelerinden söz edilemez. Benzer durum, toplumdan izole edilmiş (bireysel) insan için de geçerlidir. Bu durumdaki birini tanımlamak için kullanılan 'insan' kavramı gerçek anlamdaki 'insan' kavramıyla ancak eş anlamlı olma açısından aynıdır (Aristotle, 1931: 11-12; Kullmann, 1991: 100). O halde, diyor Aristoteles, toplum doğası gereği bireyden önce gelmektedir. Birey kendi kendine yetmediğine göre onun toplumun bir parçası olarak görmek kaçılmazdır.

Açıkça görüldüğü üzere, insanlar doğaları gereği işbirlikçi ve sosyal varlıklardır. Benzer biçimde, ahlaki karakter gelişimi de ilişkiseldir; bir topluluk içinde gelişir ve topluluk içinde paylaşılır. Başka bir deyişle, erdem gelişimi (başkalarının rehberliğinde) bir çıraklık gerektirir. Buna göre, erdemler tek başına değil, toplumun yardımıyla geliştirilir. İçinde bulunulan toplum kişinin karakterinin işlendiği tuval gibidir. Karakter becerileri burada uygulanmakta ve somut bir hal almaktadır. Sözelimi, kişi daha fazla televizyon izleyerek veya kitap okuyarak erdemli bir karaktere sahip olamaz. Ancak toplum içindeki karşılaşmalar, kurulan ilişkiler ve takip edilen rol modeller kişinin karakter oluşumuna etkide bulunabilir. O halde, diyor Aristoteles, erdem topluluk içindeki eylem yoluyla gelişir (Narvaez, 2008: 722). Çünkü erdem eylemle doğrudan ilişkilidir. Pekâlâ, erdem etiğinde alışkanlıklar ile akıl arasında ne tür bir ilişki vardır? Düşünmeye dayanmayan bir eylemin içeriği doğruluk açısından nasıl belirlenecektir?

Aristoteles, çocukların erdemler için doğal bir eğilime sahip olduklarını; ancak muhakeme olmaksızın bunların açıkça zararlı olacağını söyler. Etik tutumlara sahip çocuklar yetiştirmek için pratik akıl yürütmelere ihtiyaç vardır. Derinlikli bir akıl yürütme becerisinin kazandırılması durumunda akıl yürütme ve tartışma aracılığıyla onlara iyi karakter özellikleri kazandırmak (karakterlerini şekillendirmek) daha anlamlıdır (Sprod, 2011: 90-92). Sözelimi, adil işler yaparak adil, cömert işler yaparak cömert oluruz. Burada yapılan alıştırmaların davranışın akılsızca tekrarı için değil, erdemli seçim yapma ve eylemi oluşturan bilişsel becerileri geliştiren eleştirel uygulama içindir. Aristoteles ayrıca eleştirel alışkanlığın erdemlerin gelişiminin bir parçası olduğunu savunur (Sherman, 1999: 45). O nedenle bu süreç yansıtıcı ve eleştirel bir alışkanlık anlayışıyla birlikte bilişsel ve duygusal yeterlilikler/kabiliyetler gerektirmektedir. Alışkanlık kör ve tekrarlayıcı bir süreç olmaktan ziyade pratik akla dayanan bir süreç olmalıdır. Ahlaki açıdan hareket etme alışkanlıkları edinmek ne kadar değerli ise

* Polis kavramı, değerlerin bireyler tarafından azami ölçüde gerçekleştirilmesini sağlamak ve aynı zamanda gerçekleştirilen değerlerin optimal kullanımını teminat altına almak için tasarlanmış, kurumsallaşmış bir sosyal örgütlenme kavramıdır (Narvaez, 2008: 707).

ahlaki akıl yürütme sonucunda eylemlerin ahlaki değerini analiz etmek de o düzeyde değerlidir. Çünkü ahlaki erdemler bir şekilde öz-denetimle ilgilidir. Ahlaki erdemler bilgelik ve muhakemeyi gerektirir. Kaldı ki ahlaki olgunluk yapılması gerekeni doğru düşünmeyi ve doğru eylemde bulunmayı gerektirmektedir. O nedenle etik alanda doğru düşünme ve doğru davranma arasında doğrusal bir ilişki vardır.

O halde bütün zorluklarına rağmen Aristoteles'in erdem etiği şu şekilde özetlenebilir: (i) Ahlakın merkezi, ilkeler değil kişilerdir. İyi yaşayarak, mutlu yaşam için en iyi güvenceyi elde ederiz. İnsan yaşamının doğasında var olan amaca ulaşmak için iyi ya da erdemli bir insan olmak esastır. *Eudaimonia* kavramıyla dile getirilen bu esas amaç mutluluk, iyi-oluş/esenlik veya insan gelişimi olarak ifade edilmektedir. (ii) Erdemler düşünce/entelektüel ve karakter/ahlak erdemleri olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Düşünce erdemleri, çoğunlukla eğitimin sonucunda ortaya çıkar ve gelişirler. Bu nedenle söz konusu erdemler için daha fazla zamana ve deneyime ihtiyaç vardır. Adalet, ölçülü ve cesur olma gibi karakter erdemleri ise alışkanlıktan kaynaklanırlar. Her iki erdem biçimi de kişinin karakter özellikleridir; ve makul bir şekilde hareket etmeyi sağlayan kararlı eğilimlerdir. (iii) Erdemlerin çeşitli kökleri vardır. İlki genetik faktörlerde yatmaktadır, çünkü insan doğası gereği erdemleri almaya uyarlanmıştır. İkincisi ise toplum ve sosyalleşme olarak ifade edilebilir. İnsanların yaşamları boyunca belli alışkanlıklar edinmiş olmaları erdemler için bir imkana dönüşmektedir. (Aristotle, 2014: 21; Sprod, 2011: 88). Karakterin gelişimine doğrudan etkisi dikkate alındığında kişilerin uygun bir toplumda yaşamaları onlar açısından büyük bir şanstır.

SONUÇ

Etik teorilerin çoğu deontolojik ya da teleolojik (faydacı) olsa da Platon'a ve özellikle Aristoteles'e kadar uzanan erdem etiği, etiğin özünü eylemden veya ödevde görmekten ziyade, kişinin kişiliğinde ve karakterinde görmektedir. Eylem temelli etik, yapmayı (*doing*) vurgularken, erdem etiği (varlığını eylemlerde veya eylemsizlikte gösterecek olan belirli bir tür insan olmak olan) olmayı (*being*) vurgular. Dolayısıyla, ödevde dayalı etik için 'ne yapmalıyım?' sorusu öncelikli bir soru olduğu halde erdem etiği için 'nasıl bir insan olmalıyım?' sorusu öncelikli bir sorudur (Pojman, 2000: 368). Aristoteles'in ahlakı, 'iyi bir insan nasıl yaşamalıdır?' sorusuna odaklanmaktadır. Hiç kuşkusuz 'iyi bir yaşam' ile insanın var oluşsal amacı arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Aristoteles açısından insani gelişim erdemlerden bağımsız değildir. Sözelimi, 'arılardan iğneye ihtiyaçları olduğu gibi, insanların da erdemlere ihtiyaçları vardır' denilerek erdemlerin insanlar açısından taşıdığı özsel değere vurgu yapılmaktadır (Carr, 2008: 105). O halde olmak istediğimiz insan ile sahip olduğumuz karakter özellikleri arasında doğrusal bir ilişki vardır. İnsani açıdan gelişmek için (öz-denetim, kavrayış, adil olma, ölçülülük, dürüstlük gibi) belirli erdemlere sahip olmak gerekmektedir. Aristoteles'e göre, erdemlere ancak eğitim veya alışkanlık yoluyla sahip olmak mümkündür.

Aristoteles açısından insanın erdem temelli bir mutluluğun hedeflemesi nihai bir gaye olarak görülmektedir. İnsan ancak erdem temelli bir yaşam sürdürerek bu nihai hedefine ulaşabilir. Elbette erdem temelli bir yaşamın temel koşullarının ne olduğu son derece önemlidir. O, ruhun akla uygunluğunu erdemli bir yaşamın zorunlu ön-koşulu olarak görmektedir (Wren,

2008: 18). Diğer taraftan doğası gereği bir arada yaşama eğilime sahip olan insanın erdemlere ulaşması için bir toplumun varlığına ihtiyaç vardır. Erdemler, diğer insanlar veya bir topluluk olmaksızın gerçekleşemezler. İyi bir yaşamın göstergesi olan mutluluk veya esenlik durumuna erişmek için uygun bir toplumun (ve/veya uygun sosyal kurum) varlığı zorunludur. Bu nedenle, ahlaki kişi, kişinin iyi bir yaşam için gerekli erdemleri geliştirmesini sağlayan bir topluluktan ayrı/yalıtılmış olarak var olamaz. Örneğin, adalet erdemi ancak başkalarıyla kurulan ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkabilir. Toplumsal bir yaşamın varlığı ile karakter erdemlerinin gelişimi arasında doğrusal bir ilişki vardır. İnsanın toplumsal-etik boyutu bu karşılıklı ilişkiyi zorunlu kılmaktadır. Kişi ancak bir toplum içinde yaşayarak söz konusu erdemlere sahip olabileceği için kişinin bu yaşamı da ancak bir toplumun içinde kalarak mümkün olabilmektedir. Kısacası Aristoteles açısından iyi bir yaşam sahip olmak ile mutlu bir yaşama sahip olmak birbirinden bağımsız değildir. Kişi bir topluluğun üyesi olmadan (iyi ve mutlu olmanın ön koşulu olan) erdem temelli bir karaktere sahip olamaz.

KAYNAKÇA

- Aktürk, E., (2021)., “Bireyci Ahlak Anlayışı ve Eğitimde ‘Ahlaki Muhakeme’”, *Felsefe Dünyası*, S. 73.
- Aristotle, (1932)., *Politics*, English Trans. H. Rackham, M.A., Cambridge: Harvard University Press.
- Aristotle, (2014)., *Nicomachean Ethics*, Trans. C. D. C. Reeve, Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company,
- Bradley, A. C., (1991)., “Aristotle's Conception of The State”, *A Companion To Aristotle's Politics*, Ed. David Keyt and Fred D. Miller, Jr., Cambridge: Blackwell.
- Brugman, D., (2010)., “Moral Reasoning Competence and the Moral Judgment–Action Discrepancy in Young Adolescents”, *The Development and Structure of Conscience*, Ed. Willem Koops, Daniel Brugman, Tamara J. Ferguson, and Andries F. Sanders, New York: Psychology Press.
- Carr, D., (1991)., *Educating the Virtues*, London and New York: Routledge.
- Carr, D., (2008)., “Character Education as the Cultivation of Virtue”, *Handbook of Moral and Character Education*, Ed. Larry P. Nucci, Darcia Narvaez, New York: Routledge.
- Green, T. F., (1985)., “The Formation of Conscience in an Age of Technology”, *American Journal of Education*, 94/1.
- Keyt, D., (1991)., “Three Basic Theorems in Aristotle's Politics”, *A Companion To Aristotle's Politics*, Ed. David Keyt and Fred D. Miller, Jr., Cambridge: Blackwell.

- Kullmann, W., (2010)., “Man as a Political Animal in Aristotle”, *A Companion To Aristotle's Politics*, Ed. David Keyt and Fred D. Miller, Jr., Cambridge: Blackwell.
- Musschenga, B., (2010)., “Moral Violations and the Ordinary Moral Person”, *The Development and Structure of Conscience*, Ed. Willem Koops, Daniel Brugman, Tamara J. Ferguson, and Andries F. Sanders, New York: Psychology Press.
- Narvaez, D., (2008)., “Integrative Ethical Education”, *Handbook of Moral and Character Education*, Ed. Larry P. Nucci, Darcia Narvaez, New York: Routledge.
- Norman, R., (1998)., *The Moral Philosophers*, Oxford: Oxford University Press.
- Pojman, L. P., (2000)., *The Moral Life*, New York Oxford: Oxford University Press.
- Sherman, N., (1999)., “Character Development and Aristotelian Virtue”, *Virtue Ethics and Moral Education*, Ed. David Carr and Jan Steutel, London and New York: Routledge.
- Sprod, T., (2011)., *Philosophical Discussion in Moral Education*, London and New York: Routledge.
- Wren, T., (2008)., “Philosophical Moorings”, *Handbook of Moral and Character Education*, Ed. Larry P. Nucci, Darcia Narvaez, New York: Routledge.

AMERİKAN YEREL BASININDA İZMİR'İN İŞGALİ VE TÜRK-YUNAN MÜCADELESİ

Dr. Caner AYDEYER

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Orcid: 0000-0002-9130-1997

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılması ile başlayan işgal sürecine karşı Anadolu'da milli bir direniş hareketi oluşturulmuştur. Bu hareketin amacı İstanbul Hükümeti'nin sessiz kaldığı işgale karşı halkın desteğini alarak işgallere karşı koymak ve emperyalist güçlere karşı ülkenin bütünlüğünü korumaktır. Bu amaçla 1918 yılında ilk kurşunun ateşlenmesi ile Kurtuluş Savaşı'nın ateşi yakılmış ve Anadolu'nun her köşesinde silahlı mücadeleler başlamıştır. Mustafa Kemal önderliğinde başlayan bu mücadelede en önemli çarpışmalar emperyalist güçlerin maşası olarak batı Anadolu'yu işgal eden Yunan kuvvetlerine karşı olmuştur. Yeni Türk Devleti'nin Anadolu'da özellikle de Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı verdiği mücadele yabancı basında önemli yer bulmuştur. Bu mücadele yabancı basında Türk ulusalcılarının mücadelesi olarak adlandırılmıştır.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından birisini oluşturan Türk-Yunan savaşı Amerika'da yayın yapan yerel basında da önemle takip edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde eyalet bazında ve ulusal bazda yayın yapan birçok gazete bu olaylara sayfalarından yer vermiştir. Bu gazetelerden bazıları olayları manşetten vermeyi tercih ederken bir kısmı ise kısa başlıklar altında vermeyi tercih etmiştir.

Çalışmada Amerika'da yayın yapan yerel gazetelerin Türk Kurtuluş savaşına bakış açıları ve Türk-Yunan mücadelesine sayfalarından nasıl yer verdikleri irdelenmiştir. Bu sayede gazetelerin Türk Kurtuluş Savaşı'na bakış açılarının yanı sıra Türk-Yunan savaşında olayları objektif bir şekilde okurlarına ulaştırıp ulaştırmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Amerika'da yayın yapan yerel gazetelerin taraması yapılmış Türk-Yunan Savaşı Hakkında 1000'den fazla haber tespit edilmiştir. Bu haberlerin veriliş tarzları incelenmiş ve bazı yayın organlarının Yunan taraftarı yayımlar yaptığı tespit edilirken çoğu gazetenin olayları aktarmada tarafsız bir tutum takınmaya çalıştıkları görülmüştür. Çalışmada Amerika'da yayın yapan yerel gazetelerin yanı sıra konu hakkında yazılmış yerli ve yabancı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amerika, Basın, Türk Kurtuluş Savaşı, Yunan

OCCUPATION OF IZMIR AND TURKISH-GREEK WAR ON AMERICAN LOCAL PRESS

A national resistance movement was formed in Anatolia against the occupation process that started with the defeat of the Ottoman Empire in the First World War. The aim of this movement was to oppose the occupations by getting the support of the people against the occupation, which the Istanbul Government remained silent about, and to protect the integrity of the country against the imperialist powers. For this purpose, the fire of the first bullet was fired in 1918, the fire of the War of Independence was lit and armed struggles began in every corner of Anatolia. In this struggle, which flared up under the leadership of Mustafa Kemal, the most important clashes were against the Greek forces that occupied western Anatolia as the tool of the imperialist powers. The struggle of the new Turkish State against the Greeks in Anatolia, especially in western Anatolia, had an important place in the foreign press. This situation, which is called the struggle of the Turkish nationalists and followed closely by the foreign press, has gained a great place in the newspapers in many countries of the world. The struggles between the Turkish and Greek forces, especially in Western Anatolia, have been one of the issues that the press emphasizes.

The Turkish-Greek war, which constituted one of the turning points of the Turkish War of Independence, was also followed closely in the local press broadcasting in America. In the United States, many newspapers broadcasting on a state and national basis have included these events on their pages. While some of these newspapers preferred to give the events in the headlines, some of them preferred to give them under short titles.

In the study, the perspectives of the local newspapers published in the USA on the Turkish War of Independence and how they included the Turkish-Greek struggle on their pages will be examined. In this way, besides the perspectives of the newspapers on the Turkish War of Independence, it will be tried to determine whether they are a party to the Turkish-Greek war and whether they convey the events to their readers in an objective way. For this purpose, local newspapers published in the USA were scanned and more than 100 news about the Turkish-Greek War were determined. The way these news were presented was examined and it was observed that while it was determined that some media organs made publications that were pro-Greek, most newspapers tried to adopt an impartial attitude in conveying the events. In the study, local and foreign sources written on the subject will be used, as well as local newspapers published in the USA.

Key Words: America, Press, Turkish National Struggle, Greek,

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 11 Kasım 1914 tarihinde Birinci Dünya Savaşı'na resmen girmiş ve 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile savaştan yenik ayrılmıştır. Ateşkes antlaşmasının imzasından sonra Osmanlı toprakları itilaf devletleri tarafından işgal edilmeye başlamıştır. Bu işgaller ülkenin çeşitli yerlerinde düzenlenen mitingler ile protesto edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli antlaşmalar ile İtalyanlara söz verilen Batı

Anadolu bölgesi, savaş sonrasında yenilen devletler ile yapılacak barış antlaşmalarının belirlenmesi amacıyla toplanan Paris Barış Konferansı'nda İngilizler tarafından Yunanistan'a verilmesi planlanmış ve 6 Mayıs 1919'da Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasına kararlaştırılmıştır. (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/izmirin-ısgali/?pdf=3556>). Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi ile 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. İzmir'in işgalinden sonra Yunan kuvvetleri, 16 Mayıs'ta Urla, Çeşme, Karaburun'u işgal etmiştir. İşgal giderek genişletilmiş ve 18 Mayıs'ta Söke, 21 Mayıs'ta Menemen ve Torbalı, 22 Mayıs'ta Selçuk ve Bayındır, 23 Mayıs'ta Foça, 25 Mayıs'ta Manisa, 26 Mayıs'ta Germencik, 27 Mayıs'ta Aydın ve İncirliova, 28 Mayıs'ta Atça, 29 Mayıs'ta Turgutlu, 30 Mayıs'ta Tire, 1 Haziran'da Ödemiş ve 2 Haziran'da da Kınık ve Kiraz işgale uğramıştır (Kolutek, 2022, s. 418). Yunanlıların İzmir'den sonra işgallerini doğuya doğru genişletmelerindeki amaç işgalin başarılı olabilmesi ve Yunanlıların bölgede tutunabilmesi için Türkleri ortadan kaldırılarak daha da doğuya çekilmelerini sağlamaktır (Köylü, 2017 ,155). Yunan birliklerinin bölgeyi işgali üzerine işgale karşı koymak amacıyla yerel milli birlikler oluşturuldu ve bu şekilde direniş hareketi başlatıldı. Bunun sonucunda Yunan işgal kuvvetleri ile şiddetli çatışmalar yaşandı (Sofuoğlu, 2002, s. 137). Yunan kuvvetlerinin önce İzmir'i ve daha sonra tüm Batı Anadolu'yu işgal etme çabaları ve Türklerin işgallere karşı verdiği mücadele basının ilgisini çekmiştir.

Basın çağımızda tarih araştırmacıları için önemli bir yere sahiptir. Geçmişten günümüze basın tekniklerinde yaşanan gelişme sonucunda basın yayın alanında da önemli adımlar atılmış ve gazete ve dergilerin sayısı günden güne artmıştır. Basın yoluyla halkın hem içte hem de dışta yaşanan olayları takip etmeleri daha kolay hale gelmiştir. Bu durum basının halk arasında öneminin artmasına ve buna paralel olarak hem ticari hem de siyasi güç kazanmak isteyenlerin başvurduğu bir araca dönüşmesine neden olmuştur. Basın yasama, yürütme ve yargıdan sonra toplum üzerinde etkiye sahip olmak isteyenlerin kullandığı dördüncü bir güç olarak önemini artırmıştır. Bu sayede basın zaman içerisinde gücünü ve önemini artırarak tarih araştırmacıları için önemli bir arşiv kaynağı olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Bu sayede son birkaç yüzyıl boyunca yaşanan olayların basın aracılığı ile araştırılması imkânı ortaya çıkmıştır. Tarihçiler gazete ve dergilerde çıkan yorum, haber ve analizleri kullanarak tarihi olayları anlamda ve yorumlamada önemli bir araca sahip olmuşlardır (Yetişgin, 2021, s. 122).

Basın yayın organları yaşanmış olayları olayın yaşandığı zaman dilimi içerisinde verdikleri için olayların kavranmasında ve daha iyi anlaşılmasında önemli bir yere sahiptirler. Bu nedenle çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'ndeki eyaletlerde yerel olarak yayın yapan gazetelerde Anadolu'nun işgali ile başlatılan Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk ve Yunan birlikleri arasında Batı Anadolu'da gerçekleşen mücadelelere bakış açılarını tespit etmek amacıyla yer alan haberlerden örnekler vererek Amerikan medyasının yaşananları nasıl ele aldıkları irdelenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla 1919-22 yılları arasında gazetelerde konu hakkında geçen haberler taranmış ve bunlardan uygun olanlar çalışmada örnek olması açısından verilmiştir. Yapılan taramalar sonucunda Amerika'da yayın yapan gazeteler genellikle haber kaynağı olarak Associated Press haber ajansından aldıkları haberleri kullanmaları nedeniyle aynı haberin birçok gazetede aynı cümleler ile verildiği tespit edilmiştir. Kullanılan haberlerin tasnifi yıl yıl yapılmış ve çalışmaya katılmıştır.

1919 YILINDA YAYINLANAN HABERLERDEN ÖRNEKLER

Çalışma için 1919 yılından 1922 yılına kadar geçen sürede Amerikan yerel basınında Türkiye ve Yunanistan arasındaki mücadelenin haberleştirildiği gazeteler taranmıştır. Yapılan tarama sonucunda 1919 yılında yaklaşık 400 habere rastlanmıştır. 1919 yılı içerisinde Amerikan basınında yapılan bu haberlerin çoğunluğu Yunanlıların İzmir'i işgali hakkındadır. Haberlerde Yunan işgali sırasında İzmir'de yaşanan olaylara da yer verilmiştir.

Amerika'da yayın yapan yerel gazeteler Anadolu'da başlayan Yunan işgalinin yanı sıra itilaf Devletlerinin işgalde takındıkları tutumu gösteren haberlere de yer vermişlerdir. Örneğin, Amerikan savaş gemilerinin Yunan birliklerine destek vermek için İzmir'e geldiğinden bahsedilirken, Amerikan savaş gemilerinin yanı sıra itilaf devletlerine ait savaş gemilerinin de İzmir'de gövde gösterisi yaptığına dair haberler gazetelerde yayınlanmıştır. Ayrıca gazetelerde İzmir'in işgali sonrasında Türk ve Yunan birlikleri arasından yaşanan çatışmalara da yer verilmiştir. Örneğin Alexandria Gazette adlı gazete 19 Mayıs 1919 tarihli sayısından İzmir'de yaşanan çatışmalarda 300 Türk 100'de Yunan olmak üzere 400 kişiyi öldüğünü bildirmiştir. Aynı haber aynı tarihte başka gazetelerde kendine yer bulmuştur. (*Alexandria Gazette*, 19 Mayıs 1919).

Resim 1. Türk- Yunan mücadelesin 300 Türk'ün öldüğüne dair haber

Kaynak: (*Alexandria Gazette*, 19 Mayıs 1919).

1919 yılında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine işgal sürecini ve sonrasında yaşanan olaylara da yer veren gazeteler genellikle olayları olduğu gibi vermeye çalışmışlardır. Fakat gazeteler bölgedeki Rumlara dayandırarak yaptıkları haberlerde Yunan taraftarlığı yapmışlar ve İzmir'de Yunanlılar tarafından gerçekleştirilen katliamlara yer vermemişlerdir. Bu tür yayın yapan gazetelere karşı İzmir'de Yunanlılar tarafında gerçekleştirilen katliamlara yer veren gazete haberlerine rastlamakta mümkün olmuştur.

Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri üzerine bölgede Türklere karşı yaptıkları katliamlara örnek olarak 19 Ağustos 1919 tarihli Cordova Daily Tribüne isimli gazete yayınlanan haber gösterilebilir. Gazete o günkü haberinde; Yunanlıların İzmir'e çıktıktan sonra yerel halkı katlettiğinden ve Türk mallarını yağmaladığından bahsetmiştir. Gazete ayrıca İzmir'in Yunan işgali sırasında Türk makamları tarafından Türk birliklerin kışlalarında kalmaları yönünde emirler verdiklerinden bahsederken, Yunan askerlerinin Türk askeri kışlalarının önüne toplanarak Yunan başbakanı lehine kışkırtıcı sloganlar attığından ve kışlalara ateş açtığından

bahsetmiştir. Türklerin Yunanlıların saldırısına uğrayıncaya kadar sağduyulu davrandıklarına yer verilmiştir. İzmir’de sivil Yunanlıların işgalci askerler ile birlik olup cinayet ve yağmaya ortak olduklarına ve itilaf devletlerinin İzmir’de yer alan donanma kuvvetlerinin buna göz yumduğunu sayfalarında yazmıştır. (*Cordova Daily Tribune*, 19 Ağustos 1919).

1920 YILINDA YAYINLANAN HABERLERDEN ÖRNEKLER

1920 yılına gelindiğinde Türk-Yunan mücadelesi hakkında 130 gazete haberi Amerikan yerel basınında yer almıştır. Bu tarihte yayınlana haberler daha çok Türk tarafının işgale karşı olan tepkilerinden ve Yunanlıların işgali genişletme çabalarından ve bunun için itilaf devletlerinden destek istemelerini içermektedir. Ayrıca İzmir de Yunan hakimiyetinin tamamen sağlandığına dair haberlerde yer almıştır.

The Evening Journal adlı gazete 24 Nisan 1920 tarihli sayısında Yunanlıların İzmir’de hâkimiyeti kazandıklarına dair haberi büyük puntolar ile ilk sayfadan okuyucularına ulaştırmıştır. (*The Evening Journal*, 24 Nisan 1920).

Resim 2. Yunanlıların İzmir’de hakimiyeti sağladığı yazan haber

Kaynak: *The Evening Journal*, 24 Nisan 1920

Resim 3’te görüldüğü gibi The Washington Herald gazetesi 12 Ekim 1920 tarihli sayısında Yunan Kraliyetinin Müttefiklerden yardım istediğine dair başlık atmıştır.

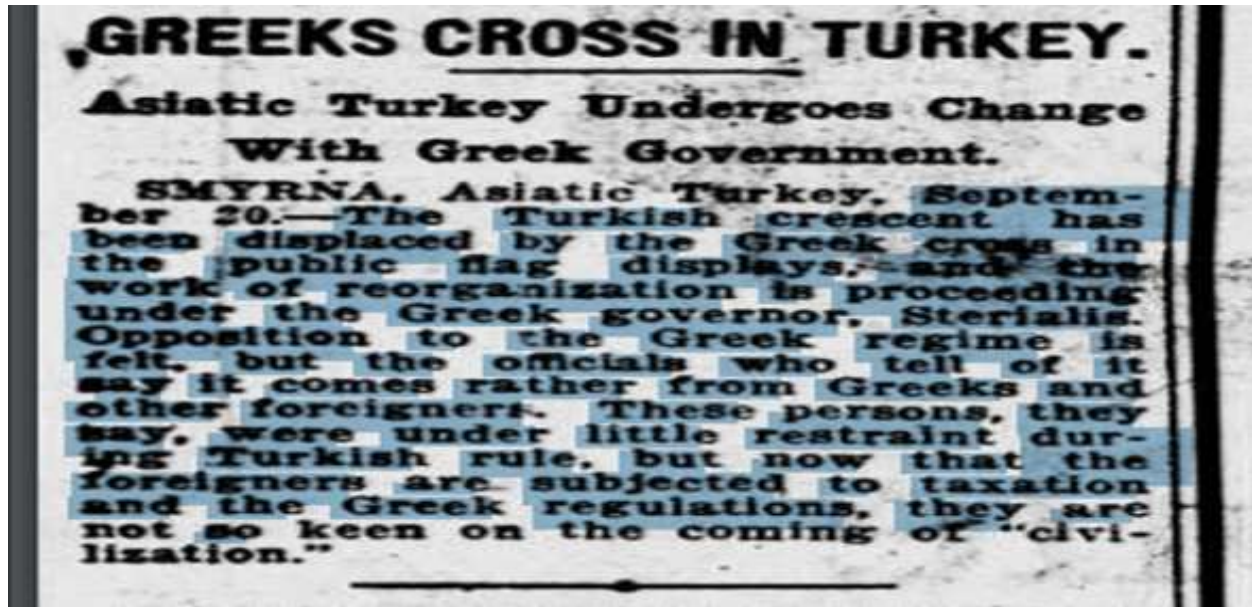
Resim 3. Washington Post Gazetesi

Kaynak: *The Washington Herald*, 12 Ekim 1920.

Türk-Yunan savaşı ile ilgili haberlerin taraması yapılırken tespit edilen ilginç haberlerden birisi 20 Eylül 1920 yılında *The Evening Star* adlı gazetede yer alan bir haberdir. Bu habere göre İzmir'de Yunan idaresinin başlaması ile burada yaşayan Rum ve diğer yabancı uyruklu vatandaşlar arasında Yunan yönetimine karşı muhalefetin başladığı belirtilmiştir. Yunan ve diğer yabancı uyruklu halk arasından yaşanan bu huzursuzluğun temel sebebi olarak da Türk hâkimiyetine göre şimdi daha çok baskı altında olmaları, vergilerin daha ağır hale gelmesi ve Yunan valinin ilan ettiği düzenlemelerin daha katı olmasıdır. Bu durumlardan ötürü halkın İzmir'in Yunan işgaline uğramasına olan hevesleri eskisi gibi değildir, denmektedir (*The Evening Star*, 20 Eylül 1920).

Resim 4. İzmir'deki Rum ve yabancı uyruklu halkın Yunan idaresinden duydukları rahatsızlığa dair haber

Kaynak: *The Evening Star*, 20 Eylül 1920

1921 YILINDA YAYINLANAN HABERLERDEN ÖRNEKLER

1921 yılında Anadolu'da gerçekleşen Türk Yunan mücadelesi hakkında 139 haber yayınlanmıştır. Yılın ilk aylarında gazete haberlerinde Anadolu'da Yunan ilerleyişinden

bahsedilmiştir. Örneğin The Great Falls Tribune adlı gazetede 12 Ocak 1921 tarihinde yayınlanan haberde Küçük Asya'daki Türk kuvvetlerine karşı başlatılan Yunan saldırılarının başarılı olduğundan, Bursa bölgesindeki Yunan kuvvetlerinin İnegöl'ün doğusundaki güçlü düşman oluşumlarına saldırıldığını, onları dağıtıp takip ettiğini ve sonucunda üst düzey komutanda dâhil olmak üzere 50 kişiyi esir aldıklarından bahsetmiştir. Ayrıca Yunan birliklerinin Eskişehir'e doğru ilerleyişini sürdürdüklerini yazarken, bazı Yunan birliklerinin de Ankara'ya ilerlediklerinden ve bu sırada 150 kişiyi esir aldıklarından ve önemli sayıda mühimmatı ele geçirdiklerinden bahsetmiştir (*The Great Falls Tribune*, 12 Ocak 1921).

Bu yıl içerisinde yayınlanan gazetelerin çoğunluğu önceki yıllarda olduğu gibi tarafsız bir yayın politikası izlerken bazı gazeteler ise Türkler aleyhine yazılar yazmışlardır. 10 Nisan 1921 tarihinde yayınlanan Willmar Tribune gazetesinde yer alan haberde 500 yıllık Türk hakimiyetinde kalan batı Anadolu'da sürekli terör ve sefaletin hüküm sürdüğünü, Yunan işgali ile Türklerin bu bölgelerden tasfiyesinin gerçekleşeceği ve bunun sona ereceğine değinilmiş, ayrıca bunun gerçekleşebilmesi için batılı devletlerin Yunanistan'a daha fazla destekte bulunması gerektiğinden bahsedilmiştir (*Willmar Tribune*, 10 Nisan 1921). Yunan taraftarı yayın yapan gazeteler Anadolu da Türkleri barbar bir kavim olarak görmüşlerdir. Ve Yunan işgalinin bu barbarlığa son vermedeki yegâne şans olduğundan bahsetmektedirler. Örneğin Willmar Tribune gazetesinin 20 Nisan 1921 tarihli baskısında Yunan ordularının Küçük Asya'da barbar Asya ordularına karşı medeniyet savaşı veriyor, demiştir (*Willmar Tribune*, 20 Nisan 1921).

Amerika'da yayın yapan yerel gazeteler Anadolu'da durumun Yunan birlikleri aleyhine değişmeye başlamasından sonra Türk tarafının kazandığı zaferlere de yer vermeye başlamışlardır. Örneğin Wisconsin Tobacco Reporter adlı gazetede 21 Şubat 1921 yılında çıkan haberde Mustafa Kemal'in Bağdat Demiryolunun batı Anadolu'da uzanan bölümlerini ele geçirmeye çalışan Yunan birliklerine karşı dimdik karşı koyduğundan ve Yunan ordusunun tekrarlanan umutsuz saldırılarını püskürttüğünden bahsetmektedir (*Wisconsin Reporter*, 21 Şubat 1921).

Evening Star gazetesinin 3 Mart 1921 tarihli sayısında Türk tarafının raporlarına dayanarak verdikleri bilgilere göre İzmir'in doğusunda Türk milliyetçilerine karşı gerçekleştirilen saldırıların püskürtülerek Yunan birliklerinin bozguna uğratıldığından ve 1700 Yunan askerinin esir alındığından bahsetmiştir (*Evening Star*, 3 Mart 1921).

The Spectator adlı gazetede çıkan haberde Yunanlıların Eskişehir'de ciddi bir gerileme yaşadığından ve Türk tarafının bildirisine göre burada büyük bir zafer kazanarak düşmanın geri kaçmasını sağladıklarından bahsetmektedir. Ayrıca kaçan Yunan birliklerinin takip edildiğini Yunan ordusunun sol kanadının dağıldığından ve merkez kuvvetlerin pes etmek üzere olduğu ve 7000 Yunan askerinin öldürüldüğü belirtilmiştir (*The Spectator*, 1921). Yine Pulaskian Adlı gazeteye göre ise Türkler Yunan birliklerine karşı üstünlük sağladığından Bursa'nın Türklerin eline geçmek üzere olduğundan ve 4150 Yunan askerinin öldürüldüğünden bahsedilmiştir. Gazete ayrıca İstanbul'un güvenliğinin Yunan kuvvetlerine bağlı olduğunu ve Yunanistan'ın bu savaştan yenilgi ile ayrılması durumunda İstanbul'daki müttefik kuvvetlerinin tehlikeye gireceğinden bahsedilmiştir (*Pulaskian*, 1921).

Yunan birliklerinin Türkler karşısındaki avantajlarını kaybetmeye başladıkları bu dönemde bazı gazeteler Yunanistan'a yardım edilmesi yönünde haberler yapmaya başlamışlardır. The Penscola Journal adlı gazetenin 6 Nisan 1921 yılında sayfalarına yer verdiği haberinde, tüm Yunan gazetelerinin ön sayfalarında Türklerin Avrupa'dan kovulması için dünyadan yardım istediğine yer vermiştir. Ayrıca haberin devamında yayınlanan makaleler ile dünya kamuoyunun dikkatinin Yunan birliklerinin özgürlük mücadelesine ve göstermiş oldukları fedakarlığa dikkat çekmeye çalıştığından bahsetmektedir (*The Penscola Journal*, 6 Nisan 1921).

Türk-Yunan savaşı hakkında Amerikan gazetelerinde bahsedilen bir konu ise Türk birliklerine Rus subayların yardım ettiğiidir. The Washington Herald gazetesinin 10 Nisan 1921 tarihli sayısında Bursa'da Yunan kuvvetlerinin ezici bir şekilde yenilgiye uğradığını ve eski hatlarına geri döndüklerinden ve Osmanlı birliklerinin Bolşevik askerleri tarafından yönetildiği iddia ediliyor. Çarpışmalar sonucunda 10.000 fazla Yunan askerinin öldüğü bildirildi, denmektedir (*The Washington Herald*, 10 Nisan 1921).

23 Ekim 1921 tarihli Birmingham Age-Herald adlı gazetede ise Mustafa Kemal'in Anadolu'ya dağılmış olan süvarileri ve düzensiz birlikleri Yunan ikmal birliklerine saldırılar düzenlemektedirler. Türk birliklerinin Yunan genelkurmayını ele geçirmek için yapmış oldukları cesur girişimler Yunanlıların endişelerini artırmıştır. Hatta bu saldırılar sırasında Yunan Velihaht Prensi George yaralanmadan kıl payı kurtulmuş ve hemen daha güvenli bir yere götürülmüştür, denmektedir (*Birmingham Age-Herald*, 23 Ekim 1921).

Capital Journal gazetesinin 23 Ekim 1921 tarihli sayısında 1921 yılında Anadolu'da Yunanistan ve Türk Milliyetçileri arasında büyük çatışmalar yaşandığını, Yunanlıların Türk Milliyetçilerinin başkenti Ankara'nın kapılarına kadar ilerlediklerinden ancak yenilerek geri püskürtüldüklerinden, bunun sonucunda büyük güçlerin müdahale ederek barışı yeniden sağlamaya çalıştıklarından bahsetmiştir (*Capital Journal*, 23 Ekim 1921).

1922 YILINDA YAYINLANAN HABERLERDEN ÖRNEKLER

Türk Ordusu, Millî Mücadele'nin son büyük hamlesiyle 26 Ağustos 1922'de, Batı Anadolu'yu işgal etmiş olan Yunan birliklerine karşı taarruza başlamıştır (Kalaycı, 2022, s. 445). Taarruzun başarıya ulaşması ile Yunan birlikleri dağılmıştır. Bu yüzden 1922 yılında Amerikan yerel gazetelerin de Türk-Yunan mücadelesi hakkında haberler verilmeye devam etmiştir. 1922 yılında yapılan haberlerin çoğunluğunu Yunanlıların yenilgisi ve sonucunda yapılacak barış görüşmeleri hakkındadır.

Casper Daily Tribune gazetesinin 8 Eylül 1922 tarihli sayısında Türk milliyetçilerin ezici galibiyeti sonucunda Yunan kuvvetlerinin mülteciler gibi kaçtığından bahsetmiş. Ve yakın zamanda Yunan birliklerinin Anadolu'dan çekilmesinin resmi olarak açıklanacağını yazmıştır (*Casper Daily Tribune*, 8 Eylül 1922).

Kusko Times adlı gazetenin 16 Eylül 1922 tarihli sayısında küçük Asya'da Yunan ordusunun çöküşünden ve Avrupa devletlerinin devreye girdiğinden yazılmıştır. Ayrıca Yunan ordusunun uğradığı hezimetler sonucu Kral Konstantin'in tahtan çekilmeye niyetli olduğundan bahsedilmiştir (*Kusko Times*, 16 Eylül 1922).

1922 yılında Amerikan gazetelerinde sık sık kendine yer bulan bir diğer konu ise İstanbul meseledir. Gazeteler Mustafa Kemal'in İstanbul'un derhal işgalciler tarafından boşaltılmasını istediğini aksi halde orduların İstanbul'a yürüyeceğini iletmektedir.

Örneğin The Alexandria Gazette'nin 28 Eylül 1922 tarihli sayısında Mustafa Kemal müttefiklerin verdiği ultimatomu hiçe sayarak birliklerini tarafsız bölgeye yerleştirmeye başladığı, bunun müttefiklerin şehri boşaltmasında etkili olabileceğinden bahsedilmiştir (*Alexandria Gazette*, 28 Eylül 1922).

SONUÇ

Sonuç Olarak 1919 yılında 1922 yılına kadar taranan Amerikan yerel gazetelerinde Anadolu'da Türk ve Yunan birlikleri arasından gerçekleşen savaş hakkında birçok haber yayımlanmıştır. Bu haberlerden çoğunluğu tarafsız bir şekilde ele alınırken istisnai birkaç gazetede Yunanistan'ın Anadolu işgalini haklı göstermeye yönelik haberler yapıldığı tespit edilmiştir. Taraması yapılan gazetelerin haber kaynakları genellikle aynı olduğundan birçok gazetede aynı haberlerin yer aldığı da tespit edilmiştir. ABD çıkan gazetelerin Türk Birliklerinin Yunan işgaline karşı vermiş oldukları mücadeleleri yayın yaptıkları coğrafi bölgenin Anadolu'ya uzak olması nedeniyle Avrupa'da yayın yapan gazetelere göre daha objektif bir şekilde verdikleri tespitinde bulunulabilir. Fakat gazeteler taranırken dikkati çeken en önemli hususlardan bir tanesi gazeteler her ne kadar haberleri tarafsız verseler de Anadolu'yu ziyaret eden bazı önemli şahsiyetlerin görüşlerine yer verdikleri haberlerin tamamının Yunan taraftarlığı yaptığı saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- Kalaycı, İ. (2022). Diplomatik bir savaş örneği: Çanakkale Buhranı (Amerikan basınına göre). İçinde A. Acar & H. S. Öz (Eds), 3. Uluslararası Marmara Bilimsel Araştırma ve İnnovasyon Kongresi, (444-454). İksad Publishing.
- Kolutel, M. (2022). Gaye-İ Milliye Gazetesinde Batı Cephesi ile ilgili çıkan haberlerin kritiği. İçinde A. Acar & H. S. Öz (Eds), 3. Uluslararası Marmara Bilimsel Araştırma ve İnnovasyon Kongresi, (415-432). İksad Publishing.
- Köylü, M. (2017). Batı Anadolu'nun İşgalinin Türk, Yunan ve İngiliz Siyasi Tarihine Etkisi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6), 147-169. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iisbf/issue/27278/287173>.
- Sofuoğlu, A. (2002). İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş. *Atatürk Yolu Dergisi*, 8 (29), 131-142.
- Yetişgin, M. (2021). Türk Kurtuluş Savaşı'nda Maraş savunmasının dönemin Amerikan gazetelerindeki yansımaları(1919-1922). İçinde İ. Solak& S. Alıç(Eds), Maraş Araştırmaları 2(119-138). Palet Yayınları.
- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/izmirin-ısgali/?pdf=3556>

Alexandria Gazette, 19 Mayıs 1919.

- Alexandria Gazette*, 28 Eylül 1922.
- Birmingham Age- Herald*, 23 Ekim 1921.
- Capital Journal*, 23 Ekim 1921.
- Casper Daily Tribune*, 8 Eylül 1922.
- Cordova Daily Tribüne*, 19 Ağustos 1919.
- Evening Star*, 3 Mart 1921.
- Kusko Times*, 16 Eylül 1922.
- Pulaskian*, 1921.
- The Evening Journal*, 24 Nisan 1920.
- The Evening Star*, 20 Eylül 1920.
- The Great Falls Tribune*, 12 Ocak 1921.
- The Penscola Journal*, 6 Nisan 1921.
- The Spectator*, 1921.
- The Washington Herald*, 12 Ekim 1920.
- The Washington Herald*, 10 Nisan 1921.
- Willmar Tribüne*, 10 Nisan 1921.
- Willmar Tribüne*, 20 Nisan 1921.
- Wisconsin Reporter*, 21 Şubat 1921.

TÜRKÇÜ DERGİCİLİĞİNİN BİR ÖRNEĞİ: BOZKURT DERGİSİ (1939-1941)**KÜBRANUR ŞENAL**

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans, ORCID ID: 0000-0002-8449-2000

ÖZET

Bozkurt dergisinin, yayımlandığı zamanlarda 2. Dünya savaşı başlamış ve devam etmektedir. Başta Almanya'da kurulan Nazi Partisi'nin nasyonal-sosyalizm faaliyetleri ve İtalya'da baş gösterilen Mussolini'nin faşizm hareketleri dünya üzerinde milliyetçiliğe etki etmiştir. Türkiye bu durumdan etkilenen diğer ülkeler gibi siyasi hayatının yanı sıra sosyal hayatta da bu etkiyi hissettirmiştir. Söz konusu ideolojiler, Türkiye'de Türk milliyetçiliği olarak ortaya çıkmış ve basına yansımıştır.

Bozkurt dergisi bu hususta bir örnek teşkil etmektedir. Türk kültürünü hatırlatmak esası temel alınmıştır. Türk kültürünün değişen sistemi eleştirilmiş, dünya üzerinde yaşamış Türk milletlerine yer verilmiş, devletin kalkınması için çözüm yolları aranmış ve olası bir savaş durumunda yapılması gerekenler sıralanmıştır. Bütün bunlar Türk milliyetçiliği temel alınarak işlenmiş ve okuyucusuna yol gösterici bir tavır sergilenmiştir.

Yeni kurulan bir cumhuriyetin sesi olma gayesi taşıyan *Bozkurt Dergisi* yayın hayatı boyunca Türkiye cumhuriyeti halkı başta olmak üzere Türklere yol göstermeyi amaç edinmişlerdir. Türkçülük ve ırkçılık fikirleri öne çıkartılarak Türklük bilinci aşılacak istenmiştir. Bozulan ahlaka kılıflar aranmış kadın, erkek ve çocuk davranışlarına dikkat çekilmiştir. Aile yapısı konusunda hassasiyet gösterilmiş ve telkinlerde bulunulmuştur. Keza toplumun oluşturan en önemli unsur fert ve o ferdin yetiştirdiği kişilerdir. Bu konuda özellikle Türk kadınlara seslenmiş, aile yapısı, çocuk ahlakı ve namus konularında yol gösterici bir tavır sergilenmiştir. Türk ahlakı eğer bozulursa, fikir ve yapısının da değişeceğine inanılmış ve bir Türk gibi yaşanılmayacağı öğretilmiştir.

Dergi aynı zamanda karşıt görüşlü düşünürleri eleştirmiş hatta yeri gelince suçlanmıştır. Bu konuda en çok karşı çıkılan ideal komünizm, en çok karşı çıkılan kişiler komünistler olmuştur. Bu kişiler ele alınırken vatan hainliğinden ve işe yaramayılarından dem vurulmuştur. Türk gençlerinin bu kişileri örnek almamaları için çeşitli hikâye ve örneklerle yol gösterici olunmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkçülük / Milliyetçilik/ İrkçılık

1.GİRİŞ

1930'lu yıllarda Türkiye Cumhuriyetinde, Türk milliyetçiliğine dair önemli adımlar atılmıştır. Keza 1931-1938 yılları arasında Türk tarih tezi ve güneş dil teorisi bu hususta oluşturulmuştur. Buradaki gaye ise Türk milletini ve Türk ırkını yüceltmektir. Diğer yandan milliyetçilik ideolojisinin bu dönem başlamasının nedeni uzun savaş döneminin artık bitmesi ve devletin kendine dönme çabası olmuştur. (Çağatay,2008,245).

Aynı Zamanda 2. Dünya savaşı döneminde milliyetçiliğin farklı kolları olarak ortaya çıkan İtalya'daki faşizm ve Almanya'daki nasyonal sosyalizm belirtilen çabada etkisi olduğu gözlemlenmiştir. (Öz,2008,751-752).

Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllardan itibaren, itibaren Türkiye'de milliyetçi dergilere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu dergilere örnek olarak; Atsız Mecmua, Çığır, Orhun, Kopuz, Ergenekon, Bozkurt vb. yayınlar verilebilir. Dergiler genel olarak toplumu Türkçü bir çerçevede ele almayı ve okuyucuya yol göstermeyi amaç edinmiştir. Bu tür dergiler, gerek devlet planlaması gerekse halk üzerine çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Diğer yandan devlet politikasına aykırı yazılardan dolayı dergiler sık sık kapatılmıştır. Bu dergiler arasında yer alan *Ergenekon* dergisi aynı sebeplerden dolayı yayın hayatı sonlanmıştır. 1939-1941 yılları arasında neşredilen *Bozkurt* dergisi, *Ergenekon* dergisinin bir devamı niteliğindedir. Kurucu kadronun aynı olmasının yanı sıra değinilen konularda devamı şeklinde olmuştur. Dönemine ışık tutmak ve gençleri bilgilendirmek amacı ile oluşturulmuştur.

Ergenekon dergisi 1938-39 yılları arasında yayınlanan gençlik ve fikir dergisidir. Dergi ilk olarak 10 Kasım 1938'de çıkarılmaya başlanmış ve toplamda yirmi dört sayı sürmüştür. *Ergenekon*'un sahibi ve neşriyat müdürü Reha Oğuz Türkkan'dır. Başyazıları Türkkan yazmıştır. Dergide felsefe, tarih, ülkeler, edebiyat ve spor gibi konular ele alınmıştır. *Ergenekon*, 10 Şubat 1939'da çıkan 4. sayısının ardından mahkeme kararı ile kapatılmıştır. Kapanma gerekçesi, ilk sayıda bulunan, *Faşizm tehlikedir!* ve *Türkiye'deki Naziler ve Tehlike* başlıklı yazıları olmuştur. Keza yayınlandığı dönem 2. Dünya savaşı devam etmekte ve Almanya ile dostluğun tehlikeye düşmesinden endişe duyulmuştur. Aşırıya kaçan milliyetçi düşünceler dönemim iktidarınca tehlike olarak görülmüş bu nedenle basın üzerinde sıkı tedbirler alınmıştır. 1938'de yayımlanan *Ergenekon* kapatılınca onun yerine Mayıs 1939'da *Bozkurt* dergisini yayınlamaya başlamıştır. Dergiyi, *Ergenekon*'daki gibi Reha Oğuz Türkkan ve arkadaşları yayınlamıştır. (Sefercioğlu,2008,15-19).

Bozkurt, Haziran 1939'da, *Türk köylüsü* başlıklı yazı dolayısıyla ikinci sayısında kapatıldı ve mahkemeye verildi. Nisan 1940'da beraat eden *Bozkurt* Mayıs 1940'da üçüncü sayısını neşretmiştir. (İsimsiz: 1941: 293). *Bozkurt*, dokuzuncu sayısında *İki Yıldönümü* başlıklı yazı sebebiyle, Ocak 1941 tarihinde tekrar kapatılmış ve daha sonra alınan karar ile 6 Haziran 1941'de onuncu sayısı ile tekrar yayın hayatına başlamıştır¹. 11'inci sayıda bütün Türklerin

¹ "Birinci Cildin Kısa Tarihi", s.293

yaşadığı yerleri gösteren harita ve *Türklük Bekliyor* başlıklı yazı sebebiyle, *Bozkurt* yeniden kapatılmıştır. (Bozkurtçular,1941,287).

Bozkurt, 26 Aralık 1941 tarihinde tekrar açılmış ve on ikinci sayısını yayınlayarak, 1941 yılı yayın hayatını ve birinci cildini tamamlamıştır. Derginin bütün sayılarında yazı işleri müdürü Sami Karayel olmuştur. Diğer yandan; çeşitli görüşleri ile “*Ârif Nihat Asya, Besim Atalay, Atsız, Yusuf Ziya Ortaç, Cemal Oğuz Öcal, Hamza Sadi Özbek, Sami N. Özerdim, Ali İhsan Sâbis, Fethi Tevet, İzzet Yolalan yazı ve şiirleri ile; Vefik Vassaf Akan, Mustafa Hakkı Akansel, Mehmet Sadık Aran, A. Süreyya Aygün, Cihat Baban, Nurullah Barıman, Nebil Buharalı, M. Fahrettin Çelik (Kırziolu), Cihat Sava Fer, Abdülkadir İnan, Sami Karayel, Nusret Köymen, M. Şemsi Kural, Reha Kurtuluş, Necip Ali Küçüka, Tahir Olgaç, Orhan Seyfi Orhon, Hüseyin Nâmik Orkun, Kemal Özdeş, Mehmet Öztürk, Peyami Safa, Osman Turan, Nejdet Sançar, Zeki Sofuolu, Zeki Velidî Togan, Reha Oğuz Türkkkan, İsmet Rasin, Şakir Ülkütaşır yazıları ile; Osman Attilâ, Orhan Babaoğlu, Behçet Kemal Çalar, Orhan Şaik Gökyay, Yusuf Kadıgil, Nuriman Karada, Mustafa Kızılsu, Kâzım Feyzi Ozaner, Cemal Oğuz Öcal, Adnan Önelçin, Mehmet Necati Öngay, San'an, Hikmet Tanyu, Muzaffer Yersel, Ali Haydar Yeşilyurt, Hakkı Yılanlıoğlu, İzzet Yolalan, Kerim Yund şiirleri ile, A. Nurullah Barıman, Orhan Türkkkan çevirileri ile katkıda bulunmuşlardır*”. *Bozkurt*, 2'nci cildinin 4'üncü sayısında kapandı veya kapatıldı”. (Sefercioğlu,2008,20).

Bozkurt dergisi, Ekim 1972'de bu defa Ankara'da yayın hayatına başlamıştır. İlk sayıları aylık olarak çıkarken Aralık 1975'den itibaren on günde bir neşredilmiştir. Dergi yine Türkçü amaçlarla kaleme alınmış ve gençlere yol gösterici olma gayesi taşımıştır. *Bozkurt*'un bu dönem sahibi Sadi Somuncuoğlu olmuştur. Yazı ileri müdürlüğünü Nedim Ünal idare ederken, 1974'ten itibaren Osman Çakır devralmıştır. Bu dönemde genel yayın yönetmenliğine, Burhanettin Özbilici bakmıştır. Yazarları arasında “*Abdülkadir İnan, Sadi Somuncuoğlu, Ayhan Tuğcugil (İskender Öksüz), Dilâver Cebeci, Şevket Bülent Yahnici, Niyazi Yıldırım Gencosmanoğlu, Osman Oktay, Osman Çakır, vb. bulunuyordu.*” Bu defa derginin yayın hayatı 1977'de son bulmuştur. (Sefercioğlu,2008,68-69).

2. BOZKURT DERGİSİNDE YER ALAN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK KONULAR (1939-1941)

2.1. Sosyal Yaşam

Sosyal konuların başında Türk ahlakına ve yaşayış tarzına aykırılıklar yer almıştır. Türk toplumsal düzenine, uyulması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Diğer yandan kişisel terbiye; toplumsal anlayış ve düzenine, ilerleyişine ve yükselmesine bağlı şekilde ele alınmıştır. En başta ferdin bireysel olarak yaşama biçimine özen göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Bu hususlara dikkat edilmesi gerektiği ve aksi halde var olan toplumsal düzenin bozulabileceği çıkarımında bulunulmuştur. (Olgaç, 1940,163).

Bireylerin doğuştan veya daha sonradan edindikleri davranış biçimi olan ahlak, toplumsal düzeni etkileyen ve şekillendiren önemli bir husus olarak işlenmiştir. Türk kültür ve ahlakının devamlılığının sağlanması, Türkçülüğün bekası için şart olarak görülmüştür. Aynı zamanda zaman içerisinde değişen Türk ahlakı, eleştirilmiş ve çeşitli uyarılarda bulunulmuştur. Türk kültür ve ahlakını bozan içerden ve dışardan destekli birçok olay örneklendirilmiştir. Örneğin

İstanbul'da Madam Atina adlı Rum'un Türk kızlarına fuhuş yaptırmışından bahsedilmiştir. Bu olayı ele alınırken, aynı ırktan olmayanların ırklara bu tip cinayetlerinin olduğuna değinilmiştir. Sebep olarak, ahlak bozukluğu belirtilmiştir. Bozulan ahlak duygusu; çıkarıcı, rüşvetçi, hırsız, tembel ve neticesinde milliyetçilikten uzak kimseleri meydana getireceği vurgulanmıştır. Aynı zamanda çözüm olarak durumu önlemek için zabıta tedbirleri veya kanunları yetersiz bulunmuş, ruh bakımından büyük inkılaplar yapılması fikri öne sürülmüştür. (Küçükay,1939, 15).

Eski ahlak ve yeni düzen çatışmasına dikkat çekilmiştir. Buna bağlı olarak ahlak alanında eskiden kabul gören unsurların sarsıldığını ve bu yüzden yeni değerlerde zıtlık olduğunu öne sürmüştür. Bunun neticesinde de cemiyetlerce tamamen kabul görülmediğini belirtilmiştir. Bu durum sosyal buhranın ortaya çıkmasına sebep olarak görülmüştür.(Yalçın: 1940: 49). söz konusu buhranın son bulmasını milli idealizm ile ilişkilendirilmiştir. Diğer yandan anti-nasyonalist cereyanların buhrana son vermesi açısından durdurulması gerektiğini belirtmiştir.(Yalçın,1940, 50). Keza ulusçuluğa karşı kişilerin faaliyetleri toplum içinde birliğe engel olacağı için buhranlara neden olacaktır.

Diğer yandan modanın Türk kültür ahlakını bozduğu öngörülmüştür. Tarak tutan modacı bir erkeğin, silah kullanamayacağına ve son moda şapka takan kadınların, geri hizmeti yapamayacağına vurgu yapılmıştır. Konunun devamında modacı bireylere ihtiyacın olmadığı, ahlaklı, savaşçı, milliyetçi ve kahraman olan kız ve erkek çocuklara gereklilik belirtilmiştir. (sançar: 1940: 150) Türk kültür ahlakını bozan diğer unsurlardan olan alkol konusu da ele alınmıştır. Alkolün dost ortamında haysiyet, şeref ve namus bırakmadığı belirterek dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. (Barıman,1940,145)

Kişisel terbiyenin yanı sıra bulunduğu topluma da zarar vereceği düşünüldüğünden tehlike olarak görülmüş ve milli ahlakın zedelenmemesi için bu sorunun ortadan kaldırılması gerekli görülmüştür. Kültürel olguları etkileyen etkenlerden bir diğeri de kadındır. Toplumun yapıtaşı olan, gençliği ve çocukları kadınlar yetiştirmektedir. Dünya üzerinde bu görevi yapan sayısız kadın vardır ve hepsi kendi kültürüne göre çocuklarını yetiştirmektedir. Türk kadınları çocuklarını, Türk toplumuna uygun yetiştirmelidir keza toplumu kalkındıracak nesil olanlardır. Bu konuda kadınlara büyük görevler yükleyen dergi, geleneksel yetiştirme yöntemlerinden ziyade milliyetçilik bilincini aşılıyarak yetiştirimleri gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Konu ile ilgili; Japon, Alman, Bulgar, Kızılderili annelerin çocuklarını inandıkları ideolojiler ile büyütmesi üzerinde durulmuştur. Onların çocuklarını azarlarken bile cümlelerine önem vermesine dikkat çekilmiştir. Konu ile ilgili Japon annenin sen samuray olamazsın, bir Japon olamazsın demesi ve bir Alman anne ise Fransız'a benzedin diye çıkışması örnekleri verilmiştir. Türk annelerinin bu tip anelere dikkat etmeden çocukları yetiştirmelerine sitemde bulunulmuştur. (Türkkan, 1939, 1-6).

Bu vesile ile Türk annelerine çocuk yetiştirmede yol gösterilmek istenmiş ve milliyetçilik fikrinin çocuk yetiştiriciliğinde önemine dikkat çekilmiştir.

Aynı konu üzerinden ideal Türk kadınının nasıl olunacağını açıklanmıştır. İdeal Türk kadını; çalışacak, çocuk büyütecek, azimli, hayat arkadaşının peşinden gidecek kadar güçlü bir kadın ve aynı zamanda okuyacak, çocuğunu okutacak, karakterli çocuklar yetiştirecek ahlaklı ve

ahlakçı olmanın yanı sıra mantıklı ve alçak gönüllü olmalıdır şeklinde ele alınmıştır.(Özdeş,1940, 186).

Türk kızlarının ve kadınlarının çeşitli lükslere merakı onları Türk ahlakından uzaklaştırdığına dikkat çekilmiştir. Kadınların, çocukları yetiştiren kişiler oldukları için önemleri ve görevlerinin daha fazla olduğu belirtilmiştir. Keza milliyetçi, şerefli ve kişisel namları taşıyacak nesiller çocuklardır.(Alparslan,1939,101).

Aynı zamanda kadınların giderek sosyeteye benzediğini ve sosyete kadınların kürtaj yaptırdıklarına dikkat çekilmiştir. Peyami Safa, kürtaj sonunda ölen canlının hem beşiğinin hem de mezarlarının aynı yer olduğunu ve raflardaki kavanozlarda yerlerini aldığını belirtmiştir. Safa, Türk kadınının ona yakışmadığını düşündüğü bu durumuna sitemde bulunmuştur.(Safa,1940,189). Dönemin Türkiye’inde kürtaja bakış açıcı bu şekilde ele alınırken bu durumdan en çok etkilenen kadının eleştirilmesi dikkate değerdir.

2.2.Türkçe

Bir milleti millet yapan en önemli unsurlardan biride dildir. Dil, insanların birbirleri ile iletişime geçebilmesini sağlayan bir araçtır. Aynı zamanda milletlerin kimliği olmuştur. Argunşahın’da belirttiği gibi; ‘Dil, bir milleti millet yapan en önemli unsurdur.’ Çünkü; tarih boyunca aynı dili konuşan toplumları bir arada tutan ve birbirine bağlayan temel yapı dildir. Bu temel yapıyı sağlamlaştıran farklı unsurlarda vardır. Şöyle ki milleti; “Dilce, dince, ahlâkça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden meydana gelmiş bulunan bir topluluk” olarak ifade etmek doğru olacaktır. Bu önemli hususta *Bozkurt Dergisi* dil üzerine önemli çıkarımlarda bulunmuştur.

Ziya Gökalp’in ise dilde Türkçeciliği benimsemesine, eski Türkçeden istifade etmeyi savunmasına ve Türkçeleşmiş yabancı kelimeleri atmaya lüzum görmeyişinden bahsedilmiştir. Ömer Seyfettin’in, Türkçeyi herkesin anlayacağı dilde yazmak gerektiği fikrine yer verilmiştir. Aynı zamanda Fuat Raif önderliğinde şark Türk lehçelerinden yabancı kelimeler almak yoluna gidildiği belirtilmiştir.(Ergenekoncu,1940a,14).

Ergenekoncu’nun belirttiği üzere, Osmanlı devleti döneminde Arapça ve Farsça kelimeler ile Türkçe istilaya uğramıştır. Ona göre ilk istila din ile başlamış, ikinci istila ise batıya özenmekten olmuştur. Yazar aynı zamanda dilin Frenkleşmesini, eklenen kelimelerin Türkçe olduğunu savunanların yanlışı ile olduğunu belirtmiştir. Bunun sadece halkı aldatmaca olduğunu düşünen yazar, okullarda okutulan ders kitaplarının utanç vericiliğine dikkat çekmiştir. Aynı zamanda matbaalarda yapılan kelime hatalarına dikkat çekerek, dilin istilasını kolaylaştıran bir diğer etken olarak ele almıştır. Gelişi güzel kelime uydurulmalarının yanı sıra batı medeniyetine girildiği için batı kelimelerinin dile girişini normal görenler olduğu belirtilmiş ve eleştirilmiştir. (Ergenekoncu, 1941b, 254).

Yazara göre Türkçe güneş dilidir bu yüzden korunmayı hak eder istilayı değil. (Ergenekoncu, 1941b, 255).Yazarın bu şekilde Türkçeyi diğer dillerden farklı ele alması derginin asıl gayesi olan Türkçülükten ileri gelmektedir. Son olarak *Genç Kalemler* sayesinde

başlayan Türkçecilik cereyanından uzaklaşmama önerisinde bulunarak okuyucusuna yol göstermeyi amaç edinmiştir. (Ergenekoncu,1941b,256).

Dil konusunda değinilen diğer bir husus ise Osmanlıcanın, anlaşılma zorluğuna dikkat çekmek olmuştur. Osmanlıcanın çetrefilli bir dil olduğuna benimsenmiş, bu dilin yaşatılmasına ve okutulmasına gerek görülmemiştir. (Atalay,1940, 68). Aynı zamanda dilini kaybeden bir milletin başka milletler tarafından istila edilebileceğine dikkat çekilmiştir. Diğer yandan Arapça Farsçadan kurtulmak istenirken batılılaşma eğiliminden dolayı Avrupalı kelimelerin Türkçeyi istilasında ve batı-doğu medeniyetlerinin dil işlerini hallettiklerine, halletmeyenler olarak bunu çözüme kavuşturmaları gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bunun için üç önemli unsur dikkate alınmıştır; 1- yabancı kelimeler çıkartılarak yerine öz Türkçe kelimeler yerleştirilmeli, 2- bilgi ıslahlarının hepsi Türkçeden alınacak ve 3- okuma yazma dili halk diline yaklaştırılacak. Bu unsurlar yerine getirilir ise öz vatanın öz Türkçesi oluşacaktır anlayışı hâkim kılınmıştır. (Atalay,1940a, 69-70).

Aynı zamanda Öz Türkçeyi anlamıyoruz, söylenenleri anlamayacağız bütün millet dil değiştiremez diyenlere, anlaşılmayan dil öz Türkçe değil Osmanlıcadır şeklinde yaklaşmıştır.(Rasim,1940, 161). Diğer yandan cumhuriyet rejiminde dil davası bir devlet programı haline geldiğine dikkat çekilmiştir. Bu hususta, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin, Birinci Dil Kurultayı'nın, İkinci Dil Kurultayı'nın, Türk Dil Araştırma Kurumu'nun (1935) oluşturulduğunun ve Güneş Dil Teorisi'nin ortaya atıldığı belirtilmiştir.(Ergenekoncu,1940a ,14).

Aynı zamanda dildeki değişimin suni olamayacağını, değişikliği halkın gerçekleştirebileceğini, iddia edenlere karşı çıkmıştır. Hiçbir kelimenin kendiliğinden ortaya çıkmadığını ve bu işi yapanın halk değil kelimeyi bulan adamın olduğuna değinilmiştir. Keza halkın sadece bu kelimeyi kullanıp kullanmama konusunda karar verebileceğini belirtmiştir. (Atalay,1940,161).

Görüldüğü üzere öz Türkçe mevzuu cumhuriyetin ilk yıllarından beri ele alınmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Öz Türkçeyi savunmayanlar sert bir dille eleştirilmiş ve iddialarına cevaplar verilmesi amaç edinilmiştir. Dikkat çekilen diğer önemli bir nokta ise Türkçenin doğru kullanılmayışı olmuştur. Bu konu, radyodan örnekle açıklanmıştır. Radyonun dinleyicisine sunması gerekenin; temiz bir Türkçe ile haberleri vermek ve güzel temsilleri dinletmek olduğu belirtilmiştir. Fakat bu durumun olmadığından yakınılmıştır. Atalay, bu uğurda düzeltilmesi gereken hususları ikiye ayırmıştır; 1- radyoda ki sunucuların halka, kötü Türkçe ile seslendikleridir. Yazar köylü konuşması şeklindeki bu durumu düzeltmeyi, milliyetçiliğin gereği olarak görmüştür. 2- Türkçenin bozuk ve yanlış konuşulmasıdır. Aynı zamanda çokça Fransızca kelimeler kullanılarak dilin bozulduğuna dikkat çekmiş ve halka hitap eden radyocuların bu gibi hatalar yapmamalarını önermiştir.(Atalay, 1940b, 112).

2.3.Türk Milliyetçiliği

Millet kelimesi Fransızca “nation” kelimesinin karşılığıdır. Aynı soydan gelme anlamında kullanılan millet, her şeyden önce ortak bağları olan insanlar topluluğudur. Belirli bir toprak üzerinde yaşayan insan toplumuna verilen tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde ise millet kavramı ortak bir unsurdan meydana gelen toplumların ismi olarak kullanılmıştır. Milliyetçilik kavramı ise; bir sosyal prensip veya fikir akımı olarak, millet gerçeğinden hareket eder ve milli şuur gayesi ile bir ülkü etrafında toplanmayı ifade eden bir unsurdur. (Eroğlu, 1981, 141) Milletler ortak bir anlayış belirler bu da onların milliyetçilik anlayışını oluşturur. Kısaca milliyetçilik; kendilerini aynı milletin üyesi sayan kişilerin duydukları, bir arada, aynı sınırlar içerisinde, bağımsız bir hayat sürmek ve oluşturdukları toplumu yükseltme amacından doğmuştur.(Ülman,1959,319).

Bir milleti yıkabilecek unsurlardan en belirgin olanın beşinci kol olduğu belirtilmiştir. Dönemin Avrupa harbi beşinci kolu yeniden aktifleştirmiştir saptaması ile beşinci kola farklı bir yerden bakılmıştır. Önemli diğer bir nokta ise beşinci kolun neden ve nasıl ortaya çıktığı belirlenmeli ve kavranması gerektiği ancak bu şekilde Türk çocuğu kadını veya erkeği olunabileceği düşünülmüştür. Bozkurt adı ile yazan yazarın “*Bize göre beşinci kolun kökleri önce soy karşılığında sonra huy karılığındadır.*” şeklindeki açıklaması ile beşinci kola karşı dikkat edilmesi gerektiğini vurgulanmıştır. Beşinci kolun değişmeyen kimliği ise ihanet olarak ele alınmış ve bu kolun en korktuğu şey aynı soy veya aynı huydan gelenlerinin birliği olduğu belirtilmiştir. Beşinci kol savaş zamanlarında kendini iyice belli etse de sulh zamanlarında da bir milleti içerden çürütmeyi hedeflemiştir. Türk milleti beşinci kola karşı her zaman ayakta durmalıdır önerisi mevcuttur. (Bozkurt, 1940, 91).

Sançar, bu ayakta duruşu Türk kahramanlığına yakıştırmıştır. Keza Türklük ve kahramanlık birbirinden ayrı tutulmamıştır. Yazar Türklük denilince akla kahramanlığın geldiğini belirtmiştir. Yavuz, Gazi Osman ve Mustafa Kemal gibi sayısız kahramanları sıralamış, tanınmayan ve tanınan birçok kahramanı olan Türk milleti gibi başka milleti olamayacağını belirtmiştir. (Sançar,1940, 206).

Atalarının gücünü bilen bir Türkün, Türkçü ve milliyetçi olmamasını aynı zamanda güçlü kanı tanımamasının mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Türkçülüğün bunu gerektirdiği vurgulanarak atalarının ölümlerinde şerefli ve mutlu yaşamak için kılıç ve kan bıraktığı okuyucuya aktarılmıştır. (Kadıgil, 1940, 195). Bu bağlamda her Türkün soy üstünlüğünün yanı sıra savaşçı özelliğinin varlığına gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Türk tarihinin destansı niteliğindeki kahramanlıklarının yanı sıra yıkımlarda mevcuttur. Bunların sebepleri ise bozgunluk devirleri, rüşvetçilik ve hıyanet mevzuları olarak görülmüştür. ümmetçilik ileri sürülmüş ve şu şekilde düşünülmüştür; “ *İrtica kalkar, adil vezirler, recali mevki alırsa düzeliriz*”. Aynı zamanda farklı unsurların baş tacı edildiğine, önemli zümre ve kurumlara bu kişilerin görevlendirilmesinin yanlışlığına dikkat çekilmiştir. (Karayel,1940, 144).

Türk olmayan ve Türkçülükten etkilenmeyen bu gibi kişiler Türk devletlerine zarar vermişlerdir. Bu konuda devlet ve ileri gelenler uyarılmak istenmiştir.Türkçülüğe zarar veren unsurlardan biride bozuk gençlerin ortaya çıkarttıkları dergiler olarak görülmüştür.

Kozmopolittik, beşeriyetçi, barışçı ve milliyetçilik aleyhtarı gözüken fakat Türk gençliğini etkilemeye çalışan bu kişilere Müslüman olan gayri Türkler denilmiştir. Aynı zamanda milliyetçiliği ile tanınan şahıslara saldırdıkları ve milliyetçilere faşist yakıştırmalarında buldukları iddia edilmiştir. Bu gibi yayınların çoğaldığını ve bunlara karşı sessiz kalınmayacağı belirtilmiştir.(Kurtuluş, 1940, 151).

Keza Türkçülüğün bu şekilde zedeleneceği düşünülmüş ve önemler alınması gerekli görülmüştür. Görüldüğü üzere Türkçülüğü eleştiren kişilerin yanı sıra yayınlarda mevcuttur. Ahmet Doğan, bu hususta Türkçülüğe muhalif kişilerin yazılarını yayınlamamasını ve onların susturulmasını sonrada bu kişilere en ağır cezalar verilmesini önermiştir. (Doğan, 1940,193).

Diğer yandan Türk devletlerinin yıkılmasının sebebi Türkçülüğün zayıflaması ile bağdaştırılmıştır. Bu yüzden yıkımlara karşı Türkçülüğün canlandırılması gerekli görmüştür. Aynı zamanda ataların bıraktığı kıymetli miraslardan biri olarak düşmanlar ele alınmıştır. Keza düşmanların, milli duyguları canlı tuttuğu belirtilmiştir. Diğer yandan Tevet, her milletin düşmanı veya düşmanları olduğunu fakat Türkün düşmanı kadar fazla olmadığını belirtmiştir. Bu yüzden en çok çalışmayı ve en kuvvetli olmayı şart olarak görmüştür. (Tevet, 1940,181).

2.4. Köycülük

Bir ülkenin en küçük yerleşim birimlerinden biride köylerdir. Köyler tarım ve hayvancılığın yapıldığı merkezler olması yönünden oldukça önemlidir. Keza ülkeyi kalkındırmak için bu unsurlar tarihin her devrinde şart olarak görülmüştür. 19. yy. ile birlikte köy nüfusunda artış durmaya başlamıştır. Üretim yerleri olan köylerde nüfusla birlikte hammadde yetiştiriciliği ve mamul eşya alıcıları da azalmıştır. Avrupa’da 20.yy. ile birlikte kır ve şehir hayatındaki bu duruma çözüm aranmaya başlanmıştır. Neticesinde toprak mülkiyetinde ıslah, köy mektepleri açmak ve zirai kooperatifler açmak gibi çözüm yolları bulunmuştur. Köycülük, bu şekilde 20. yy. ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ihracatının ve üretimimin gelişmesi için köycülük idealine önem vermiştir. Keza cumhuriyet döneminde ekonominin yeniden inşa edilmesinde tarım şart olarak görülmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında köycülük düşüncesinden ve uygulamasından beklenen fayda, köylerin ve köylünün durumunun iyileştirmek olmuştur. Bu hususta halkı bilgilendirmek amacı ile basında konu ile ilgili çeşitli çıkarımlar olmuştur. *Bozkurt* dergisi bunun için köycülük idealine önem vermiştir. Bu hususta çeşitli fikirler ve sorunlara çözümler bulma amacı güdülmüştür. Köycülük, Türkiye’nin en önemli davalarından biri olarak görülmüştür. Büyük davaların titizlikle ele alınmasını, devletin iktisatçı politika izlemesini ve bunu fiile dökülmesi önerisi sunulmuştur. Köylünün ve köylerin kalkınması devletin kalkınması ile eşdeğer görülmüştür. Keza bu davanın milli kalkınma, milli yükselme ve ulusal bir dava olduğuna değinilmiştir. Aynı zamanda köycülük davası milli Türk davası olarak ele alınmıştır.(Baban, 1941,271).

Rasin, köycülük idealinin önemine “*Türkiye’de köycülük, Türkçülükle başlar çünkü Osmanlıda Türk köylü demektir*” şeklinde vurgu yapmıştır. Umumi harpten sonra Türk ocaklarınca köycülük idealizmine önem verildiği ve çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir. Ebedi Şef Atatürk; “*Memleketin sahibi hakikisi ve efendisi hakiki müstahsil olan köylüdür.*” diyerek konunun

önemine değinmiştir. Osmanlıda halk köylü ve şehirli olarak iki ayrıldığı nakledilmiş ve Osmanlı olanlara şehirli, Türk olanlara ise köylü denilmiştir. Aynı zamanda Türkçülüğün ve köycülüğün görevi, toplumsal canlılığı ve iktisadi yükselişi sağlamak olarak ele alınmıştır.(Köymen, 1940a, 66).

Diğer yandan batı medeniyetinde bir takım sakatlıkların varlığına değinilmiştir. Başta sanayinin şehirlerde toplanmış olması ve köylerde olmaması eleştirilmiştir. Köymen bu soruna çözüm olarak, sanayinin şehirlerde kurulmamasını ve sanayi köyde kurulur ise köylüye refah ve medeniyet getireceğini belirtmiştir. Devamında Türkiye'nin 10.000 uçağı yok fakat 40000 köylüsü ve bu köylerde yetişen çocukları vardır demiştir. Türkiye'nin kalkınması için Türk köylüsüne ve köycülüğüne önem verilmelidir anlayışı aşılacak istenmiştir.(Köymen, 1940b, 92).

Böylece köycülük idealine dair farklı bir bakış getirilmiştir. Köylünün kalkınması milletin kalkınması olarak görülmüştür. Bu uğurda çeşitli gazete yazıları, makaleler, kitaplar kaleme alındığı belirtilmiştir.(Ergenekon köylüsü,1939, 43)

Köylünün dertlerinden bahsedilmiş ve çözüm yolları aranmıştır. Fakat bunların kâğıt üstünde kalmasından yakınılmıştır. Diğer yandan köylünün imanı zayıf kısmı komünizmden etkilene bileceğinden ve bunun için milliyetçilerin müdahalesine gerek görülmüştür.(Ergenekon Köylüsü, 1939, 44).

Ekonomi alanında kendini geliştirmiş büyük ülkelerin köycülük alanında önemli çalışmaları olduğu gözlemlenmiştir. Almanya'nın bu konuda oldukça sistemli bir çalışmada bulunduğu dikkat çekilmiştir. Nasyonal sosyalistlerin zirai bakımdan önem teşkil eden iki uygulamasına değinilmiştir. Bunlardan ilki memleketi kendi kendine besleyebilecek duruma getirmek ve ikincisi büyük köylü zümresi meydana getirmek olmuştur. Bunun için öncelikleri; verimlerin artırılması, toprak mahsullerinin değerlendirilmesi, arazi parçalanmasına karşı mücadele ve çiftçinin borçlanmasına karşı koruma olduğu belirtilmiştir. Önceliklerin işlenmesi için ise; gübre kullanımına önem verilmiş, ziraat bankası kurulmuş, köylü mirasına dair kanun çıkarılmış, narh sistemi getirildiği belirtilmiştir. (Lagrange, 1939, 45).

Bu sayede Almanya örneği ile köycülük idealine dair yol gösterici uygulamalar sunulmuştur. Türkiye devleti köycülük çalışmalarına özen göstermelidir. İktisadi alanda yükselmek ve ülke ekonomisini canlandırmak için bu şart görülmüştür. Köylerde kalkınmanın yanı sıra köy halkını yetiştirecek, onlara değer verecek ve kendilerini küçük görmeyecek eğitilmiş insanlara ihtiyaç vurgulanmıştır. Burada yine devlet köylüsünün dilinden anlayacak öğretmen, doktor, mühendis ve ziraat çalışanları gibi önemli meslekteki kişileri buralara göndermelidir.

Konu ile ilgili Ergenekon Köylüsü takma adı ile yazar; köylünün çok çetin bir hayat sürdüğünü, koca karı ilaçları kullandığını çünkü doktora gidince verecek ilaç parası olmadığı üzerinden eleştiride bulunmuştur. Aynı zamanda köylünün mühendise danışmadığını keza istismar edilmek istemediğini, öğretmenlere şüphe ile yaklaştığını ve onu da diğerlerinden sandığını kaleme almıştır. Diğer yandan bu gibi kişilerin köylü ile konuşmayı bile tenezzül etmediğini belirtmiştir. Bu kişilerin köyden kaçtığını eleştirel bir dil ile ele alan yazar, sebep olarak köylerde elektrik, buzlu bira ve kalorifer gibi konforların olmadığını göstermiştir. (Ankara, 1941, 262).

Bahsi geçen kişilerin köy yerlerinde görevlerini icra edemeyeceğini ve bu gibi kişilere ihtiyacın olmadığı ön görülmüştür. Aynı konu “*Bir Köy Öğretmeni Nasıl Çalışır*” başlıklı yazıda benzer şekilde ele alınmıştır. Buna göre köylere gönderilen öğretmenler köylünün elinden tutmalı ve onları küçük görmemelidir. Sosyete ve eli iş tutmayan kişilerin köyleri kalkındıramayacağı üzerinde durulmuştur. Keza yetiştirecekleri çocukların yanı sıra köylüye de yol gösterilmesi gerektiğine dikkat çekilmiş ve bu görev onlara yakıştırılmıştır. Köylere giden görevliler köylerin çamurlu yollarında, sobasız okullarında sabırla bu kutsal görevi yapmaları uygun görülmüştür. Aksi halde gelenlerin yetemeyeceği ve köycülük işinin ilerleyemeyeceği belirtilmiştir. (Özerdim, 1940, 198).

Köylünün kalkınması, ülke kalkınması olacağı için onlara yardımcı olunmak gerekli görülmüştür. Bu uğurda köylü hanları ile toplumsal yardımlaşma ve teşkilatın en mühim bağlantı noktalarından biri tamamlanacağı iddia edilmiştir. Bu yer bir külliye olacaktır. Yani; şehirlere inen köylüler buralarda konaklayabilecek işlerini halletmeleri kolaylaşacak büyük çoğunluğunu orada halledebilecektir. Köylüye bu konuda yardım etmek gerektiği ve şehrin kozmopolitliği içinde kaybolmadan işlerine kolaylık sağlanması önerisi sunulmuştur. (Köymen, 1940c, 216). Köycülük konusunda, diğer konularda olduğu gibi çeşitli öneri ve saptamalar ile *Bozkurt* dergisi okuyucusuna yol göstermeyi vazife edinmiştir.

3.SONUÇ

Türk ırkçılığının çok kesin bir şekilde görüldüğü dergide yüceltilme ve kutsama göze çarpmıştır. Türk ırkının kabiliyeti ve yapabileceklerinin sınırı olmayışı konulara işlenmiştir. Okuyucuya bu konuda Türk tarihinden kesitler ve hikâyeler sunularak tasdiklenmiştir. Aynı zamanda kişiler üzerinde cesaret verilmek istenmiştir. Sık sık Türk kahramanları olan, Atilla, Alparslan, Mete ve Mustafa Kemal gibi kişiliklere yer verilerek Türk gençliğine örnek olunması amaçlanmıştır. Türkün Türk'ten başka dostunun olamayacağı anlayışına dayanarak başka ırklara güvenilmemesi gerekliliği belirtilmiştir. Dünya üzerinde yaşamış ve yaşayan birçok Türk milletlerine yer verilerek Türk medeniyetinin eskiliğine ve tarihi gerçekliğine dikkat çekilmiştir.

Devletin kalkınması için önerilen fikirlerin yansı sıra çeşitli çıkarımlarda mevcuttur. Örneğin devlet içerisinde bulunan yabancı unsurların zaman içerisinde devleti içerden çökertebileceğine dikkat çekilmiştir. Bu hususta yabancı unsurlara dikkat edilmesi ve daima el altında tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Ülkenin kalkınması konusunda köycülük fikri sık sık ele alınmıştır. Keza ülkelerin üretimi için gerekli olan tarım ve hayvancılık köy yerlerinde olmaktadır. Dergi konuyu ele alırken köy halkına önem verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu hususta gerekli olan maddi ve zirai yardımların gerekliliği üzerinde durulmuştur. Köycülüğün diğer bir amacı ise köylülerin, köylerinde kalmasını sağlamak olmuştur keza bu şekilde istenilen üretim gerçekleştirilebilir. Aynı zamanda köy halkının daha bilinçli hale gelebilmesi için başta eğitimciler olmak üzere diğer mesleklere de önerilerde bulunulmuştur. Adil, cefakâr, alçak gönüllü, çalışkan ve halkına hizmet etmeyi seven Türk gençlerini bu yerlere gelmeleri istenmiştir.

Bütün bunlar aslında Türk milliyetçilerinin bir görevi olarak ele alınmıştır. Çünkü Türk demek daima ilerlemeyi seven ahlaklı kimseler demektir. Sıralanan bu öneriler aslında değişen Türk

ahlakına ve kalkınmasına karşı sistem belirlemek içindir. Türk özgürlüğü ve Türk birliği ile gerçekleşecek olan bu idealler Türkçülük ile alakalı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Alparslan, Nüfus ve Aile, Bozkurt Dergisi, Mayıs-Temmuz, S.4, s.100-102, 1940.
- Ankara, F., Köylüyü Hangi Münevver Kurtaracak, Bozkurt Dergisi, Temmuz, S.11, s.262, 1941.
- Atalay, B., Nasıl Bir Dil İstiyoruz ?, Bozkurt Dergisi, Haziran, S.3, s.68-70, 1940.
- Atalay, B., Radyo ve Türkçemiz, Bozkurt Dergisi, Ağustos, S.5, s. 112, 1940.
- Baban, C., Büyük Davaların Büyük Hazırlık Devreleri, Bozkurt Dergisi, Temmuz, S.11, s.271, 1941.
- Barıman, A. N., Beşinci Kolun Gizli Memuru: Alkol, Bozkurt Dergisi, Eylül, S.6, s.145, 1940.
- Barıman, A. N., Türkçülerin Şimdiki Baş Vazifesi, Bozkurt Dergisi, Mayıs- Temmuz, S.4, s.91, 1940.
- Bozkurtçular, Ergenekondan Çıkış”, Bozkurt Dergisi, 1. Kanun, S.12, s.287, 1941.
- Çağatay, S., *Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik, C.4, s. 245-249, 2008.
- Doğan, A., Hepimize Düşen Vazifeler , Bozkurt Dergisi, II. Teşrin, S.8, s.193, 1940.
- Ergenekoncu, Türk Tarihinde Dil Davası, Bozkurt Dergisi, Mayıs, S.1, s.11-14, 1939.
- Ergenekoncu, Korkunç Bir Keşmekeş: Dilimiz, Bozkurt Dergisi, Temmuz, S.11, s.254-255, 1941.
- Ergenekon Köylüsü, Türk Köylüsü, Bozkurt Dergisi, Haziran, S.2, s.43-44, 1939.
- Eroğlu, H., *Atatürk’e Göre Millet ve Milliyetçilik*, Atatürk Yolu, s. 141, 1981.
- Kadıgil, Y., Atamdan Kalan, Bozkurt Dergisi, II. Teşrin, S.8, s.195, 1940.
- Karayel, N. S., Nerelisin?, Bozkurt Dergisi, Eylül, S.6, s.144, 1940.
- Köymen, N. , Türk Köylüsü Çıkrık Başına, Bozkurt Dergisi, Mayıs- Temmuz, S.4, s.92, 1940.
- Köymen, N., Köycülük Ülküsü, Türkçülük Ülküsüdür, Bozkurt Dergisi, Mayıs- Haziran, S.3, s.66, 1940.
- Köymen, N., Köylü Hanı” Fikrini Yayıyoruz , Bozkurt Dergisi, İlk Kânun, S.9, s.216, 1940.
- Kurtuluş, R., Dikkat! Gene Ürüyorlar!, Bozkurt Dergisi, Eylül , S.6, , s.151, 1940.
- Küçük, N. A., Ahlak Bozukluğu, Bozkurt Dergisi, Mayıs, S.1, s. 15, 1939.
- Lagrange, G., Almanya’nın Zirai Kalkınma Siyaseti , Bozkurt Dergisi, Haziran, S.2, s.45, 1939.
- Olgaç, T., Nereye ?, Bozkurt Dergisi, I. Teşrin, S.7, s.163, 1940.
- Öz, E., *21. Yüzyılda Millî Devlet, Küreselleşme ve Türk Milliyetçiliği*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik, C.4, s.751-762, 2008.
- Özertim, S. N., Bir Köy Öğretmeni Nasıl Çalışır, Bozkurt Dergisi, II. Teşrin, S.8, s.198, 1940.
- Özertim, S. N., Kim Bunlar ?, Bozkurt Dergisi, Haziran, S.10, s.231, 1941.
- Rasim, İ., Komünistler, Bozkurt Dergisi, Eylül, S.6, s.140-141, 1940.
- Rasim, İ., İnsaniyetçilik, Bozkurt Dergisi, Haziran, S.10, s.232-235, 1941.
- Rasim, İ., Dil İşimize Toplu Bir Bakış, Bozkurt Dergisi, 1. Teşrin, S.7, s.160-162, 1940.
- Safa, P., Kavanoz Çocukları İçin, Bozkurt Dergisi, II. Teşrin, S.8, s.189, 1940.
- Sançar, N., Namık Kemal’e Saldıranlar, Bozkurt Dergisi, Mayıs, S.1, s.23-26, 1939.

- Sançar, N., Moda Afeti- Moda Türklük İçin Bir Nevi Beşinci Koldur, Bozkurt Dergisi, Eylül, S.6, s.150, 1940.
- Sançar, N., Türklük ve Kahramanlık, Bozkurt Dergisi, İlk Kânun, S.9, s.206-207, 1940.
- Sefercioğlu, N., *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Yayınevi, s. 19, 2008.
- Tevet, F., Türkçülükte Milli Kin, Bozkurt Dergisi, II. Teşrin, S.8, s.181, 1940.
- Tevet, F., Türkçülükte Borç ve Alacak, Bozkurt Dergisi, İlk Kânun, S.9, , s.205, 1940.
- Türkkan, R. O., Türk Anaları Sizden Bekliyoruz, Bozkurt Dergisi, Mayıs, S.1, s.1-6, 1939.
- Ülman, H., *Atatürk ve Milliyetçilik Anlayışı Üzerine Bir Deneme*, SBF, Yüzüncü Yıl Armağanı, s.319, 1959.
- Yalçın, A., Sosyal Buhranın Sonu, Bozkurt Dergisi, Haziran, S.2, s.49-50, 1940.
- Yılmaz, B., *Türkiye’de Köycülük ve Köy Enstitüleri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s.3, 2013.

VEKALET SAVAŞI VE BİR VEKİL AKTÖR OLARAK ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER**Yüksek Lisans Öğrencisi, Serhat POLAT¹**¹ Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0001-9390-4110**ÖZET**

Bu çalışma Soğuk Savaşın son bulmasıyla birlikte güvenlik algısı ve savaş konseptinin geçirdiği evrim sonucunda günümüzde popüler bir savaş yöntemi olan vekalet savaşlarını içermektedir. Özellikle 21. yüzyılda vekalet savaşlarının, geleneksel veya konvansiyonel savaşlara göre daha çok tercih edilmesinin temel sebebi; devletlerin vekil aktörler aracılığıyla geri planda kalarak savaşı daha kolay bir şekilde yönlendirebilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumun somut örnekleri Ortadoğu ve Arap coğrafyası başta olmak üzere birçok bölgede karşımıza çıkmaktadır. Yeni Dünya Düzeninde oldukça popüler bir kavram olan ve gün geçtikçe benimsenen vekalet savaşı kavramı en genel itibarıyla; iki veya daha fazla ülkenin hedeflerine erişmek amacıyla, çatışma ortamını üçüncü bir ülkenin topraklarında vekil aktörler aracılığıyla gerçekleştirmesidir, diyebiliriz. Bu bağlamda çalışmamızın bel kemiğini oluşturan özel askeri şirketler oldukça önemli bir konumda yer almaktadır.

Özel askeri şirketler özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında küresel çapta bir gelişme kaydetmiştir ve vekalet savaşlarında en çok tercih edilen vekil aktörlerin başında gelmektedir. Özel askeri şirketlerin günümüz savaşlarının en önemli araçlarından biri olması ve başta ABD, Rusya gibi küresel güçler olmak üzere birçok ülkenin özel askeri şirketlere başvurmasının temel sebebi; özel askeri şirketleri destekleyen ülke veya ülkelerin geri planda kalarak kimliğini gizli tutabilmesi ve kendi askeri kuvvetlerine başvurmadan da özel askeri şirketler aracılığıyla siyasi amaçlarını gerçekleştirebilme ideasıdır. Uluslararası anlamda yaygın bir kullanım alanı olan özel askeri şirketler kavramı; tarihi geçmişi, hangi şirketlerin faaliyet gösterdiği ve ana kategorileri şeklinde geniş bir yelpazede değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve tarihsel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Bu çalışmada; kitaplara, tezlere, makalelere ve haber yazılarına başvurulmuştur. Bu bağlamda çalışmamızda vekalet savaşları ve özel askeri şirketler hem teorik hem de kavramsal bir biçimde ele alınmış ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vekalet Savaşı, Özel Askeri Şirketler, Küresel Terörizm

1. GİRİŞ

1990'lı yıllarda Soğuk Savaşın sona ermesi ve beraberinde küreselleşme sürecinin hız kazanması ile birlikte dünyada savaş olgusu ve güvenlik algısı bir transformasyon sürecine girmiştir, bunun akabinde bazı radikal değişiklikler meydana gelmiştir. Hiç şüphesiz ki bu radikal değişikliklerden en önemlisi; ülkelerin artık savaşlarda geri planda kalıp, vekil aktörler aracılığıyla savaşın nabzına göre savaşa yön vermeye çalışması olmuştur, diyebiliriz. Değişen bu “yeni savaş” konseptinde ülkeler, yavaş yavaş farklı taktik ve strateji arayışına girmiştir. Bunun sonucunda ülkeler bu yeni savaş konseptinde meydana gelen değişiklikleri lehine çevirmeyi başarmış ve uluslararası hukuk alanında boşluklar bulup, savaşı devletlerin egemenliğinden uzaklaştırıp, özelleştirmişlerdir, diyebiliriz. Bu özelleştirme eyleminin artması,

yaygınlık kazanması ve ülkelerin bu yöntemi benimsemesiyle beraber “vekalet savaşı” kavramı önemli bir hal almaya başlamıştır.

Çalışmamızın özünü “vekalet savaşları” ve “özel askeri şirketler” oluşturmaktadır. Vekalet savaşının en genel tanımını yapacak olursak; iki ülkenin uluslararası arenada çatışma halinde olması fakat savaşın ise üçüncü bir ülkenin topraklarında gerçekleşmesi şeklinde, tanımlayabiliriz. Bunun akabinde vekalet savaşı ortamında dış güçler, asıl amaçlarını gizleyerek başka ülkelerin insan gücünden faydalanarak, savaşın hem askeri, hem ekonomik, hem de siyasi maliyetlerini en aza indirgeyip, ülke adına oluşabilecek faydayı maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Özel askeri şirketler de tam da bu noktada devreye girmektedir, ülkeler savaş ortamında kendi askeri personelini, insan gücünü kullanmak yerine bir sektör haline gelen ve gün geçtikçe büyüyen özel askeri şirketlere başvurmaktadır.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır, birinci bölümde genel hatlarıyla vekalet savaşlarının karakteristik özelliklerinden, tarihsel serüveninden ve vekalet savaşlarının nasıl yürütüldüğü üzerinde durulurken, ikinci bölümde vekalet savaşlarının yürütülmesinde önemli bir araç konumunda olan özel askeri şirketler üzerinde durulmuş ve özel askeri şirketlerin genel özellikleri, sınıflandırılması ve faaliyetleri açıklanmaya çalışılmıştır.

2. DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİ: VEKALET SAVAŞI KAVRAMI

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren savaş kavramı hep hayatımızda olmuştur. Yılların geçmesi ile birlikte insanlık medeniyetinin gelişimi ve değişimi sebebiyle savaş kavramı da birtakım evrimlere maruz kalmıştır. Klasik anlamda savaş kavramını tanımlayacak olursak; “düşmana irademizi zor kullanarak kabul ettirme eylemi” şeklinde açıklayabiliriz (Clausewitz, 1999: 93). Günümüzde ise savaş tanımının bu kadar salt bir tanımı yoktur, çünkü geçmişte klasik savaş dönemi olarak adlandırdığımız dönem yerini zaman içerisinde modern cephe savaşlarına bırakmıştır.

Modern cephe savaşları ise hem Sanayi Devriminin yaşanmasıyla hem de teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla beraber yerini manevra savaşlarına bırakmıştır, bu bağlamda savaşların yalnızca ismi değil, niteliği de değişip, daha karmaşık bir hale bürünmüştür (Çoban, 2018: 43). Fakat savaşın niteliğinde meydana gelen en spesifik değişiklik ise Soğuk Savaşın sona ermesiyle gerçekleşmiştir. İki kutuplu dünya düzeni de Soğuk Savaşın son bulmasıyla birlikte ortadan kalktığı için artık Yeni Dünya Düzenine geçilmiştir.

Yeni Dünya Düzenine geçilmesiyle birlikte özellikle Arap ve Ortadoğu coğrafyası olmak üzere birçok bölgede savaşlar boy göstermeye başlamıştır. Bu coğrafyalarda yürütülen savaşları “dördüncü nesil savaş” veya “yeni nesil savaşlar” olarak değerlendirmek mümkündür. Bu savaş türünü diğer savaş türlerinden ayıran en önemli özellik ise; geçmişte savaşlar yalnızca devletlerarası gerçekleşirken, bu savaş türlerinde devlet dışı yapılanmalar; terör örgütleri, medya ve özel askeri şirketler gibi oluşumların savaşın içerisine dahil olmasıdır (Çoban, 2018: 43-44).

Bu çerçevede incelediğimizde dördüncü nesil savaşların içerisinde “vekalet savaşlarını” da görebiliriz. Vekalet savaşlarının tarihsel serüvenine baktığımız zaman aslında yeni bir oluşum olmadığı karşımıza çıkacaktır. Bu sebepten ötürü vekalet savaşı kavramını daha iyi kavrayabilmek adına, ilerleyen kısımlarda vekalet savaşı kavramı ele alınacak ve tarihsel serüveninden bahsedilecektir.

2.1. Vekalet Savaşı Kavramı Nedir?

Vekalet savaşları günümüzde sıkça kullanılan bir savaş yöntemidir ve tek bir tanımı olamayacak kadar geniş bir niteliğe sahiptir. Vekalet savaşı kavramının tarihini incelediğimiz zaman ilk kez Dr. Pat Walsh tarafından I. Dünya Savaşı esnasında İngiltere'nin Türkiye üzerinden hedeflediği isteklerini anlatan bir kitapta kullanılmıştır (Çoban, 2018: 45).

Vekalet kavramını tanımlayabilmek için sözlük anlamına baktığımız zaman; bir başkasının görevi yerine bakmak veyahut o görevi sahiplenmek şeklinde tanımlayabiliriz. Gündelik dilde ise daha çok; bir kişinin yerine getirmesi gereken işi, bir başkasına devretmesi veya yetkilendirmesi şeklinde tanımlayabiliriz (Coşkun, 2019: 42).

Vekalet savaşı kavramı 21. Yüzyılda hakkında oldukça konuşulan, aynı zamanda güvenlik uzmanları, araştırmacılar ve akademisyenler tarafından farklı tanımlamalara ve incelemelere maruz kalmış bir savaş türüdür. Bu kavram ile ilgili geçmişten günümüze birçok geniş ve dar anlamlı tanımlama yapılmıştır; Mumford, Rizzi, Kaldor (Karasoy, 2022: 86-87) ve daha birçok araştırmacı vekalet savaşının doğasını anlamaya ve genel bir bakış açısıyla bu kavramı açıklamaya çalışmıştır.

Vekalet savaşlarını dar ve geniş çerçevede değerlendirecek olursak eğer, dar anlamı şu şekilde karşımıza çıkar; devletlerin kendi hedefleri doğrultusunda, kendilerine maksimum faydayı sağlayacak olan; maliyeti en düşük ve sıcak savaş ortamından kaçınmak şeklinde tanımlayabiliriz, tabi ki devletler kendileri için böyle bir ortamı hazırlayabilmek adına terör örgütleri gibi devlet dışı yapılanmalara maddi ve silah desteği başta olmak üzere birçok alanda destek vermektedirler. Vekalet savaşlarının geniş anlamını ise şu şekilde tanımlayabiliriz; gelişmiş devletlerin çıkarlarını korumak amacıyla savaşa dolaylı yoldan dahil olması ve bir bölgenin akıbetini belirleyebilmek maksadıyla, az gelişmiş ülkelerin insan gücünden ve toplumundan fayda sağlanması, onların savaştırılması şeklinde açıklayabiliriz (Tör, 2021: 66). Bu bağlamda vekalet savaşlarındaki temel amacı şu şekilde tanımlamak mümkündür; hedef ülkenin silahlandırılan devlet dışı yapıları tarafından rahatsız edilip, iç karışıklık yaratılmasıyla birlikte hedef ülkede istikrarsızlık yaratıp, devlet otoritesini yıkmaya veya zayıflatmaya çalışmaktır. Bu şekilde hedef ülkenin kamu düzeni bozulur, De Facto bölgelerin oluşturulmasına zemin hazırlanır böylece hedef ülke hem uluslararası hem de bölgesel baskıya açık hale gelir (Ateş, 2017: 7).

2.2. Vekalet Savaşının Tercih Edilme Nedenleri

Ülkelerin günümüzde klasik savaş yöntemlerinden olabildiğince uzak durup vekalet savaşlarını tercih etmelerinin birtakım sebepleri bulunmaktadır, bu sebeplerin başında ekonomik sebepler yer almaktadır, hiç şüphesiz ki vekalet savaşları, klasik yöntemin uygulandığı savaşlara göre daha az maliyetlidir. Bunun yanında vekalet savaşları ülkeler arasında herhangi bir sıcak çatışma ortamı oluşması durumunda, ülkelerin o bölgeye kendi askerini veya silahlı kuvvetlerini göndermek istememesine ortam oluşturur ayrıca ülkelerin paralı askerler kiralamasına, özel askeri şirketlerden faydalanmasına ve terör örgütleri gibi devlet dışı oluşumlara başvurabilmesine imkân vermektedir, bu durum da vekalet savaşını ülkeler için daha cazip bir hale getirmektedir.

Ülkelerin vekalet savaşını tercih etmesinin altında yatan bir başka önemli sebep ise nükleer silah tehdididir. 1945'te II. Dünya Savaşının sona ermesiyle beraber nükleer silahlar önemli bir tehdit olarak varlık göstermeye başlamıştır, fakat II. Dünya Savaşı sonrasında önemli bir yıkım

ve can kaybı da gerçekleşmesinden ötürü hiçbir büyük güç arasında nükleer silahlar kullanılmamıştır. Bunun akabinde 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması imzalanmıştır ve bu sözleşme 1995 yılında bilinmeyen bir tarihe kadar uzatılmıştır. Bu antlaşma doğrultusunda nükleer silahlara sahip olan ülkeler, nükleer silah geliştirmeyeceklerine söz vermiş ayrıca nükleer silaha sahip olmayan 185 ülke de nükleer silah arayışına girmeyeceğine dair söz vermişlerdir (Tör, 2021: 67). Kısacası nükleer silahların varlığı tüm dünya ülkeleri için ciddi bir tehdit olarak görülmesinden ötürü vekalet savaşları gibi dolaylı yöntemler ülkeler için daha cazip gelmeye başlamıştır.

2.3. Vekalet Savaşının Aktörleri

Çağımızda sıklıkla başvurulan savaş yöntemlerinin başında gelen vekalet savaşlarını incelediğimizde karşımıza iki aktör çıkmaktadır. Bu aktörleri asil aktörler ve vekil aktörler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Asil aktörleri incelediğimizde genellikle karşımıza gelişmiş bir ülke veya büyük bir devlet çıkmaktadır, bu aktörlerin savaşa olan etkisi; sıcak savaş ortamında yer alan ülkelere bir tanesine askeri teçhizat, besin, istihbarat gibi destekler sağlamasıyla karşımıza çıkar (Karasoy, 2022: 83).

Vekil aktörler, asil aktörlerden ayrılmaktadır. Asil aktörler fiilen sahada bulunmazken, vekil aktörler fiilen sahada varlık gösteren taraftır, ayrıca asil aktörlerden önemli bir farkı da; vekil aktörlerin sadece devletlerden oluşmadığıdır, bir vekil aktör devlet olabileceği gibi, terör örgütleri gibi devlet dışı oluşumlar da olabilir. Bu bağlamda geçmişten bugüne kadar süregelen vekalet savaşlarının doğasını anlayabilmek adına vekalet savaşlarına yön veren dinamikleri dört başlık altında kategorize etmemiz mümkündür. Bunlar;

- Bir devletin, başka bir devleti vekil güç olarak kullanması,
- Bir devletin, terör örgütleri, özel askeri şirketler gibi devlet dışı aktörleri kullanması,
- Devlet dışı bir aktörün, başka bir devleti kullanması,
- Devlet dışı bir aktörün, vekil güç olarak başka bir devlet dışı aktörü kullanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Kazdal, 2018: 51).

Yukarıda yer alan 4 aktörün birbirleriyle olan ilişkilerini açıklayacak olursak; ilk olarak bir devletin başka bir devleti kullanması durumu genellikle, güçlü bir devletin zayıf bir devleti emellerini gerçekleştirmek amacıyla kullanmasıdır, şeklinde açıklayabiliriz. Bir devletin devlet dışı oluşumları kullanması ise; o devletin fiili olarak sahada olmak istememesinden ve savaş maliyetlerini düşürmek amacıyla, terör örgütlerine ve özel askeri şirketlere başvurması şeklinde açıklanabilir (Çoban, 2018: 61-62).

Devlet dışı bir aktörün, devleti kullanması ise; uluslararası arenada her zaman en güçlü ve en etkin rolün devlet de olmadığı durumlarda karşımıza çıkar, çünkü devletten daha güçlü ve etkin olabilen; etnik gruplar, zengin aileler veya sermaye sahipleri gibi birçok faktör kendilerinin gücü yetmediği bazı alanlarda devletleri kullanmaktadırlar. Devlet dışı aktörün başka bir devlet dışı aktörü kullanması ise genellikle sermayeyi elinde bulunduran varlıklı ailelerin, terör örgütleri, silahlı milis gruplara veya özel askeri şirketleri kullanması şeklinde açıklanabilir.

Vekalet savaşlarında devlet veya devlet dışı aktörlerin vekil güç olarak kullanılması 21. yüzyılda en sık başvurulan yöntemlerden olmakla birlikte, en verimli yöntemlerden de bir tanesidir. Devlet veya devlet dışı aktörlerin vekil güç olarak kullanılmasının temelleri Soğuk Savaş döneminde atılmıştır. O dönem ABD ve SSCB gibi ülkeler vekil savaşlarını dış politikalarının merkezine almış ve ideolojik olarak daha baskın bir konuma gelmek için vekil

aktörlerden oldukça faydalanmışlardır, aslında bu ideolojik hedefler doğrultusunda vekalet savaşlarının ortaya çıktığını söylememiz mümkündür.

Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB arasında en çok göze çarpan ve ülkelerin siyasetinin belirleyiciliği açısından en kayda değer savaş; "Kore Savaşı'dır." Kore Savaşı sadece bir savaş değildir aslında bir dönemin başlangıcıdır diyebiliriz çünkü Kore Savaşı ile birlikte dünya ülkeleri arasında vekalet savaşları moda haline gelecektir. Devlet veya devlet dışı aktörler aracılığıyla çatışma ortamının oluşturulduğu ve iki ülke arasında gerilimin tırmandığı tek savaş Kore Savaşı değildir. Kore Savaşının yanında Küba Füze Krizi, Nikaragua Devrimi, Domuzlar Körfezi Çıkarması ve Angola İç Savaşı da devlet ile devlet dışı aktörler arasındaki ilişkiyi gözler önüne seren örneklerden birkaçıdır (Atasayar, 2016: 26).

Yukarıda bahsettiğimiz kısım devletlerin vekalet savaşındaki rolünü içerirken şu an üzerinde duracağımız kısım devlet dışı örgütlenmelerin vekalet savaşlarına olan etkisini kapsayacaktır. Tarihteki örneklerine baktığımız zaman birçok devlet dışı aktörün vekalet savaşlarında başrol olduğu karşımıza çıkar. Özellikle de Ortadoğu coğrafyasında bu duruma daha sık rastlanır. Suriye ve İran'da yaşananlar, Lübnan İç Savaşında Hizbullahın ciddi bir vekil aktör konumunda bulunması, bu duruma iyi birer örnek mahiyetindedir (Kazdal, 2018: 58).

2.4. Vekalet Savaşlarının Tarihsel Serüveni

Vekalet savaşlarının tarihsel serüvenine baktığımız zaman yeni bir kavram olmadığı karşımıza çıkar, tarihte vekalet savaşlarının birçok örneği mevcuttur. İlk örneği MÖ 460 yılında gerçekleşen Peloponez Savaşı'dır. Diğer önemli bir vekalet savaşı örneği ise 1618-1648 yılları arasında gerçekleşmiş olan Protestan-Katolik eksenli bir din savaşı olan Otuz Yıl Savaşlarıdır. Otuz Yıl Savaşlarında, Katolik olan İspanyolların, Roma İmparatorluğu içerisinde kendi dindaşlarının yanına sızdıkları bilinmektedir (Karasoy, 2022: 89). Bununla birlikte 1870 yılında gerçekleştirilmiş olan Fransa-Prusya savaşı incelediğimizde İngiltere'nin karşımıza çıktığını görürüz. İngiltere o dönem içerisinde kendisine rakip olarak gördüğü Prusya'nın gücünü kırmak için Fransa'ya örtülü bir şekilde silah yardımı yapması, vekalet savaşına örnek teşkil eder (Karasoy, 2022: 89). Bu savaşın perde arkası incelendiğinde tarihte yüzyıllardır süregelen o Kızılderili atasözü akıllara gelir; "durgun suda iki küçük balık kavga ediyorsa, bilin ki 5 dakika önce oradan uzun bacaklı bir İngiliz geçmiştir."

Vekalet savaşlarının tarihte birçok örneğinin olduğundan bahsetmiştik fakat tarihte bir de vekalet savaşı olup vekalet savaşı olarak anılmayan savaşlar olduğu düşüncesindeyim. Bu duruma en güzel örnek; Osmanlı'nın I. Dünya Savaşında mağlup olması sonrasında Yunan ordusunun İzmir'e konuşlandırılması ve ardından Anadolu'ya yönelmesi gelmektedir. Bu savaşa İngiltere açısından baktığımız zaman tam da vekalet savaşıdır, diyebiliriz. Sebebi ise İngiltere, Boğazları ele geçirip, Ege'ye hâkim olma düşüncesi ve Akdeniz'de söz sahibi olabilmek amacıyla, Yunanistan'ı kendi gayeleri doğrultusunda maşa olarak kullanmış ve gizli desteklemiştir (Tör, 2021: 68-69).

Yukarıdaki örnekler vekalet savaşının geçmişini kavrayabilmek açısından önem arz etmektedir fakat vekalet savaşlarına gösterilebilecek en iyi örnek ise Soğuk Savaş ve sonrası dönemidir. Çünkü Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB birbirlerinin önünü kesmek için sürekli bir rekabet içinde olmuşlardır. Durum böyle olunca iki ülkenin de vekil aktörlere yardım bağlamında eylemleri olmuştur. Bu eylemlere; Sovyetlerin Afganistan'a müdahalede bulunması

veyahut ABD'nin İslam savunucusu savaşçılara mali ve askeri destekte bulunması örnek teşkil eder (Karasoy, 2022: 89-90).

Vekalet savaşları çift kutuplu dünya düzeninin son bulmasıyla birlikte hem Orta Asya'da hem Kuzey Afrika'da hem de Ortadoğu'da yavaş yavaş filizlenmeye başlamıştır (Ateş, 2017:6). Bu filizlenme Ortadoğu'da daha belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Sebeplerinden biri ise; Arap dünyasında aynı anda birçok cepheye Hizbullah'ın varlığını sürdürmesi olmuştur. Hizbullah hem Lübnan politikasında hem de Suriye politikasında yıllarca önemli bir özerk aktör konumunda yer almıştır. Tabii Hizbullah'ın özerk aktör konumunda yer alabilmesinin perde arkasında İran'ı görmemiz mümkündür. İran, Hizbullah'a mali anlamda fazlasıyla destek olmuştur. Hizbullah bu maddi desteği Lübnan'ın kalkınması için kullanmış, okullar, hastaneler, sosyal tesisler yaptırmış, Lübnan halkının desteğini tamamen arkasına almıştır. İlerleyen yıllarda İsrail'in Lübnan'ı işgali, İsrail ve Hizbullah arasında gerilime sebep olmuştur fakat ilerleyen tarihlerde Hizbullah İsrail ordusuna ağır kayıplar verdirmiştir.

Hizbullah 2000'li yıllara geçilmesiyle beraber ABD'nin Irak'ı işgal aşamasında kilit roller üstlenmiştir. 2003'te vekil aktör olarak kullanılan Hizbullah, ABD'nin Irak'ı işgalinin önüne geçmiştir. Bu dönemde devlet dışı bir aktör olmasına rağmen Hizbullah gücüne güç katmaya devam etmiş ve Suriye, Lübnan, İran gibi ülkelerin dış politikasına yön verecek bir saygınlık elde etmiştir. Bu bağlamda Hizbullah 2011 yılında Suriye İç Savaşında Rusya ve Irak için devlet dışı aktör konumunda Esed'e destek olmuştur.

Ortadoğu'da yaşanan Hizbullah temelli bu gelişmelerin aktarılmasındaki temel sebep; iki kutuplu dünyanın son bulmasının ardından vekalet savaşında meydana gelen değişimlerin gözler önüne serilmesidir. Hizbullah bu bağlamda vekalet savaşlarında meydana gelen değişimin en büyük kanıtıdır, diyebiliriz. Sebebi ise önceden devlet dışı paramiliter bir milis grubun devletlerden daha fazla bölgede söz sahibi veya belirleyici rol üstleneceğini söylemek zordu fakat günümüzde Hizbullah, devlet dışı oluşumların devletlerin boşluğunu hissettirmeyeceğini kanıtlamıştır. Kısacası Hizbullah Ortadoğu bölgesinde yaptıklarıyla vekalet savaş kavramının yıllar içinde olan dönüşümünü simgeleyen en somut kanıttır (Çoban, 2018: 65-66).

2.5. Vekalet Savaşı Safhaları

Vekalet savaşları temelde 2 bölümden oluşur, bu iki bölüm; sınır ve sınır bölümleridir fakat bu bölümler kendi içerisinde birçok parçaya ayrılmaktadır. Fakat vekalet savaşlarını safhalara ayıracak olursak eğer 4 temel safhaya ayırabiliriz.

Vekalet savaşlarının ilk safhasını hedefteki ülkeyi mali, siyasi, sosyolojik ve politik vb. birçok alanda hazır hale getirmek oluşturur. Bu ülkeleri hazır hale getirmek için ise beşinci kol faaliyetlerine sıklıkla başvurulmaktadır. Beşinci kol faaliyetleri çok tehlikeli ve sinsî bir seçenektir. Beşinci kol faaliyetlerinin geçmişini incelediğimizde bu yöntemle birçok köklü devletin ve önemli liderlerin başvurduğunu görürüz. Büyük İskender'den Fatih Sultan Mehmet'e kadar birçok lider bu yöntemi kullanmıştır fakat en etkili kullanımına Nazi Almanya'sı döneminde şahit oluyoruz (Ateş, 2017: 7). Çünkü o dönem Hitler yöntemindeki Almanya'da Propaganda Bakanlığı diye bir kurum bulunmaktaydı ve bu bakanlığın başında Joseph Goebbels yer almaktaydı. Goebbels 'in en önemli özelliği sıra dışı propaganda yöntemleriyle ve yalanları ile halkı istediği şekilde yönlendirebilmesiydi. Kısacası Goebbels insanları çok başarılı bir şekilde uydulaştırıp, tek tipleştirilebiliyordu. Sonuç olarak beşinci kol

faaliyetleri için her yerde var olan, her bilgiye erişim sağlayabilen, korkunç bir gladyo yapılanmadır, diyebiliriz. Beşinci kol faaliyetlerin var olduğu bu safha; "sinir harbinin sınır harbine dönüştüğü, ateşli silahların konuştuğu aşamadır (Ateş, 2017: 9-10). " Beşinci kol faaliyetlerinden hareketle bu safhanın en tipik özelliği; insanları korku, endişe ve güvensizlik dolu bir ortamın içerisindeymiş gibi hissettirerek dirençlerini kırmaktır.

İlk safha tamamlanmadan ikinci safhaya geçmek sakıncalıdır, ilk safhada direnci ve güveni kırılan bireyin ikinci aşamada devlete olan güvenini yıpratıp, çatışma ortamı yaratılmaya çalışılmaktadır.

Üçüncü safha ise; nabızı her zaman yüksek tutmayı hedeflemez fakat aralıksız bir şekilde herhangi bir konu ile gündemi doldurmayı amaçlar, bu aşamanın en tipik özelliği ise; özel askeri şirketler veya lejyonerler gibi örgütlerin sahada varlık göstermeye başladığı aşama olmasıdır. Dördüncü ve son safhada ise; hedef ülkede birçok De Facto bölge oluşturularak "böl, parçala, yönet" stratejisi benimsenir (Ateş, 2017: 13).

2.6. Vekalet Savaşları Nasıl Yürütülür?

Vekalet savaşlarının yürütülme aşamasında birçok alternatif yol karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte 4 adet alternatif yol vardır, bunları şu şekilde açıklamak mümkündür;

- Vekil aktörler aracılığıyla insan gücü tedarik etme,
- Askeri teçhizat gibi birtakım silah desteği sağlamak vb. gibi uygulamalar,
- Yumuşak güç olarak adlandırdığımız yöntemlerle mali yardımda bulunmak,
- Askeri desteğin dışında gerçekleştirilen yardımlar (siyasi anlamda destek vb.).

2.6.1. İnsan Gücü Tedariği

İnsan Gücü Tedariği; vekalet savaşlarının kullanılmaya başladığı eski zamanlardan günümüze sıklıkla kullanılan bir yöntemdir ve vekalet savaşlarında istenilen sonucun elde edilebilmesi için insan gücü büyük önem arz etmektedir. Bu durumun somut etkilerini en salt haliyle Soğuk Savaş döneminde görmemiz mümkündür.

Soğuk Savaş döneminde SSCB insan gücü tedariği yöntemine başvurmuştur. Bu bağlamda SSCB, 1978 tarihinde 40.000'e yakın Kübalı askeri vekalet savaşlarında kullanmıştır (Kazdal, 2018: 59). 1950 ile 1980 arasındaki tarihi incelediğimizde SSCB'nin vekalet savaşlarında ne kadar etkili bir güç unsuru olduğu karşımıza çıkar, çünkü o dönem içerisinde Dünya'nın farklı bölgelerine 50.000 askerin SSCB tarafından eğitilip vekaleten başka topraklara konuşlandırıldığı bilinmektedir.

Soğuk Savaş dönemindeki durum günümüzde de pek bir değişim göstermemiştir. Sadece günümüzde bu işin özelleştiğini söyleyebiliriz. Geçmişte insan gücü tedariği doğrudan devletler tarafından sağlanırken, günümüzde devletler geri planda yer almaktadır. Bu bağlamda devletler, vekillere özel askeri danışmanlar ve özel askeri şirketler aracılığıyla desteğini sürdürür. Böylece mali destek, askeri teçhizat sağlama ve istihbarat gibi olanakları vekile sunmuş olur. Bu duruma en güzel örnek 2011 yılında başlamış olan Suriye İç Savaşıdır. ABD, Rusya, İran ve hatta Türkiye gibi birçok ülke bu topraklarda vekalet savaşı yürütürken askeri danışmanlar ve özel askeri şirketler bölgede faal bir biçimde yer almaktadır (Çoban; 2018: 68-69).

ABD'nin muhalif gruplara her türlü yardımı yapması yanı sıra PKK'nın Suriye bölgesindeki uzantısı konumunda olan YPG'ye de 300'e yakın askeri danışman sağlamasını insan tedariği stratejisine örnek olarak gösterebiliriz. Bunun yanı sıra Rusya'nın da Esed'e destek için 5.000'e

yakın Rus askerini bölgede konuşlandırmasını da bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Son olarak Türkiye'nin de 2016 yılında sınır güvenliği açısından Suriye İç Savaşına girmek zorunda olduğu karşımıza çıkmaktadır ve Türkiye'nin de Özgür Suriye Ordusu adlı grubu desteklemek üzere o bölgeye askeri danışmanlar gönderdiğini söylememiz mümkündür. Verdiğimiz bu örnekler üzerinden şu şekilde bir özet çıkarmak mümkündür; devletler açık veya örtülü bir biçimde olsun hiç fark etmez, bir şekilde o bölgede vekil aktörlerle varlık gösterme peşindedir ve insan tedariki seçeneği bu açıdan büyük önem arz etmektedir.

2.6.2. Silah ve Askeri Teçhizat Desteği Sağlamak

Silah ve Askeri Teçhizat Desteği Sağlamak; ile insan gücü tedarik etme stratejisinin dolaylı yoldan bağlantısı bulunmaktadır. Sebebi ise bağışçı ülkelerin kendileri adına savaşacak insanlar bulabilmesi için onlara askeri teçhizat ve silah desteği sağlaması gerekmektedir. Silah ve askeri teçhizat sağlama konusunu incelediğimizde dünya tarihinde birçok örneğiyle karşılaşırız. Bu durumun en salt örneği; 1964 ile 1972 yılları arasında Sovyetlerin, 3. Dünya ülkelerine 7 milyar dolarlık silah satışıdır (Çoban; 2018: 68-69). Ayrıca bu silahların yarısından fazlasının ABD'ne karşı kullanılması için Vietnam'a gönderilmesi ise oldukça manidardır. Bu duruma daha yakın bir tarihten örnek verecek olursak eğer; İran'ın Suriye Savaşı için Hizbullah'a silah yardımı yapmasını gösterebiliriz, hatta 2011'de Hizbullah'a gönderilen silahlar arasında nükleer silah olabileceği ihtimalinden ötürü Diyarbakır'da kargo uçağı aranmış ve çok geçmeden Hizbullah'a destek için gönderilen silahlar Kilis'te yakalanmış ve el konulmuştur (Kazdal, 2018: 62).

Soğuk savaş dönemindeki askeri teçhizat ve silah desteği, iki kutuplu dünya düzeninin son bulması ve Yeni Dünya Düzenine geçilmesiyle beraber daha yoğun bir tempo yakalamıştır. Sadece Ortadoğu örneğini incelediğimizde bile silah satışının nasıl hız kazandığına şahit oluruz. Bağışçı ülkeler silah desteğinde bulunurken bunu kimi zaman özel askeri şirketler ve askeri danışmanlar aracılığıyla gizlice yaparken kimi zaman da açık bir biçimde yapmaktadır.

2.6.3. Mali Destek Sağlamak

Mali Destek Sağlamak; bağışçıların, vekil aktörlere maddi anlamda destek sağlaması vekil aktörler açısından ciddi bir motivasyon kaynağıdır. Yeni Dünya Düzenine nazaran Soğuk Savaş döneminde mali destek sağlama kriteri büyük önem arz etmekteydi. Soğuk Savaş döneminde sene 1962'de bu duruma örnek mahiyetinde bir durum söz konusudur. Sene 1962'de Pentagon'un harcamalarına baktığımız zaman yalnızca 6 ülkeye 18 milyar dolara yakın para harcadığı göze çarpmaktadır. Bu 6 ülke ise Panama, Güney Vietnam, Kosta Rika, Filipinler, Nikaragua ve İran'dır. Bu durumun SSCB örneği ise sene 1955-1980 yılları arasında 50 milyar dolar mali desteğin Üçüncü Dünya Ülkelerine sağlanması olmuştur (Çoban; 2018: 70). Bu duruma daha güncel bir örnek verecek olursak eğer; zamanında Hizbullah'ın ekonomik olarak İran'a bağımlı olmasını gösterebiliriz çünkü o dönem İran hükümeti Hizbullah'a senelik 1 milyar dolara yakın mali destekte bulunuluyordu. Ülkemizi de ilgilendiren bir başka örnek ise Özgür Suriye Ordusu ile ilgilidir. Eğer Özgür Suriye Ordusu bir vekil aktör olarak o bölgede varlığını sürdürüyorsa Katar, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin mali desteğini arkalarında hissetmelerinden kaynaklıdır (Çoban; 2018: 70).

2.6.4. Askeri Desteğin Dışında Sağlanan Yardımlar

Askeri Desteğin Dışında Sağlanan Yardımlar; genellikle medya unsurları yoluyla propaganda üretilerek gerçekleştirilmektedir. Bu gerçekleştirilen propagandalar sayesinde birçok farklı ideolojiyi benimsemiş ve birçok farklı karakterde insanın rakip düşmana karşı birleştirilmesi için "ortak düşman" algısı yaratılır, bu algının yönetilmesi açısından medya oldukça kritik ve verimli bir organdır. Bu durumun en somut örneğini Angola İç Savaşında CIA'nin, o dönem vekil aktör konumunda bulunan UNITA adına yalan haber yapmasında görürüz, CIA'nin böyle bir hamlede bulunmasının temel sebebi ise; tamamen bir aldatmaca ortam oluşturup, olmayan bir savaşı varmış gibi gösterip, UNITA'nın güçlenmesine katkıda bulunmak olmuştur, böylece bölgedeki vekil aktörleri UNITA, sivil savaşı kazanmış olacaktı, bu örneğe baktığımız zaman medyanın ne kadar önemli bir yerde olduğunu söyleyebiliriz (Kazdal, 2018: 65).

Günümüzde vekil aktörlere, televizyon ve gazete gibi geleneksel medya organları dışında Facebook, Twitter gibi sosyal medya organlarıyla da destek sağlanmaktadır. Bu gibi araçlarla vekil aktör adına, toplum üzerinde pozitif veya negatif etki yaratabilecek propaganda faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

2.7. Vekalet Savaşlarının Geleceği

Günümüzde vekalet savaşları, savaşların maliyetinin azaltılması ve ülkelerin asil aktör olarak sahada yer almadan, gerçek kimliğini gizleyebilmesi açısından oldukça önemlidir, bu sebepler ilerleyen tarihlerde de güncelliğini koruyacak ve vekalet savaşlarının tercih edilmesinin en önemli nedenleri arasında yer alacaktır. Vekalet savaşlarının başrollerinden biri olan özel askeri şirketlerin, ilerleyen tarihlerde daha kilit bir rol üstleneceği ve daha sık başvurulan bir yöntem olacağı düşünülmektedir. Ülkeler özel askeri şirketler aracılığıyla kendi askerini sahaya sürmeye gerek duymaz bu da ülkelere ciddi avantajlar sağlamaktır, ilerde daha çok tercih edilecek olmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi de bundan kaynaklanmaktadır. Ülkelerin günümüzde özel askeri şirketler aracılığıyla bu kadar rahat asker temin edebilmesinin ve özel askeri şirketlerin bir "sektöre" dönüşmesinin altında yatan temel sebep; uluslararası belgelerde özel askeri şirketler ile alakalı herhangi bir düzenleme yer almıyor oluşundan kaynaklıdır. Bu durum da tıpkı günümüzde olduğu gibi, ilerleyen tarihlerde de ülkelerin vekalet savaşlarını tercih etmesi için ciddi bir argümandır.

Günümüzde içinde bulunduğumuz pandemi süreci vekalet savaşları ve geleceği ile ilgili tahminlerde bulunmamıza olanak tanımıştır. Covid-19 pandemi sürecinde görüldüğü üzere birçok dünya ülkesinin harcamaları fazlasıyla arttı ve ülkelerin ekonomisinde deprem etkisi yarattı (Karasoy, 2022: 99). Öngörülemeyen bu durumda sağlık harcamaları da çokça artmıştır, ülkelere de bu bağlamda vekalet savaşları çok cazip gözükmeye başlamıştır. İlerleyen tarihlerde Covid-19 gibi küresel çapta dünyayı etkileyebilecek kriz ihtimallerini ülkeler hesaba katacak ve bu durumda ülkeler vekalet savaşlarını daha çok tercih edecektir.

Gelecekte vekalet savaşlarını daha cazip kılacak şeylerden bir diğeri ise; siber savaşlardır, sebebi ise; tıpkı vekalet savaşlarında olduğu gibi siber savaşlarda da asil aktör gizlenebilmektedir, bu ciddi bir handikaptır. Ülkelerin günümüzde teknolojilerine ve siber istihbaratlarına yaptıkları yatırımlar kesinlikle yadsınamaz derecededir. Ülkeler siber saldırıların ciddiyetinin o kadar farkındadır ki ilerleyen tarihlerde gerçekleşebilecek bir siber saldırının, özellikle de kripto para biriminin yaygınlaşmasıyla beraber ekonomide kriz yaratabileceği düşünülmektedir. Bu sebepten ötürü ülkeler güvenlik alanında teknolojik gelişmelerine hız kazandırmıştır.

2.8. Vekalet Savaşları ve Risk Faktörü

Devletlerin konvansiyonel savaşın yerine vekalet savaşlarını tercih etmesinin 21. yüzyılda birçok sebebi bulunmaktadır ve vekalet savaşlarında ülkelerin çatışma alanına doğrudan müdahalesi konvansiyonel savaşlara göre nadiren gerçekleşir. Bu durum ülkeler adına bazı riskleri ortadan kaldırmaktadır. Fakat vekalet savaşları da zaman zaman birtakım riskleri içerisinde barındırmaktadır. Vekalet savaşlarının içerisinde barındırdığı belli başlı öne çıkan risklerinden maddeler halinde kısaca bahsedecek olursak eğer (Karasoy, 2022: 95-96);

- Vekalet savaşlarının risklerinin başında özellikle Ortadoğu vekalet savaşları örneklerinde de sıkça rastlayacağımız; savaşların uzun soluklu ve sivil vatandaşlar için risk teşkil etmesi gelmektedir. Günümüzde devam etmekte olan vekalet savaşlarını ve kısmen Ukrayna'da yaşananları düşündüğümüzde sivillerin vekalet savaşlarından ne derecede olumsuz etkilendiğini anlayabiliriz.
- Vekalet savaşlarında zaman zaman devletlerin, devlet dışı oluşumlara başvurduğunu ve desteklediğini görüyorduk, bu gruplar genellikle; silahlı milis gruplar, terör örgütleri, özel askeri şirketler'den oluşuyordu. Fakat bu vekil gruplar güçlü devletler tarafından mali ve askeri anlamda desteklendikçe, asil aktör olan devlete baş kaldırmaya ve asileşmeye başlayacaktır. Bu bağlamda hem savaş süresi uzadıkça, hem de rüzgârı arkasına alan bu paramiliter grupların yozlaşması sonucunda, bu örgütlerin suç örgütüne dönüşme riski vekalet savaşlarının en önemli riskleri arasında yer almaktadır (Karasoy, 2022: 97 & Çoban, 2018: 60-61).
- Vekalet savaşlarının 21. yüzyıldaki birçok örneğini incelediğimiz zaman asil aktörlerden ziyade vekil aktörlerin ön planda olduğu göze çarpmaktadır. Asil-vekil aktörler arasındaki bu ilişki zaman zaman, sıcak çatışma ortamının yaşandığı bölgelerde çıkar çatışmasına ve istikrarsızlaşmaya neden olmaktadır.
- Vekalet savaşlarında asil aktör olan devlet, vekil aktörleri desteklemektedir fakat ülkelerin kendi sınırları dışında gerçekleşen bir vekalet savaşından o devlete karşı göç gerçekleşmesi durumu vekalet savaşının risklerinden biridir. Vekalet savaşlarının yaşandığı ülkelerde ilerleyen zamanlarda ciddi altyapısal sorunlar ortaya çıkabilir ve asil aktör olan devletin desteklediği terör örgütleri, devlet dışı oluşumlar vekalet savaşı bitse bile kolay kolay o bölgeden ayrılmazlar ve devletten özellikle mali anlamda destek isterler. Ülkede yer alan bu devlet dışı oluşumların varlığı ülkeyi daha kanunsuz daha eğitimsiz, daha kontrol dışı bir görüntüye kavuşturur. Bu durum vekalet savaşının riskleri arasında yer alır.
- Vekalet savaşlarının risklerini incelerken, vekalet savaşlarının temelini oluşturan asil-vekil ilişkilerinden bahsetmek gerekir. Bu zamana kadar gerçekleşen vekalet savaşlarını incelediğimizde asil-vekil ilişkilerinin genelde kısa sürdüğü karşımıza çıkmaktadır. Fakat asil-vekil arasındaki ilişki ne kadar uzarsa ve vekil aktör güçlenmeye başlarsa vekalet savaşlarının dengesi bozulmaya başlar. Sebebi ise çıkar çatışması yaşanmasıdır; ilişki uzadıkça asil aktör kendi çıkarlarına odaklanmaya başlayacak, vekil aktör de güçlendikçe asil aktörün direktiflerine uymamaya başlayacak. Bu duruma asil-vekil çatışması diyebiliriz ve vekalet savaşlarının riskleri arasında yer almaktadır (Karasoy: 2022: 96-97).

3. VEKALET SAVAŞLARI ÇERÇEVESİNDE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

Özel askeri şirketler yeni bir kavram veya oluşum değildir. Her ne kadar bunca zamandır özel askeri şirketler kavramı ile ilgili literatürde genel bir tanım bulunmasa da en genel itibarıyla özel askeri şirketler için; askeri bir kuvvet adına lojistik destek sağlama, istihbarat elde etme,

askeri birlikler yetiştirip, onların eğitimini üstlenme ve savaş konusunda uzman, bölgede stratejik planlama yapabilecek donanımda olan bir oluşumdur, diyebiliriz (Çatal, 2021: 2). Bu bağlamda özel askeri şirketler ile kontratçı firmaları birbirleri ile karıştırmak mümkündür. Fakat özel askeri şirketler ile kontratçı firmalar önemli bir noktada ayrılmaktadır. Bu ayrım; kontratçı firmaların uluslararası hukuk metinlerinde düzenlenmesi ve doğrudan hiçbir askeri harekate müdahalede bulunamaması temellidir, fakat özel askeri şirketlerin herhangi bir uluslararası hukuk metninde düzenlenmemiş olmasıdır (Çoban, 2018: 78). Ülkelerin özellikle vekalet savaşlarında özel askeri şirketleri daha çok tercih etmesi de uluslararası hukukta böyle bir boşluk bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Özel askeri şirketleri, paralı askerler ile karıştırmamakta fayda var. Çünkü paralı askerlerin yasal bir dayanağı olmamasına karşın, özel askeri şirketler yasal bir yapıya kavuşturulmuştur. 21. yüzyıldaki özel askeri şirketlerin yapısını incelediğimizde, paralı askerlerin "şirketleşmiş, dönüşüm geçirmiş ve küresel bir hale bürünmüş" halidir, diyebiliriz. Özel askeri şirketlerin küresel bir hale bürünmesi ve uluslararası hukukta herhangi bir düzenlemeye tabii tutulmamış olması en çok güçlü devletlere yaramıştır. Sebebi ise; artık bu ülkelerin neredeyse bütün kirli işlerini özel askeri şirketler tarafından yetiştirilen ajanlar veya yetiştirdikleri askeri güçler tarafından halledilebiliyor olmasıdır (Yılmaz, 2007:43). Özel askeri şirketlerin yaygınlık alanın genişlemesini ve faaliyetlerinin artmasını daha iyi anlayabilmek adına 1990'lardan bu yana hangi ülkelerde özel askeri şirketlere başvurulduğuna bakmamız yeterli olacaktır. Bu ülkelerden bazıları; Irak, Afganistan, Liberya Yarımadası, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya ve Balkanlar coğrafyası da dahil olmak üzere birçok dünya ülkesinde özel askeri şirketler faaliyet göstermektedir (Çoban, 2018: 79). Araştırmalara göre bu ülkelerde hizmet veren özel askeri şirket çalışanlarının yarısından fazlası ABD veya İngiltere kökenlidir. Bu ülkelerin yanında Fransa ve İsrail ülkelerinde yer almış eski ordu mensuplarını da görmemiz mümkündür.

20. yüzyılın sonlarına doğru Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ülkeler yeni güvenlik arayışlarına girmiştir. Bu güvenlik arayışları özellikle vekalet savaşlarında ana aktör haline gelen özel askeri şirketlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Özel askeri şirketlerin vekalet savaşlarında kritik bir konumda bulunmasının tek sebebi devletlerin geri planda yer alabilmesi veya kimliğini gizleyebilmesi değildir, bunun yanında özel askeri şirketler askeri anlamda düşünüldüğünde, ülkelerin askeri kuvvetlerine kıyasla daha az maliyetli bir savaş yürütürler. Ayrıca vekalet savaşlarında sahada yer alan askerlerin kendi ülkesine ait olmayıp sahada özel askeri şirketlere ait güçlerin kullanılması, ülkeler açısından cenaze-defin işlemleriyle uğraşmama, kamuoyu-medya baskısıyla karşı karşıya kalmama gibi kolaylıklar da sağlamaktır. Bu bağlamda vekalet savaşını gerçekleştiren ülkeler neredeyse tüm riski üstlerinden atarak, bu riski özel askeri şirketlerin sırtına yüklemektedirler. Bu sebepleri incelediğimiz zaman özel askeri şirketlerin neden bu kadar tercih edildiğini anlayabiliriz (Çoban, 2018: 82-83).

3.1. Özel Askeri Şirketlerin Kısa Tarihi

Özel askeri şirketlerin tarihsel serüvenini tam anlamıyla kavrayabilmek adına "paralı askerlik" kavramının geçirdiği dönüşümü iyi analiz etmek gerekir. Çünkü özel askeri şirketleri, paralı askerliğin daha global hale gelmiş ve evrim geçirmiş bir biçimine benzetebilmemiz mümkündür. Bu bağlamda paralı askerlik kavramını incelediğimizde; Orta Çağ Avrupa'sında bu yöneme sıklıkla başvurulduğunu söyleyebiliriz. Orta Çağ'da Feodalitenin hâkim olduğu

dönem incelendiğinde paralı askerliğin ne kadar önemli bir gelir kaynağı olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle 12-13 ve 14. Yüzyılın sonlarına kadar süren Feodal dönem araştırıldığında yavaş yavaş özel orduların temelini sene 1400'lerde atıldığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Orta Çağ dönemi "özel askeri şirketlerin" oluşumu açısından önemli bir eşiktir, diyebiliriz (Demirer, 2013: 15).

Küreselleşme ve ulus devlet kavramlarının ortaya çıkmasıyla birlikte paralı askerlik kavramı, yerini ulusa ait ordulara bırakmıştır. Değişen savaş sistemi içerisinde eskiden vatandaşlar maddi anlamda gelir elde etmek için savaşırken, küreselleşme ve ulus devlet kavramlarının hayatlarına girmesiyle birlikte vatan, millet, ulus gibi kavramlar uğruna savaşmaya başlamışlardır. Devlet kavramının ön planda olması ilerleyen tarihlerde paralı askerlerin sayısında düşüş yaşanması sonucunu doğuracaktır. Paralı askerlerin azalmasıyla birlikte ulusal ordular daha değerli hale gelecektir.

17. yüzyıla baktığımızda devlet erkinin daha egemen bir rolde olduğunu görürüz. Bu durumun ilk örneğini Otuz Yıl Savaşlarının ardından 1648'de imzalanan "Westphalia Barış Antlaşmasında" görürüz. Çünkü 1648'de imzalanan bu anlaşmanın ardından 17 ve 18. yüzyıllarda savaşlar kamu eliyle gerçekleştirilmiş ve bu savaşlar ulusal ordular tarafından gerçekleştirilir olmuştur (Yalçınkaya, 2006: 254). Fakat bu durum 1990'larda Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla bir değişim geçirmiştir. 1900'lerin sonunda hem neoliberal politikaların hem de küreselleşen dünyada özelleştirmelerin hız kazanmasıyla beraber, savaşlar da evrim geçirmeye başlamıştır. Bu bağlamda 2001 tarihinde gerçekleşen 11 Eylül saldırılarında tüm dünya terörizm sorununun küresel çapta olduğunu farkına varmış ve bu farkındalığın perde arkasında ülkelerin de katkısıyla beraber özel askeri şirketler yavaş yavaş sektör haline gelmeye başlamış ve sayılarında 21. yüzyılda ciddi derecede artış gözlemlenmiştir.

3.2. Özel Askeri Şirketlerin Kategorize Edilmesi

Özel askeri şirketleri savaşlarda üstlendikleri rollere ve savaşlarda gerçekleştirdiği faaliyetlere göre ikiye ayırmak mümkündür. Bu şirketler "aktif ve pasif şirketler" olmak üzere ikiye ayrılır. Aktif şirketleri; savaşlarda aktif olarak yer alan ve topraklara el koyma görevini üstlenen şirketler olarak tanımlayabiliriz. Pasif şirketlerin ise biraz daha arka planda kaldığını görürüz. Bu bağlamda pasif şirketlerin savaşa olan katkısını; askeri birliklerin eğitimi, istihbarat sağlama ve stratejik anlamda destek sağlayan şirketler olarak tanımlayabilmemiz mümkündür (Çatal, 2021: 5). Şunu belirtmekte fayda var ki; aktif-pasif şirketler ayrımı her zaman sabit bir nitelikte değildir, çünkü zaman zaman bu şirketlerin üstlendikleri görevler değişim göstermektedir. Bu sebeptendir ki bu ayırım zaman zaman birçok araştırmacı tarafından sorgulanmakta ve eleştirilmektedir.

Özel askeri şirketler hem endüstri içerisindeki çeşitlilik adına hem de şirketlerin çeşitliliği, eylemleri ve faaliyetleri açısından 3'e ayrılmaktadır. Bu ayırım; özel askeri destek şirketleri, özel askeri danışmanlık şirketleri ve son olarak özel askeri hizmet tedarikçileri şeklindedir (Çatal, 2021: 5). Bu şirketlerin ayrımını kısaca açıklayacak olursak eğer;

3.2.1. Özel Askeri Hizmet Tedarikçisi Şirketler

Özel Askeri Hizmet Tedarikçisi Şirketler; Bu tür şirketler özel askeri sektörün mihenk taşıdır. Hiç şüphesiz savaşlar için en önemli birliklerden bir tanesidir. Askeri hizmet tedarikçisi şirketlerin temel görevi sahada yer alıp aktif bir şekilde savaşmaktır. Bu şirkete mensup askeri

personeller alanında uzman ve yetkin olup doğrudan savaşa veya muharebeye müdahale edebilecek düzeyde olmalıdır (Yalçinkaya ve Türkeş, 2008: 76). Bu bağlamda askeri personel görevi gereği alanında uzman olmak zorundadır çünkü bu şirketler savaş alanında ön cephede yer aldığı gibi zaman zaman da pusulara karşı koyar, konvoy korumalığı yapar ve bazen de siyasi liderlerin, devlet büyüklerinin korumalığını üstlenir (Yalçinkaya, 2006: 261). Ayrıca bu tür özel askeri hizmet tedarikçisi şirketler, beklenmedik durumlarla karşılaşıldığında, acil zamanlarda daha çok tercih edilmektedir ve verilere göre en çok Amerika Birleşik Devletleri bu tedarikçi şirketlerden faydalanmaktadır. Bu şirketler müşterilerine genellikle iki farklı paket seçeneği sunmaktadır, bunlar; "kuvvet artırıcı ve birlik paketleridir (Çatal, 2021: 5-6)." Kuvvet artırıcı paketler de şirketler müşterilerine savaşı yönlendirme, komutayı ve güvenliği sağlama sözünü verirler. Birlik paketler ise; daha çok mühimmat desteği, ağır silah veya savaş uçakları, helikopterler gibi yüklü miktarda desteği ifade eder (Çatal, 2021:5, Demirer, 2013: 57).

Tarihteki önemli askeri hizmet tedarikçisi oluşumları incelediğimizde karşımıza dünyada pek çok bölgede faal bir biçimde etkinlik göstermiş olan; "Executive Outcomes, Sandline ve SCI" oluşumlar çıkmaktadır (Demirer, 2013: 57). Bu tedarikçi şirketlerin varlık gösterdiği bölgeler genellikle; Endonezya, Angola, Papua Yeni Gine gibi Asya ve Afrika ağırlıklı ülkelerden oluşmaktadır.

3.2.2. Özel Askeri Destek Şirketleri

Özel Askeri Destek Şirketleri; Bu tür şirketler genellikle müşterilerine hayati anlamda destek vermezler fakat teknik destek sağlama, lojistik destek ve son olarak en önemlisi; istihbarat sağlama gibi destek vermekle yükümlüdürler. Özel askeri şirketler siber dünyada var olarak, internet üzerinden haberleşme ağı sağlayarak müşterilerine ciddi destek sunmaktadır.

Askeri destek şirketlerinin tarihini incelediğimiz zaman karşımıza özel askeri sektörlerin oluşumuna ve gelişimine yadsınamaz katkılarda bulunan; "Kellogg Brown & Root (KBR)" şirketi çıkmaktadır. KBR oluşumu enerji, inşaat hatta uzay gibi birçok alanda faaliyet gösteren bir şirket konumunda olmuştur. KBR şirketi'nin uzay ile olan ilişkisi detaylı incelendiğinde "Apollo 13" projesinde perde arkasında yer aldığı bilinmektedir (Demirer, 2013: 60). Ayrıca KBR şirketinin danışmanlık şirketleri arasında fark yaratmasının altında önemli bir sebep yatmaktadır. Bu sebep; askeri birliklerden önce bölgede olmaları ve askeri birliklerden sonra bölgeden ayrılmalarıdır (Yalçinkaya ve Türkeş, 2008: 76).

3.2.3. Özel Askeri Danışmanlık Şirketleri

Özel Askeri Danışmanlık Şirketleri; Bu tür şirketlerin en önemli hizmetlerinden bir tanesi; aktif olarak sahada yer almamalarından ötürü müşterilerinin silahlı kuvvetlerini yeniden yapılandırmalarıdır. Bu tür şirketlerin böyle bir yapılanmaya ihtiyaç duymasının sebebi sahada yer alabilecek riskleri olabildiğince düşürmeye çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bu şekilde askeri danışmanlık şirketleri geri planda yer alıp, stratejiler oluşturup riskleri önemli ölçüde azaltmak ile yükümlüdürler. Danışmanlık şirketlerinin tarihteki en önemli örneği; "Military Professional Resources Incorporated (MPRI)"dir. Şirketin büyük çoğunluğu alanında uzman emekli Amerikan subaylardan oluşmaktadır (Demirer, 2013: 60).

3.3. Özel Askeri Şirketlerin Ortaya Çıkma Nedenleri

Soğuk Savaş sonrası değişen güç dengesi, özelleştirmeler, küreselleşme ve neo liberal politikalar özel askeri sektörlerin yeniden doğması sonucunu doğurmuştur. Soğuk Savaşın son bulmasının ardından bazı ülkelerde iç savaşlar başlamış ve parçalanmalar yaşanmıştır, bu durumda özel askeri şirketler ve devlet dışı paramiliter gruplar gibi devlet dışı aktörler krizi fırsata çevirmiş ve bu kaos ortamından yararlanmışlardır.

Özel askeri şirketlerin, Soğuk Savaş döneminin ardından bu kadar önemli bir konuma gelmesinin altında yatan bir başka sebep ise; neredeyse tüm dünya ülkelerinde orduların Soğuk Savaş sonrası küçülmeye gitmesidir. Orduların küçülmeye gitmesiyle beraber sene 1990'larda dünya genelinde yaklaşık olarak 6 milyon asker işsiz kaldı. Ayrıca mesleklerinden olan sadece askerler de değildi, SSCB'nin KGB ajanlarının neredeyse %65-70'i de bu dönemde işsiz kalmıştır. Bu kadar nitelikli personelin işsiz kalması, özel askeri şirketlerin bir sektör haline dönüşüp, güçlenmesi için ciddi bir fırsat sunmuştur. Bu bağlamda o dönemde işsiz kalan bazı askerler kendi özel askeri şirketlerini kurmuşlardır, bu şirketlerden en bilinenleri; "Güney Afrika Cumhuriyeti'nde kurulmuş olan 32. Reconnaissance Battalion ve Sovyetler Birliğinde kurulmuş olup çoğunluğunu eski KGB ajanların oluşturduğu tahmin edilen Alfa Özel Güçler Birliği'dir (Zabçı, 2014: 29)."

Özel askeri şirketlerin sektörleşmesiyle beraber silah sektörü açık bir piyasa haline dönüşmüştür, Soğuk Savaş öncesinde silahlara erişmek bu kadar kolay değildi fakat Soğuk Savaş sonrası ağır makineli silahlardan, savaş helikopterlerine kadar birçok silah özel askeri sektörün vazgeçilmezi olmuş ve silahlara erişim oldukça kolaylaşmıştır. Bu bağlamda özel askeri şirketlerin istedikleri ortam oluşmuştur. Soğuk Savaş öncesinde yer alan çift kutuplu dünyada, birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, ABD ve SSCB gibi süper güçlerin yanında saf tutmaktaydı, şartlar değişip, çift kutuplu düzenin son bulmasıyla beraber süper güçlerin yanında saf tutan ülkeleri güvenlik endişesi sarmıştır. Bu ülkeler 11 Eylül saldırıları sonrası bir başka ülkenin diğer ülkeye doğrudan müdahale edebileceğini görmüş ve daha da endişelenmiştir. Ülkeler güvenlik endişesini giderebilmek adına özel askeri şirketlere ihtiyaç duymuştur. Bu dönemde devletin kolluk kuvvetlerinin yerine getiremediği güvenliği sağlama görevini özel askeri şirketler sağlamıştır (Çatal, 2021: 2).

3.4. Birleşmiş Milletler ile Özel Askeri Şirketler Arasındaki İlişki

1990'larda iki kutuplu dünyanın son bulması ve küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte savaşlar yalnız devletler arasında gerçekleşmemeye başlamış ve yavaş yavaş devlet dışı aktörlerde, değişen savaş kavramı içerisinde yer almaya başlamıştır. Bu değişime paralel olarak özel askeri şirketlerin adını savaşlarda çok duymaya başlasak da bunun yanında Birleşmiş Milletlerin Barış Gücünün adını da savaşlarda, çatışmalarda çok duymaya başlamışızdır. Özellikle 21. Yüzyılın başlaması ve hemen ardından 11 Eylül saldırılarının gerçekleştirilmesi Batı için "ortak düşman" yaratabilmesi adına önemli bir fırsattı. Batı hiç şüphesiz bu ortak düşman algısından yararlanarak terörizmi meşru bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda da Birleşmiş Milletlerin Barış Gücü ile özel askeri şirketler arasında bir ilişki ortamı oluşmuş ve yıllar geçtikçe bu ilişki daha samimi bir hal almaya başlamıştır. Birleşmiş Milletlerin, özel askeri şirketler ile böyle bir bağ kurmasının en önemli sebeplerinden biri; özel askeri şirketlerin, Birleşmiş Milletler Barış Gücünün gerçekleştirdiği operasyonlara çoğu zaman geri planda kalarak da olsa destek vermesidir. Özel askeri şirketlerin bazen örtülü

bazen de açık bir şekilde BM'ye destekte bulunması, Birleşmiş Milletlerin başarıya ulaşabilmesi için oldukça önem arz etmektedir (Demirer, 2013: 15-16).

Günümüzde son 20 yıldır Birleşmiş Milletler Barış Gücünün gerçekleştirdiği operasyonları incelediğimiz zaman BM'ye karşı ciddi saldırıların yaşandığını görürüz. Bu durum dolaylı yoldan BM'nin özel askeri şirketler ile olan ilişkisini arttırmıştır, diyebiliriz. Çünkü Irak, Nijerya, Cezayir ve Afganistan gibi ülkeler Birleşmiş Milletlerin operasyonlarına saldırı gerçekleştirdiğinde, BM kendisi için tehditlerin yükseldiğini fark edip güvenliğe ihtiyaç duymuş ve bu güvenlik açlığını özel askeri şirketler ile gidermeye çalışmıştır (Demirer, 2013: 101). Bu bağlamda özel askeri şirketlerin Birleşmiş Milletlere sunduğu temel destekler çoğunlukla; istihbarat sağlama, lojistik destek sağlama, mayın temizleme ve askeri danışmanlık sağlama şeklinde gerçekleşir. Özel askeri şirketlerin, Barış Gücüne olan desteğini daha iyi anlayabilmek adına 2003 senesinde Liberya bölgesine gerçekleştirdiği müdahaleye bakmamız yeterli olacaktır çünkü özel askeri şirketler bu bölgeye çok sayıda Afrika'da eğittikleri askerlerden göndermiş ve Barış Gücünün zaferine böyle önemli bir katkıda bulunmuştur (Demirer, 2013: 102).

Özel askeri sektörün, birçok Barış Gücü faaliyetine yardım da bulunduğunu bilsek de Birleşmiş Milletler, özel askeri şirketlerden yardım aldıklarını dile getirmekten pek hazzetmezler. Fakat Birleşmiş Milletlerin gerçekleştirdiği operasyonları incelediğimizde, özel askeri şirketlerin verdiği desteği görmek mümkündür. Özel askeri şirketler bu operasyonlara verdikleri destek de çoğu zaman merkezi bir konumda yer alsalar da zaman zaman geri planda destek verdikleri de olmaktadır.

1990'lı yılları incelediğimizde özel askeri şirketlerin, BM'ye olan desteğini daha açık bir şekilde görmemiz mümkündür. Soğuk Savaş sonrası bazı bölgelerde çok fazla çatışma yaşanmaya başlamıştır. Bu bölgelerden biri yoğun çatışmalara ve iç savaşa ev sahipliği yapan; "Sierra Leone" bölgesidir. Soğuk Savaş sonrası en çok bilinen özel askeri şirketlerden biri olan "Executive Outcomes" Sierra Leone'de Barış Gücü'nün gerçekleştirdiği operasyonlara destek vermişlerdir (Yalçınkaya, 2006: 261). Birleşmiş Milletler bu desteğin başarıyı getirdiği fark ettikten sonra özel şirketlerden daha fazla destek almaya başlamış ve bu destek ilerleyen zamanlarda özel askeri şirket kiralamaya kadar gitmiştir. Birleşmiş Milletler, "Sandline International" dahil olmak üzere, birçok özel askeri şirketle işbirliği içerisinde olmuşlardır (Demirer, 2013: 114). ABD'nin ve Birleşmiş Milletlerin Barış Gücü Operasyonları için hem istihbarat, hem lojistik, hem de hizmet tedariki açısından başvurduğu en önemli özel askeri şirket "Brown and Root" şirkettir.

Bu bağlamda özel askeri şirketlerin veya tedarikçilerin sayısını arttırmamız mümkündür, günümüzde değişmiş olan yeni nesil savaş konseptinde özel askeri şirketler bir sektör haline dönüşmüş ve düzene entegre olmuştur, diyebiliriz. Birleşmiş Milletlerin Barış Gücü Operasyonlarında da özel askeri şirketlerin ne kadar önemli bir konumda bulunması bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Savaşlarda veya operasyonlarda hem sahada hem de masada destekte bulunan özel askeri şirketlerin desteği oldukça çeşitlidir ve geniş bir yelpazede değerlendirilmesi gerekmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışma ile çağımızda en çok başvurulan ve en yaygın savaş yöntemlerinden birisi olan vekalet savaşları ele alınmış olup, vekalet savaşlarını geniş bir yelpazede değerlendirme amacı

güdülmüştür. Bu bağlamda vekalet savaşlarının doğasını daha iyi kavrayabilmek adına özellikle çalışmanın ilk iki bölümünde değişen dünya düzeni içerisinde vekalet savaşı kavramı irdelenmiş ve vekalet savaşlarının tarihsel serüveni, aktörleri, safhaları ve çağımızda vekalet savaşlarının neden bu kadar çok tercih edildiği hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte yeni dünya düzeni içerisinde vekalet savaşlarının hangi aktörler tarafından ve nasıl yürütüldüğü üzerinde durulmuş, vekalet savaşlarının olası risklerinden ve ilerleyen tarihlerde vekalet savaşını nasıl bir gelecek beklediği hakkında tahminde bulunulmuştur. Özellikle vekalet savaşlarında yer alan aktörler üzerinde durulmuş ve bu bağlamda terör örgütleri, silahlı milis gruplar, özel askeri şirketler gibi devlet dışı oluşumların vekalet savaşlarında üstlendikleri rol ve savaşa olan etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise vekalet savaşlarında önemli bir devlet dışı aktör konumunda bulunan özel askeri şirketler üzerinde durulmuştur. Özel askeri şirketlerin değişen savaş olgusundaki yerini daha iyi anlamlandırabilmek adına; özel askeri sektörün tarihsel serüveni, sınıflandırılması ve birtakım faaliyetleri incelenmiştir. Özel askeri şirketlerin tarihsel serüvenini ve faaliyetlerinin teorik altyapısını incelediğimizde birçok farklı dinamiğin Soğuk Savaş sonrasında özel askeri şirketlerin bir sektör haline dönüşmesine etki ettiğini görebilmek mümkündür. Soğuk Savaş sonrası özel askeri şirketlerin eylemlerine baktığımız zaman yalnızca devletlerle veya süper güçlerle işbirliği yapmadığını görürüz, bunun yanında çalışmamızda da yer verildiği üzere özel askeri şirketlerin BM ile çeşitli faaliyetleri söz konusudur. Birleşmiş Milletler ile özel askeri şirketler arasındaki ilişkiyi incelediğimiz zaman; özel askeri şirketlerin özellikle Birleşmiş Milletlerin Barış Gücü Operasyonlarına yadsınamaz derecede destek verdiği bilinmektedir.

Çalışmamızda son olarak vekalet savaşlarında veya BM Barış Gücü Operasyonlarında olduğu gibi birçok faaliyette özel askeri şirketlerin kullanılmasını cazip hale getiren faktörler incelenmiş ve özel askeri sektörün, vekalet savaşlarının daha çok tercih edilmesinde ne gibi bir etkisi olduğu üzerinde durulmuştur.

KAYNAKÇA

- Atasayar, B. II. Dünya Savaşı Sonrasında Savaş'ın Evrimi: Vekalet Savaşı ve Kore Örneği. *Minerva*, 19 , 23- 27, 2016.
- Ateş, H. *Vekalet Savaşı Stratejisi Ekseninde Gizli Kuvvet İstihbarat*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2017.
- Clausewitz, C.V. *Savaş Üzerine*. H. Fahri Çeliker (Çev.), İstanbul: Özne Yayınları, 1999.
- Coşkun, S. S. *Vekalet Savaşları ve Uluslararası Çözümü Zor Sorunlardaki Yeri*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Çatal, N. Vekâlet Savaşlarının Bir Aracı Olarak Özel Askeri Şirketler. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi* , 8 (19) , 1-8, 2021.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/assam/issue/65159/900827>
- Çoban, C. *Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Terör, Vekâlet Savaşları ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2018.
- Demirer, N. *Uluslararası Hukukta Özel Askeri Şirketlerin Devletin Kuvvet Kullanma Tekeli ve BM Güvenlik Sisteminin Gelişimi Çerçevesinde İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- Duman, Ç. Covid-19 Pandemi Sonrası Şiddet İçeren Devlet Dışı Aktörlerin Geleceği: Lübnan Hizbullah'ı Örneği. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 2 (2), 59-70, 2020.
<https://doi.org/10.46482/ebyuifbdergi.828782>
- Ekmekçiöğlü, A. *Savaşın Virüsleri Özel Askeri Şirketler*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2020.
- Güneş, B. Orta Doğu'da Devlet Dışı Aktör Olarak Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri. *International Journal of Social Inquiry* , 13 (2) , 543-583, 2020.
<https://www.acarindex.com/pdfs/397607>
- Kalkan, D. Devletin Güç Kullanma Tekeli ve Özel Askeri Şirketler. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* , 6 (1) , 148-173, 2022.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bader/issue/70066/1111298>
- Karasoy, H.A. *Kamu Güvenliğinde Yeni Paradigmalar*. Konya: Atlas Akademi, 2022.
- Kazdal, M. *Savaşın Dönüşümü ve Vekalet Savaşları: Tarihsel ve Olgusal Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2018.
- Şengönül, A. *Dördüncü Nesil Savaş*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2019.
- Tör, Ö. *Vekalet Savaşları ve Hibrit Harekât*. İstanbul: Yediveren Yayınları, 2020.
- Yalçınkaya, H. Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 61 (3) , 247-277, 2015.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3216/44778>
- Yalçınkaya, H. & Türkeş, K. T. Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar . *Güvenlik Stratejileri Dergisi* , 4 (7), 2008.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/7536/99214>
- Yılmaz, S. 21'inci Yüzyılda Güvenlik Alanını Yeni Sivil Aktörleri: Özel Askeri Şirketler ve Kontratçı Firmalar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3 (6) , 43-47, 2007.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/7537/99219>

Zabçı, F. Ç. Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler. Mülkiye Dergisi , 28 (243) , 21-48, 2014. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/243/936>

<https://21yyte.org/tr/suriye/vekalet-savaslar-kapsaminda-suriye-i-c-savasi-nin-degerlendirilmesi>

(Erişim tarihi: 22.11.2022)

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150408_ortadogu_analiz

(Erişim tarihi: 27.11.2022)

<https://foreignpolicy.org.tr/dunu-ve-bugunuyle-vekalet-savaslar/>

(Erişim tarihi: 27.11.2022)

<https://www.tdk.gov.tr/>

(Erişim tarihi: 27.11.2022)

<https://trguvenlikportali.com/ders-11-proxy-savaslar/>

(Erişim tarihi: 22.11.2022)

<https://www.youtube.com/watch?v=zIptm8ZbeHg>

(Erişim tarihi: 19.11.2022)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Be%C5%9Finci_kol

(Erişim tarihi: 15.11.2022)

IMPACT OF URBANIZATION ON CLIMATE CRISIS AND SOCIO-ECONOMIC GROWTH OF INDIGENOUS PEOPLE

¹Dr.Sumanta Bhattacharya Research Scholar at MAKAUT, Public–Foreign-Defence Policy Analyst, C.E, CH.E, M.Tech , MA in Development Studies, LLB, MA in Security and Defence Law, DIA&D, DG&GS, PGCPP&A, MPI(oxford University) , PGDESD , ORCID ID: 0000-0003-2563-2787,

²Bhavneet Kaur Sachdev Political Science Hons (Calcutta University) Masters in Development Studies, Post Graduate Diploma In Human Rights, ORCID ID: 0000-0001-9156-0086,

³Arkadyuti Seth, B.Sc. in Chemistry (Calcutta University), M.Sc. in Forensic Science (BHU), MA in Development Studies

Abstract

Focusing on digitalization, cleanliness, and the use of green energy resources, smart urbanization promotes steady and egalitarian economic growth while also helping to mitigate climate change. Attaining digital literacy is now a priority in India since it would provide city dwellers more technological agency and better equip them to adapt to new circumstances. The emergence of hydroponics, aquaponics, aeroponics, and other forms of vertical farming as a result of technological advances in agriculture has helped to lessen the ecological impact of conventional farming methods. The availability of ideal circumstances for farming in a man-made climate control system is another benefit. Sustainable waste management allows for efficient rubbish reuse, and it also helps keep the environment clean. Modern smart cities can help reduce greenhouse gas emissions and adapt to a changing climate by building with renewable energy sources instead of traditional fossil fuel energy supplies. Proper enforcement of urban legislation, tax collection, municipality taxes, water taxes, energy taxes, water reservation, and the deployment of renewable energy lead to the future economic hub that is urbanization. Big success and sustainable expansion in urban economy require an active engagement of non-state actors like corporate organizations, NGOs, co-operative societies, individuals, and local legislative and executive authorities.

Keywords : Digitalization , sustainable housing , carbon footprint , climate change , Urbanization

Introduction

The SDGs aim to make the world a better place by addressing some of the world's most pressing problems, including climate change. One way to do this is to achieve sustainability and promote green living. The poor economic consequence from traditional farming practises and the promise for better livelihood prospects in the urban regions are driving forces behind the typical pattern of urbanisation, especially in emerging nations. The expansion of the secondary and tertiary economies has resulted in a migration of workers from rural to urban areas. However,

major livelihood challenges in metropolitan areas increase due to a lack of strong economic underpinnings and infrastructural development, which in turn leads to the creation of chronic environmental issues. The current urban infrastructure plan, which relies heavily on nonrenewable energy sources, dramatically increases both carbon emissions and the rate at which they accumulate in the atmosphere. Research published in *Frontiers* in 2021 found that 25 global megacities were responsible for 52% of all greenhouse gas emissions. By reimagining urban infrastructure in light of Industry 4.0's advances, cities may play a more significant role in mitigating the effects of climate change.

With the advent of green development-focused technologies, the very idea of urbanisation is undergoing profound change. Instead than exacerbating them, contemporary methods of urbanisation help to mitigate environmental challenges and climate change. Reduced deforestation, preserved biodiversity, and stable forest ecosystems are all made possible by today's soil-less agricultural practises. Soilless farming techniques, such as hydroponics, aquaponics, aeroponics, etc., are now feasible in high-rise urban structures. Renewable energy sources, as opposed to non-renewable energy sources based on fossil fuels, are able to meet the rising energy needs of cities while simultaneously lowering their carbon footprints. Contemporary city planning encourages more efficient use of limited resources. Biofuel's increasing use in the automotive industry has environmental benefits beyond only a smaller carbon footprint. Recent advances in sensor technology have minimised the potential for wasteful spending. Through the scientific development of recycling technology and the promotion of ideas of the 5R strategy (reduce, refuse, reuse, repurpose, and recycle), current waste management technologies transform municipal and industrial wastes into useful resources. In an era of rapidly altering weather patterns, inhabitants will be safe in Sustainable Housing thanks to its cutting-edge urban architecture and cutting-edge technology. Also, it will make it possible for a city's ever-growing population to live in homes that are environmentally friendly, systemic, and smart. It is essential that cities' primary and tertiary economies be strong in order to sustain urban expansion over the long run. Urban law, tax collection, municipality taxes, water taxes, energy taxes, water reservation, and the introduction of renewable energy are all examples of legislative policies related to urban planning that are constantly being upgraded around the world to promote the sustainable development of urban economies.

Driving forces behind the urbanization

Urban centres emerged as centres of commerce in the agrarian economy of yesteryear, although most economic activity took place in rural communities. In contrast, the 19th century AD saw the rise of the industrial economy, which shifted the focus of economic activity to the cities. Nations began pushing industrialisation as a means to boost their economies because of the money it brought in. Fast urbanisation began as farm workers sought better pay and living conditions in the cities. Key infrastructural facilities, including communications, transportation, power, etc., began to grow in metropolitan areas progressively to support industrial activity. Social infrastructure like hospitals, schools, and apartment complexes are being built at a quick pace to accommodate the expanding urban population. More people are drawn to cities as a result of their improved opportunities for making a living, and this in turn causes metropolitan areas to expand, become more suburban, become more gentrified, and eventually become

megalopolises. Rapid mechanization of agriculture diminishes the demand for labour in agriculture, forcing a large segment of the labour force to relocate to the urban industrial and service sectors. [1, 2]

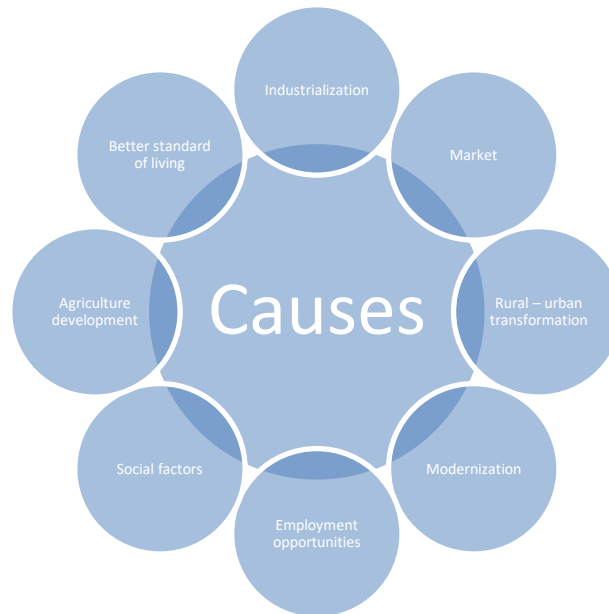

Figure 1: Reasons for the rapid urbanization

Urbanization and its impact on environment and society

The rapid movement of people from rural areas to urban centres has negative effects on urban societies by distorting population distribution and fueling unnatural rates of growth. Because urban infrastructure is being developed at a slower rate than the rate at which the urban population is expanding, the urban environment is deteriorating in both quality and quantity. Serious environmental, topographical, and social problems arise in metropolitan sectors when resource demand exceeds the capacity for sustainable resource delivery. [3] Since there aren't enough safe, decent places to live, many migrants have to settle for the filth and danger of slums. Deforestation and biodiversity loss are accelerated by urbanization's unavoidable byproducts, such as suburbanization, extension, and megapolitan city expansion. Standardized industrialization is a major contributor to global warming, as well as to water and noise pollution. Due to the growing demand for water in urban development, groundwater supplies have been depleted due to their overexploitation. Most towns in underdeveloped countries suffer from water logging at times of heavy as well as moderate rainfall because of inadequate drainage and canal system infrastructure. Due to ineffective legislation and administration, most city governments are unable to properly enforce urban regulations, and as a result, most cities lack a system for collecting and processing garbage in a sustainable manner. Urban residents' health and the quality of their environment are negatively impacted by the pollution that is produced by the inefficient disposal of garbage [4].

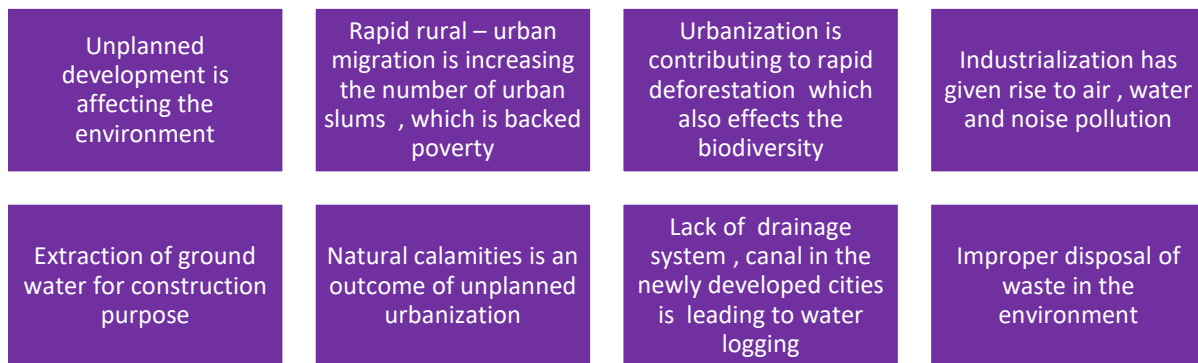

Figure 2: Urbanization and its impact on environment

Groundwater reserves are being depleted at an alarming rate due to fast deforestation, and soil health is being deteriorated, leading to an uptick in the danger of water shortages and erosion. Quick industrialization without proper planning and regulation raises emissions of carbon dioxide and other greenhouse gases. [5] Without a reliable system in place, workers in the informal economy are forced to deal with the massive amounts of industrial and municipal trash in an unprofessional manner, resulting in the quick release of poisonous gases. Water pollution is another consequence for aquatic ecosystems. Day by day, more and more plastic waste ends up in urban areas, causing the destruction of aquatic ecosystems and other negative effects on the environment. [6]

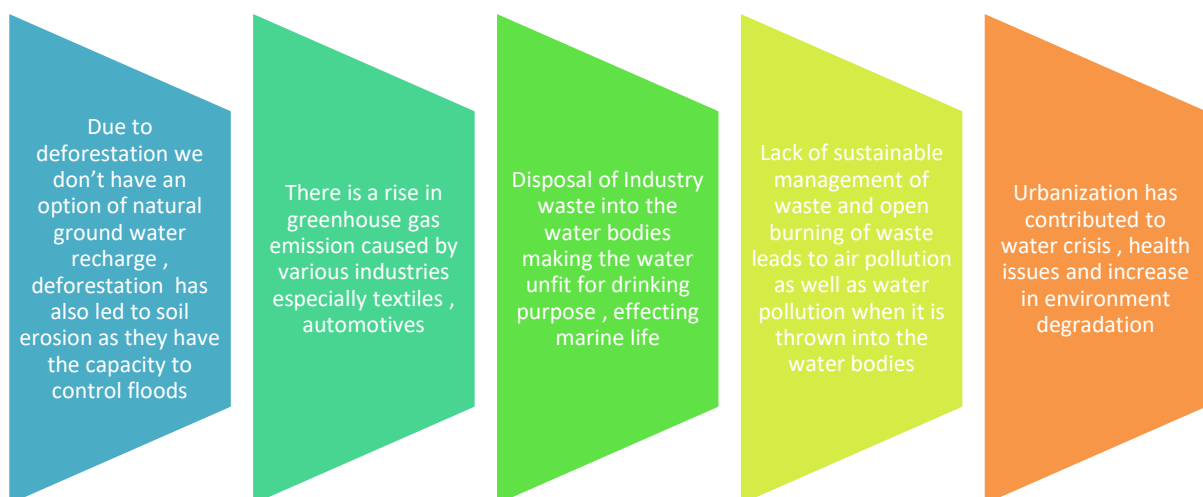

Figure 3: The contribution of urbanization towards climate change

Urbanization and its impacts on social and economic development

More money is being made in the secondary and tertiary industries, which are expanding quickly in metropolitan areas. Opportunities for a wider range of people improve when more

people join the labour force in cities. The rise of the urban population and the rate at which they are included in the expanding work sectors narrow the gap between the education and income levels of persons from different social groups. Education and healthcare are more developed in metropolitan centres than in rural ones. More people living in cities means more people can take advantage of well-established support systems. Due to the increasing number of people leaving traditional villages and making their way to urban areas, the folk art and culture nurtured in these communities have greater access to markets, which in turn increases the income and exposure of traditionally marginalized artists. As a result of urbanization, folk traditions are given a larger audience to share their stories with. Rural adolescents who are disadvantaged academically and socially benefit from increased access to cutting-edge research and technology. Rapid urbanization, expansion, and urban agglomeration lead to greater individual agency, which in turn leads to a steeper decline in the poverty rate. [7]

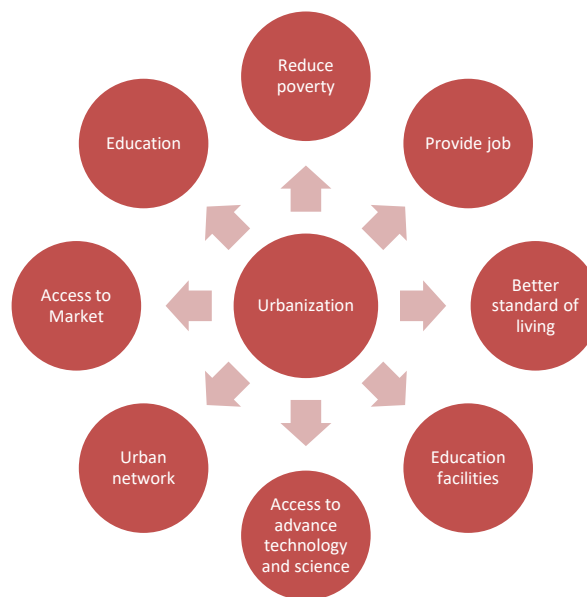

Figure 4: Urbanization and its impact on Human development

The concept of smart cities has emerged, which is good news for the future of urban sustainability. The rapid development of India's economy can be directly attributed to the country's improved infrastructure in the areas of transportation and communication. Indian cities have benefited from the implementation of cutting-edge technologies. These days, sustainable home construction is commonplace in most Indian cities, thanks to the widespread adoption of renewable energy sources and cutting-edge sensor technologies. Twenty-five major cities and five megacities make India one of the world's leading economies in 2021. Two additional Indian metropolitan areas will join the ranks of the world's megacities by the year 2030, thanks to the country's rising urbanization rate. [8]

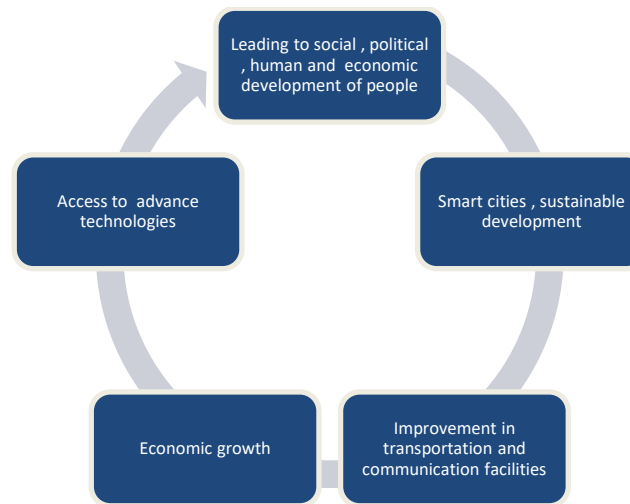

Figure 5: Urbanization and development in India

Impact of urbanization on mitigation of climate change issues

Climate change and greenhouse gas emissions can be reduced if modern, high-tech cities choose to green energy sources like solar and wind power instead of traditional fossil fuels for their infrastructure development. Increased adoption of biofuel in the automotive industry will also help cut down on pollution. Solar-powered lights are increasingly being used as pedestrian crossing lights in metropolitan areas. Instead of relying on traditional fossil fuel based energy resources, homes can meet their energy needs by installing solar panels and wind turbines on their roofs. Technology advancements in agriculture have led to the development of vertical farming techniques like hydroponics, aquaponics, aeroponics, etc., which minimise the negative effects of conventional farming methods on the environment. As a result of having ideal weather conditions available in a manmade, climate-controlled setting, agricultural output is also increased.

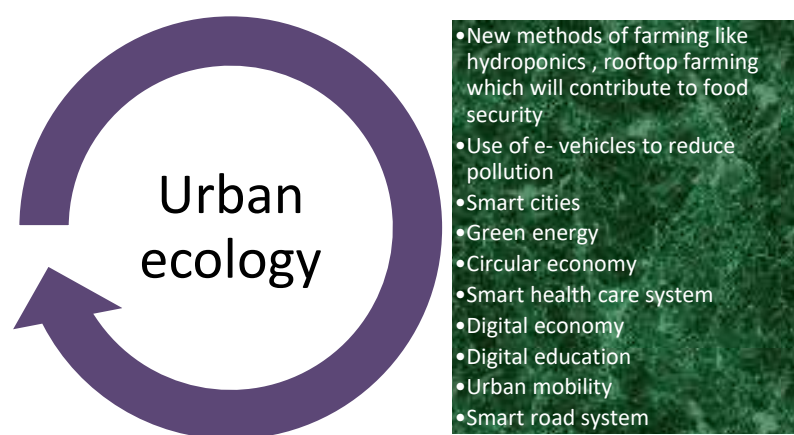

Figure 6: Urban ecology

The pressure on rural areas to meet the demand for food security is mitigated by encouraging urban farming. Sustainable waste management encourages a clean and healthy environment by

making it easier to recycle and reuse rubbish. Waste management and sustainable energy management are improved when the circular economy is promoted in place of the traditional linear pattern of economy. This, in turn, reduces the impact of urban areas on global warming. Water utilisation can be optimised through the application of nanotechnology, which allows for the sustainable treatment of waste water that can be reused for both domestic and industrial purposes. Passive dwellings, which consume significantly less energy, are becoming increasingly common as a result of modern urban design. Rapidly, the improvement of urban transportation has been impacted by the advent of metro railroads. To put it simply, it makes it harder for cars powered by gasoline and diesel to go about.

Future prospective

The increasing use of biofuel in the automotive sector will benefit the environment by reducing carbon footprint. In an era of rapidly altering weather patterns, inhabitants will be safe in Sustainable Housing thanks to its cutting-edge urban architecture and cutting-edge technology. Also, it will make it possible for a city's ever-growing population to live in homes that are environmentally friendly, systemic, and smart. It is essential that cities' primary and tertiary economies be strong in order to sustain urban expansion over the long run. The future economic centre that is urbanization is dependent on the strict enforcement of urban legislation, tax collection, municipality taxes, water taxes, energy taxes, water reservation, and the deployment of renewable energy. Non-state players, such as corporations, NGOs, co-operative societies, people, and local legislative and administrative authorities, are essential to the success and sustainable growth of the urban economy.

Conclusion

The practice of urban ecology and sustainability can make a contribution to the mitigation of climate change in urban areas. Urban mobility, the advancement of technology and science, the use of electric vehicles, environmentally friendly energy, the issuance of green bonds, the planting of additional trees, rural sustainable development, the circular economy, sustainable waste management, and treatment of waste are all required. Because of the growth in population, we need to boost our food production by 70 percent; we need to encourage natural and modern techniques of farming; and we need to combine old and new concepts in order to promote sustainable urban development.

References

1. Srikrishna, G.; 2017; A study on urbanization in India- Issues and Challenges; Journal of Emerging Technologies and Innovative Research, Volume 4, Issue 1
2. Cox, Daniel T. C.; Shanahan, Danielle F.; Hudson, Hannah L.; Fuller, Richard A.; Gaston, Kevin J.; 2018; The impact of urbanization on nature dose and the implications for human health; Landscape and Urban Planning, Volume 179; DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2018.07.013>

3. Uttara, S.; Bhuvandas, N.; Aggarwal, V.; 2012; Impact of Urbanization on Environment; International Journal of Research in Engineering & Applied Sciences, Volume 2, Issue 2
4. Ikumapayi, J.; 2020; Impact of Urbanization on Environmental Health Quality; Department of Environmental Health Science, School of Allied Health and Environmental Science, College of Pure and Applied Science, Kwara State University, Malete; DOI: 10.13140/RG.2.2.34695.83369/1
5. Chapman, S.; Watson, James E. M.; Salazar, A.; Thatcher, M.; McAlpine, Clive A.; 2017; The impact of urbanization and climate change on urban temperatures: a systematic review; Springer, Landscape Ecology 32 (6); DOI: 10.1007/s10980-017-0561-4
6. Guo, L.; Di, L.; Zhang, C.; Lin, L.; Chen, F.; Molla, A.; 2022; Evaluating contributions of urbanization and global climate change to urban land surface temperature change: a case study I Lagos, Nigeria; Nature, Scientific Reports 12, Article Number: 14168
7. Tripathi, S.; 2021; How does urbanization affect the human development index? A cross country analysis; Asia-Pacific Journal of regional Science 5 (7); DOI: 10.1007/s41685-021-00211-w
8. Jysawal, N.; Saha, S.; 2014; Urbanization in India: An Impact Assessment; International Journal of Applied Sociology 4(2): 60-65; DOI: 10.5923/j.ijas.20140402.04

GÖSTERGEBİLİM İLE REKLAMIN İDEOLOJİSİNİ OKUMAK

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN

Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-7996-2178

ÖZET

İletişim çalışmalarının önemli parçalarından biri olan reklamlar ve reklamlardan aktarılan mesajlar, aynı zamanda ideolojilerin taşıyıcılığını yapmaktadır. Her reklam belirli bir ideolojiden hareket etmektedir ve reklamın ideolojisini ortaya çıkarmak için çeşitli analiz yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Reklam çözümlemelerinde sıklıkla başvurulmuş analiz yöntemlerinden biri göstergebilim (semiyotik/semiyoloji) olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklama konu olan göstergelerin çözümlenmesi ile reklam mesajının ve ideolojisinin açığa çıkarılması amacıyla kullanılan göstergebilimsel analiz, reklamların anlaşılabilir ve anlamlandırılmasında yararlı olan önemli yaklaşımlardan biridir. Reklam analizlerinde göstergebilimin ilkelerinden yoğun bir şekilde yararlanması; içinde yaşadığımız çağda görselliğin ön plana çıkmasının, reklamın daha çok görsel anlatı unsurlarını içermesinin ve bu unsurlar üzerinden işlenmesinin, kullanılan görsel göstergeler ile bu göstergelerin birbiri arasında yapılandırılan mesaj kurgusunun gündelik hayatın dönüşmesini sağlayan yeni anlamlar üretmesinin payı büyüktür. Kuşkusuz, reklamların göstergebilimsel analize tabi tutulması, reklamlarda kullanılan ideolojik dilin de ortaya çıkarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Göstergebilimden yola çıkarak yapılan analiz ile reklamların dilinin belirlenmesi ise reklam bombardımanı altında yaşayan hedef kitlelerin reklam mesajlarını daha doğru algılamasında ve reklam mesajlarının altında yatan örtük ideolojilerin ortaya çıkarılmasında büyük önem taşımaktadır.

Literatür taramasından hareket eden bu çalışmanın amacı, göstergebilimin temellerini ele alarak göstergebilimsel analizin, reklamın ideolojisini nasıl ortaya çıkardığını açıklığa kavuşturmak ve reklamın ideolojisinde göstergebilimsel analizin rolünü saptamaktır. Bu amaç doğrultusunda reklamın hedef kitleleri yönlendirici göstergeler ve dil sistemi içerisindeki yerini anlaşılabilir kılmak ve reklamdaki ideolojilerin hangi kodlarla nasıl oluşturulduğuna yönelik kavramsal bir çerçeve çizmek hedeflenmektedir. Çalışmanın genel vurguları; göstergebilimsel analiz ve reklam ideolojisi arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve göstergeler ile reklamda kullanılan dil aracılığıyla anlamın inşa edildiği noktalarında birleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Göstergebilimsel Analiz, Anlam, Reklam, İdeoloji

1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız dünyayı ve iletişime konu olan her unsuru çözümlemede pratik bir yol sunan göstergebilim, iletişim araştırmacılarının olduğu kadar toplumun da ilgisini çekmekte ve bir gösterge sisteminin var olduğu her alana uygulandığında bilimsel ve somut sonuçlar ortaya koymaktadır. En basit tanımıyla göstergelerin bilimi olarak kavramsallaştırılan göstergebilim, göstergelerin ne olduğu ve nasıl işlev gördüğünden söz eden (Berger, 1996: 11) bir bilimdir. Daha genel ve kapsayıcı bir tanıma göre ise göstergebilim (semiyotik/semiyoloji); işaret, simge ve sembol gibi çeşitli göstergelerin yorumlanarak anlam süreçlerinin inşa edilmesini sistematik şekilde inceleyen bir bilim dalı (Barthes, 2005: 27) olarak nitelendirilmektedir. Göstergebilimin temel odağında ise göstergeler yer almaktadır (Fiske, 2003: 62). İletişimin uğraş alanı içinde yer alan göstergebilim, iletişim gibi disiplinlerarası bir görünüm sergilemekte ve iletişim ile ilgili görülen tüm bilim dallarının süzgecinden damıtılarak zihinde işlenip yapısal bir anlam kazanmaktadır.

Göstergebilimin 1960'lerden itibaren hızla gelişmesi sonucunda iletişim biliminin alt dalları olan pazarlama ve reklam çalışmalarında bilinçli olarak kullanımı yaygınlaşmıştır (Parsa ve Olgundeniz, 2014: 239). Göstergebilim, bir dilbilim dalı olarak dilin anlamını ve anlamın nasıl oluştuğunu inceleyen bir disiplindir. Göstergebilim araştırmaları ile dilin nasıl kullanıldığı ve bu kullanımın insanların düşüncelerini, davranışlarını ve tercihlerini nasıl etkilediği incelenmektedir. Bu açıdan bakıldığında göstergebilim, reklamın temel ideolojisini ortaya çıkarmada önemli bir işleve sahiptir. Nitekim göstergebilim araştırmacıları, reklam metinlerini ve görsellerini inceleyerek reklamın nasıl bir ideolojik mesaj içerdiğini ve bu mesajın nasıl sunulduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu sayede göstergebilim, reklamın ideolojisine ışık tutmada araştırmacılara yardımcı olmaktadır.

Reklam ve ideoloji arasındaki ilişki, genellikle reklamın bir toplumda kabul gören ve benimsenen değerleri, inançları ve tutumları teşvik etme amacına odaklanmaktadır. Reklamlar, bireylerin düşüncelerini, davranışlarını ve tercihlerini etkilemeyi amaçlayarak toplumda yaygın olan ideolojik yaklaşımları destekleyici veya onları normlara uygun şekilde değiştirici bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte reklamların ideolojik bir içeriğe sahip olup olmadığı veya bu içeriğin bireyler üzerinde ne kadar etkili olacağı konusunda fikir birliği yoktur. Bazı araştırmacılar, reklamların toplumda yaygın olan ideolojik yaklaşımları desteklediğini ve bu desteğin bireylerin düşüncelerini, davranışlarını ve tercihlerini doğrudan etkilediğini savunurken diğerleri de reklamların, toplumda yaygın olan ideolojik yaklaşımları belirlemede ya da değiştirmede oldukça az etkisi olduğunu ve reklamların daha çok düşünceleri, davranışları ve tercihleri etkileme amacına yönelik olduğunu vurgulamaktadır (Batı, 2010; Becan, 2012; Küçükdoğan, 2009; Odabaşı, 2006; Yavuz, 2007). Reklamın ideolojik bir etki taşımadığına yönelik düşünceler, genellikle reklamların sadece ticari bir amacı olduğunu ve tüketicilerin satın alma kararları ile davranışlarını etkilemek için kullanıldığı varsayımına dayanmaktadır. Bu düşünce, reklamların toplumda kalıcı değişiklikler yaratmadığı ve sadece geçici bir etkiye sahip olduğu noktasında birleşmektedir. Ancak bu konudaki baskın görüş, reklamların ideolojik bir etkiye sahip olduğunu savunmaktadır (Al-Omar, 2020: 44).

Literatür taramasına dayanan ve konuya kavramsal bir çerçeve çizmeyi amaçlayan bu çalışma, reklamların açık veya gizli çeşitli ideolojiler barındırdığı görüşünü temel almakta ve

sözü edilen ideolojileri açığa çıkarmada göstergebilimsel analizin önemli bir araç olarak işlev gördüğü düşüncesinden hareket etmektedir. Konuya bütüncül bir yaklaşım sunabilmek için öncelikle göstergebilim ve göstergebilimin tarihsel gelişimi ele alınmaktadır.

2. GÖSTERGEBİLİM VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihsel seyri içinde göstergebilimin, ilk çağ düşünürlerine kadar uzandığı bilinse de bir bilim dalı kimliğini kazanarak sistematik bir uğraş alanı haline gelmesi, yirminci yüzyıl ile başlatılmaktadır. Yalnızca göstergeyi incelemeyi amaç edinen bir bilim dalı olan göstergebilim, ilk kez yirminci yüzyılda, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure ve Amerikalı felsefeci/mantıkçı Charles Saunders Peirce'nin çabalarıyla ortaya çıkmıştır (Büker, 1985: 7). Peirce ve Saussure'dan sonra Claude Levi-Strauss ve Roland Barthes da göstergebilimin bugünkü önemine ulaşmasında ciddi katkılarda bulunan düşünürler olarak ön plana çıkmaktadır (Karaman, 2017: 25; Köse ve Kodal, 2011: 3).

Peirce ve Saussure'ün aynı dönemde birbirlerinden habersiz göstergebilim kavramı ile ilgilendikleri bilinmektedir. Parsa ve Parsa'ya (2004: 10) göre Amerikalı mantık bilimci Peirce, aynı dönemde göstergebilime yoğunlaşan Saussure'den farklı olarak göstergebilimi tanımlamak üzere 'semiotics' terimini kullanmış ve göstergelerin mantıksal kurgusu ve ilişkisine yer vermiştir. Peirce, çalışmalarında mantık ve göstergebilimin aynı çıkarsama ve yorumlama sürecine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre göstergenin mantıksal işlevi önemlidir; başka bir deyişle gösterge, mantığı sergilediği için önemlidir ve incelenmelidir (Parsa ve Parsa, 2004: 10). Buna karşılık Saussure'ün ise dil ile ilgilendiği ve göstergelerin diğer göstergelerle dil yoluyla kurduğu ilişkileri esas aldığı ileri sürülebilmektedir.

Saussure için gösterge, herhangi bir anlam taşıyan fiziksel nesnelere ifade etmektedir ve gösterge, gösteren ile gösterilenin birleşiminden meydana gelmektedir. Gösteren, göstergenin algılarını içermektedir. Örneğin, kâğıda aktarılan işaretler veya duyulan sesler birer göstergedir. Gösterilen ise gösterenin ima ettiği zihinsel çıkarımlardır (Bayçu ve Uluyağcı, 2005: 78). Göstergebilim, göstergelerin bilimi anlamına gelmekte ve insanlığın edinilen tüm deneyimlerini kapsamaktadır. Nitekim yaşamdaki her şey birer göstergedir ve dolayısıyla aynı zamanda birer gösteren ve gösterilendir (Guiraud, 1994: 58). Saussure'e (1998) göre göstergelerin diğer göstergelerle ilişkisini anlamak, yaşamımızda var olan her şeyin göstergebilim aracılığıyla çözümlenebileceği anlamına gelmektedir.

Levi-Strauss'un ilgi alanı ise anlatıların düzenlenme biçimi ya da yapıları ve bu düzenin anlamı nasıl oluşturduğudur. Levi-Strauss, mitler, akrabalık dizgeleri ve ilişkili konularda pek çok çalışma yapmıştır (Berger, 1996: 28). Strauss'un daha çok kültürler arasındaki ilişki ve benzerlikleri dil aracılığıyla açıklamaya çalıştığını söylemek mümkündür. Levi-Strauss, farklı kültürel anlatıları ve kültürel sınıflamaları insanların kullandığı dile benzetmekte ve kültürel anlatı biçimlerinin farklı diller gibi belirli topluluklar tarafından örgütlenmiş olduğu varsayımından hareket etmektedir (Dağtaş, 2003: 59). Strauss'a göre kültürel benzerlik ve farklılıklar ile kültürler ait mitler, dilbilimsel yöntemler izlenerek ortaya çıkarılabilmektedir. Nasıl ki Strauss, Saussure'ün dilbilim yöntemlerini izleyerek yeni bir paradigma yarattıysa Barthes'ın da Strauss'un çalışmalarını daha ileri taşıdığını ifade etmek mümkündür.

Barthes'ın, özellikle kapitalist toplumlardaki mitler ve bu mitler ile düşüncelerin ve kültürün nasıl yeniden üretildiğine yönelik çalışmalarla ilgilendiği söylenebilmektedir (Kükre, 2010: 28). Barthes, Strauss'dan farklı olarak, mitlerin temel görevinin tarihsel değerleri doğallaştırmak olduğuna vurgu yapmaktadır. Mitlerin taşıdığı anlam örüntüleri insanlık tarihini içerisinde barındırmaktadır ancak bir anlamın mit olabilmesi için anlamın tarihsel veya toplumsal olmaktan ziyade doğal olduğunu vurgulaması beklenmektedir. Dolayısıyla mitler, siyasal veya toplumsal kökenlerini gizlemekte ya da bu kökenlerini gizemli bir hale getirmektedir (Yengin, 1996: 104). Ayrıca Barthes'ın, göstergelerde düz anlam ve yan anlam kavramları üzerinde durduğu bilinmektedir. Ona göre, yan anlam tarafından gösterilen, ideolojinin kendisidir. Barthes ideolojiyi; hâkim sınıfın, bir diğer ifade ile burjuva sınıfının değerlerini genelleyen ve meşrulaştıran yanlış bilinç olarak algılamaktadır (Dağtaş, 2003: 69). Göstergibilimin gelişimine katkıda bulunan başat bilim insanları ile göstergibilimin tarihsel seyrine kısaca değindikten sonra, göstergibilim ile ilişkili olan reklam ve ideoloji kavramlarını ele almak, çalışmanın genel bir çerçeve kazanmasına yardımcı olacaktır.

3. GÖSTERGEBİLİM, REKLAM VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ

Daha önce de bahsedildiği gibi, iletişim süreci göstergeler üzerinden işlemekte ve göstergeleri herkes için anlaşılır kılan göstergibilim, reklam analizleri ile ilgilenen iletişim araştırmacılarına pratik yollarla önemli veriler sunmaktadır. Göstergibilimsel analizde reklam ve ideolojiye odaklanan çalışmalar Frankfurt Okulu'na kadar uzansa da bu çalışmaların esas olarak İngiliz Kültürel Çalışmaları ile şekillendiğini söylemek mümkündür (Dağtaş, 1999: 335). Her iki ekol de, medya çalışmalarına yönelttiği eleştiriler ile özdeş olduğundan literatürde eleştirel kuramlar adı altında toplanmaktadır. Esasen reklamlarda birçok ideolojinin aktarılması mümkündür, ancak genellikle bir malı veya hizmeti satın aldırma yönelik tasarlanıp sunulan reklamların temelinde tüketim ideolojisi yer almaktadır (Robins, 1999; Williamson, 2001). Bu nedenle çalışmada, reklamın tüketim ideolojisi ile olan ilişkisine odaklanılmaktadır.

Reklamlar, göstergeler aracılığı ile toplumun genelinin kabul ettiği ideal imgeleri ve model alınan kimlikleri kullanmakta ve toplumsal ilişkileri yeniden üretip dönüştürmektedir. Bu durum ise, reklamın ideolojik tabanına işaret etmektedir. Buna göre hiçbir reklam metni, ideolojik yapıdan ayrı düşünülemez. Reklamlar, örtük ya da açık biçimde, hâkim olan veya hâkim olunması istenen ideolojilerin taşıyıcılığını yapmaktadırlar. Bu taşıyıcılığı ise, dili ve dilsel öğeler arasındaki ilişkileri kullanarak diğer bir ifadeyle yine dil aracılığıyla ve göstergeleri amaca hizmet edecek şekilde düzenleyerek gerçekleştirmektedir. Bu nedenle Yavuz ve Erdoğan'a (2020: 337) göre kültür endüstrisinin bir parçası olarak manipülatif içerik taşıyan reklamlar, eleştirel kuramcılar tarafından dikkatle izlenmesi gereken iletişim unsurları olarak görülmekte ve bu kuramcılarının çalışmalarında ideolojilerin aktarımını üstlenen reklamlar ile dil arasındaki bağlantı sürekli sorgulanmaktadır.

İletişim kuramcıları açısından önemli bir değer taşıyan Kültürel Çalışmalar, günümüzde tarihsel gerçekliğin ötesinde bütün toplumsal yaşamı söylemler üzerinden kurgulayan postyapısalcı bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Yapısalcılığın kültürel çalışmalara en büyük katkısı ise kültürel ve toplumsal yaşamı şekillendirmede dilin önemini vurgulamasıdır (Larrain, 1994: 59'dan akt. Dal ve Şener, 2006: 3). Eleştirel kuramcıların daha önce belirttikleri gibi kültürel çalışmalar, dil ve ideoloji ilişkisini birbirinden ayırmadan burjuvazi tarafından inşa

edilen gerçekliğin dil üzerinden kurulduğuna yönelik söyleme dayanmakta ve bu nedenle medya metinlerinin çözümlemesinde yeni bir paradigma sunmaktadır (İnal, 1996: 54). Eleştirel kuramcılara göre dil ve toplumsal kimlik arasında karşılıklı bir ilişki vardır ve reklamlar dil aracılığıyla, toplumsal kimlikleri yeniden inşa etmektedir.

Reklam mesajları ile hâkim ideolojinin güncel temaları topluma aktarılırken dilden yararlanılmaktadır. Eleştirel kuramcılardan Raymond Williams bunu modern kapitalist toplumun resmî sanatı (Karahana, 2004: 102) olarak tanımlamaktadır. Günümüzde hâkim ideolojinin kapitalizm olduğu düşünüldüğünde kapitalizmin pompaladığı ve meşrulaştırdığı tüketici kimliklerinin, göstergelerin de yardımıyla reklamın söylemi, diğer bir ifadeyle reklamın dili haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kültürel çalışmalarla ilgili birçok eleştirel kuramcıya göre reklam, sembolik iletilerin üretilmesi ve toplumun dönüştürülmesi işlevini görmektedir. Sembolik iletilerin üretimi, gösteren ve gösterilenden oluşan göstergelerin meydana getirdiği dilin aktarımı ile gerçekleşmektedir. Zira olayların veya nesnelerin tek başına herhangi bir anlamı yoktur. Olaylara anlam yüklenebilmesi için sembollere ya da sembolik biçimlere indirgenmesi gerekmektedir (Hall, 1994: 204). Bu doğrultuda reklamda kullanılan göstergelerin her biri, aktarılmak istenen anlamın sembolik izdüşümleri olarak ifade edilebilmektedir.

Örneğin, reklamlarda çağdaş göstergeler olarak karşımıza çıkan son moda arabalar, kıyafetler gibi reklamı yapılan tüm mal ve hizmetler, aynı zamanda tüketim ideolojisini meşrulaştırmak için kullanılan sembollerdir. Göstergeler arasındaki ilişkileri takip etmek, göstergelere gizlenmiş ideolojilerin ortaya çıkarılmasında ve mevcut hegemonyanın belirlenmesinde de önem taşımaktadır. Kültürel çalışmalar, hegemonya ve kültür arasındaki ilişki ile ilgilenmekte ve hegemonyanın kültürde nasıl kurulduğuna ve nasıl yeniden üretildiğine odaklanmaktadır. Bu noktada göstergebilim, ideolojinin temelde bir gösterge sistemi olarak ele alınmasına dayanmaktadır (Dağtaş, 2003: 27). Gösterge sistemi olarak ideolojinin tanımlanması, göstergeleri ve aralarındaki ilişkiyi konu edinen göstergebilim ile mümkündür.

Göstergelerin üretimi ise toplumsal ideolojilerin içerisinde gerçekleşmektedir. İdeolojiler, dil ve bilinç pratiklerinde yer almakta ve bu ortamlarda varlık kazanmaktadır, zira her anlam yine dil aracılığıyla üretilmektedir (Dağtaş, 2003: 29). Buna göre ideoloji, toplumsal inançları yeniden üretebilir ve bu yönüyle kültür ile de yakından ilgilidir. İnsanlar doğdukları andan itibaren verili bir kültürel sistem içine dahil olmakta, dili öğrendikçe kültürü de öğrenmekte ve ideolojilerin farkına varmaktadır. İdeolojiler ise, kültürel sistem içerisinde dili kullanarak göstergeler yoluyla üretilmektedir. Dolayısıyla, göstergeler arasında yoğun anlam üretimine izin veren reklamlar, ideolojilerin de topluma nüfuz etmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle reklam analizlerinde göstergebilim pratiklerinden yararlanmak, reklamın gerçekte hangi anlamları temsil ettiğinin bilinmesinde ve ideolojik dilinin çözümlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

4. GÖSTERGEBİLİMSSEL ANALİZ VE REKLAMIN İDEOLOJİSİNİ ORTAYA ÇIKARAN TEMEL PARAMETRELER

Daha önce de vurgulandığı gibi bu çalışma, göstergebilimsel analiz ile reklamın ideolojik dilini sorgulamaya yöneliktir. Reklamda ideoloji denildiğinde ve günümüzdeki

reklam temaları göz önüne alındığında akla en başta tüketim ideolojisi gelmektedir. Reklam motifleri görünürde güzellik, cinsellik, statü ve prestij sahibi olma gibi içgüdüsel ihtiyaçları karşılamaya yönelik kurgulansa da reklamın en başta gelen amacı, doğal içgüdüleri çağrıştırarak tüketimi kamçulamaktır. Bu doğrultuda reklamın en önemli işlevi, insanları sahip olduklarından daha fazlasını istemeye özendirmek olarak özetlenebilmektedir. Reklamda tüketim unsurunu özellikle seçkin marka imajına sahip olan ve kitlelere seçkinleşme mitini sunan, küresel düzeyde tüketimin gerçekleştiği ürün grupları oluşturmaktadır.

Göstergebilimsel analizde; Saussure'ün göstergeler için yaptığı gösterge, gösteren ve gösterilen ayrımı baz alınmaktadır. Göstergebilimin temelini oluşturan bu üç unsurdan başka düz anlam ve yan anlam kavramları da göstergebilimde anlam yaratma dahilinde ele alınmakta ve reklam analizlerinde büyük rol oynamaktadır. Göstergebilimin en önemli kavramları, temel anlamı oluşturan 'düz anlam' ve 'yan anlam' terimleridir. Nitekim gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi kuran göstergeler üzerinden anlam oluşmaktadır (Erkman, 1987: 63). Bu doğrultuda anlamın nasıl oluşturulduğunu göz önüne sermek için reklamların göstergebilimsel analizinde düz anlam ve yan anlam kavramlarına da yer verilmektedir. Reklamda hedeflenen mesajları vermek için yan anlamlardan bolca yararlandığı söylenebilmektedir, çünkü hedef kitlelerin kalbine ve aklına seslenmeyi hedefleyen reklam mesajları çoğu zaman yan anlamları içermektedir. Reklam dili içerisinde simgeleri kullanarak üretilen yan anlamlar sayesinde ilgi çeken, özgün ve yaratıcı reklamlar tasarlanabilmektedir (Küçükdoğan, 2005: 38).

Barthes'ın 'Çağdaş Söylenler' (2003) eserine göre; göstergebilim ile düz anlamları keşfetmek ve kodlanan anlamları yan anlamlarla zenginleştirmek mümkündür, ancak reklamlar bunu yaparken yan anlamların içinde gizlenen mitlere de gönderme yapmaktadır. Bu nedenle göstergebilimsel analizden hareket eden reklam analizleri Saussure'ün gösterge, gösteren ve gösterilen ayrımı ile Barthes'ın düz anlam, yan anlam, mit ve simge kavramlarını temel alan bir göstergebilim modelinden hareket etmektedir.

Dilbilim alanındaki çalışmalarıyla tanınan bir dilbilimci ve göstergebilimin kurucusu olarak kabul edilen Saussure, göstergebilim ile dilin nasıl çalıştığını inceleyerek dilin temel yapısını anlam üretimindeki rolünü açıklamıştır. Saussure'ün göstergebilim teorisine göre dilin temel yapısı, dilin anlamını oluşturan gösterge, gösteren ve gösterilen olmak üzere üç temel kavramdan oluşmaktadır (Köktürk ve Eyri, 128-135):

- *Gösterge*: Dilin birimlerinden olan sözcüklerin birleşiminden oluşan bir dil işaretidir. Bu işaret, dilin anlamını oluşturmada ve dilin nasıl anlam taşıdığını belirlemektedir.
- *Gösteren*: Göstergeye bir anlam yükleyen dilin temel yapısını oluşturan bir ögedir. Bu öge, dilin nasıl anlam taşıdığını ve dilin, anlamı nasıl etkilediğini belirlemektedir. Gösteren, düz anlam olarak temelde var olan gerçek ifadeyi temsil etmektedir.
- *Gösterilen*: Göstergeyi kullanarak gösterenin gerçek anlamının ötesinde ve yan anlam olarak neyi ima ettiğinin ifadesidir. Bu öge, dilin nasıl kullanıldığını ve dil ile anlam arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Saussure'ün göstergebilimin temelini yerleştirdiği bu üç kavram, göstergebilimsel analizde kullanılan en önemli parametre ve analiz birimi olarak dilin anlamını, etkisini ve anlam inşasını açığa çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Barthes ise bu temel parametrelere düz anlam,

yan anlam, mit ve simge kavramlarını ekleyerek göstergebilimin bütünsel bir çerçeveye kazanmasına katkıda bulunmuştur.

Fransız bir dilbilimci ve edebiyat eleştirmeni olan Barthes, dilin nasıl anlam taşıdığını inceleyen bir dilbilim teorisi kurmuştur. Barthes'ın dilbilim teorisi, dilin anlamını oluşturan düz anlam, yan anlam, mit ve simge olmak üzere dört temel kavramdan oluşmaktadır (Yengin, 2012: 15-16):

- *Düz anlam*: Dilin anlamını oluşturan en temel kavramdır ve dilin anlamını belirleyen ögedir. Düz anlam, dilin temel yapısını oluşturan sözcüklerin anlamıdır ve dilin nasıl anlam taşıdığını belirlemektedir.
- *Yan anlam*: Dilin anlamını oluşturan ek bir kavramdır ve dilin anlamını zenginleştiren ögesidir. Yan anlam, dilin anlamını oluşturan sözcüklerin yanı sıra bu anlamların neyi ima ettiğini ortaya koymaktadır.
- *Mit*: Dilin anlamını oluşturan en geniş kapsamlı kavramdır ve dilin anlamını derinleştiren ögedir. Mit, dile anlam yükleyen ve örtük anlamları inşa eden toplumsal, kültürel, tarihsel ve psikolojik öğelerden oluşmaktadır.
- *Simge*: Barthes'a göre simge, dil içinde bir anlamı doğrudan ifade etmeyen, ancak anlamı örtülü olarak yansıtan dilbilimsel bir kavramdır. Örneğin, altın zenginliğin, refahın ve maddi gücün simgesidir. Bu kapsamda altın döşemeli bir ev, simge olarak kabul edilmektedir. Nitekim zenginliği doğrudan ifade etmese de simgesel bir anlam yüklemektedir.

Barthes'ın düz anlam, yan anlam, mit ve simge kavramları, göstergebilimin temelini oluşturan ve göstergebilimsel analizde önemli yer tutan unsurlardır ve bir anlamın nasıl inşa edildiğini açıklaması bakımından değer taşımaktadır. Bu nedenle sözü edilen kavramlar göstergebilimsel analizden yararlanarak yüzeyde görünür olan ve derinlerde yatan gerçek anlamı açığa çıkarmak için iletişim çalışmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Göstergebilimsel çözümlemede reklam karelerinde ortaya çıkan yazılar, ürünler, simgeler ve semboller, görseller, logo ve sloganlara yer verilerek her biri için gösterge, gösteren, gösterilen, düz anlam, yan anlam, mit ve simge temel analiz birimleri olarak ayrı ayrı incelenmektedir. Böylelikle reklama yönelik bütünsel bir yaklaşım elde edilmekte ve göstergebilimsel analiz ile reklamlarda var olan veya inşa edilen temel ideolojinin okunup anlaşılması mümkün olmaktadır.

5. SONUÇ

Gündelik yaşantımızın ayrılmaz bir parçası haline gelen reklamlara yöneltilen eleştiriler, reklam metinlerinin, iletişim araştırmalarında bilimsel bir yolla çözümlenmesini beraberinde getirmiştir. Reklam metinlerinin eleştirel analizinin temelini, esas itibarıyla İngiliz Kültürel Çalışmaları ile atıldığı söylenebilmektedir. İngiliz Kültürel Çalışmalarının, özellikle Marksizmin ideolojik kuramı çerçevesinde, dil (söylem) ve göstergebilim arasındaki ilişkiler üzerinde durduğu ve bugünkü eleştirel okumalara temel oluşturduğu ileri sürülebilmektedir. Bu çalışmalara yön veren eleştirel kuramcılara göre iletişimin olduğu her yerde, kısaca hayatın her alanında göstergeler vardır ve göstergeleri anlamlandırabilmek için göstergebilimsel analize ihtiyaç duyulmaktadır.

Reklam da geniş kitlelere hitap eden bir iletişim formudur ve her bir reklam kendini var eden göstergelerarası ilişkiler düzeyinde belirli ideolojilerin taşıyıcılığını yapmaktadır. Bir göstergeler sistemi olarak reklamın taşıyıp aktardığı ideolojiler ve anlamlar, kültür içinde gerçekleşmekte ve her bir reklam, taşıyıcısı olduğu ideoloji ve anlamları aktararak kültürün yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Her ne kadar kültürel çalışmaların ve eleştirel

kuramların ilgi alanı sadece reklam ile sınırlanamayacak kadar geniş olsa da, bu çalışma kapsamında ele alındığında; kültürel çalışmalardan yola çıkan eleştirel kuramların odak noktasını; reklamda göstergeler ve bu göstergelerin birbirine eklenilen anlamlar aracılığıyla reklamın içinde barındırdığı ideolojiyi topluma aktardığı, ancak göstergelerarası ilişkiler ve dil ile kodlanan mesajların, düz ve yüzeysel bir okumayla anlaşılacak kadar gizli olduğu düşüncesi oluşturmaktadır.

Göstergebilim, dilin nasıl anlam taşıdığını inceleyen bir disiplindir ve dilin anlamını oluşturan öğeleri araştırmaktadır. Reklamlar; insanların düşüncelerini, davranışlarını ve tercihlerini etkileyen iletişimsel bir faaliyettir ve reklamların göstergebilimsel analize tabi tutulması, reklamın ideolojik mesajını ortaya çıkarmada büyük bir rol oynamaktadır. Reklam metinlerini ve görsellerini inceleyerek reklamın nasıl bir ideolojik mesaj içerdiğini ve bu mesajın nasıl sunulduğunu ortaya çıkarmak, reklamın insanlar üzerindeki etkisini anlamaya da yardımcı olmaktadır. Göstergebilimsel analizden hareketle reklamın açık veya gizli ideolojisini ortaya çıkarıp tartışmak, göstergebilimin temelini oluşturan dilin ve simgelerin nasıl anlam ürettiğine, bu anlamları nasıl aktardığına ve dilin, anlam dünyasını nasıl etkilediğine ışık tutmaktadır.

İdeolojik anlatıların çözümlenmesinde göstergebilimsel analiz önemli bir rol oynamaktadır. İdeolojik anlatı, reklamların dilbilimsel ve kültürel boyutlarına odaklanmakta ve göstergebilim ise reklamlardaki ideolojik anlatının çözümlenmesinde temel başvuru kaynaklarından biri olarak işlev görmektedir. Metinlerin içerisine yerleştirilen göstergelerin çözümlenmesine dayanan ve göstergelerin nihai hedefini veya yan anlamını ifade eden gösterileni açığa çıkararak anlatının derin ve gerçek anlamına ışık tutan göstergebilimsel yaklaşım (Kabadaş, 2013: 66) ile reklamın içerisinde açık ya da örtük şekilde var olan veya reklam dili ile inşa edilen temel ideolojiye ışık tutmak mümkündür. Bu nedenle günümüzde anlam ve anlatı çözümlenme yöntemi olarak sıklıkla kullanılan göstergebilim, reklamlardaki ideolojilerin açığa çıkarılmasında kilit bir göreve sahiptir.

KAYNAKÇA

- Al-Omar (2020). Ideology in Advertising: Some Implications for Transcreation into Arabic. *Hikma*, 19(1), 43-68.
- Barthes, R. (2003). *Çağdaş Söylenler*. T. Yücel (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Barthes, R. (2005). *Göstergebilimsel Serüven*. M. Rifat ve S. Rifat (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Batı, U. (2010). *Reklamın Dili*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bayçu, S. ve Uluyağcı, C. (2005). Görsel ve Sözel Göstergeler Açısından Bir Reklam Çözümü: Beymen Örneği. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 21, 77-96.
- Becan, C. (2012). Yeni (Duyuşsal) Reklam İletileri Bağlamında “Göstergeleri” Okumak: Göstergebilimsel Yöntemden Yararlanarak Bir Reklam İletisi Çözümü. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 36-52.

- Berger, A. A. (1996). *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemi*. 2. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Büker, S. (1985). *Sinemada Anlam Yaratma*. Eskişehir: Milliyet Yayınları.
- Dağtaş, B. (2003). *Reklamı Okumak*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Dağtaş, B. (1999). İngiliz Kültürel Çalışmalarında İdeoloji. *Kurgu Dergisi*, 16, 335-357.
- Dal, A. ve Şener, G. (2006). Cinsel Öğelerin Reklamda Kullanımı. *Küresel İletişim Dergisi*, 1, 1-18.
- Erkman, F. (1987). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Fiske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. S. İrvan (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim*. M. Yalçın (Çev.). 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Hall, S. (1994). Kültür, Medya ve İdeolojik Etki. M. Küçük (Der.). *Medya, İktidar, İdeoloji*, Ankara: Ark Yayınları.
- İnal, M. A. (1996). *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.
- Kabadayı, L. (2013). *Film Eleştirisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Karahan, F. (2004). İkidilli Reklamlar ve Sunulan Kimlikler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 101-116.
- Karaman, E. (2017). Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce'nin Göstergebilimsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 34, 25-36.
- Köktürk, Ş. ve Eyri, S. (2013). *Dilbilim ve Göstergebilim: Ferdinand de Saussure ve Göstergebilimi Anlamak*. SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 2, 123-136.
- Köse, O. ve Kodal, T. (2011). Claude Levi-Strauss'un Mit Çözümlenmeleri Üzerinden Resimlerarasılık Perspektifinde Resim Değerlendirmesi. *Art-e Sanat Dergisi*, 4(7), 1-17.
- Küçükerdoğan, G. R. (2005). *Reklam Söylemi*, İstanbul: Es Yayınları.
- Küçükerdoğan, G. R. (2009). *Reklam Nasıl Çözülür? Reklam İletişiminde Göstergeler ve Stratejiler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kükrer, Ö. (2010). Reklamda Mitler ve Anlam. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 13, 25-43.
- Odabaşı, Y. (2006). *Tüketim Kültürü*. 2. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Parsa, A. F. ve Olgundeniz, S. (2014). İletişimde Göstergebilim ve Anlamlandırma Sürecini Örneklerle Değerlendirme. A. Güneş (Ed.) *İletişim Araştırmalarında Göstergebilim/Yazınsaldan Görsele Anlam Arayışı* (ss. 239-258). Konya: Literatürk Academia.
- Parsa, S. ve Parsa, A. F. (2004). *Göstergebilim Çözümlenmeleri*. 2. Baskı, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

- Robins, K. (1999). *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*. N. Türkoğlu (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saussure, F. D. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. B. Vardar (Çev.). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Williamson, J. (2001). *Reklamların Dili: Reklamalarda Anlam ve İdeoloji*. A. Fethi (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yavuz, Ş. (2007). *Reklamları İzlediniz: Reklamların Farklı Okumalarına Dair Bir Çalışma*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yavuz, V. ve Erdoğan, M. G. (2020). Liberal ve Eleştirel Paradigmanın Reklama Bakış Açısı: Reklamda Özne Olarak Kadın. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(22), 333-348.
- Yengin, D. A. (2012). Mekanikleşen Birey: Arçelik Örneğinin R.Barthes'a Göre Çözümlemesi. *TOJDAC*, 2(1), 13-21.
- Yengin, H. (1996). *Medyanın Dili*. İstanbul: Der Yayınları.

REKLAMIN İDEOLOJİK DİLİNE KAVRAMSAL BİR BAKIŞ**Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN**

Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-7996-2178

ÖZET

Günlük yaşantımızın bir parçası olarak karşımıza çıkan reklamlar, günümüz dünyasında hedef kitleleri etkileyen ve satın alma davranışında bulunmak için güdüleyen en önemli iletişim faaliyetlerinden biridir. İletişim sürecinin hemen her anında ve alanında bizi kuşatan reklamlardan kaçmak mümkün değildir. Üstelik karşılaştığımız her reklam, kişisel ya da toplumsal algılarımıza hitap ederek bizlere pek çok şey anlatmaktadır. Basılı ya da görsel her reklam tasarımı, gösterdiği ürün ve hizmetlerden çok daha fazla anlam içermekte ve hedef kitlelere daha derin mesajlar göndermektedir. Bu nedenle reklam metinleri ile reklam görselleri çözümlenerek reklam dilinin gerçekte neyi temsil ettiği ve reklam dilinin anlatısı anlaşılır kılınmaya çalışılmaktadır. Bu çözümlenmelerin nihai hedefi ise reklamın dilini ve temel ideolojisini açığa çıkararak hedef kitlelerin bilincini arttırmak ve reklam mesajlarının altında yatan temel ideolojiler hakkında farkındalık yaratmaktır. Buradan anlaşılacağı üzere reklam ile ideoloji arasında karşılıklı bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Nitekim her reklam açık veya örtük bir ideolojiye sahiptir ve bu ideolojiler, reklamlar aracılığıyla çoğu zaman fark etmeden bilinçlere işlenmektedir. Bir ürünü veya hizmeti hedef kitlelere tanıtmak, onlarda satın almaya yönelik arzu uyandırmak ve nihayetinde satın alma kararını ve davranışını meydana getirmek amacıyla hazırlanan reklamlar, temelde tüketim ideolojisine dayanmakta ve tüketimi meşru kılma amacı gütmektedir. Kapitalizmin içerisinden doğan ve günümüzde kapitalizmi sürdüren en önemli ve büyük yapılardan biri olan reklam sektörü, tüketim ideolojisini körükleyen bir mekanizma olarak işlev görmektedir.

Literatür taramasına dayalı bu çalışmanın amacı, reklamın ideolojik diline dikkat çekmek ve reklam mesajları ile görünürlük kazanan tüketim ideolojisini sorgulamaktır. Bu amaçtan hareketle reklam ve ideoloji ilişkisi üzerinde durularak reklamlar aracılığıyla tüketim ideolojisinin nasıl inşa edildiğine ilişkin kavramsal bir bakış açısı sunulmaktadır. Çalışmanın odak noktası reklamda kullanılan dil ve tüketim ideolojisinin doğrudan ilişkili olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu doğrultuda, reklamların tüketim ideolojisinin sürdürülmesinde önemli bir araç olduğu, çalışmanın genel ve en temel vurgusu olarak belirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Reklam, İdeoloji, Reklam Dili, Kapitalizm, Tüketim

1. GİRİŞ

Satış odaklı iletişimsel bir faaliyet olarak kavramsallaştırılan reklam; belirli bir ürün ya da hizmetin belirlenmiş bir bedel karşılığında çeşitli iletişim araçları üzerinden yasal kurallar ve sınırlamalar ekseninde hedef kitlelere aktarılması ve hedef kitlelerde beklenen nihai davranış ile sonuçlanması amacıyla yürütülen bilinçli ve planlı stratejik bir çaba olmasının yanı sıra günümüzde toplumsal ve psikolojik içerikleri de kapsayan ve hatta tüketicilere çağdaş yaşam biçimleri hakkında bilgi taşıyan bir iletişim biçimi haline gelmiştir (Karaçor ve Ceran, 2012: 50). Burada yer verilen genel tanımda reklamın, hedef kitlelerde satın alma kararını ve davranışını ortaya çıkarıp sürdürmek amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre reklam, ürün ya da hizmetler hakkında mevcut ve potansiyel müşterileri bilgilendirip satışları ve dolayısıyla işletmenin kârlılığını arttırmak için üretilmektedir.

Esasen reklamlar, piyasada var olan ürün ve hizmetlerin hedef kitleler tarafından tercih edilip satın alınması yönünde bir ikna aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Becan'a (2012: 37) göre reklamlar, temel hedefi olan satın alma davranışını ortaya çıkarırken tüketicilerin yalnızca hangi ürünleri satın alacaklarını değil, aynı zamanda kültürel bir mesaj sistemi olarak bu ürünlerin nasıl kullanılacağını ve bu ürünlerin kullanılması ile elde edilecek faydaları da tüketicilere aktarmaktadır. Dolayısıyla önceden belirlenmiş bir metin üzerinden görsel ve işitsel unsurlar doğrultusunda hedef kitleler ile iletişim ve etkileşim kuran reklamlar, sadece ürün veya hizmetlerin duyurulması ya da tanıtılması ile sınırlı değildir. Reklamlar, günümüzde belirli yaşam biçimlerinin taşıyıcılığını yapmakta ve bu nedenle ideolojik bir içeriği de bünyesinde barındırmaktadır.

Reklamların öncelikli ve aslen nihai hedefinin satışları arttırmak ve hedef kitleleri daha fazla tüketime yönlendirmek olması, reklamları tüketim ideolojisini yayan ve bu ideolojiyi meşrulaştıran bir araç konumuna getirmektedir. O halde reklamların günümüzdeki işlevinin salt ürün veya hizmet tanıtımı ve satışı ile sınırlı olmadığı söylenebilmektedir. Bu temel görevlere ek olarak reklamlar, ayrıca egemen düşünce olan tüketim ideolojisinin anlam dizgelerini ve mantık örüntülerini de taşımaktadır. Reklamlar, tüketim odaklı ideolojik bir dile sahiptir ve bu dil ile tüketicilerin anlam dünyası şekillendirilmektedir. Batı'ya (2005: 177) göre kapitalizmin ulaştığı düzeyde metalara anlam yüklenmesi, reklam mesajlarını hedef kitlelere aktaran ideolojik dil üzerinden inşa edilmekte ve böylelikle tüketim ideolojisi canlı tutulup sürekli hale gelmektedir. Bu sayede reklamlara konu olan bir gömlek bile tüketicilerin toplumsal statüsünü belirlerken reklamlarda içilen sigara ise tüketicilere belli bir yaşam tarzı atfetmektedir. Metaların sembollere dönüşmesi sembolik tüketimin yolunu açmakta ve reklamlar ile tüketim sürekli kamçılanmaktadır. Bu noktada Wernick (1996), ideolojilerin bir değer olarak üretilip dağıtılmasında ve kitlelere benimsetilmesinde reklam sektörünün stratejik önemini altını çizmekte ve hem tüketimin artırılması hem de tüketim bilincinin ve tüketim ideolojisinin içselleştirilmesinde reklamların kilit rol oynadığına işaret etmektedir.

Literatür taramasından hareket eden bu çalışmada reklam ve ideoloji arasındaki ilişkiyi sorgulamak ve reklamın ideolojik dilinin nasıl oluştuğuna yönelik kuramsal çatıyı ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu amaçla öncelikle reklam ve ideoloji ilişkisine yer verilmekte, reklam ve tüketim ideolojisine odaklanılmakta ve reklamda ideolojik dilin nasıl inşa edildiği bireysel ve toplumsal ölçekte konu edilmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel değerlendirmesi yapılmakta ve önemli vurgularına değinilmektedir.

2. REKLAM VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ

Reklam ve ideoloji arasındaki ilişki, dilin anlamı nasıl ürettiği ve dil ile anlamların nasıl inşa edildiği çerçevesinde sıklıkla tartışılan bir konudur. Reklamlar, dilin nasıl kullanıldığının incelenmesi gereken bir iletişim faaliyeti olarak öne çıkmaktadır. Kullanılan reklam dili ile

reklamın nasıl bir ideolojik mesaj içerdiğini ve bu mesajın nasıl sunulduğunu ortaya çıkarmak, reklamların insanlar üzerindeki etkisini anlamaya katkıda bulunmaktadır. İletişim araştırmacıları, reklam metinlerini ve görsellerini inceleyerek reklamın nasıl bir ideolojik mesaj taşıdığını ve bu mesajın nasıl sunulduğunu açığa çıkarabilmektedir. Reklamların çoğu zaman gizli şekilde sunulan ideolojik mesajına ışık tutmak ise her gün çok sayıda reklama maruz kalan hedef kitleleri reklam dilini keşfetmeye ve reklamdaki ideolojik tuzaklara kapılmadan eleştirel bir farkındalığa sahip olmaya teşvik etmektedir. Reklamların ideolojik mesajı, insanların tüketim alışkanlıklarını ve tercihlerini etkilemektedir. Reklama konu olan herhangi bir ürünün reklamda nasıl gösterildiği, bu ürünün hangi vaatlerle ve nasıl sunulduğu reklamın ideolojisi hakkında bilgi vermektedir.

Bununla birlikte reklam, yer değiştirme etkisiyle bir dünya görüşü aktarmaktadır. Reklamlar, nesnelere kendisi üzerine bir söylem ortaya koymaktan çok, bir dönemin ve belirli bir topluluğun kültürünü yansıtmaktadır. Böylelikle reklamlar aracılığıyla aile ilişkileri, beğeni kalıpları, estetik ve toplumsal değerler ortaya konulduğu gibi aynı zamanda bu değerler dönüştürülmektedir (Bertau, 2021: 153). Dolayısıyla reklamlar kültürü hem biçimlendirmekte hem de taşıyıcılığı yapmaktadır. Reklamların toplumu ve kültürü değiştirip dönüştürme işlevi, ideoloji ile bağıntısını da bir kez daha gün yüzüne çıkarmaktadır. Al-Omar (2020: 43), ideolojinin reklamcılıkta iki anlama geldiğini belirterek bunlardan birinin genel anlam taşıdığını ve bireyleri ürünleri satın almaya ikna etmek için küresel akılcaştırılmış araçlarla tüketicilerin ihtiyaçlarını ve özelliklerini standartlaştırmayı amaçladığını; diğerinin ise reklam kampanyalarının siyaset, dil, din, ırk ve cinsiyet gibi bazı ideolojik değerleri tanıtabileceği, güçlendirebileceği ve/veya bunlara meydan okuyabileceği spesifik bir anlam taşıdığını vurgulamaktadır. Bu çalışmanın çerçevesi, reklamın genel anlamda tüketim ideolojisi ile olan ilişkisine odaklanmayı gerektirdiğinden spesifik anlam konu dışında bırakılmakta ve hedef kitlelere standartlaştırılmış tüketim ideolojisinin reklamlar üzerinden nasıl aktarıldığı konu edilmektedir.

Reklamlar aracılığıyla tüketicilerin tercihleri ve ihtiyaçları keşfedilmekten ziyade onlar adına yeni istekler ve ihtiyaçlar yaratılmaktadır. Reklamcılar tarafından yaratılan bu sahte ihtiyaçları tüketicilerin satın alması sağlanmakta ve bunun için tüketiciler, gerçekmiş gibi sunulan ihtiyaçları gidermeye ikna edilmektedir. İkna süreci; tüketicilerin istek, ihtiyaç, inanç, algı ve beklentilerini etkilemeyi içermektedir (Beasley ve Danesi, 2002). Tüketicileri ikna etmek ise açık ve gizli şekilde olmak üzere iki yolla yapılabilmektedir. Tüketicilerin dikkatini çekmek ve onlara belirli bilgileri iletmek niyetini sergileyen reklam mesajları ile etkili ve karşılıklı bir iletişim gerçekleştirilerek açık ikna stratejisi izlenmektedir. Diğer yolda ise bilgiler, reklam mesajlarında örtük bir şekilde aktarılarak reklamın tüketicilere bilgi verme niyeti açıkça ortaya konmamakta ve bilginin alınıp alınmaması tamamen izleyiciye bırakılarak gizli ikna stratejisi uygulanmaktadır (Santana ve Palacio, 2009).

Reklam, kültürün bir parçası olarak hâkim yaşam tarzını belirleyen ideolojiyi kitlelere dayatmaktadır. Sanat başta olmak üzere tüm yüksek entelektüel üretim çıktılarının kitlelere hitap edecek şekilde çoğaltılarak manipüle edilmesine, metalaştırılmasına ve şeyleşmesine dikkat çeken ve 'kültür endüstrisi' kavramını sorgulayan Theodor W. Adorno, 'Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi' (2021) isimli kitabında Batı'nın hakimiyetinde üretilip yayılan kapitalist yaşam tarzı ve ideolojinin, diğer kültürler üzerinde çoğu zaman sorgulanmadan kabul edildiğini tartışmakta ve dahası, kitle iletişim araçlarının 'kültür endüstrisi' sürecini hızlandırdığını ve reklamların da küresel tüketim kültürünü yayan kapitalist ideolojinin taşıyıcılığı yaptığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla toplumsal yapının kapitalizmin egemenliğinde tüketim ideolojisi çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda bir sonraki başlıkta reklam ve tüketim ideolojisine yer verilmektedir.

3. REKLAM VE TÜKETİM İDEOLOJİSİ

Tüketim ideolojisi, bireylerin tüketim alışkanlıklarını ve tercihlerini etkileyen toplumsal, kültürel, ekonomik ve psikolojik faktörlerden oluşmakta ve bireylere durmaksızın tüketme davranışını dayatmaktadır. Reklamlar ile çoğu zaman ürünlere, hizmetlere veya nesnelere duygusal anlam yüklenmekte ve reklamlar, anlam aktarımının aracı haline gelmektedir. Reklamcılık çalışmaları, hedef kitlelerin marka isimlerini, logoları ve reklam metinlerini örtük arzularla, gizli hayallerle, çekici yaşam tarzları gibi değerlerle sistematik olarak ilişkilendirmesi amacıyla yapılmaktadır. Bu nedenle reklamcılık, herhangi bir ürün ya da hizmet için bir dizi anlam üretmeyi içeren anlamlandırma sistemi ve ideolojik anlam setleri ile iç içe geçmiş durumdadır (Williamson, 2001). Reklam, anlam üretim süreçlerini kapitalist ekonomi ve toplum yapısı içerisinde manipüle ederek toplumsal tüketim ideolojisinin üretilmesini sağlamaktadır. Kapitalist ekonomi, tüketim mesajını kitlesel olarak yayabilmek amacıyla oluşturduğu reklam dilini ideolojik bir araç olarak konumlandırmaktadır (Papatya ve Geniş, 2018: 956). Dolayısıyla reklamcılık, özünde toplumsal bir yanılsama inşa etmenin aracıdır ve bu noktada toplumsal yanılsamanın en başında ise tüketim ideolojisi yer almaktadır.

Ancak günümüzde tüketim edimi fiziksel ihtiyaçların karşılanması ile sınırlı değildir ve bu nedenle tüketim edimi, farklı düşünürlerin farklı perspektiflerinden ele alınmıştır. Tüketim kavramı, Veblen tarafından kimlik ve statü göstergesi; Bourdieu tarafından bireysel kimlik ve statünün yanı sıra farklı kültürlerdeki iletişim göstergesi; Douglas ve Isherwood tarafından kültürel iletişim aracı; Baudrillard ve Featherstone tarafından ise estetik, kimlik, yaşam tarzı ve ideolojilerin taşıyıcısı olarak (Yanıklar, 2006: 27) değerlendirilmiştir. Bu düşünürlerin tüketim konusunda bulunduğu ortak nokta ise bireylerin artık kimlik ve statü elde edebilmek, bir gruba ait olabilmek ve toplumun biçtiği tüketici rolüne uygun davranabilmek için sembolik tüketimin esiri olması ve kendilerini durmaksızın tüketmeye mecbur hissetmesidir.

Postmodern çağın özellikleri ile uyumluluk sergileyen sembolik tüketim; tüketilen ürünlerin kendisi yerine, ürünlere yüklenen sembolik değerler ile bu ürünlerin taşıyıp içerdiği sembolik anlamlara göre yapılan tüketimi ifade etmektedir (Sabah, 2021: 68). Benzer şekilde Baudrillard'a (2021) göre tüm yaşamımızı kuşatan tüketim, sembollerin ve simgelerin değiş tokuş edilmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada reklamlar ise herhangi bir ürüne veya hizmete ihtiyaç duyulmamasına rağmen tüketici psikolojisini ve algısını sürekli bir ihtiyaç varmış gibi ve tüketim yapıldığı sürece toplumda en fark edilir kimliğe ve en yüksek statüye sahip olunabilmiş gibi manipüle edecek anlamlar inşa ederek egemen ideoloji haline gelen kapitalizmin ve tüketim kültürünün yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Batı'ya (2009: 32) göre satın alınan eşyaya, nesneye veya ürüne sadece sahip olmak yetmez, bunun görünür olması da beklenir. Örneğin, Vakko ya da Beymen'den alışveriş yapmak yeterli değildir, aynı zamanda bu mağazalardan alışveriş yapılabildiği 'etiketini' göstermek gerekir ve bu mağazaların poşetleriyle dolaşmak, kişiye toplumsal bir statü ve ayrıcalık yükler. Belirtilen bu noktadan anlaşılabilceği üzere buradaki asıl tehlike; tüketimin, kimlik ve statü üretimi için zorunlu hale gelmesi sonucunda kimlik, statü, beğenilme, takdir edilme ve fark edilme gibi soyut değerlerin somut tüketime indirgenmesi ve böylelikle bireylerin de birer tüketim nesnesi haline gelerek kendilerine yabancılaşmasıdır.

Reklam, tüketicilere hitap eden sembollerin üretimini mitlere dayandırarak gerçekleştirilmektedir. Bireylere çekici gelen başarı, güzellik, gençlik, güç, doğa/tabiat, aile, aşk, ihtiras, yenilik, bilim, teknoloji, bayram, vatan, mutlu yaşam, kusursuz anne, duyarlı baba, anlayışlı ve zeki çocuk, özgürlük, lüks, refah, zenginlik, sanat ve sağlıklı yaşam gibi geçmişte olduğu gibi günümüzde de geçerli olan başat mitler (Horzum, 2011: 32; Kükrer, 2010: 28-29) üzerinden reklamdaki ürün ve hizmetlere sembolik anlamlar yüklenmekte ve bu şekilde tüketim ideolojisi körüklenmektedir. Yeni ürün ve hizmetlere yüklenen semboller, belirli yaşam

tarzlarını mitleştirmektedir. Reklam mesajlarında çoğunlukla mitlerden beslenen ve herkes tarafından arzu edilen bu yaşam tarzlarına ulaşmak için ise o ürünlerin veya hizmetlerin mutlaka satın alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Reklam, kitle iletişim araçları dolayısıyla temsil ettiği ve taşıyıcılığını yaptığı tüketim ideolojisini hedef kitlelere aktarmakta ve tüketim ideolojisinin sürekliliğini sağlamaktadır. Reklam ve ideoloji ilişkisi, reklama yönelik eleştirel bakış açısının tartışıldığı Marksist düşüncede kültürel kuramda hayat bulmakta ve kültürel kuram, reklamların toplumu doğrudan etkileyen ekonomi, siyaset ve kültür eksenindeki karşılıklı etkileşim açısından sorgulanmasını içermektedir. Kültürel kuram, kültürün doğası ile sosyal yaşamdaki anlamlarını açıklamak için soyut ve sistematik bir kavrayış sunmaktadır (Smith, 2007: 17-18). Reklamın ideolojik yansımalarına yönelik eleştiriler ise her ne kadar toplumu (üst yapı) yalnızca üretim ilişkilerinin (altyapı) belirlediğine indirgemekle suçlansa da çoğunlukla Marksist yaklaşıma dayanmaktadır. Nitekim Marksizm'e göre kültürün kendisi bir ideoloji olarak karşımıza çıkmakta ve bireyleri kuşatmaktadır. Bu nedenle çalışmada, reklamda ideolojik dilin inşa edilme sürecinde Marksist yaklaşımdan hareket edilmektedir.

4. REKLAMDA TÜKETİM İDEOLOJİSİNİN DİLİ VE İNŞA EDİLEN ANLAM

Marksist ideolojinin temelinde, altyapı ile üst yapı ilişkisi yer almakta ve altyapı olarak ifade edilen ekonomi tabanlı üretim etkinliklerinin, kültürel ve toplumsal üretimleri içeren üst yapıyı belirleyerek toplumsal yaşamı şekillendirdiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede kültürel bir öge olan reklamların da mitlere dayalı ürettiği imajlar ve anlamlar aracılığı ile toplumu tüketime ittiği ve tüketim kültürünü meşrulaştırdığı düşüncesi karşımıza çıkmaktadır. Reklamlar üzerinden toplumun bilinçli şekilde tüketime yönlendirildiği ve reklamı yapılan ürünlere yönelik yapay ihtiyaçlar yaratıldığı izlenmektedir. Böylece reklamlara konu edilen ürünler ve hizmetler kendi öz değerinden uzaklaşmaktadır. Örneğin, beyaz eşyaların ve elektronik ürünlerin temel varlık sebebi, insanların yaşamını kolaylaştırmaktır ve esasen bu kolaylaştırmayı markasız ürünler de yapabilmektedir. Ancak reklamlarda bu ürünler; çeşitli fonksiyonlarının geliştirilmesi ve arttırılmış teknolojik özellikleriyle tüketicilere sınıf atlatan, kimlik ve statü kazandıran, onlara toplumda farklılaşmayı sağlayan ve tüketicileri üst sınıfa dahil eden bir araç gibi sunulmakta ve toplumdaki başarının, mutlu yaşamın, farklılaşmanın ve saygınlığın ancak bu ürünler kullanıldığı/tüketildiği zaman elde edileceği gösterilmektedir.

Günümüzde reklamların vazgeçilmez teması olan mutluluk kavramı, 19. yüzyılda kapitalizmin yücelttiği ben merkezlilik ve bireycilik algısına dayanmakta ve bireylerin daha fazla tüketim yaptıkça mutluluğa kendi başlarına ulaşabilecekleri ve kendi mutluluklarını inşa edebilecekleri düşüncesi hüküm sürmektedir. Böylece mutluluğa ulaşmanın en kolay yolunun yine tüketim olduğu varsayımı reklamlar ile yerleştirilmektedir (Özoran, 2017: 2270). Dolayısıyla reklamlarda mutluluğun ve seçkinleşmenin anahtarı olarak tüketim ediminin kendisi mitleştirilmektedir. Tükettikçe ve yeniye sahip oldukça toplumdaki prestij de artacağı düşüncesinden yola çıkarak, çoğu zaman reklamlarda vurgulanan 'yeni', 'daha yeni' ve 'en yeni' terimlerinin belleklere kazınmasına yardımcı olunmaktadır. Yüksel ve Yüksel'e (2016: 1316) göre küresel kapitalizmin tüketim toplumu yaratmada kullandığı kolaylaştırıcı araçlar vardır ve krediler, kredi kartları, taksitlendirmeler ve taksit ertelemeler, tüketimi kolaylaştıran yöntemler olarak öne çıkmaktadır. Bu yöntemler, Ritzer (2000) tarafından 'akılcılaştırma ve yeniden büyüleme' olarak ifade edilmekte ve tüketimin küresel ve devasa boyuta ulaşabilmesi için akılcılaştırmaya ve sembolik anlamların üretimi ile kitleleri yeniden büyülemeye ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Reklamlar, çeşitli ihtiyaç kredilerine uygunluk, uzun süreli taksitler gibi vaatler ile tüketimi akılcı hale getirip kolaylaştırmaya çalışmakta ve her koşulda tüketimi arttırmaya odaklanmaktadır.

Featherston'a (2005: 40) göre göstergelerin aşırı üretilip tüketilmesi ile imajların ve simülasyonların iç içe geçmesi ve istikrar kavramının kaybedilmesi, kitlelerin bilinçlerinin uyuşturulmasına ve tüketimin büyümesine kapılır hale gelmesine neden olmaktadır. Böylece kapitalist sistemin taşıyıcılığı ve yerleştiriciliği yapılırken sürekliliği de sağlanmaktadır. Zira bireyler, kapitalizmin istediği gibi daha çok çalışmaya motive edilmekte ve daha çok kazandıkça daha çok tüketmeye güdülenmektedir. Bu açıdan reklamlar, kapitalizmin beslediği tüketim toplumu nosyonunu da desteklemektedir. Bununla birlikte hedef kitleler reklamlar aracılığıyla kesintisiz bir tüketime yönlendirilirken daha önceden sahip olunan eşyalara da yabancılaştırılmaktadır. Çünkü kullanılan eşyalar artık eskidir ve çalışıyor olsa bile sadece eski olduğu için tüketiciler için bir utanç kaynağı olarak görülmesi gerektiği düşüncesi, yine reklamlar ile tüketicilerin bilinçaltına işlenmektedir. Örneğin, 'eskisini getir, yenisini götür' temalı reklamlar, bu çarpık bilince dayanmakta ve tüketim ihtiyacını sürekli kamçılayarak canlı tutmaktadır. Dolayısıyla eskinin yetersiz olduğu söylemiyle sürekli tüketimi dayatan mesajlar, hedef kitlelerin zihnine kazınarak kendi eşyaları üzerinden aslında kendine ve kendi benliğine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Arslan'a (2012: 68) göre tüketiciler, reklamlarda önemli ölçüde yer alan bolluk vurgulaması ve bolluğun kutsanması ile ihtiyacı dışındaki ürünleri ve nesnelere sürekli satın almak zorunda bırakılmakta ve yeni olanı tüketmeye cezbedilmektedir.

Günümüzdeki tüketim, yabancılaşma teriminin açıklanmasını gerektirmektedir. Marksist jargona ait kavramlardan biri olan yabancılaşmanın tüketim kalıpları ile organik bir bağı vardır. Günümüzü tanımlayan postmodern tüketim, sembolik anlam sistemlerine dayanmaktadır. Bu sembolik anlam sistemleri, ürün veya hizmetlerin tanıtıldığı reklamlarda yaratıcı şekilde görülmektedir (Bocock, 1997: 56). Yabancılaşma, Marksist ideolojide önemli tartışma konularından biridir. Marx'a göre yabancılaşmanın nedeni, kapitalist üretim sürecinin bir getirisidir ve işçileri önce işe, sonra kendisine yabancılaştırmaktadır; zira kapitalist üretim sistemi içerisinde çalışmak insan doğasına aykırıdır (Şan ve Hira, 2004: 9). Bu uzamda Marx, sosyo-psikolojik açıdan tüketim edimini; toplumdaki diğer insanlarla ilişki kurmak için gerekli olan meta üretim malzemelerine sahip olmak amacıyla çalışmaya motive olmaya indirgemekte ve bu durumu yabancılaşmayı getiren süreç olarak tanımlamaktadır (Douglas ve Isherwood, 1999: 8). Tüketim mesajını yerleştiren ve tüm dünyada hegemonya kuran hâkim tüketim ideolojisinin elinde tüketiciler, reklamlar aracılığıyla bu sistemin devamını sağlamaktan sorumlu kilit aktörlerin istediği şekilde yeniden kimlik yaratma sürecine girmektedir.

Reklamlar kendi içerisinde çoğu zaman 'sınıf çatışmasını' da barındırmaktadır. Dağtaş'a (2003: 164) göre reklamlar, orta ve üst sınıfa geçiş bileti sunar; nitekim tüketiciler, reklam mesajları ile şekillenen tüketim toplumu içerisinde tüketim yaptıkça ve işaret edilen ürünleri veya hizmetleri kullandıkça sınıf atlayacağına, diğerlerinden farklı olacağına ve yaşamında olumlu değişimler olacağına inandırılır. Böylelikle 'yeni' olanı benimseyen ve 'yeni' olanı tüketen, tükettikçe toplumda daha iyi bir yere sahip olup farklılık kazanacağına inanan ve bu inançla güdülenen kitleler ile 'eski' olan ürünlerle yaşamını sürdüren ya da sürdürmek zorunda kalan kitleler arasındaki uçurumun reklamlar aracılığıyla derinleştirildiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda reklamda, üstü kapalı bir 'ötekileştirme' yapıldığı da ileri sürülebilmektedir. Bu özelliğiyle reklam, sınıf çatışmasını pekiştirici bir rol oynamaktadır. Reklama konu olan 'yeni', 'güzel', 'kaliteli', 'farklı', 'havalı' ve 'iyi' olan ürünleri satın alanların üst sınıf mensubu ve elit tabaka içindeki şanslı ve mutlu kişiler olduğu ima edilerek her biri burjuva kahramanına dönüştürülmektedir.

Lukacs (1998), Batı Marksizminde sınıfsal mücadelenin ekonomik değil, kültürel boyutta gerçekleştiğine dikkat çekerek işçi sınıfı ve burjuvazinin birbirinin zıttı olduğuna ve birini tanımlayıp var edebilmek için diğerine ihtiyaç duyduğuna vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde Weber (1999) de toplumsal sınıf ve statü konusuna eğilerek kültürün, sınıfsal yapı ve

sınıfsal tabakalar üzerinde ekonomiden daha belirleyici olduğu tezini savunmuştur. Reklamlar ise kültürün üreticisi ve biçimlendiricisi olarak burjuva tüketim kültürünü özendirmeye ve her sınıfa bu kültürü benimsetmeye çalışmaktadır. Bu nedenle reklamlarda burjuva sınıfı üzerinden tanımlanan nitelikli ürünleri kullanmayanlara veya satın alamayanlara ise alt sınıfa mensup olduğu iması yapılmakta ve o insanların da kendilerini göstergeler arasındaki ilişkilerde yansıtıldığı gibi alt sınıfa ait görmeleri sağlanmaktadır. Dolayısıyla reklamlarda bütünüyle burjuvanın değerleri yansıtılmakta ve bu değerler yeniden üretilmektedir. Ancak Marksist ideolojiye göre, sınıflar arasındaki bu çatışma sürekli olduğundan ve her sınıf bir üst sınıfa geçmek için sürekli çaba sarf ettiğinden alt sınıf olarak konumlandırılan insanların da kapitalizmin isteği doğrultusunda daha çok çalışacakları ve reklamların ideolojisi yönünde daha çok tüketerek bir üst sınıfa geçmenin mücadelesini verecekleri vurgulanmaktadır.

O halde reklamlarda tüketim tutkusunun kamçılandığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu doğrultuda, meta bazında prestij elde edilmesi ve sınıf farklılığının körüklenmesi söz konusu olmaktadır. Tüketim ideolojisinin bir kültür olarak yaşam tarzı biçimini aldığı kapitalist toplumlarda, bireylerin kendisi mümkün olan en fazla üretimi amaçlayan toplumsal örgütlenme biçimlerine dahil olduğundan hem bir üretim hem de tüketim aracına dönüşmektedir. Bu gibi toplumlarda her şey tüketim ile anlam bulmaktadır. Zira bireyler artık kültür yaratamadıkları için tüketim kültürü içerisine eklenmekte ve kendilerini nesneleştirerek var edebilmektedir (Senemoğlu, 2017: 66). Ancak bu durum da öylesine ve rastgele bir oluşum değildir. Çünkü bu tarz düşünceler, sistemdeki egemen güçlerin elinde gelişmekte ve reklamlar üzerinden gerçek ihtiyaçlar yapay ya da sahte ihtiyaçlar ile yer değiştirerek sürekli yeniden üretilmektedir. Ancak reklamlar aracılığıyla inşa edilen her gerçek, kitleleri yapay gerçekliğe bir adım daha yaklaştırırken asıl gerçekten gittikçe uzaklaştırmaktadır. Bu süreç de yine yabancılaşma olgusunu beraberinde getirmektedir. Taşkaya'ya (2013: 4) göre reklamlar, kapitalizmin bir sonucu olan tüketim kültürünü kitlelerin zihnine yerleştirmek için duyguları manipüle etmekte ve reklamı yapılan ürünlerle birlikte o ürünlere yüklenen anlamlar yabancılaşmayı sağladığından yabancılaşmanın yarattığı boşluğun ancak bu ürünlerin tüketilmesi ile giderilebileceği vurgusu yapılmaktadır.

Reklam mesajlarının içine gizlenen hâkim ideoloji, sistemin devamlılığını sağlamakla görevli öznelerin (küresel şirketler ve markalar, siyasetçiler, reklam ve halkla ilişkiler uzmanları, kitle iletişim araçlarının başındaki toplumun motivasyonu konusunda karar vericiler vb.) düşünce filtrelerinden topluma aktarılmaktadır. Bu durum da özellikle reklamlar aracılığıyla inşa edilen anlamlara ulaşmak için her gördüğüne sahip olma isteği taşıyan insanları çoğaltmaktadır. Çünkü küreselleşme süreciyle gittikçe küçülen dünyada kitle iletişim araçlarıyla gösterilen ve meşru hale getirilen tüketim nosyonunun, insanların kendi kimliklerine sahip olma, diğerlerinden farklılaşma ve toplum içerisinde havalı olma açısından alternatifsiz son şans olarak gösterilmesi söz konusudur. İnsanlar sadece kendilerine empoze edilen ve gerçekmiş gibi sunulan enformasyon bombardımanı arasında, tüketimleri doğrultusunda toplum içinde bir yer, değer ve sosyal statü elde edeceklerine inandırılmaktadır. Baudrillard'a (2021) göre tüketim toplumu aynı zamanda hem nesnelere hem de nesnelere yok edilmesine ihtiyaç duymaktadır. Nitekim bireyler, nesnelere ve onların anlamını tüketerek kendilerine bir değer katmaktadır.

Günümüzün kapitalist dünyasında kitlelerden imajlara ve görselliğe sorgusuzca inanması ve sistemin devamlılığını sağlamak için sürekli tüketim yapması beklenmektedir. Reklamlar ise yönetici sınıfın üretip şekillendirdiği tüketim ideolojisini kitlelere taşıyan bir kanal görevi görerek bu süreklilik taşıması hedeflenen sistemin koruyuculuğunu ve bekçiliğini yapmaktadır. Williamson'a (2001) göre reklamın ideolojik dili ile üretilen anlamlar tüketicilerde egemen kılınmakta ve mesajların sorgulanmadan kabul edilmesi sağlanmaktadır.

Buradan anlaşıldığı üzere reklamların amacı, toplumdaki kitleleri bilinçsizleştirme yoluyla tüketim kültürünü hâkim hale getirmek ve tüketimin kalıcılığını sağlamaktır. Ancak bu yanlış ideoloji ve bilinç devam ettikçe toplumsal ve kültürel inançlar da yanlış olarak şekillenmeye devam etmektedir. Marx'ın meta fetişizmi olarak açıkladığı yanlış bilinç, toplumda üretilen ve reklamlar ile somut hale gelen düşünce yapılarının yanı sıra kişilerin duygu ve davranışlarını da çarpıtmakta ve böylece toplumsal dönüşümün aracı olan reklam, kapitalist ideolojinin yarattığı tüketim kültürünü ekonomik ve sosyo-kültürel alanda yaygınlaştırmaktadır (Rethel, 2011: 33). Nitekim kapitalist ekonomi, maddi ve manevi düzeyde sürekli yeni değerler üretmekte ve ekonomik sistemdeki bu döngüyü sağlamak için sözü edilen değerleri statü sembolü olarak ön plana çıkarmakta ve bunları kitlelere durmaksızın tükettirmeye çalışmaktadır. Qualter'a (1991: 41) göre tüketim toplumunda bireyler, tüketim kalıpları ve tüketim edimleri doğrultusunda konumlandırılıp sınıf elde etmekte ve reklamlardaki göstergeleri tüketen kişilere bir statü atfedilmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere tüm kültürel süreçler, üretim gücüne sahip egemen ideolojinin elinde gelişmekte ve bu süreçte bireylerin kimlikleri de egemen güçlerin ürettiği reklam mesajları dolayısıyla yeniden oluşmaktadır. Bu yeniden oluşum süreci, toplumsal sınıflar arasındaki tabakalaşmayı da beraberinde getirmekte ve aslında farkları minimize etmek yerine herkesin göreceği şekilde ortaya çıkarmaktadır. Bunun sonucunda sahte burjuva kahramanları yaratılmakta ve imaja dayalı anlam üretiminden dolayı toplum gittikçe kutuplaşım ayrılmaktadır. Zira tarihin başlangıcından bu yana, sınıflar arası tabakalaşma, ciddi bölünme ve çatışmaları beraberinde getirmiş ve her sınıfın, bir üst sınıfa geçmek için birbiriyle çatışması ile sonuçlanmıştır. Bu çatışmayı sürekli tutmak için reklamlar üzerinden sınıf atlama olgusunun ön planda olduğu yapay ihtiyaçlar zorunluymuş gibi aktarılmaktadır. Bugün reklamların, sınıf atlama düşüncesini meşrulaştırma çabası içinde olduğu söylenebilmektedir. Özcan'a (2007: 269) göre tüketim, günümüzde hem gerçek hem de simgesel bir içerik taşımaktadır. Simgelerin tüketimi, gerçek ile sahte ihtiyaç arasındaki ayrımın giderek ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bu durum ise tüketim kültürünün topluma tam anlamıyla sirayet etmesi sonucunu doğurmuştur.

5. SONUÇ

Günümüzde neredeyse her reklama hâkim olan tüketim ideolojisinin çoğu zaman gizli tutulduğu ve yüzeysel bir okumayla anlaşılamayacağı söylenebilmektedir. İdeolojik dil olarak tüketimin aktarıldığı ve tüketici kimliklerinin yeniden üretildiği reklamların kodlarını, sadece düz anlamları ile açmaya çalışmak mümkün görünmemektedir. Tüketim ayrı bir kültür, hatta bir mit olarak içinde daha derin yan anlamlar barındırdığı için çağrışımlar ya da imalar yoluyla popüler ideolojileri sürekli yeniden üretmekte ve kültürü de dönüştürmektedir. Böylece göstergeler ve içine saklanan ideolojiler her yeni üretim sonucu daha devingen bir yapıya bürünmekte ve mesaj dizgesinin özündeki anlama ulaşmak giderek zorlaşmaktadır. Bu nedenle gerçek anlama ulaşmak, bir dizi bilimsel ve sistematik çabayı gerektirmektedir.

Marcuse'a (2010: 25) göre modern toplumun en gelişmiş alanlarındaki toplumsal ihtiyaçlar bireysel ihtiyaçlara indirgenmekte ve bireyleri topluma bağlayan anlam setleri değişip erozyona uğramaktadır. Öyle ki artık bireyler kendilerini sahip oldukları metalar üzerinden tanımlamakta; ruhlarını otomobillerinde, iyi mobilyalarla döşenmiş evlerinde ve lüks mutfak eşyalarında bulmaya çalışmaktadır. Bu noktadan anlaşılabilen üzere kitle iletişim araçlarından yayılan mesajlar bireyleri durmaksızın manipüle etmektedir ve reklamlar ise bu manipülasyonun en önde gelen araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklamların kapitalist dünya düzeninde bireylere daha fazla mutluluk vadeden tüketim tuzakları ve ancak daha fazla tüketim yapıldığı sürece mutluluğa ulaşılabilene ilişkin başarılı manipülasyonları sonucunda kitleler kendi kimliklerine ve gerçek ihtiyaçlarına yabancılaşmakta ve sonunda mutluluk arayışı ile mutluluk sanrısı arasında yok olmaktadır.

Reklam ve ideoloji her zaman birlikte sorgulanmıştır. İdeolojiler çeşitli araçlarla aktararak toplum şekillendirilmekte ve gerçeklik hâkim ideolojiye göre inşa edilmektedir. Günümüzde ideolojileri aktaran en etkili araçlardan biri de reklamlardır. Reklamlar nasıl bir tüketici profili ve toplum yapısı istendiğini tarif etmek için nesnelere ideolojik anlamlar yüklemektedir. Bu nedenle Lefebvre (2007: 119), reklamı bir meta dili olarak tanımlamakta ve ideolojileri inşa eden bir araç olarak konumlandırmaktadır. Reklamlarda aktarılan kodların taşıdığı anlamlar ile tüketicilerin sahip olması istenen yaşam tarzı, yenilenen sınıflar ve sınıf atlama pratikleri reklamlar aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Goldman'a (2005) göre ideolojik bir boyut taşıyan reklamlar, tüketim hegemonyasının güncel varsayımlarını sunmaktadır.

Günümüzde neredeyse her reklamda tüketim ideolojisine uygun dilin inşa edildiği görülmektedir. Reklamlar ile öncelikle reklama konu olan markalı ürünlere bir ihtiyaç yaratılmakta, toplumda diğerlerinin arasından sıyrılmanın yolunun da bu markalı ürünleri kullanmaktan geçtiği mesajı doğrudan ya da dolaylı anlatımla tüketicilere aktarılmaktadır. Bu özelliğiyle reklamların sınıf çatışmasını pekiştirdiği ve bu sayede kapitalist sistemin devamı için bir zorunluluk olan tüketimi kamçıladığı söylenebilmektedir. Reklamı yapılan markaları ya da ürünleri satın alamayıp kendilerini sistemin istediği şekilde üretemeyen kitleler ise statü kaybı yaşadığına ve dahası, elitlerden oluşan üst sınıf içerisinde yerleri olmadığına inandırılmaktadır. Böylelikle bu kitlelerin de sınıf atlamak, kimlik elde etmek, diğerlerinden farklılaşmak ve statü kazanmak için reklamı yapılan markaları ve ürünleri kullanmalarının ve sürekli tüketmelerinin zorunlu hale getirildiğini söylemek mümkündür. Kapitalist düzen içerisinde insanın kendini özel hissetmesi, mutluluğu ve itibarı, sistemin devamlılığı için hâkim ideolojinin yarattığı tüketim kültürüyle şekillenen yeni kimliği sayesinde olanaklı görünmektedir. Dolayısıyla çeşitli ideolojilerin taşıyıcılığını yapan reklamlar, tüketim düşüncesini ve eylemini meşrulaştıran sistem düzenleyicilerinin önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2021). *Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi*. M. Tüzel vd. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Al-Omar (2020). Ideology in Advertising: Some Implications for Transcreation into Arabic. *Hikma*, 19(1), 43-68.
- Arslan, E. (2012). Reklam Söyleminin İdeolojik Düzlemde Örnekler Üzerinden Değerlendirilmesi. *Kültür ve İletişim*, 15(2), 63-98.
- Batı, U. (2005). Bir Anlam Yaratma Süreci ve İdeolojik Yapı Olarak Reklamların Gösterebilim Bir Bakış Açısıyla Çözümlemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 175-190.
- Batı, U. (2009). Tüketicinin Akılcılaşması, Büyümesi ve Yeniden Büyümesinin IKEA Süper Mağazası Üzerinden Görünümü. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 37, 20-48.
- Baudrillard, J. (2021). *Tüketim Toplumu*. F. Keskin ve H. Deliceçaylı (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beasley, R. and Danesi, M. (2002). *Persuasive Signs: The Semiotics of Advertising*. New York: Mouton de Gruyter.

- Becan, C. (2012). Yeni (Duyuşsal) Reklam İletileri Bağlamında “Göstergeleri” Okumak: Göstergebilimsel Yöntemden Yararlanarak Bir Reklam İletisi Çözümlemesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 36-52.
- Bertau, M. C. (2021). Unfolding Semiotics: The Field of Mediated Activity. B. Wagoner et al (Eds.). In *Culture as Process* (pp. 153-168). Cham: Springer.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. İ. Kutluk (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Dağtaş, B. (2003). *Reklamı Okumak*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Douglas, M. ve Isherwood, B. (1999). *Tüketim Antropolojisi*. E. A. Aytekin (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. M. Küçük (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goldman, R. (2005). *Reading Ads Socially*. London: Routledge.
- Horzum, I. (2011). Reklamlarda İşlenen Modern Mitler. *Humanities*, 6(1), 29-41.
- Karaçor, S. ve Ceran, Y. (2012). Etkili Bir Tutundurma Politikası ve İletişim Aracı Olarak Reklam. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 3, 47-67.
- Kükre, Ö. (2010). Reklamda Mitler ve Anlam. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 13, 25-43.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. I. Gürbüz (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lukacs, G. (1998). *Tarih ve Sınıf Bilinci*. Y. Öner (Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Marcuse, H. (2010). *Tek-Boyutlu İnsan İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*. A. Yardımlı (Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Özcan, B. (2007). Postmodernizmin Tüketim İmajları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 261-273.
- Özoran, B. A. (2017). Modernite ve Postmodernite Kavramları Çerçevesinde Reklamlar: Hürriyet Gazetesi Örneği. *Ulakbilge*, 5(19), 2261-2286.
- Papatya, N. ve Geniş, M. A. (2018). Reklamlarda İdeolojik Dil ve Söylem. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 5(3), 954-976.
- Qualter, T. H. (1991). *Advertising and Democracy in the Mass Age*. London: MacMillan.
- Rethel, A. S. (2011). *Zihin Emeği Kol Emeği: Epistemoloji Eleştirisi*. A. D. Temiz (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. Ş. S. Kaya (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sabah, S. (2021). Sembolik Tüketim. S. Bozyiğit (Ed.). *Tüketimin Öteki Yüzü* içinde (ss. 67-94). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Santana D. J. M. and Palacio, A. B. (2009). Why Attitudes Toward Advertising are Not Universal: Cultural Explanations. *Journal of Euromarketing*, 17(3), 159-181.

- Senemoğlu, O. (2017). Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İnsan & İnsan*, 4(12), 66-86.
- Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram*. S. Güzelsan ve İ. Gündoğdu (Çev.). 2. Baskı, İstanbul: Babil Yayınları.
- Şan, M. K. ve Hira, İ. (2004). Modernlik ve Postmodernlik Bağlamında Tüketim Toplumu Kuramları. *Sakarya Üniversitesi Bilgi-Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 1-19.
- Taşkaya, M. (2013). Reklamda Nostaljik Unsurlar: Kimlik Vaadi ve Anlamın Tüketimi. *ETHOS*, 6(1), 1-37.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Z. Gürata (Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Wernick, A. (1996). *Promosyon Kültürü: Reklam, İdeoloji ve Sembolik Anlatım*. O. Akınhay (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Williamson, J. (2001). *Reklamın Dili: Reklamda Anlam ve İdeoloji*. A. Fethi (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Yanıklar, C. (2006). *Tüketim Sosyolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Yüksel, H. ve Yüksel, M. (2016). Kredi Kartı Kullanımının “Refaha” Etkisi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 1316-1326.

TÜRKİYE'DE YAKIN GEÇMİŞTE GERÇEKLEŞEN İLK HALKA ARZLARIN İNCELENMESİ VE GELENEKSEL YATIRIMLAR İLE KİYASLANMASI

Dr. Öğ. Üyesi Bilal AKKAYNAK¹, Yunus ERTAŞ²

¹EBYÜ, İİBF, 0000-0003-1300-2112

²EBYÜ, SBE, 0000-0003-3974-8174

ÖZET

Tasarruf sahipleri finansal sistemin en önemli unsurlarındandır. Çünkü fon talep eden işletmelerin finansman ihtiyaçları finansal araçlar vasıtası ile tasarruf sahiplerinden sağlanmaktadır. Bu sayede finansman ihtiyacını tamamlayabilen işletmeler yeni yatırımlar gerçekleştirebileceklerdir. Yeni yatırımlar istihdamın artmasına, mal ve hizmet üretiminin daha nitelikli olmasına ve toplumsal refahın artmasına olanak sağlayabilecektir. Tüm bu süreçler dolaylı olarak, ülke ekonomisine de katkıda bulunabilecektir. Bu bakımdan tasarruf sahipleri finansal sistemin yapı taşı niteliğindedir. Tasarruf sahipleri bu açıdan bakıldığında yatırım yapacakları işletmeler hakkında da bilgi edinmek ister. İşletmeler yatırımcıların edinmek istedikleri bu bilgileri çeşitli tanıtım yolları ile tasarruf sahiplerinin bilgilerine sunarlar. Yatırımcılar edindikleri bu bilgiler neticesinde hangi işletmelere ne boyutta finansman sağlayacağı kararına ulaşırlar. İşletmelerin finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri adına sahip olduğu birçok alternatiflerden bulunmaktadır. Bunlar ve bunun gibi alternatifler bireysel yatırımcıların bu hisseleri alıp almayacağını belirler. Hisse senetlerinin halka arz edilmesi suretiyle finansman ihtiyacının karşılanması da bu alternatiflerden bir tanesidir ve son yıllarda oldukça popülerdir. Bu çalışma ile son dört yılda gerçekleşmiş halka arzlar incelenmiştir. Gerçekleşen halka arzlar sektörel ve dağıtım şekillerine göre gruplanarak tasarruf sahiplerinin katılım performansları gözlemlenmiştir. Halka arz edilmiş hisse senetlerinin ilk fiyat oluşumundan günümüze piyasa fiyatlarının değişimlerine değinilmiş ve her sektörden birer halka arza katılmış bir yatırımcının portföyünün zaman içinde değişimi gözlemlenmiştir. Sonuçlar her bir halka arzın ihraç tarihlerinde halka arza katılım tutarı kadar dolar, altın ve vadeli mevduat gibi alternatif yatırım fırsatları ile oluşturulmuş portföyün günümüz değeri ile kıyaslanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halka Arz, Finansman, Yatırım

THE EFFECT OF PROMOTION ACTIVITIES OF FIRST PUBLIC OFFERING ON THE IPO DECISION OF INVESTORS

ABSTRACT

Savers are one of the most important elements of the financial system. Because the financing needs of the enterprises requesting funds are provided by the savers through financial intermediaries. In this way, businesses that can meet their financing needs will be able to make new investments. New investments will enable employment to increase, the production of goods and services to be more qualified and increase social welfare. All these processes may indirectly contribute to the national economy. In this respect, savers are the building blocks of the financial system. From this point of view, savings owners also want to learn about the businesses they will invest in. Businesses present this information that investors want to obtain to the information of the savers through various promotional ways. Investors, as a result of this information, reach the decision of which enterprises to provide financing and to what extent. There are many alternatives that businesses have in order to meet their financing needs. These and other alternatives determine whether individual investors will buy these shares. Meeting the financing needs by offering stocks to the public is one of these alternatives and has been very popular in recent years. This study aimed to examine the effect of the direct and indirect promotional activities of the companies that offer their stocks to the public on the decision of participation in the public offering of the stock investors. The questionnaire form prepared for this purpose was applied to 402 people randomly selected among stock investors in Malatya and the results were analyzed with the help of SPSS program. As a result of the analysis, it was examined whether there was a significant difference between the demographic questions asked to the investors and the research questions.

Keywords: Public Offering, Financing, Investment

1.Giriş

Finansal sistem fon arz eden tasarruf sahipleri, fon talep eden taraflar, aracı kurumlar, menkul kıymetler ve hukuki yapı olarak sıralanabilecek beş unsurdan oluşmaktadır. Bir ülkede finansal sistemin güçlü bir temelini olması ve sağlıklı işlemesi ülkenin ekonomik kalkınması ve toplumsal refahın artması bakımından oldukça önemlidir. Bu olumlu etki de ancak finansal sistemin unsurlarının uyum içerisinde çalışması ile mümkün olabilecektir. Zira bir finansal sistem reel sektörü beslerken reel sektör ve unsurları olan bireylerin tasarrufları da finansal sistemi beslemektedir. Bu bakımdan sürecin ilk basamağı olan tasarruf sahiplerinin finansal

piyasalara olan ilgisi önemlidir. Benzer şekilde fon talep eden işletmeler de şirketlerini büyütme ve geliştirme içgüdüleri ile fon talep arzularını dinamik tutmalıdırlar.

Türkiye’de ve dünyada şirketler çeşitli yönlerden büyümek veya daha geniş alanlarda yatırım yapmak için miktarsal bakımdan daha fazla ve daha sık olmak üzere sermayeye ihtiyaç duyarlar. Şirketlerin finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için oldukça çeşitli alternatifler bulunmaktadır. Bunun yollarından bir tanesi de hisselerini borsada halka arz etmektir. Halka Arz olacak firmalar ise arz öncesi çeşitli yöntemlerle tanıtım faaliyetleri gerçekleştirirler. Şirketlerin bu hisseleri ne zaman, hangi araçlarla, hangi reklamlarla, ne kadar bedelden halka arz edileceği gibi yöntemler oldukça etkilidir. Bu faaliyetler bireysel yatırımcıların bu halka arza katılım kararını etkiler.

Türkiye’de son yıllarda halka arzlar oldukça popüler olmuştur. Bu halka arzlar yatırımcılar tarafından oldukça fazla ilgi görmüştür özellikle pandeminin yaşandığı ilk zamanları olan 2020 ve 2021 yıllarında toplamda 60 halka arz gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde kayıtlı bireysel borsa yatırımcı sayısı ise yaklaşık 2,5 milyon düzeylerine yükselerek bir diğer rekoru kırmıştır. Bu denli hızlı yükseliş finansal piyasalar bakımından oldukça olumlu gelişmelerdir ancak hala gelişmiş ülkelerin gerisindedir.

Bu çalışmada 4 yıl içerisinde halka arz edilen 98 şirketten rassal olarak seçilen bazı şirketlerin halka arz oldukları dönemdeki fiyatları ve yatırımcılarına verdiği lot sayıları ile o dönemki altın ve dolar fiyatları ile günümüze kadar elde tutmaları durumunda elde edecekleri karların hangi alanda daha fazla olduğu ve yatırımcısına ne ölçüde kazanç sağladığı araştırılmıştır.

2. Türkiye’de Yakın Tarihte Gerçekleşmiş Halka Arzlar

Türkiye’de son yıllarda halka arzla oldukça yaygınlaşmıştır. Yakın geçmişte gerçekleşmiş halka arzlar analiz edildiğinde 2019 yılında 5, 2020 yılında 8, 2021 yılında 52, 2022 yılında 33 olmak üzere son 4 yıl içerisinde 98 şirketin finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla hisse senetlerini halka arz ettikleri gözlemlenmiştir.

Halka arz olan şirketlerin sektörel dağılımına bakıldığında; yenilenebilir enerji sektörü (10 şirket), elektrik, gaz ve geri dönüşüm sektörü (7 şirket), bilişim, yazılım ve teknoloji sektörü (11 şirket), gıda sektörü (8 şirket), kimya ve plastik sektörü (7 şirket), kâğıt ve ambalaj sektörü (4 şirket), ilaç ve sağlık sektörü (5 şirket), gayrimenkul sektörü (5 şirket), tekstil sektörü (5 şirket), metal, sanayi ve makina sektörü (6 şirket), aracı kurum ve girişim sektörü (6 şirket), mühendislik sektörü (3 şirket), turizm (3 şirket), araç ve filo kiralama (2 şirket), demir ve çelik

sektörü (2 şirket), mobilya sektörü (1 şirket), haber ajansı (1 şirket), medya ve reklam (2 şirket), finansal kiralama (1 şirket), seramik sektörü (1 şirket), varlık yönetimi (1 şirket), marketçilik (1 şirket), ev aletleri (1 şirket), taş ve toprak (2 şirket), distribütör (3 şirket) olarak dağılım gösterdiği gözlemlenmiştir. Tablo 1’de son 4 yılda halka arz olan 98 firmadan rassal olarak seçilen 22 tanesine ait bazı bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Son 4 Yılda Halka Açılan 22 Şirkete Ait Bilgiler

Firma	Bist İşlem Tarihi	Halka Arz Fiyatı	Günümüz İşlem Fiyatı	Arza Katılan Yurtiçi Yatırımcı Sayısı	Dağıtılan Lot Sayısı	Dağıtım Yöntemi
Smartiks	16.05.2019	2,42 TL	12,09	1050	12.263.723	Eşit
Ceo Event	31.05.2019	4,80 TL	17,18	970	6.659.321	Eşit
Naturel	8.08.2019	5,80 TL	192,300	552	9.425.406	Eşit
Yükselen Çelik	14.11.2019	5,40 TL	11,660	1657	5.124.000	Eşit
Papillon	6.12.2019	5,40 TL	20,80	3738	7.398.083	Eşit
Fade Gıda	7.08.2020	2,40 TL	13,36	26.617	9.157.179	Eşit
Esenboğa	9.10.2020	8.50 TL	81,30	249.009	23.956.550	Eşit
Kontrolmatik	19.10.2020	6,90 TL	190,30	18.255	3.625.000	Oransal
Kervan Gıda	4.12.2020	9 TL	26,96	251.570	17.100.000	Oransal
Arzum	24.12.2020	17 TL	28,34	189.008	10.834.809	Oransal
Çan2 Termik	30.04.2021	3,90 TL	130,90	487.006	33.795.000	Eşit
Mercan Kimya	27.05.2021	10.46 TL	34,14	69.245	14.302.388	Eşit
Oyak Yatırım	10.06.2021	18,65 TL	39,60	50.714	9.870.000	Eşit
Yeo Teknoloji	3.09.2021	20,00 TL	82,65	121.131	4.985.073	Eşit
Anatolia Tanı	21.10.2021	22,50 TL	45,28	109.385	13.570.000	Oransal
Konya Kâğıt	26.11.2021	6,95 TL	65,00	51.364	7.800.000	Oransal
Pc İletişim	1.12.2021	9,50 TL	36,08	178.204	11.470.898	Eşit
Panelsan	18.02.2022	10,20 TL	37,20	42.025	10.500.000	Oransal
Investco	1.03.2022	24,00 TL	83,00	122.015	34.390.197	Eşit
Consus Enerji	20.04.2022	4,50 TL	11,35	173.645	94.609.685	Eşit
İmaş Makine	29.04.2022	15,00 TL	254,90	124.978	4.200.000	Eşit
Hidropar	18.08.2022	11,00 TL	88,95	303.609	5.520.000	Oransal

Kaynak: www.halkaarz.com

2.Literatür Taraması

Uluslararası ve ulusal ölçekte halka arz ile ilgili yapılmış çalışmalar kronolojik olarak aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır.

Song ve Tang (2015), halka arz fiyatlandırma sürecinde yatırımcı duyarlılığını incelemişler. Yatırımcı duyarlılığı ne kadar yüksek olursa, kurumsal yatırımcıların sorgulama aşamasında verecekleri tekliflerin de o kadar yüksek olacağı sonucuna varmışlar.

Yanyang vd. (2020), terör saldırılarının yatırımcı duyarlılığı ve ilk halka arz fiyatlandırması üzerindeki etkilerini incelemişler. Terör saldırılarını takip eden 30 günlük süre içerisinde listelenen halka arzların ilk gün getirilerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlar.

Kurniawati ve Sutrisnos, (2019), yatırımcıların halka arz sırasında yatırım kararları alma sürecinde kullandıkları kıyaslama ölçütlerinin etkisini incelemişler. Halka arz sürecinde temsiliyet önyargısının ve kullanabilirlik ön yargısının yatırım kararlarını etkilemediği, güven ve öz kontrol yanlılığının yatırım kararı verme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlar

Geranio vd. (2017), lider yöneticiler, risk sermayedarları ve kurumsal yatırımcılar arasındaki ilişkilerin ilk halka (IPO) fiyatlandırması üzerindeki etkisini incelemişler. 1997 ve 2010 yılları arasında yayınlanan 1996 ABD halka arzlarının bir örneğini kullanmışlar, bağlantıların bilgi üretim sürecini iyileştirerek teklif fiyatını güçlü ve olumlu bir şekilde etkilediği sonucuna varmışlar.

Mousa (2019), Suriye halka arz piyasası halka arzlarında yatırımcı kararında şirket endüstrisinin, halka arz zamanlamasının, sahiplerin itibarının ve pazarlama çabalarının rolünü araştırmış. Yatırımcı kararının, halka arzın zamanlaması, sahibinin itibarı ve Suriye halka arz piyasasındaki pazarlama çabalarından önemli ölçüde etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Gurung (2020), genel yatırımcıların birincil piyasada halka arz yatırımlarına ilişkin görüşlerini araştırmış. Uzun vadeli getiri beklentisiyle hisse senedi alımında en çok tercih edilen sektörlerin, bankacılık ve finansın ardından hidroelektrik olduğu sonucuna varmıştır.

Jia-Lang vd. (2017), medya duyarlılığı ile ilk halka arzların (IPO'lar) düşük fiyatlandırması arasındaki ilişkiyi araştırmışlar. Medya duyarlılığının başlangıçtaki duyguyla önemli ölçüde ilişkili olduğu sonucuna varmışlar.

Baltakiene vd. (2019), ilk halka arzlarda karmaşık ağlar yaklaşımı, yatırımcı davranışını ve hisse senedi piyasalarını analiz etmişler. İstatistiksel olarak benzer ağ yapılarının oldukça büyük bir bölümünün farklı menkul kıymetlerden oluştuğu sonucuna varmışlar.

Çimen ve Ergün (2019), kısa vadede BİST'te listelenen şirketlerin halka arz sonrası dönemde sürü psikolojisinin varlığını belirlemek istemişler. Analiz süreci boyunca sürü psikolojisinin mevcut olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Alkibay (2005), profesyonel futbol kulüplerinin marka değerine yatırımcıların verdikleri katkı düzeyini saptamak istemiş. Ankara'daki üniversitelerden 1179 öğrenciye anket yapmış. Profesyonel futbol kulüplerinin markalaşabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Caba (2021), ilk halka arzlarda finansal iletişim ve risk algısının etkisini araştırmış aynı zamanda yatırımcı davranışlarını incelemiştir. 1062 ilk halka arz yatırımcısına anket uygulamış, ilk halka arz yatırımcılarının finansal iletişime değer verdiğini ve bu yatırım çeşidine karşı idrak ettikleri risklerin fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Elmas (2013), BİST'te halka açılan firmaların hisse senetlerini talep toplama günlerinde alan ilk işlem günü satışını gerçekleştiren bir yatırımcının yaptığı işlemde getiri sağlayıp sağlamayacağını araştırmış. Yatırımcının bu davranışından ortalama %8,8 kazanç ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Işiker ve Taş (2021), yatırımcıların Borsa İstanbul'da bedelli sermaye artırımını yapacağını duyuran şirketlere verecekleri tepkiyi ölçmek ve neden böyle tepki verdiklerini araştırmak istemişler. Yatırımcı tepkisinin, sermaye artırımına garanti verilmesine veya kullanım alanına göre farklılık oluşmadığını tespit etmişlerdir.

3. Veri Seti, Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmanın amacı yakın geçmişte gerçekleşmiş halka arzların finansal performanslarının özetlenerek Türk toplumunda kabul görmüş altın ve dolar gibi geleneksel yatırım alternatifleri ile kıyaslanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda yakın geçmişte gerçekleşmiş 22 halka arz ile aynı tarihte aynı parasal hacimle altın ve dolar yatırımının gerçekleştirildiği varsayılmıştır. Daha sonrasında oluşturulan portföyün günümüz değerleri kıyaslanarak hangi yatırım alternatifinin ne denli karlı olduğu karşılaştırılmıştır.

Halka arz olan şirketler ile ilgili bilgiler izahname bilgilerinden, dolar ve altın ile ilgili tarihsel bilgiler ise Merkez Bankası kayıtlarından temin edilmiştir.

Tablo 2'de rassal olarak seçilen 22 hisse senedinin halka arz tarihlerinde ihraç fiyatı ve günümüz piyasa fiyatları ve hisse senetlerinin günümüze değil elde tutulması varsayımında portföyün ulaşacağı kar tutar bilgileri ve ihraç tarihinde eşdeğer para ile alınabilecek altın ve dolar miktarları ve günümüze değin elde tutulması varsayımında ulaşacak değerleri yer almaktadır.

Tablo 2: Borsa, Altın ve Dolar Paritesine Yapılan Yatırım Getirileri

Halka Arz Olan Hisseler						Altın				Dolar			
Hisse Adı	Adet	Maliyet	Fiyat	Tutar	Kar	Maliyet	Fiyat	Miktar (gr)	Kar	Maliyet	Fiyat	Adet	Kar
Smartiks	4826	2,42	12,09	58346	46667	11679	251	46	37541	11679	6,02	1940	24482
Ceo Event	1460	4,80	17,18	25082	18074	7008	245	28,6	23594	7008	5,92	1183	15043
Naturel	2943	5,80	192,3	565939	548869	17.070	292	58	44990	17.070	5,48	3114	40975
Yükselen Çelik	366	5,40	11,66	4267	2291	1976	291	6,7	5193	1976	5,76	343	4417
Papillon	572	5,40	20,8	11897	8808	3089	272	11,35	9055	3089	5,77	535	6883
Fade Gıda	143	2,40	13,36	1910	1567	363	481	0,75	439,5	363	7,29	50	569
Esenboğa	96	8,5	81,3	7804	6989	815	488	1,67	972	815	7,94	103	1066
Kontrolmatik	144	6,9	190,3	27403	26409	994	484	2,05	1199	994	7,92	125	1336
Kervan Gıda	111	9	26,96	2992	1993	999	462	2,16	1312	999	7,8	128	1387
Arzum	58	17	28,34	1643	657	986	461	2,13	1293	986	7,64	129	1418
Çan2 Termik	69	3,9	130,9	8976	8763	213	470	0,45	268,5	213	8,23	26	271
Mercan Kimya	206	10,46	34,14	7032	4878	2151	515	4,17	2310	2151	8,43	255	2602
Oyak Yatırım	194	18,65	39,6	7682	4064	3618	519	6,9	3765	3618	8,59	421	4229
Yeo Teknoloji	41	20	82,65	3388	2568	820	481	1,7	999	820	8,29	99	1025
Anatolia Tanı	44	22,50	45,28	1992	1002	990	531	1,86	1000	990	9,47	105	967
Konya Kâğıt	143	6,95	65	9295	8301	994	548	1,81	943	994	12	83	553
Pc İletişim	64	9,50	36,08	2309	1701	608	767	0,79	237	608	13,53	45	231
Panelсан	98	10,20	37,2	3645	2646	999	828	1,2	285	999	13,58	74	380
Investco	281	24	83	23323	16579	6744	852	7,91	1720	6744	14,66	460	1830
Consus Enerji	544	4,50	11,35	6174	3726	2448	916	2,67	409	2448	14,67	167	665
İmaş Makine	37	15	254,9	9431	8876	555	912	0,6	87	555	14,79	38	153
Hidropar	90	11	88,95	8005	7015	990	1018	0,97	50	990	17,96	55	35

Tablo 2 incelendiğinde 22 hisse senedi halka arzında en fazla karı Naturel Yenilenebilir Enerji firmasının (548869 TL) sağladığı gözlemlenmiştir. Buna karşılık söz konusu firmaya oranla altın 44990, dolar ise 40975 TL kar sağlamıştır. Hisse senedi karı alternatif karların yaklaşık 12 katı kadar yüksektir.

En düşük hisse senedi karı sağlayan firma Arzum Ev Aletler firmasıdır. Bu hisse senedi halka arzının alternatif yatırımı olan altın ve dolar getirilerine oranla 657 TL kadar getiri sağladığı gözlemlenmiştir. Bu düşük getiriye sahip hisse senedi yatırımı altın ve dolar alternatiflerine oranla yatırımcısına daha az bir oranda kar sağlamıştır. Arzum halka arzından ziyade altın ve dolar yatırımcısına daha fazla kar getirisi sağlamıştır.

En çok kar getirisi sağlayan hisselerin Yenilenebilir Enerji Sektöründe en düşük kar getirisi sağlayan firmanın ise Ev Aletleri sektöründe olduğu gözlemlenmiştir. Diğer hisselerin getirilerine bakıldığında ise Smartiks Hissesi yatırımcılarına 46667 TL kar getirirken alternatif yatırım araçlarından Altın 37541 TL Dolar ise 24482 TL getiri sağlamıştır. Ceo Event firması

yatırımcılarına 18074 TL kar getirisi sağlarken Altın 23595 TL, Dolar ise 15043 TL kar getirisi sağlamıştır. Yükselen Çelik firması yatırımcılarına 2291 TL kar getirisi sağlarken Altın 5193 TL, Dolar 4417 TL kar getirisi sağlamıştır. Papillon firması yatırımcılarına 8807 TL kar getirisi sağlarken Altın 9055, Dolar 6883 TL kar getirisi sağlamıştır. Fade Gıda yatırımcılarına 1567 TL kar getirisi sağlarken, Altın 439,5 TL, Dolar ise 569 TL kar sağlamıştır. Esenboğa Elektrik firması yatırımcılarına 6989 TL kar getirisi sağlarken, Altın 972 TL, Dolar ise 1066 TL kar getirisi sağlamıştır. Kontrolmatik firması yatırımcılarına 26409 TL kar getirisi sağlarken, Altın 1199 TL, Dolar ise 1336 TL kar getirisi sağlamıştır. Kervan Gıda yatırımcılarına 1993 TL kar getirisi sağlarken, Altın 1312 TL, Dolar ise 1387 TL kar getirisi sağlamıştır. Arzum firması yatırımcılarına 657 TL kar getirisi sağlarken, Altın 1293 TL, Dolar ise 1458 TL kar getirisi sağlamıştır. Çan2 Termik firması yatırımcılarına 8763 TL, Altın 268,5 TL, Dolar 271 TL kar getirisi sağlamıştır. Mercan Kimya yatırımcılarına 4878 TL kar getirisi sağlarken, Altın 2310 TL, Dolar ise 2602 TL kar getirisi sağlamıştır. Oyak Yatırım firması yatırımcılarına 4064 TL kar getirisi sağlarken, Altın 3765 TL, Dolar ise 4229 TL kar getirisi sağlamıştır. Yeo Teknoloji firması yatırımcılarına 2568 TL kar getirisi sağlarken, Altın 999 TL, Dolar ise 1025 TL kar getirisi sağlamıştır. Anatolia Tanı firması yatırımcılarına 1002 TL kar getirisi sağlarken, Altın 1000 TL, Dolar ise 967 TL kar getirisi sağlamıştır. Konya Kağıt firması yatırımcılarına 8301 TL kar getirisi sağlarken, Altın 943 TL, Dolar ise 553 TL kar getirisi sağlamıştır. PC İletişim firması yatırımcılarına 1701 TL kar getirisi sağlarken, Altın 237 TL, Dolar ise 231 TL kar getirisi sağlamıştır. Panelsan firması yatırımcılarına 2646 TL kar getirisi sağlarken, Altın 285 TL, Dolar ise 380 TL kar getirisi sağlamıştır. Investco firması yatırımcılarına 16579 TL kar getirisi sağlarken, Altın 1720 TL, Dolar ise 1830 TL kar getirisi sağlamıştır. Consus Enerji firması yatırımcılarına 3726 TL kar getirisi sağlarken, Altın 409 TL, Dolar ise 665 TL kar getirisi sağlamıştır. İmaş Makine firmasının yatırımcılarına 8876 TL kar getirisi sağlarken, Altın 87 TL, Dolar ise 153 TL kar getirisi sağlamıştır. Hidropar firması yatırımcılarına 7015 TL kar getirisi sağlarken, Altın 50 TL, Dolar ise 35 TL kar getirisi sağlamıştır.

Sonuç

Türkiye ve Dünya’da İlk Halka Arzlara olan ilgi ve alaka giderek artmaktadır. Buna bağlı olarak da yatırım aracı olarak kullanılan kalıplaşmış yatırım vasıtalarından ziyade borsa faktörü de gün geçtikçe değer kazanmaktadır. Yatırımcılar altın ve doları sürekli kazandıran bir yatırım vasıtası olarak görmektedir. Bu algı yıllarca dolar ve altının güvenilir bir yatırım aracı olarak kabul görmesine ve oldukça değerli yatırım aracı olduğu kanaatini doğurmuştur. Buna karşılık yatırımcılar borsaya çekinerek yaklaşmaktadırlar. Bunun nedeni olarak yatırımcıların

finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olması ve borsaların piyasalarda meydana gelen değişimlere daha hassas reaksiyon vermesine bağlı olarak meydana gelecek kayıpların yatırımcıları ürkütmesi örnek verilebilir. Çalışmada son 4 yılda halka arz olan 98 firmadan rassal olarak seçilen 22 firmanın halka arzına katılan yatırımcıların, halka arza katıldıkları ücret oranında aynı dönemde altın ve dolar almaları durumunda ne kadar kar elde edecekleri incelenmiştir. Sonuç olarak halka arz, dolar ve altın yatırımcılarına uzun dönemler boyunca kar elde ettirmişlerdir. Bunun yanında bazı halka arz firmaları değerlerini halka arz değerinden çok daha fazla arttırarak yatırımcılarına altın ve dolara oranla çok daha fazla kazanç elde ettirmişlerdir.

Türkiye nüfusunun yaklaşık olarak 85 milyon olduğu düşünüldüğünde nüfusun yalnızca %3 kadarı hisse senedi piyasasında bireysel yatırımcı olarak kayıtlıdır. Toplum genelinde tasarrufların finansal piyasaya aktarılması ve bu sayede arzu edilen düşük maliyetli finansal kaynak imkanının sağlanarak hem reel sektörde ve bağlantılı olarak ülke ekonomisi ve toplumsal refahın artırılması amaçlanıyorsa finansal sistemin tasarruf sahipleri nezdinde özendirilmesi ve bireysel yatırımcı sayısının artması sağlanmalıdır. Tasarrufların kayıtlı finansal sisteme aktarılmasının riskleri ile getiri potansiyelinin yüksekliği, ülke ekonomisine katkısı ve dolaylı olarak toplum refahına olan olumlu katkısı farklı iletişim kanallarından topluma aktarılmalı ve bireylerin finansal okuryazarlık seviyelerinin artırılması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Alkibay, S. (2005). Profesyonel Spor Kulüplerinin Taraftar İlişkileri Yoluyla Marka Değeri Yaratmaları Üzerine Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 83-108.
- Baltakienė, M., Baltakys, K., Kanninen, J., Pedreschi, D., & Lillo, F. (2019). Clusters Of Investors Around Initial Public Offering. *Palgrave Communications*, 5(1), 1-14.
- Caba, N. (2021). İlk Halka Arzlarda Finansal İletişim Ve Algılanan Risk: Bireysel Yatırımcı Profiline Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Chen, Y., Goyal, A., Veeraghavan, M., & Zolotoy, L. (2020). Terrorist Attacks, Investor Sentiment, And The Pricing Of Initial Public Offerings. *Journal Of Corporate Finance*, 65, 101780.
- Çimen, A., & Ergün, Z. C. (2019). Türk İlk Halka Arz Piyasasında Sürü Davranışının Ampirik Analizi. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(1), 67-75.
- Elmas, B. (2013). Halka Açılan Şirketlerin Hisse Senetlerinde Alım-Satım Yoluyla Kazanç Elde Edilebilir Mi? B1st'den Deliller. *Maliye Ve Finans Yazıları*, 1(99), 39-58.
- Geranio, M., Mazzoli, C., & Palmucci, F. (2017). The effects of affiliations on the initial public offering pricing. *International Review of Economics & Finance*, 51, 295-313.
- Gurung, J. B. (2020). Initial Public Offering Investment: The General Investors' Perspective. *Management Dynamics*, 23(2), 173-184.
- İşiker, M., & Taş, O. (2021). Borsa İstanbul'daki Bedelli Sermaye Artırımı Haberlerinin Etkileri Üzerine Bir Çalışma. *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi*, 16(1), 1-21.
- Kurniawati, D., & Sutrisno, S. (2019). The Benchmark Of Investor Decisions To Invest In The Initial Public Offering (IPO). *Riset Akuntansi dan Keuangan Indonesia*, 4(2), 166-176.
- Mousa, M., Judit, S., & Zoltan, Z. (2019). Factors Influencing The Investor's Decision In Syrian Initial Public Offering Market: A Survey Study. *Journal Of Business And Social Review In Emerging Economies*, 5(2), 287-294.
- Seng, J. L., Yang, P. H., & Yang, H. F. (2017). Initial Public Offering And Financial News. *Journal Of Information And Telecommunication*, 1(3), 259-272.
- Song, S., & Tang, S. (2015). Investor Sentiment, Underwriters' Behaviour And IPO Pricing: Empirical Analysis From Off-Line Institutional Investors' Bids. *China Journal Of Accounting Studies*, 3(4), 348-373.

İnternet Kaynakları

- www.halkaarz.com (Erişim Tarihi 09.12.2022)
- www.getmidas.com (Erişim Tarihi 09.12.2022)

YARATICI MUHASEBE UYGULAMALARI

Doç. Dr. YAKUP ASLAN¹

¹ MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ, Sağlık Bilimleri Fakültesi, 0000-0001-9833-8840

ÖZET

İşletmelerin nihai hedefi kar maksimizasyonudur. İster mal üretsın, ister hizmet üretsın; işletmeler kar kalitelerini artırmak için sürekli arayış içerisindeyler. Performans ölçümlerinin temeli olarak görülen finansal karlılık rakamları ile işletmeler hedeflerine ne ölçüde ulaştıklarını görürler. Yatırımcılar ise, şirketlerin finansal raporlarına göre daha yüksek getiri potansiyeli olan şirketleri tespit etmeye çalışırlar. Bu sayede yatırımcılar, birikimlerinin değerlendirilmesine en yüksek katkıyı sunacak şirkete yatırım yaparlar. Yatırımcıların ihtiyaç duyduğu bilginin kaynağı ise şirketlerin kamuoyu ile paylaştıkları finansal tablolarıdır. Finansal tabloların oluşum sürecinde kritik rol muhasebe departmanına düşmektedir. Muhasebenin ürettiği bilgilerde sağlanacak kalite, muhasebe bilgi kullanıcılarının aldıkları kararları direkt ya da endirekt olarak etkilemektedir. Bu bakımdan muhasebe uygulamalarında ve politikalarında üretilen bilgilerin gerçeğe uygun, tarafsız ve önyargısız olarak üretilmesi büyük önem taşımaktadır. Uluslararası Muhasebe Standartları ve Uluslararası Denetim Standartlarının çıkışında başat rol üstlendikleri bilinen finansal skandallar, muhasebede yapılan manipülasyonların bir kartopunun çığa nasıl dönüştüğüne dair fikir vermektedir. İşletmelerde bilanço ve gelir tablo makyajlaması olarak ifade edilen yaratıcı muhasebe uygulamaları; işletmelerin kendi finansal performansını saklamasını, yatırımcıların yanıltılmasını ve devletin tahsil edeceği vergiye konu olan rakamın yanlış hesaplanmasına zemin hazırlamaktadır. Yaratıcı muhasebe uygulamaları ile, başta şirket yöneticileri olmak üzere denetim faaliyetini üstlenen meslek mensuplarının kurmuş oldukları sorunlu düzenin tespit edilmesiyle muhasebe bilgi kullanıcılarında güven kaybı yaşanmaktadır. Yaratıcı muhasebe uygulamaları, sistem olarak genellikle kanun ve yönetmeliklerdeki boşluklar sebebiyle kullanılmaktadır. Çalışmada yaratıcı muhasebe uygulamalarına genel olarak değinilerek, şirketleri yaratıcı muhasebe uygulamalarına iten unsurlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Muhasebe, Hile, Muhasebe

ABSTRACT

The ultimate goal of businesses is profit maximization. Whether it produces goods or services; Businesses are constantly in search of increasing their profit quality. With the financial profitability figures, which are seen as the basis of performance measurements, businesses see to what extent they have achieved their goals. Investors, on the other hand, try to identify companies with higher return potential according to the financial reports of the companies. In this way, investors invest in the company that will make the highest contribution to the valuation of their savings. The source of information that investors need is the financial statements that companies share with the public. The critical role in the formation process of the financial statements falls to the accounting department. The quality to be provided in the information produced by accounting directly or indirectly affects the decisions taken by accounting information users. In this respect, it is of great importance to produce the information produced in accounting practices and policies in a truthful, impartial and unbiased manner. Financial scandals, known to have played a leading role in the emergence of International Accounting Standards and International Auditing Standards, give an idea about how manipulations in accounting turned into an avalanche. Creative accounting practices expressed as balance sheet and income statement makeup in businesses; This paves the way for businesses to hide their own financial performance, to mislead investors, and to miscalculate the tax to be collected by the government. With creative accounting practices, there is a loss of confidence in accounting information users, with the detection of the problematic order established by the professional members who undertake the audit activities, especially the company managers. Creative accounting practices are generally used as a system due to gaps in laws and regulations. In the study, creative accounting practices will be discussed in general and the factors that push companies to creative accounting practices will be discussed.

Keywords: Creative Accounting, Cheating, Accounting

1. GİRİŞ

Muhasebe; işletmelerde mali niteliğe haiz işlemleri ve olayları parasal olarak, parayla ölçülme kavramı ulusal para birimleri ile ifade etmek suretiyle kayıt, sınıflandırma, özetleme, raporlama ve ortaya çıkan finansal sonuçları yorumlayarak bilgi kullanıcılarının analizine sunan bir bilim dalıdır. Muhasebedeki bu aşamalar sonucu oluşan bilgiler finansal tabloları ortaya çıkarmaktadır. Finansal tablolar, işletmenin mali nitelikteki işlemleri ile ilgili bilgilerin sunulması işlevini görmektedir. Bu bilgilerin sunulmasındaki amaç, finansal bilgi kullanıcılarının karar almaları için gereksinim duyduğu bilgi ihtiyacını yararlı bilgiler sunarak

gidermektedir. Bu amaç doğrultusunda finansal tablolar aracılığı ile bütün bilgi kullanıcılarının ihtiyacı olan finansal bilgileri hepsine hitap edecek şekilde hazırlanır ve bu finansal tablolar kendilerine iletilir. Böylece finansal tablolar sayesinde yöneticiler işletmeyle ilgili kararlar almakta ve yatırımcılar yatırım kararları alarak işletmelere finansman imkânı sağlamaktadır. İki tarafın da aldıkları kararlar sahip oldukları ekonomik kaynakları nasıl kullanacakları ile ilgilidir. Mali tablolarda doğruluk ve güvenilirlik, tüm tarafların etkili ve isabetli kararlar verebilmesi için son derece kritik bir öneme sahiptir.

İşletmelerde mali tabloların hazırlık süreci, bağımsız denetime sunulacak içerik ve mali tabloların biçimsel özelliklerine dair kararlar doğrudan işletme üst yönetiminin uhdesindedir. Ancak işletmeler çeşitli fonksiyonları daha etkin yönetebilmek için departmanlara ayrılmışlardır. Burada hedeflenen işletmenin faaliyetlerindeki karmaşıklığı birimlerin uzmanlaşması ile azaltabilmektir. Özellikle işletme yöneticilerinin sergiledikleri tutum yaratıcı muhasebe uygulamalarının ya hiç olmamasına ya da hep olmasına zemin oluşturmaktadır. Zira yöneticiler daha yüksek prim, bonuslar, hisse senedi oranını artırma gibi beklentilerini yaratıcı muhasebe uygulamalarına başvurarak karşılayabilmektedirler. Bu şekilde finansal tabloların bir nevi makyajlanmak suretiyle olmayan değerlemelerle bilançoların yatırımcı ilgisini çekecek düzeye getirilmesini sağlayan kanun boşlukları, otoritelerin denetime bakış açılarındaki esneklikler yaratıcı muhasebe uygulamalarına önyak olmaktadır. Bahsedilen boşluk ve manipülasyona mahal verecek esneklik politikaları yöneticilerin kendi menfaatlerini yatırımcı menfaatlerinin önünde konumlandırımlarıyla sonuçlanmaktadır. Böylece dünya tarihinde yaşanan skandalların benzerleri için ortam hep hazır tutulmaktadır. Finansal skandallar incelendiğinde ortak olarak asimetrik bilginin varlığından bahsedilebilir. Yaratıcı muhasebe uygulamalarının değerlendirilmesinde finansal raporlamada yapılan teknik hileler olduğu açıktır. Dolayısıyla denetim için mutfak mesabesinde olan muhasebe uygulamalarının doğru ve herhangi bir tevehhüme mahal vermeyecek şekilde tasarlanması her şeyden önce bir zorunluluktur. Bu konu için finansal skandalları takip eden süreçte otoriteler çeşitli kurumların tesis edilmesi ve bu kurumların geliştireceği standartlara bağlı kalınacağına dair kanun ve yönetmelikler çıkarmışlardır. Bu durum Uluslararası Muhasebe Standartları ve Uluslararası Denetim Standartları ile belli bir disipline kavuşturulmuş olsa da muhasebe uygulamalarında yaratıcı muhasebe uygulamaları sıfıra indirmek mümkün değildir. Buradaki temel yaklaşım yaratıcı muhasebe uygulamalarını olabildiği kadar en aza indirmek olmalıdır.

2. YARATICI MUHASEBE UYGULAMALARI

Muhasebe skandalları, yaratıcı muhasebe ve dolandırıcılık oldukça geçmiş dönemlere kadar uzanmaktadır. Antik Mezopotamya'dan 1720'deki Güney Deniz Balonu'na ve bugün Enron ve Parmalat'a kadar uzanırlar. Tüm çağlarda ve tüm ülkelerde ortaya çıkarlar. Muhasebe, herhangi bir iş başarısının veya başarısızlığının merkezi bir unsurunu oluşturduğundan, bu tür iş skandallarını anlamada muhasebenin rolü çok önemlidir. Muhasebe, işletmelerin yatırımcılara ve diğer kullanıcılara firmanın ne kadar iyi veya kötü olduğuna dair bir resim vermek için bir dizi kayıt tutmasını sağlar. Bununla birlikte, bazen işletmeler kötü durumdayken, yöneticiler muhasebeyi firmanın görünürdeki performansını haksız bir şekilde artırmak için kullanmaya eğilimlidirler. Ek olarak, yöneticiler, karları artırmak veya varlıkları artırmak gibi çeşitli yönetim çıkarlarına hizmet etmek için muhasebedeki esnekliği kullanmak isteyebilirler. Bu, muhasebe içindeki esneklikten yararlanmak için yaratıcı muhasebe kullanılarak yasal olarak yapılabilir. Alternatif olarak, diğer durumlarda yönetim yanlış muhasebeye veya dolandırıcılığa müsamaha gösterecektir. Bu durumda yönetim, muhasebeyi yöneten kural ve düzenlemelerin dışına çıkacaktır. Sıklıkla bunun nedeni, yönetimin ciddi mali zorluklara girmesi ve kurumsal çöküşü ertelemek için herhangi bir yol aramasıdır. Yöneticiler yasaklanmış muhasebe tekniklerini kullanabilir, kayıtları tahrif edebilir ve hatta hayali işlemleri kaydedebilir (Jones, 2010).

Yaratıcı muhasebe, muhasebe uygulamalarında genel kabul görmüş ilkelerin, bilgi kullanıcılarının beklediği şekilde değil de, hazırlayanların lehlerine sonuç doğuracak şekilde hazırlanmasıdır. Bu durum gerçekten uzak, taraflı ve sosyal sorumluluk kavramına muhalefet ederek mali tabloların düzenlenmesidir. Bu duruma sebebiyet veren ise kural bazlılığın yerini esneklik politikalarına bırakılmasından ileri gelmektedirler. Esasen hedeflenen konu yatırımcılar başta olmak üzere işletmenin tüm taraflarını şirkete yatırım konusunda ikna etmektir. Finansal skandalların özünde gerçekten uzak bu anlayışın hakim olması vardır. Dolayısıyla işletme yönetimlerinin seçtikleri bu manipülatif yol toplumun tamamına tesir etmektedir. Yaratıcı muhasebe uygulamaları ile saklanan esas bilgilerin bağımsız denetimlerde ortaya çıkması ile işletme yönetimi vasıtasıyla yayınlanan mali tablolara karşı güvensizlik oluşmaktadır. Şirketlerin sürekliliğinin bir ölçüde teminatı olarak kabul edilen yatırımcıların hayal kırıklıklarını telafi etmek oldukça uzun bir zaman alabilmektedir. Bu doğrultuda yaratıcı muhasebe uygulamaları ile kısa vadede kar edildiği sanılabilir fakat uzun vadede işletmelerin sürekliliğini tehdit eden bir unsur haline dönüşebilir (Kırbaki & Civriz, 2013).

Çizelge 1. Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları ve Muhasebede Yapılan Manipülasyonlar

Finansal Manipülasyonun Yapıldığı Alan	Tanım
Agresif Muhasebe	Takip edilen uygulamalar GAAP'a uygun olsun ya da olmasın, istenen sonuçları, tipik olarak daha yüksek cari kazançları elde etmek için yapılan güçlü ve kasıtlı bir muhasebe ilkeleri seçimi ve uygulaması.
Kazanç Yönetimi	Yönetim tarafından belirlenen önceden belirlenmiş bir hedefe, analistler tarafından yapılan bir tahmine veya daha yumuşak, daha sürdürülebilir bir kazanç akışıyla tutarlı bir miktara yönelik olarak kazançların aktif olarak manipüle edilmesi.
Gelir Yumuşatma	Finansal olarak başarılı geçen yıllarda karları daha az göstererek azaltmak ve "depolamak" için gerekli adımlar da dahil olmak üzere, normal bir kazanç serisindeki iniş çıkışları ortadan kaldırmak için tasarlanmış bir kazanç yönetimi biçimi.
Hileli Finansal Raporlama	Mali tablo kullanıcılarını aldatmak için yapılan ve hileli olduğu idari, hukuki veya cezai bir kovuşturma ile belirlenen, mali tablolarındaki tutar veya açıklamaların kasıtlı olarak yanlış beyan edilmesi veya ihmal edilmesi.
Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları	Muhasebe ilkelerinin agresif seçimi ve uygulaması, hileli finansal raporlama ve kazanç yönetimi veya gelir düzeltmeye yönelik atılan adımlar dahil olmak üzere finansal sayılar oyununu oynamak için kullanılan tüm adımlar.

Kaynak: (Mulford & Comiskey, 2005)

Yaratıcı muhasebe, işletmelerin finansal pozisyonlarını makyajlamak suretiyle yatırımcılar nezdinde aranan imajın yükseltilmesini sağlamak amacıyla yasal mevzuatla çizilen kırmızı çizgileri ihlal etmeden muhasebe uygulamalarında yapılan operasyonel işlemlerin tamamıdır

(Balaciu, Bogdan, & Vladu, 2009). Kavramın temel dayanağı, kanunlardaki boşlukları titizlikle belirleyip standartlarla çerçevesi oluşturulmamış dolayısıyla da yanıltıcı finansal tabloların oluşması için gerekli zeminin oluşturulmasıdır (Bekçi & Avğarlıgil, 2011).

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yaratıcı muhasebe uygulamaları, muhasebe ve denetim süreçlerinde kanun koyucuların göz ardı ettiği hususlar çerçevesinde, başta işletme yöneticileri olmak üzere muhasebe bilgi kullanıcılarına sunulacak bilgi paketlerinde gerçeğe aykırı, taraflı ve önyargılı yaklaşılması ile ortaya çıkan uygulamalardır. Bu durum işletmenin tüm taraflarına zarar vermektedir. İşletmeler için gerçekte olmayan rakamlarla makyajlanmış finansal tablolarla performans ölçümünde yapılan yanlışların belli bir süre sonra doğrular olarak görülmesine sebep olacaktır. Yatırımcılar, yaratıcı muhasebe uygulamalarıyla donatılan mali tablolar ile birikimlerini yanlış şirketlerde değerlendireceklerdir. Devletlerin en önemli gelir kaynakları arasında görülen vergiye esas rakamların yanlış hesaplanmasına ve eksik vergi toplanmasına zemin hazırlayacaktır.

Ülkelerin seçmiş oldukları ekonomi politikaları, muhasebe ve denetim süreçlerindeki farklılıklar yaratıcı muhasebe uygulamalarının farklı formlarda karşımıza çıkmasını beraberinde getirmektedir. Bağımsız denetim faaliyetini icra eden denetçiler başta olmak üzere, denetim şirketleri, yetkili ve etkili muhasebe ve denetim otoriteleri yaratıcı muhasebe havuzları oluşturmalıdır. Her yaratıcı muhasebe uygulamaları dinamik bir süreç seçilerek yalın ve çevik bir anlayışla kanun, yönetmelik ve standartlar eşliğinde ortadan kaldırılmalıdır. Zira ticari hayatın formu değişmektedir. Yazılım, internet ve teknoloji gibi büyük değişimin yaşandığı günümüzde muhasebe ve denetim de bu değişimden etkilenmektedir. Muhasebe uygulamalarında sıfır hata ve sıfır hile olması oldukça zordur. Bu durumun en aza indirilmesi konusu için genel çerçeve oluşturulmalıdır.

Esasen işletmeleri, kurumları ve bireyleri yaratıcı muhasebe uygulamalarına sürükleyen sebepler derinlemesine araştırılmalıdır. Bu konuda sosyologlar ile muhasebe meslek mensupları birlikte çalışarak, yaratıcı muhasebe uygulamalarını besleyen kaynakların tespit edilmesi sağlanabilir. Zira finansal skandalları takip eden süreçte geliştirilen muhasebe, denetim ve raporlama standartları her ne kadar hileli işlem uygulamalarında azalmalara katkı sunsalar bile olayın sosyolojik boyutu göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Balaciu, D., Bogdan, V., & Vladu, A. B. (2009). A brief review of creative accounting literature and its consequences in practice. *Annales Universitatis Apulensis: Series Oeconomica*, 11(1), 170.
- Bekçi, İ., & Avğarlıgil, N. (2011). Finansal Bilgi Manipülasyonları Yöntemlerinden Yaratıcı Muhasebe ve Bir Uygulama. *World of Accounting Science*, 13(2).
- Jones, M. J. (2010). *Creative accounting, fraud and international accounting scandals*: John Wiley & Sons.
- Kırbaki, Y., & Civriz, M. (2013). Yunanistan Krizi ve Yaratıcı Muhasebe Üzerine. *Maliye Uzmanları Derneği Uzman Bakış Dergisi*, 1(1), 24-31.
- Mulford, C. W., & Comiskey, E. E. (2005). *The financial numbers game: detecting creative accounting practices*: John Wiley & Sons.

FİNANSAL DENETİM KALİTESİNİ ARTIRMADA ENTEGRE RAPORLAMA

Doç. Dr. YAKUP ASLAN¹

¹ MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ, Sağlık Bilimleri Fakültesi, 0000-0001-9833-8840

ÖZET

Muhasebe, işletmelerin önemli fonksiyonlarından biridir. Mali niteliğe haiz her türlü olay muhasebe sistemi içerisinde kayıtları, raporlanır ve muhasebe bilgi kullanıcılarının hizmetine sunulur. Özellikle Uluslararası Muhasebe Standartlarının, alan yazında sıklıkla Uluslararası Finansal Raporlama Standartları olarak ifade edilmesinin yatırımcı odaklılığı ile açıklanması mümkündür. Yatırımcılar, yatırım kararı alma aşamasında ve sonrasında edindikleri bilgilerin kalitesinden şüphe duymak istemezler. Bu bakımdan muhasebenin çıktıları olan mali tabloların denetimi oldukça önemlidir. Denetim faaliyetinin belli bir disiplinle ele alınması, muhasebe bilgi kullanıcılarının aradığı güven duygusunun inşa edilmesine katkı sunabilir. Finansal denetim işletme, yatırımcı ve devlet üçgeni başta olmak üzere süreç yönetimi gereği toplumun tamamını ilgilendirmektedir. Denetim faaliyeti ile işletmelerin mali tabloları önceden belirlenen standartlar çerçevesinde ele alınarak, dünya tarihinde finansal skandallar olarak yer edinmiş vakaların tekrar yaşanmaması ve zedelenen güven duygusunun yeniden kazanılması hedeflenmektedir. Bu sürecin yönetimi için Uluslararası otoriteler çeşitli standartların ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bahsedilen standartlarla ilgili gelişmiş dünya ekonomileri, denetim faaliyetlerinde başarıyı elde ederken, gelişmekte olan ülkelerde uyum süreçleri devam etmektedir. Denetimin kalitesini artırma konusunda dünyada bir konsensüs olduğu açıktır. Finansal denetim kalitesini artırma hususunda son dönemde Entegre Raporlama konusu araştırmacıların ilgiyle takip ettikleri konuların başında gelmektedir. Entegre raporlamanın felsefesini oluşturan Entegre Düşünce sistemi ile işletmelerin tüm süreçleri bir değer zincirinin bir parçası olarak görülmektedir. Entegre raporlama, işletmelerin gelecek vizyonları eşliğinde finansal bilgi kalitesinin şeffaf ve öngörülebilir bir perspektifle değerlendirilmesi gerekliliğini savunur. Çalışmada entegre raporlama teorik bir çerçevede ele alınarak, finansal denetimin kalitesini artırmada öncü rolü vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, Denetim, Denetim Kalitesi

ABSTRACT

Accounting is one of the important functions of businesses. All kinds of financial events are recorded in the accounting system, reported and made available to accounting information users. In particular, it is possible to explain the fact that International Accounting Standards are often referred to as International Financial Reporting Standards in the literature, with an investor focus. Investors do not want to doubt the quality of the information they obtain during and after the investment decision. In this respect, the audit of financial statements, which are outputs of accounting, is very important. Handling the audit activity with a certain discipline can contribute to building the sense of trust that accounting information users seek. Financial auditing concerns the whole society as a requirement of process management, especially the triangle of business, investor and government. With the audit activity, the financial statements of the enterprises are handled within the framework of predetermined standards, and it is aimed to prevent the events that have taken place as financial scandals in the world history and to regain the sense of trust that has been damaged. International authorities have provided the emergence of various standards for the management of this process. While the developed world economies regarding the mentioned standards have achieved success in their audit activities, the harmonization processes in developing countries continue. It is clear that there is a worldwide consensus on improving the quality of auditing. In terms of increasing the quality of financial auditing, Integrated Reporting is one of the topics that researchers have followed with interest in recent years. With the Integrated Thinking system, which constitutes the philosophy of integrated reporting, all processes of enterprises are seen as a part of a value chain. Integrated reporting advocates the necessity of evaluating the quality of financial information with a transparent and predictable perspective, accompanied by the future visions of businesses. In the study, integrated reporting will be discussed in a theoretical framework and its leading role in increasing the quality of financial audit will be emphasized.

Keywords: Integrated Reporting, Audit, Audit Quality

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisi, teknolojide yaşanan dönüşüm ticari faaliyetlerin düzeyinde dramatik artışlara ortam hazırlamıştır. İşletmeler yaşanan bu değişime ayak uydurabilmek için kurumsal yönetimlerini yeniden organize etmek durumunda kalmışlardır. Esasen işletmeler bu değişime ayak uydurabildikleri halde sürdürülebilirliklerini sağlama almaktadırlar. Rekabetin şiddeti, işletmelerin yatırımcıları ikna etme süreci, yönetim ve denetim faaliyetlerinin formunda gözlenen yenilikler başta işletme üst yönetimleri olmak üzere işletmenin tüm taraflarının beklediği bilginin kalitesinin sorgulanmasına zemin hazırlamaktadır. İşletmeler genel olarak

finansal performanslarını takip ederken muhasebe biliminden yararlanmaktadır. Muhasebenin mali akış gereği, mali nitelik taşıyan her işlem kaydedilmekte, sınıflandırılmakta, analiz edilmekte ve ortaya çıkan mali tabloların yorumlanması sağlanmaktadır. Dolayısıyla işletmeler, nihai hedefleri olan karlılık rakamlarını muhasebe organizasyonu marifetiyle öğrenebilmektedirler. Devletler, tahsil edecekleri vergileri muhasebe uygulamaları neticesinde ortaya çıkan rakamlar üzerinden belirlemektedirler. Yatırımcılar, yatırım kararı sürecinde en uygun şirket seçiminde bağımsız denetimden geçen finansal tabloları kullanmak suretiyle bir karar verirler. Dolayısıyla muhasebenin ürettiği bilgileri, işletmeler, devletler, yatırımcılar, rakipler gibi toplumun tamamı takip edip bir düşünce edinirler. Bu durumda izlenen şirketin finansal performansı hususunda ciddi bir kanaate varılır. Özellikle dünyada yaşanan finansal bilgi manipülasyonları ile yaşanan finansal skandalların akabinde muhasebe sistemlerinin yeniden gözden geçirilmesi denetim faaliyetlerinde yaşanan güvensizliği ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu durum Uluslararası Muhasebe Standartların ortaya çıkmasını sağlarken, denetim kalitesine etki edecek Uluslararası Denetim Standartlarının gelişimine de katkı sunmuştur. Dolayısıyla işletmelerin finansal bilgilerinin muhasebede ve denetimde yaşanan iyileştirmeler gereği izlemek ve değerlendirmek elverişli hale gelmiştir. Muhasebe bilgi kullanıcıları, bahsedilen iyileştirmeler sonucunda finansal bilgilerin kalitesinde yaşanan seviye farkını gözlemlene fırsatı bulmaktadırlar. Bağımsız denetimden geçen mali tablolarla işletmenin tüm tarafları aradığı cevapları büyük ölçüde bulmaktadır. Esasen üretilen mali tablolar bir anlamda işletmenin finansal pozisyonu hakkında bilgi sunmaktadır. Ortaya çıkan finansal tablolar kullanıcıların aradığı finansal bilgiyi sunarken, işletmelere dair finansal olmayan bilgileri sunmakta yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan işletmelerin finansal olmayan bilgilerinin de taraflara sunulması üretilen bilgilerin kalitesine olumlu olarak yansımaktadır. Zira finansal bilgi ve finansal olmayan bilgilerin tek bir raporda entegre düşünce felsefesi temeline dayanarak oluşturulan raporlama ile şirketlerin sadece bugünü ve dünü değil yarını hakkında da kapsamlı bir bilgi altyapısı inşa edilmektedir. Bu durum yatırımcılar nezdinde ihtiyaç duyulan bilginin kalitesini artırarak seçilecek şirketin gelecekte ne vadettiği konusunda iletişimi sağlamaktadır. Finansal raporlama ile bağımsız denetimden geçen mali tablolarda esasen standartların katkısı ile gelişim sağlanmıştır. Burada finansal olmayan bilgilerin rolü hakkında bilgiye erişim daha hassas hale gelmiştir. Entegre raporlama ile hedeflenen finansal bilgi ve finansal olmayan bilgi paketlerinin beraber ve her şeyden önce bir bütün olarak ele alınması algıda tek rapor düşüncesinin oluşması, entegre raporlamanın dikkat çeken yönüdür.

2. ENTEGRE RAPORLAMA KAVRAMI

Entegre raporlama, yalnızca kuruluşun değil, aynı zamanda bilgi kullanıcılarının da kapsamlı ve eksiksiz bir vizyonunu sağlamak için, kuruluşun farklı iletişim biçimlerini (verimlilik ve etkinlik verileri) tek bir belgede birleştirmek nihai amacı ile oluşturulmuştur. Bununla birlikte, kendisinden önceki belgelerin ve onların bilgilendirici kapasitelerinin basit bir evrimini temsil etmez, ancak çeşitli ekonomik, sosyal, çevresel ve stratejik boyutlar arasındaki ilişkileri dış paydaşlara vurgulamayı amaçlayan yeni bir iletişim biçimi için bir araçtır (Guatri, 1998). Entegre raporlamanın temelinde bütünlük düşünce anlayışı hakimdir. Bütünlük düşünce sistemi ile işletmelerin finansal yapılarını ifade eden raporlamanın yaklaşım olarak yetersiz olduğu tezi ileri sürülür. Somut olarak bütünlük düşünce, farklı iş alanlarını oluşturan konular arasında sağlam ve kalıcı ilişkiler kurulmasına imkan veren, çevresel, sosyal, stratejik ve ilişkisel faktörleri gereği gibi dikkate alan bir kurumsal yapının oluşturulmasını ifade eder (Bridges, Yeoman, & Harrison, 2020). Ayrıca entegre rapor, değeri daha geniş anlamda ele alarak, yıllık raporun hariç tutma veya sınırlama eğiliminde olduğu maddi olmayan varlıkları (insan, ilişkisel, yapısal sermaye) dikkate alır (Salvi, Vitolla, Raimo, Rubino, & Petruzzella, 2020). Dünyada yaşanan mali krizler, finansal raporlama yoluyla işletme performans ölçümünü yapabildiği ancak yetersiz kaldığının en büyük göstergesidir. Küreselleşme olgusu, teknolojik devrim, şiddetli rekabet gibi konular ticari hayatta pozisyon almak isteyen yatırımcılar başta olmak üzere işletmenin tüm taraflarının işletmenin sadece finansal göstergelerini değil, finansal olmayan göstergelerinin de gündeme gelmesini sağlamıştır. Böylece şirketler için stratejik planlamalarla ortaya konan şimdiden ziyade geleceğin değerlendirilmesi gündeme gelmiştir. Entegre raporlama bu ihtiyaca cevap veren entegre düşünce felsefesi üzerine kurulan bir raporlama türüdür (Köse & Çetinel, 2017). Yaşanan finansal şokların da etkisiyle yatırımcılarda oluşan çekinceleri gidermek açık, anlaşılır ve hesap verilebilirlik anlayışları ile donatılan bilgi paketlerinin işletmenin tüm taraflarına sunulması işletmelerin sürdürülebilirliğine katkı sunabilir. Söz gelimi yatırımcılar, yatırım kararlarındaki belirsizliğin olabildiği kadar törpülenmesini beklerler.

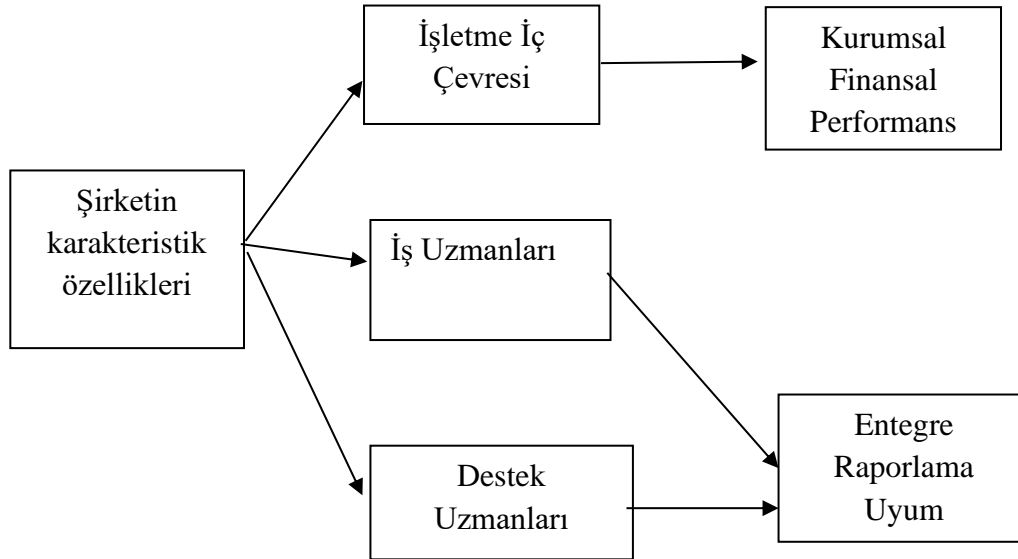
Entegre raporlama son yıllarda artan üne sahip konuların başında gelmektedir. Zira işletmelerin karlılık hedeflerine giderken performanslarını finansal tablolardan yararlanarak ortaya koymalarını sağlar. Esasen finansal olmayan bilgilerin de sürece dahil edilerek raporlamaya konu edilmesi raporlamanın stratejik bir yönetim anlayışına evrilmesine olanak tanımıştır. Bu durum işletmelerin raporlama sürecini yerine getirilmesi gereken bir akışı olarak görmelerinin önüne geçmiştir. Entegre raporlama ile oluşturulacak değer zincirinin sağlayacağı katma değer raporlamaya gösterilecek özenin altyapısını oluşturacaktır (Yazıcı, 2022).

Esasen entegre raporlama ile hem raporlayan tarafın hem de bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duydukları bilgilerin belli bir formda ve olabildiği kadar anlaşılır halde sunulması oldukça önemlidir. Zira özellikle finansal krizlerin tarihçeleri irdelendiğinde, taraflar arasında ciddi ölçüde bilgi asimetrisinin varlığından bahsedilebilir. Finansal başarı esasen entegre raporlama ile işletmelerin bugünü ve yarını ile uyumlu olması gerekliliğini ortaya koyması bakımından anlamlıdır. Özellikle finansal olmayan bilgilerin de entegre raporlama ile sunuluyor olması işletmenin gelecek vizyonuna yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için bilgi açıklarının kapatılması anlamına gelmektedir.

3. ENTEGRE RAPORLAMA VE FİNANSAL DENETİM KALİTESİ

Raporlama süreçleri teknoloji, çevre ve küreselleşme gibi olgulardaki değişime paralel olarak, finansal raporlamanın formunda ve süreç yönetiminde dramatik değişimler olmuştur. Değişmeyen tek şeyin değişim olduğu anlayışıyla süregelen bu dönüşüm sürecinde işletmeler hissedarlarının taleplerini daha iyi yönetmek için sürekli değişim geçirmektedirler. Entegre raporlama, finansal raporlamanın da dahil edildiği fakat finansal olmayan raporlamayı da konu edinen ayrıntılı bir raporlamadır. Muhasebe ve denetimde stratejik bir bakış açısının kazanılmasına entegre raporlama aracılık eder. Zira finansal krizlerin oluşturduğu tahribat ancak güven duygusunun inşa edilmesiyle mümkün hale gelebilir. Bu durum entegre raporlama vasıtasıyla muhasebenin ürettiği finansalların stratejik derinlikle ele alınmasını sağlayarak denetim kalitesine olumlu etki etmektedir (Smith, 2014). Denetim faaliyetinde hedeflenen denetime konu olan şirkete dair üretilen finansal bilgiler hususunda yasa ve kurallara ne ölçüde uyulduğunun ortaya konması sağlanır. Ancak entegre rapor da denetlemeye tabidir. İşletmelerce oluşturulan entegre raporlarda denetime tabi olmak suretiyle değerlendirilir. Entegre raporlamanın temel bileşenlerinden olan iç denetim mekanizmasının daha işler hale getirilmesi, süreç yönetimlerinin kurala dayalı hale gelmesini sağlar. İç denetiminde yaşanan her kalite artışı bağımsız denetime yansiyacaktır (Ağdeniz, 2018). Entegre raporlamanın son dönemde işletmelerin performans ölçümlerinde sunduğu bütünlüklü anlayış sürdürülebilir stratejik denetim konusunun derinlemesine ele alınması gereğini ortaya koymuştur. Bu bakımdan Çizelge 1’de görüldüğü gibi entegre raporlama şirketin özellikleri dikkate alınarak alanında uzman kişilerce belli kıstaslar gözetilerek oluşturulan raporlama anlayışıdır. Bu bakımdan şirketin taşıdığı özelliklere göre entegre raporun oluşturulması işletmelerin kurumsal kimliklerinin oluşu bakımından oldukça anlamlıdır.

Çizelge 1. Entegre Raporlamada Denetim Süreci

Kaynak: (Girella, 2021)

Entegre raporlama ile denetim kalitesine, denetim kalitesinin de entegre raporlamaya katkı sunması mümkündür. Zira raporlamada en şüphe duyulan konu raporlamadaki bilgilerin birbirleri ile tutarlı olup olmadıklarıdır. Finansal odaklı raporlamalarda görüldü ki denetim esnasında seçilen yolda yapılan hile ve manipülasyonlar ülke ekonomilerinin sarsılmasına ortam hazırlamıştır. Entegre raporlamada finansal verilerin yanında finansal olmayan verilerinde sunuluyor olması yatırımcıların karar mekanizmasının sağlıklı yönetilmesine olanak tanır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İşletmeler sürdürülebilirliklerini gözlemek için sürekli performanslarını ölçmek isterler. Finansal performans konusunda özellikle muhasebe ve denetimde yaşanan gelişimlere paralel olarak ihdas edilen ulusal ve uluslararası standartlar muhasebe ve denetimi belli bir disiplin etrafında toplamıştır. Buradaki temel sorun şirketlerin finansal olmayan performanslarını nasıl yönetecekleri konusudur. Entegre raporlama ile finansal olmayan bilgilerin de yatırımcılar başta olmak üzere toplumun tüm tarafları için önem arz ettiği vurgulanmaktadır.

Global dünyada, ekonominin sürekli değişim göstermesiyle rekabet alanında devamlı bir artış gözlemlenmektedir. Bunun yanında ise doğal kaynaklarda azalma, sosyal sorunlarda ise artış meydana gelmektedir. Son dönemde meydana gelen ekonomik krizlerle birlikte insanların firmalara olan güveni gittikçe azalmaya başlamıştır. Hem güven artırma hem de şeffaflık ve sosyal sorumluluk gereği, işletmeler sadece finansal performanslarını ve risklerini değil, değer yaratma süreçlerini de paylaşmaya başlamışlardır. Ancak, paylaşılan bilgilerin iş modeli ve şirketlerin finansal durumları ile ilgili bir ilişki sağlayamaması değer yaratmanın

etkisini azaltmıştır. Bu nedenle işletmeler, değer yaratmayı geliştirici çeşitli raporlar hazırlamıştır. Ancak her işletmenin sektörü farklı olduğu için ve hazırlanan raporlarda tek düzen olmadığından, karşılaştırılma imkânı sağlanamamıştır. Aynı zamanda karar verme açısından önem teşkil etmeyen bilgilere raporlarda yer verilmesi, paydaşların önemli bilgilere ulaşmasını engellemektedir. Bilgi kullanıcıları aradıkları bilgilere ulaşamadıkları için de, karar alma süreci olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla, halihazırda yer alan raporlar zamanla değişen piyasanın, paydaşların ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. İşletmelerin oluşturduğu değer yaratmayı, kısa ve anlaşılır bir şekilde sunan entegre raporlama bu sayede önemli bir role sahip olmuştur. Paydaşlar firmaları değerlendirirken hem finansal hem de finansal olmayan bilgilere ulaşmak isterler. Bu sebeple de yakın dönemde ortaya çıkmış olmasına rağmen entegre raporlama hızlı bir şekilde yükselişe geçmiştir. Dünya üzerinde hızla yayılmasına rağmen, gönüllülük esasına dayalı olduğu için her sektör ya da her firma entegre rapor sunmamaktadır. Bu yüzden beklenildiği düzeyde entegre raporun yayımlanmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum şirketlerin büyük çoğunluğunun bu raporları düzenlememesine ve ihtiyaç duyulan bilgiye ulaşımı zorlaştırmaktadır. Muhasebe bilimi hesap kitap yapan ve neticesinde rasyolar ortaya koyan bir bilim dalı olarak görülmemeli ve sürdürülebilir şirket yönetiminde performans değerlemesinde muhasebenin bir araç olduğu düşüncesi yaygınlaştırılmalıdır.

Denetimde kalite konusunda iyileştirme için entegre raporlama için oluşturulan kılavuzlar olabildiği kadar sade ve anlaşılır olmalıdır. Yeşil raporlama olarak da ifade edilen entegre raporlamanın yaygınlaştırılması için otoritelerce kanun, yönetmelikler oluşturulmalıdır. Gerekirse teşvik sistemleri ortaya konarak entegre raporlamaya geçen şirketlere belli kalemlerde iade, indirimler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Ağdeniz, Ş. (2018). Entegre Raporlamada İç Denetimin Rolü. *Mali Çözüm Dergisi*, 28, 121-138.
- Bridges, C. M., Yeoman, M., & Harrison, J. (2020). Integrated thinking or integrated reporting, which comes first? *The Routledge Handbook of Integrated Reporting* (pp. 241-250): Routledge.
- Girella, L. (2021). *Integrated Reporting and Corporate Governance: Boards, Long-Term Value Creation, and the New Accountability*: Routledge.
- Guatri, L. (1998). *Trattato sulla valutazione delle aziende*: Egea.
- Köse, E., & Çetinel, T. (2017). Kurumsal ve Entegre raporlama: Bir araştırma.
- Salvi, A., Vitolla, F., Raimo, N., Rubino, M., & Petruzzella, F. (2020). Does intellectual capital disclosure affect the cost of equity capital? An empirical analysis in the integrated reporting context. *Journal of Intellectual capital*, 21(6), 985-1007.
- Smith, S. S. (2014). Integrated reporting, corporate governance, and the future of the accounting function. *International Journal of Business and Social Science*, 5(10).
- Yazıcı, R. (2022). Ekonomide Sürdürülebilirliğin Sağlanabilmesinde Bağımsız Denetimin Önemi: Entegre Raporlama. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.

ORGAN NAKLİ LOJİSTİĞİ

EMRAH ERGİN¹, Doç. Dr. MELTEM AKCA ²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0002-9512-8685

² Doç. Dr. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Gazipaşa Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, 0000-0001-5544-5929

ÖZET

Modern tıbbın en büyük başarılarından biri olan organ nakli, diğer tekniklerin etkili olmadığı durumlarda hastalar için en iyi tedavi yöntemidir. Sağlık sorunları yaşayan insanlar için ihtiyaç duyulan organ nakli ameliyatları, organ nakli bağışındaki yetersizlik nedeniyle bazı durumlarda hızlı bir şekilde gerçekleşmemektedir. Tüm dünyada benzer nedenler ile ilişkili yetersiz bağış, sorun haline gelmekte, organ nakli sürecini yavaşlatmakta, bazı durumlarda ise maliyetleri arttırmaktadır. Az olan bağış sayısına karşılık her geçen gün artan organ ihtiyacı ve uzun bekleme listeleri sistemde yerini almaktadır. Organ nakli sürecinde, beyin ölümü gerçekleşen hasta için en uygun alıcının belirlenmesi amacıyla Türkiye Organ ve Doku Sistemine bakılır ve Ulusal Organ ve Doku Koordinasyon Merkezi tarafından süreç yönetilmektedir. Bu süreçte organ nakli lojistiğinin etkin olması için, bağışlanan organın hastaneden en kısa sürede alınması (organların vücut dışında kısa bir süre sağlıklı kalmasından kaynaklı) ve uygun alıcının hastanesine sevk edilmesi önem arz etmektedir.

Organ nakline yönelik farkındalığın geliştirilmesi ve duyarlılığın oluşturulması amacıyla organ nakli çekimserliğinin azaltılması gerekmektedir. Bu süreçte farklı kamu kurum ve kuruluşlarının ortak faaliyet göstermesi organ bağışına ilişkin toplumsal algı ve ilgi düzeyini arttıracaktır. Bu çalışmada organ nakli, organ lojistiği kavramları incelenmiş ve Türkiye'deki uygulamalardan bahsedilmiştir. Çalışmanın konu ile ilgili araştırmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Organ, Organ Nakli, Organ Lojistiği, Türkiye

1. ORGAN NAKLİ

Antik çağlardan günümüze mitoloji, vücut parçalarını ve deriyi aktaran, diğerlerinin birleşmesinden oluşan canlıların hikayelerini içermektedir. 1950'lerde, nefrit (böbrek iltihabı) de dahil olmak üzere tedavi edilemeyen hastalıklar için başka hiçbir tıbbi seçenek bulunmadığından, bilim adamları, cerrahlar ve ilgili ekipler, bir insanda ilk başarılı böbrek nakli operasyonu ile organ naklinde önemli bir adımın atılmasını sağlamışlardır. 1954'teki ilk başarılı nakilden bu yana bilimsel araştırmalar ve yenilikler, bir zamanlar imkânsız olarak değerlendirilen organ naklinin günümüzdeki seviyeye ulaşmasına katkı sunmuşlardır. Bugün organ bağışı ve naklinin genel başarısı ve halk tarafından kabulü, temel bilim adamları, immünologlar, cerrahlar ve kamu savunucularından oluşan çok disiplinli ekipler sayesinde (Nordham ve Ninokawa, 2022). Ancak organ naklindeki gelişmelere karşın, organ bağışına yönelik farkındalık istenilen düzeyde değildir.

Organ nakli, organları hasar görmüş veya eksik olan bir hastanın vücudundan bir organın çıkarılarak yerine yeni organın yerleştirilmesi işlemidir (Aydın ve Öztekin, 2020). Organ bağışlayan kişiye donör, alan hastaya alıcı denir. Donör (verici) ve alıcı aynı yerde bulunabilmekte veya organlar uygun bir yöntemle verici bölgeden alıcı bölgeye transfer edilebilmektedir. Bugüne kadar başarıyla nakledilen organlar arasında akciğerler, bağırsaklar, rahim, kalp, pankreas, karaciğer ve böbrekler vb. yer almaktadır. Nakledilen dokular arasında tendonlar, deri, kemikler, kapakçıklar, kornea, sinirler ve damarlar bulunmaktadır. Dünya çapında en sık nakledilen organlar ise böbrekler, sonra karaciğer ve ardından kalptir (Deshmukh ve Baheti, 2020).

Organ bağışı ve organ nakli alanlarındaki son gelişmeler, ciddi hastalıkların tedavisi için yeni umutlar getirmiştir. Bununla birlikte etik sorunlar da ön plana çıkmış, uluslararası organ kaçakçılığı gibi yasal olmayan faaliyetler ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan etik çıkarımlar, sosyal ve dini konulara ilişkin görüş farklılıkları da organ bağışı ve toplumsal farkındalık üzerinde belirleyici olmaktadır. Ayrıca, organ bağışına yönelik tutumlar ve kabul edilebilirlik; toplumsal özellikler, kültür ve dini inanışlara göre değiştiğinden ülkeler arasında politikalar, yaptırımlar ve uygulamalar farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklar organ nakillerini hızlandırması beklenen donör bağışları üzerinde de etki etmektedir. Anılı nedenlerden dolayı değişkenlik gösteren endişeler, organ bağışına yönelik isteksizliği tetikleyebilmektedir (Robson, Razack ve Dublin, 2010). Bu nedenle organ nakli listesindeki bekleme sürelerini kısaltmak ve insan hayatının kurtarmak amacıyla farklı disiplin ve kurumlara mensup yetkililerin süreci etkin bir şekilde yönetmek için toplumsal farkındalık ve duyarlılığı arttırmaya yönelik çözüm önerilerini geliştirmeleri önem arz etmektedir.

Ülkemizdeki organ nakline ilişkin çeşitli veriler, Sağlık Bakanlığı ve ilgili kurum ve kuruluşların, bazı üniversitelerin internet siteleri ve yayınladıkları dokümanlarda mevcuttur. Çizelge-1’de yer alan veriler incelendiğinde; Türkiye’de nakillerde böbrek nakli ilk sırada yer alırken, karaciğer nakilleri ikinci sırada bulunmaktadır. Bununla birlikte ilgili veriler incelenerek yapılan operasyon sayıları göz önüne alındığında 2019 yılına kadar artan oranlı bir gelişim gözlemlenirken, tüm Dünyayı etkisi altına alan Covid-19 ile ilişkilendirilmesi muhtemel bir düşüş yaşandığı da ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 1. Yıllara Göre Organ Nakli Sayıları

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Genel Toplam
Akciğer				5	25	32	33	30	22	42	43	33	11	21	297
Böbrek	206	415	471	2.952	2.910	2.946	2.925	3.204	3.421	3.344	3.874	3.863	2.499	3.375	36.405
İnce Barsak				2	5	2	5	6	5	2		4	2	2	35
Kalp				95	61	63	78	89	70	76	91	84	21	24	752
Karaciğer		4	17	908	1.002	1.249	1.212	1.218	1.396	1.446	1.587	1.776	1.320	1.530	14.665
Pankreas				25	6	4	9	7	6		4	3	1		65
Genel Toplam	206	419	488	3.988	4.014	4.297	4.264	4.554	4.920	4.910	5.599	5.765	3.854	4.954	52.228

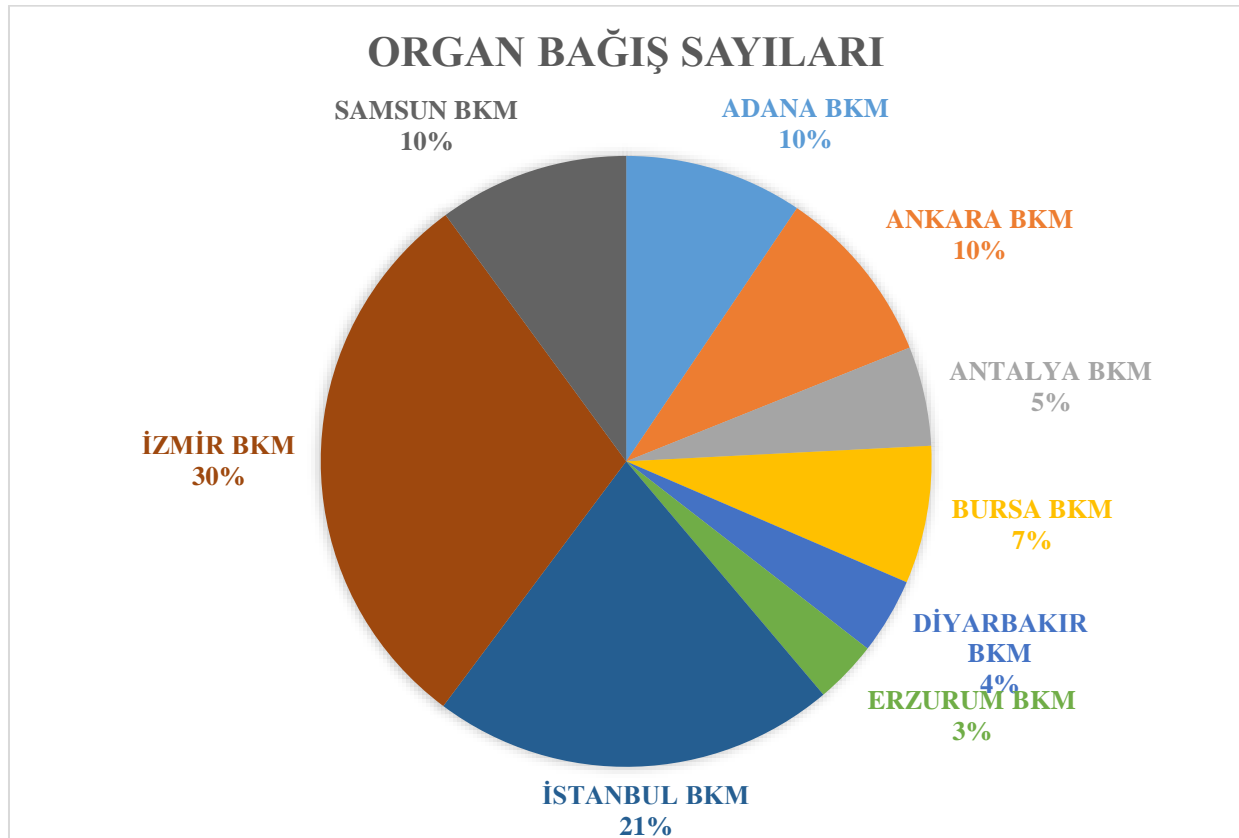
Kaynak: https://organkds.saglik.gov.tr/dss/public/transplant_solid_organ.aspx erişim tarihi: 05.04.2022

Diğer taraftan Görsel 1’de Bölge Koordinasyon Merkezlerine göre Organ Bağış oranı bilgileri yer almaktadır. İzmir Bölge Koordinasyon Merkezi, hayattayken en fazla organ bağışı yapılan bölge koordinasyon merkezidir.

Türkiye’de toplamda 583.220 kişi (Organkds, 2022) hayattayken organ bağışı yapmıştır ve ilgili rakam Türkiye nüfusunun yaklaşık olarak % 0,7’sine tekabül etmektedir (https://organkds.saglik.gov.tr/dss/public/transplant_solid_organ.aspx, erişim tarihi: 10.04.2022).

Bu oran oldukça düşük bir orandır ve bu durumun en büyük nedeni, organ bağışına yönelik toplum tarafından yeterli duyarlılığın oluşmamasıdır. Bu paradoksun temel nedeni hem hayatta hem de ölümden sonra organ bağışı konusunda yetersiz bilgi ve farkındalıktır. Aslında, birçok araştırma, genel olarak insanların ölümden sonra organlarını (veya bir aile üyesinin organlarını) bağışlamaya açık olduğunu göstermiştir. Ancak, yas anı ile karşı karşıya kalındığında, insanların çoğunluğu bu bağlılığı göz ardı edebilmektedir (Cantarovich,2017).

Organ ve doku nakli, yeni bir yaşam ve iyileştirilmiş sağlık ve esenlik olanağı sağlamaktadır. Ancak organ bağışı yapılamadığı için hayatını kaybeden hasta sayısı her geçen gün artmaktadır. Organ nakli sırasında birçok zorluk ortaya çıkmaktadır. Bu zorluklar, uygun donör ve alıcı sayısı arasındaki büyük farklılıklar, kan grubu, doku tipi, bağışıklık durumu gibi alıcı özelliklerinin donör organla eşleşmemesi, soğuk iskemik süre (organın çıkarıldıktan sonra vücut dışında yaşayabilme süresi) vb. olarak listelenebilmektedir (Savaser vd., 2016).

Görsel 1. Toplam Hayattayken Organ Bağış Sayısının Bölge Koordinasyon Merkezlerine Göre Dağılımı

Kaynak: https://organkds.saglik.gov.tr/dss/public/donation_whilealive.aspx erişim tarihi: 09.04.2022

2. ORGAN NAKLİNDE LOJİSTİĞİN YERİ

Organ lojistiği, alıcı ve bağışçı arasında transferi yapılacak organın taşınması ve taşıma ile ilişkili operasyon sürecinin yönetilmesini kapsamaktadır. Organ nakli lojistiğinde, perakende lojistiğinden farklı olarak maliyet ve fayda analizi yapılmaz. Bu lojistik operasyonların uygulanması; bağışçılar ve alıcılar arasındaki işlemlere dayanarak, maliyet ve fiyat analiziyle değil, zaman parametrelerini ve organların bir kerelik kullanılabilirliğini dikkate alma yaklaşımı ile gerçekleştirilir. Özelliğın beklenen kalite ve hızda çalıştığından emin olmanız gerekir (Genç, 2008).

Organ nakli lojistiği, bağışlanan organın en kısa sürede ve en uygun vakada uygun alıcıya ulaştırılması olduğundan, lojistik süreci, tedavinin en önemli unsurlarından biridir. Ulaşım genellikle ilgili mesafeye bağlıdır ve ambulansları, helikopterleri ve uçakları içermektedir. Organlar donörlerden alındıktan sonra, yalnızca kısa bir süre sağlıklı kalacaklardır, bu nedenle her dakika önemlidir. Organlar vücut dışında yaklaşık olarak: kalp: 4-6 saat, akciğerler: 4-6 saat, karaciğer: 8-12 saat, bağırsaklar: 8-16 saat, pankreas: 12-18 saat, böbrek: 24-36 saat vücut dışında yaşayabilmektedir. Her organ özel solüsyonlarla özenle korunur, buz üzerine paketlenir ve bazı organların taşınması için özel makineler mevcuttur (LifeSource, 2020). Bununla birlikte, nakil ameliyatları her hastanede yapılamaz; nitekim bu ameliyatlar ancak uzmanlaşmış hastanelerde her organ tipine göre özel cihazlar kullanılarak yapılabilmektedir. Ayrıca organ alımı (bağışçının vücutundan organ alınması) sadece o organda uzmanlaşmış sağlık ekipleri tarafından gerçekleştirilmelidir. Bağışçılar herhangi bir şehirden gelebilir, ancak alıcılar yalnızca organ nakli merkezi olan bir hastanede bulunur. Organ vücuda yabancı olduğu için hastanın aldığı immünosupresanlara (vücudun dokuyu kabul etmesi için yapılan tedavi) rağmen bağışıklık sistemi ona saldırabilir. Bu, organın vücuttan derhal çıkarılmasını gerektiren organ reddi ile sonuçlanır. Tüm bu komplikasyonlar, iyi işleyen bir sistemi sürdürmenin zor olduğu anlamına gelir. Bu sorunların çoğu tam olarak kontrol edilemez; ancak, ağın lojistik yönü geliştirilebilmektedir. Hastaların ve hastanelerin yerleri ve ulaşım süreleri bir organ nakli ağıının çok önemli unsurları olduğundan, nakil işlemlerinde lojistik hayati bir role sahiptir (Savaser vd.,2019).

3. ORGAN NAKLİ LOJİSTİĞİNİN SÜREÇLERİ

Transplantasyon sürecinde zaman en önemli faktörlerden biridir. Organın alınması ve nakli gerçekleştiren cerrahi ekip yeterli bilgi ve birikime sahip olmalıdır. Organ naklinde ortaya çıkacak birçok sorun kontrol edilemezken lojistik yönü kontrol edilip geliştirilebilir. Ulaşım süresi organ naklinin gerçekleşmesinde önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte, taşınan organın koordinasyonsuzluk nedeniyle zarar görme ihtimali vardır, bu yüzden lojistik problemler minimum olacak şekilde taşınma süreci gerçekleştirilmelidir.

Beyin ölümünün gerçekleşmesi 3/6/1979 tarihinde yayımlanan Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkındaki Kanun Madde 11'e göre ölümün meydana geldiğine iki doktorun, biri nörolog ya da nöroşirürjiyen diğeri anesteziyoloji, reanimasyon ya da yoğun bakım uzmanı fikir birliği ile üzerinde anlaşmaya varılan kanıta dayalı biçimde

kararlaştırır. (https://www.tonv.org.tr/wp-content/uploads/2020/11/Organ-ve-doku-alinmasi-saklanması-asılanması-ve-nakli-hakkında-kanun_compressed.pdf)

Organ ve doku koordinatörleri tarafından onaylanmış olan beyin ölümü raporu yazılı faks yolu ile ve sözlü olarak telefon ile bölge koordinasyon merkezine bildirilir. Organ ve doku çıkarma prosedürleri, sıcak iskemi süresini (organ vücuttan çıkarıldıktan sonra damarlardan hipotermik koruyucu sıvı ile yıkanması arasındaki süre) en aza indirecek şekilde tasarlanmıştır. Organ steril bir ortamda çıkarıldıktan sonra steril bir poşet torbaya yerleştirilir. Poşet torbaya yerleştirilen organın üzerine soğuk solüsyon doldurulur ve organın solüsyonla temas ettiğinden emin olduktan sonra ağzı kapatılarak ikinci poşete yerleştirilerek ağzı kapatılır. İkinci torbayı bağladıktan sonra üçüncü torbaya yerleştirilerek üçlü torbalama sistemi tamamlanır. Yarıya kadar küçük buzla dolu organ taşıma çantasına yerleştirilir ve organın üstü küçük buz küpleriyle tekrar kap doldurularak kapatılır. Sıcaklık ölçülerek 0-6°C soğuk saklama koşulları aralığında olduğu ölçülür ve kaydı yapılır. ([http://kaliteguvence.gantep.edu.tr/upload/files/on_pr_01%20organ%20ve%20doku%20nakli%20hizmetleri%20isleyis%20proseduru%20rev03\(1\).pdf](http://kaliteguvence.gantep.edu.tr/upload/files/on_pr_01%20organ%20ve%20doku%20nakli%20hizmetleri%20isleyis%20proseduru%20rev03(1).pdf))

28/05/2008 tarihli Ulusal Organ ve alıcıyı belirlemek için bakanlık tarafından oluşturulan, TODS (Türkiye Organ ve Doku Bilgi Sistemi) Sistemi ile ülke genelinde organ ve doku bağışçısı, nakil bekleyen hasta bilgileri, donör kayıtları, alıcı ve donör takip bilgilerini içeren bir veri tabanı sistemi sayesinde bilgiler saklanır ve bu bilgiler sayesinde UKM ulusal nakil bekleme listesindeki tablosunda verilen puana göre ölen donörlerden organ gönderilecek nakil merkezini belirlemek ve bu merkezde Doku Nakli Koordinasyon Sistemi Yönergesine göre beyin ölümü gerçekleşen hasta için en uygun bekleyen hastalar arasından en uygun alıcıyı belirlemek için listede yer alan hastalar için eşleştirme ve puanlama sistemi yapılarak en uygun alıcı belirlenir. Ayrıca BKM ve UKM, organın şehir içi ya da havalimanına ulaştırılmasında görevli personeli belirler. <https://www.tonv.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/Ulusal-Organ-ve-Doku-Nakli-Koordinasyon-Sistemi-YoI%CC%80%C2%88nergesi.pdf>

Nakil için uygun bir organ olduğunda, acil hastalar için ülke çapında bir araştırma yapılmaktadır. Böyle bir hasta soğuk iskemi zaman sınırları içinde bulunursa, organ, BKM atama hiyerarşileri dikkate alınmadan karayolu veya havayolu ile doğrudan o hastanın hastanesine gönderilir. Uygun acil hasta yoksa bağışlanan organı sisteme tanıtan hastanenin bekleme listesi ile hiyerarşik eşleştirme başlar. Uygun bir aday bulunamazsa, arama şehirdeki diğer hastanelere genişletilir. Bu düzeyde de bir eşleşme yoksa arama donörün BKM'nin atanmış şehirlere genişletilir. Son adım, potansiyel bir alıcı aramaktır. BKM'lerin ve UKM'nin bekleme listeleri, her başarılı transplantasyondan sonra dinamik olarak güncellenir. BKM bekleme listeleri için, organı alan şehir listenin en altına taşınır, böylece bir sonraki organ eşleştirmesinde en son sırada yer alır. Bu, bir önceki eşleştirmede ikinci sırada yer alan şehrin, aynı RCC içinde bir sonraki organ eşleştirmesinde birinci sıraya geçmesini sağlar. UKM bekleme listesi için de benzer bir yaklaşım izlenir. Bağış alan BKM, transplantasyondan sonra listenin sonuna taşınır. Bu işlem sürekli olarak tekrarlanır ve her Ekim sonunda tüm bekleme listeleri dinamik olarak güncellenir (Savaşer, vd.,2019).

Donör hastaneden nakil merkezine organın taşınması uzun mesafeler ve coğrafi nedenlerden dolayı taşıma zinciri genellikle bir karayolu taşımacılığı aşaması ile başlar ve karayolu taşıması ile son bulur. Organ nakli taşınması sürecinde multimodal taşıma zinciri kullanılır yani yükün taşınması için tüm taşıma yolları kullanılarak en güvenli bir biçimde taşınması için planlama

yapılır ve plan doğrultusunda gerçekleşir. Bu plan esnek olacak şekilde tasarlanmalıdır, örneğin, uçakları temel havalimanlarında tutarlı bir şekilde kullanıma sunarak, olumsuz hava koşullarından bağımsız olarak faaliyet göstermelidir ve depolama birimi organın sevk sırasında sıcaklığının güvenli bir şekilde saklanması ve izlenmesini sağlamalıdır. Donör hastaneden en yakın havaalanına sevk gerçekleşir (Mantecchini vd., 2016).

Havalimanında organ kalkıştan hemen önce öncelikli kargo olarak kabul edilir. Kargonun seyahat boyunca açılmaması için güvenlik bandajı ile paketlenmesi yapılır. Paket üzerine “PERISHABLE” “KEEP COOL” “THIS WAY UP” “LIVE HUMAN ORGAN” etiketleri yapıştırılır. X-Ray ve metal kapı dedektöründen durdurulmadan geçirilir. Uçakta pilot ve personel bilgilendirilerek organ ve dokular kabinde ve uçak personelinin kontrolü altında sağlık bakanlığınca görevli ekipler aracılığıyla sevk gerçekleşir (SHGM, 2015). Havalimanından en kısa sürede nakil merkezine varış karayolu ile gerçekleşerek organın taşınması süreci son bulur. Bazı durumlarda helikopter kullanımı ile havadan ilgili nakil merkezinde heliport bulunması halinde çok daha hızlı sevk işlemleri yapılmaktadır. Bununla birlikte insansız hava aracı uygulamalarındaki gelişmeler neticesinde kan, organ ve aşı nakilleri için drone taşımacılığı yönünde ilerleme kaydedilmesi öngörülmektedir (Baysal, 2021; Yeşilay ve Macit, 2020).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Transplantasyon, klinik ve temel tıp bilimlerindeki gelişmelere paralel olarak son dönem organ disfonksiyonu tanısı ile takip edilen hastalarda önemli faydalar sağlayan bir tedavi seçeneğidir. Transplantasyon, farklı ekiplerin çalışmasını gerektiren çok disiplinli bir yaklaşımdır (Diniz vd., 2019; Usul vd., 2020). Türkiye’de ilk canlı donör böbrek nakli 1975 yılı sonunda Dr. Mehmet Haberal tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk canlı segmental karaciğer nakli de 1990 yılında Dr. Mehmet Haberal tarafından yapılmıştır (Haberal, 2013: Akt: Usul vd., 2020). Türkiye’de yapılan organ nakillerine ilişkin ilk ulusal kanun 1979’da olmasına karşın, Transplantasyon Merkezleri 1990’lı yıllar itibarıyla kurulmaya başlanmıştır ve günümüzde bu merkezlerin, işleyişleri ve tüm koordinasyon ve kontrolleri Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmektedir (Usul vd., 2020).

Organ nakli işlemlerinde nakil sürecini uzatan bir unsur da uzun bekleme listeleridir. Bu durum, organ nakli sürecinde zamanın çok önemli bir rol oynamasına neden olmuştur. Bu nedenle, potansiyel bir bağışçıya bildirildiği andan itibaren, organın alıcısına mümkün olan en kısa sürede ulaşması hayati bir unsurdur. Taşıma kalitesinin yanı sıra organ taşıma hızı da önemli bir rol oynamaktadır. Taşıma faaliyeti mümkün olduğunca çabuk yapılmalıdır, çünkü organ taşıma işlemi ne kadar uzun süre devam ederse, donör organın kalitesi o kadar düşük olur (Belien vd., 2011).

Amerika Birleşik Devletleri’nde neredeyse her saat bir hastanın organ nakli beklerken hayatını kaybettiği belirtilmektedir (Degenholtz vd., 2019). Organ nakline yönelik çeşitli ağlar ve süreçler olmasına karşın ırksal, sınıf temelli coğrafi eşitsizlikler nakil tedavisine erişimi engelleyen unsurlar olarak dikkat çekmektedir (Cole,2020). Diğer taraftan organ bağışlarının yetersiz oluşu kaynaklı uzun bekleme listeleri maddi imkânı olan aileleri nakil turizmi yönünde etkilemekte ve etik ikilemler ortaya çıkmaktadır. Hukuki ve etik sorunların yanı sıra nakil turizminde alıcı ve donör açısından çeşitli sorunlar da baş gösterebilmektedir (Kırılmaz ve Parlak, 2021).

Son olarak, İslami kaynaklara göre insan hayatı kutsaldır. Bir kişinin hayatı, tüm insanların hayatı kadar değerli kabul edilir. O halde bu hayatın devam edebilmesi için tedavi edilip kurtarılması önemlidir. Bu bakımdan İslam dini organ nakline engel değildir. Aksine, tedavi ve iyileştirmeyi desteklemek için çeşitli ilkeler önermektedir. Buna göre, normal şartlarda izin verilmeyenlere, zorunlu hallerde yaşamlarını sürdürmek üzere belirlenen oran ve süreye göre izinler verilmiştir. İslam Dininin kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'in dediği gibi Allah, kullarına zorluğu değil kolaylığı diler. Dolayısıyla dini organ nakline engel olarak görmektense, bilim adamları ve tıp uzmanlarıyla birlikte onun önerdiği kurallara uyarak hareket etmenin daha doğru olduğu belirtilmektedir (Karaman,2019).

KAYNAKÇA

- [1] Aydın, Z., & Öztekin, D. S. (2019). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin organ nakli ve bağış konusundaki düşünceleri. *Journal of Academic Research in Nursing*. 6(1), 14-20.
- [2] Baysal, Ö. (2021). Dünyada ve Türkiye'de Otomotiv <https://erdeger.com.tr/assets/img/katalog/dunyada-ve-turkiyede-otomotiv.pdf> (Erişim Tarihi: 25.05.2022)
- [3] Beliën, J., De Boeck, L., Colpaert, J., Devesse, S., & Van den Bossche, F. (2011). Optimizing the supply chain design for organ transplants. *HUB Research Paper*, 02, 1-27.
- [4] Cantarovich F. (2017). The Society, the Barriers to Organ Donation and Alternatives for a Change, *Organ Donation and Transplantation* <https://www.intechopen.com/chapters/59201> (Erişim Tarihi:22.04.2022)
- [5] Cole, H. (2021). The organ supply chain: Geography and the inequalities of transplant logistics. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 46(4), 1008-1021.
- [6] Degenholtz, H. B., Creppage, K., DaCosta, D., Drozd, A., Enos, M., Himber, M., ... & Shaw, Y. (2019). The patients save lives program to facilitate organ donor designation in primary care offices. *Progress in Transplantation*, 29(3), 204-212.
- [7] Deshmukh C.D. & Baheti A. (2020). Need, process and importance of organ transplantation. *Asian Journal of Pharmacy and Pharmacology*, 6(2), 126-131.
- [8] Diniz, G., Tugmen, C., & Sert, İ. (2019). Türkiye ve dünyada organ transplantasyonu. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 29(1), 1-10.
- [9] Genç, B.R. (2008). Böbrek Transplantasyonunda Tedarik Zinciri Yönetimi, *Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi*, 18(1), 25-29.
- [10] Karaman F. (2019). Organ Nakli ve Dini Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 9-33.

- [11] Kırılmaz, H., & Parlak, S. (2021). Sağlık Etiği Perspektifinde Organ Nakli Turizmi: Geleneksel Derleme. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku Tarihi Dergisi*, 29(2), 311-322.
- [12] LifeSource, (2020). How are Organs Transported for Transplant? <https://www.lif-source.org/latest/how-are-organs-transported-for-transplant/>
(Erişim Tarihi:22.04.2022)
- [13] Mantecchini, L., Paganelli, F., Morabito, V., Ricci, A., Peritore, D., Trapani, S., ... & Costa, A. N. (2016). Transportation of organs by air: Safety, quality, and sustainability criteria. In *Transplantation proceedings*, 48(2), 304-308. Elsevier,
- [14] Nordham K.D. & Ninokawa S. (2022). The history of organ transplantation. In *Baylor University Medical Center Proceedings*, 35(1), 124-128, Taylor & Francis.
- [15] Robson N., Razack A. H. & Dublin N. (2010). Robson, N. Z. M. H., Razack, A. H., & Dublin, N. (2010). Organ transplants: ethical, social, and religious issues in a multicultural society. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 22(3), 271-278.
- [16] Savaşer S., Kınay Ö. B., Cay P. & Kara B. (2016). Organ Nakli Lojistiği: Türkiye Uygulaması, Yöneyem Araştırması Endüstri Mühendisliği 36. Ulusal Kongresi https://yaem2016.yasar.edu.tr/YAEM_BildiriOzetleri_240217.pdf
(Erişim Tarihi 22.04.2022)
- [17] Savaşer, S., Kınay, Ö. B., Kara, B. Y., & Cay, P. (2019). Savaşer, S., Kınay, Ö. B., Kara, B. Y., & Cay, P. (2019). Organ transplantation logistics: a case for Turkey. *OR Spectrum*, 41(2), 327-356.
- [18] Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (2015)i Kargo Hizmetleri, https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/yayinlar/Kargo_Hizmetleri.pdf
(Erişim Tarihi: 25.05.2022)
- [19] Usul E, G. A., Kayıpmaz, A., & Korkut, S. (2020). Organ Transplantation in Turkey: Experience of Organ Transportation by Airway. *Int J Transplant Res Med*, 6, 057.1-4.
- [20] Yeşilay, R. B., & Macit, A. (2020). Dünyada ve Türkiye’de drone ekonomisi: Geleceğe yönelik beklentiler. *Beykoz Akademi Dergisi*, 8(1), 239-251.

KRİZ YÖNETİMİ VE LOJİSTİK SEKTÖRÜ İLİŞKİSİ

SEDA ERKAN ¹, Doç. Dr. MELTEM AKCA ²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0002-7074-3526

² Doç. Dr. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Gazipaşa Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, 0000-0001-5544-5929

ÖZET

Günümüz iş hayatında işletmeler, rekabetin hâkim olduğu piyasalarda varlıklarını devam ettirmek ve ortalama üzeri getiri elde edebilmek amacıyla işletme fonksiyonlarını zenginleştirmekte, dijital dönüşüme ayak uydurmakta, değişime hızlı cevap verebilme yöntemlerini güçlendirmektedir. Bu süreçte uluslararası ticaretin artması ile lojistik faaliyetler işletmeler açısından çok daha önemli hale gelmiştir. Lojistik faaliyetler, işletme stratejilerine etki ederek işletmelerin sürdürülebilirliği ve karlılığı üzerinde belirleyici olmaktadır. Diğer taraftan, gelişen ve değişen Dünyanın küreselleşmesiyle birlikte hem tüketici ihtiyaç ve taleplerinde hem de işletmeler arasındaki sosyal yaşam ilişkilerinde yenilenme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yaşanan tüm bu değişimler olumlu gibi görünse kısmi olarak belirsizlikleri içerisinde barındırmakta ve bu belirsizlikler zaman zaman risk ve tehditlere dönüşebilmektedir. İşletmelerin bu değişim süreçlerine verdikleri strateji destekli reaksiyonlar ise sürdürülebilirliğin yanı sıra çevrede oluşabilecek risklerin fırsata çevrilebilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Yaşanabilecek bu değişim sürecine hazırlıklı olmak ve çevresel riskleri tanımlamak da işletmelerin potansiyel kriz durumlarını ön görebilmesini hızlandırmaktadır. Bununla birlikte iş hayatında ve işletmenin yaşamını sürdürdüğü çevrede gözlemlenen değişimlere hazırlıksız yakalanan işletmeler bu durumu kriz olarak ifade etmektedir. Lojistik sektörü de tedarik zincirinin önemli bir unsurudur. Lojistik ve tedarik zinciri kavramları birbirinin tamamlayıcısı olarak ele alınmaktadır. Son yüzyıl içerisinde yaşanan doğal afet, savaş, salgın hastalık gibi birçok beklenmeyen durumda küresel ticaretin dalgalanması ile ilişkili faaliyetlerde lojistik ve tedarik zinciri stratejileri etkili olmaktadır. Bu nedenle lojistik faaliyetler ve uygulamalar göz önüne alındığında kriz yönetim sürecinin etkinliği “Kelebek Etkisi” ile diğer işletmelere olumlu yönde sirayet edebilmektedir. Aksi bir durumda lojistik faaliyetlerin kriz olgusundan yüksek düzeyde etkilenmesi fiyat artışlarından temin ve tedarik süreçlerinin uzamasına kadar istenmeyen sonuçlara zemin hazırlayabilmektedir. Bu çalışmada kriz kavramı tanımlanarak, kriz yönetim süreci literatür doğrultusunda incelenecek, işletmelerin kriz anındaki lojistik faaliyetlerine, çevikliğine ve bu krizi nasıl yönettiklerine ilişkin durumları hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Kriz Yönetimi, Lojistik, Kriz Lojistiği

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze toplumlarda gerçekleşen değişimler tekerleğin icadından, akıllı toplum oluşumuna insanoğlunun yaşam biçimini şekillendirmiştir. Toplumların değişip gelişmesinde küreselleşen dünya ve teknolojiye yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Bu değişim sürecinde insanlık yeni kavramlar ile tanışmıştır. Lojistik de bu kavramların başında yer almaktadır. Lojistiğe kelime kökeni olarak bakıldığı zaman Yunanca '*logisticos*' kelimesinden türediği ve hesap yapma becerisi olarak tanımlandığı görülmektedir. Kavram Latince değerlendirildiğinde *logic* (mantık) ve *Statics* (istatistik) kelimelerinin birleşiminden meydana gelerek mantıklı hesap anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür (Çekerol ve Kurnaz, 2011:49).

İlk zamanlarda sadece askeri alanda ön plana çıkan ve askeri kökenli olan lojistik kavramı, gelişen dünyada değişen toplumlar dolayısıyla günlük hayata evrilmiş ve sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Askeri kökenli olan lojistik tanımı, savaş dönemlerinde askeri birliklerin doğru yerlere en uygun şekilde yerleştirilebilmesi, ulaştırılması, savaş süresi boyunca birliğin mühimmat ve ihtiyaç duyulan gerekli malzemelerin temininin sağlanması için uygulanan organizasyonlar bütünü olarak ele alınmaktadır (Koçak, 2020). Küreselleşen dünyada lojistik kavramı ise gerekli olan her türlü bilginin, ürünün ve hizmetin hammadde halinden, son tüketildiği yere kadar gerçekleşen tedarik zinciri boyunca en etkin ve verimli bir şekilde depolanması, kontrolünün sağlanması sürecidir. İşletmeler lojistiğe üç farklı şekilde yaklaşmaktadırlar. Bunlar üretim, tüketim ve işbirliği lojistiği olarak ayrılmaktadır. Üç başlık altında incelenen bu lojistik yaklaşımları stratejik bakış açısıyla işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı yakalamalarına olanak sağlamaktadır. Son olarak değişen dünya sistemi, müşteri talepleri ve pazar yapıları dolayısıyla lojistik kavramı da sürekli olarak müşterilerin değişen ve dönüşen ihtiyaçlarına hızlı cevap verebilme amacıyla kendini yenileyerek güçlendirmektedir (Wolff ve Yıldız, 2018).

Dünya üzerinde ticari sınırların kalkmasını fırsat bilen işletmeler doyum noktasına ulaştıkları pazardan yeni pazarlara doğru açılmaya başlamışlardır. İşletmelerin yeni pazarlara açılma sebepleri sadece pazarın doyum noktasına ulaşması değil aynı zamanda gelişen teknoloji ile tüketicilerin ürün ve hizmetlere daha kolay ulaşabilmesi sonucunda istek ve ihtiyaçlarının bu yönde değişmesiyle oluşan talep fazlasıdır. İşletmeler faaliyetlerini genişletip daha fazla tüketiciye ulaşabilmek için lojistik faaliyetleri güçlendirme yönelimlerinde bulunmuşlardır. Doğru uygulanmış lojistik faaliyetler işletmeler açısından hem karlılığı arttırmakta hem de işletmeler rekabet avantajı kazanmaktadır. Günümüz iş hayatındaki küresel rekabet ortamında işletmeler ürettikleri ürünlerin kalitelerini arttırarak daha ekonomik üretim yapmayı, müşteri istekleri doğrultusunda doğru mekân, yer, zaman ve miktarda ürünleri teslim etmeyi hedeflerken kaliteli servis sağlamakta zorlanabilmektedirler. Böylelikle işletmeler kendi faaliyetlerini bir başka işletme faaliyetleri ile birleştirerek ulusal ve uluslararası pazarların coğrafi olarak genişlemesi ve yüksek teknolojik sistemlerin kullanılmasını ve lojistik ağ sistemlerinin geliştirilmesini sağlamışlardır. Yaşanan tüm bu gelişmeler ile lojistik sektörü popüler bir hal almış olmasına rağmen bazı dönemlerde istenmeyen dalgalı durumların yaşanması da muhtemeldir. İşletmeler, Vekalet Teorisi ve Paydaş Teorisi kapsamında pay sahipleri, çalışanlar, ortaklar, kamu kurumları, müşteriler, tedarikçiler başta olmak üzere tüm paydaşların çıkarlarını koruyarak sorumluluklarını yerine getirerek, işletme stratejilerini bu

doğrultuda belirlemelilerdir. İşletmelerin planladıkları stratejileri genellikle pazarlamayı geliştirmek, ürüne olan talebi arttırmak, kurumsal imaj yaratmak gibi olumlu yönde geliştirilmektedir, fakat işletmelerin olumsuz olabilecek ve beklenmedik bir anda karşlarına çıkabilecek kriz durumları ile mücadele edebilecek düzeyde hazırlıkta olmaları da önem arz etmektedir (İnceoğlu, 2017).

Günümüzde gelişen teknoloji ve sosyal yaşam ilişkilerinin karmaşıklaşmasıyla eskiye oranla çok daha hızlı ortaya çıkan değişimler ve devinimler yaşanabilmektedir. Değişim ve devinim kavramları olumlu çağrışım yapsa da işletmeler için durumlar her zaman beklendiği gibi gerçekleşmeyebilir. Değişim kavramı içinde yenilik, farklılık hatta ümit barındırırken bir yandan da belirsizliği içermektedir. Bu kapsamda belirsizliği barındıran her değişim ve dönüşüm belirli oranda risk içermektedir. Yaşanması mümkün olan bu değişikliklere hazırlıksız yakalanıldığı ya da kolay adaptasyon sağlanamadığı zamanlarda işletmeler kriz olgusu ile baş başa kalmaktadır (İnceoğlu, 2017). Önemli olan unsur ise risk düzeyini tahmin ederek olası krizle baş edebilme ve süreci kusursuz yönetebilmedir (Tepe Küçüköğlu, 2020).

2. KRİZ

İnsanların ve örgütsel yapıların yaşamlarında sürekli olarak değişim gösteren olaylar vardır. Bu olaylar teknolojik, politik, sosyal, siyasi, ekonomik, yasal veya kültürel çevre unsurlarıyla işletmenin sürekli etkileşim içinde bulunmasından kaynaklanmaktadır (Şimşek, 2021). Örgütlerin hedefleri doğrultusunda planlarının hayata geçirilmesinde ya da işletmelerin faaliyet süreçlerinde çevresel unsurlara uyum sağlama hususunda problemler yaşanabilmektedir. Beklenmedik adaptasyon problemleri ve değişime hızlı cevap verememe kriz olarak tanımlanabilmektedir (İnceoğlu, 2017).

Genel olarak literatür incelendiğinde zaman zaman kriz ile felaket kavramlarının birbiri ile karıştırıldığı görülmektedir. Felaket; hemen hemen üzerinde hiçbir kontrolde bulunamadığımız, insanlara farklı acılar yaşatan, maddi hasarlı, can kayıpları ile sonuçlanabilen sosyal ve ekonomik açıdan parçalanmalara sebep olan durum olarak ele alınmaktadır (Dalgıç ve Birdir, 2019). Fransızca kökenli olan kriz kavramı ise acil müdahale edilmesi gereken durumları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda kriz kavramı;

‘Bir örgütsel yapının organizasyonlarını, stratejik hedef ve amaçlarını tehdit altına alan ve kurumsal varlığını tehlikeye iten, tüm örgütün acil tepki göstermesini zorunlu kılan özel durumlar’ (Çalışkan, 2020),

‘Örgütün, bir bölgenin veya bir ülkenin iç ya da dış çevresinde ortaya çıkan, normal işleyişin ciddi boyutta sarsılmasına sebep olan, operasyonel faaliyetleri aksatan ve mevcut bulunan yöntemler aracılığıyla çözülemeyen planlanmamış durumlar’ (Çolak ve Batman, 2019),

‘Beklentilerin dışında oluşup öngörülemeyen, örgütün uyum sağlama ve önlem almasını zorlaştıran, mevcut değer ve hedeflerini tehdit ederek çabuk bir şekilde karşılık verilmesini gerektiren gerilimli durumlar’ (Özhasar ve Ege, 2019) olarak betilenmektedir.

Kriz olgusunu tanımlamada her ne kadar farklı ifadeler kullanılsa da çoğu açıklamanın ana düşüncesinin örgütlerin planlanmış hedeflerine ulaşmaları için yürüdükleri yolda öngörülmesi mümkün olmayan ve faaliyetlerin aksamasına sebep olarak örgütün varlığını tehlikeye düşüren panik durumu olduğu ortaya çıkmaktadır. Krizler, örgüt yapısını, örgütün rutin faaliyetlerini ve devamlılığını etkileyebilecek durumlardır. Kriz durumunda hızlı karar verme zorunluluğu bulunabilmektedir. Özellikle operasyonel devamlılık açısından yüksek risk taşıyan krizlerin yönetiminde karar verme aciliyeti büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle işletmelerin kriz karşındaki tepkileri olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurabilir. Kriz kaynaklı sonuçların oluşumunda krizin karakteristik özelliği de (değişken, dinamik ve kararsız) etkili olabilmektedir. (Çolak ve Batman, 2019).

Yaşanan krizler örgütlerde üretimde azalma, üretimin durması, pazar payının azalması ve hatta örgütün varlığının sonlanması gibi etkiler yaratabilmektedir. Bu kapsamda üst düzey yöneticilerin kriz yönetimini çok iyi planlamaları gerekmektedir. Günümüzde pek çok yönetici olası krizlere yönelik senaryolar planlayarak bunlara karşı tedbirler geliştirmektedirler, bu durumun sebebi ise olabilecek krizleri önceden tahmin edebilmek ve biraz da olsa hazırlıklı olabilmektir. Hazırlanan tüm bu senaryolara rağmen krizler farklı ve anlık aksiyonlar göstererek kriz yönetim süreci etkinliğini yıpratır. Böyle durumlarda liderlere büyük görev düşmektedir. Özellikle kriz liderliği, kriz yönetim sürecindeki sapmalara hazırlıklı olabilmek ve alternatif reaksiyon gösterebilme hususunda önem taşımaktadır. Kriz yönetiminde ilk olarak kriz analiz edilmeli, krize sebep olabilecek tüm durumlar değerlendirilmelidir. İkinci olarak yapılan bu değerlendirmeler sonucunda akılcı kararlar alarak örgütün sistematik bir yapıda krizi yaşamamasını, yaşasa da çabuk uyum sağlayarak en az hasarla ya da krizi fırsata çevirerek atlatması sağlanmalıdır. Kriz yönetimi örgüt için krizi öngörebilmek, krize karşı hazır olmak için plan yapma, krizi engellemeye çalışma, iyileştirme çalışmaları gibi aşamaları kapsayarak, örgütün mümkün olan en kısa sürede krizi atlatarak normal haline dönmesini sağlamaktır (Özgür, 2018; Kurnaz ve Sunar, 2022; Çalışkan, 2020).

2.1.Kriz Yönetimi

Kriz yönetimi, örgütler için krizden kaynaklı oluşabilecek zarar ve hasarları en düşük düzeyde atlatmak isteyen örgüt yapıları için doğru önlemler olarak gerekli politikaları uygulama süreçlerini tanımlamaktadır (Özgür, 2018). Kriz yönetiminde iki farklı yaklaşım vardır: krizden kaçma ve krizi çözme. Krizden kaçma yaklaşımında olumsuz koşulları hafifletme ya da tamamen krizden kaçma stratejisi vardır. Örgütlerde kabul gören bir yaklaşım olan krizden kaçma yaklaşımı genellikle dengelerin korunması için aracı bir rol oynar. Bu yaklaşımın tek gereksinimi sorunlara en kısa zamanda çözüm yolları bularak bunları uygulayan güçlü bir örgüt kültürü ve yönetim yapısıdır. İkinci bir yaklaşım ise krizi çözme yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda temel düşünce kriz öncesi durumun tahmin edilerek krize maruz kalındığı zaman acil olarak harekete geçmektir. Bu yaklaşımın uygulanabilmesi için daha önceden hazırlanmış, kontrol edilmiş, denenmiş ve yenilenmiş planlara ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak sadece önceden hazırlanmış ve denenmiş bu planların mevcudiyeti kriz yönetim başarısında yeterli değildir. Bu nedenle yöneticilerin krizin sebeplerini tespit ederek anlık gerçekleşen gelişmelere uyum

sağlayacak şekilde gerekli olan değişiklik kararlarını alabilme cesaretinde ve esnekliğinde olmaları da önem arz etmektedir. Son olarak kriz çözme yaklaşımında takım çalışmasına her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır ve takım için doğru bir iletişim ağı çok önemlidir (Çalışkan, 2020; Çolak ve Batman, 2019, Özgür, 2018; Kurnaz ve Sunar, 2022).

2.2.Kriz Yönetim Süreci

Kriz yönetim süreci örgütler ve yöneticiler açısından oldukça karmaşık bir o kadar da önemli bir süreçtir. Bu süreci etkili biçimde yönetebilmek için en önemli unsur krizin varlığının farkında olmaktır. Süreç içerisinde krizin sinyalleri ne kadar erken alınır ve ne kadar hızlı doğru kararlar alınıp acil bir şekilde uygulanırsa krizle başa çıkmakta o kadar kolay olacaktır. Kriz yönetim sürecini kriz öncesi, kriz esnası ve kriz sonrası dönem olarak üç ayrı dönemde incelemek mümkündür. Kriz öncesi dönemde genellikle kriz anında yaşanabilecek belirsizliklerin azaltılması için olası kriz senaryoları hazırlanır ve bunlara yönelik tatbikatlar yapılır. Kriz esnasında karmaşıklık ve belirsizliğin artmasıyla birlikte olumsuzluklar da meydana gelmektedir. Bu nedenle kriz esnasısüreci hızlı bir şekilde ilerlemelidir ve doğru kararlar alınıp uygulanmasında esnek ve sistematik davranılmalıdır. Kriz sonrası dönem ise elimizde sadece yaşanan krizden kalan tecrübeler ve bir sonraki kriz için alınabilecek önlemler mevcuttur. Bu nedenle bir sonraki sefere daha tecrübeli ve daha dirençli girmek için elimizdeki biçimsel ve biçimsel olmayan veriler oldukça önemlidir. (Çalışkan, 2020; Çolak ve Batman, 2019, Özgür, 2018; Kurnaz ve Sunar, 2022; Şimşek, 2021).

Kriz Yönetim Süreci Aşamaları:

Kriz Sinyallerinin Alınması: Kriz oluşturabilecek faktörlerin belirlenerek önlem tedbirlerinin alınması.

Kriz Hazırlık ve Korunma: Alınan önleyici tedbirler ile başlangıç aşamasında oluşabilecek risklerin en düşük seviyeye indirilmesi.

Krizin Kontrol Altına Alınması: Kaçmanın mümkün olmadığı krizin kontrol altında tutularak geçirilmesi.

Eski Konuma Geçiş: Kriz sonunda en düşük düzeyde zarar ve en hızlı şekilde eski konuma geçerek kriz öncesi kalınan yerden devam edilmesi.

Öğrenme ve Değerlendirme: Kriz sonunda kazanılan tecrübe ve deneyim ile beraber hâlihazırda bulunduğu durumu koruyarak ileriki zamanlarda karşılaşılabilecek başka krizlere yönelik etkili bir mücadele için yapılması gereken düzenlemelerin kontrolü.

2.3.Krizin Özellikleri

Kriz içsel (örgüt yapısı, yönetim stratejisi, stok hataları vb.) ya da dışsal (ekonomik, politik, siyasi, doğal afetler, salgın hastalık, savaş vb.) sebeplerden ortaya çıkmaktadır. Her işletme ya da örgütsel yapı için yaşamı boyunca nadiren de gerçekleşse krizle karşı karşıya kalabilme durumu oluşabilmektedir (Demirtaş, 2000). Karşılaşılan krizlere proaktif yaklaşımlarda bulunulmalıdır. Tedbirli olabilmek ve gereken müdahaleyi zamanında yapabilmek için olası tehlikeyi önceden ve doğru analiz etmek hayati role sahiptir. Krizler gerçekleştiği zaman kaçınılmaz bir durumdur ve örgütlerin büyüme hedefleri üzerinde başlıca stres kaynaklarından

biridir. Krizi anlamak ve engelleyebilmek adına var olan bilgi eksikliği kriz yönetimini olumsuz yönde etkiler. Bu sebeple sağlam ve bilimsel temellere dayanan örgüt yapılarının kriz ile mücadelede göz ardı edilemeyecek kadar güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Küreselleşen dünya sisteminde gelişen teknolojiye uyum sağlamak işletmeler açısından zorunlu hale gelmiştir. Gelecekte karşılaşılması muhtemel kriz durumlarıyla mücadele edebilmek için en aktif yöntemlerden biri de güncel ve doğru kullanılan teknolojinin yararları olacaktır. Ayrıca örgütsel gelişimin desteklenmesi de kriz yönetim süreci yetkinliğini atılabilecek stratejiler arasında değerlendirilmektedir. Örgütsel yapılarda krizle başa çıkabilmede en etkili yol örgütsel bütünlüktür ki buna bağlı olarak doğru kararlar daha çabuk alınır ve herkes tarafından uygulanarak arzu edilen sonuçlara erişilir. Diğer taraftan krizlerle karşı karşıya kalındığı zaman örgütler duygusal yaklaşmamalıdır, bu sebeple yöneticiler çalışanların kriz karşısında sergilediği tutum ve davranışları kontrol etmelidirler. Bu kontrol aşamasında yöneticiler kesinlikle uzun vadeli planlara takılı kalmamalı, kriz sürecini en az hasar ile atlama amacıyla kısa vadeli hedeflere odaklanılmalıdır. İşletmeler geçmişte yaşanan olaylardan ders çıkartarak gelecekte yaşanması mümkün olabilecek olumsuz durumlara karşı kendilerini hazırlamalı ve kriz durumundan en kısa zamanda en az hasarla ve hatta mümkünse krizi fırsata çevirerek çıkma hususunda adımlar atabilmelidir (Şimşek, 2021).

LOJİSTİK SEKTÖRÜ VE KRİZ KAVRAMI

Lojistik faaliyetler ilk olarak askeri kökenli olarak ele alınmış ve endüstrideki devrimler ile günümüzdeki şekline evrilmiştir. Tarihe adını yazdıran Büyük İskender, lojistik faaliyetleri çok etkin kullanarak M.Ö. 300'lü yıllarda askeri birlikleri ile beraber imparatorluk sınırlarını genişleterek Uzak Doğu, Afrika ve Avrupa'yı sınırlarına dahil etmiştir. Bu zaferlerin elde edilmesinde lojistik faaliyetlerin katkısı büyüktür (Koçak, 2020). Dünya tarihi boyunca yaşanan gelişmeler sanayinin ve ticaretin ilerlemesini sağlamış ve lojistik hizmetler işletmecilik alanında stratejik bir işlev olarak genişlemiştir. Ülkemiz stratejik ve jeopolitik konumu itibarıyla Dünya'nın çok kıymetli bir bölümünde yer almakta, küresel ticaret hareketliliğinin önemli bir aktarım sahasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çağın gereksinimlerini gidermek amacıyla ülkemizde lojistik faaliyetler havayolu, karayolu, demiryolu, denizyolu, boru hattı taşımacılığı başta olmak üzere tek modlu, çok modlu ve kombine şekilde gerçekleştirilmektedir (Çekerol ve Kurnaz, 2011).

Lojistiğin işletmelere sağladığı fayda ve avantajları fark eden işletmeler kendi bünyelerinde lojistik faaliyetler yapmaya başlamış veya bu işi tamamen profesyonel olan sadece lojistik amaçlı kurulan örgütlere bırakmışlardır. Lojistiğin gelişerek her işletmenin hatta her kişinin bir parçası haline gelmesindeki sebeplerden bir diğeri de hiç kuşkusuz küreselleşen dünyada gelişen teknoloji ile sınırların ortadan kalkması ve buna bağlı olarak istek ve ihtiyaçlarda meydana gelen değişimlerdir. Bu kapsamda lojistik faaliyetlerin başarısı işletmeye yüksek ölçüde kar elde ettirirken bununla beraber zaman tasarrufu, müşteri memnuniyeti, pazar payını artırma ve rekabet avantajı sağlama gibi olumlu iş sonuçları da doğurmaktadır. Diğer taraftan, uluslararası sermaye hedef ve beklentilerinin yüksek olduğu uluslararası ticarete hareketlilik oldukça yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Dünya genelini saran küresel kriz, Covid-19, savaşlar, terör olayları gibi durumlar toplumları krize hazırlık düzeylerine göre etkisi altına alabilmektedir. Uluslararası ticaret akışının yaşandığı tüm ülkelerde pek çok sektör ve işletme

bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bu durum lojistik sektörü içinde kaçınılmaz olmuştur. Ulusal ve uluslararası pazarda küresel krizin etkileri ticaret hacminin düşmesi, talebin azalması ve birçok işletmenin yaşamının sona ermesine zemin hazırlamıştır (Çekerol ve Kurnaz, 2011). Lojistik sektörü de uzak ve yakın çevre unsurlarına çok duyarlı bir sektör olması sebebiyle yaşanan krizlerden farklı düzeylerde etkilenmiş, kimi işletmeler kriz sonucu faaliyetlerini durdururken kimi işletmeler ise krizi fırsata çevirerek yeni pazarlara açılmışlardır. İşletmelerin kriz yönetim süreci başarılarını arttıracak unsurlara odaklanmaları, yetkin personel istihdam etmeleri, çağın gereksinimine uygun çevreci taşıma türlerine yönelerek dijital dönüşüm destekli örgüt yapılarını güçlendirmeleri önem arz etmektedir.

SONUÇ

Küresel rekabet ortamında iç ve dış çevre ile olan ilişkiler çok önemlidir. Çevreyi her zaman doğru analiz edip ona göre uyum sağlanması gerekmektedir. Her an oluşabilecek kriz dönemlerinde, krizin sinyallerinin alınması ve analizinde yöneticilere büyük görevler düşmektedir. Krizi iyi anlayıp doğru strateji uygulayarak fırsata çevirme imkânı varken, karşılaşılan kriz anlama ve algılama aşamasında yapılacak küçük bir hata işletme açısından bir felaketin gerçekleşmesine neden olabilmektedir. Bu gibi istenmeyen durumların yaşanmaması için yöneticilerin hızlı ve doğru kararlar alarak uygulaması kriz yönetimi etkinliği üzerinde belirleyicidir. Uzun vadeli planların bir köşeye bırakıldığı kriz dönemlerinde tüm örgüt üyelerinin koordinasyonlu ve çevik hareket etmeleri, işletmenin kriz ilişkili değişim ve dönüşüme hızlı uyum sağlayarak en az hasarla krizi atlatması açısından hayati rol oynamaktadır. Son yıllarda yaşanan krizlerden etkilenen lojistik sektörü, krizin etkisi ile artan lojistik maliyetleri ve düşen lojistik kalitesini dengede tutmak zorundadır. Bunun yanı sıra özellikle kriz dönemlerinde lojistik faaliyetlerde stok maliyetlerinin düşürülmesi hatta sıfıra yakın tutulması önemlidir. Lojistik sektöründe kriz dönemlerinde ortaya çıkan bir diğer konu ise bilgi teknolojileri kullanımının yeteri kadar iyi olmamasıdır. Fiziki hareketlerin bilgilerine hızlı erişim, tüm taraflar açısından büyük önem taşıyarak işletmelerin lojistik performanslarını doğrudan etkileyebilmektedir.

Son olarak lojistik faaliyetlerde istenilen noktaya ulaşmanın temel yolu, sürekli olarak gelişmek, fiziki alt yapıların iyileştirilmesi, gümrük birliklerinin arttırılması, işlemlerin kolaylaştırılması, uyumlaştırılması, gerekli olan mevzuat düzenlenmelerinin yapılması ve ilgili sektör paydaşlarının işbirliği ekseninden geçmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Küçüköğlü, M. (2020). Risk Yönetiminin Neresindeyiz? Otomotiv Sektörü Örneği. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(2), 1001-1020.

[2] Özgür, Ö. F. (2018). Kriz yönetimi ve kriz iletişimi bağlamında soma maden faciası krizine bakış. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 29-55.

[3] Kurnaz, S., & Sunar, O. N. (2022). Kriz ve Kriz Yönetimi: Orman Yangınlarında Havacılığın Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme. Havacılık ve Uzay Çalışmaları Dergisi, 3(1), 62-85.

- [4] Çalışkan, A. (2020). Kriz Yönetimi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 5(2), 108-123.
- [5] Çekerol, G. S., & Kurnaz, N. (2011). Küresel kriz ekseninde lojistik sektörü ve rekabet analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (25), 47-59.
- [6] Çolak, O., & Batman, O. (2019). Turizmde kriz yönetimi: İstanbul örneği. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 2(3), 351-371.
- [7] Dalgiç, A., & Birdir, K. (2019). Konaklama İşletmelerinin Kriz Yönetimi Uygulamaları ve Beklentileri: Beş Yıldızlı Oteller Üzerine Bir Araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(20), 216-235.
- [8] Demirtaş, H.(2000). Kriz Yönetimi. Eğitim Fakültesi İnönü Üniversitesi, 23(23), 353-373.
- [9] İnceoğlu, S. (2017). Havayolu Şirketlerinin Kriz Döneminde Uygulaması Beklenen Stratejileri. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 9(4), 89-104.
- [10] Koçak, R. D. (2020). Lojistiğin Tarihsel Gelişimi: Askeri Gereksinimden İşletme Lojistiğine ve Tedarik Zinciri Yönetimine Evrilme Süreci. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 15(58), 246-258.
- [11] Grundy, M., & Moxon, R. (2013). The effectiveness of airline crisis management on brand protection: A case study of British Airways. Journal of Air Transport Management, 28, 55-61.
- [12] Özhasar, Y., & Ege, Z. (2019). Konaklama işletmelerinde kriz yönetimi uygulamaları: İstanbul Fatih ilçesi örneği. International Journal of Contemporary Tourism Research, 3(1), 50-65.
- [13] Şimşek, H. (2021). Havayolu taşımacılığında kriz yönetimi. Journal of Aviation Research, 3(1), 21-40.
- [14] Wolff, R. A. & Yıldız, D.(2018). Türkiye’de Lojistik Yönetimindeki Gelişmeler: Stratejik Bir Bakış Açısı. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(3), 187-198.

TÜRKİYE’DE ENFLASYON, FAİZ ve DÖVİZ KURU İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE FOURIER YAKLAŞIM

Dr. MERAL ÇABAŞ¹

¹ORCID ID: 0000-0002-3335-3297

ÖZET

Dünyanın küresel bir pazara dönüştüğü son zamanlarda, ülkelerin makroekonomik enstrümanları arasındaki senkron da artma eğilimindedir. Yüksek büyüme hedefleri doğrultusunda ekonomik istikrarın sağlanması gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Ülke ekonomilerinde istikrarın sağlanması için fiyatlar genel düzeyi ve döviz kuru istikrarının yanında faiz oranlarının da sürekli olarak izlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye’de enflasyon, döviz kuru ve faiz oranının ekonomik büyüme ile uzun dönemli ilişkisi, 2010-2022 dönemi için aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Sanayi üretim endeksi bağımlı değişken olarak seçilip ekonomik büyümeyi temsil etmektedir. Bağımsız değişkenler, enflasyonu temsilen tüketici fiyat endeksi, reel döviz kuru ve reel faiz oranı olarak seçilmiştir. Analizin ilk adımında serilerin durağanlığı Fourier KPSS Durağanlık Testi ile sınanmıştır. Seviyede durağan olmayan ve birinci farkları durağanlaşan seriler arasındaki uzun dönemli ilişki hem Fourier Shin Eşbütünleşme Testi hem de Fourier ADL Eşbütünleşme Testi ile sınanmış ve her iki test sonucuna göre serilerin eşbütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır. Uzun dönemde birlikte hareket ettiği belirlenen serilere ait katsayılar FMOLS ve DOLS katsayı tahmincileri ile hesaplanmıştır. Her iki tahminci ile elde edilen katsayılar tutarlı bulunmuştur. Elde edilen bulgular uzun dönemde enflasyon ve reel döviz kuru değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu reel faiz oranı değişkeninin ise anlamsız olduğunu göstermektedir. Uzun dönemde tüketici fiyat endeksindeki % 1’lik artış sanayi üretimini %0.17 oranında artırırken reel döviz kurundaki %1’lik artış ise sanayi üretimini %0.52 oranında azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Enflasyon, Döviz Kuru, Faiz Oranı, Fourier Eşbütünleşme Testi

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler için küresel rekabet edebilirlik ve sürdürülebilir ekonomik büyüme konusu kritik öneme sahiptir. Ülke ekonomilerinin performans değerlendirmeleri ve ekonomik performansa katkı sağlayan faktörlere yönelik araştırmalar küresel olarak hızla artmaktadır. Ülke içinde mal ve hizmet üretiminin zamanla artış kaydetmesi ekonomik büyüme olarak ifade edilmektedir. Büyüme sürdürülebilirlik noktasında toplumlara yüksek yaşam standardı kazandırmaktadır. Hükümetlerin temel ekonomik hedefi hızlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümedir (Ünsal 2001:11-12). Ekonomik büyümenin sağlanması için de temel hedef fiyat istikrarıdır. Fiyatlar, enflasyon oranının izlenmesi ve faiz oranı gibi para politikası araçları yardımıyla istikrarlı seviyelerde tutulabilmektedir. Fiyatlar genel seviyesindeki aralıksız artış

karşısında yerli para değer kaybediyorsa enflasyondan bahsedebiliriz (Frisch, 1989:1). Bir başka ifade ile kazanımı imkânsız bir gelir seviyesini ya da harcamayı sürdürme çabası da enflasyonu tanımlamaktadır (Enç, 1993: 1). Toplam talep ve toplam arz değişimleri ile döviz kuru oynaklığı enflasyonu tetikleyen nedenler olarak gösterilmektedir. Enflasyonun izlenmesi ve belli bir sınırdaki tutulma hedefi doğrultusunda merkez bankaları faiz oranlarından yararlanarak yüksek enflasyonu baskılayan döviz kuru ve kredi kanallarını kontrolünde tutmaktadır. Bu kontrol mekanizmasının temel argümanı faiz oranıdır. Merkez bankalarının hane halkı, firmalar ve piyasaların tüketim ve yatırım hareketlerini faiz oranından yararlanarak değiştirme yeteneği para politikası olarak tanımlanabilmektedir (Eroğlu, 2004). Enflasyonu kontrol altında tutabilmede para politikası oldukça kritik göreve sahiptir. Para politikası ve stratejisi enflasyon dinamikleri ve ülke koşulları çerçevesinde şekillenmektedir. 2008 küresel krizi, akabinde gelişmiş ülkeler dâhil merkez bankalarını yeni para politikası arayışlarına itmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası da (TCMB) 2010'un ikinci yarısında karşılaşılan çeşitli finansal riskler karşısında (kısa vadeli sermaye girişi, cari dengenin bozulması ve hızlı kredi genişlemesi gibi) para politikasını revize etmiştir. Finansal risklerin düşürülmesi amaçlanarak politika araçlarını çeşitlendirmiştir. Ülkeye giren kısa vadeli sermayeyi düşürmek amacıyla mevcut aracı olan politika faizi ile birlikte zorunlu karşılıklar ve faiz koridoru araçlarını politikasına dâhil etmiştir. Kısa vadeli sermaye girişleri firmaların finansman ihtiyaçlarını gidermekte, krediye ulaşım kolaylığı tüketimi artırmakta ve döviz arzı artmakta dolayısıyla ulusal para değer kazanmaktadır. Firmalar finansman ihtiyaçlarını yurtdışından karşılayarak ara malı ve yatırım malı ihtiyacına kolaylıkla erişmekte ve üretimlerini artırmakta aynı zamanda yatırım yapabilmektedirler. Ulusal paranın değer kazanması ithal maliyetini düşürmekte dolayısıyla tüketici ve üreticiler ithalatı artırmaktadır. İthalatın artması cari açığın artmasına yol açmaktadır. Kısa vadeli sermaye ve portföy yatırımlarının riskler karşısındaki duyarlılığı gelişmekte olan ülkelerin finansal istikrarını tehdit etmektedir (Togan ve Berument, 2011: 27). Sermaye girişleri ile meydana gelen riskler ani sermaye çıkışlarında da gelişmekte olan ülke ekonomilerini zor durumda bırakabilmektedir. Sermayenin ülkeyi terk etmesi ile döviz talebi artmakta ulusal para değer kaybetmekte dolayısıyla ithal maliyeti artmaktadır. Firmalar ara malı ve yatırım malı tedariginde zorlanmaya başlamakta ve üretim yavaşlayarak durmaya kadar gidebilmektedir. İthal maliyetinin artması ihracat maliyetini de arttırarak ihracatı negatif olarak etkileyebilmektedir. Üreticiler değer kaybeden ulusal para ile dış borçlarını ödeme sıkıntısı çekebilmekte birçok firma kapatma yoluna giderek işsizliğin artmasına sebebiyet verebilmektedir. Kredi arzındaki sınırlılık tüketicilerin kısıtlı harcama yapmasına neden olurken ekonomi daralma yaşayabilmektedir. Gelişmekte olan dışa açık bir ekonomi için finansal istikrarı tehdit eden unsurlar sermaye akımlarında meydana gelen ani değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda enflasyon, faiz oranı ve döviz kuru gibi makro ekonomik değişkenler arasındaki finansal entegrasyon kritik öneme sahiptir. Çalışma Türkiye'de TCMB'nin yeni para politikasına geçtiği 2010 yılı ile 2022 arasındaki aylık verilerle enflasyon, döviz kuru ve faiz oranının büyüme ile ilişkisini fourier yaklaşımı ile ampirik olarak analiz etmektedir. Giriş kısmından sonra literatür özetlenmiş, ikinci kısımda ekonometrik yöntem açıklanarak veri seti ve bulgulara yer verilmiş ve son kısımda sonuç ve değerlendirilmelerden bahsedilmiştir.

1.1. Literatür Özeti

İktisat yazınında enflasyon, döviz kuru ve faiz oranının ekonomik büyümeyle ilişkisine yönelik ortak bir fikir birliğine varılamamıştır. Bazı çalışmalarda olumsuz ilişki bulunurken bazı çalışmalar olumlu ilişki olduğunu savunmaktadır. Hatta anlamlı bir ilişkinin yokluğundan bahsedilebilmektedir. Çalışmada seçilen temel makroekonomik göstergelerin büyüme etkisi ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve konjonktürel yapılarına göre de farklılık gösterebilmektedir.

Thirwall ve Barton (1971), enflasyonla büyüme ilişkisini irdeleyen ilk çalışmalardan olan çalışmalarında 1958-1967 yılları arasında 17 sanayileşmiş ülke için yaptıkları analiz neticesinde büyümenin düşük enflasyon (%8'in altında) oranıyla pozitif ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ancak aynı dönemde gelişmekte olan 7 ülke örneğinde yüksek enflasyon oranı(%8'in üzerinde) büyüme olumsuz etkilemektedir.

Bilgili (2000), çalışmasında Türkiye ekonomisine 1970-1998 dönemi için regresyon analizi uygulamış ve reel döviz kuru ile gelir arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna varmıştır.

Berument ve Dinçer (2004), çalışmalarında 1987 Şubat ve 2002 Eylül dönemi için aylık verilerden yararlanarak Türkiye'de döviz kuru riski ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi VAR analiziyle test etmişler ve etki-tepki analizlerine istinaden döviz kuruna pozitif şokun reel döviz kuru değerini düşürdüğü, enflasyonu artırdığı ve geliri düşürdüğü sonucuna ulaşmışlardır.

Yamak ve Tanrıöver (2009), çalışmalarında Türkiye'de 1990-2006 dönemi için üçer aylık verileri kullanarak hem kısa vadeli hem de uzun vadeli faiz oranlarının ekonomik büyüme etkisini regresyon analizi ile test etmişlerdir. Belirlenen dönemde uzun ve kısa vadeli faiz oranları arasındaki fark ile elde edilen getiri farkı değişkeninin ekonomik büyüme olumlu ve istatistiksel anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Kısa ve uzun vadeli faiz oranlarının ayrı ayrı etkileri ise negatif ve anlamlı olarak bulunmuştur. Kısa vadeli faiz oranının ekonomik faaliyetlerde uzun vadeli faiz oranına göre etkinliği daha yüksek bulunmuştur.

Udoka ve Roland (2012), Nijerya için 1970-2010 dönemine ait veri setine çoklu regresyon analizi uyguladıkları çalışmalarında faiz oranının ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Nijerya'da faiz oranlarındaki artışın GSYH'yı azalttığını savunmuşlardır. Faiz oranının ekonomik büyümenin belirleyicilerinden biri olduğunu belirtmişlerdir.

Ahmad vd. (2013), çalışmalarında Pakistan ekonomisi için 1975-2011 dönemi verileri kullanılarak zaman serisi analizi yapmışlar ve seçilen tüm seriler seviyede durağan olarak bulunmuştur. Uygulanan OLS sonuçlarına göre enflasyon ve döviz kurunun GSYİH'ya etkisi olumsuz ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Pakistan ekonomisinde GSYİH'yı enflasyondaki %1'lik artış %0.29 azaltırken, döviz kurundaki %1'lik artış ise %0.55 oranında azaltmaktadır.

Saymeh ve Orabi (2013), çalışmalarında Ürdün ekonomisini 2000-2010 dönemi için eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile analiz etmişlerdir. Sonuç olarak enflasyonun faizin nedeni olduğunu ve faiz oranı ile reel büyümenin çift taraflı nedensellik ilişkisi içinde olduğunu savunmuşlardır.

Thanh (2015), ASEAN-5 ülkeleri (Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam) için 1980-2011 dönemi veriler yardımıyla PSTR (Panel düzgün geçiş regresyonu) analizi uygulamış ve enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak irdelemiştir. Sonuç olarak ASEAN-5 ülkelerinde enflasyon değeri %7,84'ün üzerine çıktığında büyümeyi negatif olarak etkilediği istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu ülkelerde enflasyonun tahmin edilen eşik değerin üzerinde ya da yakınında olması halinde merkez bankalarının enflasyonu düşürerek büyümeyi iyileştirebilecekleri önerilmektedir.

Njimanted vd. (2016), Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC) ülkelerinin 1981-2015 dönemine ait verilerine VAR analizi uygulayarak enflasyon ve faiz oranının ekonomik büyüme ile ilişkilerini analiz etmişlerdir. Sonuç olarak enflasyonun ekonomik büyüme denklemlerinde güçlü bir açıklayıcı değişken olduğunu, CEMAC bölgesindeki ekonomik büyümenin gerek toplam taleple ölçümünde gerek reel çıktıyla ölçümünde enflasyonun büyümeyi artırmada önemli bir faktör olduğunu savunmuşlardır. Hızlı enflasyon kısa vadede daha hızlı büyümeye ilişkilidir denmiştir.

Low ve Chan (2017), Malezya ekonomisinde 1997-2016 dönemi için enflasyon, döviz kuru ve faiz oranının ekonomik büyümeyle ilişkisini Johansen eşbütünleşme ve VECM modeli ile incelemiştir. Elde ettikleri bulgulara göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. Döviz kuruyla ekonomik büyümenin pozitif ilişkili ekonomik büyüme ile enflasyon ve faiz oranının ise negatif ilişkili olduğu görülmüştür. Merkez bankasının faizi belirlerken döviz kuru ve enflasyondan içsel olarak etkilendiğini ve endüstriyel üretimin de döviz kurundan daha çok etkilendiğini ifade etmişlerdir.

Salami (2018), çalışmasında Swaziland ekonomisinde 1980-2016 yılları arasında mevduat faiz oranı, döviz kuru ve enflasyonun ülkenin GSYİH'sı üzerine etkilerini çoklu regresyon analiziyle test etmişlerdir. Enflasyon pozitif etkiye sahip bulunurken faiz oranı ve döviz kurunun negatif etkisi saptanmıştır. Mevduat faiz oranları arttığında maliyetlerin artması nedeniyle GSYİH'yı azaltacağı görüşüne varılmıştır.

Taderera vd. (2021), çalışmalarında Güney Afrika Gümrük Birliği Ülkeleri (SACU) için 1991-2018 dönemine ait veri setine panel veri analizi uygulamışlar ve sonuç olarak enflasyonun ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği ve faiz oranının büyüme üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

2. Ekonometrik Yöntem

Ekonomide yapısal değişimlerin (doğal afetler, savaş, iktisadi krizler vb.) dikkate alınmadığı birim kök testleri hatalı sonuçlar verebilmektedir. İlk olarak Peron (1989) tarafından yapısal değişimler tarihini bilerek (Büyük Buhran (1929) ve Petrol Krizi (1973)) analize dâhil edilmiştir ancak tarih belirlemenin sübjektif olmasının farklı sonuçlar doğuracağı konusunda eleştirilmiştir. Bu eleştiriler doğrultusunda Ziwoot-Andrews (1992) yapısal kırılmanın içsel olarak tahmin edildiği ve bir kırılmaya izin veren birim kök testini (Z-A) geliştirmişlerdir. Ardından Lumsdaine ve Papell (1997), Z-A testini geliştirerek iki kırılmaya izin veren birim kök testini geliştirmiştir ve ardından daha birçok yapısal kırılmalı test geliştirilmiştir (Yılancı,

2017:54). Lee ve Strazicich (2003)'e göre ikiden fazla yapısal değişimi dikkate alan birim kök testlerinin gücü artmamaktadır. Pradan (2008) ise yapısal değişimlerin artış ya da azalış yönünde farklı olmaları halinde bu değişimlerin sayısını ve büyüklüğünü tahmin etme hususunda testlerin yeterli başarıda olmadığını savunmuştur. Kukla değişken eklenerek uygulanan bu testlerde ani değişimler dikkate alınmaktadır (Peron, 1989). Aslında gerçekte değişimler yavaş yavaş oluşmaktadır. Bu sorunları ortadan kaldırmak için trigonometrik terimler kullanılarak oluşturulan fourier fonksiyonu yardımıyla uygulanan testler uygulanmaya başlamıştır. Fourier fonksiyonu yalnız iki trigonometrik terim yardımıyla yapısal değişimin sayısı, konumu ve şeklinden etkilenmeksizin güçlü sonuçlar vermekte ve bilinmeyen değişim hareketlerini yakalayabilmektedir (Gallant, 1981; Becker vd., 2006).

Çalışmada KPSS birim kök testine trigonometrik terimler ekleyerek elde edilen Fourier KPSS durağanlık testi uygulanmıştır. Testin matematiksel elde edilişi aşağıdaki gibidir (Becker vd., 2006):

$$y_t = X_t' \beta + Z_t' \gamma + r_t + u_t \quad u_t : \text{durağan hata terimi} \quad (1)$$

$$r_t = r_{t-1} + \varepsilon_t \quad \varepsilon_t : \sigma_\varepsilon^2 \text{ varyansla bağımsız, benzer dağılan hata terimi}$$

$$Z_t = [\sin(2\pi kt/T), \cos(2\pi kt/T)]' \quad t: \text{trend} \quad T: \text{örneklem büyüklüğü} \quad k: \text{frekans} \quad (2)$$

Z_t trigonometrik terimlerin olduğu vektörü göstermektedir. y_t 'nin düzeyde durağanlığı $X_t=[1]$ ile sınımlanmaktadır. Durağanlığın sınımlandığı temel hipotez $H_0: \sigma_\varepsilon^2=0$ şeklindedir. Sınama için gerekli test istatistiği denklem (3)'de gösterilen eşitlikten elde edilen kalıntılarla hesaplanmaktadır:

$$y_t = \alpha_0 + f_t + e_t \quad (\text{düzey durağanlık sınanır}) \quad (3)$$

Teste ait istatistiğin formülü aşağıdaki gibidir:

$$\tau_\mu(k) = [1/T^2 (\sum_{t=1}^T St(k)^2)] / \sigma^2 \quad (4)$$

Modeldeki trigonometrik terimlerin anlamlılığı $H_0: \gamma_1=\gamma_2=0$ temel hipoteziyle sınımlanmakta ve bu sınamada kullanılan test istatistiği denklem (5)'de verilmiştir:

$$F_i(k) = [(KKT_0 - KKT_1(k))/2] / [KKT_1(k)/(T-q)] \quad i=\mu, \tau \quad q: \text{bağımsız değişken sayısı} \quad (5)$$

Değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkisi Tsong vd. (2016) tarafından fourier fonksiyonları yardımıyla geliştirdikleri Fourier Shin eşbütünlük testi ile analiz edilmiştir. Test FKPS birim kök testinin eşbütünlüğe uyarlanmış halidir. Teste ait model aşağıdaki gibidir:

$$y_t = d_t + x_t' \beta + \eta_t \quad \eta_t = \gamma_t + v_{1t} \quad \gamma_t = \gamma_{t-1} + u_t \quad x_t = x_{t-1} + v_{1t} \quad (6)$$

$$d_t = \delta_0 + f_t \quad (\text{sabitli model}) \quad d_t = \delta_0 + \delta_{1t} + f_t \quad (\text{sabitli trendli model})$$

$$f_t = \alpha_k \sin(2\pi kt/T) + \beta_k \cos(2\pi kt/T) \quad f_t: \text{fourier fonksiyonu} \quad (7)$$

Fourier Shin test istatistiğini hesaplayabilmek adına denklem (6)'ya fourier fonksiyonu eklenerek denklem (8) elde edilir:

$$y_t = \delta_0 + x_t' \beta + \alpha_k \sin(2\pi kt/T) + \beta_k \cos(2\pi kt/T) + x_t' \beta + v_{1t} \quad (8)$$

Fourier Shin (FSHIN) test istatistiğinin hesaplanması aşağıda verilmiştir:

$$CI_f^m = T^{-2} \hat{\omega}_1^{-2} \sum_{t=1}^T S_t^2 \quad T: \text{gözlem sayısı} \quad \hat{\omega}_1^{-2}: \text{Hata teriminin uzun dönem varyansı} \quad (9)$$

S_t^2 : Kalıntıların kısmî toplamlarını ifade eder.

Analizde karşılaştırma yapabilmek adına uzun dönem ilişki bir de Fourier ADL (FADL) eşbütünleşme testi ile sınıanmıştır. İlk kez Banarjee vd. (1998) tarafından eşbütünleşme için gecikmesi dağıtılmış (ADL) model önerilmiş ve 2017 yılında yayınladıkları çalışmada da trigonometrik terimleri modele dahil ederek FADL eşbütünleşme testini literatüre kazandırmışlardır. Tek aşamalı bir test olması ve test eşitliğinin tahmini ile hipotezin sınıanması testin güçlü yanındır. Teste ait matematiksel ifade eşitlik (11)'de eşitlik (10) yerine yazılarak elde edilir:

$$d(t) = \alpha_0 + \gamma_1 \sin(2\pi kt/T) + \gamma_2 \cos(2\pi kt/T) \quad k: 1, \dots, 5 \quad (10)$$

$$\Delta y_t = d(t) + \beta_1 y_{t-1} + \gamma' X_{t-1} + \phi' \Delta X_t + ut \quad (11)$$

3. Veri Seti ve Bulgular

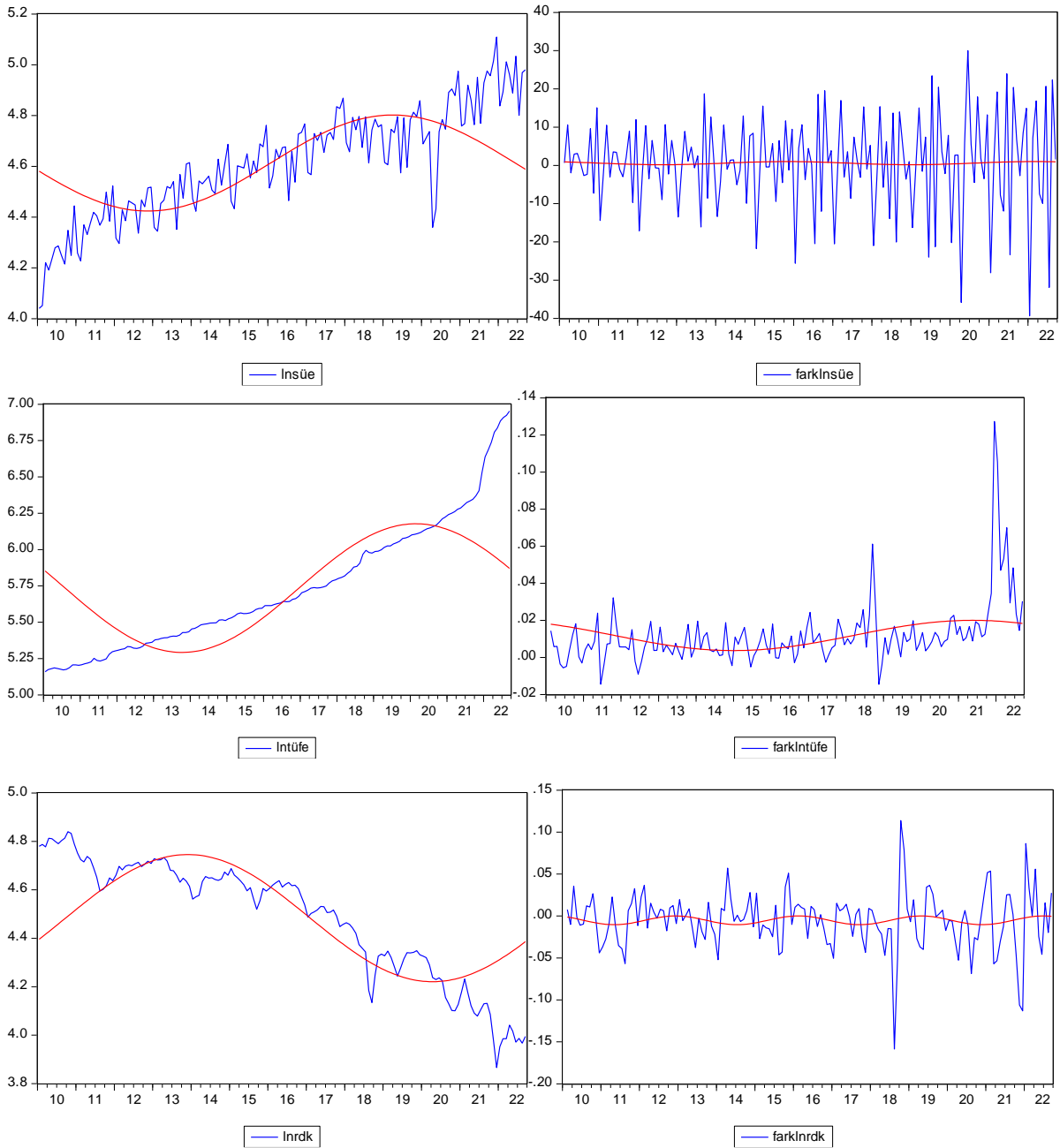
Çalışmada 2010 yılı Ocak ayı ile 2022 yılı Eylül ayı arasındaki döneme ait aylık verilerden yararlanılarak Türkiye'de enflasyon, döviz kuru ve faiz oranının ekonomik büyüme ile ilişkisi fourier yaklaşımı ile ortaya konulmaktadır. Ekonomik büyümeyi temsilen sanayi üretim endeksi (süe), enflasyonu temsilen tüketici fiyat endeksi (tüfe), faiz oranı için reel faiz oranı (rfo) ve döviz kuru için reel döviz kuru (rdk) değişkenleri kullanılmıştır. Tüm seriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) derlenmiştir. Analizlerde değişkenlerin doğal logaritmaları kullanılmıştır. Serilere uygulanan KPSS durağanlık test bulguları Çizelge 1'de gösterilmektedir.

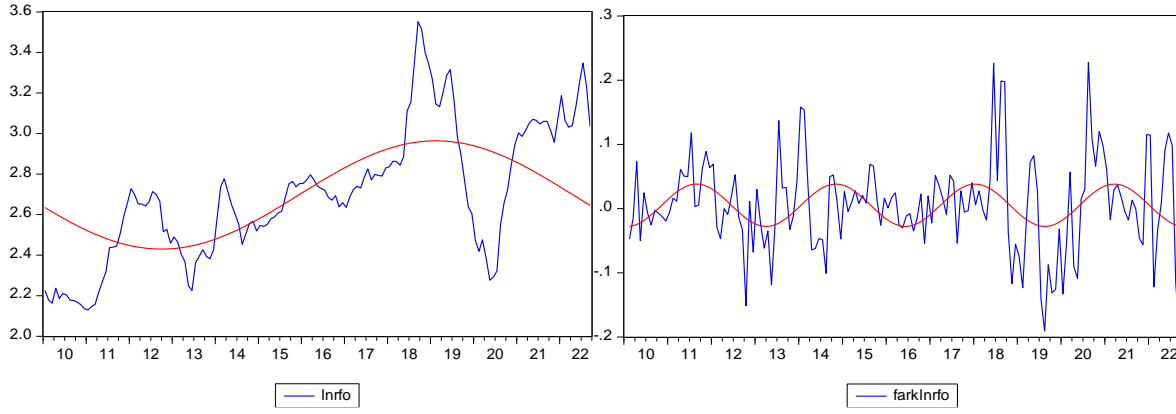
Çizelge 1. Fourier KPSS Birim Kök Test Bulguları

Seri	Frekans(k)	MinKKT	FKPSS	KPSS	F Test İst.
Insüe	1	45062.69	0.60307 (9)		46.60389
Intüfe	1	14.55060	0.60075 (10)		77.25402
Inrdk	1	3.973880	0.613478 (9)		99.49316
Inrfo	1	10.72769	0.264485 (9)		38.14800
farkInsüe	2	22937.81	0.171904 (56)	0.220192 (59)	0.041735
farkIntüfe	1	0.039438	0.068217 (9)		9.538178
farkInrdk	4	0.169439	0.087844 (24)	0.238472 (20)	0.906448
farkInrfo	4	0.725264	0.030329 (3)		8.447095

Not: () içleri Newey-West yöntemi ile hesaplanmış bant genişliğini göstermektedir. %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde sırasıyla F Test İstatistiği için kritik değerler 6.281, 4.651 ve 3.935, FKPSS testi için kritik değerler (k=1 ve T=500 için) 0.2709, 0.1696 ve 0.1294, KPSS testinin kritik değerleri 0.7390, 0.4630 ve 0.2884 şeklindedir (Becker vd., 2006: 389).

Çizelge 1'i incelediğimizde tüm değişkenlerin düzeyde hesaplanan FKPS test istatistiklerinin not kısmında belirtilen kritik değerlerden büyük olması, birim kök içerdiklerini bir başka ifade ile durağan olmadıklarını göstermektedir. Düzeyde hesaplanan F test istatistiklerinin kendi kritik değerlerinden büyük olması da bize trigonometrik terimlerin anlamlı olduğunu göstermektedir. Serilerin tümünün birinci farkları alındığında durağanlaştığını görmekteyiz. Fark serileri için hesaplanan F test istatistiklerine göre farklılık ve farklılık serilerinin trigonometrik terimlerinin anlamsız olması nedeniyle bu serilere KPSS testi uygulanmış ve serilerin durağanlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Uygulanan durağanlık sınaması neticesinde serilerin $I(1)$ dereceden durağan olduğu gözlenmiştir. Serilerin düzey değerleri ile fark değerlerinin fourier fonksiyonları ile birlikte grafikleri Görsel 1'de sunulmuştur.

Görsel 1. Değişkenlerin Fourier Fonksiyonları ile Grafikleri

Çizelge 2. Fourier Shin Eşbütünlüşme Testi Bulguları

Frekans (k)	MinKKT	Fourier Eşb. Test İst.	Shin Eşb. Test İst.	F Test İst.
3	146.000	0.086622 (6)	0.298264 (6)	90.22430

Not: Fourier eşbütünlüşme testinin kritik değerleri %1, %5 ve %10 anlam seviyesine göre sırasıyla 0.250, 0.146 ve 0.112 ve Shin testine ait kritik değerler üsteki anlam düzeylerine göre sırasıyla 0.553, 0.314 ve 0.231 şeklindedir (Tsong, 2016: 1091).

Çizelge 2’de Fourier ve Shine eşbütünlüşme testine ait istatistiklerin kendilerine ait kritik değerlere göre küçük olması eşbütünlüşmenin varlığını gösteren temel hipotezin reddedilemediğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle her iki test istatistiğinin istatistiksel olarak anlamsız olması seriler arasında uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisinin olduğu anlamına gelmektedir. Karşılaştırma yapabilmek için değişkenlere aynı zamanda Fourier ADL eşbütünlüşme testi uygulanmış ve bulgular Çizelge 3’de gösterilmiştir.

Çizelge 3. Fourier ADL Eşbütünlüşme Testi Bulguları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Frekans (k)	Min AIC	FADL Eşb. Test İst.
İnsüe (1)	İntüfe (3) Inrdk (1) Inrfo (3)	1	-1.95756	-6.281478

Not: FADL testi için kritik değerler (n=3, k=1 için) %1, %5 ve %10 anlam düzeyine göre sırasıyla -5.06, -4.46 ve -4.15 şeklindedir (Banerjee vd., 2017:116).

Çizelge 3’de hesaplanan FADL eşbütünlüşme test istatistiğinin mutlak değerce kritik değerlere göre büyük çıkması yokluk hipotezi olan değişkenler arasında eşbütünlüşmenin yokluğu savını reddetmektedir. Dolayısıyla hem Fourier Shin hem de FADL eşbütünlüşme testlerinin sonucuna göre Türkiye’de sanayi üretimi ile açıklayıcı değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir sonraki adımda eşbütünlüşük serilerin uzun dönem katsayıları FMOLS katsayı tahmincisi ile tahmin edilerek bulgular Çizelge 4’te gösterilmektedir.

Çizelge 4. Uzun Dönem Katsayı Tahmincisi FMOLS Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
Intüfe	0.170723	0.075936	2.248252	0.0261**
Inrdk	-0.527598	0.156963	-3.361301	0.0010*
Inrfo	0.013933	0.045330	0.307373	0.7590
c	5.960658	1.144371	5.208675	0.0000

Not:*, ** sırasıyla %1 ve %5 anlamı ifade eder.

FMOLS tahmincisi ile tahmin edilen uzun dönem katsayılarından enflasyon ve reel döviz kuru değişkenlerinin katsayıları istatistiki olarak anlamlıdır. Uzun dönemde enflasyonda oluşacak %1'lik artış sanayi üretim endeksini % 0.17 oranında artırırken reel döviz kurunda meydana gelecek %1'lik artışın sanayi üretim endeksini %0.52 oranında azalttığı görülmektedir. Karşılaştırma yapabilmek adına uzun dönem katsayıları DOLS katsayı tahmincisi ile de hesaplanmış ve sonuçlar Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5. Uzun Dönem Katsayı Tahmincisi DOLS Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
Intüfe	0.181429	0.104123	1.742457	0.0437*
Inrdk	-0.467281	0.220183	-2.122243	0.0356*
Inrfo	0.009740	0.051064	0.190738	0.8490
c	5.639865	1.602056	3.520392	0.0006

Not:*, %5 anlamı ifade eder.

Çizelge 5'i incelediğimizde değişkenlere ait uzun dönem katsayı DOLS tahminlerinin FMOLS tahminleri ile tutarlı sonuçlar verdiğini görmekteyiz. Son adımda seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda Yamamoto nedensellik testi ile sınanmış ve bulgular Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Toda Yamamoto Nedensellik Testi Bulguları

Yokluk Hipotezi	df	χ^2 Test İstatistiği	Olasılık
Intüfe → Insüe	$(k=1)+(d_{max}=1)=2$	19.68216	0.0001*
Insüe → Intüfe	$(k=1)+(d_{max}=1)=2$	2.634824	0.2678
Inrdk → Insüe	$(k=1)+(d_{max}=1)=2$	6.678672	0.0355**
Insüe → Inrdk	$(k=1)+(d_{max}=1)=2$	9.233173	0.0099*
Inrfo → Insüe	$(k=1)+(d_{max}=1)=2$	1.065727	0.5869
Insüe → Inrfo	$(k=1)+(d_{max}=1)=2$	4.549554	0.1028

Not:*, ** sırasıyla %1 ve %5 anlamı ifade eder.

Nedensellik analizi sonuçlarına göre enflasyon oranından sanayi üretimine doğru tek taraflı nedensellik ve reel döviz kuru ile sanayi üretimi arasında çift taraflı nedensellik ilişkileri bulunmuştur.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Temel makroekonomik değişkenlerin ekonomik büyüme ile ilişkilerinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde çalışmada belirlenen üç açıklayıcı değişkenin bir arada analize dâhil edildiği çok az çalışmaya rastlanmıştır. Ayrıca ekonomilerde yavaş meydana gelen yapısal değişimleri hesaba katan yeni ekonometrik analizler olan fourier yaklaşımını kullanan çalışmanın az sayıda olması bağlamında Türkiye’de enflasyon, döviz kuru ve faiz oranlarının ekonomik büyümeyle ilişkisi 2010-2022 arası dönem için aylık veriler kullanılarak fourier yaklaşımı ile ampirik olarak irdelenmiştir. Analizlerin ilk adımında sonuçların güçlü ve güvenilir olması adına serilerin durağanlığı FKPSS durağanlık testi ile sınanmış ve tüm serilerin düzeyde birim köklü oldukları belirlenmiştir. Birinci farkları alınan serilere tekrar FKPSS testi uygulandığında hepsinin durağanlaştığı görülmüştür. İkinci aşamada I(1) dereceden durağan olan serilerin uzun dönem ilişkileri FSHIN ve FADL eşbütünleşme testleri ile sınanmış ve her iki test sonucuna göre seriler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır. Eşbütünleşik serilerin uzun dönem katsayıları hem FMOLS hem de DOLS katsayı tahmincisi ile tahmin edilmiş ve her iki testin de tutarlı sonuçlar verdiği görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde enflasyon oranında yaşanacak %1’lik artış sanayi üretiminde **%0.17**’lik anlamlı bir artış sağlamaktadır. Belirlenen dönemde enflasyon ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir. Bu sonuç alan yazınında Thirwall ve Barton (1971), Njimanted vd. (2016), Salami (2018) ve Taderera (2021) ile uyumlu olarak bulunmuştur. Reel döviz kurunda yaşanacak %1’lik artış ise sanayi üretimini **%0.52** oranında anlamlı olarak azaltacaktır. Diğer bir ifadeyle döviz kurunun ekonomik büyüme etkisi negatif olarak saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç Berument ve Dinçer (2004), Ahmad vd. (2013) ve Salami (2018) ile uyumludur. Faiz oranı değişkenine ait katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir yani faizin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisine rastlanmamıştır. Elde edilen bu bulgu da Taderera vd. (2021) ile uyumlu olarak bulunmuştur. Son olarak seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda Yamamoto yöntemine dayanan Granger Nedensellik testi ile sınanmış ve enflasyon oranından sanayi üretimine doğru tek taraflı ve reel döviz kuru ile sanayi üretimi arasında çift taraflı nedensellik ilişkilerinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad A., Ahmad N. and Ali, S. (2013). Exchange Rate and Economic Growth in Pakistan (1975-2011), MPRA Paper No. 49395, 740-746.
- Banerje, P.; Arcabic, V. and Lee, H. (2017). Fourier ADL Cointegration Test to Approximate Smooth Breaks with New Evidence from Crude Oil Market, *Econometric Modelling*, 67, 114-124.
- Barro, R. J. (1995). Inflation and Economic Growth. National Bureau of Economics Research.
- Becker, R., Enders, W. and Lee, J. (2006). A Stationarity Test in the Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks, *Journal of Time Series Analysis*, 3 (5), 381-409.
- Berument, H. ve Dinçer, N. (2004). The Effects of Exchange Rate Risk on Economic Performance: the Turkish Experience, *Applied Economics*, 36, 2429-2441.
- Bilgili, E. (2000). Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 176, 56-73.

Dickey, D. A. and Fuller W. A. (1981). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Econometrica*, 49, 1057-72.

Enç, E. (1993). Enflasyon: Tanımı, Ölçümü ve Sorumluları, *Ekonomik Yaklaşım*, 4 (8), 1-8.

Engle, R. F. and Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing, *Econometrica*, 55 (2), 251-276.

Eroğlu, Ö., *Para teorisi ve Politikası Ders Notları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2004.

Frisch, H., *Enflasyon Teorileri*, (Çev. Oktay E ve A. Yiğidim), Elif Matbaacılık, Ankara, 1989.

Gallant, R. (1981). On the Bias in Flexible Functional Form and an Essentially Unbiased Form: the Flexible Fourier Form, *Journal of Econometrics*, 15 (2), 211-245.

Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. and Shin, Y. (1992). Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root, *Journal of Econometrics*, 54, 159-178.

Lumsdaine, R. L. and Papell, D. H. (1997). Multiple Trend Breaks and the Unit Root Hypothesis, *The Review of Economics and Statistics*, 79 (2), 212- 218.

Lee, J. and Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test With Two Structural Breaks, *The Review of Economics and Statistics*, 85 (4), 1082-1089.

Low, Y. W. and Chan, T. H. (2017). Foreign Exchange Rate, Interest Rate, Inflation Rate and Economic Growth in Malaysia, *Global Business and Management Research: An International Journal*, 9 (4), 110-127.

Njimanted, F.G., Akume, D. and Mukete, E. M. (2016). The Impact of Key Monetary Variables on the Economic Growth of the CEMAC Zone, *Expert Journal of Economics*, 4 (2), 54-67.

Perron, P. (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis, *Econometrica*, 57 (6), 1361-1401.

Salami, F. K. (2018). Effect of Interest Rate on Economic Growth: Swaziland As a Case Study, *Journal of Business & Financial Affairs*, 7 (3), 2-5.

Semuel, H. and Nurina, S. (2014). Analysis of the Effect of Inflation, Interest Rates, and Exchange Rates on Gross Domestic Product (GDP) in Indonesia. In: *Conference on Global Business, Economics, Finance and Social Sciences*.

Saymeh, A. A. F. and Orabi, M. M. A. (2013). The Effect of Interest Rate, Inflation Rate, GDP, on Real Economic Growth Rate in Jordan, *Asian Economic and Financial Review*, 3 (3), 341-354.

Shin, Y. (1994). A Residual-Based Test of the Null of Cointegration Against the Alternative of no Cointegration, *Econometrics Theory*, 10 (1), 91-115.

Taderera, C. S., Runganga, R., Mhaka, S. and Mishi, S. (2021). Inflation, Interest Rate and Economic Growth Nexuses in SACU Countries. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 25 (1), 1-21.

TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket>, (Erişim tarihi: 26.11.2022)

Thanh, S. D. 2015. Threshold effects of Inflation on Growth in the ASEAN-5 Countries: A Panel Smooth Transition Regression Approach. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 20 (38), 41-48.

Thirlwall, A. and Barton, C., 1971. Inflation and Growth: The International Evidence, *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 98 (2), 263-275.

Togan, S. ve Berument, H. (2011). Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler, *Bankacılar Dergisi*, 78, 3-21.

Tsong, C. C., Lee, C.F., Tsai, L. J. and Hu, T. C. (2016). The Fourier Approximation and Testing for the Null of Cointegration, *Empirical Economics*, 51 (3), 1085-1113.

Udoka, C. O. and Roland, A. (2012). The Effect of Interest Rate Fluctuation On The Economic Growth of Nigeria, 1970-2010. *International Journal of Business and Social Science*, 3 (20), 295 – 302.

Ünsal, E. M., *Makro İktisat*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.

Yamak, R. ve Tanrıöver, B. (2009). Faiz Oranı, Getiri Farkı ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği (1990-2006), *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 43-58.

Yılcı, V. (2017). Petrol Fiyatları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Fourier Yaklaşımı, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 27 (2), 51-67.

Zivot, E. and Andrews, D. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis, *Journal of Business & Economic Statistics*, 10 (3), 251-270.

ENFLASYON ORANLARI İLE LİKİDİTE ORANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Oğuz Yusuf ATASEL¹, Doç. Dr. Yasin ŞEKER²

¹ Trabzon Üniversitesi, İİSBF, 0000-0003-1654-9850

² Hitit Üniversitesi, İİBF, 0000-0003-0513-7682

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bilanço esasına göre defter tutan işletmelerin likidite oranları ile enflasyon oranı arasındaki ilişki tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) yayımlanmış olduğu sektörlerle ilişkin bilançolar kullanılarak 2009-2021 yılları arasındaki 17 sektörün verisi dikkate alınmıştır. Likidite oranları olarak cari oran, asit test oranı, nakit oran, stoklar/toplam aktif oranı, stok bağımlılık oranı kullanılmıştır. Enflasyon oranları için Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ile Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) baz alınmıştır. Ayrıca enflasyon oranlarının cari dönemdeki değeri ile bir önceki dönemdeki değeri de kullanılmıştır. Çalışmada yöntem olarak ise panel veri analizi benimsenmiştir. Çalışmanın sonucunda cari dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranları ile cari oranı ve asit test oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bir önceki dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranları ile cari oranı, asit test oranı ve nakit oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak cari dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranları ile stoklar/toplam aktif oranı arasında pozitif, yine bir önceki dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranları ile stoklar/toplam aktif oranı ve stok bağımlılık oranı arasında pozitif bir ilişki ortaya konmuştur. Cari dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranları ile nakit oranı ve stok bağımlılık oranı arasında ilişki bulunamamıştır. Keza bir önceki dönemdeki ÜFE oranı ile de cari oran arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Sonuç olarak Türkiye'deki işletmelerin hazır değerlerinin enflasyondan negatif etkilendiği bundan dolayı da işletmelerin stoklara daha fazla yatırıma yönelebileceği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon Oranı, Likidite Oranları, Panel Veri Analizi

THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION RATE AND LIQUIDITY RATIOS: EMPIRICAL EVIDENCE FROM TÜRKİYE

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the relationship between the liquidity ratios and the inflation rate in businesses that keep books on the balance sheet basis. For this purpose, the data of 17 sectors between the years 2009-2021 have been taken into account by using the balance sheets related to the sectors published by the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT). Current ratio, leverage ratio, cash ratio, inventories/total asset ratio, dependency ratio are used as liquidity ratios. Inflation is calculated using the Consumer Price Index (CPI) and the Producer Price Index (PPI) (PPI). In addition, the current period and the value of the previous period's inflation rates are used. The study used panel data analysis as a method. The analysis

revealed a statistically significant and negative relationship between the current period's CPI and PPI rates, as well as the current ratio and leverage ratio. The previous period's CPI and PPI rates have been found to have a statistically significant and negative relationship with the current ratio, leverage ratio, and cash ratio. However, there is a positive relationship between current CPI and PPI rates and inventories/total asset ratio, as well as a positive relationship between previous CPI and PPI rates and inventories/total asset ratio and dependency ratio. There has been no relationship found between the current period CPI and PPI rates and the cash ratio and dependency ratio. Furthermore, no statistically relationship has been found between the previous period's PPI rate and the current ratio. As a result, it has been revealed that inflation has a negative impact on the liquid assets of Turkish companies, causing them to invest more in inventories.

Keywords: Inflation, Liquidity Ratios, Panel Data Analysis

1. GİRİŞ

Enflasyon, bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinin sürekli artış göstermesini ifade etmektedir. Şüphesiz fiyatlardaki artış, belirli mallar özelinde değil, ekonomideki tüm malları ya da ekonomideki malların büyük çoğunluğu için geçerli olmalıdır. Enflasyon oranı ise fiyatlar genel seviyesindeki artış oranını ifade etmektedir. Söz konusu oranın büyüklüğüne göre enflasyon; ılımlı, yüksek ve hiper olmak üzere üçe ayrılmaktadır. İlimli enflasyon, fiyat genel seviyesinin oldukça düşük düzeyde artış gösterdiği durumlarda görülmekte olup bu artış oranının gelişmekte olan ülkelerde %6, gelişmiş ülkelerde ise %4'ün altında gerçekleştiğinde ılımlı enflasyondan bahsedilmektedir. Yüksek enflasyon ise genellikle iki rakamlı olarak ifade edilen fiyatlar genel seviyesindeki artış oranının aylık olarak %5 ila %15 arasında bir değer ulaştığı durumlarda ifade edilmektedir. Hiperenflasyon ise fiyatlar genel seviyesindeki değişimin o kadar hızlı olduğu hatta gün içerisinde ya da günlük olarak değiştiği durumları kapsamaktadır (Dinler, 2007: 452-453).

Bir ekonomide enflasyonun var olması durumunda, muhasebe sürecinde enflasyon nedeniyle işletmelerin kayda aldıkları mali nitelikteki işlemlerin parasal değerlerinin aşınması kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı enflasyonun mali tabloların geçerliliğini ve önemini azaltması muhtemeldir (Özdemir ve Arslan, 2007: 88, 102; Karapınar ve Gürdal, 2003: 1). Aynı zamanda enflasyonun olduğu bir ortamda tarihi verilere göre hazırlanan mali tabloların paydaşlarına doğru, tam, tarafsız ve gereceğe uygun olarak sunulamamasına da neden olmaktadır. Dahası, enflasyon dikkate alınmadan hazırlanan mali tablolarda faaliyet sonuçlarının gerçekte olduğundan farklı görünmesine, geleceğe yönelik yanlış kararların alınmasına, hesap/hesap grupları arasında karşılaştırmanın anlamsızlaşmasına yol açmaktadır (Özulucan, 2002: 128; Akdoğan ve Tenker, 2007: 721).

Enflasyon her işletmeyi aynı derecede etkilememektedir. Hatta her işletmenin bilanço ve gelir tablosu kalemlerini ayrı ayrı etkilemektedir. İşletmelerin enflasyondan etkilenme durumu, fiyatlar genel seviyesindeki artış oranının hızına bağlı olarak işletmelerin parasal ve parasal olmayan varlıklarını, varlık devir hızını, likidite durumunu, finansal kaldıraç oranlarını da etkileyebilmektedir. Dahası enflasyon, işletmelerin aktif yapısının değişmesine, aşırı şekilde borçlanmasına, uygun olmayan finansman araçlarını kullanmasına, likidite sıkıntısı çekilmesine, ağır faiz yükü altına girmelerine ve fon yetersizliği nedeniyle üretimin kısıtlamalarına neden olabilmektedir (Ünver, 1988: 4). Enflasyonun atfedilen kötü sonuçlarına binaen bu çalışma kapsamında Türkiye'de bilanço esasına göre defter tutan işletmelerin likidite oranları ile enflasyon oranı arasındaki ilişkinin ampirik olarak kanıtlanması amaçlanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında sırasıyla; veri seti ve yöntem, bulgular ile sonuç ve değerlendirme başlıklarına yer verilmiştir.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında TCMB tarafında yayımlanan sektörlere ait bilançolara ilişkin bilgiler kullanılarak 2009-2021 yılları arasındaki 17 sektörün likidite oranları ile enflasyon oranı arasındaki ilişki incelenmiştir. Enflasyon oranı için genel itibarıyla sık kullanılan iki gösterge olan TÜFE ve ÜFE oranları kullanılmıştır. TÜFE nihai mal ve hizmet fiyatlarındaki değişimi, ÜFE ise girdi fiyatlarından kaynaklanan arz yanlı fiyat değişimi ifade etmektedir (Saraç ve Karagöz, 2010: 221). Çalışmada kullanılan 2009-2021 yılları arasındaki TÜFE ve ÜFE oranları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi sitesinden alınmıştır.¹ TÜİK, ÜFE'yi 2014 yılından itibaren Yurt İçi ÜFE (Yİ-ÜFE) şeklinde yayımlanmakta (Kantar vd., 2021: 3) olup çalışmada kavram birliği adına ÜFE kavramı kullanılmıştır. İşletmelerin likidite oranları ile enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek adına panel regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait bilgiler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Çalışma Kapsamında Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişkenler	Kısaltması	Hesaplanışı
Cari Oran	CO	Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar (KVYK)
Asit Test Oranı	ATO	(Dönen Varlıklar - Stoklar) / KVYK
Nakit Oran	NO	(Hazır Değerler + Menkul Kıymetler) / KVYK
Stoklar/Toplam Aktif	S/TA	Stoklar/Toplam Aktif
Stok Bağımlılık Oranı	SBO	[KVYK - (Hazır Değerler + Menkul Kıymetler)] / Stoklar
Bağımsız Değişkenler	Kısaltması	Açıklama
Tüketici Fiyat Endeksi Oranı	TÜFE _t	Cari Dönemdeki Tüketici Fiyat Endeksi Oranı
Tüketici Fiyat Endeksi Oranı	TÜFE _{t-1}	Bir Önceki Dönemdeki Tüketici Fiyat Endeksi Oranı
Üretici Fiyat Endeksi Oranı	ÜFE _t	Cari Dönemdeki Üretici Fiyat Endeksi Oranı
Üretici Fiyat Endeksi Oranı	ÜFE _{t-1}	Bir Önceki Dönemdeki Üretici Fiyat Endeksi Oranı

Çizelge 1'de çalışma kapsamında kullanılan işletmeler ait likidite oranları ile enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi belirlemek adına aşağıdaki panel regresyon modelleri kurulmuştur.

$$CO_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}TÜFE_{i,t} + \beta_{3i,t}TÜFE_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (1a) \quad CO_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}ÜFE_{i,t} + \beta_{3i,t}ÜFE_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (1b)$$

$$ATO_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}TÜFE_{i,t} + \beta_{3i,t}TÜFE_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (2a) \quad ATO_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}ÜFE_{i,t} + \beta_{3i,t}ÜFE_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (2b)$$

$$NO_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}TÜFE_{i,t} + \beta_{3i,t}TÜFE_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (3a) \quad NO_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}ÜFE_{i,t} + \beta_{3i,t}ÜFE_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (3b)$$

$$S/TA_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}TÜFE_{i,t} + \beta_{3i,t}TÜFE_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (4a) \quad S/TA_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}ÜFE_{i,t} + \beta_{3i,t}ÜFE_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (4b)$$

$$SBO_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}TÜFE_{i,t} + \beta_{3i,t}TÜFE_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (5a) \quad SBO_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}ÜFE_{i,t} + \beta_{3i,t}ÜFE_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (5b)$$

¹ <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106>

Denklemlerde yer alan simgeler;

- ✓ β_1 sabit terimleri,
- ✓ β_2 cari dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranlarının CO, ATO, NO, S/TA ve SBO üzerindeki etkisini gösteren katsayıyı,
- ✓ β_3 bir önceki dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranlarının CO, ATO, NO, S/TA ve SBO üzerindeki etkisini gösteren katsayıyı,
- ✓ $e_{i,t}$ hata terimini ifade etmektedir.
- ✓ Bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait kısaltmalar ise Çizelge 1’de sunulmuştur.

3. BULGULAR

Türkiye’de bilanço esasına göre defter tutan ve 17 sektöre ait 2009-2021 yılları arasında likidite oranları ile enflasyon oranları arasındaki ilişki panel regresyon analizi kapsamında incelenmiş olup regresyon modelinde Arellano, Froot ve Rogers dirençli tahmincisi kullanılmıştır. Dirençli tahmincinin kullanıldığı panel regresyon sonuçları (Model 1a-3b) ise Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Panel Regresyon Sonuçları (Model 1a-3b)

Değişkenler	(1a) CO	(1b) CO	(2a) ATO	(2b) ATO	(3a) NO	(3b) NO
TUFE _t	-1,030*** (0,360)		-0,733** (0,296)		-0,149 (0,093)	
TUFE _{t-1}	-2,250*** (0,646)		-1,710*** (0,418)		-0,541*** (0,155)	
ÜFE _t		-0,337** (0,142)		-0,221** (0,109)		-0,042 (0,033)
ÜFE _{t-1}		-0,888 (0,235)		-0,686*** (0,171)		-0,182*** (0,056)
Sabit (C)	2,16*** (0,170)	1,969*** (0,129)	1,490*** (0,140)	1,340*** (0,113)	0,396*** (0,057)	0,351*** (0,046)
Gözlem Sayısı	221	221	221	221	221	221

*Notlar: 1) Standart hatalar parantez içerisinde gösterilmiştir. 2) *, **, *** sırasıyla %10, % 5 ve %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.*

Çizelge 2’de görüldüğü üzere likidite oranlarından CO ve ATO ile cari dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve **negatif** yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak NO ile cari dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bir önceki dönemdeki TÜFE oranları ile CO, ATO ve NO arasında istatistiksel olarak anlamlı ve **negatif** yönlü bir ilişki ortaya konmuştur. Bir önceki dönemdeki ÜFE oranları ile ATO ve NO arasında da istatistiksel olarak anlamlı ve **negatif** bir ilişki söz konusu iken, bir önceki dönemdeki ÜFE oranları ile CO arasında ise istatistiksel olarak herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Çizelge 3’te likidite oranlarıyla ilişkili olan S/TA ve SBO bağımlı değişkenlerinin cari/bir önceki döneme ait TÜFE ve ÜFE oranları bağımsız değişkenleriyle ilişkine yönelik panel regresyon sonuçlarına yer verilmiştir.

Çizelge 3. Panel Regresyon Sonuçları (Model 4a-5b)

	(4a)	(4b)	(5a)	(5b)
--	------	------	------	------

Değişkenler	S/TA	S/TA	SBO	SBO
TUFE _t	0,0737*** (0,025)		0,080 (0,066)	
TUFE _{t-1}	0,082*** (0,031)		0,609*** (0,165)	
UFE _t		0,025*** (0,009)		0,014 (0,021)
UFE _{t-1}		0,044*** (0,013)		0,212*** (0,063)
Sabit (C)	0,119*** (0,023)	0,127*** (0,022)	0,614*** (0,056)	0,658*** (0,045)
Gözlem Sayısı	221	221	221	221

Notlar: 1) Standart hatalar parantez içerisinde gösterilmiştir. 2) *, **, *** sırasıyla %10, % 5 ve %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çizelge 3’de görüldüğü üzere *carri dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranları* ile *S/TA* oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve **pozitif** yönlü bir ilişki tespit edilmesine rağmen, *carri dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranları* ile *SBO* arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. *Bir önceki dönemdeki TÜFE ve ÜFE oranları* ile *S/TA ile SBO* arasında ise istatistiksel olarak anlamlı ve **pozitif** yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Çizelge 4’te bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin yönüne ait bilgiler özet olarak sunulmuştur.

Çizelge 4. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişkinin Yönü

Değişkenler	CO	ATO	NO	S/TA	SBO
TUFE _t	-	-	X	+	X
TUFE _{t-1}	-	-	-	+	+
UFE _t	-	-	X	+	X
UFE _{t-1}	X	-	-	+	+

(-) => Negatif ilişki vardır. (+) => Pozitif ilişki vardır. (X) => İlişki yoktur.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında 2009-2021 yılları arasında 17 farklı sektörde faaliyet gösteren ve bilanço esasına göre defter tutan işletmelerin likidite oranları ile enflasyon oranları arasındaki ilişki incelenmiştir. Akdoğan ve Tenker’in (2007) belirttiği üzere bilanço kalemlerinin fiyat hareketliliğinden başka bir ifadeyle enflasyondan büyük ölçüde etkilenmekte olup bu etki varlık yapısında farklı düzeylerde olabilmektedir. Zira atfedilen kaynakta belirtildiği üzere parasal varlıklar enflasyondan çok fazla etkilenmektedir. Bunun nedeni ise parasal varlıklar her ne kadar nominal değerlerini korusa da satın alma güçleri düştüğü için enflasyondan oldukça olumsuz etkilenmesidir. Stoklar gibi parasal olmayan varlıklarda ise fiyat hareketliliğine paralel olarak nominal değeri de artış göstermektedir. Dolayısıyla parasal olmayan varlıklar enflasyondan daha az etkilenmektedir. Nitekim bu çalışmanın sonucunda da bu açıklamaları destekleyen ampirik sonuçlar elde edilmiştir. Başka bir ifadeyle bu çalışmada enflasyon oranlarındaki artışlar ile stoklar kalemindeki artışların aynı yönde hareket ettiği istatistiksel olarak kanıtlanmıştır.

Yapılan analizler sonucunda parasal kalemlerden oluşan likidite oranlarından cari oran, asit test oranı ve nakit oran gibi finansal oranlar ile enflasyon oranı arasında negatif bir ilişki ortaya konmuştur. Elde edilen sonuçlara göre parasal olmayan kalemlerden oluşan stoklar/toplam aktif oranı ve stok bağımlılık oranı ile enflasyon oranı arasında ise pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Bu bulgulara göre, çalışma kapsamında parasal varlıklar ile enflasyon oranları arasında ters bir ilişkin varlığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda parasal varlıkların enflasyon ortamında satın alma gücünü kaybedeceği aşikârdır. Ayrıca çalışmada parasal olmayan varlıklardan olan stoklar kaleminin enflasyon oranlarıyla aynı yönde hareket ettiği de belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- [1] Akdoğan, N. ve Tenker, N., *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*, 12. Baskı, Gazi Kitabevi /Ankara, 2007.
- [2] Dinler, Z., *İktisada Giriş*, 13. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları/Bursa, 2007.
- [3] <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106> (Erişim tarihi: 15.11.2022)
- [4] Kantar, M. A., Abar, H. ve Öndeş, T., Enflasyonun İşletmelerin Finansal Oranlarına Etkisi: BIST İmalat Sektöründe Bir Uygulama, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan, 90, 2021.
- [5] Karapınar, A. ve Gürdal, K., *TESMER Melek İçerik Eğitim Serisi 1 Enflasyon Muhasebesi*, Siyasal Kitabevi/Ankara, 2003.
- [6] Özdemir, F. S. ve Arslan, S., Enflasyonun Muhasebesinde Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırmalı Analizi, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 2007.
- [7] Özulucan, A., Enflasyonun Muhasebe Verileri Üzerindeki Etkisinin Giderilmesinde Kullanılan Otofinsanman Yöntemleri ve Enflasyon Muhasebesi Üzerine Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57,4, 2002.
- [8] Saraç, T. B. ve Karagöz, K., Türkiye’de Tüketici ve Üretici Fiyatları Arasındaki İlişki: Yapısal Kırılma ve Sınır Testi, *Maliye Dergisi*, 159, 2010.
- [9] Ünver, A., *Enflasyonun Mali Tablolar Üzerindeki Etkileri ve Bu Etkilerin Giderilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1988.

TÜRKİYE'DEKİ İŞLETMELERİN 2005-2021 YILLARI ARASINDAKİ NAKİT AKIŞLARININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Oğuz Yusuf ATASEL¹, Doç. Dr. Yasin ŞEKER²

¹ Trabzon Üniversitesi, İİSBF, 0000-0003-1654-9850

² Hitit Üniversitesi, İİBF, 0000-0003-0513-7682

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, BIST 100 Endeksi'nde yer alan işletmelerin işletme faaliyetlerinden, yatırım faaliyetlerinden ve finansman faaliyetlerinden sağladığı nakit akışlarını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda toplam 79 işletmenin 2005-2021 yılları arasındaki verileri dikkate alınmış olup ilgili nakit akışlar sektörlere göre analiz edilmiştir. İmalat sektöründeki işletmelerin nakit akışları yıllar itibariyle artış azalış gösterse bile tüm nakit akışlarında en belirgin kırılma 2009 yılında yaşanmış olup sert bir azalış yaşanmıştır. Ancak imalat sektöründeki işletmelerde 2011 yılından 2012 yılına geçişte tüm nakit akışlarında sert bir artış gözlemlenmiştir. Holding ve yatırım şirketleri sektöründe nakit akışlar yıllar itibariyle düzenli bir eğilim göstermemiştir. Holding ve yatırım şirketleri sektöründe tüm nakit akışlarında en sert azalışlar 2009 yılı ile 2020 yıllarında gerçekleşmiştir. İlgili sektörde ayrıca finansman faaliyetlerinden nakit akışları 2009 yılı ile 2019 yılında eksi bakiye vermiştir. Holding ve yatırım şirketleri sektöründe nakit akışlarında en keskin artış ise 2020 yılından 2021 yılına geçerken yaşanmıştır. Teknoloji sektöründeki işletmelerinde de tüm nakit akışları yıllar itibariyle düzenli bir seyir izlememiştir. Teknoloji sektöründe finansmandan sağlanan nakit akışları toplam sekiz yıl eksi değer gözlemlenmiştir. Teknoloji sektöründe 2017 yılından 2018 yılına geçişte tüm nakit akışlarında artış yaşanırken, 2018 yılından 2019 yılına geçişte ise yatırım ve finansman faaliyetlerinden nakit akışlarında keskin bir azalış yaşanmıştır. Öyle ki yatırım ve finansman faaliyetlerinden nakit akışlarındaki bu azalış 2020 ve 2021 yıllarında devam etmiş, 2021 yılında finansman faaliyetlerinden nakit akışlarının eksi bakiye vermesiyle sonuçlanmıştır. İncelenen sektörler itibariyle nakit akışlarının türüne (işletme, yatırım ve finansman faaliyetleri) göre bazı durumlarda benzer eğilimler tespit edilse bile bazı durumlarda da birbirinin aksine durumların da olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak işletmelerin hangi sektörde faaliyet gösterirse göstereceği nakit akışı oldukça önemli olup nakit akışları iyi olmadan işletmeler faaliyetlerini uzun süre sürdüremeyeceklerdir.

Anahtar Kelimeler: İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışlar, Yatırım Faaliyetlerinden Nakit Akışlar, Finansman Faaliyetlerinden Nakit Akışlar, BIST100

A RESEARCH ON CASH FLOWS IN TURKISH COMPANIES (2005-2021)

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the cash flows generated by the companies in the BIST 100 Index as a result of their operating, investment, and financing activities. For this purpose, the data of 79 companies from 2005 to 2021 have been used, and the relevant cash flows have been analyzed according to the sectors. Despite the fact that cash flows in the manufacturing sector have increased and decreased over the years, the most obvious break in all cash flows occurred in 2009, with a sharp decrease. However, there has been a significant increase in all cash flows in the manufacturing sector from 2011 to 2012. Cash flows in the holding and investment

companies sector have not followed a trend over time. Between 2009 and 2020, the holding and investment companies sector experienced the sharpest decreases in all cash flows. Cash flows from financing activities also resulted in negative balances in the related sector in 2009 and 2019. The transition from 2020 to 2021 have seen the greatest increase in cash flows in the holding and investment companies sector. Over the years, all cash flows in technology sector businesses have not followed a regular trend. For the past eight years, cash flows from financing in the technology sector have been negative. While all cash flows in the technology sector increased from 2017 to 2018, cash flows from investment and financing activities decreased sharply from 2018 to 2019. This decrease in cash flows from investment and financing activities continued in 2020 and 2021, resulting in a negative balance in cash flows from financing activities in 2021. Although similar trends have been discovered in some cases based on the type of cash flows (from operating, investment, and financing activities) in the sectors examined, it has also been determined that there are some cases with opposite cases. As a result, regardless of the industry in which companies operate, cash flow is critical, and companies will struggle to continue operations without sufficient cash flows.

Keywords: Cash Flows from Operating Activities, Cash Flows from Investing Activities, Cash Flows from Financing Activities, BIST100

1. GİRİŞ

İşletme yönetimleri özellikle nakit akışları üzerine odaklanmaktadır. Zira yöneticiler gelecek ayların nakit giriş ve çıkışlarını tahmin ederek, işletmenin ihtiyaç duyduğu/duyacağı nakit akışların olağan faaliyetlerden elde edilen/edilecek olan nakit girişleriyle karşılayabilmesini istemektedirler. Yöneticiler, nakit ihtiyaçlarının, beklenen nakit girişlerinden fazla olması durumunda kısa vadeli yatırımları (hisse senedi, tahviller vb.) nakde çevrilmesi ya da kısa vadeli krediler sağlanması ile ilgili önceden bir planlama yapmak zorundadırlar. Aksi durum olması halinde ise başka bir ifadeyle nakit girişlerinin, nakit çıkışlarından fazla olacağı tahmin edildiği durumda, kısa vadeli yatırımlara yönelme ya da kısa vadeli borçları ödeme gibi planlamaya yönelmektedirler (Peker, 1980: 272). Bundan dolayı işletmelerin nakit akışlarının doğru olarak saptanması, işletmelerin kısa ve uzun vadede finansman başta olmak üzere birçok konuda önlem alınmasını/plan yapmasını mümkün kılabilir. Ayrıca günümüzde nakit akışlarının analizi sadece işletme yöneticileri değil finansal bilgi kullanıcılarının da üzerinde durduğu konulardan biri haline gelmiştir. Dolayısıyla işletmelerde nakit akışların doğru olarak belirlenmesi ve sunulması önem arz etmektedir. İşletmelerin nakit akışlarıyla ilgili bilgiler ise Nakit Akış Tablosu aracılığıyla finansal bilgi kullanıcılarına aktarılmaktadır.

Nakit Akış Tablosu, işletmenin belirli bir hesap dönemi içerisinde ortaya çıkan nakit akışlarını, kaynaklarını ve kullanım yerlerini gösteren bir tablodur (Er vd., 2017: 182; Çoban Çelikdemir, 2019: 224). Esas itibarıyla nakit akış tablosunun amacı, işletmenin belirli dönemde yapmış olduğu yatırımları ve bunlar için kullanmış olduğu finansman türleri ve aynı dönemin faaliyetleri ile ilgili nakit akışları hakkında bilgi sağlamaktır. Dahası nakit akış tablosu hissedarlara ve kredi verenlere işletme hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Söz konusu bilgiler ise hissedarlar için yatırımlarının hangi süre zarfında geri döneceği ile yatırımcılar için verilen kredilerin anapara ve faizlerinin zamanında ödenebilmesi hususunda olmaktadır (Şamiloğlu ve Akgün, 2015: 158; Akdoğan ve Tenker, 2007: 358). Bu durum Nakit Akış Tablosunun nakit esasına göre düzenlenmesinden kaynaklanmakta olup finansal bilgi kullanıcılarının işletmelerin gelecekteki nakit akışlarını değerlendirmesine imkân vermektedir (Elmas, 2015: 72).

TMS 7 Nakit Akış Tabloları Standardı kapsamında Nakit Akış Tablosunda, döneme ilişkin nakit akışları işletme, yatırım ve finansman faaliyetlerine göre sınıflandırılarak

raporlanmaktadır (TMS 7, paragraf 10). İşletme faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışları, genellikle işletmenin ana gelir getirici faaliyetlerinden oluşmakta olup net kârın ya da zararın tespitinde yer alan işlem ve olaylardan kaynaklanmaktadır (TMS 7, paragraf 14; Özerhan ve Yanık, 2015: 88). İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları, bir işletmenin yatırım kararlarının alınıp hayata geçirilmesinde oldukça önem arz etmektedir. Zira söz konusu nakit akışları, işletmenin dış finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulmadan, borçlarını geri ödeyebilmesi, faaliyetlerini sürdürebilmesi ve kâr payı ödemelerini yapabilmesi hususunda anahtar gösterge olmaktadır (TMS 7, paragraf 13; Er vd., 2015: 193). Yatırım faaliyetleri, işletmenin bina, makine ve teçhizat, arazi gibi maddi ya da maddi olmayan duran varlıklarında, uzun vadeli varlık artış ve azalışları kapsamaktadır (Şamiloğlu ve Akgün, 2015: 180). Yatırım faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışlarının ayrı başlık altında sunulması; gelecekte işletmeye fayda başka bir ifadeyle gelir ve nakit akışı sağlaması öngörülen kaynaklar için yapılan harcamaların düzeyinin gösterilebilmesi açısından önem arz etmektedir (TMS 7, paragraf 16). Son olarak finansmandan kaynaklanan nakit akışları işletmeye sermaye sağlayanların işletmenin gelecekteki nakit akışlarından talep edecekleri kısmın tespit edilebilmesi noktasında finansal bilgi kullanıcılarına yol göstermektedir (TMS 7, paragraf 17; Örten vd., 2019: 74).

Nakit Akış Tablosunda nakit hangi faaliyetlerinden elde edildiğini ve hangi faaliyetler için harcandığının sınıflandırılarak sunulması finansal bilgi kullanıcıları konumundaki işletmenin tüm paydaşları için oldukça önemli olduğu söylenebilir. Bu doğrultu çalışmanın amacı, BIST 100 Endeksi'nde yer alan 79 işletmenin 2005-2021 yılları arasındaki işletme, yatırım ve finansman faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışlarını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda söz konusu işletmelerin nakit akışları incelenirken faaliyet gösterdikleri sektörlerde dikkate alınarak, nakit akışlarının sektöre göre yorumlanması yapılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında veri seti ve yöntem, bulgular ile sonuç ve değerlendirme başlıklarına yer verilmiştir.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

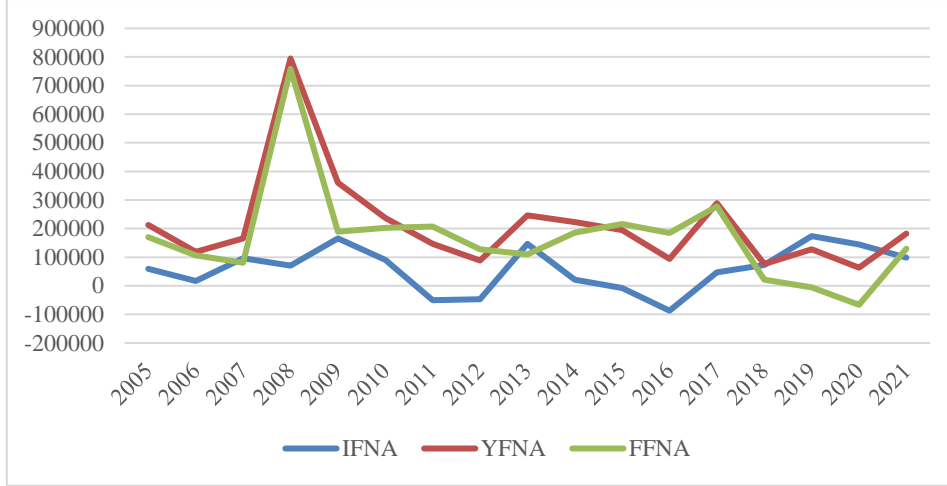
Bu çalışma kapsamında BIST 100 Endeksi'nde işlem gören işletmelerin 2005-2021 yılları arasındaki nakit akışları incelenmiş olup veriler Refinitiv'in Thomson Reuters ASSET4, EIKON ve Datastream veri tabanlarından alınmıştır. Söz konusu veri tabanında nakit akışları ABD Doları cinsinden dikkate alınmıştır. Eksiksiz olarak verisine ulaşabilen 79 işletmenin verisi örneklem olarak belirlenmiştir. Yöntem olarak ise nicel boyutta içerik analizi tercih edilmiştir. BIST 100 Endeksi'ndeki 79 işletmenin sektörel dağılımı Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. BIST 100 Endeksi'nde Araştırmaya Dâhil Edilen İşletmelerin Sektörel Dağılımı

Sektör Numarası	Sektörler	Sayısı	Yüzdesi (%)
1	Elektrik Gaz ve Su	2	3
2	İmalat	31	39
3	İnşaat ve Bayındırlık	1	1
4	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	3	4
5	Teknoloji	3	4
6	Telekomünikasyon	2	3
7	Toptan ve Perakende Ticaret	4	5
8	Ulaşım ve Depolama	1	1
9	Holding ve Yatırım Şirketleri	10	12,5
10	Mali Kuruluşlar	22	27,5
Toplam		79	100

3. BULGULAR

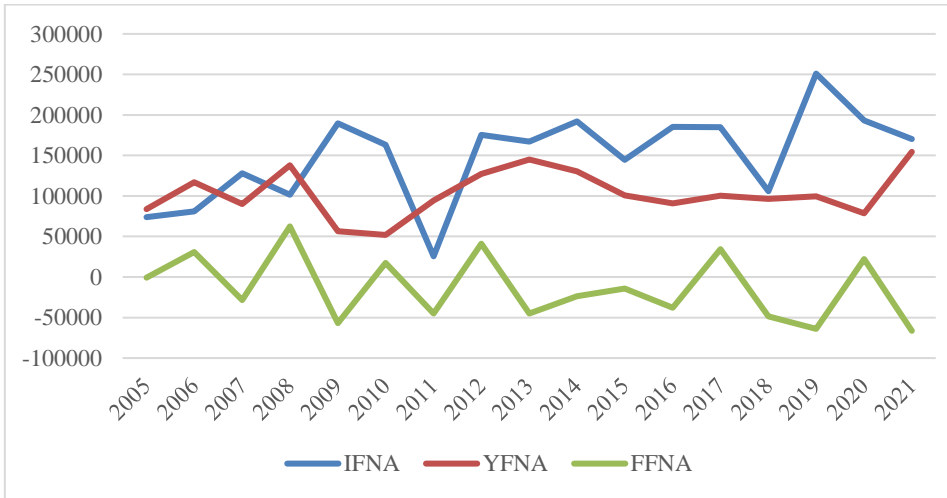
Bu başlık altında BIST 100 Endeksi'ndeki 79 işletmenin 2005-2021 yılları arasında işletme, yatırım ve finansman faaliyetlerinden elde ettiği nakit akışları 10 sektöre göre analiz edilerek sunulmuştur. İlk olarak Görsel 1'de Elektrik Gaz ve Su sektörüne ait nakit akışlarına yer verilmiştir.

Not: IFNA: İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları, YFNA: Yatırım Faaliyetlerinden Nakit Akışları, FFNA: Finansman Faaliyetlerinden Nakit Akışları

Görsel 1. Elektrik Gaz ve Su Sektöründeki Nakit Akışları (Bin \$)

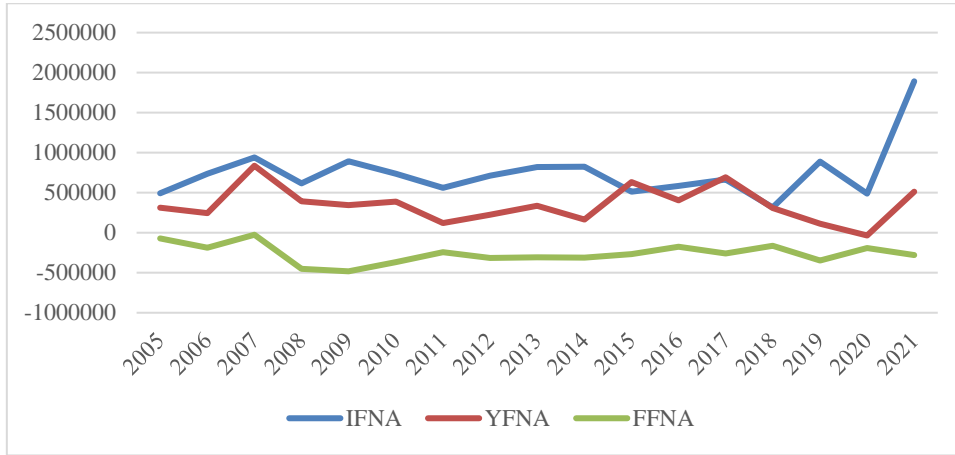
Görsel 1'de görüldüğü üzere Elektrik Gaz ve Su sektöründe yatırım ve finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarında en fazla dalgalanmanın olduğu, işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarında ise daha az dalgalanma olmasına rağmen, tutar olarak daha düşük gerçekleştiği, hatta işletme faaliyetlerinden sağladığı nakit akışlarının 2011-2012 ile 2015-2016 yıllarında eksi bakiye ile kapattığı tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu sektörün yatırım ve finansman faaliyetlerindeki en yüksek tutara 2008 yılında ulaştığı ancak 2009 yılına gelindiğinde ise sert bir düşüş yaşadığı, bunun nedeninin ise dünya genelinde yaşanan 2008 finansal krizin etkisi olduğu söylenebilir. Son olarak finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarında 2019-2020 yılı hariç sürekli pozitif bakiye vermesine rağmen söz konusu yıllarda eksi bakiye vermiştir. Görsel 2'de İmalat sektörüne ait nakit akışlarına yer verilmiştir.

Görsel 2. İmalat Sektöründeki Nakit Akışları (Bin \$)

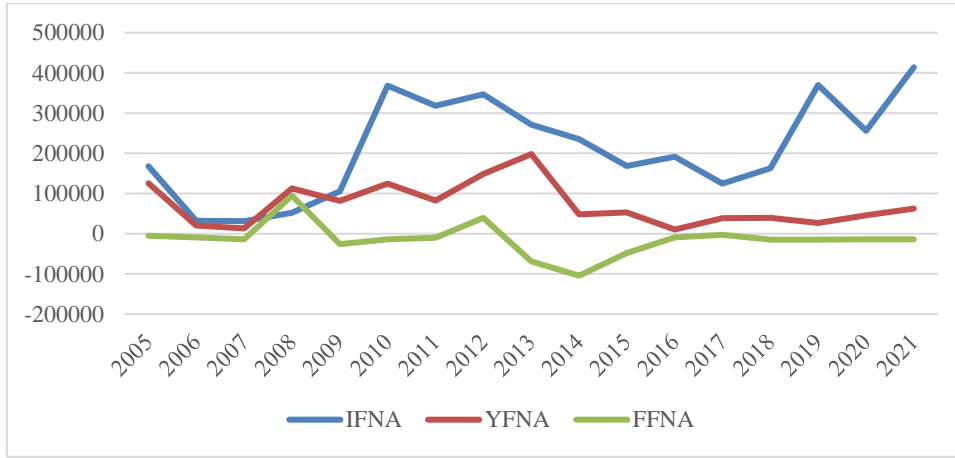
Görsel 2'de görüldüğü üzere İmalat sektöründe nakit akışları içerisinde en fazla pay sahibi işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları olmuştur. Ayrıca 2005-2021 yılları arasında

işletme ve yatırım faaliyetlerinden nakit akışları pozitif olmuştur. Ancak finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarında ise aynı durum geçerli olmayıp diğer nakit akışların aksine birçok yıl negatif bakiye ile kapatmıştır. Görsel 3'te İnşaat ve Bayındırlık sektörüne ait nakit akışlarına yer verilmiştir.

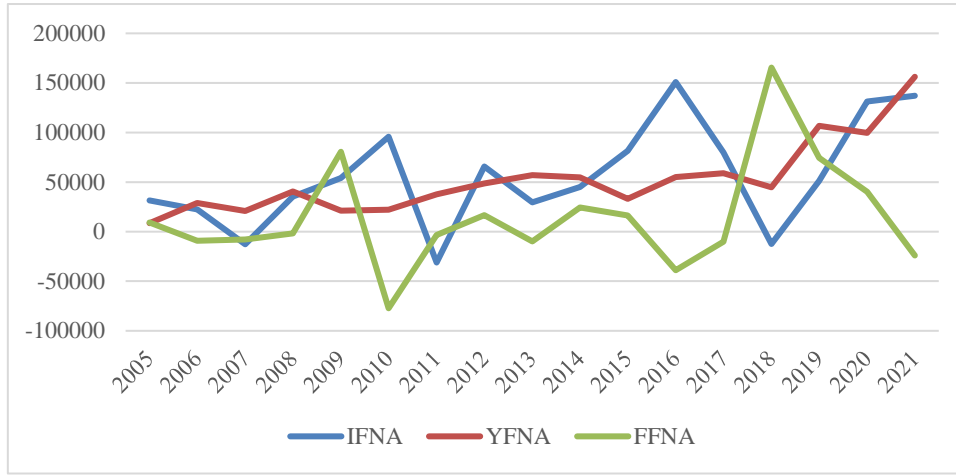
Görsel 3. İnşaat ve Bayındırlık Sektöründeki Nakit Akışlar (Bin \$)

Görsel 3'te görüldüğü üzere İnşaat ve Bayındırlık sektörünün işletme faaliyetlerinden nakit akışlarında sürekli pozitif değer aldığı, 2020 yılı hariç yatırım faaliyetlerinden nakit akışlarında da pozitif değerler aldığı belirlenmiştir. Ancak finansman faaliyetlerinden nakit akışlarında ise tüm yıllarda negatif değer aldığı tespit edilmiştir. Görsel 4'te Madencilik ve Taş Ocakçılığı sektörüne ait nakit akışlarına yer verilmiştir.

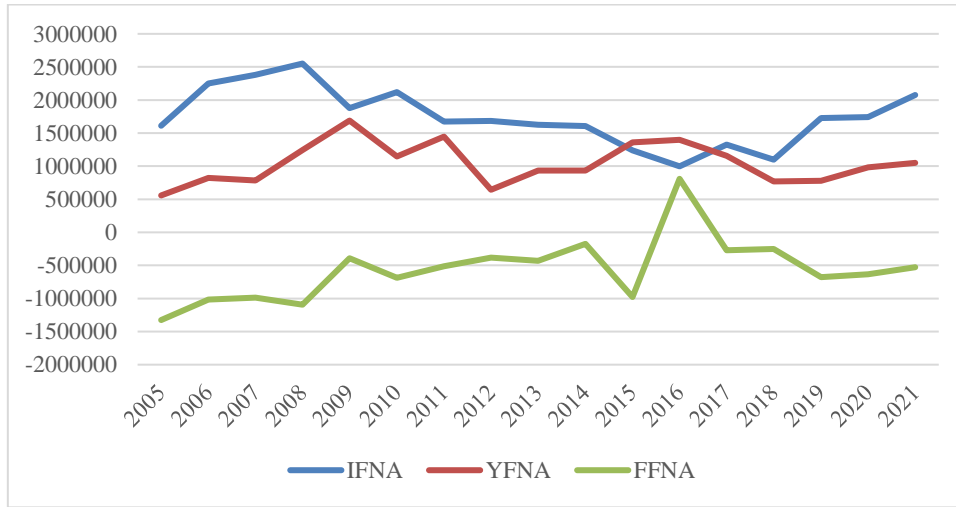
Görsel 4. Madencilik ve Taş Ocakçılığı Sektöründeki Nakit Akışlar (Bin \$)

Görsel 4'te görüldüğü üzere Madencilik ve Taş Ocakçılığı sektöründe işletme ve yatırım faaliyetlerinden tüm yıllar pozitif bir nakit akışı sağlanmıştır. Ayrıca işletme faaliyetlerinden elde ettiği nakit akışları 2008 finansal kriz sonrasında ve Türkiye'de COVID-19 salgının hissedildiği 2020 yılından sonrasında bile artış göstermiştir. Yatırım faaliyetlerinden elde edilen nakit akışlarına bakıldığında ise 2013 yılında en yüksek değere ulaşılmış olup bir daha ilgili yıldaki değere ulaşılammıştır. Son olarak finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının en yüksek değeri 2008 yılında yaşanmış daha sonra ise azalış eğilimine geçerek 2009 yılında negatif değer almıştır. Görsel 5'te Teknoloji sektörüne ait nakit akışlarına yer verilmiştir.

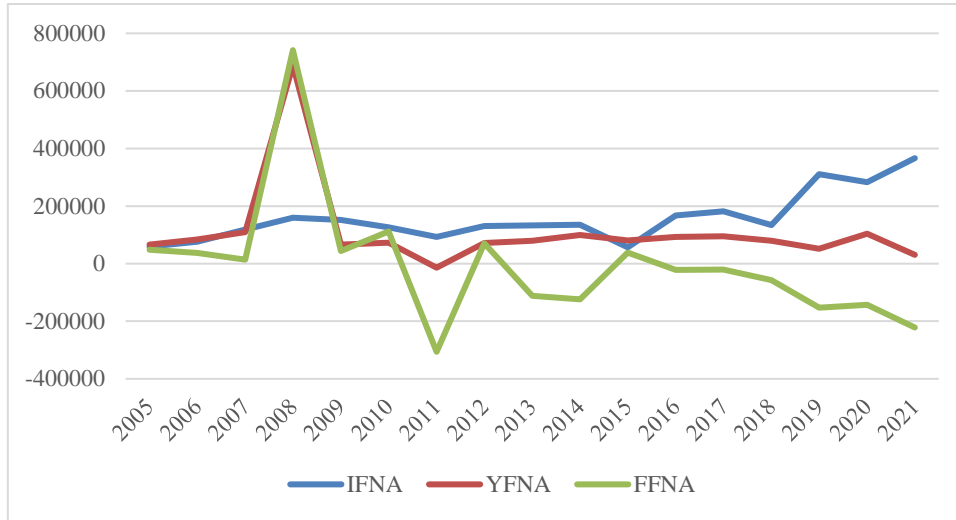
Görsel 5. Teknoloji Sektöründeki Nakit Akışlar (Bin \$)

Görsel 5'te görüldüğü üzere Teknoloji sektöründe işletme ve finansman faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları 2015 yılına kadar aynı yönde seyir ederken, 2015 yılından ters yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, söz konusu sektöre işletme ve finansman faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları 2015 yılından sonra birbirleriyle zıt yönlü eğilim göstermişlerdir. Yatırım faaliyetlerinden elde edilen nakit akışlarına bakıldığında ise yıllar itibarıyla tek yönlü bir hareket göstermezse bile sonuç itibarıyla söz konusu nakit akışında artış eğilimin olduğu ve 2021 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı belirlenmiştir. Görsel 6'da Telekomünikasyon sektörüne ait nakit akışlarına yer verilmiştir.

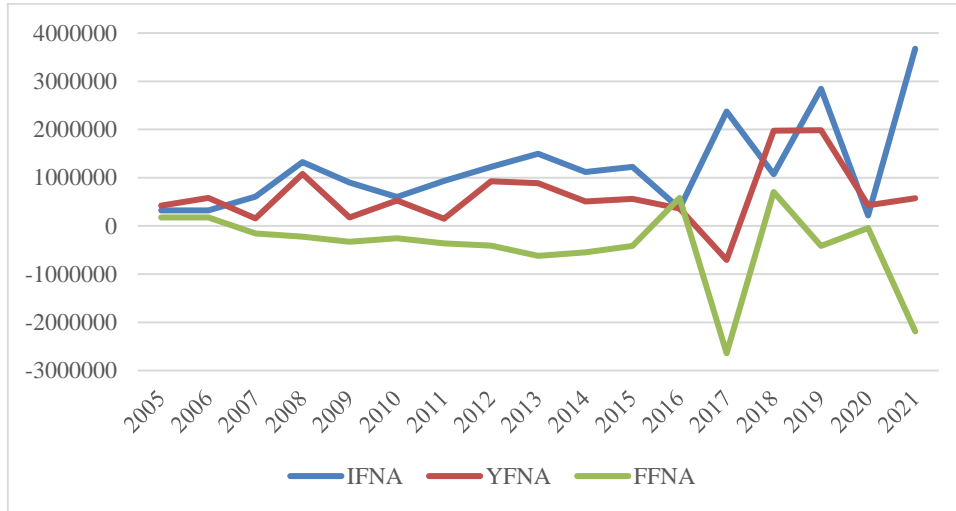
Görsel 6. Telekomünikasyon Sektöründeki Nakit Akışlar (Bin \$)

Görsel 6'da görüldüğü üzere Telekomünikasyon sektöründe işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışı en yüksek değeri 2008 yılında ulaşmasına rağmen aynı yıldan sonra azalışa geçmiştir. 2009 yılında işletme ve yatırım faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları neredeyse başa baş gerçekleşmiş, 2016 yılında da tüm faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları birbirlerine yakın tutarda gerçekleşmiştir. Genel olarak finansman faaliyetlerinden nakit akışları ise negatif değer almıştır. Görsel 7'de Toptan ve Perakende Ticaret sektörüne ait nakit akışlarına yer verilmiştir.

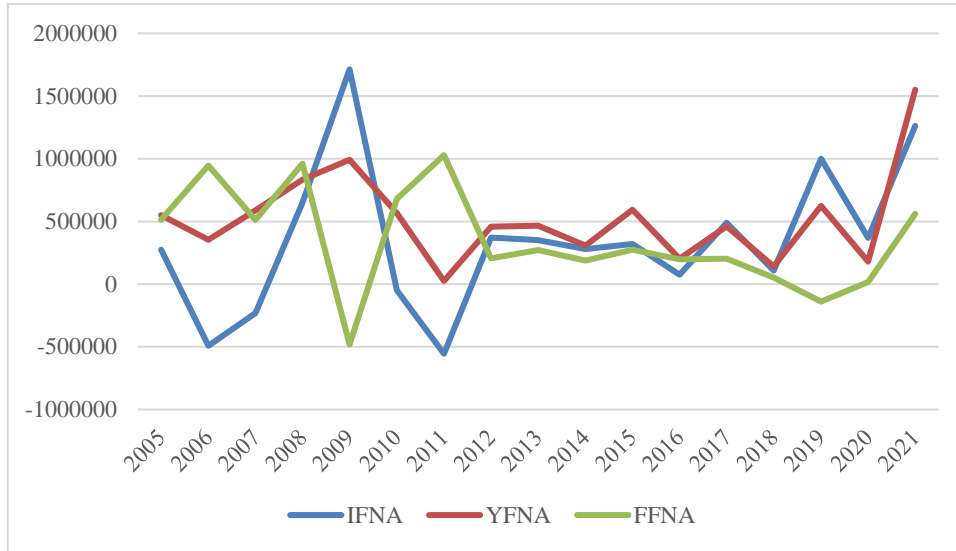
Görsel 7. Toptan ve Perakende Ticaret Sektöründeki Nakit Akışlar (Bin \$)

Görsel 7’de görüldüğü üzere Toptan ve Perakende Ticaret sektöründe genel itibariyle işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışı artış eğiliminde olmuştur. Yatırım ve finansman faaliyetlerinden nakit akışları ise daha dalgalı bir seyir izlemiş ve iki nakit akışında en yüksek değer 2008 yılında elde edilmiş olup söz konusu değere diğer yıllarda bir daha ulaşamamıştır. Son olarak 2015 yılında üç nakit akışından elde edilen değerlerinde birbirine oldukça yakın gerçekleştiği söylenebilir. Görsel 8’de Ulaştırma ve Depolama sektörüne ait nakit akışlarına yer verilmiştir.

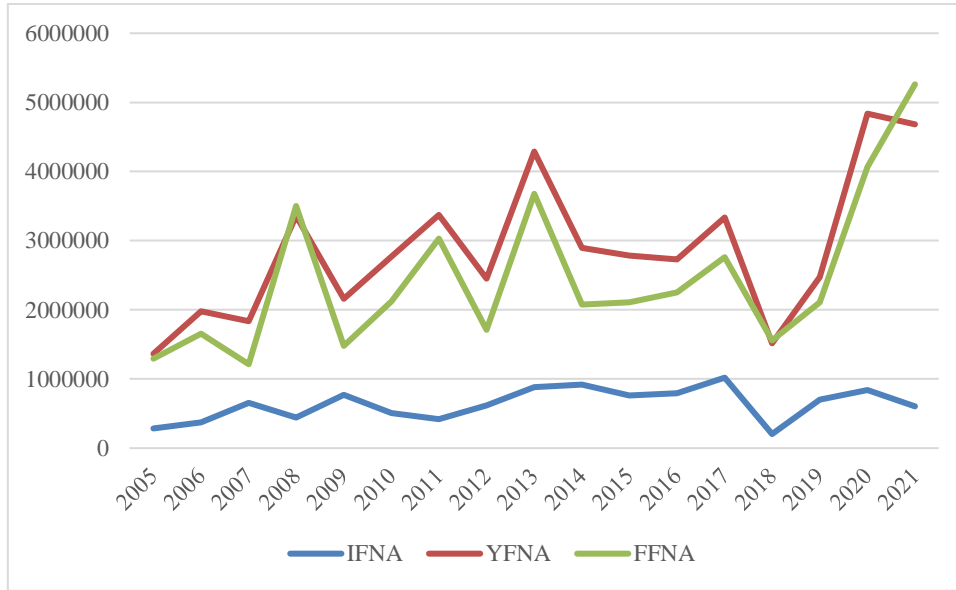
Görsel 8. Ulaştırma ve Depolama Sektöründeki Nakit Akışlar (Bin \$)

Görsel 8’de görüldüğü üzere Ulaştırma ve Depolama sektöründe işletme ve yatırım faaliyetlerinden elde edilen nakit akışlarının yıllar itibariyle aynı seyirde hareket ettiği sadece 2016 yılından 2017 yılına geçerken ters yönde hareket ettiği öyle ki yatırım faaliyetlerinden nakit akışındaki azalışın negatif değerlerle sonuçlandığı belirlenmiştir. Finansman faaliyetlerinden nakit akışlarına bakıldığında ise sadece 4 yıl pozitif değerlerin elde edildiği, diğer yıllar ise negatif değerlerle kapattığı tespit edilmiştir. Görsel 9’da Holding ve Yatırım Şirketleri sektörüne ait nakit akışlarına yer verilmiştir.

Görsel 9. Holding ve Yatırım Şirketleri Sektöründeki Nakit Akışlar (Bin \$)

Görsel 9’da görüldüğü üzere Holding ve Yatırım şirketleri sektöründe genel olarak finansman faaliyetlerinden elde edilen nakit akışlar ile işletme ve yatırım faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları ters yönlü bir seyir izlediği söylenebilir. Özellikle 2007-2009 yılları arasında işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışlarında keskin bir artışa karşılık söz konusu yıllarda finansman faaliyetlerinden elde edilen nakit akışlarında aynı sertlikte bir azalış olmuştur. Görsel 10’da Mali Kuruluşlar sektörüne ait nakit akışlarına yer verilmiştir.

Görsel 10. Mali Kuruluşlar Sektöründeki Nakit Akışlar (Bin \$)

Görsel 10’da görüldüğü üzere Mali Kuruluşlar sektörü işletme, yatırım ve finansman faaliyetlerinden sürekli nakit akışı sağlamıştır. Zira tüm nakit akışları her yılın sonunda pozitif değerler almıştır. İşletme ve yatırım faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları tutarları ve hareketliliği yaklaşık olarak her yıl birbirlerine benzer olarak gerçekleştiği söylenebilir.

Çizelge 2’de yıllar itibariyle en düşük nakit akış değerlerine sahip işletme ve değerlerine yer verilmiştir.

Çizelge 2. Yıllar İtibariyle En Düşük Nakit Akışlarına Sahip İşletmeler (Bin \$)

Yıl	Hisse Kodu	IFNA	Sektör Nr.	Hisse Kodu	YFNA	Sektör Nr.	Hisse Kodu	FFNA	Sektör Nr.
2005	GARAN	-5626733	10	GARAN	-729674	10	TTKOM	-2208553	6
2006	SAHOL	-4120188	9	SAHOL	-1057965	9	TTKOM	-1653677	6
2007	SAHOL	-4510370	9	ECILC	-491639	9	TTKOM	-1737630	6
2008	KCHOL	-3627572	9	KCHOL	-128186	9	TTKOM	-1801163	6
2009	AGHOL	-226117	9	ECILC	-235598	9	SAHOL	-2356929	9
2010	SAHOL	-926437	9	DOHOL	-866108	9	TTKOM	-1069099	6
2011	KCHOL	-4568849	9	SAHOL	-1898121	9	EREGL	-1275894	2
2012	HALKB	-3245452	10	ULKER	-233743	2	TTKOM	-594866	6
2013	SKBNK	-237741	10	AGHOL	-279500	9	EREGL	-1188447	2
2014	EKGYO	-1151897	10	EKGYO	-175059	10	THYAO	-546828	8
2015	SKBNK	-296788	10	GSDHO	-125442	10	TCELL	-1619028	6
2016	SAHOL	-3212373	9	AGHOL	-265980	9	TAVHL	-395988	9
2017	EKGYO	-782988	10	THYAO	-705083	8	THYAO	-2641477	8
2018	SAHOL	-1213103	9	DOHOL	-479009	9	AKBNK	-1038948	10
2019	SKBNK	-459816	10	SKBNK	-192619	10	SAHOL	-1427187	9
2020	SKBNK	-322849	10	KCHOL	-1735636	9	KCHOL	-954341	9
2021	AKBNK	-864029	10	SKBNK	-160677	10	THYAO	-2186803	8

Not: Sektör Numaralarına ilişkin bilgiler Çizelge 1’de yer almaktadır.

Çizelge 2’de görüldüğü üzere işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışı en düşük işletmelerin genel olarak ya holding ya da mali kuruluş sektöründe faaliyet gösterdiği söylenebilir. Yıllar itibariyle yatırım faaliyetlerinden elde edilen en düşük nakit akışına sahip işletmelerden 10’u mali kuruluşlar, 5’i holding, 1’i imalat ve son olarak 1’de ulaştırma ve depolama sektöründe faaliyet göstermektedir. Son olarak finansman faaliyetlerden elde edilen nakit akışlarından en düşük değere sahip işletmelerden 17 yıl içerisinde 7’si telekomünikasyon, 4’ü holding, 3’ü ulaştırma ve depolama, 2’si imalat, 1’i mali kuruluş sektöründe gerçekleşmiştir.

Çizelge 3’te yıllar itibariyle en yüksek nakit akış değerlerine sahip işletme ve değerlerine yer verilmiştir.

Çizelge 3. Yıllar İtibariyle En Yüksek Nakit Akışlarına Sahip İşletmeler (Bin \$)

Yıl	Hisse Kodu	IFNA	Sektör Nr.	Hisse Kodu	YFNA	Sektör Nr.	Hisse Kodu	FFNA	Sektör Nr.
2005	AKBNK	6382989	10	AKBNK	12497430	10	AKBNK	7353936	10
2006	TTKOM	2492097	6	ISCTR	10813199	10	GARAN	9681484	10
2007	ISCTR	4210888	10	GARAN	13383081	10	GARAN	10680966	10
2008	SAHOL	8198234	9	ISCTR	15157749	10	GARAN	14920555	10
2009	SAHOL	12038704	9	ISCTR	13868645	10	ISCTR	9817037	10
2010	GARAN	2989486	10	GARAN	14852867	10	YKBNK	11607577	10
2011	ISCTR	3175981	10	ISCTR	17510375	10	ISCTR	14072869	10
2012	YKBNK	6193968	10	AKBNK	10281471	10	AKBNK	8994849	10
2013	ISCTR	6935685	10	GARAN	20352665	10	GARAN	18409006	10
2014	HALKB	5017039	10	YKBNK	14814764	10	YKBNK	11055724	10
2015	ISCTR	4074144	10	YKBNK	12595797	10	GARAN	10482231	10
2016	ISCTR	5404443	10	HALKB	12731207	10	HALKB	10601228	10
2017	HALKB	5583365	10	HALKB	14450628	10	VAKBN	13032152	10
2018	GARAN	2015413	10	HALKB	11467580	10	HALKB	10063040	10
2019	SAHOL	4989264	9	VAKBN	14986138	10	VAKBN	15133858	10
2020	ISCTR	7018056	10	VAKBN	29912110	10	VAKBN	32597948	10
2021	ISCTR	6056006	10	GARAN	25973019	10	GARAN	31522740	10

Not: Sektör Numaralarına ilişkin bilgiler Çizelge 1’de yer almaktadır.

Çizelge 3’te görüldüğü üzere işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışlarında 2006 yılında sadece telekomünikasyon sektöründeki işletme en yüksek değere ulaşmış olup diğer yıllarda ya holding ya da mali kuruluş sektöründe faaliyet gösteren işletmeler en yüksek değere ulaşmışlardır. Yatırım ve finansman faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları tüm yıllar için en yüksek değeri mali kuruluş sektöründe faaliyet gösteren bankalar tarafından elde edilmiştir. Mali kuruluşlar sektörü esas itibariyle nakit varlıklarla faaliyetlerini sürdürdüğünden üç nakit akış türünde de en yüksek değere ulaşması normal olarak değerlendirilebilir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Nakit akış tablosu, tahakkuk esasına göre hazırlanan finansal durum tablosunun aksine nakit esasına göre düzenlenmektedir. Bundan dolayı bir işletmenin nakit akış tablosu incelendiğinde işletmenin bir dönem içerisinde nakit tahsilatı ve ödemeleri ile söz konusu tahsilatın ve ödemenin kaynağını ve kullanım yerlerini tespit edebilmek mümkün olmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin yöneticileri başta olmak üzere hissedarları, yatırımcıları, kredi verenleri gibi birçok paydaşı için nakit akış tablosu, işletmenin bir dönemdeki nakit değerlerindeki artış ya da azalışının nedeni de ortaya koyulması bakımından önem arz etmektedir. Atfedilen öneme binaen bu çalışma kapsamında 2005-2021 yılları arasında BIST 100 Endeksi'ndeki yer alan 79 işletmenin işletme, yatırım ve finansal faaliyetlerinden elde ettiği nakit akışları faaliyet göstermiş oldukları sektörlerle göre analiz edilmiştir. Analiz kapsamındaki işletmeler 10 farklı sektörde faaliyet gösterdiği belirlenmiştir.

Veri setinde yer alan yıllar 2008–2009 Küresel Finansal Krizi ve 2020 COVID-19 salgını yıllarını da kapsamaktadır. Sektörlere göre nakit akışlarının dünya genelinde yaşanan 2008 ekonomik krizden etkilenme düzeyleri farklılık göstermiş olup bazı sektörler (teknoloji, madencilik ve taş ocakçılığı, inşaat ve bayındırlık gibi) oldukça az etkilenmişken bazı sektörler ise oldukça fazla etkilenmiştir. Söz konusu krizden yatırım ve finansman faaliyetlerinden nakit akışları bakımından en fazla etkilenen sektörler elektrik gaz ve su, imalat, toptan ve perakende ticareti, mali kuruluşlar olmuştur. 2008 krizinden işletme ve yatırım faaliyetlerinden nakit akışları bakımından ise en fazla etkilenen sektörler ulaştırma ve depolama ile holding ve yatırım şirketleri olmuştur. Hiç şüphesiz dünya genelinde yaşanan başta insan sağlığı olmak üzere tüm sektörleri etkileyen COVID-19 salgını da birçok sektörü olumsuz etkilemiştir. Araştırma kapsamında bakıldığında COVID-19 salgını en fazla işletme faaliyetlerinden nakit akışları açısından imalat ile madencilik ve taş ocakçılığı sektörlerini, yatırım faaliyetlerinden nakit akışları bakımından inşaat ve bayındırlık sektörünü, hem işletme hem yatırım faaliyetlerinden nakit akışları açısından ise ulaştırma ve depolama sektörünü olumsuz etkilemiştir.

Çalışmanın diğer bir sonucu ise sektörlerdeki nakit akışlarının sektöre özgü yapıda geliştiğinin ortaya konulmasıdır. Örneğin, elektrik gaz ve su sektöründe yatırım ve finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarından genel olarak fazla olmuştur. Teknoloji sektörü özelinde bakıldığında 2018 yılında işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları eksi bakiye olurken, aynı yıl finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları en yüksek değere ulaştığı gözlemlenmiştir. Telekomünikasyon sektöründe için ise tüm yıllara kıyasla 2016 yılında yatırım faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları ilk kez işletme ve finansman faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları geçtiği tespit edilmiştir. Çalışmanın son bulgusu ise işletmeler özelinde nakit akışlarının değeri bakımından en yüksek ve en düşük tutarların mali kuruluşlar ile holding ve yatırım şirketleri sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelere ait olduğunun belirlenmesi olmuştur. Son olarak, finansal bilgi kullanıcıları için oldukça önem arz eden Nakit Akış Tablosu ile ilgili çalışmaların artması bu konudaki literatürün gelişmesinde ve farkındalığın artmasında faydalı olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Akdoğan, N. ve Tenker, N., *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*, 12. Baskı, Gazi Kitabevi /Ankara, 2007.
- [2] Çoban Çelikdemir, N. Nakit Akış Tablosu Analizi, A. Gündoğdu (Ed.), *Uygulamalı Finansal Tablolar Analizi* (ss.223-244), Gazi Kitabevi/Ankara, 2019.
- [3] Elmas, B., *Finansal Tablolar Analizi TMS/TFRS'ye Göre Kaleme Alınmış Piyasadan Gerçek Örnekler Üzerinden Analizler*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti./Ankara, 2015.
- [4] Er, B., Kurtaran, A. ve Karakaya, A., *Finansal Tablolar Analizi*, 1. Baskı, Celepler Matbaacılık Basın Yayın ve Dağıtım/Trabzon, 2017.
- [5] KGK, *TMS 7 Nakit Akış Tabloları*, https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2017Seti/3-TMS/TMS_7_2017.pdf (Erişim tarihi: 15.11.2022)
- [6] Örtten, R., Kaval, H. ve Karapınar, A., *Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları 2019 TMS-TFRS*, 12. Baskı, Gazi Kitabevi/Ankara, 2019.
- [7] Özerhan, Y. ve Yamık, S., *IFRS/IAS ile Uyumlu TMS/TFRS Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye Muhasebe Standartları Türkiye Finansal Raporlama Standartları*, 3. Baskı, Gazi Kitabevi /Ankara, 2015.
- [8] Peker, A., *Yönetim Muhasebesi*, 4. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2683/İstanbul, 1980.
- [9] Şamiloğlu, F. ve Akgün, A. İ., *Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Finansal Tablolar Analizi*, 2. Baskı, Ekin Yayınevi/Bursa, 2015.

YOZGAT İLİ MERKEZ İLÇESİNDE AÇIK VE YEŞİL ALANLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ¹, Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR²

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0001-9869-4159

²Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0002-1735-7132

ÖZET

Yeşil alanlar, kentlilerin rekreasyonel gereksinimlerini karşılayan ve aynı zamanda kentlere ekolojik anlamda fayda sağlayan yaşam alanlarıdır. Kentsel yeşil alanların; hava kirliliğini azaltma, kentsel ısı adası oluşumunu engelleme, oksijen üretme gibi önemli katkıları vardır. Çocuk bahçesi, park alanları, meydan, semt spor alanları, botanik parkları, mesire yerleri ve rekreasyon alanları açık ve yeşil alanlar arasında sayılabilir. Açık ve yeşil alanlar insanlara sosyal ve psikolojik rahatlama imkânı veren alanlardır. Özellikle günümüzde Covid-19 pandemisinin yaşanmasıyla birlikte açık ve yeşil alanların varlığı ve erişilebilirliği önem kazanmıştır. Kentlerde erişilebilir ve standartlara uygun açık ve yeşil alanların varlığı kentsel yaşam kalitesiyle de ilişkilidir. Açık ve yeşil alanlar; oturma, dinlenme ve yürüme gibi faaliyetlere olanak tanınması sosyal etkileşimin artmasıyla birlikte kişilerin gerek bedensel gerekse zihinsel sağlıklarına da olumlu katkılar sunmaktadır. Bu durum toplum sağlığını da etkilemektedir. Bu nedenle kentlerde kişi başına düşen aktif yeşil alanlarının standartlar ve yürüme mesafesine göre yeniden hesaplanması ve asgari düzeye ulaşması gerekmektedir. Böylece yaşam kalitesi yüksek, mutlu, sağlıklı ve ekolojik kentler oluşturulabilecektir.

Kentsel nüfusun artmasıyla birlikte yeşil alan sayısının da artırılması gereklidir. Örnek alan olarak seçilen Yozgat ili Merkez ilçesi 2021 yılı nüfus sayımına göre 108.024 kişidir. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ne göre nüfusu 75.001-150.000 arasında olan kentlerde kişi başına asgari olarak 10.00 m² açık ve yeşil alan düşmelidir. Yozgat İli Merkez İlçesi'nde ise nüfusa göre açık ve yeşil alanlar hesaplandığında kişi başına düşen yeşil alan sayısının asgari standartlara uyması için en az 108 hektar açık ve yeşil alan olması gerekmektedir. Yozgat İli Merkez İlçesi'ne yönelik açık ve yeşil alan eksikliklerinin yönetmelik ve mevzuatlar çerçevesinde değerlendirilebilmesi için alana yönelik analizler yapılmıştır. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ve örnek alanda kişi başına düşen açık ve yeşil alan sayısı karşılaştırıldığında açık ve yeşil alanların yetersiz olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Planlama, Açık ve Yeşil Alanlar, Yozgat

1.GİRİŞ

Açık ve yeşil alanlar, kente ekolojik anlamda katkı sağlamakla birlikte bireylerin dinlenme ve rekreasyonel gereksinimlerini de karşılayan alanlardır. Kentte oksijen üretme, kentsel ısı adası oluşumunu önleme ve havanın temizlenmesi gibi katkıları bulunmaktadır. Açık ve yeşil alanlar; oturma, dinlenme ve yürüme gibi faaliyetlere olanak tanınması ve sosyal etkileşimin artmasıyla birlikte kişilerin gerek bedensel gerekse zihinsel sağlıklarına da olumlu katkılar sunmaktadır.

Bu durum toplum sağlığını da etkilemektedir (Ersoy, 2015). Bu nedenle insan refahı için kentsel açık ve yeşil alanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Açık ve yeşil alanlar aynı zamanda kentlinin toplandığı ve sosyalleştiği alanlardır. Özellikle günümüzde Covid-19 pandemisinin yaşanmasıyla birlikte açık ve yeşil alanların varlığı ve erişilebilirliği önem kazanmıştır. Bu süreçte zamanının büyük kısmını konutlarda geçiren kişiler, yaya olarak ulaşabileceği açık ve yeşil alanlara gereksinim duymuştur. Bu durum günümüzde yapılan pek çok çalışmada açık ve yeşil alanların nicelik ve niteliklerinin yanında erişim mesafeleri üzerinde de durmasını zorunlu kılmıştır.

Farklı bireyler tarafından deneyimlenen ve yürüyerek erişilen açık ve yeşil alanların mahalle düzeyinde planlaması gerekmektedir. Ayrıca mahalledeki açık ve yeşil alanları ile konut alanları arasındaki yürüme mesafesi 5-10 dakika arasında olmalıdır (Öztürk, 2021). Avrupa Konseyi Kentsel Denetim Raporu'na göre açık ve yeşil alanlara ideal yürüme mesafesi 15 dakikadır ve kişi başına 42 m² olacak şekilde planlama yapılmalıdır (Anonim, 2000). Ülkemiz, Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği kapsamında belirtilen standartlara göre açık ve yeşil alanlar bakımından Avrupa Birliği kentlerinin gerisinde kalmaktadır (Yenice, 2012). Bu bağlamda kentlerde açık ve yeşil alanların gerek kişi başına düşen m² açısından gerekse yürüme mesafesi açısından niceliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı da Yozgat İli Merkez İlçesi'ne ait açık ve yeşil alanların "Mekânsal Planlar Yönetmeliği" çerçevesinde mevcut durumunu hesaplayarak, yönetmeliğin asgari standartları ve yürüme mesafeleri dikkate alarak yeterliliği sağlayacak öneriler geliştirmektir.

Görsel 1. Yozgat İli Merkez İlçeyi Gösterir Harita (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

Yozgat merkez ilçesi 27 mahalle ve 96 köyden oluşmaktadır (Görsel 1). İl bütünü toplam nüfusu 108.024 kişiyken toplam mahalle nüfusu ise 92.840 kişidir (TÜİK, 2021). Mekânsal Planlar Yönetmeliği çerçevesinde mevcut durumunu hesaplaması 27 mahalle üzerinden yapılmıştır.

Çalışmada Yozgat ili Merkez ilçesi 27 mahalle nüfus analizi yapılmıştır. Nüfusun en yüksek olduğu mahalle Çapanoğlu Mahallesi'dir. Yozgat ili merkez ilçesi 27 mahalle üzerinden yerinde gözlem ve alan araştırması yapılarak elde edilen veriler Netcad ortamında sayılaştırılmıştır. Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği standartlarına göre açık ve yeşil alan hesaplaması yapılmıştır. Hizmet etki alanlarına yönelik yürüme mesafeleri de analiz edilmiştir. Sonuçta ise mahallelere göre öneri açık ve yeşil alan hektarları belirtilerek kişi başına düşen açık ve yeşil alan miktarı standartlara uygun biçime getirilmiştir.

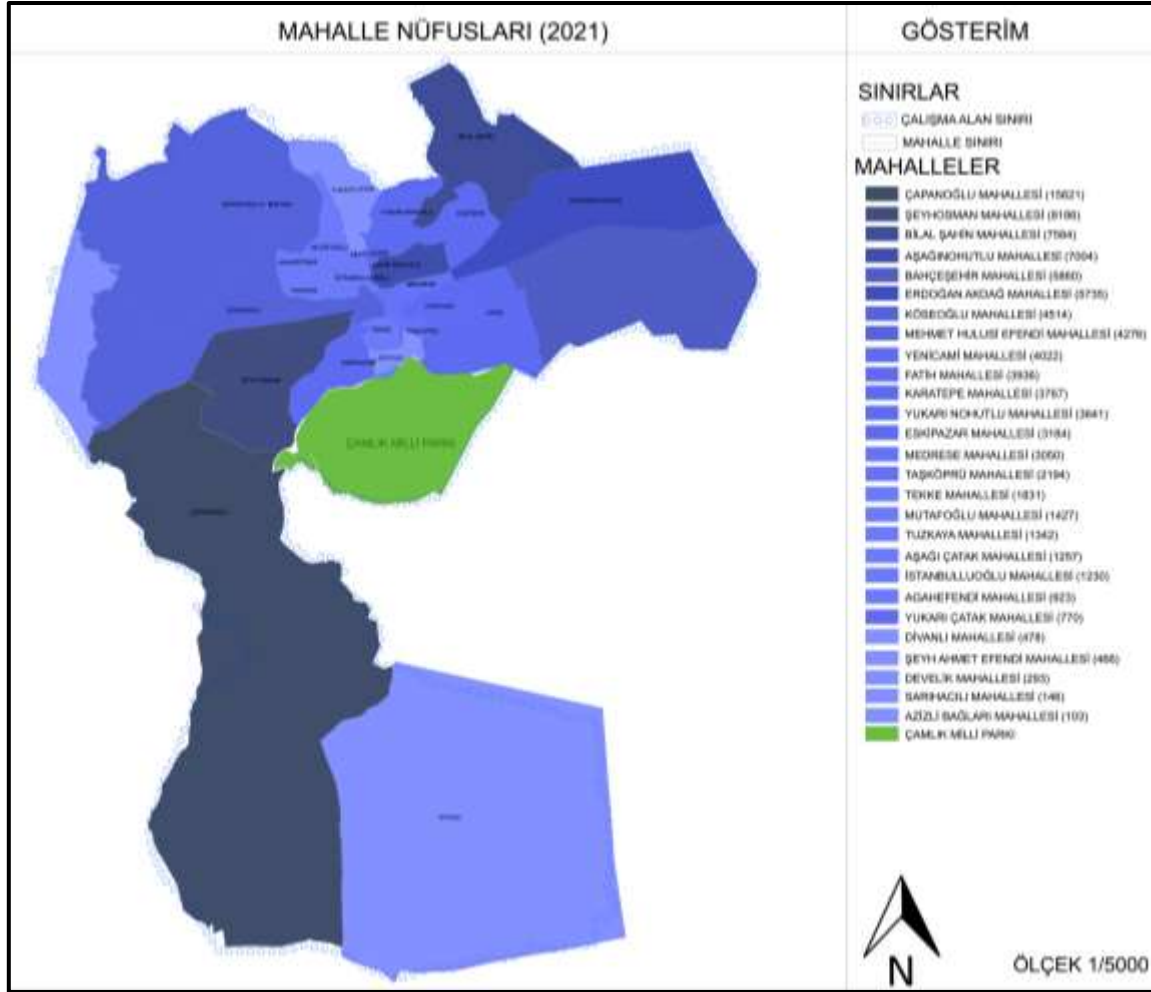
2.AÇIK VE YEŞİL ALANLAR STANDARTLARI

Açık ve yeşil alanlar insanların etkisiyle doğal ya da doğala yakın ekosistemlerin kentsel mekâna dönüşümüne yönelik ortaya çıkan sorunları azaltan bir nevi doğa ile kent arasında köprü konumundaki mekânlardır (Bilgili, 2013). Bu kapsamında açık ve yeşil alanlar kentsel yaşam kalitesinin artırılmasıyla birlikte insan-doğa arasındaki ilişkiyi dengeleme noktasında da önemlidir (Bulut, vd., 2010).

8 Eylül 2013 tarihli ve 28759 Sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği’ne göre yeşil alanlar; bireylerin faydalanması için gezinti, piknik, oyun bahçesi, eğlence, dinlenme ve kıyı alanlarının bütünüdür. Aynı zamanda bölge parkları, botanik, hayvanat bahçeleri ve fuar alanları da yeşil alan kapsamındadır (Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, 2014). Mevzuatta açık ve yeşil alanlar sosyal altyapının alt başlığı niteliğindedir. Kente birçok faydası olan açık ve yeşil alanların kentsel planlamada öncelik olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Olgun ve Yılmaz, 2019). 01.03.2019 tarihli 30701 Sayılı Resmi Gazete kararına göre millet bahçeleri de yeşil alan tanımı kapsamına girmiştir (RG. 03.07.2017/301113). Kentlerin açık ve yeşil alan sistemlerini; işlevsellikleri, kişi başına düşen m² miktarları, kent içerisindeki büyüklük ve dağılımları belirlemektedir (Korkut, Şişman ve Özyavuz, 2010). 14.06.2014 tarihli ve 29030 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nin EK-2 tablosuna göre ilçe sınırları içerisinde yapılan planlarda açık ve yeşil alanlar arasında; çocuk bahçesi, park, mesire yeri, meydan, botanik parkı, semt spor alanı ve rekreasyon alanları standartları belirtilmiştir. İlçe sınırı dâhilinde yapılan planlarda tanımlanan açık ve yeşil alanlar kişi başına 10.00 m² düşmelidir. İl sınırları bütününde yapılan planlarda ise açık ve yeşil alanları arasında; hayvanat bahçesi, kent ormanı, ağaçlandırılacak alan, fuar, panayır, festival alanları ve hipodrom standartları belirtilmiştir. İl sınırları bütününde yapılan planlarda tanımlanan açık ve yeşil alanlar ise kişi başına 5 m² ilave edilmek suretiyle açık ve yeşil alanlar standardı toplam 15 m² olarak hesaplanır ve uygulanır. 14.06.2014 tarihli ve 29030 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nin 12. maddesi 1. bendine göre; sosyal altyapının hizmet etki alanında bireylerin erişme mesafesi mevcut doku, topoğrafya, yoğunluk, yapılaşma ve eşikler dikkate alınarak planlanmalıdır. Eğer bu hususlar uygunsuzsa ikinci ve üçüncü bentteki asgari yürüme mesafeleri dikkate alınmalıdır. Aynı maddenin 2. bendinde ise; “imar planlarında; çocuk bahçesi, oyun alanı, açık semt spor alanı, aile sağlık merkezi, kreş, anaokulu ve ilkokul fonksiyonları takriben 500 metre, mesafe dikkate alınarak yaya olarak ulaşılması gereken hizmet etki alanında planlanabilir” (RG. 14.06.2014/29030). Böylece kentlerde yürüme mesafesi bakımından 500 metre hizmet etki alanı olacak şekilde analiz yapılmalıdır.

3.YOZGAT İLİ MERKEZ İLÇESİNDE AÇIK VE YEŞİL ALANLAR

Yozgat ili merkez ilçesi 2021 yılı toplam nüfusu 108.024 kişidir. Yozgat il bütününde nüfusa göre açık ve yeşil alanlar hesaplandığında kişi başına düşen yeşil alan sayısının asgari standartlara uyması için en az 108 hektar açık ve yeşil alan olması gerekmektedir. Yozgat merkez ilçesi 27 mahalle ve 96 köyden oluşmaktadır. Toplam mahalle nüfusu ise 92.840 kişidir. İl bütünündeki toplam 108 hektar açık ve yeşil alanın 93 hektarı 27 mahallede yer seçmelidir. Böylece kişi başına 10.00 m² açık ve yeşil alan düşmüş olacaktır (TÜİK, 2021) (Görsel 2).

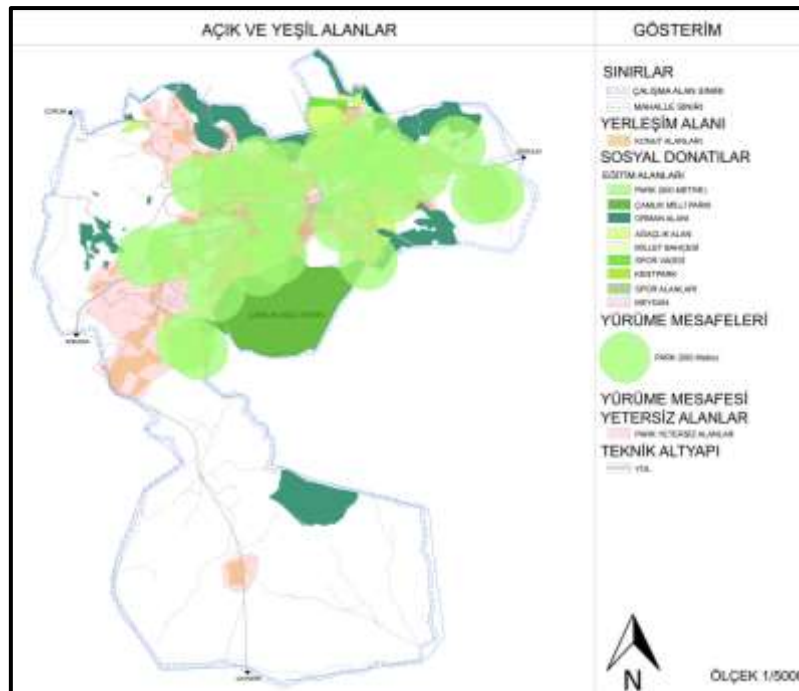
Görsel 2. Yozgat İli Merkez İlçesi Mahalle Nüfusları, 2021 (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

Çizelge 1’de 2021 yılı mahalle nüfusları, mahalle açık ve yeşil alan büyüklükleri ve mevcutta kişi başına düşen açık ve yeşil alan hesabı görülmektedir. Mevzuata göre kişi başına 10.00 m² açık ve yeşil düşmelidir bu kapsamda 4 mahalle bu standarda uymaktadır. Bilal Şahin Mahallesi’nde Spor Vadisi ve Kentpark, Develik Mahallesi’nde Çamlık Milli Parkı, Fatih Mahalle’sinde Fatih Tabiat Parkı’nın bulunuyor olması kişi başına düşen yeşil alan miktarını artırmıştır. Sarıhacılı Mahalle’sinde ise nüfusun düşük olması kişi başına düşen yeşil alan miktarını artırmıştır.

MAHALLE ADI	MAHALLE NÜFUSU	MAHALLE AÇIK VE YEŞİL ALAN BUYUKLUGU (Ha)	MAHALLEDE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN AÇIK VE YEŞİL ALAN (m ² /Kişi)	MAHALLEDE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN AÇIK VE YEŞİL ALAN YETERLİLİĞİ
ÇAPANOĞLU	15.621	4.31	2.76	YETERSİZ
ŞEYHOSMAN	8.186	2.03	2.48	YETERSİZ
AŞAGINOHUTLU	7.004	0.69	0.98	YETERSİZ
BİLAL ŞAHİN	7.584	18.15	23.94	YETERLİ
BAHÇEŞEHİR	5.860	2.0	3.41	YETERSİZ
ERDOĞAN AKDAĞ	5.735	1.07	1.86	YETERSİZ
MEHMET HULUSİ EFENDİ	4.276	0.14	0.34	YETERSİZ
SARIHACILI	146	0.68	46.93	YETERLİ
AZIZLİ BAĞLARI	103	0.04	3.88	YETERSİZ
TAŞKÖPRÜ	2.194	0.04	0.18	YETERSİZ
TEKKE	1.831	0.18	0.98	YETERSİZ
MUTAFOĞLU	1.427	0.44	3.14	YETERSİZ
İSTANBULLUOĞLU	1.230	0.13	1.09	YETERSİZ
AŞAĞI ÇATAK	1.257	0.15	1.19	YETERSİZ
TUZKAYA	1.342	0.05	0.34	YETERSİZ
AGAHEFENDİ	923	0.23	2.53	YETERSİZ
YUKARI ÇATAK	770	0.16	2.19	YETERSİZ
MEDRESE	3.050	0.25	0.83	YETERSİZ
FATİH	3.936	6.41	16.28	YETERLİ
KARATEPE	3.767	1.42	3.78	YETERSİZ
KÖSEOĞLU	4.514	0.27	0.61	YETERSİZ
YUKARI NOHUTLU	3.641	1.21	3.33	YETERSİZ
YENİCAMİ	4.022	0.25	0.64	YETERSİZ
ESKİPAZAR	3.184	0.04	0.14	YETERSİZ
DEVELİK	293	22.47	766.95	YETERLİ
DİVANLI	478	0.17	3.57	YETERSİZ
ŞEYH AHMET EFENDİ	466	0.19	4.07	YETERSİZ

Çizelge 1. Yozgat İli Merkez İlçe Mahalle Açık ve Yeşil Alan Yeterlilik Durumu (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

Yozgat ili merkez ilçesi açık ve yeşil alanlar yürüme mesafesine ilişkin Görsel 3 incelendiğinde yürüme mesafesinin karşılanmadığı alanlar olduğu görülmektedir.

Görsel 3. Yozgat İli Merkez İlçesi Açık ve Yeşil Alanlar ile Yürüme Mesafeleri (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

4.SONUÇ

Açık ve yeşil alanlar kentlerde bozulan insan-doğa ilişkisini dengeleme noktasında önemlidir. Aynı zamanda kentsel yaşam kalitesinin artırılması noktasında katkıları bulunmaktadır. Günümüzde nüfusun hızla artmasıyla birlikte konut ihtiyacı da artmakta ve bu açık giderilmeye çalışılmaktadır. Fakat kentlerde konut alanları yer seçerken nüfusun ihtiyacını karşılayacak şekilde açık ve yeşil alanların da ayrılması gerekmektedir. Böylece kentsel yaşam kalitesi artacak, sağlıklı ve planlı kentler oluşturulmuş olacaktır. Açık ve yeşil alanların kentte ekonomik, ekolojik, psikolojik, sosyal ve fiziksel işlevleri bulunmaktadır. Ülkemizde Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ne göre kişi başına düşen açık ve yeşil alan miktarı 10 m² olmalıdır. Fakat çoğu kentte kişi başına düşen açık ve yeşil alan miktarı bu standardın altında kalmaktadır. Yozgat kentinde de bu durum benzer şekildedir.

Yozgat merkez ilçesi 27 mahalle ve 96 köyden oluşmaktadır. İl bütünü toplam nüfus 108.024 kişiyken toplam mahalle nüfusu ise 92.840 kişidir. Yozgat merkez ilçesinde 27 mahalleden sadece 4 mahallede kişi başına düşen açık ve yeşil alan sayısı mevzuatta belirtilen standartların üzerindedir. Bu mahalleler; Bilal Şahin, Sarıhacılı, Fatih ve Develik'tir. Bilal Şahin Mahallesi'nde Spor Vadisi ve Kentpark, Develik Mahallesi'nde Çamlık Milli Parkı, Fatih Mahalle'sinde Fatih Tabiat Parkı'nın bulunuyor olması kişi başına düşen yeşil alan miktarını artırmıştır. Sarıhacılı Mahalle'sinde ise nüfusun düşük olması kişi başına düşen yeşil alan miktarını artırmıştır. Kent bütününde açık ve yeşil alanlara yürüme mesafesinin yetersiz olduğu alanlar da bulunmaktadır. Yozgatta ilk milli park olan Çamlık Milli Parkı'nın olması, Fatih Tabiat Parkı, kentpark, spor vadisi ve millet bahçesi kişi başına düşen yeşil alan miktarını artırmaktadır ve bu açık ve yeşil alanlar kentin oksijen kaynaklarıdır. Bu nedenle bu alanların korunarak kullanılması gerekmektedir. 27 mahalleden kişi başına düşen açık ve yeşil alan miktarının en az olduğu mahalle 0.14 m² ile Eskipazar'dır. Bu mahallede 3184 kişi yaşamaktadır.

Çizelge 2'de Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği Ek-2 tablosuna göre olması gereken açık ve yeşil alan hesaplaması yapılmıştır. Bu hesaplama göre 27 mahallede toplam 63.17 hektar açık ve yeşil alan bulunmaktadır. Bu durumda kentte kişi başına ortalama 6.80 m² yeşil alan düşmektedir. Mahalle düzeyinde yapılan hesaplamalar bu oran daha düşüktür. Mevzuata göre kentte 66.45 hektar açık ve yeşil alan ihtiyacı bulunmaktadır. Mevcut ve öneri yeşil alan toplamı 129.62 hektardır. Bu durumda kişi başına düşen açık ve yeşil alan sayısı 13.96 m² olmuştur. Kişi başına düşen açık ve yeşil alanın 10 m² üzerinde çıkma nedeni ise 4 mahallede (Bilal Şahin, Sarıhacılı, Fatih, Develik) mevcutta açık ve yeşil alanların standartların üzerinde olmasıdır.

Mahallelerde açık ve yeşil alanlar yer seçerken öncelikle yürüme mesafesinin karşılanmadığı alanlarda yer seçmelidir. Mevzuatta belirtilen standartların her kentte karşılanması gerekmektedir. Sağlıklı, huzurlu, mutlu ve yaşam kalitesi yüksek kentler için kişi başına düşen açık ve yeşil alan miktarı standartların da üzerinde olmalıdır.

MAHALLE ADI	MAHALLE NUFUSU	MEVCUT MAHALLE AÇIK VE YEŞİL ALAN BÜYÜKLÜĞÜ (Ha)	ÖNERİ MAHALLE AÇIK VE YEŞİL ALAN BÜYÜKLÜĞÜ (Ha)	TOPLAM* MAHALLE AÇIK VE YEŞİL ALAN BÜYÜKLÜĞÜ (Ha)	MAHALLEDE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN AÇIK VE YEŞİL ALAN (m ² /Kişi)	MAHALLEDE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN AÇIK VE YEŞİL ALAN YETERLİLİĞİ
ÇAPANOĞLU	15.621	4.31	11.39	15.7	10.00	YETERLİ
ŞEYHOSMAN	8.186	2.03	6.17	8.2	10.00	YETERLİ
AŞAGINOHUTLU	7.004	0.69	6.41	7.1	10.00	YETERLİ
BİLAL ŞAHİN	7.584	18.15	-	18.15	23.94	YETERLİ
BAHÇEŞEHİR	5.860	2.0	3.8	5.8	10.00	YETERLİ
ERDOĞAN AKDAĞ	5.735	1.07	4.73	5.8	10.00	YETERLİ
MEHMET HULUSİ EFENDİ	4.276	0.14	4.16	4.3	10.00	YETERLİ
SARIHACILI	146	0.68	-	0.68	46.93	YETERLİ
AZİZLİ BAĞLARI	103	0.04	0.07	0.11	10.00	YETERLİ
TAŞKÖPRÜ	2.194	0.04	2.16	2.2	10.00	YETERLİ
TEKKE	1.831	0.18	1.72	1.9	10.00	YETERLİ
MUTAFOĞLU	1.427	0.44	1.06	1.5	10.00	YETERLİ
İSTANBULLUOĞLU	1.230	0.13	1.17	1.3	10.00	YETERLİ
AŞAĞI ÇATAK	1.257	0.15	1.15	1.3	10.00	YETERLİ
TUZKAYA	1.342	0.05	1.35	1.4	10.00	YETERLİ
AGAHEFENDİ	923	0.23	0.77	1	10.00	YETERLİ
YUKARI ÇATAK	770	0.16	0.64	0.8	10.00	YETERLİ
MEDRESE	3.050	0.25	2.85	3.1	10.00	YETERLİ
FATİH	3.936	6.41	-	6.41	16.28	YETERLİ
KARATEPE	3.767	1.42	2.38	3.8	10.00	YETERLİ
KÖSEOĞLU	4.514	0.27	4.33	4.6	10.00	YETERLİ
YUKARI NOHUTLU	3.641	1.21	2.49	3.7	10.00	YETERLİ
YENİCAMİ	4.022	0.25	3.85	4.1	10.00	YETERLİ
ESKİPAZAR	3.184	0.04	3.16	3.2	10.00	YETERLİ
DEVELİK	293	22.47	-	22.47	766.95	YETERLİ
DİVANLI	478	0.17	0.33	0.5	10.00	YETERLİ
ŞEYH AHMET EFENDİ	466	0.19	0.31	0.5	10.00	YETERLİ
TOPLAM	92.840	63.17	66.45	129.62	13.96	YETERLİ

*Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği Ek-2 tablosunda bulunan değerler dikkat edilerek hesaplanmıştır.

Çizelge 2. Yozgat İli Merkez İlçe Öneri Mahalle Açık ve Yeşil Alanlar (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

KAYNAKÇA

- Anonim. (2000) The Urban Audit: Towards the Benchmarking of Quality of Life in European Cities. Vol I, II and III, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Bilgili, C. (2013). Çankırı Kenti Kamusal Yeşil Alanlarının Yeterliliğinin Ulaşılabilirlik Yönünden Değerlendirilmesi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 10(2), 21-25.
- Bulut, Z., Kılıçaslan, Ç., Deniz, B. & Kara, B. (2010). Kentsel Ekosistemlerde Sürdürülebilirlik ve Açık-Yeşil Alanlar. III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, 20(22), 1484-1493.
- Ersoy, M. (2015). Kentsel Planlamada Standartlar, 1. Baskı, İstanbul: Ninova Yayınları. ss. 151-190.
- Olgun, R. & Yılmaz, T. (2019). Kentsel Yeşil Alan Varlığının Niğde Kenti Örneğinde Değerlendirilmesi. Mediterranean Agricultural Sciences, 32 (1), 11-20.

RG. 03.07.2017/301113.

(<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=23722&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>), (10.12.2022).

RG. 14.06.2014/29030.

(<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19788&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>), (10.12.2022).

TÜİK, 2021. (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>), (10.12.2022).

Yenice, M. S. (2012). Kentsel Yeşil Alanlar İçin Mekansal Yeterlilik ve Erişebilirlik Analizi; Burdur Örneği, Türkiye. Turkish Journal of Forestry, 13 (1), 41-47.

Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Zihinsel Dayanıklılık ve Mutluluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

Dr. Selim Asan¹ Arş. Görevlisi Burak Karababa²

¹Erzurum Teknik Üni. Spor Bilimleri Faktültesi, selim.asan@erzurum.edu.tr, ORCID ID:0000-0001-6264-1071

²Erzurum Teknik Üni. Spor Bilimleri Faktültesi, burak.karababa@erzurum.edu.tr, ORCID ID:0000-0001-5873-5796

Öz

Bu çalışmanın amacı; spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin sporda zihinsel dayanıklılık ve mutluluk düzeylerinin yaş, cinsiyet, sınıf ve düzenli fiziksel aktiviteye katılım gibi değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırmaya 88 erkek, 68 kadın olmak üzere toplam 156 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Verilerin elde edilmesi amacı ile araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi ve "Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu (OMÖK)" ve "Sporda Zihinsel Dayanıklılık Envanteri (SZDE)" kullanılmıştır. Veriler SPSS paket programında tanımlayıcı istatistikler T testi, Anova ve Korelasyon testi ile elde edilmiştir. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak belirlenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre SZD ve mutluluk puanının cinsiyet açısından anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur. Yaş değişkeni açısından SZD arasında anlamlı farklılık göstermezken; mutluluk düzeyleri arasında anlamlı fark belirlenmiştir. Sınıf değişkeni açısından SZD arasında anlamlı fark bulunmuşken; mutluluk düzeyleri arasında anlamlı fark belirlenmemiştir. SZD ve mutluluk puanının düzenli fiziksel aktivite yapma açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Sonuç olarak, Sporda zihinsel dayanıklılık ile mutluluk arasında pozitif yönde korelasyon olduğu saptanmıştır. Bireylerin yaş ve düzenli fiziksel aktivite katılımlarının artması ile kendilerini daha mutlu hissettikleri saptanmıştır. Aynı zamanda sınıf seviyesi ve fiziksel aktiviteye katılım yükseldikçe bireylerin zihinsel dayanıklılık düzeyinde de artış olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Spor bilimleri, Spor, Zihinsel Dayanıklılık

Investigation of Mental Strength and Happiness Levels of Sports Sciences Faculty Students According to Various Variables

¹Dr.Selim Asan

² Research Assistant Burak Karababa

¹Erzurum Technical Uni., Faculty of Sport Sciences, selim.asan@erzurum.edu.tr, ORCID ID:0000-0001-6264-1071

²Erzurum Technical Uni. Faculty of Sport Sciences, burak.karababa@erzurum.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5873-5796

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the mental toughness in sports and happiness levels of students studying at the faculty of sports sciences in terms of variables such as age, gender, class and participation in regular physical activity. A total of 156 students, 88 men and 68 women, participated in the study voluntarily. In order to obtain the data, personal information prepared by the researchers and the "Oxford Happiness Scale Short Form (OMÖK)" and "Mental Toughness In Sport (SZDE)" were used. The data were obtained with the descriptive statistics T test, Anova and Correlation test in the SPSS package program. Data were analyzed with descriptive statistics, T test, Anova and Correlation test in SPSS package program. The level of significance was determined as $p < .05$ in all analyzes. According to the findings of the study, it was found that SZD and happiness score did not differ significantly in terms of gender. While there was no significant difference between SZD in terms of age variable; There was a significant difference between happiness levels. While there was a significant difference between SZD in terms of class variable; There was no significant difference between happiness levels. It was found that SZD and happiness score differed significantly in terms of regular physical activity. As a result, It has been determined that there is a positive and moderately strong correlation between mental toughness in sports and happiness. It has been determined that individuals feel happier with increasing age and regular physical activity participation. At the same time, it was found that as the class level and participation in physical activity increased, the level of mental resilience of individuals also increased.

Keywords: Happiness, Sport sciences, Sport, Mental Strength

GİRİŞ

Psikolojik ve fizyolojik bir yapıya sahip olan insanın performansı üzerinde fiziksel koşulların yanı sıra zihinsel ve psikolojik koşulların da önemli bir etkisi vardır. Bu çıkarım sonucunda sporcuların performanslarını geliştirmek için zihinsel ve fiziksel yeteneklerini geliştirmeleri önemlidir (Konter 2003). Fiziksel açıdan yeterli olan bir sporcunun beklendiği gibi performans sergileyememesi açıklamak için sporcunun psikolojik durumunu kullanılmaktadır. Yapılan çalışmalara göre; Antrenörlerin çoğuna göre, sporcunun performansının yarısı zihinsel etkenler tarafından elde edilmektedir (Loehr, 1982; Cherry, 2005).

Sporcuları etkileyen psikolojik faktörlerle ilgili araştırmalar göz önüne alındığında son yıllarda çok kez çalışılan konulardan biri zihinsel dayanıklılık olmuştur (Erdoğan, 2016; Eroğlu vd., 2020; Güvendi vd., 2018; Yarayan vd., 2018; Gülşen vd., 2019; Seydaoğulları, 2018; Çetiner,2021; Harmancı, 2019; Ayaş vd., 2020; Temel, & Karharman, 2019; Demir, & Türkeli, 2019; Yıldız, 2017; Sarı vd., 2020). Sporda strese karşı performans sergileme yeteneği olarak tanımlanan zihinsel dayanıklılığın, sporcunun başarısı için vazgeçilmez bir özellik olduğu söylenmektedir (Loehr 1982). Genel olarak zihinsel dayanıklılık, bir sporcunun antrenman ve yarışma ortamları gibi koşullarla rakipleri ile iyi mücadele edebilmesine yardımcı olan doğal ya da gelişmiş zihinsel bir güçtür (Jones vd., 2007).

Zihinsel dayanıklılık seviyeleri sadece egzersize devam etmede değil, beklenmedik ve zor durumlar karşısında performansın olumsuz etkilenmesine müsaade etmemede ve konsantrasyonu bozmadan başladığı işe devam etmede etkilidir (Peke, 2020). Zihinsel dayanıklılığı yüksek sporcuların daha hızlı toparlandıkları, hedeflerine daha iyi yoğunlaştıkları, tam güvene sahip oldukları, duygu ve davranışları üzerinde yeterli kontrole sahip oldukları belirtmiştir (Jones vd., 2007, Gucciardi vd., 2015). Zihinsel dayanıklılığın sporcular üzerindeki bu olumlu etkileri, atletik başarıda önemli faktörlerdir. Bu doğrultuda zihinsel dayanıklılıktan kaynaklanan başarı, egzersiz ve fiziksel aktiviteye katılımı artırabileceğini söyleyebilir. Bireyin yaptığı egzersiz, sosyal ilişkilerine olumlu etkide bulunur, depresyon, stres gibi olumsuz duyguları ortadan kaldırarak bireyin daha mutlu ve olumlu duygular sağlamasına yardımcı olur (Tekin vd., 2009). Bu olumlu duygulardan en önemlilerinden biri de mutluluktur.

Mutluluk, bireyin öznel bir duygusudur ve mutluluk derecesi bireyin yaşantılarından elde ettiği tecrübelerin, doyumların ve duyguların tümüdür. Mutluluk kavramı, olumlu duygular içeren ve bireyin kendi yaşamını değerlendirmesi sonucu olarak tanımlanmaktadır (Diener, 1984). Mutluluk, bireyin yaşam kalitesinin yüksek olması, hayattan keyif alması, kişisel motivasyonu artırması, fiziksel ve zihinsel olarak sağlıklı bir yaşamı desteklemesi nedeniyle tercih edilmektedir (Diener ve Chan, 2011).

Farklı ve uygulamalı eğitim programlarına sahip spor bilimleri öğrencilerinde spor da zihinsel dayanıklılık ile mutluluk arasında bir ilişki ne düzeyde olduğu kestirilememektedir. Bu noktadan hareketle, araştırmamızda spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin spor da zihinsel dayanıklılık ve mutluluk düzeylerinin yaş, cinsiyet, sınıf ve düzenli fiziksel aktiviteye katılım gibi değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışmada nicel araştırma modelleri arasında bulunan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama deseni, birden fazla değişken arasındaki farklılığın derecesini ya da varlığını tespit etmek için kullanılan bir desendir (Karasar, 2009).

Araştırma Grubu

2022- 2023 eğitim öğretim yılında Erzurum Teknik Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören gönüllü öğrencilerden oluşturulmuştur. Katılımcıların demografik özellikleri ve fiziksel aktiviteye katılım düzeyleri (DFAK) Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri ve düzenli fiziksel aktiviteye katılım durumlarına ilişkin bulgular

Değişkenler	N	%	
Cinsiyet	Erkek	88	56.4
	Kadın	68	43.6
Yaş	18-22	128	82.1
	23-27	20	12.8
	28-32	8	5.1
Sınıf	1.	65	41.7
	2.	28	17.9
	3.	27	17.3
	4.	36	23.1
DFAK	Evet	106	67.9
	Hayır	50	32.1
Toplam	156	100	

Tablo 1'e göre, çalışmaya 18-32 yaş aralığında spor bilimleri fakültesinin 1. ve 4. sınıflarında öğrenim gören 68'i kadın, 88'i erkek olmak üzere toplam 156 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların % 67.9' u düzenli fiziksel aktive yaparken, % 32.1'i ise düzenli fiziksel aktivite yapmadıklarını belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada “Kişisel Bilgi Formu”, “Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu (OMÖK)” ve “Sporda Zihinsel Dayanıklılık Envanteri (SZDE)” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcılara ilişkin yaş, cinsiyet, sınıf gibi demografik bilgiler ile düzenli fiziksel aktiviteye katılımı belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Sporda Zihinsel Dayanıklılık Ölçeği (SZDE): Sheard vd., (2009) tarafından geliştirilen ve Altıntaş ve Bayar (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan üç alt boyut ve 14 sorudan oluşan Zihinsel Dayanıklılık ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 1 = Tamamen yanlış; 4 = Tamamen doğru şeklinde 4 puanlı likert tipi ve Güven: (1, 5, 6, 11, 13, 14. maddeler), Kontrol: (madde 2, 4, 7,

9), Süreklilik: (madde 3, 8, 10, 12) alt boyutlarından meydana gelmektedir. SZDE'de 2., 4., 7., 8., 9. ve 10. maddeler terstir.

Oxford Kısa Mutluluk Ölçeği (OMÖK): Bu ölçeğin orijinal versiyonu Hills ve Argyle (2002) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlanması Doğan ve Çötök (2011). Tarafından yapılmıştır. Uyarlama çalışması sonuçları ölçeğin iç tutarlılık katsayısının 0.74 ile 0.85 arasında olduğunu bu sonuçlar ölçek güvenilirliği açısından kabul edilebilir düzeyde olduğu belirtilmiştir. Ölçek beşli likert tarzında 7 maddeli öz bildirim türü de oluşturulmuştur. Ölçekten 7 ile 35 arasında puan alınabilmektedir. Ölçekte 1., 7. maddeler terstir. Ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek düzeyde iyi oluşa işaret etmektedir (Doğan & Çötök, 2011).

Verilerin Toplanması

Veriler Erzurum Teknik Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin gönüllü olarak katıldıkları bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Bu doğrultuda gönüllü katılımcılara anket anlatılmış ve cevaplarının sadece bilimsel araştırma için kullanılacağı belirtilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmadan elde edilen verilere çarpıklık ve basıklık testleri uygulanarak normal dağılım gösterip göstermediğini belirlenmiştir. +1.5 ile -1,5 arasındaki çarpıklık ve basıklık değerleri normal dağılım olarak kabul edilebilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Yapılan analizin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1.5 ile -1.5 değer aralığında normal dağılım göstermesi ve parametrik testler için gerekli diğer varsayımları karşıladığından, veri analizinde T-testi ve tek yönlü Anova testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $P < 0.05$ olarak alınmıştır. Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin sporda zihinsel dayanıklılık (SZD) ve mutluluk düzeyleri (OMÖ) ile ilgili çarpıklık ve basıklık değerleri tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların SZD ve OMÖ normallik testi sonuçları

Ölçekler	Çarpıklık	Basıklık
SZD	-.093	.829
OMÖ	.216	-.004

Tablo 2'de görüldüğü üzere yapılan normallik dağılımı analizinde, zihinsel dayanıklılık (Skewness=-.093, Curtosis=-.829) ve mutluluk düzeyi (Skewness=-.276, Curtosis=-.004) olduğu tespit edilmiştir. Tabachnick ve Fidell (2007) açıkladığı sınırlar dahilinde (-1.5 ile +1.5) bulunan verinin normal bir dağılım gösterdiği söylenmektedir. Yapılan normallik dağılım sonuçları çalışmamızda parametrik testlerin kullanılacağını belirlemiştir.

BULGULAR**Tablo 3.** Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre SZD ve mutluluk düzeyleri

Ölçek	Cinsiyet	N	X	Ss.	t	P(sig.)
SZD	Erkek	88	2.81	.308	.1.69	.092
	Kadın	68	2.71	.365		
OMÖ	Erkek	88	3.41	.624	.061	.951
	Kadın	68	3.40	.671		

p<.05

Tablo 3'te araştırmada yere alan katılımcıların cinsiyetine göre sporda zihinsel dayanıklılık ve mutluluk düzeyinin anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Tablo 4. Katılımcıların yaş değişkenine göre SZD ve mutluluk düzeyleri

Ölçek	Yaş	N	X	Ss.	F	P(sig.)
SZD	18-22	128	2.77	.340	.533	.588
	23-27	20	2.72	.320		
	28-32	8	2.86	.333		
OMÖ	18-22	128	3.36	.643	2.99	.053*
	23-27	20	3.73	.657		
	28-32	8	3.35	.374		

p <.05

Tablo 4'te araştırmada yere alan katılımcıların yaşlarına göre sporda zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık göstermezken; mutluluk düzeyleri arasında anlamlı fark belirlenmiştir ($p>.05$). Mutluluk düzeylerinde 23-27 yaş aralığındaki katılımcıların 18-22 yaş aralığındaki katılımcılara göre anlamlı düzeyde yüksek ortalamalara sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların sınıf değişkenine göre SZD ve mutluluk düzeyleri

Ölçek	Sınıf	N	X	Ss.	F	P(sig.)
SZD	1	65	2.82	.356	2.75	.045*
	2	28	2.64	.334		
	3	27	2.69	.341		
	4	36	2.82	.264		
OMÖ	1	65	3.46	.632	1.22	.301
	2	28	3.29	.494		
	3	27	3.26	.747		
	4	36	3.51	.673		

p <.05

Tablo 5'te araştırmada yere alan katılımcıların sınıflarına göre sporda zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı fark tespit edilirken; mutluluk düzeyleri arasında anlamlı fark bulunamamıştır ($p > .05$).

1.sınıfta öğrenim gören katılımcıların 2.sınıfta öğrenim gören katılımcılara göre, 4.sınıfta öğrenim gören katılımcıların 2.sınıfta öğrenim gören katılımcılara göre yüksek düzeyde ortalamalara sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların düzenli fiziksel aktivite değişkenine göre SZD ve mutluluk düzeyleri

Ölçek	DFA	N	X	Ss.	t	P(sig.)
SZD	Evet	106	2.84	.332	4.39	.000*
	Hayır	50	2.60	.285		
OMÖ	Evet	106	3.49	.698	2.31	.022*
	Hayır	50	3.24	.468		

p <.05

Tablo 6'da araştırmada yere alan katılımcıların düzenli fiziksel aktivite yapma durumlarına göre sporda zihinsel dayanıklılık ve mutluluk düzeyleri arasında anlamlı fark tespit edilmiştir ($p > .05$). Zihinsel dayanıklılık ve mutluluk düzeyi alt boyutlarında düzenli fiziksel aktiviteye katılım değişkenine evet cevabı veren katılımcıların hayır cevabı veren katılımcılara göre yüksek düzeyde ortalamalara sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların SZD ve mutluluk düzeyleri arasındaki korelasyon analizi sonucu

		1	2
1- SZD	r	1	.461**
	p	-	.000
	n	156	156
2- OMÖ	r	.461**	1
	p	.000	-
	n	156	156

Yapılan korelasyon analizi sonucunda katılımcıların zihinsel dayanıklılık ile mutluluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyde güçlü korelasyon olduğu saptanmıştır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin sporda zihinsel dayanıklılık ve mutluluk düzeylerini belirlemek ve farklı değişkenler açısından incelemektir. Elde edilen analizler genel olarak değerlendirildiğinde, çalışma grubu katılımcılarının zihinsel dayanıklılık düzeyleri cinsiyet ve yaş değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık göstermezken, sınıf değişkeni bakımından anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Katılımcıların mutluluk düzeylerinde cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre anlamlı bir fark bulunmazken, yaş değişkenine göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Katılımcıların düzenli fiziksel aktivite yapma durumlarına göre sporda zihinsel dayanıklılık ve mutluluk düzeyleri arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Bulgular aşağıda alan yazındaki çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

Katılımcıların zihinsel dayanıklılıkları ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel bakımdan anlamlı farklılıklar saptanmamıştır. Literatürdeki bazı çalışmalar çalışmamızın bu bulgusunu destekler niteliktedir (Bektaş ve Özben, 2016; Bayrakdaroğlu, 2014; Gökmen, 2014; Sarı vd., 2020; Kalkavan vd., 2017; Turan vd., 2022; Yaşın, 2013). Fakat alan yazında zihinsel dayanıklılık ve cinsiyet değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulan bazı çalışmalar bulunmaktadır (Dede, 2019; Eroğlu vd., 2020; Güvendi vd., 2020; Şahinler ve Ersoy, 2019; Tekkurşun-Demir ve Türkeli, 2019; Newland vd., 2013; Nicholls vd., 2009; Yıldız, 2017).

Yaş değişkenine göre, katılımcılar arasında zihinsel dayanıklılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Literatürde çalışmamızla benzer bulguların elde edildiği çalışmalar bulunmaktadır (Altıntaş, 2015; Crust, 2009; Sarı vd., 2020; Güvendi vd., 2018). Alan yazındaki bazı araştırmalar da ise sporda zihinsel dayanıklılık ile yaş değişkeni arasında anlamlı farklılıklar saptanmıştır (Connaughton vd., 2008; Crust vd., 2014; Marchant vd., 2009; Nicholls vd., 2009; Kurtay, 2018; Peke, 2020; Kalkavan vd., 2017; Kayhan vd., 2018; Turan vd., 2022; Yarayan vd., 2018; Yıldız, 2017;).

Katılımcıların sınıf değişkenine göre sporda zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Çalışmamızın aksine anlamlı farklılıkların gözlenmediği çalışmada bulunmaktadır (Tekkurşun-Demir ve Türkeli, 2019). Literatürde sınıf düzeyi ve zihinsel dayanıklılığın karşılaştırıldığı çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir.

Çalışmada düzeli fiziksel aktivite yapan katılımcıların zihinsel dayanıklılık puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde, fiziksel aktiviteye katılım ile zihinsel dayanıklılığı doğrudan karşılaştıran çalışma bulunmamaktadır.

Ancak dolaylı olarak çalışmayı karşılaştıracığımız spora katılım, spor yaşı ve millilik değişkenlerine göre değerlendirmeler yapılmıştır. Sarı vd., (2020) sporcuların zihinsel dayanıklılık puanlarının, haftalık antrenman seansı sayısında önemli farklılıklar gösterdiğini bulmuştur. Araştırmalar, zihinsel dayanıklılığın milli olma ve spor deneyimine göre önemli ölçüde değişmediğini göstermiştir (Dede, 2019; Crust, 2009; Sarı vd., 2020; Shadow, 2019;). Öte yandan, zihinsel dayanıklılıkta spor deneyimine göre önemli farklılıklar olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Connaughton vd., 2008; Nicholls vd., 2009).

Çalışmada cinsiyet değişkenleri ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Literatürde çalışmamızın verilerini destekleyen çalışmalar mevcuttur (Ayyıldız ve Sunay, 2021; Aksoy vd., 2017; Gönener vd., 2017; Mohammad vd., 2015; Tural ve Efe, 2020; Ulukan ve Esenkaya; 2020;). Öte yandan alan yazındaki bazı araştırmalar cinsiyet değişkenleri ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir (Dylan ve Yazıcılar, 2022; Doğan vd., 2018; Gökdemir-Dumludağ, 2011). Bireylerin mutluluk durumları ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde erkeklerin kadınlara göre daha mutlu olduğunu ya da tam aksini belirtmek oldukça zordur.

Katılımcıların yaş değişkenleri ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Katılımcıların mutluluk düzeylerinin yaşla beraber arttığı tespit edilmiştir. Literatürde çalışmamızla benzer bulguların elde edildiği çalışmalar tespit edilmiştir (Akyüz, 2018; Aydemir, 2008; Denge, 2016; Hoseini Amiri ve Abbasi, 2018). Literatürdeki bazı araştırmalar da çalışmamızdan farklı bulgulara ulaşılmıştır (Demir ve Duman, 2019; Reisoğlu, 2014; Gülcan, 2014;). Alan yazında farklı sonuçların olmasına rağmen genellikle yaş ilerledikçe mutluluk düzeyin arttığı görülmektedir.

Çalışmamızda düzenli fiziksel aktivite yapman katılımcıların mutluluk düzeyleri anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Alan yazında çalışmamızı destekler çalışmalar mevcuttur (Başaran vd., 2019; Doğan vd, 2018; Özsarı ve Çetin; 2022; Khazae-pool vd., 2015; Lesani vd., 2016; İkm, vd., 2021; Mallı, 2018; Rodriguez-Bravo vd., 2020; Zhang ve Chen, 2019; Yavuz, 2019). İlgili yazın incelendiğinde düzenli spor ve fiziksel aktivite yapma mutluluk düzeyini artırdığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; Sporda zihinsel dayanıklılık ile mutluluk arasında pozitif ve orta derecede güçlü korelasyon olduğu, bireylerin yaş ve düzenli fiziksel aktivite katılımlarının artması ile kendilerini daha mutlu hissettikleri saptanmıştır. Aynı zamanda sınıf seviyesi ve fiziksel aktiviteye katılım yükseldikçe bireylerin zihinsel dayanıklılık düzeyinde de artış olduğu bulunmuştur.

KAYNAKLAR

- Aksoy, A.B., Aytar, A.G., ve Kaytez, N. Üniversite öğrencilerinin mutluluk ve alçakgönüllülük düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(3), 1119-1132, 2017.
- Akyüz, H. Boş zaman tüketicilerinin yaşam kalitesi ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Olimpik kış festivali örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara*, 2018.
- Altıntaş, A. *Sporcuların Zihinsel Dayanıklılıklarının Belirlenmesinde Optimal Performans Duygu Durumu, Güdülenme Düzeyi ve Hedef Yöneliminin Rolü*, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2015.
- Altıntaş, A., & Koruç, P. B. Sporda Zihinsel Dayanıklılık Envanteri'nin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi (SZDE). *Spor Bilimleri Dergisi*, 27(4), 163-171,2016
- Ayaş, E. B., Murathan, F., & Murathan, G. Farklı Liglerdeki Futbolcuların Zihinsel Dayanıklılık Özellikleri İle Fiziksel Uygunluk Durumlarının İncelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, (22), 80-89,2020.
- Aydemir, R. E *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 51-56,2008.
- Ayyıldız, E., ve Sunay, H. Bireylerin fiziksel aktiviteye katılım durumlarına göre mutluluk ve duygusal düzenlemede öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Sportre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(4), 230-240.2021
- Bayrakdaroğlu, S. *Taekvandocuların psikolojik sağlamlık ve öz-anlayış düzeylerinin takım sporcularıyla karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi. Muğla Sıtkı Koçman üniversitesi. Sağlık bilimleri enstitüsü, Muğla,2014.
- Bektaş, M., & Özben, Ş. Evli bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin bazı sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1). 216-240, 2016.
- Cherry, H. L. Psychometric analysis of an inventory assessing mental toughness. Masters Theses, 588, 2005.
- Connaughton, D., Wadey, R., Hanton, S., and Jones, G. The development and maintenance of mental toughness: Perceptions of elite performers. *Journal of sports sciences*, 26(1), 83-95,2008
- Crust, L. The relationship between mental toughness and affect intensity. *Personality and Individual Differences*, 47(8), 959-963,2009.
- Crust, L., Earle, K., Perry, J., Earle, F., Clough, A., & Clough, P. J. Mental toughness in higher education: Relationships with achievement and progression in first-year university sports students. *Personality and Individual Differences*, 69, 87-91,2014.
- Çetiner, H. B. *Taekwondo Sporcularının Sporda Zihinsel Dayanıklılık Düzeyinin Antrenör-Sporcu İlişkisine Olan Etkisinde Temel Psikolojik İhtiyaçların Aracılık Rolü* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara,2021.

Dede, Y. E. *Elit güreşçilerin zihinsel dayanıklılıklarının incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın,2019.

Demir, G. T., & Türkeli, A. Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin egzersiz bağımlılığı ve zihinsel dayanıklılık düzeylerinin incelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 10-24,2019

Demir, K., Duman, S. Bireylerin spor yapma durumlarıyla, benlik saygıları ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(4), 437-449,2019.

Diener, E. Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575,1984.

Diener, E. ve Chan, M. Y. Happy people live longer: subjective well-being contributes to health and longevity. *Applied Psychology*, 3(1), 1-43,2011.

Doğan, E., Yılmaz, A.K., Kabadayı, M., ve Mayda, M.H.Spor bilimleri öğrencileri ile farklı fakültelerde okuyan öğrencilerin sosyalleşme ve mutluluk düzeylerinin incelenmesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- KAÜSBED*, (22), 403-411,2018.

Doğan, T. ve Akıncı-Çötök, N. Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 165-172,2011

Düzen, A. Ç., ve Yazıcılar Özçelik, İ. Lise öğrencilerinin spor yapma durumuna göre psikolojik sağlık ve mutluluk düzeylerinin incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 5(2), 176-191. DOI: 10.38021/asbid.1078952,2022.

Düzgün, O. *Ortaokulda Görev Yapmakta Olan Öğretmenlerin Mutluluk Düzeyleri İle Sınıf Yönetimi Becerileri Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat, 47-55,2016

Erdoğan, N. Zihinsel dayanıklılık ölçeği (ZDÖ): Türkçe'ye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Sport Culture and Science*, 4(Special Issue 2), 652-664, 2016.

Eroğlu, O., Ünveren, A., Ayna, Ç., & Müftüoğlu, N. E. Spor bilimleri fakültesindeki öğrencilerin sporda zihinsel dayanıklılık ve sporda ahlaktan uzaklaşma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi*, 4(2), 100-110,2020.

Gökdemir-Dumludağ, Ö. *Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 31,2011

Gökmen, B. *Özel eğitim okulu yöneticilerinin psikolojik dayanıklılık ve iş doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (İstanbul örneği)*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,2014.

Gölge, A. *Taekwondo sporcularının duygu durumları ve zihinsel dayanıklılıklarının ölçülmesi (Yozgat ili)*. Yüksek lisans tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye,2019.

Gönener, A., Öztürk, A., ve Yılmaz, O. Kocaeli üniversitesi spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin mental (psikolojik) iyi olma düzeylerinin mutluluk düzeylerine etkisi. *Sportif bakış: Spor ve eğitim bilimleri dergisi*, 4(1), 44-55,2017

Gucciardi DF, Hanton S, Gordon S, et al. The Concept of Mental Toughness: Tests of Dimensionality, *Nomological Network, and Traitness*. *J Pers*; 83(1), 26-44. Doi: <http://dx.doi.org/10.1111/jopy.12079>,2015.

Gülcan, A. *Genç Yetişkinlerde İyimserliğin Mutluluk ve Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 52-70,2014.

Gülşen, D. B. A., Yıldız, A. B., Yılmaz, B., & Şahan, H. Spor bilimleri fakültesindeki öğrencilerin kendinle konuşma ve zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(4), 459-470,2019.

Güvendi, B., Can, H. C., & Türksoy-Işım, A. Triatlon sporcularının zihinsel dayanıklılıklarının karar verme stilleri ile ilişkisinin incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 146-160,2020.

Güvendi, B., Türksoy, A., Güçlü, M., & Konter, E. Profesyonel güreşçilerin cesaret düzeyleri ve zihinsel dayanıklılıklarının incelenmesi. *Uluslararası Spor Egzersiz ve Antrenman Bilimi Dergisi*, 4(2), 70-78, 2018.

Harmancı, F. *Sporda zihinsel dayanıklılık bisiklet sporcuları üzerinde bir çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2019.

Hoseini Amiri, M., Abbasi, M. Investigation of the level and correlates of happiness among the students of Qom university of medical in 2017 (Iran). *Qoom Univ Med Sci Joutnal*, 12(9), 58-65. doi.org/10.29252/qums.12.9.58, 2018.

Ilkım, M., Özoğlu, F., Şimşek, E., ve Keskin, M.T. Düzenli fiziksel aktiviteye katılan ve katılmayan down sendromlu bireylerin mutluluk ve öz saygı düzeylerinin ebeveynler tarafından değerlendirilmesi (Malatya il örneği). *ROL Spor Bilimleri Dergisi-Journal of ROL Sports Sciences*, 2(2):71-77, 2021.

Jones, G., Hanton, S. & Connaughton, D. A framework of mental toughness in the world's best performers. *The Sport Psychologist*, 21(2), 243-264, 2007.

Kalkavan, A., & Acet, M., Çakır G. Investigation of the mental endurance levels of the athletes participating in the table tennis championship of universities in Turkey. *International Journal of Science Culture and Sport*, 5(4), 356-363, 2017.

Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel, 2009.

Kayhan, R. F., Hacıcaferoğlu, S., Aydoğan, H., ve Erdemir, İ. Takım Ve Bireysel Sporlar İle İlgilenen Sporcuların Zihinsel Dayanıklılık Durumlarının İncelenmesi *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 55 64, 2018.

Konter, E., *Spor Psikolojisi Uygulamalarında Yanılgılar ve Gerçekler*, Dokuz Eylül Yayınları, Ankara, 2003.

Kurtay, M. *Gelişim Liglerinde Oynayan Futbolcuların Zihinsel Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz, 2018.

Loehr, J. *Mental toughness training for sports*. New York: The Stephen Greene Press. Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1982.

Mallı, Y.A. *Ortaöğretim kurumlarında okul spor yarışmalarına katılan ve katılmayan öğrencilerin öznel iyi oluş düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzincan, 2018.

Marchant, D. C., Polman, R. C., Clough, P. J., Jackson, J. G., Levy, A. R., & Nicholls, A. R. Mental toughness: managerial and age differences. *Journal of Managerial Psychology*, 24(5), 428-437, 2009.

Mohammad E., Batvandi, Z., ve Saberi, A. Relationship between happiness and different levels of physical activity. *Trends in Sport Sciences*, 1(22), 47-52, 2015.

Newland, A., Newton, M., Finch, L., Harbke, C. R., & Podlog, L. Moderating variables in the relationship between mental toughness and performance in basketball. *Journal of Sport and Health Science*, 2(3), 184-192, 2013.

Nicholls, A. R., Polman, R. C., Levy, A. R., & Backhouse, S. H. Mental toughness in sport: achievement level, gender, age, experience, and sport type differences. *Personality and Individual Differences*, 47(1), 73-75, 2009.

Özsarı, A., & Çetin, M. Ç. Spora Yönelik Tutum ve Mutluluk İlişkisi (Sağlık Sektöründe Bir Araştırma). *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2022.

Peke, K. *Oryantiring katılımcılarının spora bağlılıkları ve zihinsel dayanıklılıklarının incelenmesi*, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.

Reisoğlu, S. *Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluşlarını Yordamada Beş Faktör Kişilik Özellikleri, Mizah Tarzları ve Duygusal Zekânın Rolü*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 68-80, 2014.

Sarı, İ., Sağ, S., & Demir, A. P. Sporda zihinsel dayanıklılık: Taekwondo sporcularında bir inceleme. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 22(4), 131-147, 2020.

Seydaoğulları, Ö. *Sporda zihinsel dayanıklılık ölçeği geliştirme çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Sheard M. *Mental Toughness: The Mindset Behind Sporting Achievement*. Second Edition, Hove, East Sussex: Routledge, 2013.

Şahinler, Y., & Ersoy, A. Sporcuların zihinsel dayanıklılıklarının farklı değişkenlere göre incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 5(2), 168-177, 2015.

Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. *Using multivariate statistics*. Pearson Education, 2007.

Tekin, G., Amman, M.T., ve Tekin, A. Serbest zamanlarda yapılan fiziksel egzersizin üniversite öğrencilerinin depresyon ve atılganlık düzeylerine etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 148-159, 2009.

Tekkurşun-Demir, G., & Türkeli, A. Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin egzersiz bağımlılığı ve zihinsel dayanıklılık düzeylerinin incelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 10-24, 2019.

Temel, V., & Karharman, A. Hentbol oyuncularının pozitif algı düzeylerinin, zihinsel dayanıklılık düzeylerine olan etkisinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21(2), 59-69, 2019.

Turan. M., Mavibaş, M., & Savaş, B.Ç. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Sporda Mental Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi, *Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 52-70, 2022.

Ulukan, H., ve Esenkaya, A. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin yaşam kalitesi ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi* 3(1), 185-201, 2020.

Yalçın, S. *İlköğretim okulu öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile stres, psikolojik dayanıklılık ve akademik iyimserlik arasındaki ilişki*. Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2013.

Yarayan, Y. E., Yıldız, A. B., & Gülşen, D. B. A. Elit düzeyde bireysel ve takım sporu yapan sporcuların zihinsel dayanıklılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(57), 1307-9581, 2018.

Yavuz, C. The relationships among attitude towards sports, loneliness and happiness in adolescents. *Universal Journal of Educational Research*, 7(3), 790-796. doi: 10.13189/ujer.2019.070319, 2019.

Yıldız, A. B. *Sporcularda zihinsel dayanıklılık ve öz yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, 2017.

Zhang, Z., Chen, W. A systematic review of the relationship between physical activity and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 20, 1305–1322. doi.org/10.1007/s10902-018-9976-0, 2019.

ÇOCUKLARDA UYKU YOKSUNLUĞUNUN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Kadriye Özyazıcı¹, Doç. Dr. Ayşegül Ulutaş-Keskinkılıç², Doç. Dr. Oğuz

Emre³, Öğr. Gör. Zekeriya Arslan⁴

¹ Öğr. Gör. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, Orcid ID: 0000-0003-2559-5816

² Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Orcid ID: 0000-0002-6497-6534

³ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Orcid ID: 0000-0001-6810-3151

⁴ Öğr. Gör. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, Orcid ID: 0000-0001-8861-0310

ÖZET

Uyku sorunları yaşam kalitesini etkileyen önemli bir sorundur. Uyku güçlükleri bireylerde ciddi sonuçlar ve komplikasyonları olabilmektedir. Kaygı ve depresyon duygusal durumlardan kötüleşen ruh sağlığı durumuna kadar ileri dereceden sorunlarla ilişkilendirilmektedir. Uyku özellikle ergenlik döneminde yaş, cinsiyet, aile, arkadaşlar gibi faktörlerden etkilenebilmektedir. Geçtiğimiz birkaç on yılda, ergenlik döneminde uyku hakkındaki anlayışımızda dikkate değer ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, ergenlikte uykunun rolü hakkında anlaşılmayı bekleyen araştırma alanıdır. Bu araştırmanın amacı, çocuklarda uyku yoksunluğunun çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırma betimsel tarama modelindedir. Araştırmanın örneklemini 2021-2022 öğretim yılında Sivas il merkezinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ortaokula devam eden 225 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada "Çocuk ve Ergenler İçin Uyku Yoksunluğu Ölçeği" kullanılmıştır. Verileri analiz etmek için bağımsız gruplar t-testi, ANOVA ve LSD testi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda; çocukların uyku yoksunluğunda cinsiyet ve yaş değişkenine göre anlamlı bir fark olduğu ($p < .05$), çocuğun kiminle yaşadığı, anne babanın sağ-ölü olma değişkenlerine göre ise anlamlı bir fark olmadığı ($p > .05$) tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uyku, uyku yoksunluğu.

GİRİŞ

Uyku, özellikle uyku-uyanıklık döngüsünün hızla değiştiği ergenlik döneminde, beynin onarıcı ve bütünleştirici süreçlerinde önemli bir rol oynar. Ergenlerin günde en az 8,5 saat uyumaları önerilir. Bununla birlikte, modern toplumdaki birçok ergen yeterince uyumadıklarında davranışsal olarak indüklenen yetersiz uyku sendromu (BISS) gibi kısmi uyku yoksunluğu yaşayabilmektedir (Lee ve diğerleri, 2012). İyi bir sağlık ve optimum fiziksel ve bilişsel

performans için yeterli uyku şarttır. Yetersiz uyku, yalnızca yaşam kalitesini ve genel refahı etkilemekle kalmaz, aynı zamanda kişinin sağlığı ve toplumun refahı için de tehlikeli olabilmektedir. Çocuklarda ve ergenlerde uyku sorunları yaygındır ve uykunun bozulması çok çeşitli davranışsal, bilişsel ve duygudurum bozukluklarıyla ilişkili olabilmektedir. Biyolojik araştırmalar, nöronal bağlantıdaki olgunlaşma ve melatonin salgılanmasındaki değişikliklere bağlı olarak ergenlik döneminde uyku yapısında önemli değişiklikler olduğunu göstermektedir (Sarchiapone ve diğerleri, 2014).

Yetersiz uyku, kısa uyku süresi, uyku kaybı ve uyku kısıtlaması birbirinin yerine kullanılan terimlerdir. Uyku yoksunluğunu belirlerken önemli olan kriter gerekenden daha az uykudur (Owens ve diğerleri, 2014). Uyku sorunları yaşam kalitesini etkileyen önemli bir sorundur. Uyku yoksunluğunun ciddi sonuçları ve komplikasyonları olabilmektedir. Çocuklarda ve ergenlerde uyku bozukluklarının kaygı ve depresyon duygusal, dikkat ve davranış davranışsal zorluklarla ilişkili olduğu giderek daha belirgin hale gelmektedir (Gregory ve Sadeh, 2012). Bu sorun zaman zaman stres, depresyon, ölüm, kaygı, obezite, bozulmuş sosyal işlevsellik, düşük akademik başarı ve kötüleşen ruh sağlığı ile ilişkilendirilmektedir (Przepiorka ve Blachnio, 2020). Araştırmalar tutarlı bir şekilde uykunun gençlerde sağlık, gelişim, biliş ve davranış dahil olmak üzere optimal işleyişin neredeyse her yönü için temel oluşturduğunu göstermektedir (Owens ve diğerleri, 2014).

Geçtiğimiz birkaç on yılda, ergenlik döneminde uykunun kalıpları ve sonuçları hakkındaki anlayışımızda dikkate değer ilerlemeler kaydedilmektedir. Bu önemli kazanımlara rağmen, ergenlikte uykunun rolü hakkında anlaşılmayı bekleyen çok şey vardır (Stores, 2022). Ergenlikte uyku sorunları uluslararası bir halk sağlığı sorunu olarak tanımlanmıştır. Ergenlikte özellikle uykudaki problemleri karşı duyarlı hale getiren çok şey var. Bu gelişim aşamasında meydana gelen birçok biyolojik değişikliğe ek olarak, ergenler değişen aile ve akran ilişkileri, artan akademik talepler ve artık sadece okul ve ders dışı etkinlikler, aynı zamanda birçok genç için günlük çevredeki kapsayıcı bir değişiklikle karşı karşıya kalmaktadır. Ergenlik döneminde normal uyku süresi yaştan, kültürel, sosyal, psikolojik, davranışsal, patofizyolojik ve çevresel faktörden etkilenir (Miller ve diğerleri, 2018). Birlikte ortaya çıkan zorluklar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak, zorlukların gelişimsel ilerleyişini anlamayı kolaylaştırabilir (Gregory ve Sadeh, 2012).

Ergenlerde uykunun bilinen önemi göz önüne alındığında, ayrıntılı bilgiye sahip olmanın önemli olduğu görülmektedir. Bu neden bu çalışma ile çocuklarda uyku yoksunluğunun çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çocukların uyku yoksunluğunda cinsiyet ve yaş, çocuğun kiminle yaşadığı, anne babanın sağ-ölü olma değişkenlerine göre ise anlamlı bir fark olmadığı incelenmiştir.

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın deseni, örnekleme, veri toplama aracı ve kullanılan istatistiksel yöntemler açıklanmıştır.

Çalışmanın Modeli

Bu araştırma betimsel tarama modelindedir. İlişkisel tarama modelinde, birden fazla sayıda değişken arasında var olan değişim ve/veya bu değişimin derecesini belirlemek amaçlanır.

(Karasar, 2005:81). Araştırmada katılımcıların uyku yoksunluğu cinsiyet, yaş, anne-baba sağ-ölü durumu, kiminle yaşadığı değişkenleri açısından incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2021-2022 eğitim öğretim yılında Sivas il merkezinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ortaokullara devam eden ve ebeveynlerinden onam alınan, evren içerisinde uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 225 çocuk oluşturmaktadır. Çalışmaya dâhil edilen öğrencilerin demografik değişkenlerinin dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere Göre Dağılım

Değişkenler	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kız	115	51,1
	Erkek	110	48,9
Yaş	11 yaş	79	35,1
	12 yaş	62	27,6
	13 yaş	54	24,0
	14 yaş	28	12,4
	15 yaş	2	,9
Anne-Baba Sağ-Ölü Durumu?	Annem sağ Babam vefat etti	5	2,2
	Babam sağ Annem vefat etti	1	,4
	Annemde babamda sağ	219	97,3
Kiminle Yaşıyorsun?	Annem ve babam ile birlikte yaşıyor	217	96,4
	Annem babam boşandığı için annemle yaşıyorum	6	2,7
	Annem babam boşandığı için babamla yaşıyorum	2	,9

Tablo 1'de çocukların demografik özelliklerine yönelik dağılımı incelendiğinde % 51,1'inin kızlardan oluştuğu, % 35,1'inin 11 yaşta olduğu, % 97,3'u annesi ve babasının sağ olduğu ve %96,4'ünün annesi ve babası ile birlikte yaşadığı görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" ve çocukların uyku yoksunluğunu değerlendirmek amacıyla Kandemir ve ark. (2021) tarafından geliştirilen "Çocuk ve Ergenler İçin Uyku Yoksunluğu Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel bilgi formunda cinsiyet, yaş, çocuğun kimle yaşadığı, anne-babasının sağ-ölü olma durumlarına yönelik sorular yer almaktadır.

Çocuk ve Ergenler İçin Uyku Yoksunluğu Ölçeği: Çocuk ve ergenler için uyku yoksunluğu ölçeği Kandemir ve ark. tarafından 2021 geliştirilmiştir. Ölçeğin, geçerlik ve güvenirlik analizleri Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) = .94; Bartlett Testi sonucu $\chi^2=1833.03$ ($p<.00$) olduğu görülmüştür. Araştırmada KMO değerinin oldukça yüksektir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, KiKare/Serbestlik Derecesi (254.94/ 65), 3.92; RMSEA değerleri .07 ve RMR değeri ise .027 olduğu görülmektedir. Test edilen modele ilişkin uyum katsayıları; CFI=.94,

GF3=.91, AGFI=.91, IFI=.96, NFI=.94 ve TLI=.97 olduğu görülmektedir. Elde edilen verilere göre ölçeğin geçerli ve güvenilir söylenebilir. Çocuk ve Ergenler İçin Uyku Yoksunluğu Ölçeği 15 maddelik ve tek boyutlu yapıdır. Ölçek “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 4’lü likert türde hazırlanmıştır (Kandemir ve diğerleri, 2021).

Verilerin Analizi

Verileri analiz etmek için SPSS.22 programı kullanılmıştır. Çocuk ve Ergenler İçin Uyku Yoksunluğu Ölçeği normallik varsayımına göre uygun olduğundan parametrik analizler yapılmıştır. Verileri analiz etmek için bağımsız gruplar t-testi ve ANOVA kullanılmıştır.

Tablo 2 . Uyku Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma	Skewness		Kurtosis	
						İstatistik	Std. Hata	İstatistik	Std. Hata
Uyku Ölçeği	225	1,00	4,00	2,1465	,65334	,384	,162	-,329	,323

Araştırma ölçeği analizinde, Hair ve arkadaşlarına (2013) göre çarpıklık ve basıklık değeri +1.0 ile -1.0 arasında olduğunu zaman parametrik test olarak kabul edilip ona göre işlem yapılabileceğini ifade etmektedir (Hair ve diğerleri, 2013). Aynı şekilde Tabachnick ve Fidell’ e göre de çarpıklık ve basıklık değeri +1.5 ile -1.5 arasında olduğunu zaman parametrik test olarak kabul edilip ona göre işlem yapılabileceğini ifade etmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Diğer yandan George ve Mallery’e (2010) göre ise çarpıklık ve basıklık değeri +2 ile -2 arasında olduğunu zaman parametrik test olarak kabul edilip ona göre işlem yapılabileceğini ifade etmektedir. Bu anlamda Uyku Yoksunluğu ölçeğinin normallik varsayımına göre uygun ve parametrik analizlerin yapılabileceği gerekmektedir.

BULGULAR

Tablo 4. Uyku Ölçeğine İlişkin Betimleyici İstatistikler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Uyku Ölçeği	225	1,00	4,00	2,1465	,65334

Tablo 3 incelendiğinde, Uyku Ölçeği puan ortalamasının $2,14 \pm 0,65$ olduğu görülmektedir.

Çocukların uyku yoksunluğu tutumlarının cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını tespiti için Bağımsız Örneklem t-testi yapılmıştır.

Tablo 5. Ölçek Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Analizi

		N	Ort.	ss	t	p
Uyku Ölçeği	Kız	115	2,3227	,67917	4,294	,000
	Erkek	110	1,9623	,57252		

* $p < 0,05$

Bağımsız örneklem t testi, Çocukların uyku yoksunluğu cinsiyetlerine göre farklarını ortaya koymak için kullanılmıştır. Analiz sonucunda, erkek çocuklar ($X=1,96$, $SS=0,57$) ve kız çocuklar ($X=2,32$, $SS=0,67$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(223)= 4,294$, $p=,000$). Bu sonuçlara göre, kız çocukların ($X=2,32$) uyku yoksunluğu erkek çocuklara ($X=1,96$) göre anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır.

Çocukların uyku yoksunluğu yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespiti için ANOVA yapılmıştır.

Tablo 6. Ölçek Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Analizi

Puan	Grup	<i>f, x ss</i> Değerleri				ANOVA Sonuçları					
		N	X	S.S.	Var.K.	KT	Sd	KO	F	<i>p</i>	
Uyku Ölçeği	11 yaş	79	2,0193	,52895	Gruplar arası	9,252	4	2,313	5,892	,000*	
	12 yaş	62	2,0022	,61894							Grup içi
	13 yaş	54	2,2935	,72577							
	14 yaş	28	2,4570	,68546	86,364	220	,393	5>1	4>1		
	15 yaş	2	3,3333	,75425	95,616	224		5>2	3>1		
	Total	225	2,1465	,65334					3>2		

Tablo 5 incelendiğinde, çocukların uyku yoksunluğu ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda yaş gruplarının ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F(4,220)$; $p= ,000$). Bu farklılığı tespit etmek ve hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak için post hoc analizlerinden LSD testi uygulanır.

Tablo 7. Yaş Grupları Değişkeni için LSD Testi Sonuçları

Dependent Variable	(I) yaş	(J) yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Uyku Ölçeği	11 yaş	12 yaş	,01720	,10631	,872
		13 yaş	-,27413*	,11063	,014
		14 yaş	-,43762*	,13780	,002
		15 yaş	-1,31398*	,44861	,004
		12 yaş	11 yaş	-,01720	,10631
	12 yaş	13 yaş	-,29132*	,11663	,013
		14 yaş	-,45482*	,14266	,002
		15 yaş	-1,33118*	,45013	,003
		11 yaş	,27413*	,11063	,014
		12 yaş	,29132*	,11663	,013
	13 yaş	14 yaş	-,16350	,14591	,264
		15 yaş	-1,03986*	,45117	,022
		11 yaş	,43762*	,13780	,002
		12 yaş	,45482*	,14266	,002
		13 yaş	,16350	,14591	,264
	14 yaş	15 yaş	-,87636	,45859	,057
		11 yaş	1,31398*	,44861	,004
		12 yaş	1,33118*	,45013	,003
		13 yaş	1,03986*	,45117	,022
		14 yaş	,87636	,45859	,057

Yukarıdaki tabloya göre; uyku yoksunluğu puan ortalaması yaş grupları bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Bu farklılığın 15 yaş, 14 yaş ve 13 yaş gruplarından meydana geldiği yani ortalama puanlara göre 15 yaş grubundaki çocukların

11 yaş, 12 yaş ve 13 yaş gruplarından daha yüksek düzeyde uyku yoksunluğu gösterdiği ortaya çıkmıştır. Yine ortalama puanlara göre 14 yaş grubundaki çocuklar 11 yaş ve 12 yaş gruplarından daha yüksek uyku yoksunluğu gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca ortalama puanlara göre 13 yaş grubundaki çocukların da 11 ve 12 yaş gruplarından daha yüksek düzeyde uyku yoksunluğu gösterdiği görülmüştür.

Çocukların uyku yoksunluğu anne baba sağ-özü durumu grupları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespiti için ANOVA yapılmıştır.

Tablo 8. Ölçek Puanlarının Anne Baba Sağ-Ölü Durumu Değişkenine Göre Analizi

Puan	Grup	<i>f, x ss Değerleri</i>				ANOVA Sonuçları				
		N	X	S.S.	Var.K.	KT	Sd	KO	F	<i>p</i>
Uyku Ölçeği	Annem sağ babam vefat etti	5	2,4000	,56960	Gruplar arası	,396	2	,198	,462	,631
	Babam sağ annem vefat etti	1	2,4000	.						
	Annemde babamda sağ	219	2,1396	,65638	Toplam	95,616	224			
	Total	225	2,1465	,65334						

Tabloda görülebileceği üzere, Çocukların uyku yoksunluğu ile anne baba sağ-özü değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Çocukların uyku yoksunluğu kiminle yaşadığı değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespiti için ANOVA yapılmıştır.

Tablo 9. Ölçek Puanlarının Kiminle Yaşadığı Değişkenine Göre Analizi

Puan	Grup	<i>f, x ss Değerleri</i>				ANOVA Sonuçları				
		N	X	S.S.	Var.K.	KT	Sd	KO	F	<i>p</i>
Uyku Ölçeği	Annem ve babam ile birlikte yaşıyorum	217	2,1375	,64484	Gruplar arası	1,432	2	,716	1,688	,187
	Annem babam boşandığı için annemle yaşıyorum	6	2,5889	,85418						
	Annem babam boşandığı için babamla yaşıyorum	2	1,8000	,84853	Toplam	95,616	224			
	Total	225	2,1465	,65334						

Tablo 8'e göre çocukların uyku yoksunluğu düzeyinin kiminle yaşadığına göre anlamlı bir fark oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmanın sonucunda; çocuklarda uyku yoksunluğu düzeyinde cinsiyet ve yaş değişkenine göre anlamlı bir fark olduğu, kiminle yaşadığı, anne baba sağ-özü olma değişkenlerine göre ise anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Kız çocuklarının uyku yoksunluğu düzeyi erkek çocuklara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Uyku yoksunluğu, 15 yaş grubundaki çocuklarda 11 yaş, 12 yaş ve 13 yaş grubu çocuklara göre anlamlı düzeyde yüksek belirlenmiştir.

Araştırmada sonucunda kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha fazla uyku yoksunluğu bildirdikleri sonucunda ulaşılmıştır. Literatürde uyku yoksunluğu düzeyinde cinsiyet farkını inceleyen araştırmalarda, uykusuzluktaki cinsiyet farkının özellikle ergenlikle birlikte ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Uyku yoksunluğunda sıklıkla cinsiyet farkı, pubertal gelişimin başlamasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkabildiği öngörülmektedir. Kızların uyku yoksunluğu bildirme olasılıkları erkeklerden fazla olduğunu gösteren çalışmalar oldukça fazla sayıdadır (Li ve diğerleri, 2014; Johnson ve diğerleri, 2006; Sarchiapone ve diğerleri 2014; Shanahan ve diğerleri, 2014). Literatürde erkeklerin uyku yoksunluğu bildirme oranları daha fazla olduğu gösteren çalışmaların olduğu da görülmektedir (Gillberg ve diğerleri, 2006; Umlauf ve diğerleri, 2015). Bunun yanı sıra cinsiyetler arasında fark saptanmadığı araştırmalar olduğu görülmektedir (Felden ve diğerleri, 2016).

Araştırma bulgusunda katılımcıları yaşlarının artıkça daha fazla uyku yoksunluğu bildirdikleri görülmüştür. Literatürde yer alan araştırmalarda benzer sonuçlar gözlemlenmiştir. Ergenlerin yaşları artıkça uyku sürelerinin azalmasıyla ilişkilendirilmiştir (Felden ve diğerleri, 2016; Gillberg ve diğerleri, 2006; Huang ve diğerleri, 2010; Lee ve diğerleri, 2012; Loessl ve diğerleri, 2008; Maslowsky ve Ozer, 2014; Yang ve diğerleri, 2005).

Araştırma sonucunda ergenlerin kiminle yaşadığı, anne baba sağ-özü olma değişkenlerine göre uyku yoksunluğu bildirmelerinde anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde aile ortamının çocukların uyku işlevleri üzerinde önemli bir etkisinin olduğu açık gösteren çalışmalar olduğu görülmüştür (Bartel ve diğerleri, 2015). Ebeveynlerin sağ/özü olması ya da evli/boşanmış olması çocuklar ile ilgili doğrudan ve dolaylı rutinleri etkilemektedir. Dolayısıyla yeterli uyku süresinin varlığı, ebeveynin evli olması, çocuğun kafeini ne kadar geç tüketebileceği konusunda her zaman kuralları uygulaması ve yatak odasında hiçbir teknolojiyi açık bırakmaması ile önemli ölçüde ilişkilidir (Buxton ve diğerleri, 2015).

KAYNAKÇA

Bartel, K. A., Gradisar, M., & Williamson, P. (2015). Protective and risk factors for adolescent sleep: a meta-analytic review. *Sleep Medicine Reviews*, 21, 72-85. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2014.08.002>

Buxton, O. M., Chang, A. M., Spilsbury, J. C., Bos, T., Emsellem, H., & Knutson, K. L. (2015). Sleep in the modern family: Protective family routines for child and adolescent sleep. *Sleep Health*, 1(1), 15-27. <https://doi.org/10.1016/j.sleh.2014.12.002>

Felden, É. P. G., Filipin, D., Barbosa, D. G., Andrade, R. D., Meyer, C., & Louzada, F. M. (2016). Factors associated with short sleep duration in adolescents. *Revista Paulista de Pediatria*, 34, 64-70.

- Fidell, S., Tabachnick, B., Mestre, V., & Fidell, L. (2013). Aircraft noise-induced awakenings are more reasonably predicted from relative than from absolute sound exposure levels. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 134(5), 3645-3653.
- George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows step by step. A simple study guide and reference* (10. Baskı). GEN, Boston, MA: Pearson Education, Inc, 10.
- Gillberg, M., Pernler, H., Nordlund, G., Norberg, H., & Lennernäs, M. (2006). Longitudinal changes in the sleep habits of Swedish adolescents. *In Journal of Sleep Research* (Vol. 15, No. Suppl. 1, p. 83). https://doi.org/10.1111/j.1365-2869.2006.00540_31.x
- Gregory, A. M., & Sadeh, A. (2012). Sleep, emotional and behavioral difficulties in children and adolescents. *Sleep Medicine Reviews*, 16(2), 129-136. <https://doi.org/10.1016/j.smrv.2011.03.007>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate data analysis* (pp. 664-755).
- Huang, Y. S., Wang, C. H., & Guilleminault, C. (2010). An epidemiologic study of sleep problems among adolescents in North Taiwan. *Sleep Medicine*, 11(10), 1035-1042. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2010.04.009>
- Johnson, E. O., Roth, T., Schultz, L., & Breslau, N. (2006). Epidemiology of DSM-IV insomnia in adolescence: lifetime prevalence, chronicity, and an emergent gender difference. *Pediatrics*, 117(2), e247-e256. <https://doi.org/10.1542/peds.2004-2629>
- Kandemir, M., Bozdemir, E., Hayran, Y., Tonga, Z., & Kandemir, A. (2021). Çocuk ve Ergenler İçin Uyku Yoksunluğu Ölçeği. *Journal of Interdisciplinary Education: Theory and Practice*, 3(1), 48-61.
- Kruisbrink, M., Wallace, J., Ji, C., & Cappuccio, F. P. (2018). Sleep duration and incidence of obesity in infants, children, and adolescents: A systematic review and meta-analysis of prospective studies. *Sleep*, 41(4), zsy018. <https://doi.org/10.1093/sleep/zsy018>
- Lee, Y. J., Cho, S. J., Cho, I. H., & Kim, S. J. (2012). Insufficient sleep and suicidality in adolescents. *Sleep*, 35(4), 455-460. <https://doi.org/10.5665/sleep.1722>
- Li, L., Ren, J., Shi, L., Jin, X., Yan, C., Jiang, F., ... & Li, S. (2014). Frequent nocturnal awakening in children: prevalence, risk factors, and associations with subjective sleep perception and daytime sleepiness. *BMC psychiatry*, 14(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/1471-244X-14-204>

- Loessl, B., Valerius, G., Kopasz, M., Hornyak, M., Riemann, D., & Voderholzer, U. (2008). Are adolescents chronically sleep-deprived? An investigation of sleep habits of adolescents in the Southwest of Germany. *Child: Care, health and development*, 34(5), 549-556. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2008.00845.x>
- Maslowsky, J., & Ozer, E. J. (2014). Developmental trends in sleep duration in adolescence and young adulthood: evidence from a national United States sample. *Journal of Adolescent Health*, 54(6), 691-697. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.10.201> .
- Owens, J., Adolescent Sleep Working Group, Committee on Adolescence, Au, R., Carskadon, M., Millman, R., ... & O'Brien, R. F. (2014). Insufficient sleep in adolescents and young adults: an update on causes and consequences. *Pediatrics*, 134(3), e921-e932. <https://doi.org/10.1542/peds.2014-1696>
- Przepiorka, A., & Blachnio, A. (2020). The role of Facebook intrusion, depression, and future time perspective in sleep problems among adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 30(2), 559-569. <https://doi.org/10.1111/jora.12543>
- Sarchiapone, M., Mandelli, L., Carli, V., Iosue, M., Wasserman, C., Hadlaczky, G., ... & Wasserman, D. (2014). Hours of sleep in adolescents and its association with anxiety, emotional concerns, and suicidal ideation. *Sleep Medicine*, 15(2), 248-254. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2013.11.780>
- Shanahan, L., Copeland, W. E., Angold, A., Bondy, C. L., & Costello, E. J. (2014). Sleep problems predict and are predicted by generalized anxiety/depression and oppositional defiant disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 53(5), 550-558.
- Stores, G. (2022). Aspects of sleep disorders in children and adolescents. *Dialogues in Clinical Neuroscience*. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2009.11.1/gstores>
- Umlauf, M. G., Bolland, A. C., Bolland, K. A., Tomek, S., & Bolland, J. M. (2015). The effects of age, gender, hopelessness, and exposure to violence on sleep disorder symptoms and daytime sleepiness among adolescents in impoverished neighborhoods. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(2), 518-542. <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0160-5>
- Yang, C. K., Kim, J. K., Patel, S. R., & Lee, J. H. (2005). Age-related changes in sleep/wake patterns among Korean teenagers. *Pediatrics*, 115(Supplement_1), 250-256. <https://doi.org/10.1542/peds.2004-0815G>

ERKEN ERGENLİK DÖNEMİNDE MİZACIN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Zekeriya Arslan¹, Doç. Dr. Oğuz Emre², Doç. Dr. Ayşegül Ulutaş-Keskinkılıç³, Öğr. Gör. Kadriye Özyazıcı⁴

¹ Öğr. Gör. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, Orcid ID: 0000-0001-8861-0310

² Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Orcid ID: 0000-0001-6810-3151

³ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Orcid ID: 0000-0002-6497-6534

⁴ Öğr. Gör. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, Orcid ID: 0000-0003-2559-5816

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, çocuklarda mizacın çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırma betimsel tarama modelindedir. Araştırmanın örneklemini 2021-2022 öğretim yılında Sivas il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ortaokullara devam eden 225 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada “Erken Ergenlik Mizaç Anketi (EEMA)” kullanılmıştır. Verileri analiz etmek için bağımsız gruplar t-testi, ANOVA ve LSD testi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda; Mizaç ölçeği toplam puan ve dışadönüklük alt boyutu puan ortalamalarında yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergenler, Mizaç, Dışadönüklük, Erken Ergenlik

GİRİŞ

Mizaç kavramı çok eski tarihlerde ortaya atılan ve farklı tanımlamaları yapılan bir kavramdır. Genel olarak bakıldığında mizaç; bireyin duygusal ve davranışsal tepkilerini tetikleyen, kalıtsal yolla oluşan ve hayat boyu devam eden ve bireyi diğerlerinden ayıran temel özellik olarak ifade edilmektedir. Her insanın karşılaştığı durumlara karşı vereceği tepkiler değişmektedir. Mizaç bize bireyin davranış biçimleri hakkında bilgi vermektedir (Thomas ve Chess, 1963; Cloninger, 1987). Yakın zamanda yapılan bir çalışmada mizaç ile ilgili çalışan bilim insanları mizaç ile ilgili ortak bir tanım oluşturmuşlardır. Bu tanıma göre mizaç; etkinlik, duygulanım, dikkat ve öz düzenleme alanlarında erken ortaya çıkan eğilimlerden meydana gelmekte ve bu eğilimler kalıtsal, biyolojik ve çevresel faktörler arasındaki karmaşık ilişkilerin bir ürünüdür (Shiner ve diğerleri, 2012). Bu nitelendirme, mizacın yapısal temelli tepkisellik ve öz-düzenleme boyutlarında bireysel farklılıklar olarak tanımlandığı Rothbart ile ilişkili psikobiyolojik çerçeve ile tutarlıdır (Putnam, Ellis, & Rothbart, 2001)

Mizacın bir insanın kişiliğindeki etkisi antik dönemden itibaren yazılı kaynaklarda dile getirilse de, bilimsel alanda çalışılması Thomas, Chess, Birch, Hertzig ve Korn'un (1963) Newyork boylamsal araştırması ile başlamıştır. Araştırmada aktivite düzeyi (hareketlilik), yakınlık-içe

çekilme, adaptasyon becerisi, duygulanım, uyarılma ve tepki verme eşiği, tepki yoğunluğu, dikkat dağınıklığı, ritmiklik ve dikkat süresi olmak üzere dokuz mizaç boyutu belirlenmiştir. Daha sonraki süreçlerde araştırmacılar farklı mizaç boyutlarını araştırmışlar ve farklı birçok ölçek geliştirmişlerdir (Buss ve Plomin, 1984; McClowry, 1995; Prior, Sanson ve Oberklaid, 1989; Demirpençe ve Putnam, 2019). Bu çalışmalara bakıldığında mizaç; sosyo-duygusallık, özdüzenleme, tepkisellik ve sebatkarlık gibi boyutlardan oluşmaktadır (Sanson, Hemphill ve Smart, 2004). Literatür incelendiğinde mizaçla ilgili farklı kategorizasyon görülmektedir. Çocuklarla ilgili kolay ya da zor çocuk gibi farklı mizaç türlerinden bahsedilmektedir. Her ne kadar eleştiriye (Puntam, Sanson ve Rothbart, 2002) maruz kalmış bir görüş olsa da kullanılan bir kavram olmaya devam etmektedir. Çocuklar üzerindeki bu tür yakıştırma ve ayırıştırma yöntemleri çocuklara özellikle aile tarafından yapılmaktadır. Literatüre göre çocuklarda davranış sorunları görülmesi mizaç eğilimi olduğu kadar, ebeveynlerin uygulamalarının da ciddi etkilerinin olduğunun görülmektedir. Ebeveynlik uygulamaları, uygun biçimde sosyalleşmesi ve ana babaların belirledikleri hedeflere ulaşabilmesi amacıyla ana babaların çocuklara yönelik ortaya koydukları gözlemlenebilen davranışları olarak tanımlanır (Steinberg, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994).

Mizacın tanımında birinci aktörün kalıtsal özellik olduğu bilinmekle birlikte çevresel faktörün çocuğun mizacına etkisine yönelik birçok bilimsel görüş mevcuttur. Ailenin sosyo duygusal tutum ve davranışları, ekonomik yapısı, bilişsel düzeyi, birlikteliği gibi birçok faktör çocuğun mizacında etkin rol oynayabilmektedir. Tamamı bu yüzden bu çalışmada ergenlerde mizaç özelliklerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışmanın Modeli

Bu araştırma betimsel tarama modelindedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2021-2022 öğretim yılında Sivas il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ortaokula devam eden ve ebeveynlerinden onam alınan, evren içerisinde uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 225 çocuk oluşturmaktadır. Çalışmaya dâhil edilen öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere Göre Dağılım

Değişkenler	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kız	115	51,1
	Erkek	110	48,9
Yaş	11 yaş	79	35,1
	12 yaş	62	27,6
	13 yaş	54	24,0
	14 yaş	28	12,4
	15 yaş	2	,9
Anne-Baba Sağ-Ölü Durumu?	Annem Sağ Babam vefat etti	5	2,2
	Babam sağ annem vefat etti	1	,4
	Annemde babamda sağ	219	97,3
	Annem ve babam ile birlikte yaşıyor	217	96,4

Kiminle Yaşıyorsun?	Annem babam boşandığı için annemle yaşıyorum	6	2,7
	Annem babam boşandığı için babamla yaşıyorum	2	,9

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin % 51,1 inin kızlardan oluştuğu, % 35,1'inin 11 yaşta olduğu, % 97,3'unun anne ve babasının sağ olduğu, %96,4'ünün annesi ve babası ile birlikte yaşadığı görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ve erken ergenlik döneminde mizacı değerlendirmek amacıyla Ellis ve Rothbart (2001) tarafından geliştirilen ve Demirpençe ve Putnam (2019) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Erken Ergenlik Mizaç Anketi (EEMA)” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel bilgi formunda cinsiyet, yaş, çocuğun kimle yaşadığı, anne-baba sağ-ölü olma durumuna yer verilmiştir.

Erken Ergenlik Mizaç Anketi (EEMA): Demirpençe ve Putman(2020) tarafından uyarlanan “Early Adolescent Temperament Questionnaire -Mizaç Ölçeği (11-15)” kullanılmıştır. Bu ölçek toplamda 65 maddeden 10 alt boyuttan oluşmaktadır. Eatq-R Hesaplama;

Eatq-r Türkçe formunda negatif duygulanım alt ölçeğine ait agresyon ve depresyon alt ölçekleri kullanılmamaktadır. EATQ-R Türkçe formunda 3 ana ölçek bulunmaktadır. Frustrasyon ölçeği tek başına değerlendirilmiştir. 3 ana ölçek: iradi denetim, yakınlık kurabilme ve dışadönüklük faktörüdür. Aşağıda bu 3 ana ölçeğin alt ölçeklerini çalışmada tek tek kullanılması önerilmez. Alt ölçekler hesaplanırken maddelerin puanları toplanır. Eğer maddeye puan verilmemişse bir rakam girilmez.

Ölçekteki bazı maddeler ters maddelerdir.

Yani 5-1,4-2,3-3,2-4,1-5 olur. Bu maddeler R yazılarak belirtilmiştir.

Alt ölçekler toplandıktan sonra toplam madde sayısına bölünür. Eğer puan verilmemiş madde yoksa o madde sayısından çıkartılır. Örneğin 6 maddenin toplamı 16 olsun. Ancak maddelerden biri missing olsun. Alt ölçek puanı 16 nın 5 e bölünmesi ile bulunur.

Ana ölçeklerde bu alt ölçeklerin ortalaması ile bulunur

İradı denetim: inhibitory kontrol, aktivasyon kontrol ve ve attention kontrolden oluşur.

Yakınlık kurabilme: Yakınlık kurma, algısal hassasiyet ve memnuniyet hassasiyeti

Dışadönüklük: Korkusuzluk(REVERSED), utangaçlık(REVERSED) ve yüksek uyararla memnuniyet hassasiyetinden oluşur.

Alt ölçekler:

Aktivasyon Kontrolü: 7r,18r,30,39,49r

Yakınlık:17,27,31,44,54

Attention:1,34r,38r,41,59,61r

Korku:32,35,40,46,51,57

Frustrasyon:35,36,47,56,60,62,64

İnhibitor Kontrol:10r,14,26r,43,63

Memnuniyet Hassasiyeti:4,16,23,33,65

Algısal Hassasiyet: 6,12,21,24

Utangaçlık:8,15,45,53r

Dışadönüklük:3,19r,28r,42,48,52

Verilerin Analizi

Verileri analiz etmek için SPSS.22 programı kullanılmıştır. Erken Ergenlik Mizaç Anketi normallik varsayımına göre uygun olduğundan parametrik analizler yapılmıştır. Verileri analiz etmek için bağımsız gruplar t-testi ve ANOVA kullanılmıştır.

Tablo 2. Erken Ergenlik Mizaç Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma	Skewness		Kurtosis	
						İstatistik	Hata	İstatistik	Hata
Mizaç-İradı denetim	225	1,27	4,88	3,2009	,70172	-,165	,162	-,094	,323
Mizaç-Yakınlık kurabilme	225	1,00	5,00	3,5647	,76396	-,716	,162	,656	,323
Mizaç-Dışadönüklük	225	1,73	4,69	3,3058	,56975	,005	,162	-,201	,323
Mizaç-Genel	225	1,74	4,60	3,3571	,49036	-,507	,162	,721	,323

Araştırma ölçeği analizinde, Hair ve arkadaşlarına (2013) göre çarpıklık ve basıklık değeri +1.0 ile -1.0 arasında olduğunu zaman parametrik test olarak kabul edilip ona göre işlem yapılabileceğini ifade etmektedir (Hair, Black, Babin, Anderson, & Tatham, 2013). Aynı şekilde Tabachnick ve Fidell' e göre de çarpıklık ve basıklık değeri +1.5 ile -1.5 arasında olduğunu zaman parametrik test olarak kabul edilip ona göre işlem yapılabileceğini ifade etmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Diğer yandan George ve Mallery'e (2010) göre ise çarpıklık ve basıklık değeri +2 ile -2 arasında olduğunu zaman parametrik test olarak kabul edilip ona göre işlem yapılabileceğini ifade etmektedir. Bu anlamda Mizaç ölçeği ve alt boyutlarının normallik varsayımına göre uygun ve parametrik analizlerin yapılabileceği gerekmektedir.

BULGULAR

Tablo 10. Erken Ergenlik Mizaç Ölçeğine İlişkin Betimsel İstatistik

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Mizaç-İradı denetim	225	1,27	4,88	3,2009	,70172

Mizaç-Yakınlık kurabilme	225	1,00	5,00	3,5647	,76396
Mizaç-Dışadönüklük	225	1,73	4,69	3,3058	,56975
Mizaç-Genel	225	1,74	4,60	3,3571	,49036

Tablo 3'e göre Mizaç ölçeği toplam puan ortalamasının $3,35 \pm 0,49$ olduğu görülmektedir. Mizaç ölçeği Yakınlık alt boyutu ortalamasının $3,56 \pm 0,76$ olduğu, Dışadönüklük alt boyut ortalamasının $3,30 \pm 0,56$ olduğu ve İradı denetim alt boyut ortalamasının $3,20 \pm 0,70$ olduğu görülmektedir.

Ergenlerin mizaç özelliklerinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespiti için Bağımsız Örneklem t-testi yapılmıştır.

Tablo 11. Ölçek Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Analizi

		N	Ort.	ss	t	p
Mizaç-İradı denetim	Kız	115	3,1283	,72369	-1,591	,113
	Erkek	110	3,2767	,67290		
Mizaç-Yakınlık kurabilme	Kız	115	3,6255	,77869	1,221	,223
	Erkek	110	3,5012	,74649		
Mizaç-Dışadönüklük	Kız	115	3,3543	,58007	1,307	,193
	Erkek	110	3,2551	,55687		
Mizaç-Genel	Kız	115	3,3693	,50384	,382	,703
	Erkek	110	3,3443	,47783		

* $p < 0,05$

Bağımsız örneklem t testi, ergenlerde mizaç özelliklerinin cinsiyet değişkenine göre bir farklılığın olup olmadığının ortaya koymak için kullanılmıştır. Ancak mizaç özelliklerinde toplam ve alt boyut puan ortalamalarına göre cinsiyet değişkeninin anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmüştür.

Ergenlerde mizacın yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespiti için ANOVA yapılmıştır.

Tablo 12. Ölçek Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Analizi

f, x ss Değerleri		ANOVA Sonuçları								
Puan	Grup	N	X	S.S.	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Mizaç-İradı denetim	11 yaş	79	3,0866	,71985	Gruplar arası Grup içi Toplam	2,818 107,481 110,299	4 220 224	,705 ,489	1,442	,221
	12 yaş	62	3,2710	,71346						
	13 yaş	54	3,2092	,68825						
	14 yaş	28	3,3877	,62563						
	15 yaş	2	2,7000	,58140						
	Total	225	3,2009	,70172						
Mizaç-Yakınlık kurabilme	11 yaş	79	3,4490	,77601	Gruplar arası Grup içi Toplam	5,205 125,528 130,734	4 220 224	1,301 ,571	2,281	,062
	12 yaş	62	3,4570	,86454						
	13 yaş	54	3,7148	,68689						

	14 yaş	28	3,7982	,53863						
	15 yaş	2	4,1500	,35355						
	Total	225	3,5647	,76396						
Mizaç- Dışadönü klük	11 yaş	79	3,3026	,54854	Gruplar arası	3,392	4	,848	2,691	,032*
	12 yaş	62	3,1733	,51805	Grup içi	69,321	220	,315		4>1
	13 yaş	54	3,3128	,63808	Toplam	72,713	224			4>2
	14 yaş	28	3,5580	,54086						
	15 yaş	2	3,8155	,05893						
	Total	225	3,3058	,56975						
Mizaç- Genel	11 yaş	79	3,2794	,51202	Gruplar arası	2,326	4	,581	2,482	,045*
	12 yaş	62	3,3004	,50964	Grup içi	51,535	220	,234		4>1
	13 yaş	54	3,4122	,49442	Toplam	53,861	224			4>2
	14 yaş	28	3,5813	,29045						
	15 yaş	2	3,5552	,09559						
	Total	225	3,3571	,49036						

Ergenlerde Mizaç ölçeği Dışadönüklük alt boyutu ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda yaş gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F(4,220)$; $p=,032$). Bu farklılığı tespit etmek ve hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak için post hoc analizlerinden LSD testi uygulanır.

Ergenlerde mizaç ölçeği genel boyutu aritmetik ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda yaş gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F(4,220)$; $p=,045$). Bu farklılığı tespit etmek ve hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak için post hoc analizlerinden LSD testi uygulanır. Diğer yandan mizaç ölçeği İradı denetim ve Yakınlık kurabilme alt boyutları ile yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 13. Yaş Grupları Değişkeni için LSD Testi

Dependent Variable	(I) yaş	(J) yaş	Mean Difference (I- Std.		Sig.
			J)	Error	
Mizaç-Dışadönüklük	11 yaş	12 yaş	,12929	,09524	,176
		13 yaş	-,01014	,09911	,919
		14 yaş	-,25538*	,12346	,040
		15 yaş	-,51284	,40192	,203
	12 yaş	11 yaş	-,12929	,09524	,176
		13 yaş	-,13943	,10449	,183
		14 yaş	-,38467*	,12781	,003
		15 yaş	-,64213	,40327	,113
	13 yaş	11 yaş	,01014	,09911	,919
		12 yaş	,13943	,10449	,183
		14 yaş	-,24524	,13072	,062
		15 yaş	-,50270	,40421	,215
	14 yaş	11 yaş	,25538*	,12346	,040
		12 yaş	,38467*	,12781	,003
		13 yaş	,24524	,13072	,062
		15 yaş	-,25746	,41085	,532

	15 yaş	11 yaş	,51284	,40192	,203
		12 yaş	,64213	,40327	,113
		13 yaş	,50270	,40421	,215
		14 yaş	,25746	,41085	,532
Mizaç-Genel	11 yaş	12 yaş	-,02100	,08212	,798
		13 yaş	-,13282	,08546	,122
		14 yaş	-,30188*	,10645	,005
		15 yaş	-,27573	,34654	,427
	12 yaş	11 yaş	,02100	,08212	,798
		13 yaş	-,11181	,09009	,216
		14 yaş	-,28087*	,11020	,011
		15 yaş	-,25472	,34771	,465
	13 yaş	11 yaş	,13282	,08546	,122
		12 yaş	,11181	,09009	,216
		14 yaş	-,16906	,11271	,135
		15 yaş	-,14291	,34852	,682
	14 yaş	11 yaş	,30188*	,10645	,005
		12 yaş	,28087*	,11020	,011
		13 yaş	,16906	,11271	,135
		15 yaş	,02615	,35425	,941
	15 yaş	11 yaş	,27573	,34654	,427
		12 yaş	,25472	,34771	,465
		13 yaş	,14291	,34852	,682
		14 yaş	-,02615	,35425	,941

Mizaç ölçeği dışadönüklük alt boyutunda ise ortalama puanlara göre 14 yaş grubundaki ergenler 11 yaş ve 12 yaş gruplarından daha yüksek dışadönüklük göstermektedir. Mizaç ölçeği genel boyutunda ise ortalama puanlara göre 14 yaş grubundaki ergenler 11 yaş ve 12 yaş gruplarından daha yüksek mizaç puanına sahiptir.

Ergenlerde mizaç anne baba sağ-ölü değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespiti için ANOVA yapılmıştır.

Tablo 14. Ölçek Puanlarının Anne Baba Sağ-Ölü Değişkenine Göre Analizi

<i>f_i x ss</i> Değerleri		ANOVA Sonuçları									
Puan	Grup	N	X	S.S.	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p	
Mizaç -İradı denetim	Annem sağ babam vefat etti	5	3,1167	,37251	Gruplar arası	,548	2	,274	,554	,575	
	Babam sağ annem vefat etti	1	2,4889	.	Grup içi	109,751	222	,494			
	Annemde babamda sağ	21	3,2060	,70774	Toplam	110,299	224				
	Total	22	3,2009	,70172							
Mizaç -Yakınlık kurabime	Annem sağ babam vefat etti	5	3,4100	,22035	Gruplar arası	,145	2	,072	,123	,884	
	Babam sağ annem vefat etti	1	3,7167	.	Grup içi	130,589	222	,588			
	Annemde babamda sağ	21	3,5675	,77340	Toplam	130,734	224				

Total		22	3,564		,76396						
		5	7								
Mizaç -	Annem sağ babam vefat etti	5	3,383		,47155	Gruplar arası	,080	2	,04	,122	,885
Dışad önüklük	Babam sağ annem vefat etti	1	3,083		.	Grup içi	72,633	222	,32		
	Annemde babamda sağ	21	3,305		,57367	Toplam	72,713	224			
		9	0								
Total		22	3,305		,56975						
		5	8								
Mizaç -Genel	Annem sağ babam vefat etti	5	3,303		,25571	Gruplar arası	,084	2	,04	,173	,842
	Babam sağ annem vefat etti	1	3,096		.	Grup içi	53,778	222	,24		
	Annemde babamda sağ	21	3,359		,49547	Toplam	53,861	224			
		9	5								
Total		22	3,357		,49036						
		5	1								

Tabloda görülebileceği üzere, Ergenlerde Mizaç ölçeği genel ve alt boyutları ile anne baba sağ-ölü değişkeni arasından anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

Ergenlerde mizaç özelliklerinin ergenin kiminle yaşadığı değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespiti için ANOVA yapılmıştır.

Tablo 15. Ölçek Puanlarının Ergenin Kiminle Yaşadığı Değişkenine Göre Analizi

<i>f, x ss</i> Değerleri		ANOVA Sonuçları									
Puan	Grup	N	X	S.S.	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p	
Mizaç -İradı denetim	Annem ve babam ile birlikte yaşıyor	21	3,207		,70475	Gruplar arası	,299	2	,14	,301	,740
	Annem babam boşandığı için annemle yaşıyorum	6	3,013		,66122	Grup içi	110,00	222	,49		
	Annem babam boşandığı için babamla yaşıyorum	2	3,005		,73068	Toplam	110,29	224			
		22	3,200		,70172						
		5	9								
Mizaç -Yakınlık kurabime	Annem ve babam ile birlikte yaşıyor	21	3,576		,75259	Gruplar arası	1,089	2	,54	,932	,395
	Annem babam boşandığı için annemle yaşıyorum	6	3,144		1,2057	Grup içi	129,64	222	,58		
	Annem babam boşandığı için babamla yaşıyorum	2	3,583		,18856	Toplam	130,73	224			
		22	3,564		,76396						
		5	7								

Mizaç -	Annem ve babam ile birlikte yaşıyor	21	3,311	,55967	Gruplar arası	,762	2	,38	1,17	,311
Dışadönüklük	Annem babam boşandığı için annemle yaşıyorum	6	3,295	,89283	Grup içi	71,951	222	,32	4	
	Annem babam boşandığı için babamla yaşıyorum	2	2,692	,55348	Toplam	72,713	224			
	Total	22	3,305	,56975						
		5	8							
Mizaç -Genel	Annem ve babam ile birlikte yaşıyor	21	3,365	,48760	Gruplar arası	,408	2	,20	,848	,430
	Annem babam boşandığı için annemle yaşıyorum	6	3,150	,64775	Grup içi	53,453	222	,24	1	
	Annem babam boşandığı için babamla yaşıyorum	2	3,093	,00379	Toplam	53,861	224			
	Total	22	3,357	,49036						
		5	1							

Tablo 8'e göre, "Ergenlerde Mizaç Ölçeği" toplam ve alt boyut puan ortalamalarının ergenin kiminle yaşadığı değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmanın sonucunda; ergenlerde mizaç özelliklerinde cinsiyet, ergenin kiminle yaşadığı, anne babasının sağ-ölü olma durumu değişkenlerine göre anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Benzer sonuçlu başka bir çalışmada; spesifik olarak, mizaç özellikleri (yani, temel duygusal dürtüleri tanımlayan kişilik özellikleri) davranışsal olarak artmaya veya azalmaya şartlandırılabilir; ancak yaş, ebeveynlik veya diğer sosyal baskılara tepki olarak tutarlı bir değişim yönüne sahip olmadığını belirtilmiştir (Josefsson, Jokela, Cloninger, ve diğerleri, 2013; Josefsson, Jokela, Hintsanen ve diğerleri, 2013).

Bununla birlikte cinsiyet açısından değerlendiren başka bir çalışmada; kızların erkeklerden sürekli olarak daha olgun, uyumlu, vicdanlı, yardımsever ve açık görüşlü olduğunu ifade etmiştir. (Göllner, Richard ve diğerleri, 2016)

Mizaç ölçeğinin toplam ve dışadönüklük alt boyutu puan ortalamalarında ise yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Başka bir ifade ile, 14 yaş grubundaki ergenlerin diğer yaş gruplarına göre dışadönük olduklarını söylemek mümkündür.

Bu sonucu destekler bir araştırma sonucunda; bir kişinin kasıtlı amaçlarını ve kimliğinin ifadeleri olarak değerlerini içeren kişilik özellikleri genç yetişkinlerde sorumlu bir şekilde çalışmaya ve iş birliği yapmaya yönelik sosyal baskıların tercih ettiği yönlerde değiştiğini belirtmiştir (Josefsson, Jokela, Cloninger, et al., 2013; Josefsson, Jokela, Hintsanen ve diğerleri, 2013).

Yine çalışma sonucuna benzer ve destekleyici nitelikte bir araştırmada; geç çocukluktan erken ergenliğe kadar vicdanlılık ve iyilikseverliğin yanı sıra dışadönüklükte bir düşüş olduğunu bulmuştur. 13 yaşında vicdanlılık tekrar artmaya başlarken, dışadönüklüğün düştüğünü ifade etmişlerdir (Göllner, Richard ve diğerleri, 2016).

Kaynakça

Buss, A. H., & Plomin, R. (1984). *Temperament: Early developing personality traits*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Chess, S., & Thomas, A. (1991). Temperament and the Concept of Goodness of Fit. J. Strelau & A. Angleitner (Der.), *Explorations in Temperament: International Perspectives on Theory and Measurement*, (ss. 15-28). New York: Springer Science+Business Media.

Cloninger, C. R. (2000). A practical way to diagnose personality disorder: A proposal. *Journal of Personality Disorders*, 14, 99–108.

Cloninger, C. R. (2003). Completing the psychobiological architecture of human personality development: Temperament, character, and coherence. In U. M. Staudinger & U. E. R. Lindenberger (Eds.), *Understanding human development: Dialogues with lifespan psychology* (pp. 159–182). London: Kluwer Academic.

Demirpençe, D., ve Putnam, S. (2019). Reliability and validity of the self-report version of the Early Adolescent Temperament Questionnaire – Revised (EATQ-R) ShortForm in a Turkish sample, *PsyCh Journal*, 9, 67-76. <https://doi.org/10.1002/pchj.314>

Göllner, R., Roberts, B. W., Damian, R. I., Lüdtke, O., Jonkmann, K., & Trautwein, U. (2017). Whose “storm and stress” is it? Parent and child reports of personality development in the transition to early adolescence. *Journal of personality*, 85(3), 376-387.

Josefsson, K., Jokela, M., Hintsanen, M., Cloninger, C. R., Pulkki-Råback, L., Merjonen, P., ... & Keltikangas-Järvinen, L. (2013). Parental care-giving and home environment predicting offspring's temperament and character traits after 18 years. *Psychiatry Research*, 209(3), 643-651.

Josefsson, K., Jokela, M., Cloninger, C. R., Hintsanen, M., Salo, J., Hintsanen, T., ... & Keltikangas-Järvinen, L. (2013). Maturity and change in personality: developmental trends of temperament and character in adulthood. *Development and psychopathology*, 25(3), 713-727.

McClowry, S. B. (1995). The development of the school-age temperament inventory. *MerrillPalmer Quarterly*, 41, 233–252.

Putnam, SP, Ellis, LK ve Rothbart, MK (2001). Bebeklikten ergenliğe kadar mizacın yapısı. A. Elias & A. Angleitner (Eds.), *Advances in Research in mizaç üzerine* (s. 165 – 182). Pabst Scientist Yayınevi, Lengerich, Almanya

Puntam, S. P., Sanson, A., & Rothbart, M. K. (2002). Child Temperament and Parenting. M. H. Bornstein (Der.), *Handbook of Parenting. Volume 1: Children and Parenting*, (ss. 255- 278). London: Lawrence Erlbaum Associates

Prior, M., Sanson, A., & Oberklaid, F. (1989). The Australian Temperament Project. G. A. Kohnstamm, J. E. Bates & M. K. Rothbart (Der.), *Temperament in childhood* (ss. 537– 556). New York: Wiley

Sanson, A., Hemphill, S. A., & Smart, D. (2004). Connections between temperament and social development: A review. *Social Development*, 13, 142–170.

Shiner, R. L., Buss, K. A., McClowry, S. G., Putnam, S. P., Saudino, K. J., & Zentner, M. (2012). What is temperament now? Assessing progress in temperament research on the Twenty-Fifth Anniversary of Goldsmith et al.(). *Child Development Perspectives*, 6(4), 436-444.

Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S., & Dornbusch, S. M. (1994). Overtime changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 65, 754-770.

Thomas, A., Chess, S., Birch, H. G., Hertzog, M. E., & Korn, S. (1963). *Behavioral Individuality in Early Childhood*

TÜRKİYE VE ABD SPOR SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

İsmet SEVAL¹

Şakir TÜFEKÇİ²

1: İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim dalı,
Malatya, Türkiye.

<https://orcid.org/0000-0002-4294-2237>

2: İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye.

<https://orcid.org/0000-0002-7815-571>

ÖZET

Bu araştırmada amaç, Türkiye’de ve ABD’de ki spor yönetim sistemlerinin yönetim teşkilatlanması, finansal yapıları, spor politikaları ve spora katılım oranları hakkında bilgi sahibi olup, bu iki ülkenin bu alandaki güçlü ve zayıf yönlerini belirleyip, yapılacak bilimsel çalışmalara ışık tutmaktır. Karşılaştırma olarak ABD seçilmesinin nedeni ABD’nin hem nüfusa göre spora katılım oranı hem de spor branşların da uluslararası arenadaki spor müsabakalarındaki başarısından dolayı örnek olabilecek ülkeler arasında olmasıdır. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Karşılaştırmalı çalışmaların doğasına uygun olarak ülkelerin benzerlik ve farklılıkları analiz edilmiştir. Spor alanında gelişmiş olan ABD’nin spor sistemi devletin gözetiminde olarak, sorumluluğu yerel yönetimler ile özerk yapıda örgütlenen spor kuruluşlarına devrettikleri belirlenmiştir. Ülkemizde ise spor sisteminin tamamen devletin kontrolünde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor politikası, Spor yönetimi, Spor sistemleri, Spor karşılaştırması

ABSTRACT

The aim of this research is to have information about the management organization, financial structures, sports policies and participation rates of sports management systems in Turkey and ABD, to determine the strengths and weaknesses of these two countries in this field and to shed light on the scientific studies to be made. The reason why ABD was chosen as a comparison is that ABD is among the countries that can set an example due to its participation in sports according to population and its success in sports competitions in the international arena. As a method, document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used. In accordance with the nature of comparative studies, the similarities and differences of the countries were analyzed. It has been determined that the sports system of ABD, which has developed in the field of sports, is under the supervision of the state, and they have transferred the responsibility to local governments and sports organizations organized in an autonomous structure. In our country, it has been determined that the sports system is completely under the control of the state. Findings indicate that there are some similarities and differences between ABD and Turkey.

Keywords: Sports policy, Sports management, Sports systems, Sports comparison

1.GİRİŞ

Spor kişisel olarak bir yaşam tarzıdır diye tanımlanabileceği gibi, spora olan yaklaşım biçimi de kişinin yaşam tarzını etkiler diyebiliriz. Aslında spor, kişinin günlük hayatında farkında olarak ya da olmayarak yaptığı bir olgudur. Spor bireylerin yaptığı fiziksel ve bilişsel bir aktivite olması dışında bir de sistemsel ve örgütsel yapısı vardır. Spor politikalarının yerel, ulusal ve uluslararası spor yapılanmaları üzerindeki etkisi, spor organizasyonlarının ve spor ekonomisinin öneminin artması, bu alanda da yönetim ve organizasyon anlayışının gelişmesine yol açmıştır(1). Ülkelerin spor yönetimleri ve spor sistemleri, kendi kültürel gelişimleriyle vatandaşlarının serbest zaman etkinlikleri, eğlence anlayış şekilleri ve sportif performanslarının arttırılması yönünde şekil alır. Günümüzde çağdaş sporun örgütsel yapılanması ülkelerin gelişmişlik düzeyi, kültürel ve demografik özellikleri gibi değişkenlerden etkilenerek şekil alır(2).

Sporda başarılı olmuş, uluslararası arenada bu başarısını göstermiş olan ABD ve Türkiye'nin spor sistemlerini bazı değişkenler bakımından karşılaştırmak önem taşımaktadır. Spor sistemlerinin karşılaştırma yoluyla incelenmesi, farklı ülkelerdeki kültürlerin ve farklı spor sistemlerinin tanınmasını ve karşılaştırılmasını sağlar(3). Uluslararası karşılaştırmalar, sporda uygulanan farklı sistemlere ilişkin tercihlerin görülmesi ve belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmayla ABD ve Türkiye'nin spor sistemlerine ilişkin organizasyonel yapı, spor finansmanı, spora katılım ve spor politikası incelenmiş olup, benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur.

Spor teşkilatı sporla ilgili amaçlar doğrultusunda kurulan, sporsal faaliyetlerin yürütülmesi için politikalar üreterek işlerin yapılmasını sağlayan hizmet kuruluşlarıdır. Ülkelerin Spor teşkilatlarının ülkenin spor faaliyetlerini yürüttüğünden, teşkilat yapısının iyi olması sporsal başarıyı etkilemektedir. Teşkilat yapısı devlet eliyle kurulabileceği gibi özerk kurumlar vasıtasıyla da gerçekleştirilebilir. ABD'de devletin denetiminde serbest bir piyasa vardır. ABD'de hükümet, spora müdahaleci olmayan bir yaklaşım benimsemektedir. Sporun yapılanması üç yolla gerçekleşir; 1.Profesyonel spor, 2.Üniversite sporu, 3.Okullar arası yerel spor yarışmalarıdır. Bu üç yapıda da devlet spora doğrudan müdahale etmez (4). ABD'de spora yön veren ulusal spor yönetimindeki anahtar rolündeki örgütler ise; Amatör Sporcular Birliği (AAU), Ulusal Üniversite Sporları (NCAA), Fiziksel Uygunluk ve Spor için Başkanlık Konseyi (PCPFS) ve Birleşik Devletler Olimpiyat Komitesidir (USOC) (5). Türkiye'de ise sporun üst yönetimi Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yürütülürken, organizasyonel yapı yine bakanlık koordinatörlüğünde spor federasyonları ve spor kulüpleri tarafından yürütülmektedir (2).

ABD spora finansal destek konusunda müdahaleci olmayan bir yaklaşım içerisinde. ABD'de spor finansmanı konusunda serbest piyasa ekonomisi geçerlidir (4). ABD hükümeti spora finansal destek konusunda bir bütçe ayırmamasına karşılık, Türkiye'de finansal destek devlet eliyle yapılır. Spora destek, futbol federasyonuna dolaylı olarak yapılırken diğer federasyonlara doğrudan yapılır (2).

Ülkelerin spor politikalarının bir amacı da sporu bireylere bir yaşam biçimi olarak benimsetmektir. Bununla ilgili Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan, 2019-2023 yıllarında yürürlükte olacak 11.Kalkınma Planında "Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum" hedefi altında "Spor" ile ilgili politikalar ve tedbirler belirlenmiştir (6). Buna göre 11. Kalkınma Planının sporla ilgili birinci maddesi; "Sporun bir yaşam alışkanlığı haline geldiği, talep eden herkesin spor faaliyetlerine eriştiği, uluslararası şampiyonalarda başarı elde eden, prestijli spor organizasyonlarına ev sahipliği yapan ve

böylelikle sporun her dalında dünya çapında rekabet edebilen bir seviyeye ulaşmak temel amaçtır”(7). Sporu yaşam biçimi haline getirmeyen toplumlarda toplumsal sağlık bozulmakta, hastalıklar ve hareketsizlikle beraber üretim gücü düşmektedir. Bununla beraber devletlerin ekonomileri sarsılmaktadır. Oysa spor yapan bir toplum bireysel ve toplumsal sağlık ve üretimin niteliğini düşürmeme, koruma ve geliştirme açısından önemlidir (2).

ABD ve Türkiye'nin spora katılımları incelendiğinde, ABD'de devlet, profesyonel spora herhangi bir müdahalede bulunmamasına karşı, toplu ve rekreasyonel sporları teşvik edici bir politika izlemektedir. ABD'de spora katılım 3 şekilde olmaktadır. Bunlar profesyonel olarak, okul ve üniversitelerde ve yerel düzeydeki spor organizasyonlarıdır. Türkiye'de hem elit ve hem de halkın spora katılımından devlet, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve bakanlığa bağlı örgütler ile doğrudan sorumlu olmaktadır. ABD'de yürüyüş en popüler sportif faaliyettir. ABD'de en çok katılım sağlayan spor branşları ise; amerikan futbolu, basebol, basketbol ve buz hokeyidir (8). Türkiye'de ise futbol, tekvando, voleybol ve basketbol yoğun katılım gösterilen branşların başında gelmektedir (9).

Lisanslı sporcuların nüfusa göre oranlarına bakıldığında ABD'nin oransal olarak spora katılımın yüksek olmasında, rekreatif olarak haftalık düzenli olarak açık havada koşanlar ve sportif aktivitelerine katılanlar dahil edilmesi etkili olduğu görülmüştür. ABD spor sisteminin amacı sporu yüksek katılımlı bir alan haline getirmektir. Bu sistemin düzenli uygulanması ile ABD nüfusunun yaklaşık %70'ine yakını lisanslı olarak spora katıldığı belirtilmiştir (2). Türkiye'de ise nüfusa göre spora katılım oranı %7.8 olarak belirlenmiştir (10).

Türkiye'de spor yapma bir hak olarak kabul edilir ve anayasa ile güvence altına alınmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde devletin görevi sadece sporcuyu korumak değildir. Aynı zamanda kitlelerin bu hakka erişimini sağlamak ta devletin görevidir. Özellikle de sporun devlet tarafından kontrol edilip yönetildiği ülkelerde, spor yönetiminin belirleyici unsuru olan anayasa, kanunlar, kalkınma ve hükümet programlarında ya da özel belgelerde ortaya konulmaktadır (2). Türkiye anayasasında spora yer veren az sayıda ülkelerden biridir. Spor yapma hakkı anayasa ile korunmasının yanı sıra spor açık bir şekilde anayasada yer almaktadır. Anayasanın 58. ve 59. Maddelerinde sporun ve sporcunun korunması ve geliştirilmesi yer almaktadır. ABD'nin spor politikasına bakıldığında farklılıkların olduğu gözlenmektedir. Devletin spor politikasını uygularken spora müdahale etmediği bilinmektedir. Bununla beraber vatandaşların spora katılımları için geniş fırsatlar sunulduğu belirlenmiştir. ABD'de öncelik herkes için spor uygulamalarıdır. Elit sporun gelişiminden ise özerk organizasyonlar sorumludur.

2. MATERYAL VE METOD

Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında belgesel tarama tekniği kullanılmış, elde edilen dokümanların incelemesi yapılmıştır. Belgesel tarama, belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar Veri toplarken Türkiye ve ABD'nin spor sistemleri, bu ülkelerde uygulanan spora ilişkin finansal destek, spora katılım, uygulanan spor politikalarına ilişkin bilimsel kaynaklardan yararlanılmıştır.

Araştırma için toplanan veriler, betimsel analiz yaklaşımında belirtilen amaçlar doğrultusunda, benzerlik ve farklılıklar analiz edilerek karşılaştırılmıştır (11).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

ABD’de sporun yönetimi devletin denetiminde serbest bir piyasada yapılır. Hükümet, spora müdahale etmeyen bir yaklaşım benimsemiştir. Sporun yapılanması üç farklı yolla gerçekleşir. Bunlar profesyonel spor, üniversite sporu ve okullar arası yerel spor yarışmalarıdır. Türkiye’de sporun yönetimini tamamen devlet yönetir. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Genel Müdürlüğü, diğer teşkilatlar ve branş bazında spor federasyonları Anayasanın 58 ve 59. Maddeleri ile ilgili yasalara dayanılarak sporu yönetirler.

ABD’de hükümet spora finansal destek ayırmamaktadır. Serbest piyasa koşulları geçerlidir. Özel kurum ve kuruluşlar spora finansal destek sağlarlar. Türkiye’de ise spora finansal olarak destek Gençlik ve Spor Bakanlığı aracılığıyla yapılmaktadır.

ABD’de yürüyüş en çok tercih edilen sportif etkinlikler arasında ilk sırasındadır. Spora katılım devlet müdahalesi olmadan desteklenmesine karşılık, spora katılım oranı yüksektir. Türkiye’de spora katılım ve teşvik Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı birimler ve federasyonlar aracılığı ile yapılır. Türkiye’de spor politikası sağlığın korunmasına yönelik sporun kitlelere yayılması ve başarılı sporcuların korunması şeklinde ifade edilmektedir.

Türkiye ve ABD’nin spor politikaları arasında çok küçük benzerlikler olmasına rağmen birbirinden farklı politikalara sahiptirler. İki ülke arasında spora katılım ve spor müsabakalarında başarılarıdaki farkın fazla olması; ülkelerin ekonomik güçleri, sahip olduğu spor kültürünün yaygınlığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunun yanında sporun yönetimini devletin sorumluluğundan uzaklaştırıp yönetimde denetleyici rol üstlenmesiyle, sporun gönüllü kuruluşlar aracılığıyla yürütülmesi de etki edebileceği düşünülmektedir. Sporun yönetiminde ve geliştirilmesinde gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları devletin denetim ve gözetiminde desteklenmeli, sporun sevk ve idaresiyle sporun gelişimi gönüllü kuruluşlara bırakmasında fayda olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Gökçelik, Eda, Uğur A. Oruç, Türkiye ve Avustralya'da Uygulanan Spor Yönetim Modellerinin Karşılaştırılması, International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)December: Volume1, 2015.
2. Sunay, H. Türkiye Almanya ABD ve Avustralya spor sistemlerinin bazı değişkenler açısından karşılaştırılması. OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 14(20), 488-513. DOI: 10.26466/opus.585855, 2019.
3. Sutton, M., Post, D., Merx, G. W. Et al.(2006). Comparative education, area studies and the disciplines:First round response. Comparative Education View, 50, 1, 2006.
4. Ruseski E J. ve Razavilar N. In (K. Hallmann, K. Petry ed.), United States comparative Sport Development Systems, Participation and Public Policy, Sports Economics, Management and Policy, (p.311-321), 2013.
5. Parlakkılıç, Şeniz, Amerika Birleşik Devletleri'nde Uygulanan Spor Yönetim Modellerinin Örgüt Kültürü Açısından İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (p.19-20), 2016
6. Başar, Ümran, Eleştirek Bir Yaklaşımla Yeniden İnşa Edilen Türk Spor Sisteminin İşleyişi, Yapısal Analizi ve Çözüm Önerileri, Doktora Tezi, 2020.
7. İnternet: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023 Web: <http://onbirinciplan.gov.tr/>, 2019.
8. Das, S. (2019). Top 10 Most Popular Sports in America , <https://sporteology.com/top-10-most-popular-sports-in-america/>, 2019.
9. Kasfad, Türkiye'de Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Raporu, 2021.
10. Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sporcu Sayıları İstatistikleri, 2018.
11. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları, 1999.

TÜRKİYE VE AVUSTRALYA SPOR SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**İsmet SEVAL¹****Şakir TÜFEKÇİ²**

1: İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim dalı,
Malatya, Türkiye.

<https://orcid.org/0000-0002-4294-2237>

2: İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye.

<https://orcid.org/0000-0002-7815-571>

ÖZET

Bu araştırmada amaç, Türkiye’de ve Avustralya’da ki spor yönetim sistemlerinin yönetim teşkilatlanması, finansal yapıları, spor politikaları ve spora katılım oranları hakkında bilgi sahibi olup, bu iki ülkenin bu alandaki güçlü ve zayıf yönlerini belirleyip, yapılacak bilimsel çalışmalara ışık tutmaktır. Karşılaştırma olarak Avustralya seçilmesinin nedeni Avustralya’nın hem nüfusa göre spora katılım oranı hem de spor branşlarında uluslararası arenadaki spor müsabakalarındaki başarısından dolayı örnek olabilecek ülkeler arasında olmasıdır. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Karşılaştırmalı çalışmaların doğasına uygun olarak ülkelerin benzerlik ve farklılıkları analiz edilmiştir. Spor alanında gelişmiş olan Avustralya’nın spor sistemi devletin gözetiminde olarak, sorumluluğu yerel yönetimler ile özerk yapıda örgütlenen spor kuruluşlarına devrettikleri belirlenmiştir. Ülkemizde ise spor sisteminin tamamen devletin kontrolünde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor politikası, Spor yönetimi, Spor sistemleri, Spor karşılaştırması

ABSTRACT

The aim of this research is to have information about the management organization, financial structures, sports policies and participation rates of sports management systems in Turkey and Australia, to determine the strengths and weaknesses of these two countries in this field and to shed light on the scientific studies to be made. The reason why Australia was chosen as a comparison is that Australia is among the countries that can set an example due to its participation in sports according to population and its success in sports competitions in the international arena. As a method, document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used. In accordance with the nature of comparative studies, the similarities and differences of the countries were analyzed. It has been determined that the sports system of Australia, which has developed in the field of sports, is under the supervision of the state, and they have transferred the responsibility to local governments and sports organizations organized in an autonomous structure. In our country, it has been determined that the sports system is completely under the control of the state. Findings indicate that there are some similarities and differences between Australia and Turkey.

Keywords: Sports policy, Sports management, Sports systems, Sports comparison

1.GİRİŞ

Spor kişisel olarak bir yaşam tarzıdır diye tanımlanabileceği gibi, spora olan yaklaşım biçimi de kişinin yaşam tarzını etkiler diyebiliriz. Aslında spor, kişinin günlük hayatında farkında olarak ya da olmayarak yaptığı bir olgudur. Spor bireylerin yaptığı fiziksel ve bilişsel bir aktivite olmasının yanında bir de sistemsel ve örgütsel yapısı vardır. Spor politikalarının yerel, ulusal ve uluslararası spor yapılanmaları üzerindeki etkisi, spor organizasyonlarının ve spor ekonomisinin öneminin artması bu alanda da yönetim ve organizasyon anlayışının gelişmesine yol açmıştır(1). Ülkelerin spor yönetimleri ve spor sistemleri, kendi kültürel gelişimleriyle vatandaşlarının serbest zaman etkinlikleri, eğlence anlayış şekilleri ve sportif performanslarının arttırılması yönünde şekil alır. Günümüzde çağdaş sporun örgütsel yapılanması ülkelerin gelişmişlik düzeyi, kültürel ve demografik özellikleri gibi değişkenlerden etkilenerek şekil alır(2).

Sporda başarılı olmuş, uluslararası arenada bu başarısını göstermiş olan Avustralya ve Türkiye'nin spor sistemlerini bazı değişkenler bakımından karşılaştırmak önem taşımaktadır. Spor sistemlerinin karşılaştırma yoluyla incelenmesi, farklı ülkelerdeki kültürlerin ve farklı spor sistemlerinin tanınmasını ve karşılaştırılmasını sağlar(3). Uluslararası karşılaştırmalar, sporda uygulanan farklı sistemlere ilişkin tercihlerin görülmesi ve belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmayla Avustralya ve Türkiye'nin spor sistemlerine ilişkin organizasyonel yapı, spor finansmanı, spora katılım ve spor politikası incelenmiş olup, benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur.

Spor teşkilatı sporla ilgili amaçlar doğrultusunda kurulan, sporsal faaliyetlerin yürütülmesi için politikalar üreterek işlerin yapılmasını sağlayan hizmet kuruluşlarıdır. Ülkelerin Spor teşkilatlarını ülkenin spor faaliyetlerini yürüttüğünden, teşkilat yapısının iyi olması sporsal başarıyı etkilemektedir. Teşkilat yapısı devlet eliyle kurulabileceği gibi özerk kurumlar vasıtasıyla da gerçekleştirilebilir. Sport Australia ve Avustralya Spor Enstitüsü'nden (AIS) oluşan Avustralya Spor Komisyonu (ASC) 1985 yılında kuruldu. Sport Australia, katılım da dahil olmak üzere daha geniş spor sektörünü yönlendirmekten sorumlu, spor ve spor endüstrisinin büyümesini sağlayacak destekleyici faaliyetlerden sorumludur. Avustralya Spor Enstitüsü ise yüksek performanslı spor sistemine öncülük etmektedir. Avustralya'da devlet desteğiyle Avustralya Spor Komisyonu (ASC) aracılığı ile sponsor desteği sağlamaktadırlar. Avustralya'da sporu, Avustralya Spor Komisyonu devlet adına yönetir (4). Türkiye'de ise sporun üst yönetimi Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yürütülürken, organizasyonel yapı yine bakanlık koordinatörlüğünde spor federasyonları ve spor kulüpleri tarafından yürütülmektedir (2).

Avustralya ve Türkiye'de spora finansal destek sağlamak devlet eliyle olmaktadır. Avustralya'da finansal destek, hükümet bütçesinden her yıl toplumsal rekreasyon ve spor tesisleri programı doğrultusunda planlanmaktadır. Avustralya Spor Komisyonu spor için finansal kaynakla sağlanırken, Türkiye'de spora destek, futbol federasyonuna dolaylı olarak yapılırken diğer federasyonlara doğrudan yapılır (2).

Ülkelerin spor politikalarının öncelikli hedefleri, vatandaşlarına spor yapma imkânları sunarak spora katılım sağlamak olmaktadır. Bireyler spor yaparak fiziksel ve ruhsal sağlığını korumanın yanı sıra rekreatif faaliyette bulunmak, eğlenmek, yeni dostlar edinmek, günlük yaşamın stresinden uzaklaşmak gibi kazanımlar edinmektedir(2).

Ülkelerin spor politikalarının bir amacı da sporu bireylere bir yaşam biçimi olarak benimsetmektir. Bununla ilgili Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan, 2019-2023 yıllarında yürürlükte olacak 11.Kalkınma Planında “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” hedefi altında “Spor” ile ilgili politikalar ve tedbirler belirlenmiştir (5). Buna göre 11. Kalkınma Planının sporla ilgili birinci maddesi; “Sporun bir yaşam alışkanlığı haline geldiği, talep eden herkesin spor faaliyetlerine eriştiği, uluslararası şampiyonalarda başarı elde eden, prestijli spor organizasyonlarına ev sahipliği yapan ve böylelikle sporun her dalında dünya çapında rekabet edebilen bir seviyeye ulaşmak temel amaçtır”(6). Sporun yaşam biçimi haline getirmeyen toplumlarda toplumsal sağlık bozulmakta, hastalıklar ve hareketsizlikle beraber üretim gücü düşmektedir. Bununla beraber devletlerin ekonomileri sarsılmaktadır. Oysa spor yapan bir toplum bireysel ve toplumsal sağlık ve üretimin niteliğini düşürmeme, koruma ve geliştirme açısından önemlidir (2).

Avustralya ve Türkiye'nin spora katılımları incelendiğinde, Avustralya Spor Komisyonu hem elit hem de halkın spora katılımından sorumlu olurken, Türkiye'de hem elit ve hem de halkın spora katılımından devlet, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve bakanlığa bağlı örgütler ile doğrudan sorumlu olmaktadır. Avustralya'da spora katılımda rekreasyonel spor faaliyetleri ilk sırada yer almaktadır. Bunun dışında futbol, tenis, yüzme gibi spor branşları ilgilenilen branşların başında gelmektedir (7). Türkiye'de ise futbol, tekvando, voleybol ve basketbol yoğun katılım gösterilen branşların başında gelmektedir (8).

Lisanslı sporcuların nüfusa göre oranlarına bakıldığında Avustralya'nın oransal olarak spora katılımın yüksek olmasında, rekreatif olarak haftalık düzenli olarak açık havada koşanlar ve sportif aktivitelere katılanlar dahil edilmesi etkili olduğu görülmüştür. Avustralya spor sisteminin amacı sporu yüksek katılımlı bir alan haline getirmektir. Bu sistemin düzenli uygulanması ile Avustralya nüfusunun yaklaşık %65'ine yakını lisanslı olarak spor yaparken, %93'ünün spor ve rekreatif etkinliklere katıldığı belirtilmiştir. Spora katılımın böylesine yüksek olmasının sebeplerin arasında, spor programının uygulanması, taban kesiminin ve kadınların spora katılımı programları gelmektedir (4). Türkiye'de ise nüfusa göre spora katılım oranı %7.8 olarak belirlenmiştir (9).

Türkiye'de spor yapma bir hak olarak kabul edilir ve anayasa ile güvence altına alınmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde devletin görevi sadece sporcuyu korumak değildir. Aynı zamanda kitlelerin bu hakka erişimini sağlamak ta devletin görevidir. Özellikle de sporun devlet tarafından kontrol edilip yönetildiği ülkelerde, spor yönetiminin belirleyici unsuru olan anayasa, kanunlar, kalkınma ve hükümet programlarında ya da özel belgelerde ortaya konulmaktadır (2). Türkiye anayasası da spora yer veren az sayıda ülkelerden biridir. Spor yapma hakkı anayasa ile korunmasının yanı sıra spor açık bir şekilde anayasada yer almaktadır. Anayasanın 58. ve 59. Maddelerinde sporun ve sporcunun korunması ve geliştirilmesi yer almaktadır. Avustralya'da ise spor politikasının uygulanmasında özerk kuruluşlara yetki verilmiştir. Avustralya'da spora rekreatif amaçlı katılım öncelikli politikalar arasındadır. Elit spor ise Avustralya Spor Komisyonu vasıtası ile yürütülür.

2. MATERYAL VE METOD

Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında belgesel tarama tekniği kullanılmış, elde edilen dokümanların incelenmesi yapılmıştır. Veri toplarken Türkiye ve Avustralya'nın spor sistemleri, bu ülkelerde

uygulanan spora ilişkin finansal destek, spora katılım, uygulanan spor politikalarına ilişkin bilimsel kaynaklardan yararlanılmıştır.

Araştırma için toplanan veriler, betimsel analiz yaklaşımında belirtilen amaçlar doğrultusunda, benzerlik ve farklılıklar analiz edilerek karşılaştırılmıştır (10).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Avustralya’da sporun yönetimi Avustralya Spor Komisyonu ve kısmen de devlet işbirliği ile gerçekleşmektedir. Avustralya’da devlet sporun gelişimine katkı sunacak tüm yollara destek verir. Ülkede sporu esas olarak Avustralya Spor Komisyonu devlet adına sporu yönetir. Türkiye’de sporun yönetimini tamamen devlet yönetir. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Genel Müdürlüğü, diğer teşkilatlar ve branş bazında spor federasyonları Anayasanın 58 ve 59. Maddeleri ile ilgili yasalara dayanılarak sporu yönetirler.

Avustralya’da Spora finansal destek, devlet tarafından sağlanır. Hükümet bütçesinden her yıl tesis yapımı ve sporsal faaliyetler desteklemek adına bütçe ayırmakta, bununla ilgili planlama yapmaktadır. Verilen maddi destekler, Avustralya Spor Komisyonu aracılığı ile finansal kaynak olarak kullanılır. Türkiye’de ise spora finansal olarak destek Gençlik ve Spor Bakanlığı aracılığıyla yapılmaktadır.

Avustralya’da Rekreasyonel sportif aktiviteler spora katılımın ilk sırasındadır. Avustralya Spor Enstitüsü aracılığı ile elit sporun gelişmesinden, Avustralya Spor Geliştirme Grubu ise halkın spora katılımının artmasından sorumludur. Türkiye’de spora katılım ve teşvik Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı birimler ve federasyonlar aracılığı ile yapılır. Avustralya’da öncelik, Spora rekreatif amaçlı katılım programlarıdır. Türkiye’de spor politikası sağlığın korunmasına yönelik sporun kitlelere yayılması ve başarılı sporcuların korunması şeklinde ifade edilmektedir.

Türkiye ve Avustralya’nın spor politikaları birbirine benzer olmasına rağmen, spora katılım ve spor müsabakalarında başarılarıdaki farkın fazla olması; ülkelerin ekonomik güçleri, sahip olduğu spor kültürünün yaygınlığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunun yanında sporun yönetimini devletin sorumluluğundan uzaklaştırıp yönetimde denetleyici rol üstlenmesiyle, sporun gönüllü kuruluşlar aracılığıyla yürütülmesi de etki edebileceği düşünülmektedir. Sporun yönetiminde ve geliştirilmesinde gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları devletin denetim ve gözetiminde desteklenmeli, sporun sevk ve idaresiyle sporun gelişimi gönüllü kuruluşlara bırakmasında fayda olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Gökçelik Eda, Uğur A. Oruç, Türkiye ve Avustralya'da Uygulanan Spor Yönetim Modellerinin Karşılaştırılması, International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)December: Volume1, 2015.
2. Sunay, H. Türkiye Almanya ABD ve Avustralya spor sistemlerinin bazı değişkenler açısından karşılaştırılması. OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 14(20), 488-513. DOI: 10.26466/opus.585855, 2019.
3. Sutton, M., Post, D., Merxci, G. W. Et al. Comparative education, area studies and the disciplines:First round response. Comparative Education View, 50, 1, 2006.
4. Cuskelly G., Wicker, P. ve O'Brien, W. In (K. Hallmann, K. Petry ed.), Australia Comparative Sport Development Systems, Participation and Public Policy, Sports Economics, Management and Policy, New York:Springer Science+Business Media, (p.225-236), 2013.
5. Başar Ümran, Eleştirek Bir Yaklaşımla Yeniden İnşa Edilen Türk Spor Sisteminin İşleyişi, Yapısal Analizi ve Çözüm Önerileri, Doktora Tezi, 2020.
6. İnternet: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023 Web: <http://onbirinciplan.gov.tr/>, 2019.
7. Australian Sport Commission, Annual Report, 2021
8. Kasfad, Türkiye'de Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Raporu, 2021
9. Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018 Sporcu Sayıları İstatistikleri, 2018.
10. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları, 1999.

TÜRKİYE VE AVUSTURALYA’NIN SPOR YÖNETİM MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Doktorant, AHMET OMAK ¹, DOÇ. DR. ŞAKİR TÜFEKÇİ ² PROF. DR. CEMAL
GÜNDOĞDU ³

¹ İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, orcid.org: 0000-0002-4798-3388

² İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, orcid.org: 0000-0002-7815-5710

³ İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, orcid.org: 0000-0002-9122-6755

ÖZET

Ülkeler spor yönetim politikalarını, o ülkeye ait kültür, toplum görüşü ve vatandaşlarının hem serbest zamanlarını değerlendirmesi, hem eğlence, hemde performans verimi açısından bir takım gereksinim ve hedefleri doğrultusunda şekillendirmektedir. Buna bağlı olarak günümüzde spor yönetim yapılanmasının ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, kültürleri, nüfus, cinsiyet, yaş gibi değişkenlere göre şekillendiği kabul edilmektedir. Bu çalışmanın amacı; Avusturalya'nın spor teşkilat yapısı ve spor politikalarını analiz ederek Türkiye'deki spor yönetim yapısı ve spor politikaları ile karşılaştırmaktır. Araştırmada Nitel araştırma yöntemlerinden Doküman analizi tekniği benimsenmiş bu bağlamda Avusturalya ve Türkiye'nin spor teşkilat yapısına ve spor politikalarına ilişkin bilgilere ulaşmak için kitaplar, dergiler makaleler vb. bilimsel kaynaklar taranmış, ülkelerin spor yönetim yapı ve politikaları birbirleriyle karşılaştırılarak ele alınmıştır. Araştırma bulgularına ilişkin Türkiye'de sporun yönetilmesinde Gençlik ve Spor Bakanlığı önderliğinde Milli Eğitim Bakanlığının, Üniversitelerin, Yerel Yönetimlerin, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesinin ve Sivil Toplum Kuruluşlarının aktif rol aldığı, spor organizasyonlarının yanı sıra spor faaliyetlerinin finansında ise devlete bağlı olarak Gençlik ve Spor Bakanlığının önemli ölçüde rol aldığı görülmektedir. Buna karşın Avusturalya'nın spor yönetim yapısı incelendiğinde ülkedeki spor faaliyetlerinin sevk ve idaresinde federal devlet adına Avustralya Spor Komisyonu'nun (ASC) önemli bir rol aldığı, bu kurumun temel görevinin sporu yönetmek, spora parasal kaynak sağlamak, elit sporu geliştirmek ve halkın spora katılımını sağlamaktır. ASC'nin yanı sıra Spor ve Rekreasyon Bakanlığı Konseyi (SRMC), Avusturalya Olimpiyat Komitesi (AOC) ve yerel yönetimler gibi çeşitli kurum ve kuruluşların ülke sporunun sevk ve idare edilmesinde aktif rol oynadıkları tespit edilmiştir. Bu kurumların ortak gayesi Avusturalya'daki spor faaliyetlerini organize etmek, yaygınlaştırmak, geliştirmektir. Sonuç olarak, Türkiye'de spor teşkilat yapısının Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı olarak oluşturulduğu, ülkedeki spor faaliyetlerinin bu kurum aracılığıyla organize edildiği, spor faaliyetlerinin finanse edilmesinde devletin ayırdığı bütçenin temel kaynağı oluşturduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Avusturalya'da sporun sevk ve idaresinde devletin aktif bir rol aldığı ve sporu finanse ettiği bir yönetim şeklinin benimsendiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Spor, Türkiye Spor Yönetimi, Spor Yönetim Modelleri, Avustralya

ABSTRACT

Countries shape their sports management policies in line with a set of needs and goals in terms of culture, community view, and citizens' leisure time, entertainment and performance efficiency. Accordingly, it is accepted that today's sports management structure is shaped according to variables such as countries' development levels, cultures, population, gender, age. The aim of this study; The aim is to analyze the sports organization structure and sports policies of Australia and compare them with the sports management structure and sports policies in Turkey. Document analysis technique, one of the qualitative research methods, was adopted in the research, and in this context, books, journals, articles, etc. were used to reach information about the sports organization structure and sports policies of Australia and Turkey. scientific sources were scanned, the sports management structures and policies of the countries were compared with each other. Regarding the research findings, the Ministry of National Education, Universities, Local Administrations, Turkish National Olympic Committee and Non-Governmental Organizations play an active role in the management of sports in Turkey under the leadership of the Ministry of Youth and Sports. appears to have played a significant role. On the other hand, when the sports management structure of Australia is examined, it is seen that the Australian Sports Commission (ASC) plays an important role on behalf of the federal state in the administration and management of sports activities in the country, and the main task of this institution is to manage sports, provide financial resources for sports, develop elite sports and ensure the participation of the public in sports. is to provide. In addition to the ASC, it has been determined that various institutions and organizations such as the Ministry of Sports and Recreation Council (SRMC), the Australian Olympic Committee (AOC) and local governments play an active role in the management and administration of the country's sports. The common goal of these institutions is to organize, disseminate and develop sports activities in Australia. As a result, it has been determined that the sports organization structure in Turkey is established under the Ministry of Youth and Sports, the sports activities in the country are organized through this institution, and the budget allocated by the state is the main source for the financing of sports activities. Similarly, it has been understood that a management style in which the state plays an active role in the administration and administration of sports and finances sports has been adopted in Australia.

Keywords: Sports, Turkey Sports Management, Sports Management Models, Australia

1.GİRİŞ

Bir toplumda sporun kitlelere yayılması, bazı becerilerin kişilere kazandırılmasının yanında, ileriki seviyelerde yarışma odaklı başarıların yakalanması için de güçlü bir altyapının oluşmasına yardımcı olmaktadır. (Atasoy ve Öztürk Kuter,2005).

Ülkeler spor yönetim politikalarını, o ülkeye ait kültür, toplum görüşü ve vatandaşlarının hem serbest zamanlarını değerlendirmesi, hem eğlence, hemde performans verimi açısından bir takım gereksinim ve hedefleri doğrultusunda şekillendirmektedir. Buna bağlı olarak

günümüzde spor yönetim yapılanmasının ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, kültürleri, nüfus, cinsiyet, yaş gibi değişkenlere göre şekillendiği kabul edilmektedir. (Eren, 2001).

Ülkelerin spor yönetim yapısı ve spor politikaları, uluslararası yarışma ve organizasyonlarda başarılı sonuçlar elde edebilmeleri için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda ülkelerin uluslararası alanda önemli başarılar elde edebilmelerinin, sürdürülebilir ve uygulanabilir spor politikaları üretmelerine bağlı olduğu düşünülmektedir. (Temel, Tüfekçi, Böke ve Kartal, 2017).

2. YÖNTEM

Araştırmada Nitel araştırma yöntemlerinden Doküman analizi tekniği benimsenmiştir. Doküman analizi bir belge tarama tekniği olmakla birlikte literatürde bulunan kaynakların analiz edilerek elde edilen verilerin sunulmasıdır (Karasaar,2005).

Doküman Analizi öncelikle araştırma konusu ile ilgili kaynakların bir araya getirilmesi, bir araya getirilen kaynakların incelenmesi, elde edilen verilerin sorgulanarak tanımlanmasına dayalı bir nitel araştırma yöntemidir (Sak, Öneren Şendil, Nas, 2021)

Bu bağlamda Avusturalya ve Türkiye'nin spor teşkilat yapısına ve spor politikalarına ilişkin bilgilere ulaşmak için kitaplar, dergiler makaleler vb. bilimsel kaynaklar taranmış, elde edilen veriler incelenmiş ve analiz edilerek bir takım bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgular ışığında Avusturalya ve Türkiye'nin spor yönetim yapıları ve spor sektöründe uygulamış oldukları politikaları birbirleriyle karşılaştırılarak ele alınmıştır.

3.BULGULAR

Türkiye'de sporun yönetilmesinde devlet ana aktör olarak görev yapmaktadır. Türkiye'de sporu devlet adına Gençlik ve Spor Bakanlığı yönetmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın yanında Spor Genel Müdürlüğü, spor branşlarını temsil eden federasyonlar ve spor kulüpleri sporun organizasyonel yapısında etkilidir (Sunay, 2019).

Sporun kitlelere yayılıp geliştirilmesini sağlamak ve Her yaştaki bireylerin spora katılımına olanak sunmak Türkiye'de sporu fiilen yöneten Gençlik Ve Spor Bakanlığının temel görevleri olarak sayılabilir (İmamoğlu, 2011).

Türkiye'de spor finansmanının sağlanmasında da devlet baş aktördür. Spor federasyonlarına direkt olarak parasal kaynak sağlayan devlet, bağımsız özerk bir yapıda olan Türkiye Futbol Federasyonuna ise dolaylı yoldan kaynak sağlamaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de spora teşvik için spora katılım faaliyetleri yürütülmektedir. Bu çalışmaların yürütülmesinden Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı olan merkez ve taşra örgütleriyle birlikte spor federasyonları sorumludur. (Ak, 2017)

Avusturalya halkın fiziksel aktivite etkinlik ve spor faaliyetlerine katılmasını teşvik edecek bir spor sistemine sahiptir. Bu spor sisteminin en önemli parçalarından biri olarak Avusturalya Spor Komisyonu (ASC) görev yapmaktadır. Devlet ASC üzerinden sporu yönetmekte ve spora parasal kaynak sağlamaktadır. ASC aynı zamanda profesyonel sporun başarılı bir şekilde ilerlemesinden ve sporun kitlelere yayılmasından sorumludur. ASC sanat ve spor bakanına bağlı olarak ve yine bakanın atadığı üyeler tarafından yönetilmektedir (Ekmekçi, 2010).

Avusturalya'da hükümet bireylerin sağlıklı, sosyal ve psikolojik olarak iyi bir yapıya sahip ve sosyal yaşam ile çalışma hayatındaki dengeyi koruyabilen bireyler yaratmak amacıyla politikalar üretmektedir. Bu sebeple sporun tabana yayılarak herkesin sportif faaliyetlere katılması ve profesyonel sporu geliştirmek için çaba göstermektedir. Bu bağlamda devlet spor yönetiminin bilimsel olarak ele alınması ve geliştirilmesi amacıyla bilime kaynak aktarmakta ve spor yönetiminin profesyonel kişiler tarafından idare edilmesini desteklemektedir (Gökçelik ve Uğur, 2015).

Avusturalya'da ülke nüfusunun büyük bir kesiminin, yaş, cinsiyet, coğrafya ve ekonomik duruma bakılmaksın birçok rekreasyon ve spor faaliyetine katıldıkları görülmektedir. Spora ve rekreasyona gösterilen bu ilgi tesis yapımı, alt yapı çalışmaları, spor ürünü üretilmesi gibi ticari alanları aktif hale getirerek geniş bir endüstrinin oluşmasına olanak sağlamıştır. (www.sportforall.com.au, 2022).

Ulusal bazda bakıldığında rekreasyon, fitness ve spor politikalarını hükümete bağlı spor bakanlığı, çevre bakanlığı, turizm bakanlığı ve sanat bakanlığı gibi bir çok bakanlık birlikte organize etmektedir. Ülke bazında tüm eyaletlerde rekreasyon ve spor konusunda özel olarak görevlendirilmiş birimler vardır. Bununla birlikte mahalli kuruluşlarda yine spor ve rekreasyon programlarının uygulanması konusunda eyalet yönetimlerinin faaliyetlerinde sponsor veya organizasyon anlamında destekler vermektedir. Ülke bazında bakıldığı zaman spor ve rekreasyon ile ilgili faaliyetleri düzenleyen Spor ve Rekreasyon Bakanlığı Konseyi (SRMC) bulunmaktadır. Bu konsey devlet ile eyalet yönetimleri arasında köprü görevi gören bir sisteme sahiptir (Ekmekçi, 2010)

Avusturalya'da en çok rağbet gören aktivite rekreasyonel sportif aktivitelerdir. Bununla birlikte bireylerin büyük oranda katıldığı spor branşları Futbol, Tenis, Basketbol, Bisiklet ve Yüzme olarak sıralanabilir. Avusturalya aynı zamanda spor geliştirme grubuna sahiptir ve bu grup halkı spora yönlendirmek ve katılımı arttırmak ile sorumludur (Cuskelly ve ark, 2013)

4. SONUÇ

Türkiye'de spor teşkilat yapısı Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı olarak oluşturulmuş, ülkedeki spor faaliyetleri bu kurum aracılığıyla organize edilmektedir. Gençlik ve spor bakanlığının yanı sıra Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, Üniversiteler, Belediyeler, Sivil toplum kuruluşları gibi örgütler sporun yönetilmesinde yardımcı aktörler olarak görev yapmaktadırlar. Bununla birlikte ülkede spor faaliyetlerinin finanse edilmesinde devletin ayırdığı bütçenin temel kaynağı

oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın gerek tesis yapımında gerek malzeme desteği gerekse spor federasyonları aracılığıyla vermiş olduğu parasal kaynak ile ülkede sporu finanse ettiği söylenebilir.

Benzer şekilde Avusturalya'da sporun sevk ve idaresinde devlet aktif bir rol almaktadır. Avusturya spor komisyonu devlet adına sporu yönetmekte ve spora parasal kaynak sağlamaktadır. Devlet bakanlıklarına bağlı olarak sporun yönetilmesinde aktif rol oynayan Spor ve Rekreasyon Bakanlığı Konseyi, Avusturalya spor konfederasyonu gibi kurumlar da mevcuttur. Yine Ülkemize benzer şekilde Avusturalya Olimpiyat Komitesinin özerk bir şekilde faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Genel olarak Avusturalya spor yönetim yapısı incelendiğinde devletin sporu finanse ettiği bir yönetim şeklinin benimsendiği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Ak, A., *Türk sporunda sorunlar ve çözüm önerileri*. Spor Yayınevi ve Kitabevi Ankara, 2017.

Atasoy, B. ve Öztürk Kuter, F., *Küreselleşme ve Spor*. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (1), 11-22, 2005.

Cuskelly G., Wicker, P. ve O'Brien, W., *In (K. Hallmann, K. Petry ed.), Australia Comparative Sport Development Systems, Participation and Public Policy, Sports Economics, Management and Policy (225-236)*, 2013.

Ekmekçi, R., *Avustralya Spor Yönetim Sistemi*. Sport Sciences, 5 (3), 204-217, 2010.

Eren E., *Yönetim ve Organizasyon*, 5. Baskı Kitap s3, İstanbul, 2001.

Gökçelik, E. Uğur, O. A., *Türkiye ve Avusturalya'da Uygulanan Spor Yönetim Modellerinin Karşılaştırılması*, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (1), 32-40, 2015.

İmamoğlu, A.F., *Türkiye'de sporun yönetsel yapısı içinde spor federasyonları*, Gazi beden eğitimi ve spor bilimleri dergisi, 16 (2), 3-5, 2011.

Karasar, N., *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç. & Nas, E., *Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi*. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4 (1), 227-256, 2021.

Sunay, H., *Türkiye Almanya ABD ve Avusturalya Spor Sistemlerinin Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması*, Uluslararası toplum araştırmaları dergisi, 14(20), 488-513, 2019.

Temel, C. Tüfekçi, Ş. Böke, H. Kartal, M., *Farklı Ülkelerin Spor Teşkilatı Ve Yönetim Yapılarına Genel Bir Bakış: Türkiye, İsveç, Japonya ve İngiltere Örneği*, Dünya spor bilimleri araştırmaları kongresi, 23-27 Kasım, Manisa, 2017.

<http://www.sportforall.com.au>, Confederation of Australian Sport (Erişim tarihi: 14.12.2022)

TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN SPOR YÖNETİM YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Doktorant, AHMET OMAK ¹, DOÇ. DR. ŞAKİR TÜFEKÇİ ² PROF. DR. CEMAL GÜNDOĞDU ³

¹ İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, orcid.org: 0000-0002-4798-3388

² İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, orcid.org: 0000-0002-7815-5710

³ İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, orcid.org: 0000-0002-9122-6755

ÖZET

Ülkelerin spor yönetim yapısı ve spor politikaları, uluslararası yarışma ve organizasyonlarda başarılı sonuçlar elde edebilmeleri için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda ülkelerin uluslararası alanda önemli başarılar elde edebilmelerinin, sürdürülebilir ve uygulanabilir spor politikaları üretmelerine bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı; Amerika Birleşik Devletleri'nin spor teşkilat yapısını analiz ederek Türkiye'deki spor yönetim yapısı ve spor politikaları ile karşılaştırmaktır. Araştırmada Nitel araştırma yöntemlerinden Doküman analizi tekniği benimsenmiş bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'nin spor teşkilat yapısına ve spor politikalarına ilişkin bilgilere ulaşmak için online veri tabanları, kitaplar ve makale vb. bilimsel kaynaklar taranmış, ülkelerin spor yönetim yapı ve politikaları birbirleriyle karşılaştırılarak ele alınmıştır. Araştırma bulgularına ilişkin Türkiye'de sporun Gençlik ve Spor Bakanlığı başta olmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından sevk ve idare edildiği, spor organizasyonlarının yanı sıra spor faaliyetlerinin finanse edilmesinde ağırlıklı olarak devletin rol aldığı görülmektedir. Buna karşın Amerika Birleşik Devletleri'nin spor yönetim yapısı incelendiğinde ülkedeki spor faaliyetlerinin sevk ve idaresinde bağımsız, özerk bir örgütlenme olan Birleşik Devletler Olimpiyat Komitesinin (USOC) en üst kurum olduğu, Bu kurumun yanı sıra yine özerk yapıya sahip olan Ulusal Üniversite Spor Birliği (NCAA), Sağlık, Beden Eğitimi, Rekreasyon ve Dans Birliği (AAHPERD), Amatör Sporlar Birliği (AAU) gibi çeşitli kurum ve kuruluşların ülke sporunun sevk ve idare edilmesinde aktif rol oynadıkları tespit edilmiştir. Bu kurumların ortak gayesi Amerika Birleşik Devletleri'ndeki spor faaliyetlerini organize etmek, yaygınlaştırmak, geliştirmektir. Sonuç olarak, Türkiye'de spor teşkilat yapısının Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı olarak oluşturulduğu, ülkedeki spor faaliyetlerinin bu kurum aracılığıyla organize edildiği, spor faaliyetlerinin finanse edilmesinde devletin ayırdığı bütçenin temel kaynağı oluşturduğu tespit edilmiştir. Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri'nde sporun sevk ve idaresine spordan sorumlu bağımsız kurumların yön verdiği, gönüllülük esasına dayalı olarak bir yönetim şeklinin benimsendiği, sporun finanse edilmesinde devletin rolünün çok az olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Spor, Spor Yönetimi, Spor Yönetim Politikaları, Amerika Birleşik Devletleri

ABSTRACT

The sports management structure and sports policies of the countries are of great importance in order to achieve successful results in international competitions and organizations. In this context, it is thought that the countries' ability to achieve significant success in the international arena depends on producing sustainable and applicable sports policies. The aim of this study; The aim is to analyze the sports organization structure of the United States and compare it with the sports management structure and sports policies in Turkey. Document analysis technique, which is one of the qualitative research methods, was adopted in the research, and in this context, online databases, books and articles, etc., were used to reach information about the sports organization structure and sports policies of the United States and Turkey. scientific sources were scanned, the sports management structures and policies of the countries were compared with each other. According to the research findings, sports in Turkey are managed and managed by the Ministry of Youth and Sports, the Ministry of National Education, Universities, Local Administrations, the National Olympic Committee of Turkey and Non-Governmental Organizations , and it is mainly used in the financing of sports activities as well as sports organizations. the state appears to be involved. On the other hand, when the sports management structure of the United States is examined, the United States Olympic Committee (USOC), which is an independent, autonomous organization in the management and administration of sports activities in the country, is the highest institution, and the National University Sports Association (NCAA), which also has an autonomous structure, It has been determined that various institutions and organizations such as Health, Physical Education, Recreation and Dance Association (AAHPERD), Amateur Sports Association (AAU) play an active role in the management and administration of the country's sports. The common goal of these institutions is to organize, disseminate and develop sports activities in the United States. As a result, it has been determined that the sports organization structure in Turkey is formed under the Ministry of Youth and Sports, the sports activities in the country are organized through this institution, and the budget allocated by the state is the main source for the financing of sports activities. On the other hand, it has been understood that in the United States of America, the management and administration of sports is directed by independent institutions responsible for sports, a management style is adopted on a voluntary basis, and the role of the state in the financing of sports is very small.

Keywords: Sports, Sports Management, Sports Management Policies, United States of America

1.GİRİŞ

Bir toplumda sporun kitlelere yayılması, bazı becerilerin kişilere kazandırılmasının yanında, ileriki seviyelerde yarışma odaklı başarıların yakalanması için de güçlü bir altyapının oluşmasına yardımcı olmaktadır. (Atasoy ve Öztürk Kuter,2005).

Ülkelerin spor yönetim yapısı ve spor politikaları, uluslararası yarışma ve organizasyonlarda başarılı sonuçlar elde edebilmeleri için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda ülkelerin uluslararası alanda önemli başarılar elde edebilmelerinin, sürdürülebilir ve uygulanabilir spor politikaları üretmelerine bağlı olduğu düşünülmektedir. (Temel, Tüfekçi, Böke ve Kartal, 2017).

Günümüzde çağdaş sporun yönetilmesinde önemli bir yeri olan ve dünyadaki diğer ülkeler ile kıyaslandığında spor endüstrisi alanında çok büyük paralar harcayarak birinci sırada olan Amerika Birleşik Devletleri'nin, aşırı derecede karmaşık olmasına rağmen süreklilik gösteren spor yönetim politikası mevcuttur. Bu politika yapısının dinamiklerini çözümlmek, bununla birlikte Amerika Birleşik Devletlerinin spor sektöründe faaliyet gösteren kişilerin örgüt içi davranışlarını, örgüt kültürü anlayışlarını kavramak ve değişik sistemlerle yönetilen kişilerin örgüt kültüründeki farklılıklarını ortaya koymak, Amerika Birleşik Devletlerinin spor yönetimi konusunda çıkarımlar yapmamızı kolaylaştıracaktır. (Parlakkılıç, 2016)

2. YÖNTEM

Araştırmada Nitel araştırma yöntemlerinden Doküman analizi tekniği benimsenmiştir. Doküman analizi, yazılı kaynakların verilerini dikkatli ve sistematik olarak çözümlmek için tercih edilen nitel araştırma yöntemlerinden birisidir (Wach, 2013).

Doküman analizi, gerek kâğıt halinde gerekse elektronik ortamda bulunan tüm belgeleri analiz etmek ve değerlendirmek için kullanılmaktadır. Nitel araştırmada kullanılan birçok metot gibi doküman analizi metodu da anlam çıkarmak, belli konu üzerinde bir anlayış oluşturmak için verilerin çözümlenerek yorumlanmasını gerekli kılmaktadır (Corbin & Strauss, 2008).

Bu bağlamda doküman analizi tekniği kullanılarak Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'nin spor teşkilat yapısına ve spor politikalarına ilişkin bilgilere ulaşmak için online veri tabanları, kitaplar ve makale vb. bilimsel kaynaklar taranmış, ülkelerin spor yönetim yapı ve politikaları birbirleriyle karşılaştırılarak ele alınmıştır.

3.BULGULAR

Türkiye'de sporun yönetilmesinde devlet ana aktör olarak görev yapmaktadır. Türkiye'de sporu devlet adına Gençlik ve Spor Bakanlığı yönetmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın yanında Spor Genel Müdürlüğü, spor branşlarını temsil eden federasyonlar ve spor kulüpleri sporun organizasyonel yapısında etkilidir (Sunay, 2019).

Sporun kitlelere yayılıp geliştirilmesini sağlamak ve Her yaştaki bireylerin spora katılımına olanak sunmak Türkiye'de sporu fiilen yöneten Gençlik Ve Spor Bakanlığının temel görevleri olarak sayılabilir (İmamoğlu, 2011).

Türkiye'de spor finansmanının sağlanmasında da devlet baş aktördür. Spor federasyonlarına direkt olarak parasal kaynak sağlayan devlet, bağımsız özerk bir yapıda olan Türkiye Futbol Federasyonuna ise dolaylı yoldan kaynak sağlamaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de spora

teşvik için spora katılım faaliyetleri yürütülmektedir. Bu çalışmaların yürütülmesinden Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı olan merkez ve taşra örgütleriyle birlikte spor federasyonları sorumludur. (Ak, 2017)

ABD’de önemli sağlık problemlerinden biri olan obezitenin yaygınlığından dolayı profesyonel spor ve kitle sporu desteklenmektedir. Profesyonel spor lise ve üniversitelerde yaygındır. Spor, aynı zamanda eğitim kurumları için önemli bir gelir kaynağıdır. Amerika’da spor sektörü, toplam ekonomi içerisinde ciddi bir paya sahiptir bu nedenle ekonominin çok önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nde spor alanında çok sayıda bağımsız örgüt hizmet vermektedir. Birleşik Devletler Olimpiyat Komitesi (USOC) bu örgütler arasında en önemli örgüt olarak görev yapmaktadır. Bireylerin sportif faaliyetlere katılımını artırmak amacıyla çeşitli programlar geliştirmek, Uluslararası alanda birleşik devletleri temsil edecek sporcular yetiştirmek, sporcular için altyapı ve tesis imkânı sağlayarak spora katılıma olanak sunmak Birleşik Devletler Olimpiyat Komitesinin görevleri arasında sayılabilir (Benli, 2017)

Amerika Birleşik Devletleri’nde sporun yönetilmesinde görev alan bir başka kuruluş ise tamamen özel bir kuruluş olan Ulusal Üniversite Spor Birliğidir (NCAA). Bu kuruluş üniversitelerdeki sporun yönetilmesinden sorumludur. Amerika’daki üniversitelerin büyük çoğunluğunun özel kuruluşlar olduğu göz önünde bulundurulduğunda Ulusal Üniversite Spor Birliği’nin faaliyetlerinin oldukça yüksek bir bütçeye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu kuruluşun düzenlemiş olduğu organizasyonlara gösterilen ilgi Ulusal Üniversite Spor Birliği’nin marka değerinin artmasına sebep olmuş ve üniversite düzeyindeki sporların bir sektör haline gelmesine sebebiyet vermiştir (Parlakılıç, 2016).

Birleşik devletlerde sporun yönetilmesinde faaliyet gösteren örgütlerden bir diğeri Sağlık, Beden Eğitimi, Rekreasyon ve Dans için Amerikan Birliğidir (AAHPERD). AAHPERD’de bağlı olarak sağlık eğitimi, dans, beden eğitimi ve fitness, rekreasyon, kadınlara yönelik faaliyetler, sporda bilimsel çalışmalar gibi birçok konuda hizmet veren alt kuruluşlar mevcuttur. AAHPERD’e bağlı olan bu kuruluşların çalışmaları her kesime hitap etmektedir. Bu anlamda AAHPERD Amerika Birleşik Devletleri’ndeki en büyük örgütlerden birisidir. Bu örgütün yanı sıra Amatör sporlar birliği (AAU) birleşik devletlerdeki gençlerin sportif aktivitelerinde önemli bir görev üstlenmektedir. AAU gençler düzeyinde spor faaliyetlerinin tanıtımını yaparak onların sportif faaliyetlerinin çeşitlenmesi ve desteklenmesi konusunda çalışmalar yürütmektedir (Sunay,2018)

Amerika Birleşik Devletleri’nde devletin spora yaklaşımı müdahaleci değildir. Ülkede sporun finanse edilmesinde serbest piyasa tekniği etkili olmaktadır. Genel olarak sporun yapılanması ise profesyonel spor, üniversite düzeyinde spor ve okullar arası yarışmalar olmak üzere 3 yol ile gerçekleşmektedir. Amerika Birleşik devletlerinde ülke düzeyinde en çok katılım sağlanan sportif faaliyet yürüyüştür. Bunun yanında ülke düzeyinde birçok branşa katılım sağlanmaktadır. Bu branşlardan bazıları Amerikan futbolu, baseball, buz hokeyi ve basketbol şeklinde sıralanabilir (Das,2019)

Amerika Birleşik devletleri’nde bu yaklaşım sporun finanse edilmesi noktasında da aynıdır. Devlet spora finansal kaynak sağlamamaktadır. Sporun finanse edilmesinde idari açıdan olduğu gibi serbest piyasa ekonomisi geçerlidir. (Ruseski ve Razavilar, 2013)

4. SONUÇ

Türkiye’de spor teşkilat yapısı Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı olarak oluşturulmuş, ülkedeki spor faaliyetleri bu kurum aracılığıyla organize edilmektedir. Gençlik ve spor bakanlığının yanı sıra Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, Üniversiteler, Belediyeler, Sivil toplum kuruluşları gibi örgütler sporun yönetilmesinde yardımcı aktörler olarak görev yapmaktadırlar. Bununla birlikte ülkede spor faaliyetlerinin finanse edilmesinde devletin ayırdığı bütçenin temel kaynağı oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın gerek tesis yapımında gerek malzeme desteği gerekse spor federasyonları aracılığıyla vermiş olduğu parasal kaynak ile ülkede sporu finanse ettiği söylenebilir.

Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri’nde sporun sevk ve idaresine spordan sorumlu bağımsız kurumlar yön vermektedir. Birleşik Devletler Olimpiyat Komitesi başta olmak üzere Ulusal Üniversite Spor Birliği, AAHPERD, Amatör spor Birliği gibi birçok idari ve mali açıdan özerk kuruluş sporun yönetilmesinde rol üstlendiği görülmektedir. Buna bağlı olarak gönüllülük esasına dayalı olarak bir yönetim şeklinin benimsendiği, sporun finanse edilmesinde devletin rolünün çok az olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ak, A., *Türk sporunda sorunlar ve çözüm önerileri*. Spor Yayınevi ve Kitabevi Ankara, 2017.

Atasoy, B. ve Öztürk Kuter, F., *Küreselleşme ve Spor*. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (1), 11-22, 2005.

Benli, D., *Abd’de spor yönetimi*, 2017. <https://slideplayer.biz.tr/slide/12029642/>

Corbin, J. & Strauss, A., *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage, 2008.

Das, S., *Top 10 most popular sports in America 2019: TV Ratings*, 2019. <https://sportology.com/top-10-most-popular-sports-in-america/>

İmamoğlu, A.F., *Türkiye’de sporun yönetsel yapısı içinde spor federasyonları*, Gazi beden eğitimi ve spor bilimleri dergisi,16 (2), 3-5, 2011.

Parlakkılıç,Ş., *Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulanan spor yönetim modellerinin örgüt kültürü açısından incelenmesi*, Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Ruseski E J. ve Razavilar N., In (K. Hallmann, K. Petry ed.), *United States comparative Sport Development Systems, Participation and Public Policy, Sports Economics, Management and Policy*, (311-321), 2013.

Sunay, H., *Amerika Birleşik Devletlerinde Spor*, 2018. <https://acikders.ankara.edu.tr>

Sunay, H., *Türkiye Almanya ABD ve Avusturalya Spor Sistemlerinin Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması*, Uluslararası toplum araştırmaları dergisi, 14(20), 488-513, 2019.

Temel, C. Tüfekçi, Ş. Böke, H. Kartal, M., *Farklı Ülkelerin Spor Teşkilatı Ve Yönetim Yapılarına Genel Bir Bakış: Türkiye, İsveç, Japonya ve İngiltere Örneği*, Dünya spor bilimleri araştırmaları kongresi, 23-27 Kasım, Manisa, 2017.

Wach, E., *Learning about qualitative document analysis*, 2013.

FLÜT ÖĞRENCİLERİNİN EŞLİKLİ VE EŞLİKSİZ ÇALMAYA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr., BEGÜM AYTEMUR ¹, Doç. Dr., FEYZA SÖNMEZÖZ ²

¹ ÇOMÜ, Eğitim Fakültesi, ORCID: ID/ 0000-0001-8346-7308

² ÇOMÜ, Eğitim Fakültesi, ORCID: ID/ 0000-0003-4388-5200

ÖZET

Çalgı eğitiminde eşlikle çalma eğitim ve icra açısından pek çok kazanım sağlamaktadır. Ancak, mevcut 2018 Müzik Öğretmenliği Programında “Eşlikle Çalma”ya yönelik herhangi bir ders bulunmamakta ve öğrenciler sınırlı düzeyde eşlikle çalma deneyimine sahip olmaktadır. Oysaki özellikle flüt gibi repertuarı büyük oranda eşlikli eserlerden oluşan çalgıların eğitiminde bu durum oldukça önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle yapılan araştırmada, flüt öğrencilerinin eşliksiz çalma ve korepetitör eşliği ile çalma deneyimlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenoloji deseninde olup, çalışma grubu 2022-2023 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında öğrenim gören ve çalışmaya katılmayı kabul eden 6 flüt öğrencisinden oluşmaktadır. Çalışmada, öğrencilerin çalıştıkları parçaları farklı metronomlarda ve üçer defa eşliksiz çalma ve korepetitör eşliğinde çalmaları sağlanmış ve katılımcılardan çalma deneyimlerine ilişkin görüşleri alınmıştır. Çalışma sırasında video kayıt yapılarak, öğrencilerin performansları sırasındaki duygu durumları ile görüşleri üç uzman tarafından cevap tutarlılığı açısından kontrol edilmiştir. Elde edilen görüşler MAXQDA 2022 programıyla analiz edilerek görselleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, katılımcıların çoğunlukla korepetitör eşliği ile çalma üzerine olumlu (31 kod) görüşe sahip oldukları, eşliksiz çalmaya ilişkin ise daha az olumlu (11 kod) görüş bildirdikleri görülmektedir. Eşliksiz çalma üzerine olumlu yaklaşımlar; *Rahat Hissetme(4)*, *Bağımsız Hissetme(3)*, *Yorum Serbestliği(2)*, *Korkusuz Çalma(1)* ve *Kaygısız Hissetme(1)*; olumsuz yaklaşımlar ise; *Müzikal Hissetme(1)*, *Nüansları Fark Edememe(1)*, *Yalın Hissetme(2)*, *Duygusuz Hissetme(2)* ve *Beğenmeme(2)* kodlarından oluşmaktadır. Eşlikli çalma üzerine olumlu yaklaşımlar; *Çalgıda gelişme(1)*, *İstekli olma(1)*, *Motive olma(2)*, *Duygulu Çalma(2)*, *Anlamını kavrama(3)*, *Müzikal hissetme(4)*, *Uyum sağlama(5)*, *Beğenme(4)*, *Rahat hissetme(3)*, *Nüansları fark etme(2)*, *Güvende hissetme(2)*, *Çalgısını sevme(1)* ve *Gerçekçi hissetme(1)* kodlarından; olumsuz yaklaşım ise sadece *Takip etme endişesi(1)* kodundan oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Flüt eğitimi, eşlik, eşlikli çalma.

FLUTE STUDENTS' OPINIONS ABOUT PLAYING WITH AND WITHOUT ACCOMPANIMENT

ABSTRACT

Playing with accompaniment in instrument education provides many gains in terms of education and performance. However, there is no course for “Accompaniment Playing” in the current 2018 Music Teaching Program and students have limited experience of playing with accompaniment. However, this situation emerges as a very important factor in the education of instruments such as the flute, whose repertoire consists largely of accompaniment works. For this reason, in this study, it was aimed to determine the opinions of flute students about playing without accompaniment and playing with accompanist accompaniment. The study is in the phenomenology pattern, which is one of the qualitative research approaches, and the study group consists of 6 flute students who were educated in the fall semester of the 2022–2023 academic year and agreed to participate in the study. In the study, it was ensured that the students played the pieces they studied in different metronomes and three times without accompaniment and with the accompanist, and the opinions of the participants about their playing experiences were taken. During the study, video recordings were made and the students' emotional states and opinions during their performance were checked by three experts for the consistency of their answers. The obtained views were analyzed and visualized with the MAXQDA 2022 program. As a result of the research, it is seen that the participants mostly have a positive (31 codes) view on playing with the instrument, while they have less positive (11 codes) views on playing without accompaniment. Positive approaches to playing without accompaniment; Feeling Comfortable (4), Feeling Independent (3), Freedom of Interpretation (2), Stealing Without Fear (1) and Feeling Carefree (1); negative approaches; It consists of the codes of Not Feeling Music (1), Not Noticing Nuances (1), Feeling Plain (2), Feeling Unemotional (2) and Disliking (2). Positive approaches to playing accompaniment; Improving the instrument (1), Being enthusiastic (1), Being motivated (2), Playing with emotion (2), Understanding the meaning (3), Feeling musical (4), Adapting (5), Enjoying (4), Feeling comfortable (3), Noticing the nuances (2), Feeling safe (2), Loving your instrument (1) and Feeling realistic (1), while the negative approach consists of only the worry to following (1) code.

Key Words: Flute education, accompaniment, playing accompaniment.

1. GİRİŞ

Eşlik çalgı eğitiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Önal'a (2021a: 135) göre, “Bir çalgının diğer çalgılara ya da vokal müziklere eşlik etmesi olarak tanımlanan korrepetisyon [korepetisyon], genellikle piyano tarafından diğer enstrümanlara ve vokal müziklere eşlik edilerek gerçekleştirilmekte ve eşlik eden kişiye de ‘korrepetitor [korepetitör]’ adı verilmektedir. Dolayısıyla, eşlik yapma diğer anlamıyla korepetisyon; çalgıların solo partilerine yazılan ve eserin alt yapısını oluşturan partinin, çoğunlukla piyano ile çalınması anlamına gelmektedir.

“Türkçe’de eşlikleme olarak da kullanılan korrepetisyon eğitimi, genellikle piyano eşliği ile ses ya da çalgı eğitimini tamamlayan bir unsurdur” (Kömürcü ve Tufan, 2019: 469). Piyanonun eşlik çalgısı olarak kullanılması, insanların işitsel ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra şarkıların gelişmesini ve yayılmasını da kolaylaştırdığından piyano eşliği, eşliğin önemli bir parçasıdır (Mo, 2022: 3).

Eşlikle çalışmanın özellikle ses eğitimi, yaylı ve üfleli çalgıların öğrenimi açısından büyük bir önemi vardır. Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda çalgı eğitiminin yeri ve önemi göz önünde bulundurulduğunda eşlikle çalışma öğrencilerin gelişimlerine büyük katkı sağlamaktadır. Kaptanoğlu ve Çanakçı’ya (2015:199) göre eşlikle çalma öğrencilerin birlikte söyleme, müzikal uyum, stil-form kavrama becerilerini geliştirirken, entonasyon problemlerinin de en aza indirgenmesine yardımcı olmaktadır. Angı ve Hamzaoğlu Birer (2013: 64) tarafından yapılan çalışma, eşlikli çalışmanın entonasyon hatalarının düzeltilmesinde büyük oranda (% 73,5) etkili olduğunu göstermektedir.

Hepyücel ve Yıldırım’a (2017:488) göre, eserlerin yorumlanmasında eşlikle birlikte çalışılması gerekliliği, flüt eğitiminin doğal bir parçasıdır. Önal (2021a: 136), eşlik derslerinin çalgı eğitimindeki önemine değinmiş, birlikte çalmanın ayrı bir disiplin ve uzmanlık istediğini, bir çalgıyı öğrenen kişilerin eşlikli çalmaya alışmasının çalgıları üzerindeki hakimiyetlerinin artmasına katkı sağlayacağını vurgulamıştır.

Çalgı eğitiminde önemli bir yer tutan eşlik (korepetisyon), öğrencilerin çalgılarındaki teknik becerilerini geliştirmesinin yanı sıra müzikal anlamda da destekleyici ve tamamlayıcı niteliği ile karşımıza çıkmaktadır. Mustul (2005) öğrencilerin motivasyonunu artırmak için eserlerin olabildiğince piyano eşlikli çalınması gerektiğini vurgulamaktadır. Mesleki ve özengen çalgı eğitiminde piyano eşlikli eğitimin öğrenme sürecine olumlu etkileri bulunmaktadır (Oğuz, Kaleli ve Mustul, 2021). Ünlü (2019: 41-53), bireysel ses eğitiminde kullanılan eşlik çalgıları arasında en sık kullanılan çalgının piyano olduğunu ve eserlerin eşlikli seslendirilmesinin doğru sesi bulmaya yardımcı olma, okuma rahatlığı, tonda kalma, ritmik yapıyı kavrama, armoniyi algılama ve bununla birlikte duygu bütünlüğü sağlayarak öğrenci motivasyonuna katkı sağladığını belirtmiştir. Yurga ve Kaya (2009: 2-3), eşlik-korrepetisyon dersinin önemini; öğrencilerin birlikte çalabilme-söyleyebilme becerisi, eserin stilini ve formunu kavrama algısı, eserle ilgili tarihsel bilgi edinme davranışı ve müzikal uyum yeteneğini geliştirmesi, bunun yanı sıra müzikal ve artistik becerilerini pekiştirmesi ve entonasyon problemine yardımcı olması şeklinde sıralamaktadır.

Bu bilgiler ışığında, müzik öğretmeni yetiştirme açısından çalgı eğitiminde eşlik-korepetisyon çalışmaları yapılmasının oldukça önemli olduğu görülmektedir. Ancak uygulanmakta olan “Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı”nda bireysel çalgı eğitimi dersleri içerisinde ya da destekleyici başka bir ders olarak eşlik-korepetisyon dersi bulunmamaktadır. Oysaki Bireysel Çalgı Eğitimi dersi kapsamında verilen flüt eğitimi çoğunlukla piyano eşlikli eserlerden oluşan oldukça zengin bir repertuvara sahiptir.

Bu nedenlerle müzik öğretmeni yetiştiren kurumlardaki flüt öğrencilerinin çalıştıkları eserlere piyano ile eşlik yapılması sırasındaki görüşlerinin ortaya konması önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda müzik öğretmeni adaylarının bireysel çalgı eğitimi flüt derslerinde çalıştıkları

eserleri piyano eşiksiz ve piyano eşikli çalmaları sırasındaki yaşadıkları deneyimlere ilişkin görüşlerinin incelenmesi araştırmaya değer bir konu olarak görülmüş ve araştırmanın problem cümlesi “Flüt Öğrencilerinin Eşikli ve Eşiksiz Çalmaya İlişkin Yaklaşımları Nasıldır?” şeklinde oluşturulmuştur.

2. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması, verilerin analizi, araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Yapılan çalışmada, müzik öğretmenliği ana bilim dalında öğrenim gören flüt öğrencilerinin eşiksiz çalma ve korrepetitör eşliği ile çalma deneyimlerine ilişkin görüşlerinin yansıtılması, yaşadıkları deneyimin katılımcılara neler hissettirdiğinin ve nasıl algılandığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, eşikli ve eşiksiz çalma olgusunun irdelenmesi bakımından nitel araştırma desenlerinden olgu bilim modeli kullanılmıştır. Olgu bilim araştırmaları, “bir olgunun bireylerin ya da belli bir grubun deneyimleri açısından tanımlanmasıdır” (Christensen, v.d., 2020: 409).

2.2. Çalışma Grubu

Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği ile oluşturulan çalışma grubunda, araştırmaya katılmayı kabul eden öğrenciler yer almıştır. Çalışma grubu; 2022-2023 güz yarıyılında Müzik Öğretmenliği Ana Bilim Dalı’nda okuyan ve ana çalgısı flüt olan 6 öğrenciden oluşmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada, her öğrencinin ara sınav için hazırlamış olduğu eserler, öncelikle eşiksiz olarak çalışılmıştır. Ardından korepetitör eşliğinde çalma aşamasına geçilmiştir. Katılımcılara doğru ve temiz seslendirmenin bu çalışma için önemli olmadığı, bu araştırma sürecinin derslerine veya sınavlarına bir etkisinin olmayacağı bilgisi verilmiştir. Her seslendirme üç defa çaldırılarak iç ve dış etkenlerin devre dışı bırakılmasına çalışılmıştır. Çalışmada katılımcıların onayı ile video kayıt alınmıştır. Çalışma sonunda katılımcılardan; eşiksiz çalma ve korepetitör eşliğinde çalma deneyimlerine ilişkin görüşleri yazılı olarak, kompozisyon şeklinde alınmıştır. Katılımcıların video kayıtları izlenerek heyecan, mutluluk, gerginlik, uyum vb. gibi dış gözlemlerle tespit edilebilecek davranışları ile verdikleri cevaplar üç uzman yardımıyla karşılaştırılmıştır. Bu şekilde görüşlerdeki tutarlılık kontrol edilmiştir. Yapılan gözlemin ardından görüşler MAXQDA 2022 programına aktarılmış ve kodlama aşamasına geçilmiştir. Kodlamalar; flüt, piyano ve korepetisyon alanlarında üç uzman öğretim üyesi tarafından yapılmıştır. Kodlamada, görüş ayrılığı bulunan kodlar ve ifadeler belirlenerek görüş birliğine varılan kodlara atanması sağlanmıştır.

Araştırmada kodlama güvenilirliği Miles ve Huberman’ın (1994: 64) formülü (Güvenirlik=görüş birliği sayısı / toplam görüş birliği + görüş ayrılığı sayısı) ile kontrol edilmiştir. Araştırmanın güvenilirlik katsayısı 0,98 olarak tespit edilmiştir. Miles ve Huberman (1994), kodlayıcılar arası görüş birliği ortalamasını %90 ya da üzeri bir değer olması gerektiğini belirtmektedir. Bu

görüşe göre, araştırmada kodlayıcılar arası güvenilirliğin oldukça yüksek bir değerde olduğu görülmektedir.

Araştırmada görüşlerden elde edilen kodların oluşturulmasının ardından, kodlar arasındaki benzerliklere göre kategoriler geliştirilmiştir. Üç uzmanın, kod kitabında yer alan ifadeler ve oluşan kodları kontrol etmesinin ardından verilerin sunulması ve yorumlanması aşamasına geçilmiştir. Çalışmada katılımcılar K1, K2 olarak adlandırılmıştır.

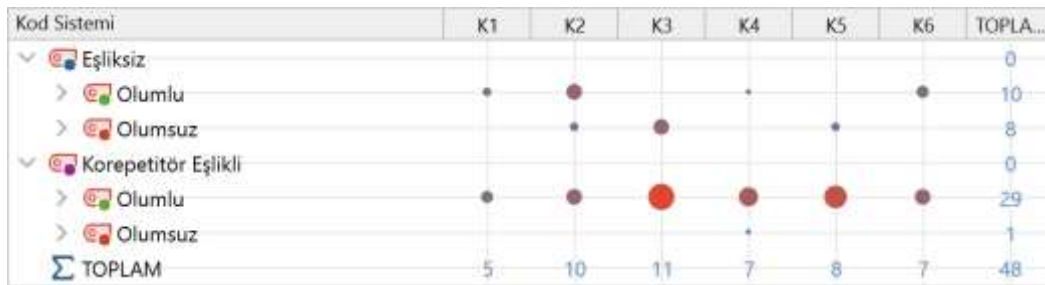
3. BULGULAR

Bu bölümde, müzik öğretmenliği ana bilim dalında öğrenim gören flüt öğrencilerinin eşliksiz çalma ve korepetitör eşliği ile çalma deneyimlerine ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir. Yorumlar öğrencilerin ifadelerinden çıkarılan kodlar temel alınarak, kodlu bölümler üzerinden yapılmıştır. Kodların belgelerde kaç farklı yerde geçtiği tema yoğunluğunun belirleyici faktörüdür. Çizelge 1’de *Eşliksiz ve Eşlikli Çalma* üzerine katılımcıların genel yaklaşımları görülmektedir.

Çizelge 16. Eşliksiz ve Eşlikli Çalma Üzerine Görüşler

	Olumlu Yaklaşım	Olumsuz Yaklaşım
Eşliksiz Çalma	11 (K1, K2, K4, K6)	8 (K2, K3, K5)
Eşlikli Çalma	31 (K1, K2, K3, K4, K5, K6)	1 (K4)

Çizelge 1’de katılımcıların tamamının (n=6) *Eşlikli Çalma Olumlu Yaklaşım* kategorisinde görüş bildirdiği, ancak *Eşlikli Çalma Olumsuz Yaklaşım* kategorisinde katılımcılardan sadece birinin görüş bildirdiği görülmektedir. Ayrıca katılımcıların *Eşliksiz Çalma Olumlu Yaklaşım* kategorisinde, olumsuz yaklaşıma göre daha fazla görüş bildirdiği de anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, katılımcıların görüşlerinin *Eşlikli Çalma Olumlu Yaklaşım* ekseninde yoğunlaştığı söylenebilir. Görsel 1’de kategorilere göre katılımcıların dağılım sıklığı matrisi yer almaktadır.

Görsel 1. Kategorilere Göre Katılımcıların Dağılım Sıklığı Matrisi

Görsel 1’de yer alan kod matrisine göre katılımcılardan özellikle K3 ve K5 ağırlıklı olmak üzere hepsinin görüşlerinin dağılımının *Korepetitör Eşlikli Çalma Olumlu Yaklaşım* kategorisi üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmakta olup, bu durum Çizelge 1 verileri ile örtüşmektedir. Konu genelinde en çok görüş bildiren ve ifadelerinden kod üretilen katılımcının K3 olduğu anlaşılmaktadır. Kod matrisinden aynı zamanda korepetitör eşlikli yaklaşımda olumlu

ifadelerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Görsel 2’de kodlara göre katılımcıların dağılım sıklığı matrisi yer almaktadır.

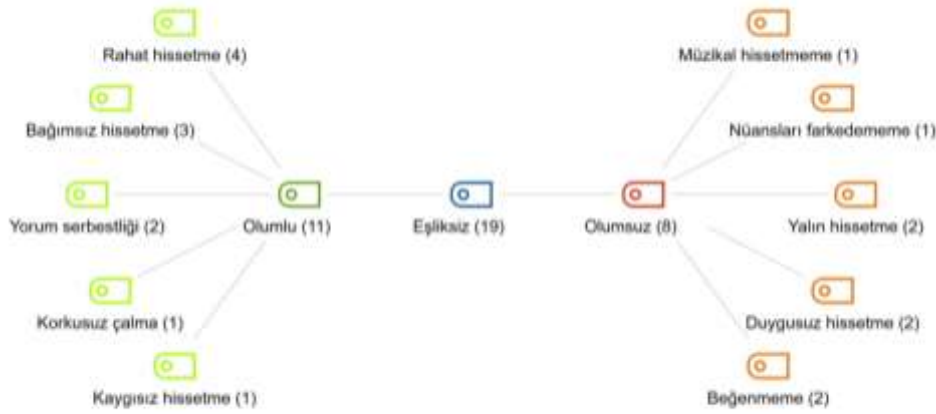
Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	TOPLA...
✓ Eşliksiz							0
✓ Olumlu							0
✓ Rahat hissetme	•	•				•	4
✓ Bağımsız hissetme		•		•		•	3
✓ Yorum serbestliği		•				•	2
✓ Korkusuz çalma		•					1
✓ Kaygısız hissetme	•						1
✓ Olumsuz							0
✓ Beğenmeme		•	•				2
✓ Duygusuz hissetme		•			•		2
✓ Yalın hissetme			•		•		2
✓ Nüansları farkedememe			•				1
✓ Müzikal hissetmeme			•				1
✓ Korepetitör Eşlikli							0
✓ Olumlu							0
✓ Müzikal hissetme			•	•	•	•	4
✓ Duygulu çalma				•	•		2
✓ Nüansları farketme			•	•			2
✓ Anlamını kavrama		•	•	•	•		3
✓ Uyum Sağlama	•	•		•		•	5
✓ Beğenme		•	•		•	•	4
✓ Rahat hissetme	•	•					3
✓ Güvende hissetme	•					•	2
✓ Motive olma			•		•		2
✓ Gerçekçi hissetme					•		1
✓ Çalgısını sevme			•				1
✓ Çalgıda gelişme			•				1
✓ İstekli olma			•				1
✓ Olumsuz							0
✓ Takip etme endişesi				•			1
Σ TOPLAM	5	11	11	8	8	8	51

Görsel 2. Kodlara Göre Katılımcıların Dağılım Sıklığı Matrisi

Görsel 2’de yer alan kodlara göre, dağılım matrisinde *eşliksiz-rahat hissetme*, *eşlikli-uyum sağlama* ve *korepetitör eşlikli-rahat hissetme* kodlarında katılımcı bazında görüş yoğunluğu olduğu, bunun yanında katılımcıların; *korepetitör eşlikli-uyum sağlama*, *korepetitör eşlikli-müzikal hissetme*, *korepetitör eşlikli-beğenme*, *eşliksiz-rahat hissetme*, *eşliksiz-bağımsız hissetme*, *korepetitör eşlikli-rahat hissetme* ve *korepetitör eşlikli-eserin anlamını kavrama* kodlarında görüş yoğunluğu yaşadığı söylenebilir.

3.1. Eşliksiz Çalma Teması

Eşliksiz Çalma temasına ilişkin flüt öğrencilerinin görüşleri 11 olumlu yaklaşım ve 8 olumsuz yaklaşım olmak üzere toplamda 19 kodlu belge altında toplanmaktadır. Görsel 3’te araştırmanın ilk ana teması olan *Eşliksiz Çalma* yaklaşımına ilişkin katılımcıların ifadeleri doğrultusunda oluşturulan kodlar ile bağlı oldukları kategorilerin Kod Modeli sunulmuştur.

Görsel 3. Eşliksiz Çalmaya Yönelik Görüşlerin Kod Modeli

Görsel 3'te görülen eserleri eşliksiz çalmaya yönelik görüşlere ait kod modeli incelendiğinde, ifadelerin 5 olumlu kod ve 5 olumsuz koddan oluşan iki kategori altında toplandığı görülmektedir. Görselden anlaşılacağı üzere katılımcıların ifadelerinden elde edilen olumlu ve olumsuz kodlar (5'er kod) eşit sayıdadır. Katılımcıların (n=6) eserleri eşliksiz çalmaya yönelik görüşleri toplam 19 kodlanmış belge ile ifade edilmiştir. Buradan katılımcıların büyük oranda *Eşliksiz Çalma* üzerine *Olumlu Yaklaşım* içeren kodlar ürettiği söylenebilir.

3.1.1. Eşliksiz Çalma Üzerine Olumlu Yaklaşım

Bu tema kapsamında 4 katılımcının 11 kodlanmış belgedeki ifadelerinden; *Rahat Hissetme(4)*, *Bağımsız Hissetme(3)*, *Yorum Serbestliği(2)*, *Korkusuz Çalma(1)* ve *Kaygısız Hissetme(1)* alt temalarında 5 kod oluşturulmuştur. Eşliksiz çalma yaklaşımına ilişkin olumlu kodlara ait örnekler bire bir alıntılarının sunulmasıyla verilmiştir. Bu kodlarla ilgili katılımcıların görüşleri şöyledir:

Rahat Hissetme

“Eşliksiz çaldığımda kendi metronomumu kendim belirlediğim için ritim konusunda daha rahat hissettim.”(K1)

“Eşliği kaçırma korkusu olmadan daha rahat çaldım.”(K2)

“Eşliksiz olarak çalarken kontrol benim elimde olduğu için çok daha rahattım.”(K6)

“İnsanı daha rahat hissettiriyor.”(K6)

Bağımsız Hissetme

“Eşliksiz çok daha özgür çaldım.”(K2)

“Eşliksiz kendi başıma çaldığımda kendimi hiçbir şeye bağlı değil, yani daha özgür hissettim. Bir uyum olmadan sadece kendimi düşünerek çaldım.”(K4)

“İnsanı daha özgür hissettiriyor.”(K6)

Yorum Serbestliği

“Eşliksiz daha çok kendi yorumum ile çaldım.”(K2)

“Parçaya bağlı olarak yorumda daha esnek davranabilmek bana güzel bir his verdi.”(K6)

Korkusuz Çalma

“Eşliği kaçırma korkusu olmadan daha rahat ve özgür çaldım.”(K2)

Kaygısız Hissetme

“...ritim konusunda kaçırmak gibi bir kaygım yoktu.”(K1)

3.1.2. Eşliksiz Çalma Üzerine Olumsuz Yaklaşım

Bu tema kapsamında 3 katılımcının 8 kodlanmış belgedeki ifadelerinden; *Müzikal Hissetmeme(1)*, *Nüansları Fark Edememe(1)*, *Yalın Hissetme(2)*, *Duygusuz Hissetme(2)* ve *Beğenmeme(2)* başlıklarında 5 kod oluşturulmuştur. Eşliksiz çalma yaklaşımına ilişkin olumsuz kodlara ait örnekler bire bir alıntılarının sunulmasıyla verilmiştir. Bu kodlarla ilgili katılımcıların görüşleri şöyledir:

Müzikal Hissetmeme

“Eserin müzikalitesini hissedemediğim için tam yapamadım.”(K3)

Nüansları Fark Edememe

“Kendi kendime çalarken çok dikkat edemediğim bir konu da nüansları fark edememek oldu.”(K3)

Yalın Hissetme

“Eşliksiz çaldığımda dümdüz çalınmış, basit, kolay ve başlangıç eseri gibi geldi.” (K3)

“Eşliksiz olarak çaldığımda daha yalın bir his oluştu. Biraz düz bir etüt havası hissettim.” (K5)

Duygusuz Hissetme

“...fakat eşlik olmadığı için parça kulağıma duygusuz geldi.”(K2)

“Parçadan pek duygu alamadım.”(K3)

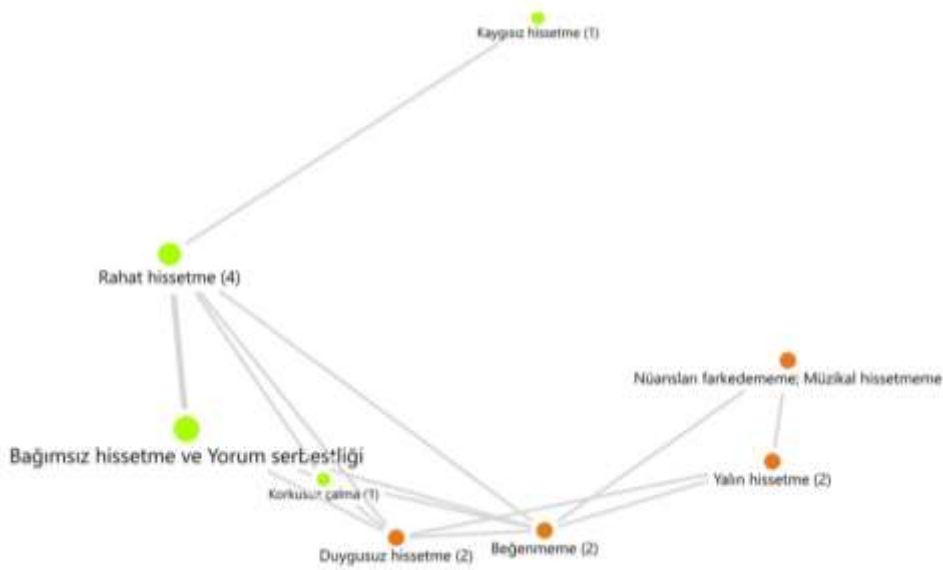
Beğenmeme

“Eşlik olmayınca basit duyuldu, beğenmedim.”(K2)

“Müzikal anlamda kulağa çok hoş gelmediğini hissettim.”(K3)

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, eşliksiz çalmanın flüt öğrencilerine kendilerini rahat ve bağımsız hissettirdiği, yorum serbestliği sağladığı, eşliksiz korkusuz ve kaygısız çaldıkları söylenebilir. Bu durum flüt öğrencilerinin genelde eşliksiz eserler seslendirmelerinden kaynaklı olabilir. İfadelere bakıldığında; tempoyu kaçırma ve ritimleri çalamama/kaçırma, eşliği kaçırma gibi kaygılar taşıdıkları görülmektedir. Burada yorum serbestliği, özgür hissetme, esnek hissetme gibi duygu ve düşüncelerin aslında eşlikle çalma korkusuyla bağlantılı olduğu, eşliğe uyum sağlayamama endişesi taşıdığı söylenebilir. Flüt öğrencileri yorumlama serbestliği olarak tempoyu ve eserin gerektirdiği diğer müzikal öğeleri notada yazan orijinal haline uymama

olarak ifade etmektedir. Oysa profesyonel icrada yorum serbestliği eserin gerektirdiği müzikalite içinde, kurallara uygun bir serbestlik halidir. Bu noktada öğrencilerin kaygıları nedeniyle eşliksiz çalmayı tercih ettikleri düşünülmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin eşliksiz çalma nedeniyle eserin müzikal yapısını hissedemedikleri ve bu nedenle uygulayamadıkları, nüansları fark edemedikleri, eserlerin eşliksiz hallerinin etütlere benzediği, etüt çalmış gibi hissettikleri, bu nedenle eserlerin onlara düz, basit ve yalın geldiği, dolayısıyla eserden yeterince duygu alamadıkları ve çaldıkları eserleri bu haliyle beğenmedikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, eşlikli çalma için taşıdıkları tüm kaygılara rağmen eserleri eşliksiz çalmak istemedikleri düşünülebilir.

Görsel 4. Eşliksiz Çalma Yaklaşımına İlişkin Kod Haritası

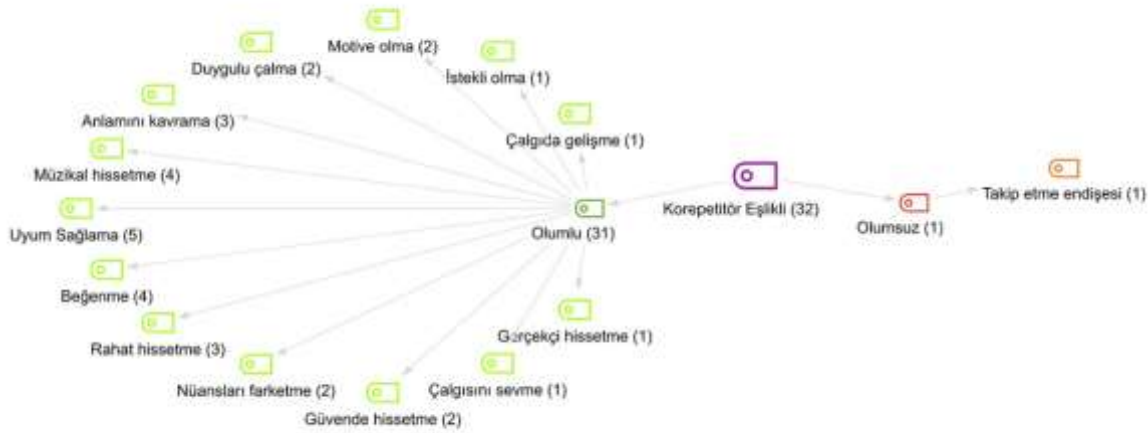
Görsel 4'te yer alan eşliksiz çalma yaklaşımına ilişkin kod haritasına göre, *Eşliksiz Çalma* yaklaşımında en kalın çizgiye sahip olan *Bağımsız Hissetme ve Yorum Serbestliği* kodlarının *Rahat Hissetme* koduyla güçlü bir şekilde bağlantılı olduğu görülmektedir. Yani bağımsız hissetme ve yorum serbestliği flüt öğrencilerinin rahat hissetmesine neden olmaktadır. Eşliksiz çalmanın özellikle duygusuz hissetmeye ve beğenmemeye sebep olduğu da görülmektedir. Ayrıca nüansları fark edememe ve buna bağlı olarak müzikal hissedememe sonucunda eserleri yalın hissettikleri de bağlantılarla görülmektedir. Kaygısız hissetme ise tüm kodların oldukça uzağında çıkarak, eşliksiz çalmanın kaygısızlık ile bağlantısı olmadığını göstermektedir.

Bu durum K1 kodlu katılımcının "...ritim konusunda kaçırmak gibi bir kaygım yoktu." ifadesi ile belirtilmektedir. Buradaki kaygısızlık ifadesi eşlikli çalarken ritim kaçırmada kaygı hissettiği şeklinde de yorumlanabilir. Ancak diğer katılımcılarda bu yönde bir ifadeye rastlanmamıştır.

3.2. Korepetitör Eşlikli Çalma Teması

Korepetitör Eşlikli Çalma temasına ilişkin flüt öğrencilerinin görüşleri 31 olumlu yaklaşım ve 1 olumsuz yaklaşım olmak üzere 32 kodlu belge altında toplanmaktadır. Görsel 5'te araştırmanın ikinci teması olan *Korepetitör Eşlikli Çalma* yaklaşımına ilişkin katılımcıların

ifadeleri doğrultusunda oluşturulan kodlar ile bağlı oldukları kategorilerin Kod Modeli sunulmuştur.

Görsel 5. Korepetitör Eşlikli Çalmaya Yönelik Görüşlerin Kod Modeli

Görsel 5’te yer alan, eserleri korepetitör eşlikli çalmaya yönelik görüşlere ait kod modeli incelendiğinde, ifadeler 13 olumlu kod ve 1 olumsuz kod içeren iki kategori altında toplanmaktadır. Görselden anlaşılacağı üzere katılımcıların neredeyse tamamı olumlu kodlar üretmiş ve sadece biri olumsuz kod üretmiştir. Katılımcıların (n=6) eserleri eşiksiz çalmaya yönelik görüşleri toplam 31 olumlu kodlanmış belge ile ifade edilmiştir. Buradan katılımcıların büyük oranda *Eşiksiz Çalma* üzerine *Olumlu Yaklaşım* içeren kodlar ürettiği söylenebilir.

3.2.1. Eşlikli Çalma Üzerine Olumlu Yaklaşım

Bu tema kapsamında 6 katılımcının 31 kodlanmış belgedeki ifadelerinden; *Çalgıda gelişme(1)*, *İstekli olma(1)*, *Motive olma(2)*, *Duygulu Çalma(2)*, *Anlamını kavrama(3)*, *Müzikal hissetme(4)*, *Uyum sağlama(5)*, *Beğenme(4)*, *Rahat hissetme(3)*, *Nüansları fark etme(2)*, *Güvende hissetme(2)*, *Çalgısını sevme(1)* ve *Gerçekçi hissetme(1)* alt temalarında 13 kod oluşturulmuştur. Eşlikli çalma yaklaşımına ilişkin olumlu kodlara ait örnekler bire bir alıntılarının sunulmasıyla verilmiştir. Bu kodlarla ilgili katılımcıların görüşleri şöyledir:

Çalgıda Gelişme

“...kendi aramızda yaptığımız duo, trio gibi çalışmalarla kendimizi geliştirip enstrümanımıza daha tutkulu yaklaşabileceğimizi düşünüyorum.”(K3)

İstekli Olma

“Bundan sonraki çalışmalarımı arkadaşlarımla eşliğimle yapmaya karar verdim.”(K3)

Motive Olma

“Beni daha çok heyecanlandırdı.”(K5)

“Çalışma motivasyonunu artıracığına inanıyorum.”(K3)

Duygulu Çalma

“Daha çok duygu ve nüanslara dikkat ettim.”(K4)

“Eserin duygusunu daha iyi hissettim.”(K4)

Anlamını Kavrama

“Daha uyumlu, daha anlamlı ve daha rahat çaldım.”(K2)

“Birlikte çaldığımda daha çok birbirimizi anlama ve dinleme üzerine odaklandım.”(K4)

“Eserin nüans ve ifadelerini yapabildiğimiz için eseri daha iyi hissettim.”(K5)

Müzikal Hissetme

“...hem müzikalitesi daha tatmin edici kulağa daha hoş gelmesiyle çalışma motivasyonunu artıracığına inanıyorum.”(K3)

“Daha çok duygu ve nüanslara dikkat ettim.”(K4)

“Eserin nüans ve ifadelerini yapabildiğimiz için eseri daha iyi hissettim.”(K5)

“Müzikal açıdan daha zengin duyulduğunu hissediyorum.”(K6)

Uyum Sağlama

“...piyanodan tempoyu daha net alabildim.”(K1)

“Nüansları beraber uyumlu bir şekilde çaldık. İkimizde çalarken birbirimizi dinledik.”(K2)

“Birlikte çaldığımda daha çok birbirimizi anlama ve dinleme üzerine odaklandım.”(K4)

“Birlikte çaldığımızda, sanki özel bir bağ ile birbirimize bağlanıp çaldığımızı düşünüyorum.”(K4)

“Korepetitör çalarken birbirimizi tamamlayabiliyoruz.”(K6)

Beğenme

“Kulağıma parça çok daha güzel geldi.”(K2)

“Bundan sonraki çalışmalarımı arkadaşlarımla eşliğimle yapmaya karar verdim.”(K3)

“Piyano eşliğimle çalmayı daha çok sevdim.”(K5)

“Piyano eşliğimle çalmak bence çok daha keyifli. Korepetitör çalmanın eşiksiz ve bilgisayar eşliğinde çalmaya göre en büyük farkı keyif vermesi.”(K6)

Rahat Hissetme

“En rahat piyano eşlikli çalarken hissettim.”(K1)

“Çalan kişi ile yan yana ve irtibat halinde olduğumuz için rahat çaldım.”(K2)

“Daha uyumlu, daha anlamlı ve daha rahat çaldım.”(K2)

Nüansları Fark Etme

“En çok fark ettiğim şey ise, eşliği dinleyerek nüanslarımı yapmaktı.”(K3)

“Daha çok duygu ve nüanslara dikkat ettim.”(K4)

Güvende Hissetme

“Bir yeri kaçırsam da eşlikçinin beni yakalayacağını bildiğim için güvenle çaldım.”(K1)

“Bu daha çok güven veriyor. Çalarken hata yaptığımda korepetitör beni tamamladığı için daha güvenli hissediyorum.”(K6)

Çalgısını Sevme

“...böylece kendi aramızda yaptığımız duo, trio gibi çalışmalarla kendimizi geliştirip enstrümanımıza daha tutkulu yaklaşabileceğimizi düşünüyorum.”(K3)

Gerçekçi Hissetme

“...piyanoyla eşlik yapıldığında çok gerçekten konser veriyor gibi hissettim.”(K5)

3.2.2. Eşlikli Çalma Üzerine Olumsuz Yaklaşım

Bu tema kapsamında 1 katılımcının 1 kodlanmış belgedeki ifadesinden; *Takip etme endişesi(1)*, alt temasında 1 kod oluşturulmuştur. Eşlikli çalma yaklaşımına ilişkin olumsuz koda ait örnek bire bir alıntının sunulmasıyla verilmiştir. Bu kodla ilgili katılımcının görüşü şöyledir:

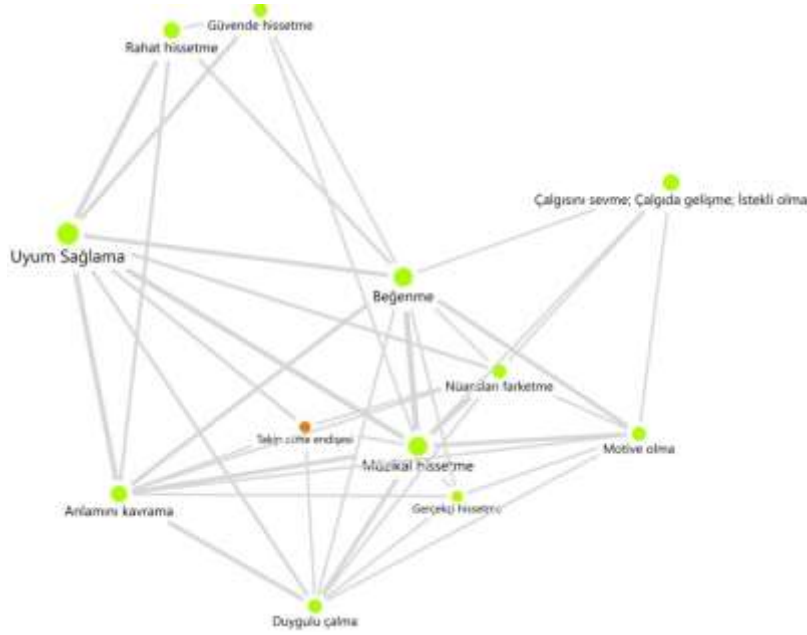
Takip Etme Endişesi

“Sadece birbirimizi takip edemeyeceğimiz endişesini taşıdım.”(K4)

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, flüt öğrencilerinin eşlikli çalarken eserin anlamını daha iyi kavradıkları, korepetitöre uyum sağladıkları ve bundan dolayı nüsansları fark ederek daha müzikal, rahat, bağımsız, gerçekçi ve güvende hissettikleri, bunun sonucunda duygulu çaldıkları ve beğendikleri, eşlikli çalışmanın çalgıda gelişme sağlayacağını düşündükleri, bu nedenle eşlikle çalmaya istekli oldukları, bu durumun kendilerini motive ettiği, çalgıyı sevmeye ve yorum serbestliği sağladığı söylenebilir.

Eşlikli çalma üzerine sadece bir öğrencinin eseri ve korepetitörü takip etme endişesi taşıdığı için olumsuz yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun eşlikli çalma alışkanlığı olmamasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Dolayısıyla öğrencilerin eşlikli çalma için taşıdıkları tüm kaygıların, korepetitörle çalma sonunda olumlu yönde değiştiği ve eserleri eşlikli çalmak istedikleri anlaşılmaktadır.

Görsel 6. Eşlikli Çalma Yaklaşımına İlişkin Kod Haritası

Görsel 6’da yer alan eşlikli çalma yaklaşımına ilişkin kod haritasına göre *Eşlikli Çalma* yaklaşımında en kalın çizgiye sahip olan *Beğenme* kodunun *Müzikal Hissetme* koduyla güçlü bir şekilde bağlantılı olduğu görülmektedir. Yani korepetitör eşliğiyle çalmak öğrencilerin eserleri daha müzikal hissetmesine ve bu nedenle çalınan parçayı daha çok beğenmelerine neden olmaktadır. Ayrıca bu kodların haritanın merkezinde yer alması ve diğer kodlarla da bağlantılara sahip olması eşlikli çalma açısından önemli bir faktöre neden oldukları anlamını da taşımaktadır. Korepetitör eşlikli çalmanın özellikle uyum sağlama konusunda rahatlık ve güven hissettirdiği, eserin anlamını daha fazla kavramalarına neden olduğu, yine korepetitör ile uyum sayesinde öğrencilerin daha müzikal hissederek beğenilerinin arttığı da söylenebilir.

Haritada *Çalgısını Sevme*, *Çalgıda Gelişme* ve *İstekli Olma* kodlarının merkezden uzak olmasından, korepetitör eşlikli çalmanın bu konularla çok güçlü bir bağlantısının olmadığı sonucu çıkarılmaktadır. Öğrencilerin genellikle tek başlarına çalışmalarını, korepetitör eşliğinin geliştirici yönünü keşfedememeleri ve bu nedenle yeterince istekli olamamaları bu durumun nedeni olarak görülmektedir. Bu durum K3 kodlu katılımcının “...kendi aramızda yaptığımız duo, trio gibi çalışmalarla kendimizi geliştirip enstrümanımıza daha tutkulu yaklaşabileceğimizi düşünüyorum.” ifadesi ile pekiştirebilir. Burada katılımcının korepetitör ile çalmasına rağmen duo, trio gibi birlikte çalma durumuna da vurgu yaptığı ve birlikte çalmanın çalgıyı geliştirici ve sevdirci bir faktör olduğunu düşündüğü görülmektedir.

Haritada yer alan ve tek olumsuz kod olan *Takip Etme Endişesi*’nin yine öğrencilerin korepetitör ile eşlikli eser çalışmamalarından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Takip etme endişesi, güçlü şekilde; *Uyum Sağlama* kodu, daha zayıf şekilde; eserin *Anlamını Kavrama*, *Nüansları Fark Etme* ve *Duygulu Çalma* kodlarıyla bağlantılı çıkmıştır. Güçlü kodlar olan *Uyum Sağlama* ve *Müzikal Hissetme* kodlarıyla olan bağlantısı; öğrencinin eseri korepetitör eşliğiyle çaldığında takip edememe durumunda, eşlikçiye uyum sağlayamama ve bu nedenle yeterince müzikal hissetmeme endişesi taşıdığı şeklinde yorumlanabilir. Görsel 7’de

öğrencilerin en çok olumlu ifade üreterek tercihlerini gösterdikleri *Eşlikli Çalma* yaklaşımına ilişkin ifadelerdeki yoğunluğa göre oluşturulan kod bulutu görülmektedir.

Görsel 7. Eşlikli Çalma Yaklaşımına İlişkin Kod Bulutu

4. SONUÇ

Flüt öğrencilerinin eserleri korepetitör eşlikli ve eşiksiz çalma deneyimlerine ilişkin görüşlerinin incelendiği bu çalışmada, öğrencilerin her iki deneyim için de olumlu ve olumsuz görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Öğrencilerin ifadelerinin analizi sonucunda korepetitör eşlikli çalma deneyimi üzerine oldukça olumlu yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Bunun yanında eşiksiz çalmaya ilişkin olumsuz düşüncelerinin temelinde yatan sebeplerin belirlenmesi amacıyla yapılan ilişkiyel kod analizleri sonucunda, yavanlık yani monotonluk, müzikaliteden uzak olması ve duygusuz hissetme sonucunda beğenmeme durumu gibi duyuşsal yaklaşımlar da belirlenmiştir.

Mo'ya (2022) göre,

Müzik, doğallığı, yaratıcılığı, güzelliği ve duyguyu bünyesinde barındıran sanatın önemli bir parçasıdır. Bir melodi tek başına var olabilse de monoton görünecektir. Eşlik, melodinin duyguları daha eksiksiz ifade etmesini sağlayabilir ve şarkının temasını daha canlı, belirgin ve etkili hale getirebilir. Melodinin önemli bir tamamlayıcısı ve şarkının performansının önemli bir parçasıdır. (s. 3)

Bu görüş katılımcıların *“Eserin müzikalitesini hissedemediğim için tam yapamadım. Eşiksiz çaldığımda dümdüz çalınmış, basit, kolay ve başlangıç eseri gibi geldi. Parçadan pek duygu alamadım.”*(K3), *“Eşiksiz olarak çaldığımda daha yalın bir his oluştu. Biraz düz bir etüt havası hissettim.”*(K5), *“Eşlik olmadığı için parça kulağıma duygusuz geldi.”*(K2) sözleriyle de desteklenmektedir. Müziğin doğasındaki çok seslilik ve birlikte çalmanın yarattığı zenginlik sayesinde öğrencilerin estetik beğeni düzeylerinin de artması söz konusudur. Bu nedenle çalgı eğitimi sürecinde eşlikli çalışmalar müzikalite gelişimi açısından oldukça önemli ve gereklidir.

Flüt eğitiminde entonasyon *“çalıcıların karşı karşıya kaldıkları en zor problem”* (Önal, 2021b: 126) ve üzerinde uzun yıllar durulması gereken bir olgudur. Entonasyon, flüt icracılarının orkestra ve topluluklara seçilmesinde de belirleyici bir faktördür (Şenol Sakin, 2021b). Eserlerin *“flüt toplulukları ile seslendirilmesi sayesinde”* (Şenol Sakin, 2021b) entonasyon geliştiği gibi, özellikle sabit perdeli bir çalgı eşliğinde seslendirilmesi, entonasyon gelişimine büyük katkı sağlamaktadır. *“Seslerin doğru frekanslarda üretilmesi durumu olarak da düşünebileceğimiz entonasyon”* (Bilgin ve Şentürk, 2021), piyano gibi sabit perdeli bir

enstrüman eşliğinde çalınan eserlerle bireysel çalışmaya göre çok daha verimli bir şekilde gelişecektir. Piyano eşliğinde çalma sırasında “öğrenci piyanoyu dinleyecek ve elde ettiği sesin ne derece doğru, temiz ve parlak olduğunu” (Coşkuner, 2016) kıyaslama şansını elde edecektir. Avcı Akbel (2018: 1715) tarafından yapılan çalışmada, öğretim elemanlarının bazıları eşlikli çalışma olmadığı için entonasyon problemleri yaşanabileceğine, bazıları ise yaşanan entonasyon problemlerinin eşlikli çalışma ile çözülebileceğine değinmişlerdir.

Her ne kadar öğrenciler eşiksiz çaldıklarında korkusuz ve kaygısız hissetseler de bu durumun korepetitör eşliğiyle çalma alışkanlıkları olmamasıyla alakalı olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin ifadeleri, tempoyu kaçırma ve ritimleri çalamama/kaçırma, eşliği kaçırma gibi kaygılar içermektedir. Oysa Şenol Sakin (2021a) tarafından yapılan araştırmaya göre, öğrencilerin çoğunun pandemi sürecinde internet veya müzik yazılımları aracılığıyla eserlerini eşlikli çalıştıkları da bilinmektedir. Dolayısıyla flüt öğrencilerinin kaygılarının korepetitörle çalma deneyimlerinin olmamasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin ifadelerinden, eşlikli çalma için taşıdıkları tüm kaygılara rağmen eserleri eşiksiz çalmak istemedikleri sonucuna varılmaktadır. Kaleli (2017) tarafından yapılan araştırmada, öğretim elemanları öğretim sürecinin başından itibaren eşlikli çalışmanın tüm basamak ve düzeylerde yapılması gerektiğini savunmaktadır. Araştırma çerçevesinde geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur.

- Flüt öğrencilerinin öğretim sürecinin başından itibaren tüm basamak ve düzeylerde korepetitör eşliğinde çalışmalarını sağlanabilir.
- Flüt öğrencilerinin piyano eşlikli çalışmalarına imkân sağlaması açısından konser etkinlikleri artırılabilir.
- Müzik öğretmenliği anabilim dallarında uzman korepetitör kadroları açılabilir.
- Piyano eşlikli çalma etkinlikleri üzerine flüt öğrencilerinin görüşleri derinlemesine analiz yoluyla tespit edilebilir.

KAYNAKÇA

- Angı, Ç. E., & Hamzaoğlu, B. A., (2013). Keman Öğretiminde Karşılaşılan Entonasyon Problemleri ve Çözüm Önerileri. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 48-69.
- Avcı Akbel, E. (2018). Türk Müziği Viyolonsel Eğitiminde Entonasyon Problemleri ve Sebepleri. *Kastamonu Education Journal*, 26 (5), 1711-1722. doi:10.24106/kefdergi.2459
- Bilgin, Ü. B., & Şentürk, N. (2021). Flüt Eğitiminde Entonasyon/Intonation on Flute Education. B. Aytemur & E. Onay (Ed.). *Flüt ve Flüt Pedagojisi/Flute and Flute Pedagogy* içinde (1. Baskı, ss. 246-286). Eğitim Yayınevi.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. and Turner, L. A. *Araştırma Yöntemleri Desen Ve Analiz* [Research methods design and analysis]. Anı Yayıncılık, Ankara, 2020.

- Coşkuner, S. (2016). Türkiye’de Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri Bireysel Çalgı Eğitimi Dersinde (Yaylı Çalgılar) Piyano Eşlikli Çalışmalara İlişkin Öğretmen Görüşleri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi, 2 (3), 83-104.
- Hepyücel, C. & Yıldırım, H. K., (2017). Türkiye’de Flüt Eğitimi Veren Müzik Kurumlarında Eşlikli Çalışmanın Yeri. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (1), 485-501.
- Kaleli, N., *Müzik eğitimi anabilim dalı bireysel çalgı keman öğrencilerinin piyano eşlikli çalışma durumlarının öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2017.
- Kaptanoğlu, Ece., & Çanakçı, P., (2015). Türkiye’de Vokal Müzikte Piyanoda Eşlik Alanında Yapılmış Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlik Tezleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (55), 198-206.
- Kömürcü, H. M., & Tufan, S., (2019). Bilgisayar Destekli Korrepetisyon Eğitimi Yönteminin Konservatuvar Öğrencilerinin Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Tutumlarına Etkisi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (98), 467-475.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. *Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap Nitel Veri Analizi*. (3. Baskı). (S. Akbaba Altun ve A. Ersoy, Çev. Ed.). Pegem Akademi, Ankara, 2019.
- Mo, Y. (2022). Designing an Automatic Piano Accompaniment System using Artificial Intelligence and Sound Pattern Database. Mobile Information Systems, Special Issue, Article ID 7875818 | <https://doi.org/10.1155/2022/7875818>
- Mustul, Ö., *Keman Eserlerinin Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Programlarındaki Kullanım Durumlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2005.
- Oğuz, T. G., Kaleli, Y. S., & Mustul, Ö., (2021). Özengen Keman Eğitimi Sürecine Yönelik Öğretmen Görüşleri (Konya ili örneği). Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41 (3), 2127-2151.
- Önal, M. A. (2021a). Flüt Eğitiminde Korrepetisyon Çalgısı Olarak Gitar Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (31), 133-141.
- Önal, M. A. (2021b). Flüt Eğitiminde Nefes ve Ton Kavramının Önemi/The Importance of The Concept of Breath and Tone in Flute Education. B. Aytemur & E. Onay (Ed.). *Flüt ve Flüt Pedagojisi/Flute and Flute Pedagogy* içinde (1. Baskı, ss. 117-149). Eğitim Yayınevi.
- Şenol Sakin, A. (2021a). Flute Education in Turkey in the Process of COVID-19 Pandemic. Online Submission, 6 (2), 3-28.
- Şenol Sakin, A. (2021b). Türkiye’deki Flüt Toplulukları ve Flüt Eğitimine Katkıları/Flute Ensembles in Turkey and Contribution to Flute Training. B. Aytemur & E. Onay (Ed.). *Flüt ve Flüt Pedagojisi/Flute and Flute Pedagogy* içinde (1. Baskı, ss. 7-31). Eğitim Yayınevi.

- Ünlü, F., *Müzik Eğitimi Anabilim Dallarındaki Bireysel Ses Eğitimi Derslerinde Yer Alan Türk Halk Müziği Eserlerine Yönelik Uzman ve Öğrenci Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2019.
- Yurga, C., & Kaya, Z., Yeniden Yapılanma Sürecinde Müzik Öğretmenliği Programlarındaki Koorrepetisyon Ders Eksiliği, 8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, 123-128, Samsun, 2009.

MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ OKUL ŞARKILARINA PİYANO İLE EŞLİK YAPABİLME HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr., FEYZA SÖNMEZÖZ,¹ Prof. Dr., BEGÜM AYTEMUR²

¹ÇOMÜ, Eğitim Fakültesi, ORCID: ID/ 0000-0003-4388-5200

²ÇOMÜ, Eğitim Fakültesi, ORCID: ID/ 0000-0001-8346-7308

ÖZET

Bu araştırmada Türkiye'deki eğitim fakültelerine bağlı güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında öğrenim görmekte olan müzik öğretmeni adaylarının aldıkları piyano eğitimi doğrultusunda okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilmelerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi ve öğretmen adaylarının eşlik yapma sırasında yaşadıkları problemlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma müzik öğretmeni adaylarının okul şarkılarına piyano ile eşlik yapma düzeyleri ve konuyla ilgili yaşadıkları problemlerin ortaya konması bakımından önemlidir. Araştırmada müzik öğretmeni yetiştirme amacına yönelik olarak müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda verilen piyano eğitimi kapsamında müzik öğretmeni adaylarının okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilmeye yönelik görüşlerinin belirlenmesi amacıyla betimsel yöntem kullanılmıştır. 2021-2022 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda yürütülen araştırmaya lisans üçüncü ve dördüncü sınıfta öğrenim gören 28 müzik öğretmeni adayları katılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretmeni yetiştirme açısından okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilmeyi önemli ve gerekli gördükleri tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcı öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğunun lisans öğrenimleri süresince aldıkları piyano eğitimi kapsamında okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilme içerikli bir eğitim almadıkları, verilen piyano eğitiminin okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilme konusunda yeterli olmadığı, söz konusu şarkılara piyano ile eşlik yapabilme konusunda aldıkları piyano eğitimini teknik, süre ve içerik bakımından yetersiz gördükleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmada ayrıca müzik öğretmeni adaylarının okul şarkılarına piyano ile eşlik yaparken lisans eğitimi süresince piyano derslerinde okul şarkılarına eşlik yapma içerikli eğitim almama ve piyano eğitiminin okul şarkılarına eşlik yapabilmeye yönelik yetersiz olması bakımından teknik bilgi ve eğitim yetersizliği gibi konularda zorluk yaşadıkları sonuçları ortaya çıkmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: PİYANO EĞİTİMİ, EŞLİK, EŞLİK EĞİTİMİ.

THE OPINIONS OF MUSIC TEACHER CANDIDATES ON ACCOMPANYING SCHOOL SONGS WITH THE PIANO

ABSTRACT

In this study, it was aimed to evaluate the opinions of the music teacher candidates, who are studying in the music education departments of the education faculties in Turkey, about their ability to accompany school songs with the piano in line with the piano education they received, and to determine the problems that the teacher candidates experience during accompaniment. The research is important in terms of revealing the level of music teacher candidates' accompaniment to school songs with piano and the problems they experience about the subject. In the research, descriptive method was used in order to determine the opinions of music teacher candidates about being able to accompany school songs with piano within the scope of piano education given in institutions that train music teachers for the purpose of training music teachers. In the spring semester of the 2021-2022 academic year, 28 music teacher candidates studying in the third and fourth grades of undergraduate study participated in the research carried out at Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education, Department of Music Education. In line with the data obtained, it has been determined that music teacher candidates consider it important and necessary to accompany school songs with piano in terms of training music teachers. According to the results of the research, the majority of the participant pre-service teachers did not receive any training on piano accompaniment to school songs within the scope of the piano education they received during their undergraduate education; the piano education given is not sufficient to accompany school songs with piano; It was concluded that they considered the piano training they received to be able to accompany the songs in question with the piano insufficient in terms of technique, duration and content. In the study, it was also revealed that the music teacher candidates had difficulties in subjects such as lack of technical knowledge and education due to the fact that they did not receive training on accompanying school songs in piano lessons during their undergraduate education while accompanying school songs with the piano, and the piano education was insufficient to accompany school songs.

Key Words: Piano education, accompaniment, accompaniment education.

1. GİRİŞ

Okul şarkılarının öğretiminde bir çalgı kullanarak eşlik yapmak şarkının daha anlaşılır ve daha hızlı öğrenilmesinin sağlanması açısından önemli ve gereklidir. Bu çalgının piyano olması durumunda şarkı öğretiminin çok daha etkili olacağı söylenebilir. Piyano solo bir çalgı olmasının yanı sıra çok seslilik özelliği nedeniyle aynı zamanda önemli bir eşlik çalgısıdır. Dolayısıyla müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde önemli gereklerinden biri olan okul şarkılarının öğretimi açısından eşlik yapabilmeye yönelik olarak piyano eğitiminin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kutluk'a (1996: 4) göre, müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde piyano çalgısının zorunlu olarak okutulması; çok sesliliği kavrayabilme, deşifre-işitme-armoni-biçim açısından ve piyanonun diğer çalgılara ve insan seslerine eşlik amacıyla kullanılan bir çalgı olması bakımından önemlidir. Çevik ve Güven'e (2011: 89) göre, piyano öğretmenler açısından önemli bir enstrümandır. Çünkü çeşitli müzikal kavramların öğrenilmesi ve yeteneklerin geliştirilmesini sağlar.

Müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde verilen piyano eğitimi, sadece piyano tekniği ve repertuar kazanımı olarak değerlendirilmemelidir. Piyano eğitimi, aynı zamanda eşlik yapmanın önemli unsurlarından olan armoni, solfej, form bilgisi gibi derslerle de ilişkilendirilmelidir. Bu derslerin piyano çalgısı ile ilişkilendirilmesi eşlik yapabilmenin en önemli gereklerindenidir. Kardeş'e (2013: 2) göre, eşlik yapma becerisinin kazanılması için, piyano eğitiminin yanında, çalma becerisini geliştirecek derslerin de verilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu derslerin piyanonun da kullanım alanına girdiği solfej-armoni ve form bilgisi gibi dersler olduğu açıktır.

Bu nedenlerle müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde piyano eğitimi; özellikle okul şarkılarının öğretimi, şarkıların küçük ya da büyük öğrenci topluluklarına çalıştırılması, solfej eğitiminin yapılması, besteleme tekniklerinin öğretilmesi, dolayısıyla eşliksiz bir partiye doğaçlama eşlik yapılabilmesi gibi pek çok açıdan özel bir önem taşımaktadır. Yücetoker'e (2019: 1087) göre, müzikal becerilerin geliştirilmesinin yanında piyano çalgısının önemli bir boyutu da koro hazırlama, ses eğitimi çalışmaları ve şarkı söyleme sırasında müzik öğretmenliği için eşlik yapabilme imkânı sunmasıdır ve bu nedenle müzik öğretmeni adayları için oldukça önemli bir çalgıdır. Özen (1998: 98-110) tarafından müzik öğretmeni adaylarının piyano kullanma yeterlilikleri: müzik bilgisi ve becerisi kazandırmak, ses gelişimleri ve şarkı öğretimi, çeşitli dönemleri içeren tür, çeşit ve biçimleri hakkında bilgilendirmek, müzik dinleme zevki ve alışkanlığı ile müziksel beğeni kazandırmak ve geliştirmek, öğrencilerle yapılan eğitici çalışmalarda ve başlangıç düzeyinde piyano öğretimi yapabilmek ve piyanoyu kullanabilmek olarak belirtilmiştir.

Piyanonun müzik öğretimi kapsamında "araç olarak kullanılmaya en uygun ve yararlı alet" (Yönetken, 2005: 69) olduğu düşünülecek olursa, müzik öğretmeni için de en önemli çalgı olduğu ve öğrenme sürecinin müzik öğretmeni yetiştirme amacına yönelik olması gerektiği söylenebilir. Bunların dışında piyanoda eşlik eğitiminin, hedefine yönelik yapılabilmesi için ise çeşitli adımların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sönmezöz (2006: 16), eşlik eğitimde bulunması gerekli olan ana yaklaşımları; okul müziğinde öğrenme ve öğretme süreçlerinde eşliklemeye ilişkin besteleme yöntemlerini kapsayan armoni, kontrpuan ve piyano bilgisinin ders konularında bulunması; müzik öğretmeni adaylarının, okul müziğinin içerdiği ses ve

enstrüman eserleri için yazılmış eşlikleri seslendirebilmesi; yine bu eserlere emprovize eşlik edebilme yetisinin verilmesi; kullanılan metotların eşlik yapabilme kazanımını geliştirmesi bakımından müzik öğretmeni yetiştirme sürecine uygun olması ve derslerde materyal olarak kullanılan eserlerin okul müziği ile bağlantılı olması şeklinde sıralamıştır. Bunların gerçekleştirilebilmesi için müzik öğretmeni adaylarına verilen piyano eğitiminin aynı zamanda okul şarkılarına eşlik yapabilme ile ilgili konuları da kapsamalıdır. Okul şarkılarına varsa yazılı olan eşlik partilerini çalabilme, eşlik partisi yazılı olmayan okul şarkılarına da doğaçlama yaparak ya da yazma-besteleme yoluyla eşlik yapabilme konularında bir eğitimin verilmesi önem kazanmaktadır.

Cangal (2005: 110) armoni eğitiminde verilen bir ezginin (soprano partisinin) armonilenmesi yani çok seslendirilmesi açısından dikkat edilecek konuları; ezginin detaylı ele alınıp, nota veya ölçü bazında uygun akorlar ile armonilenebileceğinin saptanması, ölçü başlarında daima yeni akor getirilmesi, “birinci cümle sonunda dominant akoruna gelerek soru cümlesi oluşturulması”, ezginin gidişine karşıt yönde bir bas hareketinin öncelikle düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Sönmezöz (2011: 710), okul şarkılarına doğaçlama eşlik yapılırken dikkat edilmesi gereken noktaları şu şekilde belirtmiştir:

1. Eşlik yapılan şarkıların ilk olarak tonunun belirlenmesi,
2. Tonun belirlenmesinin ardından eserin tona uygun armonik derecelendirmesinin yapılması,
3. Şarkıdaki ezgi hareketlerinin analiz edilerek ton değişimlerinin tespit edilmesi,
4. Armonik derecelendirmesinin ardından, belirlenen derecelerin ezginin altına roma rakamı ile yazılması,
5. Belirlenmiş derecelere uygun olarak şarkının eşlik figürüne karar verilmesi,
6. Şarkıya uyan bir tartımın seçilmesi; ezgideki duraklara karşılık gelecek şekilde seçilen hareketli öğelerle ritimsel hareketlilik sağlanması,
7. Eksik ölçünün yer aldığı eserlerde eşlikleme figürlerinin daha önceden duyurularak şarkının tonuna ve ritmine uyum sağlanması.

Tüm bunların gerçekleşebilmesi için eşlik yapabilme ile ilgili çalışmaların piyano derslerinin dışında ayrı bir ders olarak programda yer alması gereği ön plana çıkmaktadır. 1997-1998 Müzik Öğretmenliği Lisans Programında *Eşlik-Korepetisyon*; 2006-2007 programında *Eşlik Çalma* adı altında ayrı bir ders olarak okutulan eşlik dersinin, 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programının yürürlüğe konmasıyla, bireysel çalgı eğitimi piyano derslerinin içine aktarıldığı görülmektedir. Bu durumda bireysel çalgısını piyano seçmeyen müzik öğretmeni adaylarının sadece bir yıllık bir piyano eğitimi ile okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilme konusunda eksik ve yetersiz kalacağı söylenebilir. Bu nedenlerle müzik öğretmeni yetiştirmenin gerekleri açısından, müzik öğretmeni adaylarının okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilme hakkındaki görüşlerinin araştırılması gerekli görülmüş ve araştırmanın problem cümlesi “Müzik Öğretmeni Adaylarının Okul Şarkılarına Piyano ile Eşlik Yapabilme Düzeyleri ve Zorlandıkları Konular Hakkındaki Görüşleri Nasıldır?” şeklinde oluşturulmuştur.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada müzik öğretmeni adaylarının okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilme düzeylerinin ve söz konusu öğretmen adaylarının eşlik yapma sırasında zorlandıkları konuların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, müzik öğretmeni adaylarının piyano ile okul şarkılarına doğaçlama eşlik yaparak, eşlik partisi yazarak ya da yazılı olan eşlik partilerini çalarak eşlik yapabilme düzeyleri, konuyla ilgili yaşadıkları zorlukların tespiti ve bu bağlamda konuya ilişkin durumun ortaya konarak tartışılması bakımından önemlidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak betimsel yöntem kullanılmıştır. Betimsel çalışmalar, var olan olguların önceden yaşanmış olaylar ve koşullarla bağlantılarını göz önüne alarak, olgular arasındaki ilişkiyi açıklar (Kaptan, 1995: 59).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana bilim Dalında 2021-2022 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında öğrenim gören 28 müzik öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Katılımcıların kişisel bilgilerine ilişkin veriler aşağıda yer almaktadır.

Çizelge 1: Müzik Öğretmeni Adaylarının Mezun Oldukları Lise Türüne İlişkin Dağılım

Lise Türü	f	%
Meslek Lisesi	1	3.6
Mesleki Anadolu Lisesi	1	3.6
Genel Lise	4	14.3
Açık Öğretim Lisesi	1	3.6
Anadolu Lisesi	10	35.6
Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi	11	39.3
Toplam	28	100

Çizelge 1'e göre araştırmaya katılan müzik öğretmeni adaylarının %3.6'sının Meslek Lisesi, %3.6'sının Mesleki Anadolu Lisesi, %14.3'ünün Genel Lise, %3.6'sının Açık Öğretim Lisesi, %35.6'sının Anadolu Lisesi, %39.3'ünün Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi mezunu olduğu görülmektedir.

Çizelge 2: Müzik Öğretmeni Adaylarının Okudukları Sınıfa İlişkin Dağılım

Sınıf	f	%
3. Sınıf	11	39.3
4. Sınıf	17	60.7
Toplam	28	100

Çizelge 2 incelendiğinde müzik öğretmeni adaylarının %39.3'ünün üçüncü sınıf, %60.7'sinin dördüncü sınıfta okumakta olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 3: Müzik Öğretmeni Adaylarının Bireysel Çalgı Türlerine İlişkin Dağılım

Çalgı	f	%	Çalgı	f	%
-------	---	---	-------	---	---

Keman	6	21.4	Flüt	5	17.9
Viyola	1	3.6	Bağlama	1	3.6
Viyolonsel	3	10.7	Klarinet	1	3.6
Piyano	2	7.1	Kanun	1	3.6
Şan	2	7.1	Gitar	6	21.4
Toplam			28		100

Çizelge 3'te müzik öğretmeni adaylarının bireysel çalgılarına bakıldığında %21.4'ünün keman, %3.6'sının viyola, %10.7'sinin viyolonsel, %7.1'inin piyano, %7.1'inin şan, %17.9'unun flüt, %3.6'sının bağlama, %3.6'sının klarinet, %3.6'sının kanun, %21.4'ünün gitar olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada öncelikle katılımcı müzik öğretmeni adaylarına anket uygulaması yapılmıştır. Uygulanan ankete Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana bilim Dalında 2021-2022 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında üçüncü ve dördüncü sınıfta okumakta olan ve araştırmaya katılmak için gönüllü onam formunu imzalayan 28 müzik öğretmen adayı katılmıştır. Söz konusu ankette müzik öğretmeni adaylarının mezun oldukları lise türü, kaçınıcı sınıfta okudukları ve bireysel çalgılarının ne olduğu konusunda kişisel bilgileri içeren üç adet ve okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilme görüşlerine ilişkin olarak 12 adet olmak üzere toplam 15 soru yöneltilmiştir. Anket uygulamasının ardından katılımcılar arasından dördüncü sınıfta okumakta olan 12 müzik öğretmeni adayı ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede müzik öğretmeni adaylarına Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı'nda bulunan "Piyano Eğitimi ve Bireysel çalgı Eğitimi (Piyano) Ders İçerikleri" ile "Armoni ve Eşlikleme Ders İçeriği"nde belirtilmiş olan okul şarkılarına piyano ile eşlik yapılması konusunda bilgilerinin bulunup bulunmadığı, öğretmenlik uygulaması sırasında okul şarkılarına piyano ile eşlik yaparken zorluk yaşayıp yaşamadıkları hakkında üç adet kapalı uçlu ve hangi konular hakkında zorlandıklarına ilişkin bir adet açık uçlu olmak üzere toplam dört adet soru yöneltilmiştir. Araştırmada anket uygulaması sırasında elde edilen bulgular frekans ve yüzdeleri hesaplanarak tablolar halinde sunularak değerlendirmeleri yapılmıştır. Yüz yüze yapılan görüşme sırasında ise katılımcı müzik öğretmeni adaylarının kimlik bilgileri gizli tutulmuş, MÖA1, MÖA2...şeklinde kodlanarak verilmiş, elde edilen görüşler temalara ayrılarak tablo halinde belirtilmiştir. Bunun yanı sıra müzik öğretmeni adaylarının görüşme sırasında sorulara verdikleri yanıtlar doğrudan alıntı şeklinde sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın problemine dayalı olarak katılımcılara yöneltilen sorulardan elde edilen veriler yer almaktadır.

Çizelge 4: Müzik Öğretmeni Adaylarının Okul Şarkılarına Piyano İle Eşlik Yapabilme Görüşlerine İlişkin Dağılım

SORULAR	Hiç		Az		Orta Ölçüde		Büyük Ölçüde		Tamamen		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Sizce ilköğretim okullarında okul şarkılarına piyano ile eşlik ne ölçüde yapılmalıdır?	-	-	-	-	-	-	5	17.9	23	82.1	28	100
Lisans eğitiminiz süresince piyano derslerinizde okul şarkılarına eşlik yapabilme içerikli bir eğitim aldınız mı?	18	64.3	5	17.9	3	10.7	-	-	2	7.1	28	100
Aldığınız piyano eğitimi okul şarkılarına eşlik yapabilme konusunda yeterli midir?	15	53.6	9	32.2	2	7.1	2	7.1	-	-	28	100
Lisans eğitiminiz süresince piyano derslerinin dışında “Okul Şarkılarına Eşlik Yapabilme” ile ilgili bir eğitim aldınız mı?	16	57.1	6	21.4	4	14.3	1	3.6	1	3.6	28	100
Tonal okul şarkılarına piyano ile ne ölçüde eşlik yapılabiliyorsunuz?	5	17.9	12	42.9	6	21.4	2	7.1	3	10.7	28	100
Eşlik yapacağınız okul şarkısını içinde geçen tonlara göre ne ölçüde şifreleyebiliyorsunuz?	4	14.3	4	14.3	10	35.6	5	17.9	5	17.9	28	100
Eşlik yapacağınız okul şarkısını piyano klavyesi üzerinde ne ölçüde akorlandırabiliyorsunuz?	2	7.1	7	25	7	25	5	17.9	7	25	28	100
Yazılı bir eşlik partisi olmayan okul şarkılarına piyano üzerinde sağ eliniz ile melodiyi tek ses çalarken sol elinizle sadece akor basarak ne ölçüde eşlik yapılabiliyorsunuz?	5	17.9	9	32.2	8	28.5	4	14.3	2	7.1	28	100
Piyano ile eşlik yapacağınız okul şarkısının ritmine göre eşlik modelini ne ölçüde uygulayabiliyorsunuz?	5	17.9	8	28.5	5	17.9	6	21.4	4	14.3	28	100
Okul şarkılarına piyano ile basit tartımlarla ne ölçüde eşlik yapılabiliyorsunuz?	-	-	9	32.2	8	28.5	6	21.4	5	17.9	28	100
Modal ve makamsal tonlardaki okul şarkılarına piyano ile ne ölçüde eşlik yapılabiliyorsunuz?	9	32.2	8	28.5	5	17.9	4	14.3	2	7.1	28	100
Piyano ile eşlik yaparken parça içinde geçen ton değişimi/modülasyon gibi öğeleri ne ölçüde uygulayabiliyorsunuz?	5	17.9	11	39.3	8	28.5	1	3.6	3	10.7	28	100

Çizelge 4 incelendiğinde, müzik öğretmeni adaylarının %82.1’i ilköğretim okullarında müzik dersinde okul şarkılarına piyano ile eşlik yapılmasının tamamen gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Ancak katılımcıların %64.3’ü lisans eğitimleri süresince piyano derslerinde okul şarkılarına eşlik yapabilme içerikli bir eğitimi hiç almadıklarını, %53.6’sı ise alınan piyano eğitiminin okul şarkılarına eşlik yapabilme konusunda hiç yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra tonal okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilme konusunda katılımcı müzik öğretmeni adaylarının sadece %10.7’sinin, eşlik yapılacak okul şarkısını içinde geçen tonlara göre şifreleyebilme konusunda %17.9’unun, eşlik yapılacak okul şarkısını piyano klavyesi üzerinde akorlandırabilme konusunda %25’inin, yazılı bir eşlik partisi olmayan okul şarkılarına piyano üzerinde sağ el ile melodiyi tek ses çalarken sol el ile sadece akor basarak eşlik

yapabilme konusunda %7.1'inin, piyano ile eşlik yapılacak okul şarkısının ritmine göre eşlik modeli uygulayabilme konusunda %14.3'ünün, okul şarkılarına piyano ile basit tartımlarla eşlik yapabilme konusunda %17.9'unun, modal ve makamsal tonlardaki okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilme konusunda %7.1'inin, piyano ile eşlik yaparken parça içinde geçen ton değişimi/modülasyon gibi öğeleri uygulayabilme konusunda %10.7'sinin tamamen şeklinde yanıt verdikleri görülmektedir.

Çizelge 5: Müzik Öğretmeni Adaylarının “Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı”nda Bulunan “Piyano Eğitimi ve Bireysel Çalgı Eğitimi (Piyano) Ders İçerikleri”nde Belirtilmiş Olan Okul Şarkılarına Piyano ile Eşlik Yapılması Konusundaki Görüşlerine İlişkin Dağılım

Seçenekler	f	%
Evet, haberim var.	1	8.3
Hayır, haberim yok.	11	91.7
Toplam	12	100

Çizelge 6: Müzik Öğretmeni Adaylarının “Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı”nda Bulunan “Armoni ve Eşlikleme Ders İçeriği”nde Belirtilmiş Olan Okul Şarkılarına Piyano ile Eşlik Yapılması Konusundaki Görüşlerine İlişkin Dağılım

Seçenekler	f	%
Evet, haberim var.	1	8.3
Hayır, haberim yok.	11	91.7
Toplam	12	100

Çizelge 5 ve Çizelge 6 birlikte incelendiğinde öğretmenlik uygulaması eğitimini almış olan müzik öğretmeni adaylarının %91.7'sinin söz konusu programda bulunan “Piyano Eğitimi ve Bireysel Çalgı Eğitimi (Piyano) Ders İçerikleri” ile “Armoni ve Eşlikleme Ders İçeriği”nde belirtilmiş olan okul şarkılarına piyano ile eşlik yapılması konusunda haberdar olmadığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 7: Müzik Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Sırasında Okul Şarkılarına Piyano ile Eşlik Yaparken Zorluk Yaşama Durumları

Seçenekler	f	%
Evet, zorlandım.	12	100
Hayır, zorlanmadım.	-	-
Toplam	12	100

Çizelge 7'ye göre yüz yüze görüşmeye katılan ve öğretmenlik uygulaması eğitimini almış olan katılımcıların tamamının öğretmenlik uygulaması sırasında okul şarkılarına piyano ile eşlik yaparken zorluk yaşadıkları görülmektedir.

Çizelge 8: Müzik Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Sırasında Okul Şarkılarına Piyano ile Eşlik Yaparken Zorlandıkları Konulara İlişkin Dağılım

Tema	Katılımcılar	f
Piyano eğitiminde teknik bilgi yetersizliği	MÖA1, MÖA5, MÖA6, MÖA7	4
Piyano derslerinde okul şarkısına eşlik yapabilme içerikli eğitim almama	MÖA2, MÖA3, MÖA4	3
Yıl bakımından piyano eğitimi süresinin yetersiz olması	MÖA9, MÖA12	2
Eşlik yapabilme ile ilgili bilgi yetersizliği	MÖA8, MÖA10, MÖA11	3

Çizelge 8 incelendiğinde katılımcıların öğretmenlik uygulaması sırasında okul şarkılarına piyano ile eşlik yaparken “piyano eğitiminde teknik bilgi yetersizliği”, “piyano derslerinde okul şarkısına eşlik yapabilme içerikli eğitim almama”, “yıl bakımından piyano eğitimi süresinin yetersiz olması”, “eşlik yapabilme ile ilgili bilgi yetersizliği” konularında zorluk yaşadıkları görülmektedir. yüz yüze yapılan görüşme sırasında katılımcıların zorluk yaşadıkları konulara ilişkin görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

MÖA1: Öğretmenlik uygulaması sırasında piyanoda eşlik yaparken çok zorlandım. Kendimce bir şeyler yapmaya çalıştım. Piyano tenliği konusunda bilgim olmadığı için fazlasıyla zorlanıyorum.

MÖA2: Evet. Çok zorlandım. Çünkü okul şarkılarının piyano ile eşliğine yönelik bir eğitim almadık.

MÖA3: Öğretmenlik uygulaması için okullara gittiğimizde piyanoda eşlik yapmak benim için çok zor oldu. Lisans eğitimim boyunca piyanoda okul şarkılarına eşlik yapmak üzere bir eğitim almadım.

MÖA4: Zorlandım. Okul şarkılarına piyano ile eşlik yapmakla ilgili bir eğitim almadık.

MÖA5: Evet. Yetersiz piyano bilgim yüzünden sorun yaşadım ve çok zorlandım.

MÖA6: Evet çok zorluk yaşadım. Güzel sanatlar lisesinden aldığım bilgiler zamanla unutuldu ve pratik yapmadığım için bu da performansımı etkiledi.

MÖA7: Evet oldukça zorlandım. Benim bireysel çalgım gitar. Öğretmenlik uygulaması sırasında bazı parçalara piyano ile eşlik yapamadım ve kendi çalgımla eşlik etmek zorunda kaldım.

MÖA8: Biraz zorlandım diyebilirim. Basit melodili şarkıları çalabiliyorum fakat orta zorluktaki şarkılara piyanoda eşlik etme konusunda epeyce zorlandım. Sadece akor basarak eşlik yapabildim.

MÖA9: Evet. Çok zorluk yaşadım. Ben bireysel çalgı eğitimi şan öğrencisiyim. Lisans eğitimimizde piyano dersleri çok azdı hatta yok desek yeridir. İlk seneden sonra piyanoya devam etmediğim için gerileme oldu. Bu yüzden piyanoda eşlik yaparken zorlanıyorum.

MÖA10: Evet oldukça zorlanıyorum. Bireysel çalgım piyano olduğu için piyanoda bir eseri çalarken hâkim olabiliyorum. Hatta okul şarkılarının yazılı bir eşlik partisi varsa çalabiliyorum. Ama eşlik partisi yazılı olmayan bir okul şarkısına eşlik yapmaya çalışırken zorlanıyorum. Doğaçlama eşlik yapmakta zorlanıyorum.

MÖA11: Lisans eğitimimiz boyunca verilen piyano eğitimi yetersiz olduğu için çok zorluk yaşadım.

MÖA12: Fazlasıyla zorluk yaşadım. Ben keman öğrencisiyim. Sadece bir yıl piyano dersi gördüm. Bu yüzden bir yıllık piyano eğitimi eşikleme konusunda çok yetersiz.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Araştırmada üçüncü ve “öğretmenlik uygulaması” eğitimi almış dördüncü sınıftaki müzik öğretmenliği öğrencilerinin %82.1’inin tamamen, %7.9’unun büyük ölçüde olmak üzere toplam %100’ünün ilköğretim okullarında müzik derslerinde okul şarkılarına piyano ile eşlik yapılmasını gerekli gördükleri, ancak büyük bir çoğunluğunun lisans eğitimi süresine piyano derslerinde okul şarkılarına eşlik yapabilme içerikli bir eğitim almadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan müzik öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğu, lisans eğitimleri süresince aldıkları piyano eğitimini okul şarkılarına eşlik yapabilme konusunda yetersiz bulduklarını ve lisans eğitimlerinde almış oldukları piyano dersleri dışında da okul şarkılarının eşliklendirilmesine yönelik bir eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, müzik öğretmeni adaylarının lisans eğitimleri süresince okul şarkılarına eşlik yapabilme konusunda eksik ve yetersiz bir donanımla mezun oldukları şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla, müzik öğretmeni adaylarının lisans eğitimleri kapsamında piyano eğitimi ve diğer derslerinde okul şarkılarının piyano ile eşliklendirilmesi konusunda son derece

sınırlı bir eğitim aldıkları, bunun da mesleki deneyimlerinde çeşitli zorluklar yaratabileceği kanısı ortaya çıkmaktadır.

“Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı”nda Piyano ile Armoni ve Eşlikleme derslerinin tanımlarına bakıldığında, lisans birinci sınıfta zorunlu olarak görülen Piyano Eğitimi 1 ve Piyano Eğitimi 2 derslerinde okul şarkılarının piyano ile eşliklendirilmesi ile ilgili herhangi bir içerik bulunmamaktadır. Bireysel Çalgı Eğitimi Piyano derslerinin tanımlarında ise, sadece ikinci yarıyılıda görülen Bireysel Çalgı Eğitimi Piyano 2 dersinin içeriğinde “okul müziklerine eşlik edebilmeye yönelik çalışmalar yapma” (YÖK, 2018: 11) ve altıncı yarıyılıda görülen Bireysel Çalgı Eğitimi Piyano 6 dersinin tanımında ise “çalgı ve okul müziği eşlikleri yaparak etkinliklerde görev alma” (YÖK, 2018: 27) şeklinde belirtildiği görülmektedir. Buradan bireysel çalgısını piyanodan farklı bir çalgı seçen müzik öğretmeni adaylarının lisans eğitimleri süresince okul şarkılarının piyano ile eşliklendirilmesi konusunda hiçbir eğitim almadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Armoni ve Eşlikleme derslerinin tanımlarına bakıldığında ise üçüncü yarıyılıda görülen Armoni ve Eşlikleme 1 dersinde “piyanoda eşlik modellerini oluşturma, beş ses aralığındaki ezgilere piyano ile blok akor kullanarak eşlik oluşturma” (YÖK, 2018: 13), dördüncü yarıyılıda görülen Armoni ve Eşlikleme 2 dersinde ise “bir oktav ve daha büyük ses aralığındaki ezgilere piyano ile eşlik oluşturma, okul şarkılarının armonik analizi ve piyano ile eşliklenmesi, deşifre ezgilere basit eşlik yapılması” (YÖK, 2018: 18) şeklinde bir içeriğin yer aldığı görülmektedir. Piyano eğitimi sınırlı düzeyde olan bir öğrencinin bu şekildeki bir ders içeriğini sadece haftada iki saatlik bir süre içerisinde başarıyla gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği tartışmaya açıktır. Özellikle piyano eğitimine lisans döneminde sıfırdan başlayan öğrenciler göz önünde bulundurulduğunda söz konusu kazanımların elde edilmesi konusunda çeşitli güçlükler yaşanabileceği söylenebilir.

Sönmezöz ve Başarır (2022: 140-141) çalışmalarında, piyano ders içeriklerinin piyano öğretim elemanlarınca değerlendirildiği çalışmalarında, öğretim elemanlarının bireysel çalgısını piyanodan farklı bir çalgı seçen öğrencilerin sadece birinci yılda almış oldukları Piyano Eğitimi 1 ve Piyano Eğitimi 2 derslerini haftalık ders saati ve yıllık süre açısından yetersiz, bireysel çalgısını piyano olarak seçen öğrencilerin ise sayıca az olması nedeniyle istenen düzeyde bir piyano eğitiminin verilemeyeceği gerekçesi ile yetersiz bulduklarını, ayrıca piyano derslerinin üç ya da dört yıl süreyle zorunlu olarak verilmesi ve bu derslerin son bir yılda eşlik eğitimi yönünde olması gerektiği konusunda görüş belirttikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmada ayrıca katılımcıların yarısından fazlasının tonal okul şarkılarına piyano ile eşlik yapabilme, eşlik yapılacak okul şarkısını içinde geçen tonlara göre şifrelemlendirebilme, eşlik yapılacak okul şarkısını piyano klavyesi üzerinde akorlandırabilme, yazılı bir eşlik partisi olmayan okul şarkılarına piyano üzerinde sağ el ile melodiyi tek ses çalarken sol el ile sadece akor basarak eşlik yapabilme, piyano ile eşlik yapılacak okul şarkısının ritmine göre eşlik modeli uygulayabilme, basit tartımlarla eşlik yapabilme, modal ve makamsal tonlardaki okul şarkılarına eşlik yapabilme, eşlik yaparken parça içinde geçen ton değişimi/modülasyon gibi öğeleri uygulayabilme konularında istenen düzeyde başarı sağlayamadıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan yüz yüze görüşmeye katılan ve öğretmenlik uygulaması eğitimi almış dördüncü sınıfta okumakta olan müzik öğretmeni adaylarının tamamının öğretmenlik uygulaması

sırasında okul şarkılarına piyano ile eşlik yaparken zorlandıkları ve en çok zorlandıkları konuların piyano eğitiminde teknik bilgi yetersizliği, piyano derslerinde okul şarkısına eşlik yapabilme içerikli eğitim almama, yıl bakımından piyano eğitimi süresinin yetersiz olması, eşlik yapabilme ile ilgili bilgi yetersizliği olduğu sonucu elde edilmiştir.

Tunç ve Albuz'un (2010: 57-58) çalışmalarındaki verilere göre; müzik ana bilim dalı öğrencilerinin kolay düzeyde bir ezgiyi eşlik modeli haliyle, orta düzeyde bir ezgiyi şifreli haliyle, zor düzeyde bir ezgiyi ise yalın haliyle seslendirme becerilerine sahip oldukları görülmektedir. Araştırmada ezgi yapılarının zorlaştıkça eşlik yapabilme becerisine yönelik oranların düşmeye başladığı dikkat çekmektedir.

Pirlibeylioğlu'nun (2015: 53) araştırmasında, müzik öğretmeni adaylarının özellikle okul şarkılarına ve bunun dışında türküler ve eserlere de eşlik yapma becerilerine sahip olması gerektiği konusunda öğretim elemanlarının görüş bildirdiklerini tespit etmiştir. Çevik ve Güven (2011: 96) müzik öğretmenlerinin görev yaptıkları okullarda bir okul şarkısına piyano/org ile eşlik yaparken yeterli pratiklerinin olmaması, armoni bilgilerindeki eksiklikler ve lisans eğitimleri boyunca konuyla ilgili yeterli çalışmaların yapılmaması nedeniyle büyük çoğunluğunun zorluk yaşadığını belirtmiştir. Sevgi (2005: 209) müzik öğretmenliği mesleğine yönelik verilen armoni eğitiminde eşliklendirilmiş okul şarkılarının armonik açıdan analiz edilerek, söz konusu şarkılar için kullanılan armoni ve eşlik modellerinin tartışılması gerektiğini vurgulamıştır. Kardeş ve Demirci (2021: 170) müzik öğretmenliği lisans öğrencilerinin eğitimleri boyunca eşlik yapabilme konusunda bilinçlendirilmelerinin önemini vurgulamış ve verilen eğitimin bu doğrultuda yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Çevik (2011: 357) eşlik dersinin yeniden gözden geçirilerek, dördüncü sınıfa kadar devamının sağlanması ve okul şarkısı, halk türküsü, İstiklal Marşı ile diğer marşlara ilişkin öğrenmelerin ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Bu araştırmada müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde piyanoda eşlik eğitimi konusunda durumun ortaya konması açısından müzik öğretmeni adaylarının görüşleri alınarak değerlendirilmiştir. Müzik öğretmeni adaylarının lisans eğitimleri boyunca piyano dersinden elde edecekleri kazanımların dışında okul şarkılarına eşlik yapabilme eğitimi ile ilgili çok sınırlı düzeyde bir eğitim alabildikleri ortaya konmuştur. Özellikle bireysel çalgısı piyano olmayan müzik öğretmeni adaylarının eşlik yapabilme üzerine neredeyse hiçbir şekilde eğitim almamış olmaları, piyano seçenlerin ise kendi piyanistik bilgileri sayesinde eşlik yapabilme konusunda göreceli olarak yeterli olmaları düşündürücü bir durumdur. Yapılan incelemede yürürlükteki lisans programında bir yıl görülen Armoni ve Eşikleme dersi dışında okul müziklerinin piyano ile eşliklenmesi ile ilgili tüm hedef ve kazanımların piyano dersine bırakılmış olduğu görülmektedir. Ancak bireysel çalgısını piyano seçmeyen öğrencilerin bu kazanımdan yoksun kalmaları nedeniyle büyük bir eksikliğin yaşandığı söylenebilir. Araştırmanın konusu ile ilgili olarak geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur.

1. Bu araştırma genele yayılıp tüm Türkiye'deki müzik öğretmeni adaylarına uygulanabilir,
2. "Okul şarkılarına eşlik yapabilme" konusunda neler yapılabileceği hakkında piyano öğretim elemanlarının bilgisine başvurulabilir ve yeniden eşlik çalma dersinin yürürlüğe konması için bir model ortaya çıkarılabilir,

3. Okul şarkısı eşliklemesi ile ilgili içeriklerin piyano eğitimi ders içeriklerinden çıkarılması ve konuyla ilgili adı ve saati ile belirlenmiş olarak bir dersin açılması sağlanabilir,
4. Okul şarkılarına piyano ile eşlik yapma içeriği ile ilgili verilecek bir eğitim sürecinde; sadece doğaçlama ya da yazılı olan eşlik partiyonlarının deşifre edilmesi şeklinde değil, aynı zamanda eşliğı yapılacak şarkıların tonlama, derecelendirme, akorlandırma ve uygulanacak eşlik modelinin seçimi konularını içermesi de sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Cangal, N., *Armoni*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2005.

Çevik, D. B., & Güven, E., (2011). İlköğretim Müzik Öğretmenlerinin Okul Şarkılarına Piyanoda Eşlik Yapabilme Konusuna İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Çalışma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (25), 86-98.

Çevik, D. B., (2011). Müzik Öğretmeni Adaylarının Eşlik Dersine Bakış Açıları İle Derste Zorlandıkları Konulara İlişkin Çözüm Önerileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19 (1), 345-360.

Kaptan, S., *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*, Tekışık Web Ofset Tesisleri, Ankara, 1995.

Kardeş, B., & Demirci, Ş. (2019). Müzik Derslerinde Eşlik Kullanımının Müzik Öğretmenleri Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (42), 157-172.

Kardeş, B., *Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitim Anabilim Dalı Programlarında Kazandırılan Eşlik Yapabilme Becerisinin Program Hedeflerine Ulaşma Durumu*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2013.

Kutluk, Ö., *Okul Şarkıların Piyano İle Eşlik yapabilme Becerisinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 1996.

Özen, M., *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitimi Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü Son Sınıf Öğrencilerinin Piyano Müzik Öğretmenliğinin Gereklere Doğrultusunda Kullanma Becerileri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1998.

Pirlibeylioğlu, B., *Müzik Eğitimi Anabilim Dalı 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Piyano Performansı Özyeterlik Algıları ile Piyano Öğretim Elemanlarının Öğrencilerin Performansı Hakkındaki Görüşleri (Ege Bölgesi Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2015.

Sevgi, A., (2005). Müzik Öğretmenliği Mesleği Gereklere Doğrultusunda Bir Armoni Eğitimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 199-2011.

Sönmezöz, F., & Başarır, S. N., Müzik Öğretmenliği Lisans Programı Piyano Ders İçeriklerinin Öğretim Elemanlarının Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi, Orhun, F. B., & Şişman, O. A., (Ed.), *Güzel Sanatlar Alanında Uluslararası Araştırmalar III*, içinde (1. Baskı, ss.115-145), Eğitim Yayınevi, Konya, 2022.

Sönmezöz, F., *İlköğretimde Kullanılan Şarkılara Piyano İle Eşlik Yapabilme*, III. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, 707-715, Girne, 2011.

Sönmezöz, F., *Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlardaki Eşlik Öğretiminin Müzik Öğretmenlerinin Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006.

Tunç, T. & Albuz, A. (2010). Müzik Öğretmenliği Anabilim Dallarında Uygulanan Armoni Kontrpuan-Eşlik Derslerinde Piyanonun Kullanım Durumlarının İncelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, 2 (2). 47-58.

Yönetken, H. B. Okulda Çalgı Sorunu ve Çalgısal Müzik Etkinlikleri, A. Say (Ed.), *Müzik Öğretimi*, içinde (69-70), Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, 2001.

Yüctoker, İ., *Yeni Öğretmen Yetiştirme Lisans Programına Göre Piyano Eğitimi Dersinin Değerlendirilmesi*, 1. Uluslararası Multidisipliner Bilimsel Çalışmalar Kongresi, 15-17, Giresun, 2019.

Yüksek Öğretim Kurulu, (2018). *Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Programlarının Yeniden Düzenlenmesi*, YÖK Yayını, Ankara, 2018.

HOLLANDA ÜLKESİNİN SPOR SİSTEMİNİN ANALİZİ VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRMASI

Özlem TUNÇALP¹ Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ¹ Prof. Dr. Cemal GÜNDOĞDU³

¹ İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ORCID ID 0000-0001-9254-9428

² İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ORCID ID 0000-0002-7815-5710

³ İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ORCID ID 0000-0002-9122-6755

ÖZET

Bu çalışmada Hollanda spor sisteminin analizi ve Türkiye spor sistemi ile karşılaştırmasının yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda kitap, makale, online veri tabanı gibi kaynaklar taranarak çalışma konusu ile ilgili veriler elde edilmiştir. Hollanda'daki 17 milyon insanın yaklaşık 5 milyonu, ülkedeki 35.000 spor kulübünden birine kayıtlıdır. 15 yaşından büyük nüfusun yaklaşık üçte ikisi haftalık olarak spor yapmaktadır. Futbol, çim hokeyi ve korfbol ile Hollanda'daki en popüler sporlardır. Sürat pateni, bisiklet, tenis ve golf en yaygın olarak oynanan dört bireysel spordur. Hollanda'da spora katılım okullar, oyun alanları, yerel topluluk binaları ve ticari organizasyonlar aracılığıyla sağlanabilirken, spora katılım ve spor etkinliklerinin büyük çoğunluğu yerel gönüllü spor kulüpleri aracılığıyla organize edilmektedir. Hollanda'da sporun finansmanında; ulusal, bölgesel ve yerel bazda hükümetin finansal desteği ön plandadır. Belediyeler ise özellikle spor tesisi konusunda spora yatırım yapan birimlerdir. Türkiye'de spor alanında ilk ulusal örgütlenmenin kurulmasından günümüze kadar spor yöneticiliğinin keşfi her zaman gündemde olmuştur. Özerk bir spor yönetiminden ulusal bir otoriteye geçiş, çeşitli nedenlerle spor yönetimini temsil eden derneklerin bir kuruluştan diğerine geçmesi, futbol federasyonlarının özerkliği ve diğer federasyonlarda özerkliğin getirilmesi "seçimler" gibi uygulamalar bunun açık kanıtıdır. Hollanda ise sporun geniş kitlelere yayılmasını sağlayabilmiştir. Sporun desteklenmesini yerel yönetimlere, sivil toplum kuruluşlarına kadar indirgeyebilmiştir. Spor kulüplerine üyeliklerin artması, halkın günlük veya haftalık olarak spor yapmaları sağlanmıştır. Sporun ve sporcunun desteklenmesi sadece elit sporcularla sınırlı kalmamış, yerel yönetimlerin ve diğer gönüllülerin de katılımı ile fiziksel aktivitenin bir yaşam biçimi haline gelmesi ülke politikası haline gelmiştir. Hemen her yaşta bireyin işlerine ya da okullarına giderken bisiklet kullanıyor olmaları sporun yaygınlığının önemli bir kanıtı niteliğindedir. Özellikle spor kulüplerine üyelik şeklinde halkın spora katılımının sağlanması uzun süreli ve istikrarlı bir spor politikasının oluşturulması ile sağlanabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Hollanda, Spor, Spor Sistemi

GİRİŞ

Hollanda'da spor ön plandadır. Farklı bir anlatımla ülke sportif açıdan aktif bir ülkedir. Gönüllüler tarafından yönetilen çok sayıda yerel spor kulübü bulunmaktadır. Futbol, yüzme ve tenis birçokları arasında popülerdir. Ülkede çok sayıda yetişkin ve çocuk her gün işe ve okula bisikletle gitmektedir, bu da ülke halkının fiziksel açıdan iyi bir hale gelmesini sağlamaktadır (<https://www.kenniscentrumspportenbewegen.nl>).

Hollanda'da spor politikası Sağlık, Refah ve Spor Bakanlığı'nın sorumluluğundadır. (Sports Department of the Ministry of Health, Welfare and Sports VWS, Spor Bakanlığı, Sağlık, Refah ve Spor Bakanlığı). İl yetkilileri (12 il), Devlet ve STK'lar tarafından uygulanan spor politikası doğrultusunda sınırlı ve tamamlayıcı bir rol oynamaktadır. Ülkede 650 STK spora önemli önemli derecede mali destek sağlamaktadır. 1993 yılında Hollanda Olimpiyat Komitesi ve Spor Federasyonu birleşik bir yapı haline gelmiş ve Hollanda'da organize sporu temsil etmeye başlamıştır. Bu iki organizasyonun yanı sıra 3 adet de merkezi spor organizasyonu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Katolik Sporları Federasyonu; ikincisi, Hıristiyan Sporları Federasyonu ve üçüncüsü Kültürel Sporlar Federasyonudur. Ayrıca Engelliler Federasyonlarını çatısı altında toplayan bir şemsiye örgüt vardır. Uygulamada tüm milli spor örgütleri il ve bölge temsilciliklerine sahiptir. Yerel kulüpler spor teşkilatının temel taşlarıdır. Demokratik yapılarıyla özerk bir örgüt yapısına sahiptir. Beden eğitimi faaliyetlerinin yürütülmesinden ve finansa edilmesinden Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı sorumludur (<http://docs.neu.edu.tr>).

Hollanda'da Spor Organizasyonu

Hollanda'daki 17 milyon insanın yaklaşık 5 milyonu, ülkedeki 35.000 spor kulübünden birine kayıtlıdır. 15 yaşından büyük nüfusun yaklaşık üçte ikisi haftalık olarak spor yapmaktadır. Futbol, çim hokeyi ve korfbol¹ ile Hollanda'daki en popüler sporlardır. Sürat pateni, bisiklet, tenis ve golf en yaygın olarak oynanan dört bireysel spordur. Fierljeppen (Polsstokverspringen), beugelen, kaatsen, klootschieten, kolven ve korfbol gibi bir dizi yerel Hollanda sporu da uygulanmaktadır (<https://en.wikipedia.org>).

Hollanda'da spora katılım okullar, oyun alanları, yerel topluluk binaları ve ticari organizasyonlar aracılığıyla sağlanabilirken, spora katılım ve spor etkinliklerinin büyük çoğunluğu yerel gönüllü spor kulüpleri aracılığıyla organize edilmektedir. Toplam 28.000

¹ Korfbol, erkeklerle kadınların birlikte oynadıkları tek ve eşsiz bir takım sporudur. Korfbolu eşsiz bir spor yapan ise oyunda hiçbir cinsin diğerine üstünlük sağlamadan tamamen eşit sayıda ve eşit olarak birlikte oynamalarıdır. Oyunda kadınlar ve erkekler aynı rollere sahiptir ve gereken tüm fonksiyonlar her iki cins tarafından da gerçekleştirilir (<https://spor.istanbul>).

kulüpten 25.000'den biraz fazlası ulusal spor çatı kuruluşu NOC*NSF'ye kayıtlıdır. (NOC*NSF, 2011).

NOC*NSF'nin yanı sıra, dini veya kültürel bir mezhebe sahip, ancak çok daha az kayıtlı kulübü olan ve genellikle NOC*NSF'ye kayıtlı kulüplerle örtüşen birkaç şemsiye kuruluş vardır. Tüm ulusal spor şemsiye organizasyonları ve gönüllü spor kulüpleri, üyelerin yılda iki kez üyelik toplantısı yoluyla stratejik kararlar alabilecekleri gönüllü dernek ilkelerine göre organize edilmektedir. Tüm yerel spor kulüpleri ve ulusal şemsiye kuruluşların bir gönüllü kurulu vardır ve gönüllülerle çalışmaktadır. Yaklaşık 1,5 milyon gönüllü (çoğunlukla kulüp üyeleri, gençlik kulübü üyelerinin ebeveynleri ve eski kulüp üyeleri) ve 13.000 ücretli çalışan (3.600 tam zamanlı eşdeğer) bu kulüplerin yönetiminde yer almaktadır (Goossens vd., 2008).

Spor kulüpleri mali açıdan esas olarak kendi üyelerine ve az da olsa dış desteğe bağlıdır. Ortalama olarak, spor kulüplerinin toplam bütçesinin %58'ini üyelik aidatları ve %13'ünü kantin gelirleri oluştururken, sponsorluk %9'unu ve %4 için yerel yönetim sübvansiyonları (Kalmthout vd., 2009).

NOC*NSF, hem elit sporda hem de herkes için sporda sorumlulukları olan, kendi politikasını izleyen bağımsız bir tüzel kişiliktir. NOC*NSF, aynı zamanda spor organizasyonlarının siyasi muhatabı olarak hareket eder ve ulusal şans oyunlarından (loto) elde edilen parayı karşılıklı anlaşma ile üye derneklere dağıtmaktadır. Bu Piyango parasının bir kısmı çatı kuruluşun kendisine gitmektedir. Bunun yanı sıra, şemsiye kuruluş esas olarak ulusal hükümetin sübvansiyonları, sponsorluk ve daha az ölçüde üyelik ücretleri ve diğer menfaatlerle finanse edilmektedir (NOC*NSF 2008).

Hollanda spor yapısındaki en önemli hükümet aktörü belediyelerdir. Spora yapılan kamu harcamalarının yüzde 87'sini, özellikle spor tesislerinin ve sahalarının inşası ve mali yönetimi için oluştururlar (Goossens vd., 2008). On iki Hollanda eyaleti, bölgesel planlama ve çevresel konulardan sorumludur ve yerel düzeyde spor kulüplerine ve diğer spor sağlayıcılarına yardım sağlayan sözde eyalet spor konseylerini finanse etmektedir.

Hollanda devleti, son yıllarda spor politikasında güçlü bir şekilde önem kazanmasına rağmen, öncelikle koordinasyon ve teşvik birimi görevini üstlenmiştir. Bakanlık seviyesindeki spor departmanı, yıllar içinde bir dizi farklı bakanlıkta yer almıştır: küçük bir birim olarak Eğitim, Sanat ve Bilim bakanlığından Kültür, Dinlenme ve Sosyal Hizmet bakanlığı aracılığıyla taşınmıştır (1965) ve daha sonra Refah, Sağlık ve Kültür Bakanlığı (1982), 1994'te Sağlık, Refah ve Spor bakanlığında (Hollandaca Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)) açıkça

görünür bir departman haline gelmeden önce hükümet spor politikasında açık bir rol almayı amaçlamıştır.

Hollanda Ulusal Spor Politikasının Tarihsel Gelişimi

Hollanda'da spor, 19. yüzyılın sonlarında vatandaşların gönüllü spor kulüplerinde spor yapmak için özel girişimler düzenlemeye başlamasıyla aşağıdan yukarıya doğru gelişmiştir. Yerel yönetimler, kamuya ait alanların spor faaliyetleri için kullanılmasını onaylayarak bu faaliyeti kolaylaştırmış ve teşvik etmiştir (Stokvis 1979). Yönetmeliği koordine etmek için bu yerel kulüplerin üyeleri tarafından ulusal spor organizasyonları kuruldu ve spor yarışmalarının organizasyonu ve onlarca yıldır bunu ulusal düzeyde hükümet müdahalesi olmadan yaptılar. Hollanda Olimpiyat Komitesi, uluslararası şampiyonalarda ve Olimpiyatlarda rekabet etmek için uluslararası düzenlemelerin gerekliliği nedeniyle 1912'de kuruldu. Dini yönelimli spor organizasyonları da kurumsallaşma sürecinden geçerken, Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) ulusal olimpiyat komitesine üye olmalarına izin vermemiştir. Ayrıca, bir NOC'nin çoğunluğunun Olimpik spor organlarından oluşması gerekiyordu. Bu, NOC'nin Hollanda'da sporun ulusal temsilci organizasyonu olmasını engelledi. Böylece, Olimpik, Olimpik olmayan ve dini ulusal spor organizasyonları arasında birkaç yıl süren tartışmalardan sonra Hollanda Spor Federasyonu'nu (NSF) kurdular (Pouw, 1999). 1960'lara gelindiğinde, Hollanda gönüllü spor sektörü geniş, iyi kurulmuş ve oldukça kurumsallaşmıştı. Ulusal hükümet, Landelijke Contactraad'ın (yerel yönetimlerden oluşan bir ağ örgütü) kaçırılmış bir şans olarak gördüğü NSF yönetim kurulunda yer almadı (Pouw 1999).

II. Dünya Savaşı sonrasında yerel yönetimler, yerel spor altyapısına yatırım yaparak, tahrip olan spor sahalarının yeniden inşasına ve olumlu bir yaşam ortamının yaratılmasına katkıda bulunmayı amaçlamışlardır. Ulusal hükümet, sporun genel olarak 'insanın ve toplumun yenilenmesine' ve özel olarak da savaş sonrası genç kuşakların moral gelişimine katkısını vurgulamıştır (Stokvis 1979).

1960'ların sonuna kadar ulusal hükümet, gönüllü spor sektörü tarafından spor politikasında daha belirgin bir rol almaya sürekli olarak davet edildi, ancak bunu yaparken temkinli davrandı. 1969'da Kültür, Rekreasyon ve Toplumsal Çalışma Bakanlığı ulusal hükümetin spor politikasındaki rolünü tartışmaya başladı (Ministerie van CRM 1969). 1960'lardan bu yana, ulusal yönetimlerin yanı sıra il ve yerel yönetimler, bütçeler, istekler ve araçlar açısından spor politikasına daha güçlü bir şekilde dahil olmuşlardır.

Yerel düzeyde, spora yapılan net kamu harcaması 1959'da 12 milyon Hollanda loncasından 1971'de 385 milyona ve 1981'de 1.094 milyona yükselmiştir. Ulusal düzeyde, hükümetin spor bütçesi 1964'te üç milyon Hollanda loncasından 1972'de 11 milyona ve 1982'de 43 milyona yükselmiştir (Van Bottenburg 2002). Harcamalardaki bu keskin artış, Hollanda'nın gayri safi milli gelirinin katlandığı ve vergi gelirlerinin arttığı uzun süreli bir ekonomik büyüme dönemi sayesinde mümkün olmuştur. 1960 ve 1980 yılları arasında vergi gelirlerinin on kat artması, hükümete sözde refah devletini oluşturacak bir sosyal hükümler ve hizmetler ağı kurması için mali araçlar sağlamıştır (Stokvis 1979).

1974'te hükümet, açıkça ve özel olarak sporla ilgili ilk politika belgesini yayınladı. O zamanın önemli sosyal ideallerini yansıtan kayıt dışılık, kendiliğindenlik ve taahhüt etmeme gibi ilerici değerleri vurguladı. Gönüllü spor yapısı, rekabete, kurallara ve mükemmellik resme tam olarak uymuyordu. Bu nedenle, ulusal hükümetin 1970'lerdeki spor politikası, gönüllü spor yapısını baypas etmenin ve alternatif herkes için spor aktivitelerini teşvik etmenin bir yolu olarak görülebilir (Van Bottenburg 2002).

1970'lerde artan gönüllü spor kulüplerinin üye sayısı, bu kampanyalar başlamadan önce de belirgin bir artış eğilimini sürdürüyordu (Stokvis 1989). Yine de dolaylı bir sonuç olarak, geleneksel olarak rekabete odaklanan gönüllü spor kulüpleri, daha çok eğlence amaçlı spor branşlarını desteklemişlerdir (Waardenburg 2011).

1974 politika belgesinden kaynaklanan gönüllü spor kulüplerinin gelişimine bir diğer doğrudan katkı, teknik personelin yerel spor kulüplerinde profesyonelleşmesiydi. Bu sözde STK-politikası, 1979'da spor organizasyonunun artan karmaşıklığı ve büyük gönüllü sirkülasyonu sorununu çözmek için başlamıştır. Rekreatif spora daha fazla önem verilmesi hedefini daha da gerçekleştirmek için hükümet, bu profesyonellerden bazılarının NSO'ların teknik personel müfredatına müdahale etmesini gerekli görmüştür (Pouw 1999).

Ulusal hükümetin spor politikasına açık katılımı, 1980'lerin başındaki durgunluk nedeniyle hızla sona ermiştir. Sosyal refah politikası sisteminin diğer bölümleriyle karşılaştırıldığında, hükümetin spor bütçesi hâlâ nispeten küçüktür. Dolayısıyla bu alanda önemli bir tasarruf sağlanamamıştır. Yine de, dönemin spordan sorumlu Dışişleri Bakanı, vatandaşların boş zaman aktivitelerini geliştirme biçimlerine hükümetin müdahalesini geri çekme ihtiyacı hissetmiştir (Van Bottenburg 2002). Bu durum, Hollanda'da o zaman diliminde refah sektörüne yönelik daha geniş siyasi tutumun bir ifadesidir. Hükümetin sporun ulusal çatı kuruluşlarına karşı mesafeli tavrı, 1980'lerdeki karşılıklı ilişkilerinde bir soğumaya yol açtı ve bu nedenle, çok az spor politikası gelişiminin gerçekleştiği bir ara dönem olarak görülebilir.

Hükümet fonlarına nispeten düşük bağımlılıkları nedeniyle, ulusal hükümetin yokluğu çoğu spor çatı kuruluşunun gücünü etkilememiştir. Ulusal spor organizasyonlarının gelirlerinin büyük bir kısmı üyelik aidatları ve piyango paralarından gelmektedir. İlk piyango'nun 1960'ta ve ikincisinin 1975'te piyasaya sürülmesinden bu yana, net kârlar (neredeyse dörtte üçünü alan) spor organizasyonları ve ülkenin önde gelen yardım kuruluşları arasında paylaştırıldı. Bu piyango gelirleri, kamu fonu olarak değil, özel kaynaklardan gelen para olarak algılanmaktadır (De Heer 2000).

1993'ten günümüze: Bir politika ağının büyümesi Hollandalı spor organizasyonları, 1990'larda önde gelen işadamları ve politikacılar tarafından desteklenen, spora katılımın ve elit sporun toplumsal anlamını vurgulayan ve sporu yeniden siyasi gündeme getiren güçlü bir lobi başlatmıştır. Bu lobi, 1993 yılında, Hollanda Spor Federasyonu ile Hollanda Olimpiyat Komitesi'ni birleştiren, sporun genel çatı kuruluşu olarak NOC*NSF'nin kurulmasıyla güçlendirildi. Bu gelişmelerin ardından, çeşitli konferanslar ve tartışmalar düzenlendi ve hem sporun - hem de onun amiral gemisi olan seçkin sporun - bir ilham kaynağı ve karmaşık sosyal sorunların - sözde kötü meseleler - ele alınmasına katkıda bulunma fırsatı olarak algılanan güçlerini vurgulayan yayınlar basıldı. (Van Bottenburg ve Schuyt 1996).

Parlamento üyeleri ve bakanlık spor dairesindeki memurlar bu "spor lobisini" şiddetle desteklediler. Farklı kurumları temsil eden bu gruplar, sporun ve spor politikasının önemine ilişkin ortak bir inancı dile getirdiler. Bu gelişme, diğer Kuzeybatı Avrupa ülkelerinkini yansıtır (Bergsgard vd., 2007).

1994 yılında sosyal demokratlar ile sağ ve sol liberallerin oluşturduğu yeni bir kabine göreve başladı. 2003 ile 2010 yılları arasında NOC*NSF başkanı olan eski bir Olimpiyat madalyası sahibi Erica Terpstra, Devlet Spor Sekreteri olarak atandı. Yeni kabine göreve geldiğinde Refah, Sağlık ve Kültür Bakanlığı'nı Sağlık, Refah ve Spor Bakanlığı olarak değiştirdi, bu da sağlığın refah üzerindeki üstünlüğünü ve ikinci olarak sporun kendi başına bir politika alanı olarak teşvik edilmesini simgeliyor. Tarihte ilk kez bir Hollanda bakanlığı adına 'spor' terimi ortaya çıkmıştır (Bergsgard vd., 2007).

Ulusal hükümetin spor bütçesinden yaklaşık yüzde 80'i, yerel spor altyapısının kalitesini artırmak ve sporun daha geniş sosyal rolünün kullanımını ilerletmek için ulusal hükümet tarafından formüle edilen hedeflere katkıda bulunan projelere gitmiştir. Ayrıca, yerel makamların kendileri de proje maliyetlerinin yüzde 50'sine katkıda bulunmak zorunda kaldılar (Van der Poel 2003). Bu bir çarpan etkisi yarattı; yerel kamu harcamaları 1999'da 855 milyon Euro'dan 2010'da 1.499 milyon Euro'ya yükselmiştir. Bu dönemdeki bir başka değişiklik de

Hollanda hükümetinin elit sporu bir politika aracı olarak desteklemeye başlamasıydı. Elit spor bütçesi kademeli olarak 1987'de 2 milyon Euro'dan (Pouw, 1999), 1999'da 5.7 milyon Euro'ya yükselmiş ve ardından 2008'de 26.5 milyon Euro'ya ve 2011'de 36.3 milyon Euro'ya keskin bir artış izlemiştir. Yükselen kamu spor bütçesinin hedefinde elit spora çok daha fazla para ayrılmıştır. 1994 yılında bir Elit Sporcu Fonu'nun kurulması, bu politika değişikliğinin başlangıç noktası olmuştur. Bunu, 'seçkin spor ortamını' iyileştirmeye yönelik sistematik ve tutarlı bir elit spor politikası süreci izledi (Van Bottenburg 2000).

Başlangıçta, bu politikanın temel amacı, ulusal sporlara destek vererek elit sporun sosyal değerinden yararlanmaktır. Elit sporcuların sosyal koşullarının iyileştirilmesi ve elit sporun olumsuz yan etkilerinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu politika hedefi, hükümetin 1980'ler ve öncesinde elit spora yönelik tutumuna kıyasla bir paradigma değişimini yansıtsa da, hükümet NOC*NSF ve birkaç NSO tarafından belirsizliği ve hırs eksikliği nedeniyle eleştirildi. Bu eleştirilenlere ve Hollandalı atletlerin 2000 ve 2004 Olimpiyatlarındaki tarihsel olarak benzersiz başarılarına yönelik kamuoyu coşkısına yanıt olarak hükümet, elit spor politikası hedeflerini sporun şemsiye kuruluşlarıyla uyumlu hale getirmiştir. 2005 yılında hükümet, "Hollanda'nın uluslararası spor dünyasında ilk on ülke arasında yer almasını sağlamak için spor sektörünün amacını desteklediğini" ilan etti (Ministerie van VWS 2005).

Elit sporun genel bakanlık spor bütçesindeki payı 1999'da yüzde 20,4'ten 2011'de yüzde 36,3'e yükselmiştir. Bu, olimpiik sporlarda yüksek performans başarısı için savunuculuk koalisyonunun hem spor organizasyonlarında hem de hükümetin spor politikası departmanlarında şüphesiz daha güçlü hale geldiğini gösteriyor. Devletin katılımı, diğer sektörlere kıyasla önemli ölçüde artmış olsa da, kendi kendini organize eden ve görece özerk sivil toplum kuruluşları ağları, spor ve spor politikalarının koordinasyonunda hala merkezi bir rol oynamaktadır. Hükümet ve yarı resmi kuruluşlar ve daha az ölçüde ticari kuruluşlarla birlikte, bu gönüllü spor kuruluşları, Hollanda'daki spor yönetim yapısını belirleyen bir politika ağı oluşturur (Waardenburg ve van Bottenburg, 2013).

Ulusal olarak belirtilen hedefleri gerçekleştirmek için hükümet, 2021 dahil olmak üzere her yıl 400 milyon Euro'nun üzerinde yatırım yapmıştır. İl yetkilileri, belediyeler, spor sektörünün kendisi, sosyal kuruluşlar ve iş dünyası, hedeflerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır (<https://www.kenniscentrumsportenbewegen.nl>).

Türkiye'de Spor Organizasyonu

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 59. maddesinde, "Devlet her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirici tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyu korur." hükmü yer almaktadır. Dünyanın gelişmiş ülkelerinde vazgeçilmez bir tutku ve yaşam biçimi olan sporun, Türkiye'de de çok önemli bir sosyal faaliyet olarak hak ettiği yeri alabilmesi için yapılan çalışmalar aralıksız sürdürülmektedir. Bu amaçla beden ve ruhen sağlıklı bir toplum yetiştirilmesinin temel unsurlarından biri olan sporun geniş kitlelerce yapılması teşvik edilmekte, yoğunluk tek dal yerine olimpik sporların tüm alanlarına yönlendirilmektedir. Öte yandan sporda devletin ağırlığı azaltılırken özel kesimin katkısı artırılmakta ve tesislerin rasyonel kullanımı için önlemler alınmaktadır.

Türkiye'de sporun fiili yönetiminden sorumlu kuruluş Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğüdür (GSGM). GSGM, sporun toplumda dengeli bir şekilde yaygınlaşmasının ve gelişmesinin sağlanması, her vatandaşın spor yapmasını ve spor yapılabilmesi için gerekli ortamın hazırlanması gibi temel görevleri bulunmaktadır. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, bünyesinde bulunan spor federasyonları aracılığıyla, kendi bünyesinde ulusal ve uluslararası spor organizasyonları düzenlemektedir (İmamoğlu, 2011).

Türkiye Ulusal Spor Politikasının Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de sporun sevk ve idaresi, 1922 yılında 16 spor kulübünün birleşerek oluşturdukları bağımsız, özerk ve yerinden yönetim anlayışına sahip Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ) ile başlar (Morpa,1997; Devocioğlu,2008). TİCİ, örgütsel ve yönetsel ideolojisi "gönüllü spor birlikleri" olarak devletlere ve hükümetlere karşı özerk biçimde kurulan bir teşkilattır (Fişek,1998). TİCİ, Türk sporunun gelişmesine yararlı olabilmiş ise de, kuruluş şeklindeki özel durum dolayısıyla bütün sporcuları içine alan bir otorite haline bir türlü gelememiştir (Mollaoğulları,1998).

Özerk bir yapı olan TİCİ'den Türk Spor Kurumu'na geçiş, sporda devletin müdahalesini ve doğrudan yetkisini getirmiştir (Gök ve Sunay, 2010). Türk Spor Kurumu, 13-18 Şubat 1938 tarihleri arasında Ankara'da toplanan 8. Umumi Kongresinde TİCİ'nin adının "Türk Spor Kurumu" olarak değişmesiyle oluşan, aynı kurultayın son gün kararı ile Cumhuriyet Halk Partisi örgütüne bağlanan, merkezi Ankara'da bulunan bir tüzel kişiliktir (Fişek,1998; Sunay,2009). Bu yapılanma, yönetim anlayışı ve ortaya çıkan olumsuzluklar, zamanın hükümetini harekete geçirmiş, varlığını iki yıl sürdüren TSK bir geçiş dönemi olmuş ve sonuç olarak yerini tam anlamıyla bir kamu kuruluşu olan ve 29 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen 3530 sayılı "Beden Terbiyesi Kanunu" ile kurulan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğüne

(BTGM) bırakması ile birlikte, sporun devlet yönetimine alınmasıyla sonuçlanmıştır (Mollaoğulları,1998; Sunay,2009).

BTGM, kurulduğu yıl olan 1938 yılından başlayarak değişik üst kuruluşlara 1942 yılında 4235 sayılı kanunla Milli Eğitim Bakanlığı'na, 1960 yılında da 7474 sayılı kanunla tekrar Başbakanlığa bağlanmıştır. Ancak 3 Kasım 1969 tarihinde Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın kurulması üzerine, 6 Ocak 1970 tarihli Cumhurbaşkanlığı tezkeresiyle bu bakanlığa bağlanarak 1986 yılına kadar hukuksal varlığını sürdürmüştür (Özelçi, 2007).

Beden Terbiyesi yasası yerine değişen ve gelişen şartlara uyum sağlamak üzere BTGM'nin teşkilat ve görevleri hakkında 3289 sayılı bu yasa 21 Mayıs 1986 tarihinde kabul edilerek 28 Mayıs 1986 tarih ve 19120 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı olan Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü, 18 Mart 1989 tarihinde Başbakanlığa bağlanarak, 356 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü haline getirilmiştir (Sunay, 2009).

Hollanda ve Türkiye'de Sporun Farklı Açılardan Karşılaştırılması

Spor Sisteminin Yapısı

Hollanda

Hollanda'da spor ile ilgili politikalar oluşturma ve uygulama ile ilgili sorumluluk Sağlık, Refah ve Spor Bakanlığına (Sports Department of the Ministry of Health, Welfare and Sports-VWS) aittir. Ayrıca ülkede yaklaşık 650 sivil toplum örgütü spora özellikle finansal anlamda destek sağlayarak bu alandaki faaliyetlere katılmaktadır.

1993 yılında Hollanda Olimpiyat Komitesi ve Spor Federasyonları birleşik bir örgüte dönüşerek Hollanda'da sporun daha organize bir hal almasını sağlamıştır. Bu iki örgütün yanı sıra, üç merkezi spor örgütü vardır. Bunlardan birincisi Katolik Sporları Federasyonu; ikincisi, Hıristiyan Sporları Federasyonu ve üçüncüsü Kültürel Sporlar Federasyonudur. Ayrıca Engelliler Federasyonlarını çatısı altında toplayan bir şemsiye örgüt vardır. Uygulamada tüm milli spor örgütleri il ve bölge temsilciliklerine sahiptir. Yerel kulüpler spor teşkilatının temel taşlarıdır. Demokratik yapılarıyla özerk bir örgüt yapısına sahiptirler.

Eğitim kurumlarında ise beden eğitimi faaliyetlerinin yürütülmesinden ve finanse edilmesinden Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı (Ministry of Education, Culture and Science) sorumludur.

Türkiye

Türkiye’de Devlet sporun üst yönetiminde etkilidir. Türkiye’de sporun Üst yönetimi “Gençlik ve Spor Bakanlığı’dır”. Sporun organizasyonel yapısında; Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Spor federasyonları ve Spor kulüpleri etkilidir. Farklı bir anlatımla Türkiye’de Gençlik ve Spor Bakanlığı koordinatörlüğünde bağımsız spor federasyonları ve spor kulüpleri tarafından yürütülmektedir.

Sporun Finansmanı

Hollanda

Hollanda’da sporun finansmanında; ulusal, bölgesel ve yerel bazda hükümetin finansal desteği ön plandadır. Belediyeler ise özellikle spor tesisi konusunda spora yatırım yapan birimlerdir. Hollanda’da ayrıca aktif ve pasif şekilde bir kulübe üye olanların ödemekte oldukları aidatların, sponsorluk gelirlerinin, medyanın, bahis oyunlarının da sportif faaliyetlere önemli finansal katkıları bulunmaktadır. Hollanda’da spora finansal olarak katkı sağlayan kurumlar arasında; Ulusal Olimpik Komite (National Olympic Comite-NOC), Hollanda Spor Federasyonu (NSF: National Sport Federation-NFS), Ulusal Spor ve Egzersiz Enstitüsü (NISB), Belediyeler yerel otoriteler birliği (VSG), Ulusal Spor Organizasyonları (National Sport Organization-NSO) bulunmaktadır.

Türkiye

Türkiye’de spora finansal olarak en önemli destek devlettir. Örneğin, devlete ait tesisler kulüplere belirli süreli olarak kiraya verilmektedir. Destek, bağımsız spor federasyonlarına doğrudan, özerk futbol federasyonuna ise dolaylı olarak yapılmaktadır. Türkiye’de ayrıca sponsorluk ve reklam gelirleri, müsabaka yayınından elde edilen gelirler de sporuna finansal kaynakları arasındadır.

Spor Politikaları

Hollanda

Hollanda’da halkın geniş katılımını sağlayarak sportif faaliyetlerin yaygın hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Ülkede spor politikaları üç amaç etrafında toplanmıştır:

1. Sporun sağlık ve fiziksel aktivite amacı ile değerlendirilmesi, sakatlık ve yaralanmaların azaltılması
2. Spor kulüplerine üye olunmasının teşvik edilmesi yolu ile spora katılımın artırılması
3. Olimpiyatlara katılım ve başarı kazanma (Özellikle elit sporcuların desteklenmesi)

Türkiye

Türkiye’de de amaç sportif faaliyetlerin geniş kitlelere yaygınlaştırılmasıdır. Başarılı sporcuların desteklenmesi T. C. Anayasasına madde olarak konulmuştur. Spora verilen destekte hedef; olimpiyat gibi yurt dışı spor müsabakalarında ülkeyi temsil edecek olanların yetiştirilerek desteklenmesi bulunmaktadır.

Spora Katılım

Hollanda

Hollanda’da spora katılımında en önemli aktiviteler; rekreasyonel aktiviteler ile futbol, golf, sürat pateni, beysbol, yüzme, basketbol, fitness, rugby, tenis branşlarındadır. Devlet özellikle üst düzey sporu desteklemekte, kitle sporunu ise yerel yönetimler ile spor kulüpleri tarafından desteklenmektedir. Ülkedeki spor tesis sayısı yaklaşık 8.000, sağlık ve spor kulübü sayısı yaklaşık 5.000 adettir ve toplam nüfusun %15.9’u ülkedeki sağlık ve spor kulüplerine üyedir. Toplam nüfusu yaklaşık 17 milyon olan Hollanda’da lisanslı sporcuların toplam nüfusa oranı %30’un üzerindedir.

Türkiye

Türkiye’de rekreasyonel sportif aktiviteler arasında yer alan “satranç” spora katılımın ilk sırasındadır. Türkiye’de spora katılım sağlayan spor branşları ise; futbol, tekvando, voleybol, basketbol ve atletizm olarak sıralamak mümkündür. Türkiye’de spora katılımında asıl sorumluluk devlete ait olmakla birlikte; bazı kısıtlamalar getirilse de yerel yönetimler, kurumlar ve spor kulüpleri de spora katılımında etkin rol oynamaktadır. Türkiye’de sağlık ve spor kulüplerinin sayısı yaklaşık 1.340 adettir ve bu kulüplere üyelik %1’in altındadır. Türkiye’de lisanslı sporcuların ülke nüfusuna oranı yaklaşık %7.5’dir.

Sportif Başarı

Hollanda ve Türkiye’nin almış olduğu madalyaların yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Hollanda ve Türkiye'nin Almış Oldukları Madalyalar

Yıllar	Hollanda				Türkiye			
	Altın	Gümüş	Bronz	Toplam	Altın	Gümüş	Bronz	Toplam
1896	-	-	-	-				
1900	-	1	3	4				
1904	-	-	-	-				
1906	-	-	-	-				
1908	-	-	2	2				
1912	-	-	3	3				
1920	4	2	5	11				
1924	4	1	5	10				
1928	6	9	4	19				
1932	2	5	-	7				
1936	6	4	7	17	1	0	1	2
1948	5	2	9	16	6	4	2	12
1952	-	5	-	5	2	-	1	3
1956	-	-	-	-	3	2	2	7
1960	-	1	2	3	7	2	-	9
1964	2	4	4	10	2	3	1	6
1968	3	3	1	10	2	-	-	2
1972	3	1	1	5	-	1	-	1
1976	-	2	3	5	-	-	-	-
1980	-	1	2	3	-	-	-	-
1984	5	2	6	11	-	-	3	3
1988	2	2	5	9	1	1	-	2
1992	2	6	7	15	2	2	2	6
1996	4	5	10	19	4	1	1	6
2000	12	9	4	25	3	0	2	5
2004	4	9	9	22	3	3	4	10
2008	7	5	4	16	1	4	3	8
2012	6	6	8	20	1	2	1	4
2016	8	7	4	19	1	3	4	8
2020	10	12	14	36	2	2	9	13
Toplam	95	104	122	322	41	20	20	107

İki ülkenin almış oldukları madalya sayılarına bakıldığında Hollanda'nın belirgin bir üstünlüğü bulunmaktadır. Yaklaşık 120 yıllık dönemde Hollanda toplam 322 madalya kazanırken, Türkiye 107 madalya kazanmıştır. Hollanda özellikle elit sporculara önem vermeye başladığı 1920'li yıllardan itibaren madalya sayısını önemli ölçüde arttırmıştır. Türkiye ise artıp azalan madalya sayısı ile birlikte 13 madalya ile en fazla madalyayı 2020, 12 madalya ile 1948, 10 madalya ile 2010 yıllarında elde etmiştir.

Sonuç

Türkiye'de spor alanında ilk ulusal örgütlenmenin kurulmasından günümüze kadar spor yöneticiliğinin keşfi her zaman gündemde olmuştur. Özerk bir spor yönetiminden ulusal bir otoriteye geçiş, çeşitli nedenlerle spor yönetimini temsil eden derneklerin bir kuruluştan diğerine geçmesi, futbol federasyonlarının özerkliği ve diğer federasyonlarda özerkliğin getirilmesi "seçimler" gibi uygulamalar bunun açık kanıtıdır. Ülkemizdeki spor yapan nüfusun düşük olmasının temel nedenlerinden biri, sporu toplum tabanına yaymak yerine uluslararası spor organizasyonlarının başarısını ve kazanılan madalya sayısını hedefleme politikasıdır ve bu durum hemen hemen tüm müsabaka sporlarına odaklanmayı değiştirmiştir. Bu durumu gidermek için uzun vadeli ve özel planlama sporu tabana yaymak gerekmektedir.

Hollanda ise sporun geniş kitlelere yayılmasını sağlayabilmiştir. Sporun desteklenmesini yerel yönetimlere, sivil toplum kuruluşlarına kadar indirgeyebilmiştir. Spor kulüplerine üyeliklerin artması, halkın günlük veya haftalık olarak spor yapmaları sağlanmıştır. Sporun ve sporcunun desteklenmesi sadece elit sporcularla sınırlı kalmamış, yerel yönetimlerin ve diğer gönüllülerin de katılımı ile fiziksel aktivitenin bir yaşam biçimi haline gelmesi ülke politikası haline gelmiştir. Hemen her yaştan bireyin işlerine ya da okullarına giderken bisiklet kullanıyor olmaları sporun yaygınlığının önemli bir kanıtı niteliğindedir. Özellikle spor kulüplerine üyelik şeklinde halkın spora katılımının sağlanması uzun süreli ve istikrarlı bir spor politikasının oluşturulması ile sağlanabilmiştir.

Kaynakça

- Bergsgard, N.A., Houlihan, B., Mangset, P., Nodland, S.I. & Rommetvedt, H. (eds.), (2007). *Sport policy. A comparative analysis of stability and change*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- De Heer, W. (2000). *Sportbeleidsontwikkeling 1945-2000*. Haarlem: De Vriescheborg
- Devecioğlu S. (2008). Türkiye'de Futbolun Kurumsallaşması, *Gazi Üniversitesi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, 373-396.
- Fişek K. (1998). *Dünya' da ve Türkiye'de Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi*. Ankara: Bağırhan Yayınevi.

- Goossens, R., Kamphuis, C. & Van Veldhoven, N., (2008). *Sportinfrastructuur: organisaties, accommodaties en vrijwilligers*. In K. Breedveld & A. Tiessen Raaphorst, eds. Rapportage Sport 2008. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gök Y., Sunay H. (2010). Türkiye’de ve Fransa’da Uygulanan Spor Yönetiminin Kamu Yönetimi Açısından Karşılaştırılması. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1) 7-16. .
- http://docs.neu.edu.tr/staff/deniz.erdag/KAR%C5%9EILA%C5%9ETIRMALI%20SPOR%20Y%C3%96NET%C4%B0M%C4%B0_23.pdf
- [https://en.wikipedia.org/wiki/Sport_in_the_Netherlands#:~:text=Football%20\(soccer\)%20is%20the%20most,most%20widely%20played%20individual%20sports.](https://en.wikipedia.org/wiki/Sport_in_the_Netherlands#:~:text=Football%20(soccer)%20is%20the%20most,most%20widely%20played%20individual%20sports.)
- <https://spor.istanbul/korfbol-nedir/>
- <https://www.kenniscentrumsportenbewegen.nl/en/about-sport-in-the-netherlands/>
- Kalmthout, J., De Jong, M. & Lucassen, J., (2009). Verenigingsmonitor 2008. De stand van zaken bij sportverenigingen. ’s-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Ministerie van VWS, (2005). Time for sport. Exercise, participate, perform. The Hague: The Ministry of Health, Welfare and Sport.
- Mollaoğulları H. (1998). Türk Spor Yönetiminde Yapısal Değişiklikler ve Güncel Sorunlar (1922-1998). Doktora Tezi Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara. .
- Morpa Spor Ansiklopedisi (1997). Cilt: 3, s.7, Kültür Yayınları, İstanbul.
- NOC*NSF, 2011. Ledental NOC*NSF over 2010. Arnhem: NOC*NSF.
- Özelçi M.A.“Türk (2007). *Spor Yönetiminde Kendine Özgü Bir Yapılanma: Türkiye Futbol Federasyonu*. İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pouw, D. (1999). 50 Jaar nationaal sportbeleid. Van vorming buiten schoolverband tot breedtesport. Tilburg: Tilburg University Press. Sam, M.P., 2011. Building legitimacy at Sport Canad
- Stokvis, R. (1979). *Strijd over sport. Organisatorische en ideologische ontwikkelingen*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Sunay H. (2009). *Spor Yönetimi*. Ankara: Gazi kitabevi.

- Van Bottenburg, M. & Schuyt, K. (1996). *De maatschappelijke betekenis van sport*. Arnhem: NOC*NSF.
- Van Bottenburg, M. (2000). *Het topsportklimaat in Nederland*. 's-Hertogenbosch: Diopter.
- Van der Poel, H. (2003). *Ontwikkelingen in het sportbeleid*. In K. Breedveld & A. Tiessen-Raaphorst, eds. *Rapportage sport 2003*. The Hague: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Waardenburg, M. & van Bottenburg, M. (2013). Sport Policy in the Netherlands. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 5(3), 465-475.
- Waardenburg, M. (2011). *Autonome organisaties? Sportverenigingen, nationaal sportbeleid en het Olympisch Plan 2028*. In J.H. Boessenkool, J.M. Lucassen, M. Waardenburg & F. Kemper (eds.). *Sportverenigingen: tussen tradities en ambities*. Nieuwegein: Arko Sports Media.

ALMANYA ÜLKESİNİN SPOR SİSTEMİNİN ANALİZİ VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRMASI

Özlem TUNÇALP¹ Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ² Prof. Dr. Cemal GÜNDOĞDU³

¹ İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ORCID ID 0000-0001-9254-9428

² İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi , ORCID ID 0000-0002-7815-5710

³ İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi , ORCID ID 0000-0002-9122-6755

ÖZET

Bu çalışmada Almanya ülkesinin spor sisteminin analizi ve Türkiye spor sistemi ile karşılaştırmasının yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda kitap, makale, online veri tabanı gibi kaynaklar taranarak çalışma konusu ile ilgili veriler elde edilmiştir. İçişleri Bakanlığı, Almanya'da sporun, özellikle elit sporun teşvik edilmesinden sorumludur. Kitlese spor ve eğitim sistemine katılım sorumluluğu, eyaletlerin aracılığıyla 16 kantona veya federal eyalete devredilmiştir. Spor eğitim sorumluluğu (yani ulusal strateji), eyaletlerin yerel koşullara ve ihtiyaçlara göre ulusal stratejiyi uygulamasıyla birlikte federal hükümete aittir. Alman Olimpik Spor Federasyonu (Deutscher Olympischer SportBund, DOSB), 2006 yılında Alman Spor Federasyonu (Deutscher SportBund DSB) ve Ulusal Olimpiyat Komitesi'nin (Nationales Olympisches Komitee für Deutschland, NOK) birleşmesi ile kurulmuştur ve bir sivil toplum kuruluşudur. Alman sporunun çatı kuruluşu olan DSB'nin 95 üye kuruluşu ve 27 milyondan fazla üyeyi temsil eden 90.000'den fazla kulübü bulunmaktadır. Alman spor sisteminde amaç geniş çaplı spora katılımın sağlanması olmakla birlikte, sporun geliştirilmesi, sporun sağlık için yapılması, sporda uluslararası rekabet için elit sporcuların desteklenmesi, spor kulüplerine katılımın yaygınlaştırılması gibi amaçları bulunmaktadır. Türk spor sistemi ile Alman spor sistemi arasındaki özenli uygulama farklılıklarından biri Almanya'da spor kulüplerinin üye aidatlarının sporun finansmanında önemli bir yerinin olmasıdır. Spor kulüplerindeki aidat sistemi mahalle, hatta köylerde bile spor kulüplerinin ayakta durabilmesini sağlamaktadır. İki ülkenin spor politikası arasında benzerlikler bulunmaktadır. Türkiye'de başarılı sporcuların desteklenmesi, sporun sağlığı koruyucu özelliğinden dolayı yaygınlaştırılması amaçlanırken, Almanya'da spora geniş kitlelerin katılımının yanında elit sporcuların desteklenmesi bulunmaktadır. İki ülke spor politikasının bu şekildeki benzerliğine rağmen iki ülke arasındaki sportif başarı farklılığının ana nedeni amaç ve hedeflerden çok uygulamadaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Almanya, Spor, Spor Sistemi

GİRİŞ

Almanya’da spora yönelik federal destek, yüksek performanslı sporlara ve ulusal çıkarlara yönelik istisnai spor faaliyetlerine odaklanmaktadır. Spor politikası, oldukça farklılaştırılmış yönleri ve çok çeşitli yaklaşımları olan zorlu bir faaliyet alanıdır. Spor politikasının temel ilkeleri, sporun özerkliği, spor finansmanının ikincilliği ve spor organizasyonları ile işbirliğidir. Federal spor politikası, federal ve eyalet hükümetleri arasındaki anayasal sorumluluk paylaşımına yöneliktir. Almanya'yı yurtdışında temsil etme sorumluluğuna dayanarak, Federal Hükümet, görevini birinci sınıf sporu teşvik etmek olarak görürken, eyaletler herkes için eğlence sporlarını teşvik etme konusunda birincil sorumluluğa sahiptir. Federal Hükümet, spora yönelik ulusal sorumluluğunun bir parçası olarak, yalnızca herkes için sporun seçkin sporcular için önemli bir kaynak olması nedeniyle değil, aynı zamanda eğlence amaçlı spor sosyal uyumu geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Almanya’da iyi sporcular rol model olarak alınmakta, başarıları birçok genci spora da motive etmektedir. Ülkede organize olmuş spor dernekleri, bağımsız olarak ve kendi sorumlulukları altında, yaklaşık 27 milyon üyesi olan yaklaşık 91.000 spor kulübünün çıkarlarını temsil etmektedir. Spor, spor kulüplerine üye olmayan milyonlarca insan için de önemli bir boş zaman aktivitesidir (<https://www.bmi.bund.de/EN/topics/sport/federal-sport-policy/federal-sport-policy-node.html>)

Bu çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış olup hem yerli kaynaklardan faydalanılmış hem de yabancı literatür irdelenmiştir. Alman spor sistemi uluslararası arenada bir çok başarı kazanarak etkinliğini kanıtlamış olup özellikle gelişmekte olan ülkeler için örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda Türkiye spor yönetim sistemi ile Almanya arasındaki farklar ve benzerlikler karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

1. Almanya Ulusal Spor Sistemi

1.1 Milli spor sistemi altyapısı

Federal İçişleri Bakanlığı, Almanya'da sporun, özellikle elit sporun teşvik edilmesinden sorumludur. Kitlesele spor ve eğitim sistemine katılım sorumluluğu, eyaletlerin federal yapısı aracılığıyla 16 kantona veya federal eyalete devredilen bir sorumluluktur. Eğitim sorumluluğunun bir kısmı (yani ulusal strateji), eyaletlerin yerel koşullara ve ihtiyaçlara göre ulusal stratejiyi uygulamasıyla birlikte federal hükümete aittir. Bu, eyaletler arasında teslimat ve hizmette önemli farklılıklara ve ulusal stratejiler ve politikalar geliştirmede hararetle tartışma potansiyeline yol açmaktadır. Länder, genel eğitim ve meslek okullarını organize eder ve

yönetir. Eyaletler genellikle üniversite sporları, takım katılımı (Herkes İçin Spor) ve spor tesisleri dahil olmak üzere atletizmi finanse etmekten sorumludur. Almanya'da spor tarihi boyunca, spor ve siyasetin köklü bir ilişkisi olduğu açıktır. Daha yakın zamanlarda, federal hükümet spor finansmanı tahsis etmek için bir kanal olarak görülmüş ve spor faaliyetinin merkezi kontrolünden ziyade spor için bir çerçeveyi kolaylaştırma rolünü üstlenilmiştir. Bu nedenle, Alman spor politikası tarihsel olarak mali destek sağlamaya (devlet hibeleri, spor damga vergileri ve piyango finansmanı) dayanmıştır (Feiler, Breuer, 2020).

Alman Olimpik Spor Federasyonu (Deutscher Olympischer SportBund, DOSB), 2006 yılında Alman Spor Federasyonu (Deutscher SportBund DSB) ve Ulusal Olimpiyat Komitesi'nin (Nationales Olympisches Komitee für Deutschland, NOK) birleşmesi ile kurulmuştur ve bir sivil toplum kuruluşudur. Alman sporunun çatı kuruluşu olan DSB'nin 95 üye kuruluşu ve 27 milyondan fazla üyeyi temsil eden 90.000'den fazla kulübü bulunmaktadır. Bu, nüfusun üçte birinin kulüp üyesi olduğunu düşündürmektedir, ancak çoğu üyenin birden fazla kulübe üye olduğu bilindiğinden, nüfusun tam oranını hesaplamak zordur. DOSB, sporun Almanya'da sosyal bağlantı olarak rolünü yerine getirmesine izin vermektedir (Pfeifer, 2010).

Almanya'da genel olarak sporun sosyal politikaya katkı sağlayabileceği kabul edilmektedir. Tarihsel olarak, Alman Spor Federasyonu, Sport für alle markası altında kitlesel katılımı artırmak için çeşitli spor geliştirme kampanyalarına öncülük etmiştir. Her şey 70'lerde park ve ormandaki fitness parkurlarıyla başlamıştır. Yeni aktiviteler arasında spor, kulüplerde yapılacak en eğlenceli şeylerdir. Sağlığa dayalı diğer kampanyalar, DOSB ve federal Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülür. Bunlar spor, fiziksel aktivite ve sağlık arasındaki bağlantıyı vurgulamıştır, örneğin Sport For Health (Sport Pro Gesundheit) ve Properly Fit (Richtig Fit), her ikisi de zinde ve sağlıklı kalmak için sporun nasıl kullanılacağına dair kurslar ve bilgiler sunmaktadır. Sağlıklı Beslenme ve Daha Fazla Hareket 'Fit' için Ulusal Eylem Planı, sağlık ve fiziksel aktivite arasında daha yakın bir çalışma ilişkisi yaratmayı amaçlamaktadır. Çocuklar ve ergenler şu anda sağlık ve zindelik ile ilgili spor programları için önemli bir hedef gruptur.

Spora katılımı devlet müdahalelerinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi zordur. Almanya'da spora katılım için ulusal bir araştırma yöntemi yoktur ve eyaletler farklı önlemler ve yöntemler benimser. Akademik topluluk, ulusal düzeyde tutarlı ölçüm ve veri toplama yöntemlerine yönelik en iyi yaklaşım konusunda bölünmüştür.

1.2 Ulusal Spor Stratejisi

DOSB Ulusal Spor Stratejisi; Sporu Geliştirme, Rekabetçi Sporlar ve Gençlik Sporları olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Her bölüm, bazıları aşağıdaki bölümlerde vurgulanan bir dizi program içermektedir (Koebel, 2020).

Sporun Geliştirilmesi

DOSB'nin Spor Geliştirme ekibi, mümkün olduğunca çok kişinin spor camiasında veya gönüllülük düzeyinde aktif olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Kadınlara, azınlık topluluklarına ve yaşlılara öncelik vermek için planlar geliştirilmiştir.

Sağlık için Spor

Sağlık hizmetlerinde sporun sosyal önemi yüksektir ve DOSB'nin yüksek kaliteyi garanti eden iki özelliği vardır. Sport Pro Gesundheit (Sağlık için Spor), evde fiziksel aktivite yapmak isteyen herkes için bir onay damgası ve bir ağıdır. Onay damgası yüksek kaliteyi garanti eder ve böylece kulüp ve üyelerine sağlık sigortası şirketleriyle çalışma kapısını açar. Sport pro fitness (Sport for Fitness), spor kulüpleri tarafından yönetilen sayıları giderek artan fitness kulüplerinin onay mührüdür (Meier, 2020).

Rekabetçi spor

Rekabetçi sporlar için yeni DOSB kontrol modeli, rekabetçi veya elit sporlarla çalışmalarının merkezine yerleştirilen sporcular, antrenörler ve spor tesislerinden oluşan "üst düzey spor üçgeni" olarak adlandırılıyor. Tüm çalışmalar, dört yıllık Olimpiyat döngüsü boyunca her bir spor federasyonu ile yakın işbirliği içinde çalışan DOSB tarafından koordine edilmektedir.

Gençlik sporu

Gençlik sporları, Alman Spor Gençlik Federasyonu (Deutsche Sportjugend-DSJ) tarafından koordine edilmektedir. DSJ, 90.000'den fazla spor kulübünde spor yapan 9,5 milyondan fazla çocuk, genç ve 27 yaş altı genç yetişkinin çıkarlarını temsil etmektedir. Her spor kulübü, 16 bölgesel spor gençliğinin (federal eyalet düzeyinde) ve 53 ulusal federasyonun gençlik örgütleriyle ilişkilidir. Alman Sporcu Gençlik Derneği, üye kuruluşlarıyla işbirliği içinde, sporu sosyal gelişim için bir araç olarak kullanan, şiddeti önleme, ırkçılık karşıtlığı ve uyuşturucu önleme dahil olmak üzere ulusal programlar sunmaktadır (Hanssen, 2020)

2. Türkiye Spor Sistemi ve Almanya Spor Sistemi arasındaki Farklar ve Benzerlikler

Araştırmanın bulguları incelendiğinde Almanya ve Türkiye arasında bazı benzerlik ve farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır.

Benzerlikler

Kulüplerin yasal statüsü, kuruluşu, örgütsel yapıları, çoğunlukla profesyonel bir yönetici ile çalışmamaları, gönüllü çalışanlara sahip olmaları, bazı harcamaları, yönetici çatı örgütlerinden yardım almamaları ve maddi sorunları yönündedir.

Farklılıklar

Bunun sebebi ise ait oldukları kurum ve Türkiye'deki organizasyonların kulüpler sınıfında olması, üyelik aidatlarının geçerli bir gelir kalemi olmaması, tesis temininde sıkıntı yaşamaları, devlet desteği alamamaları, bağımsız sporlardan destek alamamalarıdır (Ak, 2017).

Sporun Finansmanı

Etkin finansal kaynak yaratmak özellikle spor kulüpleri için önemlidir. Almanya'da Türkiye'deki çoğu amatör spor kulübünün üyelik aidatları üzerinden gelir elde etme imkanı sunan kulüp "üyeligi" yoktur. Bu nedenle Türkiye'de kulüpler önemli gelir kaynaklarından mahrum kalarak varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca, Almanya spor kulüplerinin bağış ve sponsorluk gibi diğer gelir kaynaklarından uygun şekilde yararlanabileceği bir ekonomik ortam yaratan iyi gelişmiş bir refah devletidir. Türkiye'nin ekonomik gücü Almanya kadar iyi olmadığı için kulüp bu aşamada bu kadar büyük bir sponsorluk ve bağıştan yararlanamasa da üyelik aidatlarından elde edilecek gelirin kulübe ve ülkeye önemli katkı sağlayacağı görülmektedir. Zengin kulüpler, en azından üyeliğe dayalı bir yapılanmaya geçilirse, toplumun sportif ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Sportif Başarı

Almanya'nın 90.000 spor kulübü, yerel halkın üyeliği ve ödedikleri küçük aidatlarla ayakta kalıyor ve küçük kasaba ve köylerde yaygın; bir bireyin en az bir kulübe üye olması sonucu şekillenen geleneksel bir Alman kültürüdür. Tüm Avrupa ülkelerindeki okullar, belediyeler, bağımsız spor organizasyonları ile organik bağlarla kurulan spor kulüplerinin topluma sporu ulaştırmadaki başarısı, uluslararası yarışmalar ve Olimpiyat Oyunları'ndaki başarılarından da anlaşılmaktadır. Türkiye'de kısa sürede böyle bir geleneğin kurulması kuşkusuz mümkün değil. Ancak spor kulüplerinin kendilerinden başlayarak iyileştirmeler yapılmadıkça, spor sistemine gerektiği gibi yeni organizasyonlar eklenmedikçe veya sistemden çıkarılmadıkça etkin bir spor yönetiminin sağlanamayacağına inanılmaktadır. Çünkü spor

kulüpleri olmadan toplumun tüm kesimlerini spora katmak, sporcu yetiştirmek mümkün görünmüyordu. Ekonomik güçlendirme, spor kulüplerinin kendi kendilerine yetebilmeleri için bir ön koşuldur ve gelir akışlarının artırılması, çeşitlendirilmesi ve istikrara kavuşturulmasıyla sağlanabilir. Sonuç olarak, Avrupa genelinde ve çalışmada incelendiği üzere özelde Almanya'da spor kulüplerinin üyeliklerini artırmalarına ve üyelikten düzenli bir gelir elde etmelerine imkan veren bir sisteme geçiş için gerekli tedbirlerin alınması ve teşviklerin sağlanması ihtiyacı görülmektedir (Yüce ve Sunay, 2013). Almanya'nın Türkiye ile karşılaştırmalı olarak 1986-2020 yılları arasında almış olduğu olimpiyat madalyaları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Almanya ve Türkiye'nin Almış Oldukları Madalyalar

Yıllar	Almanya				Türkiye			
	Altın	Gümüş	Bronz	Toplam	Altın	Gümüş	Bronz	Toplam
1896	6	5	2	13				
1900	4	2	2	8				
1904	4	4	5	13				
1906	4	6	5	15				
1908	3	5	5	13				
1912	5	13	7	25				
1920	-	-	-	-				
1924	-	-	-	-				
1928	10	7	14	31				
1932	3	12	5	20				
1936	33	26	30	89	1	0	1	2
1948	-	-	-	-	6	4	2	12
1952	-	7	17	24	2	-	1	3
1956	6	13	7	26	3	2	2	7
1960	12	19	11	42	7	2	-	9
1964	10	22	18	50	2	3	1	6
1968	14	20	17	51	2	-	-	2
1972	33	34	39	106	-	1	-	1
1976	50	37	42	129	-	-	-	-
1980	47	37	42	126	-	-	-	-
1984	17	19	23	59	-	-	3	3
1988	48	49	45	142	1	1	-	2
1992	33	21	28	82	2	2	2	6
1996	20	18	27	65	4	1	1	6
2000	13	17	26	56	3	0	2	5
2004	13	16	20	49	3	3	4	10
2008	16	10	15	41	1	4	3	8

2012	11	19	14	44	1	2	1	4
2016	17	10	15	42	1	3	4	8
2020	10	11	16	37	2	2	9	13
Toplam	442	459	497	1398	41	20	20	107

Tablodaki verilere bakıldığında Almanya'nın katılmış olduğu tüm senelerde madalya aldığı görülmektedir. 1920 yılında Belçika'da yapılan olimpiyatlara 1. Dünya Savaşını başlatan ülkelerden biri olması sebebiyle Türkiye, Almanya, Bulgaristan ve Macaristan çağırılmamıştır. 1924 yılında Paris'te yapılan olimpiyatlara da bu ülkeler çağırılmakla birlikte Almanya'nın Fransa ile olan ikili ilişkilerindeki sorunlar sebebiyle katılmamıştır. Benzer şekilde Almanya Japonya ile birlikte 2. Dünya Savaşı sebebiyle 1948 yazında yapılan olimpiyatlara davet edilmemiştir. Almanya'nın katılmış olduğu olimpiyatlardan sadece 1952 yılında Helsinki'de yapılan yaz olimpiyatlarında 7 gümüş, 17 bronz madalya kazanırken, altın madalya kazanamamıştır. Türkiye ile Almanya'nın madalya sayıları kıyaslandığında Türkiye'nin aldığı 107 madalya karşısında Almanya'nın 1398 madalya ile önemli bir sportif başarı farkının olduğu görülmektedir.

Spor Tesisi

Almanya ile Türkiye arasındaki bir diğer fark da Türk kulüplerinin tesis sağlamada yaşadıkları zorluktur. Durum kulübü tehdit etti, mali açıdan zorladı ve hatta bazı şubeleri bırakmalarına neden oldu. Okulların ve belediyelerin ilke olarak kamu yararına hizmet ettikleri gerekçesiyle yer ve tesislerini spor kulüplerine tahsis etmelerine izin veren bir anlayış Türkiye'de de geliştirilmeli ve desteklenmelidir. Yoksa Türkiye'de spor yapacak yer olmadığı için spor kulübü kurmanın da bir yolu yok. Kulüp sayısı Almanya'da 90.000, Türkiye'de 9.000 civarındadır. Spor kulüpleri Alman belediyesine ait devlete ait araziler üzerine de tesisler inşa edebilirler; belediye araziye kulübe belirli bir süre için bedelsiz veya kiralanmış olarak tahsis eder ve spor kulübü kendi kulüp binasını, sahasını, salon ve diğer tesislerdir. Türkiye'de bu gerekli yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra mümkün olacaktır (Hoye, Nicholson, Houlihan, 2015). Böyle bir uygulama hem spor tesislerinin sayısını artırır hem de kulüpler hizmet vermek istedikleri yerlere tesisler yapacakları için devletin yapıp atıl bıraktığı tesislerin bozulmasını kısmen engellemektedir.

Gönüllülük

İki ülke arasındaki önemli farklardan biri de gönüllülük anlayışı. Araştırma grubunun seçildiği Kuzey Ren-Vestfalya'da dernek üyeleri 522.500 farklı pozisyonda ayda 8,1 milyon ücretsiz saat çalışarak kamuya önemli bir katkı sağlıyor.

Türkiye'de spor kulüplerine gönüllü katılım olgusu ağırlıklı olarak yönetim düzeyinde gerçekleşmektedir. Ancak spor kulüpleri de birer dernektir ve hayırseverlik anlayışını sürdürmek doğrudur. Zekice; spor kulüplerinde antrenörlük, takım liderlik, sekreterlik, muhasebecilik, halkla ilişkiler vb. gibi çeşitli görevlerde karşılığında hiçbir şey talep edilmeden gönüllü olarak yer alma fikrinin yaygınlaşması beklenmektedir. Ancak, Türkiye'deki spor kulüplerinde bu tür bir katılım nadirdir ve bu tür iş pozisyonlarının oluşturulmasına izin veren nitelikli kulüp yapıları yoktur. Diğer bir ifadeyle; Avrupa ve Almanya genelinde gözlemlendiği üzere Türkiye'de gönüllülük, çalışma kapsamında incelenen, spor kulüplerinin personel ihtiyaçlarını karşılama olanağından yoksun bırakıldığı yaygın bir toplumsal fikir ya da anlayıştan uzaktır. Bu anlamda Almanya'da olduğu gibi Türkiye'de de spor kulübü gönüllülüğünün çeşitli vergi teşvikleri ve gönüllülüğün toplumsal faydalarını anlatan bazı hareketlerle desteklenmesi önerilebilir.

Temsil

Spor kulüplerinin her iki ülkedeki temsil otoriteleri de farklılığın ortaya çıktığı başka bir önemli husustur. Almanya'daki spor yönetimine bakıldığında federal yönetim gereğince eyalet düzeyinde LSB'ler ve ülke genelinde DOSB olmak üzere kulüpleri temsil eden iki önemli bağımsız teşkilat biçimi ile yerel, bölgesel ve ulusal spor dalı federasyonları görülürken Türkiye'de devletin yönettiği bir spor organı olan GSGM ile ulusal spor dalı federasyonları spor kulüplerinin bağlı oldukları örgütlerdir. Almanya'daki bu etkin ve yaygın spor sistemi kulüplerin en üst çatı örgüt olan DOSB'den fazla bir beklentilerinin olmadığı, eyalet ve bölge düzeyindeki örgütler ile iletişim ve işbirliği içinde çalıştıkları bir mekanizmadır. Türkiye'de ise kulüplerin GSGM ve onun il ve ilçe teşkilatlarının dışında yardım görebilecekleri dikkate değer bir örgüt görülmemekte iletişim ise spor dalı federasyonları ile faaliyetlere katılım noktasında olabilmekte yani; spor kulüpleri spor sisteminin en önemli parçaları olmalarına rağmen sisteme entegre olamamakta, kendi hallerinde, iletişimden ve haklarının korunması açısından otoriteden uzak bir görüntüde kalmaktadırlar. Bu durumun değişmesi; kulüplerin haklarının korunduğu bir spor sisteminde yönetime katılan, federatif ve güçlü yapılar olabilmeleri için spor yönetiminde 2004 yılında federasyonların özerkleşmesi ile başladığı söylenebilecek bağımsızlık hareketinin geliştirilip istikrarlı hale getirilmesi gerekli görülmektedir. Özerk federasyonların idari ve mali yönden özerkliklerindeki tartışmalı konulara netlik kazandıracak

yasal düzenlemelerin yapılarak özerkliğin prensiplerine uygun hale getirilmeleri, GSGM'nin sporun sevk ve idaresini kurulacak bağımsız başka bir üst örgüte devrederek, spor politikalarını belirleyen, elit spora destek veren, spor eğitimi ve spor bilincinin oluşturulması sorumluluklarını üstlenen bir yapıya dönüştürülmesi önerilebilecektir. Spor kulüplerinin kendilerinin seçerek kuracakları bağımsız bir çatı örgüte ihtiyaç vardır ve bu örgütün gerektiğinde, şu anda spor yönetiminde atıl bir rol üstlenen TMOK ile işbirliği içerisine geçebilecek, bürokrasiden sıyrılmış, dinamik, demokratik ve iyi yönetilecek biçimde teşekkül etmesi öngörülmektedir. Türkiye'deki spor kulüplerinin, bütün bunların sağlanması halinde, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, demokratik bir spor yönetim sistemi içerisinde söz sahibi bir vafa sahip olabilecekleri düşünülmektedir (Sunay, 2017).

SONUÇ

Almanya ile Türkiye'nin spor organizasyonundaki en önemli farklılık devletin sporu yönetme işlevidir. Almanya'da devlet sporu doğrudan düzenlemez. Spor yönetimi ulusal düzeyde İçişleri Bakanlığı tarafından, 16 federal bölgede bölgesel spor federasyonları tarafından ve yerel düzeyde spor dernekleri ve spor kulüpleri tarafından organize edilmektedir. Türkiye'de devlet spor yönetiminde çok aktiftir. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Genel Müdürlüğü, İl Teşkilatları ve Spor Federasyonları, Anayasa'nın 58. ve 59. maddelerinde yer alan ilgili kanunlara göre Hükümet adına sporu yönetmektedir.

Sporun finansmanı konusunda da iki ülke arasında farklılıklar bulunmaktadır. Almanya'da spora yönelik devlet mali desteği asgari düzeyde olmakla birlikte, amatör sporlar STK'lar tarafından organize edilmektedir. Üyelik ücretlerinden ve sponsor olunan etkinliklerden gelir elde ederler. Türkiye'de spora doğrudan finansal destek sağlanmaktadır. Ancak Amerika Birleşik Devletleri'nde devlet, spora mali destek sağlamak için müdahalede bulunmadı. Özel kurum ve kuruluşlar spora maddi destek sağlayabilir.

İki ülkenin spor politikası arasında benzerlikler bulunmaktadır. Türkiye'de başarılı sporcuların desteklenmesi, sporun sağlığı koruyucu özelliğinden dolayı yaygınlaştırılması amaçlanırken, Almanya'da spora geniş kitlelerin katılımının yanında elit sporcuların desteklenmesi bulunmaktadır. İki ülke spor politikasının bu şekildeki benzerliğine rağmen iki ülke arasındaki sportif başarı farklılığının ana nedeni amaç ve hedeflerden çok uygulamadaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ak, A.(2017). Türk sporunda sorunlar ve çözüm önerileri. Ankara: Spor Yayınevi ve Kitabevi.
- Feiler, S., & Breuer, C. (2020). Germany: sports clubs as important players of civil society. In Functions of Sports Clubs in European Societies (pp. 121-149). Springer, Cham.
- Hanssen-Doose, Anke, et al. "Population-based trends in physical fitness of children and adolescents in Germany, 2003–2017." *European Journal of Sport Science* (2020): 1-11.
- Hoye, R., Nicholson, M. ve Houlihan, B. (2015) Spor ve politika meseleleri ve analizi. (C. Tınaz Çev.), (M. Bakır Çev.Ed.), İstanbul:Beta Basım Yayın, Yayın No:3234
<https://www.bmi.bund.de/EN/topics/sport/federal-sport-policy/federal-sport-policy-node.html>
- Koebel, Michel. "The organisation of sport and sports policies in Germany." in *Sport, Welfare and Social Policy in the European Union* (Routledge, 2020) pp. 75-85.
- Krüger, Michael. "Historiography, Cultures of Remembrance and Tradition in German Sport." *International Journal of the History of Sport* (2014) 31#12 pp 1425-1443.
- Meier, Henk Erik, and Cosima von Uechtriz. "The Key Role of Sport Policies for the Popularity of Women's Sports: A Case Study on Women's Soccer in Germany." *Sociology of Sport Journal* 37.4 (2020): 328-345.
- Meier, Henk Erik, Borja García, and Mara Konjer. "Resisting the pressures of globalisation: the repeated failure of elite sport reforms in re-united Germany." *German Politics*(2020): 1-21.
- Pfeifer, C., & Cornelißen, T. (2010). The impact of participation in sports on educational attainment—New evidence from Germany. *Economics of education review*, 29(1), 94-103.
- Suckow, Christina. "Literature review on brand equity in professional team sport: a German perspective on ice hockey." *International Journal of sport management and marketing* 5.1-2 (2009): 211-225.
- Sunay, H., (2017). Spor yönetimi. (3. Bsm), Ankara:Gazi Kitabevi.
- Yüce, A ve Sunay, H. (2013).Türk sporuna ilişkin nicel gelişimin dönemsel olarak incelenmesi ve bazı ülkelerle karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spormetre Dergisi*, 11(2), 95-103.

PENALTI VURUŞLARININ İSABET VE GOLE ÇEVİRİLME ORANLARININ ANALİZİ

Arş. Gör., HAKAN BÜYÜKÇELEBİ¹, Prof. Dr., MAHMUT AÇAK²

¹İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0002-5504-6917

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0002-2843-4834

ÖZET

Futbol, sürekli aksiyonların gerçekleştiği, skorun, içsel ve dışsal faktörlerin değişim gösterebildiği bir spor dalıdır. Son yıllarda fizyolojik, taktik ve teknik parametreler bu yöntemlerle değerlendirilmektedir. Yapılan bu çalışmada ise, kullanılan penaltı atışlarının kalenin hangi bölgesine vurulduğu, isabet ve gol olma oranlarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada 2020 Avrupa Şampiyonası'nda mücadele eden 24 takımın kullandığı 55 penaltı vuruşu analiz edilmiştir. Kale, altı farklı bölgeye ayrılmış ve 1'den 6'ya kadar numaralandırılmıştır (1= sol üst köşe, 2= orta üst, 3= sağ üst köşe, 4= sol alt köşe, 5= orta alt, 6= sağ alt köşe). Penaltı vuruşları, müsabaka esnasında veya seri penaltı atışları olarak sınıflandırılmamıştır. Veriler frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak yorumlanmıştır. Çalışmanın verileri bireysel ve takım performans değerlendirmesini profesyonel araçlar ile gerçekleştiren spor-performans analiz şirketi InStat tarafından elde edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, turnuvada en fazla penaltı atışı kullanan takım 11 penaltıyla İspanya olmuştur. İspanya'dan sonra en fazla penaltı atan takımlar ise 10 penaltıyla İsviçre ve İtalya milli takımlarıdır. En yüksek gole çevirme oranına sahip takım ise 6 penaltıdan 5'inde başarı sağlayan Fransa milli takımı olmuştur. Turnuvada kullanılan 55 penaltının %60'ı gol olarak sonuçlanmıştır. Penaltıların %40'ı sol alt köşeye doğru kullanılırken, %27'si sağ alt köşeye, %16'sı sol üst köşeye, %11'i sağ üst köşeye, %4'ü orta alt bölgeye ve %2'si orta üst bölgeye doğru kullanılmaktadır. En başarılı atışların olduğu bölgeler %100 isabet ile, sağ üst köşe, orta üst ve orta alt bölgeleridir. Sol üst köşeye atılan penaltılarda %56'lık bir gol yüzdesi vardır. Sol alt köşeye atılan penaltıların başarı oranı %55'dir. Sağ alt köşeye atılan penaltıların başarı oranının ise %47 olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda uluslararası bir organizasyonda oyuncuların penaltı kullanırken kalenin hangi bölgesini tercih ettikleri ve başarı oranları ortaya konmuştur. Antrenörler, penaltı kullanmasını istedikleri oyunculara söz konusu verilerden faydalanarak tavsiyelerde bulunabilirler.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Müsabaka Analizi, Gol, Penaltı.

GOAL CONVERSION RATIO AND SUCCESS ANALYSIS OF PENALTY-KICKS

ABSTRACT

Football is a sport where constant actions take place and the score, internal and external factors can change. In recent years, physiological, tactical and technical parameters have been evaluated with these methods. In this study, it is aimed to determine the area where the penalty-kicks are used and the rates of conversion into goals. In the study, 55 penalty kicks used by 24 teams competing in the 2020 European Championship were analyzed. The goal is divided into six different zones and numbered from 1 to 6 (1= upper left corner, 2= upper middle, 3= upper

right corner, 4= lower left corner, 5= lower middle, 6= lower right corner). Penalty kicks are not classified as in-competition or series penalty kicks. The data were interpreted by calculating frequency and percentage values. The data of the study was obtained by the sports-performance analysis company InStat, which performs individual and team performance evaluation with professional tools. According to the findings, the team using the most penalty kicks in the tournament was Spain with 11 penalty kicks. The teams with the most penalties after Spain are the national teams of Switzerland and Italy with 10 penalty kicks. The team with the highest scoring rate was the French national team, which scored 5 out of 6 penalty kicks. 60% of the 55 penalty kicks used in the tournament resulted in goals. 40% of the penalty kicks are used towards the lower left corner, 27% to the lower right corner, 16% to the upper left corner, 11% to the upper right corner, 4% to the lower middle and 2% to the upper middle. The most successful penalty kicks were made with 100% accuracy in the upper right corner, middle upper and lower middle areas. Penalty kicks scored in the upper left corner have a goal percentage of 56%. The success rate of penalty kicks scored in the lower left corner is 55%. It has been determined that the success rate of penalty kicks thrown in the lower right corner is 47%. As a result of the study, which part of the goal the players prefer when using a penalty in an international organization and their success rates have been revealed. Coaches can make recommendations to players they want to take a penalty kicks, using the data in question.

Keywords: Football, Match Analysis, Goal, Penalty Kick.

1. GİRİŞ

Futbolda müsabaka esnasında içsel ve dışsal faktörlere bağlı olarak aynı anda birden fazla aksiyon gerçekleşmektedir. Oyuncular bu duruma hazır bulunmak amacıyla sezon öncesinde, sırasında ve geçiş dönemlerinde fiziksel, taktiksel ve teknik antrenmanlara katılırlar. Farklı pozisyonların farklı sorumlulukları bulunsa da temel anlamda oyuncuların konsantrasyon düzeyi oyunun her dakikasında üst seviyede olmalıdır. Antrenörler tarafından farklı stratejiler ve varyasyonlar antrenman aracılığıyla oyunculara benimsetilmek istense de oyun anlayışı ne olursa olsun esas hedef gole ulaşmaktır (Mackenzie ve ark., 2013). Takımlar farklı stratejileri kullanarak (savunma, pas, kontra atak oyun anlayışı vs.) hedefe ulaşmayı amaçlar.

Gelişen teknolojiyle birlikte oyuncuların saha içerisinde gerçekleştirdikleri aksiyonlar dijital araçlarla kaydedilmektedir (Jankovic ve ark., 2011). Bu kayıtlar sonucu, oyuncunun fiziksel durumu, taktiksel disipline bağlı kalması ve teknik parametrelerdeki başarı oranı elde edilebilir. Analiz departmanlarının elde ettiği verilerle antrenörler objektif yorumlar yapabilirler. Yıllar içerisinde spor bilimcilerin gerçekleştirdikleri araştırmalar ve antrenörlerin saha içerisinde uyguladıkları farklı taktiksel varyasyonlar göz önünde bulundurulursa, akan oyun dışında duran toplarda oyuncu konsantrasyonunun oldukça önemli olduğu söylenebilir. Yapılan birçok çalışmada, oyun içi değişkenlerin uygulanma becerisi ile galibiyet durumunun ilişkisi, fizyolojik parametrelerin oyuncu performansına etkisi, köşe vuruşu, serbest vuruş gibi duran top organizasyonlarının gole çevrilme oranı üzerine birçok çalışma yapılmıştır (Vagner ve ark., 2018; Goran ve ark., 2007; Fernandez-Navarro ve ark., 2020; Hughes ve Franks, 2005).

Penaltı atışı ise diğer duran top organizasyonlarından farklı olarak gol beklentisi oranının (xG = expected goals) en yüksek olduğu pozisyon olarak değerlendirilir. Penaltı atışının gole çevrilme durumu müsabaka sonucunu doğrudan etkilediği gibi gole çevrilmeme durumu da

oyuncuyu psikolojik olarak etkileyebilir. Yapılan bu çalışmada ise, penaltı atışlarının kalenin hangi bölgesine vurulduğu, isabet ve gol olma oranlarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

2. MATERYAL VE METOT

Çalışmada 2020 Avrupa Şampiyonası'nda mücadele eden 24 takımın kullandığı 55 penaltı vuruşu analiz edilmiştir. EURO 2020 Turnuvasında Mücadele Eden Takımlar Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. EURO 2020 Turnuvasında Mücadele Eden Takımlar

	Takım Adı
1	Belçika
2	Danimarka
3	İtalya
4	İsveç
5	Çekya
6	Polonya
7	İsviçre
8	Hırvatistan
9	Türkiye
10	Rusya
11	Fransa
12	Hollanda
13	Ukrayna
14	Makedonya
15	Macaristan
16	İngiltere
17	Avusturya
18	Portekiz
19	İspanya
20	İskoçya
21	Slovakya
22	Galler
23	Almanya
24	Finlandiya

Kale, altı farklı bölgeye ayrılmış ve 1'den 6'ya kadar numaralandırılmıştır (1= sol üst köşe, 2= orta üst, 3= sağ üst köşe, 4= sol alt köşe, 5= orta alt, 6= sağ alt köşe). Penaltı vuruşları, müsabaka esnasında veya seri penaltı atışları olarak sınıflandırılmamıştır. Veriler frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak yorumlanmıştır. Çalışmanın verileri

bireysel ve takım performans değerlendirmesini profesyonel araçlar ile gerçekleştiren spor-performans analiz şirketi InStat tarafından elde edilmiştir.

3. BULGULAR

EURO 2020’de yer alan takımların kullandıkları penaltılara dair istatistikler Çizelge 2’de verilmektedir.

Çizelge 1. EURO 2020 Turnuvasında Kullanılan Penaltı Atışları

	Takım Adı	Penaltı Sayısı / İsbet Oranı
1	Belçika	1/1 (%100)
2	Danimarka	0/1 (%0)
3	İtalya	7/10 (%70)
4	İsveç	1/1 (%100)
5	Çekya	1/1 (%100)
6	Polonya	-
7	İsviçre	6/10 (%60)
8	Hırvatistan	-
9	Türkiye	-
10	Rusya	1/1 (%100)
11	Fransa	5/6 (%83)
12	Hollanda	1/1 (%100)
13	Ukrayna	0/1 (%0)
14	Makedonya	0/1 (%0)
15	Macaristan	-
16	İngiltere	2/6 (%33)
17	Avusturya	-
18	Portekiz	3/3 (%100)
19	İspanya	5/11 (%45)
20	İskoçya	-
21	Slovakya	-
22	Galler	0/1 (%0)
23	Almanya	-
24	Finlandiya	-

Elde edilen bulgulara göre, turnuvada en fazla penaltı atışı kullanan takım 11 penaltıyla İspanya olmuştur. İspanya’dan sonra en fazla penaltı atan takımlar ise 10 penaltıyla İsviçre ve İtalya milli takımlarıdır. En yüksek gole çevirme oranına sahip takım ise 6 penaltıdan 5’inde başarı sağlayan Fransa milli takımı olmuştur. Turnuvada kullanılan 55 penaltının %60’ı gol olarak sonuçlanmıştır. Penaltıların %40’ı sol alt köşeye doğru kullanılırken, %27’si sağ alt köşeye, %16’sı sol üst köşeye, %11’i sağ üst köşeye, %4’ü orta alt bölgeye ve %2’si orta üst bölgeye doğru kullanılmaktadır. En başarılı atışların olduğu bölgeler %100 isabet ile, sağ üst köşe, orta üst ve orta alt bölgeleridir. Sol üst köşeye atılan penaltılarda %56’lık bir gol yüzdesi vardır. Sol

alt köşeye atılan penaltıların başarı oranı %55'dir. Sağ alt köşeye atılan penaltıların başarı oranının ise %47 olduğu tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan bu çalışmada EURO 2020'de kullanılan penaltı atışlarının isabet oranı ve tercih edilen noktalar ortaya konmuştur. Kullandığı 6 penaltı atışının 5'ini gole çeviren Fransa milli takımı frekans/yüzde olarak en başarılı takım olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda İspanya milli takımı 11 penaltı atışı kullanmış ve bunlarda 5 tanesini gol olarak sonuçlandırabilmiştir. Oyuncuların kullanmayı en fazla tercih ettikleri nokta sol alt köşe olurken frekans/yüzde açısından fazla başarı sağladıkları nokta sağ üst köşe olmuştur. En başarısız olunan nokta ise %47 ile sağ alt köşe olmuştur.

Literatürde penaltı atışlarının isabet oranı ve dış faktörlerin penaltı kullanımına olan etkisine yönelik çok fazla araştırma yer almasa da kalecilerin penaltı atışlarındaki başarı oranını inceleyen ve göz takip sistemi kullanılarak oyuncunun penaltı atışını kullanmadan önce gözleriyle nereye odaklandıklarına dair çalışmalar bulunmaktadır [van der Kamp ve ark., 2018; Wood ve ark., 2011). Oyuncuların penaltı atışı öncesinde kalecinin hareketlerini takip etmesi veya kalecileri dikkate almadan vuruşa odaklanması arasında istatistiksel bir farkın olup olmadığının araştırıldığı bir çalışmada ise, kalecilerin hareketlerini göz önünde bulundurarak yapılan penaltı atışlarının daha başarılı olduğu ortaya konmuştur (Morya ve ark., 2003). Geçmişte yapılan çalışmalarda penaltı atışlarının yanı sıra farklı duran top organizasyonlarının başarı oranı incelenmiştir. Casal ve ark. (2015), üç farklı uluslararası organizasyondaki kullanılan köşe vuruşlarını ele aldıkları çalışmada, köşe vuruşlarının gol isabet oranından çok galibiyete etkisinin daha fazla olduğunu belirlemişlerdir (Casal ve ark., 2015).

Müsabakanın durumu, oyuncuların dominant ayakları, teknik kapasite ve baskı gibi faktörler penaltı atışlarındaki isabet oranını etkilese de yapılan bu çalışmayla birlikte Avrupa Şampiyonası gibi önemli bir uluslararası futbol turnuvasında penaltı atışlarındaki tercih bölgelerinin ortaya konması antrenörlere gelecekteki müsabakalar için önemli ipuçları verebilir. Bu çalışmada ortaya konulan veriler milli takımları kapsayan uluslararası bir organizasyondan elde edilmiştir. Kulüp takımlarıyla gerçekleştirilen organizasyonlarda kullanılan penaltı vuruşlarının tercih ve başarı oranlarının araştırılması de mevcut literatürde kaynak zenginliğine yol açacaktır.

KAYNAKÇA

1. Casal, C. A., Maneiro, R., Ardá, T., Losada, J. L., & Rial, A. (2015). Analysis of corner kick success in elite football. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 15(2), 430-451.
2. Fernandez-Navarro, J., Ruiz-Ruiz, C., Zubillaga, A., Fradua, L. (2020). Tactical Variables Related to Gaining the Ball in Advanced Zones of the Soccer Pitch: Analysis of Differences Among Elite Teams and the Effect of Contextual Variables. *Front. Psychol.* 10:3040. doi: 10.3389/fpsyg.2019.03040
3. Goran, S., Vlatko, V., Marjan, J. (2007). Relationship between kicking and sprinting performance, *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 7:2, 28-35.

4. Hughes, M., Franks, I. (2005). Analysis of passing sequences, shots and goals in soccer, *Journal of Sports Sciences*, 23:5, 509-514,
5. Janković, A., Leontijević, B., Jelušić, V., Pašić, M., Mićović, B. (2011). Influence of tactics efficiency on results in serbian soccer super league in season 2009/2010. *Journal of Physical Education and Sport*; 11 (1), 32-41.
6. Mackenzie, R., Chris C. *Performance Analysis in Professional Soccer: Player and Coach Perspectives*. Performance Analysis of Sport IX, 2013.
7. Morya, E., Ranvaud, R., Pinheiro, W. M. (2003). Dynamics of visual feedback in a laboratory simulation of a penalty kick, *Journal of Sports Sciences*, 21:2, 87-95.
8. Vagner, G. S., Michele, R., Allan, G., Rodrigo M., Emerson Cruz, O., Eduardo, Pimenta. (2018). Repeated-sprint ability determined in game in elite male Brazilian football players, *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 18:6, 906-916,
9. van der Kamp, J., Dicks, M., Navia, J.A., Noël, B. (2018). Goalkeeping in the soccer penalty kick. *Ger J Exerc Sport Res* 48, 169–175.
10. Wood, G., Wilson, M.R. (2011) Quiet-eye training for soccer penalty kicks. *Cogn Process* 12, 257–266.

İLKOKUL 4. SINIFTA SİMÜLASYON İLE MATEMATİK ÖĞRETİMİ**Özge KESKİN**

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID: 0000-0001-8936-5521

Mustafa YEŞİLYURT

Amasya Üniversitesi, ORCID ID:0000-0003-4108-7467

ÖZET

Kesirler konusunu, öğrencilerin tam kavrayamamalarından dolayı derste yüksek başarı sağlanamaması bir problem olarak karşımızda durmaktadır.

Araştırmada Colorado Boulder üniversitesindeki bir proje olan PhET etkileşimli simülasyondan kesirlerle ilgili olan simülasyon kullanılarak 4. Sınıf öğrencilerinde, matematik dersi kazanımı olan ‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanır ve modellerle gösterir.’ kazanımını, simülasyon çalışmalarıyla desteklenmiş yöntemle öğretim yaparak etkileşimli simülasyonların ders başarısına etkisine bakılmıştır.

İki tane dördüncü sınıf belirlenip ön test uygulanmıştır. Ön test aritmetik ortalama deney grubunda 25,24 kontrol grubunda 49,12 olarak bulunmuştur. Ortalaması yüksek olan grup kontrol grubu, ortalaması düşük olan grup deney grubu olarak seçilmiştir.

Son test aritmetik ortalamalarına bakacak olursak deney grubunda 58,72 tespit edilirken kontrol grubunda 53,84 olarak tespit edilmiştir.

T testi sonuçlarından ön teste ait p değeri 1,73 çıkmıştır ve bakıldığında 0,05’ten büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla eğitim verilmeden önce deney grubunda bulunan öğrenciler ve kontrol grubunda bulunan öğrenciler arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlemlenmiştir.

Son teste ait p değeri 0,03 çıkmıştır. Son test p değeri 0,05’ten küçük olduğu için eğitim verildikten sonra deney grubu ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Diğer verilerle birlikte sonucu incelediğimizde simülasyon çalışmalarıyla desteklenmiş yöntem eğitiminin, geleneksel yöntem eğitimine göre daha iyi sonuçlar verdiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, simülasyon, ders başarısı, etkili öğretim

ABSTRACT

Due to students don't entirely grasping the subject of fractions, it is a problem that we can't achieve high success in the course.

In the research, using the simulation related to fractions from PhET interactive simulation, a Project at the University of Colorado Boulder, the mathematics lesson achievement of 4th grade students ‘recognizes unit, proper, improper and mixed fractions and shows them with models’,

by teaching with the method supported by simulation studies, the success of interactive simulations, effect was examined.

Two 4th graders were determined and pre-test was applied. Pre-test, arithmetic mean was found to be 25,24 in the experimental group and 49,12 in the control group.

If we have a look the past-test arithmetic means, it was determined as 58.72 in the experimental group, while it was 53.84 in the control group.

From the t test results, the p value of the pre-test was 1.73 and it is seen that it is greater than 0.05.

Therefore, before the training was given, it was observed that there was no significant difference between the students in the experimental group and the students in the control group.

The p value of the post test was 0.03. Due to the fact that the past test p value was less than 0,05, it was observed that there was a significant difference between the experimental group and the control group after the training was given. When we examine the result with other data, it can be stated that method training supported by simulation studies gives better results than traditional method training.

Keywords: Technology, simulation, effective teaching.

1.GİRİŞ

Matematik, günlük yaşamda birçok alanda karşılaştığımız bir bilim dalıdır. İnsan aklındaki soyut kavramların somut bir biçime dönüştürülmesi matematikle olmaktadır. Matematik yaşamı kolaylaştırıp yeryüzünü, doğayı, bilimselliği vb. konuları anlayabilmek için üretilen sembollerden oluşmaktadır.

Matematiği etkili bir şekilde kullanan ve iyi anlayan bireyler toplumsal ilerlemeye fayda sağlamaktadır. Matematik hayatın her alanında çok önemli bir yere sahip olduğu için matematik öğretiminin de gerçekleştirilirken etkili bir şekilde olması zorunluluğu doğmuştur.

Öğrencilerin matematiği öğrenmelerinde aile, program yapısı, yetenek, öğretmen gibi faktörlerin öneminin yanında teknoloji ile öğretimin yapılması da bir diğer önemli faktördür.

Okulda öğrencileri en çok zorlayan derslerden biri de matematiktir. Bu durum öğrencilerde matematiğe karşı korku ve kaygıya sebep olmaktadır.

Matematik öğretiminde bilgiyi kullanabilen, uygulayabilen ve üretebilen matematiksel düşünme becerisine sahip bireyler yetiştirmek amaçtır.

Öğrencinin pasif kaldığı öğretim yerine öğrenciyi aktif kılan, öğrenciyi düşünmeye yönlendiren, onlara problem çözme becerisi kazandıran ve bu becerileri kullanmalarını sağlayan öğretim yapılmalıdır. Bu çalışmada Colorado Boulder üniversitesindeki bir proje olan PhET etkileşimli simülasyondan kesirlerle ilgili olan simülasyon kullanılarak 4. Sınıf öğrencilerinde, matematik dersi kazanımı olan 'Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanıy ve

modellerle gösterir.’ kazanımını, simülasyon çalışmalarıyla desteklenmiş yöntemle öğretim yaparak etkileşimli simülasyonların ders başarısına etkisine bakılmıştır.

1.1 PROBLEM CÜMLESİ

Matematikte soyut kavramların yer alması öğretimi ve öğrenimi zorlaştırmaktadır. Kazanımların ve kavramların sadece ders kitaplarına bağlı kalınarak öğretilmesi, öğrencilerin konuyu tam kavrayamadıklarını ve düşük başarı gösterdiklerini görmekteyiz. Kesirler konusunu öğrencilerin tam kavrayamamasından dolayı derste yüksek başarı sağlanamaması bu çalışmanın problemi oluşturmaktadır.

Problem cümlesi:

İlkokul 4. Sınıf öğrencilerine simülasyonla matematik öğretiminin ders başarısına etkisi nedir?

1.2 ALT PROBLEMLER

Çalışmaya yönelik alt problemler:

- 1.Simülasyonla öğretimin öğrenci motivasyonuna etkisi nedir?
- 2.Simülasyonla öğretim öğrencileri derste ne kadar aktifleştirmektedir?
- 3.Teknolojinin derste kullanımının öğretim ve öğrenim sürecini kolaylaştırmaya etkisi nedir?
- 4.Simülasyonla öğretimin etkili öğretim açısından önemi nedir?
- 5.Derste teknolojinin kullanılması öğrenme düzeyini ne kadar etkilemektedir?

1.3 ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı; 4. Sınıf öğrencilerinde, matematik dersi kazanımı olan ‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanıy ve modellerle gösterir’ kazanımını, simülasyon çalışmalarıyla desteklenmiş yöntemle öğretim yaparak etkileşimli simülasyonların ders başarısına etkisini incelemektir.

1.4 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kesirler konusunun ders kitabı kullanılarak işlenmesi, öğrencilerin dersi anlamasını zorlaştırmaktadır. Kesirler kazanımı soyut konu ve kavramlardan oluştuğu için zihinde konuyu canlandırıp bilgilerin kalıcılığını sağlamak öğrenciler açısından zor olmaktadır. İlkokul 4. Sınıf öğrencileri somut işlemler döneminde oldukları için soyut bir bilim olan matematikte zorluklar yaşamaktadır. Matematik öğretiminde öğrencilerin dersi sevip derse ilgi göstermeleri için sınıf öğretmenlerinin rolü büyüktür. Öğretmenin soyut bir konu olan kesirler konusunu nasıl somutlaştırarak anlatması gerektiğini ve hangi yöntemi kullanarak öğrencinin ders başarısını arttırabileceğini bilmesi önemlidir. Kesirler konusunun sadece ders kitaplarına bağlı kalınarak işlenmesi öğrencilerin konuyu anlayıp içselleştirmesini zorlaştırmaktadır. Kesirler konusunun teknoloji ve simülasyon kullanılarak anlatılmasının ders başarısını arttıracığı düşünülmektedir.

1.5 ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

- 1.Bu araştırma Şanlıurfa’da bir devlet okulunda 4. Sınıfa giden 50 öğrenci ile sınırlıdır.
- 2.Bu araştırma ‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanıy ve modellerle gösterir.’ kazanımıyla sınırlıdır.

3.Bu araştırma ön test ve son test uygulaması ile sınırlıdır.

2. YÖNTEM

2.1 ARAŞTIRMA MODELİ

Bu araştırma bir nicel araştırmadır. Yarı deneysel araştırma türüdür ve yarı deneysel desen kullanılmıştır. Bu çalışmada, ilkokul 4. sınıf öğrencilerine ön test ve son test uygulanarak yarı deneysel araştırma modeli kullanılmıştır.

2.2 ARAŞTIRMA GRUBU

Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılı Şanlıurfa'da bulunan devlet okulunda 4. Sınıf okumakta olan iki sınıftaki toplam 50 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir.

2.2.1 Öğrenen analizi

Bu araştırma 4. Sınıfa giden 50 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler, çalışma öncesinde konuya karşı önyargılı ve başarılı olamayacaklarını düşünmüştür. Bir önceki yılın konu ve kazanımlarını pek hatırlayamamışlardır.

2.2.2 Kazanım sıralaması

Bu araştırmada 'Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanımlar ve modellerle gösterir.' kazanımı PhET'deki kesirlerle ilgili simülasyon kullanılarak anlatılmıştır. Bu çalışmada <https://phet.colorado.edu/tr> web sitesindeki bir simülasyon kullanılmıştır.

2.2.3 Öğretim teknikleri

Bu araştırmada deney grubunda Simülasyon (Benzetim) tekniği, kontrol grubunda düz anlatım ve ders kitabındaki etkinlikler kullanılmıştır.

2.2.4 Uygulanan öğretim modeli

Bu araştırmada bilgisayar destekli öğretim kullanılmıştır. <https://phet.colorado.edu/tr> web sitesindeki kazanıma uygun benzetimler kullanılmıştır.

Görsel 1:Etkinlik örneği 1

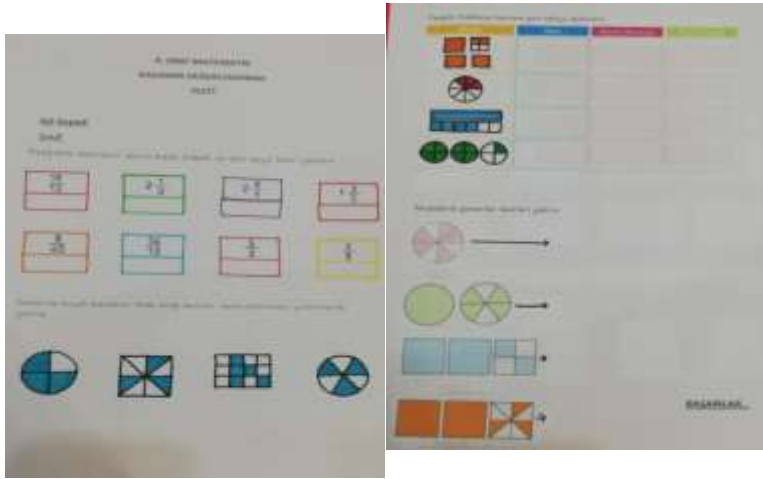
Görsel 2: Etkinlik örneği2

Görsel 3: Etkinlik örneği3

2.3 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada toplam iki tane başarı testi uygulanmıştır. Bunlar: Kazanım değerlendirme ön testi ve kazanım değerlendirme son testidir. Uygulanan ön test ve son test aynı testlerdir ve toplam 20 sorudur.

	Gruplar				
	Kontrol Grubu		Deney Grubu		Anlamlılık
	\bar{x}	SS	\bar{x}	SS	P
Ön Test	49,12	23,08	25,24	29,71	0,0000000173
Son Test	53,84	23,42	58,72	33,02	0,03012545

Görsel 4: Ön test-Son test

Ön test ve son test aynı testtir. Ön test ve son testin ölçtüğü kazanım:

'Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanıy ve modellerle gösterir.' kazanımıdır.

2.4 VERİ ANALİZİ

Toplanan verilerin analizi Microsoft Excel 2007'de t-testi: ortalamalar için iki örnekle yapılmıştır. Öğrencilerin almış olduğu puanlar tek tek girilip Değişken 1'e ön testten alınan puanlar Değişken 2'ye son testten alınan puanlar seçilip eklenmiştir. Ortalamalar ve standart sapmalar hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Veriler analiz edildikten sonra t-Testi sonuçları elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler aşağıda sunulmuştur.

Çizelge 1. Kontrol Grubu-Deney Grubu t-test Karşılaştırması

3.1 ÖN TEST BULGULARI

‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanır ve modellerle gösterir’ kazanımını, simülasyon çalışmalarıyla desteklenmiş yöntemle öğretim yaparak etkileşimli simülasyonların ders başarısına etkisini ölçmek için kazanımı öğretmeden önce ön test başarı testi uygulanmıştır. Uygulanan ön testin sonucu çizelge 1 ve 2’de gösterilmiştir. Ön test verilerinden görüldüğü gibi kontrol grubu olarak isimlendirilen sınıf daha başarılı olmuştur ve bu nedenle kontrol grubu olarak atanmıştır.

Çizelge 2. Ön Test t-test Bulguları

t-Test: Ortalamalar İçin İki Örnek		
	DENEY GRUBU	KONTROL GRUBU
Ortalama	25,24	49,12
Standart sapma	29,71	23,08
Gözlem	25	25
Pearson Korelasyonu	0,867959235	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
Df	24	
t Stat	-7,958054935	
P(Anlamlılık)	0,0000000173	
t Kritik tek-uçlu	1,710882067	

Çizelgeye göre öğrenciye ‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanır ve modellerle gösterir.’ kazanımı kazandırılmadan önce öğrencilerde kazanım hakkında bir hazırbulunuşluğun olduğu ortaya çıkmıştır.

3.2 SON TEST BULGULARI

‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanır ve modellerle gösterir’ kazanımını, simülasyon çalışmalarıyla desteklenmiş yöntemle öğretim yaparak etkileşimli simülasyonların ders başarısına etkisini ölçmek için çalışma tamamlandıktan sonra öğrencilere son test başarı testi uygulanmıştır. Uygulanan son testin sonucu çizelge 3’de gösterilmiştir.

Çizelge 3. Son Test t-test Bulguları

t-Test: Ortalamalar İçin İki Örnek		
	DENEY GRUBU	KONTROL GRUBU
Ortalama	58,72	53,84
Standart sapma	33,02	23,42
Gözlem	25	25
Pearson Korelasyonu	0,960639784	

Öngörülen Ortalama	
Farkı	0
df	24
t Stat	1,971914353
P(Anlamlılık)	0,03012545
t Kritik tek-uçlu	1,710882067

3.3 ÖN TEST VE SON TESTİN KARŞILAŞTIRILMASI

‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanır ve modellerle gösterir’ kazanımını, simülasyon çalışmalarıyla desteklenmiş yöntemle öğretim yaparak etkileşimli simülasyonların ders başarısına etkisini ölçmek için öğrencilere uygulanan ön test ve son test başarı testlerinin p değeri sonuçları çizelge 4’de gösterilmiştir.

Çizelge 4. Ön test-Son Test P Değeri

	P DEĞERİ
ÖN TEST	0,0000000173
SON TEST	0,03012545

Analiz sonucunda son teste ait p değeri 0,03 çıkmıştır. Son test p değeri 0,05’ten küçük olduğu için eğitim verildikten sonra deney grubu ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Diğer verilerle birlikte sonucu incelediğimizde simülasyon çalışmalarıyla desteklenmiş yöntem eğitiminin, geleneksel yöntem eğitimine göre daha iyi sonuçlar verdiği ifade edilebilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

4.1 SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma ön test ve son test gruplu yarı deneysel bir araştırmadır. Elde ettiğimiz bulgulara baktığımızda simülasyonla kesir konusu öğretiminin öğrencilerin akademik başarısı üzerine olumlu yönde etki sağladığı sonucuna varılmıştır($p < 0,05$ $p = 0,03$).

Araştırmanın alt problemlerine ait sonuçlar ve tartışma aşağıda aktarılmıştır:

- 1.Simülasyonla öğretimin öğrenci motivasyonuna etkisi nedir? sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda simülasyonla öğretimin öğrenciyi aktif kıldığı ve derse katabildiği için öğrenci motivasyonunu arttırdığı görülmüştür.
- 2.Simülasyonla öğretim öğrencileri derste ne kadar aktifleştirmektedir? sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda öğrencilere uygulama imkanı sağlayan teknolojiyle öğretimin öğrencide istek ve merak uyandırdığı için öğrenciyi derste daha fazla aktifleştirmiştir.

3. Teknolojinin derste kullanımının öğretim ve öğrenim sürecini kolaylaştırmaya etkisi nedir? sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda dersi anlamakta zorluk çeken öğrencilerin öğrenme hızı artmakta ve ders süresi hız kazanmaktadır.

4. Simülasyonla öğretimin etkili öğretim açısından önemi nedir? sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda öğretilen konu akılda daha kalıcı olmaktadır. Bilgiler öğrencilerin zihninde daha çok anlamlandırılmaktadır.

5. Derste teknolojinin kullanılması öğrenme düzeyini ne kadar etkilemektedir? sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda Derste teknolojinin kullanılması öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Öğrenmekte güçlük çeken öğrencilerin bile dersi kolay anlamasını sağlamaktadır.

4.2 ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre simülasyonla öğretim yapılan kesirler kazanımının öğrencilerin akademik başarısını arttırdığı görülmüştür. Öğretmenlerin matematik dersinde kazanımları öğretirken teknolojik materyalleri daha çok kullanmaları sağlanabilir.
- Derse karşı ilgisiz ve dersi öğrenmekte güçlük çeken öğrencileri simülasyonlardaki eğlenceli etkinlikler ve oyunlarla derse çekilmesi sağlanabilir.

Bu araştırma kesirler konusu ‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanımlar ve modellerle gösterir.’ Kazanımı ve 50 öğrenciyle sınırlıdır. Kesirler konusu ‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanımlar ve modellerle gösterir.’ kazanımının öğretimi daha kalabalık bir örneklem grubu ile araştırılabilir.

5. KAYNAKÇA

Yenilmez Kürşat, Delil Ahmet, Tuna Abdulkadir, Bedir Abdullah Çağrı, Ada Tuba & Çiltaş Alper (2019). İlkokulda Matematik Öğretimi 2019, Pegem Akademi, ANKARA. 1. Baskı Eylül 2019

Eren, Mahmut Can (2018). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Kesir Problemlerini Modelleme Yöntemiyle Çözebilme Yeterlilikleri İle Matematik Öğretimi Yeterliliklerinin İlişkisi Yüksek Lisans Tezi Mahmut Can EREN Antalya, 2018

Boz, İ., & Özerbaş, M. A. (2020). Sınıf öğretmenlerinin matematik dersinde teknoloji kullanımına ilişkin görüşleri. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)*, 4(2), 56-66.

Fırat, Selçuk (2011) Yüksek Lisans Tezi, Bilgisayar Destekli Eğitsel Oyunlarla Gerçekleştirilen Matematik Öğretiminin Kavramsal Öğrenmeye Etkisi, Selçuk Fırat 2011

Akkaş Dede, Rüveysa (2021). Yüksek Lisans Tezi, Teknoloji Destekli Eğitsel Oyunların İlköğretim Matematik Öğretiminde Kullanılmasına Yönelik Yazılan Lisansüstü Araştırmaların Eğilimleri: 2005 – 2020 Yılları Arası Türkiye Örneği, Rüveysa Akkaş Dede, Kocaeli 2021

İLKOKUL 4. SINIFTA KESİR BAŞARISINA SİMÜLASYONUN ETKİSİ**Tuba GARİP**

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orcid ID: 0000-0002-7530-3976

Mustafa YEŞİLYURT

Amasya Üniversitesi, Orcid ID:0000-0003-4108-7467

ÖZET

Matematik dersinde, ilkokul öğrencilerinin anlamakta güçlük çektikleri ve kavram yanlışları olduğu düşünülen konu alanlarından bir tanesi de kesirlerdir. Bu zorluğundan oluşan kavram yanlışlarına; konunun soyut oluşu ve hayali imgeler içermesi sebep olur. Öğrencilerin bir kesir ifadesini tam olarak anlayabilmeleri için bolca görselle ve deneyim ile konu anlatımının desteklenmesi gerekir. Aynı zamanda öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif bir yaşantı üstlenmeleri ve yaparak yaşayarak sürece etkin katılım sağlamaları gerekir.

Bu araştırma, 4. Sınıf Matematik dersi Kesirler ünitesine ait ‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanıtır ve modellerle gösterir’ kazanımının öğretiminde Colorado Üniversitesi tarafından hazırlanan ve web sitesinde yer alan simülasyon uygulamasının öğrencilerin akademik başarılarına etkisini incelemek amacı ile yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili Sultanbeyli ilçesinde bulunan ilköğretim okulunda 4. sınıfta öğrenim gören 56 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubu ön test bulguları değerlendirilerek deney ve kontrol gruplarına atanmıştır. Deney grubu 32, kontrol grubu 24 öğrenciden oluşmaktadır. Dersler deney grubundaki öğrencilere ders esnasında simülasyon uygulaması ile birebir veya grup halinde öğretim yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubundaki öğrencilere ise düz anlatım yöntemi, soru-cevap tekniği ile aynı konu için dersler yürütülmüştür.

Veri toplama aracı olan “Başarı testi” uygulama öncesinde deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için ön test olarak kullanılmıştır. Konu anlatımı yapılması tamamlandıktan sonra, deney ve kontrol gruplarının uygulama sonrası başarı durumlarını karşılaştırmak için “Başarı testi” son test olarak uygulanmıştır. Veriler EXCEL yazılım programı yardımıyla t test yapılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda son test verilerinde simülasyon kullanılarak öğrenme gerçekleştirilen deney grubundaki öğrencilerin akademik başarılarının anlamlı düzeyde arttırdığı görülmüştür. Böylece kesirlerin öğretiminde simülasyonlu uygulamanın, kontrol grubunda yürütülen düz anlatım, soru cevap uygulamasından daha değerli olduğu deney grubunda gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Matematik, Kesirler, Simülasyon, Akademik Başarı

THE EFFECT OF SIMULATION ON FRATH SUCCESS IN PRIMARY SCHOOL**4TH GRADE****ABSTRACT**

In mathematics, one of the subject areas that primary school students have difficulty in understanding and are thought to have misconceptions is fractions. To the misconceptions arising from this difficulty; the reason is that the subject is abstract and contains imaginary images. In order for students to fully understand a fraction expression, it is necessary to support the lecture with plenty of visuals and experience. At the same time, students should undertake an active life in the learning process and actively participate in the process by living by doing.

This research was carried out with the aim of examining the effect of the simulation application prepared by the University of Colorado and available on the website in the teaching of the achievement of "Recognizes simple, compound and integer fractions and shows them with models" belonging to the Unit of Fractions in the 4th Grade Mathematics lesson. The study group of the research consists of 56 students studying in the 4th grade of a primary school in the Sultanbeyli district of Istanbul in the 2021-2022 academic year. The study group was assigned to the experimental and control groups by evaluating the pre-test findings. The experimental group consists of 32 students and the control group consists of 24 students. The lessons were given to the students in the experimental group by using the simulation application and one-on-one or group teaching method during the lesson. On the other hand, the students in the control group were given lectures on the same subject using the lecture method and the question-answer technique.

"Achievement test", which is a data collection tool, was used as a pre-test to test whether there was a significant difference between the experimental and control groups before the application. When the lecture was completed, the "Achievement test" was applied as a post-test to compare the success status of the experimental and control groups after the application. The data were analyzed by performing a t-test with the help of the EXCEL software program. As a result of the analyzes made, it was seen that the academic achievement of the students in the experimental group, in which learning was carried out by using simulation in the post-test data, increased significantly. Thus, it has been shown in the experimental group that the simulated practice in teaching fractions is more valuable than the direct lecture and question-answer practice in the control group.

Keywords: Mathematics, Fractions, Simulation, Academic Success

İLKOKUL 4. SINIFTA KESİR BAŞARISINA SİMÜLASYONUN ETKİSİ

1. GİRİŞ

Eğitimin temel amacı, çağın koşulları temelinde bireyler yetiştirmektir. Bu nedenle öğretim sürecinde kullanılacak yöntem ve tekniklerin seçiminde de o dönemin öğrencilerinin ilgi ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır (Oktay ve Çakır, 2013). Etkili öğretimin ya da diğer bir ifade ile anlamlı ve kalıcı öğrenmenin sağlanabilmesi için öğrenme sürecinin nitelikli bir şekilde organize edilmesi gerekmektedir (Duman ve Peker Ünal, 2018).

Öğrencilerin okul hayatında karşılaştıkları ilk derslerden biri de matematiktir. Ülkemizde, matematik öğretimini öğretmenler genellikle matematik kaynak kitapları aracılığı ile yapmaktadır. Bir diğer ifade ile birçok öğretmen matematik öğretiminde kitaplara bağlı kalmayı ve düz anlatım yapmayı tercih ederler. Günlük plan olmaksızın öğretim yapmak, ders hazırlık sürecini azaltması, öğretmenin iş yükünü hafifletmesi ders kitaplarının tercih edilmesinin sebeplerinden birkaçıdır. Bu sebeple matematik öğretiminde ders kitapları öğretmenler için önemli bir görev üstlenmektedir.

Matematik ders içeriğinde her yaş ve düzeyde öğretilen konu başlıklarından biri de kesirlerdir. Öğretmenlerin kesirler konu anlatımını yaparken kitaba bağlı kalışları, öğretim sürecinde farklı yöntem ve tekniklerden faydalanmayışları, o an için ezber yapmalarına ve kalıcı öğrenme sağlayamamalarına sebep olmaktadır. Bu stillerin yanında kesirler öğretimi yapılırken düz anlatım ve kitap odaklı olmayıp, öğretim sürecinde simülasyon kullanarak dersi renklendiren öğretmenler de mevcuttur. İşte bu sebeple bu çalışma 4. Sınıf Matematik dersi Kesirler ünitesine ait 'Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanımlar ve modellerle gösterir' kazanımının öğretiminde Colorado Üniversitesi tarafından hazırlanan ve web sitesinde yer alan simülasyon uygulamasının öğrencilerin akademik başarılarına etkisini incelemek amacı ile yapılmıştır.

1.1. Problem Durumu

Matematik dersinde kesirler öğretiminde anlamlı ve kalıcı öğrenmenin sağlanması konusunda problemler olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni matematik dersindeki soyut kavramların öğrenilmesi zor ve karmaşık olması öğrencilerin bu kavramları somutlaştırmakta zorluklar yaşamalarıdır. Bu durumun öğrencide ön yargı oluşturmada, derse olan ilgilerini azaltmada ve akademik başarısını olumsuz yönde etkilemektir. Matematik dersinde soyut olan kavramların somutlaştırılmasını, derslerin daha eğlenceli hale getirilmesini ve öğrencinin aktif halde olmasını sağlamak eğitimde teknolojik uygulamaların kullanılması ile sağlanabilir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Matematik dersi kesirler gösterimi soyut düşünmeyi gerektirmektedir. İlkokul 4.sınıf öğrencilerinin somut işlemler döneminde olduğu bilindiğinden kavramları doğru algılayabilmeleri çok önemlidir. Öğrencilerin bir sonraki öğrenmelerine temel oluşturacak konularda ön öğrenmelerini gerçekleştirirken yeni karşılaştığı bilgi ve becerilerinin kavram yanılgılarından uzak bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu ise öğretim sürecindeki farklılıklar ile gerçekleşebilir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, 4. Sınıf Matematik dersi Kesirler ünitesine ait ‘Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanımlar ve modellerle gösterir’ kazanımının öğretiminde Colorado Üniversitesi tarafından hazırlanan ve web sitesinde yer alan simülasyon uygulamasının öğrencilerin akademik başarılarına etkisini incelemek amacı ile yapılmıştır. Kesirler konusunda yer alan pay ve payda kavramlarının somutlaştırılması, basit kesir, bileşik kesir, tam sayılı kesir ayrımlarını yapabilmesi, öğrencilerin eğitimde aktif rol alması ile kesirler öğretiminde başarıyı arttırmak amaçlanmıştır.

1.4. Araştırmanın Problemi

Simülasyonlu öğretime dayalı eğitimin, ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi var mıdır?

Araştırma sorusu temelinde çalışmanın alt problemleri ise şu şekildedir:

1. Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
2. Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin son test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma kesirler ünitesinin bir kazanımını ölçmektedir. Araştırma İstanbul Sultanbeyli’de bir devlet okulunda öğrenim gören iki sınıfın toplam 56 öğrencisi ile yapılmıştır.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Çalışmada ön test -son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından rastgele atama yöntemi kullanılarak seçilen iki şubeden ön test ortalama puanı yüksek çıkan şube kontrol grubu, ön test puan ortalaması düşük çıkan şube deney grubu olarak atanmıştır. Deney grubuna bilgisayar destekli simülasyonlu eğitim, kontrol grubunda ise düz anlatım yöntemi ve kaynak kitap kullanılarak dersler işlenmiştir.

Çalışmada kullanılan ön test- son test içerisindeki soru maddeleri aynıdır. Her iki gruptan uygulama öncesi ön test, uygulama sonrasında ise aynı son test ölçümleri yapılmıştır.

Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılında, yıllık plana uygun olarak matematik dersinde 3 ders saati içerisinde devam etmiştir. Deney grubunda öğretim programının ön gördüğü yöntem temelinde ders kitabında yer alan etkinlikler yerine ilgili konu ve kazanım ile ilişkili phet interactive simulations uygulaması kullanılmıştır.

Çizelge 1. Araştırma Deseni

Gruplar	Öğretim Öncesi	Öğretim Yöntemi	Öğretim Sonrası
Deney Grubu N=32	Akademik Başarı Testi (Ön test)	Phet İnteractive Simulations	Akademik Başarı Testi (Son test)
Kontrol Grubu N=24	Akademik Başarı Testi (Ön test)	Mevcut Öğretim Programı(Ders Kitabı ve Yardımcı kitap kullanılarak yapılan düz anlatımla öğretim	Akademik Başarı Testi (Son test)

Kontrol grubunun öğretim sürecinde ise mevcut öğretim programının ön gördüğü şekilde ders kitabı ve çalışma kitabındaki yer alan etkinlikler düz anlatım yöntemiyle ve soru-cevap tekniğiyle anlatılmıştır.

2.2.Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örnekleme 2022-2023 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Sultanbeyli ilçesinde bir devlet okulunda bulunan 56, 4. sınıf öğrencileriyle oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Formu

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak 2022-2023 eğitim-öğretim döneminde yayınlanan MEB tarafından öğrencilere dağıtılan ders kitabının 'Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanır ve modellerle gösterir' kazanımına uygun olduğu görülen sorulardan oluşturulan 15 maddelik "Başarı Testi" kullanılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler Excel 2017 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Son test analizlerinin sonucunda $p < 0,05$ olduğu için simülasyon destekli öğretimin faydası açıkça görülmüştür.

3. BULGULAR

3.1. Birincil Alt Probleme İlişkin Bulgular

Deney grubundaki öğrencilerin ön test sınav puanları ortalama 34,79 olarak hesaplanırken, kontrol grubundaki öğrencilerin puanları 41,85 olarak hesaplanmıştır. Ön test ortalama puanı yüksek grup kontrol grubu ortalaması düşük olan grup ise deney grubu olarak belirlenmiştir..

Çizelge 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması

		\bar{x}	T testi	P değeri
Öntest	Deney grubu	34,79	1,7138	0,1203
	Kontrol grubu	41,85		

Bu durum hem deney hem de kontrol grubundaki öğrencilerin konu ile ilgili bilgi seviyelerinin eşdeğer olmadığını göstermektedir (Çizelge 2).

Ön test sınav puanlarının deney ve kontrol grubu arasındaki istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$).

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çizelge 3. Deney ve Kontrol Gruplarının Son Test Puanlarının Karşılaştırılması

		\bar{x}	T testi	P değeri
Sontest	Deney grubu	58,54	1,7138	0,01787
	Kontrol grubu	43,95		

Deney grubundaki öğrencilerin son test sınav puanları ortama 58,54 olarak hesaplanırken, kontrol grubundaki öğrencilerin puanları 43,95 olarak hesaplanmıştır. Son test sınav puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Bu sonuca göre deney ve kontrol gruplarının akademik başarı son test puanları arasında kontrol grubu aleyhine olduğu görülmüştür. Simülasyon yönteminin matematik dersi kesirler öğretimi konusunu öğrenilmesine olumlu yönde katkı sağlamış, öğrencilerin ders başarısını arttırmıştır (Çizelge 3).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulguları incelendiğinde simülasyonlu öğretim uygulamalarının uygulandığı deney grubunun, düz anlatım yönteminin uygulandığı kontrol grubunun son test akademik başarı test puanları arasındaki farkın p değeri 0,05’den küçük olduğu görülmüş ve sonuçların deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin aktif bir şekilde derse katılmaları, derste kullanılan uyarıcıların görsel olması, etkinlik ve örneklerin sayısının çok olması öğrencilerin ilgilerini çekmesi deney grubunun başarılı olmasını sağlayan etkenler olduğu düşünülmektedir. Öğrenmenin anlamlı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve bilgilerin kalıcılığı yapılan eğitimde kullanılan yöntemlerin etkisi sayesinde. Derse katılım öğrencinin dersten keyif almasını da sağladığı için öğrencilerin motivasyonları artmış ve hem öğretmen hem de öğrenci üzerinde pozitif etkilerinin olduğu görülmüştür. Kazanımların somutlaştırılması, oyun ve etkinliklerle desteklenmesi öğrencilerin eğitimde aktif rol alması, tüm derslerde olduğu gibi matematik eğitiminde de önemlidir.

Sonuç olarak, simülasyonlu öğretime dayalı eğitimin, ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına olumlu etkileri gözlenmiştir.

ÖNERİLER

Sınıf içerisinde, öğretim yaparken kalıcılığı arttırmak için öğretmenler, teknolojiyi ve yenilikleri takip etmeli ve sınıfta uygulama yapmalıdırlar.

Matematik dersinde öğrencilerin dikkatini çekebilmek ya da dikkat sürelerini arttırabilmek için düz anlatım yoluna alternatifler oluşturulmalıdır.

Matematik dersini daha basit, kolay ve daha akılda kalıcı olmasını sağlayabilmek için simülasyon gibi interaktif etkinliklere ders esnasında yer verilebilir.

Konuların pekiştirilmesi istendiğinde öğretmen ve öğrencinin motivasyonunu arttırmak için simülasyondaki oyunlu etkinlikler tercih edilebilir.

Öğrencilerin teknolojik materyallerle aynı anda çalışabilmeleri için matematik derslerinin bir kısmını bilgisayar laboratuvarlarında yapabilirler.

KAYNAKÇA

Duman, T., ve Peker Ünal, D. (2018). Etkili öğrenme ve öğretim. Aral N., Duman, T. (Ed.), Eğitim psikolojisi içinde (492-526 ss.). Pegem Akademi: Ankara

Oktay, S., ve Çakır, R. (2013). Teknoloji destekli beyin temelli öğrenmenin öğrencilerin akademik başarıları, hatırlama düzeyleri ve üst-bilişsel farkındalık düzeylerine etkisi. Türk Fen Eğitimi Dergisi, 10(3), 3-23.

TÜRKİYEDEKİ BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA ETİK KURUL SÜRECİNİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Erdal TOPRAKÇI¹, Mustafa DOĞAN²

¹Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi İzmir,
Türkiye, ORCID. 0000-0001-9552-9094

²Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi İzmir,
Türkiye, ORCID. 0000-0003-3151-0372

ÖZET

Bilim sadece bu alanda çalışanların değil, toplumun birçok kesiminin ilgisini cezbetmektedir. Bunda birey ve toplum için bilimin mevcut problemlere çözüm üretebilme kapasitesi ve geleceğe yönelik isabetli tahminler yapabilme olasılığının payı büyüktür. Bilimsel ürünler, bilimsel yöntemlerle yürütülen araştırmaların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bilimsel araştırmaların, nitelikli sonuçlar üretmesi her türlü baskıdan uzak, özgür ve özgün olabilmesi, bilimin doğasına uygun davranılması yoluyla mümkündür. Bu çerçevede yapılan bilimsel araştırma süreçleri dikkatle incelenmesi gereken bir konudur. Bilimsel araştırmalar ürünlerini ilgililere bilimsel yayınlar aracılığıyla iletmektedir. Türkiye’de ve Dünyada bilimsel yayın yapılabilecek platformların birçoğu etik kurul iznini zorunlu tutmaktadır. Bu durumun bilimsel araştırmalara ve araştırmacılara önemli etkilerinin olduğu kaçınılmazdır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yapılan bilimsel araştırmaların etik kurul sürecinden nasıl etkilendiğini, araştırmalar ve araştırmacılar açısından ortaya koymaktır. Bu çalışmaya Türkiye genelindeki üniversitelerde çalışan 228 akademisyen katılmıştır. Örneklem seçiminde ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre etik kurul sürecinin araştırmacıyı yordduğu ve yılgınlığa uğrattığı saptanmıştır. Etik kurulların araştırmacıların yayın yapma performansını azalttığı ve üniversiteye bağlı olarak çalışmayan araştırmacıları engellediği tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen diğer sonuca göre etik kurulların araştırmacının daha dikkatli ve disiplinli olmasını sağladığı ve araştırma sürecinde sonradan çıkacak sorunları önlediği saptanmıştır. Ayrıca Türkiye’de etik kurul sürecinin amacına uygun yürütülmediği, etik kurulların mevzuatının yeterli olmadığı, etik kurulların buldukları kurumlardaki işleyiş farklılıklarının bazı sorunlara yol açtığı ve etik kurul izninin bazı üniversitelerde daha kolay çıkabildiği saptanmıştır. Etik kurul izninin araştırma yapılacak kurumdaki yöneticileri rahatlattığı araştırmanın sonuçları arasındadır.

Anahtar sözcükler: Etik kurul, bilimsel araştırma, bilimsel yayın

1. GİRİŞ

1.1. Bilim, Bilimsel Araştırma ve Felsefe İlişkisi

Bilimin nasıl ortaya çıktığı her dönemde güncelliğini koruyan bir konudur. Bilimin temellerini felsefeden aldığı birçok bilim insanı tarafından kabul edilmektedir (Hodson, 1985; Ladyman, 2012; Psillos, 2007). Bu bakımdan felsefenin anlaşılması bilimin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Felsefe sözcüğünün kökenine bakıldığında Yunanca “seviyorum, arıyorum” anlamlarına gelen “phileo” ve “bilgelik, bilgi” anlamlarına gelen “sophia” sözcüklerinin

birleşmesinden meydana geldiği görülecektir. Buna göre, felsefe kelimesi Yunanlar için, "bilgelik sevgisi" ya da "hikmet arayışı" anlamına gelmiştir. (Wikipedia, 2022) Ancak, felsefe günümüzde çok daha derin anlamları içerisinde barındırmaktadır. Bugün felsefe hızla değişen dünyanın kavranmasında ve bilimsel ilerlemeler ışığında öngörülerde bulunulmasına katkı sağlamaktadır (Büyükkaragöz, Muşta, Yılmaz ve Pilten, 1997). İnsanın kendinden başlayarak çevreyi, doğayı, varlığı ve bunlar arasındaki ilişkisel bağları sorgulaması felsefe yoluyla sağlanmaktadır. Felsefe, doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlarken süreç içerisinde bilim dalları çeşitlenmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında bilim, üzerinde çalışılan olay, olgu, nesnelere ve bunlar arasındaki ilişkileri tüm yönleriyle inceleyen, bu bağlamda açıklamalar ve geleceğe ilişkin öngörülerde bulunma süreci olarak tanımlanmaktadır (Toprakçı, 2016). Bilimin her geçen gün ortaya yeni bulgular koyduğu ve bu şekilde geliştiği bilinmektedir. Bilimsel zenginleşmenin araçları ise bilimsel araştırmalardır. Bilimsel araştırma, bilim insanlarının bilimsel yöntem ve teknikleri kullanarak teorik veya pratik bir soruna çözüm üretme süreci olarak ifade edilebilir. Bilimsel araştırmaların teori ve uygulamasında felsefe sorgulamaları yol göstericidir. Bilimsel araştırmaların varlık sebebi eski tip filozofların metafiziksel öngörülerini deneysel araştırma konularına dönüştürmek ve temelleri sağlam olan daha isabetli tahminlerde bulunmaktır (Anlı, 2019). Bu süreçte bilimsel araştırmalar ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik yönlerden sorgulamalar yoluyla zenginleştirilmektedir (Gökberk, 1967).

Ontoloji: Varlığı bir bütün olarak ele alan ve inceleyen felsefe dalıdır. Felsefenin bu dalının temel sorusu “varlık var mıdır” olarak ifade edilebilir. Aristoteles’in İlk felsefe (Ketenci ve Topuz, 2013) olarak ifade ettiği bu felsefe dalı “ilk şey” in varlığıyla ilgilenmiştir. Duyu organlarıyla algılanamayan şeylerin de var olup olmadığı temel tartışma konusudur. Ontoloji bilim dallarının aksine varlığı parçalara bölmeden bir bütün olarak sorgulamaktadır. Bu yönüyle Kant ve Hegel gibi filozofların en çok karşı çıktığı felsefe dalı olmuştur.

Epistemoloji: Bilgiyi ve bilginin doğasını inceleyen felsefe dalıdır. Birçok bilim dalı ve felsefik tartışma sonucunda bilgi üretilebilir. Epistemoloji bilgi kavramının kendisini konu alır (Cevizci, 2012). Epistemoloji bilginin kaynağının ne olduğunu, bilginin sınırlarının neler olduğunu ve bilgi edinme ölçütlerinin neler olduğunu incelemektedir.

Aksiyoloji: Değer felsefesi olarak ifade edilebilir ve değerlerin doğasını araştırır (Hesapçıoğlu ve Akdağ, 2007). Aksiyoloji kısaca iyi, kötü, güzel, çirkin, doğru, yanlış gibi kavramlar üzerinde durur (Ergun, 2006). İnsanın davranışlarını etkileyen değerler aksiyolojinin temel düşünme konusunu oluşturur. Aksiyoloji “Ahlak-ahlaksızlık, iyi-kötü, özgürlük-özgür olmama, erdemlilik-erdemlilik, güzellik-çirkinlik, saygı-saygısızlık, mutluluk-mutsuzluk, vicdan-vicdansızlık nedir?” sorularının cevabını bulmaya çalışır. İnsan davranışına yön veren değerlerin kaynağına inmeye çalışarak değerlerin oluşmasında ne gibi ölçütlerin olabileceği de aksiyolojinin konuları içerisinde yer almaktadır. Aksiyolojinin alt birimleri etik ve estetik olarak ifade edilebilir. Etik ahlaki değerlerle estetik ise sanat ve güzellik üzerine sorgulamalar yaparak bilgi edinilmesini sağlar.

1.2. Bilimsel Araştırmalarda Etik

Bilimsel araştırmaların hedefinde bilimsel bilgilerin ortaya konulması vardır. Özellikle toplumun birçok kesimi tarafından bilimsel bilgiler güvenilir kabul edilmektedir. Bu yönüyle bilimin çıktıları toplumun büyük bir kesimini etkilemektedir (Arklan, 2008). Ancak bilimsel bilgilerin ortaya konulması süreci aksiyolojik bazı yönleri içerisinde barındırmaktadır. Son yıllarda bilgiye erişimin artmasına paralel olarak bilimsel çalışmaların sayısındaki artış hızlanmaktadır. Araştırmalardaki niceliksel artış bu çalışmaların planlanmasında, yürütülmesinde ve yayımlanmasında birçok yeni durumu ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan bakıldığında günümüzde bazı araştırmaların etik yönden sorgulanacak yönlerinin olduğu söylenebilir. Etik, Yunanca “karakter” anlamına gelen ethos sözcüğünden türemiştir. Bireysel ve toplumsal konularda temel değerler, normlar, kurallar ve doğru-yanlış, iyi-kötü gibi ahlaki durumları inceleyen bir felsefe disiplini (İnal, 1996). Bilimsel araştırmaların etik yönden sorgulanması birçok kafa karışıklığını da beraberinde getirmiştir. Bazı araştırmaların etik yönden değerlendirilmesi toplumsal ve insani normlar açısından gerekli görülebilir. Ancak etik sorgulamaların araştırmacının özüne ve ruhuna uygun yapılmaması, içeriğe yapılan müdahaleler bilimsel verimliliğin ve yaratıcılığın engellenmesi sonucunu doğurabilmektedir. Bu yönüyle bilimsel araştırmalarda etik konusu hem araştırmacılar hem de yapılan çalışmaların niteliği açısından üzerinde yoğunlaşılması gereken bir konu olarak değerlendirilebilir.

1.3. Etik Kurulların Bilimsel Araştırmalardaki Yeri

Günümüzde bilimsel araştırmalarda etik sorgulamaların çoğu etik kurullar aracılığıyla yapılmaktadır. Birçok üniversite araştırmaların sağlıklı yürütülmesi iddiasıyla bazı kurumsal düzenlemeler yapmaktadır. Etik kurullar da bu kurumsal düzenlemelerin bir parçasıdır. Dünyada ve Türkiye’de etik kurulların tarihsel gelişimi farklı zamanlarda olsa da benzer amaçlara yönelik oluşturuldukları söylenebilir. Etik kurulların oluşumunu hızlandıran gelişmelerden birkaçı; Amerika’da özürlü bebeklere ailelerinin bakmak istememesi ve sağlık çalışanlarının bu çocuklar için yasal düzenleme talebi, Hollanda’da ötenazi sorunları, Fransa’da insan değerini koruma ve bilimsel araştırmaların sonuçları ile ilgilenme olarak ifade edilebilir (Karakaya ve Yaman, 1994). Etik kurullar her ne kadar insan üzerinde yapılan deneysel çalışmaların denetimini sağlayan bir mekanizma olarak oluşturulmuş olsa da günümüzde bu durum her türden araştırmacının konu edildiği bir hal almıştır. Hatta araştırma öncesinde etik kurul onayı alınması yayın sürecinde bir zorunluluk olarak araştırmacıların karşısına çıkmaktadır. Oysa bilim yaratıcılığı önceleyen, özgün araştırmaları destekleyen bir yapıdadır. Etik kurullar ve benzeri kuruluşların işleyişi etkin bir biçimde yönetilmediği takdirde bilimde tek tipleşmeye, tekelleşmeye ve verimsizliğe neden olmaları olasıdır. Özellikle kurul üyelerinin tüm alanlarda yetkin olabilmesinin mümkün olamayacağı göz önüne alındığında, kurulda alınan kararların da isabet derecesi sorgulanabilir. Dünyada ve Türkiye’de araştırmacılar ve araştırmalar bağlamında etik kurul süreçlerini bütüncül olarak ele alan çalışmaların sayısı sınırlıdır. Günümüzde araştırmacıların büyük bir bölümü etik kurul süreciyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu yüzden bilim insanlarını doğrudan, araştırmaların süresini ve niteliğini dolaylı olarak etkileyen bu konu önemli ve araştırmaya değerlidir. Bu çalışma ile alandaki bu boşluğun doldurulmasına katkı sunulacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede bu araştırmacının amacı; Türkiye’de yapılan bilimsel araştırmaların etik kurul

sürecinden nasıl etkilendiğini araştırmalar ve araştırmacılar açısından ortaya konulması ve fayda sağlayıcı öneriler getirilmesidir. Bu çerçevede araştırmada şu sorulara cevap aranmaktadır;

- Türkiye’de yapılan bilimsel araştırmalarda etik kurul izni araştırmacıları nasıl etkilemektedir?
- Türkiye’de yapılan bilimsel araştırmalarda etik kurul izni araştırma sürecini nasıl etkilemektedir?
- Türkiye’de yapılan bilimsel araştırmalarda etik kurul süreci araştırma yapılan kurumları nasıl etkilemektedir?

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Bu bölümde araştırma yönteminden, örneklem seçiminden, veri toplama sürecinden ve verilerin analizinden bahsedilmektedir.

2.1. Yöntem

Araştırmada Türkiye’deki devlet üniversitelerinde görev yapan akademisyenlerin Etik Kurul Sürecine ilişkin görüşleri incelendiğinden nicel araştırma yaklaşımlarından Tarama deseni kullanılmıştır. Tarama araştırması, geniş bir kitlenin belirli bir konu hakkında görüşlerini ortaya koymak amacıyla yapılan bir çalışma türüdür (Pandey & Pandey, 2021). Araştırma evrenini 2022-2-2023 eğitim öğretim yılında Türkiye de görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise amaçlı örnekleme tekniklerinden ölçüt örnekleme kullanılarak belirlenen 228 akademisyendir. Ölçüt olarak Yüksek Öğretim Kurumu tarafından yayınlanan başarı sıralamasına göre Türkiye’deki bütün illerin en başarılı üniversitelerinde çalışan akademisyenler seçilmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı araştırmacılar tarafından geliştirilen beşli likert tipi anket formudur. Anket Formuna ilişkin pilot uygulama yapılarak 2 alan uzmanının görüşleri alınmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Böylece araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Anket formu örnekleme yer alan akademisyenlere dijital form olarak gönderilmiştir. Böylece cevaplar anlık olarak kaydedilmiş ve görüntülenmiştir. Araştırmanın geçerliliğini arttırmak için yönetmelikten ve etik kurul başvurusunda bulunmuş akademisyenlerin tecrübelerinden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde nicel analiz teknikleri kullanılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde araştırma bulguları, araştırmanın temel sonuçları ve bu sonuçlara ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır.

3.1. Türkiye’de yapılan bilimsel araştırmalarda etik kurul izninin araştırmacılara etkilerine ilişkin sonuçlar

Bu araştırma kapsamında etik kurul izninin araştırmacıları nasıl etkilediğine ilişkin bulgular yüzdeler olarak çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Araştırmacılar bağlamında etik kurul iznine ilişkin görüşler (%)

Anket Soruları	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Fazlasıyla Katılıyorum
1.Etik kurul araştırmacıya ilişkin güvensizlik doğurmaktadır.	28,5	35,1	20,2	12,7	3,5
2. Etik kurul süreci araştırmacıyı yormaktadır.	8,3	14	23,2	31,1	23,2
3.Etik kurul araştırmacıyı yılgınlığa uğratmaktadır.	11	20,2	26,8	24,6	17,5
4.Etik kurul süreci araştırmacının eksiklerini görmesini sağlamaktadır.	8,8	28,5	30,7	25,9	6,1
5.Etik kurul süreci araştırmacı ile kurul üyeleri arasında çatışmaya neden olmaktadır.	11,8	36	32,9	14	5,3
6.Etik kurul zorunluluğu bir üniversiteyle ilişkisi olmayan araştırmacıları engellemektedir.	7	18	22,8	34,6	17,5
7. Etik kurul süreci araştırmacının gelişimine katkı sağlamaktadır.	12,3	30,3	29,4	22,4	5,7
8. Etik kurul zorunluluğu araştırmacının yayın yapma performansını olumsuz etkilemektedir.	9,6	25,4	27,6	22,4	14,9
9. Etik kurul araştırmacının yaratıcılığına zarar vermektedir.	20,2	39,5	21,9	11	7,5
10. Etik kurul araştırmacıyı daha dikkatli olmaya iter.	4,8	17,1	27,6	39	11,4
11. Etik kurul araştırmacının disiplinli olmasına katkı sağlar.	7	21,9	29,8	34,6	15

Çizelge 1'e göre katılımcılar çoğunlukla, etik kurulların araştırmacıya ilişkin güvensizlik oluşturmadığına, araştırmacıyı yordığına ve yılgınlığa uğrattığına, üniversiteyle ilişkisi olmayan araştırmacıları engellediğine, araştırmacının yaratıcılığına zarar vermediğine, araştırmacıyı daha dikkatli ve disiplinli olmaya ittiğine ilişkin görüş bildirmiştir. Bu sonuçlara göre etik kurul sürecinin araştırmacılar açısından yorucu bir süreç olduğunu ve araştırmacıların motivasyonlarını düşürdüğü söylenebilir. Üniversite ile ilişkisi olmayan araştırmacıların etik kurul izni alırken zorlandığı bu nedenle çalışma performanslarının düştüğü ifade edilebilir. Etik kurul süreci nihayetinde bir değerlendirme içerdiğinden araştırmacının daha dikkatli ve disiplinli olmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak etik kurul izni araştırmacılara sağladığı avantajların yanında bazı külfetleri de getirdiği söylenebilir.

3.2.Türkiye'de yapılan bilimsel araştırmalarda etik kurul izninin araştırma sürecine etkilerine ilişkin sonuçlar

Bu araştırma kapsamında etik kurul izninin araştırma sürecini nasıl etkilediğine ilişkin bulgular yüzdelik olarak çizelge 2' de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Araştırma süreci bağlamında etik kurul iznine ilişkin görüşler (%)

Anket Soruları	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Fazlasıyla Katılıyorum
1.İnsan, hayvan ve doğaya ilişkin zararlar dışında etik kurul izni bilimsel özgürlüğe aykırıdır.	11	24,5	21,5	23,7	19,7
2.Etik kurul izni araştırmanın yayımlanması için bir ön koşul olmamalıdır.	9,2	18,9	21,5	26,8	23,7
3.Etik kurul araştırma sürecinde sonradan çıkacak sorunları bertaraf etmeyi sağlamaktadır.	9,2	22,8	30,7	29,4	7,9
4.Etik kurulda farklı disiplinlerden akademisyenlerin değerlendirmesi sonucunda araştırmanın niteliğine katkı sunulmaktadır.	18	34,2	26,3	16,7	4,8
5.Etik kurul veri toplama araçlarının niteliğine katkıda bulunmaktadır.	19,3	39	20,6	16,7	4,4
6.Etik kurul izni verinin toplanmasını güvenceye almaktadır.	14,5	28,5	21,5	29,4	6,1
7.Etik kurul izni katılımcıların korunmasına katkıda bulunmaktadır.	8,8	19,3	28,1	35,1	8,8
8. Sadece tam deneysel araştırmalarda etik kurul izni şart koşulmalıdır.	10,5	26,3	19,7	27,2	16,2
9.Etik kurul süreci amacına uygun bir şekilde yürütülmektedir.	16,7	30,7	29,4	19,7	3,5
10. Etik kurul süreci nesnelidir.	11	23,7	32,9	26,8	5,7
11. Etik kurul üyeleri araştırma alanında yetkindir.	16,2	25,4	34,2	21,5	2,6
12. Etik kurul mevzuatı yeterlidir.	13,2	36,4	38,2	11	1,3

Çizelge 2'deki bulgulara göre, araştırmacılar çoğunlukla etik kurul izninin araştırmaların yayımlanması için ön koşul olmaması gerektiğini, farklı disiplinlerden oluşan etik kurul üyelerinin araştırmanın niteliğine ve veri toplama araçlarının niteliğine katkı sunmadığını, sadece tam deneysel araştırmalarda etik kurul izninin şart koşulması gerektiğini, etik kurul üyelerinin araştırma alanında yetkin olmadığını ve etik kurul mevzuatının yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular araştırmacıların yayın yapma sürecinde etik kurul izninin ön koşul olmasından memnun olmadıklarını göstermektedir. Bunu sadece tam deneysel çalışmalarda etik kurul izninin şart koşulması gerektiği bulgusu destekler niteliktedir. Araştırma kapsamında elde edilen diğer sonuçlar ise etik kurul üyelerinin araştırma alanında yetkin olmadığı ve etik kurul mevzuatının yetersiz olduğudur. Bu araştırma kapsamında etik kurulların amacına uygun yürütülmediği söylenebilir. Etik kurulların amacına uygun yürütülmediğinin düşünülmesi kurul üyelerinin yetkinliğinin ve etik kurul mevzuatının yeterlilik derecesinin sorgulanmasında muhtemel bir sebep olabilir. Bu çerçevede etik kurul izninin yayın yapma için ön koşul olmaması gerektiği ve etik kurul üyelerinin oluşumlarının ve mevzuatlarının gözden geçirilmesi gerektiği söylenebilir.

3.3.Türkiye’de yapılan bilimsel araştırmalarda etik kurul izninin araştırma yapılan kuruma etkilerine ilişkin sonuçlar

Bu araştırma kapsamında etik kurul izninin araştırma yapılan kurumu nasıl etkilediğine ilişkin bulgular yüzdeler olarak çizelge 3’ de gösterilmiştir.

Çizelge 3. Araştırma yapılan kurum bağlamında etik kurul iznine ilişkin görüşler(%)

Anket Soruları	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Fazlasıyla Katılıyorum
1.Etik kurulun dahil olduğu kurumlardaki işleyiş farklılıkları, sorunlara yol açmaktadır.	3,5	11,4	28,5	39,5	17,1
2.Etik kurul izni bazı üniversitelerde daha kolay çıkabilmektedir.	2,2	4,8	30,7	43,4	18,9
3.Etik kurul izni uygulama/araştırma yapılacak kurum yöneticilerini rahatlatır.	7	13,6	23,2	46,5	9,6
4.Etik kurul iznine rağmen uygulama/araştırma yapılan kurum yöneticileri zorlaştırıcı olabilmektedir.	3,5	13,6	31,1	39,5	12,3
5. Etik kurul iznine rağmen katılımcılar zorluk çıkarabilmektedir.	3,5	9,6	28,9	47,4	10,5
6. Etik kurul izni katılımcılarda güven oluşturmaktadır.	10,5	19,3	27,2	39	3,9
7. Etik kurul iznine rağmen kurumlar arası bürokratik süreç kolaylaştırıcı değildir.	1,8	6,1	25,9	40,8	25,4

Çizelge 3’deki bulgulara göre, araştırmacılar çoğunlukla etik kurul izninin araştırma yapılan kurumda, işleyiş farklılıklarından kaynaklanan sorunlara yol açtığını, etik kurul izninin bazı üniversitelerde daha kolay çıktığına, araştırma yapılacak kurum yöneticilerini rahatlattığına, etik kurul iznine rağmen yöneticilerin zorluk çıkardığına ve etik kurul iznine rağmen kurumlar arası bürokratik sürecin kolaylaştırıcı olmadığını ifade edilebilir. Bu araştırma sonuçlarına göre etik kurullar arasındaki işleyiş farklılıkları bazı sorunlar oluşturmaktadır. Bunun muhtemel bir nedeni etik kurul mevzuatlarının yetersiz olması ve etik kurulların bir standartta olmamasıdır. Ayrıca etik kurul izninin bazı üniversitelerde kolay çıktığına düşünülmesi de bu durumu desteklemektedir. Etik kurul iznine rağmen araştırma yapılan kurumlarda kolaylaştırıcı olunmaması etik kurul izninin yeterince önemli görülmediğine bir işaret olabilir. Etik kurulların araştırma sürecinde bürokratik kolaylaştırıcılığı sağlamadığı bir başka sonuç olarak ifade edilebilir. Sonuç olarak etik kurulların araştırma yapılan kurumlarda işleyiş farklılıklarından kaynaklanan sorunlara yol açabildiği ve uygulama yapılan kurumlar üzerinde yeterince etki sağlamadığı söylenebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırma kapsamında etik kurul sürecinin araştırmacılar, araştırma süreci ve araştırma yapılan kurum bağlamında değerlendirilmesi sonucunda etik kurulların amacına uygun olarak

işlemediği ve bazı yetersizliklerinin olduğu söylenebilir. Araştırmacıların yayın yapmanın ön koşulu olarak etik kurul izni talep edilmesinden rahatsız oldukları görülmektedir. Bunda etik kurul sürecinin yorucu ve yılgınlığa uğraticı yönünün etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca üniversite ile ilişkisi olmayan araştırmacıların etik kurul iznine erişim zorluğunun bulunması araştırmacıları engelleyen bir husustur. Etik kurul izninin araştırmanın niteliğine katkı sunmadığı ve etik kurul mevzuatının yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Yasal düzenlemelerde ve etik kurulların oluşumunda araştırmacıların, araştırma sürecinin ve araştırma yapılacak kurumların dinamikleri gözetilmelidir. Bürokratik zorlukları kaldıracak adımlar atılmalı ve araştırmaların yayımlanması için etik kurul izni zorunlu olmamalıdır. Etik kurulların isteyen araştırmacılara etik yönden rehberlik etmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede etik kurulların tüm yönleriyle araştırılması ve incelenmesi alana katkı sunulması bakımından önerilmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Bender, M. T. (2005). John Dewey'nin Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 13-19.
- Büyükdüvenci S. (2001), Eğitim Felsefesine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Büyükkaragöz, S., Muşta, M., Yılmaz, H. ve Pilten, Ö. (1997). Eğitime giriş. Konya: Günay Ofset.
- Cevizci, A. (1999), Felsefe Sözlüğü, İstanbul. Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). Bilgi Felsefesi. İstanbul. Say Yayınları.
- Çüçen, A . (2000). Kant'ın Bilgi Kuramı ve Hegel'in Eleştirisi . Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , 2 (2) , 1-15 Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosbilder/issue/23125/246982>
- Deleuze, G., (2002), Nietzsche And Philosophy, (Trans. Hugh Tomlinson), New York: Continuum.
- Ergün, M. (2006). Eğitimin felsefi temelleri. İçinde, Ö. Demirel ve Zeki Kaya (Ed.), Eğitim bilimine giriş, (ss. 55-79). Ankara: Pegem.
- Gökberk, M. (1967). *Felsefe tarihi* (Vol. 1). Bilgi Yayınevi.
- Hesapçioğlu, M. ve Akdağ, B. (2007). Eğitimin felsefi temelleri. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Skirbekk G. Ve Gilje N. (1999). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, (çev.: Emrah Akbaş-Şule Mutlu). İstanbul. *Üniversite Kitabevi yayınları*.
- Hodson, D. (1985). Philosophy of science, science and science education.
- Ketenci, T., & Topuz, M. (2013). Aristoteles ve Augustinus' un insan anlayışları üzerine. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (20), 1-18.
- Ladyman, J. (2012). Science, metaphysics and method. *Philosophical Studies*, 160(1), 31-51.
- Pandey, P., & Pandey, M. M. (2021). Research methodology tools and techniques. Bridge Center.
- Toprakçı, E. (2016). Eğitim Bilim Pedagojisi. (Editör: Prof. Dr. Erdal Toprakçı). Ankara. *Ütopya Yayınevi*.
- Psillos, S. (2007). *Philosophy of science AZ*. Edinburgh University Press.
- Wikipedia. (2022, 16 Aralık) Erişim adresi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Felsefe#:~:text=%C3%96r%3A%20Aristo%20felsefes%20ilkel%20b%3BCt%3BCn%3BC%20anlam%C4%B1nda%20kullan%C4%B1r>

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI TARAFINDAN PAYLAŞILAN TWEETLERİN EĞİTİM POLİTİKALARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Prof. Dr. Osman Ferda BEYTEKİN¹, Doktora Öğrencisi Mustafa DOĞAN²

¹Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi İzmir, Türkiye

ORCID. 0000-0003-3934-0814

²Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi İzmir, Türkiye, ORCID.

0000-0003-3151-0372

ÖZET

Teknolojik gelişmelerin hızlanması toplumsal alanda birçok paradigma değişimini zorunlu hale getirmiştir. Ülkeler toplumsal değişimin bir aracı olarak eğitim politikalarını gözden geçirmek durumunda kalmaktadır. Yaşanan hızlı değişim sonucunda üretilen politikaların eğitimin paydaşlarına ve diğer insanlara olabildiğince hızlı ve çeşitli kanallarla aktarılması gerekmektedir. Günümüzde kurumların politikalarını gündeme getirmek ve topluma aktarmak için kullandıkları en yaygın araçlardan biri Twitter'dır. Gerek kullanıcı sayısı gerek etki gücü açısından twitter mesajlarının incelenmesi önemli görülmektedir. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi twitter hesabından paylaştığı tweetlerin, eğitim politikaları bağlamında incelenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı içerisindeki doküman analizi deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma dokümanı; Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi twitter hesabında erişime açık olan 15.09.2021 tarihli ilk tweet'den başlanarak 2021-2022 okul döneminin bitişi olan 17.06.2022 tarihine kadar paylaşılan 1103 tweet'den oluşmuştur. Araştırma kapsamında incelenen dokümanlar MEB'in kendi paylaştığı veya retweet ettiği gönderileri içermektedir. Elde edilen dokümanlarla tüm tweetlerin incelenmesi ve analiz edilmesi hedeflenmiştir. Veri toplama işlemi araştırmacılar tarafından doğrudan yapılmıştır. Elde edilen nitel veriler nitel analiz programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre; Milli Eğitim Bakanlığı'nın attığı tweetler, Mesleki eğitim kurumlarına ve Okul öncesi eğitim kurumlarına yönelik olarak yoğunlaşmaktadır. Tweetlerin içeriği Bakan'ın faaliyetlerinin ve kurumsal bilgilendirmelerin ön planda olduğunu ortaya koymuştur. Tweetler politika türleri bağlamında değerlendirildiğinde *Dağıtıcı politikaları* ve *Kurucu politikaları* içeren tweetlerin daha çok paylaşıldığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre Milli Eğitim Bakanlığı'na bundan sonra atılacak tweetlerde; diğer okul kademelerine daha fazla yer vermesi, özellikle ortaöğretim ve yükseköğretim konusundaki bilgilendirmelerin artırılması, sosyal medyanın daha etkili kullanılması, sosyal, kültürel ve sanatsal etkinliklere yönelik paylaşımları artırması ve politika türleri açısından daha az gündeme gelen politika türlerine yönelik paylaşımların artırılması önerileri getirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim politikası, Twitter, Sosyal medya, Gündem oluşturma

6. GİRİŞ

Son yıllarda artan küresel rekabet, eğitimi detaylı politikalar üretilerek yürütülen, stratejik bir alan haline getirmiştir (Asheim, 2019; Kogan, 2018). Bu sebeple eğitim politikalarının ülke politikalarındaki yeri günden güne artmaktadır. Artışın başlıca nedeni toplumsal gelişimin eğitim yoluyla sağlanacağına dair güçlü kanıtların olmasıdır (Sharp, Green, & Lewis 2017; Phillips, McCartney, & Scarr, 1987). Dünyada son dönemde yaşanan salgın, göç, savaş ve ekonomik krizler, ülkelerin politikalarını gözden geçirmelerinde önemli bir ivmeye sebep olmuştur (Jedwab, Khan, Russ, & Zaveri, 2021; Withers, Henderson, & Shivakoti, 2021). Yaşanan küresel gelişmeler karşısında kendi durumlarını daha net gören ülkeler, eğitim politikalarını güncelleyerek, toplumsal dönüşümü sağlamaya ve birçok alanda kendine yeter hale gelmeye çalışmaktadır (Neilson, 2022). Yaşanan bu dönüşüm eğitim politikası belirleyenlerin eğitime giderek daha geniş bir perspektifle bakmasını gerektirmektedir (Leicht, Heiss, & Byun, 2018). Toplumun politika belirleyicilerinden beklentileri de bu yönde değişmektedir (Malik, 2018). Değişen toplumsal beklentiler, yöneticilerde üretilen politikaların vatandaşlara hızlı ve doğru bir şekilde aktarılmasına yönelik baskı oluşturmaktadır. Bu durum yöneticilerin politikaların aktarımı konusunda yeni arayışlara içerisine girmesine sebep olmuştur. Bu çerçevede yöneticilerin belirlenmiş politikaların uygulanabilmesi için hizmet edilen kişiler ve uygulayıcılarla etkileşimlerini güçlendirecek kanalları kullanmaları zorunlu hale gelmiştir (Koçyiğit, 2017; Trench, & Miller, 2012).

Toplumun tüm kesimleri eğitimde yaşanan gelişmelerden etkilenmektedir (Hargreaves, 2003). Bu hassasiyet eğitim politikalarının oluşturulmasında ve bu politikaların ilgililere duyurulmasında oldukça özenli olunması zorunluluğunu doğurmaktadır. Eğitim politikaları, genel olarak bir ülkenin eğitim sisteminin gelecekte nasıl şekilleneceğinin ve o ülkede eğitim ile ilgili neler yapılması gerektiğinin belirlenmesi bakımından önemlidir. Eğitim çok yönlü bir yapıdadır. Bu durum eğitim politikalarının içeriğine de yansımıştır. Günümüz eğitim sisteminde hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için eğitimin çok yönlü yapısına uygun olarak birçok politika türünün uygulamaya konulması gerekmektedir. Politika türleri için alan yazında bazı sınıflandırmalar yapılmıştır (Anderson, 2014; Wilson 1980). Bunlardan birisi de alan yazında kabul gören Lowi'nin (1972) politika türleri sınıflamasıdır. Buna göre politika türleri; Dağıtıcı Politikalar (Distributive Policies), Yeniden Dağıtıcı Politikalar (Redistributive Policies), Düzenleyici Politikalar (Regulatory Policies) ve Kurucu Politikalar (Constituent Policies) olarak ifade edilmektedir. Dağıtıcı politikalar, kamuya ait malların, değerlerin, hizmetlerin, ürünlerin ve kaynakların bireylere veya çeşitli örgütlere dağıtılmasını amaçlar. Yeniden Dağıtıcı Politikalar, Birkland'a (2001) göre refahın, mülkün, kişisel hakların sosyal veya irksal sınıflar arasında değişiklik yapması olarak ifade edilmiştir. Bir başka deyişle toplumdaki insanların en azından asgari yaşam şartlarının sağlanabilmesi amacıyla gelirin veya hizmetlerin zenginlerden toplumun kısıtlı imkanlara sahip kesimlerine yeniden dağıtılmasını amaçlayan politikalarlardır. Düzenleyici politikalar; devletin sosyal ve ekonomik dengeleri gözetmek adına yaptığı yasal ve idari düzenlemeleri kapsamaktadır (Sarisoy, 2010). Kurucu politikalar ise resmi olarak kamu yönetimine ilişkin uygulamaların mevcut durumunu veya gelecekteki uygulamalarını oluşturan prosedür ve yasal düzenlemelerin oluşturulması amacına yönelik politikalarlardır.

Eğitim politikaları açısından politika belirleme sürecinin ilk adımı gündemin belirlenmesidir denilebilir. Özellikle 21. Yüzyılda yaşanan gelişmeler eğitim politikalarında gündemin çok

daha hızlı değişimine sahne olmaktadır. Bunun başlıca nedeni dijitalleşmeyle birlikte bireyin ve toplumun hayatında görülen devamlı değişkenlik ve dönüşümdür. Görece durağan bir sistemden devamlı değişen ve akan bir sisteme geçişin söz konusu olduğu bu yüzyılda ekonomi, siyaset, kültür ve sanat gibi sosyal hayatın bileşenlerinden biri olan eğitim de yeni gündemlerle meşgul olmaktadır (Hamarat, 2019).

Eğitim gündemi toplumun birçok kesimi tarafından yakından takip edilmektedir. Oldukça geniş bir alanda yansımaları bulunan eğitim politikalarının gündeminin belirlenmesi sürecinde birçok politik aktörden bahsetmek mümkündür. Alan yazında politik aktörler çoğunlukla devlet ve devlet dışı aktörler olarak ele alınmıştır (Yıldız ve Sobacı, 2013). Her politik aktörün oluşturulan politikalarda etkisi doğrudan ya da dolaylı olarak bulunabilir. Ancak politika aktörleri de 21. Yüzyılın getirdiği dijital dönüşüme ayak uydurmaya çalışmaktadırlar (Hoffmann, Suphan, & Meckel, 2016). Günümüzde internet tabanlı iletişimin güçlenmesi hem devlet içerisinde hem de devlet dışı aktörlerin politikalarında belirleyici rol oynamaktadır. Özellikle sosyal medya gibi mecraların yaygınlaşması politika aktörlerini bu yöne odaklanmaya itmektedir (Larsson, & Kalsnes, 2014).

Web’te yaşanan dönüşüm beraberinde karşılıklı bilgi akışını ve etkileşimi getirmiştir. Aslında kurumları teknolojik değişimlere zorlayan vatandaşların eğilimleridir. Sosyal Medya’nın günümüzde toplumsal eğilimleri belirleme ve yönlendirme için önemli bir kaynak olduğu Arap Baharı, Covid-19, Kripto paralar, Ülkeler arası savaşlar gibi birçok örnekte görülmektedir. Gün geçtikçe artan kullanıcı sayısı ve kullanıcıların bu mecralarda geçirdiği sürelerin artması sosyal medya üzerinden etkileşime toplumsal bir eğilim olduğunun göstergesidir. Son yıllarda sosyal medya kullanımının yaygınlaşması devlet kurumlarını hizmet ettikleri kişilerle bağlantı kurma konusunda değişime zorlamaktadır (Bertot, Jaeger, & Hansen, 2012). Değişim eğitim politikalarının gündem oluşturma adımında etkililiğin sorgulanmasına neden olmaktadır. Gündem oluşturma alan yazında birçok çalışmanın konusu olmuştur. (Hill, 1985; Secada, 1989; Mazzeo, 2002; Young, Shepley, & Song, 2010). Bu bağlamda Maxwell, McCombs ve Shaw’ın (1972) ortaya attığı Gündem Belirleme Kuramı alan yazındaki temel kuramlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu kurama göre; medya ve kitle iletişim araçları toplumdaki bireylerin görüşlerini güçlü bir şekilde etkilemektedir. Medya aracılığıyla siyasi gerçeklikler şekillendirilerek, kamuoyunun dikkati belli bir konuya çekilir ve gündem belirlenebilir..

Günümüzde politika üretmek kadar üretilen politikaların uygulanmasını sağlamak da bazı zorluklar içermektedir (Rizvi, & Lingard, 2009) Eğitim politikaları açısından önde gelen zorluklardan birisi de üretilen politikaların eğitimin paydaşlarına ve vatandaşlara iletilmesidir (Behague, Tawiah, Rosato, Some, & Morrison, 2009). Teknolojik gelişmelerin hızlanması ile toplumsal iletişim için sayısız kanal açılmıştır. Kurumlar ve politikacılar da bu sayısız kanal cenneti içerisinde hizmet ettikleri bireylere sağlıklı bilgiler vermeyi ve onlardan dönüt almayı hedeflemektedir. Bu durum kamu politikası açısından fırsatlar ve engeller barındırmaktadır. İletişim kanallarının sayıca artması bireylerin takip ettiği kanallara dağılması sonucunu doğurmuştur (Carlson, & Zmud, 1999). Buna karşılık kurumlar da olabildiğince fazla platformda varlık gösterme eğilimi içerisine girmiştir. Eğitim yöneticileri de diğer kurumlardaki gibi birçok platformda varlık göstermek ve dönüşümü yakalamak için uğraş içerisinde. Sosyal medya günümüzde iletişimin yeni platformları arasındadır. Özellikle kurumların ve bireylerin resmi mesajlarını Twitter üzerinden verdiği söylenebilir. Dünyada 2021 verilerine göre 339 milyon kullanıcıya sahip bir platform olarak twitter en çok kullanılan

sosyal medya platformlarından birisidir. Bu yönüyle Türkiye’ de ve Dünya’da hükümetler ve hükümetlere bağlı organlar resmi mesajlarını bu platform aracılığıyla vermektedir. Bu durum Twitter üzerinden verilen mesajların incelenmesini önemli hale getirmektedir. Eğitim politikaları bağlamında verilen mesajların Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığının Twitter hesabında paylaşılması oluşturulan gündemlerin neler barındırdığının bilinmesi bakanlığın bu politikalar aracılığıyla neyi amaçladığını çözebilmek adına önemli görülmektedir. Bu çerçevede bu araştırmanın amacı; Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı’nın resmi twitter hesabından paylaştığı tweetlerin eğitim politikaları bağlamında incelenmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek için araştırma kapsamında şu sorulara cevap aranmıştır;

7. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı’nın resmi twitter hesabından paylaştığı tweetlerin okul türlerine göre dağılımı nasıldır?
8. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı’nın resmi twitter hesabından paylaştığı tweetlerin faaliyet türüne göre dağılımı nasıldır?
9. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı’nın resmi twitter hesabından paylaştığı tweetlerin politika türlerine göre dağılımı nasıldır?

3. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışmanın kapsamı, veri toplama süreci, geçerlilik ve güvenilirlik ve verilerin analizine değinilmiştir.

3.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi desenindedir. Doküman analizi, yazılı belgeler ve bu belgelerin içeriklerinin özenle ve sistematik olarak analiz edilmesi için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman incelemesi yoluyla eğitimsel olgular kendi bağlamında veriler toplanarak açıklanabilir. Doküman incelemesi hem basılı hem de web tabanlı bilgi ve belgelerin sistematik bir şekilde ele alınması olarak tanımlanabilir

3.2. Çalışmanın Kapsamı

Araştırma verileri; doküman analizi kapsamında erişime açık olan ilk tweet’den (15.09.2021) başlanarak 2021-2022 okul döneminin bitişi olan 17.06.2022 tarihine kadar paylaşılan 1103 tweetten oluşmuştur.

3.2. Veri Toplama Süreci

Veriler, nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılacak konular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Doküman incelemesinde tweetlerin tamamına MEB’ in resmi twitter hesabından ulaşılmıştır. Araştırmacılar tarafından önceden belirlenen Araştırma sorularına göre tweetlerin nasıl dağılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu süreç özetle şu şekilde yürütülmüştür. Araştırma kapsamında belirlenen tweetler kronolojik olarak sıralandı. Tweetlerin içerikleri detaylıca incelendi.

3.3. Geçerlilik Güvenirlik

Araştırmanın iç geçerliği sağlamak için tweetlerden elde edilen verilerin içerikle ilişkisi ortaya konularak yorumlamalara gidilmiştir. Nitel araştırmalarda dokümanlar amaçlı bir şekilde araştırma sorularına ve incelenecek konuya uygun olarak seçilir. Dış geçerliğin sağlanması için araştırmanın, araştırma yapılacak olaya uygun olması gerekmektedir (Miles ve Huberman,

1994; Morse, 2016). Dış geçerliğin sağlanması için belirlenen amaca uygun olarak MEB twitter hesabı seçilmiş ve araştırmanın deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması ve analizi süreçlerindeki işlemler ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen verilerinin çözümlenmesinde tanımlayıcı verilerden yola çıkılarak incelenen durumlarla ilgili ana temaların ortaya çıkarıldığı tümevarımcı analiz kullanılarak veri analizi yapılmıştır (Glaser ve Strauss, 1967). Araştırmada betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizle temel ham verilerden kodlara, kodlardan temalara, temalardan ana temalara ulaşılmıştır. Bu araştırmada belirlenen tema, alt tema ve kodlar bulgular bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bulguları tweetlerin analizi sonucunda elde edilerek başlıklar halinde ele alınmıştır.

4.1. Milli Eğitim Bakanlığının Resmi Twitter Hesabından Paylaştığı Tweetlerin Okul Türüne Göre Dağılımına İlişkin Sonuçlar

MEB'in attığı tweetlerde okul türüne göre bir dağılımın incelenmesi son dönemdeki politikalarda hangi okul türlerine yönelik politikaların ön plana çıktığını belirleme açısından önemlidir. Politikaların okul türü bağlamında değerlendirilmesi hangi okul türlerinin gündeme getirilmeye çalışıldığının ve genel olarak eğitim sisteminin nereye yöneldiğinin tespiti için önemli kanıtlar oluşturmaktadır. Bu kapsamda söz konusu tweetlerin okul türüne göre dağılımına ilişkin bulgulara göre; MEB'in attığı tweetler okul türüne göre, Mesleki eğitim kurumları, Temel eğitim kurumları, Okul öncesi, Ortaöğretim kurumları, Özel eğitim kurumları, Bilsen, Halk eğitim merkezi, Olgunlaşma enstitüleri ve Yükseköğretim kurumları boyutlarında ortaya çıkmıştır. Tweet yoğunluğuna bakıldığında Mesleki eğitim kurumlarına ve Okul öncesi eğitim kurumlarına yönelik tweetlerin ön planda olduğu belirlenmiştir. Mesleki eğitim kurumları; mesleki eğitim merkezi, meslek liseleri ve Mesleki ve Teknik Anadolu liselerinden oluşmuştur. Temel eğitim kurumları boyutu ise; ilkokul ve ortaokullardan oluşmuştur. Okul öncesi eğitim kurumları temel eğitim kurumları içerisinde ele alınabilecek olsa da atılan yoğun tweetler dolayısıyla ayrı bir boyutta değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Ortaöğretim kurumları, lise, Güzel sanatlar lisesi, Fen lisesi, Spor lisesi, Anadolu imam hatip lisesi ve Sosyal bilimler lisesinden oluşmuştur. Diğer okul türleri ise Bilsen, Özel eğitim, Olgunlaşma enstitüsü, Halk eğitim merkezi ve Yükseköğretim kurumları olarak vurgulanmıştır. Okul türlerine yönelik atılan birkaç tweet örneği aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Çizelge 1.

MEB tweetlerinin okul türüne göre dağılımına ilişkin doğrudan alıntılar

Okul Türü	Paylaşılan Tweet
Mesleki Eğitim Merkezi	Millî Eğitim Bakanlığımız bünyesindeki Mesleki Eğitim Merkezlerine kayıtlı çırak ve kalfa sayısı 500 bini aştı. Hamdolsun. Hedefimiz, istihdama açılan kapı olarak gördüğümüz Mesleki Eğitim Merkezlerimizde inşallah yıl sonuna kadar 1 milyon çırak yetiştirmek.
Meslek Liseleri	Meslek Lisesi Öğrencileri, Binlerce Ailenin Yüzünü Güldürüyor "Meslek Lisesi Öğrencileri Ailelerimizle Buluşuyor" projesiyle liseli gençler, yalnız yaşayan vatandaşların yardımına koşuyor, köy okullarına kütüphane malzemeleri yaparak el uzatıyor.

MTAL	Denizli Osman Aydınli MTAL’de kurulan tekstil atölyesinde üretilen medikal maske ve bez çantalar, ihracatçı firmalar aracılığıyla yaklaşık 10 ülkeye gönderiliyor.
İlkokul	Nüfusu az ve dağınık olan köy ve benzeri yerleşim yerlerinde öğrenci sayısına bakılmaksızın ilkokul açılabilir
Ortaokul	Bakan Özer, Elazığ’da Limak Ortaokulu Açılış Programı’nda Konuştu "Türkiye’nin her köşesinde kütüphanesi ve laboratuvarlarıyla donanımlı, kaliteli bir eğitime erişilebilecek bir sistemle yürüyeceğiz.
Güzel Sanatlar Lisesi	Artık 81 İlimizde Güzel Sanatlar Liselerimiz Var Bakan Özer: 75 ilimizde 95 güzel sanatlar lisesiyle devam ederken 6 ilimizde olmadığını gördük. Bir iki hafta gibi kısa süre içinde bu 6 ilimizde de güzel sanatlar liselerimizi kurduk.
Fen Lisesi	Bakan Özer, Malatya’da Erman Ilıcak Fen Lisesinin açılış törenine katıldı. “Beşeri sermayemizin niteliğinin artması için son 20 yılda eğitim alanında devasa yatırımlar yapıldı.
Bilsem	Ada'nın Üstün Yeteneği, BİLSEM’de Keşfedildi BİLSEM öğrencisi Ada Karakocaoğlu, notaya ihtiyaç duymadan piyano çalmadaki üstün yeteneği ve 50'ye yakın bestesiyle dünya çapında sanatçı olma yolunda hızla ilerliyor.
Okul Öncesi	Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik 3 bin yeni anaokulu, 40 bin ana sınıfı projemiz kapsamında 150 anaokulu ve 8 bin 500 ana sınıfını açarak 400 bin çocuğumuzu okul öncesi eğitimle buluşturduk. Mutlu ve başarılı nesiller için var gücümüzle çalışıyoruz.
Olgunlaşma Enstitüsü	Olgunlaşma Enstitülerinin Üretim Kapasitesi Artırılıyor Bakan Özer: Selçukludan Osmanlıya sanat, kültür ve üretimle ilgili müktesebatı günümüze taşımada çok önemli işlevi olan enstitülerimizin fikrî mülkiyet çalışmaları için bütçelerini artırıyoruz.
Halk eğitim merkezi	Bakan Özer: Ankara, İstanbul ve İzmir’de ilklerini açmak üzere sadece engelli vatandaşlarımızın hizmetinde olan halk eğitimi merkezlerimizi kuracağız.

Çizelge 1’de Milli Eğitim Bakanlığı’nın paylaştığı tweetlerde okul türlerine ilişkin doğrudan alıntılar verilmiştir.

4.2. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı’nın resmi twitter hesabından paylaştığı tweetlerin faaliyet türüne göre dağılımına ilişkin bulgular

Milli eğitim bakanlığının twitter hesabından paylaştığı tweetlerin içeriğinin ne olduğunun ve hangi faaliyetlerde yoğunlaştığının belirlenmesi eğitim politikalarının yönelimlerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda faaliyet türüne göre tweetlerin dağılımına ilişkin sonuçlara göre; Bakanlığın paylaştığı tweetlerde en çok Bakanın faaliyetleri boyutunun ön plana çıktığı görülmektedir. Bakanın faaliyetleri boyutu; Bakanın mesajları, Açılış, Toplantı ve TV programları ve okul ziyaretleri alt boyutlarını içermektedir. En çok vurgulanan ikinci boyut ise kurumsal bilgilendirmeler boyutudur. Kültür sanat faaliyetleri boyutları kutlama, anma, tavsiyeler ve sanat etkinlikleri alt boyutlarından oluşmaktadır.

Diğer boyutlar ise; Öğretmene yönelik faaliyetler, proje faaliyetleri, eğitim yatırımları, planlama faaliyetleri ve okulların faaliyetleri boyutlarında ortaya çıkmıştır.

Bakanın faaliyetleri boyutunun öne çıkmasının muhtemel bir nedeni, bakanın kurumsal işlerde temsil makamı olması olabilir. İkinci olarak kurumsal bilgilendirme boyutunun vurgulanmasının muhtemel nedeni Twitter'in resmi bir kurumsal bilgilendirme aracı olarak görülmesi olabilir. Bu çerçevede bazı kodlara ilişkin doğrudan alıntılar şöyledir.

Çizelge 2.

Tweetlerin Faaliyet Türüne Göre Dağılımına İlişkin Doğrudan Alıntılar

Faaliyet Türü	Paylaşılan Tweet
Bakanın mesajları	Bakan Özer: Her ne kadar 21. yüzyıl özgürlükler yüzyılı varsayılsa da aslında bağımlılıkların çok fazla arttığı bir dönemle karşı karşıyayız. Medya okuryazarlığı ile gençler, gelecekteki savrulmalara ve meydan okumalara karşı dirençli olacak.
Açılış	Bakan Mahmut Özer, 9. Science Expo Bilim Festivali Açılış Töreni'ne Katıldı.
Toplantı ve TV programı	Bakan Özer, Kars İl Eğitim Değerlendirme Toplantısı'na Katıldı
Kurumsal bilgilendirmeler	LGS Kapsamındaki Merkezî Sınav Tamamlandı. Sınav, 82 bin 551 salonda iki oturum hâlinde yapıldı.
Okulların faaliyetleri	Adana Seyhan Ömer Faruk Karabucak Anadolu İmam Hatip Lisesi öğretmen ve öğrencileri, otomasyon malzemelerini kullanarak insan müdahalesi olmadan kendi kendini yönetebilen “akıllı sera” kurdu.
Eğitim Yatırımları	Bakan Özer'den Kırıkkale'ye Eğitim Yatırımları Müjdesi
Projeler ve kampanyalar	Çocuklarımızı ve gençlerimizi kapsayan çevreyle ilgili her projeyi çok kıymetli buluyorum.“Çevre Dostu 1000 Okul” projesi de doğa dostu okullarla yeni bir sayfa açıyor. Çocuklarımız en çok vakit geçirdikleri okul ortamında çevre dostu yaşam pratikleriyle doğayı özümseyecek.
Meslek kanunu	Eğitimin lokomotifi olan öğretmenlerimizi ihmal etmiyoruz. Nitekim 2000’li yıllarda 500 binlerde olan öğretmen sayısını 1,2 milyona ulaştırmış bir ülkeyiz. Uzun yılların özlemi olan Öğretmenlik Meslek Kanunu da geçtiğimiz günlerde yasalaştı. Öğretmenlerimize hayırlı olsun.

Çizelge 2’de bakanlığın faaliyetlerine ilişkin doğrudan alıntılar gösterilmektedir. Öğretmenlere yönelik faaliyetler boyutunda meslek kanunu kodunun yoğun olarak paylaşılması bu dönemde uzun zamandır yasalaşması beklenen Öğretmenlik Meslek Kanunu’nun çıkarılmasıdır.

4.3. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı'nın Resmi Twitter Hesabından Paylaştığı Tweetlerin Politika Türlerine Göre Dağılımı

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atılan tweetlerin politika türlerine göre incelenmesi hangi politika türünün eğitim politikalarında öne çıktığının görülmesi açısından önemlidir. Paylaşılan tweetlerde politika türleri Dağıtıcı politikalar, Kurucu politikalar, Yeniden dağıtıcı politikalar ve düzenleyici politikalar boyutlarında belirlenmiştir. Bu çerçevede politika türlerinin dağılımına ilişkin sonuçlara göre ;Milli Eğitim Bakanlığının paylaştığı tweetlerde politika türleri bağlamında en çok dağıtıcı politikaların vurgulandığı ortaya çıkmıştır. İkinci olarak kurucu politikaların ön planda olduğu görülmektedir. Dağıtıcı politikalar toplumun sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı bir grubunun desteklenmesine ilişkin politikaları içermektedir Kurucu eğitim politikaları yapılan yasal düzenlemelerle oluşturulan yeni uygulamaları içermektedir. Düzenleyici eğitim politikaları bakanlığın aldığı tedbirler ve cezai yaptırımları kapsamaktadır. Yeniden dağıtıcı politikalar ise dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalarla ilgilidir.

Bu çerçevede bazı kodlara ilişkin doğrudan alıntılar şöyledir.

Çizelge 3.

Tweetlerin Politika Türüne Göre Dağılımı

Politika Türü	Paylaşılan Teweet
Dağıtıcı Politikalar	"Son 20 yılda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından temel eğitim ve ortaöğretimde burs verilen öğrenci sayısı, 279 bine ulaştı
Kurucu Politikalar	Öğretmenlik Meslek Kanunu Teklifi; Millî Eğitim, Kültür, Gençlik Ve Spor Komisyonunda Kabul Edildi Öğretmenlik mesleği; aday öğretmenlik döneminden sonra "öğretmen", "uzman öğretmen" ve "başöğretmen" olmak üzere üç kariyer basamağına ayrılacak.
Yeniden Dağıtıcı Politikalar	İşitme Engelli Öğrencilere Yönelik Dijital Eğitim Platformu Kuruldu Bakan Özer: Bakanlığımız, kapasitesini üretim materyalleriyle dijital platformlarla artırmaya devam ediyor. Bu alanda en fazla hassasiyet gösterdiğimiz yer, özel eğitimdir.
Düzenleyici Politikalar	Sosyal Etkinlikler Salgın Tedbirleri Çerçevesinde Yapılabilecek Bakanlık merkez teşkilatı birimleriyle il/ilçe MEM'lerce yapılacak sosyal etkinliklere salgının seyrini kontrol için belirlenen kural ve esaslara uygun tedbirler alınarak izin verilecek.

Politika türleri açısından dağıtıcı eğitim politikalarının ön plana çıkmasının muhtemel bir nedeni ülkenin okullarının fırsat eşitliği bakımından homojen olmamasıdır. Bakanlık eğitim politikalarında fırsat eşitliğini gidermeye yönelik adımlar atma gayreti içerisinde görülmektedir. Ayrıca okul öncesindeki okullaşma oranının artırılmasına yönelik çabalar da eğitim yatırımları konusunda özellikle dezavantajlı bölgelerdeki yatırımların artırılmasına kaynaklık etmektedir. Mesleki eğitim kurumlarının artırılması ve bu kurumların açılmasına yönelik yatırımlar ülkedeki istihdam sorununun çözümüne katkı sağlamaya yönelik olarak görülebilir. Düzenleyici politikalar salgın döneminde atılan tweetlerle genelde toplum sağlığını korumaya yönelik kısıtlamaları içermektedir. Kurucu politikalar bağlamında, bu dönemde

öğretmenlik meslek kanununun çıkarılması yasal düzenlemelere yönelik tweetlerin sayısını arttırmıştır. Bu çerçevede Milli Eğitim Bakanlığı'nın Dağıtıcı ve kurucu politika türlerine yoğunlaştığı söylenebilir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Mesleki Eğitim ve Okul Öncesi eğitimin dünyada olduğu gibi ülkemizde de günden güne önemi artmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı bu durumu mesleki eğitim yoluyla iş gücü piyasasının ihtiyaç duyduğu ara eleman ihtiyacını karşılama ve okul öncesi eğitimi yaygınlaştırarak eğitimde fırsat eşitliğini sağlama hedefleri ile açıklamaktadır (Mtegm, 2022). Milli Eğitim Bakanlığı (2022) Mesleki eğitimin, mesleki eğitim merkezi ve Mesleki ve Teknik Anadolu lisesi olmak üzere iki kanaldan işlediğini ifade etmektedir. Bu çerçevede Mesleki eğitimde 2021 yılı sonunda 159 bin olan çırak-kalfa sayısının 1 milyona çıkarılması hedeflenmiş olup bu hedefin 2022 kasım ayı içerisinde ulaşılabileceği ifade edilmiştir. Yapılan bu yasal düzenlemeler bakanlığın twitter hesabından paylaşılan mesleki eğitim politikalarının uygulanmasına ilişkin yasal zemini oluşturmaya yöneliktir.

Bu araştırma bulguları MEB'in Okul öncesi eğitim politikalarına verdiği önemi destekler niteliktedir. Bakanlık verilerine göre 6 Ağustos 2021'de tüm Türkiye'de 2 bin 782 bağımsız anaokulu varken bir yıl içerisinde 2050 anaokulu ve 15500 anasınıfi açılmıştır. Bu yolla 5 yaş okullaşma oranının yüzde 78'den yüzde 95 e ulaştırıldığı ifade edilmektedir. Bu durumun eğitimde fırsat eşitliğine ve istihdama katkı yaptığı düşünülmektedir. Bu araştırmada bakanlığın twitter hesabından yoğun bir şekilde okul öncesi eğitime ilişkin paylaşımlar yapıldığı görülmektedir. Bakanlık sosyal medya hesabını da kullanarak okul öncesi eğitimi ve okul öncesi eğitime yapılan yatırımları gündemde tutmaya devam etmektedir. Bu bakımdan üretilen politikaların yatırımlara dönüştürülmesi ve sahada yansımalarının olması hem kurumsal tutarlılığın sağlanması açısından hem de toplumun belirlenen politikalara adaptasyonu açısından kolaylaştırıcı olduğu söylenebilir..

Bu araştırma bakanlığın twitter hesabından paylaştığı faaliyetlere ilişkin sonuçların en çok "bakanın faaliyetlerini" kapsadığını göstermektedir. Bu durum Türkiye'deki devlet kurumlarının örgütlenmesindeki merkeziliğin bir göstergesidir. Bakanın faaliyetlerinde daha çok toplantılar, Televizyon programları ve açılışların olması kurumsal imajın iyileştirilmesinin ve gündeme gelmenin bir aracı olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de bakanların değişmesinin MEB politikalarında birçok değişikliğe neden olduğu bilinmektedir. Bu yönüyle bakıldığında politikaların belirlenmesinde ve bu politikaların gündeme getirilmesinde asli unsur bakanlar olarak görülebilir.

Milli eğitim bakanlığı kültürün gelecek nesillere aktarılması gibi bir misyonu bünyesinde barındırmaktadır. Bu araştırma sonucuna göre MEB'in kültür sanat faaliyetleriyle ilgili paylaşımları yoğun olarak yaptığını göstermektedir. Bu faaliyetler anma, kutlama, sanat etkinlikleri vb. başlıklarda toplanmaktadır. Özellikle kültürel bilincin oluşturulması ve aktarılması adına belirli gün ve haftalarda bakanlığın bu haftaların temasına uygun paylaşımlar yaptığı söylenebilir. Bunun meb temel kanununda belirtilen amaçlar doğrultusunda bireyler yetiştirilmesi gerekliliği olduğu muhtemeldir. Öğrencilerde ve toplumda milli ve manevi değerlere ilişkin farkındalık oluşturulması eğitimin hedefleri arasındadır.

Bakanlığın öğretmene yönelik faaliyetler, planlama faaliyetleri, projeler, okulların yaptığı faaliyetler gibi alanlarda diğer faaliyetlere nazaran daha az paylaşımda bulunmuştur. Bu araştırma sürecinde öğretmenlik meslek kanununun gündemde olması bu yönde paylaşımların yapılmasına neden olmuşsa da diğer faaliyetlerin daha yoğun paylaşıldığı söylenebilir. Bakanlığın paylaşım tercihlerinde bu faaliyetlere ağırlık vermemesi bu faaliyetlerin diğerlerine nazaran daha çok gündem oluşturulabilecek ya da bakanlığın görünürlüğünü arttıracak faaliyetler içerisinde olmamasından kaynaklıdır. Twitter'ın kitlesel iletişim aracı olarak varlık amacı ve bakanlığın gündem oluşturabilecek başlıkların paylaşımına önem vermesi vurgulanacak politikaların yayılması açısından örtüşmektedir. Bu yolla bakanlık bir yandan kurum içi politikaların hızlı bir şekilde iletilmesini sağlarken bir yandan da bakanın faaliyetleri kapsamında kurumsal imajı ve görünürlüğü arttırmayı hedeflemektedir. Bu durum hem meb üst bürokratlarının toplumda daha başarılı olarak algılanmasına dolayısıyla mevcut konumlarını sağlamlaştırmalarına hem de eğitim sisteminin imajını iyileştirmeye yönelik bir adım olarak görülebilir.

Bu çalışmada ışığında Milli Eğitim Bakanlığının politikalarının, türleri bağlamında en çok dağıtıcı politikalara yoğunlaştığı söylenebilir. Bu durumun kaynağı Türkiye'deki okulların hem coğrafi farklılıklardan kaynaklanan hem de aynı bölge içerisindeki sosyoekonomik farklılıklardan kaynaklanan orantısızlıkların olmasıdır. Aynı şehirdeki hatta aynı mahalledeki okullar bile birbirinden çok farklı imkanlara sahip olabilmektedir. Bu durum bakanlığın merkezi bütçeden okulların temel ihtiyaçlarını karşılamasından diğer ihtiyaçların ise genellikle bağışlar yoluyla finanse edilmesinden kaynaklanabilir. Okullar arasındaki farklılıkların bir kısmı da velilerin okula ilgili olup olmama durumuyla ilişkilidir. Bakanlık bu konuda geride kalmış okullara öncelik vermek suretiyle dağıtıcı politikaların uygulamasını yapmaktadır. Bunun somut göstergelerinden birisi maddi ve fiziksel imkansızlıkları olan okullara yönelik projelerdir.

Kurucu eğitim politikaları bu araştırma kapsamında çok vurgulanmaktadır. Bunun muhtemel bir nedeni araştırmanın yapıldığı süreçte gündemde olan Öğretmenlik Meslek Kanunu çalışmalarınıdır. Özellikle gündem oluşturma kuramı çerçevesinde ele alındığında öğretmenlerin motivasyonlarını arttırmak ve bilgilendirmek amaçlı paylaşımların sıklıkla kullanıldığı düşünülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının sıklıkla yönetmelik değişikliklerine gittiği düşünüldüğünde kurucu politikalar bağlamında yapılan paylaşımların sayıca fazla olması beklenen bir durum olarak değerlendirilebilir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın araştırma sürecinde salgın dönemi ve sonrasında yapılacaklar ile ilgili yasal düzenlemeler yapması kurucu politikaların vurgulanmasında bir etken olarak değerlendirilebilir. Düzenleyici politikalar çerçevesinde salgın döneminde alınan önlemlere ilişkin paylaşımlarla gündem oluşturulmaya ve paydaşlar bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte salgını Milli Eğitim Bakanlığı'nın doğrudan kontrol etme sorumluluğu olmasa da muhatap olduğu kitle (Öğretmen, Öğrenci, Veli ve Diğer personeller) göz önüne alındığında düzenleyici politikalarla gündem oluşturma potansiyelinin oldukça fazla olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak okullar arası başarı ve imkân farklılıklarını azaltmak, eğitimde fırsat eşitliğini güçlendirmek, erken çocukluk eğitimini yaygınlaştırmak, eğitim sisteminin daha iyi hale getirilmesi için yasal düzenlemeler yapmak, eğitim paydaşlarını bilinçlendirmek gibi hedeflerle Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı paylaşımlar aracılığıyla gündem oluşturmaya çalışmaktadır.

6. KAYNAKÇA

- Altheide, D. (1996). Process of document analysis. D. Altheide (Ed.) Qualitative media analysis. Thousand Oaks: Sage Pub.
- Anderson, J. E. (2014). *Public policymaking*. Cengage Learning.
- Asheim, B. T. (2019). Smart specialisation, innovation policy and regional innovation systems: what about new path development in less innovative regions?. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 32(1), 8-25.
- Behague, D., Tawiah, C., Rosato, M., Some, T., & Morrison, J. (2009). Evidence-based policy-making: the implications of globally-applicable research for context-specific problem-solving in developing countries. *Social Science & Medicine*, 69(10), 1539-1546.
- Bertot, J. C., Jaeger, P. T., & Hansen, D. (2012). The impact of polices on government social media usage: Issues, challenges, and recommendations. *Government information quarterly*, 29(1), 30-40.,
- Birkland, T. A. (2001). An introduction to policy process. New York: M. E. Sharpe.
- Bowen, G. (2009). Document Analysis as a Qualitative research method, *Qualitative Research Journal*, Vol, 9 No, 2 pp. 27-40
- Carlson, J. R., & Zmud, R. W. (1999). Channel expansion theory and the experiential nature of media richness perceptions. *Academy of management journal*, 42(2), 153-170.
- Çevik, H. H., & Demirci, S. (2015). Kamu Politikası (3 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dewey, J. (1986, September). Experience and education. In *The educational forum* (Vol. 50, No. 3, pp. 241-252). Taylor & Francis Group.
- Glesne, C. ve Peshkin, A. (1992). *Becoming Qualitative Researchers an Introduction*. London: Longman Group Ltd.
- Hamarat, E. (2019). 21. yüzyıl becerileri odağında Türkiye'nin eğitim politikaları. *Seta Analiz*, 272.
- Hargreaves, A. (2003). *Teaching in the knowledge society: Education in the age of insecurity*. Teachers College Press.
- Hill, D. B. (1985). Viewer characteristics and agenda setting by television news. *Public Opinion Quarterly*, 49(3), 340-350.
- Hoffmann, C. P., Suphan, A., & Meckel, M. (2016). The impact of use motives on politicians' social media adoption. *Journal of information technology & politics*, 13(3), 239-256.
- Jedwab, R., Khan, A. M., Russ, J., & Zaveri, E. D. (2021). Epidemics, pandemics, and social conflict: Lessons from the past and possible scenarios for COVID-19. *World Development*, 147, 105629.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (17.baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kılıç, Y. (2018). Mesleki eğitimin önemine ilişkin bir durum çalışması. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-16.
- Koçyiğit, M. (2017). *Dijital halkla ilişkiler ve online kurumsal itibar yönetimi*. Eğitim Yayınevi.
- Kogan, M. (2018). *Educational policy-making: A study of interest groups and parliament*. Routledge.

- Larsson, A. O., & Kalsnes, B. (2014). 'Of course we are on Facebook': Use and non-use of social media among Swedish and Norwegian politicians. *European journal of communication*, 29(6), 653-667.
- Leicht, A., Heiss, J., & Byun, W. J. (2018). *Issues and trends in education for sustainable development* (Vol. 5). UNESCO publishing.
- Lowi, T. J. (1972). Four systems of policy, politics, and choice. *Public administration review*, 32(4), 298-310.
- Lowi, T. J., & Simon, H. A. (1992). Lowi and Simon on political science, public administration, rationality and public choice. *Journal of Public Administration Research and Theory: J-PART*, 2(2), 105-112.
- Malik, R. S. (2018). Educational challenges in 21st century and sustainable development. *Journal of Sustainable Development Education and Research*, 2(1), 9-20.
- May, T. (2011). *Social Research Issues, Methods and Process*. (Fourth edition). Berkshire, England: The McGraw-Hill Companies. s.193
- Maxwell, J. A. (2008). Designing a qualitative study. *The SAGE handbook of applied social research methods*, 2, 214-253.
- Mazzeo, C. (2002). Stakes for students: Agenda-setting and remedial education. *The Review of Higher Education*, 26(1), 19-39.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. New York: Sage Publications, Inc.
- Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü. (2022). *Mesleki Eğitim Öğrencilerinin Desteklenmesi için İş birliği*. <https://mtegm.meb.gov.tr/www/mesleki-egitim-merkezi-ogrencilerinin-desteklenmesi-icin-is-birligi/icerik/3151> adresinden 27.10.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2022). *Temel Eğitimde 10 Bin Okul Projesi*. <https://10binokul.meb.gov.tr/> adresinden 1.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Neilson, D. (2022). Learning for the future beyond COVID-19: A critical alternative to the neoliberal model of development. *Societies*, 12(2), 32.
- Phillips, D., McCartney, K., & Scarr, S. (1987). Child-care quality and children's social development. *Developmental psychology*, 23(4), 537.
- Rizvi, F., & Lingard, B. (2009). *Globalizing education policy*. Routledge.
- Roberts, P. ve Priest, H. (2006). Reliability and Validity in Research. *Nursing Standard*, 20, 41-45.
- Sarısoy, S. (2010). Düzenleyici Devlet ve Regülasyon Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Tartışmalar, *Maliye Dergisi*, Sayı: 159.
- Scott, L.C. (2015). The futures of learning 2: What kind of learning for the 21st century?.
- Secada, W. G. (1989). Agenda setting, enlightened self-interest, and equity in mathematics education. *Peabody Journal of Education*, 66(2), 22-56.
- Senge, P. M., Cambron-McCabe, N., Lucas, T., Smith, B., & Dutton, J. (2012). *Schools that learn (updated and revised): A fifth discipline fieldbook for educators, parents, and everyone who cares about education*. Currency.
- Sharp, R., Green, A., & Lewis, J. (2017). *Education and social control: A study in progressive primary education*. Routledge.

- Özer, M. (2020). Türkiye’de mesleki eğitimde paradigma değişimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(2), 357-384.
- Trench, B., & Miller, S. (2012). Policies and practices in supporting scientists’ public communication through training. *Science and Public Policy*, 39(6), 722-731.
- Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis.
- Wilson, J. Q. (1980). *The politics of regulation* (Vol. 5081). New York: Basic Books.
- Withers, M., Henderson, S., & Shivakoti, R. (2021). International migration, remittances and COVID-19: Economic implications and policy options for South Asia. *Journal of Asian Public Policy*, 1-16.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin yayıncılık.
- Young, T. V., Shepley, T. V., & Song, M. (2010). Understanding Agenda Setting in State Educational Policy: An Application of Kingdon's Multiple Streams Model to the Formation of State Reading Policy. *Education Policy Analysis Archives*, 18(15), n15.

BATILI SOSYAL BİLİMCİLERİN GÖRÜŞ ve DÜŞÜNCELERİNİN YÖNETİM SÜREÇLERİNE ETKİLERİ

Prof.Dr. Seyit TAŞER¹

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi A.K.Eğitim Fakültesi, ORCID ID:0000-0002-2236-4644

ÖZET

Sosyal bilimlerin batıda gelişimi Ortaçağ İslam âlimlerinin fikir ve eserleri üzerine inşa olmuştur. Bilhassa sosyoloji, psikoloji ve coğrafyada bu etkiyi daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Fakat batılı sosyal bilimcilerin iki önemli farkı bulunmaktadır. Bunlardan biri, bilimsel çalışmaların, toplumsal alanda görülen çeşitli sorunların çözümü üzerine yoğunlaşmasıdır. Daha doğrusu bu sorunlara çözüm önerileri geliştirme süreci araştırma ve inceleme faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan ortaya koydukları bilimsel yaklaşımlar idari alanda karşılık bulmuştur. Batının izleyeceği siyasal alandaki kararlar ve stratejiler bu görüşlerden etkilenmiştir.

Batıdaki sistemli düşünceler aslında, batının daha çok odaklandığı bir sosyal bilim dalı olarak öncelikle ekonomide görülür. Hatta batı skolastik düşünceden ayrılarak aydınlanmaya doğru giden yolda sosyal bilim alanında para politik üzerine çalışmalar yapmıştır. Merkantilizm de bu sürecin devamında 16. asırda ortaya konmuştur. Ekonomideki bu yaklaşım aslında ilerleyen yıllarda kapitalizmin de doğmasına sebep olacaktır. Bu sistemli düşünce batının ekonomide acımasız rekabete geçmesine sebep olurken, yönetim yapısını da etkilemiştir. Yine batılı ekonomist Malthus'un, kaynakların nüfusa zamanla yetmeyeceği düşüncesi, sömürgeleşmenin önünü açmıştır. Yine batılı sosyologların fikirleri de toplumsal yozlaşmaya çözüm bulma gayesi taşımaktaydı. Weber bu örnekler arasında gösterilebilir. Bu çalışmada bu ve diğer örnekler üzerinden değerlendirme yapılarak Batılı sosyal bilimcilerin görüşlerinin Batı'daki idari, siyasi veya yönetsel faaliyetlere olan etkilerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler : Batı, Sosyal Bilimler, Yönetim.

Giriş

Sosyal bilimler birey ve toplumla ilgilidir. Sosyal bilimler içerisinde değerlendirilen her bir bilim alanının inceleme konularına bakıldığı zaman bir boyutu insana ve topluma dayalıdır. Misal, psikoloji insan davranışları ve bunların sebepleri üzerinde dururken, coğrafya insan ve mekan etkileşimini konu almaktadır. Bu bağlamda diğer sosyal bilim disiplinleri için de durum bu şekildedir.

Sosyal bilimler, insan bilimi olarak nitelendirilmektedir. Toplumsal olayları ve insanların toplumsal özelliklerini inceleyen bilimlerdir. İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren başlayıp devam edegelen toplumsal ve bireysel sorunlara çözüm çabaları sosyal bilimlere doğurmuştur(Bilgili, 2015, 2).

Bilim topluma yön vermekte toplumu ileriye ve geleceğe taşımaktadır. Bilgiyi elinde bulunduran toplumlar gelişme kaydetmektedirler. Bilginin önemini bilen ve hayatına tatbik eden milletlerin tanınması, anlaşılması ve örnek alınmasında ise, sosyal bilim disiplinlerinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Sosyoloji ile toplumları, kültürleri, yaşam biçimlerini; siyaset bilimi ile idare usullerini, devlet yönetim modellerini; tarih ile geçmiş milletlerin sosyolojik, idari veya ekonomik hayatlarını tanımak mümkün olabilmektedir(Taşer, 2018, 324). Sosyal bilimlere bu yönüyle ele alırken, bilime bakış açısının da önemli olduğunu belirtmek gerekir.

İslam medeniyeti, Aristo'yu, Platon'u, Herodot'u ve eserlerini yok saymamıştır. Burada tercüme yoluyla inceleyip, değerlendirme yaptığı vakit bunu açıkça belirtmiştir. Böylece eski çağ Yunan filozofları ve eserleri günümüze kadar bilinir olmuştur. İslam medeniyeti buradan elde ettiği tecrübe ve birikime kendi özgün katkısını da ortaya koyarak bilimin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Diğer taraftan X. asırdan XVI. asra kadar Farabi, Gazali, İbn Haldun ve İbn Sina gibi isimler yetiştiren doğu medeniyeti, aynı zamanda çağların ötesine ışık tutacak mahiyette eserler ortaya koymuştur. Fakat XIX. asır sürecine gelindiği zaman Weber, Freud, Spencer ve diğer batılı bilim insanları çeşitli sosyal bilim alanlarında ortaya koydukları değerlendirmelerde, bu eserlerden faydalanmış oldukları halde bu durumu açıkça dile getirmemişlerdir(Taşer, 2019, 895). Batı'daki bilime yaklaşım biçiminin etkisiyle sosyal bilimler, toplumsal meselelere çözüm noktasında ele alınmıştır.

İnsanın belirli bir toplum içinde yaşama ihtiyacı beraberinde sorunları getirince sosyal bilimlere sorun çözme misyonu yüklenmiştir. Sosyal bilimler denilince sorun çözen

bilim akla gelir. Birey ve toplum sorunlarına çözüm üreten bilim dalları şeklinde de tanımlanan sosyal bilimlerin disiplinlerinin her biri kendi yöntem ve teorisi ile bu rolünü yerine getirmektedir(Bilgili, 2015, 2).

Yöntem

Bu çalışmada sosyal bilimler alanında ortaya konulan fikirlerin ve sistemli düşüncelerin Batı'da toplum yönetimi konusunda yaşanan gelişmelere olan etkileri incelenmek istenmiştir. Bu amaçla tarihi kaynaklar taranmıştır. Batı'da gelişen sistemli düşünceler üzerine inceleme yapılmıştır. Nitel araştırma kapsamında doküman incelemesi gerçekleştirilmiştir. Veriler analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Bulgular

Batı'nın bilime yaklaşım biçimi tarihten günümüze ihtiyaçlar bağlamında olmuştur. Coğrafi keşifler, yeni yollar aranmasının ve böylece doğunun zenginliklerine ulaşabilmenin bir aracı olarak gelişmiştir. Buna bağlı olarak haritacılık ve coğrafya gibi sosyal bilim disiplinlerinde ilerleme kaydedilmiştir. Arkeoloji ve antropoloji gibi bilim alanları ile Batı, dünyanın farklı bölgelerindeki ırkları ve kültürleri tanıyarak bunlara ilişkin kalıntılara ulaşma amacı taşımıştır. Diğer taraftan ekonomi, zenginleşmenin ve refahın bir aracı olarak ilerlemiştir. Sosyal alanda yaşanan sorunlara yine sosyoloji ve psikoloji gibi bilimler kapsamında yapılan araştırmalarla çözüm bulunmak istenmiştir. Batı bu bağlamda ortaya koyduğu çözüm önerilerini zamanla sistemli düşünceler halinde ortaya koymuştur.

Sistemli düşüncelerden biri ekonomi alanında ortaya çıkmıştır. Merkantilizm bu kapsamda ifade edilebilir. Merkantilizm, ilk olarak 16. asır ortalarından sonra görünmüş ama gerçek anlamda 17. yüzyılda etkilerini ortaya koymuştur. Sömürgecilikle gelen ticari kâr ve zenginleşmenin devamı için gerekli şartları hazırlayan bir sistem olarak görülse de aslında sömürgeciliğin altında yatan bir düşünce olarak tanımlanabilir. Buna göre “merkantilist politikalar sömürgeci ticaret faaliyetlerinin etkisi ile ortaya çıkan ulus devletlerin gücünü artıracak ve ulus devletin askeri gücüne ihtiyaç duyan sömürgeci ticaretin en verimli biçimde sürdürülmesine imkân verecek uygulamalar ile buna kaynaklık edecek düşünce sistemini içermektedir”(Gençoğlu, 2013, 82). Merkantilizm ithalatı azaltarak ihracatı artırmayı hedefleyen bir düşünce sistemi olarak sömürgeciliğin önünü açmaktaydı. Zira dışarıdan hiçbir şey almadan yalnızca ihracat yapmanın yolu ancak bu şekilde kurgulanabilirdi. Bu yönüyle coğrafi keşiflerle de kesişmekteydi.

Sömürgeciliğin fikri temelleri merkantilizmdir. Bu anlayışta bir ülkenin zenginleşmesi ancak başka bir ülkenin fakirleşmesi ile mümkün olabilecektir. Bu amaçla önceleri İspanya ve Portekiz daha sonra diğer Avrupa devletleri yayılcı düşünce ile uzak topraklara gitmişlerdir. Coğrafi keşiflerle Avrupa'nın dünya hakkındaki bilgisi artmıştır. Hatta merkantilizm tek bir devlet kapsamında bir iç pazar oluşturma düşüncesidir. Merkantilizm düşüncesi, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekliliğini kendi fikirsel bütünlüğü içerisinde yönetim sistemine aktarmaya çalışmıştır (Demir, 2020, 120,127). Dolayısıyla merkantilizmin ilk anda sömürgecilik ve coğrafi keşiflere sebep olduğu anlaşılır. Bunların da kendi içinde sorunlar ve sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Sanayi inkılabı, Fransız İhtilali, sömürge rekabeti ve bloklaşma I. Dünya Savaşı'na giden süreci başlatmıştır. Diğer taraftan merkantilizmin bir devlet nezdinde oluşturmaya çalıştığı iç pazar bize küreselleşmeyi hatırlatır. Dolayısıyla merkantilizmin uzak sonucu küreselleşmedir denilebilir.

Bu konuyla bağlantılı olmak üzere nüfus bilimci ve iktisatçı Malthus'un (1766-1834) teorisinden söz edilebilir. Bu teori de bilimsel bir yaklaşımla ele alınmış gibi görünmektedir. Fakat sonuçları itibariyle merkantilizm ile benzerdir. Bu teoride nüfus artış hızının fazla olduğu ve kaynakların ilerleyen yıllarda bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamayacağı öngörülmektedir.

Malthus'a göre, nüfus kısıtlanmadığında geometrik bir biçimde çoğalacaktır ve her yirmi beş yılda iki katlayarak ilerleyecektir. Geçim araçları ise aritmetik oranla artmaktadır. Birincisi yani nüfus, ikinciye kıyasla oldukça güçlüdür. Malthus'un düşünceleri 1834'te yeni yoksullar yasasının çıkmasını sağlamıştır. Bu yasa sanayi burjuvazisinin çıkarlarını korumakta, yoksulların ise yardım isteme haklarının olmadığına işaret etmekteydi, Eli iş tutan herkes için yardım almayı yasaklayarak onları fabrikalara yöneltiyordu. Dolayısıyla İngiltere'nin sanayileşme sonrası oluşturduğu İşevi Sistemi'nin temeli Malthus'cu düşünceye dayanmaktaydı (Meek, 2019, 25). Böylece iktisatçı bir düşünürün ifade ettikleri yönetim sisteminde karşılık bulmuştu.

Batı'da gelişen fikirlerin yönetim süreçlerine etkisi ile ilgili diğer bir örnek Rousseau ve bu dönemdeki diğer Batılı isimlerin fikirlerinin Fransız İhtilali üzerindeki etkisidir. Fransız ihtilali burjuvazi ve aristokrat sınıfın rekabeti ve halkın da sürece dâhil edilmesi şeklinde gelişmiştir. Bununla birlikte sonuçları siyasi ve idari alanı etkilemiştir.

Hobbes, Locke ve Rousseau siyasi iktidarın otoritesini güçlendirebilecek olguyu toplum sözleşmesi olarak görürler. Dolayısıyla toplum sözleşmesi teorisi aslında siyasi alana katkı

sağlama amacı taşır. Burada hukuka, kural ve kaideler uygun bir sistem savunulur. Aynı zamanda halk egemenliği toplum sözleşmesinin önemli bir yönüdür.

Rousseau, "...sadece halkın egemen olduğu, yani yasama yetkisini elinde tuttuğu ve dolayısıyla kararnamelerden değil gerçek anlamda yasalardan söz edebileceğimiz bir devletin, değişik idare ve hükümet biçimlerine sahip olabileceğini söyler. Bu takdirde meşru olabilmesi için bir hükümetin, hükümdardan ayırt edilmesi, onun uygulayıcısı olması gerektiğini savunmuştur"(Geçgin, 2012, 85). Bu görüşler de aslında Cumhuriyet sisteminin temel düşünsel öğeleri olarak görülür. Nitekim Fransız İhtilali de meclisin halka açılması şeklinde değerlendirildiğinde aynı sonuca ulaşılmaktadır.

Toplumsal Sözleşme kitabı Fransız İhtilali'nin el kitabı olarak görülür. Rousseau'ya göre, "halkla devlet arasında sözleşme, halkın rızasının alındığı ve egemenliğin devredilmediği bir düşüncedir. Rousseau'ya göre devlet halkın iradesini yansıttığı takdirde meşrudur ve cumhuriyet olur, bu da esasen insanın kökenindeki «doğal hale» uygun bir toplumsal sözleşmedir"(Geçgin, 2012, 96).

Sosyal bilim dallarından sosyoloji ile ilgilenen bilim adamlarının görüşleri de toplum yönetiminde dikkate alınmıştır. Weber burada örnek verilebilir. Weber, tamamen pozitivist bir bakış açısı ile hareket etmenin toplumda yozlaşmaya neden olabileceği görüşündedir. Weber aynı zamanda siyaset bilimcidir ve otorite türleri olarak geleneksel, karizmatik ve hukuki otoriteye değinmiştir.

Weber, modernitenin mevcut haliyle kapitalizm ve etkileri ile var olageldiğini ve savunulamayacağını belirttiikten sonra modernitenin aksayan yönlerinin düzeltilmesi gereğine işaret etmiştir. Modernizmin oluşturduğu bunalımla hesaplaşmayı üstlenmiştir. Değerlerin ön plana alınarak toplumsal olarak güçlü olmanın yollarını ortaya koymuş, böylece sosyal meselelerin çözümü ile siyasi alanın güçleneceği görüşünü temellendirmiştir (Turhan, 2014, 261,264)

Sonuç

Batı'da özellikle skolastik kültür sonrasında düşünürler ve fikir adamlarının savundukları görüşlerin, siyasi ve yönetsel süreçlerle oldukça iç içe olduğu anlaşılır. Bu durum Batı açısından kazançlı olmuştur denilebilir. Zira ekonomik, sosyal ve idari alanda yapılan uygulamalar bu görüşlerden etkilenmiştir. Bunun sonucunda Batı kendi adına olumlu neticeler elde etmiştir. Fakat bu neticeler, tüm insanlık adına değil de yalnızca kendi toplumlarına

menfaat sağlayacak şekilde kendini göstermiştir. Zira, önerilerin Batılı toplumlar dikkate alınarak ortaya konulduğu görülür. Mesela merkantilizm ile diğer devletlerin zayıflaması önemsiz olarak sayılmakta, Avrupa toplumlarının gelişimi önemsenmektedir. Rousseau ve diğerlerinin toplum sözleşmesinden kast ettikleri de ülkelerindeki siyasi ve yönetsel süreçlerin istikrarlı ve sorunsuz bir şekilde devam etmesidir. Bu açıdan bakıldığında zaman düşünürlerin ve fikir adamları ile akademisyenlerin ortaya koydukları farklı yaklaşım biçimleri ve bakış açılarının takibi önem arz etmektedir.

Kaynakça

Bilgili, A.S.(2015). Sosyal Bilgilerin Temelleri. PegemAkademi Yayınları.

Demir, K.A.(2020). Coğrafi Keşiflerin Ekonomi Ve Kamu Yönetimi Sistemine Katkıları: Merkantilizm Ve Kameralizm. Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 29/1.

Geçgin, T. T., & Ürer, L. (2012). Rousseau'nun Toplum Sözleşmesinin Fransız İhtilali Üzerindeki Etkisi. Yayımlanmamış Tez). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gençoğlu, A.Y.(2013), Ticari Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm Ve Marksizm. Toplum Bilimleri Dergisi 7(14).

Meek, R. L. (2019). Malthus–Geçmişte Ve Bugün: Bir Tanıtma Denemesi.

Taşer, S.(2018). Sosyal Bilimlerin Toplumsal Etkileri. II. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı.

Taşer, S.(2019). Medeniyetler ve Sosyal Bilimler Algısı. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı.

Turhan, R. (2014). Türkiye’de Cumhuriyetin erken döneminde Max Weber etkisi ve bu etkiyi anlamak. İstanbul University Journal of Sociology, 3(29), 259-291.

GÖÇÜN EĞİTİM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN GÖÇMEN VELİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof.Dr. Seyit TAŞER¹

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi A.K.Eğitim Fakültesi, ORCID ID:0000-0002-2236-4644

ÖZET

Bu çalışmanın amacı eğitim alanında göçmenlerin yaşadıkları sorunlar varsa bunları görüşme yoluyla tespit edebilmektir. Bu konuda göçmen öğrenci velilerinin görüşlerini değerlendirerek sahada somut bir şekilde sonuç alınmak istenmiştir. Aynı zamanda pandemi dolayısıyla gelişen durumlar da göz önüne alınarak uzaktan eğitim konusunda da uzaktan eğitime erişimle ilgili sorular yöneltilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma kapsamında görüşme yöntemi uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak veriler elde edilmiştir. Çalışmanın örneklemini Konya’da yaşayan göçmen yedi aile oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu bizzat araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında zaman Türkiye’de belli bir süre yaşamış olan bu göçmen ailelerin eğitimle ilgili olarak yaşadıkları sorunların, Türkiye Vatandaşı olan diğer bireylerden anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Özellikle uyum konusunda sorunlar olsa dahi bu durum velilerin tüm çocukları için geçerli değildir. Araştırmaya katılanlar iletişim konusunda da kısa sürede dil ile ilgili problemleri aşarak Türkçeyi öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Göçmen veliler, Türkiye’deki eğitimden oldukça memnun olduklarını ve çocuklarının Suriye’dekine göre (savaştan önceki durumla kıyaslandığında zaman) çok daha iyi eğitim aldıklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler : Göçmen, Veli, Eğitim, Görüşler, Sorunlar.

Giriş

“Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” göçü tanımlar. Göçmen ise, “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden kimse, aile veya topluluk, muhacir” dir(sozluk.gov.tr). Bu tanımlarda ülke içindeki göçlerden söz edilmemektedir. Bununla birlikte sosyolojik anlamda göç olgusunda iç ve dış göç ayrı ayrı ele alınır. Bu kavramlarla bağlantılı bir diğer kavram da mültecidir.

Mülteci iltica eden sığınan anlamına gelmektedir. Mülteci ifadesi memleketindeki çeşitli zorluklardan dolayı ülkesini terk etmeye zorlanan şeklinde izah edilebilir. Göçmen de benzer şekildedir. Bununla birlikte bu çalışmada göçmen ifadesi kullanılmıştır. Zira Türkiye'ye gelen çeşitli milletten insanlar memleketindeki zorluklardan dolayı göç etseler dahi gönüllü olarak burayı tercih etmektedirler. Aynı zamanda Türkiye de sahip çıkmaktadır. Avrupa'da ise durum farklı olup, daha çok iltica şeklinde gelişen bir durum vardır.

Göçmen veli konusunda araştırma yapılması öncelikli olarak Suriyeli göçmenleri hatırlatabilir. Zira Suriye'deki iç savaş sebebiyle en yoğun göç buradan gelmektedir. Suriye'den gelen göçmen sayısı Nisan 2021 tarihi itibarıyla 3 Milyon 670 bin kişi olarak tespit edilmiştir. Diğer taraftan son tahlilde göç edenlerin sayısı bir ay zarfında 4396 kişi artmıştır. Göç edenlerden 0-18 yaş arası yani çocuk olarak ifade edilebileceklerin oranı toplam göç edenlerin %47,4'üne tekabül etmektedir(mülteciler.org.tr). Olayların önceki dönemlere göre durulduğu haberlere yansıyan bilgiler açısından değerlendirildiği zaman söylenilebilir. Çalışmanın yürütüldüğü Konya vilayetinde Mayıs 2021 tarihi itibarıyla 119.359 Suriyeli göçmen olduğu anlaşılır. Konya'da toplam 2.224.384 nüfus olup, %5 oranında Suriyeli göçmen bulunmaktadır(goc.gov.tr). Fakat bu çalışma yalnız Suriyeli göçmenlerle sınırlı tutulmamıştır. Irak ve Filistin'den gelen aileler, veliler veya ebeveynlerle de görüşülmüştür.

Göç ve Eğitim konusunda çalışılmış çok sayıda makale, tez veya kitap bulunmaktadır. Bunlardan birçoğu da göçmenlerin eğitimde yaşadığı sorunları kapsamaktadır. Çalışmaların bazısında özel olarak dil ve iletişim sorununa yoğunlaşmış, bazıları göçmen öğrencilerin matematik dersindeki başarıları üzerine, bazıları da genel anlamda sorunları ele almıştır. Bilhassa son on yılda göçmen sorunu Suriye'deki iç savaşa bağlı olarak yoğun bir şekilde gerçekleştiği için Suriyeli göçmenler özelinde çalışmalara rastlanılmaktadır. Bu çalışmalar öğretmen görüşleri ile okul yöneticilerinin görüşleri çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Bütün bunların yanında Türkiye'deki göçmen velilere özgü bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu çalışma Konya vilayetindeki göçmen ebeveynlerle yürütülmüştür. Özgün bir görüşme formu oluşturulmuştur. Bunun dışında göçmen aileler ve eğitim konusunda yapılan çalışmalarda bu konuda yaşanan çeşitli sorunlara ilişkin öneriler de geliştirilmiştir.

Öğrenme öğretme sürecinin etkin olarak yürütülebilmesi için de sadece mülteci öğrencilerin gittikleri okullara gitmeleri, televizyon programları, mülteci öğrencilerle ilgili yasal mevzuatın olması, mülteci öğrencilerin okul öncesi eğitime gitmeleri, mülteci velilere dil öğretimi gibi öneriler de sunulmuştur(Başar, Akan, Çiftçi,2018;1576). Bu önerilerin ayrı ayrı

değerlendirilmesi mümkündür. Farklı değerlendirmeler yapılabilir. Mesela, devamsızlık konusunda yasal mevzuatın olması göçmen öğrencilerin okula devamlarını sağlayıp sağlamayacağı konusu yorumlanabilir. Zira göçmen olmayan öğrenciler arasında da mevzuata rağmen devamsızlık yapanlar bulunmaktadır. Yaptırım burada daha önemli olacaktır. Diğer taraftan sadece mülteci öğrenciler için eğitim kurumları açılması konusu da ayrıca ele alınabilir. Öğretmen, ders araç gereçleri ve daha birçok gereklilik açısından konu incelenebilir. Göçmenlerle ilgili ayrı ve özel eğitim kurumlarının oluşumu Tevhid-i Tedrisat Kanunu açısından uygun olmayabilir. Göçmenlerde okulöncesi eğitimi ile dil konusunda gelişme sağlanabilmesi beklenebilir. Aslında göçmen öğrencilerin okul öncesine de yoğun bir şekilde devam ettiği söylenebilir. Bu çalışmada tespit edilen ve dikkat çeken husus velilerin dille ilgili gelişme sağlayabilmesidir. Zira veliler evde Türkçe konuşurlarsa aile bireylerinin de dille ilgili gelişimi hızlanacaktır. Göçmen öğrencilerin de okula ve derslere uyumu daha kolay gerçekleşecektir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı içerisindeki desenlerden durum çalışması kullanılmıştır. Gözlem, görüşme, doküman ve rapor ile görsel-ışitsel materyaller bu modelde bilgi kaynakları arasında yer alır(Creswell vd.2007,245). Vak'a çalışması, örnek olay çalışması, özel durum çalışması gibi kavramlar da durum çalışması yerine kullanılan ifadelerdir(Yıldırım ve Şimşek,2006). Bu çalışmada on beş sorudan oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Bu sorulardan yedisinde sorunun cevabını daha açıklayıcı bir şekilde almak üzere alt sorular bulunmaktadır.

Görüşme tekniğinin amacı insanların deneyimlerini ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını tespit etmektir. Bu teknikte temel nokta insanların öyküleri, betimlemeleri ve düşünceleridir(Türnüklü,2000,544).

Görüşme formundan elde edilen veriler öncelikle sınıflandırılmıştır. Öncelikle demografik sorulara ilişkin verilen cevaplar tablo haline getirilmiştir. Toplanan ham veriler amaca uygun biçimde sınıflandırılmıştır. Verilerin tek ya da çok değişkene göre sınıflandırılması, çözümlemenin tek veya çok değişkene göre yapılmasıdır. Bu verilerin diğer verilerle karşılaştırılması ve tek tek ve dağılımlar halinde sunulması gerekliliği istatistikle mümkündür. Bu analiz süreci sadece nicel değil, gözlem ve görüşme gibi veri toplama süreçleri sonunda da geçerlidir. Frekans dağılımı bunlardan birisidir. Tek tek toplanmış ve üzerinde herhangi bir işlem yapılmamış verileri daha anlaşılır kılmak için uygulanır(Karasar, 2012; 206,207).

Bulgular

Konya’da yaşayan göçmen ailelerde öğrenci velileri veya ebeveynleri ile görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmeler kayıt altına alınmış olup, dördü Suriyeli, biri Filistinli, 1’i Türkmen ve 1’i Iraklı olmak üzere yedi görüşme gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme yaklaşık yarım saat civarında sürmüştür.

Yedi katılımcıdan dördü kadın üçü erkek olup dengeli bir dağılım söz konusudur. Mezuniyet olarak da lise mezunlarının belirgin bir ağırlığı bulunmaktadır. Bilhassa ev hanımı annelerin de lise mezunu olmaları dikkat çeker. Görüşmeleri ebeveynlerle yapılmış olsa da tercüman aracılığı ile yürütülmüştür. Genel olarak anne ve babaların kız çocukları yardımcı olmuştur.

Görüşme yapılan göçmen anne velilerin tamamına yakını ev hanımı olarak hayatını sürdürmektedir. Yalnızca biri terzi olduğunu söylemiştir. Genel anlamda bir değerlendirme yapılacak olursa gelen göçmen ebeveynlerin düzenli bir meslekleri bulunmamaktadır.

Açık uçlu sorular kapsamında göçmen velilerle yürütülmüş olan görüşme verilerin analiz edilmesinde betimsel yöntem tercih edilmiştir. Betimsel analizde toplanan veriler özetlenir, yorumlanır ve analiz edilir. Her bir soruya verilen benzer içerikteki cevaplar ve analiz sürecine katkı sağlayacak yanıtlar değerlendirme kapsamında oluşan temalar tablo halinde listelenmiştir. Tabloda ifadelerin frekans ve yüzdelerine yer verilmiştir. İfade edilen kısımlarla ilgili detaylı ve açıklayıcı yorumlara tablo haricinde de değinilmiştir.

Tablo 1. Görüşme Sorularına Ebeveynlerin Verdikleri Cevaplara İlişkin Tanımlayıcı Analiz Sonuçları

Maddeler	F	%
1 Türkiye’de Okula Kayıtlı İlgili Sorun Yaşamadık	5	71
2 Okulu veya okulları eve yakın olması sebebiyle tercih ettik	7	100
3 Kayıt işlemleri Türkiye’de daha kolay gerçekleştiğini düşünüyoruz	2	28
4 Ulaşımında sorun yaşamadık	5	71
5 Okul ihtiyaçlarını karşılarken ekonomik olarak kısmen zorlandık	4	57
6 Türkiye Cumhuriyeti Devleti eğitimimize maddi destek sağladı	4	57
7 Uzaktan eğitimde okula giden diğer çocukların da dersi olması sebebiyle yürütmekte zorlanıldı	5	71
8 Tüm arkadaşları ile konuşuyor ve iletişim kurabiliyor	4	57
9 Öğretmenini anlıyorlar	3	43
10 Dil konusunda ilk zaman bir zorluk yaşandı ama şu anda sorun yok	5	71
11 Çocukların ileriye dönük hedeflerinde ve derse karşı ilgilerinde göç sonrası süreçte herhangi bir değişiklik olmadı	5	71
12 Çocuklara yüklediğimiz herhangi bir sorumluluk yok	7	100
13 Veli toplantılarına Türkçeyi daha iyi bilen kardeşleri katılıyor	3	43

14	Veli toplantılarına katılıyoruz ama bir şey anlamıyoruz	1	14
15	Veli toplantılarına katılmıyoruz	2	28
16	Çocuklar etkinliklere katılmaya çalışıyorlar	4	57
17	Çocuklar etkinliğin türüne göre katılım gösteriyorlar	1	14
18	Çocuklar matematik dersinde zorlanıyorlar	2	28
19	Kayıtta zorluk yaşadık ama sonuçta kaydedildi	1	14
20	Okulda akran ilişkilerinde dışlanma olabiliyor	4	57
21	Çocukların okul ihtiyaçlarını karşılamada ekonomik anlamda sorun yaşamadık	3	43
22	Türkiye'deki eğitimden ve eğitim politikalarından memnunuz	3	43
23	Devletin tablet desteği olmadı	2	28
24	Çocuklar uzaktan eğitimde dersleri takip edebildi	2	28
25	Dil konusunda hiçbir zorluk yaşamadık	1	14
26	Suriye'de daha çok ilgilenebiliyorduk	1	14
27	Çocuklara yardımcı derslerinde yardımcı olamıyorum	1	14
28	Çocukların okul ve ders takiplerini yapıyoruz	6	86

Kayıt konusunda farklılık yaşayan ebeveynin birisi kimliği geç çıkarttığı için okula kayıt esnasında zorlandığını belirtmiştir. Ebeveynler okula ulaşım konusunda zorluk yaşamadıklarını söylemişlerdir. Ekonomik konuda ise devletin gerek kırtasiye gerekse aylık belli oranda eğitim giderleri için nakdi destek sağladığına değinmişlerdir. Şayet bu yardımlar olmasa ebeveynlerin çocukların eğitim giderlerini karşılamada zorluk yaşayabilecekleri anlaşılır. Diğer taraftan ebeveynler yüz yüze eğitimin daha verimli olduğuna işaret etmişlerdir. Veliler, öğrencilerin dersi anlama ve iletişim konusunda çok sorun yaşanmadığını düşünmektedir. Hatta çok zorlandıklarında google çeviriden faydalandıklarını belirtmiştir. Ancak veliler Türkçeye hâkim değiller ve çocuklarına bu yönde katkı sağlayamamaktadır. Bir başka husus da göçmen çocukların arkadaş bulma ve uyum konusunda bazı zorluklar yaşaması ile ilgilidir. Bazı veliler çocuklarının arkadaşları tarafından dışlanabildiklerine değinmiştir.

Sonuç

Bu çalışmadan elde edilen veriler değerlendirildiği zaman göçmen ailelerin eğitimle ilgili karşılaştığı en büyük zorluk veya sorun dille ilgilidir. Zira ekonomik temelli sorunlar veya daha farklı diğer meseleler bir şekilde çözüme kavuşabilmektedir. Dil de, aslında göçmen çocuklar açısından daha kısa sürede öğrenilmekle birlikte velilerin bu konuda oldukça yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu durum çocuklarının ders takiplerini yapmada, onlara bilmedikleri konularda destek sağlamalarında, veli toplantılarına katılma veya orada konuşulanları anlamada, okulda düzenlenen çeşitli etkinlikler hakkında bilgi sahibi olma ve çocuklarını

yönlendirebilmede olumsuz etki etmektedir. Bu durum sebebiyle veliler, çocuklarının eğitime gerekli katkıları yapamamaktadır.

Öğrencilerin göç sırası ve sonrasında yaşadıkları duygusal durumlar, okul ortamındaki farklılıklar, arkadaş çevresinin değişimi, kültürel farklılıklar ve buna uyum sürecinde karşılaştıkları zorluklar neticesinde göçmen çocukların eğitimleri hususunda yaşanan sorunlar maddi veya ekonomik meselelerden ziyade, derse hazır bulunuşluluk, motivasyon, ilgi ve ihtiyaçlar konularında ortaya çıkabilmektedir. Bu durum öğrencilerin hal ve davranışlarına da yansiyabilmektedir. Velilerle görüşme esnasında genellikle kız çocuklarının yardımı ile iletişim sağlanmıştır. Buradan hareketle göçmen kız öğrencilerin iletişim ve uyum konusunda daha iyi durumda oldukları ve hatta gelecekle ilgili hedeflerinde de bir değişim olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat erkek çocuklar halen Türkçe konuşurken ve anlaşırken zorlanabilmektedir. Bu durum da velilerine göre, çocuklarının öğretmen ve sınıfla olan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir.

Kaynakça

Başar, Murat. Durdağı, Akan, Çiftçi, Muhammed. (2018). Mülteci öğrencilerin bulunduğu sınıflarda öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunlar. Kastamonu Eğitim Dergisi, 26(5), 1571-1578.

Creswell, JW, Hanson, WE, Clark Plano, VL ve Morales, A. (2007). Nitel araştırma tasarımları: Seçim ve uygulama. Danışmanlık psikoloğu , 35 (2), 236-264.

Karasar, Niyazi.(2012). Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar-İlkeler-Teknikler. Nobel Yayıncılık. Ankara.

Türnüklü, Abbas.(2000). "Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilen nitel bir araştırma tekniği: Görüşme." Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi 24(24): 543-559.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

İnternet alıntısı: <https://sozluk.gov.tr>(erişim tarihi : 15.11.2022)

İnternet alıntısı: <https://mülteciler.org.tr>(erişim tarihi : 15.11.2022)

İnternet alıntısı: <https://goc.gov.tr>(erişim tarihi:15.11.2022)

TİYATRO VE MÜZİK İLİŞKİLİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Berkay YİĞİTASLAN¹, Doçent, BAHADIR ÇOKAMAY²

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0002-0367-038X

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, 0000-0001-5143-574X

ÖZET

Müzik ve tiyatro, insanoğlunun binlerce yıllık gelişim sürecinde öne çıkan en önemli ifade biçimlerindedir. İçinde bulunulan döneme göre farklı formlara evrilen bu iki sanat dalı, insanın kendini ifade etme çabasında her zaman birbirini beslemiş, besledikçe insanoğlunun anlatım şekillerini güçlendirmiştir. İkel insanın yağmuru, doğurganlığı, dişiliği ve erkekliği tanımlamak için çıkardığı sesler ilkel müzik kavramının doğuşunu sağlarken, bu doğa olaylarından ortaya çıkan tapınma ritüelleri ise ilkel tiyatro kavramının doğuşunu sağlamıştır. Çevresel faktörlerden etkilenen ilkel insan, doğanın kendinde yarattığı duyguları müzik ve tiyatro yoluyla taklit ederek, bu duyguların kendilerindeki yansımalarını diğer insanlara göstermeye başlamıştır. Başlangıçları eş zamanlı olan bu iki sanat dalı, tarihsel süreç içinde de birbirlerini besleyerek gelişimlerine devam etmiştir. Doğa olaylarının tiyatral ve müzikal taklitleri, başlangıçta dini ritüellerin etkisini arttırmış ve ilkel insanların birbirleri üzerinde bir çeşit büyü yaratmasına olanak sağlamıştır. Yapılan bu gösterilerin insanların ruhuna kolayca girebilmesi, onları etkileyebilmesi, yönlendirebilmesi ve duygu durumlarını değiştirebilmesi gibi özelliklerinden dolayı hem insanlar hem de otorite figürleri tarafından farklı amaçlarla kullanılmıştır. Gösteri sanatlarında anlatımın etkisini arttıran tiyatro ve müzik ilişkisi konusunda oyuncular ve müzisyenlerde farkındalık yaratması hedeflenen bu araştırma, Türkiye’de müzik ve tiyatro alanında yazılmış tezleri inceleyen nitel bir çalışmadır. Araştırmaya, Yükseköğretim Kurulu Tez Dokümantasyon Merkezi Veri Tabanı’nda yer alan “tiyatro”, “müzik” ve “müzikal” anahtar sözcüklü 2006-2022 arası yazılmış erişime açık 20 adet tez dahil edilmiştir. Tezler, türlerine, üniversitelere, yıllara, araştırma yöntemlerine, konularına, enstitülere ve araştırma tekniklerine göre sınıflandırılmış, tablo haline getirilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde ise frekans (f) ve yüzde (%)’den yararlanılmıştır. Araştırmada sayısal olarak en fazla tezin İstanbul Üniversitesi’nde yazıldığı, tezlerin büyük çoğunluğunun 2021 yılında tamamlandığı ve bu tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak nitel araştırma yöntemi ile yapılan çalışmalarda, veri toplama aracı olarak içerik analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, Müzik, Müzikal,

EXAMINATION OF GRADUATE THESIS RELATED TO THEATER AND MUSIC

ABSTRACT

Music and theater are among the most important forms of expression that have come to the fore in the development process of mankind for thousands of years. These two branches of art, which have evolved into different forms according to the current period, have always fed each other in the effort of man to express himself, and strengthened the ways of expression of human beings as they fed. While the sounds of primitive people to define rain, fertility, femininity and masculinity provided the birth of the concept of primitive music, the worship rituals that emerged from these natural events led to the birth of the concept of primitive theater. Primitive man, affected by environmental factors, started to show the reflections of these feelings to other people by imitating the feelings created by nature himself through music and theater. These two branches of art, which had simultaneous beginnings, continued their

development by feeding each other in the historical process. Theatrical and musical imitations of natural phenomena initially increased the influence of religious rituals and allowed primitive peoples to create a kind of magic on each other. These shows have been used for different purposes by both people and authority figures because of their features such as easily entering people's souls, influencing them, directing them and changing their moods. This research, which aims to raise awareness among actors and musicians about the relationship between theater and music, which increases the effect of expression in the performing arts, is a qualitative study examining the theses written in the field of music and theater in Turkey. In the research, 20 open access theses written between 2006-2022 with the keywords "theatre", "music" and "musical" in the Database of Thesis Documentation Center of the Council of Higher Education were included. Theses are classified and tabulated according to their types, universities, years, research methods, subjects, institutes and research techniques. Frequency (f) and percentage (%) were used in the analysis of the data. In the research, it was concluded that the highest number of theses were written in Istanbul University, the majority of theses were completed in 2021, and the majority of these theses were master's theses. Content analysis was used as a data collection tool in studies conducted with qualitative research method in general.

Key Words: Theatre, Music, Musical,

1. GİRİŞ

İlkel insandan bu yana tiyatral eylemler hep insanoğlunun gündelik hayatıyla iç içe olmuştur. Yağmur, kuraklık, gök gürültüsü ve mevsimler gibi birbirini tekrar eden doğa olaylarına atfedilen duygular, zamanla birer tapınma nesnesine, hatta tanrılara ve tanrıçalara dönüşmüşlerdir. Bu tanrılaştırılmış düşüncelere yapılan tapınmaların zamanla ritüelleşmesi ve sistemli bir şekilde icra edilmeye başlanması ise ilk ilkel tiyatro örnekleri olarak değerlendirilmektedir.

İnsanoğlunun kendini tiyatral olarak ifade ediş biçiminde ise müzik hep en büyük destekleyici unsur olarak kendine yer bulmuştur. Hem ilkel insanın ritüelleşmiş tapınma örneklerinde, hem de Antik Yunan'ın Dionysos Şenlikleri'nde icra edilen erken tiyatro örneklerinde yapılan gösterilerin etkileyciliği müzik sayesinde arttırılabilmektedir.

Müziğin doğuşuna ilişkin teoriler de tiyatronun doğuşu ile benzerlikler gösterir. Başlangıçta insanın doğadaki sesleri taklit etmesi, sahip olduğu nesnelere vurarak, üfleyerek, sürterek farklı sesler çıkarması ve bu sesleri belirli duygulara evirerek ilkel törenlerde ifade biçimi olarak kullanması, müziğin de tiyatro gibi insanın kendini ifade etmesi ve diğerlerini etkileme ihtiyacından kaynaklanır.

İlkel müziğin ana işlevinin büyü olduğunu savunan Sachs, ilkel müzikle ilgili şöyle diyor: “İlkel müziği ilkel olmayandan ayırıp bu müziğin günümüzdeki kesin tanımını yapmak, insanın iç dünyasının tanımını yapmak kadar zordur ama bütünüyle olanaksız değildir. İlkel müziğin bir tanımını yapmak istesek, bu müzik teorik bir çatıdan, dahası en temel yasalardan bile yoksun olduğunu öne sürebiliriz. Müzik yazısından söz bile açmıyorum. Demek oluyor ki müzik, yalnızca toplumsal ve kişilik dışı doğasına, çağdan çağa sürüp gelen önemli bir geleneği yaşatan doğasına dayanmaktadır. Müziğin başka bir tanımı da işlevidir: Büyü. Bu görev onu eğlendirici ve yüceltici bir sanat olmaktan alıkoymuştur” (Sachs, 1965: 86). Başlangıçta tiyatro ve müziğin benzer amaçlarla ortaya çıktığı ve kullanıldığı düşünüldüğünde, Sachs'ın bu tanımı tiyatro için de kullanılabilir.

“Tarih boyunca müzik birçok farklı alanın konusu olmuştur. İnsanlar arasında iletişimi ve bağları güçlendirmekte, insanların ruh sağlığını üzerinde olumlu gelişmeler göstermekte ve psikolojik problemlerle başa çıkabilmek için yardımcı bir araç görevi görmüştür” (Uzun,2018: 99). Uzun'un, müziğin insanlar üzerindeki psikolojik etkileri ile ilgili yaklaşımı, ilkel insanın

da kendi döneminde müziği neden bir ifade şekli olarak kullandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi "Tiyatro ve müzik ilişkisi alanında yazılmış yüksek lisans, sanatta yeterlik ve doktora tezleri yeterli midir?" olarak belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi modeli kullanılarak, elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Dokümantasyon Merkezi web sitesinden ulaşılan tez bilgileri, tarihsel künyelerine, türlerine, üniversite dağılımlarına, yıllarına, araştırma yöntemlerine, konularına, enstitülerine ve araştırma tekniklerine göre sınıflandırılmış, tablolaştırılmış ve elde edilen bilgiler yorumlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, ortaya çıkış ve de uygulama alanı bakımından her zaman birbiriyle etkileşim halinde olmuş müzik ve tiyatro alanlarının birlikte kullanımına ilişkin lisansüstü tez çalışmalarını ortaya koymak, bu alanda yapılacak araştırmalara kaynak olması açısından önemlidir.

2.3. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evrenini ve örneklemi, tarih sınırlaması olmadan "tiyatro", "müzik" ve "müzikal" anahtar kelimeleri ile yapılan taramada bulunan tezler oluşturmaktadır. Yapılan taramada, 2006-2022 yılları arasında yazılmış konumuz ile ilgili 20 adet erişime açık lisansüstü teze ulaşılmış ve de incelemeye dahil edilmiştir. 1 adet lisansüstü tez ise erişime kapalı olduğundan araştırmaya dâhil edilmemiştir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Dokümantasyonuna kayıtlı 2006-2022 yılları arasında yazılmış "Tiyatro ve Müzik İlişkili Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi" ile elde edilen bulgu ve yorumlar yer almaktadır.

Çizelge 1. Tiyatro ve Müzik İlişkili Lisansüstü Tezlerin Künyesi

Sıra No	Tez Türü	Tez Adı	Tez Yazarı	Tez Yılı	Tez Danışmanı	Tezin Ait Olduğu Üniversite	Erişim Durumu
1	YÜKSEK LİSANS TEZİ	İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ŞEHİR TİYATROSU'NDA CUMHURİYETTEN BU YANA MÜZİKALLER VE MÜZİKLİ OYUNLAR	BORA KAYALAR	1997	YRD.DOÇ. ALİ SEÇİM PAK	MARMARA ÜNİVERSİTESİ	KAPALI
2	YÜKSEK LİSANS TEZİ	TÜRKİYE'YE MÜZİKLİ SAHNE SANATLARININ GİRİŞİ- DİKRAN ÇUHACIYAN ÖNCESİ VE SONRASI	ÖZGECAN KARADAĞLI	2006	DOÇ. GÜLPER REFİĞ	MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ	AÇIK

3	YÜKSEK LİSANS TEZİ	YİRMİNCİ YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE OPERA VE MÜZİKAL TİYATRO ARASINDAKİ ETKİLEŞİMLER	İ. ÇELİK KASAPOĞ LU	2007	PROF. GÜZİN GÜREL	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
4	YÜKSEK LİSANS	MÜZİK TİYATROSUNDA MÜZİĞİN KULLANIMI	GÖKÇE HİLAL ŞİNCER	2009	YRD. DOÇ. DR. HASİBE KALKAN KOCABAY	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
5	YÜKSEK LİSANS	1980 SONRASI MÜZİKAL TİYATRODA YENİ YAKLAŞIMLAR VE MEGAMÜZİKALLER	ONUR TURAN	2009	PROF. DR. A. MUFİT BAYRAŞA	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
6	YÜKSEK LİSANS TEZİ	TİYATRO OYUNCULARININ ALDIKLARI MÜZİK EĞİTİMİNİN MÜZİKALLERDE ŞARKI SÖYLEMELERİYLE İLİŞKİSİ	PEYRUZE RANA ŞİMŞEK	2013	PROF. ÜLKÜ ÖZGÜR	GAZİ ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
7	DOKTOR A TEZİ	CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TİYATROSUNDA MÜZİKLİ OYUNLAR, TİYATRO MÜZİĞİ BESTECİLİĞİ VE BU ALANIN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	TÜRKER EROL	2015	DOÇ. DR. FAZLI ARSLAN	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
8	YÜKSEK LİSANS TEZİ	15-18 YAŞ GRUBU LİSE ÖĞRENCİLERİ İLE YEŞİLÇAM SİNAMASINDA KULLANILAN TÜRK SANAT MÜZİĞİ REPERTUARINDAN OLUŞAN BİR MÜZİKAL'İN SAHNEYE KONULMASI	CENK YÜKSEL	2015	YRD. DOÇ. DR. ŞİRİN KARADENİZ GÜNEY	HALIÇ ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
9	YÜKSEK LİSANS TEZİ	MÜZİKALLER VE MÜZİKAL OYUNCULUĞU ÜZERİNE BİR İNCELEME	ALTUN BURCU ÇANKAYA	2015	DOÇ. DR. GÜLAY KARAMAH MUTOĞLU	HALIÇ ÜNİVERSİTESİ	AÇIK

10	YÜKSEK LİSANS TEZİ	SİNEMA VE TİYATRODA MÜZİKAL	GÜL SEVGİ KARACA	2016	PROF. DR. SEMA GÖKTAŞ	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
11	YÜKSEK LİSANS TEZİ	EDITH PIAF'IN SOKAK TECRÜBESİ BAĞLAMINDA KALDIRIM SERÇESİ OYUNU	REVŞAN ÇELİKER	2017	GÜROL TONBUL	BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
12	YÜKSEK LİSANS TEZİ	SONG AND STAGE, GENDER AND NATION: THE EMERGENCE OF KANTO IN LATE OTTOMAN ISTANBUL	ERIK BLACKTH ORNE-O'BARR	2018	PROF. LEYLA NEYZİ	SABANCI UNİVERSİTY	AÇIK
13	YÜKSEK LİSANS TEZİ	TİYATROMUZDA MÜZİKLİ OYUNLARDA MÜZİĞİN DEĞİŞEN İŞLEVİ	SEVİL TUFAN	2019	DOÇ. DR. FAKİYE ÖZSOYSAL	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
14	YÜKSEK LİSANS TEZİ	MÜZİK VE METİN İLİŞKİSİ SHAKESPEARE METİNLERİNDE MÜZİĞİN İZİNİ SÜRMEK	MERİH AŞKIN	2019	DOÇ. DR. F. BELMA OĞUL	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
15	YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEMSİL EDİLMİŞ TÜRK OPERALARINDAKİ KEMAN VE VİYOLONSEL SOLOLARININ YERİ	GÜLİN ERDEVİRE N	2020	PROF. CELİL HAKAN ÇUHADAR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
16	YÜKSEK LİSANS TEZİ	FİZİKSEL JEST VE FİZİKSEL JESTİN KOMPOZİSYON ÜZERİNDEN YORUMLANMASI: MAURICIO KAGEL'İN "PAS DE CINQ" ESERİNDEKİ ENSTRÜMENTAL TİYATRO KAVRAMININ BİR ANALİZİ	EDA ER	2021	DR. ÖĞ. ÜYESİ ERAY ALTINBÜKEN	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
17	YÜKSEK LİSANS TEZİ	MÜZİKAL TİYATRO REPERTUVARININ FARKLI TÜRLERİNDE VOKAL PERFORMANSA YÖNELİK SES TEKNİKLERİNİN İNCELENMESİ: BELTING VE BEL CANTO	EREN EKİCİ	2021	PROF. ZİBELHAN DAĞDELEN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	AÇIK

18	YÜKSEK LİSANS TEZİ	OPERA, OPERET VE MÜZİKAL TİYATRONUN TARİHSEL GELİŞİMİ VE SEÇME KLASİK MÜZİKAL TİYATRO ESERLERİNİN SEÇME OPERETLERLE KARŞILAŞTIRILAR AK İNCELENMESİ	İSMİHAN ATTEPE	2021	DOÇ. SETA KÜRKÇÜOĞLU	İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
19	YÜKSEK LİSANS TEZİ	EKREM REŞİT VE CEMAL REŞİT REY KARDEŞLERİN BİRLİKTE ÇALIŞTIKLARI OPERETLERİN DRAMATURJİK İNCELEMESİ	MERYEM KARAAĞAÇ TAN	2021	DOÇ. DR. HAKAN BAĞCI	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
20	YÜKSEK LİSANS TEZİ	EDWARD ALBEE’NİN TİYATRO ESERİNDEN UYARLANAN “KİM KORKAR VIRGINIA WOOLF’ TAN?” FİLMİNİN MÜZİKAL BAKIŞ AÇISIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ	OMİD ZAFARGH OLIZADEH	2021	DOÇ. SETA KÜRKÇÜOĞLU	İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ	AÇIK
21	YÜKSEK LİSANS TEZİ	MÜZİKALİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ VE İLK TÜRK MÜZİKALİ “HİSSELİ HARİKALAR KUMPANYASI”	METİN BAHTİYAR	2021	DOÇ. DR. NACİ MADANOĞLU	İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ	AÇIK

Tezlerin künyesi Çizelge 1’de gösterilmiştir. Çalışmamız ile bağlantılı yazılan ilk tez yılı 1997 olmasına rağmen, bu tez erişime kapalı olduğu için değerlendirmeye dahil edilmeyerek 2006’dan itibaren erişime açık tezler dahil edilmiştir.

Çizelge 2. Tiyatro ve Müzik İlişkili Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

LİSANSÜSTÜ TEZ TÜRLERİ	f	%
YÜKSEK LİSANS	19	95
DOKTORA	1	5
SANATTA YETERLİK	-	-
TOPLAM	20	100

Tezlerin türlerine göre dağılımı Çizelge 2’de gösterilmiştir. Tabloya göre en çok yüksek lisans tezinin yazıldığı görülmektedir. Tiyatro ve müzik sanatlarının iç içe ve birbirini besleyen sanatlar olmasına rağmen, bu ilişki konusunda çok fazla çalışmaya rastlanmamıştır.

Çizelge 3. Tiyatro ve Müzik İlişkili Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

ÜNİVERSİTE	YÜKSEK LİSANS		DOKTORA		SANATTA YETERLİK	
	f	%	f	%	f	%
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	4	20,8	-	-	-	-
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ	1	5,2	-	-	-	-
OKAN ÜNİVERSİTESİ	3	15,6	-	-	-	-
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	1	5,2	-	-	-	-
İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	2	10,4	-	-	-	-
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ	-	-	1	100	-	-
GAZİ ÜNİVERSİTESİ	1	5,2	-	-	-	-
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ	1	5,2	-	-	-	-
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ	2	10,4	-	-	-	-
SABANCI ÜNİVERSİTESİ	1	5,2	-	-	-	-
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ	2	10,4	-	-	-	-
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ	1	5,2	-	-	-	-
TOPLAM	19	100	1	100	-	-

Tezlerin üniversitelere göre dağılımı Çizelge 3’de gösterilmiştir. Tabloya göre en çok lisansüstü tezin ve en çok yüksek lisans tezinin İstanbul Üniversitesi’nde yazıldığı görülmektedir. Bir adet doktora çalışması ise Erciyes Üniversitesi’nde yapılmıştır.

Çizelge 4. Tiyatro ve Müzik İlişkili Lisansüstü Tezlerin Yıllarına Göre Dağılımı

YIL	YÜKSEK LİSANS		DOKTORA		SANATTA YETERLİK	
	f	%	f	%	f	%
2006	1	5,26	-	-	-	-
2007	1	5,26	-	-	-	-
2009	2	10,5	-	-	-	-
2013	1	5,26	-	-	-	-
2014	-	-	1	100	-	-
2015	2	10,5	-	-	-	-
2016	1	5,26	-	-	-	-
2017	1	5,26	-	-	-	-
2018	1	5,26	-	-	-	-
2019	2	10,5	-	-	-	-
2020	1	5,26	-	-	-	-
2021	6	31,5	-	-	-	-
TOPLAM	19	100	1	100	-	-

Tezlerin yıllara göre dağılımı Çizelge 4’de gösterilmiştir. Tabloya göre en çok lisansüstü tezin 2021 yılında yazıldığı görülmektedir. Günümüzde modern performans sanatları merkezlerinin artması ve buralarda yüksek prodüksiyonlu müzikallerin yapılmaya başlanması gibi sebeplerden dolayı, tiyatro ve müzik ilişkisinin daha görünür olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda yapılan tez çalışmalarının artmasında bu durumun etkili olduğu ve önümüzdeki yıllarda bu sayısının daha da artış göstereceği düşünülmektedir.

Çizelge 5. Tiyatro ve Müzik İlişkili Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	YÜKSEK LİSANS		SANATTA YETERLİK		DOKTORA	
	f	%	f	%	f	%
NİTEL	18	94,7	-	-	1	100
NİCEL	-	-	-	-	-	-
HEM NİTEL HEM NİCEL	1	5,26	-	-	-	-
TOPLAM	19	100	-	-	1	100

Tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı Çizelge 5’de gösterilmiştir. Tabloya göre en çok nitel araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Tiyatro ve Müzik İlişkili Lisansüstü Tezlerin incelenmesinde nicel araştırma yöntemlerinin çok tercih edilmediği gözlemlenmiştir.

Çizelge 6. Tiyatro ve Müzik İlişkili Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

KONULAR	YÜKSEK LİSANS		SANATTA YETERLİK		DOKTORA	
	f	%	f	%	f	%
TİYATRO OYUNU, OPERA VE	6	31,5	-	-	-	-

MÜZİKAL İNCELEMESİ						
TİYATRO OYUNU, OPERA VE MÜZİKAL TARİHSEL GELİŞİMİ	7	36,8	-	-	1	100
KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME	1	5,2	-	-	-	-
OYUNCU EĞİTİMİNDE MÜZİK	3	15,7	-	-	-	-
SAHNELEMEDE MÜZİK KULLANIMI	2	10,5	-	-	-	-
TOPLAM	19	100	-	-	1	100

Tezlerin konularına göre dağılımı Çizelge 6’da gösterilmiştir. En çok çalışmanın belirli bir dönem üzerinde yapıldığı ya da belirlenen dönemden günümüze tarihsel gelişimi anlatan çalışmalar olduğu gözlenmektedir. Tiyatro oyunu, müzik ve opera ve incelemeleri, birbirleri ile ilişkisinden ziyade ayrı ayrı incelenmiştir ve ikinci sırada yer almaktadır.

Çizelge 7. Tiyatro ve Müzik İlişkili Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

ENSTİTÜ	YÜKSEK LİSANS		DOKTORA		SANATTA YETERLİK	
	f	%	f	%	f	%
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	15	78,9	-	-	-	-
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ	1	5,26	-	-	-	-
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ	1	5,26	1	100	-	-
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ	2	10,5	-	-	-	-
TOPLAM	19	100	1	100	-	-

Tezlerin enstitülere göre dağılımı Çizelge 7’de gösterilmiştir. En çok çalışma, Sosyal Bilimler Enstitülerinde yapılmıştır. Müzik ve tiyatro bölümlerinin Sosyal Bilimler Enstitülerine bağlı olması sebebiyle en çok çalışmanın bu enstitülerde yapıldığı düşünülmektedir.

Çizelge 8. Tiyatro ve Müzik İlişkili Lisansüstü Tezlerin Araştırma Teknikleri Göre Dağılımı

YÖNTEMLER	YÜKSEK LİSANS		SANATTA YETERLİK		DOKTORA	
	f	%	f	%	f	%
KAYNAK TARAMA	18	94,7	-	-	1	100
GÖRÜŞME VE ANKET	1	5,26	-	-	-	-
ANALİZ	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	19	100	-	-	1	100

Tezlerin araştırma tekniklerine göre dağılımı Çizelge 8’de gösterilmiştir. En çok tercih edilen araştırma yöntemi kaynak tarama yöntemidir. Sanat alanında ilerleyebilmek ve bireysel yorumu ortaya koyabilmek için önce geçmiş çalışmaları özümsemek gerektiğinden, kaynak tarama yönteminin öne çıktığı düşünülmektedir.

4. SONUÇ

“Tiyatro”, “Müzik” ve “Müzikal” anahtar kelimeleri ile Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Dokümantasyon Merkezi’nde yapılan aramaya göre, 2006-2022 yılları arasında yazılmış olan 20 adet teze ulaşılmıştır. Bu tezlerden dört tanesi İstanbul Üniversitesi’nde, üç tanesi Okan Üniversitesi’nde, iki tanesi İstanbul Teknik Üniversitesi’nde, iki tanesi Kocaeli Üniversitesi’nde, iki tanesi Haliç Üniversitesi’nde, diğerleri birer adet olmak üzere Çukurova, Dokuz Eylül, Gazi, Mimar Sinan, Sabancı ve Bahçeşehir Üniversitesi’nde yazılmıştır. Yazılan 20 tezin 15 tanesi sosyal bilimler enstitüsünde, 1 tanesi eğitim bilimleri enstitüsünde, 1 tanesi güzel sanatlar enstitüsünde ve iki tanesi lisansüstü eğitim enstitüsünde yazılmıştır. Yazılan tezlerin yılları incelendiğinde, ulaşılabilen erişime açık ilk tez yılının 2006 olmasına rağmen, asıl tez yazım yoğunluğunun 2021 yılı olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, “Tiyatro”, “Müzik” ve “Müzikal” anahtar kelimeleri ile yapılan aramada karşılaşılan 20 adet tez, tiyatro müzik ilişkisinden ziyade, müzik ya da tiyatronun ayrı ayrı detaylı çalışmalarını ya da belli dönemlerde tiyatrolarda kullanılan müziklerin tarzını ya da belirli yönetmenlerin tiyatrodaki müzik yaklaşımlarını kapsamaktadır. İlk çağlardan günümüze kadar birbirleriyle derin bağları olan tiyatro ve müzik dallarının güçlü ilişkisi düşünüldüğünde, yazılan tezlerde bu iki sanat dalını birlikte değerlendiren yeterli teze ulaşılamamıştır. Yüksek lisans tez danışmanlarının, bu konuya ilgisi olan öğrencileri bu alana yönlendirmesinin, alanın genişlemesi bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir.

5. KAYNAKÇA

Sachs, C. (1965). “*Kısa Dünya Musikisi Tarihi*”, (Çev.: İlhan Usmanbaş). Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Uzun, G. (2018). “*Lise Öğrencilerinin Ruhsal Gelişimi ve Ergenliğe Bağlı Negatif Etkilerinin Giderilmesinde Müziğin Rolü*” Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Karadağlı, Ö. (2006). “*Türkiye’ye Müzikli Sahne Sanatlarının Girişi- Dikran Çuhacıyan Öncesi Ve Sonrası*” Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sincer, G. (2009). “*Müzik Tiyatrosunda Müziğin Kullanımı*” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turan, O. (2009). “*1980 Sonrası Müzikal Tiyatroda Yeni Yaklaşımlar ve Megamüzikaller*” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek, P. R. (2013). “*Tiyatro Oyuncularının Aldıkları Müzik Eğitiminin Müzikallerde Şarkı Söylemeleriyle İlişkisi*” Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, C. (2015). “*15-18 Yaş Grubu Lise Öğrencileriyle Yeşilçam Sinemasında Kullanılan Türk Sanat Müziği Repertuarından Oluşan Bir Müzikalin Sahneye Konulması*” Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çankaya, A. B. (2015). “*Müzikaller ve Müzikal Oyuncululuğu Üzerine Bir İnceleme*” Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erol, T. (2015). “*Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Müzikli Oyunlar, Tiyatro Müziği Besteciliği ve Bu Alanın Günümüzdeki Durumu Üzerine Değerlendirmeler*” Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kayseri.
- Kasapoğlu, İ (2007). “*Yirminci Yüzyıldan Günümüze Opera ve Müzikal Tiyatro Arasındaki Etkileşimler*” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaca, S. (2016). “*Sinema ve Tiyatroda Müzikal*” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Çeliker, R. (2017). “*Edith Piaf’ın Sokak Tecrübesi Bağlamında Kaldırım Serçesi Oyunu*” Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Blackthorne, E. (2018). “*Song and Stage, Gender and Nation: The Emergence of Kanto Late Ottoman Istanbul*” Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tufan, S. (2019). “*Tiyatromuzda Müzikli Oyunlarda Müziğin Değişen İşlevi*” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aşkın, M. (2019). “*Müzik ve Metin İlişkisi Shakespeare Metinlerinde Müziğin İzini Sürmek*” İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdeviren, G. (2020). “*Temsil Edilmiş Türk Operalarındaki Keman ve Viyolonsel Sololarının Yeri*” Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karaağaç Tan, M. (2021). “*Ekrem Reşit ve Cemal Reşit Rey Kardeşlerin Birlikte Çalıştıkları Operetlerin Dramaturjik İncelemesi*” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Er, E. (2021). “*Fiziksel Jest ve Fiziksel Jestin Kompozisyon Üzerinden Yorumlanması: Mauricio Kagel’in Pas De Cinq Eserindeki Enstrumantal Tiyatro Kavramlarının Bir Analizi*” İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Ekici, E. (2021). “*Müzikal Tiyatro Repertuarının Farklı Türlerinde Vokal Performansa Yönelik Ses Tekniklerinin İncelenmesi*” Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Attepe, İ. (2021). “*Opera, Operet ve Müzikal Tiyatro’nun Tarihsel Gelişimi ve Seçme Klasik Müzikal Tiyatro Eserleri’nin Seçme Operetlerle Karşılaştırılarak İncelenmesi*” İstanbul Okan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Bahtiyar, M. (2021). “*Müzikalin Tarihsel Gelişim Süreci ve İlk Türk Müzikali Hisseli Harikalar Kumpanyası*” İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zafargholizadeh, O. (2021). “*Edward Albee’nin Tiyatro Eserlerinden Uyarlanan Kim Korkar Virginia Woolf’tan? Filminin Müzikal Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi*” İstanbul Okan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

OBUA ALANINDA YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, SEDEF TEMİZ¹, Doçent, BAHADIR ÇOKAMAY²

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0001-7539-2502

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, 0000-0001-5143-574X

ÖZET

Güzel sanatlar alanındaki bilimsel çalışmaların sayısı ülkemizde her geçen gün artmakla birlikte bu artışın diğer disiplinlere göre halen yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle güzel sanatların soyut yapıdaki önemli bir alt disiplini olan müzik alanındaki gelişmeler ve çalışmaların bilimsel bir yapıya dönüştürülmesi oldukça zorlu ve uzun bir süreci kapsamaktadır. Öte yandan lisans düzeyinde müzik eğitimi veren kurumların sayısının artması ve buna bağlı olarak lisansüstü eğitim programlarının açılması yükseköğretimin devamlılığı açısından da önemli bir durumdur. Özellikle çalgı eğitiminin verildiği bu kurumlarda bilimsel çalışmaların eksikliği ya da azlığı açıkça görülmektedir. Bu çalışmaların artması, uygulama alanında daha çok kendini gösteren müziğin bilimsel ve akademik mecraya taşınması ile literatüre de katkı sunacak ve ayrıca bundan sonraki yapılacak yorumculuk ve müzikolojik çalışmalara da bir yol gösterici nitelik taşıyacaktır. Kökleri Ortadoğu ve Asya'ya dayanan, Batı müziği çalgılarından obua da genel olarak icra boyutu ile daha çok bilinen, lisansüstü eğitim ile de ilişkili olarak akademik mecrada çalışmalara az sayıda rastlanan bir çalgıdır. Bu çalgı üzerine çalışmaların varlığının bilimsel alanda daha çok yer alması, fiziki ve ses yapısını daha iyi anlamamızı sağlayabilir. Bunun yanı sıra çalgının daha iyi icrası noktasında çeşitli etüt-egzersizlerin arttırılması ve de çalgı için gerekli materyallerin (kamış, perde vs.) temini konusunda geniş ve kapsamlı araştırmalar yapılabilir. Bütün sayılan konular kapsamında bu çalışmada; ülkemizde obua alanında yazılmış lisansüstü tezler farklı değişkenler altında incelenmiş ve sınıflandırılmıştır. Ortaya konan inceleme, nitel araştırma yöntem ve tekniklerine yer verilen, durum belirlemeye yönelik betimsel bir çalışmadır. Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi neticesinde yoğunluklu olarak yüksek lisans tezinin yazıldığı ve doktora tezinin yazılmadığı, en fazla tezin Anadolu Üniversitesi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak bünyesinde yazıldığı, enstitü bazında Güzel Sanatlar Enstitüsünde ve konu kapsamında eser analizine ağırlık verildiği, tezlerin 1996-2022 yılları arasında yazıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Obua, Obua Eğitimi, Lisansüstü Eğitim, Akademik Tez

1. GİRİŞ

Kökleri Ortadoğu ve Asya'daki şalümo, zurna (Türkiye), kuantzö (Çin), hiçiriki (Japonya), sanai-nagasara (Hindistan), şahnay (İran), zamr (Mısır) gibi çalgılara dayanan obua en genel tanımı ile alt kısmı geniş olup, üste doğru daralan, ahşap (şimşir, fildişi, sedir ama genel olarak abanoz ağacından) boru şeklindeki çift kamışlı tahta üflemeli bir çalgıdır. Obua yapısal olarak üç kısımdan oluşur. Kalak adı verilen birinci kısım obuanın en geniş bölümüdür. Mekanizmanın en ağırlıkta olduğu kısım orta kısımdır. Obua'nın ses rengini en iyi gösteren notalar bu bölümdeki mekanizma sayesinde çıkar. Çabuk icraya ve entonasyon için en uygun bölüm olarak sayılabilir. Obua'nın en dar ve en hassas yeri olan üçüncü kısım ise kamışın takıldığı üst parçadır. Bu kısım aynı zamanda oktavların çalınmasını sağlayan mekanizmaya sahiptir. Obua'nın ince ses bölgesindeki notalar bu kısım sayesinde elde edilir. (La) diyapazona göre do sesine göre akortlanır. Notasyonu transpoze edilmeksizin okunur ve çalınır. Günümüzdeki yapısal haline ilk 18. yüzyılda rastlanmaktadır. Geçtiğimiz iki yüzyıl boyunca çeşitli değişim ve dönüşümlerle bugünkü halini almıştır. Genel olarak senfoni ve oda

orkestralarında ayrıca oda müziği gruplarında sıkça kullanılmaktadır. Orkestrada genelde iki partisi bulunur. Obua eğitimi, çalgı eğitimi verilen kurumlarda genelde konservatuvarlar bünyesinde verilmektedir. Obua eğitimi, küçük yaşta (10-12 yaş) başlayarak lisans ve lisansüstü eğitime kadar devam etmektedir. Günümüzün değişen şartlarıyla da birlikte müzik alanı genelinde çalgı alanı özelinde lisansüstü eğitim önem kazanmaktadır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) lisansüstü eğitim ve öğretim yönetmeliğine göre (2020), tezli yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik eğitimlerinin en temel amacı, bilimsel araştırma yöntemlerinin kullanılarak bilginin erişimi, yorumlanması, analiz edilmesi ve de ortaya bağımsız ve özgün bir eser konmasının sağlanması olarak düşünülebilir. Bu amaçla yola çıkılarak ortaya daha açık, net araştırma ve bilimsel dayanağı olan çalışmaların yapılması için önceki yapılan araştırmaların incelenerek derlenmesi önemlidir. Böylece araştırmayı yapan kişinin literatüre hakim ve farkında olması sağlanabilir. Tasnif edilerek derlenen önceki çalışmaların ortaya konmasının bir diğer faydasının, sonraki çalışma yapacak kişilere de problem belirleme, araştırma yöntemi ve örneklem tekniği belirleme, gözlem yapma, sonuç karşılaştırması yaparak önermelerde bulunma, çözüm önerisi sunma gibi araştırma sürecinin hemen her anında yol gösterici olacağı ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma için YÖK Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) internet sayfasına girilerek obua çalgısını konu alan yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik tezleri taranmıştır. Yapılan tarama sonucu 22 adet yüksek lisans tezine, 6 adet sanatta yeterlik tezine ulaşılmıştır. Yapılan incelemede herhangi bir doktora tezi yazılmadığı tespit edilmiştir.

1.1. Araştırmanın Problem Cümlesi

Bu çalışmada, “Türkiye’de Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezler nelerdir?” problem cümlesi olarak belirlenmiş olup buna göre de alt problemler oluşturulmuştur.

1.2. Araştırmanın Alt problemleri

1. Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımları nasıldır?
2. Obua Alanında Yazılmış lisansüstü tezlerin erişim durumu nasıldır?
3. Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?
4. Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin yazıldıkları yıllara göre dağılımları nasıldır?
5. Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımları nasıldır?
6. Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımları nasıldır?
7. Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımları nasıldır?
8. Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımları nasıldır?
9. Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin veri analiz yöntemine göre dağılımları nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu çalışma Türkiye’de obua alanında yazılmış lisansüstü tezleri incelemeyi amaçlayan tarama modelinde yapılmış betimsel bir araştırmadır. “Tarama modelleri, geçmişte veya günümüzde var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır” (Karasar, 2009: 77).

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, verilerin toplanması ve analizine ilişkin bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin incelenerek bir derleme yapılmasını amaçlayan bu araştırmada, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgulara ilişkin bilgilerin analizini kapsayan nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 1996- 2022 yılları arasında obua ile ilgili yazılmış 28 lisansüstü tez oluşturmaktadır. Ulaşılan örneklem tümü çalışmaya dahil edildiği ve incelendiği için çalışmanın örnekleme, evreni temsil etmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma çerçevesinde Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Dokümantasyon Merkezi'nde "obua" sözcüğü ile tarama yapılmış ve 28 lisansüstü teze ulaşılmıştır. İncelemeye alınan 28 tez, üniversite dağılımlarına, erişim durumlarına, yıllara, türlerine, enstitülere, konularına, araştırma yöntemlerine, veri toplama amaçlarına ve veri analiz yöntemlerine göre sınıflandırılmış, yüzde (%) ve frekans (f) yöntemi ile tablolaştırılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Çizelge 3.1. Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Künyesi

Sıra No	Tez Türü	Tez Adı	Tez Yazarı	Tez Yılı	Tez Danışmanı	Tezin Ait Olduğu Üniversite	Erişim Durumu
1	Yüksek Lisans	Silahlı Kuvvetler Mızıkta Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulu'nda Obua Eğitimi	Nedim KÖSE	1996	Yrd. Doç. Dr. Ali SEVGİ	Gazi Üniversitesi	Kapalı
2	Yüksek Lisans	Obua'nın Tarihsel Gelişimi ve Repertuar Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme	Taner DEMİR	1997	Doç. Nezihe ŞENTÜRK	Hacettepe Üniversitesi	Kapalı
3	Yüksek Lisans	Obuanın Yapısı ve Çalma Teknikleri Üzerine Bir İnceleme	Nurullah KÖKER	1998	Doç. Dr. Nezihe ŞENTÜRK	Hacettepe Üniversitesi	Kapalı
4	Yüksek Lisans	20. yüzyıl Fransız Bestecilerin Obua İçin Yapıtları	Pelin ALTINÖZ	2001	Doç. Mehmet Ali BOĞUÇ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Kapalı
5	Yüksek Lisans	Yirminci Yüzyıl İngiliz Bestecileri ve Belli Başlı Obua Eserlerinin İncelenmesi	Damla TUNÇER	2004	Öğr. Gör. Aydın Yaşar ACAR	İstanbul Üniversitesi	Açık
6	Yüksek Lisans	Mozart'ın Do Majör Obua Konçertosu	Evren AYSAL	2005	Yrd.Doç. Serla BALKARLI CAN	Anadolu Üniversitesi	Açık

7	Yüksek Lisans	Saint-Saens, Poulenc, Loeillet ve Bach'ın Obua Sonatlarının ve Britten'in Six Metamorphoses After Ovid'inin Obua Edebiyatındaki Yeri	Mustafa Gökcan TAŞKIRAN	2006	Prof. Ergen KORKMAZ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Açık
8	Yüksek Lisans	20. ve 21. Yüzyıla Ait Obua Eserlerinde Yeni Arayışlar ve Çalım Teknikleri	Aybegüm ŞEKERCİ-OĞLU	2008	Öğr. Gör. Aydın Yaşar ACAR	İstanbul Üniversitesi	Açık
9	Sanatta Yeterlik	Barok'tan Modern'e Obua anın Mekanik Yapısının Gelişimi	Ayşin Pelin ŞENSÖZ	2008	Prof. Lale FERİDU-NOĞLU	İstanbul Üniversitesi	Açık
10	Yüksek Lisans	Silahlı Kuvvetler Bando Okullarında Eğitimi Verilen 1. Sınıf Obua Metodunun İçerik Açısından Diğer Başlangıç Obua Metotları ile Karşılaştırılması	Hüsnü Bilgin BAYRAK	2009	Prof. Selmin TUFAN	Gazi Üniversitesi	Açık
11	Yüksek Lisans	Francis Poulenc Obua ve Piyano Sonatı'nın Form, Analiz ve İcra Yönünden İncelenmesi	Zerrin TAN	2009	Doç. Ali AKBAROV	Trakya Üniversitesi	Açık
12	Yüksek Lisans	Benjamin Britten'in 'Six Metamorphoses' Yapıtı Üzerine Bir Çözümleme	Fulya MÜFTÜOĞLU	2009	Yrd. Doç. Macit KIZILAY	Dokuz Eylül Üniversitesi	Açık
13	Yüksek Lisans	Günümüz Obua Kamış Yapım Tekniklerinde Alman ve Amerikan Ekolleri Üzerine Bir Araştırma	Ece ERDEM	2010	Yrd. Doç. Macit KIZILAY	Dokuz Eylül Üniversitesi	Açık
14	Sanatta Yeterlik	Eugene Bozza'nın Oda Müziği Eserlerinde Obua'nın Yeri	Zerrin TAN	2012	Doç. Ali AKBAROV	Trakya Üniversitesi	Açık
15	Sanatta Yeterlik	Yeni müzik'te Obua: Obua'nın Yeni Müzik Çalış Tekniklerinin İncelenmesi ve Müzik Eserlerinde Kullanımının Değerlendirilmesi	Bayram BAYRAMOĞULLARI	2014	Yrd. Doç. Ebru GÜNER CANBEY	Dokuz Eylül Üniversitesi	Açık

16	Yüksek Lisans	Türkiye'deki Konservatuvarlarda Uygulanan Obua Sanat Dalı Programlarının İncelenmesi, Bülent Ecevit Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Obua Sanat Dalı İçin Taslak Program Önerisi Hazırlanması	Can ŞAHİN	2016	Prof. Serla BALKARLI	Anadolu Üniversitesi	Açık
17	Yüksek Lisans	Richard Strauss Obua Konçertosunun Müzikal ve Teknik Açısından İncelenmesi	Oben Arıca SETİ	2016	Öğr. Gör. Aydın Yaşar ACAR	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Açık
18	Sanatta Yeterlik	Francis Poulenc'in Obua ve Piyano sonatı'nın(FP 185), Obua, Fagot, Piyano için Trio'sunun (FP 43) ve Piyanolu Altılı'sının (FP 100) Obua tekniği Açısından İncelenmesi.	Mehmet Seyid MAS	2016	Prof. Ayla ULUDERE	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Açık
19	Yüksek Lisans	Richard Strauss Obua Konçerto ve Orkestra Sololarının İncelenmesi	Hazal Yeşilli PANGALLO	2018	Doç. Emre HOPA	Anadolu Üniversitesi	Açık
20	Yüksek Lisans	Antonio Vivaldi'nin op.8 no.12 do Majör ve TomasoAlbinoni'nin op.9 no.2 Re Minör Obua Konçertolarının Müzikal Analizleri	Volkan IŞILAY	2018	Yrd. Doç. Dr. Çağrı ÇOLAKOĞLU	İstanbul Üniversitesi	Açık
21	Yüksek Lisans	Muammer Sun'unOrkestra ve Oda Müziği Eserlerinde Obua Kullanımının Müzikal ve Teknik Açısından İncelenmesi	Mert ÖZERK	2018	Doç. Lütfullah Burak KARAAĞAÇ	Hacettepe Üniversitesi	Açık
22	Yüksek Lisans	Obua Çalmada Diyafram Kullanımı ve Önemi	Eylül Can AKDAĞ	2018	Doç. Dr. Ayşe Çiçek CANSUN	Hacettepe Üniversitesi	Açık

23	Yüksek Lisans	Antonio Vivaldi'nin rv.454 Re Minör Obua Konçertosu'nun Form, Analiz ve İcra Yönünden İncelenmesi	Tuba YAKAR	2019	Dr. Öğr. Üyesi Vahdet ÇALIŞKAN	Trakya Üniversitesi	Açık
24	Sanatta Yeterlik	Müzikte zihinsel çalışma (Mental Training) 'Orloff-Mental-System' Metodları ve Zihinsel Çalışmanın Sunduğu Diğer Olanaklar Işığında Obua	Semih UÇAR	2019	Dr. Öğr. Üyesi Çiler AKINCI	Dokuz Eylül Üniversitesi	Açık
25	Sanatta Yeterlik	Heinz Holliger'in Obua Çalım Tekniklerine Getirdiği Yeniliklerin İncelenmesi ve 'Solo Obua İçin Sonat Adlı Eserin Analizi	Salih Necdet COŞKUN	2020	Prof. Dr. Ayla ULUDERE	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Açık
26	Yüksek Lisans	Kemal İlerici'nin Obua ve Piyano İçin Yazdığı 'Maya' Adlı Eserin Yapısal ve Eğitsel Açısından İncelenmesi	Göktaş Ege SAĞLAM	2020	Prof. Erdal TUĞCULAR	Gazi Üniversitesi	Açık
27	Yüksek Lisans	19. Yüzyılda Yaşamış Rus Bestecilerin Orkestra Eserlerindeki Obua Sololarının İncelenmesi ve İcra Önerileri	Tanya KARAÇAY	2022	Prof. Emre HOPA	Anadolu Üniversitesi	Açık
28	Yüksek Lisans	Robert Schumann'ın op. 94 Obua ve Piyano İçin	Batuhan CİVELEK	2022	Doç. Özlem KOÇYİĞİT	Anadolu Üniversitesi	Açık

	Üç Romans Eserinin Form Analizi ve Obua İcrası Yönünden İncelenmesi					
--	--	--	--	--	--	--

Çizelge 3.2. Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversiteler	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Anadolu Üniversitesi	5	22.72	-	-	-	-
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	9.09	-	-	2	33.3
Gazi Üniversitesi	3	13.63	-	-	-	-
Hacettepe Üniversitesi	4	18.18	-	-	-	-
İstanbul Üniversitesi	3	13.63	-	-	1	16.7
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	3	13.63	-	-	2	33.3
Trakya Üniversitesi	2	9.09	-	-	1	16.7
Toplam	22	100.00	-	-	6	100.00

Tezlerin yazıldığı üniversitelerin dağılımı Çizelge 3.2’de gösterilmiştir. Tabloya göre en fazla tezin Anadolu Üniversitesi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nde yazıldığı görülmektedir. Buna sebep olarak bu iki üniversitedeki devlet konservatuvarlarının uzun yıllardır eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmesi görülebilir.

Çizelge 3.3. Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Erişim Durumu

LİSANSÜSTÜ TEZ TÜRÜ	ERİŞİME AÇIK		ERİŞİME KAPALI	
	f	%	f	%
Yüksek Lisans	18	75.00	4	100.00
Sanatta Yeterlik	6	25.00	-	-
Doktora	-	-	-	-
Toplam	24	100.00	4	100.00

Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin erişim durumu Çizelge 3.3’te gösterilmiştir. Tabloya göre 18 adet yüksek lisans, 6 adet sanatta yeterlik tezinin erişime açık olduğu

anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.4. Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımları

LİSANSÜSTÜ TEZ TÜRLERİ	f	%
Yüksek Lisans	22	78.57
Doktora	-	-
Sanatta yeterlik	6	21.42
TOPLAM	28	100

Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımları Çizelge 3.4'te gösterilmiştir. Çizelgeye göre 1996'dan 2022 yılına kadar, obua alanında 22 adet yüksek lisans tezi, 6 adet sanatta yeterlik tezi yazıldığı görülmektedir. Çizelgedeki dağılım göz önünde bulundurulduğunda obua alanında yüksek lisans tezi yazan öğrencilerin sanatta yeterlik eğitimi almayı tercih ettikleri değerlendirilebilir.

Çizelge 3.5. Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Yazıldıkları Yıllara Göre Dağılımları

YIL	YÜKSEK LİSANS		DOKTORA		SANATTA YETERLİK		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
1996	1	4.54	-	-	-	-	1	3.57
1997	1	4.54	-	-	-	-	1	3.57
1998	1	4.54	-	-	-	-	1	3.57
2001	1	4.54	-	-	-	-	1	3.57
2004	1	4.54	-	-	-	-	1	3.57
2005	1	4.54	-	-	-	-	1	3.57
2006	1	4.54	-	-	-	-	1	3.57
2008	1	4.54	-	-	1	16.66	2	7.14
2009	3	13.63	-	-	-	-	3	10.71
2010	1	4.54	-	-	-	-	1	3.57
2014	-	-	-	-	1	16.66	1	3.57
2016	2	9.09	-	-	1	16.66	3	10.71
2018	4	18.18	-	-	-	-	4	15.39
2019	1	4.54	-	-	2	33.36	3	10.71
2020	1	4.54	-	-	1	16.66	2	7.14
2022	2	9.09	-	-	-	-	2	7.14

Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin yazıldıkları yıllara göre dağılımları Çizelge 3.5'te gösterilmiştir. Çizelgeye göre en çok yüksek lisans tezinin 2018 yılında, sanatta yeterlik tezinin ise 2019 yılında yazıldığı görülmektedir.

Çizelge 3.6. Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımları

KONU ALANI	YÜKSEK LİSANS	DOKTORA	SANATTA YETERLİK
Eser Analizi	13	-	3
Eğitim ve Öğretim	3	-	1
İcra Teknikleri	4	-	1
Tarihçe ve Gelişim	2	-	1

Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımları Çizelge 3.6'da gösterilmiştir. Çizelgeye göre lisansüstü tezlerde en çok eser analizi konusunun tercih edildiği görülmektedir. Buna sebep olarak öğrencilerin obua çalgısı ile icra ettikleri eserleri daha iyi çalmak için müzikal ya da teknik analiz yapmayı tercih etmeleri yorumlanabilir.

Çizelge 3.7. Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımları

ENSTİTÜLER	YÜKSEK LİSANS		DOKTORA		SANATTA YETERLİK	
	f	%	f	%	f	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	10	45.45	-	-	2	33.34
Güzel Sanatlar Enstitüsü	9	40.90	-	-	4	66.66
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	2	9.09	-	-	-	-
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	4.54	-	-	-	-
Toplam	22	100.00	-	-	6	100.00

Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımları Çizelge 3.7'de gösterilmiştir. Bu çizelgeye göre en çok lisansüstü tezin Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde yazıldığı anlaşılmaktadır. Son yıllarda üniversiteler bünyesindeki enstitü yapılanmalarında güzel sanatlar alanına ait ana sanat dallarının sayılarının artmasıyla böyle bir sonucun ortaya çıkması olağan karşılanabilir.

Çizelge 3.8. Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımları

Araştırma Yöntemi	frekans	%
-------------------	---------	---

Betimsel Tarama ve Kaynak Taraması	5	17.85
Eser İncelemesi (Formal Analiz) ve Literatür Taraması	14	50.00
Örneklendirme-Karşılaştırma Yöntemi	1	3.57
İcra Tekniği Analizi ve Literatür Taraması	6	21.42
Literatür Taraması	2	7.14
Toplam	28	100

Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımları Çizelge 3.8’de gösterilmektedir. Çizelgeye göre araştırma yöntemi olarak en çok eser incelemesi (Formal Analiz) ve literatür taramasının kullanıldığı görülmektedir. Buna sebep olarak öğrencilerin obua çalgısı ile icra ettikleri eserleri daha iyi çalmak için müzikal ya da teknik analiz yapmayı tercih etmeleri ve bundan dolayı da eser incelemesi (formal analiz) ve literatür taraması yöntemlerinden yararlandıkları yorumlanabilir.

Çizelge 3.9. Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre dağılımları

Veri Toplama Aracı	frekans	%
Doküman İncelemesi	28	100.0
Toplam	28	100.0

Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımları Çizelge 3.9’da görülmektedir. Çizelgeye göre tüm lisansüstü tezlerde veri toplama aracı olarak doküman incelemesinin kullanıldığı görülmektedir.

Çizelge 3.10. Obua Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Veri Analiz Yöntemine Göre Dağılımları

Veri Analiz Yöntemi	frekans	%
Nitel	28	100.0
Toplam	28	100.0

Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin veri analiz yöntemine göre dağılımları Çizelge 3.10’da görülmektedir. Tabloya göre tüm lisansüstü tezlerde veri analiz yöntemi olarak nitel araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada YÖK Ulusal Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) web sayfasına girilerek “obua” anahtar kelimesi ile ilişkili yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik tezleri taranmıştır. Yapılan incelemede şu sonuçlara varılmıştır:

- İnceleme için 22 adet yüksek lisans tezine, 6 adet sanatta yeterlik tezine ulaşılmıştır. Yapılan incelemede herhangi bir doktora tezinin yazılmadığı tespit edilmiştir.
- Erişime kapalı 4 adet tez de Ulusal Tez Merkezinde yer alan bilgileri ışığında incelemeye alınmıştır. Erişime açık ve kapalı obua konulu 28 tez, farklı değişkenler kapsamında incelenmiştir.
- Çalışma sonucunda en çok lisansüstü tezin Anadolu Üniversitesi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde yazıldığı tespit edilmiştir.
- Çalışma sonucunda en çok tezin yüksek lisans programında yazıldığı görülmüştür.
- İnceleme sonucunda en çok lisansüstü tezin 2018 yılında yazıldığı, en çok yüksek lisans tezinin yine aynı yıl yazıldığı, en çok sanatta yeterlik tezinin ise 2019 yılında yazıldığı tespit edilmiştir.
- Obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımları incelendiğinde en fazla eser analizinin (14 adet) konu edildiği görülmüştür.
- İnceleme sonucunda en çok lisansüstü tezin Güzel Sanatlar Enstitüsü bünyesinde yazıldığı belirlenmiştir.
- Lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımları incelendiğinde en çok eser incelemesi ve literatür taramasının kullanıldığı tespit edilmiştir.
- Veri toplama araçlarına göre dağılım incelendiğinde en çok doküman incelemesine yer verildiği görülmektedir.
- Veri analiz yöntemine göre dağılım incelendiğinde tüm tezlerin nitel araştırma yöntemine göre yazıldığı tespit edilmiştir.

Çalışma için obua alanında yazılmış lisansüstü tezlerin incelenmesinin, bilimsel bir platformda tartışılmasının ve sunulmasının literatürün taranarak ortaya konması açısından ve ayrıca bu alandaki çalışmaların tek bir kaynaktan birleşmesi bakımlarından önemli olduğu düşünülmektedir. Buna benzer çalışmaların sayısının artmasıyla bilimsel verilerin bir araya getirilerek daha düzenli bir şekilde araştırmacılara katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi. 19. Basım Ankara Nobel Basımevi
- Köse, N. (1996). “*Silahlı Kuvvetler Mızıkta Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulu'nda Obua Eğitimi*”Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, T. (1997). “*Obua'nınTarihsel Gelişimi ve Repertuar Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Köker, N. (1998). “*Obuanın Yapısı ve Çalma Teknikleri Üzerine Bir İnceleme*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altınöz, P. (2001). “*20. Yüzyıl Fransız Bestecilerin Obua İçin Yapıtları*”Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tunçer, D. (2004). “*Yirminci Yüzyıl İngiliz Bestecileri ve Belli Başlı Obua Eserlerinin İncelenmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aysal, E. (2005). “*Mozart'ın Do Majör Obua Konçertosu*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Taşkıran, M. G. (2006). “*Saint-Saens, Poulenc, Loillet ve Bach'ın Obua Sonatlarının ve Britten'inSixMetamorphosesAfterOvid'ininObua Edebiyatındaki Yeri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şekercioğlu, A. (2008). “*20. ve 21. Yüzyıla Ait Obua Eserlerinde Yeni Arayışlar ve Çalım Teknikleri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şensöz, A. P. (2008). “*Barok'tanModern'e Obuanın Mekanik Yapısının Gelişimi*” Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayrak, H. B. (2009). “*Silahlı Kuvvetler Bando Okullarında Eğitimi Verilen 1. sınıf Obua Metodunun İçerik Açısından Diğer Başlangıç Obua Metotları ile Karşılaştırılması*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tan, Z. (2009). “*Francis PoulencObua ve Piyano Sonatı'nınForm, Analiz ve İcra Yönünden İncelenmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Müftüoğlu, F. (2009). “*Benjamin Britten'in 'SixMetamorphoses' Yapıtı Üzerine Bir Çözümleme*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Erdem, E. (2010). “*Günümüz Obua Kamış Yapım Tekniklerinde Alman ve Amerikan Ekolleri Üzerine Bir Araştırma*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Tan, Z. (2012). “*Eugene Bozza'nınOda Müziği Eserlerinde Obuanın Yeri*” Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Bayramoğulları, B. (2014). “*Yeni Müzik'te Obua: ObuanınYeni Müzik Çalış Tekniklerinin İncelenmesi ve Müzik Eserlerinde Kullanımının Değerlendirilmesi*” Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Şahin, C. (2016). “*Türkiye'deki Konservatuvarlarda Uygulanan Obua Sanat Dalı Programlarının İncelenmesi, Bülent Ecevit Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Obua Sanat Dalı İçin Taslak Program Önerisi Hazırlanması*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Seti, O. A. (2016). “*Richard Strauss Obua Konçertosunun Müzikal ve Teknik Açıdan İncelenmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Mas, M. S. (2016). “*Francis Poulenc'in Obua ve Piyano sonatı'nın(FP 185), Obua, Fagot, Piyano için Trio'sunun (FP 43) ve Piyanolu Altılı'sının (FP 100) Obua Tekniği Açısından İncelenmesi.*” Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

- Pangallo, H. Y. (2018). “*Richard Strauss Obua Konçerto ve Orkestra Sololarının İncelenmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Işılay, V. (2018). “*Antonio Vivaldi'nin op.8 no.12 Do Majör ve TomasoAlbinoni'nin op.9 no.2 Re Minör Obua Konçertolarının Müzikal Analizleri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özerk, M. (2018). “*Muammer Sun'unOrkestra ve Oda Müziği Eserlerinde Obua Kullanımının Müzikal ve Teknik Açısından İncelenmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Akdağ, E. C. (2018). “*Obua Çalmada Diyafram Kullanımı ve Önemi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Yakar, T. (2019). “*Antonio Vivaldi'nin rv.454 Re Minör Obua Konçertosu'nun Form, Analiz ve İcra Yönünden İncelenmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Uçar, S. (2019). “*Müzikte Zihinsel Çalışma (MentalTraining) 'Orloff-Mental-System' Metodları ve Zihinsel Çalışmanın Sunduğu Diğer Olanaklar Işığında Obua*” Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Coşkun, S. N. (2020). “*Heinz Holliger'inObua Çalım Tekniklerine Getirdiği Yeniliklerin İncelenmesi ve 'Solo Obua İçin Sonat Adlı Eserin Analizi*” Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Sağlam, G. E. (2020). “*Kemal İlerici'ninObua ve Piyano İçin Yazdığı 'Maya' Adlı Eserin Yapısal ve Eğitsel Açısından İncelenmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karaçay, T. (2022). 19. “*Yüzyılda Yaşamış Rus Bestecilerin Orkestra Eserlerindeki Obua Sololarının İncelenmesi ve İcra Önerileri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Civelek, B. (2022). “*Robert Schumann'ın op. 94 Obua ve Piyano İçin Üç Romans Eserinin Form Analizi ve Obua İcrası Yönünden İncelenmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

TÜRKİYE’DE CAZ MÜZİĞİ ALANINDA YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Aytaç AYDOĞDU¹, Doçent, BAHADIR ÇOKAMAY²

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0001-8771-0897

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, 0000-0001-5143-574X

ÖZET

Afrikalı köleler ve Avrupa kökenli göçmenlerin ortaya çıkardığı kabul edilen caz müziği, özellikle Amerika kıtasındaki gelişimi ile beraber tüm dünyada etkisini hissettirmiş bir müzik türü olarak kendisini göstermiştir. Özellikle yorumcuya bir doğaçlama alanı açarak, müzikal fikirlerin bazen belli kurallar doğrultusunda bazen ise karmaşık bir şekilde ele alındığı bu müzik türü 20. yüzyılın başında birçok müzik türünü etkilemiştir. Ülkemizde caz müziği yine yüzyılın başında kendisini daha çok icra boyutuyla sosyal alanda göstermiş, özellikle 1920’lerde azınlıkların ve yabancı kökenli müzisyenlerin İstanbul’a gelmesi ve Türk müzisyenler ile ortak projeler yapması ardından 1950’lerde Amerikan askerlerinin İstanbul ve Ankara’daki müzikal beğenilerini ve eğlence kültürlerini sivil yaşama taşımaları bu türün yaygınlaşmasına katkı sunmuştur. 1960’larda yabancı müzisyenlere Türkiye’nin kapatılması ve aranjman müziği olarak adlandırılan pop müziğine daha yakın bir türün ortaya çıkarılması sonrasında gazino kültürünün yaygınlaştığı ve evrildiği 1970’lerde ağırlığını kaybetse de 80’ler ve 90’lardaki gelişen müzikal sosyal yaşam caz müziğini ülkemizde farklı bir yere taşımıştır. Yine 90’larda akademik alanda yer bulması caz müziğinin ülkemizde üniversite düzeyine taşınması anlamında kıymetlidir. Bu çalışmada ise cazın akademik alana taşınmasından sonraki süreçte 2005 – 2022 yılları arasında Türkiye’de caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezler, farklı değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmanın örnekleme Yükseköğretim Kurulu Tez Dokümantasyon Merkezi’ne kayıtlı yüksek lisans, sanatta yeterlik ve doktora düzeyinde tamamlanmış 55 tez ile sınırlı tutulmuştur. Ayrıca erişime kapalı olan 2001-2006 yılları arasında yazılan 4 tez belirtilmiştir. Çalışmada caz müziği alanında yazılmış olan lisansüstü tezler; türleri, yazıldıkları yıllara göre dağılımları, kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımları, üniversitelere göre dağılımları, konularına göre dağılımları, araştırmacıların cinsiyetine göre dağılımları ve veri toplama araçları bakımından dağılımları incelenmiş olup sonuçların caz müziği alanındaki tezlerin bir derlemesi olması ve yapılacak olan çalışmalara kaynak oluşturması amaçlanmıştır. Bu araştırma nitel bir araştırma olup verilerin toplanmasında doküman analizi kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde frekans (f) ve yüzde (%)’den yararlanılmış ve sonuçlar ilgili tablo ve şekillerle gösterilmiştir. Elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Araştırmanın sonucunda caz müziği alanında yazılmış olan lisansüstü tezlerin büyük bir kısmının yüksek lisans tezi olduğu, en çok çalışmanın 2019 yılında tamamlandığı ve Bahçeşehir Üniversitesi’nde yapıldığı, araştırmalarda genel olarak nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı, en fazla çalışma gerçekleştirilen akademik alanın sosyal bilimler enstitüsü olduğu, tercih edilen konuların ağırlıklı olarak caz teorisi ve kompozisyon olduğu anlaşılırken, çalışmaların veri toplama araçlarının genellikle içerik analizi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler:Caz, Caz müziği, Caz Tarihi, Blues, Doğaçlama

THE EXAMINATION OF THE THESES'S WRITTEN IN THE FIELD OF JAZZ MUSIC

ABSTRACT

Jazz music, which is considered to be created by African slaves and European immigrants, has shown itself as a music genre that has made its impact felt all over the world, especially with its development in the Americas. This music genre, in which musical ideas are sometimes handled in accordance with certain rules and sometimes in a complex way, especially by opening a space for improvisation, has influenced many music genres at the beginning of the 20th century. Jazz music in our country again showed itself in the social field with its performance dimension at the beginning of the century, especially in the 1920s, after the arrival of minorities and musicians of foreign origin in Istanbul and joint projects with Turkish musicians, the musical tastes and entertainment of American soldiers in Istanbul and Ankara in the 1950s. transferring their culture to civil life contributed to the spread of this genre. Even though it lost its weight in the 1970s, when the casino culture became widespread and evolved after Turkey was closed to foreign musicians in the 1960s and a genre closer to pop music called arrangement music was created, the developing musical social life in the 80s and 90s brought jazz music to a different perspective in our country. carried it to the ground. Again, finding a place in the academic field in the 90s is valuable in terms of bringing jazz music to the university level in our country.

In this work postgraduate theses which has been written between the years of 2005-2022 in the field of jazz music in Turkey has been examined in terms of different variables. The samples of the research were limited to 55 theses registered to the Higher Education Council Thesis Documentation Center, completed at the level of master's, proficiency in art and doctorate. In the study, postgraduate theses written in the field of jazz music; genres, their distribution according to the years they were written, their distribution according to the research methods used, their distribution according to the subjects and data collection tools, the results were aimed to be a compilation of the theses in the field of jazz music, distribution of researchers by gender and to be a source for the studies to be done. This research is a qualitative research and document analysis was used to collect data. Frequency and percentage were used in the analysis of the data and the results were shown in the relevant tables and figures. Obtained findings have been interpreted. As a result of the research, most of the postgraduate theses written in the field of jazz music were master's theses, the most studies were completed in 2019 and were conducted at Bahçeşehir University, the researches generally used qualitative research methods and the source scanning method was preferred. While it was understood that it was a social sciences institute and the preferred subjects were mainly jazz theory and composition, it was concluded that the data collection tools of the studies were generally content analysis.

Keywords; Jazz, Jazz Music, History of Jazz, Blues, Improvisation

1. GİRİŞ

Caz müziği doğuşundan bugüne kadar büyük bir ivme ile dünyanın birçok ülkesinde etkisini göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. Tarih boyunca alt kültür müzikleri sosyo-ekonomik yapıdan dolayı ayrıştırılan, baskılanan, belirli bir alana hapsedilen gruplar tarafından mevcut duruma tepki, sesini duyurma, iletişim kurabilme gibi sebeplerle ortaya çıkmıştır. Caz müziği' nin ilk temelleri 1880' lerde yine benzer sebepler çerçevesinde, Afrika-Avrupa kökenli

ritm ve tımların, tarlalarda söylenen iş şarkıları (worksong) kullanılarak atılmıştır. On yıllık periyotlar halinde dönemlere ayrılması ve bugünkü halini alması, caz müziğinin hızlı bir şekilde dünya müziklerine eklendiğinin bir kanıtıdır. Türkiye' ye girişi 1930' ların sonuna denk gelen caz müziğinin gelişim ivmesi dünya cazına oranla düşük kalmaktadır. Cazın Türkiye'ye ilk girişinden günümüze kadar çeşitli platformlarda ve farklı türlerde gelişme gösterdiği ve bu gelişmeler ışığında da akademik alanda yer bulduğu bilinmektedir. Türkiye' deki ilk akademik caz eğitimine 1997 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi' nde başlanmıştır. Cazın ülkemizdeki gelişimine paralel olarak akademik alanda da bu sürecin devam etmesi olumlu olarak görülebilir. Lisans düzeyindeki caz eğitiminin lisansüstü eğitimde de devam etmesi bu müzik türüne olan ilginin ve caz müziği ile ilgili bilimsel literatürün artmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada Türkiye' de caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin incelenmesine yer verilmiştir. Türkiye' de caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi ve bu tür çalışmaların belirli aralıklarla sistemli bir şekilde yapılması; caz müziğinin Türkiye' deki mevcut durumu ile ilgili bilgi vermesi, araştırma yapılan alanlarda çalışılmamış konuların belirlenmesi, yeni yapılacak olan çalışmalara eğilimler ve konu seçiminde yol gösterici olması açısından önemlidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın verileri literatür taraması aracılığı ile elde edilmiş olup veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırmanın konusu olan tez bilgisine Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) web sayfasından "Ulusal Tez Merkezi" aracılığıyla ulaşılmıştır. Bulunan tezler farklı kriterler açısından içerik analizi ile irdelenmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

2.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, caz müziği alanında gerçekleştirilecek araştırmalara kaynak olması ve konu seçiminde yeni fikirler geliştirilmesine katkı sağlaması açısından önemlidir.

2.4 Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın evrenini, Yüksek Öğretim Kurumu' nun tez tarama sayfasına "caz, caz müziği, caz tarihi, blues, doğaçlama" anahtar kelimeleri yazıldığında çıkan ve yayımlanma izni olan tezler oluşturmaktadır. Bu tarama işleminden 2001 ve 2022 yılları arasında yazılan 59 lisansüstü çalışmasının 55 adedinin yayımlanma izni olduğundan araştırmaya bunlar dahil edilmiş ve incelenmiştir. 2001- 2006 yılları arasında yazılan erişime kapalı 4 lisansüstü tez ayrıca belirtilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu kısımda 2005-2022 yılları arasında yazılmış, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Dokümantasyon Merkezi'ne kayıtlı "caz, caz müziği, caz tarihi, blues, doğaçlama" anahtar kelimesi kapsamında hazırlanan tezlerden elde edilen bulgu ve yorumlar yer almaktadır.

Çizelge 1.Caz müziği Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Tarihsel Künyesi

Sıra No	Tez Türü	Tez Adı	Tez Yazarı	Tez Yılı	Tez Danışmanı	Tezin Ait Olduğu Üniversite
1	Yüksek Lisans	Caz Müziğinin Gelişim Süreci ve Etnik Müziklerle Etkileşimi	Ercan KESEROĞLU	2005	Prof. Dr. Emel ÇELEBİOĞLU	İstanbul Üniversitesi
2	Yüksek Lisans	Piyano ve Caz	Levent Donat BERKÖZ	2006	Prof. Dr. Hülya TARCAN	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
3	Yüksek Lisans	Caz Müziğinin Bugünkü Sorunları: Caz Müziğinin Üretilme Koşullarının Güncel Görünümü	Arzum YANIKOĞLU	2007	Dr. İ. Lütfü EROL	Başkent Üniversitesi
4	Yüksek Lisans	Latin, Klasik ve Caz Müzik Konserleri Organizasyonu Hizmetleri Pazarlaması Üzerine Ankara Ölçeğinde Bir Araştırma	Ceyhun GÜNEŞ	2008	Prof. Dr. Recai ÇINAR	Gazi Üniversitesi
5	Doktora Tezi	Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında Piyanoda Eşlik Dersi Sürecinde Caz Armonisinin Kullanılabilirliğinin Değerlendirilmesi	Murat Devrim BABACAN	2009	Prof. Dr. Z. Seçkin GÖKBUDAK	Selçuk Üniversitesi
6	Yüksek Lisans	Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili toplumsal olayların ortaya çıkardığı caz stilleri üzerine bir inceleme	Uğur DAŞTAN	2012	Yrd. Doç. Dr. Özgür Sadık KARATAŞ	Atatürk Üniversitesi
7	Doktora Tezi	Caz Piyano Müziğinin Piyano Eğitiminde Kullanılabilirliği	Barbaros Derviş AKAY	2013	Doç. Dr. Sena Gürşen OTACIOĞLU	Marmara Üniversitesi
8	Doktora Tezi	Caz ve Moda Tasarımı Alanlarında Kültürel Üretim ve Kentsel Mekan İlişkisi: Kuledibi, İstanbul Örneği	Altan İLKUÇAN	2013	Doç. Dr. Helga Rittersberger - Tılıç	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
9	Yüksek Lisans	Caz Akor Yürüyüşleri Tarihi	Murat KÜÇÜKARSLAN	2013	Dr. Ahu KÖKSAL	Hacettepe Üniversitesi
10	Yüksek Lisans	Görsel İletişim Tasarımı Açısından Sanatsal ve Kültürel Afişlerin Çözümlemesi: Uluslararası İstanbul Caz Festivali Afişleri	Berna KÜÇÜK	2013	Prof. Dr. Rengin KÜÇÜKER DOĞAN	İstanbul Kültür Üniversitesi

11	Yüksek Lisans	Türkiye’de Başarılı Caz Müzik Festivalleri Yaratmanın Metodolojileri	Atakan KONAKÇI	2014	Doç. İslam Manafoff	Yeditepe Üniversitesi
12	Yüksek Lisans	Sinemada Caz	Sevda Sıla KARTAL	2014	Yrd. Doç. Dr. Cengiz T. ASİLTÜRK	Beykent Üniversitesi
13	Yüksek Lisans	Piyano ile Eşlikleme Becerisinin Caz Müziği Armonisi İle Birlikte Geliştirilmesi Üzerine Aşamalı Bir Çalışma Modeli Önerisi	Osman YAMAN	2015	Doç. Dr. Sema SEVİNÇ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
14	Yüksek Lisans	Cazın Piyano Üzerinden Matematiksel Analiz ile Fraktal Geometri ile İlişkisinin Analizi	Selen BEYTEKİN	2015	Prof. Dr. Sinan Mert ŞENER	İstanbul Teknik Üniversitesi
15	Doktora Tezi	Türkiye’de Caz: Kültürel Anlamları ve Yerelleşme Süreci	Yaprak Melike UYAR	2016	Prof. Dr. Songül KARAHAS ANOĞLU	İstanbul Teknik Üniversitesi
16	Yüksek Lisans	Muzaffer Çağırışmalar: 1950’lerde Bop Sonrası Cazın Görselleştirilmesi ve Metinleştirilmesi	Ezgi İNCE	2016	Doç. Kim FORTUNY	Boğaziçi Üniversitesi
17	Yüksek Lisans	Caz Eserlerine Müzik Eğitim Anabilim Dalı Öğretim Programında Yer Verilmesi İhtiyacına Yönelik Çalışma	Hatice Ceren TEMEL	2016	Prof. Dr. Selmin TUFAN	Gazi Üniversitesi
18	Yüksek Lisans	Senkopasyonun Rolü Dönüşümleri ve Varyantları: Senkopasyon Algısının Pedagojisi ve Başta Caz Alanı Olmak Üzere Çeşitli Uygulamalarda Senkop Kullanımı	Oğuz Doruk ŞADAN	2017	Doç. Dr. Hakkı Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
19	Yüksek Lisans	Türkiye’de Caz Vibrafon: Pedagojik Bir Yaklaşım	Ayberk GARAGON	2017	Doç. Dr. Jerfi AJI	İstanbul Teknik Üniversitesi
20	Yüksek Lisans	İstanbul’ da Caz Müziği Arzı ve Kültürel Sermaye İlişkisi	Fatma ÖZEN	2017	Doç. Dr. Derya Fırat ŞANŞAN	Mimar Sinan Üniversitesi
21	Yüksek Lisans	Elektro Gitar Eğitiminde Caz, Fusion ve Rock Türleri Arasında Kesişmeler	Ali ÖZEN	2017	Doç. Dr. Mehmet Can ÖZER	Yaşar Üniversitesi

22	Yüksek Lisans	Caz Doğaçlamalarında Referans Kullanımı: Sololama Kurgusunda Başka Yapıtlardan Alıntılar	Seher GÜL	2017	Doç. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
23	Yüksek Lisans	Caz Müziğinde Melodi Sazlarının Zamansal ve Dokusal Kurgu ve Davranış Modellerinden Hareketle Vokal Doğaçlama Olanaklarının Genişletilmesi. Geleneksel Uygulamalar ve Yeni Yöntemler	Eylem KAPLAN	2017	Doç. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
24	Yüksek Lisans	Caz Doğaçlamalarında Dikey-Yatay Materyaller Arasındaki İlişkilere Örnek Olarak Akorlar Arası Geçişlerde Kullanılan Parti Hareketleri: 1990 Sonrası Kuşaklara Mensup Tenor Saksafoncuların Parti Hareketleri Kullanımları Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Analitik Çerçeve Bir Formülasyon Denemesi	Nedim ULUSOY	2018	Prof. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
25	Yüksek Lisans	Miles Davis' in Elektrikli Enstrümanlara Odaklandığı Projelerinin Caz-Rock Türü Üzerindeki Etkileri ve 1968 Yılı İtibarıyla Davis' in Topluluklarında Yer Alan Müzisyenlerin, Sonrasında, Liderlik Ettikleri Oluşumlara Taşdıkları, Türe Yön Veren, Kurucu Ögeler	Yalçın HASANÇEBİ	2018	Prof. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
26	Yüksek Lisans	Cazda Statik Form Anlayışına Karşı Geliştirilen Kompozisyon Stratejileri: 20. Yy'ın İkinci Yarısında Dönüşen Müzik Algısı ve "Açık Yapıt"	Hakan KAMALI	2018	Prof. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi

		Kavramı Çerçevesindeki Yenilikçi Üretimler				
27	Yüksek Lisans	Keman Eğitiminde Caz Etüt ve Eserlerinin Kullanımına İlişkin Öğretim Elemanı Görüşleri	Gökçe EVREN	2018	Dr. Öğretim Üyesi Selçuk BİLGİN	Gazi Üniversitesi
28	Yüksek Lisans	Caz Müziğinin Temel Bileşenlerinin Yaygın ve Örgün Eğitim Kurumlarında Uygulanmasına Yönelik Stratejik Yaklaşımlar. Etkinlik Örnekleri Üzerinden Bir Analiz ve Değerlendirme Denemesi	Mustafa ALP	2018	Prof. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
29	Yüksek Lisans	Halk Türkülerinin Caz Orkestraları İçin Modern Armoni Anlayışı İçinde Düzenlenmesine Dair Bir Düzenleme	Nejdi ŞİMŞEK	2018	Prof. Server HACİM	İnönü Üniversitesi
30	Sanatta Yeterlik	Dusan Bogdanovic'ın "Jazz Sonata" Adlı Eserinin Analizi ve Klasik Gitar Repertuarında Caz Etkileri	İbrahim Şevket GÜLEÇ	2018	Doç. Sinan ERŞAHİN	Mimar Sinan Üniversitesi
31	Yüksek Lisans	Türkiye'deki Caz Müziği Pratiklerinde Folklorik Öğeler: Geleneksel Anadolu Müzik Kültürlerinden Devşirenlerden Konvansiyonel Stratejiler Ekseninde İcat Edilenlere Yerellikler ve Temsiliyetler	İsmet AYDIN	2018	Prof. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
32	Yüksek Lisans	Caz Müziğinde Önemli Kontrbasçılar	Kağan YILDIZ	2018	Doç. Ahmet ALTINEL	Mimar Sinan Üniversitesi
33	Yüksek Lisans	Sanat ve Kültüre Kurumsal Destek: Türkiye'de Caz Festivalleri	Melek Müge ONGAN	2019	Doç. Gökçe Dervişoğlu OKANDAN	Bilgi Üniversitesi
34	Yüksek Lisans	Türk Halk Müziği Ezgilerinin Caz Armonisi ve Stilleri Bağlamında Klasik Gitarda Kullanılabilmesine Yönelik Bir Model Önerisi	Ali HAN	2019	Dr. Öğretim Üyesi Ali ÖZDEK	Erciyes Üniversitesi

35	Yüksek Lisans	Başlangıç Flüt Eğitiminde Caz Standardı Eserlerinin Kullanımı Geleneksel Etüt ve Eserlerle Öğretim Yeterliliğın Karşılaştırılması	Tuğba Akkaya SEMİZ	2019	Doç. Dr. Serdar ÇELİK	Cumhuriyet Üniversitesi
36	Yüksek Lisans	Türkiye’de Enstrüman Çalan Kadın Caz Müzisyenlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi	Deniz İLBİ	2019	Doç. Dr. Esra KARAOL	İstanbul Üniversitesi
37	Yüksek Lisans	Dansın Caz Müziği Algısı Üzerindeki Etkisi, Tarihsel Perspektifte Yaşanan Dönüşümler, Evreler ve Temel Referanslar Arasında Castle Çifti’nin Öznel Konumu	Pakize Banu KÜÇÜKGÜLHAN	2019	Prof. Dr. Hakkı Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
38	Yüksek Lisans	Nikolai Kapustin’ in Op.40 Sekiz Konser Etüdü’ nün Teknik Beceri, Müzikal Yenilikler ve Caz Unsurlarının Kullanılışı Açısından İncelenmesi	Eren SEÇİLMİŞ	2019	Dr. Öğretim Üyesi Deniz KAYA	Mersin Üniversitesi
39	Yüksek Lisans	Caz Müzisyenlerinin Gündelik Yaşamı: Emek ve Statü Merkezli Bir İnceleme	Emre AYDIN	2019	Dr. Öğretim Üyesi Enes Battal KESKİN	Uludağ Üniversitesi
40	Yüksek Lisans	Caz Orkestraları İçin Yazılan Müziklerde Dönüşen Doku, Yapı, Tını İdeali: Tarihsel Süreç İçinde Şekillenen Kompozisyon Anlayışı	Bilge GÜNAYDIN	2019	Prof. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
41	Yüksek Lisans	Caz Müziğinde Kontrbasın Kullanımı ve Gelişimi	İlker AKIŞ	2019	Prof. Ümit İŞGÖRÜR	Dokuz Eylül Üniversitesi
42	Yüksek Lisans	Caz Mekanlarının Tercih Edilme Nedenleri: Nardis Jazz Club, The Badau İstanbul, Bova Sahne	Fulya AKÇA	2019	Prof. Songül KARAHAŞ ANOĞLU	İstanbul Teknik Üniversitesi
43	Yüksek Lisans	21. Yüzyıl Başında Dönüşen Caz Pratikleri Çerçevesinde Kontrbas İcrasında Benimsenen Yaklaşımlar: Topluluk İçinde Kontrbasa Yüklenen İşlevselliği	Ekin BİLGİN	2019	Prof. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi

		Eşlikçilik-Solistlik Dikotomisinde Genişleten temel Öğeler ve Yeni İcra Dinamikleri				
44	Yüksek Lisans	Caz Kompozisyonu Öğrencileri için Tarihsel Arka Plan Işığında Müzikal Fikirlerin Farklı Stratejilere ve Parametrelere Göre Akış Diyagramları Yoluyla Biçimlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Önerisi	Sinan ALTIPARMAK	2020	Prof. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
45	Yüksek Lisans	Caz Kompozisyonu ve Doğaçlamasına Matematiksel Bir Yaklaşım: Müzikal Materyal Üretme Stratejisi Olarak Ezgisel ve Ritmik Öğelerin Formülize Edilmesi	Metin SÜNER	2020	Prof. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
46	Yüksek Lisans	Eğitim Fakültelerinin Müzik Bölümü Öğrencilerinin Caz Müziği ve Türlerine İlişkin Görüşleri	Mehmet İzzettin KARCIOĞLU	2020	Doç. Dr. Günay AKGÜN	Gazi Üniversitesi
47	Yüksek Lisans	2000-2019 Yılları Arasında Düzenlenen Uluslararası İstanbul Caz Festivali Afişlerinin Grafik Tasarım İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi	Alev TAŞ	2020	Prof. Selahattin GANİZ	İstanbul Arel Üniversitesi
48	Yüksek Lisans	Okul Şarkılarının Caz Armonisi ile Eşliklendirilmesi	Bilal Uğur DAYANIÇLIER	2020	Dr. Öğretim Üyesi Ali DELİKARA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
49	Yüksek Lisans	Mesleki Müzik Eğitiminde Caz Müziğinin Flüt Eğitiminde Kullanılma Durumu	Fırar Barış DİLBER	2021	Doç. Dr. Gülnihal GÜL	Uludağ Üniversitesi

50	Yüksek Lisans	Caz Performanslarında Akış Teorisi ile Farklı Bir Grup Dinamiği ve Performans Tercihleri Geliştirmek için Kullanılabilecek Analitik Araçlar	Ali Can ARDA	2021	Prof. Dr. H. Alper MARAL	Bahçeşehir Üniversitesi
51	Yüksek Lisans	Solo Gitardaki Akor Melodi Yaklaşımının Fusion ve Sonrası Rock Stilinde Elektrik Gitar İcraları Üzerine Yaklaşımları	Buğra PARACIK	2021	Doç. Dr. Emine Ceylan Ünal AKBULUT	Yıldız Teknik Üniversitesi
52	Yüksek Lisans	Pedagojik Açından Caz Vibrafon Eğitimi ve Yüksek Lisans Müfredat Önerisi	Ozan CEYLAN	2021	Doç. Rauf Musaev	Çukurova Üniversitesi
53	Doktora Tezi	Bir Tür Olarak Kara Film ve Caz Müzik: 1950-1959 Yılları Arası Hollywood Kara Filmlerinde Caz Müziğinin Kullanımı	Birsen DURMAZ	2022	Doç. Dr. Sırrı Serhat SERTER	Eskişehir Anadolu Üniversitesi
54	Yüksek Lisans	Caz Müzisyenleri ve Canlı Müzik Mekanları Arasındaki Sosyo-Ekonomik İlişkinin Değer Teorileri Bağlamında İncelenmesi	Soykan AKKAYA	2022	Prof. Dr. İbrahim Yavuz YÜKSELSİ N	Dokuz Eylül Üniversitesi
55	Yüksek Lisans	“World Jazz” İmgesi Çerçevesinde Türkiye’den Yerel Ürün Olarak Tanımlanması Makamsal Öğelerin Caz Üretimlerinde Pazarlama ve Promosyon Yolunda Araçsallaştırılması	Eylem ATALAY	2022	Prof. Dr. Hakkı Alper MARAL	Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi

Çizelge 1.1. Caz Müziği Alanında Yazılmış Erişime Kapalı Tezler

Sıra No	Tez Türü	Tez Adı	Tez Yazarı	Tez Yılı	Tez Danışmanı	Tezin Ait Olduğu Üniversite
1.	Yüksek Lisans	Caz Müziği ve Piyano Eğitimi Üzerine Bir Çalışma	M. Devrim BABACAN	2001	Doç. Dr. Zehra Seçkin GÖKBUDAK	Selçuk Üniversitesi
2.	Yüksek Lisans	Kurumsal-Uygulamalı Caz Eğitimi Programları Paralelinde Doğaçlama ve Yaratıcı Eşlikleme Bilgisini Hedef Alan Yöntemlerin İncelenmesi	Tolga SALMAN	2001	Doç. Dr. Ali SEVGİ	Gazi Üniversitesi
3.	Yüksek Lisans	İlköğretim Okullarının 2. Kademesinde Müzik Eğitiminde Kullanılan Şarkıların Caz Müziği Armonisi ve Ritmik Yapıları Kullanılarak Piyano İçin Eşliklenmesinde İzlenilecek Yöntem ve Teknikler	Çetin Bilge AKINCI	2001	Doç. Dr. Ali SEVGİ	Gazi Üniversitesi
4.	Yüksek Lisans	Küresel Müzik Endüstrisinin ‘Yerel Müzikleri’ Caz Müziği ile İlişkilendirme Süreçleri	Şenay LAMBAOĞLU	2006	Öğr. Gör. Zehra ERKÜN	Yıldız Teknik Üniversitesi

Çizelge 2. Türkiye’de 2005-2022 Yılları Arasında Caz Müziği Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Tezin Türü	f	%
Yüksek Lisans	49	88,69
Doktora	5	9,05
Sanatta Yeterlik	1	1,81
TOPLAM	55	100

Çizelge 2’de belirtildiği üzere 2005-2022 yılları arasında caz müziği alanında toplam 55 lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. Belirtilen yıllar aralığında çoğunlukla yüksek lisans tezi yapılmıştır. Enstitülerin yüksek lisans kontenjanlarının doktora oranla daha fazla olmasının bu sonuca katkısının olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye’deki konservatuvarların caz anasanaat

dallarının sayısal azlığı ve doktora programının bulunmaması sonucunda uzmanlık alanı caz müziği olan eğitimcilerin eksikliği de bu duruma sebep olarak görülebilir. Sanatta yeterlik çalışması, özgün bir sanat eserinin ortaya konulmasını, müzik ve sahne sanatlarında ise üstün bir uygulama ve yaratıcılığı amaçlayan bir yükseköğretim programıdır. Sanatta yeterlik programı sanatın doktora programıdır. Sanatta yeterlik programının sonunda bireylerden tez veya sergi, resital, konseri, temsil vermeleri beklenir (Orhan, 2011). Yalnızca bir sanatta yeterlik çalışması yapılmasının sebebi, Türkiye’ de caz eğitimi veren konservatuvarların lisansüstü programlarının bulunmaması olarak açıklanabilir.

Çizelge 3. Caz Müziği Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans		Sanatta Yeterlik		Doktora	
	f	%	f	%	f	%
Başkent Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Gazi Üniversitesi	4	8,16	-	-	-	-
Selçuk Üniversitesi	-	-	-	-	1	25
Atatürk Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Marmara Üniversitesi	-	-	-	-	1	25
ODTÜ	-	-	-	-	1	25
Hacettepe Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
İstanbul Kültür Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Yeditepe Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Beykent Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
İTÜ	3	6,12	-	-	1	25
Boğaziçi Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Mimar Sinan Üniversitesi	3	6,12	1	100	-	-
Yaşar Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Bahçeşehir Üniversitesi	14	28,56	-	-	-	-
Bilgi Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Erciyes Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Cumhuriyet Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
N. Erbakan Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
İstanbul Üniversitesi	2	4,08	-	-	-	-
Mersin Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
İnönü Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	4,08	-	-	-	-
İstanbul Arel Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Niğde Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Uludağ Üniversitesi	2	4,08	-	-	-	-
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Çukurova Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
Anadolu Üniversitesi	-	-	-	-	1	100
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi	1	2,04	-	-	-	-
TOPLAM	49	100	1	100	5	100

Çizelge 3’ deki veriler incelendiğinde, lisansüstü tezlerin çoğunluğunun Bahçeşehir Üniversitesi bünyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Her ne kadar caz alanında bir lisans

programı olmasa da bu alanda yazılmış yüksek lisans tez sayısının çokluğu ilginç bir durum olarak değerlendirilebilir. Tezlerin yazıldığı yıllar içerisinde Bahçeşehir Üniversitesi bünyesinde uzmanlık alanı caz olan bir öğretim üyesinin danışmanlığında yürütülmüş olması ve de aynı üniversitede caz alanı ile ilgili bir sertifika programının olması bu sayının artmış olmasına bir sebep olarak gösterilebilir. Ayrıca Hacettepe ve İstanbul Üniversiteleri bünyesinde caz anasanat dalı olmasına rağmen yazılan tez sayısının az olması dikkat çekebilir.

Çizelge 4. Caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezleri kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımları

Araştırma Yöntemleri	Yüksek Lisans		Sanatta Yeterlik		Doktora	
	f	%	f	%	f	%
Nitel Araştırma Yöntemleri	35	73,6	1	100	2	40
Nicel Araştırma Yöntemleri	11	20,7	-	-	3	60
Hem Nitel Hem Nicel Araştırma Yöntemleri	3	5,7	-	-	-	-
TOPLAM	49	100	1	100	5	100

Çizelge 4' te belirtildiği gibi yüksek lisans tezlerinin çoğunluğu nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yazılmıştır. Tezlerin konu kapsamaları incelendiğinde nitel araştırma yöntemlerinin daha kullanıma yakın olması olası görülebilir. Ayrıca araştırmaların çoğunun farklı alanlardan olması nicel araştırmaların az sayıda kullanılmasına sebep olarak gösterilebilir.

Çizelge 5. Caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin araştırmacının cinsiyetine göre dağılımı

Araştırmacının Cinsiyeti	Yüksek Lisans		Sanatta Yeterlik		Doktora	
	f	%	f	%	f	%
Kadın	19	38	-	-	2	40
Erkek	31	62	1	100	3	60
TOPLAM	50	100	1	100	5	100

Çizelge 5' te belirtildiği gibi erkek araştırmacıların çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Kadın araştırmacıların yüksek oranda disiplinlerarası ilişki kapsamında tezler ürettiği gözlemlenmektedir. Aynı zamanda caz müziği yapısı itibarıyla çalgısal bir müzik olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de caz alanında icracı sanatçılarda erkek sayısının fazla olduğu ve çoğunlukla kadın sanatçıların caz vokal alanına yöneldikleri bilinmektedir.

Çizelge 6. Caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımları

Konular	Yüksek Lisans		Sanatta Yeterlik		Doktora	
	f	%	f	%	f	%
Caz Tarihi	7	14	-	-	1	25
Caz Teorisi ve Kompozisyon	13	26	1	100	1	25
Caz Müziğinin Disiplinlerarası İlişkisi	11	22	-	-	-	-
Cazın Müzik Sektörü ile İlişkisi	8	16	-	-	1	25
Caz Müziğinin Eğitimde Kullanımı	11	22	-	-	1	25
TOPLAM	50	100	1	100	4	100

Çizelge 6’ da belirtildiği gibi caz müziği alanında beş farklı konuda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Caz teorisi ve kompozisyon en fazla çalışma yapılan konu olmuştur. Burada bir diğer dikkat çeken unsur, caz müziğinin disiplinlerarası ilişkisi ve müzik sektörü ile ilintili konulara da geniş yer verilmesidir. Buna sebep olarak, caz müziğinin yeteri kadar akademik alanda yer almaması ve de caz müziğini icra eden müzisyenlerin farklı alanlardan geliyor olması olarak düşünülebilir. Ayrıca caz müziği icra edilen mekanların daha bağımsız ve diğer müzik türlerinin yer aldığı sektörel alanlar olması da buna sebep olarak görülebilir.

Çizelge 7. Caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin yazıldığı yıllara göre dağılımları

Yıl	Yüksek Lisans		Sanatta Yeterlik		Doktora	
	f	%	f	%	f	%
2005	1	2.04	-	-	-	-
2006	1	2.04	-	-	-	-
2007	1	2.04	-	-	-	-
2008	1	2.04	-	-	-	-
2009	-	-	-	-	1	20
2012	1	2.04	-	-	-	-
2013	2	4.08	-	-	2	40
2014	2	4.08	-	-	-	-
2015	2	4.08	-	-	-	-
2016	2	4.08	-	-	1	20
2017	6	13.2	-	-	-	-
2018	8	16,32	1	100	-	-
2019	11	22,44	-	-	-	-
2020	6	12,24	-	-	-	-
2021	3	6,12	-	-	-	-
2022	2	4,08	-	-	1	20
TOPLAM	49	100	1	100	5	100

Çizelge 7’ deki veriler incelendiğinde caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin 2005-2022 yılları arasında yazıldığı görülmektedir. Türkiye’de uzun yıllardır caz müziği konser ve etkinliklerinin olduğu ve ilk caz anasanat dalı lisans programının 1997’de açıldığı düşünüldüğünde caz alanı ile ilgili lisansüstü çalışmanın oldukça geç bir tarihte başlamış olduğu düşünülebilir. Bunun yanısıra yukarıdaki veriler incelendiğinde 2017 yılında başlayan artışın 2019 yılında en üst seviyeye ulaştığı görülmektedir.

Çizelge 8. Caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımları

Enstitü	Yüksek Lisans		Sanatta Yeterlik		Doktora	
	f	%	f	%	f	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	21	46,62	-	-	4	80
Fen Bilimleri Enstitüsü	14	30,8	-	-	-	-
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	5	11	-	-	1	20
Güzel Sanatlar Enstitüsü	5	11	1	100	-	-
TOPLAM	45	100	1	100	5	100

Çizelge 8’ deki veriler incelendiğinde, caz müziği alanında yazılmış tezlerin en çok Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde olduğu görülmektedir. Sosyal Bilimler Enstitüleri’ndeki

bu yığılmanın eğitim fakültelerinin bir kısmı, konservatuvarların çoğunluğu ve güzel sanatlar fakültelerinin tamamının, 1987-2012 yılları arasında lisansüstü programlarını Sosyal Bilimler Enstitülerine bağlı olarak açmış olmasından kaynaklandığı söylenebilir (Orhan ve Tunca, 2014, s.210). Ayrıca Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yazılan tezlerin Ses Teknolojileri programı kapsamında olduğu da görülmektedir. Caz müziği alanında kullanılan çalgılar ses teknolojileri programı içeriğinde kullanılan materyaller ile uyum içerisindedir. Ayrıca caz müziği dönemleri içerisinde ses teknolojilerinin yoğun bir şekilde kullanıldığı bir dönem yer almaktadır.

Çizelge 9. Caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımları

Yöntemler	Yüksek Lisans		Sanatta Yeterlik		Doktora	
	f	%	f	%	f	%
Kaynak Tarama	27	55,08	-	-	-	-
Deney ve Gözlem	-	-	-	-	3	60
Görüşme ve Anket	7	16,8	-	-	-	-
Analiz	15	30,6	1	100	2	40
TOPLAM	49	100	1	100	5	100

Çizelge 9' da görüldüğü gibi caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerde en çok kaynak tarama yöntemi kullanıldığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinde daha fazla nitel araştırma yöntemlerinin kullanılıyor olması bu durumu açıklayabilir ve doktora tezleri yüksek oranda nicel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirildiğinden deney ve gözlem sayısı düşük olsa da yalnızca doktora tezlerinde görülmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma 2005-2022 seneleri aralığında caz müziği alanında yapılan lisansüstü tezlerin farklı değişkenler açısından incelenmesini amaçlamıştır. Çalışmanın amacı kapsamında elde edilen bulgulara ilişkin sonuçlar ve bu sonuçlara ilişkin yorumlar aşağıda yer almaktadır:

Caz müziği alanında yazılmış olan lisansüstü 55 teze ulaşılmıştır. Tezler incelendiğinde tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans tezi, az sayıda doktora ve yalnızca bir adet sanatta yeterlik tezi olduğu sonucuna varılmıştır. Doktora yayın sayısı yüksek lisans çalışmalarına göre az olmasının sebebi birçok üniversitenin doktora programının bulunmaması veya yeni oluşturuluyor olması görülebilir.

Ülkemizde caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımlarına bakıldığında düzensiz bir dağılım gözlemlenmektedir. 2019 yılının % 22,44 oranıyla (11 tez) birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bu yılı sırasıyla, 2018 yılında %16,92(9 Tez), 2017 ve 2020 yılı %11,28(6 Tez), 2013 yılında %7,52(4 tez), 2016, 2021 ve 2022 yılında %6,12 oranlarıyla (3'er tez), 2014 ve 2015 yıllarında %3,76 (2 tez) 2005, 2006, 2007,2008, 2009, 2022 %1,88 oranla (1'er tez) izlediği görülmektedir. Bu verilerden anlaşılacağı gibi 2010, 2011 caz müziği alanında yüksek lisans, sanatta yeterlik ve doktora tezi yazılmamıştır.

Türkiye' de caz müziği alanında yazılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin toplam sayılarına bakıldığında ise, Bahçeşehir Üniversitesi' nin 14 (%26,32) tez sayısı ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla; 4 tez (%7,52) sayısıyla Gazi Üniversitesi, 3 tez (5,64) sayılarıyla İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mimar Sinan Üniversitesi,2 tez (3,76) sayılarıyla Uludağ Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi, 1 tez (1,88) sayılarıyla Necmettin Erbakan Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Bilgi

Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi ve son olarak da Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi takip etmektedir.

Ülkemizde caz müziği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımlarına bakıldığında, 25 tez (%45,25) sayısı ile Sosyal Bilimler Enstitüsü, içeriğinde en fazla tez yazılan akademik kurumdur. Ardından 14 tez (%25,34) sayısı ile Fen Bilimler Enstitüsü gelmektedir. Müzik alanında benzer araştırmalar incelendiğinde Eğitim bilimleri ve Güzel sanatlar enstitüleri sayı olarak daha fazladır. Buna karşın Caz müziği alanında Fen bilimleri enstitüsü içeriğinde yazılan tezlerin fazla olmasının bir sebebi; matematik kuramları ile caz armoni yapı bağlantısının yakın olması olarak düşünülebilir. Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Güzel Sanatlar Enstitüsü içeriğinde 6 tez (%10,86) yazılmıştır.

Türkiye’de caz müziği alanında yazılmış tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımına bakıldığında 27 tez (%55,08) sayısı ile kaynak tarama en fazla kullanılan yöntem olmuştur. Yüksek lisans tezlerinde daha fazla nitel araştırma yöntemlerinin kullanılıyor olması bu durumu açıklayabilir ve doktora tezleri yüksek oranda nicel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirildiğinden deney ve gözlem sayısı düşük olsa da yalnızca doktora tezlerinde görülmektedir.

Türkiye’de caz müziği alanında yazılmış tezlerin konularına göre dağılımları incelendiğinde beş farklı konuda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Caz teorisi ve kompozisyon en fazla çalışma yapılan konu olmuştur. Burada bir diğer dikkat çeken unsur, caz müziğinin disiplinlerarası ilişkisi ve müzik sektörü ile ilintili konulara da geniş yer verilmesidir. Buna sebep olarak, caz müziğinin yeteri kadar akademik alanda yer almaması ve de caz müziğini icra eden müzisyenlerin farklı alanlardan geliyor olması olarak düşünülebilir. Ayrıca caz müziği icra edilen mekanların daha bağımsız ve diğer müzik türlerinin yer aldığı sektörel alanlar olması da buna sebep olarak görülebilir.

Türkiye’de caz müziği alanında yapılmış tezlerin araştırmacının cinsiyetine göre dağılımına bakıldığında erkek araştırmacıların çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Kadın araştırmacıların yüksek oranda disiplinlerarası ilişki kapsamında tezler ürettiği gözlemlenmektedir. Aynı zamanda caz müziği yapısı itibarıyla çalgısal bir müzik olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de caz alanında icracı sanatçılarda erkek sayısının fazla olduğu ve çoğunlukla kadın sanatçıların caz vokal alanına yöneldikleri bilinmektedir.

KAYNAKÇA

- Keseroğlu, E. (2005). “Caz Müziğinin Gelişim Süreci ve Etnik Müziklerle Etkileşimi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Berköz, L, D. (2006) “Piyano ve Caz” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yanıkoğlu, A. (2007). “Caz Müziğinin Bugünkü Sorunları: Caz Müziğinin Üretilme Koşullarının Güncel Görünümü” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güneş, C. (2008) “Latin, Klasik ve Caz Müzik Konserleri Organizasyonu Hizmetleri Pazarlaması Üzerine Ankara Ölçeğinde Bir Araştırma” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Babacan, D. (2009). “Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında Piyanoda Eşlik Dersi Sürecinde Caz Armonisinin Kullanılabilirliğinin Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Daştan, U. (2012). “Amerika Birleşik Devletleri ile İlgili Toplumsal Olayların Ortaya Çıkardığı Caz Müziği Stilleri Üzerine Bir İnceleme” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Okay, D. B. (2013). *“Caz Müziğinin Piyano Eğitiminde Kullanılabilirliği”* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İlkuçan, A. (2013). *“Cultural Production And Urban Locality Ina The Fields Of Jazz And Fashion Design: The Case Of Kuledibi, İstanbul”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükarslan, M. (2013). *“Cazda Akor Yürüyüşleri Tarihi”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçük, B (2013). *“Görsel İletişim Tasarımı Açısından Sanatsal ve Kültürel Afişlerin Çözümlemesi: Uluslararası İstanbul Caz Festivali Afişleri”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kartal, S.S(2014). *“Sinemada Caz”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Konakçı, A. (2014). *“The Methodologies To Create Successful Jazz Music Festivals in Turkey”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Beytekin, S. (2015). *“Cazın Piyano Üzerinden Matematiksel Analiz ile Fraktal Geometri İle İlişkisinin Analizi.”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yaman, O. (2015). *“Piyano ile Eşlikleme Becerisinin Caz Müziği Armonisi ile Birlikte Geliştirilmesi Üzerine Aşamalı Bir Çalışma Modeli Önerisi”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Uyar, M. (2016). *“Türkiye’de Caz: Kültürel Anlamları ve Yerleşme Süreci”* İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnce, E. (2016). *“Triumphant Evocations: The Visualization And Textualization Of Post-Bop Jazz In The 1950s”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Temel, C. (2016). *“Caz Eserlerine Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Programı İçerisinde Yer Verilmesi İhtiyacına Yönelik Bir Çalışma”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şadan, D. (2017) *“Senkopasyonun Rolü, Dönüşümleri ve Varyantları: Senkopasyon Algısının Pedagojisi ve Başta Caz Alanı Olmak Üzere Çeşitli Uygulamalarda Senkop Kullanımı”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Garagon, A. (2017). *“Türkiye’de Caz Vibrafon: Pedagojik Bir Yaklaşım”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özen, F. (2017). *“İstanbul’da Caz Müziği Arzı ve Kültürel Sermaye İlişkisi”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özen, A. (2017). *“Elektro Gitar Eğitiminde Caz, Fusion ve Rock Türleri Arasındaki Kesişmeler”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gül, S. (2017). *“Caz Doğaçlamalarında Referans Kullanımı; Sololama Kurgusunda Başka Yapıtlardan Alıntılar, Parafrazlar ve Müzikal Gramer İçeri Göndermeler”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kaplan, E. (2017). *“Caz Doğaçlamasında Melodi Sazlarının Melodi Sazlarının Zamansal ve Dokusal Kurgu ve Davranış Modellerinden Hareketle Vokal Doğaçlama Olanaklarının Genişletilmesi, Geleneksel Uygulamalar ve Yeni Yöntemler.”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ulusoy, N. (2018). *“Caz Doğaçlamalarında, Dikey-Yatay Materyaller Arasındaki İlişkilere Örnek Olarak Akorlar Arası Geçişlerde Kullanılan Parti Hareketleri: 1990 Sonrası Kuşaklara Mensup Tenor Saksofoncuların Parti Hareketleri Kullanımları Örneğinde Karşılaştırmalı Bir*

- İnceleme ve Analitik Çerçeve Bir Formülasyon Denemesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hasançebi, Y. (2018). “*Miles Davis’in Elektrikli Enstrümanlara Odaklandığı Projelerin Caz-Rock Türü Üzerindeki Etkileri ve 1968 Yılı İtibarıyla Davis’in Topluluklarda Yer Alan Sonrasında, Liderlik Etkileri Oluşumlara Taşıdıkları, Türe Yön Veren Kurucu Öğeler.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kamalı, H. (2018). “*Cazda Statik Form Anlayışına Karşı Geliştirilen Kompozisyon Stratejileri: 20. YY’ın İkinci Yarısında Dönüşen Müzik Algısı ve “Açık Yapıt” Kavramı Çerçevesindeki Yenilikçi Üretimler*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Evren, G. (2018). “*Keman Eğitiminde Caz Etüt ve Eserlerinin Kullanımına İlişkin Öğretim Elemanı Görüşleri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alp, M. (2018). “*Caz Müziğinin Temel Birleşenlerinin Yaygın ve Örgün Eğitim Kurumlarına Uygulanmasına Yönelik Stratejik Yaklaşımlar. Etkinlik Örnekleri Üzerinden Bir Analiz ve Değerlendirme Denemesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek, N(2018). “*Halk Türkülerinin Caz Orkestrası İçin Modern armoni Anlayışı İçinde Düzenlenmesine Dair Bir Deneme*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Güleç, Ş.(2018). “*Dusan Bogdanovic’in “Jazz Sonata” Adlı Eserinin Analizi ve Klasik Gitar Repertuarında Caz Etkileri*” Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, İ.(2018). “*Türkiye’deki Caz Müziği Pratiklerinde Folklorik Öğeler: Geleneksel Anadolu Müzik Kültürlerinden Devşirilenlerden Konvansiyonel Stratejiler Ekseninde İcat Edilenlere Yerellikler ve Temsiliyetler*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, K. (2018). “*Caz Tarihinde Önemli Kontrbasçılar*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Onan, M. (2019). “*Sanat ve Kültüre Kurumsal Destek*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Han, A. (2019). “*Türk Halk Müziği Ezgilerinin Caz Armonisi ve Stilleri Bağlamında Klasik Gıtarada Kullanılabilmesine Yönelik Bir Model Önerisi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kayseri.
- Semiz, T. (2019) “*Başlangıç Flüt Eğitiminde Caz Standardı Eserlerinin Kullanımı Geleneksel Etüt ve Eserlerle Öğretim Yeterliliğinin Karşılaştırılması*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sivas.
- İlbi, D. (2019). “*Türkiye’de Enstrüman Çalan Kadın Caz Müzisyenlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gülhan, P. (2019). “*Dansın Caz Müziği Algısı Üzerindeki Etkisi. Tarihsel Perspektifte Yaşanan Dönüşümler, Evreler ve Temel Referanslar Arasında Castle Çifti’nin Öznel Konumu*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Seçilmiş, E. (2019). “*Nikolai Kapustin’in Op.40 Sekiz Konser Etüdü’nün Teknik Beceri, Müzikal Yenilikler ve Caz Unsurlarının Kullanışı Açısından İncelenmesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Mersin.
- Aydın, E. (2019). “*Caz Müzisyenlerinin Gündelik Yaşamı: Emek ve Statü Merkezli Bir İnceleme.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

- Günaydın, B. (2019). “*Caz Orkestraları İçin Yazılan Müziklerde Doku, Yapı ve Tını İdeali: Tarihsel Süreç İçinde Şekillenen Kompozisyon Anlayışı.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Akış, İ. (2019). “*Caz Müziğinde Kontrbasın Kullanımı ve Gelişimi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Akça, F. (2019). “*Caz Mekanlarının Tercih Edilme Nedenleri: Nardis Jazz Club, The Badau İstanbul, Bova İstanbul, Bova Sahne*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bilgin, E. (2019). “*21. Yüzyıl Başında Dönüşen Caz Pratikleri Çerçevesinde Kontrbas İcrasında Benimsenen Yaklaşımlar: Topluluk İçinde Kontrbasa Yüklenen İşlevselliği Eşlikçilik-Solistlik Dikotomisinde Genişleten Temel Öğeler ve Yeni İcra Dinamikleri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altınparmak, S. (2020). “*Caz Kompozisyonu Öğrencileri İçin Tarihsel Arka Plan Işığında Müzikal Fikirlerin Farklı Stratejilere ve Parametrelere Göre Akış Diyagramları Yoluyla Biçimlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Önerisi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sümer, M. (2020). “*Caz Kompozisyonu ve Doğaçlamasına Matematiksel Bir Yaklaşım: Müzikal Materyal Üretme Stratejisi Olarak Ezgisel ve Ritmik Öğelerin Formülize Edilmesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karcıoğlu, M. (2020). “*Eğitim Fakültelerinin Müzik Bölümü Öğrencilerinin Caz Müziği ve Türlerine İlişkin Görüşleri*” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Taş, A. (2020). “*2000-2019 Yılları Arasında Düzenlenen Uluslararası İstanbul Caz Festivali Afişlerinin Grafik Tasarım İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Dayanıçlıer, B. (2020). “*Okul Şarkılarının Caz Armonisi ile Eşliklendirilmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Dilber, B. (2020). “*Mesleki Müzik Eğitiminde Caz Müziğinin Flüt Eğitiminde Kullanılma Durumu*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Arda, A. (2021). “*Caz Performanslarında Akış Teorisi ile Farklı Bir Grup Dinamiği Ve Performans Tercihleri Geliştirmek İçin Kullanılabilecek Analitik Araçlar*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Paracık, B. (2021). “*Solo Caz Gitardaki Akor Melodi Yaklaşımının Fusion ve Sonrası Rock Stilinde Elektrik Gitar İcraları Üzerine Yansımaları*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ceylan, O. (2021). “*Pedagojik Açından Caz Vibrafon Eğitimi ve Yüksek Lisans Müfredat Önerisi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Durmaz, B. (2022). “*Bir Tür Olarak Kara Film ve Caz Müzik: 1950-1959 Yılları Arası Hollywood Kara Filmlerinde Caz Müziğinin Kullanımı*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Atalay, E. (2022). “*World Jazz*” İmgesi Çerçevesinde Türkiye’den Yerel Ürün Olarak Tanımlanması Makamsal Öğelerin Caz Üretimlerinde Pazarlama ve Promosyon Yolunda Araçsallaştırılması.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Müzik ve Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Akkaya, S. (2022). “*Caz Müzisyenleri ve Canlı Müzik Mekanları Arasındaki Sosyo-Ekonomik İlişkinin Değer Teorileri Bağlamında İncelenmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Orhan, Ş.(2011). “*Türkiye’ de Viyolonsel Alanında Yapılmış Yüksek Lisans, Doktora, Sanatta Yeterlilik Tezleri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Orhan, Ş.Y. ve Tunca, B.E. (2014). *Türkiye’de Oda Müziği Alanında Yapılmış Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlilik Tezleri*, Cyprus International University folklor/edebiyat 20:80, 207-219.

TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN VE TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

Dr. Öğr. Üyesi Aysun EROĞLU¹

¹ Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0003-1047-8748

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının artırılmış gerçeklik kavramına ilişkin algılarını metaforlar yoluyla ortaya çıkarmaktır. Bu amaca bağlı olarak bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Kafkas Üniversitesi Dede Korkurt Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı 2022-2023 yılı güz döneminde 4. sınıfta öğrenim gören 20 Türkçe öğretmeni adayları ile Türkiye'nin farklı illerinde Millî Eğitim Bakanlığında görev yapan 20 Türkçe öğretmeni oluşturmaktadır. Toplam 24 kadın 16 erkek olmak üzere 40 katılımcı ile bu çalışma yürütülmüştür. Veriler, katılımcılar için GoogleDocs aracılığıyla hazırlanan formdan toplanmıştır. Verileri analiz etmek için içerik analizi kullanılmıştır. Nitel bir araştırma olduğu için araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için araştırmacı, analizlerden sonra oluşturulan kategoriler için Türkçe eğitimi alan uzmanı ile toplantı yapmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların artırılmış gerçeklik kavramına ilişkin dört metafor kategorisi (gerçeğin fazlası, sanal, bilgi sahibi olmama, diğer) oluşturdukları tespit edilmiştir. Katılımcıların en çok gerçeğin fazlası ve sanal kategorilerinde metafor oluşturdukları fark edilmiştir. Sonuç olarak Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının artırılmış gerçeklik teknolojisinin farkında oldukları bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretmeni, Türkçe öğretmeni adayları, artırılmış gerçeklik, metafor.

1. GİRİŞ

Artırılmış gerçeklik, günlük hayatın içerisinde daha çok yer almaya başlamasıyla dikkatleri üzerine çeken bir teknolojidir. Artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanım alanına bakıldığında, askeri, eğlence, mühendislik, reklamcılık, sağlık, spor, pazarlama, psikoloji, turizm ve eğitim alanları görülmektedir (Azuma, 1997; İbili ve Şahin, 2013; Yen, Tsai ve Wu, 2013).

Artırılmış gerçeklik (Augmented reality; AR), gerçek dünyadaki çevrenin ve içindekilerin bilgisayar tarafından üretilen ses, görüntü, grafik ve GPS verileriyle zenginleştirilmesiyle oluşan canlı veya dolaylı fiziksel görünümü, kısaca da gerçekliğin bilgisayar tarafından değiştirilmesi ve artırılmasıdır. (WEB1; WEB2). Başka bir deyişle de bilgisayar grafiklerini gerçek dünya üzerine yerleştirme yeteneğidir (Billinghurst, 2002). Artırılmış gerçeklikte olması gereken özellikler ise şöyle özetlenebilir: Gerçek ve sanal dünyaların birleştirilmesi, kullanıcı ile gerçek zamanlı etkileşime sahip olunması ve 3 boyutlu bir alanda kaydedilmesi (Azuma, 1997).

Artırılmış gerçeklik teknolojisinin eğitim alanında kullanılmasını ele alan başlıca çalışmalara bakıldığında kavramsal çalışmalar (Somyürek, 2014; Erbaş ve Demirel, 2014), ortaokul öğrencilerinin oluşturdukları metaforlar (Korucu, Yavuzaslan ve Usta, 2016) yabancı dil öğretiminde kullanılması (Karadayı-Taşkiran, Koral ve Bozkurt, 2015), 4. sınıf Türkçe dersinde kullanılması (Özbek ve Ak, 2020) olduğu görülmektedir. 21. yüzyılda 21. yüzyıl becerilerinin geliştirilmesini hedefleyen öğretim programları, teknoloji ve alan derslerinin iç içe geçerek yapılmasını hedeflediğinden Türkçe derslerinin öğrencilerinin artırılmış gerçeklik teknoloji algıları ne durumda merak konusu olmuştur. Alan yazında Türkçe öğrencilerinin bu teknoloji ile ilgili metaforik algılarını ortaya çıkaran bir çalışmaya denk gelinmemiştir. Buna bağlı olarak bu çalışmanın amacı Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının artırılmış gerçeklik kavramına ilişkin metaforik algılarını ortaya çıkarmaktır.

1.1. Problem Durumu

Bu araştırmanın problem durumu şu şekildedir: “Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının artırılmış gerçeklik kavramına ilişkin metaforik algıları nasıl şekillenmektedir?”

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim kullanılmıştır. Olgu bilim, farkında olunsun da derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanmaktır, diğer bir deyişle bireylere tamamıyla yabancı olmayan ama tam anlamı kavranmayan olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalarda tercih edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2.1. Çalışma grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı 2022-2023 yılı güz döneminde 4. sınıfta öğrenim gören 12 kadın 8 erkek toplam 20 Türkçe öğretmeni adayı ile Türkiye'nin farklı illerinde Millî Eğitim Bakanlığında görev yapan 12 kadın 8 erkek toplam 20 Türkçe öğretmeni oluşturmaktadır. 24 kadın 16 erkek toplam 40 katılımcı bu çalışmada yer almıştır.

2.2. Veri toplama aracı

Bu araştırmanın veri toplama aracı, Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adayları için GoogleDocs aracılığıyla metafor formudur. Formun ilk bölümünde araştırmanın amacı, kişisel bilgilerin üçüncü kimselerle paylaşılmayacağı, sonuçları merak edenler için mail adresi yer almaktadır. İkinci bölümde katılımcıların cinsiyeti, öğretmen adayı mı öğretmen mi oldukları bilgiler ve üçüncü bölümde metaforları oluşturmaları istenmiştir. Katılımcıların metaforları şu şablona göre oluşturmaları istenmiştir:

“Artırılmış gerçeklik gibidir. Çünkü”

2.3. Verilerin toplanması ve analizi

Verileri toplamak için GoogleDocs aracılığıyla hazırlanan form linki kullanılmıştır. Katılımcılara form linki ulaştırılmış ve istenen bilgileri gönüllülük esasına dayalı olarak doldurmaları istenmiştir. Katılımcıların istedikleri takdirde çalışmayı yarım bırakabilecekleri, kendilerini zorunlu hissetmeleri hatırlatılmıştır. Katılımcılara ulaştıran form linkini doldurup göndermeleriyle beraber araştırma verileri toplanmıştır. Toplanan veriler excel programına aktarılmıştır. Türkçe öğretmenleri TÖ1, TÖ2, ... şeklinde Türkçe öğretmeni adayları da TÖA1, TÖA2, ... şeklinde kodlanmıştır.

Verileri analiz etmek için içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşmak, benzer verileri belli temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları anlaşılabilir olacak şekilde yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Buna bağlı olarak katılımcıların oluşturdukları metaforlar incelenerek ortak özelliklere sahip metaforlar bir araya getirilip sınıflandırılmıştır.

2.4. Geçerlik ve güvenilirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği sağlama yollarından biri olarak uzman görüşüne başvurulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada için de araştırmacı ve iki Türkçe eğitimi alan uzmanı ile değerlendirme toplantısı yapmıştır. Araştırmacı, sözel olarak araştırma sürecini, verileri ve oluşturduğu kategorileri uzmanlarla paylaşmış ve uzmanların süreçle ilgili sorularını cevaplamıştır.

3. BULGULAR

Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adaylarının artırılmış gerçeklik kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar “gerçeğin fazlası, sanal, bilgi sahibi olmama, diğer” şeklinde sınıflandırılıp tablolandırılmıştır.

3.1. Gerçeğin fazlası kategorisine ait metaforlar

Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının gerçeğin fazlası kategorisi altında oluşturdukları metaforlar Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Gerçeğin Fazlası Kategorisine Ait Metaforlar

Metafor	Frekans (n)
Gerçek hayatın/dünyanın yansıması	2
Gerçek dünya/hayat	2
Çevremiz	1
Sanal gerçekliğin güncellenmiş hali	1
Gerçeğe en yakın	1
Gerçekliğin bir kopyası	1
Sosu arttırılmış bir yemek	1
Canlı bir fotoğraf	1
Zenginleştirilmiş bir sistemin omurgası	1
Çok gerçek	1
İleri düzey gerçeklik	1
Çok iyi bir resim	1
Teleskopla gök yüzünü seyretmek	1
Toplam	15

TÖ18 Artırılmış gerçeklik teleskopla gökyüzünü seyretmek gibidir. Çünkü var olanı daha ayrıntılı ve zengin görebildiğimiz için.

Çizelge 1'e bakıldığında Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının gerçeğin fazlası kategorisi altında oluşturduğu metaforlar görülmektedir. Artırılmış gerçeklik kavramına ilişkin katılımcıların en çok metafor oluşturdukları kategori gerçeğin fazlası kategorisi olmuştur. Oluşturulan metaforların ortak özelliği artırılmış gerçekliğin gerçek dünya ve nesnelere daha zengin olarak sunulmasını sağlayan bir teknoloji olduğu vurgusudur.

3.2. Sanal kategorisine ait metaforlar

Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının sanal kategorisi altında oluşturdukları metaforlar Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Sanal Kategorisine Ait Metaforlar

Metafor	Frekans (n)
Abartı	1
Rüya	1
Kandırmak	1
Gerçek gibi	1
Rüyalar alemi	1
Rüya aleminin gerçek hayata entegre olması	1
Gerçeğin değiştirilmesi	1
Çevrimiçi oyundaki rol	1
Sanrılar	1
Bireyin hayal dünyası	1
Toplam	10

TÖ8 Artırılmış gerçeklik sanrılar gibidir. Çünkü gerçeğin gerçek olamayacak kadar rengarenk olduğunu gösterir.

Çizelge 2'ye bakıldığında Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının sanal kategorisi altında oluşturduğu metaforlar görülmektedir. Artırılmış gerçeklik kavramına ilişkin katılımcıların gerçeğin fazlası kategorisinden sonra ikinci olarak en çok oluşturdukları metaforlar sanal kategorisinde yer almaktadır.

3.3. Bilgi sahibi olmama kategorisine ait metaforlar

Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi sahibi olmama kategorisi altında oluşturdukları metaforlar Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Bilgi Sahibi Olmama Kategorisine Ait Metaforlar

Metafor	Frekans (n)
Fikrim yok/Örnek veremiyorum	7
Toplam	7

TÖ9 Fikrim yok. TÖA17 Örnek veremiyorum.

Çizelge 3'e bakıldığında Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının artırılmış gerçeklik kavramına ilişkin herhangi bir metafor oluşturamadıkları görülmektedir.

3.4. Diğer kategorisine ait metaforlar

Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının diğer kategorisi altında oluşturdukları metaforlar Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Diğer Kategorisine Ait Metaforlar

Metafor	Frekans (n)
Sanal gerçekliğin paralel evreni	1
Süzgeç	1
Telefon	1
Gerçek ve sanalın iç içe geçmesi	1
Hologram	1
Bir insanın uzuvları	1
Çaba sarf etmeden ulaşmak	1
Makine	1
Toplam	8

TÖ12 Artırılmış gerçeklik süzgeç gibidir. Çünkü istediğin şeye damıtarak ulaşırsın.

Çizelge 4'e bakıldığında Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının diğer kategorisi altında oluşturduğu metaforlar görülmektedir. Bu kategorideki metaforlar ortak bir özellik taşımadığından diğer başlığı altında yer verilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ÖNERİLER

Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının artırılmış gerçeklik kavramına ilişkin metaforik algılarının incelendiği bu araştırmada, 40 katılımcıdan veriler toplanmıştır. Katılımcıların oluşturdukları metaforlar “gerçeğin fazlası, sanal, bilgi sahibi olmama, diğer” şeklinde kategorilere ayrılmıştır. Katılımcıların en çok gerçeğin fazlası (15 metafor) ve sanal (10 metafor) kategorilerinde metaforlar oluşturdukları tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç artırılmış gerçeklik teknolojisinin tanımı içerisinde yer alan teknolojiyle gerçek dünyanın ve nesnelere bir araya gelerek daha zengin içerik sunulması ifadeleriyle örtüşmektedir (Oxford Dictionary, WEB1; Wikipedia, WEB2; Billinghurst, 2002; Azuma, 1997; Erbaş ve Demirer, 2014; Milgram ve Kishino, 1994). Dolayısıyla elde edilen bu sonuçtan yola çıkarak Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının artırılmış gerçeklik teknolojisinin farkında oldukları çıkarımı yapılabilir.

Bu araştırmada 40 katılımcı yer aldığından elde edilen verilerden hareketle oluşturulan kategoriler sınırlı kalmıştır. Daha büyük çalışma gruplarıyla yürütülen araştırmalarda Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının artırılmış gerçeklik kavramına ilişkin metaforik algılarını ortaya çıkarabilecek daha genellenebilir sonuçlar elde edilebilir. Bununla birlikte Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının artırılmış gerçeklik teknolojilerinden Türkçe derslerinde nasıl faydalanabileceklerini ortaya çıkaran araştırmalara denk gelinmediğinden uygulamaya yönelik araştırmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Teleoperators and Virtual Environments*, 6(4), 355-385.
- [2] Billinghurst, M. (2002). *Augmented reality in education*. Seattle WA: New Horizons for Learning - Technology in Education.
- [3] Erbaş, Ç. ve Demirer, V. (2014). Eğitimde artırılmış gerçeklik uygulamaları: Google glass örneği. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 3(2), 8-16.
- [4] İbili, E. ve Şahin, S. (2013). Artırılmış gerçeklik ile interaktif 3d geometri kitabı yazılımının tasarımı ve geliştirilmesi: *ARGE3D. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 13, 1-8.
- [5] Korucu, A. T., Yavuzaslan, İ. F. ve Usta, E. (2016). Ortaöğretim öğrencilerin artırılmış gerçeklik uygulamaları hakkında ürettikleri metaforlar. *Journal of European Education* 6(1), 16-31.

- [6] Milgram, P. ve Kishino, F. (1994). A taxonomy of mixed reality visual displays. *IEICE TRANSACTIONS on Information and Systems*, 77(12), 1321-1329.
- [7] Oxford Dictionary (WEB1).
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/augmentedreality?q=augmented+reality> (Erişim tarihi: 01.12.2022)
- [8] Özbek, F. ve Ak, Ş. (2020). İlkokul 4. sınıf Türkçe dersinde artırılmış gerçekli uygulaması: başarı ve motivasyona etkisi. *Kastamonu Education Journal*, 28(4), 1668-1679.
- [9] Somyürek, S. (2014). Öğretim sürecinde z kuşağının dikkatini çekme: artırılmış gerçeklik. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama Dergisi*, 4(1), 63-80.
- [10] Karadayı-Taşkiran, A., Koral, E. ve Bozkurt, A. (2015). Artırılmış gerçeklik uygulamasının yabancı dil öğretiminde kullanılması. *Akademik Bilişim*, 462-467.
- [11] Wikipedia (WEB2).
https://tr.wikipedia.org/wiki/Art%C4%B1r%C4%B1lm%C4%B1C5%9F_ger%C3%A7eklik (Erişim tarihi: 01.12.2022)
- [12] Yen, J.-C., Tsai, C.-H. ve Wu, M. (2013). Augmented reality in the higher education: students' science concept learning and academic achievement in astronomy. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 103, 165–173.
- [13] Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN VE TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ TÜRKÇE DERSLERİNDE ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK TEKNOLOJİSİNİN KULLANILMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Aysun EROĞLU¹

¹ Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0003-1047-8748

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe dersinde artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanılmasına ilişkin görüşlerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim kullanılmıştır. Araştırmaya Kafkas Üniversitesi Dede Korkurt Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğrenim gören 20 Türkçe öğretmeni adayı ile Türkiye'nin farklı illerinde Millî Eğitim Bakanlığında görev yapan 20 Türkçe öğretmeni katılmıştır. Araştırma verilerini toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme formu GoogleDocs aracılığıyla hazırlanmıştır. Böylece bu form ile araştırma verileri toplanmıştır. Toplanan veriler için içerik analiz kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Türkçe öğretmeni ve Türkçe öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğunun artırılmış gerçeklik teknolojisi destekli bir kitapla daha önce karşılaşmadığı ve okumadığı buna rağmen Türkçe derslerinde bu teknolojiye faydalanmak istedikleri ve öğrencilerinin bu teknoloji destekli hikâye kitaplarını okumalarını istedikleri bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretmeni, Türkçe öğretmeni adayı, artırılmış gerçeklik.

1. GİRİŞ

Teknoloji çağı olarak bilinen 21. yüzyılda bireylerin öğrenmek ve eğlenmek için elektronik ortamları tercih etmeye başladığı görülmektedir. Elektronik ortamların oluşmasını sağlayan teknolojilerden biri de artırılmış gerçeklik teknolojisi. Artırılmış gerçeklik teknolojisi, gerçek dünyanın ve içindekilerin ses, görüntü, grafik vb. verilerle birleştirilmesi ve zenginleştirilmesidir (WEB1; WEB2). Diğer bir deyişle bilgisayar tarafından üretilen verilerin gerçek dünya üzerine yerleştirilmesidir (Billinghurst, 2002). Kısaca artırılmış gerçeklik teknolojisi; gerçek ve sanal dünyaları birleştiren kullanıcı ile gerçek zamanlı etkileşimde olan ve 3 boyutlu bir alanda kaydedilme özelliği olandır (Azuma, 1997).

Artırılmış gerçeklik teknolojisinin askeri, eğlence, mühendislik, reklamcılık, sağlık, spor, pazarlama, psikoloji, turizm ve eğitim gibi alanlarda kullanıldığı görülmektedir (Azuma, 1997;

İbili ve Şahin, 2013; Yen, Tsai ve Wu, 2013). Eğitim alanındaki araştırma eğilimleri ise literatür (Somyürek, 2014; Erbaş ve Demirer, 2014), metafor (Korucu, Yavuzaslan ve Usta, 2016), yabancı dil öğretimi (Karadayı-Taşkiran, Koral ve Bozkurt, 2015), fen, fizik ve matematik öğretimi (Akçayır, 2016; Abdüsselam ve Karal, 2012; Erbaş, 2016; Küçük, 2015; Yılmaz ve Batdı, 2016) şeklindedir. Türkçe eğitimi açısından bakıldığında ise 4. sınıf Türkçe dersinde kullanılmasını (Özbek ve Ak, 2020) inceleyen bir araştırmaya denk gelinmiştir. Teknoloji çağı olarak bilinen 21. yüzyılda teknolojiden bağımsız olarak 21. yüzyıl becerilerinin geliştirilemeyeceği göz önüne alınınca Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe dersinde artırılmış gerçeklik teknolojisini kullanılmasına için görüşleri merak konusu olmuştur. Alan yazında da böyle bir araştırmaya denk gelinmediğinden bu araştırmanın amacı Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe dersinde artırılmış gerçeklik teknolojisini kullanmaya ilişkin görüşlerini ortaya çıkarmak olmuştur.

1.1. Problem Durumu

Bu araştırmanın problem cümlesi şöyledir: “Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adayları Türkçe dersinde artırılmış gerçeklik teknolojisini kullanma durumları nasıl şekillenmektedir?”

Alt problemler ise şu şekildedir:

1. Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adayları artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitapla karşılaştılar mı?
2. Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adayları artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitap okudular mı?
3. Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adayları Türkçe ders kitaplarının artırılmış gerçeklik teknolojisi ile desteklenmesini isterler mi?
4. Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adayları öğrencilerinin artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği hikâye kitapları okumalarını isterler mi?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim kullanılmıştır. Olgu bilim, farkında olunsa da derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanmakta, yani bireylere tamamıyla yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamı kavranmayan olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalarda kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Buna bağlı olarak bu araştırmada Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe dersinde artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanılmasına ilişkin görüşleri olgu bilim ile ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

2.1. Çalışma grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Kafkas Üniversitesi Dede Korkurt Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı 2022-2023 yılı güz döneminde 4. sınıfta öğrenim gören 12 kadın 8 erkek ile Türkiye'nin farklı illerinde Millî Eğitim Bakanlığında görev yapan 12 kadın 8 erkek olmak üzere toplam 40 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların çevrimiçi oyun oynama veya oynamama durumlarına ait bilgiler Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Katılımcıların Çevrimiçi Oyun Oynama veya Oynamama Durumları

Çevrimiçi oyun oynama veya oynamama	Türkçe öğretmenleri	Türkçe öğretmeni adayları
Evet	4	8
Hayır	16	14
Toplam	20	20

2.2. Veri toplama aracı

Bu araştırmanın veri toplama aracı, Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adayları için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Form, GoogleDocs aracılığıyla oluşturulmuştur. Formun ilk bölümünde araştırmanın amacı, kişisel bilgilerin üçüncü kimselerle paylaşılmayacağı, sonuçları merak edenler için mail adresi ve gönüllük esasına dayandığı gibi bilgiler bulunmaktadır. İkinci bölümde cinsiyet, öğretmen adayı mı öğretmen mi, çevrimiçi oyun oynayıp oynamadığı gibi bilgiler istenmiştir. Üçüncü bölümde ise alt problemlerle ilişkili olan görüşlerini açıklamaları istenen şu sorular yer almaktadır:

1. Artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitapla karşılaştınız mı?
2. Artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitap okudunuz mu?
3. Sizce Türkçe ders kitapları artırılmış gerçeklik teknolojisi ile desteklenmeli mi? Nedenini kısaca açıklayınız mı?
4. Sizce öğrenciler artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği hikaye kitapları okumalı mı? Nedeni kısaca açıklayınız mı?

2.3. Verilerin toplanması ve analizi

Araştırma verileri, GoogleDocs aracılığıyla hazırlanan form linkinden elde edilmiştir. Katılımcılara form linki gönderilmiş ve istenen bilgileri gönüllülük esasına bağlı olarak doldurmaları istenmiştir. Katılımcıların form linkini doldurup göndermesiyle de araştırmanın verileri elde edilmiştir. Toplanan veriler excel programına aktarılmıştır.

Verileri analiz etmek için içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmayı hedeflemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu amaç doğrultusunda birbiri ile ilişkili kavramlar ve temalar bir araya getirilir ve anlaşılır

yorumlar yapılır. Patton (2014)'a göre görüşme yapılan çalışmalarda daha çok tercih edilen içerik analizi, hacimli olan nitel materyali alarak temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeyi yönelik herhangi bir nitel veriyi anlamlandırma çabasıdır (Çev. Ed. Bütün ve Demir).

2.4. Geçerlik ve güvenilirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için başvurulan yöntemlerden biri biri olarak uzman görüşü almaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Buna bağlı olarak da bu çalışma için araştırmacı ve iki alan uzmanı ile bir değerlendirme toplantısı yapmıştır. Araştırmacı, araştırma sürecini, uzmanlara sunmuş, elde ettiği bulguları uzmanlarla paylaşmış ve uzmanlardan gelen soruları cevaplamıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, toplanan ve analiz edilen verilere ait bulgular alt problemlere bağlı olarak tablolar şeklinde verilmiştir.

3.1. Birinci alt probleme ilişkin bulgular

Birinci alt problem kapsamında katılımcılara “Artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitapla karşılaştınız mı?” şeklinde bir soru sorulmuş ve katılımcılara ait cevaplar Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların “Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Entegre Edildiği Bir Kitapla Karşılaştınız mı?” Sorusuna Verdiği Cevaplara İlişkin Bulgular

Cevaplar	Frekans (n)
Evet	3
Hayır	37
Toplam	40

Çizelge 2’ye bakıldığında Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının neredeyse tamamının artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitapla daha önce karşılaşmadığı görülmektedir.

3.2. İkinci alt probleme ilişkin bulgular

İkinci alt problem kapsamında katılımcılara “Artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitap okudunuz mu?” şeklinde bir soru sorulmuş ve katılımcılara ait cevaplar Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3. Katılımcıların “Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Entegre Edildiği Bir Kitap Okudunuz mu?” Sorusuna Verdiği Cevaplara İlişkin Bulgular

Cevaplar	Frekans (n)
Evet	3
Hayır	37
Toplam	40

Çizelge 3'e bakıldığında Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının neredeyse tamamının artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitap okumadığı görülmektedir.

3.3. Üçüncü alt probleme ilişkin bulgular

Üçüncü alt problem kapsamında katılımcılara “Sizce Türkçe ders kitapları artırılmış gerçeklik teknolojisi ile desteklenmeli mi? Nedenini kısaca açıkla mısınız?” şeklinde bir soru sorulmuş ve katılımcılara ait cevaplar Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Katılımcıların “Sizce Türkçe Ders Kitapları Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi ile Desteklenmeli mi?” Sorusuna Verdiği Cevaplara İlişkin Bulgular

Cevaplar	Frekans (n)
Evet	37
Olabilir	3
Hayır	0
Toplam	40

Çizelge 4'e bakıldığında Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının neredeyse tamamının artırılmış gerçeklik teknolojisinin Türkçe dersler kitaplarında kullanılmasını istedikleri görülmektedir.

3.4. Dördüncü alt probleme ilişkin bulgular

Dördüncü alt problem kapsamında katılımcılara “Sizce öğrenciler artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği hikâye kitapları okumalı mı? Nedeni kısaca açıkla mısınız?” şeklinde bir soru sorulmuş ve katılımcılara ait cevaplar Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Katılımcıların “Sizce Öğrenciler Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Entegre Edildiği Hikâye Kitapları Okumalı mı?” Sorusuna Verdiği Cevaplara İlişkin Bulgular

Cevaplar	Frekans (n)
Evet	38
Emin değilim	1
Hayır	1
Toplam	40

Çizelge 5'e bakıldığında Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının neredeyse tamamının artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği hikâye kitaplarını öğrencilerinin okumasını istedikleri görülmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ÖNERİLER

Bu araştırma kapsamında Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe dersinde artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanılmasına ilişkin görüşlerini tespit etmek için

40 katılımcıya başlıca sorular sorulmuştur. Birinci alt problem kapsamında daha önce artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitapla karşılaşmış ve karşılaşmadıkları sorulduğunda 40 kişiden 37'si karşılaşmadığını ikinci alt problem kapsamında da artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitap okuyup okumadıkları sorulduğunda yine 40 kişiden 37'sinin okumadığı bulunmuştur. İki alt problemde de artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitabı görüp okuyan 3 kişinin aynı kişiler olduğu fark edilmiştir. Bu 3 kişinin kadın olduğu ve çevrim için oyun oynamadığı tespit edilmiştir. Ancak 40 kişiden sadece 3 kişinin artırılmış gerçeklik destekli bir kitapla karşılaşmış ve okuduğu için cinsiyet ve çevrim içi oyun oynayıp oynama açısından anlamlı bir değişiklik oluşturduğu söylenemez. Üçüncü alt problem kapsamında Türkçe ders kitapları artırılmış gerçeklik teknolojisi ile desteklenmeli sorusuna 40 kişiden 37'si evet 3'ü olabilir demiştir. Dördüncü alt problem kapsamında artırılmış gerçeklik teknolojisi ile desteklenmiş hikaye kitaplarını öğrencilerinin okuyup okumamaları sorulduğunda 40 kişiden 38'si evet demiştir. Dolayısıyla Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adayları daha önce artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitapla karşılaşmamış ve okumamış olmamalarına rağmen Türkçe derslerinde ve hikâye kitaplarında bu teknolojinin kullanılmasına sıcak baktıkları çıkarımı yapılabilir. Bunun sebebi araştırıldığında ise görüşme sorularında gerekçelerini açıklayan öğretmenler çocukların bu teknolojiyle tanışmalarını istediklerini çünkü 21. yüzyıl olan teknoloji çağında yaşadıklarını, çocukların çağa ayak uydurarak büyümeleri gerektiğini, öğrencilerin eğlenerek öğrenebileceklerini böylece derse olan motivasyonlarının artacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu ifadelerinin alan yazında yapılan diğer çalışmaların sonuçlarıyla örtüştüğü fark edilmiştir (Özbek ve Ak, 2020; Ersoy, Duman ve Öncü, 2016; Di-Serio, Ibáñez ve Delgado-Kloos, 2013; İbili ve Şahin, 2013; Çakır, Solak ve Tan, 2015; Erbaş, 2016). Bu araştırmada yer alan 40 Türkçe öğretmeni ve adayının 37'sinin artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği bir kitapla karşılaşmamış olmamaları göz önüne alındığında Türkçe eğitiminde artırılmış gerçeklik teknolojisinin entegre edildiği çalışmalara, ders kitaplarına, hikâye kitaplarına, materyallere ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu ihtiyacı karşılamak için de akademisyenlerin ve öğretmenlerin iş birliği içinde bu teknolojinin Türkçe derslerinde nasıl etkili ve verimli kullanılması gerektiği konusunda bilimsel toplantılarda ve seminerlerde bir araya gelmeleri sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Abdüsselam M. S. ve Karal, H. (2012). Fizik öğretiminde artırılmış gerçeklik ortamlarının öğrenci akademik başarısı üzerine etkisi: 11. Sınıf manyetizma konusu örneği. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 170-181.
- [2] Akçayır, M. (2016). *Fen laboratuvarında artırılmış gerçeklik uygulamalarının üniversite öğrencilerinin laboratuvar becerilerine, tutumlarına ve görev yüklerine etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- [3] Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Teleoperators and Virtual Environments*, 6(4), 355-385.
- [4] Billinghurst, M. (2002). *Augmented reality in education*. Seattle WA: New Horizons for Learning - Technology in Education.
- [5] Çakır, R., Solak, E. ve Tan, S. S. (2015). Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile İngilizce kelime öğretiminin öğrenci performansına etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 45-58.
- [6] Di-Serio, A., Ibáñez, M.B. ve Delgado-Kloos, C. (2013). Impact of an augmented reality system on students' motivation for a visual art course. *Computers & Education*, 68, 586-596.
- [7] Erbaş, Ç. (2016). *Mobil artırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrencilerin akademik başarı ve motivasyonuna etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- [8] Erbaş, Ç. ve Demirer, V. (2014). Eğitimde artırılmış gerçeklik uygulamaları: Google glass örneği. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 3(2), 8-16.
- [9] Ersoy, H., Duman, E. ve Öncü, S. (2016). Artırılmış gerçeklik ile motivasyon ve başarı deneysel bir çalışma. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 5(1), 39-44.
- [10] İbili, E. ve Şahin, S. (2013). Artırılmış gerçeklik ile interaktif 3d geometri kitabı yazılımının tasarımı ve geliştirilmesi: *ARGE3D*. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 13, 1-8.
- [11] Korucu, A. T., Yavuzaslan, İ. F. ve Usta, E. (2016). Ortaöğretim öğrencilerin artırılmış gerçeklik uygulamaları hakkında ürettikleri metaforlar. *Journal of European Education* 6(1), 16-31.
- [12] Küçük, S. (2015). *Mobil artırılmış gerçeklikle anatomi öğreniminin tıp öğrencilerinin akademik başarıları ile bilişsel yüklerine etkisi ve öğrencilerin uygulamaya yönelik görüşleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- [13] Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3. Baskıdan Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- [14] Oxford Dictionary (WEB1).
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/augmentedreality?q=augmented+reality> (Erişim tarihi: 01.12.2022)
- [15] Özbek, F. ve Ak, Ş. (2020). İlkokul 4. sınıf Türkçe dersinde artırılmış gerçekli uygulaması: başarı ve motivasyona etkisi. *Kastamonu Education Journal*, 28(4), 1668-1679.
- [16] Somyürek, S. (2014). Öğretim sürecinde z kuşağının dikkatini çekme: artırılmış gerçeklik. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama Dergisi*, 4(1), 63-80.
- [17] Karadayı-Taşkiran, A., Koral, E. ve Bozkurt, A. (2015). Artırılmış gerçeklik uygulamasının yabancı dil öğretiminde kullanılması. *Akademik Bilişim*, 462-467.
- [18] Wikipedia (WEB2).
https://tr.wikipedia.org/wiki/Art%C4%B1r%C4%B1lm%C4%B1C5%9F_ger%C3%A7eklik (Erişim tarihi: 01.12.2022)
- [19] Yen, J.-C., Tsai, C.-H. ve Wu, M. (2013). Augmented reality in the higher education: students' science concept learning and academic achievement in astronomy. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 103, 165–173.
- [20] Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- [21] Yılmaz, Z. A. ve Batdı, V. (2016). Artırılmış gerçeklik uygulamalarının eğitimle bütünleştirilmesinin meta-analitik ve tematik karşılaştırmalı analizi. *Eğitim ve Bilim*, 41(188), 273-289.

ANTROPOMORFİK AHLAK ANLAYIŞLARININ MAHİYET VE TUTARLILIĞINA DAİR FELSEFİ BİR İNCELEME

Doç. Dr. Ergin ÖGCEM¹

ÖZET

İnsanın varlık üzerine düşünme ve fikir beyan etme süreci farklı aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir. Çok geniş bir yelpazede değerlendirilebilecek olan bu hususun yine de öne çıkan bazı karakteristik biçimleri olmuştur. Sistematik felsefi düşüncenin başlangıcı kabul edilen Antik Yunan'da varlığa dair düşünceye tabii düzen kaynaklık etmekle birlikte, bu noktada belirleyici olan büyük ölçüde insanın kendisi olmuştur. Dolayısıyla insan kendi araştırma ve teşhis olanakları çerçevesinde varlığın kökenine dair bazı fikirler ileri sürmüş, yaşamın ileri sürülen bu fikirler çerçevesinde bir şekil alması gerektiği üzerinde durmuştur.

İnsanlığın, kökeninde vahiy olan büyük dinlerle tanışmasına tesadüf eden ortaçağla birlikte hem varlığa dair düşüncenin ve hem de yaşamsal alanın sınırlarının tayini noktasında din belirleyici olmaya başlamıştır. Dinin belirleyiciliği normal gündelik tutumun ötesinde itikat seviyesinde bir tutum şeklinde gelişmiştir. Modern dönemle birlikte insan, düşünce ve eylemlerini kısıtlayan her türlü üst anlatıya reaksiyon gösterdiği gibi, din tarafından belirlenmek istenen bilgi ve ahlak anlayışına da bir reaksiyon göstermiştir. Bu bağlamda özellikle bilme ve eyleme noktasında insanın tam olarak kendisini gerçekleştirebilmesinin önündeki en büyük engelin bir üst yapı veya anlatı olduğu gerekçesiyle dinlere karşı güçlü bir mücadele başlamıştır.

Bazı farklılıklar göstermekle birlikte, bu süreçte ortaya konan ahlak anlayışlarının tamamında açık veya örtük, dinler tarafından ortaya konan değer ve belirlemelere karşı bir muhalefet söz konusu olmuştur. Bu bildiride biz, kendi potansiyeline çok daha uygun ve ideal bir insan modelinin ancak insanın kendi imkân ve sınırlarından hareket etmesiyle mümkün olacağı kanaatinden hareket eden ahlaki yaklaşımları analiz edecek, bu yaklaşımların güçlü ve zayıf yönlerinin neler olabileceğinin eleştirisini yapmaya çalışacağız. Bildiriye esas teşkil edecek olan veriler büyük ölçüde alana dair literatür taramasıyla elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, İnsan, Ahlak, Teolojik Ahlak, Antropomorfik Ahlak.

Giriş

Ahlakın kaynağında neyin olduğu meselesi hem felsefe ve hem de din ekseninde şekillenmiş olan düşünme biçimlerinin ilgisini çekmiştir. Dini merkezine alan düşünme biçimlerinde hemen her şeyde olduğu gibi, ahlak ile ilgili yaklaşımda da Tanrı merkeze alınmış, ahlakın kaynağında Tanrı ve dolayısıyla dinin olduğu ileri sürülmüştür. Hatta dine dayanmayan, referansı din olmayan bir ahlaki iddia, anlayış veya sistemin herhangi bir geçerliliğinin olmayacağı ileri sürülmüştür. Buna karşılık hem felsefi düşüncenin vücut bulduğu yer olarak kabul edilen Antik Yunan ve hem de modern dönem düşüncesinde genel bir kanaat olarak ahlakın dinden ziyade

¹ Kütahya D.P.Ü. İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Felsefesi Öğretim Üyesi, ergin.ogcem@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3755-6729

insandan kaynaklandığı, dolayısıyla ahlaka referans olanın Tanrı tarafından gönderilmiş olan vahiy değil, bizatihi insanın aklı olduğu ileri sürülmüştür (Bartley, 1971: 7-8).

Ahlakın vahiyle/Tanrı ile veya akılla/insanla kurulan ilişki üzerinden izah edilmesi veya ona bu seçenekler perspektifinde bir sınır çizilmiş olması özünde insanın varlıkla ilgili inanç ve tutumundan kaynaklanan bir husustur. İnsanın hem kendisi ve hem de içerisinde bulunduğu varlık düzeninin kaynağında neyin olduğuyla ilgili tasavvuru aynı zamanda onun eşya ile ilişkisini düzenleyen ve böylece ahlak anlayışını da tesis eden en önemli etmendir. Dolayısıyla varlığın gerisinde, onu meydana getiren, sevk ve idaresinde tasarrufu elinde bulduran gücün kim veya ne olduğuyla ilgili inanç aynı zamanda böyle bir düzen içerisinde insanın konumunun ne olduğunu, fikir ve eylemlerinin hangi istikamette olması gerektiğini tayin eden başat unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

İnsanı merkeze alan ve daha ziyade onun aklı üzerinden ahlakı temellendirme çabasında olan modern dönemin antropomorfik kökenli ahlak anlayışlarının konu edileceği bu çalışmada, bahse konu yaklaşımın mahiyetine dair bazı belirlemeler ve bu belirlemeler çerçevesinde ortaya konan yaklaşımların tutarlı olup olmadığına dair değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır. Bu yaklaşımın mahiyet ve tutarlılığına dair değerlendirmeler yapılırken bir kıstas veya ölçü objesi olarak kendisini karşısında konumlandırmış olduğu teolojik ahlak anlayışının yaklaşımlarından istifade edilecek, bu sayede bir bakıma her iki yaklaşımın güçlü ve zayıf yönleri göz önüne serilmeye çalışılacaktır. Çalışma özelinde ahlaka dair ileri sürülmüş olan birbirinden bağımsız farklı antropomorfik yaklaşım biçimlerinden birer örnek ön plana çıkarılacak ve mümkün olduğu ölçüde meselenin objektif bir şekilde ele alınmasına özen gösterilecektir. Bununla birlikte insan olmanın içerisinde barındırdığı ve bir bakıma kaçınılması mümkün olmayan bazı riskler sebebiyle fazlaca arzu ediliyor olmasına rağmen objektiflik adına belki de ideal olan seviye veya sınır yakalanamayacaktır ki bunun bizim peşinen kabul ettiğimiz bir ihtimal olduğunu burada özellikle ifade etmek gerekir.

1. İçerikli Değer Bağlamında Bir Yaklaşım Olarak Nicolai Hartmann (1882-1950)'ın Ahlak Anlayışı

İstek, arzu ve eylemlerini belli sebepler ya da amaçlar çerçevesinde organize eden insanın her türlü yöneliminin gerisinde onu buna sevk eden birtakım gerekçeler vardır. Ahlak planında insanın eylemlerini yönlendiren temel etmen, kendisine yönelen veya ilgi duyulan şeyin içerdiği değerdir. Düşünce ile birlikte aynı zamanda bir duygu varlığı olan inanın istek ve ilgilerini yönlendiren, düşünceden çok duygularıdır ve duyguları belli bir istikamette sevk eden de değerlerdir.

Nicolai Hartmann ahlaka dair düşüncelerini tesis ederken büyük ölçüde Immanuel Kant (1724-1804)'tan etkilenmiştir. Bu etki, Kant'ın ahlaka dair görüşlerini benimsemekten ziyade, kendi ahlak anlayışını bir bakıma onun karşısında bir yerde konumlandırma şeklinde gerçekleşmiştir. Hartmann her şeyden önce Kant'ın pratik ve teorik akıl planında insanın ontolojik bütünlüğünü parçalayan yaklaşımına ve insanı adeta bir otonomiye mahkum eden içi boş, formel bir yasa anlamındaki ahlak anlayışına karşı çıkmıştır (Feldman, 2012: 153). Zira Kant'ın yaklaşımında ahlak, duygu, istek, arzu, heyecan, sevgi, nefret vb. duygulardan arınmış olan içeriksiz bir varlığa bağlanmıştır. Oysa Hartmann'a göre insanın ahlaki bir varlık haline gelebilmesi tam da Kant'ın dışarıda bıraktığı bu duygulara sahip olmasıyla mümkün olabilirdi. Bununla birlikte Hartmann, insanın kendi istenciyle kendisini belirlemesi gerektiğini, Tanrı dâhil kutsal olduğuna inanılan hiçbir obje veya öğretinin ahlaka kaynaklık edemeyeceğini ileri sürmekle bir bakıma, Kant'ın ahlakın araçsallaştırılmış şeyler üzerinden tesis edilemeyeceği yönündeki ahlak anlayışını kısmen onaylamış oluyordu (Özlem, 2014: 95).

Hartmann'a göre ideal insan ontik bütünlüğü korunmuş olan insandır. Ahlaki bir varlık olma imkânı da ancak ontik bütünlüğün muhafaza edilmesi koşuluyla elde edilebilecek bir şeydir. İnsanı mutlak anlamda özgürleştirme adına onun ontik bütünlüğünü parçalayan her türlü yaklaşım sorundur. Çünkü insanın mutlak anlamda özgürleştirilmesi diye bir şey mümkün değildir. Hartmann'a göre özgürlük nedensellik yasalarına bağlı olan insanın belli bir aşamada ulaştığı bir durum veya bağımlılıklar içerisindeki bağımsızlıktır (Hartmann, 1949: 768).

Hartmann'a göre değer metafiziğin konusudur. Ancak doğüstünü konu edinen bir metafiziğin değil, insanın kendi kapasitesinin neliğini ve özelliklerini kendisine konu edinmiş olan bir metafiziğin konusudur. Ahlaksal değerler olanı değil, olması gerekeni ifade eden normatif nitelikteki değerlerdir. Bu nitelikleriyle ahlaki değerler, deneyim konusu kılınamaz, birer bilgi nesnesi haline getirilemezler. Dolayısıyla değerlerin epistemolojik veya bilimsel bir çalışmanın konusu olması mümkün değildir. İnsanlar yaşamın erek ve anlamının ne olduğunu sorgulayabilirler fakat bu sorgulamaya deneysel ve akılcı bir yaklaşımla cevap üretmezler (Özlem, 2014: 97). Görüleceği üzere Hartmann, bir taraftan ahlaka kaynaklık eden değerlerin teolojik kökenli metafiziklerle karışmamasına özen gösterirken, diğer taraftan öz niteliklerine zarar verebilecek açıklama ve yaklaşımlardan da mümkün olduğu ölçüde uzak durmaya çalışmaktadır.

Değerlerin sırf akıl marifetiyle kavranması mümkün değildir. Çünkü değerlerin kavranması akıldan daha çok duygu vasıtasıyla olmaktadır. Değerlere yönelik tutum ve bilgimiz, bir nesneye dair tutum ve bilgimiz gibi değildir. Bilginin kişide meydana getirdiği mutlak

anlamdaki ikna olma halinin aksine, değerler için bir evrensellikten söz etmek olanaksızdır. Zira değerlerin kendileri değişmemekle birlikte değer duygusu her çağda değişir. Her çağ kendi tarihsellik ve tekilliği içinde farklı bir değer duygusu geliştirebilir. O sebeple Hartmann'a göre herhangi bir din veya tutum ekseninde şekillenmiş, evrensellik iddiası taşıyan değer duygusunun kabul edilmesi mümkün değildir.

2. Doğru Eylem Bağlamında Bir Yaklaşım olarak Immanuel Kant (1724-1804)'ın Ahlak Anlayışı

Antik Yunan düşüncesinden modern dönem düşüncesine gelinceye kadar, ahlakın temel problemi “en yüksek iyi” şeklinde belirlenmiş, en yüksek iyi ise mutlulukla ilişkilendirilmiş, buradan hareketle de ahlakın temelinde mutluluğun bulunduğu ileri sürülmüştü. Ancak Kant, mutluluk gibi üzerinde uzlaşmanın hiçbir şekilde mümkün olamayacağı bir olgudan hareketle ahlakın temellendirilemeyeceğini iddia ederek bu tür görüşlere şiddetle karşı çıkmıştır. Mutluluğa götüreceği düşünülen bir takım vasıtaların eylemin nesnesi kılınmak suretiyle amaç haline getirilmesini özellikle eleştirmiş, ister teolojik, ister antropomorfik kökenli olsun bu türden olan tüm ahlak öğretilerini reddetmiştir.

Kant'a göre bilgide olduğu gibi, ahlak alanında da herkes için geçerli olan apriori bir temelin ya da bir yasanın olması gerekiyordu (Kant, 1996: 45). Bu yasa veya apriori temel keşfedildiğinde ahlaki alana bir standart gelecek ve sağlam, genel-geçer temellere dayanmadığını saptadığı öğretiler çokluğu karşısında ahlakın temeli sağlama alınmış olacaktır. Peki ama ahlak için aranan, mutlak geçerliliğe sahip evrensel yasa nasıl bir yasa olacaktır? Bu yasa nasıl olmalıydı ki, ona uyan tüm insan eylemleri ahlaksal olabilsindi? Kant için böyle bir ahlak yasası, insanın özgür iradesiyle tercih ettiği, hem kendisi için isteyip koymuş olduğu, eylemlerini ona göre yönlendirdiği bir bireysel ilke hem de aynı zamanda başkalarının isteyebileceği ve kendilerine koymuş oldukları, eylemlerini ona göre yönlendirdikleri bir genel ilke olabilirdi. Dolayısıyla Kant için eylemin bir ahlak yasasına dönüşmesi ancak hem her yerde herkes için geçerli olabilecek bir evrensellik standardına sahip olması ve hem de koşulsuz bir özgür iradenin tercihinine konu olmasıyla mümkündü. Aksi halde insanın herhangi bir otorite tarafından belirlenmiş bir yasaya uygun davranması belki legalite için yeterli olabilecekti, ancak bu davranış moralite için asla yeterli olamayacaktı. O sebeple moraliteyi doğuracak birincil şart olan özgürlük garanti edilmedikçe Kant açısından eylemlerin ahlaki bir perspektifle ele alınmasının hiçbir imkânı yoktu.

Kant değerler harici bir nedenden değil de, olgunun kendisinden kaynaklandığını ima eden ödev (deontolojik) ahlakında, akli yönlendiren, bir bakıma onu esarete mahkûm eden her türlü

düşünce, tutum, algı ve inanca karşı çıkmıştır. İnsanın ahlaklı olmasını evrensel ahlak yasasına tabii olmaya bağladığı gibi, bu yasanın da bizatihi kendisi tarafından yaratılmış olmasını şart koşmuştu (Kant, 2013: 58). Zira ona göre kendi zamanının insanı aklını kullanma cesaretini gösterebilecek bir erginliğe ulaşmıştı ve ondan beklenen artık bunun gereğini yapmasıydı. O sebeple Kant döneminin insanına aklını kullanma cesaretini göstermesini telkin ediyordu.

Aklın kendisine karşı kullanma cesaretinin gösterileceği en önemli alan hiç şüphesiz dindi. Dolayısıyla aklın kullanılması vasıtasıyla bizi Kant'ın ödev ahlakına götürecek olan süreç aynı zamanda buna engel teşkil ettiği düşünülen din ve türevlerine dayanan ahlak anlayışlarını da bertaraf etmek durumundaydı. Çünkü din veya benzer öğretilerden ilham alan ahlak anlayışlarında yönlendirmeye dayalı bir benimseyiş söz konusu olduğundan, orada gerçek anlamda bir ahlaktan söz etmek olanaksızdı. Ayrıca bu tür ahlak anlayışları belli bir inanç/fikir ekseninde şekillendiğinden, bu ahlak öğretilerinin herkes için geçerliliği olamazdı. Oysa Kant'ın önerdiği ahlakın en önemli ve ayırıcı niteliği, her yerde herkes için geçerli olabilecek bir standarda sahip olmasıydı. Bunu Kant, bir eylemi yapmak için benimsenmiş olan niyetin aynı zamanda her yerde herkes için geçerli olabilecek bir niyet olması şeklinde izah ediyordu (Kant, 1999: 35). Dolayısıyla Kant'ın evrensel bir niteliğe sahip olduğunu düşündüğü ödev/deontolojik ahlakı, özünde insanı merkeze alan ve bu itibarla kendisini dini içerikli ahlak anlayışları karşısında konumlandırmış olan özgürlükçü bir ahlak şeklinde düşünülmüştür.

3. Özgürlük İstenci Bağlamında Bir Yaklaşım Olarak Friedrich Nietzsche (1844-1900)'nin Ahlak Anlayışı

Antropomorfik ahlak anlayışları modern düşünceye paralel bir gelişim göstermiştir. Kendisini dine karşı bir pozisyon üzerinden tahkim eden modern düşünce buna uygun bir ahlak anlayışına da vücut vermiştir. Bu dönem ahlak anlayışının önemli bir niteliği de özgürlükçü bir karaktere sahip olmasıdır. Modern ahlak anlayışı özünde, tabiatları itibariyle birbirlerinden farklı olan, farklı düşünce ve zevklere sahip insanları birbirlerine benzeten, aynı fikir, inanç ve zevkler etrafında organize etmek suretiyle onları standartlaştıran her türlü yaklaşıma karşıdır. Bu dönem ahlak tasavvurları her ne kadar kendilerini birbirinden farklı gerekçeler bağlamında şekillendirmiş olsalar da hemen hepsinin üzerinde mutabakat sağladıkları şey, insanın özgürlüğünü yok etmeyecek standartta bir etik anlayışının tesis edilmesi olmuştur. Friedrich Nietzsche'de bu bağlamda öne çıkarılabilecek önemli figürlerden birisidir.

Nietzsche genel yaklaşımında, insanın yaşamına tahakküm etmek isteyen kilise merkezli dini anlayışa karşı olduğu gibi akılla kavranabilir bir evren tasavvuru fikrini benimsemiş olan modern düşünceye de karşıdır. İnsanın doğru bir şekilde anlaşılabilme imkânını o, bunların

yerine doğrudan insanın kendisini ve onun istencini esas alan bir yaklaşımın benimsenmesine bağlamıştır. Çünkü din orijinli hemen her türlü kurum, yapı, düşünce, ahlak ve eylem tarzı dejenere olmuş mevcut yapısıyla yaşamı insanlar için çekilmez bir hale getirmişken, bunun alternatifi olma iddiasındaki modern düşünce takınmış olduğu rasyonel tavırla insanı, başka bütün özelliklerinden yoksun bırakmak suretiyle aklın dar kalıplarına mahkum etmiştir. Nietzsche'ye göre insan için birer felaket mesabesinde olan bu iki tehlikeden kaçınmak için onun gerçek yaşamından hareket etmek, irade ve istencini dikkate almak şarttı (Nietzsche, 1968: 361.).

Nietzsche'ye göre yaşam sürekli akış halinde ve bu sebeple de olağanüstü dinamizme sahip bir alandır. Böyle bir niteliğe sahip olan yaşama düzen/şekil vermek, onu denetlemek ve dizginlemek mümkün değildir. Bunu gerçekleştirme iddiasında olan tüm teoloji, din ve ahlak anlayışları için (kendi iddialarının aksine), yaşamın özünde bulunan şekilsizliği, doludizgin akışı düzgün, denetimli ve şekillenmiş bir akışa dönüştürmesi olanaksızdır. Hristiyan inancına da nüfuz etmiş olan bu yöndeki iddiaların tamamı Platoncu idealizm ürünü birer sapmadır. O sebeple, insanın dinamizmini öldüren, oluş sürecini sekteye uğratan bu tür sorunları ortadan kaldırmak yerine getirilmesi gereken elzem bir görevdir. Bu ise ancak insanın düşünce ve duygu dünyasını kirletmiş olan tüm öğretilerin bir kenara bırakılmasıyla; dahası her türlü ontoloji, metafizik ve epistemolojiyi yadsıyan nihilizme yol verilmesiyle mümkün olabilecek bir şeydir (Özlem, 2014: 113-114). Çünkü Nietzsche'de nihilizmin, Batı metafizik tarihi boyunca sürekli olarak kendi kendini değerden düşürüp, yine sürekli olarak kendi kendinin yerini alan bir en yüksek değerler sistemine, insanın ebedî dönüşüne karşılık gelmek gibi özel bir anlamı vardı (Nietzsche, 2010:31-32).

Sahte bir özne-nesne ayrımını benimsemiş olan hemen tüm öğretilerin yaklaşım ve amacı, insanları birbirine benzetmek suretiyle donuk birer kitle haline getirmek ve çürümeye terk etmektir. Oysa yapılması gereken, ortaya bir üst insan olma iradesi koyarak tüm bu yönlendirmelere, kitleleştirme yoluyla insanın kişiliğini silikleştirmeye çalışan eylemlere nihilist protestoyla karşılık vermektir. Nitekim Nietzsche'ye göre gerçek anlamda özgürlüğü elde etmiş insan, iyi ve kötünün ötesine geçebilmeyi başarmış (Nietzsche: 1966: 85); geleneğe, muhafazakârlığın rahatlığına ve uyuşturucu kafa lüksüne itibar etmeyen, köle ahlakını reddeden işte bu üst insandır.

4. Varoluşçu Anlayış Bağlamında Bir Yaklaşım Olarak Martin Heidegger (1889-1976)'in Ahlak Anlayışı

Genel felsefesinde ve ahlak anlayışında Nietzsche'in etkisi hissedilen Martin Heidegger (1889-1976) düşüncesinde de temel amaç insanın kendi varoluşu üzere müstakillliğini güvence altına almak ve bu müstakillik üzerinden kendisini gerçekleştirmesini temin etmektir. Bunu o nesnelci ontolojinin yerine öznelci bir ontoloji ikame etmek suretiyle başarmak istemiştir. Bu bağlamda sorun olarak algıladığı ilk şey ise varlığın doğru bir şekilde yorumlanmaması ya da tanımlanmaması olmuştur (Heidegger, 2001: 13). Heidegger ilk olarak, varlığın ne olduğunu soran, bu sorgulama üzerinden kendi varlığını kurmaya çalışan insanın ayırdını yaparak onu nesnelere içerisinde bir nesne olma ihtimaline kurban olmaktan kurtarmayı deneyerek varlığa farklı bir tanım getirmek istemiştir (Özlem, 2014: 121-122). Buradan hareketle o insanın, Aydınlanmacı anlayıştaki rasyonel özne şeklinde konumlandırılma çabasını reddetmiş, onu varoluş yolunda yürümekte olan ve henüz tamamlanmamış bir imkân şeklinde tanımlamıştır. İnsanın anlaşılması, onun herhangi bir noktada dondurulmuş hali üzerinden değil, zaman içerisindeki hareketinin çözümsel bir varoluşçu okuma biçimi üzerinden ele alınmasıyla ancak mümkün olabilecektir (Çüçen, 2000: 77-78). Onun bu yaklaşımında insan, varlığa eklemelenmiş edilgin herhangi bir parça değil, adeta onun çobanı şeklinde konumlandırılmıştır.

Heidegger insanın varoluş (ekzistens olma) serüvenini, onu kuşatan her türlü bağdan kurtulma süreci şeklinde tasvir eder. Ona göre istisnasız hemen her insan gelenek, görenek, dil, din gibi kendisini kuşatan bir “man” alanında yaşar. Burada herkes belli bir rutini tekrarlamak suretiyle birbirine benzemiş, adeta aynileşmiştir. Oysa aynileşme süreci aynı zamanda kimlik ve kişiliğin yitimi, varoluşun kaybıdır. Bu kaybolma sürecinden kurtulacak ve kendi ekzistensini gerçekleştirebilecek olanlar ancak man alanının dışına çıkma bilinç, arzu ve iradesini taşıyanlar olacaktır. Bu bilinç, arzu ve iradeyi ortaya koyamayanlar man alanında kalmaya ve çürümeye mahkûm olurken, koyabilenler hem varoluşlarını (ekzistens) ve hem de varoluşla birlikte özgürlüklerini elde etmiş olacaklardır (Heidegger, 2008: 7 vd.).

Heidegger'in, insanın ahlaklı bir varlık haline gelmesini her şeyden önce onu kuşatan bazı klişelerin terk edilmesi şartına bağlamış olması, modern yaklaşımların diğer klasik örneklerinde olduğu gibi içeriğinde, dine ve onun paralelinde vücut bulmuş anlayışlara yönelik bir tepki barındırmaktadır. Dolayısıyla insanın ahlaklı bir varlık haline gelme sürecinde ilk yapması gereken, Nietzsche'de olduğu gibi mevcut müesses yapılara karşı bayrak açmak ve bu müesses yapıların ördüğü man alanını parçalamaktır. Bu ise ancak bu alanın örgüsünde önemli ve güçlü bir yeri olan dinin öncelikli hedef haline getirilmesiyle mümkün olacaktır.

Buraya kadar yer verdiğimiz örneklerde ifade edildiği üzere, modern dönemin ahlak anlayışları genelde (bazı istisnaları hariç) Tanrı ve dini dışarıda bırakmaya koşullu anlayışlar olmuşlardır. Ahlaki sahada tam bir yetkinliğin olabilme şartını insanın kendisiyle baş başa kalmasına bağlayan bu yaklaşımlarda, Tanrı ve din gibi insanın varoluş sürecinde onun özgürlüğünü engelleyen dış etkenler bertaraf edilmesi öncelikli hususlar şeklinde belirlenmiştir. Tanrı ve din orijinli ahlak öğretilerinin modern insanın yaşamında olmaması gerektiğini ifade eden fakat bunu mantıksal bir gerekçe üzerinden dillendiren bir başka yaklaşım ise pozitivist kökenli mantıkçı yaklaşım olmuştur. Bu yaklaşıma göre Tanrı ve din ile ilişkilendirilen ifadeler aynı zamanda birer metafiziktir ve modern insanın en önemli ve başlıca görevi kendisine ait olan alanı metafiziğe kurban eden bu tortulardan temizlemektir (Demir, 2009: 32-33).

Mantıkçı pozitivist yaklaşıma göre Tanrı'nın varlığının modern bilim ve epistemolojinin imkânlarıyla gerekçelendirilememesi, onunla ilişkilendirilen iddia ve ifadeleri anlamsız hale getirmektedir (Ayer, 2010) ki bu bağlamda ortaya konulan veya ileri sürülen en yaygın ve meşhur iddia ve ifadeler ahlaka dair olanlardır. Doğrulanabilmeyi bilimsel ve anlamlı olmanın bir ölçütü kabul eden bu yaklaşıma göre (Özlem, 2012:33), kaynağı belirlenemeyen, neye gönderme yaptığı tam olarak tespit edilemeyen, içerik yönü itibariyle doğrulanması olanaksız olan bu ifadelerin anlamsız olarak kabul ve ilan edilmesi gerekmektedir. Aksi halde, bu tür söylemler üzerinden insanın yaşamına yönelik getirilecek her türlü standart veya belirleme çözümü olmayan saçmalıklara yol açacaktır.

Sonuç

İnsanın ahlaki bir varlık olduğu ortak bir müşterek olmasına rağmen, buna kaynaklık eden şeyin ne olduğu bütün bir insanlık tarihi boyunca hep tartışılan bir husus olmuştur. Geleneksel yaklaşımlarda insanın ahlaki bir varlık olması Tanrı'ya ve dolayısıyla onun göndermiş olduğu öğretilere bağlanırken, modern yaklaşımlarda insan her bakımdan yetkin bir varlık olarak tasavvur edildiği için, ahlaki bir varlık olma imkân ve şartı kendisine bağlanmıştır.

Ahlaki bir varlık olma noktasında Tanrı ve dine dayalı öğretilerin gündem dışı tutulmaya çalışılmasının temel nedeni, insanın özgürlüğünü güvence altına alma endişesi şeklinde belirmiştir. Modern yaklaşımlarda insanın ahlaki bir varlık olması her şeyden önce onun özgür bir varlık olmasına, dolayısıyla özgürlüğünü kısıtlama noktasında etkili olan inanç ve öğretilerin devre dışı bırakılmasına bağlanmıştır. Dolayısıyla bu dönem ortaya çıkan hemen tüm ahlak öğretilerinde açık veya örtülü, din başta olmak üzere tüm üst anlatılara ve metafiziklere yönelik negatif bir tutum sergilenmiştir.

Tanrıdan veya dinden bağımsızlaşmayı insanın özgürlüğünün ve dolayısıyla ahlaki bir varlık olmasının başat sebebi sayan modern tasavvurun, Tanrı ve dinden azat ettiği insanı tam olarak nereye götürmek, nasıl bir özgürlüğe ve ahlaka ulaştırmak istediği doğrusu pek açık değildir. Kaldı ki toplumsal bir varlık olması, bundan kaynaklı olarak herhangi bir inanç, ideoloji veya öğretiyi gölgesinde zihninin inşa olması, insanın mevcut kabullerinden arınık bir ahlak anlayışı veya standardı ortaya koymasını imkânsızlaştırmaktadır. Ortada böyle bir gerçek varken, iddiasının ölçüsü olarak bizatihi iddia sahibinin kendisini esas almak gibi bir garabet üzerinden temellendirme yapmak isteyen modern insanın, karşı çıkıp reddettiği öğretilerden farklı ve daha ideal bir şeyler dile getirmesi veya ortaya koyması mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Ayer, A.J. (2010). *Dil, Doğruluk ve Mantık*, Ankara: Metis Yayınları.
- Bartley, W.W. (1971). *Morality and Religion*. London: Macmillan.
- Çüçen, A. (2000). *Heidegger'de Varlık ve Zaman*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Demir, Ö. (2009). *Bilim Felsefesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Feldman, F. (2012). *Etik Nedir?*. Çev. Ferit B. Aydar, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Friedrich, N. (1966). *Beyond Good and Evil*. Çev. Walter Kaufmann, New York: Vintage Books.
- Friedrich, N. (1968). *The Will to Power*, Çev. Walter Kaufmann ve R.J. Hollingdale. New York: Vintage Books.
- Hartmann, N. (1949). *Ethik*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Heidegger, M. (2001). *Zaman ve Varlık Üzerine*. Çev. Deniz Kandır, Ankara: A Yayınları.
- Kant, I. (1996). *Practical Philosophy*, Çev. Mary J. Gregor, New York: Cambridge University Press.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çev. İ. Kuçuradi-Ü. Gökberk-F. Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2013). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Nietzsche, F. (2010). *Güç İstenci*. Çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Say Yayınları.
- Özlem, D. (2012). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Özlem, D. (2014). *Etik-Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

TÜRKİYE'DE NARENCİYE ÜRETİMİ: İHRACATINDA SORUNLAR VE ÖNERİLER

Kurtuluş MERDAN

Gumushane University. Social Sciences Vocational School. Accounting Department,

ORCID: 0000-0002-4513-0920

ÖZET

Türkiye'de narenciye üretimi ılıman iklimin hakim olduğu Akdeniz Bölgesi'nde ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sahil kesiminde de yapılmaktadır. Türkiye'nin yaş sebze ve meyve ihracatında narenciye en büyük kalemi oluşturmaktadır. Türkiye, dünya narenciye üretiminin yaklaşık %2,75'ini karşılamaktadır. Türkiye'de narenciye üretiminin %84'si Akdeniz Bölgesi'nde yapılmaktadır. Narenciye üretimi ve ihracatında Akdeniz İhracatçı Birlikleri önemli bir yere sahiptir.

Dünya narenciye üretimi yaklaşık 150.000.000 ton olup, bunun 18.000.000 tonu ticarete konu olmakta ve yıllık 15 milyar dolarlara ulaşmaktadır. Türkiye'nin yıllık narenciye ihracatı yaklaşık 1.600.000 tonla 750 milyon dolarlara ulaşmaktadır. Türkiye'de yıllık ortalama narenciye üretimi yaklaşık 4.293.007 tondur.. Bu üretim miktarının %43'ünü (1.850.000 ton) portakal, %31'ini (1.337.037 ton) mandalina, %20'sini (850.600 ton) limon ve %6'sını (255.370 ton) greyfurt oluşturmaktadır.

Bu çalışma ile Türkiye'de narenciye üretimi ile ihracatında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur. Türkiye ürettiği narenciyenin yaklaşık %37'lik bölümünü ihraç etmektedir. Narenciye dış ticaretinde birtakım sorunlar bulunmaktadır. Üretimde söz sahibi olan ülkeler ürün arzı süresinin kısa olması, mazot, gübre ve ilaç gibi girdi fiyatlarında yaşanan fiyat artışları, Akdeniz meyve sineği ile mücadelede gerekli önlemlerin zamanında alınmaması nedeniyle ürün ve kalite kaybı yaşayabilmektedir. Tüm bulgulardan hareketle bu kayıpların önlenmesinde soğuk hava zinciri ve depolama sayısının artırılması, dış ticarete pazarlama sorunlarının giderilmesi, işleme sanayisinin geliştirilmesi ve ihracatta rekabet gücünün artırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Narenciye, Üretim, İhracat, Akdeniz

CITRUS PRODUCTION IN TURKEY: PROBLEMS AND RECOMMENDATIONS IN EXPORTING

ABSTRACT

Citrus production in Turkey is carried out in the Mediterranean Region, where the mild climate prevails, and in the coastal part of the Eastern Black Sea Region as well. Citrus is the biggest item in Turkey's fresh fruit and vegetable exports. Turkey meets approximately 2.75% of the world's citrus production. 84% of citrus production in Turkey is made in the Mediterranean Region. Mediterranean Exporters' Associations have an outstanding position in citrus production and exportation.

World citrus production is approximately 150,000,000 tons, of which 18,000,000 tons are subject to trade and reach 15 billion dollars annually. Turkey's annual citrus export reaches 750 million dollars with approximately 1,600,000 tons. Annual average citrus production in Turkey is approximately 4,293,007 tons. 43% (1,850,000 tons) of this production amount is orange, 31% (1,337,037 tons) tangerine, 20% (850,600 tons) lemon, and 6% (255,370 tons) grapefruit.

In this study, the problems experienced in the production and export of citrus fruits in Turkey and recommendations for solution were presented. Turkey exports approximately 37% of the citrus fruits it produces. There are some problems in the foreign trade of citrus fruits. The countries that have a say in production may experience a loss of product and quality because of the short duration of product supply, price increases in input prices such as diesel, fertilizer and medicine, and the failure to take the necessary measures in the fight against the Mediterranean fruit fly in a timely manner. Based on all the findings, it is necessary to increase the number of cold air chain and storage, to eliminate marketing problems in foreign trade, to develop the processing industry, and to increase competitiveness in exports to prevent these losses.

Keywords: Citrus, Production, Export, Mediterranean

Giriş

Narenciye diğer adıyla turunçgiller, hemen her ülkede yetişmekle birlikte Anavatanı Güneydoğu Asya ve Hindistan'dır. Turunçgiller, içerisinde limon, portakal, ağaç kavunu, bergamot, şadok gibi türleri bulunduran bir bitki topluluğudur. Üretimi Akdeniz ve Ege Bölgeleri'nde yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Bu bölgelerin dışında az da olsa Marmara ve Doğu Karadeniz Bölgeleri'nde de üretimi gerçekleştirilmektedir. İnsan sağlığına birçok katkısı bulunan turunçgiller, sofralık ve taze tüketiminin yanında marmelat, reçel ve meyve suyu olarak değerlendirilmektedir (Akgün,2006).

Narenciye tüketimi alternatif tüketim olanaklarının çeşitlenmesine bağlı olarak tüketimi sürekli artmaktadır. Dünya üzerine elde edilen bulgulara göre 2019 yılında narenciye üretimi 8,4 milyon hektarlık alanda gerçekleştirilmiştir. Dünya üzerinde narenciye üretim alanlarının en büyük payını Portakal (%48) almaktadır. Portakalın ardından mandalina (%33), Limon (%15) ve greyfurt (%4) gelmektedir. Türkiye'de ise 2019 yılı verilerine göre 174.043 hektarlık alanda üretim gerçekleştirilmiştir (FAO, 2021).

Dünya üretimin %51'lik kısmını portakal oluşturmaktadır. Üretim miktarının fazla olmasının nedeni olarak portakalın meyve suyu sanayisinde kullanılması gösterilmektedir. Dünya da en fazla narenciye ihraç eden ülkeler arasında sırasıyla Güney Afrika, Türkiye ve Mısır yer almaktadır. Narenciye ithal eden ülkeler arasında ise ilk sırada AB ülkeleri ve ardından Rusya gelmektedir (FAO, 2021).

Bu çalışma ile Türkiye'de narenciye üretimi ile ihracatında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Dünyada Narenciye

Dünya turunçgil üretiminde %44,9 ile Asya kıtası ilk sırada yer almaktadır. Asya kıtasının ardından ikinci sırada %34,7 ile Amerika kıtası, üçüncü sırada ise %12,2 ile Afrika kıtası yer almaktadır (Atlı ve Söyler, 2018).

Dünya da yıllar itibariyle narenciye üretimine bakıldığında sürekli bir dalgalanmaların yaşandığı ve üretimin 2016/17 döneminden 2020/21 dönemine kadar geçen sürede azalış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2016/17 döneminden 2020/21 dönemine kadar narenciye üretimi 2017/18 ve 2019/20 dönemleri hariç sürekli artmıştır. Dünya narenciye üretiminde ilk sırayı portakal almaktadır. 2016/17 yılında 53.859 bin ton olan portakal üretim miktarı yıldan yıla inişli çıkışlı bir dağılım göstermiş, göstererek 2020/21 üretim döneminde 49.361 bin tona kadar düşmüştür. Dünya sıralamasında ikinci sırayı alan mandalina ise 2016/17 döneminde 30.343 bin tondan 2020/21 döneminde 33.064 bin tona yükselmiştir. Mandalina üretiminde 2017/18 ve 2019/20 dönemlerinde bir azalma, diğer dönemlerde bir artış gerçekleşmiştir. Üretimde üçüncü sırayı alan limonda 2016/17 döneminden 2020/21 dönemine kadar 2019/20 ve 2020/21 dönemlerinde bir azalma meydana gelmiş, diğer yıllar sürekli artmıştır. Diğer bir üretim çeşidi olan greyfurt ise 2016/17 üretim döneminden 2020/21 üretim dönemine kadar sürekli artmış, sadece 2019/20 döneminde bir azalma göstermiştir (Tablo 1). Dünya narenciye üretiminde portakal en büyük paya sahiptir. Turunçgiller içerisinde en çok portakalın tercih edilmesinde meyve suyu sanayisinde kullanılmasının etkisi oldukça fazladır.

Tablo 1. Dünya'da Yıllar İtibariyle Narenciye Üretimi (Bin Ton)

Dönem/Yıl	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2016/17	53.859	30.343	7.744	6.562	98.508
2017/18	48.191	30.295	7.961	6.620	93.067
2018/19	53.992	32.185	8.810	6.816	101.803
2019/20	45.732	31.878	8.447	6.767	92.824
2020/21	49.361	33.064	8.314	6.859	97.598

Kaynak: USDA, 2021

Dünya da yıllar itibariyle narenciye tüketimine bakıldığında sürekli artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2016/17 döneminden 2020/21 dönemine kadar narenciye tüketimi 2019/20 dönemi hariç sürekli artmıştır. Dünya narenciye tüketiminde ilk sırayı mandalina almaktadır. 2016/17 yılında 28.534 bin ton olan mandalina tüketim miktarı yıldan yıla artış göstererek 2020/21 döneminde 31.260 bin tona ulaşmıştır. Dünya sıralamasında ikinci sırayı alan portakal ise 2016/17 döneminde 28.845 bin ton iken,

2020/21 döneminde 29.179 bin tona yükselmiştir. Portakal tüketiminde tek azalış 2019/20 döneminde gerçekleşmiştir. Tüketimde üçüncü sırayı alan limonda 2016/17 döneminden 2020/21 dönemine kadar sadece 2019/20 döneminde bir azalma göstermiş, diğer yıllar sürekli artmıştır. Diğer bir tüketim çeşidi olan greyfurt ise 2016/17 tüketim döneminden 2020/21 tüketim dönemine kadar sürekli artmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Dünya’da Yıllar İtibariyle Narenciye Tüketimi (Bin Ton)

Dönem/Yıl	Mandalina	Portakal	Limon	Greyfurt	Toplam
2016/17	28.534	28.845	5.494	5.898	68.771
2017/18	28.860	29.903	5.543	6.049	70.355
2018/19	30.409	30.186	6.243	6.135	72.973
2019/20	30.522	28.601	6.047	6.170	71.340
2020/21	31.260	29.179	6.450	6.252	73.141

Kaynak: USDA, 2021

Dünyada yıllar itibariyle narenciye tüketimine bakıldığında 2020/21 sezonunda 73.141 bin ton tüketim gerçekleşmiştir. Tüketilen narenciyenin %43’ünü mandalina, %40’ı portakal, %9’u limon ve %8’ini greyfurt oluşturmaktadır. Son beş yıl narenciye tüketiminde en fazla artış %17’lik oranla limonda yaşanmıştır (Tablo 2). Yine aynı dönem içerisinde Dünya portakal tüketiminde önde gelen ülkeler sıralamasında ilk başta %25’lik oranla Çin gelmekte, ardından %21 ile AB, %16 ile Brezilya gelmektedir. Mandalina tüketiminde ilk sırayı %70’lik oranla Çin, Limon tüketiminde %28’lik oranla AB, greyfurt tüketiminde ise %77’lik oranla Çin almaktadır (TEPGE, 2021: 3).

2019 yılı verilerine göre dünyada narenciye üretimine konu olan 8.4 milyon hektar alan bulunmaktadır. Bu alanların %48’inde portakal, %33’ünde mandalina, %15’inde limon ve %4’ünde greyfurt yetiştirilmektedir. Elde edilen bulgulardan son beş yıl içerisinde narenciye ekim alanlarında %5 artış olduğu görülmüştür. Elde edilen verim oranlarına bakıldığında 2015 yılından 2019 yılına kadar olan dönem içerisinde portakaldan elde edilen verimin sürekli arttığı, verim değerlerinin 2019 yılında 19,4 tona kadar çıktığı tespit edilmiştir. Bu verim oranları mandalina da düşüş eğilimindedir. 2015 yılında mandalinadan elde edilen verim 13,1 ton iken, 2019 yılında 12,9 tona kadar düşmüştür. Aynı dönemler içerisinde limonda ise bir artış görülmektedir. 2015 yılında 16,0 ton olan limonun verimi 2019 yılında 16,3 tona yükselmiştir. Diğer bir narenciye çeşidi olan greyfurtta ise yıllar itibariyle inişli-çıkışlı dalgalanmalar gösterse de artış eğilimindedir. Greyfurtta verim 2015 yılında 25,0 ton iken, 2019 yılında 26,8 ton olmuştur (Tablo 2).

Tablo 3. Dünyada Narenciye Alanı (Bin Ha) ve Verimi (Ton/ha)

Ürünler	2015		2016		2017		2018		2019	
	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim
Portakal	4.012	18,1	3.935	18,5	3.916	18,9	3.936	19,1	4.060	19,4
Mandalina	2.535	13,1	2.524	12,8	2.547	12,9	2.700	12,7	2.757	12,9
Limon	1.065	16,0	1.061	16,2	1.108	15,9	1.178	16,6	1.227	16,3
Greyfurt	355	25,0	362	24,8	331	26,2	370	24,5	346	26,8

Kaynak: FAO, 2021

Dünyada narenciyenin ihracatına yönelik bulgular Tablo 4’te verilmektedir. Tablodan elde edilen bulgular 2020/21 üretim sezonunda dünyada 11 milyon ton narenciye ihracatı yapıldığını ortaya koymaktadır. İhracatta en büyük payı portakal (%43) alırken, portakalın ardından sırasıyla mandalina (%29), limon (%20) ve greyfurt (%8) gelmektedir. Narenciyenin kullanım alanının artmasıyla birlikte talebinde bir artış gözlenmektedir. Narenciye ihracatında 2016/17 döneminden 2020/21 dönemine kadar olan süre içerisinde %6 oranında bir artış görülmüştür (Tablo 4).

Tablo 4. Dünyada Narenciye İhracatı (Bin Ton)

Dönem/Yıl	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2016/17	4.810	2.531	1.996	755	10.092
2017/18	4.876	2.535	2.040	878	10.329
2018/19	4.778	2.857	2.118	812	10.565
2019/20	4.402	2.680	2.680	828	10.002
2020/21	4.584	3.105	2.173	861	10.723

Kaynak: USDA, 2021

Dünya narenciye ithalatına yönelik bulgular Tablo 5'te verilmektedir. Elde edilen son bulgular ekseninde dünyada yaklaşık 10 milyon ton narenciye ithalatı gerçekleşmiştir. İthalatta en büyük payı portaka (%43) almıştır. Portakalın ardından sırasıyla mandalina (%28), limon (%22) ve greyfurt (%8) gelmektedir. 2016/17 sezonundan 2020/21 sezonuna kadar olan dönem içerisinde narenciye ithalatı %8'lik bir artış göstermiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Dünyada Narenciye İthalatı (Bin Ton)

Dönem/Yıl	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2016/17	4.213	2.400	1.894	665	9.172
2017/18	4.537	2.515	1.985	786	9.823
2018/19	4.396	2.634	2.053	724	9.807
2019/20	4.211	2.727	2.082	731	9.751
2020/21	4.207	2.761	2.172	752	9.892

Kaynak: USDA, 2021

2. Türkiye'de Narenciye

Türkiye'de yetiştirilen narenciye çeşitleri üretim dönemlerine göre farklılık göstermekte, üretim dönemleri daha çok Eylül ayından başlayıp Mayıs ayına kadar devam etmektedir. Narenciye ürünleri üretildiği bölgelere göre farklı isimler almış ve her bölge kendine özgü isimlerle özdeşleşmiştir.

Türkiye'de elde edilen son verilere göre, 4,3 milyon ton narenciye üretimi gerçekleştirilmektedir. Üretimin tamamına yakını Akdeniz ve Ege Bölgelerinde yapılmaktadır. Narenciye üretimi Mersin, Adana, Muğla, Hatay ve Osmaniye illerinde yoğunlaşmıştır. Türkiye greyfurt üretiminin %96'sını, limon üretiminin %93'ünü, portakal üretiminin %85'ini, mandalina üretiminin %84'ünü Akdeniz Bölgesi'nde gerçekleştirmektedir.

Türkiye'de narenciye üretimi incelendiğinde 2020/21 yılında 2016/17 sezonuna göre, %1,3 oranında arttığı görülmektedir. Bu dönem içerisinde en büyük artış mandalina da görülürken, en büyük düşüş ise %31 ile portakalda yaşanmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Türkiye'de Narenciye Üretimi (Ton)

Dönem/Yıl	Mandalina	Limon	Portakal	Greyfurt	Turunç	Toplam
2016/17	1.337.037	850.600	420.600	253.120	2.250	4.293.007
2017/18	1.550.469	1.007.133	430.279	260.000	2.124	4.769.726
2018/19	1.650.000	1.100.000	432.150	250.000	2.052	4.902.052
2019/20	1.650.000	1.100.000	432.150	250.000	2.052	4.902.052
2020/21	1.585.629	1.188.517	345.507	238.012	2.609	4.348.742

Kaynak: TÜİK

Son yıllarda narenciye üretiminde özellikle mandalina ve limon türlerinde önemli artışlar olmuştur. Üretimde meydana gelen artışların temel nedenleri arasında verim artışı, modern yetiştiriciliğinin yaygınlaşması gösterilebilir. Son dönemlerde limon fiyatlarının beklentilerin üzerinde olması nedeniyle bahçe tesislerinde en çok tercih edilen tür olmuştur. Bu da limon fidanına olan talebi artırmıştır (Uysal ve Polatöz, 2017).

Türkiye’de narenciye tüketimi yıllar itibariyle Tablo 7’de verilmektedir. Tablodan elde edilen bulgular kapsamında Türkiye’de narenciye tüketiminin 2019/20 sezonunda 2,1 milyon ton civarında gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Son 5 yıl içerisinde narenciye tüketiminde ciddi bir değişiklik görülmemekle birlikte, en büyük artış %76’lık oranla limonda yaşanmıştır. Tüketimde en büyük düşüş ise %17’lik oranla portakalda yaşanmıştır (Tablo 7).

Tablo 7. Türkiye’de Turunçgil Tüketimi (Bin Ton)

Dönem/Yıl	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2015/16	1.240	540	272	45	2.097
2016/17	1.131	580	332	109	2.152
2017/18	874	725	377	49	2.024
2018/19	1.105	882	497	89	2.573
2029/20	1.025	547	478	53	2.103

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de narenciye meyveliklerinin yetiştirilme alanı ve ağaç başına ortalama verimlilik değerleri Tablo 8’de verilmektedir. Tablo 8’de özetlenen bulgular Türkiye’de narenciye meyveliklerinin 2020 yılında 1,6 milyon dekar alana sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 2016 yılından 2020 yılına kadar olan dönem boyunca narenciye meyveliklerin alanının %16, limon alanlarının %56, toplam mandalina alanlarının %28 arttığı görülmektedir. Bu dönem içerisinde portakal alanlarının %13 ve greyfurt alanlarının %18 azaldığı tespit edilmiştir. Verimlilik açısından bir değerlendirme yapılacak olursa meyve veren ağaç sayısında en fazla artış %45 ile mandalina da görülürken, en büyük azalma ise %15 ile greyfurtta görülmüştür (Tablo 8). Son 15 yılda ağaç sayısında ve verimde görülen artışa bağlı olarak mandalina üretim miktarında, dolayısıyla tüketim miktarında da artış gözlenmiştir (Ertek, Dağdemir ve Keskin, 2020).

Tablo 8. Türkiye’de Narenciye Meyveliklerinin Yetiştirilme Alanı (Bin Da) ve Ağaç Başına Ortalama Verimi (Kg)

Ürünler	2016		2017		2018		2019		2020	
	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim
Portakal	527	-	513	-	508	-	502	-	460	-
Mandalina	466	-	507	-	516	-	536	-	598	-
Limon	300	96	324	121	359	126	402	97	469	107
Greyfurt	62	181	54	200	52	200	52	203	51	201
Turunç	0,1	40	0,1	39	0,0	39	0,0	41	0,0	38
Toplam	1.355	-	1.398	-	1.435	-	1.492	-	1.578	-

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de narenciye ihracatına yönelik bulgular Tablo 9’da verilmektedir. Elde edilen bulgulardan yola çıkılacak olursa, Türkiye’de 2020 yılında 1,7 milyon ton narenciye ihracatı gerçekleşmiştir. Bu ihracatın %46’sı mandalinaya, %27’si limona ve %16’sı portakala ve %11’ide greyfurtta yapılmıştır. 5 yıllık

Dönem/Yıl	Mandalina	Portakal	Limon	Greyfurt	Toplam
2016/17	672.664	402.949	448.781	182.303	1.706.697
2017/18	457.271	390.290	472.481	130.443	1.450.485
2018/19	601.137	449.873	627.324	193.130	1.871.464
2019/20	665.388	236.326	472.818	139.249	1.513.781
2020/21	788.281	280.816	470.766	184.478	1.724.341

dönem içerisinde narenciye ihracatında kayda değer bir değişiklik görülmezken, mandalina ihracatında %17, limon ihracatında %5 ve greyfurt ihracatında %1’lik bir artış olmuştur (Tablo 9).

Tablo 9. Türkiye’de Narenciye İhracatı (Ton)

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de narenciye ithalatına yönelik bulgular Tablo 10’da verilmektedir. Tabloda elde edilen bulgular ekseninde 2020 yılında Türkiye’de 82 bin ton narenciye ithalatı gerçekleşmiştir. Gerçekleştirilen ithalatta ilk sırayı %61’lik oranla portakal almaktadır. Portakalın ardından sırasıyla mandalina, limon ve greyfurt gelmektedir. 5 yıllık süre içerisinde narenciye ithalatının 2016 yılına göre

Dönem/Yıl	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2016/17	36.797	22.435	3.082	2.123	64.437
2017/18	48.743	5.729	4.024	2.843	61.339
2018/19	33.232	20.714	3.185	1.462	58.593
2019/20	42.132	21.977	1.979	985	67.073
2020/21	49.721	28.909	2.555	828	82.013

%27 artışı görülmektedir. Narenciye ithalatında en fazla azalma greyfurtta (%61), en fazla artış mandalina (%35) da gerçekleşmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. Türkiye’de Narenciye İthalatı (Ton)

Kaynak: TÜİK

Türkiye narenciye üretiminde önemli bir yere sahip olmasına rağmen az da olsa ithalat yapmaktadır. Türkiye’yi narenciye İthalat yapmaya iten nedenler; üretimin dağınık ve küçük işletmeler tarafından yapılması, iklim koşullarının olumsuzluğu, üretim maliyetlerinin fazlalığı ve pazarlamada yaşanan sorunlar olarak sıralanabilir (Kızıltuğ, 2017).

3. Sektörel Sorunlar ve Çözüm Sorunları

Narenciye üretimine yönelik birçok sektörel problem bulunmaktadır. Bu problemler Türkiye’nin dünya ihracatında miktar olarak elde ettiği pozisyonunu kaybetmesine neden olmuştur. Örneğin ton başına birim ihraç fiyatı son beş yıldır sürekli azalmaktadır. Türkiye’nin narenciye ihracatı 5 yıl öncesine kıyasla miktar olarak yaklaşık %47 artmıştır. Ancak narenciyeden elde edilen gelir aynı dönemlere kıyasla yaklaşık %11 gerilemiştir. Türkiye, 5 yıl öncesine kıyasla portakalı ton başına %44, mandalınayı yaklaşık %37, limonu yaklaşık %28 ve Greyfurtu yaklaşık %31 daha ucuza ihraç etmektedir.

Türkiye’nin dış alım satımında pazarlama sorunları bulunmaktadır. Türkiye elindeki pazarları korumak için daha ucuz ihracat gerçekleştirdiğinden, zamanla birlikte rekabet gücünü kaybetmiştir. Örneklendirme yapılacak olursa Türkiye mandalınadan ton başına ortalama 458\$ gelir elde etmektedir. Bu rakam Çin’de ortalama 1.335\$ ve İspanya’da ortalama 950\$ seviyelerindedir. Portakaldan ise Türkiye ton başına ortalama 383\$ gelir sağlarken, Mısır ortalama 860\$ ve İspanya ortalama 850\$ gelir elde etmektedir. Limonda da benzer bir durum söz konusudur. Türkiye’nin ton başına ihracat fiyatı ortalama 514\$ iken, İspanya’da ortalama 1.390 \$, Arjantin’den ortalama 960\$ ve Meksika’da ise ortalama 750\$’dir. Greyfurtun ihracat fiyatı ise ton başına ortalama 513\$ seviyesindedir.

Türkiye narenciye ihracatının önemli bir kısmını Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Irak’a gerçekleştirmektedir. Türkiye’nin toplam ihracatının yaklaşık %68’lik kısmı bu ülkelere yapılmaktadır. Fakat dünyada narenciye talebinin %40’lık kısmı AB üyesi ülkelere gelmektedir. AB yaklaşık 7.000.000 tonluk bir narenciye pazarına sahiptir. Türkiye’nin AB pazarından toplandı aldığı pay %3 civarındadır. En önemli ithalatçı ülkeler arasında yer alan Almanya, Fransa ve Hollanda gibi ülkelere narenciye satılmamakta ve bu pazarlarda İspanya ile rekabet edilememektedir.

Dünyada sofralık narenciye ticaretinde 18 milyon tonla, yaklaşık 15 milyar dolarlık bir Pazar hacminden söz edilmektedir. Endüstriyel narenciye ürünlerinin ticaretinde ise yaklaşık 10 milyar dolarlık bir pazar payı bulunmaktadır. Bu pazardan Türkiye’nin aldığı pay %1’in altında kalmakta, bununla birlikte yaklaşık 20.000.000 dolarlıkta ithalat yapılmaktadır. Bu bulgulardan hareketle sofralık narenciye üretimi ve ihracatında katma değer yaratacak, işleme sanayisini geliştirecek yeni politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Narenciye dış satımında söz sahibi yabancı ülkelerin ürün arzı, yılın büyük bir bölümünde devam etmektedir. Fakat Türkiye’de bu süre oldukça kısadır. Bu durum rekabet gücünü azaltmaktadır. Bu

noktada Türkiye'nin narenciye üreticisinin kayıp yaşamaması ya da mevcut kayıpların azaltılması için soğuk hava zinciri ve depolama sayılarını artırması gerekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son yıllarda elde edilen veriler ışığında Türkiye'de 4,3 milyon ton narenciye üretimi gerçekleştirilmektedir. Üretim tamamina yakını Akdeniz ve Ege Bölgelerinde yapılmaktadır. Narenciye üretimi Mersin, Adana, Muğla, Hatay ve Osmaniye illerinde yoğunlaşmıştır. Türkiye greyfurt üretiminin %96'sını, limon üretiminin %93'ünü, portakal üretiminin %85'ini, mandalina üretiminin %84'ünü Akdeniz Bölgesi'nde gerçekleştirmektedir.

Bu çalışma ile Türkiye'de narenciye üretimi ve ihracatında yaşanan sorunlar ve bunlara yönelik çözüm önerileri ortaya konulmuştur. Türkiye ürettiği narenciyenin %37'lik kısmını ihraç etmektedir. Türkiye narenciye ihracatının önemli bir kısmını Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Irak'a gerçekleştirmektedir.

Türkiye'nin dış alım satımında pazarlama sorunları bulunmaktadır. Türkiye elindeki pazarları korumak için daha ucuz ihracat gerçekleştirdiğinden, zamanla birlikte rekabet gücünü kaybetmiştir Narenciye dış satımında söz sahibi yabancı ülkelerin ürün arzı, yılın büyük bir bölümünde devam etmektedir. Fakat Türkiye'de bu süre oldukça kısadır. Bu durum rekabet gücünü azaltmaktadır.

Sonuç olarak yaşanan bu kayıpların önlenmesinde soğuk hava zinciri, depolama sayısının artırılması, dış ticarete pazarlama sorunlarının giderilmesi, işleme sanayisinin geliştirilmesi ve ihracatta rekabet gücünün artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akgün, C., 2006. Turunçgiller Sektör Profili. Dış Ticaret Şubesi Uygulama Servisi.

Atlı, H.F., & Söyler, O. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Turunçgil Üretimine ve İhracatının Değerlendirilmesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 79, 357-366.

Ertek, N., Dağdemir, V., & Keskin A. (2020). Türkiye'de Mandalina Piyasasının Ekonomik Analizi ve Pazarlama Marjları, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 51 (2) , 119-125.

FAO, (2021). Food and Agriculture Organization of The United Nations Statistics Division, (<http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>). (Erişim Tarihi: 15.09.2022)

Kızıltuğ, T. (2017). Hatay İlinin Portakal Üretimi ve Dış Ticarete İşletmelerin Pazarlama Stratejileri, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

USDA, (2021). The United States Department of Agriculture, (<http://www.usda.gov>). (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

Uysal, O., & Polatöz, S. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Turunçgil Üretimi ve Dış Ticareti, Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi, 22, 4-9.

TÜİK, (2021). Türkiye İstatistik Kurumu, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111>(Erişim Tarihi: 20.11.2022).

MUÂHÂT: HZ. PEYGAMBER'İN VEFA TOPLUMUNU İNŞA SÜRECİ**Doktor Öğretim Üyesi, KENAN KARAGÖZ**

Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kenankaragoz25@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4414-8317>**ÖZET**

Ebû Seleme el-Mahzûmî (r.a.) ile başlayan Medine'ye hicret süreci İkinci Akabe Biati'ndan sonra hız kazanmış, bireysel ya da gruplar halinde Mekke'den yola çıkan muhacirler Medine'nin sosyo-kültürel, demografik, ekonomik ve iklimsel gerçekleriyle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bu durum, yaşanan sosyo-ekonomik problemleri çözmeye yönelik, birbirini tamamlayan birtakım kararlar alınmasına vesile olmuştur. Bu kararlardan biri de Muhacir ve Ensar arasında gerçekleşen, İslam toplumunun iç dinamiklerini harekete geçirmeyi hedefleyen, bir sosyal sorumluluk projesi olan muâhâtır.

Hicretten yaklaşık beş ay sonra sayıları doksan veya yüz kişiden oluşan Ensar ve Muhacir'i Enes bin Malik'in evine çağırarak Hz. Muhammed (s.a.v) İslam'da din kardeşliğinin asıl olduğunu vurgulayarak orada hazır bulunanları ikişerli bir şekilde diyet ve fidye gibi hususlar başta olmak üzere her konuda birbirlerine destek olmaları için kardeş ilan etmiştir. Şahsi çıkarların ve maddi menfaatlerin söz konusu olmadığı bu antlaşmanın ana hedefi; toplumdaki vefa duygusunu geliştirmek ve sevgi bağlarını güçlendirmektir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) gözetiminde ve denetiminde yürütülen bu muahede, muhacirlerin Medine'ye uyum sağlamasında son derece etkili ve faydalı olmuş; sosyal bütünleşmeyi sağlayarak savaş hali dahil her koşulda birlikte hareket etme bilincini geliştirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) hicretten sonra yaklaşık beş ay boyunca ahabını gözlemlemiş, onların mizaç ve istidatları hakkında edindiği izlenimler sonucu, kimlerin birbiriyle daha uyumlu olacağı ya da eksikliklerini tamamlayacağı hususunda bir karara varmıştır. Bu yöntemle mikro ölçekte gerçekleşmesi hedeflenen uyum, makro düzeyde kolektif şuura dönüşmüştür. Bu ortak hareket etme kültürü ilerleyen yıllarda İslam'ın hem Arap coğrafyasında hem de farklı coğrafyalarda karşılık bulmasına ve kalıcı olmasına imkân tanımıştır. Bu tebliğ; Ensar ve Muhacir arasında tesis edilen kardeşlik hukukunun temel gerekçelerini ve akıbetini irdeleyen, ahde vefanın önemini vurgulayan, dönemin sosyo-kültürel değerlerine ışık tutan bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Ahd, Sosyal sorumluluk, Ahde vefa, Kolektif şuur, Ensar, Muhacir, Uhuvvet

MUAHAT: THE PROPHET'S PROCESS OF BUILDING A COMMUNITY OF LOYALTY

ABSTRACT

The migration process to Medina, which started with Abu Salama al-Mahzûmî (r.a.), accelerated after the Second Akabe agreement and the immigrants who set out from Mecca individually or in groups had to face the socio-cultural, demographic, economic and climatic realities of Medina. This situation led to a number of complementary decisions aimed at solving socio-economic problems. One of these decisions is Muahat, a social responsibility project that took place between Muhajir and Ansar, which aims to mobilize the internal dynamics of the Islamic society.

About five months after the migration, the Prophet invited Ansar and Muhajir, consisting of ninety or a hundred people in number, to Anas bin Malik's house. Muhammad (s.a.v) emphasizing that religious brotherhood is the main thing in Islam, he declared those present there to be brothers in twos to support each other in everything, especially in matters such as blood money and ransom. The main goal of this agreement, in which self-interests and material interests are not in question, is to develop a sense of loyalty in society and strengthen the bonds of love. This treaty, which was carried out under the supervision and supervision of the Prophet was extremely effective and beneficial in the adaptation of the Muhajireen to Madinah; it ensured social integration and developed the consciousness of acting together in all circumstances, including in case of war.

Hz. The Prophet, after the migration, he observed his companions for about five months, and as a result of the impressions he gained about their temperaments and abilities, he came to a decision about who would be more compatible with each other or complete each other's shortcomings. With this method, the harmony aimed to be realized at the micro scale has turned into collective consciousness at the macro level. This culture of joint action enabled Islam to find a response and become permanent both in the Arab geography and in other geographies in the following years. This communique is a study that examines the basic reasons and the aftermath of the brotherhood law established between Ansar and Muhajir, emphasizes the importance of loyalty, and sheds light on the socio-cultural values of the period.

Keywords: Treaty, Social responsibility, Fidelity, Collective consciousness, Ansar, Muhajir, Brotherhood

1. GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insanoğlu çevresiyle kurduğu ilişkiler sayesinde hayatını idame ettirebilir. Sevgi, saygı ve ilgi gibi duygularını tatmin etmek; korku, üzüntü ve öfke gibi olumsuzlukların üstesinden gelebilmek için kendisine güven veren veya kendisini güvende hissetmesine vesile olan aile, akraba ve arkadaş ilişkisine ihtiyaç duyar. Bu da bireylerin dayanışma ruhuyla hareket etmesini ve işbirliğine açık davranış örüntüsüne sahip olmasını zorunlu kılar. Bu vesileyle oluşan teamüller toplumların törelerini, gelenek ve göreneklerini ortaya çıkarır. Zamanla kemikleşen bu sosyal yaşam ilkeleri toplumların belirleyici ve ayırt edici özelliği haline gelir. İslam öncesi Arap toplumunu diğer milletlerden ayıran bazı hususiyetler vardır. Bedevi ve hadarî olarak yaşamaları, siyasi birlikten yoksun oluşları, dini inanç ve tutumları, hayata bakış açıları, sosyal ilişkileri ve özellikle asabiyet duygusu bu duruma örnek verilebilir. Asabiyet; kabile üyelerini ve müttefiklerini haklı ya da haksız her koşulda müdafaa etme güdüsüdür. Sosyal dayanışmanın en temel ilkesi olan bu duygu, Arap coğrafyasına egemen olmuş, sosyal ilişkilerin belirlenmesinde başrol üstlenmiştir. Öyleki herhangi bir kabileye üye olmayan ya da himayesinde bulunmayan kadın veya erkek ganimet olarak görülmüştür.¹ Tek başına hareket etmenin mümkün olmadığı bu coğrafyada siyasi, askeri, içtimai ve ticari ilişkilere yön veren ilâf, hilf, eman (civar), velâ gibi Araplara özgü geleneksel dayanışma biçimleri uygulanmıştır. İşbirliğini esas alan, karşılıklı hak ve sorumluluklar içeren bu anlaşmalar ile özellikle can ve mal güvenliği teminat altına alınmıştır. Açık alanlarda yaşayan bedevi ve hadarîlerin, saldırılara karşı koyabilmek için başvurduğu bu yöntemler hayatın olağan akışını destekler niteliktedir. Örneğin Kureyş kabilesi, yol güzergâhında yer alan kabileler ve devlet yöneticileriyle yaptığı anlaşmalar (ilâf) vasıtasıyla kervanların güvenliğini sağlamıştır.² İlâfi da kapsayacak şekilde hem ticari hem askeri hem de içtimai savunma mekanizması olan “hilm” antlaşması Arapların sıklıkla müracaat ettikleri, dostluk ve dayanışmayı esas alan yemin türüdür.³ Temel felsefesi haksızlığa uğrayan kişilerin hukukunu korumaktır. Bununla birlikte iki veya daha fazla kabilenin bir araya gelerek üçüncü bir kuvvete karşı ittifak kurması ve bir savunma paktı oluşturması da hilf olarak isimlendirilir. Bi'setten önce Mekke'de teşekkül eden Hilfü'l-mutayyebin, Hilfü'l-ahlâf ve Hz. Peygamber'in yirmi veya otuz beş yaşında iken üyesi olduğu

¹ Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddemetü İbn-i Haldun: Kitabu'l-İber ve divanu'l-mübtede ve'l-haber fi tarihi'l-Arap ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asaruhum min-zevi's sultani'l-ekber*, thk. Halil Şehade, Süheyl Zekkar (Byrut: Daru'l-Fikr, 2001), 1/159-168.

² Muhammed b. Sa'd b. Meni' İbn Sa'd ez-Zühri, *Kitabü't-tabakatü'l-kebir: et-tabakatü'l-kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012), 1/64.; Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberi, *Camii'l-beyan an te'vili'l-Kur'an*, thk. İslam Mansur Abdulhamid ve diğerleri (Kahire: Daru'l-Hadis, 2010), 11/718.; Cevad Ali, *el Mufasssal fi tarihi'l-Arap kable'l-İslam* (Bağdat: Camiat-u Bağdat, 1993), 4/378.

³ Ebu't-Tahir Muhammed b. Yakup Firuzabadi, *Kamusu'l-muhit* (Lübnan, Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, 2004), 409.

Hilfû'l-fudûl bu amaçlarla kurulmuş en meşhur ittifaklardır.⁴ Azad edilen köle ile efendisi arasında yapılan muvâlât sözleşmesi ise sosyal dayanışmayı destekleyen, sonuçları itibariyle taraflara hukuki sorumluluklar yükleyen bir anlaşmadır. Fıkıh literatüründe velâ olarak isimlendirilen bu anlaşma ile azad edilen kölenin topluma uyum sağlaması hedeflenmiştir. Efendisi onu kendi ailesini koruyup kolladığı gibi gözetecek ve muvâlât sözleşmesinden doğan hükmi akrabalık bağına riayet edecektir.⁵

Araplar, ikamet ettikleri bölgelere yabancıların izinsiz girmesini hoş karşılamaz, bu tür davranışları egemenlik haklarına müdahale olarak değerlendirirdi. Bundan dolayı ister tacir, ister seyyah isterse misafir olsun müstecir olmadığı sürece can ve mal güvenliğini teminat altına alamazdı. Haksızlığa uğramaktan, canına ve malına zarar geleceğinden endişe eden kişi veya kişiler, nüfuz sahibi aşiretlerin kendilerini himaye etmesini talep ederdi. Emân veya civâr olarak bilinen bu dayanışma kültürü Araplar arasında oldukça yaygındı.⁶

Anlaşmanın söz konusu olmadığı durumlarda doğal hukuk, yağma ve kıtal üzerine inşa edilmiştir. İki kabilenin birleşip başka bir kabileye saldırması ya da güçlü olanın fırsat bulduğunda ahdini hiçe sayarak müttefikini bile hedef alması mümkündür. Bu tehlike ve tehditleri savuşturmak için dayanışmayı ve işbirliğini esas alan ilâf, hilf, eman (civar), velâ gibi müesseseler ortaya çıkmıştır.⁷

Araplarda anlaşma hukukunu tarif ve tayin eden diğer ibare ve ifadeler ise şunlardır: "صَالِحٌ", "إِتِّقَ", "وَأْتَقَ", "عَاهَدَ", "عَاقَدَ".

"صَالِحٌ" fiilinden müştak olduğunda "fesadın zıddı, iyilik ve istikamet hali, fesadı izale etme, barış, bir şeyi iyi ve güzel yapmak, onarmak, ıslah etmek, aralarını bulmak, barıştırmak, ittifak etmek, antlaşmak" manalarına gelir.⁸ Akade "عَهَدَ" fiili, "ip ve benzeri şeyleri düğümlemek, muayyen mülazemete dayanan iki taraf arasındaki birliktelik, yazıya geçirilmiş ahit, bir şeyi diğerine sağlam surette bağlayan düğüm veya bağ, nikâh veya satış akdinde olduğu gibi karşılıklı bağlanmaları" ifade eder.⁹ Ahede "عَهْدٌ", "iki kişi arasındaki antlaşma, antlaşmayı muhafaza etmek, antlaşmaya riayet etmek ve saygı göstermek, söz, yemin, eman, zimmet,

⁴ Ebu Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Cemal Sabit, Muhammed Mahmud, Seyyid İbrahim (Kahire: Daru'l-Hadis, 2004), 1/103-105.

⁵ Firuzabadi, *Kamusu'l-muhit*, 1902-1903.; Cevad Ali, *el Mufasssal fi tarihi'l-Arap kable'l-İslam*, 4/366-370.

⁶ Firuzabadi, *Kamusu'l-muhit*, 322.; Cevad Ali, *el Mufasssal fi Tarihi'l-Arap Kable'l-İslam*, 4/361-365.

⁷ Cevad Ali, *el Mufasssal fi tarihi'l-Arap kable'l-İslam*, 5/628-631.

⁸ Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasan İbn Düreyd el-Ezdi el-Basri, *Cemheretü'l-luga*, thk. Remzi Münir Ba'lebeki (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1987), 1-542/543.; Ebu Nasr İsmail b. Hammad Cevheri, *es-Sihah tacü'l-luga ve sıhahi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Attar (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1990), 1-383.; Firuzabadi, *Kamusu'l-Muhit*, 990.

⁹ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 2/668.; Cevheri, *es-Sihah tacü'l-luga ve sıhahi'l-Arabiyye*, 2/510.; Firuzabadi, *Kamusu'l-muhit*, 1185.

sözleşme, vasiyet” anlamlarına gelmektedir.¹⁰ Veseka "وَتَّقَى" fiili de “güvenmek, itimat etmek, sağlamlık” demektir.¹¹ Vefeka "وَفَقَى" fiili, “bir toplumun veya iki şeyin arasında hasıl olan mutabakat, tevafuk, uygunluk, fikirde birlik, tek bir hedefte uzlaşma, karara varış” gibi anlamlar içerir.¹² Özetle antlaşma; birey, toplum veya kurumlar arasında karşılıklı rıza esasına dayanan, bağlayıcı ilkeler bütünüdür.

2. MUAHAT

Bi'set'in ilk yıllarından itibaren kadim Arap kültürünün kemikleşmiş sosyal yapısıyla mücadele etmek zorunda kalan Müslümanlar şiddetli bir muhalefetle karşılaşmış; duygusal, sözel ve fiziksel şiddete maruz kalmışlardır. Sıkıntıların üstesinden gelebilmek için birlikte hareket etmiş ancak imkânları kısıtlı olduğundan mukavemet gösterememişlerdir. Pasif direnişi tercih etmiş, şiddete başvurmamışlardır.¹³ Bu durum karşısında birlikte hareket etme duygusunun oluşması ve ortak bilincin gelişmesi için Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde, Hz. Peygamber'in nezaretinde bir araya gelmişlerdir. Mescidi Haram'ın sınırları içerisinde ve Sefa tepesinin eteklerinde yer alan bu ev, tebliğin ilk yıllarından Hz. Ömer'in Müslüman oluşuna kadar misyonunu devam ettirmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) irşad faaliyetiyle mü'minleri birleştiren, yardımlaşma ve dayanışma duygusunu pekiştiren kolektif şuurun temelleri de burada atılmıştır.¹⁴ Artan baskılar neticesinde aralarında Osman b. Affân, Ca'fer b. Ebû Tâlib, Osman b. Maz'ûn, Zübeyr b. Avvâm, Hâlid b. Saîd, Abdullah b. Cahş, Abdullah b. Mes'ûd, Abdurrahman b. Avf, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Mus'ab b. Umeyr gibi meşhur sahabilerin yer aldığı bir grup Habeşistan'a hicret etmiş, Mekke'de teşekkül eden dayanışma hukukunu burada devam ettirmişlerdir.¹⁵

Mekkeli Müslümanlar insani değerleri önemseyen, sınıf farkını ve etnik kökeni yüceltmeyen anlayışı benimsedikleri için dışlanmışlardır. Medine'nin hicret yurdu olarak tayin edilmesiyle de peyderpey buraya göç etmişlerdir.¹⁶ 20 Eylül 622'de Medine'ye hicret eden Hz. Peygamber,

¹⁰İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 2/661.; Cevheri, *es-Sihah tacü'l-luga ve sıhahi'l-Arabiyye*, 2/515.; Firuzabadi, *Kamusu'l-muhit*, 1227.

¹¹ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 1/430.; Cevheri, *es-Sihah tacü'l-luga ve sıhahi'l-Arabiyye*, 4/1562.; Firuzabadi, *Kamusu'l-muhit*, 1847.

¹²Muhammed b. Mükrim İbn Manzur el-Misri, *Lisanu'l-Arap*, thk. Abdullah Aliyyü'l-Kebir, Muhammed Ahmed Hasebullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli (Kahire: Daru'l-Maarif, bty.), 4/4884.; Firuzabadi, *Kamusu'l-muhit*, 1889.

¹³ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/246.

¹⁴Ebu Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullâh İbn Abdülber, en-Nemeri, *el-İstia'b fi Ma'rifeti'l-Ashab*, thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdulmevcud (Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 1/218-219. İbn Sa'd, *Kitabü't-tabakati'l-kebir: et-tabakatü'l-kübra*, 3/183-185.

¹⁵ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/226.

¹⁶ İbn Sa'd, *Kitabü't-tabakati'l-kebir: et-tabakatü'l-kübra*, 1/174.

kendisinden önce şehre gelen muhacirlerin intibak sorununu çözmek, ibate ve iâşe ihtiyaçlarını karşılamak için bir takım girişimlerde bulunmuş ayrıca Ensar'ın yaşadığı tecezziyi de dikkate alarak hareket etmiştir. İslami ilkeler etrafında bir araya gelen Ensar-Muhacir ilişkisinin temel dinamiklerini belirlemiş ve süreci başından sonuna takip etmiştir.¹⁷

Ensar-muhacir dayanışmasını yakından gözlemlemek, ashabın karakteristik özelliklerini müşahade etmek ve birlikte hareket etmelerine fırsat vermek için Hz. Peygamber'in (s.a.v) Medine'de yaptığı ilk iş mescit inşa etmek olmuştur. Mescid'in arsası satın alınmış fakat malzeme ve işçiliğe para ödenmemiştir. Malzemenin hazırlanmasında ve inşaat yapımında Hz. Peygamber dahil herkes canı gönülünden çalışmış ve el birliğiyle Mescid-i Nebi'yi inşa etmişlerdir. Ensar ve Muhacir'e güzel sözlerle iltifat eden Hz. Peygamber, ashabın söylediği şiirlere eşlik etmiş, zaman zaman yaşanan olumsuzluklara da müdahale etmiştir. Yedi ay süren bu çalışma Ensar ile Muhacir'in kaynaşmasına çok büyük bir katkı sağlamıştır.¹⁸

Hicretten yaklaşık beş ay sonra, inşaat çalışması sürerken Hz. Peygamber, Ensar ve Muhacirden oluşan yaklaşık yüz kişilik bir grubu Enes b. Malik'in evinde toplamış ve İslam'da "Hilf" yoktur; din kardeşliği esastır, buyurarak orada bulunanları ikişerli şekilde kardeş ilan etmiştir. Fidyeye ve diyet başta olmak üzere her konuda birbirlerine yardımcı olacaklarına dair onlardan söz almıştır.¹⁹ Ensar-Muhacir arasında tesis edilen bu akitle aşağıdaki kazanımlar elde edilmiştir.

- Muhacirler mülteci konumundan çıkarılmış, şehrin asli unsuru haline getirilmiştir.
- Hilf, eman, vela, civar gibi sözleşmelerde taraflardan biri üstünlüğü diğeri acizliği temsil eder. Muahatta ise eşitlik ilkesi esas alınmış, muhacirlerin onur ve haysiyetleri korunmuştur.
- Genellikle ticaretle meşgul olan Muhacirler'in Medine'deki iş koşullarına uyum sağlaması ve iş bulması kolaylaşmıştır.
- Muhacirlerin sıra hasretini bir nebze de olsa dindirmiştir.

¹⁷Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi, *el-Meğazi*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Ata (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 1/173.; Ebu Zeyd Ömer b. Şebbe b. Abide en-Nemeri, *Tarihu'l-Medineti'l-münevvereh: Ahbaru'l-Medineti'l-münevvereh*, thk. Ali Muhammed Dandal, Yasin Sadeddin Beyan (Beyrut:Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012), 1/252. "Burada ifade edilen tecezziden maksat akidevi ayrışmadır. 1. ve 2. Akabe Biatlerinden sonra İslam'ın hızla yayıldığı Medine'de aynı ailede yaşayan bireylerin farklı inançlara sahip olması durumudur. Yani baba Müslüman oğlu müşrik yada oğlu Müslüman baba müşrik gibi ayrışmalar Hz. Peygamber'in dikkate aldığı hususlardandır. Mekke'de yaşanan sorunların tekrarlamaması için çaba sarf ettiği görülür."

¹⁸ Mustafa Ağırman, *Hz. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2010), 48-53.

¹⁹Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el- Buhari, *el-Camiu's-sahih*, (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslami, 1979), Kefale, 2.; Edeb, 67.

-Henüz hicret etmemiş olan muhacirlere, Medine'ye geldikleri takdirde ne ile karşılaşacakları ve nasıl muamele görecekları somut bir örnekle ortaya konmuş, bir manada hicret teşvik edilmiştir.

-Kolektif bilincin oluşum sürecini hızlandırmış ve kökleşmesine vesile olmuştur.

-Yardımlaşma ve dayanışmayı pekiştirmiştir.

-Din kardeşliği, ümmetin temel yapı taşı olmuştur.

-Medine'de meskûn Yahudi ve müşriklere açık ve net bir mesaj verilmiş, muâhâtın fitne, kıtal ve yağmayı esas alan anlaşmalardan farklı olduğu, kimseyi hedef almadığı belirtilmiştir.

-Muâhât'ın sağladığı istikrar ve güven ortamı Medine Vesikası'na ön ayak olmuştur.

Muâhât ile kardeş kılınan kimi sahabilerin isimleri ise şöyledir:

Muhacir	Ensar
Abdurrahman b. Avf	Sa'd b. Rebi'
Ammar b. Yasir	Huzeyfe b. Yeman
Sa'd b. Ebu Vakkas	Sa'd b. Muaz
Mus'ab b. Umeyr	Ebu Eyyub el-Ensari
Selman-ı Farisi	Ebu'd-Derda
Erkam b. Ebu'l-Erkam	Ebu Talha Zeyd b. Sehl
Osman b. Affan	Evs b. Sabit
Ömer b. El-Hattâb	İtban b. Malik
Ebu Bekir Abdullah b. Kuhafe	Harice b. Zeyd
Ebu Huzeyfe b. Utbe	Abbâd b. Bişr
Ebu Zer el-Gıfari	Munzir b. Amr
Utbe b. Gazvan	Ebu Ducane
Zeyd b. Harise	Useyd b Hudeyr
Talha b. Ubeydullah	Ka'b b. Malik
Habbab b. Eret	Cebr b. Atik
Bilal-i Habeşî	Ebu Rüveyhâ
Hâtıb b. Ebû Beltea	Uveym b.Sâide ²⁰

²⁰İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/368-373.; İsmail b. Ömer İmadüddin Ebu'l-Fida İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, (Katar: Vüzeratü'l-Evkaf ve's-Şuu'ni'l-İslami, 2010), 3/506-510.

3. SONUÇ

Toplumun sosyal ve kültürel değerlerini, iktisadi ve siyasi faaliyetlerini belirleyen asabiyyet duygusu, İslam'ın uhuvvet ilkesiyle mücadele etmiş; toplumda taban bulmaması için caydırıcı ve cezalandırıcı tüm geleneksel yöntemleri kullanmıştır. Kardeşlik hukuku ve dayanışma ruhuyla bu saldırılara karşılık verilmiş, kan bağının değil ortak inanç ve değerlerin daha birleştirici olduğu ispatlanmıştır. Mekke döneminde duygu ve davranışlara yansıyan uhuvvet, Medine döneminde yerini muâhât akdine bırakmıştır. Bu antlaşma; birlikte hareket etme, savunma stratejileri geliştirme, yeti ve yetenekleri keşfetme fırsatı vermiştir.

Muhacirler ticaret konusunda oldukça tecrübeli, cesur ve girişimciydi. Ensari kardeşlerine yük olmamış, çalışmayı tercih etmişlerdi. Örneğin Abdurrahman b. Avf gün boyu çarşıda alım-satım işleriyle meşgul olmuş, gün bitiminde kazandığı para ile yağ ve peynir alıp kardeşi Sa'd b. Rebi'nin evine dönmüştür. Hz. Ebu Bekir elbise ve kumaş, Hz. Osman ise meyve ve hububat ticaretiyle uğraşmış, Zübeyr b. Avvam, Baki çarşısında kasaplık yapmıştır. Kardeşi İtban b. Malik'in bahçesinde çalışan Hz. Ömer de fırsat buldukça tüccarlar arasında arabuluculuk yapmıştır. Muâhâtın sağladığı huzur ve dayanışma ortamı muhacirlerin öz güvenini yerine getirmiş, garipliklerini izale etmiştir.

Muâhât sosyal ve iktisadi alanla sınırlı kalmamıştır. Asıl kritik görevini askeri sahada yerine getirmiştir. Bedir savaşından Tebuk seferine kadar askerin disiplinli bir şekilde hareket etmesine, fedakâr olmasına ve cesurca savaşmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca savaşın sonucunu belirleyen, birlikte hareket etme kabiliyetinin yerleşip gelişmesine de imkân tanımıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra Arap yarımadasını etkisi altına alan ridde hareketlerinin bastırılmasında, ilk dönem İslam fetihlerinin başarılı olmasında muâhâtın etkisi rahatça görülür. İstişare, dayanışma ve yardımlaşma kültürünü uhuvvet duygusuyla pekiştiren bu girişim Kur'an-ı Kerim tarafından onaylanmış ve mü'minlerin ancak birbirlerine kardeş olabileceği vurgulanmıştır. Ensar'ın fedakârlığı methedilmiştir. : “Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır.”(Haşır/59) Bütün bu olumlu gelişmelerin banisi ise karizmatik otoritesi ile insanlara güven veren, onlara vicdani ve insani misyonlar yükleyen, ortak bilincin gelişebilmesi için ilahi kuralları harfiyen uygulayan Hz. Muhammed (s.a.v)'dir.

KAYNAKÇA

- Ağırman, Mustafa. *Hız Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2010.
- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Camiu's-sahih*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslami, 1979.
- Cevad Ali. *el Mufasssal fi Tarihi'l-Arap Kable'l-İslam*. Bağdat: Camiat-u Bağdat, 1993.
- Cevheri, Ebu Nasr İsmail b. Hammad. *es-Sıhah tacü'l-luga ve sıhahi'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafur Attar. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1990.
- Firuzabadi, Ebu't-Tahir Muhammed b. Yakup. *Kamusu'l-muhit*. Lübnan, Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, 2004.
- İbn Abdülber, Ebu Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah en-Nemeri. *el-İstia'b fi Ma'rifeti'l-Ashab*. thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdulmevcud. 4 Cilt. Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- İbn Düreyd, Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi el-Basri. *Cemheretü'l-Luga*. thk. Remzi Münir Ba'lebeki. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1987.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddemetü İbn-i Haldun: Kitabu'l-İber ve divanu'l-mübtede ve'l-haber fi tarihi'l-Arap ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asaruhum min-zevi's-sultani'l-ekber*. thk. Halil Şehade, Süheyl Zekkar. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2001.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. thk. Cemal Sabit, Muhammed Mahmud, Seyyid İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 2004.
- İbn Kesir, İsmail b. Ömer İmadüddin Ebu'l-Fida. *el-Bidaye ve'n-nihaye*. Katar: Vüzeratü'l-Evkaf ve's-Şuu'ni'l-İslami, 2010.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim el-Mısri. *Lisanu'l-Arap*. thk. Abdullah Aliyyü'l-Kebir, Muhammed Ahmed Hasebullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli. 6 Cilt. Kahire: Daru'l-Maarif, bty.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri. *Kitabü't-tabakati'l-kebir: et-tabakatü'l-kübra*. thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012.
- İbn Şebbe, Ebu Zeyd Ömer b. Şebbe b. Abide en-Nemeri. *Tarihu'l-Medineti'l-münevvere: Ahbaru'l-Medineti'l-münevvere*. thk. Ali Muhammed Dandal, Yasin Sadeddin Beyan. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012.
- et-Taberi, Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Camiu'l-beyan an te'vili'l-Kur'an*. thk. İslam Mansur Abdulhamid ve diğerleri. 12 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 2010.
- Vakıdi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi. *el-Meğazi*. thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Ata. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.

AKRAN KÜLTÜRÜ VE AKADEMİK SOSYALLEŞME

Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN *

* Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, burcugezersen@firat.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3782-2377

Özet

Kültür, çocukların tüm sosyalleşme deneyimlerinde ve sosyal etkileşimlerinde yer alır. Çocukluktan ergenliğe geçişi karakterize eden bir takım değişimler, fırsatlar ve zorluklar söz konusudur. Hayatın bu aşaması, fiziksel, bilişsel, sosyal ve akademik değişimlerle doludur. Okul, akranlar arasında sosyalleşmek ve kültürel bir benlik duygusu oluşturmak için birincil bağlamdır. Kültürel sosyalleşmenin gerçekleşmesinde okullardaki akran ağları önemlidir. Kültürel değerler, inançlar ve davranışlar hakkındaki öğrenme süreci olarak ifade edilebilecek olan kültürel sosyalleşme, çocukların olumlu bir kültürel kimlik geliştirmelerine yardımcı olur. Kültürel kimlik, bireyin kendi kültürel grubuna karşı aidiyet duygularını, değerlerini ve tutumlarını içerir. Okullarda akranlarıyla yoğun zaman geçiren çocuklar için akranlar, kültürel sosyalleşme yoluyla kültürü sürdürmede ve öğrenmede en önemli sosyalleşme araçlarından biri haline gelir. Akran bağlamı, çocukların yaşam doyumunu, başarısını ve akademik motivasyonunu olumlu yönde etkilemek için yüksek bir potansiyele sahiptir. Olumlu akran ilişkileri, sosyal ve duygusal gelişime önemli katkılar sağlar. Çocuklar, arkadaşlarının sunduğu sosyal ve duygusal destekten yararlanır ve akranlarıyla etkileşim kurarak önemli sosyal beceriler öğrenirler. Akranların sosyal dünyasında başarılı bir şekilde gezinmek kimi zaman zor olabilir. Tüm çocuklar zaman zaman akran çatışmaları, reddedilme, sosyal dışlanma ve mağduriyet dahil olmak üzere çeşitli zorluklar yaşar. Arkadaş edinmek, arkadaşlığı sürdürmek ve akran grubu dinamikleriyle başa çıkmak, duygularını anlama ve yönetme, dürtülerini kontrol etme gibi kişisel becerilerin yanı sıra, başkalarını anlama, etkili iletişim kurma ve problem çözme gibi kişilerarası beceriler gerektirir. Akranlarla etkileşim, bu becerilerin geliştirilmesine yardımcı olur. Akran etkileşimi olumlu bir kültürel aidiyet duygusu, akademik bağlılık, başarı ve prososyal davranışlar dâhil olmak üzere çok çeşitli uyum göstergeleri üzerinde etkilidir. Araştırmalar, sosyal ve duygusal gelişimi destekleyici eğitim programlarının çocukların akademik ve sosyal becerilerini geliştirdiğini, daha yoğun sosyal ihtiyaçları olan çocukları desteklediğini, akran ilişkilerini geliştirdiğini ve bireysel farklılıkları destekleyen, daha hoşgörülü akran bağlamları oluşturabildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Akran Kültürü, Öğrenci Kültürü, Akran Eğitimi, Sosyalleşme, Akademik Sosyalleşme.

PEER CULTURE AND ACADEMIC SOCIALIZATION

Abstract

Culture is involved in all socialization experiences and social interactions of children. There are a number of changes, opportunities and challenges that characterize the transition from childhood to adolescence. This stage of life is fraught with physical, cognitive, social, and

academic changes. School is the primary context for socializing and building a cultural sense of self among peers. Peer networks in schools are important in the realization of cultural socialization. Cultural socialization, which can be expressed as a learning process about cultural values, beliefs and behaviors, helps children develop a positive cultural identity. Cultural identity includes the individual's sense of belonging, values, and attitudes towards his or her own cultural group. For children who spend intense time with their peers in schools, peers become one of the most important socialization tools in maintaining and learning culture through cultural socialization. The peer context has a high potential to positively affect children's life satisfaction, achievement and academic motivation. Positive peer relationships make important contributions to social and emotional development. Children benefit from the social and emotional support offered by their friends and learn important social skills by interacting with their peers. Successfully navigating the social world of peers can sometimes be difficult. All children experience a variety of challenges from time to time, including peer conflicts, rejection, social exclusion, and victimization. Making friends, maintaining friendships, and dealing with peer group dynamics requires interpersonal skills such as understanding others, communicating effectively, and problem solving, as well as personal skills such as understanding and managing emotions, controlling impulses. Interaction with peers helps develop these skills. Peer interaction has an impact on a wide variety of adjustment indicators, including a positive sense of cultural belonging, academic commitment, achievement, and prosocial behavior. Research shows that educational programs that support social and emotional development improve children's academic and social skills, support children with more intense social needs, improve peer relationships, and create more tolerant peer contexts that support individual differences.

Keywords: Peer Culture, Pupil Culture, Peer Education, Socialization, Academic Socialization.

Giriş

Olumlu akran ilişkileri, sağlıklı sosyal-duygusal gelişime kritik katkılar sağlar. Çocuklar, arkadaşlarının sunduğu sosyal ve duygusal destekten yararlanır ve akranlarıyla etkileşim kurarak önemli sosyal beceriler öğrenirler. Yine de akranların sosyal dünyasında başarılı bir şekilde gezinmek zor olabilir. Tüm çocuklar ara sıra sosyal stres, akran çatışmaları, reddedilme, sosyal dışlanma ve mağduriyet dahil olmak üzere ciddi ve kronik akran zorlukları yaşar. Arkadaş edinmek ve arkadaşlığı sürdürmek ve akran grubu dinamikleriyle başa çıkmak, hem kişisel becerileri (örneğin, kişinin duygularını anlama ve yönetme, dürtülerini kontrol etme) hem de kişilerarası becerileri (örneğin, başkalarını anlama, etkili iletişim kurma, müzakere ve problem çözme) gerektirir. Akranlarla etkileşim, bu becerilerin geliştirilmesine yardımcı olur. Ne yazık ki, sosyal-duygusal becerilerde gecikmeler veya eksikliklerle mücadele eden çocuklar, akranları tarafından genellikle azarlanır, bu da olumlu akran etkileşimi fırsatlarını sınırlar ve onları akran grubunun sınırlarına doğru iter ve bu da onların esenliği için olumsuz sonuçlar doğurur. Müdahale araştırmalarından elde edilen önemli bulgular, sosyal-duygusal programlamanın tüm çocukların sosyal-duygusal becerilerini artırabileceğini, daha yoğun sosyal ihtiyaçları olan çocukları destekleyebileceğini ve akran ilişkilerini

geliştirebileceğini ve daha hoşgörülü ve bireysel farklılıkları destekleyen akran bağlamları oluşturabileceğini göstermektedir (Pepler & Bierman, 2018).

Hızlı sosyal değişim, çocuklar için istisnai streslerin yanı sıra fırsatlar da sunar. Eğitim, teknoloji, aile desteği, işbölümü, suç ve şiddete maruz kalma gibi etkenlerin çocukların yaşam kaliteleri üzerinde çok büyük etkileri olduğundan, çocukluk sosyalleşmesini incelerken büyük toplumsal dönüşümler göz önünde bulundurulmalıdır. Çocukların bu toplumsal etkenlerden nasıl etkilendikleri analiz edilirken, kendi kişisel ve gelişimsel gündemleri ile yeni olaylar ve deneyimler hakkındaki anlam sistemleri dikkate alınmalıdır. Mevcut toplumsal değişim koşullarında akran ilişkilerini inceleyen daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Çocuk gelişimi araştırmalarına geleneksel olarak normatif gelişim çalışmaları hakim olmuştur ve ani veya kademeli toplumsal değişimin, mevcut stresleri ve riskleri ile potansiyel olarak çocuk gelişimi için getirebileceği rolle ilgili çok az şey bilinmektedir. Sosyal değişim dönemleri zor ve meydan okuyucu olarak yaşanabilir, ancak aynı zamanda çocuğa önemli gelişim fırsatları sağlayan umut verici deneyimler de getirebilir. Bununla birlikte, hangi fırsatların zararlı ve hangilerinin zenginleştirici olduğu konusunda ayırım yapılması gerekir (Edwards et al., 2006).

Akran eğitimi, okullarda sosyal-duygusal öğrenmeyi geliştirmede kritik bir rol oynar. Şiddet, akran zorbalığı ve okulu bırakma gibi okulları etkileyen yaygın davranış sorunları, okullarda akran eğitimiyle potansiyel olarak azaltılabilir. Akran eğitimleri çocukların iyi oluşları dikkate alınarak belirli davranış problemlerini ele almayı amaçlayan faaliyetlerle gerçekleştirilmelidir. Okul yönetiminin akran eğitimi etkinliklerini desteklemesi sağlanmalı ve akran eğitimi etkinliklerine yeterli zaman ayrılması için çaba gösterilmelidir (Chinyama, 2012).

Akran Kültürü

En geniş anlamda sosyalleşmeden, bireyin topluma dahil olma sürecini anlıyoruz (Bulaev et al., 2016). Sosyalleşme, insanlara bir toplumun yetkin üyeleri olmanın öğretildiği süreci ifade etmektedir. sosyalleşme, bireylerin toplumsal normları ve beklentileri anlamaya, toplumun inançlarını kabul etmeye ve toplumsal değerlerin farkına varmaya başlama yollarını açıklar. Sosyalleşme, insanların sosyal dünyalarında başarılı bir şekilde işlev görmeyi öğrenmelerine yardımcı olur. Sosyalleşme, akran grupları ve aileler, resmi ve resmi olmayan sosyal kurumlar gibi çeşitli sosyalleşme araçları ile etkileşim yoluyla gerçekleşir. Sosyal gruplar genellikle sosyalleşmenin ilk deneyimlerini sağlar. Aileler ve daha sonra akran grupları beklentileri iletir ve normları güçlendirir. Sosyalleşme hem bireyler hem de içinde yaşadıkları toplumlar için kritik öneme sahiptir. Sosyalleşme, bireylerin sosyal dünyalarının ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir. Toplum kendini devam ettiren yeni üyelere kültürü öğretmektedir. Toplumun yeni nesilleri yaşama biçimini öğrenmezlerse o toplum yok olur. Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için, bir kültüre ilişkin ayırt edici olan her ne ise, toplumun üyelerine aktarılmalıdır (Hund, 2022).

Akran etkisi, çocukların akademik çıktılarını ve sosyal uyumunu anlamada kritik öneme sahiptir. Akranların etkisinin ve akran kültürünün önemi uzun süredir sosyalleşme sürecinin merkezi bir özelliği olarak görülmektedir. Çocukların akran kültürü, kendilerine ilk olarak yetişkinler tarafından sunulan, ancak sonunda kendilerinin yeniden üretimi haline gelen bir

sosyal düzeni kavramak ve kontrol etmeye yönelik toplumsal girişimleri içerir. Akran kültüründe etkileşimli süreçlerle ilgili araştırmaların artırılması önem taşır. Çocukların akran kültürlerinin sosyalleşme üzerindeki etkilerinin araştırılmasının konuya ilişkin farklı bakış açılarını geliştirdiği düşünülmektedir (Corsaro, 1988; Taylor et al., 2004).

Kültürel topluluklar, akran ilişkilerinin erişim yaşı boyutu bakımından önemli ölçüde farklılık gösterir. Toplumsal düzeydeki üç faktör, çocukların aile dışında akranlarıyla etkileşim fırsatlarını etkiler: (1) yerleşim düzeni (ailelerin yoğunluğu ve kümelenmesi), (2) üreme stratejileri (çocukların sayısı ve aralıkları) ve (3) eğitim hedefleri ve kurumları (çocukların okula veya anaokuluna ilk kez gittikleri yaşı). Çocukların mahalleyi keşfetmek için daha fazla özerkliğe sahip olduğu veya ortak oyun alanlarının veya anaokulunun büyük çocuk gruplarını bir araya getirdiği yerlerde, küçük çocuklar akranlarıyla daha fazla ve daha erken iletişim kurar ve kendilerini cinsiyete ve yaşa göre ayrılmış oyun gruplarına bölmek için daha fazla fırsata sahip olur. Bu nedenle, yakın zamana kadar geleneksel toplulukların çoğunda, bebekler aileden olmayan akranlarıyla yalnızca nadiren veya ara sıra etkileşime girer. Küçük çocuklar da benzer şekilde çok az akran deneyimine sahiptir ve annelerinin hareket ve sosyallik kalıplarının bir sonucu olarak akranlarıyla en fazla teması kurarlar. Yaşlılarını gözlemlemek ve onlarla iletişim kurmak için en fazla fırsatı, insan yoğunluğunun daha fazla olduğu ve kadınların daha fazla hareket özgürlüğüne sahip olduğu (alışveriş, ziyaret vb.) yerleşim yerlerinde yaşadıklarında bulurlar. Dört ya da beş yaşındaki çocuklar, tüm evlerine ve bahçelerine ya da çiftlik alanlarına bağımsız erişime sahip olan ilk yaş grubudur ve çocukların özerkliği ve akran ilişkilerine erişim konusundaki kültürel farklılıklar daha belirgin hale gelir. Kümelenmiş konut ve ortak alanlara sahip topluluklarda, küçük çocuklar genellikle akran etkileşimi için daha fazla fırsata sahiptir (Edwards et al., 2006).

Bir akran grubu, benzer yaş ve sosyal statüye sahip ve ortak ilgi alanlarına sahip kişilerden oluşur. Akran grubu sosyalleşmesi erken yaşlarda başlar. Oyun parkındaki çocuklar daha küçük çocuklara sıra alma, oyunun kuralları veya basketbol oynamayı öğretme gibi etkileşimler kurar. Çocukluktan gençliğe bu süreç devam eder. Akran grupları, ebeveynlerinden ayrı bir kimlik geliştirmeye ve bağımsızlık göstermeye başladıkları dönemde çocuklar için kritik öneme sahiptir. Çocuklar genellikle aileleriyle yaptıklarından farklı olarak akranlarıyla farklı türde faaliyetlerde bulduklarından, akran grupları kendi sosyalleşme fırsatlarını sağlar. Akran grupları, çocukların aileleri dışındaki ilk büyük sosyalleşme deneyimini sağlar (Hund, 2022).

Akran ilişkileri ve içinde oluştukları bağlamlar, 10 yıl veya 25 yıl önceki durumdan çok farklı olabilir. Zaman içinde pek çok karmaşık sosyal kültürel değişiklik olur ve bunlar kaçınılmaz olarak akran ilişkilerini etkiler. Akran ilişkileri ve arkadaşlık ağları arasında çok az örtüşme olabilir. Çocuklar, okul dışı ağlarından oldukça farklı bir okul arkadaşlık ağına sahip olabilir. Bazı öğrenciler için okul arkadaşlarıyla okul dışında buluşmak zor olabilir. Okul içinde bile, teneffüsler dışında, akran etkileşimleri ve arkadaşlarla sosyalleşme için çok az alan söz konusu olabilir. Sınıfta ve okul dışında akran etkileşimlerine yönelik bu azaltılmış fırsatlar, çocuklara akranlarıyla etkileşimde bulunma ve arkadaşlıklar geliştirme konusunda önemli fırsatlar sağlayan zamanların önemini belirginleştirmektedir. Akran ilişkileri akademik öğrenmeyi etkileyecektir ve bunun tersi de geçerlidir. Resmi okul müfredatının ve sınıf içi öğrenme ve öğretimin, akran grubu içindeki güçlü resmi olmayan ilişkilerden ayrılamayacağı

düşünülmektedir. Akran ilişkileri ve okul öğrenimi arasındaki ilişki konusu yeni bir alandır ve çocukların sosyal ve akademik gelişimi anlamak için oldukça önemlidir (Blatchford & Baines, 2010).

Akademik Sosyalleşmede Akranların Rolü

Eğitim sosyal bir süreçtir ve akranların bu sosyal süreçteki rolü, özellikle akranların öğrenciler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ergenlik döneminde hayati önem taşır. Akranlar, öğrencilerin akademik başarıları için önemlidir. Çeşitli öğrenme ortamlarında akran birlikteliklerinin doğası hakkında geniş bir literatür olmasına rağmen, okul topluluklarında bu tür çağrışımlar hakkında çok az bilgi vardır (Leach, 2018).

Okul ortamı, çocukların sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimi için birincil bağlanılardan biridir. Öğretmenler muhtemelen öncelikle öğrencilerin motivasyonuna ve öğrenimine odaklanıyor olsa da, çocuklar için okul hayatının en eğlenceli ve önemli yönlerinden biri muhtemelen akranlarıyla etkileşime harcanan zamana odaklanıyor. Akranların birbirleriyle sosyalleştiği iyi bilinmektedir, ancak birçok çalışma akranların çocukların riskli davranışları üzerindeki etkisini incelemiş olsa da çok daha azı akranların bireylerin olumlu davranışları üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Bu doğrultuda, akran grubu üyeliğinin öğrencilerin akademik sosyalleşmesi, gelişimi ve katılımı üzerindeki bir etkisinin araştırılması önem taşır (Newton-Curtis, 2016).

Öğrencilerin sosyal çevrelerinin önemli bir parçası olan okul, öğrenci katılımı ve akademik performans üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Okul sosyalleştirme stiline, okulda öğrenci katılımına ilişkin davranışsal, duygusal ve bilişsel olmak üzere üç bileşeni vardır. Davranışsal bağlılık, öğrencilerin okuldaki akademik ve akademik olmayan etkinliklere katılımını ifade eder. Duygusal bağlılık, öğrencilerin okula ait olma duygularını ve okulla özdeşleşmelerini ifade eder. Bilişsel katılım, düşünme alıştırmaları yoluyla öğrenme ile zihinsel katılımı içerir. Araştırmalar etkin bir okul sosyalleştirme stiline, davranışsal, duygusal ve bilişsel bağlılıkla olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Okul sosyalleştirme stiline etkisi, öğrencilerin bireysel özelliklerine bağlı olarak değişebilmektedir. Ayrıca, farklı sosyalleşme biçimlerine sahip okullar, psikolojik ihtiyaçlar için farklı düzeylerde destek sağlayabilir. Bu nedenle okullar, öz sistem süreçlerinin gelişimini veya dışsal motivasyonun içselleştirilmesini farklı şekilde teşvik edebilir. Okul sosyalleştirme stiline iki ana boyutu, talepkarlık yani, sosyalleştirme aracısının çocukları topluma entegre etmek için sosyalleştirmeye istekli olması ve yanıt verebilirlik yani, sosyalleştirme aracısının çocukların bireyselliğini tanımasıdır. Uygun bir talepkarlık ve yanıt verebilirlik dengesi, bir bireyin yeterlilik, özerklik ve ilişkili olma duygusunu kolaylaştırabilir (Lee, 2008).

Okul, örgün eğitim için ve aynı zamanda farklı kültürel geçmişlere sahip akranlar arasında kültürel bir benlik duygusu oluşturmak için birincil bağlamdır. Kültürel değerler, inançlar ve davranışlar hakkında öğrenme süreci olan kültürel sosyalleşme, gençlerin olumlu bir kültürel kimlik geliştirmelerine yardımcı olur. Kültürel kimlik, kişinin kendi kültürel grubuna veya gruplarına yönelik aidiyet duygularını, değerlerini ve tutumlarını içerir ve kültürel azınlık gençlerinin refahı dahil olmak üzere daha iyi psikolojik uyumu ve okulla ilgili tutumları

da dahil olmak üzere okula uyumu ile ilgilidir. Kültürel sosyalleşme, örgün eğitimin bir parçası olarak, örneğin müfredatın bir parçası olarak kültürlerarası eğitim veya diyalog yoluyla gerçekleşebilir, fakat aynı zamanda okullardaki akran ağları yoluyla gayri resmi olarak da gerçekleşebilir. Çocuklar çocukluk dönemi boyunca akranlarıyla artan miktarda zaman geçirirler ve akranlar, kültürel sosyalleşme yoluyla kültürü sürdürmek ve öğrenmek için en önemli sosyalleşme araçlarından biri haline gelir. Ayrıca, akran bağlamı, gençlerin yaşam doyumunu, başarısını ve akademik motivasyonunu olumlu yönde etkilemek için yüksek potansiyele sahiptir (Vietze et al., 2019).

Çocukların erken akademik sonuçları, son yıllarda hem araştırma hem de sosyal politika açısından birçok disiplinde ilgi konusu olmuştur. Sosyal politika çabaları, ulusal eğitim hedefleri ve birçok devlet düzeyindeki girişim de ebeveyn-çocuk ilişkisi, okul-çocuk ilişkisi ve akran-çocuk ilişkisi konularına odaklanarak erken okul başarısının geliştirilmesine odaklanmıştır. Gelişimsel psikolojide, olumlu ve olumsuz çocuk sonuçları için gelişimsel yörüngeleri anlamak adına, çocukların akademik sosyalleşmesini incelemenin önemine dair artan bir kabul vardır. Okul ortamlarında çocukların olumlu sonuçlar elde etmesinde kültür odaklı stratejiler geliştirilmesi önerilmektedir. Araştırmalar, kültürel inançların çocukların akademik sosyalleşmesini etkilediğine dair örnekler sunmaktadır. Akran etkilerinin çocukların akademik sosyalleşmesinde belirgin bir rol oynaması muhtemeldir. Yine de, çocukların okul deneyimlerini şekillendirmede ebeveynlerin rolü göz ardı edilmemelidir. Bununla beraber, ebeveynlerin özel sosyalleşme ajanları olduğuna ve akranların, okulların, mahallelerin ve daha geniş kültürün önemsiz olduğuna inanan bir gelişim psikoloğu bulmak da aynı derecede zordur. Çocukların erken dönem akademik sonuçları, son yıllarda hem araştırma hem de sosyal politika açısından birçok disiplinde ilgi konusu olmuştur. Çağdaş teoriler, çocuklar ve sosyal çevreleri arasındaki karmaşık etkileşimleri anlama çabalarına yönelmiş ve çocukların bireysel özelliklerinin (mizaç, yeterlilik, cinsiyet ve yaş), sosyo-bağlamsal faktörlerin (aile, akran grubu, okul, çocuk bakımı, ve komşuluk) ve gelişimsel süreçler (beslenme, katılık, sınır koyma, karşılıklılık, vb.) bir arada ele alınmaya başlanmıştır. Bu koşullu ilişkiler, hem tarihsel hem de kültürel bir çerçeveye gömülmüştür. Kültürel olayların etkisi, aile koşullarının yanı sıra çocukların yaşı ve cinsiyetine de bağlıdır. Ayrıca, çocukların kapasitelerini ve eğilimlerini, ebeveynler, kardeşler, arkadaşlar, akran grupları, öğretmenler, akrabalar ve komşular gibi çoklu sosyal ilişkiler ve ev, okul ve mahalle gibi çoklu gelişimsel bağlamları etkilemektedir (Taylor et al., 2004; Vandell, 2000).

Araştırmalar, akran eğitimi programlarının bilgiyi artırma potansiyeline sahip olduğunu ve tutumlar, niyetler ve öz yeterlik üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Akran eğitimi programları aracılığıyla yapılan davranışsal müdahaleler, artan akademik başarıya dönüşebilir. Öğrencilerin duygusal sorunlarıyla ilgilenildiğinde, öğrencilerin başarısına yol açan elverişli bir sınıf ortamını teşvik eder (Chinyama, 2012).

Çocukluktan ergenliğe geçişi karakterize eden değişiklikler, zorluklar ve fırsatlar çoktur. Hayatın bu aşaması fiziksel, bilişsel, okul ve sosyal değişimlerle doludur. Çağdaş toplumdaki fırsatların çoğu okuldaki başarı ile bağlantılı olduğundan, motivasyon, katılım ve başarı ile ilgili bu tür sorulara verilen yanıtların geniş kapsamlı sonuçları vardır ve birçok yönden çocukların yaşam yörüngelerini belirler. Akranlarla yaşanan deneyimlerin çocuklar ve ergenler için önemli bir gelişim bağlamı oluşturduğu yaygın olarak kabul edilmektedir.

Çocukların akranlarıyla deneyimleri birkaç farklı düzeyde ortaya çıkar: genel etkileşimler, ilişkiler ve gruplar (Ryan, 2000).

Literatür, akran birliklerinin üç ana türünü tanımlar: klikler, kalabalıklar ve ikili arkadaşlıklar. Okullar öğrenme toplulukları oluşturduğunda, etkileşime dayalı olmayan, bunun yerine paylaşılan bir topluluğa üyeliğe dayalı ek bir akran birliği türü ortaya çıkabilir. Akran bağlarının akran başarısına yatırım, paylaşılan kimlik, paylaşılan değerler, pedagojik bakım, paylaşılan başarı ve paylaşılan başarısızlık olmak üzere altı özelliği bulunmaktadır. Öğrenme topluluklarında akran ilişkilerinin akademik müdahaleler için potansiyel faydaları bilinen ancak büyük ölçüde yeterince kullanılmayan bir kaynak olduğu düşünülmektedir (Leach, 2018).

Destekleyici akran ilişkileri, öğrencilerde değerlerin, duygusal bağların, akrabalık ve aidiyet duygularının içselleştirilmesini teşvik eder ve dahil olan herkesin esenliğini artırır, dolayısıyla akran desteği sosyalleşmenin önemli bir boyutudur. Okul bağlamında, sınıf arkadaşlarıyla olan ilişkiler, öğrenme ortamlarının özellikle önemli bir parçasıdır. Okuldaki akranlarla olan ilişkiler ve sınıf arkadaşlarından destek, muhtemelen okul motivasyonu, okula aidiyet ve bağlılık duygularını geliştirmede önemlidir. Öte yandan, sınıf arkadaşlarından destek eksikliği, okulu bırakma, yabancılaşma veya okuldan kaçmaya neden olabilir. Bu nedenle okul ortamında akran desteği önemlidir (Studsrod & Bru, 2011).

Sonuç

Akran eğitiminin çocukların sosyalleşmesinde önemli bir rol oynadığı, çocukluk döneminde akran gruplarının bir çocuğun hayatında giderek daha etkili bir rol oynayabileceği yaygın olarak kabul edilmektedir. Kesinlikle ortalama bir çocuk, özellikle ergenlik döneminde ebeveynlerinden çok akranlarıyla zaman geçirir. Akran grupları çocuklar için önemli olduğu için eğitimleri için de önemlidir. Akran gruplarının öğrenme stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olarak tanınmasını savunuyor. Bu empati ve benzeri yaşam deneyimleri sayesinde akran eğitimcileri, bilgilendirme ve eğitim konusunda profesyonel meslektaşlarına göre belirgin bir avantaja sahiptir (Chinyama, 2012).

Akran gruplarının akademik sonuçlar üzerindeki etkisinin boyutunu, doğasını ve kapsamını incelemek, çocukların motivasyonu, katılımı ve başarısı konusundaki bakış açısını geliştirmek adına yapılacak araştırmalar için önemli bir yöndür. Yapılan çalışmalar, başarı inançları ve davranışlarının geliştirilmesinde sosyalleşme araçlarının önemli rolünü giderek daha fazla vurgulamaktadır. Akran grubu bağlamına dikkat edilmeden bilginin eksik olması muhtemeldir. Akran gruplarıyla ilgili araştırmaların ihmal edilmesi, kısmen akran gruplarını incelemeye dahil olan karmaşık kavramsal ve metodolojik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Akran gruplarının çocukların motivasyonu, katılımı, başarısı ve sosyalleşmesinde oynadığı rol hakkında bilinmeyen çok şey olsa da, ilk kanıtlar bu bakış açısının yapılacak araştırmalar için umut verici bir yön olduğunu göstermektedir (Ryan, 2000).

Araştırmalar, akran ilişkilerinin çocukların gelişiminde oynadığı önemli ve benzersiz rolü doğrulamaktadır. Son zamanlardaki sosyo-kültürel değişimler nedeniyle, çocuklar akranlarıyla her zamankinden daha fazla temas kurarak akran etkisi fırsatlarını artırmaktadır. Akran ilişkileri, okul öncesi yıllardan ergenliğe kadar oldukça belirgindir ve çocukluk ve

ergenlikte akran ilişkileri yoluyla geliştirilen sosyal-duygusal yeterlilikler, yetişkinlikte esenlik ve sağlıklı, destekleyici ilişkilerin temelini atmak için birikmektedir. Ebeveynlerin, okulların ve toplum kuruluşlarının çocukların akran gruplarının dinamiklerine katılmaları ve olumlu sosyal-duygusal gelişimlerini desteklemek için çalışmaları önemlidir (Pepler & Bierman, 2018).

Kaynakça

- Blatchford, P., & Baines, E. (2010). Peer Relations in School. In *International Handbook of Psychology in Education*. Emerald. <https://www.researchgate.net/publication/291448828>
- Bulaev, V. A., Koverkina, E. V, Soshenko, M. V, Shmyrev, V. I., & Shmyrev, D. V. (2016). International Review of Management and Marketing Socialization of Student's Youth as a Factor of Development and Social Renewal of the Contemporary Society: By Experience of the Russian State Social University. *International Review of Management and Marketing* /, 6(S3), 53–64. <http://www.econjournals.com>
- Chinyama, N. (2012). *The role of peer educators in enhancing social and emotional learning*. University of Fort Hare.
- Corsaro, W. A. (1988). Routines in the Peer Culture of American and Italian Nursery School Children. In *Source: Sociology of Education* (Vol. 61, Issue 1).
- Edwards, C. P., Rosario Tretasco De Guzman, M., Brown, J., & Kumru, A. (2006). *Children's Social Behaviors and Peer Interactions in Diverse Cultures*. <https://digitalcommons.unl.edu/famconfacpub>
- Hund, J. (2022). *Race and Ethnic Relations in the U.S.: An Intersectional Approach*. <https://libretexts.org>
- Leach, N. (2018). Peer bonds in urban school communities: An exploratory study. *Qualitative Research in Education*, 7(1), 64–86. <https://doi.org/10.17583/qre.2018.3062>
- Lee, J.-S. (2008). *School socialization style, student engagement, and academic performance*. University of North Carolina at Chapel Hill .
- Newton-Curtis, L. (2016). *The Peer Network as a Context for the Socialization of Academic Engagement* [Portland State University]. <https://doi.org/10.15760/etd.2648>
- Pepler, D. J., & Bierman, K. L. (2018). *With A Little Help from My Friends: The Importance of Peer Relationships For Social-Emotional Development*. www.rwjf.org/socialemotionalllearning.
- Ryan, A. M. (2000). Peer Groups as a Context for the Socialization of Adolescents' Motivation, Engagement, and Achievement in School PEER GROUP CONTEXT AND ADOLESCENT MOTIVATION RYAN. *Educational Psychologist*, 35(2), 101–111.
- Studsrød, I., & Bru, E. (2011). Perceptions of peers as socialization agents and adjustment in upper secondary school. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 16(2), 159–172.
- Taylor, L. C., Clayton, J. D., & Rowley, S. J. (2004). Academic socialization: Understanding parental influences on children's school-related development in the early years. *Review of General Psychology*, 8(3), 163–178. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.8.3.163>
- Vandell, D. L. (2000). Parents, peer groups, and other socializing influences. In *Developmental psychology* (Vol. 36, Issue 6, pp. 699–710). <https://doi.org/10.1037/0012-1649.36.6.699>

Vietze, J., Juang, L. P., & Schachner, M. K. (2019). Peer cultural socialisation: a resource for minority students' cultural identity, life satisfaction, and school values. *Intercultural Education*, 30(5), 579–598. <https://doi.org/10.1080/14675986.2019.1586213>

